De Tijdspiegel. Jaargang 6

bron
De Tijdspiegel. Jaargang 6. K. Fuhri, Den Haag 1849

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_tij008184901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

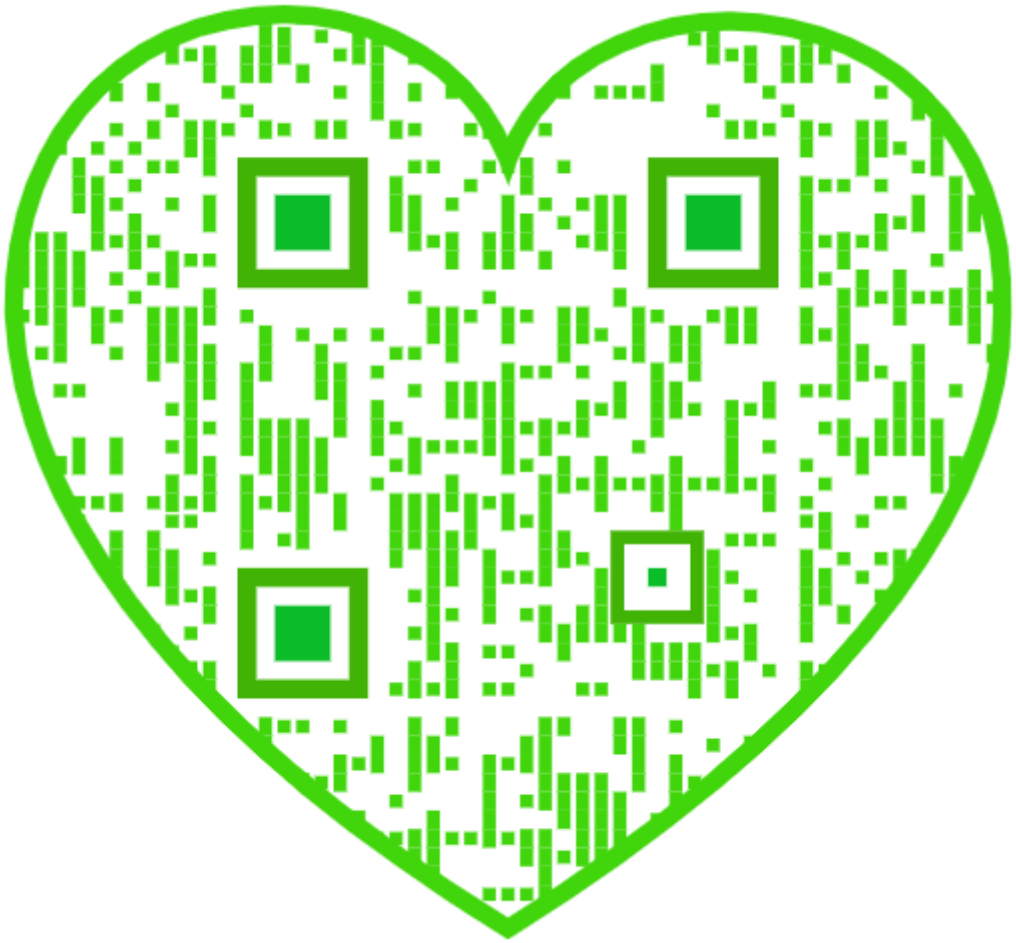

[Eerste deel]

Inhoud.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
De grenzen des Tijds.	
Een woord ter inleiding bij den nieuwen Jaarkring aan de lezers van den Tijdspiegel	1
De Priester in en buiten de kerk.	
Twijfeling en overtuiging. - A.H. Albert.	5
Oosterzee's Leerredenen.	
Een paar woorden, en geene beoordeeling.	10
Afschaffing van de doodstraf wegens misdaad tegen den Staat	15
De eigendom en het Socialismus.	
Een woord aan den heer Mr. W.R. Boer.	21
De Groninger School en hare betrekkingen tot de theologische wetenschap en de Hervormde Kerk in Nederland	81
Een Hervormd Predikant en de Formulieren.	
J.A.M. Mensinga, predikant te Sybecarspel: De zaak der formulieren van eenigheid in de Nederlandsche Hervormde Kerk, aan een kalm, naauwkeurig en onpartijdig onderzoek onderworpen, tot bevordering van den vrede en de eer der Kerk	93 en 161
Neander, geschiedenis der Christelijke Godsdienst en Kerk. Uit het Hoogduitsch vertaald door W.C. Mauve, Predikant te Haarlem. Eerste en Tweede aflevering	99
Over het eigenaardige van de Europesche omwenteling van 1848, en in hoever die tot de zedelijke en staatkundige beschaving heeft bijgedragen	102
De vernietiging eener Hoogeschool	110

Het gerevideerd algemeen reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden 166

Da Costa niet Gereformeerd! 170

Het Communisme 175

Welke is de kracht van het Christendom in dezen tijd? Door C.H. van Herwerden, C. Hz. Theol. Doctor en Pred. te Groningen. 186

Wijsbegeerte en Christendom 191

Een Koning sterft. 17 Maart 1848 241

Wenken over de Wenken, aangaande den toestand der uitwendige Eerdienst, door den heer J. van Lennep 244

Eenige bedenkingen omtrent het geschrift van den Hoogleeraar Mulder: Verval van Nederland 251

Een miskend Wijsgeer in zijne eer hersteld.

Fragment eener voorlezing in een philosophisch kransje van niet-philosophen 258

De opvoeding des menschdoms ter voorbereiding voor de komst van Christus, geschetst door L.S.P. Meijboom, Th. Dr. en Predikant te Nijmegen, ten gebruike bij de kerkelijke geschiedenis van Leipoldt 264

Eene kleine teregtwijzing over het gebruik van den titel *Moeder Gods* door de Protestanten 268

Het Christendom en onze tijd.

Eene stem uit Parijs 321

Eensgezindheid en eenzijdigheid.

Blz.

Enkele gedachten in verband tot de Brochure N°. IV van Mr. Groen van Prinsterer. (Donker Curtius. - Guizot. - Het Nederlandsche volk) 325

De volksopvoeding, beschouwd als grondslag van Nederlands toekomstige staatsregeling, door C.L. van Woelderen (Vervolg en slot van blz. 434, II, 1848) 330

Het hooger Onderwijs.

Is bezuiniging op het Onderwijs, vooral door opheffing eener Hoogeschool, aan te raden? door P. Hofstede de Groot, Hoogleeraar en Schoolopziener te Groningen. Iets over Hooger Onderwijs, door D. Burger Jr. 343

Wat wil de heer Groen?

Drie meesters in het regt: de heeren den Tex, de Bosch Kemper en Groen van Prinsterer. Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, enz. Elfde deel 1849, N°. 1, en aldaar: Boekbeoordeeling. Mr. G. Groen van Prinsterer, Ongeloof en Revolutie, enz. door Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper, blz. 181. Beschouwingen, enz. Over revolutionair en anti-revolutionair Staatsregt, door Mr. C.A. den Tex, blz. 221 401

De eerste Noord-Hollandsche Predikantenvergadering, te Amsterdam, den 3 Mei l.l. 410

Pauperisme 417

Letterkunde.

Een Dichtbundel voor mijn Vaderland, door S.J. van den Bergh 24

Balthazar Bekker in Franeker. Een portret uit de zeventiende eeuw 26

Angela, door de schrijfster van Mont Sorel, Emilia Wijndham, enz. Uit het Engelsch vertaald door P. van Os 29

Aangename herinneringen van Holland en zijne inwoners, door F.W. Dethmar, predikant te Anholt. Uit het Hoogduitsch vertaald. Twee deelen 31

Onderteekend of Anonym? 34

Mejufvrouw Toussaint's Fantasien in December 1848 113

Uiterlijke welsprekendheid.

De declamatie, of de kunst van declameren of reciteren en van de mondelijke voordragt of uiterlijke welsprekendheid in het algemeen, door Mr. B.H. Lulofs, Hoogleeraar. (ten gebruike voor studenten en voor elk een' die in het openbaar lezen of spreken moet) 117

Ganganelli (Paus Clemens XIV) in zijn leven en karakter geschetst, door J.P. Sprenger van Eijk 121

Christelijke letterkunde.

De waarheid in het leven. Verhalen van Victor Strausz. Naar het Hoogduitsch. Twee deelen 203

Een woord over de thans heerschende volksziekte.

Bijdrage tot de juiste kennis en behandeling van de Cholera in 1847 en 1848. Door Dr. H.L. von Guttceit, praktisch geneesheer te Orel. Naar het Hoogduitsch. 205

Rafaël, door A. de Lamartine (Briefsgewijze). 271

Iets over den zielkundigen of wijsgeerigen Roman:

Ziel en Lichaem, door P.F. van Kerckhoven 277

Jaarboekje van Wetenschappen en Kunsten, door S. Bleekrode, Hoogleeraar in de Natuur- en Wiskundige Wetenschappen aan de Koninklijke Akademie te Delft, enz., Tweede Jaargang, 1847-1848, met houtsneêfiguren 283

De lessen der geschiedenis 347

Eene Boekverkoopers-onvoorzigtigheid 354

Proza-brief over het dichterlijk proza in ‘de Gids’ van den dichter Kneppelhout, op den Hemelschen Berg, over den dichter van den Bergh in de Schoolstraat te 's Hage 359

Poëzij, Proza en Rijmelarij bij den dood des Konings 362

	Blz.
Koenraad van Beuningen.	
(H.J. van der Heim, Dissertatio historicopolitica de Legationibus a Conrado Beuningio gestis, usque ad annum 1672.)	423
De geschiedenis der Kerkhervorming in tafereelen.	
Een leesboek ter bevestiging der Protestanten in hun Christelijk geloof, bekroond door 't Haagsch Genootschap tot verdediging der Christelijke Godsdienst, door B. ter Haar, Theol. Dr. en pred. te Amsterdam, 2 dln. Vierde vermeerderde druk	436
De beproevingen van Emilia Wijndham. - Schuld en Boete. - Beide uit het Engelsch, van Mistress March	442

Mengelwerk.

Aan het Hof - en op het Land	37 en 124
Eene vraag van den Hersteld Evangelisch Lutherschen Predikant J.A. Helper Sesbrugger beantwoord	47
Brievenbus.	
I. Brief over eene Predikanten vergadering om invloed uit te oefenen op de verkiezingen	49
II. Ongevraagd antwoord op een' verdwaalden brief	52
III. Brief aan den heer Jan Vos, over het oudste der Vaderlandsche Tijdschriften	54
IV. Brief over eene jonge dame, die door transponeren wil recenseren.	55

V. Brief aan de redactie van den Tijdspiegel, over het optreden van Mr. I. Da Costa, als spreker in de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. 57

VI. Brief van een Gelderschman over de Gemeente-lasten in zijne provincie. 59

VII. Brief aan den heer Mastigoon over eene dame, die als dilettant-recensente is opgetreden 139

VIII. Brief van den emeritus predikant Jan Salie aan zijn vriend Pruik, bijgenaamd de oude, over de politische poëzij, en andere fraaije zaken 141

IX. Bijdragen tot de Literatuur der Botervliegen 144

X. Brief van een' Drentschen boer over 't uitveenen van den Zuid- en een gedeelte aan den Keverdijkschen polder onder Muiden 146

XI. Brief van een' plattelandschen kiezer aan een Amsterdamschen collega verloren geraakt, maar, gelukkig, teregt gekomen 148

XII. Brief over een paar dwaasheden in het ‘Leeskabinet,’ droevig om te lezen voor jong en oud, die iets van poëzij weet 227

XIII. Nog een brief over predikanten-invloed op de Verkiezingen 229

XIV. De eer der Indische dames, tegen de Warnasarie, gehandhaafd 304

XV. Ongevraagd antwoord op den brief van een Gelderschman over de 306

gemeente-lasten in zijne provincie

XVI. Brief aan den Tijdspiegel, naar aanleiding der Brochure: de Nederlandsche Staats-Courant, door J. Tideman, Adjunct-Redacteur der Nederlandsche Staats-Courant 308

XVII. Brief aan den redacteur van den Tijdspiegel van een' zijner medearbeiders, over blaam uit onreinen mond. 383

XVIII. Brief van een diep ontroerd Proponent aan een broeder Proponent, over een hartroerende advertentie en ‘inventatie,’ in de Haarlemsche Courant, Zaturdag 14 April dezes jaars. 385

XIX. Den heer J.A.M. Mensinga, minzaam antwoord op heusche teregtwijzing. 387

XX. Brief over twistende laatsten, die gaarne eersten zouden zijn 388

XXI. Nog eene bijdrage tot de Literatuur der Botervliegen 390

		Blz.
Verkiezingen tot leden van den Stedelijken Raad te Amsterdam		61
De ‘laatste oogenblikken van Egmond’		63
Lexicon Manuale: of Handwoordenboek voor den Tijdspiegel		64, 230, 311, 391
	Land. - Latijn. - Leen. - Leer. - Leger. - Letter. - Leven. - Maag. - Magt. - Makelaar. - Man. - Meester. -	
De toekomst der dichters		70
Teekenen des Tijds.		
	I. Couranten-lezen	131
	II. Presidenten	133
	III. De Paus	135
	IV. De staat van beleg	136
	V. Profeten-dichters	137
	VI. Goud	138
Eene nieuwerwetsche Parabel van den schrijver der Fransche Wespen		149
Een bezoek bij den Radja van Beliling op het eiland Bali in 1845		213
Een morgen op een Atelier van Eleves		285
Een paar bladen uit mijn Dagboek. (Meêdeelingen uit de Rhijnpfalz)		296 en 372
Wat er al gebeurt als er een Koning is gestorven? Vraag en antwoord		369
Mijne eerste liefde		376
Mr. Isaac Da Costa's laatst gehouden Voorlezingen over 't laatste boek des Bijbels		445
De Bankroetiers-dochter. Naar het Engelsch		451
Cornelius Nepos en de publieke eerbewijzen. (Tekst met eene Glosse)		468
Afgeluisterd Boerenpraatje bij gelegenheid der bezigtiging van de gedecoreerde Nieuwe Kerk te Amsterdam (14 Mei)		471
KRONIJK VAN DEN DAG		73, 153, 233, 313, 391, 473.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De grenzen des tijds.
Een woord ter Inleiding bij den nieuwen Jaarkring aan de lezers van den Tijdspiegel.

Daar zijn gewaarwordingen in den mensch, waarvoor de taal vruchteloos naar klank en vorm zoekt, waar de inwendige gedachtenvloed de beperking van het woord versmaadt, waar het als op verren afstand bruischt en kookt - een onderaardsche stroom die niet gezien, maar slechts gehoord wordt. - Waar de mensch alleen staat tegenover de in digte nevelen gehulde toekomst, waar de verledenheid, met teruggekaatste, lang en dreigend voorttrillende akkoorden, de ziel schokt, waar de grond, dien wij betreden, onder de voetzolen schudt en beeft, daar dringt zich het *zijn* en het *worden* als met de vereenigde kracht van een' orkaan om het zwakke menschelijke hoofd te zamen, en hij, de zoon des stofs, het kind der wereld, staat met een huiverend gevoel aan de grenzen des tijds, onmagtig om, door den drukkenden dampkring des levens geperst, alles uit te spreken wat hem door het hart jaagt. - Ja, aan de grenzen van dezen tijd geplaatst, terugziende op een jaarkring, die daar achter u ligt, als een uitgebrand, verwoest, tot bouwvallen ingestort Colosseum - en vóór u, de eeuwig groote, onbekende - de toekomst - mensch! leer mij de woorden om alles in schrift en taal te kleeden, wat ons van zoo vele zijden aangrijpt, waar gij u met uw geslacht aan een grenspaal des Tijds bevindt.

Die toon in het Tijdschrift, zegt ge, waar dikwerf de scherts met den ernst afwisselt, waar de belangen van staat en kerk, zonder aanzien van partij of persoon, bepleit worden, en men voor de vrijheid van denken en gevoelen geene banden of perken duldt? Voorzeker, mijn lezer! er zijn oogenblikken, waar de ernst ons zoo geheel eigen is, dat de meer schertsende toon geene plaats zoude vinden of zoeken. - De Tijd is op zichzelvezoo ernstig, en overstelpt ons met verwachting hier, met bedreiging daar, met vrees, bij de teekenen der vernieling, met hoop bij het teeken der ontwarde wereldorde; de Tijd die ons met de grenzen der jaren begoochelt, en het geheel, meer verstaanbaar, in deelen aanbiedt, vraagt ten minste gehoor, en wie zal dezen monarch, die niet onttroond kan worden, dan door den monarch der monarchen daarboven, niet willen hooren? - Niet *willen* hooren? Als deze Hoogleeraar op zijn katheder, die ten minste zesduizend jaren gestaan heeft, den nieuwen cursus opent, naderen de ge-

slachten der menschen als zaamgedrongen, en luisteren met opgestoken ooren. - Hij heeft nog de oude kracht van longen, en hoewel ook een man van den vooruitgang, is de wijsheid zijner woorden niet te miskennen. - Wilt ge het altoosdurend thema weten, dat deze magister, jaar aan jaar, ontwikkelt, aandringt, het luidt alzoo:

De geschiedenis der wereld is het oordeel der wereld.

Koningen en koningsdienaren, volkeren, volksleiders en volksdienaren, neemt uwe gouden of ijzeren stift, en schrijft op het bleeke voorhoofd van het pas ontslapen jaar dat opschrift, en dan plaatst u nevens de afgestorvene, en overpeinst den diepen, rijken zin van deze woorden, en overpeinst ze nogmaals, want ze behelzen uw vonnis, ook uwe toekomst. - Daar staat achter u, geslacht dat thans bloeit en verwelkt, de vulkaan, met den nog rookenden krater, krakend rollen de onderaardsche donderslagen door de lucht, sissend golft de lava naar beneden, niet als stroomen *vuur*, maar als stroomen *bloed*, en boven op den berg staat de genius dezer eeuw, en wijst met de regterhand naar den hemel, die met sneeuwen hagelwolken bedekt, aan u allen leert: het wintert in Europa! - Ziet ge ginds aan dien steilen rand van den berg, hier en daar een' waggelenden troon, die bij elken nieuwen vuurschok meer en meer over den afgrond heenzweeft, en waar de gekroonde bleeke man zich krampachtig vasthecht aan den gladden rotswand? - Ziet ge daaronder die bonte, woeste, wilde scharen, welke het vaandel der vrijheid omhoog heffen, en wier schorre kreten zich vermengen met het loeijen van den vulkaan? Als ge u eerst in dat beeld hebt ingedacht, - vergeet dan niet dat gijzelf mede op dien grond staat, welke omgewoeld, opgespleten, met eene ijle aardkorst bedekt is; gijzelf, die heden, aan de grenzen des tijds, het groote woord moet herhalen:

De geschiedenis der wereld is ook thans het oordeel der wereld.

De geschiedenis? Kent ge haar, volken, vorsten, heerschers en onderdanen, mannen die licht en die duisternis zoekt, kent ge haar? - O, doet deze vraag met ernst en nadruk, waar gij zoo even aan het jaar 1848 den afscheidsgroet hebt toegeroepen. Zij is niet een handvol digt beschrevene, of in elkaâr gedrukte bladen; geen bundel hoofdstukken, waar, met duizelingverwekkenden spoed, het verhaal van omvergeworpen troonen, verdreven vorsten, losgebroken volkeren, listige kabinetten, omsingelde steden, verjaagde vergaderingen, en herboren grondwetten, te lezen is. Geene opeenstapeling van koningszonden en volkszonden, afgespoeld met bloed, maar waar de bloedvlek nog zigtbaar is en blijven zal - de geschiedenis is meer: zij doet meer dan schrijvers en uitgevers brood geven, en lezers de oogen open houden; zij doet meer, dan hare deelen en vervolgdeelen in de boekerijen plaatsen - zij *leeft* en blijft *leven*, zij werkt voort als de mijngraver onder de aarde, en tast in he leven, omdat ze onsterfelijk is, en als het oordeel der wereld eindeloos krachtig, eindeloos ingrijpend terugkeert, en geen prediker in de woestijn, maar als de prediker der menschheid, de stem verheft zoodat allen zwijgen; want zoo als de *pontifex maximus* in het oude Rome met de *Vestaalsche maagd*[1)]

1) Verg. Horatius. Od. III. 30 - - Capitolium Scandet cum tacita virgine pontifex.

plegtig en indrukwekkend onder het volk te voorschijn trad, zoo treedt de *Tijd*, telkens waar hij zijne grenzen bereikt, met de *geschiedenis*, ook eene ongerepte Vestalinne, aan de hand voorwaarts, en roept de volken te zamen, en dan heft zij de edele gestalte omhoog, en luide oordeelt de waarheid, die in den tijdsvorm der geschiedenis optreedt, de wereld; en wee hem die haar waagt tegen te spreken. - Terug naar uwe krochten, huichelend gebroed, 't geen het onbesmette spiegelglas der geschiedkundige waarheid waagt te bezoedelen, 't geen ons de zeven en zevenmaal zeven doodzonden van volken en vorsten waagt te verbloemen, en den sluijer wilt werpen over datgeen, wat als onverzettelijke, onvergankelijke geschiedenis vast en onbewegelijk staat; drukt zelfs de Almagtige zijn onfeilbaar zegelmerk niet op elke geschiedenis, en kan de mensch hier den Heer loochenen? Ja, zij zijn er, die het oordeel der wereld, zoo als deze Vestalinne hetzelve uitspreekt, nogtans verloochenen, die haar, zoo als Petrus den lijdenden Heiland, beschouwen en zeggen: ‘ik ken haar niet’ Welnu, gij die u aan de geschiedenis alzoo vergrijpt, zegt het met een stalen voorhoofd: wij kennen u niet! met den verpletterenden blik der verachting herneemt zij op hare beurt: ‘maar ik, ik ken u,’ en in onverstoorde kracht, etst en graveert de geschiedenis hare spreuk op elk voetstuk van elk onttroond jaar, deze spreuk:

Zie in mij het oordeel der wereld.

Er is een woord, dat, bij den ingesluimerden en herboren jaarkring, moet gehoord worden, het moet vernomen worden aan den troon der koningen, in het midden der onstuimige volksvergadering, in de zwijgende eenzaamheid van den alles doordringenden staatsman, in het midden der Christengemeente van den kansel, ja, in het heiligdom van elk geweten, dit woord - *verantwoording*, en dat beslissende woord riep de afgestorvene jaarkring u toe, millioenen, die thans met den rimpel of den lach op het gelaat, met de forsche kracht der menschenliefde bezield, of als bedwelmd door den tuimelgeest van den tijd, het nieuwe jaarcijfer boven uwe zonden en deugden aanschrijft. Verantwoording aan den Oneindige, verantwoording aan de menschheid, verantwoording aan uzelven! - Verdreven vorsten, voortgedreven of teruggeworpene volksleiders, mannen der vrijheid, die uwen tijd vertegenwoordigt, mannen van den staat, die uw land en volk vertegenwoordigt, de laatste stervenssnik van den afgetreden jaarkring, en de eerste welkomstgroet van de pas ontsloten tijdgrens hebben een en denzelfden klank voor u; gij zult, en moet dien vernemen:

Verantwoording!

Gij huivert, bloost, ontvlugt of overdenkt, maar 't is de oude, nooit verlamde reuzenvuist die u op de grenzen des tijds aangrijpt, en daar plaatst voor de vierschaar van uw eigen geweten, uzelf de stift in de handen geeft, en waar gij aarzelt om uw eigen vonnis te schrijven, eindelijk gebiedend zegt: ‘Beslis uw lot! en bepaal uwe waarde in de rij der verschijnselen!’ - O! onafzienbaar getal van broederen, die door deze stem, bij het wegzinkend jaar, ten oordeel over uzelven zijt opgeroepen! hoe dringt de gedachte als met verdubbeld geweld op u aan: ook aan mij was het grootere of kleinere deel opgedragen, om voor het heil der menschheid te waken, ook aan mij, was het niet de kroon, de schepter, dan toch de kracht van taal of de scherpte

des verstands, of de magt van het goud en zilver, of de spierkracht der armen, of slechts de onderwerping, en de hulp - aan allen gaat de onpeilbaar diepe en onmeetbaar groote vraag: verantwoording!! - Als de geschiedenis haar boek sluit, en het onverbreekbaar zegel der waarheid op alle afdeelingen zet, die wij gewoon zijn binnen den kring der twaalf maanden te beperken, slaat de oneindige Opvoeder des menschdoms de bladen weder op, en het beslissend oordeel over de wereld wordt uitgesproken die door haar getrouwelijk is aangeteekend: wat er door de menschen was gedaan ten kwade en ten goede!

Welk een oordeel *is* aangeschreven over het ingesluimerde jaar Onzes Heeren 1848?

Waarom zwijgt ge op die vraag, mannen in het purper, mannen in het gescheurde lompenkleed? mannen die de fakkel zwaait, of die deze naar onderen keert en met den looden voet uitdooft? Waarom aarzelt de wijsgeer en de dichter, de bloeijende jongeling en de naar het graf gebogene grijze, die vraag te beantwoorden?

Wee, wee, wee! over hem, die het zoude wagen, om reeds nu een beslissend antwoord daarop te laten hooren, maar nog eens, wee, wee, wee! over hem, die niet reeds in het eigen hart, zijn eigen antwoord op die vraag heeft vernomen.

Hoort ge niet hoe de vulkaan nog altijd met doffen donder brullend antwoordt op de vraag des tijds? Ziet ge niet, hoedanig de vuursprank tintelt van volk tot volk, van hoofd tot hoofd, en weldra eene nieuwe ontploffing voorbereidt? Gevoelt ge niet, hoe het branden en gloeijen der koorts door de aderen der menschheid voortwoelt, en zelfs de herhaalde aderlating van stroomen burgerbloed die koortshitte niet wegneemt? Erkent ge niet dien somberen geest welke in honderd- en duizendvoudige vermomming, de breede rijën van stervelingen doorsluipt, en die vuursprank aanblaast en dien koortsbrand aanzet? en ziet ge niet hoedanig de zwaar vergulde gifbeker, met rozen omkranst, rondgaat aan de tafels der volken, in de kabinetten der vorsten, en de lippen bevochtigt die het zoete gif aannemen en naar meer, meer, altijd meer vragen?-?

Mensch! met uwe wijsheid gewapend, met uwe wetenschap gelukkig, door uwe ondervinding beveiligd, door uw beginsel gesteund, door uwe geschiedenis onderwezen, waagt ge het nogtans het oordeel uit te spreken over den bloedigen en toch zoo veel belovenden tijdkring, dien ge zoo even uitgetreden zijt? Of waagt ge welligt in profetische droom verschijning, en dichterlijke, hoogmoedige begoocheling het opschrift *thans* reeds te plaatsen boven dien jaarkring, welke u met sombere en duistere voorteekenen werkelijk is genaderd?-?

Geslingerd menschdom, nu door den rooden weerschijn van de oorlogsvlammen beschenen, dan omgeven door het frissche groen van olijftakken, wij wanhopen niet aan uwe redding, aan uwe uitzigten, aan uwe behoeften. Licht is er, licht blijft er bij Hem, die verheven zetelt in de majesteit der Almagt, en de overwinnende kracht der Genade, boven de wolken waarin wij gehuld zijn, boven de stormen die om ons heen loeijen. Leven is er, leven blijft er in dat geslacht waar de overvloed van gistendekrachten, schier meer tot waanzinnige pogingen, dan tot den mensch onteerende verduistering heendrijft; maar *dat* leven zal versterkt, gereinigd en geheiligd worden tot een hooger leven: het waarachtig leven der waarheid, der vrijheid, der liefde en der algemeene menschen-verbroedering; en al loeit de vul-

kaan, al treurt de menschheid, al siddert de wereld der geregtigheid en des vredes op hare grondvesten, dat gereinigde, dat geheiligde leven zal bewaard, als wonderbaar gered worden uit de wieling der eeuwen. - Tas ze te zamen, onverzwakte monarch, met uwe zestig eeuwen-oude kroon op het hoofd, en drijf ze voort die geslachten welke aan uw voet in één oogwenk bloeijen en vergaan. Licht, leven, vrijheid, waarheid en liefde heffen telkens het hoofd hooger en hooger uit de baren der op- en nedergolvende eeuwen!

Het is de krachtige arm des Oneindige die ze opheft, opdat eens zegeviere het rijk Gods en de bronader der liefde voor allen geopend worde, die gelooven, hopen, liefhebben - dan, dan zal de geschiedenis haar laatste oordeel alzoo uitspreken:

Strijd en beproeving - maar eindelijk - licht - vrede - genade en zaligheid!!

Spiritus Asper en *Lenis*.

De priester in en buiten de kerk. Twijfeling en overtuiging. A.H. Albert. (*Zie Tijdspiegel, December* 1848, *bladz*. 401.)

Daar zoude eene groote mate van zielkunde, en eene overgroote begaafdheid om den inwendigen toestand des menschen te beschrijven, vereischt worden, om dien geestelijke geheel juist en naar waarheid te doen kennen, die buiten de gemeenschap zijner kerk is getreden, niet als gebannen, maar als vrijwillig, zich ontslaande van de banden die hem lang beknelden. - Indien wij hem vergelijken bij een schepeling, wien men van het veilige en welbemande schip eensklaps op een onbekend eiland plaatst, waar hij zijne, hem zoo welbekende verblijfplaats, bij elke schrede verder ziet verdwijnen, en zich eerst alleen, verlaten, hopeloos vindt, zouden we dan die vergelijking niet kunnen temperen, door er bij te voegen, dat hij weldra, op het onbekende eiland, hulpvaardige vrienden vindt, die hem den verlaten bodem vergoeden? Vergeet intusschen niet, dat de band, waarmede de Katholieke kerk hare zonen aan zich verbindt, zoo naauw en vast gesnoerd is, zoo indringend in het binnenste zielen-leven, dat eene afscheuring niet anders dan hoogst pijnlijk kan zijn. Zal niet elk geestelijke, elk priester, die zijne kerk verlaat, een diep weemoedig gevoel kennen, eene ware smart, die hoe meer zijn hart edel en zijn verstand verhelderd is, des te grievender wordt; deels door de overtuiging, dat hij tot dusverre in het zoeken naar waarheid en licht bitterlijk is teleurgesteld, deels door de niet minder smartelijke gedachte, dat er schier talloos velen zijn, die hem miskennen, haten, verfoeijen, misschien vervolgen zullen wegens den beslissenden stap, welken hij gedaan heeft. - Inderdaad, niet ligtelijk treedt de eens gewijde, de eens met de kerk zoo naauw verwante priester uit den vastgesloten kring, waarin hij als man en jongeling eens krachtig

werkte - hij verliest schier te veel op eens, en de overgang is met eindelooze bezwaren verbonden. Wij mogen den geestelijke, die tot de Katholieke kerk behoort, niet beoordeelen, dat blijve aan den Alwetenden God overgelaten! maar gerustelijk verklaren wij dat er menige harde strijd moest voorafgaan, eer het laatste opregt vaarwel aan de, wij willen haar de altijd zorgdragende, hoewel zeer gestrenge moeder noemen, de Kerk, wordt toegeroepen. - Geheel anders is de verhouding, waar een Protestantsch geestelijke zich van zijn ambt vrijwillig ontslaat; hij kan met een gerust, een tevreden hart het leeraarsambt nederleggen - zijne kerkelijke gemeenschap kon hem, om zeer voldoende en billijke redenen, in strijd toeschijnen met zijne godsdienstige overtuiging; zijne handelwijze moge bevreemding en verbazing verwekken, men zal hem echter deswege niet verketteren, en niet minachten, niet haten, veeleer als een rondborstig man, die naar beginselen handelt, en niet transigeert met zijne eigene overtuiging, blijven achten. Kan een priester wel, in den gewonen zin der woorden, zijn priesterlijk ambt nederleggen? Moet de kerk, die hem één en alles is, hem niet eerst loslaten en ontslaan, en waar zij zegt met gebiedende stem: ‘blijf!’ mag hij hernemen: ‘neen, ik blijf niet, ik ga heen?’ De Protestantsche leeraar treedt kalm en bedaard uit het kerkelijk verband; want de banden die hem gebonden hadden, door menschen gelegd, kunnen door hem, die ook een mensch is, en dezelfde regten als elk ander mensch, ook in geestelijke zaken, heeft, naar welgevallen worden losgemaakt. - Daaruit vloeit het verbazende groote verschil voort, waar Katholieke geestelijken of Protestantsche leeraars hunne kerk verlaten. - Hoogstmerkwaardig waren ten allen tijde de opregte, de gemoedelijke verantwoordingen, welke de priesters, die zich alzoo van hunne kerk hebben afgescheiden, mededeelden; zij veroorloofden ons, om eenen dieperen blik te werpen in het kerkelijke leven, en tevens om de geweldige kracht te onderkennen, waarmede Rome hare zonen aan zich verbindt; van vader Luther tot op Ronge, is die openlijke verantwoording honderdmalen herhaald, en zijn telkens de oude grieven ter sprake gekomen, de oude beschuldigingen van dwang, geestelijke heerschappij hernieuwd, de oude klaagzang over het despotismus der kerk op den voorgrond gesteld. Wij willen wederom niet beslissen, in hoe verre hier altijd de goede trouw, de volmaakte, innige overtuiging, eene langzame of plotselinge afscheiding heeft voorbereid; wij willen er niet borg voor staan, dat dikwerf persoonlijke veete, gekrenkte eerzucht, beleedigde trots, of onreine, zinnelijke drijfveeren hebben medegewerkt om den priester te ontpriesteren. Ja, wij zullen zelfs aannemen dat meermalen ligtzinnigheid, door wereld- en zinnenlust aangeprikkeld ongeloof, toenemende onverschilligheid in het godsdienstig, kerkelijk leven, de aanleiding gaven, om het priesterlijk kleed weg te werpen, en zich uit minder eerlijke beginselen van de kerk te verwijderen - doch men geve ons van de andere zijde dan ook, naar het regt van billijkheid, toe, dat het mogelijk is, ja werkelijk is geschied, dat de priester, door innige, diepe, onwederstaanbare overtuiging, als gedwongen, na rijp beraad met God en zijn geweten, buiten de kerk is getreden, en daar buiten staat als een eerlijk, braaf, achtenswaardig man; als een afgestreden strijder, die na eene bange worsteling eindelijk aêmech-

tig nederzinkt en met den grooten hervormer uitroept: ‘God helpe mij, ik kan niet anders!’ - Het zoude eene blaam zijn, die wij niet gaarne op den priesterstand wilden werpen, als wij vooronderstelden, dat er onder de geestelijken, die aan Romes bevelen gehoorzamen, niet velen van die gehalte waren en nog zijn. - Misschien dat onder hun getal velen gevonden worden dien, waar hun de moed en de geestkracht slechts niet ontbraken, eene vrijwillige afscheiding even begeerlijk zoude toeschijnen, hoewel dezelve met schier onoverwinnelijke bezwaren is vergezeld. Naar ons oordeel gelooven wij den voormaligen priester Albert, op wiens verantwoording wij onze lezers in het voorgaande nommer van dit Tijdschrift reeds opmerkzaam maakten, onder het getal der eerlijke, der waarlijk overtuigde renegaten, te mogen plaatsen, en hoewel wij ook hier het oordeel aan Hem overlaten, die alleen een regt oordeel oordeelt, geeft zijn geschrift de bewijzen en de blijken van een bedachtzaam en gevestigd onderzoek, van eene handelwijze, die, hoe sterk ook door zijne voormalige geloofsbroeders gewraakt en verfoeid, van alle zijden gemotieveerd is, en waarover wij en elk lezer het bescheiden oordeel mogen uitspreken. - De priester thans *buiten* de kerk, beschrijft ons met krachtige, ronde taal, wat hij eens *in* de kerk gevonden en gezien heeft; hij deelt ons zijne geestelijke opleiding mede, zijne opklimmende vorming tot priester, en vlecht er ook tusschen in wat hij over zijne kerk oordeelt. - Wij volgen hem met belangstelling in het seminarie te Warmond, wij zien hem gewijd door den bekenden Wij-bisschop van Munster, later te Koudekerk, aan den Rijn, vervolgens nabij Leyderdorp, daarop als kapellaan te Amsterdam, toen pastoor aan den Langendijk bij Alkmaar, later (bl. 17 en volgg.) te Hillegom, vanwaar hij op den 4^{den} Mei 1848, zijn schriftelijk ontslag aan den bisschop van Gerra, in partibus infidelium, inzond. - Wat het kerkelijk, geestelijk, priesterlijk leven van den heer Albert betreft, zal de onpartijdige beoordeelaar hem het kenmerk eener edele gematigdheid, eener eenvoudige op waarheid steunende mededeeling niet ontstrijden. Hij leert ons wat hij *in* de kerk zijnde gevonden, gevoeld, gedacht heeft, met eene kalme bedaardheid, die zeer verre verwijderd is van die hatelijke en partijdige uitvallen, waarmede sommigen, die hem zijn voorgegaan, zichzelven hebben geschandvlekt - met één woord: hij beschrijft meer welk een' indruk de kerkplegtigheden, het geheele rituale op hem maakte, dan dat hij uit de hoogte beoordeelt wat zijne voormalige kerk is, en deze meer zuiver *subjectieve* wijze van opvatting geeft aan zijn geschrift eene eigenaardige houding en waarde. Geen zijner voormalige geloofsbroeders zal kunnen zeggen: ‘Zoo hebt ge niet *kunnen* voelen en denken,’ velen zullen zeggen: ‘zoo hebt ge niet *mogen* denken en gevoelen;’ - maar dit neemt niet weg dat de heer Albert toch werkelijk toen hij nog *in* de kerk was, *zóó* heeft gevoeld, gedacht en geoordeeld, als hij ons dit duidelijk en oubewimpeld mededeelt. - Intusschen meenden wij op te merken dat ook bij hem, zeer ter goeder trouw, een zeker onschuldig zelfbedrog heeft plaats gevonden, want, meermalen verzekert ons de priester: ‘Ik was nog regt geloovig’ - ‘ik geloofde nog’ - terwijl ook toen reeds zekerlijk de twijfel aan de leerstellingen zijner kerk dadelijk bij hem aanwezig was - hij was reeds strijdende, waar hij vermeende geheel buiten den strijd te zijn - en waar hij verklaart b.v.

blz. 9: ‘Mijn hart kwam wel eens tegen die leer op,’ daar durven wij te beweren dat hier het verstand, het onderzoek, onder den schijn van het hart of gevoel, de gronden van zijn wankelend geloof daadwerkelijk ondermijnde. Velen staan aan deze zelfbegoocheling in het geestelijk en kerkelijk leven bloot, en vermeenen een kerkelijk stelsel te bezitten, dat hun intusschen als onder de handen wegsmelt, terwijl zij het verlies niet willen bemerken. - Belangrijk is dit geschrift van den priester thans *buiten*, en daardoor in zekeren zin *tegenover* zijne kerk geplaatst, wegens de heldere en zeer verstaanbare wijze waarop hij de voornaamste leerstellingen der Roomsche kerk ontleedt, toetst, bestrijdt: de biecht, de sakramenten (het geheiligde zevental), het misoffer, de leer van het vagevuur, de vereering van Maria, het pauselijk gezag - dat alles wordt achtereenvolgens voorgesteld, en meestal op gronden aan het gezond verstand ontleend, dikwerf bondig en krachtig, in een zuiver Evangeliesch licht gesteld - daarbij - en daaraan heeft de heer Albert zeer wel gedaan - wordt telkens heengewezen op de besluiten van het *Concilie van Trente*, als de kenbron der Roomsch-Katholieke dogmatiek, terwijl hij zich niet bepaalt bij enkele opvattingen, door welke de meer harde en stootende stellingen worden verzacht en gehumaniseerd; want, om de eigenlijke gehalte der Katholieke leerstellingen naar waarheid te beoordeelen, is het eensdeels zeer verkeerd, om sommige Ultramontaansche overdreven stellingen als de eindbepalingen aan te nemen, gelijk het anderdeels onjuist is, om een nieuwmodisch, half philosophisch, half aesthetisch Katholicismus te erkennen, dat op eene jammerlijke wijze met den tijdgeest en de meer verlichte Evangeliesche begrippen tot eene transactie wenscht te komen, waardoor aan beide zijden evenveel verloren, en niets gewonnen wordt. Het is ons en velen, die de slingering der Roomsche kerk met aandacht beschouwen, niet ontgaan, hoe sterk de dichterlijke Katholieken zich hier aan de gestrenge en onverzettelijke stelselmatige kracht hunner kerk vergrijpen, hoe gedurig zij onder de poëtische spraakwendingen, en hoog verhevene, soms zeer mystieke, dan zeer aesthetische vormen, het Katholicisme tot eene godin der kunst trachten te herscheppen, en van deze zijde, dikwerf onhandig genoeg, onder den dekmantel van een dichterlijk liberalisme, de strenge kerkvormen voor het gevoel ook der Protestanten trachten aannemelijk te maken - maar dat spelen met de geheiligde kunst, dat dooreenmengen van schoone vormen en regtzinnig kerkbegrip, voert tot niets heen, en zoude ons hier en daar doen vermoeden dat men de oude verroeste hand- en voetboeijen uit de middeleeuwen wil verzilveren en vergulden, of door poëtisch vuur emailleren; maar daarom zijn de boeijen toch niet minder boeijen. - De heer Albert weet niets van zulk een modern, poëtisch-mystisch-aesthetisch-Katholicisme - de zittingen van het Concilie van Trente zijn alles behalve poëtisch, en het anathema! klinkt daar luide en verstaanbaar genoeg en laat zich in geen *fuga* van een welluidend *Amen*, zoo als in Händels Messias transponeeren! - Eenmaal aan het afb eken begonnen, gaat de priester, nog wel voor het oog der menschen *in*, maar voor het oog van God reeds *buiten* de kerk, moedig voort om het geheele gebouw met de fakkel der verlichting in de handen te doorzoeken; hij stoot telkens op dwaalbegrippen, hij moet telkens ontkennen,

hij ziet hoe stuk voor stuk het stelsel valt, en eindelijk is zijn besluit genomen, nu treedt hij werkelijk buiten den eens voor hem geheiligden kring, hij rukt den bruidsring, die hem met de kerk zoo naauw verbindt, van den vinger; hij waagt den beslissenden stap, en staat na den doorgeworstelden strijd op het eigenaardige standpunt, waar de Christen zich bevindt, die zijne kerk verlaat, zonder zich om die reden dadelijk aan eene andere kerkelijke gemeenschap aan te sluiten; want het komt ons zeer natuurlijk voor, dat de priester, die zichzelven ontpriesterde, niet dadelijk een der Protestantsche genootschappen in de armen valt, als uit wanhoop om toch weder een lid der gemeente te zijn. Van den Roomsch Katholieken leek, die vrijwillig, na rijp beraad uit het oude kerkelijke verband treedt, verwacht men, al ware het ook voornamelijk wegens de dringende behoefte aan eene kerkelijke gemeenschap, eene spoedige aansluiting aan een der Protestantsche genootschappen; maar den priester is het niet zoo geheel ten kwade te duiden, als hij, door de ondervinding zoo krachtig onderwezen, aarzelt om een der bestaande kerkelijke stelsels, op Protestantschen bodem opgewassen, te omhelzen - welligt dat daarin mede de oorzaak ligt, waarom deze en gene der meer liberale Roomschgezinden bij het verlaten hunner kerk zich bij voorkeur aan de Remonstrantsche Broederschap hechten, uit opgewekten, en lang gevoedsterden afkeer van alle kerkelijke banden. Uit dien hoofde is de *geloofsbelydenis* van den heer Albert zeer belangrijk, zooals gij die vindt aan het einde van zijn geschrift, bl. 71-76. Waarschijnlijk dat zeer velen, die zijne vroegere twijfelingen en tegenwoordige overtuiging met ongemeen welgevallen hebben gelezen, deze korte geloofsbelijdenis met bevreemding en tegenzin zullen - veroordeelen - en toch, dit gedeelte van zijne openlijke biecht is zoo kennelijk uit eene innige overtuiging voortgevloeid, draagt zoo zeer het kenmerk van een vurig streven naar de waarheid, dat wij elken onzer lezers zouden beklagen, die den voormaligen priester alleen daarom verwerpt, omdat hij eene liberale, eene van al het stelselmatige geheel afkeerige, eene zuiver apostoliesche geloofsbelijdenis mededeelt. - Zekerlijk, hier is geene sprake van de Synode van Dordrecht, van den Heidelberger Katechismus, hier is geene moderne, piëtistische, mystieke terminologie, geen praedestinatie- of consubstantiatie-leer, hier zijn geene uitgerekte dogmatische bewijsgronden, - niets van dat alles in de geloofsbelijdenis des heeren Albert. Geheel vreemd klinkt het buiten twijfel in de ooren van eenen gestrengen Calvinist, wanneer wij hier lezen: ‘*Mijn* God is het hoogste zedelijke Wezen, de Waarheid! de Heiligheid! de Liefde! *Mijne* kerk is de ééne algemeene kerk Gods, waartoe alle redelijke wezens, wien het ernst is de waarheid en de deugd te zoeken en te betrachten, behooren! De openbaring Gods is mij heilig. - De menschelijke rede, *mijne* rede, is hare uitlegster, en verklaart mij dezelve. Mijne kerk is eene kerk van liefde tot God en tot alle menschen; daarom predikte ik ook in mijn afscheidswoord: *liefde*. En vrijgemaakt van de banden der Roomschekerk, die mij zoo zeer hadden gekneld, vergaf ik en vroeg ik daarbij vergeving. Ik wilde allen beminnen en wenschte door allen bemind te worden: want “die zegt, dat bij God lief heeft en zijnen broeder haat, is een leugenaar.” Mijne hoop is de onsterfelijkheid in een hooger leven, door Jezus Christus, den Zoon Gods! (bl. 76)

Daar ligt gloed in die taal, lezer, en gij zult wèl doen, uwe geloofsbelijdenis, ze moge zoo vrij- of regt- of steilzinnig zijn als mogelijk is, hiermede te vergelijken. Gij zult wèl doen, den staf niet te breken over den man, die wist waarom hij zijne kerk verliet, en niet schroomt openlijk zijn hart voor u te openen, en zijne godsdienstige overtuiging niet *onder* het schepel, maar *op* hetzelve stelt. - Ergert u dat woord “rede” en dat woord “deugd,” - zegt ge dadelijk: de *rede deugt* niet, en daarom mag zij de Schrift niet uitleggen, vindt ge hier te weinig van 's menschen oorspronkelijk bederf, van de voorbeschikking, van een borgtogtelijk lijden - welnu plaats er uwe individuëele geloofsbelijdenis naast, en als ge alles bestreden, wederlegd, ontzenuwd, gelouterd en geloochend hebt, loochen dan toch niet de liefde. - Ja, als ge u verder ergert, waar de priester *buiten* de kerk zegt: bl. 77.’ Onze kerk is zoo oud als het Christendom zelf. Zij is niet de Roomsche, noch de Protestantsche *in engeren zin*, *Zij* is de ééne algemeene protesterende kerk, die alleen dat alles voor waar houdt, wat de ééne algemeene Goddelijke en menschelijke rede (de zigtbare en onzigtbare Kerk) als zoodanig erkent, maar zedelijkheid, deugd, waarheid en liefde vóór alles op den voorgrond plaatst, en, als noodzakelijk te zoeken en te behartigen, voorschrijft.’ - Als u die voorstelling der algemeene kerk niet behaagt, zoo toon ons dan in uwe bijzondere kerkelijke gemeenschap toch eene betere aan; ja, al zult ge zeggen dat de priester hier idealiseert, verban hem niet uit uw hart, erken zijne overtuiging, toets zijn geloof, en reik hem de broederhand, is het niet de Protestantsche broederhand *in engeren zin*, dan de Christelijke broederhand, en laat hij vroeger of later erkennen en gevoelen, dat ge in hem niet den voormaligen priester, maar den eerlijken, opregten, zoekenden mensch ziet, die ook op uwe liefde, op uwe hulp aanspraak maakt - en gij, die aan de altaren staat, waar hij eens stond, die daar de hostie in de handen omhoog heft, waar hij ze eens met bevende vingeren aanroerde, die het misoffer uitreikt, waarbij zijne ziel door de huivering van het ongeloof werd gemarteld, - gij, voormalige geloofsgenooten van den armen broeder, die u verliet, zult ge hem een banstraal naar het hoofd slingeren? Zult ge niet voor hem willen bidden, gelijk hij, dit geve God! voor u bidt? zult ge hem vervolgen, die niet meer aan uwe zijde kon blijven? Broeders van den broeder! wij wijzen u met den vinger op Hem, die leerde, zeventigmaal zevenmaal te vergeven; wij herinneren u aan het ernstige, krachtige woord des Heeren: ‘Wie onder U zonder zonde is, werpe den eersten steen op HEM!’

Spiritus Asper en *Lenis*.

Oosterzee's leerredenen.
Een paar woorden, en geene beoordeeling.

Men moge het willen gelooven of niet: onder de groote bezwaren in het menschelijk leven, buiten het kiezen en verkiezen en overstemmen, behoort het

opstellen van leerredenen ter eene zijde, en ter andere zijde het beoordeelen van die eens opgestelde en later gedrukte leerredenen; dit bezwaar wordt zelfs van jaar tot jaar grooter, en waar het eindelijk heen moet met de predikers en derzelver beoordeelaars, als de rhetorica, de homiletica, de aesthetica altijd ontwikkelend voorwaarts gaan, dat is niet te voorzien, want om hier met eeuwen te deelen, op zijn Oostersch, in ronde getallen (dat is het gemakkelijkste) zoo weet ge wel, geneigde en altijd beoordeelende lezer, dat een eerwaardig prediker, die ten jare 1749, met een of twee bundels leerredenen te voorschijn trad, aan geheel andere eischen onderworpen en ook onderhevig was, dan een onzer thans levende meesters in de kunst; b.v. de in vele opzigten hoogbegaafde Rotterdamsche broeder, wiens naam als homileet reeds verzekerd is. Toen zag men meer met een dogmatisch lijnx- en arendsoog op de min of meer naauwkeurig regtzinnige uitlegging der Schrift - dáár kwam het op aan. - Het stelsel was de ellemaat, waarnaar gemeten werd, voor het overige was het meestal goed genoeg, wanneer de bewijsplaatsen, de hulptroepen voor het systema slechts in behoorlijke orde optraden, de kapitein, het *locus probans* voorop, en dan de soldaten, de gelijkluidende plaatsen - men was reeds uit den brand, en de predikatie vond het verlangde debiet. - Men nam het zoo naauw niet met taal en stijl, dispositie of inkleeding. Als de gehalte maar uit de goede oude regtzinnige doos was, en het respectieve kerkgenootschap (men wist toen nog niets van eene Eerste of Tweede ge-kamerde '*gezindheid*') door onregtzinnige opvattingen niet werd gecompromitteerd, dan was het al heel wel. - Hoe is dat alles veranderd! - Bij het beoordeelen van leerredenen in onze dagen, valt men meestal hoog of laag op de logica, de dispositie, de taal, op beeld en vorm - het dogmatisch, kerkelijk, leerstellig element komt in de achterhoede - bijna als de marketentster bij het leger, die altijd goed genoeg is; men tornt daar niet gaarne aan, maar de kleeding, de inkleeding der homiletische detachementen, de uniform der gedachten, de epauletten der schitterende volzinnen, de vergulde montering der dispositie, de geheele rhetorische generaals-garderôbe, daarnaar wordt vaak de sterkte en de dapperheid van het leger beoordeeld. Geen wonder - wie onzen tijd kent met deszelfs karakteristieke teekenen, ook in de Godgeleerde wereld, zal niet verwachten dat de predikkunde eene eenige uitzondering maakt. Men zoekt en wenscht vormen - vormen - schoone, welluidende, aangename, weelderige vormen, waardoor het beschaafde gehoor, het oor geldt hier voor het hoofd, *pars pro toto*, gestreeld wordt, en in hoeverre is zelfs in de godgeleerde wereld het materialistisch element overheerschend, ja, de Grieksche schoonheidszin, waar het ook links en regts op de schoone vormen gemunt was, komt als uit de oude Propylaeën en het Parthenon van het oude Athene, op de kansels der hedendaagsche wereld terug. - Uit dien hoofde moesten de leerredenen van den heer Oosterzee een' meer dan gewonen indruk maken; als ge u de moeite wildet getroosten eenige leerredenen uit het begin der voorgaande eeuw onder uwe oude boeken en curiositeiten op te snuffelen, en hier de twee bundels van Oosterzee, dáár die deftige, met Gothische letters, in quarto-formaat gedrukte predikatiën naast te leggen, gij zoudt gedurende de eerste oogenblikken van verbazing verstommen, en om weder den vorm

van vergelijking te bezigen, hier eene oude bedaagde bes aanschouwen, met poeder in het hair, en een neepjesmuts op het hoofd, in een stevig zwart karsaaijen gewaad; ginds eene rijzige, slanke, bekoorlijke maagd, wie de lokken geregeld om het hoofd slingeren, en waar elke beweging, elke blik der oogen, evenveel beschaving als gratie verraadt, - als er op deze wereld nog een enkel mensch leeft, die niet aan den vooruitgang gelooft, we brengen hem door de onderlinge vergelijking der Christelijke kerkredenen van vroegere jaren tot een beschamend stilzwijgen. - Indien wij eene ongehoorde rhetorische figuur mogten bezigen, en spreken van de *homiletische Muze* des heeren Oosterzee, dan zouden wij haar ook bij de verschijning des tweeden bundels zoo gaarne toejuichen. Niemand zal ontkennen dat de Rotterdamsche leeraar zijn' tijd begrepen, aangegrepen, en zelfs met de kracht der genie daarin gegrepen heeft. Wat in het algemeen een veelzijdig, door lectuur en wetenschap beschaafd gehoor, thans verlangt, wat van de zijde der vormen, nu, zonder eenige voorwaarde, door menschen van smaak en kunde, geeischt wordt, daaraan beantwoordt de prediker. Als men over eene eeuw de leerredenen des heeren Oosterzee in de geschiedenis der Nederlandsche homiletica ter sprake brengt, zal men gewisselijk dit oordeel onderschrijven: Hij kende zijn' tijd. Niemand vermoede dat wij bij den lof, wat betreft den vorm, den rijkdom der gedachten zullen verzwijgen. Meestal is de heer Oosterzee zijn onderwerp geheel meester, ja, hij is er letterlijk mede verlegen, en moet zinsnede en beeld en ontwikkeling in elkaâr werken om niets te verliezen, of als hij het bij den aandrang der gedachten verloren heeft, dat weder later hier of daar eene plaats aanwijzen; deze verlegenheid van overvloed vloeit, dunkt ons, van zelfs voort uit zijne van deel tot onderdeel afdalende dispositie, waar de rubrieken naauwer en naauwer worden, en in de loketkastjes toch dient ingevoegd, wat in het brein des denkenden en gevoelenden mans in schitterenden taaldos reeds gereed lag, en daar als reikhalzend wachtte om aan de orde van den dag geroepen, eene eigendommelijke plaats te ontvangen; daarom is de lezing der leerredenen van den heer Oosterzee zoo vermoeijend, zoo gedurig het hoofd inspannende, zoodat eene zeer verstandige dame ons meer dan eens verzekerde, dat zij door de lezing van een derzelve altijd wonderbaar *geëchauffeerd* werd. Schoonheid van vorm, rijkdom van gedachte, juistheid van voorstelling gaan dus reeds van mond tot mond rond, als de kenmerkende trekken, waardoor de oudere en nieuwere leerredenen van den hoogbegaafden redenaar zich onderscheiden. Zoo ver ons bewust is, heeft men het kerkelijke en stelselmatige, het dogmatische element hier in vrede en rust gelaten, trouwens, men moet het al heel bont maken om hier aan een geeselpaaltje te komen, en de liberale, humane geest des beoordeelaars, gaat liefst met oogluiking te werk, en laat elk voor zijne dogmatische opinie verantwoordelijk, of het moest wat al te erg zijn, zoo als b.v. waar de heer van Vloten de Tubingers - allergevaarlijkste ketters - patrocineert, dan giert en zwiept de geeselkoord door de lucht; maar de heer van Vloten schreef geene preken, maar eene verhandeling. - Neen! zoo hardvochtig en onmenschelijk is men niet, om wegens enkele dogmatische, leerstellige afwijkingen - want waarom zouden er niet evenzoo goed *dogmatische* als *poëtische* vrijheden zijn? -

iemand in den ban te doen; men gaat veeleer eene kleine onregtzinnigheid stilzwijgend voorbij, dan eene kleine zonde tegen taal, stijl of logica: alles een natuurlijk gevolg van onzen vrijzinnigen theologischen geest; de aesthetica heeft het waarlijk reeds der gewijde symbolica afgewonnen. De heer van Oosterzee is, ook bijzonder in zijne leerredenen, een zeer verstandig, gematigd, omzigtig Godgeleerde. Hij heeft zichzelven een helder, Evangeliesch, Bijbelsch geloofs-geheel - want ‘systeem’ is voor den denkenden prediker en kundigen godgeleerde hier wel een ongepast woord - gevormd, en is evenmin een vreesachtige slaaf waar het geldt een Christelijk begrip in een minder gewoon, verhelderend, dikwerf verrassend licht te plaatsen. - Zoo, om toch een voorbeeld bij te brengen, vindt de Christelijke lezer, in de merkwaardige rede over Joh. I:14, den Logos voorgesteld als de hoogste openbaring, *woordvoerder* Gods. - Waar is de homileet der vorige eeuw, die zoo iets zoude gezegd hebben? - de Logos, - woordvoerder? hier wettigt toch het begrip het beeld en den vorm, hoewel er eene zeker niet onbehagelijke dubbelzinnigheid, als door de vingers mede onder heen sluipt; want inderdaad, het ‘Woord’ de Logos, vleesch geworden, werd en moest worden: een ‘woordvoerder’ die het Woord Gods en Zijne Openbaring ‘voerde’ en mededeelde, maar in hoeverre nu een streng, extra-streng orthodoxisme, dezen taalvorm - woordvoerder - in strijd zoude kunnen rekenen met de voorafgaande voorstelling van den Logos, zoo als die bij Johannes verschijnt - het Woord *was* God - dit laten wij in het midden. Genoeg om ons te overtuigen, dat de door Christelijke vrijheid en Christelijke waarheid bezielde prediker, niet terugdeinst voor de ontwikkeling van een begrip, en daar dikwerf den rijkdom van zijn zelfstandig onderzoek in de meest welluidende vormen aan zijne hoorders en lezers mededeelt.

Niet minder merkwaardig is de wijze van behandeling bij een geheel verschillend onderwerp. *Maria de dienstmaagd des Heeren*, in het ware juiste Evangeliesch licht te plaatsen, is niet zoo gemakkelijk, men staat door de geheel bijzondere, eenige verhouding waarin zij geplaatst is, verlegen, om de moeder des Heeren niet te hoog of te laag te stellen; duizenden zijn hier gestruikeld, en wij behoeven slechts aan de Maria-vergoding in de Katholieke Kerk te gedenken, om te weten, tot welk een schroomelijk uiterste men hier vervalt, dat nog schroomelijker wordt, wanneer men zijne schuld niet wil bekennen en de schuld der vroegere eeuwen, wederom gewillig, ja hardnekkig verdedigend, op zich neemt. De heer Oosterzee zal bij de uitwerking dezer leerrede, waar hij Maria voorstelt volgens haar *karakter*, haren *rang*, en haar *aandenken*, deze zwarigheid zekerlijk erkend hebben, en inderdaad! men kan over Maria als afzonderlijk onderwerp eener rede, niet wel prediken, zonder eenigermate, geheel zonder ergerlijke bedoeling, ondanks zichzelve te katholiseren; want wanneer de prediker haar voorstelt als een ‘sieraad voor ons geslacht,’ een ‘zegen voor Christus,’ en eene ‘aanwinst voor den hemel,’ dan is deze opgave zoo *anceps* en *biceps*, voor tweevoudige verklaring vatbaar, dat wij er, hetzij als Katholieke, het zij als Protestantsche Christenen evenzeer in kunnen berusten, aangezien op enkele andere personen, b.v. op een' Johannes, datzelfde drievoudige kenmerk, met de noodige wijziging, toepasselijk zoude gemaakt kunnen worden; zekerlijk,

uit de altijd magere en hoogst onvolledige geschiedkundige data, welke de Evangeliën aangaande Maria mededeelen, kan hare heiligheid wel nooit bewezen worden; de heer van Oosterzee heeft hier zeer bedachtzaam eene gevaarlijke klip omgezeild, en alles wat billijkerwijze en menschelijker wijze ten gunste van de moeder des Heeren, zonder vergoding, kan gezegd worden, kunstig en tevens echt gemoedelijk vergaderd.

Om zulke onderwerpen te behandelen, moet men meester *zijn* in de kunst, en niet alleen meester *heeten*; maar wij wilden heden volstrekt niet beoordeelen, alleenlijk eenige gedachten over de wijze van prediking, vooral in betrekking tot de leerredenen van den heer Oosterzee onzen lezers aanbieden. - Wij eindigen met de herinnering dat elke beoordeeling van deze of soortgelijke preken zeer moeijelijk is. 't Is waar, er bestaat eene *zekere* zonderlinge methode van beoordeeling, die ook hare warme voorstanders vindt en altijd gevonden heeft; men begint daarbij om den redenaar of schrijver bijzonder te prijzen, plaatst zijne loffelijke eigenschappen in het licht, beijvert zich om hem eerst zoo als het behoort aan te bevelen; maar langzamerhand gaat die triomf-muzijk in eenen anderen toon over: b-mol wordt c-dur. - Men zal toch, met erkentenis van des schrijvers groote talenten, eventjes zoo vrij zijn om eenige opmerkingen mede te deelen, die het bewijs leveren, hoeveel belang men stelt in den gevierden - weldra gevierendeelden - schrijver; men wordt nu al meer en meer verlegen en bedroefd, och jammer! om al meer en meer kleine en altijd grootere feilen te moeten aantoonen - men mag dit intusschen niet nalaten - nu knijpt men den vriend van alle zijden in de armen en de beenen, de dijen en den rug - men ontleedt de gedachten, toetst de beelden, weegt met eene goudschaal de dispositiën, wijst met den vinger de inconsequentiën aan, en hoe rijker de gedachtenbloei, hoe overvloediger de beeldentooi, hoe minder gewoon de behandeling is, des te grooter is de oogst van aanen opmerkingen en teregtwijzingen. *Deze* methode van beoordeeling heeft zeker, zoo als alle menschelijke zaken, hare goede zijde, maar indien wij ook haar aan eene beoordeeling wilden onderwerpen, zoude er welligt als algemeene aanmerking op toepasselijk zijn deze dichtregel uit Wieland:

Sie seh'n den Wald vor lauter Bäumen nicht,

dat is, vrij vertaald: men ziet zoo onbegrijpelijk vele gebreken en feilen, dat men daardoor den geheelen, alles omvattenden indruk uit het oog verliest, en door eene geweldige, altijd zeer naauwkeurige en prijzenswaardige analytische kritiek en taktiek, over steentjes en struikjes struikelt, en de oorspronkelijke kracht van de genie minder gevoelt; maar wie aan den weg timmert enz. - Oosterzee's leerredenen zullen, hopen wij, in het vervolg elke anatomische proeve gelukkig doorstaan, en de wakkere prediker, met zijn hem verleend talent, in die mate werken, dat hem nog meer het innerlijk gevoel, om aan zijne hooge roeping te beantwoorden, weldadig doordringt, dan wel het verlangen naar wereldsche eer en roem; immers, voor dezen dienstknecht des Heeren, eene zaak van oneindig minder waarde?

Spiritus Asper en *Lenis*.

Afschaffing van de doodstraf wegens misdaad tegen den staat.

Een vreesselijk woord weergalmt er in Duitschland. Een electrieke schok heeft al de omwentelingsgezinden tegelijk doen sidderen. Het is de geregtelijke moord gepleegd op eenen der volksvertegenwoordigers, afgezant der rijksvergadering te Weenen.

't Zal eer deze regelen gedrukt zijn, gebleken wezen in hoeverre de Frankforter vergadering regt had het schrikkelijke woord: geregtelijke moord, uit te spreken. Misschien zal 't regtsvraag blijven, conflict tusschen het Duitsche Standregt en het regt der volken. Al ware het ook dat het bleke, dat zij zich niet te sterk uitdrukte, dan nog wil ik nóch de moraliteit, noch de staatkundige denkwijs en handelingen van den beruchten revolutionnair en demagoog verdedigen aan de eene zij, nóch aan den anderen kant het vermoeden trachten te stijven, dat haat der kerkelijke partij (men weet dat Blum een der heftigste en meest geexalteerde drijvers van het Duitsch-Katholicisme was) of wrok van Windisch-Grätz, 't zij persoonlijke, 't zij van door den volksman gekwetst adelsbelang zijn vonnis verzwaard en de uitvoering bespoedigd heeft, veel min het verdedigen, wanneer de dolk voor hem bestemd, reeds nu den oudsten der weezen van Blum door de moeder in handen gegeven, slechts wacht tot de arm krachtig genoeg is om hem zonder missen te sturen,... slechts vestig ik het oog op den diepen indruk welken het, te Frankfort geheel onverwachte, mij evenwel niet verrast hebbende voorval, want van het oogenblik af dat niet regt tegen, maar wraak op de moordenaars van Latour op de vaandelen der regimenten geschreven stond, vreesde ik meer dan dit, den indruk dien het maken, de gevolgen die het voor Duitschlands rust of onrust hebben kan.

Zeer zeker gaat een groot deel van den gunstigen indruk, welken des keizerlijken opperveldheers gematigdheid jegens de bevolking van Weenen gemaakt heeft, bij de democratische partij weder verloren. De verbittering der partijen ontvangt een schromelijk voedsel, de verzoening wordt te minder waarschijnlijk, en zoo, dan te minder opregt.

't Kan zijn dat de wijsheid der gematigden, de schrik voor voortdurenden burgeroorlog, de ongunstige persoonlijkheid van Blum zelven, den wraaklust dempen en de gevolgen keeren. - Maar, ook het tegendeel is mogelijk. Op dit oogenblik is het ten minste olie in de vlam die te Berlijn zoo hevig, en in gansch Duitschland woedt. Het gebeurde in Saksen, op het vernemen der teregtstelling van Blum, Dresdensch burger, wijst het genoegzaam aan.

En, wie ook de offers welke het te Weenen gevestigde wraakgerigt eischt voor Duitschlands bevrediging heilzaam keure, wenschelijker zal hij het ten minsten achten, wanneer zij, wel en goed bewaard, op den ontoeganglijken Küfstein zaten, om te gelegener tijd naar Amerika te worden ontlast.

Dát hadde voorgekomen geweest, indien in Oostenrijk de les ware opgevolgd die de Fransche republiek gegeven heeft.

Even gelijk de omwenteling van 1789 in dat eerste jaar van hare geboorte, aan

Europa menige goede les gaf, welker spoediger opvolging of vaster heugenis de kracht van menigen op dit oogenblik het treffenden schok zou gebroken hebben, evenzoo gaf dezelfde republiek in dit jaar harer wedergeboorte, langdurig of kortstondig weten wij niet en doet er niet toe, aan Europa weder een tweetal lessen van naauwverwanten inhoud, overwaardig om gehoord en betracht te worden, zelfs in de monarchale staten, al komen ze dan ook van eene republiek.

Ik bedoel de afschaffing van den staatkundigen eed en van de doodstraf wegens staatkundig misdrijf. De eerste, onchristelijk in zichzelf omdat hij onnoodig is, trouwens, de eed van belofte laat zich altijd nog minder dan die van getuigenis op Christelijken grond regtvaardigen, is, iedereen weet het, eene formaliteit, nabij komende aan eene tooneelvertooning, eene formaliteit die tot niets meer verpligt dan waartoe men, door de aanvaarding van het ambt zelve van regtswege verpligt is, en welks nalating of overtreding de wet bij magte is te straffen ook zonder eed, eene formaliteit die bovendien de ontzenuwende restrictie met zich voert, van niet langer geldig te zijn dan staats- of ander overwegend belang het medebrengt, even gelijk de bezworen eeuwigheid van eenen vrede stilzwijgend verstaan wordt zich niet verder uit te strekken dan totdat er weder een nieuwe oorlog ontstaan zal. Met de andere, onzedelijker nog dan gene, onregtvaardig, onstaatkundig, gevaarlijk nog daarenboven, willen wij, naar aanleiding van de Duitsche gebeurtenis, en met het oog op het tegenwoordig belang van Europa, en van ons vaderland in het bijzonder, ons bepaalder en nader bezig houden.

Er is reden, om juist in het tegenwoordig tijdsgewricht ernstig er over na te denken. In gewone tijden is het een onderwerp van gewone wetgevende werkzaamheid. Dan urgeert het niet meer dan iedere andere behoefte aan regtvaardige en doeltreffende legislatie. Anders in het tegenwoordig oogenblik. Het is een tijd, waarin die daden, welke als staatkundige misdaden beschouwd worden of kunnen worden, te wachten zijn, en werkelijk, zoo niet in ons land dan elders, door duizenden reeds verrigt. Maar tevens, indien het waar is dat de toepassing der doodstraf op die daden gevaarlijk voor den Staat zelven kan zijn, dan nimmer zóó als in het tegenwoordige, zoo hagchelijke tijdperk.

Ik noem ze vooreerst onregtvaardig. Indien de doodstraf eenigen zedelijken grond kan hebben, dan moet het zijn in het algemeene en natuurlijke besef (van Goddelijken oorsprong?) ‘wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed zal door de menschen vergoten worden.’ Op toerekenbaren doodslag alleen kan de doodstraf regtvaardig zijn. Op ieder ander geval is zij onregtvaardig en ongeoorloofd, 't zij als wraak, 't zij als ten voorbeeldstelling, 't zij als zorg van de maatschappij voor hare eigen veiligheid; in het eerste geval gaat zij de uiterste grens van het strafregt, den *talio* te boven, in het tweede is zij onregt en misbruik van overmagt, in het derde begaat de maatschappij als zedelijk ligchaam, dezelfde misdaad die het individu in den staat van wetteloosheid plegen zou, wanneer hij, niet: het natuurregt en den natuurpligt van het Goëlaat, het bloedregtersambt uitoefende, niet: zich wapende tot zelfsverdediging, maar met der daad al degenen die hij vreesde hem in den weg te zullen staan, aan zijne zucht tot eigenbehoud opofferde; de oorlog van allen tegen allen. De doodstraf buiten het geval van moord

is niet de staat des regts, maar des oorlogs, de oorlog van de maatschappij tegen de individus. De grenzen der zedelijke geoorloofdheid strekken zich, voor haar zoowel als voor het individu, niet verder uit dan tot het onschadelijk maken, met zijne eigene minst mogelijke schade, van dengenen van welken zij, wettig en wel bewezen, zich schade vreest.

Pas dit grondbeginsel toe op de staatkundige misdrijven. Neem ze in haren hoogsten graad: feitelijk oproer. Heeft de oproerling *moord* begaan, toerekenbaren doodslag op weerloozen of op degenen die hem niet in onmiddellijk en niet anders dan door zelfverdediging ontwijkbaar levensgevaar bragten (want zelfs *in* het oproer neemt de noodweer de toerekenbaarheid van den doodslag weg, nooit kan maatschappelijk belang de algemeene en natuurlijke regten verkorten, vooral niet die welke ter ontschuldiging of vermindering van schuld dienen), hij valle onder het zwaard der geregtigheid, hij heeft: ‘'s menschen bloed vergoten.’ Is hij gevallen in het oproer zelf, dan houdt de wet op te spreken, hij is gesneuveld in den oorlog, 't zij van partij tegen partij, 't zij van het individu tegen de maatschappij; 't was regt; wie den oorlog voert, stelt zich aan deszelfs kansen bloot; of de strijd eerlijk of oneerlijk was, is onverschillig, en... wordt, *somwijlen*, eerst door de uitkomst beoordeeld. - Maar, zoo hij dien niet begaan heeft, dan kan hij ook het leven niet verbeurd hebben. Het hoogste dat hij verbeurd kan hebben, door die daad alleen, en zonder de bijkomende omstandigheden te rekenen is: het regt van inwoning in dien staat tegen welken hij zich vergrepen heeft. De straf derhalve: verbanning. Verzwarende omstandigheden kunnen ook de straf zwaarder maken, de veroorzaakte schade kan op zijne bezittingen (echter nimmer met algemeene verbeurdverklaring, waarvan nieuwere en betere tijden ons ontheven hebben) verhaald worden, boete tot zedelijke verbetering indien zijne misdaad van zedelijke verdorvenheid getuigde, kan hem opgelegd worden, maar nimmer kan de straf tot den dood klimmen. De doodstraf is het *maximum*, hetwelk nimmer door de gesubordineerde straf- of schuld-grootheden, zelfs niet door derzelve geheele som, kan bereikt worden. Zij behoort, geheel afzonderlijk, tot eene eigene cathegorie van schuld, *schuld van moord*.

Ik noemde ze in de tweede plaats onzedelijk. Vooral in toepassing op land- en hoog-verraad, alhoewel dit doorgaans nog meer toerekenbaar is dan oproer, omdat het meer met kalmen en voorbedachten rade begaan wordt. Dat het ééne gewoonlijk meer door aanzienlijken, het andere door geringeren wordt begaan, is eene omstandigheid die veeleer tot verzwaring dan tot verligting strekken moet. En toch is vooral op hoog-verraad de toepassing der doodstraf hoogst onzedelijk. Waarom? Omdat de schuld of onschuld, de al of niet strafbaarheid der daad, in de praktijk, van de uitkomst afhangt. Wie, als ijne partij het onderspit delft, voor hoogverraad gevonnisd wordt, ware weldoener des lands geheeten indien zij gezegevierd had. Of de strop, òf de eikenkroon, niet de daad zelf, maar de uitkomst deelt die toe. Onze Willem de Eerste werd Vader des Vaderlands gezongen, - indien Spanje gezegevierd had, hadde hij als landverrader en majesteitsschender de straf van Egmond gedeeld. En, met oneindig meer regt dan deze, want - hij had *de wapenen* tegen den volmagthouder zijns Konings gevoerd.

Vraagt men naar de innerlijke waarde,

bij deze soort van misdaden, het is zeker dat altijd de zedelijkheid, dat is, de goede bedoeling, gepresumeerd moet worden, zoolang het tegendeel niet bewezen is. De wet, en niet enkel de Fransche, of de geschrevene in het algemeen, is vóór den beschuldigden; de presumtie van onschuld is wettig en geboden, zoolang de schuld niet is bewezen. - De geestelijke, die den wegens hoog-verraad ter dood veroordeelden in zijne laatste oogenblikken bijstaat, doe hem geene schuld belijden, of schuldvergiffenis ontvangen wegens zijne jegens den staat gepleegde misdaad. Hij behoeft die niet. Zelfs hem bestraffen dat hij grof spel speelde vermag hij niet eens, want ook daarvan hangt de zedelijkheid geheel en al van de bedoeling af. Zoowel om groot goed als om groot kwaad te doen, moet er grof gespeeld worden. Hij vrage hem alleen, in het geheim der biecht, naar zijne bedoelingen, en verootmoedige hem dan alleen, wanneer hij belijdt dat vuig eigenbelang of onedele hartstogt zijne drijfveeren waren. - Het oordeel over de zedelijkheid van deze daden moet zich, buiten de eigen belijdenis, alleen naar de bijkomende omstandigheden rigten. - Somwijlen zijn deze bekend, b.v. wanneer de beschuldigde zich door den vijand heeft laten omkoopen. Maar, doorgaans onbekend, behoort derzelver beoordeeling alleen aan Hem die de harten kent.

En nu, is de toepassing der zwaarste van alle straffen, wier zedelijkheid buiten 't geval van moord, zoo hoogst twijfelachtig is, niet onzedelijkst van allen, waar ze wordt toegepast op daden, wier zedelijkheid zoo moeijelijk, vaak onmogelijk te beoordeelen is?

Ik heet ze in de derde plaats onstaatkundig. Vooral in tijden van partijschap, in welke juist de meeste daden van deze soort worden bedreven. 't Kan zijn dat het afslaan der hoofden van de partij, gelijk eenmaal Tarquinius aan zijnen zoon te Gabiï deed onderwijzen, het gereedste middel is om te zegepralen, haar te fnuiken en een eind aan de zaak te maken, maar, wees voorzigtig, gij regtvaardigt daardoor partij, als zij op hare beurt op dezelfde wijs een eind aan de zaak maakt. Voel eerst naar uwen hals, eer gij door deze redenering, uw hoofd, en... dat van aanzienlijker dan gij, doet waggelen. - Indien ook niet altijd de hoofden, die op den hals der Hydra, in plaats van het afgeslagene opwassen, het evenaren, indien somwijlen de partij voor eenen tijd van kracht wordt beroofd, de doodstraf, aan een' harer aanvoerders, alleen wegens staats-misdaad voltrokken, versterkt haar innerlijk, verbindt en verbroedert haar onderling, wekt de onverschilligen tot deelneming, scherpt en verbittert, perpetueert de partijschappen, somwijlen voor leeftijden en meer dan die. - Hoe lang is het bloed van Oldenbarneveld de leus der staatsgezinden geweest, hoe lang heeft het huis van Oranje die schuld gedragen, - toen de gevangenschap van de Groot en Hoogerbeets reeds lang waren begonnen vergeten te worden?

Minstens werpt de doodstraf veelal de naaste betrekkingen des geexecuteerden in de armen zijner partij. De zonen der als partijoffer gevallenen zijn voortaan aan haar geheiligd en gewijd. Dit is zóó waarachtig en natuurlijk dat het Filips van Egmond zelfs in het buitenland tot oneer werd aangerekend, dat hij, ofschoon in dienst zijns wettigen konings, de wapenen voerde tegen de partij, voor welke zijn vader had moeten bloeden.[1)] - Aan

1) Nog in lateren tijd, zie Voltaire, Henriade, Chant VIII Ook Sully spreekt, niettegenstaande zijne bij Ivry betoonde dapperheid, met blijkbare minachting van hem. Mémoir. Tom I. p. 168. - In Holland zelf werden zijne goederen verbeurd verklaard.

het bloed van éénen burger verloor Jacoba van Beijeren eene stad.

Maar ze doet nog erger en gevaarlijker. Ze roept het in de geregelde maatschappij zoo vreesselijke, natuurlijke strafregt, het Goëlaat, dat ieder burger bij zijne intrede in de maatschappij gerekend wordt in haren schoot te hebben nedergelegd en aan haar ter uitoefening overgedragen, weder in het leven. Bijna altijd wordt doodstraf wegens staatsmisdaad, indien ze van geene verzwarende omstandigheden was vergezeld, door de partij beschouwd als moord, tegen welke, indien er geen maatschappelijk regt is, het regt en de pligt der natuur optreedt. De Goël (naaste bloedverwant) des verslagenen is de natuurlijke en verpligte regter en scherpregter des moordenaars. Hoe diep in onze natuur het besef van dezen pligt ligt, ziet ge aan de schande, welke alle volken waar de Vendetta nog bestaat aan het nalaten der volvoering van dien pligt hechten.

Mijn vader sneuvelt strijdende voor zijne partij: wel wijdt mij zijn dood aan die partij, zoo lang het mij mogelijk is, mij van haar regt te overtuigen, maar nog niet vraag ik regt voor zijn bloed. Mijn gevoel zegt mij dat er geen moord heeft plaats gehad. - Maar hij wordt gevangen, ontwapend, weerloos gemaakt, en - sterft nu als offer der regtspraak van partij... nu is het in mijn oog moord, eene ‘stemme des bloeds dat roept van den aardbodem.’ Zoo de maatschappij regt weigert, ben ik zijn Goël.

Hoe natuurlijk dit is behoef ik niet uit de veelheid, waar de voorbeelden zoo menigvuldig, waar dat van een Brutus en Collatinus oudtijds zoo beroemd en doorluchtig waren, te staven. Wien verwondert het dat Groeneveld en Stoutenburg zich geregtigd achtten om tegen het leven van Maurits zamen te zweren? - Van het oogenblik dat Palm gefusilleerd werd, liepen er Duitschers op het leven van Napoleon.

En zóó waar is het, dat het gemeen gevoelen, trots alle maatschappelijke wetten en regten, dit regt blijft erkennen, dat zelfs Stoutenburg werd ontzien als hij de wapenen tegen zijn vaderland voerde. Hij had vaderbloed te wreken. Het doodshoofd in zijne vendelen deed hem, beklagen wel, maar niet veroordeelen.

Slechts kracht van Christelijke beginselen, òf diep besef van maatschappelijk welzijn, òf verlaten van zijne partij, òf vrees, kunnen het wraakzwaard uit de handen doen vallen. Maar - niet op alle menschen werken de eerstgenoemde, vooral niet in tijden van partijschap en heftig geprikkelde hartstogten, evenzoo min als de beide laatsten altijd bevredigend intreden.

't Kan zijn dat de wraakkreet over den moord van Blum door één van die vier beginselen gesmoord wordt. Door het eerste is wel minst waarschijnlijk. Maar, ook geheel het tegendeel is mogelijk. Ja mogelijk zelf, dat dit algeheele tegendeel door de Oostenrijksche partij is bedoeld, bedoeld, niet alleen om de partijschap in Duitschland ten uiterste te scherpen, maar om Duitschlands bodem zelven van één te scheuren. Ongelukkig en wankel de monarchie die door zulke rampzalige middelen moet bijeen gehouden worden. - Men moet, ten allen tijde, maar nimmer zóó als in tijdperken gelijk aan dat wat voor Europa's westelijk vasteland met 1789 is aangebroken, met zoodanige handelingen voorzigtig zijn, en ze sparen tot

de alleruiterste noodzakelijkheid. - De regtspleging van Lodewijk XVI was ook een *coup d' état*, zeer zeker, van de zijde der montagnards, om het wankele republikeinsche beginsel te redden, en onherroepelijk te breken met al wat er tegenoverstond. Ja de moorden van September 1792 waren het zelfs. In het geheel niet toevallig of enkel door volkswoede veroorzaakt. Wel degelijk met staatkundig doel van de leiders. De laatste mogen nu altijd moorden in den eigenlijksten zin blijven, niet alzoo Lodewijks teregtstelling, waarbij de regterlijke vormen werden in acht genomen (van zijn proces zelven moeten wij hier, natuurlijk, zwijgen). Keurt gij den *coup d' état* goed, die met Blum's fusillade geslagen is, gij doet het ook de valbijl waaronder de ongelukkige monarch het hoofd verloor. - En... de Septembermoorden, de oproer-en partijmoorden van alle tijden, die in onze dagen op zoo menig slagtoffer volbragt, op meer dan een gekroond hoofd beproefd zijn, - laat ze u wijsheid leeren en voorzigtig met uwe Staatkunde maken. Ge hebt gehoord door hoevelen in en buiten Duitschland de teregtstelling van Blum, ofschoon onder geregtelijke vormen, naar erkend Standregt, en misschien met regt zelfs, toch *moord* is gequalificeerd; vooral door het volk. Wees voorzigtig met dat vreesselijke woord. Leer het volk niet, het uittespreken; maak er hen niet gemeenzaam mede, ze zijn maar al te gretig om de gegevene of genomene les in praktijk te brengen. Zij moeten zoolang als het immer mogelijk is het oude vooroordeel behouden, dat iemand in den tabbaard of den gegalonneerden rok geen moordenaar *kan* zijn: want zien ze het hem, dan gevoelen zij regt (tot nog toe voelen zij alleen de kracht), om het ook te zijn. - En let wel, hoe gevaarlijk zulk een onvoorzigtig bederven van de volkszedelijkheid is in onze tijden, juist voor diegenen die boven het volk staan en de magt hebben, onze tijden, waarvan een der onmiskenbaarste karaktertrekken is: oorlog (God geve dat hij spoedig gedempt worde en er geene *tabulae novae* om beproefd behoeven te worden) van degenen die niet hebben tegen hen die hebben. - Nog eenmaal, zaten Blum en Messen-hauser en de hunnen op den Küfstein, en Kossuth in Amerika, 't ware wenschelijk voor allen in Europa die niet *ex infima plebe* zijn.

Genoeg. In tijden als wij dit jaar beleven, is de doodstraf wegens staatkundig misdrijf, onregtvaardig en onzedelijk altijd, nu meer dan ooit onstaatkundig en gevaarlijk. Nederland geniet, Goddank, te midden der beroeringen die het overig westelijk en midden-Europa schokken, eene gewenschte rust. Maar dat onze bodem niet gewaarborgd is tegen burger-twist en burgerkrijg, getuigt onze geschiedenis zoo overvloedig als die van eenig land van Europa. - Dat er op dit oogenblik geene mogelijkheid toe bestaat... wie zal het beweren? - Dit slechts dàt, zooveel te langzamer en bezwaarlijker als ze bij ons ontstaat, ze hier zooveel te bitterder en te langduriger is.

Hinge het ons, God beware ons, boven het hoofd, 't ware een geluk te achten, indien deze olie in de vlam bijtijds van onzen bodem weggedragen en buiten bereik gesteld was. Hier, of ik bedrieg mij, ware ze gevaarlijker dan elders. Ook dát heeft onze geschiedenis geleerd, dat ons volk meer dan een ander geneigd is tot bloedwraak over eenen geregtelijken moord, en, dat het dien wrok veel langer behoudt. Dat ligt in zijnen aard.

Deze gedachten, reeds lang en menigwerven te voren door mij gekoesterd en

bepeinsd, waren het, welke de tijding der Weener teregtstellingen, en vooral die van R. Blum, mij weder levendig deden worden.

Mogen, wie het heil des vaderlands en der vaderlandsche maatschappij in handen ligt, en wie deze regelen onder de oogen komen, er over nadenken.

De eigendom en het socialismus. Een woord aan den heer Mr. W.R. Boer.

Du choc des opinions jaillit la verité.

In nommer 9 van de Gids, over het vorige jaar, komt een artikel voor van uwe hand getiteld: Frédéric Bastiat en de Socialisten, - hetwelk veelzins, met mijne, ofschoon misschien niet genoeg diepe inzigten, in de staathuishoudkunde, overeenstemt. Ik erken gaarne de meerdere consequentie en stelselmatigheid, en den grond van ervaring der staathuishoudkundige wetenschap tegenover het meer theoretische van het socialismus, maar wil ook niet dadelijk den philanthropischen bodem van dit laatste voorbij zien. - Ik geloof ook, dat beide, voor het tegenwoordige zeer vijandig tegen elkander overstaande, allengs meer zullen verbroederen, en de dwalingen en uitersten, die in beide worden aangetroffen, eindelijk zullen worden opgelost, en de waarheid als één zal te voorschijn treden. - Die tijd is nog verre... maar hoeveel tijd heeft niet alle waarheid, op dit ondermaansche, noodig om te ontkiemen, te groeijen, vruchten te dragen, en die gerijpt.

In het door u behandelde onderwerp, komt de eigendom ter sprake. De eigendom, welks onschendbaarheid dagelijks wordt aangerand, en die door Proudhon en de zijnen als diefstal en niets anders wordt uitgekreten.

Als opgevoed en levende in eene maatschappij, waar ik den eigendom als heilig heb leeren beschouwen, kan ik mij niet op een onzijdig terrein plaatsen, om onbevooroordeeld te beslissen of de eigendom onschendbaar is, dan diefstal. - Ik beschouw hem tot heden nog onschendbaar.

Maar, en hier nader ik het geschilpunt waarover ik zoo gaarne eenige inlichting wilde ontvangen, bij uwe verdediging van de onschendbaarheid des eigendoms, tegen de socialistische en communistische leer zegt gij: ‘eigendom is niets anders dan: de toeeigening, tot regt verheven door den arbeid.’ Eigendom is eerst, en dan komt de wet die den eigendom beschermt, en zooveel noodig regelt: De socialist zegt: De wet eerst, en dan de eigendom die door haar wordt gegeven of ontnomen.

Maar aan deze door u als economist gegevene definitie: ‘eigendom is niets anders dan de toeeigening tot regt verheven door den arbeid.’ wordt gijzelf inconsequent in hare gevolgen, terwijl, indien deze beschuldiging ongegrond is, het vermoeden van inconsequentie toch uit uwe woorden wordt geboren.

Uit de definitie moet, consequent geredeneerd, naar het mij toeschijnt, voortvloeijen. ‘Derhalve is alle eigendom, uit erfopvolging, onbestaanbaar.’ Want de

erfopvolging is totaal strijdig met de definitie van eigendom zooals gij die geeft, want, zoo de eigendom eerst tot regt kan worden verheven door den arbeid, dan heeft waarlijk erfopvolging geen aanspraak op dien naam. - Waarop is dan *dat* regt van eigendom op de geerfde goederen, zooals wij dat kennen, gegrond? Op de wet? De wet kan ontnemen en geven. Derhalve moet de eigendom uit erfopvolging geboren geheel precair genoemd worden, en niet in de natuur gegrond. In plaats echter dat gij deze redenering laat volgen, zegt gij eenige bladzijden vroeger: ‘Men weet dat Babeuf verkondigde enz:’ ‘en dat zijn zoogenaamd Decret économique alle erfopvolging afschafte, mede volgens velen een der meest gehate middelen, om eene eeuwige ongelijkheid en nadeelige ophooping van kapitalen te bewerken.’

‘Het is bekend, hoe Saint-Simon en zijne volgelingen dezelfde leer huldigden, en die door afschaffing van het bijzonder erfregt ten uitvoer wilden brengen, terwijl Robert Owen in Amerika eene maatschappij poogde te stichten, waar de verwezenlijking van dit beginsel tot hare onmiddellijke oplossing leidde.’ Dat overigens het erfregt niet op natuurregt rust is bijna zeker. Reeds Montesquieu leerde het in zijn Esprit des Lois, als hij (Livre 26 chap: 6) zegt: ‘Nourrir ses enfans est une obligation du droit naturel, leur donner sa succession est une obligation du droit civil ou politique.’

Zoo men voorts nagaat dat bij onderscheidene volkeren, vaak de wetten daartoe strekten om de bezittingen meer gelijkelijk te verdeelen, als de akkerwet der Romeinen, het jubeljaar der Joden en eenige wetten van Lycurgus, en de erfopvolging zeer dikwijls vrij willekeurig werd geregeld, uitgebreid of beperkt en belast, - dan zal men ook de gegrondheid van het gezegde van Montesquieu, en met hem zoovele anderen, moeten erkennen, en de erfopvolging bijna niet dan, als door de willekeur van menschen, en dus ook der wetgevers daargesteld, moeten aannemen.

Klemt gij u vast aan de definitie van eigendom, dan is het, dunkt mij, noodig - doch ik wil gaarne van dwaling overtuigd worden - dat gij de erfopvolging als eene onregtvaardigheid veroordeelt, - eene onregtvaardigheid gepleegd ten aanzien der kinderen van den arme, tegenover die des rijke; - en verklaart: dat de erfopvolging tegen de staathuishoudkundig gegevene eigendomsdefinitie aandruischt... eindelijk, dat het beweren der socialisten, die de erfopvolging bestrijden, niet ongegrond te noemen is.

Wij hebben wel eens gehoord dat de eigendom en dus vooral ook de erfopvolging strekte ‘à perpétuer la famille,’ maar hoe kan ik zulks rijmen met het voortduren, of het blijven bestaan van de familie des armen. - Indien daartoe de erfopvolging noodig is, ontbreekt dit gansch bij hem en verkeert hij weder alleen in den toestand die zijn leven zoo ellendig maakt. - De woorden van L. Blanc behelzen dan de waarheid als hij ter bestrijding van het gezegde van Lamartine: La Societé en constituant toute propriété a trois objets en vue: rémunerer le travail, perpétuer la famille, accrôitre la richesse publique uitroept: ‘Pour ce qui est de perpétuer la famille, si c'est par la propriété qu'elle se perpétue, la famille des non proprietaires ne saurait donc se perpétuer et la phrase de M. de Lamartine doit être modifiée de la sorte: ‘la société en constituant la proprieté a eu en vue de perpétuer

la famille des uns et d'empêcher que celle des autres ne se perpétue.’

Ziedaar het voornaamste punt, waarop ik bij de aandachtige en herhaalde lezing van het bovengemelde artikel stuitte, kortelijk medegedeeld, en zoo ik hoop duidelijk genoeg om begrepen te worden.

Misschien zijn er meer, die even als ik, omtrent deze zaak geene voldoende oplossing hebben kunnen vinden, en dan zoude het in allen gevalle aangenaam zijn, eenige inlichting van den kundige vertaler van Frédéric Bastiat's staathuishoudkundige drogredenen te ontvangen, tot het geven van welke ik de vrijheid neem hem beleefdelijk uit te noodigen.

Een verzoek ten slotte, indien dat noodzakelijk is. Beschouw mij niet als communist, socialist of economist, maar als iemand die gaarne het goede wil, dat in iedere wetenschap ligt opgesloten, en zich daarom vrijelijk boven partijnamen verheft.-

VERAX.

Letterkunde.

Een dichtbundel voor mijn vaderland.
Door S.J. van den Bergh, Haarlem bij A.C. Kruseman.

Hij, die de pen heeft opgevat om bovenstaanden bundel in de kolommen van den Tijdspiegel aan te kondigen, pretendeert een dergenen te zijn van wie men de vervulling eener dergelijke taak te regt verwachten mag: een warm vaderlander.

Met deze woorden meent hij het standpunt te hebben aangegeven, van waar hij tot het publiek wil spreken over den bundel, tot den dichter over ‘vaderlandsche poëzij.’ Hij nam die gedichten niet ter hand met de ijzeren kalmte van een kritikus, wiens gescherpt ontleedmes gereed ligt, wiens oog in het aangebodene slechts een kadaver ziet. Neen, met een hart dat vurig kloppen kan bij grootsche herinneringen, dat innig voelt, wat zijn land en volk raakt, vol sympathie voor elke poging om slappe handen op te rigten, koude boezems te verwarmen, ingesluimerden te wekken - zóó las hij. En voor dezulken, meent hij, heeft van den Bergh gezongen.

Voor het meerendeel zijn de verzen reeds in tijdschriften en jaarboekjes gepubliceerd, en heeft bevoegde of onbevoegde kritiek er uitspraak over gedaan.

Herhalen of weêrleggen van zoo menige bladzijde als daarmede werd gevuld, ligt niet in de bedoeling van den schrijver dezer regelen. Hij wenscht dat zijn *petit mot* ons publiek moge aansporen om den bundel ter hand te nemen, opdat de gloed des dichters eens in hunne aderen ombruische en hun oog tintelen doe.

Voor het goede gehalte van menig dichtstuk pleit, onzes inziens, 't vernieuwde genot wat de lezing verschaft van die, welke wij ons van vroeger herinnerden. *Het standbeeld van Willem I* haasten wij ons in dat opzigt te noemen. De krachtige volzinnen waarmee in den aanvang onreine beginselen ter oprigting van standbeelden gegeeseld worden, zeggen wij zoo gaarne na! De diepe eerbied voor den grooten Zwijger doorstralende in de fraaije strofen, waarin de dichter te gelijk zijn verontwaardiging lucht geeft bij 't aanschouwen hoe zijn nederig huis te Delft wordt ontwijd, wekt nog even innig dezelfde gevoelens in onze borst, als toen wij eenige jaren geleden de deugdelijkheid dier dichterlijke grepen, de schoonheid van 't scherp geteekende kontrast voor 't eerst opmerkten. *Aan de Zee*, behoort mede onder het getal onzer geliefkoosde verzen, omdat de dichter er zoo schoon de gevoelens in weêrgeeft door haren aanblik opgewekt in het hart met vaderlandsche herinneringen - maar ook met angst en weemoed

bij ons heden vervuld. Hoe ernstig herlezen wij *het Binnenhof*, nu er zich in den lande zoo vele handen naar het staatsroer uitstrekken; hoe wenschen wij met oud-Hollandsche gehechtheid aan het regerend stamhuis de taal aan *H.K.H. de Prinses van Oranje* toegezongen, diepgeworteld in haar hart!

Maar ook op ander terrein volgen wij den zanger gaarne, als hij ons voorgaat bij de verdediging van geliefde vrijheden. *De Drukpers* is een krachtige ontboezeming in dat genre. O mogt een verblijdend teeken van den invloed des dichters de lezing er van volgen... Nadat hij tot het volk de vraag gerigt heeft, of het instemt met de ellendige drogredenen tegen de vrijheid van drukpers door lichtschuwende magthebbenden in der tijd aangevoerd, besluit hij met deze woorden:

..... daar rijst het voor mijn oogen,
't Welsprekendst andwoord dat gij geeft!
'k Zie Costers standbeeld in de Spaarnestad verhoogen...
God lof! 'k Zie nog dat Holland leeft!

Zoo 's dichters verwachting bedrogen uitkwam... wij schrikken bijna terug voor het consequent doorvoeren van het denkbeeld...

Bij de lezing van verzen als *de Partij* juichen wij dubbel in onze vrijheid van drukpers, die zulke stemmen als met duizende echoos herhaalt; een taal wier kracht, wier mannelijke uitdrukking ons noopt een paar coupletten ter karakterizeering meê te deelen; te meer wijl er een geest uit spreekt zoo innig verwant met den onzen:

Zie op! Het volk wil 't nieuwe pad bewandelen!
Waarheen toch voerde 't oude dan naar 't graf?
Het wil verjongd met nieuwe veerkracht handelen,
't Wil vrijheid, zoo als God ze aan de aarde gaf;
't Wil recht om naar zijn hart den Heer te aanbidden;
't Wil langer niet één kaste 't roer nabij.
Misduidt ge dit? Zoo treed vrij uit hun midden,
En steek de vaan der oude landspartij.

Maar wilt gij 't recht voor allen laten gelden,
Wilt gij dat hier niet enkel gunst regeert,
Juicht gij het toe, dat mannen 't ondier velden,
Wiens eigenbaat ons volk hield overheerd;
Dan opgestaan - en met ons mêe gestreden,
En 't lied verzaakt in dienst der vleierij,
De onmenschlijkheid den vuigen kop vertreden!
U mêegeschaard bij Hollands volkspartij!

Ja, schoon is 't voor de menschheid op te treden;
Een Cherub met het vlammend waarheidszwaard.
De onbuigbren, die zelf alles buigen deden,
Nu op hun beurt te breidlen in hun vaart,
Hen uit hun paradijs van macht te bannen
- Een lichte straf voor zware dwinglandij-
En ook te waken dat zich geen tirannen
Ontwikklen uit uw eigen staatspartij.

Liet ons bestek het toe, hoe gaarne citeerden wij uit *Aan de Duitschers* het eerste en vijfde couplet, waarin de geest die de bovenstaande regels doortintelt mede zoo krachtig doorblinkt, maar waarin tevens de grens zoo juist staat aangeteekend tot hoever de dichter met volksdemonstraties sympathiseert.

Vraagt ge mij nu of mijn oog met even veel welgevallen over al de bladzijden van het boeksken weidde, dan antwoord ik onbewimpeld: neen! en ben in deze verklaring even openhartig als in mijne loftuiting. De verzen *de* 17de *November* 1846, en de coupletten *aan Helmers* b.v. bevielen mij oneindig minder dan de vermelde dichtstukken; maar buiten deze, beveel ik u nog de lezing aan van het *Hollandsch Lied*, *Onzen Koning*. 13 *Maart* 1848, *Koning en volk*, en ik ben overtuigd, dat gij het niet boud gesproken zult noemen als ik ons publiek den bundel aanprijs, met de verzekering van zijne wezenlijke waarde.

Dichter en uitgever verdienen evenzeer succes. Onvermoeid biedt de laatstgenoemde ons publiek poëtische werken aan; de keurige vorm zijner uitgaven, de onbekrompenheid en goede smaak die hij telkens daarbij aan den dag legt, prijzen wij hier opzettelijk openlijk, omdat het ons zoo zelden gegund is met

zooveel regt een prijsje te mogen uitdeelen. De nette en goedkoope uitgave van Da Costa's poëzij, zou hem alleen reeds op een dergelijke vermelding billijke aanspraak geven.

Nog vaak verschaffe hij onzen dichter de middelen om tot ons volk te spreken. De roeping die van den Bergh onzes inziens te vervullen heeft, is grootsch, is schoon, maar wij vergen van hem gedurigen vooruitgang in zijn genre: ‘vaderlandsche poëzij.’ 't Blijve in onze dagen, voor wie zich dat ter beoefening koos, door onweêrstaanbaren drang gedreven, niet genoeg onze herinneringen op te wekken, ons verval ons voor oogen te houden, ons onze laauwheid te verwijten... de dichter moet meê arbeiden, en vooral omdat hij populair man is, omdat zijn taal zich even diep in hart als geheugen dringt, zijn stem door de geheele ziel weêrklinkt, moet mêe arbeiden, zeggen wij, aan de vorming van ons volk bij den nieuwen dag die is opgegaan. De beginselen die het leiden moeten langs de nieuwe baan, moet hij populariseren; hij moet het tot zelfkennis opleiden, het doel waarnaar het te streven heeft formuleeren, krachtig zijne stem verheffen tegen elke afdwaling van den regten weg, het vonnis uitspreken tegen alles wat de ontwikkeling belemmeren of vertragen wil, opdat de publieke opinie dat vonnis alomme uitspreke en kracht geve! En daartoe wenschen wij hem ‘gevoel, verbeelding,’ maar bovendien - HELDENMOED!

-U-

Balthazar Bekker in Franeker. Een portret uit de zeventiende eeuw. Te Groningen, bij H.R. Roelfsema, 1848.

Schreven wij eene gewone aankondiging van een gewoon romantisch geschrift, dan was er over het werk dat nog voor ons ligt spoedig een gewoon oordeel te vellen. Wij zouden over het vreemde der keuze van stof, over vorm en uitwerking menig woord kunnen te berde brengen. - Maar wij hebben hier minder te doen met een geschrift van die soort, wier getal legio is. Het is meer, volgens des schrijvers eigen zeggen, eene romantische geschiedenis, op historische bescheiden steunende; - en wel van iemand die, hoe bekend zijn naam ook moge wezen, eene nadere en algemeene bekendheid verdiende. De prediker in de van haren vroegeren luister vervallen akademiestad Franeker, was in zijne dagen een van de heroën der humaniteit, en in menig opzigt, al was het ook niet in kerker of op brandstapel, een harer martelaren. Men pijnigde hem slechts naar de ziel en een weinig in zijne beurs. Als zoodanig verdiende hij eene nadere beschouwing. De getuige, dat ook de ketterij in haar goed regt kan zijn, had aanspraak op eene kroon der eere bij het nakroost.

Immers het ging hier niet slechts om de verdediging van eenige ijdele meening, die buiten de scholen van wijsbegeerte of godgeleerdheid als van geenerlei waarde te beschouwen was. Balthazar Bekker was ja een wijsgeerig denker, en

kon zich met vele stellingen van de orthodoxie niet vereenigen; maar vooral was hij de bestrijder van het geloof aan heksen en spoken, dat weleer menschen op den brandstapel bragt, en dat in zijnen tijd nog vrouwen met roode oogen of eenig ander vreemd verschijnsel aan het ligchaam treurige onaangenaamheden berokkende. - Liet nu hier de stof der dichterlijke verbeelding nog eenige speelruimte; het is minder dit veld dat door den schrijver voor als nog werd gekozen. Hij heeft begonnen Bekker te Franeker te schetsen, waar hij nog predikant, ofschoon dan ook om onregtzinnigheid aangevochten predikant is. - Wij weten geen enkele horreur, niets bijzonder bevalligs in het geheele boek. Naauwelijks grijpt er nu en dan eenig belangrijk voorval uit de geschiedenis dier hagchelijke dagen in. Men is grootendeels in gesprek met enkele theologen of philosophen - het boek moet dus allervervelendst zijn.

En evenwel is ons oordeel, en wij vertrouwen dat van meerderen, over het werk een geheel ander. Wij kennen den schrijver die zich onder eene initiale[1)] verbergt niet, kunnen zelfs niet gissen; maar staan geen oogenblik in bedenking om hem den lof toe te kennen, dat hij zijne taak waardiglijk heeft vervuld. Hij heeft ons een genrestuk geleverd, waarin iets meer te doen was dan een weinig het kostuum te bewaren. Zijn penseel verraadt veel meer dan het bespieden der natuur of van de eigendommelijkheden of handelingen der menschen. Hij heeft denkwijzen en gevoelens geschilderd, karakters ontleed en voorgesteld, grootheid en hatelijke laagheid laten optreden op een veelal alledaagsch tooneel.

Maar wat hij uit den verleden tijd leverde is veel minder waard dan dat, wat hij voor den tegenwoordigen gaf. Onmerkbaar en toch krachtig grijpt hij het blinde vasthouden aan het oude en de daaruit voortvloeijende verketteringszucht aan, die ondanks het gezond verstand en de geschiedenis daarover reeds lang den staf braken, nog altijd door velen worden gehuldigd, en nog zoo vele hoofden en pennen en helaas! ook harten en handen zelfs in beweging brengen, die de laatste doen sluiten waar Christelijke liefde ze moest doen openen om te geven, of ze doen digtknijpen tot gebalde dreigende vuisten. Wanneer zullen alle Christenen beseffen, dat er een ijveren is zonder verstand niet slechts, maar zonder Christelijkheid, en dat haat om het geloof de ergste ketterij is? Wil men met hevigheid en strijd overtuigen, dáármede de zaak der waarheid doen zegevieren; dan is er stellig geen wapen slechter gekozen. - Uit de wrijving van gevoelens moge de vonk der waarheid worden geboren, uit de botsing der harten komt slechts verwoestende brand voort.

Van die zijde beschouwd hebben wij ons vermaakt met het relaas van de aanmerkingen, die door de verschillende Classen op de ‘Vaste spijze’ van Bekker waren gemaakt (bl. 162 en volgg.). Het is eene naïve voorstelling, hoe men op de ketterjagt het gewoonlijk enkel ééns is in de *drift* der vervolging tegen de opgejaagde prooi. Eene les, welke men in onze dagen gerustelijk mag in het oog houden. Daarom hebben ook de heeren van de Nieuwe Synode in de oude zaak, zoo al niet wijsselijk dan toch met eene ruime mate van schranderheid, besloten

1) Die initialen zijn een G., en voor den naam des schrijvers L-n. Het zal toch wel niet de heer Laan uit het Gooiland, de uitlegger van de Openbaring in den Handhaver der Herv. Godsdienst zijn?

om het maar niet tot zulke onderlinge eenheid te willen brengen. Maar zoo blijft hunne overeenstemming weinig meer dan die tusschen de Kretensers, die alleen dan de zaak ééns waren, wanneer zij zich van buiten aangevallen zagen, maar die, zoodra er eenige rust kwam, met elkander plukhairden. - Daarom kan men eene zekere partij noode iets gevaarlijkers laten dan juist dat, waarom zij in den beginne veelal schreeuwen, namelijk veiligheid en rust. - Uit dien hoofde wenschten wij reeds ten jare 1831, dat men toenmaals van de Cock, Scholte enz eene uitlegging en breedvoeriger ontvouwing hunner gevoelens had afgevraagd. Dan hadden zij hoogstwaarschijnlijk een proefondervindelijk bewijs geleverd, dat zulke eenstemmigheid onbereikbaar en werkelijk eene chimère is. Ja, zij waren zulke bewijzen geworden en daarmede de beste verdediging voor Synode, of klassis, of menschen, die gaarne eene Christelijke vrijheid laten en zelf genieten.

Als men de menschen meer wegdenkt en namen vergeet, dan kunnen nog hooggeleerde en hoogaanzienlijke, die zich in onze dagen laten gelden, hier het ‘de te fabula narratur’ alleraardigst op zich toepassen.

Edoch men vindt hier nog meer. Er is dikwijls reden tot dankbaarheid bij de vergelijking van dien ‘goeden, ouden tijd’ met onze dagen. Wij hebben eerbied voor de braven ook uit het voorgeslacht; maar men leert die dagen van vrome deugd, dien gulden tijd van onze vaderen, als door sommigen wel wat al te zeer verguld beschouwen. - Er was toen ook onmatigheid, ook wellust, ook eigenbaat en bovenal ook heerschzucht. Geestelijke heerschzucht mogelijk meer dan thans, nu men zoo bang is om den geestelijken hun vol burgerlijk regt te gunnen.

Maar dan is er ook in het door ons aangekondigde werk een rijke oogst op te doen van vertrouwen. Voert het ons ter beschouwing van een' der vele kampstrijden, welke de godsdienst en hare waarheid tegen hevige bestrijders van buiten en nog meer tegen hare vijanden in haren eigen boezem had te voeren; zien wij hier eene der slingeringen tusschen uitersten en hield die waarheid daaronder stand, ja werd zij haar doel slechts nader gevoerd; wij hopen van den strijd en twist onzer dagen niet minder goeds. - Zijn de aanvallers magtiger, hun doel verderfelijker; het ligt in den aard der zaak, dat de uitslag ook des te meer beslissend zal zijn. Men komt meer en meer op de principes, op de eerste hoofdwaarheden terug, en dáár kan Christendom en waarheid elken aanvalslechts des te beter verduren. Kerkelijke spitsvindigheden eener ziftende dogmatiek zijn als de buitenwerken, welke men dikwerf beter prijs geeft dan bezet houdt. Het ‘opinionum commenta delet dies’ heeft zich op het theologisch gebied reeds geldig bewezen, en zal zulks nog verder doen.

Ons zal het aangenaam wezen, wanneer wij Bekker nog naar Loenen en later naar Amsterdam mogen volgen aan de hand des schrijvers, die voor zijne taak zoo wél is berekend. Hij verwachte evenwel niet, dat hij algemeen zal bevallen. Daarvoor is er in zijn werk te veel degelijks, te veel wat te sterk partij trekt in het oog van zulken, die zelve gaarne te sterk partij nemen. - Hij loopt geen gevaar om Bekker te zeer te vleijen. Hij is geen ketterpatroon, maar vriend der waarheid.

Angela,
door de schrijfster van Mont Sorel, Emilia Wijndham enz., uit het Engelsch vertaald, door P. van Os, te Sneek, bij van Druten en Bleeker.

Ik zou wel eens willen weten wat de meesten onzer lezers zich voorstellen, als zij hooren spreken van een' recensent, alhoewel ik mij niet vlei, dat die opinie al te gunstig zou wezen, en zij wel misschien op eene Cerberische zamenvoeging van een' schoolmeester, scherpregter en drukkerijcorrector kon uitloopen, de hongerige heeschheid bij het aanblaffen mogelijk niet te vergeten. - Was dit alles waar en juist; dan zouden zeker velen onzer voor het werk, bereids vóór de aanvaarding, hebben bedankt. - Het anatomiseren, althans het overbodige, het martelen, het vitten; non nostrûm est. - Wij drukken in gedachten den goeden schrijver gaarne de hand, erkentelijk voor menige betere gedachte en indruk, en kunnen ons waarlijk niet verheugen als de onpartijdigheid ons noodzaakt om nu en dan ook coups de patte toe te brengen. Wij behouden gaarne, indien al niet ons crediet bij het publiek, dan toch onze geloofwaardigheid.

En hierom hebben wij dan ook gewacht met onze aankondiging van het bovengenoemde werk totdat wij het *geheel* hadden gelezen, iets, waarvan wij ons voor dezen keer bijna hadden ontslagen, maar dat wij dan ook onzen lezers gulhartig zouden hebben opgebiecht.

Men vraagt ons: is zij dan zoo slecht? - Juist het tegendeel zou de reden zijn geweest waarom wij dat bijna zouden hebben gedaan. Wij althans bekennen gaarne dat wij schier nooit eenigen roman met dat genoegen en die stille toejuiching lazen, als wij bij de eerste helft van Angela, uitgezonderd eenige langwijligheid in den aanvang die ons Richardson herinnerde, ontwaarden. Wij hadden toen bijna terstond de pen opgevat en eene recensie van den halven roman gegeven.

En dat lag niet aan de nieuwheid van den vorm; niet aan fijngesponnen intrigue; niet of minder aan het op zichzelf belangwekkende der karakters. Angela moge interessant zijn en blijven, als de Christelijke maagd, die in de zachte heiligenglorie van reine, opofferende liefde blinkt; er werden er vele zoodanige geschetst. Carteret-Vavasour is lang een dier halve karakters, die in hunne ontwikkeling zijn blijven steken, en die allergeschiktst zijn om een' soortgelijken indruk te verwekken, als men ontwaart bij het hooren van Chineesche dwergboompjes, of bij het zien van door kunst kleingehouden hondjes. Bijna al de overige personen zijn als het bijwerk op de schilderij, die de positie van de hoofdpersonen begrijpelijk maken. Men vat den knoop bijna terstond. Aan vrij toevallige incidenten ontbreekt het niet; - en toch heeft de roman ons veel genoegen verschaft. Hij heeft ons behaagd, gesticht, en wij hebben de uren aan zijne lezing besteed geenszins beklaagd. - Waarom? Hij is uit het leven genomen en geeft veel voor het leven. Wel het allernaast misschien voor onze overzeesche naburen, wier echt aristokratisch familieleven met den highly fashionable toon en sprekend eer-

biedige houding van de kinderen jegens de ouders wij wel wat meer hadden willen zien uitkomen; maar ook voor ons. Wij hebben er den mensch in gevonden, zoo als die is en wezen kan, maar met het oog van den zielenschilder of -schilderes beschouwd en met kunstig getrouwe hand geschetst en ten papiere gebragt. Meestal is wijze van handelen en gedrag door omstandigheden en inborst der handelenden gemotieveerd, en voldoet de roman ook aan de psychologische eischen.

Maar ook aan hoogere vorderingen is voldaan, en de schrijfster toont dat zij hare roeping begreep, niet enkel als zij (D. I, bl. 115) vraagt: ‘wat baat het ook, romans voor u te schrijven, zoo uwe kleine gebreken (en ook de groote, ofschoon niet *à la Sue*) er niet in opgehaald worden?’ maar ook als zij grootere en geringere en de bij hen te ontmoeten verkeerdheden schetst. - En uit dit oogpunt beschouwd, weten wij geene klasse van menschen, wanneer die slechts op de gevorderde intellectuele hoogte staan, aan wie men Angela niet kan in handen geven. Godsvrucht en wel eene verlichte, Christelijke, liefde, huiselijkheid, menschelijkheid worden daarin aangeprezen, niet zóó dat men zich die aanprijzing mag getroosten als het nuttig maar degoutant recept van zoo menig zedendoctor: neen! het is bloem en vrucht ‘keurig blozend en juist door kunsteloosheid schoon vereenigd, waarbij men gelukkig is, - gelukkig als een kind!’ - Een heilige, opgeruimde ernst ademt ons tegen, als de schrijfster van God en Christus, van deugd, van dood en leven spreekt. Zij doet dit dikwerf op eenen toon, die haar eigen is en die te gelijk Claudiaansch mag heeten.

Wilt gij eene enkele proeve?

Als gij rijk zijt lezer, en gij edele armen hebt kunnen zien, werkelijk en goed kunnen zien.

‘Hij dacht met een gevoel, zwemende naar wroeging of liever walging, moest ik misschien zeggen, aan de gerijfelijkheden die hem bij zijne 't huiskomst wachtten... Hierop volgden dan weder onbestemde droomen van weldadigheid, gelijk de droomen van hen, die, helaas! in gedachten leven, en niets verstaan van den aanhoudenden arbeid, de moeitevolle krachtinspanning, welke er vereischt wordt van al degenen, die inderdaad goed willen doen.’

Leest armeren!

‘Ons aller Vader heeft zijne arbeidende kinderen niet vergeten, maar hun van zijne zegeningen ook hun aandeel geschonken.’

Priesters en priesteressen der kunst!

‘Vriendelijke, zedige, weldadige Genius! - met oogen waarin het heilige vuur met een' getemperden gloed schittert, - bekoorlijkheid der huiselijke kunst! - hoe veel uren en uren, anders doorgebragt in vermoeijenden kamp met, of te midden van al het akelige van dien boozen geest, de verveling - of erger, veel erger nog, in de uitspattingen van zondig vermaak - zijn onder uwen liefelijken invloed, uren van werkzaamheid, onschuld en geluk geworden! Wat veredeling, wat harmonij, wat blijmoedigheid zijn uwe gaven geweest! O altijd liefelijke Godin, behoud uwe plaats, volg immer in haastigen dienstijver (?) de schreden van uwen broeder, den pligt; en zoo moge de zegen van God en menschen op uw onschuldig hoofd nederdalen!’

Wij hebben koude plaatsen, meer beschouwingen en redeneringen uitgeschreven. Er zijn er ook, die ons hebben getroffen en (gij lacht daarom immers niet,

lezer?) nu en dan een' traan ontlokt. Hier en daar zagen wij den geesel der satyre zwaaijen. Deze bleef nogtans altijd eene tuchtroê en werd geen snerpende slavenzweep. Ook zij stichtte. - Het is een dier boeken, die ons beter maakten, en dan vergeven wij volgaarne een weinig langwijligheid in het begin, en een beetje gerektheid in de tweede helft. - Hiermede een einde! - Mijne beste vrouw, ziedaar het boek. Gij hebt straks de dagtaak geëindigd. Het zij lektuur voor u!

Op het titelblad staat 1849. Een proteron-hysteron. - Eene dame als Angela behoeft anders geen jaartje te smokkelen. Zij heeft iets, dat eene ewige Jugend mag heeten.

CHON.

Aangename herinneringen van Holland en zijne inwoners, door F.W. Dethmar, predikant te Anholt. Uit het Hoogduitsch vertaald. Twee deelen. Te Doesborgh, bij A.F.H. van Tr. de Bruijn, 1848.
Een Duitscher, die Holland niet veracht.

't Was zomervacantie, en nu moest ik mijn' ouden contubernaal toch eens opzoeken in zijne ballingschap; dien naam verdiende in 't oog van den wel wat overmoedigen Amsterdammer, zijne standplaats wel: ver, ver in den zoogenaamden achterhoek had hij zijne bestemming gevonden. Uren achter Doesburgh had hij zijne tente opgeslagen onder de geblaauwkielde grensbewoners, die nog slechts drie autoriteiten kennen, den burgemeester, den heer der plaats en den domineer, en in onze dagen wondervreemd opgezien zullen hebben, dat er ook nog een grondwet en een paar kamers waren, die hen, politiek mondigen, vertegenwoordigden. Eene snor, bluffende met den naam van diligence, en voorzien, zoo al niet van conducteur, dan toch van een in duffel ('t was Augustus) gehuld wezen dat voor voerman en conducteur tevens fungeerde en zijn regt op beide eeretitels bewees door voor twee jenever te drinken, bragt mij op een half uur afstands van den nieuwbakken Mr. Hij was de oude onder zijne natuurkinderen gebleven, en staken zijne voeten ook in vetleeren in plaats van in stoffen laarsjes, zijn handdruk was er niet minder hartelijk, zijn welkom niet minder fideel om.

Ik kwam van pas: die middag was bestemd voor een pleiziertogtje, als die streek maar zelden opleverde: 't was niet minder of meer dan eene buitenlandsche reis. In het twee uren verwijderde Pruissische stadje Anholt was *Seine Durchlaucht* de (gemediatiseerde) Vorst van *Salm Salm* gestorven als een gewoon mensch, en als gemeene stervelingen had ook hij kinderen nagelaten, waarvan de oudste, de nieuwe *Durchlaucht Alfred*, heden de *Standesherrschaft* zou *antreten*. Een programma, dat u deed watertanden, was alom verspreid. Reeds had men op den *Vorabend des Festes grossen Zapfenstreich* gehad *unter feierlichem Geläute und Kanonendonner*, reeds had men zich vergast, aan *den feierlichen Umzug des Fürsten mit hoher Familie durch die Herrlichkeit*, maar nu, *Mittwoch*, *den* 18 *Aug*. was 't voor ons de dag van genieten. *De Antretung der*

Schützen zur Wachtparade moesten we wel verzuimen, maar we zouden vroeg genoeg komen, om ons te verkwikken aan het *Königsschiessen*, de *Allgemeine Volksspiele*, als *Mastklettern* u.s.w., en we hoopten zoowel ons te baden in den lichtglans der *glänzende Illumination des Schlossdeiches* en van het *Feuerwerk*, als rond te zweven in de bonte rijen op het *Schützenball im Festlokale*.

Ik geloof waarlijk, dat Henriette 't meende, toen ze zoo boos keek over mijn spottend glimlachje bij 't zien van het gevaarte, dat haar met de vrouw van den notaris en een paar logeetjes naar de feestvreugde zou rijden, ‘varen’ als ze reeds meêpraatte. Onverklaarbaar was 't mij, dat Herman zijne vrouw zoo alleen liet trekken en zeer bedaard eene reuzenpijp opstak, toen de huifkar reeds lang den togt had aanvaard. ‘Ge moogt vrij gelooven, dat ik op het gezelschap der dames meer prijs stel dan op het uwe,’ - brak ik eindelijk los, - ‘en barbaarsch vind ik 't van u, dat ge die weerloozen daar alleen de woelige stad laat binnentrekken, om haar ligt een uur in doodelijke ongerustheid over uw achterblijven te laten.’ Nu was het mijne beurt, uitgelagchen te worden: ter naauwernood hadden wij een kwart uurs afgelegd, of de witte huif was reeds in 't gezigt, nog vijf minuten en 't schaterend lagchen der dames over de aard- liever kar-schuddingen klonk ons in de ooren, afgewisseld door het eeuwige hot! haar! van den eigenaar en leider van 't gespan, die met eene lange zweep voor het paard uitliep. Of hij er zich van zijne jeugd af op had toegelegd, weet ik niet, wel, dat 't ons onmogelijk was, den langzamen tred van het kolossale werkpaard en zijn' weinig minder kolossalen gebieder aan te nemen. We mogten drentelen zooveel we wilden, een half uur wachtten we aan Anholt's poort op 't eindelijk naderkruipende ‘gevaar.’ Nu ons verkwikt aan den Rhijnwijn, in zijn vaderland te midden der vrije Theuterzonen genoten! *Festwein* klonk de etiquette, de prijs was met twee *Groschen* vermeerderd, en toch was 't anker maar met één' emmer waters meer dan gewoonlijk aangelengd. Herman verzekerde regt studentikoos, dat hij Rieser dat zure nat naar 't hoofd gesmeten zou hebben, hier gedroeg hij zich als geposeerd man, bromde binnen's monds en betaalde. De *Volksspiele*, de *glänzende Illumination* hadden allen iets regt kleinstädtisches, de prijzen bestonden in eene ham, een' rooden doek en een zeker noodzakelijk, maar minder kiesch meubel van tin, waarvoor sommige menschen een van aardewerk gebruiken; maar wát mij lief was, die gulle, gematigde, echte feestvreugde; den glans zaagt ge op aller gelaat, maar uw oor werd niet verscheurd door dat gillen en razen, waarmede de Hollander maar al te veel zijne feestvreugde aan den dag legt. Het bal werd in de, tot feestlokaal herschapen, school gegeven en een reusachtige balletmeester dirigeerde den dans, waaraan Alfred met de eenvoudige boerinnen deelnam op eene zoo echt humane, niet genadig - nederbuigende, wijze, dat ik met zijne *Durchlaucht* geheel verzoend werd.

‘Bon soir, dominé!’ hoorde ik Herman plotseling zeggen; dominé, op een bal, de student zat mij in succo et sanguine, en toch kromp de Hollander in mij onwillekeurig zamen. ‘Er zijn er hier zeven!’ zei Herman, die mijne verbazing scheen te bemerken, - men is niet overal zoo dwaas als in uw lieve Hollandje; de opinie is hier, dat ook de leeraar aan geoorloofde uitspanning mag deel nemen,

en zóóveel ziet men hier wel in, dat zoo 't bal den leeraar niet past, het elken Christen ontzegd moet worden. Men begint hier eenig denkbeeld te krijgen, dat het Christendom in het leven moet indringen, niet een pakje moet zijn, dat de leek 's zondags aantrekt, de dominé alle dag draagt. ‘Dat begint men bij ons ook in te zien; maar 't vindt nog veel tegenstand,’ wilde ik antwoorden, maar plotseling schoot mij 't verzoek in om aan den Anholtschen prediker Dethmar te worden voorgesteld ‘Hij is er niet,’ sprak Herman, nadat hij eens de zaal met het oog doorloopen had, ‘en 't doet mij leed, om uwent- en mijnentwil, want ik hoor veel goeds van den humanen man...’

Voor 't gemis der persoonlijke kennismaking werd ik dezer dagen eenigzins schadeloos gesteld door de lectuur van het werkje aan het hoofd dezes vermeld. Had ik den Anholtschen prediker, die meermalen, 'k wist het, mijn vaderland had bezocht, gaarne naar zijn oordeel over ons volk gevraagd, - nu werd mijn verlangen bevredigd. Zeker had ik mij teleurgesteld gevonden in mijne vaderlandslievende drift, om de eer van mijn' geboortegrond tegen Moffrikaansche aanmatiging en oppervlakkig oordeel te verdedigen. Ik had in den man, als ik hem nu leer kennen uit zijn werk, een' eerlijken, braven Duitscher aangetroffen, die sympathiseert met de bewoners van het land, waaraan het zijne zoo naauw grenst. Leest ge zijne brieven over ons land en volk, ge vindt daar geen spoor van den trots, die uit de hoogte op ons nederziet en slechts wil bukken, om ons de zakken te ledigen. Ge voelt u 't bloed niet naar 't aangezigt stijgen over de aanmatiging, die in ons vrij gevochten vaderland slechts eene afvallige provincie van het Duitsche vaderland ziet, die hoe eer hoe beter (met Limburg te beginnen) weder moet opgeslokt worden. Dethmar meent 't beter met ons dan menig germaniserende Hollander. Hij heeft oog en hart voor onze goede zijden, zelfs waar wij ze voorbijzien. Naauwkeurig heeft hij ons leven, onze wijze van zijn, onderzocht en alles doorsnuffeld, niet maar onze publieke gebouwen, ook onze woonkamers en kelders, - soms zelfs onze harten. 't Gebeurt, dat hij als onze apologeet optreedt tegen de miskenning en den eigendunk zijner landgenooten, en de zoo flaauwe als vuige lasteringen weêrlegt, die Michel dagelijks tegen ons uitbraakt. Diep indringen vindt ge bij hem niet, hij is een man van beschaving, gezond verstand, wèlgeplaatst hart, - een genie of wijsgeerig beschouwer niet. Zoo merkt hij b.v. te Rotterdam veel en velerlei op - niet de Anglomanie der Rotterdammers, die in menig opzigt eene kopij leveren der deugden en gebreken van de Engelsche natie, waarmede ze in zoo veelvuldige aanraking komen. Schitterende passages, dichterlijke beschrijvingen, zoekt ge te vergeefs: Dethmar is geen dichter of heeft zijne dichterlijke periode reeds achter den rug. In naauwgezet onderzoek van wat ons vaderland opmerkelijks heeft, beschaamt hij daarentegen menigen geboren' Nederlander, en 't zou mij bevreemden, als niet deze of gene, zijne brieven lezende, uitriep: hé, dat heb ik nog nooit gezien, ik wist niet, dat er zoo eene inrigting bij ons bestond.

Kortom, bewonderen zult ge den braven Anholtschen prediker niet, hem achten en lief krijgen zeker, als ge zijne brieven leest die u in eene vloeijende vertaling worden aangeboden, - eene vertaling, die (en dat zijt ge van dien uitgever minder gewoon), waarlijk net is uitgevoerd.

Als ik op 't doopmaal van Herman's eersteling kom (nu weet ge, waarom ik zoo in de Haarlemsche Courant snuffel), moet hij weêr met mij naar Anholt, niet om *seine Durchlaucht Alfred* te zien dansen, maar om eens genoegelijk met den braven prediker te keuvelen. Ik zal u dan eens vertellen, hoe ik hem vond.

- IJ-

Onderteekend of anonym?

't Is niet voor de eerste maal, dat wij het onderwerp, in ons opschrift genoemd, in den Tijdspiegel ter sprake brengen: andere medearbeiders hebben reeds voor lang hunne denkbeelden daaromtrent medegedeeld. Toch schijnt het niet overbodig er nogmaals op terug te komen. Een onzer meestbegaafde schrijvers, veelzijdig geleerde, scherp criticus, heeft openlijk verklaard, dat de anonymiteit een der hoofdgebreken is van ons recensiewezen: moedig heeft hij zijne beoordeelingen geteekend met eene spreuk, aan naamsteekening gelijk, en zoo, algemeen bekend, geene groote namen gespaard, maar de waarheid doen rigten. Dagelijks hoort men zijne woorden herhalen door miskende of zich miskend wanende schrijvers, - en toch houden wij staande, wij, zelve eenmaal door naamlooze recensies verongelijkt en bitter gegriefd, zelve meermalen onze, en niet altijd malsche, beoordeelingen kenmerkend met een naamcijfer, voor menigen vriend en vijand geen geheim meer, - houden wij staande, dat ten onzent, ja, dat alom anonyme recensiën verkieslijk zijn. Men versta ons wèl. Geenszins ontkennen we, dat er een laag, zedelijk en literarisch laag standpunt der anonymiteit bestaat; - maar beweren tevens, dat er een is, hooger, veel hooger, dan 't geen den naam des beoordeelaars met groot kapitaal achter 't laatste punt zet. Ze waren er voorheen, ze zijn er nog, die persoonlijken wrok koelen door hatelijke beoordeeling van 't werk eens gehaten, - ze waren er voorheen, ze zijn er nog, die uit de duisternis hunner regtmatige vergetelheid, uit den poel der wèlverdiende algemeene verachting hunne giftige pijlen rigten op mannen, wier schoenriemen ze niet waardig zijn te dragen, - en wij vermelden hier de zwaarste grieve tegen de anonymiteit, die toch ligter is dan men denkt, ligter zeker dan menig gegriefd of miskend schrijver zich opdringt. We vragen u, wanneer is ooit zoo eene beoordeeling verschenen, die 't doel trof, dat ze beoogde; is niet altijd de pijl teruggekeerd tot wie den boog had gespannen, en heeft niet na korter of langer tijd de openbare verachting den letterkundigen eerroover dieper het brandmerk ingedrukt dan de regter van den scherpen zwaarde vermogt? Is er ooit eene literarische notabiliteit, die verdiende 't te zijn, gevallen door anonyme recensie? Vaster geworteld veeleer, gerezen in achting, omdat verontwaardiging het goede, dat ook in zulk eene beoordeeling nog schuilde, deed voorbijzien.

Hooren we spreken over anonymiteit, dan is 't vaak, of eene recensie eene geeseling ware, en uit de onderteekening moest blijken, of wie haar toediende, wel de competente regter ware! 't Letterkundige plebs moge ze zoo beschouwen, wie aan-

spraak maakt op eenige ontwikkeling, behoort boven zoo oppervlakkige beschouwing verheven te zijn. Wat is recensie anders dan toetsing van een gegeven werk aan de waarheden der wetenschap, de regelen van het schoone? Eilieve, zijn die waarheden en die regelen voor u anderen dan voor mij? Blijkt uit eene recensie, dat ze den beoordeelaar helder voor den geest stonden, dat hij ze naauwgezet heeft toegepast, ge kunt, dunkt me, tevreden zijn met de beoordeeling, ware ze ook door eene keukenmeid geschreven. Zijn die waarheden verloochend, die regelen miskend, een valsche maatstaf aangelegd, - de recensie is nietswaardig, vloeide ze ook voort uit de pen van den meest beroemden geleerde.

Laat ons de zaak bij den waren naam noemen: de geteekende recensies zijn maar al te vaak eene poging, om op het gebied der wetenschap en letteren eene andere aristocratie dan die van geleerdheid en smaak, eene aristocratie van *namen* in te voeren. Er zijn namen, met zoo een' nimbus van geleerdheid, wetenschappelijkheid, kunstkennis omgeven, dat ze genoeg zijn, om, onder eene beoordeeling geplaatst, een boek de onsterfelijkheid (van een paar jaar natuurlijk) of den zuigelingsdood te geven.

Nomina sunt odiosa; maar zeker is het, dat sommige bezitters van die met stralen omkranste namen óók vrienden hebben, die vrienden gaarne eene wederdienst bewijzen voor vroeger betoonde goed willigheid, - dat die mannen óók hunne oogenblikken van mindere helderheid, vooral oogenblikken van overlading met bezigheden hebben, - dat het mogelijk is, dat in zulk eene stemming een boek beoordeeld, geprezen of gedoemd wordt, en de kans zeer groot is, dat de beroemde naam valsche waar insmokkelt. Grooter nog wordt die kans, wen de beroemde man, als zijne volgers, begint te gelooven aan eigen autoriteit, en hij in plaats van duchtig betoog en klemmend bewijs zijn goed- of afkeurend oordeel motieveert met een: ‘Wij voor ons zijn overtuigd;’ dan beginnen honderd zwakke hoofden na te baauwen: het boek is goed of slecht, want de beroemde, hooggeleerde, wijdvermaarde ‘Wij voor ons’, heeft de overtuiging, dat.... Intusschen rust de overtuiging van dien ‘Wij voor ons’ soms op een' zandgrond, op een oogenblik van *malaise*, op obstructies, en wordt een verdienstelijk werk verguisd, omdat de vrouw van den grooten ‘Wij voor ons’ de soep heeft laten aanbranden. Wij nemen de vrijheid, het onedelmoedig, onletterkundig te noemen van elken beroemden ‘Wij voor ons,’ die den armen delinquent verplet met het wigt van zijn' naam, en ons zweven voorbeelden voor den geest, die hemeltergend zijn.

Er is meer: zoo ergens, dan is ons vaderland rijk aan geusurpeerde renommée's. In Duitschland schrijft alles en studeert elk geleerde bijna op straat: als Professor of Magister of Licentiaat A-Z een of ander schrijver voor zich leest, laat hij het geheele publiek medelezen en onthaalt het op een' commentaar. Anders is het in Nederland: het Nederlandsche volk is een practisch volk, een huiselijk volk tevens: de kennis, sinds jaren vergaard, de ervaring, duur gekocht, wijdt de medicus, jurist, theoloog, literator meest aan het practische leven; hij streeft voort op zijne baan, maar van zijne vorderingen is vaak alleen zijne studeercel de getuige. Ik beroep mij op de ervaring van honderd mijner lezers, of ze die mannen, door rijkdom van kennis, door diepzinnig onderzoek, door gekuischten smaak uitmuntende boven menige celebriteit, niet dikwijls heb-

ben gevonden, waar zij ze nimmer hadden gezocht, verdiept in de beslommeringen en zorgen van het practische leven, of zich verbannend uit den woeligen kring der schrijvende en beschreven wereld? Vergeten worden ze veeltijds, als miskend bijna immer. Wie dien schroom overwinnen, zijn niet altijd de uitstekenden in wetenschap, de hoog begaafden, - 't zijn soms ook de eerzuchtige halfgeleerden, de vlugge, maar oppervlakkige koppen, die zich werpen op een' tak van kennis, in dezen oogenblik minder beoefend: met den stormpas verwerven zij een' grooten naam, uitgebreiden werkkring, eerambten, vergoding van het publiek... 't Geschetter der loftrompet dringt eindelijk door tot in de studeercel van den vergeten' geleerde, die jaren de edelste vermogens van zijn' geest, den bloei van zijn ligchaamskracht offerde aan de oplossing van vraagstukken, door den beroemden nieteling met één' pennestreek beslist: edele verontwaardiging, gloeijende ijver voor de zaak van zijn leven doet hem de pen opvatten, en in eene verpletterende beoordeeling handhaaft hij de eer der wetenschap, ontmaskert haren valschen priester, - neen, hij heeft zijn naam niet verzwegen, en 't schampere: ‘wat denkt die man wel, - men zou zeggen, hoe durft zoo iemand het wagen, tegen den grooten X. op te treden,’ is 't loon voor den echten priester der waarheid, de steun voor den troon van den usurpator.

We zijn nog niet ten einde: klein is ons vaderland, ligt valt het van elken mensch het bijzonder leven na te vorschen, elken mensch in zijne belangen te krenken. Eene geteekende beoordeeling is scherp: de gekrenkte schrijver antwoordt, niet met eene weêrlegging der gronden, maar met eene zinspeling op 's recensents armoede, met een' giftigen steek op zijn vroeger leven, met een' meêlijdenden glimlach over 's mans vergetelheid. De recensent zoekt promotie; de schrijver spant de fijne draden der kabaal en intrigue; de eerlijke man, die den moed had, om met zijn' naam voor zijne overtuiging uit te komen, gevoelt zich belemmerd door de onzigtbare draden, zijn vreugdebeker wordt vergald door den alsem, dien eene onzigtbare hand er in mengde, zijne toekomst wordt verwoest.... Men weet, wie er stierf op een afgelegen dorp, omdat hij door eene mannelijkkrachtige recensie een' hoogleeraarsstoel verbeurd had.

Daarom: schande op het hoofd van wie de anonymiteit misbruikt als masker voor lage bedoeling, - eere voor wie genoeg op de waarheid vertrouwt, om haar door haar eigen gezag te laten verdedigen, door haar eigen kracht te laten triomferen. Wij schrijven anonym: we bedelen om eer noch loopen moedwillig in gevelde bajonetten.

- S-

Mengelwerk.

Aan het hof - en op het land.
(*Niet Vertaald*.)

I.
Aan het hof.

Het was de dertigste Mei 18.. en de veertigste geboortedag van de vorstin van N.... Reeds sedert lang was veler verwachting ten aanzien der viering van dat feest hoog gespannen geweest en algemeen was de teleurstelling toen men vernam, dat de feestelijkheden uit hoofde van den gezondheidstoestand der verjarende geen voortgang zouden hebben. En evenwel bloeiden er rozen op de wangen der niet meer jeugdige maar die toch nog in de kracht des levens was; en evenwel verried geene de minste wankeling in gang of stand, dat haar gezond gestel was geschokt of ondermijnd. Wie haar echter van meer nabij had gadeslagen, dien kon het ter naauwernood ontglippen, dat zij krank mogt heeten; krank aan eene dier vele ziekten, die eenen dieperen zetel hebben dan eenig lijdend ligchaamsdeel, die dáár waar het oog droog blijft en weinig van zijn' glans verliest, waar de mond nog lagcht en de kaak niet verbleekt, niet het minst kwellen. - Wij gelooven aan een naauw verband tusschen ligchaam en ziel, wij erkennen den wederkeerigen invloed, wij zagen menig teeder en frêle gestel lijden en bezwijken onder smart, waarmede het stoffelijk deel niets gemeens scheen te hebben; maar er is er ook, bij wie die wederkeerige invloed niet zoo merkbaar is en die banden losser geknoopt schijnen, bij wie het sterker zenuwleven het ligchaam minder afhankelijk maakt van hetgeen er knaagt aan het hart. - En waarlijk, zulk eene Prometheusnatuur, die voor alles kracht en herstel schijnt te hebben en van geen bezwijken weet, is niet altijd eene wenschelijke gave. - Heil bijna den mensch wien naar ziel of gestel eene ruimere dosis indolentie werd toegedeeld; - heil velen, die bij zwakkere kracht reeds na korten tijd kampens bezweken! Bij de laatste was de ziel als het slagveld waar de strijd spoedig was beslecht; bij den krachtiger mensch met diep gevoel is zij het tooneel van eenen kamp, waarin de zegepraal lang werd betwist en moeijelijk behaald. Hoeveel grooter is daar de verwoesting, hoeveel dieper en moorddadiger worden de wonden, welke men in heviger verbittering toebrengt of ontvangt! Wie kan den ongelukkigen die ter dood wordt gepijnigd een taai leven wenschen?

Zoo leed de vorstin in stilte en alleen eene meerdere prikkelbaarheid die nu in eene verhoogde gevoeligheid voor kleine tegenheden en teleurstellingen, dan in

apathie bij ondervindingen die eerder kwellingen mogten heeten zich openbaarde, zou den naauwkeurigen beschouwer hebben verraden, dat zij, de hooggeplaatste, zich weinig gelukkig gevoelde. Maar wie in menig slapeloos nachtelijk uur de benijde had gadeslagen, wie in dat hart had kunnen lezen, terwijl de hooggevierde hulde en begroeting ontving; hij had waarlijk niet gezegd, dat het alleen de dichters zijn, die aan het aanzien en de grootheid het ongeluk kunnen huwen.

Maar wat kwelde haar? Wat deed haar te midden van den hofcirkel, al waren het oogenblikken, in gepeins verzinken; wat zette somwijlen zelfs aan hare vriendelijke woorden eene koude bij, waarbij het was alsof zij uit een gemoed opwelden dat deelneming en lust in het leven had verloren, alsof zij uit een graf kwamen; terwijl zij zich straks daarna vermande en scherts en lach had, maar waaraan eenig sarcasme altijd iets spookachtigs bijzette? Wat deed hen, die haar aan het hof haars vaders als prinses Amalia en nog tot onlangs als de levendige, vrolijke hadden gekend, die merkbare verandering bespeuren in wijze van doen en zijn?

Dat alles was bij haar vooral waar te nemen sedert de freule von Dann aan het hof was gekomen, waar zij op aanbeveling van den minister von Halm als hofdame bij de vorstin was geplaatst en hare dienst als zoodanig eenigen tijd had vervuld. Haar vader, die vroeger in militaire betrekking den lande uitstekende diensten had bewezen, had haar niet het rijkste maar in zijn oog het schoonste erfdeel nagelaten, zijnen roem en eene opvoeding, die bij hare veelvuldige talenten gesoigneerd en geacheveerd mogt heeten. Wij gebruiken liever die uitheemsche woorden, omdat wij bij ons goed Hollandsch ‘zorgvuldig en voltooid’ nóg aan eene opleiding zouden denken, waaraan zedelijke degelijkheid en vooral de bloesem en kroon der godsdienstige opleiding niet ontbrak. Edoch daarvan had zij uit Parijs weinig medegebragt. Zij had de godsdienst leeren beschouwen als iets uiterlijks, als eene voorgeschrevene kleeding welke men op sommige dagen draagt en aan anderen ziet, maar waarmede men dan ook au bon Dieu het zijne had gegund. De Fransche ligtzinnigheid en ontrouw, de behoefte om door het onthullen en verbergen van bekoorlijkheden, door het toestaan en weigeren van gunsten, door het aannemen en afstooten van oplettendheden te lokken en te boeijen en daarbij van het edele en goede en ernstige en heilige een spel te maken, met één woord galanterie en coquetterie waren des te dieper in haar hart ingeweven. Schoonheid en schijnbare onschuld waren gevaarlijke wapenen in hare hand. Zij was eene paradijsvrucht, een lust voor de oogen en begeerlijk, uitlokkend tot genot, maar waaraan de dood vast was. En, om onze geschiedkundige vergelijking voort te zetten, ook de slang, die om die vrucht heen speelde en daarvan het lokaas der verleiding maakte, ontbrak niet. Niet te vergeefs had de minister von Halm op het mededoogen der vorstin gerekend om haar, der weeze, eene plaats aan het hof te bezorgen, hij had niet te vergeefs gerekend op hetgeen er slechts en zwaks in het hart des vorsten scheen te wonen, om haar dezen te doen beheerschen.

Maar de partij was te wel aangelegd en de spelers te ervaren, dan dat de vorstin te spoedig kon bespeuren hoe zij, terwijl zij der verlatene hare moederlijke bescherming gunde, het vergif hielp be-

reiden, dat voor hare rust en geluk doodelijk zou worden. Zij zag niet, dat de schuchtere duive de harpij was, die zou trachten de klaauwen in haar hart te slaan en hare geheele levensatmosfeer te verpesten. - Trouwens hoe kon zij 't weefsel van list ontdekken, hoe de fatale omstandigheden kennen, die den minister bewogen om den vorst te verstrikken? Hoe kon zij weten, dat diens neef zich schuldig had gemaakt aan ontvreemding van landsgelden en vervalsching van stukken, en dat de werkzame financieraad Behm slechts wachtte totdat hij al de draden der schandelijke zaak in handen had om eene vervolging tegen den schuldige in te stellen? Hoe kon zij weten, dat het vertoon van hulde, dat de jonge von Halm jegens de freule von Dann aannam, slechts het weven van een dekkleed was voor de eigen schuld, dat tevens als een sluijer over de gehoopte zwakheid van den vorst moest worden gespreid? En over dat alles was voor haar sedert weinige weken een licht opgegaan, maar dat nog altijd te zwak was om volle zekerheid te schenken. Zij moest twijfelen of haar wantrouwen gegrond was. En bij dien stand van zaken kon en wilde de hooghartige, die zich misschien zoo zwaar gekrenkt moest voelen, geen feest aannemen; zij achtte zulks eene onopregtheid van hare zijde. Was zij inderdaad verwaarloosd en beleedigd ook door den vorst, haren echtgenoot, dan wilde zij geene plaats en regten afstaan, welke zij als heilig beschouwde, die gedeeld met eene andere alle waarde verloren, ja tot eene schande in haar oog werden. Zij wenschte dikwerf, dat de al te gedienstige hand eener vertrouwelinge den sluijer niet had weggeslagen, die zooveel leeds en oneers voor haar verborg.

En toch was haar gade in hare tegenwoordigheid zoo ongedwongen, hij sprak over de freule von Dann zoo vrij en liet hare bekoorlijkheden en talenten zoo ongezocht regt wedervaren, dat zij zich hare belofte van geheimhouding wel moest herinneren, om niet door eene open bekentenis van hare vermoedens een einde te maken aan de kwellende onzekerheid. - Zoo had de vorst haar nog op den morgen van haren feestdag in hare apartementen bezocht om haar zijnen gelukwensch te brengen, en had hij den voorslag om es avonds ten minste een' kleinen cercle om zich te vereenigen zoo onbevangen gedaan, dat de wolk over haren geest werkelijk weder dunner werd, en zij hare toestemming niet had geweigerd. Zij deed zulks te eerder, omdat zij in den kleiner' kring hare achterdocht nog beter dacht te kunnen toetsen. Daarom sloeg zij voor, dat men zich dan zou vereenigen in haar salon, die met vleugeldeuren op het terras uitkwam, ten einde zóó genot te hebben van de natuur, die, getooid in lentedos, haar schoonste schoon ten toon spreidde.

De avond vereenigde een klein maar uitgelezen gezelschap, en de natuur scheen elke ziel, die daarvoor open stond, uit te noodigen tot genot, zoodat de vorst en vorstin en zoo velen als daartoe door etiquette of keus werden genoopt, een groot deel van den avond op het terras doorbragten, waar de avondkoelte hun de geuren der oranjeboomen, en van de bloemperken die reeds vol stonden van de vroegste bloemen, die eerstelingen van de poëzij der natuur, te gemoet woei. - En waarlijk, het kon genot heeten. - Helder mogt het schijnsel van waskaars en gas, waarvan eene zee van licht uitstroomde, daar binnen stralen en honderden van prisma's vormen in het kristal

van kroon en luchter; - het was een grootsch en kalm gezigt om daar buiten de sterren te zien stralen in het diepe azuur. Het was grootsch en vrijheidademend, om in plaats van het beklemmend plafond den nachtelijken hemel zich te zien welven boven het hoofd. Zij was grootsch en verheffend die nachtelijke stilte in plaats van het vaak nietsbeteekenend gesnap, en die wisseling van pligtplegingen en vleijerij, dat vergulдsel van de kleine menschen en de kleine dingen onzer kleine aarde. Was zij eene Hollandsche geweest, die avond had de vorstin het recitatief van onzen van Alphen herinnerd:

Daar rijst het tint'lend starrenheir,
   En de aarde zwijgt verbaasd.
't Gestarnte spiegelt zich in 't meir,
   Waarop geen windje blaast.
't Is alles hemel wat men ziet,
   Zelfs bergen vluchten heen:
't Verdorde blaadje schuifelt niet,
   't Gestarnte spreekt alleen.

Doch die uitwerking had de natuur met hare stille, degelijke pracht niet op alle daar aanwezigen. Ook op het gebied der geesten geldt de wet der assimilatie, en laat zich die der aant ekking en terugstooting gelden. Slechts waar in de tastatuur der ziel de snaren die daarmede instemmen niet zijn gebroken of verlamd, vindt die stem der natuur weêrklank. Er waren er onder het hooge gezelschap wien de terugkeer in den salon laat genoeg kwam. Dáár vonden zij meer hunne wereld. En onder dezen behoorden niet het minst de freule von Dann en de minister, die gaarne hoe meer sterren des te liever zou hebben gezien, maar op zijnen rok; en die van alle hemelen zich nog het best onder of bij den troonhemel bevond. - Vooral thans kwam hem die nachtelijke excurs zeer ongelegen, omdat hij den vorst gaarne bekoord en verrukt zou hebben gezien, maar dan door zijne aanstaande nicht. - Hij bragt daarop spoedig het gesprek op de muziek en van daar was de stap tot eene uitnoodiging dat de freule von Dann zich zou laten hooren niet verre. De roem van haar talent was reeds verbreid, en de uitnoodiging werd weldra algemeen. - Zij greep de guitar en zette zich schijnbaar zoo vrij en toch zoo berekend tot het spel, dat velen haar reeds daarom zouden hebben willen toejuichen. Hare pose was zoo zedig en deed te gelijk die volle, weelderige vormen zoo uitkomen, de kleine voet kwam zoo verraderlijk voor den dag, dat men mogt twijfelen, of men haar als engel der bevalligheid of als duivelin der verleiding moest begroeten. Men vernam meestergrepen op het instrument, dat onder hare hand als bezield werd. Maar algemeen bragt men haar hulde, toen zij een eenvoudig lied van Matthisson uitvoerde. - Schuchtere wanhoop, die der weeze zoo natuurlijk was, drukte hare stem uit, toen zij klagend het:

Einen Nachen seh'ich schwanken;
Aber ach! der Fährmann fehlt

zong. Hoe hadden allen haar hulp en heul willen bieden! Doch welk eene koenheid, die het durfde opnemen met het leven, drukte zij uit, toen straks daarop het:

Man muss wollen, man muss wagen!

klonk. Hoe gerust scheen zij, dat het wonder zou plaats grijpen, dat haar ‘in das schöne Wunderland’ harer wenschen, plannen en verwachtingen zou voeren. - De vorstin zelve vergat een oogenblik hare verdenking en zwaaide harer kunst lof toe.

Zij zweeg reeds eene poos, toen nog de vorst, even als andere heeren, haar als onder den invloed eener betoovering bleef aanstaren. - Was die blik hulde aan haar als toonkunstenares, of eene andere?

Men drong aan, men bad om meer van haar te hooren, hoe men daarbij ook de etiquette vergat. De opgang welken zij maakte had, vooral in zulk een gezelschap, iets woests en stormachtigs. Zijzelve scheen meer en meer de furie der muziek, dier reine kunst ja, maar voor het reine oor en het reine hart. Zij sleepte mede; zij had het air of zij zichzelve vergat, even als zij anderen zich deed vergeten. - Doch inderdaad vergat zij zich weinig. Het was alsof door snelle en toch welberekende slagen het beeld der fijne verleiding onder hare handen ontstond. Voor iemand, die van hare oogmerken niet wist, was zij de voor hare kunst gepassioneerde, in geestdrift ontvonkte virtuoze. Wie die oogmerken halfkende zou haar voor eene geïntimideerde bacchante hebben aangezien; zij bleef de freule von Dann. - De vorst bleef haar steeds aanstaren en had naauwelijks een oor voor de weinige woorden, welke de minister von Halm, die steeds aan zijne zijde stond, hem toefluisterde. Gedurende eene korte pauze verzocht de vorst zelf de freule, dat zij hun nog één lied wilde gunnen. Zij bragt de hand met eene korte beweging aan het elpen voorhoofd, en alsof hare keus daarop bij toeval viel, zong zij, gelijk zoo dikwerf, in de vreemde taal, vol lust en weelde, wat de mond in het vaderlandsche woord niet zou wagen uit te spreken, het air l'Amor possénte uit de Armida, dat wij vrij en met gebreken; trachten over te brengen:

Zijn harmonie trof nog mijn' ooren,
Toen reeds de zon haar baan betrad,
Het vooglenkoor zich luid deed hooren
In 't veld, toen alles sliep in stad.

Zij sprak: dat onze jonge dagen
Aan liefde en lust zijn toegewijd!
Want weelde zijn de minneplagen,
't Zijn stralen op ons pad verbreid.

Zij sprak: bemint! Dat 's feest voor 't harte,
Dat zang en lied der lip ontstroom'!
Is 't leven ruw, doormengd met smarte;
De liefde zij een zaal'ge droom.

't Is ijdel, al wat ons deez' aard kan geven,
Liefde is een hemeltelg, die 's levens zorgen sust.
Alleen zijn is de dood; te zaam vereend is leven.
Bemint en minnend leeft ge, en daarom dan gekust!

Ademloos had men geluisterd, en ademlooze stilte bleef heerschen, ook nadat de laatste toon van het weelderig maar kunstig gezongen lied was weggestorven. Allen waren enkel bewondering, men kon voor haar lof geene woorden vinden, de vleijerij was verstomd. Het voorwerp van zooveel hulde moest indruk maken, betooveren, meende de minister; en reeds waren er die meenden dat de keus van het air niet enkel toeval was; het ontbrak niet aan combinatiën, en er bouwden meerderen dan de minister en zijn neef plannen op de mogelijke, ja misschien reeds bestaande liaisons.

Slechts op een paar aangezigten zou een gelaatkundige, of liever een hoofsch gezigtenkenner, wolken van smart, of den ligten nevel der bedenking hebben bespeurd, het was op dat van de vorstin en van den financieraad, die beide, als instinctmatig, den vorschenden blik vestigden op den minister, die zijne vreugde en hoop op triomf evenwel meesterlijk verborg, en weldra een kort onderhoud met beiden had, waarin hij voor de eene de meeste belangstelling, voor den ander' de

meeste toenadering veinsde. De vorstin begroette hem koel; de financieraad met beleefde stugheid, zoodat hij beiden met eenen zoo mogelijk gescherpten angel in het hart en lagchende verliet, terwijl hij de vrijheid nam om zich ten beste aan te bevelen.

Digt schaarden zich de bewonderaars om de freule en uitten wanne dankbe-

tuigingen voor het kunstgenot; de jonge von Halm de dringendste onder hen. De minister leidde haar tot het vorstelijk paar, en de freule ontving vooral van den vorst menige loftuiting. De hooge personen verwijderden zich, en weldra was de straks zoo schitterende salon, maar die nu verlaten en donker daar stond, een beeld te meer van hetgeen alle vreugde wordt, die enkel vreugde dezer wereld moet heeten. - De vorstin zag de weinige overblijfselen van haar huiselijk geluk in de waagschaal gesteld; de vorst was op gladde baan gevoerd; de freule von Dann had hoop om op hare innerlijke gemeenheid den stempel te drukken van de werkelijke daad; de jonker von Halm hoopte zijne slechtheid met eene laagheid te dekken, terwijl de minister meende dat hem de lof, van een tweede Dubois te wezen, mogt worden toegekend. Nog waren immers al de draden in zijn weefsel zoo juist ingebragt en goed aangeslagen.

Den volgenden morgen werd de vorstin verrast door de komst van haren oom, graaf von March, den jongeren broeder haars vaders, die evenwel met het in H. regerende huis op weinig broederlijken voet stond. De hertog was iemand van het oude stelsel, die het ‘door de gratie Gods’ met hand en tand vast hield, en bij wien het Goddelijk regt der regerenden, zonder dat dezen daarom juist den Goddelijken pligt hadden te ontzien, bijna een leerstuk des geloofs was. Van regten der onderdanen, voor en tegenover gekroonde hoofden, wist hij niet, en wilde hij niet weten, en zoo zette hij zich dikwerf over goddelijke en menschelijke wetten heen. Moest hij bespeuren hoe de ideën van vrijheid en menschenregten immer meerderen ingang vonden, hij voelde daarin slechts een spoorslag om zijne hoogheerlijke regten te handhaven en die revolutionnaire denkbeelden te onderdrukken. Hij had dan ook van het ‘tel est notre bon plaisir’ ruimschoots gebruik gemaakt; en gelijk hij vroeger aan weelde en wellust den ruimen teugel had gevierd, zoo voedde hij thans eene pronk- en hebzucht, die hem het voorwerp van den haat en de verwenschingen zijner onderdanen maakte. Zijn broeder daarentegen was een populair man in den besten zin des woords. Hij gaf zich niet enkel den schijn van toenadering tot het volk, maar hij achtte het hoog, omdat hij het goede dat daar is aan te treffen op zijnen prijs schatte. Hij had steeds, minder nog openlijk, dan bij beraadslagingen en in vertrouwelijk gesprek, de belangen des volks voorgestaan. Hij had zijnen broeder dikwerf gewaarschuwd. Hij verstond zijnen tijd, en begreep dat zedelijke gehalte der vorsten meer dan ooit noodig was. - Van daar de onmin tusschen de broeders, de haat van hovelingen en vleijers, van daar botsing en verkoeling, die maakten dat de graaf von March zich gaarne van het H...sche hof verwijderde, wanneer zijne betrekkingen dáár zulks slechts gedoogden. - Dàn kwam hij gaarne tot zijne nicht, zijnen vriend Behm en andere in N.

Thans echter riep hem nog iets anders derwaarts. De financieraad had hem au courant gehouden van de facheuse historie, waarin de jonge von Halm betrokken was, en van de middelen die er werden aangewend om den loop van het regt tegen te houden. Zucht voor billijkheid, bezorgdheid voor de rust en het geluk zijner nicht riepen hem naar het N...sche hof. Hij wilde daar alles aanwenden, om de beide menschen aan wie zijn hart zoo was gehecht niet de slagt-

offers te zien worden eener schandelijke intrigue. - De vorstin werd door zijne komst verrast, zij wist dat hij het steeds wèl met haar meende en weldra waren zij in een vertrouwelijk gesprek gewikkeld, waardoor de vorstin omtrent de beraamde plannen werd ingelicht. Zij gevoelde zich daardoor diep beleedigd en wilde bij die bevestiging van haren argwaan de freule von Dann wegzenden en haren echtgenoot daarover onderhouden. Haar oom toonde haar aan, hoe zij daardoor slechts schandaal zou verwekken, en hoe onvoorzigtig vooral zulk een gedrag zou zijn op een tijdstip, waarin de bewijzen niet talrijk of afdoend genoeg waren. - In hare verontwaardiging gaf zij het besluit op om ten minste zich te verwijderen van het hof. De oom billijkte dit te eerder, omdat hij daardoor voorkwam dat de zaak éclat maakte, en men meerdere zekerheid zou bekomen van de houding des vorsten. Nog dienzelfden dag droeg men dien wensch voor aan den vorst, die er na eenige bedenking in toestemde. Het slot Felsheim werd daartoe uitgekozen en onmiddellijk kwam het bevel om het half verlaten kasteel zoodanig in te rigten, dat het gedurende eenigen tijd een geschikt verblijf opleverde voor de vorstin en weinige personen uit haren hofstoet, die haar zouden vergezellen.

Nog dienzelfden avond had de vorst een onderhoud met den graaf von March, waarin hij dezen eenige wenken gaf omtrent de zaak van den jongen von Halm. Hij liet niet onduidelijk blijken, hoe lief het hem zou wezen, als men die zóó kon behandelen, dat althans de openlijke ergernis werd vermeden. Hij zinspeelde op te ver getrokken dienstijver, sprak van consideratiën voor betrekkingen, verhief de diensten van den minister von Halm hoog en liet zich enkele toespelingen ontvallen, waaruit de graaf moest opmaken, dat eene interventie bij zijnen vriend Behm zelfs den vorst niet onwelkom zou zijn.

Den graaf was dit gesprek welkom, omdat hij meende daardoor aanleiding te vinden om zijnen vriend, wiens onkreukbare regtschapenheid hij kende, ter zijde te treden op het moeijelijke standpunt, waarop deze zich weldra zou geplaatst zien. Hij sloeg daarom den vorst voor, dat deze zelf met den financieraad een onderhoud zou hebben over het bewuste onderwerp, en wel in zijne tegenwoordigheid. De minister werd nu aangediend, en de graaf verwijderde zich. - Nadat eenige zaken waren afgedaan, bragt zijne excellentie het gesprek op den vorigen avond, het toen gesmaakt kunstgenot en de freule von Dann, op de voorgenomen reis der vorstin en op die haar zouden vergezellen, vanwaar de overgang tot de vraag of de freule daartoe zou gedesigneerd worden, vrij natuurlijk was. Hij gaf te kennen dat deze des vorsten bemiddeling daartoe als eene gunst zou vragen. - Hoe nam de sluwe daarbij het gelaat des vorsten waar! Hoe verheugde hij zich, toen hij daarop bij het noemen van den naam der verleidelijke een' trek van welbehagen meende te bespeuren, en de vorst het gesprek daarover niet afbrak. Hoe listig wist hij zijne goede wenschen daarin te mengen, dat het verblijf van hare Hoogheid op Felsheim van gewenschten invloed mogt wezen op haar blijkbaar neêrslagtige gemoedsstemming! Hoe veel moest de vrouw verliezen, dacht hij, als zij zoo nevens de hetaere werd gesteld! Hoe beloofde hij zich alles van de ontmoeting der laatste met den vorst en van hare kunstgrepen! - Maar hoe verheugde hij zich

bovenal toen hij zijnen gebieder geneigd vond om den volgenden dag de nieuw aangelegde vestingwerken te M. in oogenschouw te nemen, in welks nabijheid het landgoed van den minister lag!

Het plan werd volvoerd, en de graaf von Halm had de eer om met zijnen vorstelijken gebieder zijne gade, zoo het heette, te verrassen. De freule von Dann, wier betrekking haar dien dag niet aan het hof riep, bevond zich toevallig daar, en gereedelijk ontving de gastvrouw een' wenk, dat de freule na het diner den vorst een verzoek had voor te dragen. De gastheer was hoogvereerd en allerbeminnelijkst, de freule verlegen, en niet over te halen om zich met den vorst aan tafel te zetten, dan alleen op diens beleefden maar warmen aandrang. - Zij was het model der bescheidene bedeesdheid. Hoewel de gravin het à la campagne comme à la campagne ter verontschuldiging aanvoerde en er geen brille en luister werd ten toon gespreid, was de disch den vorst niet te frugaal, het geheel had iets comfortables en de gulden, geurige Champagne bruischte en tintelde vrolijk en vervrolijkend in het kristallijnen glas. Men werd weldra gedegageerd en geheel à son aise, zoodat de minister aan het dessert durfde meenen, dat er niets ontbrak, dan dat de Muze der zang het tafelgenot veredelde en verhoogde. En vandaar tot het verzoek des vorsten om een lied aan de freule was de overstap kort en spoedig geschied.

In opgewonden stemming greep zij het instrument en zong met Anacrerontischen moedwil een lied op het nat, dat enkele dichters moest bezielen, dat er meerderen in verrukking bragt, en de meesten hunne hulde waardig hebben gekeurd. Zij koos zoo goed. Taal en toon en uitvoering harmoniëerden, en terwijl zij de snaren tokkelde, scheen zij met gelijke magt de zielen van die haar hoorden te beheerschen. - De vrouw des huizes verwijderde zich en de minister wilde nog enkele stukken gereed maken, die hij den volgenden dag behoefde. De freule scheen niet te bespeuren dat zij zich met den vorst alleen bevond, en hief een air aan van Moore uit zijne Irish Songs, dat uit weemoed en verlangen geweven scheen, dat dreigde 's vorsten hart, gelijk de woorden luidden, ‘tot het klimop te maken, dat alleen en op zichzelf niet kan tieren, dat aan het naaste voorwerp zich hecht in digte omhelzing.’ Het was hem, gelijk Goethe in zijnen Götz von Berlichingen laat zeggen: alsof al zijne zinnen verhoogd en versterkt en volkomener waren, terwijl hij toch het gebruik van geenen enkele derzelve had. - Doch nu zong zij

> And to know, when far from the lips we love,
> We have but to make love to the lips we are near.

en de klaauw van den duivel der verleiding, die den vorst enger en enger scheen te omstrikken, werd de greep van zijnen goeden engel die hem behield. Het beeld zijner gade trad hem voor den geest en gaf hem betere gedachten in, en na de freule bedankt en zijne verschooning ingebragt te hebben, dat hij haar een oogenblik alleen liet, volgde hij den minister in het kabinet, waar deze opzag, alsof de belaagde vogel hem den strik terugbragt, dien hij bad uitgezet om dien te vangen. Nogtans was hij te goed diplomaat om zijne teleurstelling ook maar in de verte te verraden. En toen de vorst later onder dankzegging afscheid nam om met zijnen minister huiswaarts te keeren, zou men weinig hebben gezegd, dat men menschen zag, die een ander aan den rand des verderfs hadden gevoerd of die daaraan had ge-

staan. Onder den weg nam de graaf von Halm, die trouwens zelf de schuld van zijnen neef niet in haren geheelen omvang kende, de gelegenheid waar om den vorst daarover te onderhouden en hem tot de belofte uit te lokken, dat deze alles zou aanwenden om diens vrijspraak te bewerken. - Hij kreeg ook de verzekering dat er veel voor zijn' bloedverwant zou geschieden, en zoo zag von Halm zich van deze zijde gerustgesteld.

Inmiddels had de financieraad de zaak verder onderzocht, en steeds meerdere blijken gevonden van kwade trouw. In den geheelen tak van administratie, aan welks hoofd des ministers neef was gesteld, hadden praktijken plaats gegrepen die inderdaad afpersingen waren, en die luider dan het deficit in zijne kas om herstel schreeuwden. Omkooping verzekerde straffeloosheid en deze had eene schaamteloosheld ten gevolge die tergend mogt heeten, totdat ten laatste de maat vol werd en overvloeide. Met verontwaardiging zag de regtschapen Behm het net van list en gewelddaad, dat zich bij nader onderzoek al verder uitstrekte. Klagten en reclames waren gesmoord, onderzoekingen op de lange baan geschoven, zoodat hij al zijnen moed noodig had om eene zaak vol te houden, die hem niet slechts veel arbeids kostte, maar die hem onvermijdelijk vele en magtige vijanden moest berokkenen. - Hij had echter nu de stukken gereed en de memorie opgemaakt die als acte van beschuldiging moest dienen, toen hij bij den vorst werd bescheiden en dit na twee dagen, uit hoofde van het vertrek van diens gade naar Felsheim.

De toebereidselen ter ontvangst waren zoo spoedig mogelijk gemaakt, en de vorstin verliet de stad, waar zij vooral in den laatsten tijd door menige bekommering was achtervolgd en zij menig bitter uur had gekend. En toch hoe weinig zekerheid had zij nog; hoe stond haar levensgeluk, hare eer als vrouw op hagchelijk spel! Het geheim drukte haar. Het had haar dikwerf op de lippen gezweefd; maar steeds herinnerde zij zich het woord van haren oom: ‘is de zaak ongelukkig waar, dan verbittert gij uwen echtgenoot; is zij niet waar, dan beleedigt gij hem!’ - Zoo vertrok de bij al hare grootheid arme. Zij had behoefte om in de natuur meer alleen te wezen met zichzelve en met Hem, die in paleis en stulp zoo dikwerf de beste, de eenige troost des lijdenden moet zijn. Met een klein gevolg en door den vorst een eindweegs begeleid, begaf zij zich op reis. Zij had den minister niet bij zich ontvangen.

Den volgenden morgen werd Behm ontboden bij den vorst, De graaf von March, hiervan verwittigd, had beloofd daarbij tegenwoordig te zijn, althans niet lang na zijnen vriend te verschijnen. In 's vorsten kabinet toegelaten, wachtte de financieraad eerbiedig af wat zijn gebieder hem had te zeggen. Weldra kwam deze ter zake, en na zijnen wensch te hebben uitgedrukt, dat zijne hooge beambten in entente cordiale mogten leven, gaf hij den financieraad te kennen, dat hij, door een weinig conniventie, den minister von Halm zeer aan zich zou kunnen verpligten. Hij sprak van losheden der jeugd, welke sommigen later dan anderen vaarwel zeiden, en duidde aan dat een weinig oogluiking hemzelven welkom zou zijn. Hij sprak van het slniten der carrière van iemand in de kracht van zijn leven en van wanhopige stappen, waartoe men aanleiding geven, maar waarbij men bezwaarlijk vrede vinden kon; kortom, hij bezigde alle argumenten

bij gebrek van een enkel, dat goed en afdoend mogt heeten. - Behm nam de les: ‘wees voorzigtig als de slange, doch opregt gelijk de duive’ in acht. Hij bleef steeds luisterend naar al wat de vorst zou gelieven aan te voeren, en dacht onwillekeurig aan een opmarcherend regiment veteranen, waarbij de kreupelsten achteraan komen. Hij putte alleen door zijne vragende, wachtende blikken den vorst zoodanig uit, dat deze veel kreeg van eene spin, welke de jongen aan een stokje houdt dat hij steeds in de hand omdraait, waardoor het beest immer voort - en zich ten laatste uitspint. De waarheid en het goed regt hadden dan ook zooveel magt op het gemoed van Zijne Hoogheid, dat hij in de war en met zijne houding verlegen raakte, en hij gevoelde dat hij eene kwade zaak verdedigde met onhoudbare gronden. Hij zweeg eindelijk.

Maar men zou zich zeer hebben bedrogen, indien men had gemeend dat Behm inwendig even kalm was als hij zulks uiterlijk scheen. Eene edele verontwaardiging deed hem gloeijen. Toen de vorst geeindigd had, sprak hij alleen: ‘Uwe Hoogheid duide het vrije woord niet euvel. Ik zou geen' vrede met mijzelven hebben, indien ik, na in mijne vroegere regterlijke betrekking tegen armen die zich aan het goed van anderen vergrepen vonnis te hebben gesproken naar de wet, nu het regt schond ten behoeve van den grooten. Moet de zaak niet worden vervolgd, dan geve Uwe Hoogheid mij mijn ontslag. Ik beschuldig den jongen van Halm van afpersing, dieverij en falsiteit. Ik zoek zelfs geene verzachtende namen. Hier zijn de stukken en ik vraag bevel tot inhechtenisneming. Mijne behandeling van de von Halm's is onafhankelijk van mijn' afkeer van hen, ofschoon beide vrucht zijn van hetzelfde zaad, van hunne onbillijkheid, hebzucht en trots, die op den bodem van mijn hart weerzin en tegenstand moeten voortbrengen. Ik wil met mijn geweten en mijnen God vrede houden.’

De vorst was onzeker of hij zich door het vrije woord beleedigd moest gevoelen zoowel, alsof hij nog verdere pogingen zou aanwenden om von Halm te verdedigen. Als een geschikt veldheer zocht hij eene diversie te maken en noemde Behm's woorden beleedigend ook voor den minister.

Nu werd de graaf von March aangediend, die bijna onmiddellijk daarop binnentrad. De vorst had hem liever weggewenscht. Met weinige woorden werd hij omtrent den stand van zaken ingelicht, die hem trouwens bekend waren en ook bij hem zocht de vorst de bedenking te doen gelden, dat hij eene zoo hooggeplaatste familie niet kon compromitteren, dat hij von Halm onmogelijk kon missen. Doch hij bepleitte hier zijne zaak voor iemand, die allerminst van zoo gevaarlijke transactiën met het regt wilde weten. Ernstig en met warme overtuiging sprak hij: ‘mijn doorluchtige Neef duide het mij niet ten kwade, wanneer ik het wapen dat hij ter verdediging aanvoert, tegen hem gebruik. Juist von Halm's positie, zijne geboorte en familie, zijne opvoeding en maatschappelijk standpunt maken hem slechts strafwaardiger. Daardoor waren hem des te hechtere perken van den pligt gesteld, de weg des regts hem te duidelijker getraceerd. Hij heeft heiliger regten geschonden en zich meer vergrepen dan de arme die oneerlijk is. De adel moet zulken verloochenen, de familie hem niet beschermen, de naam hem niet straffeloos maken; of die allen worden gecompromitteerd. Het volk ziet om het hooge heen niet meer dien nimbus en heiligenglorie, die vroeger alles omhulde.

De beste politiek in onze dagen is regt doen. Hij is schuldiger dan gij weet.'

De vorst dacht na en deelde hun de belofte mede welke hij den minister had gedaan. Hij voerde nog eens aan dat deze dan bezwaarlijk zijnen post kon blijven bekleeden. En toch kon hij den man, die zooveel met hem had gewerkt, ja die zijn vriend was, bezwaarlijk zijn ontslag geven. Men zag dat de vorst de zaak, gelijk men zegt, noode aandurfde.

Nu echter nam de graaf von March het woord en zeide: 'Laat ons dan de spits afbijten! Er is eene zuivering noodig, anders vreet het euvel voort en de wonden worden ten laatste ongeneeslijk. Ga, indien gij wilt naar Felsheim, en draag mij, gelijk gij nog eens hebt gedaan, de teugels der regering over. Doe het spoedig en zonder het plan aan iemand mede te deelen.'

Aarzelend nam de vorst den voorslag aan. Hij benoemde bij eene eigenhandige acte den graaf von March als zijn tijdelijk plaatsvervanger, en na eenige dagen vertrok hij naar Felsheim. - Eene der eerste daden van den plaatsvervangenden bestuurder was de inhechtenisneming van den jongen von Halm Zijn oom was woedend en zond terstond zijn ontslag in, dat gaarne werd aangenomen. Het proces werd geinstrueerd en zonder aanzien des persoons behandeld. In toorn ontvlamd, omdat hij meende dat zijn oom eene onvergeeflijke domheid had begaan, en in vertwijfeling gaf de gevangene inlichtingen, die van den voormaligen minister bijna een' medepligtige, ten minste een' vertrouweling maakten. Deze leverde een vertoog vol verwijtingen in aan den vorst en verliet het land, dat hij ondankbaar noemde. Een paar beambten verwijderden zich zonder hun ontslag in te zenden of rekening te doen. Het N...sche hof en land onderging eene eerste reeds veel afdoende zuivering.

(*Het vervolg hierna*.)

Eene vraag van den Hersteld Evangelisch Lutherschen predikant J.A. Helper Sesbrugger beantwoord.

In den Tijdspiegel, wiens reflexie soms ook kleinigheden als teekenen des tijds deed opmerken, spiegelen niet alleen brochures, preken en soortgelijke geschriften, maar ook somwijlen onderwijsboekjes, inzonderheid hunne 'voorberigten,' of voorafgaande berigten aan het publiek over den aard en het gebruik van de werkjes zelven. Zoo vertoonde ons dezer dagen de heldere spiegel eene veel of niets beteekenende vraag in het voorberigt, dat de predikant J.A. Helper Sesbrugger voor de tweede uitgave van zijne *Handleiding tot de kennis en beoefening der Christelijke leer* geplaatst heeft. Nadat hij zijn genoegen had betuigd, 'dat beroemde katecheten in de Evangelische of Evangelisch- Luthersche kerk in Duitschland, *niet* van vroegere eeuwen, *maar* van onzen tijd, even als hij zich *niet schamen* gebruik te maken van de opvolging van denkbeelden, die wij bij Luther in zijne uitmuntende verklaring van de artikelen des geloofs vin-

den, en over het algemeen van zijne korte en kernachtige uitdrukkingen, die wij in zijnen kleinen katechismus aantreffen:' nadat hij daarover zijn genoegen had betuigd, liet hij, misschien onwillekeurig, geheel onwillekeurig, instinctmatig, zonder eenige bedoeling, de vraag volgen.

'*En de leeraren in de Luthersche kerk in ons vaderland....?!*'

Als ware er niets anders, niets beters in dit voorberigt geschreven, reflecteerde de spiegel het met vergrootende kracht. Op de vraag, niet aan de catechizanten, - maar aan wien? gedaan (want zij staat niet onder de blinde vragen van het boekje zelf) moet een antwoord volgen, en het verwonderingsteeken lokt eene verklaring uit. De Tijdspiegel ontvangt beide en kaatst ze gaarne het publiek toe.

De leeraren in de Luthersche kerk van ons vaderland, voor zoo verre zij niet behooren tot het afgescheiden deel, dat den naam van *Hersteld* heeft begeerd, hechten niet aan de woorden en klanken, maar aan den geest van Luther, en volgen daarin bij voorkeur zijn voorbeeld, dat zijzelven bij het onderwijzen alleen de Heilige Schrift in de handen nemen, en hun onderwijs daaruit afleiden. Daardoor verbinden zij het geheel aan Bijbelteksten, opdat de jeugd bij tijds leere geen ander gezag dan dat der Heilige Schrift te eerbiedigen. Evenmin als de heer S. schamen zij zich voor hunne meening uit te komen, gelijk uit menige proef kan bewezen worden: waardoor zij toonen tot de Evangelische kerk te behooren en haren patroon te volgen, die niet vroeg, wat het volk, wat den onkundigen hoop behagen zou; maar wat daarvoor, als te onkundig om zelf te kiezen en te oordeelen, het nuttigst zal zijn.

Dit is het eenvoudige antwoord op de vraag van den heer S., wiens verwonderingsteeken onze verbazing in hooge mate wekte. Eilieve! is het zonde, alleen de woorden des Bijbels ten grondslage te leggen bij het godsdienstig onderwijs, alleen Chrisius en zijne Apostelen te laten spreken tot de jeugd, en haar op te leiden tot regt verstand van hunne woorden; is het zonde op den voorgrond te plaatsen: '*één is uw Meester, de Christus*' en dat in practijk te brengen met het volgende: '*en gij allen zijt broeders!*' of beduidt dat verwonderingsteeken slechts bevreemding? Waarlijk, heeft dan die merkwaardige ontdekking, zeker eerst sedert 7 Augustus 1838 of het schrijven van het voorberigt voor den eersten druk (waarin de geheele blinde vraag niet voorkomt) den heer S. bevreemd, ook nadat hij het onderscheid tusschen *Hersteld* en *Evangelisch Luthersch* bladz. 12 had opgegeven, alwaar Vr. 17: 'Waardoor onderscheidt zich dan het *Hersteld Evangelisch Luthersch kerkgenootschap* van het formelijk (sic) bestaande *Evangelisch Luthersch kerkgenootschap* in ons vaderland?' is beantwoord: 'door eene *meerdere* (sic) overeenstemming met de leer der Evangelisch Luthersche kerk, in hare belijdenisschriften uitgedrukt.' Sluit dan die mindere overeenstemming niet van zelve het minder gebruik van Luther's katechismus in, zoodat een eerlijk onderwijzer de jeugd niet gewent aan de zegswijzen of verklaringen, waarvan hijzelf afwijkt? Ook de heer S. bedenke, dat niet *meerdere*, maar *geheele*, *volkomene* overeenstemming den Hersteld Lutherschen behoort te kenmerken, en elke afwijking in zijn genootschap strijdig is met deszelfs beginsel.

Bij het antwoord, dat de Tijdspiegel

geeft, keert hij tevens op zijne beurt eene vraag naar het publiek: wat bedoelde de heer S. met zijne vraag in het voorberigt voor een onderwijsboekje? Toch niet de openbaring van zijne verwondering over of van zijnen twijfel aan het algemeen bekende, dat de leeraars der Nelandsche Evangelisch Luthersche kerk de Evangelische vrijheid geheel gebruiken? toch niet het opgeven van een raadsel aan de catechizanten, voor zooverre deze het voorberigt lezen, of aan hunne ouders en betrekkingen? toch niet het bewijzen van zijnen moed, om niet regtstreeks, maar zijdelings zijne medebroeders, van wie hij verschilt, aan te vallen? toch niet het tegenstaan van den geest des tijds, die ten minste de meer beschaafde leden der gemeenten tot naauwere aaneensluiting en vereeniging dringt? toch niet, en wij hopen vooral niet, bedoelde hij Paulus te wederleggen: 1 Cor. XIII: 5^{a}. De liefde ‘handelt niet ongeschikt’ 5^{d}. ‘zij denkt geen kwaad;’ alwaar de heer S. volgens Luther leest: ‘Sie stellet sich nicht ungeberdig’ ‘Sie trachtet nicht nach Schaden’ Het eerste verklaart men in eene aanteekening: ‘bezeigt sich nicht unartig.’

Brievenbus.

I.
Brief over eene Predikantenvergadering om invloed uit te oefenen op de verkiezingen.

Amice!

Gij hebt dan ook uwen ijver doen blijken in de zaak der verkiezingen, en vraagt mij, of men niet overal op die wijze had moeten te werk gaan.

Een der woorden van Lichtenberg, die in onzen tijd bij verschillende gelegenheden wel iets te denken gaven, was zeker het gezegde: ‘ik mogt wel eens weten waaruit die daden al voortspruiten waarvan het heet dat zij voor het vaderland werden gedaan.’ Nederland beleefde weder eenen rijken tijd. Welke belangelooze bereidwilligheid van velen om met hunne staatkundige, diplomatieke, financieele kennis het vaderland als afgevaardigde tot de Staten Generaal van dienst te zijn! Welke bezorgdheid om toch overal de mannen van inzigt en karakter te verkiezen! Van welk ijvervuur blaakten zoo veler gemoederen! Eene opborreling van *public spirit*, zoo als wij noode van ons Nederlanders hadden gewacht, waarvan er velen trouwens reeds nu welligt over zichzelve hebben verwonderd gestaan. Alle rangen, alle klassen schenen het gewigt hunner roeping als staatsburgers te beseffen. Het was luidens onze nieuwspapieren, en volgens hetgeen onze oogen zagen, een élan van geestdrift, hier in de vreugde des slagens, dáár in de ergernis over het dépit, van den beginne af reeds in zekere spanning en zucht om te drijven blijkbaar.

‘Ik mogt wel eens weten, waaruit die daden al voortspruiten, waarvan het heet, dat zij voor het vaderland werden ge-

daan?’ - Ik kon niet helpen, dat dit gezegde mij voor den geest kwam, toen ik nevens u mannen voor die verkiezingen zag werken, die dat zeker het minst voor zichzelve deden, die door de wet met onder curatele gestelden, bankroetiers en geinfameerden voor onbevoegd waren verklaard om zitting in 's Lands hoogste vergaderingen te erlangen; - ik bedoel sommige predikanten. - En toch verliet gij voor korter of langer kring en gezin; toch deden zij en gij in het ongunstig saizoen eene reis van eenige uren, toch vergadert zij en gij om het (en dat niet voor hunne personen alleen) met elkander eens te worden over de verkiezing van sommigen, die van zelfs eene verwerping van anderen in zich sloot.

Ik heb mij over die geestdrift verwonderd; evenwel minder om haar te bewonderen. Niet dat ik het billijk, dat men den godsdienstleeraar, wanneer hij een man van kunde en deugd is minder bevoegd keurt om ook in de Staten zijne plaats in te nemen. Men had daarvan een vraagstuk moeten maken voor de Synode, die dan afstand had mogen doen van dat regt, maar wij vroegen: wat moet en wil die operatie? En dan behoeft men het geenszins te verbloemen, dat zij strekte om de intrusie van Katholieken te keer te gaan, om de misschien door pastoors en geestelijken aangewende bemoeijingen om een' lid hunner keuze te doen verkiezen te paralyseren. Wij zijn nu niet blind of ongevoelig voor het weinig wenschelijke in abstracto dáárvan, dat men creaturen van die zijde in 's Lands hoogste vergaderingen zou zien zitting nemen. Wij huiveren bijna voor zoodanigen priesterlijken invloed, en zagen liever, gelijk wij reeds eenmaal vroeger zeiden, den priester zelf dan zulk een priesterwerktuig tegenover ons, al was het om den man en niet den stok te bijten; maar verre zij het dat wij én zulke pogingen, én de heimelijker of openlijker daartegen aangewende stappen zouden goedkeuren. Wij kunnen die niet anders dan minder staatkundig, minder Protestantsch, ja minder Christelijk achten. - Hadden mannen van anderen stand zich daarmede bemoeid, dan hadden wij er eerder vrede meê.

Wij achten het minder staatkundig. Wij gebruiken hier niet het woord: ‘politiek.’ Dat toch is tamelijk dubbelzinnig. Wij bedoelen meer niet strookend met hetgeen pligt en wijsheid als dienstig en nuttig aanraden voor het welzijn van den staat. En waartoe kunnen zulke bemoeijingen anders leiden, dan om het bestaande wantrouwen grooter te maken, om de klove der scheiding te verwijden, om de onverdraagzaamheid te voeden en de partijen (helaas! dat wij zóó daarvan moeten spreken) meer tegen elkander in het harnas te jagen? - Wij zouden dien stap nog eerder, ofschoon ook dan niet geheel verschoonlijk hebben geacht, indien er werkelijk een overwigt van den Roomschen invloed te duchten ware. Doch het zij verre van ons, dat wij het meerendeel der gekozene Katholieken zouden verdenken van zoo onder dien invloed te staan. - Komen er nu enkele Ultramontanen in de Staten, daarin zien wij geen gevaar. Integendeel; het Ultramontanismus is een beginsel, eene zienswijze, al is dat dan ook van een betrekkelijk geringer deel der natie. En laat dat vrij vertegenwoordigd worden! - Wij hebben in zeker opzigt gaarne, dat dit ook in de Staten aan het woord komt. Dit is beter dan dat zulk een beginsel zwijgt, broeit, mort, en woelt. - Dáár zijn ook de mannen, die het, des gevorderd, kunnen weêrleggen. De enkele debatten

daaruit geboren, zullen vulkanen zijn, wier lavastroomen derwaarts zullen afvloeijen waar er meerdere zijn gestold en gestuit, die door hunne eruptiën erger verwoestingen voorkomen. Door hunne tegenwoordigheid dáár is der gewantrouwde partij de mond gestopt, als zij over terugzetting zou willen klagen. Als zelfverdediging beschouwd is dus de stap tamelijk ongeschikt en onvoldoende.

Maar wij hebben het ook onprotestantsch en onchristelijk genoemd. Geenszins, alsof wij gelooven, dat gij en die predikanten met opzet zoo zoudt hebben willen handelen. Die verdenking zij zoo verre mogelijk van ons! Zij vergaten meer wat zij als Protestanten en Christenen zouden hebben gedaan, indien zij niet met eene eenzijdigheid, die zoo menschelijk is, te veel naar een ander doel hadden omgezien. De Protestant toch strijdt slechts met één wapen; dat heet: licht; dát is: het zwaard des geestes. Op den duur zijn de slagen daarmede, die overtuiging heeten, toch nog niet te zwak bevonden. Kon dat wapen ooit niet toereikend bevonden worden, wij zouden hoop ik kunnen lijden; dit zou dan onze strijd zijn. Dat was eens de meening en het gevoelen van den zeker krachtigsten Protestant, van Maarten Luther zelf. - Kon de goede zaak ooit daarmede niet worden behouden; wij zouden haar overgeven aan God, die dan voor haar mogt waken. - Zij hangt niet zóó af van menschen werk en menschenwoord, waar en door wien dat ook wordt gesproken, hetzij voor of tegen, dat men tot zulk een twijfelachtig middel zou moeten grijpen.

Maar ik kan het ook niet Christelijk keuren. Wij weten wel, dat het moeijelijk te vorderen zou zijn, dat men elke uitdrukking, met welke ons in het Evangelie de lijdzaamheid wordt aangeprezen, ten volle en in elke betrekking liet gelden, of liever dat men de in dezen gedane eischen à la lettre opvatte; wij weten dat het bieden van de andere wang als men ons op de eene slaat, niet onvoorwaardelijk en onbeperkt kan worden opgevat; maar hoe zou men hetgeen in dezen geschiedde overeenbrengen met eisch en voorschrift van den Heer, om den boozen niet te wederstaan, met den geest die ons tegenademt in de lessen aan de uitgezondene discipelen medegegeven? - Christus stond eens tegenover eene partij zijner dagen, die alles tot uitersten dreef, wat men met meer of minder regt aan eene partij van onzen tijd ten laste legt; máár zocht Hij toen de heilige zaak te verdedigen op eene wijze, die naar zulk eene gedragslijn zweemde, als men daarmede trok? Of sprak Hij: gij hadt geene magt over mij, ware zij u niet van boven gegeven? - Zocht Hij heil en heul in associatiën tegen de Farizeën en hunne medestanders, òf bad Hij: neem dezen drinkbeker van mij, doch tenzij gij wilt dat ik dien drinke, niet mijn maar Uw wil geschiede?-

De hand op het hart, vriend! op uwen Goddelijken Voorganger gezien en op het rijk dat niet van de wereld is; en dan aan uwe bijeenkomst gedacht; - dan vraag ik u, die anders trouw en ijverig de voetstappen tracht te drukken van onzen Heer, die daarbij veelligt minder struikelt en afwijkt dan ik: maar heeft Zijn geest u derwaarts gevoerd en vergezeld? Zult gij, als soortgelijke gelegenheden zich andermaal opdoen, ook wederom derwaarts gaan?

Ziedaar mijne inzigten, welke ik gaarne voor betere zal opofferen. Gij weet, dat ik niet eene heimelijke ingenomenheid voor het Ultramontanismus voed, dat ik

dit als menschonteerend en met Goddelijke wetten en regten strijdig beschouw. Ik wil geenen voorstander van hetzelve naar den mond praten, mij bij niemand insinuëeren. Dat doet men zelden met het uitspreken van zijn gevoelen, met het staan voor waarheid. Maar bij u verkerf en bederf ik het ook daarmede niet. In omnibus caritas! Vale!

CHON.

II.
Ongevraagd antwoord op een' verdwaalden brief.[1)]

Amice!

Vergun mij dezen aanhef, schoon ge uwen naam verbergt, vergun dien, schoon ge mijne tegenpartij zijt. Uw schrijven, waarin ge der predikanten invloed op de verkiezingen als onstaatkundig, onprotestantsch, onchristelijk wraakt, draagt te veel blijken, dat gezelf een goed Protestant en een eerlijke, goedronde kerel zijt, dan dat ik u niet gaarne de vriendenhand zou bieden, zij ook uwe overtuiging opposiet aan de mijne. Ge behoort niet tot de quasi-liberalen, welke, als onze grondwet-fabrikanten, hebben gemeend, dat de Christelijke leeraar te groote domoor of te doorslepen schurk was, om het volk te vertegenwoordigen. Uw brief zelf velt het vonnis over die uitsluiting, de bewijzen als hij meêbrengt, dat de invloed der leeraren wel verloochend, niet onderdrukt kan worden. Zoo als die invloed nu hier en daar is uitgeoefend, is die, uwes inziens, af te keuren. Ik ontken het: de predikanten hebben, voor zoo verre kiezers, gestemd, in orde niet waar? Van een wettig regt gebruik te maken is verre van veroordeelenswaardig, is pligtmatig. Ze hebben andere kiezers voorgelicht, hebben hun geraden, dezen wel, genen niet te verkiezen. Verkeerd, roept ge uit. Goed, is mijn antwoord. Het stelsel der regtstreeksche verkiezingen heeft stemregt gegeven aan duizenden onkundigen: deze vragen raad en voorlichting aan wien ze vertrouwen. Waarom zou de predikant die niet mogen geven? Of zijn alleen advocaten met, of, als meest, zonder praktijk, daartoe bevoegd? Och, ge weet toch wel, hoeveel die menschen, spijt hun' hoogen toon, gewoonlijk van de staatkundige wetenschappen hebben opgedaan, - ge hebt immers als ik ook eene academie bezocht, - ge weet wel, hoe men aan den titel Mr. vaak komt; - onze Advocaten-regering was ze u zoo wijs, zoo staatkundig en staathuishoudkundig?

Maar immers hebben kooplieden, dagbladschrijvers en wie al niet kiesvergaderingen belegd, de kiezers voorgelicht of beneveld, - eilieve, waarom predikanten niet? Ze hebben 't immers niet gedaan gekortbroekt en gemanteld en gebeft. - Ze deden 't als kiezers; dat is een regt, hetwelk ze met hunne schrale bezoldiging duur moeten koopen, ge moogt 't hun niet betwisten, als ge niet nóg onbillijker wilt zijn dan onze grondwet-herzieners.

Maar ze hebben zoodoende misbruik gemaakt van hun' invloed. Eilieve, waar houdt het gebruik op, waar begint het misbruik? Ik vooronderstel, dat ge een medicinae doctor zijt: belegt ge nu eene kiezersvergadering, dan zult ge zeker uwe aanspraak dus beginnen: Mijne Heeren! er zijn velen onder u, wie ik 't leven redde, anderen, die mij wel eenig doorzigt willen toekennen, nog anderen, die mij met hunne vriendschap vereeren;

1) Waarschijnlijk de voorgaande. *Redactie*.

maar als voorzitter dezer vergadering opgetreden, verzoek ik u, mij volstrekt niet te kennen, geheel niet te vertrouwen, u op te dringen, dat gij mij niet kent, en het er voor te houden, dat thans een Esquimo tot u spreekt.

Waarlijk zoo door de predikanten in onze dagen invloed is misbruikt, zoo ooit misbruik verschoond kan worden, - dan riep ik hier die verschooning in: want meer belangeloos dan de predikanten kunnen wel weinigen zijn: hebben anderen zichzelven opgedrongen, zij mogten 't zelfs niet, konden anderen eer of voordeel van de verkiezing van dezen of genen verwachten, - zij allerminst: zoo ze streden, streden ze voor de zaak van het Protestantismus.

Het Protestantismus, roept ge mij ligt toe, heeft niets met den Staat of verkiezingen te maken. Vergun mij u te zeggen, dat het Protestantismus mij meer is dan een huisjapon of Zondagsche rok: ik *kan* 't niet uittrekken, wanneer ik naar de kiesvergadering ga; 't is één met mij als mensch, en zoo ik meende, dat alleen door het Protestantismus het vaderland kon bloeijen, mogt ge mijne overtuiging bekrompen noemen, haar bestrijden, - den staf over mij breken nooit.

Maar ik ben zoo bekrompen niet: noem mij een' liberalen Katholiek, die goed staatsman en warm vaderlander is - hij heeft mijne stem. Een' vrijzinnigen Katholiek, zeg ik, maar ik bedoel daarmede iets anders dan een' gemaskerden Jezuïet, die de banden des Staats langs hoe meer wil losmaken, vooreerst omdat hij geen vaderland heeft en 't mijne haat, ten tweede, om mij den voet op den nek te zetten. We kennen die soort van liberalisme: de bergpartij predikt 't ook, dat wil zeggen, ze eischt de vrijheid, om de goederen harer tegenpartij verbeurd te verklaren en de personen te guillotineren.

Gij noemt mij onverdraagzaam: is het Jezuïetismus Godsdienst? *Staatkundigen* zijn de Jezuïeten, die de Godsdienst alleen als masker der menigte voorhouden, dat weet gij immers ook wel?

Het Protestantismus is licht; toegestemd, daarom wil ik 't helder laten branden; maar 't licht moet op den kandelaar staan, - en als me nu een paar handen met groote, groote dompers dat licht al nader en nader sluipen, - och, neem 't me dan niet kwalijk, dat ik die handen zachtjes afweer, 'k zou ze anders, kwamen ze al te nabij, moeten tikken, of lukte 't hun, het licht te dooven, misschien maakten ze dan van de duisternis gebruik, om mij de keel toe te te drukken. Dat *is* méér gebeurd, lees er de geschiedenis van Frankrijk, van Boheme eens op na. 't Ultramontanisme is een principe, 't moet vertegenwoordigd worden; ah, wilt ge alle principes laten vertegenwoordigen, eilieve gun dan den bewoners van zekere gestichten te Hoorn en Leeuwarden ook hunne vertegenwoordigers: die hebben óók een principe, en een magtig ook.

Ik ben predikant in eene eenvoudige landgemeente: mijne kiezers wisten van Grondwet, Eerste, noch Tweede Kamer. Had men ze met vrede gelaten, waarlijk, ik zou hen niet naar de stemming hebben heengedreven: maar daar worden ze bewerkt door de sluwe zendelingen van een' adellijken Jezuïet *à robe courte*: ze staan op 't punt, misleid als ze zijn door beloften en fraaije voorspiegelingen, om hem hunne stem te geven, vooraf vragen ze mij om raad. Uws inziens moest ik zeggen: lieve, goede menschen, gij weet niet, wat eene Grondwet is, maar kies den man, die het best de

Grondwet zal handhaven, gij weet niet, wat een Kamerlid is, maar kiest gij den man, dien ge in uwe verlichte kiezerswijsheid daartoe meest geschikt acht: ik ben Protestant, en dus bevooroordeeld, ik ben predikant, en dus slecht burger, kiest dien Jezuïet maar, mijne kinderen! 't Protestantismus is licht, en dat zal wel blijven voortbranden, en de hemel is magtig genoeg, ik zal maar met slappe handen blijven zitten....

Wilt gij aanvallen, val dan de priesters aan, die de stembilletten hunner leeken hebben ingevuld, die hen door bedreiging van absolutieweigering ter stemming hebben heengedreven, die den kranken huisvader, bibberend en klappertandend van koorts, op wagens naar de stemming hebben gesleept - prostitueer dan de ambtenaren, die hun' invloed hebben misbruikt, - vloek dan de eerzuchtigen, die den twistappel der regtstreeksche verkiezingen in ons midden hebben geworpen, onder een volk, dat schier alle staatkundige ontwikkeling mist; - maar breek den staf niet over de mannen, die belangeloos, maar in geestdrift voor eene groote zaak, zich aangegord hebben, om te verdedigen, - toen zij aangevallen werden.

Ik, die tot hun getal behoor, ben mij bewust, vaderlandslievend, Protestantsch, Christelijk gehandeld te hebben.

Van u vertrouw ik niets minder, en daarom de broederhand van

- S-

III.
Brief aan den heer Jan Vos, over het oudste der Vaderlandsche Tijdschriften.

WelEdele Heer!

Mijn naam is niet T.B.v.A., ik ben zelfs geen dichter; toch neem ik de pen op, om een antwoord op den uwen van 31 Augustus te beproeven. Die brief schijnt een ongelukskind: eerst wordt hij geopend door den briefbesteller (hoor eens, 't zou hem maar brutaler maken, als ik 't hem zeide, maar zijn naschrift was zoo kwaad niet), en nu heeft die mijnheer T.B.v.A. uwen brief niet gelezen: hij antwoordt althans niet. Om eenigzins in uwe behoefte te voorzien en uwe vragen te beantwoorden, neem ik nu de pen eens op. Ik heb zoo wat van die *Letteroefeningen* hooren praten, dat u misschien veel kan ophelderen. Ge moet weten, dat die Letteroefeningen eene redactie hebben even als elk ander tijdschrift: twee mannen, in de letterkundige wereld geenszins ongunstig bekend, zorgen voor recensiën en mengelwerk. Zij hebben een aantal medearbeiders, vooral voor het eerste, waaronder beroemde mannen. Dank 't hun, wanneer ge eene fiksche verhandeling of doorwrochte recensie in het tijdschrift aantreft. Maar van waar dan zooveel inconsequentie, zooveel ellendige vodden? Behalve eene redactie bezitten de Letteroefeningen nog, of liever worden zij bezeten door een' *eigenaar*: die man is de *baas*. Ja, de *baas;* want hij beschouwt en behandelt de medearbeiders aan het tijdschrift, *zijn* tijdschrift, niet anders dan de metselaar of timmerman de knechts van zijnen winkel. Hij betaalt ze immers, en ruim ook, nog meer dan van Kesteren aan zijne vertalers geeft. Die eigenaar herkeurt de stukken nog eens, snijdt van de recensies af wat hem goeddunkt, durft aan een' algemeen geacht geleerde schrijven, dat diens beoordeelingen fautive opstellen zijn enz. Door de handen van dien man gaat het tijdschrift, als 't door de redactie (de meesterknechts) gereed gemaakt is, - en van die handen kleven er dan die

bloemlezingen aan uit Opzoomer's werken, die ingewanden van Arago, de straattaal tegen Lamartine; want weet ge, mijnheer Jan Vos, wie die eigenaar, de baas van dien winkel is? Kom raad eens! De snuiter, die voor een jaar of wat zich oud-redacteur begon te tituleren, - slaapmuts Yntema!

Zulk een voorwerp beschikt over leven en dood van het oudste onzer tijdschriften, dat ding kiest beoordeelaars voor de bloesems onzer letterkunde; die slaapmuts wil uwe oogen bedekken, opdat ge 't licht niet zien zoudt.

Wees dan billijk, mijnheer Jan Vos, veroordeel de redactie niet meer, rep geen woord meer van hare inconsequentie, van haar gerijmel. Wijt 't haar, zoo er nog wat goeds in is: de prullen schrijft ge gerust op rekening van - den baas.

Ontvang mijnen prozaischen groet, en vergeef mij, dat ik mij in uwe correspondentie heb gemengd.

Hoogachtend UEd. Dw. dienaar

SIJMEN.

IV.
Brief over eene jonge dame, die door transponeren wil recenseren.

Waarde Vriend!

Leven de dichters in Nederland! zoo riep ik uit, waar de boekhandelaar mij en u en alle knappe menschen, de nieuwe roode, zwarte en zwartbruine jaarboekjes zenden, als cadeaux voor de vrouwtjes, de dochtertjes, de nichtjes, voor al die lieve menschen, welke wij eene vriendelijkheid willen bewijzen, en een schelvischje uitwerpen om een kabeljaauwtje te vangen. Gij kent onze kleine en geestige, wel wat scherpe, Anna Maria, die flinke deern, eene geborene recensente, zonder dat ze, om die reden, eene eigenlijke *blue stocking* - horribile dictu is, ik moet u mededeelen, tot welk een gruwel zij dezer dagen is vervallen, en onderwerp gaarne hare jonkvrouwelijke petulantie aan uw oordeel. Ik heb aan het oolijke meisje, volgens oude, goede gewoonte, op St. Nikolaas, in eene behoorlijke surprise, onzen schoonen, rijken, rijk vergulden *Muzen-Almanak*} *Vergeet mij niet*} aangeboden, en werd er, zooals dit mede behoorlijk is, zeer gracieus voor bedankt; maar ik zag niet vooruit, welk een trek zij mij zoude spelen. - ‘Nu,’ zoo vroeg ik haar, eenige dagen later: ‘melieve! is het boekje naar uw zin, hebt ge er reeds wat in gelezen, zijn de plaatjes niet mooi, en de verzen?’ - ‘o De verzen’ - ‘ja,’ hernam ze, ‘ik ben er nog door verrukt, ik heb als een glimworm, op onzen Parnas, heen en weder gekropen, ik heb voor onze Nederlandsche dichters, bij elk nieuw gedicht, eene diepe nijging gemaakt. Ja lieve neef! ik ben eindelijk, toen het poëtisch vuur ook in mijne aderen werd overgestort, tot den gewaagden stap overgegaan, om een dezer gedichten, gedeeltelijk uit het rijm verband in zeer nuchter proza over te brengen, om den diepen zin geheelenal te doorgronden, om mij met den dichter te vereenzelvigen, en ik zal u mijne proza-bewerking en overbrenging thans mededeelen. Want neefje! gijzelf hebt mij meer dan eens gezegd: een degelijk, krachtig gedicht, dat buiten rijmklanken ook gedachten bezit, moet zich niet schamen en zal niet blozen, om in eenvoudig verstaanbaar proza te worden overgebragt.’ - ‘Owee,’ dacht ik, daar hebben wij 't nu, er zal een veertje moeten vallen.’ - ‘Welnu,’ sprak de kleine stoutert met een schalk lachje: ‘is mijnheer gereed? Komaan, hier hebt ge

uw mij zeer waard cadeau, sla maar eens op, en wat spoedig, blz. 207, het gedicht *de drie Tijdperken*, no. 2 *de Bouwmeester van den Dom te Keulen*. Ik zal u de proza-overzetting voorlezen, en gij zult intusschen de poëzij nazien, dan zullen we - hoe heet dat ook? collationeeren - confronteren.'

Ik was in de val, en moest er aan gelooven. - Hier volgt nu, tot uwe stichting, waarde vriend! een zeer zonderling stuk proza, als herboren uit de poëzij, zooals onze tijd die voortbrengt, en waarover gij ten minste een half uur kunt mediteren, en u vermaken over den vreemden inval van een meisje, dat ons zoo dikwerf de ronde waarheid voor de voeten heeft geworpen:

De bouwmeester van den Dom te Keulen, naar de oorspronkelijke poëzy, in den Muzen-Almanak, blz. 207.

Voor U, o Heer, was alleenlijk het leven en het werken van dezen man - (de onbekende bouwmeester van den Dom). Alleen om U - om Uwentwil is of wordt de mensch, en bij voorkeur de arme mensch, teeder bemind! Want - wat moeten we doen? - Naar Uw rijk moeten wij dorsten, - bovendien moeten wij naar Hooger streven - Waarmede? - met der Kerken? - (wat der kerken? -) en dat moet alles voort, rustloos voort - maar hoedanig voort? - we moeten *ongezind* zijn om te leven, - we moeten niet willen leven - maar nogtans, (alzoo *niet* levende) overgaan in bidden en beminnen - (ja, nog verder voort) we moeten tot *zinloosheid* - waanzin - vergaan - (gek worden?) en dat moet geschieden in de schaduw van het kruis - (?) Maar neen, we moeten toch niet ongezind zijn om te leven. - Toch weêr leven! - toch leven in God, nadat wij in zinloosheid vergaan zijn, en dan uit hart en ziel en zinnen - (en hoedanig moet dat leven in God zich openbaren? -) men moet zich klemren aan Uw huis, aan den hoogen Dom, - met hart en met ziel en zinnen, - maar bovendien - met genie en met spieren - of welligt met de spieren van het genie? - Wij moeten meer doen, - steenen torsen - steenen, die Uwen, dat is des Heeren roem, verkondigen! - Steenen dragen - ter eere Gods - en met zijn volk - 's Heeren volk - alsdan het gebedeld onderhoud deelen, - altijd meer nog moet men, hoewel, ongezind om te leven en in zinloosheid verkeerende, doen ter eere Gods. - Men moet zijn' kunst en al zijne levensstonden geven en offeren. - Waartoe? - Antwoord: om de rots te kneeden, die, alzoo gekneed, te verbouwen tot een reuzenkerk, - dat alles nu (en 't is niet weinig), is of was de staat des mans, die in de Noorderwolken heeft gevonden, een hooger wellust, dan het zintuig smaakte, en vond in het Zuiden, - maar toch - hij werd vergeten, - en dat - 't is niet mogelijk -! - bij de halve Goôn der volken, wie zijn ze? - Intusschen, 't doet niets. - Want God, Zijn God in het vleesch, spreekt elke steen spits uit. - -

Wat zegt ge nu, mijn vriend! van zulk eene ongehoorde meisjesstudie? Ik schreef u het blad letterlijk af, zoo als Nichtje het mij, met eene beleefde nijging, aanbood. Gij begrijpt dat ik eenigzins verlegen werd, en in de eene hand de Muzen-almanak altijd nog op blz. 207 opgeslagen, in de andere het nette damesschrift, de naïve recensente wilde gaan kapittelen. 'Maar, lieve Anne-Marie! sprak ik, waar zijt ge toe gekomen? Gelooft ge dan, dat onze dichters hunne gedichten opstellen, om dezelve in eenvoudig proza te laten om werken? Gelooft

ge dat iemand, die geheel bezield, *begeesterd* doortinteld is van top tot teen, alle uitdrukkingen zoo naauwkeurig weegt? Weet ge dan niets van de adelaarsvlugt der genie, die de zon in het aangezigt stijgt, en denkt ge dan niet dat onze dichters het vreeselijk kwalijk zullen nemen, als men hen *zoo*, hoog uit de opperlucht op de aarde nedertrekt, en verzoekt en gebiedt, om een verstaanbaar proza te spreken? Hoor, kindlief! gij begint u aan de kunst te bezondigen. Zoo gaat het niet, ik zal er een verslag van geven aan vriend Willem, en als wij u beide weder eens ontmoeten, dan zullen we u de les lezen; ik beloof het u.' Denkt ge nu, mijn vriend! dat ik met die strafpredikatie iets gewonnen had? Volstrekt niets! 'Waarde neef! hernam het vrolijke meisje, ik neem niets terug van mijne opinie: zoolang gij uit dit lofdicht op den architekt van Keulens Dom geen beteren zin hebt uitgevorscht, dan ik, wuft meisje, daaruit losmaakte, blijf ik er bij, dat gij, evenmin als ik, zulke poëzij verslaat; en het is toch poëzij, want het rijmt, het staat in een zeer keurig jaarboekje, het moet immers zelfs verhevene, Godsdienstige poëzij heeten. Gij zult mij echter excuseren dat ik er voor pas, want ik ben tot nog toe niet gezind om niet te leven; ik wensch volstrekt niet 'te vergaan tot zinloosheid' al moest ik alle Domkerken in de gansche wereld helpen opbouwen; ik wil ook geene zware steenen torschen, geene rotsen kneeden, en voor mij ten minste, spreekt een God, die vleesch is geworden, nog niet 'uit elke steenspits' Neefje! dat laat ik voor de liefhebbers over, en daarvoor heb ik geen Noorder- of Zuider-zintuig ontvangen, - en gij, wat zegt gij dan van die Godsdienst, van die zinloosheid, van steenen, die eerst moeten gedragen worden, opdat er een God uit spreke - - - -?' Ik wil u niet schrijven, waarde vriend! wat ik toen gezegd heb, maar laat het aan uw eigen kunstgevoel en gezond verstand over, om hier een oordeel te vellen. Intusschen beloofde mij de nu onbandig geworden nicht, om weldra meer dergelijke proeven te nemen, en bedreigde mij met hare gramschap, als ik het waagde, om er iets van te laten uitlekken, en juist daarom werp ik dezen brief aan u dadelijk in de Brievenbus van den Tijdspiegel, hopende dat de redactie dezen wel zal willen opnemen. - Als zij het niet doet, is het ook al goed. Vaarwel!

Uw vriend.

MASTIGOON.

V.
Brief aan de redactie van den Tijdspiegel, over het optreden van Mr. I. Da Costa als spreker in de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen.

Met belangstelling heb ik, en waarschijnlijk menigeen buiten mij, in uw Tijdschrift, het stukje over Mr. Da Costa, als *spreker in het Nut van 't Algemeen*, gelezen, en ik verzoek u beleefdelijk, om in betrekking daartoe aan de volgende regels een plaatsje te willen inruimen. Vooraf zij aangemerkt dat de opgave onnaauwkeurig was; want de *beide* besturen, zoowel des eersten als des tweeden departements, hebben den heer Da Costa op de kaart der lezers geplaatst, en door dit zoo onjuist mede te deelen, heeft de steller van genoemd stukje (zie Tijdspiegel, November 1848, blz. 373), zich aan de bestuurders der beide Departementen te Amsterdam vergrepen. - Wat mij betreft, zie ik er zulk een groot onheil niet in, om

den heer Da Costa eene spreekbeurt op te dragen. Want dit is wel buiten allen twijfel, dat deze rijkbegaafde dichter, sedert eenigen tijd, over vele zaken geheel veranderde en volstrekt tegenovergestelde gevoelens heeft verkregen, en gelijk hij in het staatkundige zelfstandig is geworden, evenzoo de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen krachtdadig patrocineert; want, dit stem ik den schrijver van het bekende stukje in den Tijdspiegel geheel toe: - als de heer Da Costa niet met den geest, en met de algemeen erkende beginselen der Maatschappij instemt, zoude het verre beneden zijne waarde zijn, om dáár als spreker openlijk op te treden, waar hij den geest en de beginselen der Maatschappij veroordeelt; en de beide besturen der Amsterdamsche Departementen zouden zich verantwoordelijk moeten stellen, om iemand uit te noodigen, van wien zij als een eerlijk, rondborstig man, niet anders konden verwachten, dan een krachtig protest *tegen* de Maatschappij. Indien de heer Da Costa geheel neutraal, onzijdig blijft, en de beginselen en den geest der Maatschappij niet aantast, houd ik het er gerustelijk voor, dat hij voortaan met dien geest instemt; ik hoop dat alsdan de Maatschappij hem vroeg of laat het honoraire lidmaatschap van verdienste, of een bestuurdersplaats, later een hoofdbestuurderspost zal bezorgen. - Intusschen mag ik als een vriend van *waarheid* en *licht* de zinsnede hier niet onopgemerkt laten, welke onlangs door den heer Da Costa is geschreven in betrekking tot de Maatschappij, als eene bijlage tot 's mans *latere* denkwijze; welligt dat dezelve voor eene andere uitlegging vatbaar is dan ik daaraan geven kan. Gij vindt de bedoelde woorden in:

Da Costa's protest tegen eene zinsnede in het adres der Algemeene Synodale Commissie, bl. 11 en 12 (1848).

'Voorts zie men toch eindelijk af van de zonderlinge ingenomenheid met een stelsel van onderwijs, ingericht om het opkomend geslacht aan die louter conventioneele leeringen te binden, die op onderscheiden gebied, vooral op dat der geschiedenis, sedert Wagenaar en het *Nut van het Algemeen*, de plaats van *waarheden* of *gevoelens* hebben ingenomen. Meent men (om iets in het oog loopende te noemen), meent men inderdaad vrede te bevorderen, of iets wezenlijks en geoorloofds te doen, wanneer men de geschiedenis, hare personen, uit vreeze van botsing tusschen godsdienstige gezindten of afdeelingen, aan dergelijke *neutraliserende operatiën* onderwerpt?'

Na zulk een vriendelijk compliment der Maatschappij toegebragt, laten wij het aan het oordeel van den billijken regter in dezen over, in hoeverre de heer Da Costa, zonder verloochening zijner anti-Nut-maatschappelijke beginselen, evenwel in den geest en naar de behoefte der Maatschappij zal kunnen spreken, waar men hem schijnt te willen hooren.

Wij hopen in het belang, zoowel der vaderlandsche Maatschappij, als in dat van den zeer begaafden spreker zelven, dat hij de wetten en voorwaarden waaraan de Maatschappij hare lezers bindt, moge leeren kennen, en zichzelven ook hier aan geene 'neutraliserende operatiën' toegeve of onderwerpe, die volstrekt geene heilzame genezing zouden bewerken.

Met de plaatsing van deze regels zal de redactie zeer verpligten haren
Dienstv. Dienaar
I.G.S.

VI.
Brief van een Gelderschman over de Gemeente-lasten in zijne provincie.

Amice!

Gij vraagt mij, hoe het in onze provincie gesteld is met den omslag in de burgerlijke gemeente-lasten? In hoe vele klassen de in- en opgezetenen verdeeld zijn en hoe men te werk gaat met de verhooging van iedere klasse bij te korten aan de inkomsten der gemeente? Waart gij bekend met den een' of anderen burgemeester in deze provincie, ik zou u gaarne naar hem verwezen hebben; want daar ik in de provinciale Reglementen en Besluiten niet zeer te huis ben, hebt gij mij vrij wat moeite op den hals gehaald, om het noodige onderzoek daarnaar te doen en de vereischte bescheiden in te winnen.

Hadt gij mij gevraagd: zijt gij hoog of laag aangeslagen op de belastingrol uwer gemeente? Ik zou u veel spoediger geantwoord en eene lange jeremiade aangeheven hebben. En toch hebt gij mij eene dienst gedaan met uwe vraag. Vooreerst hebt gij mij voor boos worden bewaard. Want had ik gelegenheid gehad over mijne hooge quotisatie uit te wijden, ik zou de redenen daarvan u hebben opgesomd en niet alleen menig Edel Achtbare in mijne gemeente ongenadig over den neus gehakt, maar hooger geplaatste heeren niet ongemoeid gelaten hebben, omdat zij vóór ettelijke jaren hun zegel van goedkeuring gehecht hebben aan een budget, waar zoo vele onnoodige onkosten op waren gebragt, waarvan wij hier nog altijd de naweeën gevoelen. Ten tweede heb ik mijn quotisatie-biljet eens nagelezen, en was mijne aandacht vroeger slechts gevallen op de som, die ik te betalen had (en die hier jaarlijks den algemeenen geest dezer eeuw: vooruitgang, volgt), thans bepaalde zij zich daarbij op den inhoud der aanschrijving. Of zij voor uwe provincie ook zoo luidt, weet ik niet; maar hier heeft zij, geheel in tegenoverstelling van den geest van vooruitgang, waar ik zoo even van sprak, iets middeleeuwsch. De Gothische letters slechts ontbreken! 't Is waar, zij verraadt het oud-Hollandsche: zeggen waar het op staat; maar kon de toon niet wat beleefder zijn jegens de goede, contribuërende burgerij, vooral in een' tijd, dat men op broederschap zoo zeer aandringt? Gelukkig nog, dat er gelijkheid in den vorm bestaat, en de Baron van... niet vriendelijker door den gemeenteontvanger wordt toegesproken, dan de daglooner! Of, wat dunkt u van dien toon: ‘De ondergeteekende gemeenteontvanger - brengt hiermede ter kennisse van u (hier volgt de naam), dat gij - zijt aangeslagen op eene som van - welke gij gehouden zijt - te voldoen enz. Zullende gij, in cas van nalatigheid daartoe worden geconstringeerd, ingevolge de wet van 29 April 1819.’ Hoe bar! En dat in een' Christelijken staat! Is het niet, alsof gij een firman van den groot-vizier laast, en de lastgevers van den gemeente-ontvanger nimmer de les van Paulus hadden hooren prediken: uwe bescheidenheid zij allen menschen bekend? Doch de meeste dienst hebt gij mij bewezen met uwe vraag, omdat ik nolens volens het provinciaal Reglement, omtrent de wijze hoedanig de klassificatie-rollen moeten worden ingerigt, en de invorderingen behooren gedaan te worden, heb moeten inzien. En inderdaad, de wijsheid van

Mijne Heeren, de Gedeputeerde Staten, is daarin niet te miskennen. Het is dan ook niet vreemd, dat de leden van de Provinciale Staten, tot hiertoe meestal groote of welgegoede heeren, daar steeds hulde aan bewezen hebben. Luister slechts: de ingezetenen der gemeente worden gebragt in twintig klassen. Ik zal op het getal dier klassen, die voor sommige gemeenten te veel, voor anderen te weinig zijn, geene aanmerkingen maken, omdat al het billijke der schatting kan afhangen van de verhouding, waarin de klassen tot elkander in geëvenredigde opklimming staan. Zij is hier dus geregeld: als de 1ste klasse b.v. (wij nemen tot basis denzelfden maatstaf, door H.H. Gedeputeerden Staten gebruikt) op 5 stuivers gesteld wordt, dan moet men in de 2de reeds het dubbele 10 stuivers betalen. De 3de en 4de klasse worden ieder met 5 stuivers, d.i. voor de 3de met de helft en voor de 4de met een vierde verhoogd. Van de 5de tot de 8ste klasse heeft eene geregelde verhooging van 16 stuivers plaats, zoodat in de laatste *f* 3- betaald wordt. Van deze tot de 13de klasse betaalt men telkens *f* 1- meer, zoodat het montant in de 13de klasse beloopt *f* 8- De 14de en 15de klassen worden ieder met *f* 2- verhoogd; in de 16de wordt *f* 3- meer betaald, zoodat wij nu een bedrag hebben van *f* 15-. En van de 17de tot de 20ste of hoogste klasse wordt het quotum telkens met *f* 5- vermeerderd, en zoo komt men dan in de hoogste klasse tot de som van *f* 35-

Houd nu eens onder het oog, vriend, dat de 2de klasse het dubbele der eerste, de 3de de helft meer dan de 2de, de 4de een derde meer dan de 3de betaalt enz., maar de vier hoogste klassen ieder slechts met de vastgestelde som van *f* 5- verhoogd worden, dan zult gij eene aardige afdaling in de verhooging der laatste, hoogste klassen ontdekken, en moeten bekennen: wat zijn die heeren Gedeputeerde Staten knappe rekenmeesters in het waar belang der groote grondbezitters en vermogende ingezetenen!

Ik zou hun wel eens de volgende som willen opgeven: een daglooner verdient jaarlijks *f* 140- en betaalt in de gemeentelasten 75 centen, hoeveel meer betaalt hij, dan de rijke grondbezitter, die volgens den kadastralen legger zooveel land bezit, dat hij een jaarlijks inkomen heeft van *f* 14000- en in de gemeentelasten niet hooger *mag*[1)] aangeslagen worden dan op *f* 35-? Antwoord: meer dan eens zooveel; want de grondbezitter zou naar evenredigheid *f* 75- moeten betalen. Waarlijk! het verwondert mij niet, dat sommige menschen zoo vreesselijk bang zijn voor communistische beginselen, en het Haagsche genootschap tot verdediging van de Christelijke Godsdienst wel naar Siberië zouden willen verbannen, omdat het in eene onlangs uitgeschrevene prijsvraag van een communisme durft gewagen, dat op Christelijke grondbeginselen zou rusten.

Maar ik heb al uwe vragen nog niet beantwoord. Gij wenscht ook te weten, hoe men te werk gaat met de verhooging van iedere klasse bij te korten aan de inkomsten der gemeente? Niets eenvoudiger dan dit. Men legt den gewonen omslag tot basis, en gaat nu volgens denzelfden maatstaf aan het verhoogen van onder naar boven, altijd zóó geëvenredigd, dat de rijke in verhouding vooral

1) Art. 9 van het Reglement bepaalt, dat in geen geval meerder dan 20 klassen mogen daargesteld worden.

niet meer betaalt, dan de minst gegoede. Het gemeente-bestuur b.v. vindt zich in buitengewone omstand gheden genoodzaakt de tweede klasse die op 50 cents was aangeslagen met 30 cents te verhoogen, dan betaalt de hoogst aangeslagene niet meer, dan *f* 56-. Wien drukt nu die verhooging het meest? Den man, wiens grootste schade is de rustverstorende klagt: moet er al weder meer betaald worden! of hem, die in het zweet zijns aanschijns meer dan een' halven zomerschen dag moet werken, om zijne 30 cents verhooging, die in het huisgezin noode kunnen worden gemist, bijeen te brengen en zich te vrijwaren, dat hij, in cas van nalatigheid, tot het betalen van zijn montant niet zal worden geconstringeerd, ingevolge de wet?

Zie daar, Amice! uwe vragen, naar ik meen, beantwoord. Zij hebben mij, die niet gewoon ben veel te rekenen, wel veel hoofdbrekens gekost, maar ik dank u toch, dat gij ze mij hebt voorgelegd. Ik zal een afschrift van dezen brief in de Brievenbus van den Tijdspiegel steken. En als de heeren redacteurs van dat tijdschrift het goed vinden, hem openbaar te maken, dan zou dit misschien wel aanleiding kunnen geven, dat de weldra nieuw te verkiezen leden der Provinciale Staten er hunne aandacht op vestigden en in het Reglement op de klassificatie-rollen ter bestrijding van het te kort op de begrootingen der gemeenten eenige wijzigingen maakten.

In die hoop, als altoos

T.T.

H.

Verkiezingen tot leden van den stedelijken raad te Amsterdam.

De dagbladen hebben, in het begin der maand October, den uitslag der verkiezingen, op den 5^{den}, omstandig medegedeeld; maar natuurlijk het stilzwijgen moeten bewaren omtrent datgene, wat tot dien uitslag aanleiding heeft gegeven. Als eene bijdrage tot de kennis des tijds is het niet onbelangrijk, om het gebeurde, maar minder algemeen bekende, voor het glas van den Tijdspiegel te doen voorbijgaan.

De vernieuwing van het kiescollegie voor één derde en het aanvullen der ontstane vacatures was uitgevallen in eenen zin, die de aanstaande verkiezingen tot Raadsleden, meer dan zulks vroeger het geval was of wezen kon, tot eene *waarheid* te verheffen. Zij, intusschen, die aan den tot hiertoe gevolgden weg gehecht waren, konden niet zoo gemakkelijk tot het bewandelen van een ander spoor worden overgehaald, en van daar was de uitslag der keuzen vooraf, bij geene mogelijkheid, te bepalen.

Eenige voorstanders van eenen bedaarden vooruitgang vereenigden een aantal van ruim dertig kiezers, op den 2^{den} October, ten einde zich met elkander, over de keuze van personen, ter vervulling van *zeven* vacante plaatsen in den stedelijken raad, te verstaan.

Maar ook de voorstanders der bestaande orde van zaken zaten niet stil. Zij verzamelden zich bij een der raadsleden en beraadslaagden te zamen aan wien zij, op den 5^{den} October, hunne stemmen zouden geven.

Wel moest, op den dag der verkiezing, het lot beslissen, welke der beide afdeelingen de meerderheid bekomen zou; maar het was beslist, dat niemand der kiezers, aangeloot wordende, onvoorbereid ter vergadering zou verschijnen. Het verschil der uiteenloopende meeningen zou zich, beweerde men, alras openbaren... En men vreesde voor strijd!...

Maar *drie* van de *zeven* keuzen, waren, reeds bij de *eerste* stemming, beslissend, en tot de *vier* overigen werd slechts *ééne overstemming* gevorderd Een onverwacht verschijnsel, voorwaar, bij een schijnbaar zoo groot verschil van zienswijze.

En toch is het niet moeijelijk, om het oogenschijnlijk raadselachtige der zaak op te lossen. *Twee* hoogst eenvoudige opmerkingen zullen hiertoe voldoende wezen.

De *eerste* is: dat de dusgenoemde liberale kiezers zich ook weder betoonden, wat zij bestendig waren; te weten: vrienden van eenen bedaarden, gematigden vooruitgang.

De tweede: dat de dusgenoemde conservatieven er op bedacht waren, om met den tijd mede te gaan en de zaak der verkiezingen niet tot het uiterste te drijven.

Hieruit ontstond eene gewenschte en voorbeeldige overeenstemming. Want beide afdeelingen waren op *zes* van de *zeven* keuzen met elkander nagenoeg consonant. Over slechts *een* bestond eenig merkbaar verschil: en werd ook de candidaat der dusgenoemde conservatieven gekozen; niemand der kiezers had redenen, om zich, op goeden grond, over de gedane keuze, te beklagen.

De reden, waarom wij dit een en ander mededeelen is, om te doen zien, dat wanneer men de beide uitersten van liberalismus en antiliberalismus weet te vermijden; aan den eenen kant bedaard vooruitgaat en aan de ande zijde met den tijd en de omstandigheden raadpleegt, de toenadering *niet* zoo moeijelijk is, als sommige ultra's, van wederzijds, zich in het hoofd zetten.

Neen, de zoogenaamde liberalen, te Amsterdam; zij, die zich meer bijzonder als leden der Amstel-societeit hebben doen kennen, zijn evenmin, als de bezadigden onder de dusgenoemde conservatieven, geneigd, om gelijk zulks, in het ongelukkige Frankrijk en het beklagenswaardige Duitschland of Italie, het geval is, het revolutionaire beginsel te huldigen en de heffe des volks het roer van den staat in de handen te geven! Bij de verkiezingen van den 5^{den} October hebben zij, door daden, getoond van hoedanigen geest zij zijn, en daardoor de lasteringen wederlegd, die men, vroeger of later, nopens hunne bedoelingen, bij monde of in geschrifte, getracht heeft te verspreiden! En deze daden, zijn zij niet meer afdoende dan de welsprekendste zelfverdediging?

Inderdaad: wanneer alle welgezinden, welke, overigens, hunne zienswijze wezen moge, elkander naderen, trachten te verstaan en ten goede mede te werken; dan kan, onder den Goddelijken zegen, het heil des vaderlands daarvan eene heilzame vrucht worden! Miskenning, veroordeeling, scheiding, verdeeldheid en partijschappen leiden tot niets goeds!

De ‘laatste oogenblikken van Egmond.’

Wie 't voorregt genoot, om het gewrocht van Gallait's penseel, in 's konings schilderijzaal ter bezigtiging gesteld, te aanschouwen, en den ontvangen indruk slechts weêrgeven kon door te zeggen: ‘welk een voortreffelijk stuk! welk eene uitmuntende schilderij!’ die pleegde gewis, naar 't oordeel van elk, wien waarachtig kunstgevoel bezielt, eene onvergeeflijke heiligschennis. Wie, als wij, den blik mogt werpen op de ‘laatste oogenblikken van Egmond’, die zag meer dan een weêrgaloos meesterwerk, die sloeg een vochtig oog naar boven, die bewonderde de scheppingskracht der genie, en dankte den Almagtige, dat Hij aan enkele bevoorregten de gave schonk om, met behulp van een weinig stof, zulke wonderen te doen. De indruk, door de beschouwing van zulk een kunststuk verwekt, gaat niet voorbij, en wordt nimmer weder geheelenal uitgewischt. Hij blijft, zoolang het leven duurt. Wie het zag, zooals 't gezien moet worden, vergeet het nooit. Welk een verheven en stoute conceptie! Welk eene onvergelijkelijke expressie! Welk eene reuzenonderneming om de tragische ontknooping van het leven diens merkwaardigen mans, diens roemruchten strijders en martelaars voor de vrijheid, op die wijze voor te stellen. Gij hebt hier een dichtstuk op het paneel! Een epos in kleuren! Twee beelden, maar eene wereld van gedachten! Gij wordt getroffen en weggesleept door de magt der antithese. Zie hoe de eerste morgenstralen door 't tralievenster dringen, waarbij Egmond staat, hoe zij een zilveren tint verspreiden op zijne edele trekken en hooggewelfd voorhoofd. Zie, hoe die morgengloor worstelt met den verflaauwenden gloed, die van de waskaarsen op het krusifiks afdaalt, hoe die uchtendstralen hier de heerschappij behouden, als ware 't om een symbool daar te stellen van dat betere morgenrood, dat weldra voor hem zal opgaan, als de mannelijke ziel uit den kerker van het stoffelijk ligchaam, met dat ligchaam uit den steenen kerker zal bevrijd worden. Zie de sporen van diep gevoelde smart, ingedrukt door het kerkerleed en boezemlijden, niet weggewischt, maar overstraald door de manmoedige berusting en Christelijke onderwerping op dat bleeke en krachtvolle gelaat van den graaf. Wend dan den blik naar Yperens bisschop, Martin Rithoven, die, is ook de getrouwheid van zijn biechteling aan de kerkleer niet boven bedenking en twijfel verheven - toch opregte deelneming toont op het gelaat, waarop minder diepdenkendheid en geleerdheid, dan goedhartigheid en mededoogen gelezen worden, en die het welgemeende zijner deelneming staaft door een paar stevige tranen, aan zijne oogen ontperst. Maar - weder trekt u de Graaf, die in zijne fiere en rijzige gestalte niet minder het tegenbeeld is van de gezetheid en welgedaanheid des kerkvoogds, dan de gemoedsaandoeningen verschillen bij den martelaar der vrijheid, en den tot medelijden bewogen geestelijke. Zelfs tot in het gewaad blijft de kunstenaar zijne tegenstellingen voortzetten, en is hier ook een klein vergrijp tegen de historische waarheid gepleegd, de kleeding van Egmond is eenvoudig en waardig, en zijn

satijnen wambuis, met den zwarten mantel daarover, steekt scherp en beteekenisvol af tegenover de pracht van het statelijk gewaad, dat den bisschop omhult, die, met een blinkende ordeketen en vingerring versierd is, waarop de lichtstralen verrassend spelen en eene betooverende uitwerking doen. Maar, ik werp de pen weg - ik kan niet in woorden schetsen - wat moet gezien - waarvan het starend oog naauwelijks afgetrokken kan worden - waarin de turende blik telkens nieuwe schoonheden en onuitputtelijken gedachtenrijkdom ontdekt.

Zoudt ge welligt, wegens de opeenstapeling van antithesen, die wij in de schilderij opmerken, meenen dat wij haar eene romantische noemen, wij noemen haar liever eene klassieke bij uitnemendheid. Wenscht gij, dat het meesterstuk van Gallait onder ons bewaard bleef, dat het den luister van het vorstelijk Museum verhoogde. - Uw wensch zal niet vervuld - 't zal dra naar Berlijn worden afgezonden. Wenscht gij, dat de kunstenaar andermaal de ‘Stunde der Weihe’ hoorde slaan, en andermaal den graaf nevens den bisschop in dat treffend oogenblik voorstelde! Slechts ééns schept de ware bezieling der genie van den kunstenaar zulke stukken. Wenscht ge dan, dat onze vaderlandsche schilders op die wijze de gedenkwaardigste en meest tragische feiten uit onze geschiedenis door de kunst vereeuwigden, daarop zegt niemand hartelijker dan wij ons Amen.

5 December 1848.

Lexicon manuale, of: Handwoordenboek voor Den Tijdspiegel. (*Zie Tijdspiegel*, 1848, *I*, *bladz*. 377.)

LAND. - Een neutraal woord, hetwelk eerst kracht en kleur verkrijgt, waar men er de twee zachtvloeijende woorden *vader* of *moeder* voorplaatst, en dan de grenzen trekt, die helaas! niet altijd aan den passer of den scheidspaal gehoorzamen, maar door de diplomatische nota, het protocol, verwijd of vernaauwd worden - Zoo was ons vader-land (?) vóór het jaar 1830, eenige duizendtallen bunders, met steden, dorpen, bosschen en *vaderlanders* bezet, grooter, dan toen plotseling de band brak en het pseudo-Zuider-vaderland, zich voor absent verklaarde, en de oude grenzen, diplomatisch, kategorisch werden aangewezen. - Land als zoodanig, zonder beperkend voorzetsel, laat zich op den ganschen aardbodem toepassen, en geeft een begrip van vastheid, van veiligheid, waarom men dan ook in gewone spreekwijze altijd zegt: ‘ergens te *land* komen,’ en nooit ‘ergens te *zee* komen.’ - Het is bekend dat men, in de geschiedenis, de merkwaardige verschijning gezien heeft van een vorst - Jan *zonder* land. - Onze tijdgenooten hebben den aartshertog Johan met denzelfden naam gelieven te

bestempelen en te begroeten; met of zonder regt, laten wij aan het verlichte oordeel van den staatkundigen lezer over. Niemand zal ontkennen dat het land, als een deel van den aardbodem, van vele zijden praktikaal bewerkt wordt: men kan land winnen, aan den buurman gewapenderhand ontnemen, land ontginnen, hei- en zandgrond herscheppen in akker en moestuin, mits de interessen over 19 jaren verzekerd zijn, land droog maken, als de Leeghwaters niet te traag, te phlegmatisch gelieven te werken, land en stad (eigenlijk *hen* die het land bewonen) belasten; dat is de groote coupon van de strooken, veld en bosch afknippen. - Land verliezen, waar men de dijken niet genoeg ophoogt, of de koloniën aan de vijanden afstaat, of de slaven eene halve eeuw te vroeg emancipeert, die met de vrijheid, het land zelve met één overnemen en zich toeëigenen; land ontdekken, dat meestal met dadelijke eigendoms-verklaring gepaard gaat, volgens het regt, het *jus primi advenientis*, vooral waar de blanken een land vol zwarten, par bricole ontmoeten. Ook een land besturen, hetzij men den monarchalen schepter in vaste handen houdt, of de republikeinsche vaan ontrolt, of de diplomatische amphibie, het tusschenwerpsel, de interjectio - de *constitutie*, in balans weet te houden, en den vorst met het volk te zamen op de gespannen koord zet, waar zij een pas de deux dansen, die gevaarlijk genoeg wordt, als de beide partijen wat hooger springen, en een van beiden dien ten gevolge van de koord tuimelt. Wanneer wij op onzen Lexicographischen heirtogt aan het woord liefde genaderd zijn, beloven wij u over het vaderland en de ‘aangeborene’ liefde tot hetzelve een welmeenend woord te zamen te spreken.

LATIJN. - De zoogenaamde *doode* taal, die sommigen, b.v. de professoren in de oude letterkunde, de rectoren, conrectoren, praeceptoren, privaat-docenten en almede de priesters onder de mis en bij de andere - onverstaanbare - plegtigheden, toch *levend* in het leven houdt. - Men heeft haar, deze levend-doode, willen verdringen van den academischen leerstoel, en trachten te bewijzen, dat men zekere wetenschappen, b.v. de wiskunde beter in de landstaal, die ons van kindsbeen af ingegoten is, kon onderwijzen en mededeelen; aan zoo iets, zoude men vermoeden, twijfelt geen mensch van gezond verstand, aangezien eene *Latijnsche* wiskunde minder noodzakelijk is dan eene duidelijke, welbegrepen, Nederlandsche wiskunde; maar neen, vrienden! zóó laat men de *lingua sancta* maar niet glippen. Gij moogt niet medepraten, waar gij de wetenschappen niet in de Latijnsche taalvormen hebt opgesnapt, en de taal van Cicero op de nieuwste medische, pathologische, anatomische, philosophische, vooral theologische onderwerpen kunt toepassen. - Gelooft ge dan, dwaas! dat wij reeds geheel uit de middeleeuwen geraakt en losgekomen zijn? - Gelooft ge dan, dat het houding geeft, autoriteit, respect zoude inboezemen, als een professor u wetenschappelijke waarheden, grondige ontwikkeling, in de burgerlijke landstaal, b.v. in het Nederduitsch, mededeelde? - Dwaas daar gij zijt! als wij het jaar 2049 boven de brieven en acten zetten, wij: dat zijn lieve achterkleinkinderen van onze achterkleinkinderen, ja dan welligt, maar nu moet de duidelijkheid, de eenvoudigheid, natuurlijk aan de oude schoolvormen opgeofferd, al ware het ook slechts om de halfgesloopte Latijnsche scholen, en de met nieuwere talen zoo bedenkelijk ge-

stoffeerde gymnasiën niet al te meêdoogenloos te vermoorden. Buitendat zult gij niet vergeten, dat het Latijn, als kerkelijke taal, voor onze Katholieke, thans mede door de Grondwet geëmancipeerde broeders, een integrerend deel der openlijke godsdienst-vereering uitmaakt. - Dat de goddelooze Hervormers de gewijde kerktaal uit de kerken hebben verbannen, dat mogen zij voor henzelven en aan al de heiligen, die slechts in het Latijn behoorlijk aangeroepen en bezongen worden, verantwoorden; - maar dat wij Protestanten met den Schepper alleen in onze moedertaal spreken, en elkaâr zoo goed en kwaad dit gaat trachten te stichten in eene taal, die men algemeen verstaat en geleerd heeft, dat is toch zoo ongerijmd niet. Als gij de mis-taal en de Latijnsche liturgie uit de Katholieke kerk wildet wegnemen, zoude er voor den leek een groot deel der plegtigheid meteen verdwijnen. Intusschen is en blijft het in de negentiende eeuw eenigzins vreemd, dat men den Allerhoogsten vereert, lofzingt en aanspreekt in eene taal en met zekere klanken, welke door 15/16 der ootmoedige Christenen niet verstaan worden.

LEEN. - Dit, eens zoo magtige woord, heeft met vele woorden zijn' tijd gehad. De dagen der leendiensten, leengoederen, leenpligten, leenroerigheden, leenregten en der gedurige opposanten, der leenheeren, zijn vervlogen - men heeft alleen overgehouden leenspreuken en banken van leening. Het oude feodale systeem ligt in het groote graf der eeuwen, de tienden en de collatiën zijn dezer dagen zoo goed als mede begraven; men leent niet meer: 't mag nog onder kooplieden, Israëlieten en bij dichters plaats vinden; men vraagt, eischt, geeft of neemt. - Waar is de vorst die thans nog leenheeren zoude durve aanstellen en van leendiensten spreken; zelfs de Czaar wordt verstandig en verbreekt de knoet tegelijk met zijn ingeworteld leenheerschap; - maar nadat men de menschen en de goederen niet meer leent of verpandt, gaat men, en dit pleit sterk voor den humanen geest onzer eeuw, des te ijveriger te werk om *geld* te leenen, en hier bestaan nu, wonderbaar! eigenaardige splinternieuwe leenbrieven, leenregten, leenpligten. - Als de groote geldvorst der vorsten, Rothschild, de zinkende staten, echt barmhartig-Samaritaansch boven water houdt, en de leening den wankelenden troon, het wanhopende volk en de morrende schuldeischers in het evenwigt stelt, gevoelt gij wat de doode kracht van eenige millioenen thalers, guldens of franken op eenige millioenen levende onderdanen kan uitwerken. Zoo is de thans bloeijende, en hier en daar uitgebloeide staatkundige wereld, aan de groote geldschieters evenzoo veel en welligt nog meer verschuldigd, dan in vroegere eeuwen aan de helden, aan de de Ruiters, Trompen, Mauritsen, of Turenne's en Condé's, enz. Zoo worden ook hier de hekken verhangen. Wanneer de vorst (dat is hier de Staatskas) bij het volk leent, om het roer regt te kunnen houden, eischt het volk wederkeerig, omdat hier de vorst of Staatskas leenpligtig en leenroerig is geworden, ten minste iets terug: dat is billijk; de halfjaarsche interessen, of muntbiljetten, of - wat zeer zonderling is - nieuwe leeningen, om de oude met hare renten in stand te houden, of ook wel de liefde, de trouw, de hulp van den vorst, die als een beleende, deze schoone en echt koninklijke interessen niet mag terughouden.

LEER is voor dezen een steen des aan-

stoots, voor anderen een gemakkelijk, los, wijdgeplooid kleed, dat als de gutta percha alle vormen aanneemt, voor sommigen een welbewaakt bolwerk, of eene laatste verschansing, eene kazemat, waar de vijandelijke kogels niet kunnen doordringen, - de groote imperatief, - het allesbeslissend gebod, luidde voormaals zoo: 't is de leer der kerk - basta! - De zaak was geeindigd, een Galileï moest de zon laten draaijen, en de aarde laten stilstaan, *omdat* de kerk zich verzette tegen de magtige natuurwet, door God zelven geordend! - de leer sprak, zoo als de Heer, in het Oude Testament, - en men had niet meer te zeggen. - Wat op die wijze eens de Dordsche leer is geweest in kerkelijken zin, zullen wij hier niet ophalen; zij had hare gansche spier- en letterkracht ontwikkeld, en stond als de berggeest bedreigend op den Haagschen Alp. - Men houdt zich ook nog in onze dagen gaarne, in de wetenschappen, aan een zekere leer of stelsel, - gelijk men aan zijn woonkamer gehecht is, en alles dadelijk kan vinden en bij de hand heeft, de stoelen op hunne plaats, de bordjes, glaasjes, en alles wat comfortable is, - daarom zien geleerde heeren niet gaarne, dat men hunne *studeerkamers* en hunne *leerstelsels* eens dapper schoonmaakt of afstoft, want dan gaat alles door elkaâr, en het kost moeite, om de dingetjes, ook de prulletjes, weder op de oude plaats te zetten. - Menigeen toch is met zijn stelsel, met zijne leer, zoo vertrouwd, zoo ingenomen, als met zijn eigen *ik* - men moet aan dat heiligdommetje niet roeren. - Wij kunnen ons zeer goed, een braaf, welmeenend voorstander der Tridentijnsche of der Dordsche kerkleer voorstellen, die zich volstrekt geen begrip kan maken, hoedanig iemand buiten of tegen zulk eene leer nog kan leven, ademen, bestaan. - Het systeem zit in merg en bloed en spieren, vooral in het *occiput* en *sinciput*, en alle hersenkassen; ja, bijzonder in den duim, wijs- en middelsten vinger der regterhand. Wie zal het wagen, om de leer, die zich met den geleerde zoo vereenzelvigd heeft, te verjagen? Als men dergelijke geleerden, buiten hun systeem drijft, staan ze evenzoo ongelukkig, onnoozel en ellendig bedroefd in het rond te kijken, als waar men een zedig meisje op eens in een kring van ruwe studenten brengt. De leer van Calvijn, Luther, of van latere leer-stellers, moet zich met alle andere leeringen, aan de hoogste, eerste en laatste leermeesteres, de waarheid, onderwerpen, om even als de gewigten in de apotheken, de Grondwet, de tonnen en de maten overgeijkt te worden. - Gelukkig voor al de, in hunne leer vast ingemetselde geleerden, deze Ugolino's, dat het Evangelie, ter goeder ure, deze herijking op zich neemt, en ieder die nog leeren wil, dáár de reine, goddelijke waarheid, ongefiltreerd, ongeleerd - kan vinden.

LEGER is een van die rijke begrippen waarvoor wij ons buigen, en voor een staand, een vliegend, een oprukkend of aftrekkend leger die achting koesteren, welke billijk kan gevorderd worden. - Een leger op de been, voor de poorten, aan de grenzen, en alles is gerust. Een land of staat, zelfs een kleine miniatuurstaat, is zonder een leger niet meer denkbaar; reeds Abraham had zijne legerknechten, en de republiek San Marino, ook Sigmaringen. - Een goed en getrouw, dat is tevens een wel *betaald* leger is voor den vorst een laatste steun, nog vaster dan de troonzetel, die somtijds door nacht-boeven wel eens ondermijnd is en

minder vast staat, dan het geschut op de affuiten of de bajonet op het geweer. - Met legers kan veel gedaan worden, mits men ze zoo weet te bewerken, en in eenen voortdurenden toestand van geestdrift weet te houden, als Frederik die de Groote, en Napoleon die even zoo genoemd wordt, dit verstonden, dan heeft men ten minste de physieke kracht, die in de kruidmagazijnen en granaten opgesloten ligt, bij de hand en aan zijne zijde, en men kan voorshands met geweld vrij wat te regt brengen, wat anders dreigde af te wijken. Alles komt dus op den goeden geest van het leger aan, dat wil zeggen, op de overtuiging dat de heeren krijgslieden, van den generaal-veldmaarschalk tot aan den gewonen fuselier, zich bereid houden om de huid er aan te wagen, en den vijand op het veld, in de vesting of achter de barricaden, wederkeerig de huid met kogels of sabelhouwen te tatouëren; maar als die goede geest uit het leger wijkt, of het oude spreekwoord: geen geld, geen Zwitsers! in praktijk wordt gebragt, als de moreele kracht met de physieke in botsing geraakt, dan wordt de toestand van land en staat en vorst juist door het leger bedenkelijk, en het vorstelijk legerhoofd blijft alleen, zonder armen en beenen, en wordt magteloos. - Tegen zulke hoogst noodlottige incidenten, die intusschen onder de mogelijkheden behooren, moet men zich wapenen, de moreele kracht met de physieke weten te vereenigen, ten einde het leger, dat toch uit de burgers en landskinderen bestaat, als laatste en krachtige policiemagt voor 's lands veiligheid wake, en het verband tusschen volk en vorst helpe bevestigen. Over de betamelijkheid om legers uit pleizier te houden, zoo als men kippen, kanarievogels en dergelijke houdt, spreken wij later.

LETTER. - Eere den oudvader Coster, wiens toekomend standbeeld iets langzamer dan de Grondwetsherziening tot stand komt! eere den kloeken Haarlemschen burger, die de wereld met letters heeft voorzien, en ons al de onberekenbare voordeelen en afzigtelijke gruwelen der drukpers, onschuldig, op het vochtige gras in Haarlems Hout neêrgezeten, heeft voorbereid. Men gaf den dooden ouden Coster daarom eene letter, als zegeteeken in de hand, zooals vader de Ruiter den admiraalsstaf, vader Rembrandt eene rol papier, en vader Willem ook een papier en een zwaard. Letters regeren de aarde, met de vorsten, de diplomaten, de priesters en de volksmenners te zamen; de letters bevatten de zaamgeperste wijsheid van zestig eeuwen, en ook de latere wijsheid van alle constitutien, nota's, wijsgeerige en kerkelijke stellingen. Wij huiveren van eerbiedige bewondering, waar wij op de drukkerij eene letterkast, met den hoed in de hand naderen: die duizende, looden, langwerpige staafjes, die tallooze a's, b's, tot z's, welke als door een' tooverkoning, den letterzetter (een echte getrouwe Hiob) tot woorden vereenigd, op het vochtige groote vierkante blad afgedrukt, de wereld ingezonden worden, welhaast de wereld mederegeren, en honderd-duizend hoofden warm maken, tweemaal zooveel oogen werk geven, en ten laatste, als de booze geest mede in het spel is, zooals thans, volkeren en landen in rep en roer zetten. De letters, de drukinkt en de pers hebben de menschheid omgewerkt, en juist hetzelfde gedaan, wat de zetter doet met de letterkast, als alles afgedrukt is; men werpt *alles* weêr door *elkaar*, om op *nieuw* te beginnen. Dat men zich voorts bij wetten, bij vergaderingen, bij kerkelijke belijdenisschriften, en ook bij de

verklaring der Heilige Schrift, zoo als het zonderling genoeg heet '*aan de letter houdt*,' als aan een nood- en plechtanker, is ten minste zeer bedachtzaam en menschkundig; men snijdt zich daardoor vele moeijelijkheden af, springt over tallooze bezwaren heen, die uit de vragen: *waarom? waartoe? wanneer?* zouden kunnen voortvloeijen, en blijft vastgesloten in de perken, waar men geen persoonlijken last of gevaar vreest, en met weldadige opoffering van licht, waarheid, vrijheid, in den looden letterboei, die niet zeer knellend is, het lange middagslaapje des levens gerust kan voortzetten, zonder al die tribulatiën te kennen, welke die rampzalige menschen gevoelen, die buiten de letter ook prijs stellen op den geest. Wat de vreemde uitdrukking beteekent, een Hoogleeraar, Doctor of Student *in de letteren*, zoo verwijzen wij u naar onze opmerkingen over het woord - Latijn - hier alleen bijvoegende, dat deze zeer gewigtige oude letteren thans als eene oude, bejaarde, trouwlustige vrijster, naar een spoedig en geregeld Courantenhuwelijk verlangt met de nieuwere Litteratuur, om niet weldra op een hofje geplaatst te worden, waar zij hare verlorene schoonheid van vroegere eeuwen in droevige eenzaamheid zoude moeten beweenen.

LEVEN kunt ge des verkiezende als werkwoord of als onzijdig zelfstandig naamwoord opvatten, mits ge ons toegeeft, dat niemand nog geheel duidelijk weet, *wat* het leven is, en wij voor ons stellig overtuigd zijn, en hoe langer wij leven, er meer en meer van overtuigd worden, dat het volgende, het tweede, uit dit voort- en opbloeijend leven, het tegenwoordige eerst begrijpelijk zal kunnen maken, en de oplossing behelst van de sphinx tusschen wieg en graf. Desniettemin is het leven, zoo als het daar ligt, met de integrerende gedeelten van eten en drinken, slapen, genieten, hopen, wenschen, trachten, geprezen worden, geld verkrijgen, eer bedelen, gezond blijven, reizen en trekken en gemakkelijk uitrusten, ook met het amusante werk, om coupons te knippen en interessen te berekenen - zoo is het leven dragelijk genoeg, en men zegt met den eens in het leven zoo zeer levenden von Goethe:

Süszes Leben; schöne freundliche Gewohnheit des Daseins und Wirkens! Von Dir soll ich scheiden?

De keerzijde der medaille is ook hier, zoo als wel bekend, eenigzins anders. Het leven van een ouden blinden lammen bedelaar, die met zijn hond op den hoek van een straat zit op eenen wintersneeuwdag; van eenen armen broeder, die twintig jaren in de cellulaire gevangenis zal rusten; van een' uitgehongerden huisvader, die voor vrouw en kind de kruimels van de tafel des rijken niet kan vinden, het leven van soortgelijke lijders, die ook legio zijn, laat zich zeer goed in poëzij of op het tooneel voorstellen, beter nog in een roman; maar, wee u, waar de ijskoude proza-waarheid uzelven *zóó* leert te leven, dat gelijkluidend is met dulden. Daar nu echter het leven, de almagtige, de groote, eenige voorwaarde is, waar alles op neêrkomt en alles op uitstroomt, en de zelfmoordenaars niet zoo talrijk zijn, als men in deze dagen van ongeloof en losbandigheid zoude verwachten, laat het zich gemakkelijk verklaren, dat de grootste kunst onder alle kunsten, die op de zonderlingste wijze in beoefening gebragt wordt, deze is: om het leven levend, gaande te houden, om, met andere woorden (wij

worden hier op eenmaal ongehoord prozaïsch) te kunnen blijven eten en drinken, aangezien zonder deze twee onuitsprekelijk gewigtige, onpeilbare en alles omvattende voorwaarden, alles, alles radikaal verloren is. Zoodra men het zooverre kan brengen, om zonder de maag dagelijks te vullen, en door rein pneumatische, zuiver geestelijke middelen, het leven te rekken, en niet meer onderworpen is aan de grove, vernederende, zinnelijke behoeften, die altijd bij het gebit beginnen en vervolgens met onze geheele ligchamelijke organisatie (tot aan de excrementen toe) in een allernaauwst verband staan, zoodra men de wetenschap tot die hoogte heeft gedreven, zal het leven, dat thans zoo verbazend materiëel is, eene andere gedaante verkrijgen. Men vergete dus niet, te midden der wijsgeerige bespiegelingen van Hegel en Comte, te midden der nieuwe sterren, welke Le-Verrier, somtijds met eene kleine vergissing, ontdekt, te midden der voorthollende regeneratie der menschheid; men vergete niet, dat de aardappelenkoopman en de bakker, om van de luxe der slagers en groenvrouwen niet eens te spreken, het leven van vorsten, ministers, wijsgeeren, dichters, en alle groote, vreesselijk groote, mannen moeten beveiligen, ja zelfs *mogelijk* maken, en dat men dus, onaangezien alle geestelijke verlichting dezer eeuw, ook wel in de eerste plaats voor zichzelven, voor vrouw en kinderen moet toezien, om eerlijk en behoorlijk aan de aardappelen en aan het brood - dat is aan het *leven* - te komen, en te blijven, totdat men genoeg gegeten, gedronken, geslapen, en meteen gedacht, gehoopt, gezien en gehoord en getreurd heeft, en nu achter de zware gordijn blikt, dat ons, zoo als reeds gezegd is, het betere leven bedekt, en waar wij allen hunkeren om de slippen op te ligten, waartoe ter zijner tijd de vriendelijke '*cavaliere serviente*' onzer onsterfelijke zielen, de hupsche *Freund Hain* reeds gereed staat en slechts hooger bevel verwacht.

Spiritus Asper en *Lenis*.

De toekomst der dichters.

Toen Ahasuerus Haman liet komen, en hem vroeg: Wat zoudet gij aan mijne plaats doen ten gunste van een man, die zijn land de grootste diensten had bewezen, meende Haman, dat *hem* die vraag gold, en bedacht eene groote reeks van eerbewijzingen en voordeelen, welke hij zeker niet aan den Jood Mordechai toedacht, maar voor zichzelven als zeer begeerlijk beschouwde. Het is niet anders met sommige kunstregters, wanneer zij over de dichters spreken. Zij kunnen geene schoone bloemen, geene rijke edelgesteenten, geene schitterende sterren genoeg vinden, om het voorhoofd dezer halve Goden te versieren. Zij vormen hunne eerekroonen met gelijke zorg, waarmede eene naaister haar eigen bruidskleed zoude maken. Ieder denkt een dichter te zijn of te worden.

Toen men eertijds eene uitsluitend letterkundige opvoeding had aangenomen, bestaande uit een weinig Fransch, en uit veel Grieksch, en al te veel Latijn, werd deze opvoeding slechts voor zekere klassen der maatschappij bestemd. De geestelijkheid, de geneeskunde, de regtsgeleerdheid, bezaten schier niets dan Latijnsche en Grieksche boeken; - de mannen, alzoo opgekweekt, verspreidden zich in drievoudige rigting, alom heen - eenigen onder hen werden schrijvers of dichters - waardoor een tamelijk voldoende verhouding ontstond, genoegzaam tot algemeen letterkundig verbruik. Maar thans, daar een groot deel der landskinderen diezelfde opvoeding geniet, worden de drie werkelijke faculteiten daardoor belemmerd en als overvoerd, en zij allen, die zich daar niet aan kunnen sluiten, vermengen zich als schrijvers, onder het getal der reeds bestaande schrijvers, van hen, die geen ander middel van bestaan willen beproeven.

Eertijds bestond er een groote afstand tusschen den minste der dichters en den eerste hunner lezers. De dichtkunst was eene geheimzinnige kunst, waarvan de bewerking verborgen was - heden hebben alle menschen geleerd om te schrijven, - en als in vroeger tijd een verongelukt staatsman, of eene vrouw, door haren minnaar verlaten, zich der Godsdienst in de armen wierp, nemen ze thans de feuilletons te baat, en laten aan den voet der dagbladen allerlei dingen drukken en lezen, die somtijds meer waardig zijn, dan datgene, wat schrijvers van professie ons kunnen vertoonen.

Dit nu bekommert mij wegens de toekomst der dichters. Op den dag, waarop het gelukt zal zijn, om de houtskool te kristalliseren, zal men diamanten maken; de diamant zal zijne geheele waarde verliezen; men zal er karaffen en roemers uit vormen.

Bedrieg ik mij niet, dan naderen wij den tijd, waarin eene gelijksoortige ontdekking, wat de dichters betreft, zal gedaan worden!

KARR, *Guêpes*.

Glosse.

Dichters te censureren is nooit goed; zij staan daarvoor te hoog. De algemeene neiging, om het schoone in schoone vormen te doen herleven, is de natuurlijke bron van alle dichtkunst, - daarom is de sierlijke kleeder- en schoenmaker evenzoo goed dichter als Bilderdijk of Tollens. Alle zoeken naar schoonere uitdrukkingen of schoonere vormen, - de dichter in woord, beeld, klank; - de kleedermaker in vorm van rok, jas of vest. Dat oogpunt, ontegensprekelijk zeer wijsgeerig, geeft ons, wat de toekomst der dichters betreft, nieuwen moed. De diamant zal zoo ligtelijk niet tot een karafgeslepen worden; wil ieder dichter zijn, men zal des te meer de *ware* van de *valsche* of quasi-dichters leeren onderscheiden, zoo als men bij een examen de knappere jongelieden van de botterikken meent te leeren erkennen. Eertijds moge men den dichter met een lauwerkrans hebben gekroond, waaruit een klein volksfeest ontstond, thans zoude hij voor die eer bedanken, wanneer hij slechts zijn honorarium of eenige lofbazuinende recensien voor geld of goede woorden kan verkrijgen. Thans is een dichter een gezellig, vrolijk, aangenaam wezen, dat bij alle voorkomende gelegenheden, vooral als er wat te *eten* en te *drinken* is, vlugge versjes kan maken, of zich, tot zelfs op den genootschappelijken katheder weet te verheffen, en daar veel indruk, veel rijmklanken, veel geraas, veel

effect maakt. Zoo iets is juist zeer geschikt en gelukkig, om de ware dichters, de echte diamanten, in hunne waarde te leeren kennen. Men gevoelt eindelijk, dat een echt Muzenzoon toch nog geheel iets anders kan en wil leveren, dan eindelooze, flaauwe, vooze, rijmende, afgezaagde gedachten - echte koekoekszangen; de echte genie behoeft niet te vreezen dat zij door de schijnvertooning eener nietige rijmkunst zal overvleugeld worden. Zij leeft in haren eigen kring en heeft hare eigene kunst. Laat ze stil geworden, onze goede vrienden; die ons de ledige rijmklanken naar het hoofd werpen; het doet geen leeds, en maakt geene builen, en wanneer zijzelven er zich mede amuseren, dan mogen wij uit loutere menschenliefde, zulk een bilboquet-spel met de taal niet afkeuren. 't Is alweêr goed voor den drukker en letterzetter, later voor misdruk, en later ad pios usus. Wie *deze* spreekwijze niet vatten kan, vrage maar om licht bij elken rector of conrector, die zelf mede verzen maakt.

Kronijk van den dag.

December 1848.

Binnenland.

- De verkiezingen van candidaten voor de Eerste en van leden voor de Tweede Kamer zijn thans afgeloopen, met uitzondering van eenige weinige nog noodzakelijke herkiezingen. Over het geheel heeft deze eerste proef eener regtstreeksche verkiezing hier te lande geenszins de meening van hen bewaarheid, die beweerden dat van zulk eene verkiezing geene goede, derhalve slechte, keuzen te verwachten waren. Er is weinig twijfel aan of de nieuwe Tweede Kamer zal ten minste evenveel mannen van talent, kunde en verdienste onder hare leden tellen, als onder het getrapte kiesstelsel het geval is geweest, en de meesten zullen zich kunnen beroemen thans inderdaad door de volksstem verkozen te zijn. Dat eenigen hunne verkiezing aan den invloed van beweegredenen hebben te danken, welke niet hadden in het spel moeten komen, is misschien niet te ontkennen, doch in hoeverre dit met de getrapte verkiezingen al of niet het geval was, is eene vraag, welke men eerst eens grondig diende te onderzoeken, eer men deze om die reden zou terug verlangen? Het ontbreekt echter niet geheel aan grond om deze verkiezingen terug te wenschen, namelijk bij hen, welke thans den weinigen invloed, dien zij voorheen konden uitoefenen, door den hoogen census hebben verloren. De census is bestemd om diegenen uit te sluiten, wier geringe mate van kunde onbevoegd maakt om een oordeel over openbare aangelegenheden te vellen; doch de tegenwoordige census sluit een groot aantal uit, wier bevoegdheid in dit opzigt niet kan worden ontkend, ja zelfs door de betrekkingen, die hun zijn opgedragen, openlijk erkend wordt, maar wier vermogen of omstandigheden medebrengen, dat zij, hoewel waarlijk genoeg in de openbare lasten dragende, dit niet op die wijs doen, welke voor den census in aanmerking komt. Het kan zijn, en het is dikwijls het geval, dat van twee personen van gelijke middelen, rang, beschaving enz. de een in een zoogenaamd eigen huis woont, waarvan echter, gelijk meermalen het geval is, geen steen zijn eigendom kan heeten, de ander in eene gehuurde woning van dezelfde waarde. De laatste betaalt even goed de grondbelasting als de eerste, want die belasting verhoogt den huurprijs zijner woning. Evenwel hij mist het kiesregt, dat de ander bezit. De census is tegenwoordig zoodanig gesteld, dat de voorbeelden eener zulke ongelijkheid plaats grijpen onder den hoogeren middelstand; en dat een census, die eene menigte personen van dien stand buitensluit, te hoog is, zal, hopen wij, weldra algemeen worden ingezien.

Behalve de verkiezingen heeft de af-

geloopene maand weinig van algemeen belang opgeleverd. Men had eenige verwachting gekoesterd, dat de ministers aan hun programma van bezuiniging een begin van uitvoering zouden hebben gegeven, want toch niet in alle opzigten wordt de medewerking der Staten Generaal daartoe vereischt. Tot nog toe is niets geschied. Het jaar is met onze kostbare staatsinrigting geheel verloopen. Hopen wij dat dit hoognoodige werk van bezuiniging in het volgende ten minste met ernst zal doorgezet worden.

Een historisch persoon, die in onze geschiedenis steeds met roem zal vermeld worden, is in deze maand overleden, de graaf van der Duyn van Maasdam, een der mannen aan wien Nederland het te danken heeft, dat het in het jaar 1813 door eigene krachtsinspanning het vreemde juk heeft afgeworpen, en niet op buitenlandsche hulp heeft gewacht om zijne onafhankelijkheid te hernemen. De buitengewone maat waartoe zijn leven is verlengd heeft hem vergund, op 78 jarigen ouderdom, den tijd nog te beleven, dat het vaderland, waarvoor hij zooveel had gewaagd, een nieuw tijdperk is ingetreden, waarin het werk, dat met zijne medewerking tot stand is gekomen, op nieuw is bevestigd en voor dreigenden ondergang behoed.

Duitsche staten.

Met het slot van het gewigtige jaar 1848 schijnen ook de staatkundige vraagstukken hunne oplossing te gemoet te gaan. Pruissen heeft zich, naar men hopen mag, gelukkig uit eene schier onoverkomelijke moeijelijkheid gered. Berlijn was ontwapend, de daar nog toevende fractie der constituerende vergadering gefnuikt; thans was de vraag of zich te Brandenburg eene vergadering zou vereenigen, met welke het mogelijk was eene constitutie tot stand te brengen. Weldra bleek zulks eene onmogelijkheid te zijn. Eenige dagen lang was het getal der leden te gering om zitting te nemen, en toen dit getal door de aankomst van een gedeelte der opposanten was aangevuld, bleek het dat deze alleen gekomen waren om op eene andere wijs in hun verzet te volharden, en de regering in de vergadering zulk eene meerderheid tegen zich had, dat er aan geene schikking te denken viel, evenmin als aan het bewilligen van de eischen der opposanten. Het bleef nog eenigen tijd onzeker welken uitweg de regering zou inslaan, en eindelijk kwam zij tot het besluit om den knoop door te hakken. Zij verklaarde de constituerende vergadering voor ontbonden, en kondigde tevens eene constitutie af, welke voorloopig in werking zal treden, om aan de volgens haar nieuw benoemde kamers, ter herziening te worden voorgelegd. Grondtrekken zijn: Eene eerste kamer van 180 leden, eene tweede van 350. De verkiezing der tweede kamer met algemeen stemregt, doch met éénen trap, zoodat de leden worden benoemd door kiezers, welke door stemgeregtigden zijn verkozen; die der eerste door de leden der provinciale en arrondissements-raden, welke door de bevolking worden gekozen. Voor de eerste maal zal echter de eerste kamer door de kroon worden gekozen. Verder bevat deze constitutie nog de volgende bepalingen: De eigendom is onschendbaar, even als de woning der burgers, behoudens de voorschriften der wet in het algemeen belang. Vrijheid van godsdienst wordt gewaarborgd. Elk kerkgenootschap voorziet in zijn eigen beheer. De gemeenschap met kerkelijke opper hoofden mag niet belemmerd worden; het bekendmaken hunner verordeningen is alleen aan zoodanige beperkingen onderworpen als alle andere openbare aan-

t.o. 75

Frans Jozef, Keizer van Oostenrijk.

kondigingen. Het huwelijk is eene burgerlijke overeenkomst. Wetenschap en onderwijs zijn vrij. Aan de jeugd wordt een genoegzaam openbaar onderwijs gewaarborgd. Op volksscholen zal kosteloos onderrigt worden gegeven. De drukpers is vrij, en mag door geene verhinderende bepalingen, als censuur of borgstelling, enz. worden belemmerd. Tegen overtreding wordt bij de strafwet voorzien. Het regt van vereeniging ongewapend en in besloten plaatsen is vrij. De vereenigingen in het openbaar worden door de wet geregeld. De koning is onschendbaar, de ministers zijn verantwoordelijk. Geene koninklijke acte geldt, dan met mede onderteekening van eenen minister, die daardoor de verantwoordelijkheid op zich neemt. De uitvoerende magt verblijft geheel aan den koning, De wetgevende magt wordt door de kamers met de kroon uitgeoefend. De kroon heeft de magt om de kamers te ontbinden en te verdagen. De zittingen worden in het openbaar gehouden. Bevoorregte standen zullen niet meer bestaan. Alle Pruissen zijn gelijk voor de wet, en in zoo verre zij daartoe bevoegdheid hebben tot alle openbare betrekkingen benoembaar. - Kort na de afkondiging dezer constitutie volgden verscheidene gewigtige besluiten, waarbij het zegelregt voor de dagbladen geheel werd afgeschaft, en eene hervorming van het regtswezen, met de opheffing der bijzondere regtspleging voor bijzondere standen, de invoering eener openbare en mondelinge behandeling van strafzaken, en de regtspraak met gezworenen, enz. werden ingevoerd, welke maatregelen, zooveel noodig, ter goedkeuring aan de kamers zullen worden voorgelegd. Het een en ander doet de hoop opvatten, dat de Pruissische regering zonder heimelijk voorbehoud gezind is, het volk alle vrijheden te verzekeren, welke met orde en wettigheid bestaanbaar zijn, en er niet op bedacht is, om den staatkundigen toestand des lands op den vorigen voet te herstellen, hetgeen haar mogelijk door geweld van wapenen voor eenigen tijd zou kunnen gelukken, doch later wederom aanleiding geven tot een algemeen verzet, waarbij afgedwongene vrijheid bijna onvermijdelijk tot bandeloosheid overslaat. Over het geheel is dan ook de stemming in Pruissen voor de regering veel gunstiger geworden, en toont men zich bevredigd met eene constitutie zoo vrijzinnig als door de thans ontbondene vergadering tot stand gebragt had kunnen worden, erkennende dat de omstandigheden aan de regering bijna niets anders overlieten dan op eigen gezag voorloopig tot stand te brengen, hetgeen door den vroeger ingeslagenen weg niet bereikbaar scheen. Bij de vervulling dezer vooruitzigten gaat Pruissen thans eene meer heldere toekomst te gemoet.

Geheel anders is het in Oostenrijk gesteld. Daadwerkelijk heerscht aldaar in een gedeelte des Rijks de regeringloosheid, in een ander de militaire dwinglandij. Weenen vernedert zich thans geheel onder de ijzeren hand, die het in bedwang houdt, en elk bewijs van ontevredenheid met eene aan het misdrijf geheel onevenredige zwaarte straft; gelijk men gezien heeft dat iemand wegens oneerbiedige gezegden jegens de regering tot eenige jaren vestingarbeid is veroordeeld, een ander ter dood is gebragt, dewijl er wapenen bij hem waren gevonden, waarmede hij ‘hoogst waarschijnlijk’ aan de jongste gevechten had deel genomen. Onder deze omstandigheden blijft het een ijdele klank, dat het ministerie in zijn zoogenaamd programma aan den rijksdag te Kremsier heeft verkondigd, dat het de taak heeft aanvaard om eene

nieuwe constitutionele orde van zaken te vestigen, met behoud van de aan het volk verleende vrijheden. De geheele toestand des rijks, in weerwil van de zegepraal der keizerlijke troepen, wier overmagt voor het tegenwoordige onweerstaanbaar is, is vol ingewikkelde moeijelijkheden, en zoo zorgwekkend, dat keizer Ferdinand de kroon heeft nedergelegd. Ook zijn naaste opvolger, zijn broeder de aartshertog Frans Karel, heeft van zijn regt afstand gedaan, en alzoo is dit overgegaan op zijnen zoon, den 18 jarigen Frans Jozef. Deze heeft de regering, als Frans Jozef I aanvaard met een manifest, waaruit de wezenlijke gezindheid des jeugdigen keizers, of zijner raadslieden, ten opzigte der rijksconstitutie achter de gewone klinkende phrases over waarachtige vrijheid, glans der kroon, eenheid der monarchie enz. verscholen blijven, en waaruit alleen dit duidelijk is op te merken, dat hij, even als zijn voorganger, het landvolk op zijne hand wenscht te behouden, hetwelk bij dit manifest wederom aan de verleende ontlastingen wordt herinnerd. De Hongaarsche rijksdag weigert den jongen keizer te erkennen. - Eene geweldige krijgsmagt is in Hongarije gerukt en verplettert tot nog toe elken tegenstand. Tot dusverre is het echter niet tot een ernstig gevecht gekomen. Meer en meer neemt de loop der zaken eene rigting tot vestiging van eene overheerschende magt der Slavische beginselen, en zal Oostenrijk weldra niet meer als een Duitsche Staat kunnen beschouwd worden, ten minste van het overige Duitschland geheel afgescheiden zijn.

Het centrale bestuur van Duitschland is zoo goed als vervallen. Zoowel in de Oostenrijksche als in de Pruissische zaken heeft het door zijne tusschenkomst niets kunnen uitrigten. Het heeft zelf reeds erkend, dat Oostenrijk zich van Duitschland heeft losgemaakt, en het ministerie heeft van de bevestiging dezer erkentenis door het parlement eene kabinets vraag gemaakt, daar het gemagtigd verlangde te worden om met Oostenrijk in onderhandeling te treden over *voorbereidende* maatregelen tot eene mogelijke vereeniging van Oostenrijk met Duitschland. Doch nog voor het beslissen dier vraag namen de minister von Schmerling en de onderstaats-secretaris von Wurth hun ontslag. Von Gagern legde tevens het voorzitterschap neder, en werd tot president-minister benoemd. Reeds terstond leed hij echter eene nederlaag in het parlement, dat niet slechts ontevreden was over zijne plaatsing aan het hoofd der Buitenlandsche Zaken, maar ook met luide afkeuring zijn voorstel ontving om met Oostenrijk *diplomatieke* betrekkingen (derhalve als met een buitenlandschen staat) aan te knoopen. De aftreding van het ministerie von Gagern, misschien ook die van den rijksbestuurder, wordt thans als ophanden beschouwd, en of de geheele Duitsche eenheid deze gebeurtenis wel lang zal overleven, mag voor zeer twijfelachtig worden gehouden; velen beschouwen het beginsel van eenheid, waartoe men door het parlement en het centrale bestuur, hoe magteloos dan ook, reeds gekomen was, als opgelost. In dezen staat van zaken is de arbeid des parlements aan de rijksconstitutie van weinig belang. Niets schijnt te voorspelling dat deze constitutie ooit in werking zal komen.

Italiaansche staten.

- Te laat om in ons vorig nommer opgenomen te kunnen worden kwam de tijding aan, dat op 15 November de minister Rossi te Rome door een dolksteek was vermoord, dat de kamer der afgevaardigden dezen moord met koele onverschilligheid had vernomen

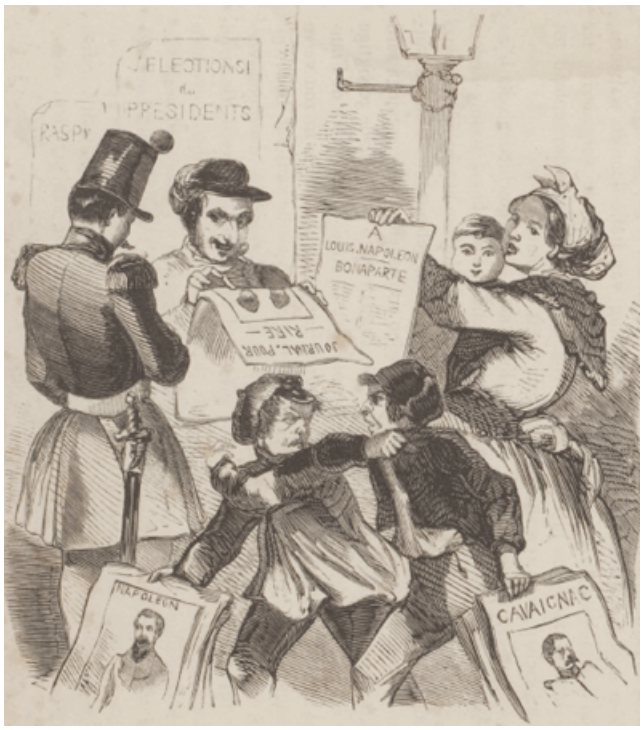

Courantenjongens met portretten van Cavaignac en Napoleon te koop.

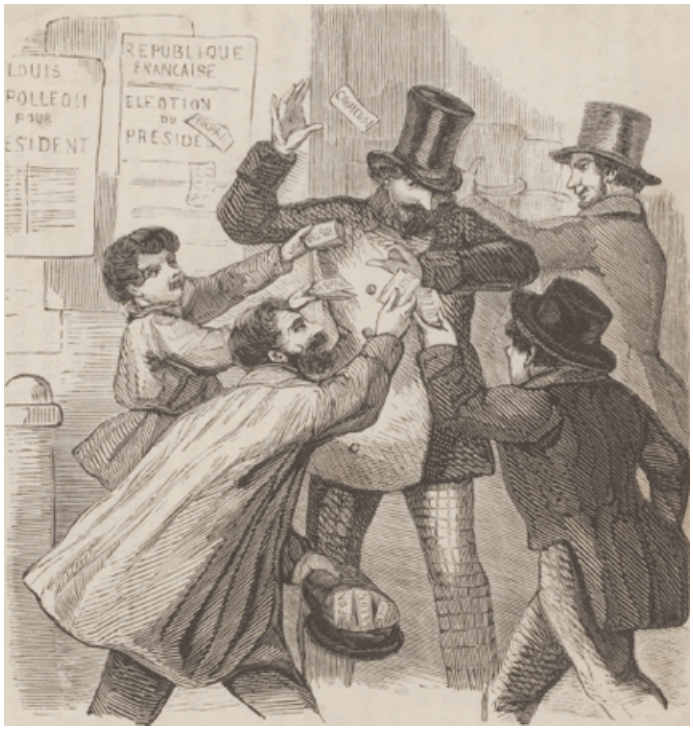

Ingevulde stembriefjes den Kiezers aangeboden.

en de bevolking eene woeste blijdschap had betoond, spoedig gevolgd door eene oproerige beweging, waarbij wederom een aanzienlijk slagtoffer, de prelaat Palma, was gevallen, en na een gevecht tusschenhet gemeen en de pauselijke lijfwacht, de paus, in gevaar van zijn paleis te zien in brand schieten, zich naar den wil der oproerigen had moeten voegen. Hij zag zich verder genoodzaakt om een nieuw ministerie, met Mamiani aan het hoofd, te benoemen en stilzwijgend al de dwaasheden goed te keuren, welke de zoogenaamde liberalen verlangden: het bijeenroepen eener constituerende vergadering voor geheel Italië, en eene oorlogsverklaring tegen Oostenrijk. Tot op 24 Nov. bleef de Paus als een gevangene in zijn paleis opgesloten, toen gelukte het hem met hulp der Fransche en Beijersche gezanten, vermomd daaruit te ontkomen, en naar Gaëta, eene vesting op Napelsch grondgebied, te vlugten. In plaats van den schrik, dien men van deze verwijdering had mogen verwachten, vertoonde zich bij de bevolking van Rome niets anders dan eene blijdschap, welke de vijandigste gezindheid kenteekende tegen den nog weinige maanden geleden bijna aangebeden vorst der kerk. Nog sterker werd die vijandigheid toen de paus te Gaëta een protest uitvaardigde, waarbij hij alle medewerking met het nieuwe ministerie ontkende en alle daden van hetzelve voor nietig verklaarde. De afgevaardigden namen intusschen het bestuur in handen en sloegen terstond de hand aan voorbereidingen tot den oorlog en het bijeenroepen van een Italiaansch parlement. Zij wenschten den paus door onderhandeling tot terugkeering te bewegen; doch de menigte over dit dralen verbolgen, geraakte op nieuw in beweging, en dwong tot aanstelling van een voorloopig bewind waartoe drie personen, de prins Corsini, Zucchini en de podesta van Ancona werden benoemd. Volgens de laatste berigten voerden deze drie nog het bewind in naam van den Paus, doch liet het zich aanzien, dat deze weldra van zijne wereldlijke magt vervallen zou worden verklaard, en men hem alleen als bisschop van Rome, zonder kardinalen, de terugkomst zou willen vrijlaten.

De gebeurtenissen van Rome hebben ook in den Sardinischen Staat aanleiding gegeven, dat de partij, welke de hervatting van den oorlog tegen Oostenrijk verlangt, zich op nieuw heeft doen gelden, zoowel in de Kamer der afgevaardigden als door oproerige volksbewegingen. Het ministerie Papetti is afgetreden, en daarop is eene zoogenaamde ministeriële crisis gevolgd, tot dat eindelijk Gioberti, president van de Kamer der afgevaardigden aan het hoofd van een nieuw ministerie is geplaatst, hetwelk de vrijmaking van Italië door de wapenen, en eene constituerende vergadering ter vestiging eener Italiaansche eenheid tot leus heeft genomen.

Frankrijk.

- De geschiedenis der bijna afgeloopene maand bevat weinig anders dan de worsteling om het presidentschap, waarmede zelfs gebeurtenissen en omstandigheden van eenen geheel vreemden aard in verband werden gebragt; de gewigtige voorvallen in Italië hadden voor de Franschen hoofdzakelijk slechts in zoo verre eene beteekenis als de kans van Lodewijk Napoleon of Cavaignac daardoor vermeerderd of verminderd werd. De strijd is thans beslist. Van 7 millioen stemmen (om ronde getallen te noemen) heeft Cavaignac slechts 1½ millioen, Lodewijk Napoleon 5½ millioen bekomen, en uit vrees voor woelingen en onlusten indien de proclamatie van den president vooraf

werd aangekondigd, heeft de nationale vergadering (20 Dec.) Lodewijk Napoleon tot president uitgeroepen, zonder acht te geven op het bezwaar, dat deze, als in een vreemd land genaturaliseerd, de hoedanigheid van Fransch burger verloren heeft. Weinige maanden geleden werd deze verkiezing voor eene onmogelijkheid gehouden; op het einde der vorige maand was zij reeds waarschijnlijk geworden; doch de groote meerderheid, door Lodewijk Napoleon verworven, heeft zelfs zijne vurigste vrienden verrast. Tot aan het begin der verkiezingen had men de kans nog als twijfelachtig beschouwd. De discussie over de Junij-gebeurtenissen in het laatst van November, welke bestemd was om Cavaignac in de openbare meening te doen dalen, had hem daarentegen verheven, door zulk eene wending te nemen, dat men in verzoeking geraakte om de geheele schermutseling over des generaals gedrag voor eene vooraf beraamde comedie te houden. De verwachting dat zijne tegenstanders nieuwe daadzaken ten zijnen bezware zouden aanvoeren, of de generaal ter zijner regtvaardiging gewigtige openbaringen zou doen, werd niet vervuld. Aanval en verdediging waren slechts declamatiën over reeds lang bekende feiten, en het eigenlijke geheim dier rampzalige gebeurtenissen is in het donker gebleven. De redevoering des generaals maakte echter eenen zoodanigen indruk, dat de vergadering bijna met algemeene stemmen besloot, het decreet van 28 Junij, inhoudende, dat generaal Cavaignac zich door zijn gedrag bij den Junij-opstand hoogst verdienstelijk jegens het vaderland heeft gemaakt, in volle kracht te handhaven. - Nu begon de strijd tusschen de aanhangers der beide candidaten op nieuw. Daartusschen in woelden de heftige republikeinen van allerlei kleur, die eenen anderen, en de anarchisten, die geen president wilden. Het schandaal van schotschriften en spotprenten bereikte het toppunt; door zijne verhevene betrekking stond Cavaignac het meest aan dien smaad ten doel, doch ook Lodewijk Napoleon liep niet vrij; zijn vroeger leven bood genoeg aan, dat in een belagchelijk licht kon worden geplaatst. Deze laatste hield zich persoonlijk op den achtergrond, en gaf slechts schoorvoetend eene soort van staatkundige geloofsbelijdenis uit, waarin hij alle partijen eenigzins poogde te believen. Cavaignac liet meer van zich hooren. De gebeurtenissen te Rome schenen hem eene gelegenheid aan te bieden om de geestelijken en de vrome Katholieken voor zich te winnen. Hij gaf bevel om van Marseille eene expeditie naar Italië af te zenden, om den persoonlijk bedreigden paus te beschermen; doch eer deze krijgsmagt vertrokken was, kwam het berigt aan, dat de paus zijne staten had verlaten, en de nu doellooze expeditie ontving tegenbevel. Het gerucht liep daarop, dat de paus zich naar Frankrijk had ingescheept; er werden toebereidselen gemaakt om den buitengewonen gast met alle eerbewijs te ontvangen, waarbij Cavaignac gelegenheid zou gehad hebben om zich op den voorgrond te stellen; maar ook dit uitzigt verdween; de paus bleef in Italië. Evenwel, hij vereerde Cavaignac met eenen brief van dankbetuiging, en de kans scheen voor den generaal aanmerkelijk gunstiger te staan dan in de vorige maand; doch juist voor het begin der stemming bragten zijne vijanden hem eenen slag toe, dien hij slechts half kon afwenden, en die gewis heeft bijgedragen om Lodewijk Napoleon zulk eene overgroote meerderheid te verschaffen. - Den 19 September had het vorige ministerie een

wetsontwerp ingediend om aan eene menigte personen zoogenaamde nationale belooningen uit te reiken. Op een ongelukkig tijdstip werd dit voorstel door den minister Dufaure ingetrokken. De daarvoor benoemde commissie was zeer ongunstig voor dit ontwerp gestemd, en door haar liet Dufaure zich bewegen om de intrekking niet, gelijk hij voornemens was geweest voor den aanstaanden president over te laten. Gelijk alles kwam deze aangelegenheid ook in de dagbladen ter sprake, en wel met eene lijst van personen, aan wie onder anderen belooningen zouden worden uitgereikt. Deze lijst, vermoedelijk grootendeels valsch, bevatte, met de namen van een aantal vrienden van Cavaignac, eene reeks van in de openbare meening geschandvlekte personen, bij voorbeeld de betrekkingen van allen, die zich in der tijd aan moordaanslagen op Lodewijk Filips hadden schuldig gemaakt. Tevens deed men het voorkomen dat deze lijst van generaal Cavaignac was uitgegaan, en de bijgevoegde aanmerkingen strekten om hem uit dien hoofde in het slechtste daglicht te plaatsen. Terstond daarop kwam de zaak in de nationale vergadering in discussie. Cavaignac ontkende niet slechts alle deelneming aan deze lijst, maar verklaarde die ook voor eene opzettelijke boosaardige valschheid. De slag zou aldus afgewend zijn geweest, doch het was reeds de 7 Dec., in vele departementen zou de tegenspraak te laat komen en de beschuldiging derhalve op de verkiezing van 10 Dec. hare volle werking doen. Het ministerie liet de posten dien avond twee uren ophouden, om de logenstraffing der valschheid ten minste zoo spoedig mogelijk te verspreiden; doch dit redmiddel was aan de andere zijde wederom verderfelijk voor de zaak, die men wilde verdedigen. Het ophouden der posten werd Cavaignac als een groot misbruik zijner magt aangerekend, en zoowel in de nationale vergadering als in de dagbladen hevig gegispt, en een voorbeeld genoemd van de willekeur, welke men onder een presidentschap van Cavaignac te wachten zou hebben. Zoo bereikte men den 10 December. Deze dag was, te Parijs althans, met bekommering te gemoet gezien. Het voorkomen der stad scheen, even als voor de Junij-dagen, eene uitbarsting te voorspellen. Dreigende zamenscholingen vertoonden zich op de straten, in de clubs en kleine dagbladen werd eene taal gevoerd, welke in razende heftigheid hunne vorige opruijende declamatiën nog ver achter zich liet. Ook in de departementen heerschte spanning, doch in eenen anderen geest. Aldaar werd openlijk gesproken van de noodzakelijkheid om zich van de overheersching van het Parijsche gepeupel te ontslaan, en zich in een verbond tegen Parijs te vereenigen, indien aldaar de regering op nieuw omvergeworpen mogt worden. Aldus vreesde men dat de aanstaande verkiezing het sein tot nieuwe gruweltooneelen en eenen binnenlandschen oorlog zou geven. Op den avond der twee verkiezingsdagen hadden te Parijs inderdaad eenige zamenscholingen plaats, maar het gerucht van krachtige, hoewel onzigtbare toebereidselen van de regering scheen de kwalijk gezinden in toom te houden, en de daaropvolgende berigten van den loop der verkiezingen sloegen hunnen moed geheel ter neer. Naar mate het presidentschap van Lodewijk Napoleon zekerder werd, nam de stad een kalmer voorkomen aan en scheen de hoop op eenen tijd van orde en rust te herleven; vlugtelingen kwamen terug, de handel scheen te herleven, gestaakte ondernemingen werden

hervat. Nog was men beducht voor een dubbel gevaar bij de afkondiging van den president: hetzij eene demonstratie der voorstanders van een keizerrijk, of een moordaanslag op Lodewijk Napoleon. Beide heeft men gelukkig ontweken door de onverwachte afkondiging in de vergadering. Te midden eener gewone zitting is de uitslag der stemming bekend gemaakt en de president geproclameerd. Daarop hebben zoowel generaal Cavaignac als de ministers hunne betrekkingen nedergelegd, en heeft Lodewijk Napoleon zijnen post aanvaard met het afleggen van den eed op de constitutie en het houden eener aanspraak, die eenen zeer gunstigen indruk heeft gemaakt. - Aan het hoofd van het terstond door den president benoemde ministerie, bijna geheel uit republikeinen van den volgenden dag zamengesteld, staat Odilon-Barrot. Ook bij een aantal benoemingen tot hooge betrekkingen zijn de zoogenaamde imperialisten geheel voorbijgegaan; en deze, zoowel als de warme republikeinen, beginnen reeds eene vijandige houding tegenover den president aan te nemen. Generaal Cavaignac is met waardigheid van het bewind afgetreden, en schijnt gezind om zich ten opzigte van het nieuwe bestuur geheel onzijdig te houden.

Engeland.

- Van staatkundige woelingen of voorvallen van overwegend belang heeft men in de laatste maand des jaars niets vernomen. Zij is echter gekenteekend door eene van die bijzondere rampen, welke ook in zulk een tijd vol gemoedsbewegingen als de onze een huivering van afgrijzen verwekken. De stoomboot tusschen de Ierssche havenplaats Sligo en Liverpool, door slecht weder beloopen zijnde, liet de kapitein de luiken sluiten, met het jammerlijke gevolg dat men bij het weder openen 73 menschen, arme Ieren, die naar Engeland overstaken, door gebrek aan lucht dood vond. Een geregtelijk onderzoek heeft ten gevolge gehad, dat de kapitein en eenige andere personen, wegens manslag uit onvoorzigtigheid ωoeten teregtstaan. - In Engelsch Oost-Indië is de opstand nog niet gedempt. Integendeel verkrijgt die opstand meer en meer een ernstig aanzien, en zal zelfs indien Moultan, het brandpunt daarvan, door de Engelsche troepen werd bemeesterd, de strijd waarschijnlijk worden voortgezet door de benden, welke zich reeds in geheel Lahore tegen het Britsche gezag verheffen. - Een oefenings-escader is naar de Middellandsche zee vertrokken, voornamelijk bestemd om Marocco voldoening af te dwingen voor de in den laatsten tijd hervatte strooptogten van dien roofstaat.

Egypte.

- Dooor het overlijden van Mehemet Ali en Ibrahim, kort na elkander door den dood getroffen, is de waardigheid van stedehouder van Egypte over gegaan op Abbas, kleinzoon van den vorigen pacha, wien de Porte op de gebruikelijke wijs tot dien post heeft benoemd. Hiermede zullen de groote ontwerpen, welke Mehemet Ali eens koesterde, en ten koste van zooveel bloed poogde te verwezenlijken, wel geheel verijdeld zijn, doch mogelijk de toestand des lands dragelijker worden dan onder den eens zooveel gerucht makenden pacha.

Amerika.

- Volgens eerst tegengesprokene, doch later wederom bevestigde berigten heeft men in het zand der rivier de Sacramento in Californië zulk eene hoeveelheid goud ontdekt, dat de verzameling daarvan invloed zal hebben op de waarde van dat metaal. - Sedert den vrede met Mexico hebben er geene staatkundige gebeurtenissen van algemeen belang plaats gehad.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De Groninger School
En hare betrekking tot de theologische wetenschap en de Hervormde kerk in Nederland.

Er zijn onderwerpen, waarover telkens op nieuw moet worden gewreven en geschreven, gelijk men zegt, om de eenvoudige reden, dat zij voor den beschouwer telkens nieuwe oogpunten aanbieden. Dat schrijven en wrijven heeft voor den menschelijken geest veel aantrekkelijks, het nieuwe bekoort toch en beveelt zich aan op welk een veld van wetenschappelijke nasporing wij ons ook bevinden. Maar er zijn toch ook onderwerpen waarover telkens op nieuw moet worden geschreven en gewreven, ofschoon zij noch den lezer noch den schrijver de aangename gewaarwordingen van nieuwheid opleveren, - zulken zijn het, wier vernieuwde ontwikkeling noodzakelijk is, uit hoofde van voortgaande miskenning of onkunde. Gelukkig, dat er dan ook nog drijfveeren zijn die tot belangstelling voeren. Wij geven het toe, dat geene andere dan gewigtige zaken aanspraak mogen maken op herhaalde en zelfs telkens hervatte beschouwing; maar waar de weegschaal der belangrijkheid zoo kennelijk overslaat als bij het onderwerp dat wij aan het hoofd dezer beschouwing plaatsten, brengt de Tijdspiegel onbeschroomd nog eens dat overwigt ons lezend publiek onder de oogen, ook deze keer met de hoop op eene onpartijdige opvatting der ontvouwde waarheid, gelijk hijzelve niets dan stralen der waarheid begeert op te vangen en af te kaatsen.

Vooraf echter eene waarschuwing aan den lezer. Niemand verwachte thans dat hij zich ook ditmaal zal kunnen vergasten op een' aardigen novellen-stijl, op ingenieuse tirades,... een korfje vol bloemen, ook dit brengt de Tijdspiegel u nu en dan aan, en waarom niet? Hoe veel goeds en degelijks wordt niet soms lagchende gezegd en aangehoord maar ook aangenomen, hetwelk van de katheder des professors of niet kan of niet wil gehoord en aangenomen worden. Maar als wij dan ons op meer wetenschappelijken toon hebben voorbereid, vrees niet, waarde lezer, dat gij eenen profeet in het hairen kleed zult zien voor den dag treden. - Vertoogen in opgenoemden trant zijn als de kanonschoten die men verwacht van de zwaar gewapende oorlogsvaartuigen, die maand op maand de letterkundige zeehavens uitstevenen; ook thans rustig door te zeilen is het doel van onze ligter gebouwde maandhulk, en kunnen wij deels om vreugdeschoten, deels ook in

voorkomende gevallen voor een noodschot ons niet geheel van alle schutgevaarte onthouden, voor iedere reize dat in onze behandeling een schot mogt losgaan van zwaarder kaliber dan pistoolschot, vragen wij bij voorraad onze lezers nederig excuus. Wie echter zich een uurtje kan verledigen om iets te lezen waarover velen praten, velen de schouderen ophalen en fluisteren, velen als zeker gevogelte kuif en kam opzetten, zonder dat zij (hetzij altijd met de noodige reservatie gezegd), weten waar hem de schoen wringt, een uurtje om toegang te verleenen aan de resultaten van ernstige waarheid over eene ernstige zaak, dien bevelen wij de volgende bladzijden ter behartiging aan; mogen ze u meer zijn dan eene tijdkorting voor eenige oogenblikken, moge de waarheid ook hier naar haren aard zóó hare stralen afzenden, dat zij in veler harten wederom spiegels aantreffen van welke het ontvangene licht onvervalscht wijd en zijd worde teruggekaatst.

Het is dan ons doel om in eenige afleveringen van den Tijdspiegel onze beschouwingen *over de Groninger school* mede te deelen. Gaarne zagen wij die tot een geheel gebragt, en oordeelden daarom de taak niet afgeweven, wanneer zij zich tot eene beschouwing dezer school alleen bepaalde. Zij heeft raak- en afstootingspunten met andere zienswijzen op onzen Theologischen bodem, zij heeft eene opvatting en ontwikkelingswijze der Christelijke leerstellingen en ontvouwt dezelve in en naast de Hervormde Kerk. Zoo gaan dan ook onze beschouwingen over de betrekking waarin de Groninger school staat tot de Theologische wetenschap en de Hervormde kerk in Nederland, en valt ons geheele stuk in drie gedeelten.

I. Eene beschrijving van den aard en het wezen der Groninger school.

II. Eene onderscheidende uiteenzetting van de betrekking dezer school tot de andere rigtingen in ons vaderland.

III. Eene billijke beoordeeling der betrekking waarin deze school staat tot de vaderlandsche Hervormde kerk.

I.
De Groninger School beschreven.

‘Wat moet ik toch van die Groninger School maken?’ Zoo vragen nog velen onder onze Protestantsche *leeken*, (ik vraag hier verlof voor dit woord, dat al van zelfs zijn kasten-achtigen aard verliest, als het naast dat andere woord *Protestantsch* gelezen wordt, daar ons Protestantismus het *Katholieke* onderscheid tusschen *clerici* en *laici* niet kent). Maar zijn het dezen wel alleen, welke op die vraag het antwoord schuldig blijven? - En indien dat antwoord achterblijft, omdat men het oordeel over deze zaak opschort, heeft misschien dat stilzwijgen zijnen goeden grond, neen, zijnen eeniglijk te regtvaardigen grond. Zoo onkundig toch mag geen Theologant zijn, dat hij niet weten zoude wat onder deze benaming te verstaan, en welke de leerstellingen en werkzaamheden zijn, waardoor zich de dusgenoemde school heeft bekend gemaakt. Zoo terughoudend mag geen geordend godsdienstleeraar wezen, dat hij op de dringend gevorderde vraag naar het wezen en het al of niet Christelijke van dit Theologische verschijnsel de schouders ophaalt, en door een bedenkelijk stilzwijgen scherper oordeel zoude uitspreken, dan er reden van veroordeeling kan bedacht worden. De Tijdspiegel heeft niet gewild dat het lezend publiek onbekend zoude blijven met zoo beteekenisvol een gesternte, als over onzen ker-

kelijken hemel is opgegaan, en heeft van tijd tot tijd zijne lezers ingelicht, eens zelfs opzettelijk Jaarg. 1845 blz. 65-69, blz. 97 enz., en daarna gedurig waar of van die zoogenoemde School iets gewigtigs was uitgegaan of de mannen van deze rigting zich zagen aangevallen. En toch is het niet ondienstig voorgekomen nog eens die zaak op te vatten; het Protestantsche deel van het aantal zijner lezers wil de Tijdspiegel toelichten; de leden der Hervormde kerk vooral ten dienste staan. De oogenblikken die deze kerk te gemoet gaat misschien reeds met dit jaar, vorderen veelzijdig regte waardering der waarheid, onbevangen oordeel dat alle deelen moet doordringen, en toch hoe rijkelijk zijn de blijken voorhanden, hoe onwaarachtig, hoe geheel eenzijdig, en dat veelal zonder krachtiger tegenspraak ten dezen wordt geoordeeld en gesproken.

Wat gij van de Groninger School moet maken, lezer, dat willen wij met alle bedaardheid elkander aan het verstand brengen. Wees er gerust op dat wij het doen zullen zonder partijdige vóór- noch tegeningenomenheid. Onze voorstelling maakt des te meerder aanspraak op geldende overtuiging, naarmate zij de bedoelde personen meest zelve wil laten spreken, en zich meestal zal beroepen op het orgaan dezer school, hetwelk algemeen is verspreid, het tijdschrift: *Waarheid in Liefde*. Nu en dan ook zullen wij het oog slaan op verschillende Academische geschriften van uit den boezem dezer school uitgegaan, maar het genoemde tijdschrift, hetwelk trouwens met die andere geschriften uitnemend zamenstemt, oordeelen wij als hoofdbron te mogen en te moeten aanzien, deels om het bepaalde doel daaraan gegeven ter verspreiding der geleerde meening, deels omdat hetzelve, onder het bereik van geheel ons publiek vallende, de beste rekenschap kan geven aan allen van de wijze, waarop wij ons van dit ons werk zullen hebben gekweten. - Laat ons dan aan de heeren, welke men onder den naam van Groninger School bedoelt, de vragen rigten: wie zijt gij? - van waar komt gij? - wat wilt gij? - wat werkt gij? Zoo zij ons deze vragen voldoende hebben beantwoord zullen wij eene beeldtenis voor ons zien, welke genoegzame herkenningspunten aanbiedt om te vergelijken in hoeverre de eigene getuigenis met de waarheid overeenkomt, en voldoende karaktertrekken om het vraagpunt over de waarde of onwaarde dezer rigting naar eisch te kunnen uitmaken.

Wie, of wel, *wat zijt gij*? Deze vraag om hare belangrijkheid in het maatschappelijke leven zoo vaak onvermijdelijk, komt evenzeer nog al eens op het wetenschappelijke en Theologische terrein voor. Hier behoort zij gedaan en beantwoord te worden, omdat zij een werkelijk deel is onzer onderzoekingen. Hare beantwoording moet den toon geven aan al het volgende, en hoewel wij, aan het einde gekomen der overige beantwoordingen, beter in staat zullen zijn deze vraag in alle hare deelen op te lossen, zijn er bijzondere redenen die reeds vooraf dringend hier het antwoord vorderen.

Nu is deze vraag, gerigt tot de Groninger School, niet zoo moeijelijk op te lossen. Eene *x* is het, maar er zijn gegevens genoeg, om met eenvoudige uitkomst te besluiten. Het is zelfs overbodig de namen op te tellen, de personen te beschrijven, welke tot deze kategorie gebragt worden. De opmerkzame lezer zal wel gevoelen dat er op deze vraag nog andere antwoorden geeischt worden dan eene bloote nomenclatuur. Niet alleen *wie* zijt

gij, maar *wat* zijt gij, daarvan zijn wij uitgegaan. Zonder omwegen. Laat ons de zaak tot haar ware standpunt terugvoeren: ‘maken de Godgeleerden onder die benaming betrokken werkelijk eene *School*, eene *Godgeleerde School* uit? Zoo *ja*, in welken zin? en hoe kunnen zij de andere beteekenissen welke men anders aan deze benaming hecht, van zich wijzen?’ Dat anderen gedurig, ja zelfs bij voorkeur[1)] dezen naam bezigen beteekent niet veel, hoe denken de heeren er zelve over? Hoe vroeger? hoe later? Slaan wij de hand aan dit onderzoek!

Als wij beginnen met het begin, geachte lezer, dat is hier het jaar 1837, dan ziet gij in het derde stuk van het tijdschrift *Waarheid in Liefde* van datzelfde jaar, onder de rubriek van Berigten een opmerkelijk verschijnsel. Het is eene overname uit een geschrift van Ullmann (een naam die geen' Nederlandschen lezenden Protestant onbekend kan zijn, en waarover wij nog al dikwijls moeten spreken). Deze Heidelbergsche Godgeleerde had in zijn tijdschrift: Studiën en Kritiken doen plaatsen: *Iets over den aard van partijen en scholen, tegengestelde denkwijzen en derzelver bemiddeling*. Naar hetgeen men van den geleerden (Duitsch-geleerden)? man mag verwachten, behandelt hij hier ook met kalmte en grondigheid zijn onderwerp, en keurt het bestaan van zulke verschillende rigtingen (te weten *scholen* in de wetenschap, *partijen* in de kerk) goed, omdat zij: ‘het bijzondere en eigenaardige, in de zoo onmetelijke sferen, als de kerk en de wetenschap zijn, met meerderen rijkdom doen te voorschijn treden, omdat zij het leven en de beweging des geestes bevorderen, omdat zij aan iedere denkwijze hare volkomenste ontwikkeling geven.’ - ‘Doch het komt aan op de goede of verkeerde gesteldheid van zulke bijzondere kringen. De kenmerken zijn hoofdzakelijk de volgenden: 1°. eene goede partij ontstaat van zelve, eene slechte wordt gemaakt, 2°. een goede partij duldt, ja bevordert het vrije geestelijke leven der bijzondere personen die tot haar behooren, eene slechte belemmert of onderdrukt dezelve, 3°. eene goede partij werkt weldadig op het geheel, waarvan zij een deel is, omdat zij dient als een lid dat aan hetzelve leven aanbrengt - de slechte partij werkt nadeelig omdat zij het geheel, van haar beperkt standpunt af beheerschen wil, en niet een lid zijn maar het al regerend hoofd.’ - Tot dus ver Ullmann. Het is waar, de overname van dit stuk bewijst regtstreeks niets meer, dan dat de redactie van genoemd tijdschrift *Waarheid in Liefde*, dit geleverde berigt als eene bijdrage beschouwde der overweging van het publiek waardig; - maar dat wordt eenigzins anders wanneer men dit tijdschrift erkent, zoo als het daarvoor wil erkend worden, als in verband te staan, onder medewerking geschreven te worden van een bepaald *Godgeleerd gezelschap* tot zinspreuk hebbende: *Gods woord is de waarheid*, - wanneer men, wat meer zegt, zien kan, hoe de elkander opvolgende verhandelingen der eerste jaren, zoowel als de Berigten en Boekbeoordeelingen niet alleen ademen eenen en denzelfden geest, maar hoe die Verhandelingen vooral het streven openbaren om van gronds af op eene eigenaardige zienswijze ten opzigte van het Christendom voor te stellen - ja, wel nu en dan verscheidenheidshalve en ook om tusschen

1) Da Costa anders: deze gebruikt soms wèl de benaming: Godgeleerden, uitmakende het gezelschap: Gods woord is de waarheid.

invallende gewigtige beschouwingen afgebroken, maar toch - zoodra daartoe plaats was en tijd, alweder in voortgaande rijen aan de vorigen aangeknoopt; - gelijk dan ook de schrijvers zelve niet zelden rondborstig zulk een voornemen openbaren van den aanvang af aan. -[1)] Inderdaad indien men minder op de woorden dan op de zaak neêrkomt, dan valt het bestaan eener Groninger School niet te ontkennen. De bepaaldheid der rigting is er, het gemeenschappelijk streven des onderzoeks uitgaande van dezelfde beginselen is er, de zucht om de resultaten zóó verworven mede te deelen is er - de éénheid van den onbezweken voortgang, de inderdaad met bewonderingwaardige bezadigdheid volgehouden consequentie is er; wat ontbreekt nog? Menige dusgenoemde school heeft grootere verscheidenheid bij de opneming van dezelfde beginselen toegelaten. Vrijheid en gelijkheid, dat deze voor de onderzoekers, voor de verschillende leden der school bestaan, heft het wezen eener school, eener gemeenschappelijke gehechtheid aan den bepaalden grondslag en gemeenschappelijke poging om deze algemeen te doen gelden, niet op. Wij herhalen het: de Groninger School bestaat.

Hoogst opmerkelijk is echter de wijze, waarop zich nu en dan de redactie van het tijdschrift *Waarheid in Liefde* heeft uitgedrukt juist over deze zaak. In den aanvang scheen hun het denkbeeld, de organen te zijn eener bepaalde school, niets minder dan aangenaam. Geen wonder! Niet met den loffelijksten naam was men, onder Nederlandsche Godgeleerden, gewoon over zulke separatistische inrigtingen te denken, het *non me cuiquam mancipavi*, *nullius nomen fero* was nog te diep in aller gemoederen geplant, ook was de eerste klank van Groninger School meer in den toon des verwijts dan wel als lofspraak gehoord. - De redacteuren van genoemd tijdschrift kregen al spoedig aanleiding om zich daarover te uiten. Gezegden of wel geheele Verhandelingen in het tijdschrift, ook wel theologische dissertatiën werden aangevallen, de berispingen werden waarlijk niet altijd door zachtmoedigheid bestnurd, - de aanvallen werden vaak geconcentreerd, het waren niet de op zichzelven staande verschijnselen die gegispt werden: als de werkstukken van eene en dezelfde rigting, van ééne Godgeleerde school werden zij beschouwd, terwijl men doorgaans aau deze zienswijze verbond eene ontkenning van de oorspronkelijkheid dezer school, als welke zoude zijn opgerigt om vruchten, op den Duitschen bodem opgegaard, en dat wel van verdachte gehalte, onder het Nederlandsche volk te slijten. Zietdaar waarop wij reeds in het jaar 1838 eene bescheidene teregtwijzing aantreffen.[1)] De drie hoogleeraren der Groninger theologische faculteit, deze zijn het waarvan gezegd wordt: ‘dat zij geene bijzondere school van hunne leerlingen wenschen te vormen.’ Zij betuigen zich daarbij echter als van éénen geest, en in dezen geest begeeren zij hunne kweekelingen op te leiden.

Toen echter strijd en leuze bleven, toen de mannen dezer rigting huns ondanks gedrongen werden tot nadere verklaring, wat toen? Zien wij wèl, lezers! dan vinden wij van lieverlede meerdere rijpwording om tegen wil en dank zich te moeten houden voor hetgeen zij niet wezen wilden. De jaren 1843 en 1844

1) *Waarheid in Liefde* 1837, blz. 330 en 334 ten aanzien van Paulus' leer.
1) *Waarheid in Liefde* 1838, blz. 142.

geven ons belangrijke bewijsstukken. Op den aanval van den heer Taats, hunne beginselen verdedigende, spreekt de redactie aldus zich uit:[1] 'Wij verkeeren geenszins in den hoogmoedigen waan, dat wij eene zekere partij zouden mogen of moeten vormen, om een bepaald en afgerond leerstelsel ter vervanging van eene andere leer in de Nederlandsche Hervormde kerk in te schuiven - Het eigenaardige en overeenkomende, dat wij bij al het verschil van zienswijze (weshalve het ongepast is ons eene bijzondere *leer* toe te schrijven, of van eene Groninger *School* te spreken) hierin hebben: is dat wij veelzijdiger en consequenter dan vroeger meestal geschiedde, *den levenden Jezus Christus als het middelpunt des Christendoms* steeds op den voorgrond stellen.' Hier dus verwerpen zij die benaming geheel; echter ontkent de redactie niet eene zekere éénheid van geestesrigting, noch ook de planmatige werkzaamheid dezer rigting; en deze zijn immers niet aan het licht getreden zonder doel; gaarne ziet die rigting het immers dat hare beginselen worden getoetst, goedgekeurd en aangenomen; wat wil dan elke dusgenoemde School anders dan dit? - Prof. de Groot komt in 1844[2] er nog opzettelijk op terug. *Over het al of niet bestaan eener Groninger School* sprekende, beantwoordt hij de vraag naar het bestaan dezer school met *ja* en *neen;* doch trekken wij zijn gevoelen in het kort bijeen: 'bedoelt men' zegt hij 'met die benaming, eene wijsgeerige school, eene factie of partij welke *school* wordt geheeten omdat zij ten deele uit leeraars ten deele uit leerlingen bestaat die aan zekere stellingen en geliefkoosde meeningen ingang willen verschaffen, en er op uit zijn om hun stelsel aan de Christelijke, althans Nederlandsche Hervormde kerk op te dringen, dan zeggen wij *neen* en ontkennen zulk eene beschuldiging ten sterksten. Maar *ja*, indien men bedoelt de Groninger Hoogeschool, ook met hare Godgeleerde faculteit. - Verder ook ontkennen wij niet dat eenige Godgeleerden in en bij Groningen wonende, zich vereenigd hebben tot een Godgeleerd gezelschap ter onderzoeking der Evangelische waarheid, en dat zij de uitkomsten hunner gemeenschappelijke onderzoekingen in een Tijdschrift openbaar maken, zoo als zij meenen tot nut van de kerk des Heeren, doch al wordt dit tijdschrift te Groningen uitgegeven en dus mede tot de Hoogeschool betrokken, er zijn ook medearbeiders onder, die aan de andere akademiën van ons land zijn opgeleid. - Ook nog in dien zin kan men van Groninger school spreken, als ieder gewest, iedere stad, maar ook iedere akademie haren eenigzins onderscheidenen geest hebben, en er eene eenigzins verschillende rigting wordt aangetroffen. - Wil men zoo van eene Groninger School spreken, men bedenke dan: onze school is geene *wijsgeerige*, zij is eene *Evangelische*, maar verre van eene kerkelijke partij te zijn; onze school is ook geene kweekster van zeker Godgeleerd stelsel, 't welk van dat der overige Hervormde Christenen vrij wat verschilt. Er bestaat dus *eene Groninger School*, ja en als kweekplaats voor Christelijke Godgeleerden, en als vereeniging van Christelijke vrienden en deze hebben haren eenigzins van anderen onderscheidenen geest; maar geene Groninger School als kweekplaats voor een afgesloten, bepaald, wijsgeerig, onchristelijk, onhervormd stelsel, waarvan men ons beschuldigt.'

1) *Waarheid in Liefde* 1843, blz. 233.
2) *Waarheid in Liefde* 1844, blz. 95 enz.

Zien wij in dat laatstelijk aangehaalde stuk het niet duidelijk genoeg, hoe de Godgeleerden van deze rigting van lieverlede er toe gekomen zijn zich den schoolschen naam toe te eigenen? En wij herhalen het: waarom zouden zij het ook niet? Er is hier eene bepaalde rigting, van vaste beginselen uitgaande; die rigting heeft zich (laat ons niet twisten of het een *stelsel* genoemd moet worden al dan niet) naar alle kanten ontwikkeld.[1] 'De professoren hebben de vaderlandsche kerk in de gelegenheid gesteld om door verschillende akademische compendiën eene volledige voorstelling van hunne Godgeleerde zienswijze te vormen.' Gaarne deelt zich die rigting aan anderen mede, gaarne treft zij aan geestesverwanten, gaarne vormt zij dezelve. Dit alles kan niet ontkend worden en behoeft zulks ook niet.

Maar wil die school nu waarlijk èn eene Evangelische èn eene goede school zijn, dan gedrage zij zich daarnaar. Dan vatte zij het eigendommelijke harer geestesrigting wèl op, - dan kenne zij hare ware standplaats als deel van het groote geheel, dan meene zij nooit eene Christuspartij bij uitstek te zijn, dan poge zij nooit te verketteren en te heerschen.

En ziet, voorshands beantwoordt deze school uitnemend aan deze eischen. Zij toonen het. 'Zij willen[2] de waarheid hunner overtuiging niet terughouden, maar toch niemand ergeren, zij zullen omdat het iemand ergert de waarheid niet verdonkeren maar hunne rigting wil niemand uitsluiten.[3] De Roomsche kerk spreke van eene alleen zaligmakende kerk, menig protestant van eene alleen zaligmakende leer, verre zij van ons elke uitsluitende rigting' Zij verblijden zich dan ook in alles wat tot Christus vergadert, zien met belangstelling broedergeest tusschen verschillend denkenden, en merken onbeschroomd op als hunne mede-arbeiders in sommige opzigten van hen verschillen.[1]

Moet dan deze rigting den naam van *school* dragen, gelijk zij thans reeds bij vriend en vijand, bij Nederlanders en vreemden onder dien naam bekend staat, hetzij zoo, maar vergete men bij die benoeming niet het aangewezen karakter dezer school, en denke men zich hier het begrip van school zoo onschoolsch als mogelijk is, betoone men deze Godgeleerden de billijkheid van in hunnen bepaald verklaarden zin hunne school te erkennen. Latere navorschingen zullen ons overtuigend bewijzen, dat van alle in ons vaderland uitstekende rigtingen deze het minst van allen op zulk eenen naam is bogende.

Wij komen met eene tweede vraag tot de Groninger School: *Van waar zijt gij*? dat is de vraag naar haren oorsprong die wij tot haar rigten. Noemen wij dat geene onbelangrijke vraag. Doorgaande doet het tot de vorming en het bestaan des menschen niet weinig af, van waar zij oorspronkelijk zijn, en dit geldt ook van de scholen der wetenschap. Maar die vraag goed beantwoord te krijgen, de vraag: van waar hebt gij, Groninger School of rigting, uwen oorsprong ontvangen? Zijt gij aangevangen, oorspronkelijk aangevangen met de Godgeleerden van het gezelschap: Gods woord is de waarheid, of dagteekent uw begin van

1) *Waarheid in Liefde* 1846, blz. 868.
2) *Waarheid in Liefde* 1843, blz. 238.
3) *Waarheid in Liefde* 1844, blz. 426.
1) Zie b.v. *Waarheid in Liefde* 1847, blz. 558. 1847 blz. 826. -

vroegeren tijd? En zoo ge u niet op volkomen oorspronkelijkheid beroemt, zoo gij u we inzigten in het Christendom erkent als aanvankelijk of wel reeds meer ontwikkeld bij u opgewekt door invloed van buiten af, welke was die? toont dien ons! Ziet, lezers, dat gaat zoo gemakkelijk niet. Het zal wel iets afdoen wat de heeren zelve van zich betuigen, maar zij kunnen niet van ons vorderen dat wij hen onvoorwaardelijk gelooven, te meer, omdat hier van verschillende zijden nog al twijfelingen rijzen omtrent de afstamming. Het zal hier dan moeten losgaan op genealogische onderzoekingen, gevoegd bij de zelfgegevene getuigenissen. Voor beiden dan aandacht en gehoor.

Terzelfder plaatse[1)], waar het tijdschrift Waarheid in Liefde zich regtvaardigt tegen de beschuldiging van eene opgeworpen school te zijn, zegt het ten opzigte van den oorsprong der rigting welke hetzelve bezielt: ‘onze school is geene wijsgeerige in den zin dat wij bewust of onbewust een wijsgeerig stelsel zouden aankleven. Wij halen enkele malen Socrates en Plato, Leibnitz en Kant, Hemsterhuis en van Heusde aan, daar wij door de hulp der wijsbegeerte, gelijk door die der geschiedenis en van alle ons bekende kunst en wetenschap het Evangelie zoeken te verstaan, maar wij verwarren dit alles geenszins met het Goddelijk Evangelie, van dat Evangelie gaan wij uit, daaruit leiden wij alle onze leeringen en meeningen af.’ En waarlijk de gulden spreuk, die het Godgeleerde gezelschap op het voorhoofd draagt, komt daarmede overeen: ‘Gods woord is de waarheid.’ Soortgelijk is ook de getuigenis der redactie.[2)] ‘Wij verwerpen niet alle de leerstellingen der Apostelen maar nemen ze allen aan. Er is ons ook nog niet aangewezen en het kan ons niet aangewezen worden dat wij eenig leerstuk door een' Apostel geleerd hebben verworpen. Die hoogachting voor den Bijbel doet ons zelfs den naam van *onwetenschappelijk* dragen. - Wij wenschen met (bezadigde) Godgeleerden uit diepen eerbied voor den Bijbel *op Bijbelschen grond* te staan.’ Het is echter bekend, en wij hopen het later te ontvouwen, dat de hoofdbron, waaruit deze school is puttende, naar haren eigenaardigen geest niet is blootweg de Bijbel, maar het Evangelie in den Bijbel ons van Gods wege overgebragt.

Al genoeg meenen wij gehoord te hebben van deze school, als zelfgetuigenis omtrent haar ontstaan. Zij betuigt haren oorsprong ontleend te hebben van wetenschappelijke nasporingen van het goddelijke Evangelie. Maar dit zeggen is niet genoeg. Niet weinige stemmen zijn er, die er in meenen te zien eene vrucht van Duitschen bodem, niet alleen in dien zin, dat deze school bij hare wording en ontwikkeling gebruik heeft gemaakt van de vorderingen der theologische wetenschap ook in Duitschland, maar zoodanig, dat zij alle gehalte verliest wanneer men van hare rigting eenige Duitsche elementen afzondert. Ook zijn er gevonden, die dit gansche theologische verschijnsel aanzien voor een kind van Grieksche ouders. In zooverre nu deze beschuldigingen aan onze Groninger School een echt Nederlandsch hart ontzeggen, ja, wat meer is, haar eene Evangelische afkomst betwisten, willen wij deze beschuldigingen hooren en... vooraf reeds zeggen wij het, *afwijzen*. De vraag is dus bij deze onderzoekingen naar de afstamming dezer school, *draagt zij zoodanig de Duitsche of wel Grieksche elementen in*

1) Jaarg. 1844 blz. 99.
2) *Waarheid in Liefde* 1843, blz. 220 en 221.

zich, dat wij deze als oorsprongen van haar ontstaan en voortduring mogen aanmerken?

Nog kort had het tijdschrift *Waarheid in Liefde* bestaan, toen het[1)] eene handhaving van eer op zich nam van den in Duitschland reeds sedert jaren met belangstelling werkzamen Schleiermacher, tegen den heer J.H. Reddingius, welke ten jare 1836 te Groningen had uitgegeven een werkje getiteld: *Het Christelijk geloof van Schleiermacher in verband met het Rationalismus beschouwd*. Bij deze gelegenheid somt het tijdschrift op eenige lofwaardige getuigenissen omtrent dien man, vooral zulke welke zijn gewigt openbaren ten opzigte der anti-Kantiaansche revolutie in de Godgeleerdheid ontstaan; wordt van hem gezegd: 'dat hij de geheele hervorming in de Godgeleerdheid in Duitschland veroorzaakt heeft (parende aan de godsdienst-wijsbegeerte van Jacobi, de liefde voor Christus van Lavater), door de godsdienst als eene zaak des harten voor te stellen, en door gemoedelijke godsvrucht wetenschappelijk te ontwikkelen,' - wordt gezegd 'dat hij van gevoel uitgaande, dit moet verstaan worden van *Christelijk* gevoel dat leeft in den Christen, in hem gewrocht niet door de *rede*, maar door de *Christelijke gemeente* waarin hij leeft, en wel dat Schleiermacher is uitgegaan van dat gevoel, hetwelk leeft in den *Evangelischen* Christen, die dat voedt en zuivert naar de reine voorstelling welke daarvan gevonden wordt in het Nieuwe Verbond. Niet van een *wijsgeerig* Rationalismus gaat dus Schleiermacher uit, maar van het historische Christendom, bepaaldelijk van het gevoel, hetwelk door Christus, wiens geest in de gemeente heerscht, nu nog door middel der gemeente overeenkomstig zijn Evangelie in hare leden wordt opgewekt, en wordt, om dit ten laatste te noemen, met nadruk Neanders getuigenis aangevoerd: 'de man is gestorven, van welken men toekomstig een nieuw tijdvak in de Godgeleerdheid zal aanvangen.' - Doch de redactie verbergt het ook niet: 'dat zij EENE ANDERE ZIENSWIJZE heeft dan Schleiermacher,' en geeft met name op, 'dat zij niet dan met afkeuring er van heeft melding gemaakt dat Schleiermacher *de Christelijke* waarheid *uit het godsdienstig gevoel* wilde afleiden.

Het valt niet te ontkennen, dat van toen af aan voortgaande de beschuldiging de Groninger School heeft nagegaan dat zij Schleiermacherianen waren, en evenmin: dat de mannen dezer school niet geaarzeld hebben tot op het laatste toe de eer van dezen meester zoo hoog te stellen dat zij hem naast de Kerkhervormers, zoowel als naast de invloedrijkste mannen, welke de Christelijke kerk ooit heeft opgeleverd, eene eervolle plaats aanwezen.

Niet zelden toch zijn in het tijdschrift te vinden, volgreeksen als deze: Paulus, Augustinus, Luther, Spener, Schleiermacher, als van mannen door welker bemiddeling de gewigtigste omkeeringen op het gebied der Godgeleerde wetenschap en van het kerkelijk leven hebben plaats gevonden, en als in dat tijdschrift gesproken wordt van de overgangsperiode, waarin wij ons tegenwoordig bevinden, dan wordt daarin op Schleiermacher als op een der grootste leidsmannen en toongevers gewezen. - Inzonderheid wordt, om hiermede te eindigen, in het Compendium der Dogmatiek[1)] de ver-

1) Jaargang 1837, blz. 637-641.
1) Lineamenta Theologiae Christ. universae, auctt: L.G. Pareau et P. Hofstede de Groot, Gron. 1845. pag. 6.

dienste van Schleiermacher op alle punten bijna in het licht gesteld, als daar zijn ‘dat hij ten opzigte van het godsdienstige gevoel, meer en meer ontwikkeld heeft uiteengezet dan in het N.T. gevonden wordt, gelijk Luther zulks had gedaan ten opzigte van het geloof en de regtvaardigmaking.[1)] Schleiermachers verdiensten omtrent de Christologie daarin dat, terwijl Reinhard Jezus als den éénigen Heiland doet kennen, en Ullmann zijne allen overtreffende zondeloosheid, Schleiermacher het was geweest, die de éénheid van zijnen persoon gemaakt had tot het onderwerp zijner onderzoekingen en leeringen.’ Laat het Compendium al in de Theologie Schleiermachers verdiensten niet regtstreeks uitkomen, daadwerkelijk stemmen de schrijvers ook in dat deel met hem overeen, daar zij het wezen Gods stellen in *de Liefde*[2)] gelijk ook Schleiermacher in zijne Glaubenslehre had gedaan. Verder[3)] roemt hem het Compendium als dien, die de eenzijdige rigting der Rationalisten heeft bestreden, ook daarin dat hij zonder voorbij te zien het goddelijke in 's menschen geest, welke der Godheid zich bewust is, de kracht der zonde uitnemend heeft in het licht gesteld - zijne verdiensten omtrent de Soteriologie worden daarin gezien[4)] dat hij het meest van allen de religieuse kracht wederom in het leven trachtte te roepen en dat wel in de kerkelijke gemeenschap. Allen bewijzen van hooge ingenomenheid welke te opmerkelijker worden, wanneer men in aanmerking neemt den kleinen omvang van het Compendium, welke gebood zooveel mogelijk af te snijden al, wat niet volstrekt vereischt wordende voor het wezen der zaak, kon worden weggelaten.

Het zoude ons niet moeijelijk vallen, deze reeks van aanhalingen nog met andere uit de schriften van die school voortgekomen te vermeerderen. De aangevoerde echter zijn voldoende, wat achtergelaten is geeft niet meer dan wat wij te berde hebben gebragt, zelfs meenen wij de proeven van zoogenoemd Schleiermacherianisme zoodanig te hebben opgesomd, dat wij billijk aanspraak mogen maken op het vertrouwen onzer lezers, wanneer wij nu ook met dezelfde openheid zullen aanvoeren wat op kan wegen tegen de gehoorde lofspraken. Hebben de mannen van Groningen eene zeer groote ingenomenheid aan den dag gelegd met den Duitschen geleerde, heeft deze school zich met zijne leerstellingen zoo gemeenzaam gemaakt, daartegenover staat het dat zij behoudens allen eerbied voor Schleiermachers verdiensten even onbewimpeld te kennen geven van hem te verschillen, en niet minder voor een lijnregt tegenovergesteld gevoelen uitkomen, ook daar waar zij niet opzettelijk Schleiermacher als hunnen tegenstander noemen. En deze plaatsen zijn waarlijk talrijk genoeg om ze tot verschillende rubrieken te brengen, waaruit wij telkens, wat het meeste uitkomt, willen uitlezen. Zulk eene afwijking van Schleiermacher noemen wij het op het gebied van *de geschiedenis der Wijsbegeerte*, wanneer[1)] Prof. de Groot: Schleiermacher plaatst in de rij der zoogenoemde speculative wijsgeeren in Duitschland, die nog niet eenvoudig genoeg zijn geworden om de geschiedenis te gelooven. - In het vak der *Bijbelsche kritiek*,[2)] noemt Prof, van Oordt het:

1) Pag. 23
2) Pag. 46.
3) Pag. 84.
4) Pag. 115.
1) *Waarheid in Liefde* 1845, blz. 69.
2) *Waarheid in Liefde* 1838, blz. 259.

eene ongelukkige, ja geheel mislukte proeve dat Schleiermacher wil bewijzen hoe het Evangelie van Mattheus niet van ééne hand zoude afkomstig zijn, maar met behulp van latere tusscheninvoegingen tot een geheel zoude zijn gemaakt. Wat aangaat Schleiermachers *Exegese*, in een hoogst gewigtig punt valt Prof. van Oordt den tegenstander des grooten mans toe, als hij[1] Böhmers Commentaar op de Galaten roemt omdat deze grondig wederlegt de verklaring welke Schleiermacher als eene nieuwe had voorgedragen op Coloss. I: 15 tot 20, dat namelijk Christus niet zoude geweest zijn *de eerstgeborene maar het eerstgeborene beeld Gods*. In de *Dogmatiek* zijn niet geringere afwijkingen aan te wijzen. Geheel missen wij bij de mannen der Groninger School het bij Schleiermacher zoo uitdrukkelijk geleerde[2] dat eene Dogmatiek zich, al was het niet naar de letter dan toch naar den geest, aan eene kerkelijke belijdenis moest verbinden, en hare eerste bron had te zoeken in de symbolische schriften der kerk, van waar eerst zij bij gebrek aan voorhandene dogmatische stoffe in de aanwezige symbolen, vermogt op te klimmen tot het N.T. De schrijvers van het Compendium der Dogmatiek hebben ook uitdrukkelijk zulk eenen regel, als laakbaar, bij Schleiermacher gegispt.[3] Geheel missen wij bij de Groningers de bij Schleiermacher tot wezenlijk levensbeginsel gemaakte onderscheiding tusschen Protestantismus en Katholicismus.[4] Geheel ook eene waarschuwing als deze, dat de dogmatiek geene terminologie mogt aannemen, gevolgd naar die des Bijbels.[1] Zien wij op *enkele leerstukken*, ook dan is het onderscheid niet minder merkbaar. Genoeg zij het aan te voeren, dat Schleiermacher alle dogmatische waarde ontzegt aan al datgeen in den levensloop des Heilands, wat in ons niet geestelijk kan opgenomen worden. Zoo zijn Christus bovennatuurlijke geboorte, zijne wonderen, de daadzaken der opstanding en hemelvaart, geene bestanddeelen van de leer van den Christus. Christus konde ook zonder dat alles aan Zijne roeping hebben beantwoord. Wij gelooven deze gebeurtenissen (volgens Schleiermacher), minder uit religieuse dogmatische gronden, dan wel op historische, die hier niet in aanmerking kunnen komen. Wien is het daar tegenover onbekend, hoezeer de Groninger School van den aanvang af aan voor de waarheid en belangrijkheid dezer daadzaken als voorwerpen waaraan het Christelijk geloof zich hecht, heeft gepleit?

Worden wij dan geroepen om een oordeel uit te spreken over de betrekking der Groninger School tot Schleiermacher en zijne leerstellingen, de geleverde proeven geven ons stoffe genoeg om tot vastheid te komen. Oefende de Duitsche geleerde den grootsten en weldadigsten invloed uit op de Theologie zijns vaderlands, door den openbaren strijd dien hij aanvaardde tegen het Rationalismus, en koos hij tot middelpunt zijner zienswijze een levend Christendom tegenover een geesteloos Dogmatismus, de Groninger Godgeleerden vatteden deze grondbeginselen van Schleiermacher op met een belangstellend gemoed, en schonken hem in velen hunnen bijval. Maar *hoe?* niet gelijk de scholier, die ledig van geest en

1) *Waarheid in Liefde*, 1838, blz. 297, zie ook *Waarheid in Liefde* 1844, pag. 11.
2) Zie Schaller Vorlesungen ueber Schleiermacher. Halle, 1846, pag 224.
3) Zie Comp. pag. 15.
4) Zie Schaller pag. 250.
1) Zie Schaller pag. 247.

van grondstellingen, zich geheel met de gedachten des meesters vereenzelvigt. Alles toont het, toen zij tot Schleiermacher kwamen, had zich reeds eene andere kern des godsdienstigen levens in hen gevormd. Van hier dat gedurige afstooten, van hier die onbewimpelde tegenstand. En is het in het oog vallend, hoezeer alle die verschillende ontkenningen door eene zekere eenheid verbonden zijn, dan is het ook duidelijk welke die kern zij geweest, althans welke daarin de hoofdzaak was. Het *historische Christendom*, nader de *levende Christus*, zoo als hem ons de Evangelien schetsten, ziet dat zochten zij zoo mogelijk ook bij den hoogvereerden man terug te vinden, dat meenden zij werkelijk zoo als *zij* dat aannamen, hier en daar bij *hem* te bespeuren, maar als hij tegen wil en dank hen over den historischen Christus wilde overvoeren tot eenen idealen, dan was hun godsdienstige kern magtiger dan de geliefde meester, en dreigde zelfs nu en dan hun gevoel van eerbied over te slaan tot onwil. Neen! niet uit de school van Schleiermacher is de Theologie dezer Godgeleerden te verklaren. Zijne stellingen ja, erkenden zij in hare waarde, zij drukten ze zelve uit voor zooverre zij dezelve ingang verleenden, met eene helderheid en bruikbaarheid voor het leven des gemoeds, die men bij Schleiermacher zelf te vergeefs zal zoeken, maar in datgeen wat het wezen uitmaakt hunner zienswijze, staan deze mannen niet slechts niet naast maar tegenover hem, de Godgeleerden des historischen geloofs tegenover den speculativen wijsgeer, en wij weten geene plaats die dezen tegenstand volledіger uitdrukt aan te wijzen, dan de uitdaging eens tot eenen recensent gerigt.[1)] ‘dat hij hen onderrigten zal waar bij Schleiermacher het door hen voorgestelde begrip van Openbaring Gods in Christus wordt voorgedragen. Ik heb uit geene andere bron geput (voegt Prof. van Oordt er bij) dan uit de Evangelische Schriften.’

Maar doet men nu deze mannen regt, wanneer men hen bedoelt met de uitdrukking: ‘Nederlandsche Godgeleerden die Schleiermacher navolgen,’ daar zelfstandig ontwikkelde leerstukken, zoowel als het karakteristieke van hunne zienswijze in haar geheel, het genoegzaam aanwijzen hoe zij den beroemden man standvastig weigeren te volgen, waar hij voor den historischen Christus eenen idealen in de plaats stelt? Indien men dan buitenslands, Duitschland in wil reizen, zouden er dan niet nog wel andere mannen te vinden zijn, waarmede de Groninger rigting de naauwste geestesverwantschap bezit? Willen wij het raadsel verklaard zien, waarom niet aan deze school de namen van Ullmann of Neander zijn overgedragen (met welke beide geleerden zij inderdaad in vele opzigten naauwer betrekking heeft dan met Schleiermacher, en welken zij, doch alweder zelfstandig[1)], niet zelden volgt) dat laat zich verklaren, op de zachtste wijze, door den naam dien Schleiermacher in Duitschland zich boven anderen verworven heeft, om niet te zeggen dat de gevoelens dezer beide aangeduide mannen te zeer met lof in Nederland bekend staan, dan dat men aan Groningen zulk eene eerepalm wenschte toe te reiken. Verstaat men echter onder die benaming van Schleiermacherianen, alle Godgeleerden of wetenschappelijke Christenen die gevoelens van Schleiermacher tot de hunnen hebben gemaakt, wat verrassend

1) *Waarheid in Liefde* 1830, blz. 756.
1) Zie b.v. *Waarheid in Liefde* 1837, blz. 84.

verschijnsel! meer dan de helft der Nederlandsche theologen en denkende Christenen in ons vaderland, zij zullen tot die school moeten gebragt worden, want bewust en onbewust, hebben zich deze gevoelens over onze grenzen heen als door eene wijde bres in ons vaderland eenen vasten voet verworven in veler gedachten en harten, en wie ter dezer oorzake tegen de Groningers de hand opheft om het vonnis der veroordeeling over hen te onderteekenen, zie wel toe of niet de pennestreek dien hij gaat neêrzetten hem de spreuk zal doen lezen: *mutato nomine de te fabula narratur*.

(*Wordt vervolgd*.)

Een Hervormd predikant en de formulieren.
J.A.M. Mensinga, predikant te Sybecarspel: De zaak der formulieren van eenigheid in de Nederlandsche Hervormde kerk, aan een kalm, naauwkeurig en onpartijdig onderzoek onderworpen, tot bevordering van den vrede en de eer der kerk. Amsterdam, van der Hey en Zoon.

§ 1.
De formulieren.

> Confessiones et doctrinae corpora sunt norma et regula non simpliciter, sed sub certo respectu, norma tesseralis testimonialis doctrinae publicae quarumdam ecclesiarum particularium, principium vero et norma istius est S. Scriptura, ex qua confessionum istarum auctores deduxerunt id, *quod ipsi credendum esse crediderunt*, et quod in territoriis suis credi voluerunt.
> QUENSTEDT.

Ook in de Theologie, zoo als in alle wetenschappen, wordt onophoudelijk naar den steen der wijzen gezocht, die tot heden toe niet gevonden is, wij bedoelen naar het eenige, algemeene, proefhoudende formulier, waarin alle formulieren opgaan en besloten zijn, waar eindelijk aan de behoefte der strijdlustige godgeleerden wordt voldaan. Welligt dat de quadratuur van den cirkel nog vroeger gevonden wordt, dan een voldoend formulier der kerk, hoewel zeer velen blijven beweren zeer tevreden te zijn met hetgeen zij ten dezen opzigte van hunne voorvaderen hebben ontvangen. - Ook wat de formulieren betreft bestaat er een zeker nepotismus. - De goede, zalige tijd is voorbij, toen de verschillende kerkgenootschappen, als zoovele scherp afgeslotene en naauwkeurig omgrensde fortificatiën, elk hunne banier en blazoen hadden, het groote wachtwoord dat, in artikelen geplitst, als een altoosdurend werda! aan de geestelijke schildwachten werd ingestampt, en waaraan leven en dood verbonden was; ook in dien zin, leven en dood, dat men volgens de geformuleerde kerkleer dagelijksch brood en drank verdiende, en wie daarvan afweek, brood, en drank, en zijne vrijheid verloor. Wij ontmoeten in de zestiende eeuw eenige theologanten, die verklaarden, dat de geloofsbelijdenissen ook *θεοπνευστοι*, geinspireerd waren (Hollaz: sensu latiori, libri symbolici ab auctoribus nonnullis v.c. (Mylio, Huttero) vocantur *θεοπνευστοι*.) Verder kon men wel niet gaan. - De vestingwerken werden van alles voorzien; men zorgde dat de amunitie niet ontbrak, en toen ging het er dapper op los, maar eindelijk had men kruid en lood verschoten,

de troepen kwamen over en weder tot elkaâr; de theologische veldheeren begonnen zoo iets te gevoelen, dat naar eene *entente cordiale* zweemde, men

kwam en bezigtigde de vijandelijke veste, vond dat ze hier en daar nog al wat geleden had door het theologisch kartetsvuur, maar zag tevens dat er in het eigen fort ook al menige bres geschoten was, en zoo naderde de tijd, dat men buiten de formulier-forten, op het open veld kampeerde, altijd nog op behoorlijke distantie, altijd nog wel met de schildwachten op den post, maar de kanonnade had opgehouden - want men begreep dat door het bestoken van het vreemde, vijandelijke fort, de *eigene* vesting intusschen ook niet zonder schade bleef, en dat eene volkomene zegepraal op den vijand niet wel mogelijk was. - De oorzaak daarvan moest eindelijk ontdekt worden. Men beschoot elkaâr met het zware geschut uit *hetzelfde* tuighuis ontleend; men stond, wat het kaliber en het metaal der veldstukken en slangen betrof, genoegzaam gelijk; over en weder was de Heilige Schrift het groote arsenaal, waaruit men zijne wapens haalde, hoewel dikwerf de kerkvaders en de middeleeuwsche kerklichten (*lumina ecclesiae*) de stukken hadden gepointeerd of geboord. Men begreep eindelijk dat het ook hier zoude uitloopen op een vechten - ‘om des keizers baard’ - die niet te verkrijgen was. - Toen werd de ongehoorde voorslag gehoord en gedaan, om de oude, zeer beschadigde citadellen te verlaten, te slechten, ja om er parken en wandelplaatsen van te maken, en maar, in 's hemels naam, eenparig in het oude, eerwaardige, heilige bosch, waar Gods geest door de bladeren suisde, naar den Bijbel zelven terug te keeren, en daar wel bewaard en beveiligd het leger op te slaan, terwijl intusschen de legerhoofden aan de preliminairen tot den duurzamen vrede zouden arbeiden, en men zich van weêrszijden van alle vijandelijkheden zou onthouden. - Tot dien stand van zaken scheen men langzamerhand te komen, maar neen! ook hier waren de mannen der oppositie en der reactie niet werkeloos; 't was hun gansch niet naar den zin, om de oude, de eens zoo welbemande forten te verlaten, om door den Tijdgeest op non-activiteit gesteld te worden. Stonden daar niet die wallen, die kazematten, die bomvrije magazijnen, en waren de wapenen niet altijd te vinden, als men maar vechten en weder vechten *wilde*, en dat wilden zij en dat willen ze nog, de martiale geest om het eigendom der vaderen te bewaren: ‘*vindicamus hereditatem nostram!* heette het niet alleenlijk op het titelblad van den ligtblaauwen Katholijk, maar zoo riepen de vestingbewoners, die toch niet konden verdragen dat de geheele Geneefsche, Dordsche of Augsburgsche amunitie zoude prijs gegeven worden, of slechts als een kabinet van oudheden en rariteiten ten toon gesteld. Die donderbussen, die zes- en tien- en twintigponders, al waren ze ook wat oud en versleten, konden toch nog vuur en kogels spuwen, men moest het ‘erfgoed der vaderen,’ niet zoo lafhartig en roekeloos laten bederven; daarom slopen hier en daar eenige detachementen, met geestelijke hoplieden aan het hoofd, naar de oude fortificatiën, en ontrolden de reeds eeuwen heugende banieren, en hieven het veldgeroep weder aan. - De vrienden van vrijheid en vrede bleven echter in hunne stille, vreedzame bosschen, en hebben den krijg niet mede helpen voortzetten.

Men ontkenne het niet, dat er ten gunste van de formulieren en geloofsbelijdenissen, niet weinig kan gezegd worden, dat de pleitbezorger, die hunne zaak verdedigen wil of moet, het zij betaald of

onbetaald, met argumenten kan optreden die nog al wat afdoən. Wij hopen later den advokaat te hooren die de taak op zich heeft genomen om hun gezag te bestrijden, en verzoeken onze lezers eenige oogenblikken (lees: weken) geduld, eer wij tot den heer Mensinga zelven overgaan, die intusschen de zaak opzettelijk heeft aangevat en de geesten wakker gemaakt. - Vreemdsoortige bewijzen heeft men, laat ons zeggen, om een dichterlijk medewoord te bezigen, *opgerakeld*. - Men heeft, om het nut en de noodzakelijkheid van bepaalde formulieren, niet geschroomd om de *duisterheid* der Heilige Schrift op den voorgrond te plaatsen, en daaruit afgeleid, dat men (om nu weder een later koningswoord te gebruiken) iets anders noodig had ter *verduidelijking*. Hoe men deze stelling beschouwe, 't was toch geen compliment gemaakt aan de gewijde schrijvers! 't was toch geene verheerlijking van den algenoegzamen God, Wiens Openbaring daardoor zeker niet verheven wordt, maar wel de gelijk in een' *status exinanitionis* (staat van vernedering) wordt gebragt; hoedanig de geloofsbelijdenis of het formulier nu daaruit een' *status exaltationis* (van verhooging) zoude maken - ja dat was de vraag, maar ook daar heeft men zich weten (of meenen) te helpen. Zekerlijk was het gemakkelijk om de formulieren zoo spoedig mogelijk voor ingegeven, door den Heiligen Geest aldus geformuleerde leer te verklaren - zie hier boven - maar dat haperde evenwel hier en daar. Men moest toch wel begrijpen, dat de zeer verschillende, elkaâr tegensprekende en veroordeelende confessiën, de werken des Heiligen Geestes niet konden zijn, want deze kan niet met zichzelven in tegenspraak komen, en wilde men nu zich redden door te beweren dat de *hoofdzaak* tamelijk wel overeenstemde, men moest alweder eerst den twist bijleggen over de hoofdzaak, en bepalen wat tot de *articuli fundamentales*, wat tot de *secundarii*, tot de *ἀδιάφορα* behoorde, derhalve zwarigheid op zwarigheid. - Wat nu te doen om de formulieren evenwel in eere te houden, om de waggelende koningskroon op deze hoofden der afgeleefde monarchen te bevestigen? Men begon, zooals de kinderen doen, te drenzen en te huilen, zoo als de despoten doen, te dreigen of te dwingen, zoo als de advokaten en staatslieden doen, te plooijen en te schikken, met één woord, men wilde met den geest des Tijds op goede, billijke voorwaarden - transigeren. - Het formulier kon welligt hier en daar eenigzins gewijzigd, wat op- en afgeschuijerd worden (want er lag een handdik middeleeuwsch stof op), doch, als het u belieft, niet verdreven; men kon het in allen gevalle laten staan; het oude, goede, trouwe ding bijt of schopt of krabt niet. 't Is ten minste eene eerwaardige reminiscentie uit den goeden ouden tijd, een monumentum, hoewel niet ‘*aere perennius*’ toch een gedenkzuil, en was het niet het werk der *vaderen*, der vaderen in het zweet huns aanschijns gebouwd, der vaderen die er op gezworen hadden, op gestorven zijn, en wier kunde en geleerdheid en goede trouw niet te verdenken is? O! er wordt zoo veel op die rekening der vaderen geschreven; jammer dat zijzelven de rekening der achterkleinkinderen niet kunnen nazien of afsluiten, om er ook naar koopmansstijl onder te plaatsen, *sine errore et omissione*, woorden die menig ongeletterd koopman nooit verstaat; maar die beteekenen: ‘alles komt uit, tot op een halve cent na.’ O die lieve vaderen, zij zijn in zoo vele opzigten de geduldige, zwijgende

zondebokken, die alles dragen, menigeen weet achter der vaderen dwaasheid of onkunde zijn eigen voordeel te bereiden, en wil liever met de vaderen dwalen, als het voor de beurs pas geeft, dan met de nakomelingen wat verder voortgaan. Nu is het zeer zeker dat de formulieren werkelijk door de brave, altijd welmeenende, zacht in den Heer ontslapen vaderen zijn gemaakt, daaraan twijfelt niemand; maar het is of schijnt nog zoo zeker niet wat zij eens met die Belijdenissen hebben *bedoeld*, en het is eene gewetensvraag, een ware *casus conscientiae*, om te bepalen of wij *onze* bedoeling onder *hunne* bedoeling mogen inschuiven, en met een echt hocus pocus onze wijze van zien in de plaats van die der vaderen aan anderen mogen voorgoochelen. - Alles draait om de groote vraag, of de vaderen werkelijk zouden bedoeld en gewenscht hebben, dat de Belijdenissen en geloofsleuzen *onveranderlijke*, *staande* vormen zouden zijn: heilige huisjes, waarbij of waartegen geene onbehoorlijkheden mogen geschieden, en waar men geen steentje mag afnemen, waar men stil in moet kruipen, al zinkt de vermolmde vloer weg onder de voeten, al staat het dak bedreigend scheef, al wordt de verzakking zoo merkbaar, dat de rooimeesters komen, en er u op hoog bevel uitdrijven, en het heilige huisje afkeuren, opdat gij er niet onder zoudt bedolven raken. - Wij hebben te veel respect voor de vaderen om te gelooven dat zij zoo *weinig* gezond verstand, of zoo *veel* hoogmoed zouden gehad hebben, om geschriften, die zijzelven hebben opgesteld, voor onfeilbaar: met den Bijbel van gelijke waarde te beschouwen. Men vereert de nagedachtenis der vaderen waarlijk niet, door te beweren dat zij zich als Protestantsche paussen (sommigen kwamen er al zeer nabij) hebben willen legitimeren; zij waren toch zoo onbegrijpelijk dom niet, om in goeden ernst te beweren, dat hun geloofsstelsel, uit de Heilige Schrift ontleend en afgeleid, naast of boven de Heilige Schrift zelve moest staan. Wij zijn er op volmaakt voldoende gronden van overtuigd, dat de vaderen zoo iets nooit hebben gedacht of gewenscht - en nu de vraag beantwoord: mogen dan de nakomelingen tegen de bedoelingen der oorspronkelijke stellers handelen? Is dat geene fraude? Moet daarbij het lijfstraffelijk wetboek niet ter hand? Is dat geene vervalsching van een testament? Daarin zullen wij het wel eens zijn. - Maar nu komt er eindelijk een groot en magtig argument om den hoek kijken, en wij treden bevreesd terug, want, zoo heet het: Toon ons dan een ander middel aan om de zuivere, erkende, Bijbelsche kerkleer te bewaren tegen de indringende ketters en nieuwlichters, dan juist eene afgeperkte, aangenomene, beveiligende geloofsbelijdenis, - aangezien (hier knelt en brandt het lezer!) aangezien de verschillende opvatting en uitlegging der Heilige Schrift de deur wijd openzet voor, om met den Apostel te spreken, ‘allerlei wind van leering’ en die togt is immers zoo koud en snerpend, dat men de deur moet sluiten om niet door zinking en rheuma te vergaan; daarom zijn onze geloofsbelijdenissen (zoo vervolgt de pleitbezorger, a parte pro), noodzakelijke behoedmiddelen om de zuiverheid der leer te bewaren, beschermende geesten voor de Evangelisten en gewijde schrijvers, die, door hen gelijfstaffierd, gerustelijk de waarheden Gods kunnen blijven verkondigen, - ja het middel om de eenheid in de kerk en de gemeente te behouden, zoo als vader Quenstedt, eigenlijk naïf genoeg, heeft gedoceerd - zie ons

motto - ‘de geloofsbelijdenissen zijn in zekeren zin eene getuigenis, die als onder herkenningsteekenen, den regel aangeeft van de openlijke leerstellingen eener bijzondere kerk, terwijl het beginsel en de toetsende regelmaat de Heilige Schrift is, uit welke de stellers van de zoodanige geloofsbelijdenissen dafgeen hebben afgeleid, *wat zijzelven geloofden dat geloofd moest worden*, en dat alzoo op hun kerkelijk grondgebied gelden moest.’ Inderdaad! meer naar waarheid en meer juist is het niet wel mogelijk om de eigenlijke bedoeling der confessiën en formulieren te karakteriseren. De goede, geleerde Quenstedt zal er echter niet aan gedacht hebben, dat hij tevens het gezag en de duurzame waarde dezer geschriften overhoop wierp, want deze uitdrukking: ‘wat zij geloofden dat geloofd moest worden,’ (*quod ipsi credendum esse crediderunt*) is eene onschatbare, onwedersprekelijke waarheid, daardoor komt de geheele vraag op louter subjectieven grond; de vaderen spreken: ‘gelooft gij wat wij gelooven dat gij ook gelooven moet?’ De kinderen der vaderen hernemen: ‘Ja, vaderen! als gij het ons zoo vriendelijk en beleefd vraagt, zullen wij uw geloof eerst rijpelijk onderzoeken, zoo als gij, dit hopen wij, uw eigen geloof in der tijd onderzocht hebt, en is er dan maar eenigzins kans op, dan zullen wij uw geloof tot ons geloof maken; maar met uw verlof, eerst met u teruggekeerd naar de Heilige Schrift - want gij hebt het zelve immers gezegd: ‘*principium vero, norma est Scriptura Sacra*.’ - Loochen nu, als gij het hart hebt, dat dergelijke kinderen geene verstandige, gehoorzame kinderen van zulke vaderen zijn!

Als ge dat alles aanneemt, dan komen wij nu met ons resultaat, en verklaren, dat men, volgens deze bewijsvoering, niemand dwingen mag, om eenig geloofsformulier, van welken aard, on voorwaardelijk aan te nemen; wij voegen er bij, dat elke verklaring, elke onderteekening, elke belofte, op eenige geloofsbelijdenis, eo ipso, door en uit zichzelve, van nul en geener waarde is, en noch door geestelijke noch wereldlijke magt eenige geldigheid kan verkrijgen. Wij verklaren, dat elk Christelijk hoofd of bestuur, of commissie, volstrekt buiten haar regt en pligt gaat, als zij iemand wil verpligten en verbinden en noodzaken, om eenig geestelijk gezag *onvoorwaardelijk* aan te nemen, buiten dat der Heilige Schrift, en dat hier geene termen van bemiddeling of vergoelijking te vinden zijn, tenzij men eerst een' cursus bij de vaders Jezuïeten heeft gehoord, en dat men van deze waarheid zeer diep en levendig doordrongen was en nog is, bewijzen wij uit een enkel Latijnsch woord, alzoo luidend:

QUATENUS!!!

Een groot, een kerkelijk, een geschiedkundig, een onvergetelijk woord, schier zoo merkwaardig als *ὁμοούσιο□*, met de welbekende variatie, den schrikbarenden diphtongus; een woord, dat de zielen en gemoederen hier heeft gerust gesteld, dáár verontwaardigd, hier als eene leuze des vredes, dáár als een strijdwoord is gebezigd; hoe het zij, men moest er eens vroeg of laat toe komen: *quatenus* en *quia* staan, als de witte en roode roos in de Engelsche, als Hoeksch en Kabeljaauwsch in onze geschiedenis met onuitwischbare letters aangeschreven; de woordelijke vertaling voor u, mijn lezer! *in zoo verre*, de cardinale voorwaarde, die alles effent, gemakkelijk maakt, die alle naauwgezette gewetens geruststelt,

alle verantwoordelijkheid wegneemt; met één woord, dit *quatenus* is en was en blijft een wonderdoctor in de Godgeleerde wereld; hij maakt de onderteekening der formulieren voor allen eensklaps mogelijk en geoorloofd, want wij nemen alle geloofsleeringen, die der Parsen, der Hindos, der Brahminen, der Mohammedanen, der Patagoniërs en Kamschatdalen gaarne aan, *in zoo verre* zij met het ons geopenbaarde woord Gods overeenstemmen; komen zij er mede overeen, de zaak was reeds klaar vóór de aanneming; komen zij er *niet* mede overeen, men is daardoor van de aanneming ontheven. Het is een boos, een loos, een rijk, een Talleyrand's, een verleidelijk woordje, dat enkele *quatenus*, en men zie scherp toe, dat hetzelve nimmer uit de Godgeleerde wereld in de staatkundige wereld overga, en men ministers, vertegenwoordigers, regtstreeks of vertrapt gekozen, ambtenaren, vooral geene commiezen, aan den staat of het opperhoofd van den staat verbinde, alleen *quatenus*, *in zoo verre!!* Het komt ons voor, dat de nietigheid en onhoudbaarheid van het gezag der formulieren reeds klaarblijkelijk genoeg bewezen is, alleen daaruit, dat men, bij de onderteekening of aanneming derzelve, deze voorwaarde heeft *willen* of *durven* gebruiken. Daartegen nu, 't lag in den aard der zaak, moesten zich die vrienden nadrukkelijk verklaren, welke werkelijk vermeenden, dat de zuivere kern en kracht der Heilige Schrift, bepaald, *purement et simplement*, in eenige geloofsbelijdenis besloten was, en wel (hier knelt en brandt het weder, maar op eene andere wijze dan straks) in tegenstelling met de andere geloofsbelijdenissen, die juist het *tegenovergestelde* mede uit de Heilige Schrift hadden afgeleid. Wie alzoo eenige confessie voor de eenige ware en volledige aanneemt, en ze erkent *omdat*, *quia*, daarin de slotsom der schriftuurlijke kracht is opgenomen, die loochent en ontkent, *de facto*, de andere geloofsbelijdenissen, welke in eenige of meerdere leerstellingen verschillen. Wij zullen een voorbeeld tot verduidelijking trachten te leveren: De streng Dordsche Calvinist neemt aan, de geestelijke gemeenschap met Christus, onder het brood en den wijn des Avondmaals, de teekenen der tegenwoordigheid, *signa praesentiae* - waarom? *Omdat*, *quia*, de Schrift dit leert: volgt belofte en handteekening, en de leeraar is regtzinnig.

De strenge Luthersche of liever Augsburgsche Christen neemt aan, de werkelijke tegenwoordigheid van het waarachtige ligchaam en bloed des Heeren bij het Avondmaal, *in*, *met* en *onder* brood en wijn. Waarom? *Omdat*, *quia*, de Schrift dit leert: volgt belofte en handteekening, en de leeraar is regtzinnig. Waar moet dat heen, vragen wij aan ieder, die over zijn gezond verstand beschikken kan? Waar moet dat heen met deze *dubbele* quia's? Zulk een *animal biceps* is niet te gedoogen in de Theologie, en deze *generatio aequivoca* kan in dat groote rijk der waarheid niet langer geduld.

't Kon niet anders, dan dat velen, die Gods woord en het regt beide lief hadden, de stem luide verhieven tegen dergelijke achter- en zijdeurtjes of zolderluikjes, waar men uit en in het groote huis kon komen, als een dief, en niet de groote opene voordeur der openlijke overtuiging binnentrad. Er moest een einde gemaakt aan den strijd over het gezag der formulieren. Het moest bepaald en duidelijk bewezen, welke waarde zij konden en mogten bezitten tegenover het

geopenbaarde woord van God, en onder die rondborstige, degelijke mannen, die geen blad voor den mond hebben, al staan er ook *bedreigingen* of *beloften* op dat blad geschreven, onder die mannen begroeten wij den Eerw. Mensinga, den dorpsleeraar, maar die menig stadsleeraar, welligt ook al hier en daar een hoogleeraar, in de theologie, wel te verstaan, niet altoos in de geschiedenis, menigen goeden raad heeft gegeven. De heer Mensinga veroorlove ons om hem te zeggen, even rondborstig als hij gewoon is te spreken, dat zijn geschrift, boven genoemd, een krachtig blijk is, dat hij meer kan dan somtijds eenige bij uitnemendheid *korte* Boekzaals-aankondigingen leveren. Waar hij een onderwerp de toute force aangrijpt, amplecteert, en er zich van het hoofd tot de voeten heeft ingewerkt, komt er altijd wat goeds voor den dag, dat, in eigenaardigen vorm gekleed, zoo als men zegt ‘hout snijdt.’ *De zaak der formulieren van eenigheid in de Nederlandsche Hervormde Kerk, aan een kalm, naauwkeurig en onpartijdig onderzoek onderworpen, tot bevordering van den vrede en de eer dier Kerk*, gaf ons de natuurlijke aanleiding, om, bij wijze van voorproeve en inleiding, *deze* breede paragraaf over de formulieren, onzen lezers aantebieden, terwijl wij hopen en wenschen, om in de eerstvolgende aflevering van dit Tijdschrift, het ‘kalm, naauwkeurig en onpartijdig onderzoek’ in het noodige licht te stellen. Derhalve, tot zoo lang, vaarwel!

Spiritus Asper en *Lenis*.

Neander, geschiedenis der Christelijke godsdienst en kerk. Uit het Hoogduitsch vertaald door W.C. Mauve, Predikant te Haarlem. Eerste en Tweede Aflevering. Te Rotterdam, bij van der Meer en Verbruggen, 1848.

't Is een groot man, wiens werk daar voor ons ligt: één doel staat sinds zes en dertig jaren voor den geest: één is zijn streven sedert de uitgave van zijn' *Kaiser Julianus und sein Zeitalter*, de geschiedenis der Christelijke kerk te ontrollen voor de oogen van tijdgenoot en nakomelingschap; of hij u op Chrysostomus wijst of uwe belangstelling inroept voor den heiligen Bernhard, of hij u eene galerij van gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van het Christelijke leven ontsluit of als een veilige gids zich aanbiedt in den doolhof der Gnostische stelsels, of hij nieuwe gezigtspunten opent op het Apostolische tijdvak of het leven van Jezus tegen de hedendaagsche hemelbestormers verdedigt, hij arbeidt, arbeidt steeds voort om zijn doel nader te komen. Geen bijna zestigjarige ouderdom, geen zwakte van ligchaam of veelheid van smarten doet hem vertragen: een lang, het bezwaarlijkste eind van den weg heeft hij reeds afgelegd. Meer dan ijver en volharding onderscheidt hem bij 't loopen zijner moeijelijke baan. Wijsgeerigen geest, in dien zin, waarin wijsbegeerte niet het leven belemmerende keurslijf van een stelsel is, maar een licht wil zijn, dat zijn' glans over alle

takken van menschelijke wetenschap wil verspreiden, kan alleen de verstokte systeemsslaaf in hem miskennen; ijzeren vlijt, die voor geen honderdtallen folianten terugbeeft, maar dieper en dieper graaft, om het gedegen goud der waarheid te bereiken, eene geleerdheid, die schier universeel mag heeten, 't huis als ze zich voelt bij Griek en Latijn, in de woestijnen der afgetrokken bespiegeling en op de woelige tooneelen van het menschelijke leven, - eene reinheid van zin, die voor 't goede alleen den boezem doet kloppen, en moerassen doorwaadt zonder zich te besmetten, - Christelijke geest bovenal.... Men noemt hem verwant aan de romantiek, acht hem den vertegenwoordiger der romantiek op het veld der kerkgeschiedenis, - we stemmen het toe, wanneer men de edelste elementen der romantiek op het oog heeft. Neander dweept niet met de middeleeuwen, maar hij kent ze, begrijpt ze en kan daarom niet behooren tot de bent, die duisternis en zonde en zonde en duisternis slechts ziel in dat belangrijke tijdvak. Maar hij is de man niet, om u de middeleeuwen als het toppunt van innerlijken en uiterlijken bloei des Christendoms voor te liegen, de man niet om op de sterren, flikkerend in dien nacht, als op wereldzonnen, die de toekomst moeten verlichten, u te wijzen: voorwaarts rigt hij blik en schreden. Genoeg Christen om romantiker te zijn, is hij te veel Christen om niet meer te zijn: hij miskent zijn' Heer niet zóó, dat hij wanen zou, een verleden, voor eeuwig verloren, ware de bloeitijd geweest van liet Godsrijk op aarde: schooner, voortgaande ontwikkeling, slechts schijnbaar vertraagd, nooit afgebroken, steeds naderend tot een zeker en heerlijk doel, dát is het denkbeeld, 't welk Neander voor den geest zweeft, en het Christelijke miskent hij niet, waar het door duizenden wordt miskend of voorbijgezien. Er is meer, dat den man tot eene belangrijke verschijning maakt: de hoogleeraar in de Christelijke Godgeleerdheid, de Apologeet des Christendoms, - is een uit Abrahams zaad. Eerst kort vóór zijne komst aan de hoogeschool had hij zich Jezus' discipel beleden en het zegel des doops op het voorhoofd ontvangen. Hij staat als zoodanig niet alleen, zegt ge, en we stemmen 't volkomen toe, we weten wat namen u op de lippen zweven, - maar wáárin hij zoo al niet alleen, toch maar door weinigen omringd staat, is dat hij Christen is, geen gedoopte Jood, dat hij niet behoort tot de schare van wie zich de belijdenis niet schamen, dat ze eerst na hun' doop regte Joden werden, geen volkstrots vindt ge bij den bescheiden' en nederigen Neander, ook niet zoo een', die zich te verbergen zoekt onder ootmoedsschijn; zijne denkbeelden van God zijn te zuiver, dan dat hij als Christen nog van 't uitverkoren volk zou droomen en nog nadat hij de synagoge verlaten had, zich als Israëliet tegenover *de volken*, de onbesneden Gojim zou stellen; zijn blik op de wereldgeschiedenis is te helder, dan dat hij, bij alle erkenning van de specifieke verwantschap tusschen Jodendom en Christendom, in de godsdienst en lotgevallen der overige volken niets meer zou zien dan een tafereel van goddeloosheid en duivelenlist, - ook het denkbeeld van honden, die de kruimkens slechts ontvangen van 's weelderigen (en door zijne weelde hoogmoedigen) meesters tafel, is hem niet genoeg, die met Paulus God als een' God ook der Heidenen belijdt. Neander weet het, dat de gekerstende Jood niet dan met schaamte aan zijn afkomst kan denken, dat Israël's

goede dagen genade waren, en regtvaardigheid elken drup had toegeteld in den nòg niet geledigden lijdensbeker. - Neander's hart is te vol van Christus, om nog van hoogmoed op Abraham, Izaäk, en Jakob te kunnen zwellen. Gulden woorden zijn het van een' voormaligen Jood, als hij spreekt: ‘Trouwens, ook onder de Heidenen zijn de uitvloeisels van eene diep ingeschapene bewustheid van God, de hier en elders voorkomende openbaringen van Hem, in wien wij leven, ons bewegen en zijn, en die onder geen volk zich onbetuigd heeft gelaten; zijn de getuigenissen van een, van nature Christelijk gemoed, zoo als een oud kerkvader ze noemt, die tot het Christendom opleiden, niet te miskennen. En even als de invloed van het Jodendom zich ook over de Heidensche wereld moest uitstrekken, om voor het Christendom den weg te banen, en het te doen vinden, waaraan het zich hechten kon, moest ook de harde, uitsluitende en afstootende bekrompenheid der Joden op hare beurt door Grieksche beschaving verzacht en verruimd, en alzoo vatbaar gemaakt worden, om het nieuwe aan te nemen, dat het Evangelie schonk,’ gulden woorden, wordt er ook de lofbazuin niet over gestoken door besneden en onbesneden Judaïserenden in Duitschland en elders. Maar in Duitschland staat menige Jood op hoogeren trap dan hier, enkele Israëlieten vindt men daar, hier (met weinige maar schitterende uitzonderingen) meest smousen, die sjagcheren, ook in vakken, waarvoor ze niet gepatenteerd zijn, en Jezuïetenpolitiek voor vaderlandsliefde, en renaissance-kabbalistische-middeleeuwsche-Anselmiaansche-Dordtsche menschendwaasheid als eeuwige wijsheid uitventen.

Neander is ten onzent bekend, geliefd: zijn leven van Jezus, zijn Apostolisch tijdvak, zijne gedenkwaardigheden uit de geschiedenis des Christelijken levens werden door bevoegde handen op onzen bodem overgebragt. Hij moest zich hier vrienden verwerven, man als bij is van het *juste milieu*, waarmede wij niet willen zeggen, dat hij *par principe* den middenweg tusschen de linker- of regterpaden koos, als òf de linker- òf de regterzijde alleen tot de waarheid leidden, maar dat hij het goede van vriend en vijand waardeerde en zich eigen maakte, zonder tot de overdrijving van vriend of vijand te vervallen. Voeg er bij, dat zijne geschiedenisbeschrijving veel aantrekkelijks heeft ook voor wie zich niet rekent tot de geleerden: de resultaten van het wetenschappelijke onderzoek den volke ten nutte te maken, is eene zijner bedoelingen; hij staat niet op zijne aanzienlijke hoogte, om den vloek uit te spreken over de schare, die de wet niet kent, - hij daalt af, om zijnen broederen te verkondigen wat hij op de bergen zijner wetenschap voor groots en heerlijks gezien heeft en te waarschuwen voor dwaalwegen, door zijn' helderen blik eerder ontdekt; het Christelijke element staat bij hem op den voorgrond nog boven het wetenschappelijke, en wat de godsdienst heeft gedaan om den mensch beter en gelukkiger te maken, leert ge méér nog uit zijne geschiedenis dan wat de godgeleerdheid deed om den geleerde wijzer te maken, - eigenschappen, waardoor hij 't ligtelijk doet vergeten, dat hem wel eens de verlangde scherpte van omtrekken mangelt.

Eene poging, om zijn hoofdwerk bij het Nederlandsche volk in te voeren, mislukte eenmaal, kwam eene tweede maal zelfs niet tot begin van uitvoering, wordt thans ten derden male beproefd. Wij begroeten die poging met blijdschap.

Het pleit van vertalingen van wetenschappelijke werken is voor ons reeds beslist: sommigen, die gaarne alleen de tolken der publieke opinie waren en vreezen, dat men 't nu zal bemerken, hoe vaak men ten onzent met buitenlandsche ossen ploegt, die voor inlandsche moeten doorgaan, mogen de overbrenging van wetenschappelijke geschriften een' nutteloozen arbeid smalen, - wij weten het, hoe voor verre de meesten, die behoefte hebben en behoefte erkennen aan de gezonde spijze, op vreemde schotels aangerigt, - die spijze onbereikbaar is, - en waar de overbrenging geschiedt als met de voor ons liggende proeve van vertaling des Neander'schen werks, geven wij daaraan nog de voorkeur boven het oorspronkelijke. De verdienstelijke uitgevers hebben den moeijelijken arbeid aan eene meesterhand toevertrouwd: de vertaling is méér dan onberispelijk, getrouw, vloeijend, Hollandsch zonder preutsch-puristisch te worden; de overzetting der citaten uit doode talen moet den kring der lezers verruimen, de uitvoering is als wij die voor wetenschappelijke werken meest geschikt achten, - en daarom, wen we met een woord van dank afscheid nemen, is het tevens met den innigen wensch, dat ditmaal de arbeid voortgezet en volbragt zal worden, - is het met het voornemen, om meermalen op deze keurige overzetting van een meesterstuk terug te komen.

- S-

Over het eigenaardige van de Europesche omwenteling van 1848,

en in hoever die tot de zedelijke en staatkundige beschaving heeft bijgedragen.

De tegenwoordige crisis is niet de staatkundige omwenteling van een volk, zij is de maatschappelijke omwenteling van eene geheele beschaving. Iedere omwenteling spruit uit eene geschiedkundige noodzakelijkheid voort, en geeft aan het menschdom een nieuw vraagstuk ter oplossing. De noodzakelijkheid der Europesche omwenteling, die onder onze oogen plaats heeft, is onbetwistbaar, en het vraagstuk dat zij met zich mede brengt, is duidelijk voorgesteld. Zij is het noodwendig gevolg van de beweging, die het menschdom sedert de 16^{e} eeuw met zich mede voert.

Twee behoeften, twee hartstogten, hebben sedert dit tijdperk het menschdom aangegrepen, en laten het nimmer met rust. Het menschdom wil in het bezit van zichzelven en van de natuur treden; het heeft bezit van zichzelven door de godsdienstige vrijheid genomen, door het geweten in zijne betrekking tot God vrij te maken van het stoffelijk juk der kerkelijke en staatkundige magten, door middel van het wijsgeerig onderzoek; dat is te zeggen; door aan de rede en aan hare wetten al de beginselen te onderwerpen die tot regel van den mensch en van de maatschappij strekken, en door de burgerlijke en staatkundige vrijheid, rekenschap vragende aan alle instellingen van haren oorsprong, nuttigheid en doel, om trapsgewijs, in het bestuur der volken, als beweeggrond het algemeen belang in de plaats van dat van enkele standen te stellen, en als beweegoorzaak het gemeen overleg

dat aan allen gelijkelijk toekomt, de magt die in het bevoorregt bezit van het kleinste deel is, te doen vervangen. Dit is in de zedelijke orde, de strekking en het werk der menschheid sedert drie eeuwen, hierdoor heeft zij gewerkt om zich te regelen overeenkomstig de rede en hare vrije keuze. Maar te gelijker tijd heeft de Europesche beschaving, door de natuurkundige wetenschappen, door zeevaart, door kolonisatie, door de nijverheid en door den koophandel, bezit van de gansche aarde genomen, en daardoor zich van de natuur meester gemaakt.

Twee woorden geven deze gelijktijdige en voortgaande veroveringen te kennen: het eerste waardoor het menschdom zich meester van zichzelven maakte is de *vrijheid* genoemd, het andere waardoor het zich de natuur toeëigende verkreeg den naam van *rijkdom*. Maar thans vertoonen zich na hunne eerste ontwikkeling, deze twee bestanddeelen der beschaving vijandig tegenover elkander. En wezenlijk, naar mate het menschdom gemeenschappelijk zijn werk voortzetle, had er gelijktijdig een soortgelijke arbeid in de bijzondere maatschappijen plaats, de standen en individuën daarin, streefden naar, en bereikten trapsgewijs, meerdere vrijheid en rijkom.

Men kon dus vooruitzien, dat de dag zou aanbreken, en hij is gekomen, dat de achterblijvenden, en dit zijn verre weg de talrijksten, hun aandeel in deze vrijheid en dien rijkdom zouden vragen. Ziedaar de geschiedkundige noodzakelijkheid van de tegenwoordige omwenteling, en het tijdstip zou ook geboren worden, waarin zij bij gevolg zouden eischen dat de rede die haar gezag in de staatkunde gevestigd heeft, dit nog verder zoude uitbreiden en in het belang van allen, volgens de wetten der wetenschap en regtvaardigheid, het bezit der natuur door den mensch algemeen zoude maken; namelijk het voortbrengen en algemeen verdeelen der rijkdommen die hieruit voortspruiten. Ziedaar het vraagstuk door de omwenteling van 1848 zoo dreigend voorgesteld. Men zal ons niet beschuldigen van hetzelve verzwakt of in deszelfs grootheid beperkt te hebben.

Wij gelooven inderdaad, dat het thans een beslissend, oogenblik in de geschiedenis der wereld is. De schok, dien de maatschappijen in hare staatshuishoudelijke instellingen ondergaan hebben, heeft ze op hare grondvesten doen waggelen, en, zoo als alles in den grond te zamen hangt, de ernstigste verschilpunten aangaande godsdienst, wijsbegeerte, en staatkunde, die Europa sedert drie eeuwen beroerd hebben, weder verlevendigd. Het zoude zoo ontijdig als gevaarlijk zijn, deze moeijelijkheden te ligt te achten of over het hoofd te zien. Men moet de Sphinx stoutmoedig onder de oogen zien, als voor de hedendaagsche maatschappijen het woord, onder haar raadsel verborgen, herstelling is of de dood.

De verwarring en overspanning der denkbeelden, die met de omwentelingen gepaard gaan, is voorzeker heilloozer en gevaarlijker dan de hevigheid der hartstogten die ze doen uitbarsten. Al de maatschappelijke bewegingen doen hare theoristen ontstaan en brengen hare zoogenoemde wijsgeeren voort, die er de gevolgen van verergeren en langer doen voortduren, door tot een uitsluitend en blijvend stelsel te verheffen hetgeen niet anders dan eene ziekelijke en voorbijgaande crisis der menschheid was. Het gevaar der omwentelingstheoriën is, om aan de menigte te doen gelooven dat zij door eene enkele poging de hersen-

schim van een volkomen goed of geluk kan bereiken, en hare misdaad, dat zij de hartstogten dier menigte in beweging brengen om het onmogelijke te bekomen, en onbereikbare wenschen en begeerten in haar opwekken, die eindelijk bij teleurstelling op teleurstelling, haar tot de woede der verwoesting brengen. Eene omwenteling, hoe ongelukkig en schuldig de oorsprong daarvan ook moge zijn, is het kenteeken, hoe verschrikkelijk soms ook, van eene noodzakelijke verbetering die te lang is tegengehouden. De omwentelingen zouden niet dan gelukkige voorvallen zijn, indien men zich vergenoegde met de waarschuwingen op te volgen die zij met zich mede brengen, maar de partijen en de staatkundige stelsels zijn hier mede niet tevreden. De volken, eens in gisting gebragt zijnde, zijn niet zoo spoedig tot bedaren te brengen, en gaan veel verder dan zij in het eerst met hunne vorderingen schenen te bedoelen. Totdat zij het vuur dat zij bevatten hebben uitgeworpen, vereenigen zich de heerschzuchtigen en hunne aanhangers met de Clodiusseu en Catilina's, die ten allen tijde zich in de maatschappijen bevinden, om die gisting gaande te houden; een hoop van luije en twistzieke, van ijdele en valsche onruststokers, die door hun haat aan de maatschappij de verveling betalen die zij haar door hunne onbeduidende middelmatigheid van talenten inboezemen. Hunne zedelijke lafheid, hunne dikwijls teleurgestelde eerzucht en hunne ondeugden, blazen zonder ophouden op de onvoldaanheid des volks het venijn van hunne dwaze raadgevingen uit. Allen vragen beurtelings de voldoening van hunne begeerten of van hunne wraak, of de verwezenlijking van hunne droomen, en zij vertoonen onder het masker van algemeene leerstellingen, eene kruipende of schelklinkende regtvaardiging voor de verdwaling dier menigte, die zij of deden ontstaan of deden voortduren.

Deze gedachten, die wij in een geacht Fransch tijdschrift aantroffen, schilderen volkomen den toestand van Europa gedurende het onvergetelijke jaar 1848 af, en geven het juiste standpunt aan, waaruit men de omwentelingen die er in plaats hadden, en de gevolgen die zij voor de zedelijke en staatkundige beschaving kunnen hebben, moet beschouwen. Eene bijzonderheid is hier nog bij gekomen; men heeft in ons vaderland, dat tot nog toe gelukkig aan de schokken der omwentelingsbeweging ontsnapt is, en waar de zachtere weg der staatshervorming is ingeslagen, het hoogst merkwaardige jaar 1648 herdacht, voorzeker niet zonder gewigtige aanleiding, omdat toen door den Munsterschen vrede onze onafhankelijkheid en volksbestaan bevestigd werd, en onze staat roemvol onder het getal der Europesche mogendheden werd opgenomen. Wij hebben niet vernomen dat die herdenking elders heeft plaats gehad; het gewoel en gedruisch der zich bliksemsnel opvolgende gebeurtenissen heeft daartoe de gelegenheid niet overgelaten. Echter is de Munstersche vrede voor Europa in het algemeen evenzoo belangrijk als voor Nederland geweest. Een tijdvak werd daardoor in hare geschiedenis gesloten, en tevens een nieuw voor haar geopend, dat tot de eerste Fransche omwenteling van 1789 heeft voortgeduurd. De middeleeuwsche instellingen van het leenstelsel werden toen onherroepelijk afgeschaft, en het onbepaald gezag der vorsten en de aristocratische regeringen der republieken trad hiervoor in de plaats, liet staatkundig evenwigt der mogendheden, waardoor de kleinere

door de grootere beschermd werden, verving het overwigt van het Oostenrijksche huis, dat zich bijna onder Karel V en Filips II van de opperheerschappij had meester gemaakt. De godsdienstige vrijheid werd door het erkennen van het Protestantismus gevestigd en het oppergezag van den Pauselijken stoel voor altijd beperkt. De staatkundige en godsdienstige vrijheid, hoewel nog niet openlijk gehuldigd, verkregen toen haar aanzijn, schijnbaar zwak in hare geboorte zouden zij eene eeuw daarna tot eene magt opwassen, die weldra het gebouw, dat in 1648 opgerigt was, in 1789 zoude omverwerpen, om verder in een tijdperk van proefnemingen over te gaan, dat in het staatkundige nimmer tot vaste grondslagen kwam, totdat eindelijk zich een storm verhief, die niet alleen de zwak bevestigde staatkundige instellingen heeft omvergeworpen, maar zelfs de beginselen, waarop de maatschappijen onwrikbaar moeten rusten, gewelddadig heeft aangerand en met vernietiging bedreigd.

Een eeuw te voren had de menschelijke geest begonnen zijne kluisters af te schudden, doch het geestelijk en tijdelijk gezag deden telkens pogingen om dit te verhinderen. In den strijd voor de vrijheid van onderzoek, de eerste die het menschdom trachtte te veroveren, vielen verscheiden slagtoffers, Servet, Giordano Bruno en Vanini verkregen hierin de martelaarskroon, de zege werd eindelijk door Des Cartes behaald. Van toen af trad de wijsbegeerte als eene onwederstaanbare kracht in de maatschappij op, die haar licht over alle takken van kennis, over Godsdienst, wetenschappen en staatkunde zoude verspreiden. Zij heerschte onverdeeld in de 18de eeuw, en toonde overtuigend de ongenoegzaamheid en het tegenstrijdige der bestaande godsdienstige en staatkundige instellingen, met de behoeften en vorderingen des tijds aan. In plaats van op den geleidelijken weg der hervormingen voort te gaan, betraden de regeringen meestal dien van tegenstand en het vasthouden aan het oude. De zucht tot de staatkundige vrijheid werd hierdoor nog meer aangevuurd; het kwam eindelijk tot eene uitbarsting, en de omwenteling van 1789 deed Europa in een nieuw tijdperk overgaan.

Men moet den tijd, die sedert dit jaar tot op 1848 verloopen is, wèl nagaan, en men zal overtuigd worden, dat ook de storm, dien wij daarin zagen opsteken, niet kon uitblijven. Vele brandstoffen hebben zich in hetzelve opgehoopt, en het daaronder smeulend vuur moest eindelijk in eene laaije vlam uitslaan. De proefnemingen, waardoor de staatkundige vrijheid zich poogde te vestigen, waren meestal gebrekkig, kort van duur, en door anderen te spoedig opgevolgd, om eenige heilzame gevolgen te kunnen opleveren. Noch het Fransche schrikbewind, noch de Europesche oorlogen, noch de overwinningen van de Fransche republiek en het keizerrijk, noch de heerschappij van Napoleon, waren voor de staatkundige vrijheid voordeelig. Zelfs de val van den overheerscher bragt Europa weinig verder op die baan. De uitvinding van onzen tijd, om, door een constitutionelen regeringsvorm, die vrijheid met de monarchale instellingen te vereenigen, mislukte meestal omdat èn de volken èn de regeringen zich door die constitutionele banden bekneld gevoelden, uit hoofde de eersten meer eischten, en de anderen dachten dat zij reeds te veel verloren en toegegeven hadden; en zelfs sommige vorsten, zooals de koning van Pruissen, hunne beloften hieromtrent niet hielden of tot een onbepaalden tijd uitstelden. Geheime eedgenootschappen,

factiën en partijen die een onverzoenlijken haat aan al het bestaande zwoeren, vormden, of ontwikkelden zich uit het schuim der omwenteling van 1789. De leerstellingen van Marat, Robespierre en Baboeuf deden eene propaganda ontstaan, die alleen door zuivere democratisch republikeinsche instellingen haar doel zocht te bereiken. ‘Alles of niets’ was de leus van eene partij, die door geheel Europa hare vertakkingen uitbreidde, en die geloofde dat men nog geen schrede op den weg der staatkundige vrijheid was vooruitgegaan, indien men de bestaande troonen en regeringen niet had omvergeworpen, en de heerschappij uit de handen der vorsten, der vermogende en der burgerlijke standen, in die van den grooten hoop had doen overgaan.

Het menschdom was in dien tusschentijd op den weg ter bereiking van stoffelijke welvaart vooruitgeschreden. De industrie had in dien tusschentijd verbazende vorderingen gemaakt, door de toepassing der ontdekkingen van de natuur- en scheikundige wetenschappen op de machinerie, door het in verband brengen van de krachten van den stoom op de middelen van beweging en vervoer. De rijkdom vermeerderde zich hierdoor onder zekere klassen der maatschappij; maar daarentegen groeide ook het aantal der werklieden op eene zoo verbazende wijze aan, dat eindelijk de verhouding van het werk tot de arbeiders zich in een omgekeerde rede moest vertoonen, waardoor van den anderen kant het pauperisme, die kanker welke aan de hedendaagsche staten knaagt, op eene dreigende wijze te voorschijn trad. De klasse des volks, die tallooze menigte die niets bezit, dan het vermogen tot den arbeid, om haar bestaan te vinden, en die men met den slavenstand in de Oostersche, Grieksche en Romeinsche oudheid eenigzins kan vergelijken, zag overal eene tot nog toe ongekende weelde en bedrijvigheid plaats grijpen, zonder dat zij daarvan zelve de voordeelen kon genieten, zij onderging eenigermate het lot van Tantalus, en de taak van Sisyphus was haar toegeschikt.

Een dof misnoegen ontstond hierdoor, dat weldra door de ultra-democratische factie werd aangegrepen om hierdoor haar doel des te zekerder te bereiken. Het lot der arbeidende standen te verbeteren werd van toen af aan hare tweede en voornaamste leus. Aan het volk, bij hen in de beteekenis van de niets bezittende menigte genomen, moest de *vrijheid* en het deel aan den bestaanden *rijkdom*, waarvan men zich de overdrevenste denkbeelden vormde, verzekerd worden. Aan het volk komt de heerschappij en de bezittingen toe, om de eerste door zijne leiders uit te oefenen, en de laatste onder zich te verdeelen. Van daar de Utopiaansche leerstellingen van St. Simon, Fourrier en Richard Owen, die in het begin zoo weinig bijval vonden dat men die slechts als staatshuishoudkundige curiositeiten aanzag, en die bij hare verwezenlijking vrij spoedig schipbreuk leden.

De omwenteling van 1830 scheen den drijvers en aanhangers der democratisch socialistische leerstellingen in den beginne gunstig, doch de opgestoken storm bedaarde spoedig, en Europa keerde weldra tot eene schijnbare orde en rust terug. Doch het vuur smeulde onder de asch, en men bevond zich eindelijk op een vulkaan, die van tijd tot tijd den grond deed schudden. Echter vervielen de regeringen, en de vermogende met de burgerlijke standen, die het toen wel ging, in een soort van zorgeloosheid, die hun het voortduren van dien toestand als bijna zeker voorspiegelde, ofschoon verder ziende

mannen de toekomst met bekommering te gemoet zagen. De behoudende partij wilde, zoo niet den ouden toestand van zaken weder eenigzins herstellen, ten minste den tegenwoordigen tegen alle nieuwigheidszucht handhaven. In het geheim werd er echter onophoudelijk tegen haar zamengespannen, de staatkundige en maatschappelijke omwenteling werd zoo niet openbaar, toch kennelijk genoeg voorbereid. In eens moest zij in vele oorden van Europa te gelijk uitbarsten, zij deed zulks misschien zelfs te vroeg voor de hoofdleiders, de brandstoffen waren lang aanwezig, de vonken sedert achttien jaren er in geworpen. De vlammen sloegen er in Februarij 1848 uit. Het eigenaardige der omwenteling, die van dit tijdstip dagteekent, is dat zij te gelijk in de verschillende landen van Europa, de onderscheidene opvolgende trappen en toestanden deed geboren worden, die de revolutie in Frankrijk reeds heeft doorloopen. Hier wilde men in eens het uiterste punt bereiken, en men poogde de democratische en socialistische republiek op het algemeen stemregt en het regt op den arbeid gegrond, te vestigen, om hierdoor in de bedoeling van sommigen tot het communismus, de vernietiging van eigendom en familie te geraken.

Lamartine en Louis Blanc werden door mannen als Raspail, Barbès, en vooral zulke als Cabet en Proudhon, voorbijgestreefd. In Duitschland streed men voor de staatkundige vrijheid, men wierp de kluisters der absolute regeringen af. Vrije volksvertegenwoordigers stelden aan de vorsten de wet, en de eenheid van het Duitsche volk en vaderland zoude men in Frankfort tot stand brengen. Italië wilde het juk der vreemde heerschappij afschudden, en tot de nationale onafhankelijkheid onder het genot van liberale instellingen geraken. Het opperhoofd der Katholieke Christenheid had het voorbeeld van eene onbekrompene zienswijze in het staatkundige gegeven, eenigen tijd was hij vergood en aangebeden, om weldra miskend en bedreigd te worden. Onder de verschillende volksstammen, die de Oostenrijksche monarchie uitmaken, werd de toestand nog ingewikkelder, de verschillende nationale bestanddeelen, de Duitschers, Slavoniërs, Magyaren, stonden met hunne verschillende eischen en regten tegen elkander op, en wilden de heerschappij, die de een over den ander uitoefende, vernietigen, om tot een afgezonderd volksbestaan te komen, en eene nationaliteit te herstellen, die sedert lang door het overwigt van het Germaansche of Magyaarsche bestanddeel met eene geheele vernietiging bedreigd was. Onder deze verwarring woelde dáár de ultrademocratische partij als in een voor haar zeer gewenschten werkkring voort, door de gisting te vermeerderen en het vuur der misnoegdheid gaande te houden. Zij scheen vreugde in het krijgsgedruisch, in den opstand en den burgerkrijg te smaken, en zorgde zooveel in haar was dat er niets degelijks, niets bestendigs tot stand kwam.

Men is eindelijk een zoodanigen verwarden toestand in Europa moede geworden, en men heeft, tot bezinning gekomen, leeren inzien, dat zoo men niet tot de volslagenste regeringloosheid en barbaarschheid wilde vervallen, paal en perk aan den geest der omverwerping moest gesteld worden. In Frankrijk heeft men op leven en dood voor de bedreigde maatschappelijke orde gestreden, en eene tijdelijke overwinning behaald. Eene soort van republikeinsche staatsinstelling onder een éénhoofdig bestuur is eindelijk uit den chaos geboren geworden, zonder dat zij

nog genoegzame waarborgen voor hare bestendigheid en kracht aanbiedt. De vorsten van Duitschland zijn genoodzaakt geweest tot behoud van henzelve zoowel als voor de orde in hunne staten, het zwaard uit de schede te trekken om de overdreven vrijheidsschreeuwers tot rede te brengen. Italië is in den strijd voor onafhankelijkheid, door zijne eigene schuld en gebrek van krachtsinspanning bezweken, en de onderlinge strijd der nationaliteiten in het Zuid-Oosten van Europa gaat zijne beslissing te gemoet.

Misschien zal het nieuw aangevangen jaar de oplossing geven van zoovele vraagstukken, die het vorige aan den onbevooroordeelden staatkundigen beschouwer heeft voorgesteld.

Indien deze zich afvraagt: in hoever de bewegingen des tijds voor- of nadeelig op de zedelijke en staatkundige beschaving der volken gewerkt hebben, zal de slotsom voorzeker niet overeenkomen met de schelklinkende beloften en vooruitzigten, die de ultrademocratische partij bij hare bewonderaars heeft doen ontstaan. De omwenteling van 1789 was door eenen zamenloop van oorzaken lang voorbereid en daardoor onvermijdelijk, die van 1830 uit den strijd tusschen vooruitgang en terugwerking ontstaan, en weldra langs den gematigden weg geleid; maar de laatste was de zegepraal van de overdrevenste begrippen van volksheerschappij, eene losmaking der banden, die de maatschappelijke instellingen bijeen houden, eene bedreiging van regeringloosheid, en de wilde opbruisching der toomelooze hartstogten eener onbeschaafde menigte. Kon men hiervan een' vooruitgang van zedelijke begrippen, van maatschappelijke en stoffelijke welvaart verwachten, kon men eene verbetering der staatkundige instellingen voorzien van eene woeste omverwerping van het bestaande, roet moord en plundering gepaard? Tallooze slagtoffers zijn in den strijd van den opstand en burgerkrijg gevallen, maar het bloed van hen die in de uitoefening van hunnen pligt, te Parijs, Frankfort, Weenen, Pesth en Rome laag gemarteld en wreedaardig of verraderlijk om het leven gebragt zijn, kan niet worden afgewischt, het blijft kleven op eene partij, wier leiders geene middelen te gruwzaam of te laag zijn om hun doel te bereiken, en die het laagste gemeen en de slechtste bevolking der gevangenissen vaak als het werktuig gebruikten om het heil des volks te vestigen. Men heeft getracht om de Utopiën te verwezenlijken, en wat hebben zij voortgebragt, niets dan verwarring, dan het schrikbaarlijk toenemen der armoede, dan werkeloosheid, en het stilstaan van al die raderen die het zamenstel der industriëele en mercantiele bedrijvigheid in beweging brengen. Men heeft het *regt op den arbeid* en het socialismus van Louis Blanc gepoogd in werking te brengen, en alle arbeid stond eensklaps stil, of het geld werd aan ledigloopers weggeworpen, terwijl de eerlijke handwerksman met zijn gezin ten prooi van ellende gelaten werd, zedelijkheid en godsdienst werden ligtzinnig met voeten getreden, of heiligschennend met de grondstellingen van den opstand verbonden, en de naam van Christus met de zaak der omwenteling op eene hoogst stuitende wijs vereenigd. Men ging nog verder: in de 18de eeuw loochende men Gods bestaan, maar thans durfde men lasterend het Opperwezen beschuldigen van het onheil dat de maatschappij over den mensch brengt en Hem openlijk den oorlog verklaren. Europa heeft hiervan gesidderd, en Frankrijk zelfs hiervan gegruwd. Te-

gelijker tijd trad Lamartine op, wiens ingenomenheid voor de beweging van 1848, niettegenstaande al de teleurstellingen die hij moest ondervinden, al de miskenning en het wantrouwen die hem ten deel vielen door zijn verbond met lieden, die verre beneden hem in talenten en zuiverheid van bedoelingen stonden, nog niet is genezen, hij gelooft thans nog dat de republiek van 1848 de onmiddellijke regering van God moet zijn. ‘Deze Godsregering door de rede van allen is het ware gemeenebest. God is hier de oppermagt, en de rede, als de terugkaatsing der Godheid in den mensch, is de eenige opperheerscheres der volken.’ Wij worden dus hier tot eene rationeele theocratie teruggevoerd, die wel eenige overeenkomst heeft met het Panthëismus der jong-Hegeliaansche school. Er zal nog wel eenige tijd verloopen eer er eene gevestigde orde uit deze verwarring van begrippen zal ontstaan, eer regeringen en volken ophouden zullen elkander te wantrouwen en te verdenken, eer ware vrijheid met zuinigheid in het staatsbestuur gepaard, de natiën op den weg der zedelijke en staatkundige beschaving zullen brengen, en de algemeene welvaart het lot der arbeidende en behoeftige standen zal verbeteren. Andere middelen zullen hiervoor in het werk moeten worden gesteld, dan die men hiertoe in 1848 heeft gebezigd, en die meestal van eene tegenovergestelde uitkomst waren. Gelukkig nog, indien men, geleerd door de waarschuwende voorbeelden, die dit jaar zoo menigvuldig opleverde, daardoor in het vervolg de klippen tracht te vermijden, waarop de rust en de welvaart der volken van Europa zoo deerlijk schipbreuk leden.

Hierom vatten wij de pen op; want men moet schrijven om te beletten dat de edele beginselen en de onschatbare regten niet in verachting der openbare meening geraken, die altijd lager en verdorvener uit den maalstroom der omwentelingen te voorschijn komt. De omwentelingen zijn een verward mengsel van goed en kwaad, van voedzaam graan en nutteloos kaf. In afwachting dat de Voorzienigheid de schifting hiervan zal volbragt hebben, moeten zij, die den onwrikbaren geest van kennis en regtschapenheid bezitten, het hunne bijdragen, om die beginselen en regten in hunne onschendbaarheid te handhaven. Zij moeten er voornamelijk tegen waken, dat woorden en hersenschimmen de plaats van zaken en wezenlijkheden vervangen, en een ijdel humanismus in de plaats van Godsdienst en Christendom trede. Wat is de menschheid, waarmede sommigen thans zoo dweepen? vragen wij, even als men vroeger de vraag deed: wat is de natuur? De menschheid is een afgetrokken, onpersoonlijk, en ideaal begrip, dat alle eigenschappen kan aannemen, die men daaraan wil toekennen. Het menschdom is daarentegen eene verzameling van afzonderlijke, zedelijk vrije wezens, het middel, waarin het individu zich moet ontwikkelen, maar geenszins het doel, waarnaar hij moet streven. Het kan door geene andere wetten bestuurd worden, dan door die tot regel van iederen mensch moeten verstrekken. Indien de individuën in kennis en zedelijkheid toenemen, gaat de menschheid in hen vooruit. Het middel kan niet grooter zijn dan het doel. Dit doel is ook de vooruitgang der maatschappijen, dit zijn de vorderingen in de kunsten, wetenschappen, staat- en staatshuishoudkunde en nijverheid, het is niet alleen het stoffelijk geluk en de tijdelijke welvaart, maar voornamelijk de onbepaalde vermeerdering der krachten die aan het menschdom

zijn onderworpen. God heeft het zóó gewild, door aan den mensch deze bestemming op aarde aan te wijzen, van de eene zijde de overwinning der natuur, die de middelen tot werkzaamheid, en het genot der vrijheid vermeerdert, en van den anderen kant de overwinning der vrijheid op zichzelve door hare vrijwillige opoffering aan hetgeen pligt wet en regt is: hierdoor alleen kan zij heilzame vruchten dragen, en de regeringloosheid vermeden worden, waardoor het menschdom tot den staat van zedelooze barbaarschheid terugkeeren, en het beeld der menschheid in hetzelve zoude worden verduisterd.

J.A.B.

De vernietiging eener hoogeschool.

We meenen niet te behooren tot de onbepaalde *laudatores temporis acti*, we zijn niet zóó verblind door de lichtzijde van de geschiedenis der vaderen, dat we de lange slagschaduwen zouden voorbijzien; maar wáárin ze toch verre, verre boven hunne nakomelingen uitmunten, is hun warme liefde voor kennis en wetenschap. Met weemoed staren wij op een verleden, waarin Europa's helderste lichten op onzen kandelaar waren geplaatst, waarin de Hollander voorganger was op de bane der wetenschap, waarin een klein volk, torschende menigen last, aangevochten door magtige heerschers, kapitalen, tijd en vlijt over had voor de beoefening der letteren.

De sporen er van zijn nog niet verdwenen. Glimlagchen moogt gij over die tallooze genootschappen en genootschapjes, waarin de verhandelings- en voorlezings-geest spookt, - we glimlagchen mét u, omdat 't spoken is; maar dat spook had eens vleesch en beenen - geest. Gesticht werden die vereenigingen met groote inspanning en opoffering, door kooplieden, die, niet genoeg hebbend aan cijfers en metaal, daar na de inspanning en zorgen van den dag hun geest kwamen verrijken en zich vermeijen in den lusthof der poëzij. En de strenge wetenschap? Nog niet diep genoeg gezonken achten we u, vervallen kroost van groote vaderen, om eene optelling voor u noodig te achten van de groote geesten en veelomvattende geleerden, die Europa ons in vroeger eeuw benijdde. We mogen, we willen 't nog niet vergeten achten wat ons vaderland voor regts- en godgeleerdheid, letterkunde, natuurkundige wetenschappen en wijsbegeerte (ja, óók wijsbegeerte) deed. We willen u 't verwijt sparen, dat de verhongerde stad de hoogeschool koos boven vrijheid van den druk, die 't ondragelijkst u dunkt, - van belastingen. En nu? Klaagt in uw' bekrompen' eigenwaan over miskenning, verguizing door het buitenland; dringt 't u op in zinloos zelfbedrog, dat gij niet achter behoeft te staan bij den vreemdeling; roemt hemelhoog de opgeblazen middelmatigheid, die haar hoogste eere er in stelt, dat ze den vreemdeling *volgen* kan; - we vragen u, zoo ge waarlijk een drom van groote mannen hadt, zou 't buitenland ze niet erkennen? Zijn de namen van

Hamaker, G.J. Mulder, van Heusde, van Hengel, van Senden den Duitscher wanklanken, omdat 't de namen van Hollanders zijn? Hadt gij er velen zoo, velen zouden geëerd worden en gevierd daar buiten.

Maar, vervallen van vroeger adel, verzonken in materiëel zwoegen en slaven, vergoodt gij 't metaal, is uw grootste man wie ten minsten prijs u regeert, de onschatbare weldaad, die van de beste regering ge u denken kunt - verligting van belastingen! Dàt is de eisch van uw dagbladen, geschreven om geld, dàt het mandaat uwer vertegenwoordiging, goeddeels gekozen om geld. Één' penning minder u uitgezogen, en uw moed en burgertrouw, uw zieleadel zullen herrijzen als de feniks, uw volksaard zal gereinigd zijn van eigen en van vreemde smet! Geldbesparing, dát het éénige heil des lands!

Eischt gij bewijzen? Duizend voor één. Één enkel, dat u verplet. Uwe vrijzinnige regering heeft de vernietiging eener hoogeschool op het oog; - hoort gij, 't is nog niet genoeg, dat de toelagen voor het hooger onderwijs zijn beknibbeld met vrekkige bekrompenheid, dat den leerling belasting is opgelegd, en den hoogleeraar 't karige brood toegewogen, 't is nog niet genoeg, dat op uwe bibliotheken en wetenschappelijke verzamelingen eer is bezuinigd dan op het materiëel van uwe speelpop, 't leger, - eene hoogeschool moet vernietigd (we hebben lichts te veel!) eene hoogeschool (ze kost bijna zooveel als eene batterij van uwe artillerie!), door uwe vaderen gesticht met offers van schatten gouds, de moeder, wie uwe geleerden hun kennis, uwe geneeskundigen hun ervaring, uwe leeraars hun voorbereiding (uwe regeerders hun regeerkunst, *willen, durven* we niet zeggen!) dank wijten, - eene hoogeschool door wijs beleid en ijzeren volharding van menigen edele gehandhaafd tegen vreemd geweld... 't Is uw vonnis, dat men dien voorslag durft doen.

Maar 't vooruitzigt is ook zoo aanlokkelijk, bijna 1/10 procent van de begrooting wordt bespaard! Waren er toch tien hoogescholen te vernietigen, een cent ware gewonnen van elken gulden, dien ge morrend offert aan het vaderland. Maar gedaan wat mogelijk is. Schaft ze allen af, bant uwe geleerden ten lande uit, zet de onderwijzers uwer kinderen aan werkbank of ploeg (niet te lang zult ge van dat gezigt verstoken blijven), vernietigt uwe gymnasiën, moordt uw Instituut in steê van het te martelen, veilt uw boekerijen aan den kruidenier, herschept uw laboratoria in fabrijken, - 't voordeel zal nóg grooter zijn, en 't verschilt immers weinig, of gij bij nachtlicht dommelt of in 't duister, of ge wat vroeger uw volksbestaan opgeeft, dan wat later. Uwe belastingen worden immers verminderd!

De Utrechtsche akademie zou opgeheven worden, uitgebreid de Leydsche, - uitgebreid zeker door toevoeging der weggezonden Utrechtsche hoogleeraren, die hun pensioentje zouden moeten verdienen. Groningen valt dan van zelf, en na weinig jaren hebt gij slechts ééne hoogeschool meer te bekostigen.[1)]

Neen, we bedelen niet om den bloei der grijze bisschopsstad: zij valle, kan alleen door haar' val 't gemeene vaderland bloeijen. Maar wij schamen ons den naam van Nederlanders, wen om den wil van wat ellendig goud een brandpunt van geleerdheid verstoord, achtenswaardige

1) Vergel. de belangrijke artikelen in *de Nederlander*, Nieuwe Utrechtsche Courant.

geleerden als onbruikbare ambtenaars ter zijde geschoven, de toekomst des vaderlands nóg meer verduisterd wordt. We schamen ons den naam van Nederlanders, wen ter wille van eene kostbare administratie, van vroeger en later geldverspilling, van beuzelen met militaire praal zonder kracht of energie, eene wetenschappelijke inrigting, die eeuwen telt, wordt verwoest met schendige hand.

Nederland, zult gij 't dulden, dat men nóg eene parel rooft van uwe eertijds zoo schitterende kroon? Zullen uwe vertegenwoordigers hun zegel hechten aan zulk eene daad? Nederland, weet gij, waarom uwe hoogescholen moeten vallen...? Wij zullen u een woord herinneren van een' grooten geschiedschrijver, van een' vrijzinnigen staatsman, aan wiens voeten te zitten uwen liberalen staatslieden tot eere zou zijn, - Dahlmann:[1] 'Zooals men over de hervorming denkt, denkt men over de universiteiten, die den geest der hervorming in zich hebben opgenomen.' Wij *willen* dat woord niet terughouden, wij *moeten* wijzen op de verduisteringsproeven, die men al stouter en stouter waagt.

Weet gij 't niet, wie het staatsexamen meest drukt?

Weet gij 't niet, aan wie uw onderwijs is geleverd?

Gist gij niet, wat het doel is van de vernietiging uwer hoogescholen?

Moet Nederland dan zinken?

- S-

1) Politik, 2te Aufl. B.I.S. 311.

Letterkunde.

Mejufvrouw Toussaints fantasien in december 1848.

Fantaseren is steeds eene eenigzins gevaarlijke, bedenkelijke zaak; als b.v. groote, dat wil zeggen, beroemde virtuozen op hun instrument, met de zoogenaamde vrije voordragt, de ooren betooveren, ontbreekt die eenheid, wij zouden durven zeggen, die wetenschappelijkheid en orde der kunst; de eenheid verdwijnt onder den aanwassenden stortvloed der fantasie, die volgens de etymologische kracht van dit woord (*φαίνομαι*) *verschijnen* en verdwijnen, en als dartel spel van eenen ongebreidelden geest, dikwerf rijker aan vorm dan aan gehalte zijn. Geschrevene en gedrukte fantasiën zijn intusschen altijd van een beter soort; men heeft er toch over nagedacht, half onwetend de gedachtenschakels tusschen de vingers gevormd, het verband der gedachten vastgehouden, de logische orde der denkbeelden gehandhaafd; welligt is de titel *Fantasiën*, als zij in eene gedrukte brochure te voorschijn treden, eene tegenstrijdigheid, eene onwaarheid. Een spreker, een kunstenaar kan in den eigenlijken, waren zin fantaseren, een schrijver of schrijfster niet; maar deze kleine opmerking dingt niets af op de waarde der December-fantasiën van onze Alkmaarsche Muze, want een' minderen naam durven wij aan haar, wier geschrift thans voor ons ligt, niet aanbieden.

't Is geene gemakkelijke taak, om den gedachtenloop in dit boekje eenigzins duidelijk op te geven. December 1848, als de sluitmaand van een hoogst gedenkwaardig jaar, moest wel van zelfs tot hare elf voorgangers terugbrengen. Wij hadden een' terugblik op het jaar verwacht, en inderdaad, de eerste bladzijden doen die hoop ontstaan. Nu, wij hooren gaarne eene korte, welgemeende, en zoo als hier te lezen is, eene welsprekende lofrede op Nederland; wij mogen het wel lijden, dat men met eenigen ophef het getal *tachtig* varieert: ‘bl. 6, tachtigjarige strijd,’ dito worsteling, dito teleurstelling - tachtigvoudige val en tachtigvoudig opstaan.’ - Op eenmaal staan wij met de schrijfster voor het standbeeld, opgerigt voor den prins van Oranje Willem I. 't Zal hier wel moeten verstaan worden, het standbeeld opgerigt ter nagedachtenis of ter huldiging van den prins; want, van nabij beschouwd, kan men geene standbeelden, *voor*, ten *gunste*, ten *behoeve* van zaligen en van onsterfelijken oprigten, maar alleenlijk ten gerieve van de nakomelingen, de hemellingen zullen allerwaarschijnlijkst zeer weinig behoefte gevoelen aan standbeelden op aarde, op pleinen en op straten. Mej. Toussaint bepaalt hare lezers nu gedurende eenige bladzijden (6-12), over de twee standbeelden in den Haag fantaserende, en gaat verder voort om over de verdienste,

de geschiedenis, het geschiedkundig clairobscur van Willem I, hare gedachten mede te deelen, van bl. 12-22. Vervolgens komen de standbeelden terug, slechts even, bl. 22-23, en op nieuw komt de persoon weder op den voorgrond bl. 23-26. Eindelijk komt Willem II aan de hand der begaafde schrijfster ons begroeten, er wordt veel goeds over hem gezegd, veel dat bemoedigt, en alles besluit met eene korte krachtige finale over vaderland en Oranje. Hieruit blijkt nu dat deze fantasiën, wier hoofdinhoud wij ten minste poogden aan te duiden, voornamelijk bedoelden, om over Willem I en over de standbeelden eenige gedachten en opiniën mede te deelen, die, dit zij bovenal aangemerkt, in eenen zuiveren, mannelijken, kostelijken stijl zijn gekleed, zoodat mej. Toussaint het ons niet kwalijk neme als wij verklaren, dat zij met de pen in de hand haar geslacht allervreesselijkst verloochent; zij is eene ridder D'Eon, eene Jeanne d'Arc, een virago, waar zij schrijft, zoo als wederkeerig vele onzer schrijvers en ook schrijvende dichters hun mannelijk karakter verloochenen, en als zeer flaauwe, vrouwelijke, meisjesnufjesachtige scribenten, ten minste het algemeene medelijden inroepen. Ziedaar wederom de oude leer der compensatiën, waarde lezer! - Mej. Toussaint het vraagstuk der standbeelden behandelende, doet zeer aardige vragen, die wij gaarne met haar doen, en aan wier beantwoording ons iet of wat gelegen is. Zij vraagt: ‘Wat hoort er toe om een standbeeld op te rigten voor Willem I, prins van Oranje?’ Het antwoord luidt:

Vooreerst een groot kunstenaar, hier bij name Royer, met zijne gitzwarte oogen.

Ten tweede behoort er brons toe, dat veel geld kost.

Wij zouden er ten *derde* kunnen bijvoegen: ook eene geschikte plaats, eene residentie, een plein, geen tamelijk naauwe straat, waar man en paard, als een beletsel voor rijtuigen en wagens en karren, zeer groote ongelukken kunnen te weeg brengen, voor onvoorzigtige of beschonken koetsiers en schichtige paarden.

Ten *vierde* behoort er almede een goed, echt nationaal gevoel bij, eene algemeene liefde tot den persoon, wien men een standbeeld *post mortem* vereert, om de nakomelingen met eene geestdrift *ad mortem* te bezielen, want dáár komt het wel op aan, en de waarde van het beeld ligt toch wel voornamelijk in de oogen en de harten dergenen, voor wie en tot wier gerijf het monument is opgerigt, daarom hebben de standbeelden, bij al hun objective kunstwaarde, eene nog veel grootere subjectieve beteekenis. - Indien iemand de vraag nog naauwkeuriger wilde ontleden, hij zoude ten *vijfde*, *zesde*, *zevende* en *achtste* kunnen beweren, dat er bij een standbeeld een planken omhulsel behoort, dat de nieuwsgierigheid geweldig prikkelt, en verder een stoet of optogt, krijgslieden, muzijk, gejubel en zonneschijn, als het beeld onthuld (niet zoo als de spreeuwen hebben gezegd: *onthuldigd*) wordt, dan een redenaar of spreker die over, naast, onder het beeld, een krachtig woord zegt, dat niet altijd even duidelijk verstaan wordt, vervolgens een half dozijn dichters, die het standbeeld van het hoofd tot de voeten bezingen, zoodat het marmer of het metaal er zelfs warm en heet van wordt; dit alles zoude onder de behoorlijke voorwaarden kunnen beschouwd worden als noodzakelijk vereischte bij een op te rigten standbeeld.

De fantasiën van mej. Toussaint bewegen zich in losse en bevallige dansen, als gevleugelde nymphen om den Eersten

Willem heen, zelfs in zoo verre dat zij geheel vergeet wat er op het titelblad stond: December 1848; want, met die maand en met dat jaartal heeft vader Willem eigenlijk niets te maken, en de betrekking is hier zoo verbazend verwijderd, dat men hierin juist het *ware* kenmerk der fantasie terug kan vinden. - Willem de Eerste komt hier in een drievoudig licht voor als de *Zwijger*, bl. 13; als de *martelaar* voor vrijheid en voor het Protestantisme, bl. 15; als de *verlosser van Nederland*, bl. 18. Het spreekt van zelfs, dat een ander kenmerk, dat van den eigenlijken staatsman, *quand même*, hier minder op den voorgrond mogt verschijnen. Willem was een echte type van Nederlandsche bezadigdheid, en toch een fijn, een sluw man ('t woord hier in den gunstigsten zin genomen), de schrijfster weet dit zeer goed, zij verbloemt het niet. Zij spreekt bl. 19: ‘van zijn openlijk vasthouden aan eenen koning, wien hij in zijn hart reeds de gehoorzaamheid had opgezegd en waartegen het volk dat hij leidde, zonder ophouden de vermetelste ontkenning pleegde; van gehoorzaamheid in 't spreken en schrijven, volgehouden tot over de grenzen van het natuurlijke.’ - Nu, maar niet verder, geëerde schrijfster, als ge alles niet bederven wilt wat de lofredenaars en standbeelden trachten te beweren; 't is al wel zoo. Men moet met alle groote mannen van alle groote of kleine landen, als zij dood zijn, eenigzins voorzigtig omgaan, en wie, zoo als mejufvrouw Toussaint, eene uitgebreide en naauwkeurige geschiedkundige kennis bezit, moet nog omzigtiger zijn, opdat men niet al *te* onpartijdig worde; dit neemt niet weg, dat als iemand een standbeeld verdiend heeft - zoo te verstaan, als de nakomelingen voor iemand later een standbeeld gelieven te zetten. - prins Willem de Eerste, de zwijger, de martelaar, de volksverlosser, daarop boven anderen aanspraak mag maken, en als ge er nog eene seconde over in twijfel stondt, kapt de schrijfster alle uwe argumenten op eenmaal af door te beweren, bl. 19: ‘dat hij juist de voorbestemde man der Voorzienigheid was, die juist hem had toegerust, met die gaven, met die deugden, met die krachten, en met dat gemoedsgestel;’ ja, zeker, met eene zoodanige, getemperde praedestinatieleer, is alles gewonnen. - Men vergete echter daarbij niet, dat, deze voorstelling consequent voortgezet, het standbeeld en elk standbeeld ten langen leste eeniglijk aan de Voorzienigheid toebehoort, die alle groote mannen uitrust met alle groote gaven; maar de consequentie zoo verre uit te strekken, is, wij bekennen dit, eene schier monsterachtige logica. - De fantasiën van mej. Toussaint zeggen zeer veel dat even goed, als waar en schoon is over Willem I; de Nederlandsche dochter heeft den vader met nationale kinderliefde in het hart opgenomen; zij wordt warm, waar zij den held in het licht der geschiedenis voorstelt. - Zij zegt even juist als nadrukkelijk, bl. 22: ‘die vadernaam besluit ook de reeks zijner titels, gelijk hij zich aan het begin er van zonder moeite aansluit,’ (wij voegen er niet gaarne nieuwe bij) later: ‘mogt de geschiedenis van het toekomend Nederland, van het onze, en van hen, die op het onze als het oude zullen nederzien, er aan beantwoorden. Als een hulpmiddel daartoe staat het standbeeld daar; een magtig werkend hulpmiddel zelfs kan het worden, zoo vorst en volk, Oranje en Nederland, ieder voor zich zelve de gelofte doen en die houden, om ieder op eigen standpunt, ieder in eigen werkkring, zonder daar roekeloos

buiten te treden, te zijn wie hij is geweest.' - Wij wenschen het mede, doch vergeve het ons de Alkmaarsche Muze, de zinsnede is iets duister, in een zeker profetisch gaas gehuld, want hoe gaarne zouden wij gehoord hebben, *wat* dit eigen standpunt, *wat* deze eigen werkkring moest zijn, en *wanneer* beide - Oranje en Nederland - roekeloos daar buiten treden. Mej. Toussaint schijnt ons, als wij haar regt begrijpen, voor de constitutie te zijn, wij met haar van ganscher harte. Intusschen zouden wij wel gehoopt hebben, dat onze begaafde schrijfster hier niet had bevestigd het eenigzins afgesleten en triviale idee, alsof nu het standbeeld, zoowel te *voet* als te *paard* (misschien is het *zittende* te Delft nog het meest indrukwekkend, als het niet binnen de kerkmuren stond), een 'hulpmiddel' kan zijn, om een zoo groot, gewigtig doel te bereiken, en dan nog een 'magtig werkend hulpmiddel.' - Het schijnt den menschen altijd verbazend veel moeite te kosten, om de zaken te beschouwen en ook te noemen zoo als ze werkelijk zijn - een standbeeld een standbeeld, en geen wonderdadig middel om volken en vorsten te vereenigen - daar is niets van aan, al wilden al de kunstenaars, beeldhouwers en dichters dit *unisono* beweren, en ons als anti-nationale booswichten brandmerken, omdat wij in de standbeelden volstrekt die hulpmiddelen niet zien, en niet kunnen zien. Neem de zaak zoo als zij is, dan kunt gij niet verder komen dan dit besluit:

Eenige lieden, of eene commissie, die over eenige gelden konden beschikken, hebben een' kunstenaar opgedragen, om een standbeeld te vervaardigen van eenig beroemd persoon, en dat beeld is behoorlijk bewerkt, betaald, onthuld, door de dagbladen en dichters nog eens onthuld, en nu gaan de voorbijgangers, vooral als zij het hoofd en het hart wat vol hebben met andere dingen, daar langs henen, en denken er niet aan dat het 'hulpmiddel' hen op weinige voeten afstands zoo nadrukkelijk toeroept: 'wilt ge nu wel eens dadelijk mij aanschouwen en aan mij gedenken, en door mij ten minste *begeesterd* worden.' Ja, lezers! dat gevoelen wij met u, deze voorstelling luidt fataal en goddeloos prozaïsch, en neemt de geheele standbeelden-poëzij weg; doch, wilt ge alleen om die reden onze wijze van zien zonder nader onderzoek veroordeelen? Dat ware niet fraai. - Nu ge moogt gerustelijk het vonnis der verwerping over onze fantasie in betrekking tot de standbeelden uitspreken, als ge tot vergoeding daarvan de krachtige en welsprekende bladzijden der brochure van mejufvrouw Toussaint slechts vlijtig wilt lezen, ook in Februarij des jaars 1849. Gij zult u gaarne aan de zijde van haar plaatsen, die over het oude thema: 'Nederland en Oranje,' een paar welluidende akkoorden aanslaat. Wij zullen ons niet verzetten, bl. 31, tegen de 'zamenvlechting der Voorzienigheid' tegen de 'onbreekbare banden der liefde,' tegen de 'innigste verwantschap,' alles perfect waar, schoon om aan te hooren en liefelijk om te lezen, het oude stamhuis in eere gehouden! Waarom niet? Een nieuw stamhuis is blijkens de geschiedenis, hujus temporis, zeer bedenkelijk, vooral als het een volkshoop wordt, die onder den druk van inhalige of dolzinnige oligarchen, op en neder rijst, en den geheelen winkel bederft. - Wij zijn zeer verheugd dat iemand als mejufvrouw Toussaint, hoewel liberaal-constitutioneel, toch ook behoudend-monarchaal voortfantaseert, en wij hopen maar dat alle tijd- en landgenooten met haar, al of niet fantaseerende,

mede doen: - maar, foei! om aan het einde, waar wij, gelijk als in eene ode, een krachtig en zielverheffend slot wachtten, op eenmaal ons te laten lezen: '*de rampen van het jaar* 50*!!*' Dat is niet fraai en niet menschelijk. O dat booze jaar 50! Het zal zoo spoedig komen; men is er nu reeds bang voor. Wij zullen zien; welligt dat alsdan de standbeelden als *magtig werkende hulpmiddelen* zich eerst regt laten gelden. 't Zal wel noodig zijn. In allen gevalle verwachten wij weder de fantasiën van onze met zoo vele gaven uitgeruste landgenoote onder den titel: 'Fantasiën in December 1849!'

Spiritus Asper en *Lenis*.

Uiterlijke welsprekendheid.

De declamatie; of de kunst van declameren of reciteren en van de mondelijke voordragt of uiterlijke welsprekendheid in het algemeen, door Mr. B.H. Lulofs, Hoogleeraar. (ten gebruike voor studenten en voor elk een' die in het openbaar lezen of spreken moet.)

> Omnia habebat, quae illum ut bene declamaret, instruerent.
> SENECA.

Het is algemeen bekend, dat de grootste redenaar van Griekenland eene bijzondere waarde aan de uitvoering hechtte. Toen men Demosthenes namelijk eens vroeg, wat in de welsprekendheid wel de hoofdzaak was, antwoordde hij: *de uitvoering;* als men hem verder vroeg wat dan het tweede, en eindelijk wat het derde was, gaf hij telkens hetzelfde antwoord. Het oordeel van dezen grooten redenaar is zeker belangrijk, omdat wij hem uit zijne schriften kennen als een voortreffelijk spreker, en omdat zijne redevoeringen tot het volk van Athene dat gevolg hadden, hetwelk de redenaar zich voorstelde: laat ons gaan en tegen Philippus optrekken. Niet zelden heeft men de uiterlijke welsprekendheid in de schaduw willen stellen als eene kunst die niet op den kansel, niet in de regtzaal behoort, die alleen op het tooneel mag gevonden worden. De sophisten bragten haar in Griekenland in minachting; later waren het de zoogenaamde declamateurs die de kunst misbruikten en haar in bespotting bragten; na de Hervorming bedienden zich de separatistische predikers van eene hooggekleurde, hartstogtelijke voordragt, terwijl de haat tegen deze secten de aanleiding gaf, dat men in eene tegenovergestelde koelheid verviel. Was eenmaal Athene het schitterend tooneel van classieke welsprekendheid, waar zoovele oorzaken medewerkten met een vrij en krachtig volksleven; vond men onder het Israëlietische volk zoovele krachtige volksredenaars die steunende op de heerlijke en in de geschiedenis der oudheid eenige instelling van het prophetismus, met volkomen vrijheid tot koningen en priesters durfden spreken over de hoogste en dierbaarste waarheden der menschheid; wie zoude dan niet verwachten op het gebied van het Christelijk leven eene schare van groote redenaars te zullen aantreffen. Vooral scheen de Protestantsche kerk de kerk van

het vrije woord, van de vrije uitboezeming des geestes, de heerlijke oefenplaats voor de schoonste welsprekendheid. Hoe weinig is er aan deze verwachting voldaan? ja, men moet zelfs erkennen dat onder de Katholieken, waar het woord gebonden en de geest geboeid was, mannen geweest zijn, die in de kunst van goed te spreken hebben uitgemunt. De Protestantsche kerk werd eene school; koude redenering kwam in de plaats van de hartelijke en levendige prediking van Christus. Een harnas van kerkelijke leerstellingen knelde den geest. Het geheele Christendom werd veranderd in een geraamte van dorre, spitsvondige leerstellingen. De menschen werden afgerigt om een zeker stelsel van waarheden te kunnen napraten, en zich te kunnen verdedigen tegen Socinianen, Arminianen, Lutheranen, Papisten en de hemel weet hoe vele -anen en -isten nog meer. Men moet zich verwonderen over de spitsvondige en nietsbeteekenende redeneringen die in den mond des volks gevonden werden. En nog wordt het dikwijls voor een criterium van het ware Christelijke geloofsleven gehouden, als men goed geharnast ten strijde trekt tegen alle van de regtzinnige kerkleer afwijkende gevoelens. - De gevolgen bleven niet weg. Men heeft zoolang geredeneerd tot men het redeneren als het voornaamste begon te beschouwen. En nu werd het geschut van het zoogenaamde gezond verstand, geladen door de magtspreuken van een' Voltaire, niet alleen gerigt tegen de *Canonen* van Dordt, maar tegen het kruis op Golgotha. Verlichting was het tooverwoord, hetwelk aan de wereld het leven zoude geven. Er ligt een diepe zin in de Grieksche mythe van Prometheus; hij ontstal het vuur tegen den wil van Jupiter. Met het bezit van het vuur had men een intellectuelen vooruitgang gemaakt, die echter met zedelijken teruggang verbonden was. Het schijnt alsof het menschdom den Titan der oudheid nogmaals heeft nagevolgd. Eene hoogere beschaving heeft het bereikt, maar eene beschaving die grootendeels op het stoffelijke is gerigt. De ontdekking van vele natuurwetten, het gebruik van vroeger onbekende natuurkrachten heeft den mensch hoogmoedig gemaakt; dat is het groote Babel hetwelk hij gebouwd heeft; hij steunt op stoffelijke kracht en vergeet zijne afhankelijkheid. - Jupiters arend at de lever van Prometheus, het orgaan der zinnelijke lusten en van vleeschelijke begeerlijkheid. Er ligt een diepe zin in de Grieksche mythe. De laatste groote gebeurtenissen, die Europa hebben geschokt, hebben de kapitalen der rijken, de symbolen van stoffelijke kracht met ondergang zelfs bedreigd; zij hebben in de personen van koningen, als de toppunten van heerlijkheid des aardschen menschen, derzelver vergankelijkheid aangetoond. Een schrikkelijke geesel kastijdt het menschdom, terwijl eene vreesselijke ziekte juist de organen van het grofste zinnelijk genot, eten en drinken aantast. Door het eten van den boom der kennis maakten de menschen een voortgang in het intellectuele; maar met dien vooruitgang stonden zij daar als schuldige, ongehoorzame schepselen onderworpen aan de straf der zonde.

Weten is immers het voornaamste. Reeds op de school, waar de jeugdige mensch moest opgevoed worden tot eene naar ligchaam en geest krachtige en gezonde menschelijkheid, was kennis het eenige wat men bedoelde. Men kweekte broeikasplanten, wier teedere, flaauw gekleurde bloesems verlepten zoodra zij werden geplaatst op de markt des levens. ‘De schijnbare dienst aan de zaak,’ zoo

sprak onlangs een welmeenende Duitscher, ‘is geworden eene dienst aan het ik, eene zelfdienst, een geestelijk Epicurisme, een spel van den Theoretischen geest, die zich zijner virtuositeit bewust is. Om de Godheid van het ik, gaf men het ik der Godheid op. Het zedelijke stortte naar beneden in het gemeenste en grofste materialisme; terwijl een Feuerbach en consorten in plaats van geloof, hoop en liefde een drietal nieuwe sterren voorstelden: baden, eten en drinken.’

Is het nu te verwonderen dat de lust tot beoefening der welsprekendheid slechts zelden ontwaakte? Dat er vele vooroordeelen bestonden tegen deze kunst, vooral omdat zij door heidenen beoefend was en op een tooneel schitterde. En ook nog in onzen tijd hoort men niet zelden de uiterlijke welsprekendheid met eene zekere verachting beoordeelen. De Christelijke waarheid moet eenvoudig gepredikt worden: wij zijn geene oratores of declamatores, maar predikers van Christus, Wij kunnen ons geen Paulus, geen Joannes denken, sprekende naar de regelen der kunst. Het Evangelie is boven degelijke hulpmiddelen verheven, die alleen daar behooren waar men acteur is, waar men een rol op zich neemt of een lied der minne speelt. Wij kunnen ons wel geen Paulus voorstellen die zich voor een spiegel voorbereidt, pauzen, klemtoonen en gebaren bestuderende, maar wij kunnen ons evenmin een Paulus denken, die met een blad papier in de hand op eene onverschillige wijze of met temenden toon zijne redenen uitspreekt. Waren allen zoo vol van heilige geestdrift voor de waarheid als Paulus, zij zouden ook allen meer of minder welsprekend zijn. Zoude het ongepast zijn op eene beschaafde, duidelijke, indrukmakende wijze voor eene gemeente te spreken? Is het te doen om de waarheden des Christendoms te verklaren en aan te dringen, zoude het dan niet noodig zijn goed te spreken?

Met hartelijke blijdschap moet men erkennen dat de inhoud der openbare leerredenen eene reuzenschrede gemaakt heeft. Jammer dat zoo menige voortreffelijke rede, zoo menig goed uitgewerkt stuk, zoo menig hartelijk woord den indruk niet maakt, dien men daarvan zoude verwachten omdat het aan eene goede uitvoering ontbreekt. Men ziet zelfs beroemde predikers als onrusten zich bewegen op den kansel, terwijl hunne houding en manieren niet de minste achting voor het publiek schijnen te vertoonen. Bijbel, horologie, zakdoek worden op eene wijze gebruikt, zoo als men het in een beschaafd gezelschap niet zoude durven doen. Reeds op de school werden wij gewezen op de voortreffelijkheid van onze moedertaal, die alle letters doet hooren en vooral gewaarschuwd om ze ook allen uit te spreken. Zoo hoort men nog de letters in sch, lijk, en de g, telkens als zij voorkomen zoo drukken, alsof men bevreesd ware dat zij niet geaccentueerd genoeg zouden gehoord worden. Bilderdijk zingt hiervan:

> Ik zwijg van DIN-GEN, en van MENSCHEN en LIG-HAMEN Die in eens stalboks boêl, en anders niet betamen.

Dan eens hoort men een juichpsalm lezen als een treurig lied van boete, en een rede van dankzegging voordragen als een hoofdstuk uit de klaagliederen van Jeremia. - Anderen veranderen oogenblikkelijk hun natuurlijken toon, zoodra zij slechts een gebed zullen uitspreken; nu en dan ziet men de armen aanhoudend als molenwieken draaijen. Ook voor de heilige Hermandad is de uitvoering dikwerf allerongelukkigst. Eene pleitrede over een' nietigen burgerlijken twist wordt

voorgedragen als de verdediging eens beschuldigden van moord. De vonnissen hoort men niet zelden voorrabbelen op de wijze van een' stadsomroeper.

Ook Onze Heer gaf een voorbeeld van waardige en edele uiterlijke welsprekendheid, anders zouden ruwe knechten niet van hem gezegd hebben: nooit heeft iemand gesproken als deze mensch. Zoo zal de eenvoudige man niet spreken, als hij een redeneerkundig betoog op eene dor geleerde wijze heeft hooren voordragen. Menigmaal lezen wij dat Jezus de handen uitstrekte of opleide, dat hij de oogen naar den hemel hief enz. En welk een indruk moet dat edele gelaat op de menigte gemaakt hebben, die hooge welsprekendheid in zijn oog door de bewustheid van zijne hooge waarde, die sterksprekende schoonheid van het gelaat, welke ontstaat uit de stille en edele berusting in een bitter lijden!

Men zal zich, om de *uitvoering* in minachting te brengen, niet beroepen op het bespottelijke van eene theatrale houding; want dit is immers juist het gevolg van niet-beoefening der welsprekendheid. Evenmin als de logica in minachting kan komen, omdat sophisten van vroegeren en lateren tijd daarvan misbruik gemaakt hebben, evenmin mag ook de uiterlijke welsprekendheid miskend worden uit hoofde van haar misbruik. Zulk een misbruik is dan toch ook wel het minst te verwachten van den prediker van Christus, die als de drager moet zijn van Zijn woord en geest. Het is waarlijk jammer dat zoo menige goede preek bedorven wordt door eene slechte uitvoering. Wel is het waarheid, de ondervinding bevestigt het, dat een eenvoudige, kundige spreker op den duur beter bevalt dan een declamateur. Aan het uiterlijke wordt men spoedig gewoon. Maar dat vele preken oneindig zouden winnen, als zij, zoo als men het noemt, met meer talent werden voorgedragen, is eene ontegenzeggelijke waarheid. Laat ons niet zeggen, dat bij sommigen de uitvoering ook alles is. Wij moeten ons verheugen, als ook minder kundigen hunne toehoorders door de uitvoering weten te boeijen voor het geen zij hun te zeggen hebben. - Ongelukkig is de naijver dikwijls eene bedekte praemisse voor de conclusie ten nadeele van de welsprekendheid, waardoor het een syllogismus van vier termen wordt. Het schijnt toch dat vooral de welsprekendheid de jaloezij opwekt, zoodat het bijna als eene bijzonderheid in de geschiedenis staat opgeteekend dat Hortensius en Cicero vrienden waren.

Neen, geen tooneelspeler moet de prediker worden, den schijn zelfs moet hij vermijden alsof hij een rol speelde, alsof hij acteur was. Er is trouwens ook een groot verschil tusschen de voordragt eens redenaars en die eens tooneelspelers. De eerste spreekt, de andere handelt ook. Hij treedt geheel in den persoon van een ander over. Een der beroemdste acteurs van het Fransch theater was eenmaal onder het gehoor van Massillon geweest. Toen hij de kerk verliet zeide hij tot een zijner kunstgenooten, die hem vergezeld had: ‘mijn vriend zie daar een redenaar! Wij zijn slechts komedianten. Hebt gij het onderscheid gevoeld?’[1] De tooneelspeler Le Kain wilde eens voor een groot gezelschap de lijkrede van Bossuet op den prins van Condé declameren. Hij slaagde daarin zoo kwalijk dat hij uitriep: ‘neen! een redenaar mag geen schouwspeler zijn.’[2]

1) Van der Hoeven, Chrysostomus enz. blz. 76.
2) Schrant, Fenelons gesprekken over de welsprekendheid, blz. 245.

Reeds lang hebben wij naar een boek gewenscht, hetwelk de uiterlijke welsprekendheid eens fiks, uitvoerig en in haar geheelen omvang behandelde. De hoogleeraar Lulofs heeft aan onzen wensch voldaan in het boven aangekondigde werk, hetwelk ons bijzonder behaagd heeft zoowel uit hoofde van den inhoud als van den vorm. Als van den hoogleeraar gezegd kan worden, wat Seneca ergens van Cassius zegt: ‘dat zijne welsprekendheid schooner scheen aan zijne hoorders dan aan zijne lezers,’ dan zouden wij hem gaarne eens hooren. Wij zouden te breedvoerig moeten worden als wij den geheelen inhoud van het werk wilden opgeven. Een' grooten rijkdom van veelsoortige opmerkingen hebben wij in het boek gevonden. In de inleiding spreekt de hoogleeraar over den naam, de stof, den vorm der declamatie, over haar verband met de innerlijke welsprekendheid, en over het nut, het doel en de moeijelijkheid dezer kunst. Het eerste hoofdstuk behandelt de zuiverheid der declamatie, het tweede hoofdstuk hare duidelijkheid, en het derde hare fraaiheid. Eindelijk wordt het heerlijk treurlied van Borger *aan den Rhijn* tot een voorbeeld genomen, om te doen zien hoe het naar de behandelde regelen voorgedragen worden moet.

Het boek is boven onzen lof verheven; het genoegen ons door de lezing van hetzelve geschonken weêrhoudt ons om enkele kleine aanmerkingen mede te deelen waarover wij met den meester in de kunst niet zouden durven twisten, zoo kunnen wij ons b.v. niet begrijpen hoe de hoogleeraar de eerste regels van het 7^{e} Gezang *Op bergen en in dalen En overal is God* enz. *zeer treffende* noemen kan.

D-l.

Ganganelli. (Paus Clemens XIV.)

in zijn leven en karakter geschetst door J.P Sprenger van Eijk. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff, 1848.

Opende ons Tijdschrift den tegenwoordigen jaargang met te wijzen op de in velerlei vorm en door velen, van de Grieksche Tragici en Nepos af tot Herder en Schiller toe gedane uitspraak: ‘die Weltgeschichte ist das Weltgericht;’ die uitspraak moet niet slechts cum grano salis, maar misschien van hooger dan menschelijk standpunt worden beschouwd, om als waarheid te worden erkend. - Zij geldt meer van de menschheid in het algemeen dan van volken, meer van volken dan van enkele menschen. In de geschiedenis van vele individus schijnt zij veeleer te worden wederlegd. - Hetzij wij dat ‘Weltgeschichte’ meer als eigenlijke geschiedenis en wat haar stift boekte óf als het lót van menschen opvatten; hoe schijnt die uitspraak bij zoo veel onregts en ongelijks, bij zoo menig martelaar, bij zoo menige opoffering voor de goede zaak, die niet tot eere kwamen, die geen loon noch vergoeding vonden, bijna schimp en satyre te worden! - Die geschiedenis zou dan eerst ‘Weltgericht’ zijn, als zij aan haar ideaal beantwoordde, als kennis, onpartijdigheid, waarheidsliefde hare pen bestuurde.

Evenwel zij heeft aan velen regt laten wedervaren; het volle regt komt als ‘die Weltgeschichte’ een einde heeft, en het ‘Weltgericht’ wordt gehouden. Maar hoe vele nederigen zullen dan verhoogd, hoe vele hoogen vernederd worden!

Zoo als de zaak nu ligt, en wanneer wij zien hoe de vorschende Muze reeds van menig beeld den geheimzinnigen sluijer wegsloeg, den nimbus en heiligenglorie van menig onheilig hoofd wegvaagde, hoe zij met krachtige hand miskenden en vergetenen naar het Walhalla der eere leidde, dan heeft de uitspraak ten minste eenige waarheid. Dan krijgt zij die, even als sommige natuurwetten die op de enkele gevallen van géène, op het gehéél van juiste toepassing zijn, te méér, naarmate wij een grooter deel van het geheel overzien, en wij niet eene enkele gebeurtenis in eenig leven maar den lóóp van dat leven beschouwen. Althans in menig opzigt geldt dan van lot en geluk Herders uitspraak: ‘ein jeder mensch hat sein eigenes Schicksal, weil jeder seine Art zu sein und zu handeln hat.’

Met deze meer bevredigende gedachten werden wij vervuld bij de lezing van het hierboven aangekondigd werk, de geschiedenis van eenen man, wien zijn tijd tot een' der heroën maar ook tot een' der martelaars der menschheid maakte. Wij vinden hier Ganganelli geschetst, den Paus die de Orde der Jezuïeten moest opheffen, die naar het thans algemeen aangenomen gevoelen, daarvoor, om met Spittler (naar wij meenen) te spreken ‘noch ex-jesuitisches Gift schmeckte,’ - of kon en wilde hij de orde mogelijk slechts aetheriseren? En daarmede verrigtte de heer Sprenger van Eijk een inderdaad prijzenswaardig werk. Ganganelli, de weinig waarlijk gekende, de bij velen miskende, die gedurende zijne korte regering ondervond, hoe slecht de man van een helder hoofd en edel hart op den pauselijken stoel is geplaatst, verdiende zulks; al was zijne hoofddaad, waarvan wij boven melding maakten, niet gehéél en mogelijk wéinig zijne eigene. - De heer S.v.E. heeft de bronnen, welke hem ten dienste stonden, getrouwelijk gebruikt en ons Ganganellis jeugd en jongelingsjaren, studiën en bevordering, zijn leven in het klooster der H. Apostelen te Rome, zijne wijze van zien omtrent velerlei gewigtige zaken, zijne trapswijze eervolle verheffing, zijne regering en dood achtereenvolgens medegedeeld, en daarna eene korte beschouwing aan zijn karakter gewijd, terwijl hij daaraan aanteekeningen en bijlagen heeft toegevoegd. Men mag onzen schrijver den lof der onpartijdigheid en over het geheel der naauwkeurigheid toekennen. Slechts hier en daar vonden wij een datum te rectifieeren. Veelal vernamen wij Ganganellis eigene beschouwingen en zelfs woorden, sommige daaronder minder belangrijk en zelfs minder juist (bl. 15). - Wij ontmoeten in Ganganelli geenszins den Hercules, die het veelhoofdig monster met forsche slagen beukt en de dreigende koppen verplettert, maar een weldenkend mensch. Hij is niet verdraagzamer gemaakt dan hij was en op zijn standpunt misschien wezen kon; maar toch stralen overal zijne mildere Christelijke beginselen door. Zelfs als lid van het geregtshof der Inquisitie te Rome zien wij hoe hij minder Roomsch is dan Katholiek, gelijk trouwens de Franciscanen, tot wier orde hij behoorde, meestal minder fanatiek waren dan de Dominicanen, aan wie elders de stelselmatige vervolging der ketters was opgedragen. Gaarne zouden wij hebben gezien, dat de schrijver ons iets over de nadere aan-

leiding tot de opheffing der Jezuïeten-orde, het voorgevallene met Lavalette en in Paraguay, met de Choiseul en Pombal, al was het in korte trekken, hadde medegedeeld!

Er is in het werk wenk en leering ook voor onze dagen. Mogten onze Roomsch-Katholieke geestelijken meer op een' Ganganelli, een' de Salis, Fenelon, dan wel op anderen zien en gelijken! - Meermalen dachten wij: waarom zijn zijne beginselen niet de algemeen heerschende onder den Katholieken priesterstand! Hoe gaarne kwamen wij dan allen broederlijk te gemoet, gelijk wij dit nu en dan enkelen hunner mogten doen. - Waarom, hebben wij schier geklaagd, mogt een Ganganelli niet tien jaren later optreden om met een Jozef de tweede, met een Leopold gemeenschappelijk te arbeiden aan verbetering en herstel der oudere Zusterkerk! - Hoe hebben wij nogmaals zijnen naar onze schatting ontijdigen, treurigen dood beklaagd, dien gruwel door wien dan ook bewerkt! Was het waarachtig het feit van zekere orde; wie zou dan niet huiveren bij het bezien van het in dit opzigt mogelijk al te waar vignet van onzen Tijdspiegel, waar eenige mannen met die hand boven het hoofd op den achtergrond staan. Hebben enkelen op den voorgrond dan meer hunne beurt gehad en schuiven zij op die op den tweeden grond stonden; de Hemel verhoede, dat dit oprukken in volgorde voortga. Dan komen zij aan de beurt. - Maar wij verwachten iets beters, al is het dat wij ons vaderland ook eenigermate beschouwen als den kleineren post, dien men minder streng en ijverig zocht te innen zoo lang de zaken elders nog beter stonden; maar waarvoor men, na de verliezen elders en bij de dreigende insolventie zich nu meerdere moeite geeft. - Zij zullen Nederland niet hebben; maar zij kunnen woeling en onrust in Nederland aanstoken. En die schade zou reeds groot genoeg zijn.

Doch wij keeren tot het te beoordeelen werk terug. Het getuigt van de vlijt en de degelijkheid des door ons ook hooggeachten schrijvers, die lang een der Coryphaeën was op het gebied van Nederland's letterkunde en smaak. - Eene hoofdaanmerking is, dat hij ons Ganganelli te zeer gedetacheerd heeft voorgesteld. Deze is een dier mannen, die, om regt gezien te worden, ten minste met het bijwerk van hunnen tijd en omgevingen moeten worden geteekend. Wij kregen hier meer eene silhouët. Op bl. XVII der voorrede heeft de heer S.v.E evenwel opgegeven dat dit eenigermate in zijn plan lag. - Nog ééne aanmerking worde ons ten goede gehouden, dat wij namelijk vonden, dat ook die schets minder aus einem Gusz was, hetgeen wel door de wijze van bewerking zal zijn gekomen (bl. IV).

Het geheel hebben wij gelezen met meer dan wat men genoegen noemt. Wij vonden nieuws en onbekends wat de moeite loonde. Onze achting voor den waardigen, zeventigjarigen grijsaard is verhoogd, en met deelneming vernamen wij, dat dit werk eenigermate de vrucht was van langduriger ongesteldheid. Hij hebbe onzen dank en goede wenschen. Een otium cum dignitate, cum gaudio solatioque in litteris blijve nog lang zijn deel!

Mengelwerk.

Aan het hof - en op het land. (Niet vertaald.)
(*Vervolg en slot van bladz*. 47.)

II.
Op het land.

Het slot Felsheim, waar de vorstin eenigen tijd zou verblijven, was een oud stamgoed van het vorstelijk geslacht. Welke omkeeringen er ook hadden plaats gegrepen, hoe ook de vorsten van N. in de wisselingen der fortuin hadden gedeeld, welke veranderingen er ook onder de reeks van verschillende gebieders waren voorgevallen; het scheen alsof de geest des behouds over Felsheim had gewaakt. - Sedert het in het laatst der zeventiende eeuw door eene der vorstinnen-weduwen was betrokken en bewoond geweest, had het geene veranderingen ondergaan. De oude meubelen stonden er, zoo lang de tijd ze spaarde en hunne deugdzaamheid ze bestand maakte tegen de proef des schoonmakens, welke zij jaarlijks ondergingen. De post van rentmeester was sedert anderhalve eeuw van vaders op zonen overgegaan, gelijk ook de omliggende goederen meerendeels in gebruik waren bij de afstammelingen van hen, die ze eens hadden gepacht, en dit veelal volgens de oude pachtbrieven en op dezelfde voorwaarden, die eens waren vastgesteld. Ook wat zeden en leefwijs betreft, was er tot bijna den laatsten tijd toe in die meer afgelegen streek weinig afwijking van het voorouderlijke te bespeuren, zoodat men, bijaldien niet de geboorteen sterfregisters waren gevuld, en de eenvoudige gedenkteekenen op het kerkhof meerder geworden, zou hebben kunnen meenen, dat te midden van omkeeringen en omwentelingen, van voortgang, die evenwel niet altijd vooruitgang is, dáár het principe van stilstand heerschend was. - De grootmoeders hadden nog bijna geene andere weelde te gispen, dan dat de kleindochters hare kasten voor huisraad en linnen veel grooter en deze voller moesten hebben dan zij in hare dagen, en dat men te veel de eens ingevoerde gewoonte van koffijdrinken huldigde, tegen welke zij evenwel het minst van alle een afschaffingsgenootschap zouden hebben willen oprigten. - Het ‘toen vorstin Caroline nog op het kasteel woonde,’ dat vroeger eene epoque in Felsheim's geschiedenis maakte, begon echter reeds tot de Sagen te behooren, toen zich eensklaps het gerucht verspreidde, dat de regerende vorstin Felsheim zou betrekken, en men spoedig daarna een' intendant zag komen, die beval dat men in der ijl

de noodige herstellingen en schikkingen zou maken om een gedeelte van het kasteel in bewoonbaren staat te stellen. Men zag spoedig na wat nog dienst kon doen. Van zolder en prullenkamer kwam menig verschoven meubelstuk voor den dag, dat onder de opsierende hand der kunstenaars een zelfs prachtig voorkomen kreeg; de tapijten behangsels à la Gobelin werden hersteld, en zoo werd het oude slot volkomen à la renaissance ingerigt, en mogt inderdaad wedergeboren heeten. Park en tuin in den stijl van le Nôtre harmoniëerden daarmede, zoodat men bezwaarlijk eene plek zou vinden waar het antieke zoo praedomineerde, zonder de vaak criante mesalliance met de mode onzes tijds.

De vorstin kwam in den laten namiddag op het slot. En zij kon daartoe bezwaarlijk gunstiger tijdstip hebben uitgekozen. De trotsche, soms bijna sombere omstreken, de digte eiken- en beukenbosschen, die stout de kruin, die tijd en stormen had getart, opwaarts hieven, en die de stralen der zon geen doorgang gunden, alsof zij in hunne morne afgetrokkenheid geen vrolijkheid begeerden; de ernstige, heiligende stilte, voedden en verzachtten tevens den kommer die haar drukte. Die natuur had taal voor haar hart, terwijl het scheen alsof zij eene bezielde toeschouweres, eene vriendin was, die haar wederkeerig verstond. Moest zij lijden en klagen, dan, zulks gevoelde zij, kon zij dat dáár het best. Zij was als het kind, dat aan de borst der goede moeder natuur, smart en zorg der aarde klein zag worden; die natuur rigtte haar oog en hart naar Hem, die onder alle zorg steun, onder alle smarten heul en vertroosting heeft. Zoo was zij reeds kalmer en krachtiger, toen zij in de nabijheid kwam van het oude slot, welks hooge tinnen zich aan die zijde tusschen het hooger geboomte verscholen. - Eerst bij het inrijden der laan die derwaarts voerde kreeg zij eensklaps het gevaarte in 't oog, dat zich op den steilen heuveltop in al zijne grootheid, als een leenheer uit de middeneeuwen boven zijne vassalen en leenroerigen, boven het dorpje en de woningen aan diens voet verhief. Het gebouw had een statig, ernstig en grootsch voorkomen, waardoor het den naam van slot waardig werd, terwijl men thans slechts huizen en des noods paleizen weet te bouwen. En hoe gaarne beschouwde zij het als een gunstig voorteeken, dat zij het zag getooid door de avondzonnestralen, die voor haar oog, dat thans meest slechts sombere boschpartijen had aanschouwd, aan haar toekomstig verblijf een zoo vriendelijk voorkomen gaven. Zij uitte slechts haar wezenlijk gevoel toen zij, aan den voet des heuvels, door de oudsten uit het dorp met den schout en den rentmeester of slotbewaarder aan het hoofd verwelkomd, hunnen eerbiedigen, ofschoon eenigzins linkschen groet opgeruimd beantwoordde. Zij volgde de inspraak van haar hart, toen zij een paar kinderen uit de schooljeugd, die haar met bloemkransen te gemoet kwam, omhelsde. Het deed haar wèl, toen het grootste deel der dorpbewoners op het plein voor het slot een hartelijk ‘vivat’ bragten aan de moeder des lands.

En in die eerste gunstige indrukken vond niemand zich bedrogen. De eenigzins schuwe eerbied voor de vorstin werd weldra hoogachting, vertrouwen, ja, geestdrift voor hare persoon, toen zij op hare omwandelingen voor die hare hulp niet behoefden woorden der welwillendheid had, toen zij als een engel der liefde in huis en stulp trad waar geleden werd, toen zij altijd waardig aan de meest men-

schelijke gevoelens, die in het hofleven zoo misplaatst waren en zoo zelden aan het licht konden komen, vrijelijk toegaf. Maar niet overal vond zij zich door eene zoo gelukkige bevolking omgeven. Buiten het gebied van Felsheim was zij meermalen van treurige tooneelen getuige. De hoog opgevoerde huurprijzen, zware lasten, de verarming van velen, die dan ten drukkend bezwaar werden voor de meer gegoeden, kosten van bestuur, alles werkte mede om den welstand meer en meer te doen verachteren. De hooggeplaatste vrouw zag dáár voor het eerst hoe bezwaarvol veler leven was; zij aanschouwde bekrimpingen waarvan zij vroeger geen denkbeeld had, zij ontdekte voor het eerst hoe hooge waardij vaak weinige penningen voor den arme hadden; zij zag in hoe moeijelijk het werd om van het karige deel betrekkelijk veel af te staan. Zij moest aanschouwen hoe niet, maar enkelen leefden bij voedsel, dat weinig beter mogt heeten dan wat men het vee reikte, hoe krankheid en nood in al hunne vreesselijke zwaarte werden gevoeld; zij bemerkte hoe de mensch daardoor verdierlijkte. Zij zag in één woord de nachtzijde van het menschelijk bestaan, waarvan het hofleven de zenithstand der zon des uiterlijken geluks mogt heeten. Zij moest beseffen, hoe gelukkig het was, dat de zwaar arbeidende, luttel genietende volksklasse de weelde der grooten niet kende; maar dat het tevens wenschelijk was, dat de hooggeplaatste in de maatschappij beter wist, hoe in de lagere en laagste standen wordt geleefd. - Door eene stille, onzigtbare hand werd er hier aan eene gedreigde executie geen gevolg gegeven, elders ontving een nijvere en eerlijke arme ondersteuning. - Er werd zegen afgebeden, die niet uitblijven kan. De vorstin had in afzondering en eenzaamheid schooner avonduren dan soirée of bal ten hove schonk.

Zoo had zij eenige gelukkiger dagen doorgebragt, toen zij eenen brief van den vorst ontving, waarin hij zijn voornemen te kennen gaf om weldra Felsheim te bezoeken. Alleen de noodzakelijkheid om op een paar plaatsen onder weg te vertoeven, vertraagde zijne komst. Dezelfde renbode bragt haar een' in der haast geschreven billet van haren oom, waarin deze schreef:

‘De zaak is naar wensch afgeloopen. De gewezen Minister von Halm is vertrokken; zijne beschermelinge is op het punt van hem te volgen.’

Meer had de graaf von March niet geschreven, zoowel omdat het hem bij het overhaast vertrek des koeriers ontbrak aan tijd, als omdat hij het voegzamer en beter keurde, wanneer hij het verhaal van het voorgevallene aan den vorst overliet. Deze kwam weldra op Felsheim, en werd door de bewoners van het dorp reeds met meer staatsie en smaak ingehaald. Door de aanwijzingen van een' der bedienden voorgelicht, verrees er eene eerepoort, die met haren bonten tooi geen onaardig contrast vormde met den antieken toegang tot het kasteel. De begroeting des vorsten was minder linksch. De schout haperde niet, de kinderen zagen den ‘man der vorstin’ open in de oogen. Zelfs deed de rentmeester den heeren in de groote steden het aanbieden der sleutels van 's vorsten eigendom na, die dan ook genadiglijk werden aangenomen en terstond teruggegeven. Noode was de bevolking der streek terug te houden van het plan om eene tweede eereboog op te rigten voor de vorstin, en alzoo in den tegenwoordigen tijd zelfs een' anachronismus te begaan.

Deze ontving den vorst met eene blijdschap en een gevoel die van hare innige liefde jegens den gemaal getuigden. Het

was haar alsof hij haar op nieuw was hergeven. Felsheim met al zijne omgevingen kwam haar vriendelijker, schooner voor. Het was haar eene lust om den vorst op hare lievelingsplekjes te brengen, om hem de getroffene schikkingen in haar stil, huiselijk leven mede te deelen, om de woningen van sommige landlieden, welke zij had onderscheiden, met hem te bezoeken, om hem opmerkzaam te maken op deze en gene inrigting, welke zij ten nutte der dorpbewoners wilde daarstellen. Met toegevendheid en vaak met belangstelling hoorde haar gemaal hare opmerkingen, die alle van hare goede, voortreffelijke inborst getuigden, die hem dikwerf troffen en zaden werden van plannen, die meer dan het geluk van Felsheim alleen bedoelden. Hij deed harer introductie dan ook geen oneer aan, maar onderhield zich met de menschen, die hem op weinige uitzonderingen na met eenvoud en opregtheid te gemoet kwamen, zóó gemeenzaam en welwillend, zijne geheele houding jegens de vorstin droeg zóó den stempel der vertrouwelijkheid en was zoo ongekunsteld, dat men meermalen de naïve lofspraak vernam: ‘nou kiek, die groote sint je nog menske, 't is krek of 't ons luu woaren!’ Zij werden beminnelijker voor elkander, omdat zij jegens elkander meer natuurlijk en open waren. Het was in hun binnenste kalm; en helder, en vrolijk, als in de onberoerde, klare beek, spiegelde de wereld buiten hen zich af in hun gemoed. - Zelfs het misverstand en de misgrepen die plaats vonden, wanneer er het een of ander buiten den kring hunner weinige bedienden moest worden verrigt, gaf stof tot blijde, goedmoedige scherts, en kleine ontberingen en bezwaren verhoogden het genot.

Nu kwamen er brieven van den graaf von March, mede ten geleide van het ingezonden ontslag des exministers, waarin hij den vorst kennis gaf van den loop der regtszaak tegen diens neef en van de algemeene tevredenheid, ja blijdschap, waarmede het volk de mare van het gebeurde had vernomen. Behm had het der commissie tot onderzoek ligt gemaakt, en reeds was het vonnis van tepronkstelling en eenige jaren dwangarbeid tegen den jongen von Halm geslagen. Hij nam slechts de vrijheid om hem in de genade van Zijne Hoogheid aan te bevelen. In een vertrouwd ijk schrijven gaf hij den vorst kennis van de openingen, door den schuldige gedaan, en meldde hem het overhaast vertrek der Freule von Dann. De vorst verborg niets voor zijne gade. Zijn vertrouwen, zijne openheid waren inderdaad zijne beste pleitvoerders. Zij waren elkander daardoor slechts nader gevoerd. De vorst kon zelfs naauwelijks eenen lach bedwingen over de vrouwelijke scherpzinnigheid, toen zijne echtgenoote het als beter wilde beschouwd hebben, dat de freule een' korten tijd indruk op hem had gemaakt, ‘omdat zij zich immers anders noodeloos zou hebben bekommerd, en zij dan dwaas had gehandeld.’ Aan het dessert bragt de vorst haar eenen dronk toe ‘op hunne wijsheid voor de toekomst!’ Toen het hooge paar later alleen was, sprak de vorstin:

‘Het eenige, wat mij nu nog van de geheele zaak krenkt, is het lot van den man, die wel zijne straf heeft verdiend, maar met wiens lot ik toch begaan ben. Zoudt gij niets voor hem kunnen doen?’

‘Ik kan veel, ik kan bijna alles,’ was het antwoord, ‘maar de groote vraag is, of ik iets mag doen, of dit zelfs wel geraden zou wezen. De algemeene aandacht is op de zaak en haren afloop gevestigd. Het regt moet zijnen loop hebben!’

- Maar zou er dan werkelijk niets voor hem kunnen geschieden? vroeg nu de vorstin. De straf is vreesselijk en bijna wreed voor iemand, die eens in diezelfde stad schitterde. Ik zou wenschen dat er middel werd gevonden om hem dat openlijke ten minste te besparen.

- Ik heb daarover zelf reeds gedacht; maar noch onze oom, noch Behm schijnen er middel op te weten. Zij bepalen zich bij wensch en verzoek, maar zonder aan te duiden wat zij raadzaam keuren.

- Mij is iets voor den geest gekomen. Eene speculatie op den trots van onzen exminister. De naam, de diepere schande zijner familie is hem niet onverschillig. Hij is rijk. - Wanneer men de schade, welke zijn neef het land en particulieren heeft berokkend, eens opmaakte, en den ouden polste, of hij tot restitutie te bewegen was, en gij op grond daarvan het vonnis verzachttet?

- Waarachtig, riep nu de vorst uit, gij vrouwen hebt eene regtspleging en eene diplomatie op uwe eigene hand. Evenwel is er in uw plan mogelijk veel goeds en uitvoerlijks. De ergernis over den verdwenen schat is bij het algemeen toch nog grooter, dan wanneer niet alle letters in de wet worden gelezen. Onze wakkere stedehouder kan onder 's hands den voorslag doen aan den ouden graaf, en tevens laten doorschemeren, dat men aan de schering van het oude proces nog wel eens eene nieuwe kon knoopen, waarvan de inslag hem weinig zou bevallen. Ik denk evenwel niet, dat de patient door zulk eene bloedaftapping kalmer zal worden. - Ik kan ook aanvoeren, dat zijne ontzetting van den adelstand, die onvermijdelijk moet volgen, voor den schuldige reeds eene onteerende straf is. In plaats van den dwangarbeid zal ik vestingarrest stellen. Morgen nog zal ik mijn besluit aan den graaf von March zenden, maar met toevoeging, dat hij eerst het gerucht daarvan zich laat verspreiden, en hij naga welken indruk het verwekt, om er alleen in gunstig geval gebruik van te maken.

- Mag ik hem ook aan oom aanbevelen, dan zou ik zoo gaarne? Ach, ik ben gelukkig, en vind de gedachte aan het ongeluk van anderen zoo kwellend.

- Ik wil van uwe particuliere correspondentie niet weten. Maar ik zou het toch aardig vinden, dat ik onzen oom en den braven Behm eens duchtig kon doorhalen, dat zij een oog hadden toegedrukt, en u, omdat gij hun medepligtige zijt.

- Dan moet gij uwe eigene handen een proces aandoen, omdat gij de regter- op het oog van oom, en de linker- op dat van Behm hebt gelegd.

- Stil... sprak de vorst. Wij hebben ons plan immers straks zoo goed en billijk gekeurd. Geene chicanes, mijne omgekeerde generaal-fiskale! Het is wonder, dat gij niet ook reeds met een plan voor den dag komt om von Halm's restitutie te gebruiken.

- Dat plan maak ik reeds. Morgen heb ik het zeker, en dan deel ik het u mede, sprak de vorstin, terwijl zij half bevestigend, half dreigend den vinger ophief tegen den vorst.

Helder verrees den volgenden morgen de zon aan den hemel. Eene liefelijke koelte ruischte door de toppen van het bosch, dat Felsheim aan de eene zijde omgaf, en zweefde over de velden, die prijkten met geelwordend graan, of door de bloeijende boekweit als met eene zee van witte bloemen, die door den dauw iets zilverachtigs kregen, waren bedekt, terwijl hier en daar een akker vlas of weiden als groene linten en strik op het gewaad des aardrijks prijkten. Als veilig

verscholen zag men hier en daar een rood of rieten dak afstekend tusschen het gebladerte te voorschijn komen, terwijl aan den voet van den steilen heuvel het dorp lag, welks kerktoren als een bestendige tolk der waarheid ten hemel wees. Op eenigen afstand kronkelde de groote weg, waarop wagens en vee door de drijvers gevolgd aan het geheele landschap een levendiger voorkomen gaven, zich door de streek; terwijl enkele hooge wolkjes dezelfde punten beurtelings in het donker plaatsten, of straks daarna in vrolijke zonnepracht deden prijken. De vorstin was opgestaan van het ontbijt, en bij het aanschouwen van al de pracht die zich voor haar uitbreidde, neuriede zij:

O! wunderschön ist Gottes Erde,
Und werth darauf vergnügt zu sein!

toen de vorst de laatste der hem toegezondene depêches uit de hand legde, opstond, aan de zijde zijner gade trad en haar voorsloeg om heden den grand tour te maken van wel drie uren afstands, waarvan zij meermalen had gesproken.

Zij was daartoe gereed, en weldra waren de noodige bevelen gegeven en uitgevoerd. Twee calêches, waarvan de eerste voor den vorst en vorstin was bestemd, met appelschimmels bespannen, die schenen te verlangen naar beweging en krachtbetoon, en dit door hoefgetrappel en beten op het gebit aan den dag legden, waren eene korte poos de voorwerpen der bewondering van eenige Felsheimers en vooral van een' hoop kinderen, die vóór het schooluur nog even wenschten uit te joelen, totdat het hooge gezelschap zijne plaatsen had ingenomen, en onder knik en groet rondom in snellen draf wegreed. Het duurde evenwel niet lang of men had Felsheim's omstreken achter zich, en van lieverlede verdween het lagchende van het landschap. Wel was de natuur nog schoon en zelfs stouter, maar de velden waren minder goed bebouwd, de vrucht stond schraler, de hutten hadden een meer vervallen voorkomen, het gelaat der menschen die hun ontmoetten teekende meer den kommer en harden arbeid, ja, men zag er velen, wier kleeding haveloos mogt heeten en op wier aangezigten de ruwheid geteekend stond. Een en ander trof den vorst, en hij was eerst voornemens den schout van het naaste dorp daarover te onderhouden, toen hij een oud man op de spade geleund zag, waarschijnlijk om zich weinige oogenblikken rust te gunnen van den noesten arbeid. Hij beval het rijtuig stil te doen houden, en vroeg om een gesprek aan te knoopen den grijsaard naar den weg, en vervolgens naar zijnen toestand en dien zijner geburen.

Met de gewone wijdloopigheid, maar welke de vorst zich getroostte, gaf de man zich lucht in klagten over de immer verzwaarde opbrengsten, maakte vergelijkingen tusschen vroeger en nu, somde op hoeveel zij wat hun voedsel en verdere leefwijs betrof moesten ontberen, en eindigde zijn relaas met de eenvoudige maar ware opmerking, dat dit alles de menschen ontevreden maken, en het geslacht verzwakken moest; want dat men van grond en vee zelfs niet te wachten had, als er niet inkwam. Kijk, besloot hij, mijnheer is vast van het hof; maar zeg het dan den vorst eens, laat die het zelf komen zien; dan zal hij vast niet zeggen, dat wij het breed hebben. Nu kwam er een kind aan van misschien elf of twaalf jaren, dat, na den heer waarmede de oude sprak op hare wijze te hebben gegroet, een potje nederzette met het woord: grootvader, het is wat later geworden, maar ik had geen vuur en moest wat rijs zoeken. De vorst zag den maal-

tijd des armen. Het was eene zwartachtige brij, waarin eenige aardappelen te zien waren, een schraal, onoogelijk voedsel. - Ik dank, mijn kind! hoe gaat het? sprak de oude man en streek met de hand over 's meisjes hoofd. Willem was zoet, heette het nu, en ik heb wel eene handvol pennen gesneden. - De vorst keerde zich om. De oude meende, dat hij wilde vertrekken, en nam zijne muts af om zijn gebed te doen, en men had een oog van ijzer en een hart van steen moeten hebben, als dat gezigt niet had getroffen. - De vorst nam zijn' hoed af en kon slechts in stilte bidden, dat God hem mogt vergeven, dat hij zoo vaak het overvloedige had genoten zonder gedachte aan Hem en zonder dank.

- Dat is toch uwe dochter niet? vroeg de vorst, toen de grijsaard zijn gebed had geeindigd, maar toch nog niet begon te eten.

- Neen! was het antwoord, het is het kind van mijne Marij, mijne eenige dochter, die haren man spoedig volgde, en ik heb haar en haar broêrtje tot mij genomen. De grootvader strekte de stramme hand uit naar het meisje, en zij legde de hare er in, welke hij drukte. Daarin sprak schat van weemoed en liefde. Men zag dat hij aan zijne dochter dacht.

- Dat moet u zwaar vallen, oude man, om voor drie te werken.

- Als God de Heer mij maar gezond laat en Zijn' zegen geeft, en ik de kinderen maar zoover mag zien, dat zij er door kunnen, dan is het niets. Zij is van de school gekomen, en ik hoop dat zij nu bij Jansen's Berend zal komen om op de kinders te passen en te wieden, en dan zal het er met haar broêrtje zoo wat heen moeten sleuren. Als ik in den hof werk, kan hij in den kruiwagen bij mij zitten. Hij is eerst vierdehalf jaar, maar gaauw als water. Nu, de moeder was er ook eene met twee regterhanden.

De vorst was getroffen. Welke waarlijk groote opoffering! En toch eene van dien aard als in den geringen stand geene zeldzaamheden zijn. - Hij vroeg: - maar wat betaalt gij dan wel 's jaars?

- Ik breng wel vier daalders naar den ontvanger.

- En is dat dan zulk een last?

- Als men niet veel daalders heeft, is het zwaar genoeg. Ik heb ze nooit bijeen, dan wanneer ik landpacht moet betalen van dit stuk gronds, als ik mijne rogge pas heb verkocht. Vier daalders meer of minder is een zwijn en hoenders meer of minder, en dat is veel voor menschen als wij.

De vorstin had dit gesprek met belangstelling aangehoord, en den indruk daarvan op den vorst gadegeslagen. Toen hg weder in het rijtuig was geslapt, reden zij een' tijdlang zwijgend voort, totdat hij eindelijk zeide: - zoo had ik het mij nooit voorgesteld. - Als het kan, moet daarin redres komen.

- Gij hebt nog verreweg niet het ergste gezien. Ik heb vernomen van tooneelen, waarbij het hart wegkrimpt, en men waarlijk bang zou worden, dat geduld en lijdzaamheid eindelijk voor wrevel en wanhoop plaats konden maken. Ik heb, sedert ik er kennis van droeg, dikwerf onzen overvloed niet kunnen genieten. Zouden wij niet iets en mogelijk veel voor die menschen kunnen doen? En nu zal ik u ook mijn plan met de restitutie van von Halm mededeelen. Laat die strekken om de hoofdelijke belasting der geringeren, hetzij geheel of gedeeltelijk te voldoen, zoover deze daartoe kan strekken. Dat gebruik van die gelden zal zeker algemeen worden gebillijkt. En dat wij ook offers brengen die ten minste onzen goeden wil

doen blijken om tot verligting van den algemeenen nood het onze te doen. Gaan wij voor, dat geeft het regt om ook van anderen opofferingen te vorderen. Ik heb nooit beter dan nu geweten, dat luister en pracht zoo weinig wezenlijk genot schenken, zoo weinig afdoen tot regt levensgeluk. Wij kunnen veel missen en toch veel overhouden.

Welwillend hervatte nu de vorst: - mijne lieve, dat is een punt van staathuishoudkunde, dat zich niet met één woord uitmaken, met ééne pennestreek beslissen laat. Onze pracht en weelde heeft ook hare goede zijde, en is zelfs noodig in de maatschappij. Te veel doen is steeds schadelijk, ook bij het besparen. Ik wil echter vernemen wat er te verhelpen is, en ben niet onwillig tot opofferingen. Met de restitutie van von Halm hoop ik uwen wensch te verwezenlijken.

De vorst stond er op, dat men tot B. zou doorrijden, en bij de aankomst bleek het, dat hij daarvoor zijne redenen had. Zij vonden er den Graaf von March, dien de vorst derwaarts had bescheiden met het plan dat zij beide naar de hoofdstad zouden terugkeeren. Waar men over de vermoedelijke beschikking des vorsten ten opzigte van de behandeling der zaak van den jongen von Halm had gesproken, droeg die de goedkeuring der meesten weg. Hij weifelde dan ook niet om van de wijziging van het vonnis door den vorst gebruik te maken. Het gebeurde had schoone hoop in de harten des N... schen volks doen opgaan, men verlangde 's vorsten terugkomst.

De vorstin begreep dat de pligt de eerste stem moest hebben, en zij onderwierp zich aan de noodzakelijkheid om alleen naar Felsheim terug te keeren, waar zij nog eenigen tijd zou vertoeven. Bij hare tehuiskomst zag zij andermaal het slot beschenen door de avondzonnestralen, die haar bij hare eerste reis derwaarts zoo *de bon augure* waren voorgekomen. En thans durfde zij, nadat er reeds zooveel was opgeklaard, op nog beter hopen. Toen zij alleen een boerenhuis voorbijreed, bij welks bewoners zij nu en dan was ingekeerd en eens eenige vruchten had genuttigd, vroeg de bejaarde landman: - Moeder, waar hebt gij onzen vader gelaten?

- Hij wil voor u waken en werken, was het antwoord.

Een hartelijk: - God zegene hem daarbij! - volgde er op.

De vorstin bragt nog eenige stille, genoegelijke weken op Felsheim door. En toen zij het verliet, waren veler harten zwaar en veler oogen vochtig. De vorstin was, hoewel blijmoedig, ook aangedaan. Maar hoop en vreugde teekenden zich op de aangezigten, toen zij bij haren afscheidsgroet voegde: - Tot het volgende jaar, als het Gode behaagt!

Teekenen des tijds.

I.
Couranten-lezen.

Wij zouden u meer dan één' onzer vrienden kunnen noemen, die diep en schier dood ongelukkig zouden zijn, als zij niet op het vastbestemde uur de verschillende dagbladen onder de oogen kregen, en dit gedrukte dagelijksch brood uit de han-

den van den courantenjongen ontvingen. Ja, zij bidden onophoudelijk: ‘Heer, geef ons toch iets nieuws, weder iets nieuws! altijd iets nieuws!’ Hunne teleurstelling is al te groot om te beschrijven, als wegens sneeuwjagt en ijsgang, de zoogenaamde ‘papieren’ zijn uitgebleven, en de brandende dorst niet kan gelescht worden. Een echt courantenlezer is een man des tijds; een steun voor het koffijhuis, een geschiedkundige van zijnen leeftijd, waar hij de ebbe en vloed der gebeurtenissen zoo naauwkeurig mede berekent, dat hij als levende kronijk onbetaalbaar is. Jaren, waarin veel gerevolutionneerd, onttroond, gekroond, belegerd, geschoten, gesabeld wordt, waar ten minste een half dozijn ministeriën over hoop raken, en eenige vorsten verjaagd of teruggeroepen worden, zulke dierbare jaren voor den courantendrukker en courantenlezer, zouden schier, wanneer men slechts durfde, openlijk van den hemel afgebeden worden, om toch het eentoonige leven te variëeren. Het onverdeeld genot, dat de brave vriend geniet, waar bij des morgens of des namiddags het nog versche, naar de drukpers riekende, het klamme dagblad, voor het eerst aangrijpt, zich geheel zet met lijf en ziel om het nieuwste nieuws te lezen, de; groote, beslissende phasen des tijds: dat genot is even onbeperkt als onbeschrijfelijk. Wij kennen eenen mensch, die in het morgenuur de noodzakelijke verrigtingen: het scheren, wasschen, kammen, zekerlijk zoude vergeten, waar het gewigtige dagblad hem toelonkt; ja welligt zoude eene nog veel dringender bezig heid, het verheugend bewijs eener gelukkige spijsvertering, geheel achterwege blijven, als de omineuse, alles bedwingende, vliegende folio-bladen, juist dàn verschenen, waar men tot die gewigtige werkzaamheid werd geroepen. - Wij kennen een' groot politicus, dien de dorst naar de wetenschap van den dag, met het dagblad in de hand, naar de afgezonderde, eenzame plaats der verhevene overpeinzing heenjaagt, en die hier (de verstandige lezer verstaat ons) twee vliegen met één klap slaat.

Het is onbarmhartig, onmenschelijk, derhalve ongeoorloofd, om den overgelukkigen dagbladverslinder, dezen Minotaurus van onze dagen, te storen, als hij de eerste kolom naauwelijks heeft doorgewerkt, en de wijde wereld (die bij onze waarde Haarlemmer altijd bij Turin aanvangt) rondreist, en eindelijk weder behouden te huis komt, geheel onder aan den voet van de laatste kolom bij de heeren Enschedé, te Haarlem. En voorwaar! gij, die dit diepzinnig vertoog leest, beken het met de hand op het hart: 't is geene kleinigheid, om binnen den tijd van een kwartier uurs, de geheimen der kabinetten te kennen, de rijksvergadering te bereiken, de stemmen voor en tegen te tellen, de koningen door den mond hunner ministers te hooren spreken, de steden, in vredestijd, toch in staat van beleg te zien, de clubs binnen te treden, de banketten bij te wonen, de nota's te lezen, de geheele wereld als in onze regterhand, op een paar bladen voor ons te hebben. Ik beweer dat zoo iets zelfs voor geene dichterlijke beschrijving vatbaar is, en alleen om die reden aan vader Coster een half dozijn standbeelden moest opgerigt worden. - Courantenlezers zijn bovendien, het kan niet anders, menschen van wijsgeerigen en diepdenkenden aard. Zien zij niet alle dagen huns levens, hoe de ijdelheid van al het ondermaansche aan alle vleesch gepredikt wordt? Leeren zij niet met eene onnavolgbare staatkundige scherpzinnigheid vorsten- en volkenbelang onderschei-

den, oorzaak en gevolg verbinden, de weegschaal van het regt waarderen? Werpen zij niet, als bezielde profeten, den vasten blik in de toekomst? Ja ligt er in de couranten-lectuur en-litteratuur, ook niet iets van het Platonische '*το θειου*' het goddelijke, het vooruitziende? Indien ge dus, nog eens herdenkende aan het jaar 1848, van waar ge nog, buiten uwe in rekening gebragte zonden, ook uwe onbetaalde rekeningen verwacht, indien ge daaraan herdenkt, dan ware er reeds eene schelklinkende ode, vol gloeijenden dank te vervaardigen, in betrekking tot al het onschatbare, onverwachte, ziel en hart doorhuiverende genot, dat de couranten en de extra-couranten u en zoo velen hebben medegedeeld. - Gevoelt ge het niet diep, onuitsprekelijk diep, hoevele stille, altijd klimmende genietingen, gij, ongevoelig menschelijk wezen! alleen aan uwe nieuwsgierigheid, aan uwen courantenhonger verschuldigd zijt, en als ge u niet schaamdet voor uzelven, voor uwe huisgenooten, voor uw fatsoen. - gij zoudet met zacht fluisterende stem, half biddend, half verwachtend, ons hier in het oor zeggen: 'O! als we nog eens zulke acht maandjes beleefden als deze laatste, o, dan.... dan...'

Zwijg maar, dagbladogre! of wij zullen u....

II.
Presidenten.

Een zonderling soort van lieden, deze presidenten! maar welke opklimming, als wij gedenken aan den eerzamen voorzitter van eene kleine boeren-gemeente of kerkeraad, en aan den voorzitter der Amerikaansche of Fransche republiek! beide dragen toch dezelfde titulatuur. Het woord is, zoo als zoovele woorden en menschen, tamelijk vreemd en inconsequent. In het begrip en de voorstelling, voor-*zitter*, ligt iets dat kalmte, deftigheid, bedaardheid aanduidt. Men denkt daarbij aan een man, een heer, een heer-man of manheer, gewoonlijk in het zwart, met een' witte das om den hals, die zit, en dus rust op een bijzonder grooten stoel, voor zich een lessenaar met papier, en ook eenige of vele menschen of mannen, aan lange tafels of in groote zalen, benevens een hamer, soms komen er in ons lief, vreedzaam vaderland hier en daar, nevens den voorzitter, een pijp met een dopje, een kop thee bij, alles symbool van rust, kalmte en vrede. Hieruit blijkt, hoe geheel onjuist het woord *voorzitter* op een president, die aan het hoofd eener reeds eenigzins bejaarde of nog zeer jeugdige republiek geplaatst is, kan worden toegepast; 't is hier geen zitten, geen voorzitten, maar beter voor-*staan*, voor-*spreken*, dikwerf voor-*vliegen*, voor-*vechten*, ook wel eens voor-*spelen*. Een president is ten minste een voor-*stander*, wanneer hij de andere, daar genoemde eigenschappen nog niet bezit, het grondbegrip van *voor*, voorop, vooraan, dat behoort er bij. De Latijnen zeggen zoojuist en onvertaalbaar: *is qui praeest* - hij die voor *is*, waarom mogen wij van hem niet zeggen: een voor-wezer? De waarde ouden, die niet in alles onsterfelijk waren, ook niet in hunne regeringsvormen, hebben onze presidenten niet gekend of niet willen kennen; bij hen erkennen wij de Imperatoren, Consuls, de dictators, de triumviri, de driemannen, of iets lager de tribunen; maar, voorzitters van een staat waren hun vreemd, en toch zal hier het kind wel hetzelfde zijn met twee namen. Octavianus, Antonius en Lepidus zouden als Romeinsche presidenten kunnen be-

groet worden, met de noodige wijzigingen, wel te verstaan; de arenden die toen vlogen waren van een ander allooi, dan het tamme dier waarmede de hedendaagsche dictator-president van Frankrijk zijne verongelukte landing beproefde, en de vlieger-arend (geen cerf- maar aiglevolant), waarmede een stemgeregtigde den nieuwen president, in December 1.1. bedacht, is een waardig broêrtje van den eerstgenoemde. - Naar het ons toeschijnt, bestaat er eenig verschil en eenige overeenkomst tusschen de twee thans erkende republikeinsche voorzitters, dezen in Europa, genen in Amerika; zij hebben beide hun compliment gemaakt aan het stemgeregtigde volk; ginds aan de Yankee's, hier aan de barricade-mannen, zij hebben beide in die mate geprospereerd, dat ze nu vooreerst bezorgd zijn, een praesidialen staat en toon mogen en moeten voeren, met het geannexeerde lief en leed. Hôtels, lijfgarde, ministers, onderworpen dagbladen-redacteurs, jaarlijksche inkomsten, uniformen (?); daarenboven de gedurige kritiek der anti-presidiale cotterie, die met pen, letter en mond, en met het grof geschut der clubs, den president op zijn prachtigen voorzitterstoel, somtijds eene kleine aard-stoel-beving doet gevoelen, waarom wij het aanvaarden van een republikeinsch presidium niet eens een gezegenden *stoel-gang* zouden durven noemen. Hoeveel meer dit alles op den heer burger-president der Fransche republiek toepasselijk is, dan op den tijdelijken bestuurder der Vereenigde Staten, behoeft geen betoog. 't Is en blijft steeds zonderling, dat het staatkundig voorzitterschap zich onder zulke verschillende, eigenaardige vormen in de geschiedenis vertoont. Hier heet de president van een volk een Schach, dáár Groote Heer, ginds een Czaar, dáár keizer, koning, hertog, of, zoo als wij nu hebben te verwachten op 's werelds tooneel, een Rijksvorst, die zoovele landen (alles echter pro formâ) onder de armen bij elkaâr pakt als hij dragen kan, en daarmede belast op een soort van idealen troon getild wordt, nog hijgende van die klimpartij - een dergelijke rijksvorst is dan wel een volkspresident der presidenten. 't Is al verder bedenkelijk, als het volk zelf het praesidium wil op zich nemen, en den praesidialen hamer, deze is de schepter, bemagtigt, het notulenboek, de wetten, verscheurt, en het waagt om den praesidialen stoel, den troon, te bezitten, of te verbranden. Het volk is op den duur evenmin geneigd als geschikt om president te spelen. Als de aangehitste scharen uitgeraasd hebben, en weder tot bedaren komen, moet het weder op den ouden voet, en de oude verbrokene hamer wordt aan elkaâr gelapt, en aan een der concurrenten overgeleverd; want dat er evenals naar vette geldige ambten, posten, gemeentelijke en stedelijke, turfdragers- en marktmeestersbetrekking, concurrentie bestaat om een volkspresident te worden, ligt in den aard der zaak. Als men voor het oogenblik niets te winnen en niets te verliezen heeft, is een presidentpostje een aardig commissarisplaatsje aan een bezocht, druk veer, waar men zich, faute de mieux, vooreerst mede kan behelpen. Gaat het praesidium ten einde, breekt de stoel en de hamer alweêr, heet het op nieuw: Lieve vriend! abmarschirt! dan heeft de veruitziende president, zoo als men zegt, reeds zijne beurs gemaakt, dat wil zeggen: niet zoo zeer gemaakt, want die was reeds gereed en gemaakt, toen de concurrentie begon, maar hij heeft die *gevuld*, en steekt nu, alzoo wel bezorgd, naar Engeland of Amerika over, om aldaar een weinig te rusten, te mokken,

te morren, maar intusschen scherp toe te zien, wat er nu verder met den stoel en den hamer gebeuren zal.

III.
De paus.

Wij beginnen, bij de overpeinzing van den geestelijken en wereldlijken monarch, met de verzekering, dat wij persoonlijk niets tegen den vader der kerk hebben, en ten bewijze daarvan onze afkeuring dadelijk niet verbergen, maar openhartig uitspreken in betrekking tot zekere apothekers-advertentiën, die niet schroomden om in het wintersaizoen eerst den Bisschop aan te bevelen, later den Kardinaal, eindelijk den Paus; een climax, die ten minste hoogst ongepast was - men had zich bij den Kardinaal moeten bepalen. - Een allezins merkwaardig verschijnsel is in onze dagen een onttroonde, een vlugtende Paus; een gevangen Paus is minder ongewoon, en men weet, waartoe de Corsicaan, eenige tientallen jaren geleden, heeft durven overgaan, toen hij, die met kroonen speelde, den Heiligen Vader zeer ernstig beduidde, om hem de kroon op het hoofd te zetten. - Wij kennen geen enkelen persoon in geheel Europa, wiens toestand of positie zoo hoogst netelig is, dan die van den doorluchtigen gast te Gaëta. Van de eene zijde een wereldlijk vorst, die met ministers en raadslieden, nolens volens moet op- en nedergaan, die een volk moet regeren, dat zeer weinig naar de teugels luistert: een paard verbazend hard in den bek; van de andere zijde een erkend, en plegtig gewijd, behoorlijk verkozen geestelijk opperhoofd, die het scheepje van Petrus bestiert, en wien de suprematie over eenige millioenen zielen is toegedeeld. Hoedanig deze twee waardigheden in één persoon, zonder botsing, en een altoosdurend conflict kunnen gepaard gaan, is moeijelijk te begrijpen; want indien de Heilige Vader werkelijk én de zielen én de ligchamen tegelijk regeert, is de hem opgedragene taak zeker boven alle menschelijk vermogen, aangezien hij reeds meer dan genoeg te doen heeft, met alleen de ligchamen, of alleen de zielen te besturen, en dit vereenigd regiment ten minste een dubbel menschelijk persoon, een' Doppelgänger vereischt. Wij gelooven niet, dat men met eenig regt aan den altoos krachtigen Pio Nono, de geheele driedubbele kroon mag ontnemen - men neme een derde weg. - De dubbele geestelijke kroon (hemel en hel) blijve ongedeerd! Waarom? Wij willen, als verdraagzame Protestanten, niet gaarne zien, dat men de geestelijke, noem ze, als ge wilt, de Bisschoppelijke waardigheid, met de vorstelijke waardigheid terzelfder ure vergruizele. Kan en mag en moet de *vorst* Pius IX niet meer regeren: hij kan en mag daarom, voor het *geestelijk* heil der kerk, aan wier hoofd hij staat, de zuiver geestelijke en minder stoffelijke belangen waarnemen. Is het dan eene staatkundige dwaasheid, en een diplomatisch hors d'oeuvre, als wij eens wenschten dat er een fiksch, dapper, standvastig, resoluut man - maak er een dictator, een consul, een president van, als ge het volstrekt wilt - den kerkelijken vorstenstaat bestuurt, en de geestelijke, zuiver geestelijke Paus, naast en met hem, als *Minister* van *Katholieke eeredienst*, zijne oude portefeuille opnam, en daardoor meer op zijne plaats bleef, met twee derde en wel niet het minste deel der oude kroonen. - Lezers! 't is slechts

een voorslag, die welligt op het aanstaande congres te Brussel (of te Madrid) ter tafel zoude kunnen komen; voor gebrek aan concurrenten zoude men wel niet behoeven te vreezen, aangezien het hulpvaardige Oostenrijk wel dezen of genen Romeinschen president in petto zal hebben, om aan den, wat al te grof behandelden Pio Nono, is het juist niet het hart, dan toch de hand en het zwaard te bieden.

IV.
De staat van beleg.

Wij en velen met ons, hebben sedert eenige maanden, geheel andere en nieuwe denkbeelden verkregen aangaande den staat van beleg eener stad. Vroeger meenden wij in onze onnoozelheid, dat hier alleen gedacht kon worden aan vestingen, aan redouten, aan versterkte muren, aan verdedigen van binnen, aan aanvallen van builen, aan loopgraven, capitulatie, en wat er meer in oorlogstijden bij behoort; maar de zaak is veranderd. - Men heeft - en wel zeker niet zonder goede reden - een stad en meerdere steden, die volstrekt door geene vijanden werd verdedigd, op eenmaal in staat van beleg verklaard, en daardoor het schoone ambt der militaire genie op eene ongehoorde wijze gedegradeerd. Men heeft de stad hier en daar, op eenmaal, zonder dat er veel geschoten was, in staat van beleg gezet, en daarmede, wij willen dit nu vooreerst niet tegenspreken, veel bloed gespaard. De maatregel is zeker wel wat forsch en abrupt, en overtuigde ons, dat de monarchale magt, eindelijk, ten langen leste, moet gevonden worden en gehandhaafd blijft in de argumenten der kanonnen en bajonetten, in mannen met knevels, die vast in het gelid staan, en niet beven voor den kruiddamp. - Deze nieuwe taktiek om steden, die *niet* belegerd zijn, *toch* in staat van beleg te stellen, behoort, als eene uitsluitend kenmerkende wetenschap, aan het nu zalige jaar, wijlen 1848. Wij hadden somtijds om den wille der vorsten, die de afgesprokene partij namen om zich even te absenteren, gewenscht, dat zij geheele provinciën of landen, op eenmaal mede in staat van beleg hadden kunnen stellen: nu was het altijd een halve maatregel; alsdan ware dezelve meer *durchgreifend* geweest; want als in vorige eeuwen geheele landen onder het Interdict van den Paus lagen, waarom zoude men ook eenige provinciën niet evenzoo op eens in staat van beleg kunnen stellen? Men had zoo iets ten minste wel eens kunnen beproeven. - Groote voordeelen zijn er aan deze nieuwe taktiek verbonden; want, waar men eene volkrijke, eenigzins balsturige, gistende stad, alzoo op eenmaal muilbandt, en de commanderende generaal, als een humane hondenslager, met het opgeheven zwaard, het kwade, grommende beest bedreigt, worden tevens - dit behoort bij een ordentelijken, behoorlijken staat van beleg - de drukpers en de dagbladen, de geheele onhandelbaar gewordene publieke opinie, almede in staat van beleg gesteld; en dat is wel niet het geringste nut van deze strategie der negentiende eeuw. Men heeft niet slechts de boosaardige barricademannen, maar ook de publieke opiniemannen belegerd, en laat het militaire Interdict zoo lang op menschen, huizen, vergaderzalen en clubs rusten, totdat de bandelooze lieden vooreerst van hun werk afzien; daarom was het merkwaardig, dat de alles belegerende veldheer von Wrangel, te Berlijn, bij de stemming der bur-

gers aldaar, hen verbood, om in de vergaderzalen over de politiek te *spreken*; stemmen, wel te verstaan, *zonder stem*, alleen met het briefje in de hand, dàt was geoorloofd, maar de eigenlijke hoorbare stem bij de onergerlijke stemming der handen te laten vernemen, dàt duldde de staat van beleg niet. Zoo komt er voor de generaals en chef in het vervolg een nieuwe heidenloopbaan te voorschijn, die de revolutiekoorts hun opent, en die voormaals voor hen gesloten was. - Als de bevolking der steden, zoo iet of wat van regten, en eischen, van barricaden spreekt of mompelt, snelt de belegeraar aan, belegert, overwint altijd, muilbandt de stad in een ommezien - en heeft dan toch ook een veld- of een stads-togt gemaakt - alles met minder gevaar voor lijf en leven, en alleenlijk tegenover eenige benden wilde knapen. - Wij behoeven dus dezen maatregel, zoo hoogst merkwaardig, den vorsten niet verder in het breede aan te bevelen. Blijft het langer zoo gisten in Europa, dan ware het wenschelijk dat de gekroonde hoofden in ons werelddeel, hoe eer hoe beter, gansch Europa, voor ten minste tien jaren achtereen, vooreerst, in permanenten staat van beleg verklaarden, en intusschen een congres hielden om de zaak verder te regelen, zonder altijd te adjourneren.

V.
Profeten-dichters.

Eene eigenaardige nuance der Muzenzonen is immers deze, dat zij tevens eene zeer intieme connectie met de toekomst hebben aangeknoopt, en vader Apollo in de voetstappen van Jodocus Meijer of v.d. Lee begint te treden. Een zekere clairvoyance is den hedendaagschen dichter niet te ontstrijden, zoo als de Delphische en Dodonische orakels op de tijden die komen zouden anticipeerden. Men moest om die reden de heeren Muzenzonen, die er rond voor uitkomen, dat zij beter dan wij, nuchteren proza-menschen, vooruitzien wat er in de duistere diepte der toekomst wordt voorbereid, tot belangrijke proefnemingen engageeren. Waar de poëtische manie hen overweldigt, en de gordijn der toekomst voor hunne oogen wordt weggeschoven, ware het raadzaam, om hen alsdan, 't zij met gewapende of policiemagt des noods uit hun bed op te ligten, en dadelijk in den ministerraad te plaatsen, of wel in den woeligen effectenhoek, opdat er in het staatkundige of financiëele bij tijds werd voorzien. - Somtijds heeft men gemeend te ontdekken - maar 't was toch, hopen wij, bedrog, - dat deze profetiën op rijm, en in de behoorlijke maat, in een zeker zijdelingsch verband stonden tot de eigene religieuse of politieke beginselen en kleur van den dichter, en dat hij alzoo eenigzins eenzijdig profeteerde, ja zelfs in zoo verre dat hij zijnen wensch, zijn verlangen als algemeene voorspelling inkleedde, en niet schroomde, om zich als waarborg daarvoor op dichterlijke inspiratie te beroepen; daarom komt de vraag weder terug, in hoeverre een echt Muzenzoon, in de oogenblikken der hoogste geestverrukking, al of niet nog als mensch, of als profeet kan en mag beschouwd worden. Het is wel bekend dat de echte, degelijke, de gelegitimeerde profeten, hunne voorzegging, als vorm van dichterlijke heelden, van gezigten enz. mededeelden. Onze dichters handelen omgekeerd, en maken eerst de rijmklanken gereed, en brengen er dan eenige fragmenten der toekomst

in. - Het zoude merkwaardig genoeg zijn, als men aan twee Parnas-beklimmers, waarvan de een streng monarchaal, behoudend, de ander bepaald republikeinsch en liberaal was, hetzelfde thema ter behandeling wilde opgeven, b.v. de toekomst der staten; hoe zouden ze elk op hunne wijze de profetische trompet aan de lippen zetten, en ieder zijn beginsel patrocineren, en zijne toekomst vooruit bezingen. - Hier denken we ongevoelig aan vader Cats, die onder het legio lang vergeten spreekwoorden, ook dit heeft opgenomen: ‘Een elck vindt syn Grietje mooy, al is se ook nogh soo begrommeld.’

VI.
Goud.

Californië! Californië! - Wat Athene was onder Pericles voor de beschaving, wat Rome werd voor de hiërarchie, wat Jeruzalem en Palestina waren voor de kruisridders, dat is en werd sedert weinige maanden dit allerdierbaarst deel der noordelijke nieuwe wereld; de goudbeddingen, de brokken ligt- en donker gele erts, de aanstaande Louisd'ors, Guinjes en Willempjes, nog in *puris naturalibus*, en dat alles maar, zooals men zegt, om te grijpen! O, lieve menschen! 't is een gezegend tegenwigt tegen de revolutie-koorts en tegen de executiën der belegerde steden Weenen en Berlijn, en die van den rijks-vertegenwoordiger Blum. Daarom de oogen naar Californië heengewend, vorsten en volken, vooral die vorsten, die liever als muntmeesters dan als meesters- scherpregters op de rolle der historie wenschen te figureren; die hunne namen liever met goud en zilver, dan met bloed aanschrijven, waar zij na geëxpireerden regeringstijd de quitantie onderteekenen en die aan den Allerhoogste afgeven. Goud! Goud!! rivieren vol goud!! O, waarom ligt Californië zoo verre af? Waarom zijn de laatste stoomschepen nog niet in werking, die, even als de Leeghwaters, ons altijd nog teleurstellen? Waarom is er niet dadelijk eene deputatie of commissie door Amsterdamsche, Rotterdamsche, of Haagsche notabelen, per zeil- en stoomschip naar Californië heengezonden, om mede te grabbelen? Wij zien reeds in dichterlijke geestverrukking (er komt profetie in de druppels van onzen inktkoker, nu wij daaraan gedenken), wij zien reeds hoe de aansnellende commissiën - juist zooals de kinderen op den avond voor St. Nicolaas naar de uitgestrooide suikerwerken grijpen, en op den grond kruipen, joelen en woelen - zich op de goudbeddingen heenwerpen en de zakken vullen. O, Californië! wie had ooit gedacht, dat ge zulk eene eerste plaats in de nieuwe uitgaven der aardrijkskundige handboeken zoudt innemen? Wij verzoeken, als het niet te laat of te vroeg is, wij verzoeken met allen nadruk aan de redactie van den Tijdspiegel, of wanneer die zelve misschien ook reeds naar het goudland is afgereisd, dan aan den heer Fuhri, om dit afgedrukte blad, zoo versch en klam van de pers, als het nog eerst gezegeld en gestempeld is, dadelijk naar het ministerie van Financiën te verzenden, en het Gouvernement opmerkzaam te maken op de schoone gelegenheid, die zich thans aanbiedt, om het dreigend *te kort* te dekken. Wanneer immers de heeren militaire ambtenaren, die weldra op non-activiteit, ter algemeene bezuiniging, zullen moeten worden gesteld, zich ten spoedigste reisvaardig maakten, uitgerust met de noodige aanbevelingen

Een colonel in Californie, die revue houdt over de toepen.

De gouverneur-generaal van Californie in eene delicate positie.

Wat geluk! een aardappel! - Drommels, ik ben bedrogen, 't is goud.’

‘Ja, waarde neef, toen ik vertrok had ik een millioen; maar de kapitein moest anderhalf millioen voor de terugreis hebben, zoodat ik thans niets meer bezit dan *f* 500,000 schuld.’

aan de heeren Californiërs, en dan regelregt naar de goudrivieren, gewapend niet zoo als voorheen met epauletten en acten, maar met stevige, groote, molenaarszakken. O, welligt kwame de Cerberus-leening ons niet weder aanblaffen, welligt was er goud genoeg om het budget te redden, eer deze drenkeling den laatsten adem uitblaast, onaangezien de kunstmiddelen, de wrijvingen, de aanstaande geweldige klisma's der twee zeer splinternieuwe kamers, of, waarom niet weder eens gestemd? - wij verstaan in Nederland die groote kunst thans mede in den grond - weder gestemd, om uit onze vertegen woordigers wederom eenigen te kiezen, die te Californië onze belangen belangeloos vertegenwoordigen. Waarom niet aan hen, als ze behoorlijk zijn gestemd, eenige honderdtallen reisvaardige landverhuizers toegevoegd, bepaaldelijk van de Gereformeerd-Afgescheidene gemeente; want deze zijn vrome, ongeloofelijk naauwgezette, meer dan doodeerlijke, Christelijke broeders, om het goud zoo spoedig mogelijk opterapen, en er dan eenige cargasoenen *viâ rectâ*, naar de Utrechtsche munt te zenden; als wij dat beleven, en wij gelooven dat onze verstandige Minister van Financiën er reeds op bedacht was, dan zal de heer Vrolik te Utrecht nog wel op eenen geheel anderen toon schrijven over den *gouden* en *zilveren Standerd*, dat verzekeren wij u!

Vaartwel, waarde lezers, en verwacht weder, als het tijd is, Teekenen van den Tijd, van uwen

welmeenenden vriend,
Spiritus Asper en *Lenis*.

Brievenbus.

VII.
Brief aan den heer Mastigoon over eene dame, die als dilettant-recensente is opgetreden.

Mijnheer! Ik heb de eer niet u te kennen en desonaangezien bestaat er tusschen ons eene zekere soort van verwantschap: *Gij* hebt een transponerend-recenserend nichtje, en *ik* ben met eene dito dito zuster begaafd. *Uwe* Anna-Maria maakte het u, met den *Muzen-Almanak-Vergeet-mij-niet*, lastig, en *mijne* Christine (die, helaas! uw' brief, in *de Tijdspiegel* gelezen heeft) plaagde mij met den *Almanak voor het schoone en goede*. Ik wil het u mededeelen, ware het maar alleen om u te doen zien, dat gij een' lotgenoot hebt; dit toch, zegt men, is voor lijders altijd eenigzins troostrijk. Dan, ter zake!

Met een peinzend gezigt en den geopenden Almanak voornoemd in de hand naderde zij mij en vroeg:

Zeg mij eens, Karel! Wat is '*de Kunst der Toekomst*?' Voor eenige jaren verscheen er een boekje, onder den titel: *l'art de mettre sa cravatte*, en dadelijk begreep een ieder welke *kunst* er bedoeld werd; maar nu hier? Is dat eene *kunst*, die nu nog niet gevonden is, zooals b.v. het goud maken? of is het eene *kunst*, die alléén aan de *toekomst* toebehoort en door haar zal uitgevonden en aan 't licht gebragt worden?

Ik wilde er mij afmaken, en zeide daarom stoutweg, het gedicht even inziende: 'Hoe

kunt ge dat vragen? die kunst der toekomst is: '*Één harmony*,' die driemalen eene '*hooge*' en eens een '*gouden* harmonij' genoemd wordt.

Ja, dat zie ik ook, zeide Christine; maar, wat er met die *hooge* en *gouden harmony* gebeuren moet, is mij niet helder, Karel! Zie, ik meende, dat men, met het woord *toekomst*, den toekomenden staat ná dit leven bedoelde. Hier lees ik echter van 'volk- met volksverkeering, die de zoendood Christi verkond heeft aan heel deze aard.' Ik dacht, dat predikanten, pastoors en zendelingen het Evangelie aan de volken predikten, en dat het 'onderling verkeer der natien' zich meer tot stoffelijke belangen bepaalde.

IK. Ja, dat is *nu* zoo; maar de dichter is van meening, dat het in de *toekomst* anders wezen zal. Daarom zegt hij ook, 'dat ziel bij ziel het Godlijk toonbeeld zal evenaren,' en dus volkomen zullen zijn.

ZIJ. Goed. Maar die verkondiging, *niet* van het *Evangelie*, maar van 'den *zoen*dood Christi,' dat zekerlijk heel kerkelijk leerstellig klinkt, zal plaats hebben: 'Naar ieders wijs van zijn, en zin voor 't Licht der Leering.' Het zal er dan in de *toekomst* evenzóó uitzien, als thans het geval is, en dat is waarlijk alles behalve harmonisch! En kijk nu eens verder! dáár wordt gesproken van een 'gespannen, omgekeerd, beroerd, geprikkeld of verschalkt Verstand,' of, wilt gij, van een Verstand, dat 'spannen, ommekeeren, beroeren, prikkelen of verschalken,' zal, ik vat het niet regt, al hetwelk zich, als eene chemische operatie, zal oplossen 'in de éénheid der Vereering,' te weten van de zoodanigen 'wier hart bij goeden wil, in ootmoed, brandt.' Maar, wanneer er nu gevonden worden, die in zulk een éénheid der vereering geen lust hebben, aangezien de eerdienst altijd zich tot het uitwendige blijft bepalen; of wel, die den wil niet bezitten, om hun hart in ootmoed te laten branden; waar blijft dan die *hooge* harmonij?

IK. Ik erken, dat het ook mij niet helder voorkomt, en dat er eene groote mate van *gezond* verstand noodig is, om des dichters meening te vatten. Maar het is niet te verwonderen, dat de poëzij eene *hooge* vlugt neemt, bij het bezingen van eene *hooge* harmonij, en wanneer wij, prosamenschen, die hooge vlugt niet kunnen volgen, zoo is dit *onze* en niet des *dichters* schuld.

ZIJ. Dat is toch jammer, regt jammer, broêrtje! want ik had u nog willen vragen: wat is eene 'harmonij, die in iedere uiting van 't zielsgevoel spreekt?' en dat nog wel doet, 'door vorm, woord, kleur en toon?' Met dat '*woord* en dien *toon*' zou ik, des noods, nog klaar komen; maar een 'sprekende uiting,' die reeds misselijk klinkt, en dat wel door '*vorm* en *kleur*,' kan ik mij niet voorstellen. Ook vraag ik: wat is 'een harmonij van 't hart, die schoon is door kracht, van 't zintuig!' Welk zintuig? een zintuig van het hart? of een van onze gewone zintuigen? Eindelijk: wat is '*gouden* harmonij, die tevens de *kroon* is der geschiedenis?' en, op wat wijze wordt die kroon, of die *gouden* harmonij synonym met de kunst? welke kunst? die der toekomst, die 'der stem getrouw is van Gods geboren Zoon?' Weet gij mij te zeggen, Karel! of de Heiland ooit één woord over *kunst* heeft gesproken? Ik weet het niet.

IK. Ik nog minder, Christine! maar daarom, beste meid! laat die 'kunst der toekomst.' voor hetgeen zij is en de dichter er onder verstaan heeft! Is iedere

‘sprekende uiting’ van hem niet even duidelijk; welnu berust er in! of, kunt gij dit niet, vraag dan om nadere opheldering. Wordt deze beleefd gevraagd - en hoe kan eene dame dit anders? - dan zal de dichter voorzeker bereid wezen haar te geven en alle uwe vragen, naar uw genoegen, beantwoorden.

ZIJ. Ik zie het wel, gij wilt mij weêr, met een mooi praatje, afschepen! Maar op ééne vraag zult gij toch antwoorden: hoe komt het dat ik u nooit vraag: wat heeft Vondel, Hooft, van Haren, Bellamy, Nieuwland, Feith of Bilderdijk, met dit of dat gedicht willen te kennen geven?

IK. Omdat zij de klare bewustheid hadden van hetgeen zij dachten en gevoelden en de gelukkige gave bezaten van zich op eene even waardige als eenvoudige wijze uit te drukken; steeds gedachtig aan de spreuk van den grooten Boerhave: de eenvoudigheid is het zegel der waarheid.

ZIJ. Dát wilde ik maar van u weten, Karel! maar ook nu gevoel ik het duidelijk, waarom die ‘*kunst der toekomst*’ mij zoo onbegrijpelijk moest voorkomen. Maar wat heeft men aan zulke gedichten?

IK. Men plaatst ze in een Almanak, Christine!

Ziedaar, mijnheer Mastigoon! wat de hoofdzaak betreft, den inhoud van mijn gesprek met Christine. Ware zij eens met uwe nicht Anna-Maria bijeen, wat zouden sommigen van onze poëten het zwaar te verantwoorden hebben! Die prosaïsten kunnen soms verbazend lastig zijn.

En hiermede zij u en mijzelven het noodige geduld toegewenscht, terwijl ik de eer heb mij te noemen.

UWelEd. d.w. Dienaar,

KAREL RUYSDAEL.

VIII.
Brief van den emeritus predikant Jan Salie, aan zijn vriend Pruik, bijgenaamd de oude, over de politische poëzij, en andere fraaije zaken.

't Is lang geleden, mijn waarde Pruik! sinds ik u in drukletters heb geschreven. Bedriegt mijn geheugen mij niet, dan was het in de maand April, dat gij den laatsten openen brief van mij ontvingt, en het daarin behandelde onderwerp was, meen ik, de poëzij van den heer Da Costa. Sedert heeft ons die heer op nieuw met onderscheiden dichtstukken beschonken. - Vrees echter niet, dat ik u andermaal met de beschouwing en uiteenzetting dier voortbrengselen zal vermoeijen. Het kost op mijne jaren eene te sterke inspanning, tegen den stroom op te roeijen, en, inderdaad, zich tegen het lofgejuil van den grooten hoop, die elkaâr naschreeuwt en den vreemdsoortigen dichter onder wierook en lauweren bedelft, te willen verzetten, wat zou het anders dan tegen den stroom oproeijen zijn? 'k Heb immers moeten lezen, *dat de heer Da Costa gewoon is, alle zijne voorgangers achter zich te laten; - dat de heer Da Costa met bewonderenswaardige trekken schildert; - dat er een tooverkracht in zijne taal steekt; - dat voor eene zangster, met wieken als de zijne, geen grepen op de lier buiten het bereik van hare hand zijn*, en welke overdreven en gewaagde bombast al niet meer! De een roemt zijn poëzij *hoog, hemelsch, bovenaardsch en goddelijk*; de ander... maar genoeg! Ik kan met mijne zwakke borst daar niet tegen in schreeuwen. Alle wereldsche zaken moeten haren loop hebben, en zoo moet het dan ook maar met den poëtischen roem van den heer Da Costa zijn! Over vijf en twintig jaar zal men el-

kander met verwondering vragen, hoe het toch mogelijk geweest is, dat zich naar een onzamenhangenden wildzang, naar een onzin, somtijds, als de zijne, een luisterend oor gewend heeft? - Geen van ons beide, mijn goede Pruik! zal dat beleven; want, herinner ik mij wèl, dan zult gij op morgen uw vijf en zeventigste jaar intreden, gelijk ik op Sint Telesphorus eerstkomende, mijn vier en zeventigsten jaardag hoop te vieren. Mijne goede Stijntje bragt mij het eerst op de gedachte, dat uw feest naderende was en vroeg mij, of ik den braven schoolmeester niet een brief van gelukwensching zou zenden? ‘t Kon’ zei de goede sloof ‘wel de laatste maal zijn.’

Dat ik u alles goeds gun en toewensch, zult gij, mijn beste Pruik! gaarne gelooven. Neem op uwen verjaardag daarvan op nieuw de welmeenende verzekering aan! Nooit zal ik de genoegelijke jaren vergeten, waarin ik, aan den oever van de Smilde, in mijne Drenthsche parochie, de blijde boodschap, in alle opregtheid des harten, aan de eenvoudige veenbewoners verkondigde, wier kinderen door u in het lezen en schrijven werden - wat zeg ik? nog worden onderwezen. Hoe vol was mij het hart, en hoe bitter schreide mijn goede Stijntje, toen ik u den laatsten handdruk gaf en zij den laatsten kus op de lippen uwer Klazijntje drukte! Ik was te doof en te zwak van borst geworden; ik moest het beroep nederleggen (gij weet het) maar uwe krachten bleven kloek en onverzwakt. Ik verliet de kerk, maar gij behieldt de school... 't Was een pijnlijk afscheid, man! ik zal het nooit vergeten!

Neen, ik zal het nooit vergeten, noch u, noch iets dat uwer is; noch uw tinnen bierkan, noch uw blikken tabaksdoos, noch de genoegelijke avonden, die wij te zamen mogten slijten. Hoe wèl en tevreden ik mij ook thans in vele opzigten gevoel; hoe hartelijk ik bij mijn schoonzoon, den bakker, ontvangen en ingenomen ben geworden; hoe volkomen mijn tractementje, bij zijne kostwinning gevoegd, in 't onderhoud van 't gemeenschappelijk gezin voorziet, hoe knap en handig zich mijne dochter met hare vier kinderen door de drokke huishouding weet te redden, en eindelijk, hoe goed zich ook nog mijn oude Stijntje houdt,[1] onze genoegelijke avonden zal ik nooit vergeten. Hoe zaten wij te dampen en te kouten en hoe reden wij te zamen op ons stokpaardje, de vaderlandsche poëzij! 't Was ook wel een groot geluk, dat Joris, uw neef, bij een boekverkooper in het onchristelijk Groningen in de leer was, en met toestemming van zijn meester, ons menig uitgediend maandwerk en menig geschonden verzenboek ter leen kon brengen. Hoe menigmaal heb ik uw gezond verstand en uw goeden smaak bewonderd, als wij een poëet onderhanden hadden! 't Is waar, ik was wat geleerder dan gij. Ik had niet slechts in de theologie gestudeerd, maar mij ook inzonderheid met de letteren afgegeven, en misschien met nog meer lust en ijver de laatsten dan de eersten ter harte genomen. Dat was wel niet goed, doch 't is waar. Ik wist weinig van 't Hebreeuwsch; maar van Virgilius en Horatius, zelfs van Homerus, van Sophocles en andere Grieken kon ik meêpraten, en ik vertelde en vertolkte u er

1) Zekere Lucretius Wilhelmus van Winter, die zich ongeroepen in onze correspondentie heeft gemengd, noemt Stijntje mijne *dienstmaagd:* het zij ter kennisse van dien heer gebragt, dat Stijntje mijne wettige *huisvrouw* is, en dat wij over twee jaren, spaart God ons het leven, onze gouden bruiloft hopen te vieren.

dikwijls wat van. Maar waar het onze Hollandsche poëten gold, hadt gij mijne toelichtingen niet noodig. Gij wist hunne schoonheden en gebreken met even veel oordeel en zuiveren smaak op te merken en aan te wijzen, alsof gij, even als ik, bij mijn onvergetelijken rector de oude classieken hadt leeren verstaan en op prijs stellen, en of gij later, even als ik, bij mijn smaakvollen professor, niet slechts nu en dan een kopje thee, maar ook den tact en het gevoel voor het schoone hadt ingedronken.

Zie, beste Pruik! dat moest ik u op uw verjaardag nog eens even herinneren, ofschoon gij het zoo min vergeten zult zijn, als ik. Den laatsten avond, dien gij in de pastorie doorbragt - want het was toen mijne beurt, om u te ontvangen - hoe heftig bulderde ik nog weêr tegen de buitensporigheden onzer ultra-romantieken uit! hoe stak ik weêr den draak met hun kampriolen en grimassen! Wij hadden weêr een nieuwer-wetsch meesterstuk op tafel liggen. Hoe heet het ook weêr? de naam is mij ontschoten, zoo wel als die van den maker. Och, mogt het zoo weldra met heel dien rapsodischen prulleboêl en de uitventers dier vodderijen gaan! Mogten hunne namen en hunne werken voor altoos zijn vergeten!

Gij ziet, mijn goede Pruik! dat ik nog altijd hetzelfde heethoofd ben gebleven. Misschien steekt gij wel weêr, zoo als gij menigmaal deedt, den vermanenden vinger tegen mij op, mij met uw gullen glimlach toeroepende: maar domine! domine!

Steken wij er dan nu een speldje bij. Ik mogt van het een op het ander dwalen en geheel vergeten, dat ik u een verjaarbrief te schrijven had. Praatzucht, die het een door het ander haspelt, is een gebrek van den ouden dag. Daarenboven kan mij het hart nog zoo regt warm worden, als ik op mijn stokpaardje hobbel, en, na u in zoo langen tijd niet te hebben geschreven, zou ik u zoo veel hebben te zeggen! Doch ik wil mij bedwingen. Misschien doolde ik anders nog wel van het geurige veld der poëzij tot den dorren akker der taalgeleerdheid af, en stortte mijn gemoed uit over de spraaken spelverwarring, waarin sommige jonge pennelikkers ons trachten te wikkelen, die, ten bewijze van hunne oudheidkundige geleerdheid, ons zouden willen doen schrijven en spellen, zoo als men het voor een eeuw twee, drie, deed. - Ik klamp u daarover wel eens nader aan boord.

Wat ik u echter volstrekt nog zeggen moet, is dit. In uwen laatsten brief zondt gij mij een proefje van de dichtliefhebberij van den jongsten zoon van onzen ouden orgeltrapper, Steven Slaapmuts. Er is waarlijk veel aanleg in dat jonge mensch en ik beveel hem in uwe voorlichting en teregtwijzing aan, opdat hij wat meerder zaken in wat minder woorden leere uitdrukken. Maar de onderwerpen van zijn stukjes bevallen mij niet bijster. Het een is *op de verandering van de grondwet*, het ander *op de regtstreeksche verkiezing*. Zeg toch den goeden jongen, dat hij zich daarmeê niet inlate. Vooreerst, omdat hij er geen kennis van heeft en ten andere, omdat de politiek zoo bitter onpoëtisch is. Ik weet wel, dat velen onzer jonge heethoofden ‘bravo!’ roepen, omdat *le domaine de la poésie s'est agrandi de la politique* (hetgeen zich het best in 't Fransch laat zeggen, omdat men daarin het gemakkelijkst zotheden uitkraamt), maar het is, vooral in ons, Goddank! niet al te warm gebakerd vaderland, een vergrooting van

domein, die weinig duurzamen oogst zal opleveren. Als zich de goede jongen eenig blijvend genoegen van zijne verzenmakerij belooft, en meer dan vlugtig aan eenige partijtrekkers wil behagen, zoo laat hem zich niet in het wargaren van dagelijksche opiniën, of kleuren (zoo als men het thans noemt) verwikkelen. Laat hem den lof van het voorgeslacht, de eer van den geboortegrond, onzen roem en verleden grootheid op zijne snaren zetten, want edeler en schooner onderwerpen zijn er voor den zanger niet; maar 't is iets anders, zich tot een liereman van het dagbladnieuws te verlagen. Poëten zijn ijdel en eergierig, en de minste van hen belooft zich althans de onsterfelijkheid; maar juist daarom raad ik hen, en ook den veel belovenden orgeltrappers zoon, in hun eigen belang, de politieke poëterij welmeenend af. Soortgelijke gedichten hebben geen blijvende waarde - ten minste zij wekken geen blijvende belangstelling op, ook al waren zij uitmuntend. Als de hoofden bekoeld en de tijden veranderd zijn, verliezen al zulke gelegenheidsuitboezemingen, die niets voor het hart nalaten, hare uitwerking, omdat zich niemand weêr in den toestand der afgeloopen woelingen en kibbelarijen verplaatst. De politiek van den dag behoort tot het domein der courantiers, niet tot dat der poëten. Wilt gij een voorbeeld uit velen? Ik zal u geen *Lauwerbladen voor de zonen der vrijheid*, geen *Dichterlijke Gedenkrollen*, noch een twintigtal dergelijke verzamelingen opnoemen, waarin men zeer fraaije en vroeger toegejuichte stukken vindt, die niemand meer leest - maar ik wil u op Feith, den lievelingszanger onzer jeugd, den nog altoos beroemden Feith, ondanks de verguizing van zoo velen, die niet in zijne schaduw staan mogen, wijzen; - op Feith, niet week en smachtend, maar tintelend en gloeijend in zijne patriotische gezangen. Wie zijner blijvende hoogschatters en bewonderaars herinnert zich zijn Lied *aan de Burgerijën van Zwolle en Hattem* - of dat *op onze verbindtenis met Frankrijk* - of dat *op de gesprongen tomben der Capellen*, of zoo vele andere zijner uitmuntende vaderlandsche gedichten? Niemand leest ze meer die Gezangen des Tijds, waarin niemand zich wil verplaatsen. Ik raad daarom onzen jongen Slaapmuts en alle zijne jonge kunstbroeders ernstig af, zich met hunne poëzij op het politiek terrein te begeven, indien zij zich althans de onsterfelijkheid beloven. 't Zal er meê gaan als met de Oostersche Psalmen en Hymnen van den bewierookten Da Costa, die vergeten en versmeten zullen worden, zoo ras de ultra-orthodoxie weêr ouderwetsch en uit de mode geraakt zal zijn.

En hiermede, mijn goede en brave Pruik! eindig ik. Vier genoegelijk met Klazijntje uwen feestdag en groet haar van mij en van Stijntje.

Geschreven op St. Mengengosus, 19 December 1848.

JAN SALIE.

IX.
Bijdragen tot de Literatuur der Botervliegen.

Aan den redacteur van den Tijdspiegel.

Mijnheer!

De *Botervlieg* van Boudewijn is, geloof ik, ook door uwe welwillende medewerking, genoegzaam bekend geworden, om de talenten van dien literarischen kunstenmaker, die zich verbeeldt dat hij altijd met den tijd meêgaat, in het helderst licht te doen schitteren. Dat hij met de

Engelsche taal niet precies zoo vertrouwd is, dat men die als eene tweede moedertaal bij hem zou kunnen beschouwen, daarvoor pleit zijne geheele vertaling van den *Dombey*; zie breeder de kritiek van Lindo, met wien onze Boudewijn niet zeer *en pays de connaissance* schijnt te verkeeren. - 'Maar hoe kan een mensch ook alle talen kennen!?' Zoo heb ik hem steeds trachten te verontschuldigen, daar ik langen tijd, ik weet niet waarom, in het denkbeeld heb verkeerd, dat hij in de Fransche taal verschrikkelijk knap was; - men kan soms zulke gekke, ongegronde denkbeelden koesteren! Dit bleek mij overtuigend toen ik, eenige dagen geleden, het laatste nommer van zijn periodiek hersenwerk in handen kreeg. In eene vertaling uit Louis Blanc trof ik de volgende zielverkwikkende plaatsen aan, die ik, zonder eenige commentarien, aan uwe lezers ter appreciatie overgeef.

Bl. 44. 'Zij betaalde alle hare schulden: *zij had zelfs een geheugen voor* diegenen harer schuldeischers, die het een of ander hadden vergeten.'

'Iemand *schuldig gelooven*' gaan we als een *lapsus calami* voorbij, om de aandacht meer bepaald te vestigen op:

Bl. 45. 'Van waar was haar plotseling zulk een(e) weelde toegestroomd? Zij die in het geheim waren van haar betrekkingen met den prins Louis de Rohan, waren er minder over verwonderd: maar des te meer waren zij er door *geschandvlekt*' (*scandalisés!!*)

Op dezelfde bladzijde leest men van 'meisjes, met diamanten bedekt, die in de opera *gezameld* worden' *Quid hoc*?

Ik stel mij voor, bij eene volgende gelegenheid onderzoek te doen, in hoeverre deze literarische curiositeit het Duitsch magtig is. Thans wil ik nog een ongeloofelijk staaltje van verregaande vertalers-snuggerheid hierbij voegen, getrokken uit de Nederlandsche vertaling van eene Fransche vertaling van het *tweetal verhalen betreffende de volkshuishoudkunde* van miss Martineau, alwaar men op bl. 57 leest:

'*Hij gaat zonder te zeggen, dat* hij de kuilen met zijne teedere handen niet graven kon.'

Hij gaat zonder te zeggen, dat dergelijke vertalers niet genoeg aan de kaak gesteld kunnen worden. Ik heb mij dan ook voorgenomen UEd. nog verder in uwe loffelijke kruistogten tegen den *kreeftsgewijzen* vooruitgang onzer vertalers te ondersteunen. Ik gevoel mij echter gedrongen er bij te voegen, dat het hier niet te doen is om bloot literarische aardigheden te leveren, maar dat ik daarmede tevens het doel verbind, om het Nederlandsche publiek de oogen te helpen openen omtrent de knollen die het zich voor citroenen in de handen laat stoppen. Ik weet het, dat die oogen soms verbaasd moeijelijk te openen zijn, maar 'een onvermoeide arbeid komt alles te boven,' en ik wanhoop nog niet, dat wanneer uwe pogingen, behalve door den *Spectator* ook door anderen worden ondersteund, wij eindelijk er eens toe zullen kunnen geraken, om het Nederlandsch publiek over de literarische misgeboorten, waarmede wij in zoo ruime mate overstroomd worden, onverbiddelijk den staf te doen breken.

Met de meeste achting heb ik de eer te zijn

UEd. Dw. Dienaar

T.

X.
Brief van een' Drentschen boer over 't uitveenen van den Zuid- en een gedeelte van den Keverdijkschen polder onder Muiden.

Mieneer de Riddekteur!

I kunnen er vast et lagchen niet umme laeten, as ik oe zeg dat 'k in Holland west bin Joa, man! 't is zoo. Oeze volk lachte zien beste toe 'k et zeî, dat 'k er op of wol en vrugen mi alle toegelieke, of ik nou glad op 'n biester waer. Maer dat kon me allemaol niks verscheele. Ik pakte mien boedeltie bi menaer en zeî ze goewn dag. Mien oldemoeder kiek er wel 'n tikkeltien smellig van en oeze olle baos bromde niet zunig, maer ik doch et musje maer wezen en ik kniep er uut, heur!

Nou! zeî oeze Triene, as dat goewd geet, weed ik er niet van. Komp vaste niet weêrom. Bah! over zoo'n groot waeter! 'k mag er niet van heuren.

Maer dao steurde ik me niks an en lop maer vort. Maer as ik oe zeggen mag 't viel me nog niks toe. Dunekaoters dat kostte geld. Heb ik zien levent! Nou bin ik nog al heel van oeze huus hin in Zwartsluus te voet loopen, en toch must ik je 'n rieksdaelder oppe stoomboot geven - en dat veur zoo'n klein entien. Dat is um rieke te worden. Ze hebben 't je gouw verdiend, heur! as 't oew blieft!... en dao heb i nog niet eens 'n koppien koffie veur, dat kostte mi toe ok nog 'n dobbeltien, en 't bint je toch maer kleine koppies, i zouden er oe arm an drinken. Ze weten dao ok van geld.

Betoeren was ik je wel 'n tikkeltien benouwd op dat groote waeter, 'k leuf dat et van Zuderzee hiet, is 't niet? Want as 'n mensch 'n ongeluk kreeg zoude er miseraebel leelik mit zitten. I kunnen nergens heen, en er of loopen?.... nou jao, 't mog wat. 't Is je allemaol waeter, en dao is geen gekken meê. Maer 't lop goewd of en we waeren er zoo'n stukkie inne middag.

Maer dekseldag nog es toe wat is je dat Amsterdam 'n miseraebel groote plaesse, - en wat 'n huuze! oeze karke leek er krek zoo'n doevenhok bi. Das je nou es biester. Et griezelde mi soms toe. 't Is je 'n wonder das ze niet daele vallen zoo hoog staon ze in ne locht.

Nou had ik nog 'n old vrund in zoo'n plaessie weunen, dat van Naorden heet. Kiek! docht ik, dao wil ik es hin en um anspraeken. Dat zal um zeker goewd anstaon; en mieneer de Riddekteur! hoe kon 't zoo treffen, in dat lozement of harrebarg, zoo as ze zoo'n huus noemp, was er een die dao mit zien wagentie hin mos, en dao kreeg ik 't akkoord mit klaor veur dreije viefvies, en dao ging 't op an en we tiejen weg.

Toe we maer 'n stukkie oppe gang waeren, liet i zien peerden loopen, dat was je nou es biester. Maer ik docht 't bint altwisse de miende niet, komp er wat van dat moste zelfs maer weten en zoo zeî ik ok niks. In 'n tied van tien menuten waeren we buten de stad, en dat al maer in dezelfde gank voort tot an zoo'n darpie, 'k leuf Diemen as 'k me niet bedrieg, en zoo al wieder tot we an 'n heel klein stadtie kwaemen mit zoo'n olde borg, net of 't zoo'n karke was, dat hette van Muden.

Zoo'n stukkie wieder voort, kwaemen wi an 'n plaesse, Zuud-polder en Keverdieksche polder, o jong! zoo'n biester mooi gruun land. Dat was je nou de piene waerd. Nou! docht ik, dat mus in oeze Drenth leggen! 't Zou je wat zweers van geld opbrengen.

Maer denk nou es wat ze dao nutrigtten?.... eerst docht ik dat ze 't wat

opheugden, omdat et er nog al leeg leit en an alle kanten 'n schrikkeleken waeter is, maer jao wel! 't mog wat! Weede wat ze maekten? al dat land werd uuteveend. - Heb i nou ooit zien levent grooter gekheid zien?

De een roep nog harder as de ander, ze mussen land anmaeken en dao maeken ze waeter van land. 't Beste land dat iemand mit zien aogien anschouwt, wordt van ende an zoo maer al te gelieke vermoggeld, en dat um turf te kriegen.

Heur, mieneer! ik bin je maer 'n domme boer, maer das nou of ze mit menaer bliend of gek bint. Wat veurdeel zit dao nou op? Kiek es op oew kaerte, 't is je ummers griezelik zoo'n waeter as er rondomme toe steet. Feui! dat meuit mi! ik kan 't oe niet zeggen. En as je dao nog land genog hadden, maer dat hold er dao wel an.

As ze dan turf mit menaer neudig bint, laet ze dan in oeze Drenth komme. Dao is je nog voorraad genog; - meer as we mit menaer in vieftien jaor, ja 't liek er niet nao, gebruken zullen. Laet ze oeze hooge veenen anstekken, dan kriegen ze mittertied de ondergrond, die uut te kiek geschikt is um land van te maeken.

En dan dat veurdeel veur Muden! 't mog wat! Dat weet ik beter. Kom es as 't mit oew believen is in Wanneperveen, zoo'n stukkie op zied van Zwartsluus of, en kiek dan es te Gieteren (Giethoorn). Zoolang er veen was en turf kon stoken worden, ging 't goed; maer nou! 't is je armoed van ende of an. En zoo is 't overal met die streeken die uuteveend bint. De rieken gaon er op of en de armen blieven zitten.

Die dat prakkezeert heit, heit je alt wisse ok niet veul in ne kop. Of deet et um zien eigen profiet? Maer dan hadden zien naobers toch mutten zorgd hebben, dat te dat maer niet zoo zuutsappig deed Nao mien oogemark en mien domme verstand hadden ze um dat mutten belet en er 'n stokkien veur stooken hebben. Dat liek nou nergens nao. De boer geet zien land kwiet en die waeterige streek wordt je nou nog al niet baeter. En as dat land nou weg is wat dan? Wat zal de boer dan mit zien vee?... Denk er maer es op deur, mieneer! 't Bint je dao al tegelieke boerenmenschen, en as ze geen land veur de koegies hebben, waer der dan mit hin en waer willen ze dan van leven. 't Is je altwisse veul te beteunde tied en we hebben je toch mit de arme luude genogt te doen, al komp er geen een meer. Wat ik oe zeg is waer, oeze jaekens hebben je er betoeren de handen vol an um de boêl uut menaer te holden. 't Lop dikkels genogt over e kop; dat vraog maer an, krek of 't niet op kan.

Heur! dat mussen ze niet permeteren, dat er um één 't geld inne buuze te jaegen, misschien tien, twintig, jao wie weet of 't geen vieftig bint, die anne diek zet worden. Wat zeg i dao van, mieneer! 'N boer zonder land kan je net zoo min leven as 'n heer zonder geld. Dat steet gelieke.

En behalve dat was er geen veen meer in oes land, dan zol 'k zwiegen, - maer kom es in oeze Drenth, dan zolde dat anders gewaer worden. Zeker 't is je zunde um 't goeje land zoo te verwieren. Och, jong! 't kost je zoo'n bult meuite en zoo'n biesteren geld om 't in orde te kriegen. En dan maer te zeggen marsch dao mit! ik kan je er meer uutmaken as ik 't verveen, dat liekt nou es nergens nao. Zoo konne ze 't mit menaer wel inne kop kriegen, en zeggen mitter tied, dit mut vort en dat mut uutte weeg! en waer dan nao toe?....

Um miens part, niet dat ik er veur mi zoo veul belang bi hebbe, maer um miens

part veur die arme keuterluugies in die buurt mag ik wel lieden das ze er mit opholden, en niet langer liggen te tobben en te weeren. Laet ze dat land maer land laeten blieven. Das je altwisse veul beter op den duur. En zoo docht er mien vrund uut Naorden ok over.

O ter deksel die heit er me aordig wat van offedaon. Dat kereltien wist krek hoe alles was toegegaon en in menaer zat. Maer, maer, - - ik zal der 't zwiegen toe doen.

Zoo veul heb ik je toch wel heurd en zien, dat er nog 'n bult anders mut worden zal 't goewd wezen En dat heb ik ok al merken kunnen, dat de spikkelasie en praktieken al wonderlik bint in de wereld. I hebben 'n bult menschen die 't krek geliek is hoe 't geet as ze 't maer hebben.

I hadden mien olden es mutten heuren, toen ik et ze zeî. O, o! mieneer de Riddecteur! as wi dat nou es deden, zeîde, wat zouwen ze er de mond volle van hebben. 't Zou wezen domme ezels! stumpers.... raggen en reren gien gebrek. - En of olle baos wel zoo wied mis was, wil ik nou ok niet zeggen. Want dat verzeker ik oe he is in lang niet gek, heur! dao bint wel 'n bult minder.

Nou, mieneer! as 't mit oew believen is, mus i dat es in oew boekies zetten, weede waerumme? Misschien helpt et 'n tikkeltie. I kunnen niet weten. Toe 'k tuus kwam was oeze Triene niet vlugge, ze had et zoo inne hoed en ze was zoo kolderig asser an toe. 't Verzet nou al wat, maer ze is toch nog niet regt oppegang. Oeze eene motte heit zeuven keugies, en die andere groote, weede wel? heit er twaolve. Altwisse 'n bult meuite mit, maer olle moeder peelter zoo wat mit, de is nog goed kie weg. Ze geet zoo'n stukkie um Lichtmisse in et zeuven en zeuventigste, 'n heele older, he! Oeze groote greuit goewd, wil ok uut de kiek vreeten. Nou 'k denk wel 'n handdik spek heit. 't Smaek goewd mank de kool mit eereppels, he!.... Jao dao mot toch altied van zuk s wat wezen.

Nou, mieneer! alles wat wunselik is. De groetenisse an oew vrouw, i binnen ummers trouwd?... Heb i ok kienders?... I mutten es ankomme, 't is je makkelik te vienden. 't Is 'n neij huus en nog pas oppeverfd. As i et an tied hebben, kom maer driest an! i vinden er altied een van oes in huus.

Oew Vrund

JAOPIK uut Drenth.

XI.

Brief van een' plattelandschen kiezer aan een' Amsterdamschen collega, verloren geraakt, maar, gelukkig, teregt gekomen.

Ge zoudt waarlijk verlegen staan, op wien uwe stem uit te brengen? Foei, zoo weinig een man van uwen tijd! Wij weten 't hier wel: de verkiezingen brengen waarlijk eene ongekende levendigheid in onze anders zoo doodsche zamenleving. Vooreerst hadden we magtig veel werk, om onzen kiezers aan het verstand te brengen, wat eene Grondwet was; de schoolmeester, die den Arnhemmer leest als hij acht dagen oud is, achtte dit hoogst noodzakelijk, wilden we onze luidjes doen gevoelen, dat wij ook eene Grondwet hadden, tertio, dat die Grondwet vreesselijk gebrekkig was, quarto, dat wij door de herziening onuitsprekelijk gelukkig zijn geworden. Met veel krachtsinspanning is dit gelukt; maar toen we nu van kiezen gingen praten, en hun aan 't verstand gingen brengen, dat de Staten-Generaal zoo wat meê de wetten maakten en toe-

zagen of de ministers hun' pligt wel deden, - vroegen ze ons uit éénen mond, of de koning met den burgemeester dat niet af kon, en begonnen ze ons voor zoo wat halve oproermakers te houden.

Eindelijk lukte 't ons, hun eenig denkbeeld van den stand der zaken en de roeping eens kiezers te geven; we werden geholpen: een ambtenaar interesseerde zich bijzonder voor den districtscommissaris, een baron, die lid van zekere *societas* moet zijn, waarvan een aantal leden in dit jaar bij ons zijn binnengesmokkeld, zond zijne afgezanten uit, om de opinie voor hem te stemmen. Deze actie verwekte weder reactie bij ons.... en we zijn nu allen politici in folio, en kiezers, man, er zijn er geen beter! Beter dan gij zijn we zeker: niet te weten, op wien ge uwe stem zult uitbrengen.... ja, voor de Tweede Kamer wel, zegt ge, maar voor de Eerste!...

Hoor, 'k wil toonen, dat ik uw vriend ben, en de vriend van 't vaderland tevens. Één' candidaat voor de Eerste Kamer zal ik u opgeven, laat een ander, die 't even goed met de zaak meent als ik, u dan aan een' tweede helpen. Ge neemt de lijst der hoogst aangeslagen voor u, ziet ge daar dien naam, dien ge elken dag (mits 't geen kermis in de provinciën is) op de laatste kolom der laatste bladzijde van 't Handelsblad ontmoet? 't Is de ondernemer van den bekenden volksschouwburg. Lach nu niet, meen niet, dat ik de heeren der Eerste Kamer met zijne vaudevilles wil amuseren, waan ook niet, dat ik uwe eerlijkheid aan 't wankelen wil brengen door u een vrijbillet in ruiling voor uw stembriefje voor te spiegelen. Ik bedoel wat goeds, schijn ik ook slechts te schertsen: ik wil doen zien, met welke bolwerken de nieuwe orde van zaken den troon kan omringen, doen gevoelen, wat de dam is, dien men tegen den stroom van democratische denkbeelden wil opwerpen. Misschien komt men nog tot inkeer, - of zou men eerst hoogaangeslagen bordeelhouders in de Eerste Kamer moeten brengen, om onze materialistische staatslieden te doen gevoelen, hoe in den grond valsch de stelregel is, dat wie het meest in de belastingen betaalt de beste burger, de meest verlichte staatsman is? Welligt is zulk een uiterste noodig, om den verderfelijken weg te doen verlaten, maar al te onnadenkend ingeslagen. Tot dit doel mede te werken, acht ik mij in gemoede verpligt, - u tot medewerking aan te sporen, komt mij voor tot dien pligt te behooren.

1 December 1848.
RUSTICUS.

Eene nieuwerwetsche parabel van den schrijver der Fransche wespen.

Vermits al wat men tot hiertoe had aangebeden achtervolgens verwoest, en alles waaraan men gehoorzaamheid betoonde van lieverlede afgeschaft is, zijn de menschen er op bedacht geworden zich een nieuw geloof te scheppen. De mensch is niet, zooals men te dikwerf in proza en poëzij gezegd heeft, een slaaf die zijne kluisters tracht te verbreken, hij is slechts een knecht, die door

zijne luimen bestuurd wordt, en gaarne van meester verandert.

Men heeft die onsterfelijke goden voor altoos verloochend, en een God verzonnen dien men dagelijks maakt voor de behoefte van den dag, die des morgens alvermogend is, des middags reeds ongeloovigen vindt, en des achtermiddags verzaakt wordt.

Ziehier hoe hij gemaakt wordt.

Omstreeks het einde van de maand Maart, zaait men vlas in losse aarde en hennep in wel bemesten grond.

In Julij vertoont de hennep onbeduidende groenachtige bloempjes, en weldra graauwe ronde korrels, waarop de vogelen zoo gretig azen, en eene maand vroeger zijn de vlasvelden bedekt met blaauwe bloempjes op dunne stengels, die op den adem des winds wiegelen gelijk de baren der zee.

Als beide geel worden zet men ze in het water, en dàn begint de ontzettende magt, die ze later zullen hebben, zich te openbaren: de visschen die het water bewonen waar ze in gedompeld worden, vlugten of sterven. De menschen die den hennep en het vlas bewerken worden getroffen door eene drooge kuch, en zeldzaam ouder dan vijftig jaren.

Beide zetten hunne gedaanteverwisselingen voort, die niet minder in getal zijn dan van den Indischen God Vischnou.

De hennep en het vlas zijn veranderd in garen.

De hennep wordt tot lijnen om de schuiten voort te trekken, en tot koord voor de bromtollen en vliegers der kinderen.

Welk eene driftige en nieuwsgierige menigte holt daar langs de straat? Een mensch met doodsbleek gelaat en strakken blik wordt naar de strafplaats geleid, men levert hem over aan den scherpregter, die hem een strik van hennep om den hals werpt, en hem de eeuwigheid binnenstoot.

Talrijke schepen drijven op de zee als reusachtige zwanen met uitgespreide vleugelen. Die blanke vleugelen zijn alweder de hennep tot zeildoek gevormd. Inmiddels is het linnen tot fijner en ligter doek geworden en heeft het vijgenblad vervangen, dat de eenige kleeding onzer eerste ouders uitmaakte, en zeldzame lotwisselingen onderging. Heden althans moet het vijgenblad tien ellen lang en ten minste een half el breed zijn.

Het linnen bedekt, verbergt en beschermt het teedere ligchaam der vrouwen voor de aanraking van de lucht en voor de wulpsche blikken van den wellust.

Beide houden weldra op die bekoorlijke rol te spelen, de storm heeft de zeilen van den hennep verwoest; de mode heeft de linnen kleeding van gedaante veranderd.

Eenmaal op het glibberige pad van verval en smaad, worden zij welhaast tot jammerlijke lompen, achteloos weggeworpen op de hoeken der straten, en te midden van het slijk der steden.

Maar deze vernedering is het pad tot glorie: de brandstapel, die Hercules loutert en hem tot eene Godheid verheft.

Over 't algemeen sterven de groote mannen van honger, en geraken spoediger in 't bezit der onsterfelijkheid dan hun lief was, en hunne tijdgenooten vergoden hen alsdan met roerende feesten, waaraan de blijdschap zich paart datze van hen ontslagen zijn.

Toch verliezen de hennep en het vlas den moed niet, en verwachten met de kalmte van een' wijsgeer de nieuwe vernederingen, die hen, wel is waar, van de oppermagt scheiden, maar er hen des niettemin toe brengen.

Des nachts komen er menschen in gescheurde kleeding, met een' lantaren in de hand, deze lompen zoeken, die zij in kuipen pakken, waar weldra het vlas en de hennep tot een soort van walgelijk slijk worden.

Van dit slijk maakt men papier.

Tot papier geworden, zijn ze nog geen goden, men verkoopt ze bij den riem en bij 't boek: maar het zal toch niet lang duren, of ze worden tot goden verheven.

Inmiddels zijn andere menschen bezig met het een en ander te kneuzen en te stampen en vochten te mengen, die op het vuur te zetten totdat ze eene sombere rouwkleur, een afzigtelijk zwarte tint verkrijgen.

Dan sluiten de priesters van den God dien men gemaakt heeft zich nevens het papier op, en zij zetten er hunne karakters op.

Deze karakters zijn vierentwintig in getal, maar zeer verschillend van waarde, naar gelang hunner plaatsing.

Op honderd uren afstands verheft iemand fier het hoofd, en voelt zich gestreeld van hoogmoed en blijdschap, en anderen benijden en eeren hem.

Indien, daarentegen, de karakters anders geplaatst zijn, is diezelfde man gebogen onder het wigt van smart en schande, durft zich niet te vertoonen, ontwijkt aller blikken.

Als de god voltooid is, vouwt men hem in vieren en schuift hem onder door de reten van de deuren.

Eenmaal daarbinnen is hij meester van elk huis, hij begint zijne orakelen te geven, en van de orakelen tot de wonderen is slechts ééne schrede; van een dwaas maakt hij een man vol geest, van een vuigen baatzuchtige een deugdzaam en belangeloos burger, een koning zendt hij in ballingschap en zet de vorstenkroon op, wien 't hem lust.

Hij kondigt u wonderdoende wateren aan die de hairen beletten te grijzen, hij belooft u ambtenaren die niet omgekocht worden en niet omkoopen, belangelooze burgers, die geheel zich wijden aan het heil van 't algemeen, hij verhaalt de ongerijmdste dingen, en hij wordt geloofd.

Maar de dag spoedt ten einde: de god ziet zijne altaren verlaten. Den volgenden morgen, vindt hij in zijne warmste aanbidders slechts verontwaardigde beeldstormers, hij is aan allerlei hoon en versmading blootgesteld.

Men snijdt hem in ronde stukken, om er potten met ingelegde vruchten meê te bedekken. In lange reepen om de pijp aan te steken. In 't vierkant, om voor de kinderen paardjes en poppetjes te maken. Geen huiselijk gebruik zoo onkiesch, of de arme, die gisteren zoo geëerd werd, is er heden toe gedoemd.

Een ander komt nu op zijne beurt orakelen geven, wordt met denzelfden eerbied gehoord en gevolgd, totdat hij den volgenden dag naar den banketbakkerswinkel gaat en den oven aan brand helpt.

Zietdaar de waarachtige en onopgesmukte geschiedenis van de grootheid en het verval van den hennep en het vlas.

Wie zou dat vooral van het vlas kunnen gelooven, dat er zoo rein, en onschuldig uitziet, als het zijne teedere en brooze bloempjes voor het morgenkoeltje ontsluit!

Glosse.

Deze Parabel, in gansch anderen trant dan die van Krummacher, is de aandacht van den Nederlandschen lezer dubbel waardig. Er bestaat thans, gelijk dat op blz. 131 en volgg. in de Teekenen des Tijds te lezen is, een eigenaardig courantenheil, een courantengenot, en het getal hunner is legio, die de aankomst van

den papieren God met het reikhalzend ongeduld des verlangens te gemoet zien. Nogtans schijnt er ten opzigte van couranten en dagbladen in ons vaderland eene zekere leemte te zijn opgemerkt, die men door Zondagsbladen, Polichinellen enz. op verschillende wijze tracht aan te vullen. De kerk kan slechts een gedeelte van den eindeloozen Zondag innemen, en wat, de nog overige uren, uitgerigt zonder het weldadige dagblad? Veel van hetgeen in de Parabel voorkomt is op ons niet van toepassing. Enkele bijzonderheden treffen ons daarentegen door de overgroote gelijkheid. Zoo is het schuiven der couranten door de reten der deuren ook bij ons geene zeldzaamheid (hoezeer het wenschelijker is voor den bewoner des huizes, als zijne deur zulks niet gedoogt), en òf aan het minder matineuse der dienstboden, òf aan den spoed der courantenombrengers toe te schrijven. De bestemming der oudecouranten? Ware 't hier slechts: *exitus alget!* 't Zou niet onaardig zijn voor een novellenschrijver, om zijne krachten eens daaraan te beproeven, en b.v. het uiteinde van een Handelsblad, van een Arnhemmer, van een Kampertje, van een 's Gravenhaagschen Nieuwsbode te schetsen. 't Zegt wat, eerst zooveel wijsheid te verkoopen, zoo menigen goeden raad, belangeloos (zoolang de geabonneerden nog in genoegzaam getal zijnen blijven betalen) aan vorsten, ministers en volken toe te dienen, zoovele overheerlijke theoriën van staat- en staatshuishoudkunde, zelfsbedachte, en van anderen gestolene, te verbreiden en dan eindelijk af te dalen naar kommenijswinkels, naar.... *Sic transit gloria mundi!* Maar - wat de Parabel van den invloed der couranten vermeldt, van hun onbegrensd vermogen op de publieke opinie - is dat alles ook op ons vaderland van toepassing? Zijn het alleen de landlieden in de provincie, die zich door het dagblad laten voorlichten? of worden allerwege de orakelen verstaan, en als orakelen opgenomen? In ieder geval is het niet alleen wenschelijk, maar ook noodzakelijk, dat de dagbladschrijvers, behalve veel politische en alle andersoortige kennis, ook iets hebben, dat men naauwgezetheid, of, verkiest men 't wat ouderwetsch uitgedrukt, *geweten* hebben!

Kronijk van den dag.

Januarij.

Binnenland.

- Onze verwachting dat wij eene aanmerkelijke ruimte zouden noodig hebben om een beknopt verslag te geven van doortastende maatregelen van bezuiniging, door het ministerie in den kring zijner bevoegdheid genomen, is niet vervuld. Waar niets geschied is, is ook niets te vemelden. Ook van andere blijken dat krachtige inspanning tot verbetering en herstel, waar verbetering en herstel noodig is, voor het oude talmen en uitstellen in de plaats is gekomen, is niets te zeggen. Het is waar, er is eene commissie benoemd om een ontwerp van wet op het hooger onderwijs voor te stellen, doch juist daarmede is de regeling dezer aangelegenheid op de lange baan geschoven. Tegen alle maatregelen van bezuiniging komen natuurlijk de stemmen op van hen, die daardoor tot nog toe genotene voordeelen zouden missen, en deze schijnen krachtig genoeg te zijn om alles te stuiten. Hopen wij dat de nieuw benoemde Kamers zich ijverig zullen toonen voor het algemeene belang, hetwelk dringend afdoende bezuinigingen vordert, en mogt daarmede al te lang gedraald worden, het initiatief nemen. De leden der Eerste Kamer zijn thans door den; Koning uit de voorgedragene candidaten gekozen. De bijeenroeping der nieuwe vertegenwoordiging, die thans, met uitzondering eener enkele verkiezing, geheel voltallig is, wordt op het oogenblik dat wij dit schrijven nog te gemoet gezien. Wij wenschten met deze bijna geheel negatieve berigten te kunnen eindigen; maar ongelukkig is ons vaderland weder door eene ramp bezocht, die niet geheel met stilzwijgen kan voorbij worden gegaan, hoewel zij niet de zwaarte en uitgebreidheid van vroegere dergelijke heeft bereikt. Dijkbreuken en overstroomingen hebben eenige der meest aan zulke onheilen blootgestelde polders voor het oogenblik in meren herschapen, en de huizen van een groot aantal, meerendeels alreeds behoeftige bewoners verwoest. Gebrek en ellende zouden daarvan de gevolgen zijn, wanneer ook niet in dezen tijd op de weldadigheid der burgers van Nederland kon gerekend worden, wier hulp reeds ingeroepen, ja door hen, die in de nabijheid van den ramp, gedeeltelijk zelven daardoor getroffen waren, ook reeds bewezen is.

Frankrijk.

- De Republiek biedt thans een in vele opzigten zonderling schouwspel aan. Eene vertegenwoordiging, onmiddelijk door het geheele volk gekozen, en van welke de tegenwoordige staatsregeling is uitgegaan, poogt zich tegenover dat volk staande te houden, welks vertrouwen zij verloren heeft, of dat althans de verdere regeling zijner staats-inrigting niet aan haar wil overlaten. Een

President, alleen om zijnen naam verkozen, blijft ook een bloote naam, en verschuilt zich bijna in de afzondering van eenen Oosterschen monarch. Het ministerie dreigt elken dag te vallen, en te vergeefs ziet men rond naar mannen, in staat om de leiding der zaken op zich te nemen. Niemand gelooft aan de duurzaamheid der republiek, en toch wil iedereen zich den schijn geven van daaraan te gelooven. Lodewijk Napoleon is blijkbaar bevreesd om zich door het minste woord bloot te geven, zoo zeer zelfs dat men bij gelegenheid van het nieuw jaar de zonderlinge ceremonie heeft gezien eener bijna pantomimische felicitatie. Van de openbare personen en bezendingen, die den voorzitter hun compliment kwamen maken, heeft niemand eenige aanspraak gehouden, en de voorzitter zelf heeft ook tot niemand het woord gerigt. Voor het overige laat Lodewijk Napoleon zich ook zoo weinig mogelijk in het openbaar zien; gebeurt dit echter, dan bespiedt men hem van alle zijden, om teekenen van het zij republikeinsche of keizerlijke gezindheid te ontdekken. Dat hij bij eene revue geen wit paard bereed, werd voor een blijk gehouden dat hij geene eerzuchtige plannen koesterde, ten minste daarvoor niet wilde uitkomen; het tegendeel maakte men wederom daaruit op, dat hij zijne bedienden de voormalige keizerlijke liverei liet dragen, en van zijne naamteekening den geslachtsnaam Bonaparte wegliet. Nog meer blijken van den zonderling ziekelijken toestand der Fransche republiek vallen van zelf in het oog bij het overzien der voornaamste voorvallen sedert ons vroeger verslag.

Jerome, de gewezen koning van Westfalen, werd tot gouverneur van het invalidenhuis benoemd, in welks kerk, gelijk men weet, het lijk van Napoleon thans rust; bij zijne installatie riepen eenige oude knevels ‘Leve de Keizer,’ en ‘Leve het Keizerrijk’, een kreet, die thans als gevaarlijk voor de republiek verboden is; doch de invaliden zijn er niet om gemoeid. Odillon Barrot opende zijne loopbaan als minister met een programma, waarvan de hoofdinhoud daarop neêrkwam, dat hij niets onbedacht wilde beloven. In dezelfde zitting, waarin hij deze redevoering uitsprak, tastte Ledru Rollin hem en het nieuwe bewind reeds aan over de onwettige dubbele benoeming van den generaal Changarnier. Waarschijnlijk hierop niet verdacht, verdedigde de minister deze benoeming tamelijk flaauw en onhandig, en gaf terstond reeds aanleiding tot eene ongunstige vergelijking tusschen hem en den gewezen minister Guizot, die in dergelijke gevallen eene bewonderenswaardige tegenwoordigheid van geest aan den dag legde. Het voorloopig bewind had de belasting op het zout afgeschaft; het nieuwe ministerie stelde de intrekking dier afschaffing voor. Inderdaad werd deze ook door de vergadering goedgekeurd, en daarmede nog eene der zoogenaamde weldaden van de republiek teruggenomen; doch in de volgende zitting kwam zij in zoo verre op haar besluit terug, dat zij deze belasting met twee derden verminderde, in weerwil van den tegenstand van den minister van Financiën, Passy. Deze had kort te voren eene mededeeling aan de vergadering gedaan, die eenen hoogst onaangenamen indruk had gemaakt, namelijk dat het te kort, door zijnen voorganger op 460 millioenen geraamd, 100 millioenen meer bedroeg. Ook hierdoor liet de vergadering zich echter niet van de vermindering der zoutbelasting terug houden, en deze nederlaag trof het ministerie zoo gevoelig, dat het nu reeds, na een be-

staan van weinige dagen zijn ontslag aanbood. Het liet zich echter bewegen om dit aanbod terug te nemen, met uitzondering van de Maleville (Binnenlandsche Zaken) en Bixio, die om persoonlijke redenen aftraden. Deze redenen gaven tot eenige woordenwisselingen in de Nationale Vergadering aanleiding, nadat een der afgevaardigden, Sarrut, in de dagbladen gewag had gemaakt van stukken betreffende een vroeger proces van Lodewijk Napoleon, die op het ministerie van Binnenlandsche Zaken gedepenoneerd, doch verduisterd zouden zijn. Het gerucht zeide dat de minister de Maleville juist over die stukken met den President in ongenoegen zou zijn geraakt. Hoewel gedrongen om de redenen zijner aftreding te openbaren, bleef hij die verzwijgen, en vergenoegde zich met de beschuldiging, als of hij het verduisteren van eenige bescheiden zou hebben toegelaten met verontwaardiging tegen te spreken. Sarrut verklaarde daarop andere stukken te hebben bedoeld, waarvan het bestaan hem bekend was, daar hij zelf in de zaak betrokken was geweest. Dupont, anders een aanhanger van Cavaignac, wilde nu de regten des Voorzitters handhaven. De zaak werd een personele twist, waarbij alleen zooveel duidelijk werd, dat de magt van den Voorzitter, het ministerie en de Vergadering in gevallen van botsing in eenen onoplosbaren strijd moesten geraken. - Intusschen waren reeds van verschillende kanten stemmen opgegaan, dat de Nationale Vergadering behoorde ontbonden te worden, en plaats te maken voor eene nieuwe vertegenwoordiging; en daar de Vergadering zich hiertoe ongenegen toonde, werden haar weldra eene menigte adressen in dien geest toegezonden, ja zelfs wilde één departement het mandaat aan zijne afgevaardigden geregtelijk herroepen. Onder de leden waren er insgelijks, die begrepen dat de Nationale Vergadering niet kon blijven bestaan, tot zij, volgens haar vroeger besluit, alle organieke wetten had tot stand gebragt. De afgevaardigde Rateau had reeds het voorstel ingediend om de vergadering bepaaldelijk op den 4^{den} Mei te ontbinden. De commissie, die over dit voorstel verslag deed, sloeg voor om de zaak niet in overweging te nemen, doch na heftige debatten besloot de vergadering evenwel met eene kleine meerderheid daartoe. Ook bij de eigenlijke beraadslaging verwacht men eene onstuimige discussie; maar het wordt niet waarschijnlijk geacht dat de vergadering, dagelijks bestormd met aanmaningen om eenen kort aanstaanden tijd voor hare ontbinding te bepalen, zal durven volharden bij haar besluit om haar bestaan voor eenen onbepaalden duur te willen rekken. Het is waar dat zij zich bij de presidentsverkiezing eenigzins vijandig tegenover den wensch van de meerderheid des volks heeft geplaatst. Evenwel heeft dit algemeene ongeduldige verlangen naar hare ontbinding iets raadselachtigs. Zou het kunnen zijn dat de departementen de republiek reeds geheel moede worden, en den gang der gebeurtenissen wenschen te verhaasten ten einde zoodra mogelijk ook aan het einde van dien regeringsvorm te komen? Weinigen durven dit nog openlijk zeggen, maar het ligt genoegzaam in den aard der zaak. In allen gevalle kan de tegenwoordige staat van zaken nog geenszins een gevestigde toestand genoemd worden. De verschillende staatsmagten schijnen alleen te bestaan om elkander wederkeerig te belemmeren en in minachting te brengen. Nog eens is men in de Vergadering op het ongenoegen tusschen den President en den heer de Maleville teruggekomen, bij

gelegenheid dat een provinciaal dagblad eenen brief van den eersten aan den laatsten had bekend gemaakt, waarin hij zich zeer verbolgen toonde, dat zijne ministers hem wilden behandelen als of de beruchte constitutie van Sieyes nog van kracht was - hetgeen zal moeten beteekenen, als of hij, president, eene nul in het cijfer was. De discussie leidde natuurlijk tot niets dan eenen ergerlijken woordentwist. Hetzelfde had wederom plaats bij gelegenheid der afzetting van professor Bouillaud als deken der geneeskundige faculteit, en het al of niet behoorlijke financiële beheer door hem gevoerd; na het wisselen eener langdurige reeks van hatelijkheden is de vergadering in verwarring zonder besluit uiteengegaan. Bij de herkiezing van eenen president verwachtte men een dergelijk tooneel, maar de heer Marrast is zonder veel tegenstand op nieuw gekozen. Hoe het in zulk eenen staat van zaken, die nu bijna een jaar heeft geduurd, met de welvaart des lands gesteld is, blijkt uit de thans gedane opgaaf van de opbrengst der middelen in 1848, die bijna 144 millioenen francs beneden die van 1847 is gebleven. De begrooting voor 1849, gelijk die door den tegenwoordigen minister van financiën is opgemaakt, geeft eene uitgaaf van 1677 millioen, bij eene ontvangst van 1395½ millioen, zoodat alleen voor, dit jaar in een te kort van 336½ millioen zou moeten voorzien worden. Het meest in het oog loopende blijk harer beginselloosheid heeft de Nationale Vergadering gegeven bij gelegenheid der verkiezing van eenen ondervoorzitter der republiek, die volgens de constitutie uit drie door den Voorzitter voorgedragene candidaten gekozen wordt. Deze candidaten voldeden zoo weinig aan de verwachting, dat bij het voorlezen hunner namen een luid gelach opging, zoodat de voorzitter de leden moest herinneren, dat blijken van goed- of afkeuring volstrekt niet voegden wanneer de President een constitutioneel regt uitoefende. De eerste candidaat, Boulay de la Meurthe, was vooral bespot, de laatste, Vivien, werd algemeen gehouden voor den man, die gekozen zou worden. Evenwel verkreeg bij de verkiezing zelve Boulay 417 stemmen, Vivien slechts 277, de derde candidaat niet meer dan een; en men weet van dezen afloop der stemming geene andere reden te geven, dan dat Lodewijk Napoleon persoonlijk de verkiezing van Boulay wenschte, en de meerderheid der Vergadering hem om verschillende redenen wenschte te believen.

Italiaansche staten.

- De verwachting dat het vertrek van den Paus uit Rome door groote onlusten en verwarringen in die stad zou worden gevolgd, is niet verwezenlijkt. De bovendrijvende partij heeft zich zoodanig weten te doen gelden dat daardoor de rust bewaard is gebleven. De zamenstelling van het voorloopige bewind, dat het gezag zou aanvaarden, onderging reeds dadelijk eene verandering, daar Zucchini zijne benoeming weigerde aan te nemen en Galetti in zijne plaats gekozen werd. Oorlog tegen Oostenrijk werd nu de lens, en daardoor bleek al spoedig dat de regerings-junta, het ministerie en de wetgevende vergadering ieder op zichzelf en vijandig tegen elkander over stonden. Het ministerie Mamiani trad daarop af, hoewel het nog eene poos aan het bestuur bleef, tot het door een ander met Muzarelli aan het hoofd werd vervangen. Een protest des Pauzen tegen het voorloopige bewind en deszelfs handelingen maakte weinig indruk, men verkondigde zelfs openlijk, dat men hem niet zou laten terugkomen dan zonder kardi-

nalen en alleen als geestelijk opperhoofd. Het nieuwe ministerie droeg daarop de Kamer der afgevaardigden eene wet voor ter bijeenroeping eener constituerende vergadering. De Kamer toonde zich echter ongezind om deze voordragt zelfs in overweging te nemen, en bij de woordenwisseling over de vraag of zij daartoe bevoegd was, ontdekte men dat het aantal aanwezige leden onvoldoende was. Buiten de vergaderzaal had zich intusschen het gerucht verspreid, dat de Kamer aan den volkswensch weigerde gehoor te geven, en het gevolg daarvan was, dat de leden bij het heengaan door de menigte met honende kreten werden vervolgd. Een aanslag om de regeringsjunta, uit welke de prins Corsini zich verwijderd had, te doen vallen en den Paus door de Kamer der afgevaardigden te doen terugroepen, schijnt werkelijk te hebben bestaan, maar werd verijdeld door den stouten stap van het voorloopige bewind om de Kamer te ontbinden. Deze was genoodzaakt zich aan dat besluit te onderwerpen, en daarna werd door de junta eene constituerende vergadering voor de Romeinsche Staten bijeengeroepen. Van deze vergadering schijnt de opgewondene bevolking thans haar heil te verwachten, ten minste is het berigt der oproeping in alle steden met vreugdebetooningen ontvangen; doch aan den anderen kant kent niemand de sterkte der partij, welke de Paus nog voor zich heeft, maar door de heethoofden tot eene volstrekte stilte wordt genoodzaakt. De Paus heeft zijn verzet niet bij een enkel protest laten berusten, maar van Gaëta nog een ander en ernstiger uitgevaardigd, waarin aan de bevolking onder anderen wordt voorgehouden dat zij, door den Paus van zijn wereldlijk gezag te berooven, zich zelve reeds met der daad onder den kerkban heeft gebragt, hoewel de Paus uit langmoedigheid nog draalt om dien uit te spreken. Van de zijde der regeringsjunta is dit protest zeer scherp beantwoord, onder anderen met de aanmerking, dat de Paus geenszins verdreven was, maar zij alleen ter voorkoming van regeringloosheid de teugels des bewinds hadden opgevat toen de Paus die had laten varen, en dat veeleer diegenen met den kerkban moesten gestraft worden, die hem hadden aangeraden om zijne staten te verlaten. Intusschen schijnt het gerucht dat de Paus inderdaad op het punt was om een interdict uit te spreken, en aan de geestelijken het verrigten van alle godsdienstplegtigheden te verbieden, toch eenigen indruk te hebben gemaakt. Mogelijk zou de Paus reeds door vreemde tusschenkomst in zijn gezag zijn hersteld, indien de naburige mogendheden niet door de vrees voor nog grooter verwikkelingen waren weerhouden. Frankrijk, Oostenrijk en Napels schijnen te gelijk eene krijgsmagt gereed te houden om naar omstandigheden te handelen.

De toestand van Lombardije blijft die van een overwonnen en door krijgsgeweld ten onder gehouden land. De Oostenrijksche generalen maken hunne willekeur aldaar tot wet, die zoo ver wordt gedreven dat de bevolking wordt gedreigd, dat het niet bezoeken van den schouwburg in den carnevalstijd als een bewijs van kwaadwilligheid zal worden gestraft. Heimelijk blijft dan ook de haat tegen Oostenrijk voortgloeijen, en zich openbaren in verschijnselen, welke het militaire gezag, ondanks alle waakzaamheid, niet allen kan beletten.

Uit Sardinië luiden de berigten nu eens meer dan minder oorlogzuchtig. Volgens de laatste berigten zou Karel Albert wederom een leger van 100,000 man

bijeen hebben, en ernstig bedacht zijn om den oorlog te hervatten.

Duitsche staten.

- Hoewel de hoop op eene Duitsche eenheid, in dien zin als zij door de voorgangers van het Frankforter parlement op den voorgrond werd gezet, geheel vervlogen is, kunnen de pogingen om die gedachte ten minste eenigermate te verwezenlijken nog ernstige gevolgen hebben, hoewel misschien geheel andere dan men bedoeld had: - grootere verdeeldheid en inwendigen oorlog. Na de beraadslaging over de grondregten ten einde gebragt te hebben, heeft het parlement eene wet uitgevaardigd, waarbij de invoering dezer bepalingen in alle Duitsche Staten binnen drie maanden wordt bevolen; en dewijl daarbij eene enkele Kamer wordt voorgeschreven, zullen alle staten zoo goed zijn binnen dien tijd hunne constitutiën in dien zin te veranderen; de achterlijke regeringen zullen door het Rijksbestuur daartoe worden aangemaand. Nu is echter Pruissen alleen tot de afkondiging dezer grondregten genegen; Hanover beeft daartegen stellig geprotesteerd. Het aan den tijd overlatende om dezen knoop te ontwarren, ging het parlement intusschen voort met het Duitsche Rijk verder op het papier te organiseren. In plaats van von Gagern, thans rijks-minister, was de heer Simson tot voorzitter verkozen. Onder zijne leiding had de discussie plaats over een voorstel om de ontbinding der Pruissische constituerende vergadering voor eene daad van geweld en nietig te verklaren. In verwarring en opschudding werden alle amendementen verworpen, en ging de vergadering zonder besluit uiteen, nadat een der leden haar had toegevoegd, dat zij steeds raadpleegde over de beste manier om niets te beslissen. De ontvangst eener Oostenrijksche nota gaf tot nog veel langduriger en onstuimiger beraadslaging aanleiding. Oostenrijk wilde niet als een aan Duitschland vreemde staat diplomatisch onderhandelen, maar zich tevens zjne goedkeuring voorbehouden omtrent de regeling zijner betrekkingen tot het overige Duitschland. Deze grondslagen waren geheel strijdig met die, welke de commissie voor de Oostenrijksche zaken had aangenomen. In dezen staat van zaken verlangde de minister von Gagern eene vrije volmagt om ter geschikter tijd en op de beste wijs met Oostenrijk te onderhandelen over de betrekkingen van dien staat tot Duitschland. Het voorstel der commissie had eene andere strekking; zij wilde nogmaals verklaard hebben, dat in de Duitsche landen van den Oostenrijkschen staat de Duitsche constitutie moest worden ingevoerd, zonder afzonderlijke nadere goedkeuring, en dat het ministerie alleen zou gemagtigd worden tot eene onderhandeling over de betrekkingen der niet Duitsche Oostenrijksche landen tot Duitschland; de minderheid der commissie was vóór de door het ministerie verlangde onbepaalde volmagt. Bij het begin der beraadslaging over deze voorstellen verklaarde de minister von Gagern, dat indien het voorstel der meerderheid werd aangenomen, het ministerie zijn ontslag zou moeten nemen, en gaf tevens kennis van eene nieuwe Oostenrijksche nota, waarin gezegd werd, dat de regering zich nog voorbehield, zich nader te verklaren over de wijs, waarop zij aan den Duitschen bondstaat zou willen deel nemen. Het slot der zeer langdurige en hartstogtelijke discussie was, dat het voorstel van de minderheid der commissie werd aangenomen, en aldus het ministerie aan het bestuur bleef en gevolmagtigd werd om met Oostenrijk te onderhandelen, gelijk het voegzaam zou oordeelen. De

oppositie partij, welke in dit besluit de afscheiding der Duitsch-Oostenrijksche landen van Duitschland ziet, liet protest daartegen aanteekenen.

Naauwelijks was deze netelige zaak aldus voor het oogenblik afgedaan, of eene niet minder netelige kwam op het tapijt: de bepalingen aangaande een opperhoofd des rijks. Het eerste artikel der wetsvoordragt hield in, dat deze waardigheid aan een der regerende Duitsche vorsten zou worden opgedragen. Deze bepaling werd ook met eene geringe meerderheid aangenomen, doch niet dan na heftige geschillen, daar de republikeinen, die een directorium aan het hoofd des rijks verlangen, de beraadslaging wilden doen uitstellen tot na eene nieuwe herziening der geheele constitutie. Over de erfelijkheid of den duur der waardigheid van Rijksopperhoofd is men tot geen besluit kunnen komen; alle mogelijke bepalingen zijn achtervolgens afgestemd. Van de tweede lezing van het voorstel durft men naauwelijks eenen beteren uitslag verwachten; en hoe men uit deze moeijelijkheid zal geraken is een raadsel.

Onder alle Duitsche staten schijnt Pruissen zich thans op den besten weg te bevinden. De finantiën hebben aldaar door de jongste gebeurtenissen minder geleden dan in eenig ander land. Over 1848 zal er een te kort van 5½ millioenen thalers bestaan, waarvan een millioen door het overschot van 1847 kan bestreden worden, terwijl ook het overige door beschikbare kapitalen vooreerst kan worden gedekt. De regering gaat voort met, hoezeer eigenmagtige, toch algemeen als heilzaam erkende veranderingen in de instellingen des lands te brengen. Zoo is bij koninklijk besluit het geheele regtswezen op nieuw georganiseerd, en dien ten gevolge zal met April de zoogenaamd patrimoniale en geëximeerde regtspleging overal afgeschaft, en even als in de Rijn-provinciën de openbare teregtstelling met eene regtbank van gezworenen in criminele zaken worden ingevoerd. Intusschen zijn de verkiezingen voor de wetgevende vergadering reeds begonnen, van welker uitslag nog weinig is te zeggen; hoewel de algemeene stemming, niettegenstaande Berlijn nog in staat van beleg blijft, democratisch schijnt, mag men toch hopen dat het door de regering verrigte door de wetgevende vergadering zal goedgekeurd en daardoor de rust des lands bevestigd worden.

De toestand van Oostenrijk is veel minder gunstig, hoezeer, gelijk te verwachten was, de Hongaarsche opstandelingen geen stand hebben kunnen houden tegen de van verschillende kanten op hen aanrukkende legers. Zij zijn overal geslagen of teruggetrokken. De vereenigde hoofdsteden des lands, Pesth en Ofen, zijn door de keizerlijke troepen bezet, en Kossuth, het hoofd van het revolutionnair bewind, is naar Debreczin geweken, welke sterkte hij tot hoofdplaats en zetel der regering heeft verklaard.

Van de maatregelen der generalen, die thans daadwerkelijk alle gezag in handen hebben, daar vier vijfde deelen der monarchie zich in staat van beleg bevinden, is echter weinig heil voor de toekomst te verwachten. In de onderworpene gedeelten van Hongarije zijn willekeurige inbeslagnemingen van de goederen der adellijke geslachten, die den opstand hebben begunstigd, aan de orde van den dag. Te Weenen worden nog tusschen beide doodvonnissen en andere strenge straffen over enkele deelnemers aan den opstand uitgesproken, en harde maatregelen gedreigd in geval de rust wederom mogt worden gestoord. Deze toestand is moei-

jelijk als eene voorbereiding voor den terugkeer van wezenlijke rust en welvaart te beschouwen. De staat der finantiën is onder dat alles zeer zorgbarend. De te Kremsier vergaderde rijksdag heeft het ministerie een crediet van 80 millioenen verleend, ter voorziening in het te kort en de buitengewone behoeften. Van waar deze som te bekomen, is eene vraag gebleven, waarschijnlijk door eene bezwarende leening, daar de minister van Finantiën zelf heeft verklaard, dat er aan geene buitengewone belastingen kon gedacht worden. Intusschen gaat de rijksdag voort met te beraadslagen over eene liberale constitutie, die in eene nog onbekende toekomst in werking zal kunnen komen. De eerste paragraaf, door de commissie voorgedragen, en waarin bepaald werd dat alle staatsmagt van het volk uitging, en op door de constitutie voor te schrijven wijs werd uitgeoefend, waartegen het ministerie zich had verklaard, heeft zij verworpen; de tweede, onder anderen inhoudende dat alle Oostenrijkers gelijk zijn voor de wet, daarentegen aangenomen. Van een persoonlijken invloed des jeugdigen keizers op de regering laat zich nog niets bespeuren; de overgang der kroon heeft in den loop der zaken geene de minste verandering te weeg gebragt.

Engeland.

- Zeer weinig van algemeen belang is in deze maand van dit land te berigten; in de volgende misschien echter meer, daar lord Russell de ministeriële leden van het Huis der Gemeenten heeft uitgenoodigd om reeds dadelijk bij de opening der parlements-zitting op 1 Februarij tegenwoordig te zijn, dewijl er terstond aangelegenheden van groot belang zullen behandeld worden. Misschien worden de aangelegenheden van Ierland bedoeld, waar de voorspellingen van gebrek, in het begin van dezen winter gedaan, zich thans schrikkelijk verwezenlijken; in de westelijke streken vergaan de bewoners van honger en worden overigens door uit armoede voorkomende ziekten weggeraapt. Doch het gevoel voor de ellende van dit land schijnt door haren langen duur verstompt te worden, en de nieuwsbladen deelen daarvan niet zoovele bijzonderheden meer mede als vroeger het geval was. - Het proces van O'Brien en zijne medepligtigen is nog niet ten einde. Wel is het beroep in cassatie verworpen, doch waarschijnlijk zal de zaak nu nog voor het Huis der Lords worden gebragt. - De oorlog tegen de opstandelingen in Lahore blijft slepende; uit de niet zeer duidelijke van tijd tot tijd openbaar gemaakte berigten, schijnt te blijken dat het dempen daarvan aan de Engelsche magt eene buitengemeene inspanning zal kosten.

Amerika.

- De aan het fabelachtige grenzende berigten der goudopdelving in Californië hebben zich ten volle bevestigd. Overal worden schepen uitgerust om fortuinzoekers over te voeren, die zich van een deel der nieuw ontdekte schatten hopen meester te maken, of wel in de hoop van eenen voordeeligen ruilhandel te kunnen drijven met de reeds vroeger aangekomenen, die reeds goud bezitten, maar anders aan alle levensbehoeften gebrek lijden. Men voorziet eene daling in de waarde van het goud, in de vooronderstelling dat het gedurende langen tijd in denzelfden overvloed zal

worden gevonden. Het zou echter niet de eerste maal zijn dat men zich in eene dergelijke onderstelling bedrogen vond.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een Hervormd predikant en de formulieren.

J.A.M. Mensinga, Predikant te Sybecarspel: De zaak der formulieren van eenigheid in de Nederlandsche Hervormde kerk, aan een kalm, naauwkeurig en onpartijdig onderzoek onderworpen, tot bevordering van den vrede en de eer der kerk. Amsterdam, van der Hey en Zoon. (*Zie Tijdspiegel*, 1849, I, *bladz.* 99.)

§ 2.

De heer Mensinga heeft zijn belangrijk geschrift verdeeld op de volgende wijze: § 1. Het onderteekenings-formulier van 1816. - § 2. Het oude onderteekenings-formulier. - De Formulieren van Eenigheid. § 3. Nieuwe Formulieren van Eenigheid? Ons bestek en zelfs de aard der zaak duldt niet, om eene geordende en geregelde analyse van alles te geven, hetgeen in deze bladen ter sprake komt. Er worden somtijds boeken geschreven, die zelve zoo rijk en kernachtig zijn zamengesteld, dat men ze zeer bezwaarlijk, bij wijze van uittreksel, kan ontleden, - even als een krachtige bouillon, waarvan men geen anderen, nog meer voedselrijken drank zoude kunnen of behoeven te maken. De methode om dergelijke letterkundige bouillons met veel recensenten water aan te lengen, en daardoor de kracht weg te nemen, zullen wij voor heden ter zijde laten. - Derhalve verzoeken wij onze vriendelijke en bekwame mede-beoordeelaars, om, ter onzer verligting, de twee eerste paragraphen in betrekking tot het meer geschiedkundige gedeelte op zich te willen nemen, en daar zoo veel of zoo weinig water of saus over te gieten, als hun zal goeddunken. Daar zullen wel zeer vele pro's en contra's worden aangevoerd, waarover de heer Mensinga zich later zal kunnen en moeten laten hooren; men vergunne ons dus om alleenlijk hij § 3 te blijven:

NIEUWE FORMULIEREN VAN EENIGHEID?

Als er ooit ergens een vraagteeken met regt mag gelezen worden, is het voorzeker bij deze vier woorden, en het vraagstuk wordt door den schrijver van verschillende zijden toegelicht, beantwoord, en eindelijk tot een vast resultaat gebragt. - Laat ons pogen den gedachtenloop van den heer Mensinga, zon veel mogelijk met korte woorden terug te geven, ten einde daar later eenige aanmerkingen bij te voegen en gevolgtrekkingen uit af te leiden:

Moet het Hervormde Kerkgenootschap

nieuwe geloofsbelijdenissen hebben? 't Wordt hier geloochend, dáár bevestigd. Er moeten zekere algemeene punten van overeenkomst bestaan - vergelijk de Herrnhutsche Broedergemeente, de Remonstrantsche Broederschap; maar zonder bepaalde geloofsbelijdenis. Wat waren deze geloofsbelijdenissen oorspronkelijk? Verweerschriften, Apologiën, in het leven geroepen door den druk der tijden - alzoo historiëele gedenkschriften - derhalve is het *niet* noodzakelijk, dat een genootschap zijne begrippen door geloofsbelijdenissen uitdrukke en vaststelle. Nu volgt de vraag: *kan* een genootschap zulks doen? Ja, onder bepaling, wat betreft den aard, niet de leer. Zij moeten niet te lang, kort, bepaald, duidelijk zijn; deze formulieren hebben slechts tijdelijk gezag en waarde, en eindelijk moeten ze bestemd Christelijk zijn, als eene voorwaarde voor hare mogelijkheid.

Wat betreft het voor- en nadeel der geloofsbelijdenissen - het nadeel wordt opgeheven als ze geene banden zijn des geloofs, belemmerend het wetenschappelijk onderzoek - het voordeel is niet groot, noch bevordering van uitwendigen bloei, noch vermeerdering van het getal, geene constaterende autoriteit, geene aanleiding om andere leden te doen overgaan, ook niet dienende tot geruststelling der gemeente ten aanzien der leeraren. - Herziening der bestaande formulieren? Onmogelijk; geen lapwerk! derhalve, een geheel nieuw formulier? Zwarigheden: overeenbrenging, zamenstemming van twee verschillende zienswijzen? Een anti-ketterboek - eene transactie tusschen de twistende partijen? Een historiesch kerkelijk document, zoo als de Augsburgsche Confessie, eene leuze onder zoovele bijzondere banieren? Alles afgewezen. - Er blijft dus nog het laatste oogpunt: eene openlijke demonstratie van onze Christelijkheid, van onze instemming met de algemeene, Katholieke, Christelijke Kerk; dat zal volgens den heer Mensinga de hoofdzaak zijn; alzoo, eene Christelijke, eene Evangeliesche geloofsbelijdenis; opmerkingen, betreffende geheel nieuwe formulieren: de moeijelijkheid om aan dezelve eenig gezag te verschaffen. - Onder wiens naam, van waar de autoriteit? Waar is de eenvoudige, Christelijke geloofsbelijdenis, zoo als boven gesteld te vinden? Antw.: In de *twaalf artikelen* des geloofs - aanbevelenswaardig als Bijbelsch, Apostoliesch (ten minste naar den geest) ook algemeen erkend, gewettigd, voldoende. - Welke onderteekening alzoo, als kerkelijk verband voor de leeraren? de verklaring: om te prediken, de Christelijke leer vervat in de Heilige Schrift, en in hoofdsom uitgedrukt in de twaalf artikelen - niets meer, 't is genoegzaam. - Nieuwe bezwaren: waar blijft de band der leeraren in de Hervormde kerk? Beantwoord uit het zeer weinig verbindende der onderteekening van 1816. - Waar blijven de voornaamste leerstellige hoofdpunten, waarop onze kerk dringt: de Godheid van Christus, de Drieëenheid, de plaatsbekleedende geregtigheid van Christus, de duivel met zijne werkingen? - Deze worden, bij nader onderzoek, meer punten van wetenschap dan van algemeen bindend Kerkelijk geloof, toegelicht door den heer Mensinga, door proeven, - deze leerstukken staan al verder in een zeer verwijderd verband met de praktijk des Christelijken levens en der Godzaligheid; ten derde: men zegge iemand de broederschap in Christus niet op wegens deze leerstukken; ten vierde: wilt gij door deze specialiteit de geloofsbelijdenissen der Hervormde kerk nog

verder scheuren? Terugblik op de onderteekening van 1816, eene bloote formaliteit om kandidaat te kunnen worden - geen gevaar voor de kerk, en haren vrede, al werden de formulieren afgeschaft; maar (nieuwe zwarigheid) hoe zal ik weten, wat ik gelooven moet? Antwoord: uit Gods woord of van een vertrouwd prediker, of als ge volstrekt kerkelijk gezag wenscht, neem de *twaalf* artikelen, en dan weet ge tevens, dat ge kerkelijk regtzinnig zijt. - Tweede vraag: als de formulieren verdwenen zijn, hoe zal ik weten, of ik Gereformeerd ben? Antwoord: ziet, de formulieren zijn er immers nog, lees en geloof ze, neem ze aan, er zijn genoeg exemplaren voorhanden, of wilt ge de meerderheid? Zie toe, wees omzigtig en denk aan de volstrekte meerderheid. - De laatste vraag is deze: gij begeert een predikant van deze of gene rigting - formulieren doen hier weinig af, de geschiedenis betuigt dit; - men is wel eens variabel, zelfs met de meer strenge geloofsbelijdenis; vergelijk volgens den heer Mensinga de Noord-Amerikaansche en de Hersteld Evangeliesch Luthersche (?). - Buiten de formulieren om, zullen er wel regtzinnige of liberale predikers zijn, naar dat men ze verkiest of beroept.

Zietdaar, waarde lezer! een zeer kort overzigt en zeer dor resumé, waaruit ten minste blijkt, in welken zin, en in welk verstand de schrijver het, omineuse vraagteeken wil beantwoord zien. Hij is open en Hollandsch rondborstig genoeg om de zaak bij het hoofd en bij de beenen aan te grijpen, en met zijn gevoelen cordaat voor den dag te komen. - Welk eene tegenstelling met hen, die het heil en het behoud der *zinkende* kerk alleenlijk in de formulieren zoeken, die angstig schreeuwen en roepen om de schimmen en de schriften der vaderen, alsof dáár het palladium der kerk, vooral der Hervormde kerk, te vinden ware! Welk een verschil wederom met die gemaskerde en met een gesloten vizier strijdende Theologanten, die zoo gaarne met alle partijen transigeren, die met allen goede maats willen blijven, die met de eene hand geven en met de andere nemen, den Lieven Heer danken als zij er maar heelshuids afkomen, veilig uit het gedrang raken, en eene goede vette beroeping kunnen attrapeeren, waarvoor zij gaarne eenige formulieren zouden laten glippen, of er op nieuws eenige bezweren en van buiten leeren, volgens het bekende woord van den zeer variabelen Hendrik IV: *Paris vaut bien une messe*, dat is: een goed, renderend, afgebeden beroep, is wel een half of een heel Theologisch geweten waard. Neen, de predikant te Sybecarspel lonkt en knipoogt niet met de formulieren, om er eenig voordeel mede te bejagen; wat hem als waarheid op het hart lag, vloeide zoo warm uit de pen, en hij heeft er toen niet aan gedacht, dat menigeen, die minder cordaat is, den staf over hem zal breken.

Is de heer Mensinga echter niet te ver gegaan? Vreest ge dat, gelooft ge dat, en als er onder u zijn van wie wij moeten zeggen: *hoopt* ge dat? welnu, neemt zijn geschrift voor u en naast u, aan de eene zijde zijn geschrift en aan de andere zijde uw' Bijbel, en als ge volstrekt wilt, legt de Dordsche vaderen en de formulieren er ook nog bij, en wederlegt hem, dat staat u vrij, daartoe zijt ge zelfs geroepen, daartoe zijt ge gehouden. Mensinga kan en zal u dat niet ten kwade duiden. - Bewijst nu, dat de *eer* en de *vrede* in de Hervormde kerk eeniglijk afhangen van de aanneming en handhaving der formu-

lieren, maar bewijst dat niet met droevige of brommende exclamatiën, ook niet met bedreigingen, ook niet omdat gij en de uwen dat zoo gaarne zoudt wenschen. - Bewijst dat niet, als gij er geene bewijzen voor hebt, om uwe eigene armoede te dekken, door bewijzen uit de schriften van den bekwamen Groen (‘het Regt der Hervormde Gezindheid’) door eenige zinsneden uit de *Vereeniging*, die, zooals de heer Mensinga aanmerkt, welligt zoo geheel eenig niet is, - neen, treedt tegen den man uit Sybecarspel, persoonlijk, ridderlijk in het strijdperk, en breekt een of een half dozijn lansen met hem; - door zulk een tegenspraak, door zulk een bedaard en onpartijdig tegenschrift zal slechts voor de goede zaak gewonnen worden. Men zal de kracht of de zwakheid uwer strijdkrachten leeren kennen, en de formulieren zelven zullen er niet bij verliezen, veeleer, als ingedaagden, voor meer of minder onschuldig worden verklaard. - Intusschen gelooven wij, dat het niet zoo gemakkelijk zal vallen, den heer Mensinga van uit zijn standpunt geheel te overwinnen. Hij heeft de geschiedkundige waarheid, de ondervinding, het gezond verstand onloochenbaar aan zijne zijde. Gij welligt uw uitgewerkt Theologisch systeem, uwe consequente voorstelling eener gemeente, die in het rasterwerk der formulieren als een vorstelijk hartenkamp is ingesloten, opdat geen der vlugvoetige dogmatische reeën of herten ontsnappe. Gij vreest dat de Heilige Schrift, zooals ze daar ligt, van Genesis tot aan de Openbaring van Johannes, zichzelve niet goed kan verdedigen, dat zij met hulptroepen moet uitgerust, met bolwerken omgeven, met hooge muren moet afgesloten - welnu, als gij een dapper ingenieur zijt, zullen wij zien hoedanig gij het Woord Gods door uwe formulieren voor alle vijandelijke kogels bomvrij kunt maken, doch wordt niet al te boos op hen, die nu eens en vooral in het geloof staan, dat de Heilige Schrift nog altijd bij magte is om zichzelve, zonder uwe zeer verschillende, elkaâr zeer tegensprekende en zeer opheffende geloofsbelijdenissen, te handhaven en te verdedigen. 't Is zoo, de heer Mensinga heeft eene zeere plek aangeroerd, toen hij blz. 57 en volgg. op eenmaal over bekende leerstellige, dogmatische punten het woord voerde, en juist dáár ergernis gaf. Wij weten het zeer goed, dáár-, dáártoe moeten de formulieren dienen, alsof ze tot geen *ander einde* gevormd waren, om zekere steile dogmatische stellingen te enregistreren, te doen herleven, te doen ingang verkrij gen; alleen om *die* reden zoudet ge ze zoo ongaarne missen - maar daarmede is de zaak niet afgedaan. - Wij vragen niet naar uwe bijzondere theologische, Hervormde opinie, maar naar de zuivere Christelijke waarheid, naar het regt der gemeente, naar het regt der leeraren, naar het regt van Christus' Kerk, naar de vrijheid ons juist door Christus gegeven, gewaarborgd, en ons door zijn leer, en leven en dood geheiligd, en deze, deze zult ge ons niet ontnemen, al wildet ge ons onder al de formulieren der geheele wereld bedelven, zoodat wij geen adem meer konden scheppen. - Maar waarom dan geen geheel nieuw formulier (de andere waren toch ook eens nieuw) aangemeten en aangepast, als een modieus schoeisel, aan den geest des Tijds? Waarom geene herziening van onze kerkelijk leerstellige grondwetten? Waarom niet? Wel, goede vrienden, als men eens commissiën benoemen wilde om een dergelijk werk te volbrengen, en men plaatste hier in één vertrek (om alleen van meer bekende predikers en

godgeleerden te spreken), D^{s}. Spijker, met D^{s}. van Senden en D^{s}. Mensinga mede, en in een ander vertrek D^{s}. Heldring, Ds. Callenbach en D^{s}. Molenaar, en men vergeleek dan, na volbragten arbeid, de nieuwe of hernieuwde formulieren door *die* heeren vervaardigd, dan zoude deze vergelijking dadelijk het antwoord bevatten, *waarom* de heer Mensinga en wij met hem, thans geene nieuwe formulieren wachten of wenschen. Is intusschen het bezwaar geheel weggenomen door de aanneming der welbekende twaalf artikelen? Het ware zeer te verlangen, en men eerbiedigt te regt deze twaalf oude kerkkroonen, die in *elke* kerk niet ongepast zijn, als er maar goed helder licht op brandt; nieuwmodisch gaslicht is minder goed; 't walmt meermalen; alweder hier het oude bezwaar: de interpretatie, de opvatting; voor menigeen die niet gaarne zonder theologischen *leiddraad*, dik werf zoo stevig en dik gevlochten als een *leiband*, voor kinderen zonder valhoeden, wil gaan, is er in dat twaalftal oud-kerkelijke theses, voor dezen reeds te veel, voor anderen te weinig. Men weet immers, en de heer Mensinga verbloemt het niet, hoe de steen des aanstoots, de *hellevaart*, wordt weggewenteld, of zoo behakt en behouwen, dat deze niet, als al te grof bewerkt, hinderlijk is voor het philosophisch en aesthetisch geloof. Daarenboven hechten wij wel iets aan de altijd zeer apocryphe geboorte-acte der twaalf kinderen eener oudere kerk, die zich, wat la paternité betreft, niet wel kunnen legitimeren, en mede als *vondelingen* mogen beschouwd worden. Naar het ons voorkomt, is de voorslag om met de twaalf artikelen den knoop door te hakken, zeer goed gemeend, maar wegens de hier boven aangevoerde redenen niet voldoende. Alles komt hier op neêr, en de prediker, die ons zoo krachtig en mannelijk voorlicht, gevoelt dat levendig: of de kerk, de Hervormde in het bijzonder, in het vervolg zal kunnen blijven bestaan, bloeijen en groeijen, zonder de formulieren, dan of deze, als integrerend levensbeginsel, moeten behouden worden. De heer Mensinga heeft zijne gronden juist, dapper, onbewimpeld, *ungefärbt* zeggen de Germanen, en ook *sine irâ et studio* zeggen de geleerden, medegedeeld; hij heeft voorzeker meer getracht om te overtuigen dan om te overreden, en wij verlangen zeer om te hooren welk een' weêr- of tegen- klank hij heeft uitgelokt. - Het hooge kerkbestuur der Hervormde kerk zal ook wel zijne gronden en motieven ad notam nemen, en welhaast over deze hoofdquaestie zich moeten laten hooren. - De voorstanders der formulieren, de altijd *eensgezinde* (hopen wij) broeders, die zich *vereenigden*, om eenheid en zeker geene verdeeldheid in de kerk te doen ontstaan, zullen den heer Mensinga mede op den voet volgen, en welligt nu of later eenige kleine banbliksems naar den kerktoren van het nederige Sybecarspel heenzenden, waartegen de heer Mensinga, dit vertrouwen wij, zijnen afleider heeft geplaatst, die langs den toren door zijne studeerkamer in den grond is gezet, en hem dus niet zullen deren, misschien weder opwekken om een nieuwe donderbui, als een Theologische Franklin, uit te lokken. - Wij weten echter of gelooven, dat de vrijzinnige, geleerde, rondborstige strijder, niet door eenen aanval, door eene charge uit den zadel is geligt, en dat er anderen aan zijne zijde staan, die met hem mede vechten. Het hooge kerkbestuur der Hervormde kerk zal moeten weten, wat weldra hier te doen en te laten is.

Wij wenschen met den dienstknecht des Heeren, die even als een vroeger dienstknecht en apostel weet, ‘dat het Woord Gods niet gebonden is,’ dat zijne poging den *vrede* en de *eer* der kerk moge bevorderen, en het Rijk Gods in oorspronkelijke kracht moge gehandhaafd worden, zonder aanzien van personen, onder den invloed van Gods verlichtenden en Heiligen Geest.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Het gerevideerd algemeen reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk in het koningrijk der Nederlanden.

Geheel bijzonder is de toestand van het talrijke kerkgenootschap in ons vaderland, 't welk vroeger het heerschende meer heette dan was. Uit den druk der tijden opgeheven door het herstelde Huis van Oranje, bleef 't wel in naam gescheiden van den Staat, inderdaad in eene naauwe vereeniging met de Regering, waarvan het lusten, maar ook lasten ondervond! Van staatswege was de nieuwe organisatie ingevoerd, waarbij, jammer genoeg, menig beginsel der Protestantsche, der Hervormde kerk was voorbijgezien, miskend. Het democratische element bestond naauw meer dan in naam, het gezag daalde meer van de Synode af tot de gemeente dan het uit den boezem der gemeente voortkwam, van vertegenwoordiging was niet meer overig dan de schijn; de klassikale vergaderingen, grondvergaderingen vroeger, waren gedaald tot het peil der nietigste nietigheid, en de Synode zelve gevoelde het, dat zij geene uitdrukking was van den geest der kerk, dat die geest haar niet frisch en krachtig en onbelemmerd toestroomde: zij vond weinig steun bij de kerk, zocht dien meest daar buiten, bij den Staat. Met eene omzigtigheid, wie bij ons zelden de naam van wijsheid ontgaat, en een' sleur, wie de eertitel van bezadigd overleg siert, poogde zij tusschen de onderscheiden theologische en kerkelijke klippen door te zeilen, niets vermijdend dan krachtig doortasten, de afwijkenden trachtend te bedwingen door den magtigen arm der regering, voor den Staat beleefd tot overdrijving toe, - regeringscommissie tot administratie der kerk méér dan een bestuur der kerk, uit de kerk. Die toestand kon niet blijvend zijn.

In het leerstellige wat men zoo gaarne noemt gematigd liberaal, in het bestuur aristocratisch-behoudend, had de Synode bij 't ontwikkelen van de theologische wetenschap, bij 't ontwaken van den kerkelijken geest, bij de toenemende zucht voor staatkundige vrijheid, een' zwaren strijd te wachten; hare bondgenooten waren weinige, alle partijen had zij van zich verwijderd, en zoo ze nog staande bleef, 't was, omdat de Staat haar staande hield. Toch, wijken moest zij: de aandacht werd gevestigd op den oorsprong van het huidige kerkbestuur, op den geest der kerkelijke wetgeving; op het fictieve der vertegenwoordiging werd gewezen, daarbij, de Staat had zich een woord laten ontvallen van geen jus in sacra te willen. Hervorming was zoo onvermijdelijk geworden als noodzakelijk.

Een ontwerp van herziening ging van

de Synode uit; het was in behoudenden geest; de kreet van afkeuring was luide en algemeen; God kwam met den donder van Zijn gerigt over Europa om bergen te doen verzinken, dalen op te heffen. Vrijheid was het woord, van aller lippen vloeijend. De theorie van den Christelijken Staat werd verworpen, de Staat nam het indifferentismus als beginsel aan. De mannen, die absolute scheiding van Kerk en Staat wilden, verwisselden de banken der oppositie met de ministeriële zetels. Het placet werd opgeheven, der Hervormde kerk een veelbeteekenende wenk gegeven, dat ze voortaan zichzelve te steunen had. Voeg er bij, dat het vertegenwoordigende stelsel in het staatkundige overal op den voorgrond trad, onbepaald heerschend in Frankrijk, magtig genoeg hier. Bedenk, dat de vrijgemaakte burgers van den Staat nog onvrije leden der gemeente zich gevoelden - en ge zult met ons erkennen, dat de toestand der mannen, ten jare 1848 in de Synode geroepen, verre van benijdenswaardig was.

De staatkundige partijen spiegelden zich afin de kerk. Behouders vondt ge, die behouden wilden - wat het hunne was; radicalen, die de verhevenste theorie van het beste kerkbestuur zoo maar *mir nichts, dir nichts* in praktijk wilden brengen; gematigden (bij wie de onverschilligen zich schaarden), moeijelijk te onderscheiden, wijl zij, als meest de gematigden (en zij zijn er niet te beter om) veelal zwegen. Dezelfde klippen, die bij elke benoeming, op ieder gebied, dreigen: behoudszucht van wie zich geen' beteren staat van zaken kunnen denken dan den bestaande, - 't zij dan uit welmeenende bekrompenheid, uit vrees voor schokken, of uit eene, niet zeldzame, verwarring van het algemeene nut met het bijzondere. Radicalisme aan den anderen kant, dat zich losrukt van den historischen grondslag, de omstandigheden uit het oog verliest en de theorie op den troon zet, verga ook kerk of staat.... Algemeen stemregt, riep men van deze zijde, het Evangelie eischt het, de eerste Christenkerk ging ons voor; men vergat te vragen: is de gemeente rijp te achten voorde uitoefening van dat regt, wil zij dat regt, of wordt 't geëischt door partijgangers, die zich ten trechter aanbieden voor de verkiezingen? Aan dezulken ontbrak 't niet: de Amsterdamsche bijsynode bestond uit wie regtstreeksche verkiezingen, algemeen stemregt wilden, om aan het orthodoxismus de zegepraal te verzekeren. De wettigheid der Synode zelve werd hier betwijfeld, ginds ontkend, 't afwijken van den wettelijk voorgeschreven' weg der hervorming onvoorzigtiglijk aangeraden...

De Synode vergaderde, het vorige concept werd ter zijde gelegd, de nieuwe vrucht van haar' arbeid was het voorloopig gearresteerd gerevideerd reglement.

Met eene vroeger ongekende vrijzinnigheid werd het onder de oogen van een grooter kerkelijk publiek gebragt dan immer voorheen. De oordeelvellingen, - kon het anders? - loopen verre uiteen, eerst over bijzaken, nu zelfs over den geest van het reglement. De algemeene eisch is: meerdere vrijzinnigheid, grooter vooruitgang. De heide onafhankelijke kerkelijke bladen openden telkens hunne kolommen voor de uiteenloopende beschouwingen, brochuren behandelden het concept meer opzettelijk en uitvoerig. Dr. Spijker[1)], Paré en Hooijer[2)] be-

1) Ontwerp van Gerevideerd Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde kerk in het Koningrijk der Nederlanden. Uitgegeven met aanteekeningen. Amsterdam, Müller, 1318.
2) Aanteekeningen op het ontwerp van gerevideerd Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde kerk in het Koningrijk der Nederlanden. Zaltbommel, Noman en Zoon.

streden het geheel of de deelen, een ongenoemde trad als verdediger op[1)]: als lid der Synode is hij een half officieel orgaan der hooge kerkvergadering te achten. Zacht was hier de toon, zalvend zelfs, scherp ginds en bitter, naarmate men meer met eene goedgezinde kerkvergadering, of wel met eene vereeniging van mannen, die nog voor zich behouden wilden wat te behouden was, te doen meende te hebben. Toch, overdreven, zoo niet geheel ongegrond zijn de klagten van wie zich geërgerd, bedroefd verklaarden, - flaauwe zoetsappigheid verwarrend met Christelijke liefde, 't verdenken van beginselen doemend, terwijl ze beginselen verdenken der verdenkers, vergetend, dat er strijd gevoerd wordt over regten, niet gebedeld om gunsten.[2)]

Wij stellen ons geenszins partij, wij slaan slechts een* belangstellenden blik op den strijd.

Welke zijn de beginselen der Synode? Haar medelid verklaart het: *de zelfstandigheid der kerk in betrekking tot den staat, en de zelfstandigheid van de kerk met betrekking tot hare vertegenwoordiging en haar eigen bestuur*. Groote vooruitgang, sprekend blijk van besef van de regten der kerk, waarvoor der Synode hulde zij gebragt!

De staat *wil* scheiding, hij scheurt de banden los, worden ze niet losgeknoopt, de kerk mag zich niet opdringen; - de staat doet afstand van aangematigden invloed, de kerk, die vroeger 't protesteren vergat, herstelt wat te herstellen is door blijmoedig hare vrijheid aan te nemen. Het beginsel van vertegenwoordiging, - niet maar een eisch des tijds, maar een heilig regt, een levensbeginsel der Hervormde kerk, - wordt erkend, zal eene waarheid worden. Heeft de Synode deze beginselen inderdaad tot de hare gemaakt, bleef zij er aan getrouw? Toestemmend antwoord zouden wij zonder aarzeling uitspreken, werd voor uitzonderingen ons plaats gegeven.

De bestuurders der kerk zullen zonder tusschenkomst van den staat gekozen worden; het placet tot policietoezigt beperkt; de administratie der kerkelijke goederen uit de handen van halve of geheele staatscollegies in die der kerk teruggebragt. Maar toch, handopening zal worden gevraagd, ook wanneer de bezoldiging niet door den Staat geschiedt, ook waar de bezoldiging een grondwettig regt is der gemeente. De tegenwoordigheid van 's konings minister op de hoogste kerkvergadering wordt als der kerke welgevallig voorgesteld; de approbatie der beroepingen blijft behouden. Wel zien wij in de tegenwoordigheid van de afgevaardigden der theologische faculteiten met adviserende slem op de Synode geene toegevendheid voor den Staat, maar eene hulde aan de vrije wetenschap, op wier voorlichting de kerk hoogen prijs moet stellen; maar het roepen van een' afgevaardigde uit de commissie voor de zaken der Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië met concluderende stem, is

1) Toelichting van het Gerevideerd Algemeen Reglement, enz., door een lid der Synode. Leeuwarden, Suringar. 1848.

2) Aangevochten werd bovenal een stuk, inde Kerkelijke Courant opgenomen, geteekend W.H. te H., en zeker de toon was bitter; maar wanneer die courant zegt, dat harer redactie wegens de opname van dat artikel vele onaangenaamheden zijn berokkend, moest zij de mannen noemen, die zich op de redactie van een onafhankelijk blad wreken over een ingezonden stuk, de kerk heeft er belang bij, te weten, wie de mannen zijn, die de vrijheid der discussie zoeken te belemmeren.

daarentegen te grooter zonde tegen het vertegenwoordigende beginsel en de onafhankelijkheid van den Staat: immers regeringscommissie is zij, door den staat over de Oost- en West-Indische kerken aangesteld, kerken, zelve (vreemd genoeg) door de Synode verloochend.

Ja, 't insluipen van staatsinvloed wordt door menigeen gevreesd bij een artikel, dat geene reglementen of bepalingen, waarbij de Staat kan geacht worden, regtstreeks belang te hebben, *gemaakt* kunnen worden, dan bij overleg met de hooge regering. Duister voorwaar! regtstreeks belang heeft de staat altijd bij de kerk, zij werkt in, nevens, op zijne burgers; maakt de kerk bepalingen tegen zijn belang, het policietoezigt is immers daar, om hare uitvoering te verhinderen? Nooit kan eenig kerkelijk reglement of bepaling in overleg met de hooge regering ‘gemaakt worden,’ of de Staat grijpt in het innerlijke, in de regten der kerk in, en de kerk offert, zij 't ook voor eene wijle, haar beginsel van autonomie op.

Nog zouden we vragen, of de bepaling, dat gesubsidiëerde diakoniën aan het burgerlijke bestuur verantwoording schuldig zijn, niet getuigt van te groote inschikkelijkheid voor dat bestuur;[1)] of de bepaling, dat de predikanten alleen dan leden der Synode kunnen zijn, wen zij tevens leden van eenig ander kerkelijk bestuur (ook van een' kerkeraad? dan is de bepaling overbodig) zijn of in de laatste vijf jaren waren, in harmonie is met den geest van vooruitgang, dan wel eene reste van aristocratischen geest. We zouden in bedenking geven, of de zamenstelling der provinciale Commissiën van bestuur uit de praesides der klassikale Commissiën van bestuur wel kan strekken om herhaling der klagten over te grooten invloed dier praesides (bisschopjes, noemde ze Heldring) te voorkomen. Wij zouden vragen, of het collegie van judicature met de vijfjarige zitting zijner leden de kerkelijke tucht niet wat *verwereldlijken* zal, - of de predikanten, leden van dat hooge geregtshof, niet wat te hoog en te gestreng zullen worden voor de broederschap? Vragen.... maar herhaling zouden we leveren van de aanmerkingen van anderen, of we moesten een' commentarius perpetuus op het Reglement geven, en dáártoe zijn wij hier niet geroepen.

Wat we niet vragen is: Is er vooruitgang? Alleen vooroordeel kan dien voorbijzien.

Wat we nòg kunnen vragen, zonder tot bijzonderheden af te dalen, is: Zal de kerk de opleiding harer leeraars niet ter harte nemen, dit uitsluitend den Staat overlaten? De Academie vormt ze tot theologen, tot herders moest de kerk ze vormen.

Zijn de beginselen, door de Synode aangenomen, niet meer negatief dan positief? Geen vreemde invloed op de kerk; - ziedaar de stelling, waartoe beide beginselen zijn terug te brengen. Meer dan een reglement van bestuur is uit deze beginselen niet afgeleid. Toch verwachten wij van eene grondwet méér, verwachten positieve beginselen, wenschen het wezen, den grond, het doel der Hervormde kerk aangewezen, minder dubbelzinnig dan het: ‘de Evangelische geloofsbelijdenis der Hervormde Kerk’ luidt, - niet zoo onkerkelijk als de ‘be-

1) De subsidie is eene *liefdegave*, met wier uitdeeling de diakenen zich *belasten*, van wier besteding, als van alle anderen, zij der *gemeente* verantwoording schuldig zijn. Deed de Synode niet wèl, met den diakenen *als zoodanig* te *verbieden*, zich in afhankelijke positie van een burgerlijk bestuur te stellen, door diensten te bewijzen en lasten te dragen?

vordering van het heil des Vaderlands;' maar beginselen vragen wij, uit het leven der Hervormde kerk geput, helder opgevat, duidelijk uitgedrukt, consequent toegepast.

Der Synode van 1849 wacht eene zware taak. De wenschen der kerk kunnen, de regten der kerk mogen haar niet onbekend zijn. Vervulle zij de eersten, in zooverre zij Christelijk, Protestantsch, hervormd zijn, - besnoeije zij de laatsten niet meer dan door het heil der kerk dringend wordt geëischt. Twee dwaalwegen staan open: de eerste heet toegeven aan den wil der gemeente, welke dan ook. Dáárvoor waarschuwe haar het woord van Hase: 'slechts hetgeen naar Christus' wil gedaan wordt, heeft bij de Christenheid wettige kracht; wat Zijn woord en geest weêrstreeft is onwettig in Zijne kerk.... Want dáárdoor ontstaat op verre na geene kerk, gelijk het eenige bijzonder vrome regtsgeleerden onlangs hebben voorgesteld, dat een dozijn of een duizend burgers zich vereenigen, hunne beurs trekken en zeggen: volgens deze bepaalde leerstellingen willen wij met onze vrouwen en kinderen voor ons geld onderwezen worden, en gij zult ons zweren, slechts deze te prediken.[1)]'

De tweede dwaalweg wordt der kerkvergadering geopend door hare vleijers en valsche vrienden, die spreken als konde zij *ex plenitudine potestatis* beschikken over de kerk, die dankbaar hare gunsten had te ontvangen.[2)] De Synode zal niet vergeten, dat zij hare magt ontleent van de kerk; dat zij alleen in zóóverre gezag bezit, als zij de kerk vertegenwoordigt; dat zij rekenschap schuldig is aan de gemeente, aan de toekomst, aan den Heer der gemeente en der toekomst - Christus.

- S-

Da Costa niet gereformeerd!

De heer Isaac Da Costa, gedoopt Israëliet, doctor in de letteren en regten, groot en beroemd dichter, heeft sinds lang bij zijne dubbele doctorale waardigheid en zijn' dichterlauwer nog op 't bezit van twee andere titels aanspraak gemaakt, dien van *theoloog* en *regtzinnig Gereformeerde*. Menigeen heeft hem die titels toegekend, voor velen was hij de godgeleerde bij uitnemendheid, voor méér nog de ware Gereformeerde: werd bij in 't laatste licht meer beschouwd door de ongeletterden, - wetenschappelijke theologen en wie zich de vertegenwoordigers *κατ' ἐξοχήν* noemden verdrongen zich als ware 't, om (natuurlijk alleen uit innige overtuiging) met vriendelijke hand den

1) Dr. K. Hase, de oorsprong der kerkelijke magt. Repertorium voor Buitenl. Theologie van de Keijser, D. I, bl. 43.

2) Een ingezonden stuk in de Kerkel. Courant van 12 Januarij 1849, n°. 2, zegt.... 'Zou ik u toevoegen, dat wij *niets* zullen krijgen, wanneer wij terstond en op éénmaal *alles* willen hebben, en dat ons het lid wel eens op den neus konde vallen.' Wij hebben te groote achting voor de Synode der Nederlandsche Hervormde kerk, dan dat wij zulk misbruik van gezag zouden wachten, - te groote achting voor de gemeente, dan dat wij 't dulden van dat misbruik mogelijk zouden achten. De Synode mag zulke verdedigers afbidden.

grooten man den lauwer der wetenschappelijkheid om de slapen te winden, *Letteroefeningen* en *Jaarboeken* beide gaapten den grooten godgeleerde aan. 't Werd hagchelijk, aan 's mans roeping voor de theologie te twijfelen; wie den nimbus niet zag, werd ligt van willige of onwillige blindheid verdacht, soms vrij luide beschuldigd. Toch verbleekte straal op straal: de Hoogleeraar Hofstede de Groot wees duidelijk genoeg aan (en 't tegenspreken viel moeijelijk, al was hij ook een Groninger), dat de *litterarum humaniorum doctor* niet bijster ver in 't Latijn was, en zoowel die Groninger als een ongenoemde, maar daarom niet onbekende, zeker wel ongroningsche, geleerde in de Godgeleerde Bijdragen handhaafde 't regt van de trouw des heeren Da Costa op het eervolle epitheton punisch. De Gereformeerde theoloog zweeg, en hij deed er wèl aan: bij willig blinden had hij geene verdediging noodig, bij zien den kon ze hem weinig baten.

Weder staat er een onbekende op (een afschuwelijk ding, dat anonym schrijven; men kan den recensent niet eens *in effigie* verbranden), en betoogt op de breede, lange bladzijden van den *Gids*, met klem van redenering, met overvloedige aanhaling van plaatsen, met citatie van menig auteur, - dat de heer Da Costa geen theoloog is, zijn regt op 't voeren van dien titel nooit heeft bewezen, allerminst door zijn' Paulus, en dat 't dwaasheid is of - *iets anders*, wen men aan den *dilettant*, wiens onervarenheid in *elken* tak der wetenschap telkens in 't oog springt, eenig gezag toekent bij de beslissing van wetenschappelijke vragen. De Gereformeerde zweeg, en deed er wèl aan: bij willig blinden had hij geene verdediging noodig, bij zienden kon ze hem weinig baten.

Hij bleef immers nog Gereformeerd, echt, oud-Gereformeerd, de handhaver der miskende, verraden, vertrapte Gereformeerde waarheid, een pijler van de ware orthodoxie, een voorganger op de bijsynode der drie honderd en zooveel te Amsterdam... Maar daar verheft zich weder eene stem tegen hem, en 't is een krachtige stem. Een Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan onze eerste en oudste hoogeschool, doet den laatsten straal der reeds zoo vervallen glorie verbleeken... Da Costa is niet - Gereformeerd!

De Hoogleeraar J.H. Scholten heeft der wetenschap in ons vaderland dezelfde belangrijke dienst bewezen als Schweizer en Schneckenburger in Duitschland. Voor theologen heeft hij *de leer der Hervormde kerk in hare grondbeginselen, uit de bronnen voorgesteld en beoordeeld*. 't Ware te wenschen, dat menigeen, die zich in onze dagen tot handhaver der Gereformeerde dogmatiek heeft opgeworpen, dezen arbeid vooraf niet geschuwd had: zijn geweten behoefde dan geen amen te zeggen op 's Hoogleeraars woorden: ‘Menigeen waant in onze dagen Gereformeerd te zijn, en veroorlooft zich harde oordeelvellingen over de regtzinnigheid zijner medechristenen, die zelf op de schaal der kerkelijke regtzinnigheid. gewogen, te ligt zou bevonden worden.’

Deze uitspraak wordt met menig bewijs, vooral ten opzigte van den heer Groen van Prinsterer en die van zijnen rade gestaafd. Wij willen een en ander van die bewijzen mededeelen. Afschrijven komt tot heden op 't zondenregister van den Tijdspiegel niet voor; maar daar het meer dan waarschijnlijk is, dat het werk van den Leydschen geleerde niet in de handen zal komen van't meerendeel onzer lezers, meenen wij gereedelijk vergiffenis te zullen ontvangen van den Hoogleeraar, wen

we in ruimer kring verbreiden waaraan die ruime kring vooral behoefte heeft. Van onze lezers vragen we zóó weinig verschooning, dat we zelfs meenen, hun eene dienst te bewijzen.

Na aangewezen te hebben, dat de heer Groen van Prinsterer, door der kerk te raden om zich tot het Gouvernement te wenden met verzoek om de Hervormde leer te handhaven, afweek van het Gereformeerde kerkregt en den misslag der oude *Arminianen* hernieuwde, - dat die heer op een Roomsch-Katholiek standpunt staat, - dat hij òf Roomsch òf Sociniaansch handelt, wanneer hij het gevoelen voor valsch en gevaarlijk verklaart, dat de rede eene openbaring van God is, - gaat de heer Schol ten in zijne voorrede aldus voort:

'De gereformeerde kerk erkent de ingeving (theopneustie) der H. Schrift, en als gevolg daarvan de onvervalschte voordragtder Christelijke waarheid in de schriften der Evangelisten en Apostelen, De heer da Costa echter verzekert, tegen het historisch gezag van Matthaeus aan, dat er zoowel Matth. IX, 23-31 als te Jericho niet *twee* blinden, maar slechts één blinde door Jezus genezen is; dat in het land der Gadarenen, niet *twee* bezetenen maar slechts *één* den Heer ontmoet heeft; hij ziet in het een en ander het gevolg van de *subjectieve gewaarwording* van den Evangelist, die den *geleider* des blinden mede voor eenen *blinden*, en een' voorbijganger, die door den bezetenen werd aangegrepen, ook zelven voor een bezetenen zou aangezien hebben.[1)] Dat zulk eene vergissing, op zichzelve beschouwd, mogelijk is, en dat men behoudens het geloof aan de theopneustie der H. schrijvers zulke onnaauwkeurigheden mag erkennen, zonder ergernis of schade voor het Christelijk geloof, hebben wij in dit werk aangetoond. Het ongereformeerde echter der bewering van den heer Da Costa bestaat hierin, dat hij erkent, dat "Matthaeus zeer goed wist, dat zijne *twee* werkelijk slechts *één* waren geweest," maar dat het de hoogere bedoeling van den H. Geest geweest is, dat de Evangelist zijne vroegere, *subjectieve* d.i. *verkeerde* opvatting van het feit zou te boek stellen.[1)] Het onderscheid tusschen de leer der Gereformeerde kerk en die van den heer Da Costa, op het punt der ingeving der H. Schrift, bestaat derhalve hierin: dat volgens de leer der Gereformeerde kerk, de H. schrijvers onder de leiding des H. Geestes, voor verkeerde opvattingen en voorstellingen bewaard zijn gebleven, waar hun *natuurlijk* verstand zich ligt zou hebben kunnen bedriegen; en dat integendeel, volgens den heer Da Costa, de Heilige schrijvers, tengevolge *dier hoogere leiding*, onware en subjectieve voorstellingen ter nedergeschreven hebben, waar zij, door hun *natuurlijk* verstand geleid, overtuigd waren, dat het zich anders had toegedragen, dan zij schreven. Wat er bij zulk eene theorie der theopneustie van de historisch-objectieve kennis der Christelijke waarheid worden zou, behoeft geene opzettelijke aanwijzing. Heeft Matthaeus tegen beter weten aan, onder de leiding des H. Geestes, historische gebeurtenissen verkeerd voorgesteld, waar is de waarborg, dat hij niet evenzeer in het te boek stellen der Evangelieleer, zijne *subjectieve* opvatting in de plaats der *objectieve* waarheid, gesteld hebbe?'

1) Voorlezingen over de verscheidenheid en de overeenstemming der vier Evangeliën, D.I. bl. 227-233.

1) T.a.p. bl. 229.

De Hoogleeraar gaat verder: wij willen, om niet te breedvoerig te worden, slechts den hoofdinhoud van zijn betoog van Da Costa's ongereformeerdheid mededeelen.

De Gereformeerde kerk erkent volgens de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, de Canones van Dordrecht en den regtzinnigen Egeling het wezenlijke onderscheid tusschen de begrippen ‘Schrift’ en ‘Woord Gods;’ - de heer Da Costa noemt deze zienswijze ‘*oppervlakkig populair*,’ en staat in twijfel, ‘of men bij dergelijke redenen droomt of waakt, of het spot of ernst is, waarmede zulke dingen gezegd zijn.’

De Gereformeerde kerk heeft er altijd naar gestreefd, om de *Bijbelsche* leer van Vader Zoon en H. Geest in het ware licht te stellen; - de heer Da Costa geeft eene verklaring der Drieëenheid, die de Gereformeerde kerk als Sabellianisme veroordeeld heeft, - of eene andere, welke deels in de mystiek van Böhme te huis behoort, deels is uitgegaan van het moderne pantheismus der Hegeliaansche regterzijde, - philosophisch goochelspel en wetenschappelijke charlatanerie, volgens den Hoogleeraar Scholten.

De Gereformeerde kerk erkent in de leer der Voorzienigheid niet het begrip van goddelijke *toelating*, ook niet omtrent het zedelijk kwaad; - de heer Da Costa is van gevoelen, dat het kwaad ‘bestaat door Gods toelating.’

De Gereformeerde kerk leert, dat God als Schepper de Vader van alle menschen is; - volgens den heer Da Costa ‘kan het niet genoeg herhaald worden, dat de naam van Vader door God niet gedragen wordt, omdat Hij de Vader van alle menschen is,’ en ‘dat God nooit eigenlijk of regtstreeksch!... Vader genoemd wordt.’

De Gereformeerde kerk bezigt, als de Schrift, den naam van Vader, om daarmede het *geheele goddelijke wezen* aan te duiden; - de heer Da Costa verzekert, ‘dat nergens in de Schrift het denkbeeld van God, alleen in den naam van Vader wordt begrepen.’

De heer Da Costa neemt het Sociniaansche denkbeeld aan, dat ‘Gods tegenwoordigheid zich bepaaldelijk in een éénige bijzondere en bestemde plaats concentreert, als den hemel, of in het Oude Testament, het heiligdom van tabernakel en tempel enz.’

De Gereformeerde kerk verbiedt, op 't voetspoor van groote kerkvaders en van Calvijn, de menschwording van Gods Zoon zich zóó voor te stellen, dat de Godheid daarmede geacht zou moeten worden, zich binnen de grenzen van een menschelijk ligchaam te hebben opgesloten, - een gevoelen, door Calvijn eene der kerk moedwillig toegedichte ongerijmdheid genoemd; - de heer Da Costa leert, dat ‘de oneindigheid binnen de evenredigheden van een klein kind geopenbaard is,’ en dat de waarachtige God zichzelven *beperkt* heeft binnen de grenzen eeener menschelijke natuur.

De Gereformeerde kerk verwerpt de leer der *communicatio idiomatum*, en spreekwijzen als: ‘de moeder Gods,’ ‘God is gestorven aan het kruis’ enz.; - de heer da Costa stelt den Heiland voor als ‘den *beligchaamden* Jehova,’ en leert, ‘dat God de opperste bouwmeester, door wien alles gemaakt is, timmerman te Nazareth geweest is, -’ gevoelens, reeds door de oude kerk als Apollinaristische en Eutychiaansche ketterij verworpen.

De Gereformeerde kerk maakt onderscheid tusschen den *Zoon van God* in zijne vooraardsche heerlijkheid, en tusschen Jezus Christus als den *Godmensch*. De Godmensch is niet eeuwig, niet al-

omtegenwoordig, niet alwetend, ook niet eens*wezend* met den Vader; - de heer Da Costa verklaart, in strijd met Calvijn en de Gereformeerde kerk, dat door de woorden, Joh. X, 30 niets minder dan de *o῾μοούσια* of wezenseenheid mag verstaan worden.'

De Gereformeerde Kerk noemt den H. Geest nu eens een' *persoon in God*, dan de eeuwige *kracht en mogendheid uitgaande van den Vader en den Zoon;* - de heer Da Costa houdt Hem niet voor een' persoon, maar voor 'eene *bestaanswijze*.'

Calvijn, de Gereformeerde kerkhervormer, Muntinghe, van Voorst, Heringa, Liefstink, de Leydsche theologische faculteit in 1792, Vinke zijn eenstemmig van oordeel, dat, *objectief* beschouwd, *aan Gods straf vorderende geregtigheid* niet behoefde voldaan te worden door den dood van Christus; - de heer Da Costa en de zijnen houden deze opvatting van de leer der verzoening voor de eenige, die in de Hervormde kerk mag toegelaten worden, maken van haar het lidmaatschap, en leeraarsambt in de Hervormde kerk afhankelijk.

De predestinatieleer wordt door de Gereformeerde vaderen het hoofdpunt, *het hart der kerke* geacht; - Groen van Prinsterer acht haar een pnnt van minder belang. Zou de heer Da Costa ook hierin met hem overeenstemmen? Wij willen, wij mogen 't niet vermoeden.

Zóóver is het dan met de Gereformeerde kerk in ons vaderland gekomen! Zóó groot is 't kwaad en zóó diep ingekankerd. Dát hadt gij niet gedacht, groote kerkhervormers, dat nog in ónze eeuw de Roomsche zuurdeesem nóg niet zou zijn uitgezuiverd, dat voor Hervormden der negentiende eeuw het Roomsche begrip van kerk nog het ware zou zijn; - dát hadt gij niet vermoed, o Calvijn, man des geloofs en der kracht, dat de pantheistische wanbegrippen omtrent het leerstuk der Drieëenheid de walmen van Servet's brandstapel zouden overleven; dát hadt gij niet gedacht, dat in uwe eigen kerk Sabelliaansche, Apollinaristische en Eutychiaansche ketterijen straffeloos zouden verkondigd worden; dát hadt gij niet gedacht, vrome Dordsche vaderen, dat in de Nederlandsche Gereformeerde kerk de Sociniaansche en Arminiaansche dwaalbegrippen openlijk zouden beleden worden; - dat nu de predikstoelen door u van de ketterijen zijn gezuiverd, de wanbegrippen de katheder des redenaars ten zetel zouden kiezen; - dát hadt gij niet gedacht, dat aan uwe kinderen de dwalingen *te koop* zouden geboden worden, die hunne vaderen als *gave* verwierpen!

Ja, wij begrijpen de stemming, waarin de Hoogleeraar Scholten schrijft: 'Mogten ook al in vroegeren tijd, afwijkingen van de Gereformeerde leer, hoedanige wij bij den heer Groen van Prinsterer en zijne vrienden opmerkten, aan de kerkbesturen aanleiding tot ernstige bestraffing, misschien tot vervolging hebben opgeleverd, wij verheugen ons dat zulke kettergerigten, de treurige overblijfselen van vroegere onverdraagzaamheid, tot de geschiedenis behooren.'

Tot de geschiedenis behooren? Dat geve de Hemel voor den heer Da Costa en de zijnen! Maar toch, het artikel is nog van kracht, dat de kerkbesturen verpligt tot 'de handhaving van de Godsdienst, *bijzonder der Hervormde leer;*'[1] wel is de tucht verslapt; maar kan de geestkracht der vaderen niet bij de gemeenteleden ontwaken, - kunnen zij,

1) Reglement op de uitoefening van kerkelijk opzigt en tucht, Art. 2.

bij wie nog zóóveel eerbied voor 't geloof der echte Gereformeerde kerk gevonden wordt, niet aandringen op de toepassing van het artikel, kunnen zij de kerkbesturen niet nopen om de vervalschers der regtzinnige leer te vervolgen? Mogt de geloofsijver ooit zóóverre gaan, dan wenschen wij den kerkbesturen wijsheid toe en gematigdheid, dan bidden wij hen, dat zij zachtkens handelen met de afgedwaalden, hun tijd geven om terug te keeren, en door voorlichting en vaderlijke vermaning en onderwijs de nevelen der ketterij verdrijven uit de hoofden en harten der beklagenswaardige verdoolden.

- IJ-

Het communisme.

De communistische en andere socialistische theoriën, welke sedert de plotselinge wederuitbarsting van de Fransche revolutie in het laatst van de maand Februarij des afgeloopen jaars, bijzonder te Parijs, zoowel op het eigenlijk gezegd staatkundig als in het algemeen op het maatschappelijk gebied, eene jammerlijke hoofdrol speelden, hebben tot nog toe in ons land de aandacht niet bijzonder tot zich getrokken. Wanneer men echter inziet hoe die ijdele theoriën haren grond vinden in de wezenlijke behoeften van eene talrijke volksklasse, en daarbij weet hoe dezelfde behoeften ook bij ons in hooge mate aanwezig zijn, terwijl het steeds bezwarender wordt daarin langs den tot heden gevolgden weg te voorzien, dan dringt zich de overtuiging aan ons op, dat de bedoelde verschijnselen van communistischen en socialistischen aard, niet alleen onze aandacht maar onze levendige belangstelling verdienen.

Indien er al velen gevonden worden die met luchtige spotternijen of minachtende uitvallen genoeg meenen gedaan te hebben tegen die ‘dwaasheden van elders’, wie niet vreemd is gebleven aan hare eigenlijke beteekenis zal ze gewis, met ons, eene meer degelijke bestrijding waardig achten. Wij willen daarmede intusschen niet te kennen geven, dat eene regtstreeksche invasie van die theoriën met al haren aanhang, speciaal hier te lande zou te verwachten zijn, maar wel, dat ten gevolge van de algemeene revolutionnaire strekking van dezen tijd, om het heil der maatschappij uitsluitend in wettelijke verordeningen en reglementaire bepalingen te zoeken, ook voor ons het gevaar bestaat van in niet minder verderfelijke dwalingen dan die der hevigste communisten zelf te vervallen.

De hieronder volgende schatting van het communisme zal, naar wij vertrouwen, duidelijk maken, waarom en in welken zin wij gewigt hechten aan de ernstige overweging van de meergemelde theoriën, welke even als zoo vele andere een noodlottig gevolg zijn van de miskenning der eerste zijns- en ontwikkelingsvoorwaarden van de maatschappij.

Op hoedanige wijze alleen wij het mogelijk achten tot de ware regeling der stoffelijke belangen van het algemeen te geraken, zal tevens, hoofdzakelijk uit het tweede gedeelte onzer schets, kun-

nen blijken. Iets ter aanprijzing onzer denkbeelden op dit punt hierbij te voegen zou naar ons inzien ijdel zijn. Indien zij eene wezenlijke waarde hebben zullen zij hunne beste aanbeveling in zichzelf vinden.

De ingang, welken het communisme in Frankrijk algemeen bij hen die tot de volksklasse behooren vindt, wordt natuurlijk verklaard door de opmerking, dat die utopie hun dient om het voornaamste maatschappelijke vraagstuk van dezen tijd, dat betrekkelijk de duurzame voorziening in de behoeften der massa's, zóó te formuleren als het zich op hun standpunt voordoet. Eene betere leer staat hun voor het oogenblik daartoe niet te dienste en het communisme, hetwelk zij dus wel moeten aankleven, doet in zoover een wezenlijk nut, dat het er toe bijdraagt om hun het besef te geven, dat de quaestien betrekkelijk den eigendom voor hen van veel meer belang zijn, dan die betrekkelijk het eigenlijk politiek gezag. Dat nut wordt niet weggenomen door de tijdelijke gevaren, welke aan de hoogst gebrekkige vormen van het communisme verbonden zijn. Ook moet men die utopie zorgvuldig onderscheiden van die talrijke socialistische dwalingen, welke haar ontstaan enkel verschuldigd zijn aan de tegenwoordige verwarring van denkbeelden, waardoor, bijzonder heden ten dage, zoovele onbekwame of slecht voorbereide hoofden geroepen worden om zich met de moeijelijkste beschouwingen bezig te houden. Die ijdele theoriën hebben elke op zich zelf zoo weinig eigenaardigs, dat men er onwillekeurig toe gekomen is, om ze enkel door de namen harer uitvinders te onderscheiden. Het communisme daarentegen, dat geen naam van een persoon draagt, is niet zooals die theoriën een ondergeschikt uitvloeisel van den bijzonderen toestand van het oogenblik. Het is eene der groote schreden op den weg der algemeene omwenteling zelf, welker strekking blijkbaar medebrengt, dat men zich voortaan meer met de maatschappelijke vraagstukken van zedelijken, dan met die van eigenlijk gezegden staatkundigen aard bezig boude. Ongetwijfeld blijven de communisten nog, even als hunne voorgangers, de oplossing dier vraagstukken langs politieken weg zoeken, daar ook zij door het veranderen van de wijze waarop de eigendom verkregen wordt het gebruik er van meenen te kunnen regelen; maar het vraagstuk betrekkelijk den eigendom, zooals het eindelijk door hen gesteld is, eischt zoo zeereene oplossing op moreele wijze, die langs politieken weg zou eensdeels zoo onvoldoende anderdeels zoo verstorend voor de maatschappij zijn, dat het onmogelijk aan de orde van den dag kan blijven, zonder weldra tot eene uitkomst in den eerstgemelden zin te leiden.

Om regtvaardig te zijn ten opzigte van het communisme, moet men de edele gevoelens, welke het kenmerken, waarderen en niet uitsluitend letten op de ijdele theoriën, welke er voorloopig, bij het algemeen, de eenig mogelijke uitdrukking van zijn. Het volk, dat zich weinig met bespiegeling ophoudt, hecht aan die theoriën op verre na niet zooveel gewigt als de geletterden. Zoodra het eene betere uitdrukking voor zijne regtmatige wenschen zal hebben leeren kennen, zoodra het duidelijke en zakelijke denkbeelden omtrent hunne vervulling zal vernomen hebben, denkbeelden welker werking geleidelijk en duurzaam zal kunnen zijn, - zal het gewis niet aarzelen ze te verkiezen boven de onbepaalde en verwarde

hersenschimmen van het communisme, welker anarchieke strekking het weldra als bij instinct zal gevoelen. Tot dien tijd kan het niet anders dan ingenomen zijn met het communisme, als zijnde dit de eenige leer welke voor alsnog het voornaamste vraagstuk met nadruk op den voorgrond kan stellen en onomstootbaar daarop staande houden. De gevaren zelf, welke de tegenwoordige proeven tot oplossing er van doen vreezen, dragen er toe bij om de algemeene aandacht bij voortduring gevestigd te houden op dat belangrijk onderwerp, hetwelk anders door het overmoedig egoïsme van de hoogere klassen, gepaard aan hunne bloot empirische waardering van de beteekenis der maatschappelijke verschijnselen, op den achtergrond geschoven, of, als harer bemoeijing onwaardig over het hoofd gezien zou worden.

Wanneer het bedoelde groote vraagstuk van de duurzame voorziening in de materieele behoeften der massa's, - onder welke meer bepaalde benaming van quaestie van den eigendom, regeling van den arbeid of pauperisme, het zich naar omstandigheden voordoe, - op de gemelde wijze steeds levendig gehouden wordt, zal zijne ware oplossing voorzeker niet uitblijven, zoodra slechts het volk zal hebben leeren inzien, dat geene andere leer daartoe kan leiden, dan eene zoodanige, welker kenmerkende eigenschap zou zijn het behandelen van niets dan reëele, in tegenstelling van enkel denkbeeldige, zaken en welker gedurige strekking zou wezen het verstand steeds ten dienste van het gevoel te stellen.

De ware wijsgeer aarzelt niet om in te stemmen met de instinctmatige afkeuring des volks, ten opzigte van de gebrekkige definitie van den eigendom, welke de meeste regtsgeleerden van den nieuweren tijd hebben aangenomen, door dien als een volstrekt individueel regt van gebruiken en van misbruiken te beschouwen. Deze theorie zou even onregtvaardig in de toepassing zijn als zij weinig strookt met hetgeen wezenlijk plaats vindt. Daar men geen eigendom kan doen ontstaan of zelfs op een ander overgaan, zonder toedoen van de maatschappij, zoo behoort de uitoefening van het eigendomsregt ook nooit uitsluitend op het individueel belang te berusten. Ten allen tijde is de maatschappij dan ook in meerdere of mindere mate tusschen beide gekomen, om dat regt aan de gemeenschappelijke behoeften ondergeschikt te maken. De belasting, bij voorbeeld, geeft inderdaad aan het algemeen deel in de bezitting van ieder bijzonder persoon en de vordering in beschaving, welke de betrekkingen van den individu tot het algemeen immer vermeerdert en daardoor de belastingen steeds doet toenemen, - geeft aan dat aandeel, wel verre van het te verminderen, telkens meerder omvang. Zooveel andere, zelfs bij de wet erkende, gebruiken, zoo als de onteigening ten algemeenen nutte, de beperkingen omtrent den opbouw binnen de verboden kringen van vestingen, enz. zijn dáár om te bewijzen, hoezeer de maatschappij zich de bevoegdheid toekent om, onder zekere voorwaarden, over de bezitting der bijzondere personen, in het algemeen belang te beschikken. De communisten hebben derhalve de regtsgeleerden met grond tegengesproken, voor zooverre betreft den aard van het eigendomsregt in het algemeen.

Eveneens moet men instemmen met hunne veroordeelende kritiek van de beweringen der staathuishoudkundigen, volgens wier leerstellingen alle sociale regeling van de persoonlijke bezitting

verboden is. Die dwaling, welke ontstaan is door eene verkeerde tusschenkomst van den staat in de productie, is regtstreeks strijdig niet de ware wijsbegeerte, ofschoon zij er een schijn van overeenkomst mede heeft, daar ook zij berust op eene erkenning van natuurlijke wetten hij de maatschappelijke verschijnselen. De staathuishoudkundigen hebben echter de strekking van dit hoofdbeginsel niet begrepen, doordien zij het niet met betrekking tot de eenvoudigste verschijnselen hebben leeren waarderen, alvorens het omtrent de meest zamengestelde te erkennen. Dit gebrek aan stelselmatige wetenschappelijke voorbereiding doet hen het met gemeld hoofdbeginsel onafscheidelijk verbonden begrip voorbijzien, waarop al onze maatschappelijke verrigtingen berusten, namelijk dit, dat de natuurlijke gesteldheid der dingen meer en meer voor wijziging vatbaar wordt, naar mate die dingen meer zamengesteld zijn, - en het is ten gevolge daarvan dat zij zich verzet hebben tegen de gedurige tusschenkomst van de menschelijke wijsheid, ter regeling van den gang der maatschappij in al hare deelen. De erkenning van de natuurlijke wetten, van welke die gang wezenlijk afhankelijk is, moet echter, wel verre van ons te doen afzien van zijne gedurige wijziging, ons integendeel er toe leiden om ons daarop des te beter toe te leggen, iets waartoe wij ons dubbel aangespoord gevoelen, omdat onze tusschenkomst bij de maatschappelijke verschijnselen van grooter uitwerking en tevens meer noodzakelijk is, dan bij alle andere minder zamengestelde verschijnselen.

In de gemelde opzigten moet het grondbeginsel van het communisme noodwendig worden gehuldigd door allen die, zoo als wij, in de overtuiging verkeeren, dat ieder menschelijk bestaan, uit welk oogpunt ook beschouwd, onafgebroken aan de dienst der maatschappij moet gewijd zijn. In elken normalen toestand der menschheid is ieder burger wezenlijk een openbaar persoon, wiens, meer of minder naauwkeurig afgebakende, dienst verrigtingen te gelijkertijd zijne verpligtingen en zijne aanspraken bepalen. Dit algemeene beginsel moet gewis ook doorgaan met betrekking tot het gebruik van den eigendom, waarin wij bovenal de onmisbare maatschappelijke functie zien van het vormen en beheeren der kapitalen, door middel van welke ieder geslacht den arbeid van het volgende voorbereidt. Dit begrip, wanneer het met oordeel wrordt opgevat, geeft aan den eigendom eene meer verheven waarde, zonder de regtmatige vrijheid van beschikking te verkorten, en doet deze zelfs beter eerbiedigen.

Maar hiermede houdt ook alle wezenlijke overeenstemming op tusschen de ware sociologische theoriën en de instinctmatige opwellingen van het volksgevoelen. Terwijl wij het gronddenkbeeld van het communisme aannemen en er zelfs eene groote uitbreiding aan geven, verwerpen wij geheel en al de even onvoldoende als verstorende communistische pogingen tot verwezenlijking er van. Wij verschillen te dezen aanzien van de communisten hoofdzakelijk door de aanbeveling van zedelijke middelen in plaats van politieke. Dit verschil staat in een naauw verband met ons algemeene denkbeeld, dat geen der groote vraagstukken van den nieuweren tijd voor eene duurzame oplossing vatbaar zal zijn, zonder de instelling van eene zedelijke magt, welke zuiver afgescheiden zij van de wereldlijke. De noodzakelijkheid dier afscheiding wordt intusschen bij alle andere tegenwoordige

hervormingsplannen, evenzeer als bij die der communisten, miskend. Indien dus in deze miskenning, in het uitsluitend omzien naar politieke middelen, waar eene zedelijke regeling zou behooren vooraf te gaan, de eigenlijke grond der communistische dwaling gelegen is, - zoo volgt daaruit tevens hare beste verontschuldiging, door de overeenkomst welke zij in dit opzigt heeft met alle andere hedendaagsche stelsels. Kan men het aan de massa, die alleen naar instinctmatige opvatting kan te werk gaan, wel zoo euvel duiden, dat zij aan den algemeenen invloed van het revolutionnair empirisme onderworpen is gebleven, wanneer men ziet hoe gelijktijdig bijna alle beschaafde verstanden in den grond nog dezelfde fout begaan, door de miskenning van het gemelde grondbeginsel, de noodzakelijkheid namelijk van de afscheiding der wereldlijke en der zedelijke magt, dat toch den eenigen hechten grondslag van de nieuwere staatkunde kan uitmaken.

Het is althans bij dit betoog niet noodig in een speciaal onderzoek te treden van de meergenoemde utopie, welke reeds twee en twintig eeuwen geleden door Aristoteles grondig is wederlegd geworden. De aanduiding van eene in het oog vallende inconsequentie van het moderne communisme in onderscheiding van dat der ouden, hoezeer zij pleit voor de lofwaardige gevoelens welke de hedendaagsche communisten bezielen, is overigens voldoende om hunne volslagen irrationnaliteit te doen uitkomen. Het communisme der ouden, in het bijzonder dat hetwelk Plato zich droomde, bepaalde zich niet tot de gemeenschap der goederen, ook die der vrouwen en der kinderen, welke inderdaad een onvermijdelijk gevolg van gene zou zijn, was er in begrepen. Doch, hoe naauw verwant die dwalingen zijn, zoo wordt echter het communisme tegenwoordig door niemand meer op die wijze verstaan, dan alleen door eenige geletterden, wier niet zeer gevoelig hart door hun gebrekkig ontwikkeld verstand wordt misleid. De ongeletterde communisten uit de volksklasse, de eenige die aandacht verdienen, nemen daarentegen door eene edele inconsequentie alleen dat gedeelte van de dwraling aan, hetwelk betrekking heeft tot hunne werkelijke behoeften, terwijl zij het andere gedeelte, dat onze beste gevoelens kwretst, nadrukkelijk verwerpen.

Doch die hersenschimmen zelf daargelaten, is het van groot belang de wezenlijke gebreken van de daaraan verbondene methode te kenschetsen, dewijl deze meer of minder gemeen zijn aan alle hedendaagsche hervormings-theoriën. Die gebreken zijn het gevolg, eensdeels van de miskenning van de natuurlijke wetten der maatschappelijke verschijnselen, of wel van de ontkenning zelfs van het bestaan dier wetten, anderdeels van de strekking om slechts politieke middelen te bezigen, waar vooral zedelijke vereischt zijn. Die beide met elkander verwante misvattingen zijn inderdaad de oorzaak, dat de verschillende utopiën, die vergeefs naar de bestiering onzer maatschappelijke hervorming dingen, even onvoldoende als gevaarlijk zijn. Tot toelichting daarvan willen wij ons echter bij de beschouwing van de communistische dwaling blijven bepalen, als zijnde deze de meest in het oog vallende dier utopiën. Een ieder zal daarna gemakkelijk de toepassing van die beschouwing voor al de andere kunnen maken.

De onbekendheid van het communisme met de wezenlijke wetten van het maatschappelijk zamenzijn blijkt in de eerste

plaats uit zijne gevaarlijke strekking om alle individualiteit te onderdrukken. Niet alleen wordt aldus door het communisme het natuurlijk overwigt van het persoonlijk instinct uit het oog verloren, maar daarenboven miskent het een der grondtrekken van het maatschappelijk organisme, namelijk dezen, dat de scheiding der functiën daarbij niet minder noodig is dan hare zamenwerking. Indien men de menschen zoodanig solidair onderstelt, dat zij materieel onafscheidelijk zouden wezen, zooals plaats vindt in enkele gevallen van monsterachtige tweelingschap, houdt daarmede alle denkbeeld van maatschappij terstond op. Deze uiterste hypothese kan dienen om duidelijk te maken, hoezeer de individualiteit onmisbaar is voor onze maatschappelijke natuur, ten einde daarbij die verschillende zamenwerkingen kunnen plaats vinden, waardoor zij zich zoozeer boven elk persoonlijk bestaan verheft. Het groote vraagstuk van de regeling des menschelijken bestaans in zijn geheel is, om zooveel mogelijk dat vrije op zichzelf zijn overeen te brengen met eene zamenwerking van allen tot gelijke doeleinden, welke niet minder dringend noodig is dan het eerste. Wanneer men zich uitsluitend op de vervulling van de laatste voorwaarde ging toeleggen, zou niet slechts alle wezenlijke werkzaamheid vernietigd worden, maar zelfs alle menschelijke waardigheid verloren gaan, daar alle verantwoordelijkheid zou ophouden. Hoe ondragelijk is niet dikwijls, enkel door het gemis van onafhankelijkheid, een leven hetwelk gesleten wordt onder de gedwongen voogdij der familie, niettegenstaande alle huisselijke veraangenaming daaraan te gemoet komt. En hoeveel ondragelijker zou het niet zijn als ieder zich in eene soortgelijke stelling bevond tegenover eene onverschillige maatschappij? Daarin ligt het groote gevaar van alle utopiën, die de ware vrijheid aan eene hersenschimmige gelijkheid of zelfs aan eene overdreven broederschap opofferen, en in dezen zin beamen wij, ofschoon volgens een tegenovergesteld beginsel[1)], de beslissende afkeuring welke de economisten over het communisme hebben uitgesproken.

Die utopie is met de sociologische wetten niet minder strijdig door hare miskenning van de natuurlijke organisatie van de nijverheid, welke zij door eene zonder hoofden zou willen vervangen. Een leger is evenmin denkbaar zonder officieren als zonder soldaten; dit gronddenkbeeld gaat evenzeer door bij het nijverheidswezen als bij het militaire wezen. Ofschoon het nijverheidswezen nog niet stelselmatig geordend is kunnen worden, ligt ongetwijfeld in de verdeeling in ondernemers en arbeiders, die langzamerhand van zelf ontstaan is, de kiem besloten van zijne eindelijke organisatie. Geen groote onderneming zou mogelijk zijn, indien ieder die tot de uitvoering moet medewerken tevens deel moest hebben aan het beheer, of indien het bestuur der onderneming in onbepaalde termen aan personen werd opgedragen, die, zooals bij een communistisch beheer zou plaats vinden, bij het al of niet slagen der onderneming slechts een gering belang zouden hebben. De nijverheidsondernemingen zullen blijkbaar steeds op grooter schaal gaan plaats vinden, daar elke volbragte uitbreiding terstond eene hoogere eischt. Deze strekking nu, wel

1) Men herinnert zich, dat wij van de economisten verschillen, door wel degelijk eene maatschappelijke regeling in allen opzigte noodig te achten, terwijl velen van hen die niet slechts als onnoodig beschouwen, maar haar zelfs niet gedoogen.

verre van nadeelig te zijn voor de volksklasse, geeft de eenige mogelijkheid om het materieele leven volgens de voorschriften eener bevoegde zedelijke magt, stelselmatig te regelen, want alleen aan veelvermogende hoofden van nijverheidsondernemingen zal men de vervulling van pligten jegens hunne ondergeschikten bepaald kunnen voorschrijven. Indien het vermogen te weinig geconcentreerd werd, zouden de middelen ontbreken om de groote voorschriften der zedelijkheid te vervullen, zonder in bovenmatige opofferingen te vervallen, die weldra onbestaanbaar zouden zijn met alle nijverheidsverrigting. Dit zelfde gebrek is eigen aan alle hervormingen waarbij men enkel de wijze waarop de openbare of bijzondere magt wordt verkregen bepaalt, in plaats van de uitoefening te regelen van die magt, in welke handen zij moge berusten. Door aldus te werk te gaan vernietigt men krachten, welker behoorlijke aan wending ons voornaamste middel is om de groote maatschappelijke moeijelijkheden te boven te komen.

Hoe prijzenswaardig het gevoel waarvan het communisme uitgaat dus moge zijn, tot heden is het, bij gebreke van eene ware wetenschappelijke leiding, in zijne uiting zeer strijdig zoowel met den aard van de kwaal als met dien van het geneesmiddel dat voor haar passen zou. Eene zwaarder beschuldiging nog kan men tegen de communisten inbrengen, met betrekking tot het onvoldoende van hun instinctief maatschappelijk begrip, want die maatschappelijke gezindheid waarvan zij zoo hoog opgeven, bepaalt zich tot het besef van het naauwe verband hetwelk tusschen de tegenwoordige leden der maatschappij bestaat. De historische afhankelijkheid van geslacht tot geslacht, welke toch het hoofdkarakter der menschheid uitmaakt, nemen zij niet in aanmerking. Wanneer zij hun zedelijk gevoel door de kennis van dit laatste verband behoorlijk zullen hebben ontwikkeld, zal de noodzakelijkheid van de algemeene zijnsvoorwaarden der maatschappij, die zij nu miskennen, hun duidelijk worden Zij zullen dan het gewigt van de erfelijkheid begrijpen, als zijnde de natuurlijke wijze, waarop ieder geslacht aan het volgende zijne werken en de middelen om ze te volmaken overdraagt. De instelling van de erfelijkheid van individu tot individu is niets dan het noodwendig gevolg van die algemeene erfelijkheid van geslacht tot geslacht. Het verwijt dat de communisten in dit opzigt verdienen, treft intusschen evenzeer alle andere hervormingsgezinde secten, welker anti-geschiedkundige geest immer het voorgeslacht buiten rekening laat, zelfs dan wanneer zij vooral de nakomelingschap op het oog hebben.

Al die gebreken beletten den waren wijsgeer niet, een verschoonend oordeel over het tegenwoordig communisme, zoowel met betrekking tot zijne wezenlijke bron als tot zijne eindbestemming, uit te spreken. Het zou zeer onbillijk zijn eene leer, die buiten den kring waarin zij te huis behoort zin noch waarde heeft, op zich zelf te gaan beoordeelen. In dien kring, zooals wij reeds te kennen gaven, bewijst zij op hare wijze eene onmisbare dienst, door het voornaamste maatschappelijke vraagstuk regtstreeks ter sprake te brengen. En zijn overigens de communistische dwalingen in den grond zooveel dwazer en gevaarlijker, dan b.v. die andere utopie, welke langen tijd algemeen ingang heeft gevonden en nog tegenwoordig door vele staatkundige schrijvers wordt aangekleefd, dat namelijk de

Fransche omwenteling door de invoering van den parlementairen regeringsvorm, die alleen voor den overgangstoestand in Engeland passende is, zon geëindigd zijn.

Het communisme heeft intusschen, zoo als uit het voorafgaande blijken kan, behalve den strijd waarin het noodwendig tegenover andere verkeerde stelsels staat, geene andere fondamentele waarde dan het aangegeven gevoel, waarvan het uitgaat; zijne hersenschimmige en alles omkeerende regelingsplannen zijn volslagen onaannemelijk. Maar die zedelijke grond, welken het heeft, zal voldoende zijn om het steeds meer invloed te doen erlangen, zoolang men het volk niet zal weten te doen inzien, dat zijne behoeften door zachter en reëeler middelen beter kunnen voldaan worden. Echter behoeft men, ten minste in Frankrijk, waar de natuurlijke neiging om eene bezitting te hebben, door de gemakkelijkheid om daartoe te geraken sterk ontwikkeld is, niet veel vrees te koesteren, dat die dwaling groote verwoestingen zal aanrigten. Het gevaar zal veel grooter zijn in de landen van westelijk Europa, waarde aristocratie minder gevallen en de volksklasse dien ten gevolge minder gevorderd in denkbeelden en meer gedeukt is, zoo als bijzonder in Engeland.

Welke strekking onze denkbeelden tegenover het communisme hebben, kan volgens het dusver vernielde wel niet twijfelachtig meer zijn. Terwijl wij allen ijdelen en heftigen woordenstrijd over den oorsprong en de maat der bezittingen ter zijde stellen, is het onze bedoeling in de eerste plaats de zedelijke regelen ten aanzien van hare maatschappelijke bestemming te vestigen. Eene juiste verdeeling der rijkdommen ligt zoozeer buiten ons bereik, dat wij ons korte leven in onvruchtbare beraadslagingen zonder einde zouden verslijten, indien wij onze zorg voornamelijk besteedden tot het verbeteren der onvolmaaktheden, welke de natuurlijke loop der dingen in dit opzigt daarstelt. In welke handen een vermogen, van hoedanigen aard ook, beruste, hetgene werkelijk van belang is voor het algemeen is de nuttige aanwending er van, en te dezen aanzien kunnen onze pogingen veel uitwerking hebben. Overigens werkt de regeling van het gebruik der rijkdommen op hare verdeeling middellijk terug.

De bedoelde regelen of voorschriften moeten, wat hunnen grond betreft, van zedelijken, niet van politieken aard zijn, wat hunne toepassing aangaat, algemeen, niet speciaal. Om zich er aan te onderwerpen zal men ze zich door de opvoeding moeten eigen gemaakt hebben, opdat hunne dagelijksche opvolging de verdienste van vrijwillig te zijn behoude, iets waarvan Aristoteles reeds de noodzakelijkheid gevoelde. De zedelijke gelijkstelling van de bijzondere eigendommen met de openbare bedieningen, zal de eerste niet onder tyrannieke voorschriften behoeven te brengen, welke het menschelijk karakter zouden vernederen, door alle handelen uit eigen beweging en alle verantwoordelijkheid te vernietigen. Die gelijkstelling zal, integendeel, bij inversie dikwijls kunnen dienen om aan de bezitters van ambten meerdere zekerheid omtrent hunne positie ie geven, in plaats van de eigenaren ten aanzien van de hunne te verontrusten. Alle krachten moeten zamenwerken tot het welzijn van het geheel, maar om dit te erlangen moet men, eensdeels naauwkeurig bepalen wat in ieder geval het algemeene nut vordert

en, anderdeels, overal het daartoe dienstige in 's menschen aanleg ontwikkelen. Voor deze tweeledige verrigting wordt eene algemeene leer, eene geschikte opvoeding en eene goede leiding van den publieken geest vereischt. Ongetwijfeld zal de menschelijke zwakheid het steeds noodig maken, dat de eigenlijk gezegde wetgeving de meest gevaarlijke overtredingen van de zedelijke voorschriften te keer ga, maar dit zal, meer dan vroeger het geval was, eene bijzaak worden, naarmate de gang der menschheid de banden, die ieder bijzonder persoon aan al de anderen hechten, zal vermenigvuldigen en versterken door de drieledige ontwikkeling van gevoel, verstand en activiteit.

De oppervlakkige zienswijze, welke de erfelijkheid, omdat zij zonder voorafgaanden arbeid tot het bezit leidt, veroordeelt, is niet minder bekrompen dan verderfelijk, terwijl zij overigens haren grond maar al te dikwijls vindt in afgunst. Van het zedelijk standpunt ontwaart men terstond de grove fout van die empirische aantijgingen. Zij is gelegen in de miskenning van de geschiktheid, welke eene zoodanige wijze van overdragt bezit, om, beter dan eenige andere, die neigingen te ontwikkelen, welke het goede gebruik van het fortuin bevorderen. En verstand èn hart worden aldus gevrijwaard voor die kleingeestigheid en inhaligheid, welke het langzaam vergaderen van kapitalen veelal doet ontstaan. Het bezit van rijkdom, reeds bij onze eerste intrede in de wereld, doet ons beter de behoefte aan anderer achting gevoelen. Aldus kunnen zij, die men als lediggangers zou willen schandvlekken, zeer wel, bij eene verstandige hervorming der denkbeelden en der zeden, de nuttigste van alle geldbezitters worden. Het is overigens bekend, dat zulke gevallen meer en meer tot de uitzonderingen gaan behooren, naarmate de beschaving het moeijelijker maakt om zonder industrie te leven. Het is dus in allen opzigte hoogst laakbaar de maatschappij te willen omverwerpen om den wille van misbruiken, die geleidelijk zullen verdwijnen en zelfs eene rigting ten goede kunnen aannemen.

Onze denkbeelden omtrent de oplossing der maatschappelijke moeijelijkheden onderscheiden zich van de communistische, behalve in de voormelde opzigten, ook door hunne volledigheid. Het communisme houdt zich alleen bezig met de bezittingen, alsof deze de eenige maatschappelijke krachten waren, die tegenwoordig gebrekkig verdeeld zijn en slecht beheerd worden, terwijl toch de meeste andere menschelijke vermogens, en vooral de verstandelijke begaafdheden, evenzeer worden misbruikt. De zedelijke gelijkstelling van de bijzondere beroepsbezigheden met de openbare betrekkingen is nog meer van toepassing voor den geleerde, den kunstenaar enz., dan voor den eenvoudigen bezitter, zoowel met betrekking tot de bron der vermogens als tot hunne bestemming. Niettegenstaande dat strekt men de utopie, welke alle stoffelijke goederen, dat is, juist de eenige die voor eene volkomene persoonlijke toeëigening vatbaar zijn, gemeen wil maken, niet uit tot de geestelijke goederen, bij welke zij veel gemakkelijker zou kunneu verwezenlijkt worden. Zelfs zijn de apostelen van het communisme dikwijls ijverige voorstanders van den vermeenden literarischen eigendom. Zulke inconsequentien bevestigen de volslagen onbevoegdheid eener maatschappelijke leer, welke aldus genoodzaakt is zich onmagtig te toonen met betrekking tot die gevallen, welker regeling het meest tot hare roeping zou

behooren. Die onmagt zou regtstreeks blijken, wanneer de communisten eene zoodanige uitbreiding aan hunne utopie gaven, want de ongepastheid der politieke voorschriften en de noodzakelijkheid der zedelijke regelen, welke laatste alleen geschikt zijn om het regt gebruik van alle wezenlijke kracht te waarborgen, zouden daarbij terstond aan het licht komen. Het is intusschen zoozeer noodig, dat de uiting van het denkvermogen, - zal het geene misgeboorten geven, - uit eigen beweging geschiede, dat ongetwijfeld daardoor de communisten, als bij instinct er van ternggehouden worden, om het mede aan hunne reglementerende utopie te onderwerpen. Eene algemeene zedelijke regeling, zooals volgens onze denkbeelden moet plaats vinden, ontmoet daarentegen met betrekking tot die vermogens, welke juist het meest eene verstandige leiding behoeven, geen bezwaar en brengt daarbij in 't minst geen verstoring te weeg. De regtmatige vrijheid van werking dier krachten of vermogens eerbiedigende, verzekeren onze denkbeelden tevens die der minder verhevene, welker onderdrukking bijna even wezenlijke gevaren oplevert. Als de ware zedeleer aan ieders bedrijvigheid eene maatschappelijke strekking geeft, vermeerdert de vrije uiting dier bedrijvigheid gewis haren publieken invloed. De beschaving van den nieuweren tijd, wel verre van het nijverheidswezen te beperken, draagt meer en meer daaraan functiën, vooral van materieelen aard, op, welke eerst aan de eigenlijk gezegde regering waren toevertrouwd. Deze onwedersprekelijke strekking van onzen tijd brengt de economisten ten onregte tot de miskenning van elke ware regeling. Zij duidt in waarheid niets anders aan, dan het steeds grooter wordend overwigt van de zedelijke voorschriften boven de politieke reglementen.

Wanneer men, volgens onze bedoeling, er naar trachten zal om langs zedelijken weg aan de regtmatige vorderingen van de volksklasse te voldoen, zal de anarchieke strekking dier vorderingen tegengegaan worden, doordien zij, die aldus zouden voorgaan, van zelf het noodig gezag zullen erlangen, om aan het volk eerbied voor zijne wereldlijke hoofden in te boezemen. Daardoor zouden zoodanige zedelijke voorgangers, van den anderen kant, alsdan in staat gesteld worden om aan deze laatsten pligten voor te schrijven, welker vervulling zij niet meer zouden kunnen ontduiken. Zoodra alle klassen der maatschappij bij de opvoeding zich de algemeene grondslagen der bijzondere verpligtingen, welke op elke van haar rusten, zullen hebben eigen gemaakt, zal een beroep op het gevoelen het verstand, gesteund door de openbare meening, een invloed op de handelingen der menschen erlangen, waarvan men zich tegenwoordig geen voorstelling kan maken.

Ten einde de werking van het gezag dat bij ware zedelijke volksleiders, zoo als wij bedoelen, zou huisvesten, eenigermate te beseffen, denke men zich hunne verrigtingen uitgestrekt tot het stelselmatig regelen van den strijd der materieele belangen tusschen arbeiders en ondernemers. Hun wederkeerige tegenstand heeft zich nog niet sterk kunnen ontwikkelen, dewijl de coalitie, welke alleen daaraan gewigt kan geven, tot heden slechts aan de eene zijde mogelijk was. Hoewel in Engeland de wetgeving haar aan de arbeiders niet verbiedt, belet het gemis van verstandelijke en zedelijke emancipatie hen van die vrijheid gebruik te maken. Thans nu de arbeiders in Frank-

rijk even vrij als hunne meesters de handen ineen zullen kunnen slaan, zal zich weldra aan beide zijden de behoefte aan eene zedelijke regeling doen gevoelen. Ofschoon nu door deze de aanwending van uiterste middelen niet geheel zal kunnen geweerd worden, zoo zal echter het gebruik er van door haar zeer beperkt en tevens verzacht kunnen worden. Die middelen bepalen zich van weêrszijde tot de weigering van medewerking, welke aan ieder vrij werkend lid der maatschappij, onder beding zijner verantwoordelijkheid voor de gevolgen, moet voorbehouden blijven, ten einde hij aldus in de gelegenheid zij om in zeer bijzondere gevallen het miskend aanbelang van zijne gewone verrigting te doen gevoelen. Het is evenmin geoorloofd den arbeider te dwingen om te werken, als den ondernemer om te administreren. De zedelijke magt zou er zich toe moeten bepalen om alle misbruik, hetwelk van dien uitersten maatregel van verzet, aan de eene of andere zijde zou gemaakt worden, ernstig te laken en, in het algemeen, om de bevoegdheid tot zoodanig verzet te regelen[1)]. Wanneer de staking of het verbod zedelijk zal goedgekeurd zijn, zal deze sanctie eene uitwerking er aan geven, welke tegenwoordig niet mogelijk is. Alleen op die wijze zal de maatregel, op een bijzonder punt genomen, zich kunnen uitbreiden tot allen die hetzelfde beroep uitoefenen, vervolgens van den eenen tak van nijverheid tot den anderen kunnen overgaan, - en eindelijk, wanneer eenmaal dezelfde zedelijke magt door de volken erkend wordt, zelfs van volk tot volk kunnen toegepast worden. Wel is waar, dat geene zedelijke afkeuring de partij, welke zich zou beleedigd achten, kan beletten om, op hare verantwoording, het bedoelde uiterste middel te bezigen, dewijl het theoretisch gezag zich steeds tot raadgeven moet bepalen zonder ooit te gebieden, - maar in dat geval zal de maatregel, tenzij de zedelijke leiders ten onregte afgekeurd mogten hebben, niet die uitgebreidheid en belangrijkheid kunnen erlangen, welke gewoonlijk onmisbaar zijn opdat hij zijne volle uitwerking doe.

De voorgaande beschouwingen in haar geheel leiden tot eene juiste bepaling van het voornaamste onderscheid voor de toepassing, hetwelk tusschen de staatsleer die wij aankleven en die der communisten of socialisten bestaat. Al de naar hervorming strevende scholen stemmen hierin overeen, dat zij zich vooral met het volk bezig houden, ten einde het eene waardige plaats in de nieuwere maatschappij te doen innemen, welke sinds den tijd der middeleeuwen tot hare definitieve vestiging werkzaam is. Zij zijn mede eenstemmig omtrent hetgeen de voorname maatschappelijke behoeften des volks zijn, namelijk eensdeels normaal onderwijs, anderdeels geregeld werk, - alsmede omtrent de noodzakelijkheid eener stelselmatige vervulling van de behoefte aan beide. Zoover stemmen ook wij met de verschillende scholen, die vooruitgang beoogen, in. Maar verder verschillen wij zeer van alle, door de wijze waarop wij die tweeledige organisatie begrijpen en tot stand willen brengen. Volgens ons behoort de stelselmatige vervulling der behoefte, welke wij in de tweede plaats noemden, die aan geregeld werk, nood-

1) Zulk een verzet is niet van nieuwe vinding; zelfs in de meest geregelde tijden heeft ieder beambte zijne dienstverrigting in enkele gevallen kunnen schorsen, zooals in de middeleeuwen de priesters, de regters enz., het ook dikwijls deden.

wendig haren grond te vinden in de vervulling der eerstgenoemde, die aan normaal onderwijs, - terwijl integendeel alle andere stelsels van de meening uitgaan, dat beider vervulling *gelijktijdig* moet plaats vinden of zelfs wel eene regeling van den arbeid zouden willen tot stand brengen *alvorens* eene geregelde opvoeding ingesteld zij. Ofschoon dit verschil in rangschikking bij den eersten oogopslag niet veel beteekenend moge schijnen, is het voldoende om den aard van de maatschappelijke hervorming radicaal te veranderen en deze eenen geheel verkeerden loop te doen nemen. De bedoelde wijze van te werk te gaan, welke nog de heerschende is, komt toch in den grond neder op het aanwenden van allerlei pogingen om de wereldlijke reorganisatie tot stand te brengen onafhankelijk van de geestelijke, met andere woorden, om het maatschappelijk gebouw op te trekken zonder verstandelijke en zedelijke grondslagen. Van daar ontstaat de voorkeur, die men, met het doel om aan de regtmatige eischen des volks te voldoen, aan onvruchtbare en de orde verstorende politieke maatregelen geeft, welker werking onmiddellijk schijnt te zijn. Daarentegen wenschen wij, met het oog op hetzelfde doel, de voorkeur te doen gelden, welke toekomt aan den vreedzamen en zekeren, maar middellijken of trapswijzen invloed van het gevoel en het verstand, een invloed die gewis groot zal kunnen zijn, wanneer eenmaal onder de stelselmatige leiding der ware wijsgeeren, gesteund door de vrije adhaesie des volks, eene verlichte openbare meening zich zal ontwikkeld hebben. Alleen door eene zoodanige wijze van handelen zal het mogelijk zijn, de tegenwoordige maatschappelijke moeijelijkheden voor goed te boven te komen. Het tweeledige vraagstuk betrekkelijk opvoeding en arbeid, waarbij geheel westelijk Europa betrokken is, zal, zoolang de regeling van den arbeid aan die van opvoeding voorgetrokken wordt, slechts tot empirische en revolutionnaire maatregelen leiden. - Wordt integendeel de regeling van de opvoeding in de eerste plaats ondernomen, dan gewis zal dat vraagstuk eene rationnele en vreedzame oplossing gedoogen, die aldus wezenlijk een algemeen westersch karakter zal bezitten, eene oplossing in welker zegenrijke gevolgen eenmaal de gansche menschheid zal kunnen deelen.

Welke is de kracht van het Christendom in dezen tijd?

Door C.H. van Herwerden, C. Hz. Theol. Doctor en Pred. te Groningen. Haarlem, A.C. Kruseman, 1848.

Wij vinden hier eene gewigtige vraag geopperd, die in den Tijdspiegel reeds meermalen, ofschoon niet opzettelijk en regtstreeks, ter sprake kwam, van wier nadere beschouwing wij ons, nu zij werd gedaan, niet mogen ontslaan. - Het is eene vraag, die hier, door philosophen of soi-disant philosophen met een' dreigenden glimlach van minachting zal worden vernomen, - waarvan de materieele mensch zich met onverschilligheid wegwendt, - eene vraag, die bij sommige vrienden van godsdienst en waarheid met bekommering wordt vernomen, - die in het oog van vertrouwende vromen mogelijk een' zweem van impieleit heeft.

- De heer van Herwerden deed haar in eene brochure onder bovengenoemden titel als een wijze, die zijnen tijd kent en diens teekenen beproeft. En hij vindt wat kan verontrusten. - Hij noemt daaronder Communisme en Socialisme, Romanisme, voor zooveel het met Jezuïetismus is doortrokken, eene al te zeer uitspattende bespiegelende philosophie, en in de achterhoede regtzinnige symbooldienst. - Men ziet hier terstond den ervaren geneesheer, wiens diagnose zeker juist is. Van al deze kanten dreigt gevaar. - Men kon er nog gerust als habitus van den lijder, eene rigting op het materieele bij voegen, die eene apathie ten gevolge heeft, welke de werking van anders veelbelovende middelen verijdelt. - Evenwel de hoofdvraag blijft de gestelde: ‘Welke is de kracht van het Christendom in dezen tijd?’ Men zou dit kunnen opvatten van de kracht om bestand en duur te hebben, of van die om invloed uit te oefenen; edoch dit verschilt bij het Christendom niet. Het is er en werkt, - óf het is er niet, al blijft ook de uitwendige vorm bestaan.

Maar hoedanig mag het antwoord op die vraag wezen? - Dat die kracht schijnbaar verzwakte moeten wij terstond toegeven. Vóór drie- of vierhonderd jaren kwam men er niet op. Tot vóór een honderd jaren zou men daarbij slechts aan de zendelingszaak en verdere wegen ter uitbreiding van het Evangelie hebben gedacht. Nu geldt het *to be, or not to be*.

Idee en empirie of ervaring schijnen hier in eenigen strijd. Raadplegen wij de eerste, waaraan de vroom geloovige zich meer en liever houdt, dan boezemt de inwendige voortreffelijkheid van dat Christendom, de vervulling van de hoogste behoeften der menschheid, die daarin is te vinden, het koene woord dat de nederige goddelijke stichter van dat Christendom, in een' vergeten hoek der aarde aangaande de wereldoverwinnende kracht van zijne leer sprak en dat door eeuwen heen werd bevestigd, ons hoop en vertrouwen in. - Maar aan den anderen kant mag het hooge Azie, de streken waar die leer eens den eersten opgang maakte, Palaestina zelve, zoo menige plek der aarde, waar eens het beter geloof voor minder reine overtuiging week, en bovenal de nieuwe wijze van aanval, nieuw ook door de vereeniging van vroeger meer afzonderlijk gevoerde wapenen, dan mag het bínnenlandsche van den strijd dien het Christendom heeft te voeren, wel eenige bekommering wekken. - Daar is een geest ontwaakt, dien men vijandiger, er is een kamp ontstaan, dien men hagchelijker kan noemen, dan Heidendom en Islam en de aanvallen van die zijden. Deze waren meer eene vréémde, tegenstrevende, - in de tegenwoordige bestrijders zien wij eene positief vijandige, meer ondermijnende magt. Wetenschap en verdierlijking, verbittering en list, verfijning en verwildering hebben den oorlogskreet aangeheven. Het wordt meer en meer een verdelgingskrijg, waarin men het Christendom niet enkel afbreuk doen en hier of daar eene wonde toebrengen wil; - men steekt het naar de hartaêr.

Dat is een wezenlijk onderscheid tusschen bijna alle vroegere met regt zoogenoemde ketterijen en de aanvallen, die daarop tegenwoordig geschieden. Leefde Bilderdijk nog, hij zou thans niet zeggen: ‘de Christus moet er uit, de Socrates er in;’ maar ‘de Satan moet er in.’ - Wat er vroeger in Christelijke landen vijandigs tegen het Christendom geschiedde, is schier weinig beteekenende schermutseling bij den strijd op leven

en dood, waarop het Christendom thans werd gedaagd, nu het niet enkel in zijne historieele grondslagen, maar ook in zijne zedelijke strekking werd aangegrepen.

Evenwel was die kamp te voorzien; die werd door gebeurtenissen in het staatkundige, door verschijnselen in het leven der volken, door wat er plaats greep op het gebied der wetenschap, en niet het minst door hetgeen in die kerk zelve gebeurde, reeds lang voorbereid. Van al die zijden werd er met meer of minder opzet, ja tegen wezenlijke bedoeling in, gewerkt om het bestaande te ondermijnen, het lang als heilig beschouwde in minachting te brengen, de vermetelheid ten top, en tot stappen te voeren, waarvoor de heethoofden van vroegere dagen (met al hunne woede koudbloedigen bij het acharnement van de nivelleurs onzes tijds) zouden zijn teruggedeinsd. - Men spreekt, men schrijft, men beargumenteert bedaard wat vroegere revolutiemannen in koorts en zwijmel van dolle vervoering naauw waagden uit te spreken, en dan nog maar om weldra te herroepen. Men treedt met de leeringen en stelsels, die God en regt in het aangezigt liegen, stouter en meer algemeen dan ooit vroeger op. Men tracht den délire, om eene uitdrukking te bezigen die hier te stade komt, systematisch te organiseren. Wij zien den Julianus redivivus, maar lang niet met zulke zedelijke gehalte als de prototype, en proteïsch gemultipliceerd. - En naar de wet der ontwikkeling moest het zóó komen; dat werk werd voorbereid; de kwade stoffen die zich in dezen eenen uitgang banen, verzamelden zich reeds lang. De materia peccans was te veel en hevig, dan dat die in de geringe bewegingen welke zij vroeger te weeg bragt, reeds kon hebben uitgewoeld. - Onze dagen schijnen voor hare uitbarsting bestemd te wezen. - En op intellectueel en zedelijk gebied is niet zoo gemakkelijk een Cavaignac te vinden, die het hoog en laag gepeupel breidelt.

Voltaire leerde twijfelen en spotten; Rousseau, de zwakke, gemoedelijke, zedelooze dweeper leerde negotieeren met den pligt; Frankrijk's hof en grooten leerden fijn dierlijk zondigen; zijne omwenteling leerde stormen en omverwerpen. Duitsche wijsgeeren sponnen de hun in handen gegevene draden voort, en nu werd in Duitschland en Frankrijk wat vroeger van zoo vele zijden was geopperd wetenschappelijk *begründet* (?) In het laatstgenoemde land voedde de zedeloosheid ongeloof en twijfelzucht, in het eerste voedde het ongeloof en de twijfelzucht de zedeloosheid. Zoo ontaardde alles; en zelfs philanthropischedroomerijen en theoriën voerden tot stelsels en beginselen, die moesten uitloopen op vernieling van orde en regt. Den gemeenen man en wat onder hooger geplaatste, ja, wetenschappelijke (?) mannen eens de tramontane van geloof en zedewet had verloren, denzulken die geleerd hadden te genieten en het genot als het hoogste te beschouwen, menschen die door staats-of eerzucht werden aangezet om eene rol te spelen, en zulks bij den rustigen gang der dingen niet vermogten, den Calibans van onzen tijd en zijnen bedrogen Iselin's, waren zulke denkbeelden, zulk eene rigting welkom. Men wilde van regten, niet van regt of pligt weten. Men vroeg en zocht wat een Staat, ja, eene aarde noode of niet geven kon, niet geven moest.

En in zulke omstandigheden hadden vele wereldlijke en geestelijke overheden hun standpunt en hunnen tijd beter moeten begrijpen en willen begrijpen, wan-

neer den bruischenden stroomen in de tijdig en wijsselijk verwijde beddingen de weg was gebaand, en deze althans zonder te groote verwoestingen hunnen afloop hadden gevonden.

Doch hoe ging men daar te werk? - Daar hadden reactiën plaats. Vorstenwoord en vorstenheloften werden vergeten en geschonden. De Pauselijke Janitsaren - de magtige vóór en tégen hunne heeren - de Jezuïeten, die steeds veel (waarlijk veel?) voor de kerk, maar nog meer voor zichzelve waren, werden weder in het leven geroepen; men deed elders den gewetens der onderdanen door halfgedwongene geloofsvereenigingen, door terugkeer tot de oude en verouderde letter geweld aan; er geschiedde op staatkundig gebied in overeenstemming met het genoemde veel wat wantrouwen en wrevel moest baren, wat getuigde dat wereldlijke en geestelijke overheden niet huns volks, maar hun eigen belang en grootheid beoogden; - en zoo werd het zaad der ontevredenheid en aanleiding tot verzet in rijke mate uitgestrooid, besproeid, bemest, gekweekt. Wijder en wijder werd de klove, verder en verder de afdwaling en vervreemding van het Christendom, dat tot het eene ter aanleiding moest strekken, tot het ander zijn naam leenen, dat tot het dekkleed werd gemaakt, waaronder onheilig spel werd gedreven. Het Evangelie werd miskend, misduid, misbruikt door hen die vergaten ‘dat andere tijden andere bedeelingen vorderen,’ door hen die priesterschap voor Godsdienst in de plaats wilden stellen, door hen die de Godsdienst aanwendden als middel om hunne staatkundige bedoelingen te bereiken. En w aar dat plaats greep in dagen die meer en meer van den eenvoud, de vroomheid, de geduldige volgzaamheid van het voorgeslacht waren vervreemd, waren de gevolgen minder raadselachtig.

Bij d ie wijze van handelen van zoo velen, die nog hare voorstanders wilden heeten, bij de eenzijdige verlichting, bij de algemeene rigting op het tijdelijke, bij vermeerderde behoeften en verruimden kring van genot, kon het bezwaarlijk anders, of veler gemoederen moesten ongeneigd worden tot de eenvoudige en diepe waarheid uit God, maar die omneveld en onbehagelijk gemaakt werd, zoodat zij in hare reinheid en omvang, in haren adel en schoonheid door velen niet wordt gezien.

Immers, men mag zeggen, dat velen haar waarachtig niet kennen. Het Christendom wordt door Icarische of Utopiaansche droomers, door geëxalteerde staatkundige dweepers, als een Herwegh, door philanthropische schrijvers, als een Eugène Sue (waarom ontmoette hij geen waardig, echt vrijzinnig Protestantsch leeraar?), doorknechten van de menschenletter à la renaissance of van het good old gelijkelijk miskend. Het middeleeuwsch Katholicismus met zijne verjaarde eischen van onderwerping, het Protestantismus dat tegen zijn' geest in het beginsel der stabiliteit huldigde, of zijn bezielend beginsel van een redelijk geloof verloochende, kwam met eene ware of valsche verlichting in strijd; en nu schudden velen das Kind mit dem Bade uit. Verdeeldheden en strijd der partijen op het gebied der Godsdienst, maakten velen van haar afkeerig. Met de verwerping van het kerkelijk stelsel, ging het kerkelijk leven bij velen verloren. De rigting des tijds op het practische, op de dingen dezer wereld, op winst en genot, maakten het woord: ‘wie mij navolgt volgt de wereld niet,’ ter waarheid van duizenden bij duizenden, die van Christus

weinig meer hebben en willen, dan dat zij den naam van Hem dragen.

Doch hoe vele redenen om bezorgd te vragen: wat moet er worden van de hier betwijfelde, elders hard bestredene, ginds verwaarloosde zaak, wat van de verdeelde, aangevallene, bedreigde kerk? - Zal zij, óf de Tijdgeest in den strijd op leven en dood zegevieren? Heeft het Christendom uitgediend, en is het werkelijk niet meer geweest dan eene *phase* van ontwikkeling, en wel eene belemmerende, betreurenswaardige, die nu voor de vrijheid en het licht moet plaats maken, - óf kunnen wij iets beters van en voor de instelling des Verlossers verwachten? - Zeker, iets beters! - Maar wij verwachten dat niet van eenigen dwang, niet van een dubbelhartig marchanderen met de vijandige magten, niet van eenigen katechismus of rococosymbool, niet van eene poëtiserende mystiek. Wij verwachten dat van God en van den beteren geest in de menschheid.

'De magten der hel zullen mijne gemeente niet overweldigen'. Op dat woord en op andere, die van den Hemel werden gesproken, die hooger dan hel en wereld is, bouwen wuj in de eerste plaats. Wij zouden daarop bouwden, ook wanneer er geen andere grond was te vinden. - Maar er is bovendien wat ons doet vertrouwen, dat geen *communisme* en *socialisme*, die gemaskeerde diefstal en roof van velen aan velen gepleegd, geen *Romano-Jezuïetisme*, dat, uit zijn graf verrezen, als een spook dreigt, geen tegen God protesterend *hyperliberalisme*, geen *letterknechtschap* den triomf der goede zaak zullen beletten. Het verlaten en verloochenen van Godsdienst en zedelijkheid strafte zichzelf nog altijd zóó, dat men daarvan moest terugkomen. Het Christendom zal uit dien strijd en drang keeren, gelouterd van menschenvonden, ontdaan van kluisters, welke het droeg, en van die, welke men daardoor anderen aanlegde. Het zal niet, als dikwerf vroeger, meer névens het leven zijne plaats vinden, maar gelijk het eens in zijne lenteschoonheid en eerste frischheid deed, het leven van menschen en volken doordringen. - Want het is de Godsdienst der *vrijheid* niet slechts (waarvoor de Heer v.H. het trouwens ook niet houdt, bl. 15), maar ook, en hoe kon het anders? die der *waarheid en zedelijkheid*. - En deze zijn het element der menschheid, buiten hetwelk noch individu noch natie zich op den duur wél kan bevinden. Daarin ligt het regte leven, waartoe allen zullen leeren verlangen te worden wedergeboren. Elke andere rigting is eene onbevredigende, eene verkeerde, waarvan men eens moet terugkomen, wanneer zij hare vruchten doet smaken, hare gevolgen ondervinden.

Maar daartoe is het noodig, gelijk de heer v.H. zegt en aandringt, dat allen en in de eerste plaats de dienaars der gemeente van Christus bedenken en leeren bedenken wat tot den vrede dient, dat allen hunne pogingen aanwenden, opdat het Christendom zijnen regten, vollen invloed op den Tijdgeest uitoefene. En daarop wordt, laten wij zulks niet miskennen, in onzen tijd gewerkt; híer met meer bewustheid dan misschien ooit vroeger, élders meer onbewust en als tegen wil en dank. - Allerwege openbaart zich, al is het ook met meerdere afwijking en vreemdsoortige inmengselen, een streven naar humaniteit. Het Katholicismus heeft inrigtingen, die daartoe strekken, en deze niet de minst magtige en minst nobele. Dat is eene schit-

terende zijde aan dat ligchaam, dat anders in menig opzigt een geloof predikt voor den gemeenen man. Het gemoedelijk communismus is eene verbastering, een ijlen van die humaniteit, maar waaruit het eens moet ontwaken. Welke gruwelen er ook werden gepleegd, over het geheel revolutionneerde men zelfsmenschelijker. - Nog zijn er duizenden bij duizenden, die hunne kniën voor den Baäl der onverschilligheid en God verachting niet bogen. - Bij velen ontwaakte heilige ijver voor- en belangstelling in de zaak van Christus, en deed men deze meer in het leven ingrijpen. Dat gebeurde wel niet het minst ter plaatse waar de heer v.H. werkt. - En mogen dan niet alle trekken, ook de kleinere, van het beeld van Jezus Christus, zooals het zich in de gemoederen der verschillende menschen prent, overeenstemmen, laat ons blijde opmerken, hoe men zich dat beeld ook elders poogt in te drukken en eigen te maken. ‘Indien maar de Christus wordt gepredikt’, zegt de groote Apostel.

Daarom blijve naast den ijver altijd verstandige liefde, liefde ook bij sommige anders harde teleurstellingen, liefde ook onder miskenning van ons pogen, liefde die verdraagzaamheid ingeeft!

En al zijn er dan ook vele verschijnselen op het gebied der geesten en in de kerk, welke wij gaarne anders wenschten; al kunnen wij ook op het: ‘Wachter! wat is er van den nacht?’ niet antwoorden: ‘de nacht is voorbijgegaan’, en al zal men dat ook nog in de eerste tijden niet kunnen zeggen; daar is, waarbij wij, niet voor hiërarchie, niet voor letterdienst, maar voor het Evangelie en zijn geest ook kunnen spreken: ‘Ich wittre Morgenluft.’

Wij hebben geene recensie geschreven van het schoon en mannelijk woord van den heer van Herwerden. Wij kondigen het aan en prijzen het aan. Ook met de enkele kleine vlekjes (misschien slechts in ons oog), is het een dier woorden, die als gulden appelen op zilveren schalen zijn.

Wijsbegeerte en Christendom.

> *ὁ τῷ ὄντι φιόλσοφος χυι φιλόθεος ὢν εἰχότς χυλοιτο.*
> THEODORETUS.

De geschiedenis heeft over menschen en volken geoordeeld, en haar oordeel was regtvaardig De geschiedenis der menschheid heeft over de menschheid geoordeeld, en haar oordeel was regtvaardig. Als duizenden den troon der wereldveroveraars omringden met valschen lof op de lippen, als duizenden met valsche kelen schreeuwden: ‘eene stemme Gods en niet eens menschen,’ dan heeft de geschiedenis anders geoordeeld. Zij nam de kroon van hunne hoofden, en ontkleedde hen van het vorstelijk purper: in hunne naaktheid dagvaardde zij hen voor hare vierschaar, en plaatste de nagedachtenis van velen op een schavot. Eene kroon bedekte de naaktheid van hunnen schedel, een zware gouden schepter scheen hunne kracht te openbaren, maar als men er op trapte bleek hij hol te zijn. De geschiedenis beoordeelde hen met strenge en onverbiddelijke regtvaardigheid. Zij alleen heeft de menschheid

doen kennen in hare ware betrekking tot God. Zij alleen had de magt een' philosophischen geest, eene godsdienstige rigting te oordeelen en te bannen, die geen scherpregterszwaard, geene dominicaner auto da fez, geene oorlogsbanieren vreezen, het vuur wordt door het zwaard slechts uiteengeslagen om des te sterker te branden, het oorlogsgeschut kan alleen het omkleedsel van den geest vernietigen, hemzelven dooden kan het niet. Maar hoe krachtig was het vonnis der geschiedenis, als een geest door haar werd geoordeeld en gerigt, dan loste hij zich op in damp. En menige geest die onoverwinnelijk geoordeeld werd, is door de geschiedenis bezworen, gelijk de toovenaar in den Diable boiteux den helschen geest door het uitpreken van een formulier in een der flesschen opsloot, die hij op zijne werktafel als rariteiten ten toon stelde.

En hoe was dan wel het oordeel der geschiedenis over de philosophie? De geschiedenis der wijsbegeerte geeft het antwoord. Wat kan ik weten? Deze eerste belangrijke vraag van den denkenden mensch verwachtte te regt een antwoord van de wetenschap die bij uitnemendheid wetenschap zijn wil. En wat heeft de philosophie geantwoord? Ware zij nog in hare kindschheid, men zoude ons van voorbarigheid kunnen beschuldigen; maar dit zal zij toch wel niet beweren. Van het begin der Indische philosophie tot heden zijn eeuwen verloopen, en wat heeft zij geantwoord op de eerste, de belangrijkste vragen, waarvan mijne zielrust, mijn troost en mijne zedelijkheid afhangt? De historia philosophiae leert het ons.

De speculatieve philosophie heeft verklaard niets anders te kennen dan de logische ontwikkelingen van zijn en niet zijn. Zij heeft ons tot Goden willen maken, maar zij doet ons slechts onze naaktheid gevoelen en geeft ons nog geen vijgeblad om ons te bedekken. Zij ontrukt u de onsterfelijkheid, zij verlost u van de zonde, gelijk een kwakzalver uwe wonde sluit en een beeneter doet ontstaan. De materialistische wijsbegeerte verklaart zelve dat zij van God niets weet, dat zij met hare blikken den sterrenhemel onderzoekt en wel nevelvlekken maar geen God vindt, dat zij in de aarde wroet en niets anders van de ontslapenen ontdekt dan hun gebeente. Omtrent dezelfde antwoorden hebben de inwoners van Indië reeds voor vele eeuwen van hunne wijsgeeren vernomen. Datzelfde antwoord hebben de oude Grieken reeds ontvangen van hunne materialistische leermeesters. Wat moet ik doen? En nog heeft de wijsbegeerte ons niet gezegd wat zedelijkheid, wat kwaad en goed is; nog twisten zij onderling over het beginsel der ethica; nog verwachten zij tegen den geheelen inhoud der geschiedenis, tegen de dagelijksche ondervinding, tegen eene zelfs oppervlakkige menschenkennis de wedergeboorte des menschen van eene leer. De sceptici bespotten de dogmatici en antwoorden op de vraag: wat kunt gij weten? ‘niets’. Is er een God dan is het onze bestemming dien God te zoeken, dan is de gemeenschap met God, de godsdienst, de vaste rotsgrond waarop wij kunnen staan. Is er een God dan staat de mensch op de puinhoopen eener verbrijzelde aarde nog niet verlaten; zoo lang hij aan God gelooft kan hij niet ongelukkig zijn. Dat moet gij vooral inzien, die u wijzen der aarde, onderwijzers der menschen noemt. Uwe roeping, uwe heerlijke bestemming was menschelijk, redelijk geluk te bevorderen. De sterke rots, waarop de tempel der Godsdienst is op-

gerigt, moest gij versterken, verdedigen, op de tinnen van de ringmuren moesten uwe banieren geplant zijn. Maar de wijsbegeerte heeft zoo dikwijls die wallen bestormd om de fakkel der verwoesting te kunnen zwaaijen in den tempel Gods; haar zwaarste geschut heeft zij gerigt legen de spits van het Godsgebouw en deszelfs grondvesten heeft zij willen ondermijnen. De geschiedenis der volkeren leert ons wat zij heeft uitgewerkt. De Pharizeesche en Sadduceesche Sophisten hebben den grootsten, den edelsten wijze gekruist. De philosophie heeft bespiegelingen in het Christendom gebragt waardoor het een valsch licht geven moest en later heeft zij de openbaring verworpen, omdat zij de dwaasheden ontdekte van haarzelve uitgegaan. Later handelde zij juist als de Staatkunde, die eerst de beul van de kerk was en na de zegenrijke vruchten van het Christendom geplukt te hebben wil ophouden Christelijk te zijn.

Christendom en hervorming, met deze woorden worden twee perioden in de geschiedenis der menschheid uitgedrukt, die als groote zedelijke omwentelingen te beschouwen zijn, waaraan de menschheid onbegrijpelijk groote verpligting heeft, omdat zij de twee groote lichten der zedelijke wereld, vrijheid en liefde op den kandelaar geplaatst hebben. Geene vruchten waren zij van philosophische stelsels. Met Christendom heeft zijn' oorsprong van een een voudigen bewoner van Nazareth. En ook Luther was geen wijsgeer; maar Luther was een Bijbellezer, toen zijne ziel de stralen des lichts begon op te vangen. Maar de philosophie heeft het Christendom gezuiverd! als zij dat gedaan heeft, dan heeft zij slechts de veelkleurige lappen weggenomen, waarmede zij het eenvoudige zwarte gewaad naar de mode der eeuwen had ontsierd.

Neen wij miskennen de wijsbegeerte niet. Wij achten mannen als Socrates, Plato, Leibnitz zeer hoog. Gaarne gelooven wij dat zij zegenend op hun tijd hebben gewerkt. Wij erkennen dat geen ui terlijk gezag de uitspraken der rede kan vernietigen, dat zelfs het Christendom zich moet aansluiten aan onze redelijk denkende natuur, dat wij het niet als iets vreemds kunnen aannemen, maar dat het, om zoo te spreken, in ons vleesch en bloed moet overgaan. Zoo deed ook onze groote Meester, als een wijze opvoeder rigtte hij zijn onderwijs in naar de vatbaarheid der menschen, naar het standpunt van de intellectuele ontwikkeling waarop zij stonden. Overal wendde hij zich tot de rede en stelde hoogen prijs op eene redelijke overtuiging - Zoo deden ook de Apostelen. Als Paulus aan de gemeente van Rome de regtvaardigheid uit het geloof predikt, spreekt hij niet als een geestelijke autocraat, niet als een paus, maar hij beproeft hen op eene redelijke wijze te overtuigen door kracht van redenen.

Maar de wijsbegeerte moet zich niet verhoovaardigen; zij moet zich de opperheerschappij niet aanmatigen over het menschelijk verstand en hart; zij moet door geene ketenen van valsche syllogismen de menschelijke harten boeijen; zij mag des menschen zielerust niet afhankelijk maken van de juistheid eener sluitrede; zij mag den vrede van zijn hart niet aanranden door de wisselvallige uitkomst van een spel met begrippen en woorden.

De geschiedenis heeft ook over het Christendom geoordeeld. Niet gunstig is haar vonnis over die wijsgeerige beschouwing van het Christendom die hare begrippen eerst in het Evangelie bragt, om ze er later weêr uit te bewijzen, niet gunstig is haar oordeel over de poging om het Christendom op te vatten als eene

leer. Maar als werk Gods, als daadzaak opgevat, is het Christendom door de geschiedenis geregtvaardigd. Het streven van alle godsdiensten was naar gemeenschap met God. Volkomen werd die gemeenschap in het Christendom gegeven. Niet als eene eenzame abstracte verschijning was het Woord in de wereld; niet als eene afgetrokkene waarheid, niet als een ledig begrip, het heeft onder ons gewoond vol genade en waarheid. Eene, volmaakte liefde is in het Christendom de grondslag van de gemeenschap. En te regt heeft Ullmann in zijn wezen des Christendoms aangetoond, dat het niet mogelijk is, dat de menschheid op godsdienstig grondgebied iets meer volkomens zoude kunnen voortbrengen.

En nog kan men alleen het Christendom het groote geneesmiddel noemen der kranke maatschappij. Waar een Staat het Christelijk beginsel laat varen, daalt hij beneden het peil zelfs der heidensche Staten. Ware vrijheid vindt men alleen in het Christendom; gemeenschap wil men door geweld, het Christendom door vrije zelfverloochenende liefde; broederschap wil men doch alleen eene schijnbare in het uiterlijke, het Christendom geeft eene ware door eenheid van geest.

Het is dan waarlijk treurig dat er zoo dikwijls strijd was tusschen wijsbegeerte en Christendom. Wij verwonderen ons daarover niet omdat wij dien strijd in onszei ven zien, den strijd tusschen verstand en hart, den strijd tusschen verstandelijke overlegging en geloof. En evenwel kan er geen strijd zijn tusschen ware wijsbegeerte en Christendom. Eene philosophische rigting kan in strijd zijn met eene eenzijdige rigting in het Christendom, maar de openbaring Gods in de natuur en in den mensch kan niet in strijd zijn met de openbaring Gods in den volmaakten mensch Christus. Ook zijn niet alle wijsgeerige beschouwingen in strijd met het Christendom, niet alle wijsgeeren waren deszelfs vijanden, maar slechts eenige stelsels die zichzelve vernietigd hebben. Er kunnen tegenstellingen bestaan die in eene ons onbekende hoogere eenheid worden opgelost, maar tegenstrijdigheid kan er niet zijn zonder dat òf Christendom òf wijsbegeerte eenzijdig opgevat worde. Op het gebied van de kennis van God, op het gebied van de zedelijkheid, ten opzigte van de beide groote factoren van het zedelijke, vrijheid en liefde moeten philosophie en openbaring elkander ontmoeten; op dat grondgebied moeten zij elkander omhelzen om den man in het verstand en het kind in de boosheid te doen geboren worden.

Als het Christendom waarheid is dan eischt het geloof en het kan zich aan de philosophie niet onderwerpen. De philosophie bereide den weg tot Christus, gelijk de Grieksche gedaan heeft.[1)] De philosophie onderzoeke de waarheid des Christendoms, en als zij die waarheid heeft erkend legge zij hare kroon neder aan de voeten des Verlossers. Wij stellen den zetel van Christus verre boven dien van wijsgeer. Want wie zoude niet liever voor den troon van het Opperwezen verschijnen met den naam van Christen dan met dien van wijsgeer?

Het weten, zoo zegt men, staat evenwel hooger dan het geloof. Neen, evenmin als het weten dat er eene zon is

1) Reeds de oude kerkvaders beschouwden de Grieksche wijsbegeerte als voorbereiding voor Christus. Clemens. Alex. zegt Stroni. lib. 1 pag. 282 van haar: ipsa etiam Graecos, sicut lex Hebraeos deducebat ad Christum. Lib. VII pag. 700 philosophia Graeea veluti praepurgat et praeparat animam ad fidem suscipiendam.

staat boven het ondervinden van haar licht en hare warmte. Ook dan als het geloof in den flaauwen zin van voor waar houden wordt opgevat, kan het sterker zijn, dan hetgeen ik dikwijls mijn weten noem. Stel eens dat ik door een keten van syllogismen tot het weten van de eene of andere waarheid opgeklommen ben, zal ik niet beginnen te wankelen als eene andere philosophische beschouwing mij wordt voorgehouden tegen wier consequentie ik mij niet verzetten kan. Maar nu geloof ik bijv, op vaste gronden aan het bestaan der stad Batavia, en geene redenering hoegenaamd zal mij een oogenblik doen wankelen.

De wiskundige berekent de terugkomst van een komeet, terwijl hij zich niet rigt naar de waarneming alleen, maar ook naar de grondbeginselen zijner wetenschap, maar de komeet rigt zich ook niet naar zijne berekening; maar toch moeten de resultaten der wetenschap overeenkomen met de natuur, zullen zij op waarheid aanspraak kunnen maken. Zoo is het ook met Christendom en wijsbegeerte, zij kunnen niet in strijd zijn, maar zij kunnen zich ook niet aan elkander onderwerpen door hun wezen te verloochenen. De mensch kan het tegengestelde van hetgeen hij weet niet gelooven.

Vijandig treedt de speculatieve philosophie zoowel als de materialistische tegen het Christendom op, en niet alleen tegen eene eenzijdige voorstelling, maar tegen deszelfs levensbeginsel; terwijl eene vijandige historische kritiek de brug wegbreekt, over welke de philosophie volgens hare bekentenis alleen tot het geloof kan gebragt worden. Met de historische hyperkritiek is geen vergelijk te treffen, De Bijbelstormer staat direct tegenover den verdediger des Evangeliums. Eene groote schrede zoude er gedaan zijn tot verzoening der wijsbegeerte met het Christendom, als men hun onderling verband duidelijk en zeker kon aantoonen. Als het slechts gelukken mogt den wijsgeer te overtuigen, dat de cherub met het zwaard, die hem den toegang tot het grondgebied des Christendoms belet, niets anders is dan eene hersenschim zijner verbeelding. Dikwerf is het beproefd geworden dat verband aan te toonen. Kant vernietigde het regt van stemming der wijsbegeerte in de zaken des geloofs. Hegel vereenigde godsdienst en wijsbegeerte in een ledig begrip, waardoor de wijsbegeerte niets anders werd dan logica en de godsdienst verdween. Bij de vijandige rigting die de wijsbegeerte in ons vaderland heeft genomen, deed het ons genoegen eene proeve in het licht te zien komen om het verband tusschen Christendom en wijsbegeerte aan te toonen.[1)] Wij noemen het eene proeve; want meer durven wij het niet heeten. Het boek is volgens de voorrede geschreven voor zelfdenkende Christenen, niet voor godgeleerden of wijsgeeren van beroep. Wij twijfelen of het aan deze bestemming voldoen zal, daartoe is het te weinig geleidelijk, te onduidelijk geschreven. Vooral bij zulk een doel had de schrijver zijn stijl meer moeten beschaven. Hij heeft zich veelal van philosophische termen onthouden, maar woorden als *verwerkelijken, onverwerkelijkt, vermiddelijkt* enz, zijn niet duidelijk. Zij geven aan sommige deelen van het werk den schijn van eene slechte vertaling uit het Hoogduitsch. Voor wijsgeeren en godgeleerden wordt er veel gevonden dat minder doelmatig is en hetwelk toch weêr niet uitvoerig

1) Het verband tusschen Christendom en Wijsbegeerte door J. Post, Gz. predikant te Asch. Tiel bij Campagne 1848.

en duidelijk genoeg is voor anderen. Wij willen onzen lezers een verslag van den inhoud geven, hetwelk evenwel door den gang van des schrijvers redenering niet zeer gemakkelijk is.

De schrijver begint in de inleiding met de twee groote teekenen des tijds vrijheid en vereeniging, na te hebben aangemerkt dat verandering het teeken is, hetwelk de mensch op het voorhoofd draagt, hetwelk hem niet tot schande maar tot eer is. Alle verandering is toch waarlijk geene verbetering! Wij twijfelen ook zeer of vereeniging wel het teeken en de hefboom van onzen tijd is. Spoorwegmaatschappijen en socialistische clubs zijn niet genoeg om den tijdgeest als een geest van vereeniging te kenschetsen. De gang van deze inleiding is niet zeer logisch, vooral niet waar de schrijver van deze twee hoofdteekenen des tijds tot het doelmatige van zijn onderzoek komt.

Van twee wetenschappen die op zichzelve staan moeten de grenzen worden aangewezen zal men haar verband kunnen bepalen; maar waar de grenzen eener wetenschap zijn houden zij op te bestaan. Bestaan Christendom en Wijsbegeerte op zichzelven, dan kan het eene aan de andere de grenzen niet aanwijzen'en het verband bepalen. In dat geval moeten wij eene hoogere eenheid zoeken die èn Christendom èn wijsbegeerte in zich sluit. Juist was deze redenering als het Christendom eene wetenschap ware, maar dan ook staat die wetenschap niet op zichzelve. Als het Christendom alleen eene wetenschap is, dan begrijpen wij niet hoe het zijne onafhankelijkheid van de wijsbegeerte zal handhaven. Is het Christendom als de natuur een werk van God, eene daadzaak, dan rigt het zich niet naar menschelijke denkvormen. Algemeen werd het door de wijsgeeren aangenomen, dat de zon om de aarde draaide, maar in weerwil van hunne stellingen draaiden zij met de aarde om de zon, al predikende: de aarde staat stil. De natuur rigt zich niet naar des menschen denken, maar de natuurkunde als wetenschap voor den mensch moet zich rigten naar zijne denkwetten; want de waarheden der philosophie moeten aprioristisch, noodzakelijk en algemeen zijn. De schrijver onderzoekt eerst wat Christendom, dan wat wijsbegeerte is, om in de derde afdeeling uit de vergelijking van beide het verband te doen voortkomen.

Daar de uitgang *dom* menigwerf eene vereeniging aanduidt, moeten wij bij het Christendom altoos aan eene vereeniging van menschen deuken. Men spreekt van eene mechanische, chemische en organische vereeniging. Het Christendom is geene mechanische (werktuigelijke) en ook geene chemische (scheikundige) vereeniging. De eerste verbindt de dingen alleen werktuigelijk aan elkander, bij de laatste wordt het individueele opgelost. Gelijk een volk niet bestaat uit eene verzameling van menschen, die toevallig vereenigd zijn, maar een organisme is, hetwelk eene vereeniging onderstelt, gelegen in eene gemeenschap van begrippen, zoo is ook het Christendom eene organische vereeniging. Aan alle Christenen is, een gemeenschappelijk begrip eigen, hetwelk hen tot Christenen maakt en vereenigt, het Christendom is namelijk eene Godsdienst.

In vroegere dagen meenden velen dat zij Gode eene dienst konden bewijzen. (Zeker wel niet alleen in vroegere dagen). Later zag men het beter in en dacht aan dankbaarheid, en vervolgens begreep men dat het geluk des menschen zich moest ontwikkelen uit zijn eigen wezen. De godsdienst is een bepaalde toestand van het gevoel, hetwelk zoo wel naar een kennen

en willen als naar een dragen en doen Leenwijst. Zij heeft tot grondslag eene bepaalde betrekking van God tot den inensch en van den inensch tot God. De betrekking van God tot den inensch is die van oppermagtigen gebieder. Alle godsdiensten eischen erkentenis jegens God, waarvan de grond ligt in des menschen afhankelijkheid van God. Het gevoel leidt tot en begrijpt in zich eenheid met God. Doch deze eenheid wordt te veel door den tegenspoed gebroken, dan dat hij daarin niet den toorn der goden aanschouwen zou. Zoo ontstond het gevoel van behoefte aan verzoening. De Godsdienst is dus *verzoening van menschen met God*.

Alle heidensche godsdiensten hebben iets plaatselijks, of eischen plegtigheden en verrigtingen, die slechts in een bepaalde landstreek of door een bepaald volk kunnen worden uitgevoerd. De eenige godsdienst, die op algemeenheid aanspraak maakt, is de Christelijke. Zij wil de eenige zijn, wij hebben hier dus een eerste objectief kenmerk van het Christendom: *verzoening der menschen met God*. Deze redenering is toch wel wat oppervlakkig. Wij vra gen of het gevoel van behoefte aan verzoening alleen uit den tegenspoed ontstond. Om nu van het Israëlietische volk niet te spreken, verlaagt men de andere godsdiensten toch al te veel, als uien de bewustheid van zonde geheel onopgemerkt laat. Van waar hunne behoefte aan priesters, die toch evenzeer den tegenspoed ondervonden? Is die behoefte niet alleen te verklaren uit des menschen gevoel van onwaardigheid. ‘De eenige godsdienst, dieop algemeenheid aanspraak maakt, is de Christelijke.’ Maar om des schrijvers beschouwing van het verschil der godsdiensten te volgen, heeft de Christelijke toch ook nog plegtigheden, als bijv, het gebruik van brood en wijn, die meer of min aan bepaalde landstreken gebonden zijn. Volgens deze redenering zoude de zoogenaamde natuurlijke godsdienst, waarvan de schrijver blz. 18 spreekt den voorrang hebben. Het komt ons voordat men het onderscheid tusschen de Christelijke en andere godsdiensten historisch beter begrijpt, door de verschillende godsdiensten te beschouwen als pogingen om te vinden wat in het Christendom gegeven is.

‘De Godsdienst moet ook subjectief worden opgevat. Verzoening vooronderstelt eene vroegere verwijdering, er moet dus iets geschied zijn waardoor de mensch zich die verzoening is bewust geworden. Hier bieden zich volgens de bestaande godsdiensten drie verschillende gronden aan, waardoor zij uit elkander loopen. De mensch vindt het in zichzelven (natuurlijke godsdienst) of hij steunt op eene goddelijke openbaring, of hij vindt het in beiden te gelijk. Het derde wordt in geene godsdienst geëischt, het kan ook niet bestaan.’ Hoe onnaauwkeurig is het dan te zeggen dat er zich volgens de bestaande godsdiensten drie verschillende gronden aanbieden.

‘Alle volksgodsdiensten hebben om zoo te spreken een tusschenpersoon tusschen God en menschen. Mozes, Mohammed en anderen doen zich slechts voor als knechten Gods, die zijnen wil tot demenschen overbragten, en die daardoor alleen (?) eenige beteekenis voor de door hen gepredikte godsdienst hadden dat zij derzel ver stichters waren en door de teekenen, welke zij deden, hunne zending bewezen.’ Hoe hebben wij dat te verstaan: de teekenen die Mozes, Mohammed en anderen deden. Wij weten niet dat Mohammed teekenen gedaan heeft, en zoo hij ze gedaan had zouden wij ze toch gaarne onderscheiden zien van die van Mozes.

‘De Christenen hebben niet slechts met de leer van Christus, maar ook met zijne daden en lotgevallen, met zijne gansche verschijning, met zijn persoon te doen.’ Hadden dan de Israëlieten niets te doen met de daden en lotgevallen van Mozes? ‘Het wezen des Christendoms is dus *verzoening der menschen met God door den persoon Jezus Christus*.’

‘Het Christendom vordert dat de belijder zich met hetzelve vereenigt, het vordert geloof. Dit geloof onderstelt een persoon omdat wij niet in eene zaak kunnen gelooven.’ Er had dus moeten staan het Christendom vordert geloof in Christus. ‘Het wezen des Christendoms subjectief is dus: *het bewustzijn van verzoening met God door den persoon Jezus Christus*.’

‘Nadat het Christendom uitwendig geregtvaardigd is moeten wij nu de subjectieve opvatting volgen. De Christen die zich bewust is van verzoening is het ook van oneens zijn. Waar vroeger oneens zijn was en naderhand verzoening, daar heeft eene verandering plaats gehad. Die overgang is daargesteld door overtuiging (dwingend gezag) en door eene natuurlijke ontwikkeling. De Christen moet zich bewust zijn van eene betrekking van Jezus tot God en van zijne betrekking tot Christus.

Groot is de kracht van het voorbeeld, en daar die kracht van het voorbeeld in het persoonlijke ligt, zoo kon de verzoening der menschen het geschiktste door een persoon geschieden. De verzoener moet dus zondeloos zijn. Wij schrijven hem zondeloosheid toe, als wij beweren dat hij ook in de oogen van God volkomen aan zijne verpligting beantwoord heeft, terwijl het Godsbegrip door den verzoener medegedeeld zich slechts behoefde te bepalen tot het algemeene, tot Gods alomvattende kennis en magt, tot zijn wil en zijne liefde. De zekerheid der zondeloosheid van Jezus kan niet steunen op de uitspraken van Jezus, maar op die van God, op de wonderen.

De twijfel echter ontrust zoo dik werf het hart en vernietigt het gevoel van verzoening. De wijsbegeerte is de wetenschap, door welke de twijfel kan en moet worden opgelost. Wijsgeerige stelsels of zoogenaamde wijsgeerige beschouwingen van een of ander ding bestaan daarin, dat de mensch zichzelven rekenschap geeft van hetgeen hij voor waarheid erkent, en dus èn van den inhoud èn van den weg van zijn denken. De wijsbegeerte is de wetenschap van het denken. Het wezen der wijsbegeerte is de eenheid van 's menschen denken en de gedachte; want zij moet waarheid bevatten, welke bestaat uit de eenheid van het subject en object, welke hier het denken en de gedachte zijn. (Geheel onbegrijpelijk was het ons hoe de schrijver kan zeggen, dat *kennen* op zichzelven genomen slechts iets vormelijks is, hetwelk allen inhoud mist blz. 43). Denken is het aanschouwen, het waarnemen van ons ik, het ik is het middelpunt, waaruit al de verrigtingen des menschen uitgaan. Als het ik over zichzelve nadenkt, dan heeft het niet alleen zijn onmiddellijken inhoud te beschouwen, maar ook dien inhoud welke door middel der dingen voor het ik is daargesteld (door den schrijver vermiddelde inhoud genoemd). Het ik ontwaart dat het bestaat en dat het de grond van zijnen inhoud is. Het ontwaart de grond te zijn van een welzamenhangend geheel, dat in hem gevonden wordt. Het ik is de grond (niet de oorzaak) van al zijne gedachten. Het ik zichzelven of zijn inhoud ontwikkelende, vindt slechts wat in zich gevonden wordt en niet wat bui-

ten hem is. Is dan de wijsbegeerte de wetenschap van het menschelijk denken, zoo kent zij ook geen God. Het ik alleen is de God, dien men op wijsgeerig grondgebied alleen eerbiedigen mag. Wij ontkennen dat er een bewijs kan gegeven worden, dat het ik kan gedwongen worden, om het aanzijn van dingen buiten zich aan te nemen. De schrijver vraagt wie den wijsgeer het regt geeft, wie hem de noodzakelijkheid bewijst, om de dingen welke buiten zijn, onder de wet der eenheid gevangen te nemen. En hij heeft zelf gezegd hlz. 3: de mensch zelf is eene eenheid en wil en moet haar willen in al wat hij denkt en doet. ‘Het begrip God is eene gedachte die het ik voortbrengt. En het ik zoude een Schepper van zichzelven voortbrengen’ enz. De wijsbegeerte hoort te huis op het grondgebied, hetwelk Fichte aan haar heeft aangewezen, dat van den menschelijken geest, van het ik.

Het wijsgeerig standpunt van den schrijver is derhalve het eenzijdige idealistische. Zijne wijsbegeerte is inderdaad geene andere dan die van Fichte. Consequent voortgezet moet zij tot dezelfde resultaten brengen. En of er thans velen zullen zijn, die, met de resultaten der philosophische scholen van onzen tijd bekend, zich op des schrijvers standpunt zullen plaatsen, kan toch wel met eenig regt betwijfeld worden. En welke vrucht kan men verwachten, als men op zulk een standpunt beproeft om aan denkende Christenen, die geene godgeleerden of wijsgeeren zijn, het verband tusschen Christendom en wijsbegeerte duidelijk te maken. Nog minder begrijpen wij, hoe eene zoodanige wijsbegeerte ons van den twijfel verlossen zal, zoo als van haar gezegd is. Hoogstens kan zij op eene negatieve wijze de ongegrondheid van den twijfel beweren voor ieder, die op hetzelfde wijsgeerige standpunt staat. De edele Schröder zeide van het stelsel van Fichte, die uit de stellingen A=A, ik=ik, das Ich setzt sich selbst, und setzt das Nichtich, de geheele wijsbegeerte in stoffelijk en formeel opzigt afleidde: Een dichter zou de godheid aldus sprekende kunnen voorstellen: Ich setze mich selbst, und setze das was ich selbst nicht bin. Maar wat zal men van een mensch denken die zoodanige woorden spreekt. Het is jammer dat de schrijver dat standpunt heeft ingenomen. Ondertusschen is de behandeling dezer afdeeling vrij wat meer logisch dan die van de eerste.

En nu tracht de schrijver in de derde afdeeling aan te toonen dat de empirische psychologie de wetenschap is, welke het verband tusschen Christendom en wijsbegeerte aan wijst. Zoo kort mogelijk willen wij hier zijn om dit verslag niet te groot te maken.

‘De hoofdbestanddeelen van het Christendom zijn het persoonlijke, het bijzondere, het individuëele. De persoon Christus staat op den voorgrond en God komt voor als persoon. (Ditzelfde kan ook van het Mohammedanisme op die gronden gezegd worden). De voorwerpen der wijsbegeerte zijn het algemeene, of wil men liever, het algemeen menschelijke.’ Wij zouden uit des schrijvers vorige beschouwing hebben afgeleid, dat alleen het ik voorwerp der wijsbegeerte ware. ‘Het verband tusschen Christendom en wijsbegeerte wordt dus bepaald door de betrekking waarin het bijzondere en het algemeene tot elkander staan. Het bijzondere is geen deel van het algemeene, het algemeene geen deel van het bijzondere. Het Christendom heeft tot zijne hoofdbestanddeelen het bijzondere, het wijst den mensch vooral op *zijne* zonde (het kwaad wordt

geboren, zegt de schrijver, uit de overtreding der wetten Gods in het dagelijksche leven??) Het Christendom eischt volmaking van een ieder, het belooft onsterfelijkheid niet aan het geslacht, maar aan iederen mensch. Het eischt reiniging des harten, zigtbaar in denken en spreken, doen en laten. De leer derhalve, waartoe het Christendom gezegd kan worden te behooren, is de ervaringszieleleer, dewijl deze het gansche zinnelijk en geestelijk bestaan des menschen, naar deszelfs beteekenis voor het leven, in zich heeft. Het is met de empirische psychologie organisch verbonden. Ook de wijsbegeerte is, subjectief opgevat, met de empirische psychologie organisch verbonden.

Menschkunde is eene wetenschappelijke aanwijzing van het leven des menschen. Daar de mensch ziel en ligchaam heeft, onderscheidt men eene somatische en eene empirische psychologie. Deze laatste is van de bovenzinnelijke onderscheiden, doordat zij zich grondt op daadzaken (a posteriori). Zij neemt het denken en de gedachte slechts in zooverre in zich op, als deze invloed uitoefenen op het leven des menschen. De schrijver gebruikt de uitdrukking: zelfontwikkeling des menschen, ter aanduiding van het menschelijk leven. Is dan de empirische psychologie de leer van het menschelijk leven op ervaring gegrond, zoo is zij naar haar wezen de zelfontwikkeling des menschen in hare eenheid; zij doet zich voor als de wetenschap van de wijze waarop en de voorwaarde waaronder de mensch zichzelven ontwikkelt. Het Christendom heeft tot zijn karakter het bijzondere, de wijsbegeerte het algemeene; het eerste heeft een inhoud die ontvangen wordt, de laatste een die door het ik is voortgebragt. Wij moeten dus onderzoeken hoe zich in den mensch het bijzondere en het algemeene, of een ontvangene en een voortgebragte inhoud tot elkander verhouden. Het bijzondere ligt voor ons niet in het algemeene en het algemeene ligt niet in het bijzondere. Maar zij hebben elkander noodig; het eene kennen wij zonder het andere niet. Het algemeene is de vorm onder welken het bijzondere wordt opgevat, en het bijzondere heeft dan eerst voor ons de kenteekenen van het ware, als het zich met dien vorm vereenigt, het bijzondere ligt buiten ons, het algemeene in ons; het eerste ontvangen wij, het tweede brengen wij voort. Welke eigenschappen moet dus het bijzondere bezitten om onder het algemeene te worden opgenomen. Eene wijsgeerige beschouwing heeft het regt een ding te vernietigen, dat is een gevolg van des menschen zelfontwikkeling, bijv, het geloof aan spoken moest ophouden bij de ontwikkeling van den geest; zijn inhoud werd vermiddeld, zoodat hij dat geloof moest afstooten, omdat het in strijd met hemzelven was.

Volgens deze grondbeginselen beschouwt de schrijver de objectieve elementen van het Christendom. Vooreerst past hij het behandelde toe op den persoon van Ch ristus. Hij is een persoon en behoort in de geschiedenis te huis. Bij ieder verhaal passen wij de kenmerken toe van het algemeen mogelijke, en als daaraan voldaan is, die van het bijzonder mogelijke. De wijsbegeerte past aldus de kenmerken van het algemeen mogelijke toe op de voorstelling der Evangeliën van den persoon van Christus. En bij het bijzonder mogelijke komt de bron in aanmerking, waaruit de Evangelieschrijvers hebben geput. In hoeverre uit de onderscheidene verhalen tot het werkelijk bestaan van iemand kan en moet besloten worden, wordt door de empi-

rische phychologie uitgemaakt, zij onderwerpt de dingen in de geschiedenis geboekt aan hare beschouwing, en dewijl zij uit de ervaring genomen is, heeft zij het regt om aan te wijzen, wat in het menschelijk leven mogelijk of onmogelijk is. Zij onderzoekt of de daadzaken Jezus betreffende wel konden zijn opgegeven, indien er niet werkelijk een persoon van dien naam had bestaan.

Het tweede objectieve element, *de onzondigheid* van Jezus, kan niet zuiver historisch bewezen worden. De aanwijzing van den weg, dien men te volgen heeft, om tot de reinheid des Heeren te geraken behoort niet door de geschiedenis of de wijsbegeerte maar door de empirische psychologie te geschieden. De geschiedenis geeft hare daadzaken, en zoo zij kan, het standpunt waaruit zij moeten beschouwd worden. De wijsbegeerte onderzoekt of deze haren grond in het gegeven standpunt kunnen hebben, terwijl de empirische psychologie beslissen zal of zij haren grond daarin werkelijk hebben. De geschiedenis geeft vervolgens getuigenissen van anderen, getuigenissen van vijanden, en eindelijk getuigenis van den persoon zelven. De wijsbegeerte beslist over het al of niet overeenstemmende derzelver met elkander, over de eenheid of veelheid van beginselen, waarvan de daden afbeeldingen zijn. Zij geeft hare resultaten aan de ervaringszieleleer over, die op het grondgebied van het menschelijk leven, uit onderlinge overeenstemming de vastheid van karakter opmaakt en deszeifs waarde voor het leven bepaalt. Dit alles nu wordt door den schrijver op Jezus toegepast.

Zoo behandelt de schrijver ook het derde objectieve element: de *wonderen*. Daar de Evangelieschrijvers het bestaan van een persoonlijken God onderstellen, zoo maken zij voor zich het bestaan van wonderen mogelijk. De geschiedenis verhaalt de daadzaken, derzelver doel en indruk. Geen vroom bedrog kunnen wij vooronderstellen; want hebben Jezus leerlingen dit geweten, dan laat het zich naar de ervaringszieleleer niet verklaren, wat hen bewegen kon om er hun geloof op te gronden, hebben zij het niet geweten dan zou de ervaringszieleleer hen met onnoozelen gelijk moeten stellen, die zich lieten bedriegen, èn bij het begin hunner ontwikkeling, èn toen zij reeds verder gevorderd waren. Ook de mythische beschouwing wordt door de ervaringszieleleer wederlegd. Hier hadden wij meer verwacht dan de schrijver ons geeft.

Na nu ook het een en ander over de leerstukken te hebben aangemerkt, die wij op gezag van Jezus aannemen, beschouwt de schrijver eindelijk ook de subjectieve elementen.

Hoe zal men iemand van oneenszijn overtuigen? Dat kan noch geschiedenis, noch wijsbegeerte. Maar de ervaringszieleleer, beide vereenigende, doet hem zien door wijsbegeerte wie hij wezen kon, en door geschiedenis wie hij is. Het gevoel van gebrek wekt de behoefte naar herstelling op. De ervaringszieleleer wijst hem op de ontwikkeling zijner krachten, op derzelver hoogste standpunt, hare eenheid met zichzelve. Deze eenheid is ook verzoening met God, aan het licht gebragt door het Christendom. Elke poging tot vereeniging van Christendom en wijsbegeerte is verdienstelijk. De schrijver heeft eene verdienstelijke en der lezing zeer waardige proeve geleverd, om het verband tusschen Christendom en wijsbegeerte aan te toonen. Hij doet zich kennen als een man die uit eigene oogen ziet en zelfstandig denkt. Vele der

gemaakte aanmerkingen, die nog met andere zouden vermeerderd kunnen worden, schijnen ons toe haren grond te hebben in eene te haastige bewerking. Of deze proeve er in geslaagd is om het verband tusschen wijsbegeerte en Christendom te bepalen, zal uit dit verslag eenigzins kunnen blijken. Wij verschillen van den schrijver in zijne Christologie: ‘De zondeloosheid van Jezus, zegt hij (blz. 29) onderstelt eenheid met God, wel niet in kennis en magt, maar eene zedelijke eenheid, eene volkomene overeenstemming in zin en wil. Wij bedoelen, zegt hij (blz. 27) geene volstrekte zondeloosheid in den ruimsten zin des woords, maar slechts zondeloosheid in de zake der verzoening. Indien aan Christus zondeloosheid in den alles omvattenden zin van het woord wordt toegekend, maakt men hem volkomen gelijk met God. Maar is dan eene volkomene overeenstemming in zin en wil met God geene volstrekte zondeloosheid? wat kan er daarbij van zonde overblijven? De schrijver schijnt ons de eenheid van het goddelijke en menschelijke in Christus en Christendom te weinig onder het oog gehouden te hebben. Daarenboven kan zijn wijsgeerig standpunt in onzen tijd niet vele aanhangers vinden. Het geheel kon ons dus reeds na deze praemissen niet bevredigen. Eene volkomene oplossing van het moeijelijke vraagstuk hadden wij ook niet verwacht: genoeg, zoo er steenen zijn aangebragt om het gebouw op te trekken. - Wij hebben zijn arbeid met genoegen gelezen, en prijzen het boekje ook aan godgeleerden en wijsgeeren aan, ter verdere aanbeveling van de verdienstelijke poging om de wijsbegeerte ware het mogelijk te bewegen in Christus de schatten der goddelijke wijsheid te erkennen en te zoeken.

D-l.

Letterkunde.

Christelijke letterkunde.

De waarheid in het leven. Verhalen van Victor Strausz. Naar het Hoogduitsch. Twee deelen. Arnhem, H.B. Breijer. 1848.

Het Christendom in strijd met de wereld, de wereld overwinnend: ziedaar de inhoud van het boek, hierboven vermeld. Welke wereld? Het dagelijksche leven, met zijn hoogten en laagten, met zijn' glans en zijn' jammer, met zijn woelen en zwoegen, met zijn lijden en wanhopige pogingen om het te genezen. De schrijver leidt u met een talent, dat niet uitstekend is, maar boven dat van gewone boekenmakers en romanfabriekanten ver genoeg verheven, rond door den doolhof van het werkelijke leven. Den boer in zijn ruw ongeloof, den hebzuchtige in zijn' maminonsdienst, den eerzuchtige in zijne tweegevechten, den echtbreker in de strikken der zonde, den communist in de netten van sophistische redeneringen en utopische luchtkasteelen, - den mensch, lijdend en zwoegend, strijdend en vallend, wijkend en pal staande, verdeeld met zichzelven en met zijn' God, vijand van zijn' naaste: geluk zoekend, met den dorst van den verdwaalde in de woestenij, naar verzadiging hunkerend als Tantalus, maar versmachtend als Ismaël, totdat een engel, zich hullend in de vriendelijke gedaante van gade of vriend, of zich aamneldend als bittere ramp en hartverscheurende smart, wijst op de bron, die achttien eeuwen reeds laafde, verkwikte millioenen reizigers naar de eeuwigheid, en nóg zich aanbiedt aan het oog, dat zich voor haar niet sluit: het Christendom.

Het Christendom, toovermagt, die de nieuwe geschiedenis beheerscht, die, miskend door de wereld, de wereld hervormt, die nieuw blijft onder al het oude en oud onder al het nieuwe, het Christendom, de steenrots, der ergernis voor velen, der vastigheid voor ontelbaren, het Christendom, miskend door wie het lafenis biedt, gehoond door zijn verdedigers, vertreden door zijn kinderen, van vorm verwisselend telkens, van wezen veranderend nooit!

Welke vorm is die des schrijvers? De meest tegenovergestelde van zijn' naamgenoot David Friedrich: het is het oude regtzinnige stelsel, in al zijn gestrengheid, met een' *Anstrich* van pietismus: dat stelsel is het onze niet, wij erkennen het openlijk; maar haasten ons er bij te voegen, dat in de hitte van den strijd menigmaal de eeuwig blijvende kern onder de verouderde schors wordt voorbijgezien; haasten ons er bij te voegen, dat wij dát Christendom (omdat 't Christendom is) verre, verre verkiezen boven 't heidensche onchristendom, dat

tot on-godsdienst ontaardt, en dat wij bij den strijd van beginselen, in onze eeuw gestreden en nóg te voeren, geen' oogenblik aarzelen, de broederhand te reiken aan den man, die Christus onder anderen vorm dient dan wij, hoezeer we ons anders, wordt de strijd op Christelijken bodem gevoerd, ons in gemoede verpligt rekenen, ons in eerlijken kamp met die rigting te meten. Wat haar eigenaardig is en ook in dit werk vooral op den voorgrond staat, is de absolute tegenstelling van Christendom en wereld, eene tegenstelling, onzes inziens niet meer zóó uitsluitend als in de eerste eeuwen der Christelijke jaartelling. Er zijn *animae naturaliter Christianae*, en het Christendom heeft als een zuurdeesem de menschheid reeds eenigzins doortrokken: zijn invloed bestaat, ook waar wij dien voorbijzien, ook bij wie dien invloed loochenen en bestrijden. De boom, onder wiens schaduwen geslachten na geslachten ruste en verkwikking vonden, heeft bij zijne takken ook wortelen, die onzigtbaar, maar verre zich uitstrekken en wier woelen onder den grond ge niet moogt verwarren met 't wroeten van 't ongedierte in de molshoopen der zonde. - Hervorming wil de rigting van Strausz, geene ontwikkeling: wij stemmen 't toe, ten deele, als hij niet voorbijziet, dat 't Godsbeeld in spijt van zijn verduistering niet is uitgewischt; - wedergeboorte eischt zij, meer dan opvoeding: wij erkennen haar regt, mits ze niet altijd geboorteweeën van verbrijzelde harten vordert; schuldvergiffenis predikt zij, en wij neigen de ooren tot hare prediking, mits ze ons niet ontstrijde, dat ook van andere zijden het Christendom zich aanbeveelt en door menigeen van andere zijden bij voorkeur aangegrepen wordt, en-aangegrepen mag worden. Wij hebben vrede met zulk eene Christusprediking, vooral wen ze met eene vastheid van overtuiging, een' gloed van bezieling, eene warmte van dank wordt aanbevolen, als hier. Maar waarmede wij geen' vrede hebben, is dat de schrijver ons een blik wil doen slaan in: *de donkere zijde des levens*.

O, we zijn niet van de zoodanigen, die met stomp ongeloof de schouders ophalen over al wat niet gewogen, geteld en gemeten kan worden; we gelooven aan méér dan wat onze oogen zien; we kennen er, die met Alfred meermalen zeiden: ‘Juist dezen zelfden oogenblik heb ik reeds eenmaal in alle zijne bijzonderheden met eene geheel overweldigende tegenwoordigheid in eenen droom beleefd;’ maar toch achten wij 't gewaagd, en méér dan dat, de geesten te doen opdoemen uit de onbekende gewesten, om zondaars te verschrikken; toch achten wij 't vermetel, het magnetismus zulk eene rol te laten spelen, het geheimen van het heden en van 't voorleden te laten ontsluijeren. De wetenschap kent het magnetismus nog te weinig; als hoedanig 't hier wordt ingevoerd, zal 't wel nimmer gekend worden, of - de maatschappij stort in duigen en de mensch verbreekt de perken, hem door zijn' Schepper gesteld: en daarom achten wij 't gevaarlijk, tot bijgeloof en dweeperij verleidend, zóó op de donkere zijde des levens te wijzen. De schrijver laat wel zijn' held, door magnetismus bedrogen en door magnetismus gered, zeggen: ‘Noch als bedrog, als waarheid zal (*soll*) ons dat donkere, raadselachtige nachtleven der ziel zonder noodzakelijkheid weder ontmoeten. Wie niet als geneesheer of onderzoeker zich daarmede moet inlaten, bemoeije er zich niet mede. In het heldere daglicht der waarheid te leven, haar te belijden, dat is onze ware, en reeds op zich zelve

eene eindelooze roeping. Buiten deze roeping zal ons altijd het rijk van zelfbedrog en verbeelding, misschien van opzettelijke teleurstelling en leugen verwarren’; maar menig lezer zal bij die woorden reeds te bevooroordeeld zijn, menige verbeelding te veel ontgloeid, menig brein te veel verhit, - dan dat die waarschuwing kan goedmaken wat het geheel bedierf. De Voorzienigheid ontmaskert het kwaad anders dan langs zulke dubbelzinnige wegen, en zij duldt het niet, dat's menschen oog door de nevelen der toekomst boort.

Het geheele werk is ons een verblijdend verschijnsel. Drage 't vrucht, ook in dezen mismaakten vorm, - mismaakt, want nooit zagen wij slechter, onverstaanbaarder vertaling, slordiger correctie. Wil de uitgever wat goeds bereiken, wij loven 't, maar hij wende goede middelen aan.

- IJ-

Een woord over de thans heerschende volksziekte.

Bijdrage tot de juiste kennis en behandeling van de Cholera in 1847 en 1848. Door Dr. H.L. von Guttceit, praktisch geneesheer te Orel. Naar het Hoogduitsch, te Amsterdam bij J.C. Loman. 1848.

Wat mag wel de reden wezen, dat men geen der bekende heerschende of besmettelijke ziekten, waaraan de mensch kan onderhevig worden, ooit met meer zorg heeft zien naderen, dan diegene, welke men hier te lande, sedert het jaar 1832, onder den naam van Aziatische braakloop, meer van nabij heeft leeren kennen? En waarom staat die bekommering, nu wij andermaal een aantal slagtoffers aan diezelfde ziekte hebben zien bezwijken, bij velen thans in eene omgekeerde reden tot de toenmalige denk wijze? Is deze ziekte van aard veranderd? heeft men sedert schadelijke gewoonten afgelegd of nagelaten? weet men de geneeswijze doelmatiger toe te passen? achten sommige standen in de maatschappij zich onbereikbaar voor de besmetting? of is men door de groote gebeurtenissen in het staatkundige, tegenwoordig onverschilliger geworden voor hetgeen ons en onze natuurgenooten, zoo van nabij betreft?

Ziedaar even zoovele punten van overweging, wier oplossing in de geschiedenis van al datgene ligt opgesloten, hetwelk deze volksziekte in ons vaderland, voorafgegaan, vergezeld of opgevolgd heeft, en die bijna allen met evenveel vragen kunnen beantwoord worden.

Wie onzer immers herinnert zich thans nog den indruk niet, welke de voortgaande beweging der cholera, vóór zestien jaren, tot aan en over de grenzen van ons vaderland, op het gemoed onzer landgenooten heeft te weeg gebragt? Wie heldert ons het gewigtige vraagstuk op, waarom deze toenmaals zoo geheimzinnige krankheid, zulk eenen angst onder de meest bevoorregte standen der bevolking heeft veroorzaakt, dat zelfs de meest verlichte onder de leeken, daaromtrent de kleingeestigste denkbeelden koesterden en zich buiten staat rekenden, om die gewaarwordingen, in weerwil der verstandigste toelichtingen, hun door vele geneesheeren gegeven, te kunnen overwinnen? Wie brengt zich eindelijk niet te binnen, van hoeveel verdeeldheid

onder de geneeskundigen die dagen hebben kunnen getuigen, toen zij, in het openbaar, in gevoelen verschilden, omtrent den aard en de besmettelijkheid dezer ziekte, dermate zelfs, dat het algemeen vertrouwen op de geneeskunde geschokt, de kennis der ziekte betwijfeld, de aangeprezene hulpmiddelen door onkundigen beoordeeld of verworpen werden, die zelfs in hunne laakbare eigenwijsheid, uit gebrek aan voorbereidende kundigheden voortspruitende, de zorgen, de studien en gestadige inspanning der artsen bemoeijelijkt en deswege veel toegebragt hebben, om het vertrouwen der bevolking aan het wankelen te brengen, en derwijze nog oneindig meer nadeel te stichten, dan de vrees voor de reeds meer en meer naderende en uitgebrokene ziekte zelve, had te weeg gebragt? en wie begrijpt dus niet, dat men deze volksziekte, welke over het algemeen, niet zoo zeer de meer gegoeden, dan wel de door eigen toedoen verarmden en aan misbruiken verslaafden, bij voorkeur aantastte, thans uit een geheel ander oogpunt heeft leeren beschouwen, dan toenmaals het geval was?

Niemand ondertusschen zal kunnen ontkennen, dat de cholera eene epidemische ziekte is, welke haren invloed op den algemeenen toestand der gezondheid hebbende doen gelden, met onuitwischbare letteren in de geschiedenis der volken geschreven staat, en door hare terugkomst in ons vaderland, eene tweede bladzijde in de jaarboeken der geneeskunde heeft aangevuld. Zij heeft door geheelde wereld, de geneeskunde andermaal op de proef gesteld en deze wetenschap als het ware uitgenoodigd, om hare nasporingen niet alleen voort te zetten, maar ook door eene getrouwe waarneming van al de verschijnselen, den aard en het wezen der ziekte meer en meer toe te lichten. Of deze epidemische ziekte, wederom geweken zijnde, na verloop van jaren nogmaals zal terugkeeren, dan of zij in de gesteldheid van den landaard zal terugblijven en endemisch worden, is thans nog voor het oog des geneesheers verborgen. ‘Hij moge,’ om de woorden van Haeser te gebruiken, ‘den loop der ziekte naauwkeurig onderzoeken, hare oorzaken gissen, haar wezen pogen te verklaren, en ten gevolge zijner vroeger opgezamelde ervaring, eenig vertrouwen op sommige geneesmiddelen gevestigd hebben, waaraan hij eenige dienst meende verschuldigd te zijn, maar de ware natuur der ziekte, mag voor als nog beschouwd worden, aan de meest gezette nasporingen der kunst ontsnapt te zijn.’ Intusschen heeft de geneeskunde aan al hetgeen, wat deze ziekte betreft, dit resultaat kunnen ontleenen, dat zij wederom bij vernieuwing op de besmetbaarheid der ziekte, op de eigenaardige vatbaarheid van vele individu's, maar tevens ook op het groote, onmiskenbare en eigenaardige herstellingsvermogen der natuur oplettend gemaakt zijnde, in het ontwijfelbare bestaan van *volksziekten* bevestigd geworden is, wier eigenschappen, verbreiding en verloop in de geschiedenis der natuur noodwendig hare eigendommelijke verschijnselen moeten opleveren, en dus te regt aan het bestaan van eene kracht herinnerd wordt, welke vermogend genoeg is, om eene stof in beweging te brengen, waardoor een volk of volkeren kunnen besmet worden, die ook hunne plaats in de reeks der algemeene bewerktuiging innemen.

In weerwil der verschillende stelsels, aangaande den aard en de natuur der cholera, welke inmiddels door diegenen,

onder de geneesheeren verdedigd en voor waarheid erkend werden, die zich als het ware aan het hoofd eener partij gesteld, en derwijze zich voor contagionisten, miasmatikers ofepidemisten verklaard hadden, zoo kon inen echter, wegens den weinig vasten grond, waarop hun gevoelen steunde, duidelijk bespeuren, dat men nog geene bepaalde beginselen dienaangaande had kunnen aannemen; ofschoon allen daarin overeenkwamen, dat het epidemisch karakter voor onmiskenbaar gehouden werd, dermate zelfs, dat men deze constitutie, wier geographische loopstreek geenszins te ontkennen viel, met eene reeks van bepaalde kenteekenen in verband stelde, die als de voorloopers van een natuurverschijnsel moesten gehouden worden, hetgeen zich naar gelang van de landstreek, van den landaard, of van het individu, daar het weligste zich zou ontwikkelen, waar de meeste vatbaarheid voor den naderenden ziekteprikkel gevonden en aangetroffen werd.

Intusschen deed de wijze van verspreiding der cholera eene zonderlinge afwijking in den loop der besmetting waarnemen, welke in geenen deele niet diegene overeenkwam, waaraan de bekende besmettelijke ziekten gewoonlijk herkend worden; want men zag schijnbaar op het onverwachtst, in streken, waar zelfs nog geene voorloopige kenteekenen bespeurd werden, welke de nadering der ziekte als het ware verrieden, baar plotseling uitbreken, sommige gemeenten slechts ter loops aandoen en in bevolkte, doch meestal lage en vochtige, of aan rivieren gelegene steden, haren zetel vestigen. Van daar het verschil van gevoelen, zoowel omtrent de besmetbaarheid der stof in het algemeen, als der overbrenging van den een op den ander; van daar de zonderlinge wijziging in de verspreiding en de uiteenloopende denkwijze van voorname autoriteiten in het vak, aangaande *tellurische* of *cosmische* invloeden, die in de uitbreiding der ziekte schenen te heerschen, waaruit men derhalve den grond bepalen kon der zoogenoemde inconsequentiën, waaraan diegenen onder de geneesheeren, in het oog der menigte, zich moesten schuldig maken, welke zich al te voorbarig, voor het een of ander beginsel verklaard hadden.

Bijaldien wij nu de waarde of onwaarde van al de bekende stellingen in het midden laten, zoo kunnen wij, blijkens de tallooze berigten, omtrent de overdraging en besmettelijkheid der ziekte, als van de eene naar de andere plaats overgaande, deze noch wegredeneren, noch ontkennen, maar voorzeker dit beginsel, als het resultaat van zoo veler nasporingen, ook aan onze verkregene kennis ontleenen: dat er namelijk een vermogen bestaat, om onder eenen voorbeschikkenden aanleg, eene stof, of eenen ziekteprikkel op anderen over te brengen, dewelke zoodanige eigenschappen heeft, om onder dezelfde voorw aarden, dezelfde verschijnselen voort te brengen.

Uit dien hoofde zal men het kenmerk en de eigenschappen der ziekte onveranderd en aan weinige of geene wijzigingen onderworpen, daar moeten waarnemen, waar men er te voren geen sporen van aangetroffen heeft; echter doorgaans zal men dit karakter in verband gebragt vinden met eene epidemische gesteldheid in den dampkring, waardoor verschijnselen te weeg gebragt kunnen worden, die de individuele besmetting in het algemeen voorafgaan. Zulks door zoo vele waarnemers bevestigd geworden zijnde, kan alleen in staat zijn om sommigen het

mikpunt te doen worden, waarop de cholera zich met alle hare eigenaardigheden, zal kunnen ontwikkelen en uitbreiden.

Immers zou deze bekende waarneming, aan de ondervinding ontleend, het gezond versland, zonder zelfs geneeskundige te zijn, reeds niet tot het besluit moeten geleiden, dat er in de cholera werkelijk eene besmettende stof aanwezig is? die ongetwijfeld door eene thans nog onbekende kracht in beweging gebragt zijnde, toevallen moet doen ontstaan, welke altijd consequent zullen blijven aan dezelfde kenteekenen, die men vroeger op andere personen en in andere plaatsen waargenomen had, maar waarvan men de eigenschappen nog niet volkomen heeft kunnen leeren kennen?

Dat hiertoe ook algemeene oorzaken moeten medewerken, die niet in het individu gelegen zijn, zal evenzeer uit den loop der besmetting kunnen bewezen worden. Men heeft immers waargenomen, dat de ziekte zoo gaarne zich langs rivieren en lage gronden verspreidt, de valleijen doortrekt en de omliggende bergstreken ontziet, plotseling ophoudt in streken waar men granietbeddingen heeft, waar aardbevingen waargenomen worden, alsmede dat zij zorgvuldig de nabijheid van vuurspuwende bergen ontwijkt, kortom dat zij; ‘als eene’ zoo als Guttceit zegt ‘van het Oosten naar het Westen zich vervolgende aarduitwaseming voortgaat, welke van dien aard is, dat elke plaats der tegennatuurlijk werkende aard-oppervlakte, haar op nieuw voortbrengt;’ dan zal men ook dienaangaande met Canstatt moeten erkennen, dat de tellurische oorsprong een voornaam deel heeft in de verbreiding der ziekte; en ofschoon men dit miasma noch tastbaar waarnemen, noch ontleden kan, zoo staat de voortplanting der ziekte dermate met den geologischen toestand van den aardbol in verband, dat men deze, zonder gene, niet zal kunnen verklaren. En als men daarbij de bewerktuiging des aardbols raadpleegt, waar de bron der ziekte en de oorsprong der epidemie gevonden worden, daarbij de physieke en morele gesteldheid der inboorlingen en den staatkundigen toestand, waaronder zij leven, overweegt, het oog op derzelver voeding huisvesting en kleeding vestigt, en den geographischen loop der besmetting, sedert Augustus 1817 tot in 1832, en nu weder tot in 1848, nagaat, dan kan men niet ontkennen, dat zulke *cosmische* en *tellurische* oorzaken, in verband met eene individuele vatbaarheid, zeer veel, zoo niet alles toebrengen moeten, om eene besmetting voort te brengen, die onder de bekende voorwaarden, tot eene heerschende volksziekte moet aanleiding geven die werkelijk contagieus, dat is besmetbaar wordt, en van den eenen op den anderen overgaan kan, zonder daarom nogtans aan cordons of quarantaines te gehoorzamen, die door verschillende regeringen, tegen de verspreiding der ziekte, waren gelast of aanbevolen.

Wanneer wij nu nogmaals, met het oog op de vragen, aan het hoofd dezer aanmerkingen voorgesteld, de ondervinding, die groote wegwijster in de geneeskunde, met verstand raadplegen, dan moeten wij erkennen, dat de verarmde volksklasse, veel meer dan de rijkere door de cholera werd aangetast, en dit zelfs is zoo consequent waargenomen, dat men daaromtrent, noch in de Indiën, noch in Rusland, noch in onze streken, noch in het meer zuidelijk gedeelte van Europa, eenig verschil in deze eigenschap bespeurd heeft. Dit heeft in de eerste plaats de bekommering aan de meer

gegoeden eenigermate benomen. In de tweede plaats is de denkwijze dienaangaande nog meer veranderd, sedert men overtuigd is geworden, dat de verslaafdheid aan sterke dranken en het gebruik van slechte voedselen, de vatbaarheid voor de besmetting begunstigde; terwijl eindelijk, zij die zich voor vochtigheid konden wachten, of in staat waren, om zich van betere woningen en kleeding te voorzien, van de besmetting geheel of ten deele verschoond werden, welke zich zoo gaarne, onder zulke genoemde voorwaarden, met de daaraan altijd verbondene onreinheid, zal, kan, en moet voortplanten.

Wat de wijziging van den aard der ziekte betreft, die wij met vele rationele geneeskundigen in de veranderde en ziekelijk ontmengde gesteldheid des bloeds vermeenen gelegen te zijn, zoo gelooven wij niet, dat men daarin in het algemeen veel verschil heeft kunnen waarnemen; echter, er zijn sommigen onder de geneesheeren, die de cholera in 1832 en 1833 gezien en behandeld hebbende, thans van oordeel zijn, dat de plotseling doodende cholera (paralytica), zich minder frequent dan in de vorige epidemie vertoond heeft; maar daarentegen zou de erethische vorm meer voorgekomen zijn; en wanneer wij op grond van de weinige gevallen, welke wij gezien hebben, eenig besluit mogen ontleenen uit onze waarnemingen, die dit vraagpunt vermogen toe te lichten, dan ja! dan schijnt er deswege eenige grond te zijn, om dit vermoeden te bevestigen.

Intusschen bleef het eigenaardig kenmerk bij deze epidemie, in het algemeen, zoo overeenkomstig met de vroegere gevallen van dien aard, dat men bij den eersten blik op den lijder, zich weder in den tijd verplaatst waande, toen zich deze ziekte hier te lande, voor het eerst vertoonde; maar wanneer men dan deels zal gelet hebben, op de voortdurende tusschenpoozende koortsen, die in de laatste jaren, alhier geheerscht hebben, deels de herhaalde aandoeningen zich herinnert van het rugmerg en zijner zenuwen, en daarbij deels de ondeugdzame gesteldheid der voedselen, b.v. die der aardappelen, enz. in aanmerking wil nemen, hetgeen alles te zamen op het bloed en het zenuwstelsel, op de huidverrigting en de afscheidingen eenen onmisken baren invloed moet uitoefenen, dan kan men geenszins verschillende oorzaken ontkennen, welke eenige wijziging in de verschijnselen der ziekte hebben doen plaats grijpen, waardoor men haar met verschillende kleinere afwijkingen, meer en meer van nabij heeft kunnen leeren kennen.

Van deze beginselen uitgaande, kunnen wij ons dan eerst geregtigd achten, het standpunt te hebben bereikt, van waar wij de jongste geschriften en bijdragen kunnen beoordeelen, die dezer dagen over dat onderwerp in het licht verschenen zijn en die, als even zoo vele opiniën, onze kennis, nopens de oorzaken, den aard en den loop dezer belangrijke ziekte, in zoo verre kunnen toelichten, als noodig is, om wanneer wij ons niet bedriegen over derzelver karakter, een juister oordeel uit te brengen.

Wij waagden het in dit voorloopig betoog sommige stellingen, aan onze ondervinding ontleend, op den voorgrond te plaatsen, waarvan wij sommige denkbeelden bij vernieuwing in de inleiding van onzen schrijver hebben terug gevonden, wiens jongste berigten allezins bevestigden, hoezeer de cholera, onder de verarmde, slecht gekleede en schraal gevoede volksklasse, hare slagtoffers koos, of diegenen trof, welke zich aan herhaalde buitensporigheden schuldig maakten. Wij merkten almede uit zijne berigten op, dat

de ziekte steeds voortgaande, noch door het fraaije weder, noch door de vorstin hare uitwerkselen scheen veranderd te worden. Voorts bevestigen zijne mededeelingen, dat men in ruim gebouwde en op hooger grond gelegene steden, in steenen huizen en bij een ingetogener levenswijze der bewoners, minder verspreiding der besmetting waarnam, terwijl eindelijk de ziekte een minder boosaardig karakter verkreeg, naar mate de landstreek minder door rivieren of kanalen doorsneden werd.

Na deze voorafgaande aanmerkingen, welke den schrijver als een ervaren en opmerkzaam geneesheer kenschetsen, geeft hij in het I^{e} hoofdstuk eene beschrijving der ziekte, waarvan wij, als geheel bekend zijnde, geen gewag zullen maken, maar waaromtrent wij niettemin bespeuren, hoeveel aandeel hij aan de zenuwen toeschrijft; immers hij is bepaald van gevoelen, dat het zenuwleven, in de ontwikkeling der ziekte, eene voorname rol speelt, haar verloop wijzigt en op haren uitgang eenen invloed uitoefent, die analytisch ten bewijze kan verstrekken, dat naar den aard van het geslacht, van den leefregel en van den leeftijd, het hersen- en rugmergslijden, alsmede de typhus het beeld der ziekte geheel schijnen uit te drukken.

In het IIe hoofdstuk vindt men de oorzaken der ziekte beschreven, welke, naar onzen schrijver, moeten gezocht worden, in die aarduitwaseming, waarvan hij op blz. 33 melding gemaakt heeft.

Om deze oorzaak echter in die weinige woorden vervat, te ontleden, zou eene ruimte vereischen, waarvoor dit Tijdschrift niet toereikend is. Er ligt intusschen in deze thesis van den schrijver, veel waars, maar ook zoo veel duisters opgesloten, dat men haar, zelfs na eene herhaalde lezing, niet zeer duidelijk begrijpen kan. Wij willen toestemmen, dat eene aarduitwaseming zeer veel, zoo niet het grootste deel heeft aan den oorsprong der ziekte; maar dan vragen wij, welke tegennatuurlijke gesteldheid moet men in de aardoppervlakte zoeken, om die uitwaseming op nieuw voort te brengen; dan eens spreekt de schrijver van een ziektevoortbrengend *agens* dat in de lucht zou verspreid zijn; dan weder oppert hij de vraag of de cholera werkelijk van eenen miasmatischen oorsprong is; dan of deze contagieus kan worden; kortom er is in de wijze, waarop hij de oorzaken verklaart in het algemeen te weinig bepaalds opgesloten, om met eenigen grond tot den waren aard van de oorzaken en derzelver kennis te kunnen besluiten. Met dit alles wil de schrijver het aardgif met de lucht vermengd, en haar dermate met die onweegbare stof bezwangerd hebben, dat het besmettend vermogen werkelijk epidemisch worden zou. Met dit alles kan men niet ontkennen, dat hij in de opgave der oorzaken, stellingen oppert, die zijne meening nu en dan omverstooten, en zou het inderdaad te wenschen zijn, dat hij dit gedeelte zijner bijdrage, nog eens naauwkeurig herzag, om haar op eene, hetzij meer duidelijke, of meer consequente wijze van beschouwing, op nieuw inliet licht te geven. Van daar is het dan, dat wij, zoolang men nog geene heldere begrippen te dezen opzigte kan erlangen, aan het gevoelen van Canstatt veel waarde blijven hechten, als hij in de 2^{e} Band der 2^{e} Auflage § 844 zijner *Specielle Pathologie und Therapie* op deugdelijke gronden beweert, dat de oorzaak der cholera van eenen tellurischen oorsprong is, waarmede ook de op ervaring gegronde onderstelling dergenen berust, die de ziekte hier en elders waargenomen hebben.

Aangaande de *leer der ziekte*, in het

IIIe hoofdstuk behandeld wordende, moeten wij aanmerken, dat hij de aetiologie geheel op de leerstellingen van Rademacher gegrond heeft en het uitwerksel der besmetting, op het voetspoor van dien nieu weren Paracelsus, of in eene algemeene aandoening des geheelen ligchaams, of in die van een bepaald orgaan wil gezocht hebben. Kluchtig springt hij verder met deze ziekteleer om, welke vol hypothesen, even gemakkelijk toe te stemmen, als te wederleggen zijn; echter in weerwil zijner onderstelde salpeter, koper of ijzer aandoening, die volgens zijnen leermeester velerlei complicatien kunnen opleveren, schijnt hij zich aan het beginsel vast te houden, dat deze ziekte, als het gevolg van een miasma, in een orgaanlijden bestaat, dat hoogst waarschijnlijk in de hersenen of in het ruggemerg huisvest, en door even zonderlinge middelen, als het tabakswater bij voorbeeld, daaruit zou kunnen verdreven worden. Het beste van dit hoofdstuk is in de aangehaalde woorden van Seneca gelegen, als hij diens gezegde aanvoert. ‘Er zal een tijd komen, waarin datgene, wat nu nog verborgen is, aan den dag zal gebragt worden.’

Op grond van zijn beginsel nopens de aetiologie, is zijn gevoelen, hetgeen hij omtrent de lijkopeningen in het IVe hoofdstuk heeft uitgebragt, even zonderling als scherp. Hij schijnt ten minste als ‘*eenvoudig practicus*’ met het onderzoek na den dood weinig op te hebben, dermate zelfs, dat hij meent nuttiger te kunnen zijn voor de levenden, dan zich onledig te houden met de dooden. Wat zal hij de pathologische ontleedkundigen, de microscopisten en scheikundigen hierdoor tegen zich in het harnas jagen! die alles willen verklaren uit hetgeen zij vier en twintig uren na den dood, gevonden, gezien en afgescheiden hebben! Gelukkig dat hij zich achter het geestig gezegde van Krüger Hansen kan verschuilen, die ook daarmede weinig ophad.

In het V^{e} hoofdstuk de betrekking der cholera tot andere ziekten behandelende, leeren wij den schrijver als een opmerkzaam waarnemer der verschijnselen kennen, die met eene fijne onderscheiding, de oplettendheid zijner kunstgenooten op de voorloopers der ziekte vestigt en deze in verband brengt met de tusschenpoozende koortsen, die hij, als consequent aan zijn boven aangevoerd beginsel, met de cholera, voor een verschillend gewijzigd lijden houdt, van het hersen- en ruggemergsstelsel.

De onderscheiding der cholera van andere ziekten, is gelijk wij uit onze ervaring weten, zoo kenmerkend en duidelijk, dat men zich daaromtrent niet ligt bedriegen zal. De schrijver is deswege in het VIe hoofdstuk zeer beknopt. Echter wij vinden in de weinige woorden van Canstatt, (t.a. pl. blz 425 § 839) het eigenaardig karakter der ziekte-verschijnselen doelmatiger opgegeven, dermate zelfs, dat wij niet kunnen begrijpen, waarom wij door onzen schrijver, op de vergiftigingstoevallen van het rattengif opmerkzaam moeten gemaakt worden, die wij uit eene droevige ondervinding helaas! van zoo nabij kennen, en geene de minste overeenkomst met de cholera hebben.

De voorzegging (VIIe hoofdstuk) is volgens des schrijvers bekentenis weder geheel geschoeid op de leest van Rademacher. Men zou haast uit zijne scherpe aanmerkingen moeten vragen, of hij in de school van Jean Jacques Rousseau was opgevoed, die hem geleerd had; ‘*Il ne faut jamais appeller le medecin que quand c'est trop tard*.’ Intusschen dit is zeker en bewijst veel in het voordeel van den practischen blik des schrijvers,

dat men niet te weinig waarde moet hechten aan de *vis medicatrix naturae*, waardoor menig cholera-lijder, die men met een eenvoudig afkooksel van den beroemden Sydenham behandeld had, behouden bleef.

In het VIIIe hoofdstuk, hetgeen alleen de helft van het werk inneemt, vinden wij wettelijke en geneeskundige voorzieningsmaatregelen vermeld. Dat hij van de laatstgenoemden meer bepaald handelt, spreekt voorzeker van zelve. Op zijne vraag of men zich door geneeskundige middelen tegen de cholera kan beveiligen, antwoordt hij niet regtstreeks; vele middelen worden daarbij opgegeven, maar de resultaten zijn zeer problematiek. Met dit alles is de schrijver, in weerwil van zijne beginselen, inderdaad een contagionist, ten minste hij bewijst door eenige voorbeelden uit Moskau, Orel en elders, dat het verlaten der woning of der streek, de besmetting en sterfte onder de verschillende bewoners deed ophouden. In de voorzieningsmaatregelen tegen de beginnende cholera-toevallen, is hij ten slotte zeer lezenswaardigen echt practisch.

De behandeling der ontwikkelde ziekte begint met een algemeen overzigt der algemeene en plaatselijke bloedsontlastingen en van eene reeks minerale en plantaardige middelen, wier waarde wij deels hier, wegens ruimte aan plaats, niet kunnen ontleden en waaromtrent deels de choleralitteratuur zoo rijk is, dat wij het voor overtollig houden, om derzelver hoedanigheden en uitwerkselen te willen beoordeelen, maar die in allen gevalle bewijzen, dat de schrijver met vrucht van een aantal berigten heeft gebruik gemaakt, die hij bij een onderwerp van zoo veel gewigt, niet stilzwijgend kon voorbijgaan. Velen dezer zijn intusschen aan de theorie van Rademacher ontleend, waarvan onze schrijver een ijverig voorstander schijnt te wezen, maar wiens stellingen hoe geestig, bijtend en scherp ook, bij ons echter nog dien ingang niet gevonden hebben, welke deze zoogenoemde hervormer daarmede beoogd heeft.

Het werkje heeft voorts geen onbehagelijk uiterlijk; druk en papier zijn beide voldoende; aangaande de vertaling, waaromtrent sommige referenten zich min gunstig hebben uitgelaten, maken wij geene aanmerkingen, 10. omdat wij geene taalkundigen van professie zijn en 20. omdat de zaken, daarin behandeld, duidelijk en verstaanbaar genoeg voor hen zijn voorgedragen, die met de Hoogduitsche taal niet bekend zijn. De bijgevoegde aanmerkingen van den vertaler zijn zelfs niet overtollig te achten, ofschoon zij ons reeds van elders bekend waren. Leest men daarentegen het oorspronkelijke, dan is er iets karakteristieks in sommige uitdrukkingen vervat, die moeijelijk in eene andere taal zijn over te brengen; doch voor een wetenschappelijk werk als het voor ons liggende, hebben wij geene Weiland's noodig om zulke prozaische onderwerpen voor geneeskundigen van beroep over te brengen. Wij durven alzoo besluiten, dat deze bijdrage van Guttceit geen der minste is, die wij in den laatsten tijd over de cholera gelezen hebben, maar bevelen tevens ernstig aan, daarbij te raadplegen, het door Dr. Johann Gotfried Rademacher uitgegeven crustilleuze werk, getiteld: *Rechfertigung der von den Gelehrten misskannten, verstandesrechten Erfahrungsheillehre der alten scheidekünstigen Geheimärzten, und treue Mittheilung des Ergebnisses eines fünf und zwanzigjahrigen Erprobung dieser Lehre am Krankenbette.*

J.G.V.

Mengelwerk.

Een bezoek bij den Radja van Beliling op het eiland Bali in 1845.

Op den 5^{den} Mei des jaars 1845 liet een van 's Rijks stoomschepen het anker vallen op de reede van Beliling op het eiland Bali, juist voor de groote kampong die destijds de voornaamste handelplaats van het rijkje was, en digt aan het strand, waartoe meiï door het snel toenemen der diepte wel genoodzaakt is. - Menig kijker, menig ongewapend oog was er van het bevolkte dek van het groote stoomschip op de schoone, zich in een langwerpig halfrond uitstrekkende, landstreek gerigt, en alles verried er nieuwsgierigheid en belangstelling. Niets was dan ook natuurlijker; de zee-officier is slechts zelden zoo verzadigd door het genotene, dat hij niet verlangt naar de kennis van weinig bezochte plaatsen, vooral wanneer die behooren tot eenen staat van maatschappelijke beschaving, zoo geheel vreemd aan den zijne en zelfs aan zoo menige andere waarin hij geleefd heeft; maar buitendien bevond zich op dat dek een kommissaris van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met zijn gevolg, die nog andere redenen van belangstelling moest hebben; die kommissaris wras de Resident van Bezoekie, de heer J.F.T. Mayor. Om het doel zijner zending duidelijk te maken, zal het evenwel noodig zijn eene kleine uitwijding te maken.

Sedert geruimen tijd had het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zich niet veel aan Bali laten gelegen liggen; zoo digt bij Java en de overzijde van een der straten, die toegang tot haar geven, uitmakende, was het waarschijnlijk niet zoo zeer dat men het van geen belang oordeelde, dan wel dat men vreesde zich voor onze krachten te veel te zullen uitbreiden; want de Indische zaken hebben, zoo als bekend is, dit eigendommelijke, dat, wanneer men er zich eens in mengt, men er als in een maalstroom van zelf medegesleept en geheel en al in gewikkeld wordt. In 1816 na de overname der kolonie uit handen der Engelschen had men eenen kommissaris derwaarts gezonden, en sedert dien had de onderlinge betrekking meer het voorkomen van vriendschap, dan wel van onderwerping van den eenen Staat aan den andere. In den oorlog van 1825-1830 had men er hulptroepen geworven, welke evenwel niet lang gebruikt werden; moed kon men hun niet ontzeggen, maar de moeijelijkheid, bijna onmogelijkheid hen aan de krijgstucht te gewennen, maakte hen ongeschikt voor de krijgsdienst. Met den vorst van Badong, aan de zuidelijke punt van het eiland, heeft daarna de Nederlandsche Handelmaatschappij betrekkingen aangeknoopt en zij hield er zelfs vele jaren een Agent, wiens huis omgeven door een' zwaren muur en afgesloten als een fortje,

wel aantoonde dat men zich niet genoegzaam beveiligd achtte door den enkelen eerbied voor den Hollandschen naam. Op dezelfde plaats vestigde zich weldra een Deen, de heer Lange, welke vroeger zich op Lombok had neêrgelaten, waar hij echter reeds een Engelschman, den heer King aantrof. Beider belang vorderde gebiedend het vertrek van den andere; in een oorlog tusschen de vorsten van Mattaram en Karang Assam Lombok koos elk hunner eene andere partij; de partij van den heer King zegevierde en de heer Lange ging zijn geluk nu op Badong beproeven. Ondernemend en schrander, bijzonder bekend met het karakter der Balinezen, zoowel der vorsten als van de bevolking, wist hij hun zoowel eene soort van vrees, ten minste ontzag voor zijne meerdere zielskracht, als vertrouwen in te boezemen; deze zijne persoonlijkheid geholpen door menig op zijn tijd aangeboden geschenk deed hem zich ten minste staande houden naast den Agent der Nederlandsche Handelmaatschappij, welke geen voordeel van dezen post bekomende en ook niet voor de toekomst verwachtende, haren Agent terugriep enden post verliet. Sedert dien is de heer Lange de bandar of pachter van den vorst van Badong en van andere rijkjes in den omtrek, waardoor hij aldaar den alleenhandel en het opzigt over de beide reeden van Badong heeft; elf zoo groote als kleine schepen bezigt hij voor zijnen handel naar buiten, de vorst van Badong heeft, om de bevolking meer ontzag voor hem in te boezemen, hem den rang eens Pembukkels (een districtshoofd) gegeven, en door ons Gouvernement is hij als Nederlandsch Agent te Badong erkend, in welke betrekking hij naderhand van zeer veel dienst is geweest.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement had derhalve niet veel naar Bali omgezien en misschien zoude het dit wel nimmer hebben willen doen, maar dat was zeer moeijelijk vol te houden. De Balinezen maken zich schuldig aan strandroof niet alleen, maar plegen ook nu en dan zeeroof; hunne wijze van beschouwen dier zaak is in het geheel geene Europesche, - van strandroof zal ik niet spreken, want het is nog niet zoo lang geleden dat de meeste kustbewoners in Europa er even zoo over dachten, maar van zeeroof; - om die wijze van beschouwen duidelijk te maken, behoef ik slechts te zeggen dat op een der menigvuldige onderhandelingen over dat punt, met den koning van Karang Assani Bali, Zijne Hoogheid zich volstrekt niet begrijpen kon, dat men daarover zulk een leven maakte; ‘een schip op zee’ voegde hij er bij, ‘dat is een vogel in de lucht!’ Die strand- en zeeroof dikwerf gepleegd op hare onderdanen en in allen gevalle in de nabijheid harer policie, maakte wel dat de Nederlandsch-Indische Regering van tijd tot tijd klagten te Bali moest doen hooren en de vorsten moest vermanen, zich van zoodanig onverdragelijk vijandig gedrag te onthouden, en eindelijk zond zij in het jaar 1842 den heer Muskus Koopman als kommissaris derwaarts om die zaak voor goed te regelen, en die heer kwam inderdaad terug met kontrakten, gesloten met alle de vorsten van Bali, waarin zij zich niet alleen verbonden alle strand- en zeeroof na te laten, en wanneer die bedreven werd, de schuldigen te straffen en de schade te vergoeden, maar waarin zij ook de souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch gouvernement erkenden. - Daarbij bleef die zaak tot in het laatst van het jaar 1844; omstreeks dien tijd hoorde men *en* van een Fransch eskader dat onder het bevel van den ad-

miraal Cecil behalve hare zending naar China, ook in den Indischen Archipel, naar eene geschikte plaats om zich te vestigen, moest rondzien, *en* van aanspraken welke Denemarken zoude maken, ten gevolge der vestiging van eenen zijner landskinderen te Bali, of op Bali zelve, of ten minste om er naauwe handelsbetrekkingen mede aan te knoopen. - Van het geheele eiland Bali woei de Nederlandsche vlag en de vorsten waren verpligt bij de komst van schepen op hunne reeden die vlag onmiddellijk te hijschen. Men wilde evenwel ingeval van nood, misschien nog duidelijker kunnen bewijzen dat Nederland een erkend regt op Bali had, althans omstreeks dien tijd bleek het dat de kontrakten, welligt toen weder voor den dag gehaald, nog na ratificatie moesten verwisseld worden. Onbegrijpelijk is het inderdaad, zoo die omslagtige diplomatische vorm met die inlandsche koningjes moest gevolgd worden, dat men niet door onmiddellijke volvoering dier formaliteit dadelijk een einde aan de zaak gemaakt heeft, maar die eerst zoolang daarna weder opvatte, en indien er geene diepe, zoo maar niet dadelijk voor een gewoon oog te bemerken, staatkunde achter steekt, dan zal het welligt alleen aan slofheid te wijten zijn geweest. - Van alle de andere vorsten verkreeg men vroeger of later evenwel die verwisseling, doch van die van Beliling en Karang Assam, twee broeders, niet. - Deze wendden eerst voor dat de kontrakten niet meer te vinden waren, en daarna dat zij niet van dien inhoud door hen onderteekend waren, dat zij nimmer de souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch gouvernement hadden erkend, en onder betuiging dat zij nooit zouden verklaren dat hun land niet het hunne was, weigerden zij volstandig nieuwe kontrakten van dien aard te onderteekenen. - Was het voorgeven dier vorsten valsch, en had een beter inzigt, een beter begrip van hetgeen zij onderteekend hadden, en de vrees van hunne onafhankelijkheid te verliezen, even als hunne naburen, de Javaansche vorsten, wier schijngezag en werkelijke nulliteit hun gezond verstand niet ontging, hen tot die noodleugen gebragt? of waren zij werkelijk door den heer Huskus Koopman om den tuin geleid? Moeijelijk is het hiervan de waarheid te ontdekken; zoo veel is echter zeker dat op Bali en zelf in het oostelijk gedeelte van Java, het gerucht verbreid was, dat de heer Huskus Koopman, om die beide rijken tot het teekenen der kontrakten over te halen, werkelijk bedrog zoude gepleegd hebben; de een wilde dat hij de Rijksbestierders omgekocht had, een ander beweerde dat hij hun de clausule der souvereiniteitserkenning als eene soort van Oostersche beleefde inleiding van het contract voorgesteld had, min of meer op deze wijze. - ‘Gij zijt immers de vriend van het Nederlandsch-Indisch gouvernement, wat uw eigendom is, is immers ook het eigendom uws vriends? - Welnu! en even weinig als uw vriend daarom toch over uw eigendom beschikt, even weinig zal het Gouvernement over het uwe beschikken.’ - Met de andere vorsten, verhaalde men, had hij dat kronkelpad niet behoeven te gaan, en vandaar had de latere verwisseling aldaar geene zwarigheid ontmoet. - Hoe dit ook zij, het Gouvernement, dat misschien zelfs geen kennis droeg van dat nog al opmerkelijk gerucht, kon in allen gevalle van deszelfs kommissaris geene nadere inlichtingen inwinnen, want de heer Huskus Koopman was in dien tusschentijd overleden. Het

Gouvernement kon derhalve niet anders handelen dan het deed, namelijk geloof slaan aan hetgeen haar officieel als gebeurd bekend was gemaakt, en aandringen op de wisseling der kontrakten, zoo men goed mogt vinden die nog weder te vinden, of het maken van nieuwe in geval van het tegendeel. - De heer Ravia de Ligne, assistent resident van Banjoe-wangie ging aan boord van Z.M. schooner Janus in het begin van 1845 naar Beliling om den vorst daartoe over te halen, doch de Radja weigerde in den beginne hem te zien, en toen na lang wachten hij zich bereid verklaarde hem te ontvangen, werd de heer de Ligne gewaarschuwd dat hij voorzigtig moest zijn, want dat de Radja kwade oogmerken met hem had, en hem van kant wilde maken. De heer de Ligne den schijn aannemende van verstoord te zijn over het lange wachten en de weinige beleefdheid van den Radja voor den zendeling van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, weigerde nu van zijne zijde, om tot den Radja te gaan, keerde onverrigter zake naar Java terug en zond van zijne ontmoeting berigt naar Batavia. De Gouverneur-Generaal ad interim, de heer J^{r}. J.C. Reynst was niet tevreden over de handelwijze van den heer de Ligne en waarschijnlijk de heimelijk ontvangen berigten voor valsch of overdreven houdende, keurde hij het af, dat de heer de Ligne zich niet naar den Radja had begeven, en droeg de verdere behandeling dier zaak op aan den Resident van Bezoekie, den heer Mayor, een hoofdambtenaar die vroeger gouverneur van Makassar en resident van Solo was geweest, en bij het Gouvernement bekend stond als een man van regtschapenheid en kunde, en die om zijne bijzondere bekendheid met het karakter van den Inlander, en zijne eigenaardige wijze van omgang met denzelve, in hoog aanzien was, van een en ander had hij vooral blijken gegeven, gedurende zijne ongeveer tienjarige betrekking met den keizer van Solo, die hem zoowel als de prins Manco Negoro nog immer met warme genegenheid gedachtig waren. - Een grooter oorlogsschip, Z.M. stoomschip Bromo, onder het bevel van den toenmaligen Luitenant ter zee 1^{e} klasse de Smit van den Broecke werd voor zijne overbrenging bestemd; met hem bevonden zich daar aan boord de heer Canneman, controleur 2^{e} klasse, wien de heer Mayor verzocht had hem te verzellen, en die hem als secretaris behulpzaam zoude zijn; de 1^{e} luitenant von Stampa, adjudant van den opperbevelhebber der landmagt, die door het Gouvernement mede gezonden was om onderwijlen het terrein op te nemen; de Pangerang Sherib Hamed Alkadri, broeder van den sultan van Pontianak, welke te Batavia woonachtig, door het Gouvernement om zijne taalkennis van tijd tot tijd gebruikt werd, en ook nu als het ware als tolk medegegeven was, verder de regent van Bezoekie, Radin Tommongong Ariejo Prawiro Adie Ningrat, die den heer Mayor verzocht had hem te mogen verzellen, en welke op zijne beurt, weder een gewoon Javaansch gevolg, een hoop hem het een of ander mooi's achternaslepende lediggangers met zich aan boord bragt, en eindelijk de Panghoeloe van Bondowosso, een priester die door zijn karakter gemakkelijker toegang tot de kampong zoude hebben, en dus als het moeite zoude kosten om in aanraking te komen, op kondschap uit zoude moeten gaan.

Dit stoomschip nu was het met welks aankomst ter reede van Beliling wij ons verhaal aan vingen, en gemakkelijk zal nu

ieder zich voorstellen, dat het wel met belangstelling was, dat ieder daar aan boord het oog op die kust gevestigd hield; van den afloop dezer zending toch zoude veel afhangen: ‘Het gouvernement kan, wanneer die Radja weder niet wil, nu toch niet anders dan een flinke expeditie herwaards zenden. Zie, wat een goede landingplaats, als het maar een weinig goed weder is! als er eene expeditie heengezonden wordt, zullen wij er zeker bg zijn,’ zeide een officier.- ‘Heerlijke velden 1 dat land is gecultiveerd zooverre men zien kan, het eiland is zoo vruchtbaar als Java! het zoude acht voortreffelijke residentiën uitmaken,’ zeide een ambtenaar. - En het land is niet alleen vruchtbaar; maar het is schoon ook. Zeer langzaam verheft zich de grond van het strand naar het 3 à 4000 voeten hooge gebergte, dat de achtergrond van onzen gezigteinder in het zuiden uitmaakt en dat tevens het rijk van Beliling aan die zijde begrenst; dit naar zee uitloopend land, bijna de geheele noordkust van Bali, strekt zich aan weêrszijden, met geringe afwijkingen Oost en West uit; in het Oosten nadert het gebergte de zee, en waar het bijna de piek van Bali, of Goenong Agon ontmoet, daar werpt het een arm in zee en scheidt Beliling van het rijk van Karang Assam; een smal pad aan het strand is de gemakkelijk af te snijden gemeenschap der beide Rijken; naar het Westen blijft het gebergte meer evenwijdig met het strand loopen, en zondert Beliling van het landschap Djembrana af, dat aan de straat Bali nagenoeg tegenover Banjoewangie ligt en nu wel onder den vorst van Beliling staat, maar toch een rijkje op zich zelf is. - Deze nu aan de landzijde geheel door gebergte afgeslotene strook, wordt van die hoogte op vele plaatsen van water voorzien, welks afvoer zekerlijk veel tot hare vorming, ten minste tot die van hare vruchtbare aardkorst zal medegewerkt hebben; met dit water woekert de Balinees even als de Javaan, en door afleiden en opvangen laat hij het zich niet eer ontsnappen, dan nadat het hem al dat nut bewezen heeft, waarvoor het vatbaar was. - Hier rijstvelden, ginds klapperbosschen, hooger op het gebergte zwaarder geboomte, tusschen die bosschen weder bewerkte gronden, eindelijk niet verre van den rand van het gebergte tusschen het groen door schitterende, twee groote watervallen, door den afstand zich voordoende als zilveren zich kronkelende strepen; dat alles vormt een afwisselend, rijk- en schoongekleurd landschap, dat ook een reeds aan veel heerlijks in dezen Archipel gewoon geworden oog nog boeijen kan.

Bij de komst ter reede was de Nederlandsche vlag geheschen; bijzondere beweging werd er niet bespeurd, zelfs scheen men niet veel acht op het toch nog al opmerkelijke stoomschip te slaan. Behalve de eigenaars van het land, de Balinezen, heeft de kampong nog bewoners van andere stammen; het grootste gedeelte dier vreemdelingen zijn Boeginezen, welke aldaar zoo als overal waar zij zich gevestigd hebben, van vischvangst en zeevaart leven; onder hen bevond zich een man die vroeger in de residentie Bezoekie gewoond had, naar hem werd de Panghoeloe gezonden om eenige berigten zoo mogelijk in te winnen; het meer openlijke oogmerk zijner zending echter was om op de eene of andere wijze den Radja tot eene zamenkomst uit te noodigen. Het duurde dan ook niet lang of de bandar der plaats, een Chinees, verscheen, onder het maken van duizend nederige buigingen en met het eigenaardig lachje zijner landslieden op het gele gelaat, op het

dek van het stoomschip, en hem werd daarop door den heer Mayor de last opgedragen om den Radja mede te deelen, dat de kominissaris van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement een onderhoud met hem verlangde, waarop hij aannam des Radja's antwoord te zullen brengen. De Panghoeloe keerde korten tijd daarna terug en bragt niet veel bijzonder nieuws mede, en dan ook geene verontrustende tijdingen;-alles was rustig in de kampong.

In den namiddag begaven wij (eenige heeren van het stoomschip) ons naar den wal om de plaats eenigzins op te nemen. - Digt bij elkander vallen twee van zeer uiteenloopende riglingen komende riviertjes in zee, een derzelven moesten wij over om in de kampong te komen; bruggen worden alleen bij de hoogste noodzakelijkheid op Bali gevonden, en schijnen er tot de artikelen van weelde gerekend te worden; barrevoets en ook niet door broeken of rokken gehinderd, plassen man, vrouw en kind zeer geinakkelijk door de rivieren, welke van afloopende bedding meestal niet diep zijn, ten minste niet in den Oostmousson, of het drooge jaargetijde. Op de schouders der inlandsche matrozen, die ons naar wal geroeid hadden, werden wij aan de overzijde gebragt en traden daarna de kampong in. De twee grootste woningen die wij er vonden waren het huis van den Radja, wanneer hij zich hier bevindt, en dat min of meer op de Europesche wijze van steen was gebouwd met zware muren rondom hetzelve, zoodat het geheel kon worden afgesloten, het andere gebouw was de mede van steen gebouwde woning van den Chineschen Bandar, wit bepleisterd, met een in twee punten opgetrokken dak, in één woord: een gewoon Chineesch huis, hem tevens dienende tot pakhuis voor de kostbaarste waren van zijnen, zoo het ons bleek, vrij uitgebreiden handel; het was even als dat van den Radja ingerigt om geheel te kunnen worden afgesloten. Wij begaven ons verder de kampong in en overal werden wij getroffen door dit in het oog loopend hoofddenkbeeld, dat bij den bouw der woningen geheerscht heeft, beveiliging voor geweld van buiten; langs de lange wegen, welke de kampong in vierkante blokken doorsnijden, gaat men steeds tusschen hooge muren door, die van op elkander gestapelde ballen klei van den vorm onzer groote straatsteenen gemaakt zijn; in vochtigen toestand op elkander gelegd, van verscheidene lagen achter elkander, boven vereenigden gedekt door een breede lijst of rand, is die muur droog geworden van eene digtheid en hechtheid dieniets te wenschen overlaat; de deuren zijn van zwaar hout, laten slechts één persoon te gelijk door en kunnen door sluithouten zeer goed bevestigd worden; zij zijn niet gelijkvloers, maar men gaat buiten een paar trapjes op en binnen evenzoo vele treedjes weder af; daar binnen vindt men altoos door dienzelfden muur van alle zijden omringd een of meerdere woningen, soms digt en van klei, of ook wel van bamboesen aan de zijden open; twee of drie derzelven bij een zijn waarschijnlijk van verwante personen: op deze wijze is bijna elke woning een klein fort. - Die buitengewone voorzorgen in het dagelijksche leven en door ieder op zich zelf getuigen wel van eene maatschappij die onderling in krijg leefde; men moet zich echter niet zoo geheel voorstellen dat de Balinees zijnen vijand onder de eigene stamgenooten telde; neen, maar het kleine eiland in acht rijken verdeeld zijnde, was de algemeene vijand toch nimmer ver af, en de andere rijken niet zoo door natuur-

lijke grenzen beveiligd als Beliling, was daar die voorzorg, vooral voor nachtelijken overval noodzakelijk, terwijl de kampong gewoonlijk geheel open is; eenmaal deze wijze van zich woningen te bouwen de gebruikelijke zijnde, werd zij ook te Beliling gevolgd, dat dan toch buitendien van de zeezijde kon lastig gevallen worden. - Het inwendige der woningen en het huisraad is zoo eenvoudig als maar mogelijk is, eene lage met matten gedekte langwerpig vierkante tafel, onder den naam van bali bali bekend, strekt over dag om er op te zitten en van te eten, en des nachts om op te slapen; een houten nap of kop van grof aardewerk, vier of vijf dienen voor spijs en drank te gebruiken, een halve klappernoot om er des avonds olie in te branden, dat is over het algemeen het gewoon ameublement; een enkel huisje droeg teekenen van wat meer welvaart en eenige van gekleurd stroo gevlochten doosjes voor bewaring van een beter kleedingstuk enz. getuigden van meer behoefte en van eene eerste schrede naar weelde. Groote onzindelijkheid stuitte ons verder geweldig, vuil zijn de straten, vuil zijn de woningen; het varken knort en wentelt zich in het slijk op geringen afstand van de plaats waar het gezin eet en slaapt; zindelijk op het ligchaam, door de warmte daartoe genoodzaakt, toont de Balinees overigens niet dat het zijn ware aard is. De mannen hebben er meestal het bovenlijf naakt en het hoofd ongedekt, de sarong dragen zij niet gelijk de Javanen, maar na om het lijf te zijn geslagen, bevestigen zij dezelve door een gedeelte binnenwaarts door te trekken en naar buiten te slaan, waardoor ook een groot gedeelte hunner beenen naakt is; de vrouwen hebben er ook zoo lang zij jong zijn het bovenlijf ongedekt; enkelen zijn er die den boezem half bedekken met een gelen of rooden *en echarpe* gevouwen doek, en dien nu en dan afnemende, verschikkende en weder omslaande, weten zij met dat sieraad op eene wijze om te gaan, die toont dat coquetterie ook aan die maatschappij niet vreemd is. - Het zijn over het algemeen krachtige, schoon gebouwde menschen; afstammelingen van de oude bewoners van Java, die na den val van het groote rijk van Madjapait ongeveer in 1480 en de gewelddadige invoering van de Mahomedaansche godsdienst naar Bali vlugtten, hebben zij niet alleen de Hindou-eeredienst behouden, maar zich ook weinig vermengd met het Maleische ras; - lichter van kleur, slanker van bouw, en met edeler, geregelder gelaatstrekken, trekken van zuiverder lijnen, zijn zij, mannen en vrouwen, ten minste meer in overeenstemming met onze denkbeelden van schoon gevormd; het donkere oog heeft echter ook dat, wat mij ten minste in den Archipel overal sterk getroffen heeft, de kleur van dat oog is niet zwart, niet bruin, maar er is rood in dat donkere gemengd, dat niet aangenaam tot u spreekt, en waar het zich sterk vertoont, u doet huiveren, en dat aan bloed herinnert. Hinderlijk ook is het overdadig gebruik van sirie bij de geheele bevolking, mannen en vrouwen zijn bijna immer bezig met kaauwen en spuwen, en hebben dan ook afzigtelijke zwarte tanden. - Nog trof ons de geheel andere houding dier mannen in vergelijking der Javanen; er was niets van vrees of ontzag voor ons bij hen te ontdekken, nieuwsgierig maar vrijmoedig naderden zij ons of oogden ons na; wanneer wij hen om kleinigheden verzochten, wat water om den dorst te lesschen, wat vuur om een sigaar aan te steken, waren zij beleefd en geneigd ons van dienst te

zijn. Het westelijkste gedeelte der kampong werd bewoond door de Boeginezen en had dus niets bijzonders voor ons. Toen wij terugkeerden wachtte onze kennis de Bandar met zijn aanminnig Chineesch lachje ons op en bood ons te zijnent een kop thee aan.

Den volgenden dag kwamen eenige Gustis (edelen) en andere hoofden aan boord van het stoomschip, meer als nieuwsgierigen dan wel uit wellevendheid; het was echter een blijk van vertrouwen, dat meer beloofde dan men verwacht had; een knaap van ongeveer 14 of 15 jaren, met een gunstig voorkomen en schoon zwart krullend hair, was een neef van den Radja; hij bezag alles zonder blijkbare belangstelling, maar had daarentegen onbegrijpelijk veel genoegen van eenen spiegel, welken wij hem voorhielden. - Even als zulks dikwerf beschreven is van de Zuidzee-eilanders, zag hij eerst met drift achter het glas en daarna weder in hetzelve, vertrok zijn gelaat in allerlei plooijen, en barstte dan in een luid schaterend gelach uit. - Ik heb naderhand op andere plaatsen van Bali gezien dat de Radjas met spiegels bekend waren, dat die jongen en de anderen die met hem waren, daarover zoo getroffen waren, was echter, zoo het mij voorkomt, een duidelijk bewijs, dat zij ten minste die nog nimmer gezien hadden. De vervaarlijke tachtigponder, die het stoomschip zoo voor als achter op had staan, scheen hen niet bijzonder te treffen, weinig konden zij denken, dat zij er naderhand op zulk eene onaangename wijze, helaas! kennis mede zouden maken; zij wierpen een even onverschilligen blik op het reusachtig zamenstel der machines; het was alsof zij zich het *nil admirari* van Horatius tot motto hadden uitgekozen; het was echter daaraan alleen toe te schrijven, dat het boven hun bereik was.

Den 7^{en} Mei kwam de Chinesche Bandar het berigt brengen, dat de Radja den kommissaris des anderen daags zoude ontvangen; hij bragt eenige weinige vruchten mede, als een geschenk voor den kommissaris, wrelke hij wel wilde doen voorkomen, als uit naam van den Radja gebragt te worden, zoo als in dagen van vrede en vriendschap de gewoonte is, maar die wel van hemzelve zullen geweest zijn. Niemand had er meer belang bij, dat de zaken maar op den ouden voet bleven, dan de man met het zoo vriendelijke lachje; de handel, dien hij dreef, zoude door den oorlog wel dadelijk gestremd worden, zijn huis lag aan de zeezijde geheel onder het bereik van het zwaar geschut der schepen, welker ernstigen blik de Chinees veel beter begreep, dan de bezoekers van den vorigen dag, en ons meester van het land te zien, zoo als hij wel moest verwachten, wanneer het tot een strijd kwam, was nog het grootste nadeel voor hem, aangezien zulks zonder twijfel van slechten invloed op zijne pacht zoude zijn. De heer Mayor, een man van de onbekrompenste wijze van denken, die men zich voorstellen kan, verzocht daarop den Bandar, hem wel het een of ander te willen zenden voor zijne tafel en die der officieren, en stelde hem voor dat doel vijftig spaansche matten ter hand, in dat land eene aanmerkelijke som; hoe hij daaraan voldeed, zal nader blijken.

Den volgenden dag zoude eindelijk het belangrijke bezoek bij den Radja en de gewigtige conferentie plaats hebben; de kommissaris werd, behalve door de hem toegevoegde heeren, ook begeleid door de officieren van het stoomschip, die voor de dienst gemist konden worden.

De Regent van Bezoekie scheen volstrekt diepen indruk op den Radja te willen maken; van een zeer goed voorkomen, en zoo als de meeste Javanen van de oude vorsten-geslachten, blanker dan de mannen des volks, behoort het tot zijn innigst streven, om zijn Javaansch gewaad zoo veel mogelijk een Europesche snit te geven, en door prachtigen en schitterenden opschik het voordeelige van zijn uiterlijk te verhoogen; - diamanten knoopjes aan zijn vest, een rijke gouden halsketting aan zijn horologie, doekspelden, waar zij maar gestoken kunnen worden, schitterende ringen aan de vingers. een fraai bewerkte kris, waarvan de greep met gesteenten bezet was, en die in eene gouden scheede op zijn linker heup rustte, zijne sierlijke Javaansche kleeding van de zwaarste zijden stoffen en schitterende kleuren, met en in dat alles scheen hij vooral eens te willen laten zien, wat een gansch ander persoon een Javaansche Regent is, dan een arme Balinesche Radja; ongaarne liet hij zekerlijk bij deze gelegenheid eene zwaar gegalonneerde broek achter, waarmede hij zich anders, wanneer hij zich op zijn voordeeligst wilde voordoen, kleedde, maar nu in het gevolg van den Resident moest hij wel volkomen Javaansch gekleed zijn; de sarong om de lendenen rollen, en de bloote voeten in geborduurde muiltjes steken; hij zag er echter zoo ook zeer goed uit, en na nog wat *eau de Cologne* hier en daar over zijne kleederen en in den neusdoek gesprengd te hebben, was onze Regent dan ook *content de sa personne comme un souverain*.

Wij gingen des namiddags onder het bulderen van het salut voor den kommissaris naar den wal; de Chinees had zorg gedragen dat er bij de rivier drie of vier armstoelen met bamboezen stokken als draagstoelen opgetuigd, gereed stonden, en zoo werden wij over de rivier gedragen, naar het plein voor het huis van den Bandar, waar spoedig vier groote draagstoelen of manden, waarin men half zitten, half liggen moest, en die op de schouders werden gedragen, en paarden voor het overige gezelschap bijeen gebragt werden. De kommissaris, zijn secretaris, de pangerang, en de regent van Bezoekie bestegen de manden, de anderen de paarden. - Er worden weinig paarden op Bali aangetroffen, de Balinees is geen ruiter, het is meest alleen bij de Radjas dat men ze vindt; de groote hoeveelheid, die men hier bijeen had moeten brengen, bij de weinige keuze, had dan ook het natuurlijke gevolg, dat de meesten der paarden, die men ons aanbood, tot de ongelukkigsten behoorden, die men zich van deze diersoort voorstellen kan; bij al de weinige aanspraak die zij met mogelijkheid op iets konden maken, wat een paard aanbeveelt, schenen zij nog de onbehoorlijke pretensie te maken van niet te willen bereden worden, en daar de tuigen in deugd en hoedanigheid gelijken tred hielden met de beesten, zoude het in andere omstandigheden misschien moeijelijk geweest zijn, hen van die verkeerde voornemens af te brengen, maar er waren hier voorzorgen genomen. Was het vrees voor de kostbare voorwerpen, die aan onze wildheid (zeelieden hebben altoos den naam dat zij de paarden ‘afjakkeren’) toevertrouwd werden? Was het vrees, dat de ongemanierdheid der beesten ons tot onheil en ramp zoude kunnen brengen? Aan de meesten der paarden ten minste schenen een paar volgelingen verbonden te zijn, die het zekerlijk onder hunne verantwoordelijkheid gestelde schepsel geen oogenblik uit

het oog verloren, het, wanneer het zich bepaald scheen voorgenomen te hebben, geen stap verder te gaan, bij het gebit voorttrokken, of wanneer het een lievelingsdenkbeeld in een zijstraat scheen te willen vervolgen, daarvan met groote inspanning terugbragten.

Van alle zijden liep het volk te zamen om ons te bezien en met een groot gevolg reden wij stapvoets de kampong uit. - Singa-radja, het verblijf des konings, is ongeveer een uur gaans van daar. De weg daarheen gaat langzamerhand naar de hoogte door rijstvelden ter wederzijde; een der rivieren, die bij onze landingplaats in zee vielen, maakte den weg ter linkerhand, niet verre van de kampong, zoo smal dat er slechts één te paard te gelijk kon passeren; de officier met de opname van het terrein belast nam onderwijlen al de toevalligheden van den weg en van den omtrek met eene naauwkeurigheid op, die naderhand bijzonder te stade kwam. Halverwege vonden wij een tweede kampong, Banjar Java, naar het daar doorstroomend water genaamd, en waar naderhand de vrede is gesloten met den Radja van Beliling, welker voorwaarden hij zoo slecht is nagekomen.

Spoedig na het verlaten dier kampong kregen wij Singa-radja in het oog. Onder het naderen van de plaats, bemerkten wij dat waar de weg te plotseling in hoogte zoude toegenomen hebben, men die ongelijkheid langzaam hellend gemaakt en bestraat had, iets dat wij daarna ook bij de verblijven der andere Radjas hebben waargenomen. Onderscheidene van die terrasvormige verhoogingen opgereden zijnde, kwamen wij tot voor Singa-radja; daar verlangde men van den kommissaris en zijn gevolg af te stijgen en de plaats te voet binnen te gaan; het ons niet te paard toelaten tot voor des konings zoogenaamd paleis was eene eerste onbeleefdheid of bewijs van minachting; de kommissaris echter volstrekt verlangende tot de onderhandeling te geraken, onderwierp er zich aan. Behalve de kraton zelve zagen wij er vele woningen der voornaamste Gustis, onder anderen schuins over den Radja, die van den Gusti Djalantiek, den Rijksbestierder, wien men als de voornaamste oorzaak van den ondervonden tegenstand beschouwde. Tusschen zijne woning en het paleis van den vorst was een groot plein, waar zoo als gewoonlijk een paar zeer schoone eerbiedwaardige Waringiboomen prijkten; onder een op palen rustend atappen dak, ongeveer op het midden van dat plein lag een twaalfponds metalen kanon op affuit, een geschenk van het voormalig Javaansch Engelsch gouvernement den toenmaligen Radja gemaakt. - De kraton was een uitgestrekt gebouw met zeer hooge en dikke muren even als de vroeger beschrevene omgeven, welke echter met meer zorg vervaardigd en met snijwerk versierd waren; achter het voor woning bestemde gedeelte verhief zich de Tampat Dewa of het bedehuis van den Radja, welks torentjes bestonden uit vierkante vlakken met eeuige tusschenruimte boven elkander liggende, en naar mate der hoogte in grootte afnamen; eene nabootsing der Hindoutempels. - Op eenigen afstand doet zich zoodanig gebouw zeer goed voor; men ziet het voor steen aan en denkt het fijn bewerkt, naderbij komende echter heeft de klei een vale kleur en heeft het werk op vele plaatsen door den invloed van het weder geleden.

Men liet ons de kleine poort van het paleis binnen; geen gamelang (inlandsche muzijk) klonk er, geen geweerschot werd er gelost ter eere van den Nederlandschen kommissaris. Een poortje met trappen op

en af doorgegaan zijnde, zoo als reeds hier boven beschreven is, kwamen wij in een vierkante rond ommuurde opene plaats, in welker hoek eene dergelijke deur was, die ons naar eene soortgelijke opene plaats voerde; zoo doorwandelden wij er nog een derde en in de vierde vonden wij op eene overdekte soort van galerij, tot welke, niet gelijkvloers zijnde, vier trappen voerden, op een matje gezeten, met de beenen kruiselings onder het ligchaam geslagen, den Radja van Beliling, Gusti Ngoerah Madei Karang Assam.

Eene menigte volks verzelde ons ook in het paleis; vreemd genoeg, wanneer men zijn wantrouwen mogt schatten naar het aantal enge poorten en dikke deuren en muren, die wij doorgetrokken waren; de menigte maakte binnenkomende den bekenden vereerenden groet der Inlanders en schaarde zich op de hurken gezeten langs de muren. De Radja ging den kommissaris niet te gemoet, noch ging hij de trappen af; ziende den kommissaris die opkomen, om zich tot hem te begeven, wenkte hij hem met de hand om te blijven waar hij zich bevond, doch de heer Mayor in eene eenigzins gebogene houding de trappen opgaande, bemerkte dien wenk niet en zich bij hem bevindende reikte hij hem de hand, die de Radja dan toch in de zijne ontving. Hij gaf nu te kennen, dat hij den kommissaris verzocht om plaats te nemen aan eene tafel, die beneden digt bij de trappen geplaatst was met eenige matten stoelen, waar de kommissaris en zijn gevolg zich dan ook nederzetten. Ook dat was zeer verwaten van den Radja: het zich boven den kommissaris van een rijk als het Nederlandsche in Indië is te plaatsen, mag wel zoo genoemd worden, en geschiedde kennelijk met het doel om hem te vernederen. De Radja verzocht daarop te wachten met de onderhandeling, totdat de Rijksbestierder, dien hij van onze komst had laten onderrigten, verschenen was. Ondertusschen hadden wij den tijd hem eens nader in oogenschouw te nemen; hij had het uiterlijk van een' man van ongeveer dertig jaren, en was van een tenger en zwak voorkomen; in den beginne kwamen zijne gelaatstrekken onbeduidend voor, doch wanneer men meer op hem lette, hem waarnam terwijl hij iets zeide tot de hem naderenden, ontdekte men tusschen de w enkbraauwen een plooi die norschheid verried, en een trek om den mond die u aan wreedheid deed gelooven; hij had mede het bovenlijf ontbloot en droeg een met goud omzoomde wit en blaauw gestreepte zijden sarong, achter hem zat met eene kostbare gouden siriedoos op den schoot de knaap, zijn neef, die ons bezocht had. Ook wij werden even naauwkeurig gadegeslagen, en die onzer welke den baard wat sterk hadden laten groeijen, ontgingen hunne spotzucht niet; lagchend en met den vinger wijzend maakten zij elkander op die in hunne oogen zeker leelijke gewoonte oplettend; want op enkele uitzonderingen na, die ik naderhand meer binnenslands ontmoette, trekken zij even als de Javanen zich den baard uit. Na ongeveer een kwartieruurs wachten, verscheen Gusti Djalantiek met een groot gevolg, en na zijnen slamat voor den Radja gemaakt te hebben en zonder veel op ons te letten, plaatste hij zich met de beenen kruiselings onder het ligchaam geslagen, op den grond, digt achter ons en in de nabijheid van den Radja, zoodat hij gemakkelijk met hem spreken kon, achter hem plaatste zich zijn talrijk gevolg. Spoedig daarna traden er verscheidene vrouwen binnen, welke in mandjes en op schalen, die mij

voorkwamen van zilver te zijn (waarschijnlijk dat wat men Balineesch zilver noemt, in hetwelk dat metaal slechts voor een klein gedeelte gevonden wordt) onderscheidene soorten van vruchten en gebak op de tafel, over welke een oud gescheurd maar schoon katoenen laken gespreid was. Wij gebruikten van de vruchten, doch zeer weinig van het gebak, een alles overheerschende smaak van oude sterke klapperolie maakte het ons minder smakelijk. Zoodra men bemerkte dat wij niet meer van het voorgezette nuttigden, werd het rondgedeeld aan de volgelingen van den Gusti Djalantiek en die verder als de voornaamsten het digtst bij ons zaten. Tot de denkbeelden van wel voegelijkheid der volken van den Archipel behoort in het algemeen niet, dat men zich in tegenwoordigheid van anderen behoeve te schamen voor het geluid der oprisping; integendeel, wanneer de mindere door zijnen meerdere onthaald wordt, dan geeft hij zich daaraan met welgevallen over, en het moet als het ware te kennen geven, dat hij bijzonder smakelijk gespijsd heeft. Het gevolg had dan ook te naauw'ernood de, in vergelijking van hun groot aantal, geringe hoeveelheid van 's vorsten gaven genoten, of als in wedstrijd werden de uitboezemingen der Balineesche erkentelijkheid voor den koninklijken gastheer rondom ons vernomen; het was niet mogelijk dat dit gevolg was van des Radja's vrijgevigheid, het was in het oog loopende schandelijke vleijerij, en zoo de Radja er vatbaar voor was, zoo als men toch wil dat nog al gewoonlijk bij al zijne ambtgenooten, van de vroegste tijden af, en in al de onderscheidene trappen der maatschappelijke beschaving, het geval is geweest, dan kan hij niet dan zich zeer gestreeld gevoeld hebben, door het ijverig pogen zijner onderdanen om hem te behagen.

Intusschen waren de onderhandelingen begonnen en de Pangerang Sherib Hamed vertolkte punt voor punt het verlangen van het Gouvernement; op elk der punten gaf de Gusti Djalantiek het antwoord, meestentijds na met den vorst gesproken te hebben; dat antwoord deelde hij echter niet onmiddellijk aan den Pangerang mede, maar er zat nog tusschen hem en den Pangerang een ander hoofd, die dezen het antwoord overbragt. Hij scheen te trotsch te zijn om in dadelijk gesprek met den Pangerang te treden en zijn uiterlijk was daarmede wel in overeenstemming. Hij was een rijzig man, met een trotsche opgerigte houding, een levendig, donker en stout oog, magere gelaatstrekken, maar vol uitdrukking, een welgevormde neus en krullend zwart hair; hij had nu in tegenwoordigheid van den Radja het bovenlijf ontbloot, maar ik zag hem naderhand, toen hij het met eene soort van mantel bedekt had, hoe hij dien met de waardigheid van eenen Spaanschen Hidalgo of Romeinschen Proconsul omgeworpen had en zijne bevelen gaf, met gezag in zijne houding en nadruk in den toon zijner stem; maar hoe of waar men hem zag, nooit zoude hij een ander denkbeeld bij u doen ontstaan, dan dat gij uw oog geslagen hadt op een' man van zielskracht en stoutheid, maar ook van hoogmoed; ook nu in het bijzijn van den Radja was het duidelijk dat hij de rol van den Majordomûs aan het hof der laatste Frankische koningen in het klein speelde.

Eenige punten schenen weinige tegenkanting te zullen ontmoeten; de schadevergoeding voor een geplunderd klein vaartuig, ter waarde van 6 of 800 spaansche matten dacht ons dat niet veel be-

zwaar zoude ontmoeten, ook het te keer gaan van zee- of strandroof kwam ons voor dat niet geweigerd zoude worden. Echter keerde de Gusti zich van tijd tot tijd half om naar een van zijn gevolg, die hem zekerlijk het naast in rang was, een dik mensch met een dom, glimmend gelaat, zeer waarschijnlijk de tafelschuimer van den Gusti, de weêrklank van zijnen meester, een die op den trotschen aasde; hij zeide dezen dan eenige voor ons onverstaanbare woorden met een schamperen glimlach, en een blik niet zonder minachting naar ons geworpen, en dan barstte eerst de dikke en daarna het verder gevolg in een herhaald luid en honend gelach uit. Ons, die gewoon waren aan de stilte, die er bij de Javaansche hoofden door de minderen altoos in acht genomen wordt, aan den eerbied en de welvoegelijkheid die men er nimmer noch voor den meerdere, noch voor zijne gasten uit het oog verliest, ons trof dit bijzonder; naderhand hebben wij wel opgemerkt, dat het gedeeltelijk aan de andere zeden der Balinezen was toe te schrijven, en dat dezen zich in tegenwoordigheid hunner Radja's met meer vrijmoedigheid dan op Java gedragen, toch bleef er genoeg over dat niets anders kon zijn dan de zucht om ons te doen zien, hoe weinig vrees wij hun inboezemden, en uit de stemming van het gevolg was gemakkelijk die van den Radja op te maken.

Toen eindelijk het groote punt der erkenning van de souvereiniteit te berde werd gebragt, en men te kennen gaf, dat, volgens het vroeger gesloten kontrakt, de Radja die eenmaal reeds had verklaard, antwoordde de Gusti, dat die erkenning nimmer geschied was, en dat het land van Beliling het land van den Radja was; - onder het spreken nam zijne drift toe, sloeg hij zich herhaaldelijk op de borst, en terwijl zich op zijn gelaat weder die sterke uitdrukking van minachting en die schampere lach vertoonden, zeide hij, dat zoo iets ook nooit zoude gebeuren zoo lang hij leefde, na zijnen dood mogt de Radja doen wat hij verkoos, dat men zoo maar niet met een stuk papier meester werd van eens anders land, maar dat zoodanige zaak nooit plaats kon hebben, dan nadat de kris beslist had. - Die woorden, welke zeer luid werden geuit, veroorzaakten groote beweging onder de omstanders. - Omringd door eenemenigte, die zonder twijfel uit meer dan driehonderd gewapenden bestond, weinig bekend met het karakter der Balinezen, en zelfs door het vaak wilde van hun voorkomen niet gunstig daarover oordeelende, de waarschuwing, die de heer de Ligne eenmaal had ontvangen, nog niet vergeten, moest wel bij meer dan één' der zich daar bevindende Europeanen, tien in getal (behalve de Pangerang en de Regent) het denkbeeld opkomen, dat aller leven van één' wenk des Radjas of van den Gusti, ja zelfs van eene misschien plotseling ontstaande opwelling der woeste menigte, afhankelijk was; en naderhand daarover onderling hunne gevoelens uitende, bleek het dan ook dat zich de mogelijkheid van dergelijken afloop der conferentie aan veler geest had voorgedaan, en ieder hunner was het tevens als de eenig overblijvende kans op behoud voorgekomen, zich in dat geval, met den meesten spoed, zoo mogelijk van den Radja meester te maken, en met hem als gijzelaar in ons midden te pogen het strand te bereiken. Die opschudding bedaarde echter weder; de kommissaris wachtte, zonder dat een enkele trek op zijn gelaat, hetzij ontevredenheid, hetzij eenige andere gewaarwording had te kennen gegeven, eenigen

tijd koel en bedaard, of men ook nog op de zaak zoude terugkomen, of tot andere gedachten geraken; maar bemerkende dat en de Radja en de Gusti verder stilzwijgend in het rond bleven zien, liet hij door den tolk den Radja zeggen, dat hij, wel ziende dat de Radja niet geneigd was aan zijn verlangen te voldoen, zoude vertrekken. De Radja antwoordde daarop, zoo onverschillig mogelijk, dat het hem wèl was. De kommissaris, nu langzaam van zijnen stoel oprijzende, hield zijne oogen sterk op den Radja gevestigd, en ziende dat de Radja niet de minste beweging maakte om zich te verheffen en tot hem te komen, draaide hij hem, zonder hem te groeten, den rug toe en verwijderde zich, welk voorbeeld door ons met innige voldoening gevolgd werd.

De menigte stormde weder met ons het paleis uit en met zulk eene drift, dat zij ons zelf bij het uitgaan der enge poorten van een scheidde, maar zonder ons eenige vijandelijkheid te betoonen. Langs denzelfden weg keerden wij naar het strand en ook eindelijk naar boord terug, waar de afloop der zaak ons als van zelve nog lang bezig hield. Niemand was meer verontwaardigd dan onze Regent; was het met voordacht geschied, of was de man te sterk in zijnen geest bezig geweest met wat hij met den kommissaris te verhandelen had, hij had niet de minste acht geslagen op den zoo rijk gekleeden Javaan; de Regent verzocht ons herhaaldelijk toch op te merken welk een verschil er bestond tusschen die menschen en de vorsten van Java; ik stemde hem volkomen toe dat er een groot verschil bestond, en vond dan ook werkelijk dat hij zeer afstak bij dien Gusti; - de man was overigens vriendelijk en beleefd, een vriend der Europeanen, die hij zich altoos beijverde te zijnent naar vermogen beleefdheid te bewijzen, en - ik was Europeaan; ik zeide hem daarom niet aan welke zijde ik het voordeel had gevonden.

Gelijk het terrein door eenen officier der landmagt was opgenomen, zoo had inmiddels de kommandant van het stoomschip een' zijner officieren en een' adelborst belast met het opnemen en in kaart brengen der kust en vooral van de reede; nog niet geheel gereed met het werk, dat van niet weinig omvang en van even veel belang was, bleef het stoomschip nog eenen dag na de conferentie voor Beliling geankerd. De Chinesche bandar dacht zekerlijk: er is nu toch niets meer aan te doen, en zond (hij kwam zelf niet meer aan boord en onthield ons het lieve lachje) voor de vijftig Spaansche matten, een grooten zak rijst, een paar zeer kleine varkentjes, en ik geloof nog vier pompelmoezen.

De kust en de reede was eindelijk genoegzaam opgenomen om in kaart gebragt te worden, een werk naderhand van eene naauwkeurigheid bevonden, welke, vooral den korten tijd in aanmerking genomen, den vervaardiger tot alle eer strekte, en waarvan men naderhand bij de expeditie veel nut heeft gehad. Niets was er derhalve voor het tegenwoordige meer op de roede van Beliling voor het stoomschip te verrigten; wat verder geschieden moest, moest door hooger gezag bevolen worden; het stoomschip verliet dan nu ook die reede, en wendde den steven terug naar het naburige Java.

K.

Brievenbus.

XII.
Brief over een paar dwaasheden in het ‘Lees-kabinet,’ droevig om te lezen voor jong en oud, die iets van poëzij weet.

Mijnheer de redacteur!

Het is geen gewoonplaats om er roede *en matière* te komen, en mij bij u te insinueeren wanneer ik u zeg, dat ik doorgaans uw Tijdschrift met belangstelling lees, en niet het minst dat gedeelte er van, hetwelk gij zijn *Brievenbus* betitelt. Ik zou dezen aanvang even goed hebben kunnen weglaten, als het niet in mijn plan had gelegen u mijn welgemeend compliment te maken, en gevoegelijk hebben kunnen beginnen met te zeggen, dat ik mij zeer veel verlustigd heb in de ‘Bijdrage tot de literatuur der Botervliegen,’ schoon ik u moet bekennen dat ik anders geen vriend ben van gedurig op hetzelfde aanbeeld te slaan, waarvan gij evenwel nog al een tamelijk voorstander schijnt te wezen, blijkens uw gedurige hakken en hakjes op die literaire paardenvlieg, en den dichter Da Costa. Van den laatste spreek ik nu niet, omdat ik voor het oogenblik deze snaar niet heb aan te roeren - en zoo ik uwe taktiek al mogt afkeuren omtrent dezen waarachtigen dichter - jegens den man die niet ‘eens van zijn tijd is’ keur ik ze volkomen goed, en wel omdat ik het voor het heil van dien parasiet onzer letterkunde allernoodzakelijkst acht, dat men hem *souvent frappe*, in de hoop van dit eens zoo *fort* te zien worden dat hij, ook met behulp van de Mensingsche geeselroê en het Speklatoriale brandmerkijzer, voor goed aan de kaak gesteld, boven zijn tijd - indien al niet *met zijne loterijen* er onder rake. Maar het is niet hierover dat ik u onderhouden wilde. Boudewijn kan in zijne annalen Februarij 1849 even goed als de maand zijner onttrooning aanteekenen, als Lodewijk Filips het die sprokkelmaand van 1848 heeft gedaan; - en van gevallenen is het edelmoediger te zwijgen. Er ligt mij echter een gansch andere zaak op het hart, al betreft ze ook een Tijdschrift, en wel het Leeskabinet, dat eens vroeger teregt door den Gids ‘het welgeschrevene’ werd genoemd. Dat Leeskabinet nu, hetwelk zich in den laatsten tijd weer eenigzins is beginnen te herstellen van dekwijning, waaraan het een paar jaren lang geleden had, zoekt, niet door kwakzalverijen, zoo als het zelf zeer bescheiden heeft aangekondigd, zich er verder op te helpen, maar tracht, sedert 1 Januarij zijn lezers te vermeerderen door er een Album op na te houden, waarin het boekbeoordeelingen geeft. Nu begrijpt gij wel, dat iemand met gezonde hersens daar niets tegen heeft; want in dat artikel wordt ten onzent wel *veel*, maar niet *veel goeds* gedaan, en dat ik die poging zelfs prijzenswaardig noem, behoef ik u wel niet met de hand op 't hart te verzekeren. Of echter dat Leeskabinet zijn doel zal bereiken door het maken van verregaande stomheden en bokken, waardoor het zich op ééne lijn plaatst met het Boudewijnsche Tijdschrift - zie dat is iets hetwelk ik ten sterkste in twijfel trek, en waarom ik den ondernemer wel zou willen aanraden wat beter toe te zien, welke menschen hij de bezorging van zijn rubriek *Beoordeelingen* toevertrouwt. Zoo bestaat b.v. *de beoordeeling* der *staat huishoud-*

kunde, of beginselen van de leer des rijkdoms van Joseph Droz, uit het Fransch vertaald en met eene voorrede verrijkt van Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis *bijna alleen* uit een brok der voorrede van Droz zelven, een inhoudsopgave, en een aanhaling uit de aanbeveling des heeren Sloet. Dan deze beoordeeling van anno één, toen men misschien nog eenige waarde hechtte aan soortgelijke nietsbeteekenende aanbevelingen, verraadt maar alleen de onhandigheid des aankondigers. - De recensent van van Lenneps Holland geeft een paar blijken van verregaande domheid, die het mij lust hier nader aan te duiden. Withuys' *bij de dokken van Amsterdam* noemt hij: Als gelegenheidsstukje *vrij wel*. Nu bid ik u, mijnheer de redacteur, kan er wel grooter onverstand worden uitgekraamd! Dát dichtstukje, waarin het ontstaan der dokken schitterend bezongen wordt - een gelegenheidsstukje! Dat dichtstukje, een meesterstukje van vorm, waarin moeilijkheid op moeilijkheid overwonnen is, even als bij het vormen der dokken, vrij wel! Die zangerige coupletten af te schepen met een dergelijk uit de lucht gegrepen woord - wat getuigt het anders dan van domheid, zoo er geen kwaadwilligheid achter schuilt? En een weinig later vindt gij de volgende zinsnede:

‘Het visschersvrouwtjen van Marken, door J.J.L. ten Kate en De onbekende konstabelsmaat, door S.J. van den Bergh, getuigen van eenigen aanleg.’

Was het eerste een bew ijs van domheid, uit dit tweede staaltje blijkt overtuigend dat de man op één lijn staat met de ezelachtige beoordeelaars. Eenige aanleg.... Het is of er sprake is van twee kwâjongens, die pas beginnen te rijmen en niet van twee zangers, wier naam met eere genoemd wordt onder de beste dichters van den tegenwoordigen tijd. Om alleen bij den Gids te blijven, beide worden door dat orgaan der publieke opinie, dat eens, gelijk ik reeds zeide, het Leeskabinet een verdiende lofspraak gaf, meesterzangers geheeten - beide hebben door dichtstukken in verschillende genres, een welverdienden roem verworven - beide behooren tot onze grootste heerschappijvoerders over den vorm - en van deze zegt men allernaïefst, dat hunne dichtstukjes van eenigen aanleg getuigen! Had de recensent de moeite willen nemen van de stukken te lezen, bij zou ook hier de eigenschappen hebben teruggevonden, waardoor beide dichters uitmunten, de een op het terrein van het gevoel - de andere op het vaderlandsche. Ik wil over ‘de onbekende Konstabelsmaat,’ waarvan onder anderen het laatste couplet even schoon gedacht als krachtig uitgedrukt is, niet uitweiden - gijzelf hebt er regt aan laten weêrvaren in uw laatste nomrner van 1848 - maar een enkel woord nog wil ik aanvoeren over 't Markensche vrouwtjen. Van Lennep heeft, omdat hij wegliep met het zangerige stukje, dat bij het plaatje geschreven was, het bij de ontvangst terstond den heer van Bree toegezonden, om het op muziek te brengen, schoon hij eerst niet voornemens was muziek op te nemen in zijn jaarboekje, en meer dan eens heb ik er hem over hooren spreken, met den hoogsten lof, en vooral over de tweede stance. De vijfde noemde hij innemend van gevoel en den laatsten regel voortreffelijk en wegslepend, terwijl de ‘meester in de poëzij’ Tollens, het een stukje noemde ‘om te kussen.’ En dat vers nu geeft me zoo'n kritiekuil de getuigenis mede: ‘dat het van eenigen aanleg getuigt!’ Inderdaad het wordt hoog tijd, dat men die kerels met ongewasschen handen eeos op de vuile vleeschhaken tikke, eer zij het weder

wagen het edele en schoone te bevlekken en te bekladden - en bij voortduring te waken, dat hun kritiekmes slechts henzelve wonde en doet het dat hen dan daarenboven aan de kaak te stellen, sedert de Recensent ook der Recensenten die tweede alinea van zijn titel uit het oog verliest. Maar misschien heeft hij voor snuiters, als deze beoordeelaar van Holland, dien naain zoo min veil als wij, en acht hij hem slechts een schouderophaling, en een: *nos poma natamus* waardig. En dat laatste zal inderdaad het beste opschrift zijn voor de beoordeelingen van 't Leeskabinet, wanneer de uitgever niet voor betere penvoerders zorg draagt: wij appelen zwemmen = ook wij steken een duit in 't zakje=ook wij uilen willen adelaars schijnen. Ik eindig met den wensch, dat de aanduiding dezer domheden de verbetering van den recensent ten gevolge zal hebben, dat is, dat hij terugkeere tot het vertalen of omwerken van artikels voor het Tijdschrift, waarvoor hij misschien in staat is, - maar zeker niet tot het leveren van eenig opstel, waaraan maar zelfs de ligtste kritiek ten grondslag liggen moet: hij toch heeft bewezen er ten eenenmale ongeschikt voor te zijn.

Ik heb de eer met de meeste hoogachting mij te noemen:
UW. Dv. Dienaar
JAN KORDAAT.

XIII.
Nog een brief over predikanten-invloed op de Verkiezingen.

Meende ik, mijn waarde Chon., onlangs mij stellig tegen u te moeten verklaren, toen gij den invloed der predikanten op de verkiezingen als onstaatkundig, onchristelijk, onprotestantsch wraaktet, en ik dien invloed, zooals hij in mijne omgeving en (ik ontveinsde het niet) ook door mij was uitgeoefend, in volkomen overeenstemming rekende met vaderlandsliefde, Christendom en Protestantismus, - ik ga u toonen, dat mijn tegenspreken allerminst van blinden ijver de vrucht was, ik wil u mijne denkbeelden omtrent de betamelijke grenzen, waarbinnen die invloed zich moet beperken, mededeelen, door met afkeuring, ja met diepe verontwaardiging u bekend te maken met pogingen, door enkele predikanten ten deze aangewend. Ik geloof, bij u de tolk te zijn van verreweg de meesten mijner ambtsbroeders, wanneer ik mij diep gekrenkt verklaar door die pogingen, en 't pligt acht, openlijk te verklaren, hoe wie ze aanwendden door ons verloochend worden. Maar inleidings genoeg. Ter zake.

In zeker kiesdistrict heeft eene welbekende kerkelijke partij hare, daar niet geringe krachten (toch te vergeefs) ingespannen, om den heer Groen van Prinsterer eene plaats onder de volksvertegenwoordigers te bezorgen: de predikanten hebben dien man aanbevolen, allen, op wie zij eenigen invloed konden uitoefenen, geraden op hem hunne stem uit te brengen, onberispelijk tot dus verre, naar 't mij voorkomt, vaderlandslievend zelfs: niemand of hij zal den heer Groen van Prinsterer groote talenten toekennen, en toestemmen, dat ook in 's lands vergaderzaal die talenten nut kunnen stichten; hadt gij die overtuiging niet, toch zou ik 't pligt achten, die van anderen te eerbiedigen, als zij meenden, dat die man bij voorkeur geschikt was om het heil des lands te bevorderen; maar.... men is verdergegaan, men heeft de grenzen overschreden, die geoorloofden invloed van geestelijke inmenging en onprotestantsch

hiërarchismus scheiden; protestantsche predikers hebben zich priesterlijke aanmatiging en heerschzucht veroorloofd, waartegen hunne ambtgenooten allereerst geroepen zijn nadrukkelijk protest aan te teekenen. Immers de predikanten van eene der gemeenten, tot bedoeld kiesdistrict behoorende, hebben, ben ik wel onderrigt (en naauw mag ik er aan twijfelen), openlijk de verkiezing van Groen van Prinsterer van den hemel afgebeden, - hebben van den kansel de gemeente dringend vermaand om voor dien ‘man Gods’ te stemmen, - hebben met misgewas en andere algemeene rampen gedreigd, vond hun bevel geen volgzame hoorders. Wat dunkt u? Is dat geen onchristelijk vermengen van godsdienst en staatkunde; is dat geen ontwijding van kansel en bedehuis; is dat geene priesterlijke aanmatiging, is dat geen hemeltergend misbruik van het heilige, wen men met Gods toorn dreigt, als de gemeente niet aan de wereldsche lasten en staatkundige intrigues van onwaardige leeraars verkiest te voldoen; of wie magtigt die menschen om den Heilige te mengen in hun kabalen, en in Zijnen naam te eischen, waartoe zij door Hem niet zijn gezonden, van eene gemeente, die niet dáártoe hen riep, hen mogt roepen? Is dat geen schandaal, door kerk en staat beide te wraken? Dat is de vrucht van een protestantsch Jezuïetisme, 't welk om eene grondwetsherziening schreeuwt, om haar te verkrijgen met Neêrlands erfvijanden zamenzweert, en als 't de voordeelen dier herziening smaakt, haarzelve als revolutionnair uitkrijt.

Wie ze zijn, die dus hun roeping miskenden? Nog verzwijg ik de namen. Maar mogt mijn schrijven onder hunne oogen komen, dat ze er uit zien, dat ze niet ongestraft Christendom en protestantismus zullen verkrachten. *Mogt* 't komen, zeg ik, want ge weet 't immers wel, dat onze Tijdspiegel, voor wien geen schimpnamen te laag zijn, op de lijst der verbodene boeken staat, bij die onprotestantsche hiërarchen. Zijn licht is te helder voor uilenoogen. Gij weet 't immers wel, dat zijne medearbeiders soms ondershands vriendschappelijk vermaand worden om zich aan hem te onttrekken?

Hij zal blijven afspiegelen, wage zijn handen aan'tglas wie durft. De broederhand, Chon.! het Jezuïetisme ontmaskerd op staatkundig en kerkelijk gebied, onder Protestanten en Katholieken. Licht kan 't ondier niet verdragen.

Uw

- S-

Lexicon manuale, of: Handwoordenboek voor Den Tijdspiegel. (*Zie Tijdspiegel*, 1849, I, *blz*. 70.)

Maag.

- *Venter* - *Ingenii Largitor*, *magister artis* (Persius), met hedendaagsche woorden: de honger is de bron van alle vernuft, en leermeester aller kunsten - in dezen zin is de maag, die gevuld moet worden, onder alle regeringsvormen, bij alle liberale en orthodoxe lieden, bij alle Hegelianen en afge-

scheiden gereformeerden, bij den rijksvorst Johan en bij zijn geringste dienstknechten, de maag is het groote levensprincipe, het drijfrad, dat gedurende alle eeuwen, de eerste, de middeleeuwen, en de laatste eeuwen, - aller hoofd, hart, hand, mond en voet in beweging zet. - Als de menschen geen maag hadden, alleen een hoofd en een hart, er zoude nooit zoo veel op leven en dood getwist, gesabeid, gelogen, gesystematiseerd, gerevolutionneerd zijn - om te eten - alle dagen weder te eten, - dat is, met verlof van alle diepdenkende wijsgeeren en geaetheriseerde dichters, het groote vraagstuk hier beneden; daarom sprak de oude wijsgeer zoo waar, ‘de maag heeft geene ooren:’ von Schiller beweerde, dat het aardsch bedrijf geregeld aan den gang blijft ‘durch Hunger und durch Liebe,’ zoo als prof. Feder van zijn' katheder leerde. Wij geven echter den voorrang aan de maag boven de liefde. De honger is de grootste realiteit; hier is geene transactie, geene voorwaarde mogelijk. De maag is de eigenlijke, eenige kategoriesche imperatief van vader Kant: *Du sollst!* Gij moet - hier te verstaan - gij moet eten en behoorlijk gevuld worden. Alzoo is er onder alle zakken, die de wereld kent, geld- en goudzakken, geene, die zoo groote rente oplevert, als ze behoorlijk gevuld is, dan het rekbare, kostelijke maagzakje, het groote, en algemeene vereenigingspunt, waardoor de keizers en koningen van Europa met de gemeenste kozakken of Irokezen, op gelijke lijn staan, daar ze beide, ter zijner tijd, den mond moeten openen, om gespijsd te worden. Veel derhalve, dat schijnt te geschieden, eeniglijk om den wille der mode, van den smaak, der gezelligheid, om den wille van het algemeene menschenheil, van land en stad, staat en kerk, geschiedt, van zeer nabij beschouwd, om den wille van de lieve maag, die altijd gereedelijk de gebiedende stem verheft, waarom de Ouden teregt hebben gezegd: ‘dat de maag somtijds blaft.’ - Welligtdat, naar deze onze uiterst prozaïesche levens-philosophie, de groote kunst van den vorst of den president, om een volk te regeren, daarin bestaat, dat hij zorge, dat de millioenen magen zijner onderdanen behoorlijk gevuld worden, al is het niet naar den wensch van Hendrik den Vierde, om, ten minste op de feestdagen, een kapoentje in den pot te hebben; 't blijft dus hier alweder bij het oude: ‘vorst, geef ons brood en spelen! *Panem et circenses!*' - De potentaten weten het nog niet, dat ledige magen, uit den aard ('t is zuiver physiesch te bewijzen) geborene revolutionnairen en republiekeinen zijn, en dat er reeds veel gewonnen is, als de menschen, die van de hand in den tand leven, altijd iets vinden, om in de nooit kapitaliseerende, maar altijd op het punt van bankbreuk staande, maagzakken te stoppen. (Vergelijk het naauwverwante woord LEVEN.)

Magt

- is taalkundig, volgens vader Weiland, van de Salische wet. Gij verstaat het welligt niet. - Het woord is eene vorstinne, die ook in de *vrouwelijke* lijn mag regeren, waaruit reeds zoude kunnen volgen voor den humoristischen Tijdspiegellezer, dat de vrouwen van nature de maglhebbende wezens zijn en het woord, ten langen leste, als haar eigendom, hebben vervrouwelijkt. Daalt het woord zelf, in zijne generatio aequivoca, alzoo van *mogen* af, dan is de magt: het vermogen om iets te kunnen, naar vrijen wil, naar regt en billijkheid, en hier vindt ge dadelijk de twee polen: overmagt - onmagl - zet

er oppermagt naast, als gezelf een slaaf, een medeklinker, geen vocaal in de maatschappij of in uw huisgezin zijt. Onze eeuw heeft het oude, zoo even aangeroerde thema van de magt der vrouwen genoegzaam gevariëerd; reeds de kinderen, die in onze dagen zoo wijs zijn als de menschen in vroegere dagen, weten, dat de magt der vrouwen uit hare onmagt wonderbaarlijk voortspruit, en dat men niet altijd kanonnen, bajonetten en zeekasteelen behoeft, om de harten en hoofden der heeren-mannen te overwinnen, wat te bewijzen is uit het gedenkwaardig gezegde van Cato, ons allen bekend: ‘de Romeinen regeren de wereld - de Senaat regeert de Romeinen - de vrouwen regeren den Senaat.’ - Als ge daarnevens het bloeijend tijdperk der Fransche maitressen-heerschappij voegt, en de dames Pompadour, Maintenon en Montespan begroet, wordt de Catonische wijsheid veelzijdig bevestigd. Wat de magt der vorsten en volken betreft, zouden we u op alle regtsgeleerden, die misschien nooit inede gevochten hebben, kunnen heenwijzen, en de theorie van Grotius en Pufendorf, en alle mannen van het jus kunnen laten uitschrijven, indien de eeuw, waarin dit Woordenboek wordt geschreven, dit alles nietovertollig maakte. - Men kan de magt der vorsten dadelijk van twee zeer verschillende zijden afleiden en construeeren: hier dadelijk van God - daar dadelijk van de bajonet en het kanon. - Welligt dat vele vorsten 't zich zullen laten welgevallen, om van beide zijden te gelijkertijd op hunne troonen bevestigd te worden. 't Is buiten allen twijfel, dat alle magt van God is, zoo als alles van God is; maar als alles van God is, en ook de magt der koningen, zoo vraagt een onnoozele bloed: van waar is dan de magt der volkeren? Of ze hebben geene magt, of ze hebben die mede van regtswege van God! Waarlijk niet, zegt onze behoudsman, gij vergeet een derde, en draait ons met uw alternatief een rad voor de oogen. Het volk heeft de magt van, en door en uit den vorst, en de vorst van God; deze is als magthebbende daar geplaatst door God. - Consequent geredeneerd! - Als wij louter goede en brave, eerlijke en regtvaardige vorsten hebben, zullen wij hartelijk gaarne in die consequentie berusten, en eeren de overheid - naar de Schrift - maar als de volkeren nu eens begrijpen, dat zij *ook* van, door en uit God zijn; - en zij behooren toch ook onder het alles - de magt hun oorspronkelijk, volgens het natuurregt, geschonken, alleen bij verdrag aan de vorsten *willen* of *mogen* of *durven* overdragen; als zij wagen te begrijpen en te beweren, dat er tusschen regt en magt een zeer naauw en volstrekt verband bestaat, als ze zoo verre komen en met den vorst minzaam gaan disputeeren - als ze eindelijk..... lezers! wij willen er ons afmaken; wilt ge meer weten, spoed u naar vorst Metternich, naar Odilon Rarrot, Robert Peel, Guizot, naar alle mogelijke koningen en ministers, naar alle regtsgeleerde Hoogleeraren, of naar de theoriën van het Journal des Débats en het Handelsblad, ook naar Professor Opzoomer en Thorbecke, of naar uw pruikmaker, en vraag dezen wie hem de magt heeft gegeven om uw kaal hoofd met een toupet te voorzien, sedert uw hair is uitgevallen, en als hij herneemt: gij hebt het zelf verlangd om uw kaal hoofd te beschermen, dan zult gij in zijne magt, uw regt en uw wil, en ook het regt der noodzakelijkheid erkennen. - Sapienti sat!

Spiritus Asper en *Lenis*.

Kronijk van den dag.

Februarij.

Binnenland.

- In het begin der afgeloopene maand vernam men eindelijk iets van eene verwezenlijking der door de ministers voor lang aangekondigde bezuinigingsplannen: eene reductie bij het wapen der infanterie, ten gevolge waarvan bij deze geheele massa *zestien compagniën* worden opgeheven, behalve nog, wordt er gemeld, andere reductiën in het personeel dier regementen en het regement jagers en grenadiers. De vermindering van uitgave wordt belangrijk genoemd. Wij hopen dat een of ander lid der Tweede Kamer spoedig eens naar het cijfer daarvan zal vragen, en aandringen, dat bij het leger *alles* worde afgeschaft wat als uitgave van liefhebberij beschouwd moet worden: pronk-korpsen, pronk-materieel, pronk-inrigtingen, welke ons land dient over te laten voor die landen welke er geld voor over hebben.

Bij koninklijk besluit is eene commissie benoemd om te onderzoeken, welke der nog verbindende wetten van Franschen oorsprong behooren te worden gewijzigd of afgeschaft. Eenigzins bevreemdend was dit voor hen, die meenden dat onze tegenwoordige minister van Justitie volkomen met de zaak bekend en in staat zou zijn om terstond eene wet voor te stellen, waardoor voor goed een einde zou worden gemaakt aan het opdelven van zulke wetten. Commissiën zijn meestal zeer langzaam in hunne werkzaamheden, en spoed is hier noodig om te verhoeden dat zulk eene opdelving, gelijk bij die der zevenkinderen-wet, de schatkist wederom eenige duizenden, mogelijk honderdduizenden, koste.

De opening der Staten-Generaal werd door velen met zekere nieuwsgierigheid te gemoet gezien, hoewel niet in de verwachting dat de openingsrede iets nieuws zou bevatten, maar in de onzekerheid of nog de titel van Edelmogenden zou gebezigd worden. De aanhef der rede besliste die vraag. De Edelmogenden zijn niet meer; met hen moge ook hunne huiverigheid zijn verdwenen om het initiatief te nemen van maatregelen, welke het belang des lands doet wenschen, vooral van eene algemeene vereenvoudiging en bezuiniging onzer staatshuishouding. De openingsrede is in dit opzigt niet klaar genoeg om op te maken wat de regering voornemens is te doen; zeer weinig, zou men er bijna uit moeten vermoeden, naar de zorgvuldigheid waarmede alles vermeden is dat eene bepaalde belofte zou kunnen gelijken. Alleen wat de landmagt aangaat wordt gezegd: Een beperkt stelsel van verdediging zal verdere bezuiniging bevorderen en bevestigen. Verder ontmoet men de zinsnede: Na de herziening der

Grondwet heb ik mijne aandacht gevestigd op 's Rijks uitgaven, en de wijze waarop zij, zonder hevige schokken en behoudens een regelmatig bestuur, kunnen worden verminderd. Het zijn deze uitdrukkingen, welke doen vreezen, dat de regering zal terugdeinzen voor het geschreeuw, dat tegen elken maatregel van bezuiniging moet opgaan van de zijde van hen, die er voordeelen door zouden missen, en voor het bezwaar om de administratie op een eenvoudiger voet te brengen, die echter even regelmatig en zelfs veel doelmatiger zou kunnen zijn dan de tegenwoordige omslagtigheid.

In de eerste zittingen der Tweede Kamer kwamen de onregelmatigheden ter sprake, welke bij de verkiezing van sommige leden hadden plaats gehad, en door eene leemte in de wet op de verkiezingen bijna onvermijdelijk waren. De herstemmingen, welke hier en daar vereischt werden, hadden op verschillende wijzen plaats gehad. De zaak is daarmede geëindigd dat alle verkiezingen voor geldig zijn verklaard, en al de leden toegelaten zijn, met uitzondering van den Limburgschen afgevaardigde Scherpenzeel Heusch. Deze heer verkeert in zeer bijzondere omstandigheden. Als afgevaardigde van Limburg, of veeleer van een aantal Limburgers, naar de Duitsche nationale vergadering, heeft hij daar geijverd voor de afscheiding van Limburg van Nederland. De Duitschers hebben geen bezwaar gemaakt om hem in hunne vergadering toe te laten, hoewel de heer Scherpenzeel Heusch zich vroeger als Belg had laten naturaliseren, en aldus evenmin Duitscher in hunnen zin als Nederlander was. Het was bijna vooruit te zien dat de Nederlandsche Tweede Kamer niet zoo rekkelijk zou zijn. Het gerucht zegt dat de heer Scherpen zeel Heusch pogingen zou hebben aangewend om zijne Belgische nationaliteit te doen opheffen, en aldus weder in zoo verre Nederlander te worden, maar dat deze pogingen hem zouden zijn mislukt. Hoe dit zij, hij heeft zich onthouden van zijne geloofsbrieven in te dienen, maar in plaats daarvan eenen brief aan den president der Tweede Kamer gezonden, waarin hij verklaart geene zitting te kunnen nemen, eer hij antwoord heeft bekomen op eenige vragen ten aanzien der betrekking van Limburg op Nederland en Duitschland. De Kamer is op dit schrijven overgegaan tot de orde van den dag, en inderdaad was zij even onverpligt als onbevoegd om die vragen te beantwoorden. Daardoor had de heer Scherpenzeel Heusch de questie zijner nationaliteit kunnen ontwijken, en als afgevaardigde te Frankfort gronden tot nieuw beklag over den toestand van Limburg kunnen aanvoeren, en in zijne vroegere rigting blijven handelen. Of hij de belangen zijner kiezers daardoor bevordert is zeer twijfelachtig; zeker is het toch, dat de Limburgers nog veel minder Duitschers zijn, dan de heer Scherpenzeel Heusch Nederlander is, en over het algemeen niet wenschen dit te worden, daar bij eene vereeniging met Duitschland hunne weelvaart geheel te gronde zou gaan.

Verder werd nog in deze zittingen der Tweede Kamer eene commissie voor het adres van antwoord, en een drietal candidaten voorliet voorzitterschap benoemd, de heeren van Goltstein, Thorbecke en Anemaet, van welke de eerste door den Koning tot voorzitter werd benoemd; en een door den heer Thorbecke opgeworpen incident afgehandeld. De vraag was, of de Kamer al of niet op nieuw eenen griffier zou benoemen, en na eene redewisseling, waarbij vooral de handhaving van het grondwettig beginsel

ter sprake kwam, besloot de meerderheid tot eene nieuwe benoeming; gelijk vooraf zoo goed als zeker was werd de oud-griffier, de heer Veegens, met algemeene stemmen herkozen. Zoo besloot men ook, op voorstel van den heer Thorbecke, eenstemmig tot het benoemen eener commissie voor een gewijzigd reglement van orde. Nog in geruimen tijd zal het de Kamer niet aan gewigtige werkzaamheden ontbreken. Acht verschillende wetsontwerpen zijn reeds van regeringswege bij haar ingekomen, namelijk: 1. Wettelijke bestemming van het batig slot van het fonds der Dedemsvaart; 2. Het onvervreemdbaar verklaren van militaire pensioenen en gagementen; 3. Eene particuliere wel telijke vrijstelling. 4. Bepalingen ten opzigle van wachtgelden aan ambtenaren buiten s'lands. 5. Veranderde zamenstelling van den Hoogen Raad en de provinciale geregtshoven, en niet aanvulling der openstaande plaatsen in de laatste; 6. Regeling der reis- en verblijfkosten voor de leden der Tweede, en der reiskosten voor die der Eerste Kamer; 7. Regeling van het regt van vereeniging en vergadering; 8. Voorziening in het te kort op 1848 en 1849.

Ook de Eerste Kamer heeft hare werkzaamheden begonnen, en nadat de graaf van Limburg Stirum door Z.M. tot haren voorzitter was benoemd, de geloofsbrieven haren leden onderzocht, en voorzitters voor de afdeelingen benoemd, aan welke laatste reeds het ontwerp van een nieuw reglement van orde, door de daarvoor benoemde commissiën zijn toegezonden. Het berigt geven over de adressen van antwoord moeten wij tot eene volgende gelegenheid verschuiven.

Frankrijk.

- De nationale vergadering heeft hare aftreding beslist, en zal, ten zij tusschenkomende omstandigheden dit mogten verhinderen, in de maand Mei voor eene nieuwe wetgevende vergadering plaats maken. Het voorstel van Rateau, waarbij de aftreding op 4 Mei werd bepaald, werd voor de eerste maal, ondanks alle pogingen der vurige republikeinen, aangenomen; bij de tweede discussie werd eerst over de amendementen gehandeld, en wel allereerst over dat van Lanjuinais, inhoudende, dat de vergadering onverwijld zou overgaan tot de eerste beraadslaging over de wet op de verkiezingen, de tweede en derde na het bij het reglement bepaalde tijdsverloop zouden plaats hebben, na de aanneming der wet de kiezerslijsten zouden worden opgemaakt, de verkiezingen voor de wetgevende vergadering op den eersten zondag na de sluiting dier lijsten zouden plaats hebben, en die vergadering op den tienden dag na de verkiezingen bijeenkomen. Na heftig verzet werd dit voorstel goedgekeurd, doch met eenige verandering in de tijdsbepaling, en met bijvoeging dat de nationale vergadering voor hare ontbinding nog de wet op den staatsraad, op de verantwoordelijkheid van den voorzitter der republiek en de ministers, en eindelijk de begrooting zou behandelen. Deze bijvoeging was eene kleine zege der vurige republikeinen, die door het vertragen der beraadslaging over die wetten den duur der vergadering nog hopen te rekken. Bij de laatste behandeling van het voorstel van Lanjuinais had men eene zeer onstuimige discussie verwacht; integendeel is deze bijzonder flaauw geweest, en het voorstel daarop bepaaldelijk aangenomen. - Het Ministerie blijft in den vroegeren wankelbaren toestand, nu bij de debatten en stemmingen eene zege behalende, dan eene nederlaag lijdende; uit alles blijkt echter dat ministers zich niet ligt tot eene af-

treding zullen laten dwingen. Zoo hebben zij rustig stand gehouden toen de omstandigheid ter sprake werd gebragt, dat de prefecten aanschrijvingen hadden ontvangen om de pogingen te ondersteunen van hen, die op de ontbinding der vergadering aandrongen. De minister van Binnenlandsche Zaken ontkende die aanschrijvingen, welke, zoo ze geschied waren, door een ondergeschikt ambtenaar, buiten zijn weten, moeten zijn gezonden. Het gevolg der woordenwisseling was echter, dat op een voorstel derroode republikeinen, de vergadering besloot de voordragt in aanmerking te nemen om over te gaan tot de orde van den dag, doch met verklaring, dat het haar voorkwam dat de strekking van het ministerie de republiek in gevaar stelde. Den volgenden dag werd echter het gevaar voor het ministerie wederom afgewend, en eene gunstiger gemotiveerde orde van den dag aangenomen. Dat echter zulke wrijvingen en slingeringen de werkzaamheid van het ministerie zeer nadeelig moeten belemmeren, valt van zelf in het oog De geheele discussie was een gevolg der maatregelen, welke de regering had genomen, om op 29 Januarij de uitbarsting van nieuwe oproerige bewegingen te verhinderen. Haar besluit tot eene wijziging der mobile garde, waarbij deze haar overwigt en bijzondere voorregten werden ontnomen, had onder dat corps groote ontevredenheid verwekt; hierbij kwam het voorstel tot het geheele verbod van staatkundige clubs, waartoe men eindelijk had moeten overgaan, en dat door de nationale vergadering, hoewel niet als dringend beschouwd, toch in overweging zou genomen en waarschijnlijk goedgekeurd worden. De geheime aanstokers van onlusten dachten van de stemming der mobile garde partij te trekken, om haar tot werktuig te gebruiken bij eene nieuwe poging ter omverwerping van alle geregelde orde en vestiging hunner willekeurige magt. De regering ontwikkelde echter tijdig zulk eene geduchte krijgsmagt, dat de beweging in haar begin werd gesmoord, en de mobile garde, die hier en daar ernstigen tegenweer scheen te willen bieden, zich moest laten ontwapenen. Daarop werd een aantal personen in hechtenis genomen, onder anderen de beruchte voormalige pair d'Alton Shee, ten wiens huize, naar het gerucht zeide, zeer gewigtige bescheiden waren gevonden, bewijzen leverende van eene uitgebreide zamenspanning van geheime genootschappen, die zich na de beteugeling der clubs hebben gevormd, onder anderen de namen en het programma van een nieuw bewind, dat men onder den naam van *Comité du Salut Public* dacht te vestigen, en volgens hetwelk de persoonlijke vrijheid drie maanden zou worden opgeschort, ten einde tot eene *epuration* te kunnen overgaan; andere punten waren teregtstelling van allen die aan de veroordeeling der gedeporteerde insurgenten hadden deel genomen, verbeurdverklaring hunner goederen en van allen die het land mogten verlaten, invoering van het regt op den arbeid, en van opklimmende belastingen, en meer dergelijke maatregelen, overeenkomende met de leer, welke langen tijd door de heftigste sprekers in de clubs is gepredikt. De maatregelen der Regering werden in de vergadering eerst zeer afgekeurd, zelfs de voorzitter, Marrast, merkte die als een hoon voor de vergadering aan, en liet zich slechts met veel moeite te vreden stellen. Later begreep men evenwel dat de Regering goede redenen voor hare handelwijs had gehad. Het voorstel van Ledru Rollin om het ministerie uit hoofde

der voordragt tot opheffing der clubs in staat van beschuldiging te stellen, werd dan ook verworpen zonder zelfs in discussie gebragt te worden, en de voorsteller zelf werd herhaalde malen door den voorzitter Marrast en anderen op eene wijs beantwoord, die voor hem en zijnen aanhang eene vernederende minachting toonde. Men verzekert dat Ledru Rollin zich door zijne geweldige driften en inspanningen reeds eene bloedspuwing op den hals heeft gehaald; over het geheel hebben verscheidene mannen, die zich in den laatsten tijd met den meesten ijver op den voorgrond hebben geplaatst, hunne gezondheid zoo zeer benadeeld dat zij tot verdere inspanningen buiten staat zijn geraakt, terwijl anderen, door vermoeienissen, hartstogten en zorgen ondermijnd, zigtbaar verouderen en vervallen. De voorzitter der republiek schijnt in dit opzigt voorzigtig te zijn, en zijne krachten te willen sparen om eens het hoofddeksel te dragen, dat hij waarschijnlijk te eeniger tijd in plaats van een hoed verwacht. Evenwel verlaat hij thans meer zijne vroegere afzondering, vertoont zich in het openbaar, zelfs onder het volk, en wordt naar men zegt met blijken van toegenegenheid ontvangen. Op zulke berigten is echter weinig staat te maken, daar welwillende nieuwsbladen, wanneer een voornaam persoon zich in het openbaar vertoont, nooit verzuimen, van de blijken van eerbied en gehechtheid te gewagen, waarmede hij begroet is, al hebben oogen oorgetuigen daarvan weinig of niets kunnen bespeuren. Lodewijk Napoleon schijnt echter goede raadslieden te hebben, en deze zullen hem hebben onder de aandacht gebragt, dat het thans tijd is om op populariteit te werken. Reeds wil men weten dat, wanneer de verkiezingen voor de nieuwe wetgevende vergadering naar wensch uitvallen, spoedig eene wijziging der constitutie zal worden voorgesteld. Zeker is het, dat de middelstand in Frankrijk reeds lang van den republikeinschen regeringsvorm verzadigd is. Zelfs te Parijs lokken de kleine schouwburgen het publiek het meest door kluchtspelen, waarin de republiek gehavend en belagchelijk gemaakt wordt.

Duitsche staten.

- Het Frankforter Parlement blijft voortgaan met zijnen (in veler oogen hopeloozen en nutteloozen) arbeid om Duitschland te herscheppen. Somtijds levert het zelf een zonderling bewijs van zijn onvermogen om wezenlijk iets tot stand te brengen. Zoo werden bij de behandeling der vraag of de keizerlijke waardigheid erfelijk - levenslang - of voor zoo veel of zoo veel jaren opgedragen zou worden, alle mogelijke gevallen afgestemd, en moest dit, nog al eenigzins op den voorgrond behoorende punt, tot de tweede beraadslaging over de rijks-constitutie in het midden gelaten worden; evenwel werd men het toch eens dat het opperhoofd des rijks keizer zou heeten. Tegen de bekleeding des konings van Pruissen met die waardigheid verheffen zich hoe langer hoe sterker stemmen. Oostenrijk houdt zich voorbereid om naar omstandigheden te laten geschieden wat het niet verhinderen kan, of wel al wat tot nog toe geschied is voor nietig en van onwaarde te verklaren. Eene nieuwe nota van de Oostenrijksche regering behelst de verklaring van ernstig en opregt te willen medewerken tot de eenheid van Duitschland, maar zich ten stelligste te verklaren tegen elke ondergeschiktheid aan eenig door eenen anderen Duitschen vorst uitgeoefend centraal gezag. Thans ontstaat er natuurlijk verdeeldheid tusschen

hen die een eenig Duilsch rijk zonder Oostenrijk, en die een staten-verbond met Oostenrijk verlangen. Om dit laatste, dat ten naasten bij de oude toestand zou zijn, te vestigen, zou men echter bijna alles weder moeten afbreken wat men thans op het papier heeft gebouwd.

In Oostenrijk gaat de Rijksvergadering voort met het maken eener zeer liberale constitutie, de keizerlijke generaals daar en tegen met te heerschen op eene wijs als of het te doen om in galop naar de middeleeuwen terug te snellen. Terwijl de Rijksdag de doodstraf voor het vervolg afschaft, en overweegt om den Keizer te verzoeken deze reeds terstond niet meer te laten toepassen, laat de krijgsraad te Weenen het oude barbaarsche spitsroedenloopen herleven (tienmaal tusschen 300 man door, zegge 3000 slagen) en wordt aldaar doodschieten in plaats van hangen als een genadebewijs toegerekend. Hoe zeer door deze regeringswijs de gemoederen worden bevredigd blijkt genoegzaam, daar de strengste bedreigingen nog geen einde maken aan het vermoorden van schildwachten en soldaten, hetwelk te Weenen nog zoo dikwijls plaats heeft, dat men eene geheime verbindtenis vermoedt om voor elken ter dood veroordeelde eeige soldaten neer te vellen. In het eigenlijk Oostenrijk is de handelwijs der magthebbende generalen nog gestrengheid te noemen; in het thans bijna geheel weder overmeesterde Hongarije is zij van eenen aard, dat men aan de echtheid der berigten zou moeten twijfelen, wanneer zij niet door de afkondigingen dier magthebbers zelven werden gestaafd. Het Chinesche gebruik om familie en stad verantwoordelijk te stellen en te straffen voor het bedrijf van eenen enkelen persoon, is daar overgebragt, blijkens eene proclamatie door Windischgrätz te Pesth uitgevaardigd. Postbeambten die dagbladen, proclamatiën enz. van Kossuth en zijnen aanhang verzenden zullen worden opgehangen; dit zou men des verkiezende nog maar gestreng kunnen noemen; maar verder worden de Joden, die vooral onder die verdenking liggen, bed reigd, dat, wanneer zij zich aan verspiederij of het verspreiden van ongegronde nadeelige tijdingen schuldig maken, hunne gemeenten met eene boete van 20,000 fl. zullen worden gestraft. Zulke maatregelen in aaanmerking nemende moet men maar al te zeer eene vernieuwing van onlusten, burgeroorlog en volksrampen voor Oostenrijk vreezen.

In Pruissen heeft de afloop der verkiezingen niet zeer aan de verwachting der regering beantwoord. De Eerste Kamer zal wel grootendeels uit voorstanders der zeer gematigde partij zijn zamengesteld, doch in de Tweede durft de regering zich slechts met eene meerderheid van 30 of 40 stemmen vleijen. Het zou te betreuren zijn wanneer parlementaire moeijelijkheden Pruissen nieuwe schokken en onlusten berokkenden, daar de regering, na door noodzakelijke gestrengheid de orde hersteld te hebben, opregt gezind schijnt in eenen milden geest te handelen.

Italiaansche staten.

- De omwenteling te Rome heeft haar toppunt bereikt. Zonder zich te bekommeren om het gedreigde banvonnis des Pauzen, heeft men leden voor de constituerende vergadering benoemd, en de eerste daad dezer vergadering is geweest, den Paus van zijn wereldlijk gezag vervallen te verklaren. Het gewigtige decreet is van den volgenden inhoud: De pauselijke waardigheid is, zoowel met de daad als regtens, uit het wereldlijk bestuur van den Romeinschen staat weggenomen. Aan den Roomschen opperpriester zullen alle mo-

gelijke waarborgen voor de onafhankelijkheid van zijn geestelijk gezag worden verleend. De regeringsvorm van den Kerkdijken Staat zal eene zuiver democratische zijn, en den roemrijken naam dragen van Romeinsche Republiek. De Romeinsche Republiek zal met de overige Italiaansche staten die betrekkingen onderhouden, welke eene gemeenschappelijke nationaliteit noodzakelijk maakt. - De aangelegenheden van Italië worden door dezen stap nog meer ingewikkeld dan te voren, en bezwaarlijk zal het herstel van den Paus op eene andere wijze kunnen plaats hebben, dan door gewapende tusschenkomst. Reeds eenigen tijd was er sprake geweest van een congres te Brussel, over de Iialiaansche zaken. Inderdaad zijn daar thans de afgezanten van eenige Katholieke mogendheden bijeen, doch de gebeurtenissen zijn hunne vredelievende tusschenkomst reeds vooruit gesneld.

Onverwacht heeft ook de Groothertog van Toskane zijne staten verlaten. Met weerzin w as hij genoodzaakt geweest aan de rigting van de Senaat en de Kamer van Gedeputeerden toe te geven, die afgevaardigden wilden zenden naar de constituerende Italiaansche vergadering te Rome. Onverwacht kwam een der ministers de Gedeputeerden berigten, dat de Groothertog, dewijl de Paus die constituerende vergadering afkeurde, om zich voor excommunicatie te vrijwaren, besloten had Toskane te verlaten. Op eene bezending der volksvereeniging, verlangende dat de vertegenwoordiging in het best uur des lands zou voorzien, is daarop terstond een voorloopig bewind benoemd, bestaande uit de drie Ministers, Guerazzi, Montanelli en Manzini, en hebben deze de regering aanvaard.

In Sardinië wordt de bewegingspartij door den Minister Gioberti met beleid, moed, en blijkbaar met veel moeite in toom gehouden. In de aanspraak, waarmede de Koning de wetgevende vergadering heeft geopend, werd niet van eene constituerende vergadering voor geheel Italië, maar daarentegen van zoodanige vergadering voor Opper-Italië gewaagd, en wat de houding van Sardinië tegenover Oostenrijk betrof, gesproken van zijne hoop op eenen gunstigen uitslag der aangebodene bemiddeling van twee bevriende mogendheden, doch met verklaring dat, indien hij zich daarin bedrogen mogt vinden, niets de hervatting van den oorlog zou kunnen verhinderen. Nog voor de beraadslaging over het adres van antwoord, is het Ministerie reeds naar inlichtingen aangaande deszelfs gezindheden gevraagd. Gioberti heeft bij monde van een zijner ambtgenooten daarop onder anderen geantwoord, dat hij de hoop nog niet had verloren, zelfs na de afzetting van den Paus, dezen nog met zijne onderdanen te verzoenen; dat Sardinië steeds meent te moeten volhouden, dat geen Oostenrijksch soldaat in Italië moet overblijven, enz. Het onderscheid, dat hij maakte, tusschen democratie en demagogie, de souvereiniteit van het volk en van eene partij, bewees echter, dat hij gezind was, slechts met groole voorzigtigheid voort te gaan, en weinig goeds van constituerende vergaderingen verwachtte.

Lombardije wordt nog steeds door Radetsky beheerscht, op dezelfde wijze als Hongarije door Windischgrätz De toestand van gewresten onder zulk een willekeurig gezag is alleen uit enkele trekken op te maken. Te Vicenza, waar zich eene menigte deserteurs van het Oostenrijksche leger verborgen hielden, wilde de politie deze doen vatten; velen gelukte het ech-

ter te ontsnappen, en dien ten gevolge legde Radetsky de stad eene boete of belasting van 500 lires op, voor elken ontvlugten deserteur, zoodat ook in Lombardye het Chinesche stelsel van verantwoordelijkheid heerscht.

Engeland.

- In het begin der maand werd door de Koningin de zitting van het Parlement geopend, met eene aanspraak, waarin met eene bij zulke gelegenheden zeer wenschelijke bepaaldheid, over de voornaamste aangelegenheden,- de opstand in Indië, de voorgenome wijziging der scheepvaartregten, de vermindering der begrooting, de toestand van Ierland, en de noodzakelijkheid tot handhaving der buitengewone magt en tot herziening der armenwet aldaar, - wordt gesproken. De adressen van antwoord waren, naar gewoonte, slechts weêrklanken op de troonrede, doch bij de discussie daarover was het opmerkelijk, hoe weinig bepaalds de oppositie op de strekking en maatregelen der regering had aan te merken, uit welke omstandigheid men bijna zou kunnen opmaken, dat deze zitting des Parlements zich niet door eene sterke worsteling van partijen zal onderscheiden, en het tegenwoordige Ministerie zijne stelling met minder moeite dan wel anders zal kunnen handhaven. De in de troonrede aangekondigde bezuiniging zal gedeeltetelijk worden verkregen door eene vermindering van het leger, welke reeds is voorgeschreven, en die over het geheel 10,000 man zal bedragen. De aangelegenheid, waarmede het Huis der Gemeenten zich het eerst heeft bezig gehouden, was de toestand van Ierland, daar het Ministerie op nieuw eene toelaag uit de schatkist aanvroeg, ter ondersteuning der armen in dat land, thans echter niet meer dan 50,000 p. st. Dien ten gevolge zijn door beide Huizen des Parlements commissiën benoemd, om de werking der armenwet in Ierland te onderzoeken. Het is reeds zeker, dat deze wet aanmerkelijk zal moeten worden gewijzigd, daar zij op vele plaatsen bijna onuitvoerbaar is, op andere de min gegoeden zoo zeer drukt, dat zij hen weldra tot de klasse der hulpbehoevende armen zou doen zinken, terwijl de onderstand, dien zij geeft, aan de eene zijde ontoereikend blijft; aan de andere de heillooze strekking heeft van luiheid en lediggang te bevorderen. De geringe som, ter ondersteuning van Ierland aangevraagd, kan geenszins als een bewijs der verbetering van den algemeenen toestand des lands worden beschouwd. Nijpend gebrek, wezenlijke hongersnood blijft in sommige streken daar heerschen. - Met den eersten dag der verloopene maand heeft Engeland het overgangs-tijdpunt beleefd van de hoogere regten op den invoer van graan (de zoogenaamde schaalwet) tot het tegenwoordige nominale regt van 1 sch. per quarter. Op 31 Januarij was het regt nog 10 sch. De tegenstanders van de afschaffing der schaalregten hadden met eenen voor den handel zeer gevaarlijken schok, door de plotselinge daling der prijzen, gedreigd. Deze heeft echter niet plaats gehad; reeds vooraf waren de prijzen langzamerhand gedaald, en deze daling bleef even langzaam voortgaan. Nu dit bolwerk van den monopoliegeest overwonnen is, ligt dat der scheepvaartregten aan de beurt.

t.o. 241

KONING DER NEDERLANDEN, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Een koning sterft.
17 Maart 1849.

Er is een kroon van het hoofd, en een schepter uit de handen genomen. Er is een stervende meer geweest op aarde, en men heeft de oogen gesloten van eenen broeder, die aan het hoofd van den Staat geplaatst, voor Gods troon is geroepen. Als Koningen sterven, rijst het volk overeind, en ziet terug op den weg dien zij betreden hebben; de volkeren hebben regt om de langere of kortere baan, tusschen troonsbeklimming en troonsverlating gelegen, te beschouwen en te beoordeelen; en als de onderdanen zich heendringen om den stillen, bleeken Koning, wiens rijk niet meer dezer wereld is, is het oordeel reeds rijp geworden en gehoord op de lippen, in de harten - ook wel in vochtige oogen - van velen. Koningen sterven, maar volken sterven niet; en als het aan de eene zijde grondwettig waarheid moet zijn en blijven - de Koning sterft niet - het heet van de andere zijde niet *minder* ernstig, - het volk blijft mede en roept zijnen nieuwen Vorst. Het. is een indrukwekkende voorstelling, om den gekroonden en magtigen beheerscher van nabij te beschouwen, in het helder blanke lijkkleed, de onbeweegbare oogleden over de gebroken oogen heengetrokken, de sneeuwwitte handen op de borst zamengevouwen, den mond onherroepelijk gesloten, het hart stil en voor altijd rustend -: een mensch, die toch eens zoo hoog stond, en aan wiens naam, aan wiens woord, aan wiens wil, aan wiens zwaard, het heil van zoo vele andere menschen verbonden was. - Is het niet, alsof het sterven hier nog iets anders beteekent, nog krachtiger spreekt, dan waar de onbekende, ongekroonde burger, in de lijkwade gehuld wordt? Begoocheling van ijdelen waan, zelfs tot in en na den dood!

Een Koning sterft, en het volk neemt den rouw aan - de holle klok klept, de veelkleurige wimpel krimpt, als uit droefheid, in een; de bevelhebbers binden het rouwfloers om den arm, en omhullen het schitterende goud met treurig zwart. Wee, wee, wee, het volk, welks rouw nergens anders te vinden is, dan in die uitwendige staats- en hoflogen; maar heil den onderdaan, en heil den gestorven vorst, als het nog, jaar aan jaar boven het Koninklijk graf naklinkt: ‘deze die hier reeds is geoordeeld, en nog eens geoordeeld zal worden, heeft niet alleen een looden, met klatergoud overdekten, schepter in de handen getild, hij heeft met die handen gezegend, tranen afgewischt, weldaden uitgereikt; hij heeft, menschen, zoo als hij ook eens een mensch was, waarlijk gelukkig gemaakt. Deze, die zonder purper en ordeband, naakt naar de ziel voor God staat, heeft niet alleen het zwaard gevoerd en het leger naar het bloedveld gedreven; neen, hij

heeft bloed gespaard, hij heeft het getogen beulenzwaard uit de handen van den scherpregter genomen, zeggende: “tref den doodschuldigen broeder niet, ik heb voor hem meer dan gij, mijne genade.” Deze, die den strijd der aarde volstreed, heeft met zijnen tijd, met zijn' wil, met zijne raadslieden ook gestreden; zijnregt, dat was juist het regt van zijn volk, omdat dit zijn eenigst regt was en bleef, tegenover laster, logen en huichelarij gehandhaafd, daarom daalt er dauw van zegen op zijn asch uit menig oog, dat anders niet zoo ligtelijk vochtig wordt.’

Een Koning sterft - dubbele kracht leeft, er in het volk. Immers, de wees, die een vader derft, maar een vader wacht, en zijne liefde gereed houdt, die *kan* overgaan van den vader op den zoon, die, - 't zij zoo! - door een enkel wets-artikel, de kroon van den kouden, ijskouden vaderlijken schedel, op zijn eigen hoofd, waar de levensvonk brandt, *dadelijk* reeds lood- lood- loodzwaar voelt drukken -: de kracht der *liefde* en de kracht der *vrijheid*; want de liefde tot den vorst sluit die tot de vrijheid niet uit, en het aangeboren besef, om geen ijzeren slavenketen te mogen en te willen dragen, is niet minder bestaanbaar met de liefde tot den vorst.

Er is geen volk, dat zijne vorsten niet zoude *kunnen* beminnen!

Er is geen vorst, die zijn volk niet zoude *kunnen* liefhebben!

Een doode leeuw is voor de dieren des wouds geene verschrikking meer, maar een gestorven Koning late een balsemgeur na voor zijne onderdanen, en niet alleen den verst ikkenden reuk der verrotting.

Hoe heeft die ziel - eens in het ligchaam gekerkerd, nu ontboeid - in eenzame uren gebeefd en getrild, bij de gedachte aan hare verantwoording? Wat is dat hoofd niet vaak gebogen, tot op de hijgende borst gebogen, toen de staatsstorm opstak, toen de slang der eer- en heerschzucht zich langs de trappen van den troonzetel omhoog kronkelde, en het vorstelijk gemoed in hare magtige wrongen perste; toen het wel of het wee van eene gansche bevolking, aan een enkel woord hing, en de stift in de handen van hem sidderde, die door zijn oordeel op aard, tevens met dezelfde letters zijn laatste oordeel voor Gods troon zoude nederschrijven. - Wat is dat oog dikwerf door tranen verduisterd, als de ondankbaarheid den weldoener een dolk in de borst dreef, de trouweloosheid hem voor zijn eigen geslacht deed terughuiveren, en de ijdelheid van al het ondermaansche hem, te midden van het prachtig feestmaal, aan het zwaard van Damocles herinnerde. Een Koning sterft; 't gaat van mond tot mond, van land tot land, van hof tot hof, van stulp tot stulp, er zijn duizend vingers aan de weegschaal gereed om hem, te schatten, die thans door kroon en purper, door daad en woord, door zwaard en wet, hier beneden en ook daar boven geoordeeld wordt.

Neemt ze in de handen, onderdanen, die schalen, geeft aan uw geschiedschrijver het beeld, om den doode op het geschiedkundig blad nog eens levend te maken; - maar oordeelt een regt oordeel.

Weet ge wat het zeggen wil: een *Koning* sterft! Hoort dan en vergeet het niet: Een *zondaar* blaast den adem uit, en groot, onafzienbaar groot waren de verzoekingen, waarmede de Heer hem omgaf, op den troonzetel, in zijn geheim kabinet, in zijne grootheid, in zijne magt, in zijnen onbeperkten invloed, in zijne hoflucht, dikwerf verpest en doorademd met onzigtbare giflstoffen.

Daarom zal God de zielen der konin-

gen genadig oordeelen. Een arm, vergankelijk, *feilbaar*, dwalend rnensch? ligt op het praalbed uitgestrekt; - een scherpsnijdend hekelschrift op aardsche grootheid - feilbaar, en door hoe velen gedrongen, gedreven, als genoodzaakt om telkens weer van zijne feilbaarheid de bewijzen te geven. Een arm mensch, die vaak van den rijkdom des geestes, van de scherpte des verstands, van het beslissend of geveinsd oordeel zijner raadslieden moest teren en leven, om te kunnen blijven heerschen, te kunnen blijven leven!

Daarom zal de Regtvaardige den feilbaren Koning zijne zonden vergeven.

Een broeder, die onder de wet der zonde geboren, en diep gevoeleud dat de zonde hem nog krachtiger regeerde, dan hij zijn volk; die duizendmaal bloosde waar hem de schitterende eerbewijzen werden aangeboden, die voor God in stilte, met schaamte in het hart boog, als anderen voor hem bogen; die den armen, nederigen, burgerlijken broeder benijd heeft, en de slapen zoo vaak voelde bonzen en kloppen en gloeijen, onder den prangenden band van zijn diadeem, waar men hem tegenjubelde!

Daarom zal de Genadige den vorstelijken broeder naar den rijkdom zijner onpeilbare ontferming niet verwerpen.

Een Koning sterft. - Het praalgraf wordt levend; men betwist den dood zijne prooi. De uiterlijke vorm moet bewaard; men wil het verderf overwinnen en logenstraffen; 't zij zoo - laat de levenden hun onschuldig spel met vorstelijk vleesch en bloed; maar laat zijne ziel rusten, want veel was hem gegeven, veel moet hij verantwoorden.

Wanneer de Vorst dit woord leest: ‘doe rekenschap van uwe huishouding,’ dan denkt hij niet aan praalgraf, aan den donder van het geschut boven zijne asch, aan het verduizendvoudigd rouwfloers, aan de kunstige lijkrede - dan denkt hij, de gekroonde zondaar, aan God!

Het volk kan zijnen vorst niet vergeten - zegen of vloek kleven aan de beenderen van hem, die eens zegen of vloek verspreidde, maar bij den vloek toch inwendig beefde, bij den zegen toch inwendig bad, dat hij meer, dat hij altijd, dat hij eeuwig zoo mogt zegenen. Er is een heilig volkenregt, dat der nagedachtenis aan den Vorst, die opstond van den troon, en den onderdaan het laatste vaarwel toeriep, en toen van de marmeren troontrappen lager afdaalde, en de steenen trappen van zijn grafgewelf met den voet drukte, om het hoofd neder te leggen bij den sluimerenden vader of moeder.

Wee het volk, dat van *dit* regt ooit misbruik maakt!

Een Koning sterft, maar wat hij heeft nagelaten, 't is meerdan wet en wetboek, meer dan titel, naam en edel bloed; wat hij naliet, dat *is* en *blijft* eigendom, erfschap van het volk, en geene magt der wereld kan aan het volk deze regtsaanvaarding betwisten.

Wij eindigen - landgenooten! geen sombere blik op het lijk van *uwen* Koning geworpen! Geene dreigende hand tegen hem opgeheven, geene misdadige vlek op uw geschiedblad geworpen, dat nog rein en onbezoedeld bleef. Vrede met zijne ziel! God moge hem, die is opgeroepen, genadig zijn! Vrede met het land, dat hij liefhad!

Vrede over de geheele aarde, en die hoop der toekomst, welke den Christen past, en waarmede hij nadenkend, vertrouwend, biddend uitroept:

EEN KONING STERFT!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Wenken over de wenken, aangaande den toestand der uitwendige eerdienst, door den heer J. van Lennep.
***Medegedeeld in de Boekzaal der Geleerde Wereld, Januarij* 1849, *blz*. 49-69.**

> ‘Zeer wonderbare vogel’ vervolgde de Mandarijn, ‘ik noodig u in naam van mijnen doorluchtigen meester uit, dezen avond aan het hof te komen, ten einde gij hem het genoegen schenke uwe welluidende stem te hooren.’
>
> *De Nachtegaal*, een Chineesch sprookje, *Boekzaal*, Januarij, 1849, blz. 76.

Het is altijd zeer merkwaardig en dikwerf nuttig, wanneer mannen van kunde, smaak, ondervinding, buiten het vak treden waarin zij geplaatst zijn, en dikwerf met even veel onpartijdigheid als onzijdigheid, hun oordeel over zaken en personen, instellingen, gebruiken en misbruiken laten hooren, welke hunne aandacht treffen, en waarover zij met regt kunnen en mogen oordeelen. Zoo treedt de regtsgeleerde, dichter, de allezins gevierde geschiedkundige, de verdienstelijke van Lennep, op eenmaal en onverwacht in de kerkelijke, nederige Boekzaal te voorschijn, en spreekt eenvoudig proza, zonder dichterlijken tooi of dichterlijke overdrijving. - Hij deelt mede wat hem mishaagt en afkeuring verdient inden toestand der uitwendige eeredienst, beweegt zich vrij en gemakkelijk op het materiëele kerkelijk gebied, bijna zoo gemakkelijk als waar hij 's lands helden, in het begoochelend tooverlicht der edele poëzij voorstelt en doet herleven. Wenken over de eeredienst, ons medegedeeld door eenen man, die over den smaak, en de taal heerschappij voert, moeten belangrijk zijn, en wij verzekeren den steller daarvan, dat menigeen heeft uit-geroepen: ‘De heer van Lennep ook al in de Boekzaal; hoe komt dat?’ Het kwam, omdat de heer van Lennep in zijn goed regt was, en niemand hem verhinderen kan om zoowel over Californië, als over de Hervormde kerk zijne opiniën mede te deelen. Naar het ons schijnt, wenscht de vriendelijke Censor wat thans aan de orde van den dag is: herziening, hervorming, bovenal wat de uiterlijke eeredienst betreft, en is hij dus in zoo verre een man van den vooruitgang. Hij ageert progressief, en wijst ons telkens met den vinger den misstand aan in den toestand der eeredienst, om er den welstand door te bevorderen. - Eerstelijk liggen de *voorzangers* aan de beurt, - zij moe- ten gewoonlijk menige berisping ondergaan, en worden er toch niet beter door. - Volmaakt regt heeft de schrijver der Wenken, waar hij op het onvoegzame en onstichtelijke heen wijst, dat er in de

voorzangers-voorlezing voor de godsdienstoefening gelegen is, en toch is hier, vooral in groote steden, eene verbetering niet wel mogelijk; want, wat men ook beginne of uitdenke - de binnenstroomende menschenmassa's brengen van zelfs eene luidruchtigheid mede, een getrappel, geschuif, een eigenaardigen omslag voordat men goed gezeten is, een dringen en stuwen en zoeken en fluisteren; al stond de meest welsprekende spreker zelf voor te lezen, 't zoude er niet beter door zijn. - De goede vrome Christenen brengen zoo iets van de woelige buitenwereld in de kerk mede: een zekere, onwillekeurige bereddering, die eerst bij het hooren van gebed of leerrede tot bedaren komt. Welligt is dan nog het eenparig kerkgezang, om het menschen- stoelen- en stovengeraas te verdooven en te bedekken, het eenigst middel, en men kan zich daarmede, als men wil, ten minste stichten. Al lazen de voorzangers allen zoo uitmuntend als professoren in de uiterlijke welsprekendheid, de Christelijke toehoorders zouden er bij het instormen of indringen of instappen der kerken, weinig of niet door gesticht worden; maar dat men moet zorgen dat zij zuiver Nederduitsch, goed geaccentueerd, en vooral zonder eene schier aangeërfde verwaandheid, doen hooren, dat is boven alle bedenking verheven. - Bepaalde jongelieden voor dat werk op te leiden - nu ja, men bcproeve dat; men vergete niet, dat uit den aard der zaak het voorzangersambt een *bijzaak* is, uit een financiëel kerkekas-matig oogpunt beschouwd - iets anders is hier de opleiding tot katechizeermeesters of - meesteressen, daar kan onder gelukkig gesternte een soort van sober bestaantje mede gepaard gaan en uit geboren worden.

Nu volgt het *kerkgezang*, eene zaak van meer dan gewoon gewigt, hoewel blijkens de opmerking die wij zoo even maakten, almede aan misbruik onderhevig. Kerkelijk zingen moet zingend bidden zijn; elk gezang een eenparig luid en welluidend gebed, waarbij de orgeltoon als de folie aan den spiegel, als de zangbodem in de piano, aan alles kracht, leven, kleur en gedaante geeft. Ja wel somtijds ‘oorverscheurend gekras en gesis,’ of vooral geschreeuw, uitzetting der longen en windgeblaas, uit alle kracht en magt, om den lieven Heer het gerijmde gebed niet toe te brengen, maar toe te schreeuwen. Zeer zeker ons kerkgezang is geen engelenzang, geen serafijnenlied, en toch ligt er altijd in het minder welluidend, het anti-muziekale gezang, eene eigenaardige plegtige godsdienstige openbaring van gevoel en geloof, en wij hebben wel eens gedacht of de overbeschaving, de al te fijne muziekale ooren van die menschen, welke meer op de kunst dan op de oorspronkelijke uiting van het godvruchtig gemoed zien, hier een weinig te veel cischen, zoodat men vergeet *waarom* in de kerken gezongen wordt; toch niet slechts om aan al de vereischten der kunst te voldoen, maar in de eerste plaats om zich voor God te vernederen, eenparig God te verheerlijken, en al loopt er hier of daar een enkel valsch of hard nootje onder - dat is wel zulk eene groote zonde niet. - Intusschen gaan wij, ook wat het meer kunstmatig zingen betreft, immers met de gansche wereld, met onze nieuwe wetten, vormen en republieken, eene betere toekomst te gemoet, en het jeugdige geslacht, dapper naar de tong en het oor gedrild en gedeveloppeerd, voorspelt de bevestiging der Apostoliesche spreuk: ‘alles wat wel luidt.’

De *predikanten* worden door den heer van Lennep begroet als over het algemeen bekwame redenaars, terwijl er daarentegen velen zijn, ‘in andere opzichten voortreffelijke redenaars, door welke de uiterlijke voordracht en de zuiverheid der uitspraak te veel verwaarloosd worden.’ De orthoëpik (zelfs de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen heeft dit onlangs bewezen) is veel, maar niet alles - ‘de inkleeding moet aan het onderwerp beantwoorden’ - zeer zeker, maar als men nu volgens de inkleeding, taal, stijl, uitspraak, eene leerrede goed- of afkeurt, bevindt men zich zeker meer op een aesthetisch dan op een religieus gebied; 't is wel voor den beschaafden, die tevens gewoon is alles te beoordeelen (blz. 58: ‘vijfentwintig die eene preek alleen beschouwen als eene verhandeling aan hunne recensie onderworpen’) minder aangenaam, als er zonden tegen de geslachten en naamvallen worden gehoord, als de uitspraak der vijf klinkers niet zuiver is, als de spreker een provinciaal dialect verraadt; intusschen zoude het jammerlijk met de minder beschaafde, minder taalkundige, maar welligt niet minder vroom gestemde hoorders gesteld zijn, wanneer zij, ‘door het mishandelen der taal eene pijnlijke gewaarwording gevoelen, in die mate dat de geest afgetrokken wordt van datgene, wraar zij zich uitsluitend mede bezig moesten houden.’ Ja, het is een geluk en een voorregt voor het kerkelijk leven, dat de gewone hoorders nog zoo weinig zijn ontwikkeld, dat ze, God dank, deze zinsnede *niet* zullen onderschrijven en bekrachtigen: ‘De indruk, ook der schoonste leerrede, wordt bij mij weggenomen, wanneer ik van En-gelen, van heilie-gen, van menschelijke verordenin-gen hoor gewagen.’ Men wachte zich hier voor de uitersten; een welbekend kerklicht van vroegere eeuwen maakte zich boos, wegens de taalkundige banden, waaraan het Woord Gods moest gebonden worden. De Schrift, sprak hij, is te heilig en te verheven, om zich te moeten buigen onder de grammaticale regels van Donatus - het andere uiterste zoude zijn, waar men den indruk eener schoone leerrede alleen afhankelijk maakte van de min of meer zuivere uitspraak des sprekers; in zulk een geval zoude men om den wille der stichting schier wenschen, een minder fijn gekuischt oor te bezitten. Wij zouden zeer gezochte, zeer geroemde, zeer talentvolle sprekers kunnen aantoonen, wier uiterlijke voordragt hoogst onaesthetisch is, wier taalvormen zeer strijdig zijn met den goeden smaak, die zich piqueren om met Fransche, somtijds triviale conversatie-woorden, hunne verschillende sermoenen te releveren en te convoyeren, om daardoor het onderwerp engageant en interessant te maken, en waardoor toch, als men het gelooven mag, de indruk niet wordt weggenomen, maar verhoogd. Hoe ware het te wenschen, dat een scherp, bezadigd criticus, zoo als onze wrakkere landgenoot, zijn gevoelen ons mededeelde over soortgelijke en-gelen en heilie-gen!

Werpt ge nu, volgeestige Wenkengever! nog een blik op den prediker, 't is die van weemoed en Christelijke deelneming. ‘Alle weken, veelal tweemalen denzelfden cirkel te moeten rondloopen, *semper idem*: Voorafspraak, voorgebed, predikatie en nagebed.’ Al te waar; zekerlijk heeft de heer van Lennep deze of gene der onder het ambt zuchtende predikers in de biecht genomen, maar 't is al weder niet geheel juist gezien en gezegd: ‘dat er nooit eenige variatiën in het oude thema kunnen gemaakt wor-

den,' hier bestaat gelukkiglijk nog eenige vrijheid: men kan in den vorm, door de afwisseling der verschillende liturgische stukken naar de keuze van onderwerp en behoefte van zijn gehoor te werk gaan; men kan aan 'een arbeider die twee schoft werkt' (eene vergelijking die bij menigeen den 'indruk der schoonste wenken' wegneemt; en eene 'pijnlijke gewaarwording' veroorzaakt) de vrijheid laten, om het werk op zijne wijze te verdeelen, te ordenen. Toegeeflijkheid is altijd noodig, en veel meer toegeeflijkheid dan die goede, vrome, brave vrienden weten, welke nimmer den kansel beklommen hebben, en er dikwerf op geheel andere, veel minder menschelijke wijze over plegen te oordeelen als de brave heer van Lennep hier heeft gelieven te doen; want wat de leerrede betreft:

'25 stuks, die niet luisteren,

25 stuks, die al luisteren zij, niets van het gehoorde mede naar huis dragen.

25 stuks, die zich in eene stemming bevinden, welke hen juist nu het behandelen eener andere stof meer wenschelijk had doen voorkomen.

25 stuks, die eene preek alleen beschouwen als eene verhandeling aan hun recensien onderworpen.'

Ergo: 100 stuks Christelijke hoorders te zamen, waarvan 'misschien tien in staat hun oordeel over de waarde of onwaarde van het voorgedragene met redenen te omkleeden.'

Maar vroegen wij onszelven weder, komt men dan in de Protestantsche kerken waarlijk slechts met het oogmerk: 'om zijn oordeel over de waarde of onwaarde van het voorgedragene met redenen te omkleeden?' - Zonde men niet veeleer anders gestemd in de kerk komen, en zullen er niet velen zijn, die bij geen der vier voormelde kavelingen behooren, welke met waarachtigen ootmoed, diepe Godsvereering, stille vroomheid, de eenvoudige, zij het dan ook niet sierlijke en verhevene, woorden der stichting wenschen tehooren? dat hopen wij, al zijn het ook altijd niet de zoodanigen, die juist in de zoogenaamde eergestoelten (blz. 65) zitten.

Wat betreft den duur der leerredenen, zoo zijn wij 't geheel met den Censor eens, dat hier de oude sleur zeer ten nadeele werkt der duidelijkheid en der stichting. Aanlengen, aanlengen, waterplassen op den stevigen kost plompen, uitrekken, en herhalen, verdubbelen, gouddraadtrekken, ten gerieve van eenige lieden, die den arbeider in den wijnberg des Heeren geene minuut willen schenken, dat is een van die misbruiken, waartegen menschel), die het met de 'taal en uitspraak' zoo naauw niet nemen, zich vaak laten hooren; geene slaafsche vormen, waar het de hoogere waarheid geldt! De nuttigheid van het zoogenaamde lang preken moet nog altijd bewezen worden, en de nadeelen daarvan zijn reeds geldig bewezen. Men vergete echter niet, dat eene zeer natuurlijke en eenvoudige oorzaak van het lang prediken, niet ligt in de kerkorde, niet bij den kerkenraad, niet bij de gemeente, niet in het onregelmatig uurwijzen van de kerkklok; maar in het eigenaardige genoegen, dat menig spreker gevoelt, waar hij *zichzelven* hoort spreken, en zichzelven onder de hand bewondert, al zegt hij het ook niet hardop; terwijl zijne waarde hoorders die bewondering volstrekt niet deelen, maar reikhalzend naar het beslissende - Amen! wachten.

Ad al ia. Maar waarde heer van Lennep, weet ge dat zoo zeker, 'dat de zoogenaamde *Kerkelijke feestdagen* niet tot het wezen der Christelijke kerk

behooren, maar ingesteld zijn in navolging van die, welke bij de Noordsche en Germaansche volkeren in gebruik waren.' Naar de meening van anderen, is het Heidensche Rome meer van Zuidelijke, Oostersche, dan van Germaansche en Scandinavische afkomst, en de genealogie of geboorteacte van onze verschillende feestdagen zal meer echt oud kerkelijk, zeer zeker met Joodsche elementen verbonden zijn; de twee of drie feestdagen worden - en dat weet ieder, vooral wat het kersfeest betreft, geene geboorte-*dagen*; maar, een voortgezet geboorte-*feest*, dat hier juist niet aan de grens van 12 uren behoeft gebonden te zijn, aangezien reeds hier de Joodsche kerk in zoo vele opzigten de clandestine leermeesteresse der Christelijke, met hare zeven dagen van feestviering vooraanging. Onze Censor kan zich niet vereenigen met de verdeeling der geboorte en lijdenstexten. - Zeer waar: 'reepjens door eene kinderenhand uit den Bijbel geknipt,' hier is herziening noodig, en menig prediker heeft die herziening reeds aangevangen. De dubbele feestdagen noemt de heer van Lennep, 'belagchelijk,' misschien een eenigzins poëtisch woord ter dezer plaatse, lees daarvoor: ongepast; we zouden niet weten wat er eigenlijk 'belachwekkend' te vinden was, in een tweeden Kers- Paasch- of Pinksterdag; maar 'verderfelijk,' en waarom verderfelijk? Omdat men ze beschouwt en in praktijk brengt als, 'rustdagen, als vakantie-dagen, ja als Saturnalia;' zeer goed; maar zouden er dan geene buitensporigheden plaats vinden, als er slechts één feestdag was? Herinnert de heer van Lennep zich niet, dat op vele plaatsen in ons vroom, Godzalig vaderland, de grootste bestialiteiten geschieden op den vroegen morgen van den *enkelen* feestdag - van den Hemelvaartsdag - zoo als dat bekend is, onder den euphonischen naam van 'daauwtrappen?' - Ligt de oorzaak der onbehoorlijkheden bij jong en oud alleen in den tweeden feestdag; of levert, vooral des zomers, elke zondag niet ergerlijke tooneelen op van verwildering der zeden? Wij gelooven niet, dat de instelling van den *tweeden* feestdag de menschen tot dergelijke ongebondenheden bij voorkeur uitlokt; maar dat de verregaande zedeloosheid der mindere klassen elke gelegenheid aangrijpt, om zich schadeloos te stellen voor de stalen en ijzeren banden en boeijen der zes werkdagen.

De *Doop* staat gelijk 'aan een stoplap, een parenthesis tusschen na gebed en predikatie;' bravo! hadden we haast geschreven, als het hier gepast ware; dergelijke zuiver kerkelijke plegtigheden verliezen, door het altoos gedurig terugkeeren, kracht en indruk; hier moet het groote wonderwoord der geneesheeren: R. Iteretur! niet meer gangbare munt zijn. - Het aanschouwen eener telkens in de gewone vormen terugkeerende kerkplegtigheid, brengt hetzelfde gevoel te weeg, als het eindeloos herhaalde woord - *ende* - in de oude Bijbelvertaling - *ad nauseam usque* - plagt Prof. Wil!met te zeggen. Wij stemmen dus voor eene geheele afzonderlijke doopredikatie of doopplegtigheid, waarbij alleen de actiehouders, de deelhebbers, de geinteresseerden bij voorkeur, aanwezig zijn, en de goede gemeente den stoplap niet al weder tot hare ergernis moet terug vinden. Wij vinden het zeer lief en menschelijk van den Censor, dat hij mede gedenkt aan de 'pas herstelde kraamvrouwen,' om ze te bewaren tegen den nadeeligen invloed der koude, en ze te beschermen tegen de vermoeije-

nis van lang uitgerekte preken; dit geldt niet minder de lieve, kleine, teedere doopelingen; die, gelukkig, onder het toezigt der blank uitgedoste baker, deze kerkelijke vrouwelijke *candidaten*, door het kostbare gehuurde of geleende doopkleed, eenigzins beveiligd zijn tegen de togt en koude der kerken.

'Klinkt het niet eenigzins ongerijmd, dat het *Avondmaal* altijd 's morgens wordt gehouden?' Zekerlijk, dat *klinkt* taalkundig, orthoëpisch - zie boven - eenigzins onjuist; maar of het inderdaad ook zoo ongerijmd *is*, dat laat zich eenigzins betwijfelen. Men noemt de plegtigheid immers ook *Nachtmaal*, en niemand zoude op den klank af, na of omstreeks middernacht, de gedachtenis des Heeren bij voorkeur wenschen te vieren - noch de leeraar, noch de gemeente. - Zoude werkelijk de tijd van den dag, het avondlicht, hier zoo veel afdoen als men zich verbeeldt? Zoude men minder opregt en innig aan den grooten Heiland der wereld, het offer voor de zonden der wereld kunnen gedenken, als het daglicht door de kerkvensters straalt, dan waar de lampen aangestoken zijn? Wij hebben deze zinsnede met bijzonderen tegenzin gelezen: 'Een Christenfeest bij kunstlicht te houden.' - Het Christenfeest behoeft een *ander* licht. Beter dunkt ons, is de teregtwijzing wat het omslagtige, langdurige prediken van een spreker bij de bediening des Avondmaals behelst. Ook hier kan en moet bezuiniging van tijd worden geëischt. - Er ware hier nog gelegenheid geweest, om een hartig woordje te zeggen over het dringen en stuwen aan den Avondmaalsdisch, over liet ergerlijke strijden om den voorrang te genieten, de bete broods en den beker uit de handen des leeraars te ontvangen, over het gedruischmakend verlaten der kerk onder de bediening; altemaal bezwaren, niet zoo zeer tegen den geest der eeuw, dan wel tegen de kerkelijke instellingen, ware beeneters, die dikwerf ongeneeslijk zijn, Russische, Turksche, autocratische vormen, die van eeuw tot eeuw voort blijven heerschen, en wel, omdat men te traag, te vadzig is het misbruik aan te tasten, en den dooden boom maar liever laat staan, om zich de moeite te besparen van hem uit te roeijen.

Wij kunnen den heer van Lennep niet verder op den voet volgen, waar hij de *lokaliteit* der kerkgebouwen aan zijn oordeel onderwerpt. - Buiten allen twijfel zijn op verre na de meeste gebouwen, door de Hervormden in bezit genomen, volstrekt *geene* Protestantsche kerken, het eigenaardige ameublement: 'altaar, priesterschaar, koorknapen, waslicht, beelden, enz. - ontbreekt daar - die groote, naakte, koude, tochtige, rompslompige lokalen,' zijn buiten hunne bestemming getreden; dat weten de goede predikers, vooral als ze weinig longenkracht of weinig tanden hebben, en evenwel nogtans, het Woord Gods, ver boven de hoofden der hoorders, aan de gewelven en kruisbogen prediken, en zichzelven als weggalmen; maar, men verandere dat eens in de gegevene omstandigheden! Men kan die groote, kostbare kerken toch niet afbreken, aan de sloopers verkoopen, en andere bouwen? Nog veel minder aan de Roomsch-Katholieke broeders overdoen? Hier is geen middel van beterschap, dan dat men in de groote steden, waar de pseudo-Katholieke kerken als Protestantsche spreekzalen - *niet* - zijn herbouwd, zorge voor gepaste, juist naar het stemgeluid berekende klankborden; dat men forsche, kapitale, krachtige sprekers beroepe, die met hunne stentorstemmen voor geen kleintje vervaard

zijn, en met de akoustische onmogelijkheid om behoorlijk verstaan te worden, den wanhopenden strijd, maar elken zondag van voren af aan, durven te ondernemen. Waarschijnlijk is de heer van Lennep, benevens zoovele zijner vrome en kerklievende stadgenooten, dikwerf het slagtoffer geweest van togt in de 'rompslompen,' en heeft hij de eene of andere voortreffelijke rede, bovenal waar de vocalen en syllabes *goed* geaccentueerd zijn geworden, toch met eene verkoudheid betaald. De goede oude tijd der 'pruiken en falien,' bl. 64, is voorbij, gelukkig dat de toupet voor de kale geleerde en ongeleerde hoofden als laatste redmiddel overblijft; zeer zeker zijn wij koudelijker dan onze voorvaderen geworden, maar ook wat meer liberaal, scherpzinnig en progressief - de leer der compensatiën! - men neme deze zinsnede ad notam. 'Te Amsterdam zijn kerk en kerkhof synoniem, bl. 64.' Er liet zich over dit thema geweldig veel zeggen, intusschen is het stadsbestuur immers steeds - diligent - verklaard?

De Wenken van den kundigen en deskundigen Censor, nemen eene hoogere vlugt, waar hij zich zeer bepaald verzet legen de zoogenaamde *magistraatsplaatsen*, de *eergestoelten* - lacy! nog aanwezig in menig Christelijk kerkgebouw. Volmaakt waar en kostelijk gezegd: 'het lid van het Staats-gewestelijk of stadsbestuur is niet meer dan een bloot toehoorder in de kerk,' en verder: 'het verheffen van den eenen kerkbezoeker boven den anderen is strijdig met het beginsel eener Godsdienst, die, ja de ondergeschiktheid aan de bestaande machten, maar tevens de gelijkheid van alle rnenschen voor God predikt.' Wij zouden van harte gaarne met den heer van Lennep en alle cordate mannen, die in het kerkelijk leven alle aristocratie verbannen, al blijven ereenige aristocratische beginselen in het burgerlijke en staatsleven, zonder onderlinge botsing, nevens bestaan - wij zouden van harte gaarne eenige Catilinaria tegen de distinctiebanken en gedistingueerde zitplaatsen uitspreken, als het wat kon helpen; dáár toch moet rangen stand, voorregten en ambten, door den adel al of niet gefiltreerd bloed, voor altijd vervallen, waar allen gelijk staan als zondaars voor God, en deze, de Allerhoogste, de eenigste distinctie kan en mag maken, beter dan de wereld, die hier ook al ziende blind is. Als het hier op de distinctie aankwam, dan zouden we dien armen, haveloozen, broeder daar, achter in het donker op de bovenste gaanderij gezeten, wel eens willen wegen met dezen gedistingueerden kerkbezoeker, die gemakkelijk en vrijmoedig, in zijn fijn gewaad, misschien met een bont lintje daarop, de vergadering overziet, en als hij in zijn distinctiebank zit, toch wel eindelijk gelooven moet, dat hij zelfs in de kerk iets meer is en beteekent, dan de broeder zonder geld en voorrang. Men moest op al de distinctiebanken, met groote witte letters, laten schilderen: 'Bij God is geen aanzien des persoons,' en als ge zoo wilt, wij laten het in het midden, kan er de gelijkenis van den Farizeër en den Tollenaar onder geplaatst.

De togt wordt besloten door eene charge, welke de Censor maakt tegen de *bankopsluiters*, kerkelijke cipiers, en de gerenomeerde *plaatsbewaarsters*, deze groote steenen des aanstoots. 'Mammonsdienst, ook daar, waar *alleen* Kristus (en God *mede*, als het u belieft) gediend moet worden.' bl. 67. Stooten, duwen, stompen bij vechten af.' De tribunen der kerk, de aedilen, met korte broeken

aan en mutsen op het hoofd, die juist zoo als in het Evangelie staat, de tempels tot koophuizen maken, en ongestraft de stoelen- stooven- en bankjes-handel drijven; de Leviten die hun deel van de offers inzamelen, en tegen alle tucht en orde, de tucht en orde verstoren. - Ergerlijke tooneelen zweven ons hier voor den geest, en wij verwachten, dat men eindelijk deze lieden, die zoo vele lieden op hunne plaats brengen, ook eens op *hunne* eigene plaats voere, en den Mammon, die hier zoo onoverwinnelijk schijnt, bedwinge. - Het *kostuum* der predikers keurt de heer van Lennep regtstreeks af - niet zonder grond - maar hij eische toch niet dat de Nederlandsche prediker, zoo als in Pruissen een bepaald kostuum - *uniform* - drage; dat ware minder zuiver Protestantsch gedacht. Het aansprekers-kostuum, waaraan de Gereformeerde predikers zich nog niet kunnen ontworstelen, is niet bevallig, vooral als inen iet of wat mager of minder regt uitgegroeid is uitgevallen: daarom is de toga de mantel der liefde, die vele zonden bedekt. Menig prediker die zich dikwerf met driekanten hoed, bef en mantel, korte broek enz. als herboren uit den gewonen mensch moet vertoonen, maakt wel eens een slippertje, en begint de vrijzinnigheid der pantalons en ronde hoeden onbeschroomd op 's Heeren straten en wegen te vertoonen; men zoeke toch de geestelijken niet in het kleed! over zoo iets moet men in onzen tijd billijk reeds lang heen zijn. Wij stemmen onbedenkelijk voor de toga! - Wij sluiten ook hier onze beschouwingen en danken den heer van Lennep voor zijne wenken en bedenkingen, die wederkeerig de onze hebben uitgelokt. Onze wakkere landgenoot bewoog zich zoo vrij, ongedwongen, met zoo veel *bonhommie* en tevens zoo opregt op het kerkelijk gebied, dat wij hopen en verwachten, om hem na deze Wenken in de Boekzaal, spoedig als ouderling der gemeente, of als bijzitter in de Synode te begroeten, en zijn hem eenige oogenblikken op zijde getreden. Niemand moge ons dat in het belang der zaken ten kwade duiden. - Wij verwijzen op ons Boekzaalmotto, aan het hoofd van onze Wenken geplaatst, en verwachten alles goeds, wanneer de *vogels* zóó zingen, als wij ze in de Boekzaal voor Januarij hoorden aanheffen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Eenige bedenkingen omtrent het geschrift van den hoogleeraar Mulder: Verval van Nederland.

> Vous êtes orfèvre, Mr. Josse...
> MOLIÈRE.

Verval van Nederland.

Onder dezen titel verscheen onlangs een geschrift van den hooggeachten en kundigen G.J. Mulder, waarvan de inhoud en de wegslepende fiksch overtuigende toon zeker allen, die het wel met Nederland meenen, ten zeerste moest boeijen. Niet luid genoeg kan het den kordaten schrijver nagezegd worden: met een paar millioenen bezuiniging, dat is, met eene onbeduidende vermindering van eenige

stuivers, laten het guldens zijn, in ieders belast ingsschuld, zal het land niet gered, de voorspoed niet verhoogd, noch de armoede geweerd worden. Vooral niet, wanneer men uit de nu slechts even aangevangen bezuinigingsproef besluiten mag, hoe misnoegen, inkrimping en bij gevolg vermindering van ontvangsten, bij doortastender maatregelen zullen toenemen.

Dat landbouw en industrie 's lands welvaren bevorderlijk kunnen zijn, is buiten alle bedenking; doch een radikaal herstel van onderwijs, van industrieel en hooger onderrigt te verwachten, en welvaart zoo geheel als het gevolg van meerdere verlichting en beschaving te beschouwen; vooral de toepassing van dit redmiddel naar aanleiding van schrijvers denkbeelden; dit alles, deze gevolgtrekkingen, schenen ons minder bewezen en weinig overtuigend gestaafd in het bewuste geschrift. Ja, zelfs hier en daar vonden wij ons in tegenspraak met des schrijvers denkbeelden. - Overtuigd van de belangrijkheid der zaak, wagen wij het alzoo eenige bedenkingen op te werpen; zullende ons niets aangenamer zijn, dan dezelve opgelost te zien.

‘Waar kunde bij een volk heerscht, ontbreekt materiële voorspoed niet.’ - ‘Een kundig volk weet zich overvloed te verzekeren.’ - ‘Wek het volk op, geef het kunde, en gij geeft het brood.’ - Hoe gaarne onderschreven wij deze en dergelijke stellingen, uit schrijvers brochure getrokken; maar ofschoon zekerlijk beschaving weelde en welvaart bevordert, en deze op hare beurt gunstig op de eerste terugwerken; meenden wij evenwel eenige overdrijving te zien in de bewering dat: door beschaving en onderwijs het land gered, en de belastingen voortdurend gedragen, zelfs nog opgevoerd zouden kunnen worden.

En daarom juist betreurden wij het dat het bewijs dezer allergewigtigste grondstelling niet het hoofdpunt, niet den hoeksteen uitmaakte van geheel des schrijvers verdere ontwikkelingen. Nu stonden zij ons daar wel eenigzins magtspreukig voor oogen, en dit vooral, toen wij bij het aangevoerde voorbeeld van Engeland aan de schrikbarende armoede met haren nasleep dachten, die juist dáár heerscht, waar het meest gearbeid wordt. En behoeven wij zelfs de zeeën over te steken, om voorbeelden digt bij ons te vinden, stavende hoe in nijvere industriële gewesten armoede en woelingen aan de orde van den dag kunnen zijn?

Niet dat wij, de stelling omkeerende, lediggang, luiheid en onverschilligheid zouden willen prediken; daarvan hebben wij vóór alles afschuw; maar toch, schrijvers grond-axioma scheen ons niet genoegzaam bewezen, om in dit oogenblik vooral aan onderwijs maar zoo tonnen gouds te besteden. Wij mogen dwalen in de onzerzijds aangehaalde voorbeelden; welligt zijn ook nog andere redenen oorzaak, dat Engeland geen werk genoeg heeft voor zijne arbeiders, noch brood voor zijne Ierssche onderdanen; maar wij dwalen dan ter goeder trouw, en kunnen toch de vrees niet van ons afwerpen, dat, even als ons klein zwak landje volgens schrijvers gevoelen eene ‘*gelukkige uitzondering*’ maakt door zijne kalme houding te midden der onrustige onbestemde vooruitgangskoorts en der woeste vrijheidskreten, wij even goed ook wel eens eene ongelukkige uitzondering zouden kunnen opleveren van een werkzaam nijverzuchtig, beschaafd; - maar materieel teruggaand, ja ten afgrond snellend volk. Toegegeven al eens, dat wij in beschaving en ontwikkeling bij onze onrustiger naburen zóó ten achteren zijn.

Vooral de wijze, waarop de schrijver die meerdere industriële en morele ontwikkeling cijnsbaar wil maken aan meerdere *materiële welvaart*, konden wij maar niet goed begrijpen. Telkens dachten wij zijn denkbeeld gevat te hebben; doch telkens ontsnapte dit ons. Dan eens bespeurden wij, te zeer aan hooger onderwijs gedacht te hebben; dan weder eens waren wij te populair geweest. De eigenlijke klasse der onderwezen wordenden zochten wij vruchteloos geheel ontneveld bij den schrijver te kunnen aanschouwen.

Duidelijk begrijpen wij het nut van *ééne*, des noods van *twee* goede universitates, in den ruimsten zin dier beteekenis, maar niet van meerdere; en waarop toch grondt zich dan dat getal van *vier?* Vooral zagen wij dit niet in om den wille van de meerdere industriële ontwikkeling en het meerder opbrengend vermogen der natie, dat toch, volgens den schrijver, het redmiddel zijn moet. - Immers, vele uitmuntende wijsgeeren, vele kundige artsen, vele welsprekende advokaten, zullen toch die welvaart niet zoo hoog kunnen opvoeren, door eene vrij bepaalde hoeveelheid arbeids onder meerderen te verdeelen. - En de hemel beware ons land voor eenen overvloed van de gedesoeuvreerden dier laatste soort!

Polytechnische of industrie-scholen dus; - maar wat en wie zullen daar geleerd worden? De algemeene gronden van wis-, natuur- en werktuigkunde, bij voorbeeld: alzoo theoretische kundigheden? Goed! maar, zullen hierdoor betere, bekwamere *hand* werkslieden verkregen worden? Zal men hierdoor armoede weren? Zal men op die wijze de hulp of concurrentie van Engelsche of Fransche smeden, metaalgielers, stokers, rijtuig-, kleeder- of pruikmakers, boekdrukkers en binders, schoenmakers, steenhouwers, enz., enz., kunnen ontberen of zien verminderen? Wij gelooven het niet, en zochten althans vruchteloos naar schrijvers betoog. Aan theorie hebben de werklieden, de eigenlijke arbeiders (en deze vormen de massa) niet veel; voor hen die het dadelijke werk, den *handen*-arbeid moeten verrigten, bestaan geene andere leer- en oefenscholen dan de met hunnen handenarbeid in betrekking staande fabrijken en werkplaatsen zelve. Had de schrijver dus voorgesteld, b.v. premiën uit te loven voor uitvoer; voor fabrijken, waar louter Hollandsche werklieden gebruikt worden; eene liooge belasting op het in dienst nemen van vreemde arbeiders uit te schrijven; vooral beurzen in te stellen om jonge werklieden op onze groote industriële etablissementen of des noods buiten 's lands nieuwe ambachten en bedrijven te laten aanleeren, daarmede zouden wij vrede kunnen hebben. Maar, in oogenblikken als thans, schatten uit te geven voor het geven van lessen en cursussen, waarvan de vruchten (in *'s lands* materiëel belang altijd), voor het minst twijfelachtig zijn, - dàt kunnen wij onmogelijk beamen. - Of, wil men die lessen doen dienen voor hen, die zich als hoofden van industriële inrigtingen zouden wenschen te bekwamen? Voorzeker, voor hen achten wij degelijke gronden, theorie, een onschatbaar, bij ons, ja nergens, nog niet genoeg erkend voordeel, eene wezentlijke behoefte. Wis-, natuur- en scheikunde zullen ontwijfelbaar hen veel boven anderen vóórgeven: doch met ééne enkele, maar dan goede, vooral goedkoope, polytechnische school, zal men toch wel in de behoefte van ons kleine rijk kunnen voorzien. Waarom ze dan zoo verkwistend vermenigvuldigd? Wie met

eenigen grond aan het hoofd eener fabrijk of van een bedrijf denkt te kunnen komen, zal dan toch ook wel zelf, of zijn zoon, eene industrie-school kunnen bezoeken. Vooral als deze inrigting zeer goedkoop ingerigt is; iets, dat wij als een tweede hoofdvereischte onmisbaar achten voor dusdanige instelling.

Het is waar, er is in den arbeid nog eene middelklasse, tusschen de besturende hoofden en het eigenlijke werkvolk in gelegen; maar, òf zij verrigt den eigenlijken arbeid niet en heeft dan behoefte aan theorie; òf wel, zoo zijzelve medewerkt, aan praktijk.

De zuivere *theorie* is haar afgesloten, zoo niet de geheele opleiding van der jeugd af aan eenigermate daartoe ingerigt werd, en zij dus uit zonen van den fatsoenlijken of middelstand, van eenigzins gezeten ouders is zamengesteld, wier jeugd niet te zeer verwaarloosd, wier geest niet door vroegtijdigen arbeid kommer en ontberingen uitgedoofd werd. Zonder wiskunde, bij voorbeeld, zullen werktuigkundigen slechts ineer of min ingenieuse knutselaars blijven, waarvan ons land een heir draagt. En om daarin redelijke vorderingen te kunnen maken, moet al vroeg eenige voorbereidende oefening, studie en afzondering mogelijk geweest zijn. Voor hen alzoo de industrieschool. - De *praktijk:* zij heeft voor deze klasse even eens geene andere oefenschool, dan dáár, wraar werkelijk gearbeid wordt.

Voor deze geheele middelklasse dus alweder behoefte, òf aan eene zeer goedkoope gelegenheid ter bijwoning eener industrie-school, òf wel aan eene mogelijke plaatsing op wezentlijke *werk*plaatsen. Een en ander te verkrijgen door het instellen van werkfondsen en beurzen, door het geven van aanmoedigingen, enz.

Hoe nu bij ons eene weinig kostbare industrie-school zoude te verkrijgen zijn, zullen wij straks aantoonen. Maar het zij vooraf nog eens gezegd: men droome zich ook dan nog niet te veel heils van dergelijke inrigtingen. Voor ons, wij betwijfelen het zelfs, of het immer mogelijk zij, zelfs maar ééne enkele school op te rigten, waar men zich maar zoo zoude behoeven te komen aanmelden, om tot zeepzieder, zoutzieder, steenbakker, kaasmaker, bierbrouwer, brander, wolverwer, laken- of papierfabrikant, tot elk bedrijf in één woord, naar verkiezen, opgeleid te worden. En zulks tot in al die kleine praktische bijzonderheden en ervaringen, waar het juist in de praktijk op aan komt, en zonder welker kennis men nog beneden de gewone routine blijft. Voor één dier vakken is reeds de ondervinding van het beste gedeelte van een geheel leven niet te veel. Volkomen bekwame brouwers of jeneverstokers, bij voorbeeld, op ééne plaats, slagen reeds, gebrekkig of niet, op eene andere. Klimaat, grond, water, eerste stoffen en materialen, oefenen daarop een' te grooten invloed uit. Wie zouden de docenten kunnen of willen zijn? Men had er even veel als bedrijven noodig. Men zoude zich dus wel altijd tot theoretische en slechts zeer algemeene technische gronden moeten bepalen. Wel spreekt de schrijver van dergelijke inrigtingen in Engeland; doch het zij ons vergund, ook iets aan het oordeel van ooggetuigen te hechten, volgens welke die *Institutions* etc. veel in naam schijnen, fraaije titels voeren, sommige ja fraaije verzamelingen bezitten; maar hun werkkring zich veelal bepaalt tot het houden van voorlezingen, op de wijze als zulks reeds in vele, zoo niet in de meeste steden van ons rijk, met meer of minder nuttig gevolg, plaats

heeft. Of de voorkeur, bij ons en elders aan Engelsche arbeidslieden gegeven, niet meer aan een sterker ras, aan natuurlijken aanleg is toe te schrijven, meer dan aan het bestaan dier inrigtingen, blijft nog te bewijzen. Elke natie heeft zoo hare eigenheden. Zoude men waarlijk krachtiger? handiger, betere smeden en in het algemeen werklieden verkrijgen, door vele zulke scholen, inrigtingen of voorlezingen op te rigten? Wij vermeenen het te moeten betwijfelen. En wat verder zuivere theoretische kundigheden betreft; te oordeelen naar de ongelukkige theoriën, door henzelven zeker nimmer in praktijk gebragt, die, bij voorbeeld in het vak van wiskundige werktuigkunde en bouwkunde, ons nu en dan in *Mechanics Magazines* en dergelijke populaire producten, van de Engelschen overwaaijen; zoo gelooven wij niet, dat, hoe uitmuntende in praktijk, zij om hunne zuiver theoretische kennis zoo trotsch op Nederland mogen nederzien.

De geachte schrijver beroept zich op nog andere dergelijke scholen; doch men kan zich niet genoeg wachten, zich in dezen door klatergoud te laten verblinden; en, naar de wijze waarop hij zich bij voorbeeld over onze Militaire Akademie uitlaat, zouden wij schier moeten besluiten, dat de schrijver met die inrigting en den geest van dat onderwijs reeds hier in ons eigen land weinig of niet bekend is. Iets dat waarlijk, ook in het belang dier Akademie, wel te bejammeren is, om de ondervinding, de zaakkennis en het oordeel van iemand, die zich zoovele jaren met het onderwijs heeft bezig gehouden.

En dit brengt ons op des schrijvers ongunstig oordeel omtrent de vereeniging der Delftsche en Bredasche Akademiën. Ook hieromtrent laai zich in de brochure het gemis aan afdoende bewijsgronden gevoelen. Even als die geheel ontbraken in het adres aan den Koning van heeren docenten der Delftsche akademie, ontbreken die ook hier, juist op het punt, waar het op aan komt.

‘De scholen als scholen,’ zegt Mulder, ‘waar men leert verdedigen en die waar men tot eenen nijveren stand wordt voorbereid, verschillen ten eenen male. Die ze vereenigt, vernietigt ze beide.’ - ‘Die het niet weet, hij denke er over na, en hij zal de waarheid vinden.’ In gemoede gesproken, dat deden wij, wij dachten er, en lang over na, en - zoo wij de waarheid vonden, het was eene geheel andere dan die, welke de schrijver vond. Want wij gelooven geheel met hem, dat *algemeene theoretische* gronden van het allerhoogste belang zijn; maar zeggen hem dan ook na: ‘Bij voorbeeld, natuurkunde is en blijft natuurkunde, aan wie men ook hare algemeene gronden voordraagt; zeer verschillende toehoorders kunnen op zulke lessen verschijnen.’ Maar, daar nu, en met goed gevolg, te Breda, natuurkunde, schei- en wiskunde, Oostersche talen, aardrijkskunde, landmeten en geodesie, enz., beoefend worden; zoo zien wij niet in, waarom diezelfde lessen, of althans diezelfde docenten, niet aan eene bijgevoegde inrigting van industrieel onderrigt zouden kunnen nuttig zijn, en daardoor veel personeel en onkosten bespaard zouden zijn.

Te minder bezwaar zien wij daarin, dewijl het van algemeene bekendheid is, dat bij de militaire opkweeking hier te lande het wis- en werktuigkundig onderwijs, het regtlijnig en bouwkundig teekenen, landmeten, enz., steeds zeer behartigd zijn geworden; zóó zelfs dat dit onderwijs niettegenstaande den militairen akker

sinds vele jaren eenen zeer grooten en gunstigen invloed naar buiten heeft uitgeoefend, ook bij het niet militair gedeelte der natie. - Dat het sinds jaren gunstig teruggewerkt heeft op het middelbaar onderwijs. - Dat de meeste elementaire Hollandsche wiskundige werken hun ontstaan aan de achtervolgens opgerigte mitaire scholen te danken hebben. - Dat onder de meest geachte schrijvers van wiskundige leerboeken veelal militairen geteld moeten worden. - Dat ook de weinige oorspronkelijke bruikbare Hollandsche werken over mechanika en wiskundige werktuigkunde, bijna uitsluitend van militairen oorsprong zijn. - Dat de vroegere en vooral de latere dier werken bij alle leer-, ja zelfs bij de meeste Hoogescholen gebruikt of gevolgd worden. - Dat bij de tegenwoordige militaire akademie een volledige zamenhangende cursus is uitgegeven geworden over alle der industrie benoodigde wiskundige wetenschappen, over natuur- en werktuigkunde; hoedanig eene tot nu toe door geene onzer Hoogescholen werd daargesteld, niettegenstaande het gretig gebruik daarvan aan onze overige Akademiën het tegenwoordige nut, dus ook het te voren bestaan hebbend gemis, buiten twijfel stelt. Als men zich hierbij gelieft te herinneren, dat vroeger de waterstaat ook op de Militaire scholen vele jaren lang, en zoo wij meenen met goed gevolg, zeker ten minste ‘met geen nadeelig gevolg voor beiden’ werd opgeleid, - dat ook de cursus der Militaire Akademie over de waterbouwkunde, even als die der daar nog gedoceerd wordende burgerlijke bouwkunde, thans beide ook nog, althans in facto, tot leiddraad dienen aan de Delftsche akademie; dan schijnt ons het beweren des schrijvers, zoo niet gewaagd, zeker toch nog niet voldoende bewezen: ‘die ze vereenigt, vernietigt ze beide.’ Wij gelooven, dat juist door die vereeniging eene zeer weinig kostbare industrie- of polytechnische school zoude kunnen verkregen worden.

Het voorstel overigens des schrijvers, om de Bredasche en Medembliksche Akademiën insgelijks afzonderlijk te houden, kunnen wij even min, en zulks op grond der vroeger te Delft verkregene zeer gunstige resultaten, goedkeuren. Een en ander bevestigt ons slechts te meer in de overtuiging dat het wel te bejammeren is. dat de Bredasche Akademie, rijk aan goede overleveringen en steeds door langdurige ervaring verbeterd, nog door niemand, en vooral niet door den schrijver tot een bepaald speciaal onderwerp van bezadigd onderzoek in het belang van ons nationaal onderwijs is gekozen geworden, en zelfs Zijn Ed. daar nimmer gezien werd.

Een laatste punt, waaromtrent het ons leed deed met den schrijver te verschillen, is het staats-examen. Niet, dat ook wij niet volmondig het groote nut daarvan zouden toejuichen, de gunstige terugwerking op het middelbaar onderwijs, op het betere gehalte, op de betere zamenstelling der auditoria, enz., zouden in twijfel trekken. Neen! maar juist daarom is het, dat wij die examens geheel en onmeêdoogend wilden behouden hebben. Alleen diegenen er aan te onderwerpen, die den doctoralen graad willen verkrijgen, zoude het aantal van deze laatsten slechts wat verminderen, en het oude nog niet geheel uitgeroeid euvel weder op nieuw doen herleven, van namelijk de studerende jeugd te vermengen met een legio niet studerende ledigloopers en losbollen. Iets, dat altijd nadeelig op den algemeenen geest op de studiën, en op de middelmatig, ja zelfs

goed studerenden moet terugwerken. Wèl kon men des noods deze dilettanten geheel aan zichzelven overlaten, maar collegiën, waar een groot gedeelte bij het ander ten achteren is, zullen steeds door dezen ballast belet worden, eene hooge en vrije vlugt te nemen. Vooral, indien volgens schrijvers voorstel, de schoone kunsten ook bij de Akademiën opgenomen worden, zal dit meer artistique element dubbele zorg en naauwlettende waakzaamheid vereischen, in het bewaren van eenen geest, die, althans in deze woelige, tuimelzieke tijden, de vergelijking met den vreemde in niets behoeft te schromen.

Ware de heer Mulder beter bekend geweest met de veeljarige ondervinding onzer militaire scholen, zoude ZEd. ook onder meer hebben kunnen te weten komen, hoe heilzaam en spoedig de verpligte examens op den geest der Delftsche Militaire School gewerkt hebben.

De Akademiën geheel open te stellen voor allen, die maar willen komen *aanhooren*, is, dunkt ons, altijd met het oog op 's lands industriële ontwikkelingen welvaart niet noodzakelijk, en behooren industriëel en hooger onderwijs tot die klasse van wetenschappen, van welke de schrijver zegt, ‘dat het tot haar eigenaardig karakter behoort van gescheiden te moeten worden.’

In hoe verre het mogelijk is om ‘den *werkman, overal* in de plaats zijner woning onderrigt te doen ontvangen in zaken zijn bedrijf betreffende;’ op welke wijze ‘eene reeks van Athenaea in de voornaamste steden des rijks,’ en meer soortgelijke voorstellen, de klagten zouden doen ophouden, ‘dat de Nederlandsche *werkman* lomp en lui is,’ of zouden kunnen voorzien in ‘het onderrigt van onkundige overlevering’ voor den *landman*, verpligt om op wijd uiteenverspreide, ver van de steden verwijderde woningen te leven: dit alles zijn vragen, wier beantwoording welligt den schrijver mogelijk kan schijnen, doch die zeker niet tot het best uitgewerkte gedeelte der brochure behooren. Wij voor ons zouden vreezen, dat, bij het daadwerkelijk daarstellen van des schrijvers milde beginselen, onoverkomelijke bezwaren en teleurstellingen zouden oprijzen.

Schrijvers wenschen omtrent de meer zedelijke ontwikkeling der natie, - ziet! die deelen wij van ganscher harte. Ook eenig materiëel voordeel zoude daardoor wel te oogsten kunnen zijn; want hoe zoude bij voorbeeld de Regering bij wat minder geschreeuw en bemoeizucht de handen niet vrijer hebben, om wezentlijk goede voornemens in plaats van utopiën te kunnen uitvoeren!

Hoe kernachtig en waar is de schrijver, als hij het volk toeroept, ‘niet angstig - alle heil uit de residentie alleen af te wachten,’ - daar ‘de Regering toch niet de voedster der natie is.’

Hoe innig deelen wij de meening, dat de staatsschuld, die grootste helft van ons budget, oorzaak is van teruggang en krachteloosheid; - maar juist daarom dan ook hopen wij, dat de bezuinigde penningen vooral toch tot aflossing van die schuld zullen strekken, en niet geheel aan het oprigten van een mogelijk te groot aantal inrigtingen van onderwijs zullen verspild worden.

Men verdenke ons niet, na al het bovenstaande, dat wij aan hooger onderwijs onze regtmatige hulde weigeren, of *allen* weldadigen invloed daarvan op beschaving, zedelijkheid, ontwikkeling, en eenigermate ook, hoewel weinig, op welvaart, miskennen zouden. Te hoogen prijs stellen wij daartoe op al wat onzen

alouden roem in kunsten en wetenschappen kan verlevendigen. Maar wat wij meenden te moeten aantoonen, en waarvoor wij in de wegslepende brochure des hoogleeraars meenden te moeten waarschuwen, was dit: hoe heilzaam ook in vele opzigten meerdere verbreiding van kundigheden moet geacht worden, zoo is het evenwel zeer te betwijfelen, of het materiële verval en het geklaag in Nederland, in schrijvers voorslag genezing zouden kunnen vinden, zelfs al zouden wij aan eenige leniging kunnen gelooven.

Twee vragen doen zich voor, van welker beantwoording ons de geheele zaak schijnt af te hangen; namelijk: "Wat is verkieslijker, òf nieuwe sommen uit te geven, nieuwe lasten op te leggen, om overal licht te kunnen verspreiden, het volk te onderwijzen, daardoor de industrie aan te wakkeren, en langs dien weg, *welligt*, de belastingen dragelijk te maken, of nog hooger te kunnen opvoeren?

òf: nieuwe sommen uit te geven, de lasten des noods te verzwaren, overal waar mogelijk te bezuinigen, om door de aldus verkregene penningen, allengs onzen nationalen schuldenlast te delgen, der natie verademing, het vertrouwen grond te geven, en dan kunsten en wetenschappen, handel en industrie aan te moedigen en te doen herleven?

Ingevolge onze beschouwingen schijnt ons het eerste een halve maatregel toe, waarvan de uitslag onzeker en zeer twijfelachtig, in de brochure van den hoogleeraar althans niet op afdoende wijze bewezen is; terwijl in elk geval toch, stellig eerst na vele jaren, het nuttig effect zoude te bespeuren zijn.

Het tweede schijnt ons een zekerder en meer dadelijk hulpmiddel te zijn;... maar eene derde en laatste vraag, die over en boven alles beslissen moet, is deze: Welke van de opgegevene, of welke andere reddingsmiddelen nog, zal het der Regering in dit oogenblik werkelijk mogelijk zijn in te voeren, zonder teveel belangen te kwetsen, partijen op te wekken en tegenstribbeling of tegenstand te doen ontstaan? Zoude dit wel niet de eenige wezentlijk praktische zijde van het geschil, op het standpunt van den wetgever zijn? Eene vraag, waarover wij niet vermogen te beslissen, doch welke, èn de hoogleeraar Mulder, èn schrijver dezer regelen, vermeend hebben geheel onaangeroerd te moeten laten.

Een miskend wijsgeer in zijne eer hersteld. Fragment eener voorlezing in een philosophisch kransje van niet-philosophen.

.... Ik mag het alzoo aanmerken als mij toegegeven, dat onpartijdigheid en billijkheid bij de beschouwing van menschen en dingen een hoofdvereischte is. - Vooral schouwe, dat wenscht gij mede, de Muze der geschiedenis in den helderen spiegel der waarheid, waarvoor de nevelen des vooroordeels en de walm van den waan optrekken. Waar dan ook aan verjaring, dat noodig maar toch gebrekkig hulpmiddel om het regtsbezit te verzekeren, niet te denken valt, maakt de oudere dagteekening de schuld slechts duurder. - En op grond hiervan, eere

voor eenen philosooph, wien die eer, hoe bekend hij ook velen moge wezen, nog altijd werd onthouden; wien geen Brücker, geen Tennemann, geen Krug een plaatsje gunden; die, waar het nakroost den veelomvattenden, scherpzinnigen, diep indringenden Spinoza meerder regt liet wedervaren, waar het de beschuldigingen tegen Fichte en anderen terugnam, nog altijd in den winternacht der miskenning, in het donker der vergetelheid bedolven bleef.

Alzoo aan ons de taak, na wier vervulling wij, ook als wij niet ons doel bereiken, met een' krachtvol held der oudheid zullen spreken.

> De zaak die zegeviert moog 't Godendom behagen;
> Die overwonnen werd hield Cato tot haar vriend!

En zulk een' philosooph hebben wij gevonden in een' man, die hoogstwaarschijnlijk tegen het begin der 14^{e} eeuw te Kneitlingen, een dorp in het Wolfenbuttelsche werd geboren, in de wandeling Tijl, Tijl Uil of Uilenspiegel genoemd. - Wat zijne feiten en lotgevallen betreft, deze kunnen wij, omdat wij hier met beschouwingen en gedachten te doen hebben, gerustelijk achterwege laten, of gelijk wij zullen zeggen, wanneer wij philosophen worden, *abstraheren*. - Slaan wij hem gade als wijsgeer; dan komt het minder aan op hetgeen hij ondervond, minder op hetgeen hij was, dan op zijne wijze van beschouwing der dingen. - Dat de geschiedenis van zijn leven, die overigens een' Euler vermaakte en behaagde, die in bijna alle Europesche talen overgebragt werd, en in onze dagen nog geïllustreerd het licht zag, even weinig voor Tijl, als hare bekendheid voor den gekuischten smaak van de lezers pleit, willen wij gaarne toegeven.

Edoch, het zou eene bekrompene wijze van zien verraden, wanneer wij meenden, dat iemand door leven en daad zijne aanspraak op den naam van wijsgeer staven of verliezen kon. Wij eeren den wezenlijken ernst, beschouwen moraliteit als het hoogste; doch moesten deze iemands waardigheid als wijsgeer ijken, waar ging het heen met verscheidene Engelsche philosophen uit den tijd van Karel den IIe, waarheen met de Fransche encyclopedisten, waarheen dan met de uiterste Hegelianen van onze dagen, bij wie het meerendeels ‘hoe geleerder, hoe verkeerder’ mag heeten? Bij dezen gehouden wordt Tijl een model van onschuld, en mag hij gerust de plaats innemen, welke wij voor hem vragen.

Om dit nu met grond te doen, opperen wij eerst de wel wat penible vraag: ‘wat is een wijsgeer?’ of liever, vermits deze zulks natuurlijk door den aard van zijn streven en zijner wetenschap wordt, ‘wat is de wijsbegeerte?’ - In de beantwoording van deze evenwel heeft men lang eene fout begaan, welke men vrij algemeen nog niet te boven is, en die wel de voornaamste aanleiding is van de aanmatiging van sommige philosophen, alsof namelijk alle mogelijke wetenschap niet slechts, maar alle verschijnselen op het gebied des geestes van hunne competentie waren en deze eerst door hen competent werden. Redekunde, zedekunde en metaphysica vooral beschouwden zij als der wijsbegeerte bijzonder domein, waarvan hun trouwens een goed deel werd betwist. - En inderdaad op puin en onkruid gezien, dat zich daar onder de plannen en handen dier heeren opeenhoopte, waarlijk, dan mogen wij huiverig zijn om zulke aanspraken te laten gelden. Zoodanige aanmatiging vond haar' oorsprong goeddeels in de grond-

dwaling, dat men de wetenschap van den vorm, waarin het wijsgeerig denken moest plaats hebben, met de wetenschap zelve en niet haren inhoud heeft verward. - Het ligt in de rigting van den Tijdspiegel (al volgt hij die niet op alle stappen *schnurgerade*), dat wij dit minder toegeven. Wij zouden de wijsbegeerte liefst, gelijk velen meer of minder bewust deden, meer met alle kennis en iedere wetenschap verbondeu rekenen, en haar dan den naam van de wetenschap, of eerder nog van de wetenschappelijkheid bij uitnemendheid gaarne gunnen.

Maar wat is het dan wat den wijsgeer maakt? Dezen is het eigen om overal naar gronden te vragen, in alles de waarheid te zoeken, om van de dingen juiste voorstellingen te vormen en te geven en zoo veel mogelijk naar eigen, helder inzigt en klare, volle overtuiging te trachten, ja deze, waar zulks behoort te geschieden, niet dan uit overtuiging en inzigt van het noodzakelijke en pligtmatige op te offeren. Met één woord, een wijsgeer is een denker, en een juist en helder denker een wijsgeer. Waaruit volgt, dat men in ieder wetenschappelijk vak - het zij als natuur- geschied- en staatkundige, of als regts- en godgeleerde wijsgeer zijn en dit wijsgeerig behandelen kan; maar dat men ook philosooph kan heeten en zich op de philosophie toeleggen kan, terwijl men hoogstens hare geschiedenis en vormen naspoort, maar onder de hand om zijn; napraten of onzinnig denken den naam van echt wijsgeer onwaardig blijft. - Het gaat hiermede als wel eens met de vrijmetselarij. Men vindt maçons, en dat in hoogere graden, die bij onkunde omtrent en verachting en verguizing van de hoogere belangen der menschheid weinig maçonnieks hebben, ondanks hunne opneming en inwijding in eenige loge, - terwijl profanen, zonder ooit een' voet op de plek der élus of uitverkorenen te hebben gezet, in de echte beteekenis van het woord en voor de zaak meer maçons dan menig maçon zijn, bij wie men dat luttel meer dan aan enkele grepen en termen bespeurt.

Is deze beschouwing evenwel in meerdere gevallen waar, en bewijst zij dan hare goede diensten, wij bragten die ook in het midden om Tijl's regten op den naam van philosooph met grond te verdedigen en buiten kijf te stellen. Met die voorstelling van philosophie zoeken wij haar niet, of minder, en althans niet eeniglijk en bij uitsluiting bij die soort van redeneerders, die met allerhande ‘brui kwaê woorden’ dingen trachten te bewijzen, die door anderen in even moeijelijke termen voor louter onzin worden uitgekreten. - Tijl behoorde niet tot die peilloos diepzinnigen, die zich beklagen of er zich op verheffen, dat zij noode door enkelen, door niemand regt begrepen worden. Hij slaat ook buiten den kring dier ziftende en vittende vormenknechten (en die vormen vaak zoo ledig), aan wie men wel mogt vragen, ‘indien nu uwe stellingen waar, uwe meeningen juist zijn, wat is men daarmede nog gevorderd?’ Hij behoort niet tot die philosophen, die door groote geleerdheid (?) tot razernij vervoerd, vermetelen onzin uitkramen, die tegen gezond verstand en geweten indruischt, maar die daarmede zichzelven en de wijsbegeerte in verdenking bragten; - hij was philosooph door zijne zucht om juist en zelfstandig te zien, door matiging van dat streven, door zijne voor het leven bruikbare wijsheid, en waar het daarop aankwam, door eene bluffende aanmatiging die veelvuldig nagevolgd, maar schier onbereikbaar is. Met één woord: een uitnemend wijsgeer,

een *Musterphilosoph*, die in het laatste opzigt althans zelfs in zijn vaderland bezwaarlijk geëvenaard, en slechts zeer misschien overtroffen is.

Vraagt gij tot welke school of secte hij behoorde, dan zouden wij gerust kunnen zeggen: ‘tot geene;’ en wij willen dit liefst toeschrijven aan zijne zelfstandigheid. Zoo veel ons vrij staat op zijne overhellingen en nuançeringen peil te trekken, schijnt hij, volgens zijne denkbeelden van welvoegelijkheid, een volgeling der Cynische of zoogenoemde hondsche school te zijn geweest, die het met deze eigenschap, en de vormen welke zij voorschrijft, gelijk bekend is, niet zoo naauw nam. Slaan wij zijne zwervende levenswijs gade, waarvoor de policie hem welligt onder de rubriek der vagabonderende personen zou hebben gebragt, men kon hem daarom onder de Peripatetici rangschikken. Dat hij deze wandelingen op zoo groote schaal in beoefening bragt, kon ons doen twijfelen, of hij soms ook voor een Pythagoreër ware te houden; ten zij men die eenvoudiger wille toeschrijven aan Tijl's avontuuizieke inborst, en de in zijne en later dagen bij studenten en geleerden heerschende mode, om van plaats tot plaats, van academie tot academie te zwerven, zonder al te kiesch en naauwgezet te wezen omtrent de middelen van onderhoud. En toch bij dat gebrek aan eerbied voor den eigendom kon hij ook de voorlooper heeten van de *äusserste Linke* der nieuwe Hegelianen.

Doch waar Tijl, om een woord te bezigen van een dichter-hoogleeraar (van wien wij ook veel beters zagen), aan wijsheidsvoedsterspeen moge hebben gezogen; hoe had hij dat voedsel verarbeid, en bewees hij zich den zelfstandigen, wijsgeerigen denker! Het is waar dat dit den philosophen en hunner scholen doorgaans eigen genoeg was, en zij vaak genoeg hun eigen inzigt namen. Zonder dat immers was dat bont verschil van zienswijs, dat afkeurend oordeel, dat schier alle latere wijsgeeren over hunne voorgangers velden, waardoor men bij het noemen van wijsbegeerte onwillekeurig aan den hoed in Gellerts bekende fabel denkt, bezwaarlijk te verklaren. - Maar hoe was die zelfstandigheid ingeweven in geheel het bestaan en de ziel van Tijl, wiens zienswijs en begrippen van de dingen gemeenlijk geheel anders waren, dan die van den grooten hoop! Hoe toonde hij de man te wezen, die naar eigen inzigt streefde en daarop bouwde, wanneer hij niet eene taal smeedde die *abracadabra* mogt heeten, maar hij aan de meest alledaagsche uitdrukkingen een' zoo juisten zin gaf, dat een gewoon mensch daaraan bij geene mogelijkheid kon denken? Ik vraag, waaraan anders was dit toe te schrijven en waarvan anders getuigt het dan van Tijl's wijsgeerigen geest, van zijne juiste beschouwing van de dingen, van eene zelfstandigheid die zich aan eene geheele wereld niet stoorde?

En hoe onderscheidde hij zich te gelijk door eene matiging, die gaarne de haar gestelde perken ontzag! Wie ook, hetzij als voorganger of mockingbird, met echte philosophen-eenzijdigheid, met aanmatiging, met miskenning van menschelijke beperktheid, het geloof als het werk der onnoozelheid, het weten zoo paalvast en binnen het bereik van ons menschen voorstellen, Tijl stond daaraan geenszins schuldig. Hij was vrij en ver van een beweren, waarbij wij gaarne gedenken, hoe naauw bepaald en weinig indringend geheel onze kennis is. - Vraag aan den natuurkundige dat hij ons het regte begrip geve van wording en kracht, den geneeskundige dat hij ons

het wezen verklare van wat wij leven noemen, - den zielkundige dat hij ons het ontstaan duidelijk make van ééne gedachte; en hoe luttel en zwak is de grond voor zulk eene arrogantie! Dan heil onzen Tijl! die toch van gelooven hield, en hun die alles weten wilden voorsloeg om het dan slechts te meten met een lang koord. - Eene propositie die een waarlijk goed antwoord mag heeten op menige onbescheiden vraag en twijfeling aangaande de wereld der geesten en de toekomst; - eene propositie die, waar men haar ter harte neemt, de dochter der wijsheid blijkt te wezen en de moeder wordt der verdraagzaamheid die allen vrijheid latende de heillooze verketteringszucht die voor hare meening vernielde, moordde, haatte, had gewreerd.

Maar zetten wij bij de beschouwing dier eigenschap den voet bereids op het gebied van het practische; wij slaan Tijl als philosooph niet gade van den meer naar het werkelijk leven gekeerden kant, of wij vinden grond om hem den naam van wijsgeer niet te onthouden. - Waarlijk, zijne philosophie was niet die kostbare, moeijelijk te verkrijgen, kunstige, onnutte vrucht van kamerkennis en boekengeleerdheid, die voor het leven ongeschikt maakt; - het heette bij Tijl: ‘daarvan verre!’ - Gaarne hield en wierp hij dien ballast buiten boord. - En hier ééne proeve voor alle: een enkel woord van Tijl, een enkele trek uit zijne geschiedenis, die even bekend als in hare nuttige strekking door weinigen gewaardeerd is, - een trek, die getuigt van helder inzigt en eene geestkracht die zich boven veel weet te verheffen, die zoo niet aan de zaken dan toch aan de gezigten ook in ons land een geheel ander voorkomen kon geven. En nu ziet in uwe verbeelding onzen Tijl, hij sta u helder voor oogen, zoo als hij bij het beklimmen van een'berg onder bezwaar en moeite lagcht, in het vooruitzigt van het beter te hebben bij het afdalen; terwijl hij de moeijelijker en bezwaarlijker zijde van het leven in het oog houdt en der menschelijke natuur hare regten gunt door aan den anderen kant bij het makkelijke afdalen te weenem Dat is een trek, waardoor hij zich boven zijne eenzijdige voorgangers, Heracliet en Democriet beide, verheft. - Waren wij Hegelianen; ik zou Heracliet de thesis, Democriet de antithese, Tijl echter de verzoenende, beide vereenigeude, boven beide verhevene synthese noemen. - Welk eene les der echte wijsheid uit en voor het leven, voor ligtzinnigen zonder nadenken, die altijd lagchen, althans altijd zouden willen lagchen, en tegen de eeuwige klagers en knorrepotten! In welk een' blijden tijd leefden de mannen des behouds, die beweren dat het land, zoo als het thans gaat, te gronde moet gaan! In hoe vrolijk een' tijd leefden zij, die onze eeuw als van geloof en deugd, of van regtzinnigheid en fijnheid verbasterd beschouwen! - Hoe veel meer adaequaat aan de eigenlijke werkelijkheid en meer bevredigend werd ook de houding der menschen! - Verbeeldt u slechts dat iemand door pijn en ziekte en slagen en al zulke dingen meer, waardoor men zegt dat menschen gelouterd en beter worden, getroffen, op onze vraag: ‘hoe het hem ging’ met een lagchend gezigt of zelfs schaterend: ‘beroerd broertje, regt treurig!’ ten antwoord gaf. Verbeeldt u dat een impertinent woekeraar, na een' goeden slag te hebben geslagen, denkend aan de slechtere tijden die konden komen, op verdrietigen toon ons toeklaagde: ‘wat verdien ik een geld!’ - Wie gunde niet gaarne den een' zij-

nen lach, den ander zijne klagt! Nog eens. Hoe vrolijk werd dan onze treurige tijd!

Meent evenwel niet, dat wij Tijl te zeer willen prijzen; dat wij hem willen voorstellen als iemand die boven elke zwakheid van menschen van zijnen stempel verheven zou zijn. *Amica veritas!* En dan kon Tijl op zijne beurt onbeschaamd wezen, hij was niet van aanmatiging vrij. Hij gaf daarvan een eclatant bewijs, toen hij aannam een schilderstuk te vervaardigen voor den vorst, zonder ooit een penseel te hebben gebruikt, terwijl hij in kroeg en spel zich verliep en het doek ledig bleef. En dan noemen wij het, wij erkennen zulks, zich brutaal redden, toen hij, geroepen om zijn werk te toonen, vorst en hof voor het ledige doek bragt, maar volhield dat het zien of niet zien van zijn stuk van echte of onechte geboorte afhing, totdat vorst en hovelingen meenden of beweerden dat zij schilderwerk zagen. - Maar wij vragen: wie kan hem dat zoo euvel duiden, als wij zien, hoe zoo vele eindelijke boden en brengers der waarheid laag nederzagen op voorgangers en tijdgenooten, zoo velen hunner hunne stellingen en stelsels niet beaamden? Wie denkt niet onwillekeurig aan Tijl en zijne kunstgreep als hij hoort, hoe deze tegen genen, gene tegen dezen de beschuldiging inbrengt als ware hij niet van echt wijsgeerig ras, niet van philosophenbloed, als vermogt hij uit dien hoofde ook even weinig van de hooge waarheid te zien als die hovelingen van de schilderij. Hoe velen riepen ter handhaving hunner eer, en om ook van philosophische magthebbers niet te verschillen, dat zij hetzelfde zagen wat dezen hadden gezien. - Zet in dien trek uit Tijl's geschiedenis voor ‘van onechte geboorte’ slechts ‘dom en beperkt; lees voor ‘schilderij’ het woord ‘systeem;’ en gij verneemt beschuldiging, tallooze malen herhaald, gij ziet eene taktiek, die op het slagveld der wijsbegeerte verre van vreemd en ongewoon kan worden geacht.

Doch genoeg voor al wat hier regter mag heeten! Wij hebben Tijl's verdiensten in het licht gesteld, zijne zwakheden erkend, en het onze gedaan om hem zijne plaats te verzekeren in de rij der philosophen. - Uwe inschikkelijkheid weigere hem die niet, uwe zachtmoedigheid onthoude hem die niet, uwe billijkheid kenne hem die toe! Ontglipte ons in onzen ijver, in onze zucht voor regt een woord dat hinderlijk was, het strekke onzen cliënt niet tot nadeel, het worde ons niet ten kwade geduid! Dan treffe uw toorn Pascal, die, lang vóór onze dagen, toen veel dwaasheid in den naam der edele wetenschap nog onverkondigd, veel ijdels nog niet gesproken veel onheiligs nog niet beweerd was, die onzen tijd niet kende, reeds durfde zeggen: *met de wijsbegeerte te spotten dat is de regte philosophie*. Ook van de philosophie kunnen wij met eenige wijziging Lichtenberg nazeggen: ik eer, ik bemin haar; maar sommigen harer voorstanders doen mij voor haar huiveren en wekken mijne verontwaardiging op. En dat wij dezulken in het oog hadden, behoeven wij niet te verzekeren. Wij vragen dan ook geene verschooning voor ons woord bij de achtenswaardige voorstanders der echte wijsbegeerte. - De slechten mogen in deze of gene rijen strijden, op den duur schaden zij de partij, waarbij zij zich voegen, meer dan de open vijand zelf.

De opvoeding des menschdoms ter voorbereiding voor de komst van Christus.

geschetst door L.S.P. Meijboom, Th. Dr. en Pred. te Nijmegen, ten gebruike bij de kerkelijke geschiedenis van Leipoldt. Te Groningen, bij M. Smit, 1848.

Het kan niet anders dan eenen aangenamen indruk maken, als men ziet dat men in eenige wetenschap meer en meer tot voldoende resultaten komt. Het verblijdt den denkenden mensch als hij mag bespeuren hoe waarheid, die als slotsom gewigtig, als kiem van andere waarheden belangrijk is, indien al niet nieuw ontdekt, dan toch in hare helderheid aanschouwd wordt; als zulke waarheid meer bevestigd en immer beter verstaan, als ware het licht wordt dat hier en ginds zijne stralen verspreidt, als te haren opzigte ook wat het intensieve aangaat de gelijkenis wordt verwezenlijkt, die eens van het meer uitwendig bestaan der Kerk werd gesproken, dat het kleinste onder alle zaden opwies en tot een boom werd, waaronder de vogelen des hemels komen.

Waar dit met overtuigende gronden gebeurt wenschen wij der menschheid geluk, dáár achten wij eene groote schrede voorwaarts gedaan op den weg der ontwikkeling des verstands en des geloofs beide. Wij rekenen het eene tegemoetkoming aan de behoefte van onzen denkenden, twijfelenden tijd, waarin veel, wat vroeger op den kandelaar stond om te verlichten allen die in huis zijn, door walm van waan wordt verduisterd, waarin hier en daar veel licht, dat men wil laten voortbranden, zonder dat men er de noodzakelijke kleine operatie aan mag verrigten, een' vrij duisteren glans verbreidt en luttel helder schijnsel geeft, waarin anderen kritiserend en exegetiserend (naar de etymologie ook *uitleidend*), zoo menig licht onhandig of moedwillig uitsnuiten; - wij rekenen het tegemoetkoming aan behoefte, zeggen wij, als in zulk een' tijd waarheden worden verkondigd en gestaafd, die een' klaren schijn verspreiden over heilige zaken, en onzer geschokte overtuiging een vast steunpunt aanbieden.

En van die zijde hebben vooral Natuurkunde, Anthropologie en Geschiedenis in den lateren tijd heerlijke diensten bewezen, door resultaten aan te bieden, die met de voornaamste waarheden onzes geloofs des te schooner harmoniëerden, naarmate die harmonie minder werd afgedwongen en opgedrongen. Ook van deze wetenschappen mag men het woord van Baco aangaande de wijsbegeerte toepassen, dat een weinig daarvan van God afvoerde, maar om later, bij verdere ontwikkeling, tot God, en dan digter terug te voeren. - Zij hebben zich van de theologie eerst meer geëmancipeerd, om later als vriendinnen meer diensten te bewijzen, dan zij als dienaressen of slavinnen konden doen. Mogen dan die wetenschappen in de handen van dezen en genen nog knods en wrapen zijn, waarmede zij het geloof aanvallen, Bijbelsche waarheid trachten te ontwrichten - het Christendom bestrijden; - er is waarbij wij ondanks dat alles zeggen: ‘ich wittre Morgenluft!’

En dat is wel inzonderheid het geval

met het onderwerp, dat in het bovengenoemd werk wordt behandeld, ‘de opvoeding des menschdoms door God.’ Deze gedachte was ons gelijk alle hoogere waarheid wel *in nuce* in den Bijbel gegeven (Rom. I: 19, 20, Rom. II: 14, 15, Hebr. I: 1); maar hoelang bleef zij een, indien al soms opgemerkte, dan toch verborgen schat, een openbaar geheim. - Lessing brengt dien in zijne *Erziehung des Menschengeschlechts* meer aan het licht, maar minder ter verdediging der Openbaring. - Herder's rijke geest verwerkt dien in zijne *Ideeën zur Philosophie einer Geschichte der Menschheit*; - en daarmede is een rijk veld ter ontginning geopend, dat in onze dagen onder ons door den hoogleeraar de Groot, vroeger reeds door Muntinghe met lust en ijver werd bearbeid. Men mag zeggen dat, even als de mensch langen tijd daad en feit in zijne eigene ondervinding al te geisoleerd beschouwt, maar om daarin later regel en ontwikkeling en rigting op een zeker doel te bespeuren, - zóó ook de menschheid, althans zoo velen daaronder denken en leeren willen, zichzelve meer leert kennen en haar leven verstaan. Op dat veld zien wij philosophen en theologen zich bewegen en zoeken; en moge een Hegel en de zijnen daarop wonderbare excursen maken, veel wat zelfs zij daar opmerken en van daar medebrengen is toevoegsel, dat, geschift en gezift, te zijnen tijde aanwinst zal blijken te wezen.

De heer Meijboom wordt leidsman op dat veld van zoo velen als, met zijn boek in de hand, hunne blikken daarover willen laten weiden. Hij stelt ons God voor als den *opvoeder tot één heilig, volmaakt en zalig Godsgezin* van al wat zijne kinderen mag worden genoemd in den hemel en op aarde; hij wijst de voorchristelijke leidingen Gods ter bereiking van dat oogmerk aan.

Na eene eenvoudige inleiding, welke wij in verhouding tot andere deelen van het werk wel wat dieper indringend, soms vrijer (b.v. ten aanzien der uiteenloopende overlevering aangaande de wording van Eva) en iets meer à la Herder hadden gewenscht, maakt hij de vier volgende opmerkingen tot hoofdpunten zijner beschouwing; - hoe namelijk:

de Vader zijne kinderen leert begrijpen, dat er één algemeen Godsrijk kan bestaan, doordien Hij in hun midden één algemeen rijk onder Rome, en een Godsrijk onder Israël laat ontstaan.

dat de hemelsche Vader bij zijne menschenkinderen de vermogens van ligchaam (?) en ziel ontwikkelt, en allengs op verschillende plaatsen verschillende elementen van geestelijk leven te voorschijn brengt.

dat de hemelsche Vader zijne kinderen leert gevoelen, dat de enkele spranken van leven niet genoeg zijn tot zaligheid (bij Oosterlingen, Grieken en Romeinen).

dat de Vader de elementen van het geestelijk leven bij de onderscheidene volken aanwezig dooreen mengt en daardoor de voorbereiding des menschdoms voor het Evangelie voltooit.

Met deze merken bakent de heer M. zich het pad af en regelt hij den gang zijner beschouwingen, waarop hij bl. 43 en volgg. eenen algemeenen blik werpt, die in korte hoofdtrekken eene meesterlijke voorstelling mag heeten van zijn gekozen standpunt en wijze van behandeling. Zijne schets van de Israëlietische geschiedenis is goed, en hij doet meermalen fiksche grepen, als hij laat opmerken hoe het een en ander daarin, ja het geheel, dienstig werd aan het groote Godsplan. - Wij konden het hem even-

wel minder toegeven dat hij (bl. 78) Israël voorstelt als een lichtend middenpunt te midden der toen beschaafde wereld, als den Godsstaat, waarop de oogen van alle natiën waren geslagen, dien zij met bewondering zoo niet met eerbied hadden leeren beschouwen. - Wat meer wereldsche beschaving betrof, en deze was bij die volken wel nevens magt en grootheid de meest gebezigde maatstaf, ja, bijna de eenige, welken zij ter hand vermogten te nemen, - dan mag het in handel, kunsten en krijgsroem minder beteekenend Israël veeleer als in hunne schatting ten achteren worden beschouwd.

Zoo was het ontstaan van Rome's reuzenrijk wel ook meer materiëel dan formeel dienstig als voorbereidingsmiddel om het Christendom ingang en uitbreiding te helpen verzekeren. - Juister is onzes inziens de invloed van de verschillende hoofdvolken en van hunne lotwisselingen voorgesteld, hoewel het algemeener gebruik van het Grieksch, handelsverkeer en oorlog, bijzonder hetgeen Alexander door zijne togten te weeg bragt om het Christendom later den weg te bereiden, wel eene breedvoeriger vermelding had verdiend. - Daarentegen vinden wij eenen rijken schat van wetenswaardige zaken en opmerkingen bij het schetsen van toestanden, rigtingen, en denkbeelden die in de oude wereld zijn aan te treffen. Met weinige maar fiksche trekken worden de wijsgeeren, hunne stelsels en scholen voorgesteld. De uiteenzetting is geregeld en geleidelijk. - Hier en daar schreef de heer M. niet alleen aan de Heidenen, maar ook aan Israël de meening toe dat het kwaad aan de Goden of aan God was toe te schrijven. Dat dit bij de eersten het geval was en hunne Goden geenszins als modellen van zedelijkheid kunnen worden beschouwd, is klaar als de dag. Wat de denkwijze der Israëlieten op dit punt betreft, vindt men wel is waar enkele plaatsen die voor zulke meening schijnen te pleiten; maar veel meerdere die met het woord van Jacobus instemmen: ‘niemand zegge als hij verzocht wordt dat hij van God wordt verzocht, want God kan niet verzocht worden tot het kwade en hij zelf verzoekt niemand.’ - Zoo ook zegt hij dat de oplossing van de vraag naar den oorsprong des kwaads voor latere dagen bleef bewaard. - Wij bekennen dat wij daarmede nog niet geheel auf's Reine kwamen, dat wij nog geneigd zijn om ons kwaad als iets *formeels*, als eene *eigenschap* van onze daden voor te stellen, waarbij men niet naar ontstáán kan vragen, omdat het niet is, of liever *niet op zich zelf* er is. - In het woord duivel ontmoet het *διαβολος deu-bel* (bl. 274), *euvel* elkander. - Zoo kunnen wij ook niet toegeven dat Jupiter's voorzienigheid het noodlot zou zijn. De *μοῖρα*, de *εἱμαρμένη* was nog meer de wet der oorzakelijkheid. - Het had ook wel opmerking verdiend, dat mag men ook de Oosterlingen in het algemeen als het volk van het gevoel en der lagere verstandelijke vermogens, de Grieken als het volk van den smaak en het verstand, de Romeinen als de vertegenwoordigers van het eenzijdig wilsleven willen aanmerken, deze klassificatie mede getuigt, dat de menschenwereld en het leven der volken zich bezwaarlijk zoo laat afdeelen en onder bepaalde rubrieken brengen. Of zou men daarmede een' Zoroaster, het Bramaïsme en Buddhaïsme, zou men daarmede den Grieken regt hebben laten wej dervaren? - Op de zedelijke begrippen van de wijsgeeren onder de laatsten bleef veel aan te merken; maar verdient een Aristophaues zoo veel geloof? - Moge

de godsdienstkennis van Israël niet zuiver opgevat zijn, kan men het eerste gebod in verband met Deuteron. VI: 4 beschouwen en meenen, dat Jehova slechts als demagtigste, niet als de eenige God, ook vóór de profeten, werd voorgesteld?

Doch genoeg van het een en ander wat wij in bedenking willen geven, hetgeen zich gereedelijk liet vermeerderen. Dat bij een werk van dien omvang bij al zijne beknoptheid hier en daar eene aanmerking op de détails is te maken, is niet te verwonderen. Wij hebben het bovengenoemde slechts aangestipt als zoo vele punten, waarover wij ons met den heer M. nog wel eens zouden wenschen te verstaan. - Nu de lichtzijde van het werk!

Wij hebben onze ingenomenheid met het standpunt van beschouwing, waarvan de schrijver uitgaat, hetgeen eigenlijk een vooraf ondersteld resultaat mag heeten, laten doorschemeren. Het is Gode en den mensch waardig. Het standpunt geeft en belooft nadere vereeniging des geloofs en des verstands. De wijze, waarop M. dit standpunt wettigt, verdient hoogelijk onzen lof. Hij toont een in de beste beteekenis wijsgeerig, vrijzinnig theoloog te wezen. Een helder denker is hij, en moedig genoeg om voor zijne overtuiging uit te komen. De lezer ontmoet er rijkdom van zaken, en deze zóó voorgesteld dat zij evenzeer geven wat aan het oogmerk voldoet, als tot verder onderzoek uitlokken. Men herkent dikwerf den volgeling van Prof. de Groot, maar dit zóó, dat het *jurare in verba magistri* op hem geenszins van toepassing is. Maar hoe zou zulk een magister, die zelf het *amica veritas* zoo behartigt, dit kunnen willen? Wij kunnen het niet slechts als leesboek voor meergevorderde jongelieden in het algemeen, maar zelfs als handboek en leiddraad bij eene repetitie der algemeene geschiedenis aanbevelen. Men zou daardoor bewaard blijven voor de nog niet door allen vaarwel gezegde dwaling, om die geschiedenis louter als eene kronijk, als een aggregaat van feiten, vooral van oorlogsdaden en jaartallen te behandelen, waardoor zij eene niet gedigereerde massa wordt, die het geheugen overlaadt om verstand en gemoed arm te laten.

Gaarne bevelen wij ons bij den heer M. aan, dat hij ons voere ter beschouwing van Hem, die het keerpunt was van zoo menige eenzijdige en verkeerde rigting van den menschelijken geest; die het middenpunt is der geschiedenis van ons geslacht; in wien ons de volheid der Godheid, die in de oudheid zich slechts gedeeld en zwakker openbaarde, ligchamelijk verscheen; het Licht der wereld dat opging na den nacht, waarin wijzen, profeten en Godsmannen als sterren straalden, dat ons hier tegenblinkt nog dikwerf beneveld, maar door eigen verkeerde opvatting en dwaling; doch dat eens helder zal schijnen als de eeuwige, volle dag komt, waarop wij niets meer zullen vragen, maar kennen gelijk wij gekend zijn.

Eene kleine teregtwijzing over het gebruik van den titel Moeder Gods door de Protestanten.

Aan eene kleine, heusche teregtwijzing zult ge immers gaarne een plaatsje geven, vooral daar ze een onderwerp betreft, dat nog al speculatief en curieus is?

Ik lees in uw nommer voor de maand Maart j.l. bl. 173:

'De Gereformeerde kerk verwerpt de leer der *communicatio idiomatum*, en spreekwijzen als: de moeder Gods.' - Dat kan het oog van den schrijver der Vereering van Maria immers niet onopgemerkt voorbijgaan? - Ik heb niet gaarne dat die dwaling, of zachtst genomen, onnaanwkeurige uitdrukking, die zoo dikwerf gebezigd is, herhaald wordt, om den wil der Roomschgezinden, die ze ons dikwerf voorgeworpen hebben, om er ons *geheele* genootschap mede te beschuldigen van Nestorianisme, of wel, van Arianisme.

Vooreerst staat de leer der *communicatio idiomatum* hiermede in geen verband. Dat is een leerstuk, alleen eigen aan de Luthersche kerk, die er toe komen moest (reeds Luther voelde dat in het gesprek te Marburg), om de wezenlijke tegenwoordigheid van Christus' ligchaam in en onder het avondmaalsbrood te kunnen vasthouden. Onze kerk verwerpt het, even zoowel als de Katholieke. Zie daarover kort en duidelijk, Schweizer, Glaubenslehre der Ev. Reform. Kirche. Theil. II. s. 305. ff.

Onze kerk verwerpt *niet* de spreekwijze: 'moeder Gods.' Het tegendeel is waar. Gij weet: dat die uitdrukking het Schibboleth plagt uit te maken tusschen Nestorius en zijne aanhangers, inde Katholieke kerk. Nestorius wordt gezegd, de beide naturen in Christus te hebben gescheiden, en, uit dien hoofde, aan Maiia den titel van *Moeder Gods* geweigerd, slechts dien van *Moeder van Christus* toegekend te hebben. De Orthodoxe kerk bepaalde daartegen, als haar geloof, in de Synoden te Chalcedon en te Ephesus, dat de twee naturen in Christus zijn vereenigd: zonder vermenging, zonder verdeeling, zonder scheiding; en dat derhalve Maria ook met regt Moeder Gods (*ϑεοτόχος*) genoemd werd.

Onze kerk heeft ten allen tijde prijs gesteld op hare overeenkomst met het gevoelen dezer twee Synoden. Menigte van bewijzen zou ik er u van kunnen opnoenien. Achter sommige geschriften, algemeen als regtzinnig erkend, onder anderen achter het schatboek van Ursinus, vindt gij den desbetreffenden Canon van de beide Conciliën opzettelijk afgedrukt. En zie in de Luthersche belijdenisschriften de Torgausche artikelen, art. 8. Sla voorts alle onze oude Theologen op. Ge zult bij hen, niet alleen die definitie der vereeniging van de beide naturen aangenomen en verdedigd vinden, maar ook bij die gelegenheid aan Maria geenszins den titel van Moeder Gods geweigerd, integendeel, haar doorgaans met dien benoemd vinden. - In populaire geschriften is hij wel zeldzaam, doch komt er toch een enkel maal voor. Bij ons b.v. bij Sluiter, in zijn, met classikale approbatie uitgegeven Lofsangh op Maria. Veel sterker spreekt nog het voorbeeld van Drelincourt. Deze antwoordde niet alleen, op eenen aanval van

Le Camus bisschop van Betley, die, als gewoonlijk, beweerde, dat de Protestanten aan de moeder des Heeren dezen titel weigeren, dat geen wel onderwezen Protestant er zwarigheid in maken zal (se fera tirer l'oreille) om te zeggen dat de maagd Maria de moeder van God is, en dat hijzelf, reeds lang te voren, in een werkje, over de eer die bewezen moet worden aan de heilige en gelukzalige maagd Maria ditzelfde geschreven had, - maar hij laat er zich in dezer voege over uit: ‘Ik bezweer, voor God en zijne H. Engelen, dat ik vastelijk geloof, dat de H. maagd is moeder van God. En dat ik bereid ben deze waarheid met mijn eigen bloed te onderteekenen. Evenwel verklaar ik met alle vrijheid, dat ik, uit vrees om aanstoot te geven aan onkundige lieden, deze termen niet gaarne gebruik, dan alleen wanneer ik er tevens de uitlegging bij geven kan. Want allen zijn niet bij magte om uit hen zelven te begrijpen wat uwe scholen en de onzen heeten: mededeeling der eigenschappen. In plaats van toe te schrijven aan de persoon, hetgeen toekomt aan de twee naturen, kennen zij, 't zij door onoplettendheid, 't zij door grove onkunde, aan de eene natuur datgene toe, wat alleen aan de andere toekomt. Wanneer zij zeggen, dat de Maagd Moeder Gods is, begrijpen zij niet dadelijk, dat zij zijne Moeder niet is in zooverre Hij God is. Maar, door eene verwarring van gedachten, verbeelden zij zich dat zij in eigenlijken zin Moeder is van Zijne Godheid, gelijk als van Zijne menschheid. Ik heb lieden van uwe kerk ontmoet, die deze hoedanigheid van Moeder Gods opvatten, op eene wijs zoo grof als men zich naauwelijks verbeelden kan.’

Nog zegt hij: ‘Indien deze titel van Moeder Gods bij onze schrijvers niet zoo dikwijls voorkomt, als die van Moeder van Jezus Christus, 't is ... omdat zij in 't oog houden, dat, God zij dank, dit koningrijk niet besmet is met de pest der Nestorianen. En dat het tegenwoordig niet noodig is, om voorbehoedingsmiddelen te zoeken tegen eene dwaling die vernietigd is. En omdat er menschen zijn die de maagd Maria vergoden, en er eene godin van maken. En dat het te vreezen is dat de dingen die op zichzelven de waarachtigste, de heiligste en de onschuldigste zijn, hun dienen om hen te onderhouden in hunne dwaling.’

Met dat laatste sloeg Drelincourt den spijker op den kop. 't Is al wel dat hij, in een Roomsch land, zooveel van de waarheid durfde zeggen. De ware reden waarom door de Protestanten, bepaaldelijk in populaire geschriften, van de reformatie af, de titel van Moeder Gods vermeden werd, is dezelfde, waarom zij ook niet gaarne die van moedermaagd, heilige maagd, gelukzalige maagd gebruiken, ofschoon alle deze, zoowel in onze openbare belijdenisschriften, als in particuliere geschriften gevonden en erkend worden. Niet de noodeloosheid der zorg tegen het Nestorianisme, dat is een doekje voor het bloeden, of althans eene opgeraapte reden, alleen uitgevonden om zijne zaak te versterken, maar de afkeer die de onzen hadden van den buitensporigen eerbied dien de Katholieken aan Maria, onder die titels toebragten. En die afkeer ging ook bij de onzen al heel, heel ver. Noemden de Roomschen Maria somwijlen Godin (de voorbeelden vindt gij in mijne Vereering van Maria, vooral in het derde deel, waarbij nog erger stalen), de onzen scholden haar bij eene processie te Antwerpen: Maayke Timmermans. Even gelijk als zij te Brugge, getuige broer Cornelis Adriaense, die er, en te regt, over verontwaardigd was, den misouwel,

die dan toch altijd avondmaalsbrood was en bleef: Jan Le Blanc, en Jan de Ronde noemden. Dáár zit de kneep. En nog heden durven onze Orthodoxe theologen er niet rond voor uitkomen dat zij Maria Moeder Gods gelooven te zijn (ik wed dat zelfs Da Costa, wien het hier bepaaldelijk geldt, er tegen opziet) omdat zij vreezen, dat het volk hen daarom voor Roomsch houden zal. - Niet om die vervlogene Nestorianerij. Daar denkt geen mensch meer aan.

Overigens had Drelincourt ook in het eerstgemelde gelijk, en bewees daardoor dat hij de leer onzer kerk naauwkeurig kende. Juist dat is het onderscheid dat onze kerk maakte, als zij handelde over het leerstuk van de vereeniging der beide naturen, en de invloed daarvan op de betrekking en de titulatuur van Maria. Dan leert zij (zie de bewijsplaatsen bij Schweizer a.w. Th. II. s. 316) dat Maria te regt Moeder Gods genaamd wordt, *in concreto*, omdat zij Hem gebaard heeft, die ook God is, maar niet *in abstracto* als God. - En dat is dan toch ook eigenlijk de leer der Roomsche kerk. Doet het volk, of de volksschrijvers en sprekers anders, het is, zooals Drelincourt zegt, par mégarde, of par confusion d'idées.

Eigenlijk geloof ik, dat zoowel de Katholieke kerk als de onze op dit punt nog niet genoegzaam is doorgegaan, en, om de waarheid te zeggen, tamelijk Eutychiaansch is. Ze hadden, ook in het wetenschappelijke, dien titel van Moeder-Gods moeten afkeuren, en zeggen: de Zoon Gods was, van het oogenblik zijner menschwording af aan: '*Godmensch*.' Maria was dus moeder van den Godmensch. (Al klinkt dat *θεανθρωποτόχος* ook nog zoo lang en zoo pedant). Dát ware juist geweest. Men komt er digt aan toe als men nadenkt over de zeer juiste voorstelling van Schleiermacher: 'das Sein Gottes in Christoist als seine innerste Grundkraft gesetzt, von welcher alle Thätigkeit ausgeht: alles Menschliche bildet nur den Organismus für diese Grundkraft und verhält sich zu derselben als ihr aufnehmendes und als ihr darstellendes System.'

Genoeg om te doen zien dat de uitdrukking: de Gereformeerde kerk verwerpt de spreekwijze: 'Moeder-Gods,' gansch niet juist is. Ik heb het werk van Prof. Scholten, waaruit ze, naar 't voorkomt, genomen is, niet bij de hand en weet dus niet op wien de schuld valt. Trouwens, eene zeer kleine, dat beken ik. Maar vis-à-vis de Roomschen niet klein.

J.A.M. MENSINGA.

Letterkunde.

Rafaël, door A. de Lamartine.
(Briefsgewijze.)

Gij vraagt mij, Caroline, wat ik van uw vriendelijk geschenk denke, en beveelt mij om er u een verslag en eene beoordeeling van te geven. Toen ik het nette boekje, onopgesneden, met het vleijend briefje van uwe hand daarnevens ontving, begreep ik wel dat het alweder om eene kleine recensie te doen was en uwe bijgevoegde woorden: ‘Ik verlang onbegrijpelijk om weldra het werkje te lezen,’ hebben mij aangespoord om uwen wensch te voldoen. Gij zult echter tot uwe teleurstelling mijn brief zonder uwen vriend Rafaël moeten ontvangen, hoewel ik vermoed, dat gij, ten spijt der onopgesnedene blaadjes, naar vrouwenaard, hier en daar een blik in de *pages de la vingtième année* hebt geworpen, en dus zoo geheel onbekend niet zijt met den held van uwen held de Lamartine. - Wist ge echter in welke verlegenheid uw verzoek, dat als een letterkundig bevel geldt, mij heeft gebragt, gij zoudt mij beklagen: want ik ben hier opregt. Een verslag van deze bladen is tegenover u zeer moeijelijk; reeds bij voorraad waarschuw ik u, dat gij meermalen zeer vertoornd op mij, uw' vriend, zult worden, en misschien wenschen dat ge mij het boekske niet hadt gezonden; maar dát komt ter mijner verantwoording. - Ik zal aan uw verlangen voldoen, en u iet of wat over deze interessante pièce de literature moderne van Alphonse mededeelen; toch interessant, herneemt ge, en vermoedt, dat het nog al schikken zal met de beoordeeling. - Buiten twijfel, Caroline, uiterst interessant, wat vorm en inkleeding betreft; taal en stijl, zoo melodieus en levendig, zoo warm en week en gevoelig, dat op verre na de meesten uwer zusters, die voor het debiet der Fransche letterkunde in ons land met ongemeene zorg waken, deze pages zullen verslinden, en nu en dan, als zij amoureus van complexie zijn, de tranen afdroogen; interessant? van het begin tot het einde; want laat ik u maar niet langer ophouden, onze Rafaël is een gedeeltelijke type van den ouden Werther, dien ge toch wel kent, al is het ook slechts bij renommée, de verliefde man, die zich eindelijk doodschiet, en waarmede von Göthe, als een meester in de kunst, met waarheid en verdichting, met gevoel en overdrijving zoo behendig goochelde, dat men in het eerst niet wist, of men bij den Werther met zijne Charlotte moest glimlagchen of weenen. - Lamartine's Rafaël is, als ik het geheele boek in zijne taal zal karakteriseren: *un long cri d'amour*.

Wat ook hier waarheid of verdichting is, staat ons niet te beoordeelen; maar als ik u verzeker, dat de liefde ook hier van pag. 1 tot 300, onophoudelijk de schering en inslag is, zult ge mij op mijn eerlijk woord wel gelooven. Nu, dat is wel interessant, zegt ge, en die wereldbedwingende neiging, door den schrijver van Jocelijn nogmaals in het licht gesteld, nogmaals in romanesken toon en vorm opgedischt te zien; dat zal de moeite der lezing wel dubbel beloonen. Dubbel, Carolina? tiendubbel, als ge zoo wilt, mits ge u maar geheel met de twee verliefden kunt assimileren, en uw lief, bedaard, Hollandsch hart in zulke lichte laaije vlammen kunt doen ontbranden, als er vereischt wordt om met uwen Lamartine dapper voort te dweepen; - ik vermoed, ge zult u volstrekt ongeschikt gevoelen, om aan dien eisch te voldoen, en toch, als ge niet in een toestand van gedurige overspanning zijt, is deze Rafaël voor u verloren, en gij zult u, in plaats van hem te bewonderen, u zeer, zeer over hem ergeren, en de schrijver, dien ge zoo bijzonder huldigt, vindt in deze bladen bij u geen weêrklank, hij wordt u welligt tot wanklank. Neen, zegt ge, zoo, had ik niet gedacht, dat het oordeel zoude uitgesproken worden. Wacht even, Carolina, ik ben nog niet ten einde.

Rafaël is volstrekt niet de Oud-Testamentelijke engel, het zinnebeeld van de kracht Gods, evenmin de wereldberoemde kunstenaar van dien naam, een jeugdig Fransch officier, geïdealiseerd door de pen van den dichter, en buitengemeen melancholiek en sentimenteel. - Uiterst welsprekend is de persoonsbeschrijving van den held dezer geschiedenis, in den *prologue*; daar wordt er op zijn aardsch leven een sluijer geworpen, welke later meer opzettelijk wordt weggenomen. - Eenige vrienden van den jeugdigen mensch vinden hem later, korten tijd voor zijn sterven terug, in Zwitserland, bezig zijnde om armen te verkwikken en vogeltjes te voeden: ‘A la fin, il me rappela vers le lit. Tiens me dit il, sauve seulement ce petit manuscrit, je n'ai pas le courage de le brûler. Apres ma mort, la nourrice en ferait des cornets pour ses graines. Je ne veux pas que le nom dont il est plein soit profané. Emporte-le, garde le jusqu'a ce que tu apprennes que je suis mort. Après moi, tu le brûleras ou tu le garderas, jusqu'a ta vieillesse pour te souvenir quelque fois de moi en le parcourant.’ Het handschrift wordt natuurlijk niet verbrand, maar later gedrukt, en zoo komen wij in het bezit der (quasi) memoires van Rafaël. Wie nu Lamartine, den volksleider, den met het vuur der welsprekendheid bezielden schrijver der *Girondins*, kent of zich aan hem herinnert, als den hooggevoeligen dichter der *Meditations, Harmonies*, die zal zich moeijelijk kunnen verbeelden, dat deze zelfde geniale man, nog trillende door de schokken der Fransche revolutie, nog vervuld van staatkundige projecten, thans met eenen tot over de ooren verliefden romanheld aan de hand verschijnt, en ons wil vergasten op al de variatien van zijn long air d'amour! En toch, het geheele boekje behelst niets anders; want Rafaël, in de Zwitsersche gebergten rondwalende, in den omtrek van Aix, Chambéry in Savooijen, ontmoet eene jeugdige, smachtende, teringachtige vrouw, gehuwd aan een bejaard en aanzienlijk echtgenoot, te Parijs woonachtig, die haar, tot herstel der gezondheid, de Alpenlucht laat inademen. Beide worden met de levendigste kleuren geschilderd, en zullen door sommige lezers en lezeressen hoogst interessant genoemd worden; want - het is er op aangelegd -

de zwervende jongman, die niets schijnt om handen te hebben, en de lijdende vrouw, moeten elkander zien, en dit verstaat zich, met elkander in kennis komen, waaruit alsdan eene platonische liefde zal ontstaan, zoo als te verwachten is, en zoo geschiedt het dan ook werkelijk. Niets minders dan een schipbreuk op een der binnenlandsche meiren, wordt er noodig geacht, om Rafaël met de schoone en belangwekkende vreemde in deze eerste entente cordiale te brengen. Alles loopt intusschen zeer gezegend af. Rafaël blijft gedurende een nacht, waarin de onbekende, tusschen dood en leven, in een visschershut nederligt, aan hare zijde knielen. Eindelijk opent zij de oogen: ‘Tout à coup, en passant machinalement la main sur mes yeux pour les essuyer, je sentis une main qui touchait la mienne et qui retombait doucement sur ma tête, comme pour écarter mes cheveux, dévoiler mon visage et me bénir. Je poussai un cri, je regardai; je vis les yeux de la malade se rouvrir, sa bouche respirant et souriante, son bras tendu vers moi pour saisir ma main, et j'entendis ces mots: ‘O mon Dieu! je vous remercie. J'ai donc un frère.’

Gij zult u, Caroline! nu kunnen voorstellen, hoezeer de zielen thans tot elkaar naderen, en dat de beide jeugdige menschen op de Zwitsersche bergen inseparables worden. Weldra beheerscht de hartstogtden eenzamen Rafaël in die mate, dat hij, *tout en bondissant*, regts en links heen loopt, en met zichzelven geen raad meer weet; hij gevoelt wederkeerig bemind te zijn. Natuurlijk komt de held hier in een voor hem zeer gunstig, en voor den lezer tevens gewenscht licht; want anders had deze gansche moderne Wertheriade geene houding meer: ‘car mon respect était mille fois trop au-dessus de ces viles satisfactions des sens, pour y abaisser même ma pensée; ni la vanité satisfaite d' une conquête de femme à étaler, car cette vanité froide n'a jamais approché de mon âme, et je n'avais personne, dans ce désert, devant qui profaner mon amour en le dévoilant pour m'en vanter. Intusschen neemt dit niet weg, dat Rafaël, bij eene zekere zamenkomst, zijne liefde hoogst hartstogtelijk verklaart, en daardoor het verhaal der lotgevallen van zijne schoone onbekende uitlokt; daaruit blijkt, dat zij geboortig was van Virginie, door een achtingwaardigen grijsaard, als weeze, werd verzorgd, door dien ten huwelijk gevraagd, terwijl zij met hem in den echt verbonden, gelijk eene dochter met haren vader, gelukkige dagen doorbragt, later naar Parijs vertrok, en van daar, wegens hare zwakke gezondheid, de Zwitsersche berglucht, als geneesmiddel, moest inademen, - de goede Julie had dus een vader en een broeder gevonden - welker beider liefde, dit vertrouwen wij, en Lamartine gebiedt ons om het te gelooven, aan al hare wenschen voldeden. Gij zult niet van mij vergen, dat ik het altijd weder verzeker, wat de mémoires van Rafaël ons onophoudelijk verzekeren: ‘qu'il fut anéanti de félicité,’ hoe hij alle plekjes en plaatsen zocht en nog eens opzocht, waar zijne, en toch niet zijne Julie had vertoefd. Omstreeks honderd bladzijden zijn vervuld met deze beschrijvingen, en wij werden, uit medelijden met den dol verliefden Rafaël, somtijds boos op den sierlijken dichterlijken schrijver, dat hij den grijzen echtgenoot te Parijs niet liet sterven, om daardoor een gelukkig en wettig huwelijk tusschen Rafaël en Julie voor te bereiden en te kunnen sluiten, en een einde te maken aan ‘cet anéantissement éternel d'amour

fraternel, purement platonique.' Helaas, neen! Ik moet u evenwel laten hooren, wat Rafaël gevoelde, anders zoudt ge welligt denken, dat ik mede aan het overdrijven ging. Welnu luister eens: 'Jamais peut-être depuis la création de ces lacs, de ces torrents et de ces granits, des hymnes aussi tendres et aussi enflammés ne s'étaient élevés de ces montagnes vers Dien. Il y avait dans nos âmes assez de vie et assez d'amour pour animer toute cette nature, eaux, ciel, terre, rochers, arbres, cèdre et hysope (ook deze op de Alpen?) et pour leur faire rendre des soupirs, des élans, des étreintes, des voix, des cris, des parfums, des flammes capables de remplir le sanctuaire entier d'une nature plus vaste et plus muette encore, que celle où nous nous égarions. Un globe n'eût-il été créé que pour nous seuls, nous seuls aurions suffi à le peupler, à le vivifier, à lui donner la voix, la parole, la bénédiction et l'amour pendant une éternité! Et qu'on dise que l'âme humaine n'est pas infinie! Et qui donc a senti les bornes de sa vie, de sa puissance d'exister et d'aimer, auprès d'une femme adorée, en face de la nature et du temps, et sous l'oeil de Dieu? O amour! que les lâches te craignent et que les méchants te proscrivent! Tu es le grand-prêtre de ce monde, le révélateur de l'immortalité, le feu de l'autel! et sans ta lueur, l'homme ne soupconnerait pas l'infini!

Welnu, wat zegt ge Caroline! is dat geene poëtische liefde op de Zwitsersche bergen? Vergun mij intusschen, terwijl gij deze passage een paar malen hebt overgelezen, om er iets te mogen bijvoegen, dat ernstig genoeg zal klinken. - Als men het gevoel voor het oneindige, de zekerheid der onsterfelijkheid onzer ziel, het grootsche der natuur, bij voorkeur moet zoeken en erkennen, 'auprés d'une femme adoreé,' als de liefde jegens een geschapen, stoffelijk, zondig wezen, hoe schoon en lieftallig ook, de voorwaarde moet zijn om de hoogste en heiligste gewaardingen te gevoelen, dan laten wij deze theorie aan onze dichterlijke romantikers gerustelijk over, en nemen hier bescheidenlijk afscheid van hunne 'religieusité,' die uit zulke bronnen voortvloeiende, zeer welluidend en wegslepend moge klinken, maar toch verre beneden die diep gevoede waarachtige godsvrucht staat, waar niet het aanbidden van het zondige schepsel, maar het aanbidden van den oneindigen Schepper in geest en waarheid, alleenlijk geoorloofd is. - Gij zult mij deze kleine expectoratie hier wel ten goede willen houden.

Julie keert naar Parijs tot den vaderlijken echtgenoot terug. Rafaël volgt haar, ontmoet zijne geliefde weldra in hare salons, heeft daar vrijen toegang, wordt door den 'respectable vieillard,' met de meeste vriendschap ontvangen, 'l'hymne continuel de mon coeur,' zooals Rafaël zegt, begint weder. - Wij worden er reeds zoo aan gewoon, dat, als de zwervende ridder niet van zijne liefde jegens Julie spreekt, wij verwonderd stil staan, en zouden vragen: 'Spreekt hier ook een ander?' Ik heb nog vergeten om u eene scène mede te deelen, die kort voor het vertrek van Genève naar Parijs was voorgevallen, en laat het oordeel daarover aan uzelve over. Op eenen zeer schoonen zomeravond waren beide de gelieven in eene kleine boot op het meir gezeten. Op eenmaal verbleekt de jeugdige vrouw, zij rijst eensklaps op, en riep op beslissenden, kalmen toon: 'Oh! mourons!' Après ce seul mot elle resta un moment en silence, puis elle reprit: 'Oh! oui,

mourons, car la terre n'a rien de plus à nous donner, le ciel n'a rien de plus à nous promettre.' Wij zouden nu gedacht hebben, dat Rafaël de overspannen vrouw tot bedaren had trachten te brengen, en bij tijds, 'sous l'oeil de Dieu,' voor zulk een zondig bestaan gewaarschuwd; maar neen, integendeel, 'j'oubliai l'univers, et je lui repondis: Mourons!' Reeds heeft onze held zichzelve en zijne beminde in de visschersnetten gewikkeld, en hief haar in zijne armen op, om alzoo een coup de désespoir te volvoeren, en een bad te nemen; maar gelukkig bedacht hij zich, en zal wel begrepen hebben, dat men alzoo de zaak wat te ver pousseerde. Toen Julie, nanatuurlijk eerst bezwijmd, weder de oogen opent, toen heet het:

'Dieu ne l'a pas permis, lui dis je; nous vivons; ce qui nous semblait le droit de notre amour n'était-ce pas un double crime? N'y a-t-il personne à qui nous appartenions sur la terre?... Personne non plus dans le ciel?' Dergelijke excessen brengen een zeker gevoel te weeg, hetgeen ik, in eenvoudig onverliefd proza, niet schroom om met den naam van walging te bestempelen; maar genoeg daarvan, het wordt tijd om mij te bekorten. Julie gebiedt aan haren platonischen minnaar haar te bezoeken, en hij doet dit onderworpen aan haar bevel, de omgang gaat geregeld voort. Rafaël intusschen, legt zich op de studie toe, en hier lezen wij zeer belangrijke bladzijden over de litteratuur der ouden, eene zeer weldadige verpoozing, na ce long cri d'amour. Waarschijnlijk heeft de Lamartine ons hier de rigting van zijn eigen geest medegedeeld; wilt ge nog eens even den verliefden held terugvinden, ik kom alweder met het oude thema: 'Nous nous écriions en nous levant du même élan simultané: 'Nous ne sommes pas deux! nous sommes un seul être sous deux natures qui nous trompent. Qui dira *vous* à l'autre? qui dira moi? Il n'y a pas *moi*; il n'y a pas *vous*; il y a *nous*. Et nous retombions anéantis d'admiration sur cette conformité merveilleuse, pleurant de délices de nous sentir ainsi doubles en n'étant qu'un, et d'avoir multiplié notre être en le donnant.'

Arme menschen! wat zijt ge te beklagen. 'C'est bien ici,' zegt ge Carolina, 'le mysticisme de l'amour.'

Nog eenmaal zal ik u den dichter laten hooren, waar hij Rafaël en Julie beide, kort voor hunne laatste zamenkomst, laat spreken; - de geheele plaats, en zij zal, ik beloof het u, stellig de laatste aanhaling zijn, is te karakteristiek, te merkwaardig, om ze u te onthouden:

'Elle s'arrêta un moment. Ses joues se colorèrent. Je tremblai que la mort ne la cueillît dans son épanouissement. Sa voix me rassura bientôt. 'Raphaël! Raphaël!' s'écria-t-elle avec une solennité d'accent qui m'étonna, et comme si elle m'eût annoncé une grande nouvelle longtemps et péniblement attendue; 'Raphaël! il y un Dieu! - Et qui vous l'a enfin révélé mieux aujourd'hui que tout autre jour? lui dis-je. - L'amour!... me répondit-elle en levant lentement vers le ciel les globes de ses beaux yeux mouillés; oui, l'amour dont je viens de sentir les torrents couler dans mon coeur avec des murmures, des jaillissements et des plénitudes que je n'avais pas encore éprouvés avec la même force et avec la même paix! Non, je ne doute plus, continua-t-elle avec un accent où la certitude se mêlait à la joie, la source d'où peut couler dans l'âme une telle félicité ne peut être sur la

terre, cette source ne peut s'y perdre, après en avoir jailli! Il y a un Dieu; il y a un éternel aniour dont le nôtre n'est qu'une goutte. Nous irons la confondre ensemble dans l'océan divin où nous l'avons puisée! Cet océan, c'est Dieu! Je l'ai vu, je l'ai senti, je l'ai compris en ce moment par mon bonheur! Raphaël! ce n'est plus vous que j'aime! ce n'est plus moi que vous aimez! c'est Dieu que nous adorons désormais l'un et l'autre! vous à travers moi! moi à travers vous! vous et moi à travers ces larmes de béatitude qui nous révèlent et qui nous cachent à la fois l'immortel foyer de nos coeurs! Perissent, ajouta-t-elle avec plus d'ardeur de regard et d'accent, périssent les vains noms que nous avons jusqu'ici donnés à nos entrainements l'un vers l'autre! Il n'y en a plus qu'un qui l'exprime: c'est celui qui vient enfin de se révéler à moi dans vos yeux! Dieu! Dieu! D ieu! s'écria-t-elle de nouveau, comme si elle eût voulu s'apprendre à elle-même une langue nouvelle! Dieu, c'est toi! Dieu, c'est moi pour toi! Dieu, c'est nous! et désormais le sentiment qui nous oppressait l'un pour l'autre ne sera plus pour nous de l'amour, mais une sainte et délicieuse adoration! Raphaël, me comprenez-vous? Vous ne serez plus Raphaël, vous êtes mon culte de Dieu!'

Nous nous levâmes dans un élan d'enthousiasme. Nous embrassâmes l'écorce de l'arbre. Nous le bénìmes pour l'inspiration qui était descendue de ses rameaux. Et nous lui donnâmes un nom. Nous l'appelâmes l'arbre de l'adoration! Nous descendîmes, à pas lents, la rampe de Saint-Clond pour rentrer dans le bruit de Paris. Mais elle y rentrait avec la foi et le sentiment de Dieu trouvés enfin dans son coeur, et moi avec la joie de lui savoir au coeur cette lumineuse source intérieure de consolation, d'espérance et de paix!

En nu begeer ik, Caroline! dat ge met mij die verontwaardiging deelt, welke ons beiden bij de lezing van deze zinsnede doorhuiverde: 'c'est Dieu que nous adorons désormais l'un et lautre.' Ik begeer dat gij het Heidensche, het onchristelijke, het gevaarlijke, het wanstaltige van dergelijke voorstellingen, diep gevoelt, en u met weerzin afkeert van eene overdrijving, waar men de aardsche liefde als voorwaarde der Godsvereering heeft durven aanvoeren, - waar de waanzin, de aan het godlasterlijke grenzende waanzin, tot uitdrukkingen is afgedaald als deze: 'Dieu c'est toi, Dieu c'est moi pour toi, Dieu c'est nous!'

Lieve vriendin, als ik zeg, dat is hideus en infernaal, een afschuwelijk spel met den Almagtige te spelen, aan de grenzen van het atheïsmus te staan - ik overdrijf niet. - Ik wenschte dat de man vol talent en welsprekendheid zichzelven door deze bladzijde nooit had gevonnisd en geschandvlekt!

Weldra verlaat Rafaël zijne Julie; zij sterft en laat hem hare brieven na. Ook Rafaël, naar de Zwitsersche bergen teruggekeerd, kwijnt weg en sterft, en nu herinner u aan den *prologue*, aldaar vindt hem de vriend, en ontving van hem het handschrift, welks inhoud ik u slechts zeer oppervlakkig heb kunnen mededeelen.

Ik vermoed dat gij mijn oordeel te gestreng, te ernstig, eenzijdig zult vinden; dat gij vraagt: waarom hebt ge nu de schoonheden in dit boek verzwegen? Waarom? Zie, ik was verpligt om u in de eerste plaats het gif dat in dezen prachtigen bloemkelk ligt te leeren kennen, om u den afgrond aan te wijzen waar een verhitte verbeelding ons bedriegt, om u den too-

verstaf te doen vreezen, die, met bloemen omvlochten, een scherpen dolk verbergt; of gelooft ge niet dat dergelijke voorstellingen, gekleed in eenen wegslependen stijl, doodelijk kunnen zijn voor de rust, voor den vrede van jeugdige gemoederen? Gelooft ge niet dat eene ziedende en razende hartstogt, hoe kunstig met een gaas van zedelijkheid overdekt, de diepste wonden kan slaan? Durft gij het mij in het aangezigt tegen te spreken, als ik met de hand op het hart verklaar: Dergelijke geschriften, al staan ze ook onder de Aegide van de meest beroemde schrijvers, kunnen hart en hoofd verpesten? Want Carolina! niet alleenlijk nemen de bezadigde, de nadenkende man of vrouw, deze bladen ter hand, als ze onder de oogen komen van reeds overspannen jeugdige vrouwen, van maagden en meisjes, die door de romanlectuur oneindig dieper bedorven zijn dan zezelve willen of wenschen te weten, dan werpt de dichter of schrijver het arme slagtoffer met zijn boek in den kolk des verderfs. - Rafaël is dan geen engel des lichts, een helsche geest uit Milton's Pandaemonium.

Vraagt ge nu of de natuurbeschrijving uitstekend schoon, of de taal zuiver, poëtisch, krachtig, louter melodie is, of de hartstogt wel warm en gloeijend genoeg geschilderd is; ik antwoord: boven allen lof verheven, de vorm is schier volmaakt; maar wij eischen meer; wij moeten en mogen meer eischen. - Ziedaar nu het antwoord op uw geschenk; zóó hadt gij het zeker niet verwacht. - Caroline, ik eindig met eene bede, mogt ze voor u een bevel worden:

Lees den Rafaël niet, althans nog niet, laat mij uw exemplaar behouden - en waarschuw uwe lieve, schoone zusters voor hem, - wilt gij mij hierin gehoorzamen?

Geheel de Uwe,

Spiritus Asper en *Lenis*.

Iets over den zielkundigen of wijsgeerigen roman:

Ziel en Lichaem, door P.F. van Kerckhoven. Te Antwerpen, 1848.

Het is een verblijdend verschijnsel in onzen tijd, dat de Nederlandsche letterkunde in België, sedert eenige jaren, weder met lust en ijver is beoefend geworden, en de Vlaamsche taaltak, die zoo naauw met den onzen verwant is, daardoor meer zijne beschaving en ontwikkeling te gemoet treedt. De geest van Willems bezielt thans velen van onze zuidelijke naburen, zij reiken ons de broederhand door de Nederlandsche vereeniging van letterkundigen, die zij ons ten hunnent van dit jaar voorslaan, en die wij hopen, dat door eene belangstellende deelneming van onze zijde den grond voor den verderen opbouw der Vlaamsche litteratuur in het zuidelijk gedeelte van Nederland leggen zal.

Een der ijverigste voorstanders dier letterkunde is ook de heer P.F. van Kerckhoven te Antwerpen, wiens geschriften voornamelijk de strekking hebben, om kennis en smaak door middel der vaderlandsche taal, onder de ongeletterde

en middelbare standen te verspreiden, waartoe hij het geschiktste voertuig, het verdicht verhaal of den Roman bezigt. Hij heeft er nu een van eene bijzondere soort uitgegeven, dien men met den naam van zielkundigen, of wijsgeerigen roman zoude kunnen bestempelen, en waarvan hij de aanleiding en strekking in zijne voorrede bloot legt.

Men vindt daarin verscheidene opmerkingen, die voor de kennis van den toestand der taal- en letterkunde in Zuid-Nederland niet zonder belang zijn. De geleerde klassen bevonden zich daar, door den geest, van de lagere volksklassen gescheiden, zegt hij, terwijl de moedertaal in de Vlaamsch sprekende gedeelten de eenige band gebleven is die het volksbestaan nog over de Spaansche, Oostenrijksche en Fransche heerschappij heeft doen zegevieren. Na de Fransche omwenteling ontstond er in België eene staatkundige spanning, die daar zoowel als elders, nadeelig op de beschaving werkte, de verwijdering tusschen de twee klassen werd allengs grooter, de geletterden dachten aan geene moedertaal en zochten hunne onderrigting bij den vreemde, en de Fransch-Belgische Academie vroeger door Maria-Theresia ingesteld, bleef daar de eenige vertegenwoordiging van letterkunde en geleerdheid. De vereeniging met de Noord-Nederlandsche provinciën, zoude men gedacht hebben, dat aan de Vlaamsche letterkunde voordeelig geweest zoude zijn, doch door den geest van tegenwerking en misnoegdheid, gepaard met sommige ondoelmatige bepalingen der regering van Willem I nam de invloed der Fransche litteratuur ten koste van de nationale nog meer toe.

Eindelijk na de omwenteling van het jaar *dertig*, kwam er zich eene vurige zucht voor de vaderlandsche taal en letterkunde bij sommigen vertoonen, zonder welke eene grondige beschaving in de Vlaamsche gewesten van België onmogelijk is. Zoo schoon als die ijver was, zoo moeijelijk was ook deszelfs uitvoering. Zij die bij de omwenteling een blinden haat tegen Holland hadden opgevat, zagen met misnoegen eene taal weder opkomen, die zoo zeer naar de spraak van Holland geleek en ten voordeele van welke de verdreven vorst zoovele en nuttelooze pogingen had aangewend. Er was inderdaad iets onverklaarbaars in die herleving der Vlaamsche taal voor allen, die niet inzagen dat de omwenteling zelve een' weldadigen schok aan den openbaren geest had gegeven, en de volksklassen zich digter bij de hoogere standen hadden geplaatst.

Dezè aaneensluiting ging echter langzaam voort, en de verwijdering, die vroeger plaats had, is nog niet geheel verdwenen. De invloed der geestvoorbrengselen van Frankrijk, Duitschland, Engeland en Holland, heeft zich dermate op den geest van de meer geletterde lezers doen gevoelen, dat zij zich op eene hoogte bevinden, die de Vlaamsche schrijvers *niet mogen* beklimmen, omdat zij dan niet door hen, voor wie zij voornamelijk schrijven, goed zouden begrepen worden. De meer beschaafde lezers zouden willen, dat de Vlaamsche letterkundigen in eens op eenen hoogen trap van beschaving gestegen waren; maar dan was het doel der volksopleiding gemist.

Nu zal men genoeg begrijpen welk een' moeijelijken pligt de nationale schrijver in België te vervullen heeft. Met de eene hand moet hij het volk opleiden, en de andere moet hij aan de geletterde klassen toereiken, om als een schakel tusschen hen en de ongeletterden te dienen, om beide eindelijk in denzelfden geest te doen zamensmelten.

Deze toedragt van zaken is door de meeste Vlaamsche letterkundigen regt ingezien, en de middelen die zij hebben aangewend, schenen hun de beste toe om spoediger tot het doel van hun streven te komen. Wat zij in eens door den meestal te hoogen dichterlijken vorm der letterkunde niet konden verkrijgen, poogden zij langs eenen anderen kant te winnen, en begonnen op het nationaal gevoel te werken. Zij verheerlijkten het oude vaderland, herriepen deszelfs helden, als ware het, weder in het leven, en poogden op die wijze belang te wekken bij al wie voor vaderlandsche herinneringen-grootheid vatbaar was. Men vergat echter de poëzij niet, en hetgansche gebied der letterkunde van het epische gedicht tot het eenvoudigst volksliedje, van het ernstige proza der geschiedenis tot het boertige kluchtspel, alles werd dienstbaar gemaakt, om den smaak des volks voor de nationale litteratuur op te wekken, en het aangename met het nuttige te paren, waardoor men de kennis onder de mindere volksklassen poogde te verspreiden. Het verdicht verhaal was hier voor echter het geschiktste middel, en werd ook het meest aangewend, even als zulks thans over het algemeen in alle beschaafde landen het geval was. De heer van Kerckhoven, die zedig genoeg is om te erkennen, dat hoewel men in België een compendium eener volledige letterkunde bezit, het slechts proeven zijn die de vergelijking met de meesterstukken der hedendaagsche Europesche litteratuur niet kunnen doorstaan, heeft ook het zijne gedaan, om aan de beschaving der taal en kundigheden zijner landgenooten mede te arbeiden, en heeft nu weder hiertoe een roman uitgegeven, die onder een eenigzins vreemden titel van *Ziel en Lichaem* dienen moet, om de natuur onder eennieuw opzigt, aan zijne medeburgers voor te schilderen, hij bekent het gaarne dat hij voor geen zijner voortbrengsels meer vrees gekoesterd heeft dan voor de twee boekdeelen waarin dit vervat is; misschien is die daarop gegrond, dat de vorm en de inhoud van dit verdicht verhaal even zonderling zijn, gelijk hijzelf schijnt te gevoelen, waardoor hij òf in het geheel niet gevat, òf misverstaan zoude kunnen worden. Eenige beschouwingen over dit geschrift zullen doen zien, dat die vrees geenszins ongegrond was. Het letterkundige vak der romans is rijk aan verscheidenheden. De verhalen, waarin de liefde de hoofdrol speelt, waren reeds in de oudheid en lateren Griekschen tijd in zwang, zooals de Milesische vertellingen, *Daphnis en Chloë*, en de *gouden Ezel* van Apulejus. De ridderromans der middeleeuwen hebben dit hoofdbestanddeel met het tafereel van ongelooflijke wapenfeiten, tooverijen en wonderlijke avonturen doorvlochten. Het meesterstuk van Cervantes, de *don Quichot*, gaf aan die weleer zoo gezochte lectuur den beslissenden doodsteek. De vervelende liefderomans der 17e eeuw, zoo als de *Amours de Cyrus, Clélie* en vele anderen, waren echter niet te langdradig voor het taaije geduld der lezeressen; zij werden eindelijk door de zedekundige verhalen van eenen Richardson vervangen, die meer tot het werkelijk leven naderden, en de karakterschildering in fijne schakeringen uitwerkten. De familietafereelen van een' August la Fontaine, de schilderingen van het burgerlijk leven van Wolf en Deken, de zedelijke verhalen van Loosjes, hadden op hunne beurt een groote vogue, totdat die eindelijk door het historisch genre van Walter Scott geheel uit de vroegere belangstelling verdrongen werden.

De Fransche roman-litteratuur, die alle

soorten in zich vereenigde, die alle standen en de verschillende toestanden door elkander wierp, om de verbeelding te prikkelen, hierin voor de schildering van het afzigtelijkste en onzedelijkste niet terugdeinsde, en er eindelijk tevens een nevendoel, namelijk de verspreiding van zekere maatschappelijke en staatkundige grondstellingen, aan verbond, zoo als die van Eugène Sue, die even spoedig vergeten zijn, als zij in der tijd door velen met gretigheid werden verslonden.

Er bestaat nog eene andere soort van romans, die voor een ernstiger soort van lezers geschikt is, die men de zielkundige of wijsgeerige zoude kunnen noemen, zij stelt zich tot doel eene fijnere schildering van gevoelens en hartstogten, waardoor de verschillende vermogens, die de menschelijke natuur bevat, in hunne werking worden geschilderd terwijl het verhaal voor eene inkleeding tot het voordragen en ontwikkelen van godsdienstige, zedelijke of wijsgeerige waarheden wordt aangewend, zoo als de *Alamontade of de Galeislaaf* en de *Spiridion* van George Sand. Het is de moeijelijkste soort, waarin men het verdicht verhaal kan behandelen, het vereischt eene diepe kennis van den menschelijken geest en de krachten die daarin sluimeren, tevens van de verschillende godsdienstige en wijsgeerige gevoelens die men in het licht wil stellen, op eene wijze die door eene ongezochte inkleeding de nieuwsgierigheid en belangstelling tot op het einde doet voortduren. Dit genre van romans vereischt eene soort van lezers, die met kundigheden voorzien zijn, welke meestal aan het groote publiek vreemd zijn. Het aantal daarvan is dus evenzoo min talrijk als dat van hen, die de groote vereischten en vorderingen daaraan verknocht op prijs weten te stellen. De letterkunde moet reeds eene groote hoogte bereikt hebben, eer men den zielkundigen of wijsgeerigen roman met goed gevolg kan zamenstellen, en op lezers kan rekenen, die met vrucht en genoegen dit litterarisch voortbrengsel kunnen genieten.

Indien wij nu den roman van den heer van Kerckhoven, getiteld: *Ziel en Lichaem*, aan deze vereischten toetsen, moeten wij erkennen, dat die in vele opzigten daaraan niet beantwoordt. Vinden wij er in eene diepe kennis van den menschelijken geest en van deszelfs vermogens? De meeste personen die hier voorkomen, zijn van eene ziekelijke gevoeligheid aangedaan, die hen ongeschikt maakt, om die vermogens op eene behoorlijke wijze te ontwikkelen, een duister en mystiek gevoel wordt hier tegen het koele zinnelijke verstand overgesteld, alsof dit de tegenstelling van ziel en ligchaam moest uitmaken, alsof er geen hoogere kracht van den geest, de rede, bestond, die de heerschappij over het gevoel en het verstand voert, en die beide tot eene hoogere éénheid doet zamenstemmen.

De godsdienstige en wijsgeerige gevoelens, die in dit geschrift ontwikkeld worden, zijn doorgaans met een waas van een onbestemd en geheimzinnig Pantheïsmus overtogen, dat alle stellige Christelijke kleur mist. Wij hadden hier liever voor de landgenooten van den schrijver eene positieve Katholieke strekking gevonden, waarnaar wij te vergeefs hebben gezocht. De philosophie, die hier de hoofdrol speelt, komt hierop neder. ‘Er bestaan slechts drie dingen, *God*, het *gevoel* en de *Natuur*. God is *licht*, Hij zegt het ons door den mond Zijner uitverkoornen, zijner profeten: zonder licht is er niets. Licht en lucht geven aan alles het leven, zij maken den adem uit van alles wat bestaat. Alles is eeuwig en on-

geschapen. De Godheid kan niet uitgelegd, niet begrepen worden, zij kan zich zelven niet uitleggen, want dan bestond er geene Godheid meer, zij is onbegrijpend (zich zelven onbewust?) en onbegrijpbaar. Met haar vereenigd, zullen wij ze voelen en dus in haar gelooven, in al de uitgestrektheid van die magt, waarvan ons slechts eene schaduw op aarde verleend wordt... (I deel blz. 103). Dit Pantheismus wordt op de verschillendste wijzen gevarieerd, en het *gevoel* is het middel waardoor de zielen zich in betrekking met de Godheid stellen, om zich in het algemeen beginsel als in hun oorsprong weder te verliezen.

Misschien doet de inkleeding, door de geestige intrigue van het verhaal, door de grondige en fijne schildering der hartstogten, de verscheidenheid der karakters en het verrassende der voorvallen, het gebrek aan de twee te voren opgenoenide vereischten over het hoofd zien. Doch wat vinden wij hier, in de geschiedenis van de twee vrienden Frans en Frederik, anders dan eene beschrijving van eene zielsziekte, waardoor de laatste door zijnen omgang met eenen sentimentelen en dweepzieken toonkunstenaar Wolfgang, aangetast is, eene ziekte, die wel eenigzins op het *Somnambulismus* gelijkt, maar daarenboven zeer besmettelijk is, en de onaangename eigenschap bezit, van de krachten van het ligchaam en den geest dermate te ondermijnen en te verlammen, dat weldra de dood hiervan het gevolg wordt.

Wolfgang, die het ongeluk had de geliefde zijner jeugd aan deze ziekte van hooge gevoeligheid plotseling te verliezen, werd echter door de veelvuldige verschijningen van zijne Lydia, met wie hij zich dan weder zoet en liefelijk kon onderhouden, schadeloos gesteld; hij bezwijkt echter in de kracht zijns levens, na zijn' jongen vriend Frederik deze heillooze sentimentaliteit te hebben overgedaan, die, hevig daardoor aangetast, te vergeefs door zijnen meer verstandigen vriend Frans van dit dwaalspoor gered poogt te worden. Alles wat deze hiervoor aanwendt, heeft eene tegenovergestelde uitwerking, hij staat zelfs op het punt om door dezen sentimentelen draaikolk aangetrokken en ten afgrond te worden gesleept. Frederik wordt verliefd en is gelukkiger dan Wolfgang, men zoude denken dat zijne genezing hierdoor bevorderd zoude worden. Verre van daar, hij verbeeldt zich in zijne geliefde Eliza de geheimzinnige Lydia teruggevonden te hebben, en hij wordt, niettegenstaande op aarde alle zijne wenschen vervuld zijn, door het hemelsche *gevoel* na twee jaren, als een geest uitgeteerd, ten grave geleid.

Er heerscht eene zekere eentoonigheid in de karakterschildering der verschillende personen, die in het verhaal voorkomen; behalve Wolfgang, Frederik en Frans, wekken de overigen weinig belang, en zijn slechts lijdelijke spelers in dit melancholieke drama, dat beurtelings in Antwerpen en te Dusseldorp wordt afgespeeld, zonder dat er iets karakteristieks van het verschil der Belgische en Duitsche zeden geschilderd wordt. De Duitsche vrouwen Klara en Eliza zijn eveneens als de Antwerpsche Clotilde, de ouders van Frederik zijn geheel onbeduidend, en het karakter van den heer Hardenhoek is ook niet bestemd genoeg om eenige afwisseling in dit, aan belangrijke gebeurtenissen zoo arm verhaal, te brengen. Frans is de eenige op wien zich de meeste belangstelling vereenigt, jammer dat hij niet voor de taak, die de schrijver hem oplegde, opgewassen is. Hij is met zijn koeler verstand en meerdere kennis

en ondervinding van de wereld en wereldsche zaken begaafd, een welgezinde vriend, geschikt en geroepen om Frederik op den weg van het gezond verstand en van den afgrond van het dweepend gevoel terug te brengen, hij lijdt echter schipbreuk in alle zijne pogingen, is aanleidende oorzaak tot den dood van Wolfgang, en ook tot dien van Frederik, door hem te Dusseldorp in kennis met Eliza te brengen, die door dezen als de aardsche verschijning van de hemelsche Lydia wordt aangezien. De vrucht van al zijne moeiten is zijn' vriend als het slagtoffer van zijn overspannen zenuwachtig gevoel te zien wegkwijnen, en in mystiek dweepende bespiegelingen verzonken, weldra den geest te geven.

Wat is het doel van den heer Kerckhoven met het schrijven van dien roman geweest? Is het om het verband van ziel en ligchaam aan te toonen? dan is dit doel geheel gemist; want nergens is die band aangetoond, integendeel de werking der ziel, hier bestaande in het mystiek *gevoel*, is overal op den voorgrond geplaatst, en de eischen van den stoffelijken of ligchamelijken aanleg des menschen voorbijgezien, of aan eenige oppervlakkige algemeene beschouwingen opgeofferd.

Is het om de hooge voortreffelijkheid, van het zieleleven boven het gewone aardsche aan te toonen? Dan heeft deze roman eene gevaarlijke strekking, om de werking van een ziekelijk zenuwgevoel als iets verhevens en weldadigs aan te prijzen; terwijl de schrijver in de tegenstrijdigheid vervallen is, van tevens dit gevoel als iets uitputtends en doodelijks voor te stellen. Wilde hij het nadeelige en schadelijke van dit gevoel schilderen, waarom dan gene geneesmiddelen daartegenover gesteld, en eenige krachtige redelijk verstandige karakters aangewend, die de weeke en verslapte sentimentaliteit der anderen op het regte pad terugbrengen, waarop het gevoel niet de hoofdrol, maar eene die aan de rede en het verstand ondergeschikt is, spelen moet.

Wij moeten dus tot het besluit komen, dat de heer van Kerckhoven zijn doel met het schrijven van dezen roman geheel gemist heeft, dat hij wel verre van voor de burger- en mindere klassen in Belgie geschikt te zijn, door hen in het geheel niet zal gevat worden, evenzoo als wij er de ware strekking niet van hebben begrepen.

Wij wenschen dat allen, die dit boek in handen nemen, het verkeerde van dit zoogenoemde hemelsche *gevoel* inzien, en van alle overhelling tot deze weeke en laffe sentimentaliteit mogen bevrijd blijven, en integendeel overtuigd worden dat door aankweeking van kennis en verstand, gepaard met een redelijk zedelijk en godsdienstig gevoel, het geluk in deze en in de volgende wereld bevorderd wordt. Indien de heer van Kerckhoven weder de pen opvat, wenschen wij dat hij met zulk een bepaald heilzaam doel eenen anderen roman schrijve, waaruit zijne landgenooten nuttige lessen en raadgevingen onder het aangenaam kleed van een met smaak en geest ingerigt verdicht verhaal kunnen trekken, wij zullen hem dan met evenzoo veel opregtheid in zijne pogingen toejuichen, als wij hem thans moeten zeggen, dat zij hier geheel verkeerd, nutteloos en zelfs schadelijk worden aangewend.

J.A.B.

Jaarboekje van wetenschappen en kunsten, door S. Bleekrode,

Hoogleeraar in de Natuur- en Wiskundige Wetenschappen aan de Koninklijke Akademie te Delft, enz., Tweede Jaargang, 1847-1848, met houtsneêfiguren.

Het gebied der wetenschappen wordt dagelijks door nieuwe ontdekkingen vergroot, en het is van belang voor wie dezelve als geleerden beoefenen, of op een practisch terrein de resultaten daarvan in eene dadelijke toepassing brengen, dat men het verslag dier ontdekkingen en uitvindingen in een beknopt bestek te zamen gevat ziet, om eenigzins op de hoogte der verschillende nuttige wetenschappen te blijven.

Vroeger bestond hiervoor in onze taal niets dan verspreide berigten, die meestal uit buitenlandsche journalen overgenomen waren, en alle volledigheid en zamenhang misten. Het was een gelukkig denkbeeld van den hoogleeraar Bleekrode, om in den vorm van een jaarboekje een beknopt verslag te geven van de meest belangrijke ontdekkingen en verbeteringen in het gebied der werktuigkunde, technologische en andere op nijverheid en landbouw toegepaste wetenschappen; natuurkunde, scheikunde, dierkunde, kruidkunde, delfstofkunde, aardkunde, weerkunde, sterrekunde en statistiek, waarvan wij thans den tweeden jaargang voor ons hebben.

De ijverige verzamelaar zag zijne eerste poging reeds met eenen goeden uitslag, met bijval en goedkeuring bekroond, hij deed zijn voordeel met de aanmerkingen, die men op zijn moeijelijken arbeid maakte, gaf aan dit tweede stuk meerdere uitbreiding, en verbeterde de behandeling van verscheidene rubrieken, waardoor het gebruik van het jaarboekje voor velen van meer dadelijke nuttigheid worden kan.

Men heeft op de loffelijke poging van den hoogleeraar wel eens de tegenwerping gemaakt dat zijne berigten meestal te kort zijn en die volledigheid missen, die deze voor speciale onderzoekingen en toepassing zouden moeten bezitten. Indien ieder artikel met die uitvoerigheid moest behandeld worden, zoude de vorm, dien men moest aannemen, om het overzigt voor iedereen verkrijgbaar te stellen, zóó moeten worden overschreden, dat een wetenschappelijk werk van verscheidene deelen, een Encyclopedisch supplement jaarlijks onder medewerking van meerdere geleerden, zoude in het licht moeten verschijnen. - Dit was geenszins het doel van den zamensteller, hij geeft ook de bronnen op, waar men het nadere en volledige over het behandelde onderwerp kan nazien, indien men zulks noodig heeft; het is een handboek dat tot leiddraad verstrekt voor allen die in den voortgrng der natuur- wis- scheien technologische wetenschappen belang stellen of er belang bij hebben.

Eene andere vraag is het: of de titel van jaarboekje van wetenschappen en kunsten, zonder de nadere omschrijving, wel niet wat te algemeen is, en of zij, die daarop, zonder de laatste bepaling in acht te nemen, zich dit aanschaften om met alles wat nieuw in het ruime veld van wetenschap en kunst ontdekt of uit-

gevonden is bekend te worden, zich niet zouden te leur gesteld zien? Het jaarboekje heeft voornamelijk eene practische en technologische strekking, de zuivere wetenschappen en de eigenlijk schoone kunsten vinden daar minder hare plaats. Te wenschen ware het echter, dat het door den tijd eene zoodanige uitbreiding zoude kunnen verkrijgen, dat die hoogere vakken er ook in konden worden opgenomen, en het dus een compendium worden, waarin alles wat in wisaardrijks-geschied- en oudheidkunde, geschiedenis en theorie van schoone kunsten, aesthetica en nieuwe kunstprodukten in den hoogeren zin, met en benevens alles wat betrekking op de toegepaste wetenschappen en nuttige kunsten heeft, zich zoude bevinden, om een geheel uit te maken dat jaarlijks ons het tafereel zoude aanbieden van de vorderingen van den menschelijken geest, in alle vakken waarin hij werkzaam is, en de grootheid zijner vermogens ten toon spreidt, en als zoodanig een Tijdspiegel van de wetenschap en kunst worden.

Wij geven het den hoogleeraar Bleekrode in bedenking, of hij, door zich met eenige bekwame medewerkers in verband te stellen, deze uitbreiding in het vervolg aan zijn jaarboekje niet zoude kunnen geven, en daardoor zijne aanvankelijk reeds zoo loffelijke pogingen, waarvoor hij den dank van alle vrienden en belanghebbenden der nuttige wetenschappen en kunsten verdient, tot het nut en genoegen van alle beoefenaars en hoogschatters van kunst en wetenschap in het algemeen, eene meer alles omvattende strekking mededeelde; wij gelooven dat dan het jaarboekje nog meer lezers zoude verkrijgen, en aan zijn doel, het verspreiden van kennis, volledіger zoude beantwoorden.

Mengelwerk.

Een morgen op een atelier van Eleves.

Gij kent ze, niet waar mevrouw? die jonge lieden, met de lange lokken rond de schouders zwierende, nu eens toegevende aan de grilligste eischen eener grillige mode, dan weder zich daarboven verheffende, en zich vertoonende in eene kleederdragt, welke u doet denken aan de vreemdelingen, die onze kermissen komen bezoeken en het publiek met hunne equestrische of koordendanserskunsten trachten te vermaken. Ge kent ze, en weet dat het artistes zijn, jeugdige vereerders van Apelles, die, hunne luim involgende, u nu tegenkomen met de blijken, dat zij de uiterste zorg aan hun toilet besteed hebben, en dan weder u het hoofd doen afwenden door hunne verwilderde hairen en ongeschoren knevels en baard. Kiesch als ge zijt, zoudt ge er voor huiveren uwe bekoorlijkheden door hen te doen afmalen, en ge slaat de oogen neder voor hunne blikken, waarin ge behalve het vuur, dat de liefde tot de kunst daarin ontsteekt, ook nog de sporen meent te ontdekken van die vrijpostigheid, die de grenzen der gemeenzame wellevendheid overschrijdt, en er zich op beroemt de banden der zamenleving niet als gedragslijn te erkennen. En toch, geloof mij mevrouw, ze zijn niet altijd die overtreders der wetten van het fashion, die zij willen vertoonen. Het is waar, hunne buitengewoonheid is niet altijd het kenmerk van een buitengewoon talent, hunne zorgeloosheid is niet altijd het bewijs van eenen geest, met niets anders vervuld dan met het hooge ideaal der kunst, dat door de maatschappij wordt miskend, en over welke miskenning, zij, die het begrijpen, zich wreken, door op hunne beurt niets aan de kleingeestige eischen der maatschappelijke zamenleving toe te geven.

De baard à la Rubbens siert niet altijd hem, die dien vorst der kunst als zijn verheven model eerbiedigt en met volhardenden ijver op zijde tracht te streven, en de barret van Rembrandt dekt niet altijd een hoofd, waarin het genie van dien heroë in de kleur schuilt en dat even schoone, even geheimzinnig verhevene denkbeelden voedt, als daar op het breede voorhoofd van dien kampvechter in het gebied van het schoone staan uitgedrukt. Helaas, zoo dat waarheid ware, we ergerden ons niet zoo dikwerf op onze exposities aan de laffe, flaauwe en keurlooze voortbrengsels van hun penseel, waarin tot zelfs het streven gemist wordt naar kracht, waarheid en harmonie. We zouden geene schilderijen zien, ontbloot van eenige verhevene gedachte, en integendeel ons verheugen in eene meer bepaalde, meer magtige rigting in de kunst ten onzent.

Maar niettegenstaande dit al is het

toch geene zeldzaamheid dat onder het naauwsluitend fluweelen frakje, een hart klopt, bezield door die aandrift, welke God zelf daarin deed nederdalen om in reine ware vormen een verheven ideaal weêr te geven, een hart welks vurigste wensch is, de maatschappij, het vaderland, de menschheid, door de kracht van het overwinnend genie te wijzen op wat daar grootsch is en edel in de geschiedenis, op wat daar liefelijk en hartverheffend is in het dagelijksch leven, op wat daar spreekt van Gods almagt en liefde in het rijk der natuur. Vergeef mij die ernstige inleiding tot eene schets uit het dagelijksch leven, maar ik wilde het onzen jongen kunstenaars zoo gaarne doen vergeven, dat zij vooroordeelen opwekken of bevorderen die schadelijk zijn voor de kunst en vernederend voor henzelven.

Vergun mij u een blik te doen werpen, daar waar zij leven, op hun plaats en in hun kracht zijn, daar waar zij te huis behooren, en waar onder ernst en onder scherts, eene toekomst wordt voorbereid, die, zoo wij hopen, voor hen roemvol en voor het vaderland heilzaam zal zijn.

Ge ziet daar dat hooge huis wel op eene afgelegene gracht gelegen, treden wij daarbinnen, stijgen wij den eerst breeden en vervolgens bogtigen trap op en misschien zult gij u voor uwe moeite beloond rekenen door een schouwspel zeldzaam en vreemd. Daar opent zich voor ons een vertrek, waar, onder het toezigt en de leiding van eenen man, beroemd in de vaderlandsche kunstwereld, zich een vijftal jongelingen oefen ten den grond legt voor eene roemvolle loopbaan.

Het is vroeg genoeg om op ons gemak eene wijle rond te zien en dezen voorhof van eenen schooneren tempel der kunst, waar wij u misschien later nog wel eens zullen binnenleiden, te beschouwen.

Ge ziet wij bevinden ons in een tamelijk vierkant vertrek, hoog van verdieping, met twee vensters die, de hemel weet waarop uitzien. Het eene is geheel, het andere tot op de helft toegespijkerd; een graauwpapieren behangsel bedekt de muren en is van plaats tot plaats versierd met groteske figuren, met houtskool of krijt daarop geschetst, meestendeels zijn het charges van bekende personen, een paar onafgewerkte schilderijen zonder lijsten en eenige studies heeft de meester afgestaan, omdat hij er denkelijk zelf geen raad meê wist; de bewoners van het atelier zijn er niet schaars mede geweest de opene vakken aan te vullen. Lithographiën naar bekende schilderijen, in der tijd door de Maatschappij van Schoone Kunsten uitgegeven en nu voor een bagatel van een jood gekocht, eenige karikaturen, schetsen der elèves, een paar vuile anatomieprenten, de portretten van Rembrandt en Jan Steen versieren er verder de wanden Het is winter, en daarom bemerkt ge, in een hoek van het vertrek een oude, leelijke kagchel, die echter uitnemend trekt, een kolenbak, groen van buiten en zeer zwart van binnen en een kolenschepper, die vroeger heel was. In den anderen boek staat een oude kast van stevig eikenhout, met gebeeldhouwd ornement, een voorwerp van den diepsten eerbied voor de bewoners van het atelier. Op die kast is een stilleven opeengestapeld, waarvan ge mij de uitvoerige beschrijving zult kwijtschelden, als ik u zeg dat gebroken en ongebroken gips, Homerus met een gevederden hoed, opgezette eenden en een spiereman, stalen en blikken helmen, doodskoppen en bloemvaasjes, een oude globe en een moderne dameshoed, er de voornaamste bestanddeelen van uitmaakten. In de kast hangen, behalve eenige

goed onderhoudene costumes van vroeger eeuwen, vette jassen en besmoezelde kielen, mutsjes en petten van de meest vreemde fatsoenen. Tusschen de kast en den muur is met geweld een versleten ledeman ingedrukt die allerpotsierlijkst is toegetakeld. Op een rek aan een anderen muur gespijkerd staan een aantal kannen en pullen, benevens een paar allerliefste pleisterbeeldjes, en de statuetjes van Verveer en Rachel. Een tafel, die er uitziet alsof zij met geen tien man zou kunnen verzet worden, staat midden op de plankenvloer, ge ziet er een stil leven op geposeerd, zamengesteld uit de bestanddeelen van alle andere stillevens die ge geschilderd hebt gezien. Van boeken vindt gij alleen hier de verhandelingen van Du Fresnoy met aanteekeningen van De Piles, Lairesses *Schilderboeck*, de *Rarekiek* van de gebroeders Spiritus Asper en Spiritus Lenis, eene redevoering over de eischen der kunst en eindelijk een paar tekstboekjes, van ik weet niet welke opera's. Behalve de ezels, waarop het werk der elèves staat, waarmede ik u liever te gelijk met henzelve wil laten bekend worden, eenige matten tabourets min of meer stuk, een antieke fauteuil met trijpen zitting en rug, zien wij eindelijk nog een houten bak waarin alle mogelijke vuil is opgehoopt. Wanneer ik na deze beschrijving u geen denkbeeld heb gegeven van dit atelier, zal ik alles maar aan uwe verbeeldingskracht overlaten; want wij moeten ons haasten weg te komen, voordat hij, die daar met luiden stap den trap opkomt ons bij zijn binnentreden verrast; haasten wij ons naar den schuilhoek, van waar wij ongezien de elèves dezen morgen zullen bespieden.

Zie, daar treedt hij binnen, wien wij daarzoo hoorden naderen. Hij is jong, nog geen twintig lentes kan hij hebben zien bloeijen, zijne lokken blond en talrijk versieren zijn fijn gevormde slapen, een fluweelen frak sluit hem om 't lijf, terwijl hij dadelijk bij zijn binnentreden een ruimen mantel van zich afwerpt. Het is de uitverkorene die de eer heeft van de jongste te zijn der Muzenzonen. Dit voorregt wordt door hem betaald met de zorg die hem is opgedragen dat de kagchel behoorlijk hare gloeijende stralen verspreidt, alvorens zich zijne oudere confrères laten zien. Deze en dergelijke kleine diensten verrigt hij evenwel zonder morren; want zoo ergens, dan hier bewijst men elkander gaarne diensten en daarenboven weet hij, dat zoo er een tijd komen zal dat hij de jongste niet meer zijn zal, zijn opvolger den lastpost met evenveel genoegen zal overnemen. Naauwelijks heeft hij van de kast een der pleisterbeelden genomen en op de tafel geplaatst en is vervolgens begonnen, palet en penseelen voor den dagelijkschen arbeid gereed te maken, of luide veelvuldige stappen kondigen de komst aan van andere habitués. Het zijn er twee, in den bloei der jongelingsjaren, en al kon u hun uiterlijk luttel belangstelling inboezemen, ofschoon beide gelaatstrekken vertoonen, waarin zich hun karakter openbaart, zoo maak ik toch aanspraak op uwe aandacht, wanneer ik u ga mededeelen dat zij innig verbonden zijn, door al wat kunst, vriendschap, de innigste overeenstemming in denkwijze en de meest brandende ijver voor al wat schoon is en goed, - voor banden opleveren aan goede gevoelige harten. Omtrent hen geldt het ten volle, dat de vriendschap van twee jongelingen alles te boven gaat wat daar in lateien tijd voor banden tusschen mannen aangeknoopt worden, omdat zij altijd in den loop van het werk bijeen zijnde, elkan-

der al hunnen twijfel, al hunne vorderingen mededeelen, zich in alle rigtingen bewegen, en zich dus nooit vijandig kunnen ontmoeten. Het is hier streven en onbepaaldheid, bij mannen bereiken en vervulling. Hetzelfde onderwijs en hetzelfde genot zoekende, willen zij ook slechts met elkander leeren en genieten, en zoo gij hen kondet beluisteren in gesprek over hunne roeping en den geest peilen, die hen beiden drijft tot onvermoeid nastreven van het hooge ideaal, dat hun voor de ziel zweeft; ge zoudt hen leeren liefhebben en mij niet alleen op mijn woord behoeven te gelodven, wanneer ik u verzeker, dat zij de sieraden zijn dezer kleine maar rijke vereeniging van jeugdige krachten en jeugdig streven, waar ik u thans inleide. Ik wil uwe aandacht niet vergen voor den vrolijken morgengroet, die gewisseld werd, voor de woorden vol levenslust ter eene en kunstliefde ter andere zijde, die de komst voorafgingen van den vierden der elèves, die diep in zijnen mantel gedoken, u reeds uiterlijk toeschijnt, de meest geestige, meest buitengewone en ook, ik verbeeld me, ge leest het reeds in den onrustigen zwerfzieken blik, den meest oppervlakkigen der jongelingen herkent. Ja waarlijk, hij is het wel, de altijd schertsende, die immer de donkere nevelen van zwaarmoedigheid doet verdwijnen, indien zij ooit aan dezen vrolijken hemel verschijnen.

- Zoo waarachtig, jelui al hier, in 't heilig koor, waar Apol nog wel iets anders kroont dan verdienste en deugd, en ik, die dacht de eerste te zijn, zoo extraordinair vroeg ik op was gestaan; maar enfin zoo is het beter, mannen je hebt braaf opgepast, zoo'n kagchel doet je toch alle wereldsch leed vergeten.

- Zoo, dan heb jij ook al leed, - merkte hij aan, wien we het eerst hebben zien binnentreden, en die er heden net uitzag, alsof hij alleen het regt meende te bezitten van het *land* te hebben.

- Dat is te zeggen, leed en leed is twee, zoo als onze schoonmaakster zou zeggen, antwoordde Guus, - eigenlijk niet, of ik moest het me aantrekken, dat de lieve Mina B. gisteren avond tegen mij boudeerde, niettegenstaande ik stellig negen van de tien aardigheden, die ik debiteerde, aan haar rigtte. Jongens, jammer dat jelui daar niet waren. Papa, charge zoo als gewoonlijk, mama, niet eens met zichzelve, waar of zij meer meê ingenomen was, met hare nieuwe étagère of met hare dochter, die, tusschen ons gezegd, weer affreus heeft gereciteerd, en hare affectaties met tien vermenigvuldigd had. Mijn neef, de student, zooals mevrouw zegt, stonden de pandecten nog op het voorhoofd te lezen, de zoon van den huize geestig en talentvol, als hij altijd is, Marie en Jeanne, die er een eed op schenen gedaan te hebben, mijn neef den student het land op te jagen, en eindelijk mijn persoontje, die tusschen al deze luchtverschijnselen als een dwaalster voortschoot, ziedaar het personeel klein maar rein, dat gisteren avond op de .... gracht vereenigd was. Marie, Mina en Jeanne zijn mij van nacht beurtelings in den droom verschenen, op den achtergrond mijne danseres van verleden week; is het wonder dat de klok van achten mij nog in de veren verraste. Waarachtig, houd je er bij: effleurer les feuilles et ne les cueillir pas!-

Alles mooi en wel, maar van dat effleurer wordt de bloem ook al niet fraaijer, en ik betwijfel of ge er uzelve wel goed bij zult bevinden op den duur jongelief! - merkte Willem, de oudste der twee vrienden, hierop aan. - Verouderde idees,

romanillusies, inspiraties op Goethe en consorten, - geeuwde Guus en trok een jasje aan, waarbij de veelkleurige rok van Jozef nog graauw zou geworden zijn. - En wat genot aangaat, dat hebben wij ook gehad, - zeî Karel, de andere der twee vrienden, - ik gun u al die veroveringen en al dat gewoel der zoogenaamde geciviliseerde conversatie, waar een domme menigte zich blind op staart, wanneer ge ons, Willem en mij, slechts het genoegen overlaat, van, gelijk gisteren avond, verzen als de St. Paulus rots te hooren declameren, zooals Jan van D... dat doet, je weet wel, die laatst op O... die mooije *speech* over Bilderdijk hield; zoo iets en goede gesprekken over de kunst, helpt je nog wat vooruit. - Nu, nu, draaf maar zoo niet door, op zijn tijd hou ik er ook wel van, dat weet je wel, maar men kan toch niet altijd philosopheren en als mevrouw A u inviteert dan kom je haar ook toch niet aan boord met dat gezeur over de nietigheid van den conversatietoon, maar hangt uwe sévère kunstideés aan den kapstok, vooral bij hare bekoorlijke Annette, of heb je haar behalve met *het vuur dat in uw boezem blaakt* ook al bekend gemaakt met de eischen der *reine Bruid*, zooals de oudste de kunst gelieft te noemen? - Het was niet met boos opzet dat Guus zoo sprak, maar onwillekeurig had hij daar een snaar aangeroerd, die, wanneer zij trilde, nooit liet een pijnlijken indruk achter te laten in Karels hart. Hij beminde Annette A. inniger, reiner en vuriger dan ooit eenig gevoelig jongeling eene bekoorlijke schoone, maar schroomvallig en aarzelend als hij was om zich aan anderen mede te deelen, had hij haar nog geene liefde beleden, die echter uit alles sprak wat hij deed of zeide, wanneer hij zich in hare tegenwoordigheid bevond, of wanneer er slechts van haar gesproken werd. Hij beminde baar, ja, maar als eene die niet van deze wereld was, en in zijn oog verre verheven boven de talrijke vlinders der zamenleving, die men met den naam van allerliefste meisjes bestempelt.

Hij sprak haren naam niet dan met de diepste vereering uit en meende dat hij wanklank was althans in dezen kring; daarenboven verschrikte hij op het denkbeeld, dat hij haar zoo innig liefhad en dat anderen het hadden opgemerkt. Want al had hij den schroom overwonnen, die hem nu nog van haar scheidde, toch zou daar nog een andere hinderpaal rijzen; grooter naarmate hij materieler was. Annette A. was een meisje, rijkelijk bedeeld niet alleen met schoon, maar zij was wat de wereld een goede partij noemt, en diezelfde wereld bleef nog altijd met een soort van minachtend wantrouwen en medelijden nederzien op den kunstenaar, die tegen de klinkende voorregten der jonkvrouw niets anders in de schaal kon leggen, dan eene onbegrensde liefde tot de kunst en een aanleg, die niet te miskennen viel, hoegenaamd geene protectie, en een zuiveren levenswandel. Mogt dit alles echter eenmaal geeffend worden en hij tot haar naderen met de bekentenis op de lippen van eene liefde, groot en edel als zij zulks verdiende, dan, ja dan zou hij niet wanhopen van haar de woorden te vernemen, die alleen in staat waren hem op de aarde gelukkig te maken. Maar zoolang meende hij die liefde in zijne borst te moeten opsluiten en elke toespeling op zijnen hartstogt scheen hem eene bittere ironie op zijn lot toe.

En daarom wist Willem, die evenmin met dit geheim van zijnen vriend als met zoovele anderen onbekend was, wel wat hij deed, toen hij het gesprek op eens

eene andere wending gaf en over een onverschillig onderwerp begon te spreken.

Nu allen gezeten zijn en de nevel die daar straks dreigde de vrolijkheid van hun verkeer te storen is weggetrokken, vergunnen wij ons een blik over hunne schouders om hun werk te beschouwen, en dan ziet ge bij den talentvollen Guus een paneeltje op den ezel, waar eene aangename compositie en eene tinteling van levendige afgebrokene kleuren u treffen. Zoo bij iemand, dan was het in zijne magt, die tooneelen uit het werkelijk leven weêr te geven, die boeijen door piquante toestanden der personen of door het belang, dat de eeuw waarin hij zijne scènes plaatst inboezemt. Ge ziet echter buiten eenige geestige toetsen, die niet meer dan aanleg zijn, is aan zijn werk nog niets wat gij van een geacheveerd schilderij verlangt, en toch, mij dunkt ge kunt het de wijze aanzien, waarop hij werkt, dat wanneer de gedachte die hem door het hoofd woelde, is uitgedrukt, het hem moeite kost, die aan de strengere eischen der kunst te toetsen, der rede haren eisch te geven en alzoo te geraken tot het hooge doel van den genialen kunstenaar, frissche, schoone gedachten te kleeden in vormen, die voor het wikkend verstand verantwoordelijk en voor een gezond oog behagelijk zijn. Bij Karel is het geheel anders, ge bemerkt dat het hem moeite, aanhoudenden, volhardenden ijver kost om aan de vormen, die de strengste eischen der natuur voldoen, die poëzij der kleuren mede te deelen, die juist geteekende lijnen die uitdrukking te geven, welke hij zoo diep gevoelt en die in zijne weemoedig gestemde ziel vormeloos rondzweven.

Ge begrijpt reeds dat in die vrouw met de oogen ten hemel geslagen, bij dien blinden grijsaard, aan wiens voeten een groep kinderen in onschuld en vrolijkheid dartelt, de bezielende kunstenaar u het beeld wil doen zien van zelfopofferende liefde, van liefde, die na hem verloren te hebben, in wien zij een trouwen ega vond, al de warmte die zij bezit overbrengt op diens ongelukkigen vader, die even als zij het rouwkleed over dien krachtvollen, werkzamen man draagt. Gij gevoelt dat de kunstenaar streeft deze warme genegenheid, geboren en versterkt door gemeenschappelijk lijden, nog meer te doen uitkomen door eene tegenstelling, daargesteld door de kinderen, die in hunne zalige onwetendheid nog de rampen des levens niet kennen, die hen wachten, wanneer zij den strijd des levens zullen beginnen. Nog gelukt het hem niet; maar vrees niet, al meer en meer ontwikkelt zich in hem de schoone gedachte en ge zult u weldra al dien rijkdom van ideën voor oogen zien gespiegeld. Gaat het u als mij, dan hebt gij onwillekeurig gedacht aan onzen grooten landgenoot Ary Scheffer. Ook Willems werk spreekt van eene groote toekomst; die studiekop, natuurlijk van toon en teekening als hij is, boeit u door de kracht van het penseel, door edele uitdrukking die in deze trekken heerscht, ge bemerkt het, hier heeft de schilder zijn model hoogere bezieling medegedeeld en mogt de natuur schoon zijn, de navolging is het niet minder en bij den aanschouwer rijst ligt de vraag, dikwerf zoo verschillend beantwoord, omtrent den voorrang dien natuur of kunst in het gebied van het schoone moeten bekleeden. Eindelijk zouden wij u nog moeten spreken van den jongsten, maar hij verkeert nog in dien tijd, die hem zoo lang valt en waar toch de meergevorderde vaak met heimwee op terugziet, waarin het kunstgevoel zich nog uit de eerste schors

ontwikkelt in de ziel van den naar volmaking strevenden jongen kunstenaar. Want, mist men al hier de voldoening van eene gedachte uitgedrukt, een indruk weêrgegeven te hebben, men kent ook de teleurstelling niet, die moreel den schilder treft, wanneer hij bemerkt verre beneden zijn ideaal te blijven, die hem materieel in de hartader kwetst, wanneer het publiek, dat hem niet waarderen of begrijpen wil, zijne pogingen niet erkent, zijne inspanning niet wil beloonen: al noemt hij, die reeds eenmaal door datzelfde publiek is toegejuicht het ook al een public animal; het valt zoo ligt niet te zeggen voor hem die genoodzaakt is om den broode te werken, en zich meestal een voor een zijne illusies ziet ontnemen door de weinige sympathie, welke hij ondervindt en de weinige hulp, die hem verleend wordt.

Ik weet niet hoe of het kwam, maar dit werd juist het onderwerp des gespreks tusschen de jongelieden, die, eenzijdig als de jeugd veelal is, alles op rekening van de maatschappij en hare leiders schoven, vergetende dat tijdsomstandigheden en de eigen schuld van vele kunstenaars in de andere schaal dient geworpen te worden. Met dat al vergat ik u op die schets opmerkzaam te maken, die daar in dien hoek uwe aandacht wel verdient, door eenen rijkdom van kleur, die bewijst dat de maker er van niet vergeefs Rembrandt heeft bestudeerd en niet enkel met den grooten hoop meêpraat, iets dat zelfs door wezenlijk verdienstelijke kunstenaars en nog meer door werkelijk geleerde mannen, groote vereerders der kunst, gedaan wordt, die dweepen met de ouden en hunne werken, zonder te zijn doorgedrongen tot hunne oneindig groote verdiensten, hunne afwijkingen en de regte waardij hunner geniale voortbrengselen.

Maar zie, daar gaat de deur open en de meester treedt binnen, uit wiens rijke ervaring deze jongelingen zooveel leeren, wiens heldere warme denkbeelden over de kunst zij zoo geheel toestemmen, wiens roem en wiens talent zij zoo gaarne zouden deelen en door hunne pogingen verhoogen. Ons oog staart met welgevallen op dat hooge voorhoofd, dat ons verhevene en grootsche gedachten waarborgt, op die oogen vol vuur, waar u eene innige liefde en een waar gevoel voor het schoone uit tegenschittert en u aangenaam aandoet.

Hij spreekt tot zijne leerlingen en de woorden, die zij van hem vernemen, de lessen, die zij van hem ontvangen, worden door hen als bakens aangemerkt op hunnen weg naar de volmaaktheid in de kunst. Vergeefs zouden wij pogen zijne woorden terug te geven, vergeefs den aangenamen vorm te beschrijven, waarin hij zijne denkbeelden kleedt, de vrolijkheid, de geestige scherts, die zijn onderhoud kruidde. Niet lang nog was hij op den atelier of Guus riep uit: - Mijnheer, ge hebt zeker die hatelijke recensie op X. wel gelezen, over zijn allerliefst schilderijtje op de expositie te W. Het is weêr een jagt op aardigheden geweest, waarmeê de kunst niet vooruitkomt, en waardoor de kunstenaars worden gegriefd, zoo dat de moed in hen wordt uitgedoofd om zich weder op te heffen. - Jongelief, ik ken bij ervaring dit genoegen, en het smart mij, zelfs bij de geachtste kunstbeoordelaars dergelijke bon mots aan te treffen. Niet, dat ik er tegen ben, eene geestige parodie te lezen, op iets, dat der kunst werkelijk schaadt, en dat beter uit de wereld, dan daarin ware, maar eene vinnige satyre op voortbrengselen, waarin een zweem van talent aanwezig is, doet kwaad en zoo al eene

verderfelijke rigting in de kunst scherp dient te worden getuchtigd, men moet zich wachten, individu's op eene inhumane wijze te beleedigen door eene scherts, waar alle bonhommie uit verdwenen is. -- Ja, en wie eenmaal in de kas is, viel Guus hierop in, krijgt niets dan honig om den mond, mij dunkt het moet toch mannen van zoo groot talent niet streelen, dergelijke ongemotiveerde loftuitingen te ontvangen, en hun gezond verstand moet er niet mede gediend zijn. - Neen, dat is het ook niet. Daar zijn er, die ik ken, uitstekende mannen, die weten wat zij aan de kunst verpligt zijn, hen treft dat ijdel lofgeblaas niet, zij weten dat zij op eene hoogte staan in de kunst, waarop zij meer dan ooit verpligt zijn, hare hoogste eischen te vervullen. Zij weten dat de kunst eene eerdienst vordert, en dat van hem, die pas is ingewijd in de eerste geheimenissen, niet moet worden verwacht, en hij niet moet beoordeeld worden, als die anderen, die opgeklommen zijn van trap tot trap en hooge rangen bekleeden onder die priesterschaar. Wanneer daar een jong kunstenaar een onaansprekelijk schilderijtje maakt, dat door weinigen opgemerkt, door enkelen gewaardeerd wordt, al beantwoordt het bij lange na niet aan alle vereischten eener hoogere kunst-theorie, dan moest men daarbij bedenken, dat honderd dwalingen bij hen, de helft van het kwaad niet doen, dat eene enkele dwaling uitwerkt van een der groote mannen. Naar hen toch wordt het standpunt der kunst berekend, aan hen is de schuld als daar eene verkeerde rigting geboren wordt, als er stukken worden gezien, ontbloot van genie of gevoel, van oorspronkelijkheid en degelijkheid. Zij zijn het model waarnaar een jonger geslacht zich vormt, de vraagbaak der beschermers en voorstanders der edele kunst. En daarom geloof mij, talenten zijn niet gediend met die vernederende louanges, het zijn alleen zij, wier reputatie gebouwd is op eenen voorbijgaanden smaak des publieks, op eene oorspronkelijke, maar daarom niet altijd proefhoudende, opvatting van een gedeelte der kunst. - Daar heb je bij voorbeeld G. - merkte Willem aan, die kerel teekent zoo slecht dat een jongen van het groot pleister er zich voor schamen zou, toch deugt het altijd omdat de heeren IJ en Z nu eenmaal hebben begrepen, dat zijne kopjes zoo lief en zijn satijn zoo natuurlijk is, en de maat is vol, nu Z.M. eenmaal eens, misschien wel bij vergissing, een stukje van hem heeft gekocht. - Neen vrindje, dat is nu weêr wat partijdig van je, gaf Guus ten antwoord, gij gelooft niet dat iemand ooit een aardig schilderijtje zou kunnen maken, of hij moet, de hemel weet hoeveel pleisterstudies in zijne portefeuille hebben liggen; ik houde het er voor, dat als er geest is en talent, men met een weinig teekenen en behoudens de gemakkelijkheid van uitdrukken die men heeft, ruim zoo veel doet, als een, wiens talent middelmatig, maar wiens studies onberispelijk zijn. - Een mooi ding dat talent, voer Willem weder uit, laat hen maar iets moeten maken dat naar Raphaël of zelfs mindere geniën gelijkt, het beteekent geen duit zonder studie. - Ho daar vriend lief, kwam de meester tusschen beiden, bij den eenen ontwikkelt het zich spoediger dan bij den anderen, maar talent of liever genie moet er zijn, anders blijven het ongelukkigen, op wie het: ‘soyez plutot maçon, ci c'est là votre métier,’ van volle toepassing is. Genie, repoductief gevoel en verbeelding wordt er vereischt, niet alleen eene diepe gelukkige opvat-

ting, die in de ziel opkomt, maar ook eene gemakkelijkheid, om zich dat gevoel, die gedachte in duidelijke vormen voor den geest te stellen, hoe gebrekkig deze dan ook zijn mogen.

Het is waar, wij zien er zoovelen en nog minder bij ons, dan wel bij onze naburen, wier verdiensten groot zijn en die uitnemend het een of ander in losse trekken schetsgewijze u zullen voorstellen, maar wee hun, wanneer zij trachten te voldoen aan eene behoefte, die dan toch eenmaal ontstaat, of zoo zij er door anderen uitdrukkelijk aan worden herinnerd, vooral bij onze positief denkende natie, van de gelukkige gedachte, de levendige uitdrukking in beschaafden vorm te gieten, die het vorschend oog kan weêrstaan. Maar ik herhaal wat ik zoo dikwerf gezegd heb, het geldt hier een strijd, die wel nooit tot aller voldoening zal beslist worden. Gelukkig hij evenwel, die genie bezittende, tevens genoegzame kracht van wil heeft om de bergen van zwarigheden te overwinnen, welke de techniek oplevert.

En hiermede nam de meester afscheid van zijne leerlingen, onder welke echter de zaak nog niet afgedaan was; het gesprek liep nog voort over hetzelfde onderwerp, en met steeds klimmend enthusiasmus verdedigde ieder zijn gevoelen, en ongemerkt had men zich om de vrolijk brandende kagchel geschaard, die hen door haar luid snorren had aangelokt, toen er aan Guus een brief werd gebragt, dien hij verklaarde van een hem onbekende hand te zijn. - Van welke uwer talrijke charmes wacht gij heden eene declaratie? - schertste Frits, de jongste der u bekende elèves. - Zij zullen gezamenlijk eene missive opgesteld hebben en allen onderteekend, om hem te verklaren dat hij de liefste jongen uit de stad is en hem ridderlijk de keuze tusschen haar allen overgelaten hebben - voegde Willem er bij. - Of - ging Karel voort,- het zal eene eerbiedige bede bevatten van haar, met belofte van blinde onderwerping, om onzen Don Juan over te halen zijne overwinnende togten in de salons te staken en zich te vergenoegen met als wijlen Salomo.... - Mauvais farceur, viel Guus er op in, geloof me, van die soort van briefjes zou jij niets te weten komen. - Behalve dat ge ons toch immer op de hoogte gesteld hebt van de meesten uwer amourettes, en zoo wij al het genoegen niet gehad hebben de vrouwenhandjes te bewonderen, toch zijt gij niet achtergebleven den inhoud uwer geheimzinnige briefjes ons mede te deelen, wij zijn er trouwens geheim genoeg mede en de vraag blijft alleen maar over, waarvoor het meer pleit, voor uwe ijdelheid of voor de kieschheid der dames. - Ja, lieve schoonen, wij zouden het wel willen verhalen, maar daar zijn er, helaas, die misbruik maken van uw vertrouwen, die met het schoonste vernis, dat eene uiterlijke beschaving kan schenken, u naderen, en u doen vergeten dat zich daaronder meestal de grofste ijdelheid of de onverschilligste ligtmisserij verschuilen en u tot eene vertrouwelijkheid bewegen, die voor uwe ziel gevaarlijk kan worden, terwijl zij de hunne zelfs in de verte niet bedreigt. En dubbel schade is het daarom, wijl zij die er u toe uitlokken, doorgaans niet zijn, wat zij daardoor hunnen edeldenkenden en ernstigen makkers toeschijnen, maar dat zij het eindelijk toch worden en ten slotte op u de schuld zou nederkomen, wanneer gijzelve bedrogen wordt door hen, wien gij, om den wille van een' aangenamen conversatietoon, het oor behaagziek hebt geleend, wier gevlei gij u hebt laten welgevallen, wie gij hebt aangemoedigd in

hunne vrijheden en wie gij eindelijk hebt bedorven.

Weldra bleek het echter dat deze brief niets dergelijks behelsde, daar Guus, na den inhoud gelezen te hebben, eensklaps uitriep: - Jongens, ik moet gefeliciteerd worden, hier ben ik, ik geef audientie! - en in een oogwenk zat hij op de tafel, die boog onder zijn gewigt, terwijl het stil leven dreigde door elkander te rollen, als een knibbeispelletje. - Maar wat is het dan toch? riepen de drie overigen tegelijk. - Weet, geliefde burgers en inwoners van dit godenverblijf, dat aan uwen confrater het geluk is te beurt gevallen van een lapje linnen met een vergulde lijst te verkoopen, en dat deze brief mij hiervan de tijding overbrengt uit S. waar het tot bewondering van heel de stad in de expositiezaal heeft gehangen. - Dat was een leven, een gewoel en een gelukwenschen zonder einde, hier althans was de duivel der jaloezij nog niet binnengeslopen en innig deelden zijne makkers in het geluk van Guus. - Dat geeft van avond een vrolijke partij, - riep de laatstgenoemde, nadat de kalmte een oogenblik was teruggekeerd, - ik verwacht jelui allen, laat zien, van avond is er niets, geen casino of comedie; dus van avond bij mij op mijn kamer, op den edelen nectar, die het vulgus met den naam van punsch bestempelt. Ik ga straks en passant eens bij de B. en bij Adolf aan, om hun mijn geluk meê te deelen en hen voor van avond in beslag te nemen. Jongens, ik maak staat op je! - Nadat de rust eenigzins was hersteld en ieder aan zijnen arbeid wedergekeerd, maakte het welkome nieuws natuurlijk nog het onderwerp uit der gesprekken, totdat Guus op eens uitriep: - Maar zeg eens, Karel, hoe ben je toch bij dien ouden heer gevaren, die u toen zoo'n mooi vooruitzigt had geopend op de laatste kunstbeschouwing? - Ja, jongens, dat zal ik je eens vertellen, je kent hem en zijn huis niet waar? dan behoef ik die niet te beschrijven. Nu ik belde dan gisteren avond aan en de klank der schel joeg mij een huivering door de leden, zoo deftig en veel beteekenend klonk het. Eene oude sloof van een keukenmeid deed mij open, liet mij in de zijkamer en ging mijnheer roepen. Weldra zag ik dezen in zijn kamerjapon verschijnen, na veel buigens en veel praatjes over het mooije weêr, kwamen wij op veel snuivens en vragens; de man bleek mij wat hij mij altoos geschenen had, een zeker langzaam oud man met een helder hoofd, een warm hart en eenige verouderde idees; het al opgeluisterd door eene goede dosis standvastigheid en humaniteit. Wij scheidden met de belofte van zijn kant, dat waar het hem mogelijk was, hij zijn best zou doen, bij dengene die de bestelling doen moest, en van mijn kant met de verzekering, dat hij op mijne eeuwige dankbaarheid koude rekenen wanneer hij mij eene toekomst kon verzekeren, zoo ongehoopt en gelukkig. Maar wat Karel niet zeide was, dat hem regtens de voorkeuze moest verleend worden, daar zijn werk genoegzame sporen van een groot talent had geopenbaard, om hem de kunstreis waardig te keuren, die verbonden was aan het schilderen van eenige historische tableaux de genre, bestemd voor eene aanzienlijke Hollandsche familie thans buiten 's lands woonachtig. En wat hij naauwelijks zichzelven beleed, was, dat hij dan met opgerigten hoofde konde naderen tot hen, die over het lot van Annette te beschikken hadden, en met de stilzwijgende bede, zooals alleen eene liefde als de zijne zoo welsprekend kan voortbrengen, tot haar van wie het geheel alleen

afhing, welke waarde het geluk voor hem hebben zou.

Had hij op dit oogenblik kunnen zien in den atelier van zijnen meester, hij had er den ouden heer van gisteren avond in levendig gesprek met dezen ontwaard, hij had kunnen bespeuren, hoe eindelijk de meester opstond en de woorden kunnen hooren die hij sprak. - Welaan dan mijnheer, willen wij hem met deze tijding gaan verrassen? - En hiermede ging hij den ouden heer voor naar het vertrek, waar wij zoo lang vertoefd hebben. Wanneer ik u niet verzekerde dat, hetgeen wij dezen morgen op den atelier zien gebeuren, geene afgesprokene scène uit een roman was, ge zoudt misschien zoo iets gelooven, maar gij wacht beter van mij en verwend als ge zijt aan buitengewone uitkomsten en zonderlingen zamenloop van omstandigheden, zoo als u die door uwe nieuwste Fransche romanciers worden aangeboden, ben ik toch blijde, dat hier eene ontknooping plaats had, die ik niet zal beschrijven, daar gij er slechts een uit duizend hebt te kiezen, waar zij, die te worstelen hebben met miskenning, materiele ongelukken of gedwarsboomde liefde, uit al die bezwaren worden gered, door een of anderen weldoenden engel, die dan om het effect te verhoogen altijd voorzien is van cent mille francs de rente of zoo'n bagatel.

Het zal wel overbodig zijn te zeggen, dat, nadat dit belangrijk bezoek was afgeloopen, en Karel de verzekering had erlangd, dat zijn talent eene voordeelige en eervolle loopbaan stond te wachten, de stemming op den atelier bijna tot uitbundigheid vrolijk werd, terwijl echter de hoofdpersoon dezer episode uit het schildersleven in diep nadenken verzonken bleef, en wanneer wij hem eenige oogenblikken later met Willem alleen aantreffen, wordt hun stilzwijgen door hem verbroken met de woorden: - Het is met de groote vreugde, als met de groote droefheid, zij overstelpt hem, wiens harte niet gewoon is aan de afwisselende gewaarwordingen bij sterk treffende gebeurtenissen. Zoo op eenmaal een geluk te ondervinden waarmede ik mij niet durfde vleijen, heeft mij verbijsterd, en Willem, gij weet, dat het mij een geluk is; hoe mijne oude moeder hare levenskracht zal voelen verjongen op de tijding, dat het mij eindelijk gelukt is, haar in den ouderdom de gemakken te bezorgen, waarop haar leeftijd aanspraak heeft!-

En hoe gelukkig dat niets hier de deelneming der innigste vriendschap behoefde te storen, hoe gelukkig dat Willem niet met bitterheid op zijn eigen lot behoefde neder te zien; hij, geboren in den bevoorregten stand der maatschappij die zich geen wensch behoefde te ontzeggen om den wille van het geld. Dit juist was hem wel een hinderpaal gewreest in de kunst zelve, wel had vooroordeel en belagchelijke trots zijne begeerte wederstaan om zich aan de kunst te wijden, maar zij waren toch geweken voor zijn onverzettelijk besluit en de weledelgeboren ooms en tantes moesten nolentes volentes hun neef, die maar kunstenaar was, een van hen, voor wien zij in hunne salons den neus optrokken, wel in genade aannemen, daar toch niets hem het vermogen zijner vroeggestorvene ouders kon doen verliezen. Hoe schetse ik u de gesprekken, die de beide vrienden nog boeiden, toen zij weldra behoefte gevoelden, in de vrije natuur, bij eenen vrolijken helderen winterdag, hunne aandoeningen te gaan uitstorten. Die idealen van geluk op de gezamenlijke reizen, die zij nu doen zouden, de arbeid, die zij zamen te verrigten, de genoegens, die zij te sma-

ken hadden. Ik doe hiervan afstand, in de hoop dat gij u dezen morgen op den atelier nog met genoegen zult herinneren, en deel u alleen nog mede, dat aan den avond van dien dag, de sterren helder flikkerden aan den kouden strakken hemel, alsof zij tintelden van koude hij den snerpenden oostewind. De straten waren eenzaam en bijna verlaten, de voetstappen van enkelen weêrgalmden hol op de harde keijen. Een heldere schoone ster scheen door het eenige raam in den atelier en liet een flaauwe zweem van licht vallen op Karels schilderij. Het scheen alsof die schoone vrouw eene zaligheid in den boezem gevoelde, die haar de oogen ten hemel deed slaan, en de oude kast en de pleisteren Homerus en alle gekke en schoone prenten deden alsof zij in zwaarmoedige vrolijkheid toeknikten. Guus vierde feest op zijn kamer, licht was het er en vrolijk ook, geest en verstand werden er beide vernomen en de uren vlogen weg als seconden. En daar in dat groote huis vielen de stralen derzelfde ster, die in het raam van den atelier scheen langs de plooijen der rood damasten gordijnen van een bovenvenster, in een rijk gemeubileerd vertrek. Daar opent zich in de diepte van dat vertrek een deur en laat een stroom van licht binnen, echter voor een oogenblik maar. Een beeldschoon meisje ziet zoo goedig en zoo gelukkig op naar de vrolijk schitterende ster, een jongeling staat haar ter zijde, een kus en een handdruk bezegelen een eeuwig verbond van liefde, en beide zien zij in elkanders oogen en dan weder naar Gods ruimen hemel, dankende elk voor het geluk van bemind te worden zoo als men zelf bemint. Eindelijk in dat kleine nette huisje, kijkt de ster over de geplooide groene gordijntjes en ziet eene oude vrouw die haar breiwerk neêrlegt, dat door hare tranen was bevochtigd. Daar voor haar, op tafel, ligt een oude folio-Bijbel, vertaald op last der Heeren Staten-Generaal, hare lippen beven, hare oogen zijn vochtig, bij het licht van het lampje op de tafel worden de bladen langzaam omgeslagen en zacht klinkt het. ‘De Heer heeft nimmer mij vergeten, Vergeet mijn ziel den Heer ook niet!’

v.W.

Een paar bladen uit mijn dagboek.
Meêdeelingen uit de Rhijnpfalz.

't Is zonderling - dat de mensch, die met al de krachten van zijn ik het meer en meer veldwinnend beginsel van vrijheid huldigt, zich zóó gemakkelijk en onberedeneerd gevangen geeft aan de magtige dwingelandij der mode. Hoe ontmoet men overal de sporen van haar gebied tot zelfs in de reisroute van den tourist! Hoe schaars wordt er een weg ingeslagen, die niet door 't algemeen gebruik is geijkt, al biedt die bij minder bezwaar meer schoons en liefelijks aan, dan er soms elders te vinden is. De streek die éénmaal over 't hoofd is gezien, die niet tot den ‘chemin battu’ behoort, tooit zich bij iedere lente te vergeefs in haar bevalligst gewaad; te vergeefs belooft ze den bezoeker eene vòlheid van genieten die

ze even goed en beter misschien in staat is te verschaffen, dan meer befaamde oorden; te vergeefs lokt ze den vreemdeling met de liefelijkste vereeniging van natuur en kunst, van geschiedkundige en dichterlijke herinneringen! Niet één die haar vleitaal schijnt te verstaan; niet één die er eene mogelijke teleurstelling aan wagen wil; onbekend maakt onbemind. De schoone Rhijnpfalz deelt in dit lot. Van den grooten zwerm reizigers, die, in 't voorjaar, den breeden Rhijn opstoomen om in Zwitserland of Italië de eerstelingen te genieten van 't weêr ontwakend leven, weten er weinig, dat er achter de vlakke oevers bij Speier en Germersheim, een landschap ligt, dat in een klein bestek, alles vereenigt wat men op verren afstand, met moeite bijeenzoekt. Nog geringer is het aantal, dat den gebruikelijken weg verlaat, om dit klein paradijs een' vlugtigen blik te gunnen. De meeste reisboeken zwijgen van het schoon, dat daar te vinden is en de reiziger die met gespannen verwachting, de grootsche tooneelen verbeidt, welke hem zijn ‘Guide’ voorspiegelt, beklaagt zich, dat de streek, die hij doortrekken moet, om zijn Eldorado te bereiken, zoo afsteekt bij 't geen hij reeds genoot, zoo flaauw en weinig beteekenend is; - onbekend maakt onbemind!

En echter heeft nog niemand, die de Rhijnpfalz bezocht, berouw gevoeld over zijne reize. 't Ziet er immers alles zoo lief en vriendelijk uit; daar heerscht welvaart in dorpen en steden; daar slingeren zich bergketens door de grazigste landouwen; daar zwelt de purperen druif aan den sappigen wijnstok en wiegt zich de volle korenair op den vruchtbaren akker; daar spreken de schilderachtige overblijfselen van burg en kasteel de sagen van een uitgebloeid verleden; daar verheffen reusachtige rotsmassa's zich in allerlei grillige vormen; daar klatert de woudbeek langs haar bedding, die zij zich met inspanning groef; daar stort de zilveren waterstraal met ijlende vaart van de hoogte en verstuift als een veelkleurige damp; daar ruischt de wind met eerbied door de toppen der eeuwenheugende eikenbosschen, die de offerplegtigheden der Germaansche priesters hebben aangestaard; ‘da lieget’ zegt de dichter:

‘Da lieget ausgebreitet in stets verjüngter Pracht,
Ein weiter Gottesgarten vom Himmel reichbedacht.
Was nur das Herz ergötzet was nur den Bliek erfreut,
Das findest Du hier Alles in Fülle ausgestreut.
Rings um die Berge gürtet der Wälder grüner Kranz,
Und drüber schwebt die Sonne in ihrem hellsten Glanz;
Die lüst'gen Rebenhügel, der Aehrenfelder Flur,
Sie zeigen von der Liebe der schaffenden Natur.
Wo findet sich auf Erden so heimlich trauter Ort?
Wo klingt so süsz zum Herzen das bied're tentsche Wort?
Wo woget auf den Fluren der Segen ohne Zahl?
Wo ist zu Nutz und Wonne geschmücket Berg und Thal?
Wo fügt sich Alles Schöne zum lieblichsten Verein?
Sag 'an des Landes Namen!
Das ist die Pfalz am Rhein!’

o, De herinnering is mij lief aan 't verblijf in dien heerlijken oord en met welgevallen bragt ik mij weder de zoete indrukken voor den geest, die zich bij duizenden aan mij opdrongen toen ik onlangs, met epicuristische langzaamheid 't schoone dier streken genoot.

Wilt ge, lezer, u met mij stellen onder den lokkenden invloed van de poëzij der natuur, en de poezij der historie? Dan zal ik trachten u vóór te gaan op onze voetreize, maar vergeet daarbij niet, dat ge eene mogelijke teleurstelling liever wijten

moogt aan de kreupele beschrijving van uwen onervarenen gids, dan aan de onderwerpen, die hem bezig houden zullen.

Tweebruggen, 21 Augustus 1847.

We gaan van de hoofdstad der provencie uit, doch kunnen ons niet lang ophouden bij de beschrijving van alles

wat ze - vooral uit een historiesch oogpunt - merkwaardigs heeft, omdat dit ons tot eene uitweiding brengen zou, die we vermijden willen.

De stad ligt in eene vruchtbare vallei, door drie hooge bergen ingesloten. Van verre reeds blinken ons de roode daken tegen, zooals ze vriendelijk 't hoofd opsteken uit den groenen bladertooi die der stad, als een reusachtige kroon, is op't voorhoofd geplaatst; welige wei- en bouwlanden door de kronkelende Esch- en Hornbach doorsneden, verrukken ons oog en wijzen ons al dadelijk op veeteelt en akkerbouw als hoofdmiddelen van bestaan voor den ingezeten', ofschoon de zwarte damp, die ginds uit de slanke hooge schoorsteenen opstijgt, de vorderingen verraadt der industrie; wat verder brengt de snelvlietende beek een klapperend molenrad in beweging; bij tusschenpoozen trekken ons zwaar bepakte wagens, met dubbel span, stapvoets voorbij; overal is leven en arbeidzaamheid; alles verhaalt ons van de vlijt der inwoners en van de grootmoedigheid, waarmede de milde aarde den arbeid harer kinderen beloont.

Intusschen ziet men het bij nader beschouwing der stad aan, dat ze ruimschoots gedeeld heeft in de wisseling van voor- en tegenspoed. Van den ouden burg, die op het eiland lag, 't welk de beide armen van de Eschbach vormden, en door twee bruggen verbonden was met 't vaste land, ging de naam over op de stad, die om denzelven werd bijgebouwd. Er zijn er, die de stichting van dit kasteel aan Claudius Drusus toeschrijven, terwijl anderen staande houden, dat de Romein zijne vijftig ‘castellae’ alleen aan den Rhijnoever zou hebben aangelegd. Zooveel is gewis, dat er in den omtrek van de aanwezigheid der Romeinen te dezer plaatse menig spoor voorhanden is.

In de oirkonden van 't einde der XII^{de} eeuw komt de naam der stad het eerst voor, als de residentie der Graven van Zweibrücken. Dit huis stierf uit en werd in de tweede helft der XIV^{de} eeuw opgevolgd door de ‘Pfalzgrafen bei Rhein,’ waarna de stad, door menige ramp bezocht, door menigen oorlog geteisterd, door menig vorst verdrukt, in 1799 verviel aan de eenig overgebleven linie van 't keurvorstelijk geslacht, die thans in Maximiliaan van Beijeren vertegenwoordigd is.

Merkwaardig is de Alexander-kerk, die ons de daden van den vromen hertog te binnen brengt, welke na zijne terugkomst uit het heilige land den tempel stichtte, die, in 't opschrift van een' gedenksteen, aldus van zichzelf verhaalt:

‘Als tausend und vierhundert jahr
Auch neunzig sechs gezählet war,
Hat der gottselig Fürst und Herr,
Weyland Herzog Alexander,
Gebauet diese Kirch mit fleiss,
Auf Gottes rath, löblicher weiss,
Nach form der Kirchen, die da ist,
Zum Grab des Herren Jesu Christ,
Dahin ihn hat die Andacht bracht
All Müh und Arbeit ohngeacht.
Tausend sechs hundert und siebenzig sieben
Von dieser Kirch ist wenig blieben,
Indem durch krieg sie ganz verstört,
Die Stadt wird auch durchs Feur verzehrt;
Tausend sechs hundert und achtzig neun
Wurd sie wieder erbauet fein.’

Daar fluistert ons de verjaarde bouwtrant van menig huis, het verhaal toe van zooveel veranderingen en gebeurtenissen, als er noodig waren om die hybridische bouworde

in 't leven te roepen, ginds vergt een onaanzienlijk gebouw, dat nog 't hoogadelijk wapenschild in zijn gevel draagt, ons eerbied af voorde nagedachtenis van den edelen Zweed, Axel Oxenstierna. Maar de stem van het verleden, de herinnering aan gevallen grootheid galmt wel het krachtigst in de breede lanen, 't park der voormalige

heeren van Zweibrücken, omtrent een halfuur van de stad gelegen. Dáár leefde Stanislas Lescezynski met zijn huis in dichterlijke afzondering, nadat hij het koninklijk purper had afgelegd, dat voor zijne schouderen te zwaar was. Nog hecht zich aan menig perk, in dien grootschen aanleg, de naam zijner bevallige dochter, die later (1723) als gemalin van Lodewijk XV Frankrijks troon heeft versierd. Dáár plantte Maria met eigen hand een kersenboom, dien ze zorgvuldig verpleegde, en wiens vruchten haar later, als koningin, menigmalen verkwikten met de herinnering aan de gelukkige woning harer jeugd.

't Oirspronkelijk woud werd onder de handen van den vorstelijken hovenier, een smaakvol park. De wandelwegen, de breede lanen, die 't in allerlei rigting doorkruisen, bestaan nog. Aan de helling van 't gebergte verhieven zich een paar lusthuizen; tot ieder van dezen geleidde hij eene beek, die met onderscheiden fonteinen en watervallen, met menige bevallige bogt het park verlevendigde en zich in een' grooten vijver ontlastte. Die beide paviljoenen waren door een' boog, die zich schilderachtig over een breeden waterval welft, met elkaêr vereenigd. Van daar uit overzag de gevallen vorst, met genoegen, zijne jeugdige schepping, die hij, ter eere van een diergelijk lusthuis bij Bender, ‘Tchiflik’ heette. Bijna al wat Stanislas daar bouwde heeft de tijd verwoest en slechts dat bestaat nog, 't geen de natuur jaarlijks verjongt. De bouwvallen zijn zóó schilderachtig tusschen het hooge hout gelegen; de watervallen ruischen zóó zangerig door 't jarenheugend struikgewas, dat in de marmerbekkens bloeit; de halfwitte muren gluren zóó geestig door het donkere loof; de veerkrachtige klimopranken slingeren zóó bevallig een levend festoen om dien afgeleefder romp, dat men deze plaats niet verlaten kan, zonder de poging om den indruk van dit liefelijk tooneel te bewaren, in eene vlugtige schets.

Op den dag, dat ik de zoogenaamde ‘faisanderie’ ('t volk spreekt van ‘fasonnerie’ bezocht, was de geheimzinnige stilte, die er gewoonlijk heerscht, onder het digt ineengestrengeld looverdak der trotsche lanen, vervangen door gewoel en gedruisch. De ‘Schützen-Gesellschaft’ hield hare gewone oefeningsbijeenkomst, die besloten werd met een diner champêtre, onder de reusachtige eiken op het grasperk. 't Was een levendig tooneel! De scherpschutters stonden onder een afdak, uit sparreloofgevlochten, tusschen de beide in puin gevallen pavilloenen; 't gejuich en gelach, dat de lucht vervulde, hield slechts even op, zoo dikwerf een schutter den vinger aan den trekker legde; maar pas had de echo de knal wijd in 't rond herhaald, pas had de stem van den marqueur, op den tegenoverliggenden berg, het nommer afgeroepen, dat er getroffen was in de schijf, of de opgekropte luidruchtigheid barstte, met nieuwe krachten, los. De stafmuzijk der koninklijke chevaux-légers blies een opgewonden jagerslied; vele dames (en daaronder menige jeugdige schoonheid) bevonden zich op het grasperk of zwierven, in bevallige zomerkleeding, als jagtgodessen, door het digte groen. Omtrent zóó - dunkt mij - moet het woud er uitgezien hebben, wanneer de levenslustige hertog Max bij 't jagtslot, dat nu in puin gevallen is, de bloem der Pfalzer schutters om zich heen riep, tot de ridderlijke uitspanning van de jagt. Omtrent zóó, zeg ik, want deze schietpartij wras nog negentiende

eeuwsch genoeg, om 't onderscheid in 't oog te doen vallen tusschen het *toen* en 't *nu*; maar in Duitschland hebben die navolgingen van wat het voorgeslacht gedaan heeft - die navolgingen *à la renaissance* - meer leven en gloed, omdat men poogt daarin de idée over te brengen, die de gelijksoortige vereeniging der vaderen bezielde. Bij ons kijkt het proza der eeuw steeds spottend uit zoo'n gewaad, dat wel met Chineesche naauwgezetheid naar 't model gesneden is, dat in een ofander antiquarium in 't stof hing, maar 't ligchaam, dat er onder zit is dood, of voelt zich hoogst onbehaaglijk onder 't kleed, dat met zekere energie moet gedragen worden als 't bevallig plooijen zal. Daarom is 't misschien beter, dat men in Holland het doode dood laat, en geen vriendelijke hand den ‘Epheukranz’ slingert om die herinneringen van voorheen. Vergeefs zoudt ge bij ons zooveel opgewondenheid gezocht hebben bij een feest waar een geheel lam werd gebraden aan 't spit boven een rookend houtvuur, in het stof, dat 't gestamp der buksen omhoog joeg - om niet te spreken van dat gedurig schieten, van waggelende tafels en banken, van houten kroezen, tinnen borden en oneindige vaatjes bier!

Nu we ons eenmaal buiten de stadsmuren bevinden, keeren we daar binnen niet meer terug, maar wandelen, zonder acht te geven op hoeveel er nog te beschrijven vallen zou, naar eene hoogstbelangrijke ruïne, die op drie uren afstand van Zweibrücken ligt. 't Kasteel Kirkel, bij Neuhäusel, is van Romeinschen oorsprong, en werd daar ‘Circulus’ geheeten. Van de ontzettend zware muren en de hooge torens bestaan nog eerbiedwekkende overblijfselen, die ons doen begrijpen, waarom de hertogen van Zweibrücken zich aan 't onderhoud van dezen burg, als eene geduchte sterkte, zooveel lieten gelegen liggen. In den dertigjarigen oorlog viel dit kasteel in handen der keizerlijken, die vol spijt over eene moeijelijke en langdurige belegering, hun wraak op de weerlooze muren koelden, die ze zooveel mogelijk verwoestten. Later werd het slot wèl eenigzins hersteld, doch naauwelijks van den schok bekomen, in 1677 door de Franschen op nieuw aangegrepen, ingenomen en geslecht. Een der torens draagt nog het opschrift dat van hertog Jan I afkomstig is, en wegens deszelfs historische merkwaardigheid hier eene plaats verdient 't Luidt aldus:

Hyldrich der Franken könig war
Vor mehr denn dreyzehn hundert Jar,
Der aus Rath, ein's der Hildegast hies,
Die drey frösch in seinem schilde verlies -
Dafür in 's Panier den Lewen gut
Nam, des hintertheil sich krummen thut
Gleichwie ein Schlang um des Adlers hals,
Darmit anzuzeigen gleichesfalls,
Dasz der Franken Lewenhertzen frey,
Manheyt und rechte klugheyt darbey,
Nach Gottes willen mit kriegers-macht,
Sollten bezwingen der Römer pracht,
Wie dann hernach geschehen ist,
Nachdem der Adler entflogen ist,
Frankreich Liliën zum Wappen nam,
Der gekrönte Lew blieb der Pfalz stam.
Gott erhalte die Pfalz heim Lewen gut,
Und dies haus allzeyt in seyner hut.
Anno Christi MDXCVII.

Ter verklaring van dit opschrift diene het volgende. Ten tijde des hertogs verkeerde men in het denkbeeld, dat de oude Frankische koningen oorspronkelijk drie padden of kikvorschen in hun wapen voerden. Koning Childeric zou die, op aanraden van den wigchelaar Hildegast, zijn' vertrouweling, verwisseld hebben met een' gekroonden leeuw, die in de bogten van zijn' staart een' adelaar geklemd houdt, omdat de priester hem verzekerde, dat hij, onder dit teeken, de Romeinen zou verslaan. Naderhand liet

Childeric dit wapen weêr varen voor de gouden leliën, op 't veld van azuur, doch de Pfalzgraven, als nakomelingen van de Sicambrische koningen, voerden den gouden leeuw, gekroond met keel, op 't veld van sabel.

Langs den heirweg, die zich bij afwisseling over een hoogen bergrug, of door een bloeijend dat slingert, liggen verscheiden dorpen en gehuchten verspreid, die bijna allen den stempel dragen van achteruitgang en verval. Zoo zoudt ge moeite hebben om in 't armelijk Pirmasens, waar de inwoners met de grootste inspanning het brood moeten ontwoekeren aan de weerbarstige aarde, of in 't pantoffelfabriekaat een middel zoeken tot bestaan, de stad te herkennen, die onder den landgraaf van Hessen Ludwig IX tot grooten bloei geraakt was. - Naarmate wij nader komen aan de stad, naar die mate ziet ook de natuur er onvriendelijker uit; de vegetatie wordt armer; een schamel kleed van dorrend mos of kreupel struikgewas, waartusschen de drooge, roode, steenachtige grond te voorschijn komt, vervangt het frissche grastapeet? dat elders het oog verrukt. Half ontbladerde boomen verspreiden eene magere schaduw en de vreemdsoortige steenblokken, die we op onzen weg ontmoeten, herinneren ons, dat we nu het rotsachtig gedeelte der Pfalz zijn binnengetreden.

Niet verre van Pirmasens bestijgt men den merkwaardigen ‘Kugelfels,’ die zijn' naam ontleent aan 't vreemd verschijnsel, dat er zich uit eene kleine rotsholte (men zou ze den ‘bomketel’ kunnen noemen), in 't voorjaar vooral een aantal grooter of kleiner steenen kogels ontwikkelen, die met luid gedruisch naar beneden huppelen langs het ongebaande rotspad. Boven die opeengestapelde steenmassa's bevindt zich eene natuurlijke opening, aan welker ingang een halfverzonken steenblok ligt, wraarop de woorden ‘che Dio protegge’ zijn gegrift, welk onvolkomen opschrift waarschijnlijk stamt uit de tijden der Napoleontische oorlogen, toen een regiment Korsikanen te Pirmasens in garnizoen lag.

Vrolijk steekt daar ginder die welig met beukenhout bewassen berg (Bärenfels) bij de naaste rotsbrokken af. Met welgevallen verneemt het luisterend oor 't zangerig geruisch van nederstortend water en schilderachtig is de aanblik van dien helderen straal, zoo als hij uit den nacht eener diepe klove te voorschijn komt, en verheugd over zijne bevrijding, in jeugdigen overmoed zijne ruwe bedding verlaat, om met een' koenen sprong, in 't laag gelegen rotsbekken neêr te spatten.

Men heeft nu eenmaal de Zwitsersche rotspartijen aangenomen als norm, volgens welke men de lijnen en omtrekken der andere beoordeelt. Sommige streken, die minder of meer naar dat model zijn gevormd, vereert men met den naam van ‘Zwitsersch.’ Zoo bezit Saksen en België zijn Zwitserland. Maar de Pfalz heeft daarop evenveel regt en we geven aan het land van zelf die eere zoodra wij onze wrandeling uitstrekken tot Dahn, waar we de reusachtigste gevaarten ontmoeten, die 't hart van den aanschouwer met huivering slaan; waar ontzaggelijke steenklompen zich op dunne pijlers in evenwigt houden; waar de graauwe rotswand den grilligsten vorm vertoont; waar hemelhooge steenmassa's hun breeden voet diep in de aarde sloegen en de ‘Jungfernsprung’ ons de dichterlijke legende verhaalt die zich aan haren naam verbindt.

Voor vele, vele jaren, namelijk leidde er op het Dahner-slot, waarvan de over-

blijfselen thans nog den bergtop bekroonen, een der hoofden van 't oude grafelijk geslacht, een woest en ongebonden leven. Zijne neiging voor de jagt, den wijn, de vrouwen verwoestte den arbeid zijner onderdanen; verdreef den vrede uit zijne eigene woning; roofde de rust en 't geluk van menig huisgezin. Een jong, onschuldig kind liet zich geenszins verschrikken door de wilde bedreigingen van haren heer. Deze, verbitterd door een' ongewonen tegenstand, besloot met geweld te genieten, 't geen hem met fierheid werd geweigerd. Hij treft het meisjen aan in de bosschen, die aan den burg paalden en vervolgt haar. Zij vliedt; maar de belager is haar op de hielen. Altijd spoedt ze voort, totdat zich op eens voor hare voeten eene grondelooze diepte opent. Loodregt daalt de steile rotswand naar beneden; van terzijde is haar de weg afgesneden; haar vervolger nadert - nergens uitkomst! Daar neemt ze een heldhaftig besluit. ‘Beter dood dan onteerd’ roept ze, en stort zich naar beneden met eene vlugtige bede aan de Heilige Moedermaagd. Sprakeloos van ontzetting staart de ridder haar na; een blanke lichtwolk onttrekt de fiere maagd aan zijn oog, en dadelijk ontspringt aan den ijzeren bodem eene klaterende bron, die nog ten zegen is voor de streek, welke zij besproeit. Van 't meisjen vond men geen spoor terug; een ruw bewerkt houten kruis herinnert den wandelaar deze wondergeschiedenis.

't Romantische ‘Blümelsthal’ is berucht door den ramp, dien 't Fransche leger trof in den slag dien de hertog van Brunswijk leverde aan Moreau, op den 14^{den} September 1794. Drie bataillons met amunitie en geschut door de Pruissen teruggedrongen, stortten, uit onbekendheid met het terrein van de hoogte af en vielen zich op de rotsen te pletter.

Wat verder herkrijgt de natuur haar vrolijk uiterlijk. De witte chaussée biedt overal de verrassendste gezigtspunten aan; door vriendelijke gehuchten langs schilderachtige hofsteden, door groote welvarende dorpen of kleinere steden, waaronder Annweiler een voorname plaats bekleedt, bereikt men Landau, aan de rivier de Queich. 't Is eene sterke vesting, die - de gewone fout van versterkte plaatsen - een stroef aanzien heeft en weinig meer leven dan er door de onophoudelijk heen en weêr trekkende militairen aan gegeven wordt. Wij verlaten haastig de sombere stad, die er trotsch op is, dat ze door Rudolf van Habsburg gebouwd, en door Vauban (1680) versterkt werd. Als vesting heeft ze rijkelijk gedeeld in de wisselingen van den krijg; veranderde menigmaal van heer en is, sedert 1816, aan de Beijersche Kroon toegevoegd, onder beding dat ze tot de bondsvestingen behooren zou.

50 Augustus 1847.

Ik ademde ruimer, toen ik op de vragen van den nieuwsgierigen korporaal der wacht een voldoend antwoord gegeven en den driedubbelen ringmuur met zijn grachten, deuren en grendels achter mij had. Met inspanning trokken de paarden de zwaar bepakte diligence, die over Weissenburg en Straatsburg naar Parijs gaat, op tegen de steile hellingen van den bergachtigen weg. Die langzame voortgang liet mij echter tijd om de streek in 't ronde behoorlijk op te nemen, en van mijn' humanen en geleerden reisgezel menige belangrijke inlichting te ontvangen nopens den grond, dien ik bereisde. Hij verhaalde mij, dat de geheele streek overrijk was aan geschiedkundige herinneringen, dat men, bij iedere schrede, sporen vond van 't verblijf der Romei-

nen; dat men in den ‘Ring-’ of ‘Heidenmauer’ bij Dürkheim, die omstreeks een halve mijl in omtrek heeft, de overblijfselen eert van een kamp, waarin Attila zou gelegerd hebben; dat er nog volksfeesten bestaan, wier instelling tot in de hoogste oudheid opklimt, enz. Zoo was mij de tijd der reize aangenaam gekort en ongaarne nam ik van den opgewonden historicus afscheid, toen wij Bergzabern bereikt hadden, waar ik eenigen tijd dacht te vertoeven, om van daar uit mijne wandelingen, in den omtrek, voort te zetten. ‘*Das sind schon die Tabernae montanae der Römer*’ riep hij mij nog tegen met den laatsten groet, dien hij mij uit het portier toewierp.

Het stadjen ligt aan den voet van vruchtbare bergen, die pronken met al de schatten van Bacchus, Ceres en Pomona. Van rondsom is het ingesloten door welig wei- en bouwland, dat door eene beek, die in menigvuldige kanalen is afgeleid, genoegzaam van water wordt voorzien.

De dikke ringmuur, welke het oostelijk gedeelte der stad nog omsluit en de enkele torens, die zich daarop verheffen, zijn van Romeinschen oorsprong, en over 't algemeen nog in zoo goeden staat, dat de inwoners dien stadsmuur tot buitenwand hunner woningen verbouwd hebben. Die muur bestaat uit groote blokken, welke met een ijzervast mengsel van cement, dat gloeijend tusschen die steenen gegoten werd, zoo stevig aan elkaêr verbonden zijn, dat de sterkste werktuigen daarop versplinteren. Men schrijft aan Julius Caesar 't bouwen van deze sterkte toe, die daarmede den bergpas door den Vogesus en den binnenheiweg tusschen Speier en Straatsburg bevestigde. De naam der stad komt eerst in 't laatst der XII^{de} eeuw, in de oirkonden voor; ze verkreeg den 21sten April 1286 van keizer Rudolf I gemeente-regten, en maakte sedert 1795 een deel van 't hertogdom Tweebruggen uit. Ze was de twistappel tusschen de Pfalzgraven en den hertog; ze werd in den dertigjarigen oorlog deerlijk geteisterd, en door de Franschen in 1676 geplunderd en platgebrand. Bergzabern heeft ongeveer vijf en twintig honderd inwoners, die zich meest met den wijn- en akkerbouw onledig houden. De naauwe straten en de oude sombere huizen geven aan de stad een onvriendelijk terugstootend voorkomen; ze bezit wijders niets merkwaardigs dan het slot, dat door hertog Wolfgang in 1561 begonnen eerst achttien jaar later door zijn zoon Joannes I voltooid werd. Later werd dit kasteel, dat door herhaalden brand, zijn oorspronkelijken vorm grootendeels verloren heeft, aan privaatpersonen in huur gegeven en de groote hertogelijke hallen tot eene brouwerij ingerigt. In een der muren van het slot bevond zich, zeî men mij, een marmersteen met het opschrift

Vogeso
Maxsii
minus
V.S.L.L.

waaruit sommigen willen afleiden, dat de Romeinen den Vogesus godsdienstige hulde bewezen hebben. 't Onaanzienlijk stadjen, dat zich alleen nog voedt met de herinneringen aan verdwenen grootheid, was de geboorteplaats van den beroemden geneesheer Jacobus Theodorus, genaamd Tabernae-Montanus, die in zijn ‘neuen Wasserschatz’ de nuttigheid der hydropathie uiteenzette en op de voortreffelijke eigenschappen van de kortelings ontdekte zuurbron te Langen-Schwalbach, opmerkzaam maakte.[1)]

1) Hij heeft zich echter voornamelijk een' naam gemaakt door zijn ‘Kräuterbuch,’ in fol., waaraan hij zes en dertig jaren arbeids besteed heeft. Het eerste deel verscheen te Frankfort in 1588. Het tweede, na den dood des schrijvers, in 1618. Hij stierf met eere overladen, ten jare 1590, in Heidelberg als ‘Churpfälzischer Leibarzt.’

De hooge bergen, die het stadjen omringen, gunnen een uitgestrekt en liefelijk vergezigt over de vruchtbaarste landstreek en verhoogen door eene bevallige afwisseling in toon en kleur den aangenamen indruk, dien het landschap verwekt. Hier en daar steekt een torentop uit het groen omhoog; ginds smelt de donkere kleur van 't eerwaardig eikenwoud zacht in een met de lichtere tinten van den vetten wijnberg, waar de Traminer en Muskadel rijpt aan den sappigen stam; aan den horizon verheft zich een keten van paarsblaauwe bergen, door bouwval en woudgroen gekroond; de roodgele korenair valt onder de sikkel des maaijers, wiens vrolijk gezang de lucht doortrilt en vriendelijke landmeisjens wenschen u zoo hartelijk een' goeden avond, dat men zich gaarne en geheel overgeeft aan het aangename, het ‘heimliche’ gevoel, dat een gevolg is dier reeks van zoete en liefelijke indrukken.

't Was mij of de ruïnes op de omliggende bergen mij vriendelijk toewenkten en vleiden om een bezoek; ze wisten wèl dat ze bij mijne voorliefde voor die grootsche overblijfselen der feodaliteit en de eerbiedwekkende stem der geschiedenis, niet te vergeefs zouden noodigen. Des anderendaags morgens maakte ik mij daarom reeds vroegtijdig op wegen bezocht, onder 't geleide van vriendelijke gidsen, de punten, die in zoo hooge mate mijne belangstelling opwekten. In de korte beschrijving, die hier volgt, vindt ge, aandachtige lezer, de vlugtige schets van de genieting dier heerlijke dagen.

(*Wordt vervolgd.*)

Brievenbus.

XIV.
De eer der Indische dames, tegen de Warnasarie, gehandhaafd.

Eindelijk was de dag, waarop de Warnasarie zou worden uitgedeeld, op den 25sten dezer aangebroken! - De dag, die door zoo velen met evenveel ongeduld als belangstelling werd te gemoet getreden, - de dag, die de nieuwsgierigheid van velen verzadigen, - de verwachting van sommigen overtreffen en die van anderen teleurstellen, - het genoegen van eenigen vergrooten, maar helaas! ook dat van menig weldenkende verbitteren zou; dien voor Batavia zoo merkwaardigen dag dan, hebben wij eindelijk beleefd; en gisteren middag werd ook mij, het door inteekening mij toebehoorend, en met ongeduld verwachte, exemplaar door eenen oppasser, met eene beleefde buiging, overhandigd. - Gretig en vol vreugde nam ik het boekske over, en bladerde haastig het zoo net en smaakvol gedrukt werkje door. - En bij wien zou het eerste gezigt van dat boek niet alle ernstige gedachten verbannen, wie zou het met een fronsend gelaat kunnen inzien? - De Warnasarie! de verzame-

ling van veelkleurige bloemen! dat boekje, gedrukt om ook voornamelijk de *dames van Indië* eene genoegelijke lectuur te verschaffen! - Wie zou niet door eene aangename gemoedsaandoening worden aangegrepen, bij de gedachte eenige oogenblikken met het lezen van dat boek te kunnen doorbrengen?... Ik ten minste, legde het werk neder waarin ik bezig was te lezen, toen de oppasser binnentrad, en den redacteur in gedachte den welverdienden lof voor dit, met zoo veel moeite gepaard gaande, werkje toebrengende, begaf ik mij naar mijne kamer om dáár, ongestoord, in de eenzaamheid al het zoete te genieten, dat *de reine taal* welke men gewoon is de schoone sekse toe te voegen, mij altijd verschaft.

....

Hemel! de aanmerkingen zijn niet ongegrond, - maar laat ik mij door mijne verbeelding niet wegslepen? - Staat dat verhaal waarlijk in de Warnasarie? Ja, het is maar al te zeer, waar! - *Aïssa*, - ik zie het; - ik zie het nogmaals! - mijn hemel! wáár waren toch de zinnen van den redacteur, waar zijn kiesche smaak, waar zijn fijn gevoel, toen hij dat stukje aannam en het geschikt achtte *de dames* alhier aan te bieden? ... Had hij dan vergeten dat het strijdig is tegen alle regelen der welvoegelijkheid eene dame over eene *bijzit* te onderhouden?... Maar hoe weinig kiesch gevoel, hoe weinig eerbied voor de schoone sekse, hoe ongemanierd, en zelfs hoe strijdig tegen de waarheid te willen getuigen dat zulke vrouwen ooit in getrouwheid en kuischheid gelijk gesteld kunnen worden met eene beschaafde, deugdzame echtgenoot! - Hoe onvergeeflijk haar over de zinnelijke driften te spreken, en dan nog eenen onzedelijken band in het schoonste daglicht te stellen; hoe onbeschaamd, hoe brutaal, hoe verregaand beleedigend haar in eene kamer te leiden alwaar een allerafschuwelijkst tooneel wordt voorgesteld!

Moeten wij dit alles voor lief aannemen?... Wij hebben toch vrouwen, dochters, moeders, zusters of vriendinnen, die in Indië wonen, en doordien de redacteur gelieft te verkondigen dat haar zulk eene lectuur aangenaam is - (zoo niet, waarom zou hij het dan plaatsen?)-hare eer wordt aangerand! Mogen wij dit maar stilzwijgend toelaten, omdat hij door verwaandheid opgeblazen, pretendeert den smaak van het publiek zoo goed te kennen dat hij zich als redacteur kan aanstellen en *misschien* uit onkunde of wel onnadenkendheid de wereld verkondigt, hoe weinig eerbied hij voor de dames alhier heeft, dat hij haar zulk een stuk wel onder de oogen durft te brengen?...

Daarenboven welk eenen verderfelijken invloed moet die brutaliteit van den redacteur niet hebben op vele (alle?!!) jonge lieden alhier, wier gezigt, helaas! reeds zoo zeer verblind is voor het ware schoone, dat zij zich niet meer schamen in ontucht te leven, en het kwade daarvan niet kunnen inzien?... Wij vragen het den redacteur in gemoede af, of hij wel gedacht heeft hoeveel veld hij hen door het uitgeven van dat opstel in hunne verderfelijke levenswijze doet winnen?... Of hij de dagen zich nu niet voor den geest kan stellen, wanneer zij zich ook niet vernederd zullen achten openlijk met hunne bijzitten in hunne bendies over straat te rijden?... Of hij niet vreest, dat zij misschien zullen beginnen zich vereerd te gevoelen met zich te verbeelden, en zelfs rond uit te zeggen, ‘ik heb toch ook zulk eene getrouwe, brave huisvrouw!’ terwijl die vrouw niets minder is dan

eene verachtelijke... (de welvoegelijkheid verbiedt ons het woord neder te schrijven). - Want waarom zouden zij zich hierover langer schamen, de redacteur van een '*Damesjaarboekje*,' spreekt hen voor en zegt immers, duidelijk genoeg, met den schrijver: heeren en dames ergert u er niet over 'die band heeft in Indië deszelfs burgerregt verkregen!' - Mijn God! welk een beslissende en verschrikkelijke uitspraak! Maar wie geeft die heeren dan toch het regt dit te beslissen? Heeft de godsdienst hare stem in deze gewesten *geheel* verloren? En heeft die band voor het oog van den heiligen God deszelfs burgerregt reeds verkregen?...

Wij vertrouwen dat de redacteur dit alles nu beter zal inzien, en het in ons als natuurlijk beschouwen, dat wij geheel verontwaardigd zijn over de plaatsing van Aïssa in een boek hetwelk hij weet, voornamelijk door dames (onder wie wij velen kennen, die tot eer van haar geslacht verstrekken) zal gelezen worden. Wij gewagen niet van den schrijver, wij beschuldigen hem niet, dewijl hij zich door zijne vurige verbeelding en zijnen schoonen stijl ligtelijk kon doen vervoeren en misschien niet eens aan het gansche publiek heeft gedacht voor hetwelk hij schreef, wij zouden zelfs durven vermoeden, dat hij een goed oogmerk, een edel doel met het stellen van dat stuk kon hebben, door de gebruiken van één persoon in het bijzonder bloot te leggen en dien in het gemoed te willen grijpen;... maar welke verontschuldigingen kunnen er bestaan voor den redacteur, die geheel bedaard en op zijn gemak de stukken naleest, den smaak van het publiek in zijne verzameling tracht te volgen, en vooraf bedacht is op welke wijze hij zich het best naar denzelven kan rigten?..... Door de plaatsing van Aïssa in zijn jaarboekje getuigt hij dus dat de dames alhier geen fijn gevoel hebben, en boezemt den nadenkenden lezer in Europa eenen afschuw voor haar in; want hij doet dezen daardoor immers zich verbeelden dat haar smaak geheel verdorven is, dat uit niets anders dan eene bedorvene levenswijze moet voortvloeijen, en waardoor zij, van zelfs, alle achting on waardig zijn.

Het is juist om die *verkeerde* gevolgtrekking, zoo veel in ons vermogen is, te stuiten, dat wij de pen opvatten en door middel van dit Tijdschrift verkondigen, dat er alhier vele dames zijn, die niet alleen door de lezing van Aïssa geërgerd waren, maar ons in voorraad haren dank betuigden, toen wij haar ons voornemen te kennen gaven hare eer te handhaven, en bekend te maken hoe deerlijk de redacteur zich vergist heeft met te vermoeden dat zij zich met de lectuur van Aïssa kunnen vergenoegen!

Batavia,
28 Januarij 1849.
- W-

XV.
Ongevraagd antwoord op den brief van een Gelderschman over de gemeentelasten in zijne provincie.

(*Zie Tijdspiegel* 1849, *I. blz.* 59).

Met welken titel ik u aan het hoofd van dezen brief moet aanspreken weet ik niet - wil mij daarom niet van onbeleefdheid verdenken. - Tot de Hoogwelgeboren heeren geloof ik niet dat gij behoort; want het schijnt u bijzonder wel te zijn, dat de Baron in uwe gemeente geen andere kennisgeving van den aanslag in de gemeentelasten bekomt, dan aan u wordt toegezonden.

Met het hoofd van het bestuur der plaats uwer inwoning schijnt gij in weinig aanraking te komen, anders toch zoudt gij uwen amice niet naar den een of anderen burgemeester in deze provincie, ter bekoming der door hem van u gevraagde ophelderingen, hoe het in onze provincie gesteld is met den omslag in de burgerlijke gemeentelasten, hebben willen verwijzen. - Deze zoude u al de moeite, en het vele hoofdbreken, dat u het onderzoek tot inwinning der vereischte bescheiden gekost heeft, bespaard hebben, met u te verwijzen naar den inhoud van het provinciale blad No. 243 van het jaar 1816, hetwelk alle inlichtingen bevat, gedurende 32 jaren is toegepast, en dat ik niet vooronderstel dat de Staten der provincie, welke nog verkozen moeten worden, op den brief van u in de Brievenbus van den Tijdspiegel gevonden, al dadelijk zullen wijzigen, - dit te vooronderstellen zou, dunkt mij, wel wat vermetel schijnen.

Kwel u toch niet, mijnheer! aan den vorm van een aanslagbillet, dat toch in het wezen der zaak niets afdoet, maak met geen Bijbelsch woord berispelijk, wanneer de belastingschuldige aan de wet wordt herinnerd, door welke hij bij wanbetaling kan genoodzaakt worden om, als burger van den staat en inwoner der gemeente, aan de op hem rustende pligten te beantwoorden, of zullen de inmaners het aan de beleefdheid der contribuabelen moeten overlaten, of zij gezind zijn hunne aanslagen te kwijten, wees dan verzekerd dat hoeveel vertrouwen gij ook op den goeden geest van Nederlands ingezetenen moogt hebben, dit vertrouwen nog grooter schipbreuk zal lijden, als uw blik in de wijze van heffing van het te kort op de gewone jaarlijksche inkomsten ter plaatse uwer inwoning.

Ik beoog niet mij als een strijder in het perk te begeven ter verdediging der voorschriften door heeren Gedeputeerde Staten van Gelderland gegeven, hoedanig de classificatierollen moeten worden ingerigt en ingevorderd, maar schroom daarom niet, deze doeltreffend en daarom goed te noemen, en dat met hetzelfde regt als die voorschriften door u worden voorgedragen als noodwendig herziening te behoeven. Het komt er hier slechts op aan wie de juiste gronden voor zijn beweren weet aan te geven.

Gebrekkige uitvoering en toepassing van eene wet of reglement, moeten niet aan de wetgevers ten verwijt strekken - het gaat daarmede als met den onervaren bouwmeester, wien de beste materialen verstrekt worden, en die er eene gebrekkige woning van daarstelt; - met het vaststellen van een reglement op de zamenstelling en invordering der classificatierollen, gaven hun Edel Groot Achtb. slechts algemeene voorschriften en regelen, en lieten, zooals in den aard der zaak opgesloten ligt, de toepassing aan de plaatselijke besturen over, en wanneer de mindervermogende tot den gegoede in een' omslag ten behoeve der gemeente 139maal minder belast wordt, en het aan het oordeel der besturen zelf vrij en onverlet is gelaten dien mindervermogende geheel buiten aanslag te laten, dan heeft men geene vrijheid, de bestaande voorschriften als gebrekkig of als bezwarend voor den mindergegoede, of als buiten verhouding tegenover hem, die meer met aardsche goederen gezegend is, voor te stellen.

Men beginne met den daglooner, dat is de man die van het loon, iederen dag door hem verdiend, en dat door u berekend wordt op *f* 140-jaarlijks, leeft, builen aanslag te laten; nergens toch staat er

in het reglement, dat deze in de 3de klasse op 75 cents, of naar dezen maatstaf moet berekend worden - men plaatse den arbeider die zijn eigene woning en een hoekje hofland bezit, en den handwerksman, zonder knechts, doch geregeld werk hebbende in de eerste klasse op 25 cents, en men klimme in dezelfde verhouding naar ieders staat en presumptief vermogen op totdat men aan de hoogst te belasten, dat zijn die welke in de 20ste klasse behooren, is gekomen, dan zal zelfs wanneer de door heeren Gedeputeerden aangegevene basis van berekening met 100 percent moet worden verhoogd, om de benoodigde som te vinden, de arbeider nog eerst met 50 cent worden belast, als de man, door a op een inkomen van *f* 14,000 - geschat, *f* 70- betalen moet. - En dat er niet veel zijn, welke jaarlijks over zulk een inkomen te beschikken hebben, is genoeg bekend. - Gelukkig echter de gemeente, welke zich beroemen kan, vele inwoners te hebben, wien zulk een inkomen te dienste staat, met des te meerder regt kunnen zij minder gegoeden in lagere klassen brengen, en zoodoende eene altijd slechts schijnbare onevenredigheid in de klassen van aanslag herstellen, welke de maatstaf ter berekening bij eene oppervlakkige en kwalijk doordachte beschouwing aanbiedt.

En waarom dan gesmaald op voorschriften, welke sedert 32 jaren goed zijn bevonden; - klaag dat zij in de gemeente uwer inwoning verkeerd worden toegepast, daartoe staat u de weg open, - immers, nadat de rol bij het plaatselijk bestuur is opgemaakt, ligt zij 14 dagen voor ieder ter visie, daardoor hebt gij ruimschoots gelegenheid vergelijkingen te maken, breng het resultaat van uw onderzoek ter kennis van het bestuur der gemeente uwer inwoning, het reglement van bestuur ten platten lande in Gelderland schrijft bij art. 37 voor, dat dergelijke reclames niet onbeantwoord kunnen ter zijde gelegd worden, en kunt gij, dat moeijelijk te gelooven is, bij hetzelve niet in uw regt komen, deel uwe bezwaren den District-commissaris mede, hij komt tweemaal 's jaars in uwe gemeente om ieders belangen te hooren, en breng ze buitendien ter kennis van Gedeputeerde Staten, dat kunt gij doen zonder *menig Edel Achtbare in uwe gemeente ongenadig over den neus te hakken*, noch *de wijsheid van mijne heeren de Gedeputeerde Staten daarin te miskennen*, en men zal u dit doende den populairen man, den man van den tijd noemen; maar smaal niet op verordeningen, welke eenvoudig en begrijpelijk zijn, doch aan u om te verstaan, om uwe eigene woorden nogmaals te gebruiken, aan u, die niet gewoon zijt veel te rekenen, zooveel hoofdbrekens gekost hebben.

Ik zal beproeven of dit antwoord u op dezelfde wijze kan geworden, als uw brief ter kennis kwam van

W.... Januarij 1849.

H.V.

XVI.
Brief aan den Tijdspiegel, naar aanleiding der brochure: De Nederlandsche Staats-Courant, door J. Tideman, Adjunct-Redacteur der Nederlandsche Staats-Courant.

Wanneer wij den grond van zoovele misbruiken in alle takken van bestuur nasporen, wanneer wij onderzoeken naar de oorzaak waardoor zoovele gebrekkige inrigtingen blijven bestaan, wanneer wij ons zoo menige verkeerde handeling van overigens waarlijk kundige en ervaren mannen willen verklaren, - dan komen wij weldra tot de slotsom dat de fout

gelegen is in de personnaliteit, waarmede onze gansche maatschappelijke en politieke toestand doortrokken is, met andere woorden: in den algemeen heerschenden geest, om op *personen* - niet op *zaken* te letten.

Het dagelijks wederkeerend verschijnsel, dat de pogingen van hunner zaak kundige, maar - ondergeschikte personen, om in hunnen kring langs den hierarchieken weg voorstellen tot verbetering ingang te doen vinden, schipbreuk lijden, verklaart zich door dien algemeenen geest van personnaliteit van zelf. Immers, behalve dat hierbij dezelfde persoonlijke consideratien in den weg staan, welke verhinderen dat de verbeteringen van hooger hand uitgaan, komt nog die overweging in het spel, dat men aan zijne zoogenaamde persoonlijke waardigheid zou meenen te kort te doen, door van zijn 'ondergeschikte' een denkbeeld aan te nemen.

Bij eene zoodanige orde van zaken, of, juister gezegd, *orde van personen*, tot de gewenschte, tot de noodzakelijke verbeteringen van het inwendige des bestuurs te geraken, is zeker hoogst moeijelijk. Zij die buiten den kring der administratie geplaatst zijn, en voorslagen tot verbetering willen doen, kennen meestal de te verbeteren zaak niet, of althans niet genoegzaam, om bij hunne voorstellen zoodanige misslagen te kunnen vermijden, waarvan gereedelijk gebruik (of, wil men liever, misbruik) valt te maken, om aan die voorstellen het vertrouwen des publieks te ontnemen en ze daardoor weldra als zoovele utopien of erger te doen vallen.

Een natuurlijk gevolg daarvan is eene steeds toenemende verwarring van denkbeelden bij het publiek; dat eindelijk in het geheel niet meer zal weten, waaraan zich te houden. De noodzakelijkheid der verbeteringen blijft het inzien, de zoogenoemde utopisten, wier standpunt buiten den kring der administratie eigenaardige nadeelen medebrengt, leert het meer en meer wantrouwen, - en alle middel om tot een juist inzigt omtrent de te maken verbeteringen te geraken, schijnt te moeten ontbreken.

Zoo moge het *schijnen*, zoo *is* het gelukkig nog niet. Een uitweg blijft nog overig, het is - de *openbaarheid*, de openbaarheid als middel in de hand van hen, die hunne denkbeelden omtrent de zaak, waarin zij werkzaam zijn, langs officieelen weg bereids vruchteloos ingang zochten te doen verkrijgen, of nog zouden zoeken te verleenen, de *openbaarheid*, om kort te gaan, van de denkbeelden der ambtenaren ieder in zijne zaak.

Hoe vreemd en zelfs de orde verstorend het denkbeeld bij den eersten opslag moge schijnen, de schromelijke misbruiken die in onze huishouding van staat plaats grijpen, wettigen onzes inziens de toepassing op de nader te ontwikkelen wijze.

Bovendien, zoo wij de behoefte aan eene dergelijke aanwending der openbaarheid aangeven, het faalt niet aan voorbeelden van de zoodanigen, die reeds werkelijk het geuite denkbeeld in toepassing bragten, zonder dat zulks eenige stoornis teweeg bragt. Of zagen wij niet reeds sinds lang, bij voorbeeld omtrent het leger, waarbij gewis de meest radikale hervormingen moeten plaats hebben, door zoo menig der zaak kundig officier in openbare geschriften denkbeelden omtrent eene meer of minder doortastende organisatie publiek maken? Heeft niet de laatste tijd herhaaldelijk voorbeelden opgeleverd van ambtenaren, die met of zonder bijvoeging van hunnen

naam, wijzigingen en hervormingen hebben voorgesteld in zoodanige staatsinrigting, waartoe zij in betrekking stonden, en die zij dus in de gelegenheid waren van nabij te beoordeelen? Is niet dezer dagen een der jongste geschriften van dien aard, dat omtrent ‘de Nederlandsche Staats-Courant,’ waarin de totale hervorming in de hoogst gebrekkige inrigting van dat blad wordt voorgesteld, van een der adjunct-redacteuren zelf uitgegaan?

Heeft aldus de behoefte aan openbaarheid van de denkbeelden der ambtenaren (gelijk bij iedere wezenlijke algemeene behoefte noodwendig het geval is) - niet reeds van zelf hare aanvankelijke vervulling te weeg gebragt?

Maar indien wij in die aanvankelijke vervulling het zekerste en duidelijkste kenmerk zien van de aanwezigheid der behoefte, zoo zal het naar onze meening niet voldoende zijn het bij die aanvankelijke vervulling nu maar te laten berusten. Wat aanvankelijk, als het ware instinctmatig door enkelen plaats vond, behoort voortaan algemeen en met zelfbewustheid door allen te geschieden, die op goede gronden overtuigd kunnen zijn, dat zij practikabele denkbeelden in overweging zouden kunnen geven.

En in dien zin brengen wij hier hulde aan den schrijver van het bovenbedoelde geschrift over de Staats-Coorant, welks beoordeeling wij overigens, op het door ons ingenomen standpunt geheel consequent, als niet tot de Staats-Courant in betrekking staande, ons hier niet ten taak stellen.

De schrijver toch heeft blijkens den aanhef van zijn geschrift zich zelf geheel rekenschap gegeven van de daad die hij wilde volvoeren, en heeft ten volle hare strekking en beteekenis ingezien. Wat nu de vermelding van den naam des schrijvers op den titel betreft, hoe weinig wij de tegenwoordige Regering meenen te mogen verdenken van eene wraakzuchtige opvatting van zoodanige geschriften, zoo zal men evenwel moeten erkennen, dat de bedoelde schrijver, even als anderen, die gelijk hij, met hunnen naam voor hunne denkbeelden uitkwamen, daardoor in zekeren zin een bewijs van lofwaardigen moed gaf, juist dewijl er buiten de Regering nog maar al te veel bekrompen veroordeelaars van openbaarheid, bijzonder wanneer ambtenaren haar te baat nemen, gevonden worden.

Doch na deze erkenning van de verdienste, welke er voor den ambtenaar in kan gelegen zijn, om zijn naam voor eenig geschrift omtrent zijn vak van dienst te plaatsen, en terwijl wij evenzeer toegeven, dat de schrijver van deze brochure, vooral wegens den door hem gekozen vorm van geschrift, moeijelijk anonym kon optreden, - zal men ons intusschen wel willen veroorloven, als onze meening hierbij te voegen, dat het in de meeste gevallen meer welvoegelijk is, dat de ambtenaar, die schrijft, anonym schrijve. Immers, de openbaarheid der denkbeelden wordt door die anonymiteit niet benadeeld[1)], en de regering blijft voorzeker ten opzigte van hare ambtenaren, wier openbaar gemaakte denkbeelden zij door de publieke opinie mogt gedwongen worden in toepassing te brengen, beter in haar geheel, wanneer zij den naam van den auteur kan schijnen te ignoreren. Wat overigens den

1) Integendeel zal deze er bij kunnen winnen door de meer vrijmoedige uiting van denkbeelden, die een anonym schrijver zich kan veroorloven. Tevens zal hij niet in onwillekeurige inconsequentien of consideratien behoeven te vervallen, die het gevolg van zijne positie zijn.

ambtenaar zelf betreft, indien de moed om persoonlijk voor zijne opinie uit te komen hem soms wel moge staan, en in bijzondere gevallen, het noemen van zijn naam, zelfs van hem geëischt zou kunnen worden; - in de meeste omstandigheden en dienstrelatien achten wij de bescheidene verzwijging van zijnen naam, zoowel voor hem zelven als voor het effect, dat hij met de bekendmaking zijner denkbeelden beoogt, verkieslijk.

Derhalve indien wij ten slotte nogmaals aandringen op het wenschelijke, dat, althans tijdelijk, de ambtenaren hunne denkbeelden omtrent de in de huishouding van staat in te voeren verbeteringen *openbaar* maken, wel te verstaan met die bescheidenheid, die over het geheel de tot nog toe verschenen werkjes kenmerkt, indien wij die openbaarheid ten sterkste aanbevelen als middel om den hoogst verderfelijken invloed van talrijke personnele consideratien althans voor een deel te fnuiken, - de anonymiteit meenen wij daarbij in den regel te moeten aanraden.

P.

Lexicon manuale, of: Handwoordenboek voor Den Tijdspiegel. (*Zie Tijdspiegel*, 1849, I, *blz.* 232.)

Makelaar,

afleiding: voortdurend werkwoord van maken, makelen: aanhoudend, dikwijls maken, schikken, bezorgen, een makelaar dus een maak klaar! of volgens een ander Etymologist verwant aan *mokken*, mompelen (Hoogduitsch *mekkern*) alsdan is makelen: spreken, spotten, schreeuwend maken, onderhandelen - een makelaar = een onderhandelaar. - Uit dien taalkundigen hoofde is het te wenschen, dat onze makelaars en beunhazen de hooge waarde van hun ambt beter erkennen, en zich als makers leeren beschouwen, niet anders derhalve dan als dichters en poëten - van *ποιεῖν* maken, voor beider gemeenzaam wortelwoord, waardoor beide levensbetrekkingen, die van dichter en makelaar, geheel onverwacht verbroederd zamenvloeijen. - Waarom dit woord hier? vraagt de lezer, die welligt nooit met den makelaar in drooge, of natte waren in aanraking komt. Wij antwoorden dadelijk: omdat de groote kunst van makelen en onderhandelen, partijen van de eene hand in de andere hand brengen, thans zeer algemeen, zeer veelzijdig wordt in praktijk gebragt. Want zult ge het durven loochenen, dat de staatkundige, de diplomatische, de kabinetten wereld, niet evenzoo de adellijke en geridderkruiste makelaars kent, als de handelswereld de beurs? - Was menig zaakgelastigde, die met zaken zeer beladen was, *chargé et surchargé d'affaires*, niet volmaakt uitgerust, om een vorstelijk huwelijk, een verdrag, eene leening, een geheim verbond aan het hof te makelen; terwijl hij daarvoor de courtagie verkreeg hetzij in ridderlint, in diamanten doek-

speld, of in snuifdoozen met portretten, om van andere minder bekende procenten, die niet altijd bekend worden, niet eens te spreken. Onderhandelen, dat met onderhandsch werken naauw zamenhangt, is immers in het staatsleven de groote voorwaarde. Voorts weet elk, die deze bladen leest, wanneer hij het voorregt heeft om eenige tantes, oude tantes, of meer dan zestigjarige oude bedaagde nichten te mogen tellen onder zijn geslacht, dat deze goede zielen als vrouwelijke makelaars - she-broker - of, hoe eigenaardig go-between, - om met een Brit te spreken, uiterst geschikt zijn om huwelijken, of, naar den stijl onzer eeuw te schrijven, *engagementen* te maken, en voor het heil der wereld, de vermeerdering van het menschdom, het fatsoen van hun geslacht en naam te zorgen. - Dikwerf weten deze courtage-dames zelfs oude en eenigzins verjaarde partijen, die reeds zeer lang in entrepot lagen, weder aan den man of aan de vrouw te brengen, en steken met hare radde en gladde tongen, de monsters over en weder veel beter, dan de knapste makelaars in het pakhuis. Met één woord, de gansche politieke, huiselijke, geleerde en ongeleerde wereld is gevuld met makelaars van beide geslachten, en zelfs velen zijn er - wij denken weder aan de koppelende oude vrijsters, die anderen het groote huwelijksheil bezorgen, dat haarzelven ontvlood; - velen zijn er, die hier *lippen*, dat is tegen wet en eed zelve een koopje wagen, en dan meermalen, zooals het heet, bedroefd blijven - hangen!

Spiritus Asper en *Lenis*.

t.o. 313

Kronijk van den dag.

Maart.

Binnenland.

- Met leedwezen zien wij ons verpligt ons verslag aan te vangen met de vermelding eener even treurige als gewigtige gebeurtenis: het overlijden van Z.M. koning Willem II. Den 13 Maart vertrok de vorst uit de residentie naar Tilburg; naauwelijks daar aangekomen, gevoelde hij zich zoo ernstig ongesteld dat reeds in den nacht van 13 op 14 Maart zijn toestand bekommerend werd. Eene zware bezetting op de borst werd door bijkomende omstandigheden verergerd, en de hoop op eenen gunstigen afloop der ziekte bleek spoedig ijdel te zijn. Reeds in den nacht van 16 op 17 Maart overleed de vorst, wiens nagedachtenis bij een groot aantal zijner onderdanen steeds in zegening zal blijven, daar eene bijna onbegrensde weldadigheid een der hoofdtrekken van zijn karakter uitmaakte. De tijding van dit overlijden maakte dan ook door het geheele land eenen diepen indruk, vooral in de residentie en te Tilburg, waar de overledene koning zich door de vriendelijkheid van zijnen omgang persoonlijk bemind gemaakt had, en door de belangrijke werkzaamheden, welke hij op eigene kosten liet verrigten, jaren lang aan eene menigte huisgezinnen brood had gegeven. Doch ook bij velen, die hem niet persoonlijk hadden gekend en geene weldaden van hem hadden ontvangen, was de indruk diep en smartelijk. Dat het welzijn des lands hem boven alles ging was in den laatsten tijd overvloedig gebleken; en het was die edele gezindheid, welker opregtheid door niemand kon betwijfeld worden, die ons vaderland had bewaard voor de schokken en rampen, welke zoo vele gewesten van Europa hebben geteisterd. Bij diegenen die meer wisten of meenden te weten dan anderen, werd de rouw over het verlies van eenen beminden welwillenden vorst nog verzwaard door bekommering voor de toekomst. De kroonprins, thans Z.M. koning Willem III, was afwezig, en losse geruchten schreven deze afwezigheid aan ongenoegen over de jongste grondwetsherziening en de daarmede gepaard gaande veranderingen toe. Met eenige spanning verwachtte men zijn besluit aangaande het al of niet aannemen der kroon, waaraan sommigen zelfs meenden te mogen twijfelen, en de eerste blijken welke bij van zijne gezindheid zou geven. Weldra verdween deze, gelijk thans bleek ongegronde, bekommering. Den 21 Maart kwam de koning in de residentie aan, en nog denzelfden dag werd de volgende proclamatie door hem uitgevaardigd:

Geliefde landgenooten en onderdanen van alle rangen en standen.

Door het afsterven van Mijnen onvergetelijken Vader geroepen tot den Troon

der Nederlanden, gevoel ik diep het gewigt van de taak, die op mij rust.

Met het oog op God en vol vertrouwen op een Volk, dat zoo innig met Mijn Huis is verbonden, aanvaard ik de Regering.

Mijne eerste behoefte was, hiervan, uit mijne residentie, openlijk bekendmaking te doen, ofschoon treurige en heilige pligten mij onverwijld elders roepen.

Willem de Eerste nam het Souverein Gezag op, om het naar eene Constitutie uit te oefenen.

Willem de Tweede wijzigde, in overleg met de vertegenwoordiging, de Grondwet naar de behoeften des tijds.

Mijne roeping zal het zijn, op denzelfden voet aan die Grondwet volledige werking te geven.

Ik reken, bij de vervulling van die roeping, op de getrouwe medewerking van alle grondwettige magten.

Ik bevestig alle ambtenaren, alle officieren van het leger, van de vloot en van de schutterij, van welken rang zij ook mogen zijn, in hunne betrekkingen. Nederlanders! blijft getrouw aan de spreuk uwer Vaderen: ‘Eendragt maakt Magt,’ en zoekt met mij de ware vrijheid in de onderwerping aan de Wet. - Lasten en bevelen, enz.

Ook het antwoord door Z.M. gegeven op het adres van rouwbeklag, door de Tweede Kamer aangeboden, kunnen wij niet nalaten op te nemen. Het luidt aldus:

Mijne Heeren! Ik ben diep getroffen door de deelneming, welke de Tweede Kamer der Staten-Generaal mij betoont, hij het grievend verlies, waardoor aan mij, aan mijne geliefde moeder en aan mijn Huis eene zoo smartelijke wonde is toegebragt. Die deelneming, de dankbare vereering der nagedachtenis van mijnen onvergetelijken vader, de uitdrukking van de trouw en verkleefdheid der natie, maken mij dit adres zeer welgevallig en vertroostend, en ik verzoek u, Mijne Heeren, mijne erkentelijkheid deswege aan de Kamer te betuigen. Het zal mijn streven zijn, de voetstappen van mijnen voorganger te drukken, wiens hart tot zijne laatste stonde voor Nederland klopte, en het verheugt mij de verzekering te ontvangen, dat de Tweede Kamer, in afwachting mijner aanstaande plegtige inhuldiging, reeds nu bereid is met mij mede te werken, tot het welzijn van het trouwe Volk, waaraan mijn leven voortaan zal zijn toegewijd, en welks geluk ik als één beschouw met het mijne.

Nog in het laatst van Februarij hadden de beide Kamers over hare adressen van antwoord (thans elk afzonderlijk) op de aanspraak, waarmede de koning hare zitting had geopend, beraadslaagd. Het adres der Eerste Kamer was, volgens het gebruik, een eigenlijk antwoord, hoewel geen weerklank, op de troonrede; dat der Tweede Kamer week echter geheel van dien regel af. Daar het als een zelfstandig programma dier Kamer is te beschouwen, deelen wij het in zijn geheel mede gelijk het, na breedvoerige discussiën en met een paar wijzigingen van het oorspronkelijk opstel, welke wij door verschil van letter aanwijzen, is aangenomen en aangeboden.

De Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft met warme belangstelling de mededeelingen vernomen, welke zij bij de opening der tegenwoordige zitting van U.M. mogt ontvangen, betreffende de belangen en den toestand des vaderlands. Levendig beseffen wij het gewigt der pligten, welke de Grondwet aan de volksvertegenwoordiging oplegt. Wij wenschen tot vervulling der groote, veel omvattende taak, waartoe zij den wetgever roept, mede te werken, met

het doel dat tusschen de natie en hare regering die innige overeenstemming, welke de kracht der regering is, *meer dan immer* worde gevestigd. Dit heeft U.M. gewild, toen uw koninklijk woord de hervorming besliste, en hieraan moet, in ons oog, de onverwijlde ontwikkeling der vrijheden en regten, welke de Grondwet aan het Nederlandsche volk waarborgt, hieraan moet de regeling van bestuur, die zij verlangt, dienstbaar wezen.

Wij gelooven, Sire, dat, wanneer aldus de regering nationale kracht wordt, de moeijelijkheden, welke onze financiële toestand aanbiedt, kunnen worden te boven gekomen. Deze moeijelijkheden zijn vermeerderd met een tekort, doch zullen met dekking van dat tekort niet verdwijnen. Zij eischen vooral dat en ons stelsel van uitgaven en dat onzer belastingen worden herzien en verbeterd. De natie zal des te gewilliger zijn, naar mate zij meer overtuigd is, dat de offers, die men van haar vergt, te regt worden gevraagd, naar behooren verdeeld, en doeltreffend besteed.

Aan den wil zal het vermogen zich paren, zoo de nijverheid haar levensbeginsel, vrije beweging, door wetgeving en bestuur ziet eerbiedigen, en bij beiden een juist begrip harer belangen ontmoet.

De koloniën en bezittingen van het rijk in andere werelddeelen hebben hooge aanspraak op nationale belangstelling. Wij zullen het onzen pligt achten, van het huishouden dier gewesten zorgvuldig kennis te nemen, en de maatregelen, welke tot bevordering van hunnen voorspoed noodig zijn, ijverig te ondersteunen.

De natie, Sire, kan niet vergeten, dat gij het zijt, die haar riept tot uitoefening van het regt, waaruit wij onzen oorsprong ontleenen. Wij schatten ons gelukkig, u hiervoor de hulde onzer erkentelijkheid te mogen brengen. Koning en Volk zijn tot elkander genaderd; en in deze overtuiging sluiten wij ons aan U.M. om het nieuwe tijdperk, dat gij opendet, moedig, met vertrouwen op den goddelijken zegen in te treden.

Wij kunnen ons ook niet weerhouden van de antwoorden des konings op de adressen der beide Kamers hier op te nemen, gedenkwaardig als de laatste woorden, welke de overledene vorst tot zijn volk heeft gerigt. Tot de commissie van de Eerste Kamer der volksvertegenwoordiging sprak Z.M. aldus:

Mijne Heeren! Ik ontvang met veel genoegen dit antwoord der Eerste Kamer op mijne toespraak bij de opening van de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal. Haar adres boezemt mij een levendig vertrouwen in, dat de Kamer hare pogingen met de mijne en die van den anderen tak der wetgevende magt zal vereenigen tot bevordering van eendragt, van rust en orde, en van den voorspoed van het dierbare vaderland. Zeer gevoelig ben ik voor de gezindheden, welke dit adres uitdrukt voor mij en mijn huis.

De commissie der Tweede Kamer vernam de volgende hartelijke woorden, thans de afscheidswoorden van Willem II: Mijne Heeren! Ik verzoek u aan de Tweede Kamer mijnen dank te betuigen voor de hulde, welke zij mij bij haar adres van antwoord heeft gebragt. Ik merk in dit adres tevens met genoegen op, dat de Tweede Kamer het meer dan immer vestigen van eene innige overeenstemming tusschen de regering en de natie, als een doel beschouwt, naar hetwelk de volksvertegenwoordiging bij het vervullen harer gewigtige pligten moet streven. Ook ik wensch mijnerzijds tot het bereiken van dit doel mede te werken. Van zijne goede gezindheid heeft mij

de andere tak der wetgevende magt mede de verzekering gegeven. Aldus aaneengesloten, mijne Heeren, kunnen wij de moeijelijkheden van het oogenblik met minder schroom te gemoet gaan, en mogen wij eerbiedig den goddelijken zegen verbeiden op onze pogingen ten behoeve van een trouw volk, met hetwelk ik mij innig verbonden reken.

Na de aanbieding van haar adres van antwoord, hield de Tweede Kamer zich bezig met de behandeling der reeds voorgedragene ontwerpen van wet. De gewigtigsten daarvan werden in de afdeelingen zeer ongunstig beoordeeld, zoodat zelfs het gerucht zich verspreidde dat de ministers voornemens waren ze terug te nemen. Dit gerucht werd echter officiëel tegengesproken. Het verslag der commissie over de wet op het regt van vereeniging en vergadering staat reeds bijna met eene verwerping gelijk. Bijna algemeen waren de leden der Kamer van oordeel dat het ontwerp geheel niet beantwoordde aan de billijke verwachting, welke de Grondwetsherziening had doen geboren worden, maar veeleer in strijd was met het artikel, waarin het regt van vereeniging en vergadering is erkend, zoodat ten gevolge van de onduidelijkheid, onvolledigheid, beginsel- en stelselloosheid der wet, door waarborg tegen het misbruik, de vrijheid geheel van hare kracht en werking zou worden beroofd. De algemeene indruk door het ontwerp teweeg gebragt was dermate ongunstig, dat vele leden zich gaarne aan het nader onderzoek zouden hebben onttrokken, daar het voorstel, naar hun inzien, voor geene verbetering vatbaar was en eene geheele omwerking behoefde.

Over de wet ter voorzienig in het te kort, waarbij eene belasting van vijf ten honderd op de inkomsten van onroerende goederen, en op die van binnen- en buitenlandsche effecten en renten, eene opklimmende belasting op bezoldigingen en pensioenen, en eene verhooging en uitbreiding der patenten is voorgedragen, is het rapport nog niet openbaar gemaakt, doch moet de meening almede zeer ongunstig zijn. Een van de leden der Kamer, de heer Sloet tot Oldhuis, heeft zich in eene gedrukte nota, vooral tegen de belasting op de staatsschuld, als eene wezenlijke interest vermindering, verklaard, en een geheel ander middel tot dekking van het te kort voorgeslagen, namelijk het verkoopen van gronden op Java. In eene volgende zitting heeft de minister van Koloniën breedvoerig de bezwaren tegen dezen maatregel opgesomd, en verklaard te zullen aftreden, wanneer daartoe werd overgegaan. Doch hoe onaangenaam de maatregel den minister ook moge zijn, het blijft niet te min te hopen, dat eene zaak van zoo veel gewigt niet door deze bedreiging van aftreding in het vergeetboek zal gebragt worden. De meeste redenen door den minister aangevoerd kunnen alleen door hen, die grondig met de aangelegenheden der koloniën bekend zijn, worden beoordeeld; doch eene bewering, van niet weinig gewigt in het betoog, heeft eene ontzaggelijke waarschijnlijkheid tegen zich. Wij bedoelen de veiligheid van Java, wanneer zekere buitenlandsche mogendheid ernstig gezind mogt worden om dat eiland aan zich te brengen.

Na het aanbieden van een adres van rouwbeklag aan denkoning, is de Tweede Kamer tot nadere bijeenroeping gescheiden.

Frankrijk.

- De nationale vergadering is hare aanstaande ontbinding wederom eenigzins genaderd, door het tot stand brengen der wet op het kiesregt, waar-

over echter de beraadslaging zoo lang mogelijk is gerekt. Zonderlinge incidenten hebben die beraadslaging gekenmerkt. Onder anderen heeft de vergadering de lijst van, om verschillende redenen, onbevoegde personen zoo zeer vergroot, dat de wet reeds daardoor bijna onuitvoerbaar is geworden. De bezorgdheid voor den invloed der regering en van baatzuchtige belangen heeft allen doen uitsluiten, bij welke die invloed eenigzins te duchten was, zelfs alle belanghebbenden bij ondernemingen, die aan de goed-of afkeuring der vertegenwoordiging onderworpen zijn. De communist Leroux heeft ook de uitsluiting van bekende overspelers voorgesteld, en tot verwondering der vergadering zelve, is dit amendement aangenomen. Wanneer geene onverwachte omstandigheden dit verhinderen, zal nu de nieuwe vertegenwoordigende vergadering op den 28 Mei bijeenkomen. Dikwijls gaat het nog in de nationale vergadering zeer onstuimig toe. Zoo gaf in de zitting van 3 Maart het beklag van een der ultra-republikeinen over de verhindering van eenen staatkundigen maaltijd en de verantwoording van den minister van Binnenlandsche Zaken tot eene geweldige opschudding aanleiding, waarbij de scheuring tusschen de republikeinen van den vorigen en den volgenden dag vooral uitkwam, en de hoop verijdeld werd dat deze partijen zich eenigzins met elkander zouden verstaan. Pogingen van het bestuur om rust te houden tot aan den tijd van de bijeenkomst der nieuwe vergadering, en vijandige pogingen van verschillende ultra-partgen om het bestuur te bemoeijelijken, en onrust en wanorde te verwekken, hebben in de verloopene maand de geheele geschiedenis der Fransche republiek uitgemaakt. Thans zijn de spanning en verbittering wederom ten top gestegen, zoo zelfs dat zij met eene nieuwe uitbarsting schijnen te drijgen. Van de wet op de clubs, werd bij de tweede discussie de eerste paragraaf, het verbod van clubs inhoudende, met eene geringe meerderheid aangenomen. Cremieux verklaarde daarop uit naam van de meerderheid der commissie voor die wet, deze bepaling voor eene schennis der constitutie, alsmede dat hij het ontwerp introk en alle met hem instemmenden zich van de verdere stemming zouden onthouden. Dit geschiedde werkelijk, en de tweede paragraaf der wet kon, door het ontoereikende getal van stemmende leden, niet worden aangenomen. Daarop verwijderden zich de bergpartij en linkerzijde (omtrent 300 leden) en hielden afzonderlijk eene onstuimige beraadslaging, daarmede eindigende, dat een aantal naar de vergadering terugkeerde, terwijl anderen een schriftelijk protest opstelden. Dit had ten gevolge dat het geheele eerste artikel met eene groote meerderheid werd aangenomen. Evenwel moest de verdere beraadslaging over het ontwerp verdaagd worden, daar de minderheid der commissie niet tijdig met het voorstel der volgende artikelen gereed was. Het voorgevallene veroorzaakte in Parijs eene groote opgewondenheid; de republikeinsche dagbladen voerden eene taal nog heftiger dan ooit, en zamenscholingen deden voor ernstige stoornis der rust vreezen. Waarschijnlijk werd de regering daardoor bezorgd, daar een paar dagen later de wet wederom aangeboden werd, met veranderingen, welke het verbod bijna tot een ijdelen klank maken. Aldus werd zij aangenomen.

Het ontbreekt niet aan pogingen om den president der Republiek veracht en gehaat te maken. Alle middelen worden daartoe te baat genomen; zoo wordt b.v. gelaakt dat hij het staatkundig schavot

weder heeft opgerigt, door de ter dood veroordeelde moordenaren van den generaal Brea geene genade te verleenen. De bekende Clement Thomas heeft zelfs openlijk gezegd dat Lodewijk Napoleon zelf een moordenaar moest genoemd worden, daar hij te Boulogne op Fransche officieren had geschoten, en daarop eene uitdaging aan Piere Buonaparte afgewezen, dewijl een gezegde, op een regterlijk vonnis gegrond, geene beleediging kon heeten. - Het proces der gevangenen van 15 Mei is te Bourges begonnen. De meesten hunner spelen dezelfde rol, welke zij zich reeds onder de monarchie hebben eigen gemaakt, door de regtbank te trotseren en tegen de bevoegdheid te protesteren van een hof, dat eerst na de gebeurtenissen, waarop hunne aanklagt is gegrond, is ingesteld. Om dezelfde reden hebben Louis Blanc en Caussidiere, die, hoewel gevlugt, verklaard hadden zich voor het geregt te zullen stellen, thans die verklaring herroepen.

Italiaansche staten.

- Het republikeinsche bewind en de constituerende vergadering van Rome gaan voort met het nemen van doortastende maatregelen. Alle geestelijke goederen zijn tot staatseigendom verklaard, terwijl de geestelijken voortaan door den staat zullen bezoldigd worden, en de regtbank der inquisitie is afgeschaft, met bepaling dat op de plaats van het gebouw daarvan eene schandzuil zal worden gesticht; aan hoogdravende oproepingen en verklaringen ontbreekt het niet. Intusschen wordt het geldgebrek met elken dag knellender; eene gedwongene leening is door de vergadering goedgekeurd, maar de opbrengst daarvan schijnt zeer onzeker te zijn; eene poging om de kunstwerken in het vaticaan in Engeland te verkoopen, moet reeds als uiterst redmiddel zijn beproefd. De paus heeft uit Gaëta dit bedrijf en alle andere maatregelen van het revolutionair bewind voor nietig, alle verkoop van geestelijke goederen of kunstwerken voor ongeldig verklaard, en bepaaldelijk de tusschenkomst van Oostenrijk, Frankrijk, Spanje en Napels ingeroepen, om hem gewapenderhand in zijn gezag te herstellen.

Napels wordt door de omliggende forten, die de geheele stad bestrijken, in bedwang gehouden; zelfs heeft de koning zijn paleis nog laten versterken. - Ferrara heeft een bezoek van een Oostenrijksch legercorps ontvangen, dat echter weder is afgetrokken, nadat het de stad eene aanzienlijke brandschatting of oorlogsbelasting had afgeperst, waartoe tot voorwendsel strekte dat de manschappen van de Oostenrijksche bezetting der citadel in de stad waren aangerand en de inwoners barricades had opgeworpen. Bij hunnen aftogt hebbende Oostenrijkers ook eenige aanzienlijke mannen als gijzelaren voor het gedrag der stad medegenomen. Dit middeleenwsch gebruik wordt door de Oostenrijksche generalen in Italië al meer en meer hervat. Wat hun doel daarmede is kan moeijelijk geraden worden; dat zij de maat geheel zouden vol meten door, in geval van eene overtreding der opgelegde voorwaarden, de gijzelaren op te hangen zou toch - ja misschien niet onmogelijk zijn, daar uit de meest vertrouwenswaardige berigten blijkt, dat Lombardije alleen in bedwang wordt gehouden, door eiken inwoner te vervullen met angst voor den dood als de straf voor den minsten zweem van wederspannigheid. Zoo heeft generaal van Haynan te Padua eene proclamatie uitgevaardigd, waarbij op doodstraf verboden wordt eene som van meer dan 300 lires (omtrent *f* 100 gulden Nederlandsch) bij zich te dragen.

Nadat in Sardinië eene ministeriële verandering had plaats gehad, en de stemming des volks en der vertegenwoordiging al meer en meer oorlogzuchtig was geworden, heeft koning Karel Albert den wapenstilstand met Oostenrijk opgezegd, en daarbij verklaard dat Oostenrijk dien had geschonden door de terughouding van de helft van het artillerie-park van Peschiera, de vijandelijkheden tegen Venetië en het knevelen der bewoners van noordelijk Italië, hoewel het zich had verbonden om personen en eigendommen te beschermen. De beschuldiging van schennis van den wapenstilstand is door Radetsky in eene proclamatie afgeweerd met de bewering dat hij tot de terughouding der artillerie geregtigd werd door de ondersteuning door Sardinië aan Venetië bewezen, verder snoevende op hetgeen hij had kunnen doen en doen zal, en zijnen vijand met schimptaal verguizende; terwijl integendeel het Sardinische manifest in een gematigden en waardigen toon was gesteld.

Duitsche staten.

- Oostenrijk heeft thans, even als Pruissen, eene geoctroijeerde Constitutie. De keizer heeft den rijksdag ontbonden en eigenmagtig eene constitutie verleend, welker bepalingen liberaal genoeg luiden; maar te gelijk blijft het militaire despotisme gehandhaafd, en zijn zelfs terstond na de ontbinding van den rijksdag twee van zijne leden in hechtenis genomen om voor een krijgsgeregt gebragt te worden; anderen zijn dit lot slechts door de vlugt ontkomen. In Hongarije wordt nog hardnekkig gestreden, en hoewel telkens van nederlagen der Hongaren wordt gemeld, schijnt toch de langdurigheid van hunnen tegenstand te bewijzen, dat de keizerlijke troepen geenszins zulke gewigtige voordeelen behalen als de legerberigten willen doen gelooven. In Zevenbergen heeft Oostenrijk de hulp van Rusland ingeroepen, dat, na bij alle vroegere belangrijke gebeurtenissen geheel werkeloos te zijn gebleven, thans weder op het staatstooneel schijnt te willen treden.

In Pruissen schijnt de gematigde partij in de vertegenwoordiging de meerderheid te zullen behouden, hoewel de gemoederen nog lang niet tot rust zijn gekomen, en de regering er niet aan durft denken om den staat van beleg, waarin Berlijn nog verkeert, op te heffen. Denemarken heeft den wapenstilstand opgezegd, en bereidt zich met kracht voor de hervatting van den oorlog, thans naar het schijnt door Rusland gerugsteund. Men hoopt echter nog, dat het niet tot eene vernieuwing van vijandelijkheden zal komen.

Het algemeene Rijksbestuur is in eenen zeer neteligen toestand geraakt. Het parlement heeft het voorstel van Welcker, om met een enkel besluit de Duitsche constitutie, gelijk die bij de eerste lezing tot stand gebragt is, goed te keuren, en de erfelijke keizerlijke waardigheid aan den koning van Pruissen op te dragen, met welks aanneming het Rijksministerie zich had gevleid, met eene meerderheid van 283 tegen 252 stemmen verworpen, en dien ten gevolge heeft het ministerie von Gagern zijn ontslag genomen. Het is thans meer dan ooit waarschijnlijk dat het in verschillende partijen verdeelde parlement geheel buiten staat zal zijn om aangaande de oppermagt voor het Duitsche rijk tot een bepaald besluit te komen, in welk geval de ontbinding van het parlement en het octroijeren eener constitutie, het eenige middel zou zijn om aan den verwarden staat der zaken een eind te maken.

Engeland.

- Gelijk in de meeste Europesche staten zijn ook in Engeland sedert

eenige jaren de staatsuitgaven op eene onrustbarende wijs gestegen. Thans begint zich eene partij te vormen en te doen gelden, wier bepaald en openlijk doel het is eene finantiële hervorming tot stand te brengen. Reeds hebben verscheidene leden van het parlement op zulk eene hervorming aangedrongen; wel zijn hunne voorstellen tot nog toe verworpen, doch het is bijna niet te twijfelen of zij zullen met elke herhaalde poging meer ondersteuning vinden, en ten laatste in meer of mindere maat hun oogmerk bereiken. Denzelfden gang van zaken heeft men bij de parlementaire hervorming, de afschaffing der korenwetten, de emancipatie der Katholieken, en bij meer gelegenheden gezien. Reeds heeft zich te Londen een genootschap gevormd, dat zich vermindering der staatsuitgaven, verandering van belastingstelsel en, als middel daartoe, uitbreiding van het kiesregt ten doel stelt. - In Indië begint de staat der zaken hagchelijk te worden. Wel hebben de Engelschen Moultan, het eerste brandpunt van den opstand, en de citadel dier stad overmeesterd, doch aan den anderen kant eene gevoelige nederlaag geleden, daar de hoofdmagt des legers onder generaal Gough door het leger der Sikhs is teruggeslagen. Sir Charles Napier, een officier die zich vroeger in Indië met roem heeft onderscheiden, is reeds vertrokken om generaal Gough als opperbevelhebber te vervangen.

Rusland.

- Het gerucht bevestigt zich, dat Rusland verlangt om eene oorlogsvloot door de Dardanellen naar de Middellandsche zee te zenden, dat de Porte dit blijft weigeren, zich tevens over het verblijf der Russische troepen in de vorstendommen beklaagt, en van weerskanten eene dreigende houding wordt aangenomen. Ook van de Poolsch-Russische grenzen verneemt van verzamelingen en bewegingen van troepen, die schijnen aan te kondigen dat Rusland voornemens is om eerlang van zich te doen hooren.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde - Opvoeding en onderwijs.

Het Christendom en onze tijd.
Eene stem uit Parijs.

Als eene tijgerkudde de digte bosschen verlaat om te midden van bewoonde streken haar leger te vestigen en hare prooi te zoeken, dan vereenigen zich de moedigste en stoutste jagers om haar op te zoeken en ouden en welpen te dooden. Maar waarom haat en vervolgt men het Christendom? Verdreven uit het Oosten door het zwaard en de zinnelijke vreugde van het paradijs van Mohammed had het zich geheel naar het Westen gewend, om onder de Romeinsche volken, waar humaniteit den grond scheen ontgonnen te hebben, waarop het welig konde tieren, rijpe en voeden de vruchten aan de menschheid te geven. Van daar verspreidde het zich onder de woeste bewoners der wouden van Germanie, om ook daar beschaving te brengen, en de Germaansche meer kuische volksstammen tot de zegeningen van het Christelijk huwelijksleven op te leiden. En welke vervolgingen heeft het niet moeten ondergaan, alsof het eene godsdienst van roovers en moordenaars ware? Dat men de waarheid van het Christendom onderzoekt, dat men de gronden wil kennen, waarop deszelfs heerlijke beloften steunen, is natuurlijk. Maar niet alzoo heeft men zich altijd jegens het Christendom gedragen. Nu eens was 't het zwaard van een' Nero of Diocletianus hetwelk de Christenen trof, dan eens de meer listige, meer menschkundige Bileamsraad van een' Julianus en zijne kinderen naar den geest, om de Christenen tot onderlinge tweedragt te verlokken. Ook in onzen tijd bestaat er niet alleen eene onverschillige, maar zelfs eene vijandige stemming jegens het Christendom bij velen. Het is eene wereldhistorische magt geworden. Ongewapend maar gedekt door het harnas en het schild des geloofs, matte het den ruwen strijder af, die het zoolang beukte tot zijn zwaard verbrijzeld aan zijne voeten nederviel. De aanval is thans schijnbaar gevaarlijker. Men bindt de vruchten des Christendoms aan den boom des Staats, om de menschen te doen gelooven, dat die boom ze zelf had voortgebragt. De tijd zal het evenwel leeren dat die vruchten verdorren, omdat die boom de levenssappen mist, die zulke vruchten voortbrengen en voeden. Het Christendom is de godsdienst van de onschuld des geloofs, het moet voor eene betere plaats maken, zoo roept eene wijsbegeerte die de moeder verloochent, onder wier harte het welgeschapene aan haar gerust heeft. Men proclameert zelfs met hoogen toon den

aanstaanden ondergang van het monotheïsme. Reeds was het tot voor de poorten van Rome door het ongeloof ondermijnd, toen de hervorming aan hetzelve eene nieuwe kortstondige flikkering gaf, die thans begint te tanen. De hoofden der democratie, die zich vertegenwoordigers noemen van het volk, spreken het vonnis der verwerping over het Christendom uit, terwijl vele staatkundigen verwachten dat het Christendom zal instorten, gelijk die tempel der oude Philistijnen, zoodra de beide zuilen, onkunde en staatsbescherming, die denzelven dragen, van hare voetstukken worden gerukt. Met de zoodanigen stemmen mannen in (wonderlijke overeenkomst) die de grondslagen des Christendoms reeds weggenomen wanen, en de kerk afschilderen als diep bedorven en aan den oever des ondergangs. Menigeen is dan ook waarlijk bekommerd over den toestand des Christendoms, zij zien het ongeloof als een hooger en hooger klimmende baar uit den mond des antichristelijken draaks zich verheffen tegen het Christendom. Men vergeet dat de aarde zich openen kan om eene zee te verslinden; men vergeet den arm des Almagtigen Is het Christendom waarheid, dan kan geene wereldsche magt het vernietigen. Ware het onwaarheid, dan moest het voorzeker vallen, maar wij zouden weenen op de puinhoopen van dien heerlijken tempel, en onze vaderen benijden die in kinderlijk geloof eene rust vonden, voor ons dan voor altijd verloren.

Wij hoorden eene stem die ons bemoedigt, eene stem der vertroosting vanwaar wij haar 't minst zouden verwacht hebben, uit Parijs. Onze Tijdspiegel voert het regtsgeding voor de waarheid en terwijl hij de dwaasheden onzer eeuw gestreng geeselen kan, wil hij ook het goede van onzen tijd gaarne hooren en verspreiden. Hij wil zijue lezers een paar opmerkingen mededeelen die in het midden van het ongeloovige Parijs werden gehoord.[1] 'Waar eenigen slechts een graf zien, zoo sprak die stem, zien wij eene wieg; en als zij roepen dit zijn de zieltogingen des Christendoms, dan antwoorden wij dit is het begin van 't ware leven.' Als het oude kleed wordt afgelegd of het stoffelijk omkleedsel zieltoogt, dan leeft de geest nog, het is slechts een oordeel naar het vleesch, een gerigt der oogen, als men den dood des geestes meent te zien waar men slechts zijn kleed zag uitdoen. Wij zouden ons kunnen beroepen op de Almagt Gods, om aan de overwinning des Christendoms te blijven gelooven; zoo lang wij toch de overtuiging hebben dat de Christelijke waarheid Goddelijke waarheid is, zoo lang kunnen wij ook niet wanhopen. Boven het verheerlijkte hoofd van den Zaligmaker der wereld leest het geloovig oog de uitspraak des Heeren: deze is mijn eenige, mijn geliefde, in welken ik mijn welbehagen heb. Vervolgens blijven onder alle omwentelingen die de rust der volkeren schokken, de menschelijke behoeften dezelfde, gelijk Ullmann reeds opmerkte. Wat ook gebeuren moge, welke oude banden worden verbroken, welke oude zuilen omvergeworpen worden, de mensch blijft mensch en als mensch zal hij altijd behoefte hebben aan orde en wet, aan zedelijkheid en godsdienst. En tot welke godsdienst zal de mensch terugkeeren, als hij ook na het grootste Vandalismus tot nadenken komt? Zal hij door de houris in Mohammeds paradijs worden aangetrokken om zijne hulde te brengen aan de halve maan der Turken? Zal hij het

1) Le Semeur. 1849 No. 1.

Buddhisme in Azie opzoeken, of zendelingen van Brahma verzoeken? of zal hij zijne zonen naar Africa's woestijnen zenden, om te worden gewijd tot priesters van het Fetischisme? of zal het volk in plaats van propheten allen wijsgeeren worden van de jong-Hegelsche school? Dat zoude voorwaar eene gouden eeuw zijn, als menschen die nu naauwelijks het ‘onze Vader’ kunnen leeren, allen philosophisch kunnen redeneren! Zegt vrij de zedelijkheid des volks vaarwel, als het geene andere zedelijkheid kent dan die van Hegel. En welke wijsbegeerte zoude op den troon moeten geplaatst worden? of moest welligt het een of ander wijsgeerig systeem door meerderheid van stemmen tot paus verheven worden, om te handhaven de unité philosophique? Er is geen twijfel aan: men zoude tot het Christendom moeten terugkeeren.

Het ongeloof schijnt zeker groot in onzen tijd; maar als men let op het wezen des ongeloofs, dan zal men niet zoo spoedig zeggen, dat het veel grooter is dan vroeger. Als de gierigaard een geloovige is, omdat hij geregeld de kerk bezoekt en het avondmaal houdt; als de wellusteling een geloovige is, omdat hij den naam van Christus noemt en de sporen van zijn doop niet openlijk afwischt; als de hoogmoedige een geloovige is, omdat hij gaarne wordt gezien op een eergestoelte in het midden der gemeente, voorzeker dan was er vroeger minder ongeloof dan nu. Het is der opmerking waardig wat de stem uit Parijs spreekt. ‘Men zegt, het ongeloof is groot. Ja het is groot, maar het was groot, zeer groot in alle eeuwen. Wat is het ongeloof? Het is de uitdrukking der heerschappij van het beginsel van 't egoïsme op dat van de eenheid met God. De ongeloovige bemint uitsluitend zichzelven en God bemint hij niet. Dat ongeloof, de vrucht der overheersching van 't beginsel van 't egoïsme, heeft zich altijd en overal geopenbaard. Dikwijls verbergt het zich onder de waarneming van uiterlijke godsdienstpligten en onder de uiterlijke belijdenis van geloofsformulieren. Zoo is het nu in onze eeuw in 't algemeen niet. Het ongeloof is opregter. Men doet niet zoo ligt belijdenis van eene leer die men heeft opgehouden te gelooven. Wel zijn er meer menschen die hun ongeloof opregter erkennen, maar of er nu ook meer zijn die in het binnenste hunner harten zonder God leven is moeijelijker te beoordeelen.’ - Men is daarenboven wel eens wat haastig in de beschuldiging van ongeloof. De Kerkgeschiedenis geeft ons vele voorbeelden van menschen die atheisten genoemd werden, omdat zij niet overeenstemden met het heerschende leerstelsel van hun tijd, hetwelk hunne behoefte niet bevredigde. Zoo hoort men immers nog het vonnis van ongeloof uitspreken over allen, die uit godsdienstige behoefte en uit liefde voor de waarheid, de eenzijdige rigting van eene zekere partij niet kunnen en niet willen volgen. ‘Het moet opgemerkt worden, zegt de Semeur, dat sommige menschen hard over ongeloof schreeuwen, omdat zij de godsdienst niet anders erkennen, dan onder de vormen, de denkbeelden en de woorden zelfs van hunne bijzondere belijdenis. Het gebeurt wel dat een prediker die voor de dertigste maal zijne schrale preek herhaald heeft en zijn gehoor ziet verminderen, over onverschilligheid en scepticisme klaagt, terwijl buiten de muren zijner kerk soms godsdienstige behoeften treuren, dat zij niet bevredigd worden.’

De geschiedenis der wereld heeft meer perioden van hevige onrust gekend; 't wa-

ren tijden van overgang, waarin een praedominerend beginsel ontvangen was. Zoodanig beginsel worstelde onder de barensweeën der eeuw om geboren te worden, om zich bewust en erkend te worden. Zulk een nieuw beginsel schokte de rust der volken in zijn strijd met het oude. Als de velden langen tijd door den winterslaap der natuur verstijfd waren, dan moet bij de komst eener nieuwe lente het ploegkouter de aarde vaneenscheuren, opdat het zaad in haar schoot ontvangen worde en ontkieme. Maar welk nieuw beginsel is er in onzen tijd uitgesproken? Wie heeft een nieuw beginsel geopenbaard? En toch schijnt er een verlangen naar een nieuw levensbeginsel te bestaan; de onrust en de onzekerheid zijn daarom des te grooter, omdat men zich van dat levensbeginsel niet bewust is, omdat de groote levensvragen van onzen tijd altijd nog op antwoord wachten, terwijl de wonden van het maatschappelijk leven door de jaren verouderd, en deszelfs organische gebreken door het bestaande niet verbeterd maar verergerd, te vergeefs een geneesmiddel wachten. ‘Men verwacht iets, zegt de Semeur, eene openbaring, een vorm, een beslissend woord (noemt het zoo als gij wilt), hetwelk de tegenstellingen vereenigt, de geschokte maatschappij herstelt en de ontmoedigde harten opbeurt. Openbaart dit alles niet eene voorbereiding der Voorzienigheid? Als de Almagtige groote gebeurtenissen wil uitvoeren, zendt Hij een voorgevoel aan de menschheid. Men heeft 't gezien bij de komst van 't Christendom, van de hervorming. En wat zal dat nieuwe beginsel zijn? Eene nieuwe leer, zeggen de wijsgeeren. Maar neen, het zal niets anders zijn dan het Evangelie, het Evangelie zelf, teruggebragt tot zijne beginselen van liefde, verlossing en genade, het Evangelie van scholastieken zuurdeesem gereinigd, het Evangelie bevrijd van menschelijke stellingen, van formulieren en kerkelijke banden die hetzelve hebben verwereldlijkt. In Frankrijk zal de volksmenigte het historisch Protestantisme niet omhelzen, noch terugkeeren tot het verouderde, ceremonieele despotieke Katholicisme.’ Wie ziet het niet dat zich in dit alles meer godsdienstige behoefte doet kennen dan men oppervlakkig wel zoude meenen.

‘Onze eeuw proclameert met geestdrift grondstellingen (zoo vervolgt de Semeur) die in het Christendom haren oorsprong hebben, en die alleen door het Christendom kunnen verwezenlijkt worden. Christus bragt vrijheid, gelijkheid en broederschap op aarde. Zij dagteekenen van den tijd toen het woord des Verlossers werd gehoord. Emancipatie der slaven, afschaffing van de doodstraf voor staatkundige misdrijven, onderlinge hulpvaardigheid, de bewustheid van de waarde des menschen, de regten van het individu, zijn deze allen welbegrepen geene Christelijke beginselen?’ Men beoordeele niet alles naar de uitersten van eenige heethoofden; men bedenke dat men zoekt naar hetgeen de werkingen des geestes leiden en besturen kan. Er bestaat dus geene reden hoegenaamd om aan het Christendom te wanhopen; er bestaat geene reden om zoo angstig voor de toekomst te beven. Als de volheid des tijds gekomen is, zal de aarde zich openen en de golf des ongeloofs verslinden. En onze nakomelingen zullen de wijsheid van het godsbestuur aanbiddend verheerlijken, waar wij twijfelmoedig vroegen: wie zal ons het goede doen zien?

Christus stierf en het rijk van den Messias scheen aan het kruis met bespot-

ting geëindigd te zijn, terwijl de wereld zegepralend haar eigen licht uitbluschte. Maar ziet het rijk der waarheid werd slechts gezuiverd van aardsche Messiasverwachtingen, en het getal der geloovigen werd verwonderlijk groot. De vervolging dreigde het Christendom te vernielen. Met hevige fanatieke woede vervolgde de Jood de aanhangers van den Christus, het zwaard van den heidenschen krijgsman droop van Christenbloed. Te vergeefs; de geest baande zich een weg, voor zijn krachtvollen adem vielen de afgoden van hnnne voetstukken, tusschen de ruïnen hunner tempels. De woeste volken vallen in het Romeinsche rijk; het Vandalismus woedde; het was een schok zoo vreesselijk dat onze tijd daarvan slechts een flaauw denkbeeld geven kan. ‘De kerkvaders slaken kreten van wanhoop, alles is verloren. Zij verkondigen het einde der wereld.’ En nu, die barbaren waren door God geroepen - om te worden gedoopt. Voor de Hervorming scheen het bijgeloof te zegepralen. De Heilige Geest week uit de prachtige tempels boven welke het kruis alleen scheen te staan als een bewijs dat het daar binnen niet meer was. Het ongeloof maakt ontzettende vorderingen; het openbaarde zich zelfs op den zetel van het opperhoofd der Christenheid. Maar het Evangelie kwam terug met nieuwe kracht, met nieuwen luister. De poorten der hel zullen zijne gemeente niet overweldigen.

D-l.

Eensgezindheid en eenzijdigheid.

Enkele gedachten in verband tot de Brochure No. IV van Mr. Groen van Prinsterer. (Donker Curtius. - Guizot. - Het Nederlandsche volk.)

Een kostelijke, onwaardeerbare zaak, een Palladium voor land en stad is de eensgezindheid. Er is schier geen woord dat zulk een liefelijken klank geeft - een b- moltoon te midden van dissonanten - eensgezinde echtgenooten, die elkaâr in alles toegeven, zoodat zij eindelijk niet meer kunnen toegeven; eensgezinde broeders en zusters, die het huis bouwen en bewaren; wat wil men meer? Daarnevens verschijnt nu de staatkundige, de godsdienstige, welligt eens de wijsgeerige, eensgezindheid. Wat de eerste betreft, ontbreken ons de woorden om haar te roemen, - want de botsing der opiniën en principiën is zekerlijk nergens (behalve in de godsdienstige wereld), zoo gevaarlijk dan in de staatkundige; daar ligt het helaas in den aard om partij te maken, niet in de vredelievende societeiten te zamen om te gaan, of aan de vierkante groene tafel te zitten met de contrapartij. Wie dus het wonder onzer dagen, de staatkundige eensgezindheid kon scheppen, zoude de groote Apollo zijn, ja welligt nog meer - een Jupiter. - Zulk een wereld-pacificator, een algemeene vredemaker, ware misschien waardig om met het Germaansche Erfkeizerschap bekleed te worden, ingevalle de koning van Pruissen voor deze roeping mogt bedanken. Met één woord, een land waar alles eensgezind is, van den vorst met zijne ministers, tot aan den lageren ambtenaar met zijne klerkjes, ware niet veel minder dan een Californië in Europa. - Al onze

staatkundigen en vertegenwoordigers, en niet het minst de heer Groen van Prinsterer behooren tot de voorstanders der eensgezindheid. Zij gelooven nog aan zulk eene eigenschap, zij trachten haar te vestigen, te doen herleven. Elk der sprekers in onze kamers wenscht immers dat allen die hem omringen met hem eensgezind zijn, niet verschillen in meening of opvatting, en in die zoo kennelijk uitgedrukte neiging, dat allen zich als vereenzelvigen, als opgaan, als oplossen, in *onze* private gezindheid, met ons worden één van zin; - daarin ligt toch al te duidelijk de strekking eener onderlinge ondersteuning en medewerking, eener aanwassende homogeniteit. Wij verwachten dus dat vroeg of laat de eensgezindheid in *die* mate zal toenemen en gevestigd zijn, dat, waar een enkel spreker het woord voert voor 's lands belang, allen in hem den weerklank vinden van hunne harten en hoofden - een die voor allen geldt - en het daarom onverschillig wordt *wie* aan het woord is, als er maar iemand aan het woord is, daar hij alleen alle zijne mede-vertegenwoordigers vertegenwoordigt. - Gij vermoedt toch niet, hopen wij, dat deze verwachting te overdreven, te dichterlijk is? Immers, wanneer enkele kleine punten van verschil bestaan, moeten eindelijk de mannen die niets dan waarheid en regt eischen, zegevieren. Zij zullen de groote eenheid uitmaken waarin allen, die te voren dissentieerden, zich oplossen - zoo iets moet geschieden - en de verwachting daarvan is streelend.

De heer Groen van Prinsterer overtuigt ons door zijne laatste brochure, dat er, onaangezien dit krachtige streven naar eene staatkundige eenheid, tusschen hem en den minister Donker Curtius nog *geene* volmaakte eensgezindheid bestaat, en ten bewijze daarvan wordt de circulaire van den minister van Justitie, van bladz. 195-211 doorgemonsterd en getoetst; de toetssteen, die hier gebezigd wordt, is de erkende bijzondere, private, conservative opinie van den heer Groen: op dezelve, een rots in zee, moet de circulaire schipbreuk lijden - hier derhalve is, voor het tegenwoordige, nog geene volstrekte eensgezindheid te verwachten

Aan den minister wordt herinnerd, dat hij in den zeer gevaarlijken toestand is gekomen, om *illusiën* openbaar te maken - een hoogst gewigtig, staatkundig, kostbaar, onmisbaar woord, dat met een zacht temperend geluid, een ander minder liefelijk begrip omsluijert en als vergoêlijkt, hetwelk wij liefst niet met ronde, Hollandsche woorden zouden schrijven: ‘mijnheer maakt zichzelven of anderen illusiën,’ klinkt zoo fatsoenlijk diplomatisch, dat men er zich zeer goed mede kan behelpen. - Beproef het slechts, lezer, om het woord - illusiën - te vertalen? Gij zult zien hoe ruim deze mantel der liefde is; de illusiën van den minister (gij kunt ze zelf nalezen) worden telkens bewezen en gestaafd door aanhalingen uit de circulaire, die kortelijk wordt wederlegd, ten minste naar de opinie van den bestrijder, en met weinige woorden - uit het veld geslagen. - Wij maakten onder de lezing de opmerking of men deze taktiek niet eenigzins bij een guerilla-oorlog zoude kunnen vergelijken. - Men ligt dezen of genen volzin uit het geheel uit, zoo als bij de legkaarten der kinderen; men doet dit nadat men den lezer heeft voorbereid op het verkeerde dat hij weldra lezen zal. Men verzoekt attentie voor den uitgeligten volzin, een detachement, dat men uit het vijandelijke regiment wist weg te lokken en in eene hinderlaag zoekt te brengen - de andere vijandelijke troe-

pen intusschen blijven staan waar zij stonden. Nu valt dadelijk schot op schot, men verminkt of doodt den volzin, en de gedachten of de opinie daarin besloten, zendt hem nog eenige kogels achterna, en zoo gaat het slag op slag, totdat men het veld behoudt en de vijandelijke stukken vernageld zijn. 't Is steeds gevaarlijk om alzoo tegen enkele volzinnen den strijd uit het gebergte te voeren, en het ware wel te wenschen, dat de afwezende bevelhebber - de schrijver wien men bestrijdt - zelf zijne troepen in het vuur kon brengen, welligt zoude hij *anderen* laten zien, dan juist de zoodanige, welke de antagonist behendig en bedachtzaam, hier en daar heeft uitgeligt. - Nu vloeit het uit den aard der zaak voort, dat men op zijn bijzonder standpunt staande, naar eene vaste theorie in alles handelende consequent het tegenovergestelde standpunt moet afkeuren, en er ten minste *illusiën* vindt.

Wij moeten toch een enkel staaltje mededeelen. - De heer Groen van Prinsterer levert protest in (bl. 203) tegen dezen volzin:

De beste bescherming is die van alle eerlijke lieden en goede burgers onderling.

Een eenvoudig mensch zoude ligtelijk denken, dat in zulk eene stelling volstrekt niet het allerminste kwaad steekt, en misschien zoo oordeelen: ja, als alle eerlijke lieden en goede brave burgers, zoo als Nederland er legio telt, de handen in elkaâr slaan, zich aaneensluiten, zichzelven tot een vast bolwerk maken, dan is dat de natuurlijkste, de beste bescherming. - 't Is hier waarlijk de hoog geprezene eensgezindheid: eendragt maakt magt. Wie, zoude de eenvoudige mensch denken, kan tegen zulk eene onschuldige stelling een protest inleveren? - Evenwel wordt de heer Groen van Prinsterer daartoe in gemoede genoodzaakt, en de motivering van het protest geschiedt alzoo: ‘men vergete niet dat een staat iets meer is en iets anders dan een *contrat d'assurance mutuelle*; dat er op de onderlinge hulpvaardigheid van eerlijke lieden niet te veel rekening moet worden gemaakt; dat de regering, om mij van krachtvolle ouderwetsche taal ter aanduiding van nooit verouderde waarheden te bedienen, “van God ingesteld zijnde, uit oorzake der verdorvenheid van het menschelijk geslacht,” juist daarom bestaat “opdat door haar de ongebondenheid der menschen bedwongen worde, en het alles met goede ordonnantie toega,” dat de goede burgerij zich behoort te kunnen verlaten op de bescherming van den koning, die daartoe bij eede verpligt is; van den koning die ons regeert, en aan wien, opdat hij ter uitoefening van dien pligt in staat zij, de regterlijke magt, de policie, zoodra het vereischt wordt, ook het leger de sterke (?) hand leent; en dat zoo de regering, dienares of niet van het Souvereine volk, in elk geval tot nut en dienst der natie, het bewind voert, een verwijzen van de natie naar het bekende; wie zich zelf bedient is best bediend, niet bij voorkeur in eene circulaire van een minister van Justitie te pas komt.’ (blz. 204).

Alzoo het gemotieveerd protest van den heer Groen van Prinsterer, en nu wordt de zaak ons levens iet of wat duidelijk; want de bestredene zinsnede vervalt in zich zelve reeds dadelijk, *omdat* de heer Groen van Prinsterer, luidens de *Nederlandsche Geloofsbelijdenis*, art. 36, niet veel geloof kan of mag slaan, aan *eerlijke* lieden of *goede* burgers, uit oorzake van de ‘verdorvenheid van het

menschelijk geslacht.' Indien de minister had geschreven: 'er ware welligt nog eenige bescherming te hopen, onderling van lieden en burgers, maar de geloofsbelijdenis veroordeelt hen allen,' dan zoude het protest niet noodig zijn geweest; nu moet de 'krachtvolle, ouderwetsche taal,' aansnellen om dadelijk - 't is een theologisch-diplomatische coup d'état - de onderlinge hulp en bescherming te vernietigen, daar de geloofsbelijdenis zoo duidelijk spreekt van de ongebondenheid der menschen. - Wij zien hier dus eene zeer verschillende wijze van beschouwing bij twee individus: de minister erkent nog het bestaan van *eerlijke* lieden en *goede* burgers. Zijn bestrijder ziet *verdorven* menschen, ongebonden van nature; deze nu (de geloofsbelijdenis komt er tegen op), deze nu kunnen zichzelven dus niet regeren, zij zullen zich veeleer van alle zijden beleedigen, op hunne onderlinge hulpvaardigheid mag men niet rekenen; derhalve - hier is het grondschot voor den overwonnen ministeriëelen volzin - derhalve, moeten de 'goede' waarom ook niet de verdorvene, de ongebondene? burgers zich verlaten op de bescherming van den koning, die zich - 't is wel eenigzins vreemd, maar toch wel zeker *waar* - weder verlaten moet op de regterlijke magt, vervolgens op de policie, ten derde op de *sterke* hand van het leger; alzoo is de beste bescherming voor een land en volk, de koning, met regters, policie-dienaars, bajonetten en kanonnen, wat te bewijzen was.

Wij weten waarlijk niet of wij den heer Groen van Prinsterer goed begrepen hebben; de eensgezindheid der *eerlijke* lieden en *goede* burgers schijnt hier niet veel af te doen, waar niet boven deze eensgezindheid een koning staat; dat de koning nu bij eede verpligt is, om te beschermen, is eene bekende kostelijke zaak. Kwam nu al weder hier de vraag bij ons op: in hoeverre ook de koningen en vorsten naar de geloofsbelijdenis, mede behooren onder de 'verdorvenheid van het menschelijk geslacht,' en onder de ongebondenheid zouden kunnen behooren, dan werd de quaestie noodlottig, en als nu verder alle regters, policie-dienaren en het gansche sterke leger, ook volgens de geloofsbelijdenis daar mede onder geteld moeten worden, dan blijft er niets anders over dan het bloote, ledige *begrip* - *voouμενον* - de *ordonnantie*; deze is dus het kleed, de vertegenwoordiger, het hulsel: de goede ordonnantie! - heerlijke zaak! maar wie, onder de verdorvene en ongebondene menschen (naar de geloofsbelijdenis), zal zich daarmede willen of mogen belasten? Gij ziet lezer, dat we ons op deze wijze in zoo vele zwarigheden wikkelen, die toch, beken het slechts, enkel te wijten zijn aan de onverwachte, alles afdoende aanhaling van art. 36, der Nederlandsche *geloofsbelijdenis*, in de *staatkundige* brochure van den heer Groen van Prinsterer. 't Is meer dan waarschijnlijk dat de minister van justitie, toen hij de circulaire opstelde, in Januarij 1849, volstrekt *niet* gedacht heeft, om het kerkelijk formulier op te slaan, en zich dus ook niet gewapend heeft om met *dergelijke* strijdknodsen onverwacht te worden overvallen, en dit gaf ons, de brochure lezende, aanleiding, om de vraag te opperen: of er bij het streven en aanprijzen naar en van de *eensgezindheid*, ook niet eenige *eenzijdigheid* in het beschouwen kon ontstaan. Wij werden daarin versterkt door de opmerking, welke de heer Groen zelf maakt, aan het einde van zijn geschrift: 'dat hij kortelijk wenscht te

doen zien, niet door eenen *exclusieven* geest geleid te worden,' een exclusieve geest is nu toch wel niet anders, dan een eenzijdige geest. - 't Is niet te ontkennen, dat de heer Groen van Prinsterer waar hij daartoe gelegenheid vindt, ook bewijst en motieveert, de illusiën van zijne antagonisten analyseert en uit zijn standpunt bestrijdt, dit geschiedt geheel in de taal der overtuiging, met terugzien op de geschiedkundige feiten; maar door het onverbiddellijk aankleven en krampachtig vasthouden aan eene bepaalde theorie, waar geen tittel of jota mag vallen, is het gevaar tevens onvermijdelijk, om eene in het oog loopende eenzijdigheid te openbaren, waardoor - 't is dikwerf droevig - de kracht der bewijzen, de geheele argumentatie zeer benadeeld en verzwakt wordt; - waar, gelijk het bovenstaande voorbeeld helder aantoont, de bestrijder der ministeriëele circulaire, op eens een *μεταβαδίς είς αλλο γενος* maakt, en de Nederlandsche geloofsbelijdenis, als een klein reserveleger, te midden van staatkundige disquisitiën, laat oprukken, heeft het ten minste den schijn, alsof men, het koste wat het wil, en men hale zijne hulpmiddelen ook van waar men wil, de zaak van ééne zijde beschouwt, en niet dulden kan, dat een ander dezelfde zaak juist van eene tegenovergestelde zijde voorstelt, voorstaat en verdedigt. - 't Is ons voorgekomen dat deze geweldige consequentie in alles naar het eigene standpunt, niet altoos zal kunnen medewerken, tot de voorgeslagen eensgezindheid; ja dat men een weinig achterdocht moet gevoelen, als eenig stelsel of theorie, zoo als men zegt, er door moet, al ging alles onderst te boven; de radicalen en liberalen, de conservatieven en progressieven, zullen wel doen, in deze dagen met bedachtzaamheid voort te gaan; - zij mogen zich gerustelijk, onaangezien de dreigende taal der geloofsbelijdenis, als *eerlijke* lieden, en *goede* burgers ondersteunen, hunne bescherming zoeken of in kracht van redenen, liefst niet bij de 'policiedienaren,' en nog minder bij de *sterke* hand van het leger; zij mogen zich, met alle mogelijke ter zijdestelling van in het oog springende eenzijdigheid, als eensgezinde sprekers en vertegenwoordigers aan de natie vertoonen, pleiten voor 's lands waarachtig belang, en altoos met eerlijke wapenen strijden; dan zal, niet alleen het ministerie homogeen, maar de 68 vertegenwoordigers mede, in zekeren zin eenstemmig worden, en de eensgezindheid zal bloeijen en leven niet slechts op het *titelblad* van een viertal zeer fiks geschreven *brochuren*, maar wat *meer* zegt, in eenige *duizendtallen* harten van - 't zij met verlof der geloofsbelijdenis gezegd - *eerlijke* lieden en *goede* burgers!

MARSUPIUS.

De volksopvoeding, beschouwd als grondslag van Nederlands toekomstige staatsregeling,

Door C.L. van Woelderen. Te Arnhem, bij Is. An. NijhofF. 1848. (*Vervolg en slot van blz.* 434, II., 1848.)

Verdienden de onderwerpen, die van Woelderen volgens 't vroeger medegedeelde behandeld heeft, onze algeheele aandacht, niet minder is dit het geval met datgene dat wij nu wenschten te beschouwen. Wat wij vroeger gezegd hebben, herhalen wij. Er is ja, geen gebrek aan godsdienstige Traktaatjes, er worden belangrijke geldsommen te koste gelegd aan het Bijbelgenootschap, waardoor men den behoeftigen en minvermogenden man, voor niet of een klein beetje geld aan Bijbels helpt.... maar! wat zegt dit? Zooveel doet het zien, dat men omtrent de veredeling van zijn hart en 't heil zijner ziele, gelijk men wel eens zegt, niet onverschillig is. Zoo veel doet het zien, dat men wat voor hem doen wil en wat voor hem over heeft. Trouwens, zonder iets aan de waarde van 't een en ander te kort te willen doen, houden wij er ons ten volle van overtuigd, dat een en ander halve maatregelen zijn. Indien er geen andere stappen gedaan worden in 't belang der massa, zal men 't met Traktaatjes en Bijbels niet verre brengen. Ééne vraag: hoe groot was 't nut dat die genootschappen gesticht hebben? welke voordeelige resultaten leverden zij van de oprigting aan tot nu toe op? Waarlijk, dat nut was al heel gering. Bedriegen wij ons niet, men had met die belangrijke geldsommen, welke jaarlijks daaraan besteed worden, meer nut kunnen stichten. Wat wij vroeger gezegd hebben, herhalen wij: leert die menschen den Bijbel en andere godsdienstige schriften eerst lezen en verstaan, zonder dat beteekent al uw werken niets ter wereld. Wat heeft het kind aan de heerlijkste boeken, als hij de letters nog niet kent? Gij voedt dat kind op, gij neemt het onder uw opzigt, onder uw bescherming. En juist dat is het, waar't op aan komt. Wie bekend is met het volk, wie de nederige verblijven van den minderen man, wie de ellendige kelders en vlieringjes en zoldertjes van die arme zielen bezocht heeft en er werk van maakte om hen daar te bespieden en gade te slaan, zal het ons toestemmen dat er ja bij menigeen een' groote mate natuurlijk verstand en aanleg woont, waardoor zij geschikt zijn om wat degelijks van hen te maken, maar voor de rest, dat zij op een zeer lagen trap staan van kennis en ontwikkeling. Wat helpt daar een Traktaatje? Wat baat daar een Bijbel? al is hij nog zoo helder en nog zoo duidelijk gedrukt. Gij vindt er op de dorpen en in de steden bij de vleet, die geen enkele letter van elkander kunnen onderscheiden. Gij vindt er die net zoo veel van Bijbelgeschiedenis als van iedere andere weten. Gij treft ze in menigte aan, die eigenlijk gezegd niets anders zijn dan volwassen kinderen, levende bij den dag en denkende aan niets anders dan hunne ellende en blijde zijnde dat zij wat te eten en te drinken, wat stroo om op te slapen hebben. Gij vindt er in menigte die in gebrek geboren worden, en in

kommer en gebrek hun dagen slijten. Is het te verwonderen dat de zoodanigen hun Bijbel, als zij er een bekomen, verkoopen, om hun leêge maag en die hunner arme en uitgehongerde kinderen met een stuk roggebrood te vullen?

Noem 't, als 't u belieft, geen overdrijven, en denk niet dat wij op onzen praatstoel zitten, om zoo doende een of ander philanthropisch plan verwezenlijkt te zien. Wij hebben zulke tooneelen bijgewoond, wij hebben zulke rampzaligen bezocht, wij hebben met hen gesproken, wij hebben hen gevraagd of zij een Bijbel hadden en van menigeen was 't antwoord: ja! gehad ... maar... as meneertje blieft, honger doet zeer, en as et zoo koud is... de lezer gelieve de rest aan te vullen. Val nu den ongelukkigen vader eens hard! Zeg nu eens een woord van verwijt tegen de arme moeder, als gij er moed toe hebt. Bijbels en Traktaatjes vullen de maag niet en kunnen verkleumde armen en beenen niet verwarmen. O gij, die den mond zoo vol hebt van, en zoo ijvert voor 't zoogenoemde heil der onsterfelijke zielen! waarom bedenkt gij niet dat honger een scherp zwaard en koude een vreeselijk marteltuig is. Waarom vergeet gij om de ziel te redden zoo als gij 't noemt, waarom vergeet gij voor 't ligchaam te zorgen? Of denkt ge, dat die zielen 't niet heel goed weten, dat die Bijbel en Traktaatjes heel goedkoop zijn, en u misschien geen enkele cent kosten? Denkt ge, dat ze bij 't zien van een en ander niet bij zichzelven of tegen elkander zeggen, zij hebben best geven van eens anders goed... Die een gezonde ziel in een uitgehongerd en verkleumd ligchaam verlangt, moet eerst de les van den Christus Gods nog eens lezen en de armen voeden en kleeden, verwarmen en koesteren naar den vleesche. 't Is waar er wordt veel, heel veel gegeven. Maar 't gaat er net meê als 't spreekwoord wel eens zegt: de paarden die de haver verdienen krijgen haar niet. De ware arme en behoeftige man wordt dikwijls, o zoo dikwijls! vergeten. En menigeen die bedeeld en ondersteund wordt, brengt het door, of maakt er een verkeerd gebruik van.

Wat nu gedaan?... 't volk heeft opzigt noodig; de mindere volksklassen staan op een te lagen trap van kennis en beschaving, om aan zichzelven overgelaten te woorden, en op eigen beenen te staan. Zij zijn gelijk aan minderjarigen, waar een waakzaam oog over gehouden moet worden. Wat ze op de scholen geleerd hebben is er later door zorgen en huiselijke omstandigheden uit geraakt. Terwijl er velen, meer dan men vermoedt, onder gevonden worden wier, opvoeding in de kindschheid en in de eerste jeugd totaal verwaarloosd is. Wat wil men, op een enkele uitzondering na, van zulke vaders en moeders verwachten? hoe moet het in zulke huisgezinnen toegaan? Al zijn de ouders niet slecht, en al leeren zij hun kinderen geen stelen enz. enz., zij leeren ze ook geen goeds, om de eenvoudige reden dat zij het zelve niet geleerd hebben en zoodoende niet kunnen. Waarlijk 't is een wonder, dat er niet meer slechtheid en misdaden gepleegd worden, 't is wonder dat er niet meer schandalen plaats vinden, dan werkelijk 't geval is.

O allen, gij die den mond zoo vol hebt van zonde en doemwaardigheid voor God, zwijgt veeleer dan dat gij zoo klaagt! Wat baat al dat klagen, indien 't zoo ware als gij zegt, wat baat al dat klagen?... Steekt de handen uit de mouwen! Opent uwe geldkisten! treedt de woningen der ellende en des gebreks binnen en doet uw pligt! Niet op een katechizeermees-

terstoon, maar net als de Heere Christus in den geest der voorkomende liefde. Begint met het ligchaam en klimt dan van trap tot trap al hooger, en gaat dan van stap tot stap verder. Neen! klaagt niet langer alsof de menschheid een duivelenrot ware! Gaat naar de achterbuurten in onze groote steden, en ja! gij zult er veel walgelijks, veel onkieschs, veel ruws vinden, maar misdaad, maar slechtheid is er, Goddank! zeldzaam. Gaal naar de achterbuurten in onze groote steden en gij zult er leer- en kweekscholen geopend vinden, voor uzelven, maar meteen ook om anderen te leeren, te vormen, op te voeden om menschen te worden.

't Patronaat. - Zietdaar in dat ééne woord uitgesproken, wat wij voor den minderen volksstand verlangen. Wij zeggen het De Gérando na in zijn werk: Des progrès de l'industrie: ‘De behoefte van de menschheid, de wenschen van de beschaving, de belangen van de maatschappelijke orde, in overeenstemming met den geest van het Evangelie, eischen ten huidigen dage een systeem van het patronaat, van de hoogere klassen, ten gunste van de lagere, van een welwillend patronaat, uit zichzelven aangeboden en vrijelijk aangenomen. Indien dit patronaat zich niet vestigt, loopt de Europesche maatschappij gevaar van te vergaan, ten gevolge van den voorspoed zelven, waartoe zij kwam. Indien dat verbond niet wordt aangegaan, zal de oorlog uitbarsten, de noodlottigste even als de algemeenste oorlog, niet van natie tegen natie, maar overal van die niets heeft, tegen dengenen die bezit.’

En wat schouwspel heeft Europa in 't eeuwig gedenkwaardig jaar 1848 opgeleverd?... 't Is in Nederland tot nog toe rustig gebleven, maar zal 't zoo blijven? Welke waarborgen hebben wij er voor? 't Bezadigd karakter des volks?... maar! als de honger nijpt, - als de klagte en de bede om werk niet verhoord, niet spoedig verhoord wordt, zal dan dat bezadigde karakter, zoo rustig, zoo kalm, zoo onderworpen blijven?... Als de man niets meer heeft voor vrouw en kind, als de moeder klappertandt en de kinderen uitgeteerd en verkleumd van koû en honger klagen, zal hij dan ook stil blijven zitten? Zal hij, wetende hoevele rijken der aarde in overvloed voortleven en hem laten vergaan in den druk en geen slag werks verschaffen om een eerlijk stukje broods voor zijn huisgezin te verdienen; zal hij dan ook geduldig als Job zijn last dragen?... God verhoede het! maar als de duivel des gebreks eens met den duivel der misdaad en der wrake in verbond trad, zou 't een vreeselijk spel worden, waarbij ten laatste allen even rampzalig werden en omkwamen.

Waarlijk we zijn niet zwaartillend uitgevallen en worden in 't minst niet door zwarte gal geplaagd, maar 't akelig spook, dat we pauperisme noemen, maakt de toekomst niet heel vrolijk en helder.

En 't is met het meeste regt dat de heer van Woelderen dit onderwerp con amore behandelt. Meermalen geeft hij uitnemende wenken. Dat hij de werken van De Gérando en van madame De Girardin: il y a des pauvres à Paris... et ailleurs, gelezen en herlezen, dat hijzelf met eigen oog gezien en met een flink opgeklaard oordeel gewikt en gewogen heeft, blijkt meermalen. Al dadelijk valt dit in 't oog, wanneer hij aantoont, hoe 't kiesstelsel door't patronaat, een goed ingerigt patronaat, tot eene geweuschte volkomenheid kon gebragt worden en ook de mindere man in 't bezit van 't stemregt kan en moet gesteld worden. Wat nu nog

tot dolzinnige resultaten zou leiden, wat nu nog onuitvoerbaar is, zou dan mogelijk zijn. Want hoe men 't ook neme, ons tegenwoordig kiesstelsel is niet wat het moet zijn. Niet hoeveel betaalt gij in de belasting, maar hebt gij verstand om te kiezen? daar komt het op aan. Dat alleen, onzes bedunkens, mag de maatstaf zijn bij het kiesregt. Dat dit nu nog niet mogelijk is, erkennen wij ten volle, en dat in de gegeven omstandigheden de tegenwoordige maatregel de beste is, willen wij ook niet ontkennen. Maar niettemin de kinderlijke staat des volks moet plaats maken voor meerderjarigheid door volksopvoeding, ten gevolge van een goed ingerigt patronaat.

Ieder mensch heeft gelijke regten; maar even als de minderjarige moet hij eerst onder opzigt staan, en leeren hoe hij zijne regten nuttig en doelmatig moet aanwenden.

Wij kunnen den schrijver niet stap voor stap volgen, daar wij 't plan hebben hierover ons elders uit te laten. Wij vergenoegen ons daarom enkele bijzonderheden, die wij dààr niet kunnen behandelen, in dit Tijdschrift aan te stippen.

Een der eerste is de tegenwoordige inrigting van sommige diaconiën in de Hervormde kerk, een punt door menigeen reeds behandeld en dikwijls ter sprake gebragt.

‘Alle inmenging,’ zegt van Woelderen, ‘van wereldsch gezag in de diaconiën is eene miskenning van het regt van eigendom en al zeer ligt eene verkrachting van vroegere uiterste wilsbepaling.’

‘De diaconiën behooren geheel op het gebied der kerk te huis, en moeten daar blijven. Bestaan er misbruiken, en wij gelooven zeer groote, dan is het aan de kerk, die te verhelpen; maar hoe zal de kerk dit doen?’

Waarlijk 't heeft ons wel eens met diepe verontwaardiging vervuld en 't bloed doen koken, als wij zoo hier en daar de aanmatigingen van burgerlijke besturen opmerkten. En 't heeft ons wel eens moeite gekost om te zwijgen, als wij de grove, heerschzuchtige, ja beleedigende bewoordingen lazen, waarvan burgerlijke ambtenaren zich geliefden te bedienen, om 't diakonaal armbestuur, gelijk het moest heeten, tot zijn pligt te brengen en te doen gevoelen, dat een diaken eigenlijk niets meer was, dan iemand die namens 't burgerlijk bestuur bij de kerkelijke gemeente rondging om aalmoezen in te zamelen.

't Heeft ons meermalen gehinderd, in strijd met de kerkelijke wetten voor de Hervormden in Nederland, te hooren lasten en bevelen dat zij, die geen belijdenis des geloofs hadden afgelegd, uit *de diakoniekas moesten* bedeeld en verzorgd worden.

Ja voorzeker bestaan er misbruiken - en wel grove, en wel schandelijke - en te wenschen is het, dat te dien aanzien eerlang verandering kome en het de burgerlijke besturen voor eens en voor altijd afgeleerd worde, zich te mengen in wat de kerkelijke *zaken* en *fondsen* betreft. Juist de gebrekkige armenwet, en zij alleen, is de oorzaak van veel moeite en van veel verdeeldheid in menige gemeente. Juist die armenwet heeft het burgerlijk bestuur in de gelegenheid gebragt, dat het zich mengen kon in 't geen tot geen burgerlijk bestuur behoorde. Zoo doende bleven geene botsingen uit, die gemakkelijk te vermijden waren geweest, had men beter gelet op 't geen Gode toekomt en 't geen den Keizer behoort.

De oorzaak van zooveel misbruiken en gebreken, aanmatigingen en ingrijpen

van 't burgerlijk bestuur in 't kerkelijk element, ten gevolge der gebrekkige wetten, schrijft van Woelderen daaraan toe, dat de kerk afhankelijk is en geen eigen bestuur noch vertegenwoordiging heeft.

Bedriegen wij ons niet, dan slaat hij den spijker op den kop. Want zoo dwaas zal men toch wel niet zijn, om eene Synodale commissie of eene Synode, gelijk die voor als nog zijn zamengesteld, te erkennen voor de vertegenwoordiging van de Hervormde kerk. Dan moest die geheele kerk in de benoeming dier representanten de hand hebben, en hunne benoeming niet afhankelijk zijn daarvan, dat zij presidenten van 't klassikaal, en vervolgens leden van 't provinciaal bebestuur waren en zoodoende, zoo als het heet, door den koning benoemd worden. Dan moesten die Synode en Synodale Commissie uit ouderlingen, diakens en kerkelijke administrateuren, behalve nog uit waardige leden, particuliere ledematen der Hervormde kerk, niet anders dan door de gemeente te benoemen ter eerste instantie, zijn zamengesteld. Nu is dat alles geen vertegenwoordiging der kerk, maar van de leeraren der kerk, die diep afhankelijk zijn van?... wien 't meeste durft en invloed heeft. 't Is zoo wat vertooning maken voor de wereld. Punctum.

Zoomin de koning met de Eerste Kamer het volk vertegenwoordigt, zoomin, schoon uit de kerk genomen, maakt eene Synode of Synodale Commissie, gelijk die nu nog zijn zamengesteld, de Hervormde kerk uit, of zijn zij in staat die regtens te vertegenwoordigen.

Juist dat gebrek aan vertegenwoordiging heeft den grond gelegd tot afwijkingen, misbruiken en ingrijpingen in 't kerkelijke, dat te eerder 't geval moest zijn, daar de Hervormde kerk eertijds de heerschende was, waardoor zij afhankelijk werd van den staat, omdat het hoofd van den staat ook beschermheer van de kerk werd. 't Is waar, gelijk van Woelderen teregt opmerkt, dat de Hervormde kerk nu niet meer de heerschende is, trouwens de ongelukkige gevolgen van weleer, toen zij 't was, worden nu nog gedurig gevoeld.

De regering benoemt, de regering approbeert, in één woord zij mengt zich in alles wat het kerkelijk bestuur en de administratie harer goederen belangt; en 't kan niet anders of de geest der zelfstandigheid is inwendig benadeeld, wat van zelve nadeelig naar buiten moest werken.

Dat jus in sacra, en circa sacra! de onderscheiding is mooi! heel mooi! maar... zoo ongemerkt is de grenslijn overschreden. Wij zouden er staaltjes van bij kunnen brengen.

Bedriegen wij ons niet, dan is het oogenblik daar, dat de Hervormde kerk plegtig protesteren moet tegen alle burgerlijk gezag, protesteren tegen alle beperking van vrijheid en onafhankelijkheid. Geen dankbaarheid voor vroeger genoten weldaden en ondersteuning in vroegere eeuwen, mag haar derhalve doen buigen onder 't staatkundig gezag. De kerk, welke kerk ook, staat gelijk aan elke societeit, aan iedere maatschappij in den staat, die hoogstens concessie bij 't gouvernement kan vragen; maar zich naar eigen wetten en huishoudelijke inrigtingen kan, mag, moet besturen. Terwijl de staat, of liever de regering, 't oog blijft houden dat die kerk geen onheil brouwe, en 't heil van enkele personen, families, of van het rijk in den weg sta.

Het zij met alle bescheidenheid en eerbied gezegd; maar waar de burgerlijke overheid zich met de kerk, of duidelijker, met haar bestuur en fondsen bemoeit, waagt zij zich op een terrein waar zij evenmin bevoegdheid toe bezit, als dat

zij in mijn huis wetten wilde stellen en inzage in mijn financieel verlangde.

't Zij verre van ons, met dit geschrijf eenige de minste hierarchie in onze kerk te verlangen. Beware God ons voor dien jammer! Dan zouden er wel geen Loevesteins en kerkers genoeg zijn. Zoo iets nooit! Maar dat verlangen, daar bidden wij om: vrijheid! 't slaken van banden, waar de kerk in zucht en die onbestaanbaar zijn met het *idée* zelfs een er Protestantsche Kerk. Dat wenschen wij, de keuze van een ligchaam dat de kerk als kerk niet in naam maar ten volle, krachtig en met eenvoud en waardigheid vertegenwoordigt. Een ligchaam, zamengesteld uit al de onderscheidene, sit venia verbo! dignitarissen en particuliere ledematen en niet maar een dominé's vergadering, voor de aardigheid met een ouderling gelardeerd. De gemeente kieze hare hoofden in haar midden, ja voor elke corporatie van bestuur. Der gemeente zij stem gegeven in de wetgeving, in beroeping, in één woord in alles waar zij nu niets van gewaar wordt. De gemeente is het ligchaam, en die gemeente sluit allen en alles in zich. De dominé's zijn de dienaren dier gemeente, die niet kunnen of mogen bepalen wat al of niet zal of mag. Raden, teregtwijzen, voorgaan, vrede bewaren en vrede herstellen, dat is hun taak. Waar 't op wetten maken aankomt zijn zij het niet, maar ieder in de kerk-vertegenwoordigende vergadering, die er regt toe heeft.

Er bestaat tot heden toe bij de Hervormden dezelfde dwaling, die zij bij Rome afkeuren: men praat van de kerk en 't is de Synode die bestuurt, 't is de Synode waar alles van uitgaat. Nu 't is voor 't eerst niet, dat men splinters bij anderen gewaar wordt en de balken bij zichzelven voorbijziet. Wat echter de benoeming van een president en secretaris voor eene zoodanige vergadering die de kerk vertegenwoordigt, van wege den koning aanbelangt, zoo als van Woelderen voorslaat, hieraan hechten wij volstrektelijk het zegel onzer goedkeuring niet. Waarom niet?... Wil men consequent zijn, dan blijve de regering, 't zij met alle respect en zonder eenig voorbehoud gezegd, geheelenal buiten die zaak. Zoo min in 't eene als in 't andere late zij zich kennen. Ook de kleinste inmenging kan grootere doen ontstaan. De aldus geconstitueerde vergadering kieze onderling. Want is de kerk eene societeit, dan is ieder lid der regering, wie ook, en geen kerkelijke post bekleedende, *particulier lid*, aan wien geen regten boven eenig ander kerkelijk lid kunnen of mogen toegestaan worden. - Doch! c'est assez!

Een niet minder gewigtig onderwerp is dat over de *predikantstraktementen*. Ten einde allen schijn van partijdigheid of vooringenomenheid te vermijden, willen wij van Woelderen zelven laten spreken:

‘Voor de traktementen van vele predikanten zijn door de regering destijds kerkegoederen als domeinen overgenomen. Is het billijk en regtvaardig, dat, daar, bij de daling van de waarde van het geld, de domeinen in prijs rezen, men de daaruit ontstaande traktementen onveranderd liet? Is het staatkundig, is het met de waarde, die de mensch aan de godsdienst moet hechten, en waarmede de Nederlander altijd zoo veel op had, is het daarmede overeenkomstig den leeraar een traktement te geven, dat op verscheidene plaatsen in ons land beneden het loon van den geringsten ambtenaar in onze groote steden is? Bij de regterlijke organisatie werd onze regterlijke magt beter betaald: het was eene grief, die men dikwijls had te berde ge-

bragt, dat, terwijl geen land in Europa op eene meer eerlijke, meer onafhankelijke regtsmagt mogt bogen, men ze zóó betaalde dat de regter niet leven kon. Bestaat die grief minder of meer bij den geestelijken stand? Zijn hier de betalingen niet nog slechter? Moet de stand daardoor niet in aanzien verliezen, en daardoor niet die achtbaarheid missen, die hem zoo noodig is? Men herzie dan al de traktementen van predikanten, en voere die op tot eene gelijke mate als de regterlijke magt; beide ligchamen zijn even noodig, beide behoeven dezelfde achtbaarheid.'

Dat de predikant op enkele uitzonderingen na over 't algemeen slecht en karig bezoldigd wordt, is te overbekend dan dat wij er een woord meer over in het midden zouden brengen. Er is iets anders, dat wij niet met stilzwijgen voorbij kunnen gaan. Toen in den loop des jaars 1848 allerlei bezuinigingsmiddelen werden aan de hand gedaan, was er ook één dat ter sprake kwam, het afschaffen der bezoldigingen van wege den Staat ten behoeve der godsdienstleraren. Bij scheiding van kerk en staat, aldus redeneerde men, heeft de laatste geen godsdienst en zoodoende kan de Staat ook niet gehouden zijn de leeraren eener godsdienst te bezoldigen. Wij laten het al of niet juiste dier bewering geheel daar, maar meenen echter dat op *onzen* Staat wel degelijk de verpligting rust tot bezoldiging der predikanten. Op eenige uitzonderingen na, heeft de regering in vroegere jaren de kerkegoederen benaderd en als domein overgenomen, onder waarborg, de tractementen uit te zullen betalen aan de respectieve leeraren en dienaars der godsdienst. Zal de Staat nu van die drukkende verpligting ontslagen worden, dan moet ook de hooge regering teruggeven wat aan de kerk toebehoort. Dan heeft elke kerkelijke gemeente, onzes inziens, ook het volle regt om terug te vorderen datgeen, wat die domeinen meer hebben opgebragt in al die jaren, dan het bedrag uitmaakte der tractementen aan de predikanten uitbetaald. En ofschoon de domeinen in waarde gerezen zijn, bleven gezegde rijkstractementen geen gelijken tred houden met die vermeerdering van prijs, maar altijd verre beneden dezelve.

Iets anders: is de regering alleen verpligt het kwaad te straffen of tevens te waken tegen het misdrijf? ... Waarom zou 't dan alleen den regler en geenszins den godsdienstleeraar bezoldigen? De eerste appliceert de wet op 't misdrijf; de laatste, laat de ondervinding en de geschiedenis spreken, voorkomt het menigmalen. Daar, waar de godsdienst toon geeft en heerscht, wordt het minste misdrijf gepleegd. Neemt haar weg, verbant hare dienaren, en wat wordt er van een gemeente, wat wordt er van den Staat? Neen: zonder godsdienst kan geen Staat, hoe magtig, bestaan blijven. De geschiedenis zou het kunnen staven.

Ei lieve! zoû dan de dienaar der godsdienst, die zich uitsluitend er aan toewijdt om den mensch tegen 't misdrijf te behoeden, en zoodoende een onontbeerlijk werktuig is om den Staat te schragen, minder zijn dan de krijgsman, die zich voor 't vaderland ten strijde begeeft?

Eene scheiding van kerk en staat, als menigeen zich voorstelt, is onmogelijk, of zij zou niets anders ten gevolge hebben dan den algeheelen ondergang des volks. 't Godsdienstig element is de levensbron van den staat; dat element wegnemende sterft hij. Slechts zulk eene scheiding is wenschelijk waardoor de staat zoo min partij trekt voor eene of andere kerk, als dat hij zich mengt in kerkelijke aangelegenheden.

Iets anders is het of er niet een en ander zou kunnen bezuinigd worden, iets anders of er niet veel omslagtigs en daardoor kostbaars was weg te nemen... dát, onzes bedunkens, is wel degelijk het geval. Trouwens of het zoo'n groote bezuiniging zou wezen en zoo'n groot voordeel aan de schatkist zou aanbrengen, meenen wij geheel te moeten betwijfelen.

Wat wij vurig wenschen om 't huiselijk geluk van menigen predikant en om den bloei en eendragt in menige gemeente?... Dat men toch de traktementen eens wilde herzien en tot die hoogte opvoeren, dat zij, die zich aan de dienst van 't Evangelie wijden, op eene min bezwarende en drukkende wijze kunnen leven, en hunne kinderen doen opvoeden, waar vooral ten platte lande zoo onbeschrijfelijk veel nog aan hapert. En mogen wij er nog iets bij voegen?... 't Zou zijn: men ontferme zich toch eens over onze weduwen... punctum. Nu zouden wij warm kunnen worden.. Maar als men ook een' behoeftige vrouw en kinderen moet nalaten... Kijk! dat doet het bloed ook koken.

Mogten die beide wenschen nog eens vervuld worden; menig predikant, die nu wat anders bij de hand neemt ter verbetering van zijn lot, zou zich dan meer aan zijn gemeente kunnen wijden.

Minder konden wij ons vereenigen met den voorslag van v.W. ten aanzien van de proponenten. Hij zegt er dit van: ‘het bloed heeft ons dikwijls gekookt, als wij van de beleedigende proeven en ondervragingen hoorden, die boeren de onbeschoftheid hadden, jongelieden te doen ondergaan, die op de proef kwamen preken. Aan alle jonge lieden, wier examen voor het provinciaal kerkbestuur was afgeloopen, wenschten wij eene toelage van *f* 600 's jaars te zien toegekend, en deze jonge lieden moesten aan die predikanten tot hulp worden toegevoegd, welke zich het verdienstelijkste in hun herdersambt maakten. Dan kwamen na afloop der studie, de jonge lieden dadelijk in het moeijelijkste maar gewigtigste gedeelte van hun ambt, in het werkelijke leven, onder 't opzigt en de leiding van een der waardigste predikanten, en de verdienstelijkste practische menschen zouden de opvoeding der hoogeschool voltooijen.’

Moest dit doorgaan, dan zou eene geheele verandering op de bekleeding van 't leeraarsambt dienen plaats te hebben. Dan zou niemand predikant mogen worden tenzij alvorens hulpprediker te zijn geweest. Steller dezes was het ook en komt er gul vooruit, dat hij van achteren beschouwd hartelijk blijde is dat hij 't geweest is. Steller dezes is van gedachten, dat het wenschelijk ware voor den proponent en wenschelijk voor de gemeente dat die verandering ingevoerd werde. Maar!... en nog eens maar!... aan hoe vele bezwaren zou ze onderworpen wezen!

Wat echter den voorslag aanbelangt, om die heeren toe te voegen aan de verdienstelijkste predikanten! - Die maatstaf nooit! - Er is al pauselijk gezag en zoo al voorts genoeg! - Waar meer herderlijk opzigt en werk vereischt wordt, omdat de gemeente grooter is geworden, daar zij men niet langer karig in 't toevoegen van een adjunctpredikant, of in 't concessie verleenen om een predikant te beroepen. Het tegenwoordig getal proponenten zou meer dan de helft verminderen, indien men dat nu nog appliceerde. Waarlijk, 't is noodig. Is een gemeente van 1500 zielen ver van elkander verwijderd een werkkring voor één dominé? is een gemeente van ruim 3000 zielen een kerspel voor één pre-

dikant? Wij zouden kunnen voortgaan, wij zouden hier namen en cijfers kunnen neêrzetten; maar dat hoeft niet. 't Is al wel. Plaatst dáár menig braaf proponent, en gij doet *hèm* een dienst en aan de *gemeente* bewijst gij een weldaad. Maar laat daar niet de ijver van een dominé, maar de behoefte eener gemeente bij in aanmerking komen en de maatstaf van handelen zijn.

En dan die onbeschoftheden der boeren. - Ja 't valt hard; maar is een dominé er dan van verschoond? Die grofheden hebben hare goede zijde ook. Aan de akademie waren wij, wij studenten, baas! en waren wij toen ook niet wel eens.... claudatur parenthesis. Elk zijn beurt. Nu voelt men 't eens hoe hard zoo iets valt. 't Is een harde en pijnlijke operatie; maar die toch heel goed in de gevolgen kan wezen.

Alles wat wij tot dus verre behandelden, beschouwt van Woelderen in verband tot het patronaat in ons vaderland. En heeft hij niet alle bezwaren uit den weg geruimd en heeft hij somwijlen al iets aan de hand gedaan dat onzes bedunkens minder proefhoudend is, met groot genoegen lazen en herlazen wij een en ander over een onderwerp dat ons zoo dierbaar is en zoo naauw aan 't harte ligt.

Niet minder belangrijk is de beschouwing van het *patronaat van het moederland over de kolonien*. Wanneer, vroegen wij ons bij de lezing van 't geen van Woelderen daaromtrent meldt, wanneer zal toch eens de dageraad aanbreken dat dáár, in onze overzeesche bezittingen, niet in naam maar in der daad vrijheid heerscht? Wanneer zal de vrijheid, die in het moederland heerscht en in Oost en West even reikhalzend te gemoet gezien wordt, ook dáár verleend worden? Wanneer het ijzeren keurslijf en 't halve slavenjuk worden uitgetrokken en van de schouders genomen? Of kan het niet anders? Meent men dan dat men door voort te gaan op den ouden weg het heil der menschheid dáár zal bevorderen? Indien het in der daad zóó is dat men dáár niet minder dan hier 't geluk der menschheid zoekt, waarom dan niet gewaakt tegen 't gruwelijk amfioen schuiven, die pest der zedelijkheid? Waarom bedient men zich bij de gouvernementspachten van de Chinezen? Waarom dan niet gezorgd dat de landerijen en zoo al voort in handen der Europeanen blijven? Of is het niet hard dat men ze bijna op den regel af in handen der Chinezen ziet komen, omdat deze er grootere geldsommen voor kunnen besteden dan de Europeanen. De handel is vrij - zegt gij - en men kan niemand beletten dat hij koopt. Uitmuntend, - maar zijn de Chinezen dan oorspronkelijk zoo rijk? Of heeft het de ondervinding niet geleerd en wordt zulks niet door geloofwaardige getuigen gestaafd, dat zij arm en naakt in onze kolonien komen en door woekerwinst en schagcherijen zich in 't bezit van ontzettende kapitalen weten te stellen? Wie staat er, vragen wij met van Woelderen, wie staat er ons voor in, dat zij eenmaal de grootste grondbezitters geworden zijnde, de hand niet zullen uitstrekken naar 't bewind en kroon en schepter veroveren zullen? Opene men toch de oogen en denke men toch aan de dagen van ouds! Welke waarborgen hebben wij er voor dat de Chinees niet vroeg of laat met den inlander zamenspanne en zich vrij make? Of zijn wij er zoo zeker van dat Engeland, hebzuchtig en veroveringziek en naijverig als het altijd was, waar 't ons vaderland en deszelfs bezittingen gold, niet nog

verder zal gaan dan 't reeds gegaan is?

Wij willen ons buiten alle inmenging houden in zaken, die de regering aangaan. Maar daar men 't kwaad ziet, daar men, voorgelicht door de geschiedenis, den kanker, den invretenden kanker die er gewoed heeft en nog woedt, in al zijn verwoestend en doodend vermogen kan nagaan, zou zwijgen misdadig zijn. Waartoe zooveel angstigs en kleingeestigs op zekere punten? Waartoe die belemmering en dat aan banden leggen van 't wetenschappelijk onderzoek?... Men legge zich toe op grondig onderzoek en streve naar volledige kennis van zeden en gebruiken, in één woord van alles wat Oost en West aangaat. Men regele de wetgevende en uitvoerende magt, men stichte volksscholen en heffe de schreeuwende misbruiken door 't monopolie op, men wissche de schandalen van vroegere dagen uit door liefde en hulpbetoon. - Zoo doende, zonder bepaald voor den naam van Christus te ijveren, zal men de bevolking Christelijk stemmen en Christelijk leeren handelen. Wij houden niet van doopen met de brandspuit, maar zien liever zóó handelen, dat men niet hoeft te vragen, welk een geest demenschheid bezielt. Het andere zal van zelve komen. Hier geldt vooral: werk door uw voorbeeld. En 't lijdt geen twijfel, of later meer verbroederd en met den Europeaan verzoend zal de inlander vragen: van wien hebt gij dit geleerd en waarom zijt gij zooveel beter dan uw voorgangers? Dan is het de tijd van explicaties geven. Tot zoolang geduld.

Lezenswaardig is 't geen van Woelderen omtrent een en ander mededeelt; waardoor hij meermalen blijken geeft van helder doorzigt en juist oordeel bij uitgebreide kennis van den toestand dier, voor ons land, zoo belangrijke Indische bezittingen.

Wij stappen van dit punt af, omdat wij gulweg bekennen, dat om de zaken dieper op te halen en goeden raad te geven, onze kennis te ontoereikend is in dezen en die taak boven onze krachten zou gaan. Daarom omdat wij te weinig van nabij met alles bekend zijn, en 't onderwerp te gewigtig is om zoo ter loops en oppervlakkig behandeld te worden. Beter aanbevolen is die taak aan den onlangs uit de Oost teruggekeerden predikant van Hoëvell, wiens langdurig verblijf aldaar, wiens veelomvattende kennis, wiens zucht tot opsporing van soortgelijke daarmeê in verband staande onderwerpen, genoegzaam bekend is. Wat wij slechts uit brieven en boeken of kranten hebben geleerd, heeft Zijn-Eerw. met eigen oog kunnen zien en nagaan. Vurig wenschen wij, dat hij, uitgerust van de vermoeijenissen van zijn terugreis, ons in staat stelle, om eens te vernemen wat er in 't belang van 't land en van 't volk diende en kon gedaan worden, opdat al wat het daglicht niet velen kan, en wie weet hoeveel er van dien aard is, waar wij nog geen kennis van dragen? aan den dag kome en voor altijd vernietigd en een betere toekomst voorbereid worde. Want of er blanke gezigten hiervandaan heengaan, dat beteekent niet. *Blanke harten* en *heldere hoofden*, daar komt het op aan.

Ziet toe dan en waakt, opdat niemand kome en u het uwe ontroove! 't Verlies van zulk een parel uit zijn kroon zou Nederland rijp kunnen maken voor zijn ondergang. Met geheel ons hart zeggen wij het van Woelderen na: ‘Men werpe ons niet tegen het vele werk dat er te doen zal zijn, de moeijelijkheden, die uit den weg zullen moeten geruimd worden, de tegenkantingen, die men zal moeten overwinnen. Zonder inspanning wordt geen groot

doel bereikt; en hier zal alles afhangen van den ijver, van de bekwaamheid, van de goede trouw, de voorzigtigheid en het beleid van hen, die alles moeten uitvoeren, van de inspecteurs van de volksopvoeding en van hem, die aan hun hoofd zal geplaatst zijn. Als zij rusteloos en bedaard naar het doel streven, moeten zij slagen; en welk een doel? Om hun vaderland tot een trap van luister en voorspoed te voeren, die den naijver van andere volken zal opwekken: niet dien naijver die naar het zwaard grijpt, maar dien wedijver, die medesleept en vervoert bij al wat groot en edel is; en zoo zal nog eens het volk van Nederland, even als in de zeventiende eeuw, hoe klein van omvang en hoe gering van bevolking, eene gewigtige stem in de raadsvergaderingen van Europa hebben. En den vorst uit het eigen stamhuis, dat eens zoo gewigtige rol vervulde, toen het de voorvechter van een vrijzinnig geloof was, zal weder dezelfde gewigtige rol te beurt vallen, maar als vredestichter door een algemeen Christelijk rijk.'

En hiermede stappen wij van dit onderwerp af, om onze aandacht te vestigen op een niet minder gewigtig en inderdaad het fundament van al wat tot dusverre behandeld is, namelijk 't *onderzoek naar de regelen onzer wetgeving over het onderwijs*.

'Reeds door de Synode, die in 1586 in 's Hage vergaderde,' zegt van Woelderen, 'werd bepaald, dat de kerkeraden alom zouden toezien, dat er goede schoolmeesters waren. - Ook de volgende Synodes bemoeiden zich met dit aangelegen punt: reeds in de eerste helft der zeventiende eeuw, werden er in verschillende provinciën reglementen gearresteerd, die goede, heilzame en navolgenswaardige voorschriften bevatten.'

Geen wonder! onze voorvaderen begrepen teregt, dat het volks-onderwijs de steun van 't volks-bestaan en de weg, zoo niet de bron van volks-geluk, ja 't geluk van ieder individu uitmaakte. Die reglementen mogen er hier en daar, vooral ten platten lande, al vrij zonderling hebben uitgezien; men neme daarbij toch altijd in aanmerking de tijden en omstandigheden waarin zij zamengesteld zijn. Dat juist die schoolverordeningen uitgingen van de kerkelijke besturen en deze zich met het schooltoezigt belastten, lag in den aard der zaak. Of was niet de Hervormde kerk langzamerhand de Godsdienst geworden van den Staat? Niets natuurlijker dan, daar kerk en school als tweelingzusters beschouwd werden, of de geestelijkheid was in de eerste werkzaam en hield over de andere naauwkeurig toezigt. De band die den Godsdienstleeraar aan de Hervormde kerk bond, boeide ook den schoolonderwijzer aan de school, die met de kerk één geheel uitmaakte. Alles had hier zijn bestaan te danken aan de Hervorming.

Maar ook geen wonder dat er later geklaagd werd, dat het schoolonderwijs gebrekkig en dor was. Want waar bestond het anders in dan in 't spellen en lezen en opzeggen van den Katechismus, Bijbellezen en Bijbelplaatsen uit het hoofd leeren, wat schrijven en rekenen, indien er de onderwijzer namelijk genoeg van verstond. De kerk had genoeg met zichzelve te doen om op de scholen te letten. De latere formulierdwang waar ook de schoolonderwijzer onder zuchtte, maakte den vooruitgang op 't wetenschappelijk terrein moeijelijk, zoo niet onmogelijk. En sedert men dat schoolwerk voor kinderspel of liever kinderwerk hield, werden de belangen van 't onderwijs al meer en meer uit het oog verloren en de school-

zaak als iets te nietigs beschouwd, dan dat er de wetenschappelijke man zich meê bemoeijen kon.

En zoodoende werd dat schoolopzigt ellendig en 't onderwijs werd treurig, De kerkelijke mannen die zich eerst belast hadden met die taak, wel overtuigd dat school en kerk den grond van het volksheil uitmaakten, hadden 't veel te druk met letters te ziften en ketterijen te beoordeelen en ontdeden zich al meer en meer van 't geen zij vrijwillig op zich genomen hadden.

Zonder verder onderzoek naar 't wenschelijke of niet wenschelijke van geestelijk bestuur en toezigt op de scholen en 't onderwijs, willen wij alleen dit zeggen, dat de toenmalige maatregel zeer gepast was en ongetwijfeld veel voordeel heeft gedaan, terwijl de droevige achteruitgang en 't gebrekkig onderwijs van latere dagen hier niets tegen bewijzen, maar slechts 't gevolg waren, eensdeels van ongeschiktheid in dit vak bij de geestelijken en anderdeels van hunne onverschilligheid omtrent een onderwerp van het uiterste gewigt. Trouwens is dit voor een gedeelte niet nog 't geval? 't Opzigt over scholen, onderwijzers en 't volksonderwijs is in andere handen overgegaan; wij hebben schoolopzieners gekregen; de Staat heeft het oppertoezigt op zich genomen. Maar!... en nog eens maar! hoe is het dikwerf en op vele plaatsen met dat toezigt gesteld? Waarlijk, dit laat hier en daar onbegrijpelijk veel te wenschen over en wordt soms slordig, heel slordig gehouden. En wat de schoolopzieners betreft. Wie zijn het?... in de laatste jaar of wat is er eenige verandering gekomen: maar anders waren 't meerendeels geestelijken! 't Was een aardig emolumentje bij hun gewoonlijk al te karig traktement. Maar is dat nu zoo als 't hoort? Is er de dominé of pastoor geschikt voor, dan hebben wij er vrede meê. Trouwens bij verreweg de meesten is dat niet het geval. 't Is ons niet te doen om personen uit te monsteren en anderzins brave mannen aan de kaak te stellen, verre van dien! maar als gij een schoolopziener hebt, die den kandidaat-schoolmeester een examen in de Bijbel-historie afneemt, even als 't klassikaal bestuur een katechizeermeester onderzoekt, is dat zoo als het wezen moet? en als dat met elk zoo gaat, die bij hem komt en zich aan 't onderzoek onderwerpt, wat bewijst dit dan? Wat anders dan dat hij niet anders weet te vragen, of dat hij zijn instructie niet kent? In 't eerste geval blijve hij geen schoolopziener; en 't laatste mogen wij niet vooronderstellen - ten zij hij onvergeeflijk nalatig moet genoemd worden.

Wij hebben meermalen bij 't lezen der provinciale verslagen met moeite een glimlach kunnen onderdrukken, als wij van den staat van 't onderwijs en van de scholen en van onze schoolopzieners zoo hoog zagen opgegeven.

't Is ongelukkig dat men dat schoolopzienersschap altijd als een bijzaak heeft aangemerkt. Hoofdzaak moet het zijn en zóó bezoldigd worden dat bekwame mannen er zich uitsluitend aan kunnen toewijden om 't volksonderwijs te doen bloeijen. Geen schoolopzieners langer op den voet als nu het geval is. Een of twee inspecteurs voor ons land zijn toereikend. Men bezoldige hen zóó dat zij allen fatsoenlijk kunnen leven, zonder tot verbetering van hun lot iets anders bij de hand te moeten nemen. Geen school blijve aan hun oog onttrokken. Goed geordende plaatselijke schoolcommissiën uit knappe, belangstellende, geschikte mannen bestaande, moeten er aangesteld worden

die met den inspecteur in onmiddellijk rapport stonden en hem gedurig den staat der scholen enz. berigtten. Zoo als die plaatselijke schoolcommissien op vele plaatsen *nu* zijn, beteekenen zij niets. Wij kunnen er immers opnoemen, die niet eens weten wat haar taak is; die nog nimmer zoo min bij monde als in schrifte eenige instructie hebben ontvangen - en daarom evenmin de scholen bezoeken als den onderwijzer in 't onderwijs nagaan. 't Zou ons geen moeite kosten om aan te toonen dat er commissien zijn die te eenenmale ongeschikt zijn voor hare taak en met voorbijzien van geschikte voorwerpen zijn aangesteld op voordragt van *den onderwijzer*, omdat deze niet gaarne mannen boven zich had, die 't hem bemoeijelijken zouden.

Wij zijn scherp; dàt gevoelen wij óók. Maar wat moet ons nader aan 't harte liggen dan 't onderwijs? is 't niet de grondzuil van ons volksgeluk? Dat onderwijs *moet* en het *kan* goed zijn. Er zijn overvloedig genoeg knappe menschen dan dat men zich met breekebeenen zou behelpen. Medelijden met zulke ongeschikte voorwerpen is misdaad. Kunnen zij niet leven zonder hun school, geef ze nog veel liever pensioen dan dat gij 't heil van 't opkomend geslacht in de waagschaal stelt door ze aan domooren toe te vertrouwen. Kan de dominé-schoolopziener of wat hij er anders bij moge wezen, niet leven zonder die emolumenten, geef hem een toelage, maar neem hem zijn schoolopzienersschap af.

Met de hand op het hart komen wij er voor uit dat onze godsdienst en godsdienstleer is: *heb lief!* maar op dat punt toegevend te zijn zou liefdeloosheid zijn jegens het volk, jegens onze kinderen, hoezeer het den schijn van hardheid omtrent anderen tegen zich heeft. Even afkeerig wij zijn van concurrentie en vrijheid van onderwijs, als door sommigen bedoeld wordt, en de heer van Woelderen teregt aanmerkt dat het de doodsteek voor alle goed onderwijs zijn zou, even afkeerig zijn wij van slappe handhaving der schoolwetten en van laakbare onverschilligheid en pligtverzuim aan de zijde der onderwijzers en schoolopzieners. Doch, tantum! Wij zouden nog andere bijzonderheden kunnen aanstippen, b.v. godsdienstig onderwijs op de scholen, trouwens de vrees voor te groote wijdloopigheid houdt ons terug; te meer daar dit onderwerp al zoo veelzijdig beschouwd en behandeld is, en wij niet gaarne nog eens doen wat anderen vóór ons gedaan hebben. Alleen dit: geen kerkelijke leerstellingen op onze scholen!... 't Godsdienstig en Christelijk element kan niet vermeden worden. Wie 't goede leert en daarin voorgaat, al noemt hij geen namen, handelt Christelijk en dient God. Hierover echter niets meer. De school worde geen katechizatie, en de geestelijkheid als zoodanig bemoeije zich niet met de school en 't onderwijs! De schoolcommissiën hebben toe te zien dat èn de onderwijzer geschikt zij, èn het onderwijs goed behartigd worde.

De heer van Woelderen heeft met veel beleid de bestaande gebreken blootgelegd, met eene groote mate van scherpzinnigheid hetgene ter verbetering kan dienen aangewezen, en op onderscheidene plaatsen in dit werk doorslaande blijken gegeven dat het volksonderwijs hem na aan het harte ligt. Allezins opmerkingwaardig zijn de wenken en teregtwijzingen die hij geeft. Kwamen wij somwijlen met elkander in zaken van minder belang niet overeen, in de hoofdzaak verklaren wij ronduit ten volle met hem te sympathiseren.

Men rangschikke deze brochure niet onder de vlugschriften die al heel spoedig door anderen verdrongen worden. Integendeel, zij worde in handen genomen door allen die belang stellen in 't onderwijs, door allen die 't wèl meenen met het volk. En bij de nieuwe wetten die wij op 't onderwijs te wachten bebben, mogen zij, die met derzelver zamenstelling belast zullen worden, 't niet beneden zich achten dit hoogstbelangrijk werkje te lezen, te raadplegen en er hun voordeel meê te doen.

En nu leggen wij de pen neder. De heer van Woelderen die in dit werk getoond heeft bij nationaliteit en Christelijken zin bezield te zijn van de heilige zucht om 't volk van Nederland gelukkig te zien, en daartoe met zooveel tact, als zaakkennis, het zijne bijgedragen heeft, verheuge zich met ons daarin, dat zijn wenken behartigd, zijn raadgevingen opgevolgd en zoodoende 't groote doel bereikt worde, dat koning noch onderdaan mag voorbij zien.

Volksgeluk door volksopvoeding, dat geve God!

V.S.

Het hooger onderwijs.

Is bezuiniging op het Onderwijs, vooral door opheffing eener Hoogeschool, aan te raden? door P. Hofstede de Groot, Hoogleeraar en Schoolopziener te Groningen. Te Groningen, bij C.M. van Bolhuis Hoitsema. 1849.
Iets over Hooger Onderwijs, door D. Burger Jr., Amsterdam, P.N. van Kampen. 1849.

Het is ons steeds aangenaam, wanneer wij onderwerpen van den dag, die aller belangstelling verdienen, spoedig, kort, met warmte en toch degelijk, al is het dan ook niet volledig, besproken vinden. In het laatste zien wij eene oud-Nederlandsche deugd onverloochend; in de eerste eigenschappen die saaiheid en langzaamheid afgelegd, die zoo veel goeds heeft belemmerd. - Het heeft evenwel zijn gevaar. In eenige haast, met vlugheid slechts, doet de man wien het ‘manum de tabula!’ moet worden toegeroepen, het in het oogloopend slecht. Dat is hier geenszins het geval. Beide mannen mogen het woord voeren, waar de zaak van het onderwijs ter sprake komt. De heer de Groot had althans geene scrupules behoeven te voeden. Had hij *niet* gesproken, dan mogt hij zich verontschuldigen, en zouden wij hem het: ‘ubi nunc facundus Ulixes?’ maar in eenen goeden zin, hebben toegeroepen. Zijne kwaliteiten, zoo als zij daar op den omslag te lezen staan (hoogleeraar en schoolopziener), maken hem dat ten pligt. Mannelijk verdedigt hij de zaak van het onderwijs in het algemeen tegen den geest van bezuiniging, die eerst, nog op het papier, als een blok in den kikvorschvijver viel, maar die, in werking gekomen, wel meermalen iets van den ooijevaar zal krijgen.

Met helderen blik wijst hij het gevaarlijke, het nadeelige voor schatkist, studie, Datie, godsdienst en rijk, het weinig afdoende aan van de opheffing van eene der akademiën, vooral wanneer daarvoor surrogaten werden gebezigd, die iets zouden hebben van het Trojaansche paard. Hij toont wegen, die tot meer beteekenende inkrimpingen der staats-

uitgaven kunnen leiden. Fiksch is daaromtrent de noot op bl. 21. Niet alleen vereenigen wij ons gaarne daarmede; maar zouden bijna vragen: sta des noods het dure Maastricht, dat voor ons als voormuur bijna niets - als verzekering van handelsweg bij de meer liberale principes omtrent het verkeer der volken die veld moeten winnen, niets - dat als lastpost minder dan niets waardig is, sta het op de beste wijze af. Wij zijn geen volk om Maltha's, Gibraltar's of St. Helena's te hebben. Wij ontveinzen niet, dat wij hadden gehoopt dat de *roija le* en groote traktementen (liefst bij vrijwilligen afstand) eene degelijke vermindering zouden hebben ondergaan. Dat had beter hout gesneden. Nu krijgt het iets van ‘de zwavelstok in drieën en een borrel te meer.’ Het noodig onderrigt der kinderen is wel de laatste post op het huisselijk budget, waarvan de vader afdingt in kommerlijken tijd.

Nederland's weg is afgebakend. Het heeft geene keus. Het moet zijne wezenlijke grootheid, ja zijn steun en bestaan vinden in zijne zedelijke en intellectueële kracht; of het zinkt of wordt verbrijzeld met der tijd in de wrijvingen, zoo wel vijandige als al te vriendelijke, der grootere volken. Het hooger bestuur vergete niet, dat de hier heerschende tamelijk algemeen verspreide verlichting, de intellectuëele en moreele goede gesteldheid des volks meer en beter de rust en orde heeft bewaard en in stand gehouden dan alle beschikbare militaire magt zulks zou hebben kunnen doen. Het vaderland heeft aan de wetenschap en de kerk dure verpligting en behoeft nog steeds hare diensten. Het is verkieslijker om die zuilen te stevigen dan ze te verzwakken.

Intusschen tegen nooddwang is geen verzet. Utrecht's hoogeschool beschouwt zich reeds als voorloopig ter vernietiging verwezen. Die stad is door andere instellingen nog de meest gefavoriseerde der akademiesteden. Hoe voelbaar ook, de wonde zal dáár niet, als die elders zou wezen, doodelijk zijn.

Wij voor ons zien nu minder tegen de opheffing van ééne akademie op, indien dit maar niet aanleiding geeft tot de ineensmelting aller onzer hoogescholen, waarvan professor de Groot het gevaar aantoont (bl. 21 en volgg). Wij zien er minder tegen op, als men maar niet in ons land slechts ééne godgeleerde, ééne wijsgeerige faculteit afzonderlijk wil laten bestaan. Daardoor zou het commune vinculum scientiarum worden miskend; dat was inbreuk op en moord aan het regt van elke welgegronde hoofdrigting en denkwijs om haar leven te leven, hare organen te hebben. Kreeg aan zulk eene inrigting één man, mogelijk door lang verworven roem, door hooge jaren, door uitgestrekte relatiën, te grooten invloed, bezigde hij dien ten voordeele van de naar zijn inzien ware, regtzinnige meening, welk een pausdom, *non nomine sed re*, in de Protestantsche kerk! Foei! was Groningen in de laatste jaren eens de eenige theologische hoogeschool geweest. Het is om er van te ijzen immers! Hoe vele conventikel-akademies à la Arnhem had men wel noodig gehad. Doch in vollen ernst; welk een godsjammerlijke seminaristengeest werd er misschien door aangekweekt! Of zouden de langgelijfde jassen, de omgeslagen boordjes, ja misschien de korte broek, die het maken van kromme sprongen, althans van meer openlijke, zoo goed belet, uitblijven? Dan weg pet en philosophie van de hoofden en uit de hoofden! weg de band tusschen namalige predikanten en regeringspersonen, advokaten, doktoren! Trouwens dat

is ook al te los en te vrij en te wereldsch. En met der tijd, het protestantismus zoo veel minder protestantsch, ja misschien gebannen! Leve dan het.....! Daarvoor moge God en wijzelven ons bewaren! Dan hebben wij bij de vele op te brengen penningen nog een laatsten over. Wint stad en gewest bij eene akademie veel; zij getrooste zich in navolging van Deventer, dat daardoor nog niet verloor, ook veel; de offers zullen rijke renten geven. Men behoeft niet zoo *vele* professoren; veel minder ruim te bezoldigen privaatdocenten kunnen veel doen, en sommigen hooggeleerden tot prikkel strekken om hunnen titel waar te maken. Overigens weten wij niet, dat de professoren zoo bepaald voor de gereformeerden daar waren. In Amsterdam en elders namen dissenters (sit venia verbo) bij gereformeerde professoren in de theologie collegiën waar, en omgekeerd. Nooit heeft een praetor, zoo veel wij weten, naar iemands godsdienstige gezindte gevraagd. Het heet simpel: méér voor gereformeerden, méér voor lutherschen. Des noods kan men per trein zelfs van Warmond naar Leyden gaan. Als zij niet wegloopen, zal men hen niet wegjagen.

Met meer aandrang dan dien partijmannen te regt *kunnen* bezigen, bevelen wij onze onderwijzersgezelschappen, het Koninklijk Nederlandsch Instituut; maar vooral een goed ingerigt middelbaar onderwijs aan de aandacht van wie het kan bevorderen. Duitschers en Franschen zijn ons, het vroeger bij uitnemendheid praktische volk, verre vooruit. Waarlijk, wij hebben veel van een huishouden, dat in geldnood verkeert, en dat voor die ééne groote vraag alles laat zwijgen. Men denke aan dezen ja, maar make dien in 's Hemels naam niet tot de eenige en alles beslissende. Onze berooide pecunieële toestand doe ons nog niet onze toekomst verspelen. Wij hebben eene groote schuld aan het nageslacht, gelijk wij ook wel eene groote schuld daarvoor zullen nalaten. Het volk van Nederland zij niet maar voor een oogenblik wakker geworden uit den slaap, waarin men het had gewiegd, om straks weder in te dommelen. Als menschen, als Nederlanders en protestanten zijn wij in onze dagen tot verdubbelde waak- en werkzaamheid verpligt.

Beschouwt de hoogleeraar de vraag van het akademisch en hooger onderwijs meer *extensive*; de heer Burger beziet deze meer *intensive*. Belangstelling in de gewigtige zaak heeft blijkbaar zijne pen bestuurd. Zijne denkbeelden over studie en studeren zullen bij ieder zaakkundige over het algemeen goedkeuring vinden. Wij hebben geen idee van hooger onderwijs, van voorbereiding daarvoor zonder geschiedkundige en natuurkundige kennis, zonder de historia litteraria; wij zijn het volkomen eens dat het formeele, de invloed van de kennis dier vakken, ontwikkeling van smaak en oordeel bij de propaedeutica hoofdzaak is; wij hebben er die steeds van gemaakt. Wij hebben eenen afkeer van die louter wandelende lexica en kronijken, al waren deze nog zoo accuraat en volledig.

Waar dat onderrigt goed gegeven en aangenomen wordt behoeft men het staatsexamen niet te schuwen, waarop wij alleen dit hebben aan te merken, dat men soms niet genoeg het: ‘non omnia possumus omnes’ in het oog hield, en de knapheid in het ééne vak niet meer voor de zwakheid in een ander liet pleiten. - Maar het blijft eene halve maatregel, het wordt een wiegedeuntje, wanneer het niet door pro rato zwaardere examina wordt gevolgd. - Wat toch waren die

examina vroeger? Hoe ergerde het ons dat wij ons voor sommige daarvan in onzen tijd meerdere moeite hadden gegeven! - Maar dit is ook eene der redenen, waarom Nederland gevaar liep om onder trein en tros van het leger der beschaafde volken te geraken. Zonder propaedeutisch onderwijs zal het akademisch onderwijs weinig meer nut stichten dan huizen op zand gebouwd.

Wij kunnen ons om het een en ander minder vereenigen met het denkbeeld van den heer Burger, om eene zoo strenge afscheiding te maken tusschen de studie van den louter praktikus en van den toekomstigen geleerde in het vak. De laatste doe er meer aan, maar houde daartoe privatissima bij eigene gezette studie in die vakken van wetenschap, waarin hij eene meer dan gewone hoogte kan bereiken. Dat rectoren en professoren toezien, waar zij de juweelen vinden, die als tafelsteenen of rosetten kunnen worden geslepen. Dat zal sommigen verheffen, zonder al de middelmatige verstanden tot een lager niveau neder te drukken. Voor zoo verre de geheel noodelooze vakken aangaat, b.v. het Arabisch voor een' predikant, was reeds bij onze oude inrigting der examina gezorgd.

Zoo is, onzes inziens, ook wat het laatste punt betreft 't welk de heer Burger behandelt, namelijk het doceeren in het Latijn, hetgeen hij onbepaald afkeurt, de halve waarheid aan zijne zijde. - Als hij bl. 9: ‘de Grieken, en positis ponendis ook de Romeinen, eeuwig schoone voorbeelden van goeden smaak in de meeste soorten van letterkunde noemt, waaraan de smaak van het aankomend geslacht zich moet ontwikkelen, waardoor ook de vaderlandsche letterkunde voor wansmaak bevrijd zal blijven,’ dan wil hij toch wel niet onze toekomstige staatsmannen, pleitbezorgers, godsdienstleeraars daarvan uitgesloten hebhen. Voor vele vakken van studie in de verschillende wetenschappen, van de chemie af tot de nieuwere wijsbegeerte toe, erkennen wij het Latijn minder geschikt; maar er zijn collegies, welke wij in die taal gehouden wenschen. Zij is het commune vinculum, dat door verschillende eeuwen heenreikt. - Het antinationale zien wij er nog niet van in; of liever, wij vragen: wat doet het nationale daar af? Wij hebben op enkele uitzonderingen na gezien, tegen de ondervinding van den heer Burger in (bl. 14), dat de studenten die gebrekkige litteratoren waren, in hunne eigenlijke wetenschap ook niet hoog timmerden. Dat hebben wij gezien tot bij onze professoren toe, die in het medische vak mogelijk uitgezonderd. Het Latijn spreken is waarlijk niet de dekmantel der middelmatigheid. Wie dit goed spreekt, studeerde trouw en denkt goed. - Maar iets anders verdwijne! Dat de professoren meer naar een compendium doceeren, en de studenten hunne bescheidene objectiën laten maken, en dan verdwijne goeddeels het lamzalig dictatenschrijven! Dat is de wiegedeun geweest bij onzen te langen wetenschappelijken slaap, waarin slechts enkelen niet mededommelden.

Letterkunde.

De lessen der geschiedenis.

Het is een zeer gewoon verschijnsel, dat men den grijsaard een zeer partijdig oordeel hoort uitspreken over den toestand des tijds, waarin zijne hairen grijs werden, in vergelijking van die dagen, toen 't bloed nog krachtig hem door de aderen stroomde. Toen leefde ook hij in de velden der verbeelding. De wereld scheen hem liefelijk als Edens hof, waar de boom des levens heerlijk groeide in het midden van vele andere, wier vruchten begeerlijk voor het oog en aangenaam tot spijze waren. Alles vertoonde zich aan hem in den rozengloed der eerste liefde. Toen hij voor het eerst eene geliefde in de armen drukte, den zachten druk van haar hoofd tegen zijne borst gevoelde en voor het eerst met volle teugen genoot uit den beker eener reine, deugdzame liefde, toen scheen hem de hemel altijd helder, de mensch vriendelijk en lief, en de toekomst een rozenknop, die zich openende meer schoonheid ontwikkelde en meer geur verspreidde. Hoe geheel anders is hij gestemd als een zestigtal winters over zijn hoofd is henengegaan, als de stormen des levens die rozenknoppen hebben geknakt voordat zij zich geopend hadden! Verkleumd van koude steekt hij zijne rillende handen naar het vuur uit, en meent dat de winters kouder, de zomers minder warm, minder heerlijk zijn, dan in den tijd van zijn jongelingsleven. De teleurstellingen die hem troffen, de droefheid die zijn hart belegerde, hebben een donker floers voor zijne oogen gebragt, zoodat de natuur hem somber toeschijnt, als door een nevelachtigen sluijer bedekt. Hem walgen de vreugdebetooningen der jeugd, en het dartel spel der minnenden verveelt hem. In zijn tijd was het alles anders. Hij vergeet het dikwijls, dat zijn oog door den ouderdom verduisterd anders ziet, dat zijn oor door de jaren verhard anders hoort, dat zijne schouders gebukt onder den last der jaren spoediger vermoeid zijn, dat zijn geest ernstiger gestemd anders oordeelt. In één woord: hij is geworden een laudator temporis acti. Wij kunnen 't ons voorstellen, wij hooren 't zonder afkeuring, ja dikwrerf met belangstelling dat de grijsaard zich vermeit in de herdenking zijner jeugd.

Maar moet hij op zoo subjectief een standpunt beslissend oordeelen? Als hij om zoo subjectief een oordeel over de vreugdebedrijven der jeugd koud en hard gerigt houdt, als hij al het goede van zijn tijd met een medelijdend glimlachje veracht, en het kwade met honende scherpzinnigeid outreert, dan noemen wij hem bevooroordeeld. Was hij als jongeling ligtzinnig, zedeloos, minder onreins zag zijn onreine blik, terwijl voor den door ouderdom meer ernstig meer bedacht-

zaam gestemden man het kwade scherper geteekend is. Voorzigtig moet daarom zijn oordeel zijn in de vergelijking der tijden die hij beleefde, bedachtzaam naar mate hij weten kan, hoe gemakkelijk het vooroordeel in dit opzigt den weg tot zijne ziel weet te vinden.

Zoo ook is het oordeel van velen over den toestand der kerk in vroegere dagen, vergeleken met dien van onzen tijd, vooroordeel. Ja de roemvolle tijd, toen onze kerk den strijd had aangevangen op leven en dood met de magtige hierarchie van de driedubbele kroon, maakt zich van onze hartelijkste belangstelling meester. Ja, de glorierijke dagen, waarin het zwaard door Spanje's magtigen koning en het opperhoofd der Katholieke kerk met vereenigde handen opgeheven, tot aan het gevest afbrak op het schild des geloofs, door een volk gedragen, hetwelk voor burgerlijke en godsdienstige vrijheid wilde sterven, die tijd vervult ons gemoed met geestdrift. Vele geloofshelden staan er voor onze verbeelding, in den lichtenden stralenkrans der schitterende kroon die het hoofd der martelaars siert. Wij kunnen ons voorstellen dat men gaarne met zijne verbeelding bij zoo heerlijk een tijd zich bepaalt. Wij vergeven den romandichter niet alleen de hooge ingenomenheid, waarmede hij tafereelen uit dien strijd ons voorstelt; wij luisteren gaarne naar die barden, die de overwinning der Christelijke kerk bezingen. Ja zonder romantisch dweepen met de deugden onzer vaderen, stellen wij ons gaarne de verloopene eeuwen voor, terwijl wij het snijdend contrast gevoelen met onze dagen van koude berekening en materialistischen grondtoon. Is het wonder dat nog geesten der oudheid in ons midden verontwaardigd rondwaren, als zij den toestand van onze verlichte, hoogbeschaafde eeuw gadeslaan. Een eeuw waarin men wankelt tusschen eene hoogeschool en 70,000 gulden, waarin bezuiniging de eenige leus is van de wijsgeeren des regts, waarin Protestanten om een luttel gewin liever de Protestantsche kerk zagen instorten, dan eenige schade lijden, hetwelk toch niemand praetenderen kan; waarin Protestanten voor Rome en Jezuïetenbondgenootschap sidderen meer dan Porsenna voor den eed der driehonderd Romeinsche jongelingen, terwijl zij hunne kleingeestige laffe menschenvrees met den naam van verdraagzaamheid bestempelen.

Daarom mogen wij evenwel het goede van onzen tijd niet over het hoofd zien, en de man die op wetenschap aanspraak maakt moet niet rigten naar den schijn. Wil hij de vorige eeuwen aanschouwen in den spiegel der zedelijkheid, dan moet hij zich vooral bewust zijn van het wezen der zedelijkheid, zoodat hij onderscheid weet te maken tusschen philosophen die eerbiedig voor den Christus zich buigen, en hen die hun hoofd alleen bogen om het gevaar te ontgaan, dat hun hals bedreigde als het geestelijk en wereldlijk zwaard zich juist op die hoogte kruisten; onderscheid weet te maken tusschen zedelijkheid en het uitwendig vieren van een feestdag, waarvoor geregtsdienaren en gens d'armes het beste kunnen zorgen. Daarenboven moet hij de verloopene eeuwen historisch kennen en het goede en kwade van zijn tijd onbevooroordeeld gadeslaan. En dan nog zou het ons kunnen gaan, als de Joden, die naar de gouden eeuw van David en Salomo verlangden, toen hij reeds in hun midden wandelde die meer was dan Salomo. Het geestelijk alarm in onze dagen is groot. Het is alsof onze eeuw een bastaard ware van de eeuwen die haar voortbragten; alsof onze kerk de onwettige

vrucht ware van eene misdadige omhelzing van theologie en philosophie. 't Is wezenlijk waar dat velen gelijk zijn aan de Joden, die altijd terug verlangden naar de roemrijke regering van Salomo, toen zij de belastingen daartoe noodzakelijk niet meer behoefden te dragen. Dat eenvoudige menschen zich laten ontrusten door zoo sterk schetterende bazuinen, als in onze dagen de muren onzer kerk willen omverblazen, is te begrijpen, het *kruis hem* schreeuwen is in de geschiedenis zoo zeldzaam niet, als mannen die het volk en deszelfs vooroordeelen kennen, daarvan verkiezen gebruik te maken. Maar dat zij, die gaarne als hooggeleerden willen beschouwd worden, ja die als van God geleerd boven alle godgeleerden wenschen gehoord te worden, zoo partijdig een oordeel ten gunste van de oude Gereformeerde kerk in ons vaderland kunnen uitspreken, als men niet zelden hoort, dat is vreemd, zeer vreemd. Kennen die mannen dan de geschiedenis niet? waardoor kunnen zij genezen worden van hunne vooroordeelen? Door philosophie? Zij rillen reeds als zij het woord hooren. Door Gods Woord? Maar als zij dat altijd lezen door den bril van een Bogerman? Door geschiedenis? Ja, zoo zij slechts wilden onderzoeken: de lessen der historie zijn nuttig. Zóó deed een Stephanus voor den Joodschen raad, zóó deden ook de Apostelen dikwerf. Zij maakten gebruik van de lessen der geschiedenis. Wilt gij mannen van teruggang ons overtuigen? Welnu geeft ons eene geschiedenis van de Nederlandsche kerk van vroeger tijd. Wij verlangen geene joodsche allegoriën in den smaak van Philo, geene apocryphe verhalen van den Bel en den draak; geeft ons historie, waarachtige historie, waaruit ons blijkt, dat die geschiedenis anders is dan door onze beroemdste kerkelijke geschiedschrijvers is medegedeeld; want wij zoeken waarheid, alleen waarheid.

Aan een mijner vrienden zag ik weêr een bewijs van de nuttige lessen, die de geschiedenis geeft. De man is waarlijk goed gezind, de godsdienst gaat hem boven alles, maar ook hij was verontrust geworden door het bazuingeschal des gevaars, het had zijn welmeenend hart bedroefd, dat de wijsbegeerte zoo vijandig eene houding tegen het Christendom had aangenomen, en zoo velen tot twijfel en tot ongeloof bragt; dat zelfs mannen, die zich godgeleerden noemen, de grondmuren van het Evangelie beukten door de stormrammen eener vinnige critiek; dat er eene groote onverschilligheid bestond voor het kerkelijk leven. Hij had zelfs vernomen, dat men in het openbaar voor eene eenvoudige gemeente de onfeilbaarheid der Apostelen had geloochend. Hebben zij gedwaald, zoo sprak hij, dat men hunne dwalingen aantoone. Is het noodig dat de gemeente toch vooral de Apostelen voor feilbare menschen houde, dat men haar onderwijze, het haar betooge door klem van redenen, waarvoor zij vatbaar zijn. Moet men tegenwoordig zoo maar ex tripode spreken? of is de gemeente nu verpligt om in plaats van eene synode tot paus te hebben, haren leeraar als zoodanig te eerbiedigen? Waar is thans het Christendom? zoo vervolgde hij, waar die zedelijkheid, die liefde door hetzelve gevorderd! Is het Christendom in 18 eeuwen nogzoo weinig gevorderd? heeft het nog zoo weinig invloed uitgeoefend op het leven der staten, dat men zich gaarne van dekerk wil scheiden, als van een trouwlooze echtgenoot, die haren eed verbrak? Is het niet te denken dat het vroeger beter was? Die stilte op den zondag, die gevulde kerken, die eenheid in de prediking, die plegtige bededagen, die gewoonte

om in den Bijbel te lezen, zijn het geene getuigenissen van meer Christelijke tijden? Ik weet het, zoo eindigde hij, men biedt oogenblikkelijk aan te betoogen hetgeen men predikt, maar hier hoor ik een text waarop ik bouwde onecht of verkeerd vertaald verklaren, terwijl andere ook in de grondtaal kundige menschen de echtheid en de juistheid van onze overzetting verdedigen.

Nu zag hij een werk geannonceerd over de Nederduitsche Hervormde Kerk in Friesland sedert hare vestiging tot het jaar 1795, hetwelk hij besloot te koopen.[1)] Fries van geboorte en opvoeding, verwachtte hij daarenboven wat meer in bijzonderheden de vorige gesteldheid der kerk in de provincie zijner geboorte te leeren kennen. De voorrede beloofde aan zijne verwachting te zullen voldoen. De schrijver Dr. E.J. Diest Lorgion predikant te Groningen, reeds door andere schriften gunstig bekend, wil den toestand der kerk destijds naar waarheid voorstellen. De bronnen zelve heeft hij onderzocht, inzonderheid de nog weinig voor de geschiedenis gebruikte synodale acten en deze doorgaans laten spreken. Hij vreesde nu wel dat het werk des heeren Diest Lorgion minder aangenaam ter lezing zoude zijn, de tale van het kerkelijk Kanaän was hem toch reeds uit andere boeken bekend geworden; maar daar het hem te doen was om den waren toestand der kerk te leeren kennen, liet hij zich dit gaarne welgevallen, wij willen onze lezers kortelijk mededeelen, wat vooral zijne aandacht trok.

Als het zwaard der wereldsche heerschappij ten dienste staat van en aangegrepen wordt door eene gevestigde kerkelijke magt, dan kan de kerk wel eene uiterlijke eenheid vertoonen, die voor den oppervlakkigen aanschouwer de eenheid van onze tegenwoordige kerk schijnt te overtreffen. Men moet waarlijk wel blind zijn om in de schilderij, door de kerkgeschiedenis ons vertoond, eene uitnemende eenheid te zien. Ook dan als men den Staat en de kerk vereenigd op den voorgrond ziet staan, bemerkt men op den achtergrond velen, zoowel kerkelijke als niet kerkelijke personen, die alleen uit vrees voor uiterlijk geweld gezwegen hebben. Eene eenheid om welke te behouden eene ontelbare menigte van geleerde en aanzienlijke leden der gemeente moest worden gebannen; eene eenheid, gehandhaafd door de strengste vonnissen tegen den denkenden mensch, die aan de Evangelische waarheid van het symbolum: Quicunque of van de vijf artikelen der contra-remonstranten durfde twijfelen, is toch wel niet de eenigheid des geestes der eerste Christengemeente. Van hoevele onderdrukte stemmen, van hoevele door synodale acten bedekte leerstellingen spreekt de geschiedenis niet, die met het leerstelsel der kerk in strijd waren. Wij herinneren ons nog uit onze jeugd verstandige mannen te hebben hooren spreken van de ontevredenheid waarmede velen de openbare prediking hoorden; zij verhaalden ons hoe menigeen de kerk niet meer bezocht, ja zelfs aan de waarheid van het Evangelie twijfelde, omdat hun altijd door deszelfs predikers verzekerd werd, dat de strengste praedestinatieleer door, hetzelve werd verkondigd. Ook het aangekondigde werk verhaalt ons van vele twisten die de gemeente ontroerden, zooals onder an-

1) De Nederduitsche Hervormde kerk in Friesland sedert hare vestiging tot het jaar 1795; eene bijdrage tot de kerkelijke geschiedenis van Nederland door E.J. Diest Lorgion, Theol. Doct. en Predikant te Groningen. Te Groningen, bij H.R. Roelfsma. 1848.

deren te Leeuwarden, waar de synode twee predikanten liet vermanen dat zij de stad zouden verlaten, omdat men geen ander middel wist om de gemeente tot rust te brengen.

Weldadig moge de bescherming van den Staat voor de jeugdige Nederlandsche kerk geweest zijn, ja men noeme zelfs zijne opperheerschappij over de kerk nuttig, noodzakelijk voor dien tijd; niemand zal toch wel zulk eene afhankelijkheid der gemeente van Christus van het staatsgezag overeenkomstig oordeelen met het ideaal, hetwelk hij zich vormt van eene Christelijke kerk, niemand wanen dat het Godsrijk moet bestuurd worden door placaten uit de secretarie van wereldsche magt, tenzij hij of een zeer laag denkbeeld van het wezen der kerk, of een zeer hoog van staatkunde hebbe. ‘De Roomsche kerk - zegt de schrijver - was van den Staat onafhankelijk zoo niet daarboven geweest. De Hervormde kerk stond tot den staat in eene bijna omgekeerde verhouding en bevond zich als ware het onder de voogdijschap van den staat, die met de bescherming welke zij haar verleende, ook toezigt wilde houden en gezag uitoefenen.’

De Staat handhaafde de viering van den zondag. Hoewel wij het nuttige daarvan niet willen loochenen, kunnen wij met zulk eene uiterlijke rust toch niet zoo bijzonder ingenomen zijn. Menigvuldig waren daarentegen de botsingen door het oppergezag van den Staat veroorzaakt, het Staatsgezag heeft de Roomschen onderdrukt, hunne godsdienstoefeningen verboden. Was het ook van de staatkunde te verwachten, dat zij uit de geschiedenis zoude geleerd hebben, dat geene godsdienst door vervolging vernietigd wordt? Die vervolging heeft dan ook weinig gebaat en trof evenzeer onze Protestantsche broeders, de Doopsgezinden. Meermalen doet onze schrijver de heerschappij van den Staat over de kerk duidelijk uitkomen, vooral ook in hetgeen met den Hoogleeraar Roëll is voorgevallen.

Als men de gesteldheid van het Christelijk leven in onzen tijd wil meten naar den thermometer der regtzinnigheid van eenigen die hunne stem verheffen op de straten, dan voorzeker moet men ook de gesteldheid der kerk van den vorigen tijd niet zoo hoog verheffen. ‘In 1587 werden door sommige predikanten klagten aangeheven over den aanstaanden ondergang der kerk. De Leeuwarder predikanten, in 1611, klaagden dat zeer velen geheel onverschillig waren omtrent de waarheid, zoodat het een wonder van Gods genade was, dat er nog eenig licht der waarheid in de wereld over was. Zoo als de Labadisten en Fenema de kerk uitmonsterden, zoo hevig is zij zelfs in onze dagen niet beschuldigd geworden. Fenema verklaarde, dat hij geroepen was, om bekend te maken dat het gansche gestel der Gereformeerde Kerk in Nederland zoodanig bedorven was, dat er eene totale omkeering wezen moest in vele stukken der leer, in personen, synoden, kerkenraden, predikanten, doopen enz., in een woord dat de gansche kerk hoe langer hoe meer een vleeschelijk Babel worden zal. - Een leeraar zeide hij moet magtig zijn te kunnen zien de binnenste zielsgestalte van zijne gemeente.’

Ook met den toestand van het Kerkbestuur zal onze vooringenomenheid niet vermeerderen. De schrijver onderrigt ons, onder anderen: ‘hoe Bogerman (op aanbeveling van Willem Lodewijk, graaf van Nassau, president van de Synode geworden) beschuldigd werd, dat hij alleen de canones gemaakt had en dat de Synode scheen zamengeroepen te zijn, niet om

raad maar om toestemming te geven; dat hij zijne medeafgevaardigden uit Friesland niet geraadpleegd maar steeds zoo gehandeld had alsof hij de eenige afgevaardigde was. Er waren zelfs die zeiden dat hij afgezet moest worden.' Men beschuldigt vele leeraars van inconsequentie, alsof die leeraars, die elken zondag predikten dat alle ketters niet een uitverkorenen zouden kunnen verleiden, en al de regtzinnige leeraren het getal der uitverkorenen niet zouden kunnen vermeerderen, in hunnen ijver om proselieten te maken en in hun vervolgen van andersdenkenden niet inconsequent waren.[1)] Wij kunnen niet alles aanvoeren wat ons hier medegedeeld wordt van den invloed des Staats op synodale besluiten. Zoude men het hebben kunnen gelooven, als de zekere historie 't niet leerde, dat een Hermanni werd afgezet, omdat hij het formulier niet onderteekenen wilde, dan met bijvoeging: 'dat Adams val niet noodwendig maar vrijwillig of niet onvermijdelijk is geweest' terwijl dit uit het antwoord op de negende vraag van den Catechismus blijkt. Een Macovius daarentegen werd slechts vermaand, omdat hij geleerd had: 'God wil niet dat alle menschen zalig worden, met den wil des teekens, (met zijn geopenbaarden of bevelenden wil) d.i., hij stelt het Evangelie niet voor, ten einde allen gelooven en zalig worden zullen. Hij gebiedt wel allen, te gelooven wien het Evangelie verkondigd wordt; maar daaruit volgt niet dat hij het wil.' enz.

De schrijver toont aan dat de Dordsche leerregels ook in Friesland zijn aangenomen, terwijl eenigen beweerd hebben dat zij daar geen ingang en gezag verkregen hebben.

Met verwondering zag onze laudator temporis acti, dat in sommige gemeenten de formulieren van doop en avondmaal niet geheel maar half of nog minder gedeelte daarvan gelezen werden. De classis der Zeven wouden vroeg in 1694 of in die zaak geen eenerhande voet zoude moeten beraamd worden. De synode oordeelde dat voor als nog daarin geene noodwendigheid wordt gevonden. (blz. 195.) De classen van Dokkum, Sneek en de Zeven wouden besloten, dat gemelde formulieren van woord tot woord onveranderd zouden moeten gelezen worden, terwijl die van Bolsward, Leeuwarden en Franeker het bleven afslaan. Toen de stemmen staakten en de weegschaal in den evenaar stond, leidde het staatsgezag zijne zwaar verzegelde acten op de formulieren, geen wonder dat de schaal met grooten doorslag naar beneden ging. Een Fenema de strenge beoordeelaar der kerk verklaarde dat alle synodale besluiten, formulieren van eenigheid en wat dies meer zij, uit den weg geruimd moesten worden als inzettingen der ouden en menschelijke schikkingen enz. Er werd te Harlingen een geschrift uitgegeven, waarin betoogd werd dat de formulieren alleen behoorden tot de uiterlijke godsdienstplegtigheden, tot de uitwendige niet tot de inwendige gemeenschap enz. blz. 199. De schrijver van dit naamloos uitgekomen boek was Venema.

Aan klagten tegen predikanten ontbrak het niet. 'Op de sijnode van 1628 werd ingebragt, dat vele predikanten gedurende den hooitijd de predikdienst des Zondags geheel lieten stilstaan, ja, dat sommigen zelfs op Zondag mede bezig waren met hooijen en zweelen.' Zelfs durfde een predikant in Leeuwarden (Baers) prediken 'dat God den armen zondaar nog lief heeft, als hij door de

1) Zie Ypey, II, aant. 159.

zonde van Hem afgeweten is. - Dit bragt. den verloren zoon tot zijn vader - en al is het dat hij niet gedaan had, hetgeen een vroom kind betaamde, *nogtans heeft die vader zijn vaderlijk hart behouden*.' Zulke werden dan ook beschuldigd, dat zij *de lieden op den breeden weg leidden en met groote hoopen ter verdoemenis voerden* (blz. 37 enz.)' Gedurig werden er beschuldigingen van onregtzinnigheid ingebragt en wel met name tegen velen van de meest uitstekende mannen. Hoe werd in 1668 Bekker beschuldigd? hoe werd van Giffen aangevallen; hoe klaagde Vitringa over de gewoonte om anderen te verkeiteren; hoe werd Venema (1734) veroordeeld, hoe werd de Cock (1765) vervolgd?' (blz. 310). Ook op de duidelijkheid van het onderwijs viel niet bijzonder te roemen. 'Zoo werd ergens gevraagd: *Strijdt Gods barmhartigheid niet tegen zijne regtvaardigheid?* en daarop volgde dit antwoord: *Neen voor zooveel deze eigenschappen in God zijn, maar worden van ons geconcipieerd als verscheiden; ja tegenstellig, niet in zichzelve, maar ten aanzien van hare effecten en objecten, omtrent welke zij verkeeren*.' Er werd gevraagd of het niet geraden was, dat men in de openbare gebeden een formulier gebruikte ook omdat soms wel in den gebede gestamerd werd inopia rerum et verborum (door gebrek aan zaken en woorden.)'

En hoedanig was de houding der oude kerk jegens de philosophie? De wijsbegeerte, lang gewoon het juk der slavernij te dragen, begon zich langzaam te emanciperen. De ware wijsbegeerte wil hare hulde brengen aan den koning der waarheid, maar zij wil zich niet slaafs en ootmoedig buigen voor leerstellingen van menschen. Zij wil geene slavin zijn van de luttele inconsequente wijsheid van een Bogerman. Onze oude kerk vreesde de wijsbegeerte zelfs in boeijen; als zij slechts even hare ketenen schudde, ging de alarmkreet op. De nieuwe wijsbegeerte van Des Cartes vond ook in ons vaderland hare voorstanders. Men oordeelde haar gevaarlijk; want vooreerst was Cartesius Roomsch, en ten tweede twijfelde hij. Het kon dus niet missen of die wijsbegeerte moest het Katholicisme in de hand werken en de waggelmutsen (zoo noemde men somtijds de Remonstranten) in hun twijfelen versterken. Daarenboven leerde Cartesius de gruwelijke stelling dat de aarde om de zon draaide tegen de duidelijke letter der Schrift. Nu had men dus niet het Cartesianisme in het strijdperk, nu overtuigde men de dwalenden door eene krachtige wederlegging van de beginselen dier gevaarlijke philosophie. Neen men vervolgde. Voetius noemde alle beschermers van het Cartesianisme atheisten. Zoo zien wij ook in het voor ons liggende boek: 'dat de classe van Leeuwarden in de synode voorstelde om eenige politieke middelen te verzoeken, om tegen de schadelijke nieuwigheden te waken. Geen professor zoude bijv. de philosophie van Cartesius mogen leeren anders dan om die te bestrijden; geene plaats der Heilige Schrift zoude hij mogen uitleggen naar zijne controverse hypothesen, op straf van suspensie van zijn ambt.' 'Bekker schreef openlijk dat hij overtuigd was, dat de classe van Leeuwarden geene oorspronkelijke kennis had van die dingen, die op haren naam aan de andere classen waren voorgesteld.' 'De voornaamste vervolger van Bekker was een man die om zijn ergerlijk gedrag door Bekker vermaand en door den kerkeraad te Franeker van het Avondmaal geweerd was.' - De Cartesiaan-

sche wijsbegeerte werd spoedig verdrongen; maar niet, door synodale acten of politieke middelen of door de vervolging van een gecensureerde, maar zoo als elke wijsgeerige geest of rigting verdrongen wordt, door een ander philosophisch systeem, door de Leibnitz-Wolfiaansche wijsbegeerte.

De inhoud van het boek van Dr. Diest Lorgion had den laudator temporis acti getroffen. Terugkeering tot het oude, zoo sprak hij rondborstig met den schrijver, zoude waarlijk geene verbetering zijn. Nog kan hij zich niet in alles vereenigen met de rigting van onze dagen, vooral in de voorstelling van het Christelijk dogma, maar ook met de rigting van vorigen tijd kan hij geen vrede hebben. De Heer, zoo sprak hij welmeenend, zal zijne gemeente in de waarheid leiden.

Wij hebben onze lezers het bovenstaande medegedeeld tot een bewijs voor de nuttigheid van de lessen der geschiedenis. Het moge strekken tot aanbeveling van het boek van Dr. Lorgion, hetwelk een waar en getrouw beeld ons schetst van de Hervormde kerk in Friesland van het begin harer vestiging tot 1795.

D-l.

Eene boekverkoopers-onvoorzigtigheid.

Onze eeuw is de eeuw der verlichting. Een pastoor in Frankrijk moge zeggen, dat een groot gedeelte van het tegenwoordige licht verspreid werd door eene fakkel, die in de hel was aangestoken; men beklaagt den armen dwaas, die als een uil het licht van onzen vollen dag niet verdragen kan. Er zijn statistieke opgaven gegeven van den zedelijken toestand der meest verlichte volken in vergelijking van minder intellectueel ontwikkelde, zoowel als van de zedelijkheid der meest verlichte standen in vergelijking van andere.[1)] De opsteller daarvan moet zeker de een of andere bekrompen denkende predikant zijn, die zich blind gekeken heeft in de stralen van de zon der wijsheid van onze hoogbeschaafde, hoogverlichte eeuw, die geen beter licht kent dan hetgeen hem bestraalt uit het klankbord van zijn predikstoel. Zoude deze eeuw niet verlicht zijn? En wijsgeeren kennen thans God duidelijk en klaar, natuurkundigen kunnen, zelfs zonder God, alle verschijnselen in de natuur verklaren, godgeleerden weten nu dat het Christendom oorspronkelijk niets anders was dan Ebionitisme. Ontelbare winkeliers, ambtenaren, surnumerairs, renteniertjes behoeven niet eens meer naar de kerk te gaan; want zij zijn immers oneindig verlichter en verdraagzamer dan hun predikant, ook dan zelfs als bij te veel op de hoogte van zijn tijd staat om tot beschaafde menschen van bekeering te durven spreken. Ja, zoo wijs en verstandig zijn velen geworden dat zij niet meer noodig hebben te bidden, God weet immers alles wat zij behoeven, ja zij noemen het een' wel naïven maar toch altijd kinderlijken inval van het menschelijk ge-

1) Zie o.a. Repertorium voor buitenlandsche theologie. Jaargang 1849, 1 st. blz. 148.

slacht om te bidden, alsof dat iets zoude kunnen helpen. De geringste arbeider, die ooit de plaggenzicht zwaaide, weet nu hoe de staat moet bestuurd worden en wat eene grondwet is. De zieke zelfs eischt dat zijn doctor hem constitutioneel behandele en eerst vrage of hij à la Hahnemann of op eene andere wijze wil genezen worden. Sommigen zeggen nu wel dat onze eeuw geaborteerd heeft; dat zij onvoldragen vruchten heeft voortgebragt. Maar dat zijn dwazen, dweepers of conservatieven die gaarne op het kussen bleven. Hoe konden nu onze goede uitgevers denken, dat een boek over de zelfkennis eene behoefte zoude zijn voor onze eeuw?[1)] En als zij waarlijk in dat boek eenige dingen gedrukt hebben, die voor ons volk nuttig zouden kunnen zijn, welk eene onvoorzigtigheid is het dan niet om zulk een boek te willen introduceren onder den naam van zelfkennis? Of wisten zij niet dat velen liever een daalder geven om een buikspreker te hooren dan een gulden om de taal van hun geweten te vernemen? Hadden zij nog een Griekschen of Latijnschen titel genomen, zoo als zelfs de geringste buikspreker zich in onzen tijd ventriloquistischen kunstenaar zoude noemen! Maardat zoo eenvoudige: zelfkennis. Als dàt geene mislukte onderneming is, dan begrijpen wij onzen tijd niet. Meende de boekdrukker dat men nog in den tempel van Apollo aanbad, waarop het opschrift stond: *ken u zelven?* Beroept hij zich op den wijsten der Grieken, zonder te bedenken, hoe misselijk eene figuur die man in onzen tijd zoude maken. Hoe komt hij op den inval om den menschen hunne pligten voor te stellenen dat wel onder den titel van zelfkennis. Als het nog de bekeeringsweg van den zondaar geheeten had, of de donderslag der hoogmoedigen van hart, dan zoude het reeds door den titel dierbaar geweest zijn aan eene partij die op verlichting, *jure*, geene aanspraak maakt en de nieuwsgierigheid van anderen misschien uitgelokt hebben. Er zijn wel eenige menschen, die nog zoo onkundig en eenvoudig zijn, om te denken dat wijsgeeren, die wanen alles te weten, gebrek aan zelfkennis hebben; dat zoovele kwart- en zestiende wijsgeeren, die zich hoog verlicht noemen, omdat zij in de schriften van Voltaire beter te huis zijn, dan onze vaderen in den Bijbel, gebrek aan zelfkennis hebben; dat zoovelen, die in plaats van de zeilen te reven bij een storm om slechts een klein fokkezeiltje te voeren, zelfs de lijzeilen uitzetten, en dus noch hun schip noch de zeevaart kennen. Zulke eenvoudigen vindt gij dan ook juist nog in die streken, waar men van de beschaving afgesloten is door onmetelijke heidevelden, en zelfs daar, zoudt ge het kunnen gelooven, zijn er slechts weinigen die zelfkennis meenen noodig te hebben.

Een mijner vrienden had mij het boekje gegeven, met verzoek om hem bij gelegenheid eens te zeggen, hoe het mij bevallen was. Niet haastig nam ik het in handen; want om de waarheid te zeggen was de titel voor mij ook niet uitlokkend. Zoo bladerde ik in een slaperig namiddaguur, terwijl de gure oostenwind mij belette erwten te gaan leggen, en de verveling mij bekroop, eens in het boekje hetwelk mij zoo onbeleefd toeriep: ken u zelven. Ik begon, zooals elk verstandig lezer doen zoude, vooraan; maar mijne oogleden begonnen meer en meer te zakken. Half in den dommel, zag ik ook

1) De zelfkennis. Vrij naar het Engelsch van John Mason. Utrecht bij van Heiningen en Post Uiterweer. Het jaartal staat er niet bij, gevoelden de drukkers misschien dat het werkje een paar eeuwen vroeger of later moest gedagteekend zijn?

eens, zooals vele romanlezers doen, op de laatste bladzijden. ‘Cicero, zoo las ik daar, was ontegensprekelijk de ijdelste mensch die ooit geleefd heeft; zonder dat ware hij niet zoo vermetel geweest, om den Romeinschen geschiedschrijver Coccejus te bidden, het tijdperk van zijn consulschap, zelfs ten koste van de waarheid, als de hoogste eer waardig voor te stellen, en nogtans als hij eene soortgelijke gunst van Cato zelven verzoekt bezigt hij deze verbazingwekkende woorden: *indien ooit eenig mensch vrij geweest is van ijdelen roem en zucht naar toejuiching van het volk, hen ik het voorzeker; en deze gesteldheid welke mij van natuur eigen is, heeft* (*dunkt mij*) *nog dieper wortelen in mij geschoten door de rede en de wijsbegeerte*.’ (Epist. IV. Lib. XV.) blz. 209. Dat frappeerde mij, dat deed mij waarlijk wakker worden. Ik sloot het boek, dacht met schaamte over mijzelven en nam het besluit, om het eens regt opmerkzaam te lezen en wel in mijne beste uren. Naauwelijks was ik daarmede bijna ten einde, of mijne vrouw, opmerkzaam gemaakt door den netten vorm van het boekje en den blijkbaren ernst waarmede ik las, wipte de linkerzijde van het boekje eens even op en sprak met kennelijke verwondering: *zelfkennis!* Is dat mooi? vroeg zij. Ik liet haar het antwoord lezen, hetwelk ik aan mijn vriend gezonden had, en waarin het navolgende voorkwam. Het kwam mij eerst voor dat de schrijver de zelfkennis wat te hoog verheven had, zooals de geleerde mannen die boeken schrijven wel eens meer doen. Voor de Grieken die hunne goden menschelijk voorstelden, was natuurlijk het ken u zelven van het hoogste belang. In gouden letters mogt deze spreuk geschreven staan op de steenen te Delphi, bij ons zijn alle schatten der wijsheid in de kennis van Christus verborgen. Boven den ingang van een Griekschen tempel, waar men Apollo onder eene schoone menschengestalte vereerde, moge het opschrift: ken u zelven, staan; boven het voorportaal van den Christelijken tempel staat het woord van Gods Zoon: dit is het eeuwige leven dat zij U kennen den eenigen waarachtigen God en Jezus Christus, dien gij gezonden hebt. Wie weet het niet dat de grootste denkers van onzen tijd zich hebben ingespannen om door abstractie op abstractie het goddelijk wezen te begrijpen? wie weet het niet hoevele Christologische werken van onzen tijd den persoon des Heeren trachten te doorgronden? En toch kan men aan onzen tijd geen bijzonder Christelijk karakter toeschrijven. Zoude men dan des Heeren woord niet goed hebben begrepen? Daar komt ons voor den geest de boetprediker in de woestijn, die ernstige, gestrenge gestalte in een kemelshairen kleed gehuld. Bekeering is de eisch voor het Godsrijk. Zelfkennis is de hoofdinhoud der prediking van den wegbereider des Heeren. Zelfkennis moet de oogen des geestes openen voor het hemelsch licht. Zonder zelfkennis is het onmogelijk God te kennen en Christus dien Hij gezonden heeft. En zoude de zelfkennis welligt aan onze eeuw ontbreken? Die zichzelven kent sprak een leeraar der oude kerk[1)] zal God kennen.

Zelfkennis zal mij gelukkiger maken; dit boekje heeft het mij duidelijk doen zien. Wijsgeeren van naam hebben het wezen der zedelijkheid logisch geanalyseerd, maar met een minachtend lachje zagen zij op zelfkennis neder, cela sent le bourgeois. Hunne werken hebben mij

1) Clemens Alex.

evenwel koud en onverschillig gelaten, en mijn geheugen bezwaard met een ballast van speculative idées, zonder mijn hart te verbeteren en mijn geluk te bevorderen. Zelfkennis zal mij nuttiger zijn, ik gevoel het, dan de kennis der planten die al of niet op de maan groeijen, nuttiger zelfs dan eene diepe studie over de immanentie of transcendentie van het Goddelijk wezen. Waarom was ik zoo dikwijls veranderlijk in mijne gezindheden? waarom hebben voorbarigheid en onbedachtzaamheid mij zoo menig verdrietig uur veroorzaakt? Waarom werd mijne rust, mijne tevredenheid zoo dikwijls geschokt door wezenlijke en ingebeelde beleedigingen? Ik ken mijzelven niet, gebrek aan zelfkennis was van dit alles de oorzaak. Ik was dikwijls ijdel, tevreden over mijzelven, hetwelk mij voor een oogenblik opwond. Ik was dikwijls gelijk aan eene marionettenpop, die men bewegingen kan laten maken naar goedvinden, als men het draadje kent waardoor de leden bewogen worden. Daarom mijn vriend! wenschte ik het boekje dikwijls in de hand te nemen, omdat ik zelfkennis wil leeren. Ik weet niet of er velen zijn, die zichzelven evenmin kennen, als ik mijzelven ken. Die zich het beste meenen te kennen, bedriegen zich niet zelden. Denk aan Cicero. En als wij zoo eens in de wereld rondkijken, als wij zien op het groot getal respectabele menschen, op dat bluffen van geldaristocraten, op dien zich verbergenden adeltrots, op die pedante verwaandheid in houding, kleeding en gebaren van oude en jonge petits-maîtres, op dien belagchelijken hoogmoed der kleinstädtische adellijken zonder wapen en kwartieren enz. enz. ja, dan denk ik wel eens dat er wel meer zijn dan ik, die zichzelven niet kennen.

Ik dank u voor het mij toegezonden boekje, het is mij nuttig, regt nuttig geweest. Hier en daar had het wel minder breedsprakig kunnen zijn, terwijl de vertaler het mij wel eens moeijelijk maakte om den zin te vatten. De schrijver schijnt een practisch man te zijn. Hij schijnt zichzelven als zoodanig gekend te hebben, daarom blijft hij ook steeds op zijn terrein. Eene enkele maal waagt hij zich op speculatief grondgebied; maar hij schijnt zich dadelijk te herinneren, dat hij te practisch is om zoo hoog in de lucht te zweven. Het nuttige mag dan ook wel niet verzuimd worden. Wij beklimmen wel hooge torens, maar wij moeten om iets te zien toch naar beneden kijken, anders aanschouwen wij niets dan wolken en nevelen of een heldere lucht, die wij beneden ook kunnen zien. Hoog verheft zich de arend in de wolken, maar om voedsel te vinden moet hij toch weêr naar beneden, waar de minder hoog vliegende natuurgenooten van het vogelengeslacht zich bevinden.

De schrijver is een voorstander van de trichotomie. Als het noodig geweest ware, dit gevoelen aangaande des menschen wezen vast te stellen, dan was het noodzakelijk geweest hetzelve beter te staven; want het is er nog ver van verwijderd, dat men algemeen zou toestemmen, dat de mensch een in '*drieën verdeeld persoon*' (?) is. Het is waarlijk niet genoeg, dat de volgelingen van Plato en de Stoicynen dit gevoelen omhelsd hadden (blz. 11). En hoe de schrijver er toe komt om Mozes tot een voorstander van deze hypothese te maken, is volstrekt onbegrijpelijk. De Heilige Schrift zoude namelijk drie onderscheidene deelen van 's menschen natuur opnoemen; 'Gen. II: 7, te weten: het *stof der aarde* of het ligchaam; de *adem des levens* d.i. de geest of de re-

delijke ziel; en de *levende ziel* of het dierlijk en gevoelend deel. Zoo kan uit de Heilige Schrift alles bewezen worden.

Vreemd is daarenboven de opnoeming der deelen, te weten: ‘het ligchaam, zijn aardsch of sterfelijk deel; de ziel, het dierlijk (dus sterfelijk) of gevoelend deel (de ziel is volgens blz. 12 onsterfelijk); en de geest, het redelijk en onsterfelijk deel. Nu weet gij, mijn vriend, dat ik van Logica niets weet; maar het komt mij voor, dat deze verdeeling niet zeer logisch is.

Over het geheel had de vrije bewerker wel wat meer op de onderdeden mogen letten, menig stuk zou daardoor minder verwaterd geworden zijn. Het eerste deel van het boek behandelt eenige hoofdtakken der zelfkennis of de voornaamste zaken, die de mensch met betrekking tot zichzelven dient te kennen; het tweede deel de voortreffelijkheid en de voordeelen der zelfkennis, en het derde het verkrijgen der zelfkennis. Het eerste deel heeft 18, het tweede 12, het derde 10 hoofdstukken, ik kan u dus geen kort verslag van den inhoud geven, dit zoude te breedvoerig worden. Welk eene onvoorzigtigheid van de uitgevers, schadelijk voor de goede zaak en ook voor de hunne, om zulk een titel in onzen tijd te plaatsen voor een werkje, hetwelk zij gaarne veel gelezen zagen. Netjes moge het er uitzien, de titel is niet op de hoogte van onzen tijd. Een pia fraus met een' hoogklinkenden, uitlokkenden titel zou meer effect gedaan hebben. En hinderde hem het woord fraus, dan had hij immers kunnen denken als Mozes bij het toestaan der echtscheiding, om de hardigheid hunner harten. Het is waarlijk een toeval geweest, dat ik er meê aan het lezen kwam. Nog onopengesneden ontving ik het van u, heeft de titel u ook afgeschrikt? Waarlijk, ik beveel het u ter lezing aan, wij zijn zoo gewoon om anderen te bestraffen, dat wij onszelven wel eens vergeten, zoo ijverig om anderen te stichten dat wijzelven dikwijls niet gesticht worden (dit is misschien eene der grootste verzoekingen voor onzen stand). Vrienden die ons vermanen hebben wij zelden, en onze vijanden spreken van onze gebreken, maar meest als wij er zelven niet bij zijn. De lessen door onze vijanden gegeven zijn wel nuttig; maar wij moeten groote vorderingen in zelfkennis gemaakt hebben om het nut te ondervinden. Ik dank den schrijver van het boekje dat ik meer ernstig over mijzelven gedacht heb, het was misschien wel goed dat wij het *ken u zelven* boven onze schrijftafel ophingen. Ik heb achting voor den man die op den titel af lust heeft om het boekje te koopen, en in onze eenvoudigheid zouden wij den wijsgeer hoogachten, die nederig genoeg was om dit werkje over de zelfkennis te lezen.

D-l.

Proza-brief over het dichterlijk proza in ‘De Gids’

van den dichter Kneppelhout, op den Hemelschen Berg, over den dichter van den Bergh in de Schoolstraat te 's Hage. (*Gids. April* 1849, *blz.* 427-453.)

Amice!

> Gardez-vous, dira l'un, de cet esprit critique: On ne sait bien souvent quelle mouche le pique.

Aan mijne regterhand père Boileau, en aan mijne linkerhand heer Kneppelhout in de Gids, April 1849, en voor mij een blad papier voor u bestemd, waarmede gij naar welgevallen kunt handelen. - 't Is merkwaardig, zult ge met mij moeten bekennen, dat somtijds dichters over dichters schrijven, en het kritisch element als een acanthus onder de leliën en bloemen der verheven poëzij opschiet; dichters zijn wel geene geboren critici, want daartoe hebben zij in den regel te veel verbeelding - wij bedoelen ook al verbeelding van zichzelven - en te weinig sang-froid, koud proza-bloed. - Zij zijn te warm van nature; want als de dichter een criticus vertegenwoordigt, begaat hij eene zeer groote zelfverloochening en zelfopoffering. Weet ge wel, hoe wij laatst de proef wilden nemen, om de verzen van Tollens te critiseren? en weet ge nog wel dat wij eindigden om elkaâr stuk voor stuk voor te lezen, en ons, om met den dichter Bilderdijk te spreken, bleven *vergapen* aan de natuurlijke, naïve schoonheden, die zelfs door den gevreesden criticus Potgieter (hij meent het regt goed met de letteren, en ook al met de Gids), tant soi peu, geëerbiedigd zijn geworden? 't Is interessant om den eenen Muzenzoon over den anderen te hooren, bovenal als het eenen levenden geldt, zooals den heer van den Bergh; bovenal als het iemand geldt die als winkelier, ook nog *andere* dingen, dan verzen bereidt, gereed heeft, en aan zijne stadgenooten aanbiedt, en nog eens bovenal waar die dichter heeft ontvangen een geschenk van eene vorstelijke hand. - Buiten twijfel, zult ge zeggen, heeft de heer Kneppelhout volmaakt regt, om den heer van den Bergh, wonende in de Schoolstraat ‘nabij de Vischmarkt en de Prinsengracht,’ eenige bladen in de Gids - al zijn het ook alle geene lauwerbladen - aan te bieden. Op den Hemelschen Berg, die immers nog al hoog ligt, heeft men een uitgestrekt vergezigt op 's lands steden en dorpen - 't kan niet anders. - Ik weet niet, amice frater! of gij mijn gevoelen deelt, en gij moogt er dadelijk protest tegen inleveren; maar 't klinkt iet of wat vreemd, om bij den aanhef, als het in de Gids geldt *een dichter uit het volk*, om dan den heer S.J. van den Bergh, als koopman in *droogerijen, kruiden* en *tuinzaden* te presenteren. Wij dachten dat een dichter, als hij den dichter confrater een gedrukten groet in een Tijdschrift toezendt, zich *daarmede* niet mogt ophouden. 't Komt er toch niet op aan wat iemand voor den kost doet, of hij droogerijen, snuif, boeken, kleederen verkoopt, of coupons afknipt, als hij maar goede, fiksche verzen maakt. Zoo zouden wij, als de heer Kneppelhout een bundel gedichten leverde, volstrekt niet vragen, of ze op den Hemelschen Berg, dan in een der arme hutjes onder Oosterbeek waren gemaakt. Wij zouden den landheer en evenzoo den drogist geheel vergeten,

en alleen den dichter voor ons willen zien:

> C'est par-la que je vaux, si je vaux quelque chose.

Is vader Tollens ook niet in vroegere jaren, gelijk de koopman zegt: ‘in de verfwaren geweest?’ en men zal daar wel niet aan gedacht hebben toen zijne verzen uit het hart, uit den warmen, rijken, krachtigen geest - en niet uit den verfpot - ons te gemoet stroomden! Waarom de dichter Kneppelhout begint met aan den *dichter-winkelier* van den Bergh te herinneren, zal hijzelf weten; maar welligt kent de heer Kneppelhout den *drogist-dichter* zoo van nabij, dat in zijne voorstelling de winkelier en de poëet onafscheidbaar zijn geworden, en ZEd. zoude ons kunnen toeduwen:

> Ma foi, ce n'est pas vous qui nous le ferez voir; A dit mon CAMPAGNARD avec une voix claire -

Ook wij stonden meer dan eens - immers verleden jaar nog - te zamen in den vernieuwden winkel, en zagen den dichter achter zijne toonbank, en gevoelden zijn ‘*koenen*’ handdruk, en stonden daar een kwartiertje in het voorhuis te praten, al was er ook een oorverdoovend geraas op straat; maar toen hebben we niet - 't is immers waarheid - zoo als de dichter Kneppelhout gedacht, bl. 428: *dat hier de kamille en de vlier de hoofdzaak was, waarvan vrouw en kinderen, mogelijk langer dan hij* ('t moet zijn: gedurende langeren tijd), *moesten eten*.’ Wij hebben er, al had de heer van den Bergh ook de weegschaal in de hand, niet aan gedacht, om te zeggen of te schrijven: ‘*dat de dichter en de drogist elkander opwegen*. Wij vragen het nog eens, en ik vraag het aan u, en mede aan den landheer op den Hemelschen Berg: wat heeft de dichter met den drogist te maken? Of hebben de verzen van den nederigen man, die er volstrekt niets minder om is, al staat hij als winkelier achter de toonbank, hebben zij dan iets van de verstikkende, somtijds benaauwende lucht der droogerijen overgenomen? en zouden de landheeren alleenlijk, omwasemd door kostbare bloembedden, de geuren der poëzij kunnen verlevendigen in hunne gedichten, en de burgerlijke winkelier duffe waar aanbieden in Apollo's ruime bazar? Hoor vriendje, ik weet volstrekt niet wat de dichter Kneppelhout er mede voor had, om in de Gids zoo bepaaldelijk aan onze landgenooten te herinneren, dat de heer van den Bergh - of plat weg, dat van den Bergh ook in kruiden en tuinzaden doet. Als het eene aardigheid moet wezen - en dat is zeer wel mogelijk - dan is het eene onaardige aardigheid, transeat cum caeteris! Maar het is eene geheel andere zaak, waar de dichter Kneppelhout de verzen van den dichter uit den Haag en niet zijne droogerijen gaat wegen. Waarschijnlijk is de criticus beter in staat tot het laatste dan tot het eerste, en hier is de eene dichter tegenover den andere immers juist op zijne plaats? Ons wordt met een weemoed, die het hart van den heer Kneppelhout waarlijk eer aandoet, wel aangeduid dat de drogist-dichter die toch altijd in ‘de vlier en kamille’ nommer één moet zien, geene letterkundige opvoeding heeft gehad - ‘*autodidakten* - heet het, - *zijn zelden af* (moet beteekenen: zelden afgewerkt, of voltooid - hier is de piquante volzin ook niet af), hij is maar ten halve geacheveerd. Arme van den Bergh, wat zijt ge te beklagen! 't Komt alles van dien ongelukkigen winkel! Maar toch uw vriendelijke Censor en Mentor is niet al te streng. ‘Gij hebt - zoo lezen wij - het nog al ver gebragt in de nieuwere talen,

gij hebt met voordeel de geschiedschrijvers doorbladerd (ik hoop dat de dichter ze ook *gelezen* heeft), en gij hebt bespied stijl, rijm en maat;' maar, zegt de heer Kneppelhout, en wij deelen in zijn klimmenden weemoed, ''t is te betwijfelen of dit alles wel geregeld plaats vond, beraamd was naar een vast plan.' Als de Censor niet telkens een enkel lauwerblad om het hoofd van den broeder-dichter vlocht; want dat behoort er noodzakelijk bij, waar een meester den jonger niet al te erg zal ontmoedigen, dan zouden we ligtelijk op de gedachte komen, alsof de heer Kneppelhout met zijne geestige voorstelling van den dichter-winkelier, ingewikkeld het oude: schoenmaker bij uwe leest! had bedoeld, en vriendje! is het niet waar? dichters en schrijvers moesten eigenlijk onafhankelijke menschen, aristocraten, renteniers, landheeren zijn, zij moesten niet naar vlier of kamille rieken, niet naar kaas of olie, maar naar amber en essence de mille fleurs. O! gij arme, ongestudeerde, half geacheveerde autodidakt in den Haag! - En nu bewijst de heer Kneppelhout, wat hij stelde; 't is echter nog menschelijk, hij wil niet geheel verpletteren en vermorzelen. 'Niet, zegt ZEd., dat er geene stoute brokken, treffende sieraden der vaderlandsche poëzij des oogenbliks, zouden zijn aan te wijzen.' (bl. 435). O, hoe gelukkig dat er nog iets is aan te wijzen, waardoor de arme kamillen- en vlier-man, ook als waar dichter, voor ons kan behouden blijven. De heer Kneppelhout wil, hoe weemoedig hij zijn confrater, den winkelier, ook met tranen van mededoogen aanziet, toch niet al te hard geeselen; hij wil zelfs onpartijdig blijven; dat is edel; en nu volgt - 't kan niet anders - eene zeer interessante critiek op verschillende vaderlandsche gedichten - de *errores, omissiones*, de *peccata commissionis et omisssionis* worden zeer duidelijk aangetoond, er wordt - hoe zal de heer Kneppelhout door steeds dieper medelijden toen zijn overvallen - er wordt beweerd dat 'van den Bergh noch dichter uit het volk, noch volksdichter was,' en hierbij aangeduid: 'dat de Protestant evenmin als de Katholiek volksdichter kan wezen,' alzoo Jood, Heiden, Turk? - Gij ziet, amice! de dichter komt er bij den heer Kneppelhout zoo gemakkelijk niet af, en als ZEd. zelf eens als volksdichter zoude optreden, zal bij dan mede niet vooraf zijne Christelijke principes moeten afzweren? 'Geestdrift' bezit de heer van den Bergh ook niet. Als hij de Franschen nazingt is het zoo wat verminkte poëzij, hij zondigt tegen de taal; uno verbo: 't is mis met den goeden man, van alle zijden mis en toch moet hij waken (weder het menschelijk gevoel, 't geen de heer Kneppelhout, Goddank! niet verloochent) voor zijn ontluikenden roem, voor zijn talent;' hij moet hooren wat de meester hem zegt, want deze weegt den dichter en den drogist op eene hand tegelijk. - Wij verheugen ons eene stentors-stem van den Hemelschen Berg te hooren, die ons verklaarde, dat de Haagsche dichter nog niet geheel verloren was. Nu komt er nog iets aan het einde, waar de *dichter uit het volk* mede ontslagen wordt. Het geschenk der prinses bedoelen wij. De heer Kneppelhout vindt er niet weinig in: '*het is eene staatkundige handeling!*' Of de heer van den Bergh en de prinses er *datzelfde* ook in zien, c'est à prouver. 'Van den Bergh *is*' - dat wil zeggen - als men critiseert: 'hij *zingt* liberaal;' het present der prinses is een bewijs dat H.K.H. hare goedkeuring hecht aan 'het jonge, vrijzinnige, constitutioneele Hol-

land.’ Welligt dat noch de edele vorstinne, noch de drogist-dichter-autodidact, de staatkundige handeling bij het geven en ontvangen *zoo* hebben beschouwd: maar de heer Kneppelhout ziet ver en diep, 't kon toch wel mogelijk zijn. - Eindelijk trekt de medelijdende Censor een regt vriendelijk, zoet gezigt, tegen den ongeacheveerden Haagschen Dichter; men moet immers ook als vrienden scheiden: ‘door de uitgave van zijn bundel, heeft hij thans een eervolle plaats onder onze dichters ingenomen.’ - Vivat de fraterniteit der kunstbroeders; zij meenen het toch zoo kwaad niet, die broêrtjes! en moeten elkander ten langen leste toch een complimentje maken; daar valt mijn Boileau van zelf open, amice! en de Gids valt van zelf digt - ik eindig. - De heer Kneppelhout treedt sprekend en reciterend op, in het karakter van Boileau (Satire IX):

> En blâmant ses écrits, ai-je d'un style affreux
> Distillé sur sa vie un venin dangereux?
> Ma muse en l'attaquant, charitable et discrète,
> Sait de l'homme d'honneur distinguer le poëte. -
> (En wat er al verder volgt).

Valeas, sis memor mei!
SINCERUS.

Poezij, proza en rijmelarij bij den dood des konings.

Hem, die geen vreemdeling is in onze letterkunde viel het zeker wel eens in het oog, dat de deelneming onzer dichters - wij bedoelen hier mede niet die der gesalarieerde en gegratificeerde halve en zeven-achtste poëeten - in het lief en leed van ons Vorstenhuis in den laatsten tijd en wel bepaaldelijk tot een paar jaren vóór den troonsafstand van Willem I aanmerkelijk afgenomen, ja zelfs geheel en al verloren was gegaan. De diensten, door hen aan Koning en Vaderland in 1830 en 1831 bewezen, waren geheel onopgemerkt gebleven, en men had zich zelfs de moeite niet gegeven van te berekenen hoe vele vrijwilligers het zwaard hadden aangegespt voor de onafhankelijkheid des lands en de dynastie van Oranje, daartoe opgewekt door de magt van het lied, en voortgejaagd door den alles meêslependen stroom der klanken onzer toenmalige Tyrtaeussen. Zoo lang Amsterdam en Rotterdam zullen bestaan, zoo lang zullen ook daarvan met eere de namen van Withuys, van Tollens en van der Hoop staan geboekt op de geschiedrollen onzer poëzij. Maar op de geestdrift volgde ontmoediging; onlust verving de opgewektheid, en zoo er nu en dan een toon werd vernomen die meer bepaald tot het Vaderland in betrekking stond, dan was die toon raauw of onwaar of hij verloor zich in het gefleem der vleijerij, walgelijk voor het oor en het hart van den waarachtigen Hollander, die boven alles waarheid eischt ook bij de opgewondenheid van den zanger, als een uitvloeisel van zijn hoog te prijzen gezond verstand. Men heeft wel eens beweerd dat het *genre* der vaderlandsche poëzij aan de gevolgen van overlading was gestorven, en dat daarom naar het scheen, ook niemand schier den moed meer had er zich aan te wagen. Wij onderschrijven dit oordeel gaarne, mits men er tevens bijvoege, dat de ontmoediging der zangers in deze ook te wijten is aan den blik der minachting waarmede

zij weiden bejegend, in stede van den opheffenden of dankbaren handdruk, waarop zij ruimschoots aanspraak mogten maken; aan het volslagen gemis aan ondersteuningen onderscheiding, die hun weêrvoer; terwijl de uilheemsche broddelaar en halfbakken letterkundige zich zag eeren; terwijl de schilderkunst op alle mogelijke wijzen werd voorgestaan en gehuldigd. Men sloot de ooren voor de toonen der dichters, terwijl de vreemdeling, wiens verdienste alleen bestond in zijn forsche borst en buigzame keel, zich zag aanmoedigen en voortrekken boven hen. Geen wonder dat de gebeurtenissen van den dag hen koud lieten, en de wieken hunnergeestdrift lang waren geknot. Geen wonder dat de vaderlandsche zanger geen klank meer veil had voor hen, wie het onverschillig bleek te zijn of Nederland al dan niet op een letterkunde mogt bogen, en die bovenal geroepen waren haar te bevorderen. Geen wonder dat men de dichters zelfs aanried den weg der ontkenning te volgen, daar waar men hun bestaan op alle mogelijke wijzen ontkende. Wij zouden hierover nog veel kunnen in 't midden brengen, indien het ons lustte de namen te noemen van hen, die werden veronachtzaamd en aan wier geestdrift de onverschilligheid en ondankbaarheid zich hadden vergrepen. Wij vragen alleen: wat deed het Vaderland voor Withuys? welke kroon bereidde het Heije en Potgieter? welke schonk het aan den dichter van den dichtbundel voor mijn Vaderland?

Intusschen - de tijden veranderden, maar de erkenning der poëzij werd er niet te beter om; de dichtkunst bleef men beschouwen als een Paria, al werd de vaderlandsche lier op nieuw ter hand genomen, al sloeg de dichter van laatstgenoemden bundel, in weerwil daarvan, dikwijls den toon aan, ‘die het hart aangreep, weldeed, of schokte en beschaamde.’ Toen de Koning ten vorigen jare het tijdstip gekomen achtte om aan de lang verbeide staatkundige hervorming de hand te slaan, begroette hij den ridderlijken vorst met een kernachtig lied, dat de verdiende hulde in den Gids en ook in dit Tijdschrift niet ontging, en nu de Koning werd gedagvaard voor den regterstoel van Koningen en volken, was ook hij, blijkens de dagteekening van zijn zang des tijds, wederom de eerste die zijn lier wijdde aan de treffende gebeurtenis van den dag, en herdacht hij den ontslapen Koning in ware, den vaderlander vereerende klanken, van welk lied weldra een tweede druk noodzakelijk werd.

Allergelukkigst heeft de dichter de gevaarlijke klippen der vleijerij vermeden. Hij zegt van zijn lied, en mogt er van zeggen, dat het:

> - nooit om eigenbaat
> Het opgaand licht den toon eens vleijers toe deed schateren
> Maar 't nu begroet, nu 't ondergaat.

't Is anders zoo gewoon en zoo natuurlijk om de kroon der verheerlijking te doen blinken om den schedel der ontslapenen; de dood maakt beminnelijk; bloemen en kransen voegen op een graf; de poëet staat er niet het minst aan bloot om bij een graf met de waarheid in conflict te geraken of te transigeren. Van den Bergh zegt geen enkele syllabe te veel van de dapperheid, van de menschenliefde, van de minzaamheid, waardoor Willem de II^{de} zich heeft onderscheiden, en regtmatige aanspraak heeft, dat hij, naar 't bijschrift van vader Tollens ‘beschreid wordt in zijn graf.’ Wij behoeven 't immers niet te zeggen, dat het gedicht overvloeit van schoone beelden en treffende gedachten, maar wijzen alleen op het krachtige slot van zijn lied,

en deelen in zijn wensch, dat de band tusschen vorst en volk steeds naauwer worde toegehaald, waartoe hij als echt vaderlandsch zanger steeds blijve medewerken!

Het tweede dichtstukje - want wij achten ons ongehouden te reppen van nonsens en klappermanspoëzij als die der hulde aan de nagedachtenis des konings van C.H. Smits; te gewagen van rijmen als die van Ds. Ten Bokkel te Noord-Scharwoude, even alledaagsch van denkbeeld als armzalig van vorm; melding te maken van verzen als die van Dr. Hirschig te Alkmaar die even als gemelde predikant kwalijk goeden wil voor kunde kan laten gelden en wiens Uitboezeming en Voorwaarts zeker op een goeden geest maar alles behalven op dichterlijke waarde aanspraak mogen maken; te spreken van gerijmel als dat van den heer Tétar van Elven, wien wij liever zijn geld voor het standbeeld van Willem II hadden zien storten, dan het verspillen aan papier en drukinkt, om regels als de volgende te brengen onder de oogen van het publiek:

> Hoe?... Hij! - wiens voet, als kind, had 's ramps gebied
> (doorloopen,
> Die *groot* in 't harnas werd,... wien 't vuur aan 't
> (oog ontsprong
> Zoo vaak eens *Helden* wenk Hem lauwren deed verhopen -
> Hij viel? wiens vlug rapier den Cal uit Spanje drong?

Want wij achten ons verder ontslagen ellendige knutselerij te vermelden als waarmede de kapitein kwartier-meester Reese te Haarlem ons is lastig gevallen, en waarvan de aanhef u alle lust ontnomen zou hebben, om het ten einde te lezen, indien wij in het beoordeelen niet afweken van de gewoonte, menigen referent eigen, om *niet* te lezen wat hij heeft aan te kondigen; wij gelooven den schrijver een groote dienst te doen wanneer wij zwijgen van Somons dichtregelen; en D^{r}. Veder niet te beleedigen al weiden we niet uit over zijn ten voordeele der Diaconie-bewaarschool te Dordrecht uitgegeven uitboezeming op den 3de April 1849, bij 't voorbijvaren der stoomboot, die den Koning levend en dood heeft overgevoerd naar en van Geertruidenberg, welk dichtstukje zeker zeer gunstig uitsteekt boven al de gemelde rijmeltaal, en 't welk we nog beter zouden hebben gevonden indien hij goed had kunnen vinden den overleden Koning niet te signaleeren met het versleten ‘Vader des Vaderlands’ - het tweede gedicht dan (wij vragen verschooning voor den langen tusschenzin), dat ons onder de oogen kwam, was de dilogie. ‘De Koning stierf! de Koning leef!’ van Withuys, en schoon wij den zanger van den tijd en van den val van Sigeth er niet in hebben herkend, toch verdient het met onderscheiding te worden genoemd. De vorm verraadt echter dat Withuys niet van zijn onderwerp was doordrongen, en hij met moeite op gang is gekomen, als men zegt; terwijl men ontwaart dat de honig-niet de honing; die hier in plaats van hoon gebezigd wordt, er meer in vloeit dan zijn poëzij, die zich in vroeger dagen zoo zeer door zangerigheid onderscheidde. Een bewijs voor onze eerste bewering vindt men onder anderen in:

> Des Heeren weg en wil zijn Heilig. Wie zal wraken,
> Dat we allen schrijden naar het graf?
> Of is 't ontslapen óók geen slapen, om te ontwaken
> Waar wij, verlosten, vrij van zinlijkheid, genaken
> Hem-zelven, die ons 't aanzijn gaf.

Voor onze laatste bewering heeft men slechts het dichtstukje te lezen en daarom hebben wij ook minder vrede met: de Koning leef dan met: de Koning stierf, 't welk

daarenboven aan zekere platheid lijdt, tot staving waarvan wij de tweede en derde strophe afschrijven:

Gegroet, Doorluchte telg van zoo véél groote vaadren!
Was 't u een smart, dat ge op de baan
Van 't heldenhuis, welks bloed gij bruisen voelt in de aadren,
Nog niets voor 't Land vermogt? - Gij ziet het tijdvak naadren
Waarin die wensch kan zijn voldaan!

Oranje draagt zijn volk in 't harte. - 't Bang verleden
Meldt, hoe hij, in den leeningsnood,
Die offers vroeg, zijn gansch vermogen deed besteden
Tot stijving van den schat, die 't vaderland, tot heden
Voor stranden veilig, redding bood.

Doch in weerwil van deze aanmerkingen blijft zijn dichtstuk behooren tot die waarmede onze letterkunde bij den dood des Konings is verrijkt, schoon het niet op eene lijn staat met dat van van den Bergh, en er een groote klove ligt tusschen het zijne en dat van Tollens. Withuys is een waarachlig dichier - het lyrische element is het zijne, maar niet het didactische, waarin hij zich in de laatste dagen heeft begeven en wij plaatsen den lyrischen Withuys op den eersten rang, 't welk wij den leerdichter W. niet mogen doen. Of hij weder de breede wieken mogt uitslaan, tot de vlugt van weleer! De adelaar moet zich niet in lagere dreven bewegen: het gebied der zon is ook het zijne.

Wij noemden daar den naam van onzen ‘eenigen Tollens’ zooals Professor van der Hoeven hem nog onlangs heeft geheeten bij het aanhalen der lievelingspoëelen van zijn dichterlijken zoon, en wij wenschen vooral te spreken over hem, maar ons schiet nog te binnen dat Hasebroek bij den dood des Konings een greep deed in de snaren, maar waarvan de uitslag verre van gelukkig mag genoemd worden. Hij gaf harde verzen en zeer gewone denkbeelden ten besie, en hoewel de sloffe niet nieuw mag heeten, vragen wij toch of er niet iets anders te zeggen ware dan:

Maar ook zamen God geloofd!
Voor den zegen van een leven,
Dat, was 't eerder niet gegeven;
Heden ons niet was ontroofd.
Ja één zelfde wreede slag,
Dien ons hart reeds lang moest vreezen,
Maakt u weduw, maakt ons weezen,
Koningin! op d' eigen dag.
Kom dan! ons te zaam vereend!
Zaam geweeklaagd! zaam geweend!

Indien wij even groote voorstanders waren van het maken van vergelijkingen als de beoordeelaar van Meyers Heemskerk in den Gids, zouden we juist dit dichtstukje tegenover dat van Tollens stellen, omdat ook hierin een zekere eenvoudigheid beerscht, maar een eenvoudigheid, die afdaalt tot *common places*. De schaal zou wat al te ongunstig overslaan voor den door ons hooggeachten zanger der kerkklokstonen, waarom we liever de poëzij van Tollens: Bij 's Konings begrafenis, afzonderlijk willen beschouwen, en waarvan het ons niet verwondert dat een derde druk noodig werd bij een volk, dat ‘hoogen prijs stelt op zijne werken en zich waardig toont hem te bezitten door de liefde en eerbied, waarvan 't hem blijken geeft aan den avond van zijn' voor rijken en armen zegenvollen dag!’ Het is op nieuw een dichtstukje dat den grijzen zanger karakteriseert; het behoort tot de beste voortbrengselen zijner Muze. Reeds bij de lezing van 't eerste couplet gevoelt gij dat hij alleen het gedicht kan hebben, want wie hem nu trachtte na te volgen zou even zeer schipbreuk lijden als wie het vroeger waagde, tot zelfs Messchert toe,

die evenwel door zijn Gouden Bruiloft zich onsterfelijk heeft gemaakt op den Nederlandschen zangberg. Wij danken den heer Tollens dat hij gehoor gaf aan de uitnoodiging hem, zijn wij wel onderrigt, van hooger hand geworden, om den dag der begrafenis van Willem II te verheerlijken met zijn lied (door Boudewijn, ‘een hymne’ genoemd ‘roerend als een elegie van Matthisson’ - een

lofzang en een treurzang in éénen adem!) en de dank der natie moge zijn loon zijn, wijl hij hare droefheid schetste op cene wijze, waardig het treurende volk en den betreurden Vorst. Het stukje munt uit door de Tollens alleen eigene eenvoudigheid; het schittert door gevoel, door waarheid en door die echte verhevenheid, die hem zoo vaak wordt benijd, en zoo weinigen hem kunnen afzien. Een aanhaling zou den lezer beleedigen, op welks lippen het zweeft, zoo wij er echter toe geroepen waren, wij kozen daartoe zeker als de voortreffelijkste de eerste, de zevende en de negende stance - nu zeggen wij, dat, als onze letterkunde nog eens aan het hof zal worden geacht gelijk zij verdient en men ook daar gelijk bij onze naburen, zal inzien, dat zij een deel uitmaakt van onze nationaliteit, Tollens boven allen aanspraak heeft op den titel van poëta laurcatus, wat voor hem toch altijd minder vereerend zou wezen dan voor diengenen, die hem den titel schenken zou.

Da Costa's *Rouw* en *Trouw* bij Kruseman herdrukt, na de verspreiding er van door middel van 't Handelsblad, had best *met* het Handelsblad verloren kunnen gaan, zonder dat onze poëzij er bij zou verloren hebben. Wij meenden bij 't lezen in het Amsterdamsche Dagblad dat de dichter door te grooten haast verlokt, niet in de gelegenheid was geweest er de laatste hand aan te leggen, dan dezelfde gebreken van de eerste uitgave ontsieren den herdruk en enkele goede regels kunnen ons niet verzoenen met zoo vele, die zeker de smaak des dichters in anderen zou moeten afkeuren. Klemtoonen op *den* en *het*, Rot voor Rotte, en ongelijksoortige trippelmaat kunnen allerminst gedoogd worden bij meesters, wier voorbeeld maar al te nadeelig werkt op de ontwikkeling van jeugdige dichters. Dit dichtstuk bewijst op nieuw, wat reeds meermalen werd aangewezen, dat Da Costa schromelijk over den vorm heenspringt: of behoort dit ook tot het geniale? De gevierde dichter vergeve het ons, dat wij dit in twijfel trekken. Wij zagen zoo gaarne nog eens den dichter Da Costa van het jaar 1820 in alle opzigten terug. De zanger der Voorzienigheid toch gaf eens onsterfelijke gedichten in een bijna meer dan aardsch kleed.

Het proza strijkt ditmaal de vlag voor de poëzij; de hardnekkigste voorstander er van, de grootste aanklever der Gidsiaansche ideeën in deze, zal dit moeten bekennen. Anneveld 4 April 1849, is een wijsgeerige proeve, die op de schaal der kunst gewogen te ligt wordt bevonden, al heeft zij ook eenige gehalte op die der hartelijkheid: maar deze alleen mag geen aanbeveling zijn: Schotels brief is geen brief, de stijl loopt dikwijls zoo op stelten, dat het u vaak toeschijnt als ging hij een luchtreis doen en poëtisch proza, dat nooit aanspraak kan maken op onderscheiding, is allerminst verdedigbaar in een brief. We willen den ervaren schrijver evenwel niet al te hard vallen, mits hij niet geloove, dat om de verdienste er van aan zijn werk een tiende druk is te beurt gevallen. Belangstelling in het uiteinde van den koning; de toevalligheid, dat de auteur op de plaats woont, waar Willem II den adem uitblies, ziedaar de oorzaak van den ongemeenen aftrek zijns arbeids. Ook heeft de haast bij de uitgave voorgezeten en welligt nog eene andere reden, die wij liefst met den sluijer des geheims bedekt blijven houden. Nogtans wij zeggen Ds Schotel dank dat hij ons de gelegenheid schonk deze en gene bijzonderheid te vernemen, die ons dierbaar is omtrent de laatste oogenblikken van den koning, al eischt ook de billijkheid, dat wij geen letter-

kundige waarde mogen toeschrijven aan zijn schrijven, en wij zijn aan Hasebroek's gedicht geschonken lof meer op rekening stellen van zijn vriendschapsgevoel, dan op zijn aesthetischen smaak. Wat wij bovenal bejammeren is dat Ds. Dermout geen affodille heeft kunnen strooijen op het graf van den koning. Wie Ds. Ruitenschild's toespraak las, zal het ons nazeggen en hoe welgemeend zij ook geweest zij - wij hebben er te vergeefs den hoog ernstigen, bedachtzamen en diepen toon in gezocht waardoor soortgelijke allocuties van den welsprekendsten onzer hervormde leeraars zich plegen te onderscheiden. En zijne preek?

Wat zullen wij er van zeggen? Eene bepaalde lijk- of gedachtenisrede is het niet. 't Is een woord van vertroosting en vermaning bij het graf van betreurde dooden, waarbij op een paar plaatsen iets over den ontslapen koning is ingelascht. Is het, uit een homiletisch oogpunt beschouwd, als kerkelijke rede dan een model, vraagt ge. Evenmin. Meest behaagde ons alweder, dat wij hier geene vleitaal vonden, die trouwens aan de vrijplaats der waarheid, ook in hoogeren zin, zoo ergens, wanklank is. Waar de denkbeelden zich niet boven het gewone verheffen, vindt men levens nog iets stroefs en gewrongens in den stijl en de constructie, dat soms duisters voor kernachtigs schijnt te willen aanbieden. Geen enkel woord van het heugelijke feest der opstanding, dat reeds den volgenden dag in de gemeente zou gevierd worden, en waarop zoo treffend te wijzen ware geweest! Eene uitvoerige beoordeeling dezer ‘kerkelijke rede,’ die overigens met stichting kan aangehoord zijn, maar die hoogst waarschijnlijk geen tweeden druk zal behoeven, mogen wij ons hier niet veroorloven!

Wij zouden ons verslag als voltooid kunnen achten, dan wij mogen niet zwijgen van een rijmproduct en van een plan. Het rijmproduct is van den heer van der Colff van Hoogeveen, die onder zijn naam zijne maatschappelijke betrekking als secretaris der stad Delft vermeldt. Wat beteekent eene dergelijke praktijk? Moet ze voor eene aanbeveling gelden? Maar weet hij dan niet dat in de letterkundige wereld een poëtische vuilnisman en boer boven een ondichterlijken mijnheer of graaf staat, al bekleedt deze ook de aanzienlijkste stads- of landsbetrekking, en vooral wanneer deze, gelijk de heer van der Colff van Hoogeveen, zelfs geen begrip hebben van de eenvoudigste regelen der taal; b.v.:

> Het zegt; dat Neêrlands dierbreN Held
> Te vroeg werd door den dood geveld!
>
> Die, Nederland! voor u weleer,
> Zich voor uw vrijheid heeft geweerd
> En daardoor D'OUDREN ROEM vermeerd.
>
> Hij stierf de vorst, zoo mild zoo groot,
> Die d'armoê immer bijstand boodT.

Geeft men een literairen titel op, we hebben daar niet tegen, ja stemmen hieromtrent Mensinga's onlangs aangegeven denkbeelden toe, schoon het bekend is wat Bilderdijk gezongen heeft:

> Praalt een titelblad met titels, o dan is het reeds gewis,
> Dat de auteur geen ware dichter maar een windbejager is.

Intusschen is deze rijmelarij alles behalve eene aanbeveling voor den heer van der Colff van Hoogeveen, ook met betrekking tot zijn stedelijk ambt; want nu is het een ieder in het oog gevallen, dat men geheimschrijver eener stad kan wezen ook zonder de taal te kennen. Dat zou in Frankrijk zeker niet geschieden. En wij denken aan prof. Burman's regel:

Non omnes kokki longos qui dragere messos.

Het plan van den heer Hazenberg om, ten voordeele van het op te rigten standbeeld voor Willem II, alles, en dus rijp en groen, uit te geven wat bij des konings dood verschenen is, noemen wij even ongelukkig en ondoordacht als onbereikbaar. Ongelukkig; dewijl slechts enkele stukken aanspraak kunnen maken om bewaard te blijven en verreweg zes achtste verdienen in 't licht te komen van het vuur of van de kaars, zoo als Huygens zegt: onbedacht en onbereikbaar, dewijl de goede auteurs ongaarne zullen verschijnen in het gezelschap van zoo vele brekebeenen als we hebben aangewezen, en wier aantal het nu niet moeilijk vallen zou te vermeerderen. Daarenboven zullen over 't algemeen de uitgevers weinig opgewektheid gevoelen om hun eigendomsregt af te staan, al namen de schrijvers met den overdruk genoegen. De onderneming, die ons voorkomt uit een geldelijk oogpunt ongewenscht te zijn, verdient uit een letterkundig inzigt niet dan afkeuring. Of heeft de heer Hazenberg op zijn zolders gebrek aan scheurpapier? Wij eindigen met den wensch, dat er een lange reeks van jaren zal voorbij gaan, eer wij wederom zullen geroepen worden om te spreken over huldes bij den dood van een koning gebragt door vertegenwoordigers onzer literatuur en hunne nahinkers.

Mengelwerk.

Wat er al gebeurt als er een koning is gestorven? Vraag en antwoord.

> Let him go on, this little rascal, he tell's us, not what things seem, but what they are - never mind.
> STEELE.

Niet weinig, zegt de geneigde lezer, niet weinig, en om een inzigt daarvan te verkrijgen, zullen wij voor een paar bladzijden slechts ('t is eene kleine audientie) onze krachten inspannen! en gij die deze dagen mede beleefd hebt, zult ons zeer verpligten het ontbrekende aan te vullen - aan te vullen; dat is het immers juist, wat ook hier geldt! Als een koning sterft, is het allereerste en gewigtigste dat men aanvulle wat niet lang mag vaceren. Bij regterlijke posten, bij notarissen, procureurs, predikanten, die door ouderdom of door Freund Hain emeriti worden verklaard, kan de opvolging eenigen tijd blijven opgeschort: zonder nadeel, somtijds met voordeel; maar de koningen moeten elkaâr dadelijk opvolgen; de levende staat reeds onder aan de trappen gereed, met den voet op de onderste trede, om den ledigen troonzetel te beklimmen, waar de voorganger naar beneden klom, daarom is hier de stoffelijke dood van den vader het koninklijke constitutionele leven van den zoon; de kroon mag niet in de lucht hangen, zij moet vallen, zij moet ilico op een hoofd nederdalen; vandaar de maxime, die ook op den *Dalai-Lama* toepasselijk is - de koning sterft niet.

Er ligt iets treffends in de deelneming van een geheel volk bij de begrafenis (waarvoor men heeft gelieven te zeggen: *de uitvaart*, een weinig modern-Katholiserend) van een vorst, die om vele redenen bemind was. Veelal erkent men de waarde van de waarde medemenschen dan eerst, als zij ons niet meer kunnen zegenen of plagen, of helpen of tegenwerken; want het is een zeer schoone trek in onze menschelijke natuur (die soms als zeer leelijk wordt voorgesteld) dat men bij voorkeur bij de dooden op al het goede ziet dat zij deden of lieten doen, en over het minder goede, over de zwakheden enz. enz. een ruimen sluijer werpt, eene groote rouwkaper der liefde. '*De mortuis nil nisi bene*' is eene zeer belangrijke spreuk, ten minste voor de lijkredenaars, voor de opklimmende ambtenaars, voor de aspiranten naar eenige staatsposten, en voor de dichters. - Als een koning sterft, eene zeldzame gebeurtenis, willen de onderdanen dat niet zoo onverschillig aanzien, de wereld moet weten dat zij het gevoelen, en er ieder op zijne wijze in deelen. Dat de begrafenis van een vorst plegtig en statig, indrukwekkend en kostbaar zij, ligt in het idée van een vorst; 't is intusschen een weinig overdreven om het stoffelijk overschot, zoo als men heeft geschreven en gedrukt 'te vereeren,' een weinig te

veel poëzij in de proza-kolommen der dagbladen. Men veroorlove ons ten slotte aan te merken, dat menig vaderlander, die den gestorven vorst beminde, ook als mensch en medeburger, buiten den glans van het hof, bij het nadragen van ridderkruis, zwaard en dergelijken, door oude generaals gedragen, bij de tooneelvertooning van het rouwend paard, enz. enz. enz. zijne eigene gedachten had, die zich eindelijk oplosten in een - glimlach.

Niet alleen dat de huizen en gebouwen en het paard op hunne verschillende wijzen hebben gerouwd, ook de *menschen*, niet alleenlijk die menschen, welke, als tot het groote staatsgezin, tot de huishouding van den gestorven vorst behoorend in het zwart *moeten* verschijnen - en de vreemde hoven ook - maar velen, die welligt in vorige dagen of jaren, een zeer *ongunstig* oordeel over den slapenden koning en zijn bestuur uitspraken en zich dapperlijk bij de oppositie stelden; ook deze, plotseling bekeerd, en als wonderbaar wedergeboren, staan in het sombere gewaad, treurende groote, jonge, oude, grijze, mooije, leelijke lands-kinderen, tot in de ziel bedroefd over den verloren vader. Wij zien hier dus eene bevestiging, hoe teeder en aandoenlijk het Nederlandsch menschelijk gemoed is, hoezeer de menschen, die zich anders zeer weinig met vorsten of vorstelijke zaken bemoeijen, tot in het *diepste* der ziel geroerd, de rouwdragt aannemen, en opdat men toch niet denke, dat zij over *eigene* betrekkingen rouwen, de veel beteekenende nationale kleur, zacht en liefelijk temperend, er bij aannemen, - eene stille ster der hope in den donkeren nacht. - Men heeft wel eens gevraagd, waarin de eigenlijke waarde van den rouw bestaat, of in de moderne elegante snede en vorm, of in de meer gratieuse taille, of in de verwachtingen en testamentaire uitzigten, die met het rouwkleed verbonden zijn, of ook welligt, als de uiterlijke zinnelijke taal der verborgene droefheid. Wij weten het niet; maar dit dient vastgesteld, dat thans honderdtallen, ja duizenden op eenmaal, sedert 17 Maart, geheel ter nedergeslagen en diep bedroefd zijn geworden, en dat moest men weten en zien - 't is geene huichelarij - God beware!! - Immers zelfs de lieve kinderen op de school en bewaarschool, deelen in de ouderlijke diepe smart, en dragen mede het teeken der zieldoorknagende droefheid. Welk een vaderland, waar zoo velen op eens, zoodra de vorst sterft, nu eerst zijne waarde, zijn gemis erkennen. Zoo spreekt de liefde, met de zwarte kleur, en het treft ons dieper dan wij kunnen zeggen; maar ook de rouwwinkels deelen ruimschoots en wel niet het *minste* inde treurmare. O mijn gelukkig, rouwdragend, opregt vaderland!

Verder willen wij doen opmerken, dat de nagedachtenis van een' vorst, die het wel meende, en waar hij kon, ook in stilte zegende, naar eene zekere, eigenaardige *opklimming*, wordt gehuldigd, en gelooven den climax alzoo te kunnen stellen:

Het eerste doodberigt, - de extracourant, met zwarte randen.

Het klokkengelui, de vlaggen op half stok, - later geschutgebulder.

De eerste verzen, de eerste oden, kort, maar krachtig, versch bewerkt, nat van tranen.

Levensbeschrijvingen van den vorst voor het volk, van twee tot tien cents,

op koffijpapier, op de straat aangeboden.

De meer uitvoerige gedichten, daar de dichters, van den eersten schok bekomen, nu meer bedaard de Muze kunnen raadplegen, - aankondigingen in al de couranten.

De eigenlijke kortere levensbeschrijvingen in de dagbladen.

Zeer vele gedrukte preken, - de lijkrede.

De inteekeningslijsten op ten minste negen, zeer uitvoerige en onverbeterlijk naauwkeurige biographiën van den ontslapen vorst, uit te geven in afleveringen, met platen en plannen en portretten, en ook met de namen der inteekenaren (NB. zonder portretten).

De gedichten in de geopende, herlevende schouwburgen - voorgelezen - (en handengeklap).

De veelzijdige pogingen - zie hieronder - om den gestorven koning door marmer of metaal te vereeuwigen:

a. Expositiën van allerlei aard - schilderkunst, gravures.
b. Uitvoering van toonstukken, - Polyhymnia's rouwklagt.
c. Collecten bij allen voor het monument.
d. Brochures en gedichten, verzameling van oude en nieuwe gedichten, keurig schoon uit te geven, enz., enz., enz.

Het standbeeld!

Wij vermoeden, dat er tusschen het eerste doodsberigt en het standbeeld, dat, als wij het wel hebben, in verschillende editiën zal moeten verschijnen, een groot aantal middelschakels door ons is overgeslagen, welke de geneigde lezer zeer gemakkelijk zal kunnen aanvullen. Wij verwachten nu den edelen wedstrijd over den *vorm*, de *plaatsing*, de *onthulling*, de *inwijding* van het standbeeld, waarbij wij alleenlijk, uit veler naam, het nederig en zedig verzoek voegen, om van deze oogenblikken eener vaderlandsche, milddadige geestdrift, toch gebruik te maken, ter stichting van een lang verwacht *Walhalla*, ten einde door eene zoodanige, zeer doeltreffende inrigting, ook voor de toekomst, ten minste wat de plaatsing der nog onzekere standbeelden betreft, verzekerd te zijn van eene gelukkige reussite. Wenschelijk ware het derhalve, dat zich uit de verschillende commissiën, ééne groote commissie, geweldig diligent verklaarde, om het beroemde Beijersche *Walhalla* te inspecteren, en dadelijk de Maatschappij van beeldende kunsten eene prijsvraag uitschreef, en het werk nog in den loop van den zomer werd aanbesteed - alles in het werkelijke voordeel der toekomende standbeelden.

Wat er nog *meer* gebeuren zal, als een koning gestorven is, buiten de reeds medegedeelde *waarnemingen* der laatste dagen, zal de tijd leeren, - deze leerde reeds zeer veel, - eene inhuldiging - wederom vlaggen, wederom onschuldige kruiddamp - gejoel op de straten - vreugde en vivats, te midden der omfloersde heeren en zwart gekaperde dames, die weken lang treuren (eene curieuse tegenstelling!), het land, rouwend en jubelend tegelijk, - nieuwe heeren ridders, die gelukkig geen tornooi behoeven door te staan, en eindelijk - dit verwachten wij, - kracht in het volk, liefde bij den vorst, welvaart voor den nijveren burger, vrijheid en orde, licht en waarheid, - en op aller lippen en in aller harten deze woorden:

O God! bewaar het Vaderland!

PHILALETHES.

Een paar bladen uit mijn dagboek.

Meêdeelingen uit de Rhijnpfalz.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1819, I. *blz.* 304).

In de nabijheid van het lieflijke Annweiler - wij vermeldden 't reeds vroeger - verheft zich, op een breede en steile rots, de bouwval van den burg, die een der belangrijkste is uit den omtrek, zoowel ten opzigte van de gaafheid der ruïne als met betrekking tot de geschiedkundige herinneringen, die zich aan dezelve verbinden.

o, Zeker wie 't herdenken mint
Aan langvoorieden, schooner dagen;
Wie een weemoedig zoet behagen
In de eeuwig groene erinring vindt,
Heeft slechts die muren te ondervragen,
Die nog het werk van vroeg're pracht
Van eere en grootheid, roem en kracht,
In reuzenschrift aan 't voorhoofd dragen!

De weg naar den top der steilte op welke Trifels rust, kronkelt zich langs den bergrug langzaam naar boven. De hooge eikenboomen, die het pad overschaduwen, slingeren hunne honderdjarige takken dooreen en vormen een ondoordringbaar looverdak, door 't welk de regendrup en de zonnestraal naauwelijks den weg weten te vinden. Diepe stilte heerscht er in dit reusachtig priëel; 't geluid der schreden sterft weg op 't tapijt van mos, dat over het pad is gespreid. 't Ridselen van het gebladerte stoort naauwelijks de rust, die hier heerscht en 't oor verneemt geen' anderen klank dan 't wiekgeklepper van den opgeschrikten woudvogel, of 't rollen van een steenbrok, dat van 't rotspad in de diepte stort. Die stilte stemt van zelve tot zwijgen en mijne opgewonden reisgezellen kregen hunne natuurlijke vrolijkheid eerst weder toen wij aan 't einde van het boschpad, een groot en welig grasperk bereikten, waar de zonnestralen naar hartelust ronddartelden over de bonte veldbloem en de wilde rozen, die hier bloeiden in onbesnoeide pracht.

We rustten hier een' oogenblik eer we 't moeijelijker deel onzer wandeling aanvingen. Van het terras waar we ons bevonden was het uitzigt tamelijk beperkt, maar de stevige vierkante torens van Trifels schenen ons nu zóó nabij, dat we spoedig 't rotsig pad insloegen, dat ons langs groote steenblokken en schilderachtige boompartijen, aan den voet der sterkte bragt. Wij konden geene woorden vinden voor de bewondering die 't gezigt van deze doodsche steenmassa's in ons opwekte. Hoe sprak de ‘rohe Kraft’ uit die ijzervaste muren, uit die arduinen wenteltrappen, uit die naauwe portalen, uit die verborgen gangen! Hoog op de minst bereikbare rotspunt verheft zich nog het hoofdgebouw van den burg, die blijkens de menigvuldige sporen her- en derwaarts verspreid, een' grootschen om vang bezeten heeft. En zoo was het ook, zegt de historie. Immers nog spreekt ze van den luister der hofhouding, dien keizer Hendrik VI hier ten toon spreidde, toen hij, in 't jaar 1194, met vier-en-twintig vorsten, graven en edelen op Trifels vertoefde om over den oorlog met Sicilië, die kort daarop uitbrak, te beraadslagen.

Tot den hoofd-burg behoorden de kasteelen Anebos en Scharfenberg, die beide op geringen afstand van Trifels gelegen zijn. De overblijfselen van Anebos rusten op een' chaos van rotsblokken en bestaan uit een eeuwentrotserend muurwerk; uit diep in den steen gehouwen groeven; uit onvergankelijke rotstrappen alles omhangen met het schilderachtig gewaad van ruigte en slingerplanten. In den eersten tijd harer stichting bezat deze sterkte hare eigene heeren, doch sedert hun geslacht, ten jare 1252, in Elyza van Aneboz was uitgestorven, werd de burg als een gedeelte van Trifels aangemerkt en begrepen onder 't zelfde leen. Daartoe behoorde ook het slot Scharfenberg waarvan de ruïnes in de nabijheid te vinden zijn. Intusschen heeft de hand des tijds aan deze stichting groote schade toegebragt en niets meer overgelaten dan enkele muurbrokken, die zoo vast zamenhangen met den rotsgrond waarin ze gevestigd zijn, dat zoo min 't Vandalismus van brooddronken krijgslieden als 't woeden der wentelende jaren, daarop iets vermogten. Ten jare 1335 stierf 't geslacht der heeren van Scharffinberg (Scharphenbere) uit en de leenheerlijkheid kwam aan de proostdij van Weissenburg.

Te vergeefs zoekt het oog een rustpunt in dien mengelklomp van rotsen en bouwvallen; te vergeefs poogt men die grillige vormen onder ééne lijn te brengen; de indruk dien ze verwekken heeft iets drukkends, dat aan angst herinnert en gaarne verlaat de blik dien voorgrond van sombere punten om zich te vermeijen in 't vrolijk vergezigt van gloed van licht en van leven. Iedere verandering van standpunt biedt nieuwer en schooner tooneelen ter beschouwing aan; want de vereeniging van valleijen die met elkaâr het ‘Annweiler’ of ‘Queich-Thal’ uitmaken, heeft het regt zich te verhoovaardigen op haren rijkdom van blaauwende bergen, van prachtig houtgewas, van schilderachtige bouwvallen met losse bevalligheid door elkander geworpen.

Doch we keeren tot Trifels terug, en treden door een zuiver gewelfde torenpoort den bouwval binnen. Ter regterzijde van den ingang verheft zich een tweede toren, dien men den ‘Brunnenthurm’ heet, omdat daarin de grondelooze in den rotswand uitgehouwen put gelegen was, die thans ofschoon grootendeels met puin en ruigte gevuld, wel geen water maar nog altijd eene hoogst merkwaardige diepte bezit. Een bevallige steenen boog verbindt dezen toren met het hoofdgebouw, dat drie verdiepingen heeft. Van deze is de middelste het best onderhonden. Daar was de slotkapel, die in haar eenvoudig booggewelf en in hare menigvuldige nissen nog 't merk draagt van hare oorspronkelijke bestemming. Sedert het begin der dertiende eeuw toen deze kapel door den keizer onder 't geestelijk beheer van 't klooster Ensersthal werd gesteld, namen een paar geestelijke broeders daar de dienst waar. Thans heeft ze niets meer overig van haar vroegere heerlijkheid en betreurt nog altijd de willekeur, die haar den laatsten glans ontnam, toen ze, in 1670, hare outerstukken, hare zuilen, hare marmerplaten en beeldwerk moest afstaan aan de kerk van Annweiler.

Een geheime trap in den dikken torenmuur, de grootsche opgang tot de kapel, een paar booggewelven waaruit men den vorm der vertrekken nog raadt, maken de eenige aaneengeschakelde overblijfselen van Trifels uit. Iets verder, aan de helling van den rotswand, ontmoet men afgebroken sporen van ringmuren,

van hallen en binnenpleinen, benevens diepe holen en kelders, die de burggevangenissen uitmaakten. Een kille huivering beving mij toen ik die onderaardsche gangen bezocht, waarin zoo menig ongelukkige heeft gezucht naar licht en bevrijding. Diep in het hart der aarde bedolf de burgheer zijn' overwonnen vijand. In dat graf der levenden waren ketenen en boeijen overtollig; want de gedachte zelfs aan vlugt moest den opgeslotenen dwaasheid schijnen, zoo menigwerf hun blik stuitte op den graauwen rotswand, die hen insloot. En toch waren die wanden te zwak om er éénen te bewaren, dien men met inspanning verkregen had en met naauwgezetheid bewaakte. De trouw der vriendschap verijdelde het pogen der dwingelandij!

Richard I, van Engeland, was op Trifels gevangen. Keizer Hendrik VI had voor zestigduizend mark zilver den doorluchtigen gijzelaar... gekocht zou' men zeggen, van hertog Leopold van Oostenrijk die hem tot zoolang op 't kasteel Dürrenstein of Thierstein aan den Donau hield opgesloten. Geene sterkte kon naar het oordeel des keizers beter het ambt van gevangenbewaarder vervullen dan de onverwinlijke Trifels. De ongelukkige koning bevroedde al 't gegronde van die overtuiging. Zijne vrienden hadden 't spoor des vorsten verloren en wanhoopten aan zijne bevrijding. Toen trok Blondel, 's konings meistreel, met het speeltuig, dat hem overal vrijen toegang verschafte, van land tot land, van oord tot oord, van kasteel tot kasteel en zocht en ondervraagde - doch zonder gevolg. Zoo kwam hij aan den burg, die zijn' geliefden meester besloten hield en sloeg weêr de accoorden aan van 's vorsten lievelingslied, 't geen in gelukkiger dagen zoo vaak de snaren zijner harp had doen trillen. Op eens... 't is of eene stem uit den toren zijne toonen herhaalt? Op nieuw begint de zanger de bekende melodij en - alle twijfel is verdwenen - uit de diepte des kerkers klinkt de echo zijner klanken. Blondel heeft Richard, zijn' koning, herkend! Dadelijk deelt hij aan de twaalf dappere ridders, die hem op zijn' zwerftogt vergezelden en in den omtrek verscholen waren de heugelijke ontdekking mede. 't Plan der bevrijding wordt fluks beraamd en met beleid uitgevoerd. Engeland's koning dankt zijne vrijheid aan den trouwen meistreel!

Zóó spreekt de dichterlijke legende; jammer, dat het proza der historie ons de poëzij dier gebeurtenis niet gunt. Immers de kronijk berigt ons, dat Richard 's Maandags voor Paschen van het jaar 1193, op Trifels aankwam en uit een' brief dien de gevangen vorst aan zijne moeder schreef, blijkt, dat hij reeds den 19^{den} April daaraanvolgende met zijn' Lord-kanselier, die uit Londen was overgekomen om over 's konings bevrijding te onderhandelen, in Hagenau was aangekomen, waar de keizer zijn hofverblijf hield. Waarschijnlijk heeft ook de trouw van 's konings vrienden minder aandeel gehad aan zijne loslating, dan de overredende stem der honderd vijftig duizend mark zilver, die hij als losprijs betaalde.

Intusschen heeft de burg den naam van staatsgevangenis ruim verdiend, omdat ze menigmalen andere hooggeplaatste personen[1)] die de ongenade van hun'

1) Wij herinneren bijv. aan den bisschop Adalbert van Mainz, die in 1105, door keizer Hendrik V, vrij willekeurig, werd gevangen gezet (Meneken. Hist. Imperat.) aan den dapperen Vigbertus II, graaf van Groitsch, den ridderlijken bondgenoot van 's keizers vijand Pfalzgrauf Siegfried, die van 't jaar 1114-1117 op Trifels gevangen bleef (Albinus, Geneal. Com. Leisnic.); aan Bruno, aartsbisschop van Keulen (Chron. S^{t}. Petri apud Meneken, l.c.p. 225) en anderen. Vgl. Beck en Buxtorff, Allg. histor. Lexic. Basel, 1742. Tom. I. Art. Drifels, Dreyfels.

vorst te dragen hadden, zoolang besloten hield, totdat diens mond het woord uitsprak hunner vrijlating

Toch heeft die burg menigmaal beschermend zijne reusachtige vleugelen uitgebreid over den ongelukkigen, die overal elders 't verderf te gemoet zag. Gij denkt met mij aan keizer Hendrik IV, toen hij, getroffen door den bliksem der excommunicatie, verlaten van zijn volk, door zijne edelen onbeschut, vlugtte voor de Duitsche vorsten (waaronder ook zijn ontaarde zoon) die 't zwaard tegen hem getogen hadden.

Trifels was 't lievelingsverblijf van Frederik Barbarossa en lang na zijn' dood ging de Sage onder 't volk, dat hij iederen nacht zijne legerstede op den burg bezocht, dien hij, bij zijn leven, had verkozen boven den glans van 't keizerlijk Hagenau.

't Voornaamste gewigt der sterkte, met de stad die ze aan haren voet had, bestond wèl hierin, dat ze eene rijksvesting was '*deren Besitz*,' zegt de kronijk, *denen neu erwehlten Kaysern unumganglich nöthig war*.' Dáár bevond zich de keizerlijke schatkamer en werden de rijksinsignia bewaard, die onder het toezigt van daartoe benoemde edelen stonden. Geen wonder, dat de burg ook daarom menigmaal een twistappel was en menig nieuwgekozen keizer zich met kracht van wapenen in 't bezit van dit belangrijk kasteel moest stellen, dat zijn mededinger naar de kroon bleef bezet houden.

Zoo had het slot ruimschoots zijn deel aan al de wisselingen dier troebele tijden en werd door 't geweld van den krijg (vooral in den 'boerenoorlog') soms merkelijk beschadigd. 't Meest leed het echter in den dertigjarigen oorlog toen de geheele landstreek door honger, zwaard en pest deerlijk werd geteisterd en genoegzaam ontvolkt. Ook Trifels werd verlaten en geraakte wijl 't nu grootendeels zijne vroegere belangrijkheid had verloren in diep en onherstelbaar verval. Wèl heeft de oudheidminnaar 't een en ander gedaan om den geheelen ondergang te beletten, en bestond er zelfs een plan om 't kasteel gedeeltelijk te herstellen, maar 't is bij 't voornemen gebleven en alleen de blokken gehouwen steen, welke er langs den bergrug verspreid liggen, herinneren den voorbijganger, dat er ten minste een oogenblik van poëtische opgewondenheid bestaan heeft voor eene prozaïsche restauratie dier reusachtige vormen, gelijk onze eeuw ze zich naauwelijks denken kan.

Stil en eenzaam is het nu in dien bouwval; doodsch en verlaten de stede, die voorheen weêrgalmde van al 't gedruisch en gewoel eener keizerlijke hofhouding. De ringmuur ligt verbroken en verwoest, die dreunde onder den ijzeren voetstap van den gepantserden leenman; thans duiken de torentinnen laag in het stof, die eertijds de kleurige baanderol hoog, in de lucht hieven, en naakt en koud zien de kale muren van hal en portaal op dat tooneel van vervallen grootheid, als herdachten ze met somberen weemoed den tijd, toen purper en goudleder en wapentooi en bloemfestoen de zaal versierden, waar 't vorstelijk banket alles bij een had gebragt, wat het Duitschland van dien tijd groots had aan te wijzen in adel, in rijkdom, in schoonheid en ridderlijke deugd! Zoo bleef er van al wat bestond niets over dan een puin-

hoop. De tijd drukt op alles het zegel der vergankelijkheid, slechts de geest die deze doode massa's met zijn leven doordrongen heeft, verheft zich als een reus uit die bouwvallen en waait nog den nakomeling met zijn' krachtigen adem tegen.

Alles werkt hier zamen - op den top dezer bergen, die alleen onveranderd bleven ofschoon alles in 't ronde van gedaante verwisselde - om de ziel in eene plegtige, ernstige stemming te brengen. De reine, verkwikkende berglucht, de eenzaamheid des wouds, 't ruischen der boomen, dat fluisterend klinkt als eene geheimzinnige stem, welke de Sagen herhaalt dier schoone dagen van voorheen! - In 't westen vertoont zich eene schepping, die zich, als 't ware, slechts ten halve heeft ontwikkeld uit den bajert harer wording; loodregte, hoekige bergwanden, naauwe, steenachtige dalen en passen; grillig gevormde ijzingwekkende rotsgevaarten, wier graauwe lendenen door een gewaad van bruinachtig loof zijn bedekt, alles wild, fantastiesch, schrikwekkend. Maar pas hebt ge uwen blik naar het oosten gewend of de beklemming wijkt voor een liefelijker, teederder aandoening. Zoo ver uw oog reikt dwaalt het over eene vallei vol leven en licht, bezaaid met steden en dorpen, met lagchend groen en rijpend veldgewas; de paarsche bergen aan den horizon smelten zacht in een met het azuur des hemels, en de zilveren streep, die daar flikkert aan hun voet, die deze reusachtige schilderij, als een lijst, omvat, is de gezegende en zegenende Rhijn!

(*Wordt vervolgd*.)

Mijne eerste liefde.

Ge hebt wel eens gehoord, mijne lezers! dat vader Cats, in zijnen tijd, van *kalverliefde* gesproken en gedicht heeft, en mogelijk hebt gij, wat hij daarvan ten papiere bragt, wel eens gelezen. Is dit laatste het geval, dan zult gij het genoemde Catsiaansche woord en de daarmede verbondene denkbeelden, op eene *eerste liefde, in jeugdigen leeftijd ontstaan*, niet zonder toepassing vinden. Mogt u dit nog niet helder toeschijnen, dan zal, naar ik vertrouw, het volgende verhaal, geheel op de waarheid gegrond, mijne meerling, met het aangehaalde woord van den zanger van Zorgvliet, duidelijk doen worden.

Ik telde veertien of vijftien levensjaren, en had nooit bepaald aan huwen gedacht. Trouwens, wie denkt daaraan op eenen nog zoo jeugdigen leeftijd? Daarenboven, *denkt* men doorgaans weinig aan de *liefde*. *Denken* doet men met het *hoofd*, en daarbij adresseert de liefde zich zeer zeldzaam! Zij zoekt het wat lager, en poogt zich veeleer in het *hart* te introduceren. In de liefde speelt het *gevoel* eene eerste hoofdrol, en dat gevoel huist in het *hart*. Vandaar ook dat Cupido het op de *harten* van maagden en jongelingen en niet op hunne *hoofden* voorzien heeft.

Nu bemoeit de Minnegod, in den regel, zich weinig met knapen van veertien of vijftien jaren, daar de meer volwassenen hem overvloedigen arbeid verschaffen en zijne oogenblikken kostbaar zijn; en het verwondere derhalve niemand, dat

ik de zoo aanstonds gedane verklaring heb afgelegd!

Het zal evenwel een opmerkzaam lezer niet ontgaan wezen, dat ik mij voorzigtig uitgedrukt - en van een *bepaald denken* heb gesproken. Hieruit toch is op te maken, dat er, nu en dan en bij gelegenheid, wel eens eene vluglige gedachte aan een huwelijk, in de verre, zeer verre toekomst, bij mij oprees. Ik zou dit echter destijds, voor niets ter wereld, aan iemand hebben durven kenbaar maken, en wel uit vrees, om, door den eersten den besten, schrikbarend uitgelagchen te worden.

Op dien voet stonden de zaken bij mij, toen het volgende met mij gebeurde:

Mijn vader was een Gelderschman en bijzonder met het natuurschoon der Geldersche kwartieren ingenomen. Veel, zeer veel had hij mij daarvan verhaald; maar nu was het besloten, dat ik hem vergezellen zou bij een bezoek, dat hij voornemens was te geven aan zijne eenige zuster, in beider geboorteplaats woonachtig. Niemand kon verheugder wezen dan ik, en, in de blijdschap, die het genomen besluit mij veroorzaakte, besloot ik daarvan aan mijne nicht N. kennis te doen dragen. Ook *zij* was uit de geboorteplaats mijns vaders afkomstig en hoogelijk met Gelderland ingenomen. Het nieuws, dat ik haar wilde mededeelen zou haar, ongetwijfeld, bijzonder welgevallig wezen.

En zoo was het ook. Maar hoe zijn doorgaans bejaarde lieden? Ik mag dit veilig vragen en beantwoorden, vermits ik thans zelf meer dan zestig jaren kan tellen, en niemand mij dus van partijdigheid verdenken zal. Bejaarde lieden vallen, over het geheel, magtig nieuwsgierig en zijn liefhebbers van huwelijks-ontwerpen zamen te stellen. Ik had dan ook naauwelijks het mij zoo welkom berigt, omtrent mijne aanstaande reis naar de stad mijner vaderen medegedeeld, of de bejaarde nicht nam het woord:

- Nu, dan moet neef - NB. ik werd zóó genoemd, omdat ik, goed uit de kluiten gewassen, een of twee jaren ouder scheen, dan ik was. - Nu, dan moet neef eens goed uit zijne oogen kijken! er is daar eene nicht, Crisje J. meen ik, die hem best lijken zou. Zij is een eenig kind en de oude lieden zitten er warmpjes in!

Deze onverwachte allocutie viel mij, als een emmer koud water, op 't lijf. Men herinnere zich, wat ik zoo straks, nopens mijne toekomstige huwelijksplannen, gezegd heb, en trachte zich voor te stellen, hoe ik te moede werd, toen ik een zoo vlugtig en wankelbaar denkbeeld, ernstig en bepaald, door eene vrouw, en wel door eene bejaarde vrouw, voor de eerste maal in mijn leven, hoorde in het midden brengen!

Ik kleurde, tot over de ooren; maar daar het schemeravond was, kon de oude nicht, gelukkig, daarvan niets bespeuren. Ik gevoelde echter, hoe verward mijne gedachten zich kruisten, dat ik eenig antwoord geven moest en zeide:

- Daaraan denk ik nog niet, en ik ben nog veel te jong.

- Nu ja, dat mag waar wezen; maar om eens met Crisje kennis te maken, dat was niet kwaad; en ook zal de Hollandsche neef haar en de oude luidjes niet onverschillig wezen! Zij is een heel mooi meisje en, zoo als men zegt, geen spekje voor ieders bekje! En daarom, neefje! spreekt nicht er van. 't Heeft nog tijd; dat is waar; maar 't zou eene goede partij voor u wezen, en dan bleef het geld meteen in de familie.

- Maar nicht!

- Maar nicht! waarom, maar nicht? Neefje zal toch, over een jaar twee drie,

wel eens aan trouwen gaan denken; en dan is het goed, dat men een lief, mooi meisje kent, dat bij lange na niet onbemiddeld is. En daarom sprak ik over Crisje J. Nu, als je te... komt, moet je maar eens goed uit de oogen kijken!

Het werd mij bij nicht N. te benaauwd. Ik maakte, zoo goed mogelijk, een einde aan mijn bezoek en vertrok.

Maar de lont was in het buskruid gevallen! Mijne woning was tamelijk verre van die mijner nicht verwijderd en ik koos nog een omweg, om, in stilte, over het gesprokene na te denken, en bij mijzelven, woord voor woord te herhalen. Crisje J. was mij, als eene verre bloedverwante, alléén bij name bekend, en zie! nu zweefde het onbekende meisje mij, als een ideaal van bekoorlijkheid, voor den geest en mijne opgewekte verbeelding plaatste haar aanminnig beeld voor het oog mijner ziele. Wat kunnen toch niet eenige weinige woorden uitwerken!

Ik zou liegen, wanneer ik verklaarde, dat ik, in den nacht, die op dezen belangrijken avond volgde, gerust geslapen had. Ik dacht mij, in de toekomst, vier of vijf jaren vooruit en... droomde dat Crisje mijne gade was geworden. Om met vader Cats te spreken, ik dwaalde rond in den doolhof der *kalverliefde*.

Dagen verliepen en mijn verstand begon mij te overreden, dat ik best zoude doen, met het gesprokene door nicht N. als niet gesproken te beschouwen. Een dag later werd dit besluit weder verworpen, en zoo naderde het tijdstip van mijn vertrek naar Gelderland en van mijne aankomst te...

Dat ik, een paar dagen na onze aankomst, neef en nicht J. zoude bezoeken, sprak van zelf; maar niemand kon gissen, wat er in mijn binnenste omging en hoe ik de eerste ontmoeting van Crisje met vreugde en vrees tevens verbeidde. Ieder uur, ieder oogenblik was ik, met mijne gedachten, bij haar.

Op den tweeden morgen, na onze aankomst, stapten wij naar de woning van neef J. Straat en huizen draaiden mij voor oogen, toen de huisbel onze komst had aangekondigd. Wij werden in eene ruime kamer ontvangen, die het uitzigt had op een' grooten tuin. Ik wenschte mijzelven bij het binnentreden geluk, dat mijne schoone onbekende niet tegenwoordig was. Ik kon mij nu eenigermate herstellen.

Neef J. ontving mijnen vader met hartelijke vriendschap en Geldersche opregtheid, en vermits ik, als knaap, aan hunne gesprekken geen deel kon nemen, hield nicht J. zich met mij bezig, toen, op één oogenblik, het ideaal mijner gedachten en droomen, in een wit ochtendgewaad en met luchtigen tred, de geopende kamerdeur intrad, de beide Hollandsche neven bevallig groette, en naar oud-Geldersch gebruik, met een hartelijken kus verwelkomde.

Wat ik in dien oogenblik ondervond en gevoelde kan ik alléén hoogst onvolkomen en stukswijze mededeelen.

Crisje telde, gelijk ik later vernam, één levensjaar meer dan ik, en het beeld, dat ik mij van haar gevormd had, werd door de werkelijkheid overtroffen, vooral ten aanzien harer gestalte, die ik mij kleiner had voorgesteld. Zij had integendeel eene slanke en rijzige gestalte. De schoonheid van haar gelaat trof mij minder, bij den eersten aanblik, dan het bevallige harer trekken en de beminnelijke opslag van haar open oog. Neen, nicht N. had niets te veel van het bekoorlijke meisje gezegd!

En nu stond en zat zij vervolgens nevens mij en had haren welkomgroet met een kus bezegeld; een kus, die mijn hart

hoorbaar deed kloppen. Ik genoot, en wat ik genoot was een hemel van liefde en zaligheid!

Maar in het paradijs van mijn geluk schuifelde de slang mijner veertien, vijftien jaren! Der liefde is echter niets onmogelijk, en, in éénen wenk, had de verbeelding mij vier, vijf jaren ouder gemaakt, en... waarom zou zij de mijne niet worden?

Onder zulke gedachten en droomen, en in allerlei gesprek gewikkeld, waarbij ik, gelukkig genoeg, mijne tegenwoordigheid van geest wist te behouden, liep het bezoek ten einde. Wij vertrokken - maar mijn vader kon niet gissen, dat zijn zoon den hemel geopend en een engel gezien had!

Welke luchtkasteelen kunnen kinderen (en was ik wel veel meer dan een kind?) niet bouwen! Voor mij was de levensvraag beslist: Crisje zou de mijne worden! Zij, en geen andere!

Ons bezoek had op een Vrijdag plaats gehad. Des Zondags waren wij bij den heer L. genoodigd. Wij verschenen. Er werd nog meer gezelschap gewacht en onder de genoodigden bevonden zich neef en nicht J. met hare dierbare dochter.

Wij waren des ochtends ter kerke geweest en... het mij nu dierbare meisje had voor mij gezeten. De leeraar had een Chrysostomus kunnen geweest zijn, zonder mij getroffen te hebben; want ik dacht aan niets anders dan aan haar, het waardig voorwerp mijner *eerste liefde*.

Thans, in eenen gezelligen kring, sloeg ik haar, in stilte en opmerkzaam, gade. Na het gebruik der thee kwamen er brood, vleesch en vruchten op tafel, naar Geldersche gewoonte. Crisje vroeg: of zij een broodje voor neef zou gereed maken? Geene spijs, aan het aanzienlijkst gastmaal, smaakte mij ooit beter dan het brood, door hare vingeren aangeraakt! Ik was dien ganschen avond weder in het paradijs der liefde, der liefde, die, gelijk de Schrift zegt, alle dingen gelooft en hoopt.

Wij aten op een middag ten harent. Toen zaten wij nevens elkander! Elke aanraking van de hand, of ook maar van het kleed mijner uitverkorene deed mijne zenuwen trillen. Na den eten gingen wij in den tuin. Ik was op het punt haar te zeggen: - Lief meisje! ik heb u lief! - maar daar traden mijne weinige jaren voor mij. Hemel! wat zou zij antwoorden? wat zouden hare ouders, wat mijn vader van zulk eene dwaasheid zeggen? en... ik zweeg.

Eindelijk was de tijd van ons vertrek naar huis gekomen. Wij hadden elkander leeren kennen, waren onderling gemeenzaam en, als bloedverwanten, vertrouwelijk geworden. Wij namen een hartelijk afscheid en bij die gelegenheid, de omstandigheid veroorloofde dit, dacht mij, drukte ik meer dan éénen vurigen kus op hare dierbare lippen!

Na den inwendig hevigen schok der scheiding vatte ik het vaste voornemen op, mijne liefde, als een dierbaar geheim, in mijn binnenste te bewaren en hare openbaring, tot later en gunstiger tijd, uit te stellen. Waren er eerst drie vier jaren verloopen (en hoe snel vervliegt de tijd in het oog der hopende liefde?) ja, dan zou ik den moed hebben, om mijn vader van een huwelijk te spreken, dat hij thans, en te regt, onder de kinderachtige dwaasheden zou hebben gerangschikt. Haar stand, in de plaats harer woning, en vooral haar jeugdige leeftijd baarden mij niet de minste vrees, dat een ander, binnen de eerste jaren, om hare hand aanzoek zou doen. En, bij dit alles, was ik, met mijne stille, onopgemerkte liefde, innerlijk niet regt geluk-

kig? Bragt niet elke dag, elke maand mij nader aan het doel mijner vurigste wenschen en verlangens?

Zoo wachtende, hopende en in stilte beminnende verliepen vier jaren en er kwam weder een Geldersch uitstapje ter sprake; maar de zuster mijns vaders kwam over naar Holland, en de voorgenomen reis werd uitgesteld, om in een volgend jaar plaats te hebben, toen eene ernstige ziekte mijns vaders ook dit plan verijdelde.

Thans waren zes jaren verloopen en nu werd ik, op eens, geroepen om, voor zaken, naar de hoofdplaats van Gelderland te reizen. Dat ik nu de familie te... zou gaan zien was eene openlijk bekende zaak; maar de eigenlijke reden, waarom ik mij zoo bijzonder familieziek betoonde, was mij alléén bekend.

Ik had mijne zaken afgedaan en nam de reis naar.... aan. Met het vallen van den avond kreeg ik den toren der stad, van verre, in het gezigt en mijn hart sloeg mij in mijne borst van vreugde en verlangen. Ik had de paarden voor mijn rijtuig wel van vleugels willen voorzien! Dáár woonde, dáár leefde, dáár ademde *zij* dan, het waardig en dierbaar voorwerp mijner *eerste liefde!*

Het is zoo, wanneer meer dan zestig winters voor ons zijn voorbijgegaan, gevoelen wij niet meer zóó fijn en diep, en klopt het hart niet zóó warm en vurig als in de jaren der jeugd, maar nog streelt mij de nasmaak der vreugde en der verrukking, die mij, in dien onvergetelijk schoonen avond, bezielde.

In stilte en voor mijn voerman onhoorbaar lispelde ik haren, voor mij zoo zoeten naam; een naam, dien ik, binnen een tijdsverloop van zes jaren, duizendmaal, met wellust herhaald had! Het aanvallig kind zou thans tot eene bloeijende schoonheid gerijpt zijn, en nu - nu, binnen vierentwintig uren, zou het beslissend woord gesproken zijn: ‘Ik bemin u, mijne geliefde!...’

Het rijtuig rolde... binnen en ik was aan de woning mijner tante afgestapt.

Stellig was mijn besluit genomen, om van het geheime doel mijner reize geene opening te geven, dan nadat ik eenigen grond van hoop had, dat ik dat doel zou kunnen bereiken. Immers, en ondanks mijne besliste voorkeuze voor mijne geliefde, was *hare* wederliefde de eenige en onmisbare voorwaarde tot de vestiging van mijn gehoopt toekomstig geluk! Ik mogt op die wederliefde eenen onschatbaren prijs stellen; maar er bestond niets, dat mij regt gaf daarop te rekenen. Ik had mij toch nimmer aan haar verklaard, en hare denkwijze en gevoelens te mijwaarts waren, uit dien hoofde, niet te berekenen. Teleurstelling, geheele afwijzing zelfs, behoorden onder de mogelijkheden; maar daarvan begeerde ik niemand, buiten haar, tot eene onbevoegde getuige te maken!

Ik werd niet slechts door mijne tante, sedert jaren eene weduwe, maar ook door hare gehuwde dochters, daartoe aan hare woning bijeengekomen, regt hartelijk verwelkomd. Allen hadden veel te vragen en mede te deelen; maar de naam der familie J. werd niet genoemd, en dat was eenigermate natuurlijk; want het neefschap dezer vrienden was van eene verre verwijderde dagteekening, en eigenlijk meer in naam dan met de daad bestaande.

Een uur later verschenen mijne beide neven, en wij hielden te zamen eenen eenvoudigen avondmaaltijd. Het was reeds middernacht, toen de vrienden huiswaarts keerden. Ik bleef met mijne tante alléén. De dienstmaagd bragt mijn nachtlicht binnen.

Ik kon nu niet langer zonder eenig narigt blijven; maar ik wilde mij tevens niet blootgeven, en, opstaande en den nachtblaker in de hand nemende, zeide ik:

- Het wordt tijd, lieve tante! dat wij ons ter kooi begeven. Wij zouden anders wel den halven nacht blijven doorpraten, en dat zou u niet lijken. Maar, à propos! toch moet ik u nog iets vragen, dat mij daar zóó te binnen schiet: hoe maken het neef en nicht J.?

- Die zijn wèl, zoover ik weet; maar met Crisje is het niet best. Dat goede kind is, voor eene maand of drie, geëngageerd met den zoon van den advocaat S. uit A. en zij heeft...

Ware in dit oogenblik een onweder over... losgebarsten, en de bliksem, plotseling, in het vertrek geslagen, dan had de schrik, die mij overmeesterde, niet ontzettender kunnen wezen! Kamer en al draaide met mij in de rondte; het werd mij donker voor de oogen; mijne kniën knikten! Ik zette den nachtblaker neder, hield mij aan de tafel vast, en zonk op mijn stoel neder. Mijne tante, hoewel zeer zwak van gezigt, bespeurde dit en vroeg:

- Wat is dat, Hendrik! overkomt u iets?

Gelukkig had mijne tegenwoordigheid van geest, door den schok mijner zenuwen, niet geleden, en, bewust dat mijne goede tante van mijn beven en bleek worden niets bemerkt kon hebben, antwoordde ik.

- Het is niets dan een hevige kramp in het been... maak u maar niet ongerust... ik heb dat wel meer... Spoedig gaat het weêr over... maar het is mij dan volstrekt onmogelijk op de voeten te staan.

Nu volgde een relaas, waarbij de goede, door mij misleide, vrouw mij verhaalde dat zij des nachts daarvan veel te lijden had, en het aanprijzen van een en ander huismiddeltje daartegen. Dat ik alleen den schijn aannam van naar deze vertellingen te luisteren zal de lezer gaarne gelooven. Intusschen won ik tijd, om tot bedaren te komen en mijne zenuwen aan mijnen wil te onderwerpen. Toen mij dit gelukt was, moest het heeten, dat de kramp merkelijk begon te minderen en nu vervolgde ik:

- Maar wat wildet ge mij zoo even van Crisje J. vertellen?

- Ja, neef! kort na haar engagement heeft zij eene zware verkoudheid gekregen, ten minste zoo wordt gezegd; maar onze doctor heeft mij, voor een veertien dagen, in het oor gefluisterd, dat het meisje de tering onder de leden heeft. Maar zie! *ik* wil dit niet gezegd hebben.

Nu werd ik, van eene andere zijde, pijnlijk aangedaan, maar het waren aandoeningen van anderen aard, dan de zoo straks ondervondene. Ik wilde alléén zijn, en met de woorden: - wel, dat is regt ongelukkig! - stond ik op en wenschte de van mij niets vermoedende tante goeden nacht.

Ik bragt dien nacht wakende door. Al de luchtkasteelen, die ik, gedurende zes jaren, had gebouwd waren, op eens, in damp en nevelen weggezonken! Crisje was voor immer voor mij verloren! Zij was de verloofde van een ander! Zij was ten doode gewijd! Al die bijzonderheden waren mij als zoovele vonnissen, die mij de vernietiging van mijn geluk voor de toekomst verzondigden!

Bitter en zuur was de beker dien ik te drinken had; en waarom zou ik dien niet tot den bodem ledigen? Mijne levensvreugde was nu toch verwoest, en het was mij geheel onverschillig, of er verder wat meer of wat minder te dragen viel, nu eenmaal het zwaarste geleden was. Ik besloot neef en nicht J.

te gaan bezoeken, en nog eens, mogt het zijn, de voor altijd voor mij verlorene te ontmoeten. Dat zou dan een afscheidsbezoek wezen van haar en van elke levensvreugde! Ja lezer! de wanhopige is tot alles in staat.

Ik volbragt wat ik mij voornam. Neef J. was afwezig; maar de nicht ontving mij. Al aanstonds bespeurde ik, dat men den *waren* toestand der lijdende voor mij poogde te verbergen. Crisje bevond zich, met het fraaije zomerweder, in den tuin; haar minnaar was overgekomen en bevond zich bij haar!...

Haar *minnaar!*... Bij het noodlottig berigt van den vorigen avond was hij, die dien naain droeg, mij als mijn meestgehate vijand voorgekomen, en thans... wonderlijke tegenstrijdigheid onzer gewaarwordingen en gevoelens!... stelde ik er belang in hem te zien, te ontmoeten. *Hem*, bij en met *haar*! Ook dat zou mij niet rampzaliger maken! Ik had in den verloopen nacht mijne borst als met ijs omschorst. Niets kon mij meer doen vreezen of hopen!

Daar zag ik haar langzaam, geleund op den arm van haren geliefde, komen aanwandelen. Was die maagd het, voor zes jaren, zoo bloeijende meisje? Naauwelijks herkende ik haar, door de merkelijk verlengde en vermagerde gestalte en de sporen der kwaal, die de rozen van hare wangen had doen verdwijnen! Ik schrikte op hare verschijning en aanschouwing; het bekoorlijk beeld van haar, sedert zes jaren in mijn binnenste omgedragen, was, als in éénen oogwenk, uitgewischt!

Zij ontving mij allervriendelijkst en deelnemende; maar ik zag het haar aan, dat zij beter en sterker schijnen wilde, dan zij werkelijk zich gevoelde, en ik geliet mij, alsof ik mijne oogen gesloten had kunnen houden. Ik had haar te lief, om haar ook maar door een enkel onbedachtzaam woord de illusie te ontnemen, die zij zich gevormd had!

Maar het werd mij wonderlijk te moede, en ik begon te duchten, mijne aangenomen rol niet te kunnen volvoeren. Ik bekortte mijn bezoek en nam afscheid. Hierbij betuigde ik, dat ik, tot mijn leedwezen, dat bezoek niet zou kunnen herhalen, en drukte haar daarbij een kus op de verbleekte koon. Hoe geheel anders was deze, vergeleken bij dien van vóór zes jaren! Maar hoe veel was alles sedert veranderd?!

De jonge S. die mij, van niets bewust, allerbeleefdst was voorgekomen, vergezelde mij, en wij.... medeminnaars.... wandelden vriendschappelijk daarhenen! Al wat naar een onedel gevoel jegens hem zweemde was bij mij verdwenen! Ik had het innigst medelijden met en voor hem opgevat: ook *hij* was, in mijn oog, diep te beklagen.

Hij besefte den zorgvollen toestand zijner geliefde volkomen; maar de hoop had den armen lijder nog niet geheel verlaten. Ik vermoedde, dat zijne verwachtingen op een zandgrond gebouwd waren en - nu bij eigen ervaring hebbende, wat het zegt, zichzelven diep ongelukkig te gevoelen - gaf ik hem den raad, zich op het ergste voor te bereiden en zich met moed en geestkracht te wapenen! Het hart maakte mij welsprekend, en ik gaf aan mijnen geprangden boezem lucht, door hem, in algemeene bewoordingen, te kennen te geven, dat eene hopelooze liefde ook *mijne* schoonste verwachtingen voor de toekomst had doen verdwijnen. Hij was door mijne openhartigheid getroffen; tranen glinsterden in zijne oogen en hij drukte mij, in vervoering, de hand. - Ik dank u, mijnheer! - zeide hij - ik moest u vriend noemen;

want het is alsof gij in mijn hart hebt gelezen! - Wij scheidden: *hij* vervuld met gevoelens van dankbaarheid, *ik* met het innigste medelijden.

Crisje is de zijne nooit geworden. Een jaar later rustte zij in het stof des doods.

Dat laatst bezoek bij haar, die het voorwerp was mijner *eerste liefde*, had mijne ziel tot kalmte - mijnen geest tot gelatenheid gestemd. Hooger Bestuur had beslist, dat zij de mijne niet zoude wezen; de overtuiging daarvan deed mij berusten in den wil des Hemels, die een ander goed voor mij had weggelegd! Intusschen dacht ik gedurig aan de lijdende, voor mij verlorene, geliefde, en na het verloop van meer dan veertig zonnekringen blijft hare gedachtenis mij onvergetelijk.

HENDRIK.

Brievenbus.

XVII.
Brief aan den redacteur van den Tijdspiegel van een' zijner medearbeiders, over blaam uit onreinen mond.

Amice!

Vergun mij u het volgende fragment van een gesprek mede te deelen; wat tot zijne opheldering noodig is laat ik volgen:

- Ei, ei, van der Wielen,... gij waart anders aan de akademie ook niet in een chocolade-club, om met de Tijdspiegel te spreken, en zoudt toch zeker liever niet zien, dat u die tijd eens openlijk voor de oogen werd gehouden. Ik zeg niet, dat gij anders geleefd hebt dan zeer velen, maar ook hier is het: die zonder zonde is, werpe den eersten steen!

- Spreek mij toch niet van dien Tijdspiegel met zijn verachtelijke spotternij, zeide van Duinen. Ik voor mij zal niemand minder achten, omdat hij in zijne jeugd zich wel eens heeft vergeten; maar verachtelijk noem ik al degenen die den spot kunnen drijven met jongelieden, omdat zij, reeds vroeg vervuld van het gewigt hunner roeping, geen lust gevoelen - of ten minste dien lust bestrijden - om aan uitspanningen of uitspattingen deel te nemen, waarover zij zich zeer spoedig zullen behooren te schamen. Waarlijk het is treurig, dat zoo'n Tijdspiegel nog wel door predikanten wordt geschreven. Het zijn lage wezens en het getuigt tegen den publieken geest, dat zulk vergift nog wel maandelijks, zelfs door vele predikanten, gretig wordt verslonden.

- Mijnheer van Duinen heeft gelijk, riep Ypes, en ik voeg er bij, dat zulk volk te eerder moest zwijgen, of tot zwijgen worden gebragt, naarmate zij meer toonen volstrekt niet op de hoogte der wetenschap te staan, om over de zaken, die zij bespotten willen, mede te spreken.

- Regt zoo, kollega, zeide Bouwers, daar willen wij eens op klinken. Dat is cordaat gesproken...

Wie ze zijn, die zoo over ons oordeelen? De heer van Duinen vindt zijne bezigheid in ‘oude preken voor te lezen’ aan zijne gemeente.

De wetenschappelijke Ypes, die zoo

op de hoogte staat, houdt als predikant voor predikanten eene voorlezing, volgens wier beginselen ‘weldra niets meer van den Bijbel overbleef’ maar op de aanmerking dat - golden deze beginselen eens - de predikanten ‘er het slechtst aan toe’ zouden zijn, verandert hij van koers: ‘grooten lust om martelaar voor de door hem gewenschte vrijheid te worden, scheen hij wel niet te bezitten.’

De heer Bouwers, die op onze onwetenschappelijkheid dronk, ‘was altijd van oordeel geweest, dat men soortgelijke ketterijen moest laten uitgisten, en er zich niet mede moeijen; dan stierven zij wel het eerst van zelve uit. Dit was hem zoo zeer tot tweede natuur geworden, dat hij er maar liefst geene kennis mede maakte, evenmin in geschriften als in gesprekken.’ Dezelfde man, die op de cordaatheid van onzen bestrijder klonk, had weinig oogenblikken te voren tot den cordaten Bijbel-afbreker gezegd:’ Inderdaad gewigtige resultaten! Ik wilde u echter in bedenking geven, of gij het wel raadzaam zoudt achten met zulke ongewone meeningen, als uwe eigene, of als door u van anderen goedgekeurd en overgenomen, voor den dag te komen. Stellig raad ik het u af, zulke stukken te laten drukken. De tijd is er nog niet rijp voor. Deel ze mede, als het gevoelen uitdrukkend van dezen of genen Duitscher. Zeg er bij, geen raad te weten en zulke scherpzinnige betoogen niet te kunnen wederleggen. Wees sceptisch. Dat kan gaan, maar breek niet zoo maar den staf over kerkelijk aangenomen gevoelens. Voor u in de eerste plaats, maar ook voor de kerk is het te gevaarlijk

Wat dunkt u, Amice, zou eenige lof u aangenamer hebben kunnen zijn dan de blaam uit zulke monden? Laat mij liever vragen: kon de man, die in *de predikant van Stedevaart*[1] *en passant* zijn' wrok op ons wilde koelen, onhandiger *coup* begaan dan door zulke woordvoerders te kiezen? Wilt gij nog meer bewijzen voor zijn' blinden haat? Hoor:

Een paar brieven, ten vorigen jare in uwe bus gestoken, worden op rekening der redactie gesteld. De denkbeelden, in alle brieven uitgedrukt, zijn de uwen! Zoo wraart ge dan onlangs in één nommer van opinie, dat de predikanten zich *niet* en *wel* met de verkiezingen moesten moeijen. Zoo hebt ge nog later de wijze, waarop de gemeentebelasting in eene onzer provinciën geind wordt, afgekeurd en uzelven in het volgende nommer daarover bestraft.

Een uwer correspondenten heeft een hartig woord gesproken over eenige Utrechtsche studenten, *niet* omdat zij geen flesch dronken, maar omdat zij conventikeltje speelden, en zich tot het leeraarsambt in de Hervormde Kerk voorbereidden door van hunnen afkeer van dat kerkgenootschap en hunne sympathie met zijne bitterste bestrijders door daadzaken te doen blijken.

De Tijdspiegel wordt door predikanten geschreven: predikanten recenseren dan zeker handboeken voor ziekenoppassers, technologische jaarboekjes, beschrijven bezoeken aan den Radja van Beliling en brengen uwe lezers op het atelier van den schilder! Maar er werken toch predikanten mede? Als aan elk tijdschrift van gemengden inhoud. Zeker niet zoo veel als aan het Algemeen Letterlievend Maandschrift, dat er meer dan een dozijn op zijn' omslag vermeldt. Heb ik ook niet van u vernomen, dat de meesten uwer theologische medewerkers niet tot de Hervormde Kerk behooren?

1) Algem. Letterl. Maandschrift, 1849, No. 4.

‘Lage wezens’ zijn wij (want de Tijdspiegel en uw briefschrijver zijn nu eenmaal één), omdat wij den draak staken met een' hoop kwaê jongens, die afgescheiden kerkje speelden: welk een wezen moet dan de man wel zijn, die de leeraars van een onzer aanzienlijkste kerkgenootschappen, *zijn* kerkgenootschap mede, voorstelt als

Voorlezers van oude preken.
Bijbelafbrekers.
Huichelaars om des broods wille.
Protestantsche Jezuïeten en knoeijers in verkiezingen.
Nijdigen.
Lasteraars.
Onkundigen.
Voor een groot deel dronkaards, waarvan velen zedelijk gif maandelijks gretig verslinden.

Hier sta een groot? Gij zoudt aan het slot nog kunnen zeggen: *Tweederlei weegschaal is den Heere een gruwel*. Laat mij in plaats van handteekening een woord zetten dat menigen zondaar eens als lood op de ziel zal drukken:

By en sult geen valsche getuygenisse spreken tegen uwen naesten.

XVIII.
Brief van een diep ontroerd Proponent aan een broeder Proponent, over eene hartroerende advertentie en ‘inventatie,’ in de Haarlemsche Courant, Zaturdag 14 April dezes jaars.

> Noordwaarts van Zwolle vindt men aan het Zwarte Water... het vlek Zwartsluis, met bijna 4000 ingezetenen.
> WITKAMP, *Gids voor reizigers door Nederland*.

Waarde vriend!

Daar lees ik, niet zonder ontroering en inwendige rommeling der ingewanden, de volgende

> INVENTATIE.

‘Terwijl thans zich alles schijnt te vereenigen en zamen te spannen, om de zuivere leer en de ware gronden der Gereformeerde kerk te ondermijnen, zoo gevoelen wij ons als hoofden en opzieners der gemeente J.C. verpligt, om daarvoor in de bres te springen, en noodigen ten dien einde alle leeraars en mede-opzieners ten ernstigsten en broederlijk uit, om gemeenschappelijk de handen met ons ineen te slaan tot ophouw en vereeniging der ware Gereformeerde kerk in Nederland, op grond van de leer, tucht en dienst onzer vaderen, zoo als is vastgesteld op de nationale Synode te Dordrecht in den jare 1618 en 19, in alles gegrond op het onfeilbare getuigenisse Gods, en alzoo tot dat einde met ons gemeenschappelijk te vergaderen op den 26 April aanstaande, te Zwartsluis; tenwijl een ieder opgewekt wordt, daartoe een algemeen biduur af te zonderen op Vrijdag avond den 20 bevorens, om het aangezigte Gods ernstiglijk te smeeken, dat de groote Koning van zijne kerk J.C. daartoe zijnen genaderijken zegen moge verleenen.

NB. De reiskosten en logies voor eigene rekening.

Namens de vereenigde Gereformeerde gemeente,

W.H. VAN LEEUWEN, *V.D.M.*'

Ziedaar ook in Zwartsluis de Dordsche heilbanier hoog in de lucht ontplooid, en de roepstemme der Sionswachters, door het orgaan van de Haarlemsche Courant, alomme gehoord. Eene *Inventatie* - zoo leest gij, amice - dat ik poog te vertalen als *uitvindiging*; want om hier een drukfeil te zien voor *Invitatie*, is te wereldsch, te anti-Dordsch, te contraoud-Gereformeerd. 't Is toch niet denkbaar, dat Ds. van Leeuwen met zulk

een universeel invitatie-kaartje in de Courant zoude optreden, en dan had er ook onder moeten staan: R.F.s.v.p. (réponse favorable s'il vous plait) doch het is hier zooals met de opschriften der Evangeliën, die ook nog niet als authentiek bewezen zijn, en toch aan de innerlijke waarde der Evangeliën zelve geen afbreuk doen. Ik hecht aan deze kerkelijke Couranten-*Inventatie* zeer veel gewigt, en zal misschien, hoewel nog een nederig proponent, de vereeniging te Zwartsluis bijwonen; want als een toekomend herder der Gereformeerde Gemeente, gevoel ik mij geroepen, en gij welligt mede, om gemeenschappelijk de handen ineen te slaan, ‘dat het klapt en klinkt’, en te verdedigen het oude bolwerk der Hervormde leer. Gij welligt ook. - Ik zit intusschen met twee zaken in den brand: eerstelijk met het geprojecteerde *biduur*, en ten tweede met de *reis*- en *logieskosten*. 't Is wat brusquement gehandeld, om ons zoo op eenmaal naar een' bidstond heen te drijven, en daarmeê op het lijf te vallen, en wel een private bidstond, alleenlijk voor de nationale synode 1618 en 19 en hare stelsels; want daar wil men te Zwartsluis heen. Tot heden toe bad ik en gij ook, en eenige duizenden met ons voor de algemeene Christelijke kerk, en levens voor de Gereformeerde, welker koning is de Heer J.C. Misschien nu is Ds. van Leeuwen hier een ijverig wegbereider, waar men tot een' geheel *afzonderlijken* bidstond voor deze of gene Nederlandsche kerkelijke propaganda zal worden uitgenoodigd, waardoor, helaas! ook de *tegenbidders* even zooals de tegenvoeters zullen geboren worden. Ik weet niet, broêrtje! hoedanig ik mijne gebeden nu voor de private nationale Dordsche Zwartsluische Gereformeerde, niet ondermijnde-Gemeente, moet inrigten en uitspreken, zonder de algemeene *niet* synodale Dordsche liefde, die uit Christus, en juist niet uit Zwartsluis is, niet te kwetsen. Waarom heeft Ds. van Leeuwen ons toch geen kort formulier medegedeeld, dat op den 20sten dezer maand kon afgelezen worden? Ten anderen, staat het daar, vreemd genoeg, maar toch indrukwekkend:

NB. *De reiskosten en logies voor eigene rekening*.

Neen, dat is niet broederlijk, niet gemeenschappelijk, niet Apostolisch, niet vriendelijk. 't Is niet Christelijk: want; zouden dan de hoofden en opzieners der Gemeente te Zwartsluis gelooven, dat iemand der broederen zoo onbeleefd, zoo onbeschoft, zoo onapostolisch zoude kunnen zijn, om buiten de Christelijke inventatie, die reeds drukloon genoeg in de courant gekost heeft, de vrienden te Zwartsluis, buiten den geest, ook met de ligchamen en derzelver verschillende behoeften te belasten en te bezwaren? Neen dat is te erg. Zoude iemand, die met gevleugelden voet en brandend hart naar de vergadering heensnelt, niet gevoelen, dat hij voor zichzelven moet betalen, voor en na de gebeden en aanspraken? want zekerlijk, de talrijke voorslagen en alinea's kunnen *gratis* worden afgeleverd; maar wie zoude het van de hoofden en opzieners kunnen of durven eischen, om ook voor de stoffelijke omkleedsels der Dordsch Gereformeerde zielen te zorgen? Ik ben zeer verstoord en gebelgd over het beleedigend ‘N.B.’ Inderdaad, dat zullen vreemde vrome broêrtjes zijn, die gelooven, dat men bij *zulke* gelegenheden uit pleizier en voor niet uit logeren gaat. Ik zal derhalve eerst mijne beurs moeten raadplegen, hoever ik het brengen kan; drie dagen gaan er ten minste mede heen.

Neen, vriendje! 't kan er bijna niet af. Wij zullen echter zien.

In allen gevalle zijn dergelijke vergaderingen, waaraan zulk eene geweldige publiciteit gegeven wordt, tot behoud en redding der *ondermijnde* Gereformeerde Gemeente hoogst noodzakelijk, noodig als brood. Immers men *moet* dien weg wel op, zooals de vereeniging te Amsterdam en hare groote resultaten geleerd heeft; men moet wel naar Zwartsluis, als er te Leyden, te Utrecht en - ik ril en huiver - te Groningen volstrekt geen heil meer te wachten is; als de Hoogleeraren, waaronder thans bij handenvol Arianen, Pelagianen, ja Remonstranten, de Synode nationaal geheel vergeten en voorbijzien en vergruizelen; als de hedendaagsche Synode, in vrijzinnige kracht en bedaarden vooruitgang, zich niet stoort aan 't geschreeuw der mannen van 1618 en 19; dan moet het behoud der ondermijnde kerk toch ergens van daan komen, al ware het ook van Zwartsluis. Wij verwachten dus als toekomende herders der gemeente Christi, de groote en magtige resultaten, welke de 20ste en 26ste April zullen opleveren; in de laatste jaren vindt men mede in het staatkundig leven der volken groote dagen: 24 Februarij, om van anderen niet te spreken. De Annalen onzer kerk zullen nu met een onvergetelijk datum worden vermeerderd door de *inventatie* van Ds. van Leeuwen, en de behoedzaamheid, de diepe inzigten, de kalme beradenheid, die hier bij Z Eerw. doorstraalt, blijkt wel niet het minste uit den financiëelen maatregel van voorzorg:

NB. *De reiskosten en logies voor eigene rekening!*

Groot, ook volgens dit nota bene, zal het getal zijn der zaamgevloeide menigte, binnen de vreedzame muren van het aan geloof en de synode toegeheiligd Zwartsluis. De kerk, die zoo boosaardig ondermijnd wordt, zal hare steunsels daar vinden. De oude kerk zal nu de nieuwe en gereinigde, maar afschuwelijk kettersche verdringen. Wij zullen allen, wij proponenten, met beide handen te gelijk, de canones van Dordt moeten bezweren. Ds. van Leeuwen zal president ad vitam worden van de toekomende generale synode, die in 1850 te Zwartsluis zal vergaderen, en eens, eens, zal men ons, arme bloeden, die het nog niet breed hebben, toelaten en uitnoodigen, en de reiskosten en het logies, al is het ook een burgerlijk in een boerenherbergje, voor ‘zijne’ rekening nemen, en ons en velen niet doen terughuiveren voor zulk een afschrikkend kerkelijk-geestelijk Nota Bene.

Ik ben te zeer ontroerd om verder te schrijven. Gij, broêrtje, gedenk aan den 20sten en 26sten April, de groote beslissende dagen voor de Nederlandsche Hervormde kerk! Welligt vinden wij ons te Zwartsluis. Vaarwel.

T.T. PANAETIUS.

XIX.
Den heere J.A.M. Mensinga minzaam antwoord op heusche teregtwijzing.

Dank voor de aanwijzing mijner schuld, die ge, regt *ingenue*, eene kleine wilt noemen: 't is de mijne, 'k haast mij, het te bekennen. Scholten schrijft letterlijk 't volgende: ‘De gereformeerde kerk verwerpt, op haar eigenaardig Christologisch standpunt, de Luthersche leer der *communicatio idiomatum*, en vermijdt, uit kracht daarvan, spreekwijzen als daar zijn: ‘de moeder Gods.’ In eene noot voegt de hoogleeraar er bij:

‘Dit is zoo sterk, dat in het Luthersche tijdschrift van Guerike en Rudelbach, waarin men overigens instemming betuigt met het door mij geschrevene over het Docetisme, het aan mijn Gereformeerde standpunt wordt toegeschreven, dat ik de uitdrukking *θεοτοχος* verwerp. *Zeitschrift für die gesammte Luther. Theol. u. Kirche*, Jahrg. 1841.’

Gij ziet, mijne citatie was niet diplomatisch juist, schoon de uitdrukkingen van Scholten mij nòg vrij sterk dunken. Gij ziet ook, dat Scholten van u verschilt, als gij zegt, dat het leerstuk der *communicatio idiomatum* hiermede in geen verband staat. Welligt is hij van oordeel, dat dit leerstuk een' dieper grond heeft, dan uw schrijven zou doen vermoeden. Nu, dat de Lutherschen er alleen toe kwamen, ‘om de wezenlijke tegenwoordigheid van Christus' ligchaam in en onder het avondmaalsbrood te kunnen vasthouden,’ zult gijzelf wel meer vermelding van aanleiding dan nasporing der oorzaak noemen. Overigens over dit punt te twisten met den schrijver der Maria-vereering kan noch wil ik. Uw werk is ergens onbeoordeeld gebleven, omdat die beoordeeling aan mij was opgedragen, en - 'k zie 't niet gaarne, dat de discipel den meester recenseert, hoe gewoon 't ook worde. Vragen, ja, dat zou 'k u nog wel eens willen, b.v. of de oude Gereformeerde dogmatiek zoo magtig afkeerig was van Nestorianisme? Of het vasthouden aan de geloofsleuzen van Chalcedon en Ephesus niet zonder innige overeenstemming (b.v. van Calvijn en Farell) kon geschieden, als aan wapens, waarmeê men 't best het Nestorianismus, en dat niet alleen buiten zich, kan bestrijden? Of 't citeren van enkele loca, waar de uitdrukking *θεοτοχος* gebruikt is, genoegzaam is, waar 't eene dogmatiek geldt, waarvan Schneckenburger met zooveel regt zegt: ‘Het is in het algemeen het eigenaardige kenmerk der Gereformeerde dogmatiek, dat hare afzonderlijke leerstukken niet zoo zeer, als b.v. in de Luthersche, op zich zelve beschouwd, en uit zich zelve verklaard moeten worden, maar dat zij slechts in den zamenhang met de overigen, hunne volle beteekenis krijgen. En dit geldt wel in het bijzonder van de Christologie.’? Of de *zucht* om de uitdrukking *θεοτοχος* te *vermijden* niet aan den nadruk, waarmede de menschelijke natuur van Christus in de Gereformeerde dogmatiek op den voorgrond gesteld wordt, zou toe te schrijven zijn, en de *vrees* om die uitdrukking te *verwerpen* aan den schroom om zich van de oude kerk te verwijderen en den angst voor de blaam van Nestorianisme?

Maar, mijne dwaling heb ik erkend, verder vragen zou slechts mijn vasthouden er aan of - mijne onkunde verraden. Geëindigd dus, maar niet zonder een woord van dank en opregte hoogachting van

- IJ-

XX.
Brief over twistende laatsten, die gaarne eersten zouden zijn.

Mijnheer de Redacteur!

Leest gij den *Nordischer Telegraph?* Zeker hebt ge met mij geglimlacht over de kinderlijke of kinderachtige vreugde van dezen en genen, die den hemel dankte, dat 't buitenland zich eindelijk ook eens met onze litteratuur zou gaan bemoeijen en genadig 't oor leenen aan 't kikkergekwaak, als hing dáárvan onze waarde af. Zeker hebt gij de schouders opgehaald

over de schrijvers en schrijvertjes, die niets anders zoeken, najagen, afbidden, afbedelen, dan genoemd, altijd genoemd, overal genoemd te worden, en zich thans afsloven om in dragelijk Hoogduitsch eigen' lof en den roem der goede vrienden uit te bazuinen. Weldra zien we aan elke universiteit in Duitschland een' katheder voor de Hollandsche taal en litteratuur oprigten en menigen hooggeleerde zich afsloven op een' commentarius perpetuus op Boudewijn's Tijd. Nu ben ik waar ik wezen wil: niet dat mijn voornemen is, ook al als bestrijder van dien fabriekant en zijn werk op te treden, - ik steel niet gaarne iemand 't brood uit den mond, en ik zie niet waarom gij den Tijdman eer zoudt recenseren dan den professor der voeten, die zich recommandeert tot 't cureren uwer eksteroogen, - ik herinner mij niet, dat 't ooit iemand in de gedachten is gekomen. 't Hollandsch te kritiseren, waarin een zoon Israël's op den Dam u een loterijbriefje opdringt, ‘dat u zoo whaer as 'k leef gelik zel anbrenge.’

Maar die Tijdman heeft zich met den Nordischer Telegraph ingelaten, een zekere mijnheer Lion heeft zich partij tegen hem gesteld, in brochure en Handelsbladsadvertentie den armen Boudewijn een ‘lawaai’ gemaakt, waarvan de beweegreden wel deze schijnt, dat Boudewijn Correspondent van den Nordischer Telegraph is en Lion 't gaarne wou wezen. Dat alles zou mij en zeker ook u weinig interesseren: de schade die Boudewijn in zijne negotie mogt lijden, zou hem zeker door zijne negentigduizend lezers en ‘veel zegen van boven’ wel vergoed worden; - maar, maar, de Nordischer Telegraph heeft de lompheid gehad met eene vermelding van dien twist zijne beschouwingen over onze litteratuur te openen... Begon de Hydra zijn staatkundig overzigt met 't relaas van een standje in de Jordaan, we zouden onze schouders ophalen, maar had een buitenlandsch blad de dwaasheid, dat als eene belangrijke politieke gebeurtenis te vermelden, 't werd tijd, geloof ik, dat we eens zeiden, hoe hier iedereen over zulke dingen de schouders ophaalt. Verbeeld u, mijnheerde redacteur, dat de *Nordischer Telegraph* zijnen lezers berigt, hoe zijne verschijning tweespalt onder de Hollandsche letterkundigen heeft veroorzaakt; dat de heer Lion en Boudewijn twisten, wie hunner de eerste is, - en deze fraaijigheden besluit met den vaderlijken raad, dat ze zich moeten inspannen om de eersten te worden. Ik voor mij gun aan beide heeren gaarne den moed tot dien reuzenarbeid; maar zoolang zij dien niet volbragt hebben, is het zaak, den *Nordischer Telegraph* te doen weten (en ik verzoek uwe tusschenkomst, om 't hem aan 't verstand te brengen), dat wij onder onze eersten wel rekenen Toussaint, van Lennep, Hasebroek, Koetsveld, Tollens, ter Haar, Da Costa, Beets, Meyer, Potgieter, Lublink Weddik, en nog menigen andere, maar dat de beide twistende heeren in de tien eerste rangen te vergeefs eene plaats zouden zoeken. De eer van onze letterkunde gaat mij te na aan 't hart, om ze zoo te laten miskennen.

En wie nu die harde waarheden zegt? Vergeefs zoudt gij zijnen naam onder de bovengenoemden zoeken, - zeker zoudt gij zijnen naam er niet bijvoegen, ware hij u ook bekend, want 't is geen ‘eerste,’ die u schrijft, maar een, die zich zóó op den achtergrond houdt als anderen zich op den voorgrond dringen, - Uw

onbekende dienaar en lezer

SIJMEN.

XXI.
Nog een bijdrage tot de literatuur der Botervliegen.

Mijnheer de Redacteur!

Ofschoon ik van harte gaarne eere geef aan wien eere toekomt, zoo vind ik mij toch in gemoede verpligt protest te laten aanteekenen tegen iedere poging, die men misschien in ons standbeeldlievend vaderland zou willen aanwenden, om voor Boudewijn, den man van ‘de Tijd,’ als uitvinder van de *botervliegen* een monumentje of wat daar naar zweemt op te rigten. Gaarne erken ik zijne verdiensten, om aan dat woord het burgerregt op ons taalgebied te helpen verzekeren; maar, dat hij niet de eerste is, die daarmeê het Engelsche *butterfly* - heeft durven vertolken, ben ik in staat met bewijzen te staven.

In de *Reize in Noordelijk Duitschland, Zweden, Rusland en Polen, gedurende* 1813 *en* 1814, door J.T. James, (uit het Engelsch) te Haarlem in 1819 bij de Erven Bohn uitgegeven, lezen wij het verhaal van een bezoek door genoemden reiziger gebragt aan de akademie-gebouwen te Upsal. ‘Ook liet men ons,’ zoo schrijft hij daar o.a., ‘bij onzen naauwkeurigen vriend,’ (de bewoner van Linnaeus' voormalige wandelplaats, die zich onledig hield met eene groote verzameling van insekten bijeen te brengen), twee Zweedsche botervliegen zien, die, zeide hij, zeker Engelschman nooit te voren gezien hebbende, schoon vroeger reeds ontdekt, stout genoeg was geweest, van in het land van Linnaeus, op eigen gezag namen te geven, die namelijk van Papillio Emilia, en Papillio Sophia, naar twee jonge meisjes van zijne kennis te Stokholm.’

Mogt iemand zich van de getrouwheid van dit excerpt autoptisch willen overtuigen, die sla van genoemde *Reize* het vijfde deel op, bladz. 263.

Ik begrijp, dat deze mededeeling voor Boudewijn regt smartelijk zal zijn, als hij zich reeds in stilte met de hoop op een klein monumentje gevleid heeft, en 't doet mij ook inderdaad leed, hierdoor iets toe te brengen om die verwachting voor hem te verijdelen.

Maar, ik was het aan de waarheid verschuldigd en zou het, als waarheidsvriend, niet gaarne zien, dat den ongenoemden vertaler van voormelde *Reize* eenigermate in zijn goed regt werd te kort gedaan.

Hoewel ik, om de gebrekkige inrigting van het postwezen in deze achterbuurt, wel eenigzins met huivering en vreeze voor de gelukkige overkomst, dit geschrijf den weg naar 's Gravenhage laat opwandelen, zal ik het toch maar wagen, de Goden biddende, dat het er in tijds nog aanlande, vóórdat er zich een commissie van twaalf mannen met een oud-Edel-Mogende aan 't hoofd gevormd hebbe, om Boudewijn b.v. in Hollowaypillendeeg geboetseerd, op een der Haagsche pleinen een plaats voor de onsterfelijkheid te bezorgen.

Met de meeste achting heb ik de eer te zijn
Uw. Dienstw. Dienaar, JOOST VAN DER HUMMES.
Achterhoek van Drenthe, April 1849.

Lexicon manuale,
of: Handwoordenboek voor Den Tijdspiegel.
(*Zie Tijdspiegel*, 1819, I, *blz*. 312.)

Man.

- ‘Ich bin ein Mann, wer ist es mehr, Der hüpfe hoch und springe!’ Zeer waar, vooral als ge nog een jeugdig, geen stokoud, podagreus of invalideman zijt, wanneer het huppelen minder vlug gaat. Een man in onze eeuw is intusschen een geheel ander wezen dan in de vorige eeuwen; de menschen mogen altijd menschen blijven, maar ze vloeijen hier en daar toch in elkaâr, daarom is het niet vreemd in onzen leeftijd, vrouw-mannen, damoiseaux te ontmoeten, waartegen de man-vrouw, de virago overstaat, om het contrast te volmaken. Die mannen, welke uiterlijk, tamelijk grove stemmen, somtijds baarden hebben, maar verder genoegzaam het geheele inwendige vrouwelijke sensibele teêrhartige apparaat hebben overgenomen, die loopen, gevoelen, kibbelen, haspelen, tranen storten, zich opschikken en zich laten vleijen, als de Eva's-dochters, zoodat men, om ze met zichzelve meer consequent te maken, en meer op hun aise te zetten, waarlijk zoude wenschen om ze uit de broek in de rokken te steken, en met een tour om het teedere hoofd en een parasol in de hand de wereld in te jagen - deze quasi-mannen, welke even goed genoeg zijn om een boudoir te meubleren, of een gezelschap jeugdige nufjes te amuseren, zullen we op hun grafsteen toewenschen, zoo als de Muzelmannen daar een tulband plaatsen, - een concertmuts met strikken - maar onze tijd en ons land kent ook andere mannen, mannen, die voordat zij den kindertijd nog zijn doorgegroeid, ons reeds verbazen door hunne physieke en moreele, lees: intellectueele ontwikkeling:

> Tous nos fils sont des hommes faits,
> Toutes nos filles sont des femmes,

Zooals de oudere Fransche epigrammenschrijver reeds in zijn tijd heeft gezegd. Zij bemannen het huiselijk schip reeds zeer vroeg, en herinneren ons dat de koesterende zon der verlichting en beschaving alles zeer vroeg doet rijpen. Heeft de man van 17 jaren reeds zijne eigene financiën en fantasiën, zijn rijpaard, zijne societeit, zijne begrippen, is hij gekleurd - niet door den blos der schaamte - maar politiek, staatkundig, liberaal, conservatief gekleurd, heeft hij zijne beginselen of op het pensionat, of uit de dagbladen, of uit Sue en Sand opgedaan, dan zult ge toch wel begrijpen, hoeveel de nakomelingschap van zulke mannen eens zal oogsten, zij die thans reeds zoo vele vruchten beloven, daarom heeft men mannen-dichters, mannen-virtuozen, mannen-acteurs (op liefhebberij-plankjes wel te verstaan) die nog beneden het twintigtal levensjaren zwevende, nogtans de wereld mede regeren, alom mede invallen, en de stokoude mannen, die tusschen de dertig en vijftig staan, soms allergeweldigst de loef afsteken en beschamen. Zoo ligt er in onzen leeftijd iets dat zeer mannelijk en krachtig is, nevens het vrouwelijk sentimenteele. Als de quasi-man intusschen het Klokkelied met zijn stemmetje mede

moet aanheffen en aan deze partij gekomen is:

Der Mann muss hinaus
In 's feindliche Leben,
Muss wirken und streben.

dan - o wee - dan - de pen valt ons hier, door de overstelpende aandoeningen op eenmaal uit de hand, en wij verzoeken onzen manhaften lezers, den volzin verder te voltooijen.

Meester.

- *Il Maëstro* was immers oudtijds, toen er velen waren, die twintig vademen beneden het hedendaagsche peil der gewoonlijke burgermans-cultuur stonden, van grooter omvang dan thans; de oude meesters - Magistri - waren de plenipotentiarissen van minderen, grootmeesters zonder loge in de wetenschappen. Er ligt iets feodaals in dit woord; later kwamen de gildemeesters, de meesters bakkers, kleêrmakers, loodgieters; nu is het vereischte om een meester in de kunst te zijn, eene aan tering en waanzinnigheid grenzende vaardigheid, vooral wat de toonkunst betreft; de virtuozen zijn de fortissimo's in de maatschappij; zij moeten ten minste bovenmenschelijke tours de force kunnen uitrigten. 't Ware derhalve voor ons, die thans de meesters alleenlijk kunnen bewonderen, zeer gewenscht, om met profetischen blik een paar eeuwen verder te kunnen zien, ten einde te weten, wat er alsdan van een meester in de kunst kan verwacht worden, dan bedoelen wij als men van Thalberg, List, Litolff, Vieuxtemps, Servais en hunne medestanders, met een medelijdend schouderophalen zal zeggen: ‘‘t waren toch pauvres Sires der negentiende eeuw!’ In hoe verre men thans den vorst, den geestelijke nog meesters zoude kunnen noemen, is tamelijk problematisch. De meester-despoot en meester-priester zijn sedert Februarij 1848 eenigzins in het gildeleven der wereldlijke en geestelijke broeders teruggetreden, en sedert het volk en de liberale begrippen mede willen meesteren, is de groote brouw- en tooverketel, Europa, geweldig gistende. Het heksenlied is nog niet geëindigd:

When the hurly-burly's done,
When the battle's lost and won.

Hoe zonderling dit magtige woord zich nuanceert, en als aangekoppeld wordt aan vele zeer ongelijksoortige beperkingen, zullen de geneigde lezers dadelijk beseffen, wanneer zij gedenken aan: meesters in de beide regten en aan tooneelmeesters, aan grootmeesters in en buiten de loges, aan ondermeesters, aan tandmeesters en schoolmeesters, en aan allen die eenige magistratuur waarriemen, op en onder den troon of gaarne meestertje spelen. Eindelijk is het bij den zondvloed van meesters hoogst gelukkig, dat er toch één meester is en blijft, wiens rijk door aardsche meesters *niet* overmeesterd zal worden.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Kronijk van den dag.

April.

Binnenland.

- Op den vierden der afgeloopene maand is het lijk des overledenen konings op de plegtigste wijs ter aarde besteld, nadat hetzelve den vorigen dag van Tilburg naar Rotterdam was vervoerd. Uit de rouwzaal in het marinegebouw te Rotterdam gedragen, werd de kist in den prachtigen lijk wagen geplaatst, en aldus, gevolgd door eene rouwkoets, waarin Zijne Majesteit de koning, Z.K.H. prins Hendrik en Z.K.H. prins Frederik gezeten waren, met een behoorlijk geleide naar Delft overgebragt. Aldaar aangekomen, volgden de vorstelijke personen den lijkwagen verder te voet. Volgens het uitgevaardigde programma in orde geschaard, begaf de statige rouwstoet zich naar de Nieuwe kerk, waar de kist, die het stoffelijk overschot van Willem II bevatte, na een kort maar treffend woord van Ds. Ruitenschild, predikant te 's Gravenhage, en een statelijk eerbewijs in naam van het Nederlandsche volk door Z.M. aan zijnen overledenen vader en voorganger gebragt, in den grafkelder werd nedergelaten. De ontzaggelijke menigte van treurig en ernstig gestemde toeschouwers, die zich langs den weg van den trein te Delft had verzameld, verhoogde nog den indruk der statige rouwplegtigheid, terwijl in de residentie, de hoofdstad en andere plaatsen door het sluiten der winkels en het gemis der gewone levendigheid op de straten, eene plegtige stilte heerschte, welke de deelneming der geheele bevolking aan den rouw over den dood van eenen beminden vorst en de vereering zijner nagedachtenis kenmerkte.

Reeds kort na het overlijden des konings was het voornemen ter sprake gekomen om zijner nagedachtenis eene buitengemeene hulde te brengen door het oprigten van een standbeeld. In de residentie vormde zich een commissie te dien einde, en niet onnatuurlijk ging deze van de gedachte uit dat het standbeeld te's Gravenhage zou worden geplaatst. Waarschijnlijk zal men daarbij aan geene tegenspraak of tegenwerking gedacht hebben. Deze liet zich echter al spoedig vernemen. Uit Amsterdam ging een heftige kreet tegen deze zoogenaamde aanmatiging op. Aldaar vormde zich eene andere commissie ter oprigting van een standbeeld in de hoofdstad, en sommige dagbladen, die zich de zaak aantrokken, wilden de eer en het regt dier stad doen gelden, op eenen toon alsof die inderdaad krenkend waren miskend. Het bleef hierbij nog niet, ook van Tilburg lieten zich stemmen ter gunste van deze door den overledenen vorst bijzonder begunstigde stad hooren. Daarop volgde Utrecht met een afzonderlijk plan, waartoe zelfs reeds het model gereed was.

Dit laatste ontwerp werd door een Amsterdamsch dagblad vinnig bestreden, en toegeschreven aan het baatzuchtig oogmerk om de gevreesde opheffing der Utrechtsche academie aldus af te wenden. Als eenvoudige berigtgevers die slechts vermelden wat er geschiedt, kunnen wij toch niet nalaten te wenschen dat liever het ontwerp van een standbeeld geheel achterwege gebleven ware, dan dat het aanleiding tot een hatelijken wedijver moest geven. De voorname reden waarom men den overledenen vorst een standbeeld wil stichten is zijne opoffering van vroegere meeningen en bijzondere belangen aan den wensch om inwendigen vrede te bewaren; en zal nu juist die gedachte aanleiding tot bitterheden geven? Zou het niet meer in den geest des overledenen gehandeld zijn, als men van die drie of vier standbeeldontwerpen afzag, en eene gemengde commissie benoemde om een of ander blijvend weldadig doel voor te stellen, waartoe de vereenigde bijdragen zouden kunnen besteed worden? Wij gelooven dat dit medewerking zou vinden bij velen, die zich thans zullen onthouden van tot een of ander standbeeld bij te dragen.

De tot nog toe door de ministers voorgedragene wetsontwerpen vinden in de Tweede Kamer zeer weinig goedkeuring. In het rapport over de wet tot dekking van het te kort, wordt aangemerkt, dat vooreerst de raming van dit te kort niet juist zou zijn, ten andere dat men ongeneigd was om tot een afdoenden maatregel mede te werken, maar eerst het stelsel van vereenvoudiging en bezuiniging wenschte te kennen, waartoe de regering dacht over te gaan. Verder verklaarde de groote meerderheid zich tegen eene belasting op de inkomsten. Als middelen om het tekort te dekken werd de aandacht gevestigd op het voorstel van den heer Sloet tot verkooping van gronden op Java, en de uitgaaf hetzij van muntpapier of van losrenten, af te lossen door afdoende en doortastende bezuinigingen in de eerstvolgende twee of drie jaren. In bijzonderheden tredende wordt de voorgedragene belasting afgekeurd als ongelijkmatig drukkende, en wat de inhouding op de renten aangaat als een eerste stap op eenen verderfelijken weg; zoodat indien deze wet niet teruggenomen wordt, de afwijzing bijna met zekerheid te wachten is.

Bijna even ongunstig luidde het rapport over de wet op de ministeriële verantwoordelijkheid. Over het algemeen vond men die zoo onduidelijk, dat het hoogst twijfelachtig was waartoe deze voorschriften al dan niet zouden kunnen voeren. De andere aanmerkingen betreffen een aantal bijzonderheden, en doen insgelijks eene geheele omwerking dezer wet, of een afstemming te gemoet zien.

Na de hervatting der voor eenigen tijd geschorste zittingen is bij de Tweede Kamer ingekomen een ontwerp van wet op het regt van enquête. Verder heeft zij zich bezig gehouden met beraadslagingen over een reglement van orde, waarbij vooral de benoeming der beambten van de griffie tot langdurige woordenwisseling aanleiding heeft gegeven. Tegen het gevoelen der ministers en sommige leden is eindelijk bepaald, dat niet alleen de griffier, maar ook de onder-griffier en het verdere personeel door de Kamer zullen worden benoemd. De strekking om de volkomene vrijheid en onafhankelijkheid der Kamer te handhaven is in deze bepaling duidelijk, doch aan den anderen kant zou men kunnen vreezen, dat de betrekking der bedoelde ambtenaren daardoor te onzeker en ongunstig is geworden, en zich hiervan te eeniger tijd de nadeelige gevolgen zullen doen gevoelen.

In de drie eerste maanden dezes jaars hebben de rijksmiddelen *f* 105,177 minder opgebragt dan in hetzelfde tijdperk van 1848, of eigenlijk nog *f* 271,285 minder, zijnde de verhooging van de opbrengst der directe belastingen, voortvloeijende uit de percenten voor kwade posten, welke in 1848 niet onder de opbrengst begrepen waren. De verminderingen worden op het hoofdstuk van registratie, zegel enz, en dat van posterijen aangetroffen, namelijk tot een bedrag van *f* 636,799 en van *f* 31,142. De overige hoofdstukken hebben daarentegen meer opgebragt.

Duitsche staten.

- De laatste maand is getuige geweest van gebeurtenissen, welke voor Duitschlands toekomst van veruitziende strekking kunnen zijn. Nadat, gelijk ons laatste berigt vermeldde, het voorstel van Welcker door het Duitsche parlement was verworpen, en daarmede zelfs de waarschijnlijkheid eener eindelijke beslissing van het vraagstuk over het oppergezag verdwenen scheen, daar de partijen te zeer verdeeld schenen om tot eenig besluit te kunnen komen, heeft de zaak eene geheel andere en onverwachte wending genomen. De geheele rijksconstitutie werd voor de tweede maal gelezen en goedgekeurd, tot men weder aan het netelige vraagstuk kwam. Nogmaals werd het erfelijke keizerschap voorgesteld, en nu beslist met 379 tegen 255, dat de waardigheid van rijksopperhoofd aan een der regerende Duitsche vorsten zou worden opgedragen, en met 267 tegen 263 dat die waardigheid erfelijk en de titel die van keizer zou zijn. Vervolgens werd bij hoofdelijke oproeping over de benoeming des keizers gestemd, en met 290 stemmen de koning van Pruissen daartoe verkozen; terwijl 248 leden, waaronder al de Oostenrijksche afgevaardigden, zich van de stemming onthielden. Terstond werd ook eene commissie benoemd om dien vorst van deze benoeming kennis te geven. Zeer gespannen bleef eenige dagen de verwachting of de opdragt al of niet, of voorwaardelijk zou worden aangenomen. Intusschen wilde de rijksbestuurder, aartshertog Johan, thans reeds zijn ontslag nemen, doch liet zich overhalen om zijne waardigheid nog voorloopig te blijven bekleeden. Te Berlijn verklaarde de algemeene stemming zich zeer sterk voor de aanneming der opdragt, en de koning werd als het ware met aanzoeken overstelpt om dit onvoorwaardelijk te doen. De vorst en ook het ministerie schenen echter daartoe niet gezind te zijn. De commissie van het parlement werd bij hare aankomst met veel eer ontvangen en door den burgemeester van Berlijn met eene hoogdravende aanspraak begroet. Het antwoord des konings was van den volgenden inhoud:

Uwe boodschap heeft mij diep getroffen. Zij heeft mij genoopt, mijn oog te wenden tot den Koning der koningen, en tot de heilige pligten, die mij als koning en als een der magtigste Duitsche vorsten zijn opgelegd. Dergelijk een blik verheldert het oog en versterkt het hart. In het besluit der vergadering erken en waardeer ik de stem van het Duitsche volk. Het vordert, wanneer ik daaraan voldoe, onmetelijke opofferingen van mij, en legt mij drukkende lasten op. De vergadering heeft op mij gerekend. Ik vereer en betuig haar mijnen dank daarvoor, en ben bereid met de daad te bewijzen, dat zij, die op mijne liefde en trouw voor het Duitsche volk hebben gebouwd, zich niet hebben vergist. Maar, mijne heeren, ik zou uw vertrouwen niet regtvaardigen, ik zou aan den zin van het Duitsche volk niet beantwoorden, indien ik, met verkorting van heilige regten en vroegere

plegtige verklaringen, zonder de vrije toestemming der gekroonde hoofden, vorsten en vrije steden van Duitschland, een besluit nam, hetwelk voor hen zoowel als voor de door hen geregeerde stammen de gewigtigste gevolgen moet hebben. Het zal alzoo aan de regeringen der afzonderlijke Duitsche staten verbleven zijn, om in gemeenschappelijke overweging te onderzoeken, of de constitutie zoowel aan de bijzondere deelen als aan het geheel voegt, en of de mij toegedachte regten mij in staat zullen stellen om met de krachtige hand, welke eene dergelijke roeping van mij vordert, het lot van het Duitsche vaderland te besturen en aan de verwachting zijner volkeren te voldoen. Hiervan kan Duitschland echter zeker wezen, en verkondigt dit in alle landen: mogt hetzelve het Pruissische schild en zwaard tegen binnen- of buitenlandsche vijanden behoeven, dan zal ik, ofschoon ongeroepen, niet achterblijven. Dan zal ik getroost den weg van mijn volk gaan, den weg van Duitsche eer en trouw.

Dit antwoord waardoor de keizersbenoeming en zelfs de constitutie van de goedkeuring der afzonderlijke regeringen afhankelijk werden gemaakt, baarde zoowel te Berlijn als te Frankfort groote ontevredenheid. Tegelijk echter zond het Pruissische ministerie eenen brief aan de andere Duitsche staten, inhoudende, dat de koning omzigtigheidshalve de keuze zelfs niet onder voorbehoud van nadere toestemming had aanvaard, maar zich toch geregtigd achtte te verklaren, dat daar de rijksbestuurder zijne betrekking wilde neêrleggen, de koning bereid was zich voorloopig met het rijksbestuur te belasten, dat hij verder bereid was en besloten had zich aan het hoofd te stellen van zulk eenen Duitschen bondsstaat als door vrijwillige toetreding der verschillende staten zou kunnen worden gesticht, en derhalve de regeringen uitnoodigde om terstond gevolmagtigden naar Frankfort te zenden, ten einde volledige verklaringen van hare gezindheid te geven.

De commissie van het parlement stelde terstond een wederantwoord op, waarin zij hare opvatting van des konings antwoord blootlegde; de koning zag in de wettig afgekondigde constitutie, volgens zijn antwoord, nog slechts een ontwerp, en derhalve moest de hem gedane uitnoodiging ter aanneming eener op die constitutie gegronde waardigheid als afgewezen worden beschouwd. Zij keerde daarop naar Frankfort terug, en deed aldaar verslag aan het parlement, waarop terstond een aantal voorstellen werden gedaan, van welke datgene, waarbij de constitutie en kieswet in stand werden gehouden en eene commissie tot het doen van verdere voorstellen werd benoemd met 276 tegen 159 stemmen werd aangenomen. Gelijk gewoonlijk het geval is kon de benoemde commissie het onder elkander volstrekt niet eens worden. Intusschen verliep er eenige tijd, in welken Oostenrijk een antwoord op den brief van Pruissen aan de verschillende regeringen gaf, daarbij verklarende de beginselen van dien brief geheel af te keuren. Het parlement, werd verder gezegd, was door het verbindend verklaren der constitutie en de benoeming van eenen keizer zijne magt te buiten gegaan, en de rijksbestuurder kon, bij het nederleggen zijner waardigheid, alleen worden vervangen op eene wijs, waardoor aan de gezamenlijke regeringen eene regtmatige vertegenwoordiging werd verzekerd. Oostenrijk kon over de nu gestelde beginselen niet onderhandelen of beraadslagen, en protesteerde tegen alle maatregelen die uit

zulk eene beraadslaging mogten spruiten. Tegelijk werd aan de 80 Oostenrijksche afgevaardigden last gezonden om het parlement te verlaten en terug te komen. Deze evenwel waren niet gezind hieraan te voldoen; maar toen het aankwam op het opmaken van een protest begonnen velen te wankelen, met dit gevolg dat toch slechts weinigen de vergaderingen van het parlement zijn blijven bijwonen.

De tegenkanting van Oostenrijk schijnt echter de zaak der Duitsche eenheid meer bevorderlijk dan hinderlijk te zullen zijn. Al de vorsten der kleinere Duitsche staten hebben zich reeds voor het opdragen van het erfelijke keizerschap aan den koning van Pruissen verklaard. De gang der zaken in Duitschland heeft echter reeds zoo dikwijls eene verrassende wending genomen, dat ook thans nog niet met eenige waarschijnlijkheid is te gissen hoe het ingewikkelde vraagstuk zal worden opgelost.

De oorlog over de hertogdommen is hervat, aanvankelijk met eenen voor Denemarken zeer nadeeligen uitslag. Niet zoodra was de blokkade der Sleeswijksche en Duitsche havens en rivieren aangekondigd, of een gedeelte der Deensche vloot begon de operatiën met eenen aanval op het onbeduidende aan de Oostzee gelegene stadje Eckrenförde, door eenige batterijen verdedigd. Het linieschip Christiaan VIII, de fregat Gefion en twee stoombooten liepen de baai in, volgens sommige berigten een dolzinnig waagstuk. Hoe dit zij, de Christiaan geraakte in eene zeer ongunstige ligging aan den grond, werd door gloeijende kogels in brand geschoten en sprong in de lucht; de Gefion verloor het roer en werd genomen. De stoombooten ontkwamen te naauwernood en moeten op de terugreis nog groote schade hebben beloopen. Ruim 800 gevangenen moeten door deze gebeurtenis den Duitschers in handen zijn gekomen. De opgetogenheid over deze gebeurtenis was aan den eenen kant zeer groot, aan den anderen ontveinsde men de neerslagtigheid, die echter later hare uitwerkselen genoegzaam deed bespeuren. De krijgszucht der Deensche bevolking heeft voor eene tegenovergestelde stemming plaats gemaakt, en men spreekt van onrustige bewegingen, thans niet meer ten doel hebbende om de regering tot oorlogzuchtige, maar integendeel tot vredelievende gezindheden te bewegen. Na de ramp te Eckrenförde werden ook de tegenover Alsen gelande Denen teruggedreven, en dit eiland zelf wordt door de Duitsche troepen bedreigd. Ongelukkig met de wapenen, poogt Denemarken vooral den handel van zijnen vijand te benadeelen; de geheele Duitsche kust is in blokkade verklaard, een aantal koopvaardijschepen moet reeds zijn opgebragt, en een der Deensche scheepsbevelhebbers heeft verklaard ook schepen met landverhuizers te zullen opbrengen. Tegenover deze barbaarschheid heeft het Duitsche Parlement het besluit genomen, geene kaperbrieven uittegeven, maar Denemarken tot het geven van schadevergoeding voor de aangehoudene schepen te noodzaken.

Uit de Oostenrijksche landen, waar, in weerwil der op het papier bestaande liberale constitutie, de drukpers toch wederom aan strenge banden is gelegd, wordt weinig vernomen behalve de tijdingen uit Hongarije en Italië. Van de laatsten zullen wij op hare plaats het hoofdzakelijke mededeelen. De eerste hadden geruimen tijd steeds gunstig voor de zaak van het tegenwoordige militaire gezag geluid, hoewel, ondanks de telkens gemelde overwinningen en voordeelen de troepen toch weinig vorderden. Eindelijk heette het dat de opstandelingen, door

de Oostenrijksche en Russische troepen geheel overstelpt en geslagen, verstrooid en gevlugt waren, en Bem gevangen genomen was. Op deze tijding volgde echter de tegenovergestelde; de insurgenten hadden de Russen weder naar Wallachije teruggedreven, de Oostenrijksche troepen aanmerkelijke verliezen toegebragt; zij hielden geheel Zevenbergen bezet, en dreigden met geduchte invallen, zoodat alle beschikbare krijgsmagt naar Hongarije moest worden gezonden om hen te stuiten. In dien staat van zaken is het opperbevel over de troepen in Hongarije aan den generaal von Welden gegeven, en het gezag over het nog steeds in staat van beleg verkeerende Weenen op den generaal Böhn overgegaan. Onzeker was het welke bestemming Windischgrätz nu zou verkrijgen. Van Jellachich, die met zijne Kroaten zulk eene dubbelzinnige rol heeft gespeeld, wordt in deze berigten volstrekt niet gesproken. Tusschen hem en de andere generaals en het ministerie schijnt geenszins de beste verstandhouding meer te bestaan.

Italië.

- Reeds voor het eind der maand Maart was de strijd tusschen Oostenrijk en Sardinië beslist, en het getal der afgetredene vorsten wederom met een vermeerderd. Karel Albert heeft insgelijks afstand van den troon gedaan, nadat de geest, dien hij bij zijn volk had opgewekt, hemzelven te sterk was geworden, hoewel te zwak tegenover den buitenlandschen vijand. Na de opzegging van den wapenstilstand drong Radetsky met welberekende vermetelheid voorwaarts in de rigting van Turijn. Na eenen niet beslissenden maar toch voor het Piemontesche leger nadeeligen strijd kwam het, den 23 Maart, bij Novara tot eenen grooten slag, waarin een gedeelte der Piemontesche troepen dapper streed, maar ook een gedeelte, door uitgestrooide geruchten of slinkschen invloed misleid, weigerde te vechten. De afloop van den slag was de volkomen nederlaag der Piemontezen. Het leger werd geheel verstrooid, met uitzondering der troepen onder generaal Lamarmora, die, als te ver verwijderd, geen deel aan den strijd hadden kunnen nemen. De koning zocht den dood door zich aan het grootste gevaar bloot te stellen, maar daar de kogels hem spaarden, was ook hij genoodzaakt het slagveld te verlaten, om niet in de handen der Oostenrijkers te vallen. Terstond daarop deed hij afstand van de regering ten behoeve van zijnen oudsten zoon, die het bewind onder den naam van Victor Emanuel aanvaardde. Bij den daarop volgenden wapenstilstand bedong Radetsky de volgende voorwaarden, die tevens voorwaarden van eenen vrede moesten zijn: het verblijf van 20,000 man Oostenrijksche troepen tusschen de Ticino en Sezia, de ontruiming van Modena, Piacenza en Toscane door de Piemontezen, de terugroeping der Sardinische scheepsmagt in de Adriatische zee, en de bezetting der vesting Alessandria voor de helft met Oostenrijks krijgsvolk. De mededeeling dezer voonvaarden door een nieuw benoemd ministerie deed in de Kamer der afgevaardigden van Sardinië een geweldigen storm ontstaan. Zij nam dadelijk het besluit om dit verdrag voor eene verkrachting der grondwet te verklaren, het bewind te verzoeken om de geheele krijgsmagt bij Alessandria te vereenigen en alle weerbare manschappen te Genua bij een te roepen, en bij voorraad den Minister die het verdrag zou doen uitvoeren aan hoog verraad schuldig te verklaren. Daar deze onstuimige opgewondenheid het land geheel in het verderf dreigde te storten, werd de Kamer ontbonden, zonder dat

te gelijk nieuwe verkiezingen werden bepaald. Te Genua maakte dit alles eenen zeer ongunstigen indruk; de heethoofdigsten wilden den oorlog tot het uiterste voortzetten. De uitslag eener bezending uit die stad aan het nieuwe ministerie vergrootte nog de spanning. Daarop geraakte de menigte in beweging, zoodat de troepen onder den generaal Asarta de stad moesten ontruimen, en er werd eene revolutionaire regerings-commissie benoemd, zoo het heette, om de stad tegen de Oostenrijkers te verdedigen. De jonge koning verklaarde daarop Genua in staat van beleg, en generaal Lamarmora werd met eene uitgebreide volmagt afgezonden om de stad tot gehoorzaamheid te brengen. Spoedig bemagtigde de generaal de buitenforten, waarop door bemiddeling der vreemde consuls een wapenstilstand werd gesloten om over de overgaaf te onderhandelen. In dien tijd hervatten echter de opstandelingen de vijandelijkheden; na een heftigen strijd, werd de stad 24 uren lang gebombardeerd, en nogmaals een wapenstilstand gesloten. Intusschen begaven de leden der revolutionaire regering zich op de vlugt, en daarna werd de stad op belofte van straffeloosheid, waarvan slechts twaalf personen waren uitgezonderd, overgegeven.

Genoodzaakt om Lombardije van troepen te ontblooten, ten einde den oorlog tegen Sardinië te hervatten, had Radetsky de bevolking met de strengste tuchtiging bedreigd, wanneer zij deze gelegenheid tot eenen opstand mogt willen aangrijpen. Evenwel vertoonden zich op sommige plaatsen bewegingen, die vooral te Brescia eenen zeer ernstigen aard aannamen, en op het geheele verderf dier ongelukkige stad uitliepen. Bij het uitbarsten van den opstand was de bevelhebber van het kasteel door de verwoede menigte omgebragt, en ook na het berigt van de nederlaag der Piemontezen besloten de stedelingen zich tot het uiterste te verdedigen. Hoewel uit het kasteel en door de nu weder beschikbare Oostenrijksche troepen bestookt, hebben de stedelingen zich dan ook in de straten en de huizen blijven verweren. Gelijk te voorzien was is de stad echter overmeesterd, gedeeltelijk verbrand, gedeeltelijk geplunderd. Na de bezetting heeft de Oostenrijksche generaal Hainau deze geplunderde puinhoopen nog eene oorlogs-belasting van 6 millioen livres opgelegd. Wel te regt vroegen de Turijnsche dagbladen bij het berigt der wederzijds gepleegde gruwelen, of bij eene zulke gemoedsstemming van de bewoners des lands een duurzame vrede met het bewind van Oostenrijk in Lombardije mogelijk kan geacht worden.

Terstond na de nederlaag der Piemontezen heeft eene Oostenrijksche krijgsmagt onder den generaal d'Aspre ook Parma en Piacenza bezet. De generaal verklaarde het bewind op zich te nemen ingevolge eener proclamatie van den afwezigen Hertog, den 21 Augustus 1848 uit Weisstropp gedagteekend, en verder alle regeringspersonen en ambtenaren afgezet en hunne vroegere daden voor nietig verklaard, alles onder protest aan den Piemonleschen commissaris, als onwettige, en bij den wapenstilstand van Novare niet overeengekomene handelingen.

Te Toscane had zich na het vertrek des groot-Hertogs een voorloopig bewind gevormd, dat vervolgens eene constituerende vergadering had bijeengeroepen. Beide zijn echter voor eene tegen-omwenteling moeten wijken. Eene volksbeweging heeft de partij van den Groot-Hertog weder de overhand verschaft, en deze wordt terug verwacht.

Te Napels is de Kamer ontbonden en

verwacht men dat Sicilië thans spoedig genoodzaakt zal zijn zich te onderwerpen. Venetië zal na het vertrek der Sardinische vloot waarschijnlijk ook van de zeezijde geblokkeerd en aangevallen worden; Oostenrijk schijnt gezind thans alle krachten in te spannen om aan de langgerekte verdediging dezer stad een eind te maken. Te Rome blijft de stemming even oorlogzuchtig en vijandig tegen het pauselijke gezag, dat echter weldra door de gezamenlijke tusschenkomst van Oostenrijk en Frankrijk schijnt hersteld te zullen worden.

Frankrijk.

- In afwachting der nieuwe verkiezingen heeft de woelige republiek in de afgeloopene maand in eenen buitengewonen toestand van stilte verkeerd. De nationale vergadering hield zich bezig met beraadslagingen over de begrooting, afgewisseld door onstuimige worstelingen tusschen de partijen, waartoe aanleiding genomen of gezocht werd. De heftige republikeinen poogden voor de aanstaande verkiezingen de volksgunst te herwinnen door de teruggave der buitengewone belasting van 45 opcenten voor te stellen, doch hoewel, waarschijnlijk volgens hunne verwachting en oogmerk, deze teruggave werd verworpen, legden zij met hun voorstel toch zeer weinig eer in, daar in den loop der beraadslaging de onbekwaamheid en slechtheid van hun vroeger bestuur meer dan ooit aan het licht kwam. - Het regtsgeding tegen de beschuldigden van 15 Mei is zonder volksbewegingen afgeloopen. Barbès en Albert zijn tot tienjarige verbanning; Blanqui, Sobrier, Raspail, Flotte en Quentin tot gevangenisstraf veroordeeld; de andere beschuldigden, waaronder de generaal Courtais, zijn vrijgesproken. Dit vonnis gaf tot een zeer ergerlijk tooneel in de nationale vergadering aanleiding. De broeder van Raspail ontmoette in de nabijheid der vergaderzaal zijn medeafgevaardigde Point, wiens getuigenis den veroordeelde zeer had bezwaard, en begroette dezen met een vuistslag in het gezigt. Het gerucht gaf tot eene opschudding in de vergadering aanleiding, dat Ledru-Rollin, juist aan het woord om de ministers over ongeoorloofden invloed op de verkiezing ter verantwoording te roepen, van zijn stuk bragt en zijne rede deed staken. Na magtiging van de vergadering heeft de bevoegde regtbank Eugène Raspail tot gevangenis en geldboete veroordeeld. Ten gevolge van een besluit der Nationale Vergadering, dat het wenschelijk was een punt in Italie door Fransche troepen te doen bezetten, heeft het ministerie eene som van *f* 1,200,000 francs voor eene expeditie aangevraagd. Bij de beraadslaging verklaarde de minister dat het zijn oogmerk was te zorgen, dat de Paus niet op zijnen zetel werd hersteld dan met medewerking der Fransche regering. De bergpartij heeft de beslissing een dag vertraagd, doch niet kunnen verhinderen dat de voordragt werd aangenomen.

Engeland.

- De toestand van Ierland houdt nog bestendig de aandacht des parlements en der regering bezig. Bijna wanhopig zoekt men naar de middelen om dien te verbeteren. Uit Indië zijn voor Engeland gunstige tijdingen ontvangen. De Engelsche troepen onder Sir H. Gough hadden eene belangrijke overwinning op de Sikhs behaald. De magt van dat volk werd zelfs als thans geheel vernietigd voorgesteld, zoodat

Engeland gelegenheid zou hebben om zijn gezag in Indië al wederom verder uit te breiden. Sir Charles Napier zou aldus bij zijne aankomst weinig meer te doen vinden.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Wat wil de heer Groen?
Drie meesters in het regt: de heeren Den Tex, De Bosch Kemper, en Groen van Prinsterer.

Tres - non - faciunt collegium.

Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving enz. Elfde deel. 1849, n°. 1, en aldaar:
Boekbeoordeeling. Mr. G. Groen van Prinsterer, Ongeloof en Revolutie enz. door Jh^{r}. Mr. J. de Bosch Kemper, blz. 181.
Beschouwingen enz. Over revolutionair en anti-revolutionair Staatsregt, door Mr. C.A. den Tex, blz. 221.

De vraag, aan het hoofd van dit opstel geplaatst, was die van Professor den Tex, aan het einde van zijne bedenkingen over de theorie van den Haagschen vertegenwoordiger, en die vraag wordt met klem en nadruk gedaan; waar de eene meester in de regten ('t professoraat komt hier niet in aanmerking) den broeder meester op zijn geweten vraagt: wat wilt ge dan toch? vooronderstelt deze vraag: óf eene zekere bedekte beschuldiging, omdat men zeer goed weet en duidelijk genoeg heeft aangetoond, wat men wil - óf wel, eene uitnoodiging, om zijn wil nader en meer bepaald bekend te maken. 't Komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat Mr. den Tex zeer goed weet, wat Mr. Groen wil, en even zoo Mr. de Bosch Kemper, over wiens even bezadigde als grondige kritiek van het belangrijke werk des heeren Groen, straks iets meer. - De meesten onzer lezers zullen de Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid niet naast den Tijdspiegel opengeslagen vinden, en daarom wenschen wij, zoo beknopt mogelijk, ten minste aan te duiden, dat en hoedanig twee onzer meest uitmuntende vaderlandsche regtsgeleerden den heer Groen met waardigheid en ernst, en wel gewapend onder de oogen treden, en vestigen vooral de aandacht daarheen, omdat de laatste aflevering van den Tijdspiegel reeds over *eensgezindheid* en *eenzijdigheid* (blz. 325, volgg.) eenige gedachten mededeelde, die zich als van zelfs aan dit opstel hechten. Ja, wat wil de heer Groen? Als gij ter beantwoording dezer vraag, de beschouwing van den heer den Tex, blz. 221 tot 238, gelieft na te lezen, zal die vraag gedeeltelijk voor u opgelost zijn.

Eerstelijk wil de heer Groen den banvloek uitspreken over hen, die de vrijzinnige theorie belijden. Het liberalisme, zoo als het in den liberalen zin wordt

opgevat, en niet met den muilband en het dwangbuis eener conservatieve opvatting, wil de heer Groen niet, al zegt hij het ook om dit woord nog *connivente manu*, oogluikende, te laten passeren. De heer Groen wil de voorstanders van het juste milieu veroordeelen, omdat ze niet aan zijne zijde kunnen, willen, of mogen, of wenschen te staan.

De heer Groen wil verder alle gevaarlijke, echt revolutionnaire theorien, en van de aarde en uit ons vaderland verbannen, en dat wil de heer den Tex en alle braven zeker ook, blijkens zijne betuiging.

Maar de heer Groen wil nog iets anders. Hij wil de theocratische begrippen, ook op de staatkunde toegepast, de hand boven het hoofd houden, hij wil niet dat de juste-milieu-mannen, tusschen staat en kerk een morganatisch huwelijk erkennen, of een huwelijk met den handschoen; maar een echt, een kerkelijk en burgerlijk, een Katholiek huwelijk, dat onoplosbaar is. Mr. den Tex heeft echter, toen hij nog spreker was in de Tweede Kamer, zich, met een paar krachtige woorden, daarmede - niet vereenigd.

Ook wil de heer Groen nog wel iets meer, dan de heer den Tex wil, deze sprak teregt en met warmte ‘van Christelijke beginselen, Christelijke waarheden, Christelijk leven,’ als waarborgen van 's lands heil, waardoor dit heil eeniglijk kan geschapen en vruchtbaar gemaakt worden.’ Wij zijn er bijna geheel overtuigd van, dat de heer Groen met deze algemeene, door een dogmatisch snoeimes niet volstrekt afgeronde stellingen, die te veel naar een noodlottig juste-milieu rieken, niet gediend is. Hij zal zeker andere waarborgen eischen, aangezien een derde heer (Wiardi Beckman) aanneemt (blz. 235), dat de heer Groen ‘zou zijn terug gekomen, op zijne vroegere geliefkoosde denkbeelden, van eene heerschende kerk, met de daaraan verbondene leerstellingen, van eene onmiddellijk door God hier op aarde gestelde koninklijke magt.’

Eindelijk wil de heer Groen nog iets, (Ongeloof en Revolutie, blz. 23), aldaar lezen wij door hem goedgekeurd art. 36 der Dordrechtsche geloofsbelijdenis, hetwelk ‘de overheid het zwaard in handen geeft, om te weeren en uit te roeijen alle afgoderij en valsche godsdienst.’ - Het slot van de beschouwing des Amsterdamschen Hoogleeraars, in verband tot dezen zeer, zeer merkwaardigen eisch van den Haagschen vertegenwoordiger, is in alle opzigten te belangrijk om hier niet eene plaats te vinden. Onze lezers zullen ons voor die letterlijke opname dank wijten. Ze luidt alzoo:

‘Wil dit de Heer Groen? Beschouwt hij Godsdienst als de eenige ware, als de algemeene wetenschap, en den Bijbel als de eenige bron van deze? Neen, dan kunnen wij ons daarmede niet vereenigen, juist omdat, naar onze meening, God aan den mensch vele gaven en eigenschappen heeft geschonken, door welke hij ook voor aardsche belangen en ook voor de vorming van zijn geheele wezen behoort werkzaam te zijn. Is, volgens den Heer Groen, de geheele schepping aanwezig alleen om de Kerk? Verdient niets buiten de Kerk geschat te worden? Is daarom alle kunst daarbuiten zonde? Neen, de schepping moet volgens den wil der Voorzienigheid zelve, dienen mede voor ontwikkeling van den menschelijken geest, welke ontwikkeling God zelf gewild heeft. Hoog te schatten is Godsdienst, zij behoort den mensch tot alles goeds te bezielen. Haar heilzame invloed moet nergens ontbreken, maar

zij is niet uitsluitend, zij kweekt en ordent 's menschen vrijheid, maar vermoordt ze niet.

Wat wil de Heer Groen? Wij moeten met deze vraag besluiten. Uit het gezegde kan blijken, in hoeverre wij hem gaarne volgen, doch ook, in hoeverre wij ons genoodzaakt zouden zien, geheel van zijne denkwijze af te wijken. Maar mogt hij werkelijk nog altijd dat stelsel huldigen, wat wij niet weten, of het werkelijk thans nog het zijne is, maar wat wij zouden moeten verwerpen, dan zouden wij ons de vraag veroorloven, of niet werkelijk thans de revolutionair zou wezen, meer de Heer Groen zelf, dan hij, die van hem zou verschillen.'

Eenigzins kunnen onze lezers, die belang stellen in de wijze van beschouwing der mannen die aan het hoofd staan en stonden onzer vertegenwoordiging, uit het hier boven medegedeelde zien, op welk een verschillend standpunt twee meesters in de regten staan. Zij kunnen zich overtuigen welk een afstand er bestaat tusschen deze twee allezins bekwame mannen, wat betreft het *revolutionair* en *anti-revolutionair Staatsregt.* Zekerlijk wil de heer Groen niet weinig. - 't Is even ontwijfelbaar dat de heer Groen ook weet wat hij wil, en de overtuiging moet bezitten, dat zijn wil en zijn eisch hier en daar ondersteund zal en kan worden, anders zoude hij dezelve niet alzoo bepaald en herhaald hebben bekend gemaakt, en vooral in zijne laatste, elkaâr snel opvolgende brochures, over *grondwetsherziening* en *eensgezindheid*, veelzijdig hebben toegelicht; want men staat, geene theorie voor, en handhaaft ze niet met mond en pen, als men niet weet dat ze uit haren aard voor ontwikkeling, bevestiging en meer algemeene adhaesie vatbaar is. Ware de theorie des heeren Groen aan den minsten twijfel onderworpen, hij zoude zich immers wel wachten om ze op deze wijze in den lande kenbaar te maken? Nu is het intusschen eene bedenkelijke zaak, en het reeds aangevoerde strekt daarvan tot bewijs, dat er velen zijn, waaronder wij reeds den heer den Tex vinden, en straks den heer de Bosch Kemper mede zullen vinden, die *niet* willen en wenschen wat de heer Groen evenwel wil en wenscht, en die voor hun wil en hunne beginselen van regt en staatkunde mede gronden aanwijzen, en aan wier zijde zekerlijk velen zullen staan, die daardoor wederom, als politieke en regtsgeleerde *tegenvoeters*, tegenover den heer Groen en de zijnen optreden, tegenvoeters, en tevens nog iets meer: bescheidene, maar daarom niet flaauwhartige, niet al te zeer toegeeflijke tegensprekers, die ook hun goed regt niet laten varen. Vooral is de heer en Mr. den Tex door den heer en Mr. Groen eenigzins zijdelings aangerand, en zijne bijzondere meer liberale regtstheorie niet zeer gunstig beoordeeld. De heer den Tex heeft dat moeten gevoelen, en werd - het strekt hem tot eer - hier en daar een weinig warm, tegenover den zeer bepaald conservatieven vertegen woordiger van 's lands heil, en tevens vertegenwoordiger zijner eens plegtig bezworene politieke en theologische principes; want gelijk de steller van het stuk, 'eensgezindheid en eenzijdigheid' (Tijdsp. Mei blz. 327) teregt aanmerkt, en uit het geschrift van den heer Groen, *ipsis verbis*, aantoont, steunt de heer Groen met de eene hand op het regt, met de andere op de Nederlandsche geloofsbelijdenis, artikel 36; dáár vooral ligt de knoop, en die wordt niet zoo ligtelijk doorgesneden. 't Ligt toch, dunkt *ons*, in den aard der zaak - wij nemen hier

in dit koninklijk woord onze lezers maar meteen mede op - dat een hoogleeraar, die met het Jus uitsluitend bezig is, en zich daaraan vasthoudt, en volgens zuivere juridische beginselen doceert en argumenteert, minder gewigt hecht aan eene bepaalde geloofsbelijdenis, zij moge dan zijn eene Trentsche, eene Augsburgsche, eene Helvetische, eene Dordsche. Het gaat niet aan om den maatstaf van 1618 en 1619, hoe gaarne men denzelven thans als de alleen ware elle- en voetmaat der waarheid, in aller handen zag, aan de regtsgeleerde of staatkundige quaestiën aan te leggen, en alles wat eene andere maat aanwijst, af te wijzen, of als ongeijkt te verwerpen - dat gaat waarlijk niet meer aan - als de heer den Tex zich met ronde, krachtige, eenvoudige woorden, voor den invloed der Christelijke beginselen verklaart, ja *daarin* den waarborg voor 's lands heil vindt, en wil gezien hebben, zouden we ligtelijk vermoeden, dat de Christenen van verschillende kleur met zulk eene geloofsbelijdenis vrede konden hebben - de heer Groen intusschen niet. - Wij zouden ons schier gedrongen gevoelen, om aan te nemen, dat het Christendom, zooals de heer den Tex en velen met hem dit opvatten en leerden kennen en beoefenen, voor den heer Groen nog *niet* positief, *niet* degelijk, *niet* krachtig, *niet* consequent genoeg is, dat hij derhalve den vorm van eene zekere geloofsbelijdenis te hulp roept, om zijne theorie te verdedigen. Het verband tusschen staatkundige en godgeleerde beginselen is wel eens zeer bedenkelijk, en aan vele bezwaren onderhevig, en de wederkeerige inwerking dezer beginselen zoude welligt, uit den aard der zaak, aan partijdige beoordeeling en in het oog springende eenzijdigheid voedsel kunnen geven. Hier zij het genoegzaam om aan den voortreffelijken Huig de Groot te herinneren, wiens gestrenge regtsgeleerde begrippen van ééne bijzondere zijde op zijne dogmatische denkbeelden een bepaalden invloed hadden, en tegen welke dogmatische voorstellingen - 't is niet onbekend - latere godgeleerden van naam met ernst en kracht zijn opgekomen. De heer Groen heeft, als wij het zoo eens mogen uitdrukken, de eene hand aan den Staat, de andere aan de kerk, en wel zoo als de geloofsbelijdenis haar formuleerde, toegestoken; dit is zeer goed en Christelijk; maar om nu van deze beide zijden getrokken en tamelijk hard getrokken, toch een verstandig evenwigt te bewaren, om het zoo noodzakelijk zwaartepunt daardoor niet te verliezen, en niet min of meer naar de eene of andere zijde (hier komt de eenzijdigheid weder op den voorgrond) over te hellen, dat is, naar 's menschen aangeboren zwakheid, een groot en dreigend gevaar. Er behoort juist niet veel gezond verstand, ook geene bijzondere regtsgeleerde of theologische kennis toe, om meer en meer overtuigd te worden, dat deze dubbele alliantie tot eene mesalliance aanleiding zoude kunnen geven, waarbij de waarheid, en wederom kerk en staat, beide ten langen leste zouden verliezen. Het zal den lezer, vertrouwen wij, niet onaangenaam zijn, als wij dit eerste deel van ons kort vertoog in betrekking tot de vraag: wat wil de heer Groen? besluiten met het motto, door den heer en Mr. den Tex gekozen, alzoo luidende:

‘Il existe en Europe des écoles de tous les genres d'exaltation; il y en a de fanatisme religieux, de fanatisme philosophique et de fanatisme politique. Puisse l'on ouvrir une école de bon sens.’

JOS. DROZ.

Wij wenschen dat de school, welke prof. den Tex geopend heeft, en nog verder zal openen, de laatstgenoemde moge zijn en blijven.

Belangrijk is in vele opzigten de beoordeeling van den regtskundigen Amsterdamschen Mr. de Bosch Kemper, in betrekking tot het merkwaardige boek des heeren Groen: 'Ongeloof en Revolutie, eene reeks van historische voorlezingen.' Belangrijk, omdat met juistheid, bescheidenheid, en opregtheid de hoofdgebreken van dit werk nader aangetoond zijn, en daardoor aan de waarheid en wetenschap eene dienst is bewezen. Wij zullen slechts zooveel aanstippen en toelichten als noodig is, ten gerieve van onze lezers, die wij van eene laakbare onverschilligheid zouden moeten beschuldigen, als zij geen belang stelden in de hoofddenkbeelden door den heer Groen ontwikkeld, bestreden en afgewezen door zijnen bedachtzamen beoordeelaar. Volgens den heer Groen bestaat er een zeer naauw en onverbreekbaar verband tusschen het ongeloof en de revolutie; de omwenteling, waardoor Europa is geschokt geworden, en immers nog wordt, wortelt minder in den afwisselenden staatsvorm, dan wel in eene 'openbaarwording van het ongeloof en deszelfs veelzijdige phasen,' waartoe de geschiedenis de zeer talrijke bijlagen levert. Dit thema, door den heer Groen met kracht en nadruk ontwikkeld en behandeld, verschijnt ons in een zeer eigenaardig en bijzonder licht, door het bepaalde standpunt waarop de schrijver zich heeft geplaatst; want, indien het begrip: ongeloof slechts hier in den algemeenen, ruimeren zin ware opgevat, liet zich het verband voor ieder als aannemelijk aanwijzen. Wij zullen hier dadelijk den beoordeelaar met eene zeer juiste opmerking laten spreken:

'Het is een groot gebrek, waarvan wij menschen ons zelden geheel kunnen vrijwaren, dat men ijvert, niet om de waarheid op te sporen, maar om de waarheid, die men meent gevonden te hebben, aan anderen op te dringen. Deze ijver voor eigene gevoelens heeft bij zijne prijsselijke zijde ook vaak dat ongelukkige gevolg, dat het dikwijls het oog doet slaan op eenige feiten, op eenige begrippen, waarbij men als het ware blind wordt voor andere feiten en doof voor redeneringen, die niet met de aangenomene strooken. Men neemt langs dien weg enkele omstandigheden als bewijzen van algemeene toestanden aan, en verheft eene oorzaak, die heeft medegewerkt, tot de eenige algemeene oorzaak en is door die eenzijdigheid vaak weinig naauwkeurig in de bewijsvoering.'

'De heer Groen meent stellig, dat zijne geloofsbelijdenis de eenige ware is. Hij heeft er volkomen regt toe; maar, wanneer hij daarbij vergeet, dat er anderen zijn, die zich van een christelijk geloof en ongeloof een eenigzins ander denkbeeld vormen dan hij, en dat, hetgeen in hunne oogen ongeloof is, dezelfde gevolgen heeft als het ongeloof door hem beschreven, is het natuurlijk gevolg daarvan, dat zijne geheele bewijsvoering niet dient om *zijn* gevoelen te staven, maar veel meer om een *aanverwant* gevoelen te bewijzen.'

Vreemd zal het menigeen toeschijnen, die hoog ingenomen was met de schriften en met den betoogtrant van den heer Groen, dat de heer de Bosch Kemper meermalen op de on waarheid en het *onlogische* der voorstellingen terugkomt, daar men bovenal eene strenge redenering bij den heer Groen meende te vinden. Welligt is deze

altijd voortgaande regtstreeksche bewijsvoering juist dáár het meest gevaarlijk, waar de praemissen of de beginselen verkeerd of onwaar zijn gesteld, en dus in consequente ontwikkeling, tot eene reeks van onbestaanbare gevolgtrekkingen moeten aanleiding geven; juist tegen deze praemissen trekt de heer de Bosch Kemper te veld; zoo b.v. heeft de heer Groen zichzelven een zeer behagelijk staatkundig ideaal gevormd, dat op het papier ons bijzonder wel aanstaat: *de getemperde monarchie*, iets geheel *anders*, wij verzekeren het u, dan onze constitutionele staatsvorm. De heer de Bosch Kemper vraagt nu op zijne beurt, wanneer en in welke eeuw dat ideaal, 't geen zich zoo lieflijk in het brein van den heer Groen ontplooide, *werkelijk bestaan* heeft, en men moet het hem niet ten kwade duiden, dat hij, omdat die voorstelling van den heer Groen volstrekt *niet* hetzelfde is als de geschiedenis, de getemperde monarchie niet heeft gevonden. Eene zeer bijzondere taktiek, door den heer Groen, altijd ter goeder trouw, dit spreekt van zelfs, gebezigd, is aan den scherpzinnigen blik van zijnen bestrijder niet ontsnapt.

‘Het heeft iets treffends voor den lezer, iets verleidelijks voor den schrijver, de duizende verscheidenheden, die de verledene en tegenwoordige tijd opleveren, weg te denken en daarvoor in de plaats te stellen twee afgeronde en scherp geteekende toestanden, en dan aan den eenen toestand verre boven den andere den voorrang toe te kennen, en dat sprekende, sterk contrasterende verschil aan eene algemeene oorzaak toe te schrijven; maar komt zoodanige beschouwing met de waarheid overeen?’

Eene naauwkeurige, naauwgezette overweging van de Geschiedenis in al hare bijzonderheden, veroordeelt, naar mijn inzien, zulke algemeene tegenstellingen.’

De eenzijdigheid in het opvatten van een historisch feit en de partijdige schildering van eenen maatschappelijke en politischen toestand, springt door deze en soortgelijke opmerkingen dadelijk in het oog. Altijd ontkennend tegenover den heer Groen, merkt zijn bestrijder aan, dat de overdrijving altijd sterker optreedt, waar de ‘beperktheid van den handel,’ het verloop van de onderscheidene takken van welvaart, als oorzaken van bederf worden aangewezen; ook de klagt over het pauperismus, het stokpaard, dat telkens bereden wordt, wordt met eene enkele historische daadzaak, of als ge voor dat woord bang zijt, feit, terug gewezen, bl. 13: ‘In 1612 kregen te Leyden 15,000 armen ordinaris weekgeld.’ Wij onderschrijven geheel de hoogst eenvoudige en naïve opmerking van den heer de Bosch Kemper, blz. 14: ‘De armoede bestond vóór de revolutionnaire begrippen veld wonnen, en zij bestaat dáár, waar de revolutionnaire denkbeelden niet zijn doorgedrongen.’

Dat de gilden door den heer Groen worden gepatrocineerd, ligt zoo geheel in den aard van zijn standpunt, dat niemand daaraan zoude durven of mogen twijfelen.

Het verschillende standpunt der twee regtsgeleerden, komt uiterst scherp en krachtig te voorschijn, waar de beoordeelaar over den Bijbelschen grondspreekt, door den heer Groen aangevoerd, als een gestadig protest tegen de revolutieleer - men leze en herleze:

‘Wanneer de geachte Schrijver beweert, dat men in de uitspraken der Openbaring geen leer van trotsche zelfvolmaking, in de revolutieleer zoo zeer doorstralende, vindt, zal geen Christen hem tegenspre-

ken, wanneer men slechts de bijvoeging van *trotsche* niet als een bijvoegelijk naamwoord aanmerkt, dat noodzakelijk aan de zelfvolmaking eigen is, want het in ootmoed trachten naar het volkomene langs die wegen, welke God heeft aangewezen, is een der eerste pligten van den Christen, voor wien geschreven staat: *weest volmaakt*. Maar wanneer de heer Groen naast den Bijbel zich beroept op art. 36 van de Hervormde Geloofsbelijdenis, dan moeten wij verklaren, dat wij die belijdenis in geenen deele durven onderschrijven, inzonderheid niet het volgende: *Ende haer ampt* (*der Overheyt*) *is niet alleen acht te nemen ende te waken over de Politien, maer ook de hant te houden aen den heyligen Kerkendienst om te weeren ende* UYT TE ROEIJEN *alle afgoderije ende* VALSCHEN GODSDIENST, *om het rijke des Anti-christs te gronde te werpen, ende het Koningrijke Jesu Christi te vorderen*.'

Deze geloofsbelijdenis drukt, naar onze innigste overtuiging, niet den geest van Christus, maar wel den geest van Bogerman uit, die openlijk ten tijde der Remonstrantsche twisten leerde, dat de ketters met het zwaard moesten gestraft worden.'

Wij ontmoeten den heer Groen telkens, immers reeds zoo even, toen de heer en Mr. den Tex ons toesprak, in het gezelschap van de Hervormde geloofsbelijdenis, en wel bepaaldelijk van art. 36. Ja! en duizendmaal ja, op deze taal: 'die belijdenis zouden wij in geenen deele onderschrijven,' dan nog eerder de geheele belijdenis op haar historisch grondgebied teruggewezen, waar zij behoort, en de poging beproefd, om die *uitroeijings-theorie* zelve uit te roeijen. Als de overheid dat ambt weder moet opnemen, als zij, de overheid, geroepen is, of zich geroepen waant, om te 'gronde te werpen,' dan daagt die met bloed en tranen bezoedelde tijd weder op, waar men in baldadigen ijver, God betere het! den magtigen arm van den staat te hulpe riep, om aan *zijne* factie, en *zijne* particuliere, private, Bogermansche of Triglandsche Systemen, de *uitwendige* sanctie te verleenen, maar eene sanctie, waarvoor de Christen huiverend terugtreedt. Als dat zwaard weêr getogen wordt, om uit te roeijen, en als bloeddorstig vertegenwoordiger der waarheid getrokken wordt, dan wee en nog eens wee den Staat en den staatsdienaar, die zich daartoe laat gebruiken of omkoopen of uitlokken, die met vermetelen tred buiten de raadkamers treedt, en zich waagt te vertoonen met het zwaard des gewelds op het vreedzame en het heilige gebied des geloofs, der hoop en der liefde. Neen, neen, en duizendmaal neen, *die* sanctie en *dat* omverwerpen nimmer, nimmer weder! - Als de Geest Gods, de Geest van Christus niet meer bij magte is om de 'afgoderij en de valsche godsdienst' te gronde te werpen, als de waarheid geheel en altijd gemuilband is, zelfs dan betwist de Christen en niet minder de christelijke staatsman aan de overheid het, in allen opzigte *geusurpeerde* regt, om 'haar ampt' dáár uit te strekken waar zij niet behoort of mag behooren, en al stonden er 36 maal 36 artikelen in de Hervormde geloofsbelijdenis die dat eischen, of dwingen, het waarachtige en Christelijke beginsel zoude ze allen eenparig veroordeelen. Wie de ketters nog met het zwaard wil straffen, gorde in onzen tijd het inquisiteur-kleed aan, roepe een beulentros om zich heen, herstelle hier en daar een oud Loevestein. Wij zouden den heer Groen niet gaarne als hoofd-inquisiteur uitgedost begroeten, te midden der Nederlandsche vertegen-

woordigers in den Haag, vooral niet aan de zijde van zijne staatkundige medestanders, Thorbecke, van Hall of anderen, die niet eens behoeven genoemd te worden.

Over de leer van het goddelijk regt der overheid heeft de heer Groen zeer eigenaardige en zeer bepaalde voorstellingen; zijne geheele theorie staat of valt met dit beginsel, en dat hij poogt om het te doen staan, vast, onwrikbaar vast, dit spreekt van zelf. De stelling luidt aldus: ‘de Souverein, de stedehouder Gods is degene die ook de ware kerk begunstigen moet,’ waarbij wij genoodzaakt zijn de toelichting van den heer de Bosch Kemper te laten volgen.

‘Onder de beginselen van het oudere regt, die de heer Groen verder verdedigt, behoort de vereeniging van Kerk en Staat. De heer Groen meent, dat die vereeniging thans niet meer moet stand grijpen, daar de vereeniging slechts weldadig is, wanneer zij plaats grijpt met de Kerk, waarin waarheid verkondigd wordt. Bij eenig nadenken over hetgeen de heer Groen bl. 58 en volgenden zegt, zal men echter moeten erkennen, dat de geachte Schrijver weder geenzins het oudere beginsel verdedigt, gelijk het in Frankrijk vóór de omwenteling bestond, waar voorzeker de onderdrukking der Hugenooten zijne goedkeuring niet zal wegdragen, maar eene vereeniging van Kerk en Staat, gelijk zij in ons vaderland bij de Dordrechtsche Synode bestond, een toestand, die door hem gewenscht moge worden, maar die in het oog van vele Christenen allerbetreurenswaardigst en een toonbeeld van onchristelijkheid is geweest, waarbij in het ijveren voor eigen meening en voor eigen eer, de Christelijke ootmoed, de Christelijke nederigheid en de Christelijke liefde bijna geheel werden onderdrukt.’

Niet minder vreemd is het weder, dat de beoordeelaar den heer Groen van eene onverwachte zijde beschuldigt, en wel van - Hegelianismus! -! - De booze Hegel is ten onzent algemeen gebrandmerkt, en wie met de stellingen van den Germaanschen wijsgeer zich waagt te vertoonen, moet het uiterst voorzigtig aanleggen om in geen bijzonder slecht licht te verschijnen, en toch haalt de heer de Bosch Kemper eene zinsnede aan, die hier sterk naar den mutsaard riekt, blz. 27-29; de heer Groen moge zichzelven verdedigen.

Wat de Hervorming aangaat (niet de Hervormde geloofsbelijdenis, vooral niet art. 36), zoo beweert de heer Groen, dat de reformatie ‘de oorzaak der revolutie niet heeft kunnen zijn, vermits zij uitging van objective geloofseenheid, en niet van de verscheidenheid der subjective gronden.’ - Hier vinden wij den idealiserenden schrijver weder terug, die zichzelven een toestand schept, welke de geschiedenis juist als in het aangezigt loochent.

Het was bij de Hervormers, en deze hebben de Hervorming toch doen geboren worden en ontwikkeld, geene objective geloofs-eenheid, het was juist negatief; een algemeen protest tegen de bestaande dwalingen en aanmatigingen der Katholieke kerk, vandaar het protesterend beginsel; eerst veel later kwam men met het meer positive geloofsstelsel, als het gezuiverd overblijfsel der protestatie te voorschijn; maar dit was geene objective geloofs-eenheid, veel meer objective en subjective *geloofsstrijd*, zoo als de geschiedenis der Hervorming bijna op elk blad leert. De heer de Bosch Kemper heeft dit zeer goed aangetoond.

‘Bij het trachten naar geloofseenheid volgde ieder zijne subjectieve gevoelens. Luther en Calvijn stonden gedeeltelijk tegen elkander over, en de kerkelijke

twisten bij ons kunnen toch wel uit niets anders dan uit verscheidenheid van subjectieve gevoelens verklaard worden. Men begon met de feilbaarheid der Kerk aan te tasten, en al bleef men de onfeilbaarheid der Openbaring handhaven, zoo werd toch het veld der stellingen, waaraan getwijfeld kon worden, oneindig grooter. Nevens elke krachtsontwikkeling, die tot de Waarheid nadert, vindt men ontwikkeling van dwaling. Volgens eene onveranderlijke wet der Geschiedenis moest de handhaving der waarheid met verspreiding van dwaling gepaard gaan. Het zich los scheuren van het menschelijk gezag moest noodwendig ten gevolge hebben twijfelzucht aan vele stellingen, die men vroeger als waarheid had geëerbiedigd, maar die men nu als mogelijke menschelijke dwalingen aan een nieuw onderzoek onderwiep. Het kon niet anders, of het ongeloof moest niet uit de Hervorming, maar ter gelegenheid, dat de Hervorming zoo vele banden verbrak, zich ontwikkelen.'

Op deze wijze volgt de bestrijder zijnen man op den voet, en toont telkens de onhoudbaarheid der stellingen aan; intusschen erkent de heer de Bosch Kemper even opregt datgeen wat waar, juist en ontegensprekelijk is in het werk des heeren Groen, maar is niet zoo overdreven en strafwaardig beleefd, om datgeen wat valsch is, of zichzelve als onlogisch veroordeelt, daarom te vergoêlijken. - Het conservatisme van den heer Groen is bekend en vindt aanhangers; het heeft zijne aanlokkelijke zijde. Als men den toestand der maatschappij en het verkeerde der staatsvormen, het gebrekkige der latere politieke toestanden, in een zeer helder licht stelt en met de meest gloeijende kleuren afschildert en het goede verzwijgt, alsdan zoude men den leeftijd met een eindeloozen klaagzang moeten begroeten, en eindelijk, faute de mieux, den goeden ouden tijd terugwenschen en terugbidden, waar de constitutionele begrippen nog onder den horizon lagen, waar het 'ambt der overheid om uit te roeijen,' als een heilig goddelijk ambt werd beschouwd, waar de souverein werkelijk als stedehouder Gods zich telkens vergreep aan de regten des volks, en het respect voor kroon en schepter door gewapende legioenen werd ondersteund en mogelijk gemaakt. Wie de geschiedenis volstrekt in dat middeleeuwsch toover- en kunstlicht wil beschouwen, en den staf breekt over elke poging tot vooruitgang en ontwikkeling, die moet noodzakelijk, vroeg of laat, tot een zeer uitsluitend conservatisme terugkeeren; maar gelukkig, dat tegenover deze zoo tastbare eenzijdigheid, tegenover dat geweldig en doordravend exclusief handhaven der oudere staats- en godsdienstvormen, de geschiedenis van den tijd hare magtige stem verheft, en tolken weet aan te wijzen, die op een neutraal, onzijdig en wetenschappelijk standpunt staan, van waar zij met kalmen blik het voorheen en thans beschouwen. 't Was een waar en gewigtig woord, onlangs door den wakkeren van Dam gesproken, toen hij zijn roerend afscheid nam als 's lands vertegenwoordiger: 'dat er in ons land, bij onze vertegenwoordiging, twee partijen werken; deze, die den vooruitgang en wel te veel vooruitgang wil - gene die evenzoo den achteruitgang wenscht en bedoelt. *'Iliacos intra muros peccatur et extra.'* Men zie toch *waarheen* de weg gaat, waarop men zich met zijne vrienden, aanhangers en nahinkers bevindt; het heldere bewustzijn om niet eene bijzondere partij, eene afgeslotene factie, eene naar overheersching stre-

vende staatkundige combinatie te dienen, zij aan elk eigen, die met pen of mond, voor 's lands heil in de bresse springen. Men leere, waar het noodig is, de groote en moeijelijke kunst, om ook van *anderen* te leeren, die geheel verschillende zienswijzen hebben, en wenschen te behouden en te bevorderen. Men wachte zich voor het groote kwaad der eenzijdigheid, waardoor hoegenaamd niets gewonnen, maar zeer veel verloren wordt; waardoor men weldra in verdenking geraakt, om niet alleen de zuivere waarheid te willen, maar die alleenlijk naar *onze wijze* van zien en beschouwen te willen, en wat daar tegen strijdt dadelijk af te wijzen. Bovenal is het gevaar groot, als men tot artikels van eene zeer menschelijke geloofsbelijdenis de toevlugt moet nemen, en zich geheel aansluit aan geschriften of stellingen, die alleenlijk door *sommigen*, en op verre na niet door *allen* als de volstrekte waarborgen der hoogere waarheid worden erkend; daardoor zoude men, bij voorgewende en geroemde sterkte, eene onmiskenbare droevige zwakheid verraden. - Wij hopen dat onze lezers, die met ons den blik hebben geworpen op de *drie meesters* in dezen lande, onze bijdrage met eenige belangstelling hebben gelezen, en ook deze teekenen des tijds behartigen. - Wij eindigen ons verslag met dezelfde woorden, waarmede de heer de Bosch Kemper zijne bezadigde en krachtige kritiek heeft geëindigd.

‘De Geschiedenis der Wereld is eene geschiedenis van krachtsontwikkeling, van het streven naar het goede, edele en regtvaardige, en daarnevens van zelfzucht, eigenbelang en trotschen waan, die zich in allerlei bogten, onder allerlei vormen en onder allerlei omstandigheden eenen weg banen.’

‘De heer Groen is bij uitnemendheid goed geschiedschrijver van de kwade beginselen; op dit terrein is, bij eene naauwgezette overweging, die tegen zijne eenzijdige beschouwingen op de hoede doet zijn, veel, zeer veel van hem te leeren.’

MARSUPIUS ALTER.

De eerste Noord-Hollandsche predikanten-vergadering, te Amsterdam, den 3^{den} Mei l.l. (Briefsgewijze.)

....ὁμοϑυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ....
Act. Apost. II, 46.

Gij eischt wat veel op eens, waarde B! wanneer gij verwacht, dat ik u een volledig, een allesomvattend verslag der eerste Noord-Hollandsche predikantenvergadering zal mededeelen. Gij weet dat ik, als eenvoudig toehoorder, somtijds wat verstrooid raak, en als mij het ongeluk treft om een geestigen nevenman naast mij te zien, dikwerf den draad, die er wordt gesponnen in zoodanige vergadering, uit de handen laat glippen. Gij zult het evenmin van mij verwachten, dat ik bij den waardigen secretaris der vergadering om licht en raad heb gevraagd, daar ik vooronderstel dat het wel uitgewerkt, volledig verslag ons weldra met den inhoud en den vorm der conferentie officiëel zal bekend maken. Wilt ge dus maar met enkele losse trekken (membra disjecta)

voor lief nemen, en wat er aan ontbreekt aanvullen uit de kerkelijke organen, die wekelijks of maandelijks de stem verheffen? Wilt ge u met mijne subjectiviteit in dezen tevreden stellen, en mij uwe toegevende aandacht voor een paar bladzijden schenken? Ik hoop en vermoed ja.

Het ruim eener kerk - gij kent dat eenvoudige en toch sierlijke bedehuis der Doopsgezinde gemeente - gevuld met omstreeks een 150 tal Protestantsche leeraars, verschillend in kerkelijke geloofsleuze, in aard, in jaren, in opleiding in hoofd en bloedmenging, en toch zoo vriendelijk, zoo eenparig omsloten door dezelfde muren - daarin lag reeds iets, dat tot eenen weldadigen, liefderijken ernst stemde. Een blik op deze, inderdaad talrijke, vergadering geworpen, moest wel een broederlijk gevoel opwekken; er lag iets zeer verheffends in deze gedachte, die zich zeker bij meer dan eenen onzer onwillekeurig openbaarde: deze allen hier meenen het met de heilige en goede zaak des Christendoms opregt en eerlijk; zij meenen het ook even goed en eerlijk met en onder elkaâr. Een zekere drang, eene reeds lang gevoelde behoefte, had niet alleen de deuren van het Godshuis der Doopsgezinden geopend, maar ook de harten dergenen die hier eene eigenaardige soort van Oecumenisch Protestantsch Concilie wenschten te helpen vestigen. Ik zal u niet vooraf behoeven te herinneren, dat de leden van het bestuur eene behoorlijke plaats hadden gekozen, en als omgeven en beveiligd waren door de verschillende predikers der Protestantsche genootschappen, waarbij de Hoogleeraar in de godgeleerdheid aan het Amsterdamsch athenaeum - de emeriti - tot zelfs de kandidaten. Gij zoudet daar de Hervormden, naast de Lutherschen, den Remonstrant naast de Doopsgezinden gezien hebben, en als de geest van vader Menno Simonsz. uit den hemel op deze vergadering heeft nedergezien, deze zal op den 3^{den} Mei zeker geene ontwijding van het nette kerkgebouw ontdekt hebben. Waarde B. gij zijt geen man der notulen en der vormen, evenmin als ik, en gevoelt in die vormen zoo veel *gêne*, dat gij welligt al te vormeloos zoudet te werk gaan, als gij kondet. Om die reden kan ik over het eerste deel der vergadering zeer kort zijn. Voorzitter en secretaris, na het hartelijk, krachtig gebed, knoopten deze vereeniging zeer gepast aan de voorafgaande aan; deelden de brieven mede van onderscheiden gehalte en strekking, ook van de afgescheidene broeders, die zich niet ter vergadering wenschten te vertoonen. Ook nog van andere broeders, alom in termen van goedwillige beleefdheid, welke termen weder werden getermineerd met den grooten, alles omvattenden term: ‘aangenomen voor kennisgeving;’ tijd en plaats, - de twee noodzakelijke, daarom niet wijsgeerige kategoriën, voor elke talrijke vereeniging, werden besproken en bepaald, alles broederlijk goedgevonden; en de vrienden stonden als één man op, niet om te stemmen, zoo als men, misschien *minder* gepast, later deed, maar om zich op verschillende wijze te verkwikken, naar den stoffelijken mensch, door pijp, sigaar, of mokka's *meer* of *min* geurig vocht - naar den geest, om dezen of genen Broeder, die er ook bij was, de hand toe te reiken, naar lief en leed, naar vrouw en kind te vragen, of zoo als eens, in vroegere gelukkige jaren, arm in arm, door de nu zeer rijk bevolkte zijgangen op en neêr te slenderen; 't was een echt vriend-broederlijk

fraterniseren - als ik dit revolutionaire woord op zoovele vredemakers mag toepassen. - Men gevoelde zich reeds *eo ipso* een weinig vereenigd. Ook het onderscheidend geestelijk gewaad was hier vreemd; de leeraars waren gekleed, zoo als ze zich in de wereld vertoonen; als ik mij niet bedrieg, waren er slechts weinigen, die het welbekende, onderscheidende hoofddeksel hadden medegebragt, dat echter in *deze* vergadering, waar men blootshoofds hoorde en sprak, weinig uitwerking kon doen. - Opgeruimd en zeker zeer broederlijk gestemd, zocht men zijne zitplaats weder, en de eigenlijke werkzaamheden namen een aanvang.

Het eerste punt dat in de vergadering besproken werd, was van dezen inhoud:

In welken zin mag aan de Protestantsche kerk eene wezenlijke eenheid toegekend worden, waardoor zij, als eene afdeeling der algemeene Christelijke kerk, en tegenover het Roomsch Katholicismus, een welverbonden geheel uitmaakt? Wat is vroeger beproefd, en zou nog kunnen beproefd worden, om die eenheid der Protestantsche kerk meer algemeen en voor allen openbaar te doen zijn? In hoeverre is meerdere uitwendige eenheid mogelijk, wenschelijk, noodzakelijk? En welke middelen zijn meest doelmatig te achten, om haar voor te bereiden?

Gij ziet, waarde B. de oude, groote kapitale vraag hier op den voorgrond, en wel schier als academische prijsvraag, in hare verschillende buigzame leden organisch voorgesteld. Men heeft, en toch wel niet ongepast, dadelijk regt op den man af willen gaan, en het was mij en velen goed, toen na het eerste formeele deel der vergadering, dit zeer materiëele deel aan de orde van den dag, of van den middag, was gekomen.

Er hadden zich twee sprekers laten inschrijven, en meerderen, die ad libitum wenschten te handelen, naar den loop der zaken, werden verwacht: de broeder des Amorie van der Hoeven, broeder Liernur, leeraar bij de Evangelisch Luthersche gemeente te Haarlem. Geloof mij, er was stilte in de kerk, en spanning op het gelaat van menigeen te lezen, toen de wakkere vertegenwoordiger van de echt liberale, Christelijke Remonstrantsche broederschap, met de circulaire in de hand, het eerste woord voerde. Men weet, zoo is het mij ten minste gegaan, bij dergelijke gelegenheid nog niet, wat er van worden zal, even als bij de eerste manoeuvres op een slagveld, omdat de veldheeren, en dat is zeer goed, hunne taktiek niet hebben bekend gemaakt, en de zege van den dag eerst later kan beslist worden. - De hoogleeraar van der Hoeven sprak met ernst, nadruk en gevoel: over het wenschelijke eener problematische eenheid; hij trad even in eene historische ontwikkeling (vergelijk het tweede lid der vraag) van datgene wat er *beproefd* was, om die eenheid meer openbaar te doen zijn; herinnerde de vergadering aan de grootendeels mislukte irenische pogingen van de zijde der broederschap, tevens aan het keurige werk van vader Broes, den Nestor, die mede aanwezig was, bragt het schoone grafschrift van vader Scharp ter kennisse zijner hoorders, drukte bovenal op het *festina lente*, haast u langzaam, en waarschuwde voor de opvatting dezer spreuk in dien zin, om zich in het geheel *niet* te haasten, terwijl hij eindigde met het voorstel, om eene commissie te benoemen, die de groote tijdsvraag naauwkeurig zoude onderzoeken, en daarop een gemotiveerd antwoord geven. - Voorwaar! de voorstander van

eenheid in het noodige, vrijheid in het onzekere, en der liefde in alles, kon ook in geen anderen toon spreken. Hij sprak hier wederom zijn geheel theologisch en academisch leven in zaamgedrongene volzinnen, welsprekend, uit. Was het geen merkwaardig, geen onvergetelijk oogenblik, toen een hoogleeraar der *Arminianen*, tegenover een honderdtal *Gereformeerde* predikanten, alzoo ONGESTRAFT kon en mogt spreken, en zekerlijk op verre na door het grootste deel stilzwijgend werd toegejuicht? -? - In eenen eenigzins anderen geest nam broeder Liernur het woord op, en lichtte het vraagstuk van eenige bijzondere zijden zeer geleidelijk toe. Ik ben door een gelukkigen zamenloop van zaken in staat, u de kern van 's mans weldoordacht betoog, dat, hoewel het tamelijk lang duurde, de aandacht toch zeer gespannen hield, hier mede te deelen. Gij zult er eenige bijzonderheden in aantreffen, die op de vergadering bepaalden indruk maakten.

'De eenheid der Protestantsche kerk is schoon en wenschelijk wegens het kwaad, dat, blijkens de geschiedenis, door de verdeeldheid der kerk is gesticht. Zooals in 1817 en daarna eene Evangelische kerk in Duitschland is tot stand gebragt, zoo begint men meer en meer zulk eene kerk in ons vaderland te wenschen, zelfs pogingen te doen om die tot stand te brengen. - Ik zal de vraag, door de bestuurders dezer vereeniging voorgesteld, en die hoogst gewigtig is, niet beantwoorden, omdat zij van te grooten omvang is; - maar eenige wenken, tot derzelver beantwoordiging leidend, in het midden brengen. - Het daartoe dienende zij te zamen gedrongen in eene stelling, die, als zij waar is, ons juist leert wat voor ons is te doen en te vermijden. Zij is deze: *de Protestantsche kerk in Nederland in hare onderscheidene afdeelingen, heeft uit zichzelve, onafhankelijk van opzettelijk daartoe genomene maatregelen, zelfs in spijt van belemmerende omstandigheden, vooral bij de tegenwoordige wetgeving, de volkomenste eenheid verkregen, waarvoor de Protestantsche kerk, zal zij hare voor haar bestaan onmisbare vrijheid bewaren, vatbaar is; zij is een organisch zamenhangend geheel geworden, en elke poging om aan deze eenheid een bepaalden vorm te geven, ten einde daardoor eene tot alle hare deelen zich uitstrekkende gelijkvormigheid te weeg te brengen, zou haar in gevaar brengen.*

Zoo als nu de Protestantsche kerk bij ons bestaat, hangen hare afzonderlijke afdeelingen daardoor te zamen, dat zij alle aan eene openbaring Gods in Jezus Christus gelooven, den Bijbel beschouwen als de bron, waaruit de kennis dier openbaring geput kan worden, godsdienstigheid en moraliteit voor onafscheidelijk verklaren, en zich ernstig verzetten tegen alles, wat de waarheid zou kunnen benevelen, en de vrijheid van geweten zou willen belemmeren. Deze eenheid, die niet gemaakt maar geworden is, heeft de onderlinge liefde vermeerderd en bewaard, en velerlei goeds bij ons doen ontstaan, dat elders minder of niet gevonden wordt.-

Behalve deze bij ons gewordene en bestaande eenheid is er nog eene andere denkbaar, welke met die der Roomsch-Katholieke Kerk overeenkomst zou hebben. Dit zou daarin bestaan, dat alle Protestantsche afdeelingen door een centraal kerkbestuur, en door dezelfde reglementen, ten koste der vrijheid zouden verbonden zijn; dat er een volstrekt eenparige eeredienst wierd ingevoerd, en dat òf de belijdenisschriften overal

wierden afgeschaft, òf dezelfde ingevoerd. Zulk eene bezit de Roomsch-Katholieke Kerk, maar ten koste der vrijheid, die de Protestantsche Kerk bezit. Zij is dikwijls door de Protestantsche Kerk gewenscht, en in onze dagen in Duitschland, maar met het slechtste gevolg, beproefd. - Ullmann zegt ons, na dat hij ook Nederland had gezien, en de Protestantsche Kerk daar met opmerkzaamheid had gadegeslagen: '"Ihr stehet in kirchlicher Hinsicht. weit besser als wir. Ihr heisset getrennt, und seyd wirklich ein. Wir heissen unirt, und sind wirklich getrennt, und die kirchlichen Partheyen stehen einander schroff gegenüber. Wenn ich mein Votum hier abgeben sollte, so wäre es, an dem was schon gut ist nicht besseren zu wollen, damit man es nicht verdirbt."'

Ik raad dus aan, dat wij met de tegenwoordige eenheid tevreden, geene dwaze pogingen doen om eene andere tot stand te brengen, en veeleer de handen ineen slaan, om zulke pogingen nutteloos te maken; dat wij daarvoor zorgen, dat de onderscheidene afdeelingen elkander bij voortduring met achting behandelen, en elkanders regten eerbiedigen. Hierdoor zal de Nederlandsche Protestantsche kerk in hare waarheid een genoegzaam wapen hebben tegen de aanvallen der Roomsch-Katholieke kerk, zonder dat zij tot stoffelijke middelen hare toevlugt zou hebben te nemen; - een wapen aan welks gebruik het ontstaan en bestaan der Protestantsche kerk en de tegenwoordige gebeurtenissen in de Roomsch-Katholieke kerk buiten het vaderland kunnen worden toegeschreven.

Wie al het gezegde als een advies mogt beschouwen, dat door iemand gegeven is, die der conservatieve partij is toegedaan: het zij zoo. Maar het is iets anders, gaarne te zien, dat een opgroeijende boom van tijd tot tijd eigenaardige veranderingen onderga, maar evenwel dien boom zorgvuldig te bewaren: iets anders, den boom te willen anders maken, dan hij naar zijn eigene natuur zijn kan, er mede te werk te gaan als ware hij een dood stuk hout, en hem daardoor te doen sterven. Wie mij tot de conservatieven rekent, dien verzoek ik mij te tellen onder hen, die het eerstgenoemde voor wijzer en beter honden dan het laatste.'-

De tweede spreker, gij zult dit bemerkt hebben, stond op een ander standpunt dan zijn voorganger, maar als ik hem wel versta, is zijn conservatisme toch geenszins van eene uitsluitende en afsluitende strekking, maar veeleer de vrucht eener bezadigde en aan ondervinding rijke beschouwing van den werkelijken toestand der Protestantsche kerk in ons vaderland. De aanhaling van Ullmann's woorden is gepast, hoewel wij later en welligt teregt de aanmerking hoorden maken, of de wakkere Duitsche Professor wel gedurende zijn verblijf in Holland zoo geheel en al op de hoogte zou gekomen zijn, om onze *werkelijke of ideale Union* te beoordeelen en te waarderen?

Ziet gij daar dien jeugdigen, ernstigen spreker oprijzen, op wiens gelaat even veel ernst als gemoedelijkheid ligt? Men zal hem niet zonder bijzondere aandacht volgen. Hij is de dichterlijke herder, en de diepgeloovende leeraar, Nicolaas Beets. Ook zijn standpunt, wat de eerste vraag betrof, was eigenaardig, eenig zins afwijkend van dat, waarop de twee vorige woordvoerders (kan dat woord er door gevoerd worden, vriendje?) stonden; want hij poogde het vraagstuk zooveel mogelijk terug te brengen op het gemoedelijk gebied, en wat de welbespraakte en onbeschroomde jeugdige man met eenige woorden omkleedde, kwam hoofdzake-

lijk neder op het oude en zoo rijke denkbeeld *der onzigtbare kerk*, welke in haarzelve reeds den waarborg eener werkelijke eenheid droeg, daarom wilde deze spreker dat men, zooals hij met nadruk zeide, zoude beginnen om te gelooven, te gelooven aan ‘eene heilige, algemeene Christelijke kerk,’ (volgens het derde artikel des Apostolischen geloofs) en hoe hier allen, door geloof, hoop en liefde geleid en bezield, die eenheid vinden en zoeken, welke de hoogste, de meest duurzame is. - Ter bevestiging van een en ander bragt bij zijne eigene ondervinding mede, opgedaan en zeer gepast ter tafel gebragt, toen hij de welbekende Evangelische vereeniging, op Engelschen bodem ontwikkeld, had bijgewoond, en vond daar, en te regt, den spiegel, die, onder gewijzigde omstandigheden, voor deze vergadering nuttig kon zijn. Er zal wel niemand geweest zijn, die den dichterlijken spreker niet met een zeker welgevallen hoorde expectoreren; want de eigenaardige warmte, waarmede hij zijn irenisch amendement voordroeg, moest weêrklank vinden. Ook was het meer algemeen, het zeer *universeel* oogpunt, waaruit Beets het vraagstuk beschouwde, van dien aard, dat redelijker wijze, geen der aanwezigen, welke kleur hij droeg in de godgeleerde wereld, daar iets tegen in kon brengen - een voordeel voor den spreker, waar hij het onderwerp op zulk een terrein weet te brengen, en hetzelve daardoor neutraliseren kan - slechts, als ik wel hoorde, verkreeg de rede van den talentvollen, jeugdigen man, eene meer bepaalde dichterlijke vlugt en nuance, toen hij de dichterlijke taalvormen der Openbaring van Johannes, den Theologus, in zijn schoon betoog opnam, en ons even herinnerde aan den troon des Lams. - Maar zoudt gij dan wenschen of eischen, dat de gevoelige, en voor het geloof en de liefde gloeijende prediker, zich geheel en al verloochende, om dor, treurig, nuchter proza te spreken? Genoeg, mijn vriend! het woord sloeg zekerlijk algemeen aan; want velen der sprekers, die hem opvolgden, beriepen zich achtereenvolgens op de zienswijze van Broeder Beets, waaronder misschien ook zij, die dit juist te voren niet zóó hadden gedacht of bedoeld. Volgens het medegedeelde zult ge bemerken, dat het vraagstuk, betreffende de *wezenlijke*, en vooral betreffende de *uitwendige eenheid*, eenigzins van het voetstuk werd verschoven, waarop de redactie der vraag hetzelve had geplaatst; men kwam ongevoelig tot zeer algemeene opvattingen en beschouwingen, die eenigzins in strijd schenen met den uitgedrukten zin en werisch van het eerste punt dat behandeld werd. Waarschijnlijk dat het bestuur deze manoeuvre mede bespeurde, hoewel de voorzitter, de bezadigde en verlichte D^{r}. Spijker, het eerste standpunt trachtte te beveiligen. - Maar ik word al te wijdloopig, vriend B! en vrees uwe belangstelling in deze eerste vergadering op eene te zware proef te stellen, als ik in het breede wilde mededeelen, wat er al werd gesproken. Alleen mag ik niet verzwijgen, omdat de broeders, die thans het woord namen, ook niet zwegen, dat de Doopsgezinde vrienden zich vrij ernstig en bepaald tegen eene meer wezenlijke, meerdere uitwendige eenheid hebben verklaard, en wel in zoodanige ondubbelzinnige termen, waardoor men meende te bespeuren, dat van deze zijde, vooreerst, geene dadelijke toenadering te verwachten of te hopen was: ten minste was de onverwachte bedreiging van den Hoogleeraar S. Muller, in korte, krachtige taal, indrukmakend genoeg, vooral

toen hij onbewimpeld verklaarde, in gevalle men in zulk eene uitwendige, kerkelijke eenheid deelde, de vergadering voor de laatste maal te zullen bezoeken. Het ligt geheel buiten mijn' kring van beoordeeling, om hier eenige opmerking bij te maken; doch, vergunt gij mij deze aanteekening, anders haal ze met uwe pen door: de Doopsgezinde broeders, door hun kerkelijk grondbeginsel van vrijheid geleid en gesteund, gevoelen zich van eene formeele, of *niet* minder materiëele zijde, veel te zelfstandig, om vooralsnog tot een Protestantsch Evangelisch verbond toe te treden, waar welligt wat meer dan gewone rekkelijkheid vereischt zal worden, en waar enkele vastgewortelde kerkelijke instellingen - almede - even als de vraag des bestuurs, aan eene kleine verschuiving op het oude voetstuk zouden kunnen blootgesteld zijn.

Zoo ging het al voort; de wakkere en voor de ware eenheid stemmende en niet minder gestemde Hoogleeraar van der Hoeven, heeft, goedschiks en broederlijk, zijn voorstel teruggenomen, en als wij ons niet bedriegen, zal het bestuur, bij eene tweede vergadering, de redactie van het eerste vraagstuk nader toelichten, of in zulk een vorm voorstellen, dat men tot een meer beslissend resultaat kome. - Wie zoude daar geen vrede mede hebben? En wie zou nu reeds wanhopen aan zulk een resultaat, al schijnt deze eerste proeve niet geheelenal aan de verwachtingen voldaan te hebben? Ook hier geldt ons oud spreekwoord, als het ooit gelden mag: ‘Keulen is niet op één dag gebouwd;’ te meer nog koesteren wij dit vooruitzigt, omdat de verschillende sprekers - zij behoorden immers tot de verschillende kerkgenootschappen - met eene bewonderenswaardige kieschheid en echte verdraagzaamheid, alle dogmatische spitsvondigheden, of betwiste kerkelijke leerstukken, buiten het spel lieten, en daardoor gevoelden en bewezen, dat zij de problematische eenheid op zeer hoogen prijs stelden; in hoe verre menigeen zichzelven hier geweld heeft aangedaan, waag ik niet te beslissen. - Vergelijk eens, mijn vriend, de acten dezer eerste vergadering, den geest en den loop der discussiën, met die, u niet geheel onbekend, welke de voorgaande Amsterdamsche *Vereeniging* in het Odéon op den 18^{den} Augustus, onder voorzitterschap van D^{s}. Heldring, openbaarde; zie eens het verschil van toon en bedoeling, deze vergelijking zal u *veel* leeren. Ook toen, gij weet dit, heeft men zoo veel mogelijk de formulierenquaestie voorzigtig ontweken; maar toch, welk eene botsing van opiniën! Vergeet daarenboven niet, dat hier de *verschillende* kerkgenootschappen hunne sprekers en vertegenwoordigers vonden, en dáár immers alleenlijk voorstanders, handhavers, predikers, bolwerken der oud-*Gereformeerde* kerk bijeen waren.

Wat betreft de overige punten: ‘de bevordering van de godsdienstige inzegening des huwelijks, de meer plegtige viering van den goeden vrijdag en de doeltreffende wijzigingen in de openbare eeredienst,’ is er nog menig nuttig woord ter tafel gebragt. De Hoogleeraar Domela Nieuwenhuis drong aan op eene verbeterde Doopbediening, meer afzonderlijk op eene eigenlijke Dooppredikatie, waardoor hij zich aan den voorslag van Mr. J. van Lennep, in de Boekzaal, aansloot, die mede den Christelijken cultus heeft ter harte en in de pen genomen (vergelijk Tijdspiegel, April blz. 244, volgg.). Prof. Moll deed eene zuiver wetenschappelijke aanvrage, om nadere inlichtingen betreffende de afwijkende kerkelijke vormen,

en trad daardoor in zijne oude, eigene, hem zoo uitstekend toevertrouwde regten, welke aanvrage, vriendelijk voorgesteld, door een eenparig voet-applaudissement werd beantwoord, en nu kwam zoo als gewoonlijk het stoffelijke element met het geestelijke element in botsing; hier en daar (de kerkklok wees reeds over half vier ure) was reeds deze en gene heengeslopen, de geest was en bleef wel gewillig, maar het arme vleesch! Ook ik had mijn hoed reeds in de hand, toen een jeugdig predikant nog ten slotte aan de vergadering de treurige mededeeling deed, dat er in zijne gemeente, gedurende 28 jaren, geene kerkelijke huwelijks-inzegening had plaats gevonden, een zeer krachtig bewijs, hoe noodzakelijk het tweede punt ter behandeling door het Bestuur was gekozen; maar zulke mededeelingen waren en werden te treffend, om er nog meerdere te verwachten, en - ik verliet het kerkgebouw en de broeders, die allen, of toch wel de meesten, met een opgeruimd hart weldra hunnen weg gingen of zochten.

Ziedaar mijn verslag, en daardoor aan uw wensch voldaan. Gij zult mij, met uwe goedwillige conniventie, het oppervlakkige daarin ten goede houden, en zoo als ik u waarschuwde mijne subjectiviteit niet te hard vallen. Het verslag, zoo ik hoop door den bekwamen secretaris reeds gesteld, zal mijne *peccata* en *omissiones* verbeteren, en nu het resultaat? - Ja, dat ligt vooralsnog *onder* den horizon, en zal eerst later in morgenschemering of middagluister oprijzen; zooveel is zeker, de vereenigde predikanten zijn door de kortere of langere *speeches* over de eenheid, niet onvereenigd, gescheiden - blijkens, als mijne berigten getrouw waren, de amica collatio des avonds in den tuin: de Nederlanden. - Als ook hier het iteretur gelezen wordt, en zich de verschillende leeraars weder verzamelen, zal men zich beter verstaan, beter nog de hand reiken; het groote doel door eene broederlijke zamenwerking zal meer en meer bereikt worden. Het rijk van Christus zal, telkens meer ontdaan van alle kerkelijke, *bloot* kerkelijke banden en boeijen, door dergelijke *irenica* worden bevorderd en bevestigd. - Ja, de *ware* Christelijke eenheid, die met de Christelijke *vrijheid* en de Christelijke *waarheid* zeer wel bestaanbaar is, zal op die wijze, bedachtzaam ontwikkeld, nog wel eerder gevonden worden, dan de eenheid van het gistende Duitsche rijk. Als wij nu maar vooreerst in den geest, *И*αΤà διάνοιαν, al is het niet *И*αΤà ῥητόν, *unirt* zijn en blijven, zal de latere, de meer uitwendige en werkelijke unie ook wel volgen. - Gelooft en hoopt ge dat niet? Daarop reikt ge mij de broederhand, en ik roep u en alle broeders van den 3^{den} Mei uit den grond mijns harten toe:

'Één is uw meester.... Gij zijt allen broeders.'

Spiritus Asper en *Lenis*.

Pauperisme.

Ieder bezield ligchaam is eene vereeniging van organisch verbonden natuurkrachten. - Is dat verband niet volkomen; zijn deze krachten niet in volmaakte verhouding, dan noemt men het ligchaam *ziek*. - Zoo is het ook gelegen met het groote ligchaam, dat wij maatschappij noemen. Tot haar be-

staan, tot haren bloei zijn zekere verhoudingen noodzakelijk; er moet in haar eene verbinding van zedelijke krachten bestaan, ten einde deze verhoudingen te doen voortduren. - Is het evenwigt derzelve in een of ander opzigt verbroken, dan doet zich daar eene kwijning gevoelen, die - bijaldien hare oorzaak niet wordt weggenomen - langzamerhand haar geheele wezen ondermijnt.

Vestigen wij nu onze blikken op de maatschappij, zoo als zij thans bestaat, wie zal het niet met smart ontwaren, dat, ook in meer dan één opzigt, haar evenwigt verbroken, haar toestand kwijnend is? - Zoowel uit een stoffelijk als uit een zedelijk oogpunt beschouwd zijn alle verhoudingen niet in gelijke mate ontwikkeld, waar de tijd haren vorm heeft veranderd, en - in zoo vele opzigten verbeterd. Immers, - waar de dageraad van vooruitgang is aangebroken; - waar licht en leven eenen milden gloed over de menschheid verspreiden; - waar de arme de slavernij der middeleeuwen met zijne vrijheid verwisseld en regt en wet hem met zijnen gebieder gelijk gesteld heeft; - waar de mensch als mensch gewaardeerd, en adel en aristocratie als een vooroordeel beschouwd worden, - daar verschijnt als een dreigend spook het meer en meer toenemend pauperisme met geheel zijnen nasleep: jammer, ellende en zedeloosheid.

Maar welke zijn daarvan de oorzaken, en welke zijn de beste middelen om die weg te ruimen of hare gevolgen te verlammen? - Mannen van talent hebben in de laatste jaren de maatschappij in haar wezen bestudeerd en deze studie tot eene wetenschap gemaakt. Wij noemen haar *Staatshuishoudkunde*.[1)] Deze is de eenige, die ons het regte antwoord op de gestelde vraag kan geven. Maar zoo diepzinnig is deze wetenschap; zoo zeer behoeft zij de ondervinding van vele jaren, en geeft zij daarom tot de tegenstrijdigste theoriën aanleiding, dat zij hier vooralsnog een *volledig* antwoord moet schuldig blijven. Nogtans heeft zij reeds veel gedaan om het wezen der maatschappij te verbeteren, en - het is niet te veel gezegd - de gronden gelegd om hare fondamenten op betere grondslagen te bouwen, in eenen tijd, waar die anders maar al te ligt gevaar zouden loopen het geheele gebouw te doen instorten. - Maar zij is nog niet wat zij worden moet: een volkseigendom. Het is daarom, dat hare studie zoozeer is aan te bevelen aan allen, die eenigen invloed kunnen uitoefenen in de maatschappij niet alleen; maar ook aan ieder harer leden in het bijzonder; ten einde alzoo 's menschen vlijt vruchtbaar te maken aan de bevordering van het algemeen welzijn, van volksgeluk.

Inderdaad heeft men de waarschijnlijke oorzaken der maatschappelijke ziekte, het pauperisme, opgespoord; maar heeft men ook voldingende geneesmiddelen aan de hand gegeven? - Wij weten wel, dat er veel, zeer veel, ofschoon op zuivere staatshuishoudkundige gronden theoretisch te verdedigen, echter in de praktijk onuitvoerbaar is, of althans schipbreuk lijden zal op bestaande vooroordeelen of het egoïsme van belanghebbende personen; maar veel, zeer veel ook, zou er kunnen gedaan worden, bijaldien men slechts handen aan het werk wilde slaan, en wel tot het stoffelijk en zedelijk voordeel

1) Say zegt in zijn *Cours complet d' Economie politique:* men heeft haar *Staatshuishoudkunde* genoemd; maar zij zou nog juister met den naam van *Volkshuishoudkunde* kunnen bestempeld worden.

der maatschappij in het algemeen, en ter bestrijding van het pauperisme in het bijzonder. Wij achten de zaak van zooveel belang, dat wij - schoon een gering opperman onder de groote bouwmeesters - gaarne eenen steen willen bijdragen tot het opbouwen van eenen kostbaren tempel, al ware het dan ook slechts door onze meening omtrent zijn belangrijk bestek te kennen te geven.

Wanneer een land genoegzame middelen bezit om zijne inwoners te voeden; maar, bij eene allengs toenemende bevolking deze middelen niet in dezelfde verhouding kan vermeerderen, dan ontstaat er overbevolking, - eene der eerste oorzaken van het pauperisme. - Hoe dit te verhoeden? Landverhuizing! roepen sommigen. Maar landverhuizing gaat niet uit van de geringeren, en wanneer nu daarenboven de staat onder een' zwaren schuldenlast gebukt gaat, of door eene al te kostbare huishouding enz. zijne onderhoorigen door ondragelijke belastingen drukt, dan zal zij op de overblijvenden allernadeeligst werken.

Alleen, wanneer zij van den kant der regeringen uitging, zou deze misschien met vrucht te beproeven zijn, bijaldien de geringere klasse werd in de gelegenheid gesteld in andere gewesten hare fortuin te beproeven. Doch ook hier wegen de voordeelen gewoonlijk ligter dan de bezwaren.

Anderen hebben zich geworpen in de armen van het communisme, en daarbij een stelsel ontwikkeld, zeer schoon in theorie, maar onuitvoerbaar in praktijk. Wij vooronderstellen dat de beginselen van dit, alle maatschappelijke banden vernietigende stelsel, naar de leer van Saint-Simon, uit de werken van eenen Louis Blanc, Fourrier en anderen zijner volgers, onzen lezers meer dan bij name bekend zullen zijn. Tot heil der maatschappij moge men weldra kunnen zeggen: het communisme behoort tot de geschiedenis.

Maar de meest gewone bronnen van toenemend pauperisme in een land, zijn niet blootelijk te zoeken in overbevolking; en, ten einde van deze waarheid ten volle overtuigd te worden, hebben wij slechts eenen blik te vestigen op onze eigene huishouding, op ons eigen land.

't Verwekt voorzeker iets anders dan een aangenaam gevoel, wanneer wij, door eene of andere, het ligchaam ondermijnende, kwaal zijn aangetast, zonder dat de aangewende geneeskundige hulp iets anders dan eene tijdelijke leniging der smart kan veroorzaken. In zulk eenen toestand verkeert ook Nederland ten opzigte van de toenemende armoede. Duizenden bij duizenden worden jaarlijks aan milde giften ter harer leniging aangewend; maar dat alles is niet in staat eenige afdoende hulp aan te brengen. Millioenen bij millioenen vervlieten jaarlijks door de handen van milddadige gevers als in het vat der Danaïden; maar de armoede blijft gelijk de magere koeijen in Farao's droom. Wat zal daarvan het einde zijn? Voorzeker zijn wij niet in staat hierop eenig bevredigend antwoord te geven. De natie wordt gedrukt door eenen onoverkomelijken schuldenlast en ondragelijke belastingen; de middelstand voert de weelde boven zijne inkomsten op, en de nuttige handwerksman schaamt zich zijnen stand; alle bronnen van welvaart zijn verstopt; en - dat alles zijn evenzoo vele oorzaken van verarming; terwijl deze, hand over hand toenemende, hoe langer hoe meer alle uitzigt beneemt om het kwaad uit te roeijen, daar zij de, voor aller welvaart noodzakelijke verhoudingen in de maatschappij,

onherstelbaar dreigt uit haar verband te rukken.

Landverhuizing uit vrije keuze, wij zagen het, zou hier allernadeeligst werken. Wij gelooven, dat het de pligt der regering is, ze door alle, onder haar bereik staande, middelen af te wenden. Maar welke middelen? - Afschaffing van belastingen, die meer bijzonder den minderen en middelstand drukken, eene staatsinrigting op zuiniger schaal. Inderdaad zal de herziene grondwet eene menigte grieven doen ophouden, die tot hier toe dikwijls evenzoo vele redenen tot landverhuizing waren; maar zal zij ook de belastingen minder drukkende maken? Wij gelooven het naauwelijks.

Van eenen anderen kant heeft ook de landverhuizing onder de mindere klassen, door tusschenkomst van de regering, zoo als wij opmerkten, hare gewigtige bezwaren. Waarhenen zal zij die leiden? Naar Borneo misschien? Of naar de Saramacca? Wij wenschen van zulke onzinnigheden zelfs niet meer te hooren. ‘Verzint eer gij begint,’ is eene gulden spreuk, die onze bewindslieden in deze zaak wat beter hadden moeten ter harte nemen. En in ieder opzigt zal eene landverhuizing, als door ons bedoeld wordt (in de vooronderstelling, dat zich daartoe eene geschikte gelegenheid mogt opdoen), niet zonder belangrijke, geldelijke offers tot stand kunnen komen; terwijl men daarenboven nog altijd voor het lot der arme landverhuizers verantwoordelijk blijft. Intusschen verwachten wij zoo weinig van haar, dat wij ze naauwelijks een palliatief voor de kwaal durven noemen.

Veel wordt er gedaan om het lot der verarmde klasse te verzachten, en teregt. Het is een waar woord: ‘het is zaliger te geven, dan te ontvangen;’ maar wij mogen daarbij de handen niet in den schoot leggen. Dat ware de luiheid voeden en de kwaal gewis verergeren. Van eene onbedachtzame milddadigheid is vaak meer te vreezen dan van eene hardvochtige onverschilligheid. Het toegeworpen stuk brood is voor den eerlijken arme het hardste, dat hij eet. Laat het hem verdienen, en hij zal u dankbaar wezen, dat gij zijne eerzucht spaart; werp het hem toe, en gij krenkt zijn eergevoel, het eenige, dat hem nog veerkracht geeft, ook in de knellendste armoede. Ontneemt den arme zijn eergevoel, en gij wijst hem den weg tot zijn ongeluk; misschien naar de gevangenis. Onbedachtzame milddadigheid vergroot het getal der armen.

Maar zou Nederland dan geene wapenen hebben om het zoo gevreesde monster te bekampen? Wij schromen niet deze vraag bevestigend te beantwoorden, en gelooven, dat die in den Nederlandschen bodem zelven gevonden worden. Duizende bunders betrekkelijk goed land liggen nog ongebruikt, en wachten slechts op eene nijvere hand, ten einde ruimschoots hare moeiten te beloonen. Wij weten wel, dat landontginning vaak een ondankbaar werk, ja, dat zij, uit een oeconomisch oogpunt beschouwd, in vele streken onuitvoerbaar is; maar wij weten ook, hoe onverantwoordelijk veel hierbij, in het belang der natie, verzuimd wordt; hoe veel schoons zou kunnen tot stand gebragt worden, ten einde duizende broodelooze handen werk te verschaffen, en welvaart en bloei te verspreiden. En, wij redeneren hier niet als in het wilde, de ter ontginning geschikte gronden zijn sedert lang door desbevoegden aangewezen. Men kent dus eene kwaal, men kent het geneesmiddel, en... het wordt niet aangewend!

Maar nevens de landontginning is ook in het algemeen de beoefening der

landhuishoudkunde aan te prijzen. Zij toch geeft de middelen aan de hand, om, bij eene juistere toepassing en betere waardering, der natie onberekenbare voordeelen aan te brengen. Wie toch zal niet gaarne toegeven, dat de landbouw nog niet is wat hij worden moet; dat er bij den landbouwer over het algemeen nog te veel vooroordeelen bestaan, waardoor veel goeds verloren gaat. En, wie zal niet gereedelijk inzien, dat eene verbeterde rigting in zulk eenen belangrijken stand op alle andere voordeelig moet werken? Maar bovenal de geringere klassen ten platten lande zouden dien vooruitgang levendig gevoelen, en derzelver meer en meer toenemende verarming zou er door worden tegengegaan.

Maar er is meer. ‘Geen volksgeluk zonder welvaart, geen welvaart zonder zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling, geen zedelijke kracht bij een volk zonder onderwijs; eene voortdurende materiële kracht bij eene natie is ondenkbaar zonder den invloed van zedelijkheid en beschaving.’ Het mag daarom verwondering baren, hoe, anders ervarene mannen - immers onlangs nog in 's lands vergaderzaal - als eene grieve tegen het hedendaagsche onderwijs hebben aangevoerd, dat het *te hoog* wordt opgevoerd; dat daaraan almede een zeker verval bij de middelklassen is toe te schrijven, enz. Anderen, verblind door den lof ons van vreemden bodem toegezwaaid, hebben er eene mate van volmaking aan toegekend, die het niet bezit, en de grove gebreken over het hoofd gezien, die hetzelve nog aankleven. Wij integendeel gelooven, en, zoo wij meenen, op goede gronden, dat het *niet hoog genoeg* wordt opgevoerd. Trouwens: het is toch een zeer slecht bewijs voor de deugdelijkheid van ons onderwijs, dat wij hierin minder achterlijk zijn dan andere natiën. En zoo is het inderdaad. ‘Het onderwijs,’ zal het eene goede strekking hebben, ‘moet *alzijdig* zijn’ is een der eerste opvoedkundige grondstellingen. En, *is* het dit? Voorzeker allerminst, op weinige uitzonderingen na. En daarin is, naar onze wijze van zien, de groote fout gelegen. Van daar die schijn als ware het onderwijs te hoog opgevoerd. Immers: eene eenzijdige beschaving, eene eenzijdige opvoeding vormt die ‘halfgeleerden;’ die betweters, waarmede de maatschappij belast wordt als een tweeslachtig soort van wezens; maar nimmer zullen zij het product zijn van een alzijdig vormend onderwijs, hoe hoog ook opgevoerd, zelfs bij den minderen stand. Integendeel beschouwen wij eene hoogere opvoering van het onderwijs als eene wenschelijke zaak ter bestrijding van het pauperisme. Ook, toen wij de beoefening der landhuishoudkunde aanprezen, hadden wij het oog op eene *hoogere opvoering* van en *meerdere belangstelling* in hetzelve, en vooral in eene meer zedelijke strekking achten wij deze meerdere belangstelling noodzakelijk; want, wat men ook zeggen moge: - de deugdelijkheid van ons onderwijs laat ook in dit opzigt veel te wenschen over. Hoe anders zou men ons hebben kunnen verwijten, dat ons daarin de Chinezen moesten beschamen? Dit is ten minste zeker, dat duizenden nog verstoken zijn van alle onderwijs in de meest onontbeerlijke kundigheden, en duizende anderen niet zoo veel onderligt ontvangen als voor hen eene zedelijke of maatschappelijke behoefte is. Alwie nog aan den onmiskenbaren invloed van het onderwijs op zedelijkheid en beschaving, en derzelver terugwerking op de maatschappij mogt twijfelen, leze de verslagen over

de zoogenaamde *Ragged-schools* (scholen voor verarmde kinderen) in Londen. Ook in dit opzigt kan en moet nog veel, zeer veel gedaan worden. Onkunde toch, en eene, maar al te dikwijls daarmede gepaard gaande zedeloosheid, zijn in zoo vele gevallen de eerste oorzaken van verarming. Den man, daarentegen, wien het niet aan verstandelijke ontwikkeling ontbreekt (mits die op zedelijke gronden gebouwd zij) en die daarbij eenen vasten wil voegt, ontbreekt het zelden aan het noodig onderhoud. Het spreekt van zelf, dat wij hier niet alleen eene ontwikkeling in eene bloot morele, maar tevens materiële strekking op het oog hebben; zonder twijfel komt ook deze laatste in vele takken van nijverheid der maatschappij te stade; maar wat is er te verwachten van iemand, in welken stand of betrekking hij zijn moge, zoo men niet begonnen is met zijne morele krachten alzijdig te ontwikkelen? Wij gelooven, dat, bij eene betere en meer algemeene ontwikkeling van deze, zeer veel ter bevordering van alle takken van nijverheid zou gedaan worden. En hierin vooral meenen wij eenen voornamen grond gevonden te hebben ter aanprijzing van eene hoogere opvoering van het onderwijs in den door ons bedoelden geest.

Men versta ons echter wèl. Zoolang het onderwijs eenzijdig is, zal het eer betweterij en ontevredenheid met zijnen stand dan wenschelijken vooruitgang en ware levenswijsheid bevorderen, en wij willen gaarne toegeven, dat zulk een halfgeleerde, of hoe men hem heeten wil, onverdragelijker is dan een domoor.

Treedt voor het bestaande echter een alzijdig ontwikkelend opvoedingsstelsel in de plaats, - zijn de lagere scholen, wat zij zijn moeten: oefenscholen in alles, wat ieder harer leerlingen, als lid der maatschappij en burger van den Staat in het algemeen, en zooveel mogelijk, wat ieder, gelet op zijne uiterlijke omstandigheden, behoeft; - dan zal men zonder twijfel dien halfgeleerden stand (om die uitdrukking eens te bezigen) en daarmede de zoo verderfelijke bureaucratie zien verdwijnen; en - mag men het niet op de aangevoerde gronden hopen? - ook daar een verbroken evenwigt zien herstellen; kloeke en ervaren handwerkslieden te voorschijn treden en zoo de nijverheid zien bevorderen. Men zal ons misschien tegenwerpen, dat het in ons land niet aan handen ontbreekt. - Integendeel! niet naar de kwantiteit maar, naar de kwaliteit berekend, bezitten wij er te weinig. Hoeveel voorwerpen van kunst moeten ons door vreemde handen verschaft worden, die evenzoo goed in ons land konden vervaardigd worden en nieuwen bloei aan de nijverheid verschaffen, ja, nieuwe takken van bestaan doen geboren worden.

Zonder eene hoogere opvoering van het onderwijs is er evenmin aan te denken eene betere waardering van de landhuishoudkunde bij den landbouwenden stand te voorschijn te roepen, als de staatshuishoudkunde tot een volkseigendom te maken.

En, nemen wij nu dit alles te zamen, dan is het onze vaste overtuiging, dat er nog veel gedaan *kan* worden, om een nieuw leven in de maatschappij te doen ontwaken, door de nijverheid uit te breiden, en, in het algemeen, de kiemen des levens, die de maatschappij in zichzelve bevat, te ontwikkelen; ten einde zóó aan broodelooze handen werk te verschaffen, en, bij bevordering van kennis en zedelijkheid welvaart en volksgeluk te verspreiden.

Letterkunde.

Koenraad van Beuningen.

(H.J. van der Heim, Dissertatio historico-politica de Legationibus a Conrado Beuningio gestis, usque ad annum 1672.)

Er bestaat tegen eenige soorten van geschriften een merkelijk vooroordeel, hetwelk vooral met de akademische dissertatiën het geval is. Dikwijls toch wordt het proefschrift, door den jeugdigen geleerde aan het einde van zijnen akademie-tijd geleverd, ten blijke der vorderingen, door hem gedurende dien tijd gemaakt, als niet meer beschouwd, dan een middel tot het bekomen der doctorale waardigheid. Men houdt het exemplaar, hetwelk men ten geschenke ontvangt, vaak voor eene bloote kennisgeving, dat de schrijver zijne akademische studiën volbragt heeft, en legt niet zelden zijn werk, na misschien even een' vlugtigen blik op titel en voorrede geslagen te hebben, ongelezen ter zijde. Moet ik ook toestemmen, dat deze meening wel eens niet van allen grond ontbloot is, zoo kan zij echter geenszins tot algemeenen regel strekken bij de beoordeeling van alle dissertatiën, waaronder zoo vele van goede gehalte en wezenlijke waarde gevonden worden, dat zij een eigen, gansch niet onbelangrijk, vak van litteratuur bij ons uitmaken, waarop wij ons met regt mogen verheffen, gelijk de buitenlanders daaraan menigmalen hunne goedkeurende belangstelling hebben geschonken.

Wij verheugen er ons over, dit aantal weder vermeerderd te zien met een nieuw werk over de bezendingen of gezantschappen, door Koenraad van Beuningen bekleed tot het jaar 1672. Te verwonderen is het inderdaad, dat niemand tot dus verre eene uitvoerige biographie van dezen grooten staatsman heeft opgesteld; al wat wij over hem afzonderlijk bezitten, bepaalt zich, buiten zijne verdienstelijke lofrede, geschreven door Mr. C. van Vollenhoven, tot eenige korte levensschetsen, in historische woordenboeken voorkomende. Dit heeft den heer H.J. van der Heim bewogen, zijne krachten te beproeven aan het zamenstellen van een overzigt over het voornaamste gedeelte zijns levens, den tijd, toen van Beuningen ons vaderland gewigtige diensten heeft bewezen, bij de trouwhartige en naauwgezette vervulling van verscheidene ambassades. Hij koos te liever dit onderwerp ter behandeling, in de hoop, hiermede eenig licht te zullen verspreiden over de handelingen van Johan de Witt, die, door eenen naauwen vriendschaps-band aan van Beuningen verbonden, een onbepaald vertrouwen in hem stelde; doch ook op zich zelven beschouwd, verdient een man, van wien Simon Stijl getuigde, dat zijns gelijken zeldzamer voorkomen, dan die van eenen Eugenius of Turenne,

naar waarde gekend te worden door een naauwkeurig onderzoek zijner verrigtingen. Zulk een onderzoek vinden wij hier ingesteld, terwijl daarbij niet slechts de bekende bronnen, maar ook onbekende, op het Rijks Archief te 's Gravenhage voorhanden, zijn geraadpleegd. Het is mijn voornemen op dit geschrift thans de aandacht te vestigen, door eene korte beschouwing daarvan te geven, met bijvoeging van eenige opmerkingen.

Het werk begint met eene inleiding, handelende over het leven van Koenraad van Beuningen tot het jaar 1652, toen zijne diplomatische loopbaan door hem geopend werd; welk verhaal ik met eenige kleine, nergens vermelde, bijzonderheden zal aanvullen. Van Beuningen is geboren te Amsterdam in 1622, en had tot ouders Geurt Dirkszoon van Beuningen en Eva Appelman. Op zijn een en twintigste jaar tot doctor in de beide regten aan de Leidsche hoogeschool bevorderd zijnde werd hij kort daarna tot sekretaris van zijne geboortestad benoemd.[1)] In het begin van 1650 is door hem aan den oudraad van Amsterdam het aanbod gedaan, om de stad te dienen, als sekretaris honorarius; hetwelk door dezen werd aangenomen.[2)] Evenwel schijnt van Beuningen, ofschoon niet geheel uit de dienst der stad ontslagen, alstoen van hier vertrokken te zijn en zich naar Rhijnsburg te hebben begeven, waar hij bij zijn' vriend Frans Joachimszoon Oudaen, den vader van den dichter, zijnen intrek nam. Niet lang duurde deze tijd van rust en afzondering; want reeds op den tweeden September van dit zelfde jaar stelde de vroedschap van Amsterdam hem aan tot raad en pensionaris der stad,[3)] in plaats van Willem Boreel, die ten dezen tijde, als ambassadeur van den Staat, zich bevond aan het hof van Frankrijk. Van Beuningen heeft dit ambt bezeten tot den achttienden Maart 1660, wanneer hij daarin werd opgevolgd door Mr. Pieter de Groot.[4)]

Na iets over den politieken toestand van ons vaderland op het midden der zeventiende eeuw gezegd te hebben, komt de heer van der Heim tot de beschrijving van de eerste buitenlandsche bezending, aan van Beuningen toevertrouwd. Het was in den jare 1652, dat de Staten hem, als buitengewoon gezant, met den jitel van *gedeputeerde*, naar Zweden zonden, om bijstand tegen Engeland, met welk rijk onze Staat toen in oorlog was, van Christina te verzoeken. Niet veel kon hij daar uitrigten, dewijl men in Stokholm misnoegd was over de verdragen, van onze zijde met Denemarken gesloten, en het euvel opnam, dat men een' Zweedsch burger, die met bijzondere brieven van de Koningin in Holland gekomen was,[5)] te Amsterdam om schulden had vastgezet. Hoe Christina zelve over de Staten dacht, bleek genoegzaam uit haar zeggen aan den Franschen gezant, dien zij, als hij zich voor hen in de bres wilde stellen, schamper toevoegde: ‘Que les états-Généraux avoient agi jusqu’ alors avec si peu de respect et de bonne foi avec les couronnes, qu'ils ne leur avoient pas donné grand sujet de se mettre beaucoup en peine de leurs affaires.’ Al wat van Beuningen bij haar kon uitwerken, kwam neder op eene verklaring dat zij in den oorlog tusschen onzen Staat en Engeland zich onzijdig zou houden, en niet ongenegen was, om, als middelaarster, tusschen de twee vijandige mogendheden op te treden. Misschien zal men, alleen op den uitslag ziende, gelooven, dat van Beuningen met deze zending weinig eer heeft ingelegd, even-

wel bewijst een brief van Johan de Witt aan hem het tegengestelde, waarin hij schrijft, dat geen gezant van den Staat ooit meer loftuitingen, dan hij, met zijne verrigtiugen had ingeoogst; terwijl dezelfde over de wijze, waarop van Beuningen zijne taak volvoerd had, zich tegen hem in een' anderen brief aldus uitliet: ‘wat belanght de maniere van negociatie, bij UEd. geobserveert - derve ick - wel verklaeren, dat ick ende al degeenen, die ick nevens mij daeraf hebbe laeten oordeelen, van eenpaerig gevoelen sijn, dat UEd. desselfs negociatie aldaer met sonderlinge goede conduicte ende prijselijcke circumspectie gedreven heeft.[6)]

Er bestond voorlang reeds een geschil tusschen Zweden en Bremen, welke stad zich niet zoo onbepaald aan de Zweedsche kroon wilde onderwerpen, als men zulks in dat rijk verlangde. Karel Gustaaf in 1654 Christina, na haren afstand van het rijksbestuur, als Koning opgevolgd zijnde, wilde Bremen met geweld tot gehoorzaamheid dwingen, en zond een talrijk leger af, om het te belegeren. De stad verzocht hierop hulp aan de Vereenigde Gewesten, die, door den Engelschen oorlog belemmerd, besloten, alleen drie buitengewone afgevaardigden, waarbij van Beuningen, tot bemiddeling te zenden naar Stade, omtrent welke plaats de Zweedsche krijgsmagt zich bevond. Zeer weinig hebben onze geschiedschrijvers over dat gezantschap te boek gesteld, het buitendien nog latende voorkomen, alsof dit geheel vruchteloos is geweest. De heer van der Heim daarentegen, die zich hier van nieuwe bronnen bediend heeft, toont daaruit zeer juist aan, dat deze zending wel degelijk aan het oogmerk heeft beantwoord.[7)] Het is waar, dat het geschil over de vrijheid van Bremen daardoor niet eene eindelijke beslissing heeft bekomen, maar echter kwam er door tusschenkomst der onzen, een traktaat tusschen de verschillende partijen tot stand, en werd dien ten gevolge het beleg van Bremen opgebroken; hetwelk toch de voornaamste bedoeling was der Staten, die aan hunne gedeputeerden in last hadden gegeven: ‘alle mogelijcke debvoiren aen te wenden, ten eijnde de differenten, tusschen de croon van Sweden en de stadt Bremen opgeresen, door henluijden tusschenspreecken in der minne mogten werden nedergeleijt, immers dat bij provisie van alle wegen van feijten moge werden geabstineert.’[8)]

In het volgende jaar wekte de snelle voortgang der Zweedsche wapenen in Polen bezorgdheid bij de Staten, die vreesden, dat Zweden, eens meester van de Oostzee geworden, den Hollandschen handel aldaar door verhooging der tollen zou benadeelen. Reeds hadden Warschau en Krakau zich overgegeven, doch Dantzig, bij welks behoud ons vaderland veel belang had, omdat jaarlijks eene groote menigte graan van daar herwaarts werd aangevoerd, hield zich nog staande. De Staten oordeelden dus raadzaam eene vloot tot bescherming van den handel in de Oostzee uit te rusten; terwijl men hiermede bezig was, vaardigden zij ondertusschen een gezantschap af naar Zweden en een ander naar Denemarken, om door hunne bemoeijingen aan den loop der zaken in het Noorden eene gewenschte rigting te geven. Van Beuningen bevond zich bij de laatstgenoemde bezending. Het gelukte hem, in de maand December van 1656 een nieuw verdrag in Kopenhagen te sluiten; ook Simon van Slingeland, die naar Zweden vertrok, slaagde daar hierin, en bragt evenzoo met dit rijk te

Elbing een verdrag tot stand, waardoor Dantzig van het beleg ontslagen werd. Bij het laatste was de bepaling gemaakt, dat Zweden en onze Staat, in geval van nood, elkander wederkeerig met de wapenen zouden ondersteunen. Weinig behaagde dit artikel aan den koning van Denemarken, Frederik den Derden, die reeds toen het voornemen scheen te koesteren, om, zoodra er zich eene gunstige gelegenheid opdeed, Zweden den oorlog aan te doen; tevens begrepen de Staten later, dat zij hunne oogmerken in het Noorden niet zouden kunnen bereiken, zonder den bijstand van Denemarken, waarom zij zwarigheid maakten, om het verdrag van Elbing te bekrachtigen. Welke handelwijze hoogelijk, en te regt, door onzen van Beuningen werd afgekeurd[9)].

De schrijver verdedigt vervolgens van Beuningen tegen de beschuldiging, als had hij den Deenschen koning tot den oorlog tegen de Zweden aangezet, en tracht uit de briefwisseling van den gezant met den raadpensionaris aan te toonen, dat noch de een noch de ander eene verwijdering maar veeleer eene toenadering tusschen de Noordsche rijken gezocht had te bewerken.[10)] Het komt mij echter voor, dat de plaatsen, door hem bijgebragt, niet zoo afdoende zijn, dat zij de beide staatsmannen, van het verwijt, hun gedaan, geheel hier vrijpleiten. Doch wij zouden kunnen vragen, of zulk eene handelwijze niet in het plan der Staten zelve lag, die bevreesd voor eene te groote uitbreiding der magt van Zweden aan de Oostzee, daartegen in Denemarken een tegenwigt zochten daar te stellen? De lastbrief aan van Beuningen gegeven, hield dan ook in, dat hij den Deenschen koning moest overtuigen van het gevaar, hetwelk bijna geheel Europa bedreigde door de herhaalde overwinningen der Zweedsche wapenen, en aan onzen gezant werd daarin uitdrukkelijk bevolen, den koning aan te sporen, om ten eerste eene vloot uit te rusten en een leger op de been te brengen.[11)] Wat beteekende dit anders, dan hem tot den krijg uit te lokken of op te zetten? Tevens schijnt van Beuningen mij toe, dien te Kopenhagen met woorden en daden bevorderd te hebben; heeft hij hiermede misdaan, het is mogelijk, maar zeker komt de schuld daarvan niet geheel aan hem toe, die alleen den last van zijne meesters volgde.

Naauwelijks was de oorlog uitgebarsten, of van Beuningen ging uit naam van den Staat eene nadere verbindtenis met de Deenen aan, die, zeshonderdduizend guldens van de onzen ter leen ontvangen hebbende, eerlang de Elve overtrokken, en in het hertogdom Bremen vielen. Weldra werden zij evenwel genoodzaakt van daar terug te keeren, dewijl Karel Gustaaf een stout waagstuk tegen hen ondernam. Hij voerde zijn krijgsvolk en geschut over de kleine en groote Belt, veroverde bijna geheel Deensch Zeeland, en rukte reeds met zijn leger tegen Kopenhagen op, toen de Engelsche gezant Meadow zijne vaart stuitte, eenen vrede te Rotschild bemiddelende. Onze Staten waren met dezen niet zeer ingenomen, dewijl de Noordsche koningen daarbij wederkeerig beloofden, alle verbindtenissen, ten nadeele van elkander aangegaan, te zullen laten varen, en wijders waren overeengekomen, dat geene vreemde vloot door de Zond of Belt in de Oostzee zou mogen komen. Weshalve hunne afgevaardigde te Kopenhagen veel moeite aanwendde, om de bekrachtiging van het verbond tegen te gaan, hetwelk trouwens van korten duur was; want reeds in de maand Augustus van 1658

viel de Zweedsche koning andermaal in Zeeland, en sloeg niet lang daarna zelfs het beleg voor Kopenhagen. Op dit hagchelijke tijdstip deed onze gezant al, wat in zijn vermogen was, om de Denen in hunnen benarden toestand te ondersteunen, nu eens door den krijgsknechten moed in het hart te spreken, dan weder door geld onder hen uit te deelen.[12)] De Staten ziende, dat de oorlog tusschen de Denen en Zweden op het verderf der eersten zou uitloopen, gaven toen aan van Beuningen den last, om de beide rijken met elkander te bevredigen, tevens latende blijken, dat zij weinig genegen waren tot het verleenen van hulp aan Denemarken door het uitzenden eener vloot, gelijk aan hetzelve door hunnen gezant was toegezegd. Hierdoor kwam deze in eene moeijelijke stelling, welke hem deed besluiten, op zijne terugroeping aan te dringen, opdat hij zelf in persoon de Staten mogt bewegen, hun woord gestand te doen door den beloofden onderstand, thans zoo noodig, aan Frederik III te verstrekken. In het vaderland teruggekeerd, heeft van Beuningen dit terstond bewerkstelligd, zoodat nog voor het einde des jaars eene Hollandsche vloot onder het bevel van Wassenaar, tot steun der Denen en ter bescherming van onzen handel, in de Oostzee zich vertoonde.

Terwijl dit in het Noorden gebeurde, had er in het Westen van Europa eene groote verandering van zaken plaats. Cromwell was in September 1658 gestorven en zijn zoon Richard, als protector, hem opgevolgd, die echter deze waardigheid, te zwaar voor zijne zwakke schouders, weldra nederleide. De oude regeringsvorm werd nu in Engeland hersteld, en Karel II beklom den troon. Ofschoon deze vorst bij zijn vertrek uit den Haag eene schijnbare genegenheid jegens onze regering had voorgewend, bleek evenwel ras zijne misnoegdheid genoegzaam, om hier niet zonder grond voor eene spoedige vredebreuk met Groot-Brittanje beducht te zijn. Alzoo werd eene naauwere verbindtenis met Frankrijk raadzaam geoordeeld en door de algemeene Staten besloten, een buitengewoon gezantschap derwaarts te zenden. Het werd bekleed, behalve door Boreel, onzen gewonen gezant te Parijs, en nog twee anderen, ook door van Beuningen, die zich bij deze gelegenheid, door het bestuur der politieke handelingen op zich te nemen, bijzonder verdienstelijk jegens zijn vaderland heeft gemaakt.[13)] Men wilde met Frankrijk een verbond van vriendschap en koophandel daarstellen nagenoeg op deze grondslagen. De scheepvaart en visscherij der bondgenooten zou vrij zijn en wederkeerig bescherming ondervinden. Zij zouden geene verbindtenissen ten nadeele van elkander aangaan en in geval van oorlog met eene andere mogendheid elkander getrouwelijk bijstaan. Het last- of vat-geld, door de Franschen voor twee jaren op de schepen van den Staat gelegd, moest worden afgeschaft. Indien er onverhoopt oorlog tusschen de bondgenooten zelve ontstond, zouden de kooplieden wederzijds zes maanden tijds hebben tot het wegvoeren van hunne goederen. Eindelijk wenschten de onzen, zoo mogelijk, een drievoudig verdrag te sluiten, waarin buiten Frankrijk, ook Engeland begrepen was. Al spoedig bespeurde men evenwel zoo weinig blijken van genegenheid bij de Engelschen, dat aan de volvoering van dit laatste bezwaarlijk te denken viel. Den gang der onderhandelingen vinden wij in het wrerk van den heer van der Heim vrij naauwkeurig beschreven en met vele

niet of minder bekende bijzonderheden toegelicht; het door hem geschrevene, gevoegd bij het verhaal van Wagenaar, levert een goed geheel op, en geeft ons een juist denkbeeld van de loffelijke wijze, waarop de gezanten zich van hunne gewigtige taak gekweten hebben.[14)] Met vele moeijelijkheden hadden zij te kampen door den tegenstand van den kardinaal Mazarin; doch toen deze in het begin van 1661 overleden was, en Lodewijk XIV zelf en alleen de teugels van het bewind had in handen genomen, namen deze zwarigheden allengskens af. Evenwel duurde het nog tot den 27sten April van het volgende jaar, dat het verbond geteekend werd. Frankrijk gaf toe aan de meeste eischen der Staten; het bewilligde wel niet in de geheele afschaffing van de belasting der koopwaren, maar vergunde evenwel eene vermindering van deze. Voorts werden nog verscheidene voordeelen aan de vereenigde gewesten toegestaan. Aldus wist onze schrandere staatsman met zijne ambtgenooten de toestemming van den Franschen koning in bijna alle opzigten te verwerven en een verdrag te treffen, hetwelk den naijver van Karel II wekte, terwijl deze zijnen wrevel daarover naauwelijks kon verbergen.[15)]

Ofschoon niet lang, nadat het verbond met Frankrijk gesloten werd, er ook een met Groot-Brittanje was tot stand gekomen, bemerkte men hier welhaast, dat aan de Engelsche zijde geringe genegenheid bestond, om zich daaraan te houden. Toen de Staten daarna tegen het einde des jaars 1664 zagen, dat de gevreesde oorlog op het punt was van uit te barsten, vaardigden zij in December van Beuningen naar Frankrijk af; zijn last was tweeledig, ten eerste moest hij Lodewijk aanmanen tot het nakomen der verpligtingen, hem opgelegd bij het verdrag van 1662, door aan de republiek, indien zij door de Engelschen werd aangetast, hulp te verleenen, en ten andere was hem bevolen, den toeleg van den koning op de Spaansche Nederlanden te beletten. Was de taak, aan van Beuningen opgedragen, in waarheid moeijelijk te noemen, ook de toestand, waarin Lodewijk XIV door eigen toedoen verkeerde, was gansch niet gemakkelijk. Aan den eenen kant zag hij de billijkheid in van het verzoek, hem door van Beuningen overgebragt, doch aan den anderen kant spoorde zijne heerschzucht hem aan, om eenen bondgenoot te verlaten, die waarschijnlijk later hem een hinderpaal zou zijn in het bereiken zijner oogmerken omtrent de Spaansche Nederlanden. Daarenboven was hem ten dien tijde meer aan de vriendschap van Karel II dan aan die der Staten gelegen. Hij zocht derhalve onzen gezant met goede woorden en door gedurig uitstellen op te houden en om den tuin te leiden. Niet te verwonderen is het, dat deze zich hierdoor verpligt vond, krachtiger op de voldoening van het traktaat bij hem aan te dringen. Dat van Beuningen daarbij door zijne heftige taal en hoogmoedigen toon Lodewijk tegen zich ten nadeele van zijne zaak zou hebben ingenomen, beweren sommige geschiedschrijvers, doch wordt door den heer van der Heim stellig ontkend.[16)] Ik geloof wel niet, dat het portret, hetwelk Bilderdijk van hem heeft opgehangen,[17)] met juiste kleuren geschilderd is, doch tevens durf ik betwijfelen, of de overeenstemming tusschen Lodewijk en van Beuningen inderdaad groot geweest is. Hoe toch kon een man van een vast en rondborstig karakter, gelijk van Beuningen was, behagen aan een' weifelend en wispelturig vorst, als Lodewijk?

En moesten niet de woorden van den gezant, welke den koning gedurig aan zijne trouweloosheid herinnerden, hem hard in de ooren klinken, die gewoon was dagelijks niet dan de vleitaal zijner hovelingen te hooren?[18] Bestond er ondertusschen bij hen slechts weinig harmonie, niet twijfelachtig kan het zijn, aan wien van beiden hiervan de schuld lag.

Ik ben niet van plan den geheelen gang der staatkundige bemoeijingen van onzen van Beuningen geregeld te volgen, daar mijn bestek dit niet gedoogt, en mijn voornemen alleen was, bij de meest opmerkelijke punten dienaangaande in het werk van den heer van der Heim, zooveel mogelijk met elkander in verband gebragt, de aandacht te bepalen. Eindelijk werd Lodewijk in Januarij 1666 door van Beuningen bewogen, om zijne gezanten uit Engeland terug te roepen en aan dat rijk den oorlog te verklaren. Het gevolg leerde evenwel, dat hiermede weinig gewonnen was, daar de Fransche vloot zich nimmer met die der Staten vereenigde. Nog had de gezant, zoo als ik zeide, een' anderen last, dan den koning tot den krijg aan te sporen; ook moest hij de plannen van dezen ten opzigte der Spaansche Nederlanden nagaan en verhinderen. Kort na zijne komst te Parijs schreef hij aan de Witt:[19] ‘'t Desseijn op de Spaensche Nederlanden staet ende influeert in alle raetslagen van den koningh van Vranckrijk, als een ooghmerck, met welcken alle anderen, soo veel doenlijck is, moeten werden overeengebracht.’ Hij trachtte aan deze opdragt alzoo te voldoen, dat daarmede twee oogmerken bereikt werden, namelijk dat de vriendschap met Frankrijk behouden bleef, en zijn nabuurschap werd vermeden.[20] Toen hem evenwel bleek, dat zijn tegenstand hier weinig zou baten, koos hij het beste middel, om den vrede met Frankrijk te bewaren, zich voornemende ‘te dissimuleren, dewijle klaegen te vergeefs soude sijn.’[21]

Vreemd kan het schijnen, dat van Beuningen niets bespeurd heeft van eene geheime overeenkomst, tusschen den Franschen en Engelschen koning in den aanvang van 1667 aangegaan; minder moet ons dit nogtans verwonderen, dewijl ook de Witt, ofschoon wel iets hiervan vermoedende, echter daaromtrent geene zekerheid had. Het verdrag schijnt door de beide koningen geheel in het geheim gesloten te zijn, zoodat zelfs D'Estrades, zooals de heer van der Heim duidelijk bewijst,[22] er geene kennis van heeft gedragen. Door dit verdrag werden de pogingen, door van Beuningen aangewend, om met bemiddeling van Frankrijk de geschillen met Engeland bij te leggen, voortdurend verhinderd. Als vervolgens het Fransche leger in de Spaansche Nederlanden was gevallen, oordeelde van Beuningen noodig te beproeven, of Lodewijk niet door den afstand van eenige steden kon bevredigd worden; doch toen Engeland, afgunstig op 's koniugs overwinningen, zich meer en meer afkeerig van hem betoonde, was de raad van onzen staatsman, om met dat rijk vrede te maken en te zamen aan den euvelmoed van den overwinnaar wêerstand te bieden. Zulk eene beteekenis hadden zijne woorden: ‘Ick ben meer ende meer van opinie, dat men in dese saecke dient communicative te gaen met degeen, die een interest hebben met den Staet.’[23] Ook de raadpensionaris was dit gevoelen toegedaan, en leende thans gunstiger gehoor aan de voorslagen tot vrede der Engelsche gemagtigden, welke, begunstigd door de schoone onderneming van de Ruiter op de Theems, nu eerlang

in Breda gesloten werd. Nog bleef van Beuningen dien zomer te Parijs, waar zijne pogingen, om de oorlogzuchtige plannen van Lodewijk tegen te gaan, niet zonder uitwerking bleven.

Slechts weinige maanden vertoefde hij vervolgens in het vaderland, want reeds in het voorjaar van 1668 verlangde men weder zijne tegenwoordigheid te Parijs. Of de Witt, zoo als de heer van der Heim vermoedt, hem van hier wenschte te verwijderen, omdat hij al te openhartig over staatszaken zich uitliet, zou ik niet durven bevestigen, maar zeker komt het mij voor, dat men in Frankrijk niet ongaarne deze verwijdering zag, daar D'Estrades, zijn gezag en invloed bij zijne medeburgers vreezende, geschreven had: ‘Il faut commencer par tirer Mr. van Beuningen d'ici.’ Hem werd opgedragen, om met den Engelschen gezant een vredesverdrag tusschen Spanje en Engeland te bemiddelen.[24)] Zij gingen gezamenlijk met Lodewijk eene overeenkomst aan, waarin deze beloofde gedurende zes weken zich van den oorlog te zullen onthouden, terwijl Engeland en de Staten, indien middelerwijl de vrede niet getroffen was, op zich namen na dien tijd den twist met de wapens te beslechten. Hierdoor werden de eigenlijke vredeshandelingen, die te Aken begonnen waren, aanmerkelijk bevorderd, zoodat deze reeds op den eersten Mei, door de teekening van een verdrag, tot een gelukkig einde werden gebragt.

Ik ben met mijne schets genaderd tot den tijd, waarin eene verkoeling der vriendschap tusschen de Witt en van Beuningen begon plaats te grijpen. Lodewijk de Veertiende naar eene oorzaak zoekende, om met schijn van billijkheid de wapenen tegen onzen Staat te kunnen opvatten, had de koopwaren, die van hier naar Frankrijk gevoerd werden, zwaar belast, of den invoer zelfs geheel verboden. De Staten waren hierop tot het besluit gekomen, even zoo met de Fransche goederen te handelen. Van Beuningen had op het nemen van dezen maatregel aangedrongen in de hoop, dat men in Frankrijk daardoor genoopt zou worden, de belemmeringen van onzen handel op te heffen; de Witt daarentegen, den vrijen handel voorstaande, gaf niet dan ongaarne zijne toestemming tot deze *représailles*. Doch dieper nog lag, gelijk door den heer van der Heim te regt wordt aangemerkt, de oorzaak van de verwijdering der twee staatsmannen. Zij was niet zoo zeer gelegen in het verschil van hunne inzigten omtrent buitenlandsche aangelegenheden, dan wel in hunne onderscheidene meening aangaande zaken van binnenlandsch bestuur. Er waren ten dien tijde twee partijen in den Staat, waarvan de eene de oppermagt aan den jongen prins van Oranje wenschte toe te vertrouwen, terwijl de andere, aan wier hoofd de Witt stond, afkeerig was van het stadhouderlijk bewind. Nog vormde zich daarenboven eene derde staatspartij, die in het midden der twee andere staande, met behoud van 's lands vrijheid en regten, een matig gezag aan den Prins begeerde op te dragen; aan deze laatste sloot van Beuningen zich aan. Ik kan het echter den schrijver niet toegeven, dat men te Amsterdam, waar vooral dit gegevoelen omhelsd werd, van Beuningen tegen zijn' zin van de zijde der de Witten heeft afgetrokken.[25)] Onze wakkere van Beuningen had inderdaad een' te helderen blik, om niet uit eigene oogen te zien, en was te zelfstandig van karakter, om tegen zijn' wil door anderen zich te laten medeslepen. Veeleer geloof ik, dat hij, die alstoen te Amsterdam de waar-

digheid van Burgemeester bekleedde, en genoeg onafhankelijk was, om niemand te behoeven ontzien, vrijwillig tot deze partij is toegetreden uit overtuiging, dat zij het ware belang des vaderlands behartigde.

In het midden des jaars 1670 bekwam van Beuningen eene zending naar Engeland. Hem werd onder anderen in last gegeven, om den Engelschen koning tot getrouwheid aan het drievoudig verbond (triple alliance) met Zweden en de Staten aan te manen. Ook moest hij dezen bewegen tot een' gemeenschappelijken oorlog tegen Algiers, Tunis en Tripoli, en eenige moeijelijkheden, gerezen omtrent de Oost- en West-Indische maatschappij, uit den weg ruimen. Voorts begrepen de Algemeene Staten, zooals in den lastbrief geschreven werd: ‘dat aen de bekende trouw ende discretie van den heer van Beuningen sou overgelaten worden, of hij in Engeland moest toeven of terugkeeren, als hij meent niets meer daer te kunnen verrigten.[26)] Zoodra had koning Lodewijk niet vernomen, dat van Beuningen naar Londen zou vertrekken, of hij gaf terstond bevel aan zijnen gezant Colbert, om ten spoedigste het geheime verbond met Engeland te voltrekken, hetwelk weinige dagen later inzonderheid door toedoen van zijne zuster, de hertogin van Orleans, te Douvres bekrachtigd werd.[27)] Men kwam, zoo het schijnt, overeen, dat Engeland onzen Staat ter zee en Frankrijk te land zou aantasten, en dat wanneer de Vereenigde Gewesten vermeesterd waren, Zeeland aan den Engelschen koning zou ten deel vallen en aan den Franschen al het overige, uitgenomen Holland, hetwelk aan den prins van Oranje werd toegedacht, indien deze tot het verbond wilde toetreden.[28)] Dit was de oorzaak waarom van Beuningen niet veel aangaande zijne opdragt te Londen kon uitrigten; het voornaamste, hetwelk hij daar mogt bewerken, was misschien, dat de uitbarsting van den storm, die, ons vaderland reeds toen bedreigende, ruim een jaar later zoo hevig losbrak, voor dien tijd door hem werd afgeweerd. Hoedanig zijn wedervaren was in Engeland, heeft de heer van der Heim wel kort doch echter vrij naauwkeurig beschreven en daarbij weder eenige onbekende bijzonderheden aangevoerd, ontleend uit een handschrift, berustende in het Rijks Archief te 's Gravenhage.[29)] Ik moet hem toegeven, dat Wagenaar al te stout gesproken heeft, toen hij zeide: ‘Ook stelde hij (van Beuningen) ten dezen tijde (op het einde van 1670) vast, dat Karel II zich met Lodewijk XIV verstondt;[30)]’ hoewel de vreemde houding van den Engelschen koning ongetwijfeld eenige achterdocht bij hem moet verwekt hebben. De geheime verbindtenis was zoo bedekt gehouden, dat geen der gezanten van het Engelsche hof daarvan zekere kennis droeg, en zelfs de scherpzinnige Temple eerst daarvan niets bespeurde. Doch juist om deze redenen komt het oordeel mij eenigzins onregtvaardig voor, door den schrijver over van Beuningen uitgesproken, als had deze niet genoeg acht gegeven op de aanslagen van den Brit, strekkende niet zoo zeer tot verheffing van den prins, dan wel tot verdeeling en vernietiging van ons vaderland.[31)] Wanneer het onzen gezant bleek, dat zijne tegenwoordigheid te Londen weinig baatte, maakte hij gebruik van de vergunning, hem in zijnen lastbrief door de Staten verleend, en nam op den 29sten December 1670 de terugreis aan.[32)]

Bovenal gedenkwaardig is in onze geschiedenis het jaar 1672, toen ons vaderland niet alleen de vereenigde magt

van Engeland en Frankrijk, maar ook die van den keurvorst van Keulen en den bisschop van Munster had te wederstaan. Sommige schrijvers vermelden, dat Lodewijk inzonderheid vertoornd was wegens eenen penning, dien van Beuningen na den vrede van Aken ter eere van zich zelven zou hebben laten slaan. Daarop stond hij afgebeeld, als Josua, terwijl deze de zon, waarmede de Fransche koning bedoeld werd, deed stil staan, met dit opschrift in de latijnsche taal: *De zon stond stil in het midden des hemels*. Lang heeft men aan het bestaan van zulk een' penning getwijfeld, totdat de Rijks Archivarius J.C. de Jonge dien twijfel heeft opgeheven door mede te deelen, dat er een exemplaar van dezen voorhanden is in het Penning-en Munt-Kabinet van Z.M. den koning, doch tevens heeft deze geleerde aangewezen, dat de gedenkpenning, door hem gezien, eerst nadat van Beuningen overleden was, is vervaardigd. Hetzelfde wordt door den heer van der Heim gestaafd, die alzoo onzen staatsman zuivert van de blaam eener niet geringe aanmatiging, hem vroeger ten onregte aangewreven.[33)]

Onze geschiedschrijvers maken nagenoeg geen gewag van eene reis door van Beuningen tegen het midden des jaars 1672 naar Brussel gedaan, om met den landvoogd der Spaansche Nederlanden, den graaf van Monterey, over het verleenen van onderstand te handelen, en echter schijnt deze zending gansch niet zonder vrucht geweest te zijn, daar de heer van der Heim ons doet opmerken, hoe waarschijnlijk ten gevolge daarvan in de maand Julij eenige vendels Spanjaarden naar Noord-Braband trokken, ter bedekking der steden van dit gewest.[34)] Nog bevond van Beuningen zich te Brussel, toen er onderhandelingen over den vrede met Lodewijk werden aangeknoopt. Vernemende, dat velen hier niet ongezind waren, om aan de harde eischen des Konings gehoor te geven, keerde hij ijlings herwaarts terug, en verzette zich met kracht in de vergadering der Staten van Holland tegen het aannemen der vredesvoorslagen van Frankrijk, welke dan ook later verworpen werden. Ondertusschen hadden de Staten besloten, den Prins van Oranje te magtigen, om benevens van Beuningen, Beverningh en Gockinga met de Engelsche gezanten in onderhandeling te treden. Zij trachtten wel de genegenheid der Engelschen te winnen en door hunne tusschenkomst eene verzoening met Lodewijk daar te stellen, doch hunne pogingen hiertoe werden verijdeld wegens eene nieuwe overeenkomst, tusschen Engeland en Frankrijk, te Heeswijk aangegaan. Als daarop sommigen beweerden, dat het nu zaak was, om ten spoedigste met Frankrijk zich te verdragen, verklaarde van Beuningen in de vergadering der Staten uit naam van Amsterdam, dat op ieder' burger thans, meer dan ooit, de verpligting rustte, zijn gewest tot het uiterste te verdedigen.

De Engelsche gezanten begaven zich, na het gezegde verdrag gesloten te hebben, naar Antwerpen, ten einde aldaar met Monterey te spreken. De Staten bezorgd, dat hieruit iets ten hunnen nadeele mogt voortvloeijen, zonden spoedig van Beuningen derwaarts.[35)] Deze versterkte den landvoogd in zijne goede gezindheid jegens de Vereenigde Gewesten, en trachtte tevens de Britsche afgevaardigden gunstiger voor zijn vaderland te stemmen. Ziende echter, dat zijne moeite daartoe te vergeefs bleef, keerde hij weldra naar den Haag weder en gaf, in de Staatsvergadering aldaar verschenen, rondborstig zijn gevoelen te kennen, dat men

verder niet door onderhandelingen maar alleen met de wapenen den vrede moest zoeken. Bij de, daarop gevolgde, verandering der regering in de steden, stelde de Prins te Amsterdam in plaats van Reinst en van de Poll onzen van Beuningen met Hudde tot burgemeesters aan. Nog schijnt hij andermaal zich dit jaar eenigen tijd in Brussel te hebben opgehouden, om den Spanjaard tot den oorlog tegen Frankrijk aan te sporen;[36)] van waar teruggekomen, hij al zijne krachten inspande tot het behoud van zijne geboortestad, welke alstoen in een' hoogst benarden toestand verkeerde.

Ofschoon de heer van der Heim ons nog iets van het gebeurde in de twee volgende jaren mededeelt, wordt zijn werk eigenlijk met het jaar 1672 besloten. Gaarne had ik gezien, dat ook de gezantschappen, later door van Beuningen in Engeland bekleed, hier vervolgens op dezelfde wijze beschreven waren. Gewigtig waren zijne staatkundige bemoeijingen in Engeland van 1675 tot 1678, wanneer hij veel gedaan heeft, om den vrede van Nijmegen voor te bereiden. Ook verdiende zijne zending met van Citters naar Londen in 1682 eene nadere beschouwing. Zelfs zou het mij aangenaam geweest zijn, indien de schrijver de grenzen van zijn onderzoek nog verder had uitgebreid en eenige belangrijke punten uit den lateren levenstijd van onzen staatsman had aangeroerd en daarbij opgehelderd; zoo als zijn tegenstand tegen prins Willem III, de geschillen over de werving van zestienduizend man, waartegen hij zich verzette, de handelingen van Amsterdam met d'Avaux, het gesprek met Fuchs, den gezant van den keurvorst van Brandenburg, door van Beuningen gehouden, eindelijk zijne zinsverbijstering, een treurig voorbeeld van de onbestendigheid der menschelijke geestvermogens. De heer van der Heim zegt daaromtrent bescheidenlijk, eenige van deze punten voor zoo duister en ingewikkeld te houden, dat hij zijne nasporingen daaromtrent als niet grondig genoeg beschouwt, om deze reeds nu openbaar te maken. Bedrieg ik mij niet, dan ligt in deze bekentenis eene toezegging opgesloten, dat wij met der tijd nog iets meer over van Beuningen van zijne pen te wachten hebben. In de voorrede van zijn werk geeft hij bovendien zijne hoop te kennen, met dezen arbeid de grondslagen te hebben gelegd van een gebouw, na vele jaren van studie verder op te trekken.

Ik mag hem den lof niet onthouden, dat hij aanvankelijk in zijne moeijelijke onderneming gelukkig is geslaagd; hij vervulle verder onze verwachting, en levere nog eenmaal eene volledige levensbeschrijving van Koenraad van Beuningen, tot de volvoering van welke zwaarwigtige taak hij getoond heeft allezins berekend te zijn. Ongetwijfeld zal het Archief des Rijks te 's Gravenhage hem daartoe vele bouwstoffen kunnen verstrekken, doch ook dat der stad Amsterdam behoort hierbij geraadpleegd te worden, als bezittende een' rijken schat van brieven en schriften, van onzen van Beuningen afkomstig.[37)] Wordt zulk een werk door hem in de Nederduitsche taal geschreven en met de vereischte zorg uitgegeven,[38)] dan zal het zeker met algemeenen bijval door onze landgenooten worden ontvangen, terwijl hij daarmede voor een' der grootste mannen, die Amsterdam, ja zelfs Nederland ooit heeft voortgebragt, een gedenkteeken zal oprigten, mijns oordeels meer waard, dan het beste standbeeld van steen of van metaal.

P. SCHELTEMA.

Eindnoten:

1) In het Groot Memoriaal van Amsterdam, N°. 3, fol. 229 verso, leest men: ‘Op huijden (4 October 1643) hebben de Heeren Burgermees-meesteren deser Stede tot Mede-secretaris derselver Stede aangestelt Dr. Coenraet van Beuningen, Advocaet.’ Hij ontving, als zoodanig eene jaarwedde van 360 guldens en volgens toenmalig gebruik nog 40 guldens jaarlijks voor zijne kleeding.
2) Resolutiën van den Oud-Raad, Lr. B., bl. 15: ‘Op 29 Januarij 1650 is het versoeck, om van het last der Secretari ontslagen te wesen en de presentatie, om als Honorarius Secretarius, gebruijckt te werden, mits geen gagie noch profijten genietende, den heer Secretarius van Beuningen geaccordeert.’
3) Resolutiën der Vroedschap, N°. 20, fol. 112, 2 Sept. 1650. Hij werd aangenomen voor vier jaren tijds, op een traktement van twee duizend guldens 's jaars.
4) Groot Memoriaal, N°. 3, fol 289. Ofschoon van Beuningen van 1660 tot 1669, toen hij tot Burgemeester werd verkozen, niet, als ambtenaar, in betrekking stond tot de stad, bleek mij echter uit de stedelijke rekeningen, dat men hier in dezen tusschentijd menigmalen van zijne dienst heeft gebruik gemaakt.
5) Van dezen Zweed, genaamd Groot Johan, aangaande wien de geschiedschrijvers weinig hebben opgeteekend, schrijft onze van Beuningen aan Burgemeesteren dezer stad in een' brief, aanwezig in het stedelijk archief, van 5 October 1652, dat hij op een vonnis van het Hof van Holland, te Amsterdam, waar hij met brieven van serieuse recommandatie van Hare Majesteit gekomen was, in verzekerde bewaring werd gehouden. De graaf van Oxenstiern had tegen van Beuningen gezegd, ‘dat Groot Johan niet als een burger ende ingeseten van een geconfedereerde Croon, jae niet als een mensch, maer als een beest wierde getracteert, *esse hoc factum indignissimum*, - ende SijnE. wilde oock wel bekennen, dat men te Stockholm niet buijten deliberatie was van de een of te andere onnosele bij het hooft te vatten ende alsoo *par pari* te betaelen.’ Van Beuningen wist echter den Rijks Cancelier door een bedaard antwoord goed neder te zetten. Uit den recommandatie-brief van Christina voor het bestuur van Amsterdam, aan Groot Johan medegegeven, blijkt, dat hij toen met eenige burgers dezer stad in proces lag over de nalatenschap van Jakob Privitz, die hier gestorven was.
6) Brieven van J. de Witt van 18 Nov. 1652 en 31 Maart 1653.
7) Inzonderheid is hem hierbij van dienst geweest eene verzameling stukken (II. SS.) op het Rijks Archief, getiteld: *Register van de Sweetsche, Poolsche, Deensche en Brandenburgsche saeken anno* 1664.
8) Secrete Resolutiën van Hollant, ten tijde van J. de Witt, D.I. bl. 165.
9) Van der Heim, p. 43.
10) Van der Heim, p. 44-47.
11) Aitzema, Saeken van Staet en Oorlogh, B. 34, bl. 1211.
12) Van der Heim, p. 55.
13) Van der Heim, p. 67.
14) Wagenaar, Vaderlandsche Historie, D. 13, bl. 13-33.
15) De Engelsche koning moet onder anderen gezegd hebben, dat hem niets meer griefde, dan dat men in Frankrijk de Witt met zijnen aanhang hooger had gesteld, dan hem. D'Estrades, T.I, p. 303. Opmerkelijk is het, dat Lodewijk XIV de eer van het sluiten des verbonds geheel zich toeeigende, zeggende: ‘Il restait plusieurs difficultés entre mes commissaires et les deputés des Prov. Unies pour le renouvellement de notre alliance, et l'affaire trainait depuis 18 mois; je m'y appliquai moi-même, et la terminai en peu de jours avec une égale satisfaction de part et d'autre. Oeuvres de Louis XIV, vol I, pag. 183.
16) Van der Heim, p. 95.
17) Bilderdijk zegt in zijne Geschiedenis des Vaderlands, D. 9, bl. 189 van hem en zijn volgend gezantschap naar Frankrijk: ‘van Beuningen nam te Parijs Lodewijk XIV, die nog dobberde, door zijn hoogmoedig (en men mag zeggen brutaal) karakter, 't geen hij meende, dat een republikein welstond, tegen zich in, even als hij Christina in Zweden gedaan had, en dit vloeide over op de zaak, en wekte al 's konings wrok tegen onzen Staat dubbeld op.’ In de menigvuldige brieven door van Beuningen uit Stokholm aan Burgemeesteren dezer stad geschreven, heb ik evenmin als in die van Christina eenig spoor van wrok of wrevel tusschen hem en de koningin kunnen ontdekken, maar wel blijken van het tegendeel gevonden.
18) Reeds voordat van Beuningen in Frankrijk kwam, schreef de koning aan d'Estrades, dat hij zijne zending in de plaats van Boreel moest tegenwerken, ‘puisque celui-ci joindroit l'habilité à la malice de l'autre.
19) Maart 1665.
20) Brief van van Beuningen van 11 Febr. 1667.
21) Brief van van Beuningen van 24 Dec. 1666.
22) Van der Heim, p. 104.
23) Van der Heim, p. 107.
24) Van der Heim, p. 117. Zijne geheele instructie is in de eerste bijlage van dit werk medegedeeld.
25) Van der Heim, p. 128.

26) Van der Heim, p. 135.
27) Opmerkelijk zijn de woorden, welke de koning daaromtrent bezigde, aan Colbert schrijvende: ‘Ce que je vous recommande faire le plustôt, que vous pourrez, en sorte que, s'il est humainement possible, ce soit une affaire achevée, quand van Beuninghen arrivera delà.’
28) Burnet, History of his own time, vol. I, p. 303.
29) Het heeft tot titel: Resolutiën rakende de Engelsche zaken anni 1670.
30) Vaderl. Historie, D. 13, bl. 427.
31) Van der Heim, p. 147.
32) Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen, D. 3, St. 1, bl. 65.
33) De woorden, door van Beuningen zelven tot zijne verontschuldiging gebezigd, vinden wij in eene tweede bijlage achter het werk, bevattende een' brief van Pomponne aan de Lionne.
34) Van der Heim, p. 154.
35) Wagenaar heeft deze reis naar Antwerpen met de vroegere naar Brussel verward.
36) Van der Heim, p. 163.
37) Ik zal hier eene opgave laten volgen van hetgeen er in het Amsterdamsche Archief aangaande van Beuningen te vinden is. Behalve zeer vele verspreide brieven en berigten van hem, treft men hier deze nommers aan, hem alleen of grootendeels betreffende.
Missiven van den Ambassadeur van Beuningen aan H.H. Burgemeesters van Amsterdam uit Stokholm, Upsal en Stade, van 1652-1654.
Missiven van hem aan dezelfde uit Kopenhagen, van 1657 en 1658.
Missiven van de Ambassadeurs van Beuningen en Boreel aan dezelfde uit Parijs, van 1658-1662.

Missiven van hen aan dezelfde uit Parijs, van 1662-1666.
Missiven van hen aan dezelfde uit Parijs, van 1666-1669.
Missiven van van Hoorn, Cunaeus, van Goch en van Beuningen, Ministers van den Staat in Engeland, aan dezelfde, van 1662-1666 en van 1669-1678.
Missiven van den Ambassadeur van Beuningen aan dezelfde uit Brussel, van 1672.
Missiven van de Gedeputeerden van Rheede, van Beuningen, Nassau van Odijk en van Haren aan H. Ho. Mo. met vele bijlagen, betreffende het gezantschap, naar Engeland gezonden in 1674.
Missiven van de Ambassadeurs van Beuningen, van Leijden, van Leeuwen en van Citters aan H.H. Burgemeesters van Amsterdam uit Londen, van 1677-1682.
Missiven van de Ambassadeurs van Beuningen en van Leijden van Leeuwen aan dezelfde uit Londen, van 1678.
Missiven van de Ambassadeurs van Beuningen en van Citters aan dezelfde uit Londen, van 1682.
Missiven van hen aan dezelfde uit Londen, van 1682 en 1683.
Missiven van hen aan dezelfde uit Londen, van 1682-1686.
Brieven door verschillende personen, doch meerendeels door van Beuningen, over staatszaken geschreven aan Nikolaas Witsen in 1683 en 1684. (Bij de nagelatene papieren van Burgemeester Witsen).
Ofschoon deze Missiven, wier verschillende verzamelingen bijna alle, elk in het bijzonder, een zwaar foliant uitmaken, uitgezonderd die over het gezantschap van 1674, aan H.H. Burgemeesteren van Amsterdam geschreven zijn komen echter daarbij onder de bijlagen vele brieven aan de Algemeene Staten en die van Holland voor. Het verdient opmerking, dat noch in het Rijks-Archief (zie van der Heim, p. 25), noch in dat der hoofdstad een eigenlijk *verbaal* der gezantschappen van van Beuningen aanwezig is.
38) Het spijt mij, te moeten zeggen, dat de correctie van dit Latijnsche werk veel te wenschen overlaat; het had er eene betere verdiend.

De geschiedenis der kerkhervorming in tafereelen.

Een leesboek ter bevestiging der Protestanten in hun Christelijk geloof, bekroond door 't Haagsch Genootschap tot verdediging der Christelijke Godsdienst door B. ter Haar, Theol. Dr. en predikant te Amsterdam, twee deelen. Vierde vermeerderde druk, te Amsterdam bij ten Brink en de Vries.

En God zeide: daar zij licht, en daar werd licht.

Er zijn zoo zekere punten in de historie waarop men elkander gedurig wijst, waar men 't oog gedurig op vestigt omdat men er zoo ongemerkt gedurig naar toe wordt getrokken.

Zoo vindt ge, om van niets anders te gewagen en om ons maar op geen ruimer terrein te begeven, zoo vindt ge in de geschiedenis van ons vaderland u gedurig aangetrokken door Willem den Zwijger. Zoodra gij aan hem denkt, staat de overledene daar voor u. Zoo vaak ge van hem leest of zijn beeldtenis ziet, rijst de heele groep die hem omgaf, voor uwe verbeelding op.

En zoo is 't ook in de Christelijke Kerk. Ge vindt daar even zeer als elders zekere punten, die uwe algeheele opmerkzaamheid trekken, gij ontmoet op dat terrein mannen die u de meeste belangstelling inboezemen en de grootste bewondering afpersen, mannen die naarmate gij op hun standpunt staat en hunne zienswijze deelt u met hoogachting, ja sympathie zullen vervullen. Er zijn in de historie der kerk momenten die gewigtiger, treffender, aantrekkelijker zijn dan anderen; daarom omdat zij niet slechts voor enkele personen, voor enkele gemeenten, maar voor de gansche Christenheid van 't hoogste belang zijn geweest. En daartoe behooren Luther en de Kerkhervorming van de zestiende eeuw. Die Kerkhervorming maakt een keerpunt uit in de geschiedenis van het Godsrijk op aarde, dat hoe klein in beginsel onberekenbaar groot in de gevolgen is geworden. Zij is een feit dat in 't naauwste verband stond met het lot der menschheid in volgende geslachten.

Jaren te voren reeds was er de noodzakelijkheid van gevoeld, en van alle kanten uit alle oorden der wereld hadden zich stemmen laten hooren, waarbij men er op aandrong dat zij tot stand werd gebragt. Maar... wat de Zaligmaker van zijn' tijdgenooten zeide, was ook op de mannen der XVI^{de} eeuw, bij welke die hervorming vooral een begin moest nemen, ten volle toepasselijk: *Zij hadden de duisternis liever dan 't licht omdat hunne werken boos waren.* Als ongehoorzame zonen had Rome er al menigeen tot den brandstapel veroordeeld en al menigeen in zijne kerkers doen opsluiten om de al te luid klinkende toonen van den hervormingseisch te doen verstommen. Maar toch werd die klagte des bederfs gedurig aangeheven en toch hield men niet op aan te dringen op hervorming. Trouwens Rome hoorde wel wat men verlangde, maar 't begreep om zijns zelfs wille geen gehoor te geven aan klagt en bede. Sedert de brandstapel voor Huss en van Praag uitgebrand was, scheen geen ketterwrake meer genomen te worden tegen die verharde en ontaarde zonen die 't wagen durfden hun wee en ach! over Rome uit te spreken. Maar in plaats daarvan trotseerde het de Christenheid.

Rome beging in zijn euvelmoed de uitzinnigheid van den verfoeijelijken en tevens belagchelijken en kinderachtigen *aflaathandel* te drijven.

Trouwens de schok die door zulk een spot en uit zulk eene euvelmoedige uitzinnigheid gegeven werd was te hevig, dan dat hij niet heinde en verre zou gevoeld worden. De ure des oordeels was geslagen. En gelijk de historie van den heiligen rok te Trier en de menigte geknipte maar nog niet afgenaaide, in onze eeuw een schok gegeven heeft, die den wankelen troon van den H. Vader dermate heeft doen waggelen dat hij nu voor een tijd vakant is, te huur of te koop is nog niet beslist, zoo heeft in de XVI^{de} eeuw de aflaathandel die vreesselijke voor Rome noodlottige gebeurtenis ten gevolge gehad, die wij *hervorming* noemen. De paus had met eigen hand de brandende fakkel in de kerke van Christus geworpen. Zelf had hij het vuur door zijn onbezonnenheid aan de eene en Godslasterlijke aanmatiging ter andere zijde aangeblazen zonder te berekenen dat vuur warmte en licht maar ook vernieling aanbrengt. De pauselijke goedkeuring der aflaatprediking was niet anders dan een vredebreuk met en oorlogsverklaring aan het weldenkende gedeelte der kerke van Hem, die 't licht was der wereld.

Ei! waarom zag Rome voorbij dat geluk, dat zaligheid in geen goud of zilver gelegen is, maar ook voor geen aardsche schatten gekocht of verkocht kan worden? Om den vrede der ziel te erlangen en troost te storten in 't door schuldbesef verslagen gemoed is een ander onderpand van genade en vergiffenis noodig, dan een aflaatsbrief. Geloof aan de goddelijke liefde des Vaders hier boven is genoeg om de bronwel des berouws te doen opdroogen en 't harte te vervullen met hemelsche vrede en zalige vreugde.

Al 't overige beteekent niets!

De historie der Hervorming zietdaar wat ge hier vindt. Hoeveel er reeds over geschreven is en zelfs bouwstof voor den roman verschafte, nog is dit onderwerp niet afgehandeld. Wat zeggen wij? Zoo als ter Haar't behandelde is het te voren nog niet gedaan. Ge ziet u omringd door de mannen die 't werkzaamst aandeel aan de zaak genomen hebben; gij hoort, gij ziet ze in uw nabijheid. De poëzij heeft hier zoo veel gedaan dat er leven bijgezet werd aan de koude vermelding der feiten en de opsomming van enkele namen. Meer begreep, en teregt, meer begreep ter Haar niet te mogen. Was hij verder gegaan hij zou romancier en geen historicus geweest zijn. Doch geen woord meer! 't geldt geen nieuw werk, maar de vierde vermeerderde uitgave hebben wij 't genoegen aan te kondigen.

't Genoegen?... In trouwe, zoo is het! Verheugen wij er ons altijd over als er iets goeds, iets belangrijks uitkomt, dan vooral is zulks het geval met dit werk. Er was behoefte aan. En dat het godsdienstig publiek 's mans werk op prijs weet te stellen en 't niet alleen lezen, maar ook in eigendom bezitten wil, blijkt uit deze vierde oplage. En dat genoegen wordt te grooter als wij er in meenen te mogen zien een schitterend bewijs van de hoogachting jegens en den goeden dunk omtrent den schrijver, die door de Katholiek en in zijn persoon, en in zijn geloof, en in zijn Christelijke beginselen en gezindheden zoo verregaande is aangetast en verguisd. Een man wien de Katholiek bij de Protestanten kennelijk heeft zoeken verdacht te maken als een ongeloovige, om hem zoodoende zijn achting en vertrouwen bij de gemeente des

Heeren zoo niet te ontnemen, dan toch voor het meerderdeel te doen verliezen.

't Zij verre van ons als lofredenaar of handhaver van de eer en van den goeden naam van ter Haar op te treden! Die is te zeer gevestigd dan dat de Katholiek er eenige schade aan zou kunnen toebrengen, terwijl ter Haar voor die taak zelf genoegzaam berekend is en op eene hem waardige wijze zijn vijand in het voorberigt dezer vierde uitgave tegemoet getreden is.

Alleen dit willen wij de Katholiek in 't voorbijgaan laten gevoelen door hem opmerkzaam te maken op deze vierde uitgave, dat hij wat al te spoedig *victorie* gekraaid heeft, toen hij in een der nommers van zijn geschrift verklaarde *dat hij na drie jaren kampens nu het geheele werk verbrijzeld had.*

Ten einde zich te overtuigen van zijn voorbarigheid leze hij de voorrede dezer nieuwe editie. Een kampioen die na driejarigen strijd nog weêr zoo frisch en moedig voor den dag komt moet niet veel van de slagen geleden hebben die hem zijn toegebragt, ofte wel die slagen moeten niet zoo veel te beteekenen gehad hebben als de partij gedacht heeft.

Wat ons bevreemd heeft?... dat de Katholiek er zoo lang geduld en zoo veel moed toe gehad heeft om 't werk dat naar zijn oordeel *schande over zijn maker moet brengen*, zoo lang onder de oogen te houden en er zijn wapens tegen te keeren. Er moeten dan waarlijk nog al gewigtige punten te veroveren zijn geweest, dat hij er zoo veel tijds aan heeft moeten besteden eer hij ze in zijn magt had. Men zou zoo iets niet verwachten daar de Katholiek alleen te velde te trekken had tegen *verdichtselen*, gelijk hij de feiten der historie door ter Haar opgesomd gelieft te noemen.

Maar, maar!... is het werk verbrijzeld? Verguisd en veroordeeld. Ja! dat is het. Maar eerst dan zou dit werk *verbrijzeld* zijn als de historische feiten tot leugen waren gemaakt en derzelver onwaarheid aan 't licht gebragt was. Maar dat is ondanks dien driejarigen strijd nog niet geschied. Daartoe worden andere wapens vereischt dan magtspreuken en lage schimp, verguizing en smaadredenen. De Hervorming is een historisch feit en zoo iets is door geen schreeuwen en razen uit de rij der gebeurtenissen uit te wisschen. Buitendien te beslissen dat hij het werk van ter Haar *verbrijzeld* heeft, staat niet aan de Katholiek, maar aan de wetenschap. De historische kritiek zal vonnissen. Trouwens niet voor ter Haar en zijn werk maar voor de Katholiek en zijn uitspraak zal het *verschrikkelijk* zijn als die wetenschap na 't bedaard: audi et alteram partem over hem (Katholiek) het ontzettend mené, mené, tekél, upharsin! uitspreekt. Daarom omdat hij de waarheid tot leugen zocht te maken en zich more majorum niet ontzien heeft bedreiging en banvloeken uit te spreken over hem, die de dwaling durfde te ontmaskeren.

Want juist, en dat bevreemdt ons niets, dit is het wat de Katholiek gedaan heeft door uit het werk des schrijvers aanleiding te nemen om zijn geloof en beginselen en gezindheden te veroordeelen, te verguizen en tot een voorwerp van verachting en spot bij de Protestanten te willen maken.

Maar 't zij zoo! In majorem Dei gloriam is er van die zijde wel meer geschied, waar 't divide et impera voor den opmerkzamen niet verborgen bij bleef.

Intusschen kunnen wij niet nalaten op 't onstaatkundige van zulk gedrag te wijzen.

Juist door zulke bittere, hevige aanvallen der ultra-montaansche factie is de aandacht van het publiek te meer op het *verbrijzelde* werk van den ketter gevestigd. Zonder het te berekenen althans te willen is de Katholiek de lofredenaar van dat werk geworden. Zijn schimp en verguizing was voor den Protestant meer waard dan de beste beoordeelingen en aanbevelingen onzer uitnemendste Protestantsche letterkundigen en hunner tijdschriften. Maar nog meer: door die tafereelen *verdichtselen* te noemen is er de aandacht ook van anderen buiten de gemeenschap der Protestantsche kerk op gevestigd. Want gelijk het altijd geweest is, is het nog: *nitimur in vetitum*. Die trek naar 't verbodene die de eerste vrouw de hand naar de paradijsvrucht deed uitsteken, diezelfde trek bezielt al haar nakomelingen nog. Juist daardoor zijn de lezers der romantieke lettervruchten er nieuwsgierig naar gemaakt. En om van geen Joden te spreken, dat werk door den Katholiek zoo vreesselijk gehavend en zoo scherp veroordeeld, is daarom in handen geraakt van menig Roomschgezinde, gelijk wij er gelegenheid toe gehad hebben om er ons van te overtuigen. Want met de verboden boeken gaat het bij menig Roomschgezinde even als met de verboden spijzen op vastendagen....

Och! er zijn zoo zekere dingen waar men zijn eer in stellen moet: - en daartoe behoort vooral de veroordeeling van 't werk en van den persoon van ter Haar door de Katholiek. In trouwe! aanprijzing en lof over een werk van dien aard en over dat onderwerp zou niet zeer geschikt zijn om er den Protestant hoogen dunk van te doen koesteren.

Die verguizing en dat anathema over persoon en werk is in ons oog de schoonste lofrede die het ten deel kon vallen en die niet weinig als waarheid wordt erkend door de vierde uitgave daarvan. Gij kunt er zoo 't bewijs in zien, dat ter Haar goed en natuurlijk weet terug te geven wat er weleer gebeurd is en destijds zooveel sensatie heeft veroorzaakt. Zonder dat zou de Katholiek zooveel moeite niet genomen en geen driejarigen kampstrijd tegen dit werk gevoerd hebben. Om 't fabelachtige der Arabische nachtvertellingen aan te toonen, zou men zeker geen drie jaren strijd te voeren hebben. Want... tantum!

Bij de aankondiging dezer nieuwe uitgave is nog iets dat onze vreugde vermeerdert en verhoogt. Zij is namelijk niet onveranderd gebleven, maar vermeerderd. En wie de eerste editie inziet en met deze vergelijkt zal er al spoedig van overtuigd worden.

Daartoe behoort het met scherper trekken voorstellen van 't diep verval en vreesselijk bederf der Christelijke kerk in die dagen. Wat vroeger slechts was aangestipt en ter loops ter sprake gebragt, is nu om den wille van den geduchten worstelstrijd (?) van den Katholiek op breeder schaal uitgevoerd. 't Is waar, het werk heeft daardoor een zekere polemische rigting verkregen, maar eene rigting ten gevolge aanranding en het tot leugen maken van wat vroeger was aangehaald.

Zoo treft gij in 't eerste deel als bijlage in de aanteekeningen, de vertaling aan van J.M. Usteri's gedicht, getiteld: Klagt van Zwingli's weduwe, voorts eene meer uitgewerkte beschouwing van 't Concilie van Trente; - waartoe vooral gerekend moet worden dat ter Haar in zijne aanteekeningen naauwkeuriger en uitvoeriger verslag geleverd heeft, dan hij begreep in 't werk zelve te kunnen doen. Omdat er dan ligtelijk 't verhaal en de geregelde loop der zaken bij geleden zouden hebben.

Wat vooral niet voorbij gezien moet worden is zijne gedachten over den oorsprong der Doopsgezinden en de onderlinge betrekking tusschen deze en de Wederdoopers. Inderdaad een punt dat wel van tijd tot tijd ter sprake kwam en nog niet ten volle beslist wordt geacht.

Immers gaan wij af op de Doopsgezinde schrijvers dan worden wij alras overtuigd, dat zij alle bewijzen zich ten nutte zoeken te maken waardoor zij hunne afkomst van de Waldenzen kunnen staven. Terwijl zij omgekeerd geen poging onaangewend laten, om hun overeenkomst met, veelmeer nog hun oorsprong van de Wederdoopers weg te redeneren.

En in trouwe! hun daarover hard te vallen zou inbreuk op de wellevendheid genoemd kunnen worden. Let men toch op de woelingen der Wederdoopers in ons land, te Munster en elders, dan is 't niet heel verkieslijk met dezen op een lijn en met hen gerekend te worden als kinderen van 't zelfde huisgezin, een in oorsprong, verschillend door rigting en vorm.

Maar of dit al niet heel aangenaam zij en of wij 't liever anders hadden dat verandert de zaak niet, dat mag aan de waarheid geen afbreuk doen.

Immers de deugd wordt niet beoordeeld, en hare waarde niet afgemeten naar de afkomst? Kunnen in 't zelfde huisgezin geen tweederlei kinderen, goede en kwade, zijn? Is het den braven man ooit tot misdaad aangerekend of aan te rekenen, of vermindert het zijne braafheid, omdat hij uit een' familie voortkwam, waar een en ander op af te dingen was?... Evenmin kan het dan ook den stillen vromen Doopsgezinden, den aanhanger van Menno tot oneer strekken dat hij uit de woelige en oproerige Munsterschen, althans uit de Wederdoopers, voortgesproten is. 't Is waar, er waren vele, helaas! te vele woelgeesten en dweepers onder! Maar 't is ook niet te loochenen dat er vele brave Christenen onder waren.

Teregt merkt ter Haar op dit punt aan:

‘Ik beschouw de verhouding tusschen de *Doopsgezinden* en de *Munstersche Wederdoopers*, als die van de *beeldstormers* tot de *Hervormden*. Zoo weinig als ik den naam van *beeldstormers* met de benaming van *Hervormden* verwarre, zoo weinig kan ik loochenen, dat de *beeldstormers* grootendeels *Hervormden* geweest zijn; of dat de beeldstorm, uit de verkeerde toepassing, uit de ontaarding en verbastering van een Protestantsch beginsel is voortgesproten. Het zijn wilde loten, die nevens andere goede en vruchtdragende takken zijn opgegroeid uit denzelfden stam.’

Bedriegen wij ons niet, dan is Menno Simons niet de stichter van iets nieuws, maar in denzelfden zin als Luther, een Hervormer, en wel bepaald de Hervormer der Wederdoopers; wier naam men veranderd heeft in *Doopsgezinden* om de onaangename herinneringen aan den oorspronkelijken verbonden zoo niet geheel weg te nemen, dan toch te verdringen, te overschaduwen. Bij de hervorming van 't wezen werd ook die van den naam der zaak noodig geacht.

Of is er niet veel meer overeenkomst in de begrippen der Doopsgezinden met de Wederdoopers, dan met de Waldenzen, waarvan men zoo gaarne zijne afkomst. rekent?

't Is waar, de Eerw. Halbertsma in zijn werk getiteld: *De Doopsgezinden en hunne herkomst. Eene ruwe schets*, doet al het mogelijke en grijpt alles aan om hunne naauwe verwantschap met de Waldenzen te betoogen, maar!...

is 't met opzet of is 't door gebrek aan genoegzame opmerkzaamheid geschied, dat wel de punten van overeenkomst zijn opgegeven, maar de vele die hemelsbreed verschillen verzwegen zijn?... Die vraag, zij is ook door ter Haar, gelijk wij daar gewaar worden, gedaan, en zij vereischt onze volle aandacht.

Wat gaf aanleiding dat Menno tot nadenken kwam? Wat gaf aanleiding dat hij de Roomsche kerk verliet? Hoe dacht hij over den doop? Wat vinden wij bij den Wederdooper en bij Menno's aanhang omtrent den eed, den krijgsmansstand en zoo al voorts geleerd, zóó dat zij ten volle met elkander overeenstemmen.

Men twiste niet over woorden en over de namen Wederdoopers en Doopsgezinden. In *die* dagen is dat onderscheid niet zoo streng in acht genomen als later plaats greep. Maar daarop lette men waarin beide partijen overeenkomen. 't Is waar: reeds voor het jaar 1534 vond men hier te lande Doopsgezinden, die niet kunnen en moeten verward worden met de Munsterschen. Trouwens het historisch bewijs alsof deze *niet* zouden voortgesproten zijn uit den aanhang van Munzer is men tot nog toe schuldig gebleven?

Ook bij de grootste afwijking omtrent het rijk van Christus door de Wederdoopers, in navolging van de Joden van Jezus' tijd als een aardsch rijk vol genot en vreugde, glorie en pracht voorgesteld, terwijl de Doopsgezinde slechts zag op een hemelsch rijk niet van deze wereld, zijn punten van overeenkomst. Het gronddenkbeeld van 't koninkrijk der hemelen was bij beiden aanwezig, maar in de wijze van beschouwing, in de opvatting daarvan heerschte verschil. Wat den Doopsgezinden stil en kalm maakte en tot een waardig lid der Christuskerk, dat deed den Wederdooper overslaan tot onrust, muiterij en wat niet al. Daarom omdat de geest der dweepzucht hem bezielde en hij even als de Joden van Jezus' tijd in een aardsch Messias-rijk de verwezenlijking zijner wenschen en uitzigten meende te vinden.

Het zou welligt niets anders worden dan naschrijverij indien wij verder gingen; wij stappen daarom van de zaak af.

Wat overigens het werk van ter Haar zelve aangaat daarover brengen wij geen enkel woord in 't midden. 't Godsdienstig publiek weet zijn producten op den regten prijs te schatten, en heeft dit nu ook weder getoond.

Dit staat vast, de Eerw. heeren ten Cate en Cramer, schoon zij ook al de zienswijze van ter Haar *niet* deelen, zullen niet anders dan erkennen moeten dat zij in hem een edelmoedig en bescheiden bestrijder gevonden hebben, die als beschaafd litterator en als echt Christen zonder bitterheid en zonder verloochening van 't groot beginsel der liefde strijd voert.

Als wij iets zouden vragen in 't belang van hen die dit werk om den prijs, hoe matig ook door de uitgevers gesteld, niet kunnen koopen, en het toch graag zouden bezitten, en ook *moesten* hebben, 't zou dit zijn: dat er een goedkooper editie van verscheen, al ware het zelfs met bekorting der aanteekeningen. Soortgelijke werken moeten bij den Christen niet gemist worden.

Overigens sterke de Heer der gemeente dezen Zijnen dienaar en schenke hem wijsheid en kracht om de schoone taak waaraan hij zich toegewijd heeft nog jaren lang met lust en ijver te verrigten.

De beproevingen van Emilia Wijndham.

Amsterdam, P.N. van Kampen, 1848. 2 Dln.
Schuld en boete.
Middelburg, J.C. en W. Altorffer, 1848. Beide uit het Engelsch, van Mistress March.

Al zijn wij ook, lieve lezer! beide waarschijnlijk nog te veel Nederlanders om zoo onbepaald vrienden van onze overzeesche naburen, geloofsgenooten en soms helpers te wezen; al is er van de dagen af toen Elisabeth den in hunne wanhoop en verwildering wat woesten Watergeuzen de herbergzaamheid ontzeide, tot de vestiging op Borneo toe, wat veel tusschen de respectieve volken en regeringen voorgevallen om *intimiteit* te kennen - al zijn wij te onmagtig om hunne mededingers, te trotsch om hunne afhangelingen, te zeer vernederd om hunne vrienden te wezen, zoowel wat het commerciëele en industriëele als wat het politieke betreft; wij laten ons oordeel niet besteken, ons oog niet verblinden voor hetgeen die natie goeds en groots in zich omdraagt. En dan moge er bij alle volken een zedelijke kern te vinden wezen; het is niet Engeland waar deze zich het minst openbaart, niet Engeland waar die kern geen vruchtbaar, kiemend zaad wordt op den akker der menschheid.

Dan zijn zij in menig opzigt de tegenvoeters van hunne naburen aan deze zijde van het kanaal, en hebben zij niet enkel op het oorlogsveld onder een' Willem III en een' Wellington, een tegenwigt gevormd tegen Franschen invloed en magt, maar dien invloed ook elders opgewogen.

Wij hopen niet dat deze gedachten als sesquipedalia verba zullen worden beschouwd bij de aankondiging van een paar - waren wij ons van het gewigt der zaak niet bewust, dan zouden wij ons bijna schamen om het woord neêr te schrijven - romans. - Maar waarom schamen? Is de letterkunde, de drukpers, in onze dagen mede eene magt; - de romanlitteratuur bekleedt daarin eene uitgebreide plaats. Reken haar niet tot de keurbenden van het leger, noem haar de ligte troepen, die hier en daar verschijnen, geen stand houden noch post vatten; zij maken niet den minsten buit; zij strekken hunne bewegingen soms onvermoed ver uit; voor verrassing en opligting zijn zij meer geschikt dan alle andere wapens te zamen genomen. - En dan is het waarlijk niet onverschillig waarvoor zij strijden; waarlijk niet onverschillig of zij behoorlijk gedisciplineerd zijn, dan of zij als eene roofhorde op het gebied van geest en hart en pure marode uitgaan. Een goede roman, goed wat den vorm betreft, goed wat degelijkheid en zedelijke strekking aangaat, is ons een welkom bondgenoot in het letterkundig veld. Zij dringen in passen en sluiphoeken, die voor de geregelde troepen en voor het zwaar geschut der syllogismen en redeneringen ontoegankelijk zijn en ontnestelen den vijand uit menige stelling waar hij veel kwaad kon doen. Maar wij vinden het den mooisten coup de main, wanneer zij der tegenpartij zijne wapens ontwringen, zich meester maken van zijne voordeelige

positie, en hem dan in open, eerlijken strijd bestoken.

Wij komen reeds nader tot ons doel met onze vergelijking van de natiën en ons gekozen beeld. Zonder wie beter wilden aan de eene zijde te miskennen, zonder te verschoonen wie aan den anderen kant de vaan verlieten, beschouwen wij toch de Engelschen op het gebied van de nieuwere romanlitteratuur als de voornaamste bestrijders van de Fransche letterkunde in dat vak. - Dreigde de laatste meesteres te worden toen zij het in Engeland door Fielding, Richardson en andere uitgevonden, nog onhandzame wapen, maar dat door Scott en andere verbeterd werd en fiksch gehanteerd, meer perfectioneerde, er nieuwe handgrepen mede deed en het moorddadig leerde voeren; de zege wordt hun met goed gevolg betwist. Ook elders mogen middelen van aanval en verdediging worden aangewend; van de zijde van Engeland vallen de krachtigste slagen, die slechts nu en dan minder naar de oude regelen moesten worden toegebragt, om nog krachtiger neder te komen.

En wie ontmoet en bekampt dan de mannen, en helaas! ook de vrouwen, of neen, de onvrouwelijke dames, de gevallene engelinnen, die de vaan des zedenbederf met stoute hand zwieren, met de verleiding vóór - de verpesting óm - het verderf áchter zich, Sue, Victor Hugo, Georges Sand, Balzac, Paul de Koek in de eerste rijen? - Het zijn er vele, maar onder hen eene edele gestalte, eene echte Amazone, Pallas Athene vol moed en kracht, maar tevens vol vrouwelijken adel.

Gelijk vroeger in Mont-Sorel, in Angela, komt zij thans, ingeleid door den heer Mensing, die daartoe meer dan velen bevoegd is, in ‘de beproevingen van Emilia Wijndham’ tot onze landgenooten. - Fiksch en krachtig, teeder is hare hand, als die eens meesterschilders, waar zij menschen en posities schetst. Fiksch en krachtig, vast is hare hand als die eens Censors, waar zij op verkeerdheden wijst in de beelden welke zij opvoert. Fiksch en krachtig is hare hand als die van een' vriend die wil redden, als zij ons van ondeugden en fouten terugwijst, die stille of erkende vijandinnen zijn, die het geluk in huis en hart verwoesten. Goede en minder edele moeders houden ons het heiligst gevoel in de borst van stervelingen jegens stervelingen in zijn' adel maar ook in zijne afwijking voor, waar, natuurlijk, roerend. - Wij zien er wat baatzucht en welke edelmoedigheid er in het menschenhart kan wonen. Wij zien hoe heilloos misverstand zielen van zielen afscheuren kan. Wij zien hoe nietsbeduidend de mensch kan worden en wat hij vermag. Strijd maar vromen, moedigen, met zelfverloochening gevoerden strijd met het lot zien wij in de hoofdpersone, vertroeteling door dat lot in hare vriendin. Het ijdele van wat nietig, het degelijke van wat goed is komt overtuigend uit bij hooger en lager geplaatste menschenkennis en eene diepere dan de gewone straalt overal door. De roman boeit doorgaans de aandacht; - en toch, mogt zij wat korter wezen, vlug als menige Fransche! - Dat M^{rs}. March Emilia en Lisa een weinig geoutreerd heeft rekenen wij haar niet zoo hoog toe. Het was het uitvloeisel van haren voor de romantiek gevormden geest, een beetje hulde aan de algemeene eischen. Het beeld dat op eenige hoogte wordt gesteld mag wat kolossale proportie hebben. - Zij heeft sentimentaliteit, maar niet de laffe, blomzoete, walgelijke, zij kan met energie schetsen, waarschuwen, geeselen.

Dat getuige ‘Schuld en Boete!’ Wij dweepen niet met menschen en hunnen adel van denkwijs; wat er bij het hoog en laag gepeupel voorvalt leert het iemand wel af. Wij bezien onze eigene zwakheden en feilen en die van anderen ook niet meer met die vurig gloeijende verontwaardiging, die ons jongelingshart vervulde; wij hebben aan tijd en wereld den tol onzer idealen gebragt. Er is helaas! van boerenonschuld en eenvoud af tot roerende vorstendeugd toe, veel af te dingen. Soms zouden wij een' Frederik den Tweede kunnen nazeggen: ‘vous ne connaissez guère cette maudite race à laquelle nous appartenons;’ maar toch zijn de menschen niet geheel zóó als Victor Hugo en Sue, die helsche Breughel's in de romantiek, menschen en wereld schetsen. Van vele hunner karakters mag men zeggen, wat b.v. van Rodin geldt: c'est le Jésuite entassé.’ Wij houden niet van dat outreeren. - De horreurs zijn als de specerij. Men make er vooral matig gebruik van, of de prikkeling moet immer sterker worden, en dan veroorzaakt zij ten laatste inflammatoire ziekten. Maar nu krijgen wij hier een' roman met de gemeenste kwade trouw, met echtbreuk, tweegevecht enz., kortom zoo wat met alles wat in het romantisch verkoophuis onzer dagen verkrijgbaar werd gesteld. - Dus een stuk à la Sue? - Dat zij verre, Lezer! Ik geloof dat onze schrijfster den vriend van de Parijsche volksheffe, den vader van de zeven doodzonden, penseel en palet slechts uit de hand genomen heeft, om hem te laten zien, dat men ook met *zijne* verwen en onderwerpen toch nog andere stukken kon leveren. Hare menschen zijn geene duivels zonder geloof, zonder geweten, zonder schrik. - Zij blij ven nog op zedelijken bodem staan. Zelfs in hunnen val ziet men nog steeds iets beters doorschemeren, dan die Satanische verdorvenheid en Fransche liederlijkheid. Er worden nog aanstalten getroffen ter verzoening des zondaars met God en geweten; en dit waardiger en meer afdoend dan door een beetje orthodox theologisch geteem. Het is geene soep, maar een degelijk praeparaat, hoewel met kerry. - Was mijne dochter groot genoeg, ik zou haar ‘Schuld en Boete’ in handen geven; van Sue zou zij een' enkelen keer iets hooren voorlezen, waar wij haar sommige hartstogten wilden laten zien, aanschouwelijk geschetst. (Zou hij ook de zeven hoofddeugden met hetzelfde talent kunnen voorstellen?)

Wij kunnen beide romans aanbevelen, vooral den laatsten, die niet laboreert aan Engelsche gerektheid. - De vertaling is meer dan gewoon goed; de druk wèl.

Mengelwerk.

Mr. Isaac da Costa's laatst gehouden voorlezingen over 't laatste boek des Bijbels.
(Briefsgewijze.)

Misschien ben ik een weinig onbedachtzaam geweest, toen ik u, bij den aanvang van het verstreken wintersaizoen, beloofde om u door middel van den Tijdspiegel eenig verslag te geven van de voorlezingen, door Mr. I. Da Costa over de Openbaring van Johannes gehouden. Die belofte sluit meer in zich dan het oppervlakkig wel schijnt. 't Is waarlijk zoo gemakkelijk niet, om den snel, en daarbij niet altijd even duidelijk sprekenden, redenaar te volgen bij zijne geheel eigenaardige voordragt, en het spoor niet bijster te worden bij zijne menigvuldige uitweidingen, als hij zich door zijn enthusiasme laat verlokken tot het betreden van allerlei zijwegen en bijpaden, zoodat de verbaasde en overstelpte toehoorder dikwerf niet weet, *hoe* hij dáár gekomen is, waar de spreker hem gebragt heeft. Te moeijelijker nog wordt het, eenigzins volledig weêr te geven, wat er in de, grootendeels geimproviseerde, redenen behandeld werd; want, de vreemde en allerzonderlingste uitdrukkingen, die ge telkens verneemt, trekken soms onwillekeurig de aandacht van de zaken zelve af, en ge vindt daarenboven in iedere voorlezing zooveel en zoovelerhande, dat het u later zwaar genoeg valt om u het gehoorde in eenige logische orde te herinneren. Op uwe heusche aanmaning zal ik evenwel beproeven mij van mijne belofte te kwijten, in de hoop, dat het mij gelukken zal u althans eenigzins te bevredigen.

't Spreekt van zelfs, dat ik mij juist van deze reeks van voorlezingen veel, zeer veel had voorgesteld. Hoog gespannen was mijne verwachting, om den genialen dichter te hooren over het poëtisch-profetisch boek, dat, ook na al de verklaringen en commentariën, die tot in dezen tijd zijn verschenen, nog steeds opheldering behoeft. Ik had mij wel niet gevleid, dat Mr. Da Costa den sleutel tot eene volledige verklaring van het geheimzinnige boek zou aanbieden, of, dat het van hem zou mogen gelden, wat Göthe ergens van zeker' theoloog zegt:

> Er öffnet die Siegel kurz und gut,
> Wie man Theriaks-Büchsen öffnen thut,
> Und masz mit einem heiligen Rohr,
> Die Cubus-stadt und das Perlenthor
> Dem hocherstaunten Jünger vor - -

maar toch meende ik dat de *dichterlijke* dilettant-theologant (volgens de Gids), ook als voormalig Israëliet reeds vertrouwd met de Oud-Testamentsche profetische Schriften, eenig nieuw en ongekend licht over het Christelijk-profetisch boek

der Apocalypse zou doen opgaan. In hoe verre nu 's mans gehouden voorlezingen hebben bijgedragen tot eene juistere opvatting van dit geschrift, en bij een zeer gemengd gehoor bevorderlijk konden zijn aan ware en grondige Bijbelkennis, moogt gijzelf beslissen, wanneer gij mijn verslag zult gelezen hebben.

Al dadelijk poogde de spreker in zijne inleiding zijne hoorders van eene dwaling te genezen, die mij echter nog altijd een weinig blijft aankleven, zelfs nadat ik de voorlezingen gehoord heb, te weten: ‘dat de Apocalypse niet duisterder is dan elk ander Bijbelboek, maar dat zij alleen minder gelezen wordt.’ Trouwens dàt was de eenigste paradoxe stelling niet, die hij voordroeg, gelijk ge mij ongetwijfeld later wel zult willen toestemmen. Gij zult het, evenmin als ik, gaaf erkennen, dat: ‘in de laatste revolutionnaire tijden dit boek meer dan vroeger beoefend,’ en gelijk Mr. Da Costa zich altijd met eene soort van minachting uitdrukt, ‘door de *zoogenaamde* wetenschap opgehelderd is,’ want waarlijk het aantal der oudere exegeten, die de Apocalypse behandelden, is verre van gering. Zie maar eens de uitvoerige literatuur bij de Wette, wiens werk mede door Da Costa werd aangehaald, evenwel zonder dat hij den gruwelijken rationalist met name noemde. In den loop der eerste voorlezing zeide hij: ‘Zonderling! Een Schriftuitlegger, wiens verklaring ik geenszins zoû willen aanprijzen, en die, als rationalist, de Apocalypse geheel niet als een boek voor onzen tijd erkent, verklaart dat hij den Antichrist door Johannes geschilderd, hoewel in nog zwartere trekken, in onzen tijd aanschouwt. Dàt is de consciëntie. Het verstand kan men door sophismen doen zwijgen, het geweten niet.’ Gij bespeurt: de heer Da Costa behoudt steeds in zijne voorlezingen het polemisch element, en laat geene gelegenheid voorbij gaan om zijne eigene theologische denkwijze op den voorgrond te stellen, en haar tegen de gruwelijke dwaalleeraars en valsche profeten onzer dagen te handhaven. Bij het vuur, dat hem altijd eigen is, mag men niet verwachten dat hij zulks langs den kouden weg der bezadigde wederlegging doet: hij bezigt scherpe ironie, bittere sarcasmen. Alle uitleggers die eene andere opvatting meenen te moeten volgen, dan die hij voor de ware houdt, betitelt hij nu eens met diep medelijden: ‘die goeije lui! ze hebben gezegd, dat Johannes slecht Grieksch verstond;’ dan weder worden ze van opzettelijke kwaadwilligheid, onverklaarbare stompzinnigheid, vragen naar den bekenden weg, verkeerde naauwgezetheid beschuldigd, ja, van ten aanzien der Bijbelsche geschriften de regelen niet in acht te nemen, die ze bij elk menschelijk geschrift eerbiedigen. 't Spreekt van zelfs, dat de groote menigte door die valsche en daarbij nog onregtzinnige uitleggers op den dwaalweg wordt geleid, terwijl het alleen de kleine kern der uitgelezenen is, die in de onfeilbare verklaring van den heer Da Costa mogen deelen. Doch, het eigenaardig karakter van 's mans Schriftverklaring is u genoegzaam bekend. Gij weet, hoe scherp hij zich altijd uitlaat tegen ‘het onderscheid, dat heden gemaakt wordt tusschen de Schrift en Gods woord *in* de Schrift.’ Ook in deze voorlezingen kwam ditzelfde thema een- en andermaal terug, gelijk over het algemeen velen dergenen, die eene vroegere reeks van voorlezingen hoorden, de opmerking maakten dat Da Costa, bij al zijnen rijkdom van denkbeelden, van tijd tot tijd aan zekere armoede scheen te laboreren en zichzelven gedurig repe-

teerde, somtijds met kleine, somtijds met geheel geene variatiën.

Gij begrijpt ligtelijk dat Da Costa de Apocalypse niet zoozeer als kunstgewrocht eener Christelijk-profetische aanschouwing uit den vroegsten tijd, noch als een' spiegel der verwachtingen en voorstellingen, die de eerste Christus-belijders zich ten aanzien der toekomst hadden gevormd, voorstelde; dat hij evenmin de zegepraal van het Christendom over Joden-en Heidendom op den voorgrond plaatste, ofschoon hij wel met een enkel woord van Herder zeide, ‘dat die dit boek gesauveerd had, niettegenstaande hij het alleen uit een aesthetisch oogpunt beschouwde.’ Hij beijverde zich vooral om de Apocalypse te doen erkennen als een boek voor onzen tijd. ‘Nu eens moet het een dan het ander Bijbelboek meer op den voorgrond staan. Zóó in het tijdvak der Hervorming de brief aan de Romeinen, thans de Apocalypse.’ Het boek, dat niet duisterder is dan eenig ander in de Schrift voorkomende, bevat, wel is waar, veel, wat niet terstond te vatten is, en aldus werd dit, naïf genoeg, opgehelderd: ‘als iemand zeide:’ och toe; ge moest mij eens eventjes zeggen, maar spoedig, ik heb niet veel tijd, wat beteekent toch dat getal van het beest, dat getal 666, dat zou niet gaan! Dat ware eveneens, alsof men tot een' professor in de astronomie zeide: ‘“verklaar mij eens eventjes het zonnestelsel!”’ - maar er zijn evenwel duidelijke profetiën in, en de teekenen der tijden brengen thans de Apocalypse op den voorgrond, en dringen op hare lezing en onderzoek aan. Slechts in zeer weinige van de twaalf voorlezingen heeft de heer Da Costa het kunnen nalaten op eene schromelijke dwaling van onze dagen te wijzen, en zich beijverd er al het ongegronde en schadelijke en onverantwoordelijke van aan te toonen, te weten, dat men de Apocalypse niet behoeft te lezen, niet noodzakelijk moet lezen, hetzij, omdat zij te diepzinnig is, hetzij omdat dweepers en mystieken er misbruik van maken. Een en ander moet juist te meer tot eene herhaalde lezing aansporen. Op welk eene eigenaardige wijze de heer Da Costa zijne hoorders hier weder tegen de dwalingen des tijds wapende, blijke uit zijne volgende gezegden: ‘Tot den brief van Judas toe, den geheelen Bijbel door, is men Protestantsch - met de Apocalypse wordt men terstond Roomsch. - Men zegt: ik heb genoeg aan de bergpredikatie - ik behoef de Apocalypse niet te lezen. Maar dat staat niet aan ons, aan onze verkiezing, of willekeur, of wij een of ander gedeelte uit den Bijbel willen, of niet willen lezen. Ik heb dat niet noodig! Dat is al weder die ellendige utiliteits-leer onzer dagen! Zóó handelt God niet in Zijne Schepping. Hij heeft meer dan twaalf legioenen Engelen geschapen, zouden wij er een van retrancheren en zeggen: elf was genoeg.’ De belofte in het vijfde vers des eersten hoofdstuks is hem de sanctie, dat de Apocalypse moet gelezen worden. Van het geschrift, naar zijn inhoud en onderwerp, werd nu eens gezegd: ‘dat alle profetie, alle dogmatiek daarin geconcentreerd is’ dan weder: ‘de hoofdinhoud der Apocalypse is de uitdrijving van den duivel, niet uit éénen of meer bezetenen, maar van de geheele aarde. Daarom heeft Johannes in zijn Evangelie ook niets van duiveluitdrijving.’

Niettegenstaande de veelvuldige dwalingen der hedendaagsche Schriftuitleggers, was de heer Da Costa edelmoedig en billijk genoeg om ook van de andere zijde iets goeds bij enkelen hunner op te merken. Dit bestond daarin, dat zij, om eenig geschrift grondig te leeren ver-

staan, eerst met den persoon des schrijvers en zijn leven trachten bekend te worden. Ook, bij het volgen dezer methode, ontbrak het, gelijk ge wel kunt denken, niet aan verschillende, hoogst geniale opmerkingen. Johannes werd genoemd: ‘één der denkendste koppen, die ooit geleefd hebben: 't zou een Spinosa geworden zijn, had hij in dien tijd geleefd.’ Om misverstand voor te komen, voegde de heer da Costa er bij: ‘dat hij hier buiten den Heiligen Geest sprak.’ Aan Johannes werd voorts toegekend de hoogste contemplatie, en daarbij was hij toch een man des volks, een krachtig zeeman; want bij het mystische behoort het correctief van het practische leven. Door dat zout van het zeewater moet het aetherische geconsolideerd worden. - Johannes is de Benjamin der Apostelen, die eene vijfdubbele portie krijgt. - Als de schrijver der Apocalypse is hij te vergelijken bij een kind, dat gelijkenis heeft met zijn vader, met zijn grootvader, met zijn overgrootvader. Men zou soms zeggen, 't is Mozes, dan weêr 't is David - 't is Jesaja - 't is Daniël - maar 't is de Jesaïaansche Johannes, de Johanneïsche Daniël.:’ enz. enz.

In de levensbeschrijving van Johannes, door hemzelven in het Evangelie gegeven, kwamen natuurlijk verschillende reminiscenzen uit de Christologische voorlezingen voor, terwijl vooral drie bijzonderheden als hoogst opmerkenswaardig in zijn Evangelie werden aangewezen. ‘Eene hoog wijsgeerige vlugt. - Eene groote naïveteit, blijkbaar in het noemen van namen en personen, beschrijving van localiteit, aanwijzing van tijd en uur; want Johannes praeciseert, en noemt er de klok bij. - De kiemen der Apocalypse.’ - Dit Apocalyptische in het Evangelie vond Mr. Da Costa ook onder anderen in de vraag van den Heer aan Petrus: indien ik wil, dat hij blijve, totdat ik kome, wat gaat het u aan? - want Johannes is gebleven totdat de Heer gekomen is - op Pathmos. Dit Apocalyptische vond hij in het woord dat hij, bij zijne eerste kennismaking met Jezus, van Johannes den Dooper hoort: ‘Zie het lam Gods,’ en zulk eenen indruk op hem maakt dat hij het nooit vergeet, waarom wij overal in de Apocalypse het lam vinden. Dit Apocalyptische vond hij in de belofte van den Trooster, die de toekomende dingen verkondigen zal. - Het zal mij hoogst aangenaam wezen, indien gij mij het klemmende van deze wijze van argumenteren eens wilt aantoonen; want het heeft mij nog niet regt helder willen worden, hoezeer ik volgaarne erken, dat een en ander bijzonder vernuftig is voorgesteld, en eenen hoogst zeldzamen graad van scherpzinnigheid en vindingrijkheid (verschoon dit woord) aanduidt.

Bij al de duidelijkheid van het Openbaringsboek wilde de heer Da Costa toch niet beproeven, om zijn' geheelen inhoud in twaalf voorlezingen af te handelen, en deelde hij dan ook uit dien hoofde mede dat hij zich bepalen zou tot eene beschouwing der feesten. Ook daardoor hecht zich de Apocalypse aan het Evangelie van Johannes, die er den Heer in voorstelt op de feesten, en blijkt het dat ze beide denzelfden schrijver hebben, dewijl wij in de Openbaring vinden: ‘eene concentratie van hemelsche feesten op de aarde gebragt.’

Ik moet u bekennen dat ik mij hierdoor bitter teleurgesteld zag; want ik had mij met de hoop gevleid, dat de heer Da Costa eene aaneengeschakelde verklaring, eene doorloopende opheldering zou geven, en vermits de Apocalypse in zijne schatting toch niet zoo moeijelijk te behandelen is, niet moeije-

lijker ten minste dan eenig ander Bijbelboek, en thans zoo ijverig gelezen moet worden, begrijp ik ook niet geheel, waarom hij zich slechts tot eene soort van bloemlezing beperkt heeft.

Niettegenstaande de hoorders nu wisten, wat ze van hunnen voorganger te wachten hadden, hield hij hen nog tamelijk lang in den voorhof der inleidingen en noodzakelijke voorafgaande opmerkingen bezig, zoodat eerst in het midden der vijfde voorlezing een eigenlijke aanvang met de beschouwing der feesten in de Apocalypse kon gemaakt worden.

Van die feesten kwam eerst in behandeling de Zondag, de dag des Heeren, de eerste dag der week; niet de dag der toekomst des Heeren, (gelijk ook onder anderen Züllig, maar, gij bemerkt het, verkeerdelijk meent). Hierbij werd een en ander uit de oude, doch bij velen nog niet verouderde, theologia typica voor den dag gehaald b.v. ‘Christus heeft den Sabbath uitgeslapen in het graf. - God heeft gerust na zes dagen schepping, Christus na zes uren verlossing’ enz. Vervolgens (na de herhaalde opmerking, dat wij in de Apocalypse al de Israëlietische feesten vinden, maar gezuiverd, ontdaan van al het aardsche, gefiltreerd), - het paaschfeest, het loofhuttenfeest, - geen groote verzoendag (die is op Golgotha geschied), het bruiloftsfeest - en eindelijk: het laatste feest in de Openbaring, het Sabbaths-feest = duizendjarig rijk.

Gaat het u, bij mijn dor en oppervlakkig verslag, waarvan ik al de leemten gevoel, gelijk het mij gegaan is bij het hooren, dan zult gij niet ontkennen, dat Mr. Da Costa wederom geheel op zijne wijze en met zijne vormen een aantal piquante, dikwijls echter meer vernuftige dan ware opmerkingen in zijne voorlezingen verspreid heeft. Dat hij den lust tot het lezen der Openbaring van Johannes bij velen zijner toehoorders nog zal versterkt hebben, is boven allen twijfel verheven; want, meermalen heeft de ondervinding ons immers geleerd, dat vooral zij, die met de theologische denkwijze van Mr. Da Costa instemmen, gretig de Apocalypse ter hand willen nemen, en er zelfs allerlei feiten en personen uit de geschiedenis, ja, vele opmerkelijke gebeurtenissen des tijds met verwonderlijke naauwkeurigheid in weten aan te wijzen, iets, waarvan de heer da Costa zich in deze reeks van voorlezingen gestreng heeft onthouden. Eene enkele uitzondering, als b.v. Robespierre, op het vale paard gezeten (hij had een vale lijkkleur, heette het) behoeft hier niet aangevoerd te worden.

Wat mij aangaat, moet ik eerlijk betuigen dat zijne voorlezingen mij dikwijls juist tot het tegenovergesteld gevoelen van hetgeen hij voorstond noopten, en mij in de overtuiging versterkten dat er een groot aantal onder zijne toehoorders was, voor wie de lezing en het onderzoek der Openbaring weinig vruchten zal kunnen dragen.

Aangaande het duizendjarig rijk verklaarde hij dat het volstrekt niet spirirituëel moet opgevat worden, maar reëel; en dat alle profetiën des Bijbels van de vroegste tijden af op dat duizendjarig rijk duiden, terwijl hij op de overeenkomst tusschen de eerste profetie van het slangenzaad en de laatste van den draak, de oude slang, wees.

Zeer merkwaardig kwam mij in eene der voorlezingen de opmerking voor, die mede ten doel had om de identiteit van den schrijver des Evangelies en der Apocalypse te bewijzen: ‘Wat in het Evangelie van den enkelen, van den individu geldt, dat geldt in de Apocalypse van de massa. In het Evangelie is het de

mensch die wedergeboren moet worden, in de Apocalypse worden hemel en aarde herbaard (!) zoodat de Apocalypse het Evangelie completeert. - Hetzelfde wat de drieëenige God door Zijne Almagt aan den enkelen mensch bewerkt, dat Hij hem zalig maakt - dat bewerkt Hij ook aan de geheele wereld.' enz.

Ten aanzien van de taal der Apocalypse zeide de heer Da Costa onder anderen: ''t is alles Hebreeuwsch wat hier in 't Grieksch gesproken wordt, - en toch geen enkele klank verkeerd, - 't moge slecht Grieksch wezen: 't is goed hemelsch,' enz.

Bij de opheldering van het 8ste vers des Isten hoofdstuks, sprak hij van: 'die goeije luî, die beweerden dat Johannes slecht Grieksch kon, maar het bleek dat hij er toch genoeg van kon, om er een krans van te vlechten voor zijn Heer. - De Alpha en de Omega, dat kan in geen andere taal gezegd worden. De A en de Z, dan is er alle poëzij af. De Aleph en de Tau, zeggen de Rabbijnen, maar dat kan evenmin. God resumeert al zijne heerlijkheid in dit woord en creëert zich een naam uit twee letters van het alphabet.'

Wat dunkt u, zou Mr. Da Costa, die zich meermalen in deze voorlezingen uitliet over de verkeerde methode, om het academisch onderwijs en de opleiding van theologanten met de philosophie te beginnen, welligt ook kunnen wenschen, dat zoodanige of soortgelijke trant van exegese op onze hoogescholen werd ingevoerd? Zou hij waarlijk kunnen meenen, dat daardoor ware en grondige kennis van, en eerbied voor de Schrift bevorderd zouden worden? 't Spijt mij onuitsprekelijk; maar, bij alle achting voor 's mans veelzijdige bekwaamheden, voor zijne groote taalkennis, voor zijne hooge dichterlijke talenten, geloof ik, dat wij op onze, wel is waar, gebrekkig ingerigte academiën, waaronder er, zoolang ze er althans nog zijn, gevonden worden, die gruwelen verkondigen in de schatting van Mr. Da Costa, beter vertegenwoordigers van de godgeleerde wetenschap hebben, dan hij zich tot hiertoe betoonde.

Gaarne zou ik nog deze en gene proeven aanhalen, doch 't is u immers voldoende, om eenigzins bekend te zijn geworden met den doorgaanden geest van Mr. Da Costa's voorlezingen. Ik hoop niet, dat gij of iemand anders mij hard zult vallen, omdat ik slechts, gelijk toch wel niet anders kon, enkele uitgeligte volzinnen of fragmenten van volzinnen in mijn verslag opnam, en geene doorloopende schets van het geheele twaalftal leverde. Behalve dat dit wat al te uitvoerig zou worden, zou het misschien aan niemand dan aan den heer Da Costa zelven en dan waarschijnlijk hemzelven nog niet zonder groote inspanning mogelijk zijn, den geheelen letterlijken inhoud der voorlezingen weêr te geven. 't Ware anders niet moeijelijk om u eene staalkaart te geven van de historische, literarische, politische opmerkingen door Mr. Da Costa met kwistige hand (als sommigen spreken) uitgestrooid, en waaronder menige kostbare parel te vinden was. Misschien dat ik u sommigen daarvan wel eens bij latere gelegenheid mededeel.

Aangaande de bronnen, waaruit Mr. Da Costa bij het verklarend gedeelte zijner voorlezingen geput heeft, is niets door hem vermeld. Hier en daar kwam het mij voor, dat hij instemde met het geschrift van den Engelschen prediker, Robert Fleming, uitgegeven te Londen, den 1sten Januarij 1701, en waarvan onlangs een tweede druk (vertaald) bij Höveker is verschenen, terwijl mij door vergelijking gebleken is, dat hij veelzins

zijn zegel hecht aan de als goed oudorthodox geijkte ‘Verklaringe van de Openbaringe van Johannes,’ door Brakel, die hij dan ook eene enkele maal heeft aanbevolen. Soms scheen het, of hij vader Smijtegelt wilde doen herleven; soms of hij Krummacher, Fr. W. namelijk, op Hollandschen bodem wilde overplanten.

De voorlezingen werden gewoonlijk met een kort gebed geopend. Een paar malen met een meer uitvoerig gebed, als de zevende op den 19 Februarij, en de negende, die bepaald was op den19 Maart, doch waarschijnlijk wegens het overlijden van Koning Willem II tot den 22 Maart werd verschoven. Betreffende het laatstgenoemde gebed en het woord van hulde aan de nagedachtenis van den ontslapen vorst, vindt gij een artikel in het Zondagsblad van den 25 Maart, N°. 12, waar men onder anderen leest, dat de spreker ‘op dichterlijke wijze den wensch zijns harten uitte, dat de wateren van den Oceaan, die Willem III zoo kortelings verlaten had, toen hij uit Engeland wederkeerde, niet alleen mogten bedekken zijne feilen, gebreken en al wat het verledene onaangenaams had opgeleverd, maar ook onze fouten en onze zonden.’ Zoo moge dan het Nederlandsche volk wel roepen: θαλάττα, θαλάττα.

Van eene eigenlijke kritiek der voorlezingen, in wetenschappelijken vorm, (magnae molis opus!) waarvoor noch de Tijdspiegel het geschikte orgaan mag gerekend worden, noch een brief het voertuig behoort te zijn, onthoud ik mij, om verschillende redenen, en eindig met den opregten wensch, dat het goede zaad, door Mr. Da Costa in den kring zijner hoorders uitgestrooid, vruchten moge dragen, 't welk mijns bedunkens meer zou kunnen geschieden, indien de heer Da Costa besluiten kon, om minder polemisch, met meer geleidelijke en logische orde, en zonder de inmengselen van kunsttermen en aanhalingen in allerlei talen tot een zeer gemengd gehoor te spreken.

De bankroetiers-dochter.
Naar het Engelsch.

Het gebeurt dagelijks dat er menschen geruïneerd worden, zoo als men zegt; maar wat wordt er dan naderhand van hen? Het leven, het werkelijke leven, wordt niet, gelijk een roman of een treurspel, glad afgehakt, door eene of andere catastrophe, waardoor aan de ingewikkelde moeijelijkheden, die den held overstelpen, in eens een einde komt. De gebeurtenissen van het werkelijke leven zijn niet als schilderijen in lijsten gezet, of in drie deelen afgepast, stevig gebonden opdat ze niet verder zouden uitdijgen; maar zij loopen voort, zonder dat men er een eind aan ziet. De *coup de grace* wordt zelden gegeven, en de verongelukten blijven voortkwijnen, en slepen hunne verminkte leden zoo goed zij kunnen mede, buiten het gezigt en geheugen van hen, wier belangstelling de geduchte smak, waarmede zij nederstortten, voor een oogenblik heeft getrokken.

Geene courant komt er uit, zonder eene lijst van bankroeten, sommige frauduleus en gelukkig, uit kracht van welke de vrouw haar salon op nieuw meubeleert, mijnheer zich weder rijtuig aanschaft, en beide zich streelen met de

bewustheid van met oude schulden niets meer te maken te hebben. In andere gevallen worden rijke kooplieden, die als vorsten hebben geleefd, eerlijk geruïneerd, en verdwijnen, zoodra zij voor den commissaris zijn geweest, uit de oogen der menschen; maar waar blijven die geruïneerden?

Worden zij als ballingen uit de maatschappij verstooten, of weder daarin opgenomen; en hoe vinden zij weder eene plaats in het land der levenden? Dikwijls hebben wij bij die vragen stilgestaan, maar nooit een antwoord ontvangen. Doch er zijn nog veel meer pijnlijke omstandigheden, waarvan in romans zelden gerept wordt. De helden en heldinnen worden in het land van belofte gebragt, en de schelmen, met een enkel woord over de verachting, waarin zij verzinken, tot vergetelheid veroordeeld.

Wij durven echter wel bekennen dat sommige schelmen in het werkelijke leven onze nieuwsgierigheid gaande maken. Menschen, die nadat zij zich om hoog hebben gewerkt, de grenzen van geoorloofde ‘speculatiën’ te buiten gaan, en verleid door de verzoeking en de gelegenheid om eene of andere onmiddellijk dringende ongelegenheid af te wenden, zich blootstellen aan de toepassing van wetten, waarin zeer leelijke woorden voorkomen; hoogst fatsoenlijke lieden, die eigen rijtuig houden en partijen geven, en daarna de ergernis en het afgrijzen van al hunne bekenden worden, somtijds gehangen, dikwijls getransporteerd worden, en hunne vrouwen en huisgezinnen in eenen onbeschrijfelijk beklagenswaardigen toestand achterlaten. Met die menschen zelven hebben wij weinig medelijden; maar de zwaarte van hun ongeluk valt ook op hunne familie, op hunne zonen en dochters, die hunne loopbaan moeten intreden met de boeijen van eenen slechten naam aan de beenen. Voor die ongelukkigen en hun later lot hebben wij steeds eene smartelijke belangstelling gevoeld.

De zonden der vaderen aan hunne kinderen bezocht, is eene der treurspel-een-heden, die in het drama van het werkelijke leven steeds getrouw in acht genomen wordt. De volgende geschiedenis bevat zuivere waarheid; hoewel de bijzonderheden, die tot inleiding dienen, eenigzins vermomd zijn, zijn ook zij niet verdicht.

William Worral was, vele jaren geleden, een hoog geacht koopman in eene groote fabriekstad. Hij was een werkzaam en ondernemend man, maar had al te veel haast om rijk te worden, hetgeen reeds zoo menigeen in het verderf heeft gestort. Hij speculeerde op eene groote schaal in alles wat hem voorkwam, en hij was even gelukkig als stout en schrander; bij gevolg werd hij als een zeer achtenswaardig en fatsoenlijk man beschouwd. Hij bekleedde verscheidene eereposten, was lid van het bestuur en penningmeester van eenige liefdadige instellingen, en vele kleine winkeliers hadden hem hun spaargeld in handen gesteld, om het voordeelig te beleggen.

Eer men er om dacht ontstond er een handelcrisis, vele kantoren sprongen, en men begon vreemde geruchten te fluisteren van het kantoor van Worral en Comp., waarvan William Worral, door het sterven of uitkoopen der andere deelhebbers, de eenige eigenaar was geworden. Men wist dat hij zich diep met den Amerikaanschen handel had ingelaten, en meende dat hij betrokken zou zijn in het bankroet van twee groote kantoren, dat juist was aangekondigd. Terwijl men nog over die geruchten praatte, hoorde men dat de heer Worral de vlugt had genomen. Men had hem met zijne

vrouw in zijn eigen rijtuig de stad zien uitrijden, en hij kwam niet terug. Toen kwamen er verdachte omstandigheden aan het licht; de voortvlugtige werd opgespoord, teruggebragt en in hechtenis gehouden, beschuldigd van valschheid in geschrifte en het verduisteren van gelden aan liefdadige instellingen behoorende. Hij werd teregtgesteld; de solliciteur die hem bijstond, was knap, maar de zaak was al te duidelijk; hij werd schuldig verklaard en tot levenslange transportatie veroordeeld. Al wat hij bezat werd aangeslagen en verkocht; en de geheele stad was met verontwaardiging tegen hem vervuld, want bijna iedereen had geld door hem verloren.

Zijne vrouw, voor wie hij altijd zeer goed was geweest, stierf bijna van verdriet, maar bleef toch, met bijna schoone ligtgeloovigheid, beweren, dat haar man het slagtoffer van boosaardigheid en onregt was. Zij besloot het land met hem te verlaten, en haar broeder beloofde haar eenig kind, een meisje van tien jaren, op te nemen en voor haar te zorgen. De moeder had haar eerst willen medenemen, maar de vader kon de gedachte niet verduren, dat zijn kind hem in zijne vernedering zien zou, en toen de arme vrouw tusschen haren man en haar kind moest kiezen, hechtte zij zich aan den eersten. Het schip met ballingen vertrok; en Agnes, erger dan eene wees, werd door haren oom naar zijne woning, in eene ver verwijderde streek des lands, gebragt. Het zou beter voor Agnes zijn geweest dat zij nooit geboren was, dan aldus te worden overgelaten aan de harde liefdadigheid van verwanten, verontwaardigd over de schande, die haar vader de familie had aangedaan. Maar vele menschen, als men het hun vroeg, zouden liever niet op de wereld willen gekomen zijn; dus is het over het geheel beter, dat er niet te kiezen valt. Agnes jammerde bitter over de scheiding van haar vader en moeder. Men zeide haar, dat zij spoedig zouden terugkomen, maar kinderen weten zich nog niet door hoop te laten troosten. Zij was een bedorven kindje, dit was haar eerste harteleed, en zij treurde en schreide, tot haar verdriet van zelf uitsleet; maar ook toen bleef zij ongelukkig.

Hare tante was wel niet boosaardig, maar koud en egoïstisch. Hare grootste zorg was, met bekrompene middelen een zeer fatsoenlijken schijn te bewaren. De komst eener huisgenoote, die van alles voorzien moest worden, was dus een bezwaar, en de omstandigheden die haar deden komen, waren zoo onaangenaam, dat mevrouw Maitlands humeur op eene zware proef werd gesteld. De plaats, waar de Maitlands woonden, was eene stijve, stille binnenstad, waar de nieuwsgierigheid en kwaadsprekendheid veel te groot waren om toe te laten dat Agnes en hare betrekking met den sluijer des geheims werden bedekt. Het eenige om de zaak eenigzins te verbloemen, was dat men letterlijk van den nood eene deugd maakte. Dit verhinderde echter niet, dat het ‘akelige geval van de arme mevrouw Maitland’ op een half dozijn theegezelschappen werd bepraat, en toen men tot het besluit was gekomen, dat zij bijna niet zou weten hoe zich er onder te houden, volgde daarop een stroom van ochtendvisites, daar ieder nieuwsgierig was om nog iets te hooien dat niet in de couranten had gestaan, of te vernemen wat mevrouw Maitland met haar nichtje dacht te beginnen, en wat voor een kind het toch wel was. Mevrouw Maitland hield zich goed, toonde eene voegzame teêrhartigheid en versierde zich met zoo vele Chris-

telijke deugden, dat geen heilige uit den almanak zich naast haar kon plaatsen.

Eene dame van onze kennis zeide ons eens, dat het hoogste geluk van den hemel daarin zou bestaan, dat wij volkomen met onszelven tevreden zonden zijn; en mevrouw Maitland werd bij die bezoeken dit geluk zoo nabij gebragt, dat zij aan de veroordeeling van haren schoonbroeder met berustende kalmte kon denken. Agnes werd bij hare twee nichtjes in de schoolkamer gebragt; maar, als de kinderen groot werden, zouden die twee jonge dames, en Agnes eene gouvernante worden. Zij groeiden intusschen op. Agnes vond er een groot verschil in, tusschen een vertroeteld eenig kind te zijn, en het speelmakkertje van twee heerschzuchtige jonge juffertjes, die hare meerderheid zeer goed gevoelden. Mevrouw Maitland maakte niet opzettelijk onderscheid tusschen Agnes en hare eigene dochters; maar op duizend onwillekeurige manieren deed zij Agnes toch gevoelen, dat hare nichtjes van veel meer beteekenis waren dan zij, of eigenlijk dat zij van geheel geen beteekenis was. Agnes was een lief kind, maar loszinnig, speelziek en weinig genegen om te werken of anderen van dienst te zijn. In haar opgroeijen werd zij bevallig, veel te bevallig om aan hare eigene voorzigtigheid te worden overgelaten. Zij had mooi bruin hair, eene heldere kleur, een lief, verleidelijk glimlagchend mondje, groote blaauwe oogen, met een blik als wisten zij welk een indruk zij konden maken, en hare gestalte was rijzig en welgemaakt. Toen Agnes vijftien jaar oud werd, waren hare nichtjes oud genoeg om in gezelschap te komen. De gouvernante werd dus afgedankt, en Agnes werd op eene jonge jufvrouwenschool besteld om ‘verder opgeleid te worden’ gelijk hare tante zeide. Agnes was te goedhartig om jaloersch te zijn; maar haar lot beviel haar toch daarom in het minst niet. Zij had evenveel smaak in vermaken als hare nichtjes, en kon er maar niet dankbaar voor zijn, dat zij als kweekelinge op eene kostschool werd gedaan, hoewel hare tante haar zeide dat zij dit behoorde te wezen. Toen zij met de vacantie te huis kwam, zou juist een van hare nichtjes trouwen, en was goedhartig genoeg om te verlangen, dat Agnes haar speelnootje zou zijn, ‘om het arme kind een beetje pleizier te gunnen, nadat zij een half jaar in een schoolkamer had zitten druilen.’ De tante was in een te goed humeur om dit verzoek te weigeren, maar de vermaken van die vacantie maakten het voor het meisje nog onaangenamer om hare vervelende taak te hervatten. Na eenigen tijd was zij knap genoeg om eene betrekking te kunnen aannemen, en er werd er ook eene voor haar gevonden, maar het salaris was slechts twintig pond 's jaars, en daarvoor moest zij gouvernante en *bonne* zijn bij een meisje van acht jaren, en zoo iets als *femme de chambre* bij de mama. Zij bevond ten minste, dat dit de beteekenis was van de uitdrukking: ‘eenige huiselijke bezigheden verrigten.’ Zij schonk ook in het salon thee als er gezelschap was, maar dan werd er van haar verwacht, dat zij zich stiptelijk zou onthouden van de aandacht der jonge heeren te trekken. Agnes had nog veeleer zelve eene gouvernante noodig gehad, dan dat zij in staat zou zijn geweest om daarvoor zelfs bij een klein kind te spelen; maar zij was bevallig en goed van humeur, en de kleine hield spoedig veel van haar, hetgeen eene menigte van tekortkomingen bedekte. Ongelukkig toonde de heer des huizes al te veel oplettendheid op hare schoonheid, hoewel niet op eene berispelijke manier; maar het is het voorregt van den mensch,

het eenige redelijke wezen op de wereld, dat hij het *tegenwoordige* door de gedachte aan de *toekomst* kan vergiftigen of verzoeten. De vrouw des huizes wist derhalve niet, of er, hoewel zij nu geen kwaad zag, misschien kwaad van komen kon, en werd dus dwars en grillig; haar man werd bij gevolg dwars daartegen in, Agnes voelde hare ijdelheid tegelijk gekwetst en gestreeld, en door dit kleine begin had eindelijk de drommel kunnen losraken; maar op een goeden morgen kondigde mevrouw Smith Agnes haar ontslag aan, daar Emilia naar eene school zou worden gezonden. Agnes keerde naar hare tante terug, en bleef eene poos buiten betrekking. Zij legde met haar nog ongetrouwd nichtje bezoeken af, nam zooveel pleiziertjes waar als binnen haar bereik vielen, en werd al meer en meer ontevreden met hare omstandigheden. Hare tante had haar de geschiedenis van haren vader verteld, en haar ook gewaarschuwd om het hoofd niet te hoog op te steken, daar weinig menschen eene connectie met eene geschandvlekte familie zouden verlangen. Dit was haar in het hart blijven kankeren, en haar jeugdig leven werd door een geheimen rusteloozen wrok vergald. Geene vaste beginselen en zedelijke begrippen van goed en kwaad waren haar ooit ingeboezemd. Gekrenkt in hare ijdelheid, overal achteraf gezet, bewust van hare schoonheid en niet ontbloot van talenten, had zij niets dan de gedachte aan haar fatsoen om haar voor onheil te bewaren. De betrekkingen van haren vader waren allen van geringen stand, die van hare moeder hadden zich nooit veel aan haar gelegen laten zijn, blijde dat zij zich niet met haar behoefden te bemoeijen. Men doet nooit van zelf iets waarin men weinig lust heeft; en daar zij niet om iets gevraagd waren, hielden zij zich stil tot dit gebeuren zou; doch eenige maanden nadat Agnes buiten betrekking was geraakt, vroeg eene oude tante haar toch te logeren.

Het is iets ellendigs als iemand zijn aangename eigenschappen als een middel van bestaan moet beschouwen, wanneer datgene wat een vrijwillig geschenk zou moeten zijn als eene koopwaar wordt behandeld. Wij lezen nooit eene advertentie, waarin eene plaats als jufvrouw van gezelschap wordt gevraagd, en de opgeruimdheid, lieftalligheid, dienstvaardigheid en spraakzaamheid der aanvraagster worden aangeprezen, zonder een pijnlijk gevoel, alsof wij onszelven schaamden, dat voor een stuk geld en een brok brood, zedelijke eigenschappen te huur worden geboden aan wie ze maar betalen wil. Het is wel de uiterste vernedering, het regt te verliezen om zijn gevoel van genegenheid, gelijk de natuur medebrengt, alleen aan diegenen te toonen, die het kunnen opwekken. Agnes vertrok naar hare onbekende tante, met uitdrukkelijken last om zich aangenaam te maken en haar te believen. Deze tante behoorde onder de zoogenaamde fijnen; zij was overigens op hare manier een vrij goed mensch, maar hield alle vermaken voor ongeoorloofd, het dansen voor stellig zondig, het zingen, behalve van geestelijke liederen, voor onvoegzaam, en den schouwburg voor een verfoeisel, dat zelfs niet genoemd moest worden.

Agnes ging nu mede naar avondoefeningen, op wandelingen om traktaatjes uit te deelen, naar vergaderingen van zendelingen Bijbelgenootschappen, en moest hare tante godsdienstige boeken voorlezen, zoo vervelend, dat zij haren afkeer niet verbergen kon; en de tante was zeer bedroefd over hare wereldsgezindheid, en onderhield haar alle dagen ernstig over de godde-

loosheid en ijdelheid van alle wereldsche vermaken, die zij afschilderde als geheel andere dingen, dan Agnes ooit gezien had, zoodat hare welsprekende waarschuwingen ellendig te loor gingen.

Agnes was een paar malen naar den schouwburg geweest, en op den grond van haar hart school een geheim verlangen om actrice te worden. Zij had dit nooit aan iemand toevertrouwd, behalve aan haar nichtje Harriet Maitland, die zich ten hoogste over zulk eene gedachte had verontwaardigd. Hare tante kreeg er van te hooren, en gaf haar eene ernstige vermaning over het onfatsoenlijke van zulk een beroep, haar te gelijk smeekende om de familie niet nog zulk eene schande aan te doen. Agnes schrikte er van, maar haar verlangen werd er niet door uitgedoofd; en thans, in een eentoonig vervelend huis opgesloten en van alle vermaak beroofd, rees het tooneel als eene tooverwereld voor hare verbeelding op. Haar verlangen werd des te vuriger, omdat zij het in haar hart moest smoren. Zij had verscheidene bewonderaars gehad, en was, gelijk zij zich verbeeldde, op verscheidene jonge lieden, die zij ontmoet had, verliefd geworden; maar geen huwelijksaanzoek was haar nog ten deel gevallen. Zij had een romanesk gevoel en eene ligt ontvlambare verveling, en stierf bovendien van verbeelding; zij had een aantal romans gelezen, walgde van haren toestand, en droomde slechts van eene redding uit hare slavernij en een glansrijk lot - kortom de jonge juffer verkeerde bij gebrek van alle redelijke bezigheid, in eene opgewondenheid van verbeelding en een smachtend verlangen naar eenige afwisseling, die het tot een groot geluk voor haar maakten, dat zij geene gelegenheid vond om op hol te gaan. Maar nu wilde het ongeluk, dat zij, twee maanden nadat zij bij hare tante was gekomen, koude vatte en eene keelontsteking kreeg, en dat de oude doctor harer tante, die het pootje had, een jongen kunstbroeder zond, een zeer welgemaakt en zwierig gekleed jongman. De kennismaking werd met de herstelling der lijderes niet afgebroken. Agnes kreeg op eens een bijzonderen smaak in het bezoeken der verst afwonende armen van hare tante, en bragt hun met grooten ijver tractaatjes; maar dagelijks ontmoette zij ook op die wandelingen haren nieuwen bekende, en spoedig verbeeldde zij zich dat zij smoorlijk verliefd was. Zij vertrouwde hem hare zucht voor het tooneel, en hij beloofde haar, alles te doen wat hij kon om haar verlangen te bevorderen. Hij was met een rijk meisje geëngageerd, maar kon de verlokking van eene geheime minnarij niet wederstaan. Het kwam hare tante ter ooren, dat men haar met den heer Pattison had zien wandelen, op plaatsen waar zij volstrekt niet had behooren te komen, en zij werd met schande naar huis gezonden. De jonge doctor had te veel zorg voor zijne vooruitzigten om zich voor Agnes op te offeren; hij verontschuldigde zich bij de tante, zeer ten koste van haren goeden naam, en verzekerde dat zij hem had opgewacht en overal in den weg was gekomen, en hij nooit eenige afspraak had gemaakt om haar te ontmoeten. Hij werd geloofd en Agnes veroordeeld. Hare tante en nicht waren bij hare terugkomst zeer bitter, en konden hare edele verontwaardiging onmogelijk voor zichzelven houden. Hare bespiegelingen over de gevolgen van onzedelijkheid waren te schoon om ze aan eene enkele toehoorderes te verspillen, en de arme Agnes bevond weldra dat de geheele stad van hare dwaasheid onderrigt was,

en veel meer geloofde dan er ooit was gebeurd. De kwellingen, die men haar aandeed, werden haar zoo ondragelijk, dat zij gereed was tot den wanhopigsten stap om er zich aan te onttrekken. Onregtvaardig verdacht en gestraft, zoo als men in de zamenleving gestraft wordt, was haar goede naam bevlekt, eer zij dien op prijs had leeren stellen. Onder dat alles ontving zij een brief van Pattison, vol leedwezen over het ongelukkige *eclat*, maar waarvan het voorname oogmerk was, haar kennis te geven dat hij met een tooneeldirecteur in aanraking was gekomen. Eene geheime correspondentie werd dus nog bij hare andere zonden gevoegd, en ontdekt, toen een der brieven mevrouw Maitland in handen viel. Nu volgde eene geweldige uitbarsting en was er aan geene genade meer te denken. Zij werd in de hoogste ongenade weggezonden, naar twee oude jufvrouwen, verre bloedverwanten van haar vader, die op een groot maar afgelegen dorp woonden.

Toen zij op den avond van hare aankomst bij die twee oude jufvrouwen naar het voor haar bestemde kamertje ging, kwam er een gevoel van verlatenheid bij haar op, gelijk zij nog nooit had gekend. Zij was zoo goed als weggejaagd door de eenige betrekkingen die zij had, en niemand anders was er op de wijde wereld, die zich om haar bekommerde. Terwijl zij daar zat in het stijf nette kamertje, met het schuine dak en het oude lapje tapijt voor het bed, was het haar alsof zij, gelijk een onbruikbaar vod naar eene vliering was gebragt, om maar iedereen uit den weg te zijn. In den laatsten tijd had zij, met andere gedachten vervuld, vergeten wat zij van de schande van haren vader had gehoord; maar dien nacht kwam het alles weder bij haar op en smoorde alle hoop en alle achting voor zichzelve, die zij nog bezat. Zij was zelve eene schande voor hare familie, en een gevoel van schuld, zij wist naauwelijks waaraan, voegde zich bij hare andere kwellingen. Zij zette zich op haar nog gepakten koffer neêr, en schreide bitter. Zij had tot nog toe weinig anders gehoord dan bitse, stekelige woorden, was altijd berispt en gelaakt geworden, maar zelfs dat zou zij misschien niet meer hooren. Niemand zou het meer de moeite waardig achten om zich met haar te bemoeijen. Zij bleef zitten schreijen, tot het flikkeren van hare in de pijp brandende kaars haar waarschuwde. Nu wilde zij haastig haar koffer openen om haar nachtgoed te krijgen, maar nog eer zij dit gedaan had stond zij in het donker. Zij begon nu van koude te huiveren, ontkleedde zich haastig ten halve, en zocht op den tast den weg naar het harde bed met witte gordijnen, dat in een hoek van het kamertje stond. Het duurde lang eer zij in slaap viel, en den volgenden morgen hadden de twee oude jufvrouwen hare huiselijke godsdienst reeds verrigt, en zaten met ongeduld en verwondering bij het ontbijt te wachten, toen de arme Agnes met roode oogen en een bleek gezigt beneden kwam. Zij begreep welk eene zonde tegen den huiselijken regel zij begaan had, en begon eene verontschuldiging, die zeer deftig werd aangehoord, alsof zij inderdaad eene zware misdaad betrof.

- Voor deze keer beteekent het niet veel, zeide de oudste harer tantes, eindelijk, maar voortaan hoop ik dat gij niet van het gebed zult wegblijven. Het is zulk een slecht voorbeeld voor de booijen.

Na het ontbijt ging Agnes weder naar boven om haar goed te ontpakken, en

toen zij hare zwierige kleedjes in de ouderwetsche latafel legde, was het haar te moede gelijk het een ongelukkigen geest moet zijn, die door een vergramden toovenaar in een aarden kruik wordt opgesloten. Zij bezat nog al hare vermogens en al hare gebreken, maar het was alsof zij ze niet meer bezat, in die benaauwde gevangenis hadden zij geene ruimte om zich te vertoonen. Hare tranen hadden echter haar hart eenigzins verligt en zij gevoelde zich nu nog maar dof en hopeloos. Zij was bereid om haar best te doen, zoo stil en ingetogen te zijn als men maar van haar verlangde, en hare tantes lief te hebben, als deze het haar maar wilden toelaten. Zij had een liefdevol hart, dat versmachtte uit gebrek aan menschen, die zich wilden laten liefhebben. Zij ging naar de voorkamer, waar de twee oude jufvrouwen waren met een stapel linnengoed dat zij zaten te zoomen. Dit was een liefhebberijwerk van haar, daar het hare handen bezighield zonder eenige aandacht te vereischen, en zij zoomden alles voor al hare bekenden. Agnes zette zich aan de tafel en begon ook te zoomen. De kamer was buitengemeen net, maar in de schikking der leelijke ouderwetsche meubelen was geen aasje smaak te bespeuren.

Aan eene zijde stond eene boekenkas vol met gebonden boeken; maar alleen boeken, die niemand ooit zou verlangen te lezen: eene geschiedenis van Engeland in eene menigte deelen vulde eene geheele plank, en eene encyclopaedie eene andere. Verder zag men eene menigte van die werken, die alleen geschreven schijnen om in eene kas gezet te worden. De genius der verveling scheen ze bijeen gezocht te hebben en nog boven de kas te zweven. Geen enkel boek, dat iemand kon opnemen met den uitroep:

- ‘O, daar heb ik naar verlangd; en geene de minste kans om ouverwacht zoo iets te vinden: het was eene boekenkas zonder eenige hoop; alles stond stijf op de bepaalde plaats, met een enkelen blik zigtbaar door de glasdeuren. Aan de andere wanden hingen portretten van vroegere koningen en koninginnen. Op den schoorsteenmantel stonden eenige Cupido's met blaauwe sjerpjes en mandjes met rozen op gelijke afstanden van een ouderwetsch klokje. De stoelen waren geregeld langs de wanden geplaatst en schenen op ongemakkelijkheid berekend te zijn. Eene tafel met een wel geconserveerd maar zeer verschoten kleed bedekt stond midden in de kamer, en vlak midden daarop een inktkoker; zwervende boeken zag men niet. Digt bij het venster had men eene andere tafel, en daaraan zat men te naaijen. Het zoomen is eene eentoonige bezigheid, als het niet door kwaadspreken of kijven wordt verlevendigd; en de arme Agnes - een ijlhoofdig jong ding, daar opzettelijk heengezonden om haar het hoofd regt te zetten - was een al te uitlokkend slagtoffer om niet door de oude jufvrouwen aan de straf eener reeks van boetpredikatiën en lessen over welvoegelijkheid en zedelijkheid onderworpen te worden. Doch wij moeten de nieuwe voogdessen van Agnes eerst beschrijven.

De oudste was eene statige matrone, met een paar groote, ronde zwarte oogen, die zoo strak staarden alsof zij nooit konden digt vallen; en die alles schenen te zien, hoewel zij de bijzondere gaaf hadden van nooit eenig teeken te geven van hetgeen er in de ziel der eigenares omging. Zij scheen nooit tevreden en nooit ontevreden te zijn, maar bleef altijd staren alsof er eene geheele inquisitie in haar was opgesloten. Zij werd voor een won-

der van verstand gehouden, juist omdat zij geheel ontvatbaar scheen voor eenigen indruk van hetgeen zij hoorde of zag. Zulke menschen kunnen iemand wanhopig maken, die de dwaasheid heeft van hun eenig blijk van genegenheid te willen afdwingen. Alles is vruchteloos; zij blijven zitten, in versteende verhevenheid boven alle leven om hen heen. Dit was tante Priscilla, eene thans volkomen getrooste weduw van gevorderde jaren. Wie de man was geweest, die het gewaagd had zich aan zulk een model van vrouwelijke deugd te verbinden, wist men eigenlijk niet. Hij was al zóó lang dood, dat niemand kon beweren hem gezien te hebben. Zij was altijd met de uiterste netheid in zwarte zijde gekleed, maar met een gekleurd lintje op hare muts, om te toonen dat het zwart geen rouw was.

Tante Geertruida, de jongste, was gezet en blozend, en had een tamelijk vrolijk uitzigt. Zij was niet ouder dan in de veertig, en zou een goedhartig voorkomen hebben gehad, als er niet iets boosaardigs in hare oogen had gescholen, die altijd van blijdschap begonnen te schitteren, zoodra er eenig kwaadspreken op het tapijt kwam. Zij had ene katachtige manier om onnoozele bloeden te verlokken hun hart voor haar medelijden te openen, en zoodra zij weg waren werden al hunne bekentenissen op de boosaardigste manier overgebragt. Er was bijna iets hartelijks in haar achterklappen. Hare kwaadsprekende openbaringen hadden den schijn van vriendschappelijk vertrouwen, dat bijna treffend was, zoolang men niet zelf haar slagtoffer was geworden. Zij was eene eerste huishoudster en zeer bereidvaardig om moederlijken raad te geven aan jonge getrouwde vrouwen, die het met brutale onwillige meiden te kwaad hadden. Doch haar goede raad moest duur betaald worden; want geen jonge vrouw verkreeg dien, of geruchten van haar gebrek aan huishoudelijke bekwaamheden, hare domheid, spilzucht en huiselijke oneenigheden verspreiden zich terstond over het geheele dorp. Evenwel was Geertruida niet boosaardig van karakter, zij had maar eenvoudig geene bezigheid genoeg voor eene vrouw van hare onrustige levendigheid. Zij was nooit getrouwd geweest en troostte zich daarover door voor al hare bekenden huwelijken te bekuipen en dan weder te doen afspringen. Zij droeg een chitsen japon en eene muts, die eene volslagene onmogelijkheid scheen te zijn, zoo ingewikkeld was het maaksel.

Agnes bleef stil zitten zoomen, zonder het hart te hebben om een gesprek te beginnen.

- Houdt ge veel van zoomen? - vroeg tante Priscilla met hare schelle onbuigzame stem.

- Ja - maar niet bijzonder, antwoordde Agnes. Zoomen is zooeentoonig als men alleen zit.

- Ja, ik moet zeggen, hervatte de tante, dit is een der ergste ongelukken van den tegenwoordigen tijd, die tegenzin van jonge vrouwen in nuttige bezigheid. Voor u, Agnes, is zoo iets vooral verkeerd; want wat hebt gij te wachten? Als gij trouwt en een huishouden moet waarnemen, en dat is toch de wensch van alle meisjes, zullen u de handen immers verkeerd staan. De meisjes worden tegenwoordig verkeerd opgevoed. Veel te veel lezen en veel te veel liefhebberijwerkjes, waaraan zij eigenlijk niets hebben.

- Ja, viel tante Geertruida hierop in, ik moet zeggen dat gij gelijk hebt. De meisjes trouwen tegenwoordig, zonder meer van huishouden te weten dan hare kat. Daar is jufvrouw God win, dat arme jonge ding! Gisteren kwam zij met tra-

nen in de oogen bij mij, om mij raad te vragen, hoe zij het met hare keukenmeid maken moest, die verleden week zeven en een half pond boter had gebruikt, in een huishouden van vieren, waar men nooit menschen ziet. Met het vleesch was het ook schrikkelijk. Denk eens aan, dat zij mij vroeg of ik acht en twintig pond vleesch in de week niet te veel vond. Maar zij moest, zoo als ik haar zeide, zelve den boêl nagaan, in plaats van in de voorkamer te zitten lezen. En zulke schepseltjes zijn huishoudsters! Geen wonder dat er zooveel huishoudens geruïneerd worden. Het zou mij niet verwonderen als Godwin door de loszinnigheid van zijne vrouw aan den drank raakte. Zij vertelde mij, dat hij zich geweldig kwaad had gemaakt over de groentenrekening. Maar verbeeld u ook, zij had spergies genomen, toen zij zes en een halven schelling het honderd kostten, en dat voor de keuken ook, omdat ze het zoo akelig vond om wat lekkers alleen voor binnen te nemen.

- Zie eens, zuster, zeide Priscilla, daar komen mijnheer en jufvrouw Butler de straat over, zeker om ons op thee te vragen.

Er werd gescheld en daarop trad een bejaard heer binnen met een jufvrouw, die nog veel hooger bejaard scheen te zijn. Zij werden met opene armen ontvangen, want zij waren overburen en gingen zeer amicaal met de tantes om. De komst van Agnes op den vorigen dag had natuurlijk hunne aandacht getrokken, en zij kwamen nu om het meisje te zien en zooveel mogelijk van haar te hooren.

- Dus hebt ge uw aardig nichtje gekregen? zeide de oude jufvrouw. Wij moeten eens overwippen, zeide ik tegen Simon, onder het ontbijt, en haar vragen om van avond met de tantes meê te komen. Dat is vriendelijker, dan te wachten tot zij meêgebragt wordt, haast alsof ze een werkmandje of een schoothondje was.

- Zeer verheugd van kennis met u te maken, jonge jufvrouw, zeide de oude heer, buigende zoodat zijne naturel-pruik bijna in aanraking kwam met de gespen van zijne korte broek, die hij nog droeg, daar hij dacht dat het zonde zou zijn, zulke beenen als hij had in een pantalon te steken. Hij was bij de zeventig, maar nog zoo regt als een kaars, en vol van eene akelige levendigheid. Hij was er trotsch op, dat hij nog zoo vlug was als een jong man, en vertoonde eene conservatie, die onaangenamer voor het gezigt is dan het natuurlijke verval des ouderdoms - de eigenschappen der jeugd in eene versteende caricatuur. Hij was zeer opvliegend en ongeduldig, en gaf zijne zachtzinnige vrouw ieder oogenblik een snaauw. Agnes werd behoorlijk gepresenteerd, en daarop volgden de gewone vragen en antwoorden. Na een praatje over koetjes en kalfjes stond men op om heen te gaan. - Heere, kind! - riep de oude man nu uit. Waar zijn toch uwe zinnen? Gij hebt jufvrouw Agnes nog niet eens gevraagd om van avond mede te komen, en vergeten te zeggen dat wij de eer zullen hebben tot hare welkomst een soupeetje te geven, en haar met eenigen van onze goede buren in kennis te brengen.

Jufvrouw Butler bragt de boodschap deftig aan Agnes over en men scheidde.

- Ik ben benieuwd wat het soupeetje wezen zal, zeide tante Geertruida. Misschien hebben zij hun jaarlijksch vaatje oesters uit Londen gekregen.

De overburen kwamen doorgaans een avond in de week bijeen om een partijtje whist te spelen, maar een soupeetje werd slechts bij plegtige gelegenheden gege-

ven. Thee te zes ure en een glaasje wijn met een beschuitje te negen, was de gewone regel. Deze speelpartijtjes, godsdienstige oefeningen op twee andere avonden, die nooit verzuimd werden, en een kransje, beurtelings ten huize van het half dozijn leden gehouden, en waarop thee gedronken, gebabbeld en voor de armen genaaid werd, vormden den kring van vermaken en uitspanningen, die Agnes verwachtte. Dien avond zou haar echter geen oester-soupeetje ten deel vallen; want juist toen zij gereed stond om met hare tantes, voor die reis behoorlijk toegerust, naar den overkant te gaan, kwam de meid van jufvrouw Butler de straat over stuiven. Zij schelde geweldig hard aan en bragt eene boodschap aan jufvrouw Geertruida, of deze eens gaauw wilde overkomen, daar hare meesteres een toeval had gekregen, eene beroerte naar zij dacht. Dat toeval veroorzaakte eene groote verandering in het huishouden aan den overkant, en had ook eenen gewigtigen invloed op het lot van Agnes. Vreemd, dat de ongesteldheid van eene vrouw, welke zij dien ochtend voor het eerst had gezien, zulk een invloed kon hebben; maar leven wij niet allen in een kaleidoscoop, waarin een enkel stootje de combinatiën verandert?

Tante Geertruida liep terstond naar den overkant, met zooveel spoed als hare uitgezakte overschoenen haar wilden veroorloven; hare zuster Priscilla, die ook thans hare Stoïcijnsche kalmte niet verzaakte, volgde met bedaarder tred. De arme jufvrouw Butler zat op haar gewonen leuningstoel, met een akelig scheef getrokken gezigt, en zonder bewustheid van hetgeen er om haar heen voorviel. Haar man liep radeloos op en neêr. Bij het binnentreden hoorde tante Geertruida hem op een half jammerenden, half neteligen toon zeggen: - Maar kind, kind, dat is ijselijk. Ik bid u, zeg mij toch wat ik doen zal. Als ge mij zoo wonderlijk aanziet en niet spreken wilt, hoe *kan* ik het dan weten? Ik wil alles voor u doen wat ik kan. Wil ik het vuur wat opstoken? Uwe handen zijn zoo koud. Och, och, kwam er maar iemand!

Om iets te doen wilde hij den koperen kolenemmer opnemen, maar hij liet dien vallen, en de inhoud rolde door de kamer heen. Dit overstelpte hem geheelenal. Hij zette zich in zijn leuningstoel tegenover zijne vrouw, en begon bitter te schreijen, zonder de twee buurvrouwen te bemerken, die naar de zieke toegingen en haar poogden bij te helpen. Gelukkig zag men op dat oogenblik den doctor voor het venster voorbijgaan; hij werd binnen geroepen. De heer Butler had er in zijne radeloosheid niet aan gedacht om hem te laten roepen. De oude vrouw werd naar bed gebragt, en men deed alles voor haar wat in haren toestand nuttig kon zijn. Tante Geertruida, wie het niet aan goedhartigheid ontbrak, bood zich aan om bij haar te waken, en Agnes kwam van den overkant om een handje te helpen. Hare zorgen waren niet lang noodig. In den nacht herhaalde zich het toeval, en den volgenden dag stierf de zieke.

De beschikking der begrafenis troostte de tantes eenigzins over het verlies harer oude vriendin, en verder troostten zij zichzelven met den rouw, en met over het sterfgeval en het schrikkelijke verlies dat het voor haar was te praten. Het was echter ook voor haar bijna te veel, toen de heer Butler insgelijks stierf. Naauwelijks had Agnes het rouwgoed harer tantes geheel in orde, of de meid van den overkant kwam eens met het berigt, dat haar meester ‘al heel min’ was. De

doctor zeide, dat hem niets scheelde; maar de oude man stierf toch. Hij had na den dood van zijne vrouw alles zoo nieuw en akelig gevonden - het was hem te moede geweest als een kind onder vreemden - hij had haar gemist, die vijftig jaren lang zijne luimen had verdragen - hij kwijnde weg, en binnen de vier weken volgde hij zijne zachtzinnige vrouw naar het graf. Al die ziektenen sterfgevallen en begrafenissen, om niet van het rouwgoed te spreken, dat zij alleen te naaijen had, moesten Agnes wel allernaarst voorkomen; even als de verstandigste onder ons zag zij alleen wat voor oogen was, en droomde niet dat juist die sterfgevallen de doos van Pandora voor haar openden.

In den namiddag na de laatste begrafenis kwam er een rijtuig met postpaarden aanrijden, geheel met modder bedekt, als door eene verre reis over slechte wegen. Een lang man stapte er uit, maar na een kort gesprek met de vrouw die als oppaster in het huis was gebleven, ook weder in, en reed weder heen. Tante Geertruida had er juist over zitten praten, dat de neef van den heer Butler niet op de begrafenis was gekomen, maar hield op om over het gordijntje te kijken.

- Dat zal de neef wezen, zeide zij. Wat een gemeen voorkomen heeft hij! Geen wonder dat mijnheer Butler, die zulk een fatsoenlijk man was, nooit omgang met hem wilde hebben.

- Als hij getrouwd is, zal zijne vrouw dat parelsnoer wel krijgen, - zeide tante Priscilla, niet zonder eene zachte hunkering naar een legaatje. - Maar, Agnes, kind, waar kijkt gij naar? Het past geene jonge meisjes om over gordijntjes te kijken; voor oude vrouwen komt het er zoo zeer niet op aan.

De vreemdeling was inderdaad Simon Wilkinson, de neef van den heer Butler en zijn eenige erfgenaam. Hij bleef een paar dagen in het dorp, en kwam ook de tantes een bezoek geven, om haar voor hare attentie voor zijne betrekkingen te bedanken en haar eenige gedachtenissen van zijne tante aan te bieden - het parelsnoer was er echter niet bij. Agnes, een fatsoenlijk gezelschap en zacht spreken gewoon, vond natuurlijk Simon Wilkinson, met zijne schreeuwende stem en platte spraak, onuitstaanbaar gemeen, en verwonderde zich, dat hare tantes hem te woord wilden staan. Bovendien was hij zeer leelijk; zijn korte zwarte hairen stonden als borstels op zijn hoofd; zijn geelbleek gezigt was met diepe poknaden geteekend, zijne dikke lippen en groote mond lieten als hij sprak zijne afzigtelijke tanden zien; hij scheen niet te weten, waar hij zijne groote beenige handen laten moest, en daarentegen zijne lompe voeten met welgevallen ten toon te spreiden. Er was echter iets schranders en goedhartigs in zijne oogen: maar Agnes lette hier niet op. Zijn voorkomen vervulde haar met een walgenden afkeer, zooals alleen jonge meisjes kunnen gevoelen. Het was haar onaangenaam met hem in de kamer te moeten blijven. Haar zakdoek viel, en met linksche galanterie raapte hij dien op, zij was nu vies van den doek en ging een anderen halen. Zij sprak natuurlijk geen woord; maar niemand scheen het de moeite waardig te achten om daarop te letten. Evenwel was Simon Wilkinson zeer door haar getroffen. Hij vond haar het mooiste meisje, en hare manieren de fatsoenlijkste die hij ooit gezien had, en rekte zijn bezoek tot eene onmatige lengte; maar daar hij de dames vertelde, wat hij voornemens was met de nalatenschap te doen, en dat hij een nieuw huis zou laten bouwen en nu

hij een landeigenaar was geworden, ook op zijn goed zou komen wonen, luisterden de tantes met eerbiedige aandacht. Eindelijk vroeg Geertruida, wat hij met het huis aan den overkant doen zou.

- O, antwoordde Wilkinson, daarmeê heb ik al een fortuintje gehad. Eene zeer fatsoenlijke vrouw, die betere dagen heeft gekend, wil het huren, zoo als het daar staat met meubelen en al. Zij denkt commensalen te houden, en ik recommandeer haar vriendelijk aan de dames. Zij is hier vreemd en schijnt een zeer stil, ordentlijk mensch te zijn. Ik geef haar het huis voor een prijsje, want op eene verkooping zouden de meubelen weinig opgebragt hebben.

Hij nam nu afscheid met belofte van terug te komen, en gaf de oude jufvrouwen de hand, Toen bij aan Agnes kwam, bleef hij eerst verlegen staan, maar bood haar toch ook zijne hand aan, die zij niet durfde weigeren. Doch zoodra hij weg was snelde zij naar boven, om hare hand met eau de Cologne te wasschen. De gedachte aan Wilkinson vervulde haar met eenen schrik, waarvan zij zichzelve geene reden wist te geven, want hij ging haar immers niets ter wereld aan.

Weken verliepen en Agnes leidde bij hare tantes, zonder eenige afwisseling, hetzelfde eentoonige leven. Het was niet het gebrek aan bezoeken en uitgangen, dat het zoo eentoonig maakte, maar het gebrek aan alles wat den geest of het hart eenige belangstelling kon inboezemen. Allen met wie zij in aanraking kwam waren stijf fatsoenlijke menschen, die de minste afwijking van den vasten regel voor eene onvergeeflijke zonde hielden, en zich gewend hadden om in denzelfden kring van geestelooze bezigheden rond te loopen, even als paarden in een molen. Alleen door even stijf en geesteloos te zijn als zij, kon men hunne kwaaddenkendheid en kwaadsprekendheid ontsnappen.

Het huis aan den overkant werd opgeknapt, en na verloop van zes weken kwam de nieuwe bewoonster. Zij was inderdaad eene stille zachtzinnige vrouw, die blijkbaar betere dagen had gekend, en toen de tantes haar voor het eerst bezocht hadden, verklaarden zij, dat zij een zeer fatsoenlijk mensch was, dat wel op hare plaats wist te blijven, en dat zij wel kennis met haar wilden houden. Nu was men nieuwsgierig, welke commensalen er zouden komen? de tijd lost alle raadsels op, als men hem maar laat begaan, en na verloop van eene maand kwamen er twee commensalen. De benedenvoorkamer en eene slaapkamer werden verhuurdaan eene bedaagde jufvrouw, die den bewoners van dit aanzienlijke dorp les wilde geven in het schilderen op fluweel en het maken van wassen bloemen. Op de bovenvoorkamer kwam een jong heer van omstreeks dertig jaren. Waarom hij eigenlijk kwam kon niemand zeggen. Hij deed veel togtjes in den omtrek en bleef daarbij twee of drie dagen uit, teekende landschappen, las boeken, en ontving vele brieven. Hij had een zeer gunstig voorkomen en fatsoenlijke manieren. De tantes maakten ook met hem kennis op den dag toen zij de tentoonstelling van wassen bloemen en fluweelschilderijen in de voorkamer gingen zien, en werden door beide commensalen zoo buitengemeen ingenomen, dat zij hen nog denzelfden namiddag op thee vroegen. Zij waren ook belust geworden om hare voorkamer met een bouquet wassen bloemen en een vuurscherm van beschilderd fluweel te versieren, en om hiertoe te geraken, zou Agnes les neme in de twee geheime kunsten. Agnes was blijde

met iets, dat haar voor eene poos van het eeuwigdurende zoomen verloste, en nam de lessen zeer getrouw en ijverig waar. De heer van de bovenkamer kwam dan wel beneden, om een praatje te maken. Hij leende haar boeken, liet haar teekeningen zien, en wilde haar geven wat zij maar verlangde om te kopiëren. Agnes was romanesk genoeg, en een zaadje van sentimenteel gevoel in haar hart gestrooid, zou een honderdvoudigen oogst hebben opgeleverd; maar de heer van de bovenkamer strooide dat zaadje niet, en het hart der arme Agnes bleef braak liggen. Onder andere boeken kreeg zij ook een deel met drama's te leen, dat zij ter sluiks moest lezen, daar hare tantes nooit zulk eene gevaarlijke lectuur zouden geduld hebben. Nu werd hare zucht voor het tooneel weder levendig; zij stond in den nacht op om te declameren; bouwde luchtkasteelen, waarin zij als koningin of heldin woonde, en droomde van de groote wereld, bals, partijen, rijtuigen en juweelen.

Onder dat alles maakte de Heer Wilkinson een begin met de uitvoering zijner bouwplannen, en den nieuwen aanleg van zijn land. Hij kwam daartoe zeer dikwijls over en sleet telkens den avond bij de oude jufvrouwen. Agnes werd nog afkeeriger van hem dan in het eerst, en zeker geleek hij niet het minst naar de helden en engelen, die thans hare verbeelding vervulden. Zij droomde volstrekt niet, dat zij eenigen indruk op het hart van den goeden man had gemaakt, en groot was hare verbazing, toen hare tante Priscilla, na de voorloopige aankondiging, dat zij iets van belang te zeggen had, haar op eenen morgen aldus aansprak: - Hoewel ik het niet goed vind als jonge vrouw en het hoofd vol hebben met ijdele hersenschimmen van vrijen en trouwen, is het echter niet te verwonderen, als een zedig meisje, van goede manieren en een bevallig voorkomen, de aandacht der andere sekse trekt. Het is zelfs iets dat zij redelijkerwijs mag verwachten, als de grootste eer die eene deugdzame jonge dochter kan worden bewezen, en zij mag zich gelukkig achten, als zij zoo de aandacht trekt van een man van verstand en karakter, en die in staat is om haar eene fatsoenlijke positie aan te bieden. Voor een meisje in ongelukkige familie-omstandigheden, is de bescherming van een braaf en redelijk denkend man vooral wenschelijk, en daarom doet het mij groot genoegen, u te kunnen zeggen, dat mijnheer Wilkinson ons op de fatsoenlijkste manier heeft medegedeeld, dat hij verlangend is, om u zijne hand aan te bieden. Wij beschouwen dit als eene hoogst gelukkige omstandigheid voor u, en daar wij vertrouwen, dat gij geene kinderachtige bedenkingen zult hebben, zullen wij den Heer Wilkinson morgen middag gelegenheid geven, om u te spreken, niet twijfelende, of gij zult hem ontvangen, gelijk een fatsoenlijk meisje past. Gij moet u niet al te zeer ingenomen toonen met de eer die hij u bewijst; een meisje moet altijd haar fatsoen weten te bewaren, en een man niet laten blijken hoeveel belangstelling zijn aanzoek haar inboezemt. Zedig, terughoudend en koel, zoo behoort de manier te wezen, waarop eene jonge jufvrouw eenen minnaar aanhoort.

- Agnes, kind, wat scheelt u? zeide tante Geertruida, zijt ge niet wel?

- Neen, antwoordde Agnes met eene flaauwe stem;... maar mijnheer Wilkinson is zoo schrikkelijk leelijk.

- Een zedig en kieschgevoelend meisje veroorlooft zich nooit eenige aanmerking

over het voorkomen van haren minnaar, zeide tante Priscilla op een orakeltoon; en bij de degelijke eigenschappen van Mijnheer Wilkinson heeft zijn uiterlijk voorkomen niets te beteekenen.

- Maar, zeide Agnes wanhopig, hij is mij zoo onaangenaam, dat ik na het trouwen zeker iemand zien zou, die mij beter beviel, en dan zou ik ongelukkig wezen.

- Lieve Agnes, laat mij nooit weder zulke aanstootelijkheden van u hooren. Wat zou men wel van u moeten denken? Als eene vrouw getrouwd is, is het haar pligt om haar man lief te hebben, en geen braaf meisje zou aan iets anders denken; zij zou slecht en goddeloos moeten zijn, als haar zoo iets in het hoofd kon komen. Zij zou evenmin er aan denken om haar man moede te worden als haar vader of broeder.

- Maar dan moet zij hem ook naar hare keus genomen hebben, - zeide Agnes. - Neen, - vervolgde zij, eenigzins theatraal, ik kan voor den heer Wilkinson geene liefde gevoelen, en...

- Kind, praat toch zoo niet, - viel tante Geertruida hierop in. - Ik zou mij schamen als iemand u hoorde.

- En laat ik u zeggen, - vervolgde tante Priscilla, - al gelooft ge mij nu misschien niet, dat hoe warm de liefde in het begin ook zijn mag, ze gaauw genoeg verkoelt. Na zes maanden weet men alleen door herinnering of men uit liefde getrouwd is of niet. Ik raad u dus om eene voorzigtige keus te doen en u te laten besturen door menschen, die ouder en wijzer zijn dan gij.

- Maar waarom behoef ik ooit te trouwen? - zeide Agnes.

- Wat anders kan eene vrouw doen, als zij niet in haar ongeluk wil loopen? - antwoordde tante Priscilla. - Alleen is zij een radeloos en hulpeloos schepsel, als eene verdwaalde kat op een publieken weg. Zij moet een man hebben om op haar te passen. Weinige vrouwen hebben zooveel geestkracht als uwe tante Geertruida om alleen haar fatsoen te bewaren.

- Gij moest dankbaar zijn voor zulk een aanbod, - liet tante Geertruida hierop volgen, want weinige fatsoenlijke mannen zouden eene jonge jufvrouw willen trouwen, wier vader getransporteerd is. Ik wil u uw ongeluk niet verwijten, maar u alleen doen zien, dat gij zulk eene kostbare gelegenheid om tot eene fatsoenlijke en onafhankelijke positie te geraken niet behoort weg te werpen. Geen weldenkend meisje kan wenschen een last voor hare familie te zijn; en uwe ongelukkige omstandigheden zullen u overal in den weg wezen. Maar denk eens over de zaak, en maak dat gij morgen beter bij uwe zinnen zijt. Dan is het tijds genoeg om antwoord te geven.

Snikkende ging Agnes, door de laatste gezegden diep gegriefd, de kamer uit en naar boven, en kort daarop vond de goedhartige werkmeid haar in een zenuwtoeval.

- O, wat zal er van mij worden? - riep zij uit, toen zij weder tot bewustheid was gekomen. - Was ik maar dood, of nooit geboren! O, waarom heeft mijne moeder mij hier achtergelaten? Weinig weet zij hoe ongelukkig zij mij gemaakt heeft.

- Lieve jufvrouw Agnes, ga zoo niet aan, maar zeg mij liever wat er gebeurd is, zeide de meid, die mede zou hebben geschreid, als het vooruitzigt op een geheim haar niet getroost had. Agnes verhaalde het voorgevallene.

- Wel zeker! Die oude katten, dat ik haar zoo noem, zouden zij zulk eene mooije jonge jufvrouw aan zulk een ouden

bullebak willen trouwen? Ik zou er niet van willen hooren, als ik u was. Houd u maar goed, zonder uwe toestemming kunnen zij u toch niet trouwen. Ik zou liever in eene dienst gaan, als ik u was, dan dat ik mij voor al mijn leven ongelukkig liet maken, al zou ik daardoor in eene koets rijden.

- Maar zij zullen mij de deur uitzetten, jammerde Agnes.

- Laat haar, als zij durven. Iedereen zou er schande over roepen. Luister naar mijn raad, en houd u goed.

De voetstap van tante Priscilla op den trap deed de bondgenoote haastig de wijk nemen. Het gezigt harer tante deed Agnes op nieuw zoo ontroeren, dat de oude jufvrouw hare nog toegedachte vermaning uitstelde, en de meid schelde om hare nicht in bed te helpen.

Den volgenden dag bevond Agnes zich in de diepste ongenade, en weken lang werden alle mogelijke middelen aangewend om hare dwaze eigenzinnigheid te overwinnen. Hare tante Maitland schreef haar lange brieven, waarin zij Wilkinson tot aan de wolken verhief, en hare ‘lieve nicht’ bad om aan de schande van haren vader te denken, en zulk eene gelegenheid om de eer der familie te herstellen niet te verzuimen. Ook van hare nichtjes ontving zij brieven, waarin haar verzekerd werd, dat zij het gelukkigste meisje op de wereld was, nu zij zulk een goed huwelijk kon doen. Van de pligten en verantwoordelijkheid, die zij op zich zou nemen, sprak niemand; maar men weidde er over uit, dat zij een eigen huis zou hebben, en al wat zij maar wenschte, en dat zij geene *redelijke* bedenking tegen den heer Wilkinson kon hebben, die een braaf, fatsoenlijk en verstandig man was, en haar door zijn aanzoek eene groote eer bewees. Agnes bleef eene poos standvastig, maar die dagelijksche bestorming met wereldsche wijsheid, het gebrek aan iemand die haar troosten kon, het akelige vooruitzigt van een geheel leven, gesleten onder betrekkingen, die slechts van haar ontslagen wenschten te zijn, de kleine kwellingen, waarmede zij zonder barmhartigheid werd vervolgd, alles spande zamen om haar den moed te benemen en haar te doen verlangen naar wat het ook wezen mogt, om maar daar van daan te komen. Een paar malen was zij op het punt om toe te geven, toen een bezoek van Wilkinson, wien hare tantes haar noodzaakten met beleefdheid te behandelen, haren afkeer weder in volle kracht deed terugkomen, en haar weder onverzettelijk maakte.

Op zekeren morgen vond tante Geertruida, bij het lezen der courant, eene advertentie waarin eene secondante op eene kostschool werd gevraagd. Er scheen een licht voor haar op te gaan. Zij legde de courant neêr, keerde zich naar Agnes, en zeide, op een toon van bedwongen ongenoegen: - Agnes, mijne zuster en ik kunnen dit niet langer velen. Het leven wordt ons door uwe stuurschheid en koppigheid verdrietig gemaakt. Als gij blind blijft voor uw eigen voordeel, hetgeen alles is dat wij op het oog hebben, moet gij uw eigen zin maar doen. Wij zijn in geen opzigt te laken. Dit is de laatste maal dat wij er van zullen spreken; maar de heer Wilkinson verdient wel, dat zijn aanzoek met bedaardheid wordt overwogen. Bedenk u tot morgen wat gij doen wilt. Als gij hem weigert, moeten wij moeite doen om u eene fatsoenlijke betrekking op eene school te bezorgen. Hier is eene advertentie, waarin om eene secondante wordt gevraagd, en in dat geval moet gij aanzoek daarom doen. Gij kunt

nu naar uwe kamer gaan. - Agnes ging langzaam en treurig heen.

Omtrent een uur later kwam tante Geertruida haastig bij haar, met een pakje in de hand.

- Zie eens hier, Agnes, - zeide zij, opeen vriendelijker toon, dan zij in weken had gebezigd. - Gij verschopt toch waarlijk de beste vooruitzigten, die een meisje in uwe positie ooit gehad heeft, en dat alleen om eene gril. Zie eens hier, wat mijnheer Wilkinson voor u zendt. De paarlen en granaten van zijne tante, tot een nieuw garnituur gemaakt. Eene gravin zou het kunnen dragen. En zulk een vriendelijken en beleefden brief er bij!

Wilkinson had het ditmaal schrander overlegd. Hij was zelf weggebleven en had een vriendelijken brief geschreven, waarin hij zijne hoop te kennen gaf, dat Agnes spoedig een einde aan zijne angstige onzekerheid zou maken. Die brief beklonk de zaak. Den volgenden morgen schreef Agnes, onder toezigt van hare tantes, een antwoord, waarin zijn voorstel bepaald werd aangenomen.

Nu schenen allen te willen wedijveren, wie Agnes de meeste oplettendheid zou bewijzen; - zij ging nu trouwen en zou eigen rijtuig houden. Tante Maitland schreef haar dat zij uit haar huis trouwen moest, daar zij op een beter voet leefde dan hare twee andere tantes, die ook op de bruiloft werden gevraagd. De heer Maitland gaf zijne nicht honderd pond voor haar uitzet. Iedereen was verrukt, en in de ongewone opgewondenheid, waarin het genoegen dat men zoo veel werk van haar maakte en het vermaak van nieuwe kleedjes te koopen haar bragt, werd Agnes ten halve verzoend met den stap, dien zij doen ging - namelijk als zij Wilkinson niet voor hare oogen had. Eindelijk kwam de gewigtige dag - zij kon niet meer terug. Agnes werd getrouwd, en de heer Wilkinson reed met zijne vrouw heen in een fraai rijtuig met vier paarden. Zij zouden naar Londen en Parijs gaan, en Agnes nam een aantal commissiën voor hare nichtjes mede.

Hier zullen wij van onze heldin afscheid nemen. De bankroetiers-dochter is nu tot een huwelijk en eene fatsoenlijke positie gekomen. De zedelessen, die deze geschiedenis bevat, zouden nog moeten volgen, doch wij hopen onzen lezers verstand genoeg te mogen toeschrijven, om ze er zelven uit te trekken, en wenschen dat zij dit niet zullen nalaten, al mogten die lessen ook onsmakelijk en beschamend wezen. Sommigen vinden misschien dat wij veel beweging voor nietmetal hebben gemaakt, en Agnes inderdaad van geluk mogt spreken, dat zij een rijk en fatsoenlijk man vond, die een meisje als zij wilde trouwen. Denzulken weten wij niets te antwoorden. Of liever wij vreezen, dat geen antwoord hen tot andere gedachten zou kunnen brengen.

Cornelius Nepos en de publieke eerbewijzen. (Tekst met eene glosse.)

> What a piece of work is man.
> SHAKESPEARE.

Cornelius Nepos!! oude eerwaardige vriend, liefelijke herinnering aan den eersten schooltijd, toen de oude Latijnsche wereld, door de twee paranymfen en deurwachters, Eutropius en *u*, ernstige Nepos! ons werd geopend, toen wij de 'levens der groote mannen,' in den verwenschten grammaticalen vorm, moesten verduwen, en bij de dikwerf moeijelijke constructie, op de hoofden van Miltiades en Cimon, Timotheus en anderen, geheime vervloekingen hebben geladen, die echter als zonden der onwetendheid ons niet meer aangerekend worden! Verstandige, bedaarde, miskende Cornelius Nepos, wij namen u na jaren weder in de hand, terwijl het geweten ons beschuldigde dat wij uwe schim, toen de houten schoolbank ons vastkluisterde, en de praeceptor als een imperator ons dreigde, zoozeer hebben beleedigd. - Wij zijn met stillen eerbied tot u genaderd, omstreeks de *laatste helft* der maand *Mei* dezes jaars, en wilden u hooren over den beroemden Miltiades, over Miltiades, den zoon van Cimon, den Athener, Hoofdst. VI. De held had (vergelijk Hoofdst. V) een tienvoudig getal van vijanden verslagen, en wel Perzen, geene vreedzame vuuraanbidders, maar dappere kerels, die het bloedig handwerk des krijgs verstonden. 'Nimmer' zegt de brave Nepos 'had zulk eene kleine magt zooveel vijandige strijdkrachten als nedergeveld,' *nulla enim umquam tam exigua manus tantas opes prostravit*. Nu vermag de Romeinsche geschiedschrijver zijne glosse niet langer te onderdrukken; want hij werpt er tusschen beiden een paar hartige aanmerkingen onder. (Hoofdst. VI Miltiades) - Deze overwinning bragt aan Miltiades eene belooning, waaruit gij, lezer der negentiende eeuw, aan wien Nepos voorzeker niet gedacht heeft, kunt opmaken, dat de eigendommelijke aard der staten en volken al te zamen niet zoo verschillend is, als gij welligt zoudet vermoeden, 'want, zooals voormaals bij ons volk de eerbewijzen ZELDZAAM en zeer BEPERKT waren, en OM DIE REDEN, des te meer eerwaardig, waarlijk roemvol, thans daarentegen OVERVLOEDIG en VERSLETEN, zoo vinden wij dat het eens in vroeger tijd, bij de Atheners niet anders is geweest.'

(*Ut enim populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues, ob eamque causam gloriosi, nunc autem effusi atque obsoleti; sic olim apud Athenienses fuisse reperimus*.) - Tot zooverre onze bestevaâr Nepos, en wij zullen met weinige woorden zijne glosse met onze randglosse vermeerderen, hoewel niet verbeteren. Gij ziet, lezer in de maand Junij 1849, hoedanig de bezadigde Cornelius Nepos over de PUBLIEKE BELOONINGEN reeds vóór onze Christelijke tijdrekening heeft durven oordeelen. Wij zullen later eene tweede glosse over zijne ideën, betreffende de STANDBEELDEN, laten volgen, maar niet vóór de maand Julij, dat des te beter is, omdat *dan* reeds de voetstukken van het ruiterstandbeeld voor onzen overleden' vorst, Willem II, te Amsterdam, te

Utrecht en in den Haag zullen geplaatst zijn, en de ijzeren of metalen koning, reeds in den vorm onder den grond zal zijn gegoten, om spoedig de drie steden, hier genoemd, te versieren en te begelukzaligen; daarom thans niets meer dan over de publieke staatsbelooningen en eerbewijzen.

Cornelius Nepos verdedigt hier, ten aanhooren van al de schooljongens der laagste klassen, op de lieve Latijnsche scholen, tegenover alle praeceptoren en conrectoren, tegenover alle koningen, keizers, volken en contrasignerende ministers, tegenover al die onafzienbare menschen, welke, zooals men zegt, *gedecoreerd* zijn, eene zeer gevaarlijke thesis:

De eerbewijzen, eens zeldzaam en beperkt, waren *om die reden ob eamque causam*, des te roemvoller, of bezaten juist daardoor meer innerlijke waarde, nu zijn ze aan honderden als toegevloeid (*effusi!*) en - als versleten - (*obsoleti*) te beschouwen. Wij vragen of de wakkere geschiedschrijver, die zijne eigene natie hier de les leest, in onzen leeftijd, wanneer hij thans geroepen werd, om de levens der koningen en veldheeren te beschrijven, nog altijd deze stoutmoedige thesis zoude volhouden?

De Romeinen, zooals Nepos hen kapittelt, worden door de Atheniensers, zoo als hij ze voorstelt, beschaamd, en zoude ons volk - *populus noster* - de Nederlanders - hier kunnen en mogen genoemd worden, om het driemanschap te volmaken?

Zoude het in dezen jare, in ons vaderland, welligt nog waarheid zijn wat voor negentien eeuwen waarheid was? -?:

Hoe zeldzamer en beperk ter eerbewijzen worden uitgereikt, des te eervoller!!

Wij meenen dit in twijfel te moeten trekken. Wij opponeren ons met voet en hand tegen den braven Nepos, vooral als wij *drie* nommers der Staats-Courant, dadelijk na den 13^{den} Mei dezes jaars, naast ons leggen; wij verheffen de dreigende vuist tegen onzen ouden plaaggeest, met zijne altoos terugkeerende helden, en roepen: zwijg, Cornelius!

Want; dat er in onzen leeftijd en in ons vaderland, onafzienbare drommen van verdienstelijke mannen zijn, die elkaâr als verdringen, staat op den voorgrond - 't is een axioma - 't is boven alle bewijs verheven; die verdienste, te lang miskend, te lang verborgen, te lang door schroomvallige nederigheid bedekt, moet, wij zeggen *moet* aan het licht, en gelukkig daagt de dag, waarop die verschillende verdienste, plotseling, *onverwacht*, op eenmaal als met een tooverslag wordt erkend, - waarde oogen, zoo als bij Adam en Eva, geopend zijn, en men erkent de eigendommelijke waarde van zeer vele landgenooten, die - dit is merkwaardig - tot op den grooten dag der belooning *zelve* niet wisten of *durfden* te vermoeden, hoe verdienstelijk zij op één dag waren geworden.

Bij de Atheniensen en Romeinen, dit verstaat zich, was die oogst van groote, degelijke, edele mannen, ellendig klein, niet noemenswaardig, een paar dozijn helden, wijsgeeren, redenaars! - 't Was in dien tijd jammerlijk met het groote-mannen-dom gesteld; daarom moesten de belooningen *rari* en *tenues* zijn, en wij begrijpen wel, hoedanig Nepos over *zijne* natie zoo heeft kunnen schrijven. Hadde hij slechts onder *ons* geleefd - ziet! hij zoude den volzin hebben omgekeerd en verbeterd, alzoo: ‘hoe *meer* uiterlijke eerbewijzen, des te *meer* eer en waarde,’ - want, als het vaderland in alle standen, betrekkingen, en ambten, in het civiele en militaire als overvloeit van mannen, die, de hemel weet het, niet lan-

ger ongedecoreerd mogen blijven, dan moet men eindelijk de dringende maatregelen nemen om aan die knellende behoefte te voldoen, dan niet meer gevraagd naar *magis* of *minus gloriosus*, - niet meer gewacht, tot die zaamgeperste scharen van onbewust verdienstelijke lieden reeds hoog bejaard zijn, en een tweede volksvreugdedag verschijnt, dan om 's hemels wil, tegen alle Nepossen aan, doorgetast, doorgetast! Worden dan de eereteekenen, *effusi*, - schemert u het oog bij de honderdtallen namen, die op eens aan de vergetelheid en aan de drukkende onbekendheid werden ontrukt, - 't is toch zóó oneindig beter, om aan het volk te leeren en krachtdadig te onderwijzen, hoevelen er waren, die onbetwistbare aanspraak maken op eer en belooning, dan om ze als gewone menschen maar zoo daarheen te laten loopen, en onversierd te laten sterven! Gelukkig is die vorst en dat volk, waar men eindelijk het vooroordeel, door Nepos al te dwaas gehandhaafd, ter zijde stelt, en de zigtbare bewijzen der verborgene verdiensten bij herhaling en te gelijk ronddeelt; zóó handelt de onbekrompene, de mensch-lievende, de Christelijke autoriteit; zóó wordt zelfs hier de Bijbelspreuk in praktijk gebragt: ‘de eene hand weet *niet*, wat de andere doet en geeft.’ O! lage karigheid en strafwaardige gierigheid, om aan de landskinderen het kenbaar eerbewijs te onthouden. Onthoud hun dan nog liever het regt van vereeniging, van vrijheid, schrijf liever belastingen uit, maar laat die borst, hier en daar, waaronder tot heden een bedekt verdienstelijk hart klopte, laat die toch niet dor en ledig en burgerlijk! Bedenk, o wetgevende magt! dat het eerbewijs geene bijzondere uitgaven op 's Rijks budget behoeft, dat hetzelve een *don gratuit* van de kroon is, en dat het zoo zalig, zoo onbeschrijfelijk, zoo aandoenlijk, zoo zielverteederend zalig is, om op eenmaal, binnen twee dagen tijds, honderdtallen gelukkigen, ja *zaligen* te maken! Weg de dwaze en verstokte van hart! die vermeent dat de oude Nepos in onzen tijd nog mag gehoord worden! Hoe meer eereteekenen, hoe meer glorie! - Eere wien eere toekomt! - Zoo kan een vorst zich zijnen weg, niet met rozen en bloemen, maar met ridderteekenen bezaaijen, en reeds bij zijne huldiging, eene *eigene lijfgarde* van dankbare landskinderen om zich heen verzamelen, die met goed en bloed (welligt ook met hun geld?) verpligt zullen zijn, voor vorst en volk te werken, omdat men hen niet vergeten heeft!

Reeds genoeg voor heden, al ware het slechts, om den bevooroordeelden, dwazen, bekrompen Nepos, ernstig te regt te wijzen, en ons vaderland met zijne gedecoreerde honderdtallen in zijne regten te handhaven.

Gij zult, lezers van dit Tijdschrift, onze glosse met uw zegel, hetzij adellijk of ridderlijk, of burgerlijk, dadelijk bekrachtigen en voorzien, terwijl wij naar courantenstijl eindigen met deze vermaning:

Zegt het voort!

HALITUS ANTINEPOTIANUS.

Afgeluisterd boerenpraatje bij gelegenheid der bezigtiging van de gedecoreerde Nieuwe Kerk te Amsterdam (14 Mei).

- Ben jij daor ook, Krelis, waor is jou wijf en de kinderen?

- Ze staon daor te kijken, naor die mooije spullen omhoog en zien er krek uut, alsof ze uut de lucht evallen zijn.

- Krelis, vent, 't is miseraobel mooij; ik weet niet, waor ze al dat bonte spul van daon krijgen - 't mot geld ekost hebben, of is 't een presentje van onzen goeden nieuwen keuning, om het volk dat hier ezeten heit, reis een pleisiertje aon te doen?

- 'k Loof het niet, Japik, want zoo wat moet eerst van 't land uutgaon, dan komt naderhand de keuning ook uut den hoek; goed voorgaon, doet goed volgen - ei, wat bliefje? - nou, als ze zoo met gout en zulver begonnen zijn, dan zal het just raok loopen, en we hebben, jandori! goede dagen te wachten, wat denk jij er van, maotje?

- Te droes, wat een sakkerlootsche mooije troonstoel! 't is bij men ziel, om een stuup op 't lief te krijgen - nou, daor moet me makkelijk op neêr zitten met zijn gat. Wat ze toch niet al voor één persoon uutprakkezeeren! jongens, wat zal dat goude ding sappermentsch veul ekost hebben. Ik denk, we zouden er ons heele raadhuis voor kunnen opknappen en opverven, en den goeden, ouden burgemeester ook op den koop toe; - nou, heb ik het niet bij het regte end evat, oudje?

- Jij relt er maor wat om heen, man; ik wou maor ereis weten, wat of de nieuwe keuning al in zijn binnenste evoeld heit, toen hij daor neêrzat, en al dat mooije, gouden en zulveren volk, om hem heen, en al die oude vlaggen daor boven zijn hoofd, en toen hij den eed heit uutesproken. - Vent, ik heb een grieselement als ik er aan denk, ik wou bij men ziel, al kon ik tien zulke gouden stoelen voor niks krijgen, nog geen keuning wezen, hij heit nou wat op zijn verantwoording, dat beloof ik je Krelis: we meugen God wel bidden, dat de nieuwe keuning wat vast op zijn mooije stoel zit, en dat vee van een janhaogel hem er niet af bonjourt; want, als hij een eed ezworen heit, dan zal hij em houden, al ging alles onderste boven. - Maot! hij zal hier wel, tegenover God Almagtig ezweet hebben denk ik, en die heeren uut den Haog ook, die mosten er immers ook an? Kijk, ik had wis egriend, als ik er bij had meugen zijn; 'k word nou, bij al dat moois, al raor om mijn hart. - laot me reis even prumen, Japik!

- En wat zelle ze nou met al die mooije plunje doen; want dat kan hier toch niet zoo blijven hangen, als de gemeente weêr in de kerk komt? ik denk, maotje, dat de dominé je wel passen zou om op die afgediefde mooije roode stoel een predikoatie uut te spreken, daar booren die mannen Gods niet op - ze motten daor op die bruine preekstoel staon. Zal dat alles nou niet weêr naor den Haog estuurd worden, om daor in het keunings-paleis te staon; want de keuning zel die goude stoel toch niet voor de leus hebben ekregen, om er maor eens van zijn leven op te zitten.

- Nou Krelis, jij hebt ook het kruit niet uut evonden, die heele boêl wordt weêr op eborgen en bewaord, totdat er

weêr zoo'n spektaokel noodig is; 't lijkt waratjes! wel om alle negen jaoren te moeten ebeuren - hi, hi, hi! - We willen nou maor eerst met den nieuwen keuning tevrede zijn, en reis zien wat of hij al in de mars heit; ik blijf er bij, hij heit hier op die stoel ezworen, en moet, als een knappe kerel, het land en ons dorp en de oude burgemiester, vaoderlijk, zoo als ze zeggen, regeren, en het land maoken rijk en goed bewerkt; dan zal God met em zijn, met zijn goed vriendelijk keuninginnewijf en met zijn kleine kabouters; als ze em nou maar in den Haog niet te veel aan zijn hoofd leggen te rellen, want de een wil hier, de ander daor heen, en ze meenen dat ze allemaol krek geliek ebbe. Ik beloof het je, het is een miseraobel moeijelijk ding, om al die zinnementen bij mekaor te houden; ik poot liever aardappelen of leg erreten in den grond, dan weet me nog wat er van kan komen. - - We moeten alle zondagen maar dapper bidden met den dominé voor den nieuwen keuning, en het keuninklieke huis, als ze dat allemaol doen hier in het vaoderlant, van die groote sinjeuren in den Haog, of dat rijke volk hier in de stad af, tot op ons boertjes toe, dan zal het bij men ziel nog al rond loopen.

- Nou, dat heb ik ook al an mijn meuke ezeit. - Kijk, daor is ze jandori op die groene banken eklommen, ze wil alles onder haor neus hebben. Zeg, maot! waorom staot die soldaot daor bij de gouden troonstoel, denkt die kerel, dat wij hem zullen wegkaopen? Wie heit dat ooit in zijn leven ezien, om de wacht te houden voor een leêge stoel, en daor, wie heit daor in dat kleine, laege, vierkante hok ezeten, met dat mooije voetenkleed?

- Daor heit de keuningin toegeluisterd, met hare twee aerdige bobbertjes, wat er al beredeneerd en ezworen is, en heit toen ook stilletjes meêgedaon en amen! ezegt, toen haor man had ezworen.

- Nou man; ik heb er genoeg van; we moeten dat morgen maar in de Roode Leeuw vertellen, wat we hier al ezien hebben, ze zullen luisteren als vinken. - 't Is bij men zondige ziel wel een vijfie waord; gaot te meê naor buuten? - want die kerels daor, met derlui geweren, kieken zoo bar, en ik moet van morgen nog over.

- Jao, maotje! 't is wel een vijfie waord - goên dag zamen.

AUSCULTATOR.

SOPHIA,
Koningen der Nederlanden

Kronijk van den dag.

Mei.

Binnenland.

- Eene eerste vermelding is aan de plegtigheid verschuldigd, welke op den 12^{den} der afgeloopene maand in de hoofdstad des Rijks heeft plaats gehad, en waarbij het gunstige van den toestand, die Nederland thans boven vele andere gewesten onderscheidt, in het oog vallend heeft uitgeblonken. Zonder ander gewoel, dan dat eener blijde, feestelijk uitgedoste menigte, zonder andere kreten dan die van vreugde en genegenheid, zonder andere krijgsmagt, dan alleen tot luister van den stoet moest dienen - want zelfs tot bewaring der orde was de gewone politiemagt te over voldoende, is Willem III de hoofdstad binnengetogen, welker bijna kwistig versierde straten toonden met hoeveel hartelijkheid hij ontvangen, met hoeveel ijver hij geëerd werd, welks inwoners wedijverden om de officieren der vooruitgekomene troepen als gasten te ontvangen en als vrienden te onthalen. Van die feesten, vreugdebedrijven en de plegtigheid der inhuldiging zelve hebben de dagbladen uitvoerige verslagen medegedeeld, welker herhaling hier nutteloos plaats zou beslaan. Wij zullen alleen de korte, maar gewigtige rede overnemen welke de Koning uitsprak, op het oogenblik dat hij gereed stond om den door de Grondwet voorgeschreven eed af te leggen. Deze rede, tot de leden der Staten-Generaal gerigt, luidde aldus:

Door mijne geboorte en de grondwet, na het afsterven van mijnen onvergetelijken vader tot den koninklijken troon der Nederlanden geroepen, heb ik onmiddellijk de regering aanvaard, en dit plegtig aan al mijne onderdanen bekend gemaakt. Thans is het oogenblik daar, dat ik, voor het oog van den Almagtige, die het lot van koningen en volken in handen heeft, mij, onder de inroeping van Zijnen Heiligen Naam, aan mijn edel, trouwen ordelievend volk zal verbinden. Hoog is de betrekking, waarin ik geplaatst ben. Zwaar zijn de pligten, die op mij rusten. Ook den koningen kleven menschelijke zwakheden aan, en daarom behoeven zij instellingen en zelfstandige voorlichting, opdat de kroon een brandpunt blijve, dat weldadigen gloed verspreidt. Dit volk, dat een der eersten is geweest, om uit de duisternis, het geweld en de verdrukking der middeleeuwen, orde en vrijheid, en waarborgen voor het behoud van beiden te voorschijn te roepen, heeft ook thans weder, naar de behoefte des tijds, zijne instellingen herzien en bevestigd. Koning en Volk, Oranje en Nederland, hebben met kalmte dit gewigtig werk volbragt, en de onberekenbare voorregten van rust en vrede zijn het deel van den dierbaren Nederlandschen grond gebleven. Indien wij dan het oog slaan op de beroeringen, die een groot deel van Europa teisteren;

op de vernietiging der bronnen van bestaan en welvaart, die zulke treffende lessen geven, laat ons dan Gode dankbaar zijn, die het dierbaar vaderland heeft behouden, en sluiten wij ons naauwer en naauwer aaneen, opdat wij Zijnen zegen mogen waardig blijven. Laten wij ons dagelijks afvragen, of wij onze pligten als Nederlanders jegens het vaderland, ik als Koning, gij mijne heeren, als vertegenwoordigers des volks, allen hebben vervuld, en die vegter, die in ons binnenste is, dien niemand verloochenen kan, zal ons den weg wijzen tot handhaving der eer, tot bevordering van het geluk des Lands. Onze rustige houding in bewogene tijden heeft ons niet slechts behoed voor groote rampen; zij heeft ook het aanzien des rijks vermeerderd, want zij heeft de bewondering van alle beschaafde volken tot zich getrokken. Ik verbind mij aan een volk, grooter in deugden, dan in het bezit van een uitgebreid grondgebied; krachtiger door eensgezindheid, dan door zielental. Het is eene grootsche roeping, koning van zulk een volk te zijn.

Ongelukkig werd de vreugd dier feestelijke dagen door eene zware ramp gestoord. Op den 13^{den} ontstond te Rotterdam, in de suikerraffinaderij van Tromp en Comp., op de Leuvehaven, een brand, die niet gestuit kon worden eer hij eene geheele rij van woon- en pakhuizen had vernield en nog vele andere zeer beschadigd. De daardoor veroorzaakte schade moet verscheidene millioenen bedragen. Naar men meent zou de brand zijn ontstaan door het vuur dat in uitgebrand beenzwart was gebleven. Dit is binnen weinig tijds het tweede voorbeeld van een geduchten brand door zulk eene trafiek midden in een stad ontstaan. Zou het niet raadzaam zijn op middelen te denken om onze steden voor het lot van Hamburg te behoeden? Dat de schade door assurantie geheel of gedeeltelijk over velen wordt verdeeld, neemt toch niet weg dat zij door het land over het geheel geleden wordt.

De zittingen der Tweede Kamer sedert ons vorig verslag zijn zeer belangrijk geweest. Een volledig verslag zou meer ruimte beslaan, dan waarover wij kunnen beschikken. Wij kunnen dus slechts het voornaamste aanstippen. In de ministeriële beantwoording der bedenkingen op het ontwerp van wet aangaande wachtgelden enz. kwam eene vergelijking tusschen de staatsuitgaven van Belgie en Nederland voor, waaruit blijken moest dat de onze niet hooger waren dan die van het naburig koningrijk. Toegegeven. Maar de uitgaven van Belgie zijn boven de krachten van dat land opgevoerd, afdoende bezuinigingen worden daar door - iedereen weet waardoor - verhinderd; de gevolgtrekking zal dus wel niet zijn, dat men zich tevreden moet houden als men kan aantoonen dat de staatshuishouding hier niet kostbaarder is dan elders, zoo lang zij inderdaad te kostbaar is. - Langdurig werd er beraadslaagd over het reglement van orde, vooral over de vraag of de rapporteurs van het verhandelde in de afdeelingen zelfstandig of als enkele opzamelaars van gevoelens hun verslag zouden moeten stellen. Ten laatste is besloten het oude, door velen zoo dikwijls bejammerde stelsel te behouden. - In eene der zittingen nam de heer van Dam onverwacht het woord, om te verklaren dat hij voor de laatste maal sprak, zijn post van volksvertegenwoordiger neêrlegde, en zijn staatkundige loopbaan sloot. Zijne redenen stonden in verband met oorzaken, welke hij liever niet opsomde. Dit alleen wilde hij zeggen: Er bestaan hier te lande twee

partijen, de eene van vooruitgang, die *te ver* wil gaan; de andere, welke men te regt met de benaming van die van *achteruitgang* kan bestempelen. Geene dier twee partijen kan ik hier vertegenwoordigen. - Hij nam afscheid met hartelijke wenschen voor het heil des lands, en met dankzegging voor de achting en het vertrouwen zijner kiezers en de vriendschap en welwillendheid zijner ambtgenooten. - In eene volgende zitting bragt de heer van Voorst het bestaan dier twee partijen weder ter sprake, en werd door den heer Thorbecke beantwoord. Er waren individuen, die overdrevene rigtingen wilden inslaan, maar geene partijen. De heer van Dam had ook niet gezegd dat zij in de kamer bestonden, en ook onder de natie was den spreker van het bestaan daarvan niet gebleken. - Het was bij de behandeling der wet over de regterlijke collegiën, dat deze woordenwisseling plaats had. Deze wet ontmoette veel tegenstand, doch werd met 49 tegen 15 stemmen aangenomen; nadat de Minister Donker Curtius had verklaard, dat hij van die aanneming eene kabinetskwestie maakte. Z. Exc. verklaarde dat in die wet het beginsel van regtspraak met *weinig* regters lag opgesloten, het eenige middel tot groote bezuiniging, en hij zou moeten aftreden, als de Kamer zich niet met dat beginsel kon vereenigen. - De wet op het regt van vereeniging en vergadering werd integendeel, gelijk niemand anders verwachtte, afgestemd. Bij de discussie daarover hield de heer Groen van Prinsterer eene uitgebreide en merkwaardige redevoering. Hij bestreed het ontwerp, omdat daarbij aan de natie regten en vrijheden werden onthouden, waarop zij aanspraak mogt maken. De voordragt was voor geene wijzingen vatbaar. Het hoofddoel had moeten zijn, de regeling van het regt tot vereenigingen van polifieken aard. Bij artikel 6 werd ook voor vergaderingen binnen 's huis voorafgaande kennisgeving gevorderd; dit maakte reeds de wet onaannemelijk. Hij vroeg of het doel van artikel 10 der Grondwet kon geweest zijn, een regt, dat voor het eerst in die Grondwet werd opgenomen, bij de wet tot regeling geheel ter zijde te stellen en verloren te doen gaan. Het voorstel toonde eenigermate de droevige strekking aan eener staatkunde, die, voor de door haar gehuldigde beginselen bevreesd, gaarne het gebruik eener vrijheid, die zij met ophef in de Grondwet heeft gebragt, bijkans onmogelijk zou willen maken. De spreker erkende verder tot diegenen te behooren, die over het bestaan van partijen gesproken en geschreven hebben. In geheel het beschaafde Europa, ook in ons vaderland bestonden partijen. Hij verlangde noch tot de partij van behoud, noch tot die van vooruitgang te behooren, maar ook niet dat zijne gevoelens als van individuëlen aard werden beschouwd. Krachtens de regtstreeksche verkiezing was hij zoowel vertegenwoordiger eener partij als van het volk. Hij wilde niet gerangschikt worden onder eene partij, die geene kleur droeg. Daarop weidde spreker uit over de partij, tot welke hij behoorde, doch dat gedeelte der rede zou, om er geheel regt aan te doen, ook in zijn geheel moeten medegedeeld worden. - Na eene discussie, welke over het geheel denzelfden geest ademde, werd het ontwerp met 54 tegen 6 stemmen (die van de heeren de Monchy, Donker Curtius, Schooneveld, Mutsaers, van Voorst en van Nispen) verworpen. - De wet ter regeling van het koloniaal batig slot over 1847 is, na eene breedvoerige beraadslaging, waarin vooral de handelmaatschappij in hare

betrekking tot het gouvernement ter sprake kwam, bijna eenstemmig aangenomen. De wet op de ministeriële verantwoordelijkheid kwam daarna in behandeling, doch werd voor den afloop daarvan teruggenomen.

Duitsche Staten.

- Wij zouden zeggen, dat onrust en verwarring in geheel Duitschland ten top gestegen zijn, indien wij niet moesten vreezen door het nog hooger klimmen daarvan gelogenstraft te worden. Wij zullen eerst aanstippen wat te Frankfort op de terugkomst der commissie naar Berlijn is gevolgd. Na eene heftige discussie, waarin de liberalen openlijk eene nieuwe omwenteling predikten, was het Parlement tot geen ander besluit gekomen, dan om de afzonderlijke regeringen te doen uitnoodigen, den volkswil niet te verhinderen, om zich in deze gewigtige oogenblikken vrijelijk te verklaren, en inzonderheid geene vertegenwoordigende vergaderingen te ontbinden. De Rijksbestuurder weigerde eerst dit besluit en de vroeger genomene te onderteekenen, doch toen het ministerie daarop wilde aftreden, gaf hij toe. Men ontving vervolgens een nader antwoord van den Koning van Pruissen, waarin hij de keizerswaardigheid bepaald weigerde, daar de Rijksconstitutie inbreuk maakte op de constitutioneel monarchale beginselen, en de eerste § daarvan, alleen door geweld zou kunnen ten uitvoer gelegd worden. Hij vertrouwde, dat het Parlement hem door wijzigingen zou te gemoet komen, om de zaak tot een gewenscht einde te brengen. Hiertoe was echter het Parlement volstrekt niet gezind. Het nam integendeel, voor gewelddadige opheffing beducht, het besluit, dat het overal en ten allen tijde zou kunnen vergaderen, en 100 leden tot eene zitting, 150 tot een besluit voldoende zouden zijn, en daarna, op de tijding dat de Kamers in Pruissen en Hanover waren ontbonden, om voor het geheele Duitsche volk, die ontbinding af te keuren, en van die regeringen onverwijlde nieuwe verkiezingen te vorderen. Intusschen werd de nota bekend, met welke de Koning van Pruissen zijn antwoord aan de afzonderlijke regeringen had medegedeeld. Natuurlijk maakte dit stuk, waarin de noodzakelijkheid werd verklaard om den omwentelingsgeest perk te stellen, en het zenden van gemagtigden naar Berlijn werd verlangd, om zich met Pruissen te verstaan, een zeer slechten indruk, vooral dewijl daarin duidelijk werd te kennen gegeven, dat het te doen was, om het buiten het Parlement over eene nieuwe constitutie eens te worden. Hierop volgde in het Parlement eene onstuimige zitting, waarin over de voorstellen werd beraadslaagd, om de constitutie inderdaad in werking te brengen. Onder die zitting verklaarde de minister von Gagern, naar aanleiding der Pruissische nota, dat het Rijksbestuur het regt tot eene oproeping tot gemeenschappelijke maatregelen, gelijk Pruissen had gedaan, geenszins aan een afzonderlijken staat kon toekennen. De na deze met gejuich beantwoorde verklaring gevoerde discussie werd nog hartstogtelijker. Welcker riep uit: Men roept een congres van dertig vorsten naar Berlijn, maar hij die komt zal geene kroon meer dragen; Mohl zeide in zijne rede: Ook wij moeten soldaten hebben, en het volk oproepen om goed en bloed bij te zetten, ten einde de verraderlijke troonen met hunne trawanten omver te werpen. In weerwil der opgewondenheid werden de voorstellen der revolutionaire minderheid echter verworpen. De volgende zitting was even onstuimig, doch had den zelfden uitslag. Eene derde zitting werd

geopend door het berigt dat het ministerie was afgetreden, daar de rijksbestuurder zich met zijn programma betreffende de houding die men thans moest aannemen kon vereenigen. Nu werd het voorstel goedgekeurd, waarbij Pruissen, dat inmiddels troepen naar Dresden had gezonden om de beweging aldaar te bedwingen, van schennis van den rijksvrede werd beschuldigd, en besloten werd dat alle volksbewegingen ter invoering der constitutie strekkende door het parlement zouden worden goedgekeurd en bevorderd; zoo ook het voorstel dat alle Duitsche troepen den eed op de constitutie moesten afleggen. Eene proclamatie van Pruissen, waarin het parlement, als zijne magt te buiten gegaan hebbende, niet meer voor de wettige vertegenwoordiging van Duitschland werd verklaard, en daarom, als ook omdat het zich vijandig tegenover Pruissen stelde, het mandaat der Pruissische afgevaardigden voor vervallen werd verklaard, stortte slechts olie in de vlam. In eene dier onstuimige zittingen verklaarde van Scherpenzeel Heusch, de bekende afgevaardigde van het zoogenaamd Duitsche Limburg, voor zich en zijnen ambtgenoot, dat hij nu Duitschland door dwinglandij of regeringloosheid werd bedreigd, zich verwijderde, en Limburg protesteerde tegen een naauwere vereeniging met Duitschland en zich voortaan aan Holland zou houden. Er ontbrak weinig aan of hij werd door zijne vergramde ambtgenooten de deur uitgeworpen. Na eenige dagen werd de benoeming van een nieuw ministerie onder de leiding van het parlementslid Grävell aangekondigd, hetgeen de liberale partij zoozeer verbaasde dat zij deze benoeming voor niet ernstig gemeend hield. In dezelfde zitting kreeg men berigt van de terugroeping der Pruissische leden. Van de 289 aanwezigen stemden 287 voor het voorstel om deze terugroeping voor onwettig te verklaren. Omtrent de Oostenrijksche leden werd daarop hetzelfde besluit genomen. Toen de nieuwe, allen tot de monarchale partij behoorende ministers binnenkwamen, werden zij met hoon en spot overladen. Intusschen verminderde gaande weg het getal der leden, die de zittingen bijwoonden, en men besloot daarom het getal dat tot een besluit werd vereischt op 100 te bepalen. Hier moeten wij voor het oogenblik afbreken. De onrust en spanning hebben eene tot nog toe voorbeeldelooze hoogte bereikt; reeds had men verwacht dat de vergaderzaal door de militairen zou zijn gesloten geworden; misschien is het berigt daarvan en van verdere gebeurtenissen, welke de in Frankfort heerschende opschudding doet te gemoet zien, reeds ontvangen, eer dit overzigt in handen des lezers komt.

De gebeurtenissen te Frankfort waren eigenlijk slechts de weerklank van die in geheel Duitschland. In Pruissen had de Tweede Kamer zich terstond ter gunste der Duitsche constitutie, en vervolgens den voortdurend en staat van beleg van Berlijn voor onwettig verklaard, en was daarop ontbonden, zonder dat nieuwe verkiezingen werden gelast. Daarop volgden oploopen en straatgevechten, die menschenlevens kostten, doch spoedig werden gestild. In de Rijn-provinciën nam de beweging eene veel ernstiger rigting. Te Keulen plaatste het stedelijke bestuur zich aan het hoofd, en riep de gemeenten op tot gemeenschappelijke beraadslaging. In weerwil van het verbod der provinciale regering werd die vergadering gehouden, en daarin alle Pruissen die de wapenen konden dragen opgeroepen om zich ter gunste van het parlement te ver

klaren. Te Elberfeld, Dusseldorp en op meer andere plaatsen kwam het tot geweldige uitbarstingen. De eerstgenoemde stad moest door de troepen ontruimd worden en bleef verscheidene dagen onder een revolutionair bewind. Ook te Breslau kwam het tot een gevecht, waarna de burgerwacht werd ontwapend.

Van nog veel ergeren aard waren de gebeurtenissen in de andere Duitsche Staten. De koning van Wurtemberg werd door de beweging te Stuttgart gedwongen om de Duitsche constitutie onvoorwaardelijk goed te keuren. In Hanover en Saksen werden de kamers ontbonden. In het eerstgenoemde rijk bleef het ongenoegen daarover smeulen, in het andere kwam het tot eene geweldige uitbarsting. De koning nam, voor zijne veiligheid bevreesd, de wijk naar de vesting Koningstein. Daarop plaatste zich de republikein Tschirner aan het hoofd eener voorloopige regering, doch daar de troepen deze niet bijvielen en Pruissen eene geduchte magt zond, kwam het binnen Dresden tot een barricaden-gevecht, dat verscheidene dagen duurde, en na veel vernieling en moorden van weêrszijde, met de nederlaag der republikeinen eindigde. Opstandelingen, die met de wapenen in de hand werden gevat, werden terstond doodgeschoten, in sommige verschanste gebouwen allen omgebragt die er zich in bevonden, onder anderen in een logement een ziekelijk Oostenrijksch hoofdofficier, een prins von Schwarzburg Rudolstadt. Na het gevecht verklaarden de overwinnaars evenwel, dat het zoo lang had geduurd uit hoofde van hunne bezorgdheid om onschuldigen te sparen. De Beijersche regering had zich ten stelligste tegen de Duitsche constitutie verklaard, en Pruissische troepen waren in aantogt om Rijnbeijeren in bedwang te houden; doch de tijding daarvan deed een volslagen opstand uitbarsten, en daar het krijgsvolk met de burgers gemeene zaak maakte, trokken de Pruissen van voor Spiers en Landau terug. In Baden had de regering zich gehaast om alle verlangens te bewilligen en zelfs de troepen den eed op de constitutie te doen afleggen. Het onweder werd echter daardoor niet afgewend. Hier waren het vooral de troepen, die zich tegen de regering en voor de republiek verklaarden. Gedeeltelijk verliepen zij, gedeeltelijk gingen zij zoo het heette in volksdienst over. Slechts een gedeelte der ruiterij beschermde den Groot-hertog op zijne vlugt naar de vesting Germersheim. Bij zulk eene woeste verwarring is minder dan ooit te gissen wat er volgen zal.

De oorlog tegen Denemarken is onder dat alles voortgezet. De Sleeswijksche en Pruissische troepen zijn Jutland binnengetrokken en hebben zooveel voordeel behaald, dat Fredericia thans door hen belegerd wordt. De oorlog wordt echter door de rijkstroepen, hoewel hun aantal dat der Deensche ver overtreft, slechts zeer flaauw voortgezet, en gedurig verneemt men geruchten van een vernieuwden wapenstilstand.

De berigten uit Oostenrijk betreffen meestendeels den Hongaarschen oorlog. Het blijkt dat de Hongaren eene geduchte magt bezitten en ontwikkelen. Zij hebben de door de Oostenrijksche troepen belegerde vesting Komorn ontzet en zich van Pesth meester gemaakt. Ook het naburige Ofen, waaruit men Pesth wederom dacht te kunnen bedwingen, schijnt door de Oostenrijkers ontruimd te zijn; en een tijd lang was men werkelijk bevreesd, de Hongaren voor Weenen te zien verschijnen. Onder deze omstandigheden, nu de Hongaarsche rijksdag het keizerlijk

huis van de kroon vervallen had verklaard, heeft de Oostenrijksche regering de hulp van Rusland aangenomen, om Hongarije te bedwingen. De ontzaggelijke toebereidselen van Rusland schijnen echter op iets meer te doelen. In een manifest aan zijne onderdanen zegt de Russische Keizer, dat daar het vuur van den opstand eerst in het aangrenzende Moldavië en Wallachije is doorgedrongen, en die opstand verder in Hongarije door het toestroomen van Poolsche landverraders en overloopers uit andere landen, een zoo bedenkelijk aanzien heeft verkregen, dat de Keizer van Oostenrijk zijne hulp tegen den *gemeenschappelijken* vijand heeft ingeroepen, hij zijne legers last geeft om ter bescherming der regtvaardige zaak op te trekken. Ook in de laatste proclamatie van den Oostenrijkschen Keizer aan de Hongaren, wordt de houding aangenomen als ware het te doen om hen van vreemde onderdrukkers te verlossen, een uitschot van rustverstoorders uit andere landen, die hen in een burgeroorlog wikkelen onder voorwendsel dat hunne vrijheid en nationaliteit worden bedreigd. Het is echter te vreezen dat het gevolg die bewering zal logenstraffen, en de oorlog met die hardnekkige verbittering zal worden gevoerd, welke de Oostenrijksche politiek zelve sedert lang tusschen de verschillende natiën des rijks heeft gezaaid, om de eene door de andere te verzwakken en in bedwang te honden. De sterkte der krijgsmagt, welke Rusland reeds naar Zevenbergen en Hongarije heeft gezonden, wordt verschillend geschat, doch zeker is zij zeer aanzienlijk. Men meldt zelfs van 320 stukken geschut, die zij zou medevoeren.

Frankrijk.

- Kort na het vertrek der expeditie onder Oudinot naar Italië ontving men berigt, dat Civita Vecchia zonder tegenstand was bezet. Daarop bleven verdere tijdingen eene poos uit, doch toen kwam het berigt dat de Fransche krijgsmagt, voor Rome, waar zij meende dat het republikeinsche driemanschap reeds op haren aantogt gevlugt zou zijn, bloedig het hoofd gestooten, en terug had moeten trekken. Nu werd het ministerie in de Nationale Vergadering heftig aangevallen, over het doel, waarmede het die magt had uitgezonden. Eene commissie werd benoemd om de instructiën van den generaal Oudinot te onderzoeken, en deed verslag dat die instructiën strijdig waren met het doel, waarmede de Vergadering tot het bezetten van eenig punt in Italië had besloten. Haar voorstel was de bewindslieden uit te noodigen onverwijld maatregelen te nemen om de Fransche expeditie niet langer te onttrekken aan het doel, waarmede zij gezonden was. Dit doel werd na eene hartstogtelijke discussie verklaard eene vredelievende bemiddeling tusschen den Paus en zijne onderdanen te zijn, en het voorstel werd met eene aanzienlijke meerderheid aangenomen. Op nieuw kwam de zaak op het tapijt door eenen brief van Lodewijk Napoleon aan Oudinot. De heftige republikeinen verklaarden dat de Voorzitter daardoor de eer des lands had geschonden, en wilden hem en de ministers in beschuldiging gesteld hebben. Werkelijk werd daartoe door Considérant en verscheidene anderen een voorstel gedaan. Vervolgens dwong Jules Favre het ministerie met de heftigste taal tot mededeeling der ontvangene bescheiden. De proclamatie van Oudinot noemde hij in strijd met de bedoelingen der Vergadering. Doch deze generaal was niet te laken. Het was het ministerie, dat zich ongeroepen aan eene bevriende natie had opgedrongen, en zich met eene bende roovers gelijk gesteld. De gegevene in-

lichtingen stelden echter de Vergadering eenigzins tevreden, doch eene weigering van generaal Changarnier om op last van den voorzitter Marrast troepen ter bescherming der Vergadering te zenden, en eene dagorde van generaal Forest vergrootte de spanning weder. Eene uitbarsting scheen te dreigen, waarbij de strijd tusschen de Vergadering en Louis Napoleon door een nieuw straatgevecht zou worden beslist; maar nog tijdig gaf de laatste toe, de gewapende magt werd ter beschikking der Vergadering gesteld en de dagorde ingetrokken. De invloed van Louis Napoleon en het ministerie was echter door dit alles zeer verzwakt. Dit bleek spoedig, toen de wijze waarop de minister van binnenlandsche zaken, Leon Faucher, de gemeentebesturen met de afstemming van een voorstel ter afkeuring van het ministerie had bekend gemaakt, hem in de vergadering eene openbare verguizing op den hals haalde, en een besluit ter afkeuring van zijn gedrag met bijna algemeene stemmen doorging. De minister moest aftreden, en ook generaal Changarnier moest uit een zijner twee posten ontslagen worden. - Onder dat alles was en blijft het in Parijs en de departementen zeer woelig, en zijn de verkiezingen voor de nieuwe wetgevende vergadering zoodanig uitgevallen, dat de heftige republikeinen en socialisten, hoewel geene meerderheid, toch een veel grooter getal dan in de aftredende zullen uitmaken.

Italië.

- Het republikeinsche bewind van Rome heeft niet slechts tegen de Fransche maar ook tegen de van den anderen kant opgetrokkene Napelsche krijgsmagt stand gehouden. Ook Oostenrijk heeft troepen doen binnenrukken in de zoogenaamde legatiën, en Bologna is belegerd en gebombardeerd. Eveneens is Oostenrijk in Toscane tusschenbeide gekomen om het gezag des groothertogs in Livorno te herstellen. Met Sardinië is de vrede nog niet gesloten. Oostenrijk heeft zich niet laten weerhouden van de vesting Alessandria te bezetten, en in zijne hooge eischen van oorlogscontributie te volharden. Laatstelijk schijnen die eischen echter eenigzins gematigd te zijn. Venetië, thans geblokkeerd en geregeld belegerd, blijft zich standvastig verdedigen.

Engeland

- Uit Indië luiden de tijdingen zeer gunstig. De voornaamste opperhoofden der Sikhs, slechts twee uitgezonderd, hadden zich onvoorwaardelijk aan het Britsche gezag onderworpen, en zich overgegeven met hunne geheele krijgsmagt, die nog uit 16000 man bestond. Men verwachtte nu de inlijving van geheel Punjaub in de Britsche bezittingen. Tegenover deze gunstige tijdingen staan de ongunstige uit Canada, waar eene algemeene opschudding heerscht, benevens een geest van verzet tegen het gezag van het moederland, die met eene afscheuring dier kolonie dreigt. De wet ter afschaffing der tot nog toe bestaande scheepvaartwetten ontmoet veel tegenstand; ook buiten het parlement verheffen zich vele stemmen van hen, die door deze afschaffing nadeel denken te lijden, doch waarschijnlijk zal zij toch worden aangenomen, gelijk ook wel het geval zal zijn met de wet tot zoodanige verandering van den eed der parlementsleden, dat voortaan ook Israëlieten zitting zullen kunnen nemen.

[Tweede deel]

Inhoud.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
De Groninger School en hare betrekking tot de theologische wetenschap en de Hervormde Kerk in Nederland. (Vervolg van blz. 93, I.)	1
Een paar woorden over publiciteit in kerkelijke zaken	9
Beschouwingen omtrent den Oorlog en het Leger, in verband met den toestand van 's Lands finantiën, door den schrijver van de Schets van eene vereenvoudigde en min kostbare inrigting van ons oorlogswezen	11
De vrienden van Israël	81
De Tubingsche school	86
Mag de Geestelijke zich met staatkunde bemoeijen?	98
Een moedige aanvaller	104
De onschuld des Geloofs. (Vertrouwelijke brief aan een' vriend)	115
Iets over vereeniging van Gemeenten	119
Oudejaarsavond 1848. Leerrede over Openb. XXI: 6, door J.J. van Oosterzee. Uitgegeven ten voordeele van de Diaconie der Nederduitsche Hervormde gemeente te Rotterdam	161
Het boek der Godsdiensten, of overzigt der verschillende Godsdienst-gezindten op den ganschen aardbol, inzonderheid die des Christendoms, van de vroegste tijden tot op onze dagen. Vrij bewerkt naar het Engelsch van Dr. Evans, door D. Broedelet Dz., predikant bij de Hervormde Gemeente te Monnickendam; met eene voorrede van B.T. Lublink Weddik, predikant bij de Evangelisch Luthersche Gemeente te Amsterdam	165
Lamartine en de Revolutie. (Histoire de la Revolution de 1848, par A. de Lamartine. - Revue des Deux Mondes, Tome troisième, troisième	171

Livraison: L'Historien et le Heros de la Revolution de Fevrier, par Eugène Forcade, p. 308-335)

Is Nederland nog te verdedigen? Toestemmend beantwoord door den Oud Soldaat 180

De vrouw. I en II. 195 en 258

Groningsche bijdragen tot de kennis van Jezus Christus 241

Herinneringen van een Zwitsersch predikant.

Duitschland, Engeland, Schotland, door J.H. Merle d'Aubigné 246

De Republiek van Plato, in het Nederduitsch overgebragt door Dr. D. Burger, Jr. 250

De vereeniging der Protestanten in Nederland. Stemmen van twee predikers.

F. Koppius, De vereeniging der Protestanten in Nederland, en enkele stappen daartoe.
J.G. Liernur, De vereeniging der Protestanten in Nederland. Openbare brief aan den WelEerw. Zeer Geleerden Heer F. Koppius, behelzende eenige be-

Blz.

denkingen op zijn geschrift: de vereeniging der Protestanten in Nederland, en enkele stappen daartoe 321

Katholicisme en Protestantisme, door H.W. J. Thiersch, vertaald door A. van Toorenenbergen 329

Een goed woord met een goed doel over eene kwade zaak.

De eerste zonde. Leerrede over Genesis III vers 16, door C. van Schaick. 333

Sporen van de natuurlijke geschiedenis der schepping. 334 en 414

Prof. A. des Amorie van der Hoeven en het Nederlandsche Zendeling-genootschap. 401

De Tubinger School en hare Hollandsche tegenstanders.

Historische aanteekeningen omtrent de wording des Christendoms, door Joh. van Vloten 403

De zendingszaak de zaak voor onzen tijd.

Redevoering, uitgesproken voor de Vergadering van de afdeeling Doetinchem van het Zendeling- Bijbel- en Tractaatgenootschap, 5 September 1849, door J.P. de Keijser, predikant te Varsseveld. 410

Het inlandsche kind in Oost-Indie. 426

Letterkunde.

Een levensschets en toch geen levensschets.

Koning Willem III en de hoogleeraar Lauts. 35

Episoden uit den tijd der regering van Lodewijk XV.

Trois Sermons sous Louis XV par Mr. L.F. Bungener 40

Dagboek eener reize in Egypte, door Mr. D.J. Scherer, met een plaat en kaart. 44

Mijnheer Luchtervelde. Waarheden uit onzen tijd, door Eug. Zetternam, bekroond met het gouden eermetaal, in den wedstrijd voor den Zedenroman, uitgeschreven door de Maatschappij e.z.v. De taal is gansch het volk, te Gent 48

Gedenkschrift der inhuldiging van Z.M. Koning Willem III in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, op Zaturdag den 12 Mei 1849, door J.F. Bosdijk, met eene plaat, voorstellende de inhuldiging enz. 122

Een humoristisch Geschiedschrijver.

De Fransche omwenteling. Een geschiedkundig tafereel door Thomas Carlyle. Naar het Engelsch en Hoogduitsch door F.F.W. Koch, met eene voorrede van O.G. Heldring. Eerste aflevering. 127

Willem de Derde, Prof. Lauts, en Matthias Claudius, de Wandsbecker Bode. (Verg. Tijdspiegel, Julij, blz. 39.) Nalezing 129

Een vaderlandsch letterkundige gehuldigd.

Het leven en de letterkundige verrigtingen van den geschiedschrijver M. Jacobus Scheltema, beschreven door P. Scheltema, archivarius der stad Amsterdam. 204

Volkslectuur.

De Nederlandsche Volksbode, een tijdschrift tot Nut van 't Algemeen, door C. van Schaick. Tweede Jaargang. 209

Palet en Harp, romantiesch dichtwerk in vaerzen en proza, door J.A. Alberdingk Thijm. 272

Achter de schermen. Een verhaal uit den laatsten tijd, door J.F. Bosdijk. 345

Voor honderd vijftig jaar.

De Nederlandsche Guêpes der XVII^{de} eeuw. 347

Geschiedenis van den jongsten tijd, sedert den val van Napoleon tot op onze dagen. In eene algemeene beschouwing voorgesteld door Dr. K. Hagen, Hoogl. in de Gesch. en Staatk. te Heidelberg, vrij bewerkt naar het Hoogduitsch door M^{r}. P. Bosscha, Hoogleeraar in de Gesch. en Letterk. te Deventer. Eerste Aflevering. 355

Het jaar 1848. Geschiedenis van den dag, door Mr. A.W. Engelen. Eerste Aflevering. 356

Een letterkundige Vervolgstof.

Wat er van Diepenbeek werd, door Chonia. 429

	Blz.
Verslag van de verhooren, door Johan van Oldenbarnevelt ondergaan; in drie afdeelingen, door Matthijs Siegenbeek	432
Arm en Rijk, of lotgevallen van St. James en St. Giles, door Douglas Jerrold.	435
Wezen en Schijn. Novellen van Heinrich Zschokke, met vignet.	438

Mengelwerk.

Cornelius Nepos, de Standbeelden, en een Amsterdamsch adres. (Zie Tijdsp., I, blz. 468)	52
Opmerkingen, waarnemingen en vermoedens, opgeteekend door Democritus en Heraclitus, bij gelegenheid van 's Konings inhuldiging te Amsterdam, 12-14 Mei 1849.	58
Brievenbus.	
I. Brief aan een' quasi-dichter over Hollandsche duisternis.	63
II. Brief van een' verbolgen' mede-ar-beider aan den Uitgever van den Tijdspiegel.	64
III. Uitgelokt antwoord op een ongevraagd antwoord op den brief van een Gelderschman, over de gemeente-lasten in zijne provincie.	66
IV. Brief aan den heer Halitus Antinepotianus, over publieke eerbewijzen (Tijdspiegel, Junij 1849)	68
V. Een krachtig woordje om mijnheer Sijmen op zijne plaats, en een' confrater te Leipzig op zijn' troon te zetten	71
VI. Brief over een splinternieuw Gezangboek naar de oude leer.	148
VII. Over de elasticiteit der hedendaagsche Dichters.	149

XIII. Brief aan een jong Predikant over het doel der leerrede 151

IX. Brief aan den Tijdspiegel naar aanleiding van de daarin opgenomen: Beschouwing over den Oorlog en het Leger 225

X. Brief over het bespreken van plaatsen in de dorpskerk te Eemnes. 230

XI. Brief aan een' man, die van zijne plaats liep om er een' ander op te zetten, welke die dienst niet behoeft. 307

XII. Antwoord op den Brief No. X., voorkomende in den Tijdspiegel No. IX, over het bespreken van plaatsen in de dorpskerk te Eemnes. 309

XIII. Brief aan den redacteur van den Tijdspiegel, over een' maatregel ter bevordering van den bloei der kanselwelsprekendheid 311

XIV. Aan den Schrijver van het antwoord op eene vraag van den Hersteld Ev. Luth. Predikant J.A. Helper Sesbrugger, voorkomende in den Tijdspiegel van Januarij 1849 385

XV. Confidentiële Brief aan een getrouw medeschrijver in de ‘Brievenbus’ over de Handboogschutterijen. 390

XVI. Beknopt antwoord aan den heer Groenewegen, op zijn brief over zekere vraag van den heer Helper Sesbrugger, voorkomende in den Tijdspiegel, November 1849, No. XIV, blz. 385 en volgg. 450

XVII. Brief van A. aan Z. over de volkstelling-en het gedrukte voorschrift. 453

XVIII. Brief over enkele artikelen der wetten van de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, in verband met het optreden van niet-leden als sprekers 455

XIX. Brief van Carl Ludwig Schellschläger aan den heer Joost Jurgen Lubbertze, zeer geleerd letterkundige. Annex een zeer belangrijke kritische noot van J.L.L. 461

XX. Brief aan de redactie van den Tijdspiegel, over eene decoratie. 464

XXI. Brief aan den Tijdspiegel over den wortel van alle kwaad 465

	Blz.
Een paar opmerkelijke drukfouten.	72
De expeditie tegen Beliling in 1846	132
Humoristische strooptogten	
I. Crossreadings	145
II. Publieke verkoopingen van Vaderlandsche oudheden	146
Het staatsexamen	211
De Diplomaat in het burgerlijke leven. (Geen portret)	219
Het vredescongres te Parijs.	
Algemeene beschouwingen	277
Door gewoonte, opvoeding, en onnadenkendheid, worden meer verkeerdheden gedaan, dan door opzettelijken wil. (Uit de herinneringen van een' grijsaard.)	282
Trekken uit het werkelijk leven	291
Lexicon Manuale, of: Handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (Zie Tijdspiegel, 1849, I, blz. 392)	358
Mensch. - Minister. - Mode. - Moeder. - Morgen. - Munt. - Muzijk. - Naam. - Neger. -	
De twee bootroeijers. (Naar het Engelsch)	366
Beschrijving van de Keying	375
Hoe men schandekoop rijk kan zijn.	467
Naauwkeurig en waarheidlievend berigt in een Fransch kerkelijk blad.	472
KRONIJK VAN DEN DAG	73, 153, 233, 313, 393, 473

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De Groninger school

En hare betrekking tot de theologische wetenschap en de Hervormde Kerk in Nederland.
(*Vervolg van bladz.* 93, I).

Bij de vraag naar *de afkomst* der Groninger School was het de meest bij de hand zijnde bedenking, of zich dit Theologisch verschijnsel niet liet verklaren uit den invloed van Schleiermacher; wij hebben gemeend dezelve ontkennend te moeten oplossen, al oordeelden wij ook dat de beroemde Duitsche geleerde door deze mannen hier en daar ten leidsman was gekozen. - Wel minder algemeen, maar toch niet minder schel heeft, meestal van eene geheel andere zijde, een tweede beschuldigende kreet geklonken: ‘dat de Groninger School den Christus OP EEN GRIEKSCH PIEDESTAL wenschte te plaatsen.’ Nemen wij ook deze beschuldiging ter ooren. Brengen wij vooraf de eenigzins duistere leenspreuk, welke, naar wij meenen, minder uitdrukt dan zij bedoelt wat meer tot helderheid, dan zal zij om als beschuldiging te kunnen gelden wel het volgende moeten beteekenen: ‘de Groninger School wijkt af van de Christelijke waarheid, doordien zij buiten de Goddelijke Openbaring in den Bijbel vervat, op hoogen prijs stelt een licht der Goddelijke waarheid bij de Heidensche volkeren, inzonderheid bij de Grieken schijnende. De mannen dezer rigting doen der Bijbelsche leer niet dat uitsluitend regt wedervaren, dat haar toekomt, als zij eenige menschelijke vonden, 't zij dan van wijsgeeren, 't zij van de Heidensche Godsdiensten afkomstig, beschouwen als mede behoorende tot de regtstreeksche opleiding der menschheid door God, en zij verminderen, dat doende, de kracht der Goddelijke openbaring des Bijbels in dezelfde evenredigheid als zij het bijgeloof en de wijsgeerige uitspraken der Grieken daarmede willen gelijkstellen of althans daarmede willen doen zamen werken.’ - In deze omschrijving meen ik de beschuldiging tegen de Groninger School in dat licht geplaatst te hebben, waarin zij bij den bezadigden aanklager staat, en deze toch verdient boven anderen tot het gehoor te worden toegelaten.

Alweder verdedigen zich de Groningers ronduit tegen deze aanklagt door het geschrevene over hunne gebruikmaking van de philosophische uitspraken: ‘Wij halen,’ zeggen zij,[1)] ‘enkele malen Socrates en Plato, Leibnitz en Kant, Hem-

1) *Waarheid in Liefde* 1844. blz. 98.

sterhuis en van Heusde aan, daar wij door de hulp der Wijsbegeerte gelijk door die der geschiedenis en van alle ons bekende kunst en wetenschap, het Evangelie zoeken te verstaan; maar *wij verwarren dit geenszins met het Goddelijk Evangelie, waarvan wij uitgaan*, waarvan wij al onze meeningen en inzigten afleiden.'

Maar in deze verdediging is niets dan eene enkele afwijzing gelegen. De vragen die ons ter nadere beantwoording voorkomen blijven. Is de waarde, door onderscheidene geleerden der Groninger School aan de Godsdienstige gevoelens der Grieken toegekend, van zulk eene gehalte, dat zij die van de buitengewone Openbaring van God in den Bijbel vervat in het licht staat? En welk is volgens hen, het karakteristiek onderscheid tusschen de voorhanden zijnde resultaten der Grieksche beschaafdheid en datgene wat ons in Gods bijzondere Openbaring als hoofdzaak gemeld wordt? Doch men kan over deze geheele zaak niet juist oordeelen, tenzij men zich vooraf te binnen brenge de groote verscheidenheid van gevoelens onder de Christelijke Godgeleerden van ouderen en lateien dag, over de waarde of onwaarde welke de Christen behoorde toe te kennen aan die geestelijke ontwikkelingen der menschheid, welke buiten regtstreekschen invloed van Gods bijzondere Openbaring in den Bijbel hadden plaats gevonden. - Sommige Gnostieken alleen hebben den invloed van den Eenigen Waarachtigen op het algemeene wereldbestuur geloochend. Volgens hen was dit het gebied van eenen Anti-Theos, eenen Demiurgus en van zijne Daemonen of Aeonen; overigens stemden allen daarin overeen dat de God van Israël, de Schepper en Leidsman is van geheel de menschheid; en moet als gevolg worden opgenomen dat dus die God de Eenige Waarachtige gekend kan en moet worden uit Zijne werken, waaronder ook behoort Zijne leiding der menschheid en hare geschiedenis overeenkomstig volmaakt heilige bedoelingen, - waaronder ook behooren de waarlijk geestelijke vorderingen welke de menschheid onder Zijne leiding in zedelijkheid en deugdelijke beschaving gemaakt heeft. Maar komen wij aan den aard dezer bedoelingen en de waarde dezer vorderingen, vragen wij of in alles dat wezen Gods doorblinkt dat *Liefde* is, dan vallen de gevoelens uiteen. De beide uitersten zijn: zulk eene steilheid die in de leiding der Heidensche volken tegenover Israël niets anders ziet dan het opkweeken tot een onontwijkbaar bederf (aldus in meerdere of mindere sympathie met het *Gnostische duivelen-gebied*) en daartegenover - zulk eene rekkelijkheid dat men de leiding Gods met de Heidenen op gelijksoortige waarde schat als die met Israël (een raakpunt met het indifferentisme van de *philosophes du bon sens*). - Repraesentanten van beide deze antithesen en als het ware typen daarvan onder de Christenen zijn, ter eener zijde Augustinus de beroemde bisschop van Hippo, die der Heidenen deugden blinkende zonden noemde, en ter anderer zijde Marmontel in zijnen Belisarius, die het hof des hemels roemt 'vervuld met Titussen, Trajanussen en Antonynen.' Maar tusschen deze uiterste grenspalen, welk eene menigte van nuancen! Velen die van den Belisarius niet zoo zeer verre zullen afwijken in zijne zaligspreking van voortreffelijken onder de Heidenen, zullen toch nog uitnemende voorregten toekennen aan de hoogere leidingen van God met Israël, velen daarentegen die het uiterste waartoe Augustinus opklom afkeuren, zullen echter niet dan eene negatieve leiding van God den Heidenen toekennen. - Naar ons oordeel is hier ook

een *juste milieu* te bewaren; het gezegde des Heilands: '*de zaligheid is uit de Joden*,' dient op Christelijken bodem volkomen te worden gehandhaafd. Het geloof in den Verlosser, in den Christus kan niet toegaan zonder het geloof aan eene bijzondere goddelijke leiding tot op Hem voortloopende, welke wij als een nooit uit het oog te verliezen draad door geheel het O.T. kunnen nasporen; maar dit geloof sluit niet uit de opvoeding der menschheid van Gods wege door andere dan die buitengewone wegen. Veeleer schijnt hetzelve ook deze te vooronderstellen. De *volheid der tijden* toch Gal. IV: 4 zal wel niet enkel *numerisch* zijn op te vatten, maar ook het begrip van eene *rijpmaking, vatbaarmaking* in zich besluiten. Deels natuurbeschouwing, deels uitstekende geesten, deels de godsdienstzin der Grieken hoe verdorven dan ook, werkten daartoe het meeste mede. Zietdaar wat de geschiedenis bevestigt, welke tijdens Jezus' komst ons het kleine Palestina afmaalt, als van bijna alle zijden omgeven door de overal doorgedrongene Grieksche beschaving, eene beschaving welke zooverre er van daan was de aanneming van den Christus hinderlijk te zijn, dat weldra, na de eerste doorworsteling van den tegenzin der Heidenen, juist de wijsgeeren het waren welke het Christendom in bescherming namen, - gelijk dan ook niet de volheid der Joden maar die der Heidenen tot de belijdenis van den Zaligmaker is toegetreden. - Zoo zien wij uit de gevolgen, welk doel, der hoogste Wijsheid waardig, de Goddelijke Voorzienigheid in deze bestellingen zich voorstelde. - En het is op dit standpunt dat de Groninger Godgeleerden mij toeschijnen door de beschouwing der geschiedenis vooral gekomen te zijn. Het is uit dit oogpunt dat zich gereedelijk hunne zienswijze laat verklaren. - Laat ons dan hunne bespiegelingen nasporen, niet om hen als voor eene regtbank te dagen, maar om het tot helderheid te brengen, welke hunne meeningen zijn ten opzigte van de verschillende opvoedingswegen door God bewandeld met Israël en de Heidenen.

Reeds in de verhandeling welke aan het hoofd staat van hun tijdschrift,[1)] vinden wij *de geschiedenis der wereld* naar Rom. 1: 19, 20 opgegeven als een spiegel van Gods Voorzienigheid en eene openbaring der Godheid. - Opmerkelijk ook is in hetzelfde deel[2)] bij de loffelijke beoordeeling van Dr. Scholtens dissertatie het woord: 'de Socratische school (van van Heusde) mag als voorbereiding beschouwd worden voor het Evangelie.' De schrijvers, het Paulinische leerbegrip ontvouwende, zien er in,[3)] hoe in 'natuur godsdienst en beschaving vooral der Grieken opleidingen Gods moeten gezien worden. - Ook de godsdienstige feesten hielden de gedachte aan God levendig en waren eene uitdrukking van de erkentenis van Hem; ook de geschiedenis der Heidensche volken is door Hem zoo beschikt dat zij Hem zoeken zouden.' - Doch nergens gaan de schrijvers buiten het Evangelie. Opleiding ja, zien zij, maar *tweeledig*; bij het vormen dezer volken tot rijpheid, tot het ontvangen van het Evangelie, ook en vooral daarin opleiding, dat zij ontwikkeld werden *in het gevoel van behoefte* aan onmiddellijke Goddelijke verlichting en hulp. - Volkomen daarmede overeenstemmende is eene verhandeling van den Hoogleeraar Pareau.[4)] En om te duidelijker te doen zien hoe ook de Hoogleeraar de Groot

1) *Waarheid in Liefde*, 1837, blz. 24.
2) *Waarheid in Liefde*, 1837, blz. 211.
3) *Waarheid in Liefde*, 1837, blz. 712-714.
4) *Waarheid in Liefde*, 1811, blz. 705.

van zijne ambtgenooten niet afwijkt, leveren wij een eenigzins verkort afschrift zijner woorden aan het slot eener verhandeling over de Grieksche wijsbegeerte, inzonderheid die van Socrates, beschouwd als middelen door God gebruikt ter opvoedingen voorbereiding des menschdoms voor het Christendom.[1)] De aantevoeren woorden zullen de denkwijze dezer Godgeleerden over geheel het verband maar daarbij ook over het kennelijk verschil van Gods gewone en buitengewone leidingen aan het licht brengen.

Als slotsom lezen wij daar onder anderen.[2)] 'Was Socrates in de geschiedenis van de opvoeding der menschheid door God eene *zeldzame ster*, Jezus is de *eenige zon*; die ster scheen aan den hemel ter voorbereiding voor de zon die den nacht geheel heeft verdreven. Verwarring tusschen eene ster en eene zon is niet mogelijk, het onderscheid is niet in graad maar *in soort* gelegen. Ook zijn er velen tegenover den éénen Jezus Christus die met Socrates moeten genoemd worden. vóór hem onder de Grieken een Pythagoras, na hem een Plato. - Doch ook deze voorbereiding was *noodig*, en iets daarmede overeenstemmende is nog noodig voor elken mensch, gelijk toen voor geheel het menschdoin. De wet van Mozes, (dit wordt algemeen erkend) maar ook de Socratische wijsbegeerte moest het menschdom voorbereiden om geheel en al de geestelijke godsdienst van Jezus Christus in zich op te nemen. Maar zoo is het ook met den mensch. Het kind kan niet enkel door den geest van overtuiging en sparende liefde al nader tot Christus worden gebragt, een wettische tucht, aan die van Mozes gelijk moet het stugge ongehoorzame schepseltje dikwijls dwingen. Mozes is een eerste stap tot volkomene aanneming van Christus. Maar Mozes alleen is niet genoeg. Door wet en tucht beteugeld kan de jongeling de reine geestelijke hemelsche vereeniging met God nog niet begrijpen en gevoelen; beschaving en zelfkennis en eigen nadenken moeien zijnen ijdelen waan verstoren en hem tot de bewustheid brengen van in zichzelve niets te weten en niets te zijn, moeten hem in Christus met eigene oogen leeren zien wat hem ontbreekt. Socrates is de tweede trap tot de volkomene aanneming van Christus. Zoo van trap tot trap opgeklommen komen wij op de hoogte van waar wij Jezus in Zijne eenige waarde aanschouwen en vallen wij aan de voeten van Hem zeggende:' 'Heer tot wien zullen wij nog henengaan? Gij zijt de weg en de waarheid en het leven, die U ziet, ziet den Vader, die U heeft, heeft het leven.'

Zietdaar hoe hoog bij de Groninger Godgeleerden de waarde der goddelijke leidingen met de Heidenen staat aangeschreven. Doch gij ziet het, zij krij gen eerst waarde in Christus tot wien de uitnemendste der wijsgeeren slechts toeleiders geweest zijn. En wil men bepaald het karakteristieke onderscheid zien opgegeven tusschen deze en Gods leidingen met Israël, meer bepaald drukt zich dezelfde Hoogleeraar daarover uit:[1)] 'Er heeft wat de opvoeding des menschdoms door God betreft, vóór de komst van Jezus Christus, eigenlijk maar ééne onmiddellijke ingrijping (hoewel deze in verschillende handelingen) in de wereldgeschiedenis plaats: de afzondering van Israël om de kennis van den eenigen waarachtigen God te bewaren, en daarna

1) *Waarheid in Liefde*, 1845, blz. 41 volgg.
2) *Waarheid in Liefde*, 1845, blz. 121.
1) *Waarheid in Liefde*, 1845, blz 44.

de *zoo naauw daarmede zamenhangende* zending van Jezus Christus.' En[1] 'nu zien wij door de geschiedenis der Grieken de vraag beantwoord of die onmiddellijke Openbaring in Israël door Jezus Christus *wel noodig was*. - Bij dit Grieksche volk is (was) alles zamengeloopen om het tot den hoogsten trap van eigene ontwikkeling te brengen - en toch... de menschheid ware ongelukkig geweest zoo zij niet iets hoogers had verkregen. En hoe zoude zij nu dit hoogere hebben kunnen verkrijgen dan onmiddellijk uit Gods hand door de zending van Jezus Christus, die eene ingrijping is van Gods hand in 's werelds loop.'[2] - Dat de levendige belangstelling voor Gods leidingen ook met de Heidensche volkeren hen de kroon niet doet rooven aan Israëls Godsmannen, ziet daarvan eene proeve in Metzlar's recensie van Hase's kerkgeschiedenis[3]: 'verre van aan dit werk onbepaalden lof toe te zwaaijen hebben wij er gewigtige bedenkingen tegen. Zoo beviel het ons geheel niet, wat hij van Mozes Israëls wetgever zegt, alsof deze op het volksgeloof aan oude overleveringen zijn gezag had willen vestigen en daarvan partij trekken om dat volk in Kanaän te brengen. In dien *man Gods*, zulke inzigten en bedoelingen te vooronderstellen, en dat om in eene woestijn te sterven! - Evenmin voldeed het ons de Profeten des Ouden Verbonds hier te vinden voorgesteld als volksleiders die de zedelijke betrekking tusschen volk en regering losmaakten. Naar ons inzien waren zij *getuigen des levenden Gods* en ijverden tegen de onwettige heerschappij der koningen.'

Wie zich nader wil overtuigen van den eerbied dezer godgeleerden voor Israëls godsmannen gekoesterd, dien raden wij aan te lezen de verhandeling van Prof. Pareau over de uitstorting des Heiligen Geestes onder het Nieuwe Verbond volgens eenige voorstellingen der oude profeten te vinden in den Jaargang van het Tijdschrift: Waarheid in Liefde, 1838 blz. 333 en volgg.

En om over het geheel te toonen, hoe de Groninger School over de betrekking tusschen de oude Wijsbegeerte en het Christendom oordeelt, zij het genoeg ten slotte hier aan te halen het beroep van den Hoogleeraar Pareau op van Heusde's Brieven over Hooger Onderwijs, hetwelk wij als kenmerkend voor deze school ons verpligt rekenen hierbij te voegen:[1] 'ken u zelven roept de Vader der Wijsbegeerte en met hem ieder die wijs en verstandig is, ons toe.... Maar gij zult er mij immers bijvoegen, maar verheven wijsgeer! (Plato) sedert gij van hier verscheiden zijt, heeft het menschdom uwe ideën.... in een' mensch die op aarde verscheen verwezenlijkt gezien... Om ons daaraan gelijkvormig te doen worden zal ook uwe wijsgeerte ons dienen; maar *dat* ons te aanschouwen te geven en *daardoor* rein en heilig tot God te brengen, verhevenste aller wijsgeeren! DIT VERMOGT UWE WIJSGEERTE niet.'

Wij hopen dat het bijgevoerde genoegzaam zal wezen om ons te doen beoordeelen of nu de Groninger Godgeleerden *Christus op een Grieksch piedestal* wenschlen te plaatsen. Welke gunstige gevoelens zij omtrent de Grieksche Wijsbegeerte koesteren, helder genoeg blinkt het door, dat zij in Gods leiding met Israël oneindig veel meer zien, dáár is het *een onmiddellijk ingrijpen* in de wereldge-

1) *Waarheid in Liefde*, 1845, blz. 45
2) *Vergel.* 1838, blz. 685.
3) *Waarheid in Liefde*, 1840, blz. 350.
1) *Waarheid in Liefde*, 1837 blz. 70.

schiedenis, dáár zijn het *getuigen des levendigen Gods*, dáár is het *een naauwe zamenhang* tusschen geheel Gods bijzondere afzondering van het Israëlietisch volk met de zending van Jezus Christus; aan de zijde der Grieken echter, is het als men het wel beschouwt niet zoo zeer *hunne* beschaafdheid, niet ook blootweg *hunne* Wijsbegeerte, maar die geestelijke rigting waarvan Socrates inzonderheid de zaden heeft opgevat, welke door Plato zijn aan het licht gebragt. Inderdaad de voorliefde voor de Grieken wendt zich hier vooral rondom dat ééne keerpunt, Socrates en zijne school; al wat daartoe voorbereidt wordt vlijtig opgespoord en als zaden van goddelijke werking in het licht gebragt, al wat daarmede overeenstemt, al wat daarvan het Grieksche volksleven heeft doordrongen, wordt aangetoond, en ontbreekt het ons in de schriften der Groninger heeren ook aan regtstreeksche tegenoverstellingen tusschen Socrates en de oude profeten, wij hebben er eene opgegeven tusschen dien grootsten der oude wijsgeeren en den Heiland, waarbij genoegzaam uitkomt, op welk eenen onafmeetbaren afstand de grootste der wijsgeeren beneden Jezus te plaatsen zij. Overigens weten wij niet, dat één leerstuk der wijsgeeren in der Groninger Theologie is verhuisd, evenmin zien wij dat één apostoliesch leerstuk ter voorliefde der Grieksche Wijsbegeerte is opgegeven. En dat deze mannen doortrokken van klassischen zin, het schoonheidsgevoel der Grieken, zoo als zich dat in eenen Socrates aan de liefde voor het goede aansloot, niet hebben uitgeschud bij hunne theologische nasporingen, wie zal hun dat ten kwade kunnen duiden? Zulk eene berisping moge in den mond van den Roomschen Bisschop Gregorius I gelden, zij past niet in den mond van eenigen Protestantschen Godgeleerde, waar aan het hoofd der dienaren der gemeente geplaatst worden een Duitsche Melanchthon, een Zwitsersche Zwinglius, een Fransche Calvyn om niet meerderen te noemen, allen mannen in geleerdheid uitstekende, maar vooral door hunne classische geleerdheid beroemd. Doch welk tijdvak *onzer* (om deze vooral op het oog te houden) Godgeleerdheid is van den invloed der ouden vrij gebleven? Heeft niet Aristoteles in zijne Wijsbegeerte tot vermoeijenis toe na de eerste geloofshelden zijne wetten aan onze Godgeleerden voorgeschreven? En is de kerk er kwalijk bij gevaren wanneer een meer Platonische zin enkelen ontvonkte? De strijd tusschen het romantische en classische wordt, het is zoo, in onze dagen met zegevierende kracht door het eerste gevoerd, en schijnt voor den logischen gang der Ouden eene vrijheid in te willen voeren die niemand vroeger zoude hebben goedgekeurd, maar als het zoo ver kwam dat ook die genomene vrijheid de vrijheid des naasten ging binden en dat het middeleeuwsche uitsluiten en verketteren den boventoon verwierf dan zouden wij een nacht van rouwe over Christus' kerk meenen te zien nedergezonken, zoo als al wat onder Christenen ooit redelijk gedacht heeft ten allen tijde meer heeft geschroomd dan het zwaard der hevigste vervolging. Intusschen mogen wij niet voorbij van opmerkzaam te maken op de zich openbarende beweegredenen dezer klagt over de helling tot de wijsgeerte van Socrates en Plato. Als wij in werkjes, die populair willen wezen, de waarheid zóó jammerlijk verminkt zien, dat der ouden geesttesbeschaving als eene bloote praalzucht wordt voorgesteld, dat b.v. het bewustzijn van één Opperste Wezen eenen Ana-

xagoras, dat de brandende liefde voor een hooger vaderland dan deze aarde aan eenen Socrates en Plato worden ontkend, kan daar de keuze nog een derde vinden tusschen *onkunde* en *onwil*, en vordert daar het zachtmoedig oordeel het laatste te laten varen, wat blijft er over? Indien het eens niet zonder oorzaak, uit den mond van sommige achtingwaardige menschen ons toegeklonken heeft: 'multi liberales theologi non sunt docti theologi,' den man die in het gros der illiberale theologen ook bij den pronk en glans waarmede zij hunne gevoelens voordragen, en den duisteren nevel waarin zij dezelve inhullen, de degelijke geleerdheid durft te vinden, waardoor zich de Nederlandsche naam van ouds heeft gehandhaafd, hem roepen wij gerustelijk toe: '*porcum immola!*'

Meenen wij dan de Groninger rigting te kunnen vrijwaren tegenover de tot hiertoe vernomene beschuldigingen, zoo dat zij geen voedsel heeft gegeven aan zulk eenen invloed van buiten af als laakbaar mogt worden geheeten, misschien zal hun evenwel nog de schijn aankleven dat zij toch maar met vreemden heulen, en de vruchten door ons waarlijk godsdienstig volk voortgebragt voorbijzien, om uit verre landen te halen, wat binnen de eigene grenspalen konde gevonden worden. Wilt gij u echter er van overtuigen dat hunne voorliefde voor het thans buiten af bestaande waarlijk niet te hoog is geklommen, wij verwijzen den onderzoeklustigen naar eene beschouwing van een dezer schrijvers[1)]: *Over den Kerkelijken toestand in Duitschland*, naar het stukje: *wat ontbreekt Frankrijk?*[2)]. Lees hunne berigten *omtrent het Methodistische Engeland* [1)]. Maar gij vordert niet slechts aanwijzingen, het is hunne eigene taal die gij wilt lezen. - Welnu, een en ander staal moge voldoen: 'de zoogenaamde *hoogere kritiek* onzer Duitsche naburen' zoo spreken zij[2)] 'redeneert uit den aard en den inhoud eens geschrifts en bouwt veelal luchtkasteelen, want zij steunt op subjectief gevoel.'[3)]. Sedert lang scherpten vele geleerden (in Duitschland) hun verstand om den inhoud van den Bijbel.... naar hunne persoonlijke inzigten te plooijen en hiermede ging inen gedurig stouter en eigendunkelijker te werk.' Ziet zoo oordeelen zij over die zoo genoemde hooge vlugt der Duitsche Godgeleerdheid. En zoo is het doorgaande. - Zij zijn noch bevriend met het Duitsche Rationalismus, noch met het Supranaturalismus, noch met de op nieuw zich verheffende zoo genoemde Mystiek, en toch het is geene factiezucht die hen bij elk alles doet afkeuren, ondanks die verklaringen vindt gij bij die berispingen uit alle die landen, uit Duitschland, uit Frankrijk, uit Engeland, het goede opgemerkt en aangewezen, - ook in alle rigtingen de waarheid bij de onwaarheid in het licht gesteld. Zoowel van den orthodoxen Olshausen vindt gij loffelijke vermelding als van den liberalen de Wette, zoo wel van den diepdenkenden Nitzsch als van den populairen Claus Harms; Hagenbach vindt gij naast Merle d'Aubigné, en Da Costa's verdiensten bij die van van der Willigen. Van overal, van Joden en Katholieken, van voor- en natijd, van alle oorden der wereld ontleenen de schrijvers loffelijke getuigenis-

1) *Waarheid in Liefde*, 1847, I.
2) *Waarheid in Liefde*, 1837, IV.
1) *Waarheid in Liefde,* 1837, blz. 620.
2) *Waarheid in Liefde,* 1837, blz. 653.
3) *Waarheid in Liefde,* 1837, blz. 375.

sen voor het Evangelie van onzen Heer.

Maar twijfelt gij er aan of Nederland en deszelfs volk, of de vruchten van onzen bodem bij hen naar waarde worden geschat? - Reeds bij den aanvang van hun Tijdschrift roemen zij den godsdienstigen toestand van Nederland, en toont zich hunne belangstelling reeds groot bij den vreemden, klimmender wordt zij zoodra het onze vaderlandsche Kerk en Godgeleerdheid[1)], maar ook zoodra het alle echt vaderlandsche belangen raakt. Spreken zij van onze vaderlandsche geleerden, niet alleen van Heusde, de groote meester, waaraan zij zich ten innigsten verpligt rekenen, maar ook Borger vindt herhaalde lofspraak. Waar zij van Muntinghe, Heringa, van Voorst, Hinlopen, Egeling spreken, dan zijn deze het welke als Nederlands bezadigde Godgeleerden geroemd worden, waarmede zij zelve op ééne lijn wenschen te staan. En wat hunne vaderlandsliefde aangaat, het is genoeg het stukske te lezen,[2)] de 25ste verjaardag van Nederlands verlossing enz. om bij hen deze gezindheid te leeren stellen op dien hoogen prijs welke hen den eernaam van Nederlanders met het volste regt doet verwerven.

Wij willen toestemmen dat wij met alle deze aan- en afwijzing nog niet veel verder gekomen zijn, en al ligt op het denkbeeld zouden vervallen dat deze rigting in zulk eene mate eclectisch was, dat zij geheel geene eigendommelijke karaktertrekken konde bezitten, en dus ook geenen eigendommelijken oorsprong. Toch erkennen deze Godgeleerden dezen als hun eigen, zij vinden dien *in het Evangelie*. Zij betuigen: ‘dat zij naar vermogen wetenschappelijk toegerust tot *den Bijbel* zijn gekomen en dat deze hun het Evangelie heeft aangewezen als kenbron en toetssteen, en nu wenschen zij zich ook kinderen te betoonen van deze moeder, met welke zij steeds in liefdevolle overeenstemming en in de naauwste vereeniging wenschen te blijven, gelijk zij betuigen op zulk eenen Bijbelschen grond te staan.’ En laat zich het gezegde van zekeren diepgaanden beoordeelaar dezer school omkeeren dat elke *antithese ook eene thesis insluit*, vinden wij dan niet in elk der bovengenoemde afwijzingen eene aanwijzing van zulk eene bron als de Groninger geleerden zelve opgeven? Laat ons al vast van den bovengenoemden Schleiermacher dit leeren dat wij besluiten van het gevolg tot de oorzaak, van de vrucht tot den boom, dan kunnen wij voorshands het eigene getuigenis als waar aannemen, ten zij onze verdere onderzoekingen ons het tegendeel leeren, en alzoo hebben wij de Groninger Godgeleerde geestesrigting te houden voor zulk eene, die *uit eene eigendommelijke beschouwing van het Evangelie* gesproten is, en die, van uit dit haar oorspronkelijk Nederlandsch wetenschappelijk beginsel uitgaande, levendig belang stelt in en aangedaan wordt door alles wat, 't zij hier 't zij elders, naar haar inzien zamenstemt met haren Evangelieschen geest.

Wij kunnen voorloopig deze aanneming des te eerder bewerkstelligen, daar wij in de eerstvolgende nasporingen juist tot eene nadere kennismaking met dat eigendommelijke beginsel en met deszelfs invloed zullen overgaan.

(*Wordt vervolgd*).

1) Zie: het Christendom in Nederland, *Waarheid in Liefde*, 1837, blz. 603. enz.
2) *Waarheid in Liefde*, 1839, blz. 205.

Een paar woorden over publiciteit in kerkelijke zaken.

...En wie nu wel die C.C.C. is, die in de Kerkelijke Courant den sluijer van zekere zaken en personen in de Rotterdamsche gemeente opligt? Hij is mij onbekend, 't zij u verzekerd, maar lag zijn naam mij ook op de lippen, 'k weêrhield ze van hem uit te spreken. Waarom? Omdat met de openbaring van den naam veel voor de zaak ware verloren. Reeds nu heeft D^{r}. J.J. van Oosterzee in eene teregtwijzing, die hém noodzakelijk scheen, eene attaque op het 'geweten' van den snooden C.C.C. gedaan en een 'wee' over hem op de wèlsprekende lippen gehad. Ge weet, dat is zoo de manier bij ons te lande, als men harde waarheden hoort zeggen, en vooral in de kerkelijke wereld is die manier, met de noodige zalving, regt goed te gebruiken. En C.C.C. zou bitterder bestrijders zien aanstormen dan D^{r}. van Oosterzee: deze meent het eigenlijk zoo kwaad niet, maar gelooft, dat de publiciteit, op die zaken toegepast, nadeelig werkt, en zeker een' D^{r}. van Oosterzee kan zoodanige meening minder euvel geduid worden, sinds hijzelf zoo onder die publiciteit lijdt, sinds een onhandige vriend in de Kerkelijke Courant heeft uitgebazuind, dat D^{r}. van Oosterzee na een paar uren praeparatie wel ¾ uurs over de vergankelijkheid kan improviseren, - nadat de Rotterdamsche Courant 'van eene goede zijde' vernam, dat D^{r}. van Oosterzee stemmen (maar niet genoeg) voor het Amsterdamsche professoraat verkreeg, - sedert dezelfde Courant, even onhandig, gaat vertellen, dat eene vorstin D^{r}. van Oosterzee zekere taak opdroeg eer ze den man, die boven *allen* daartoe geschikt is, tot volvoering er van riep. Dezen man is zeker een weinigje *malaise* over de publiciteit, wier verbitterde vijand hij anders niet is, minder euvel te duiden. Maar vinniger bestrijders zou C.C.C. ontmoeten, zweefde eenmaal zijn naam op de wieken der faam. Schimpschoten zou 't regenen, en eer ge er om dacht had men u klaar als 't daglicht bewezen, dat lage, verfoeijelijke drijfveêren, nijd en wat niet al, den schrijver hadden gebragt tot zoo ongewoon een' stap. Velen zouden 't gelooven, meer nog veinzen 't te gelooven, gedienstige *Vereenigingen* 't uitbazuinen, Utrechtsche diakonessen 't aan liberale ziekbedden betoogen. Waarlijk, 't ware jammer, voor den man niet slechts, die een fiksche, kordate kerel blijkt, - maar ook, wijl dan een ferme houw tegen den kerkduivel in de lucht verloren ging. Ik neem dat woord niet terug. Omdat de kerk mij lief is, haat ik den vampyr, die haar bloed uitzuigt. Wat ik onder dien kerkduivel versta? 't Is een leelijk ding, waarvan men wel eens mompelt, maar dat weinigen onder de oogen zien; 't sluipt, als Poot's ouderdom, op wollen schoenen, met eene dievenlantaren en een' dolk gewapend rond. 't Is de geest van konkelen, kabaalmaken, intrigues smeden, die zoo t'huis raakte op kerkdijken bodem.

Uitwendig gaat er alles zoetsappig en vromelijk toe, stereotype uitdrukkingen, die regt zalvend klinken, heeft men gesmeed voor elken toestand van het kerkelijke leven; maar daaronder knaagt en knaauwt en kankert het. Zijt ge ooit getuige geweest van eene beroeping in

eene aanzienlijke stad? O, 't klinkt zoo eenvoudig, zoo lief in de Boekzaal; maar wat ze niet berigt, is, dat D^{s}. L. uit A., die een' der genomineerden in zijne buurt had, heeft rondgeloopen om te fluisteren, dat D^{s}. B. toch waarlijk geen man is voor de **sche gemeente; dat D^{s}. J., die bezig is zijne vrienden te verzorgen, een' nietsbeteekenende heeft aanbevolen als uitmuntend pastor, daar dit de éénige lofspraak was, die niet terstond weêrlegd kon worden; dat mevrouw P., die een' diaken tot metselaar of timmerman heeft, dezen een' wenk heeft gegeven dat zij op hem rekende voor D^{s}. Q.; dat broeder R. en S. en T. en U. de stembriefjes t'huis geschreven, maar op den weg naar de vergadering toevallig vriend V. aangetroffen hebben, die hun klaar als de dag bewees, dat die man allerminst aan die gemeente voegde, en zij 't aan hun geweten verpligt waren, hunne stem op D^{s}. W. uit te brengen; - dat D^{s}.-R. op den morgen van het beroep bij de diakens heeft rondgeloopen met natuurkundige verhandelingen, waaruit hij onwedersprekelijk aan die bevoegde regters bewees, dat D^{s}.-M. Christus lasterde; dat den kerkeraad eener vacante Protestantsche gemeente een wenk is gegeven, hoe de beroeping van D^{s}.-L. gunstig zou werken op de verkrijging van een orgel... Zie, dat alles klinkt u ligt vreemd in de ooren, ge hebt er nog weinig van gehoord. De reden? Als ge dien knoeigeest, dat recommandatiespook, dien nepotismuskabouter goed onder de oogen wilt zien, - wip, is hij weggeslopen: een rappe gast, die hem bij den staart houdt, een eerlijke borst, die hem aan de wereld durft toonen! Maar o, ze zijn al zoo oud, die wonden, daar 'k u op wees! Men heeft ze met satijnen pleisters bedekt, maar daaronder ettert 't voort. Rukt ge nu de pleister weg en doet ge eene fiksche *incisie* om de wond te zuiveren, dan begint men uw bedoeling te bezwadderen, voor u te bidden (in de kerk namelijk en om uw bekeering), dan begint het gekerm, vooral van die lieve, overgemoedelijke luidjes, zoo als er een onder de letter H. gefigureerd heeft in de Kerkelijke Courant. Foei, 't is bedroevend, zulke dingen zoo maar publiek te zeggen...

Maar de menschen, van wie gesproken wordt, bekleeden immers publieke betrekking, en alleen *als zoodanig* worden zij besproken, en 't publieke welzijn hangt er immers van af... Ja, maar 't is zoo onaangenaam voor die mannen. Zeker, 't moet vrij onaangenaam zijn, zoo plotseling het licht in de oogen te zien, als men zoo gaarne schemerde... Ja, maar die mannen zijn zoo eerlijk... Ik weet het, want ik meen ze te kennen. H. weet het niet, want hij zegt, ze niet te kennen, - en ze eerlijk te achten, alleen omdat zij Rotterdamsche predikanten zijn, - getuigt veel van H's eerbied voor Rotterdamsche predikanten, meer niet. Maar 'k vraag u, heeft C.C.C. de eerlijkheid dier mannen in twijfel getrokken, ik vraag er bij: kan der gemeente geen gevaar dreigen, óók van eerlijke mannen, of als ik eene rigting (Oosterzee's lievelingswoord wijl 't meer *schwankend* is dan *partij*) bestrijd, is dat hetzelfde als hare voorstanders voor schurken verklaren? Oosterzee is er mij niet minder eerlijk man om, dat zijn begaafd hoofd op een stroohalm rust, die door den wind ginds en herwaarts bewogen wordt, Doedes moge minder aangenaam zijn voor zijne vrienden, minder eerlijk is hij er niet om, dat hij zijne geheimen liefst voor zich behoudt. Maar als de zachtheid van den man als was en de geslo-

tenheid van den man als staal in zeer naauwe betrekking staan tot het heil eener aanzienlijke gemeente, zie ik niet in, waarom er niet een hartig woordje over gezegd mag. Mij komt het belang eener gansche gemeente zwaarder voor dan de prikkelbare ligtgevoeligheid van een' predikant, en als predikanten, die vroeger den vooruitgang huldigden, nu hunne sympathie betuigen voor de stichtelijke lectuur van Beets en Doedes, wil ik die betuiging geenszins verdenken, haar verdoemen nóg minder, haar eerbiedigen gaarne, - maar er nota van nemen, opdat ik en anderen, die *niet* met die stichtelijke lectuur sympathiseren, weten, wat men aan die mannen heeft; en als tegenovergestelde dogmatische rigtingen bloot als ‘vormen’ beschouwd worden, zal ik ook die overtuiging eerbiedigen, vooral bij den man der schoone vormen bij uitnemendheid, maar ik zal mij ook niet door grandisona verba laten weêrhouden om acte te nemen van die verklaring en die acte voor te leggen aan het publiek.

Omdat ik in de brieven van den kordaten C.C.C. een' stap voorwaarts zie, een' stap van het vermufte conventionele tot de waarheid, - omdat ik er een zwaard in zie, dat dolken uit de handen slaat, - omdat ik er een licht in zie, dat door de nevelen der intrigue en het *Muckerthum* der orthodox-mystieke propaganda heen boort, - dáárom - stond ook zijne rigting lijnregt tegen de mijne over - druk ik in den geest C.C.C. de broederhand, en bidde hem, dat hij zich door valsche gemoedelijkheid noch gekrenkten trots, door ‘kruist hem,’ noch ‘wee's,’ door verzuchtingen noch verdraaide oogen van zijn doel late afbrengen. Ontzie hij slechts den mensch, beperke hij zich streng tot het openbare leven; - en late hij dan anderen gerustelijk beuzelen over personele sympathiën: zoodra personele sympathiën zich den mantel omhangen van belangstelling in eene gemeente; zoodra personele sympathiën tot personele intrigues leiden, openbare hij vrij zijn personele, goedronde, christelijke, protestantsche antipathie tegen kabalen, orthodoxe en mystieke intrigues, en brenge het weefsel, dat men zoo gaarne bedekt hield, onder het licht der publiciteit. Wankelmoedigen mogen hem dan kennen noch willen leeren kennen, mannen zullen hem eeren, kennen ze hem ook niet.

LUCIFER.

Beschouwingen omtrent den oorlog en het leger, in verband met den toestand van 's lands finantiën,

Door den schrijver van de schets van eene vereenvoudigde en min kostbare inrigting van ons oorlogswezen.

In de hierboven aangehaalde schets[1)] hebben wij getracht aan te geven, welke uiterste vereenvoudiging ons oorlogswezen zou kunnen ondergaan, zonder dat het ongeschikt zou worden voor hetgene nog als het hoofddoel zijner instelling

1) Verschenen bij de Erven Doorman, te 's Gravenhage, in het laatst van de maand December 1848.

wordt beschouwd, namelijk, het bij magte zijn om onze nationaliteit, wanneer die door eenen vijand van buiten mogt aangerand worden, krachtig te verdedigen en tot het laatste te handhaven.

Voor hen die gemeend hebben dat wij door in onze *schets* te beweren, ‘dat in de oorlogs-instelling niets dan het volstrekt onmisbare behoort overig te blijven’, eene *absolute* maat waanden aan te duiden, zal het niet overbodig zijn hier het *betrekkelijke* van al zoodanige uitdrukkingen te doen opmerken. Men kan toch niet wel iets *op zich zelf* onmisbaar noemen, evenmin als iets op zich zelf nuttig of onnut kan geheeten worden. De misbaarheid of onmisbaarheid van iets, wat het ook zij, kan slechts met betrekking van dat iets tot iets anders beoordeeld worden. Zoo kan, bij voorbeeld, eene levenswijze op zekeren voet onmisbaar zijn voor het geval dat men zekere consideratie in de maatschappij wil genieten, terwijl zij volkomen misbaar zou worden wanneer men van het denkbeeld om die consideratie te genieten afstand deed. Daar de mogelijkheid om van een zoodanig denkbeeld, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, afstand te doen echter op hare beurt afhankelijk is van andere in- en uitwendige gesteldheden en dus weder *betrekkelijk* is, zoo kan de onmisbaarheid van eene levenswijze op zekeren voet gewis slechts met betrekking tot de bedoelde *betrekkelijke mogelijkheid*, dat is, tot alles waarvan de mate dier mogelijkheid afhankelijk is, bepaald worden. Dat het onmisbare in ons voorbeeld, even als in alle andere gevallen, niet met wiskunstige juistheid kan bepaald worden volgt daaruit van zelf, maar geenszins dat er niet *met zekerheid* grenzen voor zouden zijn aan te wijzen.

Zoover over de betrekkelijke beteekenis welke wij aan de uitdrukking ‘het onmisbare’ meenen te moeten hechten. Wat het ‘*volstrekt* onmisbare’ betreft, voegen wij er slechts nog bij, dat wij volgens het taalgebruik deze versterkte uitdrukking enkel bezigden om ons primitieve denkbeeld meer nadrukkelijk te kennen te geven, geenszins om zijne betrekkelijke beteekenis in eene absolute te veranderen. Dat het taalgebruik in dit opzigt, even als in zoovele andere, niet zeer logisch is, willen wij gaarne toestemmen. Maar daar het publiek tot nog toe weinig op de hoogte is om taalpurisme te waarderen, zien we er geen heil in om, waar het ons streven is zooveel mogelijk algemeen verstaan te worden, van het taalgebruik af te wijken.

Indien iemand de *uiterste* vereenvoudiging van ons oorlogswezen, waarvan wij in den aanhef van dit artikel spraken, thans nog als een *absoluut* denkbeeld mogt willen opvatten, of wel, door de aldaar vermelde handhaving van onze nationaliteit *tot het laatste* eene voortzetting van de verdediging *tot den jongsten dag* mogt verstaan, - we zouden meenen onze handen er over in onschuld te kunnen wasschen.

Dat de grenzen, binnen welke met zekerheid het onmisbare te beperken is, naauwer zijn, dan die binneu welke *het nuttige* ligt, is eene opmerking welke wij hier mede niet overbodig achten. Bij het bepalen van hetgene nuttig is komen dezelfde omstandigheden in aanmerking als bij het onderzoek naar de grenzen van het noodige of onmisbare, doch het eerste eischt eene meerzijdige beschouwing van die omstandigheden, dewijl hetgene niet noodig is nog nuttig kan zijn, terwijl het omgekeerde niet kan

plaats vinden. Zoo, bij voorbeeld, zou het welligt *nuttig* kunnen zijn het leger en al wat daartoe behoort af te schaffen, maar noodzakelijkheid - onmisbaar - is die afschaffing voor het oogenblik gewis niet. De voorstanders van de nuttigheidsleer vergeten intusschen geheel, dat de meerdere speling welke zij voor hunne redeneringen hebben, door aan de zijde van het behoud de grens van hun onderzoek ruimer te nemen, een logisch bedrog is, wanneer zij de speling aan de tegenovergestelde zijde niet evenzeer ruimer nemen.

De grenzen van het noodzakelijke, van het onmisbare, liggen overal binnen die van het nuttige. Dat nu de nuttigheidsleeraars hunne taak niet eenzijdig volbrengen kan men billijkerwijs van hen eischen. Hoe zij intusschen tot de bepaling van het uiterste *nuttige* behoud en van de uiterste *nuttige* afschaffing zullen geraken, zonder zich een denkbeeld van het noodzakelijke hetwelk tusschen beide ligt gemaakt te hebben, is ons niet duidelijk, omdat wij ons, zonder de verbinding van de uiterste denkbeelden door middel van de tusschen gelegene, niet wel eene gezonde redenering kunnen voorstellen.

Ofschoon overtuigd dat de in het voorbijgaan door ons aangehaalde meening, dat het onderzoek te pas zou kunnen komen, of de afschaffing van ons oorlogswezen soms ook *nuttig* zou zijn, door de oorlogsverkondigers, welke onze tijd niet schaars oplevert, met een medelijdend schouderophalen of erger zal zijn begroet geworden, willen we niettemin die aanhaling of onderstelling trachten te regtvaardigen. Doch alvorens daartoe over te gaan, moeten wij nog een woord wisselen met eenige anderen.

Er zijn er die bij het inzigt van de *betrekkelijkheid* van alle denkbeeld omtrent het noodige, even als omtrent het nuttige, ten einde het bezwaar te vermijden dat daaruit voortvloeit bij het bepalen van wat men, in het oorlogswezen of elders, behouden moet, - in plaats van een beginsel, van een denkbeeld, een cijfer op den voorgrond gesteld hebben, ook voor de begrooting van oorlog, of beter gezegd, die hun denkbeeld, hun beginsel, door een cijfer hebben trachten uit te drukken. Dat intusschen een cijfer evenmin op zich zelf beteekenis heeft als een woord is duidelijk. Zoodanig cijfer was dan ook niets anders, dan een meer absolute vorm van uitdrukking voor een beginsel, zooals b.v. dit, dat het cijfer van het budget van oorlog hier te lande nagenoeg in dezelfde rede tot dat der bevolking moest staan, als in andere landen het geval is, of iets dergelijks. Daargelaten de valschheid waarvan dat beginsel onzes inziens niet vrij te spreken is, willen we slechts vragen, of een grondig onderzoek waarop het aannemen van een zoodanig beginsel zou berusten ooit tot een juist cijfer voor ons oorlogsbudget zou leiden, of er iets anders dan zekere grenzen voor dat cijfer door zouden gevonden worden? En indien dit werkelijk het geval zou zijn, waar blijft dan het *absolute* van het ééne cijfer dat men goedvindt op den voorgrond te stellen?

Voorts, indien wij al moesten toegeven, dat men op de eene of andere logische wijze tot het bepalen van grenzen voor het cijfer voor oorlog kon geraken, die minder speling lieten dan ons onderzoek omtrent het onmisbare, dan nog vragen wij, volgens welk beginsel zal men binnen die grenzen het juiste punt bepalen waaraan men zich zal moeten

houden? Immers blijkbaar weder volgens eenig beginsel van betrekkelijken aard, even als het onze en even als dat waarvan de grenzen in cijfers de uitdrukking, de vorm waren?

Het vooropstellen van een cijfer heeft derhalve in den grond geen meer absolute beteekenis, dan dat van een beginsel en kan alleen waarde hebben, in zoover het als het kortste, het meest bepaalde verzamelingsteeken voor onze gedachten, eene magtige roede is om de onwilligen te drijven en de slaperigen wakker te houden.

Keeren wij thans terug tot de boven door ons bedoelde regtvaardiging. Zij is deze, dat juist de nuttigheidsleeraars, zoo zij er al niet toe geleid worden om de totale afschaffing van ons oorlogswezen in overweging te geven, in allen gevalle eene vereenvoudiging, veel grooter dan de onze, bij hunne redenering in aanmerking moeten nemen. Hoe vreemd zulks moge schijnen, te meer daar de nuttigheidsleeraar veelal met den verkondiger van den immer dreigenden oorlog in denzelfden persoon vereenigd is,- de ondervinding leert dat onze meening gegrond is. Of zijn het niet juist die beide soorten van leeraars, uit wier mond men als *argumentum in extremis* verneemt, dat, wanneer men het oorlogswezen beneden zeker peil zou brengen, het beter ware tot de afschaffing er van over te gaan? En strookt deze instinctieve uiting niet volkomen met het door ons beweerde, dat de nuttigheidsleer meer speling ook aan de zijde der afschaffing laat, dan onze noodzakelijkheidsleer; is zij overigens niet de onvermijdelijke consequentie van de leer dat een algemeene oorlog steeds voor de deur staat? Wanneer toch dit laatste werkelijk het geval ware, zou zulks tot het noodwendig behouden van *zooveel* nuttigs leiden, hetwelk onze denkbare middelen *zoover* zou te boven gaan, - dat men inderdaad nog minder zeker den ondergang zou te gemoet gaan door niets van het oorlogswezen te behouden.

Indien wij aldus aangetoond hebben, dat juist van onze nuttigheids- en oorlogs-verkondigers het denkbeeld van eene totale afschaffing van het oorlogswezen afkomstig is, zal men het ons welligt minder euvel duiden, dat wij het als een voorbeeld van iets welks onderzoek te pas zou kunnen komen aanhaalden. Daar evenwel bij ons onderzoek naar het noodzakelijke, het eigenlijk ter toetse brengen van een zoodanig denkbeeld of voorstel niet vereischt wordt, - achten wij, tot onze meerdere regtvaardiging ten aanzien van die aanhaling, hier de verklaring niet ondienstig, dat zij voornamelijk is geschied, dewijl zij ons voorkomt eene gereede aanleiding te geven om na te gaan, welke waarde de door ons bedoelde oorlogs-voorspelling heeft, welker verkondigers geen ander alternatief schijnen te kennen, dan een betrekkelijk hoog budget van oorlog - of geen budget meer, - eene, ideaal gesproken, schitterende verdediging - of eene ellendige overgaaf zonder slag of stoot.

De meening welke wij sinds lang zijn toegedaan en, bijzonder in de eerste maanden na de laatste wederuitbarsting van de fransche omwenteling in februarij des afgeloopen jaars, herhaalde malen uitten, - is deze. Een zoogenoemde algemeene oorlog, de vernietiging vaneenige wezenlijke nationaliteit door het geweld der wapenen, is voor immer hoogst onwaarschijnlijk, zoo niet onmogelijk, geworden.[1)] Het hoofddoel van het bestaan

1) Vooral wij behoeven, zoowel voor het oogenblik als in het vervolg, minder dan eenige andere staat van den 2^n of 3^n rang, voor het verlies van ons afzonderlijk volksbestaan door overmeestering van ons land beducht te zijn, dewijl het behoud van dat volksbestaan tot bewaring van de evenwigtsverhouding tusschen de groote mogendheden van het westelijk Europa onmiskenbaar van overwegend belang is en blijven zal.
Evenmin toch als Frankrijk en vooral Engeland onze vereeniging met Duitschland, welke de Duitschers tot eene zeemogendheid zou maken en hun rijke koloniën zou aanbrengen, kunnen

van legers wordt meer en meer de handhaving van de orde binnen 's lands. Daartoe zullen betrekkelijk groote staande legers nog geruimen tijd noodig zijn, tot eenmaal weder het beginsel van orde en dat van vooruitgang hand aan hand gaan.

Hoe zeer de niet te ontkennen ontwikkeling van den nijverheidsgeest het evenredig sterk verval van den militairen geest noodwendig ten gevolge moet hebben; hoe onmogelijk het is dien militairen geest weder eenig krachtig leven bij te zetten, nadat hij door Napoleon, onder bijzondere omstandigheden, kunstmatig is overprikkeld tot uitputtens toe; hoe volslagen ijdel derhalve de verwachtingen omtrent een militair tijdperk in eene eenigzins verwijderde toekomst zijn; - deze en meer andere beschouwingen zouden een te uitvoerig betoog eischen, dan dat wij ze hier als overwegend, zooals ze naar onze meening zijn, zouden willen doen gelden.

Op de algemeene revolutionnaire beweging van dezen tijd te wijzen komt ons meer geschikt voor. Dikwijls hoort men nog heden ten dage over het revolutie-maken spreken, alsof het eene vrije kunst ware, tot welker bloedige uitoefening enkele lieden van meer of minder gunstigen aanleg zich louter uit liefhebberij zouden hebben opgeworpen. Velen, die nog van meening zijn dat geen diep gevoel, geen eigen denkbeeld van moraliteit, hoe ook verholen of vervalscht, in de groote massa's huisvest, - trachten aldus zich en anderen diets te maken, dat het die enkelen zijn, welke de massa's naar willekeur in beweging brengen met het eerste groote woord dat hun invalt. Maar, indien men in gemoede niet kan ontkennen, dat het de maatschappij is die den individu, niet de individu die de maatschappij vormt, zal men dan niet moeten toegeven, dat er een dieper grond is voor de algemeene beweging van onzen tijd, dan juist wel klanken en holle woorden, hoe behendig ook aangebragt? Zal men nog langer halstarrig weigeren dien grond te erkennen in de meer en meer dringende behoefte aan eene zedelijke en verstandelijke hervorming van de maatschappij?

Wanneer men verder nagaat tot welke schrikbarende uitingen die behoefte, waarin geheel westelijk Europa deelt, reeds is gekomen, wanneer men overal in het steeds aangroeijend pauperisme een magtigen bondgenoot ziet voor alles wat met omkeering dreigt, bij gebreke van het inzigt hoe eene geleidelijke hervorming tot stand te brengen zij, wanneer men dus de regeringen in alle landen, op overeenkomstige wijze ziet in het naauw gebragt en den even ijdelen als heftigen strijd aanschouwt tusschen de onzinnigste politieke vorderingen aan de eene en de meest onvoldoende politieke middelen aan de andere zijde, - zal de overtuiging gewis niet uitblijven, dat nog voor lang alle kracht der staten inwendig rond zal woelen, alvorens weder een eenigzins normale toestand hun zou veroorloven ernstig naar buiten te werken. Wat men zich van

gedoogen, evenmin, zoo niet nog minder, zullen Duitschland en Engeland onze overheersching door Frankrijk dulden, waardoor de onafhankelijkheid van België tevens zou verloren gaan.

het wenschelijke of mogelijke van afleidingen naar buiten voor sommige der grootste onder die staten voorstelle, de ongegrondheid van zulke bespiegelingen valt weldra in het oog, wanneer men let op de algemeenheid van de revolutionnaire beweging. Afleiding van de tegenwoordige denkbeelden van het revolutionnair terrein, waar het toch eigenlijk om zou te doen zijn, zou door eenen buitenlandschen oorlog niet verkregen worden. Integendeel, zulk een oorlog, welke toch geen ander doel zou kunnen hebben dan om de revolutionnaire beweging bij eenig volk te bevorderen of te onderdrukken, zou in stede van de denkbeelden van het revolutionnaire veld af te brengen ze daarop vestigen en de regering die den oorlog ondernam zou ligt gevaar loopen van door binnenlandsche factiën omvergeworpen te worden. Dit begrijpen de regeringen dan ook zeer wel en aldus verklaart zich hare huivering om buiten 's lands tusschen beide te te komen, hoe geneigd zij anders daartoe zouden wezen.

Men kan dus zeggen dat de werking van den revolutionairen geest een waarborg voor het behoud van vrede oplevert, terwijl elk uitstel van den oorlog ons nader tot het duurzaam behoud van den vrede brengt, dewijl de beginselen waarnaar de volken worden bestuurd en de bij hen heerschende meeningen meer en meer eenvormig worden, de sympathiën tusschen de volken steeds vermeerderen en hunne onderlinge betrekkingen zich vermenigvuldigen, zoodat het dezen of genen heerscher dag aan dag moeijelijker zal worden de volken in zijn belang tijdelijk tot eenen strijd naar buiten op te winden, waaraan alle beginsel van waar algemeen belang zou ontbreken.

Meer dan waarschijnlijk zal de eenige strijd van aanbelang, die met groote uitkomsten in Europa nog te voeren is, juist die zijn van de onderdrukte nationaliteiten tegen hunne overheerschers - de bevrijdingsoorlog. Een overheerschings-oorlog met eenig beteekenend resultaat - laat zich bezwaarlijk meer denken.

Theoriën! zal men ons tegenwerpen. We kennen dat woord van den dag. Uwe denkbeelden staan de eigenbelang-zuchtige berekeningen van uwen hoorder in den weg; *theoriën* is zijn antwoord. Gij tracht hem naar uw beste weten hetgene gij jaren lang hebt onderzocht te verklaren, maar - *hij dacht daar nooit over na, dus: theoriën!* is weder zijn woord. Uw standpunt is niet dat van *zijn* eigenbelang, van *zijne* onnadenkendheid, *derhalve* is het dat van *uw* eigenbelang, van *uwe* onwetendheid, want iets anders dan eigenbelang denkt hij zich niet, en hoe zoudt gij datgene weten waarover hij nooit nadacht?

De schrikbeelden die men ons voorspiegelt, alsof in het uur des gevaars (NB. voor onze nationaliteit) ieder penning die aan het oorlogsbudget onttrokken zou zijn, met woeker zal moeten terug betaald worden, kunnen, mede naar aanleiding van het voorschrevene, weinig ingang bij ons vinden.

Ons is het nog zoo duidelijk niet dat een groot offer in het uur des gevaars, hetwelk *welligt nooit* zal behoeven gevergd te worden, een zooveel nadeeliger vooruitzigt oplevert, dan *wisse* jaarlijksche offers van minder aanbelang, maar die toch hoogst gevoelig zijn voor de beurs der natie en haar daarenboven zedelijk drukken, dewijl zij ze als verloren beschouwt.

Deze opmerking brengt ons van zelf tot eene andere. Welke idealen men zich, op het militaire standpunt, van de ver-

dediging des lands voorspiegele, als de natie nu eens niet daartoe wilde medewerken, wat dan? Wij verklaren ons. Gesteld men had het ideaal van leger en landsversterkingen, dat menigeen op het militaire standpunt zich nog zoo gaarne droomt, weten daar te stellen, men had van de natie de gelden weten te bekomen voor de schepping en het onderhoud van een oorlogswezen in de perfectie, - wat zou dat alles nog beteekenen, wanneer tevens de natie, met steeds klimmenden weerzin die sommen opgebragt hebbende, de verdediging nu ook voor goed aan de militairen overliet als aan een troep huurlingen? Welke geest zou daarvan bij het leger het gevolg zijn? Op het militaire standpunt leert men, zoover ons bekend is, den geest, het moreel van een leger niet minachten. Van het militaire standpunt zal men toch wel niet ontkennen, dat de verdediging, met welk leger ook, steeds de ondersteuning van de natie zal blijven vorderen, al ware het slechts om de hospitalen van pluksel te voorzien. Of zou men soms meenen dat eene natie, niet tot onwil te brengen zij, niet tot kleinachting van hare nationaliteit? Zelfs het meest verheven gevoel houdt geen stand tegen eene ledige maag en een berooid volk verliest ten laatste alle veerkracht.

Doch genoeg daarvan voor het oogenblik. De slotsom van het dusver geschrevene is in het kort de volgende:

1° Aan het beginsel dat in het oorlogswezen niets dan het *onmisbare* tot het bereiken van zijn doel moet behouden worden blijven we hechten.

2° Het cijfer van *f* 8000000 voor oorlog is, als uitkomst van de in onze *schets* gemaakte toepassing van dat beginsel, voortaan onze leus.

3° Een algemeene Europesche oorlog, een overheerschingsoorlog, eene vernietiging van eenige wezenlijke nationaliteit - is hoogst onwaarschijnlijk, zoo niet onmogelijk, geworden.

4° Het militaire standpunt is bij de beoordeeling van hetgene ons oorlogswezen behoort te zijn volkomen ondergeschikt.

Op welk standpunt wij ons met betrekking tot de zaak van het oorlogswezen meenen te moeten stellen, zal uit de redeneringen welke onze zooevengemelde conclusiën vooraf gingen, niet bezwaarlijk op te maken zijn.

Het belang dat wij aan de wederlegging van de hedendaagsche oorlogsverkondigers hechten en de wijze waarop wij hen trachtten te bestrijden, wijst van zelf ons standpunt aan. Empirische declamatiën omtrent den ontembaren vechtlust des menschen mogen in de oogen onzer schoolknapen niet zonder beteekenis zijn, bij de verklaring van den gang der menschheid komen zij ons weinig afdoend voor. Indien wij ons al onthielden van aan te toonen, hoe reeds sinds eeuwen het verval van den militairen geest werd voorbereid, hoe langzamerhand het geheele karakter van den oorlog is veranderd; indien we zelfs nalieten de groote teekenen van het bedoeld algemeen verval, zooals b.v. in de laatste halve eeuw de achtereenvolgende invoering van de recrutering, de loting en de volkswapening, op te noemen, niet te min zal uit ons betoog omtrent de volslagen anti-militaire strekking van de jongste revolutionnaire bewegingen, genoegzaam hebben kunnen blijken, dat we meer dan empirie noodig achten tot het waar begrip van hetgene de voortdurende ontwikkeling der menschheid voor de toekomst beteekent.

Of zou men meenen, dat we ons zonder den drang dier overtuiging gewaagd zouden hebben aan beschouwingen van algemeen politieken aard, - waar het ons overigens zoo gemakkelijk geweest zou zijn ons te bepalen tot het aanhalen van de zoogenoemde *feiten*, die in omgekeerde tijdorde nagegaan althans niet minder legen de oorlogsprediking bewijzen, dan ze eenmaal er voor schenen te spreken.

Zulk eene behandeling van de zaak zou te regt vermetel mogen heeten, indien het niet, onzes inziens, volstrekt *noodzakelijk* was ons eindelijk met onze beschouwingen op een zoodanig standpunt te plaatsen, - indien niet van dat hoogste wijsgeerig of algemeen politieke standpunt alle verdere redenering over ons oorlogswezen behoorde uit te gaan, die toch anders weldra zou ontaarden in even willekeurige als impracticabele bespiegelingen in de lucht.

Wie zich het verleden in zijnen algemeenen gang niet tracht te verklaren, zal nimmer de toekomst leeren voorzien. En wie zich deze niet denkt, wij beklagen hein en ons, indien de zoodanige het heden zou willen regelen. Arm land waar aldus de willens niet ziende den kreupel geslagene - op goed geluk - den nog ongebaanden weg zou wijzen, waarvan hem paal noch teeken, naar achter noch naar voren bekend zou zijn.

Hoeverre van ons de gedachte zij, dat wij van gemeld standpunt nu slechts den knoop zouden hebben door te hakken, hoe weinig we van meening zijn onze beweringen op dat standpunt voor anderen voldoende waar gemaakt te hebben, - aan de waarde van het standpunt zelf valt, naar ons inzien, zoo weinig te twijfelen, dat we zonder schroom voor ijdel geschrijf verklaren, al wat daaraan niet geheel zou beantwoorden, ons eigen geschrift niet uitgezonderd.

Volgen wij thans, naar ons vermogen, van gemeld standpunt, onze *schets* zooveel noodig op den voet. Het aldaar door ons voorgestelde stelsel van geconcentreerde verdediging zou bevatten:

De Amsterdamsche linie, de Utrechtsche linie en de Grebbelinie; de stellingen aan de Helder en aan den mond van den IJssel; de vesting Nijmegen; de Noord-Brabandsche linie; de vestingen Geertruidenberg, Brielle, Hellevoetsluis en Veere; de vesting Vlissingen met de onderhoorige forten; de stelling te Breskens; de vesting Terneuze en de forten Ellewoutsdijk en Bath.

Dat de genoemde sterkten met hunne onderwaterstellingen een behoorlijk zamenhangend geheel van verdedigingswerken opleveren ontkent niemand. De strijd omtrent hetgene daarenboven zou moeten behouden worden vereenvoudigt zich meer en meer en zou zich, te oordeelen naar wat ons van de denkbeelden van anderen tot heden is bekend geworden, indien het op een gezamenlijk overleg aankwam, vermoedelijk bepalen tot de quaestie of men Groningen en Delfzijl als mede de Willemstad, al dan niet in het stelsel van verdediging zou dienen te begrijpen.

Onze meening blijft dat het behoud van die plaatsen niet *noodig* is om een volledig geconcentreerd verdedigingsstelsel te erlangen, hetwelk aan zijn doel zou beantwoorden. Daar wij intusschen, zooals uit onze opmerkingen omtrent het *betrekkelijke* van alle noodzakelijkheid zoowel als van alle nuttigheid blijken kan, geenszins van meening zijn, dat het noodige of het nuttige, als met eene wiskunstige lijn, scherp af te bakenen zij, willen wij

gaarne erkennen, dat het behoud van die plaatsen ons inderdaad voorkomt de natuurlijke overgang te zijn van het strikt noodige tot het volkomen misbare.

In zooverre dat behoud derhalve als de ruimste toepassing van ons beginsel beschouwd kan worden, achten wij het niet onmogelijk, dat we, wanneer het eens tot verwezenlijken kwam, ons genoopt zouden vinden de gemelde drie plaatsen in het stelsel van verdedigingswerken mede op te nemen.

Hoe weinig deze concessie intusschen aan onze berekeningen zou te kort doen valt terstond in het oog, wanneer men bedenkt, dat de jaarlijksche uitgaven voor die plaatsen niet groot behoeven te zijn, terwijl ook niet op een groot armement behoeft gerekend te worden. We zien dan ook niet de minste reden om over die uitbreiding van het stelsel in eene eigenlijke discussie te treden, die gerust aan de bevoegde militaire specialiteiten kan overgelaten worden. Genoeg is het ons, bij benadering tot eene uitkomst omtrent den, krijgskundig gesproken, bestaanbaren omvang van hetgeen behouden zou moeten worden gekomen te zijn, waarvan de eventueele wijzigingen op ons standpunt niet meer in rekening behoeven te komen.

De waarheid van hetgene wij omtrent het meer of minder misbare van de verschillende wapensoorten beweerden en de door ons voorgestelde getalsterkte van die welke wij zouden behouden, schijnt bij sommigen meer twijfel te lijden.

Rijdende artillerie, zegt men *kan*, bij de verdediging van den overgang des IJssels te stade komen en *misschien* daar bij noodzakelijk zijn, zoodat men *zou wenschen* daarover in ieder geval (?) te kunnen beschikken. Voorzigtiger kan men zich bezwaarlijk uitdrukken, maar dat zooveel voorzigtigheid bij het betoog van de nuttigheid van rijdende artillerie weinig geschikt is om ons, of wie het ook zij, van hare onmisbaarheid te overtuigen, zal men ons wel willen toegeven.

Ten einde intusschen, niet meer dan volstrekt noodig is, in regtstreeksche wederleggingen te komen van de verschillende gezegden die wij hier en daar vernamen, willen we liever in de eerste plaats onze rekening omtrent de benoodigde troepen van de verschillende wapensoorten hier nader openleggen en haar vervolgens, hoewel zonder miskenning van de eischen van het militaire standpunt, echter meer bepaald van het onze toelichten.

De noodige infanterie bezettingen van de verschillende plaatsen, bij het uitbreken van een oorlog, stellen wij aldus: de Helder en Texel 1100 man, Brielle 200, Hellevoetsluis 200, Veere 300, Vlissingen en forten 800, Breskens 800, Terneuze en Ellewoutsdijk 800, Bath 100, Geertruidenberg 300, 's Hertogenbosch en forten 3000, Grave, 600 Nijmegen 1200, de stelling aan den IJsselmond 1600.[1)]

Voor de verdediging van de Grebbelinie, welker bezetting eerst als veldleger aan den IJssel zal opgetreden zijn, stellen wij: 16000 man infanterie, 900 man kavalerie, 150 mineurs en sapeurs of pionniers en 7 batterijen veldartillerie.

Voor de bezetting van de Utrechtsche linie, welke hoofdzakelijk uit schutterij zal moeten bestaan die bij de verdediging alhier eene zeer voorname plaats zal kunnen innemen: 1000 man infanterie[2)], 100 man kavalerie, 1300 man

1) Tot aanvulling van die bezettingen rekenen wij in het geheel 24600 schutters, in verschillende verhoudingen tot de genoemde infanterie-bezettingen te verdeelen, naarmate van de behoefte.
2) Tot aanvulling van die infanterie-bezetting rekenen wij 13000 schutters.

vestingartillerie en 50 mineurs en sapeurs of pionniers.

Voor het gedeelte van het veldleger aan den IJssel: 16000 man infanterie, 900 man kavalerie, 150 pionniers, 7 batterijen veldartillerie en een detachement pontonniers.

Voor het gedeelte van dat leger eventueel als mobiele kolonne in de Betuwe te detacheren: 5000 man infanterie, 200 man kavalerie, 50 pionniers, 1 batterij veldartillerie en een detachement pontonniers.

Verdere gegevens achten wij niet noodig om eenigermate de denkbeelden te bepalen omtrent het aantal troepen over hetwelk men in verschillende gevallen zal moeten kunnen beschikken. Of zou men geen verschillende gevallen moeten onderstellen? Behoort men aan te nemen, dat wij van alle kanten gelijktijdig zullen aangevallen worden, niettegenstaande daarvoor niet de minste waarschijnlijkheid bestaat, enkel omdat het denkbeeldig mogelijk is? Wij wenschen hier in geen bijzondere politieke onderzoekingen te treden ten einde aan te toonen, hoe het, volgens den natuurlijken gang van zaken in Europa, op grond van het tijdelijk verschil zoowel als van de eindelijke overeenstemming der belangen van de ons omringende groote nationaliteiten, onmogelijk is te achten, dat we ooit meer gelijktijdig op onze zuidelijke en oostelijke landgrenzen, of wel op onze kusten en onze landgrenzen tevens, eenen eenigzins beduidenden aanval zouden te vreezen hebben.

Ten einde de ijdelheid van de zoo dikwijls geopperde bewering ‘dat men op alle eventualiteiten moet voorbereid zijn’ aan te toonen, zal het waarlijk niet noodig zijn eenig ander standpunt dan het algemeen, of wil men liever wijsgeerig politieke in te nemen. De generalisatie is hier niet bezwaarlijk. Indien we mogen aannemen, zooals wij ergens lazen, dat het onmisbare voor den staat moeijelijker te bepalen is dan voor den individu, zal men ons wederkeerig wel willen toegeven, dat het voor den staat niet minder onmogelijk is zich op alle eventualiteiten voor te bereiden, dan zulks voor den individu het geval is. De individu die zich op *alles* zou willen voorbereiden alvorens een pas, eene ademhaling te doen, zou zeker al een zonderling specimen van hypochondrist daarstellen, indien niet het leven zelf hem van stonde aan onmogelijk wierd. De overeenkomstige gevolgen voor een staat, die aan hetzelfde euvel mank zou gaan, zijn niet ver te zoeken.

Doch, om te blijven buiten de hypothese van het onbestaanbare, die wegaarne aan de absolutisten *in abstracto* afstaan, en tot de wezenlijkheid terug te keeren, laten we erkennen, dat wat men zich droome van op *alle* eventualiteiten voorbereid te zijn, echter het hoogst bereikbare immer wel zal blijven op de meest *waarschijnlijke* eventualiteiten gewapend te wezen, zoo dat alleen die waarschijnlijkheid de ware grens van de voorbereiding kan aangeven.

Dat die waarschijnlijkheid niet scherp is af te bakenen, dat zij niets anders dan eene betrekkelijke mogelijkheid is weten we wel. Maar dat daaruit zou volgen, dat zij niet met zekerheid te bepalen is, zien we evenmin in, als dat de grooter moeijelijkheid om te bepalen, wat voor de verdediging van den staat dan wat voor de verdediging van den individu noodig is, iets anders zou beteekenen, dan dat die bepaling voor den staat minder naauwkeurig, minder naauw beperkt, maar daarom nog niet minder zeker dan voor den individu, te maken is.

De waarschijnlijkheid omtrent de aanvallen, waaraan wij zouden kunnen blootstaan, is derhalve, naar ons inzien, de eenige maat voor de gevallen waar tegen wij ons zouden moeten wapenen. Als zoodanige waarschijnlijkheid, gelijk wij reeds te kennen gaven, meenen we, zonder ons voor het oogenblik op het bijzonder politiek terrein te begeven, waar haar onderzoek tehuis behoort, te mogen vaststellen, dat slechts een aanval op eene onzer grenzen, en nimmer een aanval op twee of meer van die grenzen gelijktijdig, te verwachten is.

Daar nu wel niemand zal ontkennen, dat een aanval op onze oostelijke grens de meest uitgebreide wapening zal vorderen, willen wij voor dat meest ongunstige geval nog aangeven, welke verdeeling van troepen alsdan te maken zou wezen.

Alvorens daartoe over te gaan komt het ons intusschen noodig voor de schijnbare tegenstrijdigheid op te lossen, welke er bestaat tusschen de hier door ons gestelde grens van waarschijnlijkheid en ons beweren, dat een algemeene oorlog hoogst onwaarschijnlijk is. Oppervlakkig zou uit deze onwaarschijnlijkheid kunnen afgeleid worden, dat wij volstrekt geen leger voor 's lands verdediging zouden behoeven te houden, maar voor wie niet bloot aan den klank der woorden blijft hangen, zal het niet bezwaarlijk zijn om in te zien, hoe juist de hoogste onwaarschijnlijkheid van de eene zijde met de meeste waarschijnlijkheid of betrekkelijke mogelijkheid aan de andere zijde ineenvloeit. Eene tegenstelling zal dit verduidelijken. Indien het hoogst waarschijnlijk ware, dat een algemeene oorlog zou uitbreken, zou men zeker niet aarzelen om te erkennen, dat we ons dan tegen de geringste waarschijnlijkheid zelfs, in dien te verwachten chaos, zouden behooren te wapenen, hetwelk ook werkelijk de redenering van de oorlogsverkondigers is. Even natuurlijk nu volgt uit de erkenning, dat een algemeene oorlog hoogst onwaarschijnlijk is, het beginsel dat men zich alleen tegen het meest waarschijnlijke behoort te wapenen, niet tegen *al* wat waarschijnlijk is, en nog minder tegen de geringste waarschijnlijkheid zelfs, - de denkbeeldige, - die welke bestaat in het in rekening brengen van *alle* eventualiteiten, - niet uitgesloten.

De hooge waarde van het standpunt, waaruit wij tot de onwaarschijnlijkheid van een algemeenen, van een eigenlijken overheerschingsoorlog meenen te mogen besluiten, blijkt hier van zelf. Van het bijzonder politieke standpunt moge men de vernuftigste beschouwingen maken omtrent alle denkbare oorlogscombinatiën tusschen de verschillende staten, en ze alle even vernuftig weder weg redeneren, zoolang men niet van het algemeen politieke standpunt zal bepaald hebben, wat met betrekking tot den oorlog in den grooten gang der menschheid ligt opgesloten, zal het den oorlogsvoorstanders immer mogelijk blijven zich de meest willekeurige, de meest onbestaanbare, de meest met dien gang strijdige omkeeringen van zaken voor te stellen. Niets zal hun voorts gemakkelijker zijn, dan met behulp van zoodanige onderstellingen uit het absurde steeds nieuwe combinatiën zich te scheppen en aan het volk voor te redeneren, met niet minder, wat meer zegt, met beter gevolg dan hetwelk men van de vernuftigste tegenredeneringen zou kunnen verwachten. Elke kortstondige wederopleving toch van den militairen geest, elke laatste stuiptrekking van het eigenlijk krijgswe-

zen, zal hun, gelijk sinds jaar en dag het geval was, een magtige steun zijn bij het algemeen, dat zich zoo ligt vrees laat aanjagen - en ook bij ons maar al te gewillig is de beurs te trekken voor den eersten den beste, die met het strakke gezigt eens goochelaars zijn ongeladen pistool trekt en maar onbeschaamd of ingebeeld genoeg is om met eene losbranding te dreigen.

Mag men daarentegen eenmaal van het algemeen politieke standpunt alle ernstig voortgezette oorlogsbeweging van beduidenden aard, als meer en meer onwaarschijnlijk geworden aannemen, dan ontstaat daardoor terstond eene bepaalde rigting der denkbeelden, welke de gekortwiekte oorlogsbespiegelaar wel genoodzaakt zal zijn te volgen, ten zij hij bij voorkeur in het ijdele, buiten de algemeene beweging der denkbeelden, blijve omdolen.

Keeren wij thans terug tot den aanval op onze oostelijke grens, welke, volgens onze aldus nader verklaarde waarschijnlijkheidsleer en onze ondergeschikte meening omtrent hetgene in verband daarmede, van het bijzonder politieke standpunt gezien, de oorlogscombinatiën kunnen zijn[1)], het meest ongunstige geval uitmaakt, dat wij voor de benoodigde getalsterkte des legers hebben aan te nemen.

De aanvankelijke bezettingen van het leger zullen alsdan kunnen zijn als volgt:[2)]

7200 man infanterie, 300 man kavalerie, 2900 man vestingartillerie en 100 mineurs en sapeurs.

Zonder de in onze *schets* voorgestelde troepensterkte te overschrijden, houden wij aldus een leger van 21000 man infanterie, 1100 man kavalerie, 8 batterijen veldartillerie, 200 pionniers en 200 pontonniers aan den IJssel en in de Betuwe beschikbaar.

Omtrent de wijze van verdediging dier rivier heeft men ons tegengesproken. Wij merken daaromtrent op, dat toen wij van een positiegevecht aan den IJssel spraken, wij geenszins bedoelden een positiegevecht van het geheele veldleger, verspreid langs den linker IJsselboord, maar een voorloopig positiegevecht van de artillerie, onder de dekking van de noodige detachementen infanterie en kavalerie, gedurende de eerste overgangs-bewegingen des vijands.

Onze redenering gold in zoover alleen de artillerie.

Het eventueel meer of min dienstige van het nemen van flankstellingen en van een verdeelden terugtogt, waarvan in onze *schets* in het voorbijgaan gewag gemaakt is, hier nader te beredeneren, zou naar onze meening volkomen ijdel zijn. Zoo weinig bezwaar het zou ontmoeten omtrent eene verdediging van den IJssel, waarbij men over ongeveer 60000 man zou kunnen beschikken, op papier overeen te komen, de quaestie op welke wijze men 15000 of 20000 man voor die verdediging het meest nuttig zou kunnen aanwenden, zal wel nimmer tot eene vereeniging der denkbeelden kunnen leiden.

1) Dat wij omtrent dit laatste hier in geene uitweidingen komen, heeft hoofdzakelijk tot reden, dat de algemeen gangbare meeningen op dit punt, zoo ver ons bekend is, met de onze strooken.

2) Bij deze opgaaf rekenen wij op het bezetten van de Helder en Texel, Breskens, Terneuze en Ellewoutsdijk, Bath, Grave, Nijmegen, de stelling aan den IJsselmond, de Utrechtsche linie en de Grebbelinie, de laatste namelijk alleen wat betreft de vestingartillerie, voor zoover deze aldaar, zonder gevaar van bij het verlaten van de linie in 's vijands handen te vallen, zal kunnen aangewend worden.

Het droombeeld van een formelen veldslag aan den IJssel is velen te lief, dan dat het hun zou veroorloven in gewoede eenige andere mogelijkheid in overweging te nemen, en het eenige wat ons dus overblijft is zonder hen te concluderen. Stellen wij daartoe de quaestie hoogst eenvoudig in twee termen aldus: zijn 15000 à 20000 man, bij de nadering eens vijands achter den IJssel opgesteld, onvermijdelijk verloren, of wel ziet men kans ze na des vijands rivierovergang zonder groot verlies in de Grebbelinie te voeren, zoodat er dáár voor de verdediging op te rekenen valt? Is nu dit laatste niet wel anders dan toestemmend te beantwoorden, zoo laat ons besluiten:

dat men zal moeten trachten den vijand het overtrekken van den IJssel te bemoeijelijken doch, daar zulks op den duur niet kan worden belet, bij tijds op eene retraite naar de Grebbelinie zal moeten bedacht zijn, welke daar is om het leger te ontvangen.

Indien het leger wil inzien dat het om de wille van den staat, niet deze om zijnentwille dáár is, zal er veel zwaarmoedige bezorgdheid van zijne zijde uitgewonnen worden. Eere het leger - maar op *zijne* plaats. Indien eenige kwakzalverij tegenwoordig *hors de saison* mag heeten, zoo is het wel die van het napoleontisch militairisme.

Beweringen in militaire zaken die zich gronden op het vooruitzigt van oorlogen met groote legers in alle oorden van Europa te voeren, - worden bespottelijk wanneer zij uitgaan van een volk van drie millioen zielen, in eene verhouding tot de andere volken geplaatst zoo als het onze.

Eene minder in het oog vallende dwaasheid is deze.

Wanneer men menigeen in het leger een plan als het in onze *schets* voorgestelde hoort afkeuren, op grond van het bestaande, zou men waarlijk bijna gaan meenen, dat onze tegenwoordige oorlogsinrigting al tamelijk volmaakt was.

De mineurs en sapeurs te verminderen, omdat wij geen vesting met mijnenstelsel zouden behouden, is, zegt men b.v., eene dwaasheid, dewijl onze mineurs niet zoozeer mijnendienst, als wel pionniersdienst behooren te verrigten. Jammer dat men daarbij vergeet te melden, dat zij in deze laatste dienst thans weinig of niet geoefend worden.

Zoo op dat punt, zoo op andere. Bij de vergelijking stelt men zich korpsen voor zooals onze tegenwoordige niet zijn en - bewijst dan, dat volgens ons voorstel, voor *veel* minder kosten dan thans, het ideaal van volmaaktheid niet zal bereikt worden.

In dien zin vernamen wij ook, dat er bij onze besparing van drie millioen zeven ton ‘in den gebrekkigen toestand der landsverdediging niets veranderd wordt’. Zeker ook niet dat zij dan toch drie millioen zeven ton minder zou kosten dan thans!

Men duide het ons niet ten kwade, dat we *die* verandering, al het overige hetzelfde blijvende, voor eene tamelijk schoone uitkomst zouden houden. Maar er is meer en dit voert ons tot eene eenigzins nadere beschouwing van het tweede gedeelte onzer *schets*, met behulp van hetwelke wij zulks hopen aan te toonen. Dat tweede gedeelte derhalve.

Elke afkeuring die te maken zou zijn omtrent de juiste indeeling van de door ons voorgestelde strijdmagt, beantwoorden wij in de eerste plaats algemeen door de opmerking, dat die ons in zeke-

ren zin niet aangaat. Ten einde de denkbeelden eenigermate te bepalen, waren wij wel genoodzaakt eene indeeling te ontwerpen; na haar eenmaal gemaakt te hebben zijn het de hoegrootheden van de hoofdelementen der zamenstelling en hunne verhouding tot elkander alleen, waaromtrent we ons te gelegener tijd zouden kunnen te verantwoorden hebben. Voor als nog komt ons zulks niet bepaald noodig voor.

Ten einde ons echter bij voorraad van de vergelijking met utopische, thans niet bestaande korpsen, waarvan wij hierboven spraken, te vrijwaren, zal het niet ondienstig zijn een vergelijkend overzigt te geven van de hoegrootheid der overeenkomstige elementen in het bestaande en in het door ons voorgestelde.

Daartoe wordt in de volgende opgaaf, naast elk van de door ons bedoelde elementen van de verschillende wapens, *in de eerste plaats* opgenoemd het thans bestaand aantal, *in de tweede plaats* dat hetwelk volgens onze meermalen genoemde *schets* zou verkregen worden.

INFANTERIE: hoofdofficieren 60, 42; kapiteins 169, 146; luitenants 516, 330; onderofficieren 991, 1025; korporaals en manschappen, 10395, 11160, miliciens 29880, 21000.

KAVALERIE: hoofdofficieren 15, 5; ridmeesters 25, 14; luitenants 124, 44; onderofficieren 285, 118; korporaals en manschappen 3111, 1304; miliciens 1411, 500; paarden 2615, 1058.

ARTILLERIE, *veldartillerie, vestingartillerie, pontonniers en artillerie-transporttrein*: hoofdofficieren 28, 14; kapiteins 73, 62; luitenants 187, 136; *veldartillerie*[1)]: onderofficieren 158, 106; korporaals en manschappen 1217, 946; miliciens 1483, 1250, paarden 672, 310; *vestingartillerie:* onderofficieren 286, 172: korporaals en manschappen 1438, 856; miliciens 3400, 2000; *pontonniers*: onderofficieren 12, 12; korporaals en manschappen 73, 72; miliciens 120, 120; *artillerie-transporttrein*: onderofficieren 20, 20; korporaals en manschappen 50, 52; miliciens 500, 500, paarden 54, 54.

GENIE EN MINEURS EN SAPEURS: hoofdofficieren 14, 7; kapiteins 37, 27; luitenants 59, 37; onderofficieren[1)] 34, 16; korporaals en manschappen 347, 175; miliciens 334, 150.

GENEESKUNDIGE DIENST:[2)] hoofdofficieren 6, 5; kapiteins 15, 30; luitenants 110, 60,

MILITAIRE ADMINISTRATIE:[3)] hoofdofficieren 6, 2; kapiteins 24, 22; luitenants 62, 46.

Neemt men nu bij die opgaaf in aanmerking, dat tot heden alleen de infanterie de herleiding heeft ondergaan, welke in het verslag van den raad der ministers van den 13^{den} der maand November 11., met betrekking tot het oorlogswezen is voorgesteld, dan meenen we dat uit die eenvoudige opgaaf alleen reeds vrij ondubbelzinnig zal kunnen blijken, dat ons ontwerp verre is van in verhouding tot hetgene wij aan vaste stellingen en versterkte plaatsen zouden behouden een leger van minder gehalte op te leveren, dan in verhouding tot een minder geconcentreerd stelsel van verdedigingswerken datgene wezen zou,

1) Bij de bestaande is de rijdende artillerie, die volgens ons zou vervallen, medegerekend.
1) De fortificatie-opzigters zijn niet medegerekend.
2) De apothekers en de paardenartsen zijn niet medegerekend.
3) Bij de bestaande is de militaire intendance, die volgens ons zou vervallen, medegerekend.

hetwelk volgens het ministerieele verslag zal verkregen worden.

Zoowel wat aangaat de geregelde uitoefening van de garnizoensdienst in vredestijd, als wat betreft de marschvaardigheid der troepen op elk gegeven oogenblik, levert onze legerorganisatie, in verband met de verder door ons voorgestelde regeling van het oorlogswezen, niet te miskennen voordeelen op boven de thans bestaande, bijzonder door het vrij groot aantal vrijwilligers, hetwelk wij per kompagnie infanterie aannamen, en door de instelling van sterke depôts bij dat wapen.

Dat wij, om der eenvoudigheids wille, in onze *schets* geene speciale organisatie van die depôts, zooals die ons noodig zou voorkomen, opgaven, sluit niet in dat gemeld détail niet, even als zoo menig ander, bij de uitvoering onzer plannen, van het militaire standpunt nader te regelen zou zijn.[1)]

Onder de zonderlinge beweringen ten aanzien van de organisatie des legers, welke wij aantroffen, willen wij er hier in het voorbijgaan enkele aanhalen. Zoo vernamen wij b.v., dat 30 vrijwilligers per kompagnie meer stof tot het vormen van een goed kader zouden opleveren, dan een grooter aantal, dat oude vredes-soldaten niet meer waarde zouden hebben, dan pas opgeroepen miliciens, dat men, om geen stoornis in de relatiën van langdurige bekendheid der individus met elkander te weeg te brengen, het beginsel op den voorgrond zou moeten stellen om de groote onderverdeelingen van de verschillende wapens, die thans bestaan, te behouden, enz. Zelfs dan wanneer men aan oude vredes-soldaten eenige meerder waarde dan aan pas opgeroepen miliciens hecht, blijft het motief van het zooeven gemeld beginsel vreemd schijnen, daar juist die groote onderdeden der wapens, welke de wijzigingen zouden ondergaan, tegenwoordig zelden of nooit te zamen garnizoen houden, zoodat men b.v. jaren lang als officier bij eenig bataillon van een regement infanterie kan hebben gediend, zonder ooit zijne kameraden van de andere bataillons gezien te hebben.

Zonder thans in verdere uitweidingen omtrent de door ons voorgestelde legerorganisatie te treden, waartoe wij ons weinig gedrongen kunnen gevoelen door zoovele andere niet zeer consequente en mitsdien elkander doodende beweringen, deelen wij hier bij voorkeur nog de volgende opmerkingen als aanhangsel op het derde gedeelte van onze *schets* mede.

Bij de opgaaf van de traktementen der officieren, welke in dat derde gedeelte voorkomt, zal het welligt in het oog gevallen zijn, dat wij niet alleen de traktementen voor de mindere rangen verhoogd, maar die voor de hoogere rangen tevens op den tegenwoordigen voet behouden hebben.

Eene naar onze meening zeer bekrompen zienswijze heeft sommigen tot het voorstellen van eene vermindering van de traktementen voor de laatst bedoelde rangen geleid.

Bij eene behoorlijke verdeeling van de rangen, zoodanig dat in den regel ieder officier bij zijne indiensttreding het vooruitzigt erlangt om alle rangen te zullen doorloopen en met zekerheid kan rekenen minstens in de hoogste klasse

1) De plaatsing van kapiteins-kwartiermeester der 2de klasse bij die depôts, welke wij opgaven, is eene misstelling. De wijzigingen in verband met het herstel van die fout te maken zijn echter van een ondergeschikt belang.

van den kapiteinsrang nog eenige zijner dienstjaren te zullen doorbrengen, - zijn ook de jongste officieren steeds belanghebbende bij de traktementen voor de hoogere rangen. De niet karige bepaling van die traktementen zal dan niet meer zooals thans een toevallig privilegie voor enkelen daarstellen, maar voor allen een bemoedigend verschiet openen, dat ieders dienstijver zal gaande houden gedurende den tijd dien hij in de laagste rangen zal doorbrengen, welker bezoldiging toch, niettegenstaande de door ons voorgestelde vermeerdering, nog slechts even voldoende zou zijn.

Mogt men in dit laatste eene reden meenen te vinden om, onverminderd de daarstelling van eene betere verhouding van den kapiteinsrang tot den luitenantsrang, aan den laatsten hoogere traktementen *ten koste* van den eersten toe te kennen, zoo willen wij doen opmerken, dat aldus aan hen, die, ten gevolge van de betere verhouding, bij de traktementen voor beide rangen, eveneens belanghebbende zouden zijn, eene slechte dienst zou worden bewezen.

Door den 20- of 21- jarigen 2^{den} luitenant, die zonder de minste maatschappelijke ervaring, vooral in geldzaken, de militaire school verliet, met een hooger traktement te doen aanvangen dan dat hetwelk voldoende is, om hem in staat te stellen, bij eenig overleg, zijnen stand naar waarde op te houden, zou men hem inderdaad niet rijker of gelukkiger maken. Voor zijn hooger traktement zou hij zich, bij gebrek aan ondervinding omtrent de wijze van het voordeelig te besteden, al nagenoeg even veel of even weinig verschaffen als voor het mindere, terwijl hij overigens, al mogt hij met het meerdere beter rondkomen, daar toch weinig genot van zou hebben, bij gemis van eene maat van het voldoende, waarmede hij het meerdere zou kunnen vergelijken.

Eene latere vermeerdering van traktement, wanneer hij zijne uitgaven zal hebben leeren overleggen, zal hem daarentegen *dan* wezenlijk rijker maken en meer doen genieten.

Dat eene zoodanige vermeerdering daarom niet, zooals tegenwoordig, behoeft uit te blijven tot hij, althans moreel, half versleten zij, eischt geen betoog.

De verbeterde verhouding van den kapiteinsrang tot den luitenantsrang moet dienen om nog in de eerste volle kracht des levens den officier onder de eenigzins gegoede en welgezeten burgers de plaats te doen innemen welke men hem waarlijk, wanneer zijne functie, ook in vredestijd, slechts wel begrepen wordt, - om het min belangrijke er van niet behoeft te ontzeggen.[1)]

Uit een oogpunt van bezuiniging op de vermindering van de traktementen der hoofdofficieren te willen aandringen zou, bij de belangrijke herleiding van hun aantal welke wij voorstelden, kleingeestig mogen heeten. Zoolang men nog dergelijke traktementen in andere vakken dan het militaire behoudt, zou die vermindering overigens een onregt zijn, dat zich bezwaarlijk anders zou laten verklaren dan door afgunst. Niemand zal toch in ernst willen beweren, dat de functie eens hoofdofficiers, bij eene vereenvoudigde organisatie als de door ons

1) Aangezien die verbetering van de verhouding der rangen echter eerst hare volle uitwerking zal kunnen doen, wanneer al de als overcompleet met verlof of nonactiviteit te zenden officieren weder, of bij het leger ingetreden, of elders geplaatst zullen zijn, - zou men als overgangsmaatregel eene traktementsverhooging na een zeker aantal dienstjaren in denzelfden rang dienen te behouden, minstens op den voet zooals die thans verleend wordt.

voorgestelde en bij eene vermindering van de centralisatie in verband daarmede, nietig zal kunnen genoemd worden, dat zijne functie niet integendeel tot de meest gewigtige in den staat zou behooren.

Deze opmerkingen omtrent het gewigt van de functie eens hoofdofficiers en eens officiers in het algemeen, zooals wij ons die voorstellen, zou ons als van zelf leiden tot de mededeeling van eenige der voornaamste maatregelen, welke naar onze meening omtrent de huishoudelijke militaire instellingen noodwendig zouden moeten genomen worden, om den officiersstand uit zijnen tegenwoordigen toestand van onmondigheid te verheffen. Zoolang die toestand voortduurt zal het toch, zelfs bij de meeste materieele verbetering van het lot der officieren, onmogelijk zijn zelfstandigheid van hen te verwachten, zullen zij in buitengewone tijden een gereed onderdrukkingswerktuig zijn in de hand, hetzij van reactionnaire, hetzij van revolutionnaire gezagvoerders, naar gelang zij hunne voortdurende zedelijke achterstelling aan de mannen of van deze of van gene partij zouden meenen te moeten toeschrijven.

Ten einde echter dit artikel niet al te zeer uit te breiden, willen wij het hier bij de enkele vermelding laten, dat de door ons bedoelde huishoudelijke instellingen zijn: in de eerste plaats, de weduwen- en weezen-kas, voorts de beperkende bepalingen omtrent het aangaan van huwelijken, de officiers-kleeding-fondsen, enz. Deze aanduiding, welke elk mogelijk misverstand omtrent de emancipatie waarvan wij spraken zal kunnen voorkomen, achten wij overigens voor het oogenblik te meer voldoende, dewijl toch de regeling van de betrekking der officieren tot den Staat, ingevolge artikel 58 van de Grondwet, aan zoodanige huishoudelijke maatregelen als wij op het oog hebben, om meer dan eene reden wel zal dienen vooraf te gaan.

Ten aanzien van de in onze *schets* gedane ‘opgaaf’ van de besparing, welke volgens ons plan zou verkregen worden, zouden we thans nog kunnen betoogen, dat zij verre van overdreven was, dat er zelfs meer te besparen zou zijn, onder anderen door zekere wijzigingen van de bepalingen omtrent de militaire geneeskundige dienst. Wij achten het intusschen voorzigtiger daaromtrent niet uit te weiden, ten einde geene, den officieren nadeelige, partieele maatregelen te provoceren, die naar onze meening zouden behooren geneutraliseerd te worden door de gelijktijdige invoering van de moreele en materieele verbeteringen van het lot der officieren in het algemeen, die wij voor een gedeelte èn in dit geschrift èn in onze *schets* aangaven.

Indien het al ons ijverig streven is vooroordeelen en voorregten, door oordeelen en regten te helpen vervangen, - waar we zouden meenen gevaar te loopen meer den afbraak van het gebrekkige bestaande, dan den opbouw van het betere nieuwe te bevorderen, - behouden we ons voor om bedachtzaam te zwijgen.

Consequent aan ons voornemen om zooveel in ons vermogen is te verhoeden, dat bekrompenheid of kwade wil zich armzalig of schijnheilig, hetzij achter onze cijfers, hetzij achter onze eerlijk gemeende uitspraken, verschansen, willen wij hier nog slechts op een punt van onze opgaaf der te verkrijgen besparing op het oorlogswezen, bijzonder de aandacht inroepen.

Acht millioen gulden voor de begrooting van oorlog was de slotsom van die opgaaf, acht millioen voor die begrooting blijft onze leus. Alleen voor de toekomst echter, niet voor het oojzenblik, werd die slotsom als bereikbaar door ons voorgesteld.

Of de nadering tot die uitkomst te bespoedigen zou zijn, kunnen wij hier niet beslissen. Te veel niet van de inrigting van het oorlogswezen afhankelijke omstandigheden zullen daarop invloed uitoefenen. Hetgene wij intusschen bepaaldelijk wenschten te constateren is, dat geenszins eene plotselinge, maar wel eene trapswijze, herleiding van het cijfer der oorlogsbegrooting tot acht millioen, door ons als mogelijk is voorgesteld.

De uiterste vermindering, welke wij als *oogenblikkelijk* mogelijk opgaven, zou dat cijfer tot ongeveer negen millioen en anderhalve ton herleiden - niet lager.

Indien we er in geslaagd zijn onze *schets* dusverre naar onzen wensch toe te lichten, zal het, naar wij vertrouwen, geene bijzondere bevreemding wekken, dat wij hier tot de volgende conclusiën komen, namelijk:

1°. dat het door ons voorgestelde verdedigingsstelsel, als benadering van het onmisbare om ons met kracht te kunnen verdedigen, geldig te achten is.

2°. dat de door ons voorgestelde legersterkte en indeeling in korpsen voldoende en passende is voor dat verdedigingsstelsel.

3°. dat de op die wijze te verkrijgen herleiding van het budget van oorlog tot *f* 8000000 niet overdreven is en, zonder te kort te doen aan den regtmatigen eisch van de persoonlijke belangen, kan verkregen worden.

4°. dat het leger, mede door inwendige, vooral ook zedelijke verbeteringen, welke met zijne totale reorganisatie zouden behooren gepaard te gaan, eene des te waardiger plaats in den staat zou innemen, naarmate het aldus in zelfstandigheid winnende meer en meer geschikt zou worden voor de vervulling van zijne verhevene roeping, om de orde zonder welke geen vooruitgang denkbaar is, duurzaam te helpen verzekeren.

Wij zelf stellen ons echter die uitkomsten, bijzonder de laatstgenoemde, niet als bereikbaar voor, *enkel* door de uitvoering van het door ons voorgestelde. Om de gemelde zedelijke doeleinden bij de hervorming van het oorlogswezen te bereiken is er meer noodig, dan maatregelen alleen te zijnen opzigte. De aanleiding tot die maatregelen bestaat ook voor alle andere niet onmisbare of te hoog opgevoerde staatsinstellingen, het beginsel waarop zij berusten, moet dus *in zijne volle algemeenheid* toegepast worden, zal niet die toepassing zelf hoogst onzedelijk zijn en daardoor haar moreel doel geheel missen en haar materieel doel mede in zooverre, dat eene som van *f* 8000000 voor een gedemoraliseerd leger eene onverantwoordelijke uitgaaf zou blijven daarstellen.

Doch, om beter verstaan te worden, laten wij de zaak eenigzins dieper ophalen.

In den laatsten tijd is er veel over getwist, of de staat, even als de individu, zijne uitgaven naar zijne inkomsten of, omgekeerd, zijne inkomsten naar zijne uitgaven moet regelen, zonder dat men daaromtrent tot een besluit is kunnen komen. Geen wonder, want de quaestie is slecht gesteld en niet vatbaar voor eene algemeene oplossing. De staat heeft geene eigenlijke inkomsten, maar moet zich die uit de inkomsten der ingezetenen verschaffen.[1)] Hetgene inkomsten

1) Wel is waar, domeingoederen kunnen regtstreeks inkomsten aan den staat geven, maar het is sedert lang uitgemaakt, dat bij een beschaafd volk zulke bezittingen in handen van den staat nadeelig zijn en hoe eer hoe beter door verkoop in handen van bijzondere personen moeten gebragt worden.

voor den staat zijn, zijn uitgaven voor dep individu. Indien het woord *staat*, zooals elders werd te kennen gegeven,[1)] werkelijk niets anders aanduidt, dan eene abstracte opvatting van het volk, de natie, in haar politiek bestaan, zal men ons wel willen toestemmen, dat de uitdrukking *staatsinkomsten* in den grond niets anders beteekent dan *volksuitgaven* voor zekere zaken, even als met staatsuitgaven wel niets anders kan beteekend worden, dan volksuitgaven voor diezelfde zaken. De staat geene inkomsten hebbende en zich die moetende verschaffen, doet zulks door het heffen van belastingen. Geschiedt dit op eene wijze dat het productief vermogen van de natie er veel onder lijdt en zijn er onder de uitgaven van den staat uitgaven van weelde, zooals voor eene hooge civiele lijst, een bovenmatig aantal ambtenaren, enz. dan lijdt het geen twijfel, dat niet de inkomsten vermeerderd, maar de uitgaven verminderd moeten worden. Zijn er daarentegen onder de uitgaven van den staat geen zoodanige uitgaven van weelde, en kunnen er gedaan worden welke de algemeene productie zouden bevorderen, dan zullen de staatsuitgaven niet alleen zonder nadeel, maar met voordeel, vermeerderd kunnen worden. Men moet dus bij het bepalen van de begrooting van uitgaven en inkomsten, voornamelijk met betrekking tot de algemeene productie in aanmerking nemen de wijze waarop en het doel waartoe de inkomsten geheven worden en, al naarmate dit voor de algemeene productie voor- of nadeelig zal zijn, de inkomsten vermeerderen of de uitgaven verminderen. Bovendien komen daarbij nog vele andere omstandigheden in aanmerking, die het onmogelijk maken te deze een algemeenen regel te stellen. Zoo kan b.v. eene rijke natie zich uitgaven veroorloven, welke eene arme natie niet mag doen. Wanneer men de uitgaven in deze volgorde stelt: 1° onmisbare, 2° nuttige, 3° weelderige, dan zal eene arme natie, wil zij niet armer worden, zich tot de eerste moeten bepalen en eene rijke natie daarentegen zonder gevaar voor haar productief vermogen zelfs de laatste zich kunnen veroorloven.

Indien wij nu mogen aannemen dat bij ons de belastingen, welke reeds te veel het productief vermogen van de natie drukken, niet kunnen vermeerderd, maar zelfs moeten verminderd worden, ten einde dat vermogen krachtiger te maken, dan zien wij daarin omstandigheden, welke ons noodzaken de staatsuitgaven, tijdelijk althans, eene herleiding tot het onmisbare te doen ondergaan.

Dat die herleiding, wanneer zij ver wordt gedreven, zoodat zij voor allen sterk in het oogvallend zij, - welke voorzorgen men overigens bij hare uitvoering neme, - eene vrij aanmerkelijke stoornis in den gang der materieele zaken zal geven, is onbetwistbaar.

Dat eene geringe bezuiniging de productiviteit in het geheel niet zal bevorderlijk zijn en zal te loor gaan, en dat de materieele nadeelen in sommige opzigten, welke het gevolg zullen zijn van de stoornis, den schok, dien eene aanmerkelijke bezuiniging zal geven, niet, of althans vooreerst niet, door materieele voordeelen in an-

1) Ontleding van de eerste politische bijdrage van Mr. C.W. Opzoomer, getiteld: *Volkswil en vrije verkiezingen*, door Anonymus, bij K.W. Pickhardt. 's Gravenhage, 1848.

dere opzigten geheel zullen opgewogen worden, willen we aannemen.

Maar uit dat alles, en veel meer nog hetwelk daarbij te voegen zou zijn, volgt geenszins, dat eene aanmerkelijke, eene uiterste bezuiniging niet noodzakelijk is, niet terstond bovenal zedelijk nuttig zal zijn.

Indien het materieele voordeel van eene geringe bezuiniging geheel te loor zou gaan, met het morele nut er van zou het niet beter gesteld zijn. Vooreerst, de kleinere sommen zal men hoofdzakelijk op de mindere personen en op enkele instellingen bij uitsluiting trachten te vinden en de daad zal daardoor al dadelijk een onzedelijk karakter van onderdrukking en van partijdigheid erlangen. Ten tweede, zij zal door hare onbeduidendheid, wat het cijfer der bezuiniging met betrekking tot dat van het budget aangaat, eensdeels bespottelijk zijn, anderdeels wat erger is, eene bespotting van de natie schijnen en daardoor hoogst demoraliserend wezen, zoo zelfs dat er eene reactie des volks, schijnbaar tegen het bezuinigen zelf, uit zou geboren worden, maar die inderdaad niets anders zou zijn, dan een begin van revolutionnaire beweging tegen de regering - eene verklaring van onbekwaamheid, van zedeloosheid, ten haren laste.

Is daarentegen de bezuiniging doortastend, dan wordt zij van zelf algemeen en moet noodwendig van boven af beginnen. Een karakter van persoonlijke zelfopoffering, van belangeloosheid, van onpartijdigheid, zal het hare zijn. Zij zal ontzet baren, en de willige onderwerping aan eene krachtige regering zal in de plaats treden van het verzet tegen een weifelmoedig, wankelend bestuur. De onvermijdelijke misslagen bij het uitvoeren der bezuiniging zullen der regering vergeven worden, dewijl zij geheel in het belang der natie zal hebben gehandeld; de bezuiniging zal een moreel karakter hebben en de overeenkomstige gevolgen zullen gewis niet uitblijven. Er zal actie bij het volk komen, de gemoederen zullen in beweging geraken, de denkbeelden wakker worden, - maar de regering veilig zijn. Indien de daad van een Curtius en die van een van Speijk, hoe dwaas zelfs zij uit het oogpunt van materieel belang mogen schijnen, genoegzaam zijn om de zedelijke kracht van een volk voor jaren op te wekken, zal gewis eene bezuiniging, die zich in de eerste en hoogste plaats als daad van zelfopoffering zou kenmerken, niet minder vermogend zijn om de wakker geschudde natie tot zich zelve te doen inkeeren - haar zich zelve krachtig te doen aangrijpen - zonder haar langer van de regering te doen vergen, wat deze alleen bevorderen niet *geven* kan - *de herleving van de algemeene welvaart.*

Aan de regering het geven van de zedelijke impulsie door algemeene, doortastende bezuiniging; aan de natie de verzekering van den arbeid door hare eigene, zelfstandige pogingen, onafhankelijk van de regering, die zich zooveel doenlijk bepale tot het zuinig en eerlijk materieel beheer van die algemeene zaken, welke voor geen bijzonder beheer vatbaar zijn, zooals bijzonder het oorlogswezen, marine en landmagt, - het regtswezen, - de inning der opbrengsten voor den staat, - en de buitenlandsche aangelegenheden, zoo met betrekking tot de koloniën als tot het moederland. Godsdienst en onderwijs, handel en nijverheid, ziedaar het gebied waarop de individuele krachten, zooveel met de algemeene materieele orde in elk gegeven tijdsgewricht bestaanbaar is, vrij moeten werkzaam zijn,

opdat zij niet tot onzedelijke verbastering en ellendig verval geraken.

Of zou men liever wachten tot de impulsie van beneden kome en met de vernietiging van de orde aanvange, op goed geluk of er uit de algemeene verwarring soms eene betere orde, waarmede de vooruitgang, de vrije ontwikkeling, weder mogelijk zij, geboren worde? Zoo neen, zoo de impulsie van boven wenschelijk is, weet men een ander, een beter middel, dan de algemeene, radicale bezuiniging op de staatsuitgaven, waardoor zij te geven zij?

Dat men ons het middel noeme en wij zullen de eersten zijn om hulde te brengen aan beter inzigt. Maar is daarentegen zoodanig ander middel, dat eene voldoende werking kunne doen, onbekend, dat men dan ook niet langer drale met de aanwending van het eenig mogelijke middel, welks geschiktheid niet te loochenen valt, - eene *radicale bezuiniging*.

Wat wij bedoelden, toen wij verklaarden de mogelijkheid van de zedelijke gevolgen der bezuiniging, wat het leger in het bijzonder betreft, niet in te zien, wanneer men alleen ten zijnen opzigte maatregelen, hoe uitmuntend overigens, inogt nemen, zal thans geen raadsel meer zijn.

Eene partijdige bezuiniging op het leger alleen zou eene zoo algemeen demoraliserende uitwerking op dat leger hebben, dat elke ondergeschikte maatregel tot morele verbetering van den toestand des legers bezijden het doel zou treffen dat in plaats van een element van orde te blijven zulk een leger wel eens de sterke arm van een onzinnig revolutionnairisme zou kunnen worden.

Zoover, wij mogen het vertrouwen, zal het echter niet komen. Mogten er al in eenig ministerie mannen gevonden worden, die aldus, met vertreding van de heilige aanspraken van het leger, een goochelspel van bezuiniging zouden willen drijven, mogten er al regeerders zijn, gereed om zonder schroom in het leger den waardigsten, den best geconstitueerden, vertegenwoordiger van ridderlijk pligtbesef in onze van de ware zedelijkheid zoozeer afvallige maatschappij, te verguizen, - van een minister van oorlog kunnen wij het, onafhankelijk van eenige persoonlijke beoordeeling, niet denken, dat hij zijn naam zou te schande maken door eene bezuiniging op het leger te helpen uitvoeren, die buiten verband zou zijn met eene even radicale in alle andere takken van algemeen bestuur, eene bezuiniging die aldus onvermijdelijk als eene onwaardige daad op de natie zelf, in wier schijnbaar belang zij zou geschieden, verderfelijk zou terugwerken.

Bij al het vorenstaande hebben wij den schuldenlast van den Staat in gedachte als een feit vooropgesteld. Menigmaal hoorden we intusschen reeds beweren, dat juist dat feit alle bezuiniging ijdel maakte en men derhalve met zijne wegruiming moest aan vangen, met andere woorden, dat een staatsbankroet in meerderen of minderen graad ons eenig mogelijk redmiddel zou zijn.

Met diepe schaamte over ons volk zouden wij die meening hier aanhalen, indien wij er iets anders in zagen, dan de ondoordachte uitdrukking van een, om zoo te zeggen, wanhopig denkbeeld om het vaderland *quand-même* te redden.

Dat eene radicale bezuiniging in het staatshuishouden, onafhankelijk van hare materieele uitwerking, een sterke zede-

lijke spoorslag ten goede zou geven, hopen wij eenigermate aangetoond te hebben; dat zij zulks onafhankelijk van de vermindering onzer staatsschuld zou doen volgt van zelf.

Gaarne verklaren wij, dat de aanwenvan het bezuinigde tot eene eerlijke, trapswijze delging van onze staatsschuld ons het middel schijnt om van de bezuiniging het grootste materieele nut te erlangen, dewijl het bezuinigde dan niet, in tallooze deeltjes en onderdeeltjes in ieders bijzondere beurs afdruipende, grootendeels slechts tot vermeerderde vertering zou leiden, in plaats van tot vermeerderde voortbrenging. Indien het bezuinigde gekapitaliseerd kan blijven zal het zeker voordeeliger kunnen aangewend worden, dan wanneer het verdeeld wordt. Indien dat bezuinigde tot eene eerlijke schulddelging of andere vermindering van den schuldenlast kan dienen, zal het naar onze meening ten beste besteed zijn, dewijl de schuldbriefhouders daardoor tot eene regtstreeksche plaatsing van hunne kapitalen, tot activiteit zouden genoopt worden. Doch zonder onze denkbeelden daaromtrent hier nader te ontwikkelen, laten wij nagaan wat een staatsbankroet, hoe ook verbloemd, maatschappelijk beteekent, welke schrikbarende schennis van de zedelijkheid zulk een middel van schulddelging zou zijn, hoe weinig degeen die dat woord roekeloos in den mond neemt de materieele gevolgen er van voorziet, in één woord, hoe niets zedelijk en materieel ons wisser en sneller ten ondergang zou voeren, dan eene aanranding van de regten van des staats schuldeischers, - door ons zelven.

De individu die zijn kleedermaker jaren lang naar betaling laat wachten en den, dikwijls met een zwaar huishouden belasten, man zijne sinds lang verdiende penningen, op welker inning hij voor zijne zaak gerekend had, onthoudt, is gewis verre van wel te handelen. Bij den tegenwoordigen toestand der denkbeelden en der zeden, zal de zoodanige niet te min de algemeene achting nog in vrij groote mate kunnen blijven genieten. Waarom? Dewijl de fout dikwijls voor een groot deel aan de verkeerde inrigting van de maatschappij, aan de zonder schulden niet houdbare positie, die deze aan velen maakt, gelegen is, meer dan aan den individu zelf.

Maar dat daarentegen dezelfde individu, bloot op vertrouwen, bij iemand geld leene en het hem niet op den bepaalden tijd teruggeve, wie zou den zoodanige niet gaarne den rug toekeeren, wie zal hem nog achten? Zeker niemand wien de vraag in die termen gesteld zou worden. Waarom? Niet dewijl de daad van niet-betaling in dit geval een grooter materieel kwaad doet, hetwelk dikwijls niet plaats vindt, maar dewijl zij zedelijk slechter is, dewijl zij het vermoeden, zoo niet de zekerheid, van opzettelijk, wel overlegd bedrog insluit.

Wij weten wel dat die voorbeelden niets *volstrekts* bewijzen, dat de gevallen zich met duizenderlei wijzigingen kunnen voordoen, en dat men niet ieder die zijn kleedermaker niet betaalt zal achten, noch onvoorwaardelijk een elk zal veroordeelen die eene geleende som niet op den vervaldag teruggeeft, - maar we wilden slechts op het denkbeeld brengen dat de instinctieve beoordeeling van de daden van betaling en niet-betaling, meer op zedelijke dan op materieele gronden steunt, zooals trouwens met de beoordeeling van elke andere daad eveneens het geval is, of althans behoort te wezen.

Wanneer wij nu dezen regel, die ieder voor zich, met aanvulling en uitwerking

van voorbeelden als de vlugtig door ons aangehaalde, kan toetsen aan zijne ervaring in het bijzondere leven, mogen aannemen, - zou daaruit bij analogie dan niet volgen, dat er geen meer heilige schuld voor een volk is, dan wat men zijne staatsschuld noemt?

Heeft de staat de schuld aangegaan in het belang der schuldeischers, of uitsluitend in zijn eigen belang? Hebben de eerste schuldeischers en de latere koopers van de schuldbrieven den staat volkomen vertrouwd of niet; is niet de eenige band die tusschen hen en den staat aanwezig is - dat vertrouwen? Hebben zij zich niet geheel overgegeven aan de eerlijkheid van den staat? Is niet hunne aanspraak buiten eenige andere klem dan eene zedelijke?

Alle eigendomsregten, ook die der ambtenaren op hunne bezoldiging en het behoud hunner betrekking, mogen in zekere mate eerbiediging verdienen, ja eischen, het eigendomsregt van des staats schuldeischers is van den meest teederen aard, dewijl het berust enkel op vertrouwen, niet op gedurig wederkeerige dienstbenoodigdheid.

Zonder dienaren houdt de staat op te bestaan, zonder schuldeischers is hij zeer wel denkbaar. Het wijzigen van de regten van genen, waarbij de staat zichzelven niet kan uitsluiten, niet als partij tegenover een ander handelt, maar in zijn eigen boezem tast, - moge eene uiterste omzigtigheid vorderen, om moreel ten aanzien van de leden des staatsligchaams te blijven en niet in gewetenlooze aanranding te ontaarden; het schenden van de regten van hen die partij tegenover den staat zijn, eene weerlooze partij, welker dienst de staat slechts *eens* noodig had, zou de hoogste immoraliteit, het meest volslagen misbruik van gezag daarstellen. Indien men de regten van dezen wil hervormen is een voorafgaande volledige afkoop van de verkregen regten noodig.

De natie die hare staatsschuld niet zou gestand doen, tot eene eerlijke aflossing er haar van kome bevrijden, zou den laagsten trap van onzedelijkheid bereikt hebben. Zulk eene daad, vrij beraden, vermetel uitgevoerd, - zou de eeuwige schande eens volks zijn.

Beter ware het ons een waardig graf te vinden in de geschiedrollen der menschheid, dan op onze kinderen, al mogt ook daardoor hunne materieele welvaart vermeerderd worden, het brandmerk der oneerlijkheid over te planten.

Materieele welvaart zeiden we. Maar in welken tijd leven wij dan, dat men zich nog welvaart zou durven beloven, waar de oneerlijkheid, ten troon geheven, alle vertrouwen in een land van handel, zoo als het onze, zou hebben doen ophouden, waar de gewelddadige strijd tusschen bezitters en niet-bezitters officieel met een staatsbankroet zou hebben aangevangen. Droomt men het zich, dat een volksbestaan als het onze nog zou geëerbiedigd worden, nadat men aldus vreemden en ingezetenen van hun regtmatig verkregen goed zou hebben beroofd; of meent men welligt in het leger, als voormuur van de rooverskrocht, een genoegzamen waarborg voor het behoud diens bestaans te vinden? Waarde algemeene eerlijkheid door volk en regering vertrapt zou zijn, valt er op echte krijgsmoed en burgerdeugd, zonder welke onze verdediging eene hersenschim is, niet te rekenen.

Den Spanjaard moge men zijn staatsbestaan laten en hem daarmeê der omwroeting in eigen ingewand prijs geven, niet zoo den Nederlander, van wien eene andere functie in de Europesche maat-

maatschappij gevergd wordt, - die hij vrijman zal moeten volbrengen of - slaaf, zoo hem dat lust.

Het beweren van sommigen, alsof onze nieuwe regering niet zou gebonden zijn tot de vervulling van de verpligtingen, onder het zoogenoemde regime van het behoud aangegaan, komt ons in zich zelve te nietig voor om eene beredeneerde wederlegging te verdienen. Indien het gevoel niet te min eene verklaring ten aanzien van die bewering eischt; zij is deze. Wij voor ons, vrijgeboren onder eene regering die men thans de *oude* noemt, die hare tallooze fouten moge gehad hebben, die haren tijd slecht - zeer slecht moge hebben begrepen, - we dragen het hart te hoog om niet de gevolgen van de fouten van onze voorgangers, waar ze een regt geven heilig als dat des schuldeischers ten opzigte van zijn vrijwilligen schuldenaar, op ons te nemen; tot wij ze ten koste van elke ontbering, die daartoe noodig moge wezen, zullen te boven gekomen zijn.

Het is ons, burger van Nederland, niet vergeten, hoe eenmaal de natie hare thans *oude* regering tot afgoderij plegens toe aanbad, hoe het de natie geweest is en *hare* vertegenwoordiging die, in zelfaanbidding verzonken, de regering steeds in den waan liet dat het haar alles wèl was, hoe die natie, nog in 1844, den God van Nederland heeft gemeend te moeten danken voor het *gezegend* volkomen van de monsterleening, - in één woord, hoe waanzin het volk achttien jaren lang bevangen hield; dat alles heugt ons nog te wel, dan dat wij ons niet zouden schamen schimp en smaad op de *oude* regering te werpen, alsof we zelf niet welligt de meest schuldige waren.

Doch, wat er zij van de misslagen des nog niet ten grave gedaalden geslachts, natie en regering beide, wij herhalen het, de borst klopt ons te hoog, dan dat we met ijdele verwijten de verantwoordelijkheid voor de gevolgen van ons eigen volksverleden van ons zouden zoeken af te werpen, met valsche vonden zouden trachten den schoot te loochenen waar we uit voortkwamen.

Indien wij krachtiger en vooral meer helderziende zijn dan onze onmiddellijke voorgangers, laten we het toonen door den bezwaarden boedel te durven aanvaarden, met allen last die daaraan verbonden is, door alle wuft vertoon, dat rijkeren en magtigeren kan voegen, af te snijden en kloekmoedig te steunen op onze eerlijke werkzaamheid alleen. Zoo mogen we eenmaal ons geschonden erfdeel aan een gelukkiger geslacht, althans gaver nalaten, dan wij het ontvingen. Zoo moge Nederland zijne belangrijke plaats onder de volken van het beschaafd Europa steeds waardig blijven.

JUNIJ 1849.

Letterkunde.

Een levensschets en toch geen levensschets. Koning Willem III en de hoogleeraar Lauts.

Er zijn tijdperken in het menschelijk leven waarin alle zedelijke en geestelijke krachten met magt worden opgewekt, waar de zoon Adam's, van vele zijden getroffen en geschokt, heen en weder geslingerd, ondanks zichzelven in eenen toestand van overspanning geraakt, welke tot de meest verrassende, verbazende, zonderlinge verschijnselen aanleiding geeft: dan is demensch, dat groote, heerlijke pronkstuk der schepping, niet altijd geheel meester van zichzelven; hij staat onder den magtigen invloed der gebeurtenissen, welke als op hem aandringen en aanstormen, - hij beproeft somtijds ongehoorde en gewaagde ondernemingen, en verkeert in een' staat van verhoogd zieleleven, die zekerlijk de grootste, maar ook de meest betreurenswaardige pogingen doet geboren worden. In dergelijken overspannen toestand, doordrongen van de groote gebeurtenissen van den dag, moet de mensch derhalve met verdubbelde opmerkzaamheid zichzelven gadeslaan, en naauwkeurig toezien dat hij niets onderneemt, op het touw zet, met mond of pen, waarover hij zich later beklaagt, en waar niet meer aan te doen valt, als de kogel door de kerk is; mannen van levendigen aard, echte patriotten, dichterlijke geesten, moeten bovenal, als zij zich in den overspannen toestand gebragt zien, met waakzaamheid het oog op zichzelven vestigen, opdat zij hunne goede gaven niet ten onregten tijde of geheel vruchteloos voor tijdgenoot en nakomeling verspillen. Onder dergelijke hevig schokkende gebeurtenissen des tijds behoort de troonsbeklimming van eenen nieuwen vorst, even zoo als de troonsverbranding, de troonsverplaatsing, de troonsvacature eenen diepen indruk te maken op de landskinderen, evenzoo, nog sterker, worden allen inderdaad in- en uitwendig aangedaan en geroerd, als een koning den troon bestijgt, en daardoor een nieuw tijdperk voor 's lands historiebladeren wordt aangekondigd, dat, hoewel nog in blanco, later met wel of wee zal vervuld worden. 't Is onzen lezers niet onbekend, dat wij, Nederlanders, zulk een indrukmakend tijdperk hebben beleefd, en nog den naklank hooren van de inhuldiging des Konings, hoewel alles, wat de uitwendige wereld betrof, genoegzaam geheel is opgeruimd, om later ook *betaald* te worden. Maar dat er menschen zijn, die door dezen staatkundigen schok, door dit onvoorzien troonsbestijgen tot in merg en been zijn aangegrepen, en duizelen, en tot verbazende, gewaagde, ongehoorde pogingen zijn overgegaan, ook dàt heeft de oude leermeesteresse, de ondervinding, zonneklaar

bewezen. - Natuurlijk moesten hier de *dichters*, zoo als steeds, den toon aangeven en voorop gaan; zij hadden de handen, de hoofden, de harten vol, met den voormaligen, gestorven', en met den nieuwen, toekomenden Koning; men moest tegelijk de vreugde- en de rouwkreten in éénen adem aanheffen; het Koningschap als *levend* en *stervend* in coupletten brengen, en de twee tegenstrijdige hartstogten: droefheid en blijdschap, ongemeen kunstig vereenigen; dit is echter ongeloofelijk gelukkig volbragt; de elasticiteit der dichters van onzen tijd is niet alleen in het *rijm*, maar ook in hunne *staatkundige rigting* bevestigd. Intusschen, de gewigtige dagen van rouw en vreugde, ten innigste en wonderbaar zaamgemengeld, hebben ons nog andere verschijnselen opgeleverd, die, als teekenen des tijds, niet langer onopgemerkt mogen blijven. - Men heeft niet slechts levensschetsen, levensberigten van den heldenmoedigen, thans bij uitnemendheid ridderlijk genoemden en zeker zeer welmeenenden Willem II vervaardigd, en uit loutere vaderlandsliefde - zonder volstrekt eenige *andere oogmerken* hier te mogen vooronderstellen bij de *schrijvers* en *uitgevers* - den lande aangeboden, en aan de landskinderen verkocht: men heeft het gewaagd om een levensschets van Willem III, naauwelijks ten troon gestegen, te schrijven, de Hoogleeraar Lauts heeft niet geaarzeld om dat werk te ondernemen. In den gewonen regel wordt een levensberigt of levensbeschrijving van eenig menschenkind eerst dan vervaardigd, als het leven gesloten is, en men dus een zeker geheel tusschen wieg en graf voor zich heeft. De heer Lauts heeft gemeend deze slaafsche boei te moeten verbreken, en is hier zijn eigen weg gegaan. Hij heeft gedacht, evenzoo goed als er eene biographie van Willem II bestaat, en thans vlijtig bewerkt wordt, evenzoo goed mag ik, om niet te laat te komen, een biographietje van Willem III, aan het belangstellende volk, dat op den nieuwen koning het oog gevestigd heeft, mededeelen. Zoo verre ons bekend is, hebben tot heden toe slechts zeer weinige levensbeschrijvers het stoute voetspoor van den heer Lauts gedrukt. Men erkent hier duidelijk een zeker biographisch, nationaal *ongeduld*, eene zekere geestdrift, die voor geene moeijelijkheden terugdeinst, maar met opgewonden kracht het groote werk durft te ondernemen. In het voorberigt legitimeert de geschiedschrijver zijne taak en zichzelven; hij hoorde hoedanig men hier en daar ‘angstig vroeg naar Willem III,’ ook tevens ‘belangstellend’; - daarenboven was het den heer Lauts ‘niet ontgaan dat eene zekere partij den nieuwen koning van stroefheid beschuldigde en toespeling, wel dubbelzinnige, maakte omtrent gebreken,’ de bedoeling dier partij - de brullende monsters achter de schermen - moest tegengewerkt; er moest *nu* reeds eene levensschets van den nieuwen vorst gemaakt; het beeld zaamgesteld naar 's vorsten ‘inborst en de kleine voorvallen zijns levens.’ De heer Lauts moest dit den landgenoot voorstellen, ‘overeenkomstig den indruk, dien zijne ('s vorsten) persoonlijkheid en de onderscheidene trekken van zijn karakter op hem gemaakt hadden’ - en - (lees hier een allerzonderlingsten, profetischen volzin) nog verder zouden maken.’ - Inderdaad, 't is niet aan iederen geschiedschrijver vergund, om vooraf reeds te beschrijven, welk een indruk iemand in het vervolg op ons zal maken! Alleen de toestand der algemeene volksoverspanning kan zoo iets eenigzins ophelderen. - Verder ontkent de schrijver niet, dat zijne

schets in botsing zal komen met ‘'s vorsten nederigheid, terwijl velen (zegt de heer Lauts) zulk eene poging ontijdig zullen achten, als hebbende de vorst, ook in zijne eigene schatting, nog niets voor het vaderland gedaan.’ - Wij vermoeden dat de heer Lauts *hier zeer juist* heeft gezien, en wat den vorst, en wat het volk betreft. Intusschen heeft de schrijver de stille hoop, ‘dat Z.M. hem dit onderwinden om Z.M. bij het geliefde volk bekend te maken, niet zal ten kwade duiden.’ - Wij hopen van harte, dat de koning, jegens dezen zijn getrouwen onderdaan, die vriendelijke gezindheid moge openbaren, en hebben volstrekt geene reden om daaraan te twijfelen. - Zoo gesterkt en moedig heeft de heer Lauts de levensschets werkelijk geschreven en aan het licht gehragt, en om ook de gewone orde in hoofdstukken te volgen, aldus verdeeld: Eerste hoofdstuk: *'s prinsen kindschheid en jongelingschap;* - tweede hoofdstuk: *het huwelijk van den erfprins;*- derde hoofdstuk: *de prins van Oranje;* - vierde hoofdstuk: *Koning Willem III;* - en een *bijvoegsel*, behelzende het reeds meer dan overbekende ‘programma der plegtige intrede’ uitmakende te zamen 68 bladzijden. - Deze geheele biographie is een zeer verblijdend uitvloeisel van opregte en te lang verkropte verkleefdheid aan den nieuwen Koning en zijn stamhuis, eene doorgaande, zeer melkbare apologie of verdediging van den Koning, en eene zeer zorgvuldige verzameling en bloemlezing van alles, wat slechts eenigzins met onzen nieuwen Vorst in eenig verband stond, of daarmede in verband *kon* gebragt worden - met één woord, een onmiskenbaar kunstig product van een vaderlandlievend en ook vorstenlievend gemoed. Op welke wijze heeft nu de heer Lauts het vraagstuk opgelost, welks moeijelijkheden hem, blijkens de zoo even aangehaalde zinsnede, niet onbekend waren? Hij heeft getrouwelijk alles gegeven wat hij geven kon, en dat hij *niet meer* gaf, dan hier gegeven is, dit wijte men niet aan hemzelven. De hoogst bezwaarlijke taak om het beeld van eenen jeugdigen Koningszoon te schetsen, die zelf - dit strekt, hem tot geene geringe eer, en het is ook de waarheid - zich beklaagde: ‘nog niets voor het vaderland te hebben kunnen doen,’ - is hier als een model voor toekomende levensbeschrijvers van Vorsten en Vorstenzonen, te lezen. - Wij mogen het niet afkeuren, maar zullen het zeer goedkeuren, dat de heer Lauts *bijzonder* met onzen Koning is ingenomen, en zich daarover in zeer *sterk* sprekende bewoordingen uit. Intusschen is elke apologie of verdediging, ook van Koningen, altijd eenigzins bedenkelijk; men moet hier met krachtige bewijsstukken te voorschijn treden, en als men iemand wil roemen en loven en prijzen, moet dat niet onhandig geschieden, ook niet gedwongen; want dan wordt het goede doel gemist en tegengewerkt. - Wij gelooven van harte, dat alles, wat de heer Lauts ons aangaande Willem III, als kind en jongeling mededeelt, volstrekt met de geschiedkundige waarheid overeenstemt; maar mogen toch van onze zijde even opregt zijn, om in het voorbijgaan aan te merken, dat zijne ingelaschte opmerkingen niet altijd met de strikte waarheid, die naar *geene* stamhuizen of vorstentitels vraagt, in dezelfde mate overeenstemmen. - Wij lezen bladz. 12:

‘*Zoude bij de opleiding tot staatsman en veldheer vergeten zijn, het onderwijs dat met 's menschen hoogste, 's menschen eeuwige belangen in betrekking staat? Voorzeker neen! Zijn*

niet de Oranje Nassau's te allen tijde de verdedigers geweest der godsdienstige vrijheid, en van het eigen onderzoek in zaken van godsdienst? Hierop antwoorden wij mede: *Voorzeker, neen!!* en de heer Lauts weet dat even goed als wij, dat niet *al* de Oranje Nassau's verdedigers zijn geweest van godsdienstige vrijheid. Wij hebben de waarheid te lief, om niet te herhalen: *Voorzeker, neen, neen, neen, neen!!* Zoo lang de heer Lauts de twee jaartallen 1618 en 1619 niet kan wegcijferen uit de geschiedenis van ons vaderland, is zijne thesis in alle opzigten onwaar, en waar het geldt de poging om een vorstenhuis met rozen en bloemen te omkransen, moesten zulke onwaarheden niet gelezen worden: ze doen veel meer kwaad dan goed! Dit neemt niet weg, dat wij op het woord van den levensbeschrijver willen gelooven, dat onze nieuwe Koning een heel lief kind, een vlug jongeling, een fiksch student is geweest, en eindelijk ook eene regt goede Christelijke belijdenis bij D^{s}. Dermout heeft afgelegd. - Wat den inhoud van het tweede hoofdstuk betreft: - *het huwelijk van den erfprins*, hebben de oude couranten, als kostbare monumenten voor den biograaph, voortreffelijke diensten bewezen: want wij vinden, met eene schroom vallige naauwkeurigheid, die zelfs bij Thucydides, en Tacitus, en Livius, om van latere geschiedschrijvers te zwijgen, zeer zeldzaam is, de berigten verzameld, aangaande het huwelijk van den erfprins met de beminnenswaardige Sophia Frederika Mathilda: de plaatsen die het jonge paar bezocht, waar zij ter kerk zijn geweest, waar zij vertoefden, wie hen opwachtten, en vooral wat het volk heilwenschend en zegenbiddend heeft laten hooren, - dat alles wordt in dit tweede, met zorg bewerkte, hoofdstuk aan tijdgenoot en nakomeling, met groote naauwkeurigheid overgeboekt. - Zeer onverwacht intusschen, worden wij door den heer Lauts in het *derde* hoofdstuk (de prins van Oranje) met groote droefheid vervuld, wegens eene ‘grievende teleurstelling, die de troonopvolger heeft moeten ondergaan’ bladz. 29, niet meer of minder dan een charge, een aanval op zekere ‘kortzigtigen’ die opzettelijk den jeugdigen prins van alle kennis en bestier der staatszaken hebben getracht te verwijderen - deze booze mannen verkrijgen dapper hun deel. - Zij hebben veel op hunne verantwoording, en zouden welligt den heer Lauts ook eens ter verantwoording kunnen roepen, ware deze, zoo als wij dit vertrouwen, niet zeker van zijne zaak. Het karakter van den prins wordt vervolgens met klem verdedigd, en wij zijn zeer verheugd, deze woorden uit het levensberigt, ten gerieve van alle onderdanen, en dus mede van den heer Lauts, te mogen herhalen:

Wij weten het, de prins van Oranje heeft geen open oor voor de vleijerij, heeft een AFKEER VAN VLEIJERS, *veracht de lasteraars* (bladz. 32) Tantum!

De bijzonderheid dat de prins ‘met de grootste edelmoedigheid in de leening heeft deel genomen,’ trof ons deze maal in het levensberigt al weder veel minder, omdat er velen zijn geweest, die wel geene vorstelijke telgen waren, maar niet *minder* met de grootste edelmoedigheid aan diezelfde leening hebben deel genomen, zekerlijk, zonder te wenschen, dat dit ooit of immer den volke expresselijk werd afgekondigd. Wij gelooven het zeer zeker, dat de prins ‘als zorgvuldig huisvader met zijne inkomsten te rade is gegaan.’ bladz. 38. Zoo iets doen ook nog andere huisvaders, - gelooven niet minder

dat de prins, onaangezien die opoffering, zeer weldadig bleef. - Eindelijk gelooven wij het mede, ‘dat de kieschheid het zwijgen aan den schrijver oplegt,’ bij zulke teedere punten. (bladz. 38).

Maar nu hebben wij nog ééne grieve tegen den heer Lauts, en daar wij de waarheid en den vorst niet *minder* liefhebben dan zijn biograaph, zullen we onbewimpeld moeten spreken, en beroepen ons op het oordeel onzer lezers, in betrekking tot een' ‘onderscheidenden trek van 's vorsten karakter, naar den indruk dien hij op ons gemaakt heeft (en om hier iets van den heer Lauts over te nemen) nog verder zoude maken.’ - Wij bedoelen de gebeurtenis op den weg naar Turin (bladz. 39) alwaar een lakkei van 's prinsen rijtuig stortte, zich vrij zwaar bezeerde - toen ‘heeft de vorst met behulp van een monnik, den gewonden dienaar voorzigtig in het rijtuig geplaatst en stapte, met zijn adjudant, onder een Italiaansche zomerzon, verder, beklaagde zich niet eenmaal over de warmte of vermoeijenis, maar stapte rustig voort *alsof dat zoo behoorde*.-’

Alsof dat zoo behoorde?? Alsof dat zoo behoorde?? En wij roepen met verontwaardiging uit: behoorde dat dan *zoo niet?* Of vindt de heer Lauts welligt, dat de daad van menschelijkheid *niet zoo geheel behoort* bij iemand, die als vorst of toekomend koning toch niet minder menschelijk is? Welk eene voorstelling, welk een begrip heeft deze geschiedschrijver zich gevormd van koningen en vorsten? Moeten ze dan minder Christelijk of edel handelen, omdat ze eens een kroon zullen dragen? *Alsof het zoo behoorde!!* - Ja, zóó behoort het voor *ieder*, die een armen drommel ziet nederstorten en zich kwetsen, en nog een greintje menschelijk gevoel heeft, en wij zijn er verzekerd van dat honderd eenvoudige, burgerlijke, Nederlandsche reizigers, niet anders zouden gehandeld hebben, dan de prins deed, en er volstrekt geene eer of roem in zouden zoeken, en als hun het hart op de regte plaats zit, zoo als dit, wij hopen het te kunnen bevestigen, bij Willem III het geval is, *hoogst onkiesch* en *hoogst bekrompen* en *hoogst onaangenaam* zouden vinden, om op *dergelijke* wijze bewalmd en bewierookt te worden -! -!

Over het algemeen is de lof, die hier den koning wordt toegezwaaid, tamelijk onhandig, en dikwerf in zeer flaauw en naar prosa opgedischt. - De heer Lauts had b.v. deze *nieuwe* waarheid gerustelijk kunnen terughouden bladz. 43. ‘De natuur vordert hare schatting in het paleis evenzeer als in de hut,’ om van andere zaken liefst te zwijgen. Wij weten niet welk een indruk *deze* levensschets op onze landgenooten heeft gemaakt, of ‘zal kunnen maken.’ Wij gelooven dat de heer Lauts, door de groote gebeurtenissen van den dag bedwelmd en als medegesleept, een zeer gewaagd werk heeft ondernomen - 't geen hij zeker niet gedaan heeft om de eer; want dàt ware verre beneden de waarde van een' levensbeschrijver. - Wij willen er bij voegen, dat ons resultaat is, als de koningen voortaan zulke levensbeschrijvers vinden, is het slecht gesteld, en het wankelend koningschap - Godlof niet bij ons - wordt er niet door bevestigd. - Als eens, het moge spade zijn, Willem III bij zijne vaderen rust, dan trede er een tweede levensbeschrijver van hem op, die nog *andere* documenten en bewijsstukken heeft verzameld, die meer hoofdstukken heeft, dan een over jeugd, een over het huwelijk, een over den prins, een over de inhuldiging - die huldige dan waardiglijk eenen waardigen, braven vader des

vaderlands, en brenge hem van alle zijden een welverdienden lof - dat moge eens waarheid zijn! - Als dan die latere en tweede geschiedschrijver ook de levensschets van den heer Lauts, uitgegeven ten jare 1849, voor zich heeft, en met verbazing de bezwaarlijke taak van zijnen voorganger leert kennen, die hem zeer zonderling heeft voorgewerkt, en den pas afgesneden, dan zal hij welligt, bij de aanhaling van deze brochure, in eene kleine noot er bijvoegen, wat de heer Lauts hem heeft voorgezegd:

‘Hier legt de kieschheid ons het zwijgen op.’

PHILALETHES.

Episoden uit den tijd der regering van Lodewijk XV.

Trois Sermons sous Louis XV par Mr. L.F. Bungener.

Er zijn tijdperken in de geschiedenis, die de bijzondere aandacht van den opmerkzamen beschouwer verdienen, het zijn die, welke minder door groote gebeurtenissen zich kenmerken, maar die dezelve voorbereiden, waarin zich de wolken voor eene aanstaande uitbarsting te zamen pakken, de staatkundige dampkring loodzwaar drukt, en een verschrikkelijk onweder voorspelt. Deze overgangstijden, die minder door den gewonen geschiedbeschouwer opgemerkt worden, maar die de oplossing van de daarop volgende groote omkeeringen en voorvallen geven, verdienen daarom juist zoozeer in al hunne bijzonderheden te worden nagegaan, omdat zij den sleutel geven tot de verklaring van hetgeen anders een ondoordringbaar raadsel zoude blijven. Een zoo belangrijk tijdperk in de geschiedenis is de achttiende eeuw, en daarin de regering van Lodewijk XV; want het was de voorbereiding voor de Fransche omwenteling, die tot op onzen tijd heeft voortgeduurd, en even als een vulkaan, bij tusschenpoozingen van rust, van tijd tot tijd hevig uitbarst, en in het onvergetelijke jaar 1848 nog gedreigd heeft geheel Europa door zijne lava te overstroomen en te verwoesten.

Men kan een zoodanig tijdvak op verschillende wijze voor tijdgenoot en nageslacht behandelen: eene uitvoerige uiteenzetting van oorzaken en gevolgen, eene strenge pragmatische methode zal voorzeker den geleerden onderzoeker het meest genoegen geven, maar zal aan het grootere publiek minder bevallen, omdat de vorm daar te droog en de bespiegelingen meestal te hoog boven het bereik der algemeen verbreide kundigheden zijn. Een schilderachtig verhaal is meestal te oppervlakkig, en nadert te veel den geschiedkundigen roman om eene naauwkeurige voorstelling der personen met de aanwijzing van zoovele kleine details, die meestal de opmerkzaamheid ontsnappen, te vereenigen. Vooral zal eene beredenerende behandeling, die met eene angstige naauwgezetheid alle geheime oorzaken wil aanwijzen, en voor den lezer niets te overdenken, niets zelfs op te merken overlaat, wel het minst voldoen. Een andere weg moet dus hier ingeslagen worden, en in de laatste jaren is er een schrijver opgestaan, welke dien heeft

gevonden, en een geheel nieuw geschiedkundig genre heeft aan het licht gebragt, dat wij het best den naam van historisch-dramatische tafereelen zouden kunnen geven: wij bedoelen den Geneefschen schrijver Bungener, die in zijn *Un Sermon sous Louis* XIV, *Deux soirées à Rambouillet* en *Histoire du concile de Trente,* blijken van een zoo groot en veelzijdig talent gegeven heeft, om personen en gebeurtenissen zeer treffend en schilderachtig zelve te doen handelen en met juiste trekken voor te stellen. Wij behoeven van deze geschriften, als zijnde zij bereids in onze taal overgebragt, en bij velen reeds bekend, geene bijzondere melding te maken; te meer omdat zij met zooveel bijval door het beschaafd en denkend gedeelte van ons lezend publiek zijn opgenomen.

Bungener heeft ons thans in zijne *Trois Sermons sous Louis* XV eene belangrijke episode uit de lange regering van dien zwakken en wellustigen vorst voorgeschilderd, die al de verschillende brandstoffen, welke de 18de eeuw in Frankrijk ophoopte, op eene treffende wijze voor onze beschouwing doet oprijzen. Hier is een allerbelangrijkst tijdstip der geschiedenis op eene hoogst boeijende wijze voorgesteld en onder eene zoo nieuwe en verrassende inkleeding dat het niet missen kan een algemeen belang in te boezemen.

Men ziet dus dat men hier even als in *Un Sermon sous Louis* XIV geheel iets anders dan eene preek te verwachten heeft. De drie preken die in dit werk behandeld worden, zijn slechts de spil, waarop de schilderachtige episoden uit de geschiedenis van Frankrijk gedurende de 18de eeuw rondwentelen, of het doel waarop het tafereel van de verschillendste voorvallen uitloopt, zij besluiten belangwekkend, indrukmakend en plegtig iedere hoofdafdeeling.

Ofschoon het moeijelijk valt eene schets van den inhoud van het voortreffelijk geschrift van Bungener te geven, kan het volgende genoegzaam zijn om te doen zien wat men hier in aantreft. De held van den schrijver is Rabaut, een van die leeraars in de woestijn, zoo beroemd in de jaarboeken van het Fransche Protestantismus, waarvan het leven eene aaneenschakeling van strijd voor roeping en pligt, en van de dreigendste gevaren was, terwijl de bediening, die zij bekleedden, eene opoffering van iederen dag en van elk oogenblik, verzeld van onophoudelijken angst en onzekerheid bleef, altijd het schrikbeeld van het schavot in de toekomst hun voorspiegelende.

De handeling is zeer eenvoudig. Rabaut komt te Parijs om te beproeven of zijne pogingen en verzoeken het lot zijner geloofsgenooten kunnen verzachten, of zijn persoonlijke invloed eenig gewigt kan hebben, hetzij bij de regering, hetzij bij de reeds krachtige, zoogenaamde wijsgeerige partij, waarvan hij de belangstelling in het lot der vervolgde Protestanten hoopt op te wekken. Het toeval doet hem den beroemden missionaris Brydaine ontmoeten, en eene wederkeerige achting vestigt zich weldra tusschen deze twee personen, die, hoezeer verschillende in hunne godsdienstige gevoelens, het echter in de hoofdzaak des Christendoms eens zijnde, waardig zijn elkander te begrijpen en lief te hebben. Rabaut vindt weinig medegevoel bij de wijsgeeren van de school van Voltaire, die hem als een voorwerp van nieuwsgierigheid beschouwen. Aan het hof komt hij te midden van die menigvuldige intrigues, waarvan mevrouw de Pompadour het middelpunt uitmaakte, en die zij zoo behendig wist te ontwarren en af te leiden, door dezelve te doen strekken tot haar voordeel

en tot vermeerdering van haar vermogen op den zwakken en onstandvastigen geest des konings.

Na te vergeeefs hulp en steun in de hoofdstad en hoofdplaats gezocht te hebben, verlaat Rabaut Parijs en Versailles, en vertrouwt verder zijne moeijelijke taak aan den geleerden Court de Gebelin toe, die geheel aan de zaak der Protestanten overgegeven was, terwijl hij wederkeert daar waar het gevaar hem roept, om voet voor voet te worstelen tegen zijne vervolgers, hunne slagtoffers te troosten, en om den moed der Fransche Hervormden te sterken, - totdat eindelijk de strengheid der koninklijke bevelschriften voor de toenemende verlichting, de meer en meer veldwinnende onverschilligheid in het godsdienstige voor de algemeene afkeuring van dwang en vervolging zoude bezwijken.

Ziedaar in flaauwe trekken de loop van deze geschiedkundige tafereelen, waarin Bungener eene menigte van de belangrijkste episoden heeft weten te vlechten, en de voornaamste personen van het behandelde tijdvak heeft doen optreden.

Het nieuwe voortbrengsel van den begaafden schrijver is in drie deelen gesplitst. *De preek aan het hof*, eene zeer sprekende schildering van de zedeloosheid des konings en de laagheid der hooge geestelijkheid, die zich vernederde om met de schandelijke hartstogten van Lodewijk XV in onderhandeling te treden; *de preek in de stad*, waarin de missionaris Brydaine eene hoogst eervolle rol vervult geheel overeenkomende met het waardig karakter van dien beroemden en deugdzamen geestelijke; *de preek in de woestijn*, die ons op eene dramatische wijs de treffendste en edelste trekken van het Fransche Protestantismus vertoont.

Bungener heeft gepoogd de 18de eeuw onder een nieuw licht en op eene oorspronkelijke wijze voor te stellen, door de verdraagzaamheid, zoo openlijk door de wijsgeerige partij voorgestaan, tegenover de vervolgingen, waarvan de Fransche provinciën het schouwtooneel gedurende de regering van Lodewijk XV waren, te plaatsen. Dit vreemde contrast is voorzeker een van de belangwekkendste en de minst bekende zijden van deze eeuw, waarin, door eene soort van algemeene zamenzwering, de groote schok voorbereid werd, die op de Fransche, en eindelijk op de Europesche omwenteling zoude uitloopen.

Het genre van het geschrift dat wij beschouwen is even als dat van *Un Sermon sous Louis* XIV, geheel nieuw; want het is geen geschiedkundige roman, zooals er zoo velen na die van Walter Scott uitgekomen zijn. Het is eene geschiedenis in tafereelen, waarin de personen handelende en sprekende worden opgevoerd, en de historische waarheid, zooveel mogelijk, in het oog wordt gehouden, dat men kan vooronderstellen dat zij in de omstandigheid, waarin zij worden geplaatst, zóó gehandeld en gesproken moeten hebben. Eene juiste kennis der verschillende karakters is dus hier de hoofdzaak, en wij leeren hier de voornaamste personen van het behandelde tijdvak in hunne gedragingen en gevoelens in de kleinste bijzonderheden nagaan. Het tijdstip waarop dit geschiedkundig drama speelt is hoogst belangrijk, de verschillendste bestanddeelen zijn hierop de verrassendste, doch tevens ongedwongenste en natuurlijkste wijze bijeengebragt, en vinden hier hunne vertegenwoordigers. De zwakheid en de diep gezonken zedeloosheid van het Fransche hof en het monarchaal beginsel, worden op de ondubbelzinnigste wijs door Lo-

dewijk XV, den hertog de Richelieu en mevrouw de Pompadour voorgesteld, even als de verbastering en de onverschilligheid voor echte godsdienstigheid der hooge geestelijken, in den bisschop van Meaux Louis de Narniers en zijn neef. Hiertegen maakt het strenge karakter van Brydaine het scherpst kontrast, zijne innige overtuiging, zijne zelfverloochening, zijn ware godsdienstzin, verre verheven boven de inschikkelijkheid en huichelarij der Jezuïeten, die op het punt staan van uit Frankrijk verdreven te worden, maken hem de achting die Rabaut hem toedraagt ten volle waardig. Wij hooren hem in de Notre Dame te Parijs woorden van waarschuwing en bestraffing uitspreken, waardoor de ligtzinnigheid en het ongeloof voor een oogenblik tot nadenken en tot een huiverenden inkeer worden gebragt. De schildering van de aanhangers der zoogenoemde wijsgeerige school, van d'Alembert, Diderot, Helvetius, Damilaville, Grim, Holbach enz. is geestig, en naar waarheid zijn hunne bijeenkomsten en gesprekken geschetst. Treffend is vooral de omstandigheid bijgebragt dat onder de geschriften der philosophen en de boeken der Protestanten, die op last van het Parlement verbrand werden, wij te gelijk met het beruchte geschrift van Helvetius, *de l'Esprit*, het Nieuwe Testament aan de vlammen zien opofferen.

In een belangrijk geprek van Rabaut met Court de Gebelin worden wij met de groote geleerdheid, werkzaamheid en menigvuldige geschriften van dien veelomvattenden en edelen schrijver bekend gemaakt. Niettegenstaande de bekwaamheden van eenen hertog de Choiseul zien wij Frankrijk hoe langer hoe meer in- en uitwendig in zedelijke en staatkundige kracht afnemen en rijp worden voor eene geheele om verwerping der bestaande orde, waarvoor de vrees zelfs den door wellust verstompten, maar niet geheel uitgedoofden geest van Lodewijk XV bekruipt, hoezeer hij mogt uitroepen: ‘après moi le déluge.’

Te midden van de onverschilligheid, de zedeloosheid, het ongeloof en de verfijning der weelde, zien wij de eerbied-waardige gestalten van Rabaut en zijne geloofsgenooten optreden, slagtoffers der vervolging en barbaarsche straffen in eene eeuw die verdraagzaamheid en menschelijkheid predikte. Alles veil hebbende, alles opofferende voor hunne ongeveinsde godsdienstige overtuiging, God voor oogen houdende terwijl allen rondom hen Hem vergaten.

De godsdienstige ijver der Fransche Protestanten, niet terugdeinzende voor het martelaarschap is een hoogst belangrijk verschijnsel in de 18de eeuw, en karakters als Rabaut, Fabre en Galas boezemen de grootste achting en den diepsten eerbied voor het Christendom in, dat hun die onverzettelijke kracht verleende. Hierdoor is het geschrift van Bungener van eene hooge waarde, en in onzen tijd, waarin velen, zoo niet alle godsdienstige en zedelijke grondbeginselen. missende, echter met eene laakbare onverschilligheid daaromtrent behebt zijn, nog te meer aanbevelenswaardig.

Als letterkundig voortbrengsel bezitten de *Trois Sermons sous Louis* XV vele verdiensten in stijl en inkleeding, ofschoon het beschrijvende gedeelte voor het dramatische moet achterstaan, en de wreede en akelige bijzonderheden van de strafoefening van Damiens, en de pijniging en ter dood brenging van Calas te veel uitgewerkt zijn. Zij verdienen dus als een merkwaardig verschijnsel van de litteratuur onzes tijds, waarin zoo vele misgeboorten voorkomen, een vereerende onderscheiding.

Dagboek eener reize in Egypte

door Mr. D.J. Scherer, met een plaat en kaart, te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck.

Fi donc! quelle horreur! een reisbeschrijving, en dan nog wel een reisbeschrijving in den vorm van een dagboek?... arme bloed! wat doet ge in de koû? Die vorm raakt glad en gaaf uit de mode. 't Is al slim genoeg reisbeschrijvingen te moeten lezen. Heerlijk, uitmuntend voor gepensioneerde officieren, die op een boerendorp van hun armzalig pensioen hun levenseindje moeten zoeken te halen. Zulke lectuur hoort in handen van een of ander emeritus ambachtsman, die zijn koetjes op 't droog heeft, en nu pour passer le temps wat bij de hand neemt; want wat fashionable man gaat niet zelf een reisje maken?...

Maar mevrouw! met uw verlof, laat me toch nu ook een woordje meê praten! Trek den neus maar niet zoo hoog op en werp me het boek niet zoo onverschillig ter zijde.

Permitteer me, mijnheer! maar waarom geen Schetsen of een meer pleizierige vorm?... ik houd van geen dagboeken! allerminst op reis geschreven, althans zoo wat ter loops in schets gebragt en thuis gekomen op zijn kamer afgewerkt. En dan een Egyptische reis!... er is al zooveel over dat Oosten geschreven!...

Alsof ieder reiziger niet op *zijn* manier ziet, hoort, gevoelt, opmerkt en weêrgeeft. En nu hield ik met veel warmte een' oratio panegyrica op het reizen en reisbeschrijvingen en de waarde van vele beschrijvingen in 't belang der wetenschap en al wat er zoo al verder in zoo'n redevoering kan ingebragt worden.

Eerst schudde mijn aanzienlijke hoorderes geducht met het hoofd en pruttelde zoo wat in zichzelve, maar later niets meer bemerkende hield ik het er voor dat ik haar tot overtuiging en tot zwijgen gebragt had. Intusschen ik had mij zeer bedrogen. Mevrouw had gebruik gemaakt van de invallende donkerte, daar ik volstrekt in mijn opgewondenheid niet op gelet had en was verdwenen.

Toen de knecht de brandende lamp binnen bragt, werd ik alles duidelijk gewaar, en vernam er nog bij dat mevrouw geen plan had van avond thee te schenken, aangezien zij migraine had, en, zich wat onpasselijk gevoelende, naar haar bed gegaan was.

Of die ongesteldheid door den vorm dezes boeks dan wel door mijne oratio panegyrica ontstaan was, kon ik niet goed beslissen. En aangezien ik een geslagen vijand ben en een onbegrijpelijken afkeer heb van inquisitoriale navorschingen, stak ik een pijp aan (geen cigaar om den wille van mijn oogen), liet mij theewater brengen, zette thee, nam het boek dat mevrouw op zij gelegd had in de hand, en ging onder het thee drinken aan 't lezen.

Ter zake nu.

Van de vroegste tijden af hebben zich de bewoners van 't schiereiland Meroë, ten zuiden van Egypte, tusschen twee armen van den Nijl, gunstig onderscheiden eensdeels door een buitengewone mate van beschaving, beoefening van kunsten en wetenschappen, en anderdeels door hun geregeld staatsbestuur.

Reeds ten tijde van den herdervorst Abraham, vond men in dat land bloeijende en welvarende steden. De koophandel

werd er toen reeds gedreven, terwijl sommige kunsten en wetenschappen toen al vrij gelukkig beoefend werden.

't Is waar, 't ontbreekt aan geregelde beschrijvingen omtrent hun staatsinrigtingen en zoo al voort, maar de nu nog bestaande overblijfsels van bouw- en schilderkunst getuigen genoegzaam wat die bevolking was.

't Spreekt dus van zelve dat hij die maar eenigzins belang stelt in de geschiedenis der menschheid, die maar eenigzins vreemde landen en volkeren wil leeren kennen, niet onverschillig kan en zal zijn omtrent Egypte en de Egyptenaren. En dat te minder, wanneer men met het oog op Israël gedurig naar dat Egypte wordt henen gewezen.

Of was het niet eeuwen lang het oord der verdrukking van een volk, welks overschot vreemd in zeden en gebruiken is gebleven, ondanks het met ons of met andere natie door inwoning of geboorte reeds lang moest geisoleerd zijn? Een volk dat, hoe diep vernederd, nog achting en medelijden tevens inboezemt. Een volk dat, zoolang 't geloof aan God in 't hart leeft, daar staan zal als een opgerigt gedenkteeken zijner Voorzienigheid.

Datzelfde Egypte eenmaal de bakermat van kunst en nijverheid, weêrgalmde het niet van de zweepslagen der drijvers en van de zuchten en hartverscheurende jammerklagten der onderdrukten, die er weleer met zooveel gunstige onderscheiding behandeld waren?

Diezelfde Nijl, die zegen en vruchtbaarheid aan 't omliggende land geeft, was hij niet weleer het graf van menig jeugdigen Hebreër?

Diezelfde piramiden die met verbazing vervullen, wekken zij niet tevens gewaarwordingen op, die alleronaangenaamst, die stuitend zijn voor 't gevoel? daarom, omdat zij met de tranen der verdrukte en vertrappelde kinderen Abrahams veelligt besproeid zijn?

Doch waartoe meer? - Egypte, meer dan eenig land bekend, beroemd, berucht in de historie, zoo gewijde als ongewijde; Egypte, beurtelings groot en klein, magtig en nietig in vermogen, ja volslagen onmagtig: Egypte, dat in de laatste tijden op het staatkundige grondgebied herleefde en uit den doodslaap der slavernij ontwaakt schijnt - dat land, dat volk trekt in dubbele mate onze aandacht tot zich.

En in trouwe! meer dan eens kwam de wensch reeds als kind in mij op om dat land te bezoeken. En nog staat het mij levendig voor, hoe groot de tweestrijd was of ik de academie dan het schip zou betrekken, alleen om 't land te zien en te betreden waar 'k als kind zooveel van gelezen en gehoord had, toen ik nog las aan moederszijde uit het groote boek met koperen sloten en hoeken. En als ze mij dan, de vrome ziel, als zij me dan vertelde van de piramiden en van de Egyptenaren die de Israëlieten daarbij hard vielen en tuchtigden, o dan kookte mij het bloed en dan zwoer ik bij mijzelven, kleine jongen als ik was, ik wou me op dat volk gaan wreken, omdat zij Israëls kroost mishandeld hadden.

Naar 't Oosten, naar 't Oosten... ik wou er zoo graag heen!... 't Is er nooit toe gekomen. - De Bestuurder daarboven trok mij een anderen werkkring, en wees mij een andere woonplaats!...

De Vader weet beter dan het kind wat goed is.

Doch dat daargelaten...

Soortgelijke zucht deed den heer Scheler besluiten om den pelgrimsstaf in de hand te nemen, en derwaarts te gaan, om te zien en te hooren wat er te zien en te hooren was.

Ofschoon hij niet bepaald het plan had eene wetenschappelijke reis te maken, wilde hij haar echter niet ondernemen, zonder voorafgaande studie en lectuur van 't geen over dat onderwerp belangrijks en wetenswaardigs geschreven was.

Na opgezamelde kennis en behoorlijk toegerust om met eenige vrucht op reis te gaan, bragt hij in 't midden van 1843 dat besluit ten uitvoer, zijn weg nemende over Duitschland en Italie, ten einde, gelijk de heer Scherer ons in 't voorberigt van zijn werk meldt, zijn gekozen reisgenoot den heer A. van de Velde te Rome te ontmoeten.

De werken waarvan de Schrijver ter opheldering der Godenleer zich bediende, die wel de beste zijn op dat punt (Champollion en Wilkinson) heeft hij zich met goed gevolg weten ten nutte te maken, en ofschoon wel niets nieuws zeggende, heeft hij door juistheid en eenvoudigheid de zaak voor velen vrij duidelijk gemaakt.

De reis naar Egypte zelve ving aan den 13 November van het zoo even genoemde jaar, terwijl hij den 5 Februarij 1844 Kaïro weêr verliet om over Alexandrië huiswaarts te keeren. Getrouw aanteekening houdende, was hij later in staat meê te deelen wat hem bejegend, door hem gezien, door hem opgemerkt was. En die mededeeling is, ofschoon ge niets nieuws in 't belang der wetenschap ontdekt, niet onbelangrijk. De waarde van 't werk wordt niet weinig verhoogd door een zeer goed uitgevoerde kaart en een plaat voorstellende Karnak.

In trouwe! zulke overblijfselen uit de dagen van ouds wekken gewaarwordingen op, waar ge bij den besten wil geen woorden voor vinden kunt om ze uit te drukken. Wat na zooveel eeuwen, blootgesteld aan de woede der elementen, terwijl de tand des tijds er zoolang reeds aan geknaagd heeft, zich nog zóó voordoet, neen! 't kan niet anders of 't moest ten dage van luister en pracht bedwelmen.

Diezelfde monumenten uit den voortijd, zij overtuigen ons dat de mensch van Gods geslachte is. Zonder dat was 't onmogelijk geweest zoo iets tot stand te brengen. 't Verwondert ons in 't minste niet den schrijver aldus te hooren spreken:

‘Men kan opmeten en afteekenen, waardiglijk beschrijven kan men niet, daar men niet vergelijken kan. Wij waanden, dat onze oogen en gedachten reeds aan het groote en verhevene gewend waren: Italië had toch reeds zijne oude en nieuwe wonderen van bouwkunst voor ons onthuld; wij zagen echter, dat het oude Egypte nooit geevenaard was geworden, en onze gedachten te klein waren voor zooveel grootheid.’ Eilieve, oordeel zelve uit de volgende schets die de S. van 't paleis van Karnak geeft:

‘Oostelijk voor hetzelve is een moeras, thans des avonds de drinkplaats van jakhalzen en wolven, vroeger een vijver, aan welken men duidelijk de sporen van steenen wallen rondom ontdekt. Hij doet, te midden dier ruïnen, eene schoone uitwerking.

‘Van het zuiden komende, ontwaart men nu het paleis dwars voor zich. Om het echter van den regter kant binnen te treden, begeeft men zich naar de westelijke zijde, waar de hoofdingang is, naar den Nijl gekeerd.

Door eene, nu gedeeltelijk vernielde, poort, op welker muren ter zijde in relief zijn voorgesteld, veldtogten van vorsten, als Rhamses (Sesovis, Sesostris) en overwonnen volken in den persoon van hunne opperhoofden, met naamschilden

op de borst (onder welke men Rehabeam, den koning van Juda, opmerkt,) door den overwinnaar den Goden als zegeteekenen gebragt, betreedt men een' ruimen binnenhof, liever een ontzaggelijk groot plein. Ter regter en linker zijde zijn nog eenige zuilen aanwezig van een portiek; aan den zuidelijken kant doen zich de bouwvallen voor van eenen tempel, tot het paleis behoorende. Regt over de vermelde hoofdpoort, staat nog eene fraaije zuil, de eenig overgeblevene van twaalf andere, die, elk zinnebeelden dragende, in den vorm van gewijde dieren, een' onbegrijpelijk trotschen zuilengang vormen, geleidende naar den ingang der groole zaal, welke men weder nadert door eene ruime poort, die eens twee kolossen tot wachters had, granieten beelden van Sesostris. Thans rest er slechts een van, bijna bedolven in het zand.

‘De bouwvallen, welke men elders gezien heeft, die op den tegenover liggenden oever, eindelijk die in de onmiddellijke nabijheid der zaal, stemmen den geest reeds tot het aanschouwen van iets grootsch, en toch staat men bij het binnen treden verplet.

‘Eene zaal, welke meer dan zeven en veertig duizend vierkante voeten oppervlakte heeft, bezet met honderd vier en dertig zuilen, welker twaalf kolommen in de middelrij eene schacht hebben van elf voeten middellijn, terwijl de klokvormige kapiteelen van meer dan zestig voet omtrek, zoo mogelijk, een nog reusachtiger voorkomen aan dit zuilenwoud geven, doet zich eensklaps aan de blikken op.

‘Men gevoelt zich zeer klein.

‘Wanden en zuilen zijn met bas-reliefs van offeranden en hieroglyphen overdekt, welker kleuren in de oogen schitteren; want vele hebben, na eeuwen, nog den gloed der verw behouden. Hier en daar zijn reuzenbeelden van vorsten, offers aan de goden brengende; velen zijn met zorg bewerkt; een ten minste, het beeld eens konings voorstellende, den gier met uitgespreide vleugelen boven het hoofd, trof bijzonder onze aandacht.

‘De zoldering, welke hier en daar nog in haar geheel is, bestond uit ontzaggelijke stukken steen. Op eene plaats is een derzelver ter zijde gekanteld; het schijnt eene overhangende rots.’

Doch waartoe meer? De heer Scherer moge zediglijk den weidschen naam van geleerd en wetenschappelijk reiziger niet voor zich begeerd hebben, en zich met dien van liefhebber of dilettant vergenoegen; hij is een dilettant die de oogen op de regte plaats had. Terwijl het aangevoerde mag getuigen, hoezeer hij er slag van heeft om te schilderen of liever getrouw te copieren wat hij gezien heeft niet alleen, maar er ook slag van heeft om door zijn eenvoudigen verteltrant te boeijen.

Wij lazen 't werk met aandacht en belangstelling, die gedurig grooter werd en over 't algemeen ons tot het einde toe bijbleef. 't Was ons bij dien eenvoudigen, onopgesmuklen verteltrant des schrijvers of wij met hem in de graven der koningen neêrdaalden en ronddoolden, - of leunende op den arm van een geoefend gids de piramiden beklauterden en de ruime, onafzienbare vlakte overzagen.

En dan die flinke beschrijving van 't publiek, van 't bedrijvig leven der bevolking te Kaïro. In trouwe! zij is goed en naar het leven teruggegeven.

Soortgelijke passages vergoeden ruimschoots 't oppervlakkige, dat soms wel eens hindert. Want meermalen wenschten wij dat Scherer wat dieper ware doorgedrongen, en wat stouter had doorgetast, en zijn verbeelding wel eens wat meer den teugel had gevierd.

Wat ons ook wel eens hinderlijk was?... 't Gebruik van 't woord *omgevingen*, voor *omtrek* of *omstreken* of dergelijk. En dan de ontzettende lange volzinnen, die gij soms aantreft. Ze maken de lezing wel eens wat vermoeijend.

Overigens stappen wij van de zaak af, onder dankbetuiging voor 't geen de heer Scherer ons leverde, en een' belangrijke bijdrage is tot regt verstand van 't geen in den Bijbel wel eens duister is en nadere toelichting vereischt.

Ook de uitgever verdient allen lof voor de nette en goede uitvoering van het werk.

Geve God dat Egypte, dat zich langzamerhand uit de diepte der vernedering opheft, nog eens worde een bakermat van waarheid en licht, gelijk ze in Christus zijn, en zooals het weleer was de wieg en bakermat van kunsten en wetenschappen!

Jan! neem het theegoed maar weg!....

Mijnheer Luchtervelde. Waarheden uit onzen tijd.

Door Eug. Zetternam, bekroond met het gouden eermetaal, in den wedstrijd voor den Zedenroman, uitgeschreven door de Maatschappij e.z.v. De tael is gansch het volk, te Gent. 's Gravenhage, bij K. Fuhri. - Antwerpen bij J.E. Buschmann, 1848.

Het is de roeping des Tijdspiegels, roeping waaraan het hem welkom is getrouw te blijven, als hij voor zich gesteld ziet wat niet enkel uit- maar ook over en voor onzen tijd het licht ziet. Welkom is ons zulk verschijnsel, als biedend het element, waarin hij eigenlijk te huis behoort. - Ons eigen vaderland moge ons daarbij het naaste wezen, het digtst aan het hart liggen; ook wat uit den vreemde komt is ons niet onverschillig, vooral wanneer hetgeen dáár als raauwe kreet zich uit, zich hier ten minste als toon en klank laat vernemen. En niet het minste deelt in die belangstelling wat uit Belgie komt. Dat is in den laatsten tijd bij ons gerezen, ten minste zoo zeer als onze sympathie voor het verdeelde, schreeuwende, in het groote zoo kleine Duitschland afnam. Belgie is bij ons gerezen, hoe meer het toonde niet de aap te wezen, die slechts Fransche kuren en grimaces kon navolgen, hoe meer het in den laatsten tijd bewees in zelfstandigheid en echt vrijzinnig streven te hebben gewonnen. Moge het den ingeslagen weg blijven bewandelen.

Vooral als zulk een bewijs van zelfstandigheid is ons welkom de herleving zouden wij haast zeggen van het Vlaamsch element, ware zulks niet ondankbaar jegens velen, en daaronder vooral jegens den edelen Willems. - Kwam daarin ook met Conscience en de zijnen gisting en strijd die soms dreigend werd; daar zijn verschijnselen die ons doen hopen op eene gunstige crisis der ziekte en op verhoogd leven na den kamp dien het had te voeren. Althans - de belangstelling ontbreekt niet, er uiten zich krachten - *hoe* werken zij? - De als doode beenderen ruischen en roeren zich. Een levenwekkende adem voor- over- en in hen - tot welk leven zien wij ze gewekt? Tot een, in den laatsten tijd meer

bedrijvig dan ooit. - Vooral sedert een paar jaren heft het Vlaamsch het hoofd in eere, iets wat niet dan gunstig kan werken op de Belgische nationaliteit. De beenderen eerst verspreid komen waarlijk tot elkander. Den Heere Michiel van der Voort komt de eere van het goede en grootsche denkbeeld toe om de verspreide krachten en het uiteenloopend streven een vereenigend middelpunt te geven onder den naam van het Vlaemsch taelverbond. De drie hoofdgezelschappen voor de Vlaamsche rigting, de *Olijftak* te Antwerpen met zijn' Conscience, van Rijswijk, de Laet, - *de tael is gansch het volk* te Gent met een Snellaert, Blommaert, Jules de St. Genois, - de Maetschappij van Nederduitsche Letterkunde te Brussel, met van der Voort en anderen hebben de leiding van het tael verbond op zich genomen, dat tegen den 26 Augustus een eerst congres heeft uitgeschieven. Nederduitsche taal- en letterkunde, geschiedenis, tooneel, muziek en volksgezang zullen, benevens de Nederlandsche boekhandel, de onderwerpen zijn die ter sprake zullen komen.

Wij ontwaren nog wel geen gansch zeer groot heir, maar niettemin eenige gestalten. Eene daarvan treedt ons nader. Gij leest haar naam hierboven. Wat spellen zijne trekken, wat verkondigt hij? - Het is een echte Vlaming, niet een logge, bierdrinkende, wat lomp schertsende, zoo als Teniers ze ons te aanschouwen geeft, maar een dier wakkere zonen van Lijs en Schelde en Maas, voor wie eens ridders weken, niet te rustig, wij zouden haast zeggen met eenig inmengsel van zuidelijker bloed, tot wie wij noordelijker broeders ons aangetrokken voelen, maar niet zonder eenige terugstooting te bespeuren.

Wij hebben echter gesproken van een' raauwen kreet, welken wij in het werk vernemen. Het is dezelfde, die door geheel Europa en ook bij ons (God dank! nog niet zoo hartdoorvlijmend, niet zoo als wraakgeschrei) wordt gehoord. Het is de roep van het pauperismus, het pauperismus, zoo als dat zich vertoont in vroeger misschien te welvarende fabrieksteden; een roep, evenzeer door nood den gorgel ontwrongen, als door verbittering uitgestooten, een roepstem des regts hier, der schaamtelooste onbillijkheid elders, naarmate die armoede schuldig of onschuldig mag heeten, naarmate zij hare eischen matigt, of tot de hoogte der dolzinnigheid opvoert, om aan den rand des afgronds den strijd der vernieling te voeren.

Wij hebben het met den roman de caractère te doen. Daarvoor werd hij gegeven en aangenomen. Aan dezen worden hoogere waarheidseischen gedaan dan aan de gewone soort. Die moet niet loutere fantazyën, hij moet typen, portretten leveren als hij de stof uit de werkelijke wereld ontleent, hij is op het gebied der geheele verdichting in zoo verre aan meerdere waarheid gebonden dat hij meer ontwikkelen, meer motiveren moet, ook wanneer hij niet altijd de draden der verbinding ontleedkundig aantoont. - Zondigt hij door te weinig te geven, dan laboreert zijn werk aan flaauwheid; komen de voorstellingen niet krachtig uit, het wordt flets; geeft hij ruim veel dan outreert hij; geeft hij enkel het goede of alleen het slechte dan wordt hij eenzijdig. Men vraagt den mensch, den stand, afgebeeld gelijk ze zijn. Zedelijke strekking is natuurlijk een vereischte. Heeft Zetternam zich vrij gehouden van de klippen? Kan men zeggen: *tulit punctum*?

Hij heeft het fabrieksleven geschetst, den stand der arbeiders, over wie zoo

menig maar zeker nog niet het laatste woord werd gesproken, wier toestand eene levensvraag is van dezen tijd. Helder en lagchend konden de tafereelen bezwaarlijk worden. Hij heeft dien stand voorgesteld op eene vlieringkamer met gebrek aan het noodige, uitgeteerd door ongezond werk, verontzedelijkt naar de ziel als verzwakt naar het ligchaam, verkeerend in eene moreele pestlucht als die in de overgevulde werkplaatsen, gedrukt, verleid, verlaten door een' gemeenen rijke, door mijnheer Luchtervelde, een levend kreng, verderfelijk voor wat om hem is. Een Don Juan, doch zonder de overblijfselen van noblesse van dezen, een uitvaagsel, uit schandelijkheden zamengesteld. - Als een tegenstuk staat zijne gade daar, van wie hij in eene afgesprokene verwijdering leeft, die nu en dan geneest waar hij wondt, redt waar haar gade verderft. Men verneemt er liederlijkheid, maar zij blijft dat. Zij wordt niet omsluijerd, niet verdedigd. Het ‘zóó zijn er!’ is, helaas, waar hier. En toch is er overdrijving, hier en daar al te naakte voorstelling, die ons aan eene zekere plompheid deed denken in vele stukken uit de Vlaamsche school op te merken. Wij zien die overdrijving vooral daarin, dat de heer Zetternam, die hier in de personen standen schetst, niemand tegenover den slechten stelt. Hij laat geheel of ten deele in het duister het goede wat er voor arbeidslieden geschiedt. Hij geeft aan een der hoofdpersonen uit den geringer stand een zoo bouillant karakter, dat hij daarmede noch in lager noch in hooger maatschappelijken stand op zijne plaats kán zijn. Het is een dier karakters die ondergeschikt ongelukkig, die waar zij heerschen voor anderen verderfelijk zijn, welke men noode en moeijelijk kan aanvatten en hanteren. Daardoor verliest zijne positie veel van het anders tragische en belangwekkende. Hij wreekt zich op dingen waarop hij zich niet wreken moest. Wij zouden dat een' goeden greep in de waarheid noemen, indien die opvatting niet bij ongeluk en een weinig anders had plaats gevonden, Dat maakt zijn toestand meermalen schier wanhopig, maar tevens dat men zegt: ‘tu l'as voulu, George Dandin!’ en verzwakt de deelneming.

Wij hebben ook gesproken van zekere plompheid, waaraan de Vlaamsche schilders soms laboreren, die mede hier merkbaar is. Er is mate in hetgeen een schrijver mag uitdrukken, ook ten opzigte van het aanschouwelijke. Men zie blz. 25 en onderscheidene scènes, waarin de heer Luchtervelde sprekend en handelend wordt ingevoerd. Zijn sterven is ook bij het *grelle* af. Op blz. 45 wordt de Vlaming die niet door zijne taal kunde verspreidt gevloekt. Zulke trekken zijn er bij menigte te vinden. Ligt het aan onze meer Hollandsche, nuchtere wijze van zien, maar het hinderde ons soms. Wij rekenen ook daartoe de voorstelling van sommige uitwerkselen van ziekte welke wij meer dan eens konden noteeren, de uitwerking van tafereelen die, zonder schade voor het echte schoon, gerustelijk met weinige trekken waren aan te duiden.

De schrijver peilt de pijnlijke wond met scherpe sonde en onbarmhartige hand, soms tot verdiepen dier wonde toe Zijne voorstelling van de zaken zie men b.v. op bl. 159. - Zijne denkbeelden van godsdienst, althans gelijk die in de ‘treurige herinneringen’ van een der edelste karakters op bl. 161 (waar ook ‘mystiek’ naïf voor godsdienstig of religieus wordt gebezigd) zijn zóó bekrompen als wij dat noode hadden verwacht. Waarlijk weinig in geest en in

waarheid, al is het, helaas, naar waarheid voorgesteld.

Wij hebben aangewezen wat in ons oog hoofdgebrek was. - Mogt onze beoordeeling den schrijver onder de oogen komen, dan vrage hij zichzelf af, of hij niet op een' tweesprong staat, van waar een pad naar schoone hoogte maar ook naar vreesselijke diepte van wansmaak leidt, waar hij gevaarlijk kan worden. - Zijn werk zal, waar de Vlaamsche tongval heerscht, door velen gretig worden gelezen. Het is daarop berekend. Hij make zijn' zedekundigen roman tot een nog meer ingrijpend zedelijken, die *hier* berusting leert, *elders* tot liefde en menschelijkheid opwekt. De menschheid heeft daaraan, ook in België, behoefte. Men neme in Gods naam alleen het goede en tevens uitvoerlijke aan van hetgeen het communismus overdrijft. Het Christendom is het regte communismus; maar het communismus is verre van het echte Christendom.

De Heer Zetternam heeft overigens als romancier ontegenzeggelijk verdienste. Aanschouwelijkheid, levendigheid van voorstelling, hier en daar diepere opvatting van karakters en toestanden behooren daartoe. Waar zulke talenten werken is de taal het behoud waardig. Ook van die zijde gelukke hem zijn streven! - Wij willen gaarne erkennen dat wij niet genoeg taalgeleerden zijn om aan zijn werk op dat punt den toets te leggen. Toch komt hij ons voor door de kleur van zijn' stijl, door zinnenbouw en keus van woorden nader aan ons Noordnederlanders te komen dan anderen zijner Vlaamsche broeders. Wij troffen enkele woorden aan, wier invoering, doch dàn in meer bepaalde beteekenis, bij ons wij zouden wenschen, b.v. pligtig; ‘schokschouderend’ klonk ons wat vreemd, en toch zouden wij het des noods boven ons onfatsoenlijk ‘aarzelend’ verkiezen, dat een frequentatief schijnt van iets wat men liever niet noemt. Mijmerziek konden wij ook gebruiken. Zóó waren er meer.

Mengelwerk.

Cornelius Nepos, de standbeelden, en een Amsterdamsch adres.

(*Zie Tijdspiegel, Junij, blz.* 468).

Andermaal spreke de oude levensbeschrijver tot onzen tijd, gelijk hij reeds deed, en verheffe zich van de schoolbanken tot een' *magister hujus temporis:* hij deele ons een paar volzinnen oude wijsheid mede, die in onzen nieuwen tijd nog altijd wel gebruikt kunnen worden; wij zullen ten minste zijne opiniën melden en toetsen, gelijk wij verleden maand zijne thesis bestreden: dat de kleinere oogst van uiterlijke eerbewijzingen voor de inwendige waarde pleitte, en de overvloedige uitstorting juist deze waarde verminderde. Sedert dien tijd is ons gebleken, bij een der milde regenbuijen, dat ook de natuur de oude stelling bewijst; want, als geheele landstreken door aanhoudenden regen overstelpt worden, en eindelijk door de milde uitstorting alles onder water loopt, komt er somtijds misgewas en verrotting, aardappelenziekte, en de overvloed van regenwater werkt ongunstig op den akkerbouw; wisselt daarentegen regen met zonneschijn af, dan blijft het evenwigt bewaard. Eene plotselinge uitstorting van uiterlijke eerbewijzen is welligt even bedenkelijk: wanneer eene natie met versierde burgers als overplast wordt, en men schier een regenscherm behoeft, om de stortbui van gekleurd lint te ontwijken, kan de toekomende oogst der nationale grootheid, van wege de geweldige overstrooming, eenigzins bedenkelijk worden - met één woord - onze leeftijd eischt eene geheele nieuwe, nog tamelijk onbekende, moderne sterrekunde. - Het ridderboek wordt de astronomische kaart; de verschillende sterrebeelden bij de rangen en standen der waarde burgers, van het jonge eikenloof tot het grootkruis, moeten op eene groote *sterrenkaart* gebragt, en de bepeinzende wijsgeer moet dit stelsel, dit hedendaagsch wereldsch *planetarium*, tot heil van allen, toelichten; - maar Cornelius Nepos moet ook wederom gehoord en erkend, waar hij ons een eigenaardigen wenk, betreffende de STANDBEELDEN, geeft; hij vervolgt in het reeds aangehaalde zesde hoofdstuk van het leven des Atheenschen helds, Miltiades, als volgt: ‘aan dezen Miltiades, die Athene en geheel Griekenland bevrijdde, heeft men zulk een eer bewezen, om hem onder de tien praetoren die in de galerij, Poecile genaamd, werden gevonden (alwaar de veldslag van Marathon was geschilderd), eene eerste plaats te geven, en zijn beeldtenis op den voorgrond te stellen, op den oogenblik toen hij de krijgslieden aanvuurde, en de overwinnende slag begon. Dit zelfde volk (de Atheners) heeft echter later, toen deszelfs gezag en magt hooger geklommen was en door de geldverspilling des magistraats was bedorven, aan Demetrius

Phalereus DRIEHONDERD standbeelden laten oprigten.'

'Namque huic Miltiadi, qui Athenas totamque Graeciam liberavit, talis honos tributus est in portieu quae Poecile vocatur, quum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem praetorum numero prima ejus imago poneretur; isque hortaretur milites, proeliumque committeret. Idem ille populus, posteaquam majus imperium est nactus, et largitione magistratuum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.'

Deze Demetrius wordt als de laatste Attische redenaar beschouwd - een merkwaardig man van geringe afkomst, leerling en vriend van den dichter Menander en den wijsgeer Theophrastus, die zich door zijn weldadig bestuur van Athene (Cic. de Rep, II, 1) van 317 tot 307, geenen minderen roem verwierf dan als wijsgeer en redenaar. Zeer weinige overblijfsels van zijne talrijke geschriften zijn tot ons gekomen. - Onze lezers zien, dat Demetrius, hoewel geen veldheer, zich inderdaad bij het volk zeer verdienstelijk had gemaakt, dat men hem, naar de orde en het gebruik van dien tijd, toch wel één standbeeld mogt zetten, terwijl Nepos, niet zonder merkbare afkeuring te kennen geeft, dat het volk, dat slechts van een Miltiades één afbeeldsel liet vervaardigen, later - *largitione magistratuum corruptus* - door de overdrevene verkwisting van den magistraat iet of wat bedorven - aan Demetrius *driehonderd* standbeelden toekende. Als wij ons niet bedriegen, was Nepos een eenvoudig, bedachtzaam man, die door zijn '*idem ille populus*' juist datzelfde volk, - duidelijk genoeg te kennen geeft, dat hij voor den allezins verdienstelijken Demetrius twee honderd negen en negentig standbeelden *te veel* zag opgerigt, en reeds hier eene zekere *bezuiniging* van marmer wenschte, waardoor hij zich aan onze staatslieden en vertegenwoordigers, die heden ten dage in de kamers zitten, als bezielde standbeelden, onwillekeurig aansluit. Indien de oude geschiedschrijver juist gezien heeft, dat altijd nog te bewijzen is, zouden we op de vraag kunnen komen: *welke waarde men thans aan de standbeelden, voor de ontslapene Demetriussen en Miltiadessen uit onzen tijd mag toekennen?* Gaarne zouden wij de onbewimpelde opinie van onzen goeden Nepos vernomen hebben, als hij gestaan had voor het standbeeld van lord Wellington te Londen (verg. Tijdsp. 1847, blz. 90), dat men, om toch niet *te laat* te komen, nog bij het leven van den beroemden Britschen veldheer heeft gegoten, al ware het eeniglijk, om de gelijkenis tusschen den levenden en dooden held, naar *autopsie*, te kunnen verifiëeren en authentisch beëedigen. - De *noodzakelijkheid* van een standbeeld voor een beroemd afgestorven menschenkind laat zich intusschen (wij hopen dat onze lezers hier wat meer attent worden dan ze gewoonlijk zijn) niet loochenen; want de bloote *geschiedenis*, de *levensbeschrijving* is vooreerst niet altoos zoo volmaakt gelijkend als het standbeeld, dat immers als een marmeren of metalen portret zonder lijst kan beschouwd worden. Zij kan partijdig zijn, overdreven, staalkundig, liberaal, conservatief gekleurd; het standbeeld staat daar in stille, verhevene, onveranderlijke waarheid, en behoeft geene recensiën te vreezen. - Ten tweede kost het lofdicht of de levensbeschrijving op of van den ontslapen held, of wijze, altijd eenig *geld*, al is men zelfs in een goedkoop leesgezelschap geabonneerd. De kennismaking met den grooten man die

levend moet blijven na zijnen dood, is derhalve steeds met eenige geldelijke opofferingen gepaard. Het standbeeld laat zich *gratis* beschouwen; de hoogleeraar en de straatjongen kunnen beide, als zij het beeld naderen, geheel kosteloos den landgenoot beschouwen en leeren kennen, zijn gelaat bekijken, zijne oogen (die echter als beeld niet zeer sprekend zijn), zijne handen, voeten, en ligchamelijken omvang van alle zijden bewonderen, en dan weder stil en gesticht en geroerd heengaan - daartoe behoeft men geene honderd of meer bladzijden te lezen of om te slaan - het standbeeld is welsprekend. - Ten derde moeten wij naar de getuigenis van zekere welmeenende menschen, bovenal van dichters, kunstenaars en redenaars gelooven, dat een standbeeld eene eigenaardige, nog nooit naar eisch beschreven *geestdrift* de land- en stadgenooten, voornamelijk bij den nakomeling opwekt, een' traan in het oog, een gebaar met de hand, of eenige vrijwillige uitstorting van een opgewekt nationaal gevoel. Aan zulk een geestdrift moeten wij *gelooven*, hoewel het ons tot heden toe nog niet duidelijk uit ondervinding is gebleken, in hoeverre die geestdrift bij de aanschouwing der bestaande standbeelden *werkelijk* plaats grijpt; het spreekt van zelfs dat wij enkele dichters, die dadelijk als het warmst warm, vlam vatten, den kunstenaar die het beeld maakt, en zijne kunstgenooten hier uitzonderen; maar als men het ons zoo stellig verzekert, dat evenwel de nationale geestdrift door het standbeeld zeker zal opgewekt worden, mogen wij niet langer ongeloovig blijven.- Ten vierde is het standbeeld een blijk van *dankbaarheid* der land- of stadgenooten, als het een Koning geldt, de erkentenis van gelukkige, bedroefde, *rouwdragende* onderdanen; - want hoe zoude men ter wereld dat onbedwingbaar zielsgevoel, dat ons doorhuivert, anders kunnen vertoonen, dan door mede te werken om den gestorven held of vorst ten minste door metaal te helpen vereeuwigen? Als men de private weldaden overdenkt, eenmaal in onvergetelijke oogenblikken ontvangen, de groote en beslissende daden, te water en te land, door een' held, met eigene hand verrigt; dan moet die erkentenis ook naar buiten zigtbaar worden. Welnu, ieder kan niet *en privé* een stand- of borstbeeldje maken of koopen - men wil toch mede doen. - Ziet daar komt de vrijwillige, de bezielde, de onafwijsbare uitnoodiging, om een universeel, groot standbeeld op te rigten, om het gevoel van ontgloeide dankbaarheid als te hullen in de metalen vormen, en men is van zoovele zijden gedrongen, om zijn te lang verkropte dankbaarheid los te laten en de rijke of bepaalde gifte aan de commissie uit te reiken, die, wanneer de tientallen tot honderdtallen, de honderdtallen tot duizendtallen zijn aangegroeid, het groote werk der nationale dankbaarheid bevestigen, de zaamgevloeide gouden en zilveren muntstukken, de coupons en bankbriefjes weet te herscheppen in een reusachtig, zwart, onbewegelijk, maar toch aanbiddenswaardig standbeeld te voet, of liefst te paard. - Ziet daar toch voor onze lezers argumenten genoeg, om het pleit ter gunste der standbeelden te handhaven, en als Cornelius Nepos zich ergerde over de driehonderd standbeelden voor éénen Demetrius, wij zullen, met weglating van twee *nullen*, ten minste mogen verwachten, dat men thans voor den ontslapen koning *drie* beelden scheppe, als het nog waarheid is, dat Amsterdam, den Haag, en Utrecht, om den voorrang

twisten, gelijk eens de zeven steden van Griekenland over het geboorteregt van Homerus. - Indien het ons gelukt is door dit betoog, dat wij met warmte hebben gesteld, eenige achterblijvers aan te sporen, om hunne bijdragen te brengen en het weifelende standbeelden-budget te stijven, wij zullen ons meer dan beloond achten. 't Is er verre van af, dat wij en onze lezers ons hier door denkbeeldige *bezwaren* zouden laten afschrikken. - Wanneer b.v., wat betreft de hoofdstad, in het stedelijk dagblad meer dan eens, onder de bijdragen voor den *Buiksloter ham* dadelijk de bijdrage voor het *Ruiterstandbeeld* werd opgegeven, kwam er bij dezen en genen, die in het vooroordeel van Nepos deelt, welligt de vraag op: ‘zoude de arme Amsterdamsche burgerman niet beter gediend zijn met dat geld dan met de nationale geestdrift?’ Dergelijke opwellingen des gemoeds zijn intusschen zeer strafbaar, en men moet ze liever verzwijgen. Indien men verder hoort dat er duizenden guldens noodig zijn om het gedenkstuk der universele dankbaarheid te scheppen, en de nationale kunstenaar, al maakt hij de rekening ook met *enkel* krijt, alleen zooveel opbaalt als noodig is, om drie dozijn arme huisgezinnen, gedurende den winter - te onderhouden, dan is dat mede zeer strafbaar, en toont zeer weinig geestdrift voor de beeldende kunsten en voor Neêrlands roem, als een kunstminnend land. - Indien men zich herinnert, dat ter herinnering en vereeuwiging van de heldendaad, door van Speijk verrigt (welker *problematische* waarde wij hier liefst onaangeroerd laten), *geen* eigenlijk standbeeld, maar een zeer *nuttige*, lichtgevende vuurtoren is gesticht, als eene zeer eigenaardige, ook nationale dankerkentenis voor het bewaren der vlag, enz. enz. enz. dan zoude men alweder van bekrompenheid kunnen beschuldigd worden, en ons wierd welligt door eenige leden der geldverzamelende commissiën toegeduwd: ‘men kan toch niet voor alle verdienstelijke mannen, koningen of helden of geleerden, vuurtorens bouwen?’

Ten slotte zoude men, altijd in de oppositie met de standbeelden, op de allerbedenkelijkste vraag kunnen komen: of er dan inderdaad, ter *waarachtige huldiging* van eenen waardigen vorst, niet iets BETERS konde worden uitgedacht dan een standbeeld, of twee of drie idem's? - Die vraag is zoo bedenkelijk, dat wij, uit groote achting voor al de bestaande commissiën, die mede roepen aan de huizen der lands-kinderen: *date obolum Belisario!* (geef Belisarius ook een penning) dezelve zouden onderdrukken, ware het niet dat inderdaad, tot onze en veler verbazing, werkelijk eenige aanzienlijke ingezetenen van Amsterdam tot *die* euveldaad gekomen zijn, en in spijt der meer en meer om zich heen grijpende standbeelden- geestdrift, die in den beginne naauwelijks te beteugelen scheen, een adres hebben opgesteld en ingeleverd, waaruit blijkt - men kan zijne oogen schier niet gelooven - dat zij *geen* standbeeld wenschen -!- geen standbeeld -? -!- en dat tegenover eene geheele, nog voor een gedeelte, in zieldoorborenden rouw gedompelde natie! tegenover de herhaalde uitnoodiging om de beurs te openen, ten einde den braven Willem II, toch ergens hier of daar, vereeuwigd te laten bekijken, door oud en jong - geen standbeeld, waar alles daarop wacht, en de krijgslieden, de turfdragers, de mindere ambtenaren, en ook de hoogere mede, hunne gelden reeds hadden gestort?

Is het niet ongeloofelijk?

Evenwel kunt gij in de *Amsterdamsche Courant* van 11 Mei dat ergerlijke en onbetamelijke adres lezen, en daar wij hetzelve hieronder *letterlijk* mededeelen, beoordeelen. De dagteekening van 26 April overtuigt ons, dat de elf onverlaten, de heeren zonder kunstsmaak en aesthetisch gevoel, die de *weldadigheid* boven het *kunstgewrocht* plaatsten, reeds eenigen tijd geleden, het adres hadden opgesteld en ingeleverd; de late plaatsing is natuurlijk aan volstrekt *onschuldige* en *toevallige* oorzaken te wijten, evenzoo dat men het stuk, *juist* op den 11^{den} Mei, heeft opgenomen, 't is raar! - Toen de inhuldiging aller hoofden zoo wat in de war bragt, en men meer dacht om de kaartjes voor de nieuw gedecoreerde Nieuwe kerk uit den Haag, waar ze heengevlogen waren, terug te krijgen, of bij deze of gene der heeren predikanten en kerkvoogden weder *in te koopen* of te *bedelen*, of zich bij tijds van eene secure kijkplaats te voorzien, - daardoor is welligt de algemeene opmerkzaamheid *minder* bepaald op het ongedecoreerde en gruwelijk anti-nationaal adres van elf Amsterdamsche burgers gevestigd, en wij vinden ons in gemoede verpligt om hetzelve in de kolommen van ons Tijdschrift op te nemen, daar het mogelijk kon zijn, dat ook dergelijke voorstelling hier en daar weêrklank vond. - Wij eindigen onze bijdrage met de zeker eenigzins gewaagde en onverantwoordelijke verwachting, dat dit adres door eenige duizendtallen opregte en edeldenkende lezers, is het niet met de pen, dan toch in den geest wordt ondersteund, en wij wachten gerustelijk den uitslag af van pogingen, zooals deze, die hare aanbeveling zelve medebrengen, en onze verdere aanprijzing ten eenenmale overtollig maken.

HALITUS NEPOTIANUS.

Voor eenige dagen is aan de commissie tot oprigting van een ruiter-standbeeld binnen de stad Amsterdam voor Koning Willem II, door eenige voorstanders van de onderschidene inrigtingen van weldadigheid hier ter stede, een adres gerigt van den navolgenden inhoud:

AMSTERDAM, 26 April 1849.

Hoog Edele Gestrenge Heeren!

De ondergeteekenden, zoo zeer als zij de verwachting koesteren, dat de hoofdstad des rijks zich niet onbetuigd zal laten in het vereeren van den betreurden vorst, koning Willem II, en mildelijk bijdragen tot de oprigting van het ruiterstandbeeld binnen hare muren, zoo mogen zij de hoop niet voeden, dat dit algemeen het geval zal zijn en dat alzoo de hoofdstad boven de residentie den bijval van het meerendeel der natie zal ondervinden.

Hetgeen de nieuwsbladen dienaangaande reeds aan het licht bragten geeft eenigen grond voor dat vermoeden, en zonder in het minst den uitslag dier mededinging te willen vooruitloopen, ontstond bij hen en zeker bij vele anderen de vraag ‘zal deze algemeene *vaderlandsche* aangelegenheid, een nationaal gedenkteeken op weinige uitzonderingen na, zich in een gewestelijk of stedelijk huldebetoon oplossen en in meer dan in ééne stad, op slechts weinige uren afstands van elkander, het beeld van denzelfden vorst opgerigt worden?’

Het ligt buiten onze kennis, of niet reeds bij de onderscheidene commissien de noodige overeenstemming bestaat, die tot de oplossing van dat vraagstuk kan leiden, maar gesteld eens, dat dit zoo niet ware, dat de hoofdstad met weinige andere steden alleen bleve staan, zou Amsterdam zich dan niet op waardige wijze doen kennen, door eene rigting aan haar huldebetoon te geven, waardoor

niet alleen de overleden Vorst van zijne schoonste en voorteffelijkste zijde werd voorgesteld, maar waardoor ook in den geest, waarin hij tot zijnen dood toe werkte, iets tot stand kwame, dat grooter lof verkondigt - *dat van oneindig nuttiger en heilzamer strekking ware, dan alle eerbetooningen door standbeelden, die, wij mogen het ons niet ontveinzen, doorgaans meer de aandacht en bewondering om hunne kunstwaarde gaande maken, dan wel om gaande maken, dan wel om de personen of gebeurtenissen, die zij voorstellen of in het geheugen moeten roepen.*

Andere steden zouden dus den overleden vorst in zijne krijgsmans-deugden, in zijne roemruchtige dapperheid of kunstzin mogen huldigen, het weldadig Amsterdam legge de getuigenis af, dat geen schooner deugd in den ontslapen vorst gewaardeerd wordt dan zijne menschlievendheid, zijne onbekrompen zucht om wèl te doen, om gelukkigen te maken? Slechts zeldzaam of nooit aanschouwden zijne oogen de armoede, die het hart in beweging brengt en als onwillekeurig tot wèldoen dringt; en toch had hij zijne schatten veil voor het heil zijner behoeftige onderdanen, en wanneer men dan bedenkt, hoe een Willem II de deugd van mededeelzamenheid op de meest onbekrompene wijze uitoefende; hoe hij door het daarstellen van groote werken welvaart om zich heen verspreidde, zoo kunnen wij hem als mensch, als vorst niet meer vereeren, dan door zijne gedachtenis tot de nakomelingschap over te brengen als de weldadigste der koningen!

In plaats dan, dat een kostbaar standbeeld één onzer pleinen versierde, zou een gebouw, aan de weldadigheid gewijd, door bijdragen van aanzienlijken en geringen kunnen worden daargesteld, dat door zijnen uitwendigen bouw evenzeer tot sieraad der hoofdstad koude strekken. In den geliefkoosden stijl des overleden Konings opgetrokken, met de vereischte inscriptien, maar *overal* ook met des *Konings beeldtenis* in *den gevel prijkende*, zou dat *Willems-Lokaal* eenmaal de toevlugt kunnen worden voorde velen, die in hem eenen weldoener missen, en vraagt men wat dáár binnen die muren gevonden zou moeten worden om den koninklijken weldoener in dankbare herinnering te doen blijven, dan wijzen wij op de vele vereenigingen van weldadigheid, die hij, vaak ongevraagd, door ruime giften schraagde; dan hebben wij op het oog de onderscheidene inrigtingen voor het heil der behoeftigen, die nu, ieder in het bijzonder werkende, jaarlijks zoo veel te grooter offers kosten, en wier erkend nut, niet alleen haar voortdurend bestaan, maar ook, indien mogelijk, hare meer eendragtige zamenwerking wenschelijk doen maken; dan vestigen wij de aandacht op eene algemeene eet- en slaapzaal, op een lokaal voor de verloting en tentoonstelling van voorwerpen voor liefdadige oogmerken vervaardigd, op eene inrigting tot werkverschaffing aan den ambachtsman, op eene volks-bad- en wasch-inrigting, die dáár vereenigd, of elk afzonderlijk werkende, eene sedert lang gevoelde behoefte vervuld zouden zien en, door het doen van jaarlijksche opofferingen, ongetwijfeld gaarne zouden bijdragen, ten einde de stedelijke kas te ontheffen van den last om in het onderhoud des gebouws te voorzien.

Wij achten onze taak voor volbragt na u het vorenstaande denkbeeld ter verdere ontwikkeling te hebben aangeboden. Hoe innig onze overtuiging ook zij, dat de Hoofdstad des Rijks de groot-

ste aanspraak heeft om de herinnering aan den overleden Koning, door de oprigting van eenig gedenkteeken, binnen haar bewaard te zien, meenden wij, indien de meer algemeene wensch des Volks zich voor eene andere plaats openbaarde, met bescheidenheid de wijze te mogen aanstippen, waarop veelligt hetzelfde doel konde worden bereikt; een *goed* werk worden gewrochten tegelijkertijd voorkomen, dat in een land, zoo klein als het onze, twee, ja! welligt meer standbeelden van denzelfden Vorst in denzelfden tijd zouden verrijzen.

Met verschuldigde Hoogachting hebben wij de Eer ons te noemen, Uw Hoog Edele-Gestr. Dw. Dien.,

(*w.g.*) J.F. BROMS.
S. COOL.
BRUNO TIDEMAN.
E.B. RUBENS.
J. BURLAGE.
JAN CORVER.
G.L. WURFBAIN.
G. DE LA FONTAINE SLUITER.
J.H. LUGT,
L.J. HERCKENRATH.
J. HEEMSKERK AZ.

Hoezeer ook ingenomen met het denkbeeld om de vereering des overleden konings met zulk een menschlievend doel vereenigd te zien, hebben adressanten gemeend, der commissie, tot verkrijging van ruime bijdragen, in geenerlei opzigt in den weg te moeten staan.

Nu echter de inschrijvings-biljetten teruggehaald zijn, meende men, de ingezetenen der hoofdstad vooral, met de strekking van dat adres te mogen bekend maken.

Het ware mogelijk, dat zich omstandigheden opdeden, die eene wijziging van het plan der commissie wenschelijk maakten, en in dat geval, bij de gedachte, hoeveel nog tot wering en voorkoming van de armoede te verrigten valt, zouden de inwoners der hoofdstad zelven kunnen oordeelen over een voorstel, dat volkomen het doel doet bereiken dat men op het oog heeft, de vereering van den overleden Vorst namelijk, en dat te gelijkertijd den grond zou leggen van een meer vereenigd en doelmatiger werken tot leniging en te keer gaan der armoede.

Opmerkingen, waarnemingen en vermoedens, opgeteekend door Democritus en Heraclitus, bij gelegenheid van 's konings inhuldiging te Amsterdam, 12-14 mei 1849.[1)]

> Waar Democriet om lagchen moet
> Moet Heracliet om schreijen.

Men heeft opgemerkt eene beklagenswaardige, zich steeds meer en meer vertoonende begeerte van de Nederlanders, om door uiterlijke pracht en sieraden in het oog te loopen; uniformen en kostumen van allerlei aard, hoe bonter hoe

1) Dit stuk, reeds in de maand Mei ter plaatsing ingezonden, moest om redenen, voor den lezer van geen gewigt, tot deze maand blijven rusten.
De Redactie.

liever, vermeerderen bijkans met den dag, het voorvaderlijk eerwaardig zwart verdwijnt bijna geheel; de geachte lezer wordt verzocht daarover eens het *Peper en Zout* van wijlen vader Bilderdijk na te lezen.

Men heeft van meer dan ééne zijde vernomen, dat het geheele bonte opgeschikte feest noodig zoude zijn om het in mindere achting gerakende koningschap, zoo als men het noemt, te releveren.- Men kan wel geen onbeduidender reden van verontschuldiging voor de kostbaarheid der vertooning zich voorstellen, dan die gegevene. - Als het koningschap inderdaad door zoodanigen opsmuk gereleveerd kon worden, dan zoude 1°. het koningschap zelve niet anders dan eene ellendige tooneelvertooning zijn, en 2°. de menschen, op wie het de verlangde uitwerking werkelijk had, tot de nietigste hunner soort behooren: het ware een slecht compliment aan het Nederlandsche volk gemaakt.

Men heeft met hartverheffend gevoel opgemerkt, hoe heerlijk het kleine Nederlandsche volk door verdiensten van allerlei aard onmiskenbaar schittert; de talrijke eereteekenen van allerlei aard verkondigen luide de weêrgalooze dapperheid der bevelhebbers onzer geduchte drommen in strijd op strijd sedert 1815 zoo te land als ter zee door hen overwinnend beslist; zij doen aan de andere zijde ook in het burgerlijke, en in het intellectuele leven onze natie kennen als het volk dat zich aan het hoofd der West-Europesche beschaving kan plaatsen, de verdiensten onzer groote mannen in alle vakken kunnen dan ook niet anders dan door den buitenlander, ik zou zeggen, bijna knielend bewonderd worden. - Hoe armoedig en ongelukkig steekt het slaperige, domme Groot-Brittanje, in onze nabijheid, daarbij af!

Men heeft opgemerkt dat een der grootste schreeuwers, die rondom het paard des konings rondwoelden, met eene enorme jeneverkruik gewapend was; het is toch te hopen dat de matigheids-genootschappen meer en meer op het volk inwerken.

Het is den opmerker duidelijk geworden hoe waarlijk gevaarlijk het nog immer is het *infima plebs* in beroering te brengen. - De kannibalenvreugde doet aan kannibalenwoede denken.

Men heeft opgemerkt, dat eenige ongelukkigen die het niet mogt gelukken een toegangskaart voor de kerk te ontvangen, van het dak door de vensterruiten een blik op het feest trachtten te werpen en hoe die poging werd teleurgesteld door de gelukkigen *binnen* het gebouw, die er groene gordijnen voor lieten trekken.

Men heeft opgemerkt, dat bijna op het oogenblik toen de Vorst zwoer, het zonnelicht ter zijde van en achter den troon *la troupe dorée* bescheen; moge dit *de bonne augure* zijn, en gedurende 's Konings regering, het licht der waarheid die vergulde dienaren ter zijde van den troon vooral voor het vorstelijk oog *kenbaar* maken.

Men heeft er velen opgemerkt, die door een genadigen blik des konings gelukkig werden.

Men heeft er velen opgemerkt, die naar den voorschreven blik hebben getracht en gezegden blik niet hebben bekomen, en daardoor, och armen! zeer ongelukkig zijn geworden en gebleven.

Men heeft opgemerkt ten opzigte van den koninklijken stoel, dat het alziend oog Zijne Majesteit in den rug zag.

Men heeft opgemerkt dat tapijten enz. die den grond rondom den troon bedekten van minder kostbare stoffen waren dan die bij de voorgaande huldiging gebezigd; och! moge het budget, de liste civile enz. dàt voorbeeld toch volgen.

Men heeft de borst van den voormaligen admiraal de Ruiter met die van den tegenwoordigen admiraal, minister van marine, vergeleken.

Men heeft opgemerkt dat de Rijksappel in het wijde kerkruim bijzonder *klein* voorkwam.

Men heeft opgemerkt dat bij alle koninklijke versieringen het *rood* zoo bijzonder de heerschende kleur is; hier schijnt het monarchale het ultra-republikeinsche te ontmoeten. - (most horrible!)

Onaangename hatelijke menschen hebben opgemerkt dat een rouw, die door een vreugdedag wordt afgebroken, en dan daarna weder opgevat, een *zonderlinge rouw* of eene *zonderlinge vreugde* moet zijn, en dan vervolgens aan de opregtheid van een van *beiden* willen twijfelen; wij voor ons gelooven dat zij beide *even* opregt, *even* waar, *even* welgemeend zijn.

Men heeft vernomen dat het tal van eernamen die de genegenheid enz. der vorstenminnende Nederlanders bij het overlijden van den vorigen koning heeft bedacht, op den dag van den intogt enz. van den tegenwoordigen nog vermeerderd is met dien van den *vriendelijken.*

H.

Men heeft opgemerkt dat er groot verschil bestond tusschen de gelaatstrekken van den koning, van de vrijwillige eerewacht *te voet* uit de stads achterbuurten, en van die der twee lakkeijen, naast de staatsiekoets der koningin.

Men heeft opgemerkt, dat de wapenherauten met *niet* minder gejubel en vaderlandsche geestdrift zijn ontvangen en toegejuicht, dan de vorst zelf, bovenal toen zij de penningen uitstrooiden.

Men heeft opgemerkt, dat de Muze der dichtkunst zich tot aan de voorgevels van sommige huizen op de Heerengracht, niet geheel onbetuigd heeft gelaten, waaronder wij de indrukmakende opschriften, aan de huizen, bewoond door de heeren.... en Höveker stellen, waarbij dient aangeteekend, dat er bij den boekhandelaar eene syllabe te veel was, natuurlijk door de vaderlandsche geestdrift in der haast overcompleet geworden; gelieve Willem als *Wilm* uit te spreken. (Taalkundige waarneming.)

Men heeft waargenomen dat een zeer beroemd Fransch dichter en schrijver, die somtijds zeer gejokt en gelogen heeft, en zijne reizen opzijn fauteuil geimproviseerd;[1)] bij de feesten heeft gehospiteerd, men vermeldt dat ZEd. weldra, in een der Fransche Revuës het getrouw verslag der Amsterdamsche festiviteiten zal mededeelen, en onzen landaard behoorlijk verheerlijken.

1) *Le Cook de la Méditerranóe*, (A. Dumas, met zijn Dumasje.)

Men heeft opgemerkt, dat de opmerkers op den dag der ‘blijde inkomste’, hun voordeel opgemerkt hebbende, de gelukkige vensters en hoogbevoorregte stoepen zoo duur mogelijk hebben verpacht, om

de kosten der guirlandes en illuminatieglazen goed te maken.

Men heeft een burgerman waargenomen en gehoord, dat hij, verfoeijelijk onvaderlandsch! verklaarde, liefst niet te willen verlichten zijne kleine woning, omdat de noodzakelijke kosten, beloopende ruim 24 oude stuivers voor smeerglazen, konden beter geemployeerd worden, om zijn arm zoontje een paar schoenen te koopen.

Men heeft opgemerkt, dat de koning en de koningin beide, eerst ter regteren dan ter linkerzijde hebben gebogen, en dat konden volhouden van de Willemspoort tot aan den Dam; ook nog *verder?*

Men heeft waargenomen, dat sommige heeren nog meer belang stelden in hunne dames, vooral als ze jong en schoon waren, toen de koning voorbij kwam, dan in denn koningzelven, dat volstrekt niet verder te verklaren is en zeer wordt afgekeurd.

Men heeft opgemerkt, dat de koning, binuenrijdende, zeer bedaard, de kurassiers nog bedaarder, en de heeren van de eerewacht veel minder bedaard op hunne respectieve paarden waren gezeten.

Men heeft waargenomen, dat de vreugdekreten des volks zich in een zeer onduidelijk, onverstaanbaar, Amsterdamsch, dialect, dat door geene drukletters kan uitgedrukt worden, deed hooren, iets of wat gelijkende op het bruisen der zee, bij naderenden storm.

Men heeft waargenomen, dat de algemeene opmerkzaamheid schier onverdeeld en geweldig werd heengeleid op de hoogst prachtige *staatsiekoets* der minzame koningin, en de wielen, de koetsiers, bovenal de lakkeijen, en niet minder de paarden en het tuig, uitbundig zijn toegejuicht.

Men heeft opgemerkt, dat het paard waarop de koning was gezeten, niet eens heeft gehinnikt, waar de volksgeestdrift zich op den Dam en aan de Willemspoort in onverstaanbare maar diepgevoelde klanken poogde te uiten.

Men heeft vele schoone jonge, en minder schoone oude dames vooraan op de stoepen en balcons ontdekt, wier natuurlijke of kunstblos zeer merkelijk is verhoogd, toen de koning haar, *niet* geheel en al onopgemerkt, voorbijreed.

Men heeft opgemerkt, dat de stadsgrachten geene ondragelijke dampen uitwasemden, toen de koning zijn ‘blijden intogt’ deed, dat toe te schrijven is aan de overwinnende, damp kring zuiverende bloemengeuren, welke de gevels der huizen over het jubelend Amsterdam verspreidden.

Men heeft menig fier en vaderlandsch medejubelaar waargenomen, die gedurende den 13 en 14 der maand Mei, onophoudelijk het derde knoopsgat van den fijnen, zwarten rok, met de twee voorste vingers der regterhand onderzocht en poogde te verwijden, welke vrij algemeene manoeuvre volstrekt onverklaarbaar is gebleven, tot op den 15 en 16 dier maand - vergelijk de couranten.

Men heeft opgemerkt, dat de vlaggen, in hare drie kleuren, sommige aangezigten meer rood, anderen meer wit, anderen ten gevolge van overspanning meer *blaauw* hebben gekleurd, dat misschien uit inwendige oorzaken kon afgeleid worden.

Men vermoedt dat de lakkeijen der koningin meermalen met de bloem van Amstels *vrijwillige* eerewacht te voet, in zeer naauwe en onaangename aanraking zijn gekomen, en toch geen oogenblik hunne bedaardheid verloren, maar diepzinnig zijn voortgewandeld, hopende op de naderende verlossing op den Dam.

Men heeft opgemerkt, dat het dak der Nieuwe kerk, onlangs gerepareerd, niet alleen voor vogels en zwaluwen, maar ook voor menschen, die heeren en dames heeten, was geschikt en ingerigt, en zonder gevaar voor armen en beenen kon beklommen worden.

Men heeft vermoed, dat het groene kleed van het paleis naar de kerk, op de straatsteenen uitgespreid, een liefelijk zinnebeeld was, overeenkomstig het stout gedachte en kunstkeurige vers aan den voorgevel van zeker huis op de Heerengracht, waar melding werd gemaakt van een ‘veldtapeet.’

Men heeft waargenomen, dat de bloemen en festoenen der geestdrift, spoedig verlept en treurend, *dadelijk*, toen de vorstelijke familie de stad verlaten had, weder afgenomen en zelfs op kruiwagens zijn vervoerd naar???

Men heeft opgemerkt, dat de gouden en zilveren uniformen, met de kruisen en sterren beladen en bezaaid, als een heldere Augustusnacht voor den sterrekijker, zeer merkwaardig contrasteerden met de roode baai en de bruine, versletene, gescheurde uniformen van de huppelende eerewacht *te voet, vrijwillig* opgekomen uit Amstel's oude buurt: Kattenburg, Marken en Vlooijenburg.

Men heeft vernomen dat er na den 13, 14, 15 Mei, verder niet of zeer weinig in de stad en op de beurs vernomen is.

Men heeft opgemerkt, dat de toegangkaartjes tot de Nieuwe Kerk eene *eigendommelijke* terugwerkende aantrekkingskracht hebben gehad op de heeren predikanten, ouderlingen en collectanten der *Hervormde Gemeente*, zelfs in die mate, dat sommigen, die niet door kerkgeloof of bediening, of Christelijke liefde aan de Nieuwe Kerk verbonden waren, met eene afstootende kracht werden ontvangen.

Men heeft waargenomen, dat de meergemelde kaartjes, welligt door de nabijheid der *Beurs*, tot een winstgevend effect zijn verlaagd geworden, dat juist 9 ure voormiddags den hoogsten cours bereikte, omstreeks 2 ure enorm in prijs is gedaald, en thans - hoeveel percentgeldt?

Men heeft opgemerkt, dat zeer vele hoogleeraren, predikanten, ouderlingen, die in *geene* dadelijke, maar slechts algemeene en bloot Christelijke, broederlijke betrekking tot de vaderlandsche Nieuwe gedecoreerde kerk stonden, in de gelegenheid zijn gesteld, om alleenlijk het gebouw van buiten te beschouwen, de kurassiers en policie-agenten te bewonderen, en zich weder te verliezen in de menschenzee.

Men heeft vernomen, dat sommige aanzienlijke, hoogbevoorregte leden van het kerkbestuur der Hervormde Gemeente, eigenaars der Nieuwe Kerk, evenzoo vele toegangkaartjes hebben ontvangen, als er stammen Iraëls en Apostelen waren, en maanden in het jaar zijn, als belooning voor hunne volstrekt *belangelooze* kerkdienst.

Men heeft vernomen, dat *iemand* met nog iemand, de inhuldiging zonder kaartje heeft bijgewoond, en door *niemand* is aangehouden, en niemand dezen iemand daarover iets heeft te last gelegd.

Men heeft opgemerkt, dat de gasverlichting aan het beursgebouw, welligt door eene geheime terugwerking uit den effectenhoek, aan eene zeer merkbare *ongestadigheid* was onderhevig, en dat de ijzeren kroon niet altijd *even* veel licht verspreidde.

Wat men verder waargenomen, gezien, en gedacht heeft, zal, ten gerieve van de vaderlandsche lezers des Tijdspiegels, nader door Heracliet en Democriet worden opgeteekend; voor het tegenwoordige genoeg.

D.

Brievenbus.

I.
Brief aan een' quasi-dichter over Hollandsche duisternis.

Vergeving voor dat opschrift, amice, 'k beken het, tot heden had ik u dichter geacht, ik kán het niet meer. Tot heden had uw vaderlandsch gevoel mijne sympathie opgewekt, uwe verbeelding mij medegesleept, uwe oden mij opgetogen, uwe minneliedjes mij verteederd, uw treurspelen met schrik en medelijden mij vervuld: - ik ben ontnuchterd. Gij *kunt* geen dichter zijn. Nederland bezit geen dichters, geen verdienstelijke proza-schrijvers. Bewijs? De extra-Staatscourant, bij 's konings inhuldiging verschenen. Gij vindt er eene monsterpromotie tot ridders, grootkruisen, kommandeurs: gij vindt met 't ridderlint gesmukt rijks-advocaten, directeurs van sloeproeimaatschappijen, commissarissen van policie, leden der regtbanken, referendarissen, stads- en plattelands-dominés; gedecoreerde letterkundigen zoekt gij er te vergeefs. Het gouvernement zou onverschillig zijn voor de letterkunde? Zoo dwaas acht gij 't toch niet, welk staatsman, die dien naam verdiende, was 't in onze eeuw, was 't ongestraft? Daarenboven, - de feiten weêrspreken u: de beide chefs van de *litteraire maison Alexandre Dumas et Comp.* zijn van 's koningswege tot de inhuldiging genoodigd, een opgesmukt verslag er van leest ge weldra - in 't Fransch; méér nog, de Fransche vaudevilleschrijver Scribe prijkt met 't ridderkruis, door de Hollandsche Majesteit hem geschonken, - en gij zoudt nog van koelheid omtrent de letterkunde durven spreken!,...

Maar ik gevoel het, amice, die toon valt mij moeijelijk: bij ironie moet men koel zijn, en ik ben warm, ik gloei van verontwaardiging, dat men een' Franschen romanfabrikant laat overkomen om getuige te zijn van 't verbond, door Hollands vorst en volk voor 't oog van den Almagtige gesloten; ik gloei van verontwaardiging, dat men wie ten onzent verre boven Dumas et fils staan die onderscheiding niet heeft waardig gekeurd; dat men 't in 't aangezigt van Europa heeft beleden: wij bezitten geene letterkunde; - dat men den ligtzinnigen vaudevillist oppronkt met ridderlint, en den man,

die 't vaderlandsche treurspel zoo krachtig releveert, miskent, ignoreert, - dat men den vaderlandschen dichter, die schoon burgerman, vóór lang reeds streed voor het stelsel, dat de tegenwoordige excellenties op 't kussen bragt, minder acht dan een' Franschen lagchebek, - dat men kommandeurskruisen wegsmijt aan menschen, wier éénige verdienste is, dat ze een knoopsgat hebben om 't aan te hangen, terwijl men den Nestor onzer poëzij vergeet, die nog onlangs zoo roerenden klaagtoon slaakte aan 't graf van den ontslapen' vorst. Is dát de weg, dien onze geimproviseerde staatslieden den vorst afbakenen? Is dát het middel om onze nationaliteit te ontwikkelen, dát om gunstig op den volksgeest te werken? O, ik weet, de dichter heeft hooger roeping dan 't afbedelen van kruis en lint, 'k weet het, dat een vroeger bestuur zich belagchelijk maakte door een Reinier Hendrik te decoreren; maar ik weet het ook, dat eene handelwijze als die van onze tegenwoordige staatslieden ons in het oog van Europa compromitteert, - dat eene wijze regering zich 't eene eere rekent, verdienste te erkennen; - dat een der middelen, waardoor Willem I zoo magtigen invloed oefende op den volksgeest, de eere was, die hij aan dichters gaf;- dat een der oorzaken, die 't goede van Willem II meer in het licht, zijne zwakheden in de schaduw deed stellen, zijne bescherming van kunsten en wetenschappen was.

Maar we worden te materialistisch voor 't genot der letteren; ze zijn nog te dulden, mits ze ons amuseren en ons door kwinkslag en bonmot een' glimlach afdwingen, - maar geestelijk schoon - 't is uit de mode als 't zedelijk schoon. De letterkunde deelt 't lot van het Christendom.

Wees gegroet van uwen niet gedecoreerden, nooit te decoreren, prozaïschen, maar Hollandschen, meer dan ministerieel schoonheidlievenden

SIJMEN.

II.
Brief van een' verbolgen' mede-arbeider aan den Uitgever van den Tijdspiegel.

Mijnheer!

Door de redactie word ik naar u verwezen, en mij rest dus niets dan van u rekenschap te vragen van het voorbeeldelooze dralen met de plaatsing mijner stukken. Den 29sten April zijn ze u toegezonden, en vergeefs zoek ik ze in het nommer, dat 1° Mei verscheen. Ik ken uw antwoord reeds vooraf, ik weet, dat gij mij te gemoet zult voeren, dat de ingekomen stukken eerst door de redactie in hunne mindere of meerdere geschiktheid voor den Tijdspiegel moeten beoordeeld, vervolgen sgezet, de proeven gecorrigeerd, gerevideerd, afgedrukt, geplet, gevouwen, ingenaaid, gepakt, verzonden moeten worden, en dat dit alles onmogelijk in één' dag kan geschieden. Ik erken 't, dat die gronden ietwat bij mij gewogen zouden hebben - voorheen, toen wij nog niets dan den slakkengang kenden, maar ik verzeker u ook, dat die tegenwerpingen thans geen' invloed hoegenaamd meer op mij uitoefenen, ik voeg er bij, dat gij bij mij den naam van actief uitgever en man van den vooruitgang gladweg verbeurd hebt. Vlieg maar niet op, mijnheer, uw schaamte zal er te grooter om zijn: feiten zullen tegen u getuigen. En waan niet, dat ik u zal bluffen met de stoompersen van de Times, die de redevoeringen der parlementsleden wedergeven bijna vóór ze worden uitgesproken: op ons vaderland wijs ik u, op uwe woonplaats,

op den man, wiens Tijd altijd met den tijd medegaat, wiens Zondagsblad den tijd vooruitloopt. Dat Zondagsblad, mijnheer de uitgever, strekke ten verwijt u, maar ook ten prikkel. Weet ge wat het bedoelt? De gaping tusschen de Zaturdagsche en Maandagsche Haarlemsche Courant aan te vullen. Nu weet gij zoowel als ik, dat de couranten één dag vóór dien, waarop zij gedateerd zijn, worden gedrukt en verzonden. Zoo komt de Zaturdagsche Haarlemsche Courant op Vrijdag van de pers, om in der haast gevouwen en onder kruisband verzonden te worden, opdat de brievenbesteller mij die Zaturdags 's morgens aan het ontbijt brenge. Zondags nu komt er geene courant uit, dat wil zeggen, de Hollandsche geest is tegen een dagblad, waarop: Zondag staat, - of dat dagblad moest in overeenstemming zijn met de godsdienstige rigting der gemoederen op dien dag. Wat doet nu de opregte, hier bijna een weinig onopregte Haarlemmer? Hij drukt 's Zaturdags een nommer, verzendt dat per post, 't arriveert 's Zondags in alle oorden van ons vaderland, - maar 't heet: Maandagsche Courant! Dezelfde brievenbesteller, die mij dit nommer brengt, heeft nog een' ander vel druks onder kruisband voor mij. Wat mag 't zijn? Drukproeven wacht ik niet, voor schrijver heb ik geen talent, voor vertaler van romans geen geduld en geen' honger genoeg. 't Is het Zondagsblad van den heer van der Vliet, te 's Gravenhage, dat gelijktijdig met de Haarlemsche Courant van Maandag door mij wordt ingezien, eer ik naar de kerk stap (ik ben ouderwetsch genoeg om te gelooven, dat we behalve regtstreeksche verkiezingen ook nog godsdienst noodig hebben). Maar dan zijn die beide bladen tegelijk uitgekomen, zegt gij. Ja, dat een man, die geene kans ziet om 29 April een stuk op te nemen in het Tijdschrift, dat 30 April verzonden wordt, zoo oordeelt, kan ik mij ligt begrijpen. De heer van der Vliet echter verzekert, dat zijn Zondagsblad veel latere tijdingen medebrengt dan de Haarlemsche Courant, adverteert, dat de berigten tot van Zaturdag avond toe in zijn blad worden opgenomen. 't Is dus blijkbaar, dat de laatste tijdingen uit Rome, Weenen, Parijs, Londen, America, Groenland, en China ZEd. per duif worden aangebragt, dat het Zondagsblad in den nacht van Zaturdag op Zondag door stoomzetters wordt gezet, door stoomcorrectors gecorrigeerd, door stoominpakkers gevouwen, en in den vroegen morgen van Zondag met stoomduiven van hooge drukking door het gansche land verzonden. Ik erken, 't zijn slechts vermoedens die ik opper; mijn brievenbesteller verzekerde mij, dat het Zondagsblad met dezelfde postkar was gearriveerd, die den Haarlemmer overbragt, maar blijkbaar was 't, dat de man het correspondentie-, druk-en verzendingsgeheim van den heer van der Vliet niet wilde verraden. 't Is dan ook mijne zaak niet, dit geheim geheel te ontsluijeren. Genoeg, dat het feit bestaat, dat het Zondagsblad, schijnbaar gelijktijdig met de Haarlemsche Courant gedrukt en verzonden, veel later tijdingen bevat. Het instinct van het volk, dat in onze eeuw wijzer is geworden dan alle beschaafde en fatsoenlijke menschen zamen, gevoelt dan ook levendig de hooge voortreffelijkheid van het Zondagsblad. De ‘booijen’ hunkeren er naar, - naar uwen Tijdspiegel zien ze nooit om. Spiegel u aan het voorbeeld van den stoomman, en ontmoet gij hem welligt, verzuim niet, hem een compliment te maken over zijne activiteit, van uwen

Dw. Dienaar,

SIJMEN.

III.
Uitgelokt antwoord op een ongevraagd antwoord op den brief van een Gelderschman over de gemeentelasten in zijne provincie.

(*Zie Tijdspiegel 1849, I, blz.* 306.)

Met uw ongevraagd antwoord, mijnheer H.V.! gaat het niet, als met ongevraagde gasten: het was mij bijzonder welkom, omdat het mij gelegenheid geeft nog eens terug te komen op eene zaak, die verre is van mij onverschillig te zijn.

Bij het eerste lezen van uw ongevraagd antwoord, meende ik, wat de hoofdzaak betreft, uit het veld geslagen te zijn. Had ik mij werkelijk zóó deerlijk vergist; had ik *vermetel* de hand uitgestrekt naar een heiligdom, dat gedurende 32 jaren geëerbiedigd was, - ik verdiende dan het verwijt mij toegevoegd, en ik beken u gulhartig, het: peccavi! zweefde mij op de lippen.

Mijn gevoel van schaamte werd echter spoedig verdrongen door dankbaarheid, omdat gij mij misschien de oogen geopend hadt, en ik, van eene verkeerde toepassing van het reglement in mijne gemeente overtuigd, in de gelegenheid gesteld werd op een' onbillijken omslag van vele leden der gemeente in verhouding tot de meestgegoeden het gemeentebestuur, of hooger autoriteit oplettend te maken. Ik troostte mij met het: door schade en schande moet men leeren.

Er kwamen wel eenige passages in uw ongevraagd antwoord voor, die aanmerkingen van mijn' kant uitlokten: zoo b.v. gelooft gij niet, dat ik tot de Hoogwelgeboren Heeren behoor, omdat het mij bijzonder wel is, dat de Baron in mijne gemeente geene andere kennisgeving van den aanslag in de gemeentelasten bekomt, dan aan den daglooner wordt toegezonden. Ik glimlachte en sprak: wat te veel bewijst, mijnheer, bewijst niets! Ik zou met meer grond misschien kunnen beweren, dat gij een zeer gering denkbeeld hebt van een Hoogwelgeboren Heer, alsof deze niet dezelfde opmerking zou kunnen maken, of een gelijk gevoel van billijkheid kon hebben, als een niet-hoogwelgeboren heer.

Zoo zag ik niets *vermetels* in den wensch, dat de nieuw te verkiezen leden der provinciale Staten hunne aandacht mogten vestigen op, en, zoo mogelijk wijzigen wat, naar mijn inzien, eene verkeerdheid is, al is zij ook verjaard.

Zoo moet ik u bekennen, dat geene magtspreuk verandering kan brengen in mijn ongunstig oordeel over den vorm van het aanslagsbillet (*dat* ['t zijn uwe eigene woorden] in het wezen der zaak niets afdoet??). Ik herhaal het: die vorm behoort niet aan onzen tijd. Eene beleefde aankondiging aan de contribuabelen van wat zij schuldig zijn aan de gemeentekas te betalen, staat toch niet gelijk met aan de beleefdheid der contribuabelen het over te laten, of zij gezind zijn hunnen aanslag te kwijten. Voor wie zich aan wanbetaling schuldig maken, bestaan in sommaties, renovaties enz. termen genoeg, om met uitvoering van de wet te dreigen. Zou de goede geest van Neêrlands ingezetenen minder zijn, als zij beleefder en meer volgens de eischen des tijds werden aangesproken? Of zou Paulus' les, door mij aangehaald, thans minder te pas komen, dan in zijn' tijd: ‘uwe bescheidenheid zij allen menschen bekend?’

Zoo, om nog iets te noemen, begrijp ik niet, mijnheer! zich niet als strijder in het perk te begeven ter *verdediging* der voorschriften door heeren gedeputeerde Staten van Gelderland gegeven,

hoedanig de classificatie-rollen moeten worden ingerigt en ingevorderd (NB. classificatie-rollen worden niet ingevorderd), - en die voorschriften doeltreffend en daarom goed te noemen... Doch dit alles doet tot de hoofdzaak niet af. Ik nam, volgens uwe aanwijzing, het provinciale blad N°. 243 van het jaar 1816 nog eens ter hand. - en in spijt van het berouw, dat reeds halverwege in mijn hart was gedrongen, was ik hardnekkig genoeg, om op den ouden dwaalweg (als gij hem noemt) terug te keeren, en helaas! vermetel genoeg, om nogmaals de hand uit te strekken naar de grondvesten van een gebouw, dat daar reeds 32 jaren op gevestigd staat. Want, wat bevond ik?

Vooreerst: dat ik niet dwaalde, toen ik beweerde, dat er in de verhouding der klassen door heeren gedeputeerde Staten vastgesteld, geene geëvenredigde opklimming plaats heeft. Klaar en duidelijk toch blijkt uit artikel 8 met cijfers (en cijfers bedriegen niet!), dat de 2de klasse terstond het dubbele der 1ste, de 3de de helft meer dan de 2de, de 4de een derde meer dan de 3de betaalt enz. maar de 4 hoogste klassen ieder slechts met de vastgestelde som van *f* 5 - verhoogd worden. Is dat geene kennelijke afdaling in de verhooging der hoogere en vooral der laatste hoogste klassen? Is dat eene billijke verhouding van de minder gegoeden tot de meest gegoeden? Of moet men dit voorbijzien, omdat het reglement, dat het dùs voorschrijft, 32 jaren is toegepast? Of is die toepassing voor u het bewijs, dat het goed bevonden is?

Ten tweede: dat uwe redenering niet doorgaat, omdat zij in strijd is met artikel 2 van het reglement. Ik laat beide volgen: ‘Men beginne met den daglooner, dat is de (n) man, die van het loon, iederen dag door hem verdiend, en dat berekend wordt op *f* 140 - jaarlijks, leeft, buiten aanslag te laten,’ dus zegt gij. Artikel 2 zegt: ‘Onder eene der na te meldene klassen zullen worden gebragt, alle hoofden van huisgezinnen, voorts inwonende kinderen, welke een afzonderlijk bestaan hebben, en eindelijk dienstboden, zoodanig, dat *alleen* zullen worden uitgezonderd diegenen, welke *wegens volslagene armoede volstrekt buiten staat zijn, om iets het allergeringste bij te dragen.*’ Er wordt in Art 10 aan de Gemeente-besturen bijzonder aanbevolen, om van de eerste klasse, zoo mogelijk, geen gebruik te maken, dan kunnen zij, die wegens volslagen armoede niet volstrekt buiten staat zijn, iets, het allergeringste bij te dragen (en onder deze moet men toch den daglooner rangschikken, die *f* 140- 's jaars verdient) wel niet minder dan in de 2de klasse gebragt worden. Doch, gesteld, mijnheer, dat een Gemeente-bestuur de vrijheid had, om een daglooner, die iederen dag geregeld werk heeft, en een gewoon daggeld verdient, onder de volslagen armen te rekenen!! en in de 1ste klasse te plaatsen den arbeider, die zijne eigene woning en een hoekje hofland bezit, waar zal dan de vereischte som voor de gemeentekas van daan komen, daar de rijke grondbezitter op een inkomen van *f* 14000- geschat (en hoe weinigen zijn er in eene gemeente, als gijzelf zegt, die over zulk een inkomen te beschikken hebben) naar die verhouding niet hooger mag aangeslagen worden, dan op *f* 35-? Ik ken daar slechts twee wegen op: òf door den mindergegoede en die tot den burgerstand behooren in hoogere klassen te brengen, òf door het verhoogen der quota's bij te korten aan de inkomsten der gemeente. En dit laatste brengt mij op wat ik

ten derde bevond, dat in die verhooging geene schijn - maar tastbare onevenredigheid bestaat. Van uwe eigene redenering, zeer juist op het reglement gegrond, zal ik gebruik maken. Bij een te kort, om de benoodigde som te vinden, moet de door heeren Gedeputeerden aangegeven basis met 100 percent verhoogd worden: nu betaalt de arbeider, op de classificatierol op 25 cents gesteld, 50 cents (dat is, het dubbele), en de man op een inkomen van *f* 14000- geschat *f* 70- (dat is ook het dubbele). Men houdt dus, als ik zeide, met het verhoogen gelijken tred, altijd zóó geëvenredigd, dat de rijke in verhouding niet meer betaalt, dan de minstgegoede. ik laat het aan uw eigen oordeel over, of dit gelijk staat, en een reglement is goed te keuren, dat zulk eene onevenredigheid bij het verhoogen, in geval van te korten, voorschrijft? In dat geval toch wordt de minstgegoede in verhouding even zwaar belast als de meestgegoede.

Gij ziet dus, mijnheer, ik kan van mijne opinie nog niet terugkomen, al is het reglement ook 32 jaren toegepast. Geloof mij, met u acht ik wat goed is en als zoodanig bestaat, hoog, maar ik schroom tevens niet aantetasten, wat een langdurig bestaan niet goed kan maken.

Voor uwe welmeenende raadgeving, om klagten in te leveren, dank ik u, al is ze voor mij ook overbodig, omdat mij de weg bekend was, hoe ze ter behoorlijke plaatse en aan de bevoegde autoriteiten bekend te maken, en terwijl ik niet inzie, dat ik minder aanspraak kan maken op den naam van *populair man*, en *man van den tijd*, als ik gebreken, die ik meen te ontdekken, openlijk bekend maak en aanwijs, dan dat ik aan het Gemeente-besluur over een' te hoogen aanslag van mijzelven en anderen klagten inlever, wensch ik niets hartelijker, dan dat door ons wederzijdsch geschrijf de zaak in quaestie meer zal opgehelderd worden.

H.

IV.
Brief aan den heer Halitus Antinepotianus, over publieke eerbewijzen.

(*Tijdspiegel, Junij* 1849.)

> But these are deeds which should not pass away, And names, that must not wither, though the earth Forgets her empires with a just decay.
> BYRON.

Waarde heer Halitus!

Uw stukje getiteld: *Cornelius Nepos en de publieke eerbewijzen* heeft met regt veler aandacht tot zich getrokken, waaronder ook de mijne. - Een oogenblik heb ik, waarom zoude ik het niet bekennen, aan u getwijfeld, en opperde zich bij mij de vraag: zou de man het wel meenen? Eene herhaalde lezing heeft mij echter overtuigd dat het toch wel uwe bedoeling was, te doen uitkomen hoe rijk aan verdienstelijke lieden onze tijd, maar vooral ons vaderland is. Ik heb te meer behoefte aan uwe opregtheid te gelooven, omdat ikzelf een der gelukkigen ben, niet van deze bedeeling, maar al van eene veel vroegere. Hoezeer ik nu ook met uw denkbeeld om het wanbegrip van Cornelius Nepos ten minste voor onze dagen te bestrijden, ingenomen ben, is het mij echter voorgekomen, dat gij te kort zijt geschoten door niet aan te toonen, dat er werkelijk verdiensten te beloonen waren, en welke? Zoo gij dàt niet hadt

nagelaten, zoudt gij geheel zegevierend daar gestaan hebben. - Lieve heer Halitus!
(houd het mij ten goede dat ik u niet bij uwen langen onchristelijken naam noem,

maar familiaar weg bij uwen voornaam) lieve heer Halitus! het woord *verdienste* is zoo betrekkelijk, gij hebt er misschien nimmer over gedacht; *er is zoo vele soort van verdienste:* vergun mij u daarover slechts een gedeelte mijner gedachten mede te deelen. - Niet steeds doet zich de gelegenheid voor, het vaderland door vreesselijk dappere daden, of door kloeken greep aan het staatsroer, of door beleid en schranderheid in groote diplomatieke verschillen te redden; - zoude het nu niet jammer zijn omdat die gelegenheid zich niet voordoet, dat men zoo maar zijn geheel leven ongedecoreerd bleef voortloopen? Als die hoogere, meer in het oog loopende gelegenheden ontbreken, dan blijft er nog altoos veel verdienste over die ook niet mag vergeten worden; - om er eenigen op te noemen: behoorlijk uwen pligt te betrachten gedurende een reeks van jaren voor het traktement dat de Staat u geeft; bedaard en kloekmoedig u tegen den vijand te gedragen en niet voor hem, vooral wanneer hij niet talrijk is, op den loop te gaan; een zeer groot vermogen te bezitten, dat niet op te maken, maar veeleer te zorgen dat het u dekke, voede enz. tot den dood toe en na u uwe kinderen; tot de *notabelen* te behooren; zangen en zangwijzen te maken bij voorkeur op personen wien men den hoogsten eerbied verschuldigd is; het bestuur in *al* deszelfs pogingen voor het heil van den Staat in de raadzaal en in geschrift krachtig te ondersteunen, gehoorzaamheid, onderdanigheid, gedienstigheid voor uwe meerderen; in één woord:er zijn talrijke verdiensten van dien aard, om niet te gewagen van de velen die zich in het duister hullen, en die alleen door de nederigheid der bezitters niet eens in het oog vallen.

Ik herhaal het, het zoude jammer zijn, dat, wanneer die hoogere gelegenheden ontbreken, alle hoop op eene eervolle onderscheiding verloren ware. En die hoop is toch zoo natuurlijk, de neiging zoo geheel in 's menschen aard; immers tot zelfs bij de onbeschaafdste volkeren vindt men de zucht om door eenige uiterlijkheid, hetzij kraal, veêr, ring, vischgraat, neushout als anderzins, boven zijne medeburgers uit te steken.

Er is dan ook immer in dien geest gedacht en gehandeld; geen gevecht, boe klein ook, had er plaats of talrijke verdienstelijke daden, alhoewel ook van minder schitterenden aard, waren het opmerkzaam oog niet ontgaan: van menigen strijd kwamen er meer ridders terug dan er gesneuvelden gebleven waren. - Onze schrandere, behendige diplomaten, onze waakzame vertegenwoordigers, onze doorkneede staatslieden, ook onze vertegen woordiging in het wetenschappelijk West-Europa, onze geleerden en kunstenaars, al is het hun niet altoos gelukt zich beroemd te maken, of zoo goed te slagen, als wel te wenschen ware; zij hadden toch zooveel goeden wil, zoovele bekwaamheid, in één woord: verdienste aan den dag gelegd, dat ook hier de erkentelijkheid niet achterwege *kon* blijven.

Zoo is er niet bij ons alleen over gedacht, maar immers ook elders; van waar anders al die vreemde ordeteekens, die zoomenige borst in Nederland versieren, waaronder er velen zijn die het ijverzuchtig gemeen met den naam van *kraamkamerorden* bestempelt; de man die zoo'n verre reis komt maken om u eene heugelijke tijding of eene treurmaar over te brengen, kunt gij toch zoo maar niet zonder eenige belooning (behalve de reiskosten) weg laten gaan? En ook de wijze waarop zoo iemand zoo iets mededeelt, opdat

gij b.v. niet te veel schrikt, of te plotseling ontroert, die kan immers ook hare verdienste hebben.-

Eenig nadenken heeft mij, waarde Halitus! zelfs overtuigd dat er nog veel, te veel verdienste onbeloond blijft; ik zal er u maar één voorbeeld van bijbrengen, om mijn epistel niet te lang te maken. - Professor Lauts slaat bij het noodlottig afsterven van onzen Willem II met opmerkzaamheid de natie in vele oorden van ons vaderland gade, en ontwaart er met deelneming den angst die veler gemoed bekneep door onbekendheid met zijnen opvolger; fluks grijpt hij naar de pen en zijne belangrijke Levensschets van Willem III ziet het licht; natuurlijkerwijze heeft dat gedeelte der natie nu lucht gekregen; het ruimer ademhalen van duizenden is zijn werk! Is dat geene verdienste? en toch, zoo ver ik weet, is die nog niet beloond.-

De openlijke erkenning van verdienste heeft weder aanleiding gegeven tot de ontwikkeling van andere verdiensten, en wel tot die van een hoog gevoel van eigenwaarde, en tot die van prijzenswaardige eerzucht. Menigeen overtuigd van het gewigt zijner bewezene diensten, vooral in vergelijking van anderen, durft zich van de kluisters van eene kinderachtige valsche schaamte los te maken en met mannelijk zelfvertrouwen op die diensten wijzende, om de onderscheiding vragen, eenmaal, soms meermalen te vergeefs, eindelijk toch met gewenscht gevolg. - Menigeen die er nog slechts één bezit, ziet langzamerhand anderen hem voorbijsnellen, en zich in het bezit van meerderen verheugen, en nu rust hij niet voordat hij zijne mededingers weder op zijde of zoo mogelijk voorbij geraakt. - Daarom is het bestaan van een groot aantal orden zoo aan te bevelen en is het zoo gelukkig dat er in Nederland drie onderscheidene bestaan. Zelfs wanneer wij het wèl inzien zoude het getal nog wel vermeerderd kunnen worden; een blik op Rusland, op Spanje en menigen anderen Staat zal dat duidelijk maken. Waarom konden wij er niet nog eene voor Limburg, of voor de Oost- en West-Indiën (vooral voor de laatste) hebben? Waarom niet voor het ook geheel op zich zelf liggend Urk? - De eerzucht en de begeerte om uit te munten zouden er tot welzijn van het algemeen, en tot veredeling van het volkskarakter slechts door aangevuurd worden.

Eindelijk, goede Halitus! heb ik nog eene soort van verdienste op te noemen, welke mij eerst onlangs bijzonder is in het oog gevallen. Ik heb mij wel eens verwonderd dat de beloonde verdienste zoo veel talrijker wordt aangetroffen rondom den troon, juist het tegendeel van het zonnestelsel, waar de sterren in de nabijheid der zon verdwijnen. - Gelijk gij Halitus! neem ik nog wel eens een boek van vroeger dagen in de handen zoo stootte ik onlangs op deze plaats van uwen en mijnen vriend Tacitus, Annal: L.1. C.7. *At Romae ruere in servitium consules, patres, eques: quanto quis illustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrimas, gaudium, questus, adulatione miscebant. (Te Rome wierp zich alles, de consuls, de raad, de ridderschap der slavernij toe; hoe hooger in rang met des te grootere geveinsdheid en drift; het gelaat geplooid naar de tijdsomstandigheid, wisten zij vreugde en tranen, klagten en vleitaal te mengen, om noch verheugd bij het afsterven van den eenen vorst, noch te treurig voor de aanvaarding der regering van*

den anderen te schijnen.) *Wat* heeft mij nu die plaats duidelijk gemaakt? Geleerde heer Halitus! ik zal het u zeggen. - Tacitus komt mij voor boos te zijn over die handelwijze der voorname Romeinen, de onbeleefde uitdrukkingen waarin hij de zaak voorstelt doen het ten minste iets meer dan gissen; daarin verschil ik volstrekt van den grooten man; ik geloof dat ik de zaak beter inzie dan hij; en ik vertrouw, Halitus! dat gij met mij zult instemmen. Denk eens na, wat er vereischt wordt om het *zoo ver* te brengen en hoe velen er tot hunne schande niet in zouden slagen; de domkoppen zouden alleen treurig zijn, de meer begaafden zouden misschien enkel vreugde aan den dag leggen, maar de knapsten alleen kunnen beide die gewaarwordingen afwisselend en in juiste mate voorstellen: aan hen de palm!

Op dat talent, op die bekwaamheid, op die verdienste ben ik door Tacitus, alhoewel geheel tegen zijnen zin, geloof ik, opmerkzaam geworden. - Hem aan zijn kwaad humeur en beperkte begrippen overlatende, heb ik vervolgens nagegaan hoe vele zelfopoffering er niet toe behoort, om op die plaats duurzaam en gemakkelijk te zitten; opoffering van genoegens, van gevoelens, van wil, van uwe geheele ik-heid, niet gedurende een dag, een maand, maar jaren lang, soms een geheel leven! Waarlijk dat daar dan meerdere belooningen vallen, voor zulk een zuren arbeid, dat is inderdaad niet te verwonderen. Wij mogen het hun die zóó bevoorregt werden, niet benijden; het mag ons alleen spijten dat wij niet in de gelegenheid zijn ons ook zóó verdienstelijk te maken.

Lieve Halitus! Ik zal niet zeggen dat ik al de verdiensten opgesomd heb, die buiten die hoogeren, waarvan ik vroeger sprak, toch ook aanspraak op belooning kunnen maken; maar ik heb toch eenigzins in de gaping welke gij gelaten hebt, voorzien. Zie dit niet aan voor eene kritiek op uw werk, maar voor een tweede deel. - Vale!

DICAEUS.

V.
Een krachtig woordje om mijnheer Sijmen op zijne plaats, en een' confrater te Leipzig op zijn' troon te zetten.[1)]
(*Tijdspiegel* 1849, I, *bladz.* 388 *en* 389).

Rotterdam, 6 Mei 1849.

Mijnheer Sijmen!

Het verwijt, door u aan een zeer geacht blad, den ‘Nordischer Telegraph,’ gedaan, valt op u terug, omdat gij onwaarheden opdischt. Ik zoude zwijgen, om niet ook mijnen en der lezers tijd aan eene nietige zaak ten prooi te geven, maar mijne relatiën met den uitgeverdrukker van den Telegraph leggen mij de verpligting op, zijne eer te verdedigen.

Reeds langer dan vier maanden was Duitschland door middel van den Telegraph op eene vroeger niet gekende onpartijdige en zeer volledige wijze met de politiek en literatuur der Noordsche landen bekend gemaakt. Bij de eerste verschijning had hij hetzelfde ten opzigte van de Nederlanden beloofd, maar daaraan nog niet zoo kunnen voldoen, als hij zelf wenschte. Toen gaf Lion de brochure ‘Boudewijn en de Tijd’ uit, waartoe de Telegraph de voornaamste aanleiding was geweest; was het wonder, dat de Telegraph daarvan melding maakte? Waarlijk niet! Maar de Telegraph heeft

1) De Redactie wist de missive van den heer Petri niet anders te betitelen.

deze zaak niet ‘als eene *belangrijke politieke* gebeurtenis vermeld,’[1] hij heeft er slechts in eene korte en met kleine letters gedrukte ‘Notiz’ melding van gemaakt; hij heeft niet ‘*de lompheid* gehad, daarmede zijne beschouwingen over onze literatuur te openen,’ maar hij heeft reeds maanden te voren zeer groote opstellen over de Nederlandsche letterkunde, bij voorb. over Tollens geleverd.

Misschien zijt gij de eenige Nederlander, die de vreugde daarover, dat het buitenland zich met onze letterkunde bemoeit, ‘kinderachtig’ noemt.

PETRI, boekverkooper.

Een paar opmerkelijke drukfouten.

Ons lezend publiek zal waarschijnlijk thans wel verzadigd zijn van al de beschrijvingen, die den intogt van Koning Willem III en zijne huldiging in de hoofdstad meer of minder uitvoerig, of schilderachtig, of ook met verschillende beschouwingen en redeneringen, zelfs met uitzigten en verwachtingen, ja, met profetische voorspellingen doormengd, schetsten. In afwachting van hetgeen de vruchtbare pen van A. Dumas ter vereeuwiging van die belangrijke Meidagen leveren zal, wenschen wij onze lezers op het belangrijke Hoogduitsche verslag deswege in den ‘Nordischer Telegraph’ N°. 34 S. 424, folgg., opmerkzaam te maken.

Liefhebbers van fraai en sierlijk Hoogduitsch, en van een' stijl, dien Prof. Geel tot den *goedhartigen* zou brengen, kunnen hier volop genieten. Daarenboven ontvangen zij een paar zeer opmerkelijke drukfouten op den koop toe, die alweder tot een vernieuwd bewijs strekken, hoe veel beter men heden ten dage in het buitenland met onze moedertaal bekend is, dan vroeger het geval was.

Wij laten de bedoelde plaats in zijn geheel, en zoo wij vertrouwen en hopen, zonder nieuwe drukfouten, volgen.

‘Auf der Reguliers-breiten Strasze war eine Ehrenpforte errichtet, welche durch ihre zierliche Einfachheit den angenehmsten Eindruck machte. Die Facade nach dem Buttermarkte hin zeigte die Inschrift: Hulde van de Hoopstad aan Koning Willem III; an der nach der Kalverstrasze gerichteten Front aber las man: Zijne Regiring zij bestendig ongezegend.’

Om alle misvatting bij de Duitschers, die onze taal niet al te grif mogten verstaan, voor te komen, heeft echter 't zij de steller, 't zij de redacteur (onpartijdigheid noopt ons dit niet te verzwijgen), er tusschen twee haakjes bijgevoegd:(Huldigung der Hauptstadt für König Wilhelm III). - (Seine Regierung sei beständig und gesegnet).

Geen blinde voorstander van Telegraphen.

1) Men herleze den eersten volzin in de derde kolom van pag. 389 en men zal mij toegeven, dat Sijmen het zoo doet voorkomen.

Kronijk van den dag.

Junij.

Binnenland

- Twee ministers zijn afgetreden. De minister van Justitie, de heer Mr. Donker Curtius, is door Jonkheer Mr. H.L. Wichers, die van Koloniën, de heer Band, door den schout-bij-nacht van den Bosch vervangen. Wij weten niet dat aan deze verwisseling door iemand hoog gewigt is gehecht. Het is bekend dat een der afgetreden ministers de verwachtingen die men van hem koesterde, wat het in werking brengen van de beginselen der Grondwet aangaat, welker herziening gedeeltelijk als zijn werk mogt beschouwd worden, juist niet heeft vervuld. De door hem aangebodene wetten, welke eene verwezenlijking dier beginselen moesten zijn, werden afgestemd of teruggenomen; onder zijn voortdurend bestuur was dus weinig anders dan stilstand te verwachten; en hoe zeer iets anders, hoe zeer wettelijke bepalingen over gewigtige onderwerpen te hopen zijn, is in de verloopene maand bij de beraadslagingen der Tweede Kamer, of het nog noodig ware, op nieuw gebleken. Eenige van die zittingen werden besteed aan de discussie over eene wetsvoordragt spruitende uit eene onaangename nalatenschap der vorige regering. De zoon van iemand, die zich prins van Bourbon, of hertog van Normandië noemde en beweerde onder het aantal van hen die zich voor Lodewijk XVII hebben uitgegeven de eenige ware pretendent te zijn, had den Staat in regten aangesproken tot betaling van een door zijnen vader reeds in 1845 verkocht geheim in de constructie van geschut Het was om geene kleinigheid maar om ruim een ton gouds te doen. Dezelfde heer de Bourbon had ook van de regering eene schadeloosstelling van omtrent *f* 60,000 geëischt, daar hij, Nederland met zijne tegenwoordigheid willende vereeren, aangehouden en naar Engeland teruggezonden was. Het toenmalige bewind schijnt redenen gevonden te hebben om zich met dien vreemdeling in onderhandeling in te laten, waarbij zijn geheim werd gekocht, en eene aanzienlijke som op hand werd betaald. Die geheele uitgaaf zou gevonden worden uit een fonds voor verstrekkingen uit 's Rijks magazijnen, en aldus buiten de begrooting omgaan. Doch de rekenkamer weigerde de verevening op dien voet, waardoor verdere betaling gestuit werd en de reeds gedane ongedekt bleef. Deze verevening werd nu in eene wret voorgedragen. In de discussie kon geene aanmerking gemaakt worden op de handelwijs der tegenwoordige ministers; alle blaam trof natuurlijk diegenen, die in der tijd zoo willekeurig over 's lands gelden hadden beschikt. De waarde van het geheim moest in het midden blijven; maar dewijl de ondervinding leert, dat zoogenaamde geheimen doorgaans niets waardig

zijn, is het gevoelen dat ook dit geheim geene waarde heeft wel het aannemelijkste. Over de ministeriële verantwoordelijkheid werd breedvoerig gesproken: de door het gezond verstand voorgeschreven regel, dat een minister, die zonder daartoe bij de begrooting gemagtigd te zijn, over gelden van het Rijk beschikt, tot vergoeding daarvan verpligt is, vond ernstige voorstanders, maar de ministeriële verantwoordelijkheid van 1845 (en de tegenwoordige is nog niet nader bepaald) was zoo iets onbestemds, dat zij wanneer men haar wil vasthouden als eene schim verdwijnt. Ook bij deze gelegenheid werd beweerd, dat de Staat niets anders kon doen dan een onwettig opgeladen bezwaar geduldig op zich te nemen. In vroegeren tijd was dit de regel, gelijk iedereen zich om goede redenen herinnert. Thans echter is een voorbeeld van het omgekeerde gegeven, en het is te hopen dat dit regel zal worden. De voorspelling dat de Staat eindelijk toch het bezwaar zou moeten dragen, met proceskosten enz. vergroot, heeft niet verhinderd dat de wet met overgroote meerderheid is afgestemd. Ligt mogelijk dat het verspilde geld toch eindelijk uit de beurzen der ingezetenen zal moeten komen (want welke manier van verevening ook moge gekozen worden, betaling geschiedt altijd met geld dat door de burgers is opgebragt, of dat, indien van elders, hunne opbrengsten had kunnen verminderen) maar wij durven nu toch op iets hopen, dat reeds sedert lang gewenscht is, namelijk dat de ministeriële verantwoordelijkheid iets meer worde dan eene schim. Van een of ander der leden van de Kamer, die voor de eenvoudige waarheid hebben gesproken, dat een minister verpligt is en gedwongen kan worden te vergoeden, wat hij willekeurig uitgeeft, is toch wel te verwachten dat hij het initiatief neme van een wetsvoordragt op de ministerivle verantwoordelijkheid, wanneer deze te lang mogt uitblijven. Volgens de herziene Grondwet moet het inkomen des konings bij elke nieuwe regering op nieuw worden bepaald. Daar alles om bezuiniging roept, was het natuurlijk dat het niet op dezelfde hoogte kon blijven; bij de voordragt der bepaling voor de tegenwoordige regering is dan ook eene vermindering van *f* 400,000 voorgesteld, en thans het bedrag een millioen, zijnde *f* 600,000 op de begrooting en circa *f* 400,000 uit de kroondomeinen.

Frankrijk

- Reeds in de eerste zittingen der nieuwe wetgevende vergadering vertoonden zich de voorteekenen van een heftigen kamp tusschen de partijen, wier aantal nog gestadig toeneemt, zooals men nu ook ultra-gematigden en eene Witte Bergpartij heeft. Eerst gold het eene verklaring van republikeinsgezindheid, (de regterzijde zweeg bij den kreet ‘leve de republiek,’ door de linker aangeheven, om daarna zelf den toon te geven, ten einde aldus den schijn van intimidatie af te weren) daarna de onregelmatige benoeming van generaal Forest tot commandant van het paleis der wetgevende vergadering, welke eene beweging veroorzaakte waarbij de voorloopige voorzitter en de leden zich evenzeer vergaten en het bijna tot een gevecht in de zaal kwam. Eenige meerdere orde scheen zich toch te vestigen, toen de President een nieuw ministerie had benoemd, zeer gemengd van kleur en daarom op den bijstand van verschillende partijen rekenende. Men had lang eene combinatie onder maarschalk Bugeaud verwacht, maar Odilon-Barrot bleef aan het hoofd en kreeg nu Passy, Tracy, de Falloux, Rulhières, Lacrosse, Dufaure, de Tocqueville en Lanjuinais tot ambtgenooten;

t.o. 75

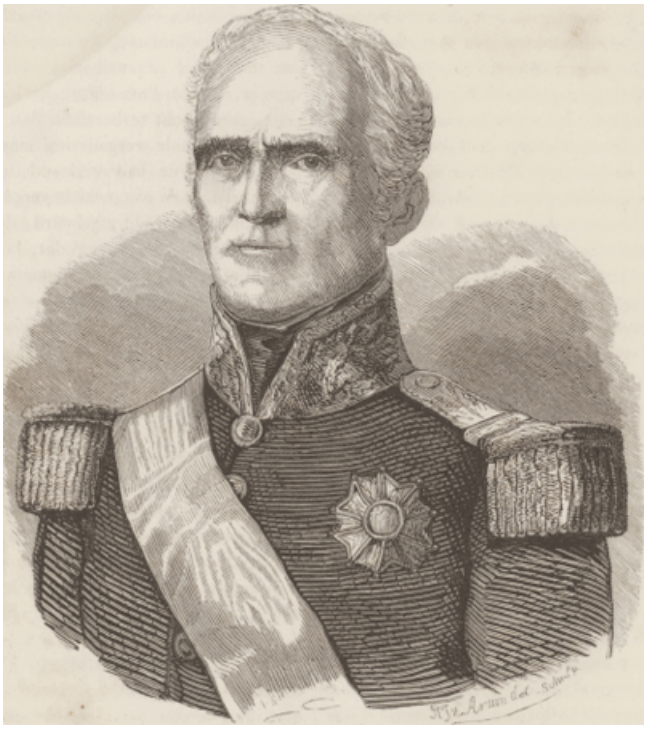

De Maarschalk Bugeaud.

slechts Leon Faucher en twee anderen waren dus afgetreden. Tot voorzitter der wetgevende vergadering was inmiddels Dupin de oude verkozen, en tot ondervoorzitters waren mede erkende voorstanders van orde en gematigdheid benoemd. Men verwachtte nu met ongeduld eene boodschap van den President, met welker toezending op eene zonderlinge manier werd gedraald. Eene tweede zonderlingheid was de wijs van toezending, daar de boodschap door een onbekend persoon aan den voorzitter werd gebragt, en niet voorgelezen (dewijl zij te lang was) maar eenvoudig in de dagbladen geplaatst; en hierbij kwam de derde zonderlingheid, dat de dagbladen ze met belangrijke varianten mededeelden. Eenige redactiën hadden zich een dag vroeger van kopiën magtig gemaakt, en daarna hadden vooral nieuwe tijdingen uit Italië aanleiding tot veranderingen gegeven. Zoo heette het eerst: Onze soldaten kwamen *als vrienden* onder de muren van Rome: daarna werden de woorden als vrienden weggelaten. De boodschap werd wel verschillend beoordeeld, doch vond bij de gematigden vrij algemeen bijval. De volgende gebeurtenissen hebben het gewigt van dit stuk, als uitdrukking van de gezindheid en denkwijs des Presidents, reeds zoo zeer verminderd, dat eene inhoudsopgaaf weinig belang zou hebben. De aanleiding tot die gebeurtenissen was de dubbelzinnige politiek van den President en het ministerie ten aanzien van Italië. De bestemming der expeditie derwaarts was vrij onbepaald gebleven. Als eene eerlijke handelwijs had men de vreedzame bezetting van eenig punt mogen verwachten, om bij een aanval der Oostenrijkers op Rome te verhoeden dat deze de zaken aldaar naar hunnen zin regelden, en eene billijke schikking tot stand te brengen. In plaats daarvan wilde Oudinot zich eerstelijk met geweld van Rome meester maken, dat naar zijn zeggen door een klein getal anarchisten werd overheerd. De bloedige afwijzing van zijnen eersten aanval bragt hem niet tot andere gedachten; nu eischte ook de zoogenaamde eer der Fransche wapenen de onderwerping der stad. Wel gegrond was aldus het verwijt dat de President geheel andere oogmerken zocht te bereiken dan waartoe de nationale vergadering magtiging tot de expeditie had verleend, en die handelwijs, in de wetgevende vergadering door de meerderheid afgekeurd, door de aanneming der bepaling, dat de expeditie niet langer van het oogmerk harer zending mogt worden afgehouden, zou gewis nog strenger zijn gegispt, indien men niet had gevreesd de woelzieke partij daardoor voet te geven. Deze verzuimde echter niet de gelegenheid aan te grijpen om naar zij hoopte de menigte in beweging te brengen. Reeds had men de juiste kracht dier zoogenaamde radicale partij leeren kennen, daar 122 afgevaardigden haar manifest aan de Duitsche democraten hadden onderteekend; nog een zestigtal, anders tot den Berg gerekend, was zoo ver niet gegaan. Ledru- Rollin deed nu het voorstel om den President en de ministers wegens schennis der constitutie, die verbood dat Frankrijk ooit inbreuk zou maken op de souvereiniteit van eenig volk, in beschuldiging te stellen. Door Odilon-Barrot beantwoord, nam Ledru Rollin nogmaals hartstogtelijk het woord, onder anderen zeggende, dat, indien de vertegenwoordigers thans de constitutie niet handhaafden, het volk dit gewapenderhand behoorde te doen. De urgentverklaring van het voorstel der beschuldiging werd wel met 361 tegen 203 stemmen

verworpen, maar daar mede was het voorstel zelf nog niet vervallen, en in de zitting van den 12^{den} drong zelfs de minister La Crosse op eene onverwijlde behandeling aan; het was dus aan beide zijden op een beslissenden kamp aangelegd. Thans scheen echter de Bergpartij eenigzins uitstel te zoeken, eischte vooraf de mededeeling van berigten, daarna van officiële stukken, en wilde de beraadslaging tot na de kennisneming daarvan verschuiven. De meerderheid wilde integendeel de zaak afhandelen; na eene heftige woordenwisseling verwijderde zich de Bergpartij en werd het voorstel ter beschuldiging met 377 tegen 8 stemmen verworpen. Reeds sedert het begin der discussie heerschte eene dreigende spanning onder de menigte, die slechts op een teeken scheen te wachten om uit te barsten. Den volgenden morgen gaf de Bergpartij een manifest uit, door 122 leden onderteekend. De President, werd daarin gezegd, had een oorlog begonnen tegen de nationaliteit van een vrij volk, de meerderheid, der vertegenwoordiging had dit goedgekeurd, aan de minderheid, die daartegen geprotesteerd had, schoot nu niets over dan een beroep op het volk. Het bleek dat er eene monarchale zamenspanning bestond tegen de republiek; het bewind koos partij voor de vorsten tegen de volken; men wilde de soldaten verlagen tot hulptroepen der vijanden van Frankrijk. Nationale garden, gij zijt de ware verdedigers van orde en vrijheid; orde en vrijheid zijn de constitutie, de constitutie is de republiek. Vereenigen wij ons onder de leus van: leve de republiek.- Deze oproeping bragt inderdaad de menigte in beweging. Een stoet van 20,000 tot 25,000 menschen, ongewapend, wilde naar het Elysée National trekken om den President een openlijk blijk van afkeuring te geven. De regering was echter op eene volksbeweging bedacht geweest en de troepen stonden gereed. De bedoelde volksmenigte werd gestuit en uiteengedreven, en daarmede was de beweging onderdrukt. De Bergpartij had zich, op algemeenen bijval hopende, reeds in het gebouw *des Arts et Metiers* tot eene conventie vereenigd, en een nieuw bewind zamengesteld, met Ledru-Rollin als dictator aan het hoofd. De artilleristen der nationale garde hadden zich voor de beweging verklaard en het gebouw bezet; evenwel namen de meesten der daarin verzamelden op het berigt, dat de troepen het volk uit een dreven, en de nationale garde zich onzijdig hield en dit liet geschieden, de viugt. Slechts eenigen werden terstond gevat. Behalve deze vond men ook papieren, wier inhoud waarschijnlijk overdreven werd opgegeven, hoewel het zeker wel te denken is, dat de Bergpartij, indien zij de zege had behaald, daarvan geen gematigd gebruik zou gemaakt hebben. Pogingen tot het opwerpen van barricaden hier en daar werden terstond verhinderd; eenige geweerschoten zijn gevallen, waardoor enkele personen gekwetst zijn, doch een eigenlijk straatgevecht had geen plaats. In de zitting der vergadering, welke dien dag werd gehouden, ging, met tegenspraak van eenige aanwezige ultra-republikeinen, het besluit door om Parijs en den omtrek in staat van beleg te verklaren. Bij de volgende zitting was weder een aantal leden der Bergpartij aanwezig; velen ontkenden hunne naamteekening onder het stuk, waarbij het volk te wapen werd geroepen, en noemden dit stuk zelf eene verdichting der politie om hen in ongelegenheid te brengen, en de gedempte beweging eene onschadelijke manifestatie,

die niemand had behooren te ontrusten. Evenwel werd de door den procureur-generaal aangevraagde magtiging om Ledru- Rollin, Considerant en de bekende sergeanten Boichot en Rattier te vervolgen, wegens zamenzwering tot omverwerping der regering en aansporing tot burgeroorlog door de vergadering toegestaan. Vele aanzienlijken gingen dien dag den President met den afloop der zaak geluk wenschen. Cavaignac echter onthield zich daarvan, en moet gezegd hebben, dat hij hoewel hij bereid is om voor het Elysée National te sneuvelen, nooit dat gebouw zal binnen treden. Als echt republikein, evenzeer als voorstander van orde en wet, had hij dan ook niet tegen het voorstel ter beschuldiging van den President gestemd. Voor het oogenblik verliest hij daardoor aan populariteit, en is Changarnier de groote man. Onder de beweging werden de drukkerijen der ultra-republikeinsche dagbladen door nationale garden vernield; Victor Hugo drong op een streng onderzoek dienaangaande aan, hetwelk door de regering beloofd werd. Het schijnt dat deze omstandigheid reeds aanleiding geeft tot ongenoegen tusschen O. Barrot en Changarnier, welke laatste niet wilde onderzocht hebben, of de vrienden der regering in hunnen ijver inderdaad zooveel te ver waren gegaan als het gerucht zegt. De uitgaaf dier dagbladen zelve werd verboden en aan de overige oppositiebladen de bedreiging daarvan gedaan, in geval zij niet gematigd waren in hunne oordeelen. Hoewel nog meermalen magtiging tot vervolging van afgevaardigden werd gevraagd en verleend, verloren de heftige republikeinen echter den moed niet. De maatregelen tegen de dagbladen werden door Cremieux heftig gegispt, Grevy stelde daarop voor, de regering uit te noodigen om binnen wettelijke grenzen terug te keeren, doch de meerderheid stemde voor de orde van den dag. Daarna werd door het ministerie eene wet voorgesteld om de clubs voor den tijd van een jaar te verbieden. Thans deed de Witte Bergpartij zich gelden, die de clubs voor altijd wilde verboden hebben. De wet is echter aangenomen gelijk zij is voorgesteld. Onder dat alles heerschte te Parijs de cholera en maakte dagelijks eenige honderden slagtoffers. Onder andere bekende personen is ook de maarschalk Bugeaud, nog voor de zoo even gemelde gebeurtenissen, aan deze ziekte bezweken. Zijn dood wordt als een groot verlies voor Frankrijk, maar vooral voor Lodewijk Napoleon beschouwd, die bij de verdere plannen, welke hem met groote waarschijnlijkheid worden toegeschreven, op de ondersteuning van den maarschalk scheen te rekenen, terwijl Cavaignac die plannen zeker met alle kracht zal tegenwerken. Gelijktijdig met de volksbeweging te Parijs, openbaarde zich op verscheidene andere plaatsen eene onrust, welke de bewering, dat de roode republikeinen dien dag vooraf tot eene nieuwe omwenteling hadden bestemd, veel grond schijnt te geven. Overal werd echter die onrust bedwongen, behalve te Lyon, waar de gebeurtenissen zelfs een bedenkelijker aanzien verkregen dan te Parijs, en de rust eerst na een tamelijk hardnekkig straatgevecht, waarbij een aantal gebouwen beschadigd werd en aan beide zijden dooden vielen, werd hersteld. Ten gevolge dezer gebeurtenissen wordt een nieuw monsterproces verwacht, daar zoowel te Lyon als te Parijs eene menigte inhechtenisnemingen hebben plaats gehad. Vroegere ondervinding doet het echter betwijfelen, of bij dit proces de wrare toedragt der zaak aan het licht zal komen, te meer daar Ledru-Rollin, het vermeende hoofd

der zamenspanning, naar men zegt met oogluiking van het bewind, is ontsnapt.

DUITSCHE STATEN. - Het Duitsche parlement is zoo goed als opgelost. De weigering van den rijksbestuurder om eenige parlementsbesluiten ten uitvoer te leggen, deed hetzelve het besluit nemen om de vergadering naar Stuttgart te verleggen. Werkelijk begaven een aantal leden, daarna het rompparlement genoemd, zich daarheen, kozen een nieuwen voorzitter, verklaarden het Rijksbestuur vervallen en verkozen een nieuw, een regentschap van vijf personen, met Raveaux aan het hoofd. Dit regentschap en parlement gingen vervolgens voort met beraadslagen en besluiten, hoewel het hun geheel aan magt ontbrak om iets van het beslotene ten uitvoer te leggen. Hoewel te Stuttgart ontvangen, vond het geene medewerking bij het Wurtembergsche ministerie. Dit protesteerde integendeel bij eene proclamatie tegen de aanmatiging van het regentschap, en vond in dit opzigt bijval bij de wetgevende vergadering en het meerendeel der bevolking. Het te Frankfort gebleven centraal-bestuur eischte, dat het ministerie het regentschap in hechtenis zou doen nemen en de zittingen van het rompparlement beletten. Vooreerst werd aan dien eisch niet voldaan, maar de aftreding van den minister von Römer bragt eene verandering in het stelsel der Wurtembergsche regering; de verdere zittingen van het rompparlement werden verboden, en daarop nam dit het besluit om zich met het regentschap naar Baden te verplaatsen. De besluiten, oproepingen en op het papier volbragte maatregelen van dat bewind zullen echter wel van geen belang of gevolg zijn.

Tegelijk met deze geheel nietige poging voor de Duitsche eenheid, ging van de zijde van Pruissen eene andere uit. In overeenstemming met Saksen en Hanover werd door Pruissen eene rijksconstitutie voorgesteld, bestemd om geheel Duitschland, met uitzondering van de Oostenrijksche landen, te omvatten, terwijl tevens de andere Staten tot toetreding werden uitgenoodigd. Volgens die constitutie zou het rijks-opperhoofd een regent (*Vorstand*) zijn, en deze waardigheid aan de Pruissische kroon worden verbonden. De regering zou worden uitgeoefend door dit opperhoofd en een vorstenraad van zes stemmen, te weten van Pruissen, Beijeren, Wurtemberg, Saksen, Hanover en Hessen; de overige Staten zouden zich met deze moeten verstaan. De betrekking van Oostenrijk tot dezen bondstaat zou bij schikking worden geregeld. Verder werd een rijksdag van twee huizen voorgesteld, een staten-huis en een volkshuis, het eerste van 167 leden, benoemd voor de helft door de regeringen, voor de andere helft door de vertegenwoordigende ligchamen der staten. Het volkshuis zou benoemd worden door eene getrapte verkiezing. De stemgeregtigden zouden, naarmate van de belasting die zij betalen, in drie klassen worden verdeeld, en elke klasse zou een derde der kiezers benoemen, door welke de afgevaardigden zouden verkozen worden. Voor elke bevolking van 100,000 hoofden zou éé kiescollegie bestaan en éé afgevaardigde worden verkozen. Kleinere Staten zouden zich dus daartoe moeten vereenigen. Dit volkshuis zou voor vier jaren benoemd worden en ontbindbaar zijn. Besluiten van den Rijksdag vereischen de goedkeuring van beide huizen, en de Regent bezit een beslissend *veto*, en bepaalt ook de plaats van vergadering. Wat het netelige bevel over de troepen aanging, zou de Regent alleen beschikking hebben over bijzondere legercorpsen en de bezettingen der rijks-

vestingen. Buitenslands zou de bondstaat eene gezamenlijke vertegenwoordiging hebben, onder elkander zouden de staten hunne bijzondere belangen naar goedvinden kunnen regelen. Van de grondregten, in deze constitutie opgenomen, is de vrijheid van drukpers zonder censuur het eenige bepaalde; de andere zijn tamelijk schimachtig. Beijeren weigerde de goedkeuring van deze constitutie, zonder gewigtige veranderingen, eenige kleine staten gaven echter hunne toetreding te kennen, en de Duitsche eenheid was dus, nu de verwarring zich eenigzins begon op te lossen, op eene verdeeling in zes voorname onderdeelen uitgeloopen: 1. De Pruissische Bondstaat, nu het Saksenverbond genoemd, 2. Duitsch-Oostenrijk, 3. Beijeren, tot nog toe op zich zelf staande, 4. Wurtemberg en eenige andere Staten, die de parlementaire constitutie hadden aangenomen, 5. Baden en Rijn-Beijeren, waar de republikeinen voorshands meester waren, en 6. Limburg, Luxemburg en Sleeswijk- Holstein, waaromtrent nog niets was beslist. Hierbij komt nog dat in sommige gevallen het Duitsche Bond als nog niet opgelost wordt beschouwd, zoo als op grond van dat Bond Pruissen zijne troepen naar Rijn-Beijeren zendt tot demping van den opstand aldaar. Want tegelijk met deze gebeurtenissen op papier hebben in de werkelijkheid ernstige gebeurtenissen plaats gehad. Geheel Baden was in de magt der republikeinsche partij. Een provisioneel bewind had, na de vlugt van den Groot-Hertog, te Karlsruhe de regering aanvaard (hoewel in de meeste streken toch regeringloosheid bleef heerschen) eene constituerende vergadering bijeen geroepen om over verdere maatregelen te beraadslagen, en de landweer opgeroepen ter verdediging tegen de in groot aantal oprukkende rijkstroepen. Eene bende vrijwilligers, die van Baden in Hessen wilde vallen, nam spoedig voor de rijkstroepen de wijk, doch toen deze troepen vervolgens Baden binnentrokken vonden zij een hardnekkigen tegenstand. Hun togt was op Manheim gerigt, en er moeten gewigtige gevechten hebben plaats gehad, welke echter niet verhinderd hebben, dat de rijkstroepen zijn doorgedrongen, en Manheim hebben bezet. Ook uit Rijn-Beijeren, waar Pruissische troepen zijn binnen getrokken om de rust te herstellen, hebben de republikeinen het onderspit gedolven.

Na de bevestiging van het berigt dat Ofen door de Hongaren is genomen, en wel na eene herhaalde bestorming (zoodat de bewering, dat het verlies der stad aan het verraad van eenige Italiaansche soldaten zou te wijten zijn, al zeer zonderling luidt) zijn de berigten en geruchten uit Oostenrijk weder onzekerder en tegenstrijdiger dan ooit geworden. De opgaven van belangrijke overwinningen, hetzij van de Oostenrijkers of de Hongaren, die telkens worden ontvangen, worden ook telkens gelogenstraft. Zooveel alleen is zeker dat er een hardnekkige en bloedige strijd wordt gevoerd, en de komst der Russische hulptroepen de zaak nog geenszins heeft beslist.

Italiaansche staten.

- Napolitanen, Oostenrijkers en Franschen, drongen in het begin dezer maand den kerkelijken staat binnen om den Paus te herstellen; daarna werd ook nog een hoopje Spanjaarden met dit oogmerk ontscheept. De Koning van Napels trok echter op de nadering der benden van Garribaldi terug, en deze ging daarop de bezetting van het door de Franschen aangevallen Rome versterken. De Fransche gezant de Lesseps had aldaar niets kunnen uitrigten, daar de maarschalk Oudinot zijne volmagt niet

erkennen wilde en eigenmagtig te werk ging. De Lesseps, die zich voor aan alle kanten gemystificeerd moest houden, begaf zich in gramschap weder naar Frankrijk, en Oudinot begon, na het mislukken eener nieuwe poging om Rome door een *coup de main* te bezetten, een meer regelmatig beleg. De tegenstand, dien hij vindt, is inderdaad ernstig, en men verwacht, nu het Fransche geschut bres heeft geschoten, nog geenszins de overgaaf der stad, maar veeleer een hardnekkig straatgevecht, waartoe reeds barricades moeten opgeworpen zijn. Aan de andere zijde dringen de Oostenrijkers voort; zij hebben reeds Bologna en Ancona bezet. - Het is den Oostenrijkers ook eindelijk gelukt eene schrede nader bij Venetie te komen; het gewigtige voorwerk dier stad, het fort Malghera, is in hunne magt gekomen, maar slechts als een puinhoop. Nadat dagen achtereen eenige duizenden bommen daags in de vesting waren geworpen en deze ten laatste geheel was vernield, hebben de Venetianen haar ontruimd, na het geschut weggevoerd en wat zij moesten achterlaten onbruikbaar gemaakt te hebben. Naar gemeld wordt, houden echter de Oostenrijkers de bemeestering van dit fort voor een roemrijk wapenfeit. Thans is reeds verscheidene malen de overgaaf van Venetie gemeld, maar telkens weder tegengesproken. De Oostenrijkers hebben op de baan van den spoorweg eene batterij gevestigd, en beschieten van daar de stad; eenige bommen moeten zelfs op de St. Marcus plaats gevallen zijn, en als men de Oostenrijksche berigten mag gelooven, zouden de Venetianen daarvan zeer geschrikt hebben. De ligging der stad, die gelijk men weet zeer moeijelijk te genaken is, kan echter nog tot eene langdurige verdediging gelegenheid laten. Het helsche krijgsmiddel om door middel van luchtballons een regen van zware bommen in de stad te doen vallen, is nog slechts een gerucht.-In Sicilie is, gelijk van de Napelsche zijde wordt gemeld, de rust geheel hersteld en eene amnestie afgekondigd.

Engeland.

De afschaffing der beruchte wetten op de scheepvaart is thans door beide Huizen van het Parlement goedgekeurd. Thans ziet men weder het begin eener nieuwe agitatie ter verkrijging eener parlementaire en financiële hervorming. In eene vergadering te Londen zijn eenige besluiten genomen, daarop neerkomende, dat, dewijl het gemis van een wezenlijk Hu is der Gemeenten, de ongelijke drukking der belastingen en de buitensporige staatsuitgaven ontevredenheid en poging tot verzet veroorzaken, iedereen dringend wordt aanbevolen om te trachten door alle wettelijke middelen het herstel dezer grieven te verwerven.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De vrienden van Israël.

> Is God een God van Joden alleen? Is Hij het niet ook van Heidenen? Ja, ook van Heidenen.
> Paulus, Rom. III: 29.
> J'aime le bon sens, principalement dans les matières religieuses.
> MONTESQUIEU.

Onder de pogingen, die het algemeene kenmerk eener voortgaande humanisering van ons geslacht bedoelen, mogen wij het genootschappelijk zamenwerken ter opbeuring der verstrooide kinderen Israëls niet vergeten, en nog te meer verdient deze eigenaardige tak van menschencultuur onze aandacht, waar men in ons vaderland met meer nadruk zich thans daarmede schijnt te bemoeijen, en ten minste aan de zaak meer ruchtbaarheid bijzet. Wij zullen derhalve de vrijheid nemen eenige algemeene beschouwingen aan het oordeel onzer lezers te onderwerpen, waarop wij van eenigen een protest, van anderen een fiat verwachten. Als wij spreken van de *arme Joden*, gedurende 18 eeuwen, is dit bijwoord zekerlijk niet ongepast; want onaangezien hunne vergaderde, verborgene rijkdommen, werden ze als onechte kinderen, stiefkinderen der menschheid, in den regel, door de Christenen, Gods *eigen* kinderen, behandeld; zij werden door Europa, in den waren zin des woords, *gehetzt*, vonden in hunne holen, de Ghetto's, Joden-quartieren, naauwelijks veiligheid voor lijf en leven. - Men was in de hooggeroemde middeleeuwen tot de Christelijke overtuiging gekomen, dat de oude bloedschuld van Golgotha nog niet was afbetaald, en de Almagtige te lang wachtte om die rekening te vereffenen; daarom stak de middeleeuwsche vorst, en vooral de Inquisiteur zelf de handen uit, en was er van overtuigd, dat een Jodenmoord althans niet veel minder voor God gold, dan een half dozijn kostbare kerken stichten, of een paar rijk begiftigde kloosters, met derzelver *inventaris* van monniken, nonnen en landgoederen. *Arme* Joden noemt de geschiedenis hen; want ze hadden geene vrienden, maar alom vijanden; het leven van een goed rijpaard, of van een' fikschen jagthond, was den over-Christelijken burgtheer, die er een' biechtvader en koorknapen op nahield, meer waard dan het leven van eenige verdoolde Israëlietische kooplieden, die moesten geslagt worden, *omdat* hunne voorvaders den Verlosser der menschen aan het kruis hadden geroepen, nog niet eensgebragt! - *Arme* Joden, derhalve.

Er behoort niet veel geschiedkundige of menschenkennis toe, om te begrijpen, dat de verstrooide Israëlieten, als roofdieren op- en neêr- en af-gejaagd, en schier

buiten den kring der menschen gezet, niet zeer gezind waren om de Christenen, met hunne beginselen en kenbaar uitgedrukte handelwijze, te naderen en te respecteren. - Het is een eigenaardig verschijnsel om een geheel volk, dat verstrooid is geworden onder de volken, als vogelvrij te verklaren. Men past dien maatregel anders meestal op een enkel mensch toe. - Onze middeleeuwsche Voorvaders hebben hier de zaak eens op eene *groote schaal* willen beproeven. - Arme Joden dus alweder, hoewel de verarmde vorsten en landheeren van vroeger eeuwen nog wel zoo ootmoedig en nederbuigend waren, om het goud en zilver der gemartelde roofdieren tot zich te willen nemen, en zich wisten vet te mesten met Jodenbloed en Jodengoud. - De Israëlieten, die zoo goed met de weegschaal kunnen omgaan, werden in dien tijd mede gewogen - aan geloof waren ze natuurlijk altijd oneindig veel te ligt, en moesten gegeeseld, opgesloten, of, voor de securiteit, verbrand worden - maar naar hun geld waren ze zwaar genoeg om de ligte en ledige staatskas te helpen vullen. - Eindelijk kwam de tijd, dat de arme, verlatene Joden ook vrienden hebben gevonden onder de Christenen; vrienden, die niet vragen naar hun geld, hunne bezittingen, maar die - zekerlijk wel wat laat - maar toch eindelijk, op de gedachte kwamen, of de Joden ook niet zouden behooren tot de kinderen Gods, of ze ook de kruimkens mogten oprapen die vielen van de tafels der rijken; of men het wel zoude mogen wagen, om hen mede te humaniseren; want het voorregt, waarin de *paarden* en *honden* deelen, welker ras ook thans wordt veredeld door vorsten en grooten, kon welligt ook op de Joden in toepassing gebragt worden, en zoo zien wij inderdaad, onder zeer verschillende vormen, ook de vrienden van Israël verschijnen, en wel ter zijner tijd, want zeventien eeuwen van parforce- menschenjagt schijnen vooreerst voldoende, en genoegzaam ter verheerlijking van vorstelijk-Christelijk- inquisitoriale beginselen. - Intusschen zijn, bovenal in ons vaderland, de vrienden van Israël, en wel de staatkundige, reeds voor vele jaren werkzaam geweest om de zonde der hooggeprezene middeleeuwen goed te maken; de politieke emancipatie, welke de zonen en dochteren Abrahams in ons erfland hebben genoten, en waarvoor ze toch niet ondankbaar zijn. staat zegevierend over tegen het ruwe geweld, of de dikwerf belagchelijke bebeperkingen, welke het zuidelijk en Katholiek Europa heeft willen bewaren, alles *in majorem Dei gloriam.*- Onze Nederlandsche Joden zijn meer en meer van ellendige, zoogenaamde ‘smousen,’ tot verstandige, welopgevoede, aanzienlijke burgers van den staat gepromoveerd. Men heeft ze mede verzorgd, naar hoofd en hart trachten te verplegen, en als dat alles slechts half werk schijnt te zijn, in vergelijking met de door stoomkracht gehumaniseerde en gecultiveerde Christenmenschenkinderen, zoo kon men ook hier geen ijzer met handen breken, en men mag, wat den uiterlijken toestand der Israëlieten in ons vaderland betreft, niet ontkennen, dat er met vrucht is gewerkt. - Onder waardige Protestantsche en Katholieke geestelijken zijn er velen ontslapen, die echte vrienden van Israël waren, en daar leven er ook thans nog, zonder bepaaldelijk aan een genootschap of corporatie van dien naam, uitwendig met *naam* en *toenaam* aan zich te sluiten. - Het ligt niet geheel buiten den kring onzer beschouwing, om te onderzoeken, welke eischen

men te regt kan en mag doen, in den tegen woordigen tijd, aan een dergelijk Christen-verbond, dat zich kenmerkt als de *Vrienden Israëls.* Iemand vriendschap te betoonen, bestaat daarin, dat men met opoffering, als het noodig is, voor het waarachtig heil des vriends zorgt, en zichzelven eerst duidelijk heeft gemaakt, waarin dat heil bestaat, om niet reeds dadelijk in den beginne - met een misslag te beginnen; nu is die vraag naar het gevoelen van velen spoedig beantwoord: bekeering der Joden, opname in het Christendom, de eenige Christus niet meer onder, maar boven, ver boven Mozes. - Dáárheen wijst men ons, vooral uit Engeland, en ook ten onzent, van menigen kansel, in menig geschrift. Deze *conditio sine quâ non* sta voorop, en de vrienden Israëls beijveren zich om Israël tot Christus te brengen; daarop zeggen we amen! en nog eens amen! mits men ons nog eene vraag vooraf veroorlove: *op welke wijze* moet Israël dan bekeerd worden? Moet het ongeloovige, verstokte Israël, *gedwongen* worden om terug te keeren naar Hem, die is het licht der wereld? Neen, geen Torquemada meer, geene helsche gruwelen der inquisitie - dan bedreigd? en waarmede? wie dreigt, moet het dreigement ook kunnen volvoeren - dan overgehaald, gewonnen, gekocht, listig ingepalmd, overrompeld. - Foei, foei! dat zal geen Christen wenschen. - Wat dan? *Overtuigd?* door overtuiging bekeerd, welnu, als dat het laatste, en beste, en eenigste middel is, dan moet men weten, wat er toe behoort om ongeloovigen te overtuigen en vervolgens te bekeeren - Nu legt men handen aan het groote werk, men zal overtuigen, op gronden natuurlijk; overtuigingen zonder grond, zijn kasteelen in de lucht. Men roept de kinderen Israëls en zegt van nabij en verre: ‘Komt nu toch eindelijk, want wij zijn hier gekomen, wij, de vrienden van Israël, om u te overtuigen en dan te bekeeren.’ Komen ze nu werkelijk? Stroomen nu de Joden-scharen naar de vrienden heen, om te hooren, te onderzoeken, en zich gedwee te laten overtuigen? - Neen, in waarheid, dat doen ze niet, en als ze het nu reeds deden, het zoude ons, om den wille der vrienden Israëls, leed doen; want, dat ware geheel tegen den gewonen gang der menschelijke zaken, en wat daartegen strijdt, is altijd eenigzins bedenkelijk, aangezien wij niet meer leven in den tijd der wonderen, en de wonderbare bekeeringen meer en meer zeldzaam worden, naarmate de menschen meer met opene, eigen oogen, zonder brillen en glazen daarvoor, beginnen te zien.

Er predikt immers, reeds sedert eenige jaren, een Engelsch zendeling in onze hoofdstad; hij heeft daar zijne eigene Sionskapelle, hij roept mede van week tot week, wil allen dus: leeren, bekeeren, wederleggen, doopen vooral, opnemen, ja wat nog al meer? Komen de kinderen Israëls, van Amsterdams grachten, straten, stegen tot hem, of komen ze niet, of komen ze nog niet, of zullen ze komen, of zullen ze nooit komen? Vraagt het, gij zult het hooren. Zij blijven nog in en om de twee oude Synagogen, de Sions-kapelle kent meerdere oud-regtzinnige Gereformeerden, dan ongeloovige, of halfgeloovige Joden; dezen laten den heer Pauli gerustelijk zijn' gang gaan, en gaan ook gerustelijk hun' gang - en toch blijft de man altoos bereid om te bekeeren en te doopen, als de gasten maar wilden komen. - Nu treden de latere vrienden Israëls, nevens of welligt boven hem, en beginnen, dat is zeer Christelijk, om voor Israël te bidden - het gebed des regtvaardigen, zegt

de Schrift, is magtig; - maar de Schrift zegt mede, dat men bidden en werken moet. Men zal bezwaarlijk eenige duizend ongeloovigen zalig-bidden, zalig-zingen met psalmen, of zalig-prediken, daar kan men wel mede aanvangen, inluiden, oproepen, zich manifesteren; maar eene bekeering op overtuiging is nog geheel iels anders, dan een bepaalde bedestond, al staat die ook met text en spreker, ten voeten uit, in het Handelsblad. Wat zullen de vrienden van Israël alzoo nu verder doen, als ze met elkaâr en met anderen gebeden, gepredikt hebben, en Israël, dat nog niet gekomen is, hebben opgeroepen? Zietdaar de groote vraag! - Tractaatjes uitgeven? Zal de Jood ze koopen - ja welligt, als hij ze met voordeel weder kan afzetten - wel koopen en verkoopen, maar lezen, en er door overtuigd worden? - wij twijfelen.-- Bijbels verspreiden? ad idem, vermoeden wij; dan welligt, geheel naar den geest van onzen tijd, naar de heerschende mode, een Jodenpatronaat? Een Jodenpatronaat, daar hebben wij het gevonden lezers! - Het patronaat komt met de overtuiging, en met de bekeering, en met de tractaatjes en met de Nieuwe Testamenten als een stoomschip, dat de vijandelijke kettingen en kabels stuk zeilt, en al dadelijk het fort vermeestert. - Eene opmerking vooraf: aan *dàt* patronaat zijn zekerlijk eigenaardige bezwaren verbonden, die bij de bedestonden niet bestaan; daar gaat alles geregeld en ongestoord van den beginne tot het einde toe. - Als b.v. de heer Mr. Da Costa, gelijk onlangs geschiedde, niet alleen een' wereldlijken spreekstoel, maar een eigenlijken, geestelijken en Protestantschen preekstoel beklimt, gedurende een paar uren, de toga er afgerekend, zich herschapen ziet in een geordend prediker bij de Herstelde Luthersche gemeente, zichzelven als een' tweeden Paulus karakteriseert, en gansch Israël, in dichterlijke geestdrift, aan zijne voeten meent te zien, of te hangen aan zijne lippen, dan is eene dergelijke bekeeringsproeve hoogst interessant, en wij zien hoe sterk de bekwame spreker, eenmaal een kind Israëls, nu een strijder voor Christus, zich als vriend van Israël legitimeert, en niemand, Jood of onjood, zal den heer Da Costa hier iets in den weg leggen, veeleer banen de Couranten hem den weg en den hoorders mede, om dezen spreker ook eens op een kansel te helpen; - maar dat patronaat onder en voor de kinderen Israëls zelve - niet het gewone prediken in een bedestond - want er wordt alle Zondagen, in zoo vele kerken, zoo veel gepredikt - maar het overtuigen, het toenaderen van en tot de ongeloovige Joden, het beslissend bekeeren, niet *pro formâ*, door dengenen die er over spreekt en predikt enkel voor *Christenen* en voor *geen Joden;* maar het inplanten van Christus' woord en leer in het Jodengezin en het Jodenleven, zoodat het weerklank vindt in het Jodenhart en het Jodenhoofd; ziet, dat is hier de eisch, dien wij doen aan de vrienden van Israël. - Wilt ge u behelpen door te zeggen: ‘dat zal alles wel met den tijd, door den tijd komen; als we maar eerst aanhoudend bidden, hard en geweldig prediken, en schreeuwen en opzien maken, en ons genootschap aanbevelen en uitbreiden, dan geldt ons dat alles minder’ - wegens de bovengenoemde redenen, die wij niet verkiezen te herhalen. - Men moet niet wachten totdat het kind Israëls tot ons nadert; want dan zal het vooreerst voorzeker niet komen. Men moet zelf tot dat verstokte kind heengaan, en ten minste hier beproeven; niemand, die de Joden kent,

niet uit der Christenen bedestonden, maar uit hunnen aard en in hun leven, zal zeggen, dat zulk eene daad werkelijke bekeering eene gemakkelijke taak is; want onze Israëlietische broeders en zusters zullen toch ook wel hunne regten hebben, evenzoo als wij; zij zullen toch ook mogen weten *wat* men wil en wat men voor heeft, wat men bedoelt. Als ze nu niets meer vernemen, dan dat men bidt en predikt, zingt en klaagt, en somtijds bedreigt, ze zullen zeggen: bidt en predikt maar, vrienden! zóó zult ge ons niet vangen; - dat is nu wel niet fraai van hen, 't is echter waar, en menige waarheid klinkt niet fraai, daarom mag en moet ze evenwel verkondigd worden. De onbekeerde kinderen Israëls zullen gewisselijk scherp toehooren. zeer naauwkeurige berigten inwinnen aangaande de *morele* en *persoonlijke* hoedanigheden hunner vrienden, zij zullen willen weten, *wie* met hen wil handelen - niet transigeren - dat zal zelfs een cordate Jood, in betrekking tot godsdienstige zaken, evenmin willen, als een cordaat Staats-minister ten onzent - niet transigeren, niet door beloften en woorden lokken en fluiten; want dan blijft de vogelaar, zooals de ondervinding dit reeds leerde, voor een ledig net, maar door godsdienstige en morele kracht vereenigd, overtuigen; want de onbekeerde Jood zal zijn' nieuwen vriend eerst moeten *achten* en *vertrouwen.* - Nu zijn de kinderen Israëls, door de ondervinding van eeuwen geleerd, een weinig achterdochtig van aard jegens de Christenbroeders geworden; derhalve moeten de vrienden in quaestie, helder als het glas, zuiver als het goud zijn, anders zouden ze misschien dezen commentarius op hun bekeeringswerk moeten vernemen: ‘bekeert eerst uzelven en komt dan tot ons,’ en dat zoude ons leed doen, als ze dat moesten hooren. Verder zullen de kinderen Israëls, als het de Christelijke *leer* en de *leerstellingen*, het - vaste *systeem* - geldt, ook weder hunne regten mede laten hooren en handhaven. Als onder de vrienden Israëls Godgeleerde mannen zijn, die hunne eigendunkelijke leerstukken, Calvinistische of Episcopaalsche drijven, drijven, drijven dat het klinkt en galmt, die met het theologisch geschut gereed zijn, en eerst bres willen schieten voordat ze met het vredesvaandel komen - godgeleerden, die onderling oneens, als boven- of benedenvaldrijvers, als strenge praedestinerenden, of halve pelagianen zich beoorlogen, en evenwel, *altijd onderling* oneens, de Joden willen bekeeren, overtuigen; dan zullen de Joden dat alles eerst op een afstand aanzien, toeluisteren, zich ergeren - en - het is hun niet kwalijk te nemen, met een' boozen glimlach op het gelaat, heengaan, heengaan van waar ze kwamen - naar Mozes en de profeten!

Is dat nu alles waarheid, welnu, de vrienden Israëls moeten zelve toezien, hoedanig zij hun gewigtig, groot en goed werk aanvangen, voortzetten en bekroonen, - Wie zoude hen niet toejuichen? Zij behooren tot de *innere Mission;* maar wie zoude, met vrijmoedigheid, hen niet willen herinneren aan de bestaande zwarigheden, en den volke doen weten, dat bedestonden houden en predikatien uitspreken alleenlijk de a en de b is van het gansche volgende alphabet. - Welligt dat ons nader de gelegenheid wordt aangeboden, om de bedoelingen en werkzaamheden der vrienden van Israël verder toe te lichten, terwijl wij aan hen en aan alle onbekeerde kinderen der Oude Bedeeling Gods besten zegen opregtelijk toewenschen.

MARSUPIUS.

De Tubingsche School.

De couranten deelden onlangs eene proclamatie mede van de hoofden der rondzwervende Heidens in Jutland. Hunne taal is stouter geworden, 't kan niet anders. Jaren lang miskend en verguisd, zullen zij zich thans geroepen wanen, eene meer luistervolle toekomst tegemoet te gaan. 't Is bekend dat zij altijd geweten hebben, wat thans de sterkste geesten eerst regt beginnen in te zien, dat 't de moeite niet waard was het Christendom aan te nemen. Het Christendom heeft het eigendomsregt geheiligd, hetwelk voor den Zigeuner zoo hatelijk was. Met innige blijdschap klopt het hart van het Zigeuneropperhoofd, nu hij, zonder propaganda, denzelfden kreet hoort aanheffen, dien zij uit hoofde van de oppermagt van 't barbarisme der beschaving zoo lang hebben moeten onderdrukken. Wat zij slechts durfden uitspreken tusschen de zandige heuvelen van onmetelijke heidevelden, waar men geen spoor van Christenen of van beschaving zag, dat wordt nu door duizende stemmen met gejuich uitgeschaterd. Het Christendom predikte matigheid en onthouding en de volken lieten zich breidelen, gewillig 't gebit in den mond zich dringen, terwijl zij hunne meest natuurlijke neigingen aan ketenen lieten leggen. De gypsies waren wijzer. Zij hebben zich aan 't drukkend juk weten te onttrekken, nooit hebben zij hunnen fieren nek willen buigen. Door de domme menigte veracht lachten zij in hun vrij en vreugdevol leven over de monnikendwaasheid der Christenen. Thans is het reeds aanmerkelijk veranderd, daar velen zich met hen verbroederen. ‘De driften zijn goed; dat zij niet allen bevredigd worden, dat is de zonde,’ zoo heeft immers reeds een Fourrier gesproken. 't Is dan ook waarlijk niet te verwonderen dat de toon der Heidens stouter wordt. Men bewondert hun toestand, men beschouwt hun maatschappelijk en godsdienstig leven als het ideaal der toekomst voor Europa's beschaafde natien. En voorzeker zoude een opperhoofd der heidens niet ongeschikt zijn, om naast de katheder van een' Feuerbach gezeten, de heerlijke vruchten van de leer diens meesters practisch te ontwikkelen.

Daar wij dien toestand evenwel voor niet zoo gelukkig houden als de natuurlijke wijsgeeren ons wel willen doen gelooven, zien wij met ernstige bekommering de geweldige pogingen die men aanwendt, om, ware het mogelijk, de volken van Europa af te werpen van den Christelijken bodem, waarop zij gevormd zijn. Wij kunnen 't niet begrijpen waarom men het Christendom zoo haat. 't Is of ze met Hannibal gezworen hebben, de eeuwige vijanden der Christenen te zullen zijn. Zoude het ons onteeren, zou het onze schande, ons verderf zijn, als wij eenvoudige Christenen waren? O gij die u wijsgeeren noemt, waarom wilt gij ons den vrede des harten ontnemen? Waarom wilt gij 't woord des levens dat wij verstaan ons ontrooven, om ons niets anders te geven dan ledige kategoriën, een kunstig spel met logische begrippen of de onverstaanbare vreemde tongen der moderne wijsbegeerte? Welk belang kunt gij erbij hebben dat wij ons eigen ik zullen gaan aanbidden? Welkeene maatschappij zoude

het zijn, waar ieder zichzelven aanbad als 't hoogste wezen? Zoudt gij niet driemaal u bedenken eer gij de losse steenen meêdoogenloos wegstoot van een fondament, dat naar uwe meening vergaan is, als gij oogenblikkelijk het huis zoudt zien instorten, waarin duizenden nog wonen? Zoudt gij niet driemaal u bedenken, eer gij de fel brandende fakkel der verwoesting in het gebouw slingert, waarin duizenden vergaderd zijn, schoon gij 't wist dat het van ligt brandbare stoffen opgetrokken, toch eerlang vergaan moest? Kan het zoo groot eene vreugde voor u zijn, als gij uzelven boven de wereld denken kunt, en van de hoogte waartoe gij in de luchtballon van uwe verstandsdweeperij zijt gestegen twistappels onder de menschen werpen en hun strijd aanschouwen kunt? Zoude het dan zoo groot een roem voor u zijn als gij eindelijk de menschen overtuigd hadt, dat de kerken gekkenhuizen zijn, en zij met geheele scharen om uwe leerstoelen vergaderd de voor uwe ooren zoo streelende uitboezeming slaakten: wij begrijpen er niets van dan dat er geen God en geene onsterfelijkheid bestaan. De belofte van 't socialisme om driemaal meer te eten, de zedeleer der jong-Hegelsche school: baden, eten en drinken, ja, dat zouden ze begrijpen. Zien wij 't niet in dat zij dan gelukkig zouden zijn, dat is onze bekrompenheid, onze onverdraagzaamheid, onze halfheid, zoo als de jongeren van het ongeloof met stouten toon verzekeren. Wij houden 't voor onverantwoordelijk als wij zelven twijfelden, dadelijk ook de rust van anderen te belagen; wij zouden dan nog zoo gaarne zwijgen al konden wij het Christendom niet aannemen, omdat wij sidderen zouden voor 't bloedvergieten en rust vermoorden, hetwelk door de prediking des ongeloofs wordt aangemoedigd; en als wij dan eens ongelijk hadden, hetwelk toch waarachtig zoo groot een wonder niet wezen zou? Maar wij hebben ook geen begrip van ware humaniteit, wij zijn verward in de strikken der godsdienst, die slechts eene begoocheling is, wij gaan gekromd onder de verroeste ketenen van het Christendom. Dikke schellen van bijgeloof heeft het Evangelie ons op de oogen geplakt, zoodat wij het hemelsch licht van de moderne wereldzon niet kunnen zien. O gelukkige Heidens, nooit heeft de knellende band van het maatschappelijk leven die vrije zonen der heide kunnen kluisteren, nooit heeft eene kerk hen bij elkander vergaderd om het akelig denkbeeld des doods hun voor oogen te stellen, nooit heeft 't onderwijs hunne jeugdige zielen vermoord. Maar nu komt de ure en is reeds daar dat men hunne zoo lang verachte deugden zal weten te apprecieren, dat men die echte wereldburgers eerst zal leeren begrijpen.

Maar neen, dat kan de bestemming der menschheid niet zijn, om tot de barbaarschheid terug te keeren, om nogmaals van de kennis des eeuwigen Gods af te dwalen en zonder God in de wereld te zijn. Toen het verterend vuur der menschelijke verdorvenheid eens zulk een ontzettende uitgebreidheid verkregen had, dat zoo hoog ten hemel stijgende vlammen daaruit konden ontstaan, als een Nero en een Heliogabalus, toen kozen duizenden de leer der matigheid, der regtvaardigheid en van een toekomend oordeel boven de zedelooze leeringen van de scholen der wereldlingen. Zoude het nu anders zijn? Vreesselijk waren ten allen tijde de aanvallen door ruw geweld en geslepen list tegen het Christendom ondernomen; maar de overwinning was des

Heeren. Men ziet met ontzetting de geweldige batterijen van het zwaar geschut van 't philosophisch denken tegen de ringmuren der Christelijke kerk opgerigt. Maar als de eerste schoten gevallen waren, zag men tot zichzelven komende niet zelden dat op te grooten afstand der wallen het geschut was geplant. Wij willen de strijdkrachten des vijands niet gering achten, maar wij laten ons niet verschrikken door den verwaanden ophef, waarmede zij u vooruit de overwinning aankondigen. Als de moordende steenen van fanatieke Joden het geloof niet konden dooden in den boezem van Stephanus, als de leeuwen en tijgers in 't renperk van Rome den Christen niet konden afvallig maken, dan zullen ook de bespottingen en de drogredenen der moderne Christenvervolgers het geloof ons niet ontnemen. Zoo menige bijl is reeds stomp gehouwen tegen den boom des Christendoms, de strijdakse van het hedendaagsche ongeloof zal hem niet met éé slag nedervellen. Want de strijd tegen het Christendom is niet van gisteren of eergisteren. Nadat het Jodendom tot aan zijn laatsten ademtogt tegen de waarheid gestreden had, droop ook het heidensch slagtzwaard van Christenbloed. De Jood trachtte de stem des H. Geestes te versmoren onder de steenhoopen, waaronder hij Christenen begroef. De heiden beproefde door bedreiging en marteling den geest te bezweren dien hij haatte. Een Julianus beproefde listig eene mijn te graven onder den bodem der kerk, die door haar eigen vuur zoude ontstoken worden. Het overwonnen Jodendom en het geslagen heidendom zochten, gelijk de Jezuïeten, eene schuilplaats op het gebied hunner vijanden. Langzamerhand begonnen zij weer te verlangen naar hunne oude heerschappij. 't Scheen niet ongemakkelijk naar de kroon te staan, omdat zij hunne onderlinge vijandschap hadden afgelegd, en met vereenigde krachten de Christelijke waarheid konden aanranden. De antichrist bevreesd en doodelijk bang voor de wraak der kerk, die geen openbaren aanval zoude geduld hebben, durfde niet openlijk zich vertoonen, zoo als later toen hij moedig werd omdat hij niets meer te vreezen had. Op den staatkundig vrijen bodem van Engeland wierp hij eensklaps zijn schijnheilig kleed weg en trad met lang verbeten woede tegen het Christendom en zijne predikers op. Voltaire, Rousseau en anderen hebben in Frankrijk het ongeloof gepredikt. In Duitschland waren velen van de grootste geniën der vorige eeuw van het Christendom afkeerig. Maar het is voor onzen tijd bewaard gebleven om het ongeloof in zijn geheele sterkte te ontwikkelen; met niet zoo kwalijk geslepen zwaard is de aanval hervat. Begaafd met scherpzinnigen critischen blik, gewapend met een uitmuntend dialectisch oordeel, geoefend in philosophisch denken, afgerigt in 't gebruik van de kunstigste sophismen, doorvoed met uitgebreide en veelzijdige historische kennis, hebben de bestrijders van het Christendom op hunne bresbatterijen alles bijeen gebragt, wat de wetenschap slechts bedenken kan, om ware het mogelijk in een beslissenden slag te overwinnen. Men ziet dat wij althans aan het verstand onzer bestrijders alle regt laten wedervaren, terwijl zij over het verstand der Godgeleerden lagchen, zich met hun gevoel vrolijk maken en hun wil verdenken. Niet op alle Evangeliebestrijders willen wij echter onze lofspraak toegepast hebben, men kent toch de hoogst oppervlakkige redenering van een' Wislicenus, zoowel als den brommenden onzin van een' Bruno Bauer. Wij

bedoelen vooral Strauss en zijne jongeren. De aanval van Strauss was de schadelijke, ofschoon consequente toepassing der wijsbegeerte van Hegel. Het leven van Jezus, zooals de Evangeliegeschiedenis het voorstelt, is volgens hem absoluut onmogelijk. De wonderen door de Evangeliën ons medegedeeld kunnen niet gebeurd zijn, zij moeten dus verklaard worden. De natuurlijke verklaring was eene dwaasheid, Strauss zag het spoedig in. Er was dus geene andere uitweg mogelijk dan de mythische verklaring. Gelijk Christus zelf godsdienstige idées in het kleed der geschiedenis had gehuld, zooals in de gelijkenis van den verloren zoon, zoo werden in lateren tijd Godsdienstige idées in historischen vorm voorgesteld, zoodat eene levensgeschiedenis van Jezus ontstond, zooals de Evangeliën die mededeelen, waarbij dus de onvoorbedachtelijk verdichtende legende de grootste rol gespeeld heeft. Jezus van Nazareth was een voortreffelijk persoon geweest, Strauss zelf ontkent het niet, hij had in het openbaar geleefd, en het zoude mogelijk geweest zijn duizenden wijs te maken dat die Jezus van Nazareth wonderen gedaan had in tegenwoordigheid van velen, dat hij opgestaan was uit de dooden, terwijl niemand die in dien tijd leefde er iets van wist? In historischen vorm gekleede idées zouden zij aangenomen hebben als waarachtige historie. En volgens het getuigenis der oudheid waren twee Evangelisten ooggetuigen, twee anderen vrienden van Apostelen, het was bovendien een geheel historische tijd waarin men niet gemakkelijk tot geloof aan zoodanige mythen was te brengen. De mythische verklaring is dan alleen mogelijk als de Evangeliën niet in dien tijd geschreven waren, waaartoe zij van de oudste tijden af aan gebragt zijn. De Evangeliën moeten onecht zijn, zal de verklaring van Strauss denkbaar wezen. Dat erkent hij ook zelf, zoodat hij die onechtheid vooronderstelt, terwijl hij te vergeefs beproefd heeft die te bewijzen. Het stelsel van Strauss kon dan eerst op toestemming hopen, als de onechtheid der Evangeliën bewezen was. Als de schriften des Nieuwen Testaments in veel lateren tijd geschreven waren, dan men algemeen aangenomen had, dan eerst kon de mythische verklaring eenigen vasten grondslag hebben. Dat nu is de taak die de Tubingsche school zich heeft voorgesteld. Als zij daarin mogten slagen dan zoude de beschouwing van Strauss met vroeger onbekende kracht doordringen, terwijl er ons niet anders zou overblijven dan het resultaat der moderne bespiegeling, waarbij de Godheid door de kracht van het denken van haren wereldtroon wordt gebannen om een donkere, onbewuste, onbegrijpelijke wereldgeest te zijn, en de mensch de eenige en hoogste persoonlijkheid van het heelal is, wiens grootste ongeluk juist in zijne persoonlijkheid bestaat. Treurige grootheid voor den mensch, niet minder ongelukkig dan Sancho Panca's kortstondige verheffing. Eenvoudiger zou het dan nog altijd zijn zich in de armen te werpen der materialistische wijsbegeerte. Wij willen met een enkel woord de stelselmatige oppositie van Tubingen schetsen, om vervolgens een enkel stuk van een Godgeleerde dier school tot voorbeeld te nemen, ten einde aan onze lezers de taktiek te doen kennen, waarmede zij den Bijbel bestormen.[1)]

1) Over de Tubingsche School en hare rigting vindt men onder anderen een stuk van Ds. Harting in de Jaarb. voor Wetensch. Theologie 5 deel blz. 242.

Reeds in de oudste tijden des Christendoms bestond er eene secte die door de vaders der kerk kettersch werd genoemd, zij bleef hardnekkig vasthouden aan het Jodendom en wilde op Christelijken bodem de oud-Joodsche instellingen behouden; zij beschouwden Jezus als den Messias, als een profeet, hoezeer boven de profeten des Ouden Verbonds verheven. Zij schijnen de buitengewone ontvangenis van Jezus te hebben geloochend. Men noemde hen Ebionieten en ketters. Maar jammerlijk moet zich de geheele oude kerk volgens de Tubingsche school bedrogen hebben. Die Ebionieten waren de oude regtzinnige Christenen, die geen hairbreed waren afgeweken van de oorspronkelijke Christelijke leer. Want ook de oudste Apostelen waren Ebionieten. De goede oude kerkvaders die het oorspronkelijk oude Christendom niet kenden meenden in hunne onnoozelheid dat deze Ebionieten ketters waren, terwijl zij eigenlijk zelven de ketters waren. De eerste Christenen, zoo leert ons de Tubingsche School, waren Joden en bleven Joden; de Apostelen waren predikers van 't Jodendom, die ongelukkig zoo weinig vrucht van hunnen arbeid gehad hebben dat er na eene groote eeuw slechts een klein hoopje menschen bestond die getrouw aan hunne leer gebleven waren en die daarenboven nog door de geheele Christelijke kerk voor ketters gehouden werden. De kerk die eigenlijk de ontrouwe was, maar die zich door een dom zelfbedrog de regtzinnige waande, was tot de dwaze meening gekomen dat Jezus iets meer dan een Ebioniet geweest was. Het Christendom was oorspronkelijk het echte Jodendom, door Jezus van Nazareth min of meer hervormd. Dit zoude men nog duidelijk kunnen zien uit de drie eerste Evangelien, die hun Ebionietisch karakter niet verbergen kunnen. Het eigenlijke Christendom werd eerst door Paulus gepredikt. Hij heeft het eerst 't idee gehad van hetgeen wij de Christelijke waarheid noemen. Dat heidenen Gods kinderen konden zijn zonder Joden te worden, dat de godzaligheid niet afhankelijk was van de Joodsche wet, dat het Christendom de universalistische strekking had om de godsdienst der menschheid te zijn. Men zoude zijne opvatting van het Christendom algemeen en hevig bestreden hebben, gedurende het gansche leven van den Apostel, die dus de eigenlijke stichter van 't Christendom moet zijn. De strijd van dezen Apostel met Petrus, zijn scherpe brief tegen de Joodschgezinden worden met de sterkste kleuren geteekend. De strijd moet dus in de eerste Christelijke kerk hevig geweest zijn, 't was een strijd op leven en dood. Eindelijk zouden de beide vijandige partijen zich verzoend hebben in de opkomende Logosleer, die ter goeder ure als een Deus ex machinâ uit den schoot der wijsbegeerte te voorschijn sprong om de beide partijen, zoo lang en zoo bitter vijandig, zóó volkomen te bevredigen, dat er van dien zoo heerlijken en waarlijk niet zeer gewonen godsdienstvrede geen enkel woord in de geschiedenis is bewaard gebleven. Eindelijk was nu de katholieke kerk geboren uit een philosophisch huwelijk van de Paulinischen met de Ebionieten. De schriften des Nieuwen Testaments zijn nu geene echte oorkonden, die van het eerste Christendom naar waarheid getuigen. Zij weten niet eens dat Jezus een Ebioniet was. Hoe of de Tubingers 't dan weten? De Schriften des Nieuwen Testaments zijn bijna alle partijschriften. Zij zijn ontstaan uit de rigting van de eene of andere partij, geschreven met het opzettelijk doel om aan de denkbeelden van die partij

ingang te verschaffen. Voorzeker eene vreemde apologetische methode! De andere partijen zullen dan zeker toegevend genoeg geweest zijn, om dat alles maar zoo stilletjes voor waarheid te houden, misschien onder voorwaarde dat dan ook de andere partij hare mythen moest gelooven. De Openbaring van Joannes zou het oudste geschrift, zijn Evangelie het laatste zijn. De Tubingers kennen naauwkeurig al de actenstukken van het proces van de wording des Christendoms en de eerste eeuwen.

Paulus was alzoo de ware stichter van het Christendom. En was het hoofdidee van Paulus niet reeds in substantie uitgesproken door Stephanus. O wat wordt het eenvoudige Christendom een wonderlijk raadsel van duistere afkomst! Men wil dus den oorspronkelijken toestand van het oude Christendom kennen uit diezelfde Schriften waarvan men de onechtheid à haute voix verzekert. Joannes zag in den geest het hemelsche Jeruzalem; *de muur der stad had twaalf fondamenten en in dezelve de namen der twaalf Apostelen des lams.* Hieruit, zoude men het gelooven, wordt het besluit getrokken dat Joannes op eene fijne wijze het apostolisch karakter van Paulus zoude geloochend hebben.

Men ziet dat wij hier te doen hebben met eene gansch stelselmatige bestrijding van het Evangelie, die op historischen bodem schijnt te wortelen. Wij hebben hier eene verklaring van de wording des Christendoms, die niet onaannemelijk schijnt voor velen die maar volstrekt niet toestaan willen dat de Almagtige wonderen zal gedaan hebben. Het is onmogelijk in dit Tijdschrift eene bestrijding van hun stelsel te beginnen. Boekdeelen zijn er noodig om alles te wederleggen wat Tubingen ex tripode verzekert. Wij willen alleen een oog op dien strijd slaan om de taktiek te doen kennen waarmede de Tubinger Bijbelstormers opereren. In de Theologische Jaarboeken van Tubingen (1849, 1es Heft) behandelt Dr. Zeller, hoogleeraar in Bern, de historische stof en de historische geloofwaardigheid van de Handelingen der Apostelen. Wij kunnen daaruit de zoogenaamde onpartijdige, critische methode van de corypheën der Tubingsche School leeren kennen. Wij moeten ons bepalen bij de hoofdpunten om niet te breedvoerig te worden en letten daarom het eerst op het berigt van de hemelvaart onzes Heeren door Lucas in de Handelingen beschreven. Slechts met een enkel woord had de Evangelist in zijn Evangelie gesproken van de hemelvaart van Jezus, in zijn tweede boek geeft hij daarvan een meer volledig verslag. In het Evangelie worden eenige woorden door den Heer tot zijne discipelen gesproken, die bij eenig verschil zooveel overeenkomst hebben met het gesprek met zijne jongeren onmiddellijk voor zijne hemelvaart door de Handelingen medegedeeld, dat het niet moeijelijk is te beweren dat zij op denzelfden tijd uitgesproken zijn. Als men nu in het Evangelie leest, schijnt het dat Jezus deze woorden gesproken heeft nog op den avond van den dag zijner opstanding; onmiddellijk daarna verhaalt Lucas en hij leidde hen buiten tot aan Bethanië en voer op ten hemel. De Handelingen der Apostelen daarentegen deelen ons mede dat Jezus eerst veertig dagen na zijne opstanding naar den hemel gegaan is. Nu zou men denken: als eene gebeurtenis eerst met korte woorden en dan uitvoeriger medegedeeld wordt, moet het laatste zeker meer dan het eerste bevatten en tot verklaring daarvan worden gebruikt. De Bernsche hoogleeraar maakt

hieruit onmiddellijk het besluit op dat de Handelingen in strijd zijn met het Evangelie. Als wij dus een boek hadden voor hetwelk eene uitvoerige schets geplaatst was, zouden wij dan tot het resultaat komen dat de schets en het boek onmogelijk van denzelfden schrijver kunnen zijn, omdat wij in de behandeling zelve vele dingen anders voorgesteld zagen, dan wij uit de schets meenden te moeten opmaken. Het eenigste gevolg, dat wij daaruit bij de strengste gevolgtrekking zouden opmaken zou de onnaauwkeurigheid van den schrijver zijn. Vooronderstellen wij eens, dat de woorden des Heeren in beide geschriften dezelfde zijn, 't geen waarlijk niet bewezen is, ja vooronderstellen wij dat het Evangelie den tijd van de hemelvaart onbetwistbaar bepaalt op den dag der opstanding zelve, welk een domme bedrieger moet het dan geweest zijn, die de Handelingen opstelde in den naam van Lucas met de verzekekering dat hij zijn werk vervolgde en reeds dadelijk een zoo in het oog loopend verschil mededeelde. Ware 't zoo gebeurd, hoe spoedig zou de Tubinger critiek, als 't in haar belang was, de onmogelijkheid daarvan hebben aangetoond. De Evangelist verhaalt ons dat Jezus tegen den avond van den dag zijner opstanding het huis zijner vrienden in Emmaus binnentrad en daar met hen at. Nadat Jezus zich bekend gemaakt had en vertrokken was, keerden de twee vrienden naar Jeruzalem terug en begaven zich naar de elven. Terwijl zij hun wedervaren mededeelden kwam Jezus bij hen en opende hun verstand opdat zij de schriften verstonden. Nu verhaalt Lucas in het 50 vers *en hij leidde hen buiten tot aan Bethanië.* Toch wel niet in denzelfden nacht, maar eenigen tijd later. En nu verhaalt hij in zijne Handelingen de hemelvaart uitvoeriger, daarbij mededeelende dat het veertig dagen na de opstanding was toen hij hen tot aan Bethanië leidde. En hier ziet nu het critisch oog van Dr. Zeller eene onoverkomelijke zwarigheid, die hij niet bij magte zoude zijn op te lossen.

Na de hemelvaart van hunnen Heer keerden de discipelen naar Jeruzalem terug om de vervulling af te wachten der belofte van de zending des Heiligen Geestes. Het was in die dagen dat Petrus eene toespraak tot de jongeren hield, waarin het navolgende voorkomt: *Deze dan heeft verworven eenen akker, door den loon der ongeregtigheid, en voorwaarts overgevallen zijnde, is midden opengebarsten en al zijne ingewanden zijn uitgestort. En het is bekend geworden aan allen, die te Jeruzalem wonen, alzoo dat die akker in hunne eigene taal genoemd wordt Akeldama, dat is een akker des bloeds.* Een nest van bewijzen voor de onechtheid van deze geheele aanspraak wordt hieruit bijeengeknutseld. Vooreerst is dat in strijd met de berigten van elders dat Judas dien akker verworven heeft. Zoo zoude men ook Joannes bijvoorbeeld van een onwaar berigt beschuldigen kunnen omdat hij zegt: en Pilatus geeselde Jezus, omdat hij het toch zeker zelf niet gedaan heeft. Vervolgens zou deze geheele mededeeling ongepast zijn. Een duchtige grond waarlijk om eene aanspraak voor onecht te verklaren omdat er naar onze meening gepaster had kunnen gesproken worden! Waar moet het heen als de echtheid van een historisch stuk naar zoo subjectief eene meening zal gemeten worden; want wij zouden integendeel beweren dat eenvoudige menschen juist zoo spreken. Dat Petrus niet kan gezegd hebben dat die akker in *hunne eigene*

taal Akeldama genoemd wordt, dat hij er niet bijgevoegd hebben kan, *dat is een akker des bloeds*, omdat hijzelf een Jood tegen Joden sprak, is waarlijk niet het eerst door Zeller opgemerkt. Die tus- schengevoegde woorden zijn blijk baar van den Grieksch schrijvenden verhaler. De goede Lucas dacht dat zijne welmeenende lezers hem wel verstaan zouden, anders had hij ze tusschen twee haakjes gezet en Tubingen was welligt voldaan geweest. Maar vooronderstellen wij eens dat de aanspraak in lateren tijd verzonnen was, welk een slimme opsteller moet het geweest zijn die waarlijk het plan had om Petrus dat te laten zeggen. En dat zou dan nog wel een partijschrijver gedaan hebben, die met zoo onhandig een bedrog de menschen van zijn tijd zoude hebben willen doen gelooven, dat een Jood een Joodsch woord voor Joden zou vertaald hebben. Vooral wordt het critisch mes geslepen voor het berigt van Judas dood hetwelk bij Matthaeus anders is. Eerst dan zoude dit iets tegen de echtheid der Handelingen kunnen bewijzen, als het Evangelie van Matthaeus voor echt gehouden werd, wat 't geval niet is. Het is ook nog zoo ontwijfelbaar zeker niet, dat die berigten elkander zouden logenstraffen.'t Is waar: de meeste ver klaringen zijn mislukt. Zou het echter niet kunnen zijn dat Matthaeus den dood van Judas door een woord uitdrukt, hetwelk eigenlijk *zich verworgen* beteekent, maar in het algemeen voor den zelfmoord gebruikt werd, terwijl bij Lucas de wijze van dien zelfmoord beschreven werd. Zoo zou men bijvoorbeeld in een tijd dat de Hollandsche taal niet meer bestond een onverzoenlijken strijd tusschen twee historieschrijvers vinden, als de een verhaalde dat een zeker mensch zich van kant gemaakt had (eigenlijk van den kant in het water zich geworpen had), terwijl hij volgens den anderen zich zou verworgd hebben. Maar de oude legende van Judas' dood kon volgens Zeller zoo gemakkelijk ontstaan. Zelfs zonder eenigen anderen geschiedkundigen grondslag, dan misschien een vroege dood; terwijl men opmerkt dat in de oude Christelijke legende bijzondere vijanden van het Christendom dikwijls door een val hun leven eindigden. Deze geheele aanspraak van Petrus is dus, volgens Zeller, zonder den minsten twijfel onecht. Op dien grond van onechtheid staande geeft de criticus een kleinen stoot aan de volgende mededeeling der Apostelkeuze, om ook deze van haren historieschen grondslag op den vlakken bodem der legende neder te werpen.

Nogstelliger wordt de destructieve critiek van Dr. Zeller als hij de geschiedenis van de nederdaling des Heiligen Geestes fluks in eene mythe metamorphoseert. Het is onmogelijk dat alles zoo gebeurd kan zijn, als de schrijver van de Handelingen ons wil doen gelooven. Dat hij ons verhaalt dat de Apostelen vreemde talen gesproken hebben is ontwijfelbaar, alle exegetische pogingen om het verhaalde in een ander licht voor te stellen zijn volgens Zeller slechts verdraaijingen van den text, die in hare eigene kronkelingen zich verwarren. En vreemde talen spreken is onmogelijk. Het is in strijd met de betrekking van God tot de wereld; het is in strijd met eene juiste beschouwing van het wezen des menschen. - Het is waar, niet gemakkelijk kan men het door Lucas verhaalde anders dan van het spreken van vreemde talen verstaan. Maar het is ook waar dat de text zelf aanleiding geeft om te vragen of Lucas hier wel vreemde talen kan bedoeld hebben. De vreemdelingen zeggen: *wij hooren hen een iegelijk in onze eigene taal*,

in welke wij geboren zijn. Die vreemdelingen zullen toch wel Joden en Jodengenooten geweest zijn, die de volkstaal der Joden of althans Grieksch verstonden. Zij zeggen wel: wij hooren hen in onze eigene taal, in welke wij geboren zijn, waarmede de Jodengenooten hunne eigene taal kunnen bedoeld hebben; maar waarom spreekt Lucas dan van inwoners van Judea, van Joden en Jodengenooten, die onder die sprekers zijn? Zoude een bedrieger wel zoo geschreven hebben als hij het doel gehad had om het wonder van het spreken van vreemde talen zoo op den voorgrond te plaatsen? Maar het ligt in de bedoeling van de bestrijders van het Evangelie het wonderbare zoo opeen te hoopen, dat men des te gemakkelijker het topzware gevaarte omverwerpen kan. Bij deze gelegenheid wordt op eene scherpzinnige wijze aangetoond hoe zoodanig eene mythe heeft kunnen ontstaan. Er bestond in latere tijden in de gemeente eene gave der talen, die stellig niet in het spreken van vreemde talen bestond. Hoedanig nu dit latere talenspreken ook moge geweest zijn, gemakkelijk kon men op het denkbeeld komen, dat bij de eerste en rijkste mededeeling dezer gave ook waarlijk een spreken in de talen van vele volken had plaats gehad. De gebeurtenis zelve toch is onmogelijk; want het is een wonder. Zietdaar den eenigen critischen hefboom die dit verhaal van Lucas van zijn historischen grondslag moet afligten, om het in den bodemloozen afgrond der mythen te laten nedervallen. Het kan niet echt zijn, is dus het hoofdbewijs, hetwelk alles schijnt af te doen. Waartoe dan evenwel al die kritiek? Als er geene wonderen kunnen gebeurd zijn, dan is alle kritiek onnoodig; want dan kan een kind zien dat in de Evangeliën leugens staan opgeschreven. Bewijst ons uwe vooronderstelling en wij schenken u uwe geheele critiek, uwe wetenschap is dan slechts een aardig spel, om den naam van een scherpzinnigen criticus te kunnen winnen. De Tubingsche school spreekt grondstellingen uit die waarlijk niet nieuw zijn. Het is het oude deuntje in eene andere toonschaal overgebragt. Vraagt den meest oppervlakkigen bestrijder van het Evangelie, vraagt baardelooze knapen die met het Evangelie spotten en zij zullen u hetzelfde zeggen: wonderen gelooven wij niet.

Dat dit wonder niet gebeurd is, daarvoor weet Dr. Zeller nog een ander bewijs. Lucas verhaalt (Hand II. 41) dat drieduizend zielen tot de Christenen toegedaan werden. Als het wonder gebeurd was, dan moet men zich verwonderen dat het getal niet grooter was, is 't niet gebeurd dan zal men ook andere voorstellingen van de uitbreiding der eerste gemeente hebben. Dat men toch op getallen in de Handelingen niet veel rekenen kan, blijkt volgens Zeller uit een merkwaardig voorbeeld. Lucas verhaalt dat er eene schare van omtrent 120 personen bijeen was toen Petrus in Jeruzalem in het midden der discipelen sprak. Paulus verhaalt in zijnen brief aan de Cor. dat Jezus verschenen is aan meer dan 500 broederen op eenmaal. En hoe zullen wij nu een bewijs moeten zien hoe weinig men op die getallen rekenen kan! Paulus verhaalt dat Jezus verschenen is aan 500 broeders, en Lucas dat er 120 in Jeruzalem waren. Als men nu eenvoudig tot Zeller zeide, dat ze waarschijnlijk niet allen in Jeruzalem geweest zijn, dan antwoordt hij: Lucas spreekt van de discipelen en hij verhaalt zelf (later eerst na het pinksterfeest), dat allen die geloofden bijeen waren en alle dingen gemeen hadden; dus moeten ze

ook voor het pinksterfeest allen bij een geweest zijn! En waar vraagt hij zouden die anderen geweest zijn, ons geschrift weet niets van Christengemeenten buiten Jeruzalem in de eerste dagen na de hemelvaart. Als dat nu soms historische critiek is, dan willen wij gaarne erkennen dat wij er niet het minste idee van hebben. En uit deze redenering wordt nu het bewijs getrokken dat men op de opgaven van getallen volstrekt niet rekenen kan. Dat is toch waarlijk ook geen verstandsfanatisme.

Dezelfde manipulatie waarmede men de andere wonderverhalen van de Handelingen zoo lang magnetiseert, tot zijzelven mythe! mythe! schijnen te roepen, wordt ook gebruikt om het berigt van Lucas aangaande de schaduw van Petrus in een bijna belagchelijk daglicht te plaatsen. De Evangelist verhaalt (V. 15) *dat zij de kranken uitdroegen op de straten en leidden op bedden, opdat als Petrus kwam, ook maar de schaduw iemand van hen beschaduwen mogt.* Als wij nu den critischen bril niet voor de oogen hebben, die in Tubingen zoo geslepen wordt dat het eene glas vergroot en het andere verkleint, dan zien wij duidelijk dat de geschiedschrijver hier de gedachten des volks mededeelt. Zeller stelt het nu zoo voor: Petrus gaat voorbij, zijne schaduw raakt de wachtenden, en allen worden genezen. Welk eene voorstelling, roept hij dan uit, die ons de schaduw van Petrus als den conductor wil voorstellen welke de wonderkracht geleidt als een electrieken stroom. Aan de echtheid van het verhaal van Ananias en Sapphira zal men zelfs niet in de verte kunnen denken; en beslissend verzekert de criticus dat het ingrijpen van Engelen in den gang der geschiedenis op zichzelve reeds een zeker teeken van het mythische is, vooral is dat ingrijpen van engelen ter verlossing van de apostelen geheel doelloos, omdat zij toch weer gevangen genomen werden.

Eene andere kunstgreep van de moderne hypercritiek bestaat in eene overdreven letterlijke opvatting van de eene of andere plaats om haar dan met eene andere die daarmede in strijd is te vergelijken, en als onwaar te kunnen brandmerken: we vinden daarvan een voorbeeld in de beoordeeling van het berigt aangaande de gemeenschap van goederen in de eerste Christelijke kerk. Lucas verhaalt (Handelingen IV . 32) *En de menigte dergenen, die geloofden, was één hart en ééne ziel; en niemand zeide, dat iets van hetgeen hij had zijn eigen ware, maar alle dingen waren hun gemeen.* (34) *want er was ook niemand onder hen, die gebrek had; want zoovelen als er bezitters waren van landen of huizen, die verkochten zij, en bragten den prijs der (verkochte) goederen, en leiden (dien) aan de voeten der Apostelen.* Als men deze woorden zoo leest dan maken zij den indruk alsof Lucas eene geheele gemeenschap van goederen bedoelde. Maar als nu onmiddellijk daarna volgt: *En aan een iegelijk werd uitgedeeld naar dat elk van noode had;* als er dadelijk bijzondere melding gemaakt wordt van Barnabas die een akker verkocht en het geld aan de Apostelen bragt; als dezelfde schrijver later de instelling van diakenen mededeelt, als hij (Cap. XII) spreekt van het huis van Maria, dan begrijpt de verstandige lezer Lucas volkomen. Hij ziet dat de aangehaalde woorden geene volkomene gemeenschap van goederen bedoelen kunnen, dat zij geenszins kunnen zeggen, dat allen ook hunne woningen zouden verkocht heb-

ben om het geld te verdeelen. Maar zoo doet nu de destructieve critiek niet; zij ziet in deze berigten een onoplosbaren strijd, een bewijs voor hun niet historisch karakter. Als Neander zegt dat men het berigt van Lucas niet letterlijk opvatten moet, dan ziet Zeller daarin reeds eene bedekte erkenning van 't onhistorische dezer opgaven. Neen, zegt hij, de schrijver heeft eene absolute gemeenschap van goederen bedoeld, dat staat er immers totidem litteris, geene verklaring komt hier te pas, 't blijkt uit het volgende dat dit berigt onwaar is. De schrijver, wie hij dan ook moge zijn, zal dan een berigt mededeelen, dat hij oogenblikkelijk zelf tegenspreekt. Of het geheele karakter van de Handelingen nu zulk een onbegrijpelijk onkundigen schrijver verraadt? Waarlijk, men moet zich verwonderen.

Dat er in zoo oud een geschrift moeijelijkheden gevonden worden die men niet geheel verklaren kan, wie kan 't zich niet begrijpen, de meest onredelijke, vooringenomene critiek zal het moeten toegeven. Het is te begrijpen met welk eene vreugde men zulk eene moeijelijkheid ontmoet, als men besloten heeft de authentie van een geschrift te loochenen. Zulk eene heerlijke gelegenheid vindt Zeller vooral in hetgeen Gamaliel gesproken heeft. Gamaliel verhaalt volgens Lucas (V: 36) *want vóór deze dagen stond Theudas op, zeggende, dat hij wat was, dien een getal van omtrent 400 man aanhing; en deze is ook vergaan en allen die hem gehoor gaven zijn verstrooid geworden. Na hem stond op Judas, de Galileër, enz.* Josephus nu maakt melding van een Theudas die later geleefd heeft, waarvan Gamaliël toen niet spreken kon, 't is dus duidelijk: alles is onecht. Lucas ten koste van Josephus in 't gelijk te stellen is volgens Zeller een coup de desespoir. Maar als er nu eens een andere Theudas vroeger geleefd had? Is 't zoo onmogelijk? Is 't onwaarschijnlijk? als men opmerkt dat Theudas waarvan Gamaliël spreekt met zijne 400 man wel niet zoo veel eclat zal gemaakt hebben, als die andere waarvan Josephus melding maakt.

Deze laatste toch lokte, volgens Josephus, eene groote volksmenigte met have en goed over de Jordaan, en werd door de troepen van Cuspius Fadus overvallen, en na een groot bloedbad onder zijne aanhangers, gevangen genomen en onthoofd. 't Is onwaarschijnlijk zegt Zeller dat er in eene halve eeuw twee mannen van denzelfden naam zullen opgetreden zijn met dezelfde plannen. 't Is immers zegt hij slechts eene poging om twee geschiedschrijvers met elkander over een te brengen, waarvan de onze door andere fouten reden genoeg gegeven heeft om hem eene dwaling toe te schrijven. Maar nog grooter zwarigheid weet Zeller uit dit gedeelte van de Handelingen te vertoonen. Uit Gamaliels taal wordt opgemaakt dat zijne partij de Pharizeeuwsche, namelijk: de beschermster der Christenen geworden was. Zoo zal men dan ook uit de woorden van Nicodemus kunnen besluiten dat zijne partij de beschermster van Christus was. En nu weet hij in de mededeeling van Lucas, dat de Sadduceën de voornaamste vervolgers der Apostelen waren, het stellige bewijs te vinden, dat hier alles verzonnen is. De geschiedenis verhaalt ons namelijk dat de Pharizeërs in het eerst geen onmiddellijk gevaar van de Apostelen vreesden en hen eenigen tijd ongemoeid lieten, dat zij eerst later door Stephanus opmerkzaam gemaakt werden op het gevaar dat hen bedreigde. De Sadduccën daarentegen waren dadelijk tegen de Apostelen sterk

vooringenomen omdat zij opstanding predikten. Zij zagen in hen hunne antagonisten en eene versterking van hunne tegenpartij. Zij zijn het dan ook vooral die de Apostelen vervolgen. Ziet nu eens welk een gebruik hiervan gemaakt wordt. Vroeger en later, zegt Zeller, waren de Pharizëers de hoofdvervolgers, en nu zijn zij, volgens de Handelingen, eensklaps beschermers geworden, terwijl de Sadduceërs de hoofdvijanden zijn. Eene magtige hierarchiesche partij ten bloede toe bestreden door een koenen reformator, in haar bestaan en beginselen ernstig bedreigd, vergeeft niet zoo gemakkelijk, dat zij dadelijk zijne aanhangers in bescherming zoude nemen. Dit toch moet uit Gamaliels woorden opgemaakt worden. Daarenboven kunnen noch Annas, noch Cajaphas, zoo als Lucas zegt, Sadduceërs geweest zijn, Zeller verzekert het.

Eindelijk spreekt Zeller in het laatste gedeelte van dit artikel nog over Stephanus. Hier, zegt hij, staan wij stellig op historischen bodem. Maar toch zijn er vele bedenkelijke vragen te doen, onder anderen is het vreemd dat de getuigen tegen Stephanus *valsche* genoemd worden; zij waren niet valsch, zegt Baur, zij zeiden de waarheid. Zou bij dan waarlijk kunnen denken dat de schrijver van de Handd. wie het dan ook moge geweest zijn, dat niet zou begrepen hebben. Moet men dus trachten te verstaan wat hij door de uitdrukking *valsche getuige* bedoeld heeft, of moet men daaraan een bewijs van onechtheid ontleenen. Zeller betwijfelt vervolgens de authentie der redevoering van Stephanus ‘want’ vraagt hij ‘wie kon eene herinnering daarvan bewaren; dat er Christenen tegenwoordig waren laat zich niet denken.’ Hoe is 't mogelijk dat men aan Paulus niet gedacht heeft, op wien het gebeurde met Stephanus zulk een geweldigen indruk moet gemaakt hebben. De rede zal overigens, naar Zellers meening, te kunstig zijn, naar onze meening daarentegen zoude zij anders geweest zijn als zij met bedaardheid ware verdicht geworden. Baur betwijfelt eindelijk de twee laatste uitboezemingen van Stephanus, omdat zij overeenkomen met de uitspraken van Jezus slechts in het Evangelie van Lucas bewaard. De geest van Christus, zegt men, deed Stephanus juist zoo spreken. Maar is het niet vreemd vraagt Zeller, dat deze geest juist slechts voorbeelden uit het Evangelie van Lucas zal gekozen hebben?

Wij meenden hen, die de schriften der Tubingsche school niet lezen, niet beter te kunnen in staat stellen om eenigzins te kunnen oordeelen over de waarde van de moderne Bijbelstormende critiek, dan door een van hare organen te doen spreken. Wij zouden ons verheugen als zij met ons wilden erkennen, dat zulk eene handelwijze toch waarlijk geene onpartijdige en bezadigde beoordeeling is. De geheele verschijning onzes Heeren willen zij van haren historischen grondslag afdringen, zij willen Hem die de opstanding en het leven zich noemde, die nog onze opstanding en ons leven is, tot een verstandigen jood maken, die alleen omdat hij een verstandige jood was, gekruisigd is. Juichen zouden zij, als zij den reinen Zoon des Hemels tot een zondaar gemaakt hadden en den heerlijken luister die Hem omgeeft door de thaumaturgische kunsten der moderne bespiegeling zóó hadden verdonkerd, dat wij niet weten welke gestalte er overblijft. Den koning der waarheid willen zij onttroonen, om een apostel op zijnen zetel te zetten, gemakkelijker zal 't dan later zijn den troon zelven omtestooten. En dan als 't Christendom vernietigd was, als

Tubingsche critiek de fakkel der verwoesting in den tempel der waarheid had geslingerd, dan als van het schoone Godsgebouw geen steen op den anderen gebleven was, dan zouden zij de banier der Hegelsche philosophie op de brandende puinhoopen kunnen planten, dan zouden de volksmassas als een eenig man op den verbranden en verwoesten bodem knielen en een iegelijk mensch zoude zichzelven aanbidden. Maar de Heer regeert.

D-l.

Mag de geestelijke zich met staatkunde bemoeijen?

Vraag, meermalen voorgesteld in den jongsten tijd, verschillend beantwoord, eenzijdig hier, oppervlakkig daar, ginds met een magtspreuk beslist, - vraag, ingrijpende in twee sferen, staat en kerk, en dus niet maar voor kerkelijk publiek te behandelen, - vraag, hier ter sprake gebragt door een' geestelijke, die ('t zij gezegd tot afwering van onwaardige, niet ongewone verdenking) bij zich lust noch geschiktheid voor staatkundige bemoeijing bespeurt.

Vreemd had die vraag geklonken in vroeger eeuw, toen 't bestuur der Staten zoo niet regtens, toch feitelijk voor een groot deel in handen der geestelijken was. Vreemd klinkt zij nog in een tijdvak, waarin volstrekte gelijkheid van allen door menigeen geëischt wordt, gelijkheid van allen voor de wet toegestaan heet. Wij brengen de zaak terstond op praktisch grondgebied: want dat het den geestelijke niet zou vrij staan, de staatkundige wetenschappen min of meer te beoefenen, is - als wij meenen - tot heden door niemand betwijfeld: en we hebben weinig lust het algemeen erkende te betoogen, liever is 't ons, miskende waarheid haar regt te gunnen. Van de praktische zijde beschouwd luidt de vraag dan aldus: staat het den geestelijke vrij, invloed op het staats-bestuur uit te oefenen?

Een ernstig hoofdschudden maakt het aandringen op uw antwoord volkomen overtollig. Wij weten het, bij een' geestelijke denkt gij terstond aan een' man, gekortbroekt en gesteekt, 't gelaat in een plooi van ernst op de grenzen der gestrengheid gewrongen, vreemd aan't wereldsche streven en jagen, voor het hemelsche levend alleen, ietwat meer heilig dan eenig leek behoeft te wezen, een priester, die, middelaar tusschen den Onzienlijke en 't zinnelijk Adamskind, eene geheel andere roeping heeft dan zich te wijden aan aardsche belangen. Meent ge meer Protestantsch te zijn, ge ziet in hem een' prediker, dat is een man die spreekt, spreekt om te overtuigen, te roeren, te bewegen, spreekt over Goddelijke dingen, maar niets meer dan spreekt op den kansel, in de katechizatiekamer, in uw woonvertrek, aan uw ziekbed. Wordt zulk een man in betrekking tot de staatkunde gedacht, ge stelt hem u dan voor als redacteur van een vinnig oppositieblad, onrust zaaijende en ontevredenheid tegen 't hoog bestuur, of ge maalt hem u, theologische twistvragen behandelend op de tribune der volksvertegen woordigers.... Vergunt mij, 't zij u gebeden, te zeggen, dat er nog andere voorstellingen van den geestelijke en van de staatkunde tevens mogelijk en - welligt niet minder waar, niet minder Christelijk zijn.

Het Christendom is niet eene godsdienst in den zin, waarin dit van heidensche en Israëlietische eeredienst gezegd worden kan: het is een godsdienstig zedelijk leven. We weten wel, dat wij hier niet op den bijval mogen rekenen van wie godsdienst en zedelijkheid scheiden, van wie bij godsdienst alleen denken aan kerkgaan, psalmgezang, gebed, van wie in den Zondag den Sabbath zien, streng den Heere te wijden, terwijl de zes overige dagen der week aan zorg voor onderhoud, vervulling van aardsche pligten worden besteed; maar wij verlangen dien bijval zoo weinig, als wij prijs stellen op den geest des Christendoms: wij voor ons zien in de godsdienst, de Christelijke namelijk, iets meer dan een Zondagskleed, dat men 's Maandags 's morgens met het weekpak verwisselt, we meenen, dat godsdienst in dien zin althans het wezen van den mensch is, dat zij als een zuurdeesem den geheelen mensch moet doortrekken, hem geheel doordringen, 't levensbeginsel worden van zijn gansche bestaan: we behooren tot wie meenen, dat de koopman in zijn' handel, de arbeider bij zijn dagwerk godsdienstig moet zijn, - we meenen in één woord, dat hetzij we eten, hetzij we drinken, het al ter eere Gods moet wezen.

We zijn voorts van oordeel, dat waar allen priesters zijn geworden, van geene priesterkaste meer spraak kan zijn, - dat waar één middelaar is, 't overbodig geacht kan worden, er eenige duizenden bij aan te stellen, - dat waar allen geestelijk behooren te wezen, de geestelijkheid aan één' stand bij uitnemendheid toegekend eene ongerijmdheid is, - dat waar allen broeders zijn, van geestelijke heerschappij geen zweem mag gevonden worden: we zien in één woord in den zoogenaamden geestelijke niets meer dan een' ouderen broeder, tot onderwijzen, vermanen, opvoeden bijzonder opgeleid. Wij achten zelfs, dat die taak geheel zal afgewerkt zijn, als allen zijn opgevoed, en dat in eene kerk, waarvan de leden goede Christenen waren en 't niet maar heetten, van een' geestelijken stand geene sprake meer zou zijn. We zagen gaarne in een' geestelijke (beantwoordde hij aan ons ideaal) een' meergevorderden Christen, die de minder gevorderden geleidelijk tot zijne - en nóg hoogere - hoogte opvoert, opvoert niet maar door spreken, door praten, maar door eene prediking ook met de daad, door eigen voorbeeld (zijnen Meester navolgend) leerend, hoe de Christen elke levensfeer moet heiligen. Wij stellen eenigen prijs op dat *voorbeeld*, wijl wij als Christenen hoogen dunk hebben van de kracht van feiten, - en deelt gij deze onze ingenomenheid, we vragen u, dat gij straks niet terugneemt, als wij gaan toepassen wat gij hier in 't algemeen hebt toegegeven.

We stellen ook eenigen prijs op consequentie: wijl we ook dáárin iets goeds, iets Christelijks meenen te vinden.

Mag zoo een vergevorderd Christen, wiens roeping het is, door leer en voorbeeld zijne broeders op te voeden, mag hij (dit is nu de vorm der vraag) invloed uitoefenen op het staatsbestuur?

Zonder ons, leeken in de staatkundige wetenschappen, te wagen in den doolhof der theoriën, gelooven wij toch op toestemming te mogen rekenen, wen wij in den staat zien eene gemeenschap tot ontwikkeling en veredeling der menschelijke krachten en vermogens; hem mag niets menschelijks (in den edelen zin) vreemd zijn. Wilt gij in den staat liever eene beligchamelijking van het regtsidée zien,

wij hebben er voor ons tegenwoordig doel niet tegen (klaagden we u ook anders van eenzijdigheid aan), als ge maar de bron van het regt hoog, zeer hoog, bij de bron der zedelijkheid zoekt. Ditmaal houden wij ons aan onze, zij 't dan ook nog onvolledige, bepaling. Medewerking tot het doel der gemeenschap is zeker dure pligt van elk harer leden. Aan ieder daarvan is een kleinere kring toegewezen, die van wezenlijk belang is voor het geheel. Wie in dien kring 't hem opgelegde volbrengt, mag geacht worden het welzijn der gemeenschap te bevorderen. Buiten die vele bijzondere belangen, indirect op het algemeene werkend, zijn er nog algemeene te behartigen. Ook deze kunnen allerminst veronachtzaamd, moeten bezorgd worden door wie kennis, begaafdheid bezitten om, behalve den arbeid in beperkten kring, ook nog regtstreeks voor 't algemeene welzijn te werken. Tegen deze laatste stelling verwachten wij geene tegenspraak van wie bedenkt, dat de bezorging der algemeene belangen in constitutionele staten niet meer aan eenige weinigen is toevertrouwd, maar op allen in zekere mate rust, die daartoe geschiktheid bezitten. Het vertegenwoordigend stelsel roept niet alleen staatkundigen van beroep, maar ook andere, verlichte en welgezinde burgers tot bevordering van de belangen des vaderlands, - het breidt dien kring door zich tot de kiezers te wenden zeer verre uit, - en gaat uit van de vooronderstelling, dat elk burger die een' zekeren trap van verstandelijke en zedelijke ontwikkeling heeft bereikt geschikt en verpligt is om de belangen des staats mede te bevorderen. Laten wij daarenboven de verkeerde voorstelling varen, dat alleen hij die op den val of de instandhouding van een ministerie nvloed uitoefent, op den staat inwerkt, bedenken wij, dat scholen, huisgezinnen, letterkunde en wat niet al zwaar gewigt in de schaal leggen, dan zullen wij moeten toestemmen, dat het getal van wie invloed op de staatkunde oefenen hoogst aanzienlijk is.

We zullen ook bereid zijn, toe te stemmen, dat elk lid der gemeenschap, ieder burger van den staat (mits daartoe de noodige zedelijke en verstandelijke ontwikkeling bezittende) bevoegden verpligt is invloed op de staatkunde uit te oefenen. Twee uitzonderingen slechts kunnen toegelaten worden: waar iemand eene roeping heeft of meent te hebben, tegenovergesteld aan het doel van den staat, mág hij zijne medewerking niet geven. Zie daar de eerste. Waar de staat van iemands medewerking belemmering, verijdeling van het streven naar het doel des staats voorziet, mag de staat de medewerking van den zoodanige niet aannemen.

Ziedaar de tweede uitzondering.

Heeft een dezer gevallen plaats, dan is de vraag of de geestelijke zich met staatkunde mag bemoeijen, ontkennend beantwoord.

Reeds terstond hooren wij de toepassing van den eersten regel eischen. De staat, roept men, is eene wereldsche inrigting, de geestelijke dienaar van Een', wiens rijk niet van deze wereld is. Hij moet zich onttrekken aan het woelen en slaven om en in het zinnelijke, om voor den hemel te leven, anderen voor den hemel op te leiden. Geheele onttrekking aan staatkundige bemoeijingen, ziedaar zijne roeping. Wij hooren die stem, meer zelfs, we weten vanwaar zij komt. Wij herkennen in haar den nagalm van eene wereldbeschouwing, niet Christelijk, maar Oostersch. eene wereldbeschouwing, die den oorsprong der zigtbare wereld bij een'

kwaden geest zocht en in de zinnelijkheid de zonde meende te vinden. Die rigting deed zich gelden in het monnikenwezen, heerscht nog in de puriteinsche beschouwing van het werkelijk leven, spreekt ook in de beschouwing van den prediker, welke wij hier aantreffen. Die rigting is de onze niet, ook niet die des Christendoms. Wel waarschuwt het tegen de wereld en hare lusten, maar alleen onkunde of vooroordeel kan de verschillende beteekenis, waarin het woord *wereld* in de Heilige Schrift voorkomt, voorbijzien. ‘Wereld’ (we spreken hier slechts van twee beteekenissen) wordt wel, en vaak zelfs, gebruikt van de bedorven rigting, waarin de mensch door het kwaad gekomen is en waarin hij het zinnelijke misbruikt; maar dat deze beteekenis geenszins altijd aan dit woord gehecht mag worden, blijkt b.v. uit 's Apostels les om de wereld te gebruiken, haar niet misbruikende. Het Christendom leidt den oorsprong der zigtbare schepping van God af, erkent in de zinnelijkheid eene Godsgave, in de natuur een opvoedingsmiddel voor den mensch. Het vindt de zonde in een verkeerde rigting van den wil, die Gods gaven *mis*bruikt. Eene dooding des vleesches in Christelijken zin is onderwerping van de zondige neigingen aan geestelijk beginsel, geen geeseling of castratie. De stichter van eene inrigting, die bruiloftsvreugde verhoogde, kan wel die inrigting niet in directe tegenstelling met de zigtbare wereld gesteld hebben. Magtig Christelijk moge dan die afkeer van al het tijdelijke willen schijnen, ze is een rest van Oostersch, dualistisch heidendom. De toepassing van het gezegde op onze vraag doet nog meer het valsche van't beginsel, waarvan partij uitgaat, in 't oog vallen. Is de wereld, is met name de staat opposiet aan het Christendom, aan de roeping der geestelijken, dan mag de geestelijke, dan mag de Christen in 't algemeen, geene gehoorzaamheid bewijzen aan de overheid, want dit ware bukken voor het duivelsche beginsel, - dan mag hij geene belastingen opbrengen, want 't ware ondersteuning van 't rijk der duisternis, - dan is zijn gebed voor het vaderland eene Godslastering, - dan het Christendom, dat eerbied voor de gestelde magten predikt en leert den keizer te geven wat des keizers is, met zichzelf in lijnregte tegenspraak.

Men gevoelt de onhoudbaarheid der stelling en verschanst zich in een nabijgelegen sterkte, - die ook vrij zwak is. In den staat, zegt men, heerschen veel kwade neigingen, de staatkunde bewandelt doolwegen en kronkelpaden, waarop allerminst de Evangeliedienaar gevonden mag worden. Wij zijn de eersten om het toe te stemmen, om het gezegde nog te versterken. Maar wij vragen: waar wordt het goede in menschelijke inrigtingen onvermengd gevonden? In de kerk evenmin als in den staat. Is des Christens roeping nu het goede te veronachtzamen om het onvolmaakte, menschelijke (in lageren zin) dat er aan kleeft? Wij gelooven, dat voorbeeld en geest van Christus anders leeren. De kerk, de geestelijke, de Christen heeft bij die onvolmaakte menschen en menschelijke instellingen eene missionaire zending: het moet die reinigen van het onvolkomene, dat er aan kleeft. Dat doet men niet door 't aan zichzelf over te laten.

Is de staat tegenovergesteld aan de kerk? Neen. Het doel der kerk is ook het doel des staats: menschengeluk. Slechts is de kring, waarin beide werken, eenigzins verschillend. Uiterlijk handelen is 't waar de staat op ziet, - gezindheid valt ook in het bereik der kerk. De staat

heeft zich een doel gesteld, dat meer nabij, de kerk dat meer verwijderd ligt: beider doeleinden liggen in dezelfde rigting.

Is de staatkunde door 't kwade bevlekt, des Christens, des geestelijken roeping is dan eene Christelijke staatkunde te prediken, te prediken ook met der daad. Hij leere door woord en voorbeeld, dat zedelijkheid en wel ware, Christelijke zedelijkheid de éénige weg is tot geluk van huisgezinnen, gemeenten, volken. Hij roepe de staatkunde terug van de sluipgangen van list en kabalen, bestrijde in haar het egoïsmus. Zóó begrijpen wij de roeping ook der geestelijken in den staat. Hem over te laten aan zijn bederf is meer gemakkelijk, wordt door hemzelven (als door de meeste kranken) meer gewenscht, - maar is minder in den geest van Hem, die kwam om te zoeken wat verloren was, en die zich aansloot aan het goede wat Hij vond, om het te verheffen, te versterken.

De staat zou de medewerking van den geestelijke moeten afwijzen, wanneer hij daarvan belemmering in 't streven naar zijn doel voorzag. Heeft de staat dit van den geestelijke te vreezen? 't Spreekt van zelf, dat wij ons hier niet inlaten met den laster van wie geestelijken uit onze vertegenwoordiging geweerd wilde zien, wijl ze zich steeds met godgeleerde twisten ophouden. We zouden met hetzelfde regt de uitsluiting van regtsgeleerden kunnen eischen, omdat er onder hen wel vervalschers en meineedigen gevonden werden. We spreken voor eerlijken en verstandigen, den eerroover geen woord.

De staat heeft (en we beantwoorden nu de vraag, zoo even gesteld) belang bij de zedelijkheid; zonder deze is zijn bloei ondenkbaar, zijn bestaan hagchelijk. De geestelijke kweekt zedelijkheid aan, versterkt haren grondslag. De staat moet wenschen, dat welmeenende, verlichte burgers zijne belangen ter harte nemen: de geestelijke mag op beide eigenschappen aanspraak maken, zoo lang hij niet toont, die aanspraak verbeurd te hebben. De staat heeft behoefte aan mannen, bekend met de behoeften en de wenschen des volks. De geestelijke is boven velen in de gelegenheid beiden te onderzoeken. De staat bedoelt ook de spirituele ontwikkeling zijner burgers. De geestelijke oefent er vermogenden invloed op. De staat loopt gevaar, in belangrijke vraagstukken, rakende opvoeding, onderwijs, godsdienst, staatskerkregt mis te tasten. De geestelijke moet boven menigeen geschikt geoordeeld worden hem voor te lichten. De staat heeft eene overhelling tot het materialismus. De geestelijke kan hem voor die eenzijdigheid helpen bewaren. De staat moet wortels hebben in het volk. De geestelijke kan ze versterken, aankweeken.

In de meeste constitutioneele staten heeft men de waarheid hiervan ingezien, in Nederland verkoos men er blind voor te zijn.

Wij zijn op tegenwerpingen bedacht. Godgeleerden beroepen zich op het voorbeeld van Jezus. Deze zou zich aan staatkundige bemoeijingen onttrokken hebben. Wij ontkennen het, - moesten we 't toestemmen, nóg loochenden wij 't gewigt van het bezwaar. Wij kennen en eeren het woord van den Volkomene: ik heb u een voorbeeld nagelaten. Maar wij willen toch gebeden hebben, dat voor- beeld te volgen als redelijke menschen. In het *navolgen* van 's Heeren exempel zien wij 's Christens roeping, niet in het *naäpen.* Wilt gij op enkele daden letten, niet op de beginselen, ziet dan, hoe gij

het huwelijk nog verdedigt. Jezus ging u voor in ongehuwden staat. 's Heeren roeping was éénig. Zij legde Hem bijzondere pligten op. Zijn tijd was kort. Hij wist het. Daarenboven, staatsdienst was eene onzedelijkheid geweest onder de omstandigheden, waarin Zijn volk verkeerde. De dienst van den Romein, welk regtgeaard Israëliet zou haar, wij zeggen niet begeerlijk, maar geoorloofd hebben geacht? Dienst van den onzedelijken verdrukker des vaderlands! Leider van staatkundige rigting onder de Joden? Waarop kon ze anders uitloopen dan verhaast verderf? De beste staatsman hadde in dien tijd gedaan wat Jezus deed. De Joodsche staat was niet meer te redden; 't was een zielloos ligchaam geworden. Ware er redding mogelijk geweest, ze ware alleen denkbaar door zedelijke kracht. Die poogde Jezus op te wekken. Te vergeefs. Nieuwe volken, waarin die kracht nog frisch en jeugdig bloeide, moesten den Romeinschen Colossus neêrwerpen. Zij hebben het gedaan.

Maar wij ontkennen 's Heeren geheele onthouding van staatkunde. Men voere ons niet tegen dat woord, zoo vaak misbruikt: mijn rijk is niet van deze wereld. Wij zouden ons op de boven vermelde beteekenis van het woord wereld beroepen; we zouden wijzen op den zamen hang, die 's Heeren bedoeling leert kennen: mijn rijk zal niet gesticht worden als wereldlijke rijken plegen, met kracht van wapenen. - Maar wij vragen, als de Heer beveelt: den staat (den keizer) te geven wat des staats is, zou Hij dan niet geweten hebben, dat de staat op meer aanspraak heeft van zijne burgers dan op eene schatting, morrende opgebragt? Maar: de Heer laakt den onwaardigen vorst, dien Hij een' vos noemt. Hij wraakt het misbruik der staatsmagt (Matth. XXVI: 55). Hij biedt tegenstand aan den onwaardigen eisch van een' groote (Luc. XXIII: 9). Hij wijst op den oorsprong en daarmede op de grenzen der staatsmagt (Joh. XIX: 11). Hij waarschuwt Zijn volk voor den aanstaanden ondergang des vaderlands (Luc. XXIII: 28). Waarom zou Zijn gezant niet hetzelfde mogen in de vergadering, thans daartoe geschikt, toen niet bestaande? Zijn' Apostel zien wij later zich op een staatkundig regt beroepen (het Romeinsche burgerregt).

Anderen achten bemoeijing met staatkunde den geestelijke ongeoorloofd wegens den ruimen omvang en het gewigt zijner pligten. Wij willen er niets aan ontnemen. Maar vragen: of elke maatschappelijke stand, die van geneesheer b.v. niet zware, vele pligten oplegt? Wij vragen, of geleerde geschriften van menig trouw Evangeliedienaar niet de bewijzen zijn, dat sommigen althans boven hun ambtspligten meer kunnen? We vragen: of men allen mag afmeten naar den bekrompen' maatstaf van sommigen? Zal den een' niet ligt vallen, in één uur te verrigten, waartoe minder begaafden dagen besteden?

Eene kerk dus, met staatkundige predikers aan het hoofd? Wij zouden 't eene ramp achten, als we 't een jammer zouden noemen, wen alle medici de lijdende menschheid aan krankte en dood prijs gaven, om zich aan de staatkunde te wijden. We zouden de kerk beklagen, wier dienaren zóó weinig hun roeping beseften, en met haar zouden we den staat ongelukkig achten: hij kan alleen, wij zeggen niet bloeijen, maar bestaan, wanneer ieder in zijnen kring zijne bijzondere taak met naauwgezette trouw verrigt, en spoedig ging hij te gronde, wen allen het algemeene, niemand het bijzondere behartigde. Wij zouden de eer-

sten zijn, die de staatkundige tinnegieterij van den eenvoudigen prediker laakten en den staf braken over den eerzuchtige, wien eerambt en ministerszetel ging boven 't zieleheil zijner kudde. Maar dít willen wij, dat, wen een enkele begaafde den staat kan dienen tegelijk met de kerk, de staat hem niet als een' onbevoegde of onwaardige van zich stoote, - de kerk geen anathema gereed hebbe voor den man, die veel arbeidt en in twee *verwante* kringen, omdat hem meer dan één talent is toevertrouwd.

- S-

Een moedige aanvaller.

Hoe, maakt de muts dan geen doctoren? VONDEL,

Als oorlogzuchtige legerbenden, tuk op overwinning, elkander langzaam naderen, gelijk een paar roofdieren in de onmetelijke wouden van Indie, dan verheugen zij zich van beide zijden, over den vlakken onbebouwden grond, die zichuitbreidt tusschen de vijandelijke slagorden. Waar geene grachten of kanalen het terrein doorsnijden, kunnen de kanonnen van acht paarden kracht de snelste en meest beslissende bewegingen maken. Daar belemmeren geene heggen of hekken, geen koorn of kreupelhout de operatien der ridderlijke kurassiers of der vlugge lansiers, terwijl de infanteriecohorten vast ineengesloten als de basaltpijlers in Fingals grot, elkander regt in 't grimmig aangezigt kunnen zien. Alleen eene zwakke armée, die gebrek aan moed gevoelt, of door een geringer getal van strijders hare minderheid beseft, ziet zich gaarne door eene andere gesteldheid van 't terrein gedekt tegen den aanval eener sterke krijgsmagt. Geheel anders is het in den strijd der geesten. Op het meest vruchtbare veld zoeken de strijdlustigen hunne batterijen op te werpen, en hunne ondernemingen uittevoeren, terwijl de slecht gewapende mannen het liefst op een oppervlakkig terrein zich bewegen. Het ziet er al zonderling uit op het tooneel van den geestelijken strijd! Hier ziet men op kunstmatig nagebootste rotsen middeleeuwsche burgten gebouwd, op wier tinnen de horens der torenwachters aanhoudend alarm blazen; de strenge gelaatstrekken der geharnaste mannen beloven eene ijverige deelneming aan den strijd, maar in het heetst van 't gevecht laten zij niet zelden rustig in hunne ridderzalen de feestbokaal rondgaan, terwijl zij de mannen en de wapenen verguizen, die daar beneden in het vuur, het terrein verdedigen, dat hunne burgten dekt.

Die mannen zijn wel gedekt door de roemrijke wapenen hunner vaderen, maar de ridderlijke geest is geweken, anders zouden zij den moed der krijgers geene blinkende lafhartigheid noemen en er niet van gruwen als die mannen daar beneden nieuwe wapenen meenden gevonden te hebben om den gemeenschappelijken vijand met goed gevolg te kunnen bestrijden. Om die burgten is de schare gelegerd, die het meest te lijden heeft van de bewoners der omliggende onafhankelijke staten, welke van de breed uitgestrekte vlakten, waarop zij wonen, gedurig strooptogten ondernemen om de rustige bewoners der vruchtbare akkers? ware het mogelijk, te noodzaken, den nuttigen ploeg te verlaten en het slag-

zwaard aan te gorden. Ze trachten hen met zich te lokken naar de breeduitgestrekte woestijnen, waar men in de verte den hemel op aarde ziet nederdalen. Met verwonderlijke snelheid doorsnijden zij de vlakte om den hemel te naderen, en zien helaas! dikwijl ste laat dat die hemel op aarde even ver verwijderd bleef. Het kan ons wel niet bedroeven, dat die burgtbewoners weinig deel aan den strijd willen nemen (hoewel het van hunnen moed een meer eervol getuigenis zoude geven, dan de poging om tweedragt te zaaijen onder de verdedigers van dezelfde zaak); want hunne middeleeuwsche taktiek zoude slechts wanorde brengen in de geregelde verdediging, die oude balisten zouden de bewegingen der kanonnen slechts verhinderen, die pijlen zonder de boogschutters weinig beschermen tegen de monstermortieren der vijanden.

't Is 't meest betreurenswaardig dat op de vruchtbaarste velden de slag bij voorkeur geleverd wordt. Waarom niet liever in de breede vlakten der onafhankelijke staten, waar de strijdlustigen met minder verwoesting hunne harten kunnen ophalen. Met tranen in de oogen moet men de verwoestingen aanschouwen op den vruchtbaren akker, niet zelden door kinderachtige spiegelgevechten verfoorzaakt.

Hoezeer wij nu die verwoestingen betreuren, en den rampzaligen krijg van het moderne anti-Christendom bejammeren, omdat hij aan vele harten de rust ontneemt, aan velen den staf ontrukt waarop hunne zedelijkheid nog steunde, moeten wij toch onpartijdig in ons oordeel zijn over het individu, dat in de gelederen der vijanden strijdt. Als een krijgsman met mannelijken moed voor de zaak vecht, waaraan hij verbonden is, als hij onvermoeid en onversaagd tot in het centrum der vijandelijke armeé tracht door te dringen, als hij de voornaamste veldheeren, voor wier dapperheid men hem bevreesd had willen maken, met een *risum teneatis* attaqueert, en om zijnen medgezellen moed in te boezemen de eerste strijders in de vijandelijke armeé lagchend nadert, dan verdient hij bewondering. Wij mogen 't dan betreuren dat voor zoo slecht eene zaak 't zwaard was aangegord, wij kunnen niet nalaten den held te achten, ook dan als wij zeer geringe gedachten hadden van zijne wijze van zien, ook dan, als wij meenden dat hij slechts blindelings aan meer schrandere leiders gehoorzaamde. Wij bewonderen immers ook het kunstige maaksel van den automaat, schoon wij weten dat hij door anderen opgewonden wordt, gelijk wij in onze jeugd ons niet weinig vermaakten met de marionnettenpop in het vierkroonenspel, schoon wij wisten dat hare leden slechts in beweging kwamen als men aan het regte touwtje trok. Zoo moest men ook over Dr. van Vloten slechts met innige hoogachting spreken, en het algemeen afkeuren als de aankondiger van zijn geschrift in de Kerkelijke Courant hem met een razenden Roland vergelijkt. Het doet er niet toe of Zijn Zeergeleerde al of niet een naprater is van 't geen Tubingsche geleerden als de quintessens van 't Christendom prediken. Het doet er niet toe of wij de zaak afkeuren, die Zijn Zeergeleerde verdedigt. Den moed en de hardiesse moet men bewonderen, waarmede Zijn Zeergeleerde den strijd entameert en voortzet tegen de eerste verdedigers zelfs der Christelijke waarheid. Men zegge nu niet, dat hij niet aangevallen werd, welk dapper man wacht stil en droomerig bij zijne bivouacvuren totdat de vijand hem daar opzoekt.

Neen, als de jonge leeuw die de scherpte zijner klaauwen wil beproeven valt hij aan.

Dr. van Vloten had zich reeds bekend gemaakt door eene verdediging der naar zijne meening zoo zeer miskende Tubinger hoogleeraren, tegen hunne Hollandsche tegenstanders. En er kan voorwaar niets schooner zijn, dan dat de eene vriend den anderen verdedigt, al ontsnapt hem wel eens een minder betamelijk woord, al is de wijze waarop hij spreekt wel eens wat beneden den toon der fatsoenlijke wereld. Voorzeker had Zijn Zeergeleerde zich reeds bekend gemaakt door eene doorwrochte doctorale dissertatie, die ons echter door eene onbegrijpelijke nalatigheid van onzen boekverkooper niet werd toegezonden. Dien roem heeft hij gehandhaafd door zijn boek *over de leer der Hervormde kerk en hare toekomst*,[1] waardoor hij nieuwe lauweren heeft geplukt voor de kroon zijner dapperheid. Wij zijn gereed om ons encomium op Dr. van Vloten door bewijzen te staven, waarbij wij echter onze lezers nederig verzoeken ons niet voor navolgers van Erasmus te houden.[2] Het is echter noodzakelijk dat wij eerst de aanleiding kennen die tot zoo ferm eene oorlogsverklaring heeft geleid.

Het veld der gereformeerde leerstellige godgeleerdheid was sedert een aantal jaren veronachtzaamd. Het onderscheid tusschen de Luthersche en Gereformeerde kerk scheen langzamerhand te worden vergeten. De leerstellingen, die de scheidsmuren hadden opgetrokken tusschen de beide systemen, schenen slechts verschillende begrippen te zijn van minder noodzakelijke stellingen. Als de Gereformeerde kerk van haar steil praedestinatiebegrip wilde afdalen, en de Luthersche hare dwaling aangaande het avondmaal wilde erkennen, zou de eenheid van de beide kerken gevonden zijn. Dat men zich daarbij bedroog, heeft de geschiedenis reeds geleerd. In een naburig land decreteerde het Caesareopapisme de unie der beide kerken met het onverwacht gevolg, dat er nu drie partijen ontstonden, de oud- Gereformeerden, de oud-Lutherschen en de voorstanders der vereeniging. Het was eene zeer oppervlakkige beoordeeling, die zelfs het karakter der Hervormers onder de verdenking bragt van kleingeestige lettervereering, dat Luther zoo halsstarrig bij zijn idée van het avondmaal volhardde, om zijne exegese alleen van de woorden onzes Heeren: ‘dit is mijn lig- chaam.’ Dieper lag het onderscheid. De beschouwingen aangaande het avondmaal waren het terrein waarop de tegenstellingen en beginselen zich vijandig ontmoetten. Aan de tafel des Heeren openbaarde zich het verschil in grondbegrippen omtrent de eenheid van het Goddelijke en menschelijke in den persoon van Christus. In het begin der XVI^{de} eeuw werd de vrijheidskreet der lang onderdrukte kerk gehoord op twee verschillende plaatsen, door twee mannen Luther en Zwinglius die beide aan de spits kwamen van twee rigtingen, die zich tot op onzen tijd hebben staande gehouden. Hieruit zoude men reeds vermoeden, dat het onderscheid tusschen die beide rigtingen, niet alleen bestaan kon in eene verschillende opvatting der avondmaalsleer. Maar wij kunnen dit alles hier niet volledig ontwikkelen. Het is bekend dat Schweizer, Schneckenburger, Baur en anderen in doorwrochte

1) Over de leer der Hervormde kerk en hare toekomst door Joh. van Vloten. Theol. Doctor. Schiedam. H.A.M. Roelants 1849.
2) Men weet dat Erasmus een encomion morias (de lof der zotheid) schreef.

verhandelingen dat diepere onderscheid hebben willen opdelven uit de mijnen der Hervormingseeuw. Gelijk men dan eerst eene ware vereeniging tusschen Protestantisme en Katholicisme verwachten kan, als beide kerken in haar onderzoek de eenheid konden vinden, in welke hare tegenstellingen verzoend werden, zoo zal men ook eerst eene ware vereeniging der twee hoofdwegen van het Protestantisme kunnen verwachten, als men zich bewust van het wezenlijke onderscheid den weg ontdekt, waartoe de beide rigtingen moeten leiden. De Gereformeerde beginselen werden niet alleen door de Luthersche kerk met het air eener oudere zuster gehekeld, niet alleen door de Remonstranten fel aangevallen, maar ook door hunne eigene weelderige spruiten zoo over het hoofd gezien, dat men er bijna eene eer in stelde voor Remonstranten gehouden te worden, terwijl die naam van Gereformeerd niet alleen zeer ouderwetsch klonk, maar ook eene verbroedering scheen aan te duiden met den gehaten naam van een' Bogerman. Dat de Gereformeerde kerk een onderzoek naar hare beginselen waardig is hebben bevoegde mannen aangetoond. Men weet hoeveel men aan Schleiermacher te danken heeft.

Men hoopte dat ook in ons vaderland deze akker weêr zou ontgonnen worden, die zoo lang braak gelegen had, in de hoop dat de beginselen der Hervormde Kerk regt begrepen en ontwikkeld naar de vorderingen der theologische wetenschap, een einde zouden kunnen maken aan den strijd der twee rigtingen die ook hier op Gereformeerden bodem waren ontstaan. Eenigen wilden namelijk alles verklaren naar hun verstand; zij maakten van het Christendom een geraamte, van zijne zedeleer een wijsgeerig zamenstel van geboden door Schriftuurplaatsen gestaafd; zij werden rationalisten genoemd, die steeds afbraken zonder op te bouwen, hoewel zij op hunne gladde baan niet met zoo haastige schreden voortstapten als onze naburen in Duitschland. Anderen hielden het bovennatuurlijke der openbaring vast, terwijl zij noch aan de godsdienst, noch aan de wetenschap voldeden. Zij werden supranaturalisten genoemd, en hun streven was transactie. Zij verzuimden het positieve denkend te doordringen, terwijl het Christendom iets uiterlijks bleef en niet om zoo te spreken in merg en bloed werd opgenomen. Bij beide rigtingen ontbrak het ware Godsbegrip, in plaats van de levende betrekking van God tot de wereld in te zien, was God slechts een wezen dat boven en buiten de wereld bestond, terwijl de wereld als een kunstig gevormd werktuig was, dat door eigene raderen werd bewogen. Men noemde dat in de taal der bespiegeling Gods transcendentie met miskenning van zijne immanentie. Men gevoelde behoefte aan eene hoogere opvatting des Christendoms, men had geen vrede meer met de stervende oppervlakkigheid waarmede men over het Evangelie geredeneerd had. Het is bekend hoe Schleiermacher zich verdienstelijk maakte door den weg tot eene diepere opvatting van het Christendom te banen. Ook in ons vaderland streefde de zoogenaamde Groninger school naar opbouwing. Dat eene vruchtbare en wijsgeerige beschouwing van de beginselen onzer kerk hoogst nuttig koude zijn om aan het streven van onzen tijd te voldoen, wordt vrij algemeen erkend. Men begint meer terug te komen van de oppervlakkige beschouwing waarmede men van alle belijdenis afkeerig was. Het is voor den leeraar een innig genoegen zich

met hartelijke overtuiging leeraar te kunnen noemen der Hervormde Kerk, gelijk het voor elk nadenkend lid der kerk aangenaam moet zijn den geest en de beginselen der kerk te kunnen omhelzen.- Prof. Scholten heeft eene proeve geleverd om de leer der Hervormde Kerk in hare grondbeginselen uit de bronnen voor te stellen en te beoordeelen. Verblijdend is de opgang dien dit werk gemaakt heeft. Tegen dat boek nu is het werk gerigt van Dr. van Vloten, waarvan de titel zeker een anderen inhoud zoude doen verwachten, zelden toch zal er wel een boek van de pers gekomen zijn, hetwelk zoo weinig voldeed aan de belofte op den titel uitgedrukt, terwijl de inhoud zoo als Hegel het misschien zou uitgedrukt hebben als uit de pistool geschoten is.

Na aan onze niet Godgeleerde lezers te hebben medegedeeld wat velen als den eisch van onzen tijd voorstellen, keeren wij tot Dr. van Vloten terug, dien wij tot onze spijt eenige oogenblikken moesten verlaten. Is het werk van Prof. Scholten eene proeve, wat kan er dan voordeeliger zijn dan dat zij scherp onderzocht worde, opdat hare leemten ontdekt worden. Is het werk van Prof. Scholten een voortreffelijk werk, wat kan dan nuttiger zijn dan een aanval op hetzelve, die het in zijne waarde of onwaarde zal doen kennen en zeker het gewone resultaat zal uitwerken dat het nog meer zal gelezen worden. Tot waakzaamheid en voorzigtigheid geeft het slechts aanleiding als men op alle punten der verschansing den aanval verwachten kan van een onversaagden bespringer, die bij het minste zwakke punt dat zijn arendsoog ontwaart de stormladder aanvoert. Doch wij moeten ons spoeden om de bewonderde stoutmoedigheid van den aanvaller te bewijzen. Naauwelijks hebt gij met uw vouwbeen het eerste vel van het boek van Dr. van Vloten doorsneden of gij leest: ‘Hoe gelukkig toch steken de zelfstandige historische studiën van een Kist en Royaards, de exegetische van een van Hengel tegen het leerstellig gehaspel van onze Groninger theologen af. Men vergunne ons onder dezen naam alles zaam te vatten, wat ten onzent zijn licht aan Ullmanns en anderer vunzige lamp ontleent, en dus behalve de eigenlijke school, zoowel Prof. Scholten ter linker, als de uitgevers der Jaarboeken voor onwetenschappelijke theologie, c.s. ter regter zijde.’ Gelijk de dappere krijgsman ten strijde trekkende soms met minachting over de meest beroemde legerhoofden der vijanden spreekt, zoo doet ook deze heldhaftige aanvaller. Zoo deed immers ook David, toen hij in het eikendal in de nabijheid van Azeka den beruchten Goliath wilde bevechten: wie, zoo sprak hij, is deze onbesneden philistijn? - Doch een zoo kloek luideude aanvalskreet van den opgewonden krijgsman, die door een brommend legerbulletin in Napoleons smaak boven de wolken gevoerd werd, is nog geen genoegzaam bewijs voor de beradenheid en kloekheid van den oorlogsgeest die hem bezielt. Onze poging om den moedigen aanvaller de eerekroon om de slapen te winden, zou zeker schipbreuk lijden tegen de verstokte hardnekkigheid, waarmede men hem in de achting des volks wil vernederen, als wij niet anders dan deze enkele moedige verklaring konden aanvoeren; zij zoude toch slechts onvolledig de hoogte van het standpunt aantoonen, van 't welk de geleerde schrijver zonder te duizelen op de luttel kundige mannetjes nederziet, die zich eigenlijk eerbiedig voor zijn doctoralen zetel moes-

ten nederzetten om de woorden der wijsheid te hooren, of kinderlijk de zoete kastijdingen te verdragen, waarmede hij de bovengenoemde kinderen in de wetenschap tot zijne verhevene hoogte moet opvoeden. Gij leest zeker met sprakelooze verbazing zijn oordeel over de Godgeleerden van Groningen: ‘dat zij nog altijd zwoegen en slaven, onder het, hun geheel verborgen, beleid van Schleiermachers stierende hand’ blz. 4. Men wane niet dat dit pedanterie of ellendige grootspraak zoude zijn; dit boek zal het aantoonen dat het beleid van Schleiermacher voor zijn denkenden geest niet verborgen blijven kon; met vaste hand zal hij den sluijer wegrukken, die voor onze kortzigtige oogen de inconsequentie van Schleiermacher bedekte. Hij zal aantoonen dat Scholten: ‘met eigen verstokte wanbegrippen behebt, slechts het achterlijk voorbeeld van een Al. Schweizer gevolgd heeft.’ Welligt meenden onze lezers dat mannen als Neander, Ullmann, Twesten onder de meest helderziende theologen moesten gerangschikt worden. Met ‘eene zwakke pen’ (blz. 63) spreekt van Vloten over hen het verpletterend oordeel uit van kortzigtigheid (blz. 7.) Was het ooit door u gehoord, was het ooit in uwe gedachten opgekomen, dat het de zwakke zijde van Schleiermacher is, dat hij een Christen was (blz. 26.)? Ziet men niet met verbazing, hoe hij stoutmoedig een paar bladzijden van den grootsten dialecticus en diepsten denker onzer eeuw onjuist en oppervlakkig noemt? Met een enkel woord het stelsel van den vijand in de hartader te willen treffen, is het niet reeds groot, het beproefd te hebben? ‘Wij gaan ons’ zegt Dr. van Vloten (blz. 67) ‘bezig houden met de - rotte - spil van het gansche Scholteniaansche stelsel enz.’ Welk eene kracht van uitdrukking en onnavolgbare delicatesse van fijnen stijl! Voorwaar men moet langen tijd in den fijn beschavenden kring der groote wereld geleefd hebben om zoo te kunnen spreken. Waar de man de woorden toch van daan mag halen? Als hij over van Oosterzee en Tholuck hoort spreken als van mannen van wetenschappelijken zin spreekt hij slechts een ‘*risum teneatis*’ uit. Luthers zwakheid heeft hij in een oogenblik ontdekt niet alleen, maar hij bepaalt met volkomen vertrouwen wat den eersten Protestanten gevoegd had, terwijl zij nu, omdat zij zijn raad moesten missen: ‘drie eeuwen van hatelijken twist en liefdeloozen geloofsijver geschonken hebben.’ (blz. 89) Hadden zij zijn raad kunnen hooren en willen volgen, zij hadden welligt drie eeuwen van den minnelijken twist (zoo als het moderne antichristendom twist), en liefderijken ongeloofsijver kunnen geven. En waarom gebruikt hij dien toon, waartoe die fiere woorden vol van 't edelaardigste zelfvertrouwen? ‘Met het schoone doel om zich te houden aan het jongere geslacht (Voorr.) slechts belangstelling in het welzijn zijner naasten (blz. 94) gaf hem die ‘zwakke’ pen in de handen.

Moet men zich nu niet bedroeven dat men zulk een man zoo miskent, als in de Kerkelijke Courant bij de aankondiging van zijn werk geschiedde? Men spreekt van hem als van: ‘een man die er een zonderling vermaak in schept, om als een razende Roland onder ons rond te gaan,’ Men noemt het een ‘philosophisch blaauwboekje.’ Zonder het boek in zijne waarde te miskennen, had men dat epitheton van philosophisch gerust achterwege kunnen laten. Alleen uit spotternij is het er bijgevoegd; want ieder weldenkende zal toch wel zooveel gezond verstand aan den schrijver willen toekennen, dat hij zijn

boekje voor geen philosophisch houden zal. En hoe eindigt die aankondiging? ‘Maar genoeg om met Vondel te zeggen: elk wallegt van dien draf.’ Een ander hoorden wij de bekende tegenstelling op dit in de Kerkelijke Courant genoemde blaauwboekje toepassen: het goede in dit boek is niet nieuw, en het nieuwe niet goed. Tegen zulk eene beleedigende beoordeeling hebben wij ons willen verzetten, en om de onpartijdigheid van onze lofspraak te bewijzen verzekeren wij plegtig, dat wij niet met Dr. van Vloten onder dezelfde banieren strijden. Neen, integendeel, wij rangschikken ons onder ‘de verlosserzieke lezers’ (bl. 21), die het zich tot eene eer zouden rekenen in het *risum teneatis* van van Vloten deel te hebben. Zoo open eene rondborstigheid, als in dit werkje doorstraalt, verdient eene even rondborstige beoordeeling, des te meer noodzakelijk opdat men niet wane dat het gezegde slechts laffe vleijerij zoude zijn.

Onze Godgeleerdheid van den dag (die welhaast naar des schrijvers voorspelling eene godgeleerdheid van den nacht worden zal) wordt in de eerste afdeeling van dit boek gewogen op de onzuivere weegschaal van het moderne anti-christendom. ‘Reeds voor dertig jaren zegt hij, gaf Schleiermacher een boek - zijn Christl. Glaube - in het licht dat hen (onze huidige godgeleerden) een geheel eind verder had kunnen brengen, Geen hunner, wij kunnen het gerustelijk verzekeren, geen hunner die er een oog in sloeg.’ Voorzeker een man die zoo bekend is met de werkzaamheid van alle huidige godgeleerden verheft zich wel oneindig hoog boven hen, als hij niet alleen Schleiermacher kent, maar over hem oordeelen kan zoo als de man over het kind. Een arrogante pedanterie of naïve eenvoudigheid zou men in deze verklaring van Dr. van Vloten vinden, ware het niet, dat hij, in zijnen geestigen stijl, hier eene bedekte lofspraak nedergeschreven had, 't welk ons eerst regt duidelijk werd toen wij zijn oordeel over Schleiermacher gezien hadden. 't Was betreurenswaardig dat onze godgeleerden, ter goeder trouw, meenden hemelsbreed van Schleiermacher gescheiden te zijn, terwijl zij geene schrede buiten zijne palen verzetten. Hoe gelukkig zoude het geweest zijn als een man als van Vloten een dertigtal jaren vroeger de doctorale muts op het geniale hoofd ontvangen had, onze theologie zoude, had zij naar hem willen luisteren, reeds kunnen opgeklommen zijn tot de verhevene hoogte, waarop een Wislicenus staat, terwijl de kansels zouden weergalmd hebben van de donderende kracht der echt classieke welsprekendheid, waarmede een Bruno Bauer zijne toehoorders kan kneden als was, door den geest des antichrist bezield - bezeten, zoude misschien de ‘kinderlijke Evangelielegende (blz. 37)’ geschreven hebben. - ‘Schleiermacher werd niet gelezen. Zijne leerlingen betooverden de Hollandsche godgeleerden. De Groninger theologen zwoegen en slaven, onder het hun geheel verborgen beleid van Schleiermachers stierende hand. Wat Schleiermacher voor 30 jaren beproefde, tracht thans Prof. Scholten te doen voor de hervormde kerk zijns vaderlands, zonder blijkbaar de minste nadere kennis van zijns grooten voorgangers pogen, met zijne schamele uitrusting en luttele philosophische kennis’ bl. 4 en 5. Zietdaar wat van Vloten van onze godgeleerdheid van den dag meende te moeten schrijven. Men zoude hem zeker verkeerd beoordeelen als wij meenden dat hij waarlijk 't plan gehad had, om onze godgeleerdheid van

den dag te schetsen: zoo oppervlakkig een gepraat, van een man die zelfs een Hegel van oppervlakkigheid beschuldigt, zoude wel is waar geen anderen naam dan van pedant gezwets verdienen, waarbij het honend bavianengezigt van eenen Voltaire bijzonder passen zou, ware het niet dat het hem eigenlijk alleen te doen was om Prof. Scholten aan te vallen. - Zoude men zulk een boek veel lezen? vader! vroeg mijn jongste zoon. Wel zeker, Jan! antwoordde de oudste, voordat ik nog wist welk antwoord ik hem geven zou. Zie eens op de straten, wie het meeste volk om zich verzamelt. De kwakzalver die alle kundige geneesheeren doorhaalt, en de kijfachtige vischvrouw die... Zwijg, jongen! viel ik hem in de rede en beoordeel geene dingen die gij niet verstaat.

Thans is Schleiermacher aan de beurt. De tweede afdeeling, het grootste gedeelte van dit boekje, zal het vergif doen kennen, hetwelk in de schoonschijnende vrucht van Schleiermachers theologie verborgen is. Het zal des schrijvers schuld niet zijn als de lezer niet met afschuw den Sodomsappel wegwerpt, dien hij door de blinkende schel uitgelokt zoolang bewaard had zonder te proeven. De goede man wordt nu voor een ezelsbrug gebruikt om Scholten te kunnen slaan. Schleiermacher moet ook hier den sluijer maken om het open vizier nog te bedekken, waarmede de ridderlijke held zijnen vijand nadert. In dezen zin noemt de schrijver zijne overdenking in deze afdeeling eene vruchtdragende beoefening van Schleiermachers boek. Eerst begint de schrijver het diep onkundige theologische volk te onderwijzen, hoe Schleiermacher uitging van het afhankelijkheidsgevoel, hetwelk met een volkomen vrijheidsgevoel overeenkomt. Na zoo vele jaren van hunkerend verlangen weten wij dan nu toch - eere wien eere toekomt - het een en ander van Schleiermacher mede te praten. Wij zijn nu eindelijk onderwezen niet door de achterlijke leer van een Al. Schweizer, maar door Dr. van Vloten zelven, die voorzeker met geene schamele uitrusting doctor en schrijver geworden is, bij wien men zelfs aanhalingen vindt uit de schriften van Spinoza. Met een enkel woord de zwakke zijde van Schleiermacher te doen kennen, en de eenige oorzaak van des wijsgeers weifelen te openbaren, is het niet verwonderlijk? ‘Schleiermacher’ zoo zegt hij, bl. 26 ‘was een Christen, althans in rijperen leeftijd, en dat moest noodzakelijk met eene zelfbegoocheling gepaard gaan,’ want hij was immers van man weer kind geworden. Waarlijk, men moet wel zoo diep ingedrongen zijn in de schriften van Schleiermacher, dat men zich blind gekeken heeft, om het op zijn standpunt van een volstrekt afhankelijkheidsgevoel eene zelfbegoocheling te noemen, dat hij een Christen was.

Het is reeds lang opgemerkt, dat Schleiermachers verlossingsbegrip minder naauwkeurig bepaald was. Zijne opvatting van den aard en het wezen der zonde, als eene door de zelfstandigheid der zinnelijke functies veroorzaakte verstoring van de bepalende kracht des geestes, was te oppervlakkig en gaf de aanleiding tot het minder naauwkeurig bepalen van zijn verlossingsbegrip. Dit verlossingsbegrip geeft den schrijver aanleiding om te beproeven in hoeverre hij daaruit kan aantoonen, dat Schleiermacher aan zijne eigene bepaling ontrouw geworden, gezegd had, dat in het Christendom de verlossing het middelpunt der godsdienst geworden was. Ook dan, als zijne redenering juist ware, zoude zij slechts bewijzen dat het verlossingsbegrip van Schleiermacher niet naauwkeurig was; het zoude in elk ge-

val verkeerd zijn, de consequentie van Schleiermacher te willen verdedigen tegen den aanvel eens mans, bij wien het een idee fixe werd dat Schleiermacher inconsequent moest zijn, omdat hij Christen wras. Schleiermacher had gezegd: dat het optreden des Verlossers in de geschiedenis als Goddelijke openbaring noch iets volstrekt bovennatuurlijks, noch iets volstrekt bovenredelijks is, 'dit is' zegt van Vloten blz. 30 'de weifelende spreekmanier van iemand, die zoowel het wonderbare, waarmede hij te doen krijgt ontduiken wil, als tegelijk hen niet voor het hoofd stooten die het in al zijne bovennatuurlijkheid geloovig aannemen.' Daarna wordt Schleiermachers openbaringsbegrip in de vlam geworpen van zijne verterende kritiek, maar neen het wordt slechts door een kwalijk riekende phosphorus even bestreken, de walm zal verdwijnen als men de hand wegstoot die het te vergeefs wil doen verteren.

De schrijver heeft dus naar zijne vaste meening 'den wortel van alle kwaad in Schleiermachers gewrocht en zijne eerste noodlottige verwarring van waarheid en onwaarheid opgespoord' In zijn leerstelsel is de aannemelijkste waarheid met de gevaarlijkste dwaling vermengd. Men ziet de schrijver blijft niet op den hal ven weg staan. Wij willen den schrijver niet volgen in zijn geheele betoog. Wee den man die hem niet op zijn woord gelooft, hij ziet wat hem te wachten staat.

Een enkel voorbeeld willen wij slechts aanhalen, om de kunstige critiek van Dr. van Vloten te leeren kennen. Schleiermacher spreekt van eene onzondig ontwikkelde menschelijke volkomenheid. Zoo argeloos deze uitdrukking moge luiden, zoo ziet van Vloten daarin: 'zoovele tegenstrijdigheden als er woorden zijn: eene ontwikkeling zonder zonde, eene menschelijke volkomenheid, eene volkomenheid die zich ontwikkelt, een onzondigmensch.' Waarlijk de kunst is groot om in een gezegde, dat zoo eenvoudig schijnt, zoovele gevaarlijke tegenstrijdigheden te ontdekken. Men kan zich verbeelden wat er van de schriften des Evangeliums worden zou, als een zoo scherpsnijdend critisch mes hare verklaringen ontleedde; waarlijk dan is het nog eene genadige zachte behandeling als hij van 'kinderlijke Eevangelielegende' spreekt. Eene ontwikkeling zonder zonde zoude onmogelijk zijn! Kan men zich niet voorstellen dat het zedelijk bewustzijn, in dezelfde mate als het ontwaakt zijne kracht op de lagere functien uitoefent, dat er zoo eene voortgaande beweging van kinderlijke onschuld tot bewuste zedelijkheid plaats vinden kan? Zoo wordt de zelfzuchtige natuurlijke neiging nooit zonde omdat zij niet in strijd komt met de zedelijke bewustheid, omdat de wil oogenblikkelijk aan het zedelijk bewustzijn gehoorzaamt. Zoo denkt Schleiermacher zich de zedelijke ontwikkeling van Christus. Maar het is de moeite niet waard, dat te wederleggen; want Zeller heeft in de Tubingsche jaarboeken verklaard, dat het onmogelijk was. 'Zou haar milde gever daarom echter een onzondig volkomen - en dus onbestaanbaar - wezen moeten zijn?' vraagt van Vloten blz. 57. Is een onzondig volkomen een onbestaanbaar wezen? En zonde is volgens Dr. van Vloten: 'datgene wat de vrije ontwikkeling des hoogeren bewustzijns stremt' blz. 52. Als hij de lessen van Dr. Zeller beter onthouden had, dan zou hij ook wat beter geweten hebben wat zonde was. Ook in het kennen van het wezen der zonde moet men niet op den halven weg blijven staan. Welligt is deze dwaling vrij wat gevaarlijker nog, dan de door hem berispte. Is een onzon-

dig wezen een onbestaanbaar wezen? Als wij nu dezelfde wapenen tegen hem wilden aanvatten, die bij tegen prof. Scholten gebruikt, welk eene tegenstrijdigheid, welk een onzin, ja welk een verstokt wanbegrip zouden wij daaruit niet kunnen afleiden. Dat wij 't niet doen, bewijst de hooge ingenomenheid met het voorbeeld door Dr. van Vloten gegeven! ‘Het Christendom leere in zijn Heiland (zegt hij blz. 58) de hooge menschelijke waarde schatten enz. dan zal het een Logos Gods bezitten die niet tegen alle wetten der logica indruischt!!!’

Vinniger wordt zijne critiek, als hij vervolgens prof. Scholten aan het hoofd van de derde afdeeling heeft geschreven. Men meent, zoo begint hij ‘den Leidschen leerstoel door een nieuwen Gomarus beklommen te zien als men de eerste bladzijden van prof. Scholtens boek opslaat.’ Men moet waarlijk al zeer weinig van die eerste bladzz. begrepen hebben, om zoo dwaas eene meening te koesteren. Prof. Scholten is volgens hem allertreurigst op den halven weg blijven staan, en heeft, om met de kerk geene onvrienden te worden de belangen der wetenschap aan de hare opgeoflerd. Reeds door een enkel gezegde zou men hem de onmogelijkheid zijner voorstellingen kenbaar maken als hij niet zulk een verklaarde vijand was van het gezond verstand. De uitdrukking die van Vloten bedoelt is deze: dat in Christus de idee verwezenlijkt is der zich harmonisch doordringende eenheid van het goddelijke en menschelijke. Hoe gelukkig! daar heeft hij iets gevonden, om aan zijne verontwaardiging lucht te kunnen geven. De uitdrukking is niet te verdedigen, het is waar, eene eenheid die zichzelve doordringt is onzin. Het is duidelijk dat prof. Scholten zich onjuist uitgedrukt heeft. Maar hoe zal nu eene verkeerde uitdrukking, waarvan ieder verstandig lezer den zin begrijpt, de onmogelijkheid van Scholtens voorstellingen aantoonen? Men moet om zoo iets te kunnen schrijven niets gevat hebben van de strekking van het boek, en men moet waarlijk al zeer weinig logica bestudeerd hebben, om niet te zien dat men door zoodanige critiek alleen zichzelven benadeelt. En om uit blz. 8 het resultaat te kunnen trekken dat prof. Scholten een vijand is van 't gezond verstand, moet men waarlijk de redenering volstrekt niet hebben begrepen, of is dit misschien eene aardigheid, of minzame jokkernij? Als een kinderachtige raisonneur redeneert hij, die zelfs den Logos Gods wil gebieden aan de logische wetten van den zeer nederigen en ootmoedig gezinden mensch te voldoen, over het gezegde van Scholten: dat het eene waarheid naar den Bijbel moet zijn. ‘Een van beide toch, zegt hij blz. 66, of de Bijbel leert waarheid en dan is hij in het eerste zinslid reeds mede begrepen, of hij leert onwaarheid, en dan weerspreekt hij dat eerste lid’. Begrijpt Dr van Vloten dan niet wat het zeggen wil: de waarheid naar den Bijbel? Had hij niet zelf gesproken van een Logos die niet tegen alle wetten der logica indruischt, waarop zoude zijn gepraat nu wel toepasselijk zijn? Zoo ziet men den splinter in het oog des broeders en den balk in het eigen oog niet, dat is eene waarheid naar den Bijbel. De Bijbel is voor de wetenschap van de waarheid afhankelijk, zegt hij al verder. Alsof niet prof. Scholten dat zelf gezegd had, alsof niet de meest regtzinnige Christen den Bijbel juist het meest van de hoogste waarheid afhankelijk maakt. Het is echter vooral tegen de voorstelling van het getuigenis des

Heiligen Gecstes dat van Vloten te velde trekt: dat is hem de - rotte - spil van het gansche Scholteniaansche stelsel. Hij heeft dan ook uit eene met zijne anders stoutmoedige natuur niet overeenkomstige vreesachtigheid die spil niet durven naderen, anders zoude hij haar beter bekeken hebben en de ijzeren nagels die er in zitten niet in zijn panischen schrik voor wormsteken hebben aangezien. Op hetzelfde oogenblik dat hij van Scholtens beslissenden toon spreekt, noemt hij b.v. Lessing een Spinozist, terwijl hij zich nog wel eens bedacht zoude hebben, om dien eertitel aan Lessing te geven, als hij met minder schamele uitrusting zijne taak aanvaard had en zich eerst de moeite gegeven had om te lezen wat Ritter over Lessing geschreven heeft.

Volgens de voorstelling van prof. Scholten moet men om het getuigenis des Heiligen Geestes te hebben Christen zijn, terwijl men de waarheid des Christendoms niet kennen kan dan door het getuigenis des Heiligen Geestes. ‘Voor wie’ vraagt van Vloten blz. 70 ‘zal prof. Scholten die gronden voor waarheid en goddelijkheid dan bloot leggen? Voor hen die te voren reeds met hem eenstemmig denken.’ Al weder het oude miserabele antwoord om het getuigenis des Heiligen Geestes te bestrijden. En het woord van Schleiermacher: dat het geloof niet eerder voorkomen kan dan er door een indruk, dien hij van Christus krijgt, een begin hoe klein dan ook plaats heeft van de opheffing zijns verlossingbehoevenden toestands is volgens denzelfden beoordeelaar der waarheid niet ontrouw (blz. 38.) Prof. Scholten had vervolgens aangetoond dat de historische critiek volkomen in haar regt is op Gereformeerden bodem. Dat men hiervan misbruik maken kon leert het voorbeeld van Strauss. Wij vragen echter, zegt Scholten, of bij dezulken de Christelijke openbaring als de hoogste uitdrukking der godsdienstige waarheid vaststaat. Dit moet nu eene petitio principii zijn, die wreedaardig bespot wordt. Zoo zoude het dus naar de logica van Dr. van Vloten eene bespottelijke petitio principii zijn, als men zeide: op Hollandschen bodem is het regt van vereeniging grondwettig, dat men daarvan misbruik maken kan is duidelijk en even duidelijk is het dat men er zich tegen verzetten moest als zulk eene vereeniging bijv. de geheele grondwet wilde vernietigen. Op zulk eene redenering past hij een versje van van Alphen toe. Wat zoude het wel voor een Logos zijn die met zulk eene logica overeenkomt?

Wilt ge zijn oordeel over het Evangelie kennen, leest dan de aanteekening op blz. 73. ‘Maar wie beweert dan dat alles in de Evangeliën slechts dichtsel is; en wie ziet niet dat juist de plompheid of liever kinderlijkheid der schrijfmanier met die van het verstand van de schrijvers, - die behagen scheppen in eene maagd die baart, een mensch dat wonderen doet enz. - volkomen overeenstemt?’

Iets meer oppervlakkigs dan de laatste afdeeling: de toekomst der kerkleer, herinneren wij ons niet in langen tijd gelezen te hebben. Hij kent de toekomst; over eenige jaren zou de regtzinnige partij de Groninger zijn. Of die man onzen tijd ook begrijpt? Geene belijdenis meer, ziet daar zijne leus, zelfs de Schrift niet, ook tegen Rome zelfs geene grenzen meer afgebakend (blz. 92.)

Al des schrijvers inzigt wat gebrekkig, zijn moed is onvergelijkelijk, en beschaamt zelfs de eerste woordvoerders van de Tubingsche school. En welk eene openhar-

tigheid: ‘hoe menschelijker gij uwen Christus' maken zult’ zegt hij blz. 94, ‘hoe meer ik met u zal instemmen.’ Zouden wij dat niet gaarne gelooven? Wij kennen wel meer zulke snaken die daarmede niet weinig zouden gediend zijn.

Het zij aan onze lezers overgelaten te beoordeelen, in hoeverre Dr. van Vloten den eisch des tijds en het boek van prof. Scholten begrepen heeft. Als prof. Scholten er niet te verstandig toe was, zoude het geschrijf van Dr. van Vloten hem kunnen doen gelooven dat er geene aanmerkingen op zijn werk te maken waren.

D-l.

De onschuld des geloofs.
(Vertrouwelijke brief aan een' vriend.)

Amice!

Ik heb uw dagboek gelezen. Ook gij hebt dus dien bangen strijd gekend, die het hart van den jongeling vreesselijk folteren kan. Ge meendet eene uitzondering te zijn, als gij in onzen tijd zooveel hoordet spreken van de onschuld des geloofs. Men krijgt tegenwoordig weinig philosophische werken in handen of we lezen er in van het geloof der kinderlijke onschuld, en van de smart die menigen het harte breekt, als de Cherub zijner dialectische ontwikkeling hem den terugkeer verbiedt naar het verloren Paradijs. Daarmede bedoelen ze nu toch wel zeker niet 't voor waar houden van het kind dat nog geene bewustheid heeft van het aanzijn Gods; want hoewel vele wijsgeeren het begrip van geloof niet in zijn geheele beteekenis, en in al zijne momenten willen opvatten, zullen zij zulk een napraten van het kind toch wel geen geloof noemen. Die mannen schrijven echter, zooals zij verzekeren, niets of het moet logisch bewezen zijn: gij ondertusschen hebt die onschuld des geloofs niet gekend in uwe jeugd, integendeel hebt ge getwijfeld van het eerste ontluiken des oordeels af aan, eerst langzamerhand zijt ge van twijfel tot geloof gekomen. Volgens de verklaring der philosophen zijt ge dus van man kind geworden; hadt ge aan een' wijsgeer daarover geschreven, hij zoude u bewezen hebben dat het onmogelijk waar kon zijn, hetgeen gij van uzelven hem verhaald hadt. Dat schijnt zóó, zouden ze u zeggen, voor 't vulgair gezond menschenverstand, dat nog aan dialectische overweging niet gewoon is. Zoo ziet immers de eenvoudige man een regenboog aan den hemel staan, terwijl hij 't voor zeker houdt dat hij daar wezenlijk is, en toch is de geheele zaak niets anders dan eene werking der lichtstralen op zijn oog.

De beschuldiging van kinderlijk geloof schijnt ons nog al niet zoo erg te zijn. Wij kunnen niet zien, dat de waarde van vele brave mannen daardoor verminderd wordt, dat zij kinderlijk geloofden. Wij gelooven niet, dat de Allerhoogste over dat kinderlijk geloof zich zoo verontwaardigen zal. Gij verzocht mij uw dagboek eens te lezen en u te schrijven hoe het mij wel gegaan is, of gij wel de eenige zoudt zijn die dien weg bewandeldet. Gaarne wil ik u daarop antwoorden. Ik had er juist over nagedacht, toen ik onlangs weer eene dergelijke uitdrukking las aangaande 't kinderlijk geloof in een wijsgeerig werk van onze naburen. Maar wees voorzigtig, dat ge dezen

brief niet openbaar maakt; want onze groote denkers zouden zeker oordeelen dat wij verkinderd zijn, dat wij van wijsgeeren kinderen geworden waren.

De Heer heeft ook mij langs dienzelfden weg als u van twijfel tot waarheid geleid, en waarschijnlijk velen met ons. Gaarne wil ik gelooven dat er menschen zijn, die opgevoed in zeer steile begrippen, eenigen tijd daaraan getrouw bleven, en later tot twijfel gekomen, aan de onbezorgde dagen hunner jeugd terugdenken als aan de onschuld des geloofs, terwijl die onbezorgdheid niet zoo zeer gegeven werd door leerstellingen die ze niet begrepen, dan wel door hun eigen gebrek aan nadenken. Zij spreken dan van de onschuld des geloofs in hunne kinderjaren; zij wanen dat alle menschen denzelfden weg bewandeld hebben, en de wereldgeschiedenis door het glas van hun subjectief oordeel lezende spreken ze van een kinderlijk geloof der nog jeugdige menschheid. Zoo zouden wij, van ons subjectief standpunt oordeelende, juist het tegenovergestelde in de geschiedenis der menschheid kunnen vinden.

Nog staat mijn kinderlijk leven en mijn jongelingsverlangen duidelijk voor mijn geest. Ja, nog herinner ik mij klaar hoe ik eens als kind heel gerust was nadat ik gelezen had; zalig zijn ze die niet zullen gezien en nogtans zullen geloofd hebben. Ik twijfelde niet, ik nam aan dat er een God, eene onsterfelijkheid was, gelijk ik het even stellig geloofde dat er spoken waren, zoo als uit de vertellingen van mijne stokoude grootmoeder bleek, ja zelfs de sprookjes van Moeder de Gans verwekten bij mij geen twijfel. Ik had er geen 't minste belang bij om anders te denken, dan ik alle andere menschen hoorde spreken.

Toen het nadenken begon te ontwaken, waren mijne eerste gedachten aangaande God en het eeuwige leven twijfelingen. Nog had ik natuurlijk geen denkbeeld zelfs van wijsbegeerte; nog had ik geen Rousseau of Voltaire gelezen, die zorgvuldig uit mijne handen gehouden werden. Vruchtbaar als de konijnen waren de twijfelingen en weldra kwam mij het bestaan van God en onsterfelijkheid hoogst onzeker voor. Niet omdat ik 't wenschte dat er geen God zoude zijn, twijfelde ik, o neen, ik verlangde smachtend naar zekerheid. Dikwijls heb ik met tranen in het gebed geworsteld om een teken, een woord van den hemel, dat zekerheid aan mijn onrustig hart zou geven. Geen geluk was mij zoo groot, zoo heerlijk, dan de zekerheid te hebben: er is een God. Het bange zweet kon mij uitbreken, als ik in de eenzaamheid ter prooi was aan mijne onrustbarende gedachten. Hoe dikwijls heb ik met ingespannen aandacht de bewijzen overwogen, die men voor Gods bestaan had aangevoerd. Een enkel woord van een anderen denker was genoeg om het standpunt onder mijne voeten weg te rukken, hetwelk ik met zoovele moeite beklommen had. Men had mij niet opgevuld met eene menigte van leerstellingen, men had mij het Evangelie doen kennen van zijne beminnenswaardigste zijde. Edele denker van den nacht, wijsgeerige dichter Young, hoe dikwijls hebt gij mijne lijdende ziel getroost, als gij mij in het vuur uwer verbeelding medesleeptet, en door uwen dichterlijken gloed mij als in magnetisch rapport met u plaatstet en mij overhaaldet om naast u geloovig neder te knielen voor den Schepper des Heelals. Nog herinner ik mij levendig hoe uw ‘desespoir’ Lamartine! mij in een oogenblik van de hoogte mijner verbeelding nederwierp in den kouden afgrond des twijfels.

De schrikkelijkste denkbeelden konden

mij ontstellen. Eenzaam stond ik daar in het midden der menschen wereld, die schijnbaar geloofde, wat ik niet gelooven kon. Met niemand kon ik vertrouwelijk spreken over den toestand van mijn hart. Als men met God en godsdienst spot, vindt men bij velen verschooning niet alleen, maar aanmoediging zelfs. Maar als men God zoekt en Hem niet vinden kan, als men door ernstig nadenken twijfelt aan het bestaan van Hem, dien men zoo gaarne aanbidden en beminnen zou, dan wordt men wel eens van waanwijsheid beschuldigd. Hoe dikwijls wenschte ik met een man in kennis te zijn dien ik vertrouwelijk raadplegen kon, die de dwaasheid mijner redeneringen aantoonen wilde. Het was niet van 't werken, zoo als mijne moeder meende, dat mijne kleur verbleekte, het was niet alleen de zwakheid van mijn nerveus gestel, die mij gejaagd en vreesachtig maakte. Twijfel was de worm, die aan mijne levensvreugde knaagde, die mij het zoo dikwijls beschreven geluk der jeugd ontroofde, zonder de kracht der verzoekingen te verminderen. Was dat nu wijsbegeerte? Ik twijfelde zelfs eerst of er wel ooit een Cicero zoude geleefd hebben, was dat nu wijsbegeerte? neen, het was onkunde; want zoodra ik meer historische kennis verkreeg, moest die dwaze twijfeling wijken.

Langzaam, zeer langzaam begon de kracht te verminderen, waarmede de twijfel mijne ziel bestormde. En wat versterkte mijn geest tegen de kracht, waarmede de twijfel opstormde tegen al de wallen die ik tegen hem opgeworpen had? Was het de wijsbegeerte? Ik begreep ze niet. De Almagtige onderrigtte mij. Ik stond voor het sterfbed mijner moeder. Dat oog, ik gevoelde het, dat mij altijd zoo liefdevol had aangestaard, was niet voortgebragt om door wormen gegeten te worden. Dat hart, dat zoo zelfverloochenend, zoo vol van liefde voor mij klopte, was niet geschapen om luttel spijs voor 't gedierte te zijn. De natuur, zegt de wijsgeer (natura naturans) brengt in haar streven naar zelfaanschouwing, in haar worstelen om steeds hooger en hooger gewrochten voort te brengen, in hare electrische, magnetische, chemische processen eindelijk het wezen voort, in hetwelk de bliksemstraal der bewustheid schittert. Maar de verklaring van het voortbrengen eener moeder gaf nooit eene natuurphilosophie. Neen, die moeder was niet geschapen, om na als weduwe met groote zorg voor hare kinderen te hebben geleefd, en na een leven van zelfverloochening voor hun geluk geene andere bestemming meer te hebben dan eenige vruchtbaarheid te geven aan de aarde, die haar stoffelijk overschot bedekte, geene andere bestemming dan om het gras op haar graf wat weliger te doen groeijen.

Eerst langzaam kwam mijne ziel tot rust en kalmte. Gij ziet, mijn vriend! hoe ook ik denzelfden weg bewandeld heb. En niet alleen was het met ons zoo gesteld. Herinnert gij u de jongelingen, die wij in onzen academietijd gekend hebben? Hunne gesprekken, hunne daden, getuigden die van onschuld des geloofs? Slaan wij een oog op de groote massa des volks, vooral op de meer geringe standen, waar het verstand nog weinig ontwikkeld is, waar men vooral geen philosophisch bewustzijn verwacht, vindt men daar zooveel geloof? Hoe dikwerf hoort men van onkundige, al zeer oppervlakkig denkende burgers, dat alles uit de natuur komt, welke uitdrukking zij niet eens verstaan. En wat het onschuldig geloof aangaat der volkeren in hun kinderlijken leeftijd, bewijst de geschiedenis van Israël juist het tegendeel: eeuwen

waren er noodig eer het volk vast in het geloof werd aan den Eenigen God; slechts door aardsche straffen werden zij gehouden binnen de palen der Mozaïesche wet. En die mannen, die het sterkste waren in 't geloof, waren zij ook altijd de onkundigsten, de minst ontwikkelden naar het verstand?

Onze tijd is voorzeker niet de mannelijke leeftijd van de mondig geworden menschheid. Men spreekt altijd van nieuwe beginselen die geboren worden, van nieuwe krachten die zich ontwikkelen, van zaden voor de toekomst gestrooid, van worstelingen der volken naar een beteren toestand, men is zich zelfs niet bewust van hetgeen men wil. En wat zien wij in dien toestand zoo ver van den mannelijk meer bezadigden verwijderd, waarin zich zoovelen naauwelijks boven het wereldbewustzijn verheffen? Het is een tijd niet van onschuldig geloof, maar van twijfel zelfs aan het bestaan van God. Een wijsgeer in Frankrijk proclameert den ondergang van het monotheisme en eene menigte apprecieert zijne leerstellingen. Er zijn mannen in Duitschland, wier bewustheid tot zoo exorbitant eene. ontwikkeling gekomen is, dat zij zichzelven voor goden houden. Las men ooit stouter aanvallen tegen het historische Christendom dan tegenwoordig? Kan er kinderachtiger streven gedacht worden dan dat van 't grove socialisme? Hunne denkbeelden van gelijkheid, vrijheid, en broederschap behooren zij te huis op het grondgebied waar de kinderen der natuur, de nomadenvolken wonen, of daar waar beschaafde natien zijn? Zou 't socialisme de maatschappij niet terugbrengen tot haar meest kinderlijken leeftijd? En nu predikt dat socialisme ook de onschuld des geloofs?

Ik voor mij, waarde vriend! zal het doel van mijne werkzaamheden bereikt hebben, mijn innigst gebed zal verhoord zijn, als ik eens in kinderlijk geloof mag sterven. Wat heeft men dan te denken van die verzekeringen der wijsgeeren aangaande het geloof van 't kinderlijk hart, in hunnen zin verstaan? Het is weer eene van die vooronderstellingen, waarmede wijsgeeren zich vermaken, die absoluut zonder vooronderstellingen willen zijn. Men wil in onzen tijd vooral wijs zijn, en er bestaat voor vele menschen geen beter wapen om hen van 't geloof af te schrikken, dan de bewering dat het kinderachtig onnoozel is te gelooven. Door te twijfelen zoekt men niet zelden den naam van een philosophischen kop, een titel waarop zij dan niet weinig trotsch zijn, al hebben zij nooit iets anders van philosophie gelezen dan de werken van Voltaire. Door het Evangelie te bestrijden rangschikt men zich onder de mannen, door het bestaan van God te loochenen onder de esprits forts. De wijsgeer denkt, logisch gaat geloof voor twijfel, en derhalve stelt hij eene vooronderstelling op, die misschien door zijne individuële levensgeschiedenis wordt bevestigd, maar toch niet anders dan eene vooronderstelling is, die in philosophisch gewaad gehuld, gemonteerd met al de modeornamenten van onze eeuw, den onnadenkenden mensch verschalkt.

D-l.

Iets over vereeniging van gemeenten.

Tot de plannen van vereenvoudiging en bezuiniging, door ons Ministerie ontworpen, die tot nu toe evenwel slechts plannen blijven, behoort ook de zamentrekking van twee of drie kleine gemeenten tot eene enkele, in dier voege, dat elke gemeente minst genomen uit 2500 inwowoners zoude bestaan. Onder de vroegere Grondwetten was dit ontwerp moeijelijk ten uitvoer te brengen; het stuitte steeds af op den onwil der leden van de gemeenten zelve, die bouwende op hare zelfstandigheid zich daartegen verklaarden, en de Regering, van het denkbeeld uitgaande, dat eene vereeniging van gemeenten niet kon geschieden tegen den zin der gemeenten zelve, heeft dan ook de plannen, die vroeger op dit stuk door haar waren gevormd, opgegeven. De jongste Grondwet heeft echter den weg tot dusdanige vereeniging gemakkelijker gemaakt door in art. 2 te bepalen, 'dat de wet provincien kan vereenigen en splitsen' terwijl voorts 'de grenzen van den Staat, van de provincien en gemeenten door de wet kunnen worden veranderd.' De Minister van Binnenlandsche Zaken zwanger gaande van een plan van vereeniging van gemeenten, en welligt ook van provincien, heeft ter uitvoering daarvan aan de Gouverneurs van onderscheidene provincien geschreven, om hem ontwerpen in dien geest aan te bieden. De gouverneur van Overrijssel heeft, wannneer wij wel onderrigt zijn, aan dit aanzoek geen gevolg gegeven, maar de stukken aan den Minister teruggezonden, met aanmerking, dat hij de hem opgedragen taak niet durfde te aanvaarden, Het heeft ons verwonderd in den heer Bruce, den voormaligen onderdanigen dienaar van het Behouds- Ministerie, zoo weinig moed aan te treffen, of heeft hij zich voorgenomen het tegenwoordig Ministerie in alles te weerstreven en niet meer ten dienste te staans? Wat daar van zij, de gouverneur van Gelderland heeft zich met loffelijken ijver gekweten en bij Provinciaal Blad n°. 124 van 1848 hebben de Gedeputeerde Staten van Gelderland aan de verschillende gemeentebesturen in genoemd gewest medegedeeld een plan van vereeniging van gemeenten ten platten lande, hun door Z. Excell. den heer Gouverneur dezer provincie voorgedragen, met verzoek daarop hunne bedenkingen te willen indienen.

Naauwelijks was dit plan bekend, of van verschillende zijden gingen er kreten van afkeuring, ja zelfs van verontwaardiging op. Ten platten lande ontbreekt het niet aan politieke tinnegieters, die door hunne onbekookte redeneringen een geest van tegenstand, zelfs bij de eenvoudigste landlieden tegen de regering weten op te wekken, en die met driesten overmoed den boventoon aanslaande, zich bij deze den schijn geven voor *hunne* belangen te ijveren, terwijl zij slechts in waarheid voor *eigene* belangen het harnas aantrekken. Men lette wel op, zij die op dit oogenblik magt, gezag en invloed in de gemeenten hebben, schreeuwen het hardst uit natuurlijke vrees van dat alles te moeten verliezen, en van hunne despotieke regering, die helaas! nog op zoo vele dorpen bestaat - afstand te moeten doen; hunne taal werkt op het gemoed van den domsten boer, die in den regel niet gewoon is zelf zijne rede te gebruiken, zoo schreeuwen alle mede, hoewel

de meesten, vraagt men het hun kategorisch af, openhartig zullen bekennen dat hun aan de zaak weinig gelegen is, terwijl velen die zelfs voorstaan, bijaldien de dikwijls drukkende gemeentelasten slechts worden verligt. Men verwondere zich derhalve niet, zoo het advies van alle gemeentebesturen afwijzend is, dat kón niet anders: de bestaande gemeentebesturen nu reeds bevende voor de toekomstige gemeentewet, die de ingezetenen zelve hunne raden zal doen kiezen, willen zich *niet* door eene vereeniging van gemeenten de kans ontnemen van herkozen te worden; de burgemeesters willen *niet* aftreden; de heeren willen *niet* de schaduw van magt, die zij nog bezitten, geheelenal zien verdwijnen; de ingezetenen, hechtende aan alles wat oud is, willen *niet* den naam van het dorp, waarin zij zijn geboren, zien versmelten.

Er zijn evenwel gegronde aanmerkingen op het voorgestelde plan gemaakt; deze betreffen vooral de wijze, waarop men wil combineren. Het is te betreuren dat degene, die dat plan heeft ontworpen, zoo weinig locale kennis heeft bezeten, of zich niet vooraf grondig heeft laten inlichten; het schijnt, dat men slechts de kaart bij de hand heeft genomen, om na te gaan, welke gemeenten aan elkander grensden, en zulks niet wat hare woningen, maar hare velden betrof; hierdoor nu is eene monsterachtige vereeniging ontstaan, want ging het plan door, dan zouden dikwijls dorpen op vier à vijf uren afstands van de hoofdplaats verwijderd raken! Eene zoodanige combinatie, het behoeft geen betoog, zou in stede van vereenvoudiging en bezuiniging, groot ongerief, meerderen omslag en kostbaarder huishouding opleveren.

Eene groote fout beging naar ons inzien Z Excell. de Gouverneur met in zijne missive niet op te geven uit welk denkbeeld de regering in hare vereenigingsontwerpen uitging, en voornamelijk of men hier op het oog had de algemeene dan wel de bijzondere belangen van de ingezetenen der te combineren gemeenten. Zooveel is zeker, dat de gemeentebesturen, gretig van dien misslag gebruik makende, de zaak in dier voege hebben opgenomen, als bedoelde de Regering uitsluitend de belangen der gemeente zelve en in die vooronderstelling doorgaande, viel het hun niet moeijelijk het voorgestelde plan ook uit dien hoofde te bestrijden. De Regering, zoo zij werkelijk aan de Staten- Generaal een wetsvoorstel tot vereeniging van sommige gemeenten wil indienen, store zich dus niet aan adviezen, die niet van partijdigheid zijn vrij te pleiten, enzorge in de eerste plaats, dat zij het ontwerpen van zoodanig plan, voor zooveel elke provincie aangaat, opdrage aan mannen, die met de noodige locale kennis toegerust, de werkelijke belangen en behoeften der te combineren gemeenten kennen.

Is het plan van vereeniging van gemeenten echter in beginsel goed te keuren? zie daar eene vraag, die op den voorgrond moet staan en die wij meenen, dat bevestigoend behoort beantwoord te worden, voornamelijk op deze gronden.

Door eene vereeniging van gemeenten kunnen de Provinciale besturen aanmerkelijk worden vereenvoudigd; de correspondentie, ofschoon nu natuurlijk voor elke vergroote gemeente vermeerderende, zal echter aanzienlijk verminderen, als zij niet meer over zoo vele schijven behoeft te loopen Daardoor kan de helft van 0ambtenaren, commiezen, bureaulisten enz. aan het provinciaal gouvernement worden gemist, ergo reeds bezuiniging. De provinciale gouvernementen, eens vereenvoudigd, en ten gevolge eener goed inge-

rigte gemeentewet en het daarstellen van minder raadselachtige armen- militie- en schutterij-wetten, van noodeloozen omslag ontheven zijnde, kan daaruit van zelfs volgen eene vereeniging van provincien, die, in den geest der grondwet liggende, naar ons inzien eene zeer wenschelijke zaak ware.

Door eene vereeniging van gemeenten worden dus algemeene belangen bevorderd; deze toch moeten op den voorgrond staan, hoewel men nimmer de bijzondere mag uit het oog verliezen; want zoo hetgeen van den eenen kant tot voordeel is der Staatsburgers, van den anderen tot hun nadeel strekt, worden de algemeene belangen evenzeer getroffen. Wordt nu de vereeniging zoodanig daargesteld, dat vooral wordt gelet op het gerief der ingezetenen, op de ligging der verschillende gemeenten, die het zij geheel, het zij gedeeltelijk bij elkander kunnen gevoegd worden, en ten laatste ook op de bestaande eensgezindheid tusschen hare ingezetenen wederzijds (ten einde te verhoeden dat er geen eeuwigdurende strijd in den boezem der gemeente ontsta), zoo kunnen ook daardoor de plaatselijke belangen grootelijks worden bevorderd. In den regel worden grootere gemeenten krachtiger en regelmatiger bestuurd dan kleinere; het inkomen gering zijnde, is men meestal genoodzaakt het beheer aan een ongeschikt persoon toe te vertrouwen; deze oefent daarbij gewoonlijk het een of ander bedrijf uit; dit wordt meer behartigd dan het ambt, en zoo worden vele gemeenten óf verkeerd óf achteloos bestuurd. Dit bezwaar zal ophouden, zoo de gemeenten grooter wordende ook meerder inkomen opleveren; en er zullen bekwamer personen gekozen kunnen worden tot hare bestuurders, die zich uitsluitend met hare belangen zullen bezig houden. De willekeur, die in vele gemeenten de burgemeesters tot tirannen hunner onderhoorigen maakt, zal verdwijnen; het nepotismus minder invloed uitoefenen, en bij eene opgewekte eerzucht verdiensten meer gehuldigd worden.

Ook uit een financieel oogpunt kan die vereeniging heilzaam werken; want ofschoon, zoo het ontwerp zijn beslag krijgt, het financieel beheer der te vereenigen gemeenten afgezonderd zal blijven, zoo kan daaruit ligt door een meer geconcentreerd en onkostbaar bestuur voor elke eene bezuiniging ontstaan van eenige honderd gulden, en deze kunnen óf dienen tot vermindering der lasten, zoo die drukkend zijn, óf op de eene of andere wijze nuttig aangewend worden.

Elk onbevooroordeelde zal dus moeten erkennen, dat uit het voornemen der Regering, zoo het rigtig wordt ten uitvoer gebragt, veel goeds kan voortspruiten. De bloei der gemeenten zal echter wel voornamelijk afhangen van de toekomstige gemeentewet, die het gemeentehuishouden op eene zuinige, doch tevens doeltreffende wijze regelende, tegelijk de grenzen afbakent binnen welke zich de gemeenteraden kunnen bewegen. Hopen wij, dat deze niet te eng worden afgeteekend, en aan de gemeenten haar zelfstandig bestaan voor de toekomst niet worde ontnomen!

Letterkunde.

Gedenkschrift der inhuldiging van z.m. koning Willem III in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Op Zaturdag den 12 mei 1849, door J.F. Bosdijk. Te Haarlem bij J.B. van Loghem Jr., 1849, met een plaat voorstellende de inhuldiging enz.

Dat bij 's Konings komst op den troon en bij zijn huldiging proza en poëzij er om strijd op uit zouden zijn om die feestelijkheid te vereeuwigen, dat was wel zoo wat te voorzien. En welverre van er om te lagchen en met een meêlijdend schouderophalen te toonen hoe bespottelijk ik dat vind, kom ik er rond voor uit dat het mij goed deed, heel goed ook. - Vooral in de dagen, die *wij* beleven, nu hier een troon lewijg staat en daar een vorstelijke familie in den vreemde omzwerft; hier burgerkrijg verwoestingen aanrigt, en daar wevr partijgeest en factiezucht de rust en den vrede stoorden.

In trouwe! 'k hoor liever in kreupelrijrn zingen van vaderlandsliefde en vorstentrouw, eendragt en burgermin, dan in de wegslependste oratorische voordragt socialisme en republiekeinisme, vrijheid, gelijkheid en broederschap preken. Waar men nog 't lied voor vaderland en vorst aanheft en 't belang van beiden voor oogen houdt, och! daar is 't nog niet om te klagen. Ja! 't pauperisme neemt toe en de handel floreert niet - maar zoolang de Nederlandsche staatkundige drieëenheid nog is: God, Oranje en 't. Vaderland, hoeft men nog niet te wanhopen en te sidderen voor de toekomst. Die toekomst zij beneveld, maar door onderlinge liefde zal, op Gods tijd, die nevel opklaren. En wordt Nederland al niet weêr wat het vroeger was, genoeg! als 't maar niet door gelijkvormig te worden aan landen en volken waar alles op stelten staat, luisterende naar 't gevlei van kwaadwilligen, zichzelve in 't verderf stort, en hier of daar ingelijfd, ophoudt een eigen natie te zijn.

Doch dat alles daargelaten. Een staatsman ben ik niet; de politiek laat ik aan mijn buurman over.

Een troonsbestijging is iets te gewigtigs, dan dat men er over zwijgen zou. Heil hem die zijn troon niet gevestigd heeft op de puinhoopen van een verbrijzelden vorstelijken zetel, en de plaats inneemt van een koninklijk zwerveling, die voor het woest geweld eener omwentelingszieke natie moest zwichten.

Een troonsbestijging en huldiging moge voor menigeen niet veel meer zijn dan praalvertooning, waarbij inen zich ter naauwernood verwaardigt een oogenblik na te denken; wie er wèl over denkt, zal er een mengeling van weemoed en van vreugde bij gevoelen. Gedachten des doods en gedachten des levens, des be-

drijvigen levens kruisen elkander. En een Willem III kon, dunkt me, den voet niet zetten op de eerste trede van den prachtigen zetel of zijn oog rustte op den stoel, waarop zijn heldhaftige en waarlijk groote voorganger en vader alle dagen zat. En hij kon niet hooger stijgen, of 't moest hem te binnen schieten dat hij als Prins van Oranje daar zijwaarts zijn plaats innam, toen zijn vorstelijke vader de trappen van den troon beklom om er gehuldigd te worden even als *hij* het nu zou worden - nadat hij bij den God van hemel en aarde plegtig gezworen had een waardig Koning - een voorganger in alles goeds - een bestuurder des volks - een handhaver van regt en geregtigheid - een beschermer der onschuld te zijn. En dat, dat zou hij, hij, Willem III thans beloven. Hij zou zich plaat-, sen aan 't hoofd der natie, en die natie schaarde zich om hem ter zijner verdediging, alshij haar belangen handhaafde. Die volksmenigte daar hoog, heel hoog in dat Godshuis, die de oogen op hem hield, was het symbool en de spiegel meteen waarin de nieuwe, de jeugdige Koning zien en door overtuigd worden kon, dat hoe hoog verheven, Argusoogen hem zouden bespieden - en 't oog van den Alziende, vertegenwoordigd door de duizende blikken der menigte op hem gevestigd, op zijn schreden zou letten, zijn handelingen van 't grootste tot het kleinste, op den troon en in zijn huiskamer zou nagaan.

Ja, 't was een treffend oogenblik. Even als zijn vader beklom hij dien troon, maar even als zijn vader zou hij dien eens verwisselen met het graf. En al die pracht, en al die praal, en al die heerlijkheid, al die luister zouden eens door den grafnacht overschaduwd en verduisterd worden, Dat purper en dat hermelijn - hij zou 't eens afleggen en verwisselen tegen de sombere en eenvoudige lijkwâ. Maar dan ook zou God en de natie vonnissen over 't gedane en ongedane. In 't geen zijn vorstelijken voorganger en vader bejegend was, kon Willem III bij vooraad zien wat hem te wachten staat.

Die gansche huldiging, in trouwe! - als gij een greintje gevoel en verbeelding bezit, zij geeft u een symbolieke voorstelling te zien van 't vorstelijk leven en sterven; van wat een vorst en wat de natie is en moet.

En dan nog meer. - De koning belooft en bezweert wat, en 't volk belooft en bezweert ook wat. En wat beide op zich nemen, beslist over wel en wee, beider voor- of beider tegenspoed. Gaan beide hand aan hand in den heiligen geest der liefde voort - neen! - dan is er geen gevaar te duchten. Maar! - er hoort wat toe. Zal 't altijd zoo eendragtig zijn en blijven als 't daarbinnen in 't Godshuis was?... God geve het! en ik twijfel geen oogenblik, als Oranje zijn eed en zijn populariteit, en 't volk zijn verpligting en belofte niet vergeet of verloochent.-

'k Heb van alles wat toen in Gijsbrechts stad plaats greep, niets gehoord of gezien. En toen op den 12 Mei het losbranden van 't geschut, het luiden der klokken en allerlei feestmuzijk de komst des Konings aankondigde, toen alles daverde en dreunde van het duizendvoudig hoerah, waardoor voor een oogenblik de feestmuzijk en 't klokgebom scheen te verstommen, toen hoorde ik ook het klokgelui en toen zag ik ook een stoet voorbij mijn kamer gaan, en toen vereenigde ik mij ook met die menigte, om de stille dorpstraat uit te gaan. Maar die klokketoon klonk hol en dof, en die stoet was niet in feestgewaad gehuld, maar met

floers en zwart bekleed. Geen feestgejuich en blij hoerah werd er gehoord, maar een hartbrekend gesnik en een zielroerend kindergeschrei.... Een arme daglooner was er gestorven - en zijn vrouw in 't zwarte rouwkleed en in een grooten zwarten mantel gewikkeld zat boven op zijn kist, die op een eenvoudigen boerenwagen werd weggebragt naar 't kerkhof, en 's mans arme kinderen volgden schreijende, en eenige vrienden en aanverwanten deden den overledene de laatste eere met mij aan.

Toen dacht ik aan den Koning en aan de feestviering van den dag. Maar wat ik al dacht en wat ik bij 't open graf heb gesproken. - Kijk! dat hoort bij een boekenrecensie niet opgeschreven te worden.

Genoeg! 'k was niet in mijn geboortestad, 'k was niet in de kerk, waar 'k weleer gedoopt was en de Koning gehuldigd werd.

Regt was ik dus in mijn schik, toen ik dit geschrift ontving, waar ik 't een en ander dat daarmeê in verband stond zou kunnen lezen.

Een, twee, drie, net als de kinderen, ging de uitslaande plaat open. 'k Wilde ook kijken.... al was ik er dan ook op dien plegtigen dag niet geweest en al had ik later voor een kwartje de kerk niet bekeken, 'k hoopte me nu eens schadeloos te stellen voor wat me toen niet vergund was geweest. Maar. ..maar.... hoe is het mogelijk!.... foei!... gulweg ik kon er bijna niet toe komen om 't boekske te lezen. Een gedenkschrift met zoo'n printje!.... 't is een klinkklare parodie op de lithographie. - Dat men toch den spot niet drijve met het publiek, en de kunst zoo vernedere en ontheilige als een veile deern. - Ter wille van onzen goeden naam bij buitenlanders, heeren uitgevers! ter wille van uw eigen reputatie, lijdt liever schade in uw beurs, en zegt ronduit: de plaat is mislukt, dan zulke ellendige prullen onder 't oog van 't publiek te brengen.

Om zijnszelfs wille en om den wille des publieks dacht ik, als 't nu Bosdijk maar niet gegaan is als een zijner voorgangers die ons van een vroegere plegtigheid een gedenkboek gaf, van circa tweehonderd pagina's en, och arme! niets van 't een of ander gezien of gehoord had dat hij beschreef; - maar daarom ook een soort van uitgewerkt stamregister van 't huis van Oranje leverde, waar ge op den koop toe met een vlugtige trek of wat van de hoofdzaak zelve melding gemaakt ziet. Een opsomming van feiten zoudt gij 't kunnen noemen, hier en daar doorspekt met een woordenrijke maar zinledige of ijskoude aanmerking. Enfin! de inteekenaar kreeg een boek en de auteur had, waar 't om aangegaan was, en hoofdzaak scheen, 't lieve geld verdiend. Jammer dat er de bekwame uitgevers zoo ontzettend vee! voor opgeofferd hadden.

'k Mag graag iets anders, en 'k heb graag wat meer in zoo 'n gedenkboek, dan een bloot programma, of een dor verslag van wat eerst en wat toen. Zoo'n recit des affaires faites, heel soeperig en flaauw, kleurloos en zonder gloed meêgedeeld, ik kan 't niet helpen, al was 't van den grootsten geleerde en van den meest gevierden professor, 'k zou toch zeggen: 'k vind het naar.

Eilieve, heer schrijver! laat me eens in uw hart kijken, en laat me eens voelen in wat ge daar meêdeelt, wat gijzelf gevoeld hebt, wat er in uw hoofd en in uw hart omging, toen gij daar in uw boekvertrek en aan uw schrijftafel zat. Zoek me toch 't gemis te ver-

goeden door levendigheid bij juistheid van voorstelling te paren, door waarheid in 't kleed der natuurlijke poëzij meê te deelen. Och! bid ik u, laat me niet koud en maak niet dat ik onder 't lezen aan 't geeuwen raak of 't boek, door slaap overmand, uit de handen laat vallen. 'k Vind het heel mooi, dat ge zoo 't huis zijt in de historie en 'k vind het heel lief dat ge zoo juist weet te vergelijken tusschen toen en nu, Willem van 1600 en Willem van 1800, Prins en Koning - maar niet te lang - niet te lang dat thema behandeld. Ik brand van verlangen om van de huldiging wat te vernemen en wat er meê in verband stond, - en 'k wou zoo graag eens weten wat *gij* al dacht en gewaar werd, wat *gij* voor uzelven hooptet en wenschtet, en of *gij* uit al dat moois en uit al dat woelige en bedrijvige, uit die kostbaar versierde kerk en uit die van purper en edelgesteente schitterende kroon en troon des Konings ook wat gehoord of gezien hebt. En zoo al voort. - Ziet ge waar 't mij om te doen is!...

En nu het werk van Bosdijk.

Heeft hij aan uw verlangen voldaan? vraagt ge. Hoor! - ik kom er gul voor uit: niet geheel. De titel is: gedenkschrift der inhuldiging. Ergo: dat feit en de plegtigheden daaraan verbonden zijn hoofdzaak. Bedrieg ik me niet, dan had 's Konings intrede in Amsterdam op den voorgrond moeten staan en 't eerste deel der festi viteitsbeschrijving moeten uitmaken. Voorts de huldiging zelve en zoo al verder.

De heer Bosdijk volgde een andere orde en vangt daarmeê eerst aan op pagina 32, waardoor wat hoofdzaak zijn moest, zoo wat bijwerk, zoo'n appendix geworden is.

Ik stel mij den schrijver voor als iemand die vertellen zal wat hij gehoord en gezien heeft; - den lezer als toehoorder die verbazend nieuwsgierig is om te hooren wat er voorgevallen is. Indien nu hij, die toen te Amsterdam destijds alles bijwoonde, bij mij kwam en bij wijze van inleiding een vergelijkend verslag begon te geven, dat ruim een vel druks beslaat, zou ik niet op mijn gemak zijn. Want ik ben niet nieuwsgierig om 't verledene te hooren, en 'k vroeg hem niet om een vergelijkende schets van personen en zaken, maar verslag van wat nu geschied is. Nog eens: een korte, pittige inleiding, en dan ter zake.

Niettemin die vergelijkende schets is schoon, treffend; en de taal en de stijl zijn keurig. Ik voel het, de speling van namen heeft den schrijver het spoor doen inslaan, waarin hij ons voorgaat en leidt tot het eigenlijke drama dat hij schilderen zal. Die introductie, om 't zoo eens te noemen, ontsiert het stuk alles behalve en daarom val ik Bosdijk niet hard.

Zoo als hij begonnen was zoo gaat hij al vergelijkende voort. Eerst was 't Prins Willem II en III uit het stadhouderlijk tijdvak, nu is 't: Nederlands toestand en gedrag vergeleken met die van Europa. Buiten ons woeling, trilling, schudding; hier vastheid door kalmte en rust. ‘Ginds’ dus spreekt Bosdijk, ‘iedere staatsregeling als een kaartenhuis instortende; hier een staatsgebouw, nog niet volkomen opgetrokken, maar toch steunend op een hechten grondslag. Ginds vorsten van den troon gebonsd, in ballingschap omzwervend, heimelijk hof en land ontvlugtend, of achter een phalanx van bajonnetten bescherming zoekend; hier een Koning feestelijk ten troon verheven onder den groet des vredes, onder de hoede van orde en wettig gezag. Ginds pekkrans en brandfakkel, het somber vlammen van wachtvuren,

de straten gekleurd door stroomen burgerbloed: hier festoen en eerekrans, een gordel van licht en vreugdevuur, alom scharen van duizenden die de lucht doen daveren van gejuich. Ginds bergen van bezwaren en ketens van listige combinatien om hem, die zich op 't puin van anderen verhief, insgelijks te doen vallen; hier vele struikelblokken en hinderpalen uit den weg geruimd, veel hobbeligs zelfs geëffend om den wettigen opvolger van Oranje in zijn bewind te schragen. Inderdaad, zulk een contrast moet wel in de ziel van volk en koning ingrijpen, moet wel beiden tot gloeijenden dank stemmen'

Inderdaad, de mannelijke, de ronde taal van Bosdijk klinkt aangenaam in uwe ooren, en doet het harte goed, als gij 't wèl meent met Oranje en 't vaderland. Geen huichelarij, geen laf en laag gevlei, geen slaafsch gekruip, zoo als, helaas! zoo menige leêge kop en baatzuchtige ziel zich veroorlooft, treft ge hier aan. 't Stuk is met warmte geschreven en in een geest den Nederlander waardig, en ontvlamt in u een gloed van heilige liefde voor vorst en vaderland. Met juistheid en naar waarheid, maar niet minder met heuschheid en bescheidenheid heeft hij Koning en onderdaan ter bereiking van waarachtig geluk en bestendiging van 's volks welvaart, hunne wederzijdsche verpligting onder 't oog gebragt. Met heeler harte zeggen wij hem na:

'Voorwaar men droome zich toch geen heil, zoolang men die flaauwheid, dat laissez aller laat vast groeijen aan de regeling van ons bestaan, zoolang men gretig het oor opent voor de wonderstemmen eener valsche wijsbegeerte, die rust en vrede belooft, maar - steenen en zand geeft, die kleurige vruchten in gouden schalen aanbiedt, maar vruchten van was of van ijs, - zoolang men zich niet inniger klemt aan orde en eendragt in de heiligste beteekenis, en het oor gesloten houdt voor de stemmen van *waarheid* en *geloof.* Wat ook Willem van Oranje voor ons ten beste werke, *wij* alleen moeten de *waarheid* zoeken, *wij* alleen met het schild van vaster *geloof* ons wapenen. Eerst dan toch kan de hoogere geest de opvoeding voltooijen en het grootsche doel van alle verbetering bereikt worden; eerst dan zal beginselloosheid verdwijnen en pligt uit overtuiging meer met pligt uit liefde zamengaan; eerst dan wordt - wat geen Koning geven kan - de oogst van het goede, de zomer van de deugd niet vergeefs ingewacht.'

Uit 's harten grond hoop en wensch ik dat Neêrlands Koning dit gedenkschrift in handen kome, en pag. 28, 29, 30 en 31 gelezen en ook door hem behartigd worde.

In trouwe! 't gansche vaderland zal er bij winnen.

Wat ik graag anders gezien had?.... 't Verslag van 's konings intogt, inhuldiging en zoo al voort, is mij te kronijkachtig. 'k Had er graag leven in gebragt gezien. Waarlijk, zoo ijskoud wordt ge bij dat: klokke tien gebeurde dat, en klokke twaalf dat.... Doch ieder zijn zienswijze en ieder zijn spraak. Die kronijk zou bij mij hoofdzaak zijn van begin tot einde, en bij de opsomming der bijzonderheden en voorvallen zou 'k speling gelaten hebben aan oog en hoofd en hart. - En hiermeê uit.

De heer Bosdijk houde mij die aanmerking ten goede. 'k Leg de pen neêr met de ongehuichelde verklaring dat zijn ferme taal mij goed deed aan 't harte en in 't diepste mijns gemoeds weêrklank vond, en 't werk drie- viermalen met groot genoegen door mij gelezen is.

Een humoristisch geschiedschrijver.

De Fransche omwenteling. Een geschiedkundig tafereel door Thomas Carlyle. Naar het Engelsch en Hoogduitsch door F.F.W. Koch, met eene voorrede van O.G. Heldring. Eerste aflevering. Maarssen. C. van Nederhasselt, Jr. 1849.

Waarlijk, niet het boek gold de spottende glimlach die op onze lippen kwam, toen we een' blik gunden aan de keerzijde van den omslag. ‘Dit voor elk onmisbaar werk’ heet het daar in den term van den boekverkooper, die niet weet wat hij geeft of aanbeveelt, maar slechts één wensch kent: goed debiet. ‘Voor elk onmisbaar werk!’ Goede man, kent ge 't Hollandsch lezend publiek zoo weinig? Laat voor zes en dertig stuivers per vel romans vertalen, een liefdeshistorie, waarvan de held en heldin, liefst beide aan anderen gehuwd, op een' mesthoop hun lusten boeten, zijn de lusten maar brandend, haar vormen weelderig, zijn moed, tegen zedelijkheid en deugd, fier - druipe hij van bloed, - de twee honderd leesgezelschappen (ge zorgt toch voor een' gegraveerden titel en vignet) zullen 't nemen, de leesbibliotheken helpen u van andere vijftig, zestig exemplaren af, om er naaistertjes mev op te voeden tot ligtekooijen, misdruk de rest, - uwe kosten zijn gedekt, ge hebt eene aardige winterprovisie daarenboven. Maar een geschiedkundig werk! Geschiedkundige roman, dat kon nog gaan, mits niet zoo solide, zoo diep, zoo zedelijk als Toussaint ze nog altijd maar levert, luchtig, vuil, liefde de boventoon, liefde namelijk in den zin van 't Fransche amour. Maar geschiedenis! De menschen maken thans veel liever geschiedenis dan zij ze lezen. ‘Voor elk onmisbaar werk,’ hoe ze er zich van zullen afwenden met een: ‘'t is mij te diep, 't is mij te hoog, ik kan dien man niet volgen’, de lieve, net gekleede, gezwartrokte en bontgedaste oppervlakkige saliemannetjes, die gij, mijnheer de uitgever en die van uwen rade, 't beschaafd publiek gelieft te noemen. ‘Voor elk onmisbaar,’ dat is Boudewijn's Tijd, een zamenraapsel van vertalingen, waarbij men nooit behoeft te denken, altijd maar te lezen, soms eens te rillen bij die allerliefste horreurs van een' man, die met half afgesneden strot nog een buurpraatje met den scherpregler houdt op 't schavot. Vraag 't eens aan Steenbergen van Goor, hoe ver hem die voor elk onmisbare werken hebben gebragt, - zie eens, hoe de vertaling van Alison's werken is ontvangen, en van Alison tot Carlyle wat sprong nog!

O, we wenschten, dat we ons bedrogen. Dat ons publiek rijp ware voor 't genot van werken als dit. We zouden ons verblijden, schoon we u niet kennen en door 't berigt op uwen omslag magtig weinig voor u zijn ingenomen, zoo uwe oplage werd uitverkocht; we zouden ter uwer liefde aan uwe degelijkheid en goeden smaak toeschrijven, wat we nu wel genegen zijn aan uwe onervarenheid toe te kennen, - zoo de oplage te klein bleek. Maar de Hollandsche maag verduwt geen vaste spijzen meer, verzwakt en verwend als ze is door ragouts en crêmes. We vergeven Heldring menige literaire zonde voor de inleiding van dit boek ten onzent. Hij

brenge 't nu in de kringen, waarop hij invloed uitoefent. 't Boek kan daar misschien ook goed doen, en herleest hij 't eens, ligt komt hij dan nog een weinig terug van zijn opinie, dat er niets goeds uit de revolutie geboren is. Moeten we in de voorrede voor dit werk een teeken zien, dat de humorist nog niet geheel verstorven is in Heldring, we zullen er ons innig over verheugen. Och Heldring, waarom zijt ge geen humorist gebleven?

Carlyle is humoristisch geschiedschrijver. Ge zult dat niet begrijpen, mijn brave man, die bij humor aan niets anders denkt dan aan wat kuren en grappen, doorweven met scherpe zetten op dezen en genen, - die bij een' humorist altijd aan een' snaak denkt, die o zoo grappig is, - zoo'n Fokke Simonsz bijv. Och, mijn goede ziel, humor is nog iets anders, 't is iets echt menschelijks in den hoogsten zin van het woord, 't is de geest van een' engel, die hoog boven de aarde zweeft, zóó hoog dat hij niet besmet worden kan met haar onreine dampen, maar niet zoo hoog, dat hij 't wild viooltje, verborgen bloeijend, niet zou zien en geen meêdoogen zou hebben met den worm, die zamenkrimpt onder uw' moedwilligen voet. De humorist is mensch in de eerste plaats, edel mensch, hij heeft sympathie voor al wat edel is, en hij glimlacht van geluk als hij wat goeds ziet, dat gij voorbijzaagt; hij is mensch, en daarom heeft hij meêdoogen met den armen broeder, wien gij slechts steenworp en verachting gunt, maar dien hij, o nog zoo lief heeft en bij wien hij lichtvonken ziet, terwijl gij slechts nacht aanschouwt; hij ismensch, en daarom lacht hij om wat menschjes hier zoo groot vinden en zoo gewigtig, en wat toch zoo klein is voor den mensch. Met zulk een' geest heeft Carlyle de geschiedenis beschreven van het drama, waarvan de eerste bedrijven in 't laatst der vorige eeuw zijn gespeeld. Hij heeft de spelers gadegeslagen achter de coulissen, ziet in hun hoofd, zelfs, door ridderorden en staatsierokken, door van bloed doorweekte en met modder bedropen kleêren heen, in hun hart. Zonder haat of partijschap, wijst hij u nu op dezen en genen, doet u hier een lichtpunt zien, daar een nieuwe vlek ontwaren, wijst u hier op een' knoop, daar op eene oplossing, en heeft geen' haat dan voor het slechte, maar warme liefde voor den mensch, ook voor den armen, diepgezonken' mensch, en voor de eeuwige waarheden, God, deugd, onsterfelijkheid. Hij staat te hoog, om zich in den strijd te mengen, hij is als de genius der menschheid, die boven 't slagveld zweeft en weent over de smarten der overwonnelingen en glimlacht over de verwaten zelfvoldoening der zegepralenden, maar die de tranen telt en de zuchten hoort en de wonden peilt - en voor allen erbarming vraagt van den Ontfermer.

Hij ontkent noch ontveinst 't bestaan van modderpoelen en cloaken, maar hij dompelt er u niet in en vergiftigt u niet met den prikkelenden pestwalm. Hij is geen Sue. Hij kent de geschiedenis uit tal van bronnen, ook wel veronachtzaamden, uit volksschriften en pamfletten, hij maakt ze niet, hij flanst ze niet zamen tot een kleedje voor een ontuchtige minnarij. Hij is geen Dumas. Hij verlaagt haar niet tot eene boeleerster met partijzucht, verwringt haar niet tot een speelpop voor eene, met revolutie-ontwerpen dweepende, verbeelding. Hij is geen Lamartine.... Hij is 't, die Merle d'Aubigné den weg baande tot handhaving van Cromwell's eer; hij is een regtschapen Schot, met edel hart, helderen blik,

diepe studien, wijsgeerigen zin, poëtisch gemoed, gedrenkt met de edelste sappen, vooral van Duitschlands litteratuur. Wij eeren den moed van den vertaler, die wèl wist wat hij ondernam en gaf, en die zulk werk durft aanbieden. Worde zijn vertrouwen niet beschaamd! Helaas, dat wij 't vreezen moeten. De overzetting is een meesterstuk: trouw, kernige stijl, buigzaam er bij en lenig, scherp geteekend en smaakvol gerond. De cijfers, hier en daar tusschen den tekst geplaatst, doen aanteekeningen verwachten.

Dat ze het werk waardig zijn. In 's hemels naamgeene pogingen om voor 't heele groote publiek toegankelijk te maken wat ze toch nooit kunnen genieten. Geen salienat bij den roast-beef. Om Carlyle's werk te genieten, moet men op zekere hoogte staan. Hem te doen afdalen tot den grooten hoop ware heiligschennis.

Mogten we eens op 't voltooide werk kunnen wijzen, mogt Heldring's woord waarheid *worden*: ‘Het rijke werk van Carlyle is thans ook het eigendom der Nederlandsche taal,’ zooals zijn woord waarheid *is*: ‘De vertaling van dit werk is van dien aard, dat de lezer ook dáár zal zien, dat ook onze taal, even als de Duitsche, wel geschikt is om zich vreemde schatten geheel toe te eigenen.’

- IJ-

Willem de Derde, prof. Lauts, en Matthias Claudius, de Wandsbecker Bode.
(Vergel. Tijdspiegel, Julij, blz. 39.)
Nalezing.

De ondergeteekende had niet gedacht, zoo spoedig met een bondgenoot, die *voor* onzen nieuwen Koning, en *tegen* Prof. Lauts zamenspant, op de koord te komen. Bij de vermelding van het geschiedkundig feit, dat de Erfprins een' gewonden lakkei had helpen oprapen, hem verpleegde, en te voet verder ging, terwijl de patient in het vorstelijk rijtuig werd gedragen, maakte ik de opmerking, dat het juist *zoo* behoorde, terwijl de heer Lauts had geschreven: ‘maar de Erfprins stapte rustig voort, als of dat *zoo behoorde*.’ Zekerlijk een extraextra- ongelukkige opvatting. Er speelde mij iets duister voor den geest, waar een dergelijk factum eenigzins anders werd gemeld, maar toch veel overeenkomst had met het vermelde feit. Ik dacht en dacht weder, en ziet, de brave, trouwe Matthias Claudius lag open op mijn schrijftafel, want hij was hier mijn man, en levert u, onpartijdige lezer, eene nalezing op de aanmerking, die wij ons tegen Prof. Lauts en zijne biographie veroorloofden te maken, en welke wij, door eenen wakkeren bondgenoot gerugsteund, nu nog minder dan te voren, willen terugnemen. Wij deelen straks de eigene woorden van den Bode mede, maar moeten de merkwaardige coincidentie even in het regte licht stellen. Prof. Lauts stelde eene geschiedkundige oirkonde te zamen, en stond dus op een zuiver historisch gebied. Hij heeft het werk durven ondernemen, om de allereerste regerings*dagen* van onzen nieuwen Koning in het licht te stellen, en daarbij

als noodzakelijke voorbereiding, het gewigtige leven van den vorst naauwkeurig geboekstaafd. Als men die tot heden toe onbekende methode verder in praktijk wilde brengen, zoude men een weekof maandblad van biographische merkwaardigheden (naar aanleiding van den Kerkbode, of de Kerkelijke Courant), kunnen opstellen, en daardoor een zeer volledig koninklijk jaar- of dagboek in den boekhandel brengen. Welligt dat niet *alle* weken of maanden even rijk aan biographische merkwaardigheden zouden zijn, maar men kwam toch *die* volledigheid nabij, waarnaar de heer Lauts zoo kennelijk streefde. Misschien dat, als de Koningen weder behoorlijk gerehabiliteerd zijn, - en dát is zeer wenschelijk - dergelijke vorstelijke geheimschrijvers, die *alle* facta en data opzamelen, uit het kabinet, of waar het zij, den volke telkens een week- of maandberigt zullen aanbieden, om de regerende vorsten te leeren kennen. Onze trouwe Matthias Claudius staat daarentegen op een ander gebied. Hij deelt in een der kleine fragmenten *Ernst und Kurzweil* eenige '*Exempel*' mede van echte gevoeligheid; - hoort hem nog even eens:

'Wahre Empfindungen sind eine Gabe Gottes und ein groszer Reichthum, Geld und Ehre sind nichts gegen sie; und darum kann's einem Leid thun wenn die Leute sich und andern was weisz machen, dem Spinnegewebe der Empfindeley nachlaufen, und dadurch aller wahren Empfindung den Hals zuschnüren und Thür und Thor verriegeln.'

Inderdaad, lezer! een uitstekend motto voor menig geschrift, waar men met ware en valsche gevoeligheid een ijdel spel speelt, en de oogen vol zand strooit, opdat er later traantjes zullen komen. Claudius was een pittig, degelijk en eerlijk man, een man die liefde en vrede predikte en bezong, en voor het heil van vorsten en volken niet minder gloeide, dan ieder, die zich geroepen voelt of waant, om ook iets daarover neder te schrijven. Claudius was *geen* vorstenvleijer; hij had de brave vorsten *te* lief, om ze te bederven, en greep ze veeleer bij de hand, biddende, dat ze toch, om Gods wil, hunne volken en onderdanen zouden liefhebben. Wilt ge hem nog eens hooren:

> Und deine Fürsten, grosz und gut!
> Und grosz und gut die Fürsten;
> Die Deutschen lieben, und ihr Blut
> Nicht saugen, nicht Blut dürsten!
>
> Gut seyn! Gut seyn! ist viel gethan,
> Erobern, ist nur wenig;
> Der König sey der beszre Mann,
> Sonnst sey der beszre - König!

Wie op zulk een politisch standpunt staat, zouden wij gaarne als recensent voor *alle* koninklijke biographiën en levensschetsen aangesteld wenschen, of ook als het lukte, als een' minister of referendaris. Wat zoude de wakkere Claudius geschreven hebben, als hij het geschrift van Prof. Lauts had moeten beoordeelen in zijn schoon, alom bekend werk? Dat moge de lezer zelf beslissen. Genoeg: de Wandsbecker humorist levere nu maar zijne bijdragen tot de nadere toelichting van de reeds aangevoerde geschiedkundige bijzonderheid, in betrekking tot den gewonden lakkei van den voormaligen Erfprins, op den weg naar Turin, blz. 39 van 's Hoogleeraars biographie, - en dan make de lezer zelf, zoo als Prof. Wyttenbach tot den student zeide, zijn slotsom op:

> *Tu ipse conclusionem facias.*

‘Zum Exempel also, Du führest mit Extrapost durch'n Dorf oder Flecken, und der Postillion fiele unter die Pferde

und bräch's Bein, wie wir ja auf unsern Reisen den Fall gehabt haben. Nun, so sitz' nicht auf dein Wagen und wimmre wie'n Elendsthier, kriege keine Convulsions, und reisz' Dir auch die Haare nicht aus; sondern steige flugs aber vorsichtig herunter, bringe den Schwager unter den Pferden heraus und siehe, ob das Bein würklich ab ist. Und wenn es damit seine Richtigkeit bat, so suche den Feldscheer im Ort auf, zahl' ihm, wenn Du willst und kannst, die Taxe für'n Beinbruch und noch et was darüber, dasz er's fein säuberlich mache, und komme denn ohne alles Weitere zu Deinem Schwager zurück, und blase ihm eins auf seinem Horn vor, bis der Feldscheer nachkomme,'

(Matth. Claudius Werke, 4er Theil, S. 61 en 62, Hamburg und Gotha, 1844, vergelijk aldaar de gravure).

Philalethes

Mengelwerk.

De expeditie tegen Beliling in 1846.

Ieder die het belang der zaak beseft, elk Nederlander die weet welken grooten invloed deze op het duurzaam behoud der Oost-Indische bezittingen, en daardoor op zijne welvaart, ja op zijn volksbestaan heeft, houdt zekerlijk in deze oogenblikken het oog met zekere onrust op de derde expeditie welke tegen het eiland Bali gerigt wordt, gevestigd. - Onberekenbaar kunnen de gevolgen zijn, zoo ook deze werd afgeslagen. Het is alleen hun bekend, die weten dat ons gezag in den Oosterschen Archipel niet bemind is, en niet bemind kan zijn, en dat wij er slechts door de vrees die wij er der bevolking inboezemen, den meestertoon kunnen blijven voeren, hun, zeg ik, is het alleen bekend, tot welke woelingen, tot welke hoop eene herhaalde mislukking aanleiding zoude kunnen geven. De zaak is misschien terwijl wij dit nederschrijven reeds beslist, maar onze gespannenheid zal waarschijnlijk nog blijven voortduren tot aan het einde der maand Julij, misschien zelfs langer,[1)] - Heeft het onheil onzen wapenen in het afgeloopen jaar wedervaren, menig hart ook voor den afloop dezer expeditie met angst vervuld, wij moeten echter niet vergeten dat wij juist daardoor meer kans van goeden uitslag hebben. Men heeft geleerd; men heeft klippen ontdekt welke men een volgende keer zal weten te vermijden, het land, het terrein is weder beter bekend geworden, de afgezondene magt is veel grooter, talrijker en zwaarder geschut is medegevoerd; en was de vorige bevelhebber een man, wiens militaire kunde en moed gedurende den Javaanschen oorlog zeer vermaard was, de tegenwoordige aanvoerder is zulks niet minder; ja heeft boven den vorigen vooruit dat hij ook naderhand dikwerf in de gelegenheid is geweest, die talenten praktisch te kunnen blijven oefenen. De generaal majoor Michiels heeft zijnen in den Javaanschen krijg steeds eervol vermelden naam, gedurende zijn langdurig bevel op Sumatra, en door de snelle en krachtige onderdrukking en demping van menigen gevaarlijken opstand aldaar, beroemd gemaakt. In één woord, de expeditie

1) De Redactie ontving dit stuk van een' harer geachte medewerkers kort voordat de berigten omtrent den gunstiger uitslag der jongste expeditie tegen Bali in ons vaderland bekend werden. Zij heeft niettemin gemeend dat het voor de lezers van den Tijdspiegel een zeer wezenlijk gemis zou zijn, hun de mededeeling van dit verslag nopens de expeditie in 1846 te onthouden, en vertrouwt, dat bij de meer en meer ontwaakte belangstelling in de Oost-Indische aangelegenheden, ook deze stem gaarne zal gehoord worden. Eene naauwkeurige kennis van de vroegere gebeurtenissen zal wel door niemand gering worden geschat, die de tegenwoordige juist wenscht te beoordeelen.

is van eene sterkte, zoo als er welligt nimmer eene van Java werd uitgezonden. Het is ons in deze oogenblikken van gespannen verwachting niet ondoelmatig voorgekomen, om de gedachte van den belangstellenden zoo mogelijk een weinig van de mislukte expeditie af te trekken, en de eerste, waarbij de zege aan onze wapenen verbleven is, weder wat meer op den voorgrond te brengen en te herinneren, hopende tevens door bijbrenging tot de kennis van onzen vijand, dien eenigzins in belangrijkheid, wat hem individueel aangaat, te doen verliezen. Daar wij echter ons bevonden bij de zeemagt welke die expeditie bijwoonde, zoo zal als van zelve het volgende geen verhaal kunnen zijn der eigenlijke vermeestering van Beliling, maar eene eenvoudige mededeeling van hetgeen ons daarbij trof; moge het niet te onbelangrijk voor het oogmerk voorkomen.-

De minachting den kommissaris van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement door den Radja van Beliling (zie Tijdspiegel Maart dezes jaars) betoond, was nog gevolgd van grootere beleediging, het werpen van siriespeeksel op de pas van het gouvernement, toen dezelve door den gezaghebber van een te Karang Assam geplunderd vaartuig vertoond werd. Deze hoon konde niet ongestraft blijven; daaraan is het behoud van ons gezag aldaar ten naauwste verbonden. In 1845 was met geene mogelijkheid meer aan eene expeditie te denken; voor zij geheel gereed zoude zijn, was het jaargetijde te ver verloopen. - De reede van Beliling geheel open zijnde, vooral voor den N. VV. Mousson, werd het voorjaar van 1846 bestemd voor de voorgenomen tuchtiging.

Den kapitein-luitenant ter zee de Smit van den Broecke, kommandant van Z.M. stoomschip Bromo, meermalen naar die reede gezonden en het best met de plaats bekend, werd het kommandement der expeditie, voor zoo verre de Marine betrof, opgedragen, en den luitenant-kolonel Bakker dat over de landmagt, welke daarvoor bijeengebragt werd. - Koopvaardijschepen werden aangehuurd voor den overvoer der troepen en de verzamelplaats voor de geheele magt was de reede van Bezoekie, het punt dat in de nabijheid van Bali het geschiktste voor dat oogmerk geacht werd. De koopvaardijschepen, tien in getal, welke men voor het bovengemelde doel bestemd had, kwamen zeer laat uit Europa, onder dezelven bevonden zich daarbij slechte zeilers, zoodat het midden der maand Junij voorbij was eer alles zich verzameld had ter reede van Bezoekie. Dekommandant van Z.M. zeemagt in Oost-Indie, de Schout bij Nacht van den Bosch, had noodig geoordeeld, behalve de eigenlijke scheepsmagt die voor dekking der landing en voor den aanval van 's vijands werken aan de zeezijde bestemd was, nog eenige magt, onder den naam van auxiliair eskader, in de nabijheid verzameld te houden, om in geval van nood te kunnen bijspringen. De voor de landing bestemde zeemagt bestond uit een stoomschip, 4 schoeners, 12 kruisbooten en eenige praauwen; het auxiliair eskader (er was een tijd dat men zoo iets geen *eskader* zoude genoemd hebben) was 1 fregat, 1 stoomschip, 4 schoeners en 1 adviesvaartuig sterk.-

De anders zoo kalme reede van Bezoekie had zekerlijk nimmer zulk een aantal schepen vereenigd gezien; ook de anders weinig bezochte plaats was nooit zoo talrijk bezocht; met eiken dag kwamen er weder nieuwe en nog hooger gasten bij de gastvrije bewoners, weinigen in

getal, hunnen intrek nemen; het wemelde er van officieren die gaarne het benaauwde verblijf aan boord verlieten om de dagen, die er nog voor het vertrek zouden verloopen zoo mogelijk *ennak* (lekker) door te brengen. Het was bij de goede inwoners eene inkwartiering waarvan men zich geen denkbeeld kan maken in Europa, en waarvoor menig gezeten burger aldaar zoude terugdeinzen.

Eindelijk brak de door allen vurig gewenschte dag aan; de magt was bijeen en des avonds van den 20sten Junij begaven zich de gouvernementskommissaris, de heer Mayor Resident van Bezoekie, en de kommandant der landmagt aan boord van de Bromo en werd de reis naar Beliling aangevangen; - de gelegenheid minder gunstig zijnde was het niet voor den 26sten Junij dat de magt zich ter aangewezene plaatse bevond.

Er was bepaald geworden door den gouverneur-generaal dat een manifest, waarin zijne Excellentie breedvoerig de redenen ontvouwde, die tot den oorlog tegen Beliling en Karang Assam hadden doen besluiten, aan den Radja van Beliling zoude worden toegezonden, en dat hem drie dagen tijd van bedenken zouden worden verleend. Om deze dagen zoo spoedig mogelijk te doen ingaan, begaf zich de kapitein-luitenant de Smit van den Broecke met Z.M. stoomschip Bromo, een schip met de artillerie aan boord op sleeptouw hebbende, vooruit naar Beliling en was dien ten gevolge aldaar reeds des morgens van den 23sten aangekomen. Men vond er een Chineesche wankang op de reede liggen, in welk vaartuig onze oude vriend, de Chineesche bandar, goederen liet laden, wel waarschijnlijk zijne beste have, en hetwelk ook voor het begin der vijandelijkheden wegzeilde. Door middel van den gezagvoerder van dat vaartuig werd de bandar aan boord ontboden, om het manifest voor den vorst te ontvangen; deze zond zijnen zoon, welke echter huiverig scheen het mede te nemen; na eenige boodschappen heen en weder gelukte het dan toch den dag daaraanvolgenden het manifest den Vorst te doen geworden.

Het strand waarvan Z.M. stoomschip Bromo op ruim 400 ellen afstand lag, was sedert ons laatste bezoek geheel van gedaante veranderd; een aarden wal was langs de geheele waterzijde op geringen afstand opgeworpen en sloot ook aan de zijden vervolgd zoo ver wij zien konden de geheele kampong in; het huis van den Radja, waartoe ook van de daar langs loopende rivier gebruik was gemaakt, was in eene wezenlijke sterkte herschapen; kleine stukken geschut waren aldaar op klapperstammen vastgebonden zigtbaar, de geheele oostzijde van de kampong waar de vijand onze landing scheen te wachten was ook, even als het huis van den Radja, in krachtigen staat van tegenweer gebragt; beoosten de kampong waren twee elkander ondersteunende buitenwerken opgeworpen, welke de voor landingplaats gekozene vlakte ten oosten bestreek. Nog waren er zeer weinige stukken zigtbaar, behalve die op de klapperstammen ontdekte men er bijna geene met den kijker; hier en daar was eenig matwerk voor den aardenwal uitgespreid, waarachter wij geschut vermoedden. - Men trachtte eenige berigten aangaande des vijands versterkingen in te winnen; maar het was onmogelijk. De zoon van den Chinees zeide dat hij van slechts 2 of 3 stukken wist, welke tegen de schepen gerigt waren, en de hem aangewezene buitenwerken noemde hij een paar onlangs voor den Radja aangebouwde *koestallen!* Des nachts had men gepoogd de

woning van den Boeginees welke vroeger te Bezoekie gewoond en die bij vroegere gelegenheid ons wel goede inlichtingen gegeven had, te bereiken; - doch de Radja had hem korten tijd geleden van kant laten maken.

Alhoewel het antwoord van den Radja nog niet was ingekomen, werd het echter weldra niet twijfelachtig van welken aard het zijn zoude, de vijand scheen te begrijpen dat wij de landing niet bij de rivier, zijn sterkst punt, zouden beproeven, en zijne de vlakte ten oosten bestrijkende bentings niet genoegzaam te achten; althans des morgens van den 25sten Junij was eene groote menigte volks bezig eene aarden borstwering op te werpen, die gelijk met het strand loopend, tegen de bepaalde landingsplaats gerigt was; de kapiteinluitenant de Smit van den Broecke kon natuurlijkerwijze, staande de onderhandelingen, zoodanige handelwijze niet gedoogen; hij wilde echter den vijand vooraf waarschuwen en zond eene gewapende sloep naar dat gedeelte van het strand; een officier verzeld van een' tolk gaf een inlandsch hoofd dat zich daar bevond te kennen, dat het werken onder het bereik van ons geschut, gedurende de onderhandeling, niet toegelaten werd, dat zoo men het niet onmiddellijk staakte, de kommandant van zijn geschut zoude moeten gebruik maken. Schamper werd hem geantwoord dat wij slechts aan wal moesten komen, dat men ons wel zoude ontvangen; het werk ging voort en zelfs met meer inspanning; een zoon van den Gusti Djalantiek was zelf bij het werk en spoorde het volk aan. - Nog tien minuten na den terugkeer van den officier wachtte de menschelijke kommandant van het stoomschip; hij wist dat één woord van hem menigen van dien woelenden, weerloozen hoop gruwzaam verminkt of zielloos op dat veld zoude uitstrekken, en gaarne zoude hij gezien hebben dat betere inzage van hunnen toestand en van zijn vermogen hen eenen arbeid had doen staken, welks wering zijn pligt was. Ook die tien minuten verstreken zonder gewenscht gevolg, en nu keerde zich de dreigende met schroot geladene tachtigponder langzaam naarde menigte; - nog hield zij niet op met werken, - en een oogenblik daarna dreunde de vreesselijke knal over de reede en de velden, dof teruggekaatst door het gebergte, en menige ongelukkige lag inderdaad doodelijk getroffen ter neder. Op die plaats was de menigte uiteengestoven, maar op eene andere in de nabijheid bleef men even hard voortgaan met den arbeid, hetzij daartoe gedwongen door de hardnekkigheid der hoofden, hetzij zij geloofden, dat onze stukken als de hunne op vaste basis slechts één punt bedreigden; eene herhaling van het middel der verdrijving was noodzakelijk; een tweede schot viel met nog vernielender uitwerking en nu was dan toch eindelijk het gevolg dat er zich geen levend wezen meer op de vlakte vertoonde.

Het antwoord van den Radja daarna ingekomen bragt een verzoek om tien dagen uitstel mede; hij wendde voorden keizer van Klonkong, zijn opperleenheer, zoo als men hem weleer in Europa zoude genoemd hebben, en den koning van Karang Assam, zijnen broeder, te willen raadplegen; het spreekt van zelf dat hem dit geweigerd werd.

Bij onze komst op de reede was het tot aller verwondering even bedrijvig in de kampong als in een tijd van vollen vrede; de inwoners schenen niet de minste vrees te voeden voor de hen dreigende vernieling; alsof er niets vreemds gebeurde waren zij bezig aan den veldbouw, en vrouwen en kinderen wieschen zich

in de rivier zoo als altoos; na die beide schoten echter hield die gerustheid op en eindelijk zagen wij geene andere beweging dan die welke moest dienen om zich te versterken. Door menige alleen door den kijker te ontdekken opening vertoonde zich de tromp van het geschut; het matwerk verdween en ontblootte er anderen; ook de beide zoogenaamde *koestallen* werden gewapend en een bosch van pieken vertoonde zich achter de wallen, aan welker hoofd wij nu en dan lansen met paauwstaarten, het kenteeken van eenen voornamen aanvoerder, bemerkten.

Des avonds van den 26sten Junij dan de geheele magt verzameld zijnde en des morgens van den 27sten Junij de drie dagen, toegestaan voor overleg, verstreken zijnde, besloot men den 28sten Junij met het aanbreken van den dag den vijand aan te vallen.

Des avonds voor dien dag verzamelde de kommandant der expeditie voor de zeemagt de bevelhebbers der vaartuigen onder zijne bevelen aan boord der Bromo, en deelde voor de laatste maal ieder het hem toevertrouwde gedeelte van het geheel mede. - Allen hadden de drie dagen verwijls reeds ongerust gemaakt, en een bitter ‘er zal weer niets van komen’ reeds menigwrerf de lip gekruld; het was dus een zeer welkom berigt, dat van den aanval met den volgenden dageraad. Een hunner, even vurig, even moedig, even hakende naar den strijd, als de overigen, mengde onder de woorden van vreugde, kalm en bedaard, woorden van ernst, die op de mogelijkheid van den volgenden dag te zullen blijven heenwezen. Het was de luitenant van Hoogenhuijzen; en hem alleen trof het doodend lood; - na zijnen dood vond men zijne papieren, zijne zaken geregeld met de zorg van eenen langzaam stervenden en voorzorgen genomen die duidelijke blijken waren dat hem de dood meer dan mogelijk was voorgekomen. Zonderling inderdaad is dat zoo dikwerf opgemerkt voorgevoel van het naderend einde!

Wie kan u beschrijven, nacht die den dag van den gewettigden menschenmoord voorafgaat? Duizend gewaarwordingen rijzen op in 's menschen ziel. Helaas! die van medelijden voor hen welke die heerlijke zon niet weder zullen zien ondergaan, en te midden van een krachtvol leven door geweld aan dat leven worden ontrukt, die van liefde voor uwe natuurgenooten zijn de minste. In de ziel heerscht eene opgewondenheid die ons niet toelaat met kalmte al de overige gewaarwordingen die haar vervullen te ontleden. Geen slaap daalt neder op uwe oogleden, en anders moge een slapelooze nacht u vermoeijen, u afmatten, deze niet; het eerste sein der toebereidselen voor den gewigtigen dag, het eerste gerucht jaagt u van uwe legerstede, even opgewekt als wanneer u de beste slaap verkwikt hadde.

Gedurende den nacht was het grootst gedeelte der landingstroepen reeds in de vaartuigen afgedaald; 12 kruisbooten namen de tweede kolonne aan boord en vormden met de stukken naar de landingsplaats gekeerd de eerste linie; achter haar en door haar beschut vormde zich eene tweede linie van barkassen, waarin de eerstekolonne zich bevond, daarop volgden twee vooraf vervaardigde vlotten met de artillerie, vier schoeners bestreken aan weerszijden der linie het terrein der landing; de Bromo lag tegenover de groote benting, waar zij tevens haar vuur kon rigten op de voorwerken vanwraar de vijand de landing het meest zoude bemoeijelijken.

Met het aanbreken van den dag zag

men die drie liniën zich langzamerhand met groote orde vormen; het weder was voortreffelijk, de zee kalm, zoodat alles ons begunstigde; van den vijand viel geen schot, hij scheen op het openen van ons vuur te willen wachten.

Toen nu de kommandant zag dat de liniën genoegzaam gevormd waren, deed hij omstreeks te zes ure sein van landen; nu drong de tweede linie tusschen de haar beschermende eerste door en naderde den wal, waarop het vuur van de Bromo en de beide naar die zijde gekeerde schoeners op de vijandelijke werken werd geopend met zoodanige hevigheid en met dat gewenscht gevolg dat de vijand van daar niet door een enkel schot de landing konde verhinderen, maar de beide voorwerken onmiddellijk verliet. De luitenant-kolonel Bakker had zich inmiddels met zijnen staf van boord begeven; de landing werd volgens het voortreffelijke plan van den kapitein-luitenant de Smit van den Broecke ten uitvoer gebragt; nadat eenmaal de beide eerste kolonnes vasten voet aan wal hadden en behoorlijk geschaard waren volgde de verdere landing der artillerie, derde kolonne en der hulptroepen van het eiland Madura met meerdere zekerheid; omstreeks acht ure bevond zich de geheele mast van ongeveer 1800 mannen aan wal.

De landingsplaats was eene uitgestrekte vlakte, meest rijstvelden, welke de vijandelijke positie in het westen had en ten oosten begrensd werd door een groot klapperbosch; waarschijnlijk had de vijand het oogmerk uit dat bosch onze troepen bij de landing in de zijde te vallen of wanneer deze tegen de kampong oprukten, hen in den rug aan te grijpen: sommigen der gemaakte krijgsgevangenen deelden naderhand mede dat de Radja er meer dan 6000 mannen verzameld had Het auxiliair eskader was echter daarvoor allergelukkigst geplaatst; de Schout bij Nacht van den Bosch die zich aan boord van Z.M. stoomschip Vesuvius bij hetzelve bevond, had het in zoodanige stelling doen ankeren, dat de hooge batterij van Z.M. fregat Ceres den vijand belette zich uit het bosch te begeven; flank en rug onzer troepen bleven daardoor behoorlijk beschermd.

Dit was de voorname dienst geweest welke de Marine bij kon brengen; van dat oogenblik af aan, was het grootste gedeelte der zaak aan de landmagt opgedragen, die zich daarvan uitmuntend heeft gekweten. - Wel had de vijand menig stuk aan de zeezijde opgerigt, maar zijn vuur veroorzaakte ons weinig nadeel, hunne stukken waren meest te hoog gerigt; buitendien waren de embrasures in den wal zoo gesneden dat het stuk slechts door eene geringe opening regtuit treffen kon; was men eenmaal buiten die raaklijn dan was geene andere rigting mogelijk; echter had dat aan de andere zijde voor ons het nadeel dat er bijna geene mogelijkheid bestond om de stukken te demonteren, zoodat die enkele stukken welke ons konden treffen meest bleven vuren tot het einde toe. - De Bromo ontving van tijd tot tijd schoten welke troffen, haar eenigzins enfileerden; twee dooden en één gekwetste waren daarvan het gevolg. - De vaartuigen welke de landing meer van nabij beschermd hadden, te dier plaatse niet meer van nut kunnende zijn, wilde de kommandant ze nu doen dienen tegen de batterijen aan de westzijde. Op gegeven sein begaf zich dan ook onder anderen Z.M. schoener Kameleon onder bevel van den Luitenant 1ste klasse van Hoogenhuijzen derwaarts: zekerlijk om daar met het meeste gevolg werkzaam te kunnen zijn, naderde hij

Jen wal zóó digt dat het vaartuig aan den grond geraakte; bij zijne pogingen om het weder in vlot water te brengen trof hem een vijandelijk schot doodelijk; eene achtenswaardige familie, waaronder een grijze vader die trotsch op dien zoon mogt zijn werd daardoor in diepen rouw gedompeld; zijn lijk werd te Soerabaya gebragt, de hoogachting zijner kameraden rigtte er een gedenkteeken op, dat van dat gevoel getuigde.

Z.M. stoomschip Vesuvius gelakte het den schoener van de droogte af te slepen.

Onze troepen hadden inmiddels de kampong van achteren en ter zijde aangevallen; den vijand zagen wij nu de bentings aan de zeezijde verlaten, en zeer duidelijk werd van tijd tot tijd zijn krijgsgeschreeuw, dat hij uitdagend en tartend scheen op te zenden, door ons vernomen. - De kapitein- luitenant de Smit van den Broecke wilde daarop, om inmiddels niet met de handen in den schoot te blijven, eenen aanval op de hoofd-benting, het huis van den Radja, van de zeezijde beproeven. - Twee vlaggen, eene witte met zwarte Arabische karakters, en eene roode met witte figuren hadden van den beginne af aan daar gewapperd; eene derzelven was nedergeschoten, de andere stond nog; die van de zeezijde weg te halen was verlokkend. Een detachement van ongeveer 70 matrozen en mariniers werd daartoe afgezonden onder het bevel van den luitenant Vreede; zoodra de vijand hunne nadering bemerkte bezette hij de benting weder in groot getal; het was onmogelijk de hooge steile benting door den vijand overmagtig bezet te vermeesteren; echter werd de terugtogt niet aangenomen dan nadat het vallen van onderscheidene dooden en gekwetsten, onder welke laatsten ook de kommandant van het detachement, die het laatste van voor de benting terugtrok, er de noodzakelijkheid van bewees. - Een voornaam doel werd evenwel daarmede bereikt; want voor een gedeelte onzer de kampong zijdelings ingedrongen troepen, welke van den vijand omstreeks dien tijd veel te lijden hadden, was het eene zeer gewenschte afleiding geweest.

Omstreeks 11 ure ging achter de kampong de rook op van eene in brand gestoken woning; een door den kommandant der troepen bepaald sein, om wanneer men vermoedde dat het vuur der schepen verder aan de bewegingen onzer troepen hinderlijk werd, daardoor de plaats aan te duiden, waar men zich bevond; het vuur der schepen moest nu bijna geheel gestaakt worden; van de westzijde voornamelijk bleef inmiddels de vijand met enkele schoten op ons vuren, zonder veel gevolg.

Nog steeds vernamen wij tusschen het hevig geweervuur den oorlogskreet van den vijand; de beweging en het heen en weder trekken werd echter grooter; eindelijk zagen wij hem met overhaasting naar het westelijk gedeelte van de kampong aftrekken en omstreeks te half twaalf ure drongen onze troepen de benting in en zagen wij de vlag verdwijnen. - Een driewerf hoerah! uit de krachtige longen der schepelingen begroette de daarop van boord gezondene en in hare plaats geplante vlag. - Allen heeft het steeds zeer verwonderd dat niemand zich ooit heeft aangemeld als de nederhaler der vijandelijke vlag, waarop eene geliefkoosde belooning, een ridderleeken, is gesteld, te meer omdat de vlag zelve bij den buit is gevonden; is de man niet daarna op de eene of andere wijze van kant gemaakt, dan is het in deze dagen een zeer vreemd verschijnsel!

Het westelijk gedeelte der kampong,

de woonplaats der Boeginezen, waar de woningjes meer tusschen geboomte gebouwd waren, waar dus de vijand zich nog gemakkelijk weder kad kuunen nestelen, en waarvan de goede bewaking door te groote uitgebreidheid moeijelijk was, werd nog bij den dag in brand gestoken. - Het huis van onzen ouden vriend, den Chinees, was gedurende het beschieten der plaats niet verschoond gebleven, echter het stond nog; daar het onder andere zaken ook eene groote hoeveelheid arak inhield, dien men gewoon is een zeer gevaarlijk nabuur voor de matrozen, die gedurende den nacht de kampong zouden bewaken, te houden, werd er tegen den avond de brand in gestoken; ook dat van den Radja onderging hetzelfde lot.

Buit werd er niet veel gemaakt, het voornaamste gedeelte daarvan was het geschut; ruim 60 stukken vielen ons in handen, meerendeels echter van klein kaliber; de bewoners hadden hunne vrouwen en kinderen met het beste van het hunne in veiligheid naar het gebergte gebragt en ik geloof niet dat zij er veel aan te dragen hadden. - De Chinees waagde het spoedig weder terug te keeren; de vrees voor zijn goed kampte met de vrees voor zijn leven; men nam den schijn aan van hem te zullen ophangen, waarbij zijn gewoon geel gelaat een onnoembare verw bekwam; toen overwon de vrees voor het leven het toch en hij openbaarde waar hij eenig goed had begraven, groote ballen amfioen en een klein kistje met Spaansche matten waren de voornaamste voorwerpen. - Hier en daar vond men ook nog wat koper geld; het een en ander zal ook wel niet bij den algemeenen buit gebragt zijn. - De matrozen van de Bromo waren zeer gelukkig met eenige stukken van een Indisch orchest, en nog lang daarna hoorde men bij hunnen dans of eenigen feestelijken optogt ‘het Balineesch groot bekken.’

Een vijfentwintigtal krijgsgevangenen werd aan boord der Bromo gezonden, die in geen ander denkbeeld verkeerden dan dat zij binnen weinig tijds zouden van kant gemaakt worden, en die dus zeer vreemd opzagen dat men hun te eten gaf; men won de berigten welke men vermeld vindt in dit verhaal van hen in; bij het sluiten van den vrede werden zij teruggezonden. Zonderling volk! Even onverschillig, ten minste voor het oog, als zij aan boord waren gekomen, verlieten zij het ook weder, het scheen hun volkomen hetzelfde.

De troepen bleven gedurende den nacht buiten de kampong gelegerd; onophoudelijk werden zij des nachts door den vijand verontrust, zoodat er meermalen gedacht werd aan eenen ernstigen aanval; naderhand bleek het dat de voornaamste oorzaak dier rusteloosheid was het weghalen hunner dooden, en deze pligtsvervulling omtrent hunne gevallene broeders bragt hen dikwerf te stout in de nabijheid der schildwachten.

Het scheepsvolk dat ruim 300 man sterk gedebarkeerd was, moest gedurende den nacht de kampong beveiligen; niettegenstaande alle maatregelen van voorzorg was het aan eenigen toch nog gelukt sterken drank op te sporen en de gevolgen daarvan waren weldra zigtbaar; de over hen gestelde officieren bragten eenen nacht door vol angst en bezorgdheid. - Een der manschappen, een marinier van de Ceres, beschonken rondzwervende, had zich van een in de kampong rondloopend paard weten meester te maken; de schepelingen zijn steeds hartstogtelijke liefhebbers van paardrijden, wanneer zij aan wal zijn: hij, waarschijnlijk in zijne wilde verheel-

ding ‘aan het passagiren,’ had zich op hetzelve geworpen, en het paard was met hem weggereden. Hetzij door den schrik nuchter geworden, hetzij dat men hem wat heeft laten slapen, althans toen hij weder bij zijne zinnen was, bevond hij zich tot zijne groote verbazing te midden der Balinezen te Sangsit, eene groote kampong niet verre van welke het auxiliair eskader geankerd lag. Toen hij bespeurde dat men hem geen leed deed, begon hij van lieverlede meer op zijn gemak te geraken, en eene gewigtigere houding aannemende zeide hij, dat hij niet gekomen was om hun eenig kwaads te doen, vermaande hen, zich maar over te geven en beloofde wel een goed woord voor hen te zullen doen. - De Pembukkel van Sangsit, een jongman, bragt hem een paar dagen daarna naar het fregat terug, en verzocht ons bezetting om hem tegen den Radja te beschermen; het werd geweigerd, men wilde geene troepen van de hoofdmagt, die reeds niet te groot voor de zaak voorkwam, afzonderen, en de ongelukkige keerde onverrigter zake terug; toen het verzoek hem afgeslagen werd, zag ik hem niettegenstaande zijn koperkleur verbleeken, hij wist van dat oogenblik wat hem van den Radja te wachten stond. Welk eene omstandigheid om er partij van te trekken, zoo men het voornemen gehad had toen die zaak voor goed te eindigen. Een eerste afval van den Radja en dat wel door het hoofd van een zijner grootste dorpen!

Des anderen daags rukten de troepen tegen de verblijfplaats des Konings, Singa-Radja op, het werd bijna niet verdedigd; bij het beschieten der plaats was in de kraton eene bewaarplaats van buskruid in brand geraakt en had een gedeelte van 's vorsten verblijf vernield; dàt mag iets toegebragt hebben tot zijne spoedige vlugt: het weinige dat er van eene Balinesche stad verbranden kan, werd ook daar door het vuur vernield.

Hoedanig had zich nu bij dat alles de vijand gedragen? Was zijne verdediging eene bijzonder hardnekkige te noemen? Wij durven gerustelijk verklaren: neen! Volgens de getuigenis van de gemaakte krijgsgevangenen, zooveel die met elkander overeen te brengen was, zal de Radja ruim 8000 man onder de wapenen hebben gehad, waarvan 1500 van geweren waren voorzien; 1800 waren in de kampong gelegen en de overigen in den omtrek verspreid, in het groot klapperbosch, op den weg naar Singa-Radja enz. om onze troepen in den rug te vallen. - Aan de zeezijde voornamelijk den aanval verwacht hebbende, was de aldaar opgerigte aardenwal van 10 tot 12 voeten dik, van klei en klapperstammen zamengesteld en van eene hechtheid, waar tegen men zelfs met zwaar geschut niet veel kon uitrigten; de achterzijde van de kampong was zeker wel minder versterkt, maar toch bleef aldaar het binnentrekken uiterst gevaarlijk; zooals wij eenmaal schreven, der Balinezen wijze van bouwen maakt elk huis tot een fortje, de engheid der wegen tusschen hooge en dikke muren, dat alles kan voor den onvoorzigtig indringenden allernoodlottigst worden, te meer als men een overmagligen vijand in den rug heeft. - Men zal dus wel moeten toestemmen dat de verdediging eener plaats, onder zulke voordeelige omstandigheden, geene hardnekkige kan genoemd worden, wanneer zij niet eens drie uren heeft geduurd. - Ook ons verlies duidt dat meer dan genoegzaam aan; de landmagt zoo geheel blootgesteld aan eenen talrijken gedekten vijand had slechts 6 dooden en 31 gekwetsten, de zee-

magt 7 dooden (waaronder de aan hunne wonden overledenen) en 19 gewonden. - De Balinees is daarom niet lafhartig; neen! in geenen deele; uit eigene beweging zal hij wel niet vechten, maar als de Radja het hem beveelt dan doet hij het als een man, en wanneer de Radja hem daarenboven door amfioen opwindt, dan kampt hij als een dolzinnige. De groote zaak echter is, dat hij niet bestand is tegen het goed onderhouden geweervuur, en vooral niet tegen de artillerie der Europeanen. Een ooggetuige verhaalde ons, dat hij een Pembukkel die ongeveer 400 man rondom zich had, zag aanrukken tot den aanval aan de achterzijde der kampong; een goed aangebragt vuur van twee pelotons viel éénmaal in de digte schaar; de Pembukkel was er door nedergevallen, hij stond echter weder op, zag rond en hij bemerkte dat hij alleen stond. - De Balinees heeft zekerlijk ook geweren; het zijn echter meestal lange onhandige buksen en roeren met vreesselijke kolven; heeft hij die eenmaal geladen en kan hij die daarenboven op eenig vast voorwerp liggen, vooral over eenen wal, dan treft hij u goed, zelfs op grooten afstand; het spreekt van zelf dat een dergelijk gebruik der vuurwapenen tegen eenen geoefenden vijand ongenoegzaam is; met zijn geschut is het niet beter gesteld, wij gaven daarvan hier boven reeds eenig denkbeeld. - Bij deze expeditie was het groot voordeel zekerlijk dat het zwaar geschut der schepen kon medewerken; aan de achterzijde der kampong was dat echter het geval niet; toen zij daar een oogenblik kloeken wederstand boden, had de inmiddels over een ravijn gevoerde artillerie ter naauwernood een paar malen er op los gebrand, of zij weken terug, en die artillerie bestond uit eene batterij *drie*ponders en een paar houwitsers. - Het nadeel der lansen is reeds te lang beslist, om er een oogenblik bij te verwijlen. - Heeft men derhalve goede geweren, goede artillerie en vooral geen gebrek aan ammunitie, dan heeft men nog niet voor den Balinees, ook al is hij wat talrijk, bevreesd te zijn.

Bij de inneming van Singa-Radja had men een metalen twaalfponder (het geschenk van den gouverneur-generaal Raffles), en twee ijzeren stukken van 18 en 12 pond vernageld en laten liggen. Men besloot naderhand nog eens eene militaire verkenning derwaarts te maken en dan tevens die drie achtergelatene stukken mede te nemen. - Ik had het genoegen daarbij te zijn, en vóór den oorlog die streken bezocht hebbende, was het thans dubbel belangrijk die weder te zien. - Bij het doorrijden trof mij op nieuw de natuurlijke sterkte der kampong, en het gezigt van het terrein buiten dezelve moest bewondering verwekken voor de artillerie, welke die moeijelijkheden was te boven gekomen. - Niettegenstaande de vijand het grootste gedeelte zijner gevallenen met zich genomen had, of des nachts had weggehaald, en men sedert twee dagen ook van onze zijde er velen had weggeruimd, lag nog menig doode uitgestrekt op het veld dat wij daarna passeerden. - Het getal der van 's vijands zijde geblevenen is moeijelijk te bepalen; die bevolking behoort niet tot de soort welke men mist, de Radja stelt er niet veel belang in, hij houdt er nog genoeg over; de berigten der krijgsgevangenen zouden aan 600, ja 800 mannen doen gelooven; waarschijnlijk is dat overdreven. - Maar welk getal ook, het gezigt der geblevenen deed de vraag in mijne ziel oprijzen: of dàt de vruchten moesten zijn onzer aanraking, van ons bekend worden met die onbeschaafde menschen? Of het wel dàt ge-

deelte onzer meerdere kennis is dat wij gewoonlijk ten hunnen opzigte gebruiken en ons ook het overwigt verschaft, hetwelk wij bij voorkeur *moesten* aanwenden? Of het eindelijk niet dubbel straf baar is bij den wezenlijken, den innigen geest onzer beschaving boven alle anderen? Het antwoord is zekerlijk duidelijk, maar toch is er, na onpartijdig onderzoek, bij trachten naar waarheid, vrij van overdrijving, veel ter verschooning in te brengen. - Wat onzen vaderen mogelijk was, dat laten wij daar, maar zoo als wij het vonden, helaas! dan gelooven wij niet dat er een ander middel meer mogelijk is; daar ten minste, bij dien vorst werd geene verovering bedoeld: vertreding van regten, van wetten, welke noodzakelijk zijn voor de instandhouding eener goede maatschappij, hebben met regt naar het zwaard doen grijpen. - Zeshonderd en meer jaren is die natie, en zoo vele anderen met haar, aan zichzelf overgelaten geweest, en zeshonderd en meer jaren is zij in niets vooruitgegaan, al die tijd is ontoereikende geweest hen uit zichzelve tot de erkenning van die heilzame regten en wetten te brengen. Het is alsof er nu eene werking van buiten noodig geacht wordt.- De enkele ontvouwing der groote voordeelen van de beschaving doet niets af; de Oosterling beschouwt dat als uwe gewoonten, uwe zeden en heeft er vrede mede, maar hij blijft bij de zijne, al hinderen die u ook, al zijn die u ook verderfelijk. - Waar is het buitendien nog ooit mogelijk geweest, den waarlijk geheel onbeschaafden mensch door enkele overreding, door het zuivere woord tot zoodanige betere erkenning te brengen? - Waar nog beschaving mogelijk is, schijnt haar door het zwaard de weg te moeten worden gebaand, vroeger of later; gij moogt met zachtheid beginnen, gij moogt doen wat gij wilt, gij zult slechts langs omwegen op dat pad, op dien weg teregt komen - Waar ook zelfs *dat* onmogelijk is, daar verdwijnen de volkeren langzamerhand van de aarde, meestal zichzelf vernielende. - Moge slechts eenmaal het goede, dat door onze komst aldaar, ook zelfs zonder onzen wil, voorbereid wordt, toch waarlijk zoo groot zijn, dat het de jammeren die wij er verwekten, het onregt dat wij deden, ruimschoots overtreft.

Wij bereikten weldra Singa-Radja, dat niet veel geleden had, trouwens de uit leem opgetrokkene woningen hebben de vlam minder te vreezen; het paleis van den Radja had het meest geleden; de losbarsting van het kruid had een groot gedeelte des muurs omgeworpen, zoodat ik nu te paard de plaats kon bereiken, waar de kleine dwingeland ons in het vorige jaar met zoo vele minachting had ontvangen. Terwijl de troepen bezig waren de stukken op wagens te laden en vast te sjorren, bond ik mijn paard aan eenen boom en ging ik in gezelschap van eenen anderen officier wat meer naar boven; deze trad wat ter zijde af naar eenen tempel, dien ik vroeger had gezien, en nu wilde ik nog wat hooger op om beter gezigt van het landschap in het rond te krijgen; ik was misschien zonder er aan te denken een tien minuten rondgeloopen, toen ik juist bij het inslaan van een boschje stootte op een troep van tusschen 20 en 30 gewapende Balinezen, het roode baaitje duidde velen als tot de vaste soldaten van den Radja te behooren, aan. Zij lagen daar in het hout verborgen om op te nemen wat onze troepen beneden te Singa-Radja deden; en zeer ingespannen daarmede bezig, hadden zij mij, die onder het rondwandelen juist niet den regten weg was gevolgd, waarschijnlijk niet zien

aankomen, en zoo stond ik ook voor hen onverwachts, eensklaps voor hunne oogen. Ik had geen ander wapen bij mij dan een karwatsje, en te ver verwijderd van de mijnen had het hun zeer weinig moeite gekost zich van mij meester te maken; voor ik het zeer onaangename van mijnen toestand regt kon inzien, vielen zij voor mij neder, en de handen op hunne wijze zamenslaande en verheffende, riepen zij om ampon (genade); ik behoef hier wel de verzekering niet bij te voegen, dat ik hun die volgaarne schonk, en na zooveel mogelijk eene onverschillige houding te hebben aangenomen, verliet ik die plaats, zeer dankbaar er zoo goed te zijn afgekomen.

Niet lang na mijnen terugkeer was alles gereed, en trok de kolonne weder naar Beliling af.

De Radja was naar het niet ver van daar gelegen Djagaraga gevlugt en had er zijne gewekene benden bijeengezameld.- Den heer Lange van Badong, en den heer King van Lombok, welke met een bark en een schoener verzocht hadden de expeditie mede te mogen maken, gelukte het nu en dan eenige berigten in te winnen; zoo vernam men dat de hulpbenden van Karang Assam aangekomen, en die van Klonkong in aantogt waren, en naderhand nog dat er in den omtrek van Djagaraga meer dan 20,000 man vereenigd waren. - Die hulpbenden hadden niet vroeger kunnen komen; reeds zoo dikwerf had men de komst onzer troepen verwacht, en zoolang was het reeds geleden sedert er het eerste gerucht van verbreid was, dat het onmogelijk was voor het kleine Beliling al dien tijd die geheele magt te voeden; en het was ook om die reden dat de koning zoo gaarne tien dagen uitstel bekomen zoude hebben. Ofschoon dan nu ook in groot getal bijeen, had de vijand geene neiging meer om den oorlog voort te zetten; hij had het grootste gedeelte zijner ammunitie verloren, en de schrik, door deze nederlaag onder zijne manschappen verbreid, was groot. - Er werd dan door tusschenkomst der heeren Lange en King aanzoek gedaan bij den kommissaris om in onderhandeling te treden, dat ten gevolge had dat op den 9^{den} Julij de vrede geteekend werd te Banjar Java. - De koning van Beliling liet door zijnen broeder, den vorst van Karang Assam, weten dat hij zoowel als zijn Rijksbestierder ziek was; de waarheid was dat zij zich schaamden onder onze oogen te komen; - hij had evenwel de beide vredesverdragen geteekend, en zijn broeder had daarbij de verklaring gevoegd dat zulks in zijne tegenwoordigheid had plaats gehad. - Behalve de erkenning van al wat zij vroeger hadden geweigerd, verbonden zij zich nog tot de betaling van oorlogskosten, die van Beliling voor 3/4 gedeelte of *f* 300,000 - die van Karang Assam voor het overige 1/4, in kontanten of voortbrengselen van hun land; en eindelijk om binnen zes weken alle versterkingen te slechten en er geene nieuwe weder op te rigten. - Daar zij beide zich voor dit oogenblik niet in staat verklaarden die sommen te voldoen, zoude een fortje te Beliling door ons worden gebouwd en ingehouden tot aan de voldoening. - Het fortje werd opgetrokken, en na het in behoorlijken staat van verdediging gebragt te hebben en er genoegzame bemanning in achterlatende, keerde de expeditie naar Java terug.

Na het zoo gelukkig slagen dezer expeditie, zal het zekerlijk ieder bevreemden, dat er twee jaren na dien eene tweede noodig was; vooral zal men zich daarover moeten verwonderen, wanneer men hierboven gelezen heeft dat er groote schrik

onder de bevolking heerschte. - De hoofdoorzaak is geweest dat men niet uit een bepaald plan voortgewerkt heeft, maar hoe ook gewaarschuwd een middenpad heeft ingeslagen, dat juist tot al de verdere onaangenaamheden en onheilen aanleiding heeft gegeven. - Er stonden voornamelijk twee wegen open; - òf de geheele. expeditie te beschouwen als eene strafoefening van het gouvernement; òf als een plan van verovering. - In het eerste geval had men den Radja kunnen zeggen: gij hebt gezondigd en uwe straf ondergaan; het gouvernement heeft uw land nooit begeerd, het begeert het ook nog niet; gij hebt gezien wat wij vermogen, gedraag u nu in het vervolg overeenkomstig de verdragen; wij gaan van hier, zorg dat wij niet weder behoeven te komen. - In het tweede geval had men van het gunstig oogenblik gebruik moeten maken en hem na de eerste nederlaag moeten achtervolgen naar datzelfde Djagaraga, dat toen onversterkt, open en bloot voor onze troepen lag, en waarvoor men naderhand zoo noodlottig het hoofd heeft gestooten; zonder kruid zouden den vijand zijne hulpbenden weinig gebaat, zonder leeflogt zoude hij ze niet lang gevoed hebben. - Maar om dat volstrekt tegen te gaan had men de handen van den kommandant der troepen gebonden en hem het stellig verbod medegegeven van zich niet verder dan hoogstens drie palen of een uur van het strand te verwijderen, waardoor hem ten eenenmale de magt benomen was, om naar bevind van zaken te handelen. - Liever ging men den rampzaligen middenweg waarvan wij het einde nog niet weten; men hield een draad aan dien men weldra niet meer kon afknippen.

Het eischen der betaling dier oorlogskosten was een groote misslag; wat waren ons die *f* 400,000 in Oost-Indië? Niemand zal toch zoo dwaas zijn te gelooven dat die expeditie niet veel meer heeft gekost; waartoe dan de voldoening van dat gedeelte der kosten? De inlandsche hoofden begeerden eens van ons te weten hoe veel de som wel bedroeg die de Radja moest voldoen; zij zijn gewoon te rekenen bij een Chineesche munt, Pitja genaamd, waarvan er meer dan 800 op een Spaansche mat gaan; toen men hun nu die som en die munt opnoemde, vielen zij bijna achter over van verbazing. - Het eischen van die oorlogskosten heeft vervolgens het bouwen en aanhouden van dat ongezonde fort noodzakelijk gemaakt, dat twintigmaal meer menschen in het graf heeft gesleept dan het gansche gevecht voor Beliling, en waarvan de kosten verschrikkelijk zijn. - Dat fort was een doorn in het oog van den Radja, en deed hem de bedoeling van het Gouvernement mistrouwen.- De Gouverneur-Generaal sloeg te dien opzigte de waarschuwingen in den wind van den man, wien hij toch weder aan de andere zijde talenten genoeg toeschreef om hem de staatkundige leiding toe te vertrouwen.-

Is men door het eischen der oorlogskosten tot eene tweede expeditie gedwongen geworden, nog grooter onheil was het die te lang uit te stellen. - Bij het vredescontract was de nederwerping der bestaande sterkten en het niet weder oprigten van andere bepaald; niet alleen werd er niet genoeg op gelet dat er aan die slechting voldaan werd, maar men heeft steeds toegelaten: dat op geringen afstand van het fort de vijand zeer groote nieuwe versterkingen opwierp; hoezeer ook gewaarschuwd, heeft men, waarschijnlijk uit vrees, om zoo spoedig na de eerste eene tweede expeditie te moeten ondernemen, hem zich zoo laten ingraven, als

de tweede expeditie hem gevonden heeft. - Men vergat het zoo noodzakelijke: *principiis obsta* en ontging de tweede expeditie toch niet, maar vond de zwarigheden zooveel grooter als men langer gewacht had. - Men maakte door uitstel, door sammelen, den vroeger zoo gedweeën vijand weldra weder vermetel, en de vruchten der eerste expeditie gingen geheel verloren; bloed en schatten beide zijn nutteloos verspild!

Hetzij door een ongehoord geluk tot hiertoe te veel op zichzelf vertrouwende - hetzij raad vragende bij hen, die achter den lessenaar te Batavia in rang opgeklommen, bij hooge betrekking weinig of geene kennis der inlandsche zaken hebben, - hetzij eindelijk door het bestuur in Nederland de handen te veel gebonden hebbende, de Gouverneur-Generaal sloeg geen acht op de berigten dienaangaande gemaakt door den kommissaris voor de Balinesche zaken, en - plukte er de wrange vruchten van.

Humoristische strooptogten.

I.
Crossreadings.

(*Recipe.* Men neme een dagblad en legge het laatste blad tegenover het eerste, en leze den volzin, op eenmaal afgebroken, verder voort, waardoor somwijlen zeer merkwaardige combinatiën ontstaan, die zelfs ongezochte, onverwachte waarheden ontdekken. Deze Engelsche *Whim* werd op die wijze toegepast op een der dagbladen, de dato 19 Julij, waarvan het resultaat hieronder volgt:

Een homogeen ministerie is mijns inziens - hiermede afgeloopen, daar geen van de ter griffie gedeponeerde stukken tot eenig voorstel aanleiding geeft.

Het is tijd dat de aandacht van het ministerie, van de kamers, van de natie - op het dépôt der Holloway-pillen gevestigd worde, waar heele en halve doosjes te bekomen zijn, volgens annonce.

Door den gouverneur van Zuid-Holland is tot voorkoming van het begraven van schijndooden het volgende bepaald: - een bediende van de Protestantsche godsdienst, het recepteren kundig en van goede getuigschriften voorzien, wordt in eene apotheek gevraagd.

De keizer van Rusland is den 10^{den} naar Petersburg teruggekeerd - en diensvolgens veroordeeld tot vijftien maanden correctionele gevangenis met de kosten, wegens diefstal in een bewoond huis.

De heer Groen zegt: gisteren heeft ons geacht lid uit Nijmegen verlof bekomen om aan een der heeren ministers - aan te schrijven, dat de schietoefeningen naar de schijf, volgens gegevene bevelen van Z.M. thans op eene uitgebreide schaal plaats grijpen, - de officieren der grenadiers en jagers schieten met de buks.

Het voorname punt dat thans te Parijs

besproken wordt, en eerlang bij de vergadering in beraadslaging komen moet is - dat gebouw van de smetstof te zuiveren, en daartoe op een land buiten de kom der gemeente een loods op te slaan.

Met betrekking tot het door Pruissen met de regeringen van Saksen en Hanover gesloten en aan de overige Duitsche Staten ter aansluiting daarvan medegedeeld verbond - blijkt dat het huwelijk tusschen.... door echtscheiding voor ontbonden is verklaard, met al de gevolgen te dien aanzien bij de wet bepaald.

De wedrennen te Enschede zijn Maandag j.l. zeer druk bezocht, de menigte van menschen te voet, te paard en in rijtuigen - werden voor uitvoer verkocht, de qualiteit is middelmatig, de vraag is zeer goed, het artikel is ferm en is hooger gestemd.

Achtste zitting. - Ongeveer te twaalf ure wordt de zitting geopend; 25 leden zijn afwezig, na het uitspreken van het gebed, het lezen en arresteren der notulen - zijn de werkzaamheden der vergadering *hiermede* afgeloopen, en de gewone jaarlijksche bijeenkomst van Provinciale Staten is dus met deze zitting gesloten.

De heer Groen heeft de aandacht gevestigd op de algemeen bekende daadzaak, dat er zoo weinig door de kamers tot stand gebragt wordt - en is eene aanschrijving uitgevaardigd, om het begraven van schijndooden te voorkomen.

In het huis der gemeente zijn de bijzonderheden der geldmiddelen overwogen - en ten behoeve der weduwe uit Beverwijk *f* 6 ontvangen.

II.
Publieke verkoopingen van vaderlandsche oudheden.

Te 's Hage, d.? 18?? voor het Mauritshuis; te bezigtigen - alleenlijk bij maanof sterrelicht.

N°. 1. Het stokje van Oldenbarneveld, maar opgeschilderd en opgeknapt door Prof. Siegenbeek, met een koperen knop voorzien, voorstellende een aardig leeuwtje, met een kroontje op het hoofd (Ontbreekt aan het leeuwtje de 4 groote slagtanden, en is blind aan één oog).

2. De pistool, waarmede Balthazar Gerards prins Willem heeft doorschoten, met een *gouden* kogel, en een *zilveren* laadstok, te Rome vervaardigd, - de vuursteen is zoek geraakt, het slot verroest.

3. Het metalen borstharnas van een der beroemde zeehelden, hoewel de naam onbekend is, met drie looden kogels, daarin nog aanwezig; in denzelfdenkoop, als een *bis*s, een ministerrok van onzen lijd, met dertien ordeteekenen daaraan; fijn laken en gouden opslagen, de kraag met poeder.

4. Een oud Nederlandsch zwaard, vol roest en met defect handvatsel, 1 en 1/4 el lang, waarbij, ten gerieve van den kooper, eene kleine dommekracht om het zwaard te kunnen opheffen, in den vorm van een ijzeren arm (Is alleenlijk voor ridders en aristocraten te koop, en derhalve de dommekracht er bijgevoegd).

5. Dertien zoogenaamde Jacoba-kannetjes, vuurrood, geverwd à la Victoria, met Mokkakoffij gevuld, en bestemd voor

een gala-diner ten hove. (Worden ook afzonderlijk verkocht).

6. Een Spaansch vuurroer met toestel en half uitgebrande lont, waarin het schot is blijven zitten, na den vrede te Munster; - de loop van het geweer is verzegeld met het cachet van een aartsbisschop.

7. Twee paneelen van de bekende Karos van Staat voor 1790, met de bijgaande fragmenten, nu smaakvol omgewerkt, door den hofschrijnwerker in den Haag, tot een boekenhangertje, waarop in denzelfden koop, als toegift en ornament, Thiers en Lamartine over de Revolutie. (De kleuren zijn verschoten).

8. Het linker voorwiel van de Karos van Staat, als hoepel voor de kinderen van een aanzienlijk aristocratisch geslacht (zwaar verguld met nieuwe spaken).

9. Het gebedenboekje van Maria Stuart, rijk georneerd met edelgesteenten - doorschoten met wit papier, waarop aanteekeningen van Garribaldi en Pius *de negende*, en bijgevoegde uitslaande plaat van Rome, belegerd door den pauselijken ridder en generaal Oudinot.

10. Een keurig bewerkte groote berkemeijer, hoog 3 palmen, met annex molentje, waarop eene inscriptie uit den lateren tijd luidende: ‘aan het afschaffings-genootschap van Amsterdam, uit erkentenis, door de dankbare regering der stad.’

11. Eenige geboetseerde vruchten door A.M. Schuurman, met bijgevoegde disticha en verzen, en eene verhandeling van Ds. Heldring te Hemmen, en een miniatuur van Labadie, met Grieksch bijschrift van A.M. Schuurman.

12. Een zeer oude zandlooper waarop in kunstig houtwerk gesneden een beeldje van Saturnus of van den Tijd, met aanprijzende aankondiging van Boudewijn; het drooge zand, in een Deensch schoteltje, door Andersen uit Kopenhagen gezonden, behoort bij dit nommer.

13. Twintig oude stoelen uit de veertiende eeuw, meer dan half versleten, wormstekig en vermolmd, geschikt voor een nieuwmodisch oud-Gothisch Engelsch landhuis; worden ook apart geveild, maar mogen door de kijkers, veiligheidshalve, niet worden aangeroerd (Kostbaar exemplaar).

14. Een origineel portret van Leycester, ten voeten uit, de lijst echt verguld met Hollandsch dukatengoud, het vernis uit Alkmaar, versch opgelegd, met het jaartal 1845.

15. Indisch wapentuig en fijn bewerkte Javaansche krissen, waarbij eene beschrijving van Bali door Prof. Lauts, en het portret van den generaal van der Wijck.

16. Oud-Chineesch porselein met de schoteltjes uit de Engelsche fabriek van Wedgewood onder elkaâr gemengd; een stel echt Japansch verlakt, in den Haag vervaardigd, en aldaar keurig in het vuur bewerkt. (Present voor den Engelschen minister.)

17. Een portefeuille met gravures van Troost, Punt en J. Luiken, waarbij als *bis* de laatste jaargangen van de Charivari en de Illustration.

18. Een paar oude riddersporen, waaraan een rood splinternieuw ridderlint gehecht
- kunnen niet meer *gewonnen*, maar

alleen *gekocht* worden, en passen aan alle laarzen, vooral aan die van Fransch, Parijsch fabrikaat.

19. Een dolk met zilveren hecht, uit de zestiende eeuw, fijn bewerkt, kan, à la renaissance, tot trancheermes op een galadiner gebruikt worden.

20. Twee kostbare kleine metalen stukken, drieponders, op koperen wielen, met affuit en laadgereedschap, zijn vernageld, en reeds voor hoogen prijs aangekocht door den baron van Brakel, gestationeerd op de vesting, genaamd Doornweerth (de kogels apart, bij kavelingen.)

21. Een compleet stel inquisitiefoltertuigen, duimen, knieschroeven, en ijzeren halsbanden, - mitsgaders een keurig, exemplaar van het concilie te Trente; is alleenlijk voor Pauselijke rekening te koopen, met 10 pCt. korting bij contante betaling.

22. Een oud Hollandsche broek van leder, met de zakken waarin oude wigtige rijders en dukaten - wordt tegelijk verkocht met een verpande generaals-uniform, van Engelsch laken, met al de decoratiën der laatste vijfentwintig jaren annex.

HALITUS DEMOCRITUS.

Brievenbus.

VI.
Brief over een splinternieuw Gezangboek naar de oude leer.

Mijnheer de Redacteur!

Bij uwe levendige belangstelling in alles, wat den toestand der Nederlandsche kerk betreft, zal het u voorzeker niet ongevallig zijn, dat ik de vrijheid neem, uwe opmerkzaamheid te vestigen op eene schijnbaar onbeduidende aangelegenheid, die echter bij nadere beschouwing niet onbelangrijk is. Ik bedoel de uitgave van twee bundels Christelijke gezangen, op last van de Groote Vergadering der Remonstrantsche Broederschap.

De eerste bevat in 93 gezangen, wat men bruikbaar oordeelde in den bij de Remonstranten vrij algemeen ingevoerden Grooten en Kleinen Bundel. Enkele gemeenten maakten, en maken nog heden gebruik van de Evangeliesche gezangen. Uit dit laatste gezangboek is de tweede bundel, die 113 liederen bevat, gekozen. De zamenstellers Professor Des Amorie van der Hoeven, de predikanten J. Tideman, C.W. van der Pot, J.J. van Vollenhoven, benevens twee opzieners *zijn zich bewust* (Voorberigt), *dat zij in de keuze der gezangen, met de grootste zorg en naauwgezetheid zijn te werk gegaan. Zij hebben daarbij niet slechts* (dus ook) *op den zakelijken inhoud gelet.* En de blijken van die naauwgezetheid ontbreken dan ook niet. *Meermalen hebben zij zich bekorting, nu en dan eenige omzetting, slechts hier en daar eene kleine verandering veroorloofd.* De gezangbundels kunnen dus getuigenis afleggen van den onder de Remonstrantsche Broederschap heerschenden geest.

Zij geven die getuigenis op eene hoogst verblijdende wijze. De tijd der Armininiaansche stoutigheden is voorbij. Van de tegenwoordige Remonstranten zal later niet getuigd worden, gelijk nog in 1845

geschiedde, door den onvergelelijken van der Hoeven Jr. in zijne Akademiereis. (blz. 89): ‘Omdat hare vijanden en vervolgers orthodox waren, begreep de Remonstrantsche Broederschap, helaas! neologisch te moeten worden.’ Het is inderdaad altijd moeijelijk geweest de Remonstrantsche gevoelens te onderscheiden, en welligt zijn zij daarom meermalen ongunstig beoordeeld. De Broederschap had nooit verpligtende belijdenis; de Remonstranten gebruiken sedert lang geene Formulieren; zij hadden niet dan gezangboeken, die in hun geheel van Doopsgezinden of Hervormden overgenomen waren.

Nu is er op last der Groote Vergadering gekozen; nu is er gelet op den zakelijken inhoud. Dat dus nu de verkettering zwijge; dat de lasterstaal verstomme; de Remonstranten aanbidden het Opperwezen in drie personen; zij galmen in zelfverloochenenden ootmoed hunne natuurlijke verdorvenheid uit. Sla den tweeden bundel open, en het eerste gezang overtuigt u van hunne gehechtheid aan de wel gematigde, doch onmiskenbare voorstelling der Drieëenheid. De zonen van Armijn belijden: (Gez. 24, 2de B.)’ dat zij onrein stof zijn, in zondesmet ontvangen en geboren, geneigd tot kwaad en die de kracht verloren tot alle goed, enz.

Misschien verwondert gij u met mij over deze ongedachte uitkomst; maar het zal u, even als mij, innig verheugen, dat zij, die volgens eigene getuigenis te ver gingen, op hunne schreden terugkeeren, en een zoo hoogst treffend blijk van toenadering geven, dat zij, naar mijn inzien, daardoor waardig geworden zijn om toegelaten te worden tot de gemeenschap der Hervormde kerk. Dit zal wel hun vurigste wensch en hunne innigste verzuchting zijn. Maar ik bedoelde slechts u opmerkzaam te maken op het verblijdende verschijnsel, en aan uwen helderen blik en uw dieper inzigt de taak over te laten, om dit punt nader toe te lichten.

Gij zult toch met mij wars zijn van het denkbeeld, door eenen Thersites geopperd, dat dit geheele verschijnsel niet anders zoude zijn dan eene opwelling van het *animal disputax*, dat in den Arminiaan sluimert, en zij nu orthodox worden, om geene andere oorzaak, dan die hen vroeger zoo liefderijk bewoog om Neologen te worden.

Uw bestendige lezer
F.J.

VII.
Over de elasticiteit der hedendaagsche dichters.

Waarde X!

In eene der laatste afleveringen van den Tijdspiegel vond ik eene zonderlinge uitdrukking, die, ik weet niet waarom, mijne aandacht trok. Daar werd gesproken van de *elasticiteit onzer levende dichters*, in betrekking tot sommige personen en onderwerpen, die aan de orde van den dag zijn. De vreemde term kwam mij niet ongelukkig gekozen voor, en ik neem eens de pen op, om het thema iets meer uit te werken, ook in betrekking tot de schrijvers onder ons. Hoe meer ik over de zaak nadacht, hoe sterker mij de juistheid in het oog viel, dat men de auteurs, die met rijm of op niet-rijm zich den volke aanbieden, eene eigenaardige *rekbaarheid, elasticiteit* mag en moet toeschrijven; ik vergelijk ze bij handschoenen, bretels, bij blanc-mangé, bij het kookkeurige lil, bij gelei- bij alles, dat vatbaar is om in verschillende vormen gekneed te worden - in de eerste

plaats, bij het nuttige was; of zult ge, als ge vele dichtproeven leest, niet met mij overtuigd worden, dat de Tijd, de regering, de staatsvorm, eenen ontzaggelijken invloed uitoefenen op het dichterlijk hoofd en hart; dat deze beide ingredienten van den Adamszoon, even als het kwik in het weêrglas, aan de inwerking van de buitenlucht bloot staan? De elasticiteit der dichters vertoont zich zoo ontegensprekelijk, dat wij hen, bovenal in dagen van gisting en woeling, als *weêr-* en *windwijzers*, ook als wegwijzers, mogen begroeten. Gij glimlacht bij deze twee vergelijkingen, en denkt reeds aan de vlugge kerk- of schoorsteenhanen en vlaggetjes, die tot zoo vele ongehoorde satyres aanleiding hebben gegeven. Maar zóó meen ik het niet. De dichter is zoo uiterst gevoelig en prikkelbaar van aard en natuur, dat hij huivert, waar wij eene kleine koude waarnemen; hij jubelt, waar wij ons verheugen; hij stort tranenbeken, waar wij het hoofd schudden; hij kermt, waar wij beginnen om ons te ergeren; alles maakt op hem den geweldigen indruk welke zich weder openbaart in staande en slepende voetmaat, en zich welluidend oplost in het noodzakelijke rijm. Ware nu zijn geest en gemoed niet tevens ongemeen elastiek, hij zoude het hier beneden, bij al die lotwisselingen, niet kunnen houden, maar moest het besterven; gelukkig dat hij dus, als een Proteus, zich in alle vormen kan vertoonen, en als het hart uitgestort en het lied gezongen is, weder terugkeert naar ambt en werkzaamheid, naar vrouw en kind, naar tafel, bed - en flesch. Als b.v. een koning sterft, en een ander koning op den ledigen troon herleeft, gevoelt de dichter de rekbaarheid van zijnen geest op eenmaal, en wel zoo sterk, dat hij, als in éénen adem, den dooden vorst een' traan plengt, en den levenden vorst een' jubeltoon brengt: iets dat een gewoon mensch nooit zoude durven wagen, en waartoe zijne prozakrachten niet toereikend zouden zijn. Want met de snelheid des bliksems verplaatst de dichter zich in al de verschillende toestanden, waarheen hij gedwongen wordt; ik kan mij zelfs voorstellen, dat hij heden een monarch bewierookt en aanbidt, morgen, als er eene revolutie uitbreekt, de geeselroede omhoog houdt, om den gevallen broeder over de grenzen te zweepen. Noem deze rekbaarheid nu toch geene weêr- of windwijzing. Kan de man, die alles verhonderdvoudigd gevoelt, kan *hij* het dan helpen, als alles hem zoo treft, schokt, aangrijpt, in den afgrond werpt, of tot in de wolken beurt? Eischt ge dat hij zijne vlammende gevoelens zal verbergen, alleenlijk opdat gij en het gebroed der koude, voorzigtige prozaïsten, hem van geene wankelbaarheid, inconsequentie zoudet beschuldigen? Wilt gij dat hij, dc echte Muzenzoon, *vaste, onveranderde* staatkundige beginsels behoude, zoo als een Burke, Pitt, Thorbecke of anderen, en niet op en neder ga, met en door de indrukken des Tijds? O neen! wat zoude er van de edele poëzij worden, als zij naar vaste beginselen werd gekeurslijfd; als de vleugelen van Pegaasje door wiskundige of regtsgeleerde snoeren werden gebonden, als de dichter zich evenzoo aan *politieke*, als aan de *taalkundige* regels moest houden? Neen, neen! zijne elasticiteit worde hem niet ontnomen of ontstreden; hij mag, op het voetspoor van groote voorgangers, aan den indruk des Tijds toegeven; hij is de weerklank en de weerkaatsing van het bonte, grillige leven. Om die reden is vriend Horatius nooit *minder* dichter geweest,

dan toen hij zijn '*Integer vitae, scelerisque purus*' aanhief, of met zijn: '*Justum ac tenacem propositi virum,*' ons wat om den tuin leidde. De dichters *zingen* - maar niet als de nachtegalen of de vinken, gedurende zesduizend jaren in *denzelfden* toon, dat zoude zeer vervelend worden, al hadden ze allen een Homerischen, Vondeliaanschen, of Bilderdijkschen waterslag. Zij zingen, zoo als het hart hun dat ingeeft - op verschillende *voys* - verheffen nu, vernederen dan, en scharen zich aan de zijde waar het licht, de vreugde, het genot oprijzen, dát doen ze zelfs, als Elegiësn en klaagloonen gehoord worden. Kent gij niet de voorbeelden van groote dichters, die, in de hitte der poëtische geestdrift, niet altijd aan zekere beginsels getrouw bleven, maar ook al met den Tijdgeest medestapten, zelfs tot of naast een troon? Gij moet u dan over de elasticiteit der dichters voortaan niet meer ergeren. De poëten zijn 'noli me tangere', kruidje roer me niet; zij openen en sluiten de kelken, als die door *zekere* handen worden aangeroerd. Zij toonen ons de weldadige rekbaarheid, waaraan slechts een door Apollo begeestend (als het Instituut, de derde klasse, 't woord niet kwalijk neemt) menschenkind onderhevig is. Ik vermoed, vriendje, dat uwe letterkundige ondervinding, vooral die der *laatste* maanden, mijne opmerkingen volkomen bevestig. Weldra hoop ik het thema nader te ontwikkelen, als ik u mijne voorstellingen mededeel over de *elasticiteit der schrijvers* van verschillende kleur. Tot zoo lang, en ook nog langer, immers?

Uw vriend
MARSUPIUS.

VIII.
Brief aan een' jong predikant over het doel der leerrede.

'*Somit wird die Predigt eine Rede im engern Sinn, die den Willen einer genossenschaftlichen Hörerschaft in Bewegung setzen will, die Waffen der Wahrheit und der Gerechtiykeit gegen die ungöttliche Welt in uns und um uns zu ergreifen*' - las ik vrij luide (ge weet, ik studeer nog al *lärmerisch*), toen ik vrij onzacht gestoord werd door een: 'wordt ge gek?' Driftig zag ik op, 't was Janus, die, als hij wel meer pleegt, zonder aankloppen op mijn kast was gekomen. 'Wie vertelt die nonsens?' vroeg hij verder, zonder 't antwoord op zijne eerste beleefdheid af te wachten. Wat meer respect, ongeloovige jurist, - beet ik hem toe - wat meer respect voor *Klöpper's Liturgik*, en voor de theologie in 't algemeen. 'Voor de theologie net zooveel respect als ze verdient, voor de theologen beroerd weinig, en voor je mijnheer Klöpper geen' cent. Hij weet er niets van. Je zult 't ver met dien mof brengen in de wereld, man: sluit je dan maar op bij water en brood, met de eerlijke advokaten. Bah, ik hoor niet veel preken, maar ik weet toch nog vrij wat beter dan een abstracte Duitscher, wat het doel is van zoo'n ding. Ik ben een dag of wat naar Apeldoorn geweest: 'k wou ook die poppenkraam van de boogschutterijen eens zien; maar nu heb ik niet maar naar 't koningschap zien schieten, ik hoorde er ook naar preken. Drommels, 'k heb een paar bazen gehoord: ploeter je maar dood man, zóó ver breng je 't nooit. Nu denkt ge misschien, dat daar te Apeldoorn geen predikant was, of dat die

twee knappe mijnheeren daar zoo toevallig in de buurt waren en hem eens van een beurt afhielpen. 't Mogt wat, ze waren ontboden door het hof. 's Zondags werden er geen reigers gejaagd, geen bogen gespannen, en men moest toch wat hebben: een hof is nu eenmaal in de wereld om zich te amuseren, - dat zocht men nu in de kerk, maar daar de Apeldoornsche herder niet prettig genoeg was, moesten er een paar anderen komen. Zie je, wist uw geleerde mof er nu maar een sikkepitje van, dan moest die Apeldoornsche dominé zelf gepreekt hebben, want die *Waffen der Wahrheit und der Gerechtigkeit* kent hij ook wel en heeft ze wel in zijn arsenaal ook: ze zijn waarachtig door die twee bazen van het vak niet uitgevonden; maar weet ge wat? De man doet het zoo mooi niet als die twee: hij denkt ook nog in zijn bekrompenheid, dat die *Waffen* tegen de *ungöttliche Welt in* en *om* hem moeten *ergriffen* worden; de sukkel begrijpt niet, dat 't staatsiedegens zijn, hel blinkend, in de oogen schitterend met hun diamanten, maar die geen'drommel kwaad doen. Amuseren, dát is 't doel van't preken doen en 't preken hooren. Een mooije bestemming, mijnheer de theoloog.'t Is wel waard, er een jaar of vijf om te ploeteren.' - Zwijg, met uwe flaauwe spotternij, riep ik, en maakte, in gedachten verzonken, een' gang door de kamer. Janus had het Handelsblad van mijne tafel genomen en zat schijnbaar verdiept in de studie der laatste kolom; plotseling begon hij met eene stentorstem: 'Groot Gala. Op hoog bevel. Voorstelling in de Nieuwe kerk. De beroemde eerste prediker van de ***sche gemeente zal een gastrol vervullen. Het hof zal de voorstellling met zijne tegenwoordigheid vereeren.' Gij liegt, ellendige, barstte ik uit. - 'Ho, ho, man, ik profeteer maar, en eer ik mijn eerste advies heb gegeven zult ge die profetie wel vervuld zien...' Ik ontsloeg mij van den spotter; maar sinds dien oogenblik heb ik geene rust. Is de leeraar, die Christus predikt, nog iets anders dan een hofgoochelaar, - is het doel der leerrede geen ander dan gekuischte ooren te streelen met schitterende wendingen, onverwachte grepen en bedwelmende woordmuziek?.... O, zeg 't mij, mijn vriend, moet ik dáárin het doel zoeken van uw leven en het mijne, - zeg 't mij, is dát de zaligheid, waarvan ge mij onlangs met zóóveel warmte schreeft? Is het dan toch waar, dat de kanselwelsprekendheid een goochelkunstje is, dat den hoorder vermaakt, den spreker verrijkt? Ik sta bereid, die loopbaan in te treden, maar, - o ik bid u, antwoord mij - is dat mijn bestemming, verstomme mijn tong eer ik van den kansel spreek tot eene luisterende menigte.

Uw

LUCIFER.

Tentoonstelling van schilderijen
(Karikatuur naar Punch.)

Kronijk van den dag.

Julij.

Binnenland.

- Onder het afdrukken van ons vorig verslag werd de gewigtige tijding ontvangen van eene door onze troepen op de weerspannige vorsten van Bali behaalde overwinning. Hetzij de krijgsmagt thans beter berekend of de maatregelen beter overlegd waren, dan bij de vorige ongelukkige expeditie, thans is deze met het gewenschte gevolg bekroond, en eene overwinning behaald, die strekken kan om ons zedelijk gezag over de half barbaarsche rijken in den omtrek onzer koloniën te versterken, en vooral ook om aan onzegelieime belagers en vijanden te toonen dat het onzer regering ernst is met den zeeroof dier volken tegen te gaan en de scheepvaart te beschermen, zoodat hun het voorwendsel wordt ontnomen dat zij ons die taak uit de handen moeten nemen, waarmede zoo dikwijls inbreuken op onze regten werden bewimpeld.

Hoe gaarne wenschten wij verslag te kunnen doen van hoogstgewigtige en voor de toekomst heilvoorspellende werkzaamheden der wetgevende magt. Ongelukkig zijn de vertegenwoordigers des lands niet in de gelegenheid geweest om daartoe stof te geven. Het is waarlijk alsof, nu het groote werk der grondwetsherziening is volbragt, alles ook daarmede afgedaan moest zijn. Wel zijn eenige wetten om de bepalingen dier grondwet in werking te brengen voorgesteld, maar ook, gelijk wij vroeger berigt hebben, als geheel onvoldoende afgestemd. Sedert zijn die hoogst belangrijke onderwerpen blijven rusten, en de weinige nieuwe bepalingen der grondwet, die nu zoo goed mogelijk op inrigtingen, welke reeds gewijzigd moesten zijn, worden toegepast, missen daardoor grootendeels zin en doel. De vergaderingen der provinciale staten zijn thans openbaar, maar die staten zijn op de oude wijs zamengesteld, en zoo wordt het openbaar dat zijzelven moeten twijfelen aan hunne bevoegdheid tot het behandelen van onderwerpen, die aan nieuw benoemde staten hadden moeten voorgedragen worden. Dit was het geval met het ontwerp eener wet op de zamenstelling der gemeentebesturen, waarover het oordeel der staten moest gevraagd worden, namelijk der op nieuwe wijs benoemde, doch waarover nu, om ook niet dit onderwerp weder te laten steken, de nog bestaande vergaderingen haar oordeel moesten vellen. Volgens die wet zouden de burgemeesters en wethouders door den Koning (de laatsten in kleine gemeenten door den commissaris des Konings) worden benoemd, en de leden van den gemeenteraad door de daartoe bevoegde kiezers. De census van het kiesregt zou ten hoogste (in Amsterdam) *f* 60, ten minste (in Limburg op het platte land)

f 11 bedragen. Op de bijkomende bepalingen der wet zijn in de vergaderingen der provinciale staten verschillende aanmerkingen gemaakt; de census echter schijnt vrij algemeen goedgekeurd te zijn geworden.

Door de Tweede Kamer is een gewijzigd ontwerp der wet op de toelating en uitzetting van vreemdelingen in behandeling genomen, waarbij echter de strekking en beginselen van het eerste ontwerp grootendeels zijn behouden. De wet zou dan ook, aldus aangenomen, niet onder de zeer liberale behooren, maar aan den anderen kant is de gegrondheid niet te ontkennen van het beweren der regering, dat de tijd om eene volkomene vrijheid van komen en gaan te verleenen nog niet gekomen is. Bij de beraadslaging over de algemeene strekking dezer wet is door den minister van Justitie, den heer Wichers, eene verklaring gegeven, welke niet vrij van dubbelzinnigheid is, maar, als wij wel zien, een ingewikkeld verzoek bevat om het hem met bedenkingen en afstemmingen niet al te lastig te maken. Hij zag de mogelijkheid in, zeide Z. Exc., dat hij zich door zijne geschokte gezondheid genoopt zou vinden om zijn ontslag te verzoeken, doch hij koesterde nog de hoop, dat hij niet tot dien stap zou behoeven over te gaan, omdat hij den vasten wil heeft zijn vaderland van dienst te zijn, al is het ook ten koste zijner rust. Mogt Z. Exc. zich genoopt vinden af te treden, hopen wij dan op een minister van Justitie, die zulke welgepaste, juist ineensluitende wetten voordraagt, dat de discussie geene voor hem onaangename wending kan nemen, die een stelsel heeft waarvoor hij rondborstig kan en wil uitkomen, en dat stelsel inderdaad wil en durft verwezenlijken. Het gemis van zulk een opregt aangenomen en rondborstig verklaard stelsel of van den moed om het te willen verwezenlijken, schijnt ook vooral door den heer Groen van Prinsterer te zijn bedoeld in eene merkwaardige rede in de zitting van den 17^{den} Julij gehouden. Hij begon met de aandacht te vestigen op de algemeen bekende daadzaak dat door de tegenwoordige kamer zoo weinig tot stand gebragt is en wordt. Aan traagheid van de ministers of de Kamer was dit niet te wijten, zeide hij, (en inderdaad aan voordragten en discussiën ontbreekt het niet, maar de voordragten zijn om verschillende redenen onaannemelijk en de discussiën eindigen in den regel met eene afstemming). Waar ligt de oorzaak van die traagheid? vraagt de spreker. Rondborstig zouden wij geantwoord hebben, van traagheid valt hier niet te spreken, maar dat er niets van belang tot stand is gebragt ligt daaraan dat het ministerie wetten heeft voorgesteld, die óf de vrijheden, in de grondwet beschreven, zoo goed als terugnamen, óf hare bepalingen niet verwezenlijkten maar verijdelden, en daarom onaannemelijk waren. De parlementaire redenaar zeide echter een onderzoek naar de ware oorzaak noodzakelijk te achten. Die oorzaak, meende hij, was gelegen in den aard en de zamenstelling van ons bewind. In een constitutioneel bewind was een homogeen ministerie een onmisbaar vereischte, waaronder hij een ministerie verstond, dat op grond van eenheid van beginselen naar een vast plan te werk gaat, en daardoor een invloed verkrijgt en uitoefent, die overeenkomt met de waardigheid en de roeping van een gouvernement. Zoodanig een homogeen ministerie, hoewel onmisbaar, bestond echter, naar zijne meening, bij ons niet, ten gevolge van dit gemis waren vele ongelegenheden ontstaan, en daaraan

vooral moest het worden toegeschreven dat er geene behoorlijke afdoening van zaken plaats had. Het was tijd dat de aandacht van het ministerie, de Kamer en de natie op deze gewigtige aangelegenheid gevestigd werd, en te dien einde verzocht hij verlof om de ministers te interpelleren nopens de beteekenis, die door hen gehecht werd aan artikel 53 en 73 der grondwet, in het bijzonder nopens het al of niet bestaan van een homogeen ministerie in verband met de werkzaamheden der Kamers. - Het verlof werd verleend en het doen der vragen op den 20sten bepaald, alstoen echter de interpellatie weder verschoven tot na de behandeling van eenige wetsontwerpen, zoodat wij van de vragen en hare beantwoording eerst later verslag kunnen doen.

Frankrijk.

- Van het beginsel uitgaande dat de veelvuldige oproerige bewegingen van den jongsten tijd grootendeels aan den invloed van opruijende dagbladen en vlugschriften zouden te wijten zijn, droeg het Fransche ministerie, terstond na het dempen der laatste beweging, bij de wetgevende vergadering eene wet op, of geligk sommigen zeggen tegen de drukpers voor, waarin een aantal straffen worden bepaald op misdrijven, waartegen nog niet was voorzien, onder anderen op het honen en beleedigen van den President, pogingen tot verleiding van het krijgsvolk en het verspreiden van leugenachtige berigten, benevens andere zoo gestrenge bepalingen, dat zij inderdaad grond geven voor het gezegde der ultrarepublikeinen, dat het republikeinsche bewind maatregelen voorslaat, waarvoor zelfs een Polignac zou zijn teruggedeinsd. Tegelijker tijd en later werden al meer en meer heftige republikeinsche afgevaardigden in beschuldiging gesteld; ruim een veertigtal is daardoor vooreerst uit de vergadering geweerd. Om de heftigheid van de leden der linkerzijde verder te bedwingen moesten de disciplinaire straffen dienen, die in het nieuwe reglement van orde waren voorgesteld. Deze straffen (het roepen tot de orde, vermelding in het procesverbaal, censuur en tijdelijke uitsluiting) werden dan ook aangenomen, in weerwil der aanmerking, dat de afgevaardigden aldus met schooljongens werden gelijk gesteld. Het duurde zelfs niet lang of die straffen werden inderdaad toegepast, toen Duché beweerde dat de nieuwe verkiezingen op zekere plaats belemmerd waren geworden, en daardoor het beginsel der volkssouvereiniteit en de constitutie waren geschonden. De voorzitter riep hem daarop tot de orde, en noemde zijn gezegde onvoegzaam, dewijl de meerderheid reeds had beslist dat de constitutie door de bedoelde maatregelen van het bewind niet was geschonden, en de weigering van Duché om zijn gezegde te herroepen had daarop ten gevolge dat hij volgens de beslissing der meerderheid gecensureerd werd. Dezelfde meerderheid heeft ook de wetsbepaling weder afgeschaft, uit kracht van welke generaal Changarnier eene zijner twee vereenigde betrekkingen had moeten nederleggen. Alles doet zien dat de partij, die met den zonderlingen naam van ultra-gematigden wordt bestempeld, hoe langer hoe meer op hare krachten begint te rekenen, en den tijd gekomen acht om de zaken weder op denzelfden voet als vóór de Februarijomwenteling te brengen, voor als nog met het onderscheid tusschen de namen republiek en president en die van constitutionele monarchie en koning. Het ontbreekt echter niet aan mannen, die inzien dat met het zoogenaamde herstel der orde nog weinig gewonnen is, en in

weerwil daarvan dezelfde gevaarlijke onrust blijft bestaan, welker uitbarsting de maatschappij zoo heftig heeft geschokt. Hoe onaangenaam het aanwijzen van dit gevaar ook moge zijn voor hen, die liefst de oogen daarvoor sluiten en zich na zooveel onrust met de hoop op eenige rust vleijen, heeft Victor Hugo niet geaarzeld, bij gelegenheid der beraadslagingen over het benoemen eener permanente commissie, belast met het dagelijksch onderzoek van alle vraagstukken betreffende den onderstand aan behoeftigen, een schrikkelijk, doch waarschijnlijk maar al te getrouw tafereel van de ellende der lagere standen te schilderen, en te betoogen, dat men zich onverwijld met de verbetering van het lot der noodlijdenden behoorde bezig te houden, en niet langer in het bedwingen en onderdrukken der burgers de eenige middelen moest zoeken om den algemeenen maatschappelijke toestand te verbeteren. Het socialismus, zeide hij, had teregt alle welgezinden bevreesd gemaakt, maar die vrees werd juist daardoor vergroot dat de grondbeginselen der socialisten ook eenige waarheid behelsden, en er in en bij Parijs eene ellende heerschte, waarvan hij voorbeelden opsomde, en die den opstand voedde en de bedoelingen der socialisten bevorderde. De wetgever behoorde doordrongen te zijn van het besef, dat de slechtgezinde altijd een medestander vindt in den ongelukkige, en hij nog niets had verrigt zoolang het volk lijdende was, en arbeiders geen werk, zwakken en gebrekkigen geen brood konden vinden. Het organiseren eener commissie, gelijk door Melun was voorgesteld, zou tot instellingen kunnen leiden om den behoeftige gerust te stellen en den arbeider te bemoedigen, instellingen die strekken zouden, niet om de rust op de straat te bewaren, maar om de eenige waarachtige maatschappelijke rust te waarborgen, die het duidelijke kenmerk draagt, dat de overwinning des volks in de nederlaag der demagogie bestaat. Hij ontveinsde het zich niet, dat het verkondigen van dergelijke grondstellingen hem kwalijk zou worden afgenomen, maar had zich niet te min verpligt geacht dezelve niet te verzwijgen. - Volgens zijne verwachting is Victor Hugo dan ook zeer scherp aangevallen; hoewel tegen zijn betoog weinig was in te brengen. Men vergenoegde zich dan ook hoofdzakelijk met zijne gezindheid verdacht te maken, hem een vermomden socialist te noemen en te beweren dat de staat buiten magte was om de beschrevene ellende te verhinderen, en de eer des lands veeleer eischte die te bedekken, dan de algemeene aandacht daarop te vestigen. Hoewel aldus gegispt, is er echter geen twijfel aan of de redevoering heeft eenen gewigtigen invloed gehad op de stemming over het voorstel, hetwelk met algemeene stemmen is aangenomen. - Bij de verkiezingen voor de nog opene plaatsen in de wetgevende vergadering hebben de gematigden verreweg de overhand behouden. Ophet oogenblik is er een voorstel tot eene schorsing der zittingen aanhangig, hetwelk de Bourzat tot eene vinnige maar niet onverdiende spotrede aanleiding heeft gegeven. Volgens hem had de vergadering, na zooveel tot nut van den lande gedaan te hebben, na menigvuldige maatregelen voor het lot der behoeftigen, de magtiging tot vervolging van zoo vele afgevaardigden, de ontbinding van nationale gardes, het in staat van beleg stellen van steden, het tot stand brengen van een nieuw reglement van orde en een nieuw stelsel van luchtverversching in de zaal, nu wel wat rust noodig, daar de constitutionerende ver-

gadering in dien tijd slechts 60 of 70 hoogst gewigtige besluiten had genomen, waardoor het hare leden ook mogelijk was geweest zonder eenige rust dertien maanden lang bijeen te blijven.

Duitsche staten.

- Deze maand heeft het schimachtige bestaan van het centrale bestuur tot op eenige flaauwe sporen na zien verdwijnen. Die flaauwe sporen zijn de weinige teekenen van leven, die het rijksministerie nog van tijd tot tijd geeft door eenige reclamatie of aansporing, waarvan echter geen het minste gevolg meer bespeurd wordt. De rijksbestuurder, Aartshertog Johann, bevindt zich sedert eenigen tijd ter herstelling zijner gezondheid in de badplaats Gastein en laat van daar bijna niets van zich hooren, hoewel het gerucht, dat hij van zijn nominaal gezag afstand zou doen, zich ook nog niet heeft verwezenlijkt. Van welk gezag de hier en daar agerende rijkstroepen eigenlijk bevelen hebben bekomen is uit de berigten van hunne bewegingen niet wel op te maken. De verwarring der zaken is, hoewel eenigzins, toch weinig minder groot dan vroeger. Het uit Stuttgart verdreven rompparlement is te Karlsruhe tot geene zitting kunnen komen. Daarentegen heeft zich een aantal leden van het gewezen parlement te Gotha vereenigd tot eene vergadering, die zich nog voorstelt door overweging en raad iets voor de Duitsche eenheid te kunnen doen, en erkennende dat de parlementaire constitutie onmogelijk kan worden ingevoerd, ter bevestiging van het zoogenaamde Saksenverbond wil medewerken, daar, naar de meening dier vergadering, de te Berlijn ontworpene grondwet inderdaad veel goeds bevat. Baden en Anhalt zijn tot dat verbond toegetreden, andere Noord-Duitsche Staten hebben zich tot eene toetreding bereid verklaard of onderhandelen daarover, zoo dat men de vereeniging van allen, met uitzondering van Holstein Limburg en Luxemburg, die zich in bijzondere omstandigheden bevinden, meent te kunnen verwachten. Daartegenover zou dan een Duitsch-Oostenrijksch verbond staan, waarin Beijeren, Wurtemberg en eenige kleine staten zich aan de belangen van het grootendeels niet-Duitsche Oostenrijk zouden onderschikken. Voorloopig heeft het scheidsgerigt van het Saksenverbond reeds te Erfurt zitting genomen, doch zoover men bespeurd heeft, nog niets verrigt. - Veel sneller dan deze diplomatische verwikkelingen gaan werkelijke gebeurtenissen eene ontknooping te gemoet. Achtereenvolgens is het grootste gedeelte van Baden door de Pruissische troepen bezet, zonder dat de republikeinen veel tegenstand hebben geboden. De meesten hunner zijn naar Zwitserland gevlugt, dat hun hoewel met blijk baren schroom en tegenzin bescherming heeft verleend. Alleen zij die zich in de vesting Rastatt hadden geworpen, hebben zich hardnekkig verdedigd, maar zich toch eindelijk onvoorwaardelijk overgegeven. De herstelde Badensche regering schijnt zich reeds weder krachtig te gevoelen; wel heeft zij zich genoodzaakt gezien om het geheele leger, met uitzondering der weinige troepen, die tijdens den opstand getrouw gebleven waren, te ontbinden, maar zij schroomt toch nietrepresailles tegen Zwitserland te nemen, en heeft besloten de regering van dat land tot uitlevering der vlugtelingen uit Baden en der goederen die door deze lieden zijn medegenomen, te dwingen, door de grenzen te bezetten, en de Zwitsersche eigendommen, die in het groothertogdom zijn gelegen, waaronder fabrieken van aanzienlijke waarde, in beslag te nemen. Hoe deze laatste maatregel met de gewone regtvaardig-

heid is over een te brengen, is niet gemakkelijk te begrijpen.

De doellooze oorlog tusschen Duitschland en Denemarken schijnt thans te zullen eindigen. De onderhandelingen hebben tot eenen wapenstilstand en voorloopige voorwaarden van vrede geleid. Volgens de bepalingen van den wapenstilstand zou deze zes maanden duren, en gedurende dien tijd het bestuur van Sleeswijk van dat van Holstein worden afgescheiden, Holstein onder een stadhouder worden geplaatst, Sleeswijk onder een gemengd bewind van drie commissarissen, door Denemarken, Engeland en Pruissen benoemd. Voor de militaire bezetting zou Sleeswijk wederom in twee deelen worden gescheiden, van welke het noordelijke door Zweedsche, het zuidelijke door Pruissische troepen zou worden bewaard. Verder zou het beginsel worden gehandhaafd dat Sleeswijk met Denemarken in een staatkundig verband moest blijven. Deze schikking heeft in Sleeswijk, ook in de wetgevende vergadering groot misnoegen gebaard, en misschien zal alleen de onmogelijkheid de voortzetting van den oorlog met eigene krachten beletten. Wat het misnoegen en het vermoeden van door Pruissen aan Denemarken prijs gegeven te zijn vooral vergrootte, was het onheil, hetwelk de Sleeswijksche troepen voor Fredericia, juist op het punt dat de wapenstilstand gesloten zou worden, overkomen is. De Duitsche krijgsmagt was sedert geruimen tijd bijna werkeloos gebleven, en de Sleeswijkers alleen konden het beleg dier sterkte slechts zeer flaauw voortzetten. Onder dat slepende beleg was het den Denen gelukt eene zeer aanzienlijke magt op het tegenoverliggende eiland Funen te vereenigen en onbemerkt naar Fredericia over te schepen. Onverwacht deed deze magt, op 20.000 man begroot, eenen uitval, waarbij de Sleeswijkers, daar de Duitsche troepen, die hen hadden kunnen ondersteunen, wederom werkeloos bleven, moesten terugwijken. Verschansingen en belegeringsgeschut vielen den Denen in handen. Het verlies der Sleeswijkers aan gesneuvelden en gevangenen was ontzettend, dat der Denen, door de dappere verdediging der overvallene troepen, echter insgelijks aanzienlijk. Even groot als de vreugde en opgewondenheid in Denemarken, waren de schrik en verslagenheid in de Hertogdommen, en de verontwaardiging over de werkeloosheid der Duitschers werd nog grooter toen men vernam, dat reeds voor den uitval zoowel de Deensche als de Duitsche generalen waarschijnlijk onderrigt waren geweest dat de wapenstilstand op het punt was van gesloten te worden. Niet vreemd was aldus het vermoeden, dat die uitval van de Duitsche zijde met opzet was toegelaten, ten einde Sleeswijk de magt en den moed te ontnemen om zich tegen dezen ongevalligen wapenstilstand te verklaren. De gegrondheid van dit vermoeden zal echter wel een diplomatisch geheim blijven.

Pruissen is thans geheel rustig gebleven, doch bij de stemming op den ondersten trap der verkiezing, die thans heeft plaats gehad, is gebleken dat de zoogenaamde radicale partij, hoewel voor het oogenblik magteloos, toch nog talrijk genoeg is. Deze geheele partij heeft zich van de medestemming onthouden, en om openlijk te toonen dat zij zulks deed, zich op dien tijd op openbare plaatsen van uitspanning vereenigd. De verkiezingen zijn dan ook over het geheel in den gematigden zin uitgevallen, zoodat men reden heeft van de nieuwe vertegenwoordigende vergadering eene goedkeuring van de jongste maatregelen der regering te verwachten.

Generaal Oudinot.

Uit de Duitsche landen van Oostenrijk is niets van eenig belang vernomen. In Hongarije werd de oorlog door de Oostenrijksche troepen aan den eenen en de Russische aan den anderen kant nu met kracht begonnen en voortgezet. De tegenstand bleek echter geducht te zijn. Wel hebben de insurgenten onder meer andere plaatsen de gewigtige steden Raab, Debreczin, Ofen en Pesth moeten ontruimen, maar het schijnt er nog ver af, dat zij hunne zaak als verloren zouden beschouwen. Hoewel de berigten onduidelijk en tegenstrijdig blijven, is er toch uit op te maken, dat nu en dan de Russische en Oostenrijksche troepen gevoelige nadeelen ondergaan, en de oorlog door de Hongaren inderdaad als een nationale krijg wordt beschouwd, waartoe het landvolk door priesters en predikanten wordt aangespoord. De eindelijke afloop moet derhalve, in weerwil van het terugwijken der insurgenten, nog voor onzeker worden gehouden, daar het land hun nog onberekenbare hulpbronnen aanbiedt, indien zij bij hun voornemen mogten blijven om tot het uiterste te volharden.

Italiaansche staten.

- De voormalige hoofdstad der wereld is door eene vreemde krijgsmagt ingenomen, welke bij de legers, die inden jongsten tijd onder de wapenen zijn gebragt, eene handvol volks genoemd mag worden, en tegelijk heeft eene jonge republiek, van welke men voor korten tijd het omverwerpen van alle troonen van Europa vreesde, eene nog jongere republiek omvergeworpen, om eenen half geestelijken half wereldlijken troon te herstellen, welks bestaan in dezen tijd reeds lang voor eene ongerijmdheid en onbestaanbaarheid was verklaard. Van al de vreemde verschijnselen onzer dagen is dit gewis een van de vreemdste, al hebben andere ook meer gerucht gemaakt. Den 29sten Junij had het Fransche geschut eene bres geschoten, waarop dadelijk een storm werd gewaagd. In weerwil der dappere verdediging vatten de Franschen post op het bastion en versterkten zich tegen alle mogelijke pogingen om hen weder te verdrijven. De verdediging van het over den Tiber gelegene gedeelte der stad werd daardoor onmogelijk. Garribaldi wilde de eigenlijke stad blijven verdedigen, maar de driemannen waren het op dit punt niet eens, en het gevolg van dit verschil was dat zij gezamenlijk hun bewind neerlegden, waarop de stedelijke overheid het bestuur aan drie anderen, Saliceti, Marioni en Calandrelli opdroeg. Intusschen nam de constituerende vergadering het besluit om verderen tegenstand, dien zij onmogelijk achtte, te staken, maar op haren post te blijven. In hare laatste zitting werd de Romeinsche constitutie nog eenstemmig aangenomen en voor verbindend verklaard. Op den voet van het behoud dier constitutie wilde het stedelijk bestuur onderhandelen, maar de maarschalk Oudinot bleef bij zijnen eisch van eene onvoorwaardelijke overgaaf. Eindelijk werden de poorten geopend, en den 3^{den} trokken de Franschen beide deelen der stad binnen. Steeds heeft men het den schijn willen geven alsof de verdediging van Rome het werk van vreemde fortuinzoekers en eenige oproerkraaijers was, en men verzekerde dus ook in het eerst dat de Franschen door de bevolking der stad, die naar rust en veiligheid verlangde, welwillend waren ingehaald. Later kon men echter niet verbloemen, dat de stemming van het meerendeel der bevolking veeleer vijandig dan welwillend was, en er eene zeer dreigende gisting heerschte. De verdere zittingen der constituerende vergadering werden belet.

De stad werd geheel onder militair gezag geplaatst, waarnevens de overheid slechts in naam bleef bestaan. Gestrenge straffen werden bedreigd tegen het moorddadig ombrengen van soldaten, waarmede de Romeinen zich in het begin op hunne overwinnaars wilden wreken; talrijke inhechtenisnemingen hadden plaats; en door deze en dergelijke maatregelen werden de misnoegden in bedwang gehouden. Men had eene volksdemonstratie ter gunste van den paus verwacht, maar zag zich naar het schijnt in die meening teleurgesteld. Alleen de geestelijkheid toonde zich verheugd over den intogt der Franschen, en ontving Oudinot en zijne officieren plegtstatig aan de deur der kerk, waar de generaal een *Te Deum* kwam bijwonen. Het was in het eerst onzeker hoe de paus zelf het gebeurde zou opnemen, doch toen de maarschalk hem de sleutels van Rome zond, ten blijke dat hij onvoorwaardelijk in zijn gezag was hersteld, beantwoordde Z.H. deze zending met een eigenhandigen brief, waarin onder anderen gezegd werd, dat het Fransche leger niet alleen door zijne dapperheid, maar ook door de regtvaardigheid der zaak, die het voorstond, de overwinning had behaald, en dat hij voor den generaal, het Fransche leger en geheel Frankrijk gevoelens van vaderlijke genegenheid koesterde, en dagelijks den zegen des Hemels over hen afsmeekte. Het ontbreekt niet aan teekenen, dat de bewoners van den Kerkelijken Staat, ook zij die geenszins tot de heffe des volks of de onruststokers behooren, volstrekt niet tevreden zijn met dezen gang der zaken, waardoor een terugkeer tot het vroegere regeringsstelsel schijnt te worden voorbereid: die vreemdsoortige vereeniging van geestelijk en wereldlijk gezag, waarvan het schadelijke voor de belangen van kerk en staat beide te overvloedig is gebleken, om ook voor de toekomst iets goeds daarvan te verwachten.

De betrekking tusschen Oostenrijk en Sardinië blijft zeer gespannen, en het sluiten van eenen bepaalden vrede schijnt even ver als ooit verwijderd te zijn. De Oostenrijkers hebben Alessandria weder ontruimd, maar daarentegen Valenza bezet, eene plaats die als strategisch punt, van veel grooter belang is, endoor welker bezit zij aan hunne overdrevene vorderingen meer klem kunnen geven.

ENGELAND. - Nogmaals is de voordragt tot wijziging van den eed, die door de leden van het Parlement moet worden afgelegd, en welke thans van dien aard is dat Israëlieten daardoor uit het Parlement worden geweerd, door het Huis der lords verworpen, en nogmaals is daarop door de kiezers van Londen de baron von Rothschild (met 6600 tegen 3100 stemmen) tot lid van het Huis der Gemeenten benoemd. De vraag van de zoogenaamde volkomene emancipatie der Joden zal dus ook wel nogmaals in behandeling moeten komen.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Oudejaarsavond 1848.

Leerrede over Openb. XXI: 6, door J.J. van Oosterzee. Uitgegeven ten voordeele van de diaconie der Nederduitsche Hervormde gemeente te Rotterdam.

Als men op den avond van den laatsten December een Christelijk bedehuis binnentreedt, ziet men dikwerf eene groote schare in eerbiedige stilte den man verwachten, door God haar tot leidsman gegeven - op de gewone tijden van openbare godsdienstoefening gaan velen ter kerke omdat zij toch niet anders te doen hebben. Eene geringe bezigheid, die zonder schade tot den volgenden dag uitgesteld worden kan, is eene voldoende reden om te huis te blijven. Een luttel vermaak, dat genoten worden kan, weegt zwaarder in de weegschaal van het zoogenaamde gezond verstand, dan de blijmoedige deelneming in de aanbidding der gemeente. Vooral op den laatsten dag des jaars is het druk op het kantoor van den koopman; hij maakt zijne balans en met gespannen verwachting ziet hij de lange kolommen van getallen eindigen, die de resultaten van zijne ondernemingen, van zijn zwoegen en zorgen, van zijn overleg en berekening in twee getallen van credit en debet zullen aantoonen. Een gering verschil tusschen credit en debet kan den nog meer werktuigelijk werkenden ambtenaar noodzaken den geheelen staat nogmaals met verdubbelde opmerkzaamheid te onderzoeken. In vele gezinnen heeft men op een genoegelijken avond gerekend, terwijl de zorgende huisvrouw zich om vele dingen bekommert, om hare gasten goed te kunnen ontvangen. En toch ziet men op dien dag van drukte en vermaak een groot getal menschen de deuren der kerken binnentreden. Het buitengewone van het uur der godsdienstoefening, de plegtigheid van het oogenblik, de herinnering aan hetgeen geschied is, wekken de menschen en vooral de Christenen tot nadenken op, terwijl de stemming van hun gemoed nog verhoogd wordt door de gelijke stemming die ze bij anderen opmerken.

Is het verbeelding, of hoorde ik reeds in de eerste woorden van het: ‘Loof, loof den Heer mijn ziel met alle krachten,’ de verhoogde stemming der gemeente. Na eene treffende leerrede, hoort men in het nagezang der gemeente eene meerdere geestdrift. Zoo is het nu reeds bij het voorgezang. De gemeente is reeds opgewekt, baar hart is geopend, zij moet slechts geleid worden. Niet zoovele oogen dwalen half geopend door de ruimte van het gebouw. Betamelijker en eerbiediger is de houding der staande mannen, als de

leeraar de gemeente oproept tot het gebed. Het is of men dan meer dan anders de noodzakelijkheid beseft van het gebed bij de openbare godsdienstoefening. De gemeente is opgewekt. Zij verlangt een ernstig, aandoenlijk, vertroostend Christelijk woord; dieper valt het zaad der prediking in het geopende hart. Hoevele behoeften verwachten dan althans eenige bevrediging? Bedroefden, lijdenden, bekommerden, angstvalligen verlangen een woord van troost. Blijmoedigen, die door eene heldere zon van voorspoed worden bestraald, hebben dan gaarne een woord over den ernst van 't menschelijk leven. Jongelingen, mannen, grijsaards willen door denzelfden man gesticht worden. Ze zijn er onder die schare, die als de verloren zoon in de gelijkenis tot zichzelven komen, ze zijn er die in hun hart de stem des boetpredikers hooren, ze zijn er die twijfelen aan de waarheid des Evangeliums, ze zijn er onder die nederige en eenvoudige zielen, die in hun kinderlijk geloof versterkt wenschen te worden. Hoe zal de prediker aan al deze behoeften voldoen? Nòg is zijne taak niet voleindigd, als hij den verbrokenen van hart vrede verkondigd heeft door het bloed des kruises; daar zijn hoogmoedigen, die, pralende met hunne deugd, den Heer danken dat zij zoo braaf zijn en goed; daar zijn wereldsgezinden, die hun geweten vermoord hebben door de zedeleer der hel, die zich verheffen op hunne eigene schande en hun vloek beminnen als de neger de zwarte kleur zijner huid. Welligt is op dien avond het gevoel opgewekt, misschien ziet menig afgedwaald kind in de laatste ure des jaars een spiegel van den laatsten stond zijns levens. Thans willen zij een ernstig woord van bestraffing, ja zelfs van bekeering hooren. Het is moeijelijk op oudejaarsavond te prediken, en toch zoude de leeraar niet gaarne deze taak aan een ander overgeven. Het is voor den dorpsleeraar in de laatste dagen des jaars buitengewoon druk; als de natuur daar buiten in den diepsten winterslaap is gezonken, als een eenvormig, wit schitterend gewaad de geheele natuur bedekt als een lijkkleed, dan heerscht er 't meeste leven in de gemeente van Christus. Elf leerredenen moeten somtijds voor vijftien dagen worden opgesteld en uitgesproken. En toch heeft hij vooral aan de oudejaarsavond-preek meer dan gewone moeite besteed. Meer dan honderdmalen is hij in dat jaar voor zijne gemeente opgetreden, niet gaarne zoude hij den oudejaarsavond missen. Langen tijd heeft hij soms nagedacht over een gepasten tekst en met kinderlijke blijdschap verheugde hij zich als een geschikt Bijbelwoord hem voor den geest kwam. Meer dan anders gevoelt hij de moeijelijke taak die hij te vervullen heeft: van zijn werk zal het veel afhangen of de menschen dien avond gesticht, getroost en in het goede opgebouwd zullen worden. Een koude ongevoelige man kan in eens den opgewekten zin der gemeente nederslaan, gelijk eene dunne laag olie den hijgenden zeeboezem doet bedaren. Zelden verlaat hij tevreden den predikstoel en zelden ook zijn de menschen waarlijk voldaan.

Zoo was het nu ook weer geweest op den laatsten December van het jaar 1848. Vele leden der gemeente hadden onbevredigd de kerk verlaten; vele leeraars waren overzichzelven ontevreden. Eenigen tijd later annonceren de couranten eene oudejaarsavond-preek van Ds. van Oosterzee. Geen wonder dat zoowel predikanten als andere gemeenteleden geweldig nieuwsgierig waren om te zien, op welke wijze de beroemde prediker deze taak volbragt had. Zelden was de naam van een predikant zoo bekend tot

in de meest afgelegene streken van ons vaderland. Dominé van Oosterzee, zoo hoort men algemeen, moet een buitengewoon redenaar zijn. Zelfs onverschillige Laodiceërs zouden eene reis van eenige uren maken om hem te hooren. - De couranten deelden mede den tijd wanneer en de plaats waar hij preken zou. Als hij eens een uur over de vergankelijkheid van wereldsche dingen had geimproviseerd, wordt het door de Kerkelijke Courant bekend gemaakt, zeker niet tot een bewijs dat men te hooge gedachten heeft van onze vaderlandsche predikers.

Intusschen verblijden wij ons over de ingenomenheid waarmede men hem hoort, en het kan ons alleen tot vreugde zijn dat zoovelen gaarne zijne Evangelieprediking hooren. Zonder hem te kennen hebben wij hem lief, en groot is de hoogachting die wij koesteren voor zijn persoon, hoewel wij hem alleen uit zijne schriften kennen. Wij scheppen blijdschap uit de gaven door God aan een onzer broederen gegeven, terwijl nog onze hoop vaststaat, dat hij, de man des volks, die tien talenten ontving, die door zijn woord geëerd en bemind is, zelfstandig genoeg wezen zal om boven alles dienaar van Christus te willen zijn. Droevig zou de teleurstelling wezen als hij zich door het Hosanna roepen der menigte liet overhalen om van het standpunt af te dalen, waarop hij staan moet als wetenschappelijk theoloog: droevig vooral als hij in de magnetische atmospheer der vlaggelui zijne eigene persoonlijkheid verloochende. Maar neen; die innige, vurige geestdrift voor den persoon des Verlossers, die uit zijn Leven van Jezus en zijne leerredenen blijkt, kan zich niet huwen aan koude, doode orthodoxie.

Hoog was onze verwachting opgewonden toen zijne leerredenen in het licht kwamen; menigvuldig waren de aanmerkingen op zijn kansel-arbeid. Geen beoordeelaar trachtte de verdiensten van den gevierden man te verkleinen. Dat men zijn arbeid streng toetste, kan slechts goedkeuring vinden. Ongetwijfeld is de schrijver voor die aanmerkingen dankbaar. Er is geen twijfel aan, hij zal ze overwogen en tot zijn nut aangewend hebben. Wij verachten den man die op eene bespottelijke wijze over van Oosterzee spreken kan, en beklagen den waanwijze die hem om zijn geloovig standpunt van gebrek aan wetenschap beschuldigt. Maar evenzoo willen wij geen deel hebben aan het werk van mannen, die hem vleijen, terwijl zij zijne werken schijnen te beoordeelen. Gaarne erkennen wij zijne leerredenen met genoegen, met ingenomenheid te hebben gelezen, het is daar alles levendig, opwekkend, boeijend: het eene beeld verdringt het andere. Niet gering was dus onze verwachting, toen wij zijne oudejaarsavond- preek opensneden en begonnen te lezen. ‘Nog weinige uren, en wij staan wederom op dezelfde plaats, waar wij voor twaalf oogenblikken - neen, ik bedrieg mij, voor twaalf maanden gestaan hebben, aan het graf van eenen gestorvenen jaarkring.’ Neen, die tegenstelling was hier niet op hare plaats, zij kan schoon, onnavolgbaar zelfs zijn, maar niet het eerste woord van de aandoenlijke stemming van den man, die de gemeente in dit plegtige oogenblik in hare overdenking zoude leiden. Het moge een *magtig denkbeeld* (bladz. 1) zijn, welsprekend was deze voorstelling nu niet; over het geheel misten wij dien duidelijken, edelen stijl, dien wij in zijne vorige leerredenen opmerkten. Bijv, ‘dat *Sodom* onzer dagen, waar de regtvaardige Loths dagelijks hunne ziel moeten kwellen door het zien en hooren van vele ongeregtig weer-

ken’ (bladz. 12) is niet bijzonder schitterend. Somtijds moesten wij den zin nog eens lezen om dien te kunnen vatten, terwijl wij niet begrijpen hoe een groot gedeelte der Rotterdamsche gemeente het verstaan zal hebben als hij zeide: ‘sints de Napoleon des vredes vervangen is door eene schaduw van den Napoleon des oorlogs, die ook wel als eene schaduw daarhenen zal gaan.’ Menigeen zou bij het lezen van de boorden der Spree een geographiesch woordenboek hebben moeten raadplegen, als hij niet uit het verband begreep, welke stad hier bedoeld werd. ‘Gevallen fortuinen’ (bladz. 13) zijn toch ook wat wonderlijk op den predikstoel, zoo zou men er eindelijk ook wel eene demi-fortune op brengen kunnen. Op bladz. 17 lezen wij ‘zoo de dood ons niet eeuwig zal dooden.’ Wat of dat wel beteekenen mag? De preek draagt, dunkt ons, blijken van zijn genie (ex ungue leonem) maar ook van overhaasting. Het is reeds opgemerkt, dat de gebeurtenissen van het jaar 1848 niet zóó moesten behandeld geworden zijn. Wij vinden althans bij de Apostelen geen voorbeeld gegeven, om zoo breedvoerig uit te weiden over de groote wereldgebeurtenissen, die ook zij beleefden en waarvan zij gewoonlijk slechts met een enkel woord melding maken. Het is voor een redenaar eene uitlokkende stof, bij de behandeling van welke hij de geheele aandacht verovert; zulke geweldige gebeurtenissen geven gereede aanleiding tot eene schitterende behandeling. Men weet hoe een Mirabeau en Robespierre daarvan gebruikgemaakt hebben. Maar daardoor moest men zich niet laten medeslepen. Onze schrijver zegt zelf dat hij bijna vreesde, dat zelfs het weinige dat hij er over sprak, te veel geweest is. Ja, dat was reeds te veel, omdat gelijk hijzelf (bladz. 13) opmerkt, ‘de herinnering van al het gebeurde den geest overstelpt en vermoeit’ en den blik naar buiten afleidt, het kon niet anders of de aandacht moest verminderen bij de nu volgende minder schitterende voordragt van meer gewone zaken. Het woord van den tekst moest worden een leiddraad, een steunpunt en lichtstraal. Hoe nu een woord een leiddraad en een steunpunt en een lichtstraal zijn kan, begrijpen wij niet. - De leerrede is reeds in zooveler handen dat het onnoodig is haar plan mede te deelen. En nu ons oordeel over het geheel. Wij schromen bijna om het zoo maar rond uit te zeggen. - De preek is ons tegengevallen. Hadden wij te hooge verwachting? Ligt het aan onzen smaak? 't Is ligt mogelijk; maar toch hoorden wij van verschillende kundige menschen, dat zij door hunne minder schitterende leeraren op dien avond meer gesticht waren, dan door het lezen van de preek van van Oosterzee. Maar toen zij die preek lazen, waren zij niet in diezelfde meer opgewekte stemming, als toen zij die van anderen hoorden. Enfin, het komt ons voor dat in de oudejaarsavond-preek van van Oosterzee te weinig gevonden wordt dat hartelijk, dat roerend, dat stichtend is. Het zal ons aangenaam zijn zoo velen er anders over denken, nog aangenamer als de gemeente van Rotterdam daardoor is opgebouwd in het geloof. Wij schrijven onze gedachten ter neder, niet om als uit de hoogte te oordeelen over het werk van een man die boven ons oordeel verheven is, terwijl wij daarenboven weten hoe moeijelijk het is, vooral op zulk een tijd goed te spreken. Aanbeveling behoeft zijn werk niet, de naam van van Oosterzee is aanbeveling genoeg. De leerrede is voor een weldadig doel uitgegeven: van deze preek willen wij ook gaarne gelooven, dat zij niet om te schitteren gedrukt werd.

D-l.

Het boek der godsdiensten,

of overzigt der verschillende Godsdienst-gezindten op den ganschen aardbol; inzonderheid die des Christendoms, van de vroegste tijden, tot op onze dagen. Vrij bewerkt naar het Engelsch van Dr. Evans, door D. Broedelet Dz., predikant bij de Hervormde Gemeente te Monnickendam; met eene voorrede van B.T. Lublink Weddik, predikant bij de Evangelisch Luthersche Gemeente te Amsterdam. Amsterdam, gebroeders Diederichs 1848.

Godsdienst, godsdienst,... neen! in trouwe! ik kan 't niet helpen, maar met dat woord kan ik het niet vinden. 't Wil me maar niet bevallen. 't Is zoo'n slaafachtig ideé dat mij er dadelijk bij te binnen komt. En of men 't al heeft zoeken te pallieren en te maskeren, door van kinderlijke vreeze te praten in tegenstelling van slaafsche vreeze, alles mooi en goed, vrees is vrees en die haar koestert is niet op zijn gemak.

In een staat van volslagen onkunde, in een staat van gebrekkige of eenzijdige kennis van 't Hoogste Wezen, laten wij 't gelden. In den kindschen staat van Israël b.v. dat zich het Opperwezen als zijn verbonds-God, als zijn hemelschen Monarch voorstelde, die dat volk van de tirannij en slavernij der Farao's bevrijd had, was 't wat anders. Dàt volk, overgebragt uit den *diensthuize van* Egypte, stond niet op de hoogte om zijn bevrijding door en zijn toenadering tot God zich anders voor te stellen, dan door verlaten van een harden Heer en van een slavernij en verwisselen voor zachter, milder, edeler gebieder en aangenamer, gemakkelijker, vrolijke dienst. En dat geldt voor een gedeelte ook van den Heiden, die in zijn Godheid een Heer, een magt eerbiedigt, waaraan hij onderworpen is. Hier kan 't woord *dienen* met regt gebruikt worden; daar waar men zich 't Opperwezen voorstelt als Vorst en Koning, het spreekt van zelve, daar wordt de mensch zijn onderdaan en daar wordt alles een dienen.

Trouwens waar helderder licht is opgegaan, waar men in den God des Heelals aller Vader, en in de menschheid een groot huisgezin heeft leeren zien en eerbiedigt, van weêrskanten door de heiligste en teederste banden aan elkander geboeid, neen, houd het mij ten goede, maar daar kan, daar mag ik 't woord dienen en godsdienst niet hooren. 'k Weet niet, maar 't is zoo'n onopgeloste dissonant, die in de schoone hemelmuzijk: *God is liefde*, krassende klinkt.

De Christus Gods brengt ons nader tot God en plaatst ons op hooger standpunt dan dat van Heer, dienstbaarheid en dienstknechten. Wel verre van op Mozes en 't Mozaïsme iets af te dingen, verklaar ik ronduit de meeste achting voor den grooten Israëlietischen leidsman en volksregent te koesteren, die destijds dat volk zoo meesterlijk geleid, aanvankelijk beschaafd, en gevormd heeft. 't Zou onstaatkundig niet minder dan onverstandig en onmenschkundig van hem zijn geweest, hadde hij een anderen weg gekozen, en hadde hij andere opvoedingsplannen en -theoriën gevolgd. Maar zijn opvoedingsstelsel werd onbruik baarder naar mate 't menschdom talrijker, vindingrijker, nadenkender werd. Zijn opvoedingsstelsel was uitmuntend voor dàt Israël, geboren en groot gebragt in verachtelijke slavernij, voor dàt Israël, dat

later verlost zijnde toonde de waarde der vrijheid niet te beseffen en te gevoelen, daar het nog liever slaaf verkoos te zijn als 't maar goed eten en drinken had. Voor dàt en voor zoo'n Israël, ja voor ieder soortgelijk menschenras is zoo'n stelsel uitmuntend. Bij slaven kan men slechts van ligter en prettiger dienst praten. Maar voor 't latere Israël, voor 't vrijgeboren volk Gods dat niet in Egypte geweest was, zoowel als voor ieder vrijgeboren natie is 't Mozaïsme onbruikbaar. 't Was een nationale Godsvereering, die juist daarom nooit de Godsvereering van de geheele wereldbevolking kon worden, omdat zij gegrondvest was op, althans ontleend was aan den volkstoestand. Een toestand die niet bij alle natiën en ook niet ten allen tijde dezelfde was en bleef.

Het tegenwoordig Israël bewijst het. 't Is immers niet meer in eigen schatting het eenige Godsvolk? een volk, dat al de andere natiën als honden en heidenen uitstoot en veracht? Priesterschap, tempel en altaardienst, ge vindt er immers geen spoor meer van? En in een land als 't onze, waar iedere secte vrijdom van godsdienstoefening en bescherming der wet heeft, in een land, waar de Roomschen naar welgevallen hun plegtigheden uitoefenen en hun feesten vieren, zou 't immers den zoon Israëls niet belet worden den God der vaderen op voorvaderlijke wijze in zijn heiligdom te vereeren... Waarom hij 't niet doet?... Men moge zeggen, dat Jeruzalem de plaats is, Gode geheiligd, en aldus op het locale blijven letten: 'k weet het niet, dat mag wel eens bij dezen en dien 't geval wezen, een enkele moge zoo denken, maar of 't inderdaad de eenige reden zij, betwijfel ik. Wat is er overgebleven van de uiterlijke eeredienst? Staat Israël nog vijandig tegenover andere volkeren? of sluit het zich niet meer en meer aan? Komt er niet meer verdraagzaamheid? Maar 't zij zoo! laat dat vroegere niet plaats kunnen hebben, anders dan te Jeruzalem, wat bewijst dit anders dan dat juist daarom 't Mozaïsme niet de algemeene godsdienst (om dat woord eens te houden), zijn kan?

Immers van wien onzer in Nederland was het te vergen dat hij feest ging vieren te Jeruzalem? Nog meer, hoe zou Jeruzalem de menigte omvatten kunnen die binnen deszelfs muren feest kwam vieren? Maar een speldje hierbij.

De grondwet van hemel en aarde is: heb lief. En evenmin als het kind gezegd wordt vader of moeder te *dienen*, evenmin kunnen wij gezegd worden God, aller vader, te *dienen*. Lief hebben, uit liefde naar God hooren, ons aan Hem aansluiten, Hem kinderlijk vertrouwen, Hem navolgen, ziedaar onze taak. Waren wij geroepen als dienstknechten en dienstmaagden God te dienen, dan kwam de les niet te pas door den Christus gegeven: ‘Wees volmaakt gelijk uw vader in de hemelen.’ Wel kan een kind zijn vader navolgen, alles trachten na te doen; maar een knecht, die zoo iets deed, was de quintessence van arrogantie en de gepersonificeerde dwaasheid. Die les aan hem te geven was 't bewijs van spotternij of van onverstand. Maar buitendien, wie zich laat dienen, gebruikt bekwame, geschikte voorwerpen, en verlangt geen gebrekkig werk en geen dienen ten halve. En welke dienst heeft God van ons?... Van ons wispelturige, trage, onopmerkzame, hoogst gebrekkige wezens?... Zijn wij dienstknechten en dienstmaagden Gods?... Ja!!... Welnu, dan kunnen, dan mogen, dan moeten wij vragen om loon... En, in trouwe! de beste onzer, Jood of Christen, zal erkennen,

dat hij niets waardig is en niets verdienstelijks Gode in rekening zou durven brengen!

Neen! de opwekking tot navolging Gods sluit van zelve in en vooronderstelt een naauwer betrekking tusschen God en mensch, dan die van Heer en knecht; - en die betrekking is die van vader en kind. Maar ook daar kan geen sprake zijn van *dienen*. Daar wordt iets heiligs, iets verheveners en teederders verwacht, en 't is *liefde*!

'k Weet het wel, dat men door 't woord *Godsdienst* de vereering of de vorm van vereeringe Gods verstaat. Maar, eilieve! Godsdienst en Godsvereering zijn geen synonyma. Het eerste is iets geheel uitwendigs, voor 't oog der wereld, het laatste veel meer iets innerlijks, iets wat uit het harte moet voortkomen. Vereering kan alleen uit sympathie ontstaan. Zij wordt reiner en opregter, naarmate men meer ingenomen is met het voorwerp dat men vereert. En terwijl men iemand trouw en eerlijk dienen kan, omdat men overtuigd is dat het zoo behoort, echter zonder eenige achting, eenige liefde voor hem te koesteren, kan men niemand vereeren, waar men geen achting en geen liefde voor gevoelt. Wat men gewoonlijk door Godsdienst verstaat, noemt Hij, die 't licht der wereld is, een aanbidden van God, en dus een vereeren van, een uitstorten van het harte voor, een naderen tot Hem. En dit moet geschieden in *geest*, zonder menschelijke voorstelling van Hem en zonder praalvertooning. Het oog des geestes zij op Hem gerigt, en men make zich, al denkende aan Hem en peinzende op Zijne liefde en zorg, meer en meer los van de aarde, zoodat wij geen Jeruzalem en geen Gerizim behoeven, maar ons overal in Gods vaderhuis gevoelende, in den geest met Hem, die zelve een geest, de Heilige geest is, vereenigd worden.

En dan nog wat: wij moeten aanbidden in *waarheid*. Niet maar opklimmen in den geest om zijne peillooze wijsheid en onbegrensde magt gade te slaan en te bewonderen, och neen! Opklimmen tot Hem, gelijk het kind langs vaders schoot, om aan het vaderhart ons vast te klemmen en niet slechts wijsheid te leeren, maar de innerlijke beweging van 't vaderharte te voelen, en overtuigd te worden, hoe groot de liefde Gods is en hoe zalig voor ons in lief en leed, in leven en sterven zijne kinderen te zijn.

Zulk eene aanbidding is niet het gevolg van dweeperij en geestdrijverij, die ons van den regten weg afleiden en de menschheid ten langen laatste diep ongelukkig zou maken, neen! zij moet steunen op, en voortspruiten uit heldere, zuivere kennis van God. Zonder deze geen aanbidding in geest en waarheid mogelijk. De verloopene eeuwen en de nog om ons henen levende menschheid staan daar, om er ons van te overtuigen. En niet minder toen zij werden uitgesproken dan nu, geldt het: ‘dit is het eeuwige leven dat zij U *kennen.*’

Onkunde, gebrekkige kennis van God, baart miskenning van 's menschen hemelsche maagschap, en zoo doende rezen moordschavotten op, en zoo doende werden brandstapels ontstoken en de aarde met bloed en tranen gedrenkt.

Maar naarmate 't licht der waarheid verder en dieper bij de menschheid doordringt, wordt de liefde jegens God en menschen opgewekt en aangekweekt. En even gelijk het dienen van God een geest der dienstbaarheid tot vreeze doet ontstaan, zoo werpt juist de liefde jegens God alle vrees uit. Maar ook daardoor wordt de lust grooter om volmaakt te

worden, zoo als God volmaakt is. En om dat te worden beijvert men zich even als 't kind zijn vader en moeder dikwerf naëapt, om God na te volgen, wel overtuigd dat daarin vrede gelegen is, en daardoor een bron ontspringt van de zaligste genoegens en de zoetste vertroosting in nood en dood.

Doch ter zake.

't Werk dat naast mij ligt, welks aankondiging ik op mij nam, heb ik gelezen, - en bedrieg ik mij niet, met de noodige attentie ook. En toen ik het uit had, heelemaal uit, van den titel en inhoud en 't voorberigt af tot de laatste pagina inclosa, en toen ik nog eens het inhoudsregister had nagekeken, dacht ik onwillekeurig aan het: ééne kudde onder éénen herder, en zei: dat grenst aan 't onmogelijke!

En toch is er meer overeenkomst bij Jood en Heiden, Christen en Mohammedaan, dan ge bij den eersten opslag zoudt vermoeden. 't Geloof aan een hooger magt, invloed uitoefenende op den mensch en diens lot, 't geloof aan de waarde der deugd, het bewustzijn van eigen verkeerdheid en Goddelijke volmaaktheid, 't geloof aan de noodzakelijkheid van reinheid van hart en wandel voor rust en geluk - gij vindt het bij al die secten terug. En slaat ge den blik dan eens op 't Christendom, in al zijn nuances van de eerste dagen af tot nu, dan zeggen wij met den waardigen Evans:

‘Uit de vorenstaande schets der verschillende godsdienstbegrippen der Christenen blijkt, dat er voornamelijk verschil bestond omtrent den persoon van Christus, de uitgestrektheid der Goddelijke genade en de wijze van kerkelijk bestuur.

‘Maar wat mag nu toch wel de hoofdzaak des geschils zijn geweest? Niet of Christus bepaaldelijk in de wereld zij gekomen, om eene nieuwe bedeeling in te voeren, niet of God geneigd zij om gunst en genade jegens zijne ongehoorzame kinderen te betoonen; noch ook of de onderscheiden Godsdienstbelijders zich, om wederzijdsche voordeelen, aan zekere regelen of kerkelijke voorschriften behooren te onderwerpen. Deze allen zijn waarheden, die door elke gezindte worden erkend en geëerbiedigd, doch het voorname en eenige geschilpunt bestond in de verschillende wijze van beschouwen en opvatten van die belangrijke daadzaken.

‘De Trinitarissen, de Arianen en Unitarissen erkennen evenzeer de goddelijkheid der zending van Christus, alsmede dat Hij de door de aloude profeten voorspelde en van God beloofde Messias was. Het voorname punt van geschil bestaat daarin alleen, of die Messias een naar den geest uitnemend, buitengemeen bevoorregt mensch, of een engel, of een met goddelijke volmaaktheden begaafd wezen zij geweest. De Calvinisten, Arminianen en Baxterianen gelooven, elk voor zich vastelijk, dat de genade Gods zij verschenen, en verschillen slechts ten aanzien van hare uitgestrektheid, en de wijze van derzelver mededeeling. Dezelfde opmerkingen zou men kunnen maken omtrent het onderwerp van het kerkelijk bestuur en de bediening der instellingen. Genoeg echter reeds ten blijke dat de onder de Christenen bestaande verschillen de waarheid des Christendoms zelve niet aantasten, noch ook de behoudenis en zaligheid van menschenkinderen in de waagschaal stellen.’

Inderdaad die verschillende zienswijzen, die rigtingen en vormen, die onderscheidene leerstukken met derzelver afwijkin-

gen hebben een goede zijde. En wel verre van noodlottig te zijn, brengen zij een voordeel aan dat maar al te veel voorbijgezien wordt. Juist daardoor blijft men gewaarborgd tegen onverschilligheid die niet anders dan allertreurigst in de gevolgen zijn zou.

'Bijaldien,' lezen wij:blz. 372, 373, 'bijaldien er slechts ééne Godsdienst in een land bestond, zou het volk waarschijnlijk al spoedig onverschillig omtrent leerstukken worden, of die weldra met bijgeloovigheden gaan vermengen. De geschiedenis der menschheid leert ons, dat, waar niet meerder dan twee godsdienststelsels de overhand hielden, men er gedurig op uit was om met alle mogelijke kracht een van beide uit te roeijen. De verscheidenheid, daarentegen, leidt de aandacht af, of verdeelt haar, zij heeft de strekking om geestdrijverij te verminderen, en vervolgzucht aan banden te leggen; en van daar, dat zij regt geschikt mag heeten ter bevordering van ijver zonder onverdraagzaamheid, van deugd zonder geveinsdheid, en van de algemeene welvaart en gelukzaligheid der gemeenten.'

Van welken geest de Engelsche schrijver doortrokken is hoeft men niet te vragen. De beide opgenoemde staaltjes doen 't duidelijk genoeg proeven. En die heldere, die opgeklaarde, die onpartijdige rigting straalt door in 't heele werk. Voor geen enkele secte vat hij partij. Hij vertelt maar; want dit en passant, 't is een volksboek, wat gij in dit werk ontvangt, hij vertelt heel geleidelijk, heel verstaanbaar. Van tijd tot tijd vergelijkt hij eens, maar altijd met de uiterste kieschheid en bescheidenheid. 't Is een boek waar ge in zien kunt hoe de menschen geloofden met en voor God te moeten leven, en soms ook, hoe ze met en voor God geleefd hebben. 't Is een allerinteressantst werk, waar ge in staat door gesteld wordt, om zoo in den geest, overal een kijkje te nemen van wat er in de Godsdienstige wereld zoo al omgaat en van de secten die er zijn. 't Is waar, gij hebt hier geen Hurd en soortgelijke werken, 't is wel eens even als met de verschijnselen op 't laken of op den witten muur, die 't glas van de tooverlantaren u te zien geeft, wat heel, heel gaauw, en wat heel, heel miniatuurachtig, maar scherp, maar ferm zigtbaar, scherp genoeg getrokken en zigtbaar in overvloed om bij eenig nadenken tot zekere resultaten te komen.

'k Ben blijde met het werk. De lezing er van heeft me geen oogenblik verveeld. Mij dunkt, voor de historia dogmatum zou 'k al geen geschikter handboek weten op te geven. 't Voorziet in een lang gevoelde behoefte. En dat dit in Engeland ook zoo beschouwd werd, moge blijken uit de veelvuldige herdrukken die er achtervolgende van uitgekomen zijn, waardoor 't bij duizenden en duizenden daar te lande verspreid is. Verlangt ge een schoone, eenvoudige, hartroerende schildering eener vergadering in 't open veld?... Eilieve! sla dan eens op blz. 239 - en in trouwe! gij weet niet wat meest te roemen: het talent van den briefschrijver die verslag geeft dier vergadering, ofte wel den ijver der Wallis-Calvijnsche Methodisten.

En lees dan eens de schildering der *Christelijke kerk*, eene Amerikaansche secte; lees dan eens *de Constitutie* door den Eerw. M.J. Rhees voor dat genootschap opgesteld; lees dan eens dat fragment eener redevoering op den 4 Julij 1795 te Greenville gehouden - en als gij dan den man niet lief krijgt die zoo sprak en deed en 't bij iedereen zoo wilde hebben en zocht te bevorderen, kijk dan weet ik niet of gij wel een greintje

menschelijk gevoel en gevoel van uwe waardij hebt. En wie na de lezing van het opgenoemde niet hartelijk wenscht en vurig bidt: O God! geef dat alle menschen zoo zijn! geef dat het alom zoo worde! waarlijk hij heeft het nog niet ver gebragt in de kennis en beoefening van de groote ordonnancie: heb lief!

Weêrhield me de vrees voor wijdloopigheid niet, dan zou 'k me haast laten verleiden, om hier en daar uit den grooten bloemtuin een enkel struikje te plukken.

Wie op de gedachte kwam om dit werk voor onze natie te laten vertalen, weet ik niet, maar dàt weet ik wel en dáár kom ik rond voor uit: het was die eer dubbel waardig en is in heele goede handen gevallen. Behalve eenige drukfouten herinner ik mij niet iets gevonden te hebben dat niet in orde was. Alleen of 't aan mij hapert, weet ik niet, maar op blz. 251 heb ik een strophe aangetroffen die mij wat onduidelijk toescheen. ‘Volgens zijn eigen getuigenis hadden Spinoza's woorden’ enz. enz. 'k Verbeeld mij dat dáár wat uitgelaten is, dat bij de correctie de aandacht is ontgaan.

De Eerw. Broedelet heeft zich excellent van zijn taak gekweten. En Zijn Eerw. niet minder dan onzen Lublink Weddik die een pittige en tevens Christelijk gemoedelijke voorrede voor dit werk schreef, zij hartelijk dank gezegd voor 't geleverde.

Ofschoon dit werk van Engelsche origine is, heeft de Eerw. Vertaler 't Nederlandsch publiek niet weinig aan zich verpligt door ook 't een en ander betreffende de kerkelijke aangelegenheden der laatste jaren in ons land ter sprake te brengen. De woelingen in *onze* kerk zijn, ofschoon beknoptelijk behandeld, niet vergeten. Een enkele onjuistheid meen ik er in gezien te hebben.

‘Een,’ zegt B. ‘een de Cock, van Raalte enz. leeraars in de bestaande kerk, die zich echter niet langer met de bestaande orde van zaken meenden te kunnen vereenigen’ enz. Bedrieg 'k mij niet dan was de heer van Raalte *geen leeraar*, zelfs niet eens kandidaat tot de Heilige dienst. Minder omdat hij het examen niet kon afleggen, dan wel de zwarigheid die hij maakte om de vereischte onderteekeningen te doen en herhaalde wispelturigheid hebben 't provinciaal kerkbestuur van, 'k meen, Zuid-Holland, doen besluiten om hem terug te wijzen.

Het Slotwoord is treffend schoon, vol waarheid, vol van den geest van Christus. 'k Zal er daarom geen enkel woord meer bijvoegen. En nu leg ik de pen neêr.

‘Moge,’ zoo drukt zich onze Lublink Weddik in de voorrede uit, en met die strophe eindig ik, ‘moge dan ook dit boek, een zamengeperst overzigt van zooveel dat in andere breedvoerige werken verspreid ligt, niet ongunstig worden opgenomen in een tijd, waar een heldere, onpartijdige blik op de Godsdienstige wereld onmisbaar is; waar men den knellenden druk van half verroeste, der menschheid onwaardige en onteerende boeijen, voor den voortstrevenden geest niet langer wil dulden; in eenen tijd, waar de oneindige Bron der heiligste Liefde door krachtige, alom ingrijpende middelen, zoowel in het staatkundige, als in het Godsdienstige leven, de opvoeding van ons geslacht bevordert. - Ja! moge de oorspronkelijke hemelsche luister der Godsdienst, rein en onbesmet, beter erkend worden, opdat zij nimmer door menschelijke bijvoegsels verlaagd en misvormd zij, of door valsche en geleende

schoonheid opgetooid, hare Engelen-gedaante verlieze! opdat zij, uit het eeuwig licht geboren, als het licht der wereld, eens in volle waarde door allen gehuldigd worde!'

> Religion's lustre is, by native innocence,
> Divinely pure and simple from all arts;
> You daub and dress her like a common misstres -
> The harlot of your fancies! and by adding
> False beauties, which she wants not, make the world
> Suspect her angel face is foul beneath,
> And will not bear all lights.

Lamartine en de revolutie.

(Histoire de la Revolution de 1848, par A. de Lamartine. - Revue des Deux Mondes, Tome troisième, troisième Livraison: L'Historien et le Heros de la Revolution de Fevrier, par Eugène Forcade, p. 308-335.)

> Quoi qu'il arrive, le caractère politique de Mr. de Lamartine est jugé: comme les grands acteurs de notre epopée revolutionaire, *il a eu son jour*.
> FORCADE.

Er ligt iets zeer weemoedigs in de herhaalde ondervinding, dat groote mannen, door den stroom des tijds als weggedrongen, eenzaam en verlaten op den oever blijven staan, en door den tijdgeest, met opgeheven vinger, gebiedend worden afgewezen. - Menschelijke grootheid en reusachtige krachtsontwikkeling zijn geene waarborgen voor menschelijk geluk, - er ligt iets in dat ons diep smart, als een der voorgangers van volken en staten, ondanks zichzelven, op non-activiteit wordt geplaatst - een nog krachtvolle Invalide in het groote werelddrama! Verschillend zekerlijk zullen de gewaarwordingen zijn, waarmede de Nederlandsche lezer het hoogstbelangrijke geschiedkundige werk van Lamartine over de omwenteling in 1848 heeft gelezen, en in den held den geschiedschrijver terugvond; verschillend, naarmate het staatkundig standpunt, waaruit men den geweldigen ommekeer van zaken beschouwt of wil laten beschouwen. Het heeft (en dit liet zich trouwens verwachten) niet ontbroken onder onze landgenooten aan de zoodanigen, die bij de eerste mare der revolutie met hun anathema gereed waren, anderen oordeelden meer bedachtzaam, en wilden ten minste den afloop, de ontknooping dier schokkende gebeurtenis weten, eer zij den banvloek uitspraken. Sommigen kwamen tamelijk vrijmoedig voor hun gevoelen uit, en waren zoo onvoorzigtig om eene *minder* ongunstige zijde dáár te ontdekken, waar de staatsstorm in onze nabijheid nog bedreigend loeide. Wie onder hen het naast aan de waarheid stonden, moge de tijd leeren. - Intusschen was de naam van Lamartine op veler lippen. Men kende den dichter; onze beschaafde landgenooten stonden met den schrijver der *Meditations*, der *Harmonies* en der *Impressions de l'Orient* op den besten voet. De geschiedschrijver der Girondins werd bewonderd. Nu trad de zoon van Apollo als diplomaat te voorschijn. Men hoorde hem weder en telkens weder in de kamer; hij steeg op dekwikkolom der volksopinie omhoog, en men wist niet meer wien de voorrang toekwram: of aan den dichter, of aan den staatsman; eindelijk verscheen hij onverwacht als het hoofd aan het hoofd, in den woesten en bedwelmenden volksopstand; men vergat den dichter en zag alleen den volksmenner. Na verloop van 18 maanden

beschouwt hem een zijner landgenooten met een medelijdend schouderophalen en honenden lach, en werpt den man des tijds met deze woorden als van zich af:

'*Il a eu son jour!*'

Indien wij deze woorden met eenige opmerkingen wilden voorzien, zouden wij ze gaarne zoo verstaan: hij heeft zijn dag gehad, zonder dat die dag evenwel geheel is vergeten; de man als persoon en als individu moge geheel zijn teruggedrongen, en ver, ver op den achtergrond in toenemende avondschaduw geplaatst, maar de plek waar hij stond en het woord dat hij sprak, en de tengels die hij eens vastklemde, en de gisting die hemzelven medesleepte in den bajert, welken hij ten minste poogde te ordenen - alles *blijft*, het *blijft* als eigendom der geschiedenis; aan haar is de taak, de pligt opgedragen, om den man te beoordeelen, die stoutmoedig genoeg was, om in het laatste werk zijne *eigene* geschiedenis te schrijven, eene *autobiographie*, welke hem nu reeds als een *auto-da-fé* wordt toegerekend. - De schilder, die zijn eigen gelaat in den spiegel aanschouwt, en het beeld op het historieel doek brengt - hoe moeijelijk om hier niet te overdrijven, om de kleuren zoo te mengen, dat men de natuur terugvindt, en het afgespiegelde beeld den levenden meester, die zichzelven penseelde, niet logenstraft! Wij gelooven dat er zeldzaam een moeijelijker taak door een sterfelijk mensch is ondernomen, dan hier, waar Lamartine, als tegenover de gansche wereld, *zichzelven* moest voorstellen. - Autobiographen zijn witte raven, en dit is zeer gelukkig; want als ergens de schipbreuk dreigt, het is hier: het menschelijke in den mensch verloochent zich welligt nergens minder, dan juist waar de mensch zichzelven boetseert - het is de strijd op leven en dood met de eigenliefde. - Wij gelooven zelfs dat er bij eene autobiographie bovenmenschelijke kracht en eene onbereikbare zelfverloochening vereischt worden, om blootelijk *referent* te zijn, berigtgever en niets meer. Lamartine, weggeslingerd uit het staatkundig gewoel, ontheven van zijn tijdelijk bestuur, over het hoofd en ook over de schouders gezien, verlaten en miskend, greep de pen op, en beschreef de revolutie waarin hijzelf als een hoofdpersoon moest verschijnen - deze onderneming was, *reeds nu*, gewaagd, schier roekeloos. De indruk was te versch, de spelers in het bloedig stuk waren, hoewel achter de schermen, of in het een of ander veilig *foyer* verborgen, nog aanwezig; de wonden der zielen en ligchamen, sedert Februarij 1848, waren nog niet geheel genezen en gesloten. Het plaveisel der Parijsche straten was nog niet genoeg beloopen sedert de barricaden, om nu reeds met bedaarde en kalme zinnen eene geschiedenis te kunnen lezen en beoordeelen, die de vlammen op het papier nog eens deed uitslaan, en de verschrikkelijke dagen weder als onder de warme smeulende assche herleven. - Ware Lamartine niet zeker van zijne zaak, niet even zeker van de waarheid geweest, men zoude zijne gewaagde poging scherp moeten afkeuren, en hem toeroepen: wacht uw' tijd! - Derhalve moeten er krachtige beweeggronden geweest zijn, die hem noopten om het tafereel te schetsen, dat op slechts één jaar afstands, als voor, als naast hem en velen lag. Hij vond bij de verschijning van zijn werk dadelijk duizend, tienduizend beoordeelaars en ooggetuigen. Hij beschreef immers niet slechts zijne, maar ook hunne zaak? aan zijn stift was het oordeel over eene gansche stad, over een gansch land verbonden!

nogtans werpt hij zijne herinneringen, ook in hoogeren zin, *Impressions*, der wereld toe - en wacht zijn vonnis. - Het wordt hem spoedig alzoo gegeven:

'*Il a eu son jour!*'

Onmiskenbaar is de opmerking die wij menigeen na de lezing der twee deelen hoorden maken: zie hier Lamartine's *apologie*, zijne zelfverdediging, in het geschiedkundig verband zaamgevlochten. De geschiedschrijver wilde zich voor zijn tijd en voor zijne tijdgenooten legitimeren, als een eerlijk man. Hij wenschte dat men wist en beoordeelde, niet alleen wat hij *gewerkt* en *gesproken*, maar wat hij *gewild* en *bedoeld* heeft, en reeds uit dit oogpunt is zijn tafereel hoogstbe-langrijk. - Wij kunnen ten minste niet vermoeden, dat hij opzettelijk onedele, verwerpelijke bedoelingen heeft gekoesterd, en die met eene helsche kunstvaardigheid, in boeijende en wegslepende taal heeft bemanteld. Wij staan nevens den geïmproviseerden volksmenner, nevens den voortgejaagden volksleider; maar niet naast een Marat of Robespierre. Wij vinden hier niet de slangentaal der huichelarij, de geheime boevenspraak der bloedgierige Septembriseurs. Oordeel billijk, Nederlander! de *dichter* Lamartine treedt, ondanks zichzelven, weder te voorschijn. - Te midden der losbarstende revolutie, onder het knallen der geweerschoten op de straten van Parijs, gedragen op de handen van het volk, niet in den figuurlijken, maar in den *eigenlijken* zin, tegen zijn wil in de hoogte opgestuwd; in dien vreemdsoortigen, duizelingverwekkenden toestand begaf hem zijne idealiserende Muze niet; hij dichtte, onder vuur en vlam, bij het tieren en brullen van woeste volkshoopen - hij dichtte toch voort, en verdichtte - eene republiek! Zult gij hem alleen deswege met een vloek beladen? Zal de zonde van den dichter geene vrijspraak voor uw gestrengen regterstoel vinden? Nog eens, oordeelt billijker. - De lezing van zijne geschiedenis bevestigt deze opmerking als op elke bladzijde. Wij herinneren ons op dezen oogenblik niet in de jaarboeken der geschiedenis het zonderlinge verschijnsel dat hier plaats greep ergens weder te vinden: een letterkundige en dichter herschapen in een oppermagtig volksmenner; een der voedsterlingen van Apollo in de rol van Caesar of Cromwell -! - de staatsman, waarin de gevoelige poëet verborgen lag; de dichter die aan den krater van een Vesuvius stond, daar zelf verzengd en geblakerd, zijne improvisatiën bleef uitspreken, in manifesten en nota's die door het luisterend Europa vernomen werden, te midden van het onderaardsche gebulder. Als Lamartine niet Gode en de wereld in het aangezigt gelogen heeft, toen hij zijne revolutionnaire, republikeinsche beginselen op het papier biechtte, dan is en was hij met dezelve een eerlijk man; hij mogt dwalen, dit deed hij zeker, en anderen mede op het dwaalspoor voeren; maar hem treffe uw verpletterend oordeel niet, zoolang gij het bewijs schuldig blijft, dat hij in zijne twee deelen geschiedkundige bijdragen duizend en tienduizend logens heeft op elkaar gestapeld; de held en de geschiedschrijver moest zijne eigene apologie onwillekeurig aan het volk overbrengen, toen hij datgene beschreef, wat hij zag en hoorde, en met hem duizenden hebben gezien en gehoord. - Het zal den lezer dezer beschouwingen niet onbelangrijk zijn, om de eigene woorden te vernemen van een' zijner hevigste bestrijders, een staaltje van beoordeeling, waaraan menigeen onder ons zich moge spiegelen. -

De heer Eugène Forcade deelt in de *Revue des deux Mondes* den indruk mede, welken Lamartine's werk op hem maakte, in dezer voege:

'La lecture du livre de Mr. de Lamartine vient d'évoquer en moi les visions funêbres et grimacantes de cette heure d'agonie. Les faits qu'il retrace, les idées qu'il exprime, la composition littéraire, respirent également ce hideux et ridicule devergondage qui fut le caractère des premières journées de la révolution de février. La narration est diffuse, tourbillonnante; elle brouille tous les faits, tous les noms, toutes les dates; devant l'inexactitude avec laquelle sont rapportées des scènes auxquelles Mr. de Lamartine a pris part, on dirait qu'un somnambulisme étrange lui a ravi l'observation de ce qui s'est passé sous ses yeux. Les idées les plus contradictoires se heurtent d'une phrase à l'autre, affirmées avec la même emphase dogmatique; c'est une perpétuelle hallucination, qui n'a d'unité que par l'apothéose constante, que Mr. de Lamartine se décerne à lui-même. Ce livre, sans autorité comme document historique, absurde et faux comme inspiration politique, funeste au point de vue littéraire au nom de M. de Lamartine. est précisement par ses défauts, la digne peinture d'un si triste épisode de notre histoire.' (Reves Deux Mond. (t.a.p.) p. 334.

Ziedaar beschuldigingen genoegin éénen adem uitgesproken. - De Heer Forcade heeft zich beijverd om in zaamgedrongene kortheid het werk van den landgenoot te brandmerken, hoewel, zoo als dat bij deze wijze van beoordeelen *ex tripode* meestal gaat, de nervus probandi, de bewijskracht ontbreekt. Wanneer de bestrijder van *l'historien et l'héros* iets later zegt: 'Que reste-t-il de l'oeuvre à laquelle Mr. de Lamartine s'était associé? Il reste le nom de la république,' dan zien wij dat er toch nog iets is gebleven; want zoude men van menige bestaande monarchie mede niet kunnen verklaren: 'il reste le nom de la monarchie?' - Uit de bovenstaande openbare strafoefening, welke de heer Forcade, aan Lamartine, zeer onlangs, heeft meenen te moeten voltrekken, blijkt overigens, welke reactie tegen de republiek veld wint, en hoezeer men zich bevlijtigt, om den held met een schandbordje om den hals ten toon te stellen. Laat ons thans tot de voorstelling van den man, die nu evenzoo zeer in de schaduw staat, als hij eens in het licht stond, terugkeeren. Men kan zijn werk uit een drievoudig oogpunt beschouwen, uit het bloot *historieele*, uit het *aesthetische*, en *psychologische* oogpunt; want deze drie elementen doordringen zich onderling op de met gloed en warmte geschreven bladen. Het zoude, gelooven wij, den zoo even aangehaalden letterkundigen scherpregter in de Revue, moeijelijk vallen, om te bewijzen, dat Lamartine, in zijne narration 'brouille *tous* les faits, *tous* les noms, *toutes* les dates,' deze gewone recensenten-rodomontade valt in het water, omdat de historiëele onnaauwkeurigheden niet bepaald zijn aangetoond. Van deze zijde ten minste heeft het werk, dat onze belangstelling opwekt, groote verdienste. Zekerlijk kon de schrijver, naar zijn voormalig standpunt, geen bepaald lofredenaar zijn op den gevlugten koning en zijne raadslieden; hij is opregt genoeg om, in den aanvang zijner geschiedenis, zijne gevoelens rondborstig te openbaren, - dat is intusschen niet inhistoriëel, - evenzoo zoude men den altoosdurenden klaagzang der royalis-

ten van eenzijdigheid kunnen beschuldigen. Maar wat betreft de aaneengeschakelde mededeeling van de huiveringverwekkende gebeurtenissen, op en na den 24sten Februarij, zoo zal men daarin geene opzettelijke zonde tegen de waarheid verwachten, en de aanteekeningen, die de schrijver nu en dan maakte, bij het kalme herdenken aan die woelige dagen, met de pen in de hand, sluiten de beschuldiging grootendeels uit, 'dat hier de feiten zouden verward zijn.' Veeleer hecht zich alles geleidelijk aan elkaar. Als geschiedkundige bijdrage tot de revolutie, behoudt het werk van Lamartine onmiskenbare waarde; wat men zelve zag en hoorde en werkte, treedt na verloop van jaar en dag, nog eens als in het leven terug. Inderdaad de held en de geschiedschrijver moest, wanneer men hem de geschiedkundige waarheid zal ontstrijden, op eene andere wijze aangegrepen worden, dan door een paar klinkende volzinnen. - Wat het *aesthetische* gedeelte van dit werk betreft, herkent men weldra den dichterlijken geschiedschrijver in deze tafereelen 'full of blood and horror.' Welligt staat onder de latere geschiedschrijvers niemand nader aan Lamartine in zijne historische proeven, dan von Schiller, vooral in zijne *Geschichte des dreyszigjährigen Kriegs*. Het poëtisch vuur wordt bij geen dezer beide meesters door de doode geschiedkundige stof uitgebluscht; zij geven veeleer aan het reeds uitgebrande leven door hunne taal en stijl, door het aanschouwelijke der beschrijving, het leven terug - beide zijn volstrekt *plastisch*. - Als ge, aan de hand van Lamartine, de woeste volkshoopen stormenderhand ziet optrekken, nu het stadhuis belegeren, dan de tribune beklimmen en overweldigen, dan in de hoogste opgewondenheid den republikeinschen kreet uitdonderen; als ge hemzelven dan telkens terugvindt, nu bedreigd, dan vergood, nu op de handen gedragen, dan ten doel aan één of meer kogels, dan is het niet meer de doode kronijkmatige geschiedenis: het tafereel ademt, spreekt en leeft. - Er zijn in deze twee deelen zeer vele bladzijden, welke de romanschrijver aan Lamartine zal benijden, waar de verbeelding in zoete zelfbegoocheling de levendigste beeldenrij op het papier schept. Van deze zijde behoeft de schrijver volstrekt *niet* te vreezen dat dit 'document historique sera funeste au point de vue littéraire au nom de Mr. de Lamartine.' Wij herinneren den lezer alleenlijk aan het eerste, indrukmakende manifest, waarmede Lamartine zijne korstondige politieke loopbaan opende, en waarvan wij teregt mogen zeggen, dat hetzelve als een meesterstuk der genie, onaangezien de inwendige gehalte, eene blijvende plaats zal behouden onder de diplomatieke stukken, waarmede de kabinetten der negentiende eeuw zich doornen- of bloemen-kroonen hebben gevlochten. De dichter verloochent zich, wat het technische betreft, hier evenmin als elders. Dezelfde pen, die met bewonderenswaardige gave den ongelukkigen Lodewijk den Zestiende voor en op het schavot schilderde, die den onverschrokken Girondijn naar het leven boetseerde, dezelfde pen herschiep de revolutiedagen, en zet aan het geschiedkundig betoog die letterkundige bekoorlijkheid bij, welke hare eigene aanbeveling met zich medebrengt.

Geheel anders zal ons oordeel zijn over het *psychologisch*, of zoo gij wilt, meer naauwkeurig, over het *politiek- apologetisch- psychologisch* beginsel, 't geen ons hier duidelijk in het oog springt. Lamartine kan niet alleen *op* den 24sten Februarij beoordeeld worden, men moet

hem *vóór* dien dag hebben leeren kennen: men moet den warmen bestrijder van een om zich heen grijpend monarchaal beginsel vergezellen in en buiten de kamer. Men mag niet vergeten dat Lamartine door een groot, overweldigend ideé werd bestuurd en bezield, hetgeen hem het leven van zijn leven was geworden; men moet niet uit het oog verliezen, dat de bekwame en stoutmoedige spreker in de kamer reeds een man des volks was geworden, vóórdat de stem des volks hem telkens een: 'vive Lamartine!' toeriep - wie den man van zijnen tijd isoleert en afsluit, alleen dáár begroet waar de tijdstroom hem met reuzenkracht op den voorgrond plaatst, die oordeelt eenzijdig of valsch. - Lamartine werd in zekeren zin opgekweekt om die rol te vervullen, waaronder hij boog en bezweek. Wij mogen hier niet in het breede onderzoeken, in hoeverre het republikeinsche ideé, dat in Lamartine als verpersoonlijkt optreedt, volmaakt en proefhoudend is. Wij zullen hem niet te hard vallen, als de latere royalistische, legitimistische en conservatieve krijgsbenden dezen republikein van alle zijden bestoken en beoorlogen; genoeg: het ideé had den voor waarheid en regt gloeijenden dichterlijken mensch vermeesterd, en dit schrijven wij hier ter neder uit onze diepe overtuiging: hij had nimmer, nimmer die gruwelen, dat bloed, dien moord, die onzinnigheid verwacht, welke helaas! met zijnen naam en aan die der revolutie zaamgekoppeld zijn geworden. - 'Ook gewenscht?' vraagt ge. Wij betwijfelen dit stellig. Vergeet het niet, Lamartine had eene geïdealiseerde republiek in het hoofd en in het hart, eene republiek, waar het beginsel van *humaniteit allen* moest bezielen. Hij was een Fransche Plato; maar niet zoo kalm, niet zoo wijsgeerig en grondig; er zweefde hem mede een Utopia voor den geest, hetwelk noch verwezenlijkt is, noch verwezenlijkt kan worden; hij bleef op en na den 24sten Februarij niet minder dichter dan vóór die dagteekening. Uit dit oogpunt moge de held en de geschiedschrijver beschouwd worden; daarin ligge zijne gedeeltelijke apologie; daarin de vergiffenis voor het kwaad dat men hem toeschrijft, waaraan hij medewerkte, maar dat hij zeker niet gewenscht heeft. - Sedert de treurige wending welke de revolutie heeft genomen, door de aanhoudende teleurstellingen geslingerd, door de veerkrachtige verdeeldheid der partijen - de witte en roode - ten einde raad gebragt en ontmoedigd - pleegt men thans over het bloedig tijdvak in de laatste geschiedenis van Frankrijk een hoogst ongunstig oordeel te vellen - en men werpt de schuld, zooveel mogelijk, op de volksleiders, die toenmaals de teugels van het bewind in handen namen, en onder hen, bovenal op Lamartine. - De scherpregter in de Revue verheugt zich om *le héros* en *l'historien* van deze zijde aan eene openlijke executie te kunnen onderwerpen. Forcade tracht de grootste verantwoording behendig op den tijdelijken minister van het buitenland te werpen, en stelt de zaak voor, alsof hij aan eenige zijner medestanders, reeds tijdens het beruchte *banket*, het woord verpand had om de republiek, ten koste van de reeds wankelende kroon te helpen vestigen. Onder de merkwaardigste bladzijden in het werk van Lamartine, behooren die, waar hij, niet zichzelven verdedigt, maar zichzelven *beschuldigt*, en niet aarzelt, om zich, als medegesleept door den oppositiegeest, een zwaren steen op het hart te wentelen. - Wij achten het pligtmatig om deze staat-

kundige biecht in haar geheel mede te deelen, meer als een blijk dat de man die zijn' tijd en dag gehad heeft, vreemd is en was van die zelfvergoding, welke zijn bestrijder in de Revue hem mede op de hatelijkste wijze te last legt.

'Lamartine avait poussé jusque-là le scrupule jusqu'à blâmer à haute voix l'agitation des banquets comme une amorce aux révolutions. Au dernier moment il paraissait changer de langage. Il ne s'agissait plus, il est vrai, d'un banquet réformiste, mais du droit de réunion légal contesté à force ouverte par des ministres à des députes. La lutte entre l'opposition de toute nuance et le gouvernement se personnifiait dans ce duel politique. Lamartine croyait y voir l'honneur de l'opposition engagé et perdu si elle reculait après s'être tant avancée. L'opposition du centre gauche allait faiblir; en faiblissant elle entraînait dans sa retraite toutes les autres oppositions qu'elle avait compromises dans ses manoeuvres et dans ses manifestations. Lamartine n'avait jamais fait partie de de cette opposition. Il la trouvait plus personnelle que nationale, plus ambitieuse que politique. La satisfaction secrète de prendre une fois de plus cette opposition en flagrant délit de faiblesse, l'orgueil de la dépasser et de la convaincre d'inconséquence, étaient peutêtre à son insu pour quelque chose dans la chaleur de son discours. Ce feu de colère s'évapora dans ses paroles. L'opposition du centre gauche mollit une fois de plus, et abandonna le banquet. Les conséquences qui pouvaient découler du discours de M. de Lamartine furent donc écartées. Il ne fut pour rien dans la suite du mouvement qui prit un autre cours.

Mais si ces considérations excusent cette faute de Lamartine, elles ne suffisent pas pour l'absoudre. L'élan qu'il avait donné à l'opposition aurait pu aboutir à un conflit autant que l'obstination du gouvernement. Lamartine livrait quelque chose au hasard. La vertu ne livre rien qu'à la prudence, quand il s'agit du repos des États et de la vie des hommes. Il tentait Dieu et le peuple. Lamartine se reprocha depuis sévèrement cette faute. C'est la seule qui pesa sur sa conscience dans tout le cours de sa vie politique. Il ne chercha à l'atténuer ni à lui-même ni aux autres. C'est un tort grave de renvoyer à Dieu ce que Dieu a laissé à l'homme d'État: la responsabilité; il y avait là un défi à la Providence: l'homme sage ne doit jamais défier la fortune, mais la prévoir et la conjurer.'[1)]

Rondborstige en tevens beschuldigende woorden! - 'Lamartine livrait quelque chose au hasard. Il tentait Dieu et le peuple.' Intusschen lag het eigenbelang, die beweeggronden waardoor de revolutiehelden van 93 werden gedreven, het vurige streven naar eene dictators- of consuls-kroon, dat alles lag, wanneer de schrijver niet ongehoord huichelt, geheelenal buiten zijn wensch, ja boven zijne verwachting, en stiet hem tegen de borst. De loop der zaken dreef Lamartine als met knellenden zweepslag voort. Het hollend paard was zonder ruiter, en boog den kop in den nek, en stormde snuivend voorwaarts; alles, alles dreigde onder zijn hoefgetrappel verpletterd te worden. Ziet gij dien welligt al te stoutmoedigen ruiter, die het waagt, in den zadel te springen, die de vliegende teugels opvat, en ten minste poogt om het ros, welks ijlende vaart hij niet meer bedwingen *kan*, op een eenigzins effen spoor te brengen? en al snelt het ongetemde

1) Lamartine, Histoire de la Revolution. Brux. 1849. Tome I, p. 46-47.

dier, met het gebit voor de tanden, met den ruiter hollend voort, toch gevoelde het eenen berijder op den rug, toch werd de verdelgende hoefslag verzacht; zult ge nu over den ruiter, uit den zadel geworpen, den banvloek uitspreken, *omdat* hij niet alles, alles heeft geordend in die mate als gij wenscht? Tegenover de zoo even medegedeelde zelf beschuldiging van Lamartine, staan altijd zegevierend zijn eerste manifestatiën, toen het bewind hem *overrompeld* had, en het volk, of ten minste een deel des volks, hem met magtige vuist vooraan had geslingerd, waar hij duizelend en verwonderd stond, en beneden zich den volkaan hoorde loeijen, met *dienzelfden* schorren onderaardschen donderknal, welke, 50 jaren geleden, Europa deed verbleeken. Wij bedoelen zijne wet om de doodstraf af te schaffen, en het vredelievend manifest aan de vorsten en volken van Europa. - Zijn die twee politieke demonstratiën van eenen geïmproviseerden volksleider geene krachtige pleitredenen, die hem eene burgerkroon waardig maken? Of heeft hij daardoor den woesten, bloedgierigen geest dergenen niet teruggewezen en bezworen, welke reeds met de guillottine en het roode vaandel naderden, om het beulendrama der eerste revolutie getrouwelijk te herhalen? Was dan zijne onvoorzigtige, zijne gewaagde, zijne roekelooze poging, om de republiek op den zoo even afgeknakten koningsboom in te enten, eene daad van bepaalde bloeddorst? Vindt ge daar in hem eenen Cromwell, Danton of Robespierre terug? 'Il y avait là un défi à la Providence,' - zoo schrijft de mensch in de kalmte van het herdenken; - maar toen ook bij hem de hoogste spanning bestond, waarvoor een sterveling vatbaar is, toen hij zich geroepen *voelde*, of wilt ge liever dit woord, toen hij zich geroepen *waande*, om de tierende, onbedwongene en dreigende volkshoopen te leiden, te besturen, te beteugelen, toen in dat beslissend oogenblik zijns levens, alles, alles op het spel stond, toen trad wederom, tusschen vuur en zwaard, het ideaal eener republiek, waar hij zoo dikwerf van gedroomd had, hem betooverend voor den geest; hij zag, met het oog des dichters, in plaats van den bejaarden omzigtigen koning, in plaats van een streng en onbuigzaam ministerie, met den ijzeren Guizot aan het hoofd, hij zag, eene bloeijende volksregering, een heerlijk volksleven, een afgebeden volksheil, uit den ledigen afgrond waarin kroon en schepter verbrijzeld waren nedergeworpen, oprijzen; hij werd het steunpunt eener omwenteling, de tijdelijke hefboom van geweldige krachten, die hemzelven later met overwegend geweld deden zinken. Indien deze onze opvatting, uit een psychologisch oogpunt, niet alle juistheid mist, dan zal de onpartijdige tijdgenoot en nakomeling den man, die zichzelven beschuldigde, anders beoordeelen dan zijn staatkundige tegenstander, wiens hatelijk en tergend brandijzer rood-gloeijend was, toen hij alzoo schreef: 'On s'indigne du flegmatique lyrisme de ce Philante serieux qui fait mine de s'attendrir sur Mme. la duchesse d'Orléans, et dont les adulations ne s'arrètent pas même devant Blanqui!' (R. des deux M.p. 309).

Deze laatste naam wekt de herinnering van anderen op, welke in de geschiedenis der revolutie, door Lamartine beschreven, vooral in den beginne telkens gehoord werden. Na al het geen er gebeurd is met de drijvers van het communismus en socialismus, nadat ze zeker allen, een voor een, hun treurig *exit* maakten, verwekt het een zonderlingen indruk, als Lamartine hen nevens en naast zich plaatst,

op zijne bladen met hen verkeert, hen raadpleegt, en zelfs toegeeft. - Hier welligt is de duisterste zijde van zijn boek, en wij beklagen den volksman, die dadelijk als van alle zijde omgeven was en bleef met volksvrienden, wier invloed zijn' invloed beperkte en belemmerde. Zoude de omwenteling niet eenen geheel *anderen* uitslag gehad hebben, indien Lamartine door *anders gezinde* medestanders was omringd en beveiligd geweest, indien allen *zijne* beginselen hadden gedeeld? Kon hij alleen tegen dien stroom oproeijen? en hebt ge niet in het tweede deel van zijn gedenkschrift dien verkropten tegenzin tegen de meesten hunner erkend, welke hij met moeite en als ondanks zichzelven nog tracht te bemantelen?

Deze satelliten, die hem in de beslissende dagen aan de zijde traden, kon de man des volks niet van zich afschudden, als het stof van de voeten; hij *moest* met hen transigeren, en toen reeds zag hij dat zijne geïdealiseerde republiek, als een nevelbeeld, begon te verdwijnen - hij trad terug, en bleef alleen - de naamdrager van een al te wel bekend *groot man* (althans in den meest *banalen* zin des woords) verdrong hem geheelenal, en wij vinden hem terug aan zijn schrijftafel, de tafereelen schetsende, waar hijzelf eene groote rol speelde, waar hij geheel andere uitkomsten had verwacht, waar hij de grievende les heeft gekregen, die den sterveling leert, dat zijne pogingen tot menschenheil dikwerf niet anders zijn - dan optrekkende en dunne morgendampen -!-

Als de geschiedenis van latere jaren den naam van Lamartine herhaalt, dan zal zij dat gewisselijk op droevigen, weemoedigen toon moeten doen. - Zij zal den letterkundige, den dichter, eene eerekroon niet onthouden; zij zal den geïmproviseerden volksleider niet zoo in het stof werpen als zijne tijdgenooten; zij zal het beginsel erkennen, den uitslag betreuren, en zekerlijk de *sera numinis vindicta* beter kunnen aantoonen dan wij, die nog de hitte gevoelen van dien strijd, waaraan Europa, ondanks haarzelve, deel nam. De geschiedenis zal billijker zijn dan de partijschap: zij zal de bedoeling wegen, en niet slechts de feiten als eenigen maatstaf der waarheid optellen, zij zal niet aarzelen om te bekennen, dat Lamartine, door de revolutie van 1848 mede voortgezweept, van vele zijden is bedrogen en misleid, dat zijne medestanders zijne tegenstanders zijn geworden; dat hij, die de pen onder de Aegide van de genie voerde, niet geroepen was om de teugels van een bestuur aan te grijpen; dat hij, die een welsprekend manifest aan het geschokte werelddeel aanbood, nog niet om die reden tot een Caesar of Napoleon geboren was. Dat alles zal de geschiedenis, waar zij de rijke bladzijden der negentiende eeuw te boek brengt, niet kunnen, niet mogen verzwijgen; maar zij zal de edele, misschien voorbarige, maar toch naar *humaniteit* strevende beginselen van den vaak miskenden man, evenmin ontkennen. - Wij eindigen met de woorden, waarmede Lamartine zijne geschiedkundige tafereelen besluit:

‘Je prie Dieu, mes contemporains et la postérité de me pardonner mes fautes. Puisse la Providence suppléer aux erreurs et aux faiblesses des hommes! Les républiques semblent plus directement gouvernées par la Providence, parce qu'on n'y voit point de main intermédiaire entre le peuple et sa destinée. Que la main invisible protége la France! Qu'elle la soutienne à la fois contre les impatiences et contre les decouragements, ce double

écueil du caractère de notre race! Qu'elle préserve la république de ces deux écueils: la guerre et la démagogie! et qu'elle fasse éclore d'une république conservatrice et progressive, la seule durable, la seule possible, ce qui est en germe dans cette nature d'institution: la moralité du peuple, et le règne de Dieu.'

PHILALETHES.

Is Nederland nog te verdedigen? Toestemmend beantwoord door den Oud Soldaat. - Te Nijmegen bij Thieme.

> Eene gebeurtenis welke niet in alle zijne deelen met zorg uiteen gezet, maar slechts aangehaald wordt, staat gelijk met een op grooten afstand gezien voorwerp, waaraan men niet meer onderscheiden kan, hoe al de deelen zamengesteld zijn, en dat nu van alle zijden een gelijkmatig voorkomen heeft.
>
> CLAUSEWITZ.

Krijgskundige beschouwingen over ons vaderland, beginnen al meer en meer de algemeene aandacht bezig te houden; onder den stortvloed echter van vlugschriften en betoogen die als door eene tooverroede te voorschijn kwamen, waren er helaas, slechts zeer weinige die niet mank gingen aan eenzijdigheid en gebrek aan zaakkennis; velen waarin onmiskenbare sporen van naijver of het beoogen van bijzondere belangen doorstraalden. Één schrijver nogtans maakte hierop eene gunstige uitzondering, en zijn zijne geschriften welligt de eenige die eene blijvende waarde zullen behouden. Behoeven wij hem te noemen? Wie denkt hier niet aan den *Oud Soldaat*, wiens werk wij hier aankondigen?

De grondige kennis over vele onderwerpen, de heldere praktische inzigten, waarvan zijne schriften getuigen, de strikte onbekendheid met den persoon (een sluijer waarvan zelfs de algemeene toejuiching geen plooitje heeft vermogen te verplaatsen); de scherpe, soms ook knorrige, zwartgallige toon, welke den schrijver òf eigen is, òf dien hij althans zeker al bijzonder gemakkelijk nabootst; dit alles doet zijne werken met gretigheid ontvangen door het militaire publiek, wiens sympathiën steeds *pour les vieux grognards* zijn weggelegd. Naauwelijks is dan ook de mare dààr: 'de oude is weder bezig geweest' of nieuwsgierig loopt men naar de leestafels om te vernemen wie er weder is 'tegen geloopen.'

Met de kunde en den roem eens schrijvers neemt ook zijn invloed toe, en worden zijne dwalingen gevaarlijker, daar zij onder zulk gunstig geleide in de wereld komen. Dat wij b.v. vertoogen hebben moeten slikken waarin voorgesteld werd: de militie af te schaffen, of waarin om bijzondere oogmerken, de tijdgeest gevleid in plaats van geleid werd, dat anderen van het geheele leger niets dan de ingenieurs wilden behouden; terwijl deze wederom door een derde niet zeer kameraadschappelijk in een bespottelijk daglicht werden gesteld: als 'steeds gekromd op landkaarten, bezig met het zoeken van accessen, en het ontwerpen van forten,' och! dat kon niet veel schaden; maar, als de oud soldaat vestingen wil gesloopt of de kavalerie afgedankt wil hebben, en dit gedurig wordt herhaald en getrouw wordt nagekraaid, ziet dat zoude gevaarlijk worden. Het is daarom, dat wij dien om zijne kundigheden hoog geachten schrijver verzoeken, het als eene hulde aan zijne bekwaamheden te beschouwen,

zoo wij het wagen met de lezers van den Tijdspiegel zijn werk te doorloopen en een oogenblik waarschuwend met hen te verwijlen bij een tal van NB! en? door ons in margine gesteld.

Schrijvers tegenbedenkingen zullen ons welkom zijn; doch wij bekennen niet zulke kampvechters *eon amore* te zijn, om zoo als de schrijver in zijne voorrede zegt: ons door eene even *hevige polemiek* als in 1843 zeer *gelukkig* te rekenen. - Dààr ter plaatse stelden wij onze eerste NB!

Reeds hebben wij met een woord te kennen gegeven, dat wij in twee hoofdpunten met den schrijver in denkwijze verschillen: het sloopen van sommige vestingen en de zamenstelling van ons leger zonder kavalerie. Alvorens onze aanmerkingen over enkele punten mede te deelen, in dezelfde volgorde als die waarin zij in het werk voorkomen, willen wij ter vermijding van herhalingen, vooraf die twee hoofdzaken wat naderbij beschouwen.

Gaan wij Schrijvers stellingen omtrent vestingen na, zoo zouden wij al dadelijk op eene zekere onbestemdheid kunnen vallen. Op blz. 58 heet het: ‘Vestingen worden slechts belangrijk als een talrijk leger tot hare ontzetting op kan rukken.’ Op blz. 73 als zij tot de belegering, insluiting of observeering dwingen. Volgens blz. 94 moet men het nut eener vesting beoordeelen, door de beantwoording van twee zeer eenvoudig gestelde vragen, enz. Doch het komt ons voor dat de krijgskunst in algemeenen zin, zich niet zoo uitsluitend, niet door zulke scherp afgeteekende regels, vragen en antwoorden laat behandelen; zulke korte, als axioma's luidende stelregels, zijn verleidelijk bij de studie, want zij schijnen als rustpunten voor den geest, als vaste maat en gewigt, waarmede alles zonder verder omzien eenvoudig zoude te weten en te beoordeelen zijn; maar zij leiden tot eenzijdigheid, zij strooken niet met de oneindigheid der verwikkelingen, onderstellingen en combinatiën die wij op het gebied der krijgskundige wetenschappen ontmoeten en daarom hadden wij ze hier liefst geheel gemist. De meer of min voordeelige invloed, zoowel staat- als krijgskundige, dien eene vesting kan uitoefenen gedurende den loop der krijgsgebeurtenissen, ziedaar eene vraag wier beantwoording niet zoo eenvoudig is als de schrijver het hier en daar doet voorkomen.

Er zijn b.v. gevallen denkbaar, waarin de vestingen Breda, Nijmegen en zoo vele anderen, op wier slooping de Schrijver aandringt, ook werkelijk meer nadan voordeel zouden aanbrengen; zulke onderstellingen voert de Schrijver uitsluitend aan, en voorbeelden daarvan meent hij uit de geschiedenis te putten. Maar, bij de ontelbare combinatiën van den oorlog, bij het zoo menigmaal onverwachte keeren van de krijgskans, bij het toe- of afvallen van bondgenooten, kunnen er evenzoo vele gevallen voorkomen, waarbij het bezit dier vestingen een onschatbaar voordeel zoude zijn, en hun gemis diep betreurd zoude worden. Bovendien in de behandeling dier onderstellingen begaat de Schrijver, ons bedunkens, nog misslagen.

Wat Breda betreft, zoo is deze vesting wel degelijk van eenig belang, omdat men uit dezelve in den rug van een vijand kan ageeren, die tegen 's Bosch en het verschanste kamp aldaar ageert.

Omdat zij, als middelpunt van vijf voorname straatwegen, den vijand den weg naar het Hollandsche Diep, 's Bosch enz. afsluit en hem tot de belegering dwingt zoo hij eenen of eenige dier wegen gebruiken wil, tot het aanvoeren van

materieël en krijgsbehoeften; iets dat zoodra hij maar eene eenigzins belangrijke operatie voorheeft, voor hem van een overgroot belang is. Zonder belegeringsparken en zonder eene aanzienlijke pontontrein zal hij toch niet in ons land kunnen dringen, en deze langs binnenwegen aan te voeren is vooral bij aanhoudend en veelvuldig gebruik, eene zwaardere taak, dan men zich gewoonlijk wel voorstelt, en die nog nadeeliger werkt door de thans zoo menigvuldig gewordene communicatiemiddelen van de tegenpartij. Ook Clausewitz maakt hierop gedurig opmerkzaam; 'de meeste belegeringen mislukken, zegt hij, uit gebrek aan middelen en deze ontbreken meestal, door de moeijelijkheid van het transport.'[1)]

Omdat Breda, bezet zijnde, den vijand tot insluiten of observeeren dwingt, iets dat wegens de inundatien, en den grooten omvang der vesting, op verre na niet door 2000 man, zoo als de schrijver op blz. 94 beweert, zoude te doen zijn. Integendeel zal de insluiting zeer bezwaarlijk zijn, in tegenstelling met S. beweren, blz. 87, want zelf na het vermeesteren van de Linie van de Mark zal de bezetting, in verband met die van Geertruidenberg, den vijand den toegang naar het dorp de Made afsluiten, door het openen van de sluis aan den Moerdijk, waardoor al de polders wederzijds den straatweg tusschen Made en Terheijden onderloopen.

Omdat Breda een morelen invloed uitoefent op een groot gedeelte van Noord-Braband, zoodanig dat met haar een groot deel dier provincie, met al hare hulpmiddelen, weerbare manschap, enz. verloren gaat. Zonder Breda en Bergen op Zoom waren de gevolgen van 1830 voor Noord-Braband niet te voorzien geweest.

Omdat Breda door den vijand genomen of belegerd wordende, hij een groot deel zijner troepen zal moeten afzonderen, zoo om niet geheel buiten verband met het belegeringskorps te blijven, als ook om de communicatien van dat korps zelve. Bij het minste échec zal hij dus altijd in eenen gedwongen toestand komen, en loopt zijn belegerings-trein, geschut, enz. groot gevaar van verloren te gaan. Op die wijze vermindert dus zulk eene vesting de hevigheid van den aanval[1)], en verhaast zij het oogenblik waarop de aangevallene zelf kan aanvallen, door de allengs intredende uitputting van den eersten aanloop; terwijl de vijand om de gevaarlijker gevolgen minder zal wagen en minder spoedig tot een hevigen stoot zal overgaan.

In plaats dus, van als op blz. 94 de vraag te doen: *welk korps* moeten wij te Breda plaatsen, als die vesting niet bestaat? ware het gepaster geweest te wagen; *wat* zoude er kunnen gebeuren indien Breda niet bestond? en: het onverwachts doordringen tot den Moerdijk, en het oversteken van dat water, zoo als Dumouriez eens beoogde, zoude het antwoord zijn. Of welligt ook nog, dat de inundatien, ter verdediging van Geertruidenberg en de linie van den Hout, en die van de Langstraat afgetapt kunnende worden, de zwakke stelling bij Steelhoven ligt zoude te vermeesteren zijn, en de vijand daardoor over Statendam en den mond van de Donge, de Langstraat, Heusden en de Bommelerwaard, de gemeenschap met 's Bosch zoude kunnen bedreigen.

1) Zie Clausewitz over den Oorlog, vertaald bij de K.M.A., door E.H. Brouwer. IIe deel blz. 189.

1) Zie Clausewitz, IIe deel, VIIIe hoofdstuk.

Ook de tweede vraag, blz. 94, schijnt ons al zeer onvoldoende beantwoord. Welk korps zal de vijand achter moeten laten, als Breda eene vesting is, en hij naar de Bovenmaas of de Waal oprukt? Geen enkel, zegt de Schrijver, maar ook dan kan Breda bijna uitsluitend bewaakt worden door troepen, die men toch den vijand in het veld niet had durven tegenoverstellen: schutterij, invaliden, enz., dus geen ‘4000 voor het veldleger bruikbare troepen.’ Maar rukt de vijand naar het Hollandsche Diep op, dan zal hij met geene ‘2000 man’ Breda kunnen verlammen, want geen 2000 man zullen beletten, dat of over 's Bosch, Geertruidenberg en Bergen op Zoom, of over Zevenbergen, en het welligt nog verbeterd wordende kanaal naar Breda, deze laatste vesting troepen inneemt, die 's vijands communicatiën afsnijden. Rukt hij evenwel over het Hollandsche Diep, zoo kan hij die gemeenschapslijnen onmogelijk meer snel genoeg te hulp komen en is afgesneden en verloren, door eene manoeuvre à la Radetsky. Hij zal dus een zeer sterk korps goede troepen moeten afzonderen en achterlaten, tegenover de veel minder bruikbare van ons, en dit is reeds op zichzelve een groot resultaat. Te regt zegt dan ook Clausewitz:

‘Vestingen, die de verdediger voor zich laat, breken als ijsvelden den stroom van den vijandelijken aanval. De vijand moet ze insluiten, en als de bezetting zich kloek gedraagt, heeft hij daartoe het dubbel getal troepen noodig. Daarenboven kunnen en zullen deze bezettingen meestal voor de helft uit troepen bestaan, die men zonder de vestingen in 't geheel niet in 't veld had kunnen brengen: half georganiseerde landweer, halve invaliden, gewapende burgers, landstorm, enz. (dus niet zoo als op blz. 149: “goede troepen”). De vijand wordt in dit geval welligt viermaal meer verzwakt dan wij.’

‘Deze ongeëvenredigde verzwakking der vijandelijke magt *is het eerste en belangrijkste voordeel*, 't welk eene belegerde vesting ons door haren weerstand biedt, maar 't is niet het eenige. Van het oogenblik af, dat de aanvaller de lijn onzer vestingen heeft overschreden, worden al zijne bewegingen veel gedwongener, hij is beperkt in zijne terugtogtswegen, en moet steeds acht slaan op de regtstreeksche dekking der belegeringen die hij onderneemt.[1)]’ Men vergelijke deze woorden met de bekrompene zienswijze omtrent vestingen, blz. 68.

Om vele der boven aangehaalde redenen zijn wij dan ook evenzeer tegen het sloopen der vesting Nijmegen. De Schrijver geeft bovendien een in ons oog zeer verkeerd denkbeeld dier sterk te. Zoo wordt bijv. van het geheele geretrancheerde kamp, om die vesting gelegen, en dat eene zeer gewigtige rol zoude kunnen spelen, indien wij Duitsche bondgenooten hadden, slechts ter loops gesproken, als van ‘eenige gedetacheerde aarden werken voor die vesting gelegen.’

Van den toegang aan de zijde der Hunnerpoort, wordt gezegd dat ‘de houten poort daar de eenige afsluiting is,’ maar er wordt verzwegen, dat men tot die houten poort slechts kan genaken langs een zeer smallen weg, aan de eene zijde begrensd door den lagen en zeer doorsneden Ooipolder, waardoor het riviertje het Meer loopt, aan de andere zijde door steile hoogten en het muurwerk van het Belvedère, van waar men den vijand in een soort van défilé geplaatst, voor die houten poort (beter: houten *deur* in een

1) Clausewitz, blz. 41.

steenen poort) kwade uren zoude doen doorbrengen. Te meer nog, daar de courtine, waarin die poort gelegen is, aan de linker- of Waalzijde met geschut voorzien, den weg bestrijkende, en de kanoneerbooten op de Waal hun vuur op den weg en voor die poort kunnen aanbrengen. Om op dien weg te avanceren moet de vijand bovendien vlak onder langs de Sterreschans doortrekken, die door hare hooge ligging, wel niet veel tot het verdedigen des doortogts vermag, doch zeer goed bij eenige waakzaamheid, door een enkel alarmschot den geheelen aanslag zoude verijdelen. Ook nog heeft de hoofdwal aan die zijde een zeer hoog profiel.

De twee forten Sterreschans en Kraijenhoff, die de vesting van de zwakste zijden beschermen, maken het zeer onwaarschijnlijk, dat zij aldaar aangevallen wordt, en beletten, dat de brug over de Waal belangrijk zoude verontrust worden. Wij vermeenen dus, dat Nijmegen, reeds als eene tamelijke vesting of een goed bruggenhoofd, zeker als eene goede *place de moment* mag beschouwd worden, vatbaar voor hardnekkige verdediging. De aardigheid van de ‘houten poort’ vervalt grootendeels door de plaatselijke gesteldheid, en zoude dit gebrek door eenvoudige coupures, een te graven grachtje of eenige dergelijke spoedig daar te stellen verbetering, gemakkelijk te verhelpen zijn. Waren wij nog met Luxemburg, zelfs maar door een verbond, innig vereenigd, dan, zegt de Schrijver, zoude hij de slooping van Nijmegen misschien niet voorgesteld hebben. Maar, daar het nu niet te voorzien is, wat nog gebeuren kan, nu vooral, nu de uitbreidingszucht der Duitschers ons niet meer verholen is, en hen reeds zoo dikwerf gretig de blikken naar onze gewesten deed keeren, nu is het onmogelijk te voorzeggen, wat ons nog wacht, en welke gedaanteverwisselingen onze grenzen nog bedreigen; daarom zouden wij het sloopen van Nijmegen eene onverantwoordelijde daad noemen.

Bergen op Zoom kunnen wij evenmin als eene onnutte vesting aanmerken, wegens de ondersteuning die zij aan de verdediging van Zeeland kan verleenen, en wegens de offensieve rol die zij even als Breda bij het roekeloos doordringen, of wel bij eenen terugtogt van den vijand, kan spelen, en waarvoor zij vooral geschikt is door de menigte van hare bomvrije lokalen en bergplaatsen, terwijl ook Breda vele en goede bomvrije buskruidmagazijnen bevat.

Wat de historische bewijzen, door den Schrijver bijgebragt, betreft, zoo schijnen ons deze, even als die voorkomende in de beschrijving van den oorlog van 1672,[1)] en die de Schrijver zoo fraai vindt, zonderling gekozen en verkeerd toegepast. Het spoedig en laf bezwijken toch, van de geheele reeks van vestingen Orsoy, Rijnberk, enz. wordt vooral en teregt op blz. 56, toegeschreven aan haren slechten toestand, te zwakke bezettingen, te weinig materieel en onkundige bevelhebbers. Maar, is het dan niet allervreemdst, die schrijvers nu te hooren beweren dat: dewijl slechte ellendige vestingen met laffe verdedigers, spoedig bezweken, en den vijand weinig of niets tegenhielden of belemmerden; dit alzoo bewijzen zoude ook tegen behoorlijk ingerigte en voorziene vestingen, met bevelhebbers of onderbevelhebbers die, door de thans meer algemeene beoefening der krijgskundige wetenschappen, hunne pligten beter kennen en beter

1) Zie de nieuwe Spektator, IIe en IIIe jaarg.

zouden kunnen nakomen! Alles wat de val dier plaatsen bewijst, is: dat vestingen indien zij zich niet verdedigen geen nut aanbrengen, en daarvoor konde waarlijk het getuigenis der geschiedenis of die wegslepende woordenpraal wel gemist worden.

Schrijvers systema moge gegrond zijn, dàn nog blijft het bewijs ellendig, want de vermeende proef omtrent den invloed der vestingen werd niet genomen. Bovendien blijft dan nog te bewijzen dat het oponthoud hoe gering dan ook, door die belegeringen en berenningen veroorzaakt, nog niet voor Willem III van veel belang is geweest, om zijne strijdkrachten te organiseren en orde te stellen op zijne verdedigingsmaatregelen. Garnizoenen zoo zwak en ontrouw, en bevelhebbers zoo onkundig en laf, zullen toch ook wel geen groot gemis voor het veldleger geweest zijn.

Evenzoo misbruikt de Schrijver de geschiedenis van 1793. Immers de togt van Dumouriez zoude een waar dollemansbestaan geweest zijn, ware hij niet van de medewerking van een zeer groot deel der natie overtuigd geweest. Zoo hij niet had geweten dat aan de vestingwerken van Breda en meer plaatsen weinig of niets gedaan was, en dat de bezetting niet uit ‘2000 man’ bestond, maar slechts even 1600 man; troepen die nimmer vuur gezien hadden, en die onder bevel stonden van iemand, wiens onkunde welligt nog meer dan zijne lafheid, oorzaak waren van eene ongehoorde overgave,[1)] Zoo was het met Geertruidenberg en vele andere plaatsen, uitgezonderd de Willemstad. Deze laatste plaats strekt den Schrijver ten bewijze dat de soldaten geene lafaards, noch de bevelhebbers onkundig waren; maar het gebeurde te Breda kan even goed en op grootere schaal het tegendeel bewijzen.

De ellendige zwakke regering, door den schrijver zelven erkend, blz. 214, en de stemming van het meerendeel der natie, waren in 1793 de hoofdoorzaken van het toen gebeurde, en de voornaamste gegevens waarop Dumouriez zijne onderneming berekende. Hijzelf bekent dat nimmer een leger zoo ontvangen werd, dat requisitien, geld, levensmiddelen, enz, vrijwillig geschonken en aangeboden werden. Dat hij alvorens de grenzen te overschrijden van den baron de Stael vernam, dat zijn logement reeds in Utrecht voor hem in gereedheid was gebragt. Dat hij zeer wel wist dat de troepen in Bergen op Zoom, Geertruidenberg, Heusden, 's Bosch en Breda, genoegzaam waren om zijne voorhoede terug te drijven en daardoor alles te doen mislukken: maar dat hij ook wist dat daar niet één Hollandsch generaal bij was in staat om die troepen te verzamelen en aan te voeren. Dat hij de verovering van eene of eenige dier vestingen vooruitziende, daarvan dan zijn hoofddepot wilde maken. Als men hierbij nu in aanmerking neemt wat men in v.d. Aa en andere schrijvers opgeteekend vindt, omtrent de verdeeldheid en onwil hier te lande, de belemmeringen die men aan de verdediging in den weg lag, door opruijingen, ja, zelfs door het tegenwerken der inundatien; dan schijnt het ons een erbarmelijk en gewrongen besluit, als men daaruit het doellooze der vestingen wil afleiden. Het is dan alweder door vestingen die zich niet te weer stelden, dat men het nut van goed verdedigde wil bestrijden. Evenzoo logisch kan men bewijzen, dat rivieren, bruggen, en defileën, geene belemmeringen zijn, omdat er voorbeelden zijn dat

1) Zie daarover Bosscha's Heldendaden enz.

men er den vijand ongemoeid over en door liet trekken. Men blijft bovendien hier weder het bewijs schuldig dat zoo Dumouriez zich niet om de vestingen bekommerende ware doorgegaan, en den Moerdijk werkelijk ware overgegaan, hij dan ook juist niet het nadeel van zijn waagstuk zoude hebben ondervonden, en door het gemis aan achterwaartsche gemeenschap afgesneden, als in eene fuik ware verloren geweest. Zoodat het gebeurde in het zuiden in dat opzigt voor hem welligt als een geluk mag beschouwd worden. Hoe ook zoude hij zonder het geschut van Breda de booten op den Moerdijk hebben geweerd? Dat Breda den 25sten Februarij overging en de Franschen reeds den 22sten eene sluis bij de Willemstad meester waren zegt niets, daar desniettegenstaande de nacht van 9 op 10 Maart, eerst voor het overtrekken van den Moerdijk bepaald was. Wat hiervan ook zij: kan men iets afleiden omtrent het voor- of nadeel van vestingen als zij zich niet verdedigden, of omtrent haren invloed op eene onderneming, als die niet werd uitgevoerd?

In 1794 berenden de Franschen Breda, zegt Schrijver, ‘omdat zij (NB. in den winter) niets beters te doen hadden.’ Tegen zulke argumenten en redeneringen zouden wij weinig lust hebben te strijden, ware het niet dat juist die berenning alweder eene voordeelige zijde van de vestingen leert kennen, die namelijk van de kwartier- en verplegingslinien des vijands zeer te verengen. Iets daar Clausewitz ook op aandringt. Het is namelijk uit alle geschriften over 1794 bekend, hoe benard de toestand der Fransche troepen in Noord-Braband was, door hare allergebrekkigste verpleging, zieken, enz. zoodat er eene groote behoefte was aan eenige uitbreiding harer stelling. Aangemoedigd door het gebeurde in 1793 sloegen zij begeerig de oogen op Breda.

Evenzoo trekken wij geheel andere besluiten uit de ondervinding van 1848, en gelooven dat toen de vestingen in Noord-Braband en wel Breda in 't bijzonder, veel nut hebben gedaan. Immers wat was toen het allereerst te vreezen? Niet het onverwachts opkomen van een geheel legerkorps met belegeringstreinen enz., maar wel het instormen van eenige zeer opgewondene, onstuimige partijgangers, van eenige dolle benden. In zulk eene onderstelling zoude een strooptogtje naar Breda, een aardig lokaas geweest zijn. - Of wel, het afloopen en opruijen van de groote Noord-Brabandsche vlekken. Zouden wij daarvoor nu achter onze waterlinien hebben moeten schuilen, en de geheele grens moeten open laten, of inundatien stellen? Geenszins. - Ons veldleger in Noord-Braband moeten formeeren?

Maar om dan de grenzen overal behoorlijk te dekken, zoude het vrij talrijk moeten geweest zijn, dadelijk groote transport-en verplegingskosten in kantonnementen veroorzaakt hebben en uit geoefende troepen hebben moeten bestaan. Nu daarentegen heeft men miliciens in de Noord-Brabandsche vestingen kunnen bijeen trekken en met veel minder kosten kunnen huisvesten, in de onmiddellijke nabijheid der bedreigde grenzen kunnen oefenen, en had men, indien zulks nood ware geweest, van daar colonnes ter beveiliging der provincie kunnen afzenden; zonder dat het daarom noodig ware geweest aan de vestingen zelve andere kosten te besteden, dan die, benoodigd om de poorten grif te kunnen sluiten en de bruggen op te halen.

Dat het al onnoodig is geweest kon

destijds niemand voorspellen. Geheel onvoorbereid te zijn, ware onverantwoordelijk geweest en nog is het de vraag of die geringe medewerking en die geldelijke opofferingen onzerzijds niet de Belgen in hunne houding hebben gesterkt, of de goede verstandhouding met die barrière heeft onderhouden.

Omtrent het sloopen der vestingen ook die van het Oostelijk frontier zelfs omtrent de vesting ‘die Coevorden heet’[1] zoo als de schrijver over 1672 die plaats, waarom weten wij niet, aanduidt, verschillen wij evenzeer van 's Schrijvers gevoelen. Vooreerst om vele der reeds boven opgegevene algemeene redenen, als ook omdat die vestingen op de voornaamste en bruikbaarste toegangen geplaatst de vijandelijke bewegingen zeer zullen belemmeren en tot het medevoeren van belegeringstreinen zullen noodzaken. Wèl kan de vijand ze alweder insluiten en doorgaan; doch moet hij daartoe dan een veel grooter leger aanvoeren, en dit is reeds op zichzelve een voordeelige invloed, daar hij dus niet zoo spoedig om geringe oorzaken tot een oorlog of zelfs maar tot eene demonstratie daarvan, zal overgaan. Coevorden ligt bovendien zeer gunstig om een aanval uit Groningen te ondersteunen, zoowel als toevlugts- en verplegingsoord, als om tot verzamelplaats en steunpunt te dienen voor korpsen die gezamenlijk met troepen uit de linie van Groningen in de flank of in den rug van een vijand aan den IJssel zouden willen ageeren.

Bij bondgenootschap met Hannover kan die vesting evenzeer veel nut aanbrengen.

Wij zijn dus in het algemeen tegen het sloopen, zelfs maar van ééne onzer vestingen. Wij weten hoe vreemd dit in de ooren van sommigen zal klinken, en de warme, verbolgen of gemoedelijke vertoogen, die wij ons op den hals halen; doch wij schromen die niet. Wij hebben ons bijzonder gevoelen geuit en ons niet vermeten, met den oud Soldaat en den schrijver over 1672, als tolken van het leger op te treden, of onze denkbeelden als die van het leger op te dringen; daartoe ontbrak ons evenzeer als hun een mandaat en geloofsbrief.

De Schrijver beweert bladz. 216 dat *ieder militair* Breda als schadelijk erkent; wij deelen die meening niet. Wel is het sloopen van vestingen het stokpaardje dezer dagen en van het schrijvend gedeelte des legers; doch indien de Schrijver nog in de gelederen was, hij zoude met verwondering en ergernis bespeuren, hoe vele mannen over wier kunde de meening eenstemmig is, zijne denkbeelden daaromtrent niet deelen.

Maastricht en Venlo maken eene uitzondering, haar behoud hangt met dat van Limburg te zamen. Met haar verliezen wij die provincie, met al de weerbare manschap, de hulpmiddelen en de opbrengsten. Zonder die vestingen ware Limburg in 1848 voor ons verloren, of slechts te behouden geweest door eene veel grootere magtsontwikkeling en benoodigdheden van allerlei aard.

Bij bondgenootschappelijk werken zijn die vestingen van veel belang, wij gelooven dus dat het raadzaam zij ze voorloopig te behouden maar met de minst mogelijke middelen. Het evacueren of armeren dier plaatsen wordt gelukkig gedurig gemakkelijker door de toenemende en verbeterde communicatiemiddelen. Ruiling tegen grondgebied ware zeker voordeelig voor ons.

De sloopingskoorts dezer dagen wordt bij velen onderhouden door de eenzijdige

1) N. Spektator IIe. Jaargang.

onderstellingen dat de vijand dadelijk het voornemen heeft opgevat om Amsterdam en ons allen op te slokken, een waren veroveringskrijg te voeren. Maar is het ook niet evenzeer mogelijk, thans vooral nu de sterkte onzer waterliniën vermeerderd, beschreven en bekend gemaakt wordt, dat de vijand het allerlaatst zich daaraan zal wagen, en veel liever ons door de bezetting onzer Oostelijke of Zuidelijke provincien (welligt ook nog op hoop van eenen strengen winter), zal trachten te dwingen tot het toegeven aan zijne eischen omtrent tolliniën, riviervaart, handel op de Oost, financiele kwestien, en wie weet wat al meer?

In zulk een geval, make men zich geene illusien dat de strijders en de hulpmiddelen dier bezette landstreken, ons zoo vrijwillig en geregeld zullen toevloeijen. Te gretig toch zullen zeer velen zich achter de onmogelijkheid tot opkomen verschuilen; vooral bijaldien staatkundige verdeeldheden onverhoopt weder eens in het spel mogten komen.

Voor zulke gevallen is het nut der grensvestingen reeds daarin gelegen, en daarom van groot belang, dat zij onze naburen veel minder spoedig tot zulke demonstratien zullen doen overgaan. Daarom ijveren wij tegen hare sloopingen juichten toen een Schrijver als de oud Soldaat voor het behoud der Yssel vestingen sprak.

Bij vele half ingewijden heerschen nog verkeerde denkbeelden omtrent vestingen, zoo bijv. dat in tijden van gevaar, alle sterkten op eens voltallig moeten bezet worden, eene dwaling, even onjuist als de voorstelling dat de bezettingen geheel uit te velde bruikbare troepen moeten bestaan.

De kosten van onderhoud der vestingen en de geldelijke voordeelen der slooping worden ook wel eens voor hare ontmanteling aangevoerd; doch men bedenkt of weet niet: - dat jaarlijks daarvoor niet meer dan 4 ton wordt besteed, zoo tot het doen van aanzienlijke herstellingen en vernieuwingen aan 's rijks fortificatien, gebouwen, metsel- en timmerwerken; als tot het onderhoud der gebouwen van het artillerie stapel- en constructie-magazijn te Delft en te Dordt, der militaire Academie te Breda, van 's Rijks hospitaal te Utrecht, en de gieterij te 's Hage. Vele dier posten zouden dus blijven bestaan, terwijl het onderhoud van vele bruggen, sluizen, duikers enz. der gesloopte plaatsen, slechts ten laste van een ander beheer zouden overgaan. - Dat het sloopen van vestingen als Breda en anderen waarbij veelal zandgronden zouden boven komen, of smalle geënclaveerde onvoordeelig gelegen strooken gronds worden verkregen, de opbrengsten gering zouden zijn, in vergelijking der enorme sloopingskosten, vooral als er weinig metselwerk en afbraak loskomt. Zoo bragt de vesting en linie van Steenbergen meer aan het rijk op door de verpachting van grasgewas en visscherij dan thans de intressen der verkoopsom bedragen.

De Schrijver brengt eindelijk ook nog de sommen voor het materieel ter bewapening der vestingen in rekening, doch dit materieel bestaat nu eenmaal, althans grootendeels, en mag dus niet als eene nieuwe uitgave in rekening gebragt worden. Zoo maakt de Schrijver ook nog op bladz. 96 de onderstelling, dat men eens 2 millioen aan eene onzer zuidelijke vestingen besteedde, dit komt ons zeer overdreven voor. De begrooting om in 1848 Breda in *volkomen staat* van tegenweer te stellen, bedroeg *f* 530,000, daaronder was dan nog begrepen: het totaal blindeeren en bomvrij maken van de militaire akademie als hospitaal à 74,750; het maken van houten hutten voor 6500 man;

het daarstellen van eene redoute aan de Mark, van eene lunet aan den Vugtpolder en het blindeeren van 20 stukken geschut (dat volgens het curieuse ontwerp door het departement van Oorlog gedrukt, en rondgezonden maar even over de *f* 60,000 komt!) voorts het blindeeren van de manège der Koninklijke militaire akademie en het maken van vele andere blindeeringen, metselwerken enz.

Zoo wij dus in het algemeen tegen het sloopen van vestingen zijn, en vreezen dat zulks vroeg of laat evenzeer zoude kunnen betreurd worden, als nu reeds het sloopen van sommige sterkten (bijv. de liniën en vestingen in Staats-Vlaanderen, waarvoor Terneuzen, en de stellingen bij Breskens, met vele kosten, zijn in de plaats gekomen; Geertruidenberg dat men geheel heeft moeten herscheppen), zoo zijn wij aan den anderen kant zeer tegen het bijbouwen en vermeerderen van sommige. Bij velen zouden wij niet veel meer dan de hoofdwallen, grachten en poorten willen onderhouden. Wij gelooven bijv, dat Breda, met breede grachten, goede wallen, uitmuntend ter blindeering ingerigte flanken, met verbazende aarddepots, reeds door de moeijelijkheid der grachtsovergang voor langdurigen wederstand vatbaar is, al bepaalde men zich bijna tot de verdediging der hoofdwal. Zoo ook Bergen op Zoom en Coevorden (volgens den Schrijver slechts een ‘redelijk veldwerk’ hoewel met eene 30 el breede gracht omgeven). Die vestingen waren mogelijk met nog minder kosten te onderhouden, indien men slechts de aardmassa's behoudende de poorten en bruggen in goeden staat hield.

De bewapening van zulke vestingen zoude om de mindere kostbaarheid uit ijzeren stukken kunnen bestaan, in één woord, hare voorloopige bestemming moet slechts zijn, den vijand tot belegeringen te dwingen, of wel tot observeeren en insluiten, des gevorderd moeten zij nog ingerigt kunnen worden tot het bieden van langdurigen wederstand. En, het zij hier in het voorbijgaan aangemerkt, daarom betreuren wij het, dat men in ons leger, vooral bij het wapen der artillerie door het scheppen van allerlei ongewenschte en vermeende behoeften, al meer en meer de meening doet ontstaan, dat vooral door de materieele volmaaktheid der strijdmiddelen, hardnekkige wederstanden kunnen voorbereid worden.

Eene meening, die gelogenstraft wordt, door zoo vele grootsche resultaten met geringe of gebrekkige middelen verkregen, en waar onze vroegere krijgsgeschiedenis te regt grootsch op boogt.

Energie bij de bevelhebbers ziet daar, waarop vooral bij hunne keuze moet gelet worden.

De schrijver schijnt Clausewitz als een hoog gezag te vereeren, en teregt, want hij is een der weinigen, die de theorie van den Oorlog van een omslagtig en gevaarlijk waas van kamergeleerdheid ontdeed, de eerste, die op streng wetenschappelijke en rationele wijze, de theorie aan de praktijk toetste en aan de werkelijkheid onderwierp. Daarom raadpleegden wij hem dikwerf in al het voorgaande, en eindigen wij deze beschouwingen over de vestingen met zijne fraaije woorden: ‘Slechts in den oorlog zelven verkrijgt men, bij de aanschouwing, eerst een regt begrip van den weldadigen invloed eener nabij gelegene vesting, onder noodlottige omstandigheden. Zij bevatten buskruid en geweren, haver en brood, verschaffen onderkomen aan de zieken, veiligheid aan den gezonden en bezonnenheid aan de verschrikten. Zij zijn herbergen in de woestijn’.... ‘Daarenboven is eene ves-

ting de zetel van het besturend gezag, het finantieel depot, het verzamelingspunt voor groote ondernemingen enz. Eindelijk de kern van den wederstand, welke de vijandelijke magt gedurende het beleg in een toestand brengt, waarvoor de aanvallen der landsbewapening juist geschikt zijn.' (Clausewitz, II. bladz. 40 en 43).

Een tweede hoofdpunt waarin wij hemelsbreed met den Schrijver verschillen is de afdanking der kavalerie! Zij is voor ons te kostbaar, voor dezelfde som kan men veel meer infanterie aanschaffen, zij vereischt te veel tijd tot remonteering en afrigting, op den langen weg beweegt zij langzamer dan infanterie; ziet daar de voornaamste redenen waarop de schrijver eene allerzonderlingste legerformatie zonder kavalerie bouwt.

Zeker is het dat men voor dezelfde som meer infanterie dan kavalerie kan equipeeren, doch dit is dunkt ons de vraag niet; evenmin is het gezegde juist dat als wij 3700 ruiters in het veld brengen en de vijand 8000 hij *overal* eene *groote overmagt* aan ruiters zal hebben.

Naar ons inzien is de vraag deze: kan men kavalerie ontbeeren? zullen onze gecombineerde wapens, onze troepen in den algemeenen zin, even voordeelig vechten met of zonder kavalerie? zoo neen, dan hebben wij ze noodig al is zij kostbaar. En dit laatste dunkt ons nu juist het geval te zijn. Troepen zonder kavalerie zullen achter moeten staan bij even groote ja soms bij kleinere, maar met kavalerie. De massa's mogen dus niet enkel door getalsterkte onderling vergeleken worden, want de zamenstelling, de verhouding der wapens zal ook hierin een grootere factor zijn. Die 3700 ruiters van den Schrijver zullen toch wel nimmer tegenover die onderstelde 8000 van den vijand, man tegen man, worden opgesteld; maar wel zullen zij nu en dan gelegenheid vinden, tot het doen van uitvallen, het vervolgen van den vijand, het opligten van convooijen, enz. en ook bij doelmatig gebruik hier en daar met overwigt kunnen verschijnen, de terugtrekkende troepen nazetten, in één woord: alle die gewigtige uitkomsten geven door kavalerie alleen te verkrijgen.

Dat kavalerie op den langen weg (en ook op zee! blz. 250), langzamer beweegt of moeijelijker te vervoeren is, dan infanterie, is eene zoo bekende zaak dat het onnut was hieraan zoo vele regelen te besteden; maar er heerscht hier eene schroomelijke verwarring van denkbeelden bij den Schrijver. Deze toch schijnt kavalerie voornamelijk als infanterie te paard te beschouwen, hare hoofdkracht in aanhoudende snelle bewegingen te zoeken, en is dan te regt onbevredigd met de uitkomst. Doch geheel iets anders is haar karakter, niet aanhoudende snelheid, maar een oogenblikelijk inhouwen, de snelheid op het beslissend oogenblik, de snelheid des bliksems, maar slechts gedurende eenige minuten volgehouden, ziet daar hare kracht. Zonder kavalerie is de vervolging, dat is de zege in de meeste gevallen onmogelijk of niet doortastend, magteloos en flaauw.

Te overbekend is de taktische werkkring der kavalerie, te menigvuldig en te onontbeerlijk zijn hare diensten bij fourageeringen, verkenningen, diversies, bij het overvallen en opligten van convooijen, batterijen, enz. te groot is haar moreele invloed, te regt of ten onregte, op vijandelijke troepen en bij totaal gemis, dus ook omgekeerd op de onze, dan dat het noodig zoude zijn, hier langer bij te verwijlen. Gelukkig wordt dan ook Schrijvers meening, bij ons leger weinig of niet gedeeld, en achten wij het dus ver-

der voldoende over dit punt de woorden van Clausewitz aan te halen. ‘Met eene zeer talrijke ruiterij zullen wij de ruime vlakte zoeken en groote bewegingen verlangen. Op verren afstand van den vijand zullen wij meer rust en gemak genieten zonder ze hem te gunnen.... Bepaald gebrek aan ruiterij vermindert de beweegkracht zonder het verdelgings beginsel te versterken. Voorzigtig- en stelselmatigheid maken dan het hoofdkenmerk van den oorlog uit.... Ruiterij vermeerdert het bewegingsbeginsel in een leger (in strijd met Schrijvers beweringen) alles moet voorzigtiger worden ingerigt; de rijpe oogst der overwinning wordt nu niet met de zeis gemaaid; maar met den sikkel afgesneden.’

De historische argumenten, blz. 61, schenen ons al zeer onbeduidend. Kavalerie niet spoedig kunnende geremonteerd en afgerigt worden, was het onvermijdelijk dat in 1848 paarden voor kavalerie en artillerie moesten aangekocht worden. Zoodra het gevaar maar eenigzins scheen te wijken, ontdeed men er zich weder van. De besteede gelden nu te bejammeren, is den koopman waardig, die de assurantiegelden van eene behouden ingekomene lading betreurt!

Na over deze twee hoofdpunten vestingen en kavalerie alzoo onze denkbeelden te hebben ter neder gesteld, willen wij met den lezer nog even het geheele werk doorloopen.

In de voorrede gispt de Schrijver en te regt de militaire charlatanerie, parademanoeuvres en de weelde; later hebben de uniformen ook nog eene beurt; met dit alles stemmen wij volgaarne in voor zoo verre zulks eene overtollige weelde betreft. De juiste limiet te treffen is echter de zwarigheid. Vele onkosten aan uniformen te besteden is zeker eene dwaasheid, en bezat men er eenmaal eens eene doelmatige dan kon men er strikt genomen eeuwen mede volstaan. Maar, als men de zaak uit het oogpunt van de werving van vrijwilligers beschouwt, of van het smakelijk maken van de dienst, en het imponeeren op de menigte, dan is die uniformkwestie niet *zoo* kinderachtig, als zij bij den eersten opslag schijnt. En, wat de officieren betreft, de oud Soldaat zal zeker wel willen bekennen even als Schrijver dezes, dat hij toch ééns jong geweest is, en er dan gul met hem voor uitkomen, hoe zij beide met genoegen zich den eersten uniformrok herrinneren, en de wereld van illusien die zij op het effect van elk biesje en knoopje bouwden. Dit alles is nu wel ijsselijk dwaas en men moest verstandiger zijn; doch zoo is nu eenmaal de mensch en zal hij wel altijd blijven. Hoe dikwerf veranderde Napoleon niet de uniform zijner garde. Gedurige veranderingen zijn overigens zeker een groot misbruik, vooral is het te laken dat sommige korpsen paradeuniformen bezitten, onbruikbaar in het veld, ongeschikt voor de dienst. Maar zoo alle uiterlijke poëzij weg te cijferen is toch ook wel wat doodsch.

Evenmin, al ware het maar omdat de menschen dan zoo wonderlijk zijn, om aan uiterlijken schijn te hangen, kunnen wij ons moeijelijk een konings- of presidentschap voorstellen, zonder een weinig fraaijen zwier, paleizen, lakkeijen enz. Gezanten en zaakgelastigden schijnen ons evenwel niet het ‘gevolg van het koningschap’; maar wel onvermijdelijke en geenszins onnutte uitvloeisels van het bestaan zelve eener natie. Adjudanten en gedeeltelijk ook stafofficieren schijnen ons dàn alleen toe overtollige kostgangers te zijn, als zij bij het uitbreken van den oorlog nog onnut of onbruikbaar waren,

tot dat oogenblik is eigenlijk het geheele leger onnut.

Op blz. 6, roemt de schrijver het goed begrip van Thiers, Lamartine en L. Blanc, in zaken den krijg rakende. Die bewondering wordt bij ons wat minder, als wij zien hoe Lamartine in de Girondins de gevechten bij Valmy enz. beschrijft, hoe hij daarin van een dorp Middelwinden spreekt dat nimmer bestond, hoe hij Dumouriez het plan laat vormen ‘de renverser le Moerdijk,’ en met 25000 in plaats van met 14000 man, naar Holland zendt. Vooral als hij, in eene dichterlijke vervoering zeker, Watreloz bij Roubaie met Waterloo verwart en daar eene zeer fraaije parallel op bouwt! Voor een Franschman zeker al een zeer zonderlinge bok; erger nog dan die van den Schrijver, als hij blz. 154 Maurits nog na zijn dood brieven laat schrijven. Ook P.C. Hooft stierf in 1626!

Behalve sommige punten waarin wij den Schrijver onmogelijk konden toegeven, en die wij reeds aanstipten, beviel ons hoofdstuk I uitmuntend. Hoofdstuk II is in ons oog een meesterstuk, wij wenschten het in elk dagblad, in elk tijdschrift overgenomen te zien. Dat hoofdstuk zal dikwijls geraadpleegd en aangehaald worden in de militaire geschriften. Bij het lezen voelt men, dat men daar de waarheid leest. Het bevat een waardig tegengift voor die theoriën, die wij liefst geen naam geven, en wier drijfveren werken der duisternis waren, theoriën waarin de militie als eene belasting of speculatie op het burgerbloed, als een prerogatief van den rijken werd afgeschilderd.

Teregt waarschuwt dat hoofdstuk tegen het bij velen nog heerschende begrip dat eene wet immer bij ons in staat zoude zijn, om eene geheele bevolking van stille, rustige, gezeten burgers, van kooplieden en neringdoenden, in goede soldaten te herscheppen. - Velen denken dat het daartoe genoegzaam zoude zijn de liefhebberij in het schijfschieten op te wekken! Maar vermoeijenissen, marcheeren, de verpleging onder weg in kantonnementen en garnizoenen, voorposten- en vestingdienst, de militaire huishouding in één woord, zie daar wat den soldaat bruikbaar maakt. Dat leert spoedig aan; maar nimmer in vredestijd, als men niet bepaald soldaat is. Onze schutterijen waren in 1831 en vooral wat later uitmuntend; maar nu nog wordt menig uur lustig doorgebragt met het verhaal der kluchten van 1830, die gelukkig kluchten mogten blijven; maar bij de minste ernstige wending van zaken, treurige herinneringen zouden hebben nagelaten.

Geheel ook deelen wij de meening dat schutterij zelden onlusten zal kunnen dempen; bij de voorbeelden door den schrijver aangehaald had hij nog de voorvallen bij Eindhoven kunnen voegen. Zelfs vergoedt in Frankrijk, op vele plaatsen, slechts de groote massa het zeer traag opkomen en den onwil van velen.

Ook in hoofdstuk III vonden wij veel goeds. Even als de schrijver, zijn wij ook zeer tegen de militaire barrière en het cordonstelsel; maar evenwel ook zeer tegen het sloopen van de vestingen die wij nog over hebben gehouden, en waardoor men zich alle gelukkige kansen afsnijdt, en veel minder hoop op, en veel minder waaide als bondgenooten zoude verkrijgen.

De gemaakte onderstellingen in hoofdstuk IV zijn met zorg en oordeel behandeld en uitgewerkt; doch te veel gelukt en mislukt in den oorlog, de Schrijver erkent dit zelf; te veel onverwachtsche mede- en tegenvallen doen zich daarbij op, om te kunnen denken dat de zaken

zich werkelijk zóó zullen toedragen. Men bevindt zich in tegendeel al zeer spoedig in den toestand van iemand, die eene sierlijke aanspraak begonnen zijnde onverwachts zelf aangesproken wordt.

De belegering van de *citadel* had in zulke buitengewone omstandigheden plaats, dat men daar geene gevolgen voor de toekomst uit mag afleiden, daarom gelooven wij niet dat de eerstkomende belegeringen de opklimmende beweging van de reeks, op blz. 90, zullen vervolgen.

Die verdediging heeft bewezen wat kleine sterkten zullen vermogen, vooral indien daar hoop op ontzet en energie bij komt.

Dat de geällieerden bij Waterloo, blz. 78, dubbel zoo sterk als de Franschen waren, scheen ons wat onnaauwkeurig.

De krijgskundige beschrijving van Nederland schijnt ons in hoofdstuk V vrij naauwkeurig te zijn; wij laten de vraag daar in hoeverre het wenschelijk is zulke zaken openbaar te maken. Eenige onnaauwkeurigheden vielen ons op; maar wij bekennen volgaarne, niet in de gelegenheid te zijn alle die gegevens te beoordeelen. Even min duide men het ons ten kwade zoo wij eenige, naar wij meenen, nog zeer kwetsbare punten van ons land, *hier* niet aanduiden.

Blz. 111. De schipbrug te Deventer ligt niet alleen ‘bij laag water,’ maar ook weder zoodra het ijs zich heeft vast gezet.

Blz. 120. De gierbrug te Nijmegen kan veel meer overgieren. Het geheel vrije gedeelte van het dek is reeds ongeveer 300 □ ellen. Door het bijsjorren van schuiten en het verzekeren der gierreep, kan men nog over veel grootere ruimte beschikken. Van de inrigtingen tot overgieren die men ook te Bommel, te Tiel en ook op den Rijn aantreft wordt nergens gesproken.

Van de ongezondheid van Zeeland en N. Holland vooral voor vreemdelingen, had men ook wel eens mogen melding maken.

Wat wij van de onderstellingen in hoofdstuk IV zeiden, is ook toepasselijk op VI en VII.

Op blz. 179 vonden wij een allerzonderlingst denkbeeld, dat namelijk, om van de eene zijde eener rivier den dijk aan de overzijde door te schieten ‘te vernielen.’ Hoe onbekend de Oud Soldaat ons ook zij, een artillerist is hij zeker niet: en hoe oud ook, zoo iets vervaarlijks zal hij toch wel nimmer hebben bijgewoond! Aarden wallen, en nog wel op zulk een afstand, met geschut te vernielen, is een arbeid waarvan het eind niet te voorzien is, zoo het al immer te verrigten ware. Weken zouden daarmede kunnen verloopen. Is de bedreigde dijk niet bewaakt; wel dan kan men manschappen met schoppen voorzien in een bootje overzetten, of des noods laten overzwemmen, en heel wat kruid besparen. Is de dijk bewaakt, dan zal men dààr met zandzakken en andere bekende hulpmiddelen in eenige minuten het vernielingswerk van uren kunnen herstellen. Bovendien, men zal den dijk toch wel niet onder den waterspiegel beschieten, zoo om de ricochetten die de kogels ook op het water maken als omdat men dan hoegenaamd niet ziet, wat men eigenlijk uitrigt, zelfs niet of men treft. Granaten zouden iets meer vermogen door hare springuitwerking, maar zij kunnen geene zeer zware ladingen verdragen en de indringing blijft dan zeer gering, ook blusschen zij uit in het water. Daar men dus slechts met hoog water op eenige beschadiging van het smalle of hoogste gedeelte des dijks boven water mag hopen, zoo zoude men dan een nog hoogeren wa-

terstand moeten afwachten alvorens eenig effect van het kruidvermorsen te zien.

Van de zwarigheden om ‘zwaar gegeschut’ b.v. 24 of 36 π bij hoog water op dijkkruinen aan te voeren, en om het daar gedekt op te stellen, tegen het vuur dat men toch van de overzijde moet onderstellen, van dat alles zwijgen wij liefst, daar het geheele denkbeeld der wederlegging onwaardig is.

Op blz. 201 spreekt de Schrijver over spoorwegen en telegraphen: het schijnt ons evenwel gevaarlijk veel op die hulpmiddelen te rekenen, daar de ondervinding nog onlangs in Frankrijk heeft aangetoond, hoe spoedig die kunnen ontredderd worden.

Blz. 215. De krachtsontwikkeling onzerzijds tegen de geringe magt die Dumouriez aanvoerde, was niet alleen dàártegen berekend, maar ook tegen al wat nog volgen of verder gebeuren kon.

Op blz. 227 raadt de Schrijver het gebruik aan van veldgeschut in sterkten en in vestingen; wij zien daar veel bezwaar in. Beddingen zijn in zulke gevallen onmisbaar en daarop is dan de terugloop van veldgeschut zeer hinderlijk; terwijl bij het belemmeren daarvan het materieel zeer veel lijdt. Ons nieuw ligt veldgeschut laat dit nog minder toe, door het nog grooter recul en ligtere afmetingen der affuiten. Het wordt dan ook teregt, reeds daarom, als hoegenaamd niet in verband met de eigenaardigheid van ons verdedigingsstelsel beschouwd.[1)] Het zwakker blikkendoosschot, en de kortheid der veldkanons, zelfs bij het oud materieel, maken verder deze kanons wegens de grootere vernieling der schietgaten, de meerdere rook enz. onbruikbaar voor een aanhoudend en krachtig gebruik, in vestingen of in blindeeringen.

Het invoeren van Raketten-kompagniën, blz. 259, zouden wij niet zoo grif hebben durven aanbevelen, omdat men nog te onzeker is over de uitwerking van dat wapen. Veel is er over gebluft; doch de laatste belegeringen in Oostenrijk, Denemarken enz. zullen zoo wij hopen spoedig eenig licht verspreiden omtrent sommige technische bijzonderheden, voor- en nadeelen van de raketten.

Wat de legerorganisatien betreft, die men tot eene bepaalde som mag opvoeren, als men maar aanzienlijke kaders behoudt, zoo schijnen zij ons van ondergeschikt belang, bij de groote vraagstukken door den Schrijver behandeld. Bij het uitbarsten van eenen oorlog wordt dat alles toch weder gewijzigd. De denkbeelden en grondregels van hoofdstuk II huldigen wij daarover volkomen.

De juistheid der begrooting van bladz. 264 kunnen wij moeijelijk nagaan, bij gemis aan specificatie. Sommige posten schenen ons wel wat gewaagd, zooals b.v. 398,000 voor sloopen en opbouw van vestingen.

Wat eindelijk het bezigen van troepen tot het verrigten van ‘eenigen arbeid’ betreft, dit is een denkbeeld waar wij ons weinig heil van voorstellen; doch de Schrijver belooft ons daarover nadere ontwikkelingen.

1) Zie daarover Nieuwe Spectator, IIe deel blz. 118 en 581.

De vrouw.

I.

Welk het overwigt zij, dat de werkdadige adhaesie des volks aan den zedelijken invloed van ware wijsgeerige leiders, zoo als wij in ons artikel over het communisme (geplaatst in nummer III van den Tijdspiegel, voor Maart 1849) op het oog hadden, zal kunnen geven, zonder de medewerking van het meest edel element van de nieuwere maatschappij, de vrouw, zal de krisis, waarin geheel westelijk Europa sinds de Fransche omwenteling van de voorgaande eeuw verkeert, niet tot een voldoend eind te brengen zijn. Indien wij mogen vaststellen, gelijk wij hopen in het genoemd artikel ook voor anderen eenigermate te hebben waargemaakt, dat alleen langs morelen weg eene duurzame oplossing van het groote vraagstuk van dezen tijd, de regeling van opvoeding en arbeid, te verkrijgen is, indien alleen de instelling van eene zedelijke magt, zuiver afgescheiden van de wereldlijke, den hechten grondslag van de nieuwere staatkunde kan uitmaken, - dan gewis is het meer dan tijd om aan die helft van het menschelijk geslacht, welke het hoogste zedelijke beginsel vertegenwoordigt, openlijk de plaats toe te kennen welke haar als zoodanig, volgens den natuurlijken aanleg der dingen en de daarmede strookende historische ontwikkeling van het menschdom, onmiskenbaar toekomt.

Ons denkvermogen en ons handelingsvermogen, welke vertegenwoordigd worden, het eerste door het wijsgeerig element, het tweede door het volkselement, maken niet onze geheele zedelijke natuur uit. Mede door het gevoelsvermogen wordt zij gekenmerkt. Wat meer is, dit laatste is haar voornaamste deel, de eenig ware grondslag van de eenheid des menschelijken geslachts. Intusschen kan, zelfs door de meest innige zamenwerking van het volk en zijne wijsgeerige leiders, het gevoel niet regtstreeks, noch ook volledig genoeg, in zijne waarde worden gehandhaafd.

Ongetwijfeld zal zoowel het eene als het andere van die elementen, voornamelijk door zijn zedelijk gevoel tot werkzaamheid gedreven worden. Maar de bron van dat gevoel is bij geen van beide zuiver en sterk genoeg, om het zijne volle kracht te doen uitoefenen, wanneer die bron zelf niet verlevendigd wordt door een meer milden stroom van buiten.

Het zedelijk gevoel van de wijsgeerige voorgangers, welke wij ons voorstellen, zal veel vastheid hebben door de stelselmatige overtuigingen waarmede het zal verbonden zijn, maar zijne rationnaliteit zou tevens te veel zijne veerkracht verslappen, indien deze niet telkens door den minder beredeneerden aandrang werd opgewekt, welken alleen bijzondere gemoedsaandoeningen kunnen geven.

Van den anderen kant zijn de hartsneigingen des volks, wel is waar meer oorspronkelijk en meer krachtig dan die der wijsgeeren, maar zij hebben daarentegen over het algemeen minder duurzaamheid en minder zuiverheid. Om den sterken prikkel tot egoïsme, welken het in zijne gedurige nooddruft vindt, te bedaren, behoeft het volk de zachtere en meer blijvende aandoeningen, waarvan het eenig ware brandpunt bij de vrouw gevonden wordt.

Alleen derhalve door de opneming

van het vrouwelijk element als zamenstellend deel van de zedelijke magt, door zijne erkenning als de ware grondslag er van, zal deze magt tot een organisch geheel kunnen gevormd worden, dat in den hoogsten graad het voorbeeld geve van de gedurige ondergeschiktheid van het denkvermogen en het handelingsvermogen aan de algemeene menschenliefde.

De vrouwen zijn intusschen tot heden zoo zeer vreemd gebleven aan den nieuweren gang van zaken, dat hare voorbereiding tot de door ons bedoelde deelneming aan de zedelijke leiding van de maatschappij eene van de eerste behoeften van dezen tijd uitmaakt, zoo waar die deelneming zelf eenmaal het eenig afdoend redmiddel voor de westersche beschaving zal zijn.

De omwenteling heeft bij haar nog slechts individuele sympathien opgewekt, zonder eenige gemeenschappelijke adhaesie te kunnen te weeg brengen, hetwelk hoofdzakelijk toegeschreven moet worden aan het negatieve karakter, dat de omwenteling tot heden had. De middeneeuwen trekken nog steeds hare voorliefde. Gewoonlijk wordt dit toegeschreven aan hare ingenomenheid met de ridderlijke zeden van dien tijd, welker verval zij te regt betreuren. Maar, ofschoon inderdaad de middeneeuwen het eenige tijdperk zijn, waarin de vereering van de vrouw op eene waardige wijze ten stelsel is verheven, - er is een diepere grond, eene minder eigenbelangzuchtige beweegreden voor hare gehechtheid aan de schoone herinneringen uit die dagen. Het meest zedelijk element der menschheid moet noodwendig aan dien maatschappelijken toestand de voorkeur geven, welke de ondergeschiktheid van de staatkunde aan de zedeleer regtstreeks ten beginsel stelde.

Hoezeer de vrouwen de ontwikkeling in verschillende bijzondere opzigten, welke de menschheid aan de beweging van den nieuweren tijd verschuldigd is, niet minachten, zoo kan daardoor echter in haar oog de veel grootere achteruitgang niet opgewogen worden, welken zij meenen te ontwaren in de verkeerde strekking om, op de wijze der ouden, de staatkunde boven de zedeleer te stellen. De tijdelijke noodzakelijkheid van die dwaling kan natuurlijk niet opvallend zijn voor het vrouwelijk verstand, dat zich bijna geheel buiten den drang van het openbare leven beweegt, en dus niet, als het onze, gedurig onder den invloed van de dringende behoefte aan oogenblikkelijke materieele regeling is De voorkeur, welke zij aan het middeneeuwsche stelsel geven, is, wanneer men dat gemis van het besef der noodzakelijkheid van den tegenwoordigen tijdelijken terugkeer tot het stelsel der ouden in aanmerking neemt, verre van haar de beschuldiging te doen verdienen, van met eenen geest van achteruitgang bezield te zijn, zoo als veelal geschiedt. Veeleer zou die beschuldiging diegenen onder ons mannen moeten treffen, die, den gemelden tijdelijken terugkeer mede voor duurzaam houdende, die meening zoeken te regtvaardigen, door eene blinde bewondering voor het grieksche of romeinsche stelsel aan den dag te leggen, hetwelk nog op zoo veel lageren trap staat dan het katholiek-feodale. Een zoo verregaand wanbegrip danken wij voornamelijk aan eene verkeerde opvoeding, waarvan de vrouwen gelukkigerwijs verschoond zijn.

Doch wat daarvan zij, volgens de gegeven verklaring strookt de vrouwelijke opvatting van de omwenteling geheel met ons begrip omtrent de hoofdvoor-

waarde, waaraan zal moeten voldaan worden, om tot eene deugdelijke maatschappelijke hervorming te geraken, namelijk het weder tot stand brengen van de stelselmatige scheiding van de staatkunde en de zedeleer en van de ondergeschiktheid van gene aan deze.

Zoodra dat herstel zal plaats vinden, op zoodanige breedere en meer duurzame grondslagen, welke in de middeneeuwen nog niet mogelijk waren, doch in onzen tijd bestaanbaar zijn, - zal onze maatschappelijke hervorming de innige adhaesie van de vrouwen erlangen. Eene regeling van zaken, waarbij men het hoogste geluk voor den mensch in de uitoefening van politieke regten tracht te stellen, zal nimmer veel aanlokkelijks voor haar hebben. De regtmatige aanspraken des volks daarentegen, welke de eigenlijke strekking van de groote krisis, waarin wij verkeeren, kenmerken, zullen levendige sympathiën bij haar vinden. Hare belangstelling zal steeds op de zijde van hen zijn, die hunne beste krachten zullen aanwenden, om eindelijk de politieke twistgedingen te beslechten, door het waardiglijk doen gelden van pligten boven regten.

Indien de vrouwen, vooral tegenwoordig, nu de revolutionnaire geestdrift voor een plomp egoïsme plaats maakt, het gemis van haren vroegeren invloed betreuren, zoo bewijst zulks slechts te meer, hoe hare afkeerigheid steeds van denzelfden aard is en bij voortduring strookt met de hoofdbehoefte der nieuwere maatschappij aan eene regeling die in de eerste plaats op zedelijke en verstandelijke grondslagen beruste.

Hoe geschikt het vrouwelijk gedeelte van het menschdom is om die grondslagen te helpen leggen, hoe onmogelijk het zal zijn zonder zijne medewerking daartoe te geraken, blijkt ondubbelzinnig uit de meerderheid van dat geslacht boven het onze, wat betreft het hoofdkenmerk des menschen, zijne neiging om het maatschappelijk zijn te doen gelden boven het persoonlijk zijn. Die hoogste morele hoedanigheid der vrouw is op zichzelve genoeg om ons met teederen eerbied te vervullen voor een geslacht, dat ons aldus het zuiverste type van de menschheid voorspiegelt, welker beeld nimmer onder eenen mannelijken vorm waardiglijk zal kunnen voorgesteld worden. Die natuurlijke voorrang van de vrouw zal haar echter niet het maatschappelijk overwigt kunnen geven, hetwelk men zich wel eens ten haren behoeve gedroomd heeft. Hare meerderheid ten opzigte van het wezenlijke doel van elk menschelijk aanzijn gaat toch gepaard met eene even blijkbare minderheid ten aanzien van de verschillende middelen om dat doel te bereiken. In alle soorten van krachtsontwikkeling, niet slechts van het ligchaam maar ook van het verstand en het karakter, overtreft de man de vrouw, volgens de gewone wet van het dierlijk leven. En de kracht is het die noodwendig het praktische leven bestuurt, dat gedurige moeitevolle werkzaamheid eischt, niet het gevoel. Indien er slechts viel te beminnen zou de vrouw regeren. Maar er moet bovenal gedacht en gehandeld worden, om de bezwaren des levens te bestrijden. Daarom moet de man heerschen, niettegenstaande hij op een lageren trap van zedelijkheid staat. Bij elke groote onderneming hangt de goede uitslag meer van de energie en het talent af waarmede zij wordt gevoerd, dan van den ijver waarmede men zich er op toelegt, hoezeer de vervulling van deze laatste voorwaarde sterk terugwerkt op die van de beide andere.

Het besef van hare gevoelsmeerderheid doet bij de vrouwen gewoonlijk eene begeerte tot heerschen ontstaan, welke men dikwijls oppervlakkig aan egoïstische neigingen toeschrijft. Maar de dagelijksche ondervinding herinnert haar gedurig dat in eene wereld, waar de onmisbare materieele goederen niet overvloedig zijn en slechts met moeite kunnen verkregen worden, de heerschappij noodwendig toekomt aan den meest krachtige, niet aan de meest beminnende, al zou deze haar meer waardig zijn. Die gedurige wedijvering van de twee geslachten leidt tot eene even gedurige wijziging van het overwigt des mans, naar welke deze zich, onafhankelijk van eenige sensualiteit, gereedelijk kan schikken, dewijl hij inwendig de meerderheid van de vrouw ten aanzien van het hoofdkenmerk der menschheid gevoelt. Hij beseft dat zijne heerschappij bovenal het gevolg is van de eischen des materieelen levens, hetwelk ons steeds moeijelijke verrigtingen oplegt, waarbij het egoïsme meer in werking komt dan het gevoel. Zoo vindt men bij alle volken het openbare leven opgedragen aan den man, terwijl het leven der vrouw zich hoofdzakelijk tot den huiselijken kring bepaalt. De voortgang, in beschaving, wel verre van dit verschil in bestemming op te heffen, doet het steeds grooter worden, door elke van die bestemmingen gedurig in haar eigen geest te ontwikkelen en tot volmaking te leiden.

Even onmogelijk als het is dat de vrouw, op grond van hare gevoelsmeerderheid, den materieelen gang van zaken besture, even weinig en nog minder geschikt daartoe zijn de denkers. Indien onze stoffelijke behoeften gemakkelijker te voldoen waren, zou zeker het theoretische vermogen minder belemmering ondervinden, maar in dat geval zou het gevoelsvermogen toch de bovenhand erlangen, want ons verstand komt niet uit zich zelf in beweging zoo als ons gevoel, maar wordt voornamelijk opgewekt door de behoefte om te handelen. De heerschappij in de materieele wereld komt derhalve nog minder aan de denkende dan aan de beminnende wezens toe, hoezeer de doctorale trots minder dan de vrouwelijke ijdelheid geneigd is het hoofd te buigen. De intellectuele kracht is, in weêrwil van zijne aanmatiging, in den grond niet meer moreel dan de materieele kracht. Beide zijn slechts middelen, welker moraliteit afhangt van de wijze waarop zij aangewend worden. In onzen aanleg is niets regtstreeks zedelijks dan de liefde, dewijl deze alleen de onmiddellijke strekking heeft om het maatschappelijk gevoel boven het persoonlijk instinct te doen gelden. Derhalve, indien het onmogelijk is dat de liefde heersche, nog minder grond is er voor de heerschappij des verstands. Alle practische overwigt komt toe aan het vermogen om te handelen. Het pogen van het verstand om te regeren is ijdel. Enkel tot wijzigen kan het geraken. Het kan de natuurlijke orde van zaken veel verbeteren, maar slechts op voorwaarde dat het die immer blijve eerbiedigen. Zijn aanleg om stelselmatig te ordenen wijst overigens van zelf zijne bestemming aan om die maatschappelijke elementen, welke mede geschikt zijn om het materieele overwigt in toom te houden, tot een geheel te verbinden. Ten gevolge daarvan wordt elke geestelijke of zedelijke magt noodwendig te hulp gekomen door den invloed van het vrouwelijk element, hetwelk in de middeneeuwen zoozeer is gebleken.

Eveneens is er een natuurlijke band tusschen het vrouwelijk en het volkselement.

De magt welke bestemd is om de maatschappij zedelijk te leiden heeft tot grondslag het gevoel, dat rationneel wordt door zijne verbinding met het verstand, welke het gevolg is van het onvermogen van dit laatste, even als van het gevoel, om de materieele zaken te besturen. Ten einde die magt handelend worde is het nog slechts noodig dat zich de volksmassa bij haar aansluite. Deze aansluiting nu is het gevolg van de eigenschap des volks om, evenzeer als de vrouwen en de wijsgeerige leiders der maatschappij, vreemd te blijven aan de politieke gezagsuitoefening.

De materieele kracht, die welke de daden bestuurt zonder den wil te regelen, berust op twee zeer onderscheiden grondslagen, het aantal en den rijkdom. Ofschoon de eerstgenoemde van die grondslagen voor meer materieel dan de tweede wordt gehouden, is er echter iets meer zedelijks in gelegen, dewijl zijne vorming eene zekere overeenstemming van gevoelens en denkbeelden vereischt, welke voor het egoïsme minder ruimte laat, dan het geval is bij eene magt die bloot op het bezit van fortuin berust. Maar juist om die reden, dat er eene zekere mate van overeenstemming vereischt wordt om de kracht van het aantal in werking te brengen, is die kracht van te onzekeren aard om in den regel de bovenhand te kunnen hebben. Zij wordt van het politieke bestuur uitgesloten en moet zich tot de uitoefening van zedelijken invloed bepalen, ten gevolge van dezelfde materieele noodzakelijkheid, die de werking van de vrouwen en de wijsgeeren daartoe bepaalt. De overwegende drang van de ligchamelijke behoeften geeft een onmiddellijk overwigt aan den rijkdom, dewijl in deze het middel gelegen is om aan die behoeften te voldoen. De rijken zijn de natuurlijke bewaarders van de voortbrengselen van den arbeid van elk menschengeslacht, door welke het bestaan van het volgende ondersteund en zijn arbeid mogelijk wordt. Aldus is ieder rijke in het bezit van eene practische magt, welke de menigte niet dan bij uitzondering zal kunnen te niet doen. Deze noodzakelijkheid blijkt zelfs bij militaire volken, alwaar het aantal, hoezeer meer regtstreeks werkende, echter alleen het middel is om den rijkdom en daardoor de magt in handen te krijgen, niet de grond waarop deze laatste uitgeoefend wordt. Maar in den industrieelen toestand, waar het geweld ophoudt het middel te zijn om den rijkdom magtig te worden, blijkt dat noodzakelijk overwigt van de fortuin bovenal. In dien toestand van de maatschappij valt de bestemming van den rijkdom om tot grondslag van de uitoefening van de materieele magt te dienen terstond in het oog. Naarmate de beschaving vorderingen maakt, zal voorts die maatschappelijke wet meer en meer kracht erlangen, in dezelfde rede waarin de gedurige aangroei van de kapitalen, steeds meer de middelen zal verschaffen om aan hen die niets bezitten het bestaan mogelijk te maken.

De menigte zal derhalve immer materieel ondergeschikt blijven aan het gezag van de rijken en haar invloed zal mitsdien alleen van morelen aard kunnen zijn, terwijl anderdeels die morele strekking een waarborg zal vinden juist in de bedoelde ondergeschiktheid. Wanneer deze soms ophoudt en het bestuur bij uitzondering op de menigte overgaat, erlangt toch juist de rijkdom, tegen zijnen aard, eene soort van moraliteit door zijn vermogen om het geweld te bedwingen en het volk verliest dan wat de rijken tijdelijk aanwinnen.

Het volk aldus, even als de wijsgeeren, met de vrouwen in hetzelfde geval zijnde van slechts zedelijk werkzaam te kunnen zijn, zoo zal door de aansluiting van die drie elementen van zelf eene drieledige zedelijke magt ontstaan, welke tot de oplossing van het groote vraagstuk der menschheid zal kunnen leiden, om namelijk in den regel aan het maatschappelijk zijn het overwigt te geven boven het persoonlijk zijn. Zonder de vrouw zou die magt zuiverheid en oorspronkelijkheid ontbreken, zonder de wijsgeeren, zelfstandigheid en welberadenheid, zonder het volk veerkracht en handelingsvermogen. Ofschoon het wijsgeerig element niet het meest oorspronkelijke en ook niet het meest krachtige is, wordt de zedelijke of geestelijke magt toch door dat element gekenschetst, dewijl het de instelling van die magt regelt en hare werking bestuurt. Van daar de benaming van geestelijke magt, hoezeer die van zedelijke de voorkeur verdient omdat zij het innig verband en de eigenlijke strekking van de drie elementen gezamenlijk aanduidt, niet enkel de onderscheidende eigenschap van het leidend element, door hetwelk die magt zich slechts kenbaar maakt.

De vrouwen, gelijk wij dusver eenigermate hopen aangetoond te hebben, zijn van nature de bron van de zedelijke magt, welke in het huiselijk leven ontspringt, de wijsgeeren worden vervolgens het stelselmatig orgaan van die magt, het volk haar politieke waarborg.

De ijdelheid van elke poging welke men zou doen om tot de regeling van het zedelijk gezag zonder de regtstreeksche medewerking van de vrouwen te geraken, valt althans niet minder in het oog bij de beschouwing van de gevolgen van haren invloed, dan wanneer men, gelijk wij dusver deden, de gronden nagaat waarop die invloed berust.

Welke kracht voor den waren wijsgeer het betoog moge hebben van het logisch en wetenschappelijk overwigt van het maatschappelijk boven het persoonlijk standpunt, waaruit zich verder de stelselmatige verheffing van het hart boven het verstand laat afleiden, - deze redenering zal nimmer de behoefte aan eene regtstreeksche opwekking van de algemeene menschenliefde kunnen wegnemen. De practische uitwerking van zuiver verstandelijke opvattingen is zoo gering, dat de vorming van den waren wijsgeer, die immer het maatschappelijk belang boven het persoonlijk trachtte te doen gelden, niet mogelijk zou zijn, wanneer hij verstoken bleef van dien aandrang welken alleen het vrouwelijk hart aan het onze kan geven. Langs den enkel wetenschappelijken weg verheft men zich slechts door langdurige en moeijelijke oefening tot het wezenlijk algemeene standpunt, van waar men de menschheid kan overzien, zoodat men eenmaal daar gekomen te zeer uitgeput is om dan nog met kracht verder te kunnen gaan. De invloed van de vrouw daarentegen maakt ons dien weg aanmerkelijk korter, door ons bij onze abstracte beschouwingen de zinledige uitweidingen te sparen, waarin wij anders van zelf vervallen, door de meerdere gemakkelijkheid welke zij boven degelijke nasporingen aanbieden.

Alleen de invloed van de vrouw kan ons regtstreeks tot de overtuiging leiden, dat het den mensch beter is te beminnen dan bemind te worden, Bij haar ondervinden wij het hoeveel sterker onze actieve aandoeningen zijn dan onze passieve. En daar nu het genot van bemind te worden nooit geheel vrij is van zelfzuchtige voldoening, zoo wordt ons door de

bedoelde ondervinding zonder omwegen de natuurlijke meerderheid van onze geheel belangelooze hartsgenegenheden bewezen. Het hoofdgebrek van onzen aanleg is, dat juist die genegenheden uit eigen beweging veel minder levendig zijn, dan onze egoïstische neigingen, welke zoo naauw verbonden zijn met ons instinct van zelfbehoud. Zijn onze edeler neigingen echter eenmaal opgewekt, zelfs door eene aanvankelijk persoonlijke beweegreden, zoo ontwikkelen zij zich veel sterker dan ons egoïsme, juist door dat hare eigenaardige zachtzinnigheid haar overal den weg baant, terwijl daarentegen de egoïstische opwellingen van ieder onzer noodwendig door al de anderen bedwongen worden. Zoodanige overtuigingen, welke eenmaal de herboren menschheid tot de practische huldiging zullen brengen van het onloochenbaar beginsel dat het beter is te geven dan te ontvangen, - zoodanige overtuigingen, wij herhalen het, kunnen alleen door den regtstreekschen invloed van de vrouw krachtig in het leven worden geroepen.

In naam des gevoels kan men voorts het verstand onmiddellijk aan eene wetenschappelijke tucht onderwerpen, welker gepastheid het langen tijd zou blijven betwisten, indien zij door een bloot rationneel onderzoek moest waar gemaakt worden. Dat men, bij voorbeeld, aan een wiskundige het logisch en wetenschappelijk overwigt van de maatschappelijke beschouwingen boven alle andere trachte aan te toonen, slechts na eene langdurige inspanning, waardoor zijne inductieve en deductieve vermogens zullen uitgeput worden, zal men hem kunnen overtuigen. Daarentegen zal men den minst beschaafden mensch, door een beroep op het gevoel, regtstreeks de waarheid kunnen doen beseffen van dat hoofdbeginsel van de rangschikking aller wetenschap, waarvan zijn verstand terstond ijverig de toepassing zal maken in het dagelijksche leven.

Zoo zal de verstandelijke regeling van de maatschappij ten naauwste verbonden wezen met hare zedelijke regeling op grond van het gevoel, en de vrouw als vertegenwoordigende, onderhoudende en veredelende dit laatste, als ware het de ziel van het nieuwe maatschappelijke organisme uitmaken.

Indien wij zoo even den invloed van de vrouw, voornamelijk met betrekking tot de vorming van de wijsgeeren en de maatschappelijke werking van deze overeenkomstig die vorming, beschouwden, met betrekking regtstreeks tot het volk zelf zal die invloed niet minder heilzaam blijken te zijn.

Het misbruik van de rede moge gedurig de vrouwelijke teregtwijzing behoeven, de regtstreeksche tusschenkomst van de vrouwen is evenzeer benoodigd tot het bedwingen van de neiging des volks om door geweld te behalen, wat het enkel duurzaam kan erlangen, wanneer de toekenning er van uit vrije gemoedsbeweging zal geschieden. Hoe moeijelijk de roeping van de vrouw in dit opzigt moge zijn, hare vervulling zal hier minder hinderpalen ontmoeten, dan bij de beteugeling van de afdwalingen van de rede. De wijsgeeren zijn tot heden weinig geneigd om hunne redeneringen ten offer te brengen, zelfs waar het gevoel het meest luide spreekt. Bij het volk daarentegen wordt dikwijls reeds nu het misbruik van de physieke kracht door de tusschenkomst van de vrouw gematigd. Dit verschil zal in zekere mate steeds blijven bestaan. Eene drogreden zal immer grooter hinderpaal voor den invloed van de vrouw zijn, dan een hartstogt, dewijl de eerste niet even

als de laatste bloot door een beroep op het gevoel kan vernietigd worden.

De inconsequentie van de hedendaagsche communisten uit de volksklasse, welke, gelijk wij in ons reeds aangehaald artikel (zie den aanhef van het tegenwoordige) opmerkten, de gemeenschap van de vrouwen en de kinderen verre verwerpen, bewijst ten volle voor het vermogen van den vrouwelijken invloed. Te midden van allerlei theoretische dwaal begrippen, welke de maatschappij dreigen te ontbinden, zien wij aldus het volk het huwelijk in eere houden enkel uit krachte van den vrouwelijken invloed. Aan zoovele ongegronde wederleggingen van de communistische theoriën, die alleen kunnen dienen om de dwalingen welke zij bestrijden te versterken, kan die gelukkige werking toch bezwaarlijk toegeschreven worden. De vrouwen zijn het, aan welke wij het hoofdzakelijk dank moeten wijten, dat er zoo weinig wezenlijke stoornis in de natuurlijke zamenstelling van de maatschappij plaats vindt, niettegenstaande den geest van achteruitgang van het tegenwoordig republicanisme, dat ons zou willen terugbrengen tot den toestand van enkele volken der oudheid, bij wie alle denkbeeld van familiebetrekking in dat van vaderland was opgelost.

Die heilzame eigenschap van de vrouw, om alle afwijkingen van de zedelijkheid te beteugelen, blijkt onder anderen ook door de zeldzaamheid van de echtscheiding in die landen waar deze sinds eeuwen is ingesteld, zooals in Duitschland.

De nog veel ernstiger aanranding, waarmede de instelling des huwelijks in de laatste tijden is bedreigd geworden, vindt eveneens in den invloed van de vrouw haren breidel, niettegenstaande de velerlei, schijnbaar zoozeer verleidelijke sophismen, welke zoovele predikers der anarchie gereeden ingang bij de vrouwen meenden te kunnen doen vinden. Maar gelukkigerwijs raadplegen de vrouwen, even als het volk, in die gevallen slechts het gevoel, dat haar vrij wat beter leidt dan ooit het verstand zou kunnen doen, vooral bij zijne tegenwoordige gebrekkige voorbereiding.

Die vlugtig aangehaalde voorbeelden zullen genoegzaam zijn om te doen beseffen, welken veelvermogenden invloed de vrouw in staat is op het volk uit te oefenen, zoo zelfs dat zij de openbare meening, in strijd met gevaarlijke instellingen en van verstandsverbijstering zwangere theoriën, overeenkomstig haar gevoel staande houdt.

Aan haren invloed op het publieke leven valt derhalve wel niet te twijfelen. Hoe de uitoefening van dien invloed in het openbaar voor de toekomst te regelen zal zijn, wordt mede door het verleden aangeduid, even als ons gebleken is met het werkelijk bestaan van dien invloed zelf het geval te zijn.

De westersche beschaving heeft sinds lang het middel gevonden om aan de vrouw ook een openbaar leven toe te kennen, hetwelk bij de ouden onbestaanbaar was. Zoodra de middeneeuwsche zeden haar eene regtmatige vrijheid in het huiselijk leven hadden verzekerd, ontstonden er vrijwillige bijeenkomsten, die het openbare leven van den man en het huiselijk leven van de vrouw met elkander in naauwe aanraking bragten, onder het praesidium van deze laatste.

Tegenwoordig zijn die bijeenkomsten echter opgeheven of wel geheel ontaard, ten gevolge van onze verstandelijke en zedelijke anarchie, die geene vrije wisseling van denkbeelden en gevoelens meer gedoogt. Dat gebruik van vroegeren tijd, waardoor de wijsgeerige

ontwikkeling die de groote revolutionnaire krisis voorbereidde zoozeer is ondersteund geworden, zal echter noodwendig weder in leven moeten komen, uit kracht van zijne hoogst humane strekking.

Wanneer eenmaal de salons hun tegenwoordig aristocratisch karakter verloren zullen hebben, waardoor zij tot niets meer nut zijn dan om eenen geest van achteruitgang te koesteren, zal de vrouw weder waardiglijk haar praesidium aldaar kunnen innemen, zullen zij de schouwplaats worden, waar èn wijsgeeren, èn uitstekende mannen des volks, èn zij wier rijkdom hen tot natuurlijke bestuurders van den materieelen gang van zaken zal verheffen, - zich gezamenlijk zullen komen drenken aan de milde bron van het vrouwelijk gevoel, opdat hun geest helder, hunne bedoelingen zuiver, hunne toelegging edel blijve. De zachte zedelijke tucht van de vrouw zal langs dien weg de strengere tucht welke de wijsgeeren, op hunne beurt, van hunne leerstoelen zullen uitoefenen, komen aanvullen. Eene zijdelingsche waarschuwing uit vrouwelijken mond zal die wijsgeeren zelf meermalen kunnen bewaren voor de noodlottige inblazingen van heerschzucht en hoogmoed, zal de wederopwelling van gewelddadige lusten en afgunst in de harten der volksmannen kunnen stuiten, zal eindelijk den overmoed en de zelfzucht van de rijken duurzaam kunnen bedwingen. Allen te zamen zullen aldus leeren beseffen hoe elk vermogen, van welken aard ook, kennis, talent, rijkdom, zedelijkerwijs bestemd is om steeds den minder geoefende, den minder begaafde, den minder vermogende ten dienste te staan.

Welk gewigt intusschen de openbare uitoefening van den invloed van de vrouw, door eene zoodanige regeling van bijeenkomsten, te eeniger tijd moge erlangen, hare verhevene maatschappelijke roeping blijkt vooral uit hare huiselijke bestemming, welke de grondslag van elken verderen invloed dien zij moge kunnen hebben uitmaakt.

Die huiselijke bestemming in het bijzonder zal het onderwerp van onze volgende beschouwingen zijn.

Augustus 1849.

Letterkunde.

Een vaderlandsch letterkundige gehuldigd.

Het leven en de letterkundige verrigtingen van den geschiedschrijver Mr. Jacobus Scheltema beschreven door P. Scheltema, archivarius der stad Amsterdam, enz.

Multa TULIT, FECITQUE puer, sudavit et alsit.

Er was een tijd dat ons vaderland overvloed had van letterkundige helden, Musageten, flonkerstarren aan de academiën, vraagbaken voor het buitenland, gidsen - niet maandelijksche - maar onfeilbare, erkende gidsen in de oude letterkundige, kritische wereld. - Leiden was voor de letterkunde geworden, wat Rome eens was in het geestelijke, gedurende de middeleeuwen; thans is zoowel hier als daar de glans getaand. Onze waarde, brave, hedendaagsche letterkundigen leven van de overtollige *goede werken* (de *opera supererogatoria*) der voorvaderen; zij teren op de schatten der lang ontslapen voorwerkers, en deelen gerustelijk in hun roem, als een erfschat, die onvervreemdbaar is, een erfelijke adelbrief der geesten; de tijden van eigene letterkundige verdiensten zijn voor ons verstreken. Zoo als men predikanten, garnizoenen, en pastoors verplaatst, verplaatst zich mede de litteratuur, van het eene naar het andere land, en wij troosten ons dus met de welbekende waarheid: Fuimus Troës, waarbij vader Min'ellius aanteekende: *id est: non amplius sumus*. - Men oordeele intusschen billijk: de letterkunde is ook geen Russisch of Oostenrijksch effect; men kan dezelve niet beleenen of prolongeren, of bij stijgende markt afzetten. De coupons vervallen hier niet op den bepaalden dag; eer en roem zijn te weinig stoffelijk en genietbaar, om alleenlijk daarmede vrede te hebben. - Immers een welberekenend kind Israëls verdient, gedurende één enkel woelig en willig beursuur, twintigmaal meer dan een gevierd litterator gedurende een jaar ten onzent, die zijn werk eerst met moeite aan de *belangelooze* zorg van eenen heer en meester uitgever wist aan te bevelen, en dan de groote proef wil wagen, of het publiek eenige acht slaat op zijne lucubrationes, zijne studiën, zijn nachtbraken. Het publiek wil zekerlijk gaarne en veel lezen - hoe meer, hoe liever - mits alles even goed en goedkoop is, zoo als de dames- en vrouwen-kleederen in de overheerschende magazijnen van Sinkel en Bahlman - *goedkoop*. - 't Laat helaas! veel te wenschen over: slecht machinaal papier en tamelijk verbruikte letteren helpen ook nog niet, de heer uitgever moet *heer* blijven, de procenten van het rabat moeten er uitgetooverd, en men laat de lezende wereld altijd nog zooveel betalen, dat de heer uitgever bij eene eerste uitgave de hairen niet uit het hoofd trekt, maar een eigenaardig batig saldotje vindt; *goed:* daarover oor-

deelt ons publiek met bewonderenswaardige scherpzinnigheid. Goed is hier gelijkluidend met onderhoudend, pleizierig, prettig, afwisselend; daarom hebben de maand-en tijdschriften twee zwemblazen, waardoor ze boven water en voor een vreesselijk verdrinken bewaard blijven: - de recensiën en het mengelwerk; - als de eerste blaas barstte, zoude de patient, met de andere voorzien, nog wel wat voort kunnen tobben en eenen oever bereiken. Goede waar, zegt het publiek, voor ons geld; 't moet niet te grondig, niet te pittig, niet te moreel, niet te indringend, ook niet al te waar zijn. Preken hier - men durft ze nog niet afkeuren, en sommigen dragen ook geheel de kleur des tijds, en assimileren zich met de mode. Romans daar, de oorspronkelijke voorop; men kent zijne wereld, en zal eerst aan Mr. van Lennep de hand bieden, en voor Mej. Toussaint eene buiging maken, dan naar den vreemde! - Legioenen rukt binnen! gij hebt eerst aan onze vlijtige vertalers het dagelijksch brood gegeven, wel iet of wat schraal, nu het geestelijk voedsel voor de lezende wereld, die u in de behagelijke vormen van Europa, Tijd, Leeskabinet, enz. enz. enz. gretig verwacht en dadelijk wegwerpt, als men het vreemde gebak verslonden heeft, dat dikwijls uit bedorvene boter, - de *echt* Hollandsche blijft toch nog beter - zamengesteld, hoogst onaangename gewaarwordingen verwekt, en als wij eene gruwelijke trope mogen gebruiken, *bedorven* en *beslagen harten* en *hoofden* maakt, zoo als Meester Maarten Vroeg reeds aanmerkte, dat hij, bij eenen ongestelden predikant als geneesheer geroepen, altijd stellig verwachte - een *beslagen tong* te zullen zien. - Alzoo, om te resumeren, goed en goedkoop wil het publiek bediend worden, zooals de gast in de restauratie, en hij neemt de spijskaart in handen, en onderzoekt wat hem het best smaakt, en het best met zijn beurs overeenkomt - eerst wat voedsel, braaf gekruid, dan een liflafje toe.

Mag men een publiek, dat zoo verbazend ontwikkeld is, waar de kinderen van de armenscholen en de naaimeisjes reeds de leesbibliotheken met stoutmoedigheid belegeren, mag men ons publiek wel vergen, om altijd naar degelijke en krachtige kost te vragen? Is de gast, die altijd honger heeft, niet reeds overvoed? Als gij hem stevige spijs in de maag duwt, zal hij niet te bloedrijk worden, en door eene beroerte, die dikwerf juist na den eten komt, worden overvallen? Derhalve roekelooze schrijver! die met eene ernstige, doorwerkte, geschiedkundige proeve optreedt, en het ongeluk van den aanzittenden gast op uwe rekening hebt en behoudt!

Wij kunnen het bijna niet begrijpen, hoe een letterkundige van niet geringe dat is: van erkende verdienste, zoo als de heer P. Scheltema, buitendat ook archivarius der stad Amsterdam, zich heeft durven vertoonen met eene bloote biographie van een beroemd vaderlandsch letterkundige. Welk belang vermeent hij dat het publiek in den onvermoeiden, reeds overleden, Jacobus Scheltema, zal stellen? Wat gaat het u, lezer van den tijd, aan, wat deze man eens gedaan, geleden, gedacht, - en vooral geschreven heeft? Hij ruste in vrede, zegt ge - en zoudt, als gij slechts durfdet, er bij voegen: en zijne werken volgen hem na - ook in vrede! In de levensbeschrijving van eenen letterkundigen voorvechter is niets voor het *hart*, dat wil zeggen, voor

het reeds overprikkeld en overspannen en gestoomd gevoel, - niets voor de *verbeelding*, die, den hemel zij dank, uitmuntend gecultiveerd en gearrangeerd is door Dumas, Sue, en het glimwormenlegioen der geliefkoosde Fransche tijdverdrijvers - in den winter nog veel meer waardig dan de handigste rookverdrijvers. Hier is de letterkundige geschiedenis van eenen landgenoot, die zijne rol op het bonte wereldtooneel eindigde, en waar menigeen, bij geruchte, zoo iets van hoorde, en menigeen nu het portret kan aanschouwen, het eigenaardige gelaat, en aan het tweede knoopsgat de zeer in het oog vallende ridderorde, en daaronder het facsimile; dat is nu alles zekerlijk, ook het ridderkruis, eene dadelijke aanbeveling - maar evenwel - altoos slechts eene biographie van een letterkundige! en niets meer!! Gelukkig intusschen voor den lezer, voor den schrijver, en voor den uitgever, dat de *politieke* loopbaan van Jacobus Scheltema in de levensbeschrijving is zamengevlochten. Daarin ligt iets, dat altijd nog boeit. Er zijn nog weinige exemplaren van die oude, zeer oude, deftige heeren overgebleven, die den cursus van 89 tot 49 hebben medegemaakt, - oud-studenten des levens, die door het oranjeschap, en de republiek, en de revolutie, en het koningschap, en het keizerschap, en weder door een ander koningschap voortgepromoveerd zijn geworden, die hunne verschillende politieke bullen kunnen vertoonen, en thans, als op non-activiteit geplaatst, een zestig- of zeventigjarigen leeftijd achter zich zien, opgevuld met vrijheidsboomen, Fransche assignaten, oranjelinten, proclamatien, schulden - en laatstelijk ook met drommen zegevierende leeuwenridders en eikenkroondragers. Gelukkig, dat de bladen, die ons de archivarius aanbiedt, ook den *politieken* Jacobus Scheltema, en niet slechts den letterkundigen schetsen. Gij, ouden van dagen, die als Nestors uit den Trojaanschen krijg zijt overgebleven, zult, bij de staatkundige loopbaan van den letterheld, uwe eigenaardige amusementen hebben; wij wenschen u, als gij het oog sluit, dat zoo veel gezien heeft, een' biograaph toe van dezelfde gehalte, als ge hier aantreft, mits gij zoo veel verdienste bezit en ook getoond hebt, als de goede en waardige man, wiens leven en bedrijf u hier worden aangeboden.

Indien gij vraagt, en dat moogt ge billijkerwijze, of de *latere* heer Scheltema berekend was, om het beeld van den *vroegeren* heer Scheltema, naar waarheid, voor te stellen - dan is het antwoord in allen deele bevestigend; want hij was en des overledenen neef, en bloed-en aanverwant, - maar dat zegt niet veel; 't kon juist ten nadeele van den biograaph strekken, - het neefschap kan partijdig maken; hij was zijn vriend, dat zegt meer; hij was door persoonlijken omgang, en door het bezit der noodige geschiedkundige bescheiden, waarvan hij een bescheiden gebruik maakte, in staat om te leveren wat hier verwacht wordt: waarheid - en dat zegt nog meer en het meeste. Het staatkundige en het letterkundige leven van den wakkeren Scheltema grijpt hier telkens geleidelijk in elkaar, en wij vinden het triumviraat in één persoon zaamgesmolten: den mensch, den schrijver, den staatsman - als eene eigenaardige straalbreking, zoudt gij er den *ambtenaar* Scheltema mede aanvullen. Lid van het geregtshof te Kampen, lid van den zeeraad, raad van Judicature, kommiesgeneraal der konvooijen en licenten, vrederegter te Zaandam, griffier van het hoog-geregtshof te Utrecht. Gij ziet, de

letterkundige maakte ook hier zijn' cursus. Men heeft hem, als bij tempo's, ook eene lading op commando, verschillende lasten op de schouders gelegd, die hij geduldig droeg en verdroeg; somtijds heeft eene Hoogere hand er nog een afzonderlijk levenskruis bij gevoegd, en ook in dien zin, heeft de Voorzienigheid *haren ambtenaar* met menigen eerepost der beproeving begiftigd, waarvan hij thans, dit gelooven wij, *meer* voldoening zal vinden, dan van 's lands posten, b.v. van het vredegeregt te Zaandam, treuriger gedachtenis! De heer P. Scheltema had dus de bouwstoffen gereed, en hij heeft ze zeer verstandig en zelfs omzigtig gebruikt, hij heeft den bloedverwant, den vriend, als bij de hand genomen, en hem getrouw vergezeld, van jaar tot jaar, van ambt tot ambt, van leed tot leed, en besluit, zoo als dit in den regel behoort, met eene ‘korte beschouwing van Scheltema's karakter en bijzondere hoedanigheden.’ Wij zijn overtuigd, dat de lezing van het belangrijke werk elken lezer aan den reeds hierboven afgedrukten dichtregel van Virgilius moet herinneren:

Dit menschen*kind* heeft veel gedragen, gewerkt, gezwoegd en geleden,

en onder al die tribulatiën des levens, nu hier- dan daarheen verplaatst en bevorderd, nu aan dit, dan aan een ander adres *verzonden*, in zekeren zin een soort van balling *in* den lande, heeft hij geschreven, altijd voort geschreven, verzameld, geordend, uitgegeven - onophoudelijk de pers als met stoomkracht gejaagd, en staat als vaderlandsch letterkundige, gelijk een Hercules, nevens onze pygmëen, die welligt den geleerden vader met minachting over de schouders zien, omdat niet alles even belangrijk, even grondig was, wat aan zijne pennen - want hij zal ettelijke bossen gebruikt hebben - is ontvloeid. Als ge de lijst, den catalogus der werken van Jacobus Scheltema gelieft in te zien, bl. 195-202, alphabetisch, en gij slaat het blad om, en nog een blad, en weder een blad, - gij zult naauwelijks kunnen gelooven, dat destaatsman en ambtenaar Scheltema zulk eene massa alleen heeft kunnen vervaardigen, en als gij den man voor *evenzoo* eerlijk hieldt als Dumas en anderen, die hunne namen voor een goeden prijs aan de meestbiedenden verhuren (konden zij het ook maar met hunne pennen zoo ver brengen!) dan zoudet gij welligt twijfelen aan de authenticiteit van deze geslachtslijst der papieren kinderen, talrijk gelijk de nakomelingen Abrahams, als het zand aan den oever der zee, als de sterren aan den hemel. Als vaderlandsch letterkundige staat Scheltema zoo vast op zijn voetstuk, en vele zijner historieele werken beveiligen zijn roem in die mate, dat de poging van sommigen, die gaarne den man wat heel laag willen stellen, verijdeld wordt. Als wij met Lucianus, of Rabener, of Wieland, eenige doodengesprekken wilden opstellen, we zouden kunnen aanvangen met Bilderdijk, van Kampen, en Scheltema, uit een quantitatief oogpunt, nevens elkaâr te plaatsen, wel te verstaan in de Elyzeesche velden, en gij zoudet voor vierde persoon den Engelschen Johnson, als supplement, er bij kunnen voegen. De onvermoeide, de geleerde, de alles doorsnuffelende Jacobus Scheltema heeft dus zekerlijk gedaan wat hij moest, en nog veel meer. Er brandde in zijne ziel een dorst naar kennis, die nooit gelescht is: hij moest voort, altijd voort op zijn weg; hij deed meer dan men verwachten of eischen kon, en de landgenooten lieten hem zekerlijk gerustelijk voortschrijven; zij vonden het bij-

zonder aardig, dat een enkel mensch zooveel durfde aan te grijpen en er toch niet door vermoeid werd. Groote schatten, dit wagen wij te verzekeren, heeft de letterkundige Nestor met zijne onafgebroken werken, inzonderheid met zijn extra-prolifiek Mengelwerk *niet* verzameld. Hij speculeerde niet met de geleerdheid, maar hij wilde lichten waarheid vinden en aan anderen brengen; men heeft hem natuurlijk stil laten begaan - wie zoude daar iets tegen hebben? - doch om den vlijtigen man, die niet rusten kon, krachtig aan te moedigen, om hem telkens op het letterkundig spoor een: welkom! een klein: vivat! toe te brengen, neen! dàt eische men toch niet van den Nederlander, zoo als hij thans is. 't Is al wèl, als men nog een enkel exemplaar van het werk, dat met bedreigende vervolgdeelen komt aanrukken, durft te nemen. Waar moet dat heen? Tien, twintig gulden aan boeken van denzelfden schrijver? en er is zooveel noodig voor meubelen, voor het dessert, voor het rijtuig, voor jagtroer en honden, voor de buitenlandsche reizen, voor het toilet van mevrouw en de dames-dochters, en voor dergelijke allernoodigste dagelijksche behoeften - en dan nog een werk van een vaderlandsch letterkundige op den koop toe? dat kan bruintje niet trekken. Om evenwel te blijven schrijven, en toch ter liefde van waarheid en kennis den moed niet op te geven, dat vooronderstelt iets van den moed, waarmede Hercules zijne twaalf proefstukken volvoerde, en eindelijk ook zijne apotheose verkreeg. Maar genoeg over dit onderwerp. De heer P. Scheltema heeft zich van zijne laak op eene uitstekende wijze gekweten: volledigheid, beknoptheid, duidelijkheid, onpartijdigheid, vereenigen zich om aan deze belangrijke bijdrage tot *onze historia litteraria*, in den engeren zin, eene hooge waarde bij te zetten. Er is iets, en wel iets zeer goeds, van wijlen den ouden heer Scheltema, op en in den levenden, jeugdigen heer Scheltema overgegaan. Kalmte, bescheidenheid, getrouwheid in het vermelden der feiten kenmerken deze bladen, die in eenen eenvoudigen, maar toch sierlijken stijl zijn geschreven, en eene waardige, eene noodzakelijke hulde aan den man bevatten, wiens eigenlijke gehalte meermalen zoo oppervlakkig en partijdig is beoordeeld, waar men inden veel schrijvenden letterkundige niet altijd den echten geleerde heeft *willen* erkennen, welligt omdat men zelf, naast hem, meer en meer verkleind en in de schaduw geplaatst zich aan den volke voordeed, iets, dat niet zeer bemoedigend is voor zekere personen.

Wij wenschen dat onze vlijtige en kundige archivarius, *ook een ambtenaar*, van alle zijden de noodige aanmoediging moge vinden, om onze letterkunde op soortgelijke wijze te verrijken, en wachten hem spoedig weder, ook in de kolommen van ons Tijdschrift, dat wij tevens aan zijne hooggeschatte medewerking nadrukkelijk aanbevelen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Volkslectuur.

De Nederlandsche Volksbode, een tijdschrift tot Nut van 't Algemeen, door C. van Schaick. Tweede Jaargang. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff, 1849.

Volkslectuur. Wat verstaat gij er onder? wat is het volk, waarvoor ge schrijft? De lagere standen, door demagogen als het volk bij uitnemendheid voorgesteld, of de gansche natie, - *plebs of populus?* Op 't gevaar af van door u als een besmette met revolutionaire, demagogische, socialistische beginselen geschuwd te worden, verklaren wij ons voor't eerste, zij 't ons ook niet onbewust, hoe vóór weinig dagen pas het tegenovergestelde gevoelen is voorgedragen, aanbevolen door hooggeleerden mond. Wat wilt gij met uwe volkslectuur, leeren of roeren, werken op 't verstand of op het hart uwer lezers? Het laatste, dan stem ik u gaarne toe, dat er volks*dichters* mogelijk zijn, mannen, die de snaren weten te treffen, welke in alle harten trillen - een zakkendragershart is niet anders zaamgesteld dan dat van den kamerheer. Laat ze beiden voelen: ze voelen 't zelfde, slechts wat fijner de een dan de ander. Eene liefdesverklaring van beiden verschilt alleen in den vorm, de inhoud is dezelfde, al sinds zestig eeuwen. Met het verstand is 't wat anders. Daar staat de mindere man vrij wat lager dan de beschaafde standen; niet omdat de goede moeder natuur van opinie was, dat een arme slokker, die van eigen werk leeft, met zooveel minder toe kon, dan de mijnheer, die op den arbeid van anderen teert, - och neen, ze heeft geen zwak voor fluweel en satijn; maar wijl uw beschaafde man wat meer gelegenheid had, om zijn groote of kleine dosis verstand te ontwikkelen. Schrijft ge voor hem, ge kunt zoo al geen centenaar dan tòch eenige Nederlandsche ponden kennis van geschiedenis, enz. bij hem vooronderstellen. Vooronderstelt ge die bij den minderen man ook, dan valt uw heele geschrijf in 't water. Vertel hem de bekende historie van de regtspleging van Karel den Stoute, om hem tot strenge regtvaardigheid, zonder aanzien des persoons, op te wekken, - dan behoort ge hem eerst eens aan 't verstand te brengen wie en wat die Karel de Stoute is. Goed, maar leest nu een wèl opgevoed man uw werk, dan werpt hij 't uit verveling neêr eer hij aan de historische anecdote zelve gekomen is[1]. Ook wanneer gij door 't verstand op den wil zoekt te werken, zult gij bezwaarlijk denzelfden weg kunnen volgen bij dezen en bij genen. Een enkele wenk, dat dít nuttig, dát pligtmatig is, zal volstaan bij den veel, te weinig zijn voor den luttel ontwikkelde. We blijven dus, ouderwetsch als we zijn, nog gelooven aan de noodzakelijkheid eener zoogenaamde volkslectuur, d.i. van geschriften, zamengesteld met het opzettelijke doel om meer bijzonder op de lagere standen te werken.

Wat wilt ge nu met dat volk? 't Wijzer en beter maken, hoop ik? Ja, uw eerlijk gezigt zegt het mij, dat ge 't geen luilekkerland zonder belastingen en groote mijnheeren voorspiegelt? Maar hoe zult ge dat doel bereiken? O, wat zijn er niet al wegen voor ingeslagen, de mees-

1) 't Spreekt van zelf, dat wij hier andere menschen bedoelen, dan zekere leden van zekere societeit, die, toen 't standbeeld van Willem den Zwijger onthuld was, lang en breed discoureerden, wie die Willem de Zwijger toch wel mogt wezen.

ten bespoeld door de kabbelende golfjes van 't Jan Salienat! Nu eens een flaauwe kinderachtige toon, dan hoogdierbare traktaatjes, bloedig van top tot teen, riekende naar den smook van 't onuitblusschelijk vuur; hier gaat er een afgetrokken betoogen dat huiselijkheid een deugd en onmatigheid een zonde is; elders maakt men 't zich nog wat gemakkelijker: men neemt een stuk, voor den ontwikkelingstrap van geheel ander, hooger publiek geschikt, verandert Henriette in Katrijn, Louis in Flip, gij in jij en - 't is volkslectuur. Leve de populariteit! Nog anderen, te flaauw en te smakeloos om een' fatsoenlijk man een' oogenblik bezig te houden, werpt zich tot volksvriend op en moraliseert er je bladzijden vol, dat mijn arbeider zegt: wijf, geef me de flesch is, 'k moet dien flaauwen smaak eens wegspoelen. - Hoor, ik recenseer tienmaal liever een fiksch boek voor den Tijdspiegel, 'k zou haast zeggen voor den Gids, eerste serie, dan dat ik voor 't volk schrijf.

Hoe ik 't gaarne heb, hoe ik 't gaarne deed, als ik maar kon? Zoo als van Schaick in zijn' Volksbode 't althans hier en daar doet. 'k Zal 't u zeggen, hoe hij er meê omspringt. Vooreerst kent hij het volk, hij weet zoo wat die menschen noodig hebben en waaraan 't bij hen hapert. Hij heeft ze bespied toen ze nuchter en toen ze dronken waren, bij het trouwen en bij 't vrijen. Hij weet precies, als ze zoenen en als ze huilen, niet maar hoe hun oogen staan, maar ook hoe 't er in hun hart wel uitziet. De donkere hoeken en hoekjes in hun hersenkas weet hij tamelijk wel te vinden. Daarbij komt, dat hij 't volk lief heeft. Dat begrijpt ge al zoo wat, omdat hij 't zoo wat kent, want die kennis waait iemand niet zoo maar aan. Maar hij toont het ook dat hij weet dat het ook menschen zijn met een ziel, die, kijk, geen' penning minder waard is dan de uwe, hij is zoo wat men noemt Christelijk, en nu kan hij 't niet velen, dat die arme slokkers, die hier zoo hard ploeteren moeten, zich nog in zedelijk ongeluk er bij storten en hun toekomst - de naaste en de verdere - zelve verwoesten. Daarom spreekt hij hun een hartig woordje toe. Maar nu komt hij niet met een effen gezigt: lieve vriend, ik zal u eerst eens verklaren wat kuischheid is, dan betoogen uit rede en Schrift, dat de kuischheid pligt is, eindelijk u opwekken om dien pligt te vervullen.... Neen, hij zegt: jongen, daar moet ik je eens een raar geval vertellen; daar is nu die en die er leelijk ingeloopen, hij heeft enz. enz.

Nu luistert de eenvoudige man, de geschiedenis trekt hem aan, afgetrokken waarheden voelt, begrijpt hij niet; maar als van Schaick ophoudt, zegt zijn hoorder: jongen, mijnheer, 'k zie toch wel, dat het maar zaak is om...., en als die hoorder nu in verzoeking komt, denkt hij: drommels neen, 't is zaak om op te passen, anders ging 't mij net als die.... daar die mijnheer me van sprak.

Zou 't zoo niet goed wezen, dunkt u? Welnu, laat ons dan van Schaick vragen om zoo voort te gaan, hem raden om zich medearbeiders te kiezen, die aan dezelfde liefde voor 't volk gelijke geschiktheid paren, laten we hem vragen om o.a. den heer Bosdijk, die zooveel kan schrijven en vaak zoo goed schrijft, te verzoeken dat hij zich dien vorm ook wat eigen maakt, - laten we dan Gods zegen afbidden over het zaad dat de Volksbode uitstrooit, en ook - dat is er niet kwaad bij - dien Bode menige deur ontsluiten. Zeg, willen we dat doen?

- IJ-

Mengelwerk.

Het staatsexamen.

Het kan welligt overtollig schijnen, dit onderwerp, dat bijna afgezaagd mag heeten, op nieuw en opzettelijk ter sprake te brengen, vooral daar de overtuiging zich meer en meer algemeen vestigt, dat die instelling ondoelmatig en om vele redenen verwerpelijk is, maar, als wij bedenken, hoe de Minister van Buitenlandsche Zaken, vroeger heftig tegen dien maatregel ingenomen, thans het Koninklijk besluit van 23 Mei hardnekkig handhaaft; als wij bedenken, dat eerst de laatste mokerslagen den kerkermuur doen vallen, die anders nog langen tijd onzen weerzin kon gaande maken en dat de Inspecteur der Latijnsche scholen gaarne de hoop koestert, dat het staatsexamen, dat aangenomen kind van vreemden bodem, hem mag komen te overleven, niet als inspecteur slechts of als adviseur, maar in 't algemeen als *sterveling*, dan vleije ik mij, dat men mij dank zal wijten voor het opheffen van den moker en voor mijne poging, om den bouwval te slechten. - Dit alleen wensch ik nog op te merken, dat men de kracht van den mokerslag niet aan mijnen arm, niet aan mijne behendigheid toeschrijve, neen, maar, dat men er anderen dank voor wijte, die mij door hunne vroegere pogingen in staat stelden, om eenige kracht in mijne slagen te leggen.

De beweegreden tot het Koninklijk besluit, niemand zal het ontkennen, was loffelijk. Men had geklaagd over de onrijpheid voor hoogere studiën van vele jonge lieden, die zich als akademieburgers lieten inschrijven en nu wenschte men door een' krachtigen maatregel, de hoogleeraren, die rimmers toch reeds onder den druk hunner bezigheden bezweken, in eens van alle mogelijke binken te bevrijden. Het is inderdaad vreemd, dat men in een' tijd, waarin de koninklijke besluiten reeds zooveel van hun krediet hadden verloren, nog zulk een kracht er in gelegen achtte, dat men in goeden ernst waande, bij Besluit de beoefening der letteren te kunnen herstellen. Nog vreemder is het, dat men zulk een besluit uitvaardigde in een' tijd, toen onze edele natie, die inderdaad weinig bemoeijing van hooger hand behoeft, alom met onbekrompen zin de ijverigste pogingen te werk stelde, om den eersten trap van het hooger onderwijs op een' waardigen voet te brengen en een gelukkig verband tusschen oud en nieuw daar te stellen, in een' tijd, zeg ik, toen reeds die pogingen hier en daar gezegende vruchten droegen en het zich liet voorspellen dat weldra de inrigtingen, waar men zich niet op de hoogte kon houden, van zelf te niet zouden loopen. Maar het is meermalen gezegd, de Regering heeft, ook in zake van onderwijs, vaak getoond, zich meesterlijk op de kunst te verstaan van de paarden achter den wagen te spannen. Zij voerde het onderwijs in stel- en wiskunst in, voor er onderwijzers voor

waren; zij maakte een examen daarin verpligtend, toen dit de studien van vele akademieburgers moest belemmeren en nog dezer dagen veranderde zij de betrekking van inspecteur van lager en middelbaar onderwijs in die van adviseur, voor men nog kan gissen, welke wetgeving omtrent dat onderwijs in Nederland staat te worden ingevoerd.-

Ik zeg, het ging met het Kon. Besluit van 1845 even zoo. Ik geloof, dat men uit kracht van het beginsel: ‘burgers zijn gelijk voor de wet’ geene wettelijke verpligtingen mag vaststellen, die noodwendig het nadeel zoo niet den ondergang van sommige 't zij personen 't zij instellingen na zich slepen, tenzij men aan allen den noodigen tijd late, om zich èn onderling èn met de wet op ééne lijn te plaatsen. Heeft men dit gedaan? Neen waarlijk, men heeft het niet gedaan en zoo doende die wet tot een tirannieken geesel doen strekken van duizende onderwijzers, ouders en kinderen.

Ik zeg van onderwijzers, ouders en kinderen en 't zal mij gemakkelijk vallen het te bewijzen. Ik zal beginnen met de onderwijzers. 't Is er verre af, dat die overal in denzelfden toestand zouden geplaatst zijn. In sommige steden vinden zij, bij een voldoend aantal, steun aan elkander, in een toereikend bestaan aanmoediging voor hun werk, in aanwezige hulpbronnen prikkel tot onderzoek, in verlichte curatoren welwillende bevorderaars van hunne persoonlijke belangen en van die der school. Maar van de hoe veel plaatsen ééne levert deze gunstige omstandigheden op? Op zeer vele althans wordt de moed gedoofd door den druk der werkzaamheden, die op een enkelen of ten hoogste op twee neerkomt, door een kommerlijk bestaan, gebrek aan hulpmiddelen, gebrek aan kundige voorstanders van hunne belangen. En is het nu met eenige mogelijkheid te regtvaardigen, dat een inspecteur voor het onderwijs, die zijn ideaal in de Residentie vond, waar hij den rector reeds een boekenprijs deed toekennen, plotseling een besluit uitlokt, waarvan het gevolg is, dat sommige onderwijzers, letterlijk onverdiend, in de hoogte getild, anderen, even onverdiend, vernederd worden? Waarlijk een inspecteur, die zulk een besluit zonder den heftigsten tegenstand liet uitvaardigen, moet wel nooit deel genomen hebben aan het publiek onderwijs.

Maar was de wet billijker ten aanzien van de ouders? Kunnen zij het helpen, dat hunne woonplaats niet is in de residentie of het graafschap of de baronnij van Breda? Hebben zij minder aanspraak er op, om hunne zonen voor de studien op te leiden? *Konden* zij hunne maatregelen nemen naar de inzigten van den inspecteur? En als zij nu niet konden weten, welke inrigtingen die inspecteur als modelscholen erkende, als zij nu in hunne onnoozelheid dachten, dat ook elders ijver en bekwaamheid zich vereenigden, als in allen geval de middelen hun ontbraken, om hunne lievelingen aan de alleen zuivere bron te doen laven, ei, was het dan billijk, het gebouw hunner hoop door een onverwacht besluit tot een luchtkasteel te maken, billijk om aan hunne schoonste verwachtingen den bodem in te slaan?

En nu die kinderen, die jonge lieden zelve. Hoe heeft men ten hunnen aanzien de billijkheid betracht?... Men berispt het in de Ultramontanen der Roomsche en der Gereformeerde kerk, dat zij om vrijheid van onderwijs roepen en die vrijheid willen laten bestaan daarin, dat zij hunnen kinderen onderrigt geven, niet zooals den vrijen mensch waardig is, maar zooals den Ultramontaan voegt. Inderdaad

het zal eenmaal voor de aanhangers van zulke begrippen eene harde verantwoording zijn, waarom zij de onsterfelijke zielen van de panden, hun toevertrouwd, in een knellend keurs hebben gewrongen, aan welks dwang zij zich niet dan met bloed en tranen kunnen onttrekken: maar denkt gij, dat de verantwoording gemakkelijk zal zijn voor hen, die jonge lieden aan bepalingen onderwierpen, onder wier druk zij *moesten* bezwijken? Of konden zij het helpen, dat hunne ouders hen niet hier maar elders ter schole zonden, niet aan dezen maar aan genen toevertrouwden; niet den aanleg der ziel maar hunne soms dwaze wenschen raadpleegden? Konden zij het helpen, dat hunne onderwijzers niet bekwamer waren, of dat zij meer letteden op wat innerlijk goed is, dan op wat uiterlijk schittert, dat zij hen niet leerden veel te schijnen en weinig te zijn? - Ik herhaal het, het besluit in verband met de spoedige uitvoering was eene ongerijmdheid, eene onregtvaardigheid omtrent onderwijzers, ouders en kinderen, het was eene nieuwe proef, dat onze regering ('s Konings bedoeling was loffelijk) vaak de paarden achter den wagen spant.

Ik schreef tot dusver, alsof ik vooronderstelde dat een staatsexamen diende te worden ingesteld, en dat men slechts de invoering daarvan den noodigen tijd vooraf had moeten aankondigen. Wat ik u bidden mag, lezer! doe mij het ongelijk niet aan, van te meenen, dat ik het staatsexamen zelfs in de verte zou goedkeuren. Het eenige, waartoe ik komen kan, is de bekentenis, dat die instelling een nieuw bewijs was van de noodzakelijkheid, dat het onderwijs in zijn geheel te onzent voorziening behoefde. Overigens was gezegd examen niet beter geschikt, om de melaatschheid, waarmeê dat gewigtig voorwerp van staatszorg behebt was en is, te genezen, dan de dwaze grepen in een stelsel van bezuiniging in het programma van Nov. 1848, om het stuk der financien op vasten voet te regelen. - Het was een onbehendige, om niet te zeggen een lompe greep in een versleten raderwerk, dat er slechts te stroever om zou gaan. Ik vertrouw, dat ieder die eenigzins met mij kan inzien, dat het lager onderwijs niet behoorlijk ontwikkeld, het middelbaar bijna niet geboren is en dat er geen verband tusschen lager en middelbaar en nog minder tusschen middelbaar en hooger onderwijs bestaat, de instelling van zulk een staatsexamen, om aan al die gebreken te gemoet te komen, op zijn zachtst kinderachtig en onberaden zal noemen. Het is ook bespottelijk, in het stuk der wetenschap als in het strafregt een preventief systeem te willen invoeren. Neen vrijheid, onbelemmerde vrijheid worde aan allen gelaten die eens met mond en pen hun vaderland zoeken te dienen, en alleen hij worde geweerd, van wien het blijkt, dat noch vaderlandsliefde, noch zucht voor de wetenschap in staat waren, zijn geest op te beuren en zijn hart af te trekken van de dienst der zonde. Maar dan zorge ook de Regering, dat het onderwijs op een behoorlijken voet zij ingerigt en al de onderdeden aan elkander sluiten en een welgevormd geheel uitmaken.

Wij hebben, dunkt ons, tot dus ver bewezen, dat de instelling in haar beginsel daarom niet deugde, dewijl zij vooraf had moeten worden voorbereid en omdat zij niet anders medebragt dan dwang van buiten, waar men op algeheele, innerlijke hervormingen verbetering had moeten bedacht zijn. Laat ons nu zien, wat men van het staatsexamen te wachten hebbe, zoo lang niet die al-

gemeene hervorming is tot stand gebragt, zoo lang dus de maatstaf ontbreekt, waarnaar men ontwikkeling en vorderingen bij leerlingen, geschiktheid en ijver bij onderwijzers beoordeelen mag. Wij willen nu eens aannemen, dat in de residentie, dat in sommige hoofdsteden of aanzienlijke plaatsen in de provincien gaande weg lager en middelbaar en hooger onderwijs zich voldoende hebben ontwikkeld; dat die onderscheiden trappen van onderwijs daar geleidelijk op elkander volgen en werkelijk tot den voor den mensch bereikbaren top opvoeren. Wilt gij, wij zullen zelfs aannemen, dat de helft der aanstaande akademieburgers op die voortreffelijke gymnasien is ingeschreven. Maar hoe is het met de overigen gesteld? Zij zijn op die onvoortreffelijke Latijnsche scholen of soi-disants gymnasien, waarvan niet veel goeds te wachten is. Waarom hebt gij die niet afgeschaft, gij mannen van de Regering! of althans de afschaffing ten ernstigste aanbevolen? Het gold hier het belang der wetenschap, het gold hier de rust en het welzijn van duizende ouders en kinderen. Foei, het is trouweloos, inrigtingen op eene wettige wijze te laten bestaan, waarvan gij de kweekelingen prijs geeft aan kwade kansen, het is niet menschelijk, jonge lieden als tot de slagtbank tot uw examen op te roepen, terwijl gij in het belang der wetenschap hoopt, dat zij zullen worden afgewezen. Doch ik herhaal de vraag: hoe zal het met die andere helft gaan? Zij komen niet zooals die jonge lieden uit de residentie en uit het graafschap en uit de baronnij met een prestige van wonderbare knapheid maar wel van ongeschiktheid; zij wekken reeds dadelijk het vermoeden op van onbeslagen ten ijs te komen en de toon van voorkomend medelijden zelf, dien men aanslaat met hen, doet oneindig meer nadeel dan de toon van vertrouwen, waarmeê men de overigen te gemoet komt. Het is dus klaarblijkelijk, dat die eene helft, die onwillekeurig aan de andere helft getoetst wordt, in oneindig ongunstiger toestand is geplaatst: want hoezeer ook die jongelingen op wettig bestaande inrigtingen zijn ingeschreven, is er stilzwijgend het anathema over uitgesproken en kunnen zij onmogelijk ook, als overal dezelfde ijver en bekwaamheid ontwikkeld worden, de vergelijking tegen die anderen uithouden. Hun toestand is dus min gunstig dan die van misdadigers, die niet in vergelijking met anderen, maar in zichzelven en naar hunne opvoeding en de omstandigheden, waarin zij geplaatst waren, plegen beoordeeld te worden. Men zou, dunkt ons, een billijker maatstaf hebben, als overal dezelfde inrigtingen met een voldoend personeel waren tot stand gebragt en als men de gemoedelijke overtuiging had, dat op die inrigtingen overal behoorlijk voorbereide jongelingen *konden* worden toegelaten. Zoo lang dit niet het geval is, aarzel ik niet uw staatsexamen ten hoogste onregtvaardig te noemen en het te vergelijken met het bed van Procrustes. Uw maatstaf is het gymnasium van de residentie of van het graafschap. Die van dergelijke inrigtingen komen, werden tot de behoorlijke lengte uitgerekt; die van andere komen, al hebben zij ook meer dan de lengte, worden onwillekeurig soms tot beneden de maat ingekrompen.

Het gevolg hiervan is, dat de zoo genoemde Latijnsche scholen en kleine gymnasien hoe langer zoo meer in een ongunstigen toestand geraken. De enkele groote gymnasien vinden in de stad hunner stichting een genoegzaam fonds van leerlingen; ook trekken zij al wat aan-

zienlijk en bemiddeld is tot zich, omdat zij een waarborg te meer tegen ongelukken aanbieden. Zoo doende kunnen zij keurig zijn in het aannemen van leerlingen en laten zij ook werkelijk, wie hun minder bevalt, aan de kleinere inrigtingen over, schoon deze inderdaad wel, om het zwakker personeel van onderwijzers en om de geringere hulpmiddelen de keur der leerlingen behoefden. Voegt men daar nu bij, dat in de kleinere steden en op het platte land het lager onderwijs veel te wenschen overlaat en dat er in vele oorden althans geen zweem van middelbaar onderwijs te ontdekken valt, dan kan de onpartijdige beoordeelaar ligtelijk bevroeden, welk een Herculische en tevens welk een ondankbare arbeid aldaar op de schouders der onderwijzers geladen wordt, die er daarenboven vaak zeer gebrekkig ondersteund worden door hulponderwijzers in sommige zoogenaamde bijvakken, bepaaldelijk in mathesis en algebra. Het is niet der moeite waard van ridderorden te spreken, en geen echt literator hecht er, denk ik, aan, maar ik geloof, dat menig docent aan eene kleinere inrigting, die met onverdroten moed zich van die moeijelijke taak kwijt, zulk eene ridderorde allezins verdiend heeft.

Zegt men nu welligt: ‘dat is het juist wat wij gezocht hebben: wij wenschen den val van die inrigtingen’ dan zeg ik: schaamt gij u niet, voor zulk een Machiavellistisch plan uit te komen? Hoe! gij verfoeit in het burgerlijke leven hem, die zijn naaste onderkruipt en gij keurt het goed, dat in den staat de eene inrigting opzettelijk door de andere ondermijnd wordt, en dat wel volgens uwe eigen plannen? Ik ben het met u eens; in den tegenwoordigen tijd geloof ik niet, dat eene enkele provincie vijf of zes of meer goede gymnasien kan stichten of staande houden; ik geloof zelfs, dat er ettelijke moeten worden afgeschaft: maar moet ik het daarom roemen, dat gij onderwijzers, ouders, leerlingen opzettelijk aan smaad, teleurstelling, onverdiende vernedering prijs geeft? moet ik het daarom fraai noemen, dat gij vele kleinere steden van haar eenige sieraad, van haar eenige middel voor hoogere beschaving zoekt te berooven, voor gij haar door de betere inrigting van hooger en middelbaar onderwijs hebt schadeloos gesteld? Neen waarlijk, zulk een bewonderaar van centralisatie ben ik niet.

Men bewere niet, dat, door het staatsexamen als een zwaard van Damocles boven het hoofd van leerlingen en onderwijzers te hangen, de krachten en vermogens van beide tot eene buitengewone hoogte zullen gespannen en ontwikkeld worden, gelijk de magt der Fransche republiek gespannen en verhoogd werd door het schrikbewind. Ik geloof niet, dat in de republiek der letteren schrik gewenschte uitkomsten pleegt op te leveren, maar weet gij, wat ik wel geloof: dat men het wezen aan den schijn meer en meer zal opofferen. Gelooft mij, er zijn onder de knappe docenten zeer weinigen in staat, om op den duur aan een aanzienlijk getal leerlingen in vele vakken te gelijk voldoende onderrigt te geven, zoodanig, dat zijne voordragt steeds zijne leerlingen boeit en ingerigt is naar de behoeften der verschillende klassen. Zelfs hij, die zich heden en morgen en over een jaar daartoe in staat waant, bekent, na verloop van tijd, met een bitter gevoel, dat hij aan het publieke onderwijs alle eigen studie heeft opgeofferd, dat hij het niet zal volhouden. Al leereude gaat men steeds vooruit, maar al onderwijzende wordt men dom,

ten minste als men de gelegenheid mist, om gedurig tot de wortels van zijn onderwijs door te dringen. Wil dus de docent encyclopaedist wezen, hij zal hoe langer zoo oppervlakkiger worden en hoe langer hoe oppervlakkiger leerlingen vormen; onttrekt hij zich daarentegen aan de voorschriften voor het staatsexamen, de kennis zijner discipelen zal mank bevonden worden, en het resultaat zal, aan het naaste doel getoetst, hetzelfde zijn. Er schiet hem dus niets anders over, dan zich op de beste manier te spitsen, om zijne discipelen te dresseren; maar daar dit streven meer en meer zijne ziel zal innemen, zal ook de arbeid zijner kweekelingen minder en minder aan hunne verheven bestemming beantwoorden en de schat van kundigheden, tijdelijk bijgebragt, zal hun weldra ontglippen.

Inderdaad, gelijk de heffing van zware accijnsen den sluikhandel uitlokt, zoo lokt de belasting op de zielen der kweekelingen, op den arbeid der onderwijzers, een' anderen sluikhandel uit, een sluikhandel, die wel *moet* gedreven worden, omdat de aanzienlijker fabrijken van akademieburgers met premie werken en de kleinere naauwlettend worden gesurveilleerd. En wilt gij nu weten, hoe die sluikhandel gedreven wordt? Ik zal er u iets van zeggen, hoezeer ik vooraf moet opmerken, dat het er zeer verre af is, dat ik op iemand ter wereld eenige de minste blaam zou willen werpen. Ons land is klein en zoo als Cyrus al zijne soldaten, zoo kent ieder literator zijne collegen. Nu zijn de literatoren tevens het braafste en gemoedelijkste en kittelоorigste ras van wezens, die ik ken. Neemt men deze omstandigheden in aanmerking, dan kan men daaruit gemakkelijk velerlei verschijnselen verklaren. Zij die door den Minister worden vereerd met de taak van examineren, stellen zich de striktste onpartijdigheid en regtvaardigheid uit kracht van hunne braafheid ten pligt. Hadden zij nu maar een maatstaf! Dit is de wensch hunner gemoedelijkheid, en die gemoedelijkheid drijft hen, om, vooral als de eerstelingen van hun onderzoek van normaalscholen komen, te beginnen, met allen of bijna allen toe te laten. Men roemt dan in den lande de gematigdheid der commissie, men roemt de vorderingen, die de beoefening der wetenschap in het laatste jaar gemaakt heeft. Maar men heeft buiten den waard gerekend. Langzamerhand komt de kittelоorigheid in het spel. Die kittelоorigheid bederft alles, zelfs de braafheid en gemoedelijkheid. Verbitterd door de inspanning van een dagelijks uren lang voortgezet, vaak ten hoogste moeijelijk onderzoek, is men wel uit kracht van zijne gemoedelijkheid vatbaar om den sluikhandel te begunstigen, voor zoo ver men zelf vriendelijke handdrukken of uitvoerige brieven met ophelderingen van ouders of collegen ontvangt, maar in zoo ver men bemerkt, dat anderen van de examinatoren ook dergelijke brieven en handdrukken bekomen, is men, uit kracht van zijne braafheid en kittelоorigheid, tegen iederen sluikhandel hoegenaamd, en wil, onder voorwendsel van niemand te kennen, geene oogluiking hoegenaamd gebruiken. Ziedaar de oorzaak van eene reeks van ongelukken, die de commissie bijna onbewust en dus zoo goed als onschuldig te weeg brengt. Weldra evenwel geraakt men onder den invloed van de terugwerking, die het oordeel over de strengheid der commissie daar buiten noodwendig hebben moet; men begint de ongelukken te bejammeren, die men schiep, de gemoedelijkheid keert zegepralend terug en, *all is well*,

that ends well, de laatste blijken zoo goed als de eerste.

In ernst gesproken, want de zaak is ernstig, uw staatsexamen levert geene voldoende waarborgen op. Uwe examinatoren zijn uit den aard der zaak tegen private inrigtingen, tegen privaat onderwijs; zij zijn regters in hunne eigen zaak; zij zijn, wat men ook zeggen moge niet onbekend met de examinandi, niet onbekend met de plaats, waar zij hopen te studeren; zij hebben voorkeur, al is 't ook onbewust, voor deze of gene akademie, voor dit of dat gymnasium, voor dezen of genen onderwijzer; zij zijn niet ten eenemale doof voor allerlei vertoogen, niet ten eenemale ongevoelig voor allerlei omstandigheden en de strijd, dien zij in hun binnenste voeren en die hen inderdaad beklagelijk doet zijn, geeft aanleiding niet alleen tot allerlei botsingen onderling, maar helaas ook tot de scheefst mogelijke oordeelvellingen. Ik durf daarom gerust iederen examinator uittarten, om te verklaren, dat hij aan het einde over zichzelven, over zijne ambtgenooten voldaan was en dat hij de overtuiging had, van niet of slechts zeldzaam te hebben gedwaald.

In trouwe, met welken band of knoop zal men dien Proteus, dien men Staatscommissie noemt, vasthouden? Nu eens schijnt het vlug Latijn spreken haar criterium, dan weêr het vlug vertalen van niet al te moeijelijke classici; nu eens hecht zij oneindig veel aan Grieksche antiquiteiten, dan weêr zweert een professor, dat een jong mensch hopeloos is, als hij feilt in de leer der accenten en hij laat zich met open oogen foppen. Nu eens prijst men het handboek van Engelen aan, dan weêr spreekt men er het anathema over uit: ginds beweert een mathematicus, dat men zonder zekere formules geen bon sens kan hebben, elders fronst een literator de wenkbraauwen, omdat zijn patient een praeteritum of supinum niet wist. Ongelukkige docent! Gij hadt nu eens regt veel werk gemaakt van de accenten, de examinator had nu juist zijne redenen, om er niet naar te vragen; gij hadt u gespitst op de metra, het is bij het heroicum gebleven; gij hadt het geheele jaar Latijn gesproken, zij hebben op zijn hoogst de partes in 't Latijn gevraagd; gij hadt Bojesen verbotenus van buiten laten leeren, men heeft slechts willen weten, hoeveel koningen er te Sparta waren. Is het niet voor den man van karakter, om verontwaardigd te worden, als hij examinatoren hunne individualiteit als het zwaard van Maurits in de schaal ziet leggen en als hij gevoelt de dupe te zijn geweest van den schrik, dien de effata van dezen of genen hebben verspreid. Naar mijne bescheiden overtuiging zou eene commissie geheel anders dienen zamengesteld te zijn, als zij mij vertrouwen zou inboezemen.

Het blijkt dus, dat die instelling reeds dadelijk in haar ontstaan onbillijk was en dat zij het niet minder was in haar voortbestaan, omdat zij een privilegie voor sommigen, een drukkenden last voor anderen medebragt; het blijkt ook hier, dat van een kwaden boom geene goede vruchten kunnen geplukt worden, en dat men er bij voortduring geene andere dan wrange van te wachten heeft. - Maar, vraagt men welligt, hoe heeft men te denken over een staatsexamen, wanneer eenmaal het onderwijs in zijn geheelen omvang zal hervormd zijn? Wanneer over het geheele rijk scholen zullen zijn daargesteld, waarin, naar de behoeften des tijds voor allerlei leerlingen onderrigt in wetenschap en praktijk verkrijgbaar zal zijn, en zoo, dat eene geleidelijke opklimming van het laagste tot het hoogste daarbij wordt in acht genomen?

Men vergunne mij, met een enkel woord aan te toonen, dat ook dàn zulk een staatsexamen onnoodig, dat het ongeoorloofd zou zijn.

Ik ga hierbij van de vooronderstelling uit, dat de grenzen van iederen trap van onderwijs behoorlijk zullen worden afgebakend, en dat de omvang van iedere kategorie duidelijk zal zijn aangewezen. Wel nu, daaruit zal overtuigend blijken, dat betrekkelijk slechts weinige steden in staat zullen zijn, behoorlijk ingerigte gymnasien, d.i. voorzien van een voldoend personeel en toegerust met de vereischte hulpmiddelen te bekostigen. Tusschen beide moet ik opmerken, dat ik het privaat onderwijs, naar de bepalingen onzer grondwet, geheel onaangerand laat. Wie dat verkiest, hij make er gebruik van; doch dit kan en moet nimmer de overheid verhinderen, om het publieke onderwijs werkelijk op de hoogte van den tijd te brengen. Maar stel nu eens, dat, door elkander gerekend, in iedere provincie twee zulke inrigtingen tot stand komen (veel meer zal het wel niet zijn, daar de meeste steden zich gelukkig zullen rekenen, aan de eischen van lager en middelbaar onderwijs te kunnen voldoen), zal dan toch dat getal, over het geheele rijk genomen, hoogst aanzienlijk te noemen, zal het niet, zeg ik, een innerlijken waarborg in zich bevatten voor eene heilzame concurrentie? Als ge u voorstelt, dat alom een ligchaam van ten minste zes docenten, met zorg gekozen en goed bezoldigd, met het onderwijs aan een gymnasium is belast, denkt ge niet, dat er een edele naijver tusschen die verschillende ligchamen levendig werkzaam zal zijn, een naijver, die zich wel aan de leerlingen moet mededeelen? Voeg daar nu bij, dat de collegien van toezigt over zulke kost bare en gewigtige inrigtingen uit geheel andere mannen zullen moeten bestaan dan nu helaas nog hier en daar het geval is, gezwegen nog van het toezigt, dat van wege de hooge overigheid dient gehouden te worden, en dat welligt gesterkt dient te worden met de bevoegdheid, om misbruiken te doen ophouden, om onbekwaamheid en slordig gedrag naar bevind van zaken met straf te dreigen of te straffen. In waarheid, ik zie niet, dat bij zulk een' stand van zaken een staatsexamen van bijzonder veel nut kan zijn. Want ook dit niet uit het oog te verliezen, dat de gezegende verandering van zaken, die in het verleden jaar in ons vaderland voorviel, de openbaarheid ten troon heeft verheven, en dat die openbaarheid op den duur de grootste vijandin moet zijn van middelmatigheden of minder dan middelmatigheden. Die openbaarheid is de aanhoudende toetssteen van bekwaamheden en zij zal beter, oneindig beter aan den dag brengen wat men van den burger te wachten hebbe, dan een examen van eenige uren, door eene niet opzettelijk, maar uit den aard der zaak partijdige commissie afgenomen van jonge lieden, hemelsbreed verschillende in woonplaats, algemeene ontwikkeling, zelfvertrouwen en wat dies meer zij.

Maar ik ga verder en beweer, dat zulk een examen voor de regtbank der zedelijkheid ongeoorloofd is. Geene Regering mag den eenen eenen last opleggen, waarvan zij den anderen ontslaat. Dat doet gij met uw staatsexamen en dat is hoogst onbillijk. Gij ontslaat er de aanstaande Roomsch-Katholieke geestelijken van en ge onderwerpt er de aanstaande bedienaren van de overige kerkgenootschappen aan. Ik zeg dat niet uit naijver, neen, ik verfoei het onverdraagzaam gerammel van die Protestanten, die de Roomsch-Katholieke examinatoren in staat

achten, om aanstaande Theologen, daarom alleen dat zij predikanten zullen worden, te laten struikelen, ik noem dat wartaal en onzin, maar als ik uw staatsexamen onbillijk noem, dan doe ik het, omdat het zoo is. Maar zelfs ten aanzien van hen, die ge examineert, zijt gij onbillijk. Gij ziet aanstaande medici, juristen, literatoren voor u verschijnen; waarom past gij op allen denzelfden maatstaf toe? Wij kunnen, wij mogen niet anders, zegt gij. Gij hebt gelijk, ik wil u volstrekt niet hard vallen, maar weest dan van uwe zijde zoo billijk, om toe te stemmen, dat mannen, die jaren lang naauwlettend jonge lieden hebben gade geslagen, vrij wat beter kunnen beoordeelen, of in iemand een goed medicus schuilt of literator, dan gij het zijt, om hem daarvoor onbekwaam te keuren, dewijl hij de Grieksche accenten niet kent of eene algebraische formule vergeten is.

Nog meer! Wie plaatst u op den regterstoel, om te oordeelen, welke talenten de Voorzienigheid in de ziel van den prillen jongeling gelegd heeft? Rousseau ontwikkelde zich op zijn veertigste jaar: ei lieve meent gij, dat alom de zielen der jonge lieden in trekkasten gebroeid worden, zoo als in de residentie en elders plaats heeft, en dat zij op een gegeven tijd moeten ontwikkeld zijn? Dring toch zoo vermeten niet in de geheimen der natuur. Ziet ge niet, dat de enkele maandroos en de zware mosroos te gelijk knop heeft. Ei lieve, welke vindt gij fraaijer, al is het ook, dat de mosroos zooveel later haar digt gebladerte ontvouwt? Denk aan Valckenaer te Leeuwarden, en houd toch eindelijk op met eene spaak in 't wiel te steken en den loop te stuiten van een genie, dat nu nog door allerlei beletselen belemmerd wordt, maar waarvan gij de vaart weldra niet zult kunnen naoogen. Vel uw oordeel, als de mensch in de maatschappij treedt en wijs hem dan zijne plaats aan; maar meng u niet in den gang zijner opvoeding, ontzeg hem niet dat waarop hij een heilig regt heeft. Hoe! als ik u eens wees op uwe aanteekeningen en deed opmerken namen van jonge lieden, waarachter gij geplaatst hadt '*zonder aanleg*' en ik wees u vervolgens op de diploma's der faculteiten ingevuld met *summis cum laudibus*, zoudt gij ook blozen, zoudt gij ook aan uwe bevoegdheid beginnen te twijfelen? En als ik u nu op de Grondwet van 1848 wees en over den geest er van met u sprak, zoudt gij meenen orthodox te zijn, als gij niet het staatsexamen met mij een onding noemdet? Voorwaar, ik wenschte wel, dat aan de Nederlandsche hoogescholen, dat aan de Nederlandsche gymnasien geen enkel onderwijzer gevonden werd, die zich voortaan liet vinden, om de handlanger te zijn van een maatregel, zoo onregtvaardig in zijn beginsel, zoo onbillijk in zijne werking, zoo ongeoorloofd en noodeloos in zijn blijvend bestaan.

Tiç;

De diplomaat in het burgerlijke leven. (Geen portret)

Het is ons oogmerk niet, den diplomaat te beschouwen in zijne staatkundige loopbaan, en hem te volgen in zijn kabinet. Wij zijn al te weinig vertrouwd met hetgeen aan de hoven voorvalt, om zoo iets te kunnen of te durven ondernemen; ook zegt men algemeen, dat wij Nederlanders in onzen tijd geene diplo-

maten bezitten, al hebben wij onze ambassadeurs en chargés-d'affaires. Neen, als wij van diplomaten spreken, dan hebben wij daarbij mannen op het oog, die de staatkunde in het dagelijksche leven overbrengen, en die, altijd op hunne hoede, even huiverig zijn, om hunne eigen belangen te compromitteren als de staatsman het is, om die van zijn land te benadeelen. Vraagt men, welken stand in de maatschappij wij meer bijzonder zoeken te schetsen en of wij misschien niet den geneesheer zoeken terug te geven, die, in den regel, diplomaat is in zijn hart; wij antwoorden dat wij zulk een' afkeer hebben van personaliteiten, dat wij zelfs ongaarne over een afzonderlijken stand van menschen ons gevoelen zeggen, en dat wij daarom hier in den algemeenen zin spreken van voorname lieden, die in het oog van anderen en vooral van zichzelven gewigtig zijn. Vindt men deze bepaling al te vaag, welnu, wij voegen er, ten gevalle van onze lezers, bij, dat zij de klasse van onze diplomaten vooral zullen vinden in die heeren, die aan deze of aan gene zijde op de grenzen van den adeldom staan en dus ook in die, wier adel nog van zeer versche dagteekening is. Voorts mag men niet vergeten, dat zij gewoonlijk geen mannen zijn van uitstekenden rijkdom, van groote zielskracht, van meer dan middelmatige braafheid, van buitengewone talenten. Zelfs is de middelmatigheid, hun eigen, de voorname grond van hunne diplomatische voortreffelijkheid: immers het is algemeen erkend, dat de wezenlijk beschaafde man van hooge geboorte, van grooten rijkdom, van uitstekend aanzien, van ongewone sterkte van geest de diplomatie juist niet pleegt te maken tot zijne liefhebberijstudie.

Na deze omschrijving van ons onderwerp achten wij ons geregtigd, om eerst den diplomaat te bespieden in zijne binnenkamer, en hem vervolgens te laten optreden in het werkelijke leven. Reeds vooraf waarschuwen wij onze lezers, dat zij, zoo als anders ons zwak wel eens is. voor ditmaal geene gemoedelijke toepassing te wachten hebben.

Wij voor ons gelooven, dat de diplomaat, tant soit peu, materialist is en dat hij, in verband met deze eigenschap, meer instinct heeft dan geest. Misschien doen wij hem ongelijk, maar wij kunnen het denkbeeld niet van ons weren, dat hij zelden zijne blikken uitstrekt tot ‘over den rand des grafs,’ maar dat hij veel opheeft met het ‘heden der zaligheid.’ Daarvoor heeft hij dan ook eene ongewone vatbaarheid, om levendig te gevoelen, wat zijne tijdelijke belangen schijnt te kunnen bevorderen en deelt hij met de paauwen, de vossen, de mollen en de hanen de kleine gebreken, die men aan deze dieren verwijt. Alles is op het effect berekend, al heeft hij er soms, gelijk de mol, belang bij, dat men hem niet ziet werken. Ik zou haast vergeten er bij te voegen, dat hij ook iets van de kattennatuur heeft, in zooverre hij de populariteit najaagt, die in onzen tijd eene conditio sine quâ non is van den man van de wereld. Inderdaad de diplomaat, hoe moeijelijk het hem valle, streelt en aait en spreidt een uitlokkenden glans ten toon zoo liefelijk als de fraaiste cypersche kat van de gekste bedaagde vrijster denken durft.

Wanneer nu de diplomaat in zijne binnenkamer is, dan regelt hij gewoonlijk zijne overleggingen niet naar begrippen, die bij hem tot klaarheid komen, maar wel naar eene zekere ingeschapene aandrift, d.i. naar eene mengeling van die driften, die aan de zoo evengenoemde

dieren eigen zijn. Hij heeft wel een zwevend gevoel van zijne middelmatigheid, maar de ingenomenheid met zichzelven verleidt hem tot het streven, om door allerlei kunstmiddelen voor het oog der wereld in gewigt te winnen. Als de diplomaat opregt is, zal hij niet ontkennen dat hij vaak repetitie houdt voor den spiegel; dat hij allerlei gelaatstrekken van het betooverende lachje tot den verpletterenden blik doorloopt; dat hij allerlei houdingen van het majestueuze tot het kruipende aanneemt; dat hij met groote en kleine schreden, met snelheid en statigheid zijne kamer op en neder gaat; dat hij in allerlei toonen en met allerlei stembuigingen óf dezelfde óf verschillende woorden uitspreekt. Ook zijn toilet is een voorwerp zijner aanhoudende zorg. Het bien chaussé, bien ganté, bien coiffé heeft hem merg en been doordrongen: maar behalve dat, goede hemel! wat is er niet aan dat gewigtig stuk vast! Of is de snede van den rok, de kleur van het vest, de knoop van de das eene onverschillige zaak? Heeft men ook niet eene parapluie te dragen, eene sigaar te rooken, eene prise aan te nemen of aan te bieden? En dan de hoed, dien men op het hoofd heeft. Eeilive, vraag het den diplomaat of hij niet wonderen doet met zijn hoofddeksel, of er niet eene wereld van geheimen steekt in de kunst van groeten. Maar nog verder gaat zijne propaedeutica, nog dieper dringt zijne studie door, nog poëtischer wordt zijne oefening voor het leven daar buiten. Hij stelt bij zichzelven de verhouding vast, waarin hij tot anderen verlangt te staan, hij beraamt middelen, om anderen in die verhouding tot hemzelven te brengen, waarin hij ze gaarne zag. Daarom laat hij alle mogelijke personen, van zijn barbier tot den minister, de revue voor zich passeren; daarom verplaatst hij zich in alle mogelijke toestanden, ook in de zeldzaamste, om met ieder op zijn gemak, om op alles voorbereid te wezen. Zoo doende leert hij, wanneer hij onverzoenlijk, onbeschoft, schaamteloos, wanneer hij vergevensgezind, bescheiden, bedeesd moet zijn, kortom, hij is er op geleerd, om zelfs verrast en verbluft te zijn, al heeft hij die houding te voren bestudeerd. Behoudend uit kracht van zijne natuur, d.i. van zijne middelmatigheid, van zijne geboorte, van zijne bedoelingen schaart hij zich onder de vanen der liberalen en spreekt met ophef van de vrijzinnige ten uitvoerlegging der Grondwet, maar als men naauwkeurig acht slaat op zijne redeneringen, dan gelijken die veel op de taal van Joden, die zichzelve *schijnen* te vervloeken, maar wel deugdelijk oppassen, dat zij geen wee over zich inroepen.

Ongevoelig zijn wij reeds met onzen diplomaat uit de binnenkamer in het leven geraakt: welaan, laat ons thans opzettelijk onderzoeken, hoe hij er zijne theorie in praktijk brengt. Wij willen hem gadeslaan bij verschillende gelegenheden, op verschillende plaatsen, met verschillende personen. Gaan wij eerst met hem naar zijne societeit! Hoe vriendelijk is de man langs 's Heeren wegen! Welk een vermaak vindt hij, om ieder te groeten en wel zoo te groeten, dat hij altijd de eerste is. Ziet ge, hoe mijnheer en mejufvrouw D. eene kleur krijgen, omdat ze bang zijn, hem te hebben gemankeerd. Slechts eene enkele maal groet hij niet, denkelijk uit distractie, maar het doet den man, dien het treft, zeer aan het hart. Wij komen in de societeit. Er zijn daar enkele *fatsoenlijke* leden, maar de meeste zijn burgers; er is een min of meer democratische atmospheer. O! wat al vrienden heeft er onze

diplomaat en wat is hij gelukkig, hen te zien. Er staat ergens een groepje bijeen, waar hij zich bijvoegt. Hij is niet karig met het toereiken van zijne hand, maar zonderling is het, dat, terwijl de een er een hartelijken druk van gevoelt, een ander ze maar half te pakken krijgt, een derde te naauwernood het ontslippen van den pink ontwaart, en een vierde voor zijne poging, om dien te vatten, slechts beloond wordt door eene equivoque buiging. In zijn enthusiasme boort hij zich weldra midden in de groep, waarvan al spoedig de een en ander onmerkbaar wordt afgesneden, en nu plotseling een der intiemen onder den arm nemende, valt hij, schijnbaar vermoeid met hem op een paar ledige stoelen, en zet het onderhoud met hem voort. Straks vliegt hij weêr op en snelt naar een bruikbaar mensch, met wien hij overigens geene liaisons verlangt aan te knoopen. Deze gevoelt zich hoogelijk vereerd, maar begaat in zijne naïveteit de stommigheid, om niet zoo zeer zijne denkwijze, waaraan hij weinig gewigt hecht, open te leggen, als wel om zich naar die van den diplomaat te informeren, of wel waagt hij het in de gunstige meening, die hij van 's mans echte populariteit heeft opgevat, het discours met hem als met zijn gelijke voort te zetten. Maar nu moet gij eens zien, hoe kunstig de diplomaat den draad afbreekt, terwijl de ander, die licht en warmte van hem wachtte, meent, dat hem onverwacht iets is te binnengevallen, dat hij ongesteld is geworden, of dat hijzelf door een of ander woord hem beleedigd heeft. Nu eischt nog de pligt van den diplomaat, dat hij de dagbladen inziet, en het is daarbij wezenlijk opmerkelijk, hoe spoedig hij, b.v. in de Haarlemmer, de verhalen ontdekt van de uitsporigheden, door Fransche of Duitsche bewegingsmannen begaan. Dit geeft hem eene natuurlijke aanleiding, om, onder betuiging van aanhankelijkheid aan de gewijzigde Grondwet, enz. toch eene en andere oordeelkundige aanmerking te maken, over regtstreeksche verkiezingen, het regt van vereeniging of dergelijke vrijheden. Met een bon mot à double sens en onder het maken van dergelijke buigingen staat hij op en gaat heen onder een zeker gedruisch, dat van zelfgenoegzaamheid getuigt.

Wat dunkt u, lezer! is de man niet interessant? Waarlijk, genoeg althans, om hem ook naar het diner te vergezellen, bij mevrouw de gravin A. of bij mevrouw de baronesse B. Gelijk ginds de vossen- en kattennatuur, zoo treedt hier meer de paauwen- en hanennatuur bij hem op den voorgrond; want terwijl hij zich om goede redenen heeft voorgenomen, aan de schoone dames eene kiesche hulde te bewijzen, wil hij toch ook zelf hare aandacht niet gansch onwaardig zijn. In zoo verre is hij paauw - en in hoe verre hij haan is, laat ik aan den bescheiden lezer over. - Het is hier een fatsoenlijk gezelschap. Wel is waar zijn er uit convenance, twee, drie personen genoodigd, die daar nu eigenlijk niet behoorden, maar men laat die links liggen en begint, met ze niet te zien. Ja, lezer! op die kunst verstaat zich de diplomaat meesterlijk, zoo goed als de afgodsbeelden van den psalmist. Zoodra hij iemand niet wil zien, nemen zijne oogen iets verglaasds aan en hij staart daarmeê zoo dof en glansloos zijnen man in het gezigt, dat deze, hoezeer reeds gereed, om hem de hand te reiken of een gesprek met hem aan te knoopen, moreel overtuigd wordt dat hij niet onder 's mans waarneming valt, en met eene zekere siddering voor het idiote in zijn wezen zich terug-

trekt. Zoo doet hij ook, met naar zulke lieden te luisteren. Telkens, als zij een woord willen spreken, verheft hij toevallig zijne stem; rigten zij hunne reden tot hem, hij verstaat ze niet, of terwijl hij zich naar een ander wendt, geeft hij hun zulk een kort bescheid, dat het tevens tot een verwijt kan dienen, dat men hem in zijne rede heeft gestoord. Neen, neen, de man encanailleert zich niet. En toch ziet en hoort de man voortreffelijk, zoo goed als de losch en de haas, zoo goed als de muis en het hert. Niets ontgaat hem regts noch links en dat terwijl hij met mevrouw.... in een druk gesprek is gewikkeld. Want men moet zich niet voorstellen, dat er immer een algemeen of belangrijk discours wordt gevoerd, waaraan deelneemt wie wil en waarbij ieder rondborstig zijne meening ontwikkelt: neen, de dames zijn de saus van het gezelschap en in den regel bemoeit zich ieder slechts met die naast hem is gezeten. Eene enkele maal is men zoo getroffen over hare geestigheid, dat het geheele gezelschap er deelgenoot van moet zijn. Dan is 't algemeen applaudissement van de heeren, die evenwel zorg dragen, om spoedig met eene dubbelzinnige opmerking het gesprek ieder met de zijne weder voort te zetten. In het geheel speelt men komedie en is er slechts één tooneel; maar men zou er de stof voor evenveel drama's in den smaak van Thespis kunnen putten, als er paren in het gezelschap zijn.

Is er iemand onbescheiden genoeg, om tegen ons te beweren, dat er nog wel iets anders voorvalt, dan dat de dames conquêtes maken en dat de heeren er ook maken en dat de noodlottige geest van het communismus niet zoo ver van dit diner verwijderd is, als het oppervlakkig kon schijnen, wij stemmen het toe, maar als wij u een paar staaltjes hebben meêgedeeld van discoursen, waarin onze diplomaat werd gemengd, dan zult ge van uwe zijde toestemmen, dat het eigenlijk niet der moeite waard was, ze op te teekenen. Er is iemand, die gaarne een balletje opwerpt en die, terwijl hij de fruiten roemt, op den eigen grond van mevrouw A. geteeld, met eene gemakkelijke en sierlijke wending den wensch uit, dat hem het tiendregt op al de vruchten van zulke goederen toekwame. ‘Ja, zegt hij, *dat* tiendregt zou ik liever willen dan al de nova novalia;’ en ziet daarbij onzen diplomaat aan. Deze lacht onbeduidend. ‘Maar als de Hooge Raad ze u toewees?’ vraagt hij verder. - Nu knikt bij onmerkbaar. ‘Ook als 't ten koste was van vier provinciën?’ Even onmerkbaar schudt hij met het hoofd. ‘Neen, neen, dan zou *ik* ze niet willen al was ik de koning.’ De diplomaat staart hem met verglaasde oogen aan. Dit alles gebeurt in eene halve minuut en zoo ook het volgende onderhoud. Dezelfde spreeuw heeft opgemerkt, dat een paar heeren het met ééne dame ééns zijn, over... ik weet niet wat... ‘Ik geloof, zegt hij, dat ik tot eene *zekere* hoogte uw gevoelen deel en acht mij gelukkig, dat er zooveel homogeens in ons midden is. Van homogeniteit gesproken,’ zegt hij nu tot onzen diplomaat, ‘de drukpers toont veel belangstelling in de interpellatie van Groen.’ “Dat heb ik ook gemerkt.” ‘Maar wat zal dat alles baten? Wij kunnen geen homogeen ministerie uit Frankrijk of Engeland laten komen.’ ‘Dat ben ik geheel met ueens.’ ‘Wij zullen het daarom maar moeten doen met wat wij hebben, totdat de school van G. of H. of T. ons een geheel kan aanbieden.’ ‘Ja - a?’ zegt onze diplomaat, eerst bevestigend en dan vragend,

omdat hij begint te begrijpen, dat zijn voortreffelijke persoon zeer goed bij ieder kabinet zou kunnen ingeschoven worden, zoodra deze of gene van het werkelijk bestaande homogene ministerie van dit of dat vraagstuk eene kwestie van portefeuille had gemaakt. - Maar is 't nu wel der moeite waard, zulke nietigheden op te teekenen?

Eigenlijk heeft dit laatste onderhoud (want wij mogen niet onbillijk zijn), het heeft de verdienste, van hem te herinneren aan eene conferentie te zijnen huize met politieke vrienden. Ik zeg, politieke, om den aard der vriendschap te doen kennen. Ook zijn zij niet eens homogeen maar slechts chefs van minoriteiten, die meenen, dat het altijd voor hen beter zal zijn, als 't maar anders wordt. Hier staat de mollennatuur op den voorgrond, en den hoop, dien zij opwerken, ziet ge een paar dagen later in den ouden Rotterdammer, den Nederlander of den Arnhemmer. Aan de andere zijde pleit het voor de echte vriendschap van den behoudsman, den slijmgast, den ultramontaan, den radikaal, dat zij elkanders gevoelens eerbiedigen en niet eens naar hunne wederzijdsche bedoelingen vragen. Zij namen eens het amendement op μισεί ὡς φιλήσων aan en zij hopen dus, elkaar zoo spoedig mogelijk te zullen haten. Inderdaad, zij zijn een beeld der natuur, die aan de grootste eenheid de grootste verscheidenheid weet te paren.

‘Laat ons nu,’ roept iemand, ‘den diplomaat zien vrijen, trouwen, dansen, koopen, reizen, sterven.’ Zoudt ge waarlijk willen, dat wij u het genoegen roofden, van hem zelf waar te nemen? Besef het wel, goede vriend! dat het leven en streven van den diplomaat alleen voor hemzelven eene positieve, maar voor de buitenwereld eene negatieve strekking heeft. Het is duizend tegen een, dat hij op het groote tooneel te voorschijn treedt, en gebeurt dat, men heeft er spoedig zijne bekomst van, en wat het kleine tooneel betreft, geloof ons, hij blijft overal dezelfde. Zijn katechismus bevat slechts weinig artikelen: ‘wees voornaam, wees slim, compromitteer uzelven nimmer, encanailleer u niet, zoek steeds uw eigen belang en dat der uwen’, ziedaar de belangrijkste. Vrijt hij dus, hij legt niet zoo zeer de grondslagen van eene verbindtenis voor de eeuwigheid als wel van een contract voor zijn leven, dat door partijen onderteekend wordt, als hij trouwt. Er heerscht nimmer liefde in zijn huis, maar altijd eene zekere hoffelijkheid, die voor den oppervlakkigen beschouwer iets heeft van wederzijdsche eerbiedenis, maar voor den naauwkeurigen waarnemer blijkt wat zij is, een volslagen gebrek aan dat vertrouwen, waardoor de zielen ineensmelten. Zelfs ten aanzien van zijne zonen en dochteren houdt hij altijd dezelfde rol vol, zoodra zij tot zekere jaren gekomen zijn. Pa moet overal de hoofdpersoon zijn, niet langs den weg van liefde en vertrouwen maar van allerlei mystificaties, waarvan zij de bedoeling of nimmer of spade doorzien. Oneindig gaarne sluit hij voor hen hunne huwelijken onder den schijn of hij henzelve laat kiezen, maar zijn eenig doel daarbij is, dat hij hen goed, dat wil zeggen, voornaam geplaatst ziet. Waar anderen zich ongedwongen vermaken, daar vreest hij, zich bloot te geven: en inderdaad, die vrees is gegrond, want honderdmaal in zijn leven is hij van partij veranderd. Nu eens democraat, is hij morgen republiekein, om later constitutionneel en straks streng monarchaal te zijn, steeds gereed om apostaat en proseliet te worden en altijd gedwongen, om zoo zijne woorden en daden in te rigten,

dat men er te allen tijde alles en niets van maken kan. Sterft hij, en is hij een esprit fort, hij zal met Augustus vragen: ‘hoe heb ik mijne rol gespeeld?’ en gaarne hooren, dat men in de handen klapt, en is hij wat zwakker, hij zal met een akelig gevoel van ledigheid rugwaarts en voorwaarts zien, omdat hij zichzelven bewust is, dat hij nimmer iets buiten zichzelven bemind heeft of beminnen kan.

Wat dunkt u? vindt ge het zelf niet beter, om nu voortaan voor eigen rekening waarnemer te zijn. Zoudt ge hem nu onderkennen? Het is een mijnheer Van....., elegant gekleed, met een ongedwongen maar bestudeerden en eenigzins gewigtigen gang, die zich op een' afstand houdt, positief zijn glas madera commandeert en positief over het weer spreekt of tegen zijn eenvoudigen buurman; maar die, zoodra er eene soort van geloofsbelijdenis in het spel komt, vrij wat excepties maakt, en wel in zekeren zin met u overeenkomt, maar toch ook misschien in zekeren zin van u verschilt; die heel toevallig den man, die gisteren referendaris werd, ontmoet en hartelijk geluk wenscht, en heel toevallig den man, die gisteren op wachtgeld werd gezet, voorbijgaat en niet opmerkt, die... Houd op, zegt gij, ik zal nu zelf er wel meê te regt kunnen.

Tíç;

Brievenbus.

IX.
Brief aan den Tijdspiegel naar aanleiding van de daarin opgenomen: Beschouwingen over den Oorlog en het Leger.

Sinds eenigen tijd vond men in de nietmilitaire tijdschriften, met name de *Gids* en het *Letterlievend Maandschrift*, artikelen omtrent militaire aangelegenheden en beoordeelingen van militaire geschriften. Ook de Redactie van *de Tijdspiegel* ruimde in haar nommer van de vorige maand eene plaats in aan een artikel over het oorlogswezen, hetwelk zich echter in zooverre van de andere door ons bedoelde artikelen onderscheidt, dat die aangelegenheid daarin beschouwd wordt in verband met hetgene er, naar des schrijvers meening, omtrent den oorlog in het algemeen in westersch Europa te wachten is, alsmede met datgene wat de toestand van 's lands finantiën ten aanzien van ons staatswezen in zijn geheel eischt.

Zonder in eene beoordeeling hetzij van laatstgenoemd artikel, hetzij van andere te treden, meenen wij hier de algemeene opmerking te mogen maken, dat het verschijnsel van de plaatsing van die stukken in niet-militaire tijdschriften ons voorkomt, bij zooveel ongunstige teekenen des tijds, tot de uitzonderingen van meer heilspellenden aard te behooren.

Het is toch niet te miskennen, dat die verschillende plaatsingen luide getuigen van de ontwaking van de publieke belangstelling in de staatsaangelegenheden van militairen aard, welker hooge gewigt tot heden door de natie maar al te zeer is over het hoofd gezien. Het noodlottige feit, dat met de sinds jaren toegestane millioenen voor het oorlogsbudget niets is verkregen geworden van hetgene men met regt kon verwachten, is gewis in de

eerste plaats te wijten aan het gemis van die belangstelling des publieks, welke zoozeer noodig is om de vertegenwoordiging ten spoorslag te dienen, tot eene betere kennisneming van de hoofdtrekken van ons oorlogswezen, die iederen vertegenwoordiger behoorden eigen te zijn. De bekentenissen van onwetendheid dienaangaande, zoo herhaalde malen zonder eenige schaamte in de Tweede Kamer der Staten Generaal afgelegd, zijn ons duur genoeg te staan gekomen, om ons te nopen voor het vervolg die Kamer niet meer van den aandrang eener openbare meening omtrent oorlogszaken verstoken te laten.

De strekking van den militairen geest om zich aan de algemeene beweging van de denkbeelden meer en meer aan te sluiten, welke uit de meer bedoelde plaatsingen mede ondubbelzinnig blijkt, draagt er anderzijds niet weinig toe bij om ons die plaatsingen onder de gunstige teekenen des tijds te doen rangschikken.

Zoowel van deze als van de andere zijde het verschijnsel dat wij bespreken beschouwende, zien wij er eene naauwere verbinding in tusschen burgers en militairen, dan tot heden bestond, en van welke wij ons voor de verbondenen de beste gevolgen durven beloven.

Geldverspillingen aan materieel, zooals die waarvan de werkplaatsen der artillerie te Delft kunnen getuigen, overdadige uitgaven, zooals degene waarvan meer dan een in de laatste jaren versterkt punt het treurig bewijs vertoont in de met zooveel zorg door de militaire genie zaamgestelde steenklompen, welker wezenlijk doel met niet weinig minder geld even goed en beter had kunnen bereikt worden, - deze en zoovele andere geldverspillingen en overdadigheden zullen, bij eene meerdere openbaarheid omtrent de oorlogsaangelegenheden, voor het vervolg gereedelijk belet kunnen worden.

Men zal niet meer bloot gesteld zijn aan wapeningen als die des afgeloopen jaars, zich schijnbaar grondende op eene hersenschimmige vrees voor oorlog, doch welker eenige wezenlijke regtvaardiging was, dat niettegenstaande de sinds jaren aan het materieel bestede, zeer groote sommen, van het vestingmaterieel der artillerie nagenoeg niets compleet en niets op zijne plaats was, zoodat er gedurende maanden hals over hoofd tot zijne completering is moeten gewerkt worden en de drukte van de heen en wederzendingen tot volslagen verwarring dreigde over te slaan, - dat bij de militaire genie hoogst gewigtige versterkingen, zonder welke die waaraan men ton bij ton te veel besteed had voor de verdediging onvoldoende waren, in verval waren gelaten, zoodat men in aller ijl tot hare wederopmaking, zoo goed molijk, moest overgaan, - dat, eindelijk, bij al de, blijkens het vorenstaande, even wanordelijk als roekeloos gedane uitgaven voor materieel, - de zuinigheidshalve ongeoefende ligtingen onzer infanterie, slechts op het papier eenige beteekenis hadden, terwijl er zonder die ligtingen bij het leger geen bataillon kon marcheren.

Eene treurige regtvaardiging voorzeker voor eene wapening, welke als zoodanig van elken redelijken grond ontbloot was, eene wapening die dus enkel nut had in zooverre zij eene geschikte duperie was, om ettelijke tonnen extra te erlangen tot herstelling zooveel mogelijk van vroegere verwaarloozing.

Doch indien wij ons de mogelijkheid om dergelijke voorvallen in de toekomst te beletten, als het gevolg van de algemeene belangstelling in de oorlogsaangelegenheden en van de daardoor toenemende openbaarheid omtrent die aangelegenheden

voorstellen, zulks zou niet het geval zijn indien wij tevens niet de hoop mogten voeden, dat zij van wie men die openbaarheid alleen kan verwachten eindelijk hunne persoonlijke belangen nevens het algemeene belang door de publieke opinie waardiglijk zullen ondersteund zien. Zonder zoodanig vooruitzigt toch zou de ontmoediging weldra in de plaats treden van den cordaten voortgang op den ingeslagen weg van openbaarheid. Zonder de burgerlijke emancipatie van den officiersstand, die thans werkelijk in meer dan een opzigt *onmondig* mag heeten, gelijk de schrijver van het bovenbedoeld artikel in dit tijdschrift het uitdrukt, zullen de officieren immer gevaar blijven loopen om tot speelbal van hunne chefs, tot marionetten van de regering te vervallen, - in plaats van zich te blijven verheffen tot meer en meer waardige voorlichters van het publiek, omtrent hunnen tak van dienst, en aldus krachtig mede te werken tot de handhaving van de goede orde in den Staat.

Als zoodanige instellingen waaromtrent in de eerste plaats maatregelen van burgerlijke emancipatie zouden behooren genomen te worden, noemt de zoo even bedoelde schrijver, naar wij meenen te regt, de weduwen-en weezen-kas, de beperkende bepalingen omtrent het aangaan van huwelijken en de officierskleedingfondsen.

Zooals die instellingen thans geregeld zijn stellen zij inderdaad even zoovele schandelijke ongerijmdheden daar. De gedwongen contributie aan de gemelde weduwen- en weezen-kas, de verpligte inschrijving en verbinding op het grootboek van een kapitaal ad *f* 600 rente bij het sluiten van een huwelijk, de gedwongen deelneming aan de officierskleedingfondsen, - het zijn alle even ongeoorloofde als drukkende servituten. Of zou het soms geen zoodanig servituut uitmaken, dat officieren die, hetzij vrijwillig hetzij *van staatswege gedwongen* ongehuwd zijn en blijven, en dus nimmer eene weduwe zullen nalaten, niet te min genoodzaakt worden jaarlijks 1 tot 3½ percent van hun tractement en, bij elke rangsverhooging of vermeerdering van tractement, het ¾ van die vermeerdering in het weduwen-fonds te storten; wat meer is, dat gehuwde officieren, tot diezelfde bijdragen genoodzaakt, niet te min, bij gemis van eene zekere som die daarenboven van hen als *inleggelden* gevorderd wordt, geen *deelgenoot* zijn van het fonds waaraan zij contribueeren en dus, ofschoon steeds bijdragende, echter niets voor hunne weduwen ooit kunnen erlangen?

Ten gevolge van die ‘weldadige instelling,’ zooals zeker oorlogs-minister haar officieel geliefde te noemen, contribueren aldus gehuwden en ongehuwden, die nimmer, noch voor henzelven noch voor de hunnen, een penning uit het weduwenfonds kunnen erlangen, ten behoeve van de weduwen dier officieren, welke genoegzaam bemiddeld zijn om de bovenbedoelde *inleggelden* (dikwijls eene zeer aanmerkelijke som) te storten.

Is dit eene geregelde exploitatie van de minvermogenden, van hen die of zichzelven te arm achten, of in strijd met hunne meening door de regering te arm verklaard zijn om te huwen, is het eene exploitatie van deze ten behoeve van de meer vermogenden, die èn het kapitaal ad *f* 600 rente, dat gevergd wordt om een huwelijk te mogen aangaan, èn de meergenoemde *inleggelden* voor het weduwenfonds bezitten, - of is het zulks niet?

Is die ‘weldadige instelling,’ waardoor de weduwe van den meer gegoede het brood eet van de weezen des min

gegoede, waardoor de armere ongehuwde in het onderhoud van de nagelaten betrekkingen des rijkeren gehuwde helpt voorzien, soms nog iets anders dan een van de meest grove misbruiken waaronder het leger gebukt gaat?

De verpligte inschrijving op het grootboek bij het aangaan van een huwelijk noemden wij in de tweede plaats als een van de op te heffen servituten.

De bepaling, dat de echtgenoote eens officiers haren man niet in kampementen of bij het leger te velde zal mogen volgen, is regtmatig, dewijl het dienstbelang die bepaling vordert.

Dat de regering, die den jeugdigen officier, *zonder ervaring*, in de verleiding brengt om door een onberaden huwelijk zich voor zijn geheele leven te bederven, iets waaraan men in geen andere betrekking eveneens wordt blootgesteld, - dat zij die gevaarlijke exceptionnele positie, welker daarstelling zij om het belang van de dienst niet kan vermijden, neutralisere door te bepalen dat geen officier vóór zekeren leeftijd zal mogen huwen, wij zouden het zeer moreel achten.

Maar dat de regering den beschaafden man, die zekeren leeftijd, b.v. van 28 à 30 jaar, bereikt hebbende volkomen heeft kunnen leeren onderscheiden, wat hem in zijn belang ook in zake van huwelijk te doen staat, die niet minder dan ieder ander ambtenaar, of burger in het algemeen, in staat is zijne eigene geldrekening te maken, - dat zij den zoodanige verbiedt om zijne inkomsten als die beneden zekere som zijn met eene echtgenoote te deelen, is eene even onvoldoende als willekeurige tusschen-beidetreding van het oorlogsbestuur in het individuele leven van den officier.

Waarop toch grondt zich de bepaling van het bedrag dier som, bij de zoozeer uiteenloopende wijzen van geldbesteden, die men van de zeer verschillende individu's waarop die bepaling toegepast wordt verwachten moet? Waarop anders dan op willekeur? Welken waarborg toch geeft het bezit van die som bij hem wien men dat bezit voorschrijft - juist omdat men hem onbekwaam acht om zijne eigene rekening te maken? Indien men hem de wijze van besteden vrij laat, kan men hem de keus omtrent het al of niet bezitten van die som of van eenige andere ook wel overlaten. Is een officier van b.v. 30 jaar een schoolknaap of is hij een man in de oogen van het oorlogsbestuur? Of wel dan eens het eene, dan weder het andere - naar willekeur? Voor den burger ambtenaar bestaat geene dergelijke bepaling. Waarom niet? Is het omdat deze beter in staat is zijne rekening te maken dan de officier, of omdat het er minder op aankomt dat hij zich misrekene en in het ongeluk storte, of omdat van den officier uitgaven gevergd worden die men hem niet vergoedt, zoodat de burger ambtenaar, met wiens tractement het zijne nominaal gelijk staat, daarvan minder onkosten goed te maken heeft? De officier eet en drinkt niet meer dan de burger ambtenaar en voor zijne dekking en huisvesting is geen meerder stof of ruimte noodig dan voor die des ambtenaars. Indien hij duurder gekleed gaat en meermalen het land moet rondreizen, het is, of omdat de dienst het eischt, of omdat het zoo het goedvinden van het oorlogsbestuur is. In beide gevallen zijn de meerdere uitgaven, die den officier aldus veroorzaakt worden, staatsuitgaven, en behoort hij daarvoor schadeloos gesteld te worden.

Doch vragen wij niet langer. De oorsprong zelf van de bedoelde bepaling

veroordeelt haar in dezen tijd. Zij was in vroeger dagen een middel (regtmatig of niet?) om tegen te gaan dat officieren beneden hunnen stand, of erger, huwelijken aangingen. Het middel werd meermalen ontdoken en werkte gebrekkig, even als de bepalingen omtrent het leveren van zekere bewijzen ten aanzien van de moraliteit der aanstaande echtgenoote, welke het moeten aanvullen. Het middel ontaardde en van een zeer gebrekkigen waarborg tegen verkeerde huwelijken, werd het, door steeds meer beperkende wijzigingen die moesten dienen om dat gebrekkige te verhelpen, eene vexatie bij maatschappelijk goede huwelijken.

Als waarborg tegen de verkeerde huwelijken, waartoe het middel trouwens ontoereikende was en bleef, is het overigens, bij de tegenwoordige beschaving der officieren, volkomen onnoodig geworden en is zijne instandhouding van zedelijken grond ontbloot.

Dat het vexatoir werkt blijft ons om aan te toonen over.

Het betoog daaromtrent zal kort kunnen zijn. Niemand toch zal beweren dat eene plaatsing van een kapitaal in Nederlandsche schuldbrieven de meest voordeelige of meest zekere zij, welke kan voorkomen, dat eene zoodanige plaatsing van een kapitaal, hetwelk op eene andere wijze, b.v. in pandregten op vaste goederen, in meer winstgevende actiën van nijverheids- of handelmaatschappijen, of wel, in vreemde schuldbrieven, belegd is, niet zeer onereus zal kunnen wezen, dat er geene groote verliezen te lijden kunnen zijn, wanneer de schuld brieven, tegen zekeren koers ingekocht, later soms plotseling moeten verkocht worden, zooals bij boedelscheiding enz. - alle nadeelige kansen waaraan de officieren blootstaan, ten gevolge van den maatregel omtrent het verbinden van een kapitaal ad *f* 600 rente op het grootboek der Nederlandsche Schuld, waaraan het gedwongen verband van hun kapitaal hen belet zich te onttrekken. Deze en meer andere nadeelen, welke de burger kau ontgaan, worden den officier van regeringswege opgedrongen - en zijn daardoor even zoo vele vexatiën te zijnen opzigte. Een voorbeeld van de exceptionneele nadeelen, waaraan de gehuwde officier bij eene conversie wordt prijs gegeven, levert het jaar 1844. Of heeft de gehuwde officier, wiens verbonden kapitaal in 5 percents schuldbrieven bestond, zich toen niet gedwongen gezien, om bij de verwisseling van die effecten tegen den koers van 95½ percent (eene fictieve waarde zooals later bleek) nieuwe 4 percents schuldbrieven aan te nemen, terwijl het ieder ander vrij gelaten werd zijne 5 percents schuldbrieven a pari in te wisselen? Is die conversie aldus (de tegenwoordige koers van de 4 percents effecten in aanmerking genomen) voor de bedoelde officieren soms iets anders geweest dan eene geforceerde reductie van hun kapitaal en hunne rente beide, iets anders dan de meest eigendunkelijke vexatie, om het niet erger te noemen?

Zoodanig is de onzedelijke en tevens hoogst nadeelige werking van de bepaling omtrent de storting, door de officieren bij het aangaan van een huwelijk te doen, voor welke bepaling de vroegere schijngrond sinds lang niet meer aanwezig is.

De officierskleedingfondsen noemden wij in de derde plaats. Omtrent deze bepalen wij ons echter voor het oogenblik tot de opmerking, dat men al bijzonder met de manie van het oprigten van fondsen en fondsjes moet behebt zijn

om, waar de eenige wezenlijke behoefte zou zijn, dat de nieuw aangesteld wordende officieren, in bijzondere gevallen, een voorschot tot betaling van hunne eerste uitrusting konden erlangen, al de andere officieren te verpligten om voor hun geheelen diensttijd een kapitaal van *f* 100 of meer renteloos in een kleedingfonds te plaatsen, om daarenboven hunne kleederen enz. aan het fonds in veel kortere termijnen te betalen, dan voor welke ieder leverancier hen volgaarne crediteren zou.

De graagte waarmede het bestuur voor de officieren tracht te betalen - wel te verstaan uit *hunne* beurzen - laat waarlijk niets te wenschen over.

Wel is waar dat de staat er in zoover bij profiteert, dat hij nu de noodzakelijkheid om in enkele gevallen eerste uitrustingskosten voor te schieten en de kans van daarop, b.v. bij ontijdig overlijden van den nieuw aangestelden officier, te verliezen, vermijdt; - wel is waar dat dit profijt voor den staat wordt verkregen ten koste van de officieren deelhebbers in de kleedingfondsen, die voor verreweg het meerendeel die fondsen voor de betaling van hunne eerste uitrusting niet behoefden; maar de kwade kans is gering en zouden de officieren zich die, om den wille van hunne nieuwe kameraden, dan niet gaarne laten opleggen, waar de staat, om hun zelfs wille, reeds zooveel zorg op zich neemt?!

Bij deze vlugtige beschouwing van de drie genoemde militaire instellingen willen wij het hier laten. Zoo nuttig wij het achten dat de inwendige toestand des legers, ook wat de persoonlijke belangen aangaat, meer algemeen bekend worde, opdat er steeds meer sympathie tusschen de burgers niet - militairen en de burgers militairen ontsta, opdat, terwijl deze gene hunne medeburgers omtrent het algemeen belang in oorlogszaken voorlichten, de eerstgenoemden wederkeerig de regtmatige aanspraken van de laatsten helpen ondersteunen, zoo nuttig als ons dat voorkomt, even noodeloos achten wij het, in een tijdschrift als datgene waarvoor wij dit schrijven bestemd hebben, gedetailleerde betoogen te leveren over de bedoelde meer speciaal militaire belangen.

Genoeg zij het ons den lezer eenigermate te hebben doen inzien, welke verkeerdheden er in het persoonlijk belang van de officieren op te heffen zijn, op dat zij niet langer *zonder eenig belang voor de staatsdienst* van hunne eerste burgerregten verstoken blijven, opdat zij niet door duurzame zedelijke achterstelling uitgedoofd worden. Een gedrukte toestand als de hunne eischt te veel inspanning om het hoofd op te houden, en zou op den duur onvermijdelijk tot uitputting leiden. In plaats van een levend lid des staatsligchaams uit te maken zouden zij, te laat welligt, een kanker aan dat ligchaam blijken geworden te zijn.

Dat het nimmer daartoe komen moge, dat nimmer het leger zich in de uiting van gegronde denkbeelden, van billijke vorderingen, belemmerd zie en dat het steeds een gewillig oor en een open hart bij het algemeen vinde!

Dit laatste bovenal is naar aanleiding van het vorenstaande - onze levendige wensch. De vervulling van dien wensch *alleen* zou toch des noods voldoende zijn, om elke intimidatie ijdel te maken, om de verflaauwing van het steeds opklarend licht der openbaarheid omtrent de oorlogsaangelegenheden te verhoeden.

A....s.

X.
Brief over het bespreken van plaatsen in de dorpskerk te Eemnes.

Ik weet niet of gij, Mijneheeren van den Tijdspiegel, mijn geschrijf zult willen opnemen, daar ik voor mij, in het gewone leven, volstrekt niets te maken heb met de geleerde en schrijvende wereld, als behoorende tot het getal der tamelijk talrijke Amsterdamsche makelaars, getrouwe beursbezoekers en pilaren van de stad. Als lid van Doctrinâ et Amicitiâ heb ik meermalen aldaar uw Tijdschrift in handen genomen, en mij zeer geamuseerd met de curieuse zaken, die gij ons mededeelt, en hoewel gijl, ook geen prijscourant uitgeeft, viel mij nu en dan iets in het oog, dat ook voor het kind Mammons merkwaardig genoeg is. Ik waag daarom de proef, om een brief, franco, toe te zenden, behelzende eenige bijzonderheden, die ik laatstelijk opmerkte, in de dorpskerk, en wel te Eemnes. - Gij moet weten dat mijne vrouw en twee dochters sedert drie weken te Baarn logeren, ook al voor de gezondheid, en ook voor pleizier, en dat ik Vrijdags met den heerenwagen van Verhagen beurs en kantoor voor een paar dagen vaarwel zeg, om ook eens wat anders te zien, dan monsters en cijfers en het entrepôtdok; - dan zijn we heel prettig bij elkaâr, wandelen Zondags onder en met de *groote lui* in het bosch, en de vrouwtjes zijn ongemeen in haren schik. Eenige weken geleden, was het lieve dorp Baarn in rep en roer; de mare was verkondigd, dat de Rotterdamsche prediker, van Oosterzee, te Eemnes zoude optreden, en naauwelijks was ik Vrijdags te voren welbehouden aangerold, toen ik, op hoog bevel, dadelijk naar de Eemnesser kerk moest marcheren, om te zien voor den eerstkomenden Zondagmorgen plaatsen te krijgen. - Nu, heeren van den Spiegel! ik ben een trouw kerkganger, met mijn gezin; mijn vader, zaliger gedachtenis, was ouderling der Amsterdamsche Gereformeerde gemeente, en men heeft mij reeds meermalen tot collectant willen maken, waar ik echter voor bedankte, om redenen - zoo als men zegt. Daar stond ik, braaf warm en bezweet aan de Eemnesser kerk, en met mij nog vele andere heeren, ook uit de stad, die allen om plaatsen kwamen: ik werd ook geholpen: vier plaatsen à vijftig cents, maakt *f* 2, en daarvoor de bewijzen. Prompt zoo! 't Is zonde, maar ik had bijna de tien cents voor het bespreken er bijgevoegd, ware mij de koster en de torenspits niet tijdig genoeg in de oogen gevallen. Ik was dus voorzien van de *kerkelijke plaatsbriefjes*, en ben ook, behoorlijk, den eerstvolgenden Zondag, op de besproken plaatsen gebragt, en heb met mijne lieve vrouw en twee dochters zeer goed gezeten: alles patent in orde, maar toch was het mij eene vreemde gewaarwording, om zóó in de kerk te moeten zitten, en nog te meer, toen ik velen die tot de boerengemeente, hunne eigene gemeente, behoorden, links en regts verstrooid achter af zag staan, die geene besprokene en betaalde plaatsen hadden verkregen, terwijl de fashionable wereld, het *corps d'élite*, met pluimen en veren, en zijden kleederen, den voorrang genoot: dàt wil er bij mij nog maar niet in, dat men zelfs in eene dorpskerk zooveel onderscheid en aanzien des persoons maakt, en ook *dáár* den mensch boven den mensch plaatst. Ik ben nog al Bijbelvast, en las daarom, toen we weder te Baarn bij elkaâr onder een kopje koffij zaten, mijnen huisgenooten zeer deftig voor, wat ge lezen kunt in den brief

van Jacobus, Hoofdst. II: 2, 3 en 4:

‘Want, zoo in uwe vergadering kwam een man met eenen gouden ring aan den vinger (of ook met eenige bonte lintjes op de borst), in eene sierlijke kleeding, en er kwam ook een arm man in met eene slechte kleeding; En gij zoudt aanzien dengenen, die de sierlijke kleeding draagt, en tot hem zeggen: zit gij hier op eene EERLIJKE plaats; en zoudt zeggen tot den arme: STA gij daar; of zit hier onder mijne VOETBANK; Hebt gij dan niet in uzelven een onderscheid gemaakt, en zijt regters geworden van kwade overleggingen?’ Toen deed ik den Bijbel digt, en wij zagen elkaâr veelbeteekenend aan. Ik heb veel respect voor alle knappe, talentvolle dominés, zoo als van Oosterzee, die de kerken zoo geweldig volpreken, en waar de armen zekerlijk niet het *minst* bij winnen; maar ik keur het ten sterkste af, dat eenig kerkbestuur, al is hetzelve ook nog zoo op een' volle, mooije ochtendbeurt gesteld, zooveel *onderscheid* maakt, en daardoor ‘regters zijn geworden van kwade overleggingen.’ Dat stuit mij geweldig tegen de borst, dat men in een kerk, en vooral in een dorpskerk, te midden van Gods heerlijke natuur, even als in de schouwburgen, plaatsen laat bespreken, en de rijken vooraan zet, de armen, de boertjes ‘onder hun voetbank.’ Dat is ergerlijk, en kan ook aan Ds. van Oosterzee volstrekt niet bevallen, die als een Christenleeraar en een Christenmensch dergelijke ergernis had moeten voorkomen, als hij dat te voren geweten heeft, waaraan ik zeer twijfel; want dan had de prediker zeker gezegd: ‘als ge zóó wilt, dan predik ik niet.’ Bij ons aan de beurs gaat het waarlijk nog beter. Wie goed en solide voor zijn geld is, al staat hij aan dezen of genen pilaar, voor of achter in den hoek, kan een' koop sluiten, en ik heb tegenover een' zoogenaamden ‘groote mijnheer’ wel eens zwarigheid gemaakt, om een partijtje op tijd af te zetten, en een eenvoudig winkeliertje, die een *eerlijk* man was, ‘zonder eenen gouden ring aan den vinger en in geene sierlijke kleeding’ dadelijk gecrediteerd. Neen, zóó gaat het niet: men moet niet met de kerk spelen, en aan de booze wereld aanleiding geven, om de kerkelijke zaken te bespotten. Voor God staan we immers *allen* gelijk? Ook voor elken Christenprediker, die wel weet, dat er onder de grove pij dikwerf een beter hart klopt, dan onder het fijne kleed, dat somtijds *niet eens betaald is*. Maar reeds genoeg - ik zal eens zien of Mijneheeren van den Tijdspiegel mijn' brief in hunne bus willen opnemen, en hem dan aan de leden van Doctrinâ hardop voorlezen.

Hiermede eindig ik, en heb de eer mij te noemen,

Ulieder Dienstw. Dienaar,
X.Y.Z.

NB. Ik wenschte wel eens te weten of de *Armen* te Eemnes het geld voor de besprokene plaatsen hebben ontvangen? 't Was een aardig sommetje!-

Kronijk van den dag.

Augustus.

Binnenland.

- Hoewel de interpellatie van den heer Groen van Prinsterer, die bij het ter perse leggen van ons vorig verslag nog verwacht werd, tot geen eigenlijk resultaat heeft geleid, is het bij die gelegenheid gesprokene toch belangrijk genoeg om er thans nog op terug te komen. De rede van den heer Groen liep hoofdzakelijk over het punt of de tegenwoordige ministers een homogeen ministerie uitmaakten, en welke beteekenis er door hen werd gegeven aan art. 53 en 73 der Grondwet. Aan het eind zijner rede rigtte hij deze vragen bepaaldelijk tot de ministers, en verlangde tegelijk mededeeling van hunne plannen en ontwerpen, niet in algemeene, voor allerlei uitlegging vatbare, maar in bepaalde bewoordingen. De omstandigheid dat vele wetten, door hem opgenoemd, die aan de Grondwet kracht en leven hadden moeten geven, nog niet tot stand waren gekomen, terwijl de Kamer was bezig gehouden met onderwerpen, die niet zoo dadelijk dringend waren, noopte hem tot deze poging om zulk een staat van zaken te doen ophouden of voor het minst te doen blijken dat de oorzaak daarvan niet aan de Kamer was te wijten. Op deze rede gaf de heer Donker Curtius terstond een antwoord, dat strekken moest om zijn vroeger bestuur van traagheid en verzuim vrij te pleiten. De Minister van Binnenlandsche Zaken verlangde daarentegen uitstel om met zijne ambtgenooten te kunnen raad nemen. De hoofdzaak van dit antwoord bleek vervolgens eene ontwijking der eigenlijke vragen te zijn. Het woord homogeen wilde de Minister niet bezigen. Er bestond, naar zijn zeggen, een ministerie gelijk de Grondwet dit vorderde, de Ministers dachten eenstemmig over de hoofdbeginselen van Staatsregt en Regering, en hunne beginselen waren te vinden in de Grondwet, het programma van 13 Mei, en het verslag van 13 November; hunne plannen waren, de Grondwet trouw ten uitvoer te leggen, de banden tusschen Vorst en volk te versterken en den moreelen en materiëlen toestand der ingezetenen zoo veel mogelijk te verbeteren. Nog een vierde punt werd opgenoemd, dat echter wel voor niets meer dan een redekunstig sieraad kan worden gehouden, daar de uitdrukking nog onbestemder was dan de vorige, namelijk, door een en ander het waarachtig heil van Koning en vaderland te bevorderen. De heer Groen verzuimde dan ook niet te doen opmerken, dat men zich in het aan hem gegeven antwoord wederom had bepaald tot algemeenheden, die tot niets kunnen leiden, en de rede van den Minister

hem nog niet had overtuigd dat er werkelijk een homogeen ministerie bestond. De Minister had de beweegredenen zijner interpellatie willen nasporen en hem daarbij in de klem willen brengen door de onderstelling, dat de heer Groen òf het stelsel der Ministers afkeurde, en hij, daar dit stelsel grondwettig was, eigenlijk op eene bedekte wijs de Grondwet bestreed, òf dat hij de tegenwoordige zamenstelling van het ministerie afkeurde, en in dat geval wenschte de Minister dat de spreker eene verklaring der Kamer uitlokte, of het ministerie haar vertrouwen al of niet bezat. Doch op dit terrein, verklaarde de heer Groen zich niet te willen begeven. Ik heb mijn oogmerk met deze interpellatie volkomen bereikt, zeide hij ten slotte; want nu is duidelijk gewerden de oorzaak der stagnatie in de werkzaamheden der Kamer, en deze is dus van dat deel harer verantwoordelijkheid ontheven. De Kamer heeft door haar eenstemmig verlof genoegzaam van haar gevoelen doen blijken, en ik ben overtuigd dat geen enkel lid der Kamer met stil te zwijgen, dat stilzwijgen als goedkeuring zal willen beschouwd hebben. De waarschuwing is nu van de Kamer uitgegaan. Er is nu tijd van beraad. Het ministerie is thans als het ware *en demeure*, en als er derhalve in betrekking tot deze interpellatie niets is *afgedaan*, er is toch zeker iets *voorbereid*.

Verschillende min en meer belangrijke ontwerpen van wetten zijn sedert ons laatst verslag door de Tweede Kamer in behandeling genomen. De wet op de toelating en uitzetting van vreemdelingen werd met eenige wijzigingen aangenomen. Bij de behandeling van het wetsontwerp over de Kroondomeinen had eene vreemde bijzonderheid plaats. Door de Tweede Kamer werd namelijk met de meerderheid van slechts eene stem, een amendement aangenomen, bepalende dat voor de Kroondomeinen geene tienden zouden mogen worden geheven van de, na de uitvaardiging der wet van 6 Julij 1840 ontgonnen, droog gemaakte of ingedijkte gronden. Het ministerie had dit amendement krachtig bestreden, en toen het ontwerp aldus gewijzigd bij de Eerste Kamer in behandeling kwam, drong het ook op verwerping daarvan aan. Een der sprekers vond het vreemd dat het ministerie onder deze omstandigheden de wet niet had ingetrokken, en noopte aldus het ministerie tot eene opgaaf der redenen voor deze handelwijs, welke naar het schijnt voortaan in dergelijke gevallen tot regel zal worden genomen. Het ontwerp werd daarop door de Eerste Kamer met bijna algemeene stemmen verworpen, waaruit over het geheel schijnt te worden opgemaakt, dat de tienden, tegen welke zich onder de natie en in de Tweede Kamer hoe langer hoe krachtiger stemmen verheffen en op welker afschaffing tegen billijke vergoeding met ernst wordt aangedrongen, in de Eerste Kamer eene even krachtige verdediging zullen vinden.

De wet ter voorziening in het te kort, door de Tweede Kamer zoo ongunstig ontvangen, werd met eenige veranderingen op nieuw voorgesteld. Daarbij werd echter eene belasting op de inkomsten, eene inhouding op traktementen en pensioenen en eene verhooging van het patent behouden, in verband met eene afschaffing der belasting op de brandstoffen en gedeeltelijk op het geslagt. De opbrengst der nieuwe belasting werd op *f* 4,305,000 geraamd, en het bedrag der af te schaffen belastingen op *f* 2,234,000, zoodat het overschot *f* 2,070,000 zou bedragen, waardoor, in verband met besparingen

ten bedrage van een millioen, met 1852 in het te kort zou voorzien zijn. De belasting op inkomsten van kapitalen zou 3pct. bedragen, de inhouding van tractementen enz. van 1 tot 3pct, de verhooging van het patent 15 tot 50 pct. terwijl tevens advocaten, schilders, enz. onder de patentpligtigen zouden betrokken worden. Deze voordragt werd op nieuw in de afdeelingen onderzocht, en het algemeen verslag voorspelde nogmaals eene verwerping. De groote meerderheid der leden was geenszins van de aannemelijkheid overtuigd, integendeel werd de voordragt, gelijk zij daar lag, als ontijdig beschouwd. Het hoofdbezwaar, dat de kamer zich niet geneigd of geroepen gevoelde om tot een bepaalden maatregel ter dekking van het tekort over te gaan, zoolang zij het stelsel van vereenvoudiging, hetwelk de regering verklaard had te willen invoeren, niet in zijn geheel en in zijne bijzonderheden kende, bestond nog in volle kracht. Men verklaarde zich eenigermate teleurgesteld, dat de bezuiniging voor 1849 en 50, zelfs met de vermindering van *f* 450,000 op het eerste hoofdstuk der begrooting, niet meer dan een millioen zoude bedragen, een cijfer ver beneden het door de regering zelve geopende uitzigt, door haar op twee millioenen gerekend, te minder te verklaren, daar de Minister nog onlangs had betuigd dat het verslag van November de grondslag der handelingen van het bewind was gebleven. De kamer moest derhalve het stelsel der regering voor nog onbekend achten, en mogt dus niet medewerken om eene wet tot stand te brengen, door welke wel aan den eenen kant eenige vermindering van lasten werd gegeven, maar aan den anderen kant een nieuwe last opgelegd. Te meer ontijdig oordeelde men de voordragt, daar eerlang de begrooting zou moeten voorgesteld worden, en men alsdan ten minste met eenige zekerheid zal kunnen opmaken welk stelsel de regering heeft aangenomen. Deze bedenkingen hadden vele leden weêrhouden van zich uit te laten op de vragen door de regering gedaan; de meening van diegenen, die zich ten aanzien eener belasting op de inkomsten hadden verklaard, was ongunstig geweest, vooral op de thans voorgestelde wijs, hoewel velen geenszins van zulk eene belasting, mits goed geregeld, afkeerig zouden zijn. Algemeen vond men bezwaar in de inhouding van aan buitenlanders toekomende renten en van de verhooging van het patent. - Wat ligt te voorzien was geschiedde. De Minister van finantien verklaarde, op magtiging deskonings, het ontwerp in te trekken, onder voorbehoud om later, wanneer de redenen zullen zijn weggeruimd, welke de Kamer de voordragt ontijdig hebben doen achten, op het onderwerp terug te komen. Na de behandeling van het wetsontwerp op het muntwezen, waarbij de gouden munt wordt ingetrokken om alleen als negotiepenning in omloop te blijven, zullen de zittingen der Tweede Kamer voor eenige weken geschorst blijven.

Het wetsontwerp op de zamenstelling der Provinciale Staten bevat de volgende voorname bepalingen. De vergadering der staten in elke provincie bestaat uit zon vele leden als 5000 zielen in ieder hoofdkiesdistrict worden gevonden; alleen voor Drenthe is de verhouding op 4000 bepaald. Kiezers zijn allen die de vereischten bezitten, welke bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer worden gevorderd. Bij de eerste stemming wordt voor de benoeming eene volstrekte meerderheid vereischt; is eene herstemming noodig, dan wordt voor de keus tusschen

de personen, die de meeste stemmen op zich hebben vereenigd, slechts eene betrekkelijke meerderheid gevorderd. Tot leden der Provinciale Staten zijn verkiesbaar Nederlanders, die den ouderdom van 25 jaren hebben bereikt en ten minste een jaar lang in de provincie hebben gewoond. Bloedverwantschap en verzwagering, lidmaatschap der Eerste Kamer benevens eenige andere waardigheden en ambten geven redenen van uitsluiting. De leden der staten worden voor zes jaren verkozen en met elke drie jaren treedt de helft af. De collegiën van Gedeputeerde Staten bestaan uit 4 of 5 leden naarmate van de uitgebreidheid der provincie. De commissaris des konings, die den titel van gouverneur draagt, benoemt en ontslaat de ambtenaren en bedienden der provinciale bureaux, met uitzondering van den griffier. Wanneer hij vermeent dat de Staten of Gedeputeerde Staten een besluit buiten hunne bevoegdheid of strijdig met de wetten of het algemeene belang hebben genomen, is hij verpligt daarvan aan den koning kennis te geven, en de Staten daarvan te verwittigen, hetgeen ten gevolge heeft dat de uitvoering van het besluit gedurende dertig dagen wordt uitgesteld. Wordt het echter binnen dien termijn niet door den koning geschorst of vernietigd, dan is de gouverneur tot de uitvoering verpligt.

In April 11. had eene commissie der Tweede Kamer het wenschelijk verklaard, dat er eene inrigting werd tot stand gebragt om al wat in de openbare zittingen werd behandeld binnen vierentwintig uren en met de meeste volledigheid en juistheid door den druk algemeen te maken, en deze verklaring heeft aanleiding gegeven tot een wetsontwerp ter verhooging van eenige hoofdstukken der begrooting om de onkosten ter bezoldiging van snelschrijvers en tot uitbreiding der landsdrukkerij te vinden. Het is de vraag nog of de meerderheid der Tweede Kamer zelve oordeelen zal, dat deze onkosten nuttig besteed zullen zijn; in allen gevalle zou er een veel doelmatiger maatregel kunnen genomen worden om niet alleen het verhandelde in de zittingen der vertegenwoordiging, maar ook in die der Provinciale Staten volledig genoeg algemeen bekend te maken. Terwijl eene verspreiding der verhandelingen in de Eerste en Tweede Kamer in hare volle uitgebreidheid in dit opzigt reeds ondoelmatig zou zijn, dat zeer weinige inwoners des lands tijd of lust zouden hebben om ze geheel door te lezen, en ze dus, bij de onmogelijkheid om snel het gewigtigste te vinden, veelal ongelezen zouden terzijde leggen, zou er slechts eene wijziging der zegelwet noodig zijn om de dagbladen in staat te stellen de beraadslagingen met alle noodige volledigheid en spoed mede te deelen. Sedert het bedoelde ontwerp is voorgedragen, is door bijna alle dagbladen op zulk eene wijziging aangedrongen en betoogd dat daarvan noch voor de schatkist noch voor eenige andere belangen eenig nadeel was te vreezen, dewijl er niets anders verlangd wordt dan een vast zegelregt, zonder de tegenwoordige verhooging voor elke vergrooting van het formaat, afschaffing der opcenten, en vrijdom van zegel voor de bijvoegselen. Gematigder en billijker wenschen kunnen wel door de dagbladen niet worden gedaan; jammer genoeg, dat de vervulling zeer onwaarschijnlijk is te achten.

Frankrijk.

- Na de opeenstapeling van verrassende gebeurtenissen, die elkander sedert de Februarij-omwenteling hebben verdrongen, heerscht thans eene betrekkelijke stilte, waarvan men echter moeijelijk zou weten te zeggen of zij geene

Allons enfants de la patrie, Le jour de gloire est arrivé, etc.

Zie ik u heden avond in de club?... - O neen! ik heb eene uitnoodiging ontvangen voor eene soirée. - Nu dat hindert niet! - Och, ik heb er een socialistisch rendez-vous.

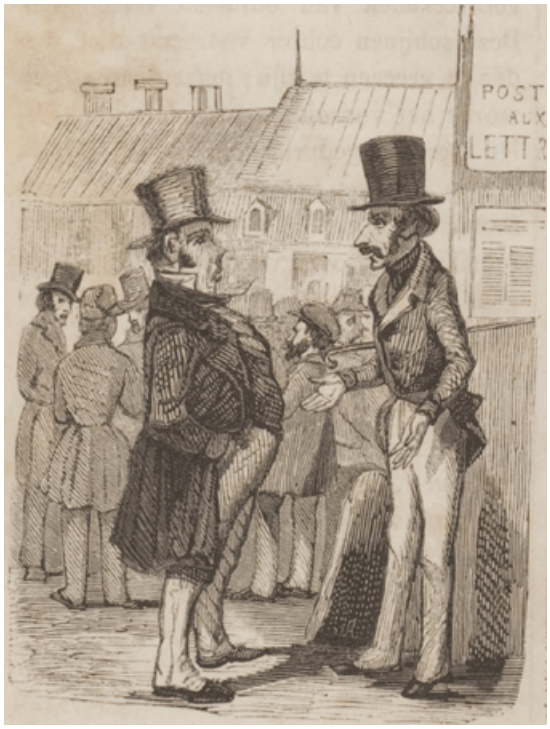

Mijnheer! Waarom komt de post drie kwartier te laat aan. - Heel natuurlijk, men slaat elkander te Parijs dood.

Jij wordt Protect; van jou maken we Procureur-Generaal; hem benoemen we tot Burgemeester; en ik zal me met 't Rijks-ontvangerschap belasten.

nieuwe groote veranderingen, van eenen geheel anderen aard dan de vorige, voorafgaat. Eenen tijd lang leefde men in de verwachting van eenen *coup d'état*, die de monarchie zou herstellen en hetzij Lodewijk Napoleon, hetzij een Orleans of Bourbon op den troon plaatsen. Later verdwenen die geruchten weder, en nu de schorsing der Wetgevende Vergadering bepaald is, moest men voor de hervatting harer zittingen niets te hopen of te vreezen te hebben. Niemand schroomt thans meer openlijk er voor uit te komen dat hij de republiek moede is, en eene nieuwe verandering van regeringsvorm verlangt en verwacht. Terwijl handel en nijverheid nog blijven kwijnen, en ieder nog de nadeelige gevolgen der jongste staatsschokken ondervindt, is men tevens genoodzaakt, uit vrees voor nieuwe woelingen en rampen, de regering eene magt toe te staan en de burgers onder een bedwang te leggen, welke de vrijheid, die de republiek had beloofd, tot eene hersenschim maakt. In de verloopene maand zijn door de Wetgevende Vergadering twee wetten aangenomen, welke onder de monarchie voor uitvloeiselseener ondragelijke dwingelandij zouden zijn gehouden: of eigenlijk dagteekent de wet op de drukpers reeds van het laatst der maand Julij. Zij werd met de aanzienlijke meerderheid van 400 tegen 146 stemmen aangenomen, nadat sommige bepalingen nog strenger waren gemaakt, dan in het oorspronkelijk voorstel, en al de amendementen tot verzachting waren verworpen. De maatregelen tot beteugeling zijn thans zoo gestreng als zij slechts kunnen zijn, zonder tot eene censuur te komen. Eene andere wet, bestemd om alle poging tot oproerige bewegingen bij het eerste ontstaan te kunnen smoren, is die op het in staat van beleg stellen. De magt daartoe berust bij de Wetgevende Vergadering, en in geval deze geschorst is bij den voorzitter, wiens besluit alsdan door de vergadering naar bevind van zaken gehandhaafd of buiten werking gesteld wordt. Bij den staat van beleg gaat alle magt op de militaire overheid over, en vonnissen militaire regtbanken over alle misdaden tegen de veiligheid van den Staat en de openbare orde. De oorspronkelijke voordragt hield in, dat drukpers-misdrijven aan de uitspraak van gezworenen zouden onderworpen blijven, doch met 295 tegen 260 stemmen heeft de vergadering beslist, dat ook deze tot de bevoegdheid der militaire regtbanken behooren. Na de aanneming dezer wet is de staat van beleg, waarin Parijs nog verkeerde, opgeheven, daar men alsnu verzekerd was, dit middel terstond weder te kunnen aannemen, wanneer zich eenige dreigende voorteekenen van onlusten vertoonden. Deze schijnen echter vooreerst niet weder te vreezen te zijn, maar daarentegen wordt het vooruitzigt van den finantiëelen toestand gedurig ongunstiger. Bij elk nieuw verslag van eenen minister van finantiën blijkt het te kort op eene schrikbarende wijs vergroot te zijn. Volgens het jongste verslag zou er om in de dienst van dit jaar te voorzien nog eene som van 184 millioen worden vereischt, en met inbegrip van deze som het te kort met 1850, 550 millioenen bedragen, waarbij in dat jaar nog een te kort van 300 millioenen wordt gevreesd. Tot redding uit dezen nood sloeg de minister voor: eene leening van 200 millioenen, eene schorsing der amortisatie, waardoor men 65 millioenen zou bekomen, het invoeren van nieuwe belastingen en het daarstellen van bijzondere middelen (waarschijnlijk ook al leeningen) voor buitengewone werken. Wat

de nieuwe belastingen aangaat zoo heeft men reeds met voorstellen van sommige een begin gemaakt, maar de Wetgevende Vergadering schijnt weinig genegen om de heffing van 1 pCt. op de inkomsten en het herstellen der door de vorige vergadering afgeschafte belasting op de dranken goed te keuren. De zittingen der Wetgevende Vergadering zijn van tijd tot tijd nog zeer onstuimig. Vooral was dit het geval bij de discussie over de Italiaansche zaken. Het ontbrak niet aan leden van verschillende politieke denkwijs, die de handelwijs der regering ten scherpste laakten, en de bitse tegenspraak der verdedigers van het bewind gaf tot zeer heftige redewisselingen aanleidingen. De minister de Falloux heeft bij die gelegenheid eene redevoering gehouden, welke door de kerkelijke partij hoog is geprezen, en de handelwijs der regering is dan ook met 428 tegen 176 stemmen goedgekeurd. Het schijnt echter dat hij zijne hoorders meer door klinkende phrases heeft verbijsterd dan door redenen overtuigd. Immers welke redelijke zin is er te hechten aan de beweringen, dat het pauselijk gezag moest worden hersteld, daar het Katholicismus alleen Rome den rang kon doen behouden, dien het tot nog toe had bekleed, namelijk van het tweede vaderland van ieder mensch te zijn, en dat de Fransche regering geen ander doel kon hebben, dan, in stede van de bevestiging eener ijdele hersenschimmige republiek, Rome te verheffen tot de hoofdstad der algemeene Christelijke republiek? - Een nieuw bewijs, of het nog noodig was, hoe heftig de hartstogten nog blijven, heeft het voorgevallene tusschen den afgevaardigde Gastier en Pierre Buonaparte gegeven. De aanleiding daartoe gaven de voor den President der republiek honende uitdrukkingen, voor welke de geregtelijke vervolging van twee leden der vergadering werd voorgesteld, en welker voorlezing door Gastier met blijken van goedkeuring werd aangehoord. Pierre Buonaparte gaf daarover zijn ongenoegen te kennen, Gastier beantwoordde dit met de scheldwoorden *imbécile* en *triple bête* en ontving daarvoor eene oorveeg. Eene groote opschudding volgde hierop, beide afgevaardigden werden in verzekering genomen, en Pierre Buonaparte werd later door de bevoegde regtbank voor zijne gewelddadigheid tot 200 francs boete veroordeeld. - Lodewijk Napoleon schijnt zich intusschen noch de staatsaangelegenheden noch dergelijke voorvallen zeer aan te trekken en zich vooral toe te leggen om populariteit te verwerven. Daartoe moest vooral eene reis door eenige departementen strekken, op welke hij, volgens de berigten der dagbladen, waarop echter in zulk een opzigt niet veel staat is te maken, over het geheel door de bevolking met vrij veel geestdrift is ontvangen. Te Havre was echter zoo zeer het tegendeel het geval, dat men genoodzaakt is geweest de ontvangst aldaar in het oogloopend koel te noemen.

Duitsche staten.

- De spanning en woelzucht van den jongsten tijd schijnen thans door eene algemeene dofheid vervangen; de regeringen hebben thans de magt weder in handen bekomen, en houden zich vooral met voorzorgen ter bevestiging daarvan bezig. De wapenstilstand tusschen Denemarken en Pruissen wordt thans ten uitvoer gelegd. Hoe ongevallig deze wapenstilstand in Holstein ook is heeft toch de landsvergadering besloten Sleeswijk door het Sleeswijk-Holsteinsche leger te doen ontruimen. Op vele plaatsen van Duitschland wordt echter de handelwijs van Pruissen zeer afgekeurd. Te

Hamburg heeft de bevolking daarvan zelfs een onvoorzigtig blijk gegeven door een doortrekkend Pruissisch battaillon te beleedigen en aan te randen, waarvoor Pruissen nadrukkelijk voldoening geëischt en natuurlijk terstond bekomen heeft. Te Berlijn is thans de staat van beleg opgeheven en de zitting der nieuwe Wetgevende Vergadering, waarin de gematigden de meerderheid schijnen te hebben, geopend. De minister Brandenburg heeft bij die gelegenheid de staatkundige gedragslijn, welke de regering meent te volgen, onbewimpeld blootgelegd. Pruissen volhardt bij het voornemen om een Duitschen bondstaat te vestigen, ter verzekering van de Duitsche eenheid, met een krachtig bewind en algemeene Duitsche volksvertegenwoordiging, met wetgevende bevoegdheid; de benoeming van de helft der leden van het staten-huis voor den eersten Duitschen Rijksdag zou eene van de gewigtigste werkzaamheden der kamers zijn. - Het Rijksministerie laat nu en dan nog iets van zich hooren, maar schijnt even weinig invloed uit te oefenen als de Rijksbestuurder, wien het gerucht reeds meermalen het voornemen heeft toegeschreven om formeel van zijn gezag afstand te doen.

Uit het eigenlijke Oostenrijk verneemt men niets; naar het schijnt worden de zaken daar gaande weg op denzelfden voet gebragt als vóór de jongste bewegingen. De oorlog in Hongarije heeft verscheidene malen eene zeer onverwachte wending genomen. De insurgenten, eerst door de zamenwerkende Russische en Oostenrijksche krijgsmagt in het naauw gebragt, hadden zich daarna door stoute uitvallen en welberekende togten meer lucht gemaakt, zoo zelfs dat de Oostenrijkers Raab weder hadden ontruimd, en men niet zonder bezorgdheid voor den omtrek van Weenen was. Op het onverwachtst ontvangt men echter de tijding dat Kossuth, na belangrijke nederlagen, den 11 Augustus, zijne waardigheid van dictator aan Görgey had overgedragen, en met Bem naar Turkije was gevlugt, en Görgey daarop, reeds den volgenden dag, den Russischen generaal zijne onderwerping had doen aankondigen, en de vestingen Komorn, Arad en Peterwaradijn last had gezonden om te kapituleren. Dit berigt deed den oorlog in Hongarije voor zoo goed als geëindigd houden, daar Görgey door zijne krijgskundige talenten de ziel van den oorlog was, zijne onderwerping de geestdrift der bevolking zou uitdooven, en de tegenstand van het Hongaarsche leger in het zuiden des lands en aan de verspreide afdeelingen der insurgenten, nu wel niet lang meer zou kunnen gerekt worden.

Italiaansche staten.

- Na lang dralen heeft Sardinie zich aan de eischen van Oostenrijk onderworpen, en is de vrede tusschen deze beide staten gesloten. Het punt der amnestie aan de Lombardijers is echter door Oostenrijk toegegeven, maar Sardinie moet eene som van 75 millioenen, tot vergoeding der oorlogskosten, betalen, hetgeen bij de stemming van de Tweede Kamer der Vertegenwoordiging van dien Staat, waarin de democraten nog eene aanzienlijke magt hebben, tot veel bezwaar aanleiding kan geven. - Nadat het pauselijk gezag in Rome was hersteld, heeft eene uit kardinalen bestaande regerings-commissie aldaar het bewind aanvaard, en haar bestuur met zoodanige maatregelen begonnen, dat zonder de aanwezigheid der Fransche troepen, welke de bevolking in bedwang houden, waarschijnlijk reeds eene nieuwe uitbarsting van misnoegd-

heid zou hebben plaats gehad. Onder anderen heeft deze commissie de door het republiekeinsche bestuur uitgegeven papieren munt met een derde in waarde verminderd, en niet alleen alle verkoopen van geestelijke goederen, maar ook alle geregtelijke en notariële acten, welke onder dat bestuur zijn opgemaakt, voor nietig verklaard, zoo zelfs dat de in dien tijd gemaakte testamenten ongeldig zouden zijn, een maatregel, waarvan in vervolg van tijd erge verwarringen waren te vreezen. Generaal Oudinot laat deze kardinalen naar welgevallen handelen; van de onbepaalde maar hoogdravende beloften aan de Romeinen, welke zijne proclamatiën inhielden, schijnt niets verwezenlijkt te zullen worden, en Rome bestemd te zijn, om weder onder hetzelfde onbeperkte geestelijk gezag te komen, waarvoor de Fransche tusschenkomst het heette te moeten bewaren. Garribaldi schijnt, na eenigen tijd met eene bende door het land te hebben gezworven, naar Venetië ontkomen te zijn. Deze stad blijft zich nog standvastig verdedigen. De vernielingsmiddelen, door de Oostenrijkers uitgedacht, schijnen weinig doel te treffen, en het belegeringsleger moet tusschen de ongezonde moerassen zeer door ziekten worden geteisterd. Geruchten van onderhandeling, die zich van tijd tot tijd hebben doen vernemen, zijn telkens weder gelogenstraft; intusschen zal de beslissing van den Hongaarschen oorlog misschien ook aan deze zijde tot eene beslissing leiden.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Groningsche bijdragen tot de kennis van Jezus Christus.

Half werk! klonk het bevel van den kapitein der stoomboot tot de zwarte, woeste gedaante, die, uit het luik opgedoken, dat naar de machine den toegang opende, en over de onderste rigchel van het ijzeren hekje gebogen, het woord van zijn bevelhebber wachtte. Half werk! herhaalde de werkman, zonder eenige beweging te maken, tot zijne kameraden, die in het zwarte hol tusschen de raderen van het werktuig wandelden. Langzamer bewogen zich de reusachtige pijlers en assen der stoommachine, alsof zij gewillig gehoorzaamden aan de stem van den bestuurder. Stop! beval de kapitein, terwijl hij zich van de raderkassen naar het dek begaf. Zonder eenig gekraak, zonder den minsten schijn van tegenstand stond alles stil. Snel klimmen de werklieden uit het gloeijend verhitte ruim naar boven, om de frissche lucht te genieten, die een der heete Junijdagen op het verdek van eene stoomboot overliet. Wij waren Rhenen voorbij gevaren. Van Rotterdam af was ik de eenige reiziger in de groote kajuit geweest. De oevers van den Rhijn hadden slechts weinig mijn oog kunnen trekken. Ik had de kajuit verlaten, om het schoone gezigt te genieten, hetwelk de kromming van den stroom aanbiedt, als men Wageningen nadert. Terwijl ik mijn oog liet weiden op het kleine, maar fraaije amphitheater, op de Grebbe en het stadje Rhenen met zijn bevalligen toren, was er eene boot aan hét stoomschip gekomen, die een' reiziger aan boord bragt, uit een der stille, regt landelijke dorpen van de vruchtbare Betuwe. Oogenblikkelijk begaf hij zich naar het achterste gedeelte van het schip, en mij vriendelijk groetende zette hij zich op een der pliants neder. Het was mij aangenaam een' reisgenoot te hebben; want het is voor iemand, die gaarne praat, heel wat te zeggen om zoo langen tijd op eene stoomboot alleen te zijn. Meermalen bad ik reeds een gesprek met den kapitein willen aanknoopen; maar de man scheen knorrig dat hij zoo weinig reizigers aan boord had. De Betuwsche landbewoner had iets in zijn gelaat, dat indruk op mij maakte: zijne kolossale gestalte, zijne dikke armen en breede schouders kwamen overeen met zijn bruin en gezond gelaat. Maar er lag over dat gelaat een waas van hoogen ernst, zijne zware wenkbraauwen waren naar beneden gedrukt, zoodat zijne oogen dieper schenen te liggen, dan waarlijk 't geval was. Eenige oogenblikken had hij gezeten, toen hij een bock in de hand nam, waarin hij met grooten ernst scheen te lezen,

terwijl de stoomboot in volle vaart naar Arnhem stoomde. Nieuwsgierig bukte ik mij eenigzins, om den titel, die buiten op het boek stond, te lezen. 't Waren de Bijdragen tot de kennis van onzen Heer en Zaligmaker door Ds. Rutgers van der Loeff[1]. 't Verheugde mij, en ik verlangde zeer met dien man eens te kunnen spreken.

Het is een regt nuttig werk, dat gij daar leest, mijnheer! zoo trachtte ik een gesprek aan te knoopen. Oogenblikkelijk sloeg hij zijne groote blaauwe oogen op, en zag mij goedhartig aan. Is het u ook bekend? vroeg hij ernstig. Ik was regt blijde dat ik een gesprek met hem beginnen kon; 't ging mij als den eenvoudigen schildknaap van den ridder der droevige figuur, nog liever wilde hij dwaasheden zijns meesters aanhooren, dan zoo stil en sprakeloos op zijn geliefden ezel voortstappen. Daarenboven was ik, ik weet niet regt waarom, zeer voor dien man ingenomen, hij sloeg zijn boek digt, legde het op een pliant neder, en sprak met mij over het genoemde werk. Het was mij regt naar den zin, de man scheen tot de waarheidzoekende en nadenkende Bijbellezers te behooren, waarvoor deze Bijdragen vooral bestemd zijn.

't Meest, zoo zeide hij in den loop van ons gesprek, heb ik mij altijd verwonderd, dat er in de kerk zoovele en zoo hatelijke twisten kunnen bestaan. Het maakte mij ontevreden met den toestand onzer kerk, zoo zelfs dat ik wel eens bij de afgescheidenen ging; maar in hunne prediking vond ik volstrekt niet wat mijn hart begeerde. En behalve dat, zeide ik, bestaan er ook onder hen verschillende opvattingen van hoogst belangrijke punten, die slechts daarom minder openbaar worden, omdat de partijgeest hen meer aan elkander verbindt.

Ik geloof het ook, sprak hij; want ik ben door Gods hulp tot het inzigt gekomen, dat het in de voortgaande ontwikkeling des Christendoms niet anders zijn kan. Ja, zeide ik, waar niet allen op hetzelfde standpunt kunnen staan, moeten zij de dingen ook verschillend beoordeelen. En hoeveel hangt er niet af van den zin, waarmede men de Openbaring onderzoekt. Hier is 't eene meer geloovige beschouwing, daar wordt men meer door 't verstand geleid. De een wordt tot Chistus gebragt, door behoefte aan vergevende genade, de andere door zucht tot volmaking, een derde wordt, de twijfelingen van zijn verstand moede, tot het Christendom geleid. 't Kan niet anders, of verschillende beschouwingen moeten daaruit ontstaan, die alleen dán hatelijke twisten worden, als zondige driften in den geestelijken strijd zelfverheffing zoeken.

Het schijnt, sprak hij, na een oogenblik van stilzwijgen, dat vooral de zoogenaamde Groningers geweldig aangevallen worden, vooral schijnt men het op dominé Rutgers van der Loeff gemunt te hebben. Zelfs predikanten heb ik hoogst ongunstig over hem hooren spreken. Sinds langen tijd was ik nieuwsgierig om toch eens te wreten, wat die zoogenaamde Groninger school dan toch wel wilde. Hoe weinig wordt er echter voor ons onderwijs gedaan? Veel wordt er over godgeleerdheid geschreven, maar 't meest in eene voor ons onverstaanbare taal. Dikwijls hebben wij met de grootste belangstelling geluisterd,

1) Bijdragen tot de kennis van onzen Heer en Zaligmaker Jezus Christus door A. Rutgers van der Loeff, pred. te Leiden, eerste stuk, behelzende eene beschouwing van den lijdenden Christus volgens Jesaja LII: 13 - LIII en van Jezus als den borg des N.V. volgens Heb. VII: 22. 's Hertogenbosch, geb. Muller.

als men ons iets van de Groningers wilde vertellen, terwijl de overtuiging zich bij mij vestigde, dat die mannen, mogten ze ook dwalen, vol zijn van liefde voor dezelfde zaak waarvoor mijn hart klopt. Wij zitten immers allen aan de voeten des Heeren, al had men dan ook verschillende denkbeelden aangaande het goddelijke in Hem. Alleen dan, als men het goddelijke in Hem loochent, plaatst men zich buiten de Christelijke gemeenschap; want dan neemt men den rotsbodem weg, waarop mijn geloof in Christus, als mijn Zaligmaker, gevestigd is.

De man boezemde mij meer en meer belangstelling in, eindelijk vroeg ik hem, hoe het werk van Ds. Rutgers van der Loeff hem bevallen was.

Uitmuntend, was zijn antwoord, nooit had ik de godspraak van Jesaja zoo klaar, zoo duidelijk verstaan. Ja ik heb gevoeld dat een profeet, door Gods geest bestuurd, zich zoo iets voorstellen kon. Zulk eene waarlijk treffende beschouwing van den lijdenden Christus, o het doet mijn hart immers met meer eerbied voor den profeet kloppen, dan wanneer hij door een vuurstraal van bovenmenschelijke kennis voor een oogenblik bestraald het jaar en het uur van de geboorte des Verlossers bepaald had.

Zoudt ge dus meer zulke bijdragen willen ontvangen? vroeg ik hem. Ja, zeide hij; maar men moest toch waarlijk zulke nuttige boeken goedkooper maken, en dan had ik nog een wensch; maar gij zult misschien om mijne onkunde lagchen.

Welke is die? vroeg ik nieuwsgierig.

Ik hoor niet gaarne zooveel praten over de onechtheid van de boeken des Bijbels. Nu eens hoor ik dat deze plaats onecht is, dan dat er eene andere lezing bestaat, mij dunkt, dat moest slechts bij volkomene zekerheid gezegd worden.

O, ik weet wat gij bedoelt, de schrijver zegt, dat de laatste 26 hoofdstukken niet van Jesaja zijn, en daarin heeft hij volkomen gelijk. Ook ik heb mij daarvan overtuigd, zeide hij. Na onderrigt te zijn geworden, waarop ik vooral letten moest, heb ik die kapittels opmerkzaam gelezen. Jesaja leefde 100 jaar voor de ballingschap, en de inhoud dier hoofdstukken ziet geheel op de verlossing uit het land der vreemdelingschap. Er wordt in gesproken van het plan van Cores tegen Aegijpte. Zoude eene voorspelling zich met zulke staatkundige bijzonderheden bezig houden? De schrijver spreekt in den tweeden persoon tegen de bannelingen, hij vraagt hen en wekt hen op, hij bestraft hen en moedigt hen aan Babel te verlaten, hij bidt lang en dringend om verlossing. Zou Jesaja dat gedaan hebben langen tijd voordat de verdrukking kwam? Daarenboven kan men ook verschil in stijl opmerken. Maar het is niet genoeg, dat men ons zegt, dat het voor de regtbank der oordeelkundige wetenschap beslist is, en dat het volk klaarblijkelijk onder den druk van vreemde overheersching smacht en met weemoedig heimwee den terugkeer verbeidt. Als wij het weten moeten, dat een boek niet van dien schrijver is, dien wij er altijd voor gehouden hebben, dan wenschen wij ook dringende bewijzen.

Maar, viel ik hem in de rede, het is immers voor ons niet van zoo groot gewigt, te weten, wie de schrijver van eenig boek is.

Ook dàt had ik gaarne duidelijker aangetoond gezien; maar de Schrijver spreekt ook van uitwendige gronden tegen de echtheid, welke zijn die toch wel?

Ook ik had gewenscht dat de Schrijver die aangetoond had.

En daarenboven moet ik openhartig

erkennen, dat die zijsprong (blz. 28) tegen de ijveraars voor het bovennatuurlijke in Christus, die hetgeen Hem oorspronkelijk en natuurlijk eigen is, boven het zedelijke en geestelijke stellen, mij hier minder gepast en een weinig partijdig voorkomt. De Schrijver zelf hecht daaraan groote waarde en ook ik, en toch naar ik meen niet uit vleeschelijken zin.

Dat zij ‘de waarachtige menschheid van Christus zouden schijnen te betwijfelen’ blz. 29 komt mij ook voor wat haastig gezegd te zijn. Evenzoo is het wat hard gezegd, wat de Schrijver hier spreekt, meteen sloeg hij het boek open en las: ‘En wat in 't bijzonder zijn lijden en sterven betreft, ja het valt hun nu gemakkelijk daarin te berusten sedert men op het denkbeeld is gekomen (?) en er eene wet van heeft gemaakt den sluijer der ondoorgrondelijkheid daar over heen te werpen, als over een verborgen raad des vredes of eene geheimzinnige regtshandeling tusschen Vader en Zoon enz.’

Opregt gesproken kon ik den man zoo geheel geen ongelijk geven. Maar dit neemt de waarde van het boek niet weg, ging hij voort, ik lees het thans voor de tweede maal. De lijdende en stervende Verlosser was mij sedert eenigen tijd innig dierbaar. Zich met een wenk te kunnen redden, en 't niet te doen uit zelfverloochenende liefde, 't is grooter dan een mensch bevatten kan. Die liefde is inderdaad onbegrijpelijk groot. Neen, wij behoeven 't kleed van geheimzinnige verborgenheden niet over 't kruis te werpen; hoe meer ik den Verlosser aanschouw, zoo naakt, zoo arm geworden om onzentwil, des te meer trekt zijne liefde mijn hart. Treffend weet de Schrijver dezer Bijdragen het voor te stellen, hoe zij, die dat onschuldige lijden veroorzaakten, tot nadenken en berouw moesten gebragt worden. ‘Of welke tranen dunkt u wel, zoo zegt hij blz. 75, dat de harde moeder zal schreijen, wanneer ze met voorbarige drift aan haar onnoozel kind eene onregtvaardige straf heeft opgelegd, die in de gevolgen gevaarlijk blijkt te zijn voor gezondheid en leven; - welke tranen vraag ik, wanneer ze daar neergezeten bij de veege sponde aanschouwt, hoe de onverdiende smart nog met zachtmoedig geduld zonder klagt of verwijt gedragen wordt? Zal de droefheid over zich zelve haar niet al meer het hart doen breken naarmate het mishandelde kind haar boven alles dierbaar wordt.’ Dit boek heeft mij levendig doen kennen, hoe de geest der waarheid, die uit den profeet sprak, verheven is boven den geest der wereld, die de zondige menschheid beheerscht, en haar de oogen verblindt voor hetgeen waarachtig goed is en schoon. Dat wij in 's Heeren diepste vernedering Zijne heerlijkste grootheid aanschouwen, 't is opmerkenswaardig dat wij 't reeds door den profeet vinden uitgesproken. Een lijdende knecht Gods, een miskende prediker der waarheid was bij 't Joodsche volk geen ongewoon verschijnsel; maar verwonderlijk is 't toch dat de profeet den toekomstigen knecht des Heeren zóó zich denkt.

Zoo koutten wij genoegelijk voort. De man had met oordeel gelezen en ik doorliep met hem 't geheele werk. 't Eerste deel behandelt het verband tusschen de vernedering en de verhooging van den Messias; 't tweede de oorzaak en de bedoeling van dat lijden; 't derde den aard en de wijze van Christus' lijden, en het vierde de gevolgen en uitwerkselen. Spoedig was de tijd voorbijgegaan, wij zagen de torenspitsen van Gelderlands oude hoofdstad, en de schoone gezigten van den Rhijnoever boeiden ons oog. De kapitein klom weêr op een der raderkasten,

de zwarte gedaante lag weêr in zijne vorige houding over de trapleuning gebogen, de stoom ontlaadde zich, touwen werden uitgeworpen en aan den wal gegrepen. Onder het gejoel, dat nog altijd de aankomst eener stoomboot veroorzaakt, verlieten wij het schip, wij noemden elkander onze namen, en na een hartelijken handdruk scheidden wij. Later hoorde ik, dat hij een eenvoudig landhuis in de Betuwe bewoonde, hij had in een korten tijd vele dierbare betrekkingen verloren; de dood had aan zijn hart eene diepe, bloedende wonde toegebragt, maar had het ook geopend voor den troost van 't Evangelie. Een boek werd niet te vergeefs geschreven, dat slechts een dier eenvoudigen deed opwassen in de kennis des Heeren.

Wie die man Gods was, die zoo heerlijk eene profetie heeft uitgesproken? 't Zal misschien nooit bekend worden. Luttel schade is 't voor ons, den naam des mans niet te kennen, wiens geest zoo duidelijk uit zijne woorden bekend is. Luttel waarde heeft 't voor ons, of hij den naam van Jesaja, of eenigen anderen gedragen heeft. Ik zoude waarlijk mijne aangenaamste en nuttigste oogenblikken op de stoomboot verloren hebben, als ik, in plaats van met den braven man te spreken, op het dek rondgeloopen had, om, ware het mogelijk, te weten, wie die man toch zoude zijn. Hoe heerlijk is die voorstelling van den lijdenden knecht des Heeren! 't Is poëzij en toch reine waarheid. 't Is poëzij, zoo als de vrome Christen zich ook de hemelzaligheid poëtisch denkt, in de bewustheid der waarheid van 't geen hij zich in beelden denkt. Moeijelijk zou het hem zijn, in eigenlijke woorden zijne meening bepaald uit te drukken: zoo zou ook de profeet moeijelijk in duidelijk proza zijne verwachtingen hebben kunnen uitspreken. 't Zij dan geene tegenwerping tegen de verklaring zijner woorden, alsof de profeet niet alles juist zoo zoude gedacht hebben, als Ds. Rutgers van der Loeff voorstelt. Als de profeet in heilige geestverrukking eene volheid van gedachten in een beeld slechts schetsen kon, dan spreekt de uitlegger waarheid, die met eigenlijke woorden 't hoofdpunt der gedachte treft en breeder ontplooit. Hij is gelijk aan den kunstenaar, die de breede geniale schets van een grooten schilder, in heerlijke omtrekken op 't doek gebragt, in zijn geest uitwerkt.

Een geheimzinnige persoon is die knecht des Heeren, op wien Gods geest in zijne grootste heerlijkheid zoude rusten. Prozaïscher verklaring kon 't koude kritische verstand wel nooit bedenken, dan Cyrus, Ussia of Hiskia daaronder te verstaan. 't Is moeijelijk met zekerheid te bepalen, wien de profeet met dien knecht des Heeren bedoeld heeft. Somtijds schijnen de breede trekken 't geheele exilische volk, althans 't beste gedeelte, te omvatten, en toch ziet men dat hij iets meer bedoeld heeft. In zekeren zin was Israël de knecht des Heeren, naauwkeuriger bepaald was 't slechts het aan Jehova getrouwe volk, nog inniger opgevat kon slechts de profeet van Jahve, en vooral het ideaal des profeten, de door lijden verheerlijkte, bedoeld zijn. De Schrijver heeft dat zeer duidelijk voorgesteld, gelijk hij ook in zijne vertaling doorgaans juist en duidelijk is. Als 't geschieden kon volgde hij onze Statenoverzetting, 't geen wij niet anders dan goedkeuren kunnen. Het zij ref. alleen vergund op te merken, dat hij zich onmogelijk vereenigen kan met de vertaling van 't eerste gedeelte van het 15de vers, *alzoo zal hij vele heidenen besprengen*. Ware 't alleen om

de tegenstelling tegen *ergernis*, waarvan in 't vorige vers gesproken wordt, dat vele uitleggers vertalen, *alzoo zal hij vele volken over zich doen verblijd zijn*, wij zouden ons aan de gewone vertaling kunnen houden. Maar het komt ons voor dat Hofmann en anderen juist hebben opgemerkt, dat deze vertaling om taalkundige redenen moet afgewezen worden.

Wij zullen ons hartelijk verblijden, als deze Bijdragen veel, zeer veel gelezen worden; dan zouden de oogen geopend worden van wie nu, door 't schel geroep van stoute geloofsrigters ontsteld, uit de hoogte over mannen 't anathema uitspreken, wier harten van innigen eerbied kloppen voor den Redder der menschen. Met eene lezenswaardige leerrede over Hebr. VII: 22, eindigt het boek.

D-l.

Herinneringen van een Zwitsersch predikant.

Duitschland, Engeland, Schotland, door J.H. Merle d'Aubigné.

De schrijver van deze Herinneringen is bekend onder onze landgenooten. Zijne Geschiedenis der Hervorming in de 16de eeuw deed de reize door Europa, en men verwacht niet weinig, maar zeer veel van den sierlijk schrijvenden Zwitser; daarenboven heeft hij, ten gunste van sommigen, eene bijzondere aanbeveling - de bepaalde pietistische strekking, welke hij bij alle voorkomende aanleidingen openbaart, geeft hem eene plaats in het bondgenootschap der kerkelijk-leerstellige Christenen - wat wil men meer *heden ten dage?* Wij ontzeggen geenszins aan Merle d'Aubigné de gave der opmerking, en eene edele geestdrift voor de goede, dikwerf miskende zaak van Christus; maar eene zeer in het oog springende eenzijdigheid, en daaruit voortvloeiende partijdigheid van oordeel, valt evenmin te miskennen, en uit dien hoofde hechten wij aan deze bladen slechts eene voorwaardelijke waarde, en staan met omzigtigheid naast den reiziger, waar hij ons zijne *mémoires de route*, in warme, levendige taal mededeelt.

Het tafereel, dat de schrijver van Duitschland gelieft optehangen, zoo als hij het zag, is hoogst bedroevend. De vrijere rigting der Godgeleerde wetenschap wordt met het brandijzer des ongeloofs gestempeld. Neander, Nitzsch, Ullmann, Tholück, Hundeshagen, en vele anderen meer, kunnen bij den heer M. d'Aubigné even even genade verkrijgen. ‘Zij hebben wel den goeden weg ingeslagen, maar bij deze school (?) zijn zekere leerstellingen, b.v. over de inspiratie, een weinig los en zwak, zij zijn in de exegese nog wat overhellend naar het rationalisme, en de noodlottige gevolgen van dat stelsel doen zich dan ook voor.’ (bl. 27, 28.) Arme Duitsche theologanten! Ten onzent is men van gedachte, dat *deze* heeren niet onwaardig zijn, als gidsen op den weg der Godgeleerdheid, hunnen tijd voortegaan. Het spreekt van zelfs, dat Hengstenberg, Claus Harms, eenige trappen hooger gesteld worden. De heeren van de symbolische school, en voorstanders van de autoriteit der geloofsbelijdenissen, vonden hier de laatste

plechtankers van het fel bedreigd kerkelijk geloof. De heer M. d'Aubigné is ook geen voorstander van de *vereenigde* Evangeliesche kerk, natuurlijk! deze is te weinig geloofsbelijdenis-belijdend, niet symbolisch genoeg. De zoogenoemde aardigheid van mevrouw de Stael wordt met welgevallen aangehaald. 'Deze vereeniging zal de beide kerken, die afzonderlijk bestaande *leven* hadden, aan twee gekoppelde *doode* ligchamen doen gelijk zijn.' Het *ware* leven zal dus wel in het *afgescheiden* geloofsleven moeten gevonden worden? De Apostelen waren van een ander gevoelen, dan mevrouw de Stael en deze Zwitser, bovenal Paulus, die voor allen alles wilde zijn; maar de Apostel Paulus had, helaas! in zijn tijd nog *geene* kerkelijke geloofsartikelen gezien of onderteekend. De Schrijver is een zeer sterk voorstander van het Calvinistisch leerstuk der praedestinatie, en verzekert ons, dat de oud-Luthersche, symbolische kerk daar *geheel* mede instemt, zoodat hij eens aan een Godgeleerde kon zeggen, 'meer Luthersch te zijn dan de Lutherschen zelve,' en toch ziet het er altijd, naar de zienswijze van den Schrijver, met de Luthersche leer in Duitschland ellendig uit, b.v. 'Haar (de Oud-Luthersche partij) geldt het rationalisme en de Gereformeerde kerk voor omtrent dezelfde zaak, terwijl zij daarentegen de Luthersche leer geheel met den Bijbel gelijk stelt. Die Oud-Lutherschen laten vele stellingen toe, die in Engeland door de Puseyisten gedreven worden, zooals de wedergeboorte in den doop en de consubstantiatie bij het avondmaal; maar zij leeren ook de regtvaardiging door het geloof, en dit heeft hen behoed, om te ver af te dwalen.' (bl. 35.) De hoogst eenzijdige opvatting der Luthersche kerk in Duitschland verschoont welligt een dergelijk oordeel; als leeraren, zooals de heer M. d'Aubigné, ooit tot eene vereeniging der kerken zouden bijdragen, ware het vooruitzigt zekerlijk zeer verontrustend en bedroevend: men zoude hem, den Zwitserschen Calvinist, immers dadelijk voor een rationalist houden!! en afwijzen, ja, met zijne eigene wapenen bestrijden. Ook heeft de Schrijver een mondgesprek gehad met een koning - en wel met dien van Pruissen. Hij zal het onderhoud niet herhalen, wat hij met Zijne Majesteit heeft gehad: dat behoeft, wat ons betreft, ook niet. Wij worden over de onderlinge verhouding tusschen de geestelijken en den monarch echter gerust gesteld, alzoo; 'Ik kan daarom alleen zeggen, dat ik bij deze gelegenheid de waarheid gevoelde van het woord: in den mond eens konings wordt *aangenaamheid* gevonden.' (bl. 51.) Velen zullen, ook in latere dagen, gelijke ondervinding met den Zwitser, den *vrijen* Zwitser, gemaakt hebben, en eenigen, dat zelfs koninklijke *handen* aangenaamheden kunnen uitdeelen. Vrede met hen!

Zeer ongunstig, en wie verwacht dit niet, wordt het vonnis over de Duitsch-Katholieken uitgesproken: 'Op verre na de meesten zijn vervallen tot het rationalisme. Toen Ronge zich in het oostelijk deel van Zwitserland vertoonde, zeide hij: de Protestanten hebben den Paus verworpen, maar zij hebben een anderen Paus in zijne plaats gesteld - den Bijbel!' waarbij de heer M. d'Aubigné aanteekent: 'Gave God, dat dit overal het geval ware!' Vreemde taal - de Bijbel = de Paus-! Wanneer gij het *zoo* gelieft optevatten, dat de Heilige Schrift het eenige, volstrekt eenige, onfeilbare en geldende rigtsnoer is van geloof en liefde, dan, amen! daarop - maar door dat 'gave God!' maakt de Schrijver zich aan

eene verschrikkelijke inconsequentie schuldig, als hij de symbolische school, die de geloofsbelijdenissen voorstaat, elders krachtig voorspreekt.

Groot is de sympathie des geleerden reizigers voor Engeland, en bijzonder groot voor Schotland; daar komt het half omnevelde, rationalistische Duitschland niet bij in aanmerking. Zeer valt het in den smaak van den Schrijver, dat de staat zoo veel met de kerk te maken heeft; de staat moet Christelijk zijn, en zich alzoo legitimeren; later echter, als er over het eenige en geliefkoosde Schotland gesproken wordt, keert de Schrijver op een geheel *tegenovergestelden* weg, en beweert, dat de vrije Schotsche kerk volstrekt niets met den staat, en de staat met haar te maken heeft, en overtuigt ons, hoe behendig men, als het pas geeft, uit twee vaatjes kan tappen.

De Schrijver verlustigt zich bijzonder, om, waar het eenigzins geschieden kan, Bijbelteksten tusschen zijne opmerkingen intelasschen, iets dat, met allen uiterlijken schijn van zalving, dikwerf niet meer is dan een spel van het vernuft, en eene gevaarlijke toepassing van heilige waarheden op allerlei wereldsche zaken. Wij weten het zeer goed, dat velen hem hierin volgen, en daardoor een Schriftuurlijk licht aan hunne betoogen of beschouwingen geven; in hoeverre deze hedendaagsche methode, om het Bijbelwoord op alles, rijp en groen, inteënten, met het *doel* en de *waardigheid* der Heilige Schrift overeenkomt, laten wij geheel over aan de beslissing van den Christelijken lezer.

Onder de vreemde stellingen, die aan eenig bezwaar onderhevig zijn, behoort mede, dat de Schrijver de oudere zoogenaamde geloofsbelijdenissen van Nicaea en Athanasius - ‘SCHOON’) - gelieft te noemen; *dát* kenmerk zal men daar wel niet in vinden; zij mogen naar den wensch en het gevoelen van sommigen waar zijn, maar eigenlijk schoon - neen - dan moet er in de ziel een zeer wonderbaar grondbegrip van schoonheid aanwezig zijn.

Wij meenen voorts, bij al den Christelijken-Calvinistischen-Schotschen geloofsijver van den Schrijver, eene zeer merkbare bekrompenheid en kleingeestigheid op te merken, die zich hier en daar op eene indrukmakende wijze openbaart. Wij deelen eene enkele proeve mede; het betreft hier de ontheiliging van den zondag, door het veelvuldig gebruik van de spoorwegen in Grootbrittanje. ‘Toen wij Edinburg verlieten, zou eene achtenswaardige Christelijke dame ons tot aan Fairlie boven Glasgow vergezellen, maar zij gaf te kennen, dat zij van de postkoets tot aan Glasgow zou gebruik maken. Ik was per spoortrein in Glasgow aangekomen, en ging nu met een vriend naar het posthuis, om de bewuste dame af te halen, maar zij was er nog niet. Wat kan toch de reden wezen, zeide ik, dat men aan zulk een langzaam vervoermiddel de voorkeur geeft, daar men verpligt is zooveel vroeger te vertrekken en toch zooveel later aankomt?’ Deze spoorweg, zoo antwoordde mij de vriend, die mij vergezeld had, wordt ook des Zondags gebruikt, en daarom bedienen wij er ons, *zelfs door de week*, niet anders van, dan uit volstrekte noodzakelijkheid De postkoets daarentegen rijdt niet op Zondag, en daarom geven wij er de voorkeur aan.’ Dus, terwijl de spoorwegen overal de postkoetsen als wegvaagden van de wegen, deed de ijver voor het heilig honden van den dag des Heeren ze in stand blijven op den weg tusschen Edinburg en Glasgow.’ (blz. 107.)

De ijver voor de heiligheid van den

Zondag!! en die moet geopenbaard, door zelfs gedurende de week geen gebruik van een vervoermiddel te maken, opdat de onheilige spoorwagen, die de Zondagen verpest, ook door de week verafschuwd worde! Wanneer dat geen ‘ijver met onverstand is’, waartegen de Apostel Paulus krachtig waarschuwt, weten wij het niet. Wij vinden hier het gewoon verschijnsel terug, dat men vooral in Engeland en elders, door het aldus genoemd heilig houden van den dag des Heeren, de andere dagen als in één coup mede heiligt, dat wil zeggen: uitwendige vroomheid huichelt en zich geoorloofde genoegens ontzegt, om welligt meer strafbare in het geheim te kunnen bedrijven.

Er is intusschen, wat de kerk in Engeland en Schotland betreft, zeer veel belangrijks gezien en gehoord en medegedeeld door den Zwitserschen leeraar; zeer merkwaardig is het geschiedkundig overzigt der lotgevallen, waaraan de Schotsche kerk was onderworpen - de aanhoudende worsteling - de Calvinist van de Alpen is verbazend vijandig gestemd tegen de Katholieken, zooals de vertaler zeer wijsselijk in het voorberigt reeds deed opmerken, maar bij zijne individuele scherpe Geneefsche geloofsrigting is dit te verwachten. - Krachtig neemt hij de zaak ter harte van de geschorste Schotsche predikanten, die de landskerk verlieten, en zeer ergerlijk is de partijdigheid, waarmede de inblijvenden van alle zijden worden verworpen, alsof er onder hen, die niet uit de kerk zijn uitgetreden, geen *enkel* goed en degelijk leeraar te vinden ware! Het is zeer braaf en goed, dat men zich de zaak der verdrukten aantrekke, maar als men hier louter heiligen en volmaakten gelieft te zien, on aan de andere zijde louter ketters en verdoolden, dan geraakt de onpartijdigheid, de waarheidszin, ja, het geheele Christelijke beginsel van een zoodanigen opmerker in zeer groote verdenking, en al de zalvingvolle Bijbelsche taalinlassching, de herhaalde meest regtzinnige geloofsbelijdenis, de schoonste en meest bloeijende stijl, zijn ten eenenmale ontoereikend, om ook deze zonde tegen den Heiligen Geest der waarheid en der liefde goed te maken.

Belangrijk is het *Aanhangsel*, waar de Russische Autokraat, de Czaar (wiens naam met dien van God in éénen adem wordt uitgesproken), in een zeer ongunstig licht verschijnt, als een echte kettermeester, die zijne Evangeliesch-Luthersche onderdanen *per knoet*, een zeer afdoend, excellent, Russisch bekeeringsmiddel - eene nieuwmodische Peterburgsche inquisitie, tot de alleen zaligmakende Grieksche kerk heeft gelieven uit te noodigen! *Compelle eos intrare*. Och, dwing, dat is: sla hen, de arme Lijflandsche boeren met de knoet bont en blaauw, in het Grieksche hemelrijk. Dit aanhangsel werpt een bijzonder licht op de bekeeringswoede der Russische geestelijkheid, en lokt ons een oordeel over den Czaar uit het hart, dat wij, gloeijend van verontwaardiging, hier niet willen neêrschrijven. De Lijflandsche protestantsche Christenen hebben geene kerk. De staat palmt hen in - dood of Grieksch! Uit de berigten, die de heer M. d'Aubigné hen betreffende mededeelt, laten wij eene curiositeit volgen, waardoor men op de hoogte van de zaak gebragt wordt: ‘Te Dorpat en in de omstreken kwamen duizenden zich bij den Griekschen priester aanmelden (te weten Lijflandsche boeren, Protestanten). Daar er nu niet weinigen daaronder in *be*-

schonken toestand waren, schreef de priester naar St. Petersburg, de vraag doende, hoe met de zaak te handelen, en een der leden van den Senaat, verbonden aan het departement van Eeredienst, antwoordde: dat die lieden aangenomen moesten worden, terstond als zij zich kwamen aanmelden, *onverschillig in welken staat zij ook verkeerden*.' (blz. 496) Dat was een brave Senator, en een waardig lid van het departement van Eeredienst! Leve de Russische Staats-en kerk-wijsheid, en de Muskovitische verdraagzaamheid!!

Overigens zal de heer M. d'Aubigné gewisselijk aan vele lezers zeer welkom zijn. Wij hebben onze aanmerkingen onbewimpeld laten hooren, en meenden de landgenooten, met een enkel woord, voor de *eenzijdige* strekking dezer bladen te moeten waarschuwen. Mogten alle lezers ook hier de waarheid van den schijn leeren onderscheiden, en alleen voorwaardelijk de oordeelvellingen onderschrijven van den geleerden en welsprekenden Zwitser.

MARSUPIUS.

De republiek van Plato.

In het Nederduitsch overgebragt door Dr. D. Burger, Jr. Te Amsterdam, bij P.N. van Kampen, 1849.

Men schijnt het in onzen tijd vergeten te zijn, welk een schat van staatkundige wijsheid in vroegere geschriften, en vooral in die der wijsgeerige schrijvers der Grieksche en Romeinsche oudheid verborgen ligt. Sommigen, die zich in de staatkunde het verst gevorderd rekenen, willen niet hooger dan tot het *Contrat Social* van Rousseau opklimmen, al wat daarvóór geschreven is, zelfs *l'Esprit des Lois* van Montesquieu, is bij ben verjaard en onbruikbaar. Als men ook de gematigdheid, den zedigen toon, en de conservatieve beginselen van eenen Bodin, Grotius en Puffendorf met de schrijvers die thans *en vogue* zijn, met een Louis Blanc, Proudhon en Cabet vergelijkt, hebben zij groot gelijk; daar vindt men dien hoogen toon van beslissing, die stoute stellingen en paradoxen, die tegenwoordig alleen ingang vinden, al wat zij afkeuren moet verworpen worden, al wat zij prijzen moet worden opgehemeld; zoo zijn dan ook mannen als Benjamin Constant, Thiers, en Lamartine verdacht van moderantismus, en een Guizot als reactionnair onherroepelijk verworpen, terwijl Robespierre en St. Just, ja, zelfs een Marat als practische staatkundigen opgevijzeld worden, die het heil der menschheid waarlijk op het oog hadden!

Men hoort echter onder al het staatkundig geschrijf, dat in onze dagen zoo druk aan den gang is, zonder dat het tot nog toe veel tot de orde, rust, - ware vrijheid en welvaart der staten en volken heeft te weeg gebragt, wel eens van Plato, Aristoteles en Cicero gewagen; doch zij, die eenigzins met de schriften dier groote mannen bekend zijn, bemerken al dadelijk, dat het slechts op hooren zeggen is, als men over hen spreekt, en dat men zich er ver boven verheven waant in kennis en staatkundigen tact. Indien men zich de moeite wilde geven, om hetgeen zij over de politiek hebben

nagelaten te bestuderen, zoude men bevinden, dat veel, wat men thans als nieuw en als een voortbrengsel van het genie en de behoefte onzes tijds aanziet, daarin reeds is behandeld, en wat meer is, voldingend wederlegd. Men geve niet meer voor, dat die schriften, als zijnde in eene doode taal opgesteid, niet algemeen toegankelijk zijn; sierlijke en naauwkeurige vertalingen zijn er van aanwezig, die de moeite besparen van eene zekere inspanning voor een gewoon geletterde, om vlug en doorloopend de *Republiek* en de *Wetten* van Plato, de Politiek van Aristoteles, en zelfs de staatkundige werken van Cicero in den grondtekst te lezen, dat ook voorzeker niet aan iedereen, al brengt zijn graad mede dat hij in het Grieksch en Latijn ervaren moet zijn, is gegeven. Cousin, Schleiermacher, Thurot, Barthelemy St Hilaire, Victor Leclerc, enz. hebben de lectuur van de politiesche meesterstukken der oudheid gemakkelijk gemaakt, en wij verheugen ons, dat in ons vaderland een jeugdig geleerde ook de handen aan het werk geslagen heeft, om voor het eerst eenige zamenspraken en de *Republiek* van Plato in een Nederduitsch gewaad over te brengen, en ons publiek een voorproef te geven, wat al scherpzinnigheid en praktische staatswijsheid in de *Politika* van Aristoteles vervat is. Niels kon ons welkomer zijn, dan juist nu Plato's hoofdwerk bij ons meer algemeen bekend te zien worden.-

Van de *Republiek* van Plato hoort men ook tegenwoordig dikwijls gewag maken; doch men toont gemeenlijk weinig bekend te zijn met den geest en de strekking van dit onsterfelijk geschrift. Zij, die met grondige kennis over de gevoelens der hedendaagsche hervormers en Utopisten geschreven hebben, onder anderen Reybaud in *Études sur les réformateurs modernes*, spreken ook van Plato, als zoude hij in zijne Republiek de eerste aanprijzing van het communismus, zoowel van vrouwen als van bezittingen, gegeven hebben. Zijn werk wordt op eene gelijke lijn met de Utopia van Thomas Morus en de Astraea van Campanella geplaatst; het is dus klaarblijkelijk, dat men de hoogst ernstige bespiegelingen van den Atheenschen wijsgeer, met de, hoewel onschuldige, echter overdrevene, en niet te verwezenlijken droomerijen van den Engelschen kanselier en den Italiaanschen geleerde gelijk stelt. Een gevoelen, dat slechts uit eene hoogst oppervlakkige kennis van den inhoud van Plato's *Republiek* kan voortspruiten; het zoude dus de rij van geschriften openen, die met de *Voijage en Icarie* van Cabet, en de grondstellingen van Proudhon eindigt, die stelt: '*que la propriété est un vol*.'

Hoe dit in Frankrijk mogelijk is, waar Plato's schriften door de meesterlijke vertaling van Cousin meer algemeen moesten bekend zijn, zoude ons een raadsel moeten zijn, indien het over het algemeen geen plaats had, dat men het gemakkelijker vond verjaarde en algemeene vooroordeelen omtrent de oude schrijvers na te praten, dan die te lezen, en daardoor die vooroordeelen als rook te doen verdwijnen. Bij ons bestaan die ook, en de vertaling van Dr. Burger zal onze landgenooten eindelijk beter inlichten omtrent den aard en de bedoelingen van een gedenkstuk der Grieksche oudheid, waaromtrent men veeltijds de verkeerdste begrippen koesterde.

Alhoewel dit werk van Plato algemeen onder den naam van de *Republiek* bekend is, zoo is dit echter de ware titel niet: het Grieksche woord *πολιτεία*

drukt dit ook niet uit, maar beter dat van *Staat* in het algemeen. Aristoteles en Cicero duiden het onder dezen titel aan, de eerste in het 2de boek van zijne *Politica*, en de andere in zijne verhandeling *de Divinatione*, waar hij dit met een nieuw Latijnsch woord *Politia* letterlijk overbrengt. Het woord *Republiek*, waardoor een bekwaam vertaler van Plato, Grove, het Grieksche *πολιτεία* vertaald heeft, geeft een geheel valsch denkbeeld van het doel en het karakter van dit werk. Er wordt hier geenszins gehandeld van een republiekeinschen of van eenen monarchalen staat, maar van den staat in het algemeen, van de inrigting der stad (*πόλις*), bij de oude Grieken en Romeinen de grondslag van het bestuur en der maatschappij, en hier niet alleen van de groote; maar voornamelijk in toepassing en tot opheldering van de kleine, die ieder in zichzelven omdraagt, en die uit de verschillende bestanddeelen der menschelijke natuur zamengesteld is. Schleiermacher heeft met volle regt *over den Staat* vertaald. Cousin zegt dat hij hem moest gevolgd zijn; maar de *Republiek* van Plato is een zoodanig geijkte en algemeen aangenomen uitdrukking, dat hij die, niettegenstaande hij haar wraakte, gebruikt heeft. Dr. Burger schijnt er eveneens over gedacht te hebben: het is ook de eenige reden die hem kon aansporen, om dien verkeerden titel boven een werk te plaatsen, die alleen aan eene ongegronde overlevering zijn bestaan te danken heeft, terwijl het werk daaronder slechts algemeen bekend is.-

Het Platonische geschrift *over den Staat* heeft nog een ander opschrift, dat door vele geleerden als het eenig ware wordt beschouwd, namelijk dat *over het regtvaardige*; niet zonder reden; want in de gesprekken, die hier gevoerd worden, wordt naar den aard en het doel der regtvaardigheid onderzocht, en het tafereel van den idealen Staat wordt er slechts als een voorbeeld ter opheldering in geschetst. Het bevat dus de gronddenkbeelden van den Atheenschen wijsgeer over de deugd en regtvaardigheid, voornamelijk met toepassing op den mensch en ook op den Staat, die dezen vooral, volgens het standpunt der Grieksche oudheid, uitsluitend tot zijne volle ontwikkeling kan brengen. Het hoofd-idée van het goede wordt hier in al deszelfs verschillende wijzigingen nagegaan, en het is gemakkelijk om bijzondere levensregelen af te leiden uit de algemeene beginselen, die hier voorgedragen worden. De denkbeeldige staat, die hier geschilderd wordt, is geen ideaal waarvan al de bijzonderheden in de werkelijkheid zouden verwezenlijkt moeten worden; hij is geenszins hiervoor geschikt, maar moet alleen tot bewijs strekken dat eene welingerigte maatschappij alleen in staat is om den mensch in alle zijne vermogens van ligchaam en ziel harmonisch te ontwikkelen; terwijl zijn tafereel tevens al de grondtrekken bevat, die in eenen wèl geordenden Staat moeten aanwezig zijn. De vorm is geheel overeenstemmend met de denkbeelden, die Plato van 's menschen ziel had; er is een allernaauwst verband tusschen zijne beschouwing van den mensch, en deszelfs bestemming om de deugd en de regtvaardigheid in zijne handelingen uit te drukken, met de inrigtingen die in zijnen staat voorkomen. De regeerders zijn het redelijk gedeelte der ziel, aan hetwelk de heerschappij toekomt, de wachters, de vurige en edele hartstogten die het betere deel der onredelijke ziel uitmakende, den mensch tot dapperheid, zelfverloochening en alle groote daden

in staat stellen, zoo zij zich onder het bestuur van het redelijk gedeelte plaatsen. Het overige volk is het lagere gedeelte der ziel, dat het meest met het stoffelijke ligchaam in verband staat, hetwelk door de rede aan eenen strengen teugel moet gehouden worden, om niet door zijne onverzadelijke zinnelijkheid in de grofste buitensporigheden uit te spatten.

Men kan dus het werk *over den Staat* als een voortreffelijk zedelijk tafereel aanzien, dat wijsheidslessen voor alle eeuwen aanbiedt, en men zal zich dan met meer kennis van zaken en met meer verschooning uitlaten over sommige middelen, die Plato als dienstig tot bereiking van zijn doel voorstelt. Op het scherpe onderscheid der drie klassen, de regeerders, wachters, en het overige volk, moet men niet te zeer hechten: daarvan zoude het denkbeeld eener Kastenregering het gevolg zijn. Hetzelve sproot hieruit voort, dat Plato zijnen Staat in verband met zijne begrippen over den aard van 's menschen ziel als uit drie bestanddeelen zamengesteld beschouwt. Wat de gemeenschap van vrouwen en kinderen betreft, die Plato hier met eene zekere schroomvalligheid, waarschijnlijk alléén voor de wachters, voorstelt, dit is voor ons een paradoxe voorslag, die zeker tegen het kiesch gevoel aandruischt; doch zij is bij onzen wijsgeer, die zoo zeer met de Cretische en Spartaansche instellingen ingenomen was, daar te Sparta bijna iets dergelijks bestond, eenigzins te verklaren; vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat in Griekenland het openbaar en staatkundig leven boven het huiselijke gesteld werd, de mensch meer als staatsburger dan als huisvader werd geschat, en meer voor de eerste bestemming dan voor de laatste werd opgevoed.

Het geschrift van Plato heeft daarom eene streng zedelijke strekking, omdat het de begrippen van deugd en regtvaardigheid door het tafereel van eenen volkomen Staat tracht te ontwikkelen. Men zoeke niet bij hem naar de denkbeeldige beginselen eener democratische en socialistische republiek, hij is integendeel een aristocraat, dat is: een voorstander der regering van de besten en wijsten, die op eene krachtige wijs de wetten en instellingen moeten handhaven, en op gehoorzaamheid en ondergeschiktheid ten volle regt hebben. Geene hersenschimmige gelijkheid begoochelt hem, hij onderscheidt de regeerders, de wachters, de landbouwers en handwerkslieden, als het goud, zilver, koper en ijzer, en eene van den Staat ingestelde, vroeg begonnen, en langdurig voortgezette opvoeding, door gymnastiek en de Muzenkunsten, moet de burgers voor hunne bestemming, naar ligchaam en ziel, bekwaam maken. Hij heeft een afkeer van onstuimige volksvergaderingen; leeglooperij, en al de wanorden, die hiervan het gevolg zijn, worden door hem niet gedoogd. Ieder burger moet zijne pligten vervullen in den stand waarin hij geplaatst is, en het tentoonspreiden van een hoogeren aanleg en meerdere bekwaamheden vinden echter geen beletsel om een landbouwer of handwerksman tot den stand der wachters of krijgslieden, en zelfs tot dien der regeerders en overheden te doen opklimmen, welke laatsten in den regel uit dien der wachters gekozen worden. Plato is dus geen voorstander eener Kasteninrigting, en zijn communismus schijnt zich alleen tot den stand der krijgslieden te bepalen, die als in eene militaire kolonie tot handhaving van de rust inwendig, en voor de uitwendige zekerheid van den Staat, onder eene algemeene discipline

geplaatst zijn, zoodat er voor hen geen bijzonder eigendom of familiebetrekkingen bestaan, die hen van het groote doel, waartoe zij geroepen zijn, kunnen afleiden. Plato's staatkundige hoofdstelling was even als die van Napoleon. ‘Alles vóór, niets dóór het volk.’ Hij was, als aristocratisch Athener, en leerling van Socrates, van den tegenovergestelden regel: ‘Alles dóór en vóór het volk’ uithoofde van het menigvuldig misbruik en de verkeerde toepassing, zoo dikwijls daarvan gemaakt, geheel wars geworden, als leidende tot eene volslagene regeringloosheid, of tot eene willekeurige heerschappij van een dwingeland. Alle staatkundige instellingen, die hij voorslaat, zijn op den eerbied voor de wetten, de gehoorzaamheid aan de overheden, de bepaaldste krijgstucht der wachters gegrond, zoodat er geen volksopstanden, oproeren en omwentelingen in zijnen Staat kunnen plaats hebben, als hij geordend blijft zooals het behoort, en er geene storingen in plaats grijpen, die de voorvaderlijke zeden en de inzettingen der algemeene staatsopvoeding doen verslappen. Het zedelijk beginsel moet in den Staat, zoowel als in 's menschen ziel heerschen, het moet het gebied over de edele hartstogten van het gemoed, zoowel als over de wachters, de kracht der maatschappij, voeren, en het volk zal gelukkig zijn onder een bestuur, dat niet bemoeijelijkt wordt door onbehoorlijke eischen, of niet omvergeworpen door de blinde woede van eene teugellooze menigte, waaruit men alle ontzag voor de wet en de ondergeschiktheid aan de overheid reeds lang heeft doen verdwijnen, door de eerste als een ondragelijken band en breidel, en de laatste als den grootsten vijand van het volksgeluk te doen aanzien. De *Republiek* van Plato, om dit woord nog eens te gebruiken, is het sterkste tegengift tegen den republiekeinschen geest, die Europa sedert het begin van 1848 beroert en in gestadige onrust houdt.

Om de staatkundige gevoelens van Plato nader te leeren kennen, leze men het achtste boek van zijn werk *over den Staat*, waarin over de slechte staatsregelingen gehandeld wordt, die dadelijk in toepassing gebragt worden met de gemoedsgesteldheid en handelingen van eenen mensch, die in karakter met haar overeenstemt. Zij zijn: de timocratie, de heerschappij der rijken, die eene overmatige zucht tot vermeerdering van bezittingen teweeg brengt, en daarentegen bij de menigte het toenemen der armoede doet ontstaan, een euvel dat in onze dagen zich overal op eene zorgverwekkende wijze vertoont; de oligarchie, of de regering van weinigen, die zich door list of geweld van de oppermagt in den staat meester maken; de democratie, of volksheerschappij, die bijna de slechtste staatsregeling van allen is, en alleen door de tirannij, of de willekeurige overheersching van éénen overtroffen wordt. Men zie hoe het bij hem in eenen democratischen staat toegaat, en hoe deze voor het dwangjuk van een listigen of eerzuchtigen volksleider rijp wordt, die allen gelijkelijk onder de vernederendste slavernij brengt.

‘Wanneer een democratische staat, die naar vrijheid dorst, slechte schenkers tot voorstanders krijgt, en door overmatig gebruik daarvan dronken wordt, dan bestraft men de overheden, zoo zij niet heel zacht zijn en veel vrijheid geven, als slechte menschen en als oligarchen. En die aan de overheden gehoorzamen worden als vrijwillige slaven en laaghartigen veracht, maar de overheden, die zich als onderdanen, de onderdanen, die zich als overheden gedragen, worden in het bijzon-

der en het openbaar geprezen en vereerd. Is in zulk een staat de vrijheid niet alles? De regeringloosheid dringt dan ook in de huizen en strekt zich ten laatste tot over de beesten uit. Want de vader gewent zich aan zijne zonen gelijk te wezen en die te ontzien; en de zoon stelt zich aan den vader gelijk en eerbiedigt of vreest zijne ouders niet langer, om toch maar vrij te wezen; en de dáár wonende of vertoevende vreemden stellen zich gelijk aan de burgers. Er gebeuren dan nog meer kleinigheden van dien aard: de leermeester ontziet en vreest zijne leerlingen, en de leerlingen hebben geen eerbied voor leermeesters en opvoeders. En in het geheel stellen de jongeren zich in woorden en daden op ééne lijn met de ouderen, en de ouderen dalen tot de jongeren af, en zijn vrolijk en aardig, om den schijn van knorrigheid en heerschzucht toch vooral te mijden. De hoogste trap van vrijheid is deze, dat gekochte slaven en slavinnen even vrij zijn als hunne meesters.' Men neme zulks aan Plato niet kwalijk: in zijnen tijd en in de geheele oudheid maakten de slaven een noodzakelijk bestanddeel der maatschappij uit. Hij en Aristoteles zagen die, even als de oude Romeinen, nog als *zaken* en geenszins als *personen* aan, en deze oude wijsgeeren zouden, even als Cato, hoogst vreemd opgezien hebben, als men hun den voorslag van eene algemeene *emancipatie* der slaven gedaan had. Men moet toch de gevoelens der menschen beoordeelen naar den tijd waarin zij hebben geleefd. 'En de gelijkheid en vrijheid, die tusschen mannen en vrouwen plaats vindt,' dus vervolgt Plato, 'hadden wij nog haast vergeten te noemen. Verder; om nu maar alles wat ons voor den mond komt te zeggen, iemand, die het niet wist, zou niet gelooven hoeveel vrijer de huisdieren hier zijn dan elders. Want hier wordt het spreekwoord bewaarheid: "gelijk de jufvrouw is, zoo is haar hondeke." Ook de paarden en ezels bewegen zich vrij, en loopen op straat de menschen tegen het lijf, die niet uit den weg gaan. Om nu alles in eens te zeggen, men merkt, hoe gevoelig dit alles de zielen der burgers maakt, zoodat zij om den minsten dwang boos worden, en dien niet dulden, en ten laatste zelfs geen geschrevene of ongeschrevene wetten meer eerbiedigen, om toch niets boven zich te hebben.' (Vertaling van Dr. Burger blz. 286 en 287).

Men kan hieruit duidelijk zien, dat Plato volstrekt geen voorstander van die overdrevene democratische begrippen was, die thans bij zoo velen onzer tijdgenooten zoo gereeden ingang vinden, en het heeft ons groot genoegen gedaan, dat Dr. Burger een gedeelte van het 2de boek van de *Politiek* van Aristoteles, als eene beoordeeling van Plato's *Republiek*, achter zijne vertaling gegeven heeft. Men kan hieruit ook duidelijk opmaken, hoe deze scherpzinnige wijsgeer over het communismus dacht, waarvan hij hier zijn leermeester schijnt te verdenken. Men mag daaromtrent even als wij met hem in gevoelen verschillen, in zijne bestrijding van de gemeenschap van vrouwen en bezittingen zal men het echter wel met hem eens zijn, en erkennen, dat door Aristoteles in het kort alles gezegd is, wat hiertegen zoude kunnen ingebragt worden, en dat mannen als Thiers en Guizot in onzen tijd hierbij weinig nieuws gevoegd hebben.

Aristoteles zegt onder anderen. 'Maar zelfs al was het het beste, dat die staatkundige vereeniging zoo veel mogelijk één is, dan schijnt dit nog niet daardoor tot stand te komen, dat allen de woorden *mijn* en *niet mijn* van hetzelfde

zeggen; dit toch houdt Socrates (die in het werk van Plato zoo als in bijna alle zijne zamenspraken de hoofdrol speelt), voor een teeken, dat de staat volkomen één is. *Allen* toch is dubbelzinnig; want als het beteekent *ieder*, dan zou misschien hetgeen Socrates wil kunnen plaats hebben; want dan zal ieder denzelfden zijnen zoon en dezelfde zijne vrouw noemen, en dit zal dan ook met de bezittingen en alle andere dingen plaats hebben. Zóó echter zullen zij het niet zeggen, die gemeenschap van vrouwen en kinderen hebben; maar *allen* zullen het wél zeggen, doch niet *ieder*, evenzoo zullen *allen* het van de bezittingen zeggen, maar niet *ieder*. Dus is het klaarblijkelijk een spelen met woorden, te beweren, dat *allen* het zeggen zullen; en dit woord: *allen*, wordt dan ook in het twisten om zijne dubbelzinnigheid tot het maken van drogredenen gebruikt; en daarom is dat zeggen van hetzelfde door allen in het ééne geval mooi, maar onmogelijk; in het andere volstrekt niet bevorderlijk voor de eensgezindheid. Daarenboven heeft het nog een ander gebrek; want hetgeen aan de meesten gezamenlijk toebehoort, wordt het minst verzorgd; daar ieder het meest op zijn eigen zaken let, en op de gemeenschappelijke minder dan bij voor zijn deel doen moest; want behalve om andere redenen verwaarloozen zij ze daarom te meer, dewijl anderen er wel voor zorgen zullen; gelijk in een huisgezin vele bedienden somtijds slechter bedienen dan weinige. Zoo heeft dan ieder der burgers duizend zonen, en dat wel niet van hem in het bijzonder, maar naar het uitkomt is ieder zoon van ieder, zoodat allen (die zonen) evenzeer zullen verwaarloozen, enz.' Men leze het stuk geheel en met aandacht en men zal overtuigd zijn dat het oude communismus en socialismus, dat toen slechts in theorie bestond, over meer dan tweeduizend jaren reeds door Aristoteles volledig in deszelfs ongerijmdheid is ten toon gesteld, en dat hij het voor onmogelijk zoude gehouden hebben dat het na zoo veel eeuwen het hoofd weder zoude opsteken, om door eene practische verwezenlijking de beschaving tot de barbaarschheid terug te voeren.

Hoezeer het onze bedoeling niet was, om eene beoordeeling der vertaling van Dr. Burger te geven, maar voornamelijk om den geest en de strekking van Plato's werk te doen kennen, zoo zij het ons echter vergund, om eenige aanmerkingen en bedenkingen hierop te maken, en dit te doen met die bescheidenheid, welke de groote en moeijelijke taak, die hij op zich nam, vordert, hiertoe slechts door het hooge belang des onderwerps gedrongen wordende.

Men heeft uit al hetgeen wij gezegd hebben kunnen zien, dat wij met de poging van Dr. Burger zijn ingenomen, en het met hem eens zijn, dat het tegenwoordig meer dan vroeger als heilzaam beschouwd kan worden, Plato's geschrift *over den Staat* meer toegankelijk te maken. De vertaling is getrouw, doch laat zich evenwel aangenaam en gemakkelijk lezen, zij moge de bevallige sierlijkheid van die van Cousin, en de naauwgezette juistheid van die van Schleiermacher wel niet bezitten, wij vonden haar echter meestal wel geslaagd, en duidelijk de meening van het oorsponkelijke uitdrukkende. Sommige woorden hadden wij wat minder gemeenzaam gewenscht, zoo als die van *vadertje, knap, allerknapst, jongens, foppen, hoeren, mooi*, enz. Er zijn in onze rijke taal andere, die meer met den stijl, die aan een zoo ernstig werk voegt, overeenkomen, gemak-

kelijk te vinden, die echter geene stijfheid aan het gesprek dat hier gevoerd wordt zouden gegeven hebben, dat daardoor nu hier en daar gevaar loopt van in platheid te vervallen. Iedere taal heeft hare eigenaardigheid; eene uitdrukking, die in het Grieksch niet stuitend, maar zeer gepast is, kan somtijds, letterlijk vertaald, vreemd of stuitend zijn, en de losheid van stijl is niet altijd in woorden te zoeken, die men in een werk van wijsgeerigen aard niet gaarne ontmoet.

Dr. Burger heeft ook een paar plaatsen eenigzins bekort. Zijne redenen hiervoor, dat zij, die het oorspronkelijke niet kennen, er niets door missen zullen, en dat de literatoren, die zijne vertaling misschien in handen zullen nemen, hem zoo als hij hoopt gelijk zullen geven, komen ons van geen genoegzaam gewigt voor, om, in eene overigens getrouwe vertaling, iets van het oorspronkelijke weg te laten; - voornamelijk in een klassiek gedenkstuk der oude letterkunde. Hij heeft die plaatsen niet eens aangeduid, maar het is ons na de lezing en vergelijking voorgekomen, dat de eene zich op het einde van het XIIe hoofdstuk van het IIIe boek bevindt, waar van de Grieksche liefde gewag gemaakt wordt, een onderwerp dat voor onze zeden hoogst onkiesch is, zoo het niet op eene allerkieschte wijze, volgens de zeden der oudheid en de veredeling die Socrates en Plato hieraan geven wilden, wordt verklaard. In eene aanteekening wordt hier van het *Gastmaal* ter opheldering van de leelijkheid van Socrates gewag gemaakt. Uit dit heerlijke gesprek zou over het onderwerp het meeste licht verspreid kunnen zijn, en de vooroordeelen omtrent de Platonische liefde kunnen weggenomen worden. De tweede plaats is die van het duistere Platonische getal, in het begin van het VIII^{ste} boek, dat zooveel eeuwen het kruis der uitleggers en vertalers heeft uitgemaakt; doch, hoewel nimmer voldoende opgelost, echter tot scherpzinnige verduidelijkingen en waarschijnlijke vermoedens heeft aanleiding gegeven, zoo als men in de uitvoerige aanteekening door Schleiermacher hierop gemaakt tot voldoening zijner nieuwsgierigheid zien kan. Volgens ons gevoelen heeft een vertaler van een ouden schrijver het regt niet sommige plaatsen te bekorten of geheel weg te laten, omdat zij hem eenigzins onkiesch of duister voorkomen.

Dr. Burger heeft weinig aanteekeningen bij den tekst gevoegd, omdat het werk zelf voor den vertaler moeijelijk is, maar er na de vertaling weinig overblijft, dat eene opzettelijke verklaring zoude behoeven. Wij gelooven integendeel, dat hier voor een ongeletterd lezer veel voorkomt, waarbij hij eenigen uitleg en verklaring behoeft, weshalve wij den arbeid van Dr. Burger voornamelijk geschikt rekenen om in kleiner kring door iemand te worden voorgelezen, die in staat is op de min duidelijke plaatsen de noodige opheldering te geven. Daarentegen heeft hij het Nederlandsche publiek eene dienst gedaan met eene uitvoerige inhoudsopgave der hoofdstukken te doen voorafgaan, dit stelt het in staat den draad, die het gansche werk doorloopt, gestadig in het oog te houden.

Wij zien de vertalingen van den *Phoedo*, den *Theoetetus*, en vooral van de *Republiek* als eene aanwinst van onze letter kunde aan, en wenschen Dr. Burger voortdurend lust en ijver toe, om zijne krachten nog aan andere Platonische zamenspraken te beproeven, en daar thans de aandacht het meest op staatkundige geschriften gevestigd is, zoo zouden wij wenschen dat ook de *Politiek* van Aris-

toteles in onze taal in het licht verscheen, en evenzoo ook de *Republiek* van Cicero, ware het niet, dat dit voortreffelijk geschift geschonden en slechts in fragmenten tot ons was overgekoinen. Bij de ouden wordt men door hunne diepe wijsheid, kalmen ernst, en hoogst zedelijken zin, geheel in eene bedaarde stemming gebragt, die ons in staat stelt om de zaken te beschouwen zoo als zij wezenlijk zijn, en ons terughoudt van hartstogtelijk naar het onbereikbare te streven, en holle theoriën in schoonklinkende woorden van eene algemeene en onbestemde beteekenis vervat, voor onbetwistbare waarheden aan te nemen. Bij hen leert men, dat de ware vrijheid in de gehoorzaamheid aan de wetten en instellingen bestaat, dat de overheden moeten geëerbiedigd worden, dat de zuivere democratie tot regeringloosheid en dwingelandij leidt, en dat de beste regeringsvorm in een juist verband van het monarchaal, aristocratisch en democratisch beginsel bestaat, dat éénheid, kracht, voorzigtiglieid en vrijgevigheid in het staatsligchaam kan doen plaats hebben. De hedendaagsche staatswetenschap heeft dit doel door de constitutionele monarchie getracht te verwezenlijken; het is tot nog toe niet bereikt, maar toch de eenige weg die hiertoe geleidt, en de veilige haven te midden van de beide uitersten der teugellooze volksheerschappij en der willekeurige alleenheersching, die thans Europa bedreigen.

J.A.B.

De vrouw.
(*Vervolg en slot van blz.* 203.)

II.

Overeenkomstig de plompe waardering van de vrouw, welke Napoleon de onbeschaamdheid had tegen madame de Stael te uiten, schijnt men tegenwoordig de roeping van dat geslacht uitsluitend in zijne dierlijke bestemming te zoeken. Vele utopisten zouden deze zelfs nog willen inkorten door aan de vrouw de verzorging van de kinderen te onttrekken, om ze aan de bescherming van het algemeen, onder de abstracte benaming van staat, over te laten. De ware theorie van het huwelijk en van de familie bestaat daarentegen vooral hierin, dat de eigenlijke roeping van de vrouw niet afhankelijk is van hare bestemming om tot voortplanting van het menschelijk geslacht te dienen, maar regtstreeks berust op het meest verheven gedeelte van onzen aanleg.

Niettegenstaande het zedelijk gewigt dat aan het moederschap verbonden is, wordt het zijn van de vrouw hoofdzakelijk gekenmerkt door hare roeping als echtgenoote. Vele huwelijken toch zijn onvruchtbaar en eene onwaardige echtgenoote kan bijna nooit eene goede moeder zijn. Wij moeten derhalve de vrouw bovenal beschouwen als gezellin van den man, met aanvankelijke ter zijde stelling van haar zijn als moeder.

Volgens die opvatting maakt het huwelijk den eersten en meest volmaakten trap uit van het waar maatschappelijk zijn, dat in geen ander geval tot eene zoo volkomen éénheid kan ongevoerd

worden. In de verbindtenis door den echt, van welker voortreffelijkheid alle beschaafde talen getuigen, wordt het meest edel doel van het leven zooveel mogelijk bereikt. Dat doel toch is zich aan de algemeene volmaking van zijnen aanleg te wijden en naar die zedelijke volkomenheid te streven, welke bovenal door de heerschappij van het maatschappelijk zijn over het persoonlijk zijn wordt gekenmerkt. Wanneer men dit wel in het oog houdt, laat zich de ware theorie van het huwelijk gemakkelijk verklaren, zoodat alle dwaling daaromtrent worde vermeden en alle onzekerheid opgeheven.

Het verschil in natuurlijken aanleg van het vrouwelijk en het mannelijk geslacht, waaruit zich hunne verschillende maatschappelijke zijnswijze ontwikkelt, maakt dat elk van die beide geslachten onmisbaar is voor de zedelijke volmaking van het andere. Bij den man hebben blijkbaar die eigenschappen de overhand, welke tot het handelen noodig zijn, en daaronder mede in de eerste plaats het denkvermogen, hetwelk de handeling bepaalt. De vrouwelijke aanleg daarentegen is bovenal van beminnenden aard. Zij is de meerdere van den man in teederheid van gevoel, gelijk hij baar overtreft in al wat krachtsinspanning vordert. Geen andere vriendschapsbetrekking kan in vergelijking komen met die van twee wezens, welke zoo zeer geschikt zijn om elkander te dienen en te helpen volmaken, zonder het gewone gevaar te loopen dat ijverzucht hunne verhouding verstore. De volkomen vrijwilligheid van hunne vereeniging maakt deze dubbel aangenaam, indien de keus verstandig is geweest van de eene zijde en van de andere naar eisch wordt beantwoord. Aldus strekt het huwelijk tot de meer volledige en meer bestendige opleiding des harten, door de ontwikkeling van onze zuiverste en levendigste sympathiën.

Ongetwijfeld vindt de huwelijksmin, vooral bij den man, haar eersten grond in eene geheel egoïstische geslachtsdrift, bij gemis van welke, men moet het erkennen, de wederkeerige genegenheid van man en vrouw gewoonlijk te weinig energie zou hebben. Maar het meer beminnende hart der vrouw heeft, over het algemeen, veel minder behoefte aan die zinnelijke opwekking. De terugwerking van die meerdere zuiverheid van haar gevoel veredelt dan ook weldra dat van den man. De liefde is in zich zelve eene zoo zachte aandoening, dat zij, door welke aanleiding ook geboren, wanneer die eerste prikkel heeft opgehouden, uit krachte van haar eigen bekoringsvermogen blijft voortduren. Alsdan wordt het huwelijk de beste type van eene waarachtige vriendschapsverbindtenis, hechter dan eenige andere door eene onvergelijkelijke ineensmelting van belangen. Vriendschap kan alleen volkomen zijn tusschen personen van verschillend geslacht, dewijl zij in dat geval alleen vrij is van elk naijverig streven. Geen andere vrijwillige verbindtenis maakt eene zoo volkomen vertrouwelijkheid, eene zoo volledige overgaaf van onszelven, mogelijk. De huwelijksbetrekking is derhalve de eenige, waarin men ten volle het hoogste geluk kan smaken, waarvoor de mensch vatbaar is, dat namelijk van te leven voor een ander.

Maar behalve de waarde welke die heilige verbindtenis in zich zelve heeft, verkrijgt zij een nieuw maatschappelijk gewigt als uitmakende den onmisbaren grondslag van de algemeene menschenliefde, welker ontwikkeling het eigenlijk doel van onze zedelijke opleiding is. Even valsch als gevaarlijk is het denkbeeld van

vele zoogenoemde socialisten, dat die beide uiterste termen van de reeks onzer hartsaandoeningen, de huwelijksmin en de algenieene menschenliefde, met elkander in strijd zouden zijn. Wie zich niet sterk wist te hechten aan haar, met welke hij de meest innige verbindtenis aanging, diens vertoon van toewijding aan het belang van eene hem onbekende menigte zal nimmer veel vertrouwen wekken. Ons hart kan zijne oorspronkelijke persoonlijkheid niet beter leeren ter zijde stellen, dan in die eenige verbindtenis, welke juist door haar uitsluitend karakter volledig en duurzaam vertrouwen medebrengt. Wanneer ons hart eenmaal die beslissende schrede op den weg zijner ontwikkeling gedaan heeft, verheft het zich trapswijze tot eene opregte algemeene menschenmin, welke weldra een gedurigen invloed op al onze handelingen erlangt, ofschoon de kracht van dien invloed steeds afneemt naarmate de aanverwantschap minder naauw is. Het algemeen erkent reeds instinctief dat verband en naarmate de zedelijke heerschappij van de vrouw meer geregeld zal in werking gebragt worden, zal men steeds beter leeren inzien hoe gegrond het volksgevoelen is, dat een deugdzame wandel immer den besten waarborg voor de regtschapen uitoefening van openbare betrekkingen oplevert. Een van de minst dubbelzinnige teekenen van het algemeen verval van de zedelijkheid, ten gevolge van onze verstandelijke anarchie, vindt men in de huldiging van het schandelijk beginsel van de jongste tijden, dat onze handelingen als bijzondere personen met een digten sluijer zouden moeten bedekt blijven, of, zooals men het in Frankrijk waar dat beginsel den meesten opgang gemaakt heeft uitdrukt, ‘que la vie privée doit être *murée*’. Alleen de groote behoefte aan zulk een sluijer of muur, bij zoo velen van hen die de zedelijke of stoffelijke leiding van de maatschappij in handen hebben, kan de huldiging van een zoodanig verderfelijk beginsel verklaren.

Zoodra men het hoofddoel van het huwelijk op de voorschreven wijze heeft leeren beseffen, wordt het terstond duidelijk welke de voorwaarden zijner instelling moeten zijn. De maatschappij behoort in dit geval, even als in elk ander, slechts tusschen beide te komen om de natuurlijke orde van zaken te bevestigen en te volmaken.

Vooreerst kan die verbindtenis haar eigenlijk doel niet bereiken, dan wanneer zij alle verdere verbindtenis van gelijken aard uitsluit en tevens niet ontbonden kan worden. Deze beide voorwaarden zijn zoo zeer natuurlijke vereischten, dat zelfs bij onwettige verbindtenissen de neiging tot hare vervulling zich doet kennen. Alleen door het tegenwoordig gemis van alle eenheid van zedelijk en maatschappelijk beginsel laat het zich verklaren, dat men de onbestendigheid en wispelturigheid der hartsgenegenheden als waarborgen voor 's menschen geluk heeft durven voorstellen. Geen vertrouwelijkheid kan diepe wortelen schieten, dan wanneer zij onverdeeld en voor altijd wordt geschonken, want alleen de afkeer van verandering is de drijfveer tot vertrouwelijkheid. Voor twee zoo zeer onderscheiden wezens als de man en de vrouw, is het leven waarlijk niet te lang om elkander regt te leeren kennen en beminnen. Niet te min is het menschelijk hart gewoonlijk zoo wispelturig, dat de maatschappij tusschen beide moet komen om zijne besluiteloosheid en zijne zucht tot verandering te stuiten, welke anders, aan haren vrijen loop overgelaten, ons

harteleven ligt in eene betreurenswaardige opeenvolging van proefnemingen, zonder uitkomst en zonder waardigheid, zouden doen ontaarden. De geslachtsdrift kan slechts wanneer zij aan eene gedurige en strenge tucht wordt onderworpen een krachtig middel tot volmaking worden. De oostersche volken, bij welke die tucht nog niet voldoende bestaat, strekken daarvan ten toonbeeld. Te onregte heeft men de keus tusschen de polygamie en de monogamie eenvoudig aan den invloed van het klimaat toegeschreven. Deze ijdele onderstelling is evenzeer strijdig met hetgene algemeen waargenomen wordt, als met de ware theorie van de ontwikkeling der menschheid. Steeds de instelling van het huwelijk, even als elke andere, volmakende, gaat het menschelijk geslacht overal van volslagen polygamie meer en meer tot den toestand van monogamie over. Wanneer men ver genoeg terugziet op den loop der vervlogene tijdperken van het bestaan der menschheid, vindt men zoowel in het noorden als in het zuiden den toestand van polygamie weder, terwijl in het zuiden zoowel als in het noorden de monogamie de voorkeur erlangt, naarmate het maatschappelijk zijn zich ontwikkelt. Zelfs het oosten nadert er toe, wat die volken betreft waar de westersche beschaving het meest is doorgedrongen.

De monogamie derhalve is eene van de meest te waarderen instellingen, welke wij aan de middeneeuwen verschuldigd zijn. Zij heeft welligt meer dan eenige andere bijgedragen tot de in het oog vallende voortreffelijkheid van het maatschappelijk zijn der volken van den nieuweren tijd. Ofschoon zij door de instelling van de echtscheiding bij de protestantsche volken ernstig is aangerand, zoo is echter de nadeelige uitwerking van die tijdelijke verkeerdheid, ten gevolge van den heiligen afkeer welken het vrouwelijk gevoel en het volksinstinct daarvan hebben, nagenoeg geheel beperkt geworden tot de hoogere klassen der maatschappij. het is niet te min tijd, ten einde die verkeerdheid geen verdere uitbreiding erlange, dat zij in haar beginsel worde te keer gegaan door de vestiging van eene gezonde theorie van het huwelijk. Hoezeer de zederegelen, uit eene zoodanige theorie af te leiden, noodwendig algemeen moeten zijn om van kracht te kunnen wezen, zoo belet zulks echter niet dat die algemeenheid te verbinden zal zijn met de toelating van enkele welgegronde uitzonderingen, zooals bij elk voorschrift, zal het practisch zijn, vereischt wordt.

Wij zijn verre van door deze toelating van uitzonderingen in het minst toe te geven aan eenige anarchieke strekking ten aanzien van het huwelijk. De door ons bedoelde theorie zal integendeel die hoofdeigenschap van het huwelijk, dat het alle verdere verbindtenis van gelijken aard uitsluit, tot meerder volkomenheid brengen, door van lieverlede uit onze zeden de gewoonte van het aangaan van tweede en verdere huwelijken te doen verdwijnen, zonder daartoe evenwel de hulp van eenige ijdele wettelijke bepaling in te roepen. Instinctief heeft men altoos, zelfs bij den man, die strenge beperking van zijne liefde tot een eenig voorwerp gehuldigd. Tot zederegel is zij echter tot heden niet verheven. Wanneer men intusschen, met ons, in het huwelijk bovenal zijne bestemming ziet om het menschelijk hart te volmaken en de uitsluiting daarbij van elke andere verbindtenis van gelijken aard als eene eerste voorwaarde tot bereiking van dat doel beschouwt, dan volgt daaruit natuurlijk

de zedelijke verpligting om geen tweede huwelijk aan te gaan. De afwezigheid van eene stelselmatige zedeleer belet, dat men tegenwoordig de hooge zedelijkheid besefte welke is gelegen in die trouw na den dood, waarvan eertijds zoovele vrouwen waardiglijk het voorbeeld gaven. Maar de wezenlijke kennis van onze natuur doet ons in die eerbiediging van de nagedachtenis van wie ons boven alles dierbaar was eene nieuwe bron van volmaking erkennen. Het zal den waarlijk edelhartigen zelfs in jeugdigen leeftijd niet bezwaarlijk zijn die nagedachtenis heilig te houden. Voor den geest en het ligchaam beide, evenzeer als voor het hart, heeft het vrijwillig weduwenaarschap al de wezenlijke voordeeleit van de onthouding, zonder ons bloot te stellen aan de ernstige zedelijke gevaren van het coelibaat. Die duurzame vereering van eene ons dierbare nagedachtenis maakt het ons mogelijk des te beter onze krachten te wijden aan de dienst van het algemeen, daar zij ons veroorlooft ons gevoel, dat gedurig door eene bijzondere genegenheid opgewekt blijft, niet te min onverdeeld bij die dienst in toepassing te brengen. Het waar individueel geluk en het algemeen welzijn vorderen aldus evenzeer, dat het blijvend weduwenaarschap na een eerste huwelijk een voorschrift van de zedeleer worde.

Deze heilige verlenging van de volmaaktste vereeniging, zou, behalve de zelfvoldoening welke zij noodwendig verschaft, eene andere natuurlijke belooning kunnen vinden in eene nog verdere voortzetting. Waarom toch zou het algemeen de voortduring van eene verbindtenis, welke aldus den dood van een der echtgenooten overleefde, niet nog na dien des anderen waarborgen, door hun een gemeenschappelijk graf toe te kennen, ten teeken dat de nagedachtenis van beide voor immer één zal zijn in aller harten? Het verleden biedt ons reeds enkele voorbeelden van iets dergelijks aan, getuige de namen van Dante en Beatrix en die van Laura en Petrarca. Deze bijzondere gevallen geven echter geen juist denkbeeld van de door ons bedoelde instelling, dewijl daarbij aldus slechts uitstekende anomaliën zouden schijnen betrokken te zijn. Maar wanneer eenmaal de scheiding van het bijzonder en het openbaar leven, waarvan wij hiervoren met een enkel woord gewag maakten, ten gevolge van eene betere zedelijke regeling van de maatschappij, meer en meer zal verdwijnen, zal het van zelf mogelijk worden die instelling voor elk waardig echtpaar toegepast te zien binnen denengeren of wijderen kring, waarin het zich bewoog en zich kon doen waarderen.

Hoeveel zedelijker zal het niet zijn zich op die wijze, zoo door vooruitzigt als aandenken, over het gemis van eene dierbare wederhelft te troosten, door den band welke ons hechtte steeds te versterken, dan wel, zooals gewoonlijk plaats vindt, door troostgronden, welke, vreemd zijnde aan het echtgevoel, tot het aangaan van nieuwe verbindtenissen stemmen en daardoor niet alleen het hoofddoel des huwelijks doen ontaarden, maar zelfs eene zekere dubbelhartigheid doen ontstaan, die weinig overeen te brengen is met eenige gevoelsverheffing.

De theorie van het huwelijk, opdat wij ons hier kortelijk herhalen, is derhalve gebleken onafhankelijk te zijn van zijne physieke bestemming, daar wij die instelling bovenal leerden beschouwen als de hoofdbron van 's menschen zedelijke volmaking en mitsdien als de voorname grondslag, zoowel van het algemeen

welzijn, als van het geluk van ieder onzer in het bijzonder. Die stelselmatige voorstelling heeft des te meerwaarde, dewijl zij eenvoudig berust op eene grondige ontleding van 's menschen wezenlijken aanleg. De eigenlijke invloed, welken het huwelijk op het persoonlijk en maatschappelijk leven uitoefent, zou volgens die voorstelling eveneens te verkrijgen zijn door eene verbindtenis die, hoezeer van meer teederen aard zijnde dan de betrekking tusschen broeder en zuster, deze niet te min in kuischheid zou evenaren. Hoezeer de geslachtsdrift gewoonlijk, vooral bij den man, onmisbaar is om eene teedere genegenheid te doen ontstaan, zoo kan deze zich echter ontwikkelen zonder dat die drift voldaan worde. Indien de onthouding van beide zijden slechts een voldoenden grond heeft, wordt zij een nieuwe prikkel tot wederkeerige gehechtheid.

Na dusver de eigenlijke bestemming van het huwelijk, als onafhankelijk van het moederschap te hebben leeren erkennen, moeten wij, ten einde onze sociologische theorie van de vrouw niet onvolledig te laten, er thans toe overgaan om aan te toonen, hoe hare bestemming als moeder zich noodwendig laat afleiden uit hare roeping als echtgenoot.

Hetgene in dit opzigt hare bestemming uitmaakt verhoogt de vrouwelijke waardigheid nog bijzonder. Aan de moederlijke zorg toch meenen wij dat hoofdzakelijk de algemeene leiding van de huiselijke opvoeding behoort opgedragen te worden, terwijl vervolgens de openbare opvoeding niets anders dan de stelselmatige voortzetting van gene moet zijn.

Deze uitspraak is het gevolg van het hoofdbeginsel, dat in den normalen toestand van de maatschappij de opvoeding aan de geestelijke of zedelijke magt moet opgedragen zijn, welke in ieder huisgezin uit den aard der zaak door de vrouw wordt vertegenwoordigd. Die regel kwetst de tegenwoordige vooroordeelen alleen, dewijl sedert het einde der middeneeuwen het verstand steeds de revolutionnaire strekking heeft gehad om het hart op den achtergrond te dringen. Overeenkomstig die strekking is het zedelijk gedeelte van de opvoeding, bij de volken van den nieuweren tijd meer en meer verwaarloosd geworden, terwijl zij bovenmatige zorg aan het verstandelijk gedeelte besteedden. Maar wanneer de revolutionnaire toestand eenmaal tot een eind zal gebragt zijn, door de stelselmatige erkenning van het overwigt dat aan het hart boven het verstand toekomt, zal van zelf de zedelijke opvoeding weder den voorrang erlangen. Alsdan zullen de vrouwen, die inderdaad weinig geschikt zouden zijn om het tegenwoordig onderligt voor te bereiden, op nieuw de hoofdleiding van eene opvoeding in handen krijgen, welke steeds door de zedeleer zal beheerscht worden en waarbij, tot den jongelingsleeftijd, de eenige geregelde studiën zullen bestaan in aesthetische oefeningen.. De eerste opvoeding van onze voorvaderen uit den riddertijd was gewoonlijk, op die wijze, hoofdzakelijk aan de vrouwelijke leiding toevertrouwd en zulks gewis niet ten nadeele van hun mannelijk karakter. Indien zulk eene opleiding, in dit opzigt passende is gebleken voor krijgers, hoeveel te minder behoeft men haar dan te schromen in eene vreedzame maatschappij? De leiding van den man wordt slechts onmisbaar bij het eigenlijk onderwijs, zoowel het theoretische als het practische. De zedelijke opvoeding zal niet in handen van de wijsgeeren moeten overgaan, dan op dien leeftijd waarop zij stelselmatige verklaring

eischt, namelijk gedurende de laatste jaren welke het tijdstip der meerderjarigheid voorafgaan. En nog zal hun invloed zich niet zoozeer op dien leeftijd, dan wel op den verderen moeten doen gelden, zoodat zij zich immer, wat het zedelijke betreft, voornamelijk zullen moeten bepalen tot de taak om den volwassen mensch in het werkelijke leven, zoowel in het openbare als in het bijzondere, bij elke voorkomende omstandigheid tot eene juiste toepassing te brengen van de beginselen hem in zijne jeugd ingeplant. De opvoeding van het hart, die welke het meest bijdraagt om aan ons leven in zijn geheel eene bepaalde rigting te geven, moet hoofdzakelijk aan de zorg der moeders worden toevertrouwd. Daarom bovenal is het van belang den leerling in den schoot zijner familie te laten, in plaats van hem naar zoogenoemde kostscholen te zenden.

De natuurlijke geschiktheid van de vrouw voor de bedoelde taak kan wel geen twijfel lijden. De meest beminnende wezens zijn noodwendig de meest geschikte om in anderen die gevoelens op te wekken, welke boven alles moeten gelden. Eene stelselmatige en mitsdien voornamelijk verstandelijke opleiding zou daartoe niet voldoende zijn. Elke stelselmatige regeling, en bijzonder die van de zedelijkheid, onderstelt eene voorafgaande vrije ontwikkeling, opdat er wezenlijk iets te regelen zij. Eene eigene en regtstreeksche ontwikkeling van onze verschillende hartsneigingen is derhalve immer noodig, alvorens eenige wijsgeerige tucht tusschenbeide trede. De geschiktheid van de vrouw om die ontwikkeling, welke aanvangt met het leven en voortduurt tot het tijdstip onzer ligchamelijke volwassenheid, te leiden, is zoo uitstekend dat, bij gemis van eene moeder, eene vreemde daartoe gewoonlijk de voorkeur zou verdienen boven den vader zelf, mits de taak haar genoegzaam ter harte ging. Zij bij wie het gevoel den boventoon heeft is alleen in staat om naar waarde te beseffen van welk hoog aanbelang dat gevoel is. De vrouwen alleen begrijpen wezenlijk hoe zeer onze meeste daden, vooral in jeugdigen leeftijd, veel minder als zoodanig moeten beoordeeld worden, dan volgens hetgene zij omtrent onze neigingen doen kennen en volgens de hebbelijkheden tot welke zij aanleiding geven. Uit het oogpunt van het gevoel beschouwd is niet ééne daad onverschillig. Wanneer men ze uit dat oogpunt beoordeelt, kunnen zelfs de nietigste daden van het kind dienstbaar gemaakt worden aan zijne normale ontwikkeling volgens het tweeledig hoofdbeginsel van de ware zedeleer, dat immer het maatschappelijk gevoel verhoogd en de persoonlijkheid daarbij achtergesteld moet worden. Eene weinig gewigtige daad is zelfs het meest geschikt om de gevoelens, welke er aan ten grondslag liggen, te leeren kennen, dewijl de aandacht zich dan beter op deze laatste kan vestigen, zonder afgetrokken te worden door de omstandigheden waaronder de daad plaats vindt. Buitendien kan het kind slechts met kleinigheden aanvangen zich te oefenen in den moeijelijken inwendigen strijd, welken het levenslang zal moeten voeren om trapswijze zijne egoïstische neigingen aan zijne meer edele sympathiën ondergeschikt te maken. Geen leeraar, hoe uitstekend zelfs zijn hart moge wezen, zal ooit, ten aanzien van hetgene aldus reeds bij de eerste opvoeding valt in acht te nemen, eene waardige moeder kunnen evenaren. Al mogt zij hare besluiten niet zoo als hij kunnen in woorden brengen noch daarvan voldoende

rekenschap kunnen geven, de einduitwerking er van zal gewoonlijk de wezenlijke voortreffelijkheid van hare zedelijke tucht doen blijken. Geen ander stelsel van opvoeding zal, gelijk het dusver geschetste, de gelegenheid aanbieden om, bij elke voorkomende omstandigheid, aan het jeugdig gemoed de voldoening welke goede gevoelens geven en de onrust welke met de inblazingen van het egoïsme gepaard gaat, zonder eenige gezochtheid te doen beseffen.

Deze sociologische theorie van de moeder maakt een geheel uit met die van de echtgenoote, daar de moederlijke invloed, ofschoon steeds afnemende, de ontwikkeling van het hart blijft besturen tot den leeftijd, waarop gewoonlijk het huwelijk plaats vindt. Wanneer de man tot dien leeftijd onder de leiding van de vrouw is opgevoed, zal hij zich, voor zijn geheele volgende leven, de heilzame gewoonte hebben eigen gemaakt om zijn gevoel aan het hare te toetsen, op welke wijze alleen het hem mogelijk zal zijn steeds in zedelijke volmaking vooruit te streven. Het wezen, dat bestemd is om te handelen, zal zijn grootste geluk hebben leeren stellen in zijne vrijwillige onderwerping aan het zedelijk overwigt van het wezen, welks hoofdaanleg het is te beminnen.

De taak welke, volgens onze beschouwingen, aan de vrouw toekomt, zal derhalve voor hare vervulling, in allen opzigte, niets anders eischen dan de stelselmatige ontwikkeling van den vrouwelijken aanleg zelf. Geen ander geval doet beter het hoofdbeginsel uitkomen, waaraan de mensch bij de regeling van wat het ook zij gebonden is, namelijk, dat de orde van zaken, door zijne tusschenkomst, kunstmatig daar te stellen, niets anders is, dan de bevestiging en verbetering van de natuurlijke orde.

Alle tijden van overgang, zoo als die waarin wij leven, hebben aanleiding gegeven tot sophistische dwaalbegrippen, omtrent de verhouding waarin de vrouw tot de algemeene maatschappij staat. Maar de natuurlijke regel, volgens welken haar leven hoofdzakelijk van huiselijken aard behoort te zijn, is nooit met ernstig gevolg aangerand geworden. Die regel is zoo vast gegrond in de natuur der dingen, dat hij altoos uit eigen kracht de bovenhand heeft behouden, al bleven de daartegen aangevoerde drogredenen zonder voldoende wederlegging. Het huisgezin is in stand gebleven tegenover de spitsvindige aanvallen van de metaphysica der Grieken, in weêrwil van het jeugdig vuur dat haar bezielde en niettegenstaande hare stelselmatige bestrijding, bij de toenmalige verstandelijke ontwikkeling, niet mogelijk was. Men behoeft derhalve tegenwoordig wel niet in ernst bevreesd te zijn voor de ijdele wederoprakeling van sommige dier omverkeerende utopiën der oudheid, welker uitwerking enkel door de kernachtige satyre van Aristophanes reeds genoegzaam gebroken werd. Wel is waar doet zich de invloed van alle waar maatschappelijk beginsel heden ten dage nog minder gevoelen dan tijdens den overgang van het polytheïsme tot het monotheïsme, maar daarentegen is ook de rede, en bovenal het gevoel, thans veel meer ontwikkeld dan toen. De vrouwen waren in dien tijd te veel in verdrukking om, ware het ook slechts door een beleedigend stilzwijgen, het veld winnen van de doctorale wanbegrippen van hare vermeende verdedigers te beletten, zoodat deze alleen de rede in het strijdperk ontmoetten. Maar bij de volken van den nieuweren tijd geeft de meerdere vrijheid der vrouwen haar de

gelegenheid om nadrukkelijk haren afkeer van zoodanige begrippen te doen kennen, hetwelk voldoende is om, bij gebreke van eene rationnele wederlegging, die afdwalingen van het verstand, welke het noodlottig gevolg zijn van de bedorvenheid des harten, in haren verderfelijken gang te stuiten. Het vrouwelijk gevoel alleen weêrhoudt tegenwoordig de verstoring van het huiselijk leven, welke anders onvermijdelijk het gevolg zou zijn van de bedoelde anarchieke begrippen. Het gevaar van den invloed dier begrippen is gewis het meest dreigend bij de hoogere standen, zoo ten gevolge van den lediggang der mannen, als uithoofde van den nadeeligen invloed welken de rijkdom op de zedelijkheid van de vrouwen in die standen uitoefent. Niet te min is zelfs daar het kwaad niet diep geworteld en althans niet zeer uitgebreid. Men heeft de menschen, en bijzonder de vrouwen, nooit veel kunnen verleiden door het streelen van hunne slechte neigingen. De eenig waarlijk schrikbarende verleidingen zijn die welke onze goede neigingen te baat nemen om aan deze eene verkeerde rigting te geven. Hersenschimmen, die regtstreeks de teederste punten van het vrouwelijk gevoel kwetsen, konden dus geen wezenlijk overwegenden invloed erlangen, zelfs niet bij die standen welke het meest ontvankelijk er voor waren. Maar bij de volksklasse, alwaar zij zooveel schrikkelijker verstoring zouden te weeg brengen, is hare verwerping veel krachtiger, dewijl de ware onderlinge verhouding van man en vrouw, bij die klasse, door haren maatschappelijken toestand, veel juister wordt afgeteekend. Daar waar het van het meeste belang is het huiselijk leven te bevestigen en te ontwikkelen, zal men dus gelukkigerwijs de gemoederen ook het beste gestemd vinden om de daartoe strekkende regelen te ontvangen en van ganscher harte aan te kleven.

Die regelen laten zich het meest stelselmatig afleiden uit het hoofdbeginsel, hetwelk wij ook in ons artikel over het communisme (zie Tijdspiegel voor Maart 1849) aanhaalden, namelijk de scheiding van de geestelijke of zedelijke magt en de wereldlijke magt, welke het eerste vereischte is om de orde in de maatschappij weder op duurzame grondslagen te kunnen vestigen. Want de redenen waarom het leven der vrouw zich tot den huiselijken kring moet bepalen, zonder dat zij deel neme aan de eigenlijke gezagvoering, zelfs niet in dien kring, zijn van gelijken aard met die, volgens welke, in het algemeen, aan elke zedelijke magt de uitoefening van het materieel bestuur moet ontzegd worden. Dewijl de vrouwen het meest zuiver en meest oorspronkelijk element van de zedelijke magt zijn, moeten zij in de hoogste mate voldoen aan de voorwaarden, onder welke het bestaan van die magt alleen mogelijk is. Haar aanleg om door het gevoel werkzaam te zijn eischt nog meer dan de aanleg der denkers, dat zij zich volstrekt onthouden van handelend op te treden, hetwelk alleen aan het geslacht dat moet besturen kan voegen. Indien de wijsgeeren de behandeling van de practische aangelegenheden aan anderen moeten overlaten, voor de vrouwen zou zulks nog veel meer noodzakelijk zijn, zelfs wanneer de natuurlijke orde der maatschappij haar de keuze vrijliet. Want de zuiverheid van haar gevoel, welke hare voornaamste verdienste en de bron van haar wezenlijk overwigt uitmaakt, zou door den drang van den materieelen gang van zaken nog meer lijden, dan met de helderheid en algemeenheid van

de theoretische begrippen der wijsgeeren het geval zou zijn. De gewoonte om zich steeds op het standpunt te plaatsen, van waar men het geheel kan overzien, is niet vereenigbaar met de uitoefening van de practische magt, dewijl deze te zeer eischt dat het verstand zich met quaestien van bijzonderen aard bezig houde. Maar die uitoefening is nog veel schadelijker voor de werking van het gevoel, doordien zij te veel het egoïsme in het spel brengt. Dit gevaar zou door de vrouwen des te minder vermeden kunnen worden, omdat haar bij uitnemendheid gevoelig hart gewoonlijk geen energie genoeg bezit, om zich niet te laten overhalen door zoodanige middelen van omkooping, als in zaken veelal gebezigd worden. Naarmate men op dit punt dieper doordenkt, des te meer zal men ontwaren, dat de beperking van het leven der vrouw tot den huiselijken kring, wel verre van aan hare roeping iets te kort te doen, bij uitnemendheid geschikt is om het voornaamste gedeelte van haren aanleg te ontwikkelen en te volmaken. De natuurlijke orde van de maatschappij is in dit opzigt, even als in alle andere, veel minder gebrekkig, dan men haar tegenwoordig zoo dikwijls blindelings hoort uitkrijten. Wanneer het materieel vermogen niet het bestuur in handen had, zou het zedelijk vermogen geheel ontaarden, dewijl het zijne theoretische bestemming zou missen en daarmede alle zelfstandigheid zou verliezen. En wijsgeeren, èn volk zouden weldra hunne eigenaardige verstands- en hartshoedanigheden bederven, wanneer het wereldlijk overwigt op hen overging. Maar nog veel meer zou de uitoefening van het materieele bestuur de vrouwelijke natuur doen verbasteren. De waarheid van dit laatste blijkt maar al te zeer bij de hoogere standen, waar dikwijls de rijkdom aan de vrouwen eene verderfelijke onafhankelijkheid en eene bedriegelijke magt geeft. Daarom bovenal moet men den besten type van de vrouw zoeken in de mindere standen, waarbij het gevoel zich beter ontwikkelt en meer onverdeeld zijn regtmatig overwigt uitoefent. De rijkdom, meer nog dan de lediggang en het verstrooide leven, veroorzaakt de zedelijke verbastering van de vrouwen in de bevoorregte standen.

De vooruitgang in beschaving is, even als in elk ander opzigt, ook met betrekking tot de onderlinge verhouding van man en vrouw, niets anders dan de ontwikkeling van den natuurlijken aanleg der dingen. Wanneer men terugblikt in het verleden, ontwaart men geenszins de strekking tot eene gelijkstelling van de beide geslachten, die strijdig zou zijn met hunne natuur. Integendeel zijn de kenmerkende hoedanigheden, welke het eene geslacht van het andere onderscheiden, bij de regeling van de maatschappij steeds meer in het oog gehouden geworden. Zoo zijn in de middeneeuwen aan de vrouwen de geestelijke bedieningen ontnomen, welke zij onder het polytheïstisch stelsel, toen die bedieningen meer van aesthetischen dan van wetenschappelijken aard waren, eveneens als de mannen waarnamen. Naarmate het beginsel der kasten bij de nieuwere volken is gevallen, zijn de vrouwen, in de meeste landen, van het koningschap en van elk ander politiek gezag uitgesloten geworden. Bij de practische verrigtingen van ondergeschikten aard vertoont zich eene soortgelijke strekking, om aan de vrouwen meer en meer de verschillende indnstrieele beroepsbezigheden te onttrekken, zelfs zoodanige welke het best door vrouwen zouden schijnen uitgeoefend te kunnen worden. Het leven der vrouw

wordt aldus steeds meer beperkt tot den huiselijken kring, terwijl gelijktijdig haar regtmatig zedelijk overwigt grooter wordt. Wel verre dat dit laatste met het eerste in strijd zou zijn, zoo bestaat er integendeel een naauw verband tusschen die beperking van haren werkkring aan de eene en die uitbreiding van haren invloed aan de andere zijde.

Indien de vrouwen ooit die gelijkstelling met de mannen erlangden, welke hare vermeende verdedigers beoogen, zou haar maatschappelijke toestand niet minder dan haar zedelijk karakter er door lijden. Want zij zouden aldus, in de meeste betrekkingen, met eene gedurige mededinging van de mannen hebben te kampen, waarbij zij het onderspit zouden delven, terwijl gelijktijdig de naijver tusschen mannen en vrouwen aan hunne wederkeerige genegenheid grootelijks zou te kort doen.

Doch indien het vruchteloos zou zijn door zoodanige, de natuurlijke orde omverkeerende, droombeelden omtrent de gelijkstelling van de vrouw met den man, haar materieel bestaan te willen verzekeren, er is een zedelijk voorschrift dat, de materieele verpligting van den laatstgenoemde ten aanzien van de vrouw regelende, het bestaan van deze volkomen waarborgt. De man behoort te voorzien in het onderhoud van de vrouw, aldus luidt dat voorschrift, hetwelk geheel strookt met de beperking van het beminnend geslacht tot den huiselijken kring. Zelfs bij de minst beschaafde volken is dit voorschrift niet onbekend en naarmate het maatschappelijk zijn vorderingen maakt wordt het meer en meer opgevolgd. Alle materieele verbetering, welke het tegenwoordig lot der vrouwen eischt, komt neder op de betere voldoening aan dat voorschrift, welks nakoming op alle maatschappelijke verhoudingen zal terugwerken en bovenal een gunstigen invloed op de regeling van de dagloonen zal uitoefenen. Het nakomen van dat voor schrift is bovenal noodig opdat de vrouw zou kunnen voldoen aan hare edele bestemming om, als vertegenwoordigende het gevoel, hare plaats bij de zedelijke magt in te nemen. De door ons aangeduide verpligting van den man ten haren opzigte, is in zooverre van gelijken aard met die, welke in het algemeen op hen, die materieel werkzaam zijn, rust ten aanzien van hen wier taak van bespiegelenden aard is, opdat deze laatsten zich aan die taak behoorlijk kunnen wijden. De materieele verpligting van den man ten aanzien van de vrouw is echter des te meer heilig, ten gevolge van de beperking van het vrouwelijk leven tot den huiselijken kring. De verpligting van de practici omtrent de denkers is slechts collectief, maar omtrent de vrouwen is hunne verpligting bovenal individueel. Deze regtstreeksche verantwoordelijkheid van ieder man voor het materieel onderhoud van de door hem gekozen gezellin, ontheft evenwel het handelend geslacht in zijn geheel, niet van eene soortgelijke verpligting omtrent het geheele beminnende geslacht. Bij gebreke van echtgenoot en ouders, moet de maatschappij het materieel bestaan van elke vrouw waarborgen, zoowel in vergoeding van hare onvermijdelijke materieele afhankelijkheid, als bovenal met het oog op haar onmisbaar zedelijk dienstbetoon.

De ware strekking derhalve van de ontwikkeling der menschheid, met betrekking tot het zijn van de vrouw, is om haar leven meer en meer tot den huiselijken kring te bepalen en haar gelijktijdig van alle beroepsbezigheid te ontheffen, ten einde zij beter aan hare

gevoelsbestemming kunne voldoen. De bevoorregte standen hebben het reeds erkend, dat aan de vrouwen geen zware arbeid behoort opgedragen te worden. Dit is bijna het eenige hetwelk het volk van zijne wereldlijke meesters, met betrekking tot de onderlinge verhouding van man en vrouw, zal moeten overnemen. In elk ander opzigt gevoelt het veel beter dan zij, welke de practische verpligtingen van de mannen ten aanzien van de vrouwen zijn. Zelfs is de barbaarsche gewoonte, welke bij het volk bestaat, om zwaar werk door de vrouw te doen verrigten[1)], meer toe te schrijven aan eene treurige noodzakelijkheid ten gevolge van de gebrekkige regeling van de nijverheid, dan aan ongevoeligheid voor het aanstootelijke van zulk eene handelwijze. Doch wat hiervan zij, bij het volk vindt men daarentegen niet de onzedelijke gewoonte, welke veelal bij de magtigen en rijken wordt aangetroffen, om namelijk lage geldovereenkomsten, waarmede dikwijls nog bedrog gepaard gaat, ten grondslag van de huwelijksverbindtenissen te doen strekken. Het is evenwel te verwachten dat het besef van de ware roeping van de vrouw en de uitbreiding van den kring, waar binnen men zich eene vrouw kan kiezen, welhaast dien schandelijken koop en verkoop, welke het gevolg is van het gebruik om aan de vrouwen een huwelijksgoed mede te geven, zal doen ophouden. Het beginsel, dat de man verpligt is om in de materieele behoeften van de vrouw te voorzien, zal dat overblijfsel van barbaarschheid bij de bevoorregte standen doen vervallen. Ten einde daartoe des te gereeder te geraken zal het noodig zijn aan de vrouwen alle erfgenaamschap te ontzeggen. Zonder dezen maatregel zou de afschaffing van het gebruik der huwelijksgiften ontdoken worden door het doen van dadelijke uitkeeringen. Van het oogenblik dat op de vrouw geen verpligting rust om tot de materieele voortbrenging bij te dragen, is de man alleen regthebbende op de stoffelijke middelen tot voortbrenging, welke ieder geslacht voor het volgende bereidt. In plaats dat zulks een ongeoorloofd voorregt aan den man zou geven, wordt hem veeleer aldus eene zware verantwoordelijkheid opgelegd. Bij de vrouwen zal die maatregel geen ernstigen wederstand vinden, vooral niet wanneer zij door eene betere opleiding dan thans zullen hebben leeren inzien, welk nut daarin gelegen is, om haar tegen onwaardige aanzoeken te vrijwaren. Intusschen zal eene zoodanige bepaling niet in de wetgeving behooren opgenomen te worden, dan nadat zij in de zeden hebbe wortel geschoten, ten gevolge van de algemeene overtuiging van hare geschiktheid om het huisgezin op des te hechter grondslagen te doen berusten.

Ten einde onze dus ver gegeven schets van hetgene de maatschappelijke toekomst van de vrouw, volgens den natuurlijken aanleg en de historische ontwikkeling der dingen, zal zijn, te voltooijen, zou ons nog overblijven om aan te duiden, hoedanig hare opvoeding zal behooren geregeld te worden.

Zonder echter daaromtrent thans in bijzonderheden te treden, willen wij slechts doen opmerken, dat de vrouw, niet minder dan de man, zich de *algemeenheden* van de vijf hoofdwetenschappen, met name, wiskunde, sterrekunde, natuurkunde, scheikunde, biologie en sociologie, zal behooren eigen te ma-

1) Zooals in ons land b.v. het afschuwelijk schuitentrekken.

ken[1)], ten einde zij dat regelmatig overzigt van het geheele veld der menschelijke kennis erlange, hetwelk onmisbaar is om onzen geest tegen bedriegelijke partieele beschouwingen, ons hart tegen bekrompen partijdige oordeelvellingen te vrijwaren. De sociologie, of algemeene theorie der geschiedenis, bovenal, welke zoo noodig is om ons maatschappelijk gevoel, door de juiste waardering van het verleden, waardiglijk te stemmen, zal bij de opvoeding van de vrouw, even als bij die van den man, eene eerste plaats moeten innemen. Wanneer toch de vrouwen zich niet op die wijze bekend maakten met de algemeenheden van hetgene de stelselmatige opvoeding van den man uitmaakt, zouden zij onbekwaam zijn, zoowel om volgens hare roeping die te helpen voorbereiden, als om later daarbij gedurig haren zedelijken invloed te doen gelden. Alleen van dat gedeelte der opvoeding van den man, hetwelk regtstreeks dient om hem voor de vervulling van zijn beroepsbezigheden te bekwamen, is de vrouw geheel uitgesloten. Dit gedeelte zijner opvoeding zal trouwens grootendeels door eigen oefening moeten plaats vinden en derhalve in de regeling van de algemeene opvoeding zelfs niet behoeven opgenomen te worden.

Ofschoon wij aldus van meening zijn, dat de vrouw in de algemeene opvoeding van den man moet deelen, zoo is het er echter verre af, dat wij beide dezelfde lessen zouden willen doen bijwonen. De zedelijkheid, welke de grondslag van elke maatschappelijke verordening moet uitmaken, verbiedt een zoodanig zamenzijn, hetwelk voor de beide geslachten even verderfelijk zou wezen. Wanneer men hen, reeds op de school, voorbarig met elkander in aanraking bragt, zou men de ontwikkeling van het eigenaardig karakter van elk hunner belemmeren, behalve nog dat hunne studiën er blijkbaar door zouden lijden. Het is van veel belang, dat zoo lang hunne gevoelens niet genoegzaam gevormd zijn, hun omgang afgebroken en beperkt blijve en steeds plaats vinde onder het toezigt van de moeders.

Die scheiding van de lessen sluit niet te min geenszins in, dat het onderwijs aan elk der beide geslachten door verschillende personen zou moeten gegeven worden. Zulk eene inrigting zou, behalve de geldelijke bezwaren welke zij zou opleveren, nog het nadeel hebben, dat er onvermijdelijk een vooroordeel door zou ontstaan omtrent de mindere bekwaamheid van de onderwijzers van het vrouwelijk geslacht, hetwelk hoogst schadelijk op het onderwijs zelf zou terugwerken.

De instelling van leeraars voor de beide geslachten gemeenschappelijk, behalve dat zij eensdeels meer achting voor de vrouwelijke studiën zal geven, zal van den anderen kant op het verstandelijk en zedelijk zijn van de onderwijzers een gunstigen invloed uitoefenen. Zij zullen zich aldus gereeder leeren onthouden van de afdaling tot zinledige specialiteiten en zich telkens genoopt gevoelen om op het standpunt te blijven, van waar men het geheel in zijn verband kunne overzien. De ondergeschiktheid van het verstand aan het hart zal hun des te aanschouwe-

1) Dat hierin geenszins ligt opgesloten, dat wij de vrouwen tot wiskundigen, sterrekundigen enz., in den eigenlijken zin, zouden wenschen te vormen, eischt na al het voorafgaande naauwelijks vermelding. Bij hen die eenigermate met de genoemde wetenschappen bekend zijn, en dus weten wat men door hare *algemeenheden* te verstaan hebbe, kunnen wij à plus forte raison geen misverstand omtrent onze bedoeling verwachten.

lijker blijven, dewijl zij bij afwisseling den meer rationnelen aanleg van den man en den meer gevoeligen aanleg van de vrouw, gedurig onder het oog zullen hebben. Wanneer zij op die wijze verpligt zullen zijn dezelfde zaken zoowel voor het eene als voor het andere geslacht verstaanbaar voor te dragen, zullen zij wel genoodzaakt zijn om zich op de ware wijsgeerige hoogte van hunne taak te houden, door steeds de waarde van elke beschouwing in hare betrekkelijkheid, vrij van alle eenzijdig absolutisme, aan het licht te stellen.

Bij deze vlugtige aanduiding van enkele onzer hoofdbegrippen omtrent de regeling van de opvoeding der vrouw, meenen wij het hier te kunnen laten.

Hetgene wij daaromtrent vermeldden zal genoegzaam zijn om te doen beseffen, dat de regeling, welke wij in dit opzigt beoogen, dezelfde strekking heeft als onze denkbeelden omtrent de toekomstige bestemming van de vrouw, overeenkomstig haren aanleg, en hare huidige roeping, als gevolg van de historische ontwikkeling van dien aanleg.

De vrouwen, als natuurlijke organen van het gevoel, hetwelk alleen de eenheid van het menschdom daarstelt, zijn het meest oorspronkelijk en meest zuiver element van de geestelijke magt, welke bestemd is om aan de noodwendige heerschappij van de materieele kracht meer en meer eene zedelijke rigting te geven. Als echtgenooten en moeders zijn zij het aan wie de zedelijke leiding en opvoeding van de menschheid is opgedragen. Het gevolg daarvan is dat haar leven zich meer en meer tot den huiselijken kring beperkt, terwijl tevens hare deelneming aan de algemeene opvoeding op steeds ruimer schaal moet plaats vinden, ten einde zij immer beter aan hare wezenlijke roeping kunnen beantwoorden.

De belooning welke haar wacht is natuurlijkerwijs geëvenredigdaan het gewigt van hare verhevene bestemming. Geene andere roeping doet, zoo zeer als de hare, het geluk gevoelen van overeenkomstig zijnen aanleg werkzaam te zijn. De vrouwen hebben alle eigenlijk slechts eene en dezelfde roeping, die om te beminnen. Geen mededinging staat haar daarbij in den weg, want juist naarmate deze toeneemt wordt het haar slechts te beter mogelijk zich in denzelfden zin onophoudelijk te ontwikkelen. Wanneer de vrouwen hare roeping naar waarde beseffen, zal haar hoogste geluk daarin bestaan om die geheel te volgen. Hare bestemming schrijft haar juist de aankweeking van die gevoelens voor, aan welke ieder boven alle andere de voorkeur geeft. De hervorming, waarvan onze maatschappij zwanger gaat, behoeft derhalve, wat betreft de vrouwen, slechts te bestaan in de daarstelling van eene betere overeenstemming tusschen haren maatschappelijken toestand en hare roeping, eensdeels door haar van alle moeitevolle werkzaamheid te ontheffen, anderdeels door haar eenen regtmatigen zedelijken invloed te verzekeren.

Wanneer dit eenmaal geschied zal zijn, zal gewis, beter dan zulks in de middeneeuwen het geval kon wezen, eene vereering van de vrouw ontstaan, welke de uitdrukking zal zijn, zoowel van de algemeene erkentelijkheid, als van de bijzondere dankbaarheid van ieder onzer, ten opzigte van een geslacht, zonder hetwelk alle besef van menschelijkheid, alle begrip van volmaking op den weg der zedelijke beschaving, welhaast een droombeeld zou zijn.

September, 1849.

Letterkunde.

Palet en harp, romantiesch dichtwerk in vaerzen en proza, door J.A. Alberdingk Thijm.

> Hier ‘te fletsch’ en 'ginds te kleurig.
> *Aan den lezer*, blz, 4.

Voor vele Muzenzonen ware het compliment al te vleijend, dat zij mede hunnen tijd vertegenwoordigen. De glimwormen, die langs den steilen bergrug van den Parnas kruipen, en zoo blijde zijn als iemand notitie van hen neemt, zullen zich niet weinig gelukkig gevoelen, als men hun de eer wilde bewijzen, om ze als repraesentanten van hunnen tijd te beschouwen, zij komen en gaan, glinsteren echter, zonder dat de wereld er iets bij wint of verliest, en het ware bijna wreed, om hun den waan te benemen, dat ze ook in den duisteren levensnacht eenig *licht* geven. Maar de heeren, die werkelijk dichterlijken aanleg bezitten, en ook op de vleugelen van de pers dien aanleg vertoonen, die met den tweeden voornaam ‘de dichter’ begroet worden, die van het almanaks gelegenheids-zoetigheidje op rijm tot een eigen bundel zijn gepromoveerd; deze heeren laten zich gaarne gelden, als vertegenwoordigers van hunnen tijd. Zij plaatsen zich op een bijzonder standpunt, naarmate geloof, aanleg of liefhebberij hen daarheen voert, en zullen u gaarne overtuigen, dat zij in hun *genre* eigenlijk de meesters zijn. Zoo, om een paar voorbeelden te noemen, werkt de heer Da Costa, als Muzenzoon, in een geheel ander atelier, dan de volksdichter Heije; de welmeenende heer Brester zingt zijn liedje op een anderen boomtak en op eene andere voys, dan ten Kate; ieder heft den zang aan, welke hem het minste hoofdpijn en inspanning verschaft. Daarom zegt men van velen onzer dichters: zij zijn, elk in hunne soort, zoo zeer niet te misprijzen, - dat nog iets anders is, dan dat ze zeer te prijzen zijn. Hoeveel invloed het geloof, het godsdienstig beginsel, de aangenomen kerkvorm, het gewone kerkleven, op den dichter, met terugwerkende kracht, openbaart, zal aan de lezers van ons Tijdschrift niet onbekend kunnen zijn. De religieuse opiniën, gewoonlijk het kerkelijk geloof genoemd, sturen hier mede het schip. Dezen gaan zuidwaarts, naar het land der zinnelijke vormen, naar het oud-Katholieke, naar het middeleeuwsche; anderen meer oostwaarts, op zuiver Bijbelsch grondgebied, waar de krachtige palm en ceder opgroeijen; anderen, meer koel en beredeneerd, naar het noorden, en zeilen in de eigene wateren rond. Bij de meesten onzer dichters is deze praedilectie niet te ontkennen. De poëzij neutraliseert de geesten niet. Zij staat onder de voogdijschap van het

aangenomen beginsel, staatkundig, godsdienstig, artistisch. Een geheel onzijdig, onpartijdig dichter is welligt even zeldzaam, als eene onpartijdige vrouw, die het gelaat en den tooi van een harer zusters beschouwt en beoordeelt. Ongetwijfeld zal de heer Alberdingk Thijm het middeleeuwsch, kerkelijk, romantisch element veelzijdig wenschen te vertegenwoordigen. Zijn bundel gedichten, *Palet en Harp*, draagt de onmiskenbare sporen van eene overheerschende neiging, om het middeleeuwsche drama en dogma te verlevendigen, waartoe alles zamenwerkt: het vignet, de mottos, van Thomas à Kempis, en Montalembert, en bovenal de versbouw, en de verouderde Nederduitsche woorden, woordvormen en begrippen. ‘*Middelnederlandsche Verhalen*, 922, *de Organist van den Dom*, 1483, en eenige oude welbekende Latijnsche kerkliederen. Hiermede staan wij op het geliefkoosde gebied, waar de heer Thijm zich gaarne vertoont en beweegt. Evenwel vinden we in den bundel eenige stukken van anderen aard, gedichten in betrekking tot het koningschap, tot de krooning van Willem III, een meer uitvoerig gedicht over de bouwkunst, en eene regt moderne novelle, *Eduard*, zoodat we hier voor den ouden en nieuwen tijd bijdragen vereenigd vinden, en men aan des dichters hand, uit de Gothische kerk en de kluizenaarscel in eene villa of cottage over en weêr wandelt, waardoor gewisselijk de afwisseling niet weinig bevorderd wordt. In het algemeen is de schrijver en dichter zeer en zeer bijzonder ingenomen met den *goeden ouden* tijd, welken hij in het eigenaardig tooverlicht eener dichterlijke en opgewonden verbeelding, ongemeen schoon en aanbevelingwaardig vindt:

> Menig, die een smaadwoord gaf
> Aan den slaap der Middeleeuwen. -
>
> Neen! niet langer 't oud vooroordeel
> Voet gegeven in 't gemoed.

Zekerlijk, voor den romanschrijver, dichter, schilder, ook architekt, heeft de middeleeuw, door den veiligen teleskoop der geschiedenis op een afstand van vier of vijf eeuwen bekeken, niet weinig dat zeer aantrekkelijk is; die mannen met helmen, zwaarden, en geweldige krachten, die vrouwen, zoo lief, teeder, zoo getrouw, zoo vroom, zijn geheel andere wezens dan de helden of heldinnen van Sue of Paul de Kock, en een ridderlijke heirtogt, waar al het romantisch bijwerk behoorlijk is gerespecteerd en te boek gebragt, ziet er geheel anders uit, dan eene parade van tegenwoordige schutters op eenen regenachtigen dag: die gemijterde geestelijken met hunne annexen, - de sleep van koorknapen, - de prachtige kerkdienst met rijk versierde outers, hoog oprijzende zilveren kandelaren = luchters, wierookdampen en statig gezang, staat vrij wat beter in den roman of op het dichterlijk blad, dan eene Haagsche Synode ten jare 1849, of eene Dordsche dito ten jare 1618 en 1619. - Uit het aesthetisch oogpunt beschouwd zijn de bonte kleuren der middeleeuwen, even als die op de coulissen in den schouwburg, alleen op eenen *afstand* gezien, voor het oog boeijend genoeg; maar men mistrouwe toch den dichter, wanneer hij ons, onvoorwaardelijk, den ouden tijd altijd als den ouden *goeden* tijd wil opdisschen; de penning heeft ook eene keerzijde, en dan vertoont de zoogenaamde middeleeuw, ontdaan van het romantiesch bijwerk, eene karikatuur der menschheid, een dompig, droevig, nevelachtig tafereel, waar ruw geweld, blinde dweepzucht, barbaarsch vooroordeel, en materieele kracht, zon-

der morele energie openbaar worden. Laat de lofredenaar der duistere eeuw eens beproeven, om een zoogenaamd *Godsgerigt* naar waarheid te beschrijven, en dat hij u vrage, welk een indruk dit maakt, niet op uw oor of oog, maar op uw godsdienstig en zedelijk gevoel? Laat hij den vleeschelijken, ruwen, plonderzieken burgtheer, zooals hij, gelijk een roover, het land afloopt, voorstellen, of een aartsdommen, welgemesten priester, die half slaapwandelend de kerkelijke vormen waarneemt, en waar hij kan, drukt en overheerscht, en vraag aan uw hart en verstand, of het een ‘oud vooroordeel’ is, als men over die tijden nog altijd een banvloek uitspreekt? Kinderen en onnoozelen mogen door de liefhebbers der middeleeuwsche domheid en duisternis begoocheld worden, de denkende, wijsgeerige, vooral de door geschiedkundige navorsching ontwikkelde mensch houdt het oude oordeel der verwerping vast, en ziet alleen in die eeuwen een doorgang, een ontwikkeling tot een beter en rijper tijdperk, steeds erkennende, dat ook onze leeftijd een andere toekomst voorbereidt, en alles naar den wil der Goddelijke wijsheid eene meer volmaakte orde van zaken voorspelt, en uit dien hoofde meenen wij de middeleeuwsche tint, den toon en de strekking in de poëzij des heeren Alb. Thijm, hoe vreemd en oud-nieuw zij schijnen, volstrekt niet te kunnen aanbevelen. Hij moge zijne helden en heldinnen, priesters en vassalen naar het leven schilderen, hij moge deze lieden zoo schoon en gunstig voorstellen, als de geschiedkundige waarheid even toelaat, maar als hij ze ons wil opdringen, opdat we ze zullen prijzen en volgen en regt goed en Christelijk vinden, dan protesteren wij, niet tegen den dichter, als kunstenaar - maar tegen den mensch, als denkend en verstandig wezen. - Evenzoo geven wij onze afkenring onbewimpeld te kennen, als de heer Alb. Thijm, om meer effect te maken, zich bedient van verouderde woorden en termen, die een eerlijk burgerman, als hij dezen bundel leest, volstrekt niet verstaat. - Wij weten het zeer goed, ook anderen, bij name Mej. Toussaint, somtijds de dichter van Lennep, ten Kate, en Beets hebben zich van die aardigheid bediend, om hier en daar effect te sorteren; maar wij vragen, waarom Loots, Tollens, Spandaw, Withuijs en anderen, die ook mede mogen doen, aan zulke dichtkundige tours de force vreemd bleven? - Als men het *handekijn pinjeert*, en den *trouwant* moet *sexten* en *kompleten*, dan is het noodig dat de dichter een klein handwoordenboek afzonderlijk uitgeve, opdat men de oude kronijktaal versta; in hoeverre deze taal-antiquiteiten werkelijk taalverrijking en taalverbetering zijn, durven wij aan den bevoegden beoordeelaar gerustelijk ter beslissing overlaten. 't Is wel natuurlijk dat de dichter of schrijver, die eenige uren van den dag bij voorkeur in de overoude boeken zit te bladeren, zich zulk een middeleeuwsch taaleigen eindelijk geheel eigen maakt, en weldra een *ander* Hollandsch spreekt en denkt als wij; maar hij geloove niet, dat *die* kamertaalgeleerdheid eenige wezenlijke verdienste heeft en bijzet aan zijn werk, en vergete niet, dat ze, wel beschouwd, in eene oudheidkundige verhandeling te huis behoort, en niet in een gedicht, dat gelezen wordt door goede brave lieden, niet der *vijftiende* of *zestiende*, maar der *negentiende* eeuw. Evenmin mogen wij de oude kerkelijke liederen, al zijn ze zeer vloeijend in onze taal overgebragt, den hoogen lof

toezwaaijen, welken men somtijds daaraan geeft. Hier vrage men toch niet naar een Katholiek of Protestantsch beginsel, maar alleenlijk naar het beginsel der *Evangeliesche* zuiverheid en waarheid: het toppunt en het vereenigingspunt, waar beide, Katholieken of Protestanten, zich moeten en kunnen terugvinden. Men legge die verregaande en ongeoorloofde letterkundige beleefdheid en gehuichelde welvoegelijkheid toch eens af, waardoor men het ergerlijke bijgeloof, de stellig tegenen onchristelijke voorstellingen maar laat glippen, *omdat* ze ons door een erkend verdienstelijk dichter of kunstenaar worden aanbevolen; *daardoor* worden ze geen greintje beter, of minder ergerlijk en gevaarlijk, en al bezat de heer Alb. Thijm de harp van Bilderdijk en het palet van Rembrandt, wij zouden niet aarzelen, hem krachtig in den weg te treden, als hij ons denkbeelden teruggeeft, die, alleen omdat ze uit de oude kerkelijke wereld zijn, en door een Katholiek worden herboren, niet minder verwerpelijk zijn en blijven. Datzelfde regt kennen wij den heer Alb. Thijm en zijnen onpartijdigen geloofsgenooten geheel toe, waar Protestantsche dweepzucht of letterzifterij of systematische kleingeestigheid zich vertoonen, en wij zullen het onzen tegenstanders niet mogen misduiden, als ze dezelfde wapens gebruiken die wij bezigen: oud of nieuw, Roomsch of Hervormd, doet aan de waarheid niet af of toe. Als de heer Alb. Thijm ons eene vertaling aanbiedt van het oude kerklied *Vexilla Regis*, dan verwerpen wij zulk een geestelijk lied, en doen zulks, *niet* als Katholieken, *noch* als Protestanten, maar als *Christenen*, die den eenigen Heer en Zijne waarheid boven alles liefhebben. Verwerpelijk en geheel beneden de waarde van het zuivere Chrisiendom is de voorstelling, dat het kruis-*hout* in waarde stijgt, door het lijden van Hem, die daar bloedde:

> Gij, die het waard gerekend wierd
> Om 't Allerheiligste aan te doen!

en inderdaad niet minder afkeuring waardig als het heet:

> Gegroet, gij, *Kruishout!* hoop der aard,
> O maak, op deze lijdensbaan,
> Den zondaar Gods vergeving waard,
> En zet der vromen vroomheid aan.

Wij willen den eersten regel hier voor eene *schrijf- en drukfout* verklaren, en zetten ons Christelijk amen! onder deze woorden, wanneer men aldus gelieft te lezen:

> Gegroet, *Gekruiste!* hoop der aard! enz.

Niemand zoude het den heer A. Thijm in het minst hebben kwalijk genomen, wanneer hij, afwijkende van den ouden tekst, *deze* poëtische, Christelijke, zeer geoorloofde vrijheid had genomen.

Gaarne hadden wij gezien dat de dichter van dezen bundel, waar zoo menig krachtig en welluidend vers ons te gemoet treedt, de *drie Kunstenaars-silhouetten*, blz. 105-107, had achterwege gelaten. In een der vroegere afleveringen van den Tijdspiegel (Tijdsp. Jan. 1849, blz. 55) vindt men een dezer silhouetten: ‘de Bouwmeester van den Dom te Keulen’ tamelijk ironisch beoordeeld, en de dichter moet, waar hij jegens zichzelven opregt is en zijn kan, bekennen, dat hier inderdaad de snaren der harp zóó sterk gespannen waren, dat ze alleen valsche, onverstaanbare toonen lieten hooren. In deze silhouetten is eene zigtbare, maar mislukte poging erkenbaar, om vader Bilderdijk, die mede dergelijke korte en gespierde bijschriften maakte, na te streven. Wij herinneren aan zijn geniaal ‘Eierkoken,’ Maar als

het dichterlijk gevoel overslaat in onzin en wanbegrip, en de gedachte, die boven de wolken stijgt, zich in de wolken *verliest* en niet meer te vinden is, alleenlijk een *ledig* luchtgat overlatende, dan ware het beter om niet in dien trant te silhouetteren. Wij hebben slechts deze affreuse dichtregels af te schrijven, opdat ons oordeel gewettigd zij:

> Slechts dorsten naar Uw Rijk, en streven met der Kerken
> Naar Hooger! rustloos voort! tot leven ongezind...
> Niet leven! overgaan in bidden en beminnen!
> Vergaan tot zinloosheid!, in schaduw van Uw Kruis!...

Dat is nog meer dan mystische, oudkerkelijke, romantische poëzij. Dat genre is naamloos, anonym. Capiat, qui capere potest! die het vatten kan, vatte het.

Waarom toch onze dichters juist opzettelijk een verkeerden weg bewandelen, een weg, dien zij welligt geniaal, nieuw, onbekend en verbazing verwekkend noemen, maar waarbij de zuivere en edele, natuurlijke kunst bloost of een traan stort? De heer Alb. Thijm heeft te veel vuur, te veel aanleg, en geniet ook wel genoeg aanmoediging, om zijne Muze alleen dienstbaar te maken aan middeleeuwschen of louter Gothischen wansmaak. Hij denke aan den populairen, eenvoudigen, natuurlijken dichter, zoo als Tollens, wiens *Gevels van de huizen* en *Suzanna van Oostdijk* eenen meer krachtigen en dieperen indruk maken en nalaten, dan de geforceerde, overdrevene, in elkaâr geschroefde dichterlijke grepen, waar de hijgende inspanning van den dichter somtijds zijne onmagt verraadt, die door woordenpraal en weidschen beeldentooi voor het oog van den kenner niet kan bedekt blijven. Wij wenschen, dat deze dichter aan de Harp bij de *oude* somtijds *nieuwe* en deugdelijke snaren voege, en herinneren, wat het Palet betreft, aan zijne eigene woorden, over Rembrandt:

> 't Penseelhaar droop van vlammend licht!!

MARSUPIUS.

Mengelwerk.

Het vredescongres te Parijs.
Algemeene beschouwingen.

I.

> Δὸς μοί ποῦ στῶ
> Geef mij een plaatsje om te staan.

In een der vorige jaargangen van dit Tijdschrift zal de lezer een uitvoerig verslag kunnen vinden over de vrienden des vredes, naar aanleiding van een Engelsch vlugschrift. (Zie Tijdsp. 1844, blz. 302 en 325). Na verloop van eenige jaarkringen komt de vraag des tijds weder ter tafel, en het geruchtmakend Congres te Parijs biedt zich onzer beschouwing aan. Wij wenschen in eene volgende aflevering deze belangrijke vereeniging nader toe te lichten, en bepalen ons heden slechts bij algemeene beschouwingen.

Er is veel gedacht en geschreven over vrede en oorlog - meer dan noodig was; de godgeleerde en de regtsgeleerde, de wijsgeer, hebben die zaken aan hunne beoordeelingen onderworpen - de staatkundige vooral; terwijl de meer wetenschappelijke krijgsman den krijg tot eene wetenschap wist te verheffen. De krijgskunst is in verschillende takken gesplitst, zooals de schei- en kruidkunde; er zijn uiteenloopende systemen ontstaan, en de beschaafde wereld heeft het zonderlinge verschijnsel gezien, dat men de wetenschap, om den naasten op de meest doeltreffende en passende en spoedigste wijze van het leven te berooven of te verminken, tot eene juistheid en ontwikkeling heeft gebragt, welke weinig te wenschen overlaat. De eigenaardige gereedschappen, tot dat belangrijke doel gebezigd, van de ruiterspistool af tot den bomketel toe, zijn door de toenemende scherpzinnigheid van het vernuft, door de toegepaste regelen der werktuigkunde, door de ontdekkingen in de chemie, door de practicale wiskunde, van eeuw tot eeuw in volmaaktheid toegenomen, en men kan veilig beweren, dat omtrent de helft der negentiende eeuw de menschen, zoowel te water als te land, nu eindelijk geheel gereed zijn, om den krijg op grootere schaal te kunnen blijven voeren. De voortgaande cultuur, sedert zesduizend jaren, heeft hier wonderen gedaan, en altijd opklimmende, van de ruwe knods in de handen van Kaïn, tot op een treffelijk geboord stuk geschut *à la Paixhans*, gevoelen wij hier de ontzettende krachtsontwikkeling van den mensch, die in niets achterlijk is gebleven, en de noodzakelijke kunst, om den naasten op eene beslissende en wetenschappelijke wijze te moorden, met reuzenschreden heeft - geperfectionneerd. Eene eigenlijke wetenschap des *vredes*, gelijkstaande met de krijgskunst, bezitten wij nog niet. De kunst om vrede te maken en te slui-

ten, vindt slechts toevallige, tijdelijke beoefenaars; de militaire scholen en akademien staan bij honderdtallen zegevierend op de aarde; de instituten om den vrede te leeren, te beoefenen, moeten nog geboren worden. Men schijnt de zorg voor den vrede op aarde, altijd bij gebrek van beter, aan het oude eenvoudige Christendom te hebben overgelaten, als geschikt en geroepen om de zaak verder te bepleiten. De geest der liefde, welken Christus op aarde bragt, zoude, zoo oordeelde men, zeker wel maken, dat de brave lieden, met de ontwikkelde en krachtig toegepaste krijgskunde, niet buiten de behoorlijke grenzen en perken traden - en zoo is het geschied, dat wij eenige vertoogen en geschriften ten gunste van den algemeenen vrede vinden, reeds in ouden tijd; maar de krijg heeft zich daar niet veel aan kunnen storen, en moest in hare hooge vlugt en verbazende ontwikkeling die theorien verre achter zich laten. Van eene andere zijde beschouwd, is de krijgsmansstand schier zoo oud als de geschiedenis; naauwelijks treedt ons geslacht in het schemerend halfdonker der eerste oirkonde te voorschijn, of wij zien reeds de gewapende zonen van Kaïn met knodsen, en puntige boomstammen elkaâr bestrijden; weldra smeedt Tubal-Kaïn de zwaarden, en het zwaard wordt van dien tijd af getrouwelijk naast het ploegijzer gezien; later komt de wetenschap den oorlog bereidvaardig te hulp; versterkte steden verrijzen; nu verschijnen de *helden* van Theseus af tot op den beroemden Radetzky; te midden der altoosdurende krijgsbedrijven en heldendaden ter zee en te land, staat er op eenmaal eene duistere gestalte in het monnikenkleed, Barthold Schwarz, en bewijst onwetend eene onvergetelijke en onvergelijkelijke dienst aan de moord-cultuur van ons geslacht, in onzen leeftijd verbeterd welligt door het schietkatoen, terwijl wij gerustelijk een' nog veel hoogeren trap van krijgskundigen vooruitgang mogen te gemoet zien, naarmate de krijgsman, als noodzakelijk integrerend deel der menschelijke maatschappij, den eersten rang onder de kinderen Gods zal bekleeden. Wij gevoelen hier eene zekere teleurstelling, als onze lezers naar de vrienden en voorstanders des vredes, op historieelen weg, vragen. Wij vinden in eene welbekende, hoogst eerwaardige verzameling van zeer oude geschriften, van Hebreeuwsche profeten en dichters afkomstig, en waaraan deze eeuw nog eenige waarde blijft hechten, de aanduidingen en beloften van eenen goeden en gelukkigen tijd, waar de vrede zal heerschen, en onder den schepter van een vredevorst een heilig leven zal aanbreken. Wij vinden bij de Grieksche en Romeinsche dichters de eeuw van Saturnus tot eene gouden eeuw omgestempeld, allezins liefelijk en aannemelijk, gevarieerd, voorgesteld; eindelijk vinden we ook in de leer en de beginselen van Hem, die door eenige millioenen als het licht der wereld en de Verlosser der menschen wordt erkend, de stellige voorschriften tot vrede, liefde en eendragt, en men neemt dit beginsel, het verstaat zich, stilzwijgend en gereedelijk aan, en erkent hetzelve, als algemeen, Christelijk verbindend, wel te verstaan op het Evangelieblad en op den kansel, en in de leerrede, zonder verder eenig gevolg daaraan te durven of te mogen geven, - ten laatste vinden wij hier en daar ettelijke geschriften en voorslagen van staatkundigen of godgeleerden, goede vrome liên, die het Christelijk beginsel waagden te ondersteunen, waaronder zelfs de bespiegelende wijsgeer Immanuel Kant; intusschen nam men daar niet veel

notitie van; en zie, lezer! dat is nu het al, ja het al, wat wij tegen den krijg kunnen overstellen! Gij begrijpt, welk eene verbazende onevenredigheid hier bestaat, en hoezeer een bataillon quarré met een completen generaalsstaf daarbij, of eene batterij artillerie, reeds meer dan voldoende is, om dergelijke welgemeende, maar krachtelooze bescherming van den vrede, te wederleggen; wat betreft het Christelijk beginsel, waar ge, als een Christelijk belijder, veel belang in moet stellen, zullen we alleen zeggen, dat de staatkundige wereld, bij alle vredesvoorslagen van die zijde, zich evenzoo gedragen heeft, als de profeet Samuel bijeene zekere gelegenheid: ‘doch hij hield zich alsof hij het niet hoorde.’

Men is schier verlegen door de talrijkheid der bewijzen voor de noodzakelijkheid en de billijkheid van den krijg; want buiten het reeds aangevoerde geschiedkundige argument, *ab antiquitate*, uit de oudheid (dat immers voor geene wederlegging vatbaar is, hoewel men zekerlijk, volgens *hetzelfde* bewijs, ook het zesduizendjarig bestaan der zonde zoude kunnen vergoelijken) buiten dat argument heeft men de letter en de geest der schriften van het Oude Verbond aan zijne zijde. De Heer Heer plaatst zich zelf aan de spitse der legerbenden, en strijdt mede tegen de Heidensche volken. Het beloofde land Kanaän wordt, naar het bevel des Heeren, te vuur en te zwaard veroverd. ‘De Heer is een krijgsman,’ betuigt de gewijde zanger; derhalve is het boven allen twijfel verheven, dat men, *omdat* de vorm der oude gewijde geschiedenis den Heer alzoo voorstelt, den krijg mag en moet voorstaan en aanbevelen. - Eenigzins moeijelijker, laat de oorlog zich handhaven uit een zuiver Christelijk oogpunt; maar als men de hedenhaagsche geliefkoosde methode volgt, om stellingen, begrippen, beginselen, vooral dogmata, uit het Oude Verbond in het Nieuwe behendig over te zetten, en als aanvulling over te nemen, of in te enten, naarmate men er voor *zijne bijzondere oogmerken* best mede gediend is, dan mag het Nieuwe Verbond het Oude hier niet tegenspreken, en moet zich, nolens volens, buigen en wringen, ten einde het geliefkoosde beginsel of begrip geen schipbreuk lijde. - Hier komt een kleine coup de main zeer gelukkig te hulp. Als de Zoon Gods gebiedt: onderwerping aan de overheid, te geven den Keizer wat des Keizers is, en de Apostel met nadruk spreekt van het zwaard der geregtigheid, dan kan men door eenige zijsprongen en geweldige gevolgtrekkingen dadelijk het bewijs vinden en voeren, dat: ergo, de krijg als het middel om aan de overheid onderworpen te blijven, zeer gewettigd is; men laat, dit spreekt van zelfs, zekere minder passende en geschikte uitdrukkingen stil ter zijde liggen, en als des Menschen Zoon altijd en alom onvoorwaardelijk liefde beveelt, of bedreigt: ‘dat wie het zwaard neemt, door het zwaard zal omkomen,’ doet men als Samuël, en ‘houdt zich alsof men dat niet hoort’.

Men gaat verder, en beweert, zeker te regt, dat er onder de helden, die den veldmaarschalksstaf voeren tot op hem, die alleenlijk de sergeantsstrepen draagt, vele edele, brave, ordentelijke, lieve menschen bestaan, dat de barsche leeuw des slagvelds, die naar alle zijden en naar alle windstreken, waar hij kan, doodschiet en doodsteekt, in het niet moordend en maatschappelijk leven teruggekeerd, volstrekt niet zoo barbaarsch en

bloeddorstig is, maar zelfs, vooral als de uniform glad en netjes zit, veler oogen en harten boeit, en buitendat zijne pligten als huisvader, echtgenoot, burger of lid eener Christelijke gemeente, zeer goed waarneemt, - ook hierdoor vermeent men, uit blijkbare onpartijdigheid, den krijgsmansstand, *derhalve* den oorlog mede, te kunnen verdedigen - en wie zoude tegen zulk een menschlievend argument iets in het midden brengen? Intusschen is dat alles nog niets in vergelijking van het gewigtig argument, dat, zoo als men zegt, de deur sluit, en hetgeen ons als een rots in den weg staat. - Hoe toch, zoo vraagt men, hoe toch kan er onder de menschen, die onze regten, onze landen, onze steden bedreigen en willen wegnemen, die onze beurzen willen ledigen, onzen handel vernietigen, onze vrouwen en kinderen dood ongelukkig maken, hoe toch zullen we ons tegen deze menschen, als ze wel gewapend, met infanterie, kavallerie en artillerie aanrukken, en van geen morgenspraakjes willen weten, kunnen te weer stellen? Zwaard tegen zwaard, mortier tegen mortier, menschenvleesch tegen menschenvleesch; hoe kan men over den vrede spreken, als het vijandige regiment, met krijgsmuziek en vliegende vaandels, over de grenzen trekt, en de vrede volstrekt onmogelijk is? Gij zult gevoelen, lezer! dat dit laatste argument zoo geweldig knellend, zoo ontegensprekelijk historiëel, zoo uit het volks- en vorstenleven is gegrepen, dat we nu den moed opgeven en uitroepen: in 's hemels naam! schiet en houw er maar op los, maak het zoo kort gij kunt, maar trekt eerst den vijand tegen, helden! op het commando, en dan, als de gekwetsten verbonden, of de hospitalen gevuld zijn, als men de dooden heeft begraven, als de weduwen en weezen getroost en ondersteund zijn, als de verkorte regten zijn hersteld, als men de namen der gevallen helden in de dagbladen heeft bekend gemaakt en met vochtige oogen gelezen, als de verminkten, en diegenen die anderen verminkt of gedood hebben (niet te vergeten), met ridderkruisen en loftuitingen zijn overladen, en eerst later de pensioenen zijn opgevraagd en uitgedeeld, als dat alles behoorlijk in den regel is geschied, dan wordt het tijd ook eens over den vrede, mits een' *eervollen vrede* te denken, en wil men dezen hier en daar niet sluiten, heeft de staatkunde en het kabinet nog eenige bezwaren *in petto*, welnu, in 's hemels naam, nog eens aangevangen: weêr gehouwen, weêr geschoten, met groote en kleine kogels; weêr de charge gemaakt; - eindelijk, al duurt het jaren, komt toch de vrede, en men heeft de eer van land, van volk en vorst hersteld. - Eischt het gezond verstand en de billijkheid niet, dat we daarmede genoegen nemen, en reeds voldaan zijn, als er maar *eens* vroeg of laat vrede wordt gesloten? Wij zouden nog andere bewijsgronden kunnen bijbrengen - de lezer bewondere toch onze onpartijdigheid - om den krijg te verdedigen, en de voorstanders van den duurzamen vrede tot zwijgen te brengen. De overbevolking van ons gecultiveerd en hoogst beschaafd Europa, waar de armen, even als de konijnen, en zekere bekende insekten, in verbazend groote mate toenemen, en in de hoofdsteden zamengetast, de meest noodlottige gevolgen voorspellen; waar het schrikbeeld van een huiveringverwekkend *communismus* hier en daar te voorschijn treedt; waar men voor de proletariërs weldra geen brood, geen werk, dan geen geld meer heeft, en de mensch toch zoo geschapen

is, dat hij brood en geld, en als het niet anders kan, ook werk behoeft en begeert. Wat is in dien bedreigenden toestand zoo gewenscht, dan dat men reusachtige legers vormt, waardoor de staat zijne kinderen voor het slagveld opkweekt, en tevens, om daar behoorlijk te kunnen verschijnen, behoorlijk kleedt, voedt, onderwijst in de kunst om met staal, lood, kruid, en *bloed*, de geheiligde volksregten te handhaven? Hoeveel beter dat de arme ingezetenen, gedurende eenige jaren exerceeren, niet tot last van stedelijke of diakoniekassen komen, zich ook, als het noodig is, moedig in het vuur begeven, dan dat ze oproer kraaijen, barrikaden maken, of van honger sterven? Zoude men, uit dit oogpunt, den krijg niet kunnen vergelijken bij de veiligheidsklep aan de stoomboot, die dadelijk geopend wordt, als de stoomkracht te hard werkt?

Wilt ge nog meer? Het groote idee van subordinatie moet den mensch ingeplant; hij is helaas! uit zijn aard, wispelturig, luimig, en maakt van zijne vrijheid misbruik. - Reeds op de bewaarschool openbaart zich die geest van oppositie, later op de school, op de hoogeschool niet het minst - waar zullen de menschen aan wet en orde gesubordineerd worden? - Schoolmeesters, priesters, predikanten, nog minder katechizeermeesters, zelfs geen dienders, zullen dat doel kunnen bereiken! - Alleenlijk dus, om de buiten den band springende stervelingen de subordinatie te leeren, is de krijgsmansstand zeer nuttig, en waar de krijgsmansstand eens is, moet ook de krijg en het oorlogvoeren volgen, daar men toch het leger niet alleen voor de leus, voor de aardigheid *op* de been brengt, en hetzelve op het slagveld, waar zijn grootste kracht en luister blijft, weder voor een deel *van* de been brengt: - in het graf, in het hospitaal, aan den bedelstaf, of in den kerker.

Eindelijk, wij worden met al onze argumenten ongeduldig, waarde lezer! verzekert men ons, dat de wijze van krijg voeren thans, in vergelijking bij vroegere eeuwen, zeer menschelijk, zeer wellevend, zeer beschaafd, zelfs eenigzins comfortable is geworden. Men brengt de gevangenen, naar Koppensneller's methode, niet om het leven, maar vraagt hun het zwaard, het woord van eer, laat ze stil loopen, voedt en kleedt ze, en wisselt de vrienden, met alle beleefdheid, weder uit. Men bezigt geene vergiftige kogels of dito pijlen, ja somtijds poogt men, pro formà, te strijden, trekt tegen elkaâr op, even alsof het ernst ware, maar het is niet gemeend, het kost veel geld, men laadt het geschut, rukt al verder voort, en is gereed om los te branden; doch men verrigt dat alles uiterst traag en bedachtzaam, totdat de diplomatie, met nota's en protokollen omhangen, gelijk de Engel ten tijde van Abrahams offer, juist op het geschikte tijdstip verschijnt, en de beide overwinnende kostbare legers zachtjes en zoetjes weder terug trekken - pas en arrière, bij de dansers -; is dat geene beschaving en wellevendheid, de kroon onzer dagen? Jammer intusschen, dat als het *werkelijk* tot eene schikking komt, niet door de staatkunde, maar door de krijgskunde, dat ook dàn de wonde nog even zoo heet smart en fel brandt als voor eeuwen; dat de afgeschoten armen en beenen thans even noodig zijn voor den redelijken en zedelijken mensch, als vroeger; dat het bloed der menschen evenzoo veel waard is thans, als in de vorige barbaarsche tijden. Jammer maar, dat, waar de twee legers met elkaâr handgemeen, of beter gezegd, kogelgemeen

worden, de slagting niet is veranderd of verminderd, en alle beschaving en wellevendheid zwijgt, als het geschut spreekt, en alle menschelijkheid verkracht wordt, waar de dood, altijd toch de onwaardeerbare, glorierijke heldendood door de gelederen wandelt, en een enkele dag tienduizend wonden slaat, niet alleenlijk den ligchamen, maar der zielen! Jammer maar - neen lezer! wij zullen vooreerst de billijkheid niet verder uit het oog verliezen, en door ons nu reeds aan de zijde van de vrienden des vredes te scharen, bij u in geene verdenking van schromelijke partijdigheid geraken. Hetzij gij behoort tot de mannen, die zwaarden, knevels, en uniform dragen, of zoo als wij, tot de eenvoudige burgers van den lande, gij zult onze algemeene beschouwingen met bescheidene beoordeeling, dit vertrouwen wij, lezen, ons behoorlijk wederleggen, of ook wel uitdagen, of welligt reeds nu toestemmen. Houdt ons onze zienswijze ten goede, en verkropt uwe woede, als het mogelijk is, tot zoo lang wij in staat zijn, u meer naauwkeurige berigten mede te deelen betreffende het vredescongres, te Parijs gehouden, waartoe wij ons, bij de eerstvolgende aflevering, in uwe vriendelijke belangstelling zeer bijzonder aanbevelen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Door gewoonte, opvoeding, en onnadenkendheid, worden meer verkeerdheden gedaan, dan door opzettelijken wil. Uit de herinneringen van een' grijsaard.

Een paar jaren geleden op eene reize, welke ik voor mijne zaken doen moest, kwam ik tegen den avond in eene stad van een onzer landprovincien, waar ik bij eenen vriend mijnen intrek nam. Hij had juist een kleinen vriendenkring van een zestal heeren, die ik bijna allen kende, voor dien avond bij zich genoodigd, waaronder ik weldra mijn plaats had ingenomen. Het gesprek, door mijne komst eenige oogenblikken afgebroken, werd spoedig weder opgevat. - Om nog eens op dien pastoor terug te komen, sprak de heer Spadel, een eenigzins driftig en bedrijvig mensch, maar laat ik u eerst op de hoogte brengen, mijnheer Woudenberg, voegde hij er bij, zich tot mij wendende. Verbeeld u, hier in den omtrek is eene knappe, nog al welgestelde, maar dood een voudige vrouw, plotseling komen te overlijden, zonder bediend te zijn. De pastoor tot wiens kerk zij behoorde, heeft de verslagenheid van de familie, die over dit in hunne oogen noodlottig verzuim reeds zeer groot was, tot het uiterste gebragt, door te verklaren, dat de overledene nu nimmer in den Hemel zou komen, en dat hij alleen durfde hopen, bij langdurige voorbidding en veelvuldige zielmissen, voor haar te verwerven, dat het vagevuur haar eeuwig deel werd. De zuster van de overledene heeft zich deze zaak zoo sterk aangetrokken, dat zij plotseling door eene beroerte is overvallen, en om den angst der nageblevene betrekkingen volkomen te maken, is ook zij zonder de genademiddelen der kerk, gelijk de Roomschen dat gelieven te noemen, de eeuwigheid inge-

gaan. Deze twee sterfgevallen hebben onder de onnoozele landlieden in dezen omtrek inderdaad eenen panischen schrik veroorzaakt, die belagchelijk zou zijn, indien wij ons niet over zoo veel dom bijgeloof moesten bedroeven. Maar hoe vindt gij het gedrag en de handelwijze van dien priester? Die kerel moet een Jezuïet zijn; want niemand zal mij wijs maken, dat hij niet beter weet, en voor zichzelven niet zou gelooven, dat, indien zij goed geleefd hebben, zij even goed *zonder* als *met* die genademiddelen teregt zullen komen. Het zal wel overbodig zijn te zeggen dat ikzelf protestant, en in gezelschap van protestanten was.

De meesten deelden het gevoelen van den heer Spadel, men vond, dat de pastoor afschuwelijk had gehandeld, en menig staaltje van zedelijken priesterdwang werd bij het gehoorde gevoegd.

Slechts de heer Egnal, een hoog bejaard en achtenswaardig man, hield zich buiten het gesprek, en luisterde toe zonder een woord te spreken, totdat een uitroep van den ijverenden Spadel hem uit zijne schijnbare onverschilligheid opwekte, en hij zich in het onderhoud mengde met de vraag: - maar mijnheer Spadel, houdt gij het er dan voor, dat geen pastoor ter goeder trouw is?

- Wel, hernam deze, geen is geen; maar ja, toch maar zeer enkelen.

- Wel, mijnheer Spadel, hervatte de heer Egnal, dat is hard geoordeeld. Kom, ik wil u eens toegeven dat eenige zaken in de Roomsch-Katholieke leer, zoo als de biecht, en de daaraan verknochte vergeving der zonden, het vagevuur, de voorbidding der heiligen, en mogelijk nog meer, inderdaad slechts kunstjes zijn om de goede leeken in bedwang te houden, en hen de vereischte offers aan de kerk te laten brengen; ja, laat ons nog verder gaan, en eens aannemen, dat vele dier leerstellingen uitvindingen zijn van menschen, die zeer goed wisten, dat zij met de gezonde rede in strijd, of onmogelijk waren, dan is het nog niet bewezen, dat zij, welke die leerstellingen later verkondigen, daarom tegen beter weten in zouden handelen. Ik geloof wel dat er eenigen zijn, die aan dergelijke zaken twijfelen, maar wier omstandigheden niet veroorloven terug te treden; maar dat dit met velen, met de meesten het geval zoude zijn, dat is onregtvaardig, onchristelijk geoordeeld; neen, ik voor mij ben voor verre weg het grooter deel van het tegengestelde overtuigd.

- Maar, mijn waarde heer Egnal, sprak de heer Spadel, hoe is het nu toch mogelijk dat zoo iets door u beweerd kan worden? Zou iemand in de wereld u kunnen overtuigen, dat de onthouding van vleesch en boter op zekere dagen nuttig voor uw eeuwig heil zou zijn, terwijl gij u, op diezelfde *vasten*dagen, aan zalm, paling, visch en ander eten, met de lekkerste wijnsausen toebereid, moogt te goed doen?

- Ik geloof het niet, antwoordde de heer Egnal.

- Welnu, hernam Spadel eenigzins zegevierend, zouden de pastoors dat niet even goed inzien, en zoo zij het doen, en het toch als noodzakelijk verkondigen om zalig te worden, zijn zij dan ter goeder trouw?

- Zoo zij het inzien, antwoordde de heer Egnal, neen; maar uwe gevolgtrekking is onjuist. Omdat *wij* het zoo inzien, moeten *anderen* niet eveneens oordeelen. De eerste indrukken der jeugd, de opvoeding, de kracht der gewoonte, hebben een onbegrijpelijken invloed op onze inzigten en begrippen, ik herinner mij nog hoe, een vijftig jaar geleden, een

rooverbende ons land doorzwierf, bekend onder den naam van het zwartjesvolk, en waarvan gij zeker wel eens hebt hooren spreken. Eindelijk geraakte zij in handen der justitie, en onder de gevangenen bevond zich een meisje van veertien jaren, dat van hare geboorte af steeds bij hare ouders die tot de bende behoorden geweest was, en nooit over iets anders had hooren spreken, dan van roof en moord. Van dat zij behoorlijk loopen kon, was zij gebruikt om op wacht te staan, of door kleine openingen te kruipen, en wanneer zij zich goed van hare taak kweet, of eene kleinigheid roofde, werd zij met liefkozingen en loftuitingen overladen. Zij erkende, en verhaalde dan ook aan den regter met schrikverwekkende naïveteit alles, wat zij zich van haren levensloop herinnerde, en betoonde geen het minste besef te hebben van de misdaden, waaraan zij medepligtig was. De regter sprak haar vrij van alle schuld, en zij werd in een gesticht geplaatst, waar zij het onderscheid tusschen goed en kwaad leerde inzien, en datzelfde verstand, dat scherpzinnig was in roof en diefstal, en later zich uitmuntend zedelijk ontwikkelde, was, vóór het die rigting ontving, blind om de misdaden te zien, waaraan zij zich dagelijks schuldig maakte.

Zou het met den pastoor ook zoo niet eenigermate gelegen zijn? Van zijne jeugd af, heeft hij die zaken met eerbied leeren beschouwen, zijne geheele opleiding heeft altijd tot doel gehad, zijne vereering daarvoor op te wekken, zou het niet meer te verwonderen zijn, dat hij niettegenstaande zijne opvoeding, er het dwaze, gelijk wij het zouden noemen, van inzag, dan dat hij voor de behartiging daarvan ter goeder trouw ijverde?

- Maar welk eene vergelijking, mijnheer! waagde ik aan te merken. Het door u aangevoerde is zulk een bijzonder geval, en wanneer men altijd in de ondeugd wordt onderwezen, dat men dan de deugd niet leert kennen, laat zich hooren. Maar hier spreken wij over menschen, die in de wereld worden opgevoed, en over zaken, die tegen het gezond verstand indruischen.

- Gezond verstand, gezond verstand, herhaalde de oude heer langzaam, het hoofd schuddende, zeg eens mijnheer Woudenberg, gij kent immers onzen bekwamen doctor Schaap, en den uitmuntenden ingenieur Nectal. Zoudt gij meenen, zoo veel meer gezond verstand te hebben dan die beide heeren? en echter zijn beide ijverige Katholieken, die met naauwgezetheid hunne kerkelijke pligten waarnemen, en eilieve mijne heeren, hoe zou het met onze eigene denkbeelden geschapen staan, omtrent deze zelfde zaken, indien wij Roomsch geboren en opgevoed waren?

Allen zwegen eenige oogenblikken.

- Maar mijnheer Egnal, begon onze gastheer, gij ontkent toch niet de kracht der rede, en het is bijna of gij hare werking als van toevallige omstandigheden afhankelijk beschouwt, alsof gij dacht, dat wij in onze inzigten omtrent die zaken even goed kunnen dwalen als regt hebben.

- Volstrekt niet, Leeuwenhoek, hernam de heer Egnal, dit is in het geheel mijne bedoeling niet; integendeel, ik geloof dat onderzoek tot waarheid leidt, en ook de eenige, stellig eenige weg tot waarheid is, en het onderdrukken van den geest van onderzoek is in mijne oogen juist de ergste beschuldiging tegen de Roomsche Kerk; maar dit alleen wilde ik zeggen, dat opvoeding en gewoonte vele zaken als goed, nuttig, ja misschien

heilig doen beschouwen, die het inderdaad niet zijn, en waarlijk, om ons daarvan te overtuigen, behoeven wij naar geene voorbeelden te zoeken; want bij eene eenigzins oplettende beschouwing der maatschappij staat men verbaasd over de misslagen, onregtvaardigheden, ja, misdaden, die dagelijks uit onkunde, onnadenkendheid, en gewoonte, ter goeder trouw worden bedreven.

Wat al dwaas- en verkeerdheden heb ik in mijne veertigjarige praktijk en in mijn' omgang met menschen gezien, die onschuldig, ten minste niet opzettelijk, bedreven werden!

- Wilt gij er ons eenige staaltjes van verhalen? vroeg de gastheer.

- o Gaarne, antwoordde de heer Egnal, maar het is mijne schuld niet, wanneer ik u meer over acten spreek, dan u lief is.

- Toen ik zeer jong notaris en nog in de provincie Holland was, kwam ik in aanraking met een bejaard ambtgenoot van veel naam en uitgestrekte praktijk. Hij was ook werkelijk een bekwaam mensch, die orde op zijne zaken had, doch zijne acten waren formulieren voor hem, daar hij in geen geval afweek, even als de man, die dagelijks, volgens zijn formulier, voor zijne gade en kinderen bad, ofschoon hij nimmer gehuwd was geweest.

Gij lagcht, mijneheeren, doch inderdaad is het zoo. In ieder testament schreef hij dat de testateur gezond naar ligchaam en ziel was, schoon hij het dikmaals aan een sterfbed opmaakte, en toen hij bij het verongelukken van een Engelsch schip, eene scheepsverklaring moest opmaken, waarin twaalf Engelsche matrozen compareerden, vermeldde hij, als naar gewoonte, dat de comparanten hem bekend waren. - Nog herinner ik mij eenmaal eene levendige woordenwisseling met hem gehad te hebben. Hij was gewoon om in een uitersten wil den echtgenoot te doen zeggen: ‘in geval ik voor mijne vrouw kom te overlijden, stel ik haar tot mijne erfgenaam:’ Eenmaal moest ik in zijne plaats een zoodanig testament opmaken, en ik schreef: ‘Ik stel mijne vrouw tot mijne erfgenaam’. Welnu, mijneheeren, zoudt gij wel willen gelooven, dat hij zeer ontevreden was over mijne onvoorzigtigheid, zooals hij het noemde, dat ik de voorwaarde, ‘indien ik voor mijne vrouw kom te sterven,’ had weggelaten, en ik vrij wat moeite had om hem te overtuigen, dat zij geheel overbodig was.

Waarlijk, mijne heeren, de gewoonte vermag veel, en neemt te dikwijls de regten van het verstand. Laat ik u daarvan nog een enkel staaltje verhalen.

Vóór de Fransche wetten hier te lande waren ingevoerd, werden de vaste goederen door makelaars publiek verkocht, die daarvan eene onderhandsche acte maakten, welke deverkoopconditien inhield, en waarachter de verkoop gesteld werd. Deze acte bragt de makelaar ter secretarie der stad, de secretaris maakte daaruit de acte van transport op, en gaf daarvan, gereed zijnde, den makelaar berigt, die den verkooper verzocht, om op den eerstvolgenden regtsdag voor schepenen te verschijnen, om het transport te doen. De verkooper verklaarde dan verkocht te hebben en (let wel) van de kooppenningen voldaan en betaald te zijn, en om dit zeer duidelijk te doen uitkomen, voegde men er bij, *de laatste penning met de eerste*. In 1794 trad een vriend van mij, de heer Rustep, een jong mensch, in de praktijk op, en deed weldra als gemagtigde in eene zekere zaak een perceel door een makelaar verkoopen. De zaak werd op de gewone wijze behan-

deld, en Rustep uitgenoodigd om de acte van transport te komen passeren. - Hebt gij de kooppenningen ontvangen, vroeg Rustep aan zijnen makelaar. Neen. - Dan kan ik de acte van transport ook niet passeren. - Waarom niet? - Omdat ik niet kan verklaren, dat de kooppenningen voldaan zijn. - Wel dat is toch altijd zoo gedaan.- Dat kan zijn; maar ik doe het niet. Zeker zult gij wel met mij toestemmen, dat het eenvoudigst verstand kon oordeelen, dat mijn vriend Rustep gelijk had, en dat de eerste opmerking, tegen zoo dwaze gewoonte gemaakt, voldoende moest geweest zijn om haar af te schaffen. Het tegendeel had echter plaats. Al de oude praktizijns waren boos, Rustep was een onverdragelijke wijsneus, zoolang als menschen heugde was het nooit anders geschied. Rustep bleef echter onverzettelijk, en men moest toegeven, maar niet zonder luide te verklaren dat men wel vermijden zoude om met zulk een lastig mensch in aanraking te komen.

Maar zie, wat gebeurt er toevallig weinig tijds later. Zeker iemand koopt een huis, en het transport heeft als altijd plaats, maar de kooper blijft in gebreke te betalen. De makelaar vraagt, dringt en dreigt, de verkooper dringt den makelaar, maar te vergeefs, de kooper blijft de kooppenningen schuldig. - Eindelijk besloot men een procureur te nemen, om hem tot betaling te dwingen, en de keus viel op mijnen vriend Rustep, die was een muurbreker, en zou den man wel spoedig tot zijn' pligt brengen. In regten was er echter niets aan te vangen. Het huis was publiek gekocht, en volgens de acte van transport, was de verkooper van de kooppenningen voldaan de laatste met de eerste. Rustep bewoog evenwel den kooper, die meer gebrek aan geld dan aan goeden wil had, het huis weder te verkoopen, waardoor het weder in het bezit van den eigenaar kwam, en nu ja, na al het gebeurde begon men het dwaze der gewoonte eerst in te zien, en wilde men wel erkennen, dat Rustep volkomen gelijk had. Zoudt gij meenen, dat er meer gezond verstand toe noodig was, om dat onmiddellijk in te zien, dan hetgeen wij de dwaasheden van de Roomsche leer noemen?

- Nu, sprak de heer Spadel, dan zijn wij toch hard vooruitgegaan sedert -97. Zulke dwaasheden zullen tegenwoordig niet onder onze regtsgeleerden plaats grijpen.

- Och, wat vooruitgang? hernam de heer Egnal, gij weet wel mijne heeren dat ik hem niet ontken, en dat ik, zoo oud als ik ben, met mijn tijd tracht mede te gaan; maar de dwaasheden zijn van alle tijden, en het doet mij leed dat ik den heer Spadel zijne gunstige denkbeelden omtrent de tegenwoordige regtsgeleerden eenigzins moet ontnemen. Nog zeer onlangs is mij iets gebeurd, dat mij overtuigt dat juist dezelfde zotheid nog heden dikmaals bedreven wordt. Een weinig bemiddelde vrouw had onlangs aan een vermogend man, aan wien zij eenige verpligting had, een stukje land verkocht, dat deze gaarne wilde bezitten. De acte van verkoop was door mij opgemaakt, en ik las hun die in bijzijn van getuigen voor, waarna ik de gewone vraag aan beide partijen deed of alles naar genoegen was. De kooper antwoordde onmiddel lijk: - o ja, alles in orde; - de verkoopsterzweeg: - Wat zegt gij, Neeltje? vroeg ik: - Nu ja, het is goed, - was het lang gerekte antwoord. - Maar gij schijnt zwarigheid te maken; hebt gij uw geld al ontvangen, waarvoor gij volgens deze acte zult kwiteren? - Wel neen, waarachtig niet, - antwoordde de kooper voor

haar, - zij moet haar geld nog hebben, als wij heden avond thuis komen zal ik het haar geven.

- Wil ik u het geld maar voorschieten, dat gij de verkoopster betaalt, dan kan de acte voortgang hebben? - De kooper trok de wenkbraauwen te zamen, zag mij vrij scherp aan, en vroeg mij op bitsen toon: - mijnheer de notaris, waar ziet gij mij voor aan? Denkt gij dat ik Neeltje niet zal betalen? - En zich al driftiger makende, vervolgde hij: - ik zeg u mijnheer, dat is mij nog nooit overkomen. Ik heb vijftig maal land gekocht, en de kooppenningen dagen na de acte van koop betaald, terwijl de verkoopers nooit zwarigheid maakten die te teekenen. - Dan hebt gij wel vijftig malen onvoorzigtig, en laat mij er bijvoegen, verkeerd gehandeld, en ik moet vooronderstellen, dat de notaris, die zoodanige acte passeerde, daarvan onkundig was; want anders had hij dat evenmin toegelaten als ik, of hij zou tegen eed en pligt gehandeld hebben. - Ja, dat weet ik zoo net niet, maar gebeurd is het, luidde het antwoord, ofschoon reeds op meer bedaarden toon. - Ik heb geen reden om aan uwe verzekering te twijfelen, vervolgde ik, maar wil toch bedenken, dat een notaris bij eene acte, welke hij passeert, niet mag toelaten dat een der partijen iets verklaart waarheid te zijn, dat de andere te gelijk verklaart eene onwaarheid te behelzen, en uwe verzekering van daar aanstonds doet mij een voorval herinneren, dat hier onlangs in den omtrek heeft plaats gehad. Een boer, die ter goeder naam en faam stond, had aan zijnen buurman een stuk lands verkocht, en het is algemeen bekend dat op den avond van den dag, dat de acte van verkoop is gepasseerd, de kooper plotseling aan eene beroerte is overleden. Een paar dagen na den dood is de verkooper om zijn geld gekomen, bewerende het nog niet ontvangen te hebben. De erfgenamen, zich beroepende op de notariële acte, hebben niet alleen geweigerd het geld te geven, maar al zijne betuigingen hebben tot niets anders geleid, dan dat men hem voor een bedrieger hield, en dat ziju krediet en goede naam niet weinig zijn benadeeld. Indien nu echter die man inderdaad waarheid gesproken heeft, en dezelfde onvoorzigtigheid begaan heeft, als waaraan gij wildet dat wij ons thans zouden schuldig maken, is die man dan niet hoogst te beklagen, die bij het verlies van zijn geld nog zijne eerlijkheid ziet verdenken?

- Och, mijnheer Egnal, hoorde ik tot mijn genoegen, op vriendelijken toon, ik ben volkomen overtuigd van mijn ongelijk. Heb de goedheid en schiet mij het geld voor, opdat ik Neeltje betale.

- En was dat waarlijk gebeurd, vroeg de gastheer, of bedacht gij dat slechts om hem zijn ongelijk te doen gevoelen?

- Neen, mijne heeren, antwoordde de heer Egnal, ik verhaalde eene geschiedenis, en naar alles, wat ik van den bedoelden landman gehoord heb, ben ik maar al te geneigd om te gelooven, dat hij inderdaad het geld nog hebben moest; maar laat mij u nog een belagchelijk voorbeeld verhalen, waartoe men door gebrek aan nadenken, en aan wrijving met andere menschen van gelijke of meerdere bekwaamheden geraken kan.

Een jong mensch van goede opvoeding, en meester in de regten, werd tot schout van het dorp Opschuur benoemd, en vereenigde in weinige jaren de betrekking van baljuw, schout, secretaris, schietgaarder en notaris in die gemeente op zijn persoon. Het was nog in den tijd, voegde de heer Egnal er

eenigzins spotachtig glimlagchende bij, dat men geene koninklijke dispensatie noodig had om verschillende betrekkingen te gelijk waar te nemen. Thans gebeurt dit niet meer, het was reeds meermalen gebeurd, dat onze baljuw, dien ik nu maar Hartman zal noemen, als notaris voor hemzelven als schout eene acte passeerde. Niemand maakte aanmerkingen, in de gemeente was er welligt niemand die er het ongerijmde van inzag, en zoo ging de heer Hartman voort in dezelfde zaak in verschillende kwaliteiten te handelen zoodat ik, toen hij reeds een man van gevorderden leeftijd was en veel aanzien genoot, eene acte van hem gezien heb, die zoo bijzonder was, dat ik haar onmiddellijk woordelijk kende en ook niet ligt vergeten zal. Zij luidde aldus: ‘Voor ons Mr. Jeremias Hartman, baljuw en schout en N.N. en P.P. schepenen van Opschuur, is gecompareerd, de WelEd gestrenge heer Mr. J. Hartman, in kwaliteit van gemagtigde van vrouwe E. Opperdoes van Valkensteijn, blijkens procuratie voor den notaris Mr. J. Hartman gepasseerd, welke hem, in zijne evengemelde kwaliteit, verklaarde verkocht te hebben aan den WelEd. gestrengen heer Mr. J. Hartman, wonende te Opschuur, een stuk land enz., bekennende de comparant verkooper de hoofdpenningen van den kooper ontvangen te hebben.

In kennisse van mij,
Secretaris.
JEREMIAS HARTMAN.

Allen lachten.

- En gelooft gij, mijuheer Egnal, vroeg ik, dat de heer Hartman ter goeder trouw was?

- Ik ben er van overtuigd, antwoordde de heer Egnal. Toen hij pas in het dorp kwam, zou hij die acte niet zoo gesteld hebben; maar eerst gebeurde het welligt in onbeduidende kleinigheden; niemand maakte hem oplettend op de dwaasheid, die hij beging, en eindelijk geloofde hij in zijn goed en ontwijfelbaar regt te zijn.

- Ik moet erkennen, sprak de heer Kneppel, dat gij waarlijk gronden genoeg voor uwe stelling aanvoert, en de gemakkelijkheid, waarmede gij ons vele voorbeelden stelt, maakt het niet twijfelachtig, of gij zoudt er nog vele uit uwe langdurige ondervinding kunnen bijvoegen. Tot nog toe echter hoorden wij slechts dwaasheden en misslagen, die onwillens, ten minste niet voorbedacht begaan werden, maar gij spraakt zelfs van misdaden, die bedreven zouden worden, zonder dat men besefte dat men misdadig was.

- Ik weet niet, hernam de heer Egnal, of ik uwe bewering wel geheel toestemmen kan, en of in de door mij aangehaalde voorbeelden geene misslagen zijn, die ten minste naauw aan de misdaad grenzen; doch ik wil u voldoen, en wij behoeven niet verre te zoeken; laat ons slechts een oogenblik aan het sluiken denken. In hoe menig fatsoenlijk gezelschap spreekt men niet alleen niet met verachting over den sluiker, maar durft zich de een of ander wel over sluikerij beroemen, om de slimheid aan den dag te leggen, waarmede hij de ambtenaren verschalkt heeft, en het voorbeeld is opmerkenswaardig, zie hier niet een enkele individu, niet eenige personen, maar eene geheele maatschappij, welke die misdaad met een vergeeflijk oog heeft leeren beschouwen; want terwijl de wet den uit nooddruft stelenden dief schandvlekt, beboet zij den naar ongeoorloofde winst jagenden sluiker, en echter verdient deze eene niet mindere straf dan gene.

- O mijnheer Egnal, riepen twee, drie

stemmen te gelijk, nu oordeelt gij toch al te gestreng.

- Ziet! mijne heeren, hernam de oude man ernstig, is uw uitroep niet het geldigst bewijs voor hetgeen ik gezegd heb? Besteelt de sluiker minder het publiek eigendom, het nationaal vermogen, dan de geldsnoeijer, en waarom wordt deze gehangen, en met genen onderhandeld? Neen, het behoorde zoo niet te zijn. De regtbank moest op het proces-verbaal der ambtenaren, en na het hooren van getuigen, uitspraak doen, of er willens dan onwillens gezondigd ware, in het laatste geval moest het verschuldigd regt zonder meer betaald worden. In het eerste moest de regter boete, bij herhaling gevangenis-, tot zelfs schavotstraf over den schuldige uitspreken, met wien elke transactie onmogelijk moest zijn.

Allen zwegen, en niemand scheen het aangevoerde te kunnen wederleggen.

- En meent gij, vervolgde de heer Egnal, dat ik naar meerdere voorbeelden moet zoeken, om u op misdaden te wijzen, die de maatschappij door gewoonte en onnadenkendheid, door hare stilzwijgende goedkeuring, tot daden van regt geijkt heeft? Hoe weinig jaren is het geleden, dat de kapiteins der oorlogsschepen een' hunner zonen in de rol van het schip, dat zij kommandeerden, als matroos of leerling plaatsten, waarvoor zij dan maandelijks dertien of vijftien gulden trokken; dat er zelfs waren die, geene kinderen hebbende, slechts een naam in de rol schreven! en dit alles geschiedde niet in 't geheim, maar openlijk; men beschouwde het als een regtmatig emolument van den kommandant, ofschoon zijne bezoldiging hoog was, en indien zij niet hoog genoeg ware, zeker niet op die wijze vergroot moest worden. Hoe velen heb ik gekend die een pensioen trokken, zonder ooit den lande gediend te hebben, of een hooger dan waarop zij regt hadden, en evenwel hoe weinig zullen de ministers of hooge ambtenaren, die dusdanige pensioenen toekenden, gemeend of bedacht hebben, dat elke nieuwe onregtmatige toekenning eene nieuwe misdaad was.

- Eene nieuwe misdaad? vroeg de heer Spadel, eenigzins verwonderd.

- Ja, eene misdaad, een diefstal aan 's lands penningen. Zoudt gij denken, dat een ontvanger wiens kas fout was, zich zou kunnen verontschuldigen, met aan te toonen dat hij de gelden aan aalmoezen had weggegeven, en er zelf geen penning van genoten had?

- Welk eene vraag! sprak een van het gezelschap.

- Welnu! is de minister of burgemeester minder schuldig, indien hij op onregtmatige wijze over 's lands penningen beschikt? Behoort er zooveel verstand, zooveel doorzigt toe, om dat te begrijpen en in te zien? En toch, mijne heeren, gelooft niet dat die menschen meenen dat zij slecht doen, soms zal het wel geschieden met het bewustzijn van eene onregtmatige daad, doch meestal gelooven zij in hun regt te handelen. Zie maar zoo vele plaatselijke en polder-besturen, regentschappen over godsdienstige gestichten en administratien.

Sedert vele jaren zijn er misslagen ingeslopen, men heeft gunsten verleend, waartoe men geen regt had, men heeft ten onregte emolumenten daargesteld ten nadeele der geadministreerden, men heeft daardoor potjes gemaakt, die door de leden van het bestuur worden gedeeld; kortom, men heeft zich sedert veertig, vijftig, ja mogelijk honderd jaren, zaken veroorloofd, die voordeelig voor het bestuur, maar kostbaar voor de bestuurders zijn. Het bestuur heeft van tijd tot tijd nieuwe

leden gekregen, allen hebben in die voordeelen gedeeld, niemand heeft die geweigerd. De gewoonte is zoodanig gedurende eene halve eeuw en langer gevestigd, dat aan de wettigheid niet meer gedacht, niet meer getwijfeld, veel min daarover gesproken wordt. Zoudt gij nu meenen dat al de opvolgende bestuurders ter kwader trouw handelden, omdat zij die onregtmatige voordeelen genoten? Ik verzeker u het tegendeel, de meesten hebben er nooit over nagedacht, en beschouwden ze als regtmatige inkomsten. Wilt gij een bewijs, denkt dan slechts aan den Heer Kras, die onlangs hier in zeker bewind geroepen werd, die niets van die voordeeltjes of potjes wilde weten en verkeerdheden wilde herstellen. Gaf men dadelijk toe, erkende men onregt te hebben, dankte men hem dat hij de ongeregtigheden wilde doen ophouden? Gij weet het allen, mijne heeren, het tegendeel is waar, het kwaad was zóó ingeworteld, dat men waande in zijne regten verkort te worden. De heer Kras werd een wijsneus, een warzoeker genoemd, een liberaal die al het oude wilde afbreken; een lastig mensch, die alles beter meende te weten, die zich niet ontzag om oude en ervarene en voorname menschen, eerwaardige grijsaards, die sedert veertig jaren alle achting genoten, ronduit en in het gezigt te zeggen, dat die gewoonten slecht waren. Zietdaar wat men van den heer Kras zeide, en sommigen, hoe velen hem mogelijk thans danken voor zijne regtschapene standvastigheid, nog zeggen.

Heb ik er dan wel te veel van gezegd, toen ik beweerde, dat onnadenkendheid, opvoeding, en gewoonte de menschen veel als goed en regt doen beschouwen, wat slecht en onregt is? - Maar de oude heer heeft alleen het woord, vervolgde de heer Egnal, terwijl hij zijn horologie uit den zak haalde: de vrienden zullen nog wel wat bij elkander blijven; maar het wordt mijn tijd, om huiswaarts te gaan.

Wij deden vergeefsche moeite hem nog eenige oogenblikken in ons midden te houden.

Terwijl hij zich gereed maakte om te vertrekken, zeide de gastheer:

- Inderdaad, mijnheer Egnal, ik moet erkennen dat er veel waars in het door u beweerde is; maar het is een treurig tafereel dat gij ons van de maatschappij geeft, en hoe weinig hoop hebben wij op verbetering, indien onze beschaving en godsdienst ons nog zoo blind voor zoo vele misslagen en misdaden laten.

- Ik weet niet, hernam Egnal, of men wel zoo spoedig moet wanhopen: de misbruiken nemen af, niet toe, dat kan ik u verzekeren, en zeker wij zullen wel altijd zwakke menschen blijven, die dikwijls dwalen en in velen; maar bij toenemende en voortdurende openbaarheid, die wrijving van denkbeelden veroorzaakt, de misbruiken aan het licht brengt, en niet toelaat, dat nieuwe tot gewoonte groeijen, en wanneer men zich wat minder met leerstellingen, wat meer met de zedeleer van onze verhevene godsdienst inlaat, is het niet te bepalen, hoe groot onze vorderingen nog zijn kunnen.

Waarlijk, de maatschappij, de menschheid, zal er wel bij varen, indien men niet meent genoeg voor de godsdienst gedaan te hebben, als men voor elke spijziging bidt en dankt, en zondags naar de kerk gaat; maar elkander niet langer verkettert, omdat men over ondoorgrondelijke geheimen verschillend denkt, niet langer twist over transsubstantie of vagevuur, of vroegen of laten doop, maar alleen zichzelven dikmaals afvrage: heb ik den keizer gegeven wat des keizers is,

mijn' naasten lief gehad als mij-zelven, en God bovenal?

Maar nu vrienden, moet ik weg, goede nacht allen.

De heer Egnal vertrok; nog lang spraken wij over het gehoorde, en over den braven grijsaard, die ons verlaten had; maar toen ik eindelijk op mijne kamer kwam, schreef ik nog eerst de hoofdzaken van het gehoorde op, dat ik thans, zoo goed mijne herinnering toelaat, aan het publiek aanbiede.

Trekken uit het werkelijk leven.

> Si vous n'avez pas le courage de parler mal, vous ne parlerez jamais.
> JACOTOT.

- Men heeft mij weder gevraagd om eene literarische bijdrage voor een Tijdschrift; maar ik heb het tegenwoordig te druk. Kijk jij je portefeuille eens na, Karel! daar zal je nog wel wat in hebben.

- Neen, man, ik heb onlangs opruiming gehouden. Ik zou wat nieuws op het touw moeten zetten, en je weet, hoe ik daar altijd tegen opzie.

- Als dat het eenig bezwaar is, dan zijn we gered. Uw vruchtbaar brein...

- Geen vleijerij, Dolf! Wat ik zeg, meen ik. Je kent daarenboven mijne oude kwaal: al zweven mij nog wel eens onderwerpen voor den geest, ik vind het zoo moeijelijk, om te beginnen.

- Ha! vriend, eene ingebeelde kwaal, anders niet. 't Beginnen is niet moeijelijk. Wat is gemakkelijker, dan een verhaal te beginnen met een' donkeren of koelen nacht, een' maneschijn, een' helderen of bewolkten hemel? Al de elementen staan u daarbij ten dienste. Wilt ge een roman beginnen: een ridder, die eene poort inrijdt; eene eenzame straat; een paar sprekende personen, die door een of ander horribel voorval gestoord worden, enz.; - of een philosophisch vertoog: een paar zinsneden, die zóó duister zijn, dat de lezer, van denken moede, het boek uit de hand legt met den uitroep: hoe kan één hoofd zooveel geleerdheid bevatten! *Mijn* hoofd heeft voor ditmaalgenoeg. Neen, het beginnen is niet moeijelijk - zie het maar aan onze Staten-Generaal, met hoevele wetsontwerpen zijn ze reeds begonnen! - maar het voortzetten en voltooijen, dat is wat anders.

- Gij draaft weer door, Dolf! want juist dat voortzetten en voltooijen is het, wat mij het beginnen moeijelijk maakt. Of behoef ik het u nog te zeggen, hoeveel er van het beginnen afhangt? Doorgaans het wèl of niet gelukken van wat men bedoelt en beoogt. Om goed te eindigen, moet men goed beginnen, en daar behoort toe, dat men zich eerst op de hoogte plaatse, van waar men het geheel kan overzien, opdat men, zijn terrein afmetende, al zijne gangen vooruit berekene. Er behoort meer philosophie toe, dan...

- Houd op, Karel, met de philosophie overal bij te slepen! Weet ge wat ik zeg, in den geest van Jacotot: ‘Si vous n'avez pas le courage de commencer mal, vous ne commencerez jamais.’

- Dan zou ik liever nooit beginnen.

- En een ander dan maar in den steek laten? Hoor eens, vriend! ik eerbiedig je principes; maar 't spijt me, dat jij je tijd zoo weinig verstaat, of dat

je met den tijd zoo weinig voortgaat. In ernst, gesproken; met die principes zult ge't niet ver brengen in de wereld. Ken je 't oude vaderlandsche spreekwoord niet: die waagt, die wint? En, neem het mij niet kwalijk, schuilt er niet een weinigje hoogmoed onder?

- Ik zal mij die verdenking laten welgevallen met hen, die eerst overleggen vóór zij aanvangen.

- Daar schiet mij wat te binnen! Het bij u bestaand bezwaar om te beginnen, noemt ge zelf eene verouderde kwaal. Welnu, ik zal je doctor wezen. Je weet, ik ben een voorstander van de homoeopathische geneeswijze. Je pols heb ik gevoeld, en ben daardoor genoegzaam bekend geworden met je kwaal. Ziedaar je recept: je levert ons zoo spoedig mogelijk iets over het beginnen. Is het geen radicaal, het is ten minste een probaat geneesmiddel. - En nu, bon soir! totdat ik je genezen weêrzie!

Que faire? dacht ik, toen mijn vriend vertrokken was. Maar wacht! ik zal u ook een middeltje toedienen. Denkt gij zoo ligt over het beginnen: ik zal een antidotum gereed maken. Na verloop van eenige dagen zond ik hem de volgende

Trekken uit het werkelijk leven.

> Verzint, eer ghij begint.
> CATS.

MIJNE BEZOEKEN AAN HET HUIS VAN VAN B...

't Was nog in de wittebroodsweken, toen ik van B... en zijne bevallige echtgenoote een bezoek bragt. Gulhartig schudde van B... mij de hand, terwijl hij mij als een oud bekende aan zijne vrouw voorstelde. Ik beken gaarne, dat ik door den aanblik der jeugdige echtelingen niet weinig getroffen was. Van alles, wat ik hier zag, straalde de glans der nieuwheid af. Die glans schitterde niet alleen op het frisch ameublemente en de prachtige cadeaux, die zóó geplaatst waren, dat mijn oog er op moest vallen, maar ook op het gelaat der echtelingen, voor wie hun toestand zoo nieuw was, dat zij zich naauwelijks konden voorstellen er in geplaatst te zijn.

Van B... mijn bezwaar om te beginnen kennende, vroeg mij met toespeling daarop: ‘wat zegt gij, vriend! van zulk een begin?’ - Zonder mij tijd te gunnen, om hem te antwoorden, ging hij dus voort, terwijl hij mij op den schouder klopte: ‘maar ik moet u bekennen, het heeft heel wat in gehad, om zoover te komen. Gij hadt mij eens moeten zien op mijne eenzame wandelingen, of in mijn somber verlicht slaapvertrek, nog laat in den nacht, met de hand onder het hoofd vol gepeins, hoe ik het zou aanvangen, om dat bevallig wijfje, dat mij zoo betooverd had, mijn hart te openbaren. En wat mijne jeugdige schoone heeft uitgestaan’ voegde hij er terstond bij, ‘toen zij in een waren worstelstrijd gewikkeld was, of zij de coquette spelen, dan wel beginnen zou, met een ongeveinsd jawoord de te verwachten vraag te beantwoorden, heb ik gelukkig eerst later vernomen.’ Daarop vernam ik, hoe het woord gegeven was; de eerste zwarigheden, door wederzijdsche ouders in het midden gebragt, uit den weg geruimd, maar ook welke berekeningen er hier in het spel gekomen waren, die eigenaardige moeijelijkheden hadden te weeg gebragt. ‘Doch eindelijk’ dus besloot hij, ‘is elk bezwaar overwonnen, en gij ziet hier een jeugdig echtpaar aan den ingang van een nieuw levenspad, dat ze van nu aan met elkander zullen bewandelen.’

De openhartigheid van van B... gaf mij vrijheid, om, toen hij mij alleen uitliet, ernstiger misschien wel, dan ik gemeend had, tot hem te zeggen: ‘gij staat aan den ingang van een nieuw levenspad; bedenk nu ernstig, hoeveel er van de eerste schreden op dat pad afhangt! Want hoogstbelangrijk is de aanvang van het huwelijksleven voor man en vrouw, voor beider welzijn. Wat ik u raden mag: overdrijf niet! ‘Met de rozen, komen de doornen!’

- Nog altijd dezelfde? Uw prozaïsche ernst zou mij al mijn poëzij ontnemen.

- 't Zij ver van mij, de poëzij des levens van den eersten huwelijkstijd af te scheiden! Neen, ik heb ze niet vergeten, die zoete droomen van geluk; ik heb het niet vergeten, dat stout trotseren van wat den vrede verstoren, de vreugd zou kunnen vergallen. Maar is die poëzij matelooze wildzang en niets meer, hoe ras wordt zij vervelend en naar. Is zij dweepen zonder waarheid, zweeft zij slechts in idealen, waar het wezenlijke aan ontbreekt, - te vroeg ontdekt men, dat men aan eene onzuivere bron zich heeft gelaafd, en het troebele water tegenstaat. 't Gaat met het huwelijksbootje als met de staatshulk. 't Is gemakkelijk bij stil weder en helderen zonneschijn van wal te steken; maar op de onstuimige baren zee te bouwen, den koers goed te rigten, en op geene klippen te verzeilen,...

- Daar behooren bevaren zeeluî toe. En dùs zult gij het op mij en mijn jeugdig vrouwtje toch niet willen toepassen - op ons, die onzen togt pas beginnen?

- In zoover toch wel, als daar meer toe behoort, dan zich allerlei illusies te maken van genot zonder gevaar, of van gevaar, dat zonder moed, kracht en volharding zou kunnen worden overwonnen.

Er waren ongeveer twee jaren verloopen. Z**, waar van B... woonde, lag in mijn' weg. Ik stapte vóór zijn huis af, en bevond mij weldra in de huiskamer, waar ik mevrouw van B... alleen aantrof. Zij zag er niet vrolijk uit, en deed moeite, om een' traan te weêrhouden, die, bij onze wederzijdsche begroetingen in haar oog opkwam. Ik vroeg naar den welstand van van B... en of hij niet te huis was? Daar kon zij zich niet langer inhouden. Onder een vloed van tranen barstte zij uit: ‘gij hebt ons gezien in den eersten tijd van ons huwelijk. Wij waren toen zoo gelukkig. Ons leven was louter poëzij. Helaas! het is niet lang dùs gebleven. Gij weet, ik ben gevoelig van aard, en Jakob deelde dat gevoel met mij. Doch van lieverlede begon hij te veranderen. Zag hij mij aangedaan, dan werd hij wrevelig, nam een' geheel anderen toon aan, dan hij vroeger gewoon was, noemde mijne gevoeligheid zotternij, en begon mij te ontwijken, zooveel hij kon, totdat hij geheel uithuizig geworden is, en naauwelijks zoo lang bij mij blijft, als welstaanshalve niet anders kan’... Terwijl zij dus haar leedgevoel uitstortte, trad van B... die mij de stad had zien inkomen, en onmiddellijk naar huis gesneld was, binnen. Hartelijk schudde hij mij de hand, en wilde een gesprek met mij aanknoopen, toen zijn oog op zijne vrouw viel, en hij haar in het beschreid gelaat zag.

- Zie zoo, daar hebben we het oude tooneel weer, sprak hij, terwijl hij driftig een snuifje nam, en mij met een' bitteren glimlach op het gelaat de doos toehield en zeide: ‘Wilt ge ook? - Bertha heeft van daag weêr eene kinderachtige bui. Zij verbeeldt zich nog altijd in de wittebroodsweken te zijn, en of ik haar het onnoozele daar al van aan het verstand breng, het helpt niets! Zij houdt

het er voor, dat ik al zeer onredelijk en wreed ben, als ik haar verzoek, niet altijd zoo overgevoelig te zijn, maar zich in het werkelijke leven meer te verplaatsen. Dat schreit van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, althans als ik te huis ben, en uit medelijden met haar, en ter vermijding van nog heviger aandoeningen, ga ik van tijd tot tijd mijne goede vrienden bezoeken, aan mijne vrouw de vrijheid latende, zich op eene andere wijze te amuseren. Doch ik wil u met mijne huiselijke aangelegenheden niet langer lastig vallen. Laat ons over wat anders spreken'... en daarop nam het gesprek eene geheel andere wending, waardoor ik niet in de gelegenheid gesteld werd, om een woord van bemiddeling te spreken, als ik zoo gaarne gewenscht had. Mijn hoofd was echter vervuld met treurige gedachten. Welk eene verandering had ik hier waargenomen! Dat de glans der nieuwheid verdwenen was, kon ik verwachten; maar dat in een hemel vol zaligheid zoo spoedig zulke kwelgeesten konden binnensluipen, als ik hier zag rondwaren, was voor mij eene treurige, hoewel niet geheel nieuwe ontdekking. Wat was hier overgebleven van de poëzij des levens, waar het jeugdige paar in den aanvang zoo meê dweepte? Zij was geheel verflaauwd, omdat de toon in het begin te hoog was aangeslagen. Beider oogen waren geopend, om in elkander en in het huwelijksleven eene werkelijkheid te aanschouwen, waar men in den aanvang de oogen voor gesloten hield. Men vond zich teleurgesteld, omdat men in den beginne er niet aan dacht, dat de glans der nieuwheid zou kunnen verdooven, en wat in den beginne als enkel lust werd aangemerkt, was van lieverlede van zijn bekoorlijk schoon niet weinig beroofd. Met een smartelijk gevoel verliet ik, wie ik zoo gaarne gelukkiger had gezien. Bij mijn vertrek fluisterde ik van B.... in het oor: ik zie tot mijn leedwezen hier mijne ondervinding op nieuw bevestigd: wat bij het begin overdreven wordt, kan geen stand houden op den duur.

In de huiskamer van mijnheer en mevrouw R....

- Kom, Kareltje! nu moest je met dat klappen met de zweep eens uitscheiden; kom bij papa, dan zal ik je eens wat vertellen! - dus sprak op vleijenden toon de heer R..., tot den aardigen krullebol, die trots den besten voerman de zweep hanteerde, of als die werd weggesmeten, als een echte slooper, een afbraakje onder handen nam. Filax had reeds jankende een veilig hoekje opgezocht, waarover mevrouw R..., die inmiddels een geurig kop thee inschonk, een geheim glimlachje niet verbergen kon.

Wat ze zich gelukkig gevoelden, de teederhartige ouders, in dit beschouwen van hunnen eersten en tot hiertoe eenigsten lieveling, die al zweepende de huiskamer doordraafde!

De heer R.... moest zijne vraag herhalen, toen Kareltje daar hijgend op antwoordde:

- Ja, -neen, papa! ik moet eerst Filax nog eens... ho! hij!?

- 't Zal toch tijd worden, melieve, dat we beginnen dien jongen wat te laten leeren en eene opvoeding te geven, - sprak R.... eenigzins ontevreden over het antwoord van den wilden knaap.

- Nu al, beste man! Ik kan wel merken, dat men u het hoofd tegenwoordig warm maakt met de aanhangige wet op het onderwijs. Doch in ernst gesproken: wilt gij zijne jeugdige hersens al zoo vroeg kwellen? Met dat vroege leeren verdwijnt

de levenslust der kinderen, en weet ge wel, dat gij dan menig genoegelijk uurtje zoudt moeten missen, waarin ge u, als thans, in zijn kinderlijk spel kunt verlustigen?

- Maar zijn spel wordt zoo woest en baldadig. Ik vrees, dat we met zijne opvoeding wat laat beginnen.

- Jongens moeten hunnen aard niet verzaken, en wat die opvoeding betreft: voor de vormen zal ik zorgen, gij neemt op u, om ter gelegener tijd eens te denken aan de eene of andere betrekking in de maatschappij.

- Gij vergeet de eischen van onzen tijd...

- Die misschien tegen dat ons jongetje het maatschappelijk leven intreedt, wel wat zullen verflaauwd zijn. Onlangs immers schreef uw vriend u nog: vooruitgaan is tegenwoordig de algemeene leus: langzaam het contresein.

Mama behoudt het veld. R. maakt zich gereed, om naar de societeit te gaan, en heeft weldra aan de *l'hombre*-tafel onderwijs en opvoeding vergeten.

De knaap blijft dartelen en spelen, bij voortduring nog de lust en vreugde der ouders. De ontwikkeling en vorming van het kind wordt verschoven van maand tot maand - maar nu om eene geheel andere reden: de moeijelijkheid om te beginnen doet zich langs hoe meer gevoelen. Wat men eerst niet achtte, wordt thans als een groot bezwaar beschouwd. Men ziet het in, er wordt te laat begonnen.

Er zijn nagenoeg twee jaren verloopen. In de huiskamer is het wat stiller, dan toen Karel er zijn luidruchtig spel dreef. Hij is er niet. Mama heeft hem naar de leerkamer gebragt en met een ‘zoet leeren, Karel!’ de kamer verlaten, en den sleutel van de deur omgedraaid.

Als zij hem achter dat slot bad kunnen bespieden, dan zou zij hem gezien hebben, met een boek vóór zich, waar hij het oog niet in slaat; gereed om bij het minste geritsel, tol, knikkers, eene halve schaar, als breekijzer gebruikt, en andere ingrediënten in zijn zak te bergen, en de lei spoedig om te keeren, om eene half afgewerkte som te vertoonen, en de keerzijde met vormelooze figuren bekrast en ingekorven lijst te verbergen. Doch ofschoon mama dit niet ziet, hooge gedachten van het leeren van haar zoontje heeft zij niet.

In het huisvertrek teruggekeerd, waar R. over de te lang verwaarloosde opvoeding van zijn kind ernstig zit te peinzen, is het haar aan te zien, dat zij in geene aangename stemming verkeert. Naauwelijks heeft R. dit opgemerkt, en haar gevraagd, wat er aan scheelt, of zij antwoordt op eenigzins scherpen en ontevreden toon: ‘Wat er aan scheelt? Dat het zoo moeijelijk is, en zooveel in zich heeft, om dien jongen aan het werk te houden. Men moet hem gedurig achterna zitten; naauwelijks heeft men den rug gekeerd, of hij denkt, geloof ik, nergens minder aan, dan aan leeren. Die speelziekte is bij hem tot een' hoogen graad geklommen. Sedert wij met ernst en kracht begonnen zijn, om hem wat te laten leeren, hebben wij niets dan verdriet van hem. Hij is nu toch tot dien leeftijd gekomen, dat er wat anders gedaan moet worden, dan spelen, en hij dat zelf begrijpen kan. Gij zult waarlijk strenger maatregelen moeten nemen, of wij zullen ons te laat onze slapheid beklagen.

- Maar vordert gij misschien nu ook te veel van hem? Bedenk, dat het uwe eigene verkiezing was, dat wij zoo laat zijn begonnen! Het kind heeft geene opleiding gehad in zijne vroege jeugd; wij

hebben het - nu eerst zie ik het duidelijk in, niet opgevoed. En wat we verzuimden, moeten we nu, door de wijze waarop we met kracht willen beginnen, trachten te herstellen.

- Ach! ik had nimmer gedacht, dat het zoo moeijelijk was, om kinderen op te voeden.

- 't Komt daar vandaan, lieve vrouw! dat wij het beginnen te gemakkelijk hebben geacht, en, toen we in ernst begonnen, op den omvang van onze gewigtige taak niet genoeg hebben gelet.

- Gij hebt gelijk, van achteren zie ik dit nu ook in. 't Zal, hoop ik, van nu voortaan beter gaan. Ik gevoel het nu, dat van het beginnen meer afhangt, dan men gewoonlijk denkt. Mogen we die les maar niet te laat ontvangen hebben!

De voorgenomen bezuiniging.

- Ik kom daar van de beklagenswaardige familie S..., die haar zoogenaamd fatsoen nog altijd wil ophouden, en met elken dag langs hoe meer achteruitgaat. Het is daar *misère et vanité*. Als men niet zoo veel medelijden met hen had, dan zou men de houding, die zij aannemen, belagchelijk kunnen vinden. 't Meest spijt het mij van de lieve Caroline, die altijd zoo eenvoudig was, en sinds lang gevoelde, dat eene veranderde leefwijze noodzakelijk was. Die lieve meid lijdt er het meest onder, en zou het eerst bereid geweest zijn, om zich naar een leven op een' geheel anderen voet te schikken. - Met deze woorden ving Mina, de vriendin van mijne zuster, het gesprek aan, toen zij ons onlangs een bezoek kwam geven. Mijne zuster, die, wetende, hoe het eigenlijk bij de familie S... gesteld was, zich vaak aan het dwaas vertoon, dat zij maakte, geërgerd had, kon zich niet weêrhouden, om te zeggen: ‘Beklagenswaardig, ja, is ieder, die geen wijs op zijne zaken stelt, maar, neem het mij niet kwalijk, groot medelijden heb ik met zulke menschen niet, waarom in tijds niet gezorgd, en de tering naar de nering gezet? Dat heet ik zijn fatsoen houden. Doch er zijn menschen, die het er maar op aan laten komen, en op kansen rekenen, die doorgaans misrekeningen worden.

- Gij redeneert als een echte financier. In den grond hebt gij gelijk, lieve Betsy; maar gij moet niet al te streng zijn in de toepassing dier waarheid op de individu's. Gelooft gij niet, dat S. en zijne vrouw er reeds dikwijls vroeger over gedacht hebben, om van leefwijs te veranderen? De overtuiging van de noodzakelijkheid er van hadden zij sinds lang. Het voornemen werd meer dan eens opgevat, maar, wat zal ik zeggen? het is ook zoo gemakkelijk niet, om het ten uitvoer te brengen. Laat ik u eens verhalen, wat Caroline mij onlangs mededeelde, en dan zult gij vernemen, dat de goede wil er wel was, maar dat zij helaas! te zwak waren, om dien met kracht door te zetten.

- Het is reeds langer dan een jaar geleden, dus zeide zij mij, dat er eene soirée bij ons was, waar zich veel *beau monde* op bevond. Wij schenen in het oog der wereld, die wij niet meer waren. Dit wist ik maar al te goed. Ik ontken het niet, dat mij dit den geheelen avond gehinderd had, en gaarne zou ik dat, als ik het had durven doen, mijnen ouders te kennen gegeven hebben. Nadat het laatste gezelschap vertrokken was, bleven papa, mama en ik nog eenige oogenblikken in de helder verlichte zaal vertoeven. In hunne opgewondenheid,

op dat oogenblik aan den waren staat hunner zaken niet denkende, werden de gesmaakte genoegens nog eens gerecapituleerd, en de aanmerkingen beoordeeld, die meer of minder kiesch op den een' en ander', of meer zijdelings op het huisraad gemaakt waren.

- Ik hoorde het wel - zeide mama, - dat wij met ons ameublement eenige jaren ten achteren zijn, maar ik dacht: ieder moet welen, wat hem te doen staat, en zijne eigene rekening maken.-

- Ik wenschte - antwoordde papa, - dat ge dat woord rekening niet hadt uitgesproken; want dat brengt ons op een à propos, dat ons reeds meermalen bezig hield. En toch ik wil de gelegenheid niet laten voorbijgaan, om het gewigtig onderwerp onzer huishoudkunde nogmaals te bespreken: wij moeten ons bezuinigen.-

Dat woord was mij uit de ziel gesproken, en toch ik ontstelde er van, niet wetende, hoe mama het zou opvatten. Ik wilde mij verwijderen, toen papa mij tegenhield en er op stond, dat ik, als de oudste dochter bij het gesprek tegenwoordig zou blijven.

- Ik gevoel het met u, melieve! *we moeten ons bezuinigen* - dit was het antwoord van mama, - en dat we het tot hiertoe verschoven, ge weet het, was niet, omdat wij er te trotsch toe waren, of, dat het ons te veel hartzeer zou veroorzaken, maar om onzer kinderen wil. Men weet wel, hoe de wereld is.-

- Neen, lieve - sprak papa, - laat ons de ware oorzaak niet voor elkander verbergen. Wij zagen er tot hiertoe tegen op, om te beginnen. Ik weet het, dat is moeijelijk, maar we zullen er toch door moeten tasten.-

Hoe verblijdde ik mij, dat dit onderwerp ernstiger dan te voren ter sprake gebragt was, en mama ook niet ongenegen scheen, om handen aan het werk te slaan. Wij begaven ons ter ruste, en met de bede, dat het genomen besluit ten spoedigste tot heil van ons allen mogt worden ten uitvoer gebragt, sliep ik in.

Vroeger, dan naar gewoonte, verschenen papa en mama aan de ontbijttafel. 't Was hun aan te zien, dat de slaap wal langer uitgebleven, en wat spoediger van hunne legerstede geweken was. Weldra bemerkte ik tot mijn genoegen, dat men van het den vorigen avond besproken onderwerp geen geheim wilde maken voor mijne broeders en zusters; want naauwelijks waren wij gezeten, of het werd ook ten hunnen aanhoore ter sprake gebragt.

Er kwamen allerlei plannen te berde. Op den voorgrond werd als eerste voorwaarde gesteld, om de inkrimping zoo weinig mogelijk in het oog te doen loopen. Wel bragt papa in het midden, dat een weinig besparing op het overtollige niet baatte. Zijne omstandigheden, verklaarde hij ronduit, waren van dien aard, dat er fiks moest worden doorgetast, doch de goede man, die, al stond ik hem ook op zijde, te zwak was, om eigenlijk door te tasten, was spoedig overgehaald, om vele uitgaven onder de rubriek van - onvermijdelijke - te brengen, en nog spoediger stemde hij mijner moeder toe, dat zoo ergens, hier het: - haast u langzaam - noodzakelijk was, om zeker te gaan.

Eenmaal aan het toegeven zijnde, kon of wilde hij er zich niet legen verzetten, dat mama eerst over een half jaar de derde meid zou aanzeggen, dat zij over een half jaar moest vertrekken; dat zijne zoons zich nog één jaar zouden abonneren voor komedie en concerten; en dat op

mama's verlangen er nog één balkleed voor mij en mijne zusters zou aangeschaft worden. - In één jaar - dus besloot mama, - kon er veel gebeuren. Welligt hadden er dan van de kinderen het huis verlaten en voegzaam kon men dan eene kleinere woning betrekken, zonder dat dit veel opzien zou baren. - Zulke beschikkingen op tijd werden er nog vele gemaakt, en zoudt gij het wel gelooven, men misleidde zichzelven dus, dat mijne ouders in goeden ernst getuigden, nimmer nog zóó voldaan over zichzelven van de ontbijttafel te zijn opgestaan.

Reeds is er meer dan een jaar verloopen, en wat meent gij, beste Mina! dat er van al die plannen en voornemens gekomen is? Papa en mama vonden het hoe langer hoe moeijelijker, om te beginnen. Geen enkel misschien! is in werkelijkheid verkeerd. U moet ik het bekennen: wij gaan met elken dag meer achteruit! Nog begint men niet. Mijn spreken, bidden en smeeken helpt niets. Weldra zal het beginnen te laat zijn; want (hier barstte zij in tranen uit) weldra zullen wij doodarm zijn!-

Gij kunt begrijpen, Betsy, wat ik onder het verhaal der beklagenswaardige Caroline leed, en wat ik telkens lijd, als ik haar in haren familiekring, die de convenance coute qui coute wil houden, bezoek.

- Uw verhaal heeft mij inderdaad diep getroffen. Ik deel in het lijden uwer vriendin, die het grootste medelijden waardig is. Maar hoe is het toch mogelijk, dat menschen, als hare ouders, zoo dwaas kunnen zijn, en hun belang en dat hunner kinderen zoo moedwillig verwaarloozen? Wat zegt gij er van, broêrtje? Gij zit zoo philosophisch te kijken, alsof ons gesprek diepen indruk op u gemaakt heeft, of - u niet aanging. Maar dat laatste woord ontvalt mij; want gij moet weten, Mina, dat bezuiniging juist het stokpaardje van mijn broeder is. Als hij niet zoo dikwijls zuchtte en het hoofd schudde, telkens als hij van bezuinigingen en middelen daartoe voor ons lieve vaderland in de couranten leest, dan zou ik denken, dat hij thans, nu daar telkens sprake van is, in zijn element was.

- Wat ik er van denk? viel ik in, om den vloed van de redenering mijner zuster te stuiten en van het onderwerp niet te ver af te dwalen. - Zelfstandigheid, moedige verheffing boven anderer oordeel en onafhankelijkheid van dwaze en zinnelijke begeerten zijn, om te beginnen, als in elke zaak, in eene financieele bezuiniging hoogstnoodzakelijk. Gebrek daaraan sleept de treurigste gevolgen na zich.

Vader en zoon.
een mij overgeleverd verhaal.

Hoe lang zal het nog duren, eer mijn heer zoon verkiest te komen?... Ik ben ook zijn vader maar!... mij te veronachtzamen, aan wien hij in de eerste plaats gehoorzaamheid schuldig is... Maar, waar denk ik ook aan? Een die zoo ver is afgedwaald zou er zich nog over bekommeren, dat hij zijn vader zoo lang op hem laat wrachten! Hij is helaas! diep gezonken, maar hij zal, hij moet naar mij luisteren, - hij zal den weg volgen, dien ik hem zal aanwijzen, of... Willem, Willem! is dat het loon voor al mijne opofferingen om uwentwil? Is dat de goedheid beloonen, de liefde, die uwe ouders u steeds hebben toegedragen?.... Waar blijft hij?.... Misschien vermoedt hij, wat er gaande is, en durft hij niet komen! Misschien is het berouw

ontwaakt in zijn hart! o God! mogt het zóó zijn, maar... maar...!

Met zulk eene treurige alleenspraak ging de secretaris G. zijn kamer met groote schreden op en neder, met beving in het hart en zijn' zoon Willem verbeidende, dien hij daar bescheiden heeft, om hem over zijn schandelijk gedrag te onderhouden, en zijn gedragslijn voor het vervolg hem ernstig voor te schrijven. Diep was zijn vaderhart geschokt; ontroering stond op zijn gelaat te lezen, en met hevige verontwaardiging was zijne ziel vervuld over de ergernis en schande, die zijn zoon over zijn hoofd brengt.

De laatste woorden waren nog niet uitgesproken, toen de jeugdige losbol binnentrad, en even snel als ligtzinnig zijn vader dus toesprak: - Bonjour, mon père! wat is er van uw dienst?-

Geen onweder, dat lang gebroeid heeft, kan verschrikkelijker losbarsten, dan de lang verkropte toorn, door den luchthartigen toon van den afgedwaalde nog meer gevoed, over den schuldige uitbrak. Hoe was de stille hoop, die de ongelukkige vader voedde, door de houding en de woorden van zijn' zoon vreesselijk verijdeld! Verwijt op verwijt stroomt hem toe. Driftiger worden 's vaders woorden, dreigender zijne gebaren... totdat hij, afgemat, in zijn' leuningstoel zinkt. Een weldadige vadertraan welt uit zijn oog, die koeler zijne wang besproeit dan de traan der drift, die even te voren haar bevochtigde. Het warme vaderhart begint te kloppen. Het herneemt zijne regten. De vader bezweert zijn' zoon terug te keeren, hij bidt, smeekt hem, om een' weg te verlaten, die een' peilloozen afgrond voor zijne voeten opent.

Te laat, helaas!

Door den onverwachten en hevigen aanval zijns vaders is Willem voor een oogenblik geheel uit het veld geslagen. Roerloos staat hij daar zijn' vader aan te staren. Maar naauwelijks heeft hij den eersten schok doorgestaan, of hij herstelt zich volkomen. De spoedig uitgewoede storm heeft te vergeefs zijne krachten beproefd, om hem ter neder te werpen. De snelle overgang van hevigen toorn tot vaderlijke teederheid brengt een' medelijdenden glimlach op zijne lippen, en met een: - is het anders niet? ik dacht dat gij mij heel wat anders te zeggen hadt - keert hij zijn vader den rug toe, en verlaat fluitende de kamer.

Als door het onweder getroffen, blijft G. sprakeloos in het nu vooral eenzame vertrek zitten. Geen zucht ontglipt zijn borst, geen traan ontwelt zijn oog. Op zulk een slag was hij niet voorbereid. Als versteend staart hij roerloos op de opengelaten deur, die zijn verharde zoon is uitgetreden. Treurige aanblik, voorwaar! De vader heeft voor het tegenwoordige althans zijn zoon verloren; - verloren niet geheel zonder eigen schuld! - ‘Niet geheel zonder eigen schuld!’ die gedachte, met vlijmende smart, in zijne ziel verwekt, spant op nieuw zijne zenuwen, en geeft aan G. het aanzien van leven weder. Met al de ontzetting, die zulk een gedachte te weeg brengt, dringt zijn vreesselijk verzuim al meer en meer aan hem op, en diep berouw, treurige zelfbeschuldiging geven eenigzins lucht aan zijn geprangd gemoed.

Ja, de vader had voor het tegenwoordige althans zijn zoon verloren; - verloren niet geheel zonder eigen schuld. Hij gevoelde dat thans in al zijn omvang. Te lang had hij gedraald, om zijn zoon over zijn losbandig gedrag te onderhouden. Hij had er te veel tegen opgezien,

om er mede te beginnen. Eindelijk moest het geschieden. Maar hij deed het zonder overleg; zonder de gevolgen te berekenen, die een verkeerd begin konden uitwerken; zonder te bedenken, dat men meester moet zijn van zijne hartstogten, om een' afgedwaalde teregt te brengen.

Hoe het met Willem afliep? Wat de vader niet vermogt, dat gelukte der moeder eenigen tijd later, die den nog verder afgedwaalden zoon met teederheid aan zich zocht te verbinden, om hem nadrukkelijk aan te toonen, hoe wreed hijzelf de teederste banden verscheurd, het ouderhart diepe wonden geslagen, en zichzelven in een' jammerlijken poel van ellende gestort had.

Wat G. voortaan ieder op het hart trachtte te drukken? - Dat van een goed begin onbeschrijfelijk veel afhangt.

Verzinnen is nog geen beginnen.

Het was in den winter van het vorige jaar, dat ik, als naar gewoonte, mijne geboorteplaats A. weder bezocht. Niet lang nog had ik daar vertoefd, toen ik mijn' welmeenenden vriend van D... bij een mijner familieleden ontmoette, die, na mij hartelijk welkom te hebben geheeten, tot mij zeide met die levendigheid, die hem eigen was, als hij van groote plannen zwanger ging: ‘had ik dàt geweten, dat gij in de stad waart, dan zou ik u gisteren avond in *Philantropia* geïntroduceerd, en u verzocht hebben, mij daarheen te vergezellen. Er zijn, als ons voornemen was, belangrijke zaken behandeld, die ik weet dat u zeer zouden geïnteresseerd hebben. 't Pauperismus, 't armenpatronaat, de kolonisatie, deze waren de voor het tegenwoordige zoo hoogstgewigtige onderwerpen, die ons tot laat in den avond hebben bezig gehouden.

- En zeker zijn er vele plannen gemaakt? - was mijn antwoord.

- Gijzelf zult den aard, den omvang en de uitvoerbaarheid dier plannen kunnen beoordeelen; want wij hebben besloten ze door den druk aan het publiek bekend te maken. Ik zal niet verzuimen, zoodra ze afgedrukt zijn, u een exemplaar te doen toekomen.

Nog lang liep het gesprek over dit onderwerp, dat voor mijn vriend onuitputtelijk scheen. Het was niet alleen merkbaar, dat geheel zijne ziel er mede vervuld was, maar zijn geest had dùs op ons gewerkt, dat wij allen bij zijn vertrek aan de plannen zijner sociëteit, voor zoover hij ze ons had medegedeeld, onze hoogste goedkeuring gaven.

Van D... hield woord. Naauwelijks waren die plannen, behoorlijk uitgewerkt, in druk verschenen, of hij zond er mij een exemplaar van. Ik zette mij terstond aan het lezen, en moet bekennen, dat ik met de zaak hoog was ingenomen.

Na verloop van eenige maanden riepen familiezaken mij weder naar A. Ik haastte mij een bezoek te brengen aan mijn' philantropist. Mijn eerste vraag was, hoe het met de plannen stond, in zijne sociëteit gevormd?

- Gij hebt ze gelezen, - was zijn antwoord, - en wat dunkt er u van?

- Ik vind ze onverbeterlijk. 't Kan, dunkt mij, niet missen, of zij moeten algemeenen bijval vinden. Allen, die ik er over hoorde, juichten ze van ganscher harte toe. Aan toezegging tot medewer-

king en ondersteuning zal het den leden uwer sociëteit wel niet ontbreken? Gij begint zeker de hand aan de uitvoering reeds te leggen?

- Met genoegen hebben wij vernomen, dat onze plannen de goedkeuring van velen wegdragen, terwijl er zich verscheidenen hebben aangeboden, om ons in de bevordering der zaak behulpzaam te zijn. Maar, wat zal ik u zeggen? verzinnen is nog geen beginnen! De moeijelijkheid, om een aanvang te maken, doet zich langs hoe meer gevoelen. De ijverigste plannenmakers zien tegen de uitvoering op. 't Gaat met onze ontwerpen, als met menige goede zaak, de moeijelijkheid om te beginnen, zal ze, vrees ik, in de geboorte laten smoren.

De vrees van van D... schijnt tot hiertoe niet ongegrond te zijn. Het laatste berigt, dat ik inwon, was, dat men nog niet was begonnen.

Vóór het huis, waar de neef van van den B.... zijne affaire in begonnen is.

- Hebt gij den nieuwen winkel al gezien, waar mijn neef zijne affaire in begonnen heeft? - vroeg mij een jaar of vier geleden de broeder van mijn' zwager P..., een koopman in zijn hart, en om zijne degelijkheid de solide van den B... genoemd. Ik beantwoordde zijne vraag ontkennend, en nu deed hij mij den voorslag, om er eens heen te gaan.

Onder weg maakte hij mij met den persoon en de omstandigheden van zijn' neef nader bekend. - Het ontbreekt hem niet aan kunde in zijn vak, - zeide hij. - Aan kennis van zijne zaken paart hij ijver en vlijt; ook bezit hij ondernemingsgeest genoeg. Met minder zou hij, mijns bedunkens, toe kunnen. Zijne vooruitzigten om te beginnen zijn meer dan goed, en als hij acht op zijne zaken geeft, dan ben ik niet zonder hoop, dat hij eerlang een welgevestigd crediet zal bezitten. En met dat alles, ik ben niet zonder bezorgdheid voor hem.

Onder meer andere gesprekken waren wij de plaats onzer bestemming genaderd, en ik kon niet nalaten aan den goeden smaak van van den B ..s neef de verschuldigde hulde toe te brengen. Keurigheid en netheid vielen niet minder in het oog, dan sierlijkheid en pracht, en waar men weelde ontdekte, daar was zij juist ter pas aangebragt. Ik gaf mijne ingenomenheid met de inrigting te kennen, toen ik een' somberen trek op het aangezigt van van den B... waarnam. Hij scheen in mijn ingenomenheid niet te deelen. - 't Is fraai! - zeide hij met nadruk, maar liet er aanstonds op volgen: - ik heb slechts ééne vrees, dat het is le commencement de la fin.

- Een schitterend begin! - liet ik mij ontvallen.

- Daar gebruikt gij het regte woord - hernam hij: - een schitterend begin! maar weet dat het klatergoud ook schittert, en men zich daar al te veel door laat verblinden.

- Gij zijt van daag niet vrolijk gestemd, en een weinigje zwaartillend.

- Wij zullen zien! - was het eenig antwoord, en daarmede traden wij den winkel binnen.

- Herinnert ge u ons gesprek nog, dat we hier eens voerden? - vroeg mij onlangs van den B... toen wij voorbij hetzelfde, maar nu geheel veranderde huis gingen, waar zijn neef vroeger zijn affaire in begonnen had.

- Volkomen! gij hebt toen, als ik wèl onderrigt ben, profetisch gesproken.

- Men behoeft zoo'n groote ziener niet te zijn, om te voorspellen, dat de gevolgen van geen goed begin allertreurigst kunnen zijn. Mijn neef is begonnen met het zeil veel te hoog in top te halen, en zoo heeft hij zichzelven in den grond geboord. Zachtjes aan, dan breekt de lijn niet, plagten onze oude luidjes te zeggen, toen men nog in trekschuiten voer. Maar sedert stoomboot- en spoorwegvaart alles achter zich laat, is het spreekwoord verouderd, en zijne beteekenis in het praktische leven is er tevens mede verloren gegaan. In plaats van zich bedaard op de schouders van het voorgeslacht te plaatsen, springt men tegenwoordig wel driemaal hooger. Daar komt bij, dat mijn neef in zijne jeugd nog al wat gedaan heeft aan de leer der consequenties. Hij voerde ze met eene waarlijk Stoïcijnsche onverzettelijkheid door. Zóó de de winkel, zóó de huishouding: het een analoog aan het ander. Eens vroeg hij mij om geld ter leen voor zijne geprojecteerde uitgaven; en toen was zijn ondergang mij niet twijfelachtig meer. In plaats van geld, zond ik hem een modèl van het budget voor mijne huishouding, en schreef hem daarbij, dat ik gewoon was, zoo als hij daaruit kon zien, eerst mijne vermoedelijke vaste inkomsten vooral niet te hoog te calculeren, en daar mijne uitgaven naar in te rigten. - Aan zulk eene inconsequentie zal ik mij nooit schuldig maken? - was het antwoord, dat ik van hem ontving. Welnu, hij is zeer consequent te gronde gegaan.

- 't Doet mij leed van uwen neef. Ik beklaag den jongen man, die met zulke gunstige uitzigten zijne affaire begon.

- 't Meest beklaag ik hem, omdat hij het nog niet inziet, dat hij verkeerd is begonnen.

Van den B... ging zijn' weg, ik den mijnen, om deze geschiedenis aan iemand mijner goede bekenden te verhalen, wiens zoon eerlang zijne eigene zaken zou gaan beginnen.

Eene bijdrage van een' ouden akademiekennis.

Terwijl ik met het verzamelen dezer ‘Trekken uit het werkelijk leven’ bezig was, ontving ik van mijn' ouden vriend E..., die in onze hoofdstad als advokaat eene zeer uitgebreide praktijk heeft, en wien ik verzocht had, mijne verzameling eenigzins te verrijken, den volgenden brief, als bijdrage daartoe aan zijne eigene levensgeschiedenis ontleend:

Amice!

Het schijnt, naar ik uit uw schrijven merk, u vooral te doen te zijn, om het moeijelijke en belangrijke van het beginnen in het licht te stellen. Ik zal daarom maar terstond met de deur in huis vallen, en daar ik zoo spoedig geen ander voorbeeld bij de hand heb, met mijn eigen lief *ik* voor den dag komen.

Is het in vele betrekkingen moeijelijk om te beginnen en een aanvang te maken, wie ondervindt het meer dan een jong advokaat? Waar heeft hij niet mede te worstelen, om eenige noemenswaardige praktijk te krijgen! Wat moet hij niet al doen, om zich een naam te maken en daardoor clienten te verwerven? Doch dat alles acht ik het moeijelijkste nog niet. Ik had in den aanvang van mijn werkkring beginselen aangenomen, die met mijne begrippen van regt en billijkheid overeenkwamen, en die ik mij voorgenomen had niet en nimmer te verzaken. Ik had mijzelven eene wijze van handelen voorgeschreven, die ik voor het publiek zoowel, als voor mijn geweten steeds kon verantwoorden. Wel-

dra vreesde ik echter, dat ik het daar niet ver meê zou brengen. Hoe onnoozel stond ik tegenover zoo vele intrigues, als ik alom ontdekte! Hoe zwak tegenover zoo vele kuiperijen, waar ik gedurig door uit de baan werd geknikkerd. Andere mijner jeugdige collega's kwamen vooruit - ik kwam geene schrede voorwaarts, en als ik, uit gevoel van zelfstandigheid, weigerde, mij op het sleeptouw te laten nemen, dan hoorde ik hen in het voorbijsnellen nog zachtjes schamper mompelen: laat die eerlijke en regtschapen man dan maar zijn' eigen weg gaan!

Geloof mij, vriend! ik stond toen op een gevaarlijken tweesprong. Ik hinkte op twee gedachten. Mijne beginselen triomfeerden. Ik was, volgens mijne overtuiging, goed begonnen. Dit gaf mij niet alleen de kracht, om op den ingeslagen weg voort te gaan, maar weldra ook de verzekering, dat een goed begin zelden zijn doel mist. En als ik nog kon twijfelen aan het hoog belang er van, hoe te beginnen? Dan heb ik slechts mijne tegenwoordige omstandigheden te vergelijken met het lot van eenige mijner collega's, die thans veel verder achter mij staan, dan zij mij eenmaal vooruitsnelden. Aan een hunner heb ik onlangs het u voorzeker ook bekende werk: *Hoe men het verst komt*, ter lezing gezonden.

Wat mijne omstandigheden betreft: ze zijn van dien aard, dat ik, ondanks mijzelven, besluiten moet, om dezen te eindigen. Ik doe het met den wensch, dat mijne bijdrage, die voor meerdere uitwerking vatbaar is, u van dienst zal kunnen zijn. Als altoos

t.t.

E.

Wie zal beginnen? Eene vraag, die het beginnen vaak in den weg staat.

- Maar wie zal dan de kat de bel aanhangen? - Deze woorden werden uitgesproken, toen ik de herberg te D**, waar ik op mijne doorreis altijd gewoon ben mij eenige oogenblikken op te houden, binnentrad. Er was daar een gezelschap van eenige personen bijeen, die, als het mij voorkwam, tot de notabelsten van het dorp behoorden. De vraag, die ik had hooren opperen, was onbeantwoord gebleven, daar mijne komst een plotseling stilzwijgen veroorzaakt had. Het scheen toch, of men een onderwerp behandelde, waar men niet gaarne vreemde ooren bij toeliet. Het was juist twaalf ure, van den dorpstoren galmde met statig gebrom het middaggelui. Men sprak eene nadere bijeenkomst af, ligtte even den hoed of de pet, met een nieuwsgierigen blik op mij gerigt, en vertrok.

- Mij dunkt, - zeide ik tot den kastelein, die mij kende, en nooit karig was met zijne woorden, - die menschen kwamen mij mans genoeg voor, om de kat de bel aan te hangen.

- Ja, mijnheer, dat blief je zoo te zeggen; maar het gold hier wat anders, dan het vuistregt. Die vrinden waren hier bijeengekomen, om eens met elkander te spreken over de middelen, die men in het werk zou kunnen stellen tot het afschaffen van eenige ergerlijke misbruiken, die hier in de gemeente plaats hebben. En ik moet zeggen, ze hebben gelijk. Ikzelf behoor ook tot het getal der klagers. Wij waren kort voordat gij hier kwaamt een goed eind op weg, de middelen waren beraamd; - het plan tot den aanval, als onze meester zich in zulke gevallen uitdrukt, was geheel gereed. De vraag was nu maar, wie het eerst storm zou

loopen. Eerst viel hunne keus op mij. Ik moest, naar hun gevoelen, aanvangen, omdat, als zij zeiden, ik gewoon was met alle menschen te spreken. Maar, gij begrijpt, mijnheer! ik moet in mijne betrekking alle menschen te vriend houden en in de eerste plaats de leden van het bestuur. Toen klampte men een lid van het gemeente bestuur aan, die zich onder het gezelschap bevond. Maar die zeide, dat hij alleen er niets aan doen kon en terstond tot stilzwijgen zou gebragt worden, als hij er in den gemeenteraad van sprak, omdat de burgemeester en de secretaris er niet vóór waren, en dit genoeg was, om de meeste leden van het bestuur er zich tegen te doen verklaren. Vervolgens wendde men zich tot een ander niet onbekwaam lid van het gezelschap; maar die bragt in het midden, dat hij op eene hofstede van den burgemeester woonde; nog een ander was een neef van den secretaris. In het kort deze werd door dit, die door een ander belang terug gehouden en zoo ging het rond, totdat een van hen, vrij knorrig en ontevreden, de vraag deed, die men door uw binnenkomen verhinderd werd te beantwoorden en die gij gehoord hebt: wie zal dan de kat de bel aanhangen? Zij zullen nu, als zij bij het heengaan zeiden, nog eens te zamenkomen, om....

- Het bezwaar zit hem dus, als ik het wel begrijp....

- Om te beginnen, mijnheer! En dat is het eenige bezwaar: want, ik verzeker u, als er zich maar eerst een of twee aan het hoofd van de oppositie stellen, dan zullen er zich genoeg aansluiten en dan zullen ze met eene kracht doorzetten, die niet rust, vóórdat de zaken in orde zijn. En is het eens zoo ver, dan doe ik mijn best ook mede; maar ik wil de kat de bel niet aanhangen.

Tot hiertoe vraagt men nog altijd, als ik onlangs vernam, te D., wie beginnen zal? En die vraag staat den aanvang der goede zaak, die men voor heeft, nog altijd in den weg.

Nog een paar schetsen.

In den zomer van 184*, deed ik een reisje langs den Rhijn. 't Was er dat jaar zeer druk, zoodat men dikwijls geene plaats in de logementen meer kon krijgen. 't Was reeds laat in den avond, toen ik te N.....d aankwam. Te vergeefs beproefde ik in een der logementen onder dak te komen, en moest mij vergenoegen, met voor dien nacht mij op een bovenkamertje in een burgerhuis te behelpen. Ik zag geen der huisgenooten, eene dienstmaagd wees mij mijn slaapvertrek aan, dat van een grooter vertrek door een' rieten muur scheen afgeschoten te zijn. De warmte van den dag, de benaauwdheid van mijn klein vertrek beletten mij in slaap te komen. Hoe ik mij ook keerde of wendde, ik kon den slaap niet vatten. Ik besloot het bed te verlaten en plaatste mij op een' stoel tegen den rieten muur. Niet lang had ik daar in eene half liggende houding gezeten, toen ik iemand in de aan mijn vertrek belendende kamer hoorde komen, die zich weemoedig zuchtende op een' stoel scheen neder te werpen. Enkele woorden, die door een zacht gesnik werden afgebroken, kon ik duidelijk verstaan. Juist wilde ik opstaan en door het maken van eenig gerucht te kennen geven, dat mijn buurman beluisterd kon worden, toen eene juist niet zeer kiesche nieuwsgierigheid mij overweldigde en mij op mijne plaats roerloos deed blijven zitten, om de volgende, hoewel zacht, toch voor

mij verstaanbaar uitgesproken aandoenlijke, maar, als het mij voorkwam, heilzame alleenspraak te hooren:

‘'t Moet anders met mij worden! Slaaf van mijne driften, als ik ben, zie ik mij in mijn eigen oog vernederd. Voortgaande op mijn weg, ijl ik het verderf te gemoet. - Onuitstaanbaar, die bittere verwijtingen van het geweten! - Hoe zag ik het heden nog, dat de zielesmart mijn goeden vader diep ter neêr drukt, ach, ach! nu ik er aan denk, hoe gloeit die traan, die de wang mijner dierbare moeder bevochtigde, mij op de ziel! Roof ik niet de vreugde mijner ouders weg? Heb ikzelf wel rust? - Neen, neen, ik ben diep ongelukkig.... 't Moet, 't zal beter met mij worden!’

Na het uitspreken dezer laatste woorden, stond mijn jeugdige buurman op, en scheen zich gereed te maken, om zich te bed te begeven.

Diep had mij die alleenspraak, waar ik een onzigtbare getuige van geweest was, getroffen. Eene koude rilling liep mij door de leden, terwijl ik van de beweging, die de berouwhebbende veroorzaakte, gebruik maakte, om stil naar mijne legerstede te sluipen.

Lang hield hij, die zulk een goed voornemen had opgevat, en wiens stem mij niet geheel onbekend voorkwam, mij nog bezig totdat ik eindelijk insluimerde met den wensch in het hart en de bede op mijne lippen, dat bij zijn ontwaken het ‘'t zal beter met mij worden!’ met nieuwe kracht herleven mogt.

In het logement, waar ik dejeuneerde en men mij mijn nachtverblijf bezorgd had, deed ik navraag naar het gezin, dat mij des nachts geherbergd had. De Kellner verhaalde mij, dat het zeer fatsoenlijke lieden waren, die daar vóór eenige jaren geleden waren komen wonen; maar dat de ouders veel verdriet hadden van een' hunner zonen, die zijn' goeden aanleg ten eenenmale verwaarloosd had en nu een ongebonden leven leidde. Hoe ontstelde ik toen hij op mijne vraag daarnaar mij den naam der familie noemde en mij zeide, dat zij uit Holland herwaarts gekomen waren. Het was mij nu niet twijfelachtig meer: het was de jonge van G.... wiens schuldbekentenis ik gehoord, en dien ik vroeger, vóórdat zijne ouders het land uitgingen zoo dikwijls gewaarschuwd had.

Met het vaste voornemen, om op mijne terugreis een bezoek aan de familie van G.... te brengen, vervolgde ik, in de eerste uren weemoedig gestemd, mijn reistogfje.

Te N.... d teruggekeerd, meldde ik mij bij de familie van G.... aan en werd met hartelijkheid ontvangen. Johan was er ook, maar sloeg de oogen neder, telkens als ik hem aanzag. Hoe was alles veranderd, sedert ik de familie het laatst had gezien. Diepe sporen van verdriet waren op het aangezigt der ouders gegroefd, terwijl het aan alles te zien was, dat de financieele omstandigheden van het gezin, misschien wel ten gevolge der uitspattingen van Johan, in geen' goeden staat zich bevonden.

Was ik het huis binnengetreden vol hoop, dat Johan zijn voornemen zou ten uitvoer gebragt hebben, aan toon, houding en gebaren merkte ik weldra, dat ik met een ijdele hoop mij gevleid had.

Ik verzocht Johan, mij op eene wandeling in den omtrek te vergezellen. Onder weg had ik weldra aanleiding om hem naar zijn gedrag te ondervragen. En toen hij mij geene dan ontwijkende antwoorden gaf, verhaalde ik hem, hoe ik de voor hem onzigtbare getuige geweest

was van zijn berouw en zijne voornemens. Hevig ontstelde hij over deze ontdekking. - Gij hebt mij dan gehoord - zuchtte hij, - ach Karel! ik meende het toen zoo goed. Doe mij geen onregt aan, door te meenen, dat mijn voornemen, na dien half doorwaakten nacht, als de morgenwolk verdwenen was. Iets was er slechts, dat als een struikelblok mij in den weg lag; dat zich noodlottig plaatste tusschen mij en mijn genomen besluit. Ik was nabij de uitvoering, maar ik aarzelde, om te beginnen. Telkens wilde ik den eersten stap doen, maar, slaaf als ik ben van mijne driften, telkens deinsde ik terug en de keten, die ik torsch, wordt mij hoe langer hoe zwaarder, om den voet te verzetten.-

Met innig mededoogen sprak ik hem toe en trachtte hem te overtuigen, dat het nog niet te laat was, om te beginnen. En met de heilige belofte, dat hij het op nieuw beproeven zou, verliet ik hem, mijne beste wenschen hem achterlatende.

In het vaderland teruggekeerd, verhaalde ik deze geschiedenis in een gezelschap van jonge lieden, waaronder ik er een paar kende, wier levensgedrag ver was van onberispelijk te zijn. Welk een' indruk mijn verhaal op den eenen maakte, kon ik niet ontdekken, maar de andere scheen als door een' electrieken schok getroffen en eensklaps van zijne plaats opstaande riep hij uit: - Neen, als ik eens wat beginnen wil, zet ik het door! Wat verwedt ge er onder en ik word van stonden aan een geheel ander mensch? 't Wordt waarachtig tijd ook met mij. Ik zou zoo laf zijn, om mijn eens opgevat voornemen te laten varen, of er mij door makkers en vrienden van laten aftrekken! Dat nooit! Mijn besluit is van nu aan genomen. Gij zult er van hooren.

En inderdaad de jongeling, die zulk een kloek besluit had genomen, was weldra veranderd als een blad op een boom. Maar of hij, bij het beginnen, het gewigt van zijn besluit had doordacht en gevoeld? Of hij de moeijelijkheden, die hem op zijn' nieuwen weg zouden ontmoeten, berekend - of hij de maat zijner krachten afgemeten had? of hij het oor had gestopt, om doof te zijn voor het Sirenengezang, dat in de hinderlaag hem kon lokken? - hoe spoedig helaas! bewees zijn volgend levensgedrag, dat die vragen ontkennend moesten beantwoord worden! Hoe spoedig bleek het, dat zijn ligtvaardig begin voor het doorzetten niet bestand was! Zijne laatste dwaling werd veel erger, dan de eerste.

Deelde ik den lezer van den Tijdspiegel mede, wat aanleiding heeft gegeven tot het verzamelen dezer - Trekken - hij wete dan ook verder, hoe ze in dit Tijdschrift teregt gekomen zijn.

De geschiedenis is echter zeer eenvoudig. Mijn vriend Dolf schreef mij: - ik dank u voor het snuifje, dat gij mij hebt toegediend. De eene dienst is de andere waard. Ik zal uwe verzameling aan de redactie van den Tijdspiegel zenden, met verzoek, om die te plaatsen. Zoo hoop ik zult gij uwe Trekken weldra te buis krijgen. - waarop ik hem antwoordde, dat ik den lezer dan gaarne met de aanleiding daartoe wilde bekend maken en dus mijn manuscript terug verzocht. Bij de toezending er van, zoo als het nu is geamplieerd, drong ik hem op het hart, om de Redactie vooral te schrijven, dat hij op dit oogenblik niets beters had, doch dat het ook maar geleend spul was.

- O-

Brievenbus.

XI.
Brief aan een' man, die van zijne plaats liep om er een' ander op te zetten, welke die dienst niet behoeft.
(*Zie Tijdspiegel* 1849, II. *bladz.* 71.)

Mijnheer Petri!

Gij hebt de rol van boek verkooper met die van auteur verwisseld: 't ontbreekt u daarin niet aan voorgangers, ook niet aan verdienstelijken, schitterenden zelfs: uw debut is allerongelukkigst. De oorzaak is niet verre te zoeken; gij hebt den koopman niet uitgeschud, toen gij u aan de schrijftafel hebt gezet. Gij verdedigt als auteur den *Nordischer Telegraph*, wijl gij als boek verkooper relatiën met zijnen uitgever-drukker hebt. Zie, dat ge die beide spheren niet uiteengehouden hebt, is uw ongeluk. Nu waart ge bang, dat het debiet van den Telegraph, vooral hier in Holland, zou lijden, en gij wildet den man er weêr bovenop helpen.

Uw beginsel werd onder 't schrijven niet zuiverder, maar nog door drift besmet. Zoo toch verklaar ik liefst het woord, dat gij mij naar 't hoofd werpt, dat ik ‘onwaarheden opdisch.’ Eilieve, mijn waarde! wat zijn die onwaarheden?: ‘De Nordischer Telegraph heeft de lompheid gehad met eene vermelding van dien twist (tusschen Lion en Boudewijn) zijne beschouwingen over onze literatuur te openen’ schreef ik, en dat ‘openen’ - is 't niet zoo? - overtuigt mij van logen. Uwe bewijzen?

‘Reeds langer dan vier maanden (dus zeker nog geen vijf) bestond de Telegraph.’ Vergun mij, mijnheer, een leven van vier maanden voor een Tijdschrift nog magtig kort te vinden, en dat Tijdschrift nog als zeer jong, nog als debuterende, te beschouwen.

‘Bij de eerste verschijning had hij hetzelfde (bekendmaking met de politiek en literatuur) ten opzigte van de Nederlanden *beloofd, maar daaraan nog niet zoo kunnen |voldoen als hijzelf wenschte*. TOEN *gaf Lion de brochure ““Boudewijn en de Tijd”” uit...’*

Vier maanden vooraf had dus de Telegraph artikels over Nederland *beloofd*, ze *onvolkomen* gegeven, na de verschijning van Lion's brochure gaf hij ze *beter*. Is het niet zoo? Ik had dus moeten schrijven:

De Nordischer Telegraph, die sedert vier maanden beloofd had, Duitschland met de Nederlandsche politiek en literatuur bekend te maken, maar dit tot heden zeer onvolkomen gedaan heeft, opent zijne meer belangrijke beschouwingen met eene *Notiz* over Lion's brochure enz.

Lees nu nog eens over wat ik schreef, en zeg 't mij dan, mijnheer Petri, is uwe beschuldiging van onwaarheid niet valsch, niet hoogst overdreven althans? Overdreven, te meer, daar ik geenszins op dat ‘opende’ drukte: 't was mij vrij onverschillig, of de Telegraph er zijne beschouwingen meê opende of besloot - dat hij die zaak als een letterkundig *evenement* beschouwde, dáárin vond ik zijn fout. Ik heb nog niet gezegd: Wat had de Telegraph dan geleverd? Beschouwingen ‘bijv. over Tollens’ zegt gij. Dat zal dus wel eene der voornaamsten geweest zijn: en waaruit was ze ontleend? Uit Boudewijn's Tijd, mijnheer Petri, en

nog wel zóó slecht vertaald, dat Boudewijn zelf 't merkte en 't aanwees.

Zie, mijnheer de boek verkooper-auteur, dat is niet eerlijk gestreden, zou ik als Hollander zeggen, zoo ik niet liever aan driftige overijling dacht.

Gij hebt nóg een onedel wapen gebruikt. Ge werpt mij tegen, dat ik den Telegraph de vermelding van de brochure als eene ‘belangrijke politieke gebeurtenis’ verweet. Ik *moet*, ik *wil* gelooven, dat gij geen Hollandsch verstaat; maar laat u dan door een' Hollander de *tweede* kolom (eene *derde* vind ik er niet) van bladz. 389 eens verklaren, en hij zal u zeggen, dat ik, tenzij ik waanzinnig ware of er den Telegraph voor hield, - niets anders bedoelde dan: de Telegraph heeft dezelfde fout in de literatuur gemaakt, die een staatkundig blad zou begaan, als het een standje in de Jordaan als eene belangrijke politieke gebeurtenis beschouwde en voorstelde, en dat is *waar*, mijnheer, een blad dat niet slechts geacht was (dat was ook eens Boudewijn's Tijd), maar achting *verdiende*, zou 't beneden zich geacht hebben, zijne karige ruimte aan de vermelding van zulke vodden te verkwisten, - en had de Telegraph op de hoogte gestaan, hij zou een geschil tusschen Lion en Boudewijn niet als een' letterkundigen strijd aan zijne lezers hebben voorgesteld, ja - maar in eene *Notiz;* zeker, voor eene *Abhandlung* had hij de geheele brochure wel mogen uitschrijven. Geen woordenziften, mijnheer! was die twist van eenig belang voor de letterkunde? Elk Nederlandsch letterkundige zal u zeggen: Neen. Dan had de Telegraph er van moeten zwijgen: door er van te spreken maakt hij ons bij zijne lezers belagchelijk.

‘Misschien’ (zoo eindigt gij) ‘zijt gij de eenige Nederlander, die de vreugde daarover, dat het buitenland zich met onze[1)] letterkunde bemoeit, ““kinderachtig”” noemt.’ - Een eerlijk man verheugt zich, mijnheer Petri, als hij naar waarde geschat wordt, maar hij stelt daarin niet uitsluitend zijne waarde, en het is hem verre van onverschillig, door wien en waarom hij geacht wordt....

Als ik u ging beschrijven als een' soliden boek verkooper, als een' respectabel man (gaarne geloof ik dat gij 't beide zijt), maar de bron mijner berigten was een rapport van uwe loopjongens - zoudt gij met dien lof gediend zijn?? En tot wien anders dan een' der trosknechten der Nederlandsche letterkunde heeft de Telegraph zich gewend? Ook ik zal mij verheugen, als 't buitenland onze letterkunde waardeert, schoon ik weet, dat mijn naam of werk daarbij nooit zal vermeld worden, maar daarvoor heeft de Telegraph den weg niet te banen: Toussaint, van Lennep, van den Hage, van Senden en anderen weten zeer goed zonder den Telegraph den weg naar Duitschland te vinden, - er zijn onder Duitschland's eerste geleerden, die notitie nemen van wat hier verschijnt. Wil de Telegraph hun voetspoor volgen, maar op solide wijze volgen, ook ik zal er mij in verblijden: zoolang hij zich aan Boudewijn aansluit, zal hij ten onzent Boudewijn's lot deelen.

Ik hoop u weêr te zien als auteur, mijnheer Petri, maar dan anders, dan beter. Vertoondt gij u weêr zoo, als in N°. 7 van den Tijdspiegel, ik zou u op uwe plaats zetten, en die zou dan zijn - achter de toonbank, mijnheer Petri!

SIJMEN.

1) Zijt gij Hollander, mijnheer Petri?

XII.

Antwoord op den Brief N^{o}. X., voorkomende in den Tijdspiegel N°. IX, over het bespreken van plaatsen in de dorpskerk te Eemnes.

Aan de Redactie van den Tijdspiegel.

Mijne Heeren!

Verwachtende van UEd. de regtmatigheid erkend te zien der spreuk: ‘audi et alteram partem,’ verzoek ik UEd. ook dezen brief in uwe brievenbus op te nemen, ten antwoord op of ter teregtwijzing van een schrijven geteekend X.Y.Z., geplaatst in uw tijdschrift, de Tijdspiegel, N°. IX, onder den titel van: *Brief over het bespreken van plaatsen in de dorpskerk te Eemnes;* met den wensch, dat ook deze letteren in ‘Doctrinâ’ mogen worden voorgelezen, en in handen komen van allen, in wier oordeel kerkvoogden van Gemeente Eemnes, zich aan eene onchristelijke handelwijze schuldig hebben gemaakt, bij gelegenheid van het prediken te Eemnes, door Ds. van Oosterzee, dd. 12 Aug. jl. Ik acht mij in gemoede verpligt, deze mannen van de blaam te zuiveren, die eene onware en eenzijdige voorstelling der bedoelde zaak, op hen heeft gelegd, en meen zulks met grond te kunnen doen.

Eene eerste aanmerking van den heer X.Y.Z., waarbij het kerkbestuur van Eemnes wordt verklaard, met terugzage op Jac. II: 4, ‘regters van kwade overleggingen’ te zijn geworden, is gegrond daarin, dat er in het algemeen geld voor zitplaatsen in de kerk is geëischt, en daardoor onderscheid gemaakt tusschen rijken, die aan dien eisch wel, en armen, die daaraan niet konden voldoen. Het is eene klagt, gerigt tegen elk kerkbestuur, dat zitplaatsen in de kerkgebouwen, den meestbiedenden of voor vastgestelde prijzen, verhuurt of verkoopt. Het konde daarom zeer onchristelijk zijn, wat zij behelst. Wij stemmen zulks volgaarne toe. Maar zoo lang de fondsen der kerkgebouwen noodwendig de ondersteuning behoeven, uit het verhuren of verkoopen van plaatsen in de kerk voortvloeijende, zoo lang daarenboven ook voor den *minsten* der broederen eene *geschikte* gelegenheid blijft bestaan, om *kosteloos* en *zittende* in de openbare godsdienstoefening te deelen, zie ik het onchristelijke niet in, van het verhuren of verkoopen in het algemeen, van zitplaatsen in eene kerk, aan wie eene bepaalde plaats verlangt.

Eene tweede aanmerking van den heer X.Y.Z. betreft den door Z. Ed. betaalden prijs van *f* 0,50 per plaats. Het was te veel! Voor eene familie van vier personen bedroeg het de somma *f* 2,00. Maar was het Z. Ed. en familie zulks niet waard, waarom dit dan gegeven? die prijs werd niet na den afloop der godsdienstoefening daarvoor gevraagd, maar één, twee dagen te voren, bij het bespreken der zitplaatsen; het stond Z. Ed. vrij hiervan gebruik te maken of niet. Meer nog. Het was toch wel de eerste maal niet, en zoo ongehoord eene zake, dat *f* 0,50 werd gegeven voor eene zitplaats onder het gehoor van eenen veel geachten, met roem bekenden, en niet elken Zondag te hooren prediker. En zoo Z. Ed. werkelijk dacht, of slechts eenigermate vermoedde, wat in het NB., onder aan Z. Ed. brief, wordt gevraagd, dan verwondert het mij te meer dat *f* 0,50 te veel was voor de armen, bij gelegenheid eener zoo zeer begeerde ure!

Eene derde aanmerking betreft de zoo genaamde kerkelijke plaatsbriefjes. ‘De

godsdienstoefening verkreeg daardoor min of meer eenige gelijkenis met den schouwburg.' Bij het eerst hooren hiervan, moet zulks wel een ieder in het oog vallen. Toch wete men ook dit, dat die plaatsbriefjes geen bewijzen van *toegang tot de kerk*, maar *bewijzen van een gekocht regt, op eene openstaande ongebruikte zitplaats* daarstelden, alzoo dat geenszins het kerkgebouw, als een schouwburg, gesloten bleef, voor een iegelijk, die niet van zoodanig een billet was voorzien. Integendeel, als altijd, als moet, stond het Godshuis voor allen open: tot voorkoming van wanorde echter, en enkel, om voor die ure het regt van eigendom eener openstaande zitplaats te verzekeren, aan wie zich dat voor *f* 0,50 had gekocht, zijn kaartjes afgegeven. Houdende men hierbij wel onder het oog, vooreerst dat niemand vooraf eene zitplaats *behoefde* te bespreken: niemand ook van zulk een plaatsbriefje, zoo hem dit ergerde, gebruik behoefde te maken: slechts hij hierdoor gevaar liep, niet in zijn gehuurd regt erkend te worden, voor die ure; eindelijk, dat bij meer personeel, plaatsbewaarders of -bewaarsters, zoo als in stads-, maar niet in dorpskerken worden gevonden, zulk een maatregel van orde niet noodig ware geweest.

Eene *vierde* aanmerking. Het was den heer X.Y.Z. 'eene vreemde gewaarwording, aldus in de kerk te moeten zitten, vermeerderd nog daardoor, dat ZEd. velen, die tot de boerengemeente, hunne *eigene* gemeente, behoorden, links en regts verstrooid achteraf zag staan' en grondt daarop vooral zijne beschuldiging: overtreding van het kerkbestuur van Eemnes van Jac. II: 2, 3, 4. Ik duid het ZEd. geenszins ten kwade, dat ZEd. niet van aangezigt tot aangezigt, al de leden der 'boeren'-gemeente te Eemnes kent; maar wèl acht ik het hoogst onvoorzigtig, te beoordeelen, wat men niet kent. Men dwaalt dan ligtelijk. ZEd. doet het in dezen. Wie links en regts verstrooid achteraf hebben gestaan, zijn, op eene enkele uitzondering na, meer of min gegoeden geweest uit *andere* gemeenten, mede begeerig Ds. van Oosterzee te hooren. Waren deze hoorders tijdiger ter kerk gekomen, zij hadden dan kosteloos van de banken, voor algemeen gebruik bestemd, zich kunnen bedienen: als deze zitplaatsen geheel bezet zijn blijft er niets anders over, even als in alle stadskerken, dan te blijven staan. Verder ook doet het geschrijf van den heer X.Y.Z. bij den lezer ligtelijk de meening geboren worden, dat de boeren-gemeente half gedwongen ware geworden, dien dag, hare gewone zitplaatsen af te staan, ten believe der 'fashionable wereld, het corps d'elite, met pluim en veren, en zijden kleederen!' 't Is onwaar! Niemand, hoe gering ook, der gemeente, die van zijne gewone zitplaats heeft willen gebruik maken, is daarin verhinderd geworden; verre de meesten der gemeente hebben de gelegenheid ook niet laten voorbijgaan, om hunnen vroegeren, geliefden leeraar nogmaals te hooren, tot stichting voor zichzelve, en zonder eenig gevoel, van door het kerkbestuur hunner woonplaats behandeld te zijn geworden 'als de arme man, waarvan Jac. II wordt gesproken,' waartoe zij trouwens ook niet ééne reden hadden. Wil de heer X.Y.Z. nu de plaatsing van stoelen in de overgeblevene ruimte van het kerkgebouw, zoowel achter, als vóór in hetzelve, en verhuring derzelve, heeten: 'onderscheid maken, en aanzien des persoons, en stellen van den eenen mensch boven den anderen' ik heb er vrede mede, maar

deel in ZEd. gevoelen, met velen, niet. En is het ook al waar, dat menig gegoede beter in die ure van godsdienstoefening gezeten heeft, dan menig arme, menig ‘boertje’ en mingegoede heeft beter ook gezeten, dan menig rijke! En ergert ZEd. het eerste? achtte ZEd. zulks in strijd met Jac. II: 2-4? en alzoo vergrijp tegen de Christelijke liefde? 't Was ZEd. eerste pligt geweest, dan beter dan anderen Jacobus leer te beoefenen, en wie daar zat, ‘onder zijne voetbank’ op te laten staan, en zijne ‘eerlijke plaats’ aan te bieden.

En nu nog een laatste woord. In het NB. achter den brief gevoegd, uit de heer X.Y.Z. den wensch, te mogen weten, of de armen te Eemnes het geld voor de besproken plaatsen hebben ontvangen? Ik kan ZEd. wensch vervullen, door te verzekeren, dat de armen *niets* daarvan ontvangen hebben: maar voege ook de vraag daarbij, of *ten behoeve der armen* ZEd. *f* 0,50 voor eene besprokene plaats is afgevraagd. Zoo ja, zal ZEd. kerkvoogden van Eemnes zeer verpligten, HunEd. hiervan mededeeling te doen.

Ik eindig hiermede mijne letteren, wetende door dezelve in het ware licht het gebeurde op 12 Augustus jl. te hebben gesteld: hopende de ergernis te hebben weggenomen, die ik weet, dat uit den bewusten brief van den heer X.Y.Z. door sommigen, met de toedragt der zaak onbekend, is genomen, en het kerkbestuur van Eemnes te hebben gezuiverd van de onregtmatige blaam, in het openbaar, door nameloos geschrijf, hun aangewreven.

Ik heb de eer mij te noemen,
UEd. dw. dienaar,
E.
R.

XIII.
Brief aan den redacteur van den Tijdspiegel, over een' maatregel ter bevordering van den bloei der kanselwelsprekendheid.

Mijnheer de redacteur!

Ik mag noch wil 't langer ontveinzen, dat het genoegen 't welk ik uit de lezing van uw Tijdschrift plagt te putten, aanmerkelijk lijdt door de herhaalde en vinnige aanvallen, welke uw Spiegel zich op den beroemden kanselredenaar van Oosterzee veroorlooft. Nu eens vindt men gebreken in eene oudejaarsavond-leerrede, die door eene geheele, en dat hoogst beschaafde, gemeente werd bewonderd, - dan maakt men giftige toespelingen op zijn spreken in de koninklijke kapel, - in uw laatste nommer is er weder een, die zijne aanmerkingen uitkraamt over 't verkoopen der plaatsen te Eemnes. Ik begrijp zeer goed, van waar al die anonyme aanvallen: hongerige dorpsdominé's, die 't maar niet kunnen verkroppen, dat ze voor een vijftig, honderd boerenkinkels hun lesje moeten opdreunen, misgunnen den begaafde zijn talenten en zijn succes. Ontken het niet, mijnheer, niemand gelooft u toch. Zeg niet, dat ze waarheid spreken: ik vraag, waarom ze die waarheden niet verzwijgen. Spreek niet van eerlijke bedoelingen; eerlijk is alleen de man, die boven op 't rad zit, die er onder verpletterd of gekneusd wordt is eo ipso gevonnisd...

Ik kom tot u met een' voorslag, die aan al het gekakel een eind zal maken en de zaak op de hoogte brengen, waar ze wezen moet. Mannen als van Oosterzee behooren aan 't vaderland, niet aan eene of andere stad. Duister heeft hij dit gevoeld, toen hij hier en daar zijne gaven liet hooren, prangend knelden hem de

beperkende banden, toen 't hart hem naar 's Hage trok en eenige duizenden hem te Rotterdam weêrhielden. Zulk een man moet losgemaakt worden van die boeijen, aan 't gansche volk moet hij behooren. Elk kanselredenaar, en zie hier mijn voorslag, reize dan 't vaderland rond en bouwe alom voortaan den roem van Christus, zoo als men dat noemt. Elk kan zich dan verlustigen in 't liefelijk getoover met beelden en wendingen. Sommige kerken zouden te klein zijn? Ik geloof het met u; maar wat belet ons, door inschrijving een' vervoerbaren tempel op te rigten? Een ruim, rank gebouw, van ligte planken, hier op een plein opgeslagen, morgen in een schip verder vervoerd - en wij zijn gered. Zulk een tabernakel heeft dit voor, dat er eerste, tweede en derde rangen in afgedeeld kunnen worden. Elk kon zich dan naar vermogen of belangstelling eene plaats uitkiezen, en de makelaars aanmerkingen uit Eemnes kwamen niet meer te pas. Wat voordeel voor de stedelijke kassen van 't verstaangeld, voor de algemeene armen van de opcenten, voor elken Nederlander, die daardoor de gelegenheid verkreeg om 't wonder zijner eeuw te hooren, voor den redenaar zelven. Immers deze kon met een beperkt repertoire volstaan: wat te Amsterdam verrukte, zou ook wel te Leeuwarden bevallen; twee, drie uitvoeringen konden op éénen dag plaats hebben en de beste voor de laatste of nacht-representatie bewaard worden. Stond de begaafde bereid zijne tente ergens op te breken, een vereerend verzoek kon hem doen toeven...

Ik voorzie uwe tegenwerpingen, mijnheer! Gij acht zulk eene handelwijze der zaak onwaardig. Eilieve, laat ons toch aan geene ijdele formaliteiten blijven hangen, maar den waren naam aan 't kind geven. Stichten, verbeteren, heiligen, - 't zijn mooije woorden, jongelui als uw briefschrijver ‘over 't doel der leerrede’ zien er nog wat meer in. Wij zijn ouder geworden, - en dus, kom er vooruit, wie hoort een preek nog anders dan om geprikkeld, vermaakt te worden. De kandidaat preekt op beroep, om te toonen dat hij zijn kunstje meester is, de predikant doet het om zich matador te toonen; het publiek weet het, erkent het: die preekt mooi, gene leelijk, die memoriseert, gene is een vervelende lezer; is 't een hoogbegaafde die optreedt, verstokte zondaars, overspelers, woekeraars koopen tegen hooge prijzen eene plaats, rijden van de kerk naar hunne maintinée, om daar onder een fijne flesch en een exquis soupeetje over de mooije preek uit te wijden; - is 't een hoog begaafde die optreedt, het hof ontbiedt hem, ontsluit hem de koninklijke kapel, deelt aan een' enkelen begenadigde een toegangbillet uit.

Mijn voorstel beoogt dus niets anders dan consequentie. Wat bewust of onbewust nù in de menschen leeft en werkt wil ik op den voorgrond helpen. Ik wil maar ééne schrede verder gaan - ook omdat men in zoo eene tent als ik wensch beter applaudiseren kan dan in eene kerk...

Gij wendt u met afkeer weg? Ik doe het mét u; maar wie onzen tijd genezen wil, moet met scorpioenen geeselen. Ik geef één' slag: helpt deze niet, de hand is opgeheven om er meer en snerpender toe te brengen.

LUCIFER II.

Kronijk van den dag.

September

Binnenland.

- Het ministerie, waarvan men bij zijn optreden de verwerkelijking der nieuwe Grondwet verwachtte, maar sedert eenigen tijd niets meer verwachten kon, heeft het eindelijk geraden geoordeeld af te treden. Op het oogenblik dat wij schrijven is er nog geen nieuw ministerie zamengesteld, doch meent men te kunnen verwachten dat verscheidene leden van het oude zullen aanblijven, en alleen zij zich zullen verwijderen, wier blijken van ongeneigdheid of ongeschiktheid om de Grondwet in den vrijzinnigen geest, die hun vroeger werd toegeschreven ten uitvoer te leggen, thans duidelijk genoeg waren geworden om niemand hunne aftreding te doen bejammeren. De aanleiding, die de ministers bewogen heeft om thans onverwacht gezamelijk hun ontslag aan te bieden, is onbekend, maar de houding van den minister van Binnenlandsche Zaken tegenover de Tweede Kamer deed reeds geruimen tijd zien, dat zijn langduriger aanblijven noch waarschijnlijk noch wenschelijk was. De toon werd aan beide zijden zoo bits, dat het moeijelijk was aan zulk eene wisseling van aanmerkingen den naam van gemeen overleg te geven. Het ontwerp der provinciale wet, welks hoofdzakelijken inhoud wij in ons vorig verslag hebben medegedeeld, werd in het verslag der commissie van rapporteurs met buitengemeene, hoewel misschien welverdiende scherpheid beoordeeld. Op de klagt over het zoo laat aanbieden van dit ontwerp, en de uitdrukking van bevreemding, dat geen enkele wenk ter verbetering in het verslag over de kieswet, door de regering waardig geacht scheen om bij deze gelegenheid in aanmerking te worden genomen, volgt de verklaring dat niemand zich over het ontwerp voldaan had gevoeld, noch over den vorm en de behandeling, noch over den inhoud en de strekking. De wet was niet of niet behoorlijk uitgewerkt; te vergeefs zocht men naar beginselen; geen spoor vondt men dat er over gedacht was, wat bij voorbeeld door provinciaal belang, provinciaal huishouden, enz. verstaan moest worden; eene zamenvatting en opsomming van grondwettige voorschriften, vroegere reglementaire bepalingen en vertalingen van artikelen uit de *Loi Provinciale* van Belgie, dit was alles wat men vond. De Provinciale Staten zouden aldus bijna op den ouden voet blijven bestaan, en de uitbreiding en ontwikkeling hunner zelfstandigheid zou ten behoeve van een nadeeligen geest van centralisatie, worden tegengegaan.

Uitvoerige stukken werden tusschen de regering en de Tweede Kamer gewisseld en langdurige discussiën werden gehouden

over een wetsontwerp van slechts één enkel artikel, maar van zeer gewigtigen aard. Het bevatte de bekrachtiging eener tusschen de regering en de Nederlandsche Handel-maatschappij geslotene overeenkomst. Veelzijdig waren de beschouwingen waartoe dit ontwerp aanleiding gaf, maar dewijl zelfs het aanstippen daarvan tot grootere uitvoerigheid zou leiden dan wij ons kunnen veroorloven, moeten wij ons bepalen tot de vermelding dat het ontwerp met 32 tegen 26 stemmen werd aangenomen, en de bedoelde overeenkomst aldus werd goedgekeurd en bekrachtigd.

Tevens werd het ontwerp der wet op het lager onderwijs aan de Tweede Kamer aangeboden. Behalve een aantal onmisbare algemeene bepalingen bevat de wet onder andere de volgende. In elke gemeente is een voldoend aantal openbare scholen aanwezig. De gemeenteraad bepaald dit getal. Overal worden zoo veel mogelijk bewaar- en herhalingsscholen opgerigt. De openbare scholen worden in twee klassen verdeeld; in die der eerste klasse wordt het onderwijs voortgezet, dat in die der tweede is begonnen. Het onderwijs op de scholen der tweede klasse, en ook op die der eerste, voor zoover op de plaats geene scholen der tweede klasse bestaan, is voor behoeftigen en minvermogenden kosteloos. De gegoeden betalen een matig schoolgeld. Tot goedmaking der kosten van het onderwijs heft de gemeente 2 opcenten op alle directe belastingen, het ontbrekende wordt aangevuld uit eene provinciale heffing van 2 opcenten, en indien deze gelden ontoereikend mogten zijn, door het rijk. Om onderwijs te mogen geven op eene openbare school wordt eene acte van algemeene toelating, en een getuigschrift van goed gedrag vereischt. Voor onderwijzers en onderwijzeressen zullen twee rangen verkrijgbaar zijn, met de schoolklassen overeenkomende. Voor ondermeesters is eene algemeene toelating zonder rang voldoende. Aanstelling van onderwijzers geschiedt door den gemeenteraad na vergelijkend examen. Onderwijzers mogen geen ambt bekleeden of ander beroep uitoefenen, tenzij met magtiging van Gedeputeerde Staten. Van den onderwijzer eener bijzondere school wordt eene acte van algemeene toelating, verkrijgbaar door het afleggen van examen, en een getuigschrift van goed gedrag gevorderd. De localen van bijzondere scholen moeten vooraf door het gemeentebestuur goedgekeurd zijn. Het huisonderwijs wordt gegeven in de woningen van particulieren, aan kinderen van het gezin, door personen aldaar niet inwonende. Het is dezen niet geoorloofd dit onderwijs ten hunnent te geven. De provincien worden in school-districten verdeeld, en elk district staat onder het toezigt van een schoolopziener. De verdere bepalingen betreffen de school-commissiën, maatregelen van overgang, enz. - De regering geeft zelve, in de memorie van toelichting hare overtuiging te kennen, dat het volstrekt onmogelijk is eene wet omtrent dit onderwerp te vervaardigen, die de algemeene goedkeuring kan wegdragen. Het netelige punt van de betrekking tusschen godsdienst en onderwijs is in het ontwerp niet aangeroerd, en de invloed van geestelijken op de openbare scholen wordt noch gewettigd noch verboden.

Het ontwerp der gemeentewet is insgelijks aan de Tweede Kamer voorgedragen. Volgens dit ontwerp zou de census der kiesgeregtigheid in Zuid-Holland van *f* 45 tot *f* 16, in Noord-Holland van *f* 56 tot *f* 16, in Utrecht van *f* 27 tot *f* 16, in Noord-Braband van *f* 23 tot *f* 12, in Gelderland van *f* 28 tot *f* 12,

in Zeeland van *f* 31 tot *f* 16, in Vriesland van *f* 28 tot *f* 15, in Overijssel van *f* 23 tot *f* 12, in Groningen van *f* 24 tot *f* 15, in Drenthe van *f* 17 tot *f* 10, in Limburg van *f* 17 tot *f* 10 bedragen.

Het zegelregt op de dagbladen kwam in de Tweede Kamer wederom ter sprake, ter gelegenheid van een wetsontwerp, om van regeringswege stenographen, enz. te gebruiken, om de discussiën spoediger en volledliger openbaar te maken. De som door de regering daarvoor aangevraagd, bedroeg *f* 34,000, maar het wetsontwerp werd door verschillende amendementen zoodanig gewijzigd, dat ten slotte met bijna algemeene stemmen de bepaling is aangenomen van *f* 6000 toe te staan, tot verbetering en bespoediging van het officieel verslag van de handelingen der Kamers door middel der stenographie. Over het algemeen zal men wel tevreden zijn, dat de Kamer geene grootere som heeft willen vergunnen, voor iets dat zeer weinig invloed op het welzijn des lands kan hebben; bovendien zou de geheele zaak geen doel getroffen hebben, daar, gelijk wij reeds vroeger aanmerkten, geen gewoon burger tijd of lust heeft om de handelingen der Staten-Generaal in al hare uitvoerigheid te lezen. Bij gelegenheid van dit ontwerp hebben de minister van Financiën en die van Binnenlandsche Zaken elkander tegengesproken, op eene manier, die wel evenmin grondwettig als homogeen zal zijn. De eerste noemde het geven der ongezegelde bijlagen, waarin sommige dagbladen nu en dan discussiën van de Staten-Generaal mededeelen, eene volgens eene milde uitlegging der wet geoorloofde zaak; de ander beweerde dat het slechts bij oogluiking werd toegelaten, en gaf dus groot op van eene weldaad, welke hij eerlang de dagbladpers wilde bewijzen, door eene voordragt om zulke bijlagen voortaan wettig geoorloofd te stellen. Deze verklaring heeft de dagbladpers in eene buitengewone beweging gebragt, en zelfs de gematigde bladen op veel scherper toon doen spreken, dan men sedert eenigen tijd van hen gehoord had.

Zoo was de tijd genaderd, waarop, volgens de tegenwoordige bepaling der Grondwet, eene nieuwe zitting der Staten-Generaal moest worden geopend. De toenmalige werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken gesloten met eene aanspraak, hier en daar gekenmerkt door die bitsheid, waarop wij vroeger aanmerking maakten. Deze korte zitting, heette het, heeft opgeleverd wat den aard der zaken en de omstandigheden toelieten, en redelijker wijs kon worden gewacht en verlangt. De optelling van het verrigtte valt evenwel natuurlijk mager genoeg uit. De Minister beroept zich vooral op het *voordragen* van de wetten, in het vijfde additioneele artikel der Grondwet opgenoemd, alsof het voordragen van wetten, die niet anders dan verworpen konden worden, iets kon baten of door de Grondwet zou bedoeld zijn.

Daarna werd de nieuwe zitting door den Koning in persoon geopend, met de volgende aanspraak.

- Mijne Heeren! Ik verheug mij in het voorregt, U andermaal om Mij vergaderd te zien, en ditmaal, om van de plaats, door Mijnen onvergetelijken Vader vroeger zoo waardig bekleed, eene nieuwe zitting voor u te openen, waarin Gij geroepen wordt de dierbaarste belangen des Vaderlands met Mij te behartigen, en verdere uitvoering te geven aan de Grondwet, die wij in onze vorige tezamenkomst wederkeerig hebben bezworen.

Wij mogen ons verblijden, ter oorzake,

dat onze uit- en inwendige aangelegenheden, sedert het oogenblik, waarop ik de regering aanvaardde, niet zijn verminderd, maar veeleer verbeterd, in gunstige gesteldheid.

Met alle mogendheden hebben wij vrede en goede verstandhouding. De onrust die elders woelt, dringt onze grenzen niet binnen; en de verdeeldheid, die andere Staten eenigermate van elkander verwijdert, blijft ons vreemd. Wij onderhouden met allen een volledig vriendschappelijk verkeer. De verwikkelingen, waarin wij vroeger vreesden, ten opzigte van Limburg te zullen - of te kunnen - geraken, zijn, door de bescherming der traktaten, gelukkig afgewend, en wij hebben het gegronde vooruitzigt, dat die regtmatige toestand nimmer andere dan regtmatige bevestiging of oplossing zal verkrijgen.

De zege op Bali, door de dapperheid onzer land- en zeemagt bevochten, heeft ons het verlies van meerdere verdienstelijke strijders, en, dat het meest is te betreuren, het verlies van eenen voortreffelijken bevelhebber gekost; maar tot dien duren prijs, zijn de eerbiediging van ons gezag, rust en orde in den Indischen Archipel verzekerd.

De marine bewees lofwaardige diensten, ook ten gunste van onze West-Indische bezittingen.

Het leger gaf Mij ruime stof tot tevredenheid.

Mijne beminde landgenooteu genieten gewenschten voorspoed. De oogst was gezegend. De handel herleefde. De fabrieken leverden, ook op de onlangs gehoudene tentoonstelling, uitmuntende proeven van hare gunstige ontwikkeling. En de markt onzer koloniale voortbrengselen heeft voordeelen verschaft, die, gevoegd bij de niet ongunstige opbrengst der belastingen en de reeds tot stand gebragte aanzienlijke bezuinigingen, veel hebben bijgedragen tot de verbetering van den stand van 's lands geldmiddelen. Alleen het gedeeltelijk mislukken van een enkel gewas des velds en de vele slagtoffers eener gevaarlijke ziekte, gaven ons stof tot bekommering en leed. Beiden schijnen evenwel te verminderen.

Onder die gunstige omstandigheden zijt Gij, Mijne Heeren, herwaarts gekomen, om Uwe zorgen op nieuw aan 's Lands zaken te besteden. Vele en gewigtige bemoeijingen wachten U, door de Grondwet zelve voorgeschreven en door de tijdsomstandigheden gevorderd.

Zij zullen zich niet bepalen tot het onderzoeken en beoordeelen van de wetsontwerpen, die de gewijzigde Grondwet vordert. Gij zult u ook moeten bezig houden met eene nieuwe begrooting der uitgaven en inkomsten van het Rijk; met gewigtige stoffelijke belangen der natie, en niet het minst met het overwegen van zoodanige verordeningen, als naar de tegenwoordige ontwikkeling der handelstaatkunde van Europa, ter bevordering van scheepvaart en handel, en tot herstel of verbetering van belangrijke bronnen van volkswelvaart, of mag het zijn tot het openen van nieuwe, raadzaam zullen worden gekeurd.

Daarin wensch Ik U welberaden, standvastig voor te gaan. Daartoe roep Ik uwe bezadigde, eendragtige belangstellende medewerking in.

Van de schreden door ons, in gemeen overleg, op dien weg te doen, hangen in deze gewigtige oogenblikken voor jaren tijds, het geluk en den voorspoed van dit achtingswaardig volk, welks welzijn wij moeten bevorderen, ten eenenmale af. Het vaderland plukke van onzen arbeid rijke vruchten. De weldadige Op-

perbestuurder van ons lot schenke daarop Zijnen zegen. Met deze wenschen in het hart verklaar Ik deze zitting voor geopend.

Tot voorzitter der Eerste kamer werd door Z.M. de graaf van Limburg Styrum benoemd. In de Tweede Kamer werden de heeren van Goltstein, Thorbecke, en Storm tot kandidaten gekozen, en de eerstgenoemde door den Koning benoemd. Doch eer de heer van Goltstein zijn post als voorzitter aanvaardde, ontving men het berigt dat de gezamenlijke Ministers hun ontslag hadden aangeboden. Het werd waarlijk ook tijd dat een wijziging in het ministerie een eind maakte aan de toenemende spanning vooral tusschen den Minister van Binnenlandsche Zaken en de vertegenwoordiging. Wij hebben vroeger van zijn ontwijkend antwoord op de interpellatie van den Heer Groen van Prinsterer melding gemaakt. Aldus kwam de Minister daarop terug, in het antwoord op de bedenkingen tegen de provinciale wet. De regering, zegt hij, zal ook hier met stilzwijgen voorbijgaan alle onaangename uitdrukkingen en onverdiende miskenningen in dat verslag op meer dan eene plaats voorkomende. Zij heeft, bij de beantwoording der vragen door den heer Gr. v. Pr. tot haar gerigt, duidelijk aangetoond, dat zij in de omstandigheden die plaats grepen en binnen het korte tijdsbestek haar gegund, alles heeft verrigt wat met redelijkheid van haar kon worden verlangd, zelfs verwacht. Onbevooroordeelde beoordeelaars zullen haar regt laten wedervaren, ook zonder dat zij zich op nieuw verdedigt. Voor anderen, die niet verlangen te worden overtuigd, zijn alle verdere redeneringen onvruchtbaar. - Waar zulk een toon wordt aangeslagen, loopt het gemeen overleg groot gevaar van tot gemeen gekijf over te gaan. De Minister zegt verder, dat het ontwerp uit de hoogte en magtspreukig is veroordeeld, en hij bewijzen zal dat die veroordeeling niet regtmatig is. In plaats van dat bewijs geeft hij echter een geheel en al gewijzigd ontwerp van wet om op nieuw onderzocht te worden, alsof de geheele zaak een nieuw blijk moest zijn, bij wie de schuld is te zoeken, dat in de afgeloopene zitting der Staten-Generaal zooveel minder is tot stand gekomen, dan men redelijker wijs had kunnen verlangen en verwachten.

De Eerste Kamer was reeds spoedig met haar adres van antwoord op de troonrede gereed, een weerklank op die rede, maar toch niet geheel een weerklank, daar ook het volgende er in voorkomt. - Ofschoon met dankbaarheid het goede in onzen binnenlandschen toestand erkennende, mogen wij echter het bestaan van armoede en gebrek aan arbeid niet onopgemerkt laten. Met verlangen zien wij dan ook naar de voorstellen uit tot verbetering van volkswelvaart door Uwe Majesteit toegezegd. - Wij verheugden ons dat 's lands geldmiddelen... ook verbetering erlangden door aanvankelijke bezuinigingen in het staatsbestuur. Wij vleijen ons in de begrooting over het volgend jaar de bewijzen te zullen vinden dat met die bezuinigingen stelselmatig wordt voortgegaan.

Nog na het aanbieden van zijn ontslag heeft de Minister van Finantiën, die naar men meent wel in functie zal blijven, de begrootingswetten voor 1850 bij de Tweede Kamer ingediend. De uitgaven worden op *f* 69,996,411, de ontvangsten op ruim 71 millioen geraamd, hetgeen een overschot van bijna 12 tonnen gouds zou geven. De reeds werkelijk verkregen bezuinigingen zouden, naar de berekening des Ministers, 17 tonnen gouds bedragen. Ten

aanzien van het belastingstelsel en de voorziening in het te kort meende het ministerie het oordeel van de toekomstige raadslieden der kroon niet te moeten vooruit loopen.

Frankrijk.

- In de doffe rust, welke na zoo vele woelingen is gevolgd, houden de partijen zich met schermutselingen bezig over alles wat daartoe eenige aanleiding geeft. Vooral heeft zich onlangs de clericale partij heftig doen hooren toen op het zoogenaamde congres van den vrede, Victor Hugo, de predikant Coquerel en de pastoor Deguerry als president en vice-presidenten hadden gesproken. De gezegden en gedragingen van dien pastoor werden door de bladen der genoemde partij geweldig gehekeld, en de gevoelens, welke die bladen daarbij verkondigden, toonden maar al te zeer, hoe weinig de ultramontaansche geestelijkheid van hare vroegere hatelijkheid en onverdraagzaamheid is teruggekomen. Naauwelijks was het twistgeschrijf over deze zaak eenigzins bedaard of er kwam iets anders op het tapijt. Nadat Oudinot als bevelhebber der Fransche troepen te Rome door Rostolan was vervangen, schreef de president der republiek dezen eenen brief van vrij zonderlingen inhoud, en die, zonderling genoeg, het eerst in het *Journal des Débats* openbaar gemaakt werd. Lodewijk Napoleon verkondigde in dat stuk, dat de tijdelijke magt des pauzen alleen op deze voorwaarden kon worden hersteld: het verleenen van volkomen amnestie, afscheiding der administratie, invoering van het wetboek Napoleon, en van een vrijzinnig bestuur, verder verklarende dat de Fransche republiek geen leger naar Rome heeft gezonden om de vrijheid aldaar te belemmeren en te dooden, maar om haar te regelen, en dat hij niet verkiest dat onder de bescherming der Fransche vlag willekeur worde uitgeoefend en ingezetenen worden verbannen. Men vreesde terstond in dezen brief het sein tot eenen algemeenen oorlog, daarna ten minste tot eene verandering van ministerie en staatkunde te zien; men achtte het een punt van groot belang te weten met welk oogmerk die brief was geschreven, en in hoeverre de Ministers er kennis van hadden gedragen, inzonderheid de Minister de Falloux, de bekende voorstander der clericale partij. Dat deze zou moeten aftreden hield men voor zeker, indien de zaak niet eene andere onverwachte wending nam. Geen van beide gebeurde, de beweging suste zich langzamerhand van zelf, en tot nog toe begrijpt niemand regt wat de bedoeling van dien brief en het openbaar maken daarvan is geweest. Waarschijnlijk hoopte men den paus en zijne tegenwoordige raadgevers door verrassing tot toegefelijkheid te bewegen, maar alsdan is zulks geheel mislukt.

Duitsche staten.

- De berigten uit Duitschland zijn over het geheel onbelangrijk, en doen alleen blijken dat de reactie overal in vollen gang is, en dat de Duitsche eenheid nog even ver te zoeken is als ooit. Van het Saksen of drie-koningen-verbond schijnt na al den daarvan gemaakten ophef weinig of niets te zullen komen. De Aartshertog Johan draagt altijd nog den titel van Rijksbestuurder, heeft zich als zoodanig weder naar Frankfort begeven, en toont zich zeer bevriend met den prins van Pruissen. Sommigen verwachten dat de Aartshertog zijne waardigheid op den prins zal overdragen, en

de Frankforter constitutie toch nog op een of andere wijs in werking zal worden gebragt; anderen denken aan eenen terugkeer tot het oude Duitsche bond.

In Pruissen maakt de Eerste Kamer

veel spoed met de herziening der geoctroijeerde constitutie. De meeste bepalingen worden zonder verandering goedgekeurd. Men is er vooral op uit om de grondwettige regten duidelijk te omschrijven en door geene onduidelijkheid gelegenheid tot reactionnaire pogingen te laten. Van de Tweede Kamer verwacht men hetzelfde, en hoopt aldus in Pruissen ten minste het staatsbestuur weldra op een vasten en billijken voet geregeld te zien.

Uit Oostenrijk zelf verneemt men even weinig als uit het hermetisch geslotene Rusland. De gelduitvoer is weder veroorloofd. De Hongaarsche oorlog is in der daad door de overgaaf van Görgey beslist. Alles heeft zich moeten onderwerpen, alleen de sterke vesting Komorn is nog in de handen der insurgenten, die voornemens schijnen zich tot het uiterste te verdedigen.

Italiaansche staten.

- Het vermoeden heeft zich bevestigd dat de val van Hongarije de voorbode van die van Venetie zou zijn. Weinige bijzonderheden heeft men van de overgaaf en van den toestand der stad vernomen. Gelijk altijd in dergelijke gevallen, heeft men berigt, dat de inwoners de overwinnaars als verlossers hebben ontvangen, en deze laatsten met groote gematigdheid handelen. In hoeverre dit wat Venetie aangaat de waarheid is, moge twijfelachtig zijn; wat het overige Italië aangaat, zal de toestand der bevolking en de handelwijs der Oostenrijksche of door Oostenrijkschen invloed bestuurde regering, genoegzaam kunnen opgemaakt worden uit hetgeen te Bologna heeft plaats gehad, waar de stedelijke raad een besluit had genomen, waarin het behoud der door den Paus verleende constitutie als wenschelijk voorgedragen, en, uithoofde van dit zoogenaamde te buiten gaan harer bevoegdheid, door den Oostenrijkschen kommandant der troepen, die gedurende den staat van beleg het gezag uitoefende, met eene geldboete van 2000 scudi werd gestraft. Te Rome zou de kardinalen-commissie gaarne op dezelfde wijs handelen, werd zij niet door Rostolan, den opvolger van Oudinot, daarin verhinderd, die echter den gedurigen kampstrijd tegen de vervolgingszucht dezer geestelijke staatsdienaren zoo weinig aangenaam vindt, dat hij, naauwelijks aangekomen, reeds van zijne zending wenscht ontslagen te worden. Hij heeft zich reeds tot den doortastenden maatregel genoodzaakt gezien om personen, die door de kardinalen-commissie zonder voldoende reden in hechtenis waren genomen, weder in vrijheid te doen stellen. Men zegt dat laatstelijk door de Fransche regering een ultimatum aan het pauselijk bewind is voorgesteld, wraarin de instelling eener consulta, met beslissende stem in binnenlandsche zaken, gedeeltelijke amnestie, intrekking van het muntpapier en erkenning der maatregelen van het voorloopig bewind worden gevorderd; maar dat de paus zich hoegenaamd geene voorwaarden wil laten stellen, en zijn gezag of niet of onbeperkt terug verlangt.

Engeland.

- Nu de gevaarlijke opstand in de Oost-Indische bezittingen is gedempt en de woelingen in Ierland ten minste voor eene poos zijn gesmoord, dreigt Engeland van twee andere zijden een gevaar, dat echter minder zijnen welvaart dan zijnen zoo ligt kwetsbaren trots aantast. Twee koloniën zijn op het punt om tot openbaren

opstand over te slaan. In Canada had het vuur reeds lang gesmeuld. De naijver tusschen de verschillende stammen van inwoners, de Franschen en Engelschen, die zich tot politieke partijen hebben gevormd, heeft reeds vroeger tot opschuddingen aanleiding gegeven. Deze

hebben zich thans vernieuwd bij gelegenheid der gevangenneming van eenige woelgeesten. Eene te hoop geloopene volksmenigte heeft het parlements-gebouw vernield, en de spanning neemt zoodanig toe, dat sommigen reeds van eene afscheuring van Engeland en eene inlijving in de Noord-Amerikaansche Unie spreken. - Van eenen anderen aard zijn de voorvallen in de Kaapkolonie. Deze was door het Engelsche ministerie de weldaad toegedacht om veroordeelde misdadigers als werklieden daarheen te zenden. Te vergeefs hadden de inwoners vertoogen daartegen gedaan. Het besluit werd afgekondigd. Daarop hebben de Kapenaren in eene openbare volksvergadering het besluit genomen om zich met alle constitutioneele middelen tegen dien despotieken, vernederenden en gevaarlijken maatregel te verzetten, en vele ingezetenen hebben zich verbonden om de verwachte misdadigers niet op te nemen of te gebruiken, en alle betrekking af te snijden met hen, die behulpzaam zijn om die lieden aan land te brengen of te onderhouden. De gouverneur heeft instructiën aangevraagd, daar hij het niet wagen durfde de veroordeelden, wier aankomst hij te gemoet zag, te laten ontschepen.

Errata.

Bladz. 181, reg. 1 v.b. staat: *weten*.	lees: *meten*.
Bladz. 182, reg. 16 v.o. staat: *wagen*.	lees: *vragen*
Bladz. 184, reg. 5 v.b. staat: *bestrijkende*.	lees: *bestrijkt.*
Bladz. 186, reg. 20 v.o. geen nieuwe regel.	
Bladz. 188, reg. 15 v.b. staat: *dat het sloopen*.	lees: *dat door het sloopen.*
Bladz. 190, reg. 5 v.o. staat: *grootere*.	lees: *grooten*.
Bladz. 192, reg. 16 v.b. staat: *Roubaie*.	lees: *Raubaix*.

Bladz. 192, reg. 22 v.b. die regel in het bandschrift als nota bijgevoegd, niet voor den druk bestemd, en bovendien eene fautieve opgave bevattende, weglaten.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De vereeniging der Protestanten in Nederland. Stemmen van twee predikers.

F. Koppius, De vereeniging der Protestanten in Nederland, en enkele stappen daartoe.
J.G. Liernur, De vereeniging der Protestanten in Nederland. Openbare brief aan den WelEerw. Zeer Geleerden Heer F. Koppius, behelzende eenige bedenkingen op zijn geschrift: de vereeniging der Protestanten in Nederland, en enkele stappen daartoe.

Alweder op het oude aanbeeld geslagen! Nog eens de stemmen vernomen, die elkaâr toeroepen en antwoorden. De echo op de vraag: al of niet vereenigen? eene vraag des tijds, die thans meermalen gehoord, herhaald, getoetst, aangenomen, afgewezen wordt. Wij verheugen ons, dat over die zaak gedacht, gesproken, geschreven wordt: 't is een goed teeken des tijds; het zijn onbloedige voorpostgevechten, waar de liefde en de waarheid het parool geven, en men eindigt met meer te winnen dan te verliezen, juist omgekeerd als in den krijg, waar elke winst verlies is. - Nuttig en noodig is die botsing en die tegenspraak: de zaak komt daardoor in een veelzijdig en helder licht; want hier is hooren en wederhooren pligt en behoefte tevens. Reeds meermalen moest dit Tijdschrift, als door den opgeheven vinger der waarheid aangemaand, over het veel besproken onderwerp in kortere of meer uitvoerige beschouwingen treden. Wij verwijzen alleenlijk op de te regt gewaardeerde verhandeling van den Hoogleeraar van der Hoeven, over de eenheid in het noodige enz., op het jongste geschrift van den geleerden en wakkeren Mensinga over de *formulieren*, op het korte verslag der voorlaatste *Predikanten-vergadering* te Amsterdam. Daar kwam het onderwerp telkens ter sprake, en wij werden onwillekeurig uitgelokt, als berigtgevers, het oog der lezers te vestigen op de meer en meer in het licht tredende *irenische* en *henotische* pogingen. Zoude het niet pleiten voor den geest van het Protestantismus in Nederland, dat men deze vereeniging - altijd in spe - altijd door den teleskoop gezien, ter harte neemt? dat men, eindelijk vermoeid van theologische spitsvindigheden nog eens aan te spitsen, zoo scherp als eene nieuwe els, naar den lieven vrede heenstreeft? dat men eindelijk schijnt te begrijpen: nu hebben we elkaâr reeds zoo lang *niet* verstaan en *niet* begrepen, daarom wordt het tijd, dat we ons eens *wel* verstaan en *goed* begrijpen, de hand reiken, en den ouden bouwvalligen scheidsmuur, die telkens meer steenen loslaat, waar de kalk afbrokkelt, verder afbreken? Voorzeker, er is altijd eene partij, de streng behoudende, die

dergelijke pogingen met leede oogen aanschouwt, ware het alleenlijk met leede oogen! maar scherpe, booze pennen, echte *stalen* pennen, worden gebezigd, harde liefdelooze woorden gesproken, het oude: '*sic volo, sic jubeo*,' op godgeleerden bodem gehoord, en daarenboven de vreesselijke voorwaarde om van het eens aangenomen stelsel geen tittel of jota te laten vallen, en wat inderdaad reeds gevallen is en vallen moest, weder op te rapen of op te rakelen, en in het systeem te voegen, waartoe allerlei kunstbewerkingen behooren, die dikwerf mislukken! Hoe groot of sterk die geweldig behoudende partij in Nederland is, laat zich moeijelijk verklaren. Wij gelooven dat men haar voor grooter houdt, dan ze inderdaad is, en dikwerf dáár vijanden ziet, waar slechts beschroomden of onverschilligen achteraf staan, terwijl enkele sprekers, schrijvers, of voorvechters nog geen bewijs opleveren van de sterkte, de magt, de geschiktheid der legerbenden, welke zij voorgeven aan te voeren, maar die, even als de soldaten in Shakespeare's Macbeth, achter de boomen en bladeren schuilen, en zich reserveren om eerst later hier of daar post te vatten.

Deze partij is ook in haar regt, zoo als de tegenovergestelde, die de vereeniging wenscht, en tracht te bewerken. Zij vereenigt zich in haarzelve, sluit af, beperkt, is hoogst negatief, niet minder positief, herstelt zooveel mogelijk het oude rasterwerk der geloofsbelijdenissen, voegt, waar de raster vermolmd is, er eene nieuwe in, en teert en pekt alles op nieuw vingerdik, opdat men het oude van het nieuwe niet zal kunnen onderscheiden, zet er eindelijk puntige ijzeren pennen op, en nu ten overvloede het kleine, ernstige opschrift, zoo wel bekend: 'hier liggen voetangels en klemmen,' voor de liberale dieven. Deze partij ziet in elke vereeniging op algemeene schaal, in de gevolgen, den ondergang van het Godgeleerd levensbeginsel; de kleine keurbende steekt de hoofden bij elkaâr, de gewapende en gehoornde hoofden, zoo als het verstandige rund, tegen den opkomenden storm in, en maakt een sterke phalanx - zij meent dat elke meer algemeene vereeniging eene zekere verwatering in het rijk Gods zoude teweeg brengen, eene krachtelooze massa, een deeg zonder zout of zuur, terwijl zij in gemoede overtuigd is zelve *dat* zuurdeeg te zijn, waarvan in het Evangelie gesproken wordt, en dat alles moet doortrekken en doorzuren en bewaren. - Wij wenschen dat het alzoo moge zijn, en dat het eens blijke, zoo spoedig mogelijk, dat alles treffelijk doorzuurd zij! De meer liberale partij onder onze Nederlandsche Protestanten wordt van zelfs, onwillekeurig, naar eene zekere algemeene eenheid als heengedrongen; een natuurlijk en wel te voorzien gevolg van het toenemend terugkeeren naar enkele, onbetwistbare, Bijbelsche hoofdbegrippen, waarbij de nevenzaken de eens aangenomene kerkelijke stellingen, vooral zoo als de formulieren die in de *doode letter* hebben gebannen, op den achtergrond moesten komen. Vrijzinnige uitleggingen der Heilige Schrift, vrijzinnige handboeken, vrijzinnige hoogleeraren, vrijzinnige studenten, waaruit eindelijk vrijzinnige predikers verschijnen, baanden den weg, waarop thans een zeer aanmerkelijk deel der Protestanten, zoowel geestelijken als leeken, zich bevinden. Het lag in den aard der zaak, toen het zoo ver gekomen was, dat men eens wilde zien *waar* men was op den weg; hoe men daar, zelfs eer men het dacht, was aangeland; en wat er nu te verrigten stond, zoo nabij elkaâr,

zoo, niet meer rug tegen rug, maar hand in hand. Men begon over die vereeniging na te denken, en vond hier, zoo als alom, licht en duister. Wat in het hart lag kwam uit den mond, of uit de pen.

De twee predikers, wier geschriften wij aan het hoofd van ons verslag noemden, nemen de zaak zeer ter harte, en de eerste is een vrij positieve voorstander eener vereeniging. Hij herinnert ons ‘dat het vereenigen der Protestanten zeer in den geest des tijds ligt, die vereeniging zal zeer heilzaam naar buiten en naar binnen werken, zij zal niet alleenlijk zedelijk maar ook stoffelijk werken,’ - de *stappen* nu, dat zijn de middelen of maatregelen, om het voorgestelde doel te bereiken, meent de heer Koppius te kunnen vinden: 1. *in het gezamenlijk doen vervaardigen en het gezamenlijk aannemen en gebruiken eener zelfde Bijbelvertaling;* 2. *het gezamenlijk doen vervaardigen en het gezamenlijk aannemen en gebruiken van eenen zelfden bundel Christelijke gezangen;* 3. *het ontslaan van het herkomstig menschelijk en genootschappelijk gezag der geloofsleuzen bij ieder kerkgenootschap;* 4. *het gezamenlijk doen vervaardigen en aannemen van dezelfde handleidingen bij het bedienen van kerkelijke plegtigheden.* Deze verschillende stukken stelt de schrijver tamelijk uitvoerig in het licht, terwijl de heer Liernur ze een voor een opvat, en uit zijn standpunt wederlegt of wijzigt, op eene allezins vriendschappelijk broederlijke wijze. Welligt zal menigeen, reeds bij de bloote opgave van de voorslagen, die de heer Koppius in het midden brengt, gedacht hebben: dat is niet weinig op eens! dat zijn voorwaar doortastende middelen, en de Schrijver schijnt dit zelf gevoeld te hebben; want hij beijvert zich om de stellingen - de stappen - te motiveren. Ja, hij stapt zeer wijdbeens voorwaarts, als met zevenmijlslaarzen uit Moeder de Gans, terwijl broeder Liernur zeer kleine, bedachtzame stappen maakt, zooals dat, om bij het beeld te blijven, naar drentelen gelijkt. Wie der beide heeren - de groot- of de klein-stapper - op den regten weg is, laten wij vooreerst onbeslist, evenwel gaarne erkennende, dat de bezwaren, door den heer Liernur geopperd, wel van dien aard zijn, dat men ze mag overdenken en toetsen. Zekerlijk zal de echt vrijzinnige, en voor de goede en groote zaak bezielde Schrijver van het *eerste* geschrift, onder het stellen en ontwikkelen zijner betoogen heimelijk gezucht hebben, wel wetende dat het zoo verre vooreerst niet kan komen; - ja, velen zullen hem onder de theologische utopisten rangschikken en uitroepen: ‘goede vriend, schrijf maar gerustelijk voort, uwe luchtkasteelen zullen niet verwezenlijkt worden.’ - De heer Liernur neemt de zaak tamelijk ernstig op, ja, het schijnt alsof er bij hem eene zekere, moeijelijk te bedwingen vrees bestaat, dat men werkelijk tot de proefneming zoude overgaan, en aan den viervoudigeu voorslag van broeder Koppius zoude gehoor geven. Zeer beijvert hij zich om het ongegronde, het onmogelijke, het gevaarlijke van een en ander aan te toonen, en den ambtgenoot toch bij tijds van zijn project terug te brengen, eer men zich de handen brandt. Wilden wij de beide heeren naar hunne voorliggende brochuren kenmerken, de eerste is een Ajax, die vooraan strijdt, en dadelijk het strijdperk insnelt, de tweede een Ulysses, die alles zeer bedaard op een afstand beschouwt, beoordeelt, en bij elk stapje den voet voorzigtig optilt en nederzet, toeziende of hij zich ook aan een scherp

steentje kan bezeeren, terwijl zijn voorganger krachtig voortmarcheert, met het oog niet op den voet gevestigd, maar op het doel, dat nog verre ligt. - De opmerkingen en bezwaren door den heer Liernur tegen eene *algemeene Bijbelvertaling* en derzelver aanneming, zijn gansch niet uit de lucht gegrepen, en dragen mede het kenmerk eener zeer groote bezorgdheid voor de verwarring en de ontevredenheid, welke daardoor bij de leeken der verschillende kerkgenootschappen zouden kunnen ontstaan: dit argument komt ons tamelijk zwak voor; de *vooringenomenheid* met de Statenvertaling of met die van Luther kan toch niet ten gevolge hebben, dat men *deswege* eene algemeene en verbeterde Bijbelvertaling zoude moeten afkeuren. De moeijelijkheid aan zulk een werk verknocht, de zuivere weerklank van den grondtekst is mede nog geen bewijs dat eene verbeterde, daarom nog niet volmaakte (hier beneden is niets volmaakt) Bijbelvertaling, onder de hersenschimmen behoort. Wij vermeenen dat het zeer mogelijk, zeer noodzakelijk is, om eene dergelijke meer gezuiverde Bijbelvertaling aan het licht te brengen, en zouden eigenlijk geene reden weten, waarom men eene zoodanige, als ze eens inderdaad bestond, niet als den algemeenen, erkenden Bijbel bij alle kerkgenootschappen zoude kunnen aannemen en aanbieden; eene andere vraag is het, in hoeverre daardoor werkelijk de gewenschte vereeniging zoude bereikt worden: konde men de leeraars en Bijbeluitleggers meteen universaliseren en neutraliseren, en hen met denzelfden *Bijbel vóór* zich, denzelfden *geest* instorten en eenparig maken - ja dan ware er veel gewonnen - maar met dien algemeenen Bijbel, waarnaar wij zeer reikhalzen, onaangezien de bezwaren van den heer Liernur, zal vermoedelijk de verschillende opvatting en uitlegging van den Bijbel zelven niet kunnen ontweken worden, en zoo ware er, de zaak van deze zijde beschouwd, niet veel door gewonnen.

Wat betreft het *algemeene gezangboek*, hooren wij den broeder Koppius gaarne, en zijne vriendelijke tegenpartij ontkent de aanmerkingen niet, doorhem gemaakt. De kerkelijke gezangboeken, oudere, nieuwere, en splinternieuwe zijn ware martelaars, even als de zamenstellers of de dichters daarvan. In den beginne is het nieuwe gezangboek, even als een nieuw (pas geboren) kind of een nieuw kleed, zeer welkom, en wordt geprezen, en men heeft er groote verwachting van; men vergelijkt het nieuwe boek bij het oude, zooals men het oude bij zijn voorganger deed, en ziet met helder, onbeneveld oog, de voorregten van den herboren bundel, waar de afgestorvene zijn attestatie de vitâ voor altijd afgeeft, en wordt gerelegeerd - maar, o wee - ook hier komt het hinkende paard achter aan, zooals het heet. Als het eens nieuwe gezangboek, niet slechts afgedrukt maar ook afgezongen is, komen de menschelijkheden voor den dag; de predikant, die vruchteloos naar zekere gezangen zoekt, als de voor- en achterdeur zijner rede, en de oudere gezangen niet meer of veranderd vindt; de voorzanger, die met toon en noot haspelt; de gemeente, die door het gedurige *da capo* en *iteretur* allerlei feilen ontdekt; de organist, die de minder welluidende of minder gemakkelijke wijzen telkens verafschuwt, en zich somtijds door de onschuldige toetsen op den armen toonzettermartelaar wreekt - deze geheele conspiratie treedt tegen het gezangboek op, en elk heeft zijne geeselroede gereed - een

volmaakt gezangboek staat nog altijd gelijk met de quadratuur van den cirkel, of den doortogt om de Noordpool. - Intusschen zien wij om deze redenen niet in, waarom ook hier geene verbetering mogelijk zij, waarom ook hier niet een algemeene bundel zoude kunnen aangeboden, aangeboden niet ingevoerd worden. Het schijnt ons toe dat het bezwaar, door den heer Koppius in de verschillende gezangboeken gevonden, te ver gezocht is - waar, zooals dit dikwerf geschiedt, de leden der verschillende gemeenten ook de kerkgebouwen der andere Protestantsche kerkgenootschappen bezoeken - in dezen tijd geen wonder meer, maar een dagelijksch, een zeer gewoon verschijnsel, dat men ten minste twee en vijftig maal 's jaars, met eigene oogen kan waarnemen - daar maken deze eclectici, (onafhankelijken) onder de kerkbezoekers, deze ongebondene, daarom geenszins ligtzinnige Christenen, toch geene de allerminste zwarigheid, om uit het Gereformeerde, uit het Luthersche, uit het Remonstrantsche, uit het Doopsgezinde gezangboek mede te zingen, en worden er niet minder door gesticht, als het boek, de letter, de wijzen, de woorden, en de band iets vreemd is. - Ja wij kennen zeer Christelijke gezinnen, waar een kleine bibliotheek van allerlei verschillende gezangboeken op het boekenrekje in de huiskamer te vinden is, waarover niemand zich ergert, dan het een of ander uilskuiken. De heer Liernur verklaart: ‘Er is in het vaderland geen Protestantsch kerkgenootschap, voor hetwelk de verbetering van zijn gezangboek een overbodig werk zou zijn.’ Daaruit volgt, dat een verbeterd gezangboek onder de gewenschte zaken behoort, en wij zien geene reden, waarom eene geschikte en onpartijdige commissie - want commissiën zijn de pompen en trekkers aan de stoomwerktuigen der hedendaagsche cultuur, of worden er voor gehouden - niet eenen algemeenen bundel van Christelijke gezangen, als zuiver Evangeliesche zoude kunnen zamenstellen, als bloemlezing uit de bestaande tot een geurigen krans zamenvlechten, en dan weder aanbieden; maar om een dergelijk universeel gezangboek in te voeren, en toch niet op te dringen, daarin ligt zwarigheid, niet zoozeer wegens de bepaalde dogmatische kleur, welke sommige geestelijke liederen dragen, maar wegens de vaderlijke en moederlijke gehechtheid, welke vele leeken aan den patriarchaten gezangbundel, hun lief kerkelijk kind, hechten, waar zij zoo aan gewoon zijn, en zooveel uit van buiten kennen, dat onwillekeurig in het hoofd, daarom nog niet in het hart komt, als men des zondags telkens weder aanheft, wrat reeds honderdmalen is aangeheven.

Juist merkt de heer Liernur aan, dat het de kunst is, om aan dat WILLEN van allen, eene bepaalde rigting te geven, een eenparigheid - juist daar ligt de knoop. Komt met uwen nieuwen, herzienen Bijbel, waar de groote misstellingen uitgeligt zijn, waar men, naar den tegenwoordigen stand der wetenschap, vooral der uitlegkunde, teruggeeft, wat er staat in het Hebreeuwsch en Grieksch. - Komt met uw herzien, gefiltreerd, gerecenseerd gezangboek, waar de puikjuweelen onzer vrome dichters nevens elkaâr staan, en de ware Evangeliesche geest overal ons tegenademt. Voortreffelijk! maar nu hebt gij nog met *menschen* te doen, met de zoo verschillende, met de menschen, die tot de oudere of nieuwere *Gereformeerde* kerk behooren, met de bloot *Evangeliesche*, of daarenboven nog Hersteld-Evangeliesch-Lutherschen, met

de Remonstranten, die nog uit de verjaarde school van Prof. Konijnenburg dateren, en met de Remonstranten, die een weinig meer Gereformeerd-regtzinnig zijn geworden, met de Doopsgezinden, die vast op hun stuk staan, al is dat stuk ook zoo vast niet, als zijzelven die er op staan: met *die* menschen moet ge transigeren, en diplomatiseren, en contracteren. Waarde vriend, ik geef het u te doen, om ze allen onder één hoed te vangen! Vooreerst dus, welmeenende broeder Koppius! blijven de lieden, over het algemeen bedaarde conservatieven, bij het oude; zij willen *hunne* gemeente, *hunne* Bijbels, *hunne* gezangboeken hebben, alles, wel te verstaan, met eene zeer gepermitteerde en fatsoenlijke verdraagzaamheid verbonden, eene algemeene pligtpleging op het kerkelijk gebied, waar men zich niet gaarne voor een onwellevend mensch hoort uitmaken, maar intusschen in het eigene, oude, warme nestje kruipt, alweder denkende: Oost, West, t' huis best, - Wat de *psalmen* betreft, wij zijn het niet eens met den heer Liernur, dat hier een groot verlies zoude bestaan, door de afsnoeijing van een groot deel dezer oude gewijde Hebreeuwsche liederen. Er bestaat een groot verschil om de psalmen te *lezen*, om er over te *prediken*, en om de gemeente die te laten *zingen*. Er zijn zeer vele liederen van David en zijne tijdgenooten klaarblijkelijk *ongeschikt* voor onze gemeenten - liederen, die eene zeer beperkte, eigenaardige strekking hebben, hoogst individuëel, en welke, òf door de zingende gemeente niet verstaan, òf verkeerd verstaan worden: ja sommigen, die gevoelens en begrippen behelzen, welke met de leer van Christus en zijne Apostelen in duidelijke tegenspraak zijn: dat weet elk Godgeleerde, derhalve mede de heer Liernur; de heer Koppius heeft het met voorbeelden aangetoond, en de heer Liernur heeft hier met een enkelen wensch, met de betuiging dat *hij* al de psalmen *betreurt*, den broeder volstrekt niet wederlegd. - Wij wachten nog altijd het argument, dat ons duidelijk overtuigt, niet dat psalmen *kunnen*, maar dat ze *moeten* gezongen worden in de Christelijke gemeente, en wij keuren eene wijze en bedachtzame keuze uit den psalmbundel, gelijk het gezangboek bij de Evangeliesch-Luthersche gemeente dit aantoont, allezins goed en noodig; men moet toch niet de flaauwe of ongepaste Christelijke gezangen uit lateren tijd trachten te verdrijven, alleenlijk door de psalmen, als palliatief, daarvoor in de plaats te wenschen, daardoor worden de psalmen, hoe eenig en waarachtig Gode waardig velen daaronder zijn, toch niet meer en beter geschikt, om door *Christenen*, die niet aan David, aan Azaf, als de Verlossers, maar aan Christus als den eenigen Verlosser gelooven, gezongen en begrepen te worden; want tusschen deze beide verrigtingen van den redelijken kerkelijken mensch bestaat een verbazend groot verschil.

De derde controverse, de derde reuzenstap, waarbij de beenderen kraken, de spieren van den stapper vreesselijk gerekt worden, is het *ontslaan van de geloofsleuzen, herkomstig van menschelijk gezag.* - De meesten onzer lezers, die op de hoogte staan om de zaken eenigzins te beoordeelen, zullen weten, dat hierdoor meer gewonnen kan worden, en is gewonnen, dan door universeele Bijbels en gezangboeken, daarom ijvert men van menige zijde zoo sterk *tegen* het afstroopen van die hand- en voetboeijen, welke door tijdsverloop wijder en wijder zijn geworden, en afgesle-

ten, en met eenige inspanning van kracht werden losgemaakt. Zoo was het eens vóór eeuwen niet Socrates, toen hij in den kerker zijne ketenen zag losgemaakt, volgens Plato: 't was hem eene vreemde gewaarwording; eerst minder aangenaam, later beter, - zoo is het ook met den geest der menschen, die hunne aangeborene vrijheid gedurende eenigen tijd kunnen verloochenen of afzweren, maar eindelijk toch de vrijheid nemen om de vrijheid terug te eischen, en zekere banden en boeijen, hoe ook verguld of verzilverd, af te werpen. Over dit punt verwijzen wij den lezer nogmaals naar het hoogstbelangrijke geschrift van den cordaten Zeer-, hoewel daarom niet Hooggeleerden heer Mensinga, over de formulieren, en de beoordeeling daarvan in dit Tijdschrift (Tijdsp. 1849, I blzz. 93 en 161 volgg.). Hier staan, en het kan niet anders, de twee schrijvende broeders op hetzelfde grondgebied, wederom met dit verschil, dat broeder Koppius geweldig stapt, over drie eeuwen tegelijk heen, broeder Liernur eerst geheel bedremmeld schijnt stil te staan, en dan voorzigtig, alsof hij op eijeren liep, het voetje opheft. Zekerlijk, als men met het ter zijde leggen van de symbolische boeken - de *paternosters* der Protestantsche kerk, in *tweeledigen zin*, als geijkt bidformulier, en als handboei - ook het bestaand kerkelijk verband der afzonderlijke gemeenten en kerkgenootschappen wilde ter zijde leggen, en maar wild en woest tot één hoop zamenloopen, en daar victorie kraaijen, dan ware er niet veel gewonnen, en we zouden bij zulk eene Christelijke republiek waarschijnlijk hetzelfde verschijnsel waarnemen, als bij de laatste, de tweede Fransche republiek, waar de groote hoop zich deelde in kleine hoopen en weder gesplitst werd, totdat men een stuurman aan boord riep, die vooreerst met de rol van bootsman op de Fransche staatkundige hulk al zeer wel gediend ware, maar nu, omdat hij een excellent naamcijfer draagt, gepromoveerd is en geïmproviseerd tot president. Wie zoude, bij deze zaamgevloeide groote massa van Christenen, die elkaâr op eens tegen het lijf liepen, de rol van president willen spelen? Zeker de heer Koppius niet, veel, veel minder de heer Liernur, zelfs niet de president der Hervormde Synode, ook niet de minister van Hervormde Eeredienst (zoo lang deze nog in wezen is). Neen, dat wil men niet, en men kan dat niet willen, en wij onderschrijven uit naam van eenige honderdtallen Christelijke Nederlandsche predikers, en eenige duizendtallen Christelijke leeken, de woorden des heeren Liernur: ‘en ik geloof met u, dat vurige liefde tot de waarheid, *die onafhankelijk is van alle geloofsleuzen*, niet anders dan bevorderlijk kan zijn aan eene hoogst weldadige verbroedering.’ Maar nu wordt het dan ook tijd, dat men toone en bewijze dat men zoo iets *wil*, en niet alleenlijk schrijft of laat drukken; men legge de menschenvrees, de vrees voor de gemeente, en hare dikwerf zeer ongeschikte organen, een weinig af; men verheffe zich toch, zooals men werkelijk doet of deed, meer boven de geloofsleuzen, en scherme niet, als men in het naauw zit, met een wapen, dat niet meer deren kan, dat, om eene vergelijking van vader Steenmeijer in de Kerkelijke Courant te gebruiken, bij een zwaard, uit St. Nikolaasdeeg gemaakt, te vergelijken ware. Men respectere de geloofsleuzen, dat verdienen ze; men bevele ze aan, dat kunnen ze verdragen; men vergelijke ze, dat is bovenal hoogst nuttig; maar men beschouwe ze toch niet als een achter-

deurtje, om zich uit de voeten te maken als de voordeur wijd openstaat, vol volk, dat u bij de slippen van den rok, van den mantel, of van de toga zal grijpen, als ge daardoor wilt wegsluipen, om u te redden. Het strekt ons tot grooten troost en bemoediging, dat inderdaad, de facto, de voorslag van den heer Koppius reeds in beoefening gebragt is, en ongevoelig de Nederlandsche Christenen zich terug vinden en verbroederen, buiten de geloofsleuzen om - sommigen zijn er zelven verwonderd over - in, aan en bij het zuivere Woord Gods, dat reeds zeer lang bestaan heeft, voordat er een enkele steen aan Augsburg of Genève was gelegd.

De vierde maatregel schijnt, hoe welgemeend ook, buiten den regel te gaan, zoo althans vat de heer Liernur denzelven op. Het gezamenlijk doen vervaardigen en aannemen van dezelfde *handleidingen bij het bedienen van kerkelijke plegtigheden*. Naar het ons toeschijnt, is hier nog meer bezwaar bij de invoering te verwachten, dan bij den nieuwen Bijbel en het algemeene gezangboek. Hier zijn het meer en meer *huishoudelijke* zaken, en dat is een zeer gevaarlijke stap, als men zich met de huishouding van iemand anders, al is het ook een vriend en broeder, wil bemoeijen. Op dat punt zijn de menschen, de predikanten, de ouderlingen, de kerkbesturen, bijzonder kitteloorig, en hebben dikwerf eene geweldige antipathie om nieuwe vormen aan te nemen, en eene even verbazende sympathie voor het oude, bestaande, het geincarneerde, het ingevoerde, - *das gute alte Herkommen*. - Men huivert om de rails hier te verleggen - zij liggen er eens, is dat niet voldoende? Als men ze nu op breedere of naauwere sporen maakt, dan heeft men vooreerst tijd noodig, en wat meer zegt - geld - en dan hangt er, zooals bij den Rijnspoorweg, de aansluiting van eene quasi-bevriende mogendheid af, aan het veranderen der spoorstaven, men heeft vooral te doen met de deelhebbers en actiehouders, niet het minste met de directeurs, die kunnen goede redenen hebben, om niet zoo spoedig de zaak *en grand* te pousseren. Eene algemeene liturgie is vooreerst niet te denken. Hier zouden, nevens de heeren predikanten, de broeders ouderlingen en kerkvoogden mede in het spel komen, en misschien veel bederven; want als iemand stemgeregtigde is, wil hij ook meestal zijne stem laten gelden, en toonen dat hij er *is*, en ook eens mag medespreken, al is het niet altijd zoo geheel in den haak. Zeer juist, zegt broeder Koppius, dat het ongelukkig is, dat men aan de gedrukte *voorschriften*, die bij het Avondmaal, den Doop, het Huwelijk enz. gebruikt en gelezen *kunnen* worden, den naam van *formulieren* heeft gegeven; dat is wel zeer ongelukkig en dwaas, en heeft in de hoofden van velen eene hoogst bedroevende verwarring gebaard, een ergerlijk respect voor de majesteit en het gezag dezer quasi-formulieren, die dan ook bij de verschillende genootschappen grootelijks verschillen, en zich, zonder dat ze blozen (zóó schaamteloos zijn ze) in het aangezigt tegenspreken en uitlagchen, waardoor menig goed braaf Christenmensch geheel verbluft geraakt en van zijn stuk is gebragt; maar om de huishouding hier te redderen, en allen onder één hoed te vangen, is voor als nog te veel gevergd. Komt ooit rekkelijkheid of toegevendheid te pas, het is hier; hier, waar ik mij niet half dood erger, als gij in uw woonvertrek de meubels anders plaats dan ik; als gij uw eigen ménage hebt, die mij niet smaakt; als gij op uwe keukenlijst

spijzen stelt, die ik nooit op mijne tafel wil zien. Als de afzonderlijke huishoudingen zich slechts niet beschuldigen van kwade praktijken, van onzinnig schulden maken, en ieder eens zijn budget kan en durft vertoonen aan Hem, die een regt oordeel oordeelt, dan is het immers goed? Wij zullen elkaâr deswege, dat de liturgie, toch meest in alles vorm, VORM zeggen wij, verschilt, niet in den baard varen, of in den ban doen? of de policie roepen, om den buurman te beboeten?

Wij hebben voor den lezer, die welligt na ons oppervlakkig verslag lust gevoelt, om de beide predikers, echte flinke Protestanten, verder te leeren kennen, een' raad, en wel dezen: dat zij de twee geschriften, die beide nog geen daalder kosten, - dus minder dan een gewoon stoompleiziertogtje, minder dan een kwart anker wijn, minder dan een schouwburg- of concert-billet, op een' fatsoenlijken rang wel te verstaan, - dat zij de twee geschriften koopen, en lezen, en beoordeelen, en er hun nut mede doen. Hier worden geene onverschillige zaken behandeld. Het geldt hier mede het heil, den bloei, en misschien het bestaan der Protestantsche kerk in Nederland. Als de vertegenwoordigers dezer kerk, op den kansel en op het papier, ook daar, waar ze geen synodale stem uitbrengen, aankloppen, mag men toch wel luisteren, met het hoofd schudden, of met het hoofd knikken, naar dat men wil, naar dat men durft, of naar dat men gemutst is, of naar dat men geplaatst is. Alles geschiede in, door, en uit de liefde - gelijk hier geschied is - ‘want de liefde is langmoedig en vriendelijk, de liefde is niet afgunstig; de liefde bedrijft geen moedwil; zij is niet opgeblazen, zij handelt niet onvoegzaam, zij zoekt het hare niet, zij laat zich niet verbitteren.’

Spiritus Asper en *Lenis*.

Katholicisme en Protestantisme.

door H.W.J. Thiersch, vertaald door A. van Toorenenbergen. Utrecht, van der Post Jr. 1848.

Een merkwaardig verschijnsel in de geschiedenis der volken is het pausdom. Gemakkelijker kan men de veroveringen begrijpen, die eens het oude Rome zoo wereldberoemd maakten, dan de vreesselijke magt die Romes bisschoppen hebben verkregen over zoo groot getal van volken. Men weet hoe moeijelijk 't is aan een volk de zeden en gewoonten van een ander eigen te maken; de bisschop van Rome kon 't Romeinsch godsdienstig karakter de natien indrukken. Zelfs op het voorhoofd der vrije Germanen prentte hij het teeken zijns eigendoms. Den stoutmoedigen Ier maakte hij tot een getrouwen ijzervasten trawant van zijn troon. Den trotschen Hidalgo vervulde hij met diepe hoogachting voor zijn geestelijk gezag; den ligtzinnigen Frank wist hij aan zijn belang te verbinden, terwijl hij den bezadigden Nederlander zoo betooverde, dat hij in weerwil van allen tegenstand den heiligen vader getrouw bleef. Het Arianisme, dat reeds zoo grooten voortgang gemaakt had, fnuikte hij geheel. Koningen hebben zich te vergeefs tegen den opperpriester van Rome verzet. Canossa herinnert ons de overmoedige op-

permagt van een bisschop van Rome over een magtigen vorst. Een keizer hield den stijgbeugel des pausen. De magten der aarde hebben 't pausdom bestreden, de wetenschap heeft het aangevallen met alle mogelijke wapenen. 't Christendom was in strijd met zijne aanmatiging, en 't zedelijk bewustzijn van duizenden oordeelde het pausdom zijne heerschappij onwaardig; en toch bleef het bestaan, zelfs te midden der verlichting, der omwentelingen in het staatkundige leven der volken. Te midden van de bespottingen, waaraan het bloot stond, aanhoudend belegerd door de massa's der Protestanten, bleef het bestaan met eene onbegrijpelijke levenskracht.

Alles heeft moeten toegeven aan den tijdgeest, de magtigste vorsten der aarde waren genoodzaakt concessies te doen, die zijzelven moesten houden voor ondermijningen van hun gezag, en *Rome ne recule pas* - zelfs aan de grootste gevaren durft het zich te wagen, als zijne voorposten vrijheid van godsdienst eischen. Zelfs heidensche elementen durft het behouden, terwijl men ze vereenigde met de onvergankelijke hoofdstoffen van het Christendom. Zij hebben ze omringd door 't schitterend verguldsel, dat zoo juist berekend is om indruk te maken op 't zinnelijk gemoed, gelijk zij den ouden predikstoel der Pieterskerk, waarop de twaalf daden van Hercules gebeiteld zijn, met brons hebben bedekt.

Hoe verschillend wordt het pausdom dan ook niet beoordeeld, naarmate van de vooringenomenheid of den afkeer waarmede men het beschouwt. Als 't verheven ideaal der kerk van Christus wordt het met stomme verbazing aangestaard door den dichter, die met 't romantische der middeneeuwen dweept. Als een bolwerk des Satans op aarde wordt het verguisd door den Protestantschen zeloot, die er niets anders in zien kan dan eene parodie op het Christendom. Als eene menschwording Gods werden zelfs die pausen beschouwd, die zich eer als menschwording van den onreinen geest deden kennen; aan den anderen kant werden zelfs die bisschoppen, die zich wezenlijk niet onverdienstelijk gedragen hadden, zonder genade geïdentificeerd met het apocalyptische beest met monsterachtige hoofden en sterke hoornen. Die leelijke namen zijn niet eerst door Protestanten uitgevonden; 't is bekend hoe er reeds vóór de hervorming over den paus gesproken werd. Dat echter de ware Protestant volkomen regt aan het pausdom laat wedervaren, is uit vele geschriften van onzen tijd bekend. Dat hij 't niet houden kan voor de verwezenlijking van het duizendjarig rijk behoeft hij niet te bewijzen. De geschiedenis en de toestand der Roomsche kerk ontslaan hem van die moeite, ze zijn daar om het tebetoogen. De Heilige Schrift is daar, om het onchristelijke, waar het ook moge gevonden worden, te ontdekken. Neen, 't is alleen onbegrijpelijke blindheid, waardoor men beweren durft dat de Roomsche kerk de *una sancta Catholica ecclesia* zoude wezen. Zoo lang zij nu liever de kerk van Rome dan de kerk van Christus wil zijn, zoo lang zullen wij ook niet ophouden te protesteren. De historische merkwaardigheid van 't pausdom, de beteekenis van het Katholicisme ook nog in onzen tijd willen wij niet miskennen. Gaarne willen wij onderwezen worden, om zoo regtvaardig en billijk mogelijk te kunnen oordeelen. Dat is voor den wetenschappelijken mensch behoefte, en voor iederen Christen noodig. Als zoodanig is het boek van prof. Thiersch eene aangename verschijning. Niet van

Krypto-katholicisme beschuldigen wij den zachtmoedig oordeelenden schrijver; om zijn verdraagzamen liefderijken geest kunnen wij hem liefhebben, ook dan als hij den mantel der liefde wat breed ontplooit, om veel verkeerds te kunnen bedekken. Open rondborstig spreekt hij zijne meening uit over het goede dat hij opmerkt, zoowel als over het kwade dat hij streng bestraft.

Zijn verzoenend streven moge voor Rome nutteloos zijn, voor ons is 't weldadig; want wij willen niet verbitterd worden jegens hen die wij beklagen, omdat zij zich blind gekeken hebben op den luister van den pauselijken troon.

Dwaasheid zou 't zijn te hopen op verzoening met het Katholicisme, zoo lang het zoo innig en naauw met 't pausdom verbonden is. Met het pausdom is geene verzoening mogelijk, het eischt onbepaalde onderwerping, zijne meest getrouwe krijgsknechten vorderen dat wij zullen worden *perinde ac cadaver*. Wilden wij het ook, wij zouden het niet kunnen, het staat niet in onze magt het geestelijk leven te dooden, of te gelooven dat wit eigenlijk zwart is. Luther wilde geene vijandschap met het Katholicisme, maar 't pausdom moest hem bannen. Neen, hoe billijk en verzoenend men ook over Katholicisme en Protestantisme moge schrijven, zonder zedelijken zelfmoord is er aan geene verzoening te denken zoo lang 't pausdom het hart der Katholieke kerk is. Of hebben 't onze vaderen ook niet goed met de Katholieken gemeend? Zij betreurden met ons hunne verkeerdheden, waarover zij gejuicht zouden hebben, als 't om hun ongeluk te doen was. Bij 't minste vonkje van verlichting dat wij onder hen opmerken verblijden wij ons. En wat heeft onze stille tot verzoening geneigde houding gebaat, dat moge het geschreeuw leeren, dat sterker en sterker van den kant der Ultramontanen aangeheven wordt.

En welk gebruik zullen zij van dit boek maken? ‘Het boek,’ zegt een Duitsch beoordeelaar[1] ‘zal ook steeds door eene zekere klasse van Katholieken, die op Protestantsche getuigenissen tegen het Protestantisme en voor het Katholicisme jagt maakt met een ijver die gebrek aan vertrouwen op de inwendige waarheid van hare eigene zaak verraadt ten gunste van haar partijbejag gebruikt worden, De openhartigheid waarmede Thiersch de gebreken van het Protestantsch kerkelijk leven openlegt, zal in zulke kringen bijval vinden, en men zal het aan uittreksels niet laten ontbreken om het ongunstig oordeel te staven. Evenmin zal men in gebreke blijven, het zacht en loffelijk oordeel over Katholicisme, Katholieke leer, eeredienst en tucht in het licht te stellen om het aan te voeren tot het winnen van Protestantsche gemoederen. 't Is waar men moet wel eens blozen over de wijze waarop de strijd ook van onze zijde gevoerd wordt (Voorr. blz. VII) maar men vergete toch niet door te groote neiging tot verzoening over onze eigene zaak billijk te oordeelen; men vergete niet dat 't oordeel over ons, in de engte der zelfverdediging gedreven, niet te gestreng wezen moet.

De wijze waarop Thiersch den strijd entameert en voortzet is edel; zij moet den weldenkenden Katholiek zoowel als den waren Protestant achting inboezemen voor den onpartijdigen beoordeelaar. Hoe moeijelijk is het niet, om in zulk eene beoordeeling de gebreken te ontdekken

1) Kling in de Stud. und Krit., overgenomen in het Repertorium voor Buitenl. theologie 1849, St. 3. blz. 427.

van die partij tot welke men van ganscher harte behoort. De Ultramontaan zal misschien alleen daarom het boek lezen om uit de argelooze eenvoudigheid der duive listige beraadslagingen te smeden. En zij die de eene of andere afdeeling der Protestantsche kerk eenzijdig voor de *una sancta et Catholica ecclesia* houden, omdat dat kerkgenootschap de eer heeft hen onder zijne leden te tellen, zullen met medelijdenden glimlach de schouders ophalen.

Gaarne erkennen wij uit dit werk veel geleerd te hebben, schoon wij het met den vertaler en eenige beoordeelaars volkomen eens zijn, dat Thiersch wel eens wat eenzijdig en onnaauwkeurig in zijne beschouwing is, en het een en ander als ontwijfelbaar heeft vastgesteld, 't geen niet moeijelijk te wederleggen was.

Het werk is volkomen voor onzen tijd geschikt. Men begint toch duidelijker in te zien, dat het Christendom bestemd is om zijne volle en hoogste kracht door de gemeenschap te ontwikkelen. ‘Men erkent hoe langer zoo meer, dat eene atomistische verbrokkeling en spirituele onzigtbaarheid van zijne werkzaamheid, niet is wat het eigenlijk zijn moest, maar dat het Christendom zich veeleer als een groot organisme, of om het met één woord uit te drukken als kerk, als de kerk van Christus op aarde moet verwezenlijken.’ (blz. 5) Juist hierdoor wordt aan de vraag naar de tegenstelling van het Katholicisme en het Protestantisme een gewigt toegekend, hetwelk haar niet altijd werd ingeruimd.’

‘Het is juist de leer over de kerk die bij de Katholieken zoo gewigtig is, voor zijne kerk heeft hij alles over. De Catechismus Romanus vangt de verklaring van het geloofsartikel: *credo sanctam ecclesiam Christianam*, met de uiteenzetting aan, *quibus de causis nonus articulus omnium frequentissime populo inculcandus*. De Protestantsche leerbegrippen aangaande de kerk zijn onvolledig; voor veel verkeerds en eenzijdigs in de Protestantsche kerk is het middel voorhanden in de Katholieke en omgekeerd.’

Om deze en meer andere redenen achtte de Schrijver zijn onderzoek tijdig en noodzakelijk. Eene vergelijking van den toestand onzer kerk met de oud-Christelijke kerk valt zeker niet gunstig uit. De hervorming heeft de kerk willen terugbrengen tot haren vorigen toestand. Wel bestonden er toen ook secten, wel ontwikkelden zich toen ook ketterijen, die door 't Jodendom geinfluenceerd of door heidensche wijsbegeerte gemagnetiseerd waren. Maar de kerk overwon ze zelfs zonder auto da fez, zonder de gruwzame ridders met het kruis op den arm, zonder Jezuïeten en Dominicanen, zonder dat de scherpregtersbijl de mannen trof die tegen de Canones van kerkvergaderingen durfden spreken. Tot dien ouden toestand wilde men terugkeeren, en er zijn Lutherschen en Gereformeerden, die 't waarlijk schijnen te gelooven dat hunne kerk, als zij naauw was ingeperst in het stalen harnas der kerkelijke geloofsbelijdenis, de *una sancta catholica* zoude zijn. Overtuigend toont Thiersch aan dat de oude Katholieke kerk niet Roomsch, maar ook niet Protestantsch was.

Het boek was reeds door Dr. van Oosterzee in de Theologische Jaarboeken aangekondigd, en kwram in het licht met eene voorrede van dezelfde hand.[1)]

1) Daar het Repertorium van Buitenlandsche Theologie eene uitmuntende beoordeeling van het genoemde werk mededeelt, achten wij een uitvoeriger verslag onnoodig.

De vertaling is goed en met zorg bewerkt; de vertaler heeft den juisten zin van het oorspronkelijke zoo zuiver mogelijk willen wedergeven. Wij kunnen evenwel het gebruik van woorden als apostoliekheid, onschokbaar, bestemdheid niet goedkeuren.

D-l.

Een goed woord met een goed doel over een kwade zaak.

De eerste zonde. Leerrede over Genesis III vers 16, door C. van Schaick. Haarlem, A.C. Kruseman, 1849.

Een kwade zaak voor den Evangelieprediker de behandeling van de geschiedenis der eerste zonde! Zooveel duisters, zooveel onverklaarbaars in dit schrift; zoo menig struikelblok, waarover grooten vielen, zoo menige vraag, naauw terug te dringen, en waarop 't eenig antwoord is: we weten 't niet. Een kwade zaak, omdat de verklaring van 't historische feit zoo ligt 's hoorders aandacht van 't psychologische feit aftrekt, - omdat men zoo ligt den Evangelieverkondiger voorbijziet voor den Schriftverklaarder. Een kwade zaak, in anderen, droeviger zin nog: de eerste nacht in 't rijk van zedelijkheid en menschengeluk, de eerste dissonant in 't heerlijk *duo* van God en mensch, het eerste zaad van een' boom, wiens wortels overal woelen onder den grond, onder wiens giftig lommer duizenden bij duizenden den doodslaap der ziele insluimerden, wiens vruchten millioenen vergiftigden; de eerste stap op den weg, van afgrond op afgrond doorsneden, met verscheurend gedierte en giftige adders bezaaid, hellend naar peillooze diepte, besproeid door stroomen van bloed en van tranen! Voorwaar, de eerste zonde heeft bij 't afschrikkende iets dat den Christelijken prediker aantrekt. Hij wil, hij moet wijzen op de bron van zooveel ellende, hij wil, hij moet het, omdat hij meer kan dan weenen met de weenenden, omdat hij de tranen kan droogen en den betraanden blik kan afleiden van Eden's beroofden boom der kennis, naar Golgotha's immer groenenden levensboom.

Van Schaick heeft het gedaan. Waarom biedt hij ons zijn woord over de kwade zaak aan? Met goed, met Christelijk doel. Eene arme gemeente, Grafhorst, door brand geteisterd, wachtte eene gave; hij gaf wat hij had, hij gaf wat goeds en wat schoons. Wat goeds: hij heeft de professorale toga niet aangeschoten, om met brallende geleerdheid de uiteenloopende denkbeelden omtrent den crux interpretum voor de gemeente de revue te laten passeren, en dan door zijn gezag ééne beschouwing te ijken; hij heeft niet voor ongeroepenen en onbevoegden de gronden voor en tegen gewogen. Hij gevoelde, dat er klove is tusschen de katheder en den Christelijken leerstoel, hij gevoelde, dat 's predikers roeping eene andere is dan zijne hoorders tot bastaard-theologen op te kweeken met drabbige druppen uit den wetenschappelijken stroom. Het gevoelen, dat Eva de slang zag eten en door dat zien tot nadenken kwam, wordt eenvoudig voorgedragen, zóó dat het ons meer voor dat denkbeeld innam dan 't

ons vroeger bekoorde. Maar dan, en hier toont hij zijn roeping te kennen, wordt de zaak op psychologisch terrein overgebragt en in de eerste zonde van Eva het beeld aangewezen van onzer aller eerste zonde, betoogd, neen foei, betoogd niet maar niet den vinger aangewezen, hoe die eerste zonde de onschuld vermoordt, de vrijheid ontneemt, het geluk verwoest. Een hartelijk woord over 't geneesmiddel voor 't door de zonde vergiftigde hart, is het geheel waardig, dat een goed woord is - ook een schoon. Een schoon, mijnheer de diaken van de groote steden A-Z., die in 't gevoel uwer hooge roeping en uitgebreide magt den nek fier opheft in den hagelwitten das en 't laatste pluisje afschuijert van uw' blinkend zwarten rok, eer gij uit hooren gaat, of de beroemde E-Y ‘talent’ genoeg heeft om in uwe gemeente wat Roomschen en Joden in de kerk en hun centen in uw armenzakje te prediken. Een schoon woord, fijne keurmeester, die bij elk beroep meent nu toch eens den eersten prediker van 't land te hebben ingepakt, zijt ge ook zelf ingepakt met een gepolijste middelmatigheid of een' opgekwikten orthodoxe. Een schoon woord: zie, ge waant wel niet als ge van Schaick leest, in den Amsterdamschen schouwburg of bij *ci-devant* Lehmann een schitterend gemonteerd ballet te zien, de weelderige dansen der geblankette schoonschijnende leelijken verrukken u niet, de decoraties flonkeren en blikkeren zoo niet van klatergoud, ze wisselen niet af met zoo verbazende snelheid. 't Bengaalsch vuur betoovert u niet; maar zie mijnheer, van Schaick kent zijn eigen hart en daardoor ook nog al 't uwe, hij weet, dat hij dat hart moet roeren, niet maar de oogen verblinden; hij grijpt in de ziel, verbaast hij u ook niet met driemaal zevenentwintig onderdeeltjes, hij voert geen drom van marionetten op, maar de enkele beelden die hij geeft zijn waar, zij leven; hij sleept er geen duizenden meê, maar honderden roert hij zeker; men zal niet om hem strijden als om een benijdenswaardige prooi, - maar hij strijdt zelf moedig en vaardig om der zonde menige prooi te ontrukken. En zie, mijn brave heer, als ik nu op den titel van 't werk diens mans zie: ‘predikant te Dwingeloo’ en ik moet dat Dwingeloo in een aardrijkskundig woordenboek opzoeken, - dan glimlach ik eerst even over uw fiere houding in uw' witten das, maar dàn begin ik mij waarlijk haast boos te maken over uw domme aanmatiging en eindelijk betrap ik mij op den wensch, dat het met den aard onzer kerkinrigting minder strijdig mogt zijn, u een weinig onder curatele te stellen en de beroeping der predikers op te dragen aan menschen, die 't schitteren van 't kaf wat minder voor de flonkering van 't goud aanzagen - ware hun das ook wat minder helder, hun borst wat minder hoog.

J.

Sporen van de natuurlijke geschiedenis der schepping.

Onder dezen titel is dezer dagen een werk uitgekomen, dat de aandacht van allen, die de kennis der natuur op eene echt wetenschappelijke wijs zoeken uit te breiden, ten volle verdient. De natuurkundige wetenschappen hebben in onzen

tijd de verbazendste vorderingen gemaakt, en het was voor de 19de eeuw bewaard, om in voortreffelijk geschreven werken de slotsommen van de ontdekkingen en onderzoekingen te zien voordragen, waardoor men in staat gesteld wordt om zich een volledig denkbeeld te maken van de hoogte, waarop thans de verschillende wetenschappen staan die op de kennis der natuur betrekking hebben. De beroemde *Exposition du système de l'univers* van La Place, de *Kosmos* van von Humboldt, en de meer populair geschreven *Sterrenhemel* van onzen verdienstelijken landgenoot Kaiser, hebben ons met de onmetelijke grootheid des heelals, en met al den rijkdom van de zigtbare natuur, en de vorderingen in de kennis der krachten, die haar bewegen en ontwikkelen, bekend gemaakt.

Sedert bijna eene eeuw is men meer opzettelijk begonnen de ingewanden van den bol, dien wij bewonen, naauwkeuriger te onderzoeken, men heeft daarin duidelijke *sporen* ontdekt van lang voorbijgegane tijdperken, die eene langzame opklimming van het min tot het meer volmaakte, in de ontwikkeling van het delfstoffelijke, planten- en dierenrijk aantoonen; die duidelijk bewijzen, dat de aarde niet plotseling en in eens in dien toestand ontstaan is, zooals wij dezelve thans aanschouwen. De theorie, op deze ontdekkingen gesteund, is verder in hare bespiegelingen gegaan: de scherpziende en vermogende werktuigen van eenen William Herschel, en de alles omvattende berekeningen van eenen La Place, zijn tot in de diepte der oneindige ruimte doorgedrongen, de grenzen des heelals zijn voor de onmetelijkheid der afstanden en het onnoemelijk getal zonnen en werelden, melkwegen en nevelvlekken verdwenen, en men heeft getracht door eene waarschijnlijke vooronderstelling (*hypothese*) den oorsprong en de vorming dier zonnen en werelden te verklaren. Men heeft dus de schepping niet langer als een onmiddellijk gevolg van het Goddelijk magtwoord, maar als eene voortgaande ontwikkeling beschouwd, die nog immer doorwerkt, die men niet in den engen kring van eenige duizende jaren kan beperken, en waarvan men het begin en het einde niet kan bepalen; sommigen zijn zelfs zoo ver gegaan van eene eeuwige schepping aan te nemen, als alleen strookende met het begrip van eenen oneindigen God, de eeuwige oorsprong van alles.

Een Engelsch schrijver, die tot nog toe, om misschien voor hem zeer geldige redenen, niet goed gedacht heeft zijnen naam bekend te maken, heeft deze zienswijze bijzonder op onzen aardbol toegepast, en in een welgeschreven werk de voortgaande ontwikkeling van planten en dieren onder den invloed en het beheer der natuurwetten aangetoond. Dit werk, *Sporen van de natuurlijke geschiedenis der Schepping* genoemd, is op eene verdienstelijke wijze door Dr. J.H. van den Broek in onze taal overgebragt en met een aanprijzend voorwoord van Professor G.J. Mulder voorzien, en het verdient, als een zeer belangrijk voortbrengsel van de wetenschappelijke letterkunde onzes tijds, eene opmerkzame beschouwing, omdat het de resultaten te zamen vat, die de onderzoekingen in het vak van geologie en physiologie, in verband gebragt met de vergelijkende ontleedkunde, in den laatsten tijd hebben opgeleverd.

De schrijver der *Sporen* opent zijn geschrift met eene voorstelling van de grootte en zamenstelling des heelals, volgens de nieuwste ontdekkingen door de sterrekundigen gedaan. Ons zonnestelsel is

slechts eene onmerkbare stip van die verzameling van zonnen en werelden, die men den melkweg noemt; buiten en oneindig verder dan die melkweg, hebben William en John Herschel, vader en zoon, met andere sterrekundigen, zooals Messier, Mädler, Bessel en Struve een groot aantal nevelvlekken (*nebulae*) ontdekt, die door den teleskoop van Rosse tot sterrengroepen, of dubbele en driedubbele sterren ontleed zijn. De gravitatiewet, door den onsterfelijken Newton ontdekt, heerscht in dit onnoemelijk getal van wentelende bollen. Niet alleen de planeten en kometen draaijen om hunne zonnen en de wachters om hunne planeten, maar de zonnestelsels van den melkweg wentelen zich om een gemeenschappelijke centraalzon zooals de onderzoekingen van Mädler hebben aangetoond. Daar alles in het heelal aan dezelfde wet van beweging onderworpen is, zoo kan men aannemen, dat de verschillende melkwegstelsels ook weder om een middelpunt rondwentelen, dat op eenen afstand gelegen is, die alle berekening en verbeelding te boven gaat.

Herschel, de vader, ontdekte het eerst met zijnen reusachtigen teleskoop sommige nevelvlekken, en omdat hij die niet in sterren kon oplossen, dacht hij dat het een lichtnevel was dien hij zag, en die in het onmetelijk ruim verspreid, door de aantrekkingskracht zonnen en wereldbollen vormde om eindelijk zonnestelsels te doen ontstaan, zooals hij dien in den melkweg aannam. ‘In den laatsten tijd heeft namelijk graaf Rosse zijnen prachtigen teleskoop op deze verwijderde hemelligchamen gerigt, en heeft hij veel van hetgeen door Herschel enkel als onbepaalde stof, in nevelachtige vlekken over het firmament uitgespreid, gezien was, in groote verzamelingen van sterren opgelost. Ook zijn daardoor wonderlijke vormen bekend geworden en bij vele hunner - aan welke laatst genoemde hij eene goed bepaalde ronde gedaante had meenen waar te nemen, aanhangsels ontdekt, die zich in verschillende rigtingen uitbreiden. Rosse noemt deze vezels of filamenten; eene benaming die ons de kleinste voorwerpen der natuur voor den geest brengt, tot welke het onderzoek zich kan uitstrekken, omvat tevens de voorgebergten der ontzettend groote massae die voor ons enkel stofdeeltjes, en zonder twijfel millioenen mijlen van elkander verwijderd zijn.’ (Sporen, 1ste Deel, bladz. 7 en 8).

Herschel bouwde echter op zijne ontdekking de neveltheorie die naderhand door La Place meer ontwikkeld werd, en tot de hypothese van het ontstaan der zonnen- en wereldstelsels aanleiding gaf, door het ontstaan van kernen in de oorspronkelijke gloeijende nevelmassa, onderworpen aan de algemeene wet der beweging en onderlinge aantrekkingskracht aan te nemen, welke hypothese door den schrijver der Sporen hier volgens de theorie van La Place voorgedragen wordt.

Die Schrijver begint zijne voorstelling met de opmerking dat: ‘De leer van Newton, die het eerst de wetten der zwaartekracht en van de beweging der hemelligchamen heeft aangegeven, sinds den tijd waarin degroote wijsgeer leefde, belangrijke uitbreiding heeft ondergaan. Het is gebleken dat sommige storingen in de bewegingen der planeten, die Newton beschouwde als de voorloopers van den onvermijdelijken ondergang van het geheele stelsel, periodiesch zijn, namelijk op bepaalde tijden regelmatig terugkeeren; en dus als nieuwe bewijzen van onomstootbaarheid der geheele inrigting zijn

opgetreden. Latere ontdekkingen hebben doen zien, dat dezelfde vermelde bewegingswetten ook buiten de grenzen van het zonnestelsel in gelijke mate werkzaam zijn; wij weten nu dat er voorde lichtende bollen die ons voorkomen geheel stil te staan, eigenlijk geene rust bestaat en dat de sterren eene eigene beweging bezitten, die met de bij onze zon aangetoonde geheel overeenkomt. Vele dier sterren zijn dan ook dubbel of drievoudig, bestaan namelijk uit meerdere zonnen die regelmatig elliptische banen rondom elkander beschrijven. Sommige volvoeren daarbij hunne omwenteling in zoo korten tijd, dat de sterrekunde ze reeds van het begin tot het einde heeft kunnen nagaan: andere beschrijven daarentegen zulke ontzettende banen, dat een tijdsverloop van duizende jaren, niets meer dan is een kleine boog van een verbazend grooten cirkel. Hoe onbegrijpelijk groot evenwel al deze bewegingen zijn mogen, is het niettemin onbetwistbaar, dat zij onder geen anderen invloed zijn tot stand gekomen, dan onder dien der eenvoudige natuurwetten, die ook de werking van elk tastbaar stofdeeltje op onze aarde besturen.' (1ste Deel, blz. 11 en 12).

De Schrijver doet verder de orde die in ons zonnestelsel heerscht opmerken, en de wiskundige betrekking tusschen de afstanden der planeten van- en omloopstijden om de zon, volgens de wet wier ontdekking wij aan het genie van den onsterfelijken Kepler verschuldigd zijn, namelijk: 'dat de vierkanten der omloopstijden van twee planeten staan tot elkander, gelijk de derde magten harer afstanden van de zon. Hij geeft vervolgens eene bepaling wat hij door eene natuurwet verstaat, het is: 'ieder beginsel dat ten grondslag ligt bij alles wat wij met onveranderlijke regelmatigheid en zelfstandigheid zien plaats grijpen. De physische wetten in het bijzonder kunnen geheel tot wiskundige grondbeginselen worden teruggebragt, zij gronden zich als het ware geheel op *getallen* als de beelden van ruimte en tijd.... Het is echter niet mogelijk, dat een denkend en handelend beginsel in deze wetten zelve gezeteld zij.' (1ste Deel, blz. 16). Maar volgens onzen Schrijver zijn het die onveranderlijke eigenschappen der stof door God in dezelve gelegd, en die haar, naar eene vaste orde, tot ontwikkeling brengen.

Wij kunnen den Schrijver der *Sporen* niet volgen in zijne belangrijke onderzoekingen, omtrent de zamenstellende bestanddeelen der aarde, en der overige ligchamen in de ruimte. De slotsom daarvan is, dat het innige verband dat er tusschen de hemelbollen bestaat, eene gelijkvormigheid in derzelver enkelvoudige scheikundige beslanddeelen doet vermoeden, niet alleen, maar die door dc zamenslelling der meteoorsteenen of aereolithen tot eene hooge waarschijnlijkheid gebragt wordt. De oude wijsgeeren en natuurkundigen stelden weleer vier of hoogtens vijf grondstoffen of elementen, zoo men den aether, bij de lucht, water, vuur en aarde voegt; de scheikunde, ontdekt telkens nieuwe grondstoffen, haar aantal is reeds tot meer dan zestig gerezen, en men noemt deze 'elementen of eenvoudige ligchamen, om reden het tot nu toe niet gelukt is, hen in andere grondstoffen te scheiden, waarom men aanneemt, dat zij bij de vorming van alle meer zamengestelde stoffen ten gronde liggen.' (1ste Deel. blz. 27). Tevens kunnen wij niet meer dan het publiek opmerkzaam maken op de geleidelijke uiteenzetting van de verschillende geologische tijdperken waarvan de aarde de getuigenis in haren schoot bewaart. Eene gedu-

rig voortgezette ontwikkeling van delfstoffelijke plantaardige en dierlijke vormen ontvouwt zich hier voor onzen geest. Naarmate onze bol als eene kern der oorspronkelijke, gloeijende nevelmassa meer vastheid door langzame verkoeling verkregen heeft, en zich daarom een dampkringen daarop zeeën en droog land, bergketenen, dalen en eilanden gevormd hebben, vertoonen zich in de onderste lagen de eerste eenvoudig zamengestelde planten, en levende wezens van de laagste soort, die in de daarop volgende vertegenwoordigers van andere tijdperken, meer volmaakte en zamengestelder planten en dieren opleveren, totdat eindelijk, na eene lange reeks van ontwikkelingen, en meer plotselinge omwentelingen, de toestand van onze aarde geschikt is geworden, om de woonplaats en het voedingsoord te zijn van de thans levende diersoorten, en de nu bestaande planten en gewassen, en tevens ook van den mensch, die het tegenwoordig bereikte punt der Schepping bekroont.

De wetenschap is in de geregelde en genetische rangschikking der planten- en diersoorten in den laatsten tijd merkelijk vooruitgegaan. Met naauwkeurigheid van het min tot het meer volmaakte, van het eenvoudige tot het zamengestelde opklimmende, heeft zij den gang van de natuurontwikkeling hierin getracht te volgen. Van de reusachtige varenplanten en palmboomen der voorwereld, tot de oneindige verscheidenheid die thans het plantenrijk oplevert voortgaande, heeft zij die talrijke soorten, welke tegenwoordig voorkomen, in eene opvolgende orde volgens algemeene en eigendommelijke kenmerken gerangschikt, en zulks ook met de dierenwereld gedaan. Cuvier, de Linnens van onze eeuw, heeft in zijn *règne animal* de hoofdbakens daarvan gesteld. Volgens hem ‘behooren tot de *ongewervelde dieren* vooreerst de straaldieren (*radiata*) tot de laatste soort, vervolgens een trap hooger, de gelede dieren (*articulata*), zoo als de schaaldieren, wonnen, de gekorvene dieren of insekten, de spinnen, en de weekdieren (*mollusca*), waarvan ons de oesters, mosselen en de inktvisch of zeekat voorbeelden opleveren. Tegenover deze staan de *gewervelde* dieren, door de vier steeds hooger in de reeks stijgende klassen - visschen, kruipende dieren, vogels en zoogdieren gevormd, als een groot en prachtig paleis op eene ruwe en onaanzienlijke basis opgetrokken.’ (1ste Deel, blz. 55).

De Schrijver behandelt in eenige achtereenvolgende hoofdstukken de vorming der aarde en de geologische veranderingen die hare korst heeft ondergaan, het ontstaan der granietbergen en lagen die haar stevig geraamte uitmaken, en waarin men geene overblijfselen van planten en dieren ontdekt. Het is eerst in de *onder-* en *opper-Silurische* vormingen, dat men de eerste vormen van gewassen en levende wezens op den laagsten trap van ontwikkeling aantreft; polypaardige diertjes in een zoo groot aantal aanwezig dat hunne versteeningen de uitgestrektste koraalbeddingen hebben doen ontstaan, en tallooze zeeplanten die hoogst eenvoudig van zamenstelling de bodems van de kusten des toenmaligen Oceaans bedekten. Men vindt er tevens ook reeds *Sporen* van eene voortgaande ontwikkeling in een gering aantal zeesterren en gelede dieren (ringwormen, *annulata*), die men hier aantreft.

In de daarop volgende *Devonische* groep of overgangstijdperk ontmoet men reeds overvloedige overblijfselen van visschen, een bewijs dat de ontwikkeling in het dierenrijk reeds van de ongewervelde

tot de gewervelde dieren is overgegaan, wier vormen tevens aanduiden, dat zij van de schelpdieren afkomstig zijn, waarvan zij nog verscheidene eigenschappen overgehouden hebben. Het tijdperk der *steenkolenvorming* is van het grootste belang in de geologie, het vertoont het sprekendst bewijs van het ontstaan van grootere uitgestrektheid van droog land, waarop de reusachtige varenkruiden, mossen en paddestoelen, tot boomen van verschillende, voornamelijk palmsoorten ontwikkeld, door geweldige natuuromwentelingen, in de voorwereldlijke bosschen ter neder geworpen, de menigvuldige steenkoolbeddingen deden ontstaan, die thans eene onnitputtelijke mijn voor de hedendaagsche industrie opleveren.

In de *Permsche* tijdruimte ontmoet men de eerste sporen van kruipende dieren, terwijl in het tijdperk van de *kuiper* en *korrelkalkvorming* (*trias* en *oolite*) de overvloed van kruipende dieren grooter wordt, en de eerste exemplaren van vogels en zoogdieren worden aangetroffen. Deze vermenigvuldigen zich in het tijdperk der *krijtvorming*, zoodat zij in het tijdperk der *tertiaire vorming* overvloedig worden. Hier zijn wij tot het tijdvak der groote zoogdieren, der *mammouths, mastodonten* en reusachtige luiaards gevorderd, terwijl het laatste tijdperk der oppervlakkige, of *alluviale* en *diluviale* vormingen vele der thans nog levende eigendommelijke diersoorten opleveren. Alle de vorige perioden, die hier in bijzonderheden worden nagegaan, waren dus voorbereidingen voor het tijdperk waarin wij thans leven, en dat wij bij voorkeur het *menschelijke* kunnen noemen, daar men tot nog toe, geen menschelijke fossiele overblijfselen van de vroegere tijdperken heeft kunnen ontdekken. De geschiedenis van de vorming der aarde en van het ontstaan en de ontwikkeling der planten en diersoorten is het grootste bewijs van de langzame, en slechts bij trappen voortgaande schepping, door in de stof zelve inwonende krachten, en door natuurwetten, waarvan de werking immer blijft voortduren; want niets duidt aan dat het tegenwoordige tijdperk het laatste zijn zoude.

Dit zijn de onbetwistbare slotsommen der geologische wetenschap, die in onzen tijd door den grooten Cuvier in zijne *Ossemens fossiles*, en de voortreffelijke inleiding hiervoor over de geologische tijdvakken, hare vaste gedaante verkreeg, en die door de onvermoeide nasporingen van een Geoffroi de St. Hilaire, Elie de Beaumont, Werner, Link, Nöggerath en anderen, nog voortdurend vorderingen maakt. Onze Schrijver heeft in de benaming der verschillende tijdperken meestal de Engelsche geologen gevolgd, en hij heeft hierin een nieuw gezigtspunt in het licht gesteld. Men vooronderstelde vroeger, dat de opvolgende perioden bijna allen door groote omkeeringen (*catastrophen*) van elkander gescheiden waren, dat de eene schepping met geweld moest ondergaan eer eene andere kon geboren worden, men nam hier voor hetzij het *vuur*, hetzij het *water* aan. Uitbarstingen van het onderaardsche vuur of van talrijke vulkanen, die verschrikkelijke aardbevingen, opheffingen en instortingen van de aardkorst vergezelden of ten gevolge hadden; terwijl men van den anderen kant, alles ten onder bedelvende watervloeden en overstroomingen te baat nam, om het ontstaan der verschillende tijdperken te verklaren. Vandaar de strijd der Vulcanisten en Neptunisten, die de Geologen zoo lang verdeeld heeft.

Volgens de latere onderzoekingen en de voorstelling van onzen schrijver blijkt het, dat al mogen vulkanische uitbarstingen en watervloeden in de wordingsperioden der aarde sterker en menigvuldiger dan thans hebben plaats gehad, hetgeen meer dan waarschijnlijk is, zij echter zich geenszins algemeen over de gansche aarde tegelijk hebben uitgestrekt, behalve misschien in het tijdperk der steenkolenformatie; maar dat er een meer langzame en geleidelijke overgang plaats greep, alleen door locale omwentelingen afgewisseld, die het mogelijk maakte dat sommige planten- en diersoorten uit een vorig tijdperk in het volgende bleven voortbestaan.

In de werking der natuur hebben geene sprongen plaats, de volgende toestand is altijd een gevolg van den vorigen, en hetgeen een plotselinge overgang schijnt, is slechts het noodzakelijk gevolg van oorzaken en toestanden, die langzamerhand zich hiertoe voorbereidden. Het hoofdstuk, waarin de Schrijver der *Sporen* zich begeeft tot algemeene beschouwingen met betrekking tot den oorsprong der levende schepselen, is een der belangrijkste van het geheele werk: hij ontwikkelt daarin zijne zienswijze en de gronden waarop deze steunt, en poogt haar door bewijzen en ophelderingen te staven.

Even als door de kracht der natuurwetten zich de zonnen en werelden langzamerhand in het onmetelijk ruim des heelals gevormd hebben, en daardoor alle zich in eene juiste verhouding bewegen, zoo zijn ook de hemelbollen na eene langdurige reeks van verschillende ontwikkelingen tot de woonplaats van planten en dieren geschikt geworden, die er op ontstaan zijn, toen de stoffen die scheikundige verbinding ontvingen, die voor hunne vorming wordt vereischt. Onze aarde levert hiervoor in hare wordingsgeschiedenis de sprekendste bewijzen op, en wij kunnen met veel waarschijnlijkheid per analogie hiervan tot de overige planeten wachters, en die van andere zonnestelsels besluiten. Hij vraagt echter met bescheidenheid. ‘Kan het gevoelen worden geopperd en voor een oogenblik vast gehouden, dat de planten en dieren welligt op gelijke wijze, onder den invloed der natuurwetten, ontstaan zijn; waardoor dus alles, wat onder het bereik onzer zintuigen valt door dezelfde klasse van oorzaken zou zijn te voorschijn geroepen, of moeten wij van den beginne dit denkbeeld als ongerijmd verwerpen, en ons of vergenoegen met de vooronderstelling dat de scheppende kracht hier eenen anderen weg is ingeslagen, of zonder onderzoek bekennen dat onze krachten immer zullen te kort schieten, wanneer wij eenen dieperen blik in deze geheimen der natuur willen werpen?’ (1ste Deel blz. 143.)

Hij komt dus na verscheidene overwegingen tot het besluit ‘dat het reeds a priori zeer onwaarschijnlijk is, *dat de Goddelijke magt zich op twee geheel verschillende wijzen zou hebben geuit.* Ware dit het geval geweest dan zou zulks eene geheel vreemde en voor den natuuronderzoeker hoogst verwonderlijke uitzondering opleveren op den algemeenen aard der Goddelijke werkingen in het heelal’ (1ste Deel blz. 145.)

‘Het hoofddoel der wetenschap is immer de opsporing *van wetten*, hierdoor is door lengte van tijd de eene reeks van verschijnselen na de andere uit het gebied der wonderwereld in dat der wetten overgebragt, waardoor de Goddelijke drijfveer, die hen allen regelt eerst werkelijk is blijkbaar geworden.’ (1ste Deel blz. 149.)

Volgens het wetenschappelijk onderzoek der natuurverschijnselen op naauwkeurige waarnemingen gegrond, zijn het dezelfde eigenschappen en krachten der stof, die het aanzijn aan de zonnen- en wereldstelsels gaven, welke de bewerktuigde wezens op hunne bollen deden ontstaan; want indien deze uit eene gloeijende nevelmassa volgens de natuurwetten kunnen gevormd worden, waarom dan ook geene planten en dieren, als de stof tot de zamenstelling hunner bewerktuiging door hare natuurlijke ontwikkeling is geschikt geworden. 'De tijd was dus' zegt onze Schrijver 'zooals wij zien een element in de ontwikkeling van het bewerktuigde in het algemeen even als hij zulks nog is, in de wedervoortbrenging van ieder bijzonder individu.' (1e Deel blz. 150). Niets ontstaat er plotseling in de natuur, alles heeft eenen tijd, een korteren of langeren duur van vorming noodig, er zijn overal kiemen aanwezig, die zich dan ontwikkelen als de omstandigheden hiervoor gunstig zijn.

In de bijzondere beschouwingen met betrekking tot den oorsprong der levende schepselen, waartoe onze Schrijver vervolgens overgaat, treedt hij in een nader onderzoek van de bestanddeelen der bewerktuigde wezens, waarvan de voornaamste zijn de koolstof, het zuurstofwaterstof- en stikstofgas. Deze verbinden zich tot stoffen die in het ligchaam der dieren onder den naam van naaste bestanddeelen voorkomen; deze verbindingen zijn, in plaats van iets eigendommelijks of geheimzinnigs op te leveren, door de nieuwste ontdekkingen der dierlijke scheikunde, zooals een Liebig heeft aangetoond, van eenen eenvoudigen aard en vertoonen zich in den vorm, het eiwit, de vezelstof enz. waaruit de ligchamen verder zijn zamengesteld. Het cellenweefsel is het grondbestanddeel van planten en dieren en men kan de grenzen tusschen beide niet bepalen, want het is door eene onmerkbare ontwikkeling dat het plantaardig cellenweefsel in het dierlijke overgaat, de levenskracht of liever het zinnelijk gevoelig leven, is bij het eerste alleen in een meer gebonden toestand dan bij het laatste, en behoeft slechts eene genoegzame opwekking om hierin over te gaan. Over de zoogenoemde *levenskracht* is men het tot nog toe in de Physiologie niet volkomen eens geworden. Onze Schrijver zegt hierover: 'Tot op onzen tijd is het denkbeeld algemeen voorheerschend geweest, dat de levensverwantschappen van eenen geheel anderen aard waren, dan de eenvoudig scheikundige, en onder het beheer stonden, van een verborgen, mystiek beginsel, waaraan men den naam gaf van *levensbeginsel* of *levenskracht*. Deze leer gaat evenwel in onze dagen langzamerhand te gronde. Terwijl men de levensverwantschappen, als krachten, die de gewone scheikundige verwantschappen tegenwerken en neutraliseren blijft aannemen, heeft men ingezien, dat het denkbeeld van een afgescheiden onverklaarbaar beginsel, waarvan zij zouden afhangen, èn door de ondervinding regtstreeks wordt tegengesproken, èn voor de verklaring der daadzaken geheel overbodig is.' (1e Deel blz. 160). De kundige vertaler maakt hierop in eene aanteekening de gegronde aanmerking, dat niettegenstaande de heldere begrippen die de Schrijver hieromtrent wil inprenten, hij zijne uitspraken niet zoo duidelijk formuleert als zulks in den tegenwoordigen tijd, bij den staat des geschils, wezenlijk noodig is. Men kan wel het woord: levensverwantschappen blijven behouden, maar men mag er stellig niets anders

door verstaan dan hetgeen wij scheikundige verwantschap noemen, die zich overal als levensverwantschap uiten zal wanneer slechts *al* de omstandigheden gegeven zijn, waaronder de stoffen verkeeren moeten om dezelve te uiten even als zij zulks doen bij een levend ligchaam. Het denkbeeld dat deze levens verwantschappen als tegenover de scheikundige zouden staan is dus ongerijmd; het steunt op de oude voorstelling dat de stoffen in het ligchaam als bewaard blijven tegen de inwerking der dampkringslucht en andere agentia waardoor zij niet in verrotting overgaan. Maar spreekt het niet van zelve, dat eene stof die in het ligchaam onder den invloed van bepaalde omstandigheden verkeert, en dien ten gevolge scheikundige verbindingen aangaat, die hiermede geheel in harmonie staan, niet *tegelijk* omzettingen ondergaan kan, die zij alleen onder zeer verschillende invloeden zal vertoonen. Als men eene organische stof eenen tijd lang aan eene temperatuur van 100°C. blootstelt, blijft zij beter en langer bewaard voor de gevreesde verrotting dan door de zoogenaamde levensverwantschappen. Doch hoewel wij dit kunnen toestemmen blijft er toch iets onverklaarbaars voor de wetenschap over; de dierlijke scheikunde toont wel de stoffelijke omstandigheden aan, waaronder het *leven* ontstaat; maar dit *leven* dat zich in de plant als *zinnelijk gevoel*, bij het dier als *zinnelijk bewustzijn*, en bij den mensch als *zinnelijk, redelijk* en *zedelijk zelfbewustzijn* voordoet, kan zij niet als een louter gevolg van scheikundige verwantschappen verklaren. Iets zelfstandigs, iets hoogers ontwikkelt zich in de stof onder gunstige omstandigheden die haar voor het orgaan eener edeler werkkracht geschikt maken. Eene plant bezit iets meer dan een steen of een metaal, of de scheikundige stoffen waaruit zij is zamengesteld, de laagste diersoort is weder hooger dan de ontwikkeldste plant, als zij van het bloot zinnelijk gevoel tot het zinnelijk bewustzijn is opgeklommen, en het meest volkomen dier is door eene groote kloof van den mensch afgescheiden die bij dit zinnelijk bewustzijn een redelijk en zedelijk zelfbewustzijn paart. De wetenschap kan tot de zamenstelling van het organisme doordringen, hetzelve anatomiesch en scheikundig ontleden, maar hetgeen het organisme bezielt ontsnapt aan hare analyse. Hoe kunnen ongevoelige en zeker onbewuste bestanddeelen, door eene bijzondere zamenstelling alléén het aanwezen aan iets zelfstandigs geven, dat zich in den mensch als een op zichzelf staand individu gevoelt en krachtig op hetgeen op hem ageert, terugwerkt.

Tot staving van zijne gevoelens geeft vooreerst de Schrijver de werking op van de electriciteit bij de kristalvormingen, en bij die der plantenvormen, namelijk, dat de positieve electriciteit den stam en de takken, en de negatieve de wortels doet ontstaan, zoo als door den welbekenden boom van Diana (zilverboom) wordt aangewezen; vervolgens de ontwikkeling der dieren in het vruchtleven (als *foetus*) door de vermeerdering der cellen, die ‘dus met een woord, op zich zelven slaande individuen zijn die zich eveneens door verdeeling vermenigvuldigen (*generatio fissipara*) 1ste Deel blz. 167’. Hiermede staat ook de *generatio aequivoca* of plotselingsche voortbrenging in verband, waaraan de vroegere wijsgeeren en natuurkundigen en zelfs dichters zoo als Virgilius geloofden; later ontkende men die weder, en hield als eene onbetwistbare waarheid staande, dat geen

levend schepsel zich kan ontwikkelen zonder door middel van ouders van zijne soort te zijn voortgebragt of uit een ei door zijne moeder gelegd. Het welk wel eens weder aanleiding gaf om den ouden twist te hernieuwen, wat er toch het eerste geweest was, het *ei* of het *hoen*. Thans zijn weder vele natuuronderzoekers, onder anderen ook onze Schrijver, voorstanders van die plotselinge voortbrenging van de lagere plant- en diersoorten geworden, die volgens hunne meening uit in gisting geraakte of gebragte stoffen te voorschijn komen. Aan de proefnemingen van Crosse en Weekes, die daarin eene soort van kleine en half doorschijnende mijt met lange voeldraden deden te voorschijn komen, hecht hij tot bewijs zijner stelling veel gewigt, en het brengt hem eindelijk tot het voordragen van zijne hypothesis aangaande de ontwikkeling van het planten- en dierenrijk. ‘Wij zagen - zegt hij - dat, buiten aanmerking genomen een tijdruimte, waarin de sporen van het leven twijfelachtig waren, er eerst een tijd bestaan heeft, in welken enkel zeeplanten en ongewervelde zeedieren voorkwamen, dat in den daarop volgenden de lagere (kraakbeenige) visschen leefden en hooge (beenige) visschen, de kruipende dieren, de vogels en de zoogdieren met lange tusschenruimten in de volgende tijdperken verschenen zijn’ (1ste Deel blz. 183), en hij komt in eene nadere uiteenzetting van de ontwikkeling der verschillende diervormen in de voorwereldlijke perioden.

Het schoone beginsel van de éénheid van grondvormen der bewerktuiging, door den onsterfelijken Cuvier, in zijne vergelijkende ontleedkunde (*anatomie comparée*) eene wetenschap, waaraan hij het aanwezen gaf, even als hij het dierenrijk rangschikte en aan de geologie eene vaste gedaante gaf - in het heerlijkst licht geplaatst, wat de gewervelde diervormen aangaat. Eene wervelkolom met een positief uiteinde, de kop aan het eene, en een negatief, de staart, aan het andere, met daaruit spruitende leden, die zich bij de hoogere soorten tot vier bepalen, ziedaar de grondvorm der ontwikkelde dierenwereld, dien men bij iedere gewervelde diersoort min of meer duidelijk ziet te voorschijn treden. Dit beginsel wordt door den Schrijver met goed gevolg tot staving van zijne theorie aangewend en uiteengezet. ‘Wanneer wij uitgaan van de oorspronkelijke kiem die zoo als wij zagen door eene bijzondere orde van volwassene dieren’ (op eenen zekeren trap van ontwikkeling) ‘wordt vertegenwoordigd, dan zijn al de andere dieren slechts latere ontwikkelingen van dezen grondvorm, die zoodanige eigendommelijkheden en vormswijzigingen hebben verkregen, als voor ieder geval vereischt is geworden; waarbij iedere vorm in een innig verhand is blijven staan met den onmiddellijk voorafgeganen, en zoo veel mogelijk zijn eigen beeld aan den volgenden mededeelt’ (1ste Deel blz. 188)

Eene voortstrevende ontwikkeling van de hoogst eenvoudige bolvormige levenscel tot aan den volmaakten grondvorm die in alle gewervelde dieren zich min of meer duidelijk vertoont. ‘Dit beginsel zien wij’ (niet ten deele, zoo als de Schrijver zegt, maar geheel) ‘bij hetgeen ons omringt stand houden. Een gewoon viervoetig dier vertoont eene in het oog vallende sterke overeenkomst met den menschelijken vorm, de kop, benevens de voorste en achterste ledematen worden alle ook bij ons waargenomen. Heeft men het echter steeds bij deze oppervlakkige vergelijking laten berusten, dan moet men verwonderd op-

zien, wanneer men hoort, hoeveel verder dit beginsel nog kan worden door gevoerd. Zoo ziet er b.v. de achterpoot van een paard geheel anders uit, dan een van onze onderste ledematen, de knie is namelijk naar achteren gekeerd en aan den voet ontbreken de teenen. Edoch hetgeen bij het paard met onze knie overeenkomt, ligt werkelijk hooger op, bij den romp van het dier, terwijl zijne knie met onze hiel correspondeert. Verder bezit het paard werkelijk teenen, zij zijn evenwel onder de hoef, die er als een schild overheen ligt, verborgen. Daarom heeft men regt met te zeggen, dat het paard, de hond en vele viervoetige dieren op hunne teenen gaan (uit dien hoofde *digitigrada* genoemd); andere daarentegen, zoo als de beer en de das, plaatsen even als de mensch bij den gang de geheele voetzool op den grond (daarom *plantigrada* geheeten). De vleugels der vogels vertoonen op gelijke wijze beenderen, die ofschoon voor het zoo verschillend doel, waartoe zij moeten dienen, gewijzigd, evenwel de beenderen van onzen arm vertegenwoordigen. Andere wonderlijke wijzigingen van een lidmaat dat in wezen het zelfde is, leveren ons de vinnen der walvischsoorten en robben op. De *hand*beenderen zijn bij de vledermuis zoo ontwikkeld in lengte, dat zij een raam daarstellen, waarop het vlies hetwelk de vleugels daarstelt, is uitgespannen. In het oog vallend schemert dikwijls de grondvorm onder een verschillend uiterlijk door. Zoo heeft de giraffe in haren langen hals geen grooter aantal beenderen, dan de olifant of het zwijn, die bijna in het geheel geenen hals schijnen te bezitten; daar bij al de zoogdieren zonder uitzondering slechts zeven halswervels aanwezig zijn. Somtijds schijnt een orgaan in eene familie geheel te ontbreken zoo als de pooten in de slangensoorten, de bekkenstreek bij den walvisch, - en evenwel is dit niet het geval. Gewoonlijk bestaat het alsdan in rudimentairen toestand. - Het denkbeeld van een wijsgeer van de vorige eeuw, dien men deswege hoogst belagchelijk gemaakt heeft, namelijk dat de staart bij den mensch werkelijk bestond, is zoo geheel ongegrond niet. Van de vijfde tot de zesde week is bij de menschelijke vrucht werkelijk een staart voorhanden, die vervolgens weder achteruitgaat, edoch zijne zamenstellende deelen blijven in het volwassen individu niettemin bestaan, en zijn in het stuitbeen (*os coccygis*) aan het onderste einde der wervelzuil in eenen opgedrongen toestand nog te herkennen. De eenheid van bewerktuiging verschijnt ons nog onder een belangrijker gezigtspunt, wanneer wij zien dat overeenkomstige organen bij verschillende dieren, niettegenstaande daarbij soms de vorm gelijk blijft, dikwijls eene geheel andere verrigting volvoeren. Zoo zijn b.v. de ribben bij de slang werktuigen van voortbeweging, en bedient zich de olifant voor al de gewone doeleinden waarin wij onze armen en handen gebruiken, van zijnen langen snuit.' (1ste Deel blz. 189 en 190.)

(*Het vervolg in een later nommer.*)

Letterkunde.

Achter de schermen.

Een verhaal uit den laatsten tijd door J.F. Bosdijk, Schrijver van 't beleg van Haarlem en Hoe men 't verst komt, Utrecht J.G. Terveen en Zoon.

Wat op een afstand allerliefst, heel mooi, onverbeterlijk lijkt, is van nabij bekeken dikwijls naar, leelijk, vol gebreken. En toch, gelukkig dat men niet alles van nabij en gedetailleerd beschouwen kan. De klaagtoonen over ellende en wat niet al zouden er niet door verminderen. En of er de rust des harten en de vreugde des levens altijd bij winnen zouden, is ook nog iets, waar onze hooggeleerde docent in de mathesis ten dage onzer jongelingschap van plagt te zeggen, als hij een mathematisch voorstel had: demonstrandum est.

Niettemin zijn er zoo enkele gevallen, waar we wel eens meer van zouden willen weten, en de gordijn wel eens een beetje hooger ons wenschten opgehaald te zien. Er loopt er zoo menigeen langs 's Heeren wegen, en er rijdt er zoo menigeen in een brillante equipage daarheen, wiens kasboek wij wel eens heel gaarne zouden willen doorsnuffelen, en wiens balans we wel eens mogten nagaan om 't debet en credit eens op te maken... Attamen hactenus, zeî professor, en de hooggeleerde man boog zich met een vriendelijk glimlachje, en liet ons in de collegiekamer achter.

Enfin! de theologie heeft haar verborgenheden, en 't huiselijk en maatschappelijk leven zijn raadsels.

Onze oude luî plagten te zeggen: *'t is alles geen goud wat er blinkt*. Dit ad notam genomen, en wij zullen niet zoo dikwijls teleurgesteld worden en bedrogen uitkomen in onze verwachtingen.

Ter zake!

De werkzame Bosdijk, wiens lust en ijver ik bewonder, vooral zijn zwak en sukkelend ligchaamsgestel in aanmerking genomen; de werkzame Bosdijk, die in zijn *Beleg van Haarlem* uitstekende blijken gaf van historie- en karakterkennis; die in dat kolossale werk getoond heeft tact te bezitten om u op het terrein van *weleer* te verplaatsen; - Bosdijk, die getoond heeft in zijn: *Hoe men 't verst komt*, dat hij weet wat er in de wereld omgaat, heeft bij vernieuwing blijken gegeven dat hij van onzen tijd en van wat er zoo in de maatschappij gebeurt partij weet te trekken. Hij behoort tot diegenen die opmerkzaam gadeslaan wat er om hen plaats heeft, en geen vreemdeling in de lijdens- en opvoedingsschool hier beneden, kan hij heel goed en juist zeggen wat er omgaat in 't hart van hem die gedurig teleurgesteld wordt, die gedurig nieuwe wonden bekomt en zwaar lijdt.

In trouwe, men moet zelve 't kruis gedragen hebben om te weten wat lijden is, en hoe men den last van kommer en verdriet het beste draagt. Maar dat daargelaten.

Een dorre schets of een inhoudsopgave neêr te schrijven van 't voor mij liggend werk, valt minder in mijn smaak. Evenmin wil ik in vergelijking treden over dit werk en... b.v. Hoe men 't verst komt. In mijn schatting zou het tegenwoordige het verreweg verliezen.

Bedrieg ik mij niet, dan is er wat al te sterk jagt gemaakt op effect. Dan heeft Bosdijk, om 't karakter van den verraderlijken Rantfeldt in al zijn afschuwelijkheid toch uit te doen komen, Lannoi te flaauw, te laf, 'k zou haast zeggen onnatuurlijk geschilderd. 't Is waar, een kwaad geweten maakt, dat men tegenover den man die men meent dat ons met een enkelen slag vernietigen kan, een droevige, kruipslaafachtige houding aanneemt. Trouwens 't is toch wat al te ver getrokken, dat Lannoi nooit of nooit tot nadenken gekomen zou zijn, en dat hij de waarheid van 't hem te laste gelegde feit niet dieper zou hebben opgedolven....

En van Lindt?... een flinke type van een man die met eens anders kapitaal speculeert, gewoonlijk effecten-handelaar en speculant geheeten, - en wel van die, die ten laatste als zij 't niet langer houden kunnen verdwijnen, om met het meêgeroofde geld in andere hemelstreken een lief leventje te leiden. Bleef het bij één van Lindt!... maar hij was de eerste niet, en hij zal de laatste niet zijn, die met der weeuwen en weezen goed zich hebben vetgemest en zich per slot van rekening met het overschot uit de voeten maakten... Wie voor rijk, schatrijk doorgaat, is dikwijls niet veel meer dan een leenman; jammer maar dat er zoo menigeen het teruggeven vergeet van kapitaal en interest.

August?... Doch genoeg. Die frischheid, die levendigheid, die gloed die gij aantreft in: Hoe men 't verst komt, worden hier gemist.

Toch herkent ge hier en daar den Schrijver van dat werk. Dikwerf doet hij fiksche, diepe grepen. Veel is er in zijn wijze van zien en in zijn oordeel over den tegenwoordige tijd en zijne verschijnselen, dat u goed doet, dat u ten volle met hem doet instemmen.

Eilieve! lees de hoogst interessante beschouwing van 't effectenspel op bladz. 310 en volgende, en gij zult ronduit bekennen: Bosdijk heeft gelijk! eere den man die zoo onbewimpeld voor zijn gevoelen uitkomt, en dien verfoeielijken speculatiegeest, die zoo menigeen ten val bragt en brengt en zoo menige familie in de diepste ellende stortte, als de oorzaak van verdriet, rampzaligheid, maar ook daarom aanwijst als iets dat wel verre van aanmoediging, afschuw en veroordeeling verdient. O dat vervloekte speculeren!... en dat niet zelden met toevertrouwde kapitalen van weeuw en wees!... Doch we willen geen oordeel vellen en niet hard zijn.

We hebben ze ook gekend, die tot den strop, of het water, of een lading kruid en lood de toevlugt namen om hun leven hier beneden te eindigen; uit vreeze van als frauduleus bankroetier den wreekenden arm der wet te voelen.

Moge mijn oordeel over dit werk in vele opzigten ten aanzien der karakterschildering niet zoo gunstig zijn uitgevallen als ik wel wenschte, aan den anderen kant kom ik er rond voor uit dat er heel veel goeds en moois in gevonden wordt.

't Heeft althans dit vooruit boven vele voortbrengselen der Fransche school, dat

het een zedelijke strekking heeft; dat het bij uitspanning ook veredeling kan teweeg brengen. Wat ik elders gezegd heb, zij hier herhaald. De heer Bosdijk *kan*, eilieve! geve hij ons andermaal iets zoo als zijn: Hoe men 't verst komt. Zoo doende zal hij 't publiek zeer aan zich verpligten. Daartoe zij hem kracht, lust, gezondheid toegewenscht.

Voor honderd vijftig jaar.
De Nederlandsche Guêpes der XVII^{de} eeuw.

Welk jurist kent niet Cornelis van Bijnckershoeck, ten minste bij naam, en wie heeft niet zijne *opera*, *opuscula*, *observationes* en *quaestiones* hooren citeren? Trouwens ze komen nog heden op elke verkooping voor. Iets minder bekend, en meer aan den bibliograaf dan aan den jurist, zijn zijne geschillen met den Harderwijkschen hoogleeraar Pagenstecher, die ook maar liefst aan de vergetelheid moeten blijven prijs gegeven. Maar ten onregte nagenoeg geheel vergeten is een werkje door hem geschreven, dat hem eene eerste plaats onder de weinige satyrici onzes lands verzekert. In 1699, op zes- en twintigjarigen leeftijd, begon hij onder het schild der anonymiteit de uitgave van een weekblaadje, getiteld de *Nieuwe oprechte Haegse Mercurius*, dat tweemaal 's weeks (van 5 Mei tot 4 September 1699) in 30 nommers het licht zag, en waarin hij omtrent de gebeurtenissen van zijnen tijd allerlei ‘Satyrique, Politique en Academische reflexiën’ opteekende. Het doel van zijn geschrift, dat geen ander is dan het doel der echte satyre, het gispen der gebreken van zijnen tijd, zal men het best leeren kennen uit den aanvang van n°. 1, waarin hij (*mutata orthographia*) zegt:

‘De ouden hebben 't niet geheel mis, dat ook ieder plaats zijn genius heeft. 't Zou niet aangaan, als men Brunswijker mom te Breda ging brouwen, of Wormer-beschuit te Scheveningen bakken. Zoo ook, indien men een Haagsche Mercuur te Delft wilde gaan schrijven, niettegenstaande de nabuurschap van die twee plaatsen, 't zou echter leuteren: niet juist dan aan den Delftschen auteur, maar altijd zeker aan de benaming, die zijn oorsprong van de geboorte heeft. Dewijl dan 't Haagje tot nu toe rustig en in vrede is geweest in de *possessie vel quasi* (laat dat zoo doorgaan, al is het *stultum vel quasi*) van een echte Mercuur te leveren[1)], zoo zal 't daarin continueeren, *non obstante* eenig turbel of empêchement ter contrarie. En opdat de Haagsche Mercuur van de Haagsche, dat is: de ware gedistingueerd moge worden van de Amsterdamsch-Haagsche[2)] (ik noem ze zoo, gelijk als Rotterdamsch- of Dordsch-

1) De schrijver bedoelt de Haegsche Mercurius van H. Doudijns, behelzende vermakelijke, Satyrique, Galante, Stigtelijke, Politique, Academische, Emblematique en andere Reflexiën. 's Gravenhage, bij van Limburg, 1697-1699, 4°.
Later is er nog in 1708 en 1709 een Haagsche Mercurius verschenen, die ik alleen uit boekenlijsten ken.

2) Die, meen ik, te Amsterdam bij Danckertz werd uitgegeven, doch ik heb het boek niet bij de hand.

Engelsch bier), zoo zal het regte Hagenaartje zonder praejudicie van iemand zich den bijnaam van *opregt* geven, met wel zoo veel grond, meen ik, als zij, die, mijns wetens, geen concurrentie of naamtwist hebben, de courantiers *scilicet*. Het tweede merkteeken (want zonder merkteekens kan men er toch niet komen) van het ware Hagenaartje zal hierin bestaan, dat het in 't toekomende zijn eigen wapen[1] zal voeren op den staf van Mercuur; lust het ooijevaartje daaraan wat te bikken, dat het aze op het adderen-gebroedsel[2], dat daar om zijn pooten zal zweven. 't Zal dan wel van duur zijn, en 't kan ook niet anders, want:

Difficile est satyram non scribere,

dat is:

Daar is niets gemakkelijker dan Mercuriussen te maken.

'Ik refereer mij, om kort te zijn, tot den inventaris van redenen, daarvan zijnde bij wijlen vader Juvenalis, op de vorige passage, daar of daaromtrent. *Exempla illustrant*. Wie kan zich bedwingen, zegt hij,

Patricios omnes opibus cum provocet unus, Quo tondente gravis juveni mihi barba sonabat?

'Aan stof zal 't niet ontbreken, zoo lang als er menschen zijn, en die zullen er zijn zoo lang als wij. 't Komt er maar op aan of men 't wel zeggen mag; en wat dat aangaat zou ik niet twijfelen (want ik ben niet al te Cartesiaansch) of we kunnen met twee derde parten meer regt van onzen tijd zeggen, dan Tacitus (I. Histor. 1) van den zijnen: *Rara temporum felicitas, ubi sentire quae velis, et quae sentias, dicere licet*. - Een zeldzaam geluk van deze tijden, waarin we vrije sentimenten mogen hebben en ook uiten. - Ja zelfs mag men tegenwoordig vrij alles denken. - Regering en godsdienst, twee delicate punten, denk ik niet aan te raken, omdat bij ons op geen van beide iets te zeggen valt: in andere rijken en republieken is 't daaromtrent vol stof. 'k Zal ook geen menschen of beesten, *masculini vel feminini generis* noteren, taxeren, of sugilleren, omdat het tegen den aard der liefde strijdt: hun gebreken zullen echter niet misloopen, onder behoorlijke protestatie nogtans, van niet te zullen particulariseren, dan op mij zelf (*quisque est dominus membrorum suorum*) en te zullen blijven binnen de *leges satyrae* dat is: de wetten van modestie. 'k Zal ook niet dan waarheid zeggen, ten ware het anders te pas kwam, onder protestatie als boven. 'k Zal handelen van zaken, die ik nog niet zeggen kan. Wacht alles, buiten Lands-, Stads-, of andere Plaats-beschrijvingen.

'*Quod Mercurius bene vortat!*'

En als wij nu het boekje doorbladeren en de daden en hoedanigheden nagaan, die hij in zijne tijdgenooten gispt, is er dan eenige overeenkomst met heden? Ik wil de vraag niet beantwoorden, maar liever eenige staaltjes uit het werk hier laten volgen:

Uit N°. 2. (19 Mei 1699.)

- 'Uit Frankrijk schrijft men, dat de professoren op de respectieve universiteiten zeer klagen over de schaarschheid van de promotien, dat ze gedacht hadden, dat

1) Namelijk den Ooijevaar, van waar dit weekblaadje in de wandeling *de Ooijevaartjes* genaamd werd.
2) De slangen van den Mercurius-staf.

na het sluiten van den vrede[1)] uit onze landen vrij wat renfort zou gekomen zijn, doch dat geen levendige ziel zich heeft opgedaan. Ze vloeken,

1) Den vrede van Rijswijk, 1697.

avec un air de qualité, heele dagen lang op Harderwijk. *Qui semel est malus*, *semper praesumitur malus*, *in eodem genere mali*, staat er in de geestelijke regten; 't wil zeggen: die eens steelt is altijd een dief. Ik ken, buiten Harderwijk, wel academien, daar men de goe lui ook al voorthelpt, zelfs diegenen, die hun Latijn vergeten hadden, ook sommigen, die wel wilden zweren, dat ze het nooit hadden verstaan. Daar zijn er eenige van die soort geweest, die hun bul door een Latijnsche-schoolmeester hebben laten vertalen, omdat men hun wijs maakte, dat het een pasquil was. Bij hun *tentamina* en *examina* hielden zij zich echter goed, alles beantwoordende met eene geleerde stilzwijgendheid. Maar al die dingen zijn al lang geleden, zelfs langer dan de laatste maal, dat ik gedronken heb. Thans promoveert men op alle universiteiten alsof het om de ruïne van Harderwijk te doen was, en dat *optimo jure Quiritium*, niet zonder regt en reden, want nadat er door zeker voorstel op onze hoofd-academie de schrik onder gekomen was[1)], hebben de studenten gaan studeren, dat er geen houden aan was, en dat doen ze nog met dien ijver, dat de kaarsen doorgaans een oortje het pond daar meer kosten, dan elders; ja men is beducht voor zware gevolgen, dewijl velen door 's nachts braken zoo gefatigeerd worden, dat ze 's morgens pijn in het hoofd hebben, en er zeer desolaat uitzien.'

- 'Voor eergisteren kwam een man bij mij ten advyse (want ik ben een advocaat van mijn ambacht) die zijn zoon wilde onterven. Hij zei, dat hij er twee had, waarvan de een was een deugdzaam, schappelijk jongman, in goeden doen zijnde, en de andere een exemplaar van alle lichtmissen. Ik expliceerde hem het *cap.* 3 *Novell.* 115 en vroeg, aan welke van die onterf-redenen die *fils perdu* zich had misgaan? Aan alle, antwoordde hij, en nog al vrij wat meer, die ik er bij ampliatie zou kunnen bijvoegen, zoo niet bedacht en onbedacht alles begrepen is onder de tweede oorzaak, wat ik niet al te wel versta. Ik gaf den man in gedachten, of het niet best was, om de eer van zijn familie te conserveren, dat hij zijn goeden en industrieusen zoon de legitime maakte, 't scherpst als naar regten; en den lichtmis institueerde tot zijn universelen erfgenaam in alle de rest, nademaal de eerste het niet noodig zou hebben, en door zijn industrie wel door de wereld komen, en de laatste het hoog benoodigd zou zijn, om zich in zijn voornoemde qualiteit te maintineren: dat wijders, zoo men hem het goed ontmaakte, hij zich op de reine kaap zou begeven, en alzoo de vader de oorzaak zijn van zijn leven en zijn dood. - De man weende bitter, gaf me dubbel consultatie-regt, en zou 't nog wat inzien.'

Uit N°. 3. (1 Junij 1699.)

- 'Te Madrid zijn verscheidene tumulten geweest onder Don Juan Haglio en zijne adhaerenten, over het gebrek aan brood. Zijne Majesteit heeft er eenige gestild door 't exhiberen van zijn persoon, en voornamelijk door 't geven van eene groote som gelds, om voor de armen koren te koopen. Na dato begon men weêr *ad idem*, met die hevigheid, dat verscheiden huizen der Grandes, van wie men geloofde dat zij monopolie dreven, gevaar liepen. De koning zond er den officier van politie naar toe, geassisteerd

1) Namelijk om de regtsgeleerde studien te verbeteren. Vgl. Siegenbeek gesch. der Leidsche hoogeschool, I. blz. 241-247, en Bijlage VIII.

door 2000 gewapende mannen en met een crucifix in zijne hand. Nadat deze eene oratie tot de woedende gemeente gedaan had, is alles zonder onheil afgeloopen. Ik geef in bedenking, wat eigenlijk hiertoe zal gecontribueerd hebben, de oratie, het crucifix, of het terribel gezigt van 2000 man? Het eerste denk ik niet, omdat Cato, bij ondervinding, gezegd heeft, dat eene harangue tot hongerige buiken, die geen ooren hebben, van weinig klem is. Het tweede geloof ik ook niet, hoewel de crucifixen gezegd worden van veel kracht te zijn, in zoo ver, dat de keizer Constantijn door het enkel gezigt daarvan gemeend wordt een Christen geworden te zijn. 'k Heb dat fabeltje ook al voor contant geld aangenomen tot dat ik beter wist. De quintessence van Machiavels leer zal van de meeste operatie geweest zijn in het tumultueus voorval: of het moet aan mijn geloof mankeeren, dat ik beken al vrij zwak te wezen in zaken die ik niet begrijp. De eene mensch is daar gelukkiger in dan de ander. Als ik mijn geloof geef aan eene zaak, die ik niet versta, ben ik altijd beducht geweest, van tot meer te zullen vervallen, en alzoo de superstitie niet te kunnen ontgaan. Daarom, stel ik van alle dingen, die boven mijn verstand gaan, niets meer vast dan noodig is. Wat een ander doet raakt mij niet.'

Uit N°. 4. (5 Junij 1699.)

- 'Te Utopia wordt gedrukt een *opus*, *de legibus abrogatis*, van de afgeschafte wetten; het zal tien deelen in folio wezen, en Bugnyon, Groenewegen en anderen, die over die materie geschreven hebben, ver te boven gaan. Het eerste deel, dat bereids uitgekomen is, behelst een algemeen vertoog, dat alom afgeschaft zijn de drie hoofd-wetten: *honeste vivere*, *alterum non laedere*, *suum cuique tribuere*, eerlijk te leven, een ander niet te beleedigen, een ieder 't zijne te geven.'

Uit N°. 6. (12 Junij 1699.)

- 'Van Koppenhagen berigt men de aankomst van twee Oost-Indische retourschepen. Zij brengen de tijding mede, dat de wijnoogst in die gewesten verleden jaar zeer slecht geweest is, en dewijl er de menschen door de groote hitte bijzonder dorstig zijn, zal het voornaamste van de aanvraag aan onze compagnie bestaan in wijn en brandewijn, hetwelk ik onzen wijnkoopers berigt, onder voorwaarde, om niet meer de lieden te exactioneren als naar ouder gewoonte, en ook van zich in de leverantie niet al te veel te ontblooten, omdat wij het hier hoog noodig hebben.

'De luchtdeeltjes zijn in deze landen wat waterachtig, en daarom hebben wij in onze defensie tegen andere natien wel tweemaal *six cinq* voor. De geneesheeren prijzen het ook aan, dat men somtijds zijn buik eens vol drinkt, tot het overloopt, voornamelijk diegenen, die het het meeste doen, en geloofje hen niet, zoo heb ten minste zooveel crediet voor Seneca, die er met zijn stoïsch aangezigt niet om liegen zou, al wilde hij. In zijn boekje *de Tranquillitate animi*, op het laatste zegt hij: *Nonnunquam et usque ad ebrietatem veniendum esse*, dat is, dat men somtijds eens eene goede buikslading vol moet nemen. Hij toont het zoo klaar aan, dat er zelfs geen oud advocaat op zou kunnen chicaneren. Hij geeft je er met een eene lijst bij van groote geesten, die van den heiligen drop veel gehouden hebben. 't Is jammer, dat hij de poëten vergeten heeft.

Ennius ipse pater nunquam, nisi potus, ad arma Prosiluit dicenda,

'Dat is ten naasten bij:

Zelfs Ennius kon niet wel dichten, Of moest eerst braaf den beker ligten.

‘Indien de wijnkoopers de deftigheid van de voorschrevene passage van Seneca wel kenden, dan twijfel ik niet of ieder van hen zou ze dadelijk in het Duitsch laten verlaten, en in een verguld lijstje, met een glaasje er voor, in den ingang van zijn wijnkelder ophangen.

‘Niemand is er zoo standvastig, of hij zou, nadat hij ze gelezen had, wel een heelen Hens-beker er inzetten, en het zou in een jaar aanmerkelijk verschillen in de klandisie.’

Uit N°. 8. (17 Junij 1699.)

- ‘De hertog van Lotharingen heeft aan den koning van Frankrijk beklag ingediend, dat een Fransch officier een Lotharinger in duel gedaagd heeft, en aldaar de twee secondes gesneuveld, en de hoofdpartijen gekwetst zijn. Zijne Majesteit antwoordde, dat de hertog alle blaauwe maandagen zulke rencontres te wachten had, zoo lang hij de duellen op doodstraf niet verbiedt. Hij heeft er vergeten bij te voegen: zoo lang als hij ook nopende de actien van injurie geene prompte expeditie van justitie geeft. Krijg ik een souflet, die ik door den regter niet kan gerepareerd krijgen, moet ik het zelfs doen, en daarom moeten volgens onze wetten van den lande de injurien afgedaan worden, *de plano*, zonder figuur van proces. Nu dat is evenwel nog kostelijker dan niets te doen. Tot ieder affront stond oudtijds eene zekere geldboete, en dat is al herkomstig uit de Roomsche wet der steenen tafelen (sommigen zeggen dat het houten, anderen dat het koperen geweest zijn, maar ik geloof het alles te gelijk.) Een kinnebakslag kostte 25 asses, of stuivers, hoewel ik niet weet hoeveel een as in dien tijd deed, en een ander weet het ook niet. Naderhand hebben die dingen meest gestaan aan de arbitrage van den regter, gelijk zij nu ook doen. Daartoe heeft Lucius Veratius, in der tijd een rijk wittebroodskind te Rome, aanleiding gegeven: deze ging de stad somtijds eens doorwandelen, en liet zijn knecht een zakje of twee met geld achter zich dragen. Wee hem, die hem ontmoette, want voor zijn plaizir, en om zich zoo wat te diverteren, gaf hij de goede lui zoo wat oorbanden, en liet daarop zijn knecht aan den beleedigde voor ieder 25 stuivers toetellen. Ik verwonder mij, dat hij niet dikwijls een rijksdaalder terug gekregen heeft, te weten nadat hij die verdiend had.

‘De raad van Castille over den toestand van Spanje gedelibereerd hebbende, is door dezen aan zijne Katholieke Majesteit rapport gedaan, dat het verval van zaken, aan de ministers en grandes (hen uitgezonderd) te wijten is. Het is na geraden, maar ik kan het nog wel wat nader raden.’

Uit N°. 11. (29 Junij 1699.)

- ‘Te Gent heeft een man zijne vrouw over eene kwestieuse boterham, en hier een broeder zijne zuster over een mond vol grutten of twee in staat gebragt, dat zij nooit meer zullen hongeren. De eerste kwant, wel bewust, dat hij door dit horribel feit zelfs de kosten en misen van Justitie niet waardig was, heeft zich gaan verhangen, maar talmde zoo lang dat Mr. Hans zijn begonnen werk nog heeft moeten volbrengen. Als de menschen van den duivel of, om eigenlijk te spreken, van hunne passien bezeten worden, gelden de lessen der beste philosophen zoo heel veel niet, omdat meest al die soort moet uitgeworpen worden *verberibus et jejunio*, met slagen en vasten. Voorts is het mijns bedunkens zeer disputabel, of het wel geoorloofd zou wezen in de

voornoemde gevallen zich te verhangen, te weten *Philosophice et Juridice*, naar regt en reden, want van de theologie spreek ik niet. Het is zeker, dat eertijds niemand genoodzaakt werd te leven als hij sterven wilde. *Invitum qui servat idem facit occidenti*. Daar is geen onderscheid, iemand tegen zijn wil en dank in het leven te houden, of dood te slaan. En daarom zijn er bij de Grieken en Romeinen ontallijke voorbeelden van grootmoedige zielen, die, of om een voorval dat hun niet behaagde of om een onweder, dat zij zagen opkomen, zoo maar vertrokken naar de eeuwige rust; als 't wat te veel rookt in eene kamer, mag men er wel uitgaan. Zoodanige conduiten waren niet alleen buiten straf, maar werden ook geprezen. Men deed dat *dolore animi*, uit mistroostigheid, gelijk het ook zoo mag geschieden volgens het groot privilegie van vrouw Marie van het jaar 1476. De officiers zijn thans ook wijzer, dan ze plagten, omdat er velen nog met blaauwe scheenen loopen. Doch hoe zeer het ook in het algemeen geoorloofd mag wezen, is het evenwel in regten een delinquent verboden, zich zelf voor de sententie den hals te breken, om alzoo confiscatie van goederen te ontgaan, namelijk na de beschuldiging of apprehensie, daar een regter alsdan preventie schijnt te hebben. Althans zoo zou ik het verstaan ten faveur van de hangelingen: *zaliger* durf ik ze niet te noemen, om dat ik niet weet, of de meeste niet wel met Belzebub zullen aanzitten.'

Uit N°. 13. (6 Julij 1699.)

- 'De koning van Zweden heeft een placaat gemaakt of doen maken, waarbij bevolen wordt, dat alle geregts-zaken niet langer dan zes weken zullen mogen duren. Bij ons zijn zooveel wetten gemaakt, om den burger en den vreemdeling kort onvertogen regt te doen, dat ik niet geloof, dat zij alle op de groote zaal van het Hof zonden kunnen gestapeld worden. Volgens handvest van graaf Willem aan de goê lui van Amsterdam gegeven in het jaar 1342 mogt een vonnis niet langer gedragen worden dan drie veertien dagen, dat is ook zes weken. Doch ik meen, dat zulks ziet op zaken, die in staat van wijzen zijn, gelijk in zulk geval bij de keure van Zeeland, en verscheidene handvesten den regter een tijd geprefigeerd wordt om de zaak *praecise* af te doen, of bij ontstentenis van dien geordonneerd, in een herberg te gaan smullen op zijne eigene kosten, nacht en dag, zonder acces of reces van zijn wijf, tot tijd en wijlen hij vonnis had gegeven, zooals hij *na zijn vijf zinnen* dacht te behooren. De herbergiers hadden toen goede nering; mogt die gulden tijd eens voor hen wederkomen! Maar de *eeuwigheid* van de processen (hoewel ik er wel weet, die anderhalve eeuw geduurd hebben) is den regter niet altijd te wijten; de advocaten, en (*quod notandum*) de procureurs zien dikwijls hun buit daar ook in. De reden zal ik niet zeggen, omdat ze mij beide al zuur genoeg aanzien. De ordonnantien en reglementen beteugelen hen genoeg, maar zij allegeren ze nooit, omdat ze in onbruik zouden komen. De wetten, tot privilegien incluis, zijn zoo teer als de vrouwtjes, men kan er geen deeg mede doen, als zij niet gecultiveerd worden.

Quid leges sine moribus
Vanae proficiunt?

'De Zweedsche practizijns willen gaan conspireren, om, in geval het voornoemde placaat niet gemodereerd wordt, hunne boeken te pakken, en zoo naar Frankrijk te vertrekken. *Nutricula Caussidicorum*

Gallia. Maar zij vreezen voor Apostaten, daar thans overal eene groote menigte van is. Zes weken is evenwel genoeg, zoo de zaak in regten bestaat, maar zoo het is in feiten, is er nu en dan een geval, dat het te weinig kan wezen. Men behoort evenwel consideratie voor de practizijns te hebben, en niet te lijden, dat zij onder de praktijk tot reëel beurze-snijden vervallen.'

Ik zal voor het tegenwoordige niets verder mededeelen. Het aangehaalde zal voldoende zijn, om den geest en de strekking van het werkje te doen kennen en tevens het bewijs op te leveren, dat de wereld voor honderd-vijftig jaar al veel op de tegenwoordige geleek. Om billijk te zijn moet ik bekennen, dat in vele nommers vrij wat meerder *licentia* heerscht, doch dit mag voor een groot deel op rekening van den tijd, waarin van Bijnckershoeck leefde, worden geschoven. Hoe het zij, des schrijvers hoop, dat hij in een tijd leefde, waarin hij 'vrije sentimenten mogt hebben en ook uiten,' werd niet ten volle verwezenlijkt. Reeds het achttiende blaadje had groote ergernis verwekt, en na de verschijning van het dertigste, den 4^{den} September 1699, behaagde het de hooge overigheid[1] de uitgave van alle mogelijke Haagsche Mercuren te verbieden.

De onverbeterlijke van Bijnckershoeck liet zich niet uit het veld slaan. Naauwelijks was de uitgave van zijn geschrift verboden, of hij gaf het volgende stukje in het licht[2]:

Mercurius in den Rouw, of T' zamenspraak tusschen de Geest van Cato en Maecenas, over het goede en quade der Mercuren. 's Grav. Joh. Kitto, 1699. 4°. welks voorrede aldus luidt:

Zeer Geliefde Broeders in Mercurio.

'Dat ik U.L. *Mercurius in den Rouw* kom verbeelden, is niet over de dood van de Koning van Denemarken of Koninginne van Portugaal, maar over zaken, ten reguarde van U.L., van grooter gewigt. Het zal ter ooren en herten van UEerwaarden wel gekomen zijn, dat de Hooge Overigheyd aan de schrijvers van de respective Mercuren hebben verboden met haren yver niet voort te gaan. Een verbod, dat stof gegeven heeft aan verscheyde raisonnementen over het goede en quade der Mercuren; en hoewel ik weet, dat de zaak voor U.L.: t' eene maal rouwig is, zoo heb egter alles willen zeggen, wat voor en tegen kan gezegt worden. Als gij zult hooren, wat' er al voor de Mercuur-schrijvers is, zult gij wel eenigzints verslagen zijn, maar als gij 'er bij zult hooren, wat 'er al tegen is, zult gij U.L. moogelyk troosten, en, 't geen evenwel uw pligt is, het doen en laten van uw overigheid justificeren. Voor mij ik zal neutraal blijven, en daarom de zaak laten demelleren in een Entretien tusschen de Geest van Cato en Maecenas, twee voornaame voorbeelden by d' ouden, d' eerste van agtbaarheyt en volslage grootmoedigheyd, en den andere van aardigheyd en raillerie.

'Waarom hiermede gewagt is tot den ligten Rouw van Mercurius, zijn veel redenen: de langdurige gerugten van een restablissement hebben mij doen vreezen, dat een Rouwbeklag te voorbarig zoude zijn; met meer grond, als die haar condoleances over 't afsterven der waereldgrooten nog langer uytstellen, uyt vrees

1) Ik heb vergeefs getracht te onderzoeken, of het verbod van de Staten-Generaal, van de Staten van Holland, of wel van de regering van 's Gravenhage is uitgegaan.
2) Ik meen ten minste stellig hem voor den schrijver te mogen houden.

of hoop van derzelver wederopstanding. Ook was ik in den beginne voornemens stil te zitten, als van mijn vader geleerd hebbende, dat 'er niet beter is, als God en de Hooge Overigheid met de waereldsche zaken te laten geworden: maar heb naderhand gezien, dat door een eenvoudig vertoon van zaken, waar in ik mij bepaal, geen praejuditie aan yemand ter waereld kan gelegt werden. Zoude wel meerder zeggen, maar vind het niet raadzaam, *Valete et Plaudite*.'

De tweede druk van de Nieuwe Haagsche Mercuur verscheen in 1745 onder den titel:

'Nieuwe oprechte Haegse Mercuur, compleet. Behelsende Satyrique, Politique en Academische Reflexiën. Door Mr. C.V.B. *Utr*. Arn. Lobedanius. 8°.

De voorrede van dien druk laat ik ten slotte hier nog volgen:

Aan den Mercurialen lezer.

'Wacht geen lang berigt over den inhoud van de Mercures. Mijn oogmerk was geen ander, dan van Sint Juvenalis, alwaar hij zegt: *Quicquid agunt homines*, etc. Meer wil ik u niet zeggen, omdat gij ze lezen zoudt, zoo je er tot nog toe geen tijd toe gehad hebt. De dertig maken het werkje compleet; *compleet* durf ik het noemen, niettegenstaande alle boeken en boekjes, die stukswijze uitkomen en in andere landen door de Inquisitie *pendente opere* verboden werden, dien naam niet kunnen voeren. Dat is alleen het voorregt van de *Mercures*, die aan geen doorgaande stof geattacheerd zijnde, zonder bezwaar eindigen, als het de Hooge Overigheid of den Schrijver behaagt.

'En hier heeft het de Hooge Overigheid behaagd, zonder toedoen van mij, Lezer, en, zoo ik geloof, van u ook. Maar is 't door mijn toedoen niet, 't zal mogelijk door mijn schuld zijn door eene zoogenaamde *libertinage;* hetgeen na de lecture wel zal gezien worden door lieden die scherper van gezigt zijn dan ik. Niemand oordeele, voor dat hij N°. 18 gelezen heeft; *excessit medicina modum* zegt men van diegenen, welke te violente middelen gebruiken, gelijk ook de meesten van de Dominicaner orde dat appliceren op de *apologeticae doses* van gemeld N°. 18. Och, dat Calvinus leefde!

'Ondertusschen volg ik het versch voorbeeld van den aartsbisschop van Kamerijk, mij niet minder aan mijne Overigheid submitterende over het verbieden van mijn Mercurius, *in rebus ludicris*, als hij aan den Heiligen Vader over zijn berucht boek in zaken van ernst; en meen ook daarom niet minder te volharden in mijn loffelijk voornemen, van niet alleen niet te laken de conduites der magten, die boven mij zijn, maar zelfs van ze niet te prijzen, en dat alleen uit eene regtvaardige vrees van aan hare Hoogheid en waardigheid te kort te zullen doen, indien ik hen minder prees, dan zij het verdienden, want men kan zich ook daarin te buiten gaan.

'Een vooroordeel tegen Mercures van gepasseerde tijden moet ik uit den weg ruimen; dat zij namelijk, als betrekking hebbende tot de tijden, waarin zij geschreven worden, naderhand zoo weinig te pas komen als de *Emeriti* of *Immeriti* bij de Geestelijken. Die tegenwerping werd ook aan Rabelais gemaakt in zijn tijd, doch hij verantwoordde het zijne. Mij dunkt (zonder correctie) dat Juvenaal, Horatius en andere controleurs van hunne tijden met geen minder nut en vermaak bij hunne nakomelingen gelezen worden, dan bij de bet-over-oud-grootvaders van deze. Hebben ze 't op de vrouwen, etc. gehad, die zijn nu van geen andere com-

plexie dan toenmaals, 't zijn alle geen personele *nouvelles*, waarop een Satyrirus en Mercuur reflecteert, maar meest zaken, die van daag en morgen dezelfde zijn. En hoe het ook zij, zoo is al weder het oude zeggen waar, dat de wereldsche zaken bestaan in eene gedurige revolutie, omloopende en wederkeerende *ἐν κύκλῳ*, en dat er in de geheele Comico-Tragoedie van dezelve geen verandering is dan van acteurs, die hunne rol spelen. Wie zal de nuttigheid van Tacitus in deze tijden ontkennen? *Arrigite aures Pamphili, vestra res agitur*. Vaarwel, Lezer, naar de mate van uwe verdiensten.'

Ik vereenig mij van harte met den laatsten wensch en leg hier voor ditmaal de pen neder.

18 October 1849.

J. TIDEMAN.

Geschiedenis van den jongsten tijd, sedert den val van Napoleon tot op onze dagen.

In eene algemeene beschouwing voorgesteld door Dr. K. Hagen, Hoogl. in de Gesch. en Staatk. te Heidelberg, vrij bewerkt naar het Hoogduitsch door Mr. P. Bosscha, Hoogleeraar in de Gesch. en Letterk. te Deventer. Eerste Aflevering, te Sneek, bij van Druten en Bleeker 1849.

Wij ontvangen hier eene lettervrucht van Duitschen bodem in een vak, waarin de heldere, geleerde hoofden aldaar meer en meer den palm wegdragen, hoe die hun ook elders wordt betwist. De wijze van behandeling door den hoogleeraar Hagen gekozen mag pragmatisch heeten, overal op het verband der dingen opmerkzaam makend, de gevolgen tot hunne oorzaken terugleidend, in de gevolgen de oorzaken herkennend, en dat met een juisten, diepen blik. Wij vernemen overal de taal van een vrijen geest, zonder dat die, als bij zoo vele hyperliberalen, tot uitersten overslaat, waar de verlangens *chimères* worden, en die vrijheid in toomeloosheid ontaardt. Integendeel hier en daar ademt ons een vrome geest, een geest des geloofs en der geregtigheid te gemoet. En zoo mag Hagen met goed regt het zoo vaak beschouwde nog eens beschouwen, het meermalen verhaalde nog eens verhalen. Waardiglijk neemt hij eene plaats in naast von Rotteck, Schlosser en anderen.

Hoe gaarne wij daarom het werk in het Nederduitsch vertaald zagen, het deed ons leed dat wij die vertaling moesten ontvangen op de wijze waarop zij ons werd gegeven. - Een professor in de geschiedenis eene geschiedenis vertalen, en dat in ons Nederland, dat vroeger zijn Hooft, later zijn Stijl had, om te zwijgen van andere geschiedkundigen. Moeten we 't dan waarachtig doen met mannen als de hoogleeraren Bosscha en Lauts, bij wiens onlangs uitgegeven prul over het leven van onzen tegenwoordigen koning wij herhaalde reizen, klagend en verontwaardigd, moesten vragen: 'Is dat geschiedenis, professor?'

Doch de heer Bosscha heeft vertaald, of, wil hij, vrij bewerkt, door hier en daar iets weg te laten, elders iets bij te voegen.

Mogen wij over die toevoegselen oordeelen naar de staaltjes, welke de hoogleeraar zelf aan wijst, dan heeft Hagen's werk daardoor niet veel gewonnen. De

noot toch op blz. 28 over de centralisatie is tamelijk oppervlakkig en eenzijdig. Het misbruik, de overdrijving der centralisatie moge haar tot eene georganiseerde tirannij maken, zij mogt dat worden in de hand van een' Napoleon, zij is toch ook de Thrasybulus geweest, die de dertig dwingelandjes van provincialismus, nepotismus en oligarchie hier en daar uit de wereld hielp. Zij is ook niet zoo jong, althans niet in de praktijk, als de professor haar voorstelt. En hoe wij den stelregel van een vermaard staatsman ‘maar vooral, mijne heeren, geen drift!’ daarop moeten toepassen, verklaren wij gaarne niet te doorzien. - Verder vonden wij op blz. 59 eene noot, die ons leert, dat de hoogleeraar de bijzonderheid, dat men in Hessen Kassel de krijgslieden weder in de uniform van de vorige eeuw stak en hen weder lange staarten liet dragen, belangrijk genoeg keurde om die in den tekst te lasschen. Dat is razend pruikerig en mag een klein staartje heeten, dat hij Hagen's werk aandraaide. Wij hebben onder de toegevoegde opmerkingen geene enkele gevonden, die wezenlijk iets beteekende.

Als een proefje van vloeijende, van Germanismen vrije vertaling, diene de eerste zin: ‘Het Europesche statensysteem leed door de Fransche omwenteling, op het einde der achttiende eeuw, de geweldigste verstoringen, zoowel ten aanzien der inwendige, als der uitwendige politiek.’

‘Deze (oude dynastiën) toch waren eenen tegenstander niet opgewassen, gelijk de Fransche omwenteling, welke door een groot denkbeeld gedragen, ook voor de grootste opofferingen vatbaar was.’ enz. (blz. 2).

Jammer, inderdaad, dat een zoo goed werk op die wijze werd ontsierd. Wij vernemen ook dat het Weener congres, dat zelfs door vrouwen, minder uit (?) politieke inzigten, dan wel uit vermaak, werd bijgewoond, 30,000 millioenen gulden kostte. - *Die sind verflucht theuer!* zouden wij met Murzuflus in zijne noten op Danischmend zeggen. - Een paar honderd flaters in de vertaling levert deze eerste aflevering wel op. Op het laatst wordt zij beter. Zij zal mogelijk goed wezen als het werk ten einde is.

Het jaar 1848.

Geschiedenis van den dag, door Mr. A.W. Engelen. Eerste aflevering. Te Groningen, bij W. van Boekeren.

Het blijft eene hagchelijke taak en het zal velen eene onmogelijkheid schijnen om eene geschiedenis te leveren van den dag, vooral wanneer die dag eenen veel bewogen, veel bewegenden tijd (men vergeve ons die Germanismen) om vat. Komen er in het leven des enkelen menschen soms beslissende tijdsgewrichten, bij al hunne kortheid rijker in gebeurtenissen, in drang van gewaarwordingen, in zooveel wat oogst van het verledene en zaad voor de toekomst moet heeten; dat heeft soms plaats in het leven van die massa's, welke men volken noemt. En wie huivert niet voor de taak om daarvan, wij zeggen niet enkel eene opgave te doen, maar om daarvan eene geschiedenis te geven, terwijl de oproerkreet nog te naauwernood verstomde, de zuchten, het gejammer nog als naklinkt in ons oor, terwijl de slagen

van het aftrekkend onweder zich nog zoo laten vernemen, dat men soms zou meenen, dat het terugkeert om andermaal met verdubbelde verbolgenheid los te barsten.

De heer Engelen ondernam het en gaf een relaas van hetgeen allen heugt, aller hart nog vervult, aller opmerkzaamheid nog gespannen houdt. Hij deed het met vrijmoedige bezadigdheid en toch met warmte, met onpartijdigheid en toch met deelnemend gevoel, niet als een Gibbon, die waar hij hartdoorvlijmende tafereelen schetst, ook dat kan met de ijzingwekkende koude van een verhard operateur. Zijne schetsen van den toestand van de onderscheidene volken vóór de katastrophe is over het algemeen juist en waar; hoewel wij, vooral in die van den staat van zaken in Duitschland, Spanje, Italië, enkele trekken misten, waarmede wij ook de verstandelijke en zedelijke gesteldheid dier volken gaarne ten minste gedacht hadden willen zien. Hij heeft in den drang van voorvallen eene geleidelijke orde weten te bewaren, eene waarlijk groote verdienste! goede trouw en waarheidsliefde hebben zijne pen bestuurd. Diep indringen deed hij niet. Wij misten wenken die ons, b.v. bij een' Schlosser, tot een zoo helder begrip brengen van den eigenlijken gang der dingen, van de karakters der handelenden. Daarom zou misschien ‘Herinneringen’ een betere titel zijn geweest. Waar de aard der zaak zulks medebragt, is zijne voorstelling schilderachtig schoon en soms dichterlijk levendig, zoodat wij zijn werk, ofschoon niet onvoorwaardelijk, toch van vele zijden mogen aanprijzen. Wij lazen het met veel meer genoegen dan de apologie van Lamartine, die nooit den dichter verzaakt en wiens eigenliefde of wroeging zich, als de toon van een' geklemden toets, door zijn geheele werk laat vernemen.

Veel wat bij de uitgave dezer eerste aflevering nog in den schoot der toekomst verborgen lag, is ten minste tot gedeeltelijke onthulling gekomen, en daaronder veel op zúlk eene wijze, als geen geschiedschrijver, geen diplomaat zal hebben vermoed. Zijn er donkere, verwoesting dreigende wolken overgedreven, er pakten zich andere zamen; maar toch nemen wij dankbaar waar, dat de gezigteinder naar onderscheidene zijden helderder werd. Of zich geene nieuwe buijen vertoonen en ontlasten zullen, welke verwoestingen zij zullen baren? wie zal zulks beantwoorden? - Moge slechts de reactie niet worden overdreven! Dat is eene leering welke wij in zoo menig kabinet, in het hart van zoo menig grooten zouden willen gegrift zien. Maar hoe noode worden de menschen wijs, ook door de krachtigste lessen! Fouten afleggen is gewis veel zeldzamer dan fouten boeten. Dat leert de geschiedenis der volken en mogelijk onze eigene. Indien ooit, dan is thans de *σωφροσύνη* noodig. God geve haar den vorsten en den volken, volken en vorsten mogen haar zich toeeigenen! Het goede zal triomferen; dat hopen wij, omdat het de zaak Gods en die der menschheid is; maar tot welken prijs het zulks zal, na hoeveel of hoe weinig strijd en lijden, dat ligt meer aan de menschen en wat die in hunnen tijd zullen weten te zijn.

Onze aankondiging komt laat; zij is kort en onvolledig. Wij wachtten op de toezending der volgende afleveringen, doch tot hiertoe vruchteloos. Komen zij ons onder de oogen, wij hopen ons dan te zetten tot eene geregelde meer gedetailleerde beschouwing van een werk, dat, op dezelfde wijze voortgezet als het werd begonnen, de aandacht en belangstelling verdient.

Mengelwerk.

Lexicon manuale, of: handwoordenboek voor den tijdspiegel. (*Zie Tijdspiegel*, 1849, I, *blz.* 392).

Mensch,

- als beeld Gods, een weinig minder dan de engelen, naar de Schrift; maar met verlof van alle godgeleerde stelsels, dikwerf iets minder dan de dieren, als zich het vleeschelijke beginsel boven den geest verheft, en er bij den mensch weinig meer overblijft dan eenig instinct. Wij, geplukte, tweebeenige, ongevleugelde, Platonische schepsels, staan, zonderling genoeg, ingeklemd tusschen de onbekende geesten-, en de ons omgevende dierenwereld. ‘Was ist der Mensch? Halb Thier, halb Engel!’ Voor zoo verre ons bekend is, laat de tijd waarin wij als menschen komen en gaan, nog wel iets te wenschen over, in betrekking tot het betamelijk respect, dat men aan ons, als de beelden Gods, gelieft te bewijzen. Hooge lofzangen over 's menschen heerlijkheid en onsterfelijkheid en aanleg, staan in eenigzins bedenkelijke tegenstelling, waar men de tegenvoeters, de zwarte en gebronsde beelden Gods, eerst opjaagt, als het wilde roofgebroed, dan in het slavenschip zamenpakt, om behoorlijk getaxeerd en verkocht te worden, of als de nood daar is de waarde broeders in zee werpt - men vergete niet dat dit bewijs van hartelijke toegenegenheid door *blanke, Christelijke* evenbeelden Gods, aan hunne dito zwarte broeders, nog altijd gegeven wordt - maar zoo iets moet men zoo naauw niet nemen, als er slechts weder van de andere zijde, ter compensatie, Bijbels verspreid en zendelingen geëmballeerd en verzonden worden. De slavenhandel maakt eene hoogst interessante, wij vermoeden, voor onze nakomelingen volstrekt ongeloofelijke figuur, in de alles verlichtende en humaniserende negentiende eeuw. Onbegrijpelijk zijn de kunstbewerkingen, de experimenten, de exploitatiën, welke de eene mensch op den anderen beproeft; daardoor erkent men de aangeborene zucht om altoos verder te streven, en de cultiverende, emanciperende kracht, welke men op de menschen tracht toe te passen. Hier immers beijveren de menschen zich om andere menschen met chloroforme te bedwelmen, daar met galvanismus te doortintelen, ginds om in massa de gronden der wijsbegeerte te leggen, of zich in massa behoorlijk en kunstmatig voor te bereiden, om andere (beelden Gods) dood te schieten, neêr te sabelen, en op de meest geschikte doeltreffende wijze van eenige benoodigde ledematen te berooven, elders is het de algemeene zucht

om den menschen hun weinigje geloof en hoop en liefde, dat ze nog met moeite behielden, te ontrukken, en de burgerluî tot socialisten of Icariërs om te smelten, of alweder om alle banden van orde en wet te doen springen, en de maatschappij zoo om te roeren en te schudden, dat het groote chemische proces, 't geen zes duizend jaren heeft geduurd, niets zal overlaten dan eenige diermenschen, die het treurspel hier beneden besluiten, door zich te verslinden. Met één woord: de mensch behandelt zijn natuur-, lot- en levensgenoot zoo impertinent brutaal en onverantwoordelijk barbaarsch, dat men naar eene andere planeet begint om te zien, om daarheen te verhuizen, en het menschdom eerst eenigen tijd te laten uitrazen. - Gelukkig dat de ware philanthropen, als Numa's en Solon's, verschijnen, en ten minste nu en dan een: halt! bedaard wat! in het midden der woelende massa's roepen; zullen ze niet weldra beter gehoord worden? Intusschen vergete men toch niet bij de verwachtingen van nieuwe grondwetten, van vrijheid van handel, van het groote, ééne Duitsche rijk, bij de uitzigten dat de Spaansche en andere effecten zullen rijzen, bij de vrijheid van godsdienst en onderwijs; men vergete bij dergelijke groote, dierbare verwachtingen toch niet, dat de mensch evenwel als een beeld Gods in zijne oude regten blijft, en dat het een weinig te ver gaat, om onsterfelijke wezens, die zwak of traag of dom genoeg zijn, om alles met zich te laten verrigten, zoo crimineel, horribel, te ontmenschen, en alleen als geduldige pakezels en machines te gebruiken, die, wanneer ze uitgewerkt hebben, in den grafkuil worden gestopt, en dan alleenlijk goed genoeg bevonden worden, om later, als meststoffe met dieren-knokken vermengd, het veld vruchtbaar te maken, waar wij, of zij die na ons ook eens - *wij* - zullen zeggen en schrijven - hunne aardappelen, kool en fijne vruchten vinden.

Minister.

- Wederom een Latijnsche overlooper, *ministrare, administrare*, bezorgen, beschikken, - *minister*, de bezorger, de beschikker - en toch dagen wij alle onze tijd- en landgenooten uit, om een goed Nederlandsch woord te vinden, waar die eigenaardige, die toover-, die zilverklank in ligt, als in dit, met alle burgerregten voorziene woord: minister! - Gij zult toch niet durven zeggen: aan zijne Excellentie den beschikker der financiën, van den oorlog, aan den bezorger der eeredienst? Het woord heeft eene diepte en hoogte, welke wij niet kunnen of durven te meten, noch met eenen wijsgeerigen, noch met eenen taalkundigen maatstaf. Onze goede ouden, b.v. de Romeinen, of Grieken, of ook de Vandalen en Visigothen, hebben onze tegenwoordige ministers volstrekt niet gekend, en als Arminius of Claudius Civilis eens tot hunne nakomelingen konden terugkeeren, zouden ze eenige moeite hebben, om een regt begrip te verkrijgen van die personen, welke men thans met den naam van ministers bestempelt; en toch, een land, een staat, een republiek kan niet meer gedacht worden zonder ministeriën en ministers - zelfs staat een koning of keizer of president, zonder ministers, niet zeer op zijn gemak, en gevoelt dat hij deze magtige troonkandelabres en -ornamenten niet kan ontberen, om niet meer en meer in het duister te staan; welligt dat een hedendaagsch dichter, in poëtische spraakwending, den minister als het oog, het oor, den mond, de hand, den voet des vorsten zoude kunnen voorstellen; als dit in het

rijm zoo kan geduld worden, dan kan deze eigenaardige verzorger vergeleken bij de Izeds en de Amschaspands, of bij de aartsengelen, of bij de onzigtbare geesten in Ossian's omnevelde mythologie. - Zooveel is zeker, dat men den minister toch wel als volks- en armverzorger, een magtige diaken, als minister van financiën! kan erkennen, en ook nog als de cavaliere serviente van den koning of vorst, die als ongeministerd (wij hebben het zoo even gezegd) niet geheel op zijne plaats is. - Minder pleit het voor de standvastigheid van onzen tijd, dat de ministeriën zoo gedurig afwisselen, en men tot de vreemde vergelijking zoude komen, om den vorst als den predikant te beschouwen, die, eens beroepen, altijd in zijn ambt over-blijft, terwijl de kerkeraden aftreden en herkozen worden of bedanken. De ministeriëele volksverzorger, en in zekeren zin staatkundige albeschikker, in zijn respectief departement, is buiten twijfel een man vol zorgen, de Palamedes van vader Vondel: ‘die zorght, en waeckt, en slaeft, en ploeght, en zwoeght, en zweet, alleenlijk, ten oirbaer van het lant.’ - De arme geplaagde mensch (vergelijk het voorgaande woord) heeft van drie zijden het hoofd en de handen vol, waarlijk te vol, met den vorst, met het volk, met zichzelven, en voor elk dezer drie subjecten moet toch gezorgd en geministreerd worden; daarenboven met de collega's ministers in het kabinet, dat evenzoo min als het huwelijk of de kinderwereld altijd homogeen is, en waar ieder voor zijn departement moet in de bresse springen, en om dat te kunnen doen, dikwerf den nevenman minister over den rug moet klimmen, om daar te komen, waar men zijn wil. - Wij eindigen ons artikeltje met de bede, dat, als bij toeval een werkelijk minister dit blad mogt lezen, het alsdan aan zijne Excellentie mogte behagen, ons beter voor te lichten, opdat wij, bij een herdruk van ons Lexicon, aan dit groote tijds-woord die volledigheid kunnen geven, welke daar thans zoo duidelijk aan ontbreekt.

Mode,

- glad weg vertaald - de wijze - denk aan modificatie, juist niet aan die van Spinoza, waar ge niets van begrijpt: de bepaalde, ingevoerde wijze, waarop menschen, zaken, begrippen, zich bij u introduceeren - de vorm - want mode is vorm - en zonder vorm is voor ons, die in de twee groote tonnen: ruimte en tijd, vastgekuipt zitten, geene stof denkbaar of waarneembaar, en daarom, 't is immers wijsgeerig genoeg voor een Tijdspiegellezer? daarom is de mode noodzakelijker, en zij moet zich verder uitstrekken dan bij Sinkel of Bahlmann, maar omvat, beheerscht, regeert en leidt de gansche wereld; ons schrijvers, lezers, uitgevers, recensenten, en dan opklimmende tot aan den Czaar, en weder afdalende tot aan den armsten Ier, allen hebben hunne mode, hunne vormen, waarin zij verschijnen (en het rijmt hier inderdaad) verdwijnen. Wil men zich nu ergeren dat de menschen in alles wat ze in het hoofd, op de lippen, of onder de handen hebben of krijgen, vormen zoeken, die afwisselen, en daarmede een zeer behagelijk spel spelen, om ‘das gähnende Einerlei des Lebens,’ dragelijk te maken? Als er nog menschen zijn, zal er ook in alles mode zijn, dat behoort zoo. - 't Is een kenmerk van onzen zielenadel; waar de vorm van hoeden, mutsen, rokken, jassen, laarzen verandert, zoude daar de vorm der wijsgeerige stelsels eene uitzondering maken? Als er in het ameublement, op de étagère, en op het

bloemenbed mode is, zoude men die verschillende vormen mogen ontberen in uwe bibliotheek, in uw systeem, of in de kleur van uwe handschoenen, in de zamenstelling van uw col, cravatte, in uw hairbos, of uwe favorits? Wat scheldt en schimpt ge op de mode? Als ge met vader Kant bekend waart, zoudt ge weten, dat de kategorie der *modaliteit* door hem wel degelijk is gehandhaafd, en dat alles, wat realiteit heeft, daarin *moet* opgenomen worden. Wij raden u dus aan, om, voor gij over de mode, naar hedendaagschen smaak, ergerlijke of lasterlijke denkbeelden verkoopt, u eerst nader met het grondbegrip bekend te maken, en den mensch als een vormwezen een weinig nader te bestuderen; gij zult de mode, zooals die heerscht, toch niet heendrijven. Neem uwe wijsbegeerte, waarde lezer! te baat, dáár vooral, waar zich het groote begrip mode, eenigzins prozaïsch, bij het peperdure toilet van mevrouw uwe echtgenoote, of de dames uwe dochters vertoont, en de onbetaalde rekeningen van 1848 u nog aangrimmen; dáár troost u als een wijsgeerig echtgenoot met de Kantiaansche modaliteit, en als ge ten einde raad zijt, lees aan uwe kostbare en kostelijke vrouwelijke levensgenooten dit blad voor, en vervolgens den aandoenlijken Shawl-dans van Jean Paul, 't zal op ons eerlijk woord niet weinig baten.

Moeder.

- Dit woord treedt in zinnebeeldigen, verruimden vorm, zoo ernstig, zoo alles omvattend ons tegen: - Moeder de kerk, moeder de gemeente, tot zelfs moeder de gans; alom waar liefde en zorg heerscht kan de moedernaam worden gebezigd. De vorstinnen en de oppasters in het weeshuis - allen moeders: - de eigenlijke moeders, die alleen door het voorregt der kinderkamer den naam waardig worden, komen in onze eeuw dikwerf - laat het ons zoo maar uitdrukken - achter, of bezijden, of beneden haren eertitel te staan. Zij zijn, nog veel meer dan hare voorzigtige echtgenooten, bereid om alom *procuraties* af te geven, de moederpligten over te dragen, bij verdrag, eerst aan de min, dan aan de bonne, vervolgens aan de gouvernante, en eindelijk aan de schoondochter of den schoonzoon, die dikwerf de volgorde volmaakt, en het vreemde eigendom verder moet opkweeken. Maar als men de groote wereld met hare imperatoren kent, de groote wereld, een Hannibal, of Caesar, of Napoleon, daar alles voor zwicht, dan kunnen wij die goede moeders zoo hard niet vallen, dat ze aan hare kinderen eerst het kostbare voedsel in de borst, dan haar hart, dan hare liefde, dan hare zorg onthouden, en alles per procuratie aan anderen overdoen, die haar immers voor een geregeld betaald loon geheel en wel zeer goed vervangen. Men moest niet vergeten, dat deze moeders, die met eenige kinderen op 's levens wegen deerlijk bezwaard zijn, toch ook vrouwen en dames, aanzienlijke dames zijn en blijven en willen blijven, wier bestaan men, zonder onmenschelijke wreedheid te oefenen, niet beperken kan binnen de dompige, woelige kinderkamer. Zij zijn dus, zooals onze bisschoppen in partibus bisschoppen in naam, moeders in partibus en naam, en als hare dochters ook eens moeders worden (en de papa's niet gefailleerd zijn), kunnen ze het moederlijk voorbeeld volgen, en zullen welligt de mama's nog voorbijstreven - of, dat geve de Hemel! - verbeteren.

Morgen.

- Komt voor in de taalstudie der dichters, der schuldenaars, der wijsgeerige geschiedschrijvers, en der druil-

ooren; een kostelijk woord, waarmede allen zich behelpen. Dichters kunnen evenmin den morgen als den middag of den avond ontberen. De *ῥοδοδάχτυλο☐ Ἠώ☐* - rozenvingerige dageraad - bij hen is het steeds morgen: de morgen der schepping, de morgen des levens, de morgen der liefde, of de eigenlijke natuurmorgen, waar de dauw op het veld ligt, de leeuwerikken zingen, en de dichters zelve nog gerust slapen en snorken. Schuldenaars bouwen op het groote woord: morgen, en eigenen zich den tekst zeer bepaald toe: 'zorgt niet voor den dag van morgen;' of zij verwijzen hunne schuldeischers naar den volgenden dag heen, zoodat ze allen republiekeinen van den 'volgenden dag' mogen heeten, de crediteuren, 'van den vorigen dag.' Dit altoosdurende morgen, mede onder den titel van *surséance* bekend, omvat zeer veel; want het uitstel van betalen is, zoo als de fluit en de bazuin en de rokken en jassen en eettafels, voor *verlengstukken* vatbaar, zoodat men hier welligt aan den eeuwigen toekomenden morgen der dichters zoude kunnen gedenken. Niet minder nemen de wijsgeerige geschiedschrijvers het woord, en het denkbeeld te baat, en voorspellen ons, als horoskooptrekkers der menschheid, telkens den lang verwachten morgen der vrijheid, der menschenontwikkeling, der volmaakte harmonie. Het wordt na zesduizendjarig schemeren, waar dikwerf een helder noorderlicht den trans verlichtte, tijd, dat die morgen komt; zal hij nog gedurende onze gerenommeerde, van alle zijden geturlupineerde negentiende eeuw, aanbreken? In hoeverre de communisten en socialisten, als de hanen, die den morgen aankondigen, kunnen begroet worden, beslisse de lezer. Het oude, overoude wereldthema, schijnt vooreerst nog wel te zullen zijn, naar het woord des profeten: 'Wachter, wat is er van den nacht?' Als de wedergeboorte der menschheid, onder welke vormen ook, zal ontsluijerd worden, moet er nog tamelijk veel geschieden, en de nachtvogels, die alom heenfladderen, om de troonen, in de raadzalen, om de kerktorens, en ook in de kerken en tempels, moeten eerst verdreven; het uitroeijen van dat geslacht is aan veel grootere bezwaren onderhevig, dan het uitroeijen der wolven in Engeland. - Eindelijk troosten zich de talrijke druilooren, de geïncarneerde dolce-far-niente's, met den morgen, die voor hen steeds komen zal: - 'Après nous le déluge.' - Als dergelijke zevenslapers aan het staatsroer, of in een der twee kamers, dutten en dommelen, is het lieve vaderland in groot gevaar, om als eene karikatuur in de charivari van Europa gepersifleerd te worden.

Munt

- geslagen geld - welligt eens gegoten geld, zoo als men geslagen en gegoten kagchels heeft - thans nog gangbaar, mogelijk later, alleen historiëel - antiquarisch, wanneer het papier de financiëele, niet alleen de geleerde wereld geheel zal beheerschen. Grooter tegenstrijdigheid voor den taalkundige, - *niet* voor den minister van financiën is er niet dan - het *muntbillet:* het billet is juist *geene* munt; maar in deze eeuw, waar alles en alles vertegenwoordigd wordt: de koning door zijne ministers, de ministers door den koning, het volk door de gekozene kamer-heeren, zoowel die der Eerste Kamer, de antichambre, gevuld met notabelen in galakleed, als door de burgerlijke lieden in de vestibule, de leden der Tweede Kamer; thans, waar de nota's en protokollen het afwezende regt vertegenwoordigen, het na-

tuur- en volkenregt, ook het Romeinsch en Fransch regt, thans mag het gedrukte, met watermerk doorstempelde papier, de gouden en zilveren munt mede vertegenwoordigen. - Menig gouvernement trekt geduriglijk eenige tienduizendtallen van die groene, roode, geele, kleine wissels, op de groote firma: Crediet en Comp., of op het volk, en het is toch beter om *iets* in handen te hebben - is het geen klinkende munt, dan toch vliegend papier. - Er is geen stelsel, dat zoo algemeen van toepassing is, bij de theologie, in betrekking tot het Avondmaal des Heeren, bij de constitutionele monarchie, en bij het muntstelsel, dan de vertegenwoordiging - leve de vertegenwoordiging! - Europa was reeds voor lang een zeer groot muntkabinet, waarde eigenlijke groote liefhebber: Rothschild, en sommige speculerende gekroonde hoofden, bankiers met een schepter, en ministers, zeer kostbare verzamelingen te zamen bragten, bovenal van *hedendaagsche* munten, die altijd meer gezocht en gangbaar zijn, dan de oude Romeinsche en Germaansche, welke men in gebroken potten opgraaft, en waar alleen eene akademie, een instituut of een bestoven muntverzamelaar iets aan heeft. Als al het Californische goud zal gemunt en geslagen zijn tot Louis d'ors, Guinjes en zoogenaamde Willempjes (waarom toch niet wat meer deftig: Willem's?) zal ons muntstelsel eene reorganisatie hebben ondergaan, welker gevolgen niet te voorzien zijn. Het is niet onbelangrijk om te weten, dat brood, vleesch, gort, rijst, aardappelen, altijd, hoewel *niet* gemunt en geslagen, gangbaar zullen blijven, terwijl het goud en zilver, als bloote representanten, zullen op- en aftreden, en welligt nog eens, als onstaatkundige hovelingen, in ongenade zullen vallen. Wij willen altijd nog blijven vragen, of er *minder* armoede en nood zal zijn, al is er *meer* goud en papier?

Muzijk.

- Zie Toonkunst; maar het uitheemsche woord is ons te eigen, te vast op de lippen, om er geen gebruik van te maken in een Woordenboek voor den beschaafden stand. Als onze artikels louter voor geleerden, voor taalzifters, voor schoolmeesters en schoolopzieners waren gesteld, zouden we ons voor dergelijke zonde wachten; maar nu wij al onze fatsoenlijke en welopgevoede landgenooten toespreken, toonen wij ons fatsoen te verstaan, door de Muzijk, en niet de Toonkunst, te behandelen. Gij zult weten, hoe zonderling dit Grieksche woord eene taal-metamorphose heeft doorgestaan, als ge u herinnert, dat de oorspronkelijke muzijk - *μουσιχή* - ook op de vorming en ontwikkeling der ledematen betrekking had, en met de gymnastiek zamenhing. De Muze, wie kent haar niet, als verpersoonlijkte kunst, heeft zich later vereenzelvigd in de kunst om het oor te streelen - en alzoo heeft Polyhymnia, eene tweede koningin Elisabeth, al hare zusters de loef afgestoken. Muzijk maken, en hooren, is dus niet meer veelzijdig door de kunst ontwikkeld te worden, of het ligchaam te oefenen; - 't is het spelen op instrumenten, van den doedelzak opklimmende tot aan het kerkorgel, de aangeborene neiging om de harmonie der toonen in zekere eigenaardige vormen te persen, welke men ‘concerten’ noemt, alwaar de oneindige rijkdom der toonen de kleuren der toiletten verre overtreft. Wat het geheimzinnige, echt mystieke der muzijk - het Grieksche woord is immers mede verwant aan *μῦϑο□*, mythe - betreft, zoo is het hier de plaats niet, om dit

wonderbaar en nog altijd zeer omsluijerd vermogen der harmonie bij den mensch, zelfs bij het dier, van de spin tot aan den olifant, te peilen; maar het zij aangemerkt dat de muzijk, als een hoofdvereischte der beschaafde opvoeding, zich naast en nevens, menigwerf boven de grammaire, de schrijf- en rekenkunst verheft, en men gerustelijk aan de toonkunst in verhouding tot het menschelijk leven denzelfden rang kan aanwijzen, als den aardappel op onze tafels. Om die reden geeft een knappe katechizeermeester nog altijd voor veel minder onderwijs per uur, dan een knappe muzijkmeester, en waar componerende geniën zelfs de duizelingverwekkende hoogte bereikt hebben, dat zij u een goud vijfje of tientje voor eene enkele, eigenlijk nog altijd onbetaalbare les, durven vragen, zouden wij wel eens den onderwijzer in de Christelijke godsdienst of de rekenkunde willen zien, die met zulk een eisch waagde te verschijnen; men zoude hem voor half waanzinnig houden. Deze algemeene geestdrift voor de kunst der toonen voorspelt aan de toekomst iets goeds; men zal eindelijk, van alle zijden en reeds zeer vroeg aan de harmonie, aan de akkoorden gewoon, eene groote wereld-harmonie scheppen. Vorsten en volken, legers en ministers, blanken, zwarten en mulatten zullen een unisono koor aanheffen, en als de duivel er met zijne dissonanten tusschen invalt en tiert en brult, zooals hij reeds zesduizend jaren gedaan heeft en nog heden doet, troosten we ons met de beide bekende regels van den dichter onzer dagen:

> En de duivel is een wanklank, die zich oplost in 't akkoord, Dat het laatste laatst der dagen in zijn volste ontwikling hoort.

Naam.

Als wij, schrijvers en lezers, ooit voor eenig woord - gelijk Voltaire deed, waar hij eene welbekende plaats uit zijne schriften bij anderen terugvond - den hoed zouden afnemen, het zoude voor dit groote, verbazend groote woord zijn; want de naam is immers alweder de geldige vertegenwoordiger, de plenipotentiaris van den persoon? Van nabij beschouwd, is de naam veel meer, en ook veel meer waard dan de persoon; de persoon kan een domoor, een uil, een weet-niet, een nul onder de menschelijke cijfers zijn, waar hij door den naam opstijgt, als in een luchtballon, of op het steltenpaar van een adellijken vader of moeder te voorschijn treedt, en zwaait, al staat hij dan ook niet zeer vast, dan wordt de persoon benaamd en gekend, en wordt, wat hij worden kan en worden moet: groot, aanzienlijk, beroemd. Heeft niet de naam van Napoleon zijn presiderenden neef, die juist niet een zeer bijzonder goeden naam (staatkundig) had, op den presidents-stoel getild, en is niet menigeen der onzen, door den naam zijner vaderen verder gekomen, dan hijzelf ooit had gedacht of vermoed? Derhalve is de grootste kunst dezer dagen, waarin wij, schrijvers en lezers, leven, om zich, als men nog geen ordentelijken, prolifieken, rentegevenden naam heeft, eenen dergelijken te *maken*, en billijkerwijze moesten de onderwijzers, de opvoeders, de voogden, de schoolopzieners, de instituteurs, meer bepaaldelijk der aankomende fatsoenlijke en beschaafde jeugd grondig onderwijs geven of laten geven in deze kunst. Wij zouden van boosheid schier razend kunnen worden, als men hier vermeende dat ironie of satyre bij zulke zaken kon worden geduld. Weet gij het dan niet, dat uw naam, uw beroemde naam als geleerde, als kunstenaar, als spreker, als voorganger, tienduizendmaal meer afdoet dan uw persoon, persoontje, dan uwe persoonlijkheid, met

al uwe bekende of geheime gebreken, met uwe zonden, met uwe luimen, met uwe lastige eigenaardigheden, met uwen hoogmoed, of uwe ijdelheid? Men vraagt niet naar uw' ligchamelijken persoon, maar naar uwen naam, en dan ook tevens naar uw geld en invloed. Vereenigt ge dat nu, naam en geld, dan is het pleit gewonnen; ge hebt alle voorregten u welbehagelijk in de handen; ge zult gezocht, verzocht, gekozen, alom ingehaald, met groote stevige, of met kleine gekleurde banden gebonden, alom geacht, alom erkend worden. Ook zonder geld is het spel half gewonnen. Komt eerst de naam, weldra het geld. Zegt men niet: in den naam des Konings, in den naam van zijne Excellentie, in den naam van het volk, in den naam der regering? Wie hoorde ooit: in den persoon van den Koning, van zijne Excellentie, van het volk, of de regering? Daarom dragen de vorsten vele en lang uitgerekte zes- en tienvoudige namen, ook de adellijken; - de boeren, zoo als de jagthonden en de kruijers, slechts enkele korte namen. Het volk is, zoo als menige assurantie-compagnie - naamloos. Ons ontbreekt tot heden toe een grondig bewerkt handboek, eene juiste aanleiding tot de kunst om zich een naam te maken, en wij zouden ons gelukkig achten, wanneer de een of andere onzer lezers, welligt gijzelf, die thans dit nommer van ons Tijdschrift in de handen en onder de oogen hebt, dadelijk de pen wildet opvatten, om onze eeuw, ons geslacht, ons vaderland met zulk een onmisbaar werk te verrijken.

Neger.

- Is in onzen tijd het groote problema der philanthropen, het oogwit der zendelingen, het schootkind der blanken geworden. De afstammelingen van Kaïn, die men ('t was zeker niet philanthropisch) met een extra-extra-vloek had belegd, beginnen, ten minste op het papier en op menige katheder, op nieuw in hunne regten te treden. Er ontbreekt schier niets meer aan, dan dat zij blank van huid, wat minder morsig, en met den katechismus, met Dordt en Heidelberg wat beter bekend zijn, om hen waarlijk voor onze door de zon gebronsde broeders te houden. Men beijvert zich om hunne negerdeugden nog meer dan de negerhoeden aan te prijzen. Intusschen gaat er steeds menig cargazoentje negervleesch in de zee, en men is van de andere zijde minder naauwgezet van geweten, om het Afrikaansch menschenproduct voor goed geld af te zetten; daartegen nu verheft zich gansch Europa als één man, de Christelijke menschen, de Anti-Slavery Reporter, en sommigen onzer sprekers, in de antichambre of in de vestibule. De emancipatie der zwarte broeders of zusters gaat waarlijk zoo gemakkelijk niet, als de emancipatie onzer zonen en dochters, naar de wet, in de courant. Er zijn sommige zaken, daar men niet *al te* veel haast mede maakt, bij voorbeeld met zijne private bekeering, met het betalen zijner schulden, met het knippen der nagelen ook aan de teenen, met het smeren van krakende deuren, met het schilderen van huizen, en - met de vrijlating der slaven. Men spreekt er gaarne en zeer ernstig over, maar om eerst werkelijk aan den slag te komen, daartoe behoort, zoo als men zegt: ‘tijd van leven.’ De negers, die onder den looden voet der blanke Christenen zuchten, zouden ons zeer verpligten, wanneer men hunne handen zoo lang ongeboeid durfde te laten, om eene physiologie der Christelijke broeders te schrijven, en hun oordeel vrijmoedig uit te spreken over de heeren en meesters, die hen op de markten, bij opbod of afslag, als het vee

verkoopen. Een zoodanige negerbrochure zoude welligt een herdruk waardig zijn.

Nieuw.

- Welkom, geliefd woord! want wij willen u dadelijk op deze aflevering van ons Tijdschrift, en op ons Lexicon toegepast zien, - op alles wat ons bijzonder lief en waard is. Nieuw is, wat groenten, kleeding, boeken, maandwerken, vruchten, vijgen, perziken, courantenartikels, muntstukken en haring betreft, eene krachtige aanbeveling; het nieuwjaar maakt welligt eene uitzondering, omdat daar het oude jaar met zijne smarten, tranen, zonden, schulden, en de indigestiën van den laatsten avond, somber en bedreigend nevens staat. De vrienden van het nieuwe zijn tevens de ware Christenen; want het Christendom spreekt van nieuwe menschen, nieuwe geboden, nieuwe verwachtingen, nieuwe aarde en hemel, 't is alles nieuw geworden, het oude is vergaan. De zoogenaamde nieuwe wereld, Amerika, maakt wederom eene uitzondering: wat daar eens nieuw was, is thans reeds geëxploiteerd, uitgezonderd alweder de goudmijnen van Californië. Er zijn zekere dingen, die altijd nieuw blijven: de waarheid, de liefde, de hoop, de effecten-ebbe of vloed, de belastingen, de bloemknoppen, en ook de dood, het sterven, aangezien wij, die nog leven, den dood nog als voor ons geheel splinternieuw kunnen beschouwen, en dan eerst, als wij behoorlijk gestorven zijn, zullen kunnen zeggen, dat hij voor ons oud is geworden; zoo als men van iets dat men gelezen, gezien, of gehoord heeft, ook zegt: het is oude kost. Onze eeuw is bij voorkeur op het nieuwe gesteld, zelfs in zooverre, dat zij het oude, overoude, of middeleeuwsch-oude, weder als nieuw proclameert; waaruit men zoude kunnen afleiden, dat er inderdaad gebrek was aan ‘nieuw nieuws;’ regeringsvormen, stelsels, leeningen, theoriën, de halve wereld wenscht vernieuwd te worden; er is een enthusiasmus voor eene algemeene wedergeboorte ontstaan, naar den geest en naar het stof en naar den vorm. Het is eene troostrijke gedachte, dat, al stapelt zich achter ons het oude als een hemelhooge berg op elkaâr, altijd het nieuwe het nieuwe blijft, en de oude Wijze ten minste een half dozijn commentariën en noten zoude moeten schrijven op zijne welbekende wonderspreuk:

‘Er is niets nieuws onder de zon.’

Spiritus Asper en *Lenis*.

De twee bootroeijers.
(Naar het Engelsch.)

Men brenge eens in een gezelschap het Afschaffingsgenootschap ter sprake, dan zal men bevinden, dat velen, niet alleen aan het nut daarvan twijfelen - helaas, wij moeten zelven twijfelen of dit nut, hoe groot het in enkele gevallen, die ons van nabij bekend zijn, ook wezen moge, over het geheel wel van veel beteekenis is, of zijn kan, zoolang het arme Nederland er behoefte aan heeft dat de schatkist door den accijns op het jeneververgif met eenige millioenen wordt gestijfd, en een dronkaard zich dus in zeker opzigt een braaf burger mag noemen - maar men ontmoet er ook niet zelden, die dit genootschap inderdaad vijandig zijn, met min of meer geestigheid pogen de geheele zaak belagchelijk of hatelijk te

maken, en zich gereed toonen om hunne morele vrijheid tot het gebruik van, of mogelijk hunne gehechtheid aan hun gewoon slokje met hand en tand te verdedigen. De meeste argumenten dier vrienden van hun borreltje zijn gegrond op eene botte ontkenning van wereldbekende daadzaken, zooals zij b.v. blijven beweren dat sterke drank noodig is voor personen, die veel aan de opene lucht, het weder en vochtigheid zijn blootgesteld, nadat er honderden schepen groote reizen hebben gedaan zonder dat vocht mede te nemen, en het scheepsvolk, wij willen nu maar zeggen: niet daardoor heeft geleden, hoewel alle berigten luiden, dat het gezonder is gebleven, dan anders het geval was. In één opzigt hebben wij hun echter dikwijls moeten gelijk geven, daarin namelijk dat in de geschriften van verschillenden aard, hetzij lessen of voorbeelden bevattende, de gevolgen der gehechtheid aan sterken drank dikwijls met overdrijving worden voorgesteld, en er menig echt jenevervriend is, die in goeden ouderdom ten grave daalt, zonder zich meer ongeluk op den hals te hebben gehaald, dan nog geschiktelijk aan andere oorzaken kan worden toegeschreven, achteruitgang van omstandigheden, verarming, gedurig huiselijk ongenoegen, chronische ziekten, of eene verstomping en verzwakking van geestvermogens, welke hare oorzaak meer doet vermoeden dan wel duidelijk aanwijst. Eene geschiedenis, gelijk het bekende plaatwerk: de Flesch, voorstelt, behoort niet zoo zeer onder den gewonen regel, hoewel ook lang niet onder de zeldzaamheden. Evenwel als men dat met steeds verdubbelende snelheid nederzinken aanziet, dat een goed welgesteld en gelukkig huisvader in misdaad en ellende stort, en zulk een tafereel als een spiegel voor anderen wordt opgehangen, is het te denken dat allen zich zullen vleijen daarin nooit hun eigen beeld te erkennen, en wij meenen dat de indruk heilzamer zou zijn, wanneer lessen en voorbeelden meer gewone gevaren en straffen voor oogen hielden, een toestand waarin de jenevervriend gedeeltelijk zijn eigenen kan herkennen, eene straf die hij als de zijne kan duchten. Als eene proef van eene dergelijke, welberekende schildering deelen wij het volgende verhaal mede, waarin, gelijk men zien zal, ook niet alle berispelijke eigenschappen en wederwaardigheden van den hoofdpersoon aan zijne zucht voor den drank worden toegeschreven. Zulk eene onwaarschijnlijkheid is een ander gebrek van vele anecdotes en vertellingen, die tot waarschuwing voor het gebruik (of misbruik, dat hetzelfde is) van sterken drank moeten dienen. Daarentegen wordt het door dagelijksche ondervinding bewezen dat alle karaktergebreken, maar vooral ruwheid, loszinnigheid, traagheid, alle dierlijke en verlagende neigingen door dat gebruik worden verergerd. Zoogenaamde matigheid of onmatigheid is hier onverschillig, de gebruiker van sterken drank zal, als hij opregt wil zijn, moeten bekennen dat hij zich zelfs onder den naauwelijks merkbaren invloed van een enkelen borrel ligter dan anders overgeeft aan de verkeerde neigingen, die in zijn gemoed schuilen.

In de eerste dagen der lente, toen het op den oever der rivier, die voorbij ons dorp stroomt, levendig was geworden door de toebereidselen voor den zomer - toen de vuile reuk van het door de eb nagelatene slib door de meer gezonde lucht van teer en pek was vervangen, en langs de streep, welke de lijn van hoog water kenteekende, een aantal groote vuren brandden - toen men hamers hoorde

gaan, sneller dan tongen, en nieuwe planken, nieuwe verw, herstellingen aan riemen en roer al de aandacht trokken der bootroeijers, die met elkander schenen te wedijveren in het vernieuwen en verbeteren der kleine vaartuigen, waarmede zij in den zonneschijn der aanstaande maanden het brood voor den volgenden winter hoopten te winnen - te midden van al die drukte, waarbij zelfs de ledigloopers de behulpzame hand boden, hetzij aan de werklieden bij de booten of bij de borrelende en dampende teerketels, zag men John Flemming met de handen in de zakken blijven staan, met de pijp in den mond, en den ouden stroohoed zoodanig op het hoofd geplaatst, dat de nu reeds krachtiger wordende stralen der zon hem niet in de slaperige, half geslotene oogen konden schijnen. Terwijl men hem zoo met zijne ronde schouders tegen een paal zag leunen, had niemand kunnen denken dat hij in hetgeen er voorviel meer belang had, dan alleen als toeschouwer, dat hij eigenlijk zelf een roeijer was, met eene sterke boot, die, uit gebrek aan de zorg, welke zijne makkers aan hunne vaartuigen besteedden, welhaast een wrak zou worden - en zonder andere inkomsten dan hetgeen zijne vrouw door haren arbeid verdiende, en de bijdragen die zijn vader en moeder hem schonken. Maar John was een van die menschen, die zoo lang er anderen zijn om hen te helpen, nooit om den volgenden dag denken, zelfs niet om de behoeften van den tegenwoordigen, behalve om zooveel als noodig is om hunne oogenblikkelijke begeerten te bevredigen. Zoo was ook John Flemming's eenige zorg dat hij zijne rekening in de herberg niet te hoog liet oploopen, eenvoudig omdat er slechts eene in het dorp was en hij daar slechts tot zeker bepaald bedrag krediet kon bekomen.

De lentetijd, dien wij op het oog hebben, was het einde van een langen en strengen winter, waarin de rivier zooveel ijs had gehad, dat zelfs de ijverigste bootroeijer zelden had kunnen varen. Wat John aangaat, zeggende dat de schade welke zijne boot door het ijs zou lijden, veel meer zou bedragen dan hetgeen hij verdienen kon, had hij de zorg voor zijn onderhoud geheel aan zijne vrouw en zijne ouders overgelaten, en door vloeken en geweldmaken dezen ook nog genoeg afgeperst om geen gebrek aan bier, jenever en tabak te hebben. Zoo was hij den winter tamelijk genoegelijk doorgekomen, en nu het weder lente werd, gevoelde hij volstrekt geen lust om zijn werk te hervatten. De aanmaningen zijner vrienden en het voorbeeld zijner buren hadden hem nog niet kunnen overhalen om zijne boot, die hij op strand had gehaald, te water te brengen en te repareren.

Zijne ouders waren stille brave lieden, even hooggeacht in het dorp als hun zoon in weinig aanzien was. De vader was meesterknecht op eene landswerf geweest, en had genoeg overgelegd, om bij zijn welverdiend pensioen gevoegd, hem en zijne vrouw boven de vrees voor gebrek te verheffen; maar het gedrag van hunnen zoon had hen in de laatste jaren verarmd en verdriet veroorzaakt. Om dit verdriet nog bitterder te maken, was hij hun eenig kind, en waarschijnlijk was de verkeerde zachtheid waarmede zij hem in zijne jeugd hadden behandeld, eene voorname oorzaak der gebreken, die zijn karakter in later tijd vertoonde. Doch zij waren niet de eenige slagtoffers van zijnen ruwen aard en kwade gewoonten; zijne vrouw en kinderen hadden, gelijk reeds van zelfs spreekt, nog meer daarvan te lijden. Dagelijks smachtten zij onder de

ondragelijkste dwingelandij, die van eenen huiselijken despoot.

Het beroep van bootroeijer was John Flemming's keus geweest uit het half dozijn ambachten, welke hij achtervolgens had beproefd, en hoewel die keus het minst met de wenschen zijner ouders overeenstemde, hadden zij hem daarin niet willen tegengaan, en alles gedaan wat zij konden om hem voort te helpen, zoodat, toen hij in het gild werd aangenomen, weinige jonge lieden van zijnen stand beter vooruitzigten hadden. Zijne vrouw, want hij was terstond daarop getrouwd, was een bevallig, zachtaardig en werkzaam meisje, door hare liefde verblind voor al zijne gebreken, en droomende, gelijk alle vrouwen doen, die al te teeder liefhebben, dat hij, als hij eens de hare was, alles zou worden wat zij kon verlangen. Zijne ouders ruimden hem een gedeelte van hun huis in, en schonken hem eene boot, zoo goed als er eene gebouwd kon worden, en zoo begonnen de jonge Flemming en zijne vrouw hun huishouden, zonder een van die zorgen of bezwaren, waarmede jonge lieden veelal te kampen hebben. Juist de omstandigheid dat de baan zoo voor hem geëffend was, beroofde hem van dien prikkel tot eigene inspanning, die eene heilzame noodzakelijkheid voor iemand van zijn karakter zou geweest zijn.

Terwijl hij nog leerknaap was, had de wet hem onder een heilzaam bedwang gehouden, maar zoodra hij daarvan was bevrijd, gaf hij zich aan zijne zucht tot onmatigheid en losbandigheid over. In plaats van op zijn post te zijn als er passagiers kwamen, zat hij in de herberg, en was op de plaats daarachter aan het kegelen; zoodat diegenen, die uit achting voor den vader genegen waren om den zoon te begunstigen, weldra begrepen dat het dwaasheid was op iemand als hij te vertrouwen, wanneer het er op aankwam om het getij of het voorbijvaren van eene stoomboot waar te nemen, en vroegen dus niet meer naar hem als zij een bootroeijer noodig hadden. Dikwijls zag men bij zulk eene gelegenheid den armen ouden vader hem opzoeken en smeeken om toch op zijn werk te passen - de riemen voor hem inleggen, de boot schoonmaken, en zorg dragen dat zij niet aan den grond raakte, of tegen den kant stiet door de zorgeloosheid, waarmede hij haar liet liggen. Maar al die moeite was vruchteloos, zijne oplettendheid en beleefdheid kon niemand verblinden voor de achteloosheid en ruwheid van zijnen zoon; want deze werd dagelijks gemeener en woester in zijne manieren, en gaf zich zoozeer aan den drank over, dat als hij aankwam zijn lodderig uitzigt en ongeregelde gang een' toestand verrieden, waarin zeer weinigen lust hadden om hem hunne veiligheid toe te vertrouwen. Als hij dus vroeg in den ochtend, voordat hij nog lang in de herberg was geweest, geene vracht kreeg, was het bijna zeker dat hij er den geheelen dag geen krijgen zou. Maar hierover bekommerde hij zich weinig, want zelfs indien het gebeurde dat zijne vrouw niets had kunnen verdienen en geen eten voor hem had, was hij zeker van een maaltijd bij zijne ouders te vinden, bij wie hij, in weerwil van zijn gedrag, altijd welkom was.

Zij die hem niet vóór zijn huwelijk hadden gekend, en niet wisten welk karakter zijne vrouw had, zouden niet geaarzeld hebben zijne afdwaling aan eene of andere huiselijke reden toe te schrijven, misschien juist aan het gemis van dat huiselijke genoegen, dat hij met moedwillige verblinding van zich stiet,

om het gezelschap te zoeken van wezens even laag en zinneloos als hijzelf, en wier omgang hem langzamerhand tot de vernedering van een gemeenen dronkelap had doen zinken; maar anderen hadden zijne ondeugd van trap tot trap nagegaan, van den enkelen borrel, steelsgewijze door den leerknaap genomen, tot het onbeperkte jeneverdrinken van den gildebroeder. De gewoonte onder menschen van zijn beroep om (naar zij zeggen) zich door een morgenslokje tegen de koude te beschermen, had eerst dat slokje voor hem, gelijk voor zoo vele anderen, tot eene behoefte gemaakt: zoo was de jeneversmaak bij hem ontstaan, en deze was door de verzoekingen, waaraan hij was blootgesteld, hoe langer hoe sterker geworden.

Het is wel bekend dat, eer het afschaffingsgenootschap aan dat gebruik een knak had gegeven, een koop tusschen lieden van geringen stand niet voor geldig werd gehouden, eer men er op gedronken had, en men geen vriend kon ontmoeten, voor geene vriendschapsdienst danken, zonder elkander een glas jenever-gif toe te brengen. Waar dus eenige neiging tot sterken drank bestond, was er geen eind aan de gelegenheden om haar te bevredigen en te versterken. Aldus was John Flemming aan den drank verslaafd geraakt, en dat deze zucht na zijn huwelijk eensklaps alle perken te buiten ging, was ook niet te verwonderen, daar dat huwelijk zelf, zijne aanneming in het gild, en zijne nieuwe boot een aantal gelegenheden hadden opgeleverd om te tracteren en getracteerd te worden, en met die jeneverfeesten was, zoo als men zegt, het hek geheel van den dam genomen.

Evenwel kwam er nu en dan eene betere gedachte in zijn gemoed op - eene gedachte aan de opofferingen, die zijne ouders voor hem gedaan hadden, aan de liefde en zorg zijner vrouw, aan de voorregten die hij boven vele anderen genoot; maar ongelukkig maakten zulke gedachten, in plaats van hem tot berouw en verbetering te brengen, hem slechts verdrietig, en haastte hij zich om ze met jenever te verdrijven. Intusschen verrotte zijne boot, uit gebrek aan reparatie en verw, lagen de zeilen, nat weggelegd, te verstikken, kreeg de mast bersten, en splinterden de riemen; het verloop van weinige jaren maakte het geheele vaartuig tot een onoogelijk wrak. Met zijn eigen voorkomen was het niet beter gesteld. Zijne kleederen waren heel; want zijne arme vrouw hield ze zóó, en bleef, na haar dagwerk, nog dikwijls een halven nacht opzitten, om te maken dat hij zoo fatsoenlijk mogelijk voor den dag kwam; maar de zindelijkheid van gezigt, de wakkerheid van houding, de levendigheid van bewegingen, die iemand met de gemeenste kleeren een goed voorkomen kunnen geven, ontbraken bij John Flemming, wiens gezwollen gezigt en slordige slentergang maar al te zeer zijn kwaden naam bevestigden. Alsof hij zich met opzet tot een voorwerp van afschuw wilde maken, doormengde hij al wat hij zeide met vloeken en gemeene straattaal. De klank zijner stem was meestal genoeg om zijne huisgenooten te doen beven, als hij den drempel zijner woning overstapte. Niemand, die het aardige huisje zag, welks bruine gevel half door de ranken van een wingerd werd bedekt, en daarbinnen den helderen vloer, het knappe huisraad, en de netheid en zindelijkheid, die overal uitblonken, had kunnen denken dat eenig man zulk een vijand van zijn eigen genoegen en gemak kon zijn, om zijnen vrolijken haard te

verlaten voor de benaauwdheid, ongeregeldheid en onzindelijkheid eener gelagkamer. Maar de bloemengeur om zijne woning had iets verwijtends voor hem - herinnerde hem aan zijne kindschheid, aan zijne zondagwandelingen met zijne toen jonge moeder, en die gedachten kwelden hem, terwijl in de herberg de walm van jenever en tabak ze verdoofde, en daarom beviel die reuk hem beter. Zoo deed ook onder klanken, minder ruw dan hij thans gewoon was te hooren, de stem van zijn eigen geweten zich vernemen, en voor die stem wilde hij liever doof blijven. Evenwel hield zijne oude moeder niet op met hare gebeden, en zijne vrouw met hare liefdediensten, beide nog hopende dat hij eens zou veranderen, en haar alle leed vergoeden; maar de tijd verliep zonder eenige verandering aan te brengen, dan dat hij nog meer in het kwaad werd verhard.

De lente verliep, zonder dat hij zijne boot in orde bragt, of eene poging aanwendde om de schade der wintermaanden te herstellen. Hij kwam echter zoo ver dat hij verw kocht, en een paar malen naar de boot ging om haar te water te brengen en te beproeven of zij nog digt was; maar telkens verbeeldde hij zich dat het water niet hoog genoeg was, of dat het zou gaan regenen, of iets anders dat hem een voorwendsel gaf om het werk uit te stellen. Eindelijk was het zomergras hoog om de boot opgegroeid, en zoo bleef zij daar liggen, in hare verwaarloozing en nuttelоosheid een beeld van haren eigenaar, die dikwijls naast haar in het gras zijn roes lag uit te slapen.

De zomer was dan gekomen, de zomer met zijne lange dagen, zijn' helderen zonneschijn, zijne feesten en vermaken. Het was levendig op de rivier. Stoombooten beladen tot om de raderkassen, met muziek aan boord, wapperende vlaggen, gespreide zonnetenten, en daarbuiten nog een ontelbare menigte van parasols, jagten van allerlei grootte en bouw kliefden de vlakte van den breeden Teems. Bijna dagelijks hadden er wedvaarten plaats, en ook in onze buurt maakten eenige heeren het plan tot eenen wedstrijd tusschen de roeijers van ons dorp en die van een ander in de nabijheid; de eerste prijs zou eene fraaije boot, de tweede eene beurs met vijf souvereinen zijn. Zulk een strijd was voor ons dorp iets nieuws, en de prijzen waren van zooveel belang, dat men wel veertien dagen lang in het geheele dorp over niets anders sprak, en zelfs Flemming er door opgewekt werd. Zich herinnerende dat hij in zijne leerjaren voor de beste roeijer van het dorp werd gehouden, besloot hij in ernst zijne boot te water te brengen en naar den prijs mede te dingen. Het was nog maar twee dagen vóór den gewigtigen dag, en de meeste meisjes van het dorp waren druk bezig met mutsen en jakjes met linten van de door onze roeijers aangenomen kleur te versieren, of bonte vlaggen te naaijen waarmede de booten zouden pronken. De vrouwen en dochters van bootroeijers hadden het allen even druk, en twee of drie, die noch het een noch het ander waren, niet minder.

- Ik wensch voor u, dat George den prijs mag winnen, zeide een van die meisjes, bezig met blaauwe linten op een jakje te zetten.

- O Suze, wat zou ik daar blij om zijn, antwoorde haar makkertje, dat eene blaauwe vlag met een wit kruis onder handen had.

- Iedereen zegt dat het zeker is, want er is niemand in het dorp die ooit tegen hem roeijen kon, behalve John Flemming, en die heeft zijne boot laten vergaan.

- Ja, maar hij kan wel in eene andere boot roeijen, en dan zou George even weinig kans hebben.

- Ik verbeeld mij toch dat Summers winnen zal, hervatte Suze vertrouwelijk. Iedereen wenscht het hem toe, en als braafheid geluk verdient, kan het hem niet missen.

- Ja, hij zou het wel verdienen, antwoordde Mary Jones met eene hoogere kleur en een helderder glans in hare bruine oogen, hoewel zij die stipt op haar werk hield gevestigd. Maar braafheid en geluk gaan niet altijd zamen, anders zou die arme Mary Flemming wel een ander man hebben gekregen. Zij is immers een voorbeeld voor iedereen in goedhartigheid en werkzaamheid. Hoe heeft zij van den winter haar best gedaan, en hoe werkt zij nu, en hoe goed is zij voor de oude lieden en hare kinderen, hoewel zij niet hopen kan dat alle moeite haar iets zal baten, en genoeg te dragen heeft om het beste humeur te bederven. Het gaat mij aan het hart, als ik dien akeligen kerel naar huis zie zwaaijen; hij alleen bederft daar alles.

- Dat doet hij zeker, antwoordde Suze, en als ik haar was, zou ik hem laten zitten, zij zou gemakkelijk eene goede dienst kunnen krijgen en zichzelve onderhouden, zonder half zoo hard te werken als nu.

- Wat, zeide Mary, hare kinderen verlaten, en zijn ouden vader en moeder, en hemzelven? Heeft zij niet gezworen hem trouw te zijn? Neen Suze, dan zou zij niet meer braaf wezen, als zij zoo iets doen kon.

- Nu, ik weet niet hoe gij er over denkt, zeide de andere, maar dát weet ik wel, dat ík zijn kwaad humeur en zijne slechte behandeling niet zou kunnen verdragen, en niet zou willen werken om hem naar de herberg te laten gaan, en dat zoudt gij ook niet, als gij zulk een man hadt.

- Wij weten geen van beide wat wij zouden doen, als wij op de proef gesteld werden, antwoordde Mary, en ik hoop dat wij nooit tot die proef zullen komen; maar ik denk, dat onder alle omstandigheden eene vrouw altijd de laatste moet zijn om aan de verbetering van haren man te wanhopen, en wie weet of hare goedaardigheid hem nog niet zal te regt brengen.

- Ik vrees er voor. Men wordt waarlijk boos op hem als men bedenkt welke voordeelen hij versmeten heeft: vrije woning, eene eigene boot, en eene vrouw, de vlijtigste en de beste huishoudster van het geheele dorp. Denk eens aan het verschil van omstandigheden tusschen hem en mijn neef George, en hoe ver zij het gebragt hebben. George moest voor zijne moeder werken en haar en haar huishouden onderhouden, hoewel hij bij Flemming nog maar een jongen was, en toch heeft hij al eenig geld bespaard om eene boot te koopen, omdat hij, als zijn broeder zijn leertijd heeft uitgediend, de boot van zijn vader aan de weduw wil overlaten. Zulk een zoon zal een goed man worden, heb ik zijne moeder dikwijls hooren zeggen, en daarom verlang ik te meer dat hij den prijs mag winnen; want hij heeft mij gezegd dat hij zou gaan trouwen, zoodra hij maar eene eigene boot had.

Mary gaf geen antwoord, en scheen met nog meer ijver en aandacht aan de vlag te werken.

Het was de waarheid, dat John Flemming zijne boot geheel had laten vergaan. Bij de poging om haar te water te brengen werd zij zoo verrot bevonden dat zij in stukken viel, en in plaats van bij den wedstrijd mede te dingen werd zij gesloopt

en voor brandhout naar huis gebragt. De eigenaar verkocht een gedeelte van het hout, en dronk zich dronken aan de opbrengst, terwijl zijn vader, die er twintig pond van zijn zuur gewonnen geld aan te koste had gelegd, bitterlijk over de moedwillige roekeloosheid klaagde, die haar had vernield. Intusschen kwam de dag van den wedstrijd, en Flemming, die geene eigene boot had, roeide in die van eenen buurman.

De opgewondenheid in ons dorp was zeer groot, en zoo wel bekend waren John Flemming's kracht en behendigheid, hoewel hij die eigenschappen zelden ten toon spreidde, dat schoon zijne buren alle de blaauwe vlag - de kleur van George Summers - de zege toewenschten, men toch der boot, waarin zijn mededinger roeide, reeds vooraf den prijs toeschreef.

Bij het afvaren der booten waren deze twee weldra de anderen ver vooruit. De roeijers spanden alle krachten in, maar het was hun onmogelijk een blijvend voordeel te behalen, en bij de seinboot komende waren de twee vlak naast elkander. Doch bij het omvaren van het sein, schoot de blaauwe vlag vooruit, en won den wedstrijd, hoewel slechts op den afstand van eene bootslengte. Onder het gejuich van oud en jong stapte George Summers aan land. De eenige, die geen woord van lof of betuiging van blijdschap voor hem had, was Mary Jones, welke, zoodra zij zag dat hij den prijs had gewonnen, stil naar de woning van hare moeder was geslopen, en toen George daar binnentrad, zich in zijne armen wierp en in tranen uitborst. Deze tranen gaven echter eene diepere blijdschap te kennen, dan woorden konden uitdrukken, en boden haren minnaar de teederste welkomst. De tweede boot was die, waarin John Flemming roeide, en het gewonnen geld werd terstond aan de bemanning verdeeld. Geen twee menschen konden een sterker contrast vormen, dan dat tusschen Flemming en George Summers. De laatste was, gelijk wij reeds vernomen hebben, na den dood van zijnen vader, de steun van zijne moeder en haar huisgezin geweest, en tot nog toe had hij al hij wat verdiende aan haar afgestaan. Zindelijk, beleefd, vlug en nuchter, waren zijne diensten altijd gezocht. Zijne boot was niet slechts netter en beter onderhouden dan eenige andere; maar geheel zijn voorkomen deed de menschen ook denken, dat zij bij hem veiliger waren dan bij iemand anders. Bovendien was hij bedacht op het gemak en gerief van zijne passagiers; bij regen of slecht weder had hij altijd een mantel voor hen, en hij zag niet op wat moeite om bagaadje te laden of op stoombooten te passen, als men niet zeker was welke men hebben moest. Deze kleine trekken van beleefdheid en oplettendheid, gevoegd bij zijn lofwaardig gedrag jegens zijne moeder, maakten hem tot een algemeen gunsteling, maar ook natuurlijk niet weinig wangunst bij anderen gaande. Zijne verkeering met Mary Jones had reeds een geruimen tijd geduurd; maar er was niet aan trouwen te denken, voordat hij eene eigene boot bezat, en dus was het winnen van den prijs een dubbel geluk. Zijn broeder had nu zijn leertijd volbragt en kon zijne plaats in de boot van zijne moeder innemen; niets verhinderde meer de vereeniging der jonge lieden, en dien avond vond hem en Mary even gelukkig als dankbaar.

De opgewondenheid, door den wedstrijd veroorzaakt, duurde tot laat in den nacht; tegen dien tijd was bijna al het geld, dat door de tweede boot was gewonnen, in den zak van den herbergier

gekomen. Gelach, geschreeuw en gezang stoorden nog na middernacht de stilte, en kondigden den meer bedaarden bewoners van het dorp de ongeregelde uren aan, waarop hunne buren naar huis kwamen. Doch vroeg in den morgen werden er weder andere klanken op de straat gehoord. Haastige voetstappen, die heen en weder gingen, en stemmen, altijd dezelfde, die op angstigen en klagenden toon met elkander spraken. Sommigen stonden op om te vernemen wat er te doen was. Zij zagen eene groep, bestaande uit een oud man, twee vrouwen, de eene insgelijks bejaard, de andere nog jong, en een kind die met elkander schenen te raadplegen. Hunne gezigten waren vol bekommering en droefheid, en wat dan ook de reden hunner verlegenheid mogt wezen, zij schenen niet te weten wat te doen. Zij kwamen van de herberg, en wilden, na eene poos van beraad naar den waterkant gaan, toen in het huisje van de weduwe Summers een venster werd geopend en haar zoon George kwam uitkijken.

- George, riepen beide vrouwen, met roodgeschreide oogen naar hem opziende, kunt gij ons ook iets van John zeggen? Hij is den geheelen nacht niet te huis gekomen. Wij zijn al heel naar Elmly geweest, maar daar is hij niet, en ook niet in den stal of op den zolder van de herberg. Waar hebt gij hem het laatst gezien?

- Ik ben gisteren avond na tienen niet op straat geweest, antwoordde Summers, - maar ik heb gehoord dat Flemming en eenigen van de boot in de herberg waren; misschien heeft hij wat te veel gekregen en is hij ergens op de werf gaan slapen, of mogelijk is hij toch te Elmly, al hebt gij hem niet gevonden.

- Neen, neen, mompelde de oude vrouw. Er is iets gebeurd. Hij is nooit een geheelen nacht uitgebleven; en Tom Grey zegt, dat hij vóór elven de herberg is uitgegaan, zeggende dat hij nog eens naar de boot zou gaan zien, die te Elmly was blijven liggen, omdat er zooveel wind was.

- O maak u maar niet ongerust, hervatte George. Daarmede kon hij geen ongeluk krijgen; hij kent den geheelen weg en de werf al te goed, om ergens te komen waar gevaar is.

Daarmede verdween hij aan het venster, en kort daarop was hij bij de groep op straat. Overal gingen de angstige zoekers heen, zelfs den geheelen weg langs, waar de gedachten der oude moeder, met een akelig voorgevoel van zijn lot, hem onwillekeurig gezocht hadden. Maar het was nog hoog water, en bovendien fluisterden de buren, dat als hij inderdaad zulk een ongeluk had gekregen, zijn lijk waarschijnlijk naar zee zou gespoeld zijn, en nooit zou gevonden worden. De oude man, het kind en de jonge vrouw hoopten nog; maar het moederhart dat in de borst der oude, door verdriet ondermijnde, vrouw klopte, liet zich niet door vleijende begoochelingen troosten. Zij gevoelde zich kinderloos, zette zich eindelijk op den oever bij eene kreek neer, en bleef daar zitten toezien, terwijl de terugwijkende vloed die langzamerhand bloot liet. Geen smeeken kon haar bewegen die plek te verlaten, zelfs niet toen er onder water een donker voorwerp zigtbaar werd, waarin de scherpe oogen der aanwezige bootroeijers eene menschelijke gedaante herkenden. Zij haalden het lijk op, en met een kreet die de aanwezigen nog lang in de ooren bleef galmen, snelde de rampzalige moeder het te gemoet.

- Mijn zoon, mijn zoon! was al wat zij kon uitbrengen, terwijl zij buiten zichzelve van hartstogtelijke smart het voorhoofd, de lippen en de wangen

kuste, welke de dood even rein en heilig had gemaakt als toen zij hem als een kind aan hare borst koesterde. Doch wij willen niet bij dit tooneel stilstaan. Weinigen zagen het lijk op de schouders der roeijers heendragen, of zij huiverden voor het gevaar van den jeneverdrinker. Zonder die noodlottige verslaafdheid, die al zijne betere hoedanigheden had onderdrukt en zijnen aard had verdierlijkt, had John Flemming met al zijne gebreken hetzelfde huiselijke geluk kunnen genieten, dat zijn nuchteren mededinger, George Summers, ten deel viel, terwijl hij nu eenen ontijdigen dood had gevonden, en eene nagedachtenis naliet, bevlekt met het levende verwijt van eene weduwe en weezen, die als zoodanig in betere om standigheden waren, dan zij bij het leven van den man en vader waren geweest.

Beschrijving van de Keying.

Gerustelijk mogen wij verzekeren, dat, zoo iemand drie jaar geleden stout genoeg geweest ware, om te voorspellen, dat er in de Oost-Indische dokken te Londen eene Chinesche Jonk zoude te zien zijn, met hare equipage en tuigaadje, de profeet voor een droomer zou gehouden zijn. En nu is er eene, die men kan gaan zien, nadat zij, op hare reis van het Hemelsche Rijk naar Engeland, een' weg afgelegd heeft, gelijk aan den geheelen omtrek der aarde. Niet lang geleden was er, in de nabijheid van Hydepark, eene zeer belangrijke en kostbare tentoonstelling van Chinesche curiositeiten. Deze waren echter voorwerpen, die in kisten gepakt konden worden, en betrekkelijk gemakkelijk van het eene werelddeel naar het andere vervoerd: de moeijelijkheid om ze naar Engeland te brengen hing meer af van de middelen der eigenaars, dan van iets anders. Zoo was het niet met de verkrijging van de Jonk: het geld leverde de minste zwarigheid op. De oorspronkelijke koopers van dit vaartuig waren de heeren Kellett, T.A. Lane, Revett en Lapraik, en de grootste voorzorg werd vereischt, zoowel om haar te koopen, als om haar herwaarts te vervoeren. Geen hinderpalen schrikten echter deze heeren af: zij volhardden en de uitkomst bekroonde hunne pogingen. De Chinezen schijnen een' onoverkomelijken afkeer te hebben, om met hunne vaartuigen naar vreemde landen te vertrekken, behalve wegens handel. Het stoute voornemen, om er een ter bezigtiging naar Europa te voeren, kwam nooit op in hunne bekrompene hersenen. Maar zoodra het bekend werd, dat zij als eenvoudige ballast was aangegeven, werden er vermoedens levendig, aangaande hare eigenlijke bestemming, en alle pogingen werden in het werk gesteld, om de reis te voorkomen. Geschenken zijn in China even werkdadig als ergens anders, - mogelijk nog meer, en het was door middel van deze, kwistig uitgedeeld, dat de Keying zonder oponthoud de forten aan de Bogue kon voorbij komen. Kapitein Kellett voerde er het bevel op, en het is aan zijne bekwaamheid, volharding en moed, welke alle op geen gewone proeven gesteld werden, dat zij, die nooit het ver verwijderde Oosten be-

zochten, zich mogen verheugen met de bezigtiging van dit tot hiertoe ongezien voorwerp van nieuwsgierigheid. Bij al de moeijelijkheden en gevaren, welke den togt vergezelden, en deze waren niet weinig - vond kapitein Kellett een fikschen steun in den heer Revett, die met hem van het begin tot het einde elk gevaar deelde.

De bemanning bestond uit dertien inboorlingen en twaalf Engelsche zeelieden, met de officieren. Daar de eerste nog nimmer te voren zulk een lange reis hadden ondernomen, was het van belang, hen in een goed humeur te houden en hen met hun werk te verzoenen. Vooraf echter wilden zij de voorwaarden van hunne overeenkomst teekenen; kapitein Kellett was gedwongen voor eene aanzienlijke som bladtin, zilver-papier en Joss-stokken te koopen voor de dienst van hunne Godheid. In het eerst waren zij naauwkeurig in de naleving van hunne afgodische gebruiken, daar zij papier brandden, op de trom sloegen, enz. ter eere hunner goden; maar na eenigen tijd werden zij nalatiger. Juister diende gezegd te worden, dat zij hen vrijwillig verlieten, op de vermaningen van kapitein Kellett. Een van hun meest algemeen, en daardoor meest geacht bijgeloof, was, dat zij zich overtuigd hielden van de nuttigheid om roode lappen te binden aan het roer, het touwwerk, den mast en de voornaamste deelen van het schip, hetwelk zij beschouwden als een voorbehoedmiddel tegen gevaar. Toen zij eens meenden aangevallen te zullen worden door eene Maleische praauw, bonden zij roode lappen om de kanonnen en waren volmaakt gerust. Een der voorwerpen, die zij het meest achtten, was het zeekompas: voor hetzelve wilden zij thee, zoete koek en varkensvleesch plaatsen, om het naauwkeurig en trouw te doen blijven. Langzamerhand werden zij gewoon aan het Europeesch kompas, en bewaarden bij al hun goed er slechts twee, die op hun verzoek werden geteekend met de 32 punten in Chinesche figuren en acht verdeelingen.

Gelijk de meeste Chinesche zeelieden gewoon om slechts langs de kust te zeilen, zijn zij weinig bekend met de waakzaamheid en zorg, die eene reis op de open zee vordert. Daarom bezigde Ty kong, of de opper-stuurman, gerustelijk bij donker weder, ongeveer drie reven van het groote zeil en het geheele bezaan-zeil. De geheele equipage wilde dan naar kooi gaan, de stuurlieden alleen op het dek latende. Te middernacht werd een avondmaal aangerigt, als wanneer zij, die sliepen, werden wakker gemaakt, en nadat het eten gedaan was zou het roer worden verlaten en de manschap weêr naar bed gaan. Het was niet zonder langdurige tegenkanting van hunne zijde, en een poging tot opstand, dat dit flaauwe systeem werd verbeterd.

Daar de Keying de eenige Jonk is, die ooit den Atlantischen Oceaan heeft bevaren, schijnt het niet onbelangrijk aan te stippen, op welken tijd zij afvoer van sommige plaatsen, of die bereikte op haren langen en voorbeeldeloozen togt. Zij verliet Canton den 19^{den} October 1846; zeilde van Hongkong den 6^{den} December van hetzelfde jaar; passeerde de punt van Java op den 26sten Januarij 1847, bereikte de Kaap den 30sten Maart, en ankerde te St. Helena den 17^{den} April. Hier werd zij bezocht door Sir Patrick Ross en Sir Charles Hotham met hun gevolg. ‘Gedurende den geheelen maandag, 19^{den} April,’ zegt de inleiding voor het logboek van het vaartuig, ‘was er een aaneenschakeling van bezoekers, wier getal wel 2000

CHINESCHE JONK, GENAAMD DE KEYING.

ACHTERDEK VAN DE KEYING.

bedroeg.' Hier bleef zij tot den 23sten, gedurende welken tijd kapitein Kellett eenige onaangenaamheden had met de bemanning, zoowel inboorlingen als Chinezen, daar eenigen der eersten weigerden te werken, en eenigen der laatsten het schip wilden verlaten; en het was alleen door de tusschenkomst van den bestuurder der policie, majoor Barnes, dat zij tot hun pligt terugkeerden. Zij passeerde de linie op Zaturdag, den 8sten Mei.

Het was het voornemen van kapitein Kellett, dat de Keying direct naar Engeland zou stevenen, en daar het eerst zou worden ten toon gesteld, maar de muitzucht van de equipage, en de geringe hoeveelheid proviand, noodzaakten hem eene Amerikaansche haven aan te doen. New-York werd verkozen, en daar kwam men den 9den Julij 1847 aan. Na een verblijf van ongeveer 7 maanden, waarvan het laatste gedeelte te Boston werd doorgebragt, verliet zij die plaats op den 17den Februarij 1848, bij welke gelegenheid kapitein Kellett de meest mogelijke vriendschap en oplettendheid ondervond van de heeren Forbes, Lamb, en Weekes, allen Amerikanen. De eersten leenden hunne stoomboot om de Keying ongeveer 60 mijlen in zee te slepen, en onafhankelijk van de goede gevoelens, welke deze daad aan den dag legde, moge het dienen om er de waarde van te verhoogen, wanneer wij vermelden, dat zij eene uitgave van ongeveer 50 £. uitwon. De laatste heeren lieten evenmin eene gelegenheid voorbijgaan, om hunne vriendschap te bewijzen, en alle hulp te betoonen, die in hunne magt stond.

Den 15den Maart ankerde zij bij Jersey, waar zij bij herhaling bezocht werd door hen, die er zich heen durfden wagen. Den 25sten dierzelfde maand verliet zij Jersey, op sleeptouw genomen door de Monarch, eene stoomboot, en bereikte den 28sten Gravesend.

Een zeer belangrijk persoon aan boord is Hesing, een mandarijn van de vijfde klasse, wiens onderscheidingsteeken bestaat in een kristallen knop op zijne kalot. Hij is 46 jaar oud, bevattelijk, beminnelijk en beschaafd. Gedurende de reis heeft hij een weinig Engelsch geleerd, maar de Chinesche tongval, welken hij aan de taal geeft, zoowel als de moeite, die hij bij de uitspraak heeft, dragen er toe bij, dat hij bezwaarlijk verstaan kan worden, hoeveel moeite hij daartoe ook aanwendt. Kapitein Kellett heeft hem insgelijks geleerd zijn' naam in Engelsch schrift te schrijven, waarop hij niet weinig hoovaardig is. Even als de meeste beschaafde Chinezen schrijft hij zijne moedertaal zeer fraai. Hij is te Canton geboren, en vóór hij uitzeilde, was hij nooit verder dan tien mijlen van die stad verwijderd geweest. Zijne vrienden stelden alle moeite in het werk, om hem de reis af te raden, hem voorspellende, dat de Keying òf op zee zou zinken, òf schipbreuk lijden, vóór zij de Kaap bereikte. Toen hij vernam dat men deze plaats voorbij was, toonde hij daarover groote vreugde, en zeide: - de man in China spreekt geen waarheid: hij zeide, ik zou verdrinken, vóór ik de Kaap passeerde; ik ben de Kaap voorbij en leef!

De Chinesche Jonken zijn van verschillende grootte - de meesten bevaren de rivieren en de talrijke kanalen, welke al de deelen van het rijk doorsnijden. De grootste meten ongeveer 1000 last; de Keying is van de tweede grootte. De Chinezen maken zelden groote togten, want ofschoon zij sedert eeuwen bekend zijn met het kompas, verliezen zij zelden de kust uit het oog. Twee Jonken varen jaarlijks naar Calcutta, maar in dit geval, zoo wel als bij hunnen handel op Singapore

en Batavia, gebruiken zij een vreemden stuurman, die gewoonlijk een Portugees is.

De Chinezen hebben nog een zonderling bijgeloof, dat, namelijk, door het schilderen van een groot oog, aan elke zijde van het boord, het schip zijn weg kan zien - want, als men hen vraagt, waarom zij dat doen, antwoorden zij: heeft men oogen, dan kan men zien, heeft men geen oogen, dan kan men niet zien. En bij gelegenheid van sommige hunner godsdienstige feesten, worden die oogen met lappen rood laken versierd.

De Keying, alzoo genoemd ter eere van den Chineschen commissaris te Canton, is geheel van theka-hout gebouwd, en wordt gehouden bijna 100 jaar oud te zijn. Dit schijnt wel mogelijk te zijn, daar een man der vorige equipage 50 jaar daartoe had behoord. Hare grootste lengte is 160 voet, breedte 25, diepte van het ruim 12; hoogte van den spiegel boven het water 38, hoogte van den boeg 30 voet.

De geheele wijze van bouwen is zeer opmerkelijk: in plaats dat, zooals bij ons, eerst de hoofdbalken geplaatst worden, geschiedt dit het laatst, en het vaartuig wordt ineengehaakt met ontzettend groote nagels; daarna wordt er boven en beneden deks gewerkt en gelascht. Twee zeer groote balken worden dan onder, voor en achter aangebragt, om de andere balken op hunne plaats te bevestigen. Het dek heeft de gedaante van een boog, en er is een plat boven gemaakt, dat het tegen de zon en tegen de ruwheid van het weder beschermt.

De naden zijn digt gemaakt met oude vischnetten, afschaafsel van bamboes, en vervolgens bestreken met een soort van kalk, chinam genoemd, zamengesteld uit oesterschelpen tot lijm gekookt, met een mengsel van fijn bamboeszaagsel en met eene plantaardige olie, getrokken uit eene aardnoot. Als dit droog is, wordt het zeer hard; het barst nooit, en de naden, zóó voorzien, zijn volmaakt waterdigt.

Al het werk, dat er bij behoort, is van de ruwste soort; als er boomen van behoorlijke grootte gevonden zijn, worden zij geveld, van hunne schors ontdaan en ter bekwame lengte afgezaagd; de kanten worden niet glad geschaafd, maar gelaten gelijk zij zijn. Geen kunstmiddelen worden gebezigd om het hout te buigen; men neemt een boom of een tak, die de gevorderde kromte heeft, en die wordt gebruikt, waarvoor hij noodig is.

De Chinezen verdedigen deze handelwijze met te zeggen, dat zij geene reden zien, om fijn en kunstig werk te gebruiken, waar het niet noodig is; en dat het ongerijmd is de zijden van het ruim zoo glad en effen te maken, wanneer er enkel goederen of ballast in geborgen moeten worden, en het hout aan de buitenzijde of op het dek, als het een oorlogsvaartuig is, is ligt goed genoeg, om stukgeschoten te kunnen worden, zonder dat er veel moeite aan besteed is. Zelfs de bearbeiding in de kajuit is zeer eenvoudig en levert een vreemd contrast met de fraaiheid van het ameublement en den arbeid en de voortreffelijke zorg, die er aan besteed zijn. Dit verschil valt vooral in het oog in den salon van de Keying. De Chinees schijnt in alle zaken een groot onderscheid te maken tusschen hetgeen gezien moet worden, en dat, wat enkel tot gebruik dient. Zij strekken dit zooverre uit, dat zelfs aan de deuren geen scharnieren zijn, daar eene voeg aan dit oogmerk voldoet.

Het is eene zeer bijzondere omstandigheid, die een opzettelijk onderzoek vordert, om zich van de waarheid er van te overtuigen, dat er in het bouwen, tuigen en uitrusten van eene Chinesche Jonk

volstrekt niets overeenkomstig is met hetgeen wij op een Europeesch schip zien.

Alles is anders: de wijze van bouwen, het niet aanwezig zijn der kiel, van den boegspriet, van het want; de werktuigen die gebruikt worden, masten, zeilen, raas, roer, kompas, anker, alles is verschillend. De inlandsche bemanning gelijkt evenmin op de Europesche zeelieden, als het schip, dat zij gebruiken, op een schip van andere natiën. Slechts de een zoowel als de ander zijn menschen, en de vaartuigen van beiden worden gebruikt om op zee te varen: dit hebben zij alleen gemeen; hier begint en eindigt alle overeenkomst. Duizende jaren zijn er mogelijk verloopen, sedert de eerste Jonk langs de groote rivieren van het Hemelsche Rijk haren weg ging, en konden wij haar nu nog zien, wij zouden haar, behalve misschien in grootte, geheel en al gelijkvormig vinden met die nu gebouwd worden. Honderden Europesche schepen, met hunnesierlijkheid van vorm, ligtheid van tuigaadje, zijn onophoudelijk voor de oogen der Chinezen geweest, zonder dat deze hunne meerderheid schijnen te hebben bespeurd of te hebben willen navolgen. Het onuitroeibare vooroordeel, de aangeboren en volstrekte verachting van elke vreemde zaak, staat iedere verbetering in den weg. Ja, dit wordt zoo ver getrokken, dat, als eene Chinesche Jonk is gebouwd geworden met eenige afwijking van de oude en gevestigde wijze, volgens een keizerlijk besluit, een verhoogd havengeld van dezelve wordt gevorderd, even als van een buitenlandsch vaartuig. De toenemende omgang met ons, zoowel als met andere natiën, noodwendig veroorzaakt door den laatsten oorlog, moet na verloop van tijd eene verandering te weeg brengen in de gewoonten en zeden van dit merkwaardig volk, en wij zullen het mogelijk zien, dat hunne zeeschepen meer overeenkomst met de onze verkrijgen.

De keuken.

Zoodra men aan boord komt van de Keying, ziet men terstond voor zich de kombuis of keuken, zoo geheel verschillend van de onze en zoo verschillend geplaatst. Het laagste gedeelte er van is uit tigchelsteenen gebouwd, en de twee vierkante gaten van voren zijn de stookplaatsen. Er zijn twee bakken met water vóór deze stookplaatsen aangebragt, zoodat elke vonk, die er uitspat, in die bakken valt en terstond uitdooft. Hout is de gebruikelijke brandstof. In de keuken ziet men twee ijzeren pannen, omgeven door roode dakpannen: deze worden op de stookplaatsen gezet, de een is bedekt met een soort van halve ton, deze wordt gebruikt om rijst te kooken, daar het deksel dienen moet om den damp tegen te houden als het water verkookt is, hetgeen de rijst zeer lekker maakt, zonder dat zij te gaar wordt, gelijk meermalen bij ons het geval is; het belet ook dat de rijst er uitvalt, als de pot omkantelt; de andere dient om visch, vleesch, enz. te braden. Rijst en visch zijn de voornaamste voedingsmiddelen bij de Chinezen. Elk man krijgt gewoonlijk drie pond rijst per dag. Vaten, schotels, enz. worden allen gewasschen in eene keet aan de buitenzijde der kombuis, zoodat zij voor zeer zindelijk kan gehouden worden. Aan de voorzijde wordt aan elk zijne portie afgeleverd.

Kort bij de linkerzijde der kombuis is een houten waterbak, geschilderd alsof hij van steen was, en die 3000 gallons kan bevatten. Vervolgens komt men aan den gebeeldhouwden en vergulden ingang, die leidt naar den salon of de staatsie-

kajuit, beschut door een soort van vallicht, waarvan de zijden gevormd worden door bewerkte oesterschelpen, die algemeen in China in plaats van glas gebruikt worden, daar dit laatste te kostbaar is. Zij is 30 voet lang, 25 breed en 11 hoog. Aan de zoldering hangen monsters van eenige soorten van lantarens, die bij de Chinezen zoo merkwaardig zijn. Zij zijn in alle mogelijke vormen en grootten, en de stof, waaruit zij gemaakt zijn, verschilt zeer. Hoorn, glas, zijde en papier worden er toe gebezigd en somtijds wordt een netwerk van fraaije zijde overdekt met eene laag vernis, welke het licht beschermt en doorlaat. De vensters zijn veelal in den rijksten smaak gebeeldhouwd en verguld, terwijl de doorschijnende gordijnen geborduurd of beschilderd zijn, naar de stof, waaruit zij zijn gemaakt, met fantazie- of natuurlijke landschappen, of met dieren en bloemen.

Onder al de bijzonderheden, welke dit vreemde volk kenmerken, is er geen grooter dan hunne groote voorliefde voor lampen en lantarens. Elke straat, tempel, huis en schip is er van alle zijden mede behangen, en na het vallen van den avond zal men evenmin een Chinees ontmoeten zonder eene lantaren, als zonder zijn staart. En daar is ook eene goede reden voor, omdat ieder, die op straat gevonden wordt, nadat de wacht betrokken is, zonder eene kleine lantaren, waarop zijn naam en woonplaats geschreven staan, zich blootstelt van door de policie te worden gearresteerd. Zij strekken deze dwaze gewoonte zoo ver uit, dat, toen een der batterijen, die op den Alceste geschoten had, bij deszelfs togt op de Bogue, door eene volle laag tot zwijgen gebragt was, en de soldaten, die haar bezet hadden, in de grootste verwarring vloden, in plaats van te trachten bij de duisterheid van den nacht te ontkomen, ieder zijne lantaren nam, en de steilten beklom achter het fort. De groote verlichte en beschilderde ballons, die zij droegen, stelden de Engelsche mariniers goed in de gelegenheid op de terugtrekkende Chinezen te vuren, daar alle vrees voor de gevolgen vergeten werd bij de navolging van hunne dagelijksche, of liever nachtelijke, gewoonte.

De zijden van den salon en de zolder zijn van eene gele kleur, en overdekt met geschilderde bloemen, bladeren, vruchten, insecten, vogels, apen, honden en katten, sommige van de laatste dieren zijn, wat in de wapenkunde zou genoemd worden, *queue fourchée*. Deze en de andere sieraden van het schip zijn geschilderd door een goedhartigen inwoner van Canton, Sam-Sing genoemd, die aan boord is, zijn vaderland en familie verliet, en de Keying volgt, werwaarts zij ook gaan moge, om andere teekeningen te maken, of de oude weêr op te schilderen en op te vergulden, waar het noodig zijn mag. Het is hier de plaats om een zonderling voorbeeld aan te halen van de bijgeloovige vereering, die de Chinezen aan hunne afgoden bewijzen. Sam-Sing is godsdienstig, naar zijne zienswijze, en is zeer naauwkeurig in het waarnemen zijner pligten en in het lezen van zijne godsdienstige boeken. De groote Joss, of het beeld eener godheid, die in den salon staat, verloor door een toeval iets van het verguldsel. Sam-Sing werd gelast het bij te werken, maar weigerde volstrekt het te doen, daar hij als reden daarvoor opgaf, dat hij van te lagen rang was, om aan te durven raken, hetgeen hij in zijne ongelukkige onwetendheid voor zulk een heilig voorwerp hield. Aan het einde van den salon is de Joss-tempel, den afgod Chin Tee bevattende: het beeld heeft

18 armen, en zijne bedienden Tung Sam en Tung See. Zoo iets dergelijks vindt men in China in ieder huis en op elk vaartuig. Het snijwerk van de lijst is bijzonder rijk, de kleur is rood met veel goud, terwijl het openwerk versierd is met blaauwe bloemen en bladen. Het rijkvergulde afgodsbeeld is uit één groot stuk kamferhout gemaakt en is bedekt met een zijden sluijer.

Het altaar, vóór den tempel, en waarop het reukwerkvat geplaatst is, is insgelijks van kamferhout, en rood geverwd.

Het reukwerkvat, waarin Joss-stokken en goud papier gebrand worden, staat er boven op. De voorzijde van het altaar heeft een rooden grond, versierd met goud en beeldwerk van bloemen en insecten, en de keizerlijke draken met den vuurbal tusschen hen. Aan elke zijde is een vierkant vak, groen geschilderd, waarop Chinesche woorden, de geloovigen uitnoodigende veel goud en agaat-steenen als offer te brengen.

Het dek.

Als men uit den salon komt en eenige trappen opklimt naar het halfdek, ziet men langs de kanten gerangschikt stokken en onderscheidingsteekenen van de rangen, welke in bijzondere gevallen gebruikt worden, speren en houten pieken, ronde schilden, gemaakt van Spaansch riet: deze worden door de Chinezen zeer handig gebruikt, en zijn sterk genoeg om een sabelhouw en zelfs een geweerkogel te weerstaan. De gin-galls of kanonnen verdienen eene bijzondere beschrijving. Zij hebben bewegelijke kamers, welke worden weggenomen bij het laden: verscheidene van deze worden voor elk kanon in reserve gehouden; zoodra er een is afgeschoten, is een andere gereed in de plaats te treden. Hierdoor kunnen in ééne minuut verscheidene schoten worden gelost.

Gaat men daaraf en daalt men tot een lager dek, dan ziet men de slaapplaatsen der Chinesche matrozen. Digt hier bij is het meest verwonderlijke deel van het schip, het ontzaggelijk groote roer, niet opgehangen in haken, daar het schip geen spiegelpost heeft, maar bevestigd aan twee windassen door drie lange touwen, zamengedraaid uit vlas en riet, zoodat men het kan ophalen of doen dalen, naar gelang der diepte van het water. Wanneer het roer zoo laag mogelijk is gedaald voor een zeetogt, gaat het ongeveer 24 voet diep, dat is 12 voet meer dan het schip zelf, en het wordt op dit dek bestuurd. Het wordt alzoo opgetrokken digt in den spiegel, in een soort van holte, door middel van twee zeer groote bamboestouwen, die aan het benedeneinde van het roer zijn bevestigd, gaande onder het schip door en terugkomende over den boeg van het bovenste dek, waar zij strak worden gespannen en vastgemaakt. Wanneer men het zoo diep mogelijk heeft laten zakken, worden er soms 15 mannen gevorderd om de groote roerpen te bewegen, en dan nog met de hulp van een derde takel en de sterkste katrollen. Zonder dit zouden er dertig man noodig zijn. Eens, toen de Jonk overvallen werd door een vrij sterke windvlaag, vergezeld van regenbuijen, werd een roertouw van 9 duim dikte door midden gescheurd als een draad garen. Het roer is nu opgeheschen en een kleine roerpen is maar op het bovendek. Het is van ijzer en theka-hout; het weegt ongeveer 7½ tot 8 ton en is doorboord met gaten in den vorm eener rhomboïde.

HET ROER.

Tweede dek.

Bij het klimmen naar het volgende dek, gaat men onder eene overdekking door, gemaakt van oesterschelpen, gelijk die hij den ingang van den salon; hieronder hangt eene vlag, die voor den keizer uitgedragen is, bij eene van de plegtigste godsdienstige optogten; hier ziet men het hoofd van het roer, met de kleine roerpen, gelijk mede een der windassen met het touw er om. In het front is een stuk hout, waarop is geschreven: ‘dat de wateren der zee nooit over deze Jonk mogen slaan.’ De inlandsche zeelieden hielden dit voor een zeer werkdadig beveiligingsmiddel en naaiden er twee stukken roode stof op. Op den achtergrond ziet men het huis van der matrozen Joss, waarin de godheid der zee geplaatst is, met hare twee dienaars, elk met een rooden sluijer. Naast de aanzienlijkste godheid is een stuk hout van den eersten boom, die voor de Keying geveld werd: dit was gebragt naar een der aanzienlijkste tempels, dáár gewijd, en vervolgens teruggebragt naar boord, en wordt daar bewaard als een teeken,

dat het geheele vaartuig gesteld is onder de bescherming dier godheid. Een kleine aarden pot, waarin gewijde Chinesche aarde en rijst, staat vooraan: daarin worden de Joss-stokken, enz. verbrand. Er staat ook eene lamp bij, die gedurende de geheele reis brandend gehouden wordt, daar het, zoo zij uitging, voor een slecht voorteeken zou gehouden worden. Regts en links, voor men aan dit tempeltje komt, zijn schilderstukken van Sam-Sing. Een paneel stelt voor den mandarijn Duks; een ander eene Chinesche dame aan haar toilet; een derde eene kom met goudvisschen. Op de deuren der kajuiten zijn aan de eene zijde geschilderd eene dame uit Peking; aan de andere eene uit Canton. De andere paneelen stellen een' Chinees voor een rijstveld eggende, de meest geachte vrucht Leichee, en een Chineesch bloembed. Aan elke zijde zijn hutten voor passagiers, stuurlieden, enz.

Derde of achterstevendek.

Nu komt men op het derde dek, 38 voet boven het water. Hier kan men het best de gedaante en het maaksel van het schip zien. Men ziet hier het andere windas, om het roer op te hijschen of te doen zakken, den bazaan-mast, die ongeveer 50 voet lang, en aan eene zijde geplaatst is, zoodat men aan het roer werken kan, als het vaartuig weinig water heeft.

Het groote dek

nu weder afklimmende en de keuken voorbijgaande, komt men bij den grooten mast, die 95 voet lang, en aan het benedeneinde 10 voet in omtrek is; hij bestaat uit een enkelen theka-boom, waaraan niets gedaan is, dan dat hij van de schors is beroofd. Hij is niet volkomen regt. Dit, dat wij als een gebrek zouden beschouwen, houden de Chinezen daar niet voor, die de voorkeur geven aan een mast, die ten minste ééne bogt heeft. Zij meenen dat hij dan sterker is, en houden het voor een afdoend bewijs voor de deugdzaamheid van den boom. Deze mast is met hoepels omgeven, naarmate hij gebarsten is bij het hard maken. Dit doen de Chinezen door het hout een vrij langen tijd in een moerassigen grond te begraven, en men zegt dat de theka-boom hierdoor zoo hard wordt als ijzer. De Mandarijnen, die met deze Jonk naar Cochin-China reisden, verkozen dezelve tot hun vaartuig, wegens de bogt in den mast, waarvan wij boven spraken. De mast gaat niet verder dan op vier voet van den bodem, waar hij, om den kunstterm te gebruiken, is gekneveld tusschen twee groote stukken hout, die tot visscheringen dienen. Hierbij zijn twee zware stukken hout gevoegd, welke dienen om den grooten mast op hunne plaats te houden, staggen noch hoofdtouwen worden gebruikt. De groote zeilstangen zijn gemaakt van theka-hout, waarvan, even als bij den grooten mast, slechts de schors is afgeschild; de bovenste is 75 en de onderste 60 voet lang.

De zeilen zijn gemaakt van digt ineengevlochten matwerk, veel ligter dan zeildoek, terwijl het den wind veel beter opvangt, en zelden scheurt, omdat het nooit in den wind fladdert. Zulke zeilen duren zeer lang, zoo zij goed worden behandeld. Het groote zeil van de Keying weegt 9 ton, en heeft eene oppervlakte van 1100 el. Om zulk een aanzienlijk gewigt op te hijschen wordt veel kracht vereischt. Aan boord van de Keying zijn daartoe 40 man noodig, die zich dan nog van een kaapstander bedienen; zonder dezen zouden er 80 noodig

zijn. Deze groote zeilen veroorzaken soms ernstige en noodlottige ongelukken. Niet lang geleden strandde eene groote Jonk van 1000 ton en leed schipbreuk, daar de bemanning van een oorlogsschip, met een gedeelte van de eigen equipage, met al de kracht, die zij kon uitoefenen, niet in staat was, het groote zeil te hijschen.

De zeilen worden opgehangen aan vier lange touwen of hangers, en uitgespannen door een bamboes-stang: reven worden gelegd op eenen afstand, die van 4 tot 2 voet verschilt. Iedere bamboes is aan den mast vastgehecht. Het groote zeil van de Keying heeft 18 reven. Het wordt opgeheschen met twee eenvoudige touwen en katrollen. Men legt de reven door het zeil te doen dalen en dit maakt het juist onnoodig menschen naar boven te zenden: zoodat bij den duistersten nacht en bij het onstuimigste weer, de vier mannen, die altijd op het dek zijn, dit doen kunnen, zonder meer hulp te vragen; drie man kunnen des noods gemakkelijk het zeil reven. De Chinesche zeelieden klimmen zeer ongaarne naar boven, waarschijnlijk omdat de tuigaadje hunner schepen het onnoodig maakt. Lang is het een belangrijk punt van onderzoek geweest onder de zeevaartkundigen, welke wijze van zeilemaken aan boord van Europesche schepen toch zou kunnen uitgedacht worden, om het naar boven klimmen onnoodig te maken. Sommige Chinesche Jonken voeren een ligt geweven bazaan- en een groot topzeil, de eenige hooge zeilen, die zij gebruiken; de andere worden geheschen als het voor den wind gaat en zijn zoo ruim, dat, als zij gezwollen zijn, zij naar ballonnen gelijken. De windwijzer heeft de gedaante van een denkbeeldigen visch: het ligchaam is gemaakt van rietwerk, het hoofd en de kieuwen van geschilderd matwerk, met twee uitsteeksels, even als de voelhorens van een' vlinder. De staart is voorzien van lange wimpels en kleine vlaggetjes, die aan het ligchaam gehecht, ter vermeerdering der fraaiheid, deszelfs voorkomen nog zonderlinger maken. Op het lijf zijn met Chinesche letters woorden geschilderd, welke beteekenen ‘goed geluk voor de Jonk.’ Tusschen den grooten mast en den fokkemast zijn twee groote ruwe windassen, dwars over het dek geplaatst. Deze dienen om het anker te ligten; de kabels zijn er rondom gewonden, en zoo opgehouden met groote hefboomen, die in de gaten van het windas gestoken worden.

Aan elke zijde van het dek, bij den ingang naar de voorplecht, zijn twee waterbakken, geverwd alsof zij van steen waren, en elk 1500 gallons kunnende bevatten. De fokkemast, waartoe men nu genaderd is, is 75 voeten boven het dek hoog en dertig duim in diameter. Hij helt voorover, wordt ondersteund aan de achterzijde door een groot stuk hout, en is op dezelfde wijze vastgemaakt als de groote mast. Een weinig meer naar voren, liggen aan iedere zijde houten ankers; de schacht is 32 voet lang; de tanden zijn beslagen met ijzer en aan de schacht vastgemaakt met sterke banden van bamboes. De schacht is zamengesteld uit drie afzonderlijke stukken hout, die aan elkander gehecht zijn met rieten koorden en bevestigd aan de kroon. Als de Chinezen hunne ankers aan boord slepen levert deze zamenstelling van de schacht geen beletselen op De tanden zijn van gelijke grootte als van dergelijke ankers bij ons; zij zijn regt, niet rond en niet in den vorm eener hand. De Chinesche ankers houden zeer goed, en ten bewijze van het vertrouwen, dat zij in hun ankerkabel stellen, moge strekken, dat

men meermalen schepen voor anker ziet, aan zeer lagen wal, bij een zeer hevigen wind, zonder dat de bemanning de minste onrust schijnt te gevoelen. Een boegof klein anker ziet men aan de regter zijde buiten boord hangende: dit heeft slechts éénen tand.

De kabels verdienen, evenzeer als alle andere zaken aan boord van de Keying, de opmerkzaamheid der bezoekers: ze zijn of van bamboes of van Spaansch riet gemaakt. Die van het anker aan de regterhand is geheel uit bamboes vervaardigd. Van dit anker is de schacht weggenonomen, omdat het dan gemakkelijk geborgen kan worden: dat aan de linkerzijde is geheel in orde. Men ziet hier de twee touwen van het roer, die over den boeg loopen, en waarvan wij boven spraken. De Jonk heeft geen betinghouten, maar in hunne plaats, zijn er in de groote balken, die dwars over het schip loopen, groote gaten voor stoppers. Het windas, dat gebruikt wordt om het anker aan boord te hijschen, is van theka-hout, heeft geene pallen, zoodat een gedeelte der manschappen, daarbij gebruikt, genoodzaakt is vol te houden.

De berghouten zijn ook opmerkenswaardig bij dit schip: het zijn luchtdigte buizen, en steken gemeenlijk drie voet aan weêrskanten uit, dit maakt het schip vlotter; stelt het in staat grooter last in te nemen, en belet het omslaan. Dit laatste wordt evenwel, naar het gevoelen van kapitein Kellett, die een bevoegd beoordeelaar is, vooral voorgekomen door de grootte en de plaatsing van het roer.

Brievenbus.

XIV.[1)]
Aan den Schrijver van het antwoord op eene vraag van den Hersteld Ev. Luth. Predikant J.A. Helper Sesbrugger, voorkomende in den Tijdspiegel van Januarij 1849.

Mijnheer!

Gij hebt in genoemd maandwerk een stuk geplaatst. Ofschoon ik het vrij laat ter lezing bekwam, zal het, daar ik bespeur, dat nog niets tegen hetzelve is ingebragt, echter nog niet te laat zijn, dat ik iets, betreffende uw antwoord, in hetzelfde tijdschrift plaatse.

Ik ben niet van voornemen uw geschrift, waarin waarheid en onwaarheid door elkander vermengd staat, te ziften; evenmin mijn' medeleeraar Sesbrugger te verdedigen, hij is er genoegzaam voor berekend, om dat zelf te kunnen doen. Ook stem ik geenszins daarin met u overeen, dat Luther onze patroon (of beschermheer) is; wat hij voor u is, weet ik niet, maar de patroon der Evangelische kerk, die later den bijnaam *Luthersche* verkreeg, is de eeuwig aanbidding waardige Zaligmaker. - Als een mensch onze patroon wordt, dan worden wij weder

1) De onpartijdigheid, welke de Redactie van den Tijdspiegel als haren duren pligt beschouwt, heeft haar genoopt het door den heer Groenewegen ingezonden stuk, zonder eenige bijgevoegde aanmerkingen, op te nemen. Mogt het den Schrijver van het Antwoord op eene vraag enz. in het Nommer voor Januarij 1849, of wel der Ev. Luth. Synode noodig of nuttig voorkomen, dupliek of repliek te geven, of defensief te ageren, zij zal insgelijks daarvoor hare kolommen open stellen, hoezeer anders voor soortgelijke polemiek minder bestemd, en minder geschikt.

Roomsch. - Gij moet al zeer onbedreven zijn in de geschiedenis der kerkhervorming, als gij niet weet, dat Luther nooit eene kerk voor zich, maar wel voor den Heere Jezus begeerd heeft.

Doch ik wil slechts bij dit ééne punt van uw geschrift stil staan:

'De leeraren in de Luthersche kerk van ons vaderland.... hechten niet aan woorden en klanken, maar aan den geest van Luther,'

ondertusschen hebt gij voor deze uwe stelling geen het minste bewijs aangevoerd.

Dit eene dan: *de Evangelisch Luthersche kerk hecht aan den geest van Luther*, worde hier voor ons, een punt van overweging.

Gij weet het, denk ik, het is ten minste genoeg bekend: het beginsel en de voortgang der hervorming bij Luther was deze hoofdwaarheid der Evangelieleer, naar Rom. I. 17: *de regtvaardige zal zijns geloofs leven*, zoodat, én het ontstaan der hervorming in Luthers ziel, én geheel het groote werk, waartoe de Heere Zijner kerk hem verwaardigde als een werktuig in Zijne hand te gebruiken, van daar uitging, daarop zich vestigde en daarop terugkwam: *de zondaar moet voor den regtvaardigen God om niet, zonder eigene werken, alléén in het geloof in Jezus Christus geregtvaardigd worden*. - Zie hier den geest van Luther.

Aan deze Evangelieleer hield de groote man vast, daarin leefde en stierf hij.

Hecht nu de tegenwoordige Evangelische Luthersche kerk in Nederland zich ook aan dien geest van Luther? - Wij zullen het zien.

De Synode dezer kerk gaf op nieuw den Bijbel uit; met deze Bijbeluitgave zijn de leeraars dier kerk zeer ingenomen. Niemand kan der Synode dit regt ontzeggen, veel min het laken, dat zij, als er behoefte aan Bijbels is, voor hare leden en gemeenten zorgt. Doch het is zeer bevreemdend, dat zij in dien Bijbel de voorredenen van Luther heeft weggelaten. Om het Bijbelgenootschap behoefde zij dit niet te doen. Het zijn voorredenen, bijzonder die voor het Nieuwe Testament, welke immer door zoo velen zoo hooggeschat zijn. - Zouden er, vooral in die des Nieuwen Testaments ook waarheden voorkomen, die de geest van Luther zijn, maar tegenwoordig niet meer strooken met de *denkbeelden* van de leeraars der Evangelisch Luthersche kerk? - Elk deskundige zal mij spoedig een toestemmend antwoord geven. - Van zulke leeraars wensch ik uitgezonderd te zien den waardigen Lentz en Westhoff, en zoo er meer zulke leeraars onder het ressort der Synode zijn, hetwelk God geve!

Ik verkoos dit woord *denkbeelden* te behouden, omdat het bij de leeraars der Evangelisch Luthersche kerk, in gebruik is. Om uit velen slechts één aantewijzen, diene; men vindt in het voorberigt der Synode voor het tegenwoordig in gebruik zijnde gezangboek bij die kerk wel gesproken van *opgeklaardheid en zuiverheid der denkbeelden en van den geest der* 19de *eeuw*, maar niet van de *waarheden van Gods Woord*. Even zeer worden vele gezangen, die tot 1826 bestonden, verworpen, omdat zij *den geest van vroegere eeuwen ademen*. Heeft de Synode daarmede niet aangetoond, tegen den geest van Luther te zijn? Gods waarheid geenszins, maar wel *denkbeelden en geest der eeuwen* voor oogen te houden? Wijzen de leeraars, welke met dat nieuwe gezangboek zoo ingenomen zijn, niet even datzelfde aan?

De Synode geeft in het voorberigt van haren Bijbel te kennen, dat zij besloot

tot een' herdruk van den Nederduitschen Lutherschen Bijbel.... *met invulling van wezenlijke uitlatingen uit het oorspronkelijke*.

Ik zou kunnen vragen, zijn er ook *onwezenlijke* uitlatingen, of dezulke, die men vrij mag weglaten, waarover de Synode en de door haar tot dat Bijbelwerk aangestelde commissie alleen beslissen mag? - Bij Gods Woord mag niemand iets voegen of er van af laten. - Maar hetgene het opmerkelijkste is, is, dat het alleen voor het scherpziende oog van die Synode bewaard is gebleven, om in Luthers Bijbel, welke door alle anderen, zelfs in Engeland, zoo hoog geacht is, wezenlijke (waren er ook onbelangrijke?) uitlatingen te ontdekken, en echter is die Synode in gebreke gebleven, die uitlatingen aan te wijzen.

Ik treed geenszins in eene beoordeeling van dien Bijbel der Synode, en vit nimmer op woorden; doch ieder, die dien Bijbel kent, weet, dat eene menigte plaatsen geheel van Luthers overzetting verschillen, zoodat men zeggen moet, het is een geheel andere Bijbel. Wil de Synode eene nieuwe Bijbelvertaling op haren eigenen naam uitgeven, geen mensch kan haar dat regt betwisten; maar dat zij aan eenen Bijbel den naam van Luther geeft, welken Luther niet voor den zijnen zou erkennen, is niet regt; is dit geene misleiding? De hervormer heeft immers zoo dikwerf verzocht: ‘dat men zijn werk en Bijbel zijn werk en Bijbel wilde laten zijn en blijven, en dat degenen, die eenen anderen hebben willen, zelven eenen anderen en bijzonderen maken zouden.’ - Toont die handelwijze der Synode den geest van Luther aan?

Ofschoon ik vele plaatsen uit den Bijbel der Synode konde bijbrengen, zal ik er mij mede vergenoegen, slechts, tot een staaltje, vijf plaatsen, alleen uit het III^{de}, IV^{de}, V^{de}, en VII^{de} hoofdstuk van den brief aan de Romeinen aan te wijzen.

Rom. III, 28 heeft de Synode het woord *alleen* weggelaten, echter laat zij het Rom. V, 16 blijven, waar Luther het eveneens tot duidelijkheid had ingevoegd, hoe inconsequent! - Doch Rom. V, 16 hinderde het de Synode niet bij hare aangenomen leer, gelijk als in Rom. III: 28. Maar evenzeer als de onderscheidende kracht in de laatste plaats dit *alleen* vereischt, en Luther het verdedigd heeft, was de Roomsche kerk, die steeds nog des menschen werken bij het geloof wil brengen, er tegen. Dit, *alleen door het geloof regtvaardig*, was haar immer eene ergernis. Ik mag hier zeggen (is het ook niet een gepast woord voor de Synode)? wat Melanchthon geheel in den geest van Luther schreef: ‘velen bestrijden hevig het woord *alleen*.... zoo nu dit uitsluitende *alleen* velen zoo hard tegen is en zoo kwalijk bevalt, die mogen aan zoo vele plaatsen deze woorden, *uit genade, niet uit de werken, Gods gave, dat niemand zich beroeme*, en dergelijken ook (wel) uitbrabben, want dit zijn zeer sterke uitsluitende (woorden), het woord *uit genade* sluit de verdienste en alle werken, wat naam zij ook hebben, uit.’

In Rom. IV: 11 heeft de Synode de door Luther getrouw vertaalde woorden *geregtigheid des geloofs* in strijd met het oorspronkelijke veranderd in *geregtigheid om het geloof*. Is hier dus geene willekeurige verandering? Waartoe? De ondervinding leert, dat de tegenwoordige Evangelisch Luthersche kerk in Nederland zoozeer tot het standpunt van de verdienstelijkheid der werken, alzóó tot de verloochening van de oneindige ver-

diensten des eeuwigen en almagtigen Zaligmakers gedaald is, dat het geloof zelfs als eene verdienende oorzaak der zaligheid wordt beschouwd. De aangewezen verandering dient nu, om den mensch van de geregtigheid af te leiden, die hem alleen door God in het geloof moet worden toegerekend, ten einde hem eene eigene waardij of aanspraak op de zaligheid toe te kennen, *omdat hij gelooft*. Is dat niet geheel strijdig met den geest van Luther, die niets van eigen verdienst of waardij weten wilde?

Rom. V: 16 heeft de Synode het woord *zondaar* weggelaten. Waarom? Zij is van de leer onzes vals in Adam, de erfzonde, afkeerig. Wie dat overtuigend wil kennen, vergelijke eens vers 3 en 4 van het oude 6de gezang met dezelfde verzen van het nu 92ste in het nieuwe gezangboek.

Rom. VII: 12 heeft de Synode het woord *regt*, dat in des Apostels taal staat, uitgelaten. Waarom? die hare leer kent, weet, dat zij tegen de wet is, dus is het haar ook tegen, het gebod Gods als *regtvaardig* te erkennen.

Rom. VII: 21 heeft de Synode het woord *dat*, hetwelk de Apostel gebruikt, veranderd in *die*. Acht dit enkele woord niet voor iets gerings, want de beteekenis heeft de Synode nu dus voorgedragen: *de wet hangt* den mensch *het kwade aan*, alzoo is de wet de oorzaak van ons kwaad. Apostel Paulus beschrijft daarentegen, *dat het kwaad in ons is*.

Waar is in deze plaatsen de geest van Luther, dien Paulus' zoon? Voorzeker bij de Synode niet!

Ik wil enkele staaltjes uit het door de Synode ingevoerde gezangboek laten volgen.

De geest van Luther erkende Gods regtvaardigheid. Zonder die erkentenis kan er geene geregtigheid des geloofs zijn. Maar in dat gezangboek zijn gezangen op alle eigenschappen of deugden Gods, behalven op Zijne *regtvaardigheid*.

Luthers geest vestigde zich op de wet. Niet om zijne zaligheid te verdienen, door haar te volbrengen; maar om tot eene kennis van onze ellende door de zonde, voor God, te komen, over onze zonden verschrikt en tot den Zaligmaker geleid te worden. Om geen ander bewijs voor te dragen, verwijs ik u slechts naar zijnen kleinen en grooten Catechismus, in welke beiden de wet vooraan staat, en terstond daarop door het geloof gevolgd wordt, gelijk hij wet en Evangelie, boete en geloof altijd verbond. Maar in het gezangboek der Synode mist de wet geheel. Heeft deze bundel onder de gezangen de wet niet, zoo is zij ook buiten de prediking. Daarvandaan dan ook, dat Rom. VII: 12 het woord *regt* weggelaten, en de bedoeling van Rom. VII: 21 geheel veranderd is. Is dit Luthers geest?

Luther was zoo op de Psalmen gesteld, dat hij die zelfs bij zich had, toen hij van den Wartburg ging. De Synode schrijft in het voorberigt voor haar gezangboek: ‘Volgens eene vrij naauwkeurige en onpartijdige beoordeeling, leveren de 150 Psalmen geen *vijftigtal* kiesbare stoffen voor eene Christelijke vergadering op; en onder deze vijftig zijn er nog vele, die meer in *klank*, dan wezenlijken *inhoud*, het bedoelde onderwerp betreffen.’ Och, Geest des Heeren, die door David, hebt gesproken (2 Sam. XXIII: 2), wat hebt gij, volgens het oordeel der Synode, verkeerd gesproken! Is zulke taal der Synode vrij van Godslastering?

De Synode heeft evenwel, volgens haar voorberigt, het schoone, goede en bruikbare, hetwelk in deze Hebreeuwsche dichtstukken gevonden wordt aan de gemeenten niet willen onthouden, en tot

dat einde eene keur van vijf en twintig Psalmen overgenomen. Als ik mij in een onderzoek zou begeven, had ik hier een ruim veld, doch om het in weinige woorden uit te drukken, de overige 125 zijn alzoo ongeschikt, de Synode verwerpt dus in eens al het belangrijke des Ouden Testaments, ook in de Psalmen. Is dat Luthers geest?

Luthers geest is geheel kenbaar in zijn bij alle ware Lutherschen zoo geliefkoosd lied, *een vaste burgt is onze God*. In het latere gezangboek, n°. 152. *Wij steunen in den nood op God*. De Synode der Evangelisch Luthersche kerk in Nederland heeft dat lied verworpen. Waarom? - Dit is duidelijk, er komt zoo veel in voor van den vorst der duisternis, zijne listen, lagen, looze verleiding; van God, Vader, Zoon en Heilige Geest, die ons zielverderf weert, ons door Zijn' invloed sterkt, en het heil des menschen bewerkt. Deze zijn onveranderbare waarheid van Gods Heilig Woord, maar geheel in strijd met de *denkbeelden* der 19de eeuw, welke de Synode volgt. Zij zullen weder veranderen, gelijk de denkbeelden zoo dikwijls veranderen, maar Gods waarheid is onveranderlijk. Ook hierin ziet elk onpartijdige, dat de leer der zich noemende Evangelisch Luthersche kerk geheel verschilt van Luthers geest.

Nog iets. De leer van des menschen diepe verderf uit den zondenval in en door Adam, het onmogelijke om door onze eigene werken de zaligheid te kunnen verwerven, de verzoening door den Zoon Gods, de geregtigheid Gods, welke wij in dat geloof alleen moeten erlangen, het troostrijke en verpligtende van zulk een geloof staat krachtig uitgedrukt, geheel in Luthers geest, in de oude gezangen 92, 93, 94 en 96. Deze gezangen, niet in den nieuwen bundel opgenomen zijnde, zijn aldus door de Synode verworpen. Derzelver leer komt immers ook niet overeen met de *denkbeelden* der 19de eeuw! Is dit de geest van Luther, die uitsluitend vast hield aan die geregtigheid, die, voor God, alleen geldt?

De Synode en al hare voorstanders, ook gij, mijnheer, hebben den geest van Luther verworpen.

Hoe ruim de stof ook zij, om nog veel te schrijven, ook aangaande de veranderingen in de gezangen, die nog behouden zijn, zoo dient deze om u voor het publiek ter verantwoording te vragen, of gij hetzelve geene onwaarheid hebt voorgedragen, wat zand den menschen in de oogen hebt willen strooijen, en den minkundige en onnadenkende hebt zoeken te misleiden, door uwe uitdrukking, alsof de leeraren der Herstelde Evangelisch Luthersche kerk zich slechts aan *woorden* en *klanken*, maar die der Evangelisch Luthersche zich aan den *geest* van Luther hechten?

Elk deskundige, die van het jaar 1778 af, toen het nieuwe licht uit Duitschland het eerst in de Luthersche kerk van Nederland ingevoerd werd, den gang en ontwikkeling daarvan tot op heden heeft gadegeslagen, weet, dat:

1°. de leer, die in de Evangelisch Luthersche Kerk verkondigd, door de Synode (blijkens haar Bijbel en gezangboek), en door velen (blijkens geschriften), voorgestaan wordt, eene geheel andere leer is, dan die des Evangelies en der ware Luthersche kerk. Dat,

2°. de Evangelisch Luthersche kerk in Nederland zelve er de oorzaak van is, dat een gedeelte dier kerk in 1791 zich heeft moeten afzonderen, ten einde de ware leer te kunnen behouden. Dat

3°. had de Evangelisch Luthersche

kerk vóór en in 1791 en in 1821 gehoor gegeven aan de klagten en aanwijzingen der afwijkingen in de leer, de scheuring in 1791 voorgekomen, en in 1821 geheeld had kunnen zijn. Dat

4°. de Synode en hare haar toegedane leeraren, welke zoo zeer tegen menschelijk gezag in de Godsdienst schreeuwen, eerst zelve een zamenstel van waarheden gemaakt, er toen een' Bijbel voor vervaardigd hebben, om dat stelsel te verdedigen, en vervolgens een, zóó inconsequent, gezangboek er naar gemaakt hebben, hetwelk, wat de nieuwe gezangen betreft, niet door Lutherschen, maar door dichters van allerlei belijdenis vervaardigd, en uit gezangen van verschillende gemeenten bijeengebragt is. Hoe kan men toch van iemand, die eene andere belijdenis is toegedaan, eischen, dat hij de leer der Evangelisch Luthersche kerk versta? En dat

5°. zoo lang de Evangelisch Luthersche kerk blijft volharden bij afwijkingen van de leer, gelijk als in den Bijbel en het gezangboek der Synode, en het toelaten van allerlei leer, die kerk zelve het nieuwe licht, maar geenszins de ware, oude Luthersche kerk is, en de schuld blijft van het voortdurend afzonderlijk bestaan der Herstelde Evangelisch Luthersche kerk, welker voortdurend bestaan eene noodzakelijkheid, en in Gods hand een zegen is voor allen, die het nog regt meenen met de zuivere Evangelie-leer der ware Luthersche kerk.

Indien gij, mijnheer! geneigdheid hebt, dat ik verder aanwijs, waarin de leeraars der Evangelisch Luthersche kerk, in andere Evangelische waarheid, evenzoo het tegenovergestelde van den geest van Luther zijn, wees zoo goed door dit tijdschrift zulks te kennen te geven, doch kom dan openlijk met uwen naam voor den dag, gelijk ik doe, wees niet iemand, die in het duister verborgen blijvende, mijnen medeleeraar Sesbrugger als een' stok gebruikt, de Herstelde Evangelisch Luthersche kerk er eerst mede slaat, en daarna den stok met verachting wegwerpt.

Intusschen, wie gij ook zijt, ik bid over u en de uwen, uwe Synode, hare leeraars en gemeenten den Geest des Heeren, die Luthers geest is, en alle hemelzegeningen in Jezus Christus af.

Harlingen.

H. GROENEWEGEN.

Leeraar der Herst. Ev. Luth. gemeente.

XV.
Confidentiële brief aan een getrouw medeschrijver in de ‘Brievenbus’ over de Handboogschutterijen.

Wel Edele Heer!

Gij zult het mij, hoop ik, niet ten kwade duiden dat ik mij tot u wend en maar dadelijk begin met u te verklaren, dat gij voor het eerst van mijn leven mij hebt teleurgesteld. Met belangstelling zie ik telkens in den grooten Spiegel, en verwonder of erger of bedroef mij over hetgeen er voor dien spiegel voorbijtrekt. Maar nooit heb ik nagelaten verbaasd te staan over de helderheid van het glas, waar alles zoo getrouw wordt weêrgegeven, wat er voor verschijnt. Ik had daarom al gestaard, eenige maanden lang, of ik niet het beeld van eene Hollandsche Handboogschutterij er kon waarnemen. Maar tot nu toe vruchteloos. Alles zie ik er, maar dat, wat het meest noodig is, bemerk ik niet. Gij zult het toch gewis wel de moeite waardig achten, om daarop onze aandacht te vestigen. Immers gij hebt het even goed gezien als ik, welk een hoog belang aan deze schutterijen door onze dagbladen wordt toegekend?

Hebt gij het niet opgemerkt, hoe in het Handelsblad en in vele andere couranten, de kolom, bestemd voor binnenlandsch nieuws, was opgevuld met berigten van handboogschutterijen hier, en van choleragevallen dáár, van eereprijzen voor de verdienstelijkste boogschutters hier, en van cholerahospitalen en dooden elders? Ik wist reeds vooraf, bij het ter hand nemen der couranten, dat zij mij in 't binnenlandsch nieuws steeds het beeld van een dambord zouden vertoonen, waar naast de witte ruit steeds een zwarte volgt en omgekeerd, en was van meening dat onze journalisten, die hunnen tijd en zijne behoeften zoo wel begrijpen, ook hier gebruik maakten van de rhetorische figuur, waarvan onze beroemdste redenaars tegenwoordig zich met zooveel succes bedienen, wanneer zij niets wezenlijks hebben te zeggen - van de *antithese*. Ik geloof dan ook, dat dit doel hun zeker bij menig lezer uitnemend is gelukt, die het zag dat voor die schuttersfeesten even veel aandacht werd gevergd als voor die lijdende en stervende natuurgenooten. Het was een scherp, een akelig contrast! Was het wonder dat ik meer dan eens na die lectuur des avonds ingeslapen door benaauwende droomen werd gekweld, waarin ik den dood zag met zijn ontvleeschde knokkelen den boog spannende, en met akelige vervoering mikkende op het hart van oude en jonge menschen, en dat doel met een treurige juistheid treffende, die de menschen zwijgen en sidderen deed en een heir onzigtbare geesten deed uitroepen het hartdoorschokkend zegelied: ‘De dood is de overwinnaar, de vreesselijke schutterskoning!’ Intusschen moest het mij voorkomen dat er iets meerder moet achter verborgen zijn. Immers hoe kon het anders, toen ik las dat Z.M. op het vorstelijk Loo scharen van handboogschutters had doen komen, hen verwelkomd, hen onthaald, hen met eerewijn en prijzen en toespraken had vereerd. Een Vorst, dien ik voor het laatst gezien had met diepen rouw vervuld gaande achter zijns vaders lijkbaar, moest wel zeer gewigtige redenen hebben gehad en in dat spel een dieper ernst hebben gezien, dat hij zijn hart zooveel geweld kon aandoen, en den schijn moest aannemen, als waren na zooveel smart hem die spelen iets aangenaams. Hiervan hield ik mij overtuigd, en met diepen eerbied en heilig stilzwijgen las ik daarom nu de tijdingen, waarin der natie bekend gemaakt werd dat Neêrlands Koningin Beschermvrouw van eene schutterij zou worden, dat onze geëerbiedigde Vorst bij alle zijne overige werkzaamheden den post van Beschermheer der Handboogschutterijen zou aanvaarden.

Evenwel werd mij de zaak niet helder. Ik sprak er over met mijnen buurman, van wien Ds. B. zelf gezegd heeft dat hij een ijverig Protestant was. Deze hield met kracht staande dat die geheele handboogschutterijen oorspronkelijk uit Brabant tot ons waren overgewaaid, en door de geestelijken ondersteund met het doel om zoo de menschen langzamerhand aan optogten te gewennen en de processiën ongemerkt in te voeren. Mijn oom, een wezenlijk vrome grijsaard, die wel eens de zaken goed inziet, sprak van eene Synagoge des Satans en van helden om wijn te drinken en kloeke mannen om sterken drank te mengen, en meer dergelijke uitdrukkingen, waaruit gij echter wel kunt zien, dat hij de loffelijke bedoelingen der schutters volstrekt niet kent, en dat hij hen naar een enkel feest, niet naar hun werkzaamheden beoordeelt. Daarentegen heeft mijn vriend W., die de dagbladen trouw bijhoudt en op de societeit vrij

wat geleerd heeft te politiseren, mij verklaard, dat er politieke bedoelingen achter scholen, en dat de handboogschutterijen binnen kort de eenige heerschers van ons land zouden zijn, die ons leden van de Kamers en Ministers zouden geven, en wie een Koning dus wel diende te vriend te houden. En dat laatste laat zich niet het minste hooren.

Want processiën in te voeren en Synagogen des Satans op te rigten kan immers het doel niet zijn van hooggeplaatste staats-personen. Wat mij gezegd werd door de vrouwen van mijn timmerman en bakker, dat zij sedert die schutterijen hare mannen dagelijks van het werk zagen gaan, om met een ontevreden en berooid hoofd hen te zien weêrkeeren en dat daarom de zaken vrij wat achteruitgaan, - zal natuurlijk wel een praatje zijn, uitgevonden door de vrouwen, die jaloersch van aard, hare mannen geheel alleen willen bezitten, en dus ook niet kunnen velen dat het Vaderland en Koning één plaats in 't hart der echtgenooten bekleeden. Neen het tegendeel heb ik laatst van een schutter zelven gehoord, die mij mededeelde dat een zeer aanzienlijk en zeer geleerd mensch bij de uitdeeling van een prijs had gesproken, dat die handboogschutterijen wel tot de middeleeuwen behoorden, maar toch hoogst geschikt waren om de menschen te verbroederen. Hoe de man het een en ander in verband bragt en het laatste bewees, wist mijn verhaler niet, maar dat die aanzienlijke heer het zeker niet zou gezegd hebben, indien het niet zoo ware, stond vast genoeg. Ik gis, dat nu wij door de liedertafels reeds met de Duitschers verbroederd zijn, wij door de handbogen zullen verbroederd moeten raken met de Wilden in de andere werelddeelen, die immers onder de volken der aarde alleen meer met dat wapen behendig weten om te gaan. Een corps handboogschutters naar Bali gezonden, zou misschien onze vijanden tot broeders gemaakt hebben, terwijl zij nu nog maar altijd gevaarlijke half onderdanige slaven zijn. Nu, als het waar was dat verscheiden handwerkslieden hun handwerk hier opofferden aan hunnen handboog, zouden zij in onze Oost-Indische bezittingen en elders waar maar Wilden wonen, Vorst en Volk treffende diensten kunnen bewijzen, en het dankbaar vaderland zou hun den lauwer geven, dien hunne jaloersche vrouwen voor hunne zelfopoffering hun nog onthouden.

Maar wat hebt gij met mijne gissingen van noode? Ik schrijf alleen om over een der meest merkwaardige maar daarom denkelijk juist minst begrepen verschijnsels van onzen tijd het oordeel van deskundigen te vernemen. Het wordt tijd, dunkt mij, dat de geheele natie wete, dat het handboogschieten lang geen kinderspel is en dat het dus in 't geheel niet in verband staat met de pogingen dergenen, die zooals ik hoor, al de kinderspelen, als *knikkeren*, *hoepelen* enz. willen releveren en nu nog voor hunne Vereenigingen naar Beschermheeren en Schutsvrouwen zoeken zouden.

Ik heb de eer met de meeste achting te zijn
WelEdele Heer
Uw Dw. Dienaar
X.

Kronijk van den dag.

October.

Binnenland.

- Nog in de maand September had in de Tweede Kamer de beraadslaging over het adres van antwoord op de troonrede plaats, te laat echter om in ons vorig verslag vermeld te kunnen worden. Wij komen derhalve thans daarop terug. Was het adres der Eerste Kamer reeds geen volkomen weerklank op de troonrede, dat der Tweede was zulks nog veel minder. Wij kunnen niet nalaten het geheele ontwerp der commissie over te nemen, met uitzondering van § 2 en 3, welke op de buitenlandsche aangelegenheden en de overwinning op Bali betrekking hebben.

1. Sire! De Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft er hoogen prijs op gesteld, den Vorst, dien wij weinige maanden geleden als onzen grondwettigen Koning huldigden, in persoon deze zitting te zien openen, en uwe Majesteit onder de dierbaarste belangen des vaderlands in de eerste plaats te hooren noemen de verwezenlijking der Grondwet. Gij wilt, Sire, dat de Grondwet niet belofte blijve, maar weldaad worde. Gij wilt de wetten in het leven brengen, welke de hervorming eerst vruchtbaar zullen maken voor staat en volk, grootsche taak voor uwe regering weggelegd, en wier vervulling haar onvergankelijken roem moet verzekeren.

4. Wij zijn ver, Sire! het goede te miskennen, dat zich bij de beschouwing van onze binnenlandsche gesteldheid vertoont. Wij mogen echter niet ontveinzen, dat die toestand ook eene schaduwzijde heeft, en dat, behalve de tijdelijke rampen, welker afwending buiten menschelijk bereik ligt, ook andere ongunstige verschijnselen onze bezorgdheden wekken, en ons dubbel doen haken naar de gelegenheid, ons meer opzettelijk, dan tot nu toe mogelijk was, met het overwegen van middelen tot opbeuring van de stoffelijke belangen der Natie bezig te houden.

5. Tot behartiging dezer stoffelijke belangen, tot nieuwe regeling van ons financiëel huishouden, tot opbouw der instellingen, welke de gewijzigde Grondwet vordert, roept gij, Sire, onze bezadigde en eendragtige medewerking in. Nooit vond eene vorstelijke stem williger ooren en harten, dan de uwe bij ons. Zoo de uitkomsten van de werkzaamheid der vorige zitting zijn gebleven beneden hetgeen wij wenschten en de Grondwet verlangt, wij vleijen ons dat eene hoofdreden dier teleurstelling, gebrek aan overeenstemming tusschen de verantwoordelijke raadslieden der Kroon en deze Kamer, nu zij weggenomen, om te worden vervangen door eene eenparigheid, welke het onderpand zal zijn eener krachtige en spoedige bereiking uwer hooge

volk en vaderland lievende bedoelingen. Het wenschelijke dat de onzekerheid niet zonder noodzaak worde verlengd, - het groote belang dat de Kroon in ons midden zoodra mogelijk worde vertegenwoordigd op eene wijze, welke de zamenwerking aller takken der wetgevende magt waarborge, behoeven wij niet aan te dringen; wij behoeven ons slechts op uw koninklijk gevoel en oordeel te beroepen.

6. Hoe inniger wij met Uwe Majesteit beseffen, dat van hetgeen de Staten-Generaal thans in gemeen overleg met u, Sire, hebben te volvoeren, het geluk en de voorspoed onzes volks kunnen afhangen, des te hartelijker vereenigen wij ons met Uwe Majesteit in de bede om hooger zegen op onzen arbeid.

De algemeene strekking van dit adres werd, met uitzondering van slechts ééne stem, goedgekeurd. Op §§ 1 tot 4 werden geene bedenkingen gemaakt, over § 5 had daarentegen eene belangrijke discussie plaats. Daarop werden twee amendementen voorgesteld. Dat van den heer Groen van Prinsterer behelsde eene gewigtige verandering, overeenkomstig met de bekende staatkundige meeningen des voorstellers. In de beraadslaging daarover nam de Minister van Binnenlandsche Zaken het woord ter bestrijding der geheele paragraaf. Hij wilde zich verzetten tegen de (naar zijne meening) ongegronde beschuldiging tegen het ministerie, die daarin lag opgesloten, beweerde, dat als de Kamer in deze zitting meer had verlangd, zij het onmogelijke had begeerd, dat het ministerie aan de bepaalde voorschriften der Grondwet, door het aanbieden der vereischte wetten, had voldaan, en sprak eindelijk met wijdloopigheid over het gebrek aan overeenstemming tusschen het ministerie en de Kamer. Naar het schijnt had zijne Exc. uit de scherpe afkeuring der gewigtigste wetsontwerpen en de bitse woordenwisseling daarover nog lang niet begrepen dat er zulk een gebrek aan overeenstemming bestond. Die wetenschap, zeide hij, werd verkregen bij gelegenheid, *dat twee leden het ministerie verlieten, en er vergeefsche pogingen werden aangewend om hetzelve voltallig te maken*. Toen scheen er verwijdering tusschen het ministerie en de Kamer te bestaan, en toen hadden de ministers ook hun ontslag verzocht.

Het is wel jammer dat de heer de Kempenaer niet vroeger heeft begrepen, dat ook naar de meening der Kamer zijne handelwijze als minister volstrekt niet strookte met hetgeen men uit zijne antecedenten had mogen verwachten. Door vroeger af te treden zou hij waarschijnlijk geene aanleiding hebben gegeven tot het verlies van eenen aanmerkelijken en thans vooral kostbaren tijd; dat er bepaaldelijk tusschen hem en de Kamer geene overeenstemming bestond was toch sedert maanden voor ieder, behalve hem naar het schijnt, duidelijk genoeg.

De vijfde paragraaf werd, de afstemming der amendementen, met 44 tegen 12 stemmen aangenomen, en na de aanneming der 6^{e}. paragraaf, het geheele voorstel met 49 tegen 5 stemmen goedgekeurd.

Bij de aanbieding van het adres aan den Koning, gaf Z.M. daarop het volgende ten antwoord:

Mijne heeren! Het is mij aangenaam te ontwaren, dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal mijne bedoelingen omtrent de verwezenlijking der Grondwet juist heeft opgevat en gewaardeerd, en dat ik op hare medewerking kan staat maken ter bevordering en bestendiging van het geluk en den voorspoed des Va-

derlands. Indien ik het opregtelijk betreur, dat de gezamenlijke raadslieden, aan welke ik mijn vertrouwen geschonken had, niet dezelfde overeenstemming bij de Kamer hebben mogen vinden, vlei ik mij nogtans de daaruit ontstane moeijelijkheid weldra te zullen kunnen opheffen, en ook hierdoor den weg te banen tot eene welwillende en krachtige zamenwerking der onderscheiden takken van de wetgevende magt.

Algemeen was nu de verwachting van weldra een ministerie te zien benoemen, waarvan de heer Thorbecke, zoo al niet het hoofd, dan toch lid zou zijn. Bevreemdend en in dit opzigt weinig goeds voorspellend was het wel dat deze heer in plaats van onmiddellijk door Z.M. geraadpleegd te worden, slechts door tusschenkomst van verschillende personen om opgaven en mededeelingen van verscheiden aard werd gevraagd; en de Staats-courant wel het officiëele berigt mededeelde, dat een staatkundig programma van hem was verlangd, maar niet of hij dit had gegeven, van welken inhoud dit was, en hoe het door den Koning, of zijne bekende of onbekende raadslieden, was beoordeeld. Zeer verdeeld waren de meeningen ten aanzien van den heer Thorbecke; maar algemeen was men van gevoelen dat hij, in de Tweede Kamer zoodanig op den voorgrord gekomen zijnde, ook te eeniger tijd in het ministerie, waarschijnlijk aan het hoofd, zal moeten komen, en velen, zelfs van zijne vijanden of verdenkers, wenschten daarom dat hij nu maar terstond optrede, opdat het blijken moge in hoeverre hij al of niet de man is, waarvoor zijne vrienden hem uitgeven. En inderdaad, al moest het ook te zijnen opzigte bewaarheid worden, dat - gelijk de heer Groen in zijne laatste redevoering zeide - de mannen eener partij, zoodra zij aan het bewind komen, zeldzaam aan de wenschen hunner medestrijders kunnen beantwoorden, zou het wenschelijk te achten zijn dat deze soort van proefneming spoedig werd gedaan, daar bij de meening van zoo velen, dat de heer Thorbecke de ware man zou zijn om de vernieuwde grondwet in haren waren geest te verwezenlijken, bezwaarlijk eenig ministerie tot vastheid zal kunnen komen, voor dat deze heer Minister is of geweest is. Op het oogenblik dat wij schrijven, zegt echter het gerucht, dat de onderhandeling met den heer Thorbecke is afgebroken, en eerlang een ministerie zal worden benoemd, hetwelk geen ander stelsel dan dat van het aftredende bewind zal volgen. Het is te hopen dat deze uitdrukking niet datgene zal beteekenen, wat zij oppervlakkig schijnt te moeten beteekenen. Het stelsel van het aftredende ministerie scheen toch te zijn dat het voldoende was de letter der Grondwet te volgen, door wetten aan te bieden, al waren de ontwerpen ook van zoodanigen aard dat zij oordeelvellingen verdienden gelijk daaraan in de afdeelingen der Kamer met bijna algemeene stemmen zijn te beurt gevallen. Het nieuwe ministerie zal integendeel het stelsel moeten hebben om de Grondwet in ernst en in haren waren geest ten uitvoer te leggen, of alles zal wederom op nutteloos, of liever schadelijk redetwisten en tijdverlies uitloopen. Reeds is men genoodzaakt het nieuwe tijdperk van ons staatkundig bestaan met allerlei onregelmatigheden te beginnen. Tijdig met eene begrooting voor 1850 gereed te komen is reeds eene onmogelijkheid geworden: een nieuw uitstel van de zoo hoog noodige verbeteringen in ons belastingstelsel, en de regeling der staatsuitgaven. Mogt het tot eene ontbinding der

Kamers komen, waarvan, hoe bevreemdend ook, het gerucht reeds gesproken heeft, zoo zou men geene andere kieswet hebben dan de voorloopige, met al hare zoo overvloedig geblekene leemten. Terwijl deze bladzijden reeds ter drukkerij zijn gegeven, deelt de Staats-courant het berigt mede, dat de Koning de Heeren Thorbecke en Nedermeijer van Rosenthal persoonlijk bij zich heeft ontboden.

Frankrijk.

- De hervatting van de zittingen der Wetgevende Vergadering heeft op den bepaalden tijd plaats gehad. Reeds in de eerste zitting werden door de Ministers eenige krediet wetten, gezamenlijk ten bedrage van 9 millioenen, voorgesteld voor de kosten der Italiaansche expeditie. Reeds dadelijk begreep men dat dit voorstel een twistappel tusschen de verschillende partijen zou worden; maar ook de President der republiek werd in het geschil gemengd, dat voor de toekomst van Frankrijk weinig goeds schijnt te voorspellen, daar blijkbaar de belangen des lands thans evenzeer voor personele inzigten worden ten achter gezet, als ooit ten tijde van het koningschap het geval was. Wel is waar was dit vroeger reeds duidelijk genoeg te zien, maar tot nog toe hadden alleen de uiterste partijen dit zoo openlijk aan den dag gelegd; thans zijn de rollen verwisseld, en geven de eerste staatslieden der gematigden de bergpartij gelegenheid om hun dezelfde verdraaiingen van feiten en slinksche streken te verwijten, die voorheen den socialisten en ultra-republikeinen voor de voeten werden geworpen. Doch ook reeds in de eerste zitting deed de bergpartij eene nieuwe poging om de regering te bemoeijelijken. Geene andere strekking toch had het voorstel van Napoleon Bonaparte om de leden der beide vorstelijke geslachten weder in Frankrijk toe te laten, en de gedeporteerde insurgenten van Junij in vrijheid te stellen. Terwijl het geschil over de Italiaansche zaken hangende bleef, werd de behandeling van dit voorstel verschoven; men duchtte dat het een ernstiger twistappel in de Vergadering zou werpen; eindelijk echter is er besloten om het niet in overweging te nemen, en de moeijelijkheid aldus vooreerst ontweken; schoon het niet onwaarschijnlijk is, dat het voorstel in een anderen vorm wederom ter bane zal gebragt worden. Voor de voordragt betreffende de Italiaansche expeditie werd eene commissie benoemd, waarin onder anderen Thiers en Victor Hugo zitting hadden. Weldra vernam men, dat onder die commissie groote oneenigheid bestond, en dat de meerderheid volstrekt niet instemde met de staatkundige gevoelens welke de President der republiek in zijnen bekenden brief had ontwikkeld. Het was de heer Thiers, die belast werd met het uitbrengen van het verslag. In dit verslag werd in het breede gesproken overeen manifest, waarmede de Paus den brief van Lodewijk Napoleon als het ware had beantwoord, en hetwelk als het ultimatum kon worden aangemerkt van de inwilligingen, waartoe de Paus zou willen overgaan. De instellingen, welke de kerkvoogd aan zijne onderdanen wilde schenken, waren: een door den Paus benoemden staatsraad, welke verslag zou doen aangaande ontwerpen van wet; eene staats-consulta, of rekenkamer, insgelijks door den Paus benoemd, en die geheel raadgevend zou zijn en over niets dan aangelegenheden van belasting zou mogen handelen; provinciale raden, door den Paus benoemd uit candidaten, welke door de gemeentebesturen zouden worden voorgesteld; gemeentebesturen, benoemd door aan eenen census onderworpene kiezers, doch waarvan de voor-

zitters door den Paus zouden worden aangesteld. Verder werd nog van eene speciale commissie tot het voordragen van wijzigingen in wetgeving en bestuur gewag gemaakt, en ten slotte eene algemeene amnestie verleend, echter met zoo vele uitzonderingen, dat men bijkans diegenen, welke van dezen maatregel genot zouden hebben, de uitzonderingen mogt noemen. Al de leden der vroegere constituerende vergadering waren van die amnestie uitgesloten, zelfs zij die niet zonder levensgevaar het tijdelijke gezag des pausen hadden verdedigd. Dit stuk, hetwelk zoowel in Italië als in Frankrijk met algemeene ontevredenheid was ontvangen, en hetwelk eene onbewimpelde weigering der eischen van Louis Napoleon mogt heeten, werd door Thiers in zijn verslag aangemerkt als eene weldaad, waarmede de paus alles verleende wat slechts eenigzins van hem mogt worden gevorderd. Het doel der expeditie was, volgens hem, geweest, den paus op zijnen zetel te bevestigen, en eene toenadering tusschen het Fransche republikeinsche gouvernement en de welgezinde bevolking van Rome te bewerken, in het belang van Frankrijk, der geheele Christenheid, en der vrijheid; dit doel was gedeeltelijk bereikt, en het overige, dat nog niet verkregen was, zou zeker spoedig tot stand gebragt worden. Van den brief des Presidents werd in dit verslag met geen enkel woord gewag gemaakt, en zoowel door dit stilzwijgen als door de strekking van het verslag zelve gevoelde de President zich zoodanig gekwetst, dat men eene openbare scheuring tusschen hem en de gematigde partij, welke het verslag haren bijval schonk, voor onvermijdelijk rekende. De politieke profeten voorspelden reeds wederom eene reeks van onheilen; zij vreesden dat de President zich in de armen der republikeinen zou werpen - zoo ver is het met de republiek reeds gekomen - en een ministerie met Marrast aan het hoofd zou benoemen, waarvan wederom onlusten en burgeroorlog de gevolgen zouden zijn. Men vond echter eene schrandere uitvlugt. Bij de discussie over het voorstel werd eene klucht gespeeld, die niemand bedroog, hoe wel allen, behalve de bergpartij, veinsden zich er door te laten bedriegen. De minister de Tocqueville hield eene uitvoerige en kunstige redevoering, waarin alle gezigtspunten zoodanig werden verschoven en verward, dat het ten laatste bijna den schijn had alsof de brief des Presidents en het manifest van den Paus zeer wel met elkander overeen te brengen waren. Dit manifest had wel niet geheel aan de verwachting der Fransche regering voldaan, maar men moest niet uit het oog verliezen, dat daarin de *kiemen* waren gelegd van al die hervormingen, waarop van de zijde van Frankrijk was aangedrongen, dat de paus burgerlijke en regterlijke hervormingen had beloofd, ener geene reden bestond om aan zijn woord te twijfelen. - De aanhangers der bergpartij bestreden deze redevoering, en verklaarden zich thans voor het eerst ter gunste van den President. Zij spraken over het geheel ditmaal met eene waardigheid en kalmte, welke men weinig van hen gewoon is; echter kreeg Thiers menigen scherpen uitval te hooren. Zekere afgevaardigde Matthieu voegde hem zelfs toe, dat hij vroeger gezegd had de verkiezing van Louis Napoleon als eene schande voor Frankrijk te beschouwen. Dit gezegde werd door Thiers met eene logenstraffing beantwoord, waarop een ander republikein, Bixio, de partij voor Matthieu opvatte, hetgeen eindelijk op

eene uitdaging uitliep. Thiers en Bixio gingen dadelijk te zamen heen, schoten op elkander, zonder te raken, en alstoen zeiden de getuigen dat de twist op eene eervolle wijs was beslecht (?!) Later voerden Cavaignac en Victor Hugo het woord, heide in den geest van den brief des Presidents; de Montalembert deed zulks daarentegen ter gunste van het pausdom en verlaagde zich tot eene schimptaal, die hij genoodzaakt werd in te trekken. Nu en dan werd het in de vergadering wederom zeer onstuimig; bij de stemming werden evenwel de kredietwetten met eene overgroote meerderheid goedgekeurd. - Hoewel men de uitbarsting van het ongenoegen des Presidents heeft weten voor te komen, en hij zelfs Thiers in het openbaar de hand heeft gegeven, moet hij nog zeer ontevreden blijven over de handelwijs van sommige ministers, die hebben bijgedragen om zijnen brief als het ware ter zijde te doen schuiven, en is er nog gedurig spraak van eene wijziging van het ministerie. Onder hetgeen overigens in de Wetgevende Vergadering is behandeld, zou men nog vele blijken kunnen opnoemen van den zonderlingen toestand, waarin Frankrijk door de Februarij-omwenteling is geraakt. Terwijl de toestand der financiën hoe langer hoe ongunstiger wordt, bestemt men zes millioenen ter verfraaijing van de Louvre, en in eene volgende zitting wordt eene heftige discussie gevoerd over de vraag of de afgevaardigden wederom wettiglijk heeren zullen genoemd en de met de omwenteling ingevoerde titel Burger afgeschaft zal worden, waartoe met eene aanzienlijke meerderheid besloten wordt.

Duitsche Staten.

- In Pruissen gaat de vertegenwoordiging voort met de herziening der constitutie en worden alle daarbij opkomende vragen doorgaans in monarchalen zin beslist. In Baden worden nog bij voortduring doodvonnissen uitgesproken en ten uitvoer gelegd, De toestand van Sleeswijk blijft verre van rustig; gedeeltelijk heerscht daar een geest van wederspannigheid, die tot gevechten tusschen de vreemde troepen en de burgers aanleiding geeft, gedeeltelijk wordt die geest door de willekeurige maatregelen van het militair gezag, zoo als het bedreigen van stokslagen, bedwongen. - Pruissen volhardt nog bij het voornemen om een naauwer verbond der Noord-Duitsche Staten tot stand te brengen, maar heeft toch ook eene overeenkomst met Oostenrijk gesloten ter vestiging van een voorloopig centraal bewind over Duitschland. Men is niet vreemd van de gedachte, dat Oostenrijk met geene andere beweegreden tot de ratificatie dier overeenkomst zou zijn overgegaan, dan om Pruissen in de vestiging van het Noord-Duitsche verbond te bemoeijelijken. Intusschen heeft de aartshertog Johan zijn gezag nog geenszins nedergelegd, en ducht men derhalve voor steeds moeijelijker verwikkelingen. Reeds vreest men dat eene of andere mogendheid zich meester make van de schepen, welke men met den naam van Duitsche vloot heeft vereerd, en is de maatregel in omvraag geweest om deze in eene Belgische haven te laten overwinteren.

Oostenrijk.

- Na de onderwerping van Gorgey, die daarmede alleen ten doel schijnt gehad te hebben om zichzelven te redden, en de andere hoofden van den Hongaarschen opstand aan de wraak hunner Oostenrijksche vijanden heeft overgelaten, bleef

alleen de vesting Komorn nog tegenweer bieden. De sterkte dezer vesting en hare bezetting maakte de Oostenrijksche generalen, die in Hongarije bevel voe-

ren, huiverig voor een beleg, en deed den kommandant Klapka gunstige voorwaarden van overgaaf verwerven. De bezetting verkreeg vrijen aftogt, de officieren zelfs met behoud van hun zijdgeweer. Klapka begaf zich naar Hamburg, waar hij door de burgerij met eerbewijzingen werd ontvangen. Terwijl aldus dat gedeelte der insurgenten, dat het langste tegenweer had geboden, in veiligheid aftrok, werden die hoofden van den opstand, die door de onderwerping Gorgey als het ware gebonden waren overgeleverd, en daaronder dezulken, die zelfs in de oogen der Oostenrijksche regering tot de minst schuldigen moesten behooren, voor krijgsraden teregt gesteld, die met spoed eene reeks van doodvonnissen velden, door welke ook hoofden der aanzienlijkste geslachten van Hongarije werden getroffen. Onder de slagtoffers behoorde de gewezen voorzittende minister van het revolutionair bewind, graaf Bathyani, die te Pesth tot den strop werd verwezen. Waarschijnlijk wilde de bevelvoerende generaal Haynau door deze schandelijke doodstraf aan de Hongaarsche partij een des te grooteren schrik inboezemen; hij toonde zich ten minste zeer verbolgen, toen men buiten zijn weten dit vonnis in de kogelstraf had veranderd, nadat de veroordeelde bij eene poging om zich van het leven te berooven, zich eene zware wond in den hals had toegebragt. Het aanzienlijke vermogen van den veroordeelde werd tevens verbeurd verklaard. Nog een twintigtal andere hoofden der insurgenten werden kort daarop te Pesth en te Arad met den strop of den kogel ter dood gebragt, daaronder mannen uit de voornaamste geslachten, sommigen zelfs aan vorstelijke huizen vermaagschapt. Wat officieren van minderen rang aanging, werd de algemeene maatregel genomen om hen als gemeene soldaten onder het Oostenrijksche leger te steken, een lot dat in hunne oogen harder dan de dood moest zijn, daar het hun aan de vernederingen en mishandelingen onderwierp, waarmede de willekeur hunner vijanden, meesters in het toedienen van stokslagen, hen verkoos te overladen. Deze zoogenaamde teregtstellingen deden door geheel Europa een kreet van afgrijzen en verontwaardiging opgaan, luid genoeg om zelfs de Oostenrijksche regering in de ooren te klinken, welke thans gezind schijnt te zijn om de verantwoording van het gebeurde geheel voor generaal Haynau te laten en hem van het opperbevel over Hongarije te ontslaan. Van de wijze waarop het militaire gezag aldaar de orde handhaaft, welke de Oostenrijksche troepen, volgens de proclamatiën hunner generalen, kwamen herstellen, deelt een Weener dagblad een voorbeeld mede, waarbij alle aanmerkingen overbodig zijn. - In Rutsky werd eene vrouw, tot den beschaafden stand behoorende, alleen op aanklagt van een paar haar vijandige gezinnen, zonder eenig voorloopig onderzoek, uit haar huis gehaald, te midden van een bataillon soldaten met roeden getuchtigd, en daarop gevankelijk weggevoerd. Haar echtgenoot bragt zichzelven van wanhoop om het leven. Zekere von Lichtenstein, een ritmeester der dragonders, wordt genoemd als de man, die de verantwoordelijkheid van dit bedrijf op zich nam.

Italiaansche staten.

- Van het manifest des Pausen hebben wij reeds melding gemaakt. Voor het overige blijven de zaken te Rome in denzelfden toestand. De kardinalen-kommissie en de Fransche bevelhebber staan tamelijk vijandig tegen elkander over, en de bevolking koestert tegen beiden eenen wrok, die het verblijf aldaar voor de Fransche bezetting zeer

zeer onaangenaam maakt. De afgevaardigden der constituerende vergadering, die van de Pauselijke amnestie zijn uitgesloten, zouden door de regeringscommissie in hechtenis zijn genomen, indien de Fransche prefect van policie dit niet had verhinderd; zij zijn echter genoodzaakt geworden om Rome te verlaten. - Als een staaltje hoezeer de priesterpartij in Italië wederom hare oude rol speelt, verdient wel vermeld te worden, dat ditmaal te Napels, bij het jaarlijksche wonder van St. Januarius, het bloed tweemaal vloeibaar is geworden, als een compliment van den heilige aan den het mirakel bijwonenden Paus. En van dezen Pius IX verwachtte men de bevordering van verlichting en vooruitgang!

Engeland.

- Het verzet van de bewoners der Kaapkolonie tegen het invoeren van tot transportatie veroordeelde misdadigers, heeft de regering bewogen van dezen maatregel af te zien. Toen de koningin zich eenigen tijd geleden in Ierland bevond, deden Engelsche dagbladen het voorkomen alsof daardoor aan de ellende van dat land voor goed een einde zou gemaakt worden; dat die vleitaal gelogenstraft zou worden was wel te verwachten. Reeds vertoonen zich wederom dezelfde bedenkelijke verschijnselen, die in het vorige jaar alle beschikbare troepen naar Ierland deden zenden; het weigeren van pachten, het gewelddadig verzet tegen executiën en het tusschentijds wegvoeren van den oogst, om een beslag daarop voor te komen, is in sommige streken wederom algemeen, en getuigt dat het bezoek der vorstin weinig heeft gebaat om den eeuwen-ouden wrok te smoren, dien de Ieren tegen de handlangers van het stelsel koesteren, waardoor hun vruchtbaar land tot den tegenwoordigen toestand van uitputting is gebragt.

Amerika.

- Zeer beknopt deelen de dagbladen het berigt mede van eene vreedzame omwenteling, waardoor eene republiek in een keizerrijk is herschapen. De wetgevende vergaderingen van Haïti hebben een voorstel goedgekeurd om den president Soloque de keizerlijke waardigheid op te dragen, en deze heeft onder den titel van keizer Faustin I de regering aanvaard. Men verwacht de benoeming van een aantal prinsen, hertogen en edelen. - Wie zal zeggen over hoe kort of lang de Fransche bladen dit berigt, met verandering van een paar namen, zullen kunnen overnemen?

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde - Opvoeding en onderwijs.

Prof. A. des Amorie van der Hoeven en het Nederlandsche zendeling-genootschap.

Onder de teekenen, die sedert lang den tijd bewegen, en ofschoon meer in het verborgen, den grootsten invloed uitoefenen op de toekomst der wereld, bekleedt de arbeid, aan de verspreiding des Christendoms besteed, zeker eene voorname plaats. Toen de stormen der omwenteling op het einde der vorige eeuw het gebouw van Europa's staatkunde deden waggelen, en verbijstering, angst en schrik velen voor het behoud van maatschappij en Godsdienst deden vreezen, toen de wervelwinden der Godgeleerde twisten, niet over bijzaken of mingewigtige onderscheidingspunten, maar over den grondslag des Christendoms, ook de kerk van Christus voor veler oogen in een stofwolk hulden, is in het verborgen, ongezien en veracht door de magten en stemvoerders der wereld, de vonk ontgloeid, die in de Christelijke kerk den ijver voor de zendelingszaak als de heilige roeping der Christenheid heeft doen ontbranden. Niet van Paussen, vorsten en ridders, maar van eenvoudige, geloovige Christenen zijn die nieuwe kruistogten uitgegaan, wier boden het heilig teeken des kruises niet droegen op hunne kleederen, maar in hunne harten, wier wapen niet was het ijzeren zwaard, maar het levendig, krachtig woord Gods, dat in de zielen dringt en de versteende harten verbrijzelt, wier doel geen verovering was van een vreemd land, zelfs van geen heilig graf, maar alleen zielen, broeders in schaduwen des doods gezeten, voor het leven in Christus te winnen. Ook in de laatste tijden heeft een hevige orkaan troonen omvergeworpen, is het onweêr verwoestend neêrgeslagen in zoo menig gebouw van menschelijke overmoed, magt en dwingelandij, en nog trilt het overal van den schok, die de grondslagen der maatschappijen en staten heeft doen golven: maar in dien storm, in dat verterend vuur was niet de Heer: Zijn geest ruischte liefelijk en werkte zegenverbreidend in den arbeid van zoovele geloovigen, die met vast vertrouwen en hope vervuld, in vurige liefde tot hunne naasten, ook de verre, meest hulpbehoeftge naasten ontgloeid, zonder magt en aanzien, maar steunende op de hulp van den Koning des heelals, het eeuwig woord van waarheid en genade verbreidden tot aan de einden der aarde. Verre moge nog van ons de groote, ware Pinksterdag der geheele menschheid zijn, nog mogen wij de heerlijkheid van de volheid der tijden niet aanschouwen, als de aarde vervuld zal zijn van de kennis des Heeren: maar wie niet blind voor de teekenen des tijds, niet geheel onvatbaar

is om de beweging en den voortgang in de geestelijke wereld op te merken en te verstaan, hij ziet reeds het blijde morgenkrieken, hij hoort reeds het naderend ruischen als van een geweldigen wind, hij aanschouwt reeds hier en daar de gedeelde tongen als van vuur, en verneemt van de einden der aarde in tallooze vreemde talen den lof des Allerhoogsten!

Ook in ons vaderland is de zendingszaak niet achtergebleven: aanvankelijk tot weinigen, tot het Hervormde kerkgenootschap bepaald, hebben zich later leden van iedere afdeeling der Evangeliesche kerk, allen, die geenen anderen vrede kennen dan door het bloed des kruises, wier hart door de liefde van Christus tot wederliefde voor den naasten is ontgloeid, aan het Nederlandsche Zendelinggenootschap aangesloten. Allengs zijn de vooroordeelen, die velen door onkunde of bekrompenheid terughielden, onder de meeste Protestanten geweken, en in plaats van zich achter hooge muren op te sluiten, hebben zij leeren beseffen en waarderen, dat er is ééne, heilige, Christelijke kerk. Wat ook velen nog moge verdeelen, hier naderen zich de geesten en harten, hier vereenigen zich de handen biddend en werkend tot bevordering derzelfde heilige zaak, want hier vindt aller geloof zijne roeping, aller liefde haar werkkring, aller hoop haar doel: de uitbreiding van Christus' koningrijk op aarde! Dat heeft zeker velen getroffen, die weder bij de laatste algemeene vergadering des Nederlandschen Zendelinggenootschaps te Rotterdam tegenwoordig mogten zijn; onder meest Hervormden een Remonstrantsche voorganger het Evangelie verkondigend: maar daar waren de partijnamen vergeten, de scheidsmuren weggevallen, daar waren allen broeders, allen bezield met één geloof in den Zoon Gods. den verlosser van zondaren, door zijne liefde ontgloeid, door zijnen geest vereenigd werkzaam in zijne dienst, tot vervulling van zijn gebod: predikt het Evangelie aan alle creaturen!

Wat daar in het openbaar, bij de plegtige uitzending van een zestal Evangelieboden is gesproken, ziet thans het licht[1)] en de hoogbegaafde spreker, aan wien de verkondiging des Evangeliewoords was opgedragen, heeft zeker niemand, die hem mogt hooren, onbevredigd gelaten, zal ook bij het lezen wel niemands verwachting teleurstellen. Mogten velen te dikwerf bij Neêrland's eersten redenaar slechts aesthetisch genot, meer de keurigheid van taal en schoonheid van vorm, dan de diepte en kracht van den Christelijken ernst, meer de symmetrische beschaving en ronding der kunst, dan de kracht en oorspronkelijkheid der natuur, meer zinstreeling, dan stichting zoeken en vinden: het deed ons goed, hier te zien, hoe het gewigt van het oogenblik den spreker had aangegrepen, en tot eenvoudige en toch verrassende en verhevene beschouwingen, tot roerende en wegslepende ontboezeming had ontgloeid. Hier is het het geloof, het hart, dat spreekt, en daarom zeker ook in het gemoed doordringen, het bewegen en ontvonken moet. Nieuw is de greep, hier door den Hoogleeraar gedaan; als hij de verspreiding des Evangelies aanbeveelt, dan ontleent hij zijne gronden niet zoozeer, gelijk doorgaans, uit den aard der zaak, uit het gebod des Heeren, uit den aandrang des geloofs en der liefde, uit de roeping der Christelijke kerk, uit den pligt van ons vaderland jegens zijne kolonien: maar hij

1) De verkondiging des Evangeliums aan alle volken de voorwaarde van de wederkomst des Heeren en van de voleinding der wereld. Opwekkende rede door A$^{bm.}$ des Amorie van der Hoeven. Leeuwarden, 1849.

gaat uit van ons eigen belang, van ons eigen welbegrepen, hoogst en dierbaarst belang. ‘Het kan vreemd klinken, wat ik zeg (zijn zijne woorden); maar in waarheid: van de Evangelieprediking onder alle volken hangt niet alleen der Heidenen zaligheid, maar hangt ook de onze af,’ en wie bij deze paradox ongeloovig het hoofd mogt schudden, hij leze het geheele stuk, en wij twijfelen niet, of hij zal van de waarheid dier stelling overtuigd worden. Het groote woord des Heeren Mark XIII: 10 ‘het Evangelium moet eerst gepredikt worden onder al de volken’ die aanwijzing voor de Christelijke kerk door alle volgende eeuwen leidt hier tot de stelling: ‘dat de verkondiging des Evangeliums aan alle volken de voorwaarde is van de wederkomst des Heeren en van de voleinding der wereld,’ en doet den spreker daarin eene hooge *waarheid*, een heilig *bevel*, eene heerlijke *belofte* beschouwen. Wij mogen niet uitschrijven, hoeveel schoons en uitlokkends ons hier ook worde aangeboden, hoezeer menige plaats, b.v. de treffende wending blz. 17 einde, ons daartoe zou dringen, maar aan allen, die belang stellen in Christelijke waarheid, die ook op dit teeken des tijds een Christelijken blik wenschen te slaan, meenen wij de lezingen behartiging van geheel dit schoone stuk, waaraan als eene gepaste bijlage de toespraken van den voorzitter tot de vertrekkende Evangelieboden, en van een der scheidende zendelingen zijn toegevoegd, ten sterkste te moeten aanbevelen.

De Tubinger School en hare Hollandsche tegenstanders.

Historische aanteekeningen omtrent de wording des Christendoms, door Joh. van Vloten.

Mijn oordeel wilt ge, waarde vriend! over het boek van Dr. van Vloten over de Tubinger school en hare Hollandsche tegenstanders. Niets meer wil ik er van lezen. Die toon van stoute verzekering walgt mij. Zoo ligt schokt 't onze rust. Al bevindt ge u wel en rustig in uwe woning, toch wordt ge min of meer ontroerd, als men van buiten stout verzekert, dat uw huis in brand staat. Onwillekeurig wordt men gedrongen te onderzoeken. Neen, ik wil ze niet meer lezen, die schriften, die mijn verstand onvoldaan laten, en mijn hart ontroeren. Ik wil ze niet aanraken, die doornen en distelen, die mijne hand kwetsen; er brandt een vuur onder, dat ze eens verteren zal, terwijl de overblijvende asch den bodem vruchtbaar maakt. Zóó had ik besloten, toen ik den bode bij mij zag binnentreden die van de naaste stad de brieven en de couranten ons brengt. Uw pakje brak ik 't eerst open, en vond daarin alweêr een ding over de Tubinger school. Hadt ge mij niet gevraagd om 't te lezen, en mijn oordeel u mede te deelen, ik zou 't ongelezen hebben laten liggen: om u genoegen te doen, begon ik te lezen.

Het was nog in het midden van den zomer. De heerlijke avond had mij naar buiten gelokt, om in zoete droomerij het vallen der duisternis af te wachten. Naauwelijks begon het licht dan ook eenigzins te tanen, of ik maakte een einde

aan het voor mij thans zoo vervelend lezen. Welke middelen, zoo dacht ik, heeft men niet al beproefd, om 't Goddelijke uit het Evangelie weg te nemen. Wij herinneren ons de verbazing nog, waarmede wij de zoogenaamde natuurlijke verklaring ontvingen van den naamgenoot des grooten Apostels. Forscher zijn de slagen, die de moker des ongeloofs thans tegen het Christendom rigt. Zij wanen den tempel des Christendoms aan 't oude Jericho gelijk; met schel bazuingeklank zullen ze zijne muren omverblazen, als men hunne stoute verzekering gelooven wil.

Met zoodanige overdenkingen ging ik slapen. Naauwelijks kon ik eenige oogenblikken gesluimerd hebben, toen ik meende te ontwaken. Ik bevond mij op het hooge gewelf van de domkerk te Keulen, van waar men door eene opening boven 't hoog altaar aangebragt in het ruim der kerk kan nederzien. Om mij heen was 't stikdonker; maar in de kerk was alles helder licht. Tusschen de ranke pilaren, die 't domgewelf dragen, zag ik eene groote menigte, waarvan ik de gelaatstrekken goed onderscheiden kon, in weerwil van de hoogte waarop ik mij bevond. Op de plaats, waar het hoog altaar staat, zag ik nu een standbeeld, Het was 't beeld van den Olympischen Jupiter door Phidias' meesterhand gehouwen. Onder de menigte trok vooral eene lange en magere gestalte mijne aandacht, zijn gelaat was geel, de zware wenkbraauwen waren diep neêrgedrukt over de zwarte kleine oogen, terwijl zijne dunne onderlip tusschen de tanden geklemd was. Koud en scherp was zijn oog gerigt op 't hemelsche gelaat van 't heerlijke beeld, waarvan hij de schoonheid niet scheen te gevoelen. Anderen stonden opgetogen in verrukking, en genoten kunstgenot, hij alleen stond daar onbewogen, een glimlach van verachting speelde om zijne dunne lippen. Zeker was 't een criticus. 't Beeld is hem te onnatuurlijk. Hij peinst of hij 't niet veranderen, niet natuurlijker maken kon, misschien ontving hij dan met den genialen maker de eer der hulde. Eensklaps keerde hij zich om, en verliet den tempel, met trotsch gelaat door de menigte dringende.

Toen allen het gebouw verlaten hadden, zag ik hem terugkeeren. Met vasten tred naderde hij den Olympischen Jupiter, en klom tegen hem op. 't Was alsof eene afschuwelijke pad aan het witte marmer kleefde. Dij bedekte het schoone hoofd met kastanjebruine lokken, en kleurde oogen en wangen met de fijnste verwen, terwijl eene smaakvolle kleeding naar de mode der eeuw de hooge gestalte van den God omsloot. Hoe natuurlijk was hij nu geworden, de voortreffelijke Jupiter! Mi sschien had hij 't beeld nog automatische sprongen laten doen, naar de ligtzinnige dansen van zijn tijd, had hij 't kunnen uil voeren.

Een roode gloed bedekte het gelaat van den kunstregter, toen hij zijn werk voltooid had, en met smachtend verlangen wachtte hij de terugkomst der menigte af, overtuigd als hij was, dat een groot gedeelte van de verhoogde hulde, aan het standbeeld toegebragt, zijn regtmatig eigendom was. Eensklaps hoorde ik de deuren des tempels openen, ik zag de menigte haastig binnendringen, en rondom den man zich scharen, die nu voor Jupiter nederig knielde. 't Kunstig maaksel trok een oogenblik de aandacht der nieuwsgierigen. Maar 't was geene bewondering die op hun gelaat te lezen stond; 't was geen kunstgenot dat zij smaakten; het beeld was al te natuurlijk geworden, zijne schoonheid was verloren. Bleek van toorn

staat de teleurgestelde criticus op, en verlaat haastig den tempel; niet alleen was hij jammerlijk in zijne verwachting bedrogen, maar zelfs hoorde hij zijne poging door andere kunstregters bespotten.

Alles werd nu donker en stil. Een oogenblik later was de dom, in een heidenschen tempel veranderd, weêr verlicht, en de Olympische Jupiter van zijne te natuurlijke sieraden ontdaan. Slechts een man stond daar peinzend. Eene gedachte schijnt plotseling de koude gelaatstrekken te verlevendigen. Stoutmoediger dan de eerste besloot hij tot eene meer beslissende daad. Hij onthoofdde hetschoone beeld, en plaatste een ander hoofd, een natuurlijk menschelijk hoofd op den romp. Nu kon men het ontstaan van hel standbeeld begrijpen. Vele menschen hebben er aan gewerkt; de een heeft met bepaalde bedoeling den beitel op het marmer gezet, de ander heeft er als bij toeval eenige brokken steen afgehouwen. In zijn dollen ijver bad hij niet bemerkt, dat het beeld eene caricatuur geworden was. Met niet weinig hoogmoed plaatste hij 't nu op een verheven voetstuk, en trachtte met stoute scheldwoorden en dreigende gebaren, 't gespuis, zoo als hij het noemde, te verdrijven, dat door zijne heiligschennis getergd was.

Nu ontwaakte ik: ja, zoo dacht ik, zóó heeft die Tubinger school gedaan; zij onthoofdde het ligchaam van Christus. Waarom zij het deed? 't Is moeijelijk te zeggen, vooral als men gaarne in den geest der liefde wil oordeelen over den dwalenden. Al staan wij verbaasd over de scherpe snede van het mes in de hand van den hypercriticus, wij bewonderen hem niet. Men vergeet zijn naam niet, maar men plaatst hem op ééne rij met die coryphaen der zoogenaamde verlichting, wier boeken men leest, met verbazing over de stoute taal, die zij voerden, en die toch, zoo als later bleek, de taal was van 't eenzijdigste verstand. Al ware het dat een juist en schrander oordeel in 't hoofd van den criticus woonde, toch huiveren wij onwillekeurig, als bij elk woord, dat hij spreekt, eene giftige adder ter aarde valt.

Gij weet immers, waarde vriend! wat die mannen van Tubingen bedoelen. Er waren in de eerste tijden der Christelijke kerk Joden, die Jezus als den Messias aannamen, schoon zij hem slechts als den zoon van Maria wilden erkennen. Ebionieten werden zij genoemd. Het is nu bekend dat de oud-Joodsche zuurdeesem niet dadelijk uitgedreven werd, als men Jezus van Nazareth als den Messias begroette, dat zelfs de Apostelen nog voortdurend door Gods geest in de waarheid geleid, en van menig Joodsch idee moesten verlost worden. Met de eenvoudigste opregtheid verhalen de schrijvers van het Nieuwe Testament de gebreken der eerste Christenen. 't Kan ons dus geenszins verwonderen, dat er vele punten van overeenkomst bestaan moesten tusschen de eerste Christenen uit de Joden, en de latere, die Ebionieten genoemd werden. Daaruit wordt nu 't zeker overhaaste besluit getrokken dat Ebionieten en eerste Christenen dezelfde zijn. Nu is het niet moeijelijk meer om op die praemissen de gevolgtrekking te bouwen: alzoo hebben de eerste Christenen Jezus slechts voor een gewoon mensch gehouden, quod erat demonstrandum. De eerste Apostelen waren dus niet anders dan Ebionieten, terwijl Paulus de eigenlijke stichter van het Christendom was.

Het is Paulus dus, die de eigenlijk Christelijke denkbeelden in zwang gebragt heeft, Paulus, die zichzelven be-

goochelde, zoodat hij geloofde Christus gezien te hebben, die zichzelven en anderen bedroog door de verzekering dat Jezus uit den dooden opgestaan, en door velen gezien was; Paulus, de heftige partijganger, zooals hij in Tubingen ontvangen en geboren is, die vinnig tegen de anderen uitvaart, die verzekert dat zij een banvloek zijn die 't anders begrijpen, zal de stichter van 't Christendom zijn. Paulus, van wien wij niets anders zouden weten, dan 't geen uit een paar echte brieven blijkt, - die van een vinnigen fanaticken Jood in korten tijd door psychologische processen Christen wordt niet alleen, maar stichter van het Christendom, - wordt geplaatst op den troon, waarvan men den redder der menschheid waant afgeworpen te hebben. Zoo nu wordt de wording des Christendoms verklaard, terwijl men wreedaardig hen beschimpt, met de gruwelijkste pedanterie hen verguist, die de wording des Christendoms op zoodanige wijze niet begrijpen kannen.

En waaruit tracht men Paulus te kennen? Eenige uitdrukkingen in den brief aan de Galaten worden zoo lang geperst en gedrukt, tot zij iets schijnen te zeggen, wat men in Tubingen heeft vastgesteld, zonder dat men op den gemoedstoestand let, waarin deze brief geschreven werd. 't Kan ligt eene caricatuur worden, als men iemand bespiedt in een oogenblik van hevige aandoening. Zoo heeft men in Tubingen eene caricatuur van Paulus gemaakt, en dwingen wil men ons dat wij zullen uitroepen: o diepte der kennis van de Tubinger school en hare voorstanders! o! Wie schrijft ons een Don Quichot voor onze eeuw?

Men beroept zich vooral op den strijd van Paulus met Petrus te Antiochie, daaruit zal vooral het groot verschil van beider beschouwingen blijken, daaruit bewijst men dat Petrus niets anders was dan een Jood. Maar als 't zoo was, dat Petrus met de anderen een zelfstandig standpunt tegenover Paulus ingenomen had, kon Paulus hem, den man van eene andere rigting, zoo bestraffen als hij 't hier doet? Zou Petrus 't zoo stilzwijgend hebben geduld, als hij zich zeker in 't bezit van 't Christendom tegenover den Heiden-Apostel waande? Spreekt Paulus niet zoo, alsof zij 't in de hoofdzaak eens waren? Zou Paulus gezegd hebben: *al ware het ook, dat wij, of een engel uit den hemel, u een Evangelie verkondigde, buiten hetgeen wij u verkondigd hebben, die zij vervloekt* (Gal. I: 8) als hij zich bewust geweest was een ander Evangelie te verkondigen dan Petrus en de anderen? Zegt hij niet uitdrukkelijk dat zij veinsden? 't Is bekend hoe Paulus voor de gemeente in Jeruzalem zorgde, en hier zou hij hare zuilen zoo vinnig aanvallen? Het idee van 't universalisme zal het leven van Jezus hebben vervuld; zijne jongeren zullen drie jaren onderwezen zijn en er niets van begrepen hebben; zij zouden geen denkbeeld zelfs gehad hebben van 't geen Paulus predikte; ja zij zouden zich vijandig hebben gesteld tegenover den man, die 't verkondigde aan Jood en Heiden, wat het geheele leven van Jezus vervuld had. En Paulus zal dat idee zoo levendig gehad hebben. En van waar had hij dat idee? Door psychologische processen, door zelf begoocheling en zelfbedrog. Zoo weten wij van Jezus eigenlijk niets, van Paulus weinig, en dat heet nu de wording des Christendoms verklaren!

Uit uwen brief scheen 't mij te blijken, dat ge nog niets anders over die Tubingsche school gelezen hadt, dan dit werkje van Dr. van Vloten. Histori-

sche aanteekeningen omtrent de wording des Christendoms trokken uwe aandacht. 't Is geen wonder dat de inhoud u vreemd voorkwam. Met een enkel woord schrijf ik u daarom 't een en ander over Tubingen, eer wij ons oog vestigen op het boekje van Dr. van Vloten. Heeft het u min of meer geschokt, en uwe kalme zielerust gestoord? Wij behooren geen van beiden tot die hooggeleerde heeren, die op de dunne koord van hypercritische historische beschouwingen hunne halsbrekende kunsten vertoonen. Zoo hoog klommen zij boven den vasten bodem der geschiedenis op, dat zij eindelijk slechts eenige historische toppunten zien, en alles wat beneden ligt voor een bodemloozen afgrond verklaren, zoo ze niet nog de ingebeelde dwaasheid hebben om van hunne hoogte eene juiste kaart te willen teekenen van het terrein, dat aan hun oog onttrokken is. En om dat wij geringe denkbeelden hebben van onze eigene inzigten, laten we ons ligt verontrusten door 't geschreeuw van anderen, die we als kundige menschen kennen. Nu is Dr. van Vloten te hoffelijk, dan dat hij door vertoon van groote geleerdheid ons vernederen wil.

Gij hebt zijn antwoord gelezen op de vraag: wie waren de eerste volgelingen van Jezus. Zij werden genoemd Nazareners, Ebionieten, Christenen. Als men nu niets anders wist dan die paar aanhalingen uit oude kerkvaders, dan zou men waarlijk beginnen te gelooven, dat 't oude Christendom geen greintje meer was dan Ebionietisme. Als er geene andere bronnen bestonden om de historie van 't Christendom te kennen, zou men zich bij zoo schamel een voorraad moeten bepalen, als door van Vloten in zijn eerste stuk wordt opgegeven. Zóó ligt laten we ons echter niet verschalken. En nu, als ware het zoo ontwijfelbaar wat hij gezegd heeft, dat slechts de domste onkunde aan zijne voorstelling van de wording des Christendoms kon twijfelen, gaat hij over tot den persoon des Heeren. De eerste Christenen waren, zoo zegt hij, Ebionieten, die Jezus slechts als mensch beschouwden. Ziet daar hebben we de onophoudelijk herhaalde leus van Tubingen. ‘Jezus was zich niet bewust van goddelijke afkomst: het blijkt uit de vroegste stellingen zijner volgelingen, waar wij nergens van die afkomst gewaagd vinden.’ ‘Jezus van Nazareth was voor zijne aanhangers slechts van eene zijde kenbaar; zij verstonden en deelden - in den onbedorven eenvoud huns gemoeds - de stoute taal, die hij tegen alles voerde, wat in zijn vaderland schijn en logen was, den reukeloozen moed, waarmede hij Farizeën en schriftgeleerden aantastte.... Maar het verheven verstand waaraan zich die krachtige onwil, dat warme gevoel paarden, waarmede ze zamenhingen en waaruit ze voortsproten, konden ze - in hun beperkten zin - niet doorzien. Zoo bleef, wat zich aan hem als ijdele vorm en verouderde volksgebruiken voordeed, voor hen waarachtig gebod en gevierde verpligting, en de volgelingen van den mensch en den heer des sabbats bleven sabbatsdienaars en Joden - en ze bleven dat tot op den huidigen dag toe, Paulus heeft hen van den Joodschen sabbat verlost, maar hebben ze niet een Christelijken terug weten te krijgen? heeft de doop iets meer dan de pijnloosheid boven de besnijdenis voor? Naturam expellas furcâ.... En dan al hun geloof aan uitwendige ongerijmdheden, waarvan ze de dienst der liefde en der waarheid afhankelijk maken. Wanneer Christus niet Gods zoon, of zelfs God niet drieëenig is, wanneer

wij niet persoonlijk onsterfelijk zijn, of wat dergelijk onverstand meer - is het Evangelie der liefde hun eene dwaasheid.' Ja, dat staat er letterlijk op bladzijde 23 en 24 van dit boek. Heeft zulk een boek beoordeeling noodig? Hoe is 't mogelijk, dat hel u eenigzins kon schokken? Zoudt ge 't gelooven, dat uw toestand zoo gevaarlijk was, als die blz. 111 wordt voorgesteld. 'Ze zouden ons blijven (de Evangeliesche berigten) wat ze zijn: fragmenten eener kinderlijke te boekstelling van een gedenkwaardig leven, met al den bonten gloed der wonderzieke verbeelding van een jong geloof. We welen het, ook thans nog zijn er, die dat geloof niet voor verouderd houden, die willen dat ge er u op steunen zoudt, als in de dagen zijner kracht; maar wij zouden u smeeken willen: hoor de blinde stuurlui niet, die u in den wrakken bodem des verledens eene veilige vaart verzekeren ook in de branding der toekomst. Als de kiel op de klippen stoot zal het te laat zijn, en wie het aanziet, u slechts bejammeren kunnen in uw benaauwend einde.' Is dit nu de taal van bezadigde redenering of - maar genoeg.

En nu gaat hij de geschiedbronnen onderzoeken van den Christelijken voortijd. Wij weten wat daarvan reeds gezegd is. De schrijver heeft 't toch opgemerkt, in de ontwikkeling der eerste Christelijke denkbeelden, hoe eenzijdig men handelt, als men alles aan opzet toeschrijft, schoon zijne voorstelling ook wel de zijne blijven zal. Van Inttel beteekenis is hetgeen hij in § 5 van Paulus en de hoofdapostelen zegt.

Zulk een boek kon welligt een oogenblik uwe rust verstoren, gelijk een stormende onweersvlaag den stevigen eik doet trillen, als de liefelijke zonneschijn van 't Evangelie opgaat over de nevelen des ongeloofs, verdwijnen ze als de morgendampen, die uit eene moerassige plaats opwalmen, voor het dagend zonnelicht.

Gij ontslaat mij van de moeite, niet waar, om 't stuk voor stuk na te gaan wat van Vloten schreef, 't zou voor ons beiden naar zijn. Liever nog zoude ik met u een der Tubingers zelven volgen; hunne schriften zijn dan toch waarlijk andere boeken, zij getuigen van zelfstandig onderzoek en uitgebreide historische kennis. Maar laat ons dat alles voor die hooggeleerden overlaten. Zoo lang wij den brand zelven met zien, willen we door 't geschreeuw van anderen ons niet uil onze woning laten drijven; want daar buiten stormt het. Zij roepen dat wij blind zijn, 't is mogelijk, maar zij zien zoo scherp, dat ze 't kleine glimwormpje reeds ontdekken, dat in 't oude dak van ons huis glom, en nu met het vergrootglas voor de oogen meenen ze waarlijk dat er brand is.

Zie, mijn vriend! zoo lang wij nog aan de dwaasheid van eene persoonlijke opstanding gelooven, behoeven wij zulke werken niet te lezen. Ja, die persoonlijke opstanding is een groote steen des aanstoots. Men kan 't immers niet zien wat er na den dood gebeurt, en gelooven, nu ja, dat is het werk van kinderen. Maar als ze nu eens gelijk hadden die 't geloof aan persoonlijke opstanding onverstandig noemen! maar neen, dat is onmogelijk, of de natuur heeft leugens in onzen boezem geschreven.

Maar welk een vasten grond hebben ze niet voor ons geloof overgelaten, die doctoren van Tubingen. Paulus, de apostel onzes Heeren, is voor ons de sterksprekende getuige van Christus gebleven. Ontdoe hem van 't kleed, dat men hem in Tubingen aangetrokken heeft, en beschouw hemzelven. De brief aan de

Galaten is ontwijfelbaar echt, zelfs volgens de eigendunkelijke critiek van Tubingen. Men heeft alles beproefd wat fijn en schrander oordeel, alles wat de wetenschap en de scherpste blik vermogen, om de Heilige Schriften des Nieuwen Testaments af te werpen van haren historischen bodem. Maar de brief aan de Galaten is zelfs naar hunne erkentenis een authentiek geschrift van Paulus' eigene hand. Laat ons nu zien wat de Apostel daar zegt. Paulus noemt zich in dien brief, (I: 1) *een Apostel, niet van menschen, noch door een' mensch, maar door Jezus Christus, en God den Vader, die hem uit de dooden heeft opgewekt*. Kunt gij gelooven dat Paulus de opstanding van Christus zoo zeker zou gepredikt hebben, als de andere Apostelen niets daarvan geweten hadden. *At ware het ook*, zegt hij vervolgens, (I: 8) *dat wij, of een engel uit den hemel, een ander Evangelie verkondigde, buiten hetgeen wij u verkondigd hebben, die zij vervloekt*. Kunt gij gelooven, dat Paulus zoo zou geschreven hebben, als andere Apostelen, die Jezus gekend hadden, die zijne vrienden geweest waren, een ander Evangelie gepredikt hadden? Hij heeft het Evangelie niet van een mensch ontvangen noch geleerd, maar door openbaring van Jezus Christus. Hij noemt Jezus Gods zoon, dien bij prediken moest. Kunt gij gelooven, dat Paules een menschendienaar was, en een mensch zal gegepredikt hebben, die volgens 't gevoelen van Tubingen niet zoo hoog stond als hijzelf? Want Paulus heeft ten minste velen kunnen overtuigen, terwijl Jezus zijne eigene discipelen niet boven 't Jodendom verheffen kon. Hoort hoe de Apostel van Christus spreekt: *Ik ben met Christus gekruist; en ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft, in mij*. (II: 20). Hoe groot komt de man ons voor, die met regt zoo van zichzelven spreken kon! Welk een heerlijk standpunt van reine zedelijkheid! Is 't niet duidelijk, dat Paulus Christus beschouwt als 't verheven ideaal van volkomene zedelijkheid? Door het geloof in Christus hadden de Christenen den geest ontvangen, een geest die aangenaam en kenbaar was. Had Paulus dien geest hun gegeven, een geest, dien Christus aan zijne jongeren niet geven kon. Uitdrukkelijk verklaart hij: dat er krachten onder hen werkten. Zou Paulus zich misschien zoo begoocheld hebben, dat hij waarlijk geloofde dat er wonderen geschiedden niet alleen, maar dat hij gelooven kon dat de Galatiërs 't op zijn woord zouden aannemen, ofschoon ze dan ook nooit gebeurd waren. God heeft zoo als hij zegt, (IV: 4) *zijn zoon gezonden geworden uit eene vrouw, geworden onder de wet. Gij naamt mij aan*, zegt hij, (IV: 14) *als een Engel Gods, ja als Christus Jezus*. De *genade*, zegt hij, zijn brief eindigende, *de genade van onzen Heer Jezus Christus zij met uwen geest, broeders!* Paulus eerbiedigde de Mozaïesche wet als goddelijk, hoe was 't mogelijk dat bij zich vrij van die wet kon oordeelen in Christus Jezus, als hij den Heer niet eerbiedigde als den openbaarder Gods? Zal dat alles zelfbegoocheling geweest zjn? Paulus zal de stichter van 't Christendom zijn, zonder dat hij 't weet, en 't Christendom zal dus eene vrucht zijn van zelfbegoocheling en 't meest verbazend zelfbedrog. Paulus was een fanatieke Jood, en door zielkundige processen is hij de stichter van het Christendom geworden. Zou men gelooven kunnen, dat zulk een gevoelen verdedigers vond?

Wij zullen dus voor als nog gelooven, dat Paulus ons beter onderrigten kan

aangaande de wording des Christendoms, dan Dr. van Vloten cum suis. 't Beste dat wij kunnen doen is dat wij hen stilletjes laten praten. ‘'t Is een nieuwgeboren historisch oogpunt,’ zegt van Vloten, en wij zijn 't volkomen met hem eens. Wij kunnen intusschen wel eens nagaan tot welk eene hoogte van zedelijke waarde, hoffelijke humaniteit, en nederigen, ootmoedigen zin deze grondbeginselen zullen brengen.

D-l.

De zendingszaak de zaak voor onzen tijd.

Redevoering, uitgesproken voor de Vergadering van de afdeeling Doetinchem van het Zendeling-Bijbel- en Tractaatgenootschap, 5 September 1849, door J.P. de Keijser, predikant te Varsseveld. Utrecht en Meppel, W.H. van Heijningen, 1849.

Aanschouwt de teekenen des tijds.

De betrekking, waarin schrijver en recensent tot elkander staan, buiten die, waarin zij voor dát oogenblik treden, waarin de laatste het werk van den eersten vóór zich legt, blijft gewoonlijk eene *qualitas occulta*, een verborgen, soms een verheimelijkt iets. Voor den ingewijden is dit trouwens dikwijls weinig meer dan eene struisenvoorzigtigheid. Wij doen daarvan volgaarne afstand. Het is de tweede maal dat referent het werk van eenen vriend in dit Tijdschrift zal beoordeelen; en hij komt er gaarne rond voor uit, dat hij boogelijk én met dien vriend én met dít zijn werk is ingenomen. De Ring van Doetinchem drong aan op de uitgave van het in zijn midden gesprokene, en heeft den redenaar daartoe, wij weten het, als geprest. En daaraan deden de ringbroeders wel. Het is een schoon woord, dat de scheidende broeder tot hen rigtte.

De titel geeft den inhoud op. Hij bevat eene lang ontwaarde, maar eerst in later tijd meer tot heldere bewustheid gekomen gedachte, eene roeping der Christelijke kerk, vroeger enkelen als in het oor gezegd, nu van de daken gepredikt, - gave God, dat wij konden zeggen, eene door allen verstane roeping! De Keijser heeft het zijne gedaan om in de hier aangekondigde redevoering op die roeping opmerkzaam te maken, en haar zijnen hoorderen aan het hart te leggen. Hij deed zulks krachtig, een bewijs gevend dat het ‘pectus est quod disertum facit’ hier ook als geldig mag worden beschouwd. Wat hij als de zendingszaak aanmerkt, hoe hij haar teregt ruimer en tevens inniger, ook juister opvat dan gewoonlijk, zien wij op bladz. 6, waar hij de zendingszaak vindt in de getuigenis der kerk van Christus bij en tegen de onchristelijke wereld - Het is deze *innere Mission*, welke hij bij voorkeur behandelt. Het lag in den aard der zaak, dat hij op het, hoewel dan meer naar ééne zijde gadegeslagene, toch zeer ruime veld van beschouwing, slechts enkele blikken kon werpen, dat hij zijne hoorders slechts hier en daar op een standpunt kon stellen om de zendingszaak en onzen tijd gade te slaan, ten einde het bewijs te voeren dat híer de verhoogde behoefte aanwezig was, dat dáár de vervulling lag.

Ééne aanmerking, die welligt door

meerderen zal worden gemaakt, en die het gevolg was van die opvatting van zijn onderwerp, is deze, dat de Keijser het bijzonder doel der bijeenkomst wat weinig gedacht. Bepaalde behandeling van en opwekking ter medewerking aan de zendingszaak door deelneming aan bijbel- zendeling- en traktaatgenootschappen vinden wij minder. Evenwel wordt ook dat niet geheel gemist. Verlaat hij ook den bij zulke gelegenheden meer gewonen weg, hij vergat dien niet geheel. Hij prijst die inrigtingen den doordenkenden en oplettenden aan in weinige woorden op bladz. 28, 29. Hij kan zeggen: ‘sapienti sat.’ - Rijkelijk vergoedde hij dat evenwel door ter zelfder plaatse op een minder gunstig gevolg van de deelneming aan zulke bestaande vereenigingen opmerkzaam te maken, op de verflaauwing der individuele werkzaamheid. Teregt wordt dit genoemd ‘eene donkere schaduw van den genootschapsgeest onzer dagen.’ Laat ons allen, zooals wij meen en genoeg te doen met voor een of ander godsdienstig of maatschappelijk oogmerk *f* 5 of *f* 5,25 jaarlijks op te offeren, ter harte nemen wat ons hier wordt te gemoet gevoerd. ‘Als gij strandbewoners waart ener werd eene maatschappij tot redding van schipbreukelingen opgerigt, zeker zouden wij het in u prijzen, zoo gij haar door uw deelneming steundet. Maar als gij nu voor uwe oogen een' ongelukkige met zijne laatste kracht zaagt worstelen tegen de baren, als zijn stervende (?) blik u smeekte om toch eene reddende hand uit te steken, en gij wenddet u koel af met het woord: dat is de zaak der maatschappij, wier lid ik ben, - voorwaar wij zouden uw menschlievendheid niet roemen, evenmin een waardig lid der reddingmaatschappij u achten.’ - Wie ooren heeft om te hooren, die hoore! Vraagt gij: wat kan ik? Gij zult u opgewekt voelen tot waken en bidden bij het lezen van die redevoering, die ons een heilig belang digt aan het hart legt.

Dat doet de schrijver door zijn onderwerp zoo te behandelen, dat hij eerst onzen tijd beschouwt en wél uit dát oogpunt dat de stof hem aan de hand gaf, als hij de aandacht vestigt

Op de Christelijke kerk en

Op de onchristelijke wereld van onze dagen.

Daarin toont hij ons, hoe wij een tijd beleven van groote stoutheid en grooten invloed des ongeloofs. - In levendige trekken vinden wij El Pastor, het guerillahoofd Strauss, en den Mirabeau der tegenchristelijke rigting, Hegel, gedacht; de Tubingers, de terroristen der ongeloovige beweging, geschetst, het communismus en materialismus voorgesteld als de Christenheid ten kamp dagend.

Maar dan zien wij ook een tafereel opgehangen van die kerk zoo als zij, niet meer de boeijen dragend van een staatkundig utilismus, niet meer als slavin huisdiensten verrigtend op de wenken eener eigenbatige politiek, maar vrij en als uitdrukking van haar eigen geest, de boeijen van een dor dogmatismus verbroken aan haar voeten, eene waarlijk hemelsche *γλαυκῶπις Ἀθήνη*, optreedt, harer roeping zich bewust, krachtig in het besef van haar goed regt en steunend op de eeuwige waarheid, welke demenschheid een tijdlang verloochenen, niet op den duur missen kan. Gij ziet haar, die Kerk, wijzend op Christus haar Hoofd, wiens levendmakende kracht haar bezielt en sterkt om leven te brengen in het doode. Zij spreekt Zijn woord: komt allen tot mij, gij die vermoeid en beladen zijt, en ik zal u rust schenken, Zijn woord; Niemand komt tot den Vader dan door

Mij!' - Wat heeft zij daarbij te wachten?

Dat rigt onze aandacht naar de onchristelijke wereld van onze dagen, zoo als zij niet enkel bij Jood en Heiden (hier mogelijk, op het doel der vergadering gezien, wat weinig gedacht), maar in zoo menige rigting onzes tijds zich openbaart. Dat doet ons door de leuzen van strijd heen het geroep vernemen om verlossing en vrede.

Immers zulk eene wereld heeft dubbele behoefte aan herschepping. De wereld zoo als zij is en met al wat zij geeft bevredigt de wereld niet. Zij doorwandelt als de booze geest dorre plaatsen, zoekt rust maar zonder die te vindenz, noch in vergoding van den mensch, noch in de voor vrijheid uitgegevene bandeloosheid, noch in hare hebzucht die haar alles doet vergeten en wagen om naar schatten te wroeten, noch in verfijnde zinnelijkheid. - Schoon is daar geschetst het beeld van het trotsche ongeloof, den afgod onzer dagen op leemen voet, vallend onder zijn eigen zwaarte. Schoon geschetst, hoe menige smet er kleeft op het blinkend gewaad eener schijn philanthropie, waarin onze eeuw zich gaarne hult. Schoon is geschetst, hoe de adem van den geest der letterkunde de harten vergiftigt met den pestwalm der zonde. Schoon geschetst dat jagen naar geluk op paden waar het ons slechts kan ontvlieden; - alles commentaar in daadzaak op het eeuwenoude thema: 'wat geeft ge uw geld uit voor het geen wat geen brood is?' - 'Zulk eene wereld,' wordt er ieregt gezegd,' heeft behoefte aan een' zendeling, die tot haar spreekt van God, van eeuwigheid en van oordeel, die haar het woord voorhoudt: de wereld gaat voorbij met al haar begeerlijkheden; - zoo wat gij zaait dat zult gij maaijen. Zij heeft behoefte aan een' zendeling, die baar wakker schudt uit haar wellustigen sluimer, om haar op de zedewet verligchaamd in den reinen Jezus, te wijzen; om haar toe te roepen: tot arbeid, niet tot genot (tot het zondige) is de mensch geschapen; - zelfverloochening is de weg tot geluk.

Staat af van úwe wijsheid om wijs, van uwe grootheid om groot, van úwe vrijheid om vrij, van úwen schat om rijk, van úw geluk om gelukkig te worden; dat is het wat het Christendom met verdubbelden aandrang predikt aan eene verwarde, beginsellooze wereld die eenen geest huldigt, die het hooge haat omdat het hoog, het schoone omdat het schoon, het uitstekende omdat het uitstekend is, die jubelt in verwoesting.'

Waar is, vragen wij, de bezadigde beschouwer die, het oog op de gebeurtenissen der laatste jaren geslagen, die woorden niet beaamt, die niet toegeeft dat de *indicatie*, de aanwijzing der ziekte, juist mag heeten? - Maar waar is het geneesmiddel voor onzen híer in koortshitte razenden, dáár aan verslapping en tering wegkwijnenden tijd, waarin de ongelijkheid der standen zich meer dan ooit der aandacht opdringt en ergert? Wie zal het betere schragen en de regte rigting geven? Dat is boven de magt eener beschaving, die veelal slechts uitwendigen vorm geeft, slechts polijst; het humanismus is weinig meer dan palliatief. - Het geneesmiddel is de geest van Christus, de kerk van Christus, die tot heiliging roept en tot opofferende liefde aanzet, die de vadzigheid, de weelde, de zinnelijkheid, de zonde in bare wortels aantast, die voor het blinde omtasten waarmede de wereld naar hare goochelbeelden grijpt, of zij ook mogt voelen en vinden, een edel streven in de plaats stelt naar gezegende en toch bereikbare idealen.

Dat betoogt de schrijver treffend, levendig, als hij op het spoor van anderen,

maar toch zijn eigen weg bewandelend opgeeft, hoe de onchristelijke wereld in hare leuzen, die leuzen werden van strijd en moord, eene onwillekeurige hulde bragt aan het Christendom, dat vrijheid, gelijkheid, menschen waarde, broederschap predikt, maar deze niet misvormd tot de karikaturen der dolle omwentelingszucht of van een dweepend communismus. Dat alles is hem een suizen van den geest Gods, aanduiding van de ontvangbaarheid dier wereld voor het Christendom, punt van aanknoopiug voor den Christenzendeling, dat zoodanige wereld zoowel in haar ontwikkeling, als in haar ongenoegzaamheid hem aanbiedt.

En nu volgt bladz. 23 en volgg. eene schets van onzen tijd, wier trekken blikken van een' wijzen mogen heeten gekleed in dichterlijk woord, zacht soms, soms schokkend, eene schets in tableaux met meesterhand voorgesteld, waarna telkens een enkel woord als ter toepassing volgt, dat in het hart grijpt, - eene schets, waarin wij het gesteen vernemen van het zuchtend schepsel, noodkreten hetzelve ontperst door den druk eens tijds, die vorsten en vorstendienaars welke hunne roeping vergaten van hunne zetels zag bonzen, wiens wetenschap verslagen staat voor eene krankheid, die de wijsheid der wijzen beschaamt, die meer sterven dan ziekte mogt heeten.

Aan het slot oppert de Schrijver de vraag: hoe in onzen tijd dat zendingswerk moet worden verrigt. Het heet in het algemeen: in den geest van Christus, die een geest is der wijsheid en der liefde, die teregtbrengt met eenen zachtmoedigen geest, die niet verdoemt maar tracht op te bouwen in het goede, die uitgaat van en voert tot Hem, die de weg en de waarheid en het leven is. - Zal misschien het laatste sommigen voorkomen als afstekend bij het vorige wat levendigheid en zeggenskracht betreft; het ontbreekt ook hier niet aan gedachten, aan gevolgtrekkingen, die aanspraak maken op behartiging. Hier is het minder om te treffen dan om aan te wijzen wat er moet geschieden en om te bewegen te doen. Wij deelden daaruit boven bereids een staaltje mede. Er mogen er hier nog enkele volgen:

De wereld moet Christelijk, niet de kerk verwereldlijkt worden.

Het zendingswerk droeg wel eens meer de kleur eener partij dan de kleur van het Christendom (Otaheite). Dat zal beter zijn als wij meer kerk zijn geworden.

Elk Christen moet een zendeling zijn, elk Christen moet het Evangelie prediken door woord, meer nog door daad.

Doch wij willen niet meer afschrijven. - De stijl mag de zilveren schaal heeten, waarop de gouden appelen prijken, die deze meer doet uitkomen.

Wij zijn rond voor onze vriendschappelijke betrekking uitgekomen. Wij hebben ons door deze evenwel niet laten besteken. Wij zouden de redevoering niet minder hebben geprezen, was die ook van een vreemden geweest. - Het woord vinde koopers, hoorders, doenders!

Vrome wenschen aan het einde der aankondigingen van geschriften, als het stuk in quaestie, zijn zoo stereotyp geworden, dat onze lezers ons van de openbaarmaking, al hebben wij ze ook, wel zullen verschoonen.

CH.

Sporen van de natuurlijke geschiedenis der schepping.
Vervolg en slot van bladz. 344.

Met het aanwezen van den grondvorm in de hooger ontwikkelde dieren, staat ook hunne ontwikkeling, in den tijd van hun vruchtleven (als *foetus*), in het naauwst verband. Dit leven doorloopt bij de zoogdieren en bij den mensch, al de verschillende toestanden (*phasen*) der ongewervelde en gewervelde dieren. In de verschillende tijdperken der zwangerschap is de vrucht in bewerktuiging als weekdier, visch, amphibie, vogel, hoogst ontwikkeld zoogdier om eindelijk als mensch geboren te worden. Bij de zoogdieren blijft de opklimming op eenen trap lager, bij de vogels, weder eenen trap, en zoo vervolgens bij de lagere diersoorten staan, of ondergaat eene andere wijziging, die voor hunne bijzondere soort eigenaardig is. Sommige dieren, zoo als de kikvorschen en vele insekten, ondergaan, gedurende hun leven, menigvuldige veranderingen van eene lagere bewerktuiging tot eene hoogere, en worden van eene wormachtige rups een fijn georganiseerd en gevleugeld gekorven dier, van een hoogst eenvoudig, vischachtig diertje, na veertien gedaanteverwisselingen, een zeer ontwikkeld amphibie.

Men heeft tegen het beginsel dat de planten en dieren door de werking der natuurwetten in de stof aanwezig, en door eene langzame volmaking hunner bewerktuiging, tot den toestand gekomen zijn, waarin wij die tegenwoordig aantreflen, dikwijls de aanmerking gemaakt, dat wij over het algemeen niets van deze voortgaande ontwikkeling meer bespeuren, dat de verschillende plantenen diersoorten vast bepaald zijn, en gelijken slechts hunne gelijken voortbrengers, dat dit gedurende het laatste menschelijke tijdperk van de geschiedenis der aarde heeft plaats gehad, en dat er dus bij den aanvang van deze periode die verschillende planten- en diersoorten gevormd zijn, die door de voortteling alleen worden in stand gehouden.

De Schrijver der Sporen toont hiertegen overtuigend aan, dat de wet van het organisch proces, zoo duidelijk in de vorige geologische tijd vakken werkzaam, in het tegenwoordige niet kan ontkend worden, omdat men thans zoo klaarblijkelijk haren invloed niet zien kan. Vooreerst omdat hare werking te langzaam kan zijn, dat men gedurende het korte tijdsverloop, dat men naauwkeurig de natuur en de bewerktuigde schepselen wetenschappelijk heeft gadegeslagen, die heeft kunnen waarnemen. De mogelijkheid van het ontstaan van veranderingen in eenen schijnbaar eenvormigen en standvastigen loop van ontwikkeling, wordt door het voorbeeld der rekenmachine van Babbage aangetoond, waarin door een inwendige zamenstelling na eene talrijke opeenvolging van dezelfde opklimming van getallen, eindelijk zich eene andere volgorde voordoet, geheel steunende op de wijze en het doel, waarvoor de machine is ingerigt. Verder toont hij aan, dat nu nog de soorten van planten en dieren zulke wijzigingen kunnen ondergaan, dat zij als nieuwe kunnen worden aangemerkt, en dat door het tam worden van sommige diersoorten zij eene geheel ver-

schillende gedaante en karakter verkrijgen, gelijk het voorbeeld van het wilde en tamme zwijn, de stier, het paard en de hond hiervan het bewijs opleveren. ‘Wij zien de dieren,’ zegt hij, ‘in hunne vormen volharden en kennen hun dien ten gevolge eene onveranderlijkheid toe, even als wij vroeger geloofden, dat de zon in het heelal niet van plaats veranderde. Ons zonnestelsel beweegt zich tusschen de sterren voorwaarts met eene snelheid van 436,027 millioenen geographische mijlen in het jaar, en evenwel leeren ons de sterrekundigen, dat er negentien millioenen jaren zouden moeten voorbijgaan, alvorens wij, zelfs met deze snelle vaart, den geheelen zoom van onzen Melkweg zouden doorloopen hebben. En niettegenstaande veertig eeuwen niet toereikend waren om hiervan iets te bespeuren, staat evenwel de daadzaak vast, dat wij ons naar het gesternte van Hercules bewegen. Op dezelfde wijze kunnen bij de hoogere dieren soortelijke onderscheidingskenmerken veranderingen hebben ondergaan, gedurende de onmetelijke tijdruimten, van wier verloop, sinds het eerste ontstaan der bewerktuiging op aarde, de geologie ons de verzekering geeft, niettegenstaande dat geen enkele overgang in het ondenkbaar kleine gedeelte van dezen onberekenbaren tijd, dat, sinds de mensch voor het eerst de geheimen der natuur aanschouwde, verloopen is, kan worden waargenomen.’ (Deel I, blz. 227 en 228.)

De mensch, als een wezen van een dag, is niet in staat de oneindige maar nimmer stilstaande werking der natuur anders waar te nemen, dan door de sporen, die zij onuitwischbaar in hare voortbrengselen gedurende den loop van duizende eeuwen ingedrukt heeft.

Het tweede deel van het werk, dat wij thans beschouwen, is niet minder belangrijk dan het eerste, en behandelt vooreerst de verwantschappen en geographische verdeeling der levende schepselen. ‘Daar iedere waarheid,’ zoo vangt de Schrijver aan, ‘met andere kan worden in verband gebragt, konden wij verwachten, dat onze beschouwingswijze van de geschiedenis der bewerktuigde schepselen, bij nader onderzoek, met eene juiste klassificatie van planten en dieren zoude overeenstemmen, ten minste ingeval deze bestond. Hoezeer het evenwel te wenschen ware, dat wij in slaat waren geweest onze theorie hieraan te toetsen, is zulks voor als nog niet kunnen geschieden, om reden er, ten opzigte eener ware klassificatie der beide rijken, tusschen de natuuronderzoekers te veel twist en strijd bestaat. Desniettemin wordt het noodzakelijk, de bepaalde orde, die men reeds lang beweerd heeft, dat in de levende natuur zigtbaar is, eenigzins nader te beschouwen, uithoofde deze, in geval zij werkelijk bestaat, zich *of* aan een genealogisch stelsel moet aansluiten, *of* wel hetzelve den bodem inslaat.’ (Sporen, Deel II, blz. 1.)

De onderzoekingen van den Schrijver hebben hem echter tot het besluit doen komen, dat er werkelijk eene orde in de levende natuur bestaat, maar dat zij door de aanhangers der ontwikkelingstheorie, zoowel als door anderen. verkeerd is opgevat. De eersten trachtten eene onafgebroken reeks van opklimmende vormen in de ‘keten van levende wezens’ van het afgietseldiertje tot den mensch aan te toonen, van den anderen kant bewees men zonneklaar dat de levende schepselen geene ‘enkele en doorgaand opklimmende reeks daarstellen, en dat het onmogelijk is al de dieren zoodanig te rangschikken, dat men van de eene soort tot de andere

afdalende, steeds een minder en minder wordenden graad van volkomenheid zonde aantreffen. De geheele dwaling ligt volgens den Schrijver in hel oorspronkelijk denkbeeld van de genoemde ‘keten van levende wezens.’ Het dierenrijk, en wij kunnen dit ook met waarschijnlijkheid van de planten vermoeden, beslaat uit *meerdere reeksen* die naast elkander voorwaarts schrijden, doch niet allen tot hetzelfde punt in de keten opklimmen; waardoor het gebeurt dat er hieronder zijn die geheel op zichzelven staan, of dat wij grondvormen aantreffen. wier hoogst ontwikkelde individuen de lagere van andere overtreffen, terwijl hunne meest onvolkomene daarentegen beneden deze andere typen staan. Het kan dus gebeuren, dat sommige hoogst ontwikkelde soorten van eene lagere orde, tot eene hoogere volkomenheid van organisatie opgeklommen zijn, dan de minder ontwikkelde van eene hoogere klasse, hetgeen, oppervlakkig beschouwd, de voortgaande orde der levende wezens zou schijnen te verbreken.

Van dit grondbeginsel uitgaande, geeft onze Schrijver eene uitvoerige schets van de genealogische rangschikking der verschillende diersoorten. Hij beschouwt de voortgaande ontwikkeling der verschillende *reeksen*, zoo als zij zich trapsgewijze in de verschillende geologische tijdperken voordoen, zoo als van de *straaldieren*, stekelhuiden, polypen, overgaande tot de gelede dieren (*articulata*), waarvan hij de talrijke klassen en soorten van ringwormen en schaaldieren doorloopt. Dan volgen de gekorven dieren of insekten, eene groep die wonderlijk verschillende individuen bevat, en de merkwaardigste gedaanteverwisselingen oplevert. Hij merkt bij de insekten aan: ‘dat het eene opmerkelijke daadzaak is, dat er in geen gedeelte van het dierenrijk, behalve bij de afgietseldiertjes en de ingewandswormen, menigvuldiger voorbeelden van spontane ontwikkeling van levende wezens zijn aangetroffen, dan bij de insekten. De mijt, die in eenige afgietsels zoo dikwijls ontstaat, terwijl de naauwkeurigste voorzorgen genomen worden om alle eitjes buiten te sluiten, is een der lagere leden van de spinachtige dieren.’ (Deel II, blz. 16). Hij gaat vervolgens tot eene uitvoerige beschouwing der *Weekdieren* over, wier gewigt, zoo wel wat hun aantal als de rol betreft, die zij in de schepping spelen, alleen door beoefenaars der dierkunde ten volle kan begrepen worden. Wij zullen hem hierin niet volgen; doch op eene algemeene opmerking de aandacht vestigen, waarmede hij zijne beschouwing der *ongewervelde* dieren besluit: ‘Zoeken wij bij de verschillende dieren eener klasse naar het punt van overeenkomst, hetwelk haar met de naastvolgende hoogere klasse in verband stelt, dan moeten wij niet verwachten, dit onveranderlijk aan te zullen treffen bij de hoogste soorten, daar deze dikwijls aan het hoofd van afzonderlijke stamlijnen staan. Integendeel is het in vele gevallen bij de lagere soorten te vinden. - Zoo is b.v. in al de orden, waarin land- en zeesoorten voorkomen, het verband met eenen volgenden trap van bewerktuiging bij de laatsten, die overal de laagste soorten zijn, te vinden. Wij zien derhalve, dat geen groote overgang, namelijk van den eenen trap van bewerktuiging tot den anderen, plaats grijpt buiten het water, buiten de middenstof, waarin ook de vruchten aller afzonderlijke individus hare vormsveranderingen ondergaan.’ (Deel II, blz. 25).

De laagste klasse der *gewervelde* dieren maken de *visschen* uit. Hier ontmoe-

ten wij, tegelijk met een inwendig skelet, rood bloed en een hart met twee kamers, doch het bloed is koud, en de ademhalingstoestel bestaat uit kieuwen. De grootste, meest plotselinge en in het oogloopende omzettingen en vormsveranderingen, die in de ontwikkelingstheorie moeten worden nagegaan, zijn ongetwijfeld die weinige, welke bij den overgang der *ongewervelde* dieren tot de visschen, van deze tot de *kruipende dieren*, en hiervan verder tot de hoogere klassen hebben plaats gegrepen. Daar de afscheiding hier scherper is, en de overgang minder van van buiten komende omstandigheden, dan van eene inwonende kracht van ontwikkeling afhing, zoo vormde elke trap een bepaald aantal tijdperken, waarin de langdurige dragt der natuur tot rijpheid kwam. De *visschen* behooren nog tot de meer duistere afdeelingen van het dierenrijk: men bekent algemeen dat geene der beide klassificatien van Cuvier en Agassiz *natuurlijke* rangschikkingen zijn. Evenwel treffen wij bij de *ongewervelde* dieren eene drievoudige opklimming tot de lagere grens dezer klasse aan, namelijk bij de koppootige weekdieren, bij de ringwormen en bij de stekelhuiden. Ook bij de hoogste grenzen van de klasse der *visschen* vinden wij opklimmingen tot de *kruipende dieren*, die, zoowel in de steenlagen en in de tijdrekening der aarde, als in bewerktuiging onmiddellijk op de *visschen* volgen. Het is door Agassiz uitgemaakt, ‘dat zoo wel de vrucht van eenen visch gedurende hare ontwikkeling, als de klasse der thans levende visschen in hare talrijke familien en de grondvorm der visschen in zijne geologische geschiedenis, in alle opzigten overeenkomende phasen doorloopen.’

De *kruipende dieren* zijn, even als de *visschen*, koudbloedig, doch bezitten een hooger bewerktuigd toestel van bloedsomloop, longen, om in de dampkringslucht te ademen, en zijn nog eijerleggende dieren (*ovipara*); men kan dezelve in drie hoofdgroepen verdeelen, namelijk de schildpadachtigen, de hagedisachtigen, en de kikvorschachtigen. Cuvier geeft nog eene vierde orde, de slangen, op; doch er is met grond aangetoond, dat die tot de laagste soort of teruggang (?) van de hagedissengroep kan gerekend worden. Het blijkt duidelijk, dat de *kruipende dieren* (amphibien), zoogenoemd omdat, sommige op het land, zoo wel als in het water kunnen leven, uit de visschen ontstaan zijn, en dat eindelijk de meest ontwikkelde soorten landdieren geworden zijn. ‘Reeds vroeg in het tijdperk der steenkolenvorming komt, onder de *visschen*, nadat zij reeds eene geheele formatie doorloopen hadden, eene familie opdagen, die, door eene reeks van inwendig geplaatste hagedisachtige tanden, sporen van het karakter der kruipende dieren vertoonen. Deze hagedisachtige visschen nemen in het vervolg meer toe, en eindelijk wordt in den vischkrokodil (*ichthyosaurus*) de overgang tot de reptiliën helder en duidelijk. Zoo zijn ook de dubbelholle wervelen dezer voormalige hagedissen en kikvorschen het bewijs van verwantschap met de visschen, en van hunne geschiktheid om in het water te leven.’ (Deel II, blz. 45 en 47).

Onmiddellijk op de *kruipende dieren* volgen de *vogels*, de eerste warmbloedige dieren, die daarenboven nog verscheidene andere teekenen eener hoogere bewerktuiging vertoonen, blijkbaar in de zamenstelling van het hart en het zenuwstelsel. Zij kunnen in drie hoofdorden verdeeld worden. Het uitgangspunt daarvan zijn de *zwemvogels*, daarop volgen de *steltvogels*, als: ooijevaars,

reigers, die eene eenvoudige wijziging hunner zwemmende voorvaders zijn; en hieruit kwamen op hunne beurt de *loopvogels*, zoo als de struis, de kasuaris, die weder door het verdwijnen van den naar achteren geplaatsten duim, doorbel verminderen hunner vleugels, en door den overgang hunner vederen tot hairen, het aanwezen van een middelrif (diaphragma), en andere bijzonderheden in hunnen bouw, toenadering tot het karakter der zoogdieren vertoonen. De tweede hoofdorde bevat de *roofvogels*, die door de onweers- of stormvogels, zoo als de verbazend groote albatros, ook van de zwemvogels afstammen. De arend en de gier zijn hier de hoogst ontwikkelde soorten. De derde hoofdgroep is in sommige opzigten de merkwaardigste; hare soorten zijn met eene groote verscheidenheid over de geheele aarde verspreid, deze zijn te gelijk plant- en vleeschetend (*omnivores*), door de meeuwen zijn zij met de zwemvogels verwant, vervolgens komen de kraaijen, raven, eksters en papegaaijen, en de overige kleine zangvogels.

Onder de fossiele overblijfsels der diersoorten van de vroegere geologische tijdperken komen de vogels het minst voor. De indrukken der voetstappen, doen echter snippen en plevieren erkennen en andere tot het reusachtige struisaardige vogelen, die beide met de oorspronkelijke zwemvogels ten naauwste vermaagschapt zijn. In gesteenten van lateren tijd der secundaire vorming, komen drie versteende vogels voor, die tot de snippen, de albatros, en de zwaluwen gebragt zijn. Eindelijk treffen wij in de tertiaire vorming een gierachtigen vogel aan, en weldra beginnen in de opperste lagen de overblijfselen van fossiele vogels menigvuldiger te worden, en meer op die van de fauna der periode, waarin wij leven, te gelijken.

‘Er blijft thans nog over het verband op te sporen tusschen de *zoogdieren* (*mammifera*) en de lagere gewervelde klassen. Niettegenstaande de natuuronderzoekers de vogels tusschen de kruipende- en de zoogdieren plaatsen, is deze rangschikking niet in alle opzigten met de waarheid overeenkomstig. Dit moet ons nog minder verwonderen, wanneer wij zien, dat de voornaamste orden der zoogdieren zich onmiddellijk aan de kruipende dieren aansluiten; terwijl enkel de stamreeks der laagsten door de klasse der vogels heen gaat. Zoo als gewoonlijk bij de overgangen van de eene klasse tot de andere, die over het algemeen de sprongen in het ontwikkelings-proces vormen, het geval is, is de stap van kruipend dier en vogel tot zoogdier weder in duisternis gebuid, en blijkt alleen uit enkele op zich zelve staande daadzaken. Er zijn evenwel nog daadzaken genoeg om de stelling te handhaven, dat, op gelijke wijze als de visschen met de kruipende dieren en deze met de vogels in verband staan, de reptiliën en vogels zich gezamenlijk aan de zoogdieren aansluiten, waardoor dus de steeds voortgegane ontwikkeling van het dierlijk leven, van zijn laagste tot zijn hoogste punt, als algemeene daadzaak, buiten twijfel is gesteld.’ (Deel II, blz. 68 en 69).

De eerste aanduiding van den grondvorm der *zoogdieren*, die de geologische nasporingen ons hebben doen kennen, ligt in den *cetiosaurus*, een der verbazend groote reptiliën van den korrelkalk, na verwant met de zeehagedissen, doch in den vorm der groote wervelen, eene groote affiniteit met de walvischgeslachten vertoonende, de *cetaceën* maken dus de eerste keten van den overgang uit, en de hoofdomvorming geschiedde hier ook weder in het water; terwijl eene la-

tere ontwikkeling in de klasse der vogels ontstond, en wel van eenige der laagste orden van zoogdieren, de *tandeloos gravende*, zooals de Armadillos, of gordeldieren, de miereneters, de kortstaartige schubdieren of Pangolins, de *insektenetende*, mollen, egels, en de knaagdieren, ratten, muizen, eekhoorntjes, en hazen. Nog meer toonen deze afkomst de hoogst onvolkomene zoogdieren uit de orde der *marsupialia*, of buideldieren, en voornamelijk hei vogelbekdier aan, zij gelijken, uit hoofde van het maaksel hunner hersenen en van andere deelen hunner bewerktuiging, bepaald op vogels, en het laatste heeft eenen bek, en de met vliezen voorziene pooten. Deze reeks vertoont de merkwaardige bijzonderheid, dat zij in hare opklimming tot eenen hoogeren vorm te halverwege is blijven bestaan, zij komt alleen in het jongste vaste land van Australië voor.

De zeezoogdieren, of *cetaceën*, leveren eene groote verscheidenheid van vormen op, van den walvisch tot den dolphijn en den zeehond; deze zou de stamvader van de wilde en verscheurende dieren zijn, en leeuwen, tijgers, beeren, zouden den walrus en zeeleeuw tot voorvader hebben, terwijl van de walvischachtige *cetaceën* de groote dikhuidige dieren (*pachydermata*) de olifant, tapir, en het nijlpaard zouden afstammen, en de herkaauwende dieren van de plantetende *cetaceën* zouden afkomstig zijn. De zeezoogdieren stellen dus de trappen daar, van waar zekere orden van landzoogdieren zijn opgestegen; zij zijn als een dwarsche doorsnede op de zamengestelde keten, die de laatste met de kruipende dieren verbindt, en waarop zij zijn ingeplant.

Wij kunnen den Schrijver in zijne uitvoerige ontwikkeling van de genealogische rangordening der zoogdieren niet verder volgen; maar moeten ons bepalen tot zijne gevoelens omtrent den rang, dien de mensch in de rij der zoogdieren bekleedt, en de orde waarmede hij het meest in verband staat. ‘Het schijnt namelijk, zegt hij, dat de stam, die in de *Primates* (vierhandigen) de apensoorten, ten einde loopt, kan beschouwd worden als midden tusschen de twee andere geplaatst, en dat hij met zijne eigene kenteekenen ook sommige dezer beide vereenigt. Zijne middelste onderreeks vereenigt zoowel het vleeschetend instinkt der vledermuizen in zich, als het plantenetend der luijaards. Gezelligheid, het vermogen der stem, de eigenschap om hunne ledematen als middelen van aangrijping te gebruiken, nabootsingsvermogen, snaakschheid en scherpzinnigheid zijn zoo vele kenteekenen, die over het algemeen bij deze dieren te huis behooren. - Het groote overwigt van de menschelijke soort is dus in de gedeelten van de geslachtslijn, die onmiddellijk voorafgaan, reeds voorbereid en uitgedrukt, zoodat men, nog voordat de mensch bestond, reeds zou hebben kunnen bespeuren, dat er een merkwaardig wezen op het punt stond voor het eerst de aarde te betreden. Echter staat de mensch veel hooger, dan een zijner onmiddellijke voorgangers, zoodat de meest bevoorregte onder deze, wat hun vernuft of zedelijke ontwikkeling betreft, niet boven het kind onzer eigene soort kunnen gesteld worden.’ (Deel II, bladz. 89.)

‘Evenwel is, volgens onzen Schrijver, deze kloof tusschen den mensch en de andere dieren geene op zichzelve staande daadzaak. Aan het hoofd van andere onderreeksen staat eene soort, die haar als het ware kroont, en de onmiddellijk voorafgegane geslachten ver overtreft: deze soorten stellen met elkander de meest uitstekende dieren daar.’ Zooals het zwijn,

het schaap en het paard, hoofdsoorten van hunne klassen zijn, even als de hond die van eene vleeschetende klasse is. Het moge waar zijn dat het paard en de hond ‘wier scherpzinnigheid zoozeer uitblinkt, en van welke wij zoo veel voordeel trekken, in dit opzigt overeenkomst met het menschelijk geslacht vertoonen:’ er is echter een groot onderscheid tusschen de meerdere voortreffelijkheid van den mensch bovende ontwikkeldste apensoort, vooreerst in ligchamelijke bewerktuiging, in degrootere ontwikkeling van het hersen- en zenuwgestel, in de edel- en schoonheid der vormen, in de uitdrukking des gelaats, voornamelijk door den wezenshoek van Camper te bepalen, en die van het zwijn, het schaap en het paard boven de met hen naast verwante diersoorten. Het onderscheid tusschen den orang-outang, en de wildste papous of boschjesmannen is met dat tusschen eenen hond en eenen wolf niet te vergelijken: het is waarschijnlijk dat de houd, die van de wolvensoort is, door een tam huisdier te worden, de meerdere voortreffelijke eigenschappen verkregen heeft die hem kenmerken; maar de hoogst ontwikkelde aap wordt geen mensch. Het is verder waar, zooals onze Schrijver vervolgt. ‘Niemand zal evenwel aan den mensch, als het hoofd van al deze dieren, zijne hoogere voortreffelijkheid ontzeggen; onbetwistbaar is hij de koning en meester van dit gegedeelte (namelijk het dierenrijk) der bezielde schepping. Om zijne grootheid uit het regte oogpunt te beschouwen, moet men hem vooral als het vereenigingspunt van het geheele dierenrijk betrachten.’ Toegestemd dat hij kennelijk de verschillende eigenschappen der meeste diersoorten in zich vereenigt, dat hij geen zuiver plant- of vleeschetend dier is, dat hij geen uitsluitend onschadelijken of vernielenden aanleg bezit, en dat hij door dezen alles omvattenden aard eene zekere voortreffelijkheid bereikt, die nog meer in de hoogste individuen van zijne soort uitkomt. Maar de voortreffelijkheid van den mensch ligt niet zoo zeer in zijne dierlijke, dan wel in zijne verstandelijke, redelijke, en vooral zedelijke eigenschappen, in de onbeperkte volmaakbaarheid van zijnen aanleg, in het vermogen om alle zijne gewaarwordingen en denkbeelden door middel van eene geartikuleerde spraak te kennen te geven, eigenschappen, aanleg, en vermogens die de meest ontwikkelde dieren of geheel missen, of in eenen, bij vergelijking met hem, zeer geringen graad bezitten: - hiervan spreekt onze Schrijver vooreerst niet. Zooals wij reeds vroeger aanmerkten is de plant een *zinnelijk gevoelig*, het dier een *zinnelijk bewustzijnd*, maar de mensch een *redelijk en zedelijk zelfbewustzijnd* wezen, waardoor hij zich van alle dieren onderscheidt. Hetgeen onze Schrijver verder zegt: ‘In de hoogste mate zien wij de menschelijke geaardheid te voorschijn treden bij de grootste individuen van onze soort, zooals Shakespeare of Scott, van welke men beweerd heeft, dat zij in zich den dichter, den krijgsheld, den staatsman, den wijsgeer en den koopman moeten vereenigd hebben, terwijl bij hen daarenboven een zachtaardige en te gelijk mannelijke inborst, godsdienst en het streven naar hoogere volmaking in het schoonste en meest harmonieuze evenwigt schijnen gestaan te hebben,’ (Deel II, bladz. 89 en 90): is uit enkel physiologische gronden niet Ie verklaren, en was niet alleen het gevolg van hunne fijnere en voortreffelijker bewerktuiging, maar wel het bewijs van de grootheid waartoe de menschelijke geest zich kan verheffen, eene grootheid, waartoe alle menschen

den aanleg hebben, hoezeer die hier bij de meesten niet ontwikkeld wordt, en waarbij de schranderheid, het verstand en het overleg van de hoogste diersoorten als in het *niet* verzinken. De kloof die tusschen den mensch en de dieren beslaat, is nog grooter wat de innerlijke eigenschappen, dan wat uiterlijke vorm en hoedanigheden betreft, De mensch is op aarde een afzonderlijk geslacht, en meer dan de hoofdschalm van de keten der bewerktuigde wezens.

Wij moeten ons vergenoegen, met slechts eenige algemeene opmerkingen, uit hetgeen onze Schrijver over de geographische verdeeling der levende schepselen met zoo veel juistheid en scherpzinnigheid voordraagt, aan te halen. ‘Zoo spoedig de natuuronderzoekers van lateren tijd - zegt hij, - begonnen zijn de geographische verdeeling van planten en dieren te onderzoeken, bespeurden zij onmiddellijk, dat het algemeen heerschende denkbeeld van derzelver verspreiding uit één gemeenschappelijk middenpunt, moest worden opgegeven. Op deze overtuiging is, door voortgezette waarneming, het besluit gevolgd, dat, wel ver dat zulks het geval zijn zoude, de oppervlakte der aarde zich, ten aanzien der daarop voorkomende planten en dieren, in verscheidene afdeelingen laat splitsen, die bijna geheel eigendommelijk zijn, en dien ten gevolge ieder eenen afzonderlijken oorsprong hebben.’ (Deel II, blz. 91). Al hetgeen hier tot staving van dit beginsel wordt bijgebragt, dient om hetzelve te bevestigen, of tot eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid te brengen. ‘Al wat betrekking heeft tot de verspreiding der levende wezens over de aardoppervlakte, dus besluit hij zijne beschouwingen daaromtrent, staat volkomen in harmonie met het plan, hetwelk bij derzelver schepping ten gronde lag, en dat wij, zoo wel door middel van de geschiedenis van onzen aardbol, als door de beginselen, die bij de ontwikkeling der bewerktuigde wereld ten gronde liggen, en de verwantschappen tusschen de schepselen, getracht hebben in een helder daglicht te plaatsen. Hetgeen wij van deze verspreiding zien, is een *noodzakelijk gevolg* van dit plan, hetwelk bij de oude hypothese, (die van de verspreiding uit één middenpunt), niet het geval is.’

Het hoofdstuk, bevattende de *vroegste geschiedenis van het menschdom*, is een der merkwaardigste van het geheele werk, dat wij beschouwen. De Schrijver geeft vooreerst de verschillende menschenrassen op, die hij tot vijf hoofdverscheidenheden brengt. 1. Het Kaukasisch of Europeesch-Indisch ras, dat zich van Indie tot Europa en het noordelijk gedeelte van Afrika uitstrekt; 2. het Mongoolsch ras, hetwelk het noorden en oosten van Azie bewoont; 3. het Maleisch ras, dat van het Schiereiland aan gene zijde van den Ganges begint, en over de talrijke eilanden der Indische en Stille Zuidzee verspreid is, 4. het Ethiopisch of Negerras, hoofdzakelijk beperkt tot Afrika, en eindelijk, 5. het oorspronkelijk Amerikaansch ras. De rassen verschillen zoo zeer, in kleur niet alléén, die de Schrijver ‘de meest indrukmakende eigendommelijkheid’ noemt, wij hechten hieraan zoo veel gewigt niet, al zijn de Kaukasiers over het algemeen blank, de Mongolen geel, de Negers zwart, en de Amerikanen van eene roode koperkleur, deze verscheidenheden kunnen door den langdurigen invloed van het klimaat verklaard worden, zonder dat men daarom eenen verschillenden oorsprong zoude behoeven aan te nemen, waartoe echter onze Schrij-

ver eenigzins schijnt over te hellen; - maar ook voornamelijk in uitwendigen ligchaamsbouw, en vorming van den schedel, duidelijk kenbaar in den wezenshoek die bij de laagste negersoorten naauwelijks 70°, en bij den Kaukasier soms meer dan 85 uitmaakt en zich dus 15° meer van het aapachtige en dierlijke verwijdert. De armen van den Neger zijn ook langer, zijne beenen schraler en minder krachtig dan van de overige rassen, het is geen hair, maar een schaapachtig wol dat zijn hoofd bedekt. De overige vormen zijns ligchaams, zoo wel als die der Mongolen zijn grover, en minder welgemaakt dan die der drie overige rassen, en voornamelijk die van het blanke, ofschoon sommige schoone negerstammen zoo als de Jolofs, Mandingos en Kaffers hierop eene uitzondering maken. Wat de innerlijke bewerktuiging aanbelangt, hierin heeft men ook een merkelijk verschil tusschen de verschillende rassen waargenomen, bij het Kaukasisch ras is het zenuwgestel fijner en de hersenen grooter in omvang en gewigt, dan bij de overige, en voornamelijk bij het Negerras. Van deze groote verscheidenheden maakt onze Schrijver vooreerst geene bijzondere melding: hij vergenoegt zich met aan te merken, dat in de laatste jaren een Engelsch natuuronderzoeker het vraagstuk van den gemeenschappelijken oorsprong der verschillende menschen rassen aan een streng onderzoek onderworpen heeft, en dat het hem gelukt is overtuigend te doen blijken dat het menschelijk geslacht slechts éénen gemeenschappelijken oorsprong moet gehad hebben, niettegenstaande alles, wat uit hoofde der uitwendige eigendommelijkheden hiertegen mag worden ingebragt. (Deel II, blz. 102).

Uit dit onderzoek van Pritchard zoude het gebleken zijn dat kleur benevens andere physiologische kenteekenen meer oppervlakkige en toevallige eigenschappen zijn dan men vroeger vermoedde. Dat er onder sommige individuen van denzelfden stand kleurverscheidenheden kunnen plaats hebben, dat de Arabieren die zich in Afrika hebben gevestigd, dáár zoo zwart als Negers geworden zijn, is, zoo als wij reeds aangemerkt hebben, voornamelijk aan het klimaat toe te schrijven; maar dit zal hunne gelaatstrekken en hun hair niet hebben veranderd, en de vooruitstekende bovenkaak, dikke lippen, en gekroesde wol, die het Negerras onderscheidt, niet kunnen ten gevolge hebben. Het moge ook bewezen zijn, dat de levenswijze eenen magtigen invloed uitoefent om de gestalte van den mensch en zelfs den bouw der beenderen na verloop van eenige geslachten te wijzigen; maar dat zij den Europeaan tot de karakteristieke vormen der lagere menschenrassen zou kunnen doen overgaan, hieraan mag men met reden twijfelen; omdat hiervan slechts bijzondere voorbeelden onder naar de zeekusten verjaagde Ieren worden aangehaald; dat de beschaafde standen der maatschappij over het algemeen een schooneren ligchaamsbouw, dan de behoeftigen en arme werklieden vertoonen, is niet meer dan natuurlijk; maar dit zal hun rasonderscheidingsteekenen niet doen verloren gaan. De verwantschap der talen is ook, volgens onzen Schrijver, een bewijs voor de stelling van den gemeenschappelijken oorsprong aller groote menschenfamilien uit éénen enkelen stam. ‘De letterkundigen hebben van de verschillende talen der wereld,’ zegt hij, ‘eene op natuurlijke overeenkomst gegronde soort van klassificatie tot stand gebragt, deze bevat *groepen of onderfamilien* zamengesteld uit talen die on-

derling veel overeenkomst hebben. - De groepen, die meer in algemeene trekken op elkander gelijken, vormen gezamenlijk eene *familie* of eenen *stam*. Zes zoodanige familien zijn bekend: 1. de Indo-Germaansche, 2. de Syro-Phoenicische, 3. de Afrikaansche taalstam, 4. de Polynesische, 5. de Chineesche, en eindelijk, 6. de Amerikaansche taaltakken, waaromtrent, wat derzelver onderdeden en veispreiding aangaat, zeer gegronde opmerkingen medegedeeld worden, die ten doel hebben het min of meer duidelijk onderling verband dezer taalstammen aan te toonen.

Doch nu ontmoet men eene plaats, die doet vooronderstellen, dat de Schrijver het menschelijk geslacht als een' hoogeren trap van ontwikkeling der vierhandige zoogdieren aanziet. ‘Wanneer, zoo drukt hij zich uit, men dergelijke sprekende daadzaken wel overweegt, en in verband brengt met de ontwikkelingstheorie, dan bestaat er, mijns bedunkens, geen grond om meer dan twee oorsprongsplaatsen voor het menschelijk geslacht als *noodzakelijk* aan te nemen; namelijk, eene voor het Aziatisch, Amerikaansch en Europeesch, benevens eene tweede voor het Afrikaansch ras. De eerste schijnt zamen te hangen met de groote ontwikkeling der vierhandige zoogdieren (*quadrumana*) in het zuidelijk gedeelte van Azie, de tweede met eene dergelijke in het westen van Afrika. (Deel II, blz. 114 en 115). Wij gelooven niet, dat dit gevoelen eenen algemeenen bijval zal vinden, en dat deze proeve om de kloof, die de menschen van de dieren scheidt, en die door de poging van den Schrijver om aan zijne theorie de verlangde eenheid en algemeene toepassing te geven werd veroorzaakt, het duistere geschilpunt van den oorsprong onzes geslachts zal ophelderen. De afstand tusschen de apen en menschen is te groot, om aan te nemen, dat het Kaukasische ras uit den Aziatischen Orang-Outang, en het Ethiopische uit een Afrikaanschen baviaan zoude afkomstig zijn!

Wij kunnen ons meer met de denkbeelden van den Schrijver aangaande de verhuizingen der verschillende menschenrassen, en hunne verspreiding over den aardbol vereenigen, en zien hieruit dat de beschaving, kunsten en wetenschappen, godsdienst en staatkundige instellingen, het gevolg zoowel als de oorzaak van de veredeling van ons geslacht waren, verschijnselen, die zich echter niet uitsluitend door de mindere of meerdere ontwikkeling der ligchamelijke bewerktuiging dier verschillende rassen laten verklaren. De fijnere organisatie van het hersen- en zenuwgestel maakt wel het werktuig van den menschelijken geest geschikter om zijn doel te bereiken, maar is geen oorzaak van den redelijken en zedelijken zelfbewusten geest, die het bezielt.

De Schrijver geeft vervolgens belangrijke wenken over de oorzaken van het verschil in uitwendige bijzonderheden van de onderscheidene menschenrassen. ‘Waarom, vraagt men, zijn de Afrikanen zwart en hunne vormen over het algemeen zoo onbehagelijk; waarom hebben de Chinezen zulke platte en de Kaukasiers daarentegen zulke schoone en welgevormde gelaatstrekken? Waaraan moeten wij de over het algemeen geele kleur van de Mongolen, de koperroode der Amerikanen en de blanke van het Kaukasisch ras toeschrijven? Al deze vragen waren voorde vroegere schrijvers volkomen onoplosbare raadsels, waarover de physiologie in onze dagen veel licht heeft doen opgaan. Wij weten nu, dat de hersenen, na in hunne vormsveranderingen de reeks van andere

diervormen doorloopen te hebben, nog voortgaan van die van het Neger-, Maleisch-, Amerikaansch- en Mongoolsch ras te vertoonen, alvorens zij hun toppunt in het Kaukasisch bereiken. Ook het gelaat neemt in deze verandering deel.' - In de vrucht en in den kindschen leeftijd hebben die ontwikkelingstoestanden plaats van de verschillende blijvende karaktertrekken der onderscheidene rassen, totdat bij den volwassenen Kaukasier zich eerst zijne meer volkomene vormen ten duidelijkste doen uitkomen. 'Met een woord, de kenschetsende trekken der verschillende menschenrassen vertegen woordigen slechts de afzonderlijke ontwikkelingstrappen van den hoogsten of Kaukasischen grondvorm.' (Deel II, blz. 125 en 126). De verschillende kleur is, volgens den Schrijver, geen gevolg der luchtstreek, maar staat ook met deze ontwikkeling in verband, en hoe lager het ras is, hoe donkerder zijne verf. Hij vraagt dus, of het niet mogelijk is dat het kleurverschil ook een ontwikkelingsverschijnsel zoude wezen? Het menschelijk geslacht vertoont dus nog in zijne onderscheidene rassen de verschillende trappen die het heeft doorloopen, om tot het blanke Kaukasische te komen, en ofschoon onze Schrijver twee plaatsen van zijnen oorsprong, namelijk het zuiden van Azie en het westen van Afrika aanneemt, is het slechts één stam, die hier in deszelfs ontwikkeling is blijven staan, terwijl hij vandaar, door in gunstiger omstandigheden te zijn geplaatst, tot dien hoogen trap is opgestegen, waarop wij het bij de Europesche volken aantreffen.

Om zijne denkbeelden omtrent den gemeenschappelijken oorsprong van ons geslacht nader te slaven, komt de Schrijver op de eigenschap der *spraak*, die het boven de andere dieren bezit, terug. Vertoonden de onderscheidene talen eene naauwe verwantschap, hij tracht dit nu duidelijker te verklaren, door het gevoelen dat het ontwikkeldst gedeelte des menschdoms eerst is begonnen uiteen te gaan, toen het reeds de middelen bezat, om zijne denkbeelden mede te deelen in geluiden, die eene aangenomene beteekenis hadden. De aanleiding der spraak sproot voort uit de behoefte, om elkander in het gezellig zamenleven zijne denkbeelden en gewaarwordingen mede te deelen, en hiertoe heeft de mensch het volkomenste werktuig, te weten, de eigenaardige inrigting van het strottenhoofd, der luchtpijp en van de mondholte, waardoor hij in staat gesteld is de verschillende geluiden voort te brengen. Naarmate de behoefte van mededeeling en de beschaving der eerst ruwe en dierlijke levenswijze zich vermeerderde, zijn de bijna ongeartikuleerde klanken onzer wilde voorouders tot woorden gevormd, waaruit zich langzamerhand de verschillende talen hebben ontwikkeld, die allen min of meer op den gemeenschappelijken grond der klanknabootsing rusten.

Wij zien uit dit alles, dat onze Schrijver den mensch slechts als eene hoogere diersoort aanziet, die door zijne fijnere bewerktuiging van hersen- en zenuwgestel, en in het bezit zijnde van meer ontwikkelde spraakorganen, door den trek van gezelligheid, levendiger zinnelijke indrukken en menigvuldiger behoeften, zich daardoor langs den zinnelijk-natuurlijken weg, door beschaving tot die hoogte verheven heeft, waarop wij hem thans boven de overige dieren zien opgeklommen, waarom hij alléén kan vooruitstreven, terwijl de overige diersoorten op den trap blijven staan, waarop hunne voorgangers over duizende jaren zich reeds bevonden.

Dat onze, voor het overige zeer kun-

dige en verdienstelijke Schrijver, zulke éénzijdige en bekrompene gevoelens omtrent de voortreffelijkheid van den mensch hoven de dieren koestert, blijkt nog meer uit de twee laatste hoofdstukken van zijn werk, waarin hij over de zielsvermogens der dieren en de bestemming en algemeenen toestand der levende schepping handelt, en waaromtrent wij kort zullen zijn, omdat wij weldra gelegenheid zullen hebben hierop nader terug te komen. Wij zullen ons aan het einde van het uitvoerig verslag, door den belangrijken inhoud van het werk veroorzaakt, tot een paar aanmerkingen bepalen; ‘Ongetwijfeld, zoo begint de Schrijver, hebben zich tot heden slechts weinig menschen, ook die tot den welopgevoeden stand behooren, helder voor den geest gesteld, wat er wel te denken zij van de zielsvermogens der dieren. De eigenlijke aard der inrigting, waardoor deze vermogens zich uiten, is van den eenen kant niet algemeen bekend, of wordt, van den anderen betwijfeld. - Over het algemeen beschouwt men ongaarne de ziel in verband met de bewerktuiging; men is bevreesd, dat zulks inbreuk zal maken op de geliefkoosde godsdienstige leerstellingen ten opzigte van het geestelijk beginsel, en hem tot de redelooze dieren zal doen afdalen. De vermogens der dieren worden met den naam van instinkt bestempeld, terwijl men de zielsuitingen van den mensch onder het kollektieve denkbeeld van geest voorstelt, welk woord men als gelijk beteekenend met ziel, als het onsterfelijk gedeelte van den mensch, heeft aangenomen’ (Deel II, bladz. 141 en 142). Dat zulks onzen schrijver als ‘een mengelmoes van verwarring en dwaling’ moet voorkomen, kan ons niet verwonderen, uithoofde van zijn uitsluitend physiologisch standpunt, en zijn gevoelen omtrent de levenskracht, als eene eigenschap der stof in bepaalde omstandigheden, waardoor hij geneigd is, de vraag van Hope (*on the Origin and Prospects of Man* 1831) in eene noot aangehaald, ‘of niet even goed de stof zelve van den beginne af met al de eigenschappen kan beschonken zijn, die zij noodig had om zich in *geest* om te zetten? toestemmend te beantwoorden. Volgens zijne theorie ontwikkelt zich de stof achtereenvolgens van het minder tot het meer bewerktuigde, de reeks van delfstoffen, planten en dieren tot aan den mensch doorloopende, wien bij echter geen voortdurend bestaan wil ontzeggen, terwijl bij met Hope aanneemt, dat onze geest na den dood ‘uit meer uitgebreide volkomene en glansrijke bestanddeelen, gevormd uit bouwstoffen die door verschillende hemelbollen zullen zijn tezamen gebragt, zal bestaan’ geschikt om eene hoogere bestemming te gemoet te gaan. (Deel II, bladz. 144).

Wat het hoofddoel der bestemming en den algemeenen toestand der levendeschepping aangaat: ‘Al wat wij zien en ondervinden dringt ons de overtuiging op, dat het *genot* de onafscheidelijke medgezel van het dierlijk leven is’ (Deel II bladz. 173). Volgens dit geheel materiëel beginsel wordt niet alleen de dierlijke huishouding, maar ook het aan wezen en de tot wisselingen van het menschelijk geslacht verklaard, en de bezwaren die zich in het menschelijk leven tegen dit *genot* zoo menigvuldig opdoen, op eenen natuurlijken loop en orde der stoffelijke ontwikkeling geschoven. Hij erkent eindelijk zelf, ‘dat zijn stelsel geen middel bezit om altijd en onveranderlijk elk schepsel de welwillendheid van den Goddelijken geest te doen ondervinden. (?!) Hierdoor ontstaat eene leemte waarmede wij op geene andere wijze het karakter der God-

heid kunnen overeen brengen, dan door te vooronderstellen, dat het tegenwoordige stelsel slechts een onderdeel van het geheel, slechts een tijdperk van een *grooter, voorwaarts strevend gewrocht* is, en de *Vergoeding* in de toekomst ligt.' (Deel II, blz. 200).

Wij eindigen hier ons beoordeelend verslag van een werk, dat ons op het einde voorkwam eene groote *leemte* te bezitten door alles in de schepping, en voornamelijk wat de menschelijke natuur aangaat, geheel stoffelijk te willen verklaren, en dat, met eenen grootschen en ruimen blik op het heelal begonnen, met eene éénzijdige en daardoor bekrompene materialistische wijze van beschouwing eindigt, die den verhevenen redelijken en zedelijken aanleg van ons geslacht alleen uit zijne fijnere bewerktuiging wil afleiden. Een bewijs dat de studie der natuur den eenigen grond der wetenschap niet uitmaakt, en dat de physiologie op zichzelve niet genoegzaam is, om tot de verklaring der psychologische verschijnselen te komen, en eene diepere wijsgeerige beschouwing der schepping overbodig en nutteloos te maken.

J.A.B

Het Inlandsche kind in Oost-Indie.

Sommige lezers, die iets hebben gehoord van de beweging te Batavia in Mei des vorigen jaars, waarvan ginds en hier zoo ongepaste en zoo groote beweging is gemaakt, zullen misschien verlangen te weten, wat het was, waarover onze medeburgers aan de andere zijde van den oceaan zich meenden te moeten beklagen en waarvan zij herstelling verlangden. In onze koloniën zijn er velen, die daar uit geheel of gedeeltelijk Europesche ouders geboren, als Christenen en blanken of kleurlingen zich van de eigenlijke inlanders, en door het gemis aan eene opvoeding in Europa zich van de Europeanen onderscheiden. Deze zeer talrijke en hoogst belangrijke klasse van ingezetenen bevindt zich in een eigenaardigen, door de bepalingen van het Gouvernement zeer gedrukten en verongelijkten toestand. Volgens de in de laatste jaren geldende voorschriften konden slechts zij, die het radicaal van Indisch ambtenaar of het diploma der Koninklijke akademie te Delft hadden verworven, tot landsbedieningen van eenig gewigt in aanmerking komen. Slechts een klein gedeelte dus der ouders in Neerlands-Indië, zij namelijk, die geld genoeg hadden tot het bekostigen eener reize hunner kinderen naar, en opvoeding in Holland en die tevens konden besluiten, hunne kinderen zoolang van zich verwijderd en aan tallooze gevaren blootgesteld en overgegeven te zien, konden op eenige vooruitzigten voor hunne zonen hopen. De meesten daarentegen, die het aan de middelen tot zulk eene kostbare opoffering ontbrak, of die de gevaren van zoo verre scheiding en lange omzwerving onder vreemden voor hun kroost vreesden, moesten hunne kinderen in het land zelve hunner geboorte van alle meer gewigtige ambten uitgesloten zien. Waren aldus voor deze inlandsche kinderen alle kansen tot een eerlijk bestaan in Gouvernementsdienst afgesneden: even weinig bleef hun in andere opzigten in Indië over, daar handel en nijverheid, krijgs- en zeedienst hun mede weinig

uitzigten aanboden en niet vreemd is het, dat velen hunner, vooral bij de zoo gebrekkige Indische opvoeding, zeer laag zonken en tot volslagen armoede vervielen. Maar dit onregt, een deel der ingezetenen aangedaan, werd nog verzwaard, door dat het Gouvernement niets deed om op Java zelve inrigtingen van iets meer dan gewoon, lager onderwijs te doen ontstaan, terwijl van de andere zijde hooggeplaatste personen niet schroomden, in weerwil der wetsbepalingen, zonder zich aan de Delftsche akademie te storen, hunne betrekkingen en gunstelingen naar Indië te zenden en daar in aanzienlijke posten te doen plaatsen. Wien kan het verwonderen, dat allen, die belang stelden niet slechts in zichzelven, maar ook in de kolonie, met zorg die gesteldheid van zaken gadesloegen en op de dringende noodzakelijkheid van verandering en voorziening aandrongen; wien kan het bevreemden, dat toen de mare van vrijzinniger staatsinstellingen aan Nederland geschonken in Indië bekend werd, de herstelling dier drukkende verongelijking een der hoofdwenschen was, die lang gevoeld en uitgedrukt, zich nu luide deed hooren bij een talrijk gedeelte der Europesche bevolking op Java. Bekend is het, hoe de heer van Hoëvell hiervoor in de bres is gesprongen en niet heeft geschroomd alles op te offeren en naar het vaderland terug te keeren, om ook die grieve te doen wegnemen. Met openheid en moed heeft hij dan ook deze zaak in zijn Tijdschrift ontwikkeld, verdedigd, aangeprezen en getrouw heeft de hoogleeraar Veth hem daarin ter zijde gestaan. Behalve de uit het Tijdschrift voor Neêrlands Indië zoo gunstig bekende heer J.W. Arnold, heeft echter nu onlangs ook een ander *inlandsch kind* zich over deze zaak doen hooren en zeker, zoo iemand door plaatselijke kennis, door schranderheid en beschaving des geestes, door juistheid van oordeel en algemeene geachtheid van karakter daartoe bevoegd was, het is de als fijn kenner der Javaansche taal beroemde heer J.A. Wilkens. (Zie zijne brochure: *Het inlandsche kind, in Oost-Indië, en iets over den Javaan*, Amst. 1849.) Zeer verheugden wij ons ook zijne stem te vernemen en al heeft het ons eenigzins teleurgesteld, dat hij zoo kort, slechts in enkele opmerkingen en meer naar aanleiding van de schriften van anderen, dan *ex professo* dit gewigtig onderwerp heeft behandeld, het door hem medegedeelde verdient hooge belangstelling en warmen dank. In deze weinige bladen laat de Schrijver een blik slaan in de huiselijke opvoeding, dien grondslag der maatschappij, in Indië en de niet minder gebrekkige inrigting en gesteldheid van het onderwies en men moet het bekennen, meer systematisch kan er niet gezorgd worden, om de inlandsche kinderen ongeschikt te maken voor, en te weren uit alle hoogere ambten en staatsbedieningen. Gewigtig is het hier de beschouwingen te vernemen van een inlandschen vader over dat zenden der kinderen naar Europa, dat voor velen de weg is tot verderf van ziel en ligchaam, de meesten geheel van hunne ouders vervreemdt en voor altoos verwijdert en te regt wijst de Schrijver de oorzaken aan, waarom zoo velen dier jonge lieden in Holland geheel verongelukken, ofschoon hij er had kunnen bijvoegen, dat juist de Delftsche akademie, bij al de voortreffelijkheid harer leeraars, zoowel door de te groote vrijheid, of liever losbandigheid der studenten, meestal nog kinderen, en het gebrek aan behoorlijk opzigt over die jonge lieden, bij de vele gelegenheden tot allerlei

buitensporigheden, als misschien ook door de strengheid en niet genoeg herhaalde gelegenheid tot aflegging der examina voor velen de school wordt, waarin zij voor geheel hun leven verloren gaan. Met kracht en, naar wij meenen, met het volste regt weerspreekt de heer Wilkens eenige uitdrukkingen uit het bekende adres van Directeur en Docenten der Koninklijke akademie te Delft, waarin zij, tegen de toenmalige Ministeriële vernielingskoorts voor hunne instelling en zichzelven kampende, tot eenige zeker min doordachte beschuldigingen tegen de inlandsche kinderen zijn gekomen, die de heer Wilkens met goed gevolg wederlegt. Zeker was het eene ongelukkige overhaasting en verwarring, die vrees deed uitdrukken voor de vijandige gezindheid van hen, die in de koloniën zijn geboren en geheel opgevoed en hen door eene gedwongene overplanting en opvoeding in Nederland van die vijandige gezindheid meende te moeten genezen en met een behoorlijke dosis gehechtheid aan Nederland te vervullen. Vijandige gezindheid staat slechts bij onbillijke wetten, bij onthouding van regten, bij verongelijking en dwingelandij te wachten, en hoe weinig zij zich dan zelfs op Java vertoont, hebben de laatste jaren, maar vooral de tijd sedert Mei 1848 duidelijk genoeg geleerd. Maar toch zouden wij in zooverre met het adres instemmen, ‘dat al konden ook, met der tijd, in Oost-Indië kundige en bekwame ambtenaren gevormd worden, de hoogere ambten en posten niet, zonder groot gevaar van een spoedig verlies der kolonie, zouden kunnen toevertrouwd worden aan personen, die in de kolonie geboren en daar geheel zijn opgevoed.’ Wij gelooven namelijk, dat tot hoogere regeringsbetrekkingen zoodanige mate van beschaving, ontwikkeling en kennis, zoodanige wetenschappelijke vorming en vrije oefening noodzakelijk zijn, als er ook bij de beste inrigtingen niet ligt in Indië zullen te verkrijgen zijn en dat het van wezenlijk gevaar voor de kolonie zou worden, de hoogste ambten aan min geschikte en bekwame personen toe te vertrouwen. Welke inrigtingen van verbeterd onderwijs dan ook op Java, niet slechts voor de Javanen, maar ook voor de inlandsche kinderen, worden daargesteld en dat zij dringend noodig, hoe zij het best in te rigten zijn, heeft de heer Wilkens aangetoond, toch zal de Delftsche akademie altoos in het belang der kolonie zelve onmisbaar noodig zijn, zou hare opheffing inderdaad van onberekenbaar nadeel voor de kolonie worden en kunnen wij slechts wenschen, dat zij door eene betere inrigting meer aan haar doel moge beantwoorden. Terwijl wij deze bladen van den heer Wilkens en vooral het laatste gedeelte aan ieder, die in de kolonie belang stelt, ten sterkste aanbevelen, hopen wij zeer, dat de bekwame Schrijver zich meer over koloniale zaken zal doen hooren en zoo wij iets bij hem vermogten, wij zouden hem ten sterkste aansporen aan ons publiek toestanden op Java, gelijk hij die op bladz. 46 en volgg. heeft aangeduid, zeden en gebruiken der Javanen beter te doen kennen. Als eene aardigheid van den Schrijver of den zetter, merken wij op, dat waar, bladz. 5, sprake is van den voorgestelden verkoop van gronden op Java, als een middel om de beschaving bij den Javaan te bevorderen, het woord *beschaving* het onderst boven staat gedrukt en wij zijn het daarmede eens, die hooggeprezen verkoop van gronden zou niets anders ten gevolge hebben, dan omgekeerde beschaving, de naaste weg zijn tot de hatelijke slavernij!

Letterkunde.

Een letterkundige vervolgstof.

Wat er van Diepenbeek werd, door Chonia. Utrecht en Meppel, W.H. van Heijningen.

Duo cum faciunt idem, non est idem.

Welkom, wakkere Chonia! met uw nieuw exemplaar van een nieuw Diepenbeek! Welkom, man vol moed en dapperheid, die het waagde om den ontslapen Limburg Brouwer op te volgen, op te vangen, en in zijn laatste letterkundig werk te doen herleven. Het was geen gering waagstuk, - gij hebt het zelf gevoeld en gezegd, in die bladen, welke *in plaats van de voorrede* gelezen worden. 't Is toch eene eigenaardige, eene fiksche voorrede, gij zijt zelfbeschuldiger geworden. Gij hebt erkend, wat wij mede erkenden, het werk van den verdienstelijken landgenoot eischte en verdiende eene voortzetting; maar gij deedt *meer* dan erkennen. Gij hebt u aangegord. - Het boek is geschreven, gedrukt, verzonden, en wacht thans op de genadige of ongenadige executie der Tijdschriften, der heeren predikers, der heeren pastoors - der verlichtende of verduisterende menschen - gij hebt den teerling geworpen - *jacta est alea*. - Wij erkennen uw moed en prijzen uwe onbeschroomdheid. Wij gelooven u ook, als gij zegt, Chonia: ‘mijn werk is mij geen apenjong, troetelliefde ken ik niet,’ en wat gij eigenlijk bedoeld hebt met de voortzetting van het Leesgezelschap - uw antwoord, vriend? ‘Ik wilde verdraagzaamheid bevorderen, de goeden uit alle kerkelijke partijen bewegen om elkander regt te laten wedervaren en lief te hebben.’ - Uitmuntend! want hoewel uw voorganger geen ander doel heeft gehad, liet hij den scherpen angel der waarheid te diep gevoelen - hij zit nog in de wond. - Men zal het zijne schim niet ligtelijk vergeven, dat. bij de vrijheid heeft genomen, om de waarheid moedernaakt te verkondigen; men heeft hem schijnbaar zacht - want met de dooden, omdat ze niet weder spreken en bijten kunnen, verkiest men zacht om te gaan - gevonnisd, en gij nu, Chonia? - sta vast, man, het zal ook u gelden.

Wij zullen beginnen om u de bezwaren op te tellen, verknocht aan eene voortzetting van het Leesgezelschap te Diepenbeek, dat in menig werkelijk leesgezelschap zoo vriendelijk of onvriendelijk werd opgenomen. Gij zult ze zelf beter weten; maar het is om u een schild boven het hoofd te houden.

Gij stelt u, pro primo, bloot aan *vergelijking;* dit kon en dit moest ook niet anders. De eerste bedrijven van het tragi-komisch tafereel waren afgespeeld; de auteur ging heen, naar een beter land, dan Diepenbeek. Gij schrijft de volgende

acten, en moest dus dezelfde acteurs en actrices weder op de planken brengen. Gij hebt ze weder te voorschijn geroepen, en hierin lag een groot bezwaar. Kapitein van Berkel, zijne dochters, Willem de Lange, dominé Rusting, pastoor Labarius, baas Hartman, Peperkamp, vooral de heer van Groenendaal, en wie al niet, moesten zich nog eens aanmelden, het gansche personeel werd uitgeroepen door den tooneelmeester: daarin lag voor u de knoop, om hen in denzelfden geest te laten spreken en handelen, en van de reeds ontwikkelde karaktertrekken een zoo voorzigtig gebruik te maken, opdat men, na de eerste hand, de tweede niet al te sterk erkende, opdat men niet bemerkte, dat ge de portretten te haastig, te onhandig hadt opgedoekt en overgenomen. - 't Is u wel gelukt, toch, wij moeten jegens u, den cordaten man, ook cordaat zijn: de scherpe, krachtige, soms wat hard geteekende omtrekken, hebt ge wat minder krachtig en scherp opgevat. Wij vonden vooral den ronden en naïven kapitein minder gelukkig terug. Peperkamp is bij u een nevelbeeld. De beide dochters staan in een eenigzins flaauw, mat licht. Labarius is op eens wat heel oud en bezadigd geworden. - Sommigen van uwe Diepenbeekers zijn over het algemeen eenigzins *verkleurd*, niet allen. - Chonia, als gij boos wordt, roepen wij u met uwe eigene woorden toe: ‘franchement, uwe meening! Mijn werk is mij geen apenjong, troetelliefde ken ik niet.’

‘Ik geloof dat het goeds kan stichten,’ hebt gij geloofd en geschreven, en wij gelooven het, onaangezien onze kleine attaque, met u. Zeer zeker kan het boek goeds werken, als het goed en onpartijdig gelezen, begrepen en toegepast wordt; dit geldt trouwens alle boeken, bovenal het uwe; want de geest, de strekking, het thema, het motief, de grondtoon, dat alles is uitmuntend. Wij danken u, en doen dat uit de geheele opregtheid van ons hart, voor den heer van Groenendaal; wederom dezelfde man, nu de eigenlijke, de ontmaskerde huichelaar; zijne politieke Jezuïetenstreken, zijn heulen met de Katholieke kiezers, zijne lafhartigheid als hij ter deure wordt uitgeworpen, zijne voorname gemeenheid en gemeene voornaamheid, zijn geheel Groenendalismus (zoo als men in de middeneeuwen van Paulicitas en Petreitas sprak), is meesterlijk. Wij danken u verder voor den herboren, nu veel meer naar waarheid geteekenden dominé Rusting - hier hebt gij uw voorganger een goed eind achter u gelaten. Was het eigen ondervinding en opmerking die u in staat stelden, om den geplaagden, bedaarden, trouwen dorpsprediker, zoo naar het leven te boetseren? Wij nemen uwen baas Hartman niet minder gretig aan dan zijn voorganger in het Leesgezelschap: hij is juist, psychologisch ontwikkeld; maar dat bij zoo spoedig gehumaniseerd wordt, en de broederhand aan den pastoor reikt, dat hebt ge op uwe verantwoording; niet weinig zijn wij u verschuldigd voor het *nieuwe* personeel, dat gij zeer wijs, menschkundig en zegepralend, nevens de ons reeds bekende Diepenbeekers, hebt geëngageerd voor uwe hoofdstukken, terwijl gij de souffleur waart om de bedrijven vol te maken. Daaronder rekenen wij moeder en zoon Weenink. Het sterfbed der eerstgenoemde is warm en diep gevoeld. Het strekt u tot eer, Chonia! De bekeerde vrijgeest Terwel is, wat karakterschildering betreft, uiterst gelukkig, naar het leven, op uwen schrijflessenaar, herboren. Gij hebt hem in het koffijhuis, in de

Nutsvergadering, tegenover den prediker, bespied, en dat gij hem ook al liet sterven, en zoo sterven, dat was, na het eerste sterfbed van Mevr. Weenink, een waagstuk. En toch, gij hebt hier eene gelukkige, eene treffende, eene aandoenlijke tegenstelling geleverd. Het was een dubbel krachtige greep, den Schrijver dezer tafereelen waardig. Door dat *iteretur* van het sterfbed, hebt gij vast reeds een paar honderd lezers en een honderdtal lezeressen gewonnen, en niet van de minste soort. Wij danken u inzonderheid voor Kring, voor den oefenaar, den over-orthodoxen, over-oudgereformeerden Kring, den vinnigen, lastigen, naren, ondragelijken Kring. Gij hebt hem meesterlijk geschetst, een toonbeeld van onzen tijd, Zijne oefening, blz. 127-136, staat daar, als echte daguerreotype. Velen zullen u van overdrijving beschuldigen, anderen, die het voorregt genoten, om dergelijke stichtelijke oefening *bij te wonen*, zullen u toejuichen, en zij die hier hun eigen beeld terugvinden, ook bij de toehoorderessen, de freules van Gaaij, zij zullen boos, rood tot over de ooren worden, en weder bleek van spijt, u helpen verdoemen, als zij kunnen, en voor Chonia hetzelfde bereiden, wat hij naar luid der voorrede (die geen voorrede mogt heeten) ook bereidde: *scorpioenen*. Wat de noot beteekent, *sporadisch authentiek*, zullen velen niet dadelijk begrijpen.

Eindelijk nemen wij pastoor de Haan in plaats van Labarius, die moest verdwijnen om voor een opvolger plaats te maken, mede gaarne aan. Gaarne? eigenlijk neen! Wij wenschten dat de pastoors andere menschen, andere ‘hanen’ waren; maar helaas! 't geldt ook hier: ‘zoo zijn er.’ Er is alweder te veel waarheid in dit karakter, en toch, alles ook hier gemotieveerd door het grondbegrip: een dorpspastoor. - Diepenbeek N°. 2 schijnt over het algemeen meer polemisch gezind tegen de Katholieke geestelijken, dan Diepenbeek N°. 1. De duistere, zwakke, droevige, miserabele zijde, de keerzijde der Roomsche medaille, is volstrekt niet verbloemd; daar zal men u, Chonia, hierom van onverdraagzaamheid beschuldigen; men zal uw boek hatelijk tegen de Roomschen noemen, en over het hoofd zien, dat gij toch zeer veel waarheid hebt geschreven, veel hebt bemanteld en vergoelijkt, dat een onzer *Fakkeldragers* geheel anders had toegelicht. - En nu ons resumé:

Hier en daar zijt ge achter vader Limburg Brouwer gebleven. Het ironische, caustische, sarkastische, dat in Diepenbeek's origineel ligt, is door u niet geheel teruggegeven; maar uwe eigene, oorspronkelijke karakters, de Diepenbekers van Chonia, privatim, staan niet beneden de helden van het eerste bedrijf. Uw blik is juist, vast, scherp. Uw kennis van het menschelijk hart en zijne locomotieven, uitmuntend en diep. Uw gevoel voor Christelijke deugd en waarheid, vooral voor Christelijke liefde, is meer dan goud, is navolging en toepassing waardig. Als gij een prediker zijt, en dit beginnen wij te vermoeden, wegens de kennis van vele leerstellige stukken, staat ge in de voetstappen van uwen Meester. Gij wilt liefde en vrede, maar niet ten *koste der waarheid.* Gij erkent in uw Diepenbeek de zonnige hoogten der Christelijke deugd in de straalbreking van geloof en liefde; maar gij toondet den afgrond aan van Godonteerende dweepzucht, van diepgezonken Bijbelgoochelspel onder den schijn van vroomheid. Gij hebt de maskers afgeligt, en ze onder den voet geworpen. Uw boek kan goeds stichten,

als het *goed gelezen* en *verstaan* wordt. Gij hebt den waardigen voorwerker een eigenaardig grafgesteente gezet, en nzelven als een spreker des tijds gelegitimeerd. Uw boek zal zijn weg vinden, gelijk zijn voorganger, en al deden ‘twee ook niet juist hetzelfde,’ beide zullen hunne verdedigers en bestrijders vinden. - En nu vraagt ge, lezer: geene enkele aanhaling, geen excerpt, geen staaltje uit het boek? Waarom? Dergelijke boeken plondert men niet straffeloos in tijdschriften; zij zijn eigenlijk gemaakt, let wel! om gekocht en gelezen en nog eens gelezen en niet geledebraakt te worden. Gij wilt toch iets, welnu, wij nemen de laatste zinsnede over, daar reiken Jean Paul en Chonia elkaâr de hand:

‘Alle kerken zijn pelgrims naar het heilige land der Waarheid. Mogten zij, wanneer zij elkander op hunnen weg ontmoeten, zulks doen met belangstelling, met liefde van hunnen Meester geleerd, en elkander hunne kleederen ten goede houden.’ En wij voegen er bij: ‘van weêrszijde eene hand gereed hebben ter hulp.’

Spiritus Asper en *Lenis*.

Verslag van de verhooren, door Johan van Oldenbarnevelt ondergaan;

in drie afdeelingen, door Matthijs Siegenbeek. Te Haarlem, bij A.C. Kruseman, 1849.

Het werkje behoort onder die, waarop bij den eersten opslag weinig aanmerkingen konden zijn te maken. Officieele bescheiden aangaande een feit uit verdere verledenheid door wie dan ook gepleegd; - waartoe konden zij dienen dan om de waarheid aan het licht te brengen, en elk het zijne toe te wegen op de schaal der billijkheid?-

En desniettemin, ook daarbij is het een en ander in het oog te houden. Men roept daarmede het nageslacht als regters op, men brengt de stukken van het feitelijk gesloten proces nog eens ie berde, men komt daarmede veelal in appel tegen aangenomen gevoelen, men bevestigt anderen in hunne meening. Of het noodig was, dat er van de zaak van Oldenbarnevelt nog eens als ware het rivisie werd gehouden? - Voor sommigen, adres aan Mr. Willem Bilderdijk's Geschiedenis van het Vaderland, zouden wij zeggen: ‘ja’. En dan kon dit zeker niet beter geschieden dan door de officieele bescheiden voor te leggen. Dit doet de hoogleeraar Siegenbeek, volgens eene kopij voor de Koninklijke Bibliotheek vervaardigd, onder toezigt van den Heer de Jonge. Aan de authentie twijfelen wij geenszins. Wij moeten, buiten staat als wij zijn om ons daarvan met eigen oogen te overtuigen, berusten in de autoriteit van den heer archivarius, maar in welk gezag konden wij dit liever? - Dien vertrouwen wij in dezen gaarne meer dan onze eigen oogen.-

Maar wij vragen in zulke gevallen ook integriteit; wij doen den eisch dat zulke stukken het publiek ook ten volle onder de oogen komen. De heer Siegenbeek heeft geschift, en zich bepaald bij die vragen, welke hij voor de voornaamste hield, en die iets wezenlijks ten laste van Holland's advokaat schenen in te houden.

Daardoor echter mist zijn werk goeddeels het doel, vooral bij hen, wier partijdigheid teregtwijzing en wederlegging meest noodig maakte. - En zulks had hier vooral plaats mogen hebben, daar de heer Siegenbeek aanstonds partij trekt, met Oldenbarnevelt reeds in den aanhef van zijn stuk een: ‘achtbaar en doorluchtig martelaar van Staat’ te noemen, aanvangt met zich als ware het als partij te stellen. Bijzonder daarom zouden wij volledigheid hebben gewenscht. Bij martelaarschap toch denken wij ja aan een lijden voor overtuiging of beginsel in het algemeen, maar in het bijzonder aan een lijden voor eene reine, ja heilige zaak, terwijl wij, waar dit niet of niet ten volle het geval is, liever van slagtoffers spreken.

En dan komen wij ook na de lezing van het Verslag nog niet terug van ons vroeger gevoelen, dat men Barnevelt gerustelijk, deels ja als martelaar, maar ook gedeeltelijk als slagtoffer mag beschouwen. De lezing van genoemd stuk met die bepaalde, heldere, overtuigende antwoorden op sommige punten, waaronder de meesten het doorzigt en het hart van den staatsman hoogelijk vereeren, de onbestemde antwoorden, het herhaald begeven van het geheugen bij andere vragen, - hebben ons in die meening bevestigd.-

Het zij verre dat wij daarmede Oldenbarnevelts verdienden roem eenigermate zouden willen verkleinen, veel verder dat wij zweem van blaam zouden willen werpen op een der grootste mannen uit de aan groote mannen zoo rijke geschiedenis onzes vaderlands, over wien zeldzaam geheel onpartijdig werd gesproken, en over wien zelfs bij den kouden, prozaïeschen Wagenaar (wij vallen den historicus daarom niet hard) nog wel iets *inter lineas* is te lezen! - Evenwel mogen wij niet nalaten op het een en ander opmerkzaam te maken, wat bij de lezing van het werkje in onze herinnering opdaagde, en wat bij de beoordeeling van dien tijd en de daarin handelende personen vooral in het oog mag worden gehouden. Wij lazen op bl. 16, dat Oldenbarnevelt verklaarde, dat er tusschen hem en den Prins tot het jaar 1617 de beste verstandhouding had plaats gehad. Het moge tot geene uitbarsting zijn gekomen, maar aan eene *entente cordiale* hebben wij wel slechts te denken in dien zin, als vele politici aan die woorden hechten. Beide dreven, ja vertegenwoordigden beginselen, partijen, van wier onderlinge veeten en botsingen de geschiedenis helaas! te vele bewijzen oplevert, wier ontstaan in den aard der zaken lag, en die zich, vooral bij de onbestemdheid van de wederzijdsche regten en kwaliteiten, moesten ontwikkelen; al hadden persoonlijke hoedanigheden en eigenaardig streven van Maurits en Oldenbarnevelt daartoe niet magtig medegewerkt. - Oldenbarnevelt was de man van pen en tabberd, Maurits van het zwaard; naar beroep en karakter. Vertegenwoordigde Oldenbarnevelt de aristocratie, Maurits was, gelijk meerdere zijner nazaten, indien al niet de vriend, toch de bijna natuurlijke bondgenoot der plebejers. Gene verlangde de onderhandelingen, en kon het den vrede, de veldheer kon de eerste minder, den laatsten niet dan roemrijk begeeren. Beide hadden in een deel des volks hunnen steun en prikkels. - Van het ontstaan dier partijen droegen beide mogelijk weinig schuld. In hare kiemen waren die reeds aanwezig, nog vóórdat Maurits een zoo uitgebreiden invloed verkreeg. 's Lands advokaat moest reeds, afgezien van alle persoonlijk belang, een voorstander zijn

van de souvereiniteit der Staten. En hoe ver moest deze zich uitstrekken, en bijzonder ten opzigte van Maurits zich uitstrekken? Waren zij de absoluut hoogste magt, dan waren de prinsen van Oranje hunne eerste dienaren. En op hoe vele punten hadden dezen elders weder den voorrang! De kenner der geschiedenis moge beslissen, hoe vlottend en onzeker in dezen de perken waren, die beider, des prinsen en der staten, regten bepaalden. Veelmaals hadden de omstandigheden, het oogenblik, de persoonshoedanigheden daarop veel invloed. - Doch genoeg om te doen zien, hoe botsing al te ligt mogelijk was. Wij denken bij beider standpunt in en betrekking tot den Staat en hunne onderlinge verhouding onwillekeurig aan de onderscheidene deelen en spheren van het ligchamelijk leven, waar b.v. het bloedsysteem en de ademhalingsorganen in hun wederzijdsch verband zoo zamenstemmend moeten werken, maar zoo ligt het evenwigt verbroken wordt. Wij zouden dan ook het begin der verwijdering tusschen beiden, na hunne eenswillendheid vooral tegen de Engelsche partij, reeds omstreeks den tijd van den togt naar Nieuwpoort stellen; althans liepen hunne inzigten en verlangens omtrent oorlog of vrede reeds in 1607 zeer uiteen. - Oldenbarnevelt hield ook den prins van heerschzuchtige plannen verdacht. Wie kon het den man van beleid en gezag, den staatsman, euvel duiden, dat hij waakte voor vrijheid en regten in zijn oog bedreigd? - Bestond er geene verwijdering; waartoe dan de verzoening tusschen beiden door bemiddeling van Jeannin?

Het zij verre, dat wij hiermede maar eenigzins den dood van den grijzen vriend van zijn vaderland zouden trachten te wettigen. Daartoe waren de bijgebragte bewijzen van zijne omkooping te zwak. Was het aannemen van geschenken een voldoend motief; er waren misschien vele aanzienlijke hoofden van de halzen gevallen. Wij houden het woord, dat hij als onder het oog van den dood sprak: ‘Mannen, gelooft niet, dat ik een landverrader ben,’ voor heilige waarheid. Wij beklagen en eeren den edelen, die dikwerf het oog mogt heeten van den Staat, die aan Maurits zijn heldenvuist had. Wij aarzelen niet om dien dood onverdiend te noemen, en kennen den braven zoo al niet de martelkroon, dan toch den burgerkrans toe. - De echtgenoot der groothartige vrouw was niet schuldig.

Of Maurits hem dien dood niet had moeten besparen? Wij hadden het gewenscht, om des advokaats wille, om zijns zelfs wil. - Of hij daarover inderdaad wroegingen heeft gekend? Wie zal zulks beslissen?

Wij hebben enkele aanmerkingen medegedeeld. Voor den niet ingewijden in de geschiedenis is het boek niet geschreven. Wie belang stelt in de historie van ons land, zal het werkje ook zóó welkom heeten als het is.

Arm en rijk,

of lotgevallen van St. James en St. Giles, door Douglas Jerrold. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn, 1849, drie deelen met vignetten.

Contrasten!... de wereld is er vol van; en de oude spreuke: les extrèmes se touchent, wordt nog alle dagen bewaarheid. Tegen over de schoonste schoonheid zit dikwijls de afschuwelijkste en meest misvormde leelijkert, professor staat dikwijls naast Jan Botterik en zoo al voort: het lust me niet een catalogus van contrasten en extrèmes te schrijven. Genoeg: op 't kleinste boerendorp en in Amsterdam en den Haag, Londen en Parijs, in de hut van den armen boerendaglooner en aan 't hof, overal vindt gij ze.

Ge staat soms verstomd, hoe 't mogelijk is, dat bij zooveel tegenstelling en afwijking, nog zoo veel harmonie bestaat. En toch is er, op de keper beschouwd, meer overeenstemming, ook bij de meeste verscheidenheid en bij de grootste afwijking, dan men bij den eersten oogopslag zou vermoeden.

Doch aangezien 't weêr te mooi en de tijd mij te kostelijk is om te philosopheren, wil ik maar niet gaan onderzoeken naar 't *hoe* en *waarom*, 't *waardoor* en *in hoe verre*.

In trouwe! ge hebt geen gedetailleerd uitgewerkt schilderij noodig om uitersten en contrasten te zien. De titel van 't werk dat ik de eer heb den lezers van den Tijdspiegel aan te kondigen, brengt ons al dadelijk op 't à propos: *arm en rijk*.

Leelijk en *mooi* zijn niet in staat dien indruk te doen ontstaan, dien die twee woorden, *arm* en *rijk*, te weeg brengen.

Arm!... wat is arm?... Och, in die drie letters ligt een stortvloed van ellende, een oceaan van rampspoed opgesloten. *Arm*... 't is niet zelden een kwelduivel en drijfveer tot misdaad. Jammer maar dat de misdaad des armen over 't algemeen zwaarder gestraft wordt dan van den rijkaard of van den man van hooge afkomst, wiens adel, geboorte, stand in de maatschappij, en zoo al voort, dikwijls schilden en bolwerken zijn waar hij veilig achter zit.

'k Kan schreijen als een kind, als ik een armen drommel tot schavot en kerkerstraf hoor doemen, omdat hij brak en stal, en zich verrijkte met 's naasten eigendom. Waarom? is stelen dan geen misdaad?... en moet de misdaad dan niet gestraft worden?...

Wel zeker, mijnheer de regter! Ik bid u! kijk maar zoo vreesselijk zwart niet, en houd me toch niet voor een verdediger van 't socialisme of wat er van die akelige theoriën al meer zij.

Wel zeker moet het kwaad gestraft worden! Maar hoe kwam de client tot dien stap, die hem voor uw balie en metter tijd op 't schavot brengt, om na een jaar of wat achter slot en grendel te hebben gezeten, door de maatschappij als een onbruikbaar, ja gevaarlijk lid te worden uitgebannen?... Hoe kwam dat?... en hoelang zal dat zoo blijven?... 't Komt daarvandaan, en zal zoo lang duren, tot men niet alleen wetten maakt tegen de misdaad, en regters en beulen en kerkers en schavotten, geeselroeden en brandijzers heeft, voor de handhaving der wet en tot straffing des kwaads, maar dat men ook eens de handen uit de mouwen steekt om den armen drommel op te

heffen uit de diepte der ellende en vernedering.

Alles mooi en goed, alles extrèmement louable, dat men op de zedelijke verbetering der gevangenen werkt, maar, waarom niet meteen gewerkt op de zedelijke ontwikkeling en vorming van hen die men armen, die men helaas! wel eens canaille noemt. Verhoedt de misdaad, heeren philanthropen. Dat is hoofdzaak. 't Geld voor geeselen en brandmerken, cipiers en beulen, liever gebezigd om hen die als diefeggen en galgenbrokken opgroeijen in tijds terug te houden.

De misdaad, die die ongelukkigen plegen, is 't gevolg van onkunde. De vloeken die zij uitgillen, de verwenschingen die zij donderend elkaâr toeduwen, dat alles is 't gevolg van *onkunde*. - En die onkunde wordt grooter, omdat men die wezens verwaarloost. En uit dat verwaarloozen komt voort afkeer van de hooger geplaatste menschheid - en die afkeer opent een bron van wraakzucht... maar genoeg. Resumeert alles - en gij komt ten laatste weêr daarop neêr: *onkunde*.

De arme drommel die een paar schapen stal wordt aan de kaak gesteld, soms op den koop toe nog een warme rug en een stempel gegeven als een stuk vee, dat de slagter op de beestenmarkt gekocht en van zijn merk voorzien heeft; - maar hij die bankroet gaat en in accoord treedt, en later den kop steil in de lucht daarhenen gaat, en niet zelden rijker werd dan te voren, wat moest men hem dan doen?... en ziet - mijnheer en mevrouw stappen daarheen, als of hen geen schepsel kan deren - als of ze de eerlijkste, the most fashionable man ter wereld waren - en wat zijn zij op de keper bekeken?... de wereld mag er een ander woord voor hebben uitgedacht, en de leelijke wond zoo wat bepleisteren; maar 't woord *dief*, 't woord *misdadiger* moet niet minder op hen worden toegepast die bankroet gaan, dan op den armen drommel die mij een paar schapen of een koe ontstal.

Waren onze voorvaderen op dàt punt wat al te hardhandig, wij zijn wat al te sensibel geworden. 'k Kan nu niet zeggen dat ik 't heel aardig vind iemand aan de post van zijn huisdeur op te hangen, maar ze zoo maar te laten loopen, die heeren bankroetiers... kijk!... dat wil er maar niet bij mij in.

Waarlijk er ligt zoo veel verschoonlijks in de misdaad die de arme pleegt.

Excellent! zegt ge, als 't voor eens gebeurt, maar bij herhaling!...

Met uw verlof - wie eens achter slot en grendel heeft gezeten ter zake van diefstal, wordt in de maatschappij niet makkelijk met open armen ontvangen. Wat nu gedaan? de nood stijgt, honger, koû, ellende nijpen, knagen, martelen... wat gedaan?... Nog meer! de medegevangenen van den ongelukkigen zijn de kwelduivels van den ontslagen tuchteling, die hem overal in den weg staan, altijd, ook bij de heiligste voornemens, zijn terugtreden op de baan der deugd bemoeijelijken... en dan die groote mate van Christelijke liefde, die den gevallene links laat liggen... Hoort men, uw knecht of meid heeft vast gezeten, al waren ze eerlijk als goud, verhuizen moeten zij. Zij konden immers wel eens weêr lust in 't stelen krijgen.

Begrijpt ge mij? - geëerde lezer!

Een en ander wordt me daar zoo uit de pen gelokt, uit het uitnemend geschreven en excellent vertaald werk van Jerrold, Arm en Rijk.

't Bevat de historie van 't leven en van de lotgevallen van een armen drommel St. Giles, vrucht der misdaad, geboren in een der afschuwelijkste wijken van

Londen, opgevoed in de school der oneerlijkheid en armoede, later ter dood veroordeeld en begenadigd. Buitenslands gebannen en in stilte teruggekomen. Andermaal ter dood veroordeeld en niet gestorven - en later gelukkig echtgenoot en respectabel lid der maatschappij.

Tegenover hem staat St. James, rijk, schatrijk, hoogadellijk, bemind - in één woord een troetelkind der fortuin, een jonkman met een eerlijk, braaf hart, door een zamenloop van omstandigheden, de voorspraak, de redder, de weldoener van St. Giles. Later ter dood veroordeeld om het doorsteken van een ijverzuchtigen echtgenoot - maar rijk als hij was en edelman, onschuldig verklaard. Iets wat wel eens meer zal gebeurd zijn.

Inderdaad ge staat verstomd over de kennis van het hart, over de kennis van 't maatschappelijk leven in zijn onderscheidene nuances en dàt dikwijls in kleine, de kleinste kleinigheden, die Jerrold ten toon spreidt. En dan die diepe grepen, die juiste opvatting, die waarachtig grondige beoordeeling van de roerselen der daden - in één woord: het werk is uitnemend.

Wilt ge een frappante ironie op adel en adellijke geboorte, als 't u belieft sla dan 't eerste deel eens op en begin eens op blz. 58, vergeet dan toch vooral Jem en Lady Canary niet. Jem is een uitmuntende type van regtschapenheid en natuurlijk verstand. Leest maar eens blz. 64 die historie van de gestolen Joosjesthee.

En dan de koekebakker Capstick, een wonderlijke misanthroop in den mond en edele brave ziel inwendig. Lees zijn gephilosopheer eens, gek, kluchtig, onbegrijpelijk soms... precies zooals 't meest altijd met philosophie 't geval is.

Verlangt ge een roerend tafereel!... leest dan dat der begenadiging van St. Giles.

En dan blz. 238 die uitmuntende schets van een geldschieter, ouden gierigaard en jaloerschen echtgenoot in den persoon Ebenezer Snipeton, die ten laatste nog door St. James overhoop gestoken wordt.

We spraken van contrasten - met uw verlof, blz. 249, de kluchtige scène van den gewonden St. James met den bespottelijken plattelandsdoctor.

En dan Deel II dat heerlijk tafereel, waar Jufvrouw Wilton zich aan MevrouwSnipeton, Clarisse, terwijl zij op het punt staat een misdaad te begaan, bekend maakt als haar moeder...

En dan die treken en zetten om lid van 't parlement te worden...

Leest dan eens, om toch contrasten te zien, deel III, den sluwen Gum en 't doodeenvoudige, lieve landmeisje. Wilt ge studie, wilt ge oordeelvelling?... blz. 206 dan opgeslagen - leest dan zijne ideën over de menschheid als familie beschouwd.

Ja, 'k weet dààr zult gij niet alles nieuw vinden, maar als gij van de menschen studie hebt gemaakt, en als gij zoo'n beetje hebt uitgekeken, gewikt, gewogen, gehoord, weêr gehoord - dan zult gij zeggen: flink gegrepen, juist geoordeeld.

Wie Douglas Jerrold is, weet ik niet. Of 't zijn naam is, en of hij zich onder dien naam gemaskeerd houdt, kan ik niet beoordeelen. Maar dàt weet ik: 't is een echt karakteristiek schrijver, een menschenkenner en een waar philanthroop, die in zijn Arm en Rijk de schitterendste bewijzen van zijn kunsttalent en van een edel hart gegeven heeft.

Wezen en schijn.

Novellen van Heinrich Zschokke, met vignet. Schiedam, H.A.M. Roelants, 1849.

Wezen en schijn - daar is de wereld vol van. Ja! zij is een mixtum compositum, toebereid uit die twee ingredienten. Wat maar jammer is?... Dat er zich zoo menigeen aan den schijn vergaapt; en dat er zoo menigeen dwaas genoeg is om haar boven 't wezen te kiezen.

En onder dien titel biedt de heer Roelants ons een drietal verhalen van den grooten en edelen Zschokke aan.

Het eerste en 't uitgebreidste heet een fragment waar kop en staart, begin en slot aan ontbreken. Gelukkig is er zooveel van in wezen gebleven, dat wij den hoofdpersoon en wat met hem in verband staat heelenal kunnen leeren kennen. Het stuk is getiteld: Hermingarda, naar een oud handschrift uit de zestiende eeuw. Bastiaan en Ulrich werden verpleegd en opgevoed door graaf Sigismund. De beide broeders verlieven op dezelfde freule en Bastiaan moet zich verwijderen. Zijn hoogaanzienlijke weldoener stuurt hem op reis, en laat hem zweren dat hij niet weêr zal komen, voordat hij den spiritus familiaris gevonden heeft. Waarop Bastiaan vertrekt en met zijn knecht Thorhainer een goedhartige, trouwe ziel, de wijde wereld ingaat. Al spoedig komt hij in aanraking met zekeren Don Alfonso Piccolomini, die hem zoo verbaast en zooveel respect inboezemt, en die den jeugdigen, rijken reiziger zoo aan zich weet te verbinden, dat deze eerlang niet meer buiten hem kan.

Onnadenkend en rijk, ligtgeloovig en prikkelbaar vervalt hij van kwaad tot erger en komt zelfs in aanraking met roovers en bandieten.

Inmiddels maakt hij kennis met een braaf, beeldschoon meisje, Hermingarda, wier zuster Lucia of Eugenia haar uiterlijk zoo precies geleek, dat men de een niet van de ander kon onderscheiden. Deze Lucia was niet anders dan een verachtelijke coquette, die slechts bedacht was om den argeloozen jongeling te verschalken, en zulks nu eens met meer en dan met minder gunstig succes op Bastiaan toepaste.

Eindelijk komt hij los uit de strikken der ongeregtigheid, vindt zijn Hermingarda en wordt met haar door 't huwelijk vereenigd.

En nu ons oordeel.

Den reinen is alles rein, ofschoon het den knijsoor en femelaar bij de lezing niet ontbreken zal aan stof om de oogen vreesselijk te vertrekken en een stortvloed *wee's* en *ach's* uit te kermen.

Wat Zschokke met dit verhaal gewild heeft?...

Er was een tijd waarin men den mond vol had van reizen. In den ouden gulden tijd, den tijd waar zoo menig verachter van het heden den mond steeds vol van heeft, als de eeuw der vroomheid en des geluks, in dien tijd behoorde het tot de vereischten van een goede opvoeding een flinke buitenlandsche reis te maken. Die niet gereisd had kon niet meêpraten, hij was een stumper, die in een fatsoenlijk gezelschap niet geintroduceerd kon worden.

Op reis werd men immers een mensch! Dat Hottentotachtige en stijve van den Hollander raakte er uit. Men deed immers hier en daar spiritus familiaris, of wilt ge savoir vivre, 't welk is, zijnde over-

gezet in oud Hollandsch, wat onbeschaamdheid en schurkachtigheid op, ten minste een goede dosis ligtzinnigheid. Dàt, dàt heeft de groote menschkundige Zschokke willen doen zien. Hij heeft hier willen doen tasten en voelen hoe een eenvoudige, vrolijke, rijke jongen, een lichtmis kan worden, een booswicht en een schurk meteen. Hij heeft de duizenderlei gevaren willen schetsen die de jongeling loopt, als hij met een zak vol geld en zonder een waardigen Mentor aan zichzelven overgelaten, de wereld ingaat. Hij heeft het onverantwoordelijke van zoo'n reisopvoeding zonder gids op het pad des jongelings, in den vorm van een vertelling voor oogen gesteld.

Hij heeft willen doen zien wat jonkvrouwelijke schoonheid en deugd vooruit hebben boven coquetterie en lichtmisserij.... enz. enz.

't Is een meesterstuk dat Hermingarda, en bij 't slot van 't stuk doet het u goed dat gij ziet dat Bastiaan toch zóó wijs is geworden, na al wat hem over 't hoofd gegaan is, dat hij ware deugd van schijn heeft leeren onderscheiden. Het doet u goed als gij moogt zeggen: zooveel savoir vivre, zooveel waarheidsgevoel heeft hij, al kwam hem de prijs wat duur te staan, toch gekocht, dat hij Hermingarda boven Lucia kon kiezen. Ja, Bastiaan was ziende geworden, en had oog en oor gekregen, voor wat deugd, voor wat goud was. Gelukkig als men na een leven vol vallen en opstaan nog maar teregt komt! - en dat was hier het geval.

Het tweede verhaal is getiteld: *Florette of de eerste liefde van Hendrik IV*, een allerliefst, hartroerend stukje. Een schilderijtje zoo zacht, zoo liefelijk gepenseeld, dat gij meermalen diep bewogen wordt.

En toch treft gij van tijd tot tijd trekken in dat kleine stukje, die u beurtelings doen lagchen over de dwaasheden der wereld en dan weêr 't hoofd doen schudden, omdat gij 't hun niet kunt vergeven dat zij zijn en doen, zooals zij zijn en doen.

Zschokke kende zijn tijd; - Zschokke kende de menschen. In dit kleine tafereeltje geeft hij er gedurig schitterende proeven van dat hij ze bestudeerd heeft.

Een staaltje:

‘De menschen te Nerac zagen daarom ook liever naar den wilden, schoonen, vromen Hendrik, dan naar alle pracht en praal van Zijne Majesteit den Koning van Frankrijk. Wat is er ook aan paarden, koetsen, met goud geborduurde voor- en narijders, lijfwachten, heidukken, lakkeijen en al dien stoet te zien? Daar mogen zadelmakers, kleedermakers, wagenmakers en passementwerkers, die iets voor hun handwerk willen leeren, naar staan gapen, eerlijke menschen kijken het liefst naar hem, die de meeste eer verdient, niet naar hem, dien de meeste eer betoond wordt. Daarom zagen de eerlijke lieden te Nerac ook liever naar den hoopvollen prins van Bearn, den jongen Hendrik, dan naar den koning. Deze ging altijd zeer ernstig en deftig, en bedankte naauwelijks als men hem groette; doch Hendrik lachte vriendelijk, links en regts, en groette gaarne terug, terwijl in zijn lagchen ongemeen veel bevalligheid lag: ten minste dit betuigden eenstemmig alle jonge vrouwen en meisjes te Nerac, en deze waren degenen die dit konden beoordeelen. In zulke zaken zijn de vrouwen ontegenzeggelijk de meest bevoegde kunstregteressen, of liever, kensters der natuur.’

Nog een staaltje:

‘Wanneer een koning of vorst zich er eenigzins op laat voorstaan, in deze of gene kunst uit te munten, verstout niemand zich hem te overtreffen. Zoo ging

het ook hier. Geen hoveling waagde het de gouden vrucht met de pijl te treffen, om den koning de eer of liever den waan niet te ontrooven, dat hij de beste schutter onder de zon was. Zoo worden de arme groote heeren ten laatste altijd bedrogen en men lacht hen dan heimelijk achter den rug uit.'

Arme Florette!... wanhopige liefde en miskenning meteen, deed haar het onschuldig jeugdig leven in de fontein de la Garenne eindigen.

Het derde verhaal heet *Jonathan Frock*, waar ge geheelenal de godsdienstige zienswijze en rigting van Zschokke in weêrvindt. Wie eenigzins met hem bekend is, weet, dat de regtschapen man niet veel op had met kerkgenootschappen en kerkleer. Hij zag in de heele menschheid één huisgezin, kinderen van denzelfden Vader, die ieder naar licht en overtuiging dien Vader eerden en aanhingen. Hij vroeg niet naar Mohammed, Mozes of Christus, voor zooverre daardoor secten werden uitgedrukt. De Christus stond bij hem voorop en boven allen. Dien na te volgen moest aller streven zijn, en waar hij die rigting vond, zelfs al noemde men zich niet naar dien naam, daar was Zschokke 't huis. Jonathan Frock is een Jood, die ten laatste op een Christenmeisje verlieft, dat in hem ook niets anders dan een Christen meent te zien. Hij onderdrukt zijn liefde op alle mogelijke wijze, en neemt zelfs, toen ieder denkt dat hij Josephine als de zijne gekozen heeft, voor altijd afscheid van haar, geen andere verklaring van zijn raadselachtig gedrag achterlatende, dan een verzegeld geschrift, waarin hij 't raadsel opheft, dat hij een Jood is.

Josephine echter wordt zijn gade, niettegenstaande hij Jood en zij Christinne is.

En nu het résumé.

Hermingarda is een leerzaam, goed geschreven stuk, dat meer dan eens gelezen moet worden.

Florette is allerliefst door eenvoud, natuurlijkheid, hartelijkheid; maar Jonathan een meesterstuk, waarin op een flinke manier de diepe zin van 's Heilands woorden wordt opgehelderd: *niet zij die zeggen: Heer! Heer! zullen ingaan in 't koninkrijke der hemelen, maar die den wil doen des Vaders die in de hemelen is.*' Met de innigste deelneming, met de meeste belangstelling lazen wij dit stuk, dat het schoonste in dezen bundel, onzes bedunkens althans, uitmaakt.

Lectuur als deze, stukken als van den eenigen Zschokke, behoeven geen aanbeveling. Alleen roepen wij in 't belang des publieks onzen uitgevers toe: mijne heeren, laat niet alles vertalen, wat uit 's mans pen gevloeid is. Doet toch een goede strenge keuze.

De uitvoering is zeer net, en de uitgever verdient alle aanmoediging.

Mengelwerk.

Theologisch-juridische aphorismen.

Kerk en staat.

Twee polen, twee (tegennatuurlijke) zwaartepunten aan hetzelfde ligchaam, of wel twee armen aan dezelfde borstkassen bevestigd? Altoos - dit loochent niemand - twee magten, maar verschillend, en juist daarom onderling voor elkaâr onmisbaar. Wij geven u, mijndelver der geschiedkundige oirkonden, het oude vraagstuk nog eens op: wie dezer twee magten het eerst zich op aarde legitimeerde: de kerk of de staat? Welk beginsel staat het vroegst op de bladen der geschiedenis? De vereeniging der menschen onderling in zigtbaren vorm, of de vereeniging in geestelijke strekking om een hooger Wezen te vereeren? Welligt was in het eerste menschenpaar kerk en staat reeds geheimzinnig als verbonden, *in lumbis Adae*, om later in duizendtallen *post*-adamiten te herleven, scherp en gescheiden zich te openbaren!

Het verband, waarin Kerk tot Staat is gebragt, is zonderling; de bevriende magten zijn de strijdende geworden; het huwelijk is gescheiden, zeker niet geheel wettig, maar toch gebiedend; eens waren zij, als de Siamesche broeders, aan elkaâr gegroeid. - Het ontleedmes der eeuwen heeft de scheiding beproefd, gedeeltelijk beproefd en volbragt, en de oorzaak van den strijd is niet verre te zoeken. Beide konden zich als een onheusch echtpaar niet langer verdragen, toen beide hetzelfde doel, niet meer eenparig, maar afzonderlijk wilden bereiken - *te heerschen.* - De aristocratie van den staat kwam in botsing met de aristocratie der kerk, beide staken de handen gelijktijdig uit, om den schat meester te worden; de schepter kan niet in twee handen tegelijker tijd gevoerd worden, - deze scheiding, meer en meer geprononceerd, dreigt eene breuke te worden, de breuk eene klove. Het groote proces zal weldra aanvangen, en latere nageslachten zullen de uitwijzing van het vonnis vernemen.

Waar zijn, zoo vraagt ge, de *grenzen* zoowel van Staat als van Kerk? Waar is de kromming der beide cirkels, waar zij zich aanraken of snijden, en in elkaâr grijpen? waar is de grenspaal, het grondgebied, kenbaar aan de verschillende kleuren der twee natiën (Beek bij Nijmegen). Eene vraag, gelijk zoo velen, die eer gedaan, dan beantwoord is. De respectieve huishouding der kerk heeft gaarne hare eigene administratie: zij ordent, regelt, hervormt en ontwikkelt naar eigen wil-

lekeur. Zij is eene geborene Elisabeth, de koningin-maagd, die haar hand, hart en vrijheid niet prijs geeft om eene kroon te deelen, welke zijzelve *alleen* wenscht te dragen. Zij heeft hare eigen wereld van kerken, gemeenten, Bisschoppen, Synoden, Conciliën, en het geheele vervaarlijk groote toestel, dat, gelijk de Dom te Keulen, altijd in aanbonw is, - daarom heeft ze ook hare eigene regten, behoeften en belangen, en zij wenscht zelve te besturen. Bij haar geldt de stelregel niet: ‘de koning regeert, maar bestuurt niet.’ Zij wil geene constitutionele vormen, dan voor zooverre zij *zelve* de leden harer eerste en tweede kamer kiest. Met één woord: de kerk streeft niet minder vurig, dan de Zwitsersche, Amerikaansche, en laatstelijk de Italiaansche republiek naar onafhankelijkheid. - De Staat geeft dit alles, de facto, quoad theoriam gaarne toe; hij weet dat in zijne huishouding, de buurvrouw, de Kerk, alleenlijk komt om eens te zien, of om op die bijzondere wijze te zien, welke wij *kijken* noemen, om te snuffelen, te vragen, de voorwerpen te beschouwen; want de Kerk is verbazend beschouwelijk en theoretisch van aard en aanleg, als zij zich met de zaken van den Staat moeit, en om verlof vraagt om binnen gelaten te worden, en toch wantrouwen zij elkaâr beide - geen Castor en Pollux, maar veeleer Louis Napoleon en Thiers!

Weet ge dan geen weg en middel om ze met elkaâr te verzoenen, om het hangende twistgeding te vereffenen? Waar beginnen, waar eindigen de regten van Kerk en Staat? Antwoord: daar waar ze zelfstandig, zonder elkaârs hulp of steun noodig te hebben, afzonderlijk elk op hunne baan geregeld voortwandelen. - Zij behoeven juist niet op hetzelfde enge voetspoor, naast elkaâr en tegen elkaâr gedrukt, voort te strompelen. Er is ruimte genoeg op den weg waar God hen beiden plaatste, om zich ruim en vrij te bewegen, en als ze zich toch bij mistig weder of des nachts onzacht aanzeilen, kan een beleefd woord: ‘neem het mij niet kwalijk, 't is niet zoo gemeend,’ vooreerst niet ongepast zijn. - Wij zullen meer praktisch spreken: de Kerk wil gaarne *onderwijzen*, dàt is hare roeping; want godsdienst is onderwijs. De Heilige Schrift is het groote leer- en leesboek, dat de geestelijken zelve eerst moeten leeren verstaan, om het aan de belijders voor te spellen en uit te leggen. - Zekerlijk, zij mogen zich dit onderwijs niet laten ontnemen, zij moet, zoowel als de vriendelijke vrouw in de bewaarschool, en de Hoogleeraar op de Universiteit tevens, onophoudelijk, onafgebroken onderwijzen. De Staat, waar hij zich als voogd der Kerk beschouwt, als bedaagde oudoom het vlijtige en onafhankelijke buurvrouwtje wil bestieren, heeft hier zeer bepaalde regten. Wij geven hem als uitgenoodigde gast het regt om het onderwijs bij te wonen, zelfs om bij het afnemen der examens te knikken of te schudden. Maar om de waarde, den aard, het gehalte, den omvang van het godsdienstig onderwijs te beoordeelen, daar komt hem evenmin eene beslissende, dus ook geene praeadviserende stem toe, als der Kerk, indien zij over de wetsbepaling, over de nieuwe of hervormde grondwetten, over het lijfstraffelijk wetboek wilde helpen beslissen. Alleen mag zij den vriendelijken voogd verzoeken, om hare eigene huishouding ook eens met een minzaam bezoek te vereeren, zonder zich verder met hare zaken te bemoeijen; want wij beschouwen de Kerk, waar zij zich als

gesloten geheel vertoont, immers als meerderjarig - of is zij niet 18 eeuwen geleden *legaal* geëmancipeerd?

Derhalve, emancipatie der Kerk? bevrijding van den staatsdwang, zelfstandigheid, eigen bestuur? Waarom niet? Vindt gij dat zoo bezwaarlijk en bedenkelijk? Of heeft zij ook niet hare regten en omschrevene pligten, hare vorderingen, hare belangen, haar budget, haar al of niet vertegen woordigend stelsel, evenzoo als de Staat? Mag zij geene aanspraak maken op vrijheid? Maar als ze nu die vrijheid *misbruikt*? Als nu hare respectieve huishouding in de war geraakt? Als de leden des gezins onderling twisten, en zich uit de deur of uit het venster werpen, zich met bloedige hoofden vervolgen, het huis of de ruiten aan stuk slaan, of de woning in brand steken - moet dan de oude voogd, die dat alles op een afstand staat te beschouwen, niet toetreden en toeschieten, om de geëmancipeerde krachtig de les te lezen?

Het zwaard der overheid boven het hoofd der bedreigde kerk -!! - Wij bekennen het, als de twist zoo hoog loopt, en er onder de leden van het kerkelijk gezin moord en doodslag te vreezen is, dan moet er *force majeure* gebezigd worden. De geschiedenis leerde het: zachtmoedige arbitrage was onvoldoende. De kerkelijke partijen zijn, helaas! uit den aard zoo cholerisch en heethoofdig, als aangehitste honden of booze hanen; - de strijd is niet te beslechten. - *Waar en wanneer* nu begint voor den voogd (de Staat) het regt, om bemiddelend in het midden te treden en te zeggen: vrede zij ulieden? Dan eerst waarde strijdende kerkelijke partijen zijne hulp inroepen? of, eer zij die hulp inroepen, zoodat de Staat anticipeert, en bij tijds eenige bloedende koppen of blaauwe oogen wenscht te voorkomen? of dan eerst, als de Kerk inwendig overhoop, ten einde raad, zich voor insolvent verklaart, en de syndics moeten komen? - Wij vreezen, - en het doet ons leed, als kerkelijk gezinde vrienden, - te moeten stemmen voor eene magt van den Staat over de Kerk tot haar heil, waar zijzelve, van eene vreedzame, onderwijzende, leerende, eene strijdende, eene oorlogzuchtige is geworden: de oude *ecclesia militans* is een onding, een ongerijmdheid. De Staat is de strijdende, de beschermende, de groote arbiter; als de Kerk, in roekeloozen waanzin, vreemde hulp behoeft, om zich te handhaven, welnu, dan verschijne de voogd, en neme de geëmancipeerde met een' treurigen glimlach bij de hand, en herstelle door wereldsch gezag, wat anders onherstelbaar is.

Zoo wilt ge dan toch den Staat, ten koste der Kerk, verheffen? Verheffen? volstrekt niet! maar u herinneren dat de beveiligende, de beschermende magt van den Staat noodig *kan* zijn, om de reddelooze Kerk weder eenigzins aan haarzelve en aan hare regten terug te geven. Dat is toch niet onbillijk! Zal dan, naar het regt der wedervergelding, de Kerk ook den Staat niet evenzoo moeten bijspringen, als deze, door revolutie of opstand, niet minder reddeloos is? Waarom niet? Als zij daartoe slechts bij magte was. Waarom niet de rollen omgekeerd, en de Staat door de Kerk gesust, geregeld, geordend. Gelukkig echter, dat de Kerk hier geheel *buiten* hare competentie is. Zij is lijdelijk, passief van

aard, zoo als haar goddelijke Stichter. Zij leert, heiligt, lijdt en verzoent, moet ook op den kruisweg. Maar om zich met staatspartijen te bemoeijen, om de arbitrage op zich te nemen, als de koningen vlugten of vloeken, de diplomaten met de handen in het hair zitten, en de barricaden worden opgeworpen, dat is geheel buiten hare roeping; dan wacht haar het lot van den aartsbisschop te Parijs: de moorddadige kogel dringt zelfs door het priesterlijke kleed.

Wenscht ge dus, om aan den Staat onvoorwaardelijk het praerogatief te verleenen, dat hij de Kerk gestadig en oppermagtig onder zijne voogdijschap houde, en alles mede besture? In geenen deele! De Kerk, als Kerk, en bij magte om zichzelve te besturen, heeft geen indringer noodig, die haar de wet stelt, zoolang ze die zelve heeft en eerbiedigt; maar als zij vervallen is tot den beklagelijken toestand van wetteloosheid en oplossing, dan weet ik niemand, die haar helpen en redden zal, dan wederom de oude voogd, met de sterke armen, met de wetboeken, met de force majeure. Als de Kerk verstandig en bedaard is, en hare eigene krachteloosheid, wat het stoffelijke betreft, goed begrijpt, zal ze een zoodanig noodzakelijk interveniëren niet kwalijk kunnen nemen. Voorzeker, 't is altoos smartelijk en bedenkelijk, als men tot vreemde hulp toevlugt moet nemen, en als men schaamrood tot over de ooren moet bekennen: ‘ik heb mij zelve van den wal in de sloot geworpen!’ Maar die vernedering is toch nog beter, dan om in de sloot te *blijven* - en daar te stikken. Als nu de Staat ook verstandig, bedachtzaam en menschlievend is, zal hij vooreerst de geëmancipeerde Kerk, die ten einde raad is door twist- en kloppartijen, vriendelijk, als *raadgever*, naderen; hij zal de treurende moed inspreken, en niet dadelijk met krachtige middelen van bedwang aanrennen. Hij zal haar verzoeken eerst wat tot bedaren te komen, alles weder op zijne plaats te brengen, met de beleedigde of beleedigende tegenpartij, zonder staatkundige interventie, in minnelijke schikking te komen: hij zal haar bijstaan om de rekening van de beschadigde meubelen of gebroken vensterglazen na te zien, en de rekening over en weder trachten op te maken, zoodat men van weêrszijde tevreden is, en dan zal de vriendelijke raadgever zich weder verwijderen, en eens zien wat er gebeurt. Indien de voogd met het zwaard en met het wetboek, altijd op *die* wijze ware begonnen, en zoo inschrikkelijk hadde gehandeld, er ware menig duister blad in de geschiedenis van ons geslacht onbezoedeld gebleven met staatkundige overheersching in de Kerk. Maar de Staat heeft dikwerf aan de Kerk den termijn zoo naauw gezet, is zoo spoedig en onhandig met geweld, met zwaard en kerker, komen aanloopen, heeft zoo dikwerf de rol van voogd met die van beul verwisseld, dat de arme Kerk, vol argwaan en mistrouwen den sterken arbiter beschouwde, en ontvlood of misleidde, en op nieuw moest treuren, dat zij zich had laten overweldigen en verstrikken, waar zij nog niet reddeloos verloren was; want geen koninklijk praerogatief geldt tegenover de Kerk, waar zij zichzelve in kalmte en eigen kracht bestuurt, en hare eigene zaken goed en verstandig behandeld. Zij heeft, als Kerk, met aardsche keizers en koningen, presidenten en veldoversten niets te maken. Haar rijk is niet dezer wereld. Wee derhalve, en duizendwerf wee als zij zichzelve in zoo verre

vergeet en verguist, dat de gewapende arm haar *moet* opheffen, tuchtigen, teregt zetten.

Alzoo zijn wij, volgens de zeer bevattelijke en verstaanbare ontwikkeling in onze paragrafen, dadelijke voorstanders van een noodgedwongen *jus circa sacra*, dat is: een bedachtzaam en verstandig oppertoezigt van den ouden heer voogd met den snorbaard en het zwaard, als de geëmancipeerde al te levendig bewijst, dat ze noch bij wil noch bij magte is, om haarzelve te ‘surveilleren’ en dus, altijd tijdelijk, onder surveillance te plaatsen; maar een onhandig en ongeoorloofd ingrijpen in haar bestuur, in hare vormen, in hare liturgische buitenwerken en ornamenten, gothische of moderne, in hare respectieve over- en aangeërfde geloofsleerstukken - daar heeft de Staat volstrekt niets mede te maken, en zoude zichzelven de handen branden, en ook hier buiten zijne competentie treden. Juist de eerste en hoogste pligt van den Staat is, om de *vrijheid* der Kerk te handhaven, en toe te zien, dat de onderlinge strijdende partijen zich niet wederregtelijk behandelen, en in hunne eigene, onverjaarde regten verkorten. Om die reden kan de Staat zich niet met het eigenlijke *onderwijs* bemoeijen. Dààr is hij volstrekt incompetente regter. Wil men hier zich weder met en door de leerstellingen van Loyola, of met den Mechelschen katechismus van een aparten hemel bemagtigen, en daarvoor den inventaris opmaken - waarom niet? Laat ze toch begaan, de vrienden: ‘chacun son goût!’ Wil men ginds met het leerboekje van Prins of Egeling denzelfden weg op, maar wat meer Evangeliesch: 't is goed. Laat het onderwijs toch niet als een hond in de warme Augustusdagen gemuilband worden; want later bijt het dier feller, als de band wordt losgemaakt. Hier kan de goede, strenge voogd niet te onzijdig, te neutraal zijn, hoewel hij om die reden nog geenszins, zoo als onze aphoristische tijd gelieft te zeggen, een *atheïst* behoeft te zijn. Hij kan wel degelijk Christelijk zijn, en heeft *daardoor* aan de voormalige pupil, met haren stoet van bisschoppen, prelaten, predikanten, enz., enz., enz., een excellent voorbeeld gegeven. Wij raden den ouden heer Staat ernstig aan, dezen voorslag van onze zijde welmeenend te onderzoeken, en te beslissen, of ZEd. Hoog Gestr. het eens is met ons, en de waarde Kerk tevens, om rustig en bedaard hare tamelijk verwarde huishouding na te zien, en eens weder de grondwet, die in het Bijbeldepôt voor minder dan één gulden kan gekocht worden, ter hand te nemen, opdat ze *dààr* hare eenheid, haar licht, haar leven en hare kracht, en den eersten en laatsten waarborg voor haar bestaau vinde!

Spiritus Asper en *Lenis.*

De naamletters.
(Naar het Engelsch.)

John Jones was volstrekt niet wat de dames een charmant man noemen, - hij was niet jong meer, had geen buitengemeene talenten, was niet rijk, en had geene hoog aanzienlijke betrekkingen. Hij was eigenlijk niets anders dan een effec-

tenmakelaar van middelbare jaren en die tamelijk goede zaken deed; en het eenige wat hem in de oogen van het schoone geslacht iets interessants gaf was zijn duidelijk blijkbaar voornemen om zich te laten trouwen. Hij glimlachte op eene bijzonder veelbeteekenende manier als zijne gemeenzame bekenden hem met jufvrouw Arabella Wilsden plaagden, en ontkende zijne hoop niet dat hij bij die jonge juffer een wit voetje had.

Jufvrouw Arabella Wilsden, met welke Jones op een bal bekend was geworden, was het eenige kind van een gepensioneerd luitenant, die zich echter kapitein noemde en door iedereen zoo genoemd werd. Hij had niets anders dan zijn pensioen om met zijne vrouw en dochter van te leven. Maar hoewel arm waren zij zeer fatsoenlijk. Zij wisten zoo zuinig huis te houden, dat Arabella eens in elk saizoen naar de opera ging. Ook gingen zij in September geregeld eene week uit de stad, en gaven jaarlijks op den vijftienden Mei eene groote partij, met een piano-quadrille-speler, echte waskaarsen en oesterpastijtjes compleet. De hemel weet hoe zij dit gedaan kregen, maar zij deden het en dat wel zonder schulden te maken.

Mevrouw Wilsden had nog een gering sommetje in de fondsen, en door een verkoop van effecten, die daarmede in verband stond, kwam de effectenmakelaar met kapitein Wilsden in aanraking, waarvan het gevolg was dat hij, na verloop van tijd, op de jaarlijksche partij werd gevraagd. Daarna was hij dikwijls gast aan de theetafel der familie, en zoo kwam het er eindelijk toe dat een huwelijk tusschen den heer Jones en jufvrouw Wilsden door beider kennissen voor iets werd gehouden, dat men met ontwijfelbare zekerheid te wachten had. Evenwel had Jones nog geene verklaring gedaan, en evenmin had men hem van den anderen kant naar zijne ‘inzigten’ gevraagd. Tot nog toe waren die alleen uit daden, niet uit woorden, gebleken. Zijne gedurige bezoeken bij de Wilsdens, zijne talrijke presentjes aan de schoone Arabella, en even talrijke biljetten voor de opera en concerten gaven duidelijk genoeg te kennen, dat hij een candidaat was of wezen moest voor de eer om des kapiteins schoonzoon te worden.

Op zekeren morgen ging Jones echter uit om de Wilsdens te bezoeken, vervuld met een zeer gewigtig besluit. Dit was niets minder dan het voornemen om de zaak met Arabella tot eene beslissing te brengen. De kapitein die het, gelijk de meeste menschen die niets te doen hebben, altijd zeer druk had met allerlei beuzelingen, zou waarschijnlijk uit zijn; mevrouw Wilsden nam, als eene bedachtzame moeder, als Jones eene ochtendvisite kwam doen, doorgaans eene gelegenheid waar om hem eene poos met Arabella alleen te laten. Hij rekende er derhalve op dat hij het veld vrij zou hebben om de groote vraag te doen. Hij had in allerlei boeken die hij bekomen kon de beste manier daarvan nagelezen, en vleide zich eenigzins dat hij zich met eer van zijne taak zou kwijten.

Men verbeelde zich dus zijne teleurstelling, toen hij eene poos bij de Wilsdens had gezeten, en bevond dat mevrouw Wilsden de eenige van de familie was, die hij waarschijnlijk zien zou. Arabella was niet in de kamer en scheen niet te zullen komen. Zij was niet wel, zeide hare moeder. Zij was den vorigen avond laat op eene groote partij gebleven en had hoofdpijn. Mevrouw Wilsden praatte met groote levendigheid over allerlei dingen. Het weder was koud, merkte zij aan, maar dat was in dien tijd van het jaar

niet anders te wachten. De griep, had zij gehoord, heerschte nog vrij sterk. De levensmiddelen waren schrikkelijk duur, maar, naar zij vernomen had, zouden zij nog duurder worden. Prins Albert, had zij tot haar leedwezen van zeer nabij gehoord, had veel uitgestaan aan eene wond aan zijn regtervoet, veroorzaakt door het knellen van een schaatsenband op een winterbuil, maar gelukkig was hij nu al veel beter. Deze vloed van interessante opmerkingen en berigten scheen echter slechts eene woordenschermutseling te zijn, waardoor zij zich tijd wilde verschaffen om zich tot het doen eener bijzondere mededeeling voor te bereiden. Eindelijk nam haar gezigt eene half angstige half statige uitdrukking aan, terwijl zij met gedwongene kalmte zeide: - Het verheugt mij, mijnheer Jones, dat gij van morgen zijt aangekomen, daar ik u juist iets van belang te zeggen heb.

- Mij, mevrouw? zeide Jones met eenigen schrik, want hij hield het voor zeker, dat men hem nu naar zijne 'inzigten' zou vragen.

- Mijnheer Jones, hervatte de dame, ik ben natuurlijk niet geheel onbewust gebleven van de oplettendheid, die gij Arabella bewezen hebt, en ik moet bekennen, dat er een tijd is geweest, waarop de gedachte aan eene mogelijke nadere betrekking mij niet onaangenaam was. Maar nu moet er een eind daaraan komen, mijnheer Jones. Ik verlaat er mij op, dat gij het geheim zult bewaren, als ik u zeg dat Arabella geëngageerd is.

- Geëngageerd! stotterde Jones ontsteld en verslagen.

- Ja, hervatte mevrouw Wilsden. Een heer van aanzienlijk vermogen en voorname familie heeft sedert eene maand of langer zeer veel belangstelling voor haar getoond, en gisteren avond, op de partij, waarvan ik sprak, heeft hij eene gelegenheid waargenomen om een bepaald aanbod te doen, en ik heb het mijn pligt geacht, haar te raden om dit aanbod aan te nemen.

- Eene mooije behandeling, bromde Jones, die kwaad begon te worden.

- Onder deze omstandigheden, hervatte mevrouw Wilsden, zonder op de drift van den armen Jones acht te geven, zult gij de noodzakelijkheid inzien om uwe bezoeken voor eene poos te staken. Ik zal van morgen het genoegen hebben u een pakje te doen toekomen, waarin gij al de brieven en presentjes zult vinden, die gij zoo goed zijt geweest Arabella van tijd tot tijd te zenden.

- Maar veroorloof mij te zeggen, dat ik dit zeer vreemd vind, riep Jones uit, zeer vreemd inderdaad, mevrouw.

- Laten wij als vrienden scheiden, zeide mevrouw Wilsden, met een zoetsappig glimlachje. Vaarwel en God zegene u, mijnheer Jones. Gij zijt een braaf man.

- Maar, begon Jones nog eens op eene verbijsterde manier.

- Goeden morgen, hervatte mevrouw Wilsden, goeden morgen, mijnheer Jones. Wij zullen u altijd als een van onze beste vrienden achten.

Minder dan eene minuut later stond de 'brave man' aan den buitenkant van de geslotene straatdeur. Hoe hij daar gekomen was, heeft hijzelf nooit kunnen zeggen, maar ik twijfel niet of hij was stil en van zelf heengegaan, en geenszins de deur uitgezet, gelijk ik door een kwaadspreker heb hooren zeggen, dat de manier waarop hij het huis verliet eigenlijk genoemd verdiende te worden.

Vol gramschap en spijt ging hij met groote stappen naar huis; maar hoe hij zich ook haastte, hij werd nog voorgekomen door Betsy, het dienstmeisje van de Wilsdens, dat juist zijne deur uitkwam,

toen hij wilde aankloppen. Er werd hem een vrij groot pak overgegeven, dat Betsy voor hem gebragt had.

In eene peinzende stemming nam hij het mede naar zijne studeerkamer en opende het daar. Zij waren het inderdaad - al de brieven en presenten, die hij de ondankbare Arabella ooit gezonden had. De brieven zagen er zeer *ongesleten* uit, alsof zij maar *eens* geopend en gelezen waren, hetgeen Jones met bitterheid opmerkte. Hij had ook de gril gehad van de voorletters van Arabella Wilsden en hemzelven overal waar het maar mogelijk was op te zetten. Zoo prijkten al de boeken met: Aan A.W. van J.J. Met de juweeldoosjes was het eveneens. Bijna al die ongelukkige presenten waren zoo gekenteekend, of, zoo als Jones nu barbaarsch genoeg zeide, *bedorven.* - Zij had ze liever maar moeten houden, mompelde hij, dat brandmerk van vroeger eigendom maakt ze onverdragelijk voor mijn gezigt.

Juist toen hij zoo ver gekomen was, werd er hard tweemaal aan de straatdeur geklopt, de aankondiging van een bezoek. Hij had naauwelijks tijd gehad om al de brieven en presenten in eene lade te stoppen, toen de meid hem de komst van jufvrouw Wood met de jonge jufvrouw kwam berigten.

- Hoe akelig, dacht Jones, dat zij mij juist moeten komen lastig vallen, nu ik in zulk eene stemming ben.

- Mijnheer Jones, zeide jufvrouw Wood, na de gewone complimenten, zijt ge van avond vrij-man?

- Wat zou er nu wezen? dacht Jones. Ja wel, jufvrouw, antwoordde hij daarop. Ik heb van avond geene bijzondere afspraak.

- Wilt ge dan Anna en mij naar een concert brengen. Wij hebben kaartjes voor drie, en ik ben zeker dat de muzijk u wel bevallen zal.

Nu was Anna Wood eene jonge jufvrouw, die Jones reeds een tijd lang had gekend, maar om welke hij nooit veel gegeven had. Zij was zeker niet mooi, maar zij was toch ook niet leelijk. Zij had geen geld, maar ook geen smaak of liefhebberijen, die veel geld kostten. Zij was de dochter van een banketbakker, maar bezat de groote verdienste van zich niet over haren vader te schamen. Toen Jones haar nu aanzag, maakten hare eigene goede hoedanigheden of zijne verontwaardiging tegen Arabella Wilsden haar in zijne oogen tot een geheel ander wezen dan de Anna Wood, die hij gewoon was als een zeer alledaagsch meisje te beschouwen. Hij besloot de noodiging ter bijwoning van het concert aan te nemen.

- Het zal mij een groot genoegen-zijn u en jufvrouw Anna te geleiden, zeide hij, een zeer groot genoegen. Het was zeer vriendelijk van u aan mij te denken.

- O mijnheer Jones, zeide Anna; maar meer zeide zij niet.

- Zij is waarlijk een lief meisje, dacht Jones, en zijne gedachte had bijna een uitdagenden toon. Een zeer lief meisje. Ik ken geen liever meisje! En hier viel hem eene gedachte in, zoo vreemd en komiek, dat zij hem bijna aan het lagchen hielp. Hij had de dwaasheid verwenscht, die hem de voorletters van Arabella Wilsden op de presenten, die hij haar had gegeven, had doen zetten; maar nu waren zij reeds voor eene andere gereed gemaakt. A.W. kon even goed Anna Wood als Arabella Wilsden zijn. Snel liep hij in zijne gedachten al de jonge juffer van zijne kennis door, en bevond dat Anna Wood de eenige A.W. daaronder was. Het scheen eene beschikking des noodlots

te zijn. Nu had Jones onder zijne andere eigenaardigheden, een zwak, dat onder zijne vrienden zeer wel bekend was - eene zonderlinge soort van karigheid in sommige gevallen, terwijl hij in andere opzigten tot verkwisting toe mild kon zijn. Zoo schonk hij dikwijls champagne, maar deed zijn uiterste best om ze goedkoop te krijgen. Eens deed hij eene reis van drie maanden op het vasteland, en als hij naderhand daarvan vertelde, was de omstandigheid waarover hij met de meeste opgetogenheid uitweidde die, dat hij over het geheel eenige schellingen daags minder had verteerd, dan iemand van zijne bekenden die dezelfde reis had gedaan. Bij de tegenwoordige gelegenheid vond hij het zeer aardig, dat hij nu zijne presenten, juist zoo als zij waren, nog eens kon te pas brengen. Zoo waren zij dan toch niet ‘weggegooid.’ Hij besloot terstond maar een begin te maken, daar dit hem toch niet kon compromitteren, tot welke gedachten hij ook naderhand komen mogt.

- Gij hebt daar van muzijk gesproken, jufvrouw Anna, zeide hij. En dat herinnert mij hoe schoon Thomas Moore bij de oude Iersche melodien nieuwe Engel sche woorden heeft gevoegd. Ik weet dat de meeste dames zeer met dien bevalligen dichter zijn ingenomen, en daar ik mij verzekerd houd, lieve jufvrouw Anna, dat dit met u ook het geval is, heb ik het gewaagd een deeltje te koopen, dat ik u verzoek wel te willen aannemen. Gij zult er al de lersche melodien van Moore in vinden.

James ging naar de lade en zocht onder den hoop presenten een elegant in marokijn gebonden boekdeeltje op, dat hij Arabella kort na hunne eerste kennismaking had gegeven.

- O mijnheer Jones, ik weet u waarlijk niet genoeg te danken. Ik hou zooveel van Moore. Dat boek voor *mij* te koopen. En zie, mama, riep zij uit, mijnheer Jones heeft de voorletters van mijn naam er in geschreven. Hoe vriendelijk van hem!

Het spijt mij te moeten zeggen dat Jones bij deze woorden van Anna niet bloosde, maar nog erger, dat hij hare dankbetuiging met een als het ware verschooning verzoekend glimlachje aannam, alsof de booswicht het boekje voor *haar* gekocht en *hare* naamletters er in gezet had. Het is waar, hij was nu zoo vol van de gedachte aan Anna Wood, dat hij inderdaad bijna vergat, dat die beleefdheden oorspronkelijk voor Arabella Wilsden bestemd geweest waren.

Wat behoef ik de geschiedenis der andere presenten omstandig te beschrijven? Het is genoeg, te zeggen dat zij allen een voor een Anna Wood in handen kwamen, die kort nadat de reeks ten einde was haar naam in dien van Anna Jones veranderde. Jones en zijne A.W. werden een gelukkig paar; maar tot nog toe weet Anna niets van de ware geschiedenis der presenten.

Brievenbus.

XVI.[1)]

Beknopt antwoord aan den heer Groenewegen, op zijn brief over zekere vraag van den heer Helper Sesbrugger, voorkomende in den Tijdspiegel, November 1849, N°. XIV, blz. 385 en volgg.

Het strekt der Redactie van dit Tijdschrift tot eer, dat zij onpartijdig genoeg is geweest, om uw' brief op te nemen, hoewel blijkens de aanmerking, door haar medegedeeld, hare kolommen voor dergelijke polemiek niet geschikt zijn. Wat nu den Schrijver van *dit* antwoord betreft, zij het voldoende te weten, dat hij geheel onbekend is met den ongenoemde, die eene zinsnede in het leerboekje van den predikant Sesbrugger heeft toegelicht, en de vrijheid nam, een paar vragen deswege te doen, en dat hij tevens volstrekt onbekend is met den heer Groenewegen, maar alleenlijk door liefde tot de Christelijke waarheid gedreven, de pen opneemt, die welligt reeds opgenomen is, of opgenomen zal worden, door den Schrijver zelven van den bovenvermelden brief. Dat hij zijne anonymiteit bewaart, spreekt van zelfs, tegenover zulk een' gevaarlijken en geduchten kampvechter, als de heer Groenewegen blijkt te zijn. Het mogt hem anders duur te staan komen, om tegen dezen geharnasten oud-Lutheraan in het strijdperk op te treden! Eerstelijk dan, om kort te gaan, is het vreemd, dat de heer Sesbrugger, als hij zich door den vrager in Januarij 1849 te onzacht voelde aangegrepen, niet zelf om nadere explicatie heeft gevraagd: dit was behoorlijk, en in den regel geweest, en zoude allerwaarschijnlijkst in anderen en beteren toon geschied zijn, dan de overdrevene en belagchelijke losbarsting van den heer ambtgenoot, die in de hitte van den strijd den aangeranden collega weldra vergeet, om zich als een verwoede tijger op de Evangeliesch- Luthersche Synode en hare werkzaamheden te werpen. Wij erkennen dus, dat de allezins afkeurenswaardige, onedelmoedige, en sinistere vraag van den Amsterdamschen prediker, die zeker in een leerboekje der Godsdienst *niet* behoorde gelezen te worden, voor den heer Groenewegen eene gewenschte gelegenheid aanbood, om zijne gal uit te storten, en in magtelooze, voor alle weldenkenden hoogst bespottelijke, boosaardigheid, de broeder- en zustergemeente aan te vallen; ja, wij zijn er overtuigd van, dat de heer Groenewegen zichzelven zeer aan de kaak heeft gesteld, en tevens aan den ambtgenoot, dien hij *schijnt* te willen verdedigen, en aan zijn kerkgenootschap eene bij uitnemendheid slechte dienst heeft bewezen. Want, wat betreft den *geest van Luther* - het masker, waarmede de heer Groenewegen zich vruchteloos tracht te bedekken, en zijne personeele vijandschap en haat tegen dat Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap poogt te vergoelijken, hierover laat zich

1) De Redactie van den Tijdspiegel gevoelde zich verpligt, om, naar *regt* en *billijkheid*, ook aan dit antwoord op den brief des heeren Groenewegen eene plaats in te ruimen, opdat men hoore en wederhoore. Zij moet er echter bijvoegen, dat zij het zich evenzeer ten pligt houdt, *alle replieken* of *duplieken*, de besproken zaak betreffende, voortaan stellig af te wijzen, waarvan de heer Groenewegen en N.N. zoo vriendelijk zullen willen zijn notitie te nemen.

veel zeggen, pro en contra. Wij gelooven dat de weldenkende leeraars, zoowel der Evangeliesche als Herstelde Luthersche gemeente, in de eerste plaats, naar den geest van Christus trachten, en wanneer de heer Groenewegen dien geest had gezocht en gevonden, zoude hij nimmer tot de verregaande hatelijkheden zijn vervallen, die noch zijn hoofd, noch zijn hart eer aandoen. Wij zijn er van overtuigd, dat op verre na de meeste leeraars, werkelijk, in den schoonen en krachtigen geest van Luther, ondergeschikt aan dien van Christus, arbeiden, en zeer afkeerig zijn van dien pseudo- Lutherschen, verdoemenden geest, waardoor de heer Groenewegen, bij gebrek van een *beter* wapen, welligt hier of daar bij enkele leden *zijner* gemeente eenen witten voet tracht te verkrijgen en een plasdankje te verdienen. De steenen des aanstoots van den bestrijder der zustergemeente zijn: de *Synode*, de *Synodale Bijbel*, en het *Gezangboek.* De heer Groenewegen kan het niet verduren, dat men eene andere Bijbelvertaling heeft ingevoerd, dan de oude, overvloeijende van taalkundige antiquiteiten van Adolf Visscher, en vol germanismen. Hij meent dat aan de oudere Luthersche vertaling, als het hoogheilige palladium der Herstelde Luthersche kerk (dat is de eenige ware gezegende kerk) geen hair moest gekrenkt worden, dat hier geen tittel of jota mogt verloren gaan. Wij wenschten wel eens te weten, waar vader Luther en zijne medevertolkers hunne vertaling ooit voor *onfeilbaar* hebben gehouden en uitgegeven, en zouden gewenscht hebben, dat ze nooit, nooit mogt herzien of verbeterd worden. 't Is jammer dat de heer Groenewegen geen Pastoor of Bisschop is: dáár zoude zijne theorie van geschrevene en vertaalde onfeilbaarheid zeer goed te pas komen. Maar niet verbeterd, neen stellig verminderd, of verminkt, ja eigenlijk *opzettelijk* bedorven, zoodat de nieuwe vertaling als een werk wordt voorgesteld van mannen, die eigenlijk door de herziene Bijbelvertaling sommige liberale, kettersche, anti-Evangeliesche begrippen ingang wilden doen verkrijgen, en de leeken bedriegen - dit althans *schijnt* de heer Groenewegen door zijne aangehaalde plaatsen uit de Schrift, die zelfs niet allen letterlijk en juist zijn overgebragt, te willen bewijzen, en dáár, juist dáár hebben wij de grootste grieve tegen den boosaardigen man, die zich verheugt de grootere en meer talrijke gemeente, het meer uitgebreide kerkgenootschap, dat hem toch zoo vreemd niet behoorde te zijn, als een sluipmoordenaar aan te vallen; de Synode moet het dus misgelden - zij heeft door verminkte en partijdige vertaling van den ouden Lutherschen Bijbel, hare helsche, onregtzinnige, liberale oogmerken trachten te bereiken. O gruwelijke Synode! Geest des afgronds, die ten jare 1823 zulk eene euveldaad hebt durven te begaan! - Intusschen zijn wij overtuigd, dat èn het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap, èn de Synode, zooals zij ook *thans* is zamengesteld, èn al de leeraars van het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap daarenboven, den hemel vurig danken, dat ze met zulk eenen grimmigen en bekrompen antagonist, als de heer Groenewegen is, niets te maken hebben, terwijl zij allen hem zeker zeer beklagen, wegens zijne hatelijke vooronderstelling, welligt met eenige *wangunst* vermengd, en wederkeerig, naar zijn voorbeeld, ‘alle hemelzegeningen over hem, in Jezus Christus’ afbidden, en wel in de eerste plaats, dat hij bij oud-Lutherschen vlammenden ijver ook de hem ontbre-

kende Christelijke liefde voege. Wij willen alleen nog aan den heer Groenewegen vragen, of hij van gedachte is, dat de oude Luthersche vertaling geheel *zonder* fouten, misstellingen en gebreken is; of zij niet zeer stellig naar verbetering en eene spoedige herziening wacht, evenzoo als *alle* bestaande vertalingen der Heilige Schrift?? Als de strijder dat loochent, ware liet, op zijn minst genomen, een blijk zijner zeer geringe godgeleerde kennis. Het Luthersche gezangboek, bij de Evangeliesche gemeente in gebruik, wordt (het was wel te voorzien) door de sterke handen van den heer Groenewegen verscheurd - hier kent hij, de barbaar! geene ontferming meer. Op welke gronden? Omdat er sommige gezangen zijn uitgelaten, die den heer Groenewegen bijzonder lief zijn; omdat er te weinig van de Drieëenheid, van den zondenval, van den duivel in voorkomt; omdat niet *alle* Psalmen zijn opgenomen; omdat onder de opschriften der gezangen, ongelukkig, niet gevonden wordt op Gods regtvaardigheid. Vooreerst kunnen wij den heer Groenewegen eenigzins gerust stellen, en zijnen vernielenden toorn misschien bedwingen, voordat hij ons geheel verplettert, door te verzekeren, dat er weldra bij den nieuwen gezangbundel een aanhangsel zal verschijnen, eene werkelijke aanvulling en verbetering, die ook wel noodig was. 't Kan mogelijk zijn, dat alsdan de gezangbundel der on-Luthersche, kettersche broeders, naar de meening althans van den heer Groenewegen, een' enkelen genadigen blik van den kampvechter voor Luthers geest zal verkrijgen. Wij vreezen echter, of het alles zoo geheel naar den zin van onzen bestrijder zal uitvallen, en zouden de Synode gaarne naar den verstandigen, onpartijdigen raad van den heer Groenewegen in dezen, als een competente regter, hebben verwezen, indien Zijn Wel Eerw. niet - nu wordt het ernst, lezers! - de gansche Synode had beschuldigd blz. 388 - van *Godslastering!* - Geen kleinigheid voorwaar! Een bliksemschicht van den vergramden Jupiter Olympius op de geloofsbroeders neêrgeslingerd - en waarom? Omdat men in den nieuwen gezangbundel niet *al* de Psalmen, maar slechts eene bloemlezing uit den heerlijken psalmbundel heeft genomen; omdat Luther zoo op de Psalmen gesteld was; en omdat de *Geest des Heeren door David gesproken heeft*. (blz. 388.) Nu heeft de Synode - die ijzingwekkende kettersche - durven verklaren, dat ‘de 150 Psalmen geen vijftigtal kiesbare stoffen voor eene Christelijke vergadering opleveren’ - en daarom is hare taal niet vrij van ‘godslastering.’ Dat is nu eerst een Theoloog, een man van oordeel, een echte Luthersche voorvechter! Wist de heer Groenewegen dan niet, dat er zeer vele Psalmen zijn, die *niet* door David gesteld, niet door hem *kunnen* gesteld zijn; waarover men het onder de geleerden nog oneens is, wat schrijver, tijd en bedoeling betreft? Hoe velen zullen er dan overblijven, waarin onloochenbaar de Geest des Heeren, ‘die door David heeft gesproken,’ *werkelijk* aanwezig is? Eindelijk durven wij den heer Groenewegen rondborstig verklaren, dat hij ergerlijk bedrogen is, of (wat wij om zijnentwil niet hopen) ergerlijk bedriegt en liegt of verzint - dat de Synode en hare leeraren, ‘een zamenstel van waarheden gemaakt hebben, en een Bijbel vervaardigd, en een Gezangboek, - met *die* oogmerken, welke hij blijkbaar vooronderstelt. Verder dat het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap, zooals het thans bestaat, den hemel luide en nog

eens vurig dankt, geene ergdenkende, wangunstige, onbegrijpelijk bekrompene leeraren onder hare Evangelieverkondigers te tellen, zooals de heer Groenewegen zich deed kennen, en zekerlijk met menschen van *zijne* theologische en Christelijke beginselen nooit en nimmer in vrede en rust zoude kunnen leven, en hen ook waarlijk niet begeert. Wij hopen dat, zooals de heer Groenewegen zich zeer *nederig* en *bescheiden* uitdrukt, 'de Herstelde Evangeliesch-Luthersche kerk in *Gods hand* een zegen is voor allen, en haar bestaan noodzakelijk,' maar wij twijfelen er zeer sterk aan, in hoeverre deze partijdige en onhandige verdediger van de regten zijner gemeente, als een zegen voor *haar* kan en mag beschouwd worden; ja wij voegen er bij, dat op verre na de meesten der leeraars, die met den ketterschen Bijbel en het godslasterlijk Gezangboek moeten omgaan, en der godslasterende Synode getrouw zijn en blijven - op dezen kampioen met een medelijdenden blik nederzien; terwijl wij ten slotte volstrekt niet kunnen beslissen, in hoeverre het Herstelde Luthersche kerkgenootschap, en ook de heer Helper Sesbrugger, zich vereerd achten, om dezen man - geheel naar *Luthers geest* - als voorvechter en als ambtgenoot te begroeten.

N.N.

XVII.
Brief van A. aan Z. over de volkstelling - en het gedrukte voorschrift.

> En de koning zeide ---- ga rondom ----- en tel het volk; opdat ik het getal des volks wete. 2 Samuel XXIV: 2.

Wij hebben toch een heerlijk vaderland - niets ontbreekt ons, vriendlief, wat tot het ameublement van een constitutioneel rijk zoude kunnen behooren. - Een koning, twee kamers, een voltallig homogeen ministerie, een dapper man die het ministerie heeft in elkaâr gevoegd, een leger, eene zeemagt, eene uitgebreide regterlijke magt, een budget, eene begrooting, alom burgemeesters, en ook hier en daar maréchaussées, ook spoorwegen en stoomvaart, eindelijk onze nationale schuld, een bewijs van ons nationaal fatsoen - wij hebben eigenlijk van alles wat en genoeg, ook eene oppositie, deze had ik bijna vergeten. - Nu hebben we ook, om alles voltallig te maken, eene volkstelling. Het nut van dezen maatregel is boven alle bedenking verheven; want de volkstelling is grondwettig voorgeschreven; wat grondwettig is, is nuttig en noodzakelijk, zelfs eene herziening der Grondwet, waardoor het voormaals grondwettige later ongrondwettig wordt; maar dat doet niets: als het orakel spreekt, hebben wij er allen te zamen vrede mede, en als het verkeerd uitkomt, moet het orakel de schuld dragen. De volkstelling is noodzakelijk - ik had er eerst aan getwijfeld, toen enkele opposanten mij tot verkeerde, ongrondwettige gedachten wilden brengen - nu ben ik gelukkig bekeerd, en wensch u mede te bekeeren, en de lezers van den Tijdspiegel - want, eerstelijk, dient men toch eens te weten, wie er eigenlijk in het land wonen, wat die vaderlanders voorden kost doen, welke jaren zij tellen, hoevele kinderen den zegen des huwelijks uitmaken, en vooral, tot welk kerkgenootschap ze behooren. Wij nemen het oningevulde blad voor ons - *naam, voornaam, getal, geboortejaar, plaats der geboorte, godsdienst.* Gij leest: *opgave van iedere godsdienstige sekte*, de Nederduitsch Hervormde, de Presbyteriaansche, de Evangelisch Luthersche, de Roomsch Katholieke --

sekte!! - Wij houden het er voor, dat hier een afschuwelijke drukfout is ingeslopen en we lezen moeten: *kerkgenootschap* of *gemeente.* Waar eene sekte is, zijn ook sektarissen - een leelijk woord - wie hoorde ooit van de Hervormde of Roomsche sektarissen -? Grieken, Armenianen, die men niet verwarren moet met de Remonstranten, ('t scheelt maar een *i*) en dan kwamen deze tweemaal op de lijst - allen, allen opgeteld, zelfs de Kwakers, alleen niet -: de *Hersteld* Evangeliesch-Lutherschen!!! - deze sekte zóó geheel vergeten!! zij, die de oude leer, de oude gezangen, alles zoo oud en echt behouden, wier kerkgebouw toch in de hoofdstad met zeer nieuw gaslicht is verbeterd, en gemoderniseerd, alwaar de Joden-predikers het Amsterdamsche hardnekkige Israël weldra geheel zullen bekeerd hebben. Zij, deze godsdienstige *sekte*, tellende duizendtallen, zijn alleenlijk onder allen vergeten, verzwegen, verwaarloosd - alsof er geene *andere* Lutherschen waren, dan de meer talrijke Evangeliesch-Luthersche *sekte*. 't Is ongehoord, 't is onvergetelijk!! Een Armeniaan, een Kwaker, een Hernhutter geteld, opgeschreven, en een Hersteld Evangeliesch-Luthersch Christelijk Nederlander *niet* geteld! Wij weten volstrekt niet, waaraan deze verregaande onbeleefdheid, om geen ander woord te noemen, is toe te schrijven. Het was eene grieve voor de - godsdienstige *sekte*, men zegt echter, dat ze weder goed gemaakt is, en dat de leden der vergeten Herstelde sekte wel deugdelijk zijn uitgenoodigd, om hun respectief sektegeloof, in kolom 9, in te vullen.

Arme buurman Piet Jansen, dacht ik, toen de volkstellingslijst mij in de handen kwam, de man heeft elf kinderen, een vrouw, en een dienstmaagd: ik zet het hem in zessen, om de namen, voornamen, het bestaan van die 14 personen op het billet te schrijven. Hij zal een supplement-billet moeten vragen, of met abbreviaties zich behelpen, maar dan komt de boete, art. 1! en als uwe voorname kinderen elk vier of vijf elegante voornamen hebben, van vier of vijf lettergrepen, zoo als dit in de voorname wereld behoort, dan zit ge met kolom 2 bitter in het naauw, en zoudt wenschen dat ze gedurende het laatst van November 1849 al te zamen Jan en Mie gedoopt waren.

Nu komen we nog eens op kolom 9 en 10, met het deftige opschrift: *godsdienst.* Wij gelooven dat hier menig vreemd ingevuld woord zal gelezen worden. Als we ons nu eens, buiten al de opgenoemde godsdienstige *sekten*, eenvoudig als *Christelijk* wilden laten tellen, en ons gezin mede, en niet anders, komt dan ook art. 1 der wet van den 6den Maart 1818, Staatsblad n°. 12, ons aangrimmen? - Als wij nu eens noch Hervormd, noch Episcopaalsch, noch Evangeliesch-, noch Hersteld-Luthersch, noch Mennoniet, noch Kwaker wilden zijn, en alzoo ons laten tellen, en eenvoudig - *Protestant* - vermelden, komt dan mede de strafbepaling ons op den hals???

'Personen, welke de belijdenis des geloofs *niet* hebben afgelegd, worden naar de Godsdienst der ouders ingeschreven?!' Ja wel, zeer braaf, zeer goed, maar als de ouders, of de kinderen, te dien opzigte, nog tot *geene* bepaalde keuze gekomen zijn, of konden komen, moeten ze dan voor of op den 19^{den} November zich evenwel *ilico* bepalen? 't Ware welligt zeer goed en wenschelijk, dat de volkstelling voor vele ouders juist aan *deze* onzekerheid een einde maakte. Wij vreezen echter, of het breede invitatiebillet daartoe zal medewerken, en als nu de ouders zelven eens *niet*, of *nog niet*, de

belijdenis des geloofs hebben afgelegd, wat moet er dan in kolom 9 en 10 van de kinderen staan?? Dat wilden we wel eens lezen -! 'Bij verschil van godsdienst (vervolgt het voorschrift) bij de ouders, naar die *sekte*, waartoe zij *vermoedelijk* later als ledematen zullen behooren' - *Vermoedelijk!* dat is altijd bij voorschriften van lands- of stadswege een bedenkelijk woord; men kan bij zulke omstandigheid, al geldt het ook maar een volkstelling, niet te *positief* zijn. Kom aan, zegt de Katholieke papa tegen de Protestantsche mama, of omgekeerd, daar hebben we het nu al: nu moeten wij weten, en het gouvernement wil het ook weten, en van ons *weten*, waar onze kinderen heen zullen: naar den pastoor of naar den predikant. *Vermoedelijk*, zegt de Katholieke papa of vader, en hij neemt de pen in de hand om in te vullen, *vermoedelijk* naar den pastoor; neen, zegt de Protestantsche mama of moeder, zeer *vermoedelijk* naar den dominé, en houdt de pen vast aan het boveneind. - Wie geeft hier raad - als er dan tusschen de hoofden der huisgezinnen harde en booze woorden gewisseld worden, en het oude vuurtje wordt aangestookt? 't Komt alles op de verantwoording neder van dat fatale: *vermoedelijk!* Welligt dat deze of gene guit alzoo invult: 'Jantje, Pietje, Toontje, Crisje, zullen (*vermoedelijk*) ergens, *of* bij de Roomsche, *of* bij de Protestantsche sekte belijdenis afleggen. (NB! in de kolom der aanmerkingen) 'kom over tien grondwettige jaren terug, dan zal het wel bepaald zijn.'

Beroep. - 'Personen die meer dan één beroep gelijktijdig uitoefenen' - eene nieuwe curiositeit! Ik meen eens gehoord te hebben van een predikant in den lande, die tevens houtzaagmolenaar was, een ander, die mede boekhandelaar was, een derde, die tevens effectenmakelaar *is* - hier echter zal het gelden: *a potiori fit denominatio*, dat is: de predikant voorop. Menigeen zal, dat gelooven we vast, voor *zekere* beroepen zekere zeer verzachtende, euphonische termen weten te vinden: alweêr eene taalverrijking, en te dezen opzigte ware het niet kwaad, dat de leden van het Koninklijk Instituut inzage verkregen van de ingevulde billetten, onder belofte van geheimhouding.

't Is genoeg, zegt gij, mijn waarde vriend Z! 't is genoeg over de volkstelling, zoo als ze is voorgeschreven. Als we nu daarenboven bedenken, dat die volkstelling omstreeks 4 of 500,000 Hollandsche guldens zal kosten, of kan kosten (wij hopen minder); dat de arme, trouwe burgemeesters van kleine gemeenten, voorop moesten, en tellen, altoos tellen; als we nu weten, dat de getallen altijd getallen blijven, en zeer zeker eenige duizendtallen onnaauwkeurigheden, en eenige honderdtallen bedriegerijen werden uitgelokt - dan - dan - ja dan, vullen we toch vriendlief! onze billetten in 's hemels naam, naar de *sekte*, het *vermoedelijk*, en ons enkel of dubbel *beroep*, maar trouw en met kleine letters in, - denken aan de strafbepaling van 6 Maart, zien elkaâr, zoo als we dikwerf deden, glimlagchend aan, en zeggen - 'maar 't is toch grondwettig' -!-

PHILOPATRIS MORDA X.

November 19. - Voormiddag 12 ure.

XVIII.
Brief over enkele artikelen der wetten van de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, in verband met het optreden van niet-leden als sprekers.

Mijnheer de Redacteur!

Sedert de daarstelling van stoomschepen en spooorwegen gaat alles per extra-

post in ons wereldje, en zóó snel voorbij, dat de bekwaamste en geschiktste Redacteur van een Maandwerk niet in staat is, om al dat voorbijgaande, met de noodige attentie, te observeren. De ervaring hiervan is voor eene Redactie, die ambitie bezit, een treurig verschijnsel en het moet haar dus tot genoegen verstrekken, wanneer men haar, nu en dan, te hulp komt, door de aanwijzing van zaken en gebeurtenissen, die harer bijzondere aandacht, in den stoommolen van allerlei evenementen, mogten ontsnapt wezen.

Als zulk een te hulpkomend *Aide de camp* meld ik mij bij u aan, mijnheer de Redacteur, om u op een verschijnsel des tijds opmerkzaam te maken, hetwelk naar het mij voorkomt, door het helder glas van uw Tijdspiegel wel verdient teruggekaatst te worden. De zaak is deze: immers met vele woorden wil ik u uwen zoo kostbaren tijd niet ontrooven.

In Ao. 1848 trad de Heer Mr. I. Da Costa als redenaar op in de beide Amsterdamsche departementen der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* en gij hebt daarvan, in der tijd, behoorlijk nota genomen. Of dit aan Zijn W.E.G. welgevallig geweest zij kan ik niet zeggen; maar men heeft mij verzekerd, dat de Tijdspiegel sedert uit de gezinnen van A.B. en C., waar hij vroeger gevonden werd, verdwenen is. Ik kan intusschen niet gelooven, dat genoemde heer uw Maandwerk op de lijst der verboden boeken zou gesteld hebben, en nog minder dat zijn *veto* (*casu quo*) bij niet-Katholieken ingang kan gevonden hebben.

Intusschen kwam dat optreden als Redenaar in eene Maatschappij, waarvan, voor zoo verre ik weet de heer Mr. I. Da Costa *geen* lid is, aan vele leden vreemd en zonderling voor, omdat er nog al eenig verschil bestaat tusschen de algemeen-Christelijke geloofsbelijdenis der genoemde Maatschappij en de speciale leerstellige godsdienstbegrippen van den meergenoemden heer; ja, naar men zegt, hebben, te dezer zake, leden voor hun lidmaatschap bedankt; en verder zegt men, dat dit verschijnsel de reden is, waarom Bestuurders van het Amsterdamsch *eerste* departement te rade zijn geworden, den heer Mr. I. Da Costa niet ten tweedenmale de lijst der spreekbeurten aan te bieden.

Bestuurders van het Amsterdamsch *tweede* departement hebben daarover anders gedacht en de dikwerf genoemde naam wordt voor Ao. 1849 andermaal op den datum van den 19^{den} December gevonden. Na al hetgeen er in Ao. 1848 is voorgevallen, komt dit aan vele leden nog vreemder en zonderlinger voor, en ook nu moeten er weder sommigen voor hun lidmaatschap bij het *tweede* departement bedankt hebben.

Dit alles zijn feiten, mijnheer de Redacteur! waarover ik geen oordeel begeer uit te spreken; immers de vrijheid, die ik voor mijzelven wensch te genieten, behoor ik ook aan een ander te gunnen. Bestuurders van het Amsterdamsch *tweede* departement hebben de vrijheid, om de lijst der spreekbeurten aan den heer Mr. I. Da Costa aan te bieden; immers geenerlei wetsbepaling verbiedt zulks; Zijn W.E.G. heeft de vrijheid zijn naam daarop te plaatsen, en de leden van het departement, wien noch het een noch het ander aanstaat, hebben insgelijks vrijheid, te dier zake, voor hun lidmaatschap te bedanken. Elk zie toe bij hetgeen hij doet of nalaat! Ik herhaal, dat ik daarover geen oordeel uitspreek; ik wensch alleen op het gebeurde aandachtig te maken en u mede te deelen wat ik doen zou, indien mijn naam onder de leden

van het Amsterdamsch *tweede* departement stond aangeschreven.

Ik zou, namelijk, in de eerste Departementsvergadering eene motie doen, strekkende tot eene wettelijke beslissing der vraag: of het geoorloofd zij, het spreekgestoelte der Maatschappij open te stellen voor personen, die niet geteld worden onder het getal harer leden?

Wettelijke bepalingen werden desaangaande vroeger niet gemaakt; vermoedelijk wel, aangezien men meende dat de zaak van zelve sprak. Dit denkbeeld is mij daarom des te aannemelijker, omdat mij een onzer letterkundigen persoonlijk bekend is, die eene spreekbeurt bij de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* wenschende te vervullen, dien wensch niet heeft zien verwezenlijken, omdat hij, op het tijdstip zijner aanvrage om eene spreekbeurt, *geen* lid was der Maatschappij.

Het denkbeeld is daarenboven eigenaardig, dat een persoon, die zoo veel belang stelt in eene Maatschappij, dat hij bij haar als spreker wenscht op te treden, ook van die belangstelling doe blijken, door de aanvaarding van haar lidmaatschap. Bij de meergenoemde Maatschappij kan de geldquaestie wel geen punt van bezwaar uitmaken; immers bedraagt de maatschappelijke contributie niet meer dan *twee* gulden per jaar.

Is en blijft iemand alzoo geen lid der Maatschappij, dan bewijst zulks, dat hij òf geen belang in haar stelt, òf zich met hare beginselen en bedoelingen niet kan vereenigen; maar waatoe dan het spreekgestoelte voor den zoodanige opengesteld? Gebrek aan bekwame sprekers zou mogelijk, hier of daar, voor zoodanig eene wijze van handelen kunnen pleiten, maar hieraan valt niet denken in de groote Hoofdstad des Rijks.

Het geldt hier geen bijzonder *persoon*, mijnheer de Redacteur! maar een *beginsel.* Het kan eene bepaalde vereeniging van menschen, die hetzelfde willen en bedoelen, toch niet onverschillig zijn, of het doelwit van haar streven als waar en goed erkend, als nuttig en heilzaam in de toepassing bevonden wordt; en van daar plaatst elke vereeniging, van wat aard die ook wezen moge, eene omschrijving van hare bedoelingen aan het hoofd van hare wettelijke verordeningen, en zij doet dit zoo bestemd en naauwkeurig mogelijk; opdat een iegelijk zou kunnen beoordeelen, of hij, het lidmaatschap van zoodanige vereeniging aanvaardende, tevens de gezindheid in zich voelt, om, naar vermogen en krachten, de bedoelingen der instelling, waarvan hij medelid geworden is, te helpen bereiken. Gevoelt hij die gezindheid niet, òf wel zijn de beschrevene oogmerken en bedoelingen met zijne overtuiging, denkbeeld of begrip in strijd, dan zal gewis niemand het hem euvel duiden, wanneer hij geen lid wenscht te worden van eene vereeniging, wier beginselen hij met de zijne niet vereenigen kan.

De Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* heeft hare bedoelingen in de *drie eerste* artikelen harer wretten bepaaldelijk omschreven en tevens de middelen opgenoemd, door welke zij hare bedoelingen wenscht te bereiken. Art. 1 luidt:

Het doel der Maatschappij is: door de bevordering van godsvrucht en goede zeden, overeenkomstig de beginselen van de Christelijke Godsdienst, en door het voort planten van nuttige kundigheden, voornamelijk onder mingeoefenden, algemeen volksgeluk te verspreiden.

Leest men den inhoud van dit *eerste*

artikel der wetten, dan moet men zich verwonderen, dat, onder de inwoners van Nederland, door de geheele wereld bekend wegens hunne zucht om al wat nuttig en goed is te bevorderen, eene Maatschappij, die *zulk een doel* zich ter bereiking voorstelt, na een bestaan van vijf en zestig jaren, het getal harer leden niet hooger dan tot omtrent 14000 heeft mogen zien aangeschreven. Van waar dit verschijnsel? vraagt men teregt.

Er ware, ter beantwoording van deze vraag, menige reden, uit plaatselijke en tijdelijke omstandigheden ontleend, op te geven; maar de meest algemeene, de meest overwegende is gewis deze, dat niet alle Nederlandsche Christenen, omtrent *de beginselen van de Christelijke Godsdienst* eenparig denken - en tevens *het voortplanten van nuttige kundigheden, voornamelijk onder mingeoefenden*, geenszins uit hetzelfde oogpunt beschouwen.

En dan is er nog iets, dat opmerking verdient. In art. 3 der wetten leest men: *dat de Maatschappij, bij het streven naar haar doel, zorgvuldig acht zal geven, zich niet te mengen in godsdienstige of staatkundige geschillen.* Ook deze vredelievende wetsbepaling strookt zoo weinig met de gezindheid van hen, die wanen dat *hunne* begrippen, alléé en uitsluitend, de ware zijn, en die niet kunnen nalaten, in het godsdienstige of staatkundige, partij te kiezen. Voor de zoodanigen is het neutraal terrein, waarop de Maatschappij zich plaatste, niet uitlokkend, en het veld der polemiek een meer geliefkoosd verblijf.

Het *beginsel* der Maatschappij, waardoor zij zich afkeerig betoont van godsdienstige geschillen, is geheel consonant met hare bedoeling: de bevordering van godsvrucht en goede zeden, overeenkomstig de beginselen - *niet* van dit of dat Christelijk kerkgenootschap en de daarbij aangenomen kerkelijke leerbegrippen, maar - van de Christelijke Godsdienst, gelijk deze in het Evangelie vervat en, door den éénigen Meester, der wereld verkondigd is.

Niemand zal der Maatschappij het regt betwisten, *dit beginsel* voor het *hare* te verklaren, en, dien overeenkomstig, werkzaam te wezen. Niemand kan haar beschuldigen, dat zij er ontrouw aan is geworden. Terwijl andere maatschappijen pogingen aanwenden om zich uit te breiden en het getal harer leden te doen toenemen, treden, van jaar tot jaar, nieuwe Departementen, naast de reeds bestaande, op, en wel uit eigen beweging en zonder den minsten aandrang van buiten. - Een ieder, die *hare beginselen* als de *zijne* erkent, neemt zij als lid aan, en laat aan andersdenkenden alle vrijheid, om buiten hare gemeenschap te blijven. Zij weet het immers, dat zij, ter bevordering van het doel dat zij wenscht te bereiken, geene gehuurde of aangeworvene legermagt noodig heeft, en mag er roem op dragen, dat hare afdeelingen geheel uit vrijwilligers zijn te zamengesteld. Maar nu late men aan haar ook het gekozen oud-vaderlandsche devies: *Eendragt maakt magt*, en haarzelve met vrede!

Die vrede zou gevaar kunnen loopen gestoord te worden, wanneer in den boezem der Maatschappij beginselen werden verkondigd, die de hare *niet* zijn en waardoor de grondslag, waarop zij rust, zou kunnen wankelen. Worden er buiten hare tempels grondstellingen verkondigd, die zij als de hare *niet* kan aannemen, zij trekt het zich niet aan; maar zij zou verpligt wezen het zich aan te trekken, wanneer van haar spreekgestoelte eene

leer gepredikt werd, regelregt strijdig met de door haar aangenomen beginselen; maar ook dan was, helaas! het verderfelijk zaad van geschil en twist op den akker der Maatschappij gestrooid!

Zij is de verkondigster van de leer der vrijheid; zij bedingt die voor zichzelve en laat haar aan andersdenkenden over; maar de echte humaniteit, waarmede zij hierbij te werk gaat, mag in geene laakbare onverschilligheid ontaarden! Neen; hare *beginselen* zijn te eerwaardig en heilig, dan dat zij daarmede zou kunnen en mogen handelen als het onnadenkend kind, dat, door grilligheid gedreven, het eene stuk speelgoed voor het andere verwisselt.

Wie eenmaal, zonder eenigen dwang, uit overtuiging, lid werd der Maatschappij en hare *beginselen* voor de zijne erkende, mag het niet onverschillig wezen, wanneer personen, die met die *beginselen* niet instemmen en daarvan kennelijk blijk gaven, door zich niet onder het getal harer leden te voegen, van haar spreekgestoelte eene leer mogten willen verkondigen, die de hare niet is of worden kan. Neen, het verdient den naam niet van *liberaliteit*, eenmaal aangenomen *beginselen* te verloochenen - evenmin als van *onverdraagzaamheid*, wanneer men aan die *beginselen* vasthoudt, en, mijns inziens, is het: ‘wie niet met ons is, is tegen ons!’ hier van toepassing.

En wat zal de Maatschappij - de buiten alle geschillen en twisten zich houdende Maatschappij - tegenover den redenaar, die buiten haar is, en dien zij des onaangezien, haar spreekgestoelte inruimt, wanneer het hem mogt goeddunken, geheel andere en tegenoverstaande grondstellingen, dan waarvan zij uitgaat, te verkondigen? - Zal zij zich op hare wetten beroepen? maar deze zijn alléén verbindend voor hare leden. Zal zij met hem in geschil treden? maar dan handelt zij strijdig met haar beginsel. Zal zij voortaan het spreekgestoelte voor hem sluiten? maar welke noodlottige gevolgen kunnen daaruit ontstaan.

Te zorgwekkender wordt het treurig verschijnsel, hier bedoeld, omdat het verschil van meening met godsdienstige grondstellingen in verband staat, waarover zoo verbazend uiteenloopend gedacht en geoordeeld wordt. Waarlijk! indien er eene prijsvraag kon worden uitgeschreven, ten doel hebbende de aangifte van een afdoend middel, om de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* te vernietigen; men zou er geen korter en tevens doeltreffender antwoord op kunnen geven dan dit: ‘zij geve het *eerste* en *derde* harer wetsartikelen prijs!’

Maar die wetsartikelen hebben, sedert vijf en zestig jaren, den grondslag van haar bestaan, uitbreiding en bloei uitgemaakt, en zoolang de Maatschappij aan de beginselen, daarin vervat, getrouw blijft, zullen haar bestaan, uitbreiding en bloei verzekerd blijven. - In zichzelve draagt zij geene kiemen van ontbinding - men zorge en wake slechts, dat deze niet van elders in het ligchaam der Maatschappij worden ingeënt, door hen, die in haren val zouden juichen!

Men heeft, meer dan eens, het weren van den Israëlietischen landgenoot uit hare gemeenschap met den naam van onverdraagzaamheid bestempeld; maar dit ten onregte. Immers zoo lang het nakroost van Abraham aan de leer der vaderen gehecht blijft, is het den echten Israëliet onmogelijk het Christelijke element, als beginsel van zijne bedoelingen en streven, aan te nemen. Zijne uitsluiting is derhalve in den bijzonderen aard eener Maatschappij gelegen, die zich als eene

Christelijke kenmerkt; geenszins in willekeur, en nog minder in onverdraagzaamheid. Integendeel, de Maatschappij ziet het met welgevallen, wanneer Israëlietische landgenooten godsvrucht en goede zeden, overeenkomstig de beginselen der *Mozaïesche* godsdienst, wenschen te bevorderen; maar *dit* element kan het *hare* niet zijn, evenmin als het *Christelijk* beginsel ten spoorslag voor den Israëliet kan verstrekken.

Op dezelfde wijze en met de meest mogelijke billijkheid blijft de Maatschappij aan het *Christelijk* beginsel vasthouden, zoo als dit in de leer van Jezus en zijne Apostelen is vervat. Als eene *Christelijke instelling ten algemeenen nutte* is het Evangelie hare grondwet, maar geenszins de wijduiteenloopende verklaring, die daarvan door de verschillende Christelijke kerkgenootschappen, een iegelijk naar zijn bijzonder leerstelsel en de besluiten van conciliën en synoden, gegeven wordt. - De Maatschappij eerbiedigt die leerbegrippen, maar laat deze overigens voor hetgeen zij, naar ieders bijzondere overtuiging, wezen mogen; zij beslist niet tusschen Rome en Genéve en moeit zich niet met het geschil tusschen Gomarus en Arminius. Wie haar daarom kleurloos moge noemen, vermake er zich mede! Zij draagt roem op haren Christelijken naam, evenzeer als op haar Christelijk werk. Zij kent geen ander Christendom, dan het Evangeliesche, gegrondvest in eenen tijd, waarin het Licht der wereld en de door zijnen geest bestuurde gezanten de kruisleer verkondigden en de decreten van Trente even onbekend waren, als de leerstelsels van Augsburg, Genève of Dordrecht; in één woord, de Maatschappij houdt zich aan de oude, door Christus verkondigde, waarheid, zoo als die, zonder menschelijke bijvoegselen, verkondigd werd in eene gemeente, waarvan geschreven staat: *zij was één hart en ééne ziele.*

Het behoeft wel geen breed betoog, dat de Maatschappij het door haar, met wijze bedachtzaamheid, gekozen standpunt niet kan verlaten zonder haar bestaan en wijze van weerken prijs te geven. Maar daarom behoort zij waakzaam te wezen, opdat door hen, die buiten haar zijn, in haren boezem, geene leerstellingen verkondigd worden, die niet, door ieder Christelijk kerkgenootschap, als met de Evangelieleer overeenkomende, erkend en beleden worden. Sloot zij toch hiervoor het oog, dan zouden alras godsdienstige, of liever gezegd, kerkelijke geschilpunten op haar spreekgestoelte in behandeling komen, en hoe spoedig ware dan niet een twistappel geworpen in het midden eener vredelievende Maatschappij!

Het geschrevene, mijnheer de Redacteur! zal, gelijk ik vertrouw, u hebben doen zien, dat ik, getrouw aan het door mij gekozen standpunt, alleen van *beginselen* en niet van *personen* gewag maakte. Werd, in den aanvang van dit geschrijf, van een bepaald persoon gesproken, het geschiedde eeniglijk om de aanleiding tot het opstellen van dezen brief, uit een historisch oogpunt, op te geven, waaromtrent ik mij van alle beoordeeling onthouden heb. Als lid der Maatschappij wensch ik aan het *derde* artikel harer wetten getrouw te blijven; maar tevens ook te waken, dat daarop geen inbreuk gemaakt worde.

Met bijzondere achting heb ik de eer mij te noemen, uw gehoorzame dienaar,
Amsterdam,
24 October, 1849.
Q.N.

XIX.
Brief van Carl Ludwig Schellschläger aan den heer Joost Jurgen Lubbertze, zeer geleerd Letterkundige. Annex een zeer belangrijke kritische noot van J.L.L.

Wel Edele en zeer geleerde Heer!

Nederlander van geboorte, was echter mijn vader, mijne namen wijzen het uit, een Duitscher; maar des onaangezien werd ik grondig in de Nederduitsche tale onderwezen en leerde haren gadeloozen rijkdom kennen. Was 't wonder, dat daarbij de lust tot het bestuderen der vaderlandsche dicht- en letterkunde bij mij ontwaakte?

Met leedwezen bespeurde ik, bij mijne onvermoeide studiën, hoe de meesten onder onze vaderlandsche dichters doorgaans weinig of geen gebruik maken van den rijken schat, die, in de werken hunner voorgangers, uit vroegere tijdperken, zoo glansrijk is ten toon gespreid; maar tevens verheugde het mij te ontwaren, hoe daarover, door eenige verdienstelijke mannen, anders wordt gedacht. Het is zoo: het aantal der zoodanigen is *mate*, zou men vroeger hebben gezegd, maar hunne zangen zijn mij de voorteekenen van eenen beteren tijd; even gelijk het kwinkeleren der vogelen, in den vroegen morgen, het naderen van een blijden dag pleegt aan te kondigen.

In trouwe! werd de rijkdom der tale, thans in het eenzaam boekvertrek van den geleerde, dichter of oudheidkundige zorgvuldig bewaard, door onze begaafde zangers, in hunne meesterwerken, meer, voor aller oog, ten toon gespreid, dan zon dit aan hen tot eene onvergankelijke eere verstrekken en de natie van hunnen verdienstelijken arbeid de schoonste vruchten plukken; immers eerst dan zou het bevallige, krachtvolle en welluidende onzer tale veel meer en beter gekend en naar waarde geschat worden, dan thans het geval is of zijn kan.

De zekere overtuiging hiervan spoorde mij aan om te beproeven, of ik, tot de bereiking van een zoo gewenscht doel, ook iets, hoe gering dan overigens, zou kunnen bijdragen. Op deze wijze kwamen de nevensgevoegde poëtische bijdragen voor 't licht en ik neem thans de vrijheid, WEd. Zeer Gel. heer! mijnen arbeid aan uwe beoordeeling bescheidenlijk te onderwerpen. Beschouw deze liederen, bid ik u, als het werk van een nog jeugdig kunstbeoefenaar en geef mij te kennen, of ik, voortgaande op den ingeslagen weg, eenige hoop mag voeden, het doel te bereiken, dat ik mij heb voorgesteld. Zelf kan ik daarover geen gevoelen uitspreken, en het oordeel van vrienden is dikwerf meer toegevend en verschoonend dan rondborstig en teregtwijzend. Komt mijn arbeid u als onbeduidend voor en weinig ter zake dienende, schroom dan toch niet mij dit openhartig te kennen te geven; immers, ben ik *niet* opgewassen voor de groote taak, die ik op mij wenschte te nemen, het ware mij beter ten halve te keeren, dan geheelte dwalen!

Mijzelven zoek ik geenszins, maar alléén den roem der vaderlandsche taalen dichtkunst. Wat zou deze, bij onze dichtlievende natie, in luister winnen, indien de dichterlijke genie, meer algemeen, dan tot hiertoe het geval was, taal en taalvorm aanwendde tot verzinnelijking der gedachten! De gedichten, zelfs die van beroemde mannen, missen vaak dien poëtischen gloed en die dichterlijke kleur, die haar boven het proza zouden kenschetsen, indien de dichter, naar eisch des onderwerps, over den gadeloozen rijkdom der aloude moedertaal had weten te beschikken. Ik

waagde hiertoe eene zwakke poging; maar, bij eenige aanmoediging, het is u gewis bekend, kweekt oefening kunst.

Mijne schuchtere zangster, op uwe veelomvattende kennis evenzeer als op uwe haar bekende bescheidenheid vertrouwende, zal zich aan uw billijk oordeel over haren arbeid gereedelijk onderwerpen; ontvang daarvan, door mij, de opregte verzekering, en geloof mij, waar ik de eer heb mij, met de meeste hoogachting te noemen,

Uw WelEd. Zeer Gel. dienstw. en onderdanige dienaar,
CARL LUDWIG SCHELLSCHLÄGER.
H. 4 November, 1849

Drie liedekijns van eenen Oud-Duitschen ridder.

I.

Ghedwas noch boerde zing ik niet;
Die lachter zou mijn dichtroem schaden;
'k Vermeld de jeeste van mijn daden,
Ik wil haar toghen in mijn lied.-
Vaak zag ik, op mijn tor gezeten,
Een pautenier, van elk vergeten,
Met onverschillige oogen aan;
Maar was ghemeit, liet men mij weten
En door een messelgier verstaan,
Dat ginds een coeman kwam gegaan,
Met comenscape rijk belaan,
Of naast een borre was gezeten,
Die mere riep mij op ten togt,
Was 't ook dat de avond nighen mogt;
Stappans was ik hem op het trase,
Waar hij gemak nam in den grase.
Ja, boude ging het in galop,
't Vergier af en door woud en heistren,
Langs korenveld en heide en peistren,
Zelfs geen ameyde hield mij op.
Was hij ghenendich, die keitive,
't Was wers met hem, niets mogt hem dogen,
Want vollec bleek hem mijn vermogen;
Ghebeet toog ik hem voort te live
Met barsch vertoogh en forsche minen.
Hij zag mij verbabeert verbaren
Zichzelf, zijn comenscape en waren
Gheweldich naar mijn slot treyinen.
Och, laes! wat mogt de truwant doen?
Gestrikt werd hij aan mijn artsoen.
Vernoy en vare mogt hem coren;
In zijn onbagel slaapkwartier
Zag hij vererret ginds en hier;
Te ontkeren was voor hem verloren!
't Mogt bedemen, de donkre dag
Ghefinen en hij luid mesbaren,
Creyieren, waar hij nederlag,
Of op zijn sobere ate staren,

Verdinghen mogt hij zich alleen
Door hoog rantsoen, zooveel het mochte;
Hoop op soccors, hij had er geen
In 't donker van zijn haghedochte;
Maar op mijn heischen kwam er geld,
Dat hij bequame mij deed bieden;
En hij aldos mijn tor ontsneld
Ging tiden naar zijn maysenide.

II.

Quame iewerinc een wedersake
Mijn burght van verre slechts genaken,
Blonk zijn kinmire mij in 't oog,
Dan voelde ik mij van strijdlust blaken
En greep naar glavie, axt en boog.
Een lafhart moog den krijg ontvlieden,
't Was mijn geliit er heen te spoên,
Het crop gedekt met d' acotoen,
Om aan die conroet weêr te bieden.
Ghemeit vloog ik naar 't crite heen;
Nooit kon ik een bastaelge mijden,
Ik, die geen vare kende in 't strijden,
Vertrouwende op mijn moed alleen.
En was de strijd ook bang en bloedig
Mijn rote streed faliant en moedig;
Ja, zelfs de schamle baetseleer
Verliet het veld niet zonder eer.
Geen deghen liet de knods ooit zinken,
Wat weer de wedersake ook bood;
De erheide deed elks oogen vlincken

En teekende ieders lieve rood.
Scheen soms een wijl de kans te keeren,
Dan, 't schild aan d' assel, hield ik stand,
Om, ongeschokt, met vaste hand,
Des vijands conroet te asselgeren.
Door onze hurten barenteert,
Moest hij stappans voor ons bequelen,
En, overmast, de lachter deelen,
Die dan ook droevig werd bereerd.

III.

Dit liedekijn
Moog mate zijn
En vol van rouwe,
'k Wijd het, in trouwe,
U, Liefste mijn!

Een joget care wrong de handen
In duistere canesiewanden;
Och! 't was het sochte kindekijn
Zoo vol van scade daar te zijn.
Met snood baraet was ze opgesloten.
Wat tranen had zij niet vergoten,
Zij, eenmaal zoo faliant als lief!
De verw was van haar lier' verschoten
En de arme jonkvrouw gansch keitief.
Wat kon het lot haar astrueren,
Wat viel haar die temptoren zwaar
Op d' assel, bij gedoude leren!
Och! wat al ande deed men haar!
'k Vernam haar leed; het deed mij gruwen;
'k Zag haar vervaren in haar druk;
Dat scamel bloempje gansch deluwen,
Bequelen onder 't lijdensjuk.-
Ik zwoer: 't zal dat canesie rouwen,
Dat het die joget koos ter prooi;
Dat maagdekijn zal ik vervrouwen,
Zij zie een einde aan haar vernoy!
Stappans wierp ik m' op mijn rosside,
Gheweldich als een helpendier;
Niets kon mijn conroet were bieden,
Bij 't vlincken van mijn blank rapier.
Hier hielp noch vroomde 't avezingen;
Kort was de joeste, ligt de taak;
Mijn prighen mogt de maagd verdinghen,
Versmalt lei 't cloester haar ter wraak.

Naschrift. Het zal uwer aandacht niet ontsnappen, dat ik eenige taal-en dichtkundige vrijheden heb genomen, waarvoor ik, als een nog onbedreven kunstbeoefenaar,

verschooning vraag. Ik vermeende in dezen, voorshands, het voorbeeld van beroemde meesters, althans van verre, te mogen navolgen.[1)]

1) Ik ondergeteekende heb de dichtstukjes, mij met den bovenstaanden brief toegezonden, niet zonder genoegen en goedkeuring gelezen. Ik heb gemeend ze niet onder een korenmaat te moeten verbergen, maar ze, door tusschenkomst van den Tijdspiegel, voor het oog der kunst- en letterwereld te moeten doen schijnen. Het is daarom dat ik bij de geëerde Redactie van dit Tijdschrift er een plaatsje voor inroep.
De proeve is, naar mijn oordeel, even gelukkig geslaagd als moedig ondernomen. Wel is waar, twee of drie jongere poëten van onzen tijd hebben reeds vroeger het ijs gebroken door hunne poëzij hier en daar met vergeten en niet meer gangbare woorden op te luisteren, en alzoo lofwaardige pogingen aangewend tot de wederinvoering van het taalgebruik der 12de en 13de eeuw; maar zulke reuzenschreden als Carl Ludwig Schellschläger heeft geen zijner voorgangers op dit braakliggend veld gezet. Neemt men daarbij in aanmerking dat de jonkman, naar ingewonnen berigten, ondanks zijne vermomming, de zoon is van een stoelenmatter te Loon-op-Zand, dan klimt de verwondering over zijn aangeboren talent en deszelfs gelukkige ontwikkeling. Ik ben van oordeel dat deze *Liedekyns* overvloeijende zijn van het eerwaardig waas der oudheid en een rijken schat van beschimmelde en vermolmde woorden bevatten, waardoor zij ten krachtigste zullen kunnen medewerken tot omverwerping en verbanning onzer nieuwerwetsche taal- en spelvormen, hetgeen voorzeker daarom te wenschelijker is, omdat de laatste onder het bereik van burgers en boeren vallen, terwijl de eerste, daarentegen, alleen door gemutsten en getabberden met taai geduld, gewaagde gissingen, en ten koste van hoofdkloppingen kunnen ontcijferd worden.
Ik ondergeteekende acht het, ter bevordering en ten profijte onzer vaderlandsche letteren in 't algemeen, en bijzonder voor hare uitbreiding en bekendmaking in den vreemde, een allergelukkigste gedachte, onze poëzij van haar gebruikelijk costuum te ontdoen en in een bonter en zeldzaam geworden stoffagie te kleeden, en het is niet zonder innerlijke blijdschap, dat ik heb mogen opmerken, dat ook ons proza zich nu en dan reeds met een roksmouw en een broekspijp van diezelfde kleur en snede vertoont. Men mag alzoo gegronde hoop voeden, dat een volgend geslacht het thans nog gebruikelijk Hollandsch niet meer verstaan of spreken zal; althans dat schrijvers en dichters zich niet meer vernederen zullen, er zich van te bedienen.

Indien ik den bekwamen stoelenmatterszoon een enkele bedenking opperen mogt, het zou deze zijn, dat men door de verwisseling van zijne antieke woorden met meer moderne, een wel onbeduidenden, maar toch verstaanbaren zin uit zijne *Liedekyns* opdelven kan. Voor dit gebrek behoort hij zich te leeren wachten, indien hij althans de volkomenheid bereiken wil, waarnaar inzonderheid een onzer meestbelovende jongere dichters schijnt te streven. Men vindt de gewenschte en door ons bedoelde zinneloosheid in twee uitmuntend geslaagde proeven, geplaatst in de twee jongste afleveringen van het anders, helaas! voor Jan en alle man bevattelijk jaarboekje voor het Schoone en Goede. Ik bedoel het meesterstukje *de Kunst der Toekomst* getiteld, in den vorigen jaargang, en *de Poëzij en het Lammetjen* in den tegenwoordigen opgenomen. Beide zijn SCHOONE proeven van GOEDEN smaak, en strekken zoowel der Redactie als den auteur tot onvergankelijke eere.
J.J.L.

XX.
Brief aan de redactie van den Tijdspiegel, over eene decoratie.

Mijnheer de Redacteur!

Nooit heb ik een' ridder van nabij gezien; mijn ingeschapen respect voor die door deugd geadelde mannen is zóó groot, dat ik waar ik ze ontmoet onwillekeurig een paar schreden uitwijk, wat ik te ligter kan doen, daar ik ver, zeer ver van de residentie af woon en dus slechts weinigen van die uitstekenden te zien krijg. Maar gij, die u van alle zijden omringd ziet door de sieraden van ons geslacht, wier voortreffelijkheid alleen door lint of kruis naar waarde kan vereerd worden, gij zult mij de vraag wel kunnen beantwoorden, of er op 't kruis der militaire Willemsorde te lezen staat: ‘voor moed, trouw, beleid.’ Is dit zoo, als men mij verzekerd heeft, dan komt een andere vraag, van méér belang, de vorige vergezellen, of namelijk ook in aanmerking mag komen de zaak waarvoor en waarin die moed, trouw en beleid zijn betoond? Mij dunkt, ja. Immers heb ik nog niet vernomen, dat Willem I den maarschalk Gérard het ridderkruis schonk voor de moedige en beleidvolle wijze, waarop hij Antwerpen's citadel bombardeerde; ik herinner mij ook niet, dat een beleidvolle inbreker of moedige straatroover met het ridderkruis werd getooid, althans dat die verdienste bij zijn benoeming in de Staats-courant werd vermeld. Het decoreren van een' moedige, trouwe, beleidvolle schijnt dus wel degelijk eene goedkeuring in zich te sluiten van de zaak waarvoor gestreden werd. Is dit zoo, - en vergis ik mij, uwe teregtwijzing zal mij welkom zijn - dan moet ik u opmerkzaam maken op de verleening van de militaire Willemsorde aan een' buitenlandsch vorst, dezer dagen door de nieuwsbladen vermeld, - aan grootvorst Konstantijn van Rusland. 't Is iets zeer gewoons, zult gij zeggen, dat vorsten elkander die hulde bewijzen. Mannen, wie 't vorstelijk bloed door de aderen vloeit, zijn reeds daardoor een compendium van alle mogelijke burgerlijke en militaire deugden, wier hooge waardij door twintig, dertig ordeteekens naauw naar waarde erkend kan worden. Ik ben van deze waarheid zoo levendig overtuigd, als gij, mijn Haagsche mijnheer, maar met mogelijkheid zijn kunt. Maar ik

moet u opmerkzaam maken op eene clausule, welke bij het berigt van Konstantijn's benoeming is gevoegd. Hij is tot ridder verheven om zijne krijgsbedrijven in Hongarije. Nu weet gij, mijnheer de Redacteur, dat alle liberale volken, ook die allerminst neiging tot oproer, dynastieverjaging en roode-republiek-droomen openbaren, met levendige belangstelling den moedigen worstelstrijd der edele Magyaren tegen het Jezuïetische, verstompende, nationaliteiten vermoordende Oostenrijk hebben gadegeslagen; dat elk vriend van vooruitgang en volkenregt met afkeer heeft gadegeslagen de tusschenkomst der wilde Russische horden tot handhaving van het autocratische beginsel en onderdrukking van een volk dat voor zijn wettige regten streed; dat Nederland bovenal reden had om punten van overeenkomst te zien tusschen deze worsteling en eene andere van een ander volk, vóór een paar eeuwen op niet minder goeden of slechten grond tegen dergelijken vijand gestreden. En als nu eene regering, die aan de zegepraal der liberale denk beelden haar magt en haar eere te danken heeft, een' vorst decoreert omdat hij die liberale ideën met looden hand heeft gedrukt en de vrijheid met kozakkenhorden verdreven, - dan is dit, dunkt mij, een te belangrijk feit, dan dat uw Spiegel het onopgemerkt zou laten, en ik verzoek u dus in uwe Kronijk aan te teekenen: de genegenheid van onze liberale regering voor de knoet.

EEN HONGARENVRIEND.

XXI.
Brief aan den Tijdspiegel over den wortel van alle kwaad.

Reeds zoo vele jaren, Tijdspiegel! zijt gij werkzaam om de gebreken onzer eeuw 't masker af te rukken, dat schijnheiligheid en zoogenaamde beschaving ze hadden voorgebonden. Als eene beminnelijke jonge maagd met de uitdrukking der onschuld in 't zachte oog, drong de daemon in alle rangen en standen binnen. Gij beproefdet te vergeefs 't blanketsel haar van de liegende wangen af te vegen, om de oorspronkelijke zwarte kleur te doen zien, die onder 't gekleurd bekleedsel verborgen is. Gij zettet haar wel eens de narrenkap op 't krullend hoofdje, maar gij bemerkt niet dat nog meer de minzieke jeugd aanbidt als de schoonheid met de dwaasheid zich paart. Tegen de valsche gnose onzer eeuw hebt gij gewaarschuwd, alsof de hoogverhevene wetenschap door 't gezond verstand zich zou laten besturen. De materialistische rigting van onzen tijd hebt gij bestreden, door bittere sarcasmen getuchtigd, alsof gij den gierigaard zoudt bekeeren door zijn goud te bespotten, die laconiek u antwoordt: de druiven zijn zuur. Of meendet gij van eene verkeerde rigting in 't Christendom afkeerig te maken, door te zeggen, dat het eene jodin was die 't volk wilde verleiden? Gij weet immers wel, dat een knap jodinnetje niet meer als in de dagen van ouds afschuw inboezemt, maar al ware het alleen om 't vreemde, den vurigen hartstogt onzer onnadenkende jongelingen opwekt. Van eene geheel verkeerde zijde hebt gij den vijand aangetast, en schoon gij 't niet gelooft, waarheid is het toch, dat men u beschuldigt in heimelijk, verband met den vijand te staan, dat men 't ach en wee uitspreekt over zulk een boek. Was 't u ernst wat meer te zijn dan een glas met kwik bestreken om behaagzieken te vleijen, gij zoudt beproefd hebben om u tot een brandspiegel te laten slijpen. Is 't mogelijk dat gij nooit op de gedachte gekomen zijt, om

den wortel van alle kwaad in onze eeuw te leeren kennen? Nu schrijf ik u dezen, opdat gij weten zoudt, wat de eenige, waarachtige en eigenlijke oorzaak is van den geringen invloed, dien 't Christendom in onzen tijd uitoefent. Die oorzaak is volstrekt, onvoorwaardelijk, alléén dat men niet getrouw is gebleven aan de kerkleer.

Ik wil niet pronken met de veeren van anderen; ik hoorde 't, met stomme verbazing dat wij 't niet eerder gemerkt hadden, dat het thans was uitgesproken het groote beginsel, naar 't welk de worstelende volken zoeken, hetwelk de abstracte bespiegeling te vergeefs door diepzinnig peinzen trachtte te ontdekken, hetwelk de rust en den vrede aan de maatschappij teruggeven zal. 't Pauperisme dreigt, maar zijn gevaar is verdwenen; 't communisme woelt, maar zijn idee is vernietigd; de wijsbegeerte zwoegt, maar weldra zal zij 't trotsche hoofd ootmoedig buigen voor de beeldtenis van Bogerman. Met verbazing ziet gij de geweldige pogingen van Rome's kerk om zich weêr te verheden tot hare aloude grootheid; met droefheid ziet ge 't protestantisme versplitterd in menigte van secten; gij betreurt de dwalingen eener ongeloovige wijsbegeerte, die zoovele gemoederen van Christus afkeerig maakt. En gij vraagt: van waar is 't dat het Christendom zoo weinig invloed uitoefent? Gij ziet de onzedelijkheid, die de beide groote afdeelingen der kerk in haren schoot dragen, en gij vraagt wijfelmoedig: hoe is 't mogelijk dat zoo weinig kracht door 't goddelijk Christendom uitgeoefend werd? Ware slechts de oorzaak der kwaal ontdekt, 't geneesmiddel zou spoedig gevonden zijn. En nu: die oorzaak is bekend, het geneesmiddel gevonden, het is de ontrouw aan de kerkleer die 't Christendom onmagtig maakte. Waarom heeft 't Christendom in Nederland en Duitschland, in Rusland en Frankrijk, in Hongarije en Spanje, in Italie en Noorwegen, in Amerika en Azia zoo weinig invloed, waarom fnuikte het niet de orakels van den Python der wijsbegeerte, die uit het slijk ontsproten is, hetgeen de vloed van 't heidendom op aarde achterliet? Waarom had het zoo weinig kracht tot zedelijke verbetering van de diep gezonken massa's? Waarom scheurde de kerk in zoovele deelen en onderdeelen van een? Waarom ziet de Evangelieprediking nog zoo weinig vruchten van de bekeering der heidenen? Omdat men ontrouw is geworden aan de kerkleer. 't Was voor de 19de eeuw bewaard zoo veelbeteekenend, zoo zwaar een woord uit te spreken. O niet eens hebben de Apostelen 't nog geweten, dat het Christendom om eerst regt werkzaam te zijn moest wachten tot het jaar 1618 en 1619. Van waar is het dat er zelfs in den eersten jeugdigen tijd des Christendoms zoovele gedoopten waren, zonder wedergeboren te zijn? Van waar is het dat het Christendom gedurende al die eeuwen zoo weinig invloed gehad heeft? Toen bestond immers de kerkleer nog niet, die nu de panacée geworden is.-

Lees de geschiedenis van die tijden die trouw aan de kerkleer waren, en vraag uzelven af, van waar was het dat men toen zooveel gedaan heeft aan de bekeering der heidenen, een der eerste en edelste pligten van de gemeente van Christus? Van waar was het dat zoo innige liefde de dwalende broeders met liefdekoorden trachtte te binden, om hen op 't regte pad der waarheid te brengen? Van waar was het dat de wijsbegeerte van die dagen zoo gewillig, zoo ootmoedig zich boog voorde decreten van Dordt? Van

waar was het dat de Roomsche kerk zoo zigtbaar kleiner werd, en duizenden overgingen tot 't ware geloof? Van waar was het dat onze Protestantsche broeders op zoo zachte en liefdevolle wijze werden behandeld? Van waar was het dat de predikers van die tijden zoo opgetogen waren over de vroomheid in hunne gemeenten? Van waar was het dat hunne redenen zoo vol waren van echte Evangelietaal, zoo heerlijke uitboezemingen van een innig levendig Christelijk geloof? Van waar was het dat ruwe en onzedelijke volksvermaken, slechts in onzen tijd geboren, toen geene plaats hadden? Van waar was 't dat de kerk zoo vrij van alle staatsgezag, zoo zelfstandig zich ontwikkelde? Ziet gij nu niet in, Tijdspiegel! dat de afwijking van de kerkleer de derde zonden val is? De pogingen van onzen tijd om de beginselen der kerkleer te herzien zijn niet slechts halve maatregelen, maar zij maken onzen toestand nog gevaarlijker; want achter het schild van oude regtzinnige woorden grijnst het Medusa-gelaat van de zoogenaamde liberale theologie. De kerkleer onveranderd, geheel in haren ouden vorm, is het eenige redmiddel voor onzen tijd, het eenige anker voor ons zinkend schip. Tijdspiegel! zietdaar dus met de aanwijzing van uwe noodlottige dwaling de eenige weg u getoond, dien gij te bewandelen hebt.

GÖTZE II.

Hoe men schandekoop rijk kan zijn.

Ik ken een klein oud man, die altijd netjes in het zwart is, en wiens overhemd als hagel zoo wit, en keurig geplooid is. Nooit heb ik hem over iets zich hooren beklagen, nooit heb ik hem betrapt op eenige begeerte.

Naar mijn inzien is er slechts ééne zaak ter wereld nog eerbiedwaardiger dan de tegenspoed, te weten: het geluk, uit hoofde van zijne gerustheid, en vooral van zijne broosheid. - Ik geloof, dat ik nooit onbesuisd eens anders geluk gekrenkt heb, hoe gering het ook zijn mogt, hoe zonderling het mij voorkwam. Somtijds begreep ik 't in 't geheel niet, of dacht dat het mij niet smaken zou, als ik er de proef van nam; maar dat is nooit eene reden voor mij geweest, om het ligtvaardig of uit de hoogte te behandelen; het is zoo vaak een glinsterende zeepbel, dat ik, als ik getuige ben van eenig geluk, van wat aard ook, zorgvuldig mijn adem inhoud.

Ik ontmoette mijn oudje gaarne, omdat hij volmaakt gelukkig scheen; maar het was nooit bij mij opgekomen om hem te ondervragen, toen ik eens op zijn gelaat den eersten nevel bespeurde, dien ik er op ontdekt had, sedert het toeval mij met hem in kennis gebragt had. Ik was ditmaal nieuwsgieriger, en wilde weten welken doorn hij gevonden had aan de rozen zijns levens. Het scheen, dat hij slechts op eene gelegenheid wachtte om te spreken over hetgeen hem somber stemde, en hij zeide: - Ik kom van een oud vriend, en ik heb daar dingen gezien, die mij leed doen.

- Is hij ziek? vroeg ik.
- Volstrekt niet - gaf hij ten antwoord.
- Heeft hij dan een proces verloren, of een belangrijke som gelds?

- Nog minder: hij heeft eene erfenis gekregen, en dat heeft hem in de grootste ellende gedompeld. Het gezigt daarvan heeft mijn hart gewond.

Eens aan het praten begonnen, verhaalde hij mij de geheele geschiedenis. Zij luidde als volgt:

- Ik kende hem sedert lang, ik had hem dikwijls opgemerkt in den tuin der Tuileriën, en door de gewoonte van elkaâr te zien, begonnen wij eindelijk elkaâr te groeten. Eens bad ik hem gevraagd, hoe laat het was, omdat mijn horologie was blijven stilstaan; den volgenden dag had ik hem een snuifje aangeboden, uit erkentenis voor de beleefdheid, waarmede hij mij had geantwoord. Eenigen tijd daarna, hadden wij een praatje aangeknoopt, en eindelijk hebben wij in 't groot uitgestald.

Sedert hebben wij gedurende tien jaar zamen gewandeld; ons leven had te veel overeenkomst, om niet verwonderlijk op denzelfden grond en in denzelfden dampkring te tieren. Hij was weduwenaar, en ik ongetrouwd. Ik heb elfhonderd en ettelijke franken rente, bij had er toenmaals twaalfhonderd; maar vermits hij digt bij de Tuileriën woonde, waar de huur hoog is, slikte deze uitgave het meerdere zijner inkomsten op, en maakte ons fortuin gelijk.

Gij hebt nooit een paar menschen ontmoet, zoo gelukkig als wij. Als het mooi weêr was, ontving hij mij in de Tuileriên. Dàt was zijn tuin. Nooit was eenig eigendom meer bevrijd van zorg en onrust. Telken morgen vond hij zijne lanen geschoffeld, en zelfs begoten, als de warmte en het stuiven zulks vereischten. Hij wandelde onder het digte lommer der kastanjeboomen, of ging op een bank in de schaduw zitten. Een aantal tuinlieden hielden groote manden met bloemen in orde, en deden onophoudelijk de verwelkte, wier pracht en geur voorbij waren, door de bloemen van een volgend saizoen vervangen. Hij ademde de lentegeur der seringen, en den geheimzinnigen reuk der lindebloesems in. - Hij had ten laatste kennis gemaakt met de tuinlieden, en oefende zelfs min of meer zijnen invloed uit op de cultuur der bloemperken.

- Ik voor mij, had het Luxembourg in bezit; onze toestand was dezelfde in de beide tuinen. Ik had hem dikwijls zaad gegeven van de bloemen die hij bij mij bewonderde, in ruiling tegen degene die bij hem naar mijn smaak waren; de tuinman, die er mij voor hem van gegeven had, nam gaarne die ik van mijn vriend ontving.

- De zwanen in den vijver van het Luxembourg kenden mij.

- Ik hecht geen minder gewigt aan de vertrouwelijkheid mijns vriends met de zwanen der Tuileriën, omdat hunne toegenegenheid wat alledaagsch is, en men hen zonder onbillijkheid verwijten mag dat zij iedereen met onderscheiding bejegenen.

- Ik herhaal het, onze tuinen behoorden ons wel degelijk toe; het eenigst onderscheid tusschen ons en de lieden die doorgaan voor bezitters van tuinen en meer werkelijke eigenaars daarvan, is dat wij ieder een der schoonste en rijkste tuinen van Europa hadden, zonder dat wij iets behoefden te betalen voor tuinlieden, of verfraaijingen of verbeteringen.

- Mijn vriend, zeide hij mij 's avonds bij het afscheid, na eene wandeling ten mijnent - uwe crocussen zijn fraai en verscheiden; maar ik noodig u om *mijne* perzikken te komen zien bloeijen, en binnen een veertien dagen *mijne* seringen. Gij zult mij vinden aan den voet van *mijn* standbeeld der schaking van Orithyia.

- Een andermaal noodigde ik hem wederkeerig tot een wandeling op *mijn* terras van het Luxembourg, waar zulke fraaije oude hagedoornen met rooskleurige bloempjes staan.

- Somtijds hadden wij zelfs kleine twisten. Ik moet bekennen, hij liet zich wat al te veel voorstaan op de schoone dames, die in hare equipages zijn tuin bezochten; eens blufte hij er zelfs op dal hij den koning van tijd tot tijd op het balkon zag. Ik bewees hem, zoo klaar als de dag, dat mijn gewassen met meer zorg gekweekt waren, ik beriep mij op de verzameling van rozen, die zonder twijfel de uitstekendste in Europa is. 't Is waar, dat hij in de Tuileriën meer beelden had; maar ik voor mij hecht, ineen tuin, meer waarde aan boomen en bloemen, dan aan standbeelden en sieraden.

- Als het regende, gingen wij zijn museum van antieken in de Louvre bezigtigen, of, tijdens de tentoonstelling, de galerijen waar de hedendaagsche meesters de gewrochten van hun penseel aan zijn oordeel onderwierpen.

- Dan weder noodigde ik hem om mijne galerijen te bezoeken, en er deed zich gewoonlijk verschil van gevoelen op nopens de waarde der kunstverzamelingen, dat evenwel schaars in bitterheid ontaardde; want wij hadden nog veel in gemeenschappelijk en onverdeeld bezit, waaromtrent wij het volstrekt niet oneens waren - onze menagerie, en onzen plantentuin, bij voorbeeld.

- Ik zal u niet bezighouden met mijne gehechtheid aan sommige gedierten in onze menagerie; met het belang, dat wij stelden in de kwijnende gezondheid der giraffe, of in den gezegenden staat van een zwarte beerin.

- Zoo leefden wij gedurende een tijdvak van tien jaren, toen mijn vriend zich op zekeren dag te vergeefs op de bepaalde plaats liet wachten. Het was de eerste maal dat een van ons beiden niet voldeed aan de afspraak. Althans indien we daarvan uitzonderen, dat ik hem vijf jaren te voren eens voor niet in de Tuileriën liet wachten, omdat ik op mijnen trap omtrent den hals gebroken had. Ik kon zijne afwezigheid nergens anders aan toeschrijven dan aan eenig soortgelijk ongeval, en ik begaf mij naar zijne woning. Ik vond hem gezond en frisch, maar bijzonder aangedaan. Hij had dien morgen een brief ontvangen, welke hem meldde, dat een zijner neven op eenigen afstand van Parijs was komen te overlijden, en hem over de drie duizend livres aan rente had nagelaten.

- Hij drukte mij hartelijk de hand, en verzekerde mij dat de fortuin geen magt zou hebben om hem ten aanzien zijner vrienden te veranderen: dat ik hem altijd denzelfden zou vinden.

- Hij moest evenwel in ieder geval vertrekken om zich in het bezit te doen stellen. - Vier maanden waren sedert verstreken, en nog had ik geen tijding van hem. Reeds dacht ik niet meer aan hem, dan met eene zekere soort van bitterheid - meermalen had ik, als iemand mij naar hem vroeg, kortaf geantwoord: 'k weet niet - hij heeft fortuin gekregen. 'k Zie hem niet meer.... Daar ontving ik eergisteren een brief van hem, van dezen inhoud:

Mijn waarde oude vriend!

Ik heb behoefte om te gelooven, dat gij mijn stilzwijgen niet aan onverschilligheid, noch aan vergetelheid hebt toegeschreven, nog minder aan het aangroeijen van mijn fortuin. Een tal verschillende zorgen heeft al mijn vrije oogenblikken ingenomen, sedert onze laatste ontmoeting.

Al aanstonds heb ik besloten mij hier,

in mijn eigen huis, met der woon te vestigen. Ik heb eenige herstellingen en veranderingen noodzakelijk gekeurd.

Even als ik niet meen dat gij kwade gedachten van mij koestert - is het mij aangenaam mij u altijd voor te stellen, zooals ik u gekend heb; indien het van mijn kant dwaas zou zijn u niet te willen kennen, omdat ik zoo rijk geworden ben, zou het van uwe zijde niet beter zijn mij om diezelfde reden te veronachtzamen; het zou mijn geluk krenken, en dat zult gij niet willen.

Ik wacht u dus morgen bij mij op het ontbijt.

Uw vriend.

- De mensch is een zonderling schepsel. - Ik gevoelde dat ik een weinig wangunstig was, en ik zocht in den brief van mijn ouden vriend naar eenigen volzin, die niet in den haak was - naar eenig kenteeken van ijdelheid, dat mij regt gaf om boos te worden. - Ik vond niets, en begaf mij heden morgen op weg.

- Mijn vriend woont in een klein morsig en leelijk gebouwd vlek. Zijn huis, dat men mij spoedig aanwees, is klein, wit, met groene luiken. Men komt binnen door een naauwe deur, die verre was van den indruk op mij te maken, dien het hek van zijn ouden tuin der Tuileriën bij mij verwekte. - Ik had van stond af aan een voorgevoel, dat mijn vriend zich geruïneerd had terwijl hij meende zijne fortuin te maken.

- Hij ontving mij - 't kon niet beter - maar niettegenstaande zijne goede en gulle ontvangst, al wat ik zag veranderde weldra de wangunst waarmede ik mij op weg had begeven in een gevoel van medelijden.

- Nooit zal ik de fierheid vergeten, waarmede hij mij den tuin rondleidde, die op zijn gemak zich kon omkeeren op een der bloembedden van zijne Tuileriën: eenige stokjes hier en daar, eenige bezemstelen, die hij boomen noemt, zouden veeleer schaduw noodig hebben in plaats van die te kunnen geven. - In 't midden van den tuin is eene groote ton in den grond gegraven, die men den vijver noemt. Zij was half vol met eene soort van groen en stilstaand water, omdat men haar slechts om de twee dagen vult en omdat de ton een beetje lekt.

- Gij kunt u niet verbeelden wat vreugde hij smaakt, dat hij de prachtige vijvers in de Tuileriën tegen dit okshoofd verruild heeft. Zonder nog te rekenen welke bekommeringen dit okshoofd hem verwekt, als de zon het uitdroogt en de hoepels doet springen, terwijl men vroeger zijne marmeren bekkens in orde hield en herstelde, zonder dat hij er zich in het minst meê te bemoeijen had.

- Welk een geheim genot ligt er in den eigendom!

- Dezen tuin met zijne bezemstelen te *hebben* staat voor mijn vriend gelijk met niet meer te hebben de groote kastanjeboomen der Tuileriën; dit vierkant te *bezitten* omringd met witte muren om er zich blind op te kijken, staat gelijk met verbannen te zijn van het overige deel der aarde, van alle schoone oorden en streken.

- In zijn huis heeft hij mij drie of vier kladschilderijen laten zien, waarmeê hij zijn salon versierd heeft. - Hij moest erven en rijk worden om veroordeeld te zijn niets anders te zien dan deze ellendige prullen; toen hij arm was, zag hij de schoonste stukken van alle landen en alle meesters in onze kunstverzamelingen opgestapeld.

- Ik ben somber gestemd teruggekomen en heb zijn ouden tuin weêr willen zien,

dien hij zich gelukkig rekent verlaten te hebben. - Een groote schrik heeft mij straks aangegrepen; het is: ook bij toeval op mijn beurt rijk te worden - het is eigenaar te worden, mijn schoonen tuin van het Luxembourg te verliezen, genoodzaakt te zijn in een of ander vierkant tusschen muren opgesloten te zitten - en, wat nog erger is daarbij gelukkig, daarop hoovaardig te zijn.

- Ik heb al mijne nabestaanden gemonsterd, en vooral hen die rijk zijn, en daaronder hen van wie ik erven moet.

- Er is er maar één die mij onrust baart - hij is twintig jaar geleden naar Amerika vertrokken, en sedert heeft niemand meer iets van hem vernomen. Indien ik onverwachts hard bij mij hoorde schellen, zou ik beven op de gedachte aan de tijding dat hij als millionair gestorven, en ik zijn erfgenaam was. Ik heb een brief gezien, dien wij tweemaal na zijn vertrek ontvingen. Deze brief hield in, dat verscheiden schepen met man en muis vergaan waren. Het schip, waarop mijn oom zich bevond, behoorde onder dat getal; maar vermits men de sloep niet had weêrgezien, dacht men dat een gedeelte van de manschap althans beproefd had zich te redden.

- Als mijn oom maar niet gered is!-

Glosse.

Het bovenstaand verhaaltje heeft den *toegenegen* lezer zonder twijfel zijn' Franschen oorsprong reeds verraden. Misschien heeft de *opmerkzame* lezer den auteur aan zijn stijl herkend, want: het is immers geheel de losse, gemakkelijke manier van Karr, die ons, tusschen twee haakjes, bitter teleurstelt met zijne *Guêpes.* In 't jaar 1847 verschenen er slechts vier magere afleveringetjes. In 't revolutiejaar liet hij wekelijks zijne Wespen uitvliegen, en ze vonden voorwerpen genoeg, om de scherpte van haren angel te beproeven. In dit jaar zagen we, lot ons leedwezen, nog maar drie nommers. Zou het in Frankrijks hoofdstad aan stof voor satyren ontbreken? of zou het dáár ook al een gevaarlijk ambacht geworden zijn? of zou de auteur van de *Guêpes* in eene vlaag van moedeloosheid zijne pen in het vuur hebben geworpen?

Om tot ons à propos te komen, het verhaaltje: Hoe men schandekoop rijk kan zijn, verdient in onze da en gewis alle behartiging. Zonder nòg te letten op den heilzamen invloed, dien de daarin aangeprezen beschouwing op de gezondheid, de tevredenheid, het levensgenoegen van den mensch kan uitoefenen, - zonder te gewagen van het poëtisch waas, dat het over geheel zijn bestaan verspreidt, het zou een heroïek middel zijn, om het vervaarlijk, veelhoofdig spooksel: communismus geheeten, den genadeslag te geven. Wel is waar - er zijn enkelen, die ook op het communismus hebben toegepast, wat men van den Booze pleegt te beweren, dat hij niet zoo zwart is, als hij wordt uitgeschilderd, en zoo zou dan - beweren ze - het welbegrepen communismus volstrekt niet zoo dwaas en ongerijmd zijn, als het gewoonlijk wordt uitgekreten. Doch - daarover willen we nu niet twisten. - Genoeg, dat het van zelfs vervallen zou, om eene gemeenschap van goederen te willen, als ieder zich kon gewennen aan, en vergenoegen met de manier om de aardsche goederen en de uitspanningen, waarvan *anderen* zich naar welgevallen bedienen, ook te beschouwen als de *zijne*s, de *eigene.* 't Is maar regt jammer, dat er zulk een aantal gevonden worden, die te weinig poëtisch vermogen hebben, om te ge-

looven dat de buitenplaatsen, waar ze op wandelen, de kunstwerken, die ze beschouwen, hun al de *genoegens*, en geen' enkelen der *lasten* en *bezwaren* van den eigendom opleveren. Te ver kunnen ze van den anderen kant ook niet gaan; want wilden ze eenige poging aanwenden om het bezit verder dan het zuiver geestelijk gebied uit te breiden, en het meer reëel te maken, dan zouden ze in zeer onaangename conflicten met beambten van policie, met gevangenissen, wetten en regters komen. Ook hier dient alzoo het juiste midden bewaard te blijven, dat trouwens in de laatste tijden niet zeer in den smaak valt.

Wenschelijk blijft het intusschen voor ieder, dat hij, zoo hij niet tot de gunstelingen der fortuin behoort, of werkelijk, feitelijk rijk *is*, van de beide vrienden in het verhaaltje van Karr de kunst leert om schandekoop rijk te *worden*, een kunst, waarvan wij hem, bij de herziene Grondwet, het nieuwe Ministerie, het uitzigt op verminderde belastingen, de hoop op toenemende volkswelvaart, en de volbragte volkstelling, het meeste en beste succes voorspellen!

Naauwkeurig en waarheidlievend berigt in een Fransch kerkelijk blad.

Het ontbreekt in ons vaderland niet aan dezulken, die zich hartelijk, kinderlijk soms verblijden, als buitenlandsche Tijdschriften, Dagbladen enz. zich verwaardigen om kennis te nemen van hetgeen er te onzent merkwaardigs en belangrijks in Staat of Kerk, op het veld van poëzij en letteren, op het gebied der kunst plaats grijpt. Gewis! daar ligt iets streelends in voor het vaderlandsche hart, daar is iets in, dat de borst met zekere fierheid doet rijzen. Ongelukkig, dat de berigten dikwijls zoo geheelenal het tegendeel bevatten, van hetgeen inderdaad te berigten viel, en dat de correspondenten dier buitenlandsche heeren redacteurs of uitgevers van Tijdschriften en Dagbladen vaak zoo onhandig gekozen zijn. Namen zweven ons hierbij op de lippen, doch - waartoe ze genoemd? Verbitteren willen wij niet - verbeteren is.... een vrome wensch!

Tot een staaltje der naauwkeurigheid en waarheidliefde van het Fransche Kerkelijke Blad: *le Lien*, diene het volgende berigt, vermeld in het nommer van 3 Februarij 1849.

‘Men schrijft uit Amsterdam.

‘Het consistorie der Hervormde gemeente in de hoofdstad heeft, op het voorstel van zijn president, den heer predikant Hoewe, besloten dat voortaan, bij iedere godsdienstoefening, gebeden zullen gedaan worden voor de bevrijding van Paus Pius LX uit den druk, waarin hij zich bevindt.’

Niet minder opmerkelijk is de zalvingvolle moraal van de fabel, waarmede het berigt geeindigd en bekroond wordt:

‘Ziet daar eene daad van Christelijke liefde, verdraagzaamheid en broederlijke gezindheid, die wel verdient algemeen bekend te zijn.’

Welligt zijn er onder de lezers van den Tijdspiegel, die de oplossing van het raadselachtig berigt zullen weten te geven!

t.o. 472

De keizer Soloque, zijn hof en zijne staatsministers.

De President Soloque, als Keizer van Haïti uitgeroepen, onder den naam van Faustinus I.

Prins Pierrot.

Prins Bobo.

Salomo, Hertog van Leogana.

Franciscus, Hertog van Gonaïves.

Kronijk van den dag.

November.

Binnenland

- Reeds meermalen is het gebeurd, dat tusschen het ter drukkerij gaan en het in het licht komen van onze berigten, een gewigtig voorval den staat der zaken het zij hier of elders eene geheel andere rigting gaf. Thans is dit ten opzigte van onze zoogenoemde ministeriele crisis - die eigenlijk meer naar eene ministeriele slaapziekte geleek en schalken reeds deed vragen of het niet evenzeer en goedkooper geheel zonder ministers zou te doen zijn - het geval geweest. Nog in de vorige maand werd het nieuwe ministerie benoemd, maar toen ons verslag alreeds gedrukt moest wezen, om tijdig verzonden te kunnen worden. Het koninklijk besluit der benoeming is op den 30sten October gedagteekend. Daarbij werd het ministerie aldus zamengesteld: Mr. R.J. Thorbecke, Binnenlandsche Zaken; Mr. H. van Sonsbeek, Buitenlandsche Zaken; de vice-admiraal E. Lucas, Marine; generaal-majoor Jhr. J.F. Spengler, Oorlog; de Staatsraad in buitengewone dienst C.F. Pahud, Koloniën: Mr. P.P. van Bosse, bij voortduring, Financiën, Jhr. J.F.H. Nedermeijer van Rosenthal, Justitie De beide departementen van Eeredienst werden voorloopig aan de ministers van Justitie en Buitenlandsche Zaken opgedragen.

Er waren er die spoedig een uitvoerig programma van het nieuwe ministerie verwachtten, in beide opzigten werd hunne verwachting teleurgesteld. In plaats dat de bijeenkomst der Kamers vervroegd zou worden, om eene mededeeling van den heer Thorbecke aan te hooren (wiens naam het nieuwe ministerie algemeen gegeven wordt) werd zij nog eene poos vertraagd, en toen de Tweede Kamer eindelijk op 13 November hare zittingen hervatte, was de mede deeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken bezwaarlijk een programma te noemen. Ook het nieuwe, zoo wij hopen, homogene ministerie, heeft het bij zulke algemeene bewoordingen laten berusten, welke het afgetredene zoo bitter zijn verweten. De heer Thorbecke had bij advertentie in de couranten eene opening beloofd van den toedragt der zaken onder de ministerieële crisis. Deze belofte werd nu slechts in algemeene bewoordingen vervuld. De hoofdzakelijke inhoud der mededeeling was, dat de heeren van Rosenthal en Thorbecke zich beijverd hadden op last des Konings een nieuw ministerie voor te stellen; dat die taak moeijelijkheden had opgeleverd, en zij den 15^{den} October hunne voordragt aan de commissie voor de zamenstelling van een nieuw ministerie hadden aangeboden. Vervolgens was van hen bij kabinetsschrijven een antwoord verlangd op vragen aangaande het gevoelen der voorgedragene perso-

nen over de meest gewigtige takken van bestuur. Deze vragen werden als blijken van minder vertrouwen beschouwd, en de heeren Thorbecke en van Rosenthal herriepen hunne bereidverklaring tot het zamenstellen van een nieuw ministerie. Deze onderhandeling was door tusschenpersonen gevoerd. Tien dagen later werden de twee heeren regtstreeks bij den Koning ontboden en toen leidde eene hervatting der onderhandeling binnen drie dagen tot de vestiging van het tegenwoordige ministerie. - Na deze mededeeling ging de minister tot eene andere over, die zoo men wil eenigzins voor een programma is te houden, maar waaruit men toch waarlijk niet veel wijzer is geworden. Als gevolgtrekking uit de omstandigheden, waaronder het ministerie optrad, had het, naar hij zeide, meer dan ooit de medewerking der vertegenwoordiging en der natie noodig. Het is een ministerie, handelende in overeenstemming met de vertegenwoordiging; deszelfs rigting is, naar hij meent, die der Kamer. De sluiting der zitting had, naar zijn gevoelen, de behandeling der organieke wetten gestuit, daar nieuw onderzoek naar bevind van zaken tot nieuwe voordragten zou leiden. De begrooting was reeds nader onderzocht en weldra zou de uitslag van dat onderzoek aan de Kamer worden voorgedragen. De beoogde veranderingen of reorganisatiën zouden wel in 1850 ingevoerd kunnen worden, maar geen dadelijken gewigtigen invloed op de begrooting hebben.

De heeren van Goltstein en Donker Curtius namen na deze mededeelingen het woord om hunne verrigtingen gedurende de ministeriele crisis te verdedigen; de eerste noemde daartoe deze verrigtingen op; de laatste verklaarde weinig meer dan dat zijn last van een vertrouwelijken aard was geweest, en hij van de vervulling alleen aan den Koning verantwoording schuldig was.

In de volgende zitting der Kamer werd over het nieuw benoemde lid Baron van Hoëvell gehandeld. De vraag was namelijk, in hoeverre deze heer al of niet als verkiesbaar moest beschouwd worden. De meerderheid heeft begrepen dat alleen de werkelijke waarneming van eene geestelijke bediening met het lidmaatschap der Kamer onvereenigbaar was, en de heer van Hoëvell, nu hij als predikant zijn ontslag had genomen, behoorde toegelaten te worden. De heer van Hoëvell wordt door velen voor een man geacht, die om zijne bekendheid met den toestand der Oost-Indische bezittingen en als tegenstander der autocratie aldaar, bij de behandeling van koloniale onderwerpen eene gewigtige stem kan uitbrengen, en verwachten daarom van zijne zitting in de Kamer in dit opzigt veel goeds.

Daarna bragt de heer Fokker de vraag ter sprake, of inderdaad, gelijk de Minister had gezegd, de behandeling der reeds voorgedragene wetten voor gestuit moest gehouden worden, en deed het voorstel om de commissie voor de door het vorige ministerie aangebodene kieswet uit te noodigen om haar verslag daarover uit te brengen. Des anderendaags werd daarover beraadslaagd, en na eenige redewisseling eene motie van orde aangenomen, om het geheele punt te regelen bij eene aanvulling van het reglement der Kamer, welke zal moeten plaats hebben nadat er eene wet op het regt van enquête zal zijn aangenomen.

De beraadslaging over de begrooting zal weldra kunnen aangevangen worden. De minister van Financiën heeft namelijk de Kamer medegedeeld, dat het ministerie van oordeel is de begrooting in

overweging te moeten brengen, gelijk zij daar is liggende, evenwel met eenige wijzigingen, waarvan de voornaamste zijn, het weglaten van den post van *f* 100, 000 voor geheime uitgaven, waarvoor echter een van gelijk bedrag voor onvoorziene uitgaven in de plaats wordt gesteld, en het uittrekken der traktementen van de twee ministers van eeredienst *voor memorie.* In eene nadere toelichtende memorie wordt gezegd, dat er geene redenen zijn gevonden om van de voordragten van het 2de hoofdstuk, betreffende de hooge collegiën van staat af te wijken; dat men met het 3de voor de Buitenlandsche Zaken, na de reeds voorgedragen bezuinigingen, gemeend heeft niet verder te kunnen gaan, dat bij het 4de hoofdstuk, Justitie, reeds alle besparingen zijn voorgedragen, die mogelijk geacht worden; terwijl eenige nieuwe vacaturen niet vervuld zullen worden; dat het 5de hoofdstuk, Binnenlandsche Zaken, voor aanmerkelijke veranderingen vatbaar is, die echter van de *inrigting* afhankelijk zijn, welke niet voor Januarij 1850 kan worden geregeld. Men zal die echter niet tot de volgende begrooting uitstellen, maar inmiddels niet meer uitgeven dan volstrekt noodzakelijk is.

Wanneer men bedenkt dat van een ministerie Thorbecke doortastende maatregelen van bezuiniging werden verwacht, kan men niet nalaten dit begin zeer flaauw te vinden. Of het cijfer der begrooting een weinigje hooger of lager is, zal toch den belastingen betalenden kiezer of niet kiezer wel onverschillig zijn, zoo lang het onderscheid in de som die hij moet opbrengen niet of naauwelijks is te bespeuren. Tot dusverre is het met al de woorden, die over bezuiniging gesproken en geschreven zijn, nog niet zoo ver gekomen. Zou dit aan de meerdere of mindere homogeniteit, of liberaliteit van ministeriën liggen? Het schijnt wel neen. Dat toch dit homogene en liberale ministerie denzelfden weg opgaat als vorige heterogene en minder liberale is duidelijk genoeg te zien. Het is waar, als wij onzen financiëlen toestand wel beschouwen, moeten wij de gedachte aan vermindering van belastingen eene hersenschim noemen. Het verstandige en nadenkende gedeelte des volks heeft die ook niet van het nieuwe ministerie verwacht; maar het hecht daarom niettemin een groot gewigt aan bezuinigingen, het verlangt ze algemeen en doortastend, om daardoor onze staatsinkomsten en uitgaven in zulk eene evenredigheid te brengen, dat het niet van de winsten uit de koloniën afhangt, of men een batig slot of een te kort vindt. Men bedenke eens dat eene naburige mogendheid ons de koloniën slechts zoo lang laat behouden, als deze en gene bijkomende redenen haar verhinderen om ze ons te ontweldigen; men leze in Engelsche geschriften van allerlei politieke kleur het gedurige onbewimpelde beklag over de dwaasheid en domheid dat men Java ooit aan Holland teruggegeven heeft; men zie onbevoordeeld wat de expeditie naar Bali, die zoo veel inspanning heeft gekost, eigenlijk heeft uitgerigt, berekene daaruit onze strijdkracht in de koloniën, en men zal de bekommering niet overdreven noemen, dat bij den eersten algemeenen oorlog - en altijd blijft die, hoe dikwijls afgewend, steeds dreigende - de bron zal opdroogen, waaruit bijna jaar op jaar de te korten onzer staatskas worden aangevuld.

Aan de Tweede Kamer is een ontwerp van wet ter regeling der brievenposterij aangeboden. Volgens hetzelve wordt de bevoegdheid om brieven en paketten met

papieren voor geld te doen overbrengen uitsluitend aan het rijk voorbehouden, en zal het port naar den afstand en het gewigt worden berekend. Voor gewone brieven zou dit port op 5 cents beneden de 30 Nederlandsche mijlen, op 10 cents beneden de 60, op 15 beneden de 120, en op 20 boven dien afstand worden bepaald. De frankering van couranten en gedrukte stukken zou nagenoeg op den tegenwoordigen voet blijven.

Frankrijk.

- De verschijnselen aan den staatkundigen hemel in de afgeloopene maand schijnen voorteekenen voor de toekomst te zijn, welker beteekenis nog niemand weet te ontraadselen. De president der republiek is tot eenen zeer onverwachten stap gekomen. Tusschen zijne houding, vooral ten opzigte der Italiaansche zaken, en die zijner ministers heerschte eene tegenstrijdigheid, welke tot gedurige geruchten aanleiding gaf, dat eenigen dier ministers zouden aftreden. Juist waren deze geruchten wederom tot stilte gekomen, toen eensklaps de president eene boodschap aan de Wetgevende Vergadering zond dat hij geheel zijn ministerie had ontslagen. In deze mededeeling kwam onder anderen het volgende voor: Om de republiek, die van alle zijden door regeringloosheid wordt bedreigd, te beschermen, om de orde op meer hechte grondslagen dan tot nog toe te bevestigen, worden mannen gevorderd die, bezield met vaderlandlievende gevoelens, de behoefte aan een *unique* en vast bestuur beseffen; die het hoogste gezag niet gedurig in moeijelijkheden wikkelen door onstandvastigheid en besluiteloosheid, en doordrongen zijn van het denkbeeld, dat ik, evenzeer als gij, verantwoordelijk ben, zoo wel wat daden als woorden aangaat. - Te naauwernood waren de gevaren op de openbare straat voorbij, of de vorige partijen ontrolden weder hare leuzen, stelden zich tegenover elkander en beroerden het land. Te midden dier verwarring vraagt Frankrijk, teregt verontrust, omdat het geene vaste hand bespeurt, die het bestuurt en regelt, waar de *hand* is van den uitverkorene van 10 December, waar zijn *wil* is. - Op den 10den December, heeft een geheel staatkundig stelsel de overwinning behaald, want de naam van Napoleon is op zich zelf een programma. Hij beteekent binnen'slands: orde, gezag, godsdienst, volkswelvaart - buiten'slands: nationale waardigheid. Die staatkundige beginselen wil ik doen zegevieren. Ik wil mij het vertrouwen des volks waardig maken, door de constitutie, die ik bezworen heb, te handhaven.

Deze laatste verklaring verhinderde echter niet dat het gerucht van een op handen *coup d'ètat*, waardoor Lodewijk Napoleon zijn magt zou uitbreiden en bestendigen, zich terstond vernieuwde. De nieuw benoemde ministers waren weinig of niet bekend, namen, welke tot nog toe zeer weinig aandacht hadden getrokken. Blijkbaar wilde de president thans zijnen eigenen invloed bovenal doen gelden. De generaal d' Hautpoul, met het departement van Oorlog belast, en eenigermate hoofd van het ministerie, was voorheen als legitimist bekend en door het voorloopig bewind gepensioneerd. De andere ministers zijn van verschillende of ook wel zonder politieke kleur. Zij gaven, bij monde van den generaal d' Hautpoul, eene soort van programma, dat ten minste kort genoeg wras: Vrede naar buiten, gewaarborgd door de aan Frankrijk toekomende waardigheid; krachtdadige en voortdurende handhaving der orde van binnen; meer dan ooit waakzaam en zuinig beheer der geldmiddelen. Onder onze

eerste pligten, heette het verder, rekenen wij de bescherming van den arbeid in al zijne trappen en vormen.

Alles liep te zamen om dit kleurlooze ministerie slechts voor een overgang tot een nog minder republikeinsch te beschouwen. Op den 9den November, de dag toen Napoleon de vertegenwoordiging te St. Cloud uiteendreef, verwachtte men vrij algemeen dat zijn neef eene herhaling van zulk eene omwenteling zou beproeven. De spanning was zoo groot dat de president meende een eind aan die geruchten te moeten maken door in het officieële gedeelte van den Moniteur eene nota te doen plaatsen, waarin het verspreiden dier geruchten voor schandelijken laster werd verklaard, met eene booze bedoeling gepleegd, en eene beleediging voor de goede trouw van hem die nog nimmer zijn woord had gebroken. Deze verklaring stond in verband met eene proclamatie van den nieuw benoemden prefect van politie, Carlier, aan welker slot hij alle huisvaders en werkbazen vermaande om zijne pogingen tot bescherming van godsdienst en zedelijkheid, en tot bedwang van zedeloosheid, wanorde, socialisten en onverbeterlijke muitelingen, te ondersteunen. Het geldt, zoo eindigde de proclamatie, een verbond tegen het socialismus, en derhalve het belang van alle huisgezinnen. Door velen werd echter dit stuk afgekeurd, als meer ontrustend dan geruststellend.

De geheele toedragt der zaken schijnt op de meerderheid der Wetgevende Vergadering, de uit allerlei bestanddeelen zamengesmoltene gematigde partij, eenen zeer ongunstigen indruk te hebben gemaakt. Het zou moeijelijk te zeggen zijn in welk opzigt de president haar wantrouwen verdient, dan alleen door het raadselachtige van zijne houding; maar duidelijk legt die partij eene gezindheid jegens hem aan den dag, veel vijandiger dan zij tot nog toe heeft getoond. De uitslag van verscheidene stemmingen heeft dit in den laatsfen tijd bewezen, zoodat tusschen den president en die meerderheid, waarin hij tot nog toe eenen steun had, eene verwijdering is ontstaan, die nog dreigt toe te nemen, wanneer, gelijk wel te verwachten is, het voorstel tot verhoogen van zijn inkomen, door de Vergadering wordt verworpen. Aan den anderen kant legt de president er zich op toe, om zich bij de menigte al meer en meer in gunst te brengen. Die strekking had ook blijkbaar zijn besluit om aan nog 700 der veroordeelden van Junij, kwijtschelding van straf te verleenen. Thans blijven nog 500 van die veroordeelden over, en het gerucht loopt dat de meerderheid der Vergadering een besluit zou willen doordrijven om hunne regtsgedingen door den gewonen regter te doen herzien.

De zittingen der vergadering zijn van tijd tot tijd nog zeer onrustig. Eene daarvan wordt zelfs door de berigtgevers zoo onstuimig genoemd, als men er nog nooit eene had gezien, hetgeen zeker veel gezegd is. De storm ontstond uit een gezegde van d'Agesseau, een legitimist, die de municipale garden, welke zich in Februarij tegen het volk te weer gesteld hebben, verdedigers van wet en orde noemde. De hevige republikeinen hieven daarop een kreet van verontwaardiging aan, en het tumult, hetwelk daarop volgde, bedaarde eerst na verloop van anderhalf uur. Daags daaraan gaf Pierre Bonaparte tot nieuwe opschudding aanleiding. Deze heer, op eigen gezag uit zijne militaire betrekking in Algerië teruggekomen, is daarop door den president ontslagen, en heeft dit ontslag met eenen bijna uitda-

genden brief aan den minister van Oorlog beantwoord. Het voorgevallene gaf tot interpellatiën in de Vergadering en onstuimige tooneelen aanleiding, welke wederom verscheidene tweegevechten ten gevolge hebben gehad, die echter zijn afgeloopen, zonder dat iemand is gekwetst.

Het proces van Versailles is geeindigd, nadat er verscheidene ergerlijke tooneelen bij hadden plaats gehad. De beschuldigden zijn niet verdedigd geworden, daar hunne advocaten in hunne pleidooijen het beginsel wilden ontwikkelen, dat zij, dewijl de constitutie geschonden was, het regt van opstand hadden uitgeoefend en hun aanslag daarom niet strafbaar was. Verhinderd om op dezen grond te pleiten hebben zij geheel daarvan afgezien. Zeventien der aangeklaagden zijn tot deportatie, drie tot mindere straffen veroordeeld, tien vrijgesproken. Algemeen wordt het vonnis zeer gestreng gevonden, daar de regtbank zelfs geen acht heeft gegeven op het onderscheid der maat van schuld, welke de jury had erkend en verklaard.

Duitsche Staten.

- Noch in den algemeenen toestand van geheel Duitschland, noch in dien der enkele Staten hebben eenige veranderingen plaats gehad. Het nieuwe centrale bewind is nog niet geconstitueerd, daar tusschen Pruissen en Oostenrijk, uit welker gemagtigden dit bewind zou zijn zamengesteld, telkens nieuwe moeijelijkheden ontstaan. Pruissen volhardt bij het voornemen tot stichting van een nader verbond van Noord- Duitschland en tot oproeping van een Duitschen Rijksdag. Aartshertog Johann heeft zijn gezag als Rijksbestuurder nog niet nedergelegd, maar dit is ook ten naastenbij het eenige wat men van hem verneemt. Hoewel de regeringen zich voor het oogenblik door hare legers beveiligd kunnen achten, blijft toch de geest der bevolking door geheel Duitschland van eenen voor de toekomst dreigenden aard, en zouden bij eenige kans op welslagen weldra wederom bewegingen ontstaan. Zij die om hunne deelneming aan omwentelingspogingen ter dood veroordeeld zijn, worden algemeen als martelaren voor de vrijheid beschouwd. Kennelijk is dit gebleken op den verjaardag van den dood van Robert Blum. Overal achtte de policie het noodig tusschen beide te komen om rouwteekenen te doen wegnemen of rouwplegtigheden te verhinderen. Te Berlijn werden twee vereenigingen tot dat oogmerk met geweld uiteen gedreven; te Weimar heeft de Wetgevende Vergadering, op voorstel van een der leden, den gestorvene een blijk van vereering gegeven, door van hare zitplaatsen op te staan. - Door de krijgsraden in Baden zijn volgens officieële bescheiden van de 100 veroordeelden 27 ter dood, 62 tot zware tuchthuisstraf, anderen tot mindere straffen verwezen, slechts enkelen vrijgesproken; en toch bespeurt men daar allerwege eene geheime gisting, die zelfs door den schrik voor zulk eene gestrengheid niet gesmoord kan worden. Het leger zal in Pruissen worden gerëorganiseerd en het land zoolang Pruissische bezetting bekomen.

Niet onwaarschijnlijk zal de Hongaarsche opstand nog gewigtige gevolgen na zich slepen. Nadat een aantal hoofden van dien opstand en eenige troepen op Turksch grondgebied de wijk hadden genomen, werden deze lieden door Oostenrijk, en zooveel de daaronder aanwezige Polen betrof, door Rusland opgeeischt. De Turksche regering achtte echter zulk eene uitlevering onbestaanbaar met hare eer, en alleen op hun eigen verzoek werden later de meeste Hongaarsche solda-

ten naar hun vaderland teruggevoerd. De officieren bleven echter, zoowel diegenen die tot de Mohammedaansche godsdienst waren overgegaan, als die zulks geweigerd hadden. De onderhandeling over hunne uitlevering of verwijdering bleef slepende, en men hield het reeds voor zeker dat de zaak door een diplomatischen uitweg zou geschikt worden, toen onverwacht de tijding kwam, dat eene Engelsche scheepsmagt de Dardanellen was doorgevaren om des noods de hoofdstad van Turkije te beschermen. Welke nieuwe verwikkelingen hieruit zullen ontstaan, zal de tijd moeten leeren.

Italiaansche Staten.

- De kardinalen-commissie blijft te Rome op hare manier regeren. Uit die stad hebben zich bezendingen naar den Paus begeven om hem te verzoeken derwaarts terug te komen; het antwoord schijnt vriendelijk ontwijkend te zijn geweest, en van eene ophanden terugkomst des Pausen is nog niets bekend. Met het oogmerk of onder voorwendsel van naar bij de revolutie gestolene kostbaarheden te zoeken, zijn nasporingen gedaan, in de jodenbuurt (het Ghetto), waarbij gewelddadigheden en schandalen zijn voorgevallen, welke de Franschen en de Pauselijke troepen elkander wederkeerig te last leggen. - In het overige Italië blijft de stemming der bevolking zeer vijandig tegen Oostenrijk. Vooral is dit in Lombardije het geval, waar Radetsky tegenwoordig gouverneur is. Ieder wezenlijk of vermeend teeken dier vijandigheid wordt wel met stokslagen te keer gegaan, maar tot nog toe heeft dit bij de Oostenrijksche generalen beminde middel niet mogen baten.

SPANJE. - Dit land is bij het overige Europa zoover ten achter gebleven, dat de karige berigten van daar naar eene geschiedenis van honderd jaren geleden gelijken. Hof-kuiperijen brengen daar nog te weeg, wat elders door den strijd van partijen wordt veroorzaakt; zij doen ministeriën vallen en weder oprijzen, met eene gezwindheid, waaruit maar al te duidelijk blijkt, dat de heerschzucht en het eigenbelang van enkele personen met het welzijn van land en volk een ligtzinnig spel drijven. Door eene korte vermelding van het onlangs voorgevallene wordt de toestand van Spanje geheel gekenteekend. De alvermogende minister Narvaez ontvangt geheel onverwacht zijn ontslag. De koning, dat is de echtgenoot der koningin, weet hem bij deze zwart te maken, zijn biechtvader is daartoe behulpzaam, en Narvaez valt eensklaps in ongenade. Naar men verhaalt, was der Koningin eene Pauselijke indulgentie beloofd, voor alle mogelijke verledene en toekomstige zonden. Narvaez, het hoofd der in Spanje bovendrijvende partij, wist gemakkelijk de andere leden van het kabinet te bewegen, om ook hun ontslag te nemen, en een nieuw ministerie werd benoemd, zoo onbeduidend, dat geene partij daarmede tevreden was. Vele hooge staatsambtenaren dienden insgelijks hun ontslag in, en de geestelijke kuiperij had zeer ernstige gevolgen kunnen hebben, indien de Koninginne-moeder, Maria-Christina, niet tusschen beide was gekomen, met de verklaring, dat zij hare dochter niet weder in het paleis zou bezoeken, eer Narvaez in het bewind was hersteld. Deze verklaring bewerkte plotseling een nieuwen omkeer. Het nieuwe ministerie trad weder af, na slechts een dag bestaan te hebben, en de herstelde minister nam daarop gestrenge maatregelen tegen allen die in den aanslag betrokken waren. Verscheidenen van hen werden buiten de hoofdstad in ballingschap verwezen; zelfs de

Koning, Don Francisco, viel in ongenade, en werd ontzet van zijn bewind over de schatkist van het vorstelijk huis en het paleis; doch nadat hij zich bij den eersten minister verontschuldigd had, was deze goed genoeg om te vergeven, en daarmede was deze eigenaardig Spaansche ministeriële crisis geeindigd.

Haïti.

- Het is den nieuwen Keizer volkomen ernst met de oprigting van zijne negerhofhouding. De benoemingen die hij gedaan heeft zijn reeds talrijk, en de zwarte bevolking van zijn rijk neemt de zaak zeer ernstig op. Er is zeker niets eigenlijk belagchelijks in, dat menschen met zwarte huid, dikke lippen en kroes hair zich hertogen en prinsen noemen; maar het geheele geïmproviseerde keizerrijk heeft toch veel van eene kluchtige parodie, en ware het niet dat de President Soloque zich wel niet door zulk eenen invloed zal laten leiden, dan zou men kunnen vermoeden, dat er eene hand in het spel was geweest, die eene herhaling van het Napoleontisch keizerrijk bij voorraad bespottelijk wilde maken. De held van Straatsburg zal zich toch nu nog wel een keer te meer bedenken, eer hij het voorbeeld, dat hem op zulk eene potsierlijke wijs gegeven wordt, navolgt. Het ministerie van Haïti bestaat uit de volgende personen: de Hertog van Tiburon, gezegd Dufresne, grootmaarschalk des rijks, grootkruis der orde van St. Faustinus, grootcordon van het keizerlijk legioen van eer, minister van oorlog en marine; Jan Franciscus, hertog van Limbe, minister van Justitie; Félicité Salomon, hertog van Louis du Sud, minister van financien: en onder de grootofficieren der kroon komen titels voor als: de Lazaris, prins van Santiago; Bobo, prins van Kaap Haïti; Jean Paul, hertog van Moriso, opperkamerheer, en de Chat Alerte, hertog van Pemenade, grootmeester van des Keizers huis. Men ziet dus eene naäperij, welker tweede naäping tamelijk bespottelijk zou kunnen gemaakt worden.